

600107670R

600107670R

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

(1—360 Μ. Χ.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—

1881

/ 30.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

(1—360 Μ. Χ.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

(1—860 Μ. Χ.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

(1—313 Μ. Χ.)

ΤΩι ΑΝΑΓΝΩΣΤΗι

Ὅτε τῷ 1873 ἐξέδωκα τὸ Δοκίμιον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, πολλοὶ ἐξέφρασαν τὴν εὐχὴν νὰ ἴδωσι παρ' ἐμοῦ ἐκδεδομένην καὶ ἐκτενεστέραν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, πλατύτερον τὰ πράγματα ἐκθέτουσαν καὶ ἱκανοποιοῦσαν πλειότερον τὴν φιλομάθειαν τῶν ἀναγνωστῶν ἢ ὅσον δύναται νὰ ποιήσῃ τοῦτο σύντομον ἐγχειρίδιον. Τὴν εὐχὴν ταύτην τῶν φίλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν μελετῶν ἐκπληρῶν, ἐκδίδωμι τὴν παροῦσαν **ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ.** Καὶ ἡ νῦν ἐκδιδομένη ἐκκλησιαστική μου ἱστορία, ἧς περίληψις χάριν τῶν μαθητῶν ἦτο τὸ Δοκίμιον, ἐκτείνεται, ὅπως ἐκεῖνο, ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐκκλησίας μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καὶ τὴν αὐτὴν ἀκολουθεῖ διαίρεσιν καὶ μέθοδον, ἐκθέτει δὲ μόνον τὰ πράγματα πλατύτερον καὶ λεπτομερέστερον, ὅσον εἶναι ἀναγκαῖον,ὅπως λάβῃ ὁ ἀναγνώςης ἀκριβῆ τῶν διηγουμένων πραγμάτων γνῶσιν. Καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἐκτείνομαι πλειότερον εἰς τὰ τῆς ἡμετέρας ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἧς ἡ ἱστορία εἶναι ἡ βάσις τοῦ ὅλου, καθὼς τοῖς μὲν καθολικοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἱστορικοῖς βάσις χρησιμεύει ἡ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, τοῖς δὲ διαμαρτυρομένοις ἡ τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν ἱστορία. Τὴν ἀναγκαίαν δὲ ὕλην ἠρανίσθην ἔκ τε τῶν πηγῶν καὶ ἐκ τῶν δοκιμωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων χρόνων, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἀρίστων ἔργων τοῦ εἴδους τούτου, ἅτινα παρήγαγεν ἡ νεωτέρα γερμανικὴ ἐπιστήμη. Πρὸ πάντων ἐστηρίχθην ὡς πρὸς μὲν τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας τοῦ Hase, Neander, Gieseler, Kurtz, Alzog, Dœllinger, ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ σχίσματος καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Schrœckh, Pichler, Kurtz. Τὸν τελευταῖον μάλιστα τοῦτον ἠκολούθησα ἐντελῶς, ἐκθέτων τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐκκλησιῶν κατὰ τὴν τρίτην περίοδον

τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (860—1453), νομίζων, ὅτι ἄριστα ἐπραγματεύθη τὰ τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἀποβλέπων εἰς τὴν παρ' ἡμῖν τελείαν ἔλλειψιν τοιουτου εἴδους συγγραμμάτων, καθ' ὅσον τοῦ μὲν Μελετίου ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἡ ὑπὸ τοῦ Γ. Βενδότου ἐν ἐλεεινῇ χυδαίᾳ παραφράσει ἐκδεδομένη (ἐν Βιέννῃ 1784 τόμ. 4) εἶναι ἀπηρχαιωμένη, οὐδὲ περιέχει τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἡ δὲ τοῦ ἀοιδίμου Κοντογόνου (ἐν Ἀθήναις τῷ 1866 καὶ τῷ 1876 ἔκδ. δευτ. Τόμ. Α') φθάνει μόνον μέχρι τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος· πᾶσαι δὲ αἱ μέχρι τοῦδε ἐκδοθεῖσαι περιλήψεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἤτοι τοῦ Λασκάρεως (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1863), τοῦ Κομητᾶ (ἐν Ζακύνθῳ 1861) καὶ τὸ ἐμὸν Δοκίμιον εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἁπλαῖ περιλήψεις, τολμῶ νὰ ἐλπίσω ὅτι τὸ νῦν ἐκδιδόμενον ἔργον μου μεθ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις, ἃς ἔχει, καὶ τὰς ὁποίας πλειότερον παντὸς ἄλλου ἐγὼ συναισθάνομαι, θὰ πληρώσῃ ἴσως ἀσθενῶς ἐπαισθητοτάτην ἔλλειψιν ἐν τῇ νεαρᾷ θεολογικῇ ἡμῶν φιλολογίᾳ.

Πιστεύω δὲ ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ συγγράμματος τούτου θέλει ἐγείρει τὸ διαφέρον οὐ μόνον τῶν κληρικῶν, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἐν γένει φιλομαθοῦς. Διότι ἡ σπουδὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαία οὐ μόνον εἰς τὸν κληρικὸν καὶ θεολόγον, ὅστις δὲν εἶναι δυνατὸν ἄνευ αὐτῆς νὰ ἐννοήσῃ καλῶς οὔτε τὴν παροῦσαν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, οὔτε τὴν παροῦσαν διοίκησιν καὶ λατρείαν αὐτῆς καὶ ἐν γένει τὴν νῦν κατάστασιν τῆς ἐκκλησίας καὶ καθόλου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, καθ' ὅσον μόνον διὰ τοῦ παρελθόντος ἐξηγεῖται τὸ παρόν, ἀλλὰ καὶ παντὶ ἕλληνι λογίῳ, διότι ἄνευ αὐτῆς οὔτε ἡ γενικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου ἀκριβῶς ἐννοεῖται, ἀφοῦ ὁ χριστιανισμὸς μεγίστην ὁμολογουμένως ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, οὔτε ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν ἱστορία, μεθ' ἧς στενότατα εἶναι ἡνωμένη ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν.

Α. Διομηδης Κυριακος.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.

Ἔννοια τῆς ἐκκλησίας.

GIESELER, Kirchengeschichte I, 1, 1—21.

Ἡ ἐκκλησία προϋποθέτει τὴν θρησκείαν. Πρὶν ἄρα ὁρίσῃ τις τί εἶναι ἐκκλησία πρέπει νὰ ὁρίσῃ τί εἶναι θρησκεία. Θρησκεία ἀντικειμενικῶς μὲν εἶναι ἡ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὑποκειμενικῶς δὲ ἡ ἀναγνώρισις τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ταύτης κοινωνίας, ἡ προςοικείωσις αὐτῆς. Ὑποκειμενικῶς θρησκεία εἶναι ἡ εὐσέβεια, ἡ ἀγάπη, ὁ φόβος πρὸς τὸν Θεόν, ἡ πίστις εἰς αὐτόν. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει θρησκευτικός, ἡ δὲ ἀθεία, ἐάν που ἀπαντᾷ, εἶναι ἐκτρωματικὴ τοῦ ἀνθρώπου κατάστασις. Τὴν γενικότητα τῆς θρησκείας μαρτυρεῖ ἤδη ὁ Πλούταρχος, λέγων (πρὸς Κολώτην λα')· « Εὕροις δ' ἂν ἐπιὼν καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων· ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὅρκοις, μηδὲ μαντείαις, οὐδείς ἐστιν, οὐδ' ἔσται γεγονὼς θεατής, ἀλλὰ πόλις δοκεῖ μᾶλλον ἐδάφους χωρὶς ἢ πολιτεία τῆς περὶ θεῶν δόξης ἀναιρεθείσης παντάπασι σύστασιν λαβεῖν, ἢ λαβοῦσα τηρῆσαι. » Καὶ ὁ Κικέρων δὲ μαρτυρεῖ ὅτι μεταξὺ τῶν ὄντων μόνος ὁ ἄνθρωπος ἔχει γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, μεταξὺ δὲ τῶν ἀνθρώπων δὲν ὑπάρχει ἔθνος, ὅσον βάρβαρον καὶ ἂν ἦναι καὶ ἀπολίτιστον, τὸ ὁποῖον, καὶ ἂν ἀγνοῇ ὁποῖόν τινα

πρέπει νὰ ἔχῃ θεόν, νὰ μὴ γνωρίζῃ, ὅτι πρέπει νὰ ἔχῃ θεόν. (De legibus I, 8). Καθὼς δὲ μόνον ἐν κοινωνίᾳ δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ ὁ ἄνθρωπος, οὕτω καὶ ἡ θρησκευτική του μόρφωσις μόνον ἐν κοινωνίᾳ θρησκευτικῇ δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ. Ἐντεῦθεν μετὰ τῆς θρησκείας ἐγεννήθησαν πανταχοῦ αἱ θρησκευτικαὶ κοινωνίαι πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διατηρήσεως καὶ ἐξασκήσεως αὐτῆς. Ἡ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἱδρυθεῖσα θρησκευτικὴ κοινωνία ἢ τὸ ἄθροισμα πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, τῶν ἀναγνωριζόντων αὐτὸν ὡς σωτῆρα καὶ ἀρχηγὸν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν βίου, εἶναι ἡ ἐ κ κ λ η σ ί α. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ τελειοτάτη θρησκευτικὴ κοινωνία, διότι ἐν τῷ χριστιανισμῷ ὑψώθη τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα εἰς τὴν τελειοτάτην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ φθάνομεν εἰς τὴν ὑψίστην ἑκάστῳ ἡμῶν κατὰ τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ εὐφυΐαν δυνατὴν τελειότητα τοῦ θρησκευτικοῦ βίου. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ τελεία θρησκεία, ἡ θρησκεία καθ' ἑαυτήν, ἥτις περιλαμβάνουσα πᾶν ὅ,τι ἀληθὲς ἔχουσιν αἱ ἄλλαι θρησκεῖαι, ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ὑψίστην ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὡς ἡ τελειοτάτη θρησκεία πρώτη ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία παρίσταται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς αὐθύπαρκτος, ἀνεξάρτητος καὶ αὐτοτελὴς κοινωνία, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ ἐθνικαὶ θρησκευτικαὶ κοινωνίαι, παρ' αἷς ἡ θρησκεία ἐτέλει ἔτι ἐν τοῖς σπαργάνοις, τὸ δὲ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἦτο ἔτι σκοτεινὸν καὶ ἀδιαφώτιστον, συγχέονται συνήθως μετὰ τῆς πολιτείας.

Ἡ λέξις ἐκκλησία ἐκ τοῦ ἐκκαλεῖν παραγομένη, σημαίνει κυρίως συνάθροισιν τῶν ἐπὶ τούτῳ προσκαλουμένων, εἶτα δὲ ἐν γένει ἄθροισμα. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἱδρυθεῖσα θρησκευτικὴ κοινωνία καλεῖται ἐκκλησία ἤδη ἐν τῇ Κ. Δ. (Πρβλ. Ματθ. ις', 18. Α' Κορινθ. ί, 30. Γαλάτ. α', 13).

2.

Ἔννοια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἡ ἐ κ κ λ η σ ι α σ τ ι κ ὴ ἱ σ τ ο ρ ί α προτίθεται νὰ ἐκθέσῃ μετὰ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ συστηματικῶς τὰ κατὰ τὴν σύστασιν, ἐξάπλωσιν, ἀνάπτυξιν καὶ πάσας καθόλου τὰς τύχας τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐξετάζουσα τὸν

βίον αὐτῆς ἐν γένει καθ' ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἡ ἱστορία ἀναφερομένη εἰς τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις τῆς ἐκκλησίας, οἷον τὴν διδασκαλίαν, τὴν διοίκησιν, τὴν λατρείαν, τὴν εὐταξίαν, εἶναι ἐσωτερική, ἀναφερομένη δὲ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς σχέσεις, εἰς τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς ἄλλας κοινωνίας, ἰδίως πρὸς τὴν πολιτείαν, εἶναι ἐξωτερική. Δύναται δὲ νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ἢ ὡρισμένην τινὰ μερικὴν ἐκκλησίαν, ἐποχὴν, ἢ σχέσιν, καὶ τότε εἶναι μερική, ὡς λ.χ. ἡ ἱστορία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐν Ῥωσσίᾳ, ἢ ἡ ἱστορία τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, ἢ ἱστορία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, ἢ πάσας ἐν γένει τὰς μερικὰς ἐκκλησίας, πάσας τὰς σχέσεις τῆς ἐκκλησίας, καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας, εἰς πάσας τὰς χώρας, εἰς ἃς ἐξηπλώθη ὁ χριστιανισμός, καὶ τότε εἶναι γενικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.

3.

Σχέσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας πρὸς ἄλλας ἱστορικὰς ἐπιστήμας. Βοηθητικαὶ ἐπιστῆμαι.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἀποτελεῖ μέρος τῆς καθ' ὅλου ἢ γενικῆς ἱστορίας, ἰδίως τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων.[1] Ἵνα ἐννοήσῃ τις τὴν σημασίαν τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει, καὶ τὴν πάλην τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας, πρέπει νὰ ἦναι εἰδήμων τῆς γενικῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν θρησκειῶν ἰδίως. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία εἶναι ὁμοταγὴς τῇ ἱστορίᾳ τῶν πολιτευμάτων, τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς γραμματολογίας, καὶ συνδέεται τοσοῦτον στενῶς μετ' αὐτῶν, ὥστε οὔτε αὗται δύνανται νὰ ἐννοηθῶσι καλῶς ἄνευ ἐκείνης, οὔτε ἐκείνη ἄνευ τούτων. Πρὸς τούτοις πρὸς ἀκριβῆ κατάληψιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι ἀναγκαία ἡ γνῶσις τῶν βοηθητικῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας, τῆς χρονολογίας, τῶν γλωσσῶν, ἰδίως τῶν ἀρχαίων, καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς γεωγραφίας καὶ τῆς στατιστικῆς.

[1] Histoire des céremonies rel. des tous les peuples, figures de B. Picard. Paris 1741. 8. T. Benj. Constant de la religion, sa source et ses développements. Paris 1824. 2. T. Pfleiderer, Die Religion 1869.

4.

Πηγαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

Πηγὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἔχομεν τριῶν εἰδῶν, ἰδιωτικὰς μαρτυρίας, ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ μνημεῖα. Εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἀνήκουσιν οὐ μόνον τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα συγχρόνων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων,[1] ἀλλὰ καὶ ἄλλα αὐτῶν συγγράμματα, ἰδίως θεολογικά· αἱ βιογραφίαι διαφόρων ἐπισήμων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προσώπων, ἱεραρχῶν ἢ ἁγίων· καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανισμοῦ τὰ συγγράμματα δύναταί τις νὰ μεταχειρισθῇ ὡς πηγὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν, τὴν τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων, ἀνήκουσιν οἱ νόμοι τῶν κρατῶν, καθ' ὅσον ἢ ἐπενήργησαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἢ ἐπιρρεάσθησαν ὑπ' αὐτῆς, τὰ πρακτικὰ καὶ οἱ ὅροι τῶν συνόδων, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες, αἱ ἐγκύκλιοι· διαφόρων ἐπισήμων προεστώτων τῆς ἐκκλησίας, οἷον παπῶν, πατριαρχῶν καὶ λοιπῶν, οἱ κανόνες τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὁμολογίαι, λειτουργίαι, καὶ τὰ ὅμοια.[2] Εἰς τὴν τρίτην τάξιν τέλος, τὴν τῶν μνημείων, ἀνήκουσιν ἱεροὶ ναοί, τάφοι, ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλα ἔργα τῶν πλαστικῶν τεχνῶν.[3]

Ἡ χρῆσις τῶν πηγῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας πρέπει νὰ γίνηται μετὰ μεγάλης προσοχῆς, ὅπως διασώζηται ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία αὐτῆς. Πρῶτον ἀπαιτεῖται ὀρθὴ ἐξήγησις τῶν πηγῶν. Ἔπειτα εἶναι ἀναγκαία ἡ κριτικὴ τῶν πηγῶν. Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐννοῇ τις ὀρθῶς τὰς πηγάς, πρέπει νὰ ἦναι καὶ βέβαιος, ἂν αἱ πηγαὶ αὗται εἶναι γνήσιαι καὶ ἀξιόπιστοι. Ἄλλως οἰκοδομεῖ τις ἐπὶ τῆς ἄμμου. Πολλάκις αἱ πηγαὶ τυγχάνουσιν οὖσαι ἢ ἐλλιπεῖς ἢ διεστραμμέναι ἐκ προθέσεως· τότε δὲν μένει ἄλλο μέσον, εἰμὴ ἡ εἰκασία, γινομένη κατ' ἀναλογίαν, καὶ βασιζομένη ἐπὶ τῶν δεδομένων περιστάσεων καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ χρόνου

[1] Patrologiæ Cursus ed. Migne. Par. 1844—57. 241 T.

[2] Conciliorum nova collectio cur. Mansi 1759. 31 T. Godex lit. ecclesiæ univevs. ill. Assemanus. Rom. 1749.

[3] Didron, Iconographie chrétienne. Paris 1841. Piper, Mythologie und Symbolik der christlichen Kunst. Weim. 1847. Rossi, Inscriptiones christianæ. Rom. 1828.

καὶ τῶν προσώπων. Ἐν γένει εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν ἀπαιτεῖται ἀμεροληψία. Διὰ τούτων πάντων χαρακτηρίζεται ὁ ἀληθὴς ἱστορικός, ὃς διαφέρει τοῦ ἁπλοῦ χρονογράφου ἢ λογογράφου. Ὁ χρονογράφος 1ον) ἀναμιγνύει ἱστορικὰ γεγονότα μετὰ δημωδῶν παραδόσεων καὶ θρυλλημάτων· 2ον) δὲν διακρίνει μεταξὺ ἀξιομνημονεύτων (ἱστορικὴν σημασίαν ἐχόντων) καὶ μὴ ἀξιομνημονεύτων, ἀσημάντων συμβάντων· 3ον) δὲν φυλάττει χρονολογικὴν τάξιν· 4ον) δὲν εἶναι πραγματικὴ ἡ ἔκθεσίς του· καὶ 5ον) εἶναι μεροληπτικός. Ὁ ἀληθὴς ἱστορικὸς ὁ κριτικῶς βαδίζων τοὐναντίον· 1ον) ἐξελέγχει τὰ γεγονότα καὶ διακρίνει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῶν ἁπλῶν θρυλλημάτων· 2ον) ἀναφέρει μόνον ὅ,τι εἶναι ἄξιον νὰ μεταδοθῇ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους· 3ον) ἀκολουθεῖ ἀκριβῆ χρονολογικὴν τάξιν· 4ον) ζητεῖ τὰς αἰτίας, τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν γεγονότων· καὶ 5ον) εἶναι ἀμερόληπτος. Πρὸς τούτοις ὁ ἐρευνῶν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν πρέπει νὰ ἦναι εὐσεβής, νὰ ἐννοῇ καὶ αἰσθάνηται τὴν θρησκείαν, διότι τότε μόνον δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὰ διάφορα φαινόμενα καὶ τὰ διάφορα γεγονότα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ, καὶ νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν. Ὁ μὴ ἔχων θρησκείαν, καὶ μάλιστα ὁ ἐχθρικῶς αὐτῇ διακείμενος, ἀναγκαίως παρεννοεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ὁμοιάζων πρὸς ἄνθρωπον στερούμενον αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ καὶ ἐξετάζοντα ἔργα καλῶν τεχνῶν.

5

Διάταξις τῆς ὕλης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκθέσεως.

Οἱ ἀρχαιότεροι συνείθιζον νὰ διατάσσωσι τὴν ὕλην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας κατὰ ἔτη ἢ αἰῶνας. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη μέθοδος δικαίως ἐγκατελείφθη. Ἡ διαίρεσις τῆς ἱστορικῆς ὕλης δὲν πρέπει νὰ ἦναι μηχανική, ἔξωθεν ἐπιβεβλημένη, ἀλλὰ νὰ ὑπαγορεύηται ὑπ' αὐτῆς τῆς πορείας καὶ ἀλληλουχίας τῶν ἱστορικῶν συμβάντων. Διὰ τοῦτο οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ παρεδέχθησαν τὴν διαίρεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἰς περιόδους χωριζομένας διὰ γεγονότων, τὰ ὁποῖα μεγάλως ἐπιρρέασαν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐκκλησίας καὶ μετέβαλον τὴν ὄψιν ταύτης. Τοιαῦτα γεγονότα εἶναι πρὸ πάντων ἡ ἀνύψωσις τοῦ μεγάλου Κων-

σταντίνου εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, τὸ σχίσμα τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰ γεγονότα ταῦτα διαιροῦμεν ἡμεῖς τὴν παροῦσαν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν εἰς 4 περιόδους. Ἡ πρώτη ἐκτείνεται μέχρι Κωνσταντίνου, καὶ περιλαμβάνει τὴν πρώτην ἀνάπτυξιν τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ ἐξωτερικὴν πίεσιν· ἡ δευτέρα ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος, καὶ χαρακτηρίζεται κυρίως ὡς ἡ περίοδος τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας· ἡ τρίτη περιλαμβάνει τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τοῦ σχίσματος μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας τοῦ κατὰ τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα συμβάντος μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα· ἡ δὲ τετάρτη τέλος περίοδος ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τὸ περιεχόμενον ἑκάστης περιόδου δύναται νὰ καταταχθῇ ἢ ἁπλῶς χρονολογικῶς, ἢ κατὰ τὰς διαφόρους τῆς ἐκκλησίας σχέσεις ἢ ἐπόψεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. Δύνανται δηλ. νὰ ἐξετάζωνται κατὰ τάξιν ἰδίᾳ τὰ περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν πολιτείαν ἢ ἄλλας θρησκευτικὰς κοινωνίας, τὰ περὶ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, τὰ περὶ τῶν αἱρέσεων καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, περὶ τῆς λατρείας, περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς ἐκκλησίας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Διὰ τῆς χρονολογικῆς διατάξεως τῆς ὕλης πολλάκις τὸ ὅμοιον διαχωρίζεται, καὶ καθίσταται δυσχερὴς ἡ τῆς συνεχείας τῶν γεγονότων κατάληψις. Διὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἐνταῦθα προτιμητέα ἡ δευτέρα μέθοδος, ἡ κατὰ τὰς διαφόρους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου ἐπόψεις διαίρεσις τῆς ἱστορικῆς ὕλης ἑκάστης περιόδου. Τίς τῶν σχέσεων τούτων πρέπει νὰ προτάσσηται, καὶ τίς νὰ ἐπιτάσσηται, τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σημασίας καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ ὅλου ἐπιρροῆς, ἣν ἔσχεν εἰς ὡρισμένην τινὰ ἐποχὴν αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ σχέσις.

Τὴν ἱςορίαν ἑκάςης τῶν διαφόρων τούτων σχέσεων ἢ ἐπόψεων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου δύναταί τις καὶ αὐτοτελῶς ὡς ἰδίαν ἐπιστήμην νὰ ἐπεξεργασθῇ· οὕτω δὲ μορφοῦνται αἱ εἰδικαὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἱστορικαὶ ἐπιστῆμαι· ἡ Ἱστορία τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ (**Missionsgeschichte, Histoire des missions**)· ἡ ἱστορία ἰδίως τῆς λατρείας καὶ τῶν ἠθῶν

(καὶ τοῦ πολιτεύματος) τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων (Χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ὴ ἀ ρ χ α ι ο λ ο γ ί α)· ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων (Ἱ σ τ ο ρ ί α τ ῶ ν δ ο γ μ ά τ ω ν)· ἡ ἱστορία τῶν συμβόλων ἢ ὁμολογιῶν τῶν διαφόρων μερικῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἡ συγκριτικὴ τῶν διδασκαλιῶν αὐτῶν ἔκθεσις καὶ ἐξέτασις (ἡ Σ υ μ β ο λ ι κ ή)· ἡ ἱστορία τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν πρώτων αἰώνων (Π α τ ρ ο λ ο γ ί α).

Ἡ ἔκθεσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας πρέπει νὰ ἦναι ἀξία τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς. Τὰ φαινόμενα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας πρέπει νὰ ἐκτίθενται μετὰ ἐνδιαφέροντος ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ. Ὅταν παριςῶσιν ἠθικὸν μεγαλεῖον, πρέπει νὰ ἐγείρωσιν ἐν ἡμῖν θαυμασμόν· ὅταν δεικνύωσιν ἡμῖν ἀποπλάνησιν, τοῦτο πρέπει νὰ ἐγείρῃ ἐν ἡμῖν τὴν λύπην· ὅταν τέλος ἀπαντῶμεν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ἀνηθίκους σκοποὺς καὶ ἐλατήρια, πρέπει νὰ αἰσθανώμεθα δικαίως δυσαρέσκειαν. Οὐδέποτε ὅμως ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ θὰ ἀπαντήσωμεν γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ ἐγείρωσιν ἐν ἡμῖν τὸ αἴσθημα τοῦ σκώμματος καὶ τῆς περιφρονήσεως.

6.

Ἀξία καὶ χρησιμότης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία πρέπει δικαίως νὰ ἐγείρῃ τὸ διαφέρον π α ν τ ὸ ς ἀ ν θ ρ ώ π ο υ π ε π α ι δ ε υ μ έ ν ο υ, καθ' ὅσον εἶναι ἡ ἱστορία τῆς σπουδαιοτάτης θρησκευτικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Δι' αὐτῆς ἐννοοῦμεν τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας· διότι ἄνευ τοῦ παρελθόντος τὸ παρὸν εἶναι ἀκατάληπτον. Ἔπειτα εἶναι χρήσιμος εἰς πάντα πεπαιδευμένον ἄνθρωπον καὶ διότι ἄνευ τῆς γνώσεως αὐτῆς δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου, καθ' ὅσον ὁ χριστιανισμὸς ἐπιρρέασε τὴν πορείαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐξασκήσας μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὰς νομοθεσίας, τὴν φιλολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὰ ἤθη καὶ τὰς τέχνας τῶν ἐθνῶν, εἰς ἃ ἐξηπλώθη. Κ α τ' ἐ ξ ο χ ὴ ν δ ὲ ε ἰ ς τ ὸ ν θ ε ο λ ό γ ο ν ἡ γνῶσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι ἀναγκαιοτάτη, διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ οὐδὲ τὰς λοιπὰς

θεολογικὰς ἐπιστήμας. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἦναί τις καλὸς δογματικός, μὴ γνωρίζων τὰς ἀναπτύξεις, ἃς ἔλαβε δόγμα τι ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ μέχρι τῆς σήμερον; Ἢ πῶς ὁ μελετῶν τὸ ἐκκλησιασικὸν δίκαιον δύναται νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο καλῶς, ὅταν μὴ γνωρίζῃ ἐκ τῆς ἱστορίας πῶς κατὰ μικρὸν ἐκ διαφόρων περιστάσεων διεμοφώθη καὶ ἐγένετο τοιοῦτον, ὁποῖον παρίσταται; Καὶ ἡ λειτουργικὴ εἶναι ἀκατάληπτος ἄνευ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς λατρείας.

7.

Οἱ διασημότεροι ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοί.

Α'. Ἀρχαῖοι.

Ι. ΕΛΛΗΝΕΣ.

ΗΓΗΣΙΠΠΟΣ, συγγραφεὺς τοῦ Β' αἰῶνος, συνέγραψεν ὑπομνήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πράξεων, ὧν μόνον λείψανα σώζονται παρ' Εὐσεβίῳ.

ΕΥΣΕΒΙΟΣ Ο ΠΑΜΦΙΛΟΥ, ἔγραψε πρῶτος πλήρη ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς ἐκκλησίας μέχρι τοῦ 324 ἐκτεινομένην, διὰ τοῦτο δὲ θεωρεῖται καὶ ὡς ὁ πατὴρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἀπολαύων τῆς εὐνοίας τοῦ Κωνσταντίνου, ἠδυνήθη νὰ συμβουλευθῇ πολλὰ ἀρχεῖα τοῦ κράτους, καὶ οὕτω κατώρθωσε νὰ συλλέξῃ πολλὴν ὕλην περὶ παντός, ὅ,τι ἀνάγεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ὁ βίος τοῦ Κωνσταντίνου ὑπὸ Εὐσεβίου εἶναι ἐξακολούθησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς του ἱστορίας. Ἐνταῦθα ὅμως εἶναι ὁ Εὐσέβιος πανηγυριστὴς μᾶλλον ἢ ἱστορικός.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ, ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος. Ἐξηκολούθησε δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐσεβίου μέχρι τοῦ 439. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ διαιρεῖται εἰς 7 βιβλία καὶ ἐπαινεῖται παρὰ τῶν νεωτέρων κριτικῶν ὡς γεγραμμένη μετ' ἀμερολήπτου κρίσεως.

ΕΡΜΕΙΑΣ ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ, σύγχρονος τοῦ Σωκράτους, συνέγραψε καὶ αὐτὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Εὐσεβίου, ἐν 9 βιβλίοις ἀπὸ τοῦ 320—423 καὶ θεωρεῖται κατώτερος τοῦ Σω-

κράτους. Ἡ σύγκρισις τῶν ἔργων αὐτῶν δείκνυσιν ὅτι ἔγραψαν ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ, σύγχρονος τῶν δύο ἀνωτέρω· συνέγραψε καὶ οὗτος ἐξακολούθησιν τῆς ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ 320, καὶ τελευτῶν τῷ 436. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι κρείττων τῆς τοῦ Σωκράτους καὶ Σωζομένου, δυναμένη νὰ θεωρηθῇ ὡς συμπληροῦσα αὐτάς.

ΦΙΛΟΣΤΟΡΓΙΟΣ, ἀρειανὸς, συνέγραψεν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 300—423. Ταύτης μόνον λείψανα σώζονται παρὰ Φωτίῳ. Ἐν αὐτῇ δὲ ἐζήτησε νὰ παραστήσῃ τὸν ἀρειανισμὸν ὡς τὴν ἀρχικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκαλίαν.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ο ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ, ἤκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ϛʹ αἰῶνος, συνέγραψε δὲ πρῶτον ἐπιτομὴν ἐκ τοῦ Σωκράτους, Σωζομένου καὶ Θεοδωρήτου, καὶ ἐξακολούθησιν τοῦ Σωκράτους (439—518). Τοῦ τελευταίου συγγράμματος μόνον λείψανα σώζονται παρὰ Νικηφόρῳ Καλλίστῳ. Τὸ δὲ πρῶτον, σωθὲν ὁλόκληρον, δὲν ἔχει πολλὴν ἀξίαν.

ΕΥΑΓΡΙΟΣ, συνέγραψεν ἐξακολούθησιν τοῦ Σωκράτους καὶ Θεοδωρήτου (431—594).[1]

Τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συνεχίζουσιν οἱ λεγόμενοι ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ, οἵτινες ὅμως γράφουσι μᾶλλον πολιτικὴν ἱστορίαν. Ἀρχόμενοι δὲ ἀπὸ τοῦ 500 ἔτους μ. Χ. φθάνουσι μέχρι τοῦ 1500 περίπου. Μεταξὺ τούτων εἶναι οἱ ἑξῆς· Ἀγαθίας, Ἰωάννης Κανταχουζηνὸς, Λέων Διάκονος, Νικηφόρος Γρηγορᾶς, Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, Γεώργιος Σύγκελλος, Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννης Μαλαλᾶς, Προκόπιος, Δούκας, Θεοφύλακτος, Γενέσιος, Νικήτας Χωνιάτης, Γεώργιος Παχυμέρης, Ἰωάννης Κίνναμος, Μιχαὴλ Γλυκᾶς, Κωνσταντῖνος Μανασσῆς, Ζώσιμος, Λύδιος, Θεοφάνης, Κεδρηνὸς, Φραντζῆς, Ἄννα Κομνηνὴ, Ἐφραὶμ, Ζωναρᾶς, Λέων Γραμματικὸς, Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, καθὼς καὶ τὸ ἀλεξανδρινὸν χρονικόν.[2]

[1] Οἱ ἀρχαῖοι οὗτοι ἕλληνες ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ συνεκδίδονται συνήθως Historiæ ecclesiaslicæ Scriptores Græci cum notis Valesii ed. G. Reading Cantabr. 1720.

[2] Corpus Scriptorum historiæ Byzantinæ. Bonn. 1826.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ, ἀκμάσας κατὰ τὸν ΙΓ' ἢ κατ' ἄλλην γνώμην κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, συνέγραψεν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις 23, ὧν μόνον 18 σώζονται, ἐκτεινόμενα μέχρι τοῦ 610.

2. ΛΑΤΙΝΟΙ.

ΡΟΥΦΙΝΟΣ, ἤκμασε περὶ τὸ 400, μετέφρασε δὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐσεβίου, προσθεὶς καί τινα ἴδια βιβλία ὡς ἐξακολούθησιν.

ΣΟΥΛΠΙΚΙΟΣ ΣΕΥΗΡΟΣ, σύγχρονος τοῦ Ῥουφίνου· συνέγραψεν ἱςορίαν ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ 400 μ. Χ.

ΟΡΟΣΙΟΣ, συνέγραψεν ἱστορίαν ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ 411 μ. Χ.

ΚΑΣΣΙΟΔΩΡΟΣ, (+ 562) συνέταξεν ἐπιτομὴν ἐκ τοῦ Εὐσεβίου, Σωκράτους, Θεοδωρήτου, καὶ ἐξακολούθησιν τοῦ Σωκράτους (μέχρι τοῦ 518).

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΤΟΥΡΩΝΗΣ, (+ 594) συνέγραψεν ἱςορίαν Φράγκων.

ΙΣΙΔΩΡΟΣ Ο ΣΕΒΙΛΛΗΣ, ἱστορίαν Γότθων (+ 636).

ΒΕΔΑΣ Ο ΑΙΔΕΣΙΜΟΣ, ἱστορίαν Ἀγγλοσαξώνων (+ 735).

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΡΙΟΣ (+ 886) βίους παπῶν.

Οἱ μεσαιωνικοὶ χρονογράφοι τῆς Ἰταλίας, Γαλλίας καὶ Γερμανίας.

Β'. Μεταγενέστεροι.

1. ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ.

ΔΟΣΙΘΕΟΣ (+ 1717), ἔγραψε πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων ἱστορίαν, ἥτις εἶναι συγχρόνως σχεδὸν καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.

ΜΕΛΕΤΙΟΣ (+ 1718), ἤκμαζε περὶ τὸ τέλος τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, συνέγραψε δὲ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ, ἥτις μεταφρασθεῖσα κακῶς εἰς χυδαϊκὴν γλῶσσαν ὑπό τινος Ἰωάννου Παλαιολόγου, καὶ πλουτισθεῖσα διὰ σημειώσεων, ἐξεδόθη ὑπὸ Βενδότου ἐν Βιέννῃ τῷ 1783 ἐν 3 τόμοις. Ὁ Νικόλαος Ἀδαμίδης ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεχείρησε νὰ ἐκδώσῃ τὴν τοῦ Μελετίου ἱστορίαν, διορθῶν καὶ καθαρίζων τὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ μόνον τὸν Α' τόμον προέφθασε νὰ δημοσιεύσῃ. Ὁ Μελέτιος ἀκολουθεῖ τὴν χρονολογικὴν διάταξιν τῆς ὕλης κατὰ αἰῶνας, ἀναμιγνύει δὲ καὶ τὴν πολιτικὴν ἱσταρίαν.

ΒΕΝΔΟΤΟΣ, ἐξιστόρησε τὰ κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα. Ἡ ἐξακολούθησις αὕτη τοῦ Μελετίου ἐξεδόθη μετὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Μελετίου ὡς τέταρτος τόμος.

ΣΕΡΓΙΟΣ ΜΑΚΡΑΙΟΣ, (ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία 1750—1800. Παρὰ Σάθᾳ. Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη. Τ. 1ος).

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ, συνέγραψεν ἑκατονταετηρίδα, ἤτοι τὴν ἱστορίαν τοῦ Α' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος.

ΚΟΜΗΤΑΣ, συνέταξε βραχυτάτην ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Μελετίου, ἣν ἐξέδωκε μετὰ συμπληρώσεως τὸ τελευταῖον ὁ Ζακύνθιος Χιώτης.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, συνέγραψε τὴν νεωτάτην ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821—1850 περίπου, τριακονταετηρίδα αὐτὴν καλέσας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΝΤΟΓΟΝΗΣ, συνέγραψεν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ἧς ἐφάνη μόνον ὁ Α' τόμος ἐν Ἀθήναις 1867 καὶ 1876.

ΛΑΣΚΑΡΙΣ, συνέγραψεν ἐλλιπεστάτην ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας ἀρχομένην ἀπὸ κτίσεως κόσμου. Ἐν Κων/πόλει 1863.

ΓΥΕΤΤΕ, ἱστορία τῆς ἐκκλησίας, τ. 3, γαλλιστὶ κατὰ ὀρθοδόξους ἀρχάς. Περιλαμβάνει τοὺς πρώτους αἰῶνας.

Ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ μετεφράσθησαν ἐπιτομαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ ΒΑΡΘ (ἐν Σμύρνῃ 1848) καὶ τοῦ ΠΑΛΜΕΡ (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1877).

ΗΜΕΤΕΡΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ 1872. 1874.

2. ΛΑΤΙΝΟΙ.

ΒΑΡΩΝΙΟΣ († 1607) (Annales ecclesiastici 1588—1607). Τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἐξηκολούθησαν ὁ ΒΖΟΒΙΟΣ († 1637), ὁ ΣΠΑΔΑΝΟΣ († 1643), ὁ ΡΕΥΝΑΛΔΟΣ, ὁ ΛΑΔΕΡΧΙΟΣ, καὶ ὁ ΘΕΙΝΕΡ (1689—1864).

Οἱ Γάλλοι ΝΑΤΑΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (1686), ΦΛΕΡΥΣ (1691), ΤΙΛΛΕΜΟΝΤ (1693), ΒΕΡΚΑΣΤΕΛ (1790), ΕΝΡΙΩΝ (1852), ΡΟΡΒΑΣΧΕΡ (1842), ΒΛΑΓΚ καὶ ΔΑΡΡΑΣ.

Οἱ Γερμανοὶ ΔΑΝΝΕΝΜΑΥΕΡ, ΚΑΤΕΡΚΑΜΠ, ΣΤΟΛΒΕΡΓ, ΔΕΛΛΙΓΓΕΡ (1843), ΜΕΛΕΡ (1847), ΑΛΤΖΟΓ (1855), ΡΙΤΤΕΡ.

3. ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΟΜΕΝΟΙ.

ΦΛΑΚΙΟΣ, (τὰς Μαγδεβουργικὰς ἑκατονταετηρίδας 1559).

ΜΟΣΧΕΙΜ (1755).
ΠΛΑΓΚ
ΣΧΡΟΙΚ (τ. 45, 1810).
ΝΕΑΝΔΡΟΣ (6 τόμ. 1852).
ΒΑΟΥΡ (1863).
ΓΕΙΣΕΛΕΡ (τ. 5, 1857).
ΜΑΤΤΕΡ (τ. 4 γαλλιστὶ 1829).
ΧΑΖΕ (1877).
ΚΟΥΡΤΖ (1875).
ΣΧΛΕΙΕΡΜΑΧΕΡ.
ΧΑΓΕΝΒΑΧ (1872).
ΕΡΤΣΟΓ.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

(1 - 313)

1ον *Πηγαί*. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ πατέρες τῶν χρόνων τούτων. Λείψανα τῶν ἀπολεσθέντων ἔργων τούτων παρὰ Grabe Spicilegium Patrum et haereticorum. Oxon. 1700. Routh, Reliquiæ sacræ. Oxon. 1814-18. Λείψανα τῶν ὑπομνημάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πράξεων τοῦ Ἡγησίππου παρὰ Routh. Τ. Ι. 187.—Εὐσεβίου ἐκκλησ. ἱστορ. ed. Schwegler Tub. 1852.—Ruinart, Acta primorum martyrum ed. 3. Amst. 1713.—Χωρία ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων συγγραφέων Ἰωσήπου, Σουετωνίου, Ταχίτου, Πλινίου, Δίωνος Κασσίου καὶ ἄλλων περὶ χριστιανικῆς θρησκείας παρὰ Lardner collection of the jewish and heathen testimonies of the christ. rel. Lond. 1764.

2ον *Βοηθήματα*. Tillemont, Memoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles. Paris 1681. Baur, Das Christenthum und die christliche Kirche der drei ersten Jahrhunderte. Tuebingen 1853. Lechler, Das apostolische und nachapostolische Zeitalter. Harlem. 1851. Pressensé, Hist. des trois premiers siècles de l'Église. Par. 1861. Ath. Coquerel fils, des premières transformations histor. du christianisme. Paris 1866.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν λαῶν, ἰδίως τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸν Α' αἰῶνα.

Πηγαί.—Gieseler, Kirchengeschichte I. 1. σελ. 25-65. Kreuzer, Symbolik und Mythologie. Leipzig 1837. Brouver, Histoire de la civilisation morale et rel. des Grecs. Groen. 1833. Benj. Constant, du polytheisme romain. Paris 1832. 2. T. Naegelsbach, die nachhomerische

Theologie des griechischen Volksglaubens. Nuerenberg 1857. Doellinger, Heidenthum und Iudenthum. Bonn. 1859. Κοντογόνου ἐκκλ. ἱστορ. ἔκδοσις πρώτη, Α' σελ. 12-20.

Α'.

8.

Κατάστασις τῶν ἐθνικῶν λαῶν πολιτική.

Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα ἐξετείνετο οὐ μόνον εἰς ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ἀλλὰ σχεδὸν περιελάμβανε ἅπαντα τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, διότι ἐκτὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦσαν γνωστοὶ μόνον οἱ γερμανικοὶ λαοὶ πρὸς βορρᾶν, καὶ οἱ Πάρθοι πρὸς ἀνατολάς, περὶ δὲ τῶν σλαβικῶν λαῶν ἀμυδροτάτας εἶχον οἱ ἀρχαῖοι γνώσεις, περιλαμβάνοντες αὐτοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Σκυθῶν. Εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπεκράτει ἡ λατινικὴ γλῶσσα, εἰς δὲ τὸ ἀνατολικὸν ἡ ἑλληνική, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχεν ἤδη καταστῆ κοινὴ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κόσμῳ (Πρβλ. διατριβὴν Οὒγ περὶ τῆς γλώσσης ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετάφρ. ἡμ. ἐν Ἐφημ. Φιλομ. ἔτ. 1867). Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ εὗρε μεγάλην εἴσοδον ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὁ Κικέρων λέγει, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι γνωστὴ (Cicero pro Archia). Πόσον δὲ ἰδίως παρὰ τοῖς πεπαιδευμένοις Ῥωμαίοις ἦτο κοινή, φαίνεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς τοῦ Αὐγούστου παρὰ Σουετωνίῳ (Claudius c. 4). Ὁ Ἰουβενάλης λέγει περὶ τῶν ῥωμαίων γυναικῶν, ὅτι ἵνα δείξωσιν, ὅτι ἔτυχον καλῆς ἀνατροφῆς, μετεχειρίζοντο ἐν τῇ ὁμιλίᾳ των λέξεις ἑλληνικὰς (Sat. III, 58. XV, 110. VI, 185). Ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχεῖαν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξάπλωσιν ἡ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων συνένωσις τοσούτων λαῶν, πολὺ εὐκολύνασα τὴν συγκοινωνίαν, καὶ ἡ γενικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διάδοσις, δι' ἧς ἠδύναντο εὐκολώτατα αἱ χριστιανικαὶ ἰδέαι νὰ ἐξαπλωθῶσι πανταχοῦ.

9.

Ἠθικὸς καὶ θρησκευτικὸς τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν χαρακτήρ.

Ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἦτο ἡ πολυθεία. Ἡ πολυθεία διαιροῦσα τὸ θεῖον ἀναπλάττει ἀναγκαίως θεοὺς περιωρισμένους καὶ ἀτελεῖς καὶ ὁμοίους τοῖς ἀνθρώποις. Ἕκαστον ἔθνος ἐνετύπονεν εἰς τοὺς θεούς του τὸν χαρακτῆρά του, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας του. Ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν θρησκειῶν ἐλλείπει ἡ γνῶσις τῆς πνευματικότητος, ἁγιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ βεβαιότης περὶ αἰωνίου τινὸς προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μυθολογία διέφθειρεν ἔτι μᾶλλον τὰς ἐθνικὰς θρησκείας, καθότι δὲν ὑπάρχει πάθος ἀνθρώπινον καὶ ἔγκλημα, ὅπερ δὲν ἀπέδωκεν εἰς τοὺς θεούς. Φυσικῶς δὲ τὸ οὕτω ἐξευτελισθὲν θεῖον δὲν δύναται νὰ ἀνυψώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς ὑψηλοτέραν τινὰ ἠθικὴν μόρφωσιν. Ἡ ἠθικότης βασίζεται ἐπὶ τῆς ἰδέας περὶ θεότητος. Ἡ θεότης εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῆς ἠθικότητος. Διὰ τοῦτο ὅταν ἡ θεότης παρίσταται ἠθικῶς ἐλλιπὴς, καὶ κηλιδοῦται διὰ πράξεων ἀντιβαινουσῶν εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον, τίνα ἠθικότητα δύνανται νὰ ἔχωσιν οἱ ἄνθρωποι; Ἡ σχέσις τῆς θεότητος καὶ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὰς ἐθνικὰς θρησκείας δὲν εἶναι εἰμὴ ἐξωτερική. Οἱ θεοὶ δὲν φροντίζουσιν περὶ τῶν ἀνθρώπων· οἱ ἄνθρωποι δὲν ὀφείλουσιν ἀφοσίωσιν εἰς αὐτούς· ἡ λατρεία εἶναι ἁπλῶς ἐξωτερικὴ καὶ ἀποτέλεσμα φόβου· οὐδαμοῦ δὲ σχεδὸν ἀπαντᾷ τις οὐδὲ ἀμυδρὰν ἰδέαν περὶ τῆς ἀγάπης, ὡς τοῦ δεσμοῦ τοῦ συνδέοντος τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον. Οἱ ἀνθρώπινοι θεοὶ θέλουσι νὰ τιμῶνται καὶ ἐξιλεῶνται ὡς ἄνθρωποι· πρὸς τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ἀναγκαία παντάπασιν ἠθικὴ βελτίωσις, ἀλλ' ἁπλῆ τις σύνεσις. Σέβας καὶ ἀγάπην δὲν δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν οἱ τοιοῦτοι θεοὶ ἀλλὰ τὸ πολὺ μόνον φόβον. Ἡ λατρεία των σκοπεῖ μόνον ἀνταλλαγήν τινα, ἐν ᾗ ὁ ἄνθρωπος προσδοκᾷ ἀντὶ τῶν δώρων του ὑπεράσπισιν καὶ μείζονας δωρεάς. Τὸν χαρακτῆρα τοῦτον τῆς πυλυθείας ἀνευρίσκομεν εἰς ἁπάσας τὰς ἐθνικὰς θρησκείας ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ λατρεία πολλῶν θεῶν ἐτελεῖτο δι' αἰσχρῶν πράξεων. Οὕτω λ. χ. ἡ λατρεία τοῦ Βὴλ ἐν Βαβυλῶνι καὶ ἡ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Κύπρῳ καὶ Κορίνθῳ ὕψωσαν εἰς θρησκευτικὴν τελετὴν

τὴν ἀκολασίαν. Ἄλλαι δὲ λατρεῖαι ἐξήγειρον τοὐλάχιστον εἰς μέγιστον βαθμὸν τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας. Ἀνθρώπιναι θυσίαι ἐνιαχοῦ ὡς ἐτήσιοι ἐξιλασμοὶ, πανταχοῦ δὲ ἐπὶ ἐσχάτου κινδύνου ἦσαν ἐν χρήσει πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν παρωργισμένων θεῶν. Ὁ Ὀκταβιανὸς διέταξε νὰ θυσιάσωσιν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Καίσαρος 300 ἀνθρώπους (Suet. Oct. 15), ὁ δὲ Πομπήϊος διέταξε νὰ ῥίψωσιν ἀνθρώπους εἰς τὴν θάλασσαν θυσίαν τῷ Ποσειδῶνι (Διων. Κασσ. σ. 48). Κατὰ τὸν Πορφύριον (De abst. carnis. c. 56) ἔπαυσαν αἱ ἀνθρώπιναι θυσίαι ἐπὶ Ἀδριανοῦ· καὶ ὅμως ἔτι ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ (περὶ τὸ 280 μ. Χ.) ἐθυσιάζετο κατ᾽ἔτος ἐν Ῥώμῃ τῷ Jupiter Latialis ἄνθρωπος (Lactant div. institt. I, c. 21). Μόνον δι' ἀρετὰς πολιτικὰς παρεῖχεν ἡ πολυθεΐα ἐλατήρια (Cicer. de leg. II, 7). Ὅ,τι ὑψηλότερον ἀπαντῶμεν παρά τισιν Ἕλλησιν ἢ Ῥωμαίοις, ὀφείλεται οὐχὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, ἀλλ' εἰς τὴν καλλιτέραν ἠθικὴν φύσιν αὐτῶν. Ἐν γένει ἐλλείπει ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος τὸ αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Ἀντὶ δὲ τούτων ὑπῆρχεν ἐν ἰσχύει ἡ μονομερὴς ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια, ὑποθαλπομένη ὑπὸ τῆς θρησκείας καὶ συνδεομένη μετὰ περιφρονήσεως παντὸς, ὅ,τι ἦτο ξένον· διότι ἕκαστον ἔθνος μόνον τὴν ἐθνικότητά του ἀνεύρισκεν ἐν τοῖς θεοῖς του. Ἐντεῦθεν ἡ φοβερὰ ἐξευτέλισις τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας ἐν τῷ δούλῳ. Ἔτι ὁ Κλαύδιος ἔπρεπε νὰ ἐμποδίσῃ νὰ ἐκθέτωσιν ἀσθενεῖς δούλους ἢ νὰ φονεύωσι (Suet. Claud. c. 25). Πόσον ὀλίγον ἐτιμᾶτο καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ τῶν δούλων καὶ εἱλώτων δεικνύει τὸ ἑξῆς γεγονός. Κατὰ μάρτυρα τὸν Θουκυδίδην οἱ Σπαρτιᾶται κατὰ τοὺς μεσσηνιακοὺς πολέμους φοβούμενοι τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ εὐδοκιμήσαντας εἵλωτας, προσκαλέσαντες τοὺς ἀρίστους ἐξ αὐτῶν περὶ τὰς 2,000, ὅπως δῆθεν ἀπονείμωσιν αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν, ἐξηφάνισαν αὐτούς (Παπαρρηγ. ἱστορ. ἑλλ. ἔθνους Α' 195). Ἦτο δὲ μέγα τὸ πλῆθος τῶν δούλων παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὐτοῖς. Ἐν Ἀττικῇ ἐκ τῶν 500 χιλ. κατοίκων αὐτῆς αἱ 400 χιλ. ἦσαν δοῦλοι (αὐτόθ. 556). Εἰς τοὺς ἀγῶνας δὲ τῶν μονομάχων μετεχειρίζοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δούλους. Ἐὰν ἔθνος τι ὑπεδουλοῦτο, ἔπρεπε νὰ ἀπολέσῃ μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἀλαζονείας καὶ πᾶν εὐγενὲς αἴσθημα καὶ κατήντα εἰς δουλικὸν ἐξευτελισμόν. Ἐπειδὴ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ ἦτο ἡ μεγίστη, διὰ τοῦτο

ἡ γυνὴ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀσημότητος ἐστερεῖτο τοῦ αὐτῇ ἀνήκοντος σεβασμοῦ. Τοῦτο συνέβαινε παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς ἔτι μᾶλλον ἕνεκεν τῆς πολυγαμίας.

10.

Θρησκεία καὶ ἠθικὴ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἰδανικοὶ Ἕλληνες, ἑλληνιστὶ καὶ σκεπτόμενοι καὶ ζῶντες. Αἱ δὲ ἀρεταί, τὰς ὁποίας ἐμπνέουσιν, εἶναι αἱ ἀρεταί, ὅπως ἐνόουν ταύτας οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, περιορίζονται δηλ. εἰς τὰς πολιτικὰς λεγομένας ἀρετάς. Ἐπειδὴ δ' ἐπλάσθησαν συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ ἤθη τῶν Ἑλλήνων, διὰ τοῦτο φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς πάσας τὰς ἀρετάς, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς κακίας τῶν Ἑλλήνων. Ὅσον δὲ καὶ ἂν ἠδύνατό τις ἐν ταῖς μορφαῖς τῶν ἀρχαίων θεῶν, ταῖς ὑπὸ τῆς τέχνης τελειοποιηθείσαις, νὰ ἀνεύρῃ ὕψος καὶ ἀξιοπρέπειαν, πάντοτε ἀνεμίμνησκον αἱ μορφαὶ αὗται τὸν μῦθον τὸν ὑπ' αὐτῶν παριστανόμενον, ὅστις ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἐπιρρεάσῃ ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο ἀνεγνώριζον καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχαίων πολλοί. Οὕτως ὁ Οὐάρρων παρ' Αὐγουστίνῳ (de civit. Dei IV 31). Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, ἥτις εἶναι τὸ δόγμα τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, γέμει τοιούτων ἀσχημιῶν, ὥστε, ὅπως καὶ αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀνεγνώριζον, κατὰ μέγα μέρος μόνον ἐπιβλαβῆ ἐπιρροὴν ἠδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ ἐπὶ τῶν ἠθῶν. Διὰ τοῦτο ὁ Πλάτων ἤθελε νὰ ἀποκλείσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἰδανικῆς πολιτείας του. (Πολιτ. 6'). Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ἐπιβλαβεῖς τοὐλάχιστον διὰ τὴν νεότητα τὰς ἀκόσμους λατρείας (Πολιτικ. ζ', 8). Ἡ ἰδέα τῆς θείας δικαιοσύνης ἐλλείπει ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, ἀντ' αὐτῆς δὲ πρεσβεύεται ἡ εἱμαρμένη ἢ τυφλή τις δύναμις, ἣ ὑπακούουσι καὶ αὐτοὶ οἱ θεοί (Ἡροδ. ἱστορ. Α', 91). Μόνον παρά τισι ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις ἀπαντᾶται ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐν ἄλλῳ βίῳ ἀνταμοιβῆς. Ἐνόσῳ ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἐλευθέρα καὶ ἤκμαζεν, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ ἐθνικὴ τιμὴ καὶ τὸ καθῆκον τοῦ πολίτου ὑπέθαλπον τὴν ἠθικότητα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἀφοῦ ὅμως ἀπώλετο ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος, ἐξέλιπον δὲ τὰ ἐλατήρια ταῦτα, εὑρίσκομεν καὶ

ἀρχαίους Ἕλληνας εἰς μεγίστην ἠθικὴν κατάπτωσιν. Ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία ἐθεωρεῖτο ἐπὶ τέλους ὡς ἀντικείμενον τοῦ καλοῦ, στερουμένη παντὸς ἠθικοῦ πνεύματος. Μέχρι τινὸς ἐσώζετο σεβασμός τις πρὸς τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ἀλλ' ἤδη μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ τὸν μεταξὺ Θηβῶν καὶ Σπάρτης, ἤρχισε νὰ μαραίνηται καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ ἐκλείπῃ ἡ πρὸς τοὺς ἱερωτέρους τῶν θεσμῶν εὐλάβεια. Τὸ ἔθνος τὸ ἑλληνικὸν ἔπαυσε σχεδὸν νὰ ἔχῃ θρησκείαν καὶ κατέστη ἑπομένως ἀνάξιον νὰ διατηρήσῃ πλέον τὴν αὐτονομίαν του (Παπαρρηγ. Α'. 845. 847). Πόσον καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς παρ' ἕλλησι προὐτιμᾶτο τῆς ἠθικῆς ἡ διανοητικὴ μόρφωσις καὶ ἡ κομψότης, ἀποδεικνύει ἡ μεγάλη ὑπόληψις, ἧς ἔχαιρον παρ' αὐτοῖς αἱ ἑταῖραι, αἵτινες ἦσαν τὸ ἀντικείμενον τοῦ θαυμασμοῦ πάντων, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ γυναῖκες παρεωρῶντο, μηδενὸς φροντίζοντος περὶ τῆς μορφώσεως αὐτῶν. Περὶ τῶν ἠθῶν τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως τῶν Ἀθηναίων, ὁμιλῶν ὁ Παπαρρηγόπουλος κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, λέγει· «Θρησκεία καὶ φιλοσοφία καὶ φιλοπατρία καὶ οἰκιακὴ ἀρετὴ καὶ πᾶσα οἱαδήποτε χρηστότης κατήντησαν πράγματα ἀνύπαρκτα· οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔζων εἰμὴ διὰ νὰ γελῶσι, νὰ παίζωσι νὰ διασκεδάζωσι, νὰ ἀκολασταίνωσι» (ἱστορ. ἑλλ. ἔθνους Β', 259). Εἰς τίνα ἠθικὴν παρακμὴν ἔφθασεν ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ κοινωνία μαρτυρεῖ καὶ ἡ παρ' αὐτῇ ἐπικράτησις τῆς παιδεραστίας, ἥτις οὐ μόνον δὲν ἐστηλιτεύετο, ἀλλὰ καὶ ὑπό τινων ποιητῶν ὑμνήθη. Κατά τινας τὰ μυστήρια ἐδίδασκον διδασκαλίαν τινὰ ἐσωτερικὴν ἀντίθετον πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ θρησκείαν· ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἐπολεμήθη, κοινῶς δὲ πιστεύεται, ὅτι καὶ ἡ αὐτῶν διδασκαλία κατ' ὀλίγον διέφερε τῆς κοινῆς θρησκείας, μόνον κατ' ἐπιφάνειαν διαφερόντων τῶν μύθων αὐτῶν, τῶν γνωστῶν γινομένων μόνον τοῖς μεμυημένοις. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἐνῷ κατὰ τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ποίησιν, τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν τέχνην ὑψώθη εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ παρήγαγεν ἔργα κλασικὰ θαυμαζόμενα καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς ἔφερε τὰς ἀτελείας πάντων τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν.

11.

Θρησκεία καὶ ἠθικὴ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τοῦ Αὐγούστου.

Ἡ θρησκεία τῶν Ῥωμαίων φέρει πολὺ σπουδαιότερον καὶ ἠθικώτερον χαρακτῆρα τῆς τῶν Ἑλλήνων. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις ἀπαντῶμεν μεγάλας ἀρετάς, οὐ μόνον πολιτικάς, ἀλλὰ καὶ οἰκιακάς. Παρ' αὐτοῖς εὑρίσκομεν καὶ τὴν τοσοῦτον παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς σπανίαν ἀρετήν, τὴν σωφροσύνην. Σημειώσεως ἄξιον εἶναι ὅτι παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἀπαντῶμεν ὡς θεοὺς προσωποπεποιημένας ἀρετὰς (Pudicitia, Pietas, Fides, Concordia, Virtus, Spes, Honor, Victoria, Pax, Libertas). Ἀλλὰ ταχέως ἀναμιχθεῖσα μετὰ ξένων θρησκειῶν ἀπώλεσε καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ τὸν ἀρχικὸν ἠθικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἰδίως ἀφ' ὅτου διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, διὰ τῶν βιβλίων τῶν Σιβυλλῶν καὶ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου διὰ τῶν ἑλλήνων παιδαγωγῶν ἐγένετο τοῖς ῥωμαίοις γνωστὴ ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία μετὰ τῆς ὡραίας μὲν καὶ εὐφυοῦς, πλὴν ἀκόσμου μυθολογίας της, διεφθάρη καὶ ἡ θρησκεία τῶν Ῥωμαίων, καὶ μετ' αὐτῆς τὰ πρῶτα αὐστηρὰ ἤθη αὐτῶν. Ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Σενέκας (de brevitate vitæ c. 16) « Τί ἄλλο ἢ ἀναφλέγομεν τὰ πάθη ἡμῶν, ὅταν ἀναγράφωμεν ἐργάτας αὐτῶν θεούς, καὶ δικαιολογοῦμεν τὸ ἀνοσιούργημα διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ θεοῦ;» (Πρβλ. καὶ de vita beata c. 26). Αἱ πρὸς παρεμπόδισιν τοῦ κακοῦ τούτου προσπάθειαι τοῦ Πορκίου Κάτωνος καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ ἀπέβησαν μάταιαι. Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας παρὰ Ῥωμαίοις ἦτο εὔκολος, καθ' ὅσον ἦτο κεκοσμημένη τοῖς κάλλεσι τῆς ποιήσεως καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν. Ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ἐπενήργησεν εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν Ῥωμαίων ἡ μετὰ τοῦ τρυφηλοῦ καὶ ἡδυπαθοῦς ἀνατολικοῦ κόσμου ἀνάμιξις αὐτῶν.

12.

Θρησκευτικὴ ἀνοχὴ τῶν Ῥωμαίων.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπῆρχεν ἡ ἀρχὴ παραδεδεγμένη, ὅτι αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἑκάστης χώρας διέταξαν τὸν ἰδιαίτερον τρόπον τῆς

λατρείας των. Διὰ τοῦτο πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἀρχαῖαι θρησκεῖαι ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεκτικαὶ τῶν ἄλλων θρησκειῶν, ἐφ' ὅσον αὗται περιωρίζοντο εἰς τὸν ἴδιον λαὸν καὶ ἐντὸς τῆς ἰδίας χώρας. Τὴν ἀ ν ο χ ὴ ν ταύτην ἐτήρουν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Τοὐναντίον ἐθεώρουν ὡς κάκιστον νὰ εἰσάγωνται εἰς τὴν Ῥώμην ξένοι θεοὶ καὶ λατρεῖαι ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ κράτους (Cicero de leg. II, 8). Διὰ τοῦτο ὅτε ἀπὸ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν κατακτήσεων τῶν Ῥωμαίων πάντοτε νέαι λατρεῖαι εἰσήγοντο εἰς τὴν Ῥώμην, τούτου δ' ἕνεκα ἔνθεν μὲν ἡ πρὸς τὴν πάτριον θρησκείαν προσκόλλησις ἐχαλαροῦτο, ἑτέρωθεν δὲ διαφθορὰ μεγίστη κατελάμβανε τοὺς Ῥωμαίους, συχνάκις ἐπανελαμβάνοντο οἱ κατὰ τὸν sacra peregrina νόμοι (Πρβλ. περὶ τῆς ἐξαλείψεως τῶν Βακχικῶν ὀργίων ἐν ἔτει 185 π. Χ. παρὰ Livius XXXIX, 8). Αἱ ξέναι θρησκεῖαι ἠδύνατο νὰ εἰσάγωνται εἰς Ῥώμην κατὰ τοσοῦτον δυσκολώτερον, καθόσον θεωρούμεναι ὡς collegia ὑπέκειντο εἰς τοὺς κατὰ τῶν collegia illicita ὡρισμένους νόμους (Suet. Cæs. c. 42, καὶ Octav. 32). Ἐκτὸς τούτου ἀπηγορεύοντο ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἐν Ῥώμῃ καὶ αἱ νυκτεριναὶ συναθροίσεις (Tab. IX, lex. 6), καὶ τοῦτο δὲ παρεμπόδιζε τὴν εἴσοδον ξένων λατρειῶν εἰς αὐτήν. Ἡ κατ' οἶκον ὅμως λατρεία ξένων θεῶν δυσκολώτερον ἠδύνατο νὰ ἐξαλειφθῇ. Καὶ ὅμως μεθ' ὅλας τὰς δυσκολίας κατὰ μικρὸν εἰσέδυσαν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις αἱ ξέναι θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ μυθολογίαι καὶ ἐπέφερον τὴν τελείαν διαφθορὰν αὐτῶν.

13.

Σχέσις τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων μόνον ὀλίγοι τινὲς ἠδυνήθησαν νὰ ὑψωθῶσιν εἰς καθαρωτέρας περὶ Θεοῦ καὶ τῶν πρὸς αὐτὸν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου ἐννοίας, σοφοί τινες ἢ φιλόσοφοι, καὶ μάλιστα αἱ σχολαὶ τοῦ Π υ θ α γ ό ρ ο υ καὶ τοῦ Π λ ά τ ω ν ο ς. Ἡ συγγένεια τῶν δοξασιῶν αὐτῶν περὶ Θεοῦ, προνοίας, ψυχῆς καὶ ἀθανασίας ψυχῆς πρὸς τὰς τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι τοσαύτη, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀρχαίων πατέρων μὴ γνωρίζοντες ἄλλως νὰ ἐξηγήσωσι τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἐφρόνουν, ὅτι οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἐδανείσθησαν δῆθεν

τὰς ἰδέας των ἀπὸ τῶν προφητῶν, οἱ δὲ ἀπολογηταὶ συνήθως τὴν ὀρθότητα τῶν χριστιανικῶν δογμάτων ἀπεδείκνυον ἐκ τῆς πρὸς αὐτὰ συμφωνίας τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων σοφῶν. Ἀλλ' αἱ ὀρθαὶ αὗται ἔννοιαι τῶν Πυθαγορείων, τῶν Σωκρατικῶν καὶ Πλατωνικῶν οὐδέποτε ἐγένοντο κοινὸν κτῆμα τῶν ἐθνικῶν, ἦσαν δὲ πεποιθήσεις μόνον ὀλίγων τινῶν ὀπαδῶν τῶν σχολῶν τούτων. Τοὐναντίον δὲ καὶ αἱ σχολαὶ αὗται, ἂν καὶ κατ' οὐσίαν σύμφωνοι πρὸς τὴν θρησκείαν, συνέτεινον μόνον εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας τοῦ λαοῦ, χωρὶς νὰ δώσωσιν αὐτῷ καθαρωτέραν τινὰ θρησκείαν ἀντὶ τῆς παλαιᾶς. Ναὶ μὲν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν συστημάτων τούτων δὲν προσέβαλλον ἀμέσως τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ, καθ' ὅσον μάλιστα πᾶσα προσβολὴ καὶ ὑπὸ τῶν νόμων ἐτιμωρεῖτο, αἱ ἀρχαὶ ὅμως, ἃς ἐδίδασκον, καταδεικνύουσαι ἐμμέσως τὴν σαθρότητα τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, συνετέλουν εἰς τὴν κατάπτωσιν αὐτῆς. « Ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τὸ ἐπισφαλὲς τοῦ θρησκεύματος καὶ τὴν εὐχέρειαν, μεθ' ἧς ἡ φιλοσοφία κατεπολέμει αὐτό, ἡ ἀρχαία κοινωνία θᾶσσον ἢ βράδιον ἐστερεῖτο τοῦ κυριωτάτου αὐτῆς ἐρείσματος. Τὴν σήμερον ἡ θρησκεία εἶναι δένδρον ἀειθαλές, τὸ ὁποῖον οὐδεμία φιλοσοφικὴ δύναμις εἶναι ἱκανὴ νὰ καταβάλῃ, ὥστε ἡ ἀμφιλαφὴς αὐτοῦ σκιὰ οὐδέποτε παύει περικαλύπτουσα τὴν κοινωνίαν. » (Παπαρ. ἱστ. ἑλλ. ἔθν. Β', 503). Ἡ ἀ ρ ι σ τ ο τ ε λ ι κ ὴ φ ι λ ο σ ο φ ί α ἦτο ὀλιγώτερον τῇ θρησκείᾳ εὐνοϊκή, διότι εἰ καὶ παρεδέχετο ἕνα Θεόν, ἠρνεῖτο ὅμως τὴν θείαν πρόνοιαν, δεχομένη, ὅτι τὰ πάντα γίνονται κατ' ἀνωτέραν τινὰ ἀνάγκην, μεθ' ἧς δυσκόλως ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως, ἧς ἄνευ ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀδύνατος. Ὡς ἠθικὰ ἐλατήρια ἡ ἀριστοτελικὴ ἠθικὴ δὲν εἶχεν ἄλλα εἰμὴ τὰ τοῦ ὠφελίμου καὶ τοῦ συμφέροντος. Ἡ πανθεϊστικὴ τῶν σ τ ω ϊ κ ῶ ν φιλοσοφία ἐφαίνετο μὲν ὑπερασπιζομένη τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν διὰ τῆς ἀλληγορικῆς αὐτῆς ἐξηγήσεως, διότι κατὰ τοὺς στωϊκοὺς οἱ διάφοροι θεοὶ δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ αἱ διάφοροι τῆς φύσεως δυνάμεις προσωποπεποιημέναι, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀποκλείουσα τοὺς θεοὺς ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ κόσμου, καὶ τὸ ἄκρον ἀγαθὸν θέτουσα εἰς τὴν αὐτάρκειαν τοῦ ἀτόμου, διέσειεν αὐτὰς τὰς βάσεις τῆς θρησκείας, καὶ ὑπέθαλπε τὴν ἀλαζονείαν. Ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία ἀποθεόνει τὸν ἄνθρωπον, ὅπερ αἴρει πᾶσαν θρησκείαν·

Ὁ Ζεὺς κατὰ τί ὑπερβαίνει, ἐρωτᾷ ὁ Σενέκας, τὸν ἀγαθὸν ἄνθρωπον; Καθ' ὅσον εἶναι διαρκέστερον ἀγαθός. Ὁ σοφὸς κατ' οὐδὲν ἄλλο θεωρεῖ ἑαυτὸν μειούμενον τοῦ Θεοῦ εἰμὴ καθ' ὅσον αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ περικλείονται εἰς βραχύτερον χῶρον. Ὁ σοφὸς μετὰ τοσαύτης ἀδιαφορίας προσβλέπει πάντα τὰ τῶν ἄλλων καὶ περιφρονεῖ αὐτὰ, μεθ' ὅσης καὶ ὁ Θεὸς, κατὰ τοῦτο μόνον διαφέρων, καθ' ὅτι ὁ μὲν Ζεὺς δὲν δύναται νὰ ποιήσῃ χρῆσιν αὐτῶν, ὁ δὲ σοφὸς δὲν θέλει (Epist. B, 503). Μεθ' ὅλην ὅμως ταύτην τὴν ἀτέλειαν, εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι οἱ ἄριστοι ἐθνικοὶ κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἀναφαίνεται ὁ χριστιανισμὸς, ἦσαν οἱ στωϊκοὶ, ὧν ἐπιφανέστερος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Σενέκας. Ἦσαν ὅμως πάντοτε ὀλίγοι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ συστήματος τούτου. Ἡ ἐπικούρειος φιλοσοφία ἐκβάλλει τὸν Θεὸν ἀπὸ τοῦ κόσμου. Κατ' αὐτὴν οἱ θεοὶ οὐδόλως περὶ αὐτοῦ φροντίζουσι, διότι τοῦτο ἤθελε ταράξει τὴν μακαριότητα αὐτῶν. Ὁ κόσμος κατ' αὐτοὺς ἐγένετο τυχέως, ἀγαθὸν δὲ εἶναι τὸ εὐάρεστον. Καὶ αἱ ἀρχαὶ αὗται, ἐννοεῖται οἴκοθεν, ἀναιροῦσι τήν τε ἠθικὴν καὶ τὴν θρησκείαν. Ἐπὶ τέλους ἡ νέα ἀκαδημία, ἡ ἄλλως σκεπτικὴ λεγομένη φιλοσοφία, θέτουσα ὡς ἀρχὴν τὴν ἀμφιβολίαν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι εὐνοϊκωτέρα τῇ εὐσεβείᾳ. Ἡ φιλοσοφία αὕτη εἰσαχθεῖσα διὰ τοῦ Καρνεάδου εἰς τὴν Ῥώμην, εὗρε μεγάλην ὑποδοχὴν καὶ ἐγενικεύθη ἐν αὐτῇ, καθὼς καὶ ἡ ἐπικούρειος φιλοσοφία, ἐγέννησε δὲ καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀδιαφορίαν καὶ μετ' αὐτῆς τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀνηθικότητα. Ὁ Ἔννιος, ὅστις ἤκμασε περὶ τὸ 100 πρ. Χ., μεταφράσας εἰς τὸ λατινικὸν τὸν Εὐήμερον, ὑπεστήριξε τὴν ἀσέβειαν ταύτην. Ὁ Εὐήμερος οὗτος, ἀκμάσας περὶ τὸ 300 πρ. Χ., ἔν τινι συγγράμματι αὐτοῦ «ἡ ἱερὰ ἱστορία,» εἶχε διακωμῳδήσει τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, ἰσχυριζόμενος, ὅτι εὗρεν ἔν τινι νήσῳ τῶν Μακάρων μαρτυρίας καὶ ἐπιγραφὰς, ἐξ ὧν ἀπεδεικνύετο δῆθεν, ὅτι οἱ θεοὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἦσαν ἄνθρωποι ἀποθεωθέντες τῇ πανουργίᾳ τῶν ἱερέων (Cic. de natura Deorum II, 42). Τοῦ δὲ Ἐννίου ἡ γνώμη ἦτο, ὅτι οἱ θεοὶ οὐδόλως μεριμνῶσι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων (Cic. αὐτόθ. 50). Ἐν γένει παρατηρεῖ ὁ Κικέρων (De invent. I. 29) ὅτι οἱ φιλοσοφοῦντες τότε καὶ οἱ τὰ πρῶτα ἐν τῇ πολιτείᾳ φέροντες ἠπίστουν τοῖς θεοῖς. Ὁ Καῖσαρ (παρὰ Σαλ-

λουστίῳ Catilina c. 51) ἐφρόνει, ὅτι μετὰ θάνατον οὐδὲν πρέπει νὰ προσμένῃ ὁ ἄνθρωπος, μήτε ἀνταμοιβὰς μήτε τιμωρίας, διότι πέραν τοῦ τάφου οὐδὲν ὑπάρχει. Ὁ δὲ Κάτων (αὐτόθι 52) ἐπαινεῖ καὶ ἐπιδοκιμάζει τὴν δοξασίαν ταύτην τοῦ Καίσαρος. Ἕνεκα τῆς ἐπιβλαβοῦς ταύτης ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἠθῶν ἐπιρροῆς τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ τῆς τότε φιλοσοφίας πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων θέλοντες νὰ διασώσωσι τὴν πρώτην ῥωμαϊκὴν αὐστηρότητα, ἐσπούδαζον νὰ παρεμποδίσωσι τὴν εἰς τὴν Ῥώμην εἴσοδον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Οὕτως ὁ Πόρκιος Κάτων ὡς τιμητὴς ἐξώρισεν ἀπὸ Ῥώμης τοὺς φιλοσόφους Καρνεάδην, ἕνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς νέας ἀκαδημίας, τὸν περιπατητικὸν Κριτόλαον καὶ τὸν στωϊκὸν Διογένη. Ἀλλ' ἂν καὶ ἐπεκράτησεν ἔκτοτε ἐν Ῥώμῃ ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία, ἐπεθύμουν ὅμως πάντοτε οἱ πολιτικοὶ τῶν Ῥωμαίων νὰ διατηρῆται ἡ ῥωμαϊκὴ θρησκεία ὡς χαλινὸς τοῦ λαοῦ καὶ διότι συνείχετο στενῶς μετὰ πασῶν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῶν Ῥωμαίων. Τοιαύτη ἦτο ἡ γνώμη τοῦ Κικέρωνος περὶ τῆς θρησκείας τοῦ λαοῦ (de leg. II, 7. De Divin. II, 33). Περὶ τῶν ξένων λατρειῶν ἐφρόνουν οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτι δι' αὐτῶν ἐξησθένει τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ εἰσήγοντο ξένα ἤθη καὶ ξένοι νόμοι. Οὕτως ὁ Μαικήνας συμβουλεύει τὸν Αὔγουστον περὶ τούτου τὰ ἑξῆς· « Τὸ μέν τοι θεῖον πάντως αὐτός τε σέβου, καὶ τοὺς ἄλλους τιμᾷν ἀνάγκαζε· τοὺς δὲ ξενίζοντάς τι περὶ αὐτὸ καὶ μίσει καὶ κόλαζε, μὴ μόνον τῶν θεῶν ἕνεκα, ὧν τις καταφρονήσας, οὐδ' ἄλλου ἄν τινος προτιμήσειεν, ἀλλ' ὅτι καινά τινα δαιμόνια οἱ τοιοῦτοι ἀντεισφέροντες, πολλοὺς ἀναπείθουσιν ἀλλοτριονομεῖν, κἀκ τούτου καὶ συνωμοσίαι καὶ συστάσεις, ἑταιρεῖαί τε γίγνονται, ἅ περ ἥκιστα τῇ μοναρχίᾳ συμφέρει. Μήτ' οὖν ἀθέῳ τινί, μήτε γόητι συγχωρήσῃς εἶναι » (Δίωνος Κασσ. βιβλ. νβ'). Διὰ τοῦτο ἐ π ε ι ρ ά θ η σ α ν μάλιστα ῥ ω μ α ῖ ο ί τινες ἀποβλέποντες εἰς τὴν χρησιμότητα τῆς θρησκείας ἐν τῇ πολιτείᾳ, νὰ μ ε τ α ρ ρ υ θ μ ί σ ω σ ι ν α ὐ τ ὴ ν ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἀποβάλλοντες ἀπ' αὐτῆς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν μυθολογίαν, καθὼς ὁ Σκαιβόλας ὁ περὶ τὸ 100 ἔτος πρ. Χ. ἀκμάσας, ὅστις διακρίνων τρία εἴδη θεῶν, τὸ τῶν ποιητῶν, τὸ τῶν φιλοσόφων καὶ τὸ τῶν πολιτικῶν, μόνον τὸ τελευταῖον ἤθελε νὰ ἦναι δεκτόν, διότι οἱ μὲν ποιηταὶ πολλὰ περὶ τῶν θεῶν ἀνύπαρκτα ἔπλασαν, οἱ δὲ φιλόσοφοι εἶπον περὶ

θεῶν πολλά, ἅτινα εἶναι μὲν ἀληθῆ καθ' ἑαυτά, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ γνῶσις δὲν εἶναι τοῖς λαοῖς ὠφέλιμος, οἷον ὅτι ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς δὲν ἦσαν θεοί, ἀλλὰ ἄνθρωποι, ὅτι αἱ ἀληθεῖς αὐτῶν εἰκόνες δὲν ὑπάρχουσι, καὶ ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἔχει οὔτε γένος, οὔτε ἡλικίαν, οὔτε ὡρισμένα σώματος μέλη (**Aug. de civit. Dei IV, 27**). Καὶ ὁ Τερρέντιος Οὐάρρων ἐζήτησεν ἐκ τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας νὰ λάβῃ τὰ στοιχεῖα θρησκευτικῆς τινος μεταρρυθμίσεως. Κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον (αὐτόθι **IV, 27. VI, 2. VII, 6**) ὁ Οὐάρρων ἐφρόνει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ κόσμος εἶναι ὁ Θεός. Ἵνα δὲ τοὺς πλείονας θεοὺς ἐξηγήσῃ, προσέθετεν, ὅτι ὁ κόσμος διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ὁ οὐρανὸς πάλιν εἰς αἰθέρα καὶ ἀέρα, ἡ δὲ γῆ εἰς ὕδωρ καὶ χοῦν. Τὰ τέσσαρα ταῦτα μέρη εἶναι πλήρη ψυχῶν ἐν μὲν τῷ αἰθέρι καὶ τῷ ἀέρι ἀθανάτων, ἐν δὲ τῷ ὕδατι καὶ τῇ γῇ θνητῶν. Ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου δὲ κύκλου τοῦ οὐρανοῦ μέχρι τοῦ κύκλου τῆς σελήνης αἱ αἰθέριοι ψυχαὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ ἀστέρες, οἱ οὐράνιοι δὲ οὗτοι θεοὶ οὐ μόνον νοοῦνται, ἀλλὰ καὶ θεῶνται. Μεταξὺ δὲ τοῦ γύρου τῆς σελήνης καὶ τῶν νεφελῶν καὶ ἀνέμων εἶναι αἱ ἐναέριοι ψυχαί, αὗται δὲ διὰ τοῦ νοὸς μόνον καθορῶνται, οὐχὶ δὲ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, καλούμεναι ἥρωες, πνεύματα. Αὕτη ἦτο ἡ φυσικὴ θρησκεία τοῦ Οὐάρρωνος.

14.

Θρησκευτικὴ κατάστασις ἰδίως ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων.

Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐ ξ έ λ ι π ε καὶ παρ' αὐτῷ τῷ ὄχλῳ ἡ εἰς τοὺς θεοὺς τῆς πατρίδος π ί σ τ ι ς, ἀφοῦ ἤρξαντο νὰ τιμῶνται ὡς θεοὶ καὶ οἱ αὐτοκράτορες, οἵτινες ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνθρωποι ἐξωλέστατοι. Ἡ μετὰ τῆς ἐλευθερίας ἀπολεσθεῖσα προσκόλλησις εἰς τὰ παραδεδομένα παλαιόθεν ἤθη καὶ τοὺς ἀρχαίους θεσμούς, ἡ μεγάλως συντελοῦσα εἰς τὴν διατήρησιν τῆς θρησκείας, ἐξέλιπε νῦν, μόνον δὲ ἕνεκα πολιτικῶν λόγων καὶ ἐκ συνηθείας διεσώζετο ψυχρά τις ἐξωτερικὴ λατρεία (**Senec. de superstit.** παρὰ Αὐγουστίνῳ **de civit. Dei VI, 10**). Τὸ δὲ χείριστον πάντων ἦτο, ὅτι ἡ ἀπόθεσις τῆς πλάνης δὲν ἦγε τοὺς ἀνθρώπους εἰς καθαρωτέραν τινὰ θρησκείαν, ἀλλ' εἰς ἔτι μεγα-

λειτέραν δεισιδαιμονίαν. Οἱ ἐκτεθηλυμένοι Ῥωμαῖοι, οἱ ἁβροδιαίτως ἀνατρεφόμενοι καὶ βιοῦντες, εὐκόλως ἀπεδέχοντο πᾶσαν νέαν δεισιδαιμονίαν, καθ' ὅσον μάλιστα καθ' ἑκάστην ἠπειλοῦντο ὑπὸ κινδύνων παρὰ τῶν ἐξουσιαστῶν αὐτῶν, ὁ δὲ κίνδυνος ὑποτρέφει τὴν εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν τάσιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ περιέργεια ἠρέθιζε πρὸς πᾶν ὅ,τι ξένον καὶ φοβερόν. Πρὸς τούτοις συνετέλει καὶ ἡ πτῶσις τῶν ἐπιστημῶν (ἡ νομικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ δικανικὴ ῥητορικὴ ἦσαν αἱ μόναι ἐν χρήσει σπουδαί). Πρὸ πάντων ὅμως συνέτεινεν εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν ἡ φοβερὰ ἠθικὴ διαφθορὰ τῶν χρόνων τούτων, ἣν διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων περιέγραψαν οἱ σατυρικοὶ ποιηταὶ Πέρσιος καὶ Ἰουβενάλης. Ὁ Σενέκας (De ira II, 8) παρατηρεῖ, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν πλήρη ἐγκλημάτων καὶ κακουργημάτων· αἱ παρανομίαι ἦσαν τοσαῦται, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπέλθῃ θεραπεία τις· ὑφίστατο οἱονεὶ ἀγών τις καὶ ἅμιλλα ἐν τῷ διαπράττειν κακουργήματα· ἡ πρὸς τὸ ἐγκληματεῖν ῥοπὴ ἀπέβαινεν ὁσημέραι μεγαλητέρα, τοὐναντίον ἐμειοῦτο ἡ αἰδώς. Ἐκλιπόντος παντὸς σεβασμοῦ πρὸς τὰ κρείττονα καὶ τὰ δικαιότερα, ἐβασίλευεν ἡ ἀκολασία. Δὲν ἐξετελοῦντο πλέον τὰ ἁμαρτήματα κρύφα, ἀλλ' ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν πάντων· ἡ κακία ἐπεκράτει δημοσίᾳ· ἡ δὲ ἀθωότης οὐ μόνον ἦτο σπανία, ἀλλ' ἐξέλιπεν ἐντελῶς. Ὁ νόμος κατεπατεῖτο παρὰ πάντων, πανταχοῦ δὲ ὡς ἐκ συνθήματος ἐσπούδαζον νὰ ἀναμιγνύωσι τὰ ὅσια μετὰ τῶν ἀνοσίων. Ὁ δὲ Ὀβίδιος περιγράφει τὰ ἤθη τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ διὰ τῶν ἑξῆς στίχων (Μεταμορφ. I, 144).

Non hospes ab hospite tutus
Non socer a genero. Fratrum quoque
gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti...
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

(Πρβλ. καὶ Σενέκα Epist. 95. καὶ Παύλου ἐπιστ. Ῥωμ. α', 21). Τὴν σκληρότητα καὶ ἀπανθρωπίαν τῶν χρόνων τούτων δεικνύουσιν ἰδίως τὰ θεάματα τῶν μονομαχιῶν καὶ θηριομαχιῶν, ἐν οἷς κατὰ ἑκατοντάδας ἄνθρωποι, δοῦλοι ἢ αἰχμάλωτοι, ἐσφάζοντο ἀμοιβαίως ἢ ἐγίνοντο βορὰ τῶν θηρίων. Οἱ ἄνθρωποι ζῶντες ἐν κα-

κίαις, ἐζήτουν, εἰ δυνατὸν, νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς ταύτας καὶ ὑπερφυσικὰς δυνάμεις. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης παρατηρεῖ ὅτι ἦσαν δεισιδαίμονες οἱ μέλλοντες ἐγχειρεῖν ταῖς παρανόμοις καὶ μεγάλαις πράξεσι.» (Βιβλ. κ΄, κεφ. 43). Ἄλλους πάλιν ὤθει ἡ ἔνοχος συνείδησις εἰς πάντοτε νέας ἐξιλεώσεις τοῦ θείου. Ἤδη πρότερον αἱ θρησκεῖαι τῆς ἀνατολῆς διὰ τῆς μυστηριώδους καὶ φαντασιώδους λατρείας αὐτῶν καὶ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου τῶν ἱερέων αὐτῶν εἶχον ἐγείρει τὴν περιέργειαν τῶν δεισιδαιμόνων ῥωμαίων, καὶ ἔπρεπε διὰ νόμων νὰ περιορισθῶσι καὶ ἀπομακρυνθῶσι. Πρῶτοι μεταξὺ τῶν ξένων θεῶν εἶχον τύχει ναῶν ἐν Ῥώμῃ ὁ Σέραπις καὶ ἡ Ἶσις (43 πρ. Χ.). Ἐκτὸς τῶν ἱερέων τῆς Ἴσιδος ὑπέθαλπον τὴν δεισιδαιμονίαν ἐν Ῥώμῃ καὶ οἱ τῆς Κυβέλλης ἱερεῖς Galli, οἱ ἱερεῖς τῆς Dea Syra, οἱ Χαλδαῖοι, οἵτινες ἐκ τῆς κινήσεως καὶ τῆς θέσεως τῶν ἀστέρων ἰσχυρίζοντο ὅτι ἠδύναντο νὰ προΐδωσι καὶ προείπωσι τὰ μέλλοντα. (Gell. noct. Att. XIV, 1). Ἡ νῦν ἀρξαμένη τάσις τῆς ἐποχῆς περιεφρόνει πάντας τοὺς νόμους, ξέναι δὲ λατρεῖαι καὶ ξένοι ἱερεῖς εἰσέρρεον ἀνεμποδίστως εἰς Ῥώμην. Μετ᾽ αὐτῶν ἐξηπλώθη καὶ μέγας ἀριθμὸς δῆθεν εἰς τὰς μυστηριώδεις γνώσεις τῆς ἀνατολῆς μεμυημένων ἀστρολόγων καὶ μαθηματικῶν, θαυματουργῶν, γοήτων, οἵτινες ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἐπικρατούσης δεισιδαιμονίας, ἐσπούδαζον νὰ ἐνισχύωσιν αὐτήν. Πόσον καὶ παρ᾽ αὐτοῖς τοῖς πεπαιδευμένοις ὑπῆρχε μεμιγμένη μετὰ τῆς ἀπιστίας ἡ δεισιδαιμονία ἀποδεικνύει Πλινίου τοῦ νεωτέρου τὸ παράδειγμα, ὅστις ἔνθεν μὲν λέγει ὅτι εἶναι καταγέλαστον τὸ πιστεύειν ὅτι τὸ ὕψιστον ὄν, οἱονδήποτε καὶ ἂν ἦναι, προνοεῖ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐξ ἧς λυπηρᾶς καὶ πολλαπλῆς ἐργασίας βεβαίως ἤθελε μολύνεσθαι, (Nat. hist. II, 5), ἑτέρωθεν δὲ ἐπίστευεν εἰς τὴν πρόληψιν, ὅτι οὐδέποτε ἐν Ῥώμῃ συνέβη σεισμός τις, ὅστις νὰ μὴ προαγγείλῃ μέλλον τι συμβάν! (Αὐτόθι II, 86. Πρβλ. καὶ Tacit. ann. VI, 22). Οἱ νόμοι τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων κατὰ τῆς ξένης δεισιδαιμονίας ἴσχυον τοσοῦτον ὀλιγώτερον, καθ᾽ ὅσον αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐπίστευον εἰς αὐτὴν, κρυφίως δὲ ἐποίουν καὶ χρῆσιν αὐτῆς, μόνον δὲ ἐφοβοῦντο τὴν κατάχρησιν αὐτῆς κατὰ τοῦ προσώπου αὐτῶν.

Οὐχὶ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τῆς δεισιδαιμονίας

ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὸ ὅτι αὐτὴ ἡ φιλοσοφία ὑπηρέτει νῦν αὐτῇ. Ὅσον τολμηρότερον ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις οὐ μόνον τὰς θετικὰς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς φυσικὰς, γενικὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας προσέβαλλε, μετὰ τοσοῦτον μεγαλειτέρου ζήλου ἐζήτει ὁ νεώτερος φιλοσοφικὸς δογματισμὸς ἔκ τε τῶν προτέρων συστημάτων καὶ ἐκ τῶν ἐθνικῶν θρησκειῶν τὴν ὕλην πρὸς σχηματισμὸν τοιούτων φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἐν οἷς πᾶς δεισιδαίμων ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τροφήν. Ἐπὶ Αὐγούστου ἀνέζησεν αἴφνης διὰ τοῦ Ἀναξιλάου ἡ ἤδη ἀπὸ πολλοῦ λησμονηθεῖσα Πυθαγόρειος φιλοσοφία ὑπὸ νέαν παραδοξοτάτην μορφήν. Τὸν Ἀναξίλαον ἠκολούθησεν ὁ ἔτι ἀγυρτικώτερος Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς. Οὗτος ἔζη ἀπὸ τοῦ 3 π.Χ. ἔτους μέχρι τοῦ 96 μ. Χ. Ὁ Κέλσος δὲν ἀναφέρει ἀκόμη αὐτὸν μεταξὺ τῶν θαυματουργῶν (Ἀριστέου, Ἀβάριδος καὶ ἄλλων), οὓς ἀντιτάσσει τῷ Χριστῷ (Ὠριγ. κατὰ Κέλσου III). Ἀλλ' ἤδη ὁ Λουκιανὸς (ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Ἀλέξανδρος) καὶ ὁ Ἀπουλήϊος (Apulej. Opp. ed Elmenhorst p. 331) χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν ὡς διάσημον μάγον. Οὕτω δὲ παρίσταται καὶ παρὰ τῷ ἀρχαιοτάτῳ αὐτοῦ βιογράφῳ Μοιραγένει, ὅστις ὅμως περὶ τῆς ἐπὶ τῶν φιλοσόφων ἐπιρροῆς του ποιεῖται λόγον οὕτως, ὥστε εἰκάζομεν ἐντεῦθεν, ὅτι εἶχε δώσει τῇ θεουργίᾳ φιλοσοφικήν τινα βάσιν (Ὠριγ. κατὰ Κέλσου VI. ed. Spenser p. 302). Μόνον δὲ ἀφ' ὅτου ἀπὸ τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος ἀνεφάνη θρησκευτικός τις ἐκλεκτικισμὸς, ηὔξησεν ἡ φήμη τοῦ Ἀπολλωνίου τούτου οὕτως, ὥστε ὁ μὲν Καρακάλλας ἵδρυσεν αὐτῷ ἱερὸν (Διων. Κασσ. οζ', 18), ὁ δὲ Ἀλέξανδρος Σευῆρος κατέταξεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν θεῶν τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ ἱεροῦ. Ὁμοίως ἐξεθείαζεν αὐτὸν καὶ ἡ Ἰουλία Μαμμαία. Αὕτη ἀνεῦρε καὶ τὰ μέχρι τότε ἄγνωστα ἀπομνημονεύματα τοῦ Δάμιδος, ὀπαδοῦ τοῦ Ἀπολλωνίου, ἅτινα μετὰ ταῦτα Φιλόστρατος ὁ πρεσβύτερος ἐν τῷ βίῳ Ἀπολλωνίου, ἐπωφελούμενος καὶ ἐκ τοῦ συγγράμματος Μαξίμου τινὸς, λέγει, ὅτι διεσκεύασεν ἀκριβέστερον (βίῳ Ἀπολλ. I. 3). Ὁ Φιλόστρατος ζητεῖ νὰ παραστήσῃ τὸν Ἀπολλώνιον ὡς τέλειον σοφὸν καὶ ἠγαπημένον τοῖς θεοῖς, ἐξουσίαν δὲ ἔχοντα νὰ ποιῇ θαύματα, καὶ ἐντολὴν παρὰ Θεοῦ λαβόντα, νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰς θρησκείας τῶν λαῶν. Τὴν ἀρχαιοτέραν τοὐναντίον βιογραφίαν τοῦ Μοιρα-

γένους θεωρεῖ ἄχρηστον. Καὶ μεταγενέστεροι ὅμως ἐθνικοὶ συγγραφεῖς, οἷος ὁ Δίων Κάσσιος, ἠρίθμουν τὸν Ἀπολλώνιον μεταξὺ τῶν μάγων καὶ γοήτων. Ὁ Ἀναξίλαος καὶ ἄλλοι σύγχρονοι νεοπυθαγόρειοι ἐθεώρουν τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν ὡς ἀπορρεύσασαν ἀπὸ τῶν μυστηρίων τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου, καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτουν ἀπὸ τῶν πηγῶν τούτων νὰ ἀνορθώσωσιν αὐτὴν καὶ συμπληρώσωσι. Τὸν δὲ Πλατωνισμὸν ἐνόμιζον ὡς ἀπόρροιαν τῆς διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου. Οὕτως ἐσχημάτισαν παράδοξόν τινα ἐκ παντοίων στοιχείων μεμιγμένην θρησκευτικὴν φιλοσοφίαν, ἐν ᾗ πᾶσαι αἱ ἐθνικαὶ θρησκεῖαι, καθὼς καὶ πᾶσαι αἱ θεουργικαὶ τέχναι εὕρισκον τὴν ἑαυτῶν ὑπεράσπισιν. Ἀπὸ τοῦδε ἐγκατέλιπε καὶ ἡ νεοπλατωνικὴ σχολὴ τὴν σκέψιν τῆς νεωτέρας ἀκαδημίας καὶ συνεδέθη μετὰ τῶν νέων Πυθαγορείων, ἐζήτει δὲ νὰ προσεγγίσῃ τὰς διδασκαλίας αὐτῆς καὶ πρὸς ἄλλα συστήματα, ἰδίως δὲ πρὸς τὸ ἀριστοτελικόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ αὐστηρὸς τῶν Πυθαγορείων βίος δὲν προσείλκυε πολλούς, κατέστη ὁ νεοπλατωνισμὸς οὗτος ἡ ἐπικρατοῦσα φιλοσοφία. Ὁποία ἦτο ἡ πτῶσις τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης σχολῆς, ἀποδεικνύει, ὅτι πολλοὶ τῶν νεοπλατωνικῶν τούτων ἤσκουν καὶ ἀστρολατρείαν (Suet Tib. c. 14, 62. Tacit. Ann. VI, 20). Ἐφρόνουν δὲ ὅτι ἐφωτίζοντο παρὰ τοῦ Θεοῦ, διὸ καὶ θεοδιδάκτους ἑαυτοὺς ἐκάλουν. Ὁ Πλωτῖνος ἔκρυπτε τὴν γέννησίν του, ἵνα πιστεύηται, ὅτι ὑπερφυσικῶς ἐγεννήθη. Πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι ἦσαν κατ' αὐτοὺς ἀληθεῖς· διότι πάντες οἱ θεοὶ εἶναι ἀποκαλύψεις τοῦ ἑνὸς θείου ὄντος. Τοιαύτη ἦτο ἡ τότε θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῶν ἐθνικῶν.

Β'.

15.

Κατάστασις τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἐν Παλαιστίνῃ.

Ἀπὸ τῆς καταχτήσεως τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου (323) ὑπέκυπτον ἀλληλοδιαδόχως οἱ Ἰουδαῖοι ὁτὲ μὲν εἰς τοὺς Πτολεμαίους, ὁτὲ δὲ εἰς τοὺς Σελευκίδας. Διὰ τῶν Μακκαβαίων ἐπέτυχον (167—63 π. Χ.) νὰ

ἀποκτήσωσι τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος τῶν Μακκαβαίων Ὑρκανὸς ὁ Β' (63) ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ διωρίσθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμὼν τῆς Ἰουδαίας ὁ Ἡ ρ ώ δ η ς (ἀπὸ τοῦ 40 πρ. Χ.—4. μ. Χ.). Ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ, διενεμήθησαν τὴν βασιλείαν ὡς τετράρχαι οἱ τρεῖς αὐτοῦ υἱοὶ, Ἀρχέλαος, Ἡρώδης Ἀντύπας καί Φίλιππος. Ὁ πρῶτος ἔλαβε τὴν Ἰουδαίαν, τὴν Ἰδουμαίαν καὶ τὴν Σαμάρειαν· ὁ Ἡρώδης τὴν Γαλιλαίαν καὶ τὴν Περαίαν· ὁ δὲ Φίλιππος τὴν Τραχωνίτιδα, τὴν Βαταναίαν καὶ τὴν Ἰτουραίαν. Τῷ 6 μ. Χ. ἐξωρίσθη ὁ Ἀρχέλαος εἰς τὴν Γαλλίαν, ἡ δὲ Ἰουδαία διῳκεῖτο ὑπὸ ἐπιτρόπων (procuratores) ἱσταμένων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Συρίας. Πέμπτος δὲ τῶν ἐπιτρόπων τούτων ἦτο ὁ Πόντιος Πιλάτος (28—37). Ἀποθανόντος τοῦ Φιλίππου (34 μ. Χ.) ἡ τετραρχία αὐτοῦ ἐδόθη Ἡρώδῃ τῷ Ἀγρίππᾳ, ὅστις μετὰ τὴν ἐξορίαν Ἡρώδου τοῦ Ἀντύπα (39) κατέλαβε καὶ τουτου τὴν τετραρχίαν, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνηγορεύθη ὑπὸ Κλαυδίου ἡγεμὼν πάσης τῆς Παλαιστίνης (41). Ἐν τούτοις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (44) ἐγένετο πᾶσα ἡ ἡγεμονία αὐτοῦ ἐπαρχία ῥωμαϊκὴ, διοικουμένη ὑπὸ ἐπιτρόπων (Cuspius Fadus, Tiberius, Alexander, Ventidius Cumanus, Claudius Felix, Porcius Festus, Allinus, Gessius Florus). Ὁ υἱὸς τοῦ Ἡρώδου Ἀγρίππα, Ἀγρίππας Β', ἔλαβε βραδύτερον τὸ βασίλειον τῆς Χαλκίδος (47), ὅπερ ὅμως μετὰ ταῦτα ἠναγκάσθη νὰ ἀνταλλάξῃ μετὰ τῆς τετραρχίας τοῦ Φιλίππου (52), ἀναδεχθεὶς ὡς ἰουδαῖος καὶ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ. Μετ' αὐτοῦ († 100 ἐν Ῥώμῃ) ἐτελεύτησε τὸ γένος τοῦ Ἡρώδου.

Ἡ ἐπὶ τῆς ξένης χαριαρχίας πίεσις, καὶ ἰδίως οἱ θρησκευτικοὶ διωγμοὶ, οὓς ἐπήνεγκε κατὰ τῶν Ἰουδαίων Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς (175—164) εἶχον εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀναπτύξει παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν αὐστηρὸν ἀ π ο χ ω ρ ι σ μ ὸ ν ἀ π ὸ π α ν τ ὸ ς ξ έ ν ο υ, συνάμα δὲ καὶ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ τὴν π ρ ο σ κ ό λ λ η σ ι ν ε ἰ ς τ ὴ ν π ά τ ρ ι ο ν θ ρ η σ κ ε ί α ν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἀφ' ὅτου ἔπαυσαν νὰ ἀναφαίνωνται παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις προφῆται, ἐξέλιπε καὶ ἡ τάσις πρὸς πνευματικωτέραν θρησκευτικότητα. Οἱ ἱερεῖς ὡδήγουν μονομερῶς τὸν ἀνανεω-

θέντα ζῆλον τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν νόμον, καὶ ἰδίως πρὸς τὴν πάντοτε διὰ νέων διατάξεων αὐξανομένην λατρείαν, δι' ἣν καὶ μόνην ἐνδιεφέροντο. Καὶ αἱ ἀπὸ τῆς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλωσίας συστᾶσαι συναγωγαί, ἂν καὶ ἦσαν κατάλληλοι νὰ ὑποθάλπωσι τὴν ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν, ὑπηρέτουν ὅμως μᾶλλον τὴν εἰς τοὺς τύπους τοῦ νόμου ἐξωτερικὴν προσκόλλησιν. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη τυφλὸς φανατικὸς ζῆλος ὑπὲρ τῆς μωσαϊκῆς λατρείας, ἄνευ ἀληθοῦς εὐσεβείας καὶ ἄνευ ἠθικῆς βελτιώσεως, τοὐναντίον μετὰ πάντοτε μεγαλειτέρας καὶ βαθυτέρας διαφθορᾶς τοῦ λαοῦ. Ὁ Ἰώσηπος (περὶ ἰουδ. πολέμου V, 10) λέγει περὶ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅτι οὐδεμία ἄλλη πόλις ἔπαθε τοσοῦτον μεγάλα δεινά, ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐδεμία γενεὰ ὑπῆρξέ ποτε γονιμωτέρα κακίας τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τότε ζώσης. Δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν ἔγκλημα γνωστόν, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ἐπινοηθῇ, ὅπερ ἐκεῖ δὲν διεπράττετο. Σύμφωνα πρὸς τὴν ἐξωτερίκευσιν ταύτην τῆς θρησκείας, ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τῶν χρόνων τούτων καὶ ἀλαζονεία καὶ ματαία τις ἐγκαύχησις εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ καταγωγὴν καὶ τὴν ἰδιαιτέραν πρόνοιαν, ἧς ἀπήλαυεν ὁ λαὸς οὗτος παρὰ τοῦ Θεοῦ. Δὲν εἶναι δὲ παράδοξον μεθ' ὅλα ταῦτα ἂν ἐγεννήθη παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἡ παχυλὴ ἐλπίς, ὅτι ὁ Μεσσίας ἔμελλεν ὡς μόνον ἔργον αὐτοῦ νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ ζυγοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὸν κύριον πάντων τῶν ἐθνῶν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως πολλοῖς αὐτῶν ἐφαίνετο, ὅτι ἦτο ἀπρεπὲς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπακούῃ εἰς ξένην δύναμιν, ἑτέρωθεν δὲ αἱ προλήψεις καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀλαζονεία τοῦ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων περιφρονουμένου λαοῦ ἠρέθιζον τοὺς Ῥωμαίους ἐπιτρόπους καὶ λοιποὺς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους, ὥστε πολλάκις κατεπίεζον αὐτούς, διὰ τοῦτο ἠκολούθουν συχναὶ στάσεις κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἕως οὗ τέλος ἡ γενικὴ στάσις ἐπὶ Γεσσίου Φλώρου (65) προὐκάλεσε τὴν ἐρήμωσιν τοῦ τόπου καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ (70). Τὴν κατάστασιν τῶν Ἰουδαίων τῶν χρόνων τούτων ἐννοοῦμεν, ἀποβλέποντες καὶ εἰς τὰς τότε ὑπαρχούσας τρεῖς παρ' Ἰουδαίοις αἱρέσεις ἢ σχολὰς τῶν Φαρισαίων, τῶν Σαδδουκαίων καὶ τῶν Ἐσσαίων. Ἡ πρώτη κληθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ Farusch εὐσεβής, συνίστατο ἐκ τοιούτων, οἵτινες πολιτικῶς μὲν ὑπερήσπιζον τὴν

ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ καὶ ἦσαν ἐχθροὶ τῶν ξένων, θρησκευτικῶς δὲ ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ὅν περ διὰ νέων παραδόσεων εἶχον αὐξήσει, καὶ ὑπέτρεφον, οἱ πλεῖστοι τοὐλάχιστον, τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ λαοῦ, παρ' ᾧ ἴσχυον μεγάλως, πρὸς ἴδιον συμφέρον. Τοὺς Φαρισαίους ἐχαρακτήριζε πνευματικὴ ἀλαζονεία, πρὸς τὸ φαινόμενον καὶ κατ' ἐπίδειξιν εὐσέβεια, ἐμμονὴ περιδεὴς εἰς τοὺς τύπους τῆς θρησκείας καὶ φανατισμὸς κατὰ τῶν ἄλλως φρονούντων. Αἱ περὶ Μεσσίου ἔννοιαι αὐτῶν ἦσαν παχυλαί. Οἱ Φαρισαῖοι ἀντεπροσώπευον τὸν τότε παρὰ τῷ λαῷ ἐπικρατοῦντα χαρακτῆρα. Ἡ δὲ δευτέρα, ἡ τῶν Σαδδουκαίων (ἐκ τοῦ **Zaddok** ἀρχηγοῦ αὐτῶν), ἀπετελεῖτο ὑπὸ τῶν ἀποκλινόντων εἰς τὸν ξενισμὸν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλουσίων, οἵ τινες ἀντιθέτως πρὸς τοὺς Φαρισαίους, παρημέλουν τὴν τήρησιν τοῦ νόμου, ἦσαν ἐναντίοι τῶν νέων παραδόσεων, καὶ ἐδίδασκον ἐπικουρείους ἀρχὰς, ἀρνούμενοι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν ὕπαρξιν τῶν ἀγγέλων. Ἐπὶ κορυφῆς αὐτῶν ἵσταντο τὰ μέλη τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρώδου. Καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ Συνεδρίου ἀνῆκον αὐτοῖς. Ἡ τρίτη αἵρεσις τῶν Ἐσσαίων (ἐκ τοῦ **Ascha** θεραπευτής), εἶχεν ὀπαδοὺς τοιούτους, οἵτινες ἠγάπων τὸν ἥσυχον καὶ θεωρητικὸν βίον, ἔζων δὲ κατὰ τὴν πρὸς δυσμὰς τῆς νεκρᾶς θαλάσσης ἔρημον, κατὰ διάφορα συστήματα, ἀποκεχωρισμένοι τῶν λοιπῶν ἰουδαίων καὶ τῆς δημοσίας λατρείας. Ἐθεώρουν δὲ μόνον τὰς παρ' αὐτοῖς θυσίας ὡς ἱερὰς, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς τῶν λοιπῶν Ἰουδαίων ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐθεράπευον τοὺς πάσχοντας, ἀλλ' ἡ θεραπευτικὴ αὐτῶν δὲν ἐστηρίζετο εἰς φυσικὰς γνώσεις ἁπλῶς, ἀλλ' εἶχε καὶ θεουργικὸν χαρακτῆρα. Ἐτήρουν λίαν αὐστηρῶς τὸ σάββατον, εἶχον κοινωνίαν τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀντιφάσκοντες εἰς τὸν κύριον χαρακτῆρα τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, ὅστις ἦτο θεωρητικὸς μυστικισμὸς, ἐτήρουν περιδεῶς πολλοὺς λεπτολόγους ἐξωτερικοὺς τύπους, οἷον τὴν εἰς τέσσαρας βαθμοὺς διαίρεσιν, τοὺς καθαρισμοὺς καὶ ὅμοια.

16.

Αἱ γνῶμαι τῶν ἐθνικῶν λαῶν περὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

Ὡς ἀρχαία θρησκεία ἦτο ἡ ἰουδαϊκὴ σεβαστὴ τοῖς ἐθνικοῖς, ὁ

δὲ θεὸς τῶν Ἰουδαίων Ἰεχοβᾶ ἀπελάμβανε παρὰ τῶν διαφόρων κατακτητῶν τῆς χώρας ταύτης τῶν εἰς τὴν ἐγχώριον θεότητα ἀνηκουσῶν τιμῶν. Ἤδη ὁ Ἀλέξανδρος λέγουσιν ὅτι ἐτέλεσε νομικὴν θυσίαν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων (Ἰωσηπ. ἀρχ. XI, 8. 5). Ἐπίσης Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης (κατὰ Ἀπίωνος II, 5). Ὁ δὲ Σέλευκος Φιλοπάτωρ (Β' Μακκαβ. γ', 1-3) καὶ ὁ Αὔγουστος (Φίλων de legat. ad Cajum p. 1036) συνεισέφερον συνδρομὰς πρὸς τὰς καθημερινὰς θυσίας. Ὁ Βιτέλλιος ἔθυσεν ἐν Ἱεροσολύμοις (Ἰωσηπ. Ἀρχ. XVIII, 5. 3). Ὁ Τερτουλλιανὸς ἐν τῷ Ἀπολογητικῷ αὐτοῦ (c. 26) ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, οἵτινες κατεδίωκον τοὺς χριστιανούς, μαρτυρεῖ, ὅτι ἄλλοτε ἐτίμησε τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ τὸν θεὸν τῶν Ἰουδαίων διὰ θυσιῶν καὶ τὸν ναὸν τὸν ἰουδαϊκὸν διὰ δωρεῶν, καὶ τὸ ἰουδαϊκὸν ἐν γένει ἔθνος διὰ διαφόρων συνθηκῶν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἐτίμων ἐπίσης τὰς τῶν ἐθνικῶν θρησκείας, θεωροῦντες τοὺς θεοὺς τῶν ἄλλων λαῶν ὡς μὴ ὑπάρχοντας, ἀπέφευγον δὲ καὶ πᾶσαν μετὰ ξένων συγκοινωνίαν ὡς μολύνουσαν, καὶ προσεδόκων παρὰ τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ μέλλοντα θρίαμβον ἑαυτῶν ἐπὶ πάντων τῶν ἐθνῶν, τοῦτο κατέστησεν αὐτοὺς μισητοὺς καὶ προὐκάλει τὴν περιφρόνησιν πρὸς αὐτούς, καθόσον μάλιστα ὁ ἀρχαῖος κόσμος συνείθιζε νὰ κρίνῃ τὴν δύναμιν τῶν θεῶν κατὰ τὴν κατάστασιν τῶν αὐτοὺς λατρευόντων λαῶν. Τοῖς ἐθνικοῖς ἦτο γνωστὴ ἡ περὶ τοῦ Μεσσίου δοξασία καὶ ἐλπὶς τῶν Ἰουδαίων. Ὁ Σουετώνιος (Vespas. 4) λέγει, ὅτι καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολὴν ἦτο διαδεδομένη ἀρχαία καὶ σταθερὰ δοξασία, ὅτι ἦτο ἄνωθεν ὡρισμένον, ὅτι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐκ τῆς Ἰουδαίας ἔμελλον νὰ ἐξέλθωσιν οἱ δεσπόται τοῦ κόσμου. Καὶ ὁ Τάκιτος μαρτυρεῖ, ὅτι πολλοὶ ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῶν ἱερέων βιβλίοις περιείχετο, ὅτι θέλει ποτὲ ἔλθει χρόνος, καθ' ὃν ἔμελλεν ἡ ἀνατολὴ νὰ ὑπερισχύσῃ, ἐκ τῆς Ἰουδαίας δὲ ἔμελλον νὰ προέλθωσιν οἱ κυριεύσοντες τοῦ κόσμου. Αἱ διαδόσεις αὗται συνέτειναν, ἵνα καταστήσωσι τοὺς Ἰουδαίους μισητοτέρους (Περὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ Ἰεχοβᾶ ὅρα Κικέρ. pro Flacco c. 28, καὶ Ἀπίωνα παρὰ Ἰωσήπῳ κατὰ Ἀπίωνος II. 11). Καὶ παρὰ τῷ Μινουκίῳ Φήλικι (Octav. c. 10) λέγει ὁ ἐθνικὸς Καικίλιος, ὅτι ἡ

δύναμις τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων εἶναι τοσοῦτον μικρά, ὥστε νὰ ὑπείκῃ ὡς αἰχμάλωτος ταῖς ῥωμαϊκαῖς θεότησι μετὰ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Μισητότατοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι ἰδίως τοῖς γειτνιάζουσιν αὐτοῖς Αἰγυπτίους· οἱ δὲ Ἕλληνες καὶ οἱ ὑπερήφανοι Ῥωμαῖοι περιεφρόνουν μᾶλλον αὐτούς. Οἱ Αἰγύπτιοι ἔτρεφον κατὰ τὸν Φίλωνα (εἰς Φλάκκον σελ. 969) παλαιὰν καὶ τρόπον τινὰ γεγεννημένην πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἀπέχθειαν. Περὶ Ἀπολλωνίου Μόλωνος, ῥήτορος ἐκ Ῥόδου (70 πρ. Χ.) λέγει ὁ Ἰώσηπος (κατὰ Ἀπίωνος II, 4), ὅτι ποτὲ μὲν ὡς ἀθέους καὶ μισανθρώπους ἐλοιδόρει τοὺς Ἰουδαίους, ποτὲ δὲ δειλίαν αὐτοῖς ὠνείδιζε, καὶ τἀνάπαλιν ἐνίοτε κατηγόρει αὐτῶν τόλμην καὶ ἀπόνοιαν. Ὁ δὲ Τάκιτος (Hist. V. 6) λέγει, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐμίσουν πάντας ἀνθρώπους, καὶ ὅτι ἦσαν ἡ μᾶλλον περιπεφρονημένη μερὶς τῶν ὑποδεδουλωμένων λαῶν, τὸ χείριστον γένος ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' οὐδέποτε ἐπειράθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ὅ,τι ἄλλοτε ὁ Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανής, νὰ καταθλίψωσι δηλ. τὴν ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, ἂν καὶ ἐνίοτε ἐξεδήλουν τὴν πρόθεσιν νὰ διαδώσωσι καὶ παρ' Ἰουδαίοις ῥωμαϊκὰ ἤθη. Ἐκ τοῦ μίσους ἐκείνου καὶ τῆς περιφρονήσεως ἐγεννήθησαν παράδοξοι φῆμαι περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἱστορίας καὶ ἀνόητοι δοξασίαι περὶ τῆς θρησκείας τῶν Ἰουδαίων, αἵτινες πάλιν συνέτεινον εἰς τὸ νὰ αὐξήσωσι τὴν περιφρόνησιν ἐκείνην. Τινὲς τῶν ἐθνικῶν ἐπίστευον, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐλάτρευον ὡς θεὸν κεφαλὴν ὄνου ἢ χοῖρον (Tacit. 5. 4 καὶ Πλουτάρχ. Συμποσ. IV, 5) καὶ ἄλλοι τὸν Βάκχον. Ἤδη δὲ παρὰ Φίλωνι (κατὰ Ἀπίωνος II, 8) ἀπαντῶμεν τὴν πρόληψιν, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐθυσίαζον κατ' ἔτος Ἕλληνα καὶ ἤσθιον!

17.

Κατάστασις τῶν Ἰουδαίων ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης.

Τὸ ἰουδαϊκὸν ἔθνος δὲν περιωρίσθη μόνον ἐν Παλαιστίνῃ. Τὴν ἄδειαν τοῦ Κύρου, ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, μόνον μικρὸν μέρος τῶν Ἰουδαίων ἐπωφελήθη. Μέγα πλῆθος αὐτῶν ἔμεινεν ἐν Βαβυλῶνι, ὅπερ χωρὶς ἀμφιβολίας ἐκεῖθεν ἐξηπλώθη ἔτι μᾶλλον πρὸς ἀνατολάς, ὥστε ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα δὲν ἦτο ἀσήμαντος. Οὐκ ὀλίγαι μυριά-

δες, λέγει ὁ Ἰώσηπος (Ἀρχ. XV, 3, 1). Ἐν Ἀραβίᾳ μάλιστα εἶχον δεχθῆ οἱ βασιλεῖς τῶν Ὁμηριτῶν τὴν ἰουδαϊκὴν θρησκείαν (περὶ τὸ 100 πρ. Χ.), βραδύτερον δὲ ὑψώθη αὕτη, διὰ τῆς εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν προσελεύσεως τοῦ βασιλέως Ἰζάτου, εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀδιαβηνῆς (περὶ τὸ 44 μ. Χ. Πρβλ. καὶ Ἰωσήπ. ἀρχ. XX. 2). Ἤδη δὲ ὅτε ἐκτίσθη ἡ Ἀλεξάνδρεια, μετῴκισεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποικίαν τινὰ Ἰουδαίων ἐκεῖσε (Ἰωσηπ. περὶ ἰουδ. πολ. II, 36), πλείονας δὲ ἤγαγεν ὁ Πτολεμαῖος Λάγος εἰς τὴν Αἴγυπτον, Κορήνην, καὶ Λιβύην (Ἰωσ. ἀρχ. XII, 2, 4). Ἐπολλαπλασιάσθησαν δὲ λίαν οἱ ἐνταῦθα Ἰουδαῖοι (ἓν ἑκατομμύριον κατὰ Φίλωνα εἰς Φλάκκον p. 97). Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὰ $^{2}/_{5}$ τοῦ πληθυσμοῦ ἦσαν Ἰουδαῖοι, καταταστάντες διὰ τοῦ ἐμπορίου πλούσιοι καὶ ἰσχυροί. Ἀλλὰ καὶ εἰς Συρίαν ἤχθησαν πολλοὶ Ἰουδαῖοι ἄποικοι ἐπὶ Σελεύκου Νικάνορος (Ἰωσήπ. ἀρχ. XII, 3, 1), ἰδίως εἰς Ἀντιόχειαν, ὅπου καὶ βραδύτερον μέγα μέρος τῶν κατοίκων συνίστατο ἐξ Ἰουδαίων. Ἀντίοχος ὁ μέγας εἶχε πρῶτος πέμψει ἀποικίαν τινὰ ἰουδαϊκὴν εἰς Φρυγίαν καὶ Λυδίαν, ἐκ τῶν δύο δὲ τούτων χωρῶν ἐξηπλώθησαν οἱ Ἰουδαῖοι οὐ μόνον εἰς πᾶσαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Εἰς Ῥώμην ἤχθησαν κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πομπηίου Ἰουδαῖοι ὡς αἰχμάλωτοι, οἵτινες μετὰ ταῦτα ἀπηλευθερώθησαν, ὅθεν καὶ ἐκλήθησαν libertini (Φίλ. περὶ πρεσβ. πρὸς Γάϊον σελ. 1014 καὶ Tacc. annal. II, 85). Παρὰ τοῦ Καίσαρος ἔλαβον τὴν ἄδειαν οἱ Ἰουδαῖοι νὰ ἱδρύσωσι συναγωγὰς καὶ κατέλαβον τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Τιβέρεως συνοικίας. Οὕτω δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν ἦτο σχεδὸν χώρα ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, ἐν ᾗ δὲν ἦσαν Ἰουδαῖοι.

Πάντες οἱ οὕτω διεσπαρμένοι (διασπορὰ) οὗτοι ἰουδαῖοι ἐθεώρουν τὴν Ἱερουσαλὴμ ὡς τὴν κοινὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν, τὸ δὲ ἐκεῖ Συνέδριον ὡς τὴν ἀνωτάτην αὐτῶν θρησκευτικὴν ἀρχήν, καὶ οὐ μόνον ἔπεμπον ἐτησίως συνδρομὰς (δίδραχμα) καὶ θυσίας εἰς τὸν ναόν, ἀλλὰ καὶ ἐπεσκέπτοντο αὐτὴν πολλάκις κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς. Ὁ ἐν Λεοντοπόλει περὶ τὸ 152 πρ. Χ. ἱδρυθεὶς ὑπὸ Ὀνίου ἰουδαϊκὸς ναὸς οὐδόλως παρεμπόδιζε τὴν ἀξίαν τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ ὡς κοινοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου

τῶν Ἰουδαίων. Οὐ μόνον δὲ ἀπήλαυον οἱ Ἰουδαῖοι, ὅπου εἶχον τῇ προσκλήσει ἢ ἀδείᾳ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν ἀποκατασταθῆ, ἰδιαιτέρων προνομίων, ἀλλὰ καὶ ὁ Καῖσαρ διὰ σειρᾶς διατάξεων εἶχε παραχωρήσει αὐτοῖς πλήρη θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, ἀπαιτῶν μόνον νὰ μὴ ἐξουθενῶσι τὰς τῶν ἄλλων ἐθνῶν θρησκείας. Ἀλλ' αὐτὰ δὴ ταῦτα τὰ προνόμια συνετέλουν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τοὺς ἰουδαίους τοῖς συμπολίταις αὐτῶν μισητούς, μεθ' ὧν διὰ τοῦτο εἶχον πάντοτε σχεδὸν ἔριδας.

Ἐν τούτοις εὗρε πολλαχῶς εἴσοδον ὁ ἰουδαϊσμὸς παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς. Ναὶ μὲν ὀλίγοι ἠσπάζοντο αὐτὸν ἐντελῶς δεχόμενοι τὴν περιτομὴν (προσήλυτοι τῆς δικαιοσύνης **Gere Hazedek**), ἀλλὰ πολλοί, ἰδίως γυναῖκες, προσεκολλῶντο τῷ ἰουδαϊσμῷ, ὅπως ἄνευ τῆς τηρήσεως τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου λατρεύωσι τὸν Κύριον, ὡς τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν (προσήλυτοι τῆς πύλης **Gere Haschaar**), ὅπερ κατὰ τὴν γνώμην τῶν μὴ ἄγαν αὐστηρῶν διδασκάλων τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἤρκει τοῖς μὴ ἰουδαίοις. Οὕτως ἡ σχολὴ τοῦ Ἱλλέλ, εἰς ἣν ἀνῆκε καὶ ὁ Γαμαλιὴλ ὁ τοῦ ἀποστόλου Παύλου διδάσκαλος, παρεδέχετο, ὅτι ἔμελλον νὰ ἔχωσι μέρος εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Μεσσίου οἱ τοιοῦτοι προσήλυτοι, μόνον δὲ ἡ σχολὴ τοῦ Σχαμάϊ ἀπέκλειεν αὐτούς. Τοῖς προσηλύτοις τοῦ τελευταίου εἴδους ἐπέβαλλον οἱ Ἰουδαῖοι τὴν τήρησιν τῶν ἑξῆς νόμων. Ἀπηγορεύοντο αὐτοῖς τὰ εἰδωλόθυτα, ἡ βλασφημία, ἡ χύσις ἀνθρωπίνου αἵματος, ἡ ἀκολασία, ἡ κλοπὴ καὶ τὸ πνικτόν, καὶ ἐπεβάλλετο ἡ ἐντολὴ τῆς δικαιοσύνης. Τοιοῦτοι προσήλυτοι ἦσαν πολλοί. Κατὰ Ἰώσηπον (περὶ ἰουδ. πολ. II, 2. 2) εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνῆκον πᾶσαι αἱ γυναῖκες ἐν Δαμασκῷ. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τιβερίου ἦτο προσήλυτος ἐν Ῥώμῃ αὐτὴ ἡ Φουλβία, ἐν Συρίᾳ δὲ ὑπῆρχον πολλοὶ οὕτως ἰουδαΐζοντες. Ἄλλους πάλιν ἐθνικούς, ἰδίως ἐν Ῥώμῃ, ἣν εἶχε καταλάβει μανία τις πρὸς τὰς ξένας λατρείας, προσείλκυεν οὐχὶ τοσοῦτον αὐτὴ ἡ θρησκεία τῶν Ἰουδαίων, ὅσον ἡ μυστηριώδης καὶ μεγαλοπρεπὴς αὐτῶν λατρεία. Οἱ τοιοῦτοι ἐτήρουν, χωρὶς νὰ ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν θρησκειῶν, ἰουδαϊκὰς τελετάς, ἑώρταζον ἰουδαϊκὰς ἑορτὰς καὶ ἐπίστευον εἰς μαγείας ἐκτελουμένας ὑπὸ Ἰουδαίων. Δὲν ἔλλειπον δὲ τοιοῦτοι γόητες Ἰουδαῖοι, οἵτινες ἐζήτουν νὰ ὠφεληθῶσιν ὡς μάντεις καὶ ἐξορκισταὶ ἐκ τῆς δεισιδαι-

μονίας τῶν ἐθνικῶν. Ὁ Τιβέριος ἀπεδίωξεν ἀπὸ Ῥώμης τοὺς Ἰουδαίους ἕνεκα τεσσάρων τοιούτων γοήτων (Ἰωσ. ἀρχ. XVIII, 3. 5).

Ἡ μεταξὺ ἐθνικῶν συμβίωσις τῶν Ἰουδαίων δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐξασκήσῃ καὶ ἐπὶ τούτων ἐπιρροήν, καὶ ἔπρεπε νὰ ἐξαλείψῃ μὲν πολλὰς ἰδιαζούσας τῷ ἰουδαϊκῷ χαρακτῆρι ἐλλείψεις, νὰ μεταδώσῃ δὲ αὐτοῖς καὶ ἐκ τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἔζων. Καὶ οἱ μὲν κατὰ τὴν Περσίαν διεσπαρμένοι ἐπιρρεάσθησαν ὑπὸ τοῦ Παρσισμοῦ, οἱ δὲ κατὰ τὴν δύσιν ὑπὸ τῆς ἐπικρατούσης ἑλληνικῆς παιδείας. Ἰδίως δὲ ἀνεπτύχθη μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων διὰ τῆς μελέτης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας φιλοσοφική τις σπουδὴ τῆς θρησκείας αὐτῶν καὶ ἐξ αὐτῆς θρησκευτική τις φιλοσοφία, ἧς τὰς ἀρχὰς διέσωσεν ἡμῖν ὁ κυριώτερος αὐτῆς ἀντιπρόσωπος, ὁ Φίλων (μετὰ τὸ 40 μ. Χ.). Ὁ Φίλων παρεδέχετο τὴν προύπαρξιν τῆς ὕλης, καὶ ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Θεὸς ὡς ὁ ὕψιστος, μὴ δυνάμενος νὰ περιέλθῃ εἰς συνάφειαν πρὸς αὐτήν, ἔπλασε τὸν κόσμον διὰ τῶν ἰδεῶν. Αἱ ἰδέαι αὗται εἶναι ὁ λόγος, αἱ δυνάμεις, οἱ λόγοι. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Φίλωνος ἦτο καθαρῶς στωϊκή, ἐπιτάσσουσα τὴν κατάθλιψιν καὶ τὸν δυνατὸν περιορισμὸν τῶν ὁρμῶν καὶ ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Τῆς θρησκευτικῆς ταύτης φιλοσοφίας ὀπαδοὶ φαίνεται ὅτι ἦσαν οἱ κατὰ τὴν Αἴγυπτον θεραπευταί, οἵτινες ἔζων ὁμοίως τοῖς ἐν Παλαιστίνῃ Ἐσσαίοις ἀποκεχωρισμένοι ἐν σεμνείοις βίον θεωρητικόν. Ὠνομάζοντο δὲ θεραπευταὶ ἢ ἐκ τοῦ θεραπεύειν τὴν ψυχὴν ἢ ἐκ τοῦ θεραπεύειν τὸν Θεόν. Τοὺς θεραπευτὰς τούτους ἐσφαλμένως οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρησαν ὡς ἀρχαίους χριστιανοὺς ἀσκητάς, ὁ Εὐσέβιος (ἐκκλ. ἱστ. II, 17) καὶ οἱ μετ' αὐτὸν πάντες πλὴν τοῦ Φωτίου (Μυριοβιβλ. 104).

18.

Οἱ Σαμαρεῖται.

Ὁ μιγὰς λαὸς ὁ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰσραὴλ (724) μορφωθεὶς ἐπὶ τῶν χωρῶν αὐτοῦ (Δ' Βασιλ. 17. 24 Cuthim Σαμαρεῖται) ἦτο τοῖς Ἰουδαίοις ἕνεκα τῆς ἐκ τοῦ ἰου-

δαϊσμοῦ καὶ τῆς εἰδωλολατρείας ἀναμιχθείσης θρησκείας αὐτοῦ ἀντικείμενον ἀποστροφῆς. Διά τινος ἱερέως Μανασσῆ τῷ 323 ἢ τῷ 400 πρ. Χ. μετερρυθμίσθη ἡ θρησκεία αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Πεντατεύχου, ἱδρύθη δὲ καὶ ναὸς ἐπὶ τοῦ ὄρους Γαριζίν. Πάντα ταῦτα ὅμως ἀντὶ νὰ ἐλαττώσωσιν, ηὔξησαν τὸ μῖσος τῶν Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Σαμαρείτας, ἂν καὶ ἔκτοτε οὐ μόνον διὰ τῆς γειτνιάσεως, ἀλλὰ καὶ δι' ὁμοίας θρησκείας καὶ διὰ σειρᾶς ὁμοίων παθημάτων συνεδέοντο μετ' αὐτῶν. Τὸ μῖσος τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνταπέδιδον φαίνεται οἱ Σαμαρεῖται ἐπίσης, οὐ μόνον δὲν ἠλαττώθη διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐπὶ τοῦ Γαριζὶν ναοῦ διὰ Ἰωάννου τοῦ Ὑρκανοῦ (109 πρ. Χ.), ἀλλὰ μετεφυτεύθη καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου μετὰ τῶν ἰουδαϊκῶν ἀποικιῶν εἶχον ἀποικισθῇ καὶ Σαμαρεῖται, καὶ διετηρήθη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Οἱ Σαμαρεῖται ἔμενον πιστοὶ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μανασσῆ γενομένην μεταρρύθμισιν. Ἕνεκα τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ παρ' αὐτῷ ἡ ἐθνικὴ ἐκείνη ἀλαζονεία καὶ τὸ πρὸς πᾶν ὅ,τι ξένον μῖσος, τὰ χαρακτηρίζοντα τοὺς Ἰουδαίους. Ὁ Ἰώσηπος κατηγορεῖ αὐτοὺς (ἀρχ. IX, 8, 6), ὅτι ἐν μὲν ταῖς συμφοραῖς ἠρνοῦντο ὅτι ἦσαν συγγενεῖς τοῖς Ἰουδαίοις, ὅταν δέ τι περὶ αὐτοὺς λαμπρὸν ἔβλεπον ἐκ τύχης, ἐξαίφνης ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς αὐτούς. Οἱ Σαμαρεῖται ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσι τοὺς διωγμοὺς Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, μετονομάσαντες τὸν ναὸν αὐτῶν Ἱερὸν Διὸς ἑλληνίου, χωρὶς ὅμως νὰ μεταβάλωσί τι ἐν τῇ λατρείᾳ. Ἰδιάζουσαι διδασκαλίαι τῶν Σαμαρειτῶν εἶναι αἱ ἑξῆς. Ὑπερετίμων τὸν Μωϋσῆν, παραδεχόμενοι μόνον τὴν Πεντάτευχον καὶ ἀπορρίπτοντες πάντα τὰ μεταγενέστερα βιβλία τῆς Π. Δ. Ἐθεώρουν δὲ μόνον τὸν ἐν Γαριζὶν ναὸν ὡς τὸν γνήσιον (Δευτερ. κζ', 4. Ebal μετηλλαγμένον εἰς τὸ Gerizim). Κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας ἠρνοῦντο οἱ Σαμαρεῖται τὴν ὕπαρξιν τῶν ἀγγέλων, τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν. Περὶ δὲ τοῦ Μεσσίου εἶχον καθαρωτέρας ἢ οἱ Ἰουδαῖοι ἰδέας, διότι οὗτος (conversor, reductor) ἔμελλε κατ' αὐτοὺς νὰ ὁδηγήσῃ τὸν λαὸν εἰς μετάνοιαν καὶ ἔπειτα νὰ καταστήσῃ αὐτὸν εὐτυχῆ. Τὰ ἔθνη ἔμελλον νὰ πιστεύσωσιν αὐτῷ καὶ δεχόμενα τὸν νόμον νὰ προσκυνήσωσι τὸν Θεὸν ἐν τῷ ὄρει Γαριζίν. Ὡς τοιοῦτοι ψευ-

δομεσσίαι ἀνεφάνησαν κατὰ τὸν πρῶτον μ. Χ.. αἰῶνα παρ' αὐτοῖς τρεῖς ἄνδρες διαδοχικῶς, ὁ Δοσίθεος, ὁ Σίμων Μάγος καὶ ὁ Μένανδρος. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Δοσίθεος μόνον κατ' ὀλίγον ἀπέκλινε τοῦ σαμαρειτανοῦ ἰουδαϊσμοῦ. Θεωρῶν ἑαυτὸν ὡς τὸν ἐν τῷ Δευτερ. ιη', 18 ἐπηγγελμένον προφήτην, ἔζη βίον ἀσκητικὸν, καὶ ἐτήρει μεθ' ὑπερβολικῆς ἀκριβείας τὴν ἑορτὴν τοῦ σαββάτου. Περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Ὠριγένης (περὶ ἀρχ. IV 7) ὅτι ἐδίδασκεν, ὅτι ἐν οἱαδήποτε στάσει τοῦ σώματος ἤθελέ τις εὑρεθῇ ἐν ἀρχῇ τοῦ σαββάτου, ἐν αὐτῇ μέχρι τῆς ἑσπέρας ἔπρεπε νὰ μένῃ, ἐννοῶν προφανῶς κατὰ γράμμα τὸ χωρίον Ἐξόδ. ις', 29. Ὁ δὲ Σίμων Μάγος ἐκ τῶν τότε ἐπικρατουσῶν φιλοσοφικῶν δοξασιῶν καὶ ἴσως ἐκ τοῦ τότε ἀναφανέντος χριστιανισμοῦ ἐμόρφωσε θεωρητικὸν σύστημα, καθ' ὃ ὁ μὲν κόσμος δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἔργον τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, ἀλλὰ κατωτέρας τινὸς δυνάμεως ἀπ' αὐτοῦ ἀπορρευσάσης, αὐτὸς δὲ ἦτο ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἡ μεγάλη τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἡ ἐνσαρκωθεῖσα, ἵνα ἀπολυτρώσῃ τὴν θείαν ἔννοιαν ἢ τὴν κοσμικὴν ψυχὴν, τὴν ἐν τῷ κόσμῳ κρατουμένην. Ὁ αὐτὸς λόγος τοῦ Θεοῦ ἐφανερώθη ὡς υἱὸς ἐν τοῖς Ἰουδαίοις (ἐν τῷ Χριστῷ), ὡς πατὴρ παρὰ τοῖς Σαμαρείταις καὶ ὡς πνεῦμα παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς (ἐν τῷ Σίμωνι). Ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς διαταγαῖς (VI, 9) καὶ παρ' Ἀρνοβίῳ (II, 2) λέγεται, ὅτι ὁ Σίμων ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ ἐλεγχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Ὁ Ἰουστῖνος δὲ λέγει, ὅτι εἶδεν ἄγαλμά τι ἐπί τινος νήσου ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως, ἐν ᾧ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν Simoni Sancto Deo. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἠπατήθη ἔκ τινος ἐπιγραφῆς Semoni Sanco Deo, τῆς ἀνευρεθείσης κατὰ τὸ 1594. Ὁ Semo Sancus ἢ Sangus ἦτο ἐθνικὸς θεός (Ovid. fast. VI, 213). Ὁ Μένανδρος τέλος, ὁ μαθητὴς Σίμωνος τοῦ μάγου, ὀλίγον ἀπὸ τῶν ἰχνῶν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ ἀπέκλινεν, ἀξιῶν αὐτὸς νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ προσδοκώμενος Μεσσίας. Καὶ οἱ τρεῖς κατέλιπον αἱρέσεις, αἵτινες ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διήρκεσαν. Οἱ τοῦ Σίμωνος καὶ τοῦ Μενάνδρου ὀπαδοὶ πολλάκις συνεχέοντο μετὰ τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, καὶ ἐζήτουν, ἀφοῦ ὁ χριστιανισμὸς ἀπέβη ἐπικρατοῦσα θρησκεία, νὰ προσκολληθῶσι πραγματικῶς εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν.

19.

Συμπέρασμα.

Σχέσις τῆς ἐποχῆς πρὸς τὸν ἀναφαινόμενον χριστιανισμόν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκθέσεως ἐξάγεται, ὅτι αἱ ἐθνικαὶ θρησκεῖαι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶχον παρακμάσει καὶ ὅτι ἀπιστία καὶ δεισιδαιμονία ἠπείλουν νὰ καταστρέψωσι πᾶσαν θρησκείαν καὶ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία ὁσημέραι ἐπὶ πλέον ἀποβάλλουσα τὴν πνευματικότητα αὐτῆς ἐκινδύνευε νὰ καταστραφῇ, περιοριζομένη εἰς ἐξωτερικούς τινας τύπους. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἔπρεπε πολλοὶ ἐθνικοὶ νὰ ποθῶσι θρησκείαν, ἥτις ἠδύνατο νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς ἀμφιβολίας, ἐν αἷς ἐκυμαίνοντο, καὶ συνάμα νὰ στηρίξῃ τὴν ἠθικότητα αὐτῶν καὶ παράσχῃ αὐτοῖς παρηγορίαν καὶ ἐσωτερικὴν ἀνάπαυσιν. Ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἤρχετο ἐκ τῆς ἀνατολῆς, ἧς αἱ μυστηριώδεις θρησκεῖαι εἶχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην προσελκύσει πάντων τὴν περιέργειαν καὶ τὸν θαυμασμόν, τοῦτο ἔπρεπε νὰ εὐκολύνῃ τοὐλάχιστον τὴν πρώτην εἴσοδον αὐτοῦ. Ἐπίσης δὲν ἀπέλειπον καὶ μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων νὰ αἰσθάνωνταί τινες τὴν νεκρότητα καὶ τὸ κενὸν τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον διὰ πολλῶν χωρίων τῶν προφητῶν αὐτῶν (Ἡσαΐου ν', 1—14) ὡδηγοῦντο εἰς πνευματικωτέραν τινὰ λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Ἐξ ἄλλου μέρους αἱ περὶ Μεσσίου ἐλπίδες προητοίμαζον μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων τὴν ὁδὸν εἰς τὸν χριστιανισμόν.

Ἀλλ' ὅμως ἂν καί τινες περιστάσεις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦσαν εὐνοϊκαὶ τῷ ἐμφανιζομένῳ χριστιανισμῷ, ἦσαν ὅμως καὶ ἄλλαι, αἵτινες ἀντέκειντο αὐτῷ. Μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων ἡ ἐθνικὴ ἀλαζονεία, αἱ παχυλαὶ περὶ Μεσσίου ἐλπίδες, καὶ ὁ ἐθισμὸς εἰς θρησκείαν μόνον ἐξωτερικήν· παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἥ τε ἀπιστία καὶ ἡ δεισιδαιμονία, αἵτινες ἐπεκράτουν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἡ ἰουδαϊκὴ καταγωγὴ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ οἱ πολιτικοὶ λόγοι, οἵτινες κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην καθίστανον ἀναγκαίαν τὴν ἀμετάβλητον τήρησιν τῶν ἐθνικῶν θρησκειῶν. Ἀνοχὴν παρὰ τῆς πολιτείας ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν Ῥωμαίων, ἐὰν περιωρίζετο μόνον εἰς τὸν ἰουδαϊκὸν λαόν. Τοὐναντίον θρησκεία, ἥτις οὐ μόνον,

ὅπως ἡ ἰουδαϊκὴ ἐκήρυττε πάσας τὰς ἄλλας ὡς ψευδεῖς, ἀλλὰ καὶ πολὺ περισσότερον ἢ ἡ ἰουδαϊκή, συνέλεγεν ὀπαδοὺς ἐξ ἁπάντων τῶν λαῶν, ἠπείλει δὲ νὰ ἐξαλείψῃ πάσας τὰς ἄλλας θρησκείας, δὲν ἠδύνατο πρότερον νὰ ἦναι ἀνεκτὴ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, εἰμὴ ἐὰν ἔμελλε τοῦτο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀρχαίαν ἑαυτοῦ θρησκείαν. Ἡ ἀνοχή, ἣν εὕρισκον ἐν Ῥώμῃ πάντα τὰ φιλοσοφήματα καὶ πᾶσαι αἱ ξέναι δεισιδαιμονίαι, δὲν ἠδύνατο νὰ παραχωρηθῇ καὶ τῷ χριστιανισμῷ, διότι δι' ἐκείνων δὲν προσεβάλλετο τοὐλάχιστον ἡ ἐξωτερικὴ τήρησις τῆς θρησκείας τῆς πολιτείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἵδρυσις καὶ ἐξάπλωσις τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας.

20.

Ἰησοῦς Χριστός.

Neander, Das Leben Jesu Christi. Hamb. 1837. Hase, Geschichte Jesu. Leipzig 1876. Keim, Jesus von Nazara. Zuerich 1872. Pressensé, J. Chr. son temps, sa vie et son œuvre. Paris 1866. Renan, Vie de Jésus. Strauss, Das Leben Jesu.

Ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐνῷ ὁ κόσμος ἦτο ἠθικῶς εξηντλημένος, ἐπεφάνη ὁ πανταχόθεν προσδοκώμενος σωτὴρ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ τοῦ ἀπὸ Ναζαρὲτ τῆς Γαλιλαίας. Τὰ κατὰ τὴν ἐν Βηθλεὲμ γέννησιν αὐτοῦ περιγράφουσι λεπτομερῶς οἱ ἱεροὶ εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς. Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἀναγγέλλει τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ὡς ἐνσάρκωσιν τῆς θείας σοφίας ἢ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνήθης χρονολογία Διονυσίου τοῦ μικροῦ ἢ ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ 754 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης τιθεῖσα, εἶναι ἐσφαλμένη· διότι ὁ Ἡρώδης, μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ὁποίου ἐγεννήθη ὁ Κύριος, κατὰ τὸν Ἰώσηπον (ἰουδ. ἀρχ. XVII, 8. 1) ἀπέθανε τῷ 750 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης. Ἄρα κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος ἢ ὀλίγον πρότερον ἐγεννήθη ὁ Κύριος. Ἀποδεικνύεται δὲ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ὡς ἑξῆς. Τῷ 780 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης ἤρ-

ξατο τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, διότι κατὰ τὸν Λουκᾶν ἐξῆλθεν εἰς τὸ κήρυγμα τῷ 15 ἔτει τῆς ἡγεμονείας Τιβερίου, ὅστις, ὡς εἶναι ἄλλοθεν γνωστόν, ἡγεμόνευσεν ἀπὸ τοῦ 765. Συγχρόνως δὲ μετὰ τοῦ Ἰωάννου ἤρχισε κατὰ τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἰησοῦς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ὢν ὡςεὶ ἐτῶν τριάκοντα (Λουκ. γ΄, 23). Ἐγεννήθη ἄρα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περὶ τὸ 750. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους ὁ δημόσιος βίος τοῦ Ἰησοῦ διήρκεσε μόνον ἓν ἔτος, ἀλλὰ κατὰ τὸ τοῦ Ἰωάννου εὐαγγέλιον ἐτέλεσε τοὐλάχιστον τρία πάσχα, τ. ἔ. ἐνήργησε διδάσκων τρία ἔτη, σταυρωθεὶς περίπου περὶ τὸ 33 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Περὶ δὲ τῆς παιδικῆς ἡλικίας αὐτοῦ γνωρίζομεν ἐκ τῶν εὐαγγελίων μόνον, ὅτι δωδεκαέτης ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων διὰ τῶν ἐρωτήσεων αὐτοῦ κατέπληξε τοὺς γραμματεῖς τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ.

Τὴν ὁδὸν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν προπαρεσκεύασε μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ἐμφανισθεὶς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὡς προφήτης ὁ Ἰωάννης, ὅςις κηρύττων μετάνοιαν καὶ βαπτίζων ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, προκατήγγελλε τὸν ἐρχόμενον Μεσσίαν, προητοίμαζε τὸν λαὸν εἰς τὴν ἀποδοχὴν αὐτοῦ καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς τοιοῦτον τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὁ Ἰωάννης ὡς ἀληθὴς κῆρυξ τῆς μετανοίας ἔζη βίον πλήρη στερήσεων κατὰ τὰς ἐρήμους, τὸν χαρακτῆρα δὲ τοῦτον διετήρησε καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ, ἥτις διέμεινε καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ κεχωρισμένη ἀπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Λείψανα τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰωάννου διεσώζοντο καὶ βραδύτερον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἦλθε πρὸς τὸν Ἰωάννην, ἵνα βαπτισθῇ. Ἀπὸ τοῦδε δὲ ἄρχεται πλήρης τοῦ ἁγίου πνεύματος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ ἐνεργείας, κηρύττων ὡς ὁ Ἰωάννης μετάνοιαν καὶ τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν μεσσιανικῶν χρόνων. Παρίσταται δὲ ὡς ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν μὲν προρρηθεὶς, ὑπὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ δὲ λαοῦ προσδοκώμενος Μεσσίας, ἔχων τὴν ἀποστολὴν νὰ ἀνυψώσῃ μὲν τὴν ἰουδαϊκὴν θρησκείαν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν προφητῶν ὑποδειχθεῖσαν μόνον πνευματικότητα, προσελκύσῃ δὲ εἰς τὴν τελείαν ταύτην καὶ καθαρὰν θρησκείαν σύμπαντα τὸν κόσμον καὶ σώσῃ αὐτόν. Ἐκπληροῖ δὲ τὸ ἔργον τοῦ Μεσσίου μόνον κατὰ τὴν πνευματικὴν, τὴν ὑψηλοτέραν ταύτην καὶ ἀληθε-

στέραν ἔννοιαν. Μόνον πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ θρησκεία ἀληθῆ ἠθικὴν ἀναγέννησιν ἐπάγουσα ἠδύνατο νὰ σώσῃ τόν τε Ἰουδαϊκὸν καὶ τοὺς λοιποὺς λαούς. Τὸ ἔργον ἄρα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπεξετείνετο καὶ πέραν τοῦ Ἰσραήλ, σκοποῦν τὴν ἕνωσιν συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, καλουμένης ἵνα δεχθῇ παρ' αὐτοῦ τὴν πνευματικωτάτην θρησκείαν.

Τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀπαντῶμεν πρῶτον ἐν Καπερναοὺμ κηρύττοντα, ὅθεν περιερχόμενος τὴν Γαλιλαίαν ἐδίδασκε, κατὰ τὰς ἑορτὰς δὲ μόνον ἤρχετο εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ὅπως δὲ πραγματοποιήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐξελέξατο δώδεκα μαθητάς, ὧν τὰ ὀνόματα εἶναι ταῦτα· Σίμων (Κηφᾶς, Πέτρος) καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, υἱοὶ Ζεβεδαίου, Θωμᾶς, Φίλιππος, Ναθαναὴλ (ἢ Βαρθαλομαῖος), Ματθαῖος, Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου καὶ Ἰούδας ὁ τοῦ Ἰακώβου (Θαδδαῖος, Λεβαῖος), Σίμων ὁ ζηλωτὴς καὶ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης. Ἐδίδασκε δὲ τὸν λαὸν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ὑπαίθρῳ, ὅστις μετὰ μεγάλου θαυμασμοῦ ἠκροᾶτο, ὁμολογῶν, ὅτι οὐδέποτε ἐλάλησέ τις μετὰ τοσαύτης δυνάμεως, ὅπως αὐτός. Οἱ πάντες συνέτρεχον πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς Μεσσίαν καὶ πολλοὶ ἀσθενεῖς ἐθεραπεύοντο διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Τὰ εὐαγγέλια διηγοῦνται πολλὰς τοιαύτας θεραπείας, καθὼς καὶ ἄλλα τοῦ Ἰησοῦ θαύματα.

Ἡ δὲ διδασκαλία αὐτοῦ ἦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς πατρικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς υἱότητος πάντων τῶν ἀνθρώπων, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον Θεὸς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ Πατὴρ πάντων ἀνθρώπων, ἐπὶ πάντας τὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἐκτείνων, οἱ δὲ ἄνθρωποι πρέπει νὰ θεωρῶσιν ἀλλήλους ἀδελφοὺς καὶ νὰ σπουδάζωσι νὰ ἀποβῶσιν ἄξιοι υἱοὶ τοῦ οὐρανίου τούτου πατρός, πρὸς ὃν ὑψηλὸν προορισμὸν φθάνουσιν, ὅταν ἐγκαταλείποντες τὴν ὁδὸν τῆς ἁμαρτίας, ἠθικῶς ἀναγεννῶνται. Οὕτω δὲ ἀναγεγεννημένοι, ἀποτελοῦσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, τοιαύτην δηλ. κοινωνίαν, ἐν ᾗ ὡς ἀνώτατος νόμος ἰσχύει τὸ θέλημα τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός. Ἐν ᾧ οἱ Ἰουδαῖοι ἐνόμιζον, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβεια συνίσταται εἰς τὴν πλήρωσιν ἐξωτερικῶν τινων θρησκευτικῶν τύπων, αὐτὸς ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη

ἡ περικλείουσα καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον (Ματθ. κβ΄, 37), καὶ πρέπει νὰ βασιλεύῃ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ νὰ μὴ ἦναι πρὸς τὸ φαινόμενον· διὰ τοῦτο ἔνθεν μὲν ἐμακάρισε τοὺς ταπεινόφρονας, τοὺς πραεῖς, τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, τοὺς ἐλεήμονας, τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ καὶ τοὺς εἰρηνοποιοὺς (Ματθ. έ, 3)· οἱ τοιοῦτοι εἶναι ἄξιοι νὰ κληθῶσιν υἱοὶ Θεοῦ, αὐτῶν δὲ εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἑτέρωθεν δὲ ἀληθῶς εὐσεβεῖς ἀπεκάλει οὐχὶ τοὺς λέγοντας, Κύριε, Κύριε, ἀλλὰ τοὺς ποιοῦντας τὸ θέλημα τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς (Ματθ. ζ΄. 21), οὐχὶ τοὺς ἀποδεκατοῦντας τὸ ἡδύοσμον, τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον, ἀλλὰ τοὺς τηροῦντας τὸν ἔλεον, τὴν πίστιν καὶ τὴν κρίσιν (Ματθ. κγ΄, 24). Ἀληθὴς δὲ λατρεία εἶναι οὐχὶ ἡ κατ᾽ ἐπίδειξιν, ἀλλ᾽ ἡ εἰλικρινής, ἡ ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ ἀπὸ καρδίας. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, οἱ ἀληθεῖς προσκυνηταί, ἔλεγε, πρέπει νὰ προσκυνῶσιν αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ἀπὸ ψυχῆς, οὐχὶ ἁπλῶς δι᾽ ἐξωτερικῶν πράξεων καὶ θυσιῶν, ὅπως ἐποίουν οἵ τε Ἰουδαῖοι καὶ οἱ ἐθνικοί, οὐδὲ ἀποκλειστικῶς ἐν τούτῳ ἢ ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει, ὅπως ἐφρόνουν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Σαμαρεῖται (Ἰωαν. δ΄, 24). Καθὼς δὲ τοιουτοτρόπως ἔδειξε τὴν ἀληθῆ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἢ τὴν γνησίαν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀληθῆ λατρείαν αὐτοῦ, οὕτως ἐδίδαξε καὶ τίς εἶναι ἡ ἀληθὴς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Ἀληθὴς ἀγάπη, ἔλεγεν, εἶναι ἡ ἀφιλοκερδής, ἡ εὐεργετοῦσα, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ἡ ἀριστερὰ χείρ, τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ (Ματθ. ς΄, 8), ἡ ἀγάπη ἡ μὴ μόνον πρὸς τὸν ὁμόφυλον καὶ ὁμόπιστον, ἀλλὰ πρὸς πάντα ἄνθρωπον (Λουκ. ι΄, 30) καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς (Ματθ. ε΄, 43). Ἡ ἀγάπη ἡμῶν πρέπει νὰ ἐκτείνηται ἐπὶ πάντας, καθὼς ὁ ἐν οὐρανοῖς Πατὴρ ἡμῶν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους· διότι πρέπει νὰ σπουδάζωμεν νὰ γίνωμεν τέλειοι, ὥςπερ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος εἶναι τέλειος (Ματθ. ε΄, 44. 48). Οὐδέποτε διετυπώθη ἡ θρησκεία κατὰ ὑψηλότερον καὶ καθαρώτερον τρόπον! Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχομεν τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀπολύτου θρησκείας.

Τὴν θρησκείαν δὲ ταύτην δὲν ἐδίδαξε μόνον, ἀλλὰ καὶ παρέστησεν ὁ Ἰησοῦς ζῶσαν ἐν τῷ προσώπῳ ἑαυτοῦ· διότι ὁ βίος αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ τελειότατον ἰδεῶδες τῆς θρησκείας καὶ ἠθι-

κῆς. Συνίσταται δὲ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο ἐν τῇ ἁρμονικῇ ἑνώσει πασῶν τῶν ἀρετῶν, αἵτινες μονομερῶς ἀπαντῶσαι, καθίστανται ἐλλείψεις. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔνθεν μὲν δεικνύει αὐστηρότητα, καὶ τρέφει ἄκρον ζῆλον πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ἐλέγχων σφοδρῶς τῶν Φαρισαίων τὴν διαφθορὰν, ἐκβάλλων τοὺς κολλυβιστὰς ἀπὸ τοῦ ναοῦ καὶ ἠθικὰς παραγγελίας πλήρεις αὐστηρότητος δίδων· ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ἔλεγεν, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει· εἶναι κάλλιον νὰ ἐκβάλῃ τις τὸν ἑαυτοῦ ὀφθαλμὸν ἢ νὰ ἁμαρτήσῃ δι' αὐτοῦ. Ὁ τοιαύτας ἐντολὰς δοὺς καὶ ὅμως τοσοῦτον καθαρὰν μνήμην καταλιπὼν τοῖς ἑαυτοῦ, βεβαίως ἐπλήρωσεν αὐτὰς ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ. Καὶ πράγματι γνωρίζομεν ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ, ὅτι ἔζη κατ' αὐστηροτάτας ἠθικὰς ἀρχάς· ἁμαρτίαν δὲν ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· μὴ ἔχων δὲ ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι, περιήρχετο εὐεργετῶν, καὶ ἐπὶ τέλους προσήνεγκεν ἑαυτὸν εἰς τὸν θάνατον χάριν τῶν ἀνθρώπων. Ποία διαφορὰ κατὰ τοῦτο μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ὑλοφρόνων, τῶν πρὸς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ ψυχρῶν Σαδδουκαίων! Ἑτέρωθεν ὅμως εἶναι ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς τελώνας καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, συγχωρῶν τὴν ἁμαρτωλὴν γυναῖκα τὴν προσαχθεῖσαν ὑπὸ τῶν Φαρισαίων, ἵνα καταδικάσας αὐτὴν, διατάξῃ νὰ λιθοβολήσωσι κατὰ νόμον, καὶ προτιμῶν τὸν τελώνην τοῦ ὑπερηφάνου Φαρισαίου, τοῦ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκπληρωτοῦ τοῦ νόμου. Ὁποία ἀντίθεσις κατὰ τοῦτο μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Φαρισαίων! Μεθ' ὅλην δὲ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ, δὲν εἶναι ξένος καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ἦσαν οἱ Ἐσσαῖοι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ, συμπαθῶν πρὸς τὸν λαὸν ἕνεκα τῆς ἀθλίας αὐτοῦ καταστάσεως, τρέφων αἰσθήματα φιλίας, καὶ μὴ ἀπαξιῶν νὰ διατρίβῃ μετὰ ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, ὅπως διορθώσῃ αὐτοὺς, καὶ νὰ συνεσθίῃ μετ' αὐτῶν, ἀπολαμβάνων τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως μετ' εὐχαριστίας, δι' ὃ καὶ κατηγορεῖτο παρὰ τῶν Φαρισαίων ὡς φάγος καὶ οἰνοπότης καὶ τελετῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν (Ματθ. ια', 8 Λουκ. ζ', 33). Ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐν γένει εἶναι λοιπὸν παρ' αὐτῷ ἁρμονικῶς ἡνωμένη μετὰ τῆς εἰς τὸ θεῖον ἀφοσιώσεως. Τοιουτοτρόπως ἥνου ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς πάσας τὰς ἀρετὰς τῶν Φαρισαίων, τῶν Σαδδουκαίων καὶ Ἐσσαίων, ἄνευ τῶν

ἐλλείψεων αὐτῶν. Ἡ ἁρμονικὴ αὕτη ἕνωσις πασῶν τῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς καθαρωτάτης ἠθικῆς. Οὕτω παρέστη ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἰησοῦ ἡ τελειοτάτη θρησκεία.

Ἐνώπιον τῆς τελειότητος ταύτης ἡ μωσαϊκὴ θρησκεία ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ, ἡ θρησκεία τοῦ γράμματος ὑψοῦται εἰς θρησκείαν τοῦ πνεύματος, ἡ ἐξωτερικὴ εἰς ἐσωτερικήν. Ὡς τοιαύτη ἦτο προωρισμένη ἡ χριστιανικὴ θρησκεία νὰ ἀποβῇ ἡ θρησκεία τῆς ἀνθρωπότητος ἁπάσης. Ὅπως δὲ εἰς τὴν θρησκείαν ταύτην ἑλκυσθῇ ὁ κόσμος, ἱδρύεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποστόλων ἡ θρησκευτικὴ κοινωνία, ἡ ἐκκλησία ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κληθεῖσα. Παρ' ἐκείνων, οἵτινες ἔμελλον νὰ γίνωσι ταύτης μέλη, ἀπῄτει ὁ Ἰησοῦς νὰ μετανοήσωσι καὶ βαπτιζόμενοι νὰ πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν, ἑνούμενοι μετ' αὐτοῦ καὶ κοινωνοὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ γινόμενοι.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ κατεπολέμει τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν θρησκείαν τὴν στερουμένην ἐσωτερικῆς εὐσεβείας, εὗρε σφοδροὺς ἀντιπάλους τοὺς Φαρισαίους, ὧν τὸ οἰκοδόμημα δι' αὐτῆς ἀνετρέπετο. Διὰ τοῦτο οὗτοι κυρίως κατεδίωξαν αὐτὸν, ἕως οὗ ἀφοῦ πρὸ μικροῦ παρέδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τὸ κυριακὸν δεῖπνον εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, εἰς ὃν προσήρχετο ἑκουσίως, καὶ πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἐσωτάτης μετ' αὐτοῦ ἑνώσεως τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ὑπὸ τοῦ Ἰούδα προδοθεὶς, περὶ τὸ 33 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, συλλαμβάνεται καὶ καταδικάζεται εἰς θάνατον ὡς ψευδὴς δῆθεν Μεσσίας, καὶ σταυροῦται, προσφέρων ἑαυτὸν θυσίαν πρὸς ἀπολύτρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Κατὰ τὰ ἱερὰ εὐαγγέλια ὁ θάνατος δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ ἐν τῷ τάφῳ ἐκεῖνον, ὅστις ἔδωκε τὴν ζωὴν τῷ κόσμῳ. Ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἦτο γενικὴ πίστις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, οἵτινες μετ' αὐτῆς ἐξῆλθον, καὶ ἐκήρυξαν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον τὸ εὐαγγέλιον, τὴν καλὴν δηλ. ἀγγελίαν περὶ τοῦ Μεσσίου ἢ Σωτῆρος, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐπιφανείσης θείας χάριτος.

21.

Πηγαὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ εὐαγγέλια.

Τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀρυόμεθα ἐκ τῶν τεσσάρων εὐ-

αγγελίων τοῦ Ματθαίου, τοῦ Μάρκου, τοῦ Λουκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου. Ὅτι δὲ τὰ εὐαγγέλια ταῦτα εἶναι γνήσια συγγράμματα τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν, ὧν φέρουσι τὰ ὀνόματα, περὶ τούτου ἔχομεν ἀποδείξεις ἰσχυροτάτας. Τὰ ἡμέτερα εὐαγγέλια ἀναφέρουσιν ὀνομαστὶ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Β' αἰῶνος Εἰρηναῖος († 202), Ἰουστῖνος († 162), Τατιανός, Παπίας († 163) καὶ Τερτουλλιανὸς († 221). Πρὸ αὐτῶν δὲ ἄνδρες ἀποστολικοὶ ὁ Κλήμης, ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ποιοῦνται ἤδη χρῆσιν τῶν ἡμετέρων εὐαγγελίων. Καὶ οἱ αἱρετικοὶ δὲ τοῦ Β' αἰῶνος, ἤδη ὁ Βασιλείδης, ὁ ἀρχαιότερος πάντων (100), ἐγίνωσκον τὰ εὐαγγέλια ἡμῶν, καθὼς καὶ ὁ Κέλσος ὁ κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἀκμάσας θὰ ἐγίνωσκεν ἐπίσης βεβαίως τὰ ἡμέτερα εὐαγγέλια, ἀφοῦ ζητεῖ νὰ σκώψῃ τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν. Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Α' αἰῶνος τὰ ἡμέτερα εὐαγγέλια ἦσαν κοινῶς διαδεδομένα, καὶ ἀπήλαυον κανονικοῦ κύρους ὡς συγγράμματα ἀποστόλων καὶ ἀποστολικῶν ἀνδρῶν.

22.

Αἱ φερόμεναι σύγχρονοι εἰδήσεις περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκτὸς τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Ἐκτὸς τῶν εὐαγγελίων φέρονται καὶ ἄλλαι τινὲς εἰδήσεις περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ δῆθεν σύγχρονοι. Ἐκ τούτων τῶν μὲν ἀμφισβητεῖται μόνον ἡ γνησιότης, τῶν δὲ ἡ νοθεία εἶναι φανερά. Εἰς τὰς πρώτας ἀνήκει ἡ περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρία τοῦ Ἰωσήπου (ἀρχ. XVIII, 3, 3), ἥτις ἔχει ὡς ἑξῆς· « Γίνεται δὲ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον Ἰησοῦς, σοφὸς ἀνὴρ (εἴ γε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή, ἦν γὰρ) παραδόξων ἔργων ποιητὴς (διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν σὺν ἡδονῇ τἀληθῆ δεχομένων), καὶ πολλοὺς μὲν τῶν Ἰουδαίων, πολλοὺς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. (Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν). Καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐξεπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον αὐτὸν ἀγαπήσαντες. (Ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία περὶ

αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων). Εἰσέτι τε τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων οὐκ ἀπέλιπε τὸ φῦλον.» Τὸ χωρίον τοῦτο μνημονεύεται τὸ πρῶτον καὶ προσάγεται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου (ἱστορ. α΄, 11. Ἀποδείξ. εὐαγγ. γ΄, 5), ἐπαναλαμβάνεται δὲ ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἄνευ τινὸς ὑποψίας. Ἀλλ' οἱ νεώτεροι δικαίως ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ χωρίου τούτου, τοὐλάχιστον ἐν τῇ μορφῇ, ἐν ᾗ σήμερον εὕρηται, διότι 1) περὶ αὐτοῦ σιγῶσι πάντες οἱ πρὸ τοῦ Εὐσεβίου ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. 2) Ὁ Ἰώσηπος κατὰ τὸν Ὠριγένη (κατὰ Κέλσου I, 35) «ἦν ἀπιστῶν τῷ Ἰησοῦ ὡς Χριστῷ.» Ἄλλως τε δὲ οὐδαμοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἰώσηπος ἀπεδέξατό ποτε τὸν χριστιανισμόν, οὐδὲ ἄλλως εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐγένετο χριστιανός. 3) Ὁ Χρυσόστομος μνημονεύων τῆς περὶ Ἰωάννου μαρτυρίας τοῦ Ἰωσήπου (ὁμιλ. εἰς Ἰωάνν. 12) οὐδένα ποιεῖται λόγον περὶ μαρτυρίας αὐτοῦ περὶ Ἰησοῦ. 4) Ὁ Φώτιος ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀρχαιολογίας τοῦ Ἰωσήπου, φαίνεται ἀγνοῶν τὴν περὶ Ἰησοῦ μαρτυρίαν (Μυριοβίβλῳ 76. 238). 5) Τὸ χωρίον φαίνεται διακόπτον τὴν σειρὰν τοῦ λόγου. 6) Εἶναι γεγραμμένον ὡς διὰ χριστιανικῆς χειρός. 7) Ὅτι ὁ Ἰώσηπος οὐδεμίαν μνείαν περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐποιήσατο, δὲν εἶναι παράδοξον, ἀφοῦ καὶ ὁ ἕτερος σύγχρονος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἰουδαῖος ἱστορικὸς Ἰοῦστος ὁ ἐκ Τιβεριάδος κατὰ τὸν Φώτιον (Μυριοβίβλῳ 33) ἐσίγησε περὶ τοῦ Ἰησοῦ. Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι ἐποιήσατο μὲν ἴσως ἁπλῆν μνείαν περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Ἰώσηπος, ἀλλὰ τὸ περὶ τούτου χωρίον αὐτοῦ ἐνοθεύθη διὰ προσθηκῶν ὑπὸ χριστιανικῆς χειρός, οὕτως δὲ ἔχον τὸ χωρίον διὰ τῆς λίαν ἐξηπλωμένης ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου μετηνέχθη εἰς ἅπαντας τοὺς κώδικας τοῦ Ἰωσήπου, διότι ὁ Ἰώσηπος σχεδὸν μόνον ὑπὸ χριστιανῶν ἀνεγινώσκετο καὶ ἀντεγράφετο. Ὅσα μέρη τοῦ χωρίου θεωροῦνται ὑπὸ τούτων νόθα, περιεκλείσαμεν ἀνωτέρω ἐν παρενθέσει. Καὶ τῆς φερομένης δὲ ἀ λ λ η λ ο γ ρ α φ ί α ς τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ τοπάρχου Ἐδέσσης Ἀ β γ ά ρ ο υ, τῆς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου μνημονευομένης (ἱς. ἐκκλ. α΄, 13), καθ' ἣν ὁ Ἄβγαρος προσεκάλει τὸν Ἰησοῦν εἰς Ἔδεσσαν ἵνα διδάξῃ αὐτὸν καὶ θεραπεύσῃ πάσχοντα, ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπαντᾷ, ὅτι θέλει πέμψει πρὸς αὐτὸν μαθητήν τινα αὐτοῦ, ἢ

γνησιότης ἀμφισβητεῖται, φερομένων τῶν ἑξῆς λόγων κατ' αὐτῆς. Οἱ πρὸ τοῦ Εὐσεβίου ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀγνοοῦσι τὴν ἀλληλογραφίαν ταύτην· ἐν τοῖς εὐαγγελίοις οὐδὲν περὶ αὐτῆς λέγεται· ἐὰν ἦτο ἀληθής, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰησοῦ θὰ συγκατηριθμεῖτο βεβαίως μετὰ τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης, τὴν πρώτην θέσιν καταλαμβάνουσα· ἀμφότεραι αἱ ἐπιστολαὶ σύγκεινται κατὰ τὸ πλεῖστον προφανῶς ἐκ ῥήσεων καὶ λέξεων τῶν ἡμετέρων εὐαγγελίων, ἅτινα δὲν ἦσαν συγγεγραμμένα, ὅτε ὑποτίθεται, ὅτι ἔλαβε χώραν ἡ ἀλληλογραφία αὕτη. Φανερῶς νόθοι τέλος εἶναι αἱ περὶ τῆς γεννήσεως, παιδικῆς ἡλικίας καὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Ἰησοῦ εἰδήσεις αἱ περιεχόμεναι ἔν τισι λεγομένοις ἀ π ο κ ρ ύ φ ο ι ς εὐ α γ γ ε λ ί ο ι ς. Τοιαῦτα εὐαγγέλια ἔχομεν δύο εἰδῶν. Α') Ἀρχαιότερα, ἅτινα σχεδὸν περιστρέφονται περὶ τὰ αὐτὰ γεγονότα, περὶ ἃ καὶ τὰ κανονικὰ εὐαγγέλια, οἷον τὰ κ α θ' Ἑ β ρ α ί ο υ ς, κ α τ' Α ἰ γ υ π τ ί ο υ ς καὶ τὰ ὅμοια εὐαγγέλια, ἅτινα φαίνεται ὅτι ἦσαν διάφοροι διασκευαὶ τῶν ἡμετέρων εὐαγγελίων καὶ μάλιστα τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου πρὸς τὸ συμφέρον διαφόρων ἀρχαίων αἱρέσεων. Β') Νεώτερα, ἅτινα ἀναφέρονται μερικῶς εἰς τὰ περὶ τῆς γεννήσεως, τῆς μητρὸς τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Ἰωσὴφ καὶ περὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Ἰησοῦ. Τοιαῦτα εἶναι τὰ μέχρις ἡμῶν σωζόμενα **Evangelium Thomæ, Historia nativitatis Mariæ et infantiæ Salvatoris, Protevangelium Jacobi, Historia Josephi, Evangelium de nativitate Mariæ, Acta Pilati.** Ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις περιέχεται καὶ ἐπιστολή τις τοῦ Πιλάτου πρὸς τὸν Τιβέριον ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ᾧ τινι πεισθεὶς ὁ Τιβέριος προὔτεινε δῆθεν τῇ ῥωμαϊκῇ συγκλήτῳ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰησοῦ ὡς ῥωμαϊκοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη φέρεται καὶ ὡς ἐπιστολὴ Πουπλίου Λεντούλου. Πάντα ταῦτα ἄγνωστα εἰς τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι πλάσματα μεταγενεστέρων χρόνων. Ὁ Ἰουστῖνος (Α' ἀπολογ. 35. 48) ὑποθέτων, ὅτι ἀναγκαίως ὁ Πιλάτος ἔγραψεν εἰς Ῥώμην περὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰησοῦν, παραπέμπει τοὺς ῥωμαίους ἄρχοντας εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ κράτους, ὅπως ἀναγνώσωσι τὰς ἐπισήμους περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκθέσεις (τὰ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενόμενα ἄκτα), ἃς καὶ ὁ Τερτουλλιανὸς προϋποθέτει ὑπαρχούσας (Apolog. 5, 21). Ὁ

Εὐσέβιος ὅμως μαρτυρεῖ (ἱστορ. ἐκκλ. θ', 5), ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ οἱ ἐθνικοὶ εἶχον πλάσει ψευδῆ τινα πρακτικὰ τοῦ Πιλάτου περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπως σκώψωσι τοῦτον, εἰς ἃ οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο, διότι δὲν ὑπῆρχον, νὰ ἀντιτάξωσι γνήσια πρακτικὰ τοῦ Πιλάτου. Τοιαῦτα ὑπὸ χριστιανῶν πλασθέντα ἄκτα Πιλάτου εὐνοϊκὰ τῷ Ἰησοῦ ἀναφέρει πρῶτος ὁ Ἐπιφάνιος (Ἐπιφ. αἱρ. ν', 1), ἅτινα βραδύτερον διαφοροτρόπως μετεποιήθησαν. Ἔκδοσίς τις αὐτῶν ἐκαλεῖτο εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου. Εἶναι ἄγνωστον, ἂν τὰ νῦν σωζόμενα Acta Pilati εἶναι ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου μνημονευόμενα νόθα πρακτικὰ τοῦ Πιλάτου. (J. A. *Fabricii* Codex Apocryphus N. T. Partes III, ed. 2. Hamb. 1719. 8. J. C. *Thilo* Codex Apocryphus N. T. Lipsiæ 1832).

23.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκκλησίας.

Neander, Geschichte der Pflanzung d. K. durch die Apostel. Hamb. 1832. Schaff, Geschichte d. ap. K. Lpz. 1854. Reuss, Histoire de la theol. au siècle ap. Strassb. 1852. Renan, Les Apôtres. Par. 1866.

Οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου οἱ παρ' αὐτοῦ τὴν ἐντολὴν λαβόντες νὰ κηρύξωσι πανταχοῦ τὸ εὐαγγέλιον, ἐξετέλεσαν πιστῶς αὐτήν. Τὸ πρῶτον κήρυγμα αὐτῶν ἠκούσθη κατὰ τὴν μεγάλην ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ αὐτοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, καθ' ἣν ἡμέραν κατὰ τὰς Πράξεις (β', 1-4) ἐπῆλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους. Ὁ λόγος τοῦ Πέτρου, τοῦ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ πεπληρωμένου πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἕνεκα τῆς ἑορτῆς ἐν Ἱεροσολύμοις εὑρεθέντων Ἰουδαίων προσείλκυσεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ περὶ τὰς 3,000 ἐξ αὐτῶν εἰς Χριστόν. Ματαίως δὲ ἐζήτουν οἱ πεφοβισμένοι ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων καὶ μάλιστα οἱ Σαδδουκαῖοι, οἵτινες ἐχθροὶ ὄντες τοῦ δόγματος τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, δυσηρεστοῦντο μεγάλως, ἀκούοντες τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ κήρυγμα, νὰ σβέσωσι τὴν αἴφνης ἀναφθεῖσαν πυράν· οἱ ἀπόστολοι ἐδήλωσαν αὐτοῖς, ὅτι ὤφειλον νὰ ὑπακούσωσι τῷ Θεῷ μᾶλλον ἢ τοῖς ἀνθρώποις. Ἡ ἐκκλησία ηὔξησεν οὕτω ταχέως εἰς 5,000. Ἐν τῇ ὁρμῇ

δὲ τῆς πρώτης ταύτης ἀγάπης καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐδώρουν οἱ χριστιανοὶ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν πᾶν ὅ,τι εἶχον, ὥστε οὐδεὶς αὐτῶν εἶχεν ἔνδειάν τινα, διότι τὰ πάντα ἦσαν οὕτως εἰπεῖν κοινά. Οὐδέποτε μεταξὺ ἀνθρώπων ἡ ἀγάπη ἐβασίλευσε πλειότερον ἢ μεταξὺ τῶν πρώτων τούτων χριστιανῶν. « Τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καί ἡ ψυχὴ μία » λέγει ἡ βίβλος τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων (Πράξ. δ', 32). Συναθροιζόμενοι εἰς ἰδιωτικοὺς οἴκους, προσηύχοντο κοινῇ, ἐτέλουν τὸ κυριακὸν δεῖπνον, καὶ ἠκροῶντο τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων, συνάμα δὲ δὲν ἔπαυσαν ἐπισκεπτόμενοι καὶ τὸν ναόν. Ὅπως δὲ διανέμωνται αἱ ἐλεημοσύναι τοῖς δεομένοις, χωρὶς νὰ ἀπασχολῶνται διὰ τῆς φροντίδος ταύτης οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες ὡς κύριον ἔργον ἔπρεπε νὰ ἔχωσι τὸ κηρύττειν, ἐξελέχθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας οἱ πρῶτοι 7 διάκονοι. Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία δὲν ἔμελλε νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς τὸν κόσμον ἄνευ ἀγώνων· ἔμελλε νὰ ὑποστῇ μεγάλους διωγμούς. Οἱ πρῶτοι ἐκ τῶν διωγμῶν τούτων ἀντὶ νὰ κωλύσωσι, προήγαγον μᾶλλον τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ πρῶτος διωγμός, ὃν ἤγειραν κατὰ τῶν χριστιανῶν οἱ παρωργισμένοι Σαδδουκαῖοι καὶ Φαρισαῖοι, ἐπήνεγκε τῷ Στεφάνῳ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον (36 μ. Χ.), καὶ προὐκάλεσε τὴν ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων ἀναχώρησιν πολλῶν πιστῶν, οἵτινες οὕτω διέδωκαν τὰ σπέρματα τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὰς πλησιοχώρους ἐπαρχίας. Οἱ ἀπόστολοι ὅμως ἔμειναν ἐν Ἱεροσολύμοις, μόνον δὲ ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Σαμάρειαν, ἵνα συμπληρώσωσι τὸ ἐκεῖ ἀρξάμενον ἔργον τοῦ εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ διακόνου Φιλίππου. Εἷς τῶν ἐνθέρμων διωκτῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο τότε καὶ ὁ νέος Φαρισαῖος ἐκ Ταρσοῦ Σαῦλος. Ἀλλ' ἐν ᾧ μετέβαινεν εἰς Δαμασκόν, ἵνα διώξῃ καὶ ἐκεῖ τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, συνέβη καθ' ὁδὸν ἡ θαυμασία αὐτοῦ ἐπιστροφὴ (37 μ. Χ.), ἡ μεταβαλοῦσα τὸν τέως πολέμιον τοῦ εὐαγγελίου εἰς διαπρύσιον αὐτοῦ κήρυκα. Ἐν Ἀντιοχείᾳ συνέστη ἡ δευτέρα χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἥτις δὲν ἀπετελεῖτο μόνον ἐξ ἰουδαίων, ὅπως ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον. Τοῖς ἐνταῦθα δὲ μαθηταῖς τοῦ Κυρίου ἀπεδόθη κατὰ πρῶτον τὸ ὄνομα τῶν χριστιανῶν. Ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ νέου τινὸς διωγμοῦ παρὰ Ἡρώδου τοῦ Ἀγρίππα

(44 μ. Χ.) ἐγερθέντος, ἀπεκεφαλίσθη Ἰάκωβος ὁ πρεσβύτερος. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα φαίνεται, ὅτι ἠκολούθησε καὶ ἡ διασπορὰ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἐξ Ἱεροσολύμων. Διεσπάρησαν δὲ ὡς κήρυκες τοῦ εὐαγγελίου εἰς πάντα τὰ ἔθνη, μόνον Ἰακώβου τοῦ δικαίου τοῦ καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου λεγομένου μείναντος ἐν Ἱεροσολύμοις ὡς ἐπισκόπου αὐτῶν. Ζητεῖται, ἂν ὁ Ἰάκωβος οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς Ἰακώβῳ τῷ ἀποστόλῳ, τῷ υἱῷ τοῦ Ἀλφαίου καὶ Μαρίας τῆς τοῦ Κλωπᾶ. Ὁ Ἡγήσιππος διέκρινεν ἀκριβῶς τοὺς δύο, ὡς δύω δὲ θεωροῦνται καὶ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς διαταγαῖς (Βιβλ. Γ', 55), ἔνθα ἀφοῦ ἀριθμηθῶσιν οἱ 12 ἀπόστολοι, ἀκολουθοῦσιν· « Ἰάκωβός τε ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς καὶ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, καὶ Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος. »

24.

Ὁ Παῦλος.

Baur, Paulus Stuttg. 1845. Hausrath der Apostel Paulus. Hdlb. 1865. Renan, Paul. Paris 1867.

Ὁ ἐπιστραφεὶς Σαῦλος, ὁ μετὰ ταῦτα μετονομασθεὶς Παῦλος, κληθεὶς τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος, εἰργάσθη, εἴ περ τις καὶ ἄλλος ἀπόστολος, μετ' ἀκαμάτου ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ εὐαγγελίου. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἀπὸ Δαμασκοῦ μετέβη εἰς τὴν Ἀραβίαν, ἐκεῖθεν δὲ ἐπιστρέψας ἐπεσκέφθη δὶς τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους ἐν Ἱεροσολύμοις, μετὰ δὲ τοῦ Βαρνάβα καὶ τοῦ Μάρκου ἐπεχείρησε τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀποστολικὴν πορείαν εἰς τὴν Κύπρον, καὶ μέρος τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Πανταχοῦ δὲ ἀπετείνετο κατὰ πρῶτον πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, κηρύττων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, ἀλλὰ σχεδὸν πανταχοῦ εὗρε παρ' αὐτοῖς ἀντίστασιν καὶ ἐδιώχθη, τοὐναντίον ἐδέχοντο τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ προθύμως οἱ ἐθνικοί. Διὰ τοῦτο αἱ ἐκκλησίαι, ἃς συνέστησε πολλαχοῦ, συνέκειντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοιούτων. Μετὰ δεκατέσσαρα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ ἐπανῆλθε πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, ἤτοι περὶ τὸ 50 μ. Χ., συνεζητήθη καὶ ἀπεφασίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις σπουδαῖον ζήτημα διὰ τὴν νέαν ἔτι ἐκκλησίαν, ἂν δηλ. οἱ ἐξ ἐθνικῶν χριστιανοί,

ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τηρῶσι τὸν μωσαϊκὸν νόμον. Τοῦτο ἀπῄτουν πολλοὶ τῶν ἐξ ἰουδαίων χριστιανῶν, ἰδίως ἐν Ἱεροσολύμοις, οἵτινες ἐξηκολούθουν ἔτι νὰ τρέφωσι τὸν αὐτὸν ζῆλον ὑπὲρ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, καὶ διὰ τοῦτο τότε μόνον ἤθελον νὰ προσλάβωσιν εἰς κοινωνίαν τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἀσπαζομένους τὸν χριστιανισμόν, ἐὰν πρότερον ὑφίσταντο τὴν περιτομήν, καὶ ἐπλήρουν καὶ τὰς λοιπὰς ἀπαιτήσεις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Ἤδη ἐν Ἀντιοχείᾳ εἶχεν ὁ Παῦλος ἐλέγξει περὶ τούτου τὸν Πέτρον, ὅτι ἵνα μὴ προσκρούσῃ εἰς τὰς προλήψεις τῶν ἐξ ἰουδαίων χριστιανῶν, ἀπέφευγε τὸ νὰ μετέχῃ τῆς αὐτῆς τραπέζης μετὰ ἐθνικῶν. Βραδύτερον δὲ χριστιανοὶ ἐξ ἰουδαίων ἀπὸ Ἰουδαίας εἰς Ἀντιόχειαν ἐλθόντες, διισχυρίζοντο ὅτι ἡ περιτομὴ ἦτο ἀναγκαία πρὸς σωτηρίαν. Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις σύνοδος, πρὸς ἣν προσῆλθον ἀπὸ Ἀντιοχείας ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας, ἀπεφάσισε προτάσει τοῦ Πέτρου καὶ Ἰακώβου, ὅτι οἱ ἐξ ἐθνῶν χριστιανοὶ ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ ζυγοῦ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ἔπρεπε δὲ νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ἐκείνας, εἰς ἃς ὑπεχρεοῦντο καὶ οἱ προσήλυτοι τῆς πύλης, δηλ. εἰς τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν εἰδωλοθύτων, τοῦ πνικτοῦ, τοῦ φόνου καὶ τῆς ἀκολασίας. Ταῦτα κατὰ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων (ιε', 1—29). Κατὰ δὲ τὸν Παῦλον ἀνεδέχθησαν μετὰ τὴν συμφιλίωσιν οἱ μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν κηρύττοντες νὰ συλλέγωσι καὶ συνεισφορὰς ὑπὲρ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πτωχῶν. Μετὰ ταῦτα ἐπεχείρησεν ὁ Παῦλος τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἀποστολικὴν πορείαν, καθ' ἣν διελθὼν διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Ἐφέσου), μετέβη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ συνέστησε τὰς ἐκκλησίας ἐν Φιλίπποις καὶ Θεσσαλονίκῃ ἐν Μακεδονίᾳ, ἐκήρυξεν ἐν Ἀθήναις τὸ εὐαγγέλιον, ὅπου προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, καὶ ἵδρυσε πολυάριθμον ἐκκλησίαν ἐν Κορίνθῳ, ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει ἐγνώρισεν ὁ Παῦλος τὸν Γαλλίωνα, ἀδελφὸν τοῦ φιλοσόφου Σενέκα, ἀνθυπατεύοντα. Ἐπειδὴ δὲ προσηνέχθη φιλικῶς τῷ Παύλῳ, ἔπλασαν οἱ μεταγενέστεροι, ὅτι μεταξὺ Παύλου καὶ Σενέκα ἔλαβε χώραν ἀλληλογραφία τις (Hieronym. Catal. 12. Fabric. Cod. apocryphus N. T. 880). Ἀπὸ Κορίνθου ἔγραψε τὰς δύο πρώτας ἐπιστολὰς αὐτοῦ πρὸς Θεσσαλονικεῖς. Κατὰ δὲ τὸ 55 ἢ 56 ἐπέστρεψεν εἰς Συρίαν. Ἐπι-

χειρήσας δὲ καὶ τρίτην ἀποστολικὴν πορείαν, ἦλθε πάλιν εἰς τὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπαρχίας· ἐν Ἐφέσῳ ἔμεινε σχεδὸν τρία ἔτη, ὅθεν ἔγραψε τὰς πρὸς Κορινθίους 2 καὶ τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν αὐτοῦ· ἔπειτα δὲ ἐπεσκέφθη πάλιν (58. 59) τὰς ἐκκλησίας τῆς Μακεδονίας, ἐκεῖθεν δὲ ἦλθεν εἰς Κόρινθον, ὅθεν ἔγραψε τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν, ἐσκόπει δὲ νὰ ἔλθῃ καὶ εἰς Ῥώμην, ἵνα ἐκεῖθεν ὡς ἀπὸ κέντρου ἐξαπλώσῃ καθ' ἅπασαν τὴν δύσιν τὸ εὐαγγέλιον. Ἀλλὰ μεταβαλὼν ἀπόφασιν, ἐπέστρεψε περὶ τὸ 59 διὰ τῆς Συρίας εἰς Ἱερουσαλὴμ, ὅπου ἐκ τῶν ἀποστόλων εὗρε μόνον τὸν ἐπίσκοπον Ἰάκωβον. Ἐν τῷ ναῷ ἠλευθέρωσεν αὐτὸν ἡ ῥωμαϊκὴ ἀρχὴ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ζητούντων νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν ἰουδαίων. Καθὸ δὲ ῥωμαῖος πολίτης, ἀπεστάλη πρὸς τὸν ἐπίτροπον Φήλικα εἰς Καισάρειαν, ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ 2 ἔτη ἐν φυλακῇ· ἐπειδὴ δὲ ἐπεκαλέσθη τὸν Καίσαρα, ἐπέμφθη ὑπὸ Φήστου, διαδόχου τοῦ Φήλικος, εἰς Ῥώμην. Ἐνταῦθα διετέλει ὑπὸ κράτησιν 2 ἔτη (61—63), ἀπήλαυεν ἐν τούτοις τοσαύτης ἐλευθερίας, ὥστε νὰ δύναται νὰ κηρύττῃ καὶ τὸ εὐαγγέλιον. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς φυλακίσεως αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Παῦλος τὰς πρὸς Κολασσαεῖς, Ἐφεσίους, Φιλιππησίους καὶ τὴν πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολήν. Ἐνταῦθα λήγει ἡ βίβλος τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Κατὰ ἀρχαίας παραδόσεις ὁ Παῦλος ἠλευθερώθη πάλιν κατὰ τὸ 64 καὶ ἐπεχείρησε νέαν ἀποστολικὴν πορείαν (τὴν τ ε τ ά ρ τ η ν). Ἂν ἦλθεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπως ἐσκόπει, εἶναι ἄγνωστον· πιθανὸν εἶναι ὅτι ἐπεσκέφθη πάλιν τὰς τῆς Ἀσίας, Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος ἐκκλησίας καὶ συνέστησε διὰ Κρήτης διελθὼν καὶ τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν, αὐτῆς ἐπίσκοπον τὸν Τίτον καταλιπών. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸς Τιμόθεον 2, τὴν πρὸς Τίτον καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους. Ἐπὶ δὲ Νέρωνος τὸ δεύτερον φυλακισθεὶς ἐν Ῥώμῃ, ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον (67-69). Δ ι ὰ τ ο ῦ Π α ύ λ ο υ τὸ εὐαγγέλιον ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐ ξ η π λ ώ θ η κ α θ' ἅ π α ν τ ὸ ῥ ω μ α ϊ κ ὸ ν κ ρ ά τ ο ς. Αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πρὸς διαφόρους ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσας ἐκκλησίας εἶναι τρανὰ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου ἀγώνων καὶ κατορθωμάτων μαρτύρια. Ὁ Παῦλος ὅτε ἐπεστράφη εἰς τὸν χριστιανισμὸν, εὗρε τὴν ἐκκλησίαν περιωρισμένην ἐν Παλαιστίνῃ· ὅτε δὲ

ἀπέθνησκεν, ἦτο αὕτη ἰδίως ἕνεκα τῶν ἀποστολικῶν αὐτοῦ ἀγώνων διαδεδομένη καθ' ἅπαν σχεδὸν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, τὸ περιλαμβάνον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἅπαντα σχεδὸν τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Καταπολεμήσας δὲ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἐκείνους χριστιανούς, οἵτινες ἤθελον νὰ ἐπιβάλωσι πᾶσι τοῖς χριστιανοῖς τὸν ζυγὸν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ἔσωσε τὴν πνευματικότητα καὶ αὐτοτέλειαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἣν ἐκεῖνοι ἤθελον νὰ καταβιβάσωσιν εἰς ἰουδαϊκήν τινα αἵρεσιν, δι' αὐτοῦ δὲ ἀπέβη ὁ χριστιανισμὸς θρησκεία τῆς ἀνθρωπότητος, ὁποία ἦτο προωρισμένη ἐκ φύσεως νὰ γίνῃ καὶ κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ. Αἱ κυριώτεραι ἰδέαι αἱ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ἀπαντῶσαι, εἶναι αἱ ἑξῆς. Ὁ Παῦλος διδάσκει, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκπεσοῦσα, κατηλλάγη αὐτῷ διὰ τῆς θυσίας τοῦ ἐσταυρωμένου. Ἡ σωτηρία αὕτη τοῦ ἀνθρώπου προωρίσθη προαιωνίως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἡ σωτηρία ἔρχεται ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὁ μωσαϊκὸς νόμος δὲν ἦτο πλέον ἀναγκαῖος. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠδυνήθη νὰ πληρώσῃ τὸν νόμον, ἐκ τῶν ἔργων ἄρα αὐτοῦ πηγάζει μόνον κατάκρισις, ἡ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δικαίωσις μόνον ἐν τῇ ἀφοσιώσει τῆς καρδίας εἰς τὸν Χριστὸν τ. ἔ. ἐν τῇ πίστει δύναται νὰ εὑρεθῇ, ἀπὸ τῆς πίστεως δὲ ταύτης διὰ τοῦ αὐτῷ μεταδιδομένου πνεύματος τοῦ Χριστοῦ γεννᾶται ἀναγκαίως ὁ νέος ἄνθρωπος. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος, ὁ αἰώνιος υἱὸς τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ ὁ κόσμος ἐγένετο, ἡ δὲ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι τὸ κέντρον τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Ἡ οὐσία λοιπὸν τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι κατὰ Παῦλον ἡ πνευματικὴ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Συνεργάται τοῦ Παύλου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐγένοντο ὁ Τιμόθεος, ὁ Τίτος, ὁ Λουκᾶς, ὁ τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου καὶ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων συγγραφεύς, ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Σιλουανὸς ἢ Μάρκος, ὁ συγγραφεὺς τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου.

25.

Οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι.

Mayerhoff Einl. in die Petr. Schriften. Hamb. 1835. A. **Schweitzer** der Evang. Joannes Lpz. 1841. Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. III, 1. V, 10. I, 13.

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ὁ Πέτρος μέχρι τοῦ 50 ἔτους διαμείνας ἐν Ἱεροσολύμοις, ἦλθε μετὰ ταῦτα εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Ἀσίαν, ἵνα κηρύξῃ τὸ εὐαγγέλιον. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ αὐτοῦ ἐγράφη ἀπὸ Βαβυλῶνος, ὑφ' ἣν κακῶς τινες ἠθέλησαν νὰ ἐννοήσωσι τὴν Ῥώμην. Καὶ ἀληθὴς ἐὰν ἦναι ἡ ἀπὸ τοῦ Β΄ αἰῶνος ἀπαντῶσα παράδοσις, ὅτι ὁ Πέτρος ἀπέθανε τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Νέρωνος μετὰ τοῦ Παύλου τῷ 67 ἢ 68 ἔτει (ἡ παράδοσις αὕτη εὕρηται τὸ πρῶτον παρ' Εὐσεβίῳ ἱστ. ἐκκλ. 6΄, 25, στηριζομένῳ ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς Διονυσίου ἐπισκόπου Κορίνθου (170), ἔνθα ἐλέγετο ὅτι ὁ Πέτρος μετὰ τοῦ Παύλου ἦλθον εἰς Κόρινθον καὶ ἐκεῖθεν ἀνεχώρησαν ὁμοῦ εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐμαρτύρησαν συγχρόνως, καὶ παρ' Εἰρηναίῳ κατὰ αἱρ. III, 10), ἱδρυτὴς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ· διότι πρὸ τοῦ Πέτρου εἰργάσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ὁ Παῦλος, καὶ οὗτος δὲ ὅτε ἦλθεν ἐκεῖσε, εὗρεν ἤδη χριστιανούς, πρὸς οὓς εἶχε γράψει καὶ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολήν, ἐν ᾗ οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται τοῦ Πέτρου ὡς εἰσηγητοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ παρ' αὐτοῖς. Ἐν Ῥώμῃ ὅμως ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ΄ αἰῶνος ἐκ τῶν ἀποκρύφων Κλημεντίων ἐκ τοῦ τέλους τοῦ Β΄ αἰῶνος καταγομένων παραληφθεῖσα ἐπεκράτει ἡ δόξα, ὅτι ὁ Πέτρος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Ῥώμης. Τοῦτο δὲ μέχρι τῆς σήμερον ἰσχυρίζονται οἱ ἐπίσκοποι Ῥώμης καὶ οἱ ῥωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, ὅπως στηρίξωσιν ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου τὰς περὶ πρωτείων ἀξιώσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἕδρας, ἀλλὰ ἀλόγως· διότι ὁ Πέτρος ἐξεῖχε μὲν καθὼς καὶ ὁ Ἰάκωβος καὶ ὁ Ἰωάννης καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Παῦλος τῶν λοιπῶν ἀποστόλων διὰ τὰ προσωπικὰ αὐτοῦ προτερήματα, δὲν ἔλαβεν ὅμως ἀνωτέραν τινὰ ἐξουσίαν ἢ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Οὐδαμοῦ ἀπαντῶμεν τὸν Πέτρον διατάσσοντα τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους· τοὐναντίον γνωρίζομεν, ὅτι ἐπετιμήθη ὑπὸ τοῦ Παύλου. Ἄλλως τε ὁ Πέτρος πρὶν ἔλθῃ εἰς Ῥώμην, ἐδίδαξε καὶ ἀλλαχοῦ, οἷον ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ὥστε ἐν τῷ αὐτῷ δικαιώματι καὶ ἄλλων πόλεων ἐπίσκοποι ἠδύναντο νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς διαδόχους τοῦ Πέτρου. Οἱ ἀπόστολοι ἦσαν καθολικοὶ ἐπίσκοποι. Ὁ Πέτρος κατέλιπε καὶ δύο ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀσίας (καθολικάς), δι' ὧν ζητεῖ νὰ παρηγορήσῃ καὶ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς ἐν τοῖς κατ' αὐτῶν διωγμοῖς (ἐπὶ Νέρωνος;), ἐγείρων παρ' αὐτοῖς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα. Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου εἶναι κατά τινας ὁ αὐτὸς Ἰακώβῳ τῷ ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου καὶ δικαίῳ, πρώτῳ Ἱεροσολύμων ἐπισκόπῳ, λιθοβοληθέντι δὲ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τῷ 69 ἔτει, κατ' ἄλλους εἶναι ἄλλο πρόσωπον. Ἰακώβου τοῦ δικαίου εἶναι καὶ ἡ σωζομένη καθολικὴ ἐπιστολή, ἡ συνιστῶσα τὴν ζῶσαν πίστιν, τὴν δι' ἔργων ἐκδηλουμένην, ὡς τὴν μόνην δικαιωτικήν. Τὸν Φίλιππον ἀπαντῶμεν βραδύτερον ἐν Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας (Εὐσεβ. γ', 31. ε', 24). Ὁ δὲ Ἰωάννης ἀφοῦ ἐνήργησεν ἐν Ἰουδαίᾳ μετὰ τοῦ Πέτρου καὶ Ἰακώβου, ἀπαντᾷ περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν Ἐφέσῳ (Κλημ. Ἀλεξ. παρ' Εὐσεβίῳ γ', 23. Εἰρην. κατὰ αἱρ. γ', 1. Ὠριγ. παρ' Εὐσεβ. γ', 1). Κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπὶ Δομιτιανοῦ εἶχεν ἀχθῆ εἰς Ῥώμην δέσμιος, βασανισθεὶς δὲ ἐξωρίσθη εἰς τὴν νῆσον Πάτμον, ὅπου συνέγραψε τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἠθέλησε κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων προφητῶν καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν, νὰ ὑποδείξῃ τὸν μέλλοντα βέβαιον θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπὶ δὲ Νερούα ἐλευθερωθείς, διέτριψε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν Ἐφέσῳ, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἐν πλήρει γήρατι περὶ τὸ 100 μ. Χ. Ἐκτὸς τῆς ἀποκαλύψεως ἔχομεν παρὰ τοῦ Ἰωάννου τρεῖς καθολικὰς ἐπιστολὰς καὶ τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον. Ὁ χριστιανισμὸς παρίσταται παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ὡς ἀγάπη, ὡς ἐγκάρδιος τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἕνωσις, ἥτις ἐν τῷ πληρώματι αὐτῆς παρέστη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι ὁ αἰώνιος λόγος τοῦ Θεοῦ σὰρξ γενόμενος. Ὁ Θωμᾶς λέγεται κηρύξας τὸ εὐαγγέλιον ἐν Περσίᾳ, ὁ δὲ Ἀνδρέας ἐν Σκυθίᾳ, (ἴσως καὶ ἐν Θρᾴκῃ καὶ Ἀραβίᾳ), ὁ Ματθαῖος ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Αἰθιοπίᾳ, καὶ ὁ Βαρθολομαῖος ἐν Ἀραβίᾳ καὶ ἐν Ἰνδίαις. Περὶ τοῦ Ἰούδα τοῦ συγγραφέως τῆς καθολικῆς ἐπιστολῆς, Σίμωνος τοῦ Κανανίτου καὶ τοῦ Ματθίου,

τοῦ ἐκλεχθέντος ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα οὐδὲν βέβαιον ὁπωσοῦν γνωρίζομεν.

26.

Ἐντελὴς χωρισμὸς τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ. Καταστροφὴ Ἱεροσολύμων.

Ἰωσήπου περὶ ἰουδαϊκοῦ πολέμου β. ζ'.

Ὅσον μέγας καὶ ἂν ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν πιστευσάντων ἰουδαίων ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Παλαιστίνῃ, τὸ μεγαλήτερον ὅμως μέρος τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους οὐ μόνον ἔμεινε ξένον τῷ χριστιανισμῷ, ἀλλ' ἐμίσει τὴν νέαν ἐκκλησίαν καὶ ἦτο πολέμιον αὐτῇ. Διὰ τοῦτο ὁ χριστιανισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ διέτρεχεν ὁσημέραι κίνδυνον νὰ καταστραφῇ, ἐὰν δὲν ἐπήρχετο ἡ τῶν Ἱεροσολύμων καταστροφὴ διὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὑπὸ τῆς αὐθαιρεσίας δηλ., σκληρότητος καὶ ἀπληστίας τῶν ῥωμαίων ἐπιτρόπων ἐρεθιζόμενοι, πάντοτε δὲ ἐξακολουθοῦντες νὰ προσδοκῶσιν ὡς ἐγγίζουσαν τὴν βασιλείαν τοῦ Μεσσίου ὡς ἰσχυροῦ τινος ἄρχοντος, μέλλοντος νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον, ἀνέλαβον οἱ ἰουδαῖοι περὶ τὸ 66 μ.Χ. μετ' ἀπελπισίας τὸν κατὰ τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως τῶν ῥωμαίων ἀγῶνα. Οἱ χριστιανοὶ μισούμενοι ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν, ἀπεχώρησαν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἰς τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου Πέλλην. Ταχέως δὲ ἡ ἐ π α ν ά σ τ α σ ι ς ἐγένετο γενική. Ὁ Ο ὐ ε σ π α σ ι α ν ὸ ς ἐστάλη μετὰ στρατοῦ κατὰ τῆς Ἰουδαίας. Ὅτε δὲ αὐτὸς ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὡδήγησεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τ ί τ ο ς περὶ τὸ 70 μ. Χ. ἔτος τὰς ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας πρὸ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου ἕνεκα τῆς ἐγγιζούσης ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἄπειρον πλῆθος ἰουδαίων πανταχόθεν εἶχε συρρεύσει. Κατὰ τὸν Ἰώσηπον εἶχον συγκεντρωθῇ ἐκεῖ 2,000,000 ἀνθρώπων (περὶ ἰουδ. πολέμ. VI, 9), κατὰ δὲ τὸν Τάκιτον (Hist. V, 13) 600,000. Ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐμαίνοντο οἱ ζηλωταί, ἐμάχοντο πρὸς τοὺς ῥωμαίους καὶ πρὸς ἀλλήλους, ἐβασάνιζον, ἐφόνευον τοὺς συμπολίτας αὐτῶν, ἐμόλυνον διὰ τοῦ φόνου τὸ ἱερόν. Πολλαὶ μυριάδες ἰουδαίων ἀπωλέσθησαν τότε ὑπὸ τοῦ λιμοῦ. Τέλος ἐκυριεύθη ἡ πόλις ἐξ ἐφόδου καὶ κατατεστράφη. 1,000,000 ἀνθρώπων ἀπώλοντο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολι-

ορκίας διὰ τοῦ λιμοῦ, τοῦ ξίφους, τοῦ πυρός, 97,000 δὲ ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι, ἢ κατεσπαράχθησαν ἐν τοῖς δημοσίοις ἀγῶσιν ὑπὸ τῶν θηρίων, ἢ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι.

Διὰ τῆς πτώσεως τοῦ ἰουδαϊκοῦ κράτους καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἠλαττώθη μὲν ἡ προσκόλλησις τῶν ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν εἰς τὸν παλαιὸν νόμον, διήρκει ὅμως ὁπωσδήποτε ἱκανὸν ἔτι χρόνον ἡ τήρησις τῆς μωσαϊκῆς λατρείας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων. Ὅτε δηλ. μέρη τινὰ τῆς πόλεως ἤρχισαν πάλιν νὰ ἀνακαινίζωνται, ἐπέστρεψε μέρος τι ἐκ τῶν ἀποχωρησάντων χριστιανῶν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν Συμεῶνος. Ἐξηκολούθει δὲ εἰ καὶ ἀσθενέστερος ὁ πρὸς τὸν μωσαϊσμὸν σύνδεσμος τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν. Μόνον δὲ ἡ δευτέρα, μετὰ ταῦτα λαβοῦσα χώραν καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἥτις ἐγένετο ἕνεκα τῆς μεγάλης ἰουδαϊκῆς στάσεως ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (132—136), ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀπομεμονωμένης ταύτης ἐξ ἰουδαίων χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν παρ' αὐτῆς τήρησιν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Ἀρχηγὸς τῆς μνησθείσης στάσεως ὑπῆρξε Βάρ-Κοχβᾶς τις (Βαρχωχέβας κατ' Εὐσέβιον), ὅστις κηρύξας ἑαυτὸν ὡς Μεσσίαν, εἵλκυσε πολλοὺς περὶ ἑαυτὸν, κατέλαβε τὸ φρούριον Βίθθηρα ὡς καθέδραν τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας (132), καὶ ἐκεῖθεν ἐπολέμει τοὺς ῥωμαίους. Ἀφορμὴ τῆς στάσεως ὑπῆρξεν αὖθις ἡ κατάθλιψις τῶν ῥωμαίων, ἰδίως διότι ὁ Ἀδριανὸς ἀπηγόρευσε τὴν περιτομήν (Spartian. Hadrian. c. 14). Ἡ ὑπὸ Ἰουλίου Σευήρου γενομένη ἅλωσις τῶν Βιθθήρων ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν στάσιν. Ἡ Παλαιστίνη κατηρημώθη πάλιν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλὴμ ἠγέρθη ἡ ἀποικία Aelia Capitolina, τοῖς ἰουδαίοις ὅμως ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἡ εἴσοδος εἰς αὐτήν. Τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς περιτομῆς ἀνεκάλεσεν Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής. Ἐν τῇ νέᾳ πόλει, τῇ Αἰλίᾳ, συνεκροτήθη πάλιν νέα χριστιανικὴ ἐκκλησία, συγκειμένη ἐκ χριστιανῶν ἐξ ἐθνῶν, οἱ δὲ ἐπίσκοποι αὐτῆς ἦσαν ἐθνικῆς καταγωγῆς (Εὐσεβ. IV, 5. V, 12). Ἐκ χριστιανῶν ἐξ ἰουδαίων μόνον ἀσθενεῖς τινες κοινότητες ἐσώζοντο μετὰ ταῦτα, αἵτινες ἀντιτεθεῖσαι κατὰ μικρὸν τελείως πρὸς τὴν λοιπὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ἀπεσχίσθησαν ἀπ' αὐτῆς καὶ

ἀπετέλεσαν ἰδίας τινὰς ἰουδαΐζούσας αἱρέσεις (τῶν Ἐβιωνιτῶν, Ναζωραίων καὶ ἄλλων), περὶ ὧν ἀλλαχοῦ θέλει γίνει λόγος.

27.

Αἱ κυριώτεραι ἐκκλησίαι τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων.

Τὸ ἔργον τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπερ ἤρξατο διὰ τῶν ἀποστόλων, ἐξηκολούθησε μετ' αὐτοὺς δραστηρίως, οὕτως ὥστε κατὰ τὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνος εἶχε σχεδὸν ἡ ἐκκλησία ἐξαπλωθῇ καθ' ἅπαντα τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Ἡ ἐπισημοτέρα ἐκκλησία ἐν Παλαιστίνῃ ἐγένετο ἤδη πρωίμως ἡ τῆς Καισαρείας, ὑφ' ἣν ὑπήγετο καὶ ἡ τῶν Ἱεροσολύμων. Τῆς ὅλης δὲ Ἀνατολῆς ἐπισημοτάτη ὑπῆρξε καὶ διέμεινεν ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησία, ἧς ἀπὸ τοῦ Εὐωδίου, πρώτου ἐπισκόπου αὐτῆς, προέστησαν μέχρι τοῦ 318 εἴκοσιν ἐπίσκοποι (Εὐσεβ. γ', 36). Ἐν Ἐδέσσῃ τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ὀσροηνῆς, ὑπῆρχεν ἤδη τῷ 202 μ. Χ. ἔτει χριστιανικὴ ἐκκλησία ᾠκοδομημένη (Χρον. παρ' Assem. Biblioth. orient. I, 391), ἀπὸ δὲ τῆς Ἐδέσσης φαίνεται ὅτι ἐξηπλώθη ὁ χριστιανισμὸς καὶ εἰς τὰ ἀπώτερα μέρη τῆς ἀνατολῆς. Ὁ πρῶτος θεμελιωτὴς τῆς ἐν Σελευκείᾳ παρὰ τὸν Τίγρητα ἐκκλησίας ὑπῆρξε κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν Μάρις τις μαθητὴς τοῦ ἀποστόλου Θαδδαίου. Ἡ ἡνωμένη ἐκκλησία τῆς Σελευκείας καὶ Κτησιφῶντος ἐγένετο ἡ πρωτεύουσα ἐκκλησία τοῦ περσικοῦ κράτους, ὅπου ὁ χριστιανισμὸς πρωίμως μεγάλας ἐποίησε προόδους. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἱδρύθησαν αἱ πρῶται ἐκκλησίαι ἤδη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων (ἰδίως τοῦ Παύλου) καὶ τῶν ἀμέσων αὐτῶν μαθητῶν. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων ἐκκλησιῶν διέπρεπεν ἡ ἐν Ἐφέσῳ. Ἄλλαι ἐκκλησίαι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐκ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μνημονεύονται αἱ τῆς Σμύρνης, τῆς Περγάμου, τῶν Θυατείρων, τῶν Σάρδεων, τῆς Φιλαδελφείας καὶ τῆς Λαοδικείας (Ἀποκαλ. β',1.-γ'22). Ἐν Γαλατίᾳ ὑπῆρχον χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου, καθὼς ἐν Πισσιδίᾳ, Παμφυλίᾳ καὶ Λυκαονίᾳ. Ἐν Βιθυνίᾳ ἐθρήνει, γράφων πρὸς Τραϊανὸν, ὁ ἀνθύπατος Πλίνιος ὁ νεώτερος τὴν ταχεῖαν ἐξάπλωσιν τῆς νέας δεισιδαιμονίας, ἥτις εἶχεν εἰσδύσει μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν χωρίων (Epist. X. 96). Ἐκτὸς

τῆς Νικομηδείας συνέστησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ αἱ ἐν Ἀπολλωνιάδι, Προύσῃ, Ἑλληνοπόλει, Καισαρείᾳ καὶ Ἀδριανουπόλει ἐκκλησίαι. Ἐν Καππαδοκίᾳ ἤνθει κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα ἡ ἐν Καισαρείᾳ ἐκκλησία, ἔχουσα ἀπὸ τοῦ 233 ὡς ἐπίσκοπον τὸν γνωστὸν Φιρμιλιανόν. Ἐν Κρήτῃ καὶ Κύπρῳ εἰσήχθη ὁ χριστιανισμὸς ἤδη ὑπὸ τοῦ Παύλου, τοῦ Τίτου καὶ τοῦ Βαρνάβα. Ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησία ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου (Εὐσεβ. β', 16). Κατά τινα δὲ ἀρχαιοτέραν, ἀξιόπιστον μαρτυρίαν μέχρι τοῦ τρίτου αἰῶνος δὲν ὑπῆρχον ἄλλαι ἐπισκοπικαὶ ἐκκλησίαι ἐν Αἰγύπτῳ. Κατὰ πρῶτον δὲ ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Δημήτριος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Διονύσιος καὶ Ἡρακλᾶς ἐγκατέστησαν πλείονας ἐπισκόπους (Εὐσεβ. β', 16. ς', 2). Τῷ 235 ἐπί τινος συνόδου παρῆσαν ἤδη εἴκοσιν ἐπίσκοποι ἐξ Αἰγύπτου. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Ὠριγένους ἡ προσέλευσις εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε ὁ Ὠριγένης εἶχεν ἀνάγκην συμβοηθοῦ ἐν τῇ κατηχητικῇ σχολῇ. Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀφρικανικῆς ἐκκλησίας δὲν ἔχομεν οὐδεμίαν βεβαίαν εἴδησιν. Πιθανὸν νὰ εἰσήχθη ἀπὸ τῆς Ῥώμης κατὰ πρῶτον ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικήν, βεβαίως ἐν Καρχηδόνι, τῇ πρωτευούσῃ ἐκκλησίᾳ. Περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ Β' αἰῶνος εἶχε τοσοῦτον ἐξαπλωθῇ εἰς τὰ μέρη ταῦτα, ὥστε ὁ Ἀγριππῖνος ἐπίσκοπος Καρχηδόνος ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ σύνοδον ἐξ 70 ἀφρικανῶν ἐπισκόπων. Ὁ Τερτουλλιανὸς πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἦτο μέγας ὁ τῶν ἐν Ἀφρικῇ χριστιανῶν ἀριθμὸς (Ad Scap. c. 2. c. 5. Apolog. 37). Οὐχὶ δὲ μόνον ἐν τῇ ἀνθυπατικῇ Ἀφρικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν Νουμιδίᾳ καὶ Μαυριτανίᾳ ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα πληθὺς ἐκκλησιῶν, οὕτως ὥστε ἤδη ὁ Κυπριανὸς μνημονεύει συνόδου ἐξ 90 περίπου νουμιδῶν ἐπισκόπων! (Cypr. ep. 71. 73). Ἐπὶ τῶν χρόνων δὲ τοῦ Αὐγουστίνου σύνοδός τις ἐν Ἀφρικῇ συνεκροτήθη ἐκ 570 ἐπισκόπων!

Ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ. Ἐν Θρᾴκῃ ἡ Ἡράκλεια ὑπῆρχεν ἡ πρωτεύουσα ἐκκλησία. Τὸ Βυζάντιον κατεῖχε δευτερεύουσαν θέσιν. Ἡ Μακεδονία εἶχεν ἀποστολικὰς ἐκκλησίας ἐν Θεσσαλονίκῃ, Φιλίπποις, Βερροίᾳ. Ἐν Ἑλλάδι ἤνθει ἡ ἐπίσης ἀποστολικὴ ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, ὅπου

ἤκμασε κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα ὁ ἐπίσκοπος Διονύσιος. Καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἐκκλησία ἱδρύθη ὡς ἐρρέθη ἀλλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Παύλου. Πρῶτος δὲ ἐπίσκοπος τῆς ἐκκλησίας ταύτης λέγεται γενόμενος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης. Κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα ἐκόσμουν αὐτὴν δύο σοφοὶ ὁ Κοδράτος καὶ ὁ Ἀριστείδης. Κατὰ ἀβεβαίας μεταγενεστέρας παραδόσεις ἐκήρυξεν ἐν Πάτραις ὁ Ἀνδρέας, καὶ ὁ μαθητής του Ἀκύλας ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ὁ δὲ Λουκᾶς ἐν Βοιωτίᾳ. Καθ' ὁμοίας παραδόσεις ἐκήρυξαν τὸ εὐαγγέλιον ἐν Κερκύρᾳ ὁ Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος, ἐν Λευκάδι ὁ Ῥοδίων καὶ ὁ Σοπίων, καὶ ἐν Ζακύνθῳ Μαρία ἡ Μαγδαληνή. Ἐν Ἰ τ α λ ί ᾳ ὑπῆρξεν ἄνευ ἀμφιβολίας ἡ Ῥώμη ἡ ἀρχαιοτέρα ἐκκλησία, συστᾶσα πιθανῶς ὑπὸ χριστιανῶν ἰδιωτῶν ἐλθόντων ἀπὸ Παλαιστίνης ἢ μικρᾶς Ἀσίας χάριν ἐμπορίου. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξε καὶ ὁ Παῦλος καὶ ἐμαρτύρησε, λέγεται δὲ (ὅρα § 25) ὅτι καὶ ὁ Πέτρος ἦλθε περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου αὐτοῦ ἐκεῖσε, καὶ ἐμαρτύρησε μετὰ τοῦ Παύλου, ὅπερ καὶ ἀληθὲς ἂν ἦναι, δὲν ἀποδεικνύει τὸν Πέτρον ἱδρυτὴν τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Ἡ εἴδησις τοῦ Σουετωνίου, ὅτι αἱ ἐξ ἀφορμῆς Χρήστου τινὸς (Chrestus) μεταξὺ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἰουδαίων ἀναφανεῖσαι ἔριδες ὤθησαν τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον νὰ ἐξορίσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πόλεως, πρέπει νὰ ἐννοηθῇ πιθανῶς περὶ ἀναβρασμοῦ ἐγερθέντος μεταξὺ τῶν ἰουδαίων διὰ τοῦ πρώτου κηρύγματος περὶ τοῦ εὐαγγελίου (Suet vit. Claud. c. 25). Ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία κατέστη πρωΐμως μία τῶν πολυριθμοτέρων ἐκκλησιῶν. Ἤδη ὁ Νέρων ἠδύνατο νὰ διατάξῃ νὰ φονεύσωσι μέγαν ἀριθμὸν χριστιανῶν (ingens multitudo Tac. ann. XV, 44). Περὶ τὸ 250 εὑρίσκομεν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ 46 πρεσβυτέρους, 14 διακόνους, καὶ ὑποδιακόνους, καὶ 50 κατώτερα ἀξιώματα κατέχοντας. Κατὰ δὲ τὸν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ διωγμὸν ὑπῆρχον ἐν Ῥώμῃ 40 ἐκκλησίαι. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἰταλίας αἱ κυριώτεραι κατὰ ἀρχαίας ἐπιτοπίους παραδόσεις ἐθεμελιώθησαν ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Πέτρου. Ἐν Ἰ σ π α ν ί ᾳ κατά τινα μεταγενεστέραν ἀβεβαίαν παράδοσιν ἐκήρυξε πρῶτος τὸ εὐαγγέλιον ὁ Ζεβεδαῖος Ἰάκωβος· ἐπίσης δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν ὁ Παῦλος ἐξετέλεσε τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ νὰ πορευθῇ μέχρις Ἰσπανίας. Ἐκ τινος εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς, τῷ Νέρωνι ἀναφερομένης, ὅπου εὐχαριστία ἐκφράζεται τούτῳ, διότι ἠλευθέρωσε τὴν

Ἱσπανίαν ἀπὸ τῶν λῃστῶν καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ νέας τινὸς δεισιδαιμονίας, εἰκάζουσί τινες, ὅτι ἤδη τὸ εὐαγγέλιον εἶχε κηρυχθῇ κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ ὅτι κατεδιώχθησαν οἱ ἐκεῖ χριστιανοί. Ἀλλ' ἄλλοι προσβάλλουσι τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιγραφῆς (Gruteri, Thesaurus Inscript. n° 9, p. 238). Μετὰ ἱστορικῆς βεβαιότητος ἱσπανικαὶ ἐκκλησίαι καὶ ἱσπανοὶ ἐπίσκοποι μνημονεύονται τὸ πρῶτον περὶ τὸ ἔτος 250. Τῷ δὲ 306 συνῆλθον δεκαεννέα ἐπίσκοποι ἱσπανοὶ εἰς σύνοδον ἐν Ἐλβίρᾳ (Mansi II, 6). Ἐν Γ α λ λ ί ᾳ φαίνεται, ὅτι αἱ πρῶται ἐκκλησίαι ἐσχηματίσθησαν τὸ πρῶτον περὶ τὰ μέσα τοῦ Β' αἰῶνος· ὑποτίθεται δέ, ὅτι χριστιανοὶ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐποίησαν ἐκεῖ γνωστὸν πρῶτοι τὸ εὐαγγέλιον. Αἱ ἐπί τινα χρόνον ὑπὸ ἕνα ἐπίσκοπον ἡνωμέναι ἐκκλησίαι τοῦ Λουγδούνου καὶ τῆς Βιέννης, εἶναι ἂν οὐχὶ αἱ ἀρχαιόταται, τοὐλάχιστον μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων. Κατά τινα δὲ εἴδησιν παρὰ τῷ Τουρώνης Γρηγορίῳ ἔπεμψεν ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Φαβιανὸς περὶ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος 7 ἐπισκόπους μετ' ἄλλων ἱερωμένων εἰς Γαλλίαν, οἵτινες ἵδρυσαν τὰς ἐκκλησίας ἐν Τουλούσῃ, Ναρβώνῃ, Ἀρελάτῃ, Κλερμόντῃ, Λιμόγῃ, Τουρώνῃ καὶ Παρισίοις (Greg. Turon. hist. Franc. I, 28. V, 31). Ὁ Εἰρηναῖος μνημονεύει ἤδη κατὰ τὴν Β' ἑκατονταετηρίδα τῶν ἐν ἀμφοτέραις τ α ῖ ς Γ ε ρ μ α ν ί α ι ς, τ. ἔ. ἐν ταῖς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ῥήνου μέχρι Βελγίου συστασῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν (Εἰρην. κατὰ αἱρ. I, 10. σελ. 49). Ἐν Τρεβήροις, Κολωνίᾳ καὶ Μὲτζ ὑπῆρχον ἐκκλησίαι τοὐλάχιστον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος Ἐν δὲ ταῖς παρὰ τὸν Δ ο ύ ν α β ι ν χ ώ ρ α ι ς, Νωρικῷ, Ῥαιτίᾳ καὶ Βινδελικίᾳ, φαίνεται ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐγκατέστη ἤδη πρότερον κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα. Ἡ ἀρχαιοτέρα ἐκκλησία ὑπῆρξεν ἡ ἐν Λαυρεακῷ. Ὁ ἐπίσκοπος Παταβίου Βικτωρῖνος ὑπέστη τῷ 303 τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ἐν δὲ τῇ Αὐγούστῃ (Augusta Vindelicorum) ἐκάη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ἁγία Ἄφρα. Περὶ ἐκκλησιῶν ἐν Β ρ ε τ τ α ν ί ᾳ καὶ ἐκεῖθεν ἔτι τῶν ῥωμαϊκῶν ὁρίων ποιοῦνται λόγον ἤδη ὁ Τερτουλλιανὸς (adv. Jud. 7) καὶ ὁ Ὠριγένης (εἰς Ματθ. 38). Κατὰ τὸν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ διωγμὸν ὑπέστησαν πολλοὶ βρεττανοὶ ἐπίσκοποι τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Περὶ τὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνος ὑπολογίζουσι μετὰ πιθανότητος, ὅτι σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ

πληθυσμοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ τότε τὸ μεγαλήτερον μέρος τοῦ γνωστοῦ κόσμου περιλαμβάνοντος, εἶχεν ἀσπασθῆ τὸν χριστιανισμόν. Ἡ διάδοσις τῆς νέας θρησκείας ἦτο τοσοῦτον μεγάλη ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος, ὥστε ὁ Τερτουλλιανὸς (Apolog. c. 37) ἠδύνατο ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς νὰ εἴπῃ· « Χθεσινοὶ εἴμεθα, καὶ πάντα τὰ ὑμέτερα ἐπληρώσαμεν, τὰς πόλεις ὑμῶν, τὰς νήσους, τὰ φρούρια, τὰς ἰσοπολίτιδας, τὰ πάντα. » Καὶ πρὸ αὐτοῦ δὲ ἤδη κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἠδύνατο νὰ παρατηρήσῃ ὁ Ἰουστῖνος, ὅτι δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν οὐδὲ ἓν γένος εἴτε ἑλλήνων εἴτε βαρβάρων τότε γνωστῶν, παρ' ᾧ δὲν εἶχεν εἰσδύσει τὸ φῶς τοῦ εὐαγγελίου.

28.

Αἰτίαι τῆς ταχείας ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐμπόδια. Φρονήματα ἐθνικῶν. Αἰτίαι διωγμῶν.

Spoerlein, Die Verfolg. der Christen. Rgnsbg. 1858.

Ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, ἡ ἐξάπλωσις καὶ ἐγκατάστασις αὐτῆς δύναται νὰ ἐννοηθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ ὀρθῶς μόνον, ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ἔνθεν μὲν τὰς τῇ ἐξαπλώσει ταύτῃ εὐνοϊκὰς περιστάσεις καὶ τὰ μέσα, ἅπερ εἶχεν ἡ ἐκκλησία πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἑτέρωθεν δὲ τὰ ἐμπόδια, πρὸς ἃ ἔπρεπε νὰ παλαίσῃ.

Ὑπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν ἐθεωρεῖτο κατ' ἀρχὰς ἡ ἐκκλησία ὡς ἰουδαϊκή τις αἵρεσις (Sueton. vit. Claud. c. 25), καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγη προσοχὴ ἐδίδετο αὐτῇ, καὶ μόνον ὀλίγον κατεδιώκετο. Ὅτε δὲ ἀκριβεστέρα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς γενικωτέρας αὐτοῦ παγκοσμίου ἀποστολῆς γνῶσις προὐκάλεσεν ἐνεργητικώτερα μέτρα καὶ μεγάλους διωγμούς, ἡ ἐκκλησία εἶχεν ἤδη ἱκανῶς ῥιζωθῆ καὶ ἐνισχυθῆ, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ὑποστῇ νικηφόρως τὰς προσβολὰς ταύτας. Ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ἑνώσασα εἰς ἓν κράτος τοσούτους λαούς, εἶχεν ἐξασθενήσει τὴν πρὸς πᾶν ὅ,τι ξένον ἀποκλειστικότητα τῶν ἀρχαίων. Τοῦτο καὶ ἡ εὔκολος, ἀσφαλὴς συγκοινωνία, ἣν οἱ ῥωμαῖοι εἶχον κατορθώσει μεταξὺ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ὑποκειμένων χωρῶν, ὅπως καὶ ἡ γενικὴ ἐξάπλωσις τῆς

ἑλληνικῆς γλώσσης ἦσαν εὐνοϊκαὶ περιστάσεις, αἵτινες εὐκόλυνον μεγάλως εἰς τοὺς ἀποστόλους τῆς χριστιανικῆς πίστεως τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν. Πρὸς τούτοις προσετίθεντο καὶ τὰ ἔκτακτα φοβερὰ δυστυχήματα τῶν χρόνων ἐκείνων, ἅτινα ἐξώρμων τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ νὰ ἀσπασθῶσι παρήγορον θρησκείαν, ἥτις ὑψόνει τὸ βλέμμα εἰς μέλλουσάν τινα ζωήν. Οὕτως ἐπὶ τοῦ Τιβερίου συνέβη φοβερώτατος σεισμός, ὅστις πολλὰς τῶν καλλίστων καὶ πλουσιωτάτων πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας μετέστρεψεν εἰς σωροὺς ἐρειπίων Ἔν τινι δὲ καταπτώσει τοῦ ἀμφιθεάτρου τῆς ἐν Ἰταλίᾳ πόλεως Φιδενῶν ἐτραυματίσθησαν βαρέως ἢ ἐτάφησαν περὶ τὰς 50,000 ἀνθρώπων (27 μ. Χ). Ἐπὶ δὲ τοῦ Τίτου (75-81) συνέβη ἡ φοβερὰ τοῦ Βεζουβίου ἔκρηξις ἡ καταστρέψασα τὰς πόλεις Ἑρκουλάνον, Πομπηίαν καὶ Σταβίαν, συγχρόνως δὲ πυρκαϊὰ καὶ λιμὸς ἔλαβον χώραν ἐν Ῥώμῃ. Ὁμοίως συνέβησαν σεισμοὶ καὶ λιμοὶ καὶ ἄλλα δυστυχήματα ἐν Ἰταλίᾳ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ ἐπὶ Κομμόδου. Ἔπειτα εἵλκυε τοὺς ἐθνικοὺς καὶ ὁ βίος τῶν πρώτων χριστιανῶν, ὅστις ἦτο ὁ καθρέπτης τῆς πίστεως αὐτῶν. Ἡ δύναμις τοῦ εὐαγγελίου ἐφαίνετο ἐν τῇ θαυμαστῇ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ὡς ἀδυνάτῳ νομιζομένῃ μεταβολῇ πλείστων ἁμαρτωλῶν. Τοὺς ἐθνικοὺς ἐξέπληττεν ἡ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν βασιλεύουσα ἀγάπη. Οἱ χριστιανοί, λέγει ὁ ἐθνικὸς Καικίλιος παρὰ Μινουκίῳ Φήλικι, ἠγάπων ἀλλήλους καὶ πρὶν γνωρισθῶσιν (c. 9). Ὁ δὲ Τερτουλλιανὸς μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ ἐθνικοὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἐξεφώνουν περὶ τῶν χριστιανῶν· « Ἴδετε πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς εἶναι ἕτοιμοι ὑπὲρ ἀλλήλων νὰ ἀποθνήσκωσιν !» (Apolog. 39. Πρβλ. καὶ Plin. jun. Epist. X, 92). Τοὺς ἐθνικοὺς ἐξέπληττε πρὸς τούτοις καὶ ἡ μοναδικὴ καρτερία, μεθ' ἧς ὑφίσταντο οἱ χριστιανοὶ τὰς βασάνους τῶν ῥωμαίων διωκτῶν αὐτῶν καὶ τὰ δεινὰ τοῦ ὀδυνηροτέρου θανάτου, χωρὶς μηδὲ τὸ ἐλάχιστον δεῖγμα δυσμενείας πρὸς τοὺς διώκτας αὐτῶν νὰ δεικνύωσιν. Εἰς τοὺς κρείττονας ἐκ τῶν ἐθνικῶν, τοὺς ἧττον τετυφλωμένους, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐμποιήσῃ μεγάλην ἐντύπωσιν ἡ διδασκαλία ἡ τοιούτους καρποὺς ἀποφέρουσα. Εὐνοϊκὴ τῷ χριστιανισμῷ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Β' αἰῶνος ἐγερθεῖσα τάσις πρὸς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, πρὸς δὲ καὶ ἡ σπουδὴ τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων τοῦ νὰ καθαρίσωσι τὴν πολυθεΐαν, ἥτις

ἀνεπαισθήτως ὡδήγει πολλοὺς αὐτῶν εἰς τὸν χριστιανικὸν μονοθεϊσμόν. Μεταξὺ τῶν αἰτιῶν τῆς ταχείας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξαπλώσεως δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν καὶ τὴν καθ' ἅπαντα τὸν κόσμον διασπορὰν τῶν ἰουδαίων, οἵτινες προπαρεσκεύαζον πολλοὺς ἐθνικοὺς εἰς τὸν χριστιανισμὸν, μεταδίδοντες αὐτοῖς τὰς ἰδέας τῆς μωσαϊκῆς θρησκείας, εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν ἰουδαίων ἤρχιζε σχεδὸν πανταχοῦ τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου. Ὁμοίως καὶ τὴν εὔνοιάν τινων αὐτοκρατόρων, οἷον Ἀλεξάνδρου τοῦ Σευήρου καὶ Φιλίππου τοῦ Ἄραβος, τὴν μετάφρασιν τῶν ἁγίων Γραφῶν εἰς διαφόρους γλώσσας καὶ τὴν πολυμάθειάν τινων ἐκ τῶν χριστιανῶν.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὑπῆρχον ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει τοσαῦτα προσκόμματα ἐμποδίζοντα τὰς προόδους τοῦ χριστιανισμοῦ, ὥστε ἡ ἐκκλησία ἄνευ τῆς θείας ἀντιλήψεως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ στερεωθῇ καὶ νὰ νικήσῃ τὸν ἐθνικὸν κόσμον. Ὁ ἰουδαϊσμὸς ἂν καὶ διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπώλεσε τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσεν ὅμως νὰ παρέχῃ ἐμπόδια εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ ῥαββινισμὸς ὅστις ἀπὸ τοῦ Γ' μάλιστα αἰῶνος ἀνεπτύχθη, καὶ οὗτινος κέντρον ὑπῆρχεν ἡ Τιβεριὰς (**Mischna** περὶ 220. Γαμάρα τῶν Ἱεροσολύμων περὶ τὸ τέλος τοῦ τρίτου αἰῶνος καὶ Γαμάρα τῆς Βαβυλῶνος 430-521) μεγάλως ἀντέπραξεν εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ἰουδαίων διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας, διαψεύδων τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσίου, καὶ ἐμπνέων μῖσος κατὰ τῶν χριστιανῶν. Τῆς πάλης ταύτης μνημεῖα ἔχομεν πολλὰ τῶν πατέρων τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων πρὸς ἰουδαίους συγγράμματα, οἷον Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου διάλογον πρὸς Τρύφωνα, Τερτουλλιανοῦ κατὰ ἰουδαίων καὶ Κυπριανοῦ μαρτυρίαν κατὰ ἰουδαίων. Παρὰ δὲ τοῖς ἐθνικοῖς ἤσκει εἰσέτι ἡ ἐθνικὴ θρησκεία ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀνατροφὴ δὲ, παιδεία, ὁ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα σεβασμὸς, ἡ λαμπρότης καὶ φαιδρότης τῶν ἐθνικῶν πανηγύρεων, πάντα ταῦτα ἡνώθησαν, ὅπως ὑποστηρίξωσι καὶ ἐνισχύσωσι τὴν εἰς τὴν πολυθεΐαν προσκόλλησιν. Ἡ ἠθικὴ τῶν ἐθνικῶν, ἥτις δὲν ἦτο ἀξία νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦτο, οὐδένα περιορισμὸν ἔθετεν εἰς τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία τοὐναντίον ἐπέθετε διὰ τῶν αὐστηρῶν αὐτῆς ἠθικῶν ἀπαιτήσεων εἰς τὸν ἄνθρωπον ζυγὸν, ὅστις τοῖς

ἐθνικοῖς ἐφαίνετο παρὰ φύσιν καὶ ἀνύποιστος, ἡ δὲ ἁπλῆ αὐτῆς λατρεία δὲν ἐξήρκει νὰ εὐχαριστήσῃ τὰς αἰσθήσεις τῶν ἐθνικῶν, αἵτινες εὕρισκον τοσαύτην τροφὴν παρὰ τῇ ἐθνικῇ λατρείᾳ. Οἱ ἐθνικοὶ ἱερεῖς καὶ πάντες οἵτινες εἶχον συμφέρον ἐν τῇ διατηρήσει τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ἦσαν φυσικοὶ καὶ ἀδιάλλακτοι πολέμιοι θρησκείας, ἥτις ἠπείλει, νὰ καταστρέψῃ τὸ συμφέρον αὐτῶν, καθιστῶσα τὸ ἀξίωμα αὐτῶν περιττόν (Πρβλ. Πράξ. ιθ'. 25)[1]. Πλίνιος ὁ νεώτερος (ἐν Ἐπιστ. X, 97) λέγει, ὅτι εἶχον ἐρημωθῆ οἱ ναοί, ὅτι αἱ τελεταὶ ἀπὸ πολλοῦ πολλαχοῦ παρελείποντο, καὶ ὅτι σπανιώτατοι ἦσαν οἱ ἀγορασταὶ θυμάτων. Ἦτο δὲ εὔκολον εἰς τοὺς θέλοντας νὰ καταδιώξωσι τοὺς χριστιανούς. Ἐπειδὴ ἡ λατρεία τῶν θεῶν τῆς Ῥώμης ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ θεμέλιον τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, διὰ τοῦτο ὁ χριστιανός, ὁ προσβάλλων τὴν λατρείαν ταύτην, ἠδύνατο νὰ παρασταθῇ ὡς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας καὶ ὡς ἐχθρὸς τοῦ κράτους. Ἔπειτα ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ὡς religio nova, μὴ ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τοῦ κράτους, κατεδιώκετο κατὰ τοὺς νόμους ἐναντίον τῶν collegia illicita. Οἱ ῥωμαῖοι ἦσαν μὲν ἀνεκτικοί, ἀλλὰ μόνον πρὸς τὰς θρησκείας τῶν ὑποδεδουλωμένων αὐτοῖς λαῶν καὶ πρὸς τὰς ἀρχαίας θρησκείας τὰς antiquitas traditas. Ἡ χριςιανικὴ θρησκεία παρουσιάζετο ὡς νέα. Δὲν ἠδύνατο λοιπὸν νὰ ἀπολαύσῃ τῆς προστασίας τῶν νόμων (Πρβλ. Cicer. de legg. II, 8). Ὁ νομοδιδάσκαλος Ἰούλιος Παῦλος (Sent. V, 21, c. 2) λέγει, ὅτι ἐξ ἐκείνων, ὅσοι εἰσάγουσι νέας θρησκείας, δι' ὧν ταράσσονται τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν σπουδαιότεροι πρέπει νὰ ἐξορίζωνται, οἱ δὲ ἀσημότεροι πρέπει θανάτῳ νὰ τιμωρῶνται. Ἐκτὸς τούτου ὑπῆρχον πολλαὶ περὶ τῶν χριστιανῶν προλήψεις. Ἐπειδὴ ὁ χριστιανὸς ἔπρεπε νὰ μεταβάλῃ τὸν μέχρι τοῦδε βίον του, νὰ ἀπέχῃ ἀπὸ τῶν δημοσίων θεαμάτων καὶ συμποσίων, νὰ ζῇ δὲ βίον ἥσυχον καὶ μεμονωμένον, ἀποφεύγων πᾶσαν στενὴν πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς συνάφειαν, τοῦτο ἐγέννησε τὴν πρόληψιν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι φανατική τις, μελαγχολική, σχεδὸν μισάνθρωπος μανία. Μία τῶν πρώτων κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατηγοριῶν, ἥτις κατὰ

[1] Ὁ ἀργυροκόπος Δημήτριος ἐν Ἐφέσῳ ἤγειρε τὸν λαὸν καὶ μάλιστα τοὺς ἐργάτας τῶν εἰδώλων κατὰ τοῦ Παύλου.

τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ταχίτου ἀπεδίδετο τοῖς χριστιανοῖς ὑπῆρξεν, ὅτι οὗτοι ἐνεφοροῦντο ὑπὸ αἰσθημάτων ἐχθρικῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους. Καὶ ὁ Σουετώνιος λέγει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἦσαν γένος ἀνθρώπων δεισιδαιμονίαν νέαν ἀκολουθούντων καὶ μισάνθρωπον (superstitionis maleficae). Εἰς τὸ νὰ ὑποθάλπῃ τὴν πρόληψιν ταύτην συνετέλει τὸ ὅτι κατὰ μέγα μέρος ἡ ἐκκλησία ἐλάμβανε τοὺς ὀπαδούς της ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων, ἐκ τοῦ μέσου τῶν ἁπλουστέρων ἀνθρώπων. Διότι οἱ πλούσιοι, οἱ ἰσχυροί, οἱ φιλόσοφοι ἐθεώρησαν κατ' ἀρχὰς μετὰ περιφρονήσεως τὴν ἐμφάνισιν τῆς νέας θρησκείας. Διὰ ταῦτα ψευδεῖς φῆμαι καὶ αἰσχραὶ κατηγορίαι κατὰ τῶν χριστιανῶν εὕρισχον εὔκολον ὑποδοχὴν καὶ ταχύτατα διεδίδοντο. Τοιαῦται κατηγορίαι κατὰ τῶν χριστιανῶν εἶναι αἱ ἀκόλουθοι. Ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἠρνοῦντο τοῖς θεοῖς πᾶν εἶδος λατρείας, οἱ δὲ ἐθνικοὶ δὲν ἔβλεπον παρ' αὐτοῖς τὰ σημεῖα τῆς λατρείας τῶν θεῶν, ναοὺς καὶ θυσιαστήρια, θύματα καὶ τὰ ὅμοια, διὰ τοῦτο κατηγοροῦντο ὡς περιφρονηταὶ πάσης ἐν γένει θρησκείας καὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἄθεοι (Ἰουσ. ἀπολ. Α', ιϛ', 13. 17). Ἄλλοι ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ ὄχλου ἀπέδιδον τοῖς χριστιανοῖς τὴν προσκύνησιν ὄνου. Οὕτως ὁ Τερτουλλιανὸς (Apolog. 16) ἀναφέρει γελοιογραφίαν τινὰ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Deus Christianorum onochaetes. Παρὰ δὲ τῷ Ὠριγένει βλέπομεν ὅτι ὠνομάζοντο οἱ χριστιανοὶ ὀνοκέφαλοι. Ὅτε δὲ ἠρνοῦντο νὰ μετέχωσι τῶν θυσιῶν τῶν γινομένων εἰς τοὺς αὐτοκράτορας, ἐπέσυρε τοῦτο κατ' αὐτῶν τὰς ποινὰς τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἐσχάτης προδοσίας (irreligiosi in Cæsares). Τὴν θείαν εὐχαριστίαν τῶν χριστιανῶν ἐθεώρουν οἱ ἐθνικοὶ ὡς θυέστειον δεῖπνον, ἐν ᾧ αἱ σάρκες φονευθέντος παιδίου ἠσθίοντο, τὸ δὲ αἷμα αὐτοῦ ἐπίνετο, ἡ δὲ θερμὴ ἀγάπη, ἥτις συνέδεε τοὺς χριστιανοὺς μετ' ἀλλήλων, ἐξηγεῖτο παρ' αὐτῶν ὡς ἀκάθαρτος. Αἱ ἀγάπαι, τὰ ἀδελφικὰ δηλ. δεῖπνα, ἅτινα συνείθιζον οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ νὰ τελῶσι μετὰ τῆς θείας εὐχαριστίας, ἐνομίζοντο οἰδιπόδειοι μίξεις. Ὑπῆρχε λοιπὸν πολλὴ ὕλη, ὥστε νὰ γεννηθῇ γενικὴ ἀποστροφὴ καὶ μῖσος κατ' αὐτῶν. Πολλοὶ ἐθνικοὶ ἐνόμιζον, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀσέβεια τῶν χριστιανῶν ἐπέσυρε τὴν ὀργὴν καὶ ἐκδίκησιν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ἐὰν χώρα τις ἔπασχε ὑπὸ σεισμῶν, πλημμύρας, λιμοῦ καὶ τῶν τοιούτων, ὁ λαὸς ἐρεθιζόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ἱε-

ρέων, ἐξεγείρετο κατὰ τῶν χριστιανῶν ὡς τῶν ἐχθρῶν τῶν θεῶν, οἷς ἀπεδίδετο ἡ ἐνοχὴ τοῦ γενικοῦ δυστυχήματος, καὶ ἀπῄτει νὰ ἴδῃ αὐτοὺς συρομένους εἰς τὸν θάνατον. Ἐὰν, λέγει ὁ Τερτουλλιανὸς (Apolog. 40), ὁ Τίβερις ἀναβαίνῃ εἰς τὰ τείχη, ἐὰν ὁ Νεῖλος δὲν πλημμυρῇ, ἐὰν συμβαίνῃ ξηρασία, ἐὰν ἡ γῆ σείηται, ἐὰν λαμβάνῃ χώραν λιμὸς ἢ νόσος, εὐθὺς ὁ λαὸς κράζει· Τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὸν λέοντα· Christianos ad leonem! Καὶ παρ' Ἀρνοβίῳ βλέπομεν, ὅτι οἱ ἐθνικοὶ ἐσκέπτοντο οὕτω· « Ἐὰν οἱ θεοὶ ἠθέλησαν νὰ νικηθῶσιν οἱ Γερμανοὶ, οἱ Πέρσαι, οἱ Σκύθαι διὰ τοῦτο, διότι μεταξὺ αὐτῶν κατῴκουν καὶ διῆγον χριστιανοὶ, πῶς δύνανται νὰ δώσωσι τοῖς ῥωμαίοις τὴν νίκην, ἀφοῦ καὶ μεταξὺ τούτων κατοικοῦσι καὶ διάγουσι χριστιανοί; !» Οἱ αὐτοκράτορες τέλος καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρχαὶ κατεδίωκον τοὺς χριστιανοὺς ὡς ἀνθρώπους, ὧν αἱ διδασκαλίαι καὶ τάσεις ἐθεωροῦντο ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων σφοδροὶ ἠγέρθησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ τὸ μὲν παρὰ τοῦ ἐθνικοῦ λαοῦ ἐρεθιζομένου παρὰ τῶν ἐθνικῶν ἱερέων, τὸ δὲ παρ' αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἐν γένει ἀρχῶν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἐξ ὧν ὅμως τῇ θείᾳ συναρωγῇ ἐξῆλθε νικηφόρος ὁ χριστιανισμός.

29.

Οἱ διωγμοὶ ἐπὶ τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Κατὰ τὸν πρῶτον καὶ δεύτερον αἰῶνα.

Martini, Persecutiones Christt. Rostoch. 1802. Gibbon History of the decline of the roman empire. London 1776, 6. T. κεφ. 16. Tzschirner der Fall des Heidenthums. Lpz. 1829.

Οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ τοῦ Α' αἰῶνος ἤρξαντο ἐπὶ Κλαυδίου (54). Ἐπὶ τούτου δὲν διεκρίνοντο εἰσέτι οἱ χριστιανοὶ τῶν ἰουδαίων, ἐξωρίσθησαν δὲ μετὰ τούτων ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ ἐξώθησις αὕτη ἐπῆλθε κατὰ τῶν ἰουδαίων, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ Σουετωνίου ἕνεκα τῶν διὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μεταξὺ αὐτῶν ἐγερθεισῶν ἐρίδων. Ὁ Σουετώνιος λέγει ἐπὶ λέξεσι τὰ ἑξῆς (vita Claudii c. 25). « Ὁ Κλαύδιος ἐξέβαλε τῆς Ῥώμης

τοὺς Ἰουδαίους μεγάλως ταρασσομένους ἕνεκα Χρήστου τινὸς (**Chresto impulsore**). » Ἀλλ' ὡς ἰδία κεχωρισμένη θρησκευτικὴ κοινωνία ἐγνώσθησαν οἱ χριστιανοὶ καὶ κατεδιώχθησαν ἐπὶ Νέρωνος, ὅστις δολίως ἀπέδωκε τοῖς χριστιανοῖς τὴν πυρπόλησιν τῆς Ῥώμης, ἣν αὐτὸς εἶχε παρασκευάσει, καὶ διὰ τοῦτο διέταξε πολλοὺς αὐτῶν νὰ ῥίψωσιν εἰς βορὰν τῶν θηρίων ἢ νὰ καῶσι ἀληλιμμένοι πίσσῃ (64 μ. Χ.). Ἡ φοβερὰ αὕτη πυρκαϊά, ἥτις κατά τινας μὲν ἱστορικοὺς προὐκλήθη παρὰ τοῦ Νέρωνος, ὅπως λάβῃ εἰκόνα τινὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἰλίου, κατ' ἄλλους δέ, ὅπως καταστρεφομένης τῆς παλαιᾶς πόλεως ἀνοικοδομηθῇ νέα, εὐρυχωροτέρα, καὶ εὑρεθῇ ὁ ἀναγκαῖος χῶρος, ἵνα κτίσῃ τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορά του, διήρκεσεν ἑπτὰ ἡμέρας καὶ νύκτας. Ὁ Νέρων ἀπὸ ὑψηλοῦ μέρους θεώμενος αὐτήν, ἀπήγγελλε τὰ περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἰλίου μέρη τῆς Ἰλιάδος! Τὰ 2/3 τῆς πόλεως κατεστράφησαν τότε. Ὁ διωγμὸς κατὰ τῶν χριστιανῶν ὑπῆρξε φοβερός. Ὁ Τερτουλλιανὸς (**Apolog.** 5) μνημονεύει νόμων, οἵτινες ἐξεδόθησαν ἤδη ἐπὶ Νέρωνος πρὸς καταδίωξιν τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ὅμως ἐν μέρει ἀνεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ. Ὁ Ὀρόσιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν παραδέχονται ὡς γενικευθέντα τὸν διωγμὸν τοῦτον. Εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐνεποίησαν τοιαύτην φοβερὰν ἐντύπωσιν οἱ ἐπὶ Νέρωνος διωγμοί, ὥστε διεδόθη παρ' αὐτοῖς ἡ φήμη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὅτι ὁ Νέρων δὲν ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀνεχώρησε μόνον εἰς τὸν Εὐφράτην, ὅθεν ὡς ἀντίχριστος ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ πάλιν. Ὁ Δομιτιανὸς (81-96) διέταξε νὰ φονεύσωσι τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Φάβιον Κλήμεντα μετὰ καὶ ἄλλων ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ τῆς ἀθείας καὶ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, τ. ἔ. τοῦ χριστιανισμοῦ, ὃν οἱ ῥωμαῖοι ἐθεώρουν ὡς μίγμα τι ἀπιστίας καὶ ἰουδαϊκῆς δεισιδαιμονίας. Δύω δὲ ἀπόγονοι τοῦ Ἰούδα, συγγενεῖς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς καταγωγῆς των ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ δαυιτικοῦ οἴκου ἤγειρον ὑπονοίας, ἤχθησαν εἰς Ῥώμην ἐνώπιον τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀθωότητος καὶ ἁπλότητός των ἀφέθησαν ἐλεύθεροι. Ἐπὶ Δομιτιανοῦ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐξωρίσθη εἰς τὴν Πάτμον καὶ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης. Ὁ Νερούας (96-98) ὑπερήσπισε τοὺς χριστιανοὺς ἀπαγορεύσας τὰς κατ' αὐτῶν ἐπὶ ἀθείᾳ καὶ ἰουδαϊκοῖς ἐθίμοις κατηγορίας.

Τοὺς διωγμοὺς τοῦ Β' αἰῶνος ἤρχισεν ὁ Τραϊανὸς (98-117), ἐφ' οὗ ἡ κατὰ τῶν χριστιανῶν καταδίωξις κατέστη τακτικωτέρα καθ' ὡρισμένους νόμους τελουμένη. Οἱ χριστιανοὶ ἐφαίνοντο νῦν διττῶς ἔνοχοι ὡς ἐχθροὶ τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει θρησκείας, τῆς ὑπερασπιζομένης ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ κράτους, καὶ διότι διὰ τῶν συναθροίσεων αὐτῶν παρέβαινον τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν ἑταιρειῶν καὶ τῶν σωματείων. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ νεωτέρου Πλινίου ἐπιτρόπου ἐν Βιθυνίᾳ, ἀπεφήνατο ὅτι οἱ χριστιανοὶ δὲν πρέπει μὲν νὰ ἀναζητῶνται, ἐὰν ὅμως ἤθελον κατηγορηθῇ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων καὶ ἀποδειχθῇ ἡ κατηγορία, νὰ τιμωρῶνται διὰ θανάτου ἐν περιπτώσει καθ' ἣν δὲν ἠρνοῦντο τὸν Χριστὸν καὶ δὲν ἐπέστρεφον πάλιν εἰς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν (Plin. ep. X, 97· 98 Εὐσεβ. ἱστ. γ', 33). Πολλαχοῦ ὅμως κατεδίωκεν ὁ ἐθνικὸς ὄχλος τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἄνευ τῆς ὁρισθείσης ταύτης διαδικασίας. Τὸν ἱερὸν Ἰγνάτιον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας κατεδίκασεν αὐτὸς ὁ Τραϊανός, κατεσπαράχθη δὲ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ τῆς Ῥώμης ὑπὸ ἀγρίων θηρίων· ὁ δὲ ὑπὲρ τὰ 120 ἔτη γέρων Συμεὼν ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Πόσον προθύμως ἀπέθνησκον οἱ χριστιανοὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀποδεικνύει τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰγνατίου, ὅστις συρόμενος δέσμιος εἰς Ῥώμην ἵνα παραδοθῇ εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων, ἔγραφε πρὸς ῥωμαίους· «Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐνδεδεμένος δέκα λεοπάρδοις, ὅ ἐστι στρατιωτικὸν τάγμα, οἳ καὶ εὐεργετούμενοι χείρονες γίνονται. Ἐν δὲ τοῖς ἀδικήμασιν αὐτῶν μᾶλλον μαθητεύομαι· ἀλλὰ οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμαι. Ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἑτοίμων, ἃ καὶ εὔχομαι σύντομά μοι εὑρεθῆναι, ἃ καὶ κολακεύσω συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἥψαντο· κἂν αὐτὰ δὲ ἄκοντα μὴ θέλοι, ἐγὼ προσβιάσομαι. Συγγνώμην μοι ἔχετε· Τί μοι συμφέρει ἐγὼ γινώσκω. Νῦν ἄρχομαι μαθητὴς εἶναι. Μηδέν με ζηλῶσαι τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω. Πῦρ καὶ σταυρός, θηρίων τε συστάσεις, σκορπισμοὶ ὀστέων, συγκοπαὶ μελῶν, ἀλεσμὸς ὅλου τοῦ σώματος, κολάσεις τοῦ διαβόλου εἰς ἐμὲ ἐρχέσθωσαν μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω» (Εὐσεβ. ἱστορ, ἐκκλ. γ', 36). Ὁ Ἀδριανὸς

(117-138) καὶ ὁ Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβής (138-161) ἐσπούδαζον νὰ ὑπερασπίζωσι τοὺς χριστιανοὺς κατὰ τῆς μανίας τοῦ ὄχλου. Ὁ πρῶτος, εἰς ὃν ἐπέδωκαν ἐν Ἀθήναις ὁ Κοδράτος καὶ ὁ Ἀριστείδης, φιλόσοφοι χριστιανοί, δύο ἀπολογίας ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, αἵτινες πιθανῶς κατέστησαν αὐτὸν προσηνέστερον πρὸς αὐτούς, ἀπηγόρευσε καὶ αὐτὸς τὸ νὰ θανατῶνται οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ μόνῃ τῇ κραυγῇ τοῦ ὄχλου ἄνευ διαδικασίας· ὁ δὲ Ἀντωνῖνος ἐπεκύρωσε τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ προκατόχου του, ὅτε δημόσια δυστυχήματα ἰδίως σεισμοὶ εἶχον καὶ πάλιν ἐξεγείρει τὴν αἱμοχαρῆ λύσσαν τοῦ ὄχλου. Κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τοῦ χριστιανισμοῦ τοὐναντίον ἀπεδείχθη ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος (161-180). Οἱ χριστιανοὶ ἀνεζητοῦντο πανταχοῦ, πρᾶγμα ὅπερ εἶχεν ἀπαγορεύσει ἄλλοτε ὁ Τραϊανός, καὶ πρὶν θανατώσωσιν αὐτοὺς ἐζήτουν νὰ ἀναγκάζωσιν αὐτοὺς διὰ βασάνων νὰ ἀρνηθῶσι τὴν πίστιν αὐτῶν. Ἐν Σμύρνῃ ἀπέθανεν ὁ γέρων ἐπίσκοπος Πολύκαρπος, ὁ τελευταῖος μαθητὴς τῶν ἀποστόλων, τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον (168),[1] ἐν δὲ Ῥώμῃ ἐμαρτύρησεν Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος. Ὁ ἐπί-

[1] Ὁ Πολύκαρπος ἀπέδειξεν μέγιστον θάρρος κατὰ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ. Τοῦτο διηγεῖται λεπτομερῶς ἡ ἐκκλησία τῆς Σμύρνης ἐν ἐπιστολῇ αὐτῆς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τοῦ Πόντου, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς (Εὐσεβ. δ', 15). «Λοιπὸν οὖν προσελθόντα ἀνηρώτα ὁ ἀνθύπατος, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Πολύκαρπος. Καὶ ὁμολογήσαντος ἔπειθεν ἀρνήσασθαι, λέγων· «αἰδέσθητί σου τὴν ἡλικίαν,» καὶ ἕτερα τούτοις ὅμοια, ἃ συνήθη αὐτοῖς λέγειν ἐστίν· «ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην, μετανόησον· εἰπέ, ἆρον τοὺς ἀθέους.» Ὁ δὲ Πολύκαρπος ἐμβριθεῖ τῷ προσώπῳ εἰς πάντα τὸν ὄχλον τὸν ἐν τῷ σταδίῳ ἐμβλέψας, ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν χεῖρα, στενάξας τε καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν· αἶρε τοὺς ἀθέους. Ἐγκειμένου δὲ τοῦ ἡγουμένου καὶ λέγοντος· ὄμοσον καὶ ἀπολύσω σε, λοιδόρησον τὸν Χριστόν, ἔφη ὁ Πολύκαρπος· ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ, καὶ οὐδέν με ἠδίκησε· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου, τὸν σώσαντά με; Ἐπιμένοντος δὲ πάλιν καὶ λέγοντος· «ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην,» ὁ Πολύκαρπος· εἰ κενοδοξεῖς, φησίν, ἵνα ὀμόσω τὴν Καίσαρος τύχην, ὡς λέγεις, μετὰ παρρησίας ἄκουε· Χριστιανός εἰμι. Εἰ δὲ θέλεις τὸν τοῦ χριστιανισμοῦ μαθεῖν λόγον, δὸς ἡμέραν καὶ ἄκουσον. Ἔφη ὁ ἀνθύπατος· πεῖσον τὸν δῆμον. Πολύκαρπος ἔφη· σὲ μὲν καὶ λόγου ἠξίωσα· δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν, ἐκείνους δὲ οὐκ ἀξίους ἡγοῦμαι τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς. Ὁ δὲ ἀνθύπατος ἔφη· θηρία ἔχω· τούτοις σε παραβαλῶ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. Ὁ δὲ εἶπεν· κάλει· ἀμετάθετος γὰρ ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χείρω μετάνοια, καλὸν δὲ μετατίθεσθαι ἀπὸ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ

σκοπος Σάρδεων Μελίτων λέγει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀποτεινόμενος, ὅτι οὐδέποτε ἐξεδόθησαν αὐστηρότεροι κατὰ τῶν χριστιανῶν νόμοι ἢ ἐπ' αὐτοῦ (Εὐσεβ. δ', 26). Ὁ ἄλλως ἀγαθὸς Μάρκος Αὐρήλιος ἐπέτρεπε τοὺς διωγμούς, διότι καὶ τοὺς χριστιανούς, μὴ γνωρίζων αὐτούς, δὲν ἐξετίμα δεόντως, καὶ διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ἐξολόθρευσις αὐτῶν ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἣν ἐπεδίωκεν ἀνόρθωσιν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, δι' ὅπερ ἐπαινεῖται παρὰ τοῦ βιογράφου αὐτοῦ Ἰουλίου Καπιτωλίνου (vita Marc. Anton. c. 21). Οἱ διωγμοὶ ἐξηκολούθουν καὶ μετὰ ταῦτα. Τῷ 177 κατεδιώχθησαν, ἐφυλακίσθησαν καὶ ἐβασανίσθησαν ἀπανθρώπως οἱ χριστιανοὶ ἐν Λουγδούνῳ καὶ Βιέννῃ τῆς Γαλλίας. Ὁ ἐννενηκοντούτης ἐπίσκοπος Ποθεινὸς ἀπέθανεν ἕνεκα τῶν ἐν τῇ φυλακῇ κακώσεων· ἐκ τῶν λοιπῶν μέρος μὲν παρεδόθησαν εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων, μέρος δὲ ὡς ῥωμαῖοι πολῖται ἀπεκεφαλίσθησαν. Ἡ αἰφνιδία σωτηρία τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ (174) ἐν τῷ πρὸς τοὺς Μαρκομάνους πολέμῳ, ἣν οἱ χριστιανοὶ ἀπέδιδον ταῖς εὐχαῖς τῶν ἐν τῇ legio fulminea εὑρισκομένων χριστιανῶν, φαίνεται ὅτι δὲν ἐκίνησε παντάπασι τὸν αὐτοκράτορα εἰς συμπάθειαν πρὸς αὐτούς. Ὁ **Κ ό μ μ ο δ ο ς** (181—192) δὲν ἔδωκε

δίκαια. Ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτόν· πυρί σε ποιήσω δαμασθῆναι, ἐὰν τῶν θηρίων καταφρονῇς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. Πολύκαρπος εἶπε· πῦρ ἀπειλεῖς πρὸς ὥραν καιόμενον καὶ μετ' ὀλίγον σβεννύμενον, ἀγνοεῖς γὰρ τὸ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ αἰωνίου κολάσεως τοῖς ἀσεβέσι τηρούμενον πῦρ· ἀλλὰ τί βραδύνεις· φέρε ἃ βούλει. Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα πλείω λέγων, θάρρους καὶ χαρᾶς ἐνεπίμπλατο, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο, ὥστε μὴ μόνον συμπεσεῖν ὑπὸ τῶν λεγομένων ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τοὐναντίον τὸν ἀνθύπατον ἐκστῆναι, πέμψαι τε τὸν κήρυκα καὶ ἐν μέσῳ τοῦ σταδίου κηρῦξαι τρίς· Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν χριστιανὸν εἶναι. Τούτου λεχθέντος ὑπὸ τοῦ κήρυκος πᾶν τὸ πλῆθος τῶν ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τῶν τὴν Σμύρναν κατοικούντων θυμῷ καὶ μεγάλῃ βοῇ ἐβόα· οὗτός ἐστιν ὁ τῆς Ἀσίας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ τῶν χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων θεῶν καθαιρέτης, ὁ πολλοὺς διδάσκων μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν. Ταῦτα λέγοντες, ἐπεβόων, καὶ ἠρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ τὸν λέοντα· ἀλλ' εἶτα ἔδοξεν αὐτοῖς, ὥστε ζῶντα τὸν Πολύκαρπον κατακαῦσαι. Ὅτε δὲ ἡ πυρὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ πάντα τὰ ἱμάτια, ἐπειρᾶτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτόν. Εὐθέως δὲ αὐτῷ περιετίθετο τὰ πρὸς τὴν πυρὰν ἡρμοσμένα ὄργανα, μελλόντων δ' αὐτῶν καὶ προσηλοῦν αὐτὸν εἶπεν, Ἄφετέ με οὕτως. Οἱ δὲ προσέδησαν αὐτόν. Εὐξαμένου δὲ πρῶτον αὐτοῦ, ἐξῆψαν τὸ πῦρ. Ἰδόντες δὲ μὴ δυνάμενον τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρὸς δαπανηθῆναι, ἐκέλευσαν προσελθόντα αὐτῷ κομφέκτορα παραβῦσαι τὸ ξίφος . . . Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν μακάριον Πολύκαρπον. »

μὲν νέας διαταγὰς πρὸς διωγμοὺς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἴσχυον οἱ ἀρχαιότεροι κατὰ τῶν χριστιανῶν νόμοι, δὲν ἐξέλιπον ἐπ' αὐτοῦ ἐντελῶς οἱ διωγμοί. Ἐπ' αὐτοῦ ἐθανατώθη ὁ ἐν Ῥώμῃ γερουσιαστὴς Ἀπολλώνιος ὡς χριστιανός.

30.

Συνέχεια. Οἱ διωγμοὶ τοῦ τρίτου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος.

Τῶν διωγμῶν τοῦ τρίτου αἰῶνος κατήρξατο ὁ Σεπτήμιος Σευῆρος (191—211), ὅστις ἐξέδωκε τῷ 202 αὐστηρὸν νόμον κατὰ τῆς παραδοχῆς τῆς χριστιανικῆς πίστεως· καὶ τὸ μὲν τῇ διαταγῇ αὐτοῦ, τὸ δὲ διὰ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐπιτρόπων πολλοὶ χριστιανοὶ ὑπέστησαν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ἰδίως ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Λεωνίδης ὁ πατὴρ τοῦ Ὠριγένους προτρεπόμενος ὑπὸ τούτου, νεωτάτου ἔτι ὄντος κατὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ ἡ παρθένος Ποταμίαινα, ἐν Καρχηδόνι ἡ Περπέτουα καὶ ἡ Φελίτσιτας, αἵτινες μετὰ ἄλλων τεσσάρων χριστιανῶν παρεδόθησαν εἰς τὰ ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις θηρία. Ἐπὶ τούτου τοῦ διωγμοῦ ἔγραψεν ὁ Τερτουλλιανὸς τὸν ἀπολογητικόν του λόγον. Ἐπὶ Καρακάλλα (211-217) ἐξηκολούθησεν ὁ διωγμὸς ἀκόμη ἔτη τινά. Ἀλλὰ βραδύτερον μεταβαλὼν γνώμην ὁ αὐτοκράτωρ, ἀπηγόρευσε τοὺς διωγμούς. Ὁ Μακρῖνος κατὰ τὴν βραχεῖαν αὐτοῦ ἡγεμονίαν (19 μηνῶν 217-218) ἀνεκούφισε τὴν θέσιν τῶν χριστιανῶν, ἀπαγορεύσας τὸ νὰ διώκωνται ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς ἀσεβείας. Καὶ ὁ Ἡλιογάβαλος (218-222) ἐφείσθη τῶν χριστιανῶν· διότι αἱ ἡδοναὶ, εἰς ἃς ἦτο παραδεδομένος, δὲν ἄφηνον αὐτὸν νὰ σκεφθῇ περὶ αὐτῶν καὶ διότι δὲν ἔζησεν ἱκανὸν χρόνον ἵνα ἀγάγῃ εἰς πέρας τὸ σχέδιον αὐτοῦ νὰ ἑνώσῃ δηλ. πάσας τὰς θρησκείας καὶ τὴν χριστιανικὴν αὐτὴν μετὰ τῆς συριακῆς λατρείας τοῦ Ἡλίου. Ὁ Ἀλέξανδρος Σευῆρος (222—235), καθὼς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἰουλία Μαμμαία, ὑπῆρξε φίλος τοῖς χριστιανοῖς· ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ αὐτοῦ (Lararium) εἶχε μετὰ τῶν εἰκόνων τοῦ Ὀρφέως καὶ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου. Ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ λέγεται, ὅτι ἔφερε πάντοτε διὰ στόματος τὸ παράγγελμα τοῦ εὐαγγελίου (Ματθ. ζ΄, 12) « Πάντα ὅσα ἂν θέ-

λετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς,» ὅπερ κατὰ διαταγήν του ἐνεγράφη ἐπὶ τῆς εἰσόδου τῶν ἀνακτόρων του καὶ πάντων τῶν δημοσίων κτιρίων. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Ἰουλία Μαμμαία προσεκάλεσε τὸν διὰ τὴν σοφίαν του πεφημισμένον Ὠριγένη, ἵνα διδάξῃ αὐτὴν περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ ἠδύναντο ἤδη οἱ χριστιανοὶ νὰ οἰκοδομῶσιν ἐλευθέρως ἐκκλησίας. Ἡ μακρὰ αὕτη εἰρήνη διεκόπη διὰ τῶν διωγμῶν Μ α ξ ι μ ί ν ο υ τοῦ Θ ρ ᾳ κ ὸ ς (235—238), ὅστις ἐμίσει καὶ μόνον διὰ τοῦτο τοὺς χριστιανούς, διότι εἶχεν ἐννοήσει αὐτοὺς ὁ ὑπ' αὐτοῦ φονευθεὶς προκάτοχός του, φοβούμενος ἅμα μὴ ἐκδικηθῶσιν αὐτόν. Μετὰ τὸν φόνον ὅμως αὐτοῦ ἀπεδόθησαν πάλιν ἡ εἰρήνη καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ εὔνοια εἰς αὐτοὺς ὑπὸ Φ ι λ ί π π ο υ τοῦ Ἄ ρ α β ο ς, οὗτινος ἡ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς εὔνοια ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε ἐγεννήθη ἡ φήμη, ὅτι ἐγένετο καὶ χριστιανός, ζητήσας μάλιστα ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα νὰ γίνῃ δεκτὸς καὶ εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν (Εὐσεβ. ϛ', 34. 36, καὶ Χρον. 246), ὅπερ ὅμως εἶναι ἀπίθανον, διότι ὁ Φίλιππος ἔμενε πάντοτε ἐν τῷ φανερῷ ὡς ἐθνικός. Κατὰ τὴν μακρὰν, μόνον ὑπὸ τῶν ἐπὶ Μαξιμίνου τοῦ Θρᾳκὸς διωγμῶν διακοπεῖσαν, εἰρήνην εἶχον οἱ χριστιανοὶ τοσοῦτον αὐξηθῆ, ὥστε τοῦτο μεγάλους ἤγειρε φόβους παρ' ἐκείνοις τῶν ῥωμαίων, οἵτινες ἦσαν προσκεκολλημένοι πιστῶς εἰς τὰς ἀρχαίας ῥωμαϊκὰς παραδόσεις καὶ παρὰ τοῖς ζηλωταῖς λατρευταῖς τῶν ἐθνικῶν θεῶν. Οὗτοι ἐνόμιζον, ὅτι οἱ νόμοι καὶ τὰ μέτρα τὰ κατὰ τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τῶν προγενεστέρων αὐτοκρατόρων ληφθέντα δὲν ἦσαν οὔτε ὅσον ἔπρεπε γενικὰ οὔτε ἱκανῶς αὐστηρά. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Δ έ κ ι ο ς (249—251) ἀπεφάσισε τὴν ὁλικὴν καταστροφὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀπάλειψιν τῶν χριστιανῶν. Τὸ διάταγμα αὐτοῦ διέτασσε νὰ τεθῶσιν εἰς χρῆσιν πᾶν εἶδος βασάνων κατὰ τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ἤθελον ἀρνηθῆ νὰ θύσωσιν, ἀπειλοῦν εἰς τοὺς τυχὸν παραβησομένους τὰς διαταγὰς ταύτας ὑπαλλήλους βαρυτάτας τιμωρίας. Ὁ θάνατος ἦτο ἡ συνήθης τιμωρία ἰδίως τῶν ἐπισκόπων. Τότε ἐμαρτύρησαν ὁ Ἱεροσολύμων Ἀλέξανδρος, ὁ Ῥώμης Φαβιανὸς καὶ ὁ Ἀντιοχείας Βαβύλας. Εἰς τοὺς φεύγοντας ἀπηγορεύετο ἐπὶ θανάτῳ ἡ ἐπιστροφὴ καὶ ἐδημεύοντο αἱ περιου-

σίαι αὐτῶν. Ὅσοι ἐξώμνυον κατὰ τοὺς διωγμοὺς τούτους προσφέροντες θυμίαμα καὶ θυσίας τοῖς θεοῖς, ὠνομάζοντο thurificati, sacrificati. Ἄλλοι ἠγόραζον μόνον παρὰ τῆς ἀρχῆς ἀπόδειξιν, ὅτι ἠρνήθησαν τὴν πίστιν αὐτῶν, ἢ ἐπετύγχανον ἵνα διὰ χρημάτων τὰ ὀνόματα αὐτῶν καταγράφωνται ἐν τοῖς δημοσίοις καταλόγοις ὡς εἰ εἶχον ἐκπληρώσει τὸν νόμον (libellatici καὶ acta facientes). Καὶ οὗτοι δέ, καθὼς καὶ οἱ πρῶτοι, θεωρούμενοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς πεπτωκότες (lapsi), ἤγειρον καθ' ἑαυτῶν τὴν ἀποστροφὴν τῶν χριστιανῶν καὶ μετανοοῦντες δὲ ἔπειτα, δυσκόλως καὶ μετὰ μακρὰν δοκιμασίαν ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ἔπεσε μὲν ὁ θηριώδης Δέκιος ἔν τινι πρὸς τοὺς Γότθους πολέμῳ (251), ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ μόνον ἐπ' ὀλίγον ἀπήλαυσαν εἰρήνης. Ἤδη ἐπὶ Γάλλου καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ (253—260) κατεδιώχθη πάλιν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία μετὰ μεγάλης ὠμότητος καὶ ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Τὸν Οὐαλεριανὸν τοῦτον, κατ' ἀρχὰς εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς διακείμενον, ἐξώθησεν εἰς διωγμὸν κατ' αὐτῶν ὁ γόης Μακριανός, κατά τινας μὲν διότι ὁ χριστιανισμὸς ἐματαίου τὰς γοητείας αὐτοῦ, κατ' ἄλλους δὲ διότι ἦτο ζηλωτὴς τῆς ἐθνικῆς δεισιδαιμονίας καὶ ἐμίσει διὰ τοῦτο τὸν χριστιανισμόν, τὸν ἀπειλοῦντα νὰ καταστρέψῃ αὐτήν. Διάταγμά τι τοῦ 258 διέτασσεν, ἵνα οἱ ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ἀποκεφαλίζωνται. Ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος Σῆξτος καὶ ὁ διάκονος αὐτοῦ Λαυρέντιος ὑπῆρξαν μεταξὺ τῶν πρώτων τοῦ διωγμοῦ τούτου μαρτύρων. Καὶ ὁ Καρχηδόνος δὲ ἐπίσκοπος Κυπριανὸς ἀπεκεφαλίσθη τότε ἐνώπιον ὅλης τῆς ἐκκλησίας του. Τοὐναντίον ὁ υἱὸς τοῦ Οὐαλεριανοῦ Γαλλιηνὸς (260-268) οὐ μόνον ἐχάρισεν εἰρήνην τοῖς χριστιανοῖς, ἀλλὰ καὶ διατάξας νὰ ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς αἱ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἀνήκουσαι οἰκοδομαί, τὰ κτήματα καὶ τὰ κοιμητήρια, ἀνεγνώρισε πρῶτος αὐτὸς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ὡς νομίμως ὑφιστάμενον θρησκευτικὸν σωματεῖον (religio licita). Ἔκτοτε ἠκολούθησε τεσσαρακονταετὴς εἰρήνη, ἥτις δι' οὐδενὸς γενικοῦ διωγμοῦ διεκόπη (260—303)· διότι τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἡ πρόθεσις νὰ ἀρχίσῃ νέον τινὰ διωγμὸν τῷ 278 ἐματαιώθη διὰ τοῦ θανάτου του. Ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν ἀνέπτυξαν οἱ χριστιανοὶ ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ

λατρείαν αὐτοῦ ἀγάπης ἐμπνεόμενοι, ὑπεράνθρωπον ἀληθῶς θάρρος, τὸ ὁποῖον ἐκίνει καὶ αὐτῶν τῶν διωκτῶν των τὸν θαυμασμόν. Αὐτοὶ οἱ βασανισταί των πολλάκις ὑπὸ τοῦ θάρρους τούτου ἐκπληττόμενοι, ἐκήρυττον ἑαυτοὺς χριστιανοὺς καὶ συναπέθνησκον καὶ αὐτοὶ ὡς μάρτυρες. Καὶ τὸ θάρρος τοῦτο ἐδείκνυον οὐ μόνον ἄνδρες ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, καὶ νεαραὶ πολλάκις παρθένοι ἢ παῖδες. Ἠναγκάζοντο δὲ κατὰ τοὺς διωγμοὺς τούτους οἱ χριστιανοὶ νὰ φεύγωσι καὶ νὰ κρύπτωνται ἐν ἐρήμοις καὶ ἐν σπηλαίοις, καὶ ἐκεῖ νὰ τελῶσι τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἰταλίας κατέφευγον ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν εἰς τὰς ὑπογείους κατακόμβας, ὅπου καὶ σήμερον σώζονται πολλοὶ χριστιανῶν μαρτύρων τάφοι. Διὰ τοιούτων κινδύνων διῆλθεν ὁ χριστιανισμός! Ἀλλ' ἡ ἐξωτερικὴ βία δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ ἐσωτερικὰς πεποιθήσεις, τοὐναντίον ἐκράτυνεν αὐτάς.

Τῆς εἰρήνης ἀπήλαυσαν οἱ χριστανοὶ καὶ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (288—305) μέχρι τοῦ 303· ἀλλ' ὡς εἰ μὴ ἤρκουν οἱ μέχρι τοῦδε διωγμοὶ ἔμελλε κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα νὰ ὑποστῇ ἡ ἐκκλησία καὶ νέους. Ἡ πάντοτε μεγαλητέρα γινομένη ἀποστασία ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας ἀνησύχει τὸν Διοκλητιανόν. Ἡ ἀρχαία λαμπρότης τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔπρεπε νὰ ἐπανορθωθῇ, ἐφαίνετο δὲ ὅτι λίαν ἤθελε συντελέσει εἰς τοῦτο ἡ ὑπεράσπισις καὶ ἐνίσχυσις τῆς θρησκείας τοῦ κράτους. Ὁ Καῖσαρ Γαλέριος, ὃν ὁ Διοκλητιανὸς εἶχε προσλάβει ὡς βοηθὸν ἐν τῇ διοικήσει τοῦ εὐρυτάτου ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 292 διὰ τὴν ἀνατολήν, καθὼς διὰ τὴν δύσιν προσελήφθησαν ὁ Μαξιμιανὸς ὡς αὔγουστος (τῷ 286) καὶ Κωστάντιος ὁ Χλωρὸς ὁ πατὴρ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ὡς καῖσαρ (τῷ 292), παραδεδομένος ὢν εἰς τὴν ἐθνικὴν δεισιδαιμονίαν ὤθει τὸν Διοκλητιανὸν πρὸς τοῦτο, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ἱερέων. Οὕτως ἀπεφάσισε τέλος ὁ Διοκλητιανὸς νὰ ἐξαλείψῃ τὸν χριστιανισμὸν διὰ γενικοῦ τινος διωγμοῦ μετὰ σταθεροτητος διεξαγομένου. Τὰ παθήματα, ἅτινα ἔπασχον ἀπὸ τοῦ 298 οἱ ἐν τῷ στρατῷ καὶ τῇ αὐλῇ εὑρισκόμενοι χριστιανοί, ὑπῆρξαν οἱ πρoάγγελοι αὐστηροτέρων καὶ γενικωτέρων κατὰ τῶν χριστιανῶν μέτρων. Τὸ πρῶτον διάταγμα τοῦ 303 ἐκήρυττε τοὺς χριστια-

νοὺς ἐστερημένους τῆς προστασίας τῶν νόμων, καὶ ἀπέκλειεν αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀρχῆς, διέτασσε δὲ καταστροφὴν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ παράδοσιν καὶ πυρπόλησιν τῶν ἱερῶν αὐτῶν βιβλίων. Διὰ νέου τινὸς διατάγματος ἐρρίπτοντο εἰς τὰς φυλακὰς οἱ κληρικοί· τρίτον δὲ διάταγμα διέτασσε νὰ ἀναγκασθῶσιν οὗτοι καὶ ἐν γένει οἱ χριστιανοὶ διὰ βασάνων νὰ θύσωσιν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 304 τέλος διετάχθη ἡ ἐκτέλεσις τῆς θανατικῆς ποινῆς ἐπὶ τῶν δυστροπούντων. Ἐκ τῶν πρώτων θυμάτων τῶν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ τούτων διωγμῶν ὑπῆρξε κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ ὁ Γεώργιος ὁ ἐπονομασθεὶς τροπαιοφόρος, χιλίαρχος τὸ ἀξίωμα. Ἐνῷ δ' οὕτως ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐμαίνετο κατὰ τῶν χριστιανῶν ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Γαλέριος, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἀφρικῇ κατεδίωκε τοὺς χριστιανοὺς ὁ ἐπίσης μέγας αὐτῶν πολέμιος Μαξιμιανός. Ἐπὶ τούτου ἐμαρτύρησεν ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ Δημήτριος ὁ ἐπικληθεὶς μυροβλήτης, ὅστις ἐν τῇ φυλακῇ ὤν, ἐθανατώθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, διότι παρώτρυνεν ἐν τῷ σταδίῳ Νέστορά τινα κατανικήσαντα ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τῶν χριστιανῶν τὸν μεγάλαυχον ἐθνικὸν Λυαῖον. Οἱ ἐν ταῖς ἐπαρπαρχίαις ἐπίτροποι ἔσπευδον νὰ ἀκολουθῶσι τὸ παράδειγμα τοῦ αὐτοκράτορος. Μόνον ἐν Γαλλίᾳ ἀπήλαυον οἱ χριστιανοὶ εἰρήνης ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀγαθοῦ Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ. Κατὰ πλείστων κληρικῶν μόνον τὸ ὅτι δὲν παρέδιδον τὰς Γραφὰς ἵνα καῶσιν, ἐπέσυρε τὸν θάνατον. Ὅσοι ἐδειλίων, ἀπεκλείοντο ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ὡς προδόται (traditores). Ὡς τοιοῦτοι δὲ ἐθεωροῦντο παρὰ τῶν αὐστηροτέρων καὶ ὅσοι ἀντὶ τῶν Γραφῶν ἵνα σωθῶσιν παρέδιδον εἰς τοὺς ἀμαθεῖς στρατιώτας συγγράμματα αἱρετικῶν. Οὐδέποτε μέχρι τοῦδε εἶχον ἐπινοηθῇ σκληρότεραι βάσανοι, ποικιλότεροι τρόποι θανάτου, ὅσον νῦν κατὰ πολυαρίθμου κοινωνίας, ἧς τὸ μόνον ἔγκλημα ἦτο ἡ θρησκεία αὐτῆς. Ἀλλ' οὗτος ἦτο καὶ ὁ τελευταῖος μέγας ἀγών, ὃν ὁ ρωμαϊκὸς ἐθνισμὸς περὶ ζωῆς ἢ θανάτου ἐπάλαιε πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν. Ἤδη ἐπιγραφαὶ ὕμνουν τοὺς αὐτοκράτορας, ὅτι κατώρθωσαν νὰ ἐξαλείψωσι τοὺς ἐχθροὺς τῆς πολιτείας, τοὺς χριστιανοὺς (Nomine christianorum deleto, qui rem publicam evertebant. Superstitione christiana ubique deleta). Καὶ μετὰ τὴν παραίτησιν δὲ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ, μεθ' ἣν ἀνε-

κηρύχθησαν αὔγουστοι οἱ τέως καίσαρες Γαλέριος καὶ Κωνστάντιος, προσλαβόντες ὡς καίσαρας ὁ μὲν τὸν Μαξιμῖνον ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὁ δὲ τὸν Σευῆρον ἐν τῇ δύσει, ὁ διωγμὸς ἐν τῇ ἀνατολῇ δὲν ἔπαυσεν, ἔγινε μάλιστα ἔτι δεινότερος· διότι ὁ Μαξιμῖνος συνεμερίζετο τὰς διαθέσεις τοῦ θείου του Γαλερίου. Ἐν ἔτει 308 διέταξε νὰ ῥάνωσι τὰ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τρόφιμα δι' οἴνου ἢ ὕδατος ἐκ τῶν θυσιῶν, τῷ δὲ 310 ἀπεκεφαλίσθη ὁ ἐπίσκοπος Γάζης Σιλουανὸς μετ' ἄλλων 38. Τότε ἐμαρτύρησεν ἐν Ἡλιουπόλει τῆς Φοινίκης καὶ ἡ παρθένος Βαρβάρα, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ ἡ φιλοσοφικῶς μεμορφωμένη Αἰκατερίνα. Ἐν τῇ δύσει τοὐναντίον εἶχε θέσει ἤδη τῷ 305 τέρμα εἰς τὸν διωγμὸν ὁ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς φιλικῶς διατεθειμένος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίου Κωνσταντῖνος ὁ καῖσαρ ἀναδεδειγμένος. Καὶ ὁ Γαλέριος ὅμως ἐννόησεν ἐπὶ τέλους ὅτι ἀνθρώπιναι δυνάμεις δὲν ἤρκουν νὰ καταστρέψωσι τὸν χριστιανισμόν, ἐν ταῖς βασάνοις δὲ ἀνιάτου τινὸς νόσου ἐπίστευσεν ὅτι ἀνεύρισκε τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Θεοῦ τῶν χριστιανῶν. Διὰ τοῦτο ἀνεκάλεσε διὰ νέου νόμου τὰ τῶν τελευταίων ἐτῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν διατάγματα. Ὁ νόμος οὗτος τοῦ Γαλερίου ἀφῆκεν ἐλευθέρους τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀσκῶσι τὴν θρησκείαν αὐτῶν, ἀπαγορεύων μόνον αὐτοῖς νὰ πράττωσί τι κατὰ τοῦ κράτους ἐπιβλαβές, καὶ παραγγέλλων αὐτοῖς νὰ εὔχωνται ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ κράτους. Εὐθὺς ὅμως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὃν διεδέχθη ἐν τῇ ἀρχῇ ὁ Λικίνιος, ἀνενέωσεν ἐν τῇ ἀνατολῇ ὁ Μαξιμῖνος τὸν διωγμόν. Ὁ Μαξιμῖνος οὗτος παρέσχε μετὰ χαρᾶς εἰς πολλὰς μεγάλας πόλεις τὴν ζητηθεῖσαν ἀπόκλεισιν τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῶν τειχῶν αὐτῶν. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ νέαι ἐπιγραφαὶ ἐκήρυττον δημοσίᾳ ὡς τετελεσμένην τὴν ἐξόντωσιν τῶν χριστιανῶν. Ἡ οἰκοδόμησις ἐκκλησιῶν ἀπηγορεύετο, πλεῖστοι δε χριστιανοὶ ἀπηνέστατα ἐτιμωροῦντο, καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν ἐξηπλοῦντο πολλαὶ κατ' αὐτῶν συκοφαντίαι. Τότε διεδόθησαν τὰ Acta Pilati, ὑβριστικώτατον ἐθνικὸν ψευδεπίγραφον πλῆρες αἰσχροτάτων κατηγοριῶν καὶ ψεύδεων περὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου, εἰσαχθέντα καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σχολεῖα πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν νέων. Μόνον δὲ ὁ πρὸς τὸν συνηγεμονεύοντα ἐν τῇ δύσει Κωνσταντῖνον φόβος ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ μετριάσῃ τοὺς διωγμούς. Ἐν τῇ δύσει μόνον ὅπου ὁ Μαξέντιος ἦρχεν, ὅ-

στις εἶχεν ἁρπάσει τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ Σευήρου, ἦτο δὲ φίλος τῆς ἐθνικῆς μερίδος ἐν Ἰταλίᾳ, ἐκινδύνευον οἱ χριστιανοὶ νὰ καταδιωχθῶσιν. Ἀλλὰ τῷ 312 ἐπελθὼν κατ' αὐτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος, ἐνίκησεν αὐτόν. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην λέγεται, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶδεν ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ἐν οὐρανῷ λάμπον τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἀνέγωσε τὴν ἐπιγραφήν· Τούτῳ νίκα! Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπέθηκεν ἐπὶ κορυφῆς τῆς σημαίας τοῦ στρατοῦ τὸν σταυρὸν (λάβαρον). Ἡ τελικὴ νίκη ἀνῆκε πράγματι τῷ χριστιανισμῷ· διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἀφοῦ ἐνίκησε καὶ τὸν Μαξιμῖνον, ἀνεκήρυξε μετὰ τοῦ Λικινίου γενικὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῷ 313. Οἱ διωγμοὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξοντώσωσι τοὺς χριστιανούς, συνέτειναν δὲ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ θαυμασθῶσιν οἱ χριστιανοὶ καὶ ἐξαπλωθῇ καὶ κραταιωθῇ ἔτι μᾶλλον ἡ πίστις αὐτῶν. Περὶ τὸ τέλος τοῦ Γ' καὶ ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος τὸ μεγαλήτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἀνατολῇ ἦτο χριστιανικόν. Συγχρόνως δὲ ἤγειραν ἔτι μᾶλλον τὸν ζῆλον αὐτῶν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ εὐαγγέλιον καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν βίον αὐτῶν ἔτι καθαρώτερον καὶ ἁγνώτερον. Διότι καθὼς τὸ πῦρ καθαρίζει τὸν χρυσόν, οὕτως ἡ θλῖψις τὰς ψυχάς. Τοιοῦτος ἐξῆλθεν ὁ χριστιανισμὸς ἐκ τῶν φοβερῶν ἐκείνων διωγμῶν.

31.

Αἱ προσβολαὶ τῶν φιλοσόφων κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Baumgarten Crusius, de scriptoribus, qui nov. rel. impugnarunt. Misn. 1845.

Τὸν χριστιανισμὸν δὲν ἐπολέμησαν οἱ ἐθνικοὶ μόνον διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ καὶ διὰ πνευματικῶν ὅπλων ἢ διὰ συγγραφῶν. Ὁ πνευματικὸς οὗτος ἀγὼν κατὰ τῆς νέας θρησκείας διεξήγετο κατὰ διττὸν τρόπον, τὸ μὲν δ' ὑπερασπίσεως καὶ ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, τὸ δὲ διὰ σπουδαίων ἢ σκωπτικῶν προσβολῶν κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, κατὰ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ, τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ τῶν διδασκαλιῶν του καὶ δι' ὕβρεων κατὰ τῶν χριστιανῶν ὡς ἀνθρώπων καὶ πολιτῶν. Τὸ πρῶτον ἔργον ἀνέλαβεν ἡ

ἡ νεοπλατωνικὴ σχολὴ ἡ θεμελιωθεῖσα καὶ διαμορφωθεῖσα κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα διὰ τοῦ Ἀμωνίου Σακκᾶ, τοῦ Πλωτίνου καὶ τοῦ Πορφυρίου, κοσμηθεῖσα δὲ κατὰ μὲν τὸν Δ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου, κατὰ δὲ τὸν Ε' διὰ τοῦ Πρόκλου. Ὁ νεοπλατωνισμὸς ἐγεννήθη ἐκ τῆς τάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τοῦ νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τῆς ἀμφιβολίας, εἰς ἣν εἶχον ρίψει αὐτὸ τὰ διάφορα ἀλλήλοις πολέμια φιλοσοφήματα καὶ θρησκεύματα τῆς ἀρχαιότητος. Ἐζήτησε δηλ. νὰ ἑνώσῃ πάσας τὰς φιλοσοφίας, καθὼς καὶ πάσας τὰς θρησκείας, ὑποδεικνύων ἐσωτερικήν τινα ἑνότητα ὑφισταμένην ἐν ταύταις ἁπάσαις. Ὁ θεὸς τῶν νεοπλατωνικῶν εἶναι τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἔννοιαν κείμενον ὄν. Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἐγεννήθη ὁ θεῖος «νοῦς», ἐκ τούτου δὲ «ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου» (νεοπλατωνικὴ Τριάς). Ἡ ὕλη προϋπῆρχεν αἰωνίως. Αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ εἶναι ἀπόρροιαι τοῦ θείου νοός, ἐκπεσοῦσαι εἰς τὴν ὕλην. Διὰ τοῦτο ἡ ὑψίστη ἀρετὴ εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῆς ὕλης, ἡ εἰς τὴν θεωρίαν τῶν θείων ἀνύψωσις διὰ τῆς ἐκστάσεως. Μετὰ θάνατον ἐπιστρέφει ἡ ψυχὴ εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον, εἰς ὃν φύσει ἀνήκει. Πάντα τὰ φιλοσοφήματα εἶναι ἀληθῆ, διότι περιέχουσι μέρος τῆς ἀληθείας. Πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι εἶναι ἀληθεῖς, διότι πάντες οἱ μερικοὶ θεοὶ εἶναι διάφοροι μερικαὶ ἀποκαλύψεις τοῦ θείου, τοῦ ὄντος. Ὁ νεοπλατωνισμὸς εἶναι κατὰ ταῦτα μυστικὴ θρησκευτικὴ φιλοσοφία μὴ ζητοῦσα νὰ οἰκοδομήσῃ τὸ σύστημα τῶν φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν δι' αὐστηρᾶς λογικῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ παραδεχομένη ὡς μέσον ὅπως φθάσῃ τις εἰς ταύτην, τὴν ἔκστασιν, τὴν ἔμπνευσιν. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς θεοδιδάκτους. Οὕτως ὠνόμαζον τὸν Σακκᾶν. Ὁ δὲ Πλωτῖνος ἔκρυπτε τὴν γέννησίν του. Οἱ νεοπλατωνικοὶ οὗτοι ἐνόμιζον ὅτι ὑπερήσπιζον τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν ζητοῦντες νὰ καταδείξωσιν ὡς ὑφισταμένην ἐν τῇ πολυθεΐᾳ ἐσωτερικήν τινα οὐσιώδη ἑνότητα μεθ' ὅλην τὴν ποικιλίαν καὶ διαφορὰν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων. Οἱ μερικοὶ θεοὶ ἦσαν, ὡς ἐρρέθη ἀνωτέρω, διάφορα ὄργανα ἀποκαλύψεως τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ. Εἰς τοὺς τῆς πολυθεΐας μύθους ἐζήτουν δι' ἀλληγορικῆς ἑρμηνείας νὰ δώσωσιν ὑψηλήν τινα ἔννοιαν, καὶ προσεγγίσωσιν οὕτω εἰς τὰς χριστιανικὰς περὶ Θεοῦ ἰδέας, ὑπὸ τῶν ὁποίων πολλαχῶς ἐπιρρεάσθησαν. Τὸν χριστιανισμὸν ἤθελον νὰ

θεωρῶσιν ὡς μίαν τῶν πολλῶν θρησκειῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἀπέκρουον πᾶσαν τοιαύτην ἰδέαν, θεωροῦντες τὸν χριστιανισμὸν ὡς τὴν μόνην ἀληθῆ θρησκείαν, διὰ τοῦτο ἐκηρύχθησαν κατ' αὐτοῦ. Ἀπ' εὐθείας ἤρξαντο νὰ προσβάλλωσιν οἱ ἐθνικοὶ διὰ συγγραφῶν τὸν χριστιανισμὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ Β' αἰῶνος. Ὁ Λουκιανὸς μόνον ἐν παρόδῳ ἔσκωψεν ὡς μωρὰν τὴν πρὸς τὸν θάνατον περιφρόνησιν τῶν χριστιανῶν, ἥτις ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ὀνειροπολήσεων αὐτῶν περὶ ἀθανασίας, τὴν ἀθώαν αὐτῶν καὶ ἀδελφικὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀγαθότητα αὐτῶν, δι' ἧς ἐγίνοντο τὰ θύματα παντὸς ἀπατεῶνος. Ἰδίως ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς, παριστῶν τοῦτον μετὰ βίον πλήρη ἠθικῶν ἀποπλανήσεων προσερχόμενον πρὸς τοὺς χριστιανοὺς καὶ μεγάλων τιμῶν ἀξιούμενον, ἀλλ' ἔπειτα ἕνεκα παραβάσεως ἀσημάντων τινῶν διατάξεων ἀποκλειόμενον τῆς κοινωνίας αὐτῶν καὶ ῥίπτοντα ἑαυτὸν εἰς τὰς φλόγας καὶ καιόμενον, θέλει νὰ ἐμπαίξῃ ὡς ματαίαν τὴν περὶ ἀθανασίας πίστιν τῶν χριστιανῶν, τὴν πρὸς τὸ μαρτύριον προθυμίαν των, τὴν προσδοκίαν ἀνταμοιβῶν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, τὴν εἰλικρινῆ αὐτῶν ἀδελφικὴν ἀγάπην, καὶ τὴν εὐπιστίαν καὶ τὴν ἀποστροφὴν αὐτῶν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰς τέρψεις αὐτοῦ. Οἱ χριστιανοὶ σκώπτονται παρ' αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ Ἀλέξανδρος (25, 38), Περὶ ἀληθοῦς ἱστορίας (I, 12. 20. II, 4, 11), καὶ ἐν τῷ Φιλοπάτριδι, οὗτινος ἀμφιβάλλουσι τὴν γνησιότητα. Μετὰ περισκέψεως τοὐναντίον καὶ εὐφυῶς κατεσκευασμένη ὑπῆρξεν ἡ ἐμπαθὴς καὶ σφοδρὰ κατὰ τῶν χριστιανῶν προσβολὴ τοῦ συγχρόνου αὐτοῦ Κέλσου (ἤκμ. περὶ τὸ 140). Ὁ Κέλσος ἐν τῷ «Ἀληθεῖ λόγῳ» θεωρεῖ τὸν μὲν Χριστὸν ὡς ἰουδαῖόν τινα γόητα, τὴν δὲ χριστιανικὴν θρησκείαν ὡς μίγμα τι δεισιδαιμονίας ἰουδαϊκῆς, νέων τινῶν παραδοξολογιῶν, καί τινων ἀγαθῶν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δεδανεισμένων ἠθικῶν παραγγελμάτων καὶ τοὺς χριστιανοὺς νομίζει ὡς ὄχλον τετυφλωμένων ἀνθρώπων, οἵτινες διὰ τῶν μωριῶν των ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον ἀμαθεῖς, ἐγκληματίας, δούλους καὶ γυναῖκας καὶ παιδία προσελκύουσιν. Ὁ Κέλσος οὗτος ἐκτὸς τοῦ ἀληθοῦς λόγου εἶχε καὶ ἄλλα συγγράμματα φιλοπονήσει, ἐξ ὧν ὁ Ὠριγένης ἐγνώριζεν ὅτι ἦτο ἐπικούρειος (Κατὰ Κέλσ. ά, 8). Ἐν τῷ ἀληθεῖ λόγῳ ὅμως προσποιεῖται τὸν πλατωνικόν, ἴσως ὅπως

ἐνεργήσῃ περισσότερον παρὰ τοῖς εὐσεβέσιν ἐθνικοῖς. Ὁ ἀληθὴς λόγος διετηρήθη εἰς ἡμᾶς μόνον ἐν μέρει ἐκ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ Ὠριγένους. Ἐν αὐτῷ προσάγει κατὰ πρῶτον ἰουδαῖόν τινα προσβάλλοντα τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν, ἔπειτα δὲ ἐθνικόν τινα φιλόσοφον, ὅστις ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὡς ψευδῆ συγχρόνως καὶ τὸν ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸν χριστιανισμόν. Ὁ πόλεμος τοῦ Κέλσου εἶναι πνευματώδης, εὐφυὴς καὶ σαρκαστικός, ἀλλ' ἀνειλικρινής. Ἀναφορά τις, ἂν καὶ μὴ φανερῶς ἐκπεφρασμένη, ὑποδεικνύεται ἐν τῇ ὑπὸ Φιλοστράτου περὶ τὸ 230 συγγραφείσῃ βιογραφίᾳ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, καθ' ὅσον ἐν ταύτῃ ὁ δῆθεν φιλόσοφος οὗτος, ὅστις ἀναπλάσσεται ὡς τὸ ἰδεῶδες φιλοθέου τινὸς φιλοσόφου, καὶ ὡς διαπράξας θαύματα καὶ μεταρρυθμίσας τὰς ἐθνικὰς θρησκείας, ἀντιτίθεται τῷ Χριστῷ. Ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ συνέταξαν καὶ οἱ Νεοπλατωνικοὶ Πορφύριος (304) καὶ Ἰάμβλιχος (333) τὸν βίον τοῦ Πυθαγόρου. Ὁ αὐτὸς Πορφύριος συνέταξε καὶ 15 βιβλία κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἐν οἷς ἠθέλησε νὰ ἀποδείξῃ ἀντιφάσκοντα τὰ ἱερὰ βιβλία, ἀναφέρει δὲ καὶ τὴν μεταξὺ Πέτρου καὶ Παύλου ἔριν (Γαλ. β'.), θεωρεῖ τὴν τοῦ Δανιὴλ προφητείαν ὡς πρόρρησιν μετὰ τὰ γενόμενα, καὶ ἐλέγχει τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν. Κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ συνέγραψαν κατὰ τὸν Β' αἰῶνα καὶ ὁ κυνικὸς Κρήσκης καὶ ὁ Κορνήλιος Φρόντης. Καὶ ὁ ἐπίτροπος τῆς Βιθυνίας Ἱεροκλῆς, ὅστις κατὰ τὸν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ διωγμὸν εἶχε διὰ τῆς ὠμότητός του διακριθῇ, παρέβαλεν ἔν τινι συγγράμματι αὐτοῦ τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ θαύματα τοῦ Ἀπολλωνίου. Πρὸς τὰς προσβολὰς ταύτας κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἔμειναν ἀναπολόγητοι οἱ τῆς ἐποχῆς ταύτης χριστιανοί. Ἄνδρες σοφοί, οἱ μετὰ ταῦτα ἀπολογηταὶ κληθέντες, καθὼς ὁ Ἰουστῖνος, ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Τερτουλλιανός, ὁ Κλήμης, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἀρνόβιος καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ ῥηθήσονται τὰ δέοντα, δι' αὐτῶν τῶν ὅπλων τῆς ἐθνικῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας ὑπερήσπισαν εὐδοκίμως τὸν χριστιανισμόν. Οἱ ἀπολογηταὶ οὗτοι ἀπεδείκνυον τὸ ἀβάσιμον τῶν κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατηγοριῶν, τὴν λογικότητα αὐτοῦ, καὶ τὸ ἄλογον καὶ ἀνήθικον τῶν ἐθνικῶν θρησκειῶν. Ἐσπούδαζον δὲ νὰ ἀποδείξωσι τὴν μεταξὺ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀρίστων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος ὑφισταμένην ὡς πρὸς τὰ οὐσιώδη συμφωνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία. Αἱ ἀντιθέσεις αὐτῆς. Αἱρέσεις καὶ σχίσματα.

Πηγαί. — Hilgers. kritische Darstellung der Hæresien. Bonn. 1837. Huber, Philosophie der Kirchenvæter. Muenchen. 1859. Matter, Hist. crit. du gnosticisme. Paris 1843. Neander, Genetische Entwickelung der gnostischen Systeme. Berlin 1818. Gieseler Kirchengeschichte I. 1. 179. Baur, die christliche Gnosis. Ritter, Geschichte der christlichen Philosophie. Hamburg. 1841. Lipsius, der Gnosticismus. Leipzig. 1860. Martini, Geschichte des Dogmas von der Gottheit Christi. Rost. 1800. Dorner, Entwickelungsgeschichte der Lehre von der Person Christi. Stuttg. 1852. Doellinger, Kirchengeschichte. Μελετίου ἐκκλ. ἱστορία τομ. Α', σ. 138. Κοντογόνου ἐκκλ. ἱστορ. τομ. Α', σ. 148 καὶ 247

32.

Γενικὴ παρατήρησις.

Ἐπειδὴ τὸ εὐαγγέλιον διεδόθη τὸ πρῶτον μεταξὺ λαῶν πεπολιτισμένων, ἰδίως τῶν ἑλλήνων, τῶν ῥωμαίων καὶ τῶν ἰουδαίων, παρ' οἷς ἤκμαζον τὰ γράμματα, ἦτο ἑπόμενον ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἔμελλε νὰ ἐρευνηθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ. Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄνευ ἀγώνων καὶ ἀντιθέσεων. Δύο δὲ κινδύνους διέτρεχε πρὸ πάντων ἡ ἀνάπτυξις αὕτη, νὰ ἀποκλίνῃ ἢ εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν ἢ εἰς τὰς ἐθνικὰς θρησκευτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἀποπλάνησις ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ τὴν πνευματικότητα τοῦ χριστιανισμοῦ, καταβιβάζουσα αὐτὸν εἰς ἰουδαϊκήν τινα αἵρεσιν, ἡ δὲ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνάμιξις τῶν ἐθνικῶν θρησκευμάτων καὶ φιλοσοφημάτων ἠδύνατο νὰ διαστρέψῃ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀλήθειαν καὶ νὰ καταβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν πολυθεϊστικῶν θρησκευμάτων. Μεγάλως σφάλλουσιν ὅσοι νομίζουσιν ὅτι δῆθεν αἱ ποικίλαι αἱρέσεις τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας προῆλθον ἐκ τοῦ ὅτι ἐζήτησαν πολλοὶ νὰ ἐξηγήσωσι λογικῶς τὰ δόγματα, ὡς εἰ ἡ φιλοσοφικὴ ἐξέτασις τῶν δογμάτων ἰδίαζε μόνον τοῖς αἱρετικοῖς, μὴ ἦτο δὲ καὶ τὸ ἔργον τῶν σοφωτέρων τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων. Αἱ ὑποδειχθεῖσαι ἀποπλανήσεις ἔλαβον χώραν, καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐγέννησε τὰς ἰου-

δαϊζούσας αἱρέσεις, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας προῆλθον κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα αἱ γνωστικαὶ λεγόμεναι αἱρέσεις. Ἡ ἐκκλησία ἀκολουθοῦσα τὴν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν καὶ ὑπὸ τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἔμενεν ἐν αὐτῇ, ἐμπνεομένη, ἐζήτησε νὰ βαδίσῃ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο τούτων ἀντιθέσεων, ἀποκλείουσα ὡς αἵρεσιν πᾶσαν ἀνάπτυξιν διαστρέφουσαν τὸν χριστιανισμόν. Ὁσάκις ἡ ἀντίθεσις μὴ ἀναφερομένη εἰς δόγματα, περιωρίζετο εἰς ζητήματα τῆς εὐταξίας ἁπλῶς ἢ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ἐγεννᾶτο σχίσμα.

33.

Αἱ ἰουδαΐζουσαι αἱρέσεις.

Ἐπιφανίου αἱρ. 30. 19. Tertull. de præscript. 33. Εὐσεβίου ἐκκλ. ἱστορ. III, 7. A. Schliemann, Die Clementinen. Hamburg. 1844.

Αἱ ἀρχαιότεραι τῶν αἱρέσεων εἶναι αἱ ἰουδαΐζουσαι. Εἴδομεν ἀνωτέρω (§ 26), ὅτι ἡ πρώτη ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησία ἐπέμενε τὸν μωσαϊκὸν νόμον τηροῦσα. Τὴν τάσιν ταύτην, ἣ μονομερῶς ἠκολούθουν τινὲς τῶν ἐξ ἰουδαίων χριστιανῶν καὶ βραδύτερον, ἐντελῶς πρὸς τοὺς λοιποὺς χριστιανοὺς ἀντιτεθέντες, ἀπεκήρυξε μετὰ ταῦτα ἡ ἐκκλησία ἡ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἐθνικῶν συγκροτηθεῖσα. Τοιοῦτοι ἰουδαΐζοντες ἦσαν οἱ Ἐβιωνῖται (Ebjonim, πτωχοί, ταπεινοί). Ἦσαν δὲ ἰουδαῖοι, τοῦτο μόνον ἔχοντες μετὰ τῶν χριστιανῶν κοινόν, ὅτι ἀνεγνώριζον τὸν Χριστὸν ὡς Μεσσίαν. Κατὰ τὰ ἄλλα δὲν διέφερον τῶν λοιπῶν ἰουδαίων εἰ μὴ καθ' ὅσον εἶχον προσλάβει καί τινας τοῖς Ἐσσαίοις ἰδιαζούσας διδασκαλίας. Τὸν Χριστὸν ἐδέχοντο ὡς γεννηθέντα κατὰ φυσικὸν τρόπον, ἄνθρωπον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐμπνευσθέντα, καθὼς ἐνεπνεύσθησαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι προφῆται. Ἐκήρυττον τὸν Μωσαϊκὸν νόμον ὑποχρεωτικὸν (ἐξαιρουμένων τῶν θυσιῶν), ἀπεστρέφοντο τὸν ἀπόστολον Παῦλον ὡς ἀποστάτην καὶ πλάνον, καὶ ἤσκουν τὴν ἐσσαϊκὴν ἄσκησιν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ αὐστηρότητι. Ὡς εὐαγγέλιον μετεχειρίζοντο τὸ καθ' Ἑβραίους λεγόμενον, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ ἡμέτερον κατὰ

Ματθαῖον, ἀλλὰ μετηλλαγμένον διὰ προσθηκῶν καὶ ἀλλοιώσεων συμφώνων πρὸς τὴν διδασκαλίαν των. Συγγενεῖς τοῖς Ἐβιωνίταις ἦσαν οἱ Ναζωραῖοι. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔφερον τὸ πρῶτον πάντες οἱ χριστιανοί (Πράξ. κδ', 5). Οἱ Ναζωραῖοι μνημονεύονται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου καὶ τοῦ Ἐπιφανίου, καθ'οὓς ἐτίμων τὸν Παῦλον ὡς τὸν ἀπόστολον τῶν ἐθνῶν, ἀνεγνώριζον δὲ καὶ τὴν ὑπερφυσικὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γέννησιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ. Εἶχον δὲ καὶ οὗτοι ἴδιον εὐαγγέλιον, ὅπερ δὲν ἦτο τοσοῦτον διεφθαρμένον ὡς τὸ τῶν Ἐβιωνιτῶν. Τὸν μωσαϊκὸν νόμον ἐθεώρουν ὡς οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ τῶν Ἱεροσολύμων μόνον διὰ τοὺς ἐξ ἰουδαίων χριστιανοὺς ὑποχρεωτικόν. Τρίτη ἰουδαΐζουσα αἵρεσις ὑπῆρξεν ἡ τῶν Ἐλξαϊτῶν ἢ Ἐλκεσαίων (Bene el kessai, υἱοὶ τῆς κεκαλυμμένης δυνάμεως), οἵτινες συνεφώνουν κατὰ τὰς διδασκαλίας των κατὰ μέγα μέρος μετὰ τῶν Ἐβιωνιτῶν. Ἤσκουν δὲ μαγικὰς τέχνας, καὶ ἐδόξαζον ὅτι ἦτο ἐπιτετραμμένον ἐπὶ τῶν διωγμῶν νὰ προσποιῆταί τις ἄρνησιν τῆς πίστεως, ἤρκει μόνον νὰ διατηρῇ ἐν τῇ καρδίᾳ του τὴν πίστιν. Αἱ ἰουδαΐζουσαι αὗται αἱρέσεις ἔμενον περιωρισμέναι πάντοτε ἐν τῷ μεσημβρινοανατολικῷ μέρει τῆς Παλαιστίνης. Ἐν ἄλλαις χώραις φαίνεται ὅτι ἢ παντάπασιν δὲν ἦσαν ἐξηπλωμέναι ἢ ὀλίγους μόνον εἶχον ὀπαδούς. Τὰς ἰδέας τῶν αἱρέσεων τούτων εὑρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις Κλημεντίοις ἢ ὁμιλίαις τοῦ Κλήμεντος, ὧν ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς ἐν Ῥώμῃ περὶ τὸ τέλος τοῦ Β' αἰῶνος ἀκμάζων, ζητεῖ ὑπὸ τὸ σεβαστὸν ὄνομα τοῦ πρώτου ἐπισκόπου Ῥώμης Κλήμεντος καὶ διὰ τοῦ στόματος τοῦ Πέτρου, ὃν ἐκεῖνος δῆθεν συνοδεύει, καταγράφων τὰ κηρύγματα αὐτοῦ, νὰ καταπολεμήσῃ πάσας τὰς αὐτῷ ἐσφαλμένας δοκούσας διαμορφώσεις τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου, τοὺς Γνωστικούς, τοὺς Μοντανιστάς, τὸν χιλιασμόν, τὴν ὑποστατικὴν περὶ Τριάδος διδασκαλίαν, καὶ νὰ δείξῃ ὅτι ὁ ἀληθὴς χριστιανισμὸς ἐδιδάχθη παρὰ μόνου τοῦ Πέτρου, σωζόμενος παρὰ τοῖς Ἐλκεσαίοις. Κατ' αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀπεκαλύφθη ἀπ' ἀρχῆς τοῖς ἀνθρώποις, διότι τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα (ἡ σοφία, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐν μορφῇ ἀνθρώπου (Ἀδάμ, Ἐνώχ, Νῶε, Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, Μωσῆς, Ἰησοῦς) ὡς ὁ ἀληθὴς προφήτης τὴν αὐτὴν πάντοτε ἐδίδαξεν ἀλή-

θειαν. Καθὼς δὲ ἐν γένει ὁ κόσμος ἀναπτύσσεται ἐν ἀντιθέσεσιν, οὕτω παρὰ τὸν ἀληθῆ προφήτην πάντοτε συνυπῆρχον καὶ ψευδεῖς προφῆται (γεννητοὶ γυναικῶν), διαστρέφοντες τὴν ἀλήθειαν. Τοιουτοτρόπως ὁ ἀρχικὸς μωσαϊσμὸς εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος φθάνει εἰς τὴν μακαριότητα δι᾽ ἀποχῆς ἀπὸ τοῦ κρέατος, δι᾽ αὐστηρῶν ἐν γένει νηστειῶν καὶ διὰ τῆς πτωχείας. Αἱ θυσίαι ἀπορρίπτονται.

34.

Γνωστικαὶ αἱρέσεις. Γενικαὶ ἀρχαὶ αὐτῶν.

Εἰρηναίου κατὰ αἱρέσεων. Hippolyti Hæresium refutatio. Tertulliani de præscriptionibus hæreticorum. Ἐπιφανίου κατὰ αἱρέσεων. Θεοδωρήτου περὶ αἱρετικῆς κακομυθίας. Πλωτίνου πρὸς τοὺς Γνωστικούς.

Πολὺ πλέον τῶν ἰουδαϊζουσῶν αἱρέσεων ἐξηπλώθησαν καὶ πολὺ κινδυνωδέστεραι ἀπέβησαν τῇ ἐκκλησίᾳ αἱ γνωστικαὶ αἱρέσεις, αἱ γεννηθεῖσαι ἐκ τῆς τάσεως φιλοσοφικῶς μεμορφωμένων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐσπούδαζον νὰ διαμορφώσωσι τὸν χριστιανισμὸν εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα, συνδυάζοντες αὐτὸν μετὰ τῶν τότε γνωστῶν φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν συστημάτων. Ὠνομάζοντο δὲ οὗτοι γνωστικοί, διότι ἐφρόνουν, ὅτι εἶχον δῆθεν μόνοι αὐτοὶ ἀληθῆ περὶ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν πραγμάτων ἐν γένει γνῶσιν, περὶ ὧν οἱ λοιποὶ πτωχά τινα καὶ εὐτελῆ ἐγίνωσκον. Ἐν τοῖς γνωστικοῖς συστήμασιν, εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ὁποίων, καθὼς ἐν γένει εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν πλείστων φιλοσοφημάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης, εἰργάσθη μᾶλλον ἡ φαντασία, ἢ ἡ αὐστηρὰ λογική, ἐπικρατεῖ ἢ ὁ νεοπλατωνισμός, ἢ αἱ ἀνατολικαὶ θρησκεῖαι, καὶ πρὸ πασῶν ὁ παρσισμὸς μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀρχῶν τῶν ὄντων (Ὁρμοὺσδ, Ἀριμὰν) ἢ ἡ ἰουδαϊκὴ μυστικὴ θεολογία (καββάλα). Σχεδὸν κοιναὶ εἰς πάντα ταῦτα τὰ φιλοσοφήματα καὶ θρησκεύματα ἰδέαι ἦσαν αἱ ἑξῆς. Ὁ ὕψιστος Θεὸς δὲν εἶναι ὁ ἄμεσος δημιουργὸς τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ κόσμος ἐφαίνετο εἰς τοὺς φιλοσόφους τῶν χρόνων τούτων ἄγαν ἀτελής, καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔργον τοῦ ὑψίστου Θεοῦ· διὰ τοῦτο διέκρινον ἀπὸ τούτου τὸν δημιουργόν. Ἤδη ὁ

Πλάτων (ἐν Τιμ. 41) λέγει, ὅτι μόνον τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπὸ Θεοῦ δοθέν. Καὶ ὁ Φίλων ἐδόξαζεν, ὅτι τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐπλάσθη ὑπὸ ἀγγέλων. Τὸ δὲ κακὸν, οὗτινος ἡ πηγὴ λίαν ἀπησχόλει τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους φιλοσοφοῦντας, παρῆγον ἔκ τινος πονηρᾶς ἀρχῆς ἀπολύτως ἀντιτεθειμένης πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὁ Πλούταρχος (περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος 45) λέγει, ὅτι « τοῖς πλείστοις καὶ σοφωτάτοις δοκεῖ ἀπὸ δυοῖν ἐναντίων ἀρχῶν καὶ δυοῖν ἀντιπάλων δυνάμεων ὅ,τε βίος μικτὸς, ὅ,τε κόσμος ἀνώμαλος καὶ ποικίλος γέγονε, καὶ μεταβολὰς πάσας δεχόμενος. » Ὁμοίως ὁ μεταρρυθμιστὴς τῆς θρησκείας τῶν Περσῶν Ζοροάστρης δύο παρεδέχετο ἀρχὰς τῶν ὄντων, τὸν Ὀρμοὺσδ, ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τὸν Ἀριμὰν, ἀρχὴν τοῦ κακοῦ. Καὶ κατὰ τὴν αἰγυπτιακὴν θρησκείαν ὁ Ὄσιρις εἶναι ἡ ἀγαθὴ ἀρχὴ, ὁ Τυφὼν ἡ κακὴ, ἡ δὲ Ἶσις ἡ μεσάζουσα. Διὰ τῆς μετὰ τῶν ἰδεῶν τούτων ἀναμίξεως τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν ἐγεννήθησαν τὰ γνωστικὰ συστήματα. Τὸν δυαδισμὸν τοῦτον ἀποδέχονται πάντα σχεδὸν τὰ γνωστικὰ συστήματα. Κατ' αὐτὰ λοιπὸν εἰς τὸν Θεὸν ἀντιτίθεται αἰωνία τις ἄμορφος ὕλη, ἥτις εἶναι συνάμα ἡ ἕδρα καὶ ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ. Ὁμοίως κοινὰ αὐτοῖς ἦσαν ἡ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπόρροια τῶν κατωτέρων θείων ὄντων ἢ αἰώνων,[1] οἵτινες οἰκοῦσι τὸ βασίλειον τοῦ φωτὸς, εἰς τὸ ὁποῖον ἀντίκειται τὸ βασίλειον ἢ πλήρωμα τοῦ σκότους τὸ ἐκ τῶν πονηρῶν αἰώνων συγκροτούμενον τῶν ἀπορρευσάντων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κακοῦ· ἡ μόρφωσις τοῦ κατωτέρου ὁρατοῦ κόσμου διὰ τοῦ δημιουργοῦ, αἰῶνός τινος ἀπὸ τοῦ θείου πληρώματος ἀπορρεύσαντος ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ πεμφθέντος καὶ ὁ προορισμὸς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, αἵτινες ἐξέπεσον εἰς τὴν ὕλην ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς πατρίδος των, τοῦ πληρώματος, καὶ ἀνεμίχθησαν μετ' αὐτῆς, πρέπει δὲ νὰ ἀπελευθερωθῶσι κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῶν σωμάτων διὰ τῆς πρὸς τὸ ἐν αὐτοῖς ἐγκείμενον κακὸν πάλης, καὶ οὕτως κεκαθαρμέναι νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ φωτός. Τὸν Θεὸν τῆς Π. Δ. θεωροῦσι πάντες οἱ γνωστικοὶ ὡς τὸν ἐσφαλμένως ὡς

[1] Αἰῶνες ὠνομάσθησαν οἱ κατώτεροι θεοὶ ἵνα δειχθῇ ἡ κατὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα διαδοχικὴ γέννησις αὐτῶν.

Θεὸν νομισθέντα δημιουργόν, τὸν δὲ ἰουδαϊσμὸν ὡς τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ. Κατὰ τοὺς πλείστους αὐτῶν εἶναι ὁ δημιουργὸς ἀγαθόν τι ὄν, πλὴν περιωρισμένον καὶ τῷ Θεῷ ὑποκείμενον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἰουδαϊσμὸς ἐθεωρεῖτο ὡς προπαρασκευή τις εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἦσαν ὅμως τινὲς ἐξ αὐτῶν, οἵτινες ἐκήρυττον τὸν δημιουργὸν ὡς κακόν τι ὂν ἐχθρικῶς πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς διακείμενον. Οὗτοι κατεφρόνουν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Π. Δ. ὡς ἀπάτης ἀπὸ σκοποῦ γενομένης, δι' ἧς ὁ δημιουργὸς ἠθέλησε νὰ ἀποπλανήσῃ τοὺς ἀνθρώπους περὶ τῆς ἀνωτέρας αὐτῶν καταγωγῆς. Πάντες οἱ γνωστικοὶ συνεφώνουν, ὅτι ὁ ὕψιστος Θεὸς ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἦτο αἰών τις ἀνώτατος, κατελθὼν ἀπὸ τοῦ πληρώματος, καὶ ἀπολυτρώσας τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἦσαν δοκηταί, τ. ἐ. ἐδίδασκον, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἐγένετο πράγματι ἄνθρωπος, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον, ὅτι ἄρα μόνον ἐδόκει ἔχων σάρκα, καὶ ὅτι πᾶσαι αὐτοῦ αἱ σωματικαὶ λειτουργίαι καὶ παθήσεις ἦσαν μόνον φαινομενικαί, ἢ ἐδίδασκον, ὅτι ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων κόσμων αἰθέριόν τι πνευματικὸν σῶμα. Καὶ ἐκεῖνοι δὲ ἐκ τῶν γνωστικῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν δοκηταί, παρεδέχοντο πρόσκαιρόν τινα σύνδεσμον τοῦ αἰῶνος Χριστοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ κατὰ τὸ ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισμα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κακὸν παρῆγον ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς συνδέσμου, διὰ τοῦτο ἡ ἠ θ ι κ ὴ τῶν γνωστικῶν διδασκαλία προσέλαβε χαρακτῆρα παρὰ φύσιν αὐστηρᾶς ἐγκρατείας, ἐνῷ παρά τισιν γνωστικαῖς αἱρέσεσι τὸ μῖσος κατὰ τοῦ δημιουργοῦ καὶ τοῦ νόμου αὐτοῦ ἐγέννησεν ἀντινομισμὸν ἢ περιφρόνησιν πάσης ἠθικότητος καὶ παντὸς νόμου. « Αἱρέσεις, λέγει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Στρωμ. γ', 529) ἢ ἀδιαφόρως ζῆν διδάσκουσιν, ἢ τὸ ὑπέρτονον ἄγουσαι, ἐγκράτειαν διὰ δυσσεβείας καὶ φιλαπεχθημοσύνης καταγγέλλουσι. » Τινὲς ἤθελον χωρὶς ἐξωτερικοῦ χωρισμοῦ νὰ ἱδρύσωσιν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας εἶδός τι χριστιανικῆς μυστικῆς διδασκαλίας, κρύπτοντες ὑπὸ τὸ κάλυμμα ἀορίστων θρησκευτικῶν ἐκφράσεων τὰς γνωστικὰς αὐτῶν δοξασίας, καὶ ἐθρήνουν, διότι ἄνευ λόγου ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Τὰς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ διαφορὰς ἐθεώρουν ἀναγκαίας, διότι κατ' αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι πάντες ὁμότιμοι, τῶν

μὲν ὑλικῶν, τῶν δὲ ψυχικῶν, τῶν δὲ πνευματικῶν ὄντων. Εἰς τὴν φανερὰν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας ἀντέτασσον μυστικήν τινα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων εἰς ἐκλεκτούς τινας ἐμπιστευθεῖσαν παράδοσιν. Τὴν ἁγίαν Γραφὴν μετεχειρίζοντο λίαν ἐλευθέρως· διότι οὐ μόνον διέστρεφον τὴν ἔννοιαν πολλῶν χωρίων αὐτῆς, ἀλλ' ἀπέρριπτον καὶ ὁλόκληρα βιβλία τῆς Κ. Δ., ἔπλασσον νέα νόθα, ἐκολόβουν δὲ καὶ παρήλλασσον τὰ γνήσια. Ἐπειδὴ δὲ ἐκυμαίνοντο εἰς ἀοριστίας καὶ ἡ διδασκαλία των δὲν προσελάμβανεν ὡρισμένην τινὰ διατύπωσιν, οἱ πλεῖστοι αὐτῶν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σχηματίσωσιν ὡρισμένον τι ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα. Τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν τῶν χριστιανῶν καὶ τὰ μυστήρια ἢ ἀπέρριπτον ἐντελῶς ὡς μὴ ἁρμόζοντα εἰς αὐτοὺς ὡς πνευματικούς, ἢ ἀπέδιδον αὐτοῖς ἄλλην ἔννοιαν ἢ τὴν τῆς ἐκκλησίας. Οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ ἐθεωροῦντο παρ' αὐτῶν ὡς ψυχικοί τινες, περιωρισμένοι καὶ τυφλῶς πιστεύοντες ἄνθρωποι, ἐνῷ αὐτοὶ ἦσαν οἱ πνευματικοί, οἱ γνωστικοί, οἱ τέλειοι.

35.

Οἱ πρόδρομοι τῶν γνωστικῶν. Σίμων Μάγος. Νικολαῖται. Κήρινθος.

Οἱ γνωστικοὶ τῆς Κ. Δ. Πράξεων ή, 9, 10. Ἰουστίνου Α' ἀπολογ. 26. 56. Εἰρηναίου κατὰ αἱρ. I, 27 καὶ II Προοιμ. Ἀποκάλ. β', 6. 14. 15. Εἰρηναίου κατὰ αἱρ. I, 26. III, 11. Tertulliani de præscript. hær. 16. Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. II, 490. Neander Gnostische Systeme 1818. Paulus, Historia Cerinthi ἐν τοῖς Introductiones in N. T. capita selectiora. Jenae 1799. 8.

Ἤδη οἱ ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Ἰωάννης ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ νουθετήσωσι τοὺς χριστιανοὺς νὰ προσέχωσιν ἀπὸ τῶν γνωστικῶν ἀποπλανήσεων. Οὕτως ὁ Παῦλος πρὸς Κολασαεῖς γράφων, συνιστᾷ αὐτοῖς νὰ μὴ πείθωνται εἰς ψευδοδιδασκάλους προσποιουμένους ταπεινοφροσύνην, καὶ διδάσκοντας περὶ θρησκείας ἀγγέλων καὶ περὶ πραγμάτων ἐν γένει ὑπερβαινόντων τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν (ἃ μὴ ἑώρακεν, ἐμβατεύων. Κολ. β', 18). Τῷ δὲ Τιμοθέῳ προλέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἔμελλόν τινες νὰ ἀποστῶσι τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις, οἵτινες

θέλουσι κωλύει τὸν γάμον, θέλουσι δὲ ἐπιτάσσει ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς (Α΄ Τιμοθ. δ΄, 1—5). Καὶ τῷ Τίτῳ συμβουλεύει νὰ μὴ προσέχῃ ἰουδαϊκοῖς μύθοις καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν· διότι πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς, τοῖς δὲ μεμιασμένοις οὐδὲν καθαρόν (Τίτ. ά, 14. 15). Ὁ Ἰωάννης καταπολεμεῖ ψευδοπροφήτας, οἱ ὁποῖοι ἐφρόνουν ὅτι κατὰ δόκησιν μόνον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνηνθρώπησε (Πρβλ. Α΄ Ἰωάννου δ΄, 1-4). Ἀλλὰ τὰ πρῶτα ταῦτα δοκίμια γνωστικῶν συστημάτων καὶ αἱ ἀρχαὶ αὗται γνωστικῶν αἱρέσεων κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους εἶναι σκοτειναὶ καὶ ἀβέβαιαι. Ὡς πρόδρομος τῶν γνωστικῶν δύναται βεβαίως νὰ θεωρηθῇ ὁ ἐκ Σαμαρείας Σίμων, ὃν ἀνεφέραμεν καὶ ἀλλαχοῦ μεταξὺ τῶν ψευδομεσσιῶν τῶν Σαμαρειτῶν (§ 18). Οὗτος ἐκήρυττεν ἑαυτὸν ὡς δύναμιν ἀπορρεύσασαν ἀπὸ τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, τὴν δὲ σύζυγόν του Ἑλένην ὡς τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου, ἥτις ἐπίσης ἀπέρρευσεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐδεσμεύθη εἰς τὴν ὕλην, ἀφ' ἧς αὐτὸς ἔμελλε νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτήν. Ὁ Σίμων οὗτος ἐγένετο χριστιανὸς βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ διακόνου Φιλίππου. Ζητήσας δὲ νὰ λάβῃ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ χρήμασιν, ἠλέγχθη ὑπὸ τοῦ Πέτρου. Βραδύτερον λέγεται, ὅτι ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἐκεῖ δεισιδαιμονίας ἐπέτυχε νὰ νομισθῇ ὡς θεός. Ἀλλὰ ἀλλαχοῦ (§ 18) παρετηρήσαμεν, ὅτι ἡ εἴδησις αὕτη εἶναι ἡμαρτημένη. Κατά τινας αὐτὸς ὁ Σίμων δὲν εἶχε προσλάβει εἰς τὸ σύστημά του χριστιανικόν τι, ἀλλ' ἡ κατ' αὐτὸν ὀνομασθεῖσα αἵρεσις τῶν Σιμωνιανῶν εἶχεν ἤδη παρενείρει τὸν Χριστὸν ἐν τῷ συστήματι αὐτῆς, διδάσκουσα, ὅτι ὁ αὐτὸς εἷς Θεός, ἢ ὁ Λόγος αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη τοῖς Σαμαρείταις ὡς πατήρ, τοῖς δὲ Ἰουδαίοις ὡς υἱὸς καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὡς ἅγιον πνεῦμα ἐν τῷ Σίμωνι. Οἱ σύγχρονοι τῷ Σίμωνι γενόμενοι ἐν Σαμαρείᾳ Δοσίθεος καὶ Μένανδρος, ὡς μηδέποτε γενόμενοι χριστιανοί, δὲν δύνανται νὰ ἀριθμηθῶσι μετὰ τῶν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἀναφανέντων αἱρετικῶν (Περὶ αὐτῶν ὅρα § 18). Καὶ οἱ Νικολαῖται οἵτινες ἐθεώρουν ὡς ἀρχηγὸν ἑαυτῶν τὸν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων προχειρισθέντα διάκονον Νικόλαον, ἦσαν γνωστικίζουσά τις αἵρεσις, διδάσκουσα ὅτι πρέπει νὰ παραχρῆταί τις τῇ σαρκί, τ. ἔ.

νὰ παραδίδηται εἰς τὴν ἀκολασίαν, καὶ τοιουτοτρόπως νὰ καταστρέφῃ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος. Οὗτοι πιθανῶς εἶναι οἱ ἐν τῇ ἀποκαλύψει (β', 6. 15) μνημονευόμενοι Νικολαῖται ἢ μαθηταὶ τοῦ Βαλαάμ. Νικόλαος φαίνεται ὅτι εἶναι μετάφρασις τοῦ ταὐτοσημάντου Βαλαάμ (Bala am νικᾶν τὸν λαόν). Ἐπίσης καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Κηρίνθου, ὅστις ἤκμασε περὶ τὸ τέλος τοῦ Α' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' αἰῶνος, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Εἰρηναῖος λέγει (κατὰ αἱρ. III, 3), ὅτι ἐν Ἐφέσῳ συνηντήθη μετὰ τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ὑπῆρχον ἀναμεμιγμέναι γνωστικαὶ καὶ ἰουδαϊκαὶ ἐβιωνιτικαὶ δοξασίαι. Τὰ δόγματα αὐτοῦ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου διὰ τοῦ δημιουργοῦ καὶ περὶ τῆς ἑνώσεως τοῦ οὐρανίου λόγου μετὰ τοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ εἶναι γνωστικά, ἀλλ' ἐναντίον τῆς γενικῆς διδασκαλίας τῶν γνωστικῶν ἀπέδιδεν ὁ Κήρινθος καὶ εἰς μέρος τι τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου δύναμιν ὑποχρεωτικήν. Συνάμα δὲ ἐδίδασκεν, ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῶν αἰώνων θέλει ἱδρυθῇ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ χίλια ἔτη διαρκέσει ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὰς μαρτυρίας τοῦ Εἰρηναίου (κατὰ αἱρ. III, 11) καὶ ἄλλων ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ κατὰ τῶν δοξασιῶν τοῦ Κηρίνθου. Οἱ Κηρινθιανοὶ παρεδέχοντο μόνον τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, ἀπέρριπτον δὲ ἰδίως τὸ κατὰ Ἰωάννην καὶ τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Παύλου. Σημειωτέον, ὅτι τὸν χιλιασμὸν ἢ τὴν χιλιετηρίδα παρεδέχοντο ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ πολλοὶ ἄλλοι χριστιανοὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, στηριζόμενοι εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν ά, 2. 3. Ὁ Ἰουστῖνος καὶ ὁ Εἰρηναῖος ἐθεώρουν τὴν χιλιετηρίδα ταύτην ὡς προπαρασκευήν τινα διὰ τὴν μέλλουσαν ζωήν. Περὶ τούτου ῥηθήσονται πλειότερα ἀλλαχοῦ.

36.

Οἱ ἐπισημότεροι γνωστικοί. Βασιλείδης, Σατουρνῖνος, Οὐαλεντῖνος.

Κλήμ. Ἀλεξανδρ. στρωμ. III, 340. Εἰρηναίου κατὰ αἱρέσ. I, 1. 24. Ἐπιφανίου 231 καὶ 24.

Ἀλλ' οἱ ἐπισημότατοι γνωστικοὶ ὑπῆρξαν οἱ ἑπόμενοι. Πρῶτος ὁ Βασιλείδης, ὅστις κατήγετο ἐκ Συρίας, ἐδίδαξε δὲ ἐν

Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τὸ 125 μ. Χ. Αἱ κυριώτεραι διδασκαλίαι αὐτοῦ εἶναι αἱ ἑξῆς. Ἀπὸ τοῦ ἀκατονομάστου ἀρχικοῦ ὄντος ἀπέρρευσαν 7 δυνάμεις, αἵτινες μετ' ἐκείνου ἀποτελοῦσι τὴν πρώτην μακαρίαν ὀγδοάδα, ὅθεν ἐγεννήθησαν ἀλληλοδιαδόχως 365 πνευματικὰ βασίλεια, ὧν ἕκαστον συνέκειτο ἐξ 7 αἰώνων. Τὸ σύνολον τῶν βασιλείων τούτων ἐξέφραζεν ὁ Βασιλείδης διὰ τῆς συμβολικῆς λέξεως ἀβρασὰξ, τῶν γραμμάτων τῆς ὁποίας ἡ ἀριθμητικὴ σημασία ἀποτελεῖ τὸν ἀριθμὸν 365.[1] Τὸν κατώτερον ὁρατὸν κόσμον ἐμόρφωσεν ὁ ἄρχων, ὁ θεὸς τῶν ἰουδαίων, ὅστις ἵσταται ἐπὶ κορυφῆς τῶν 7 ἀγγέλων τοῦ κατωτάτου πνευματικοῦ βασιλείου, ἀναμίξας σπέρματα τοῦ πνευματικοῦ βασιλείου μετὰ τῆς ὕλης τῆς ἀνηκούσης εἰς τὸ βασίλειον τοῦ σκότους. Ὅπως ἀπολυτρώσῃ τὰς ἐν τῇ ὕλῃ δεδεσμευμένας ψυχὰς, ἀπεστάλη ἡ ἀνωτάτη θεία δύναμις, ὁ νοῦς, ὅστις ἡνώθη μετὰ τοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ κατὰ τὸ βάπτισμα, ἀπεκάλυψε δὲ εἰς τὰ πεπτωκότα πνευματικὰ ὄντα, τῶν ὁποίων ἡ κάθαρσις γίνεται διὰ συνεχῶν μετεμψυχώσεων, τὸν εἰς αὐτὰ μέχρι τότε κεκρυμμένον Θεὸν, καὶ ἤγαγεν αὐτὰ εἰς συνείδησιν τῆς θείας αὐτῶν καταγωγῆς. Οἱ μεταγενέστεροι Βασιλειδιανοὶ, τοὐλάχιστον μέρος αὐτῶν, ἐδίδασκον δοκητικῶς, ὅτι οὐχὶ ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ Σίμων ὁ Κυρηναῖος ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐκείνου ἐσταυρώθη, διὰ τοῦτο συνεχώρουν τὴν ἄρνησιν τοῦ ἐσταυρωμένου, καί τινες αὐτῶν ἐνόμιζον, ὅτι ὡς τέλειοι ἀπηλλαγμένοι ὄντες τοῦ νόμου, ἠδύναντο ἀδεῶς νὰ πληρῶσι τὰς σαρκικὰς αὐτῶν ἐπιθυμίας. Τὸν δοκητισμὸν ἐδίδασκε καὶ ὁ Σατουρνῖνος ἐν Ἀντιοχείᾳ, σύγχρονος τοῦ Βασιλείδου, μετὰ τοῦ συστήματος τοῦ ὁποίου μεγάλην ἔχει ὁμοιότητα τὸ αὐτοῦ. Τὰ ἀπὸ τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἀπώτατα κείμενα 7 πνεύματα, οἱ 7 πλανῆται, ἐν οἷς ἀνῆκε καὶ ὁ δημιουργὸς, ὁ θεὸς τῶν Ἰουδαίων,

1

α =	1
β	2
ρ	100
α	1
σ	200
α	1
ξ	60
	365

ἐσχημάτισαν τὸν κατώτερον κόσμον καὶ ἔπλασαν ἐκ τῆς ὕλης τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ὁ Θεὸς διὰ σπινθῆρός τινος τῆς δυνάμεώς του ἐζωογόνησε. Κατὰ τῶν τῷ Θεῷ συγγενῶν τούτων ἀνθρώπων ἀντέταξεν ὁ σατανᾶς γένος τι ὑπ' αὐτοῦ ἐμπνευσθέντων ὑλικῶν ὄντων. Ὁ Θεὸς ἔπεμψε τὸν ἀνώτατον αἰῶνα, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐνισχύσῃ αὐτοὺς κατὰ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων. Οἱ Σατουρνιανοὶ ἀπεῖχον τοῦ γάμου καὶ τῆς παιδοποιίας, διότι ἐθεώρουν ταῦτα ὡς ἔργα τοῦ σατανᾶ. Διὰ τοῦ ἐπιμελῶς μεμορφωμένου συστήματός του ἐγένετο καὶ ὁ Οὐαλεντῖνος, διδάσκων περὶ τὸ 140 ἐν Ῥώμῃ, ἱδρυτὴς ἐπισημοτάτης γνωστικῆς αἱρέσεως. Εἰς τὰ ἑλληνικὰ φιλοσοφήματα ἀποκλίνων, ἀπέφυγε τὸν δυαδισμὸν ἄλλων γνωστικῶν. Θέτων ἐπὶ κορυφῆς τῶν θεογονικῶν καὶ κοσμογονικῶν αὐτοῦ ἀναπτύξεων πρώτην τινὰ ἀρχὴν, τὸν βυθὸν, ἐδίδασκεν, ὅτι ἀπὸ τούτου ἀπέρρευσε βαθμηδὸν σειρά τις ἀρρένων καὶ θηλέων αἰώνων (συζυγίαι). Οἱ αἰῶνες οὗτοι εἶναι αἱ ὡς ὑποστάσεις θεωρούμεναι ἰδέαι, τὰ πρότυπα πάσης φυσικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Ἄμορφόν τι ὄν, ἀπὸ τῆς σοφίας, τοῦ τελευταίου τούτου αἰῶνος, γεννηθὲν, ἡ ἐνθύμησις ἢ ἐπιθύμησις (Hahakmoth ἀχαμὼθ), ἐκπεσὸν ἀπὸ τοῦ πληρώματος, ἔπλασεν ἐκ ψυχικῆς ὕλης τὸν δημιουργὸν, ὅστις μετὰ ταῦτα ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ὡς ἀτελὲς ἀπεικόνισμα τοῦ πληρώματος. Ἐν τούτῳ εἶναι μεμιγμένα τρία στοιχεῖα, τὸ πνευματικὸν, τὸ ψυχικὸν καὶ τὸ ὑλικόν. Ὁ δημιουργὸς οὗτος εἶναι ὁ θεὸς τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ὅστις ἐπηγγείλατο τοῖς ἑαυτοῦ ψυχικόν τινα Μεσσίαν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἔπειτα ἡνώθη ἐν τῷ βαπτίσματι ὁ αἰὼν Ἰησοῦς ἢ ὁ Σωτὴρ, καὶ ἐτέλεσε τὴν ἀπολύτρωσιν, ἐλευθερώσας τὰς πνευματικὰς φύσεις ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Ἡ ἐκκλησία εἶναι, ὅπως πρότερον ὁ ἰουδαϊσμὸς, καθίδρυμα μόνον διὰ τοὺς ψυχικοὺς προωρισμένον. Μόνον δὲ αἱ πνευματικαὶ φύσεις, αἵτινες ἀναγκαίως γίνονται μακάριαι, τ. ἔ. ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸ πλήρωμα, γινώσκουσιν ὡς Οὐαλεντινιανοὶ τὸν σωτῆρα καὶ συνάζονται περὶ αὐτόν. Τὸ τέλος τοῦ κόσμου θέλει εἶναι ἡ ἀποκατάστασις πάντων· αἱ πνευματικαὶ φύσεις θέλουσιν εἰσέλθει μετὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Ἀχαμὼθ εἰς τὸ πλήρωμα, ὁ δὲ δημιουργὸς

θὰ ἀπολαύσῃ μετὰ τῶν δικαίων ψυχικῶν ἐν τῷ μέσῳ κόσμῳ (τόπῳ τῆς μεσότητος) ἐγγὺς τοῦ πληρώματος περιωρισμένης τινὸς μακαριότητος, ἡ δὲ ὕλη μετὰ τοῦ κακοῦ θὰ καταστραφῇ διὰ πυρός. Ὁ Οὐαλεντῖνος εἶχε πολλοὺς ὀπαδούς. Ἡ αἵρεσίς του διήρκεσε μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος.

37.

Ἄλλοι γνωστικοί.

Εἰρηναίου κατὰ αἱρ. I. 25, 28. Κλήμ. στρωμ. III, 547. 511. Ὠριγένους κατὰ Κέλσου VI, 24. Θεοδωρήτου αἱρετ. κακομ. I, 14. Ἐπιφανίου 27. 38. Εὐσεβίου ἐκκλ. ἱστορ. IV, 7.

Τοῦ Οὐαλεντίνου μαθηταὶ ὑπῆρξαν ὁ Σεκοῦνδος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Ἡρακλέων, ὁ Κολόρβασος καὶ ὁ Μάρκος, οἵτινες διαφόρως ἐτροποποίησαν τὸ σύστημα τοῦ διδασκάλου αὐτῶν. Ὁ Μάρκος μετεχειρίζετο πρὸς παράστασιν τοῦ οὐαλεντινιανοῦ συστήματος τῶν γεννήσεων τῶν αἰώνων τὰ γράμματα καὶ τὴν ἀριθμητικὴν αὐτῶν σημασίαν. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ Μαρκοσιανοὶ ἦσαν λίαν ἐξηπλωμένοι ἐν τῇ δύσει. Εἰς τοῦτο τὸ γένος τῶν γνωστικῶν ἀνῆκε καὶ ὁ διάσημος Σύρος Βαρδησάνης ἐν Ἐδέσσῃ, ἂν καὶ δὲν ἐχωρίσθη ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, τοὐναντίον δὲ ἐζήτει νὰ παραστήσῃ ἑαυτὸν ἐνώπιον αὐτῆς ὡς ὀρθόδοξον. Αἱ πρακτικαὶ συνέπειαι τῆς γνωστικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ὕλης ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου Τατιανοῦ, οὗτινος οἱ ὀπαδοὶ ἐγκρατῖται καλούμενοι, ἀπεῖχον τοῦ γάμου, τοῦ οἴνου καὶ τοῦ κρέατος. Ἐν τῷ συστήματι τῶν Ὀφιτῶν ὁ Ἰαλδαβαὼθ (**Jalda bahuth** υἱὸς τοῦ χάους) εἶναι ὁ πονηρὸς θεὸς τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ὁ ποιητὴς τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ σοφία, εἷς τῶν ἀνωτέρων αἰώνων, ἤγειρε τοὺς ἀνθρώπους διὰ τοῦ ὀφιομόρφου πνεύματος κατὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ Ἰαλδαβαὼθ, ὥστε ἔφαγον ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. Τοιουτοτρόπως ἐλλαμφθέντες, προσεκολλήθησαν εἰς τὸν ὕψιστον Θεὸν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐρρίφθησαν ὑπὸ τοῦ ὀργισθέντος δημιουργοῦ τοῦ κόσμου εἰς τὸν φωτεινὸν τοῦτον κόσμον. Ἡ σοφία ἢ ὁ οὐράνιος Χριστὸς ἡνώθη μετὰ τοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ, τοῦ Μεσσίου τοῦ Ἰαλδαβαὼθ, ὅστις κατώρθωσε τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ διὰ τῶν αὐτῷ ἀφωσιωμένων ἰουδαίων. Καὶ

κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ὁ σκοπὸς τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν φωτεινῶν σπερμάτων (τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων) ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ κατωτέρου κόσμου καὶ ἡ ἀνύψωσις αὐτῶν εἰς τὸ βασίλειον τῶν αἰώνων. Μέρος τῶν ὀφιτῶν ἐτίμων τὸν ὄφιν, ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ὁποίου ἡ σοφία ἢ ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἐφάνη τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τῇ παραδείσῳ, καὶ ἐκ τούτου ἔλαβεν ἡ αἵρεσις πᾶσα τὸ ἑαυτῆς ὄνομα. Ὁ Ὠριγένης ἐγνώριζεν ὀφίτας ἐν Αἰγύπτῳ, οἵτινες ὑπεχρέουν πάντα, ὃν ἤθελον νὰ προσλάβωσιν εἰς τὴν αἵρεσίν των, νὰ καταρᾶται τὸν Χριστὸν (Κατὰ Κέλσου VI, 28). Διὰ τοῦτό τινες ὑπέθεσαν (Μοσχέμιος), ὅτι οἱ ὀφῖται ἀπετέλουν ἀρχαιοτέραν τινὰ ἰουδαϊκὴν αἵρεσιν, ἥτις μετὰ ταῦτα προσέλαβε καὶ χριστιανικὰς διδασκαλίας. Ἄλλοι ἐκ τῶν ὀφιτῶν ἐδίδασκον πανθεϊστικῶς γενικήν τινα κοσμικὴν ψυχήν, ἐξ ἧς τὰ πάντα ἀπέρρευσαν, καὶ εἰς ἣν τὰ πάντα εἶναι προωρισμένα νὰ ἐπιστρέψωσιν. Οἱ τοῖς ὀφίταις συγγενεῖς Σηθιανοὶ ἐθεώρουν τὸν Σὴθ ὡς τὸν ἀρχηγὸν τῶν πνευματικῶν, ὅστις ἐν τῷ Χριστῷ ἐπεφάνη ὡς σωτήρ. Οἱ Καϊνῖται ἐτίμων τοὐναντίον πάντας τοὺς ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ὡς κακοὺς παριστανομένους ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ Κάϊν μέχρι Ἰούδα τοῦ Ἰσκαριώτου ὡς πνευματικὰς φύσεις καὶ ἐπέτρεπον ἅτε καταφρονοῦντες τοῦ ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων δοθέντος νόμου πάντα τὰ ἐγκλήματα. Τοιαύτην τινὰ ὑπέρβασιν τοῦ νόμου καὶ πασῶν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν δοξασιῶν τῶν περιοριζουσῶν τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδασκον καὶ ὁ Καρποκράτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἐπιφάνης μετὰ τῆς πανθεϊστικῆς διδασκαλίας, ὅτι μόνη ἡ ἐμβάθυνσις εἰς εἰς τὴν μονάδα ἄγει πρὸς τὴν σωτηρίαν. Αὕτη εἶναι ἡ μεγάλη γνῶσις, ἣν ὅ τε Χριστὸς, ὅστις ἦτο ἁπλοῦς ἄνθρωπος, καὶ πάντες οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶχον. Διὰ τοῦτο οἱ Καρποκρατιανοὶ εἶχον ἐν τοῖς ἑαυτῶν συνεδρίοις τὰς εἰκόνας τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ Ἐπιφάνης εἶχεν ἔλθει εἰς Κεφαλληνίαν, ὅπου τοσαύτην εὗρεν ὑποδοχὴν ἡ διδασκαλία του, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἵδρυσαν αὐτῷ καὶ ἴδιον ναόν. Τὸν αὐτὸν ἀντινομισμὸν ἐκήρυττον καὶ οἱ Ἀντιτάκται, οἱ Βαρβελωνῖται καὶ οἱ Προδικιανοί.

38.

Μαρκίων.

Ἰουστίνου ἀπολ. Α', 26. 56. 58. Εἰρηναίου κατὰ αἱρ. I, 29. Tertulliani ad. Marcionem. Hæres. refut. VII. 26. Περὶ τῆς εἰς Θεὸν ὀρθῆς πίστεως παρ' Ὠριγένει ed Delarue opp. I, 803. Ἐπιφανίου αἱρ. 52.

Ὁ Μαρκίων, ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπισκόπου Σινώπης καταχριθεὶς καὶ ἐλθὼν περὶ τὰ μέσα τοῦ Β' αἰῶνος εἰς Ῥώμην, ἐσχημάτισεν ἐκεῖ τῇ συνδρομῇ τοῦ ἐκ Συρίας γνωστικοῦ Κέρδωνος ἴδιον σύστημα, ὅπερ ὡς ἧττον θεωρητικὸν καὶ φανταστικὸν ἦτο καὶ ἧττον ἀντιχριστιανικὸν τῶν λοιπῶν γνωστικῶν συστημάτων. Διέκρινε τρεῖς αἰωνίας ἀρχάς· τὸν ἅγιον πλήρη ἀγάπης Θεόν, τὴν ὕλην μετὰ τοῦ πονηροῦ αὐτῆς ἄρχοντος, τοῦ διαβόλου, καὶ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἐν τῷ μέσῳ ἱστάμενον τὸν δίκαιον δημιουργὸν τοῦ κόσμου, ὅστις ἔπλασε τὸν κόσμον ἐκ τῆς ὕλης συμφώνως πρὸς ἑαυτόν. Ὁ δημιουργὸς οὗτος ἐτιμώρησε τὴν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου γενομένην παράβασιν τοῦ πρώτου αὐτοῦ νόμου σκληρῶς, ἐξελέξατο δὲ ὡς ἴδιον λαὸν τὸν ἰσραηλιτικόν, ᾧ παρέδωκε τὸν μωσαϊκὸν νόμον, καὶ ἐπηγγείλατο τὸν Μεσσίαν, ὡς τὸν ἱδρυτὴν μέλλοντός τινος ἰουδαϊκοῦ βασιλείου. Ἀλλὰ ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ὁ μέχρι τοῦδε ἄγνωστος τοῖς ἀνθρώποις, σπλαγχνισθεὶς τούτους, ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς ὡς Χριστὸς ὑπὸ τὴν φαινομενικὴν μόνον μορφὴν ἀνθρώπου, καὶ εἰ καὶ κατ' ἀρχάς, πρὸς τὰς περιστάσεις συμμορφούμενος, ἔλεγεν, ὅτι εἶναι ὁ Μεσσίας, ἀντενήργησε καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῶν ἔργων του κατὰ τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῶν ἰουδαϊκῶν αὐτοῦ διατάξεων, καὶ διὰ τοῦτο τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ δημιουργοῦ ἐσταυρώθη. Ὅσοι δὲ πιστεύουσιν εἰς τὸν ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθέντα Θεόν, εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ τῆς δεσποτείας τοῦ δημιουργοῦ, τοὐναντίον δὲ οἱ λοιποὶ ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν τιμωροῦσαν ἢ βραβεύουσαν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ὁ Μαρκίων ἀπέρριπτε τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, ἀπῄτει δὲ παρὰ τῶν ὀπαδῶν του αὐστηροτάτην ἐγκράτειαν καὶ ἀποχὴν ἀπὸ τοῦ γάμου. Κατηγόρει τὴν ἐκκλησίαν, ὅτι ἐπανέπεσε πάλιν εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, διότι κατ' αὐτὸν μόνον ὁ Παῦλος ἠννόησε καλῶς

τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ τῆς Κ. Δ. παρεδέχετο μόνον 10 ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου καὶ τὸ τοῦ Λουκᾶ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνας καὶ τοῦτο παρεφθαρμένα καὶ παρηλλαγμένα χάριν τῆς διδασκαλίας του. Ἐν ἰδίῳ δέ τινι συγγράμματι, ταῖς ἀντιθέσεσιν, ἐσπούδασε νὰ ἀποδείξῃ τὴν διαφορὰν καὶ τὰς κατ' αὐτὸν ἀντιφάσεις μεταξὺ τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ. Κατὰ τὸν Τερτουλλιανὸν (De præscript. c. 30) ὁ Μαρκίων ἐπεθύμησε περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ προκατέλαβεν αὐτὸν ὁ θάνατος. Ἡ αἵρεσις αὐτοῦ εἶχεν ἐκκλησιαστικὸν ὀργάνισμόν, εἶχεν ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διὰ τοῦτο ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ μέχρι τοῦ Ϛ' αἰῶνος, ἀλλ' οὐχὶ ἀπηλλαγμένη καὶ ἐσωτερικῶν σχισμάτων ἕνεκα δογματικῶν ἐρίδων. Διακεκριμένοι μαθηταὶ τοῦ Μαρκίωνος ὑπῆρξαν ὁ Ἀπελλῆς, ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκανός.

39.

Αἵρεσις τῶν Μανιχαίων.

Ἀρχελάου Acta disputationis cum Manete (παρὰ Mansi coll. concil. T. I. 1129). Herbelot Bibliot. orient. Par. 1697 (ἄρθ. Mani). Τίτου τοῦ Βόστρων κατὰ Μανιχαίων (Canisii Lection. ed Basnag. T. I). Ἐπιφανίου αἱρ. 61. Augustini contra epistolas Manichæi. Contra Fortunatum. Contra Faustum c. 33. De actis c. Felic. Man. I. 2. De natura boni. De gen. c. Manich. De moribus ecclesiæ catholicæ et moribus Manichæorum T. I.

Ἐκτὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Ἀσίας διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ζωροαστρικῶν, βουδδαϊστικῶν καὶ γνωστικῶν διδασκαλιῶν συνέστη περὶ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος τὸ σύστημα τῶν Μανιχαίων, ὅπερ μετὰ ταῦτα ἔτεινε νὰ συνδεθῇ καὶ συγχισθῇ μετὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἢ μᾶλλον νὰ μετατρέψῃ ταύτην εἰς ἀνατολικήν τινα περσικὴν βουδδαϊστικὴν θρησκείαν. Ὁ ἱδρυτὴς αὐτοῦ, ὁ Πέρσης Μάνης (καὶ Μανιχαῖος λεγόμενος), ἐκδιωχθεὶς ἐκ τῆς πατρίδος του, εἶχε διαμείνει μακρὸν χρόνον ἐν ταῖς ἀνατολικωτέραις χώραις τῆς Ἀσίας, ἐπέστρεψε δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Περσίαν, καὶ τέλος τῇ διαταγῇ τοῦ βασιλέως Βαρὰμ ἐθανατώθη τῷ 277. Κατὰ τὰς ἀνατολικὰς πηγὰς ὁ Μάνης ἦτο μέλος πλουσίας οἰκογενείας, ἐξεπαιδεύθη καλῶς,

ἐσπούδασε ζωγραφικὴν ἰδίως, ἔπειτα δὲ ἐγένετο χριστιανὸς καὶ ἱερεύς. Ἕνεκα δὲ τῶν ἑτεροδοξιῶν του ἀπεκλείσθη τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ κατὰ ἄλλας πηγάς, δυτικάς, ὁ Μάνης ὑπῆρξε δοῦλος παρὰ τῇ χήρᾳ Τερεβίνθου τινός, παρ' ᾧ ἐσώζοντο τὰ βιβλία σαρακηνοῦ ἐμπόρου Σκυθιανοῦ, ὅστις εἶχεν ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ γνωρίσει πάσας σχεδὸν τὰς ἀνατολικὰς θρησκείας καὶ εἶχε σχηματίσει διὰ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἴδιόν τι θρησκευτικὸν σύστημα.

Δυαδισμὸς καὶ ἀντὶ τῆς δημιουργίας παραδοχὴ ἀναμίξεως δύο ἀντιθέτων ἀρχῶν, μῖσος κατὰ τῆς Π.Δ. καὶ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ἀπόρριψις ἢ ἀλληγορικὴ διαστροφὴ ὅλου τοῦ ἱστορικοῦ χριστιανισμοῦ χαρακτηρίζουσι τὴν διδασκαλίαν τῶν Μανιχαίων, καὶ δεικνύουσι τὴν στενὴν συγγένειαν αὐτῆς μετὰ τῶν γνωστικῶν συστημάτων. Δύο πρῶτα ὄντα, ὁ Θεὸς μετὰ τοῦ φωτεινοῦ βασιλείου καὶ τῶν αἰώνων του, καὶ ὁ σατανᾶς μετὰ τοῦ βασιλείου τοῦ σκότους καὶ τῶν δαιμόνων του, ὑπῆρχον ἀπ' αἰῶνος ἀντίθετα ἀλλήλων καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων ὑφιστάμενα. Αἱ δυνάμεις τοῦ σκοτεινοῦ βασιλείου ἀγωνίζονται αἰωνίως πρὸς τὸ βασίλειον τοῦ φωτός. Ὁ Θεὸς τοῦ φωτεινοῦ βασιλείου πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων ἔπλασεν ἐκ τῆς οὐσίας του τὸν πρῶτον οὐράνιον ἄνθρωπον ἢ τὸν Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὅστις εἶναι ἡ πηγὴ πάσης ζωῆς, καὶ οὗτινος σύμβολον καὶ οἴκημα εἶναι ὁ Ἥλιος. Ἀλλ' ὁ πρῶτος οὗτος ἄνθρωπος ἡττήθη ἐν τῇ πάλῃ. Αἱ πονηραὶ δυνάμεις ἥρπασαν μέρος τοῦ φωτεινοῦ στοιχείου, ἐξ οὗ ἀπετελεῖτο. Τότε ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ τὸ ζῶν πνεῦμα, ὅπερ ἐκ τοῦ φωτεινοῦ ἐκείνου στοιχείου καὶ τῆς ὕλης ἐμόρφωσε τὸν ὁρατὸν τοῦτον κόσμον, ἐν ᾧ ἕκαστον τῶν ὄντων κατέλαβε ἀνωτέραν τινὰ ἢ κατωτέραν βαθμίδα ἀναλόγως τοῦ διαφόρου βαθμοῦ τῆς ἀναπτύξεως. Ἐν ἁπάσῃ τῇ φύσει ὑπάρχει διεσπαρμένη ἡ φωτεινὴ ὕλη (ὁ πάσχων Ἰησοῦς), ὡς ζωογόνος ψυχή, καὶ ποθεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὕλης. Ἡ γενομένη μῖξις πρέπει νὰ διαλυθῇ, ἡ φωτεινὴ ψυχὴ πρέπει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τῆς εἱρκτῆς τῆς ὕλης. Ἐν τῷ ἐπιγείῳ ἀνθρώπῳ, ὃν ὁ ἄρχων τοῦ σκότους ἔπλασεν, ὅπως συγκεντρώσῃ καὶ συγκρατήσῃ ἀσφαλῶς τὰ αἰχμάλωτα φωτεινὰ στοιχεῖα, εἶναι ἡνωμένη ἡ πονηρὰ ὑλικὴ φύσις, καθ' ἣν εἶναι ὁμοίωμα τοῦ ἄρχοντος, μετὰ

τῆς ἀπὸ τοῦ φωτεινοῦ βασιλείου καταγομένης ψυχῆς, ἐν ῇ ἀπεικονίζεται ἡ ἐν τῷ ἡλίῳ οἰκοῦσα φωτεινὴ οὐσία τοῦ οὐρανίου ἀνθρώπου. Τὴν γυναῖκα ἔδωκαν αὐτῷ οἱ πονηροὶ ἄρχοντες, ὅπως διὰ τῆς γεννήσεως καὶ πολλαπλασιάσεως τοῦ γένους διαμελίζηται ἡ αὐτῷ ἐνοικοῦσα φωτεινὴ ψυχὴ καὶ τοιουτοτρόπως ἐξασθενοῦσα δυσκολώτερον δύναται νὰ ἀπελευθερωθῇ. Ἡ πρώτη ἄρα συζυγικὴ ἕνωσις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἁμαρτία. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς σωτηρίας τῆς ἐν τῷ κόσμῳ φωτεινῆς οὐσίας ἐπλάσθη ὁ λυτρωτὴς ἢ ὁ Χριστός. Ὁ λυτρωτὴς οὗτος κατὰ τοὺς Μανιχαίους εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ οὐρανίου, πρώτου ἀνθρώπου, ὑπὸ τῆς ὕλης μὴ μεμιασμένη φωτεινὴ ψυχή. Ὁ Χριστὸς οὗτος ζητεῖ ἀπὸ τοῦ Ἡλίου νὰ καθαρίσῃ πάντα τὰ ἐν τῇ ὕλῃ διεσπαρμένα καὶ δεδεσμευμένα φωτεινὰ στοιχεῖα καὶ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτόν. Περιβεβλημένος σῶμα κατὰ τὸ φαινόμενον κατέβη ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπως ὡς διδάσκαλος δείξῃ ταῖς ψυχαῖς, πῶς δύνανται, γινόμεναι κύριαι τῶν ἐπιθυμιῶν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ καθαραὶ καταστᾶσαι, νὰ ἐπιστρέψωσί ποτε εἰς τὴν οὐρανίαν αὐτῶν πατρίδα. Ὁ ἰουδαϊσμὸς ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ ἄρχοντος τοῦ σκότους, διὰ τῶν προφητῶν ἄρα ἐλάλησε πονηρὸν πνεῦμα. Τὰ β ι β λ ί α τῆς Π.Δ. εἶναι διὰ τοῦτο ἀπορριπτέα. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τῆς Κ.Δ. βιβλίων τὰ μὲν ἐθεώρουν ὑποβολιμαῖα, τὰ δὲ παρεφθαρμένα ὑπὸ ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν. Ἐτίμων δ' ἄλλως τὰς ἀποκρύφους Πράξεις τῶν ἀποστόλων τὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα Λευκίου τινὸς φερομένας. Ὁμοίως κανονικὰ ἐθεώρουν καὶ τὰ τέσσαρα βιβλία τοῦ Μάνεντος, τὰ βιβλία τῶν μυστηρίων, τὸ βιβλίον τῶν κεφαλαίων, τὸ ζῶν εὐαγγέλιον, τὸν θησαυρόν τῆς ζωῆς καὶ τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ **Epistola fundamenti· ad filiam Menoch· ad Zebenam· ad Scythianum· ad Odam· ad Cudarum.** Ὁ Μάνης ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπαγγελθεὶς παράκλητος, ὅπως συμπληρώσῃ τὴν ἀληθῆ θρησκείαν καὶ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν γνησίαν αὐτῆς μορφήν· διότι κατ' αὐτὸν οἱ χριστιανοί, οὓς περιφρονητικῶς Γαλιλαίους ὠνόμαζεν, εἶχον παραμορφώσει αὐτήν, μηδ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων ἐννοησάντων καλῶς αὐτήν. Ἡ ἠ θ ι κ ὴ τῶν Μανιχαίων συνίστατο εἰς τὴν τριττὴν σφράγισιν τοῦ στόματος, τῶν χειρῶν καὶ τοῦ κόλπου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐσήμαινε τὴν ἀποφυγὴν πάσης βλασφημίας καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ πάσης

ζωϊκῆς τροφῆς καὶ τοῦ οἴνου. Τὸ δὲ δεύτερον ἐπέβαλε φειδὼ πάσης ζωϊκῆς ἢ φυτικῆς ζωῆς, ἐν γένει σωματικὴν ἀνάπαυσιν ἐπὶ σκοπῷ θεωρητικοῦ ἀπράγμονος βίου. Ἡ δὲ τρίτη σφραγὶς ἀπῄτει σωφροσύνην καὶ ἄγαμον βίον ἢ τοὐλάχιστον ἀποφυγὴν τῆς παιδοποιΐας. Πόσον διάφορος τῆς ἠθικῆς ταύτης εἶναι ἡ ἠθικὴ τοῦ εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ὡς διδασκαλίαν δαιμονίων καὶ ἐσχάτην πλάνην τὰς τοιαύτας ἀπαγορεύσεις τοῦ γάμου καὶ ὡρισμένων βρωμάτων, κηρύττει δὲ ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλὸν καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον (Α' Τομ. δ', 2, 3)! Ἀλλὰ τὰ βάρη τῶν αὐστηρῶν τούτων στερήσεων ἔφερον μόνον οἱ ἐκλεκτοὶ ἢ τέλειοι ἐκ τῶν γνωστικῶν· τοῖς ἀκροαταῖς ἦσαν ἐπιτετραμμένα ὁ γάμος, ἡ τροφὴ ἐκ κρέατος, ἡ ἰδιοκτησία, ἡ γεωργία καὶ αἱ τέχναι. Οὗτοι εἶχον καὶ τὴν φροντίδα νὰ προμηθεύωσι τοῖς ἐκλεκτοῖς τὴν ἀναγκαίαν φυτικὴν τροφήν, λαμβάνοντες παρ' αὐτῶν συγχώρησιν διὰ τὰς ἕνεκα τῆς συλλογῆς καὶ τῆς παρασκευῆς τῶν καρπῶν ἐπιτελεσθείσας παρ' αὐτῶν ἁμαρτίας. Ἡ ἱεραρχία τῶν Μανιχαίων συνίστατο ἐκ πέντε βαθμῶν, τῶν 12 διδασκάλων (magistri) μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, τῶν 72 ἐπισκόπων, τῶν πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἐν γένει. Ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῶν λατρεία ἄνευ θυσιαστηρίων καὶ πομπῶν οὖσα, ἐξυμνεῖτο παρ' αὐτῶν ὡς πνευματικωτέρα καὶ καθαρωτέρα τῆς λατρείας τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· Τὰς κυριακὰς ἐνήστευον, ἐτέλουν δὲ κατ' ἔτος κατὰ Μάρτιον μεγάλην ἑορτὴν εἰς μνήμην τοῦ θανάτου τοῦ Μάνεντος, καθ' ἣν ἐνώπιον βήματός τινος θεωρουμένου ὡς ἕδρας τοῦ θείου των διδασκάλου ἔκλινον γόνυ προσκυνοῦντες αὐτό. Αἱ ἐσωτερικαὶ δὲ θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἐτηροῦντο μυστικαί. Πολλοὶ ἐφρόνουν, ὅτι διεπράττοντο ἐν αὐταῖς ἀθεμιτουργίαι, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς καθαρισταῖς καλουμένοις Μανιχαίοις. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μάνεντος ἕνεκα τοῦ οἰκτροῦ τέλους τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, φυγόντες ἐκ τῆς Περσίας καὶ διασπαρέντες, διέδωκαν τὴν αἵρεσίν των πανταχοῦ. Ἰδίως ἐξηπλώθη αὕτη εἰς Ἀφρικήν. Ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία τῶν Μανιχαίων ὑπισχνεῖτο νὰ λύσῃ πάντα τὰ αἰνίγματα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ πάντα αὐτοῦ τὰ μυστήρια, προσείλκυε πολλούς, οἵτινες ἐζήτουν θερμῶς τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Αὐγουστῖνος ἀνῆκεν ἐπί τινα χρόνον εἰς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς. Ὁ

Διοκλητιανὸς τῷ 296 κατεδίωξε τοὺς Μανιχαίους ὡς ὀλεθρίαν αἵρεσιν, καθότι μάλιστα ἤρχετο ἀπὸ τοῦ περσικοῦ κράτους, ὅπερ ἐχθρικώτατα διέκειτο πρὸς τὸ ῥωμαϊκόν.

Αἱ γνωστικαὶ αἱρέσεις διέστρεψαν τὸν χριστιανισμὸν, καὶ ἦσαν φανερὰ ἀποπλάνησις ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἔσχον καί τινα καλὰ ἀποτελέσματα· πρῶτον πρῶτοι οἱ γνωστικοὶ οὗτοι ἐπειράθησαν νὰ ὑψώσωσι τὸν χριστιανισμὸν εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα, εἰσήγαγον ἐν γένει τὴν ἐπιστήμην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ εἵλκυσαν τὴν προσοχὴν τῶν ἐθνικῶν σοφῶν πρὸς τὸν χριστιανισμόν· δεύτερον αὐτοὶ πρῶτοι εἰσήγαγον καὶ τὰς καλὰς τέχνας εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν· τρίτον ἔδωκαν ἀφορμὴν ἵνα ἀναπτυχθῶσι καὶ ὁρισθῶσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὰ δόγματα· τέταρτον ἔσωσαν διὰ τῆς ἐρεύνης των καὶ τῶν ἐγερθεισῶν ὑπ' αὐτῶν συζητήσεων τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς νεκρώσεως καὶ στασιμότητος, ἐν ᾗ ἐτέλουν ἅπασαι αἱ θρησκεῖαι τότε καὶ μάλιστα τῆς ἀνατολῆς.

40.

Καθολικὴ ἐκκλησία. Παράδοσις. Κανὼν πίστεως. Σύμβολον.

GIESELER, Kirchengeschichte I, 1, 210—217.

Πάσας τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας διδασκαλίας τῶν γνωστικῶν ἀπέκρουσεν ἡ ἐκκλησία ὡς αἱρέσεις, ὡς ἀποκλίσεις δηλ. ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς διδασκαλίας διὰ τῶν ἑαυτῆς διδασκάλων. Ὠνομάσθη δὲ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς τούτους τοὺς ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένους καὶ μυρίας ἰδίας θρησκευτικὰς κοινωνίας μορφοῦντας καθολικὴ ἡ πανταχοῦ ἐξηπλωμένη ἀληθὴς ἐκκλησία. Ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν, οἵτινες ἰσχυρίζοντο, ὅτι δι' ἀποκρύφου παραδόσεως παρέλαβον τὰς διδασκαλίας αὐτῶν, ἀντέτασσεν ἡ ἐκκλησία τὴν συμφωνίαν πασῶν τῶν ἀποστολικῶν ἐκκλησιῶν ἢ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν περὶ τοῦ ὅτι ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ διετηρήθη ἀμετάβλητος ἡ τῶν ἀποστόλων διδασκαλία. Ἐπειδὴ δὲ οἱ αἱρετικοὶ μετεχειρίζοντο δῆθεν ἀποστολικὰ συγγράμματα πρὸς δικαίωσιν ἑαυτῶν, ἔστρεψαν συντονωτέραν τὴν προσοχὴν αὐτῶν οἱ καθολικοὶ χριστιανοὶ εἰς τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαδεδομένα γνήσια τῶν ἀποστόλων συγγράμματα. Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν ἀποστόλων ἀνεγινώσκοντο τὸ πρω-

τον μόνον ἐν ταῖς πρὸς ἃς εἶχον πεμφθῆ ἐκκλησίαις κατὰ τὰς συναθροίσεις, ἢ ἀπεστέλλοντο εἰς τὰς πλησίον κειμένας ἐκκλησίας, καὶ τὰ εὐαγγέλια δὲ ἐχρησίμευον τὸ πρῶτον πρὸς ἰδιωτικὴν ἀνάγνωσιν. Ἐν τῇ λατρείᾳ των οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἀνεγίνωσκον κυρίως τὰ τῆς Π. Δ. βιβλία. Ἀφ' οὗ ὅμως ἡ κοινωνία τῶν ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας ἤρχισε νὰ γίνηται ζωηροτέρα, ἐν τῷ κοινῷ συμφέροντι κατὰ τῶν αἱρετικῶν, ἤρχισαν αὗται νὰ ἀνταλλάσσωσιν ἀλλήλαις τὰ γνήσια τῶν ἀποςόλων συγγράμματα, καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' αἰῶνος ἀναφαίνεται ἡ συλλογὴ ἢ ὁ κ α ν ὼ ν τ ῆ ς Κ α ι ν ῆ ς Δ ι α θ ή κ η ς, ἐκ δύο μερῶν ἀποτελουμένη, τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ ἀποστόλου. Μόνον δὲ κατὰ μικρὸν περιελήφθησαν ἐν αὐτῷ πάντα ἐκεῖνα τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα νῦν ἀποτελοῦσι τὴν Κ. Δ., διότι περὶ τῆς γνησιότητος πολλῶν ἐκ τῶν βιβλίων τούτων (Ἰακώβου, Β' Πέτρου, Β' καὶ Γ' Ἰωάννου, Ἰούδα καὶ πρὸς Ἑβραίους) ἐπεκράτει κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἀμφιβολία τις (ὁμολογούμενα, ἀντιλεγόμενα. Ὠριγένης). Ἐν διαφόροις δὲ ἐκκλησίαις παρὰ τὰ γενικῶς ἀνεγνωρισμένα (ἐνδιάθηκα) ἦσαν ἐν χρήσει καὶ ἐτιμῶντο καὶ ἄλλα μὴ ἀποστολικὰ συγγράμματα. Ἕνεκα δὲ τῶν τολμηρῶν θεωριῶν τῶν γνωστικῶν, αἵτινες μετέβαλλον ἐκ θεμελίων τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἤρχισαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ νὰ ἐξαίρωνται αἱ κεφαλαιώδεις διδασκαλίαι, αἵτινες ἐνομίζοντο καὶ κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ κατὰ τὴν Γραφὴν ὡς ἀποτελοῦσαι τὴν οὐσίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς ὁ κ α ν ὼ ν τῆς π ί σ τ ε ω ς (Regula fidei). Ὁ κανὼν οὗτος ἔπρεπε νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀναγκαία βάσις πάσης θεωρητικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναπτύξεως, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου μόνον τὸ κῦρος τῆς Γραφῆς παρά τινων ἀνεγνωρίζετο. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ οἱ ἀρχικῶς ἁπλοῖ ὄντες ὁρισμοὶ τῆς ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος ὁμολογίας ηὐξήθησαν καὶ κατὰ πάσης παρεννοήσεως καὶ διαστροφῆς ἠσφαλίσθησαν διὰ προσθηκῶν, καὶ τοιουτοτρόπως ἀπετελέσθη τὸ ἀ ρ χ α ι ό τ α τ ο ν ἐκκλησιαστικὸν σ ύ μ β ο λ ο ν, τὸ ἐν τῇ δύσει βραδύτερον ἀποστολικὸν κληθέν, ὡς τὴν ἀποστολικὴν περιέχον διδασκαλίαν (σύμβολον πίστεως, Symbolum Apostolicum). Μετὰ ταῦτα ἐνόμιζον ἐν τῇ δύσει ὅτι ὠνομάσθη ἀποστολικόν, διότι δῆθεν συνετάχθη παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων. Εἶχε δὲ τὸ ἀρχαιότατον τοῦτο σύμβολον ἐν διαφόροις ἐκκλησίαις

διάφορον μορφὴν, ἂν καὶ κατὰ τὰ οὐσιώδη μέρη πᾶσαι αἱ μορφαὶ συνεφώνουν ἀλλήλαις. Ὅτι δὲ τὰ ἀρχαιότατα ταῦτα σύμβολα ἐμορφώθησαν κατὰ μικρὸν ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος ὁμολογίας, μαρτυρεῖ ὁ Τερτουλλιανὸς, λέγων ὅτι « τρὶς καταδυόμεθα εἰς τὸ ὕδωρ, ἀποκρινόμενοι πλατύτερόν πως, ἢ καθὼς ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διέταξε » (De corona militis c. 3). Ὁ ἐν Ἱερολύμοις ἐν χρήσει τύπος τοῦ ἀρχαιοτάτου τούτου συμβόλου εὕρηται παρὰ τῷ Ἱεροσολύμων Κυρίλλῳ ἐν ταῖς κατηχήσεσιν αὐτοῦ, ἔχων οὕτω· « Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων· καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, Θεὸν ἀληθινὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, ἐν σαρκὶ παραγενόμενον καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε καὶ ταφέντα, ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθίσαντα ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, καὶ ἐρχόμενον ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος· καὶ εἰς ἓν ἅγιον πνεῦμα, τὸν παράκλητον, τὸ λαλῆσαν ἐν τοῖς προφήταις· καὶ εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· καὶ εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν ἐκκλησίαν· καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν. » Ὁ ῥωμαϊκὸς τύπος τοῦ συμβόλου τούτου εὕρηται παρ' Ἀμβροσίῳ (T. IV, app.).[1] Ὁ κανὼν τῆς πίστεως περιεῖχε τὰς αὐτὰς σχεδὸν τῷ συμβόλῳ τούτῳ θεμελιώδεις διδασκαλίας, καὶ διὰ τοῦτό τινες νομίζουσιν, ὅτι κανὼν καὶ σύμβολον τῆς πίστεως ἦσαν ἓν καὶ τὸ αὐτό.

[1] Credo in Deum Patrem omnipotentem. Et in Jesum Christum filium ejus unicum, Dominum nostrum, qui natus est de Spiritu Sancto et Maria Virgine, sub Pontio Pilato crucifixus et sepultus. Tertia die resurrexit a mortuis, ascendit in cœlos, sedet ad dexteram Patris, inde venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum, sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem.

41.

Διδασκαλία περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἀντιτριαδῖται.

Ἰουστίνου πρὸς Τρύφωνα 128. Tertulliani de præscript. hæreticorum. Θεοδωρήτου περὶ αἱρετ. κακομυθ. Ἐπιφανίου κατὰ αἱρέσ. 62. Εὐσεβίου ἐκκλ. ἱστορία (ζ΄, 6). Ἀθανασίου κατὰ Ἀρειανῶν 4. Περὶ συνόδ. 16. Περὶ τῆς γνώμης Διονυσίου. Βασιλείου ἐπις. 209 καὶ 210.

Ἡ ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἁπλῆν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως παραδοχήν. Ἡ θεωρητικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐν αὐτῇ ἐκφραζομένης διδασκαλίας ἦτο ἀναγκαία, ἐὰν ὁ χριστιανισμὸς ἔμελλε νὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὴν μόρφωσιν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐγίνετο διὰ τοῦ πλατωνισμοῦ, ὅστις ἐκ πάντων τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἵστατο ἐγγύτατα τῷ χριστιανισμῷ. Τὰ ζητήματα δὲ, περὶ ἃ ἠσχολοῦντο οἱ τῆς ἐκκλησίας θεολόγοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦσαν σχεδὸν τὰ αὐτὰ, ἀφ᾽ ὧν ἀνεχώρουν καὶ οἱ γνωστικοὶ, τὰ ζητήματα περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κακοῦ καὶ τῆς τούτου καταστροφῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἰδίως δὲ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἤδη ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ εὐαγγελίῳ αὐτοῦ εἶχε χαρακτηρίσει τὸν Χριστὸν ὡς τὸν ἐνσαρκωθέντα λόγον τοῦ Θεοῦ. Τὸν λόγον τοῦτον δὲν ἀπεδέχοντό τινες κατὰ τὸν Β΄ αἰῶνα ὡς ἴδιον πρόσωπον διακεκριμένον τοῦ πατρὸς (Ἰουστίνου διαλ. πρὸς Τρύφ. 128). Ἄλλοι ἀπεδέχοντο μὲν αὐτὸν ὡς ἴδιον θεῖον πρόσωπον, ἀλλὰ κατώτερον τοῦ πατρὸς, καὶ κατὰ τὴν θέλησιν τούτου ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἀπορρεύσαντα. Κατ᾽ ἀμφοτέρας δὲ τὰς θεωρίας ὁ λόγος ἦτο ὁ ἐν τῷ πεπερασμένῳ κόσμῳ τὰ πάντα ἐνεργῶν Θεὸς, ὥστε διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἁγίου πνεύματος οὐδεὶς τόπος ὑπελείπετο. Οὕτω δ᾽ ἔμενεν ἡ περὶ τοῦ πνεύματος διδασκαλία ἀνανάπτυκτος. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β΄ καὶ κατὰ Γ΄ αἰῶνα τὸ ζήτημα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠγέρθη ἐκ νέου μετὰ ζωηροτέρου ἐνδιαφέροντος. Οὕτω Θεόδοτος ὁ Σκυτεὺς, ἐκ Βυζαντίου ὁρμώμενος, ἐδίδασκε περὶ τὰ τέλη τοῦ Β΄ αἰῶνος ἐν Ῥώμῃ, ὅτι ὁ Χριστὸς καίτοι κατὰ θαυμαστὸν τρόπον ἐγεννήθη ἐκ παρθένου, ἦτο ὅμως ἁπλοῦς ἄνθρωπος καὶ ἁπλῶς ἐφωτίσθη ὑπὸ τοῦ θείου λόγου. Εὗρε δ᾽ ὀπαδοὺς, ὧν ἐπισημότεροι

ὑπῆρξαν Θεόδοτος ὁ Τραπεζίτης, ὁ Ἀσκληπιάδης καὶ ὁ Νατάλης ὁ ὁμολογητής. Ὁ Θεόδοτος ὁ Τραπεζίτης ἐφρόνει ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ἁπλοῦς ἄνθρωπος, κατώτερος γενόμενος καὶ αὐτοῦ τοῦ Μελχισεδέκ. Ἀνεφέρετο δὲ εἰς τὸ χωρίον Ἑβρ. ζ', 21. Τὸν δὲ Μελχισεδὲκ τοῦτον παρεδέχετο ὡς οὐράνιόν τινα δύναμιν. Ἐναντίον αὐτῶν ἐδίδασκεν ὁ Πραξέας, καθ' οὗ ἔγραψεν ὁ Τερτουλλιανὸς, ὅτι μία μόνη θεία ὑπόστασις ὑπῆρχε, καὶ ὅτι αὕτη μόνον καθ' ὅσον ἡνώθη μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ὠνομάσθη υἱός. Τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πραξέου ηὐνόει καὶ ὁ Πάπας Βίκτωρ (Tertull. Append. l. de Præscript. 53). Ὁμοίως ἐξεφράζετο καὶ ὁ Νοητός, ὅστις διὰ τοῦτο ἐν Σμύρνῃ τῷ 220 ἀπεκλείσθη ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἐν Ῥώμῃ ἐξηπλώθη ἡ διδασκαλία τοῦ Νοητοῦ διὰ Κλεομένους, ἐστηρίχθη δὲ ἐπὶ τοῦ Καλλίστου, ὅστις ἐκέρδισεν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τὸν πάπαν Ζεφυρῖνον (Ἱππολ. Haer. Refut IX,3). Τὸ σύνθημα πάντων τούτων τῶν ἀντιτριαδιτῶν ἦτο Monarchiam tenemus! Ἡ διδασκαλία τοῦ Νοητοῦ ἀνεπτύχθη τελειότερον διὰ τοῦ Σαβελλίου, ὅστις περὶ τὸ 255 ἔτος ἐν Πενταπόλει τῆς Ἀφρικῆς ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ εἷς κεκρυμμένος Θεὸς ὀνομάζεται ἐν μὲν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἀναπτύξει ὡς δημιουργὸς καὶ προνοητὴς τοῦ κόσμου πατήρ· ἐν τῇ δευτέρᾳ δ' αὐτοῦ ἀποκαλύψει υἱὸς, ἐφ' ὅσον ἡνώθη κατὰ δύναμιν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ· ἐν δὲ τῇ τρίτῃ αὐτοῦ ἀποκαλύψει καλεῖται πνεῦμα, καθ' ὅσον ἐνεργεῖ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν τελείωσιν τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἑκάστη τῶν ἀναπτύξεων τούτων τοῦ Θεοῦ (ἢ προσώπων) μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς της ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὸν κεκρυμμένον Θεὸν, ἀφ' οὗ ἀπέρρευσεν. Οἱ Σαβελλιανοὶ ἐσώζοντο μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος, ἐν Ῥώμῃ ἰδίως καὶ Μεσοποταμίᾳ. Καὶ ὁ Βόστρων ἐπίσκοπος Βήριλλος ἐθεώρει τὸν λόγον ὡς ἁπλῆν τινα δύναμιν καὶ πρόσκαιρον ἀπόρροιαν ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἥτις μόνον ἀφ' οὗ πρῶτον ἡνώθη μετά τινος ἀνθρωπίνου σώματος ὡς ψυχὴ τούτου, ἐγένετο πρόσωπον. Ἀλλ' ὅμως τῷ 244 ὑπὸ τοῦ Ὠριγένους μεταπεισθεὶς ἀνεκάλεσε τὴν δοξασίαν αὐτοῦ ταύτην. Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς ἀπὸ τοῦ 261 ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, τοὐναντίον ἐνέμενε εἰς τὴν διδασκαλίαν του, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς εἶναι ἁπλοῦς ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀπρόσωπος λόγος, κατῴκησεν, ὅπως καὶ ἐν τοῖς προφήταις, ἀλλὰ κατὰ μέ-

τρον μεγαλήτερον. Ἕνεκα τῆς δοξασίας του ταύτης καὶ τῆς πλεονεξίας, σκληρότητος καὶ ὑπερηφανίας αὐτοῦ καθῃρέθη ἔν τινι συνόδῳ ἐν Ἀντιοχείᾳ περὶ τὸ 269 ἢ 272 καὶ ἀπεκλείσθη ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας. Αἱ σύνοδοι αὗται κατέκριναν καὶ τὴν ἔκφρασιν ὁμοούσιος, ἣν μετεχειρίζετο ὁ Σαβέλλιος, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν ταυτότητα τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὀπαδοὶ τοῦ Παύλου διεσώζοντο καὶ μετὰ ταῦτα, Παυλιανισταὶ ἢ Σαμοσατιανοὶ καλούμενοι. Διονύσιος, ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, σπουδάζων νὰ ἀναιρέσῃ τὸν Σαβελλιανισμόν, εἶχεν ἐκφρασθῇ τοιουτοτρόπως, ὡς εἰ παρεδέχετο ἀνομοιότητά τινα κατ' οὐσίαν μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ κατέτασσε τὸν υἱὸν μεταξὺ τῶν κτισμάτων, ὀνομάσας αὐτὸν ποίημα. Περὶ τούτου ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὁ Ῥώμης Διονύσιος, ὡμοφώνησαν δέ, ὅτι ὁ υἱὸς εἶναι ὡς ὁ πατὴρ αἰώνιος, ὡς τὸ ἀπαύγμασμα τοῦ αἰωνίου φωτός. Δὲν ὑπῆρξε χρόνος, καθ' ὃν ὁ Θεὸς δὲν ἦτο πατήρ. Ὁ υἱὸς δὲν εἶναι ἄρα κτίσμα, ποίημα, ἀλλ' υἱὸς Θεοῦ κατὰ φύσιν. Ὁ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας ἀπεδέχθη καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως ὁμοούσιος, ἣν μετεχειρίζοντο περὶ τῆς σχέσεως τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα.

42.

Οἱ Μοντανισταί.

Εὐσεβίου ἱστορ. ἐκκλ. V, 3. 14—19. Ἐπιφανίου αἱρ. 48.

Ἀξιοσημείωτοι ἐκκλησιαστικαὶ ἔριδες τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι καὶ αἱ ἐγερθεῖσαι ἕνεκα τῶν Μοντανιστῶν καὶ ἕνεκα ἄλλων τινῶν ζητημάτων τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν ἢ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ἀφορώντων. Ἰδιάζον τῇ μοντανιστικῇ αἱρέσει ἦτο ἡ οἴησις, ὅτι οἱ Μοντανισταὶ ἐνεπνέοντο ἀποκλειστικῶς ἄνωθεν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἡ ὑπερβολικὴ αὐστηρότης αὐτῶν. Ὁ ἐκ Φρυγίας καταγόμενος Μοντανός, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ἱερεὺς τῶν εἰδώλων, ἰδίως τῆς Κυβέλης, ὅθεν ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ αὐτῷ ἰδιάζουσα ἐκδοχὴ τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ αἱ μετ' αὐτοῦ συνδεδεμέναι γυναῖκες Πρίσκιλλα καὶ Μαξιμίλλα ἰσχυρίζοντο περὶ τὸ 150 ἔτος, ὅτι εἶναι τὰ ὄργανα, δι' ὧν τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἔμελλε νὰ τελειοποιήσῃ τὸν

χριστιανικὸν βίον καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν. Τοιοῦτοι προφῆται ἠγέρθησαν καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ὀπαδῶν του. Ἰδοὺ τί λέγει αὐτὸς ὁ Μοντανὸς περὶ τῶν προφητῶν τῆς αἱρέσεώς του (παρ' Ἐπιφ. αἱρ. 48. 4). Προσάγεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λαλοῦν καὶ λέγον ταῦτα· « Ἰδοὺ ἄνθρωπος ὡσεὶ λύρα, κἀγὼ ἵπταμαι ὡσεὶ πλῆκτρον· ὁ ἄνθρωπος κοιμᾶται, κἀγὼ γρηγορῶ· ἰδοὺ κύριός ἐστιν ὁ ἐξιστάνων καρδίας ἀνθρώπων. » Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἥτις πρὸ Χριστοῦ ἦτο ἔτι ἐν τῇ νηπιώδει καταστάσει, δι᾽αὐτοῦ δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων ἀπέκτησε τὴν ἰσχὺν τῆς νεανικῆς ἡλικίας, ἔμελλε διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν Μοντανιστῶν νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκκλησία ἠρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ προφητικὸν χάρισμα τοῦ Μοντανοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ἀπεχωρίσθησαν αὐτός τε καὶ οἱ ὀπαδοί του οὗτοι ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἐκαυχῶντο, ὅτι ἀποτελοῦσι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ πνεύματος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῶν σαρκικῶς φρονούντων ψυχικῶν ἀνθρώπων, τῶν καθολικῶν. Ὁ νέος οὗτος παράκλητος, ὅπως ἐθεωρεῖτο ὁ Μοντανός, ἔδωκε νέους αὐστηροτέρους περὶ νηστείας κανόνας, ἀπῄτει ἡ ἐκκλησία νὰ μὴ συγχωρῇ τὰς μετὰ τὸ βάπτισμα γενομένας βαρείας ἁμαρτίας (πορνείαν, φόνον, θυσίαν τοῖς εἰδώλοις), καὶ ὑπερτιμῶν τὸν ἄγαμον βίον καὶ τὸ μαρτύριον, δὲν ἐπέτρεπε τὸν δεύτερον γάμον, μηδὲ τὴν φυγὴν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν. Οἱ Μοντανισταὶ ἐκήρυττον ὡς προσεγγίζον τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ προσεδόκων ταχέως τὴν ἔλευσιν τῆς χιλιετοῦς ἐπὶ γῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ. Ἐν Φρυγίᾳ, ὅπου ἐγεννήθη ὁ μοντανισμὸς (170), ἦτο τὸ κέντρον αὐτοῦ, ἐξηπλώθη ὅμως καὶ εἰς τὴν δύσιν, ὅπου ὁ Τερτουλλιανὸς ἐγένετο ὁ εὐφυέστερος ὑπερασπιστής του. Ὁ Μοντανισμὸς ἐσώζετο μέχρι τοῦ ϛ' αἰῶνος.

Ἐπειδὴ οἱ Μοντανισταὶ τὴν μὲν περὶ παρακλήτου διδασκαλίαν των ἐστήριζον ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου, τὴν δὲ περὶ χιλιετοῦς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως, ὤθησε τοῦτο τοὺς ἐν Θυατείροις ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀντιπάλους των, νὰ ἀπορρίψωσιν ἀμφότερα τὰ κανονικὰ ταῦτα βιβλία ὡς νόθα. Ὁ Ἐπιφάνιος ὠνόμασε τὴν μικρὰν μερίδα τὴν οὕτω μορφωθεῖσαν ἀλόγους, διότι οὗτοι μετὰ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου φαίνεται, ὅτι ἐγκατέλιπον καὶ τὸ περὶ τοῦ θείου λόγου δόγμα καὶ ἐγέ-

νοντο ἀντιτριαδῖται (Ἐπιφ. αἱρ. 51). Τοὺς Μοντανιστὰς ὑπερέβαλε κατὰ τὰς περὶ αὐστηρότητος τῶν ἠθῶν ἀπαιτήσεις του ὁ πεπαιδευμένος αἰγύπτιος Ἱ έ ρ α ξ κατὰ τέλη τοῦ Γ΄ αἰῶνος, οὗτινος ἡ μᾶλλον γνωστικὴ ἢ χριστιανικὴ ἄσκησις ἐκήρυττε τὸν ἄγαμον βίον καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ κρέατος καὶ τοῦ οἴνου ἐγράτειαν ὡς ἀναγκαίαν πρὸς σωτηρίαν. Ὁ αὐτὸς ἀλληγορικῶς ἑρμηνεύων τὰς Γραφὰς, ἠρνεῖτο καὶ τὴν ἀνάστασιν.

43

Ἔριδες περὶ τῆς χιλιετοῦς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα.

Π α π ί α ς παρ' Εὐσεβίῳ ἐκκλ. ἱστορ. III, 39. Ἰ ο υ σ τ ῖ ν ο ς πρὸς Τρύφ. 80. Εἰ ρ η ν α ί ο υ κατὰ αἱρέσ. V, 31.

Τὴν ἀπὸ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ληφθεῖσαν ἔ ν ν ο ι α ν π ε ρ ὶ μ ε λ λ ο ύ σ η ς χ ι λ ι ε τ ο ῦ ς β α σ ι λ ε ί α ς τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτις θέλει δῆθεν προηγηθῇ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ ἐσχάτης κρίσεως, δὲν εἶχον μόνον οἱ Μοντανισταί· καὶ πολλοὶ τῶν καθολικῶν χριστιανῶν ἠσπάζοντο αὐτὴν κατὰ τὸν Β΄ αἰῶνα. Παρὰ τοῖς ἀποστολικοῖς πατράσι δὲν ἀπαντᾶται. Ὁ ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως Π α π ί α ς φαίνεται,ὅτι πρῶτος διέδωκεν αὐτήν. Ἀλλὰ ταχέως προσέβαλον αὐτὴν ἄλλοι, ἰδίως ἀφ' ὅτου οἱ Μοντανισταὶ ἐδέχθησαν αὐτήν. Ὁ πρεσβύτερος τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας Γ ά ϊ ο ς ἔγραψε κατ' αὐτῆς ὡς ἐφευρέσεως τοῦ Κηρίνθου. Καὶ ἡ ἀλεξανδρινὴ δὲ σχολὴ ἦτο ἐναντία τοῦ χιλιασμοῦ. Ὁ Κ λ ή μ η ς οὐδόλως ἀναφέρει αὐτὸν, ὁ δὲ Ὠριγένης καταπολεμεῖ αὐτόν. Ἔν τινι δὲ συνόδῳ τῷ 225 γενομένῃ ἔπεισεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ί α ς Δ ι ο ν ύ σ ι ο ς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ὀπαδοὺς τοῦ χιλιασμοῦ, ὧν προΐστατο Νέπως τις καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ Κοραχίων, νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτόν. Ἦτο πολὺ φυσικὸν νὰ περιπλέξωσι καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐπειδὴ οἱ Μοντανισταὶ ἐπ' αὐτῆς ἐπεστήριζον τὸν χιλιασμὸν, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ χωρίου (Ἀποκάλ. ά, 6)· « Μακάριος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ πρώτῃ ἀναστάσει· οὗτοι βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη. » Ἂν καὶ πάντοτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐθεωρεῖτο αὕτη ὡς ἔργον τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου, ἀριθμου-

μένη ἀρχῆθεν μεταξὺ τῶν ὁμολογουμένων βιβλίων τῆς Κ. Δ., ὑπῆρχον ὅμως καί τινες, οἱ ὁποῖοι (ὅπως ὁ Γάϊος καὶ οἱ ἄλλοι) ἤθελον νὰ ἀποδίδωσιν αὐτὴν τῷ Κηρίνθῳ. Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας οὐχὶ ἐξ ἱστορικῶν λόγων, ἀλλ' ἁπλῶς ἕνεκα ἐσωτερικῶν λόγων ἐθεώρει πρεσβύτερόν τινα Ἰωάννην ὡς συγγραφέα αὐτῆς. Ἐν τούτοις εὗρεν ὁ χιλιασμὸς ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ κατ' ἀρχὰς τοῦ Δ' ἔτι ὑπερασπιστάς τινας, οἷον τὸν Μεθόδιον καὶ Λακτάντιον. Ἀλλ' ἡ μονομερὴς αὕτη ὑπεράσπισις δὲν ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ γενικῶς παραδεκτὸν αὐτόν. Μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον μόνον σπανίως ἀπαντᾷ.

Ἐκκλησιαστικήν τινα ἔριδα ἤγειρε κατὰ τὸν Β' αἰῶνα καὶ διαφορά τις ὡς πρὸς τὴν τέλεσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα. Οἱ χριστιανοί τινων ἐκ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκκλησιῶν εἴθιζον νὰ τελῶσι τὸ πάσχα μετὰ τῶν ἰουδαίων τῇ ιδ' τοῦ νισάν, ἀναφέροντες ὅμως αὐτὸ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Αἱ λοιπαὶ ὅμως ἐκκλησίαι, οἷον αἱ ἐν Παλαιστίνῃ, ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Ἑλλάδι, ἐν Πόντῳ, μεθ' ὧν καὶ ἡ ῥωμαϊκή, ἑώρταζον κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἰουδαϊκοῦ πάσχα τὴν ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ὅπως καὶ κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδα, ἀλλὰ μετὰ μεγαλητέρας λαμπρότητος τὴν μὲν τοῦ πάθους ἐν ἡμέρα παρασκευῇ (πάσχα σταυρώσιμον), τὴν δὲ ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ (πάσχα ἀναστάσιμον). Πρωΐμως δὲ ἐγένετο ἀπόπειρα ἵνα ἀρθῇ ἡ διαφορὰ αὕτη. Ὁ ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος ἐλθὼν εἰς Ῥώμην τῷ 162, συνδιελέχθη περὶ τοῦ ζητήματος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Ἀνικήτου. Ἀμφότεροι ἀπεχωρίσθησαν φιλικῶς, ἂν καὶ δὲν συνεφώνησαν ἐπὶ τοῦ πράγματος. Περὶ τὸ 170 ἐγένετο καὶ μεταξὺ τῶν Μικρασιατῶν συζήτησις περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα ἐν Λαοδικείᾳ· ἀλλὰ τὰ κατὰ ταύτην λεχθέντα εἶναι ἀβέβαια. Ζωηρότερον καὶ γενικώτερον ἐξεφράσθη ἡ πρὸς ἄρσιν τῆς διαφορᾶς ταύτης ἐπιθυμία κατὰ τὰ τέλη τοῦ Β' αἰῶνος. Ἡ προσκόλλησίς τινων μικρασιατικῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὰ ἰουδαϊκὰ ἔθιμα ἤγειρε τὴν ἀποδοκιμασίαν πολλῶν. Καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει συνεκροτήθησαν διὰ τοῦτο πολλαὶ σύνοδοι περὶ τὸ 196. Ἑκάτερον μέρος ἐπεκαλεῖτο ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν Γραφήν, διότι ὁ μὲν εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης φαίνεται ὡς μὴ παραδεχόμενος Πάσχα ἰουδαϊκὸν τελεσθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ,

διότι ἐσταυρώθη κατ' αὐτὸν τὴν ιδ' τοῦ νισὰν, τὸ δὲ ἐπόμενον τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ σάββατον ἦτο μεγάλη ἡμέρα, δηλ. ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους εὐαγγελιστὰς, τοὺς συνοπτικοὺς, φαίνεται, ὅτι ἐτέλεσε τὸ πάσχα μετὰ τῶν ἰουδαίων, καὶ ὅτι ἐσταυρώθη τῇ ιε' τοῦ νισάν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Βίκτωρ, ἀντὶ ὡς ἔπραττον καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι νὰ ζητῇ ἀδελφικῶς νὰ λυθῇ ἡ διαφορὰ, ἠθέλησε νὰ βιάσῃ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας νὰ παραιτηθῶσιν ἀπὸ τῶν ἐθίμων αὐτῶν, ἀπειλῶν ἀλαζονικῶς, ὅτι θέλει παύσει πᾶσαν μετ' αὐτῶν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἀσιατικῶν ἐκκλησιῶν, ὧν προΐστατο ὁ Ἐφέσου Πολυκράτης, οὐδόλως ἐπτοήθησαν ἐκ τῶν ἀπειλῶν τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ᾧ οὐδεμίαν ἀνεγνώριζον ἐφ' ἑαυτοὺς ἐξουσίαν. Τοὐναντίον ἐνέμενον πιστότερον εἰς τὰ ἔθιμα τῶν ἐκκλησιῶν των, τὰ ὁποῖα ἐθεώρουν παραδεδομένα ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Ἡ ἀπειλὴ τοῦ Βίκτωρος ἐματαιώθη. Πολλοὶ μάλιστα ἐπίσκοποι, ἰδίως ὁ Εἰρηναῖος, ἤλεγξαν τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον, διότι ἤθελεν ἕνεκα διαφορᾶς τινος ἐθίμων νὰ διαταράξῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην (Εὐσεβ. V, 24). Ὁ Εἰρηναῖος ἐφρόνει, ὅτι καθ' ἃ οἱ ἀπόστολοι διέταξαν δὲν ἔπρεπε νὰ κρίνηταί τις ἐν βρώσει ἢ ἐν πόσει ἑορτῆς ἢ νουμηνίας ἢ σαββάτων, καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπεν οἱ χριστιανοὶ νὰ τηρῶσι τὰ ἐκτὸς, ἵνα τὰ κρείττονα, τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην ἀποβάλλωσι (Fragm. III ed. Pfaff). Ἡ διαφορὰ διήρκεσε μέχρι τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου, ἥτις συνεκλήθη καὶ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου. Ἔπειτα ἡ διαφορὰ ἐκλείπει.

44.

Σχίσματα. Οἱ Νοουατιανοί. Ἔρις περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν.

Cypriani epp. 41—52. Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. VI, 43. VII, 8. Συνόδου ἐν Νικαίᾳ καν. 6. Cod. Theodos. VXI T. 1. 5, lex 2. Σωκράτ. ἐκκλησ. ἱστορ. I, 10. IV, 28. V, 217. Tertulliani de baptismo c. 15. Cypriani epist. 69—75. Concil. Carthag. III (παρὰ Κυπριανῷ Opp. p. 158).

Τὰ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων τῆς περιόδου ταύτης συμπληροῦντες, ποιοῦμεν ἐνταῦθα λόγον καὶ περὶ τῶν σχισμάτων

τοῦ Νοουάτου καὶ Νοουατιανοῦ καὶ τῆς μετ' αὐτῶν συνδεομένης συζητήσεως περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν καὶ τοῦ Μελετίου ἐν Αἰγύπτῳ. Τοπικὸν μόνον καὶ προσωρινὸν ἦτο τὸ σχίσμα, τὸ ὁποῖον ὁ διάκονος Φηλικίσσιμος καὶ ὁ πρεσβύτερος Νοουάτος διὰ χωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν Κυπριανοῦ καὶ δι' ἐκλογῆς ἰδίου ἐπισκόπου προὐκάλεσαν ἐν Καρχηδόνι. Τοῦ Κυπριανοῦ ἡ αὐστηρότης πρὸς τοὺς κατὰ τὸν διωγμὸν πεσόντας ἐχρησίμευσεν αὐτοῖς ὡς ἀφορμή. Ἡ μερὶς τοῦ Νοουάτου καὶ τοῦ Φηλικισσίμου ἐδέχετο κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Κυπριανοῦ ἄνευ τῆς ἀδείας αὐτοῦ πολλοὺς πεσόντας, μόνον ἂν ἔφερον συστατικὰ παρὰ μαρτύρων (libellos pacis). Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκλείσθησαν οἱ Νοουατιανοὶ οὗτοι ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, ἐξελέξαντο ἴδιον ἐπίσκοπον τὸν Φορτουνάτον. Ἡ μερίς των ὅμως φαίνεται, ὅτι δὲν διήρκεσε ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ὁ Νοουάτος ἐλθὼν εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα εὕρῃ ὑποστήριξιν, προσηρτήθη παρὰ προσδοκίαν εἴς τινα ὅλως ἀντίθετον μερίδα, ἥτις οὐδαμῶς ἤθελε νὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ πεσόντες. Διὰ συνεργείας δ' αὐτοῦ προὐκλήθη καὶ ἐνταῦθα σχίσμα πολὺ μεγαλήτερον ἢ τὰ ἐν Ἀφρικῇ. Ὁ πρεσβύτερος Νοουατιανὸς μετὰ πολλῶν ὁμοφρονούντων δὲν ἀνεγνώριζε τὸν ἀρτίως νομίμως ἐκλεχθέντα Ῥώμης ἐπίσκοπον Κορνήλιον, καὶ ἐπέτυχε νὰ ἐκλεχθῇ ἀντεπίσκοπος (251). Αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ νὰ κερδίσῃ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις ὀπαδοὺς δὲν ἀπέτυχον. Τοιουτρόπως ἐσχηματίσθη σχισματική τις μερὶς πολλαχοῦ ἐξηπλωμένη, ἥτις ἐδίδασκεν, ὅτι ὅσοι ἔθυον τοῖς εἰδώλοις ἢ ἐν γένει ἔπραττον βαρεῖάν τινα ἁμαρτίαν, δὲν ἔπρεπε νὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ὁ Νοουατιανὸς δι' ἐγκυκλίου του προέτρεψε πάντας τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐκκλησίας νὰ μὴ δέχωνται τοὺς ἐπιτεθυκότας εἰς τὰ μυστήρια, ἀλλὰ νὰ προτρέπωσι μὲν αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν, τὴν δὲ συγχώρησιν νὰ ἐπιτρέπωσι τῷ Θεῷ τῷ δυναμένῳ καὶ ἐξουσίαν ἔχοντι συγχωρεῖν ἁμαρτήματα (Σωκρ. IV, 28). Παρετήρουν δὲ προσέτι οἱ Νοουατιανοί, ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία εἶχεν ἤδη δεχθῇ εἰς τοὺς κόλπους της θανασίμως ἁμαρτήσαντας ἀνθρώπους, ἐμολύνθη καὶ ἐβεβηλώθη, καὶ διὰ τοῦτο μόνον αὐτοί, ὡς καθαροί, ἀπετέλουν ἔτι τὴν γνησίαν, ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ἕνεκα τῆς δοξασίας ταύτης κατήντων οὗτοι καὶ νὰ

ἀπορρίπτωσι τὸ ἐν τῇ λοιπῇ ἐκκλησίᾳ διδόμενον βάπτισμα. Ὁ Κυπριανὸς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπολέμησαν τὰς δοξασίας ταύτας τῶν Νοουατιανῶν. Νοουατιανοὶ ἐσώζοντο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Χρυσοστόμου (μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος).

Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ἐγένετο ἀντικείμενον συζητήσεως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ ζήτημα, ἂν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔγκυρον τὸ βάπτισμα τὸ γενόμενον ἐν αἱρέσει τινὶ ἢ σχίσματι. Ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Συρίᾳ καὶ Ἀφρικῇ σύνοδοί τινες εἶχον ἐξετάσει τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἀποφανθῇ, ὅτι ὅσοι ἐκ τῶν αἱρετικῶν ἤθελον νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἔπρεπε νὰ ἀναβαπτίζωνται. Κατὰ δὲ τὸ 255 καὶ 256 δύο σύνοδοι ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Κυπριανοῦ συστᾶσαι, εἶχον ὁρίσει ἀναφερόμεναι ἰδίως εἰς τὸ βάπτιμα τῶν Νοουατιανῶν, ὅτι τὸ ἀληθὲς βάπτισμα μόνον ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπὸ ταύτης δύναται νὰ δοθῇ, πᾶν δὲ ἄλλο βάπτισμα ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας δοθὲν, εἶναι ἀνίσχυρον. Ἀλλὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην δὲν παρεδέχετο ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Στέφανος, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ἀρκεῖ μόνον εἰς τοὺς ἐκ τῶν αἱρέσεων ἢ τῶν σχισμάτων προσερχομένους νὰ ἐπιτίθενται αἱ χεῖρες, νὰ δίδηται δηλ. τὸ χρίσμα. Ἀλλὰ καὶ οὗτος μόνον ἐκεῖνο τὸ βάπτισμα τῶν αἱρετικῶν ἐθεώρει ὡς ἰσχυρὸν, ὅπερ ἐγίνετο εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ἀλαζονικὸς Στέφανος γράφων πρὸς τοὺς Ἀφρικανοὺς ἐπισκόπους, ἠπείλει αὐτοὺς, ὅτι, ἐὰν ἐπέμενον εἰς τὴν γνώμην των, ἤθελε παύσει πᾶσαν μετ' αὐτῶν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ἔκτοτε ἡ ἔρις ἐγένετο ζωηροτέρα. Ὁ Κυπριανὸς συνεκάλεσε καὶ τρίτην σύνοδον ἐξ 85 ἐπισκόπων, ἥτις οὐ μόνον ἐπεκύρωσε τὴν προτέραν ἀπόφασιν, ἀλλὰ καὶ ἤλεγξε δικαίως τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης. Ἐν τῇ 74 ἐπιστολῇ αὐτοῦ λέγει ὁ Κυπριανὸς περὶ τοῦ Στεφάνου μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς, ἀπαντῶν εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ Στεφάνου, ὅτι ἡ γνώμη του στηρίζεται ἐπὶ τῆς παραδόσεως· « Τὰ λοιπὰ ἢ ὑπερήφανα ἢ καὶ τὸ πρᾶγμα μὴ ἀποβλέποντα, παραλείπω. Ὁποία ἰσχυρογνωμοσύνη, ὁποία προκατάληψις, τὸ προτιμᾶν τὴν ἀνθρωπίνην παράδοσιν τῆς θείας διατάξεως, μηδὲ παρατηρεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς ὀργίζεται, ὁσάκις ἡ ἀνθρωπίνη παράδοσις λύει καὶ ματαιοῖ τὰ θεῖα παραγγέλματα. Δὲν πρέπει ἡ ἁπλῆ συνήθεια, ἥτις παρά τισιν ἐπεκρά-

τήσει, νὰ ἐμποδίσῃ ὥστε ἡ ἀλήθεια νὰ ὑπερισχύσῃ καὶ νικήσῃ. Διότι τὸ ἔθος τὸ ἄνευ ἀληθείας εἶναι πεπαλαιωμένη πλάνη! » Τοὐναντίον ὁ Στέφανος δὲν ᾐσχύνετο νὰ ἀποκαλῇ τὸν Κυπριανὸν ψευδόχριστον, ψευδαπόστολον καὶ δόλιον ἐργάτην (Cypr. ep. 75). Ἐπίσης ἤλεγξε τὸν Στέφανον διὰ τὰς ἀξιώσεις του καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Καισαρείας Φιρμιλιανὸς ἔν τινι ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Κυπριανὸν, διότι ὁ Στέφανος ἠπείλησε νὰ ἀποκλείσῃ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Καππαδοκίας, Κιλικίας καὶ Γαλατίας, ἐὰν ἐξηκολούθουν νὰ ἀναβαπτίζωσι. « Πρέπει, λέγει ὁ Φιρμιλιανὸς πρὸς τὸν Κυπριανὸν σὺν τοῖς ἄλλοις, νὰ εὐχαριστῶμεν τῷ Στεφάνῳ, διότι διὰ τῆς βαρβαρότητος αὐτοῦ (per illius inhumanitatem) ἐπετεύχθη, ὥστε νὰ λάβωμεν πεῖραν τῆς ὑμετέρας συνέσεως καὶ πίστεως. Δὲν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὰ παρὰ τοῦ Στεφάνου πεπραγμένα, ἵνα μὴ ἀναμιμνησκόμενοι τῆς θρασύτητος καὶ τῆς ἀγροικίας αὐτοῦ, προξενῶμεν ἑαυτοῖς λύπην. Καὶ ἐγὼ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἀγανακτῶ κατὰ τῆς φανερᾶς ταύτης καὶ ἀπροκαλύπτου μωρίας τοῦ Στεφάνου, ὅστις ἐνῷ τοσοῦτον καυχᾶται περὶ τοῦ τόπου τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ καὶ ἰσχυρίζεται, ὅτι κατέχει τὴν διαδοχὴν τοῦ Πέτρου, ἐφ' ᾧ ἐθεμελιώθη ἡ ἐκκλησία, παρεισάγει πολλὰς ἄλλας πέτρας. Πόσας διαιρέσεις καὶ ταραχὰς παρεσκεύασας, Στέφανε, ἐν ἁπάσαις τοῦ κόσμου ταῖς ἐκκλησίαις; Πόσον μέγα ἔγκλημα κατὰ σεαυτοῦ ἔπραξας, ἀποσχισθεὶς ἀπὸ τοσούτων ἐκκλησιῶν; Διότι ἀπέσχισας αὐτὸς σεαυτόν· περὶ τούτου μὴ ἀπατᾶσαι· διότι ἐκεῖνος ἀληθῶς εἶναι ὁ σχισματικὸς ὁ ἀφιστάμενος ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος (οὐχὶ λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ centrum unitatis). Νομίζων, ὅτι δύνασαι νὰ ἀποκλείσῃς πάντας ἀπὸ σεαυτοῦ, μόνον σεαυτὸν ἀπέκλεισας ἀπὸ πάντων. » Οὕτως ἐλάλουν τότε περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης![1] Καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Διονύσιος ἀπεδοκίμασε τὸν τροπον τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ἀποδεχθεὶς τὴν γνώμην τοῦ Κυπριανοῦ (Διονυσ. ἐπιστ. πρὸς Σῆξτον τὸν Β' [διάδοχον τοῦ Στεφάνου 257] παρ' Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστ. VII, 5.

[1] Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γνησιωτάτη, εὑρισκομένη ἐν 26 κώδιξι. Πρβλ. Gieseler, Kirchengeschichte I, 396.

Hieronym. catal. 69). Ἡ ἔρις ἔπαυσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου καὶ τοῦ Κυπριανοῦ (257). Φαίνεται ὅτι τὸ σχίσμα προελήφθη ἢ μόνον βραχύτατον χρόνον διήρκεσε.

45.

Τὸ Μελετιανὸν σχίσμα.

Ἀθανασ. ἀπολ. πρὸς ἀρειανοὺς 59. Ἐπιστολὴ πρὸς ἐπισκόπους Αἰγύπτου 22. Σωζομένου ἱστορ. I, 24. Σωκράτους I, 9. Ἐπιφανίου 68.

Τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Μελετιανοῦ σχίσματος αἴτιος ὑπῆρξε Μελέτιος ὁ Λυκοπόλεως ἐπίσκοπος, ὅστις ὡς ὁμολογητὴς κατὰ τὸν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ διωγμὸν ὑπεστήριζεν ὅτι μόνον μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης ἠδύνατο νὰ γίνῃ σκέψις περὶ τῆς παραδοχῆς τῶν πεπτωκότων, διεφώνησε δὲ διὰ τοῦτο πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἀλεξανδρείας Πέτρον, καὶ ἀποχωρισθεὶς ἀπ' αὐτοῦ ἐχειροτόνησεν ἱερεῖς εἰς θέσεις ἐκτὸς τῆς δικαιοδοσίας του οὔσας, ἀπετέλεσε δὲ οὕτω σχισματικήν τινα ἐκκλησίαν ἐν Αἰγύπτῳ, ἥτις ὅμως μόνον ὀλίγον χρόνον διήρκεσε. Τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν Μελετιανῶν ἐξέλιπον ἤδη κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ τόποις ἐγεννήθησαν ἔριδες περὶ τῆς ἐξουσίας τῆς ἐκκλησίας ἕνεκα τῆς αὐστηρότητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας, αἵτινες μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου νίκην τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξέλιπον, ἐπικρατησάσης τῆς ἐπιεικοῦς γνώμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Θεολογικὴ φιλολογία.[1]

Πηγαί.—Huber, Philosophie der Kirchenvæter. Muenchen. 1859. Stœkl, Geschichte der Philosophie der patristischen Zeit. Berlin 1864. Ritter, Geschichte der christlichen Philosophie. Hamburg. 1841. Moehler, Patrologie. Regensburg 1840. Du Pin, nouv. bibliothéque des auteurs ecclésiast. Paris 1606. Cellier Histoire des auteurs ecclésiast. Paris 1729. Cave scriptorum eccles. hist. Lond. 1688. Fabricii bibliotheca Graeca. Hamb. 1075. Oudini Comment. de scriptoribus ecclesiast. ant. Lipsiæ 1722. Κοντογόνου φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορ. τῶν πατέρων. Ἐν Ἀθήναις 1853. Τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων καὶ ἐκκλησ. συγγραφέων παρὰ Migne. Ὅρα καὶ Bœringer, Die KGeschichte in Biographien. Zuerich 1842.

46.

Γενικὴ παρατήρησις.

Οἱ ἀγῶνες, δι' ὧν διῆλθεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας ἐγέννησαν σπουδαίαν τινὰ θεολογικὴν φιλολογίαν. Τὰ συγγράμματα τῶν γνωστικῶν καὶ καθόλου αἱρετικῶν τῶν χρόνων τούτων ἀπωλέσθησαν σχεδὸν ἅπαντα, διότι οἱ μετὰ ταῦτα ἀντιγραφεῖς, ἄνθρωποι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀμαθεῖς ὄντες, ἕνεκα φανατισμοῦ ἀπηξίουν νὰ ἀντιγράφωσιν αὐτὰ, μὴ θεωροῦντες αὐτὰ ἄξια ἵνα διασωθῶσιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Καὶ ὅμως πόσον φῶς ἤθελε ῥιφθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ἐὰν εἴχομεν πάντα ταῦτα ὑπ' ὄψιν ἡμῶν! Εὐτυχῶς ὅμως ἐσώθησαν ἡμῖν τὰ πλεῖστα συγγράμματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, οἵτινες ὑπερήσπισαν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, καὶ τοὺς ὁποίους οἱ μετὰ ταῦτα αἰῶνες τιμητικῶς πατέρας ἐκάλεσαν. Τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων τούτων πατέρων, συνήθως πρακτικὰ ὄντα εἰς τὸν χριστιανικὸν βίον ἀναφερόμενα, ἀπολογητικὰ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, πολεμικὰ κατὰ αἱρέσεων, ἐξηγητικὰ τῆς Γραφῆς ἢ ἄλλης ὕλης,

[1] Τὰ περὶ τῆς θεολογικῆς φιλολογίας καὶ ταύτης καὶ τῆς ἑπομένης περιόδου ἐκτίθενται κατὰ τὸν Κούρτζ Handbuch der Kirchengeschichte I, 1, 357—401 καὶ 2, 450—522.

ἔχουσι πολλὴν τὴν ἀξίαν. Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν τὴν ἱστορίαν καὶ διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας· παρ' αὐτοῖς σώζονται αἱ ἀρχαιόταται ἀποστολικαὶ παραδόσεις· ἐν αὐτοῖς δὲ πρῶτον συνεδυάσθη ὁ χριστιανισμὸς μετὰ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἀρχαιότητος, καὶ οὕτως εὗρεν εἴσοδον παρὰ ταῖς ἀνωτέραις τῆς ἀρχαίας κοινωνίας τάξεσιν. Ὁ γενικώτερος χαρακτὴρ τῆς φιλολογίας ταύτης εἶναι ἀπολογητικός· διότι εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἀναφερόμενοι οἱ πατέρες οὗτοι, ἐσπούδαζον νὰ δεικνύωσι τὸ ψεῦδος τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καὶ τὰς πλάνας ἐν γένει τοῦ ἐθνισμοῦ, νὰ κηρύττωσι δὲ καὶ ὑποστηρίζωσι τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ ἑνὸς καὶ αἰωνίου Θεοῦ τοῦ ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθέντος.

47.

Ἀποστολικοὶ πατέρες.

Patrum apostolicorum opera. Recensuit Hefele. Tuebingae 1856. Ittig, diss. de patribus apostolicis. Lips. 1699. Hilgenfeld die ap. Væter Halle 1853.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ συγγραφεῖς μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἦσαν ἄνδρες, οἵτινες εἶχον ἀπολαύσει τῆς ἀμέσου μετὰ τῶν ἀποστόλων ἀναστροφῆς καὶ τῆς διδαχῆς αὐτῶν, καὶ τοὺς ὁποίους καλοῦσιν ἀποστολικοὺς πατέρας. Καὶ παρ' αὐτοῖς, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀποστόλοις, ὤθει εἰς συγγραφὴν οὐχὶ τόσον ἐπιστημονικὸν διαφέρον, ὅσον πρακτικαὶ ἄμεσοι τοῦ βίου ἀνάγκαι. Διὰ τοῦτο ὅ,τι διακρίνει τοὺς συγγραφεῖς τούτους, εἶναι ἁπλῆ τῆς καρδίας εὐσέβεια. Εἶναι δὲ προφανὴς ἡ διαφορὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν πρὸς τὰ τῶν ἀποστόλων, ὧν οὐδόλως δύνανται νὰ φθάσωσι τὴν πνευματικὴν δύναμιν, βαθύτητα καὶ πρωτοτυπίαν. Εἶναι δὲ οἱ ἀποστολικοὶ πατέρες οἱ ἑξῆς. Κλήμης ὁ Ῥώμης (Φιλιππ. δ΄, 3), εἷς τῶν πρώτων τῆς Ῥώμης ἐπισκόπων. Ἡ φήμη περὶ τοῦ μαρτυρίου του ἀπαντᾷ πρῶτον παρὰ Ῥουφίνῳ. Ἔγραψε δὲ ἑλληνιστὶ ἐπιστολὴν πρὸς Κορινθίους, νουθετῶν αὐτοὺς πρὸς ὁμόνοιαν καὶ ταπεινοφροσύνην. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἥτις ἠξιοῦτο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ νὰ ἀναγιγνώσκηται ἐν τῇ λατρείᾳ, ἀπολεσθεῖσα, ἀνευρέθη τῷ 1628 ἐν ἀρχαιοτάτῳ τινὶ κώδικι τῶν ο΄ καὶ τῆς Κ. Δ. (codex alexandrinus), ὃν ὁ πα-

τριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις ἔπεμψεν ὡς δῶρον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Κάρολον τὸν Α'. Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι εὑρέθη καὶ λείψανόν τι τῆς καλουμένης δευτέρας τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολῆς πρὸς τοὺς Κορινθίους, περὶ ἧς οἱ ἀρχαῖοι οὐδὲν ἐγίνωσκον, καὶ τῆς ὁποίας ἡ γνησιότης εἶναι διὰ τοῦτο πλέον ἢ ἀμφίβολος. Καὶ τῶν 2 ἐπιστολῶν τούτων πλήρη ἔκδοσιν κατὰ νέας πηγὰς ἐξέδωκεν ἐσχάτως ὁ Βρυέννιος ἐν Κωνσταντινουπόλει (1876). Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κλήμεντος φέρονται καὶ ἄλλα συγγράμματα, ἰδίως τὰ Κλημέντια ἢ αἱ Κλημέντιαι ὁμιλίαι, καὶ αἱ διαταγαὶ καὶ οἱ κανόνες τῶν ἀποστόλων, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ γενήσεται λόγος. Β α ρ ν ά β α ς· ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔχομεν ἐπιστολήν, ἣν ἤδη Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐγίνωσκεν. Ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἀπωλέσθη, ἕως οὗ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ὁ Ἰησουίτης Σιρμόνδ ἀνεῦρεν αὐτήν. Ἐλλείπουσιν ὅμως τὰ πρῶτα κεφάλαια, τὰ ὁποῖα ἀναπληροῦνται δι' ἀρχαίας λατινικῆς μεταφράσεως. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη προδίδει διὰ τῶν ἀλληγορικῶν αὐτῆς ἑρμηνειῶν ἀλεξανδρινὴν χεῖρα, διὰ τοῦτο δὲ δὲν θεωρεῖται πιθανόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς Βαρνάβας εἶναι ὁ μαθητὴς τοῦ Παύλου. Πρὸς τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὕτη διακρίνεται διὰ τῆς καταφρονήσεως αὐτῆς πρὸς τὴν Π. Δ. καὶ τὴν λατρείαν αὐτῆς, εἶναι δὲ πολλαχοῦ λίαν εὐφυῶς συντεταγμένη, καὶ ἐνδεικνύει ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν. Ἑ ρ μ ᾶ ς· ὑπὸ τὸ ὄνομα τούτου ἔχομεν ἐν ἀρχαιοτάτῃ μεταφράσει σύγγραμμά τι φέρον τὸν τίτλον Pastor, ποιμήν. Ἔχει δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι προσάγεται ἐν αὐτῷ ἄγγελός τις ὡς ποιμὴν διδάσκων τὸν Ἑρμᾶν. Περιλαμβάνει δὲ τρία βιβλία, καὶ τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τέσσαρα ὁράματα, ἐν οἷς ἡ ἐκκλησία ἐκπροσωπεῖται ὡς διδάσκουσα γυνή, τὸ δεύτερον 12 διαταγάς, ἃς ὁ ἄγγελος ὑπὸ τὴν μορφὴν ποιμένος δίδει τῷ Ἑρμᾷ, τὸ δὲ τρίτον 20 παραβολάς. Οἱ ἀρχαῖοι ἀπεδίδον τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Παύλου Ἑρμᾶν. Εἰς τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἐχρεώστει τὸ ἔργον μεθ' ὅλην τὴν πτωχείαν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ τὴν μεγάλην σημασίαν τὴν ἀποδιδομένην αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, καὶ τὸ ὅτι ἀνεγινώσκετο ἐν τῇ λατρείᾳ. Οἱ νεώτεροι προσβάλλουσι τὴν γνησιότητα αὐτοῦ, θεωροῦντες ὡς συγγραφέα αὐτοῦ Ἑρμᾶν τινα ἀδελφὸν τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου Πίου (περὶ τὸ 160). Ἰ γ ν ά τ ι ο ς ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας. Ἔχο-

μεν παρ' αὐτοῦ 7 ἐπιστολὰς ἐπὶ τῆς εἰς τὸν μαρτυρικὸ αὐτοῦ θάνατον εἰς Ῥώμην πορείας (107) γραφείσας πρὸς διαφόρους ἐκκλησίας. Μία αὐτῶν ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Σμύρνης Πολύκαρπον. Σφοδρὸς ἀγὼν κατὰ τῶν ἰουδαϊζουσῶν καὶ δοκητικῶν αἱρέσεων καὶ σύστασις τοῦ ἀξιώματος τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἀντιπροσώπων τοῦ Χριστοῦ, διακρίνουσιν αὐτὰς ἐκ πάντων τῶν συγγραμμάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Φέρονται δὲ δύο ἐκδόσεις αὐτῶν, ἐξ ὧν ἡ βραχυτέρα θεωρεῖται ὑπὸ τῶν πλείστων ὡς ἡ γνησία. Ἐκτὸς τῶν γνησίων τούτων 7 ἐπιστολῶν ἀποδίδονται τῷ Ἰγνατίῳ καὶ 5 ἄλλαι ἑλληνικαὶ καὶ τρεῖς λατινικαὶ ἐπιστολαὶ ἀναντιρρήτως νόθοι. Π ο λ ύ κ α ρ π ο ς, μαθητὴς τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου, ὃν οὗτος εἶχεν ὁρίσει ἐπίσκοπον Σμύρνης. Ἀπέθανεν ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (168) τὸν ἐπὶ πυρᾶς μαρτυρικὸν θάνατον. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς διαφόρους ἐκκλησίας σώζεται μόνον μία, ἡ πρὸς Φιλιππησίους. Τὸ πρωτότυπον ἐσώθη μόνον ἐν μέρει, ὑπάρχει ὅμως αὐτῆς ὁλόκληρος λατινικὴ μετάφρασις. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι σπουδαία διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ κανόνος τῆς Κ. Δ., διότι συχνάκις ἀναφέρει χωρία ἐξ αὐτῆς. Π α π ί α ς, ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως ἐν Φρυγίᾳ. Κατὰ τὸν Εἰρηναῖον (αἱρ. V, 33) ὑπῆρξε καὶ οὗτος μαθητὴς τοῦ Ἰωάννου. Κατά τινα ἀρχαίαν παράδοσιν ἀπέθανεν ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου ὡς μάρτυς. Μετὰ μεγάλου ζήλου ἐσπούδασεν ὁ Παπίας νὰ συλλέξῃ τὰς σωζομένας προφορικὰς παραδόσεις περὶ τῶν λόγων καὶ πράξεων τοῦ Κυρίου ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ « Λογίων Κυριακῶν ἐξήγησις, » ἐξ οὗ ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁ Εὐσέβιος ὀλίγα τινὰ λείψανα διέσωσαν. Μεθ' ὅλην δὲ τὴν ἔλλειψιν πάσης κριτικῆς ἐν αὐτῷ ἀπέκτησε τὸ ἔργον αὐτοῦ μεγάλην φήμην ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ, καὶ συνέτεινε πολὺ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χιλιασμοῦ, ὃν ἀσπάζεται. Ἡ πρὸς Δ ι ό γ ν η τ ο ν ἐ π ι σ τ ο λ ή. Τὸ λαμπρὸν τοῦτο μνημεῖον τῆς ἀρχαιοτάτης χριστιανικῆς φιλολογίας ἀνεκαλύφθη τὸ πρῶτον τῷ 1592 ὑπὸ Στεφάνου. Ὁ κώδηξ, ἐφ' οὗ εὑρέθη, ἔφερε τὸ τοῦ Ἰουστίνου ὄνομα, διὰ τοῦτο οὗτος ἐθεωρεῖτο ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὡς ὁ συγγραφεύς. Ἔπειτα ὅμως ἐξηλέγχθη τοῦτο ὡς πλάνη, διότι καὶ ἰδέαι καὶ ὕφος δὲν εἶναι τοῦ Ἰουστίνου, οἷον γινώσκομεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Καὶ τὸ πρόσωπον δὲ τὸ πρὸς ὃ γράφεται ἡ ἐπιστολὴ εἶναι ἄγνωστον. Ὑπῆρξε φαί-

νεται ἐπίσημός τις ἀνὴρ, ὅστις ᾐσθάνθη ἑαυτὸν προσελκυόμενον ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦντος πνεύματος τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, ἀλλ' ἔτρεφε ἀμφιβολίας τινὰς διὰ τὴν βραδεῖαν ἐμφάνισιν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς καταφρόνησιν αὐτοῦ. Τὰς ἀμφιβολίας ταύτας ἀναιρεῖ ὁ συγγραφεὺς μετὰ πολλοῦ πνεύματος.

48.

'Απολογηταί.

Corpus apologetarum christ. saec. II. Ed Otto Ienæ 1842. Werner, Geschichte der apol. und polemischen Litteratur. Schafhausen 1861.

Ἐπιστημονικώτερον χαρακτῆρα προσέλαβεν ἡ χριστιανικὴ φιλολογία διὰ τῆς συγγραφικῆς πάλης πρὸς τὸν ἐθνικὸν κόσμον, εἰς ἣν ἠναγκάσθη νὰ εἰσέλθῃ ταχέως (§ 31). Ὁ καρπὸς τῆς πάλης ταύτης ὑπῆρξε σειρὰ ἀπολογητικῶν συγγραμμάτων, ἅτινα κατὰ μέγα μέρος ἀνήκουσι τῷ Β' αἰῶνι. Ἄρχεται δὲ κυρίως ἡ φιλολογία αὕτη ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἁδριανοῦ. Ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς κατηγορίας καὶ τοὺς διωγμοὺς τῶν ἐθνικῶν ἀντέτασσον ἁπλῆν βεβαίωσιν τῆς ἀθωότητος αὐτῶν, ἤρχισαν ἀπὸ τοῦδε οἱ ἐπισημότεροι χριστιανοὶ διδάσκαλοι δι' ἐπισήμων γραπτῶν ἀπολογιῶν νὰ ὑπερασπίζωνται τοὺς τέως παραγνωρισθέντας, ὑβρισθέντας καὶ καταδιωχθέντας ἀδελφοὺς αὐτῶν, ἐτόλμησαν μάλιστα ἀπὸ τῆς ἀμύνης νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν ἐπίθεσιν. Τὰ συγγράμματα αὐτῶν εἶχον τὸν προορισμὸν τὸ μὲν νὰ ἐγχειρισθῶσιν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς ἐπιτρόπους αὐτῶν, τὸ δὲ ἀπετείνοντο πρὸς τὸ πεπαιδευμένον κοινὸν γενικῶς. Τὸ ἔργον τῶν ἀπολογητῶν ἦτο συνήθως διπλοῦν, τὸ μὲν ἔπρεπε νὰ ἀποκρούσωσι τὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν κατηγορίας, καὶ μάλιστα τὰς ἐπὶ ἀθεΐᾳ, οἰδιποδείοις μίξεσι καὶ θυεστείοις δείπνοις, καὶ τὴν τῆς μισανθρωπίας καὶ τῆς ἀπειθείας πρὸς τοὺς νόμους τοῦ κράτους· τὸ δὲ ἀπεδείκνυον τὴν ὑπεροχὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὑπὲρ τὰς ἐθνικάς. Ἤλεγχον διὰ τοῦτο τὸ ψεῦδος τῶν ἐθνικῶν θρησκειῶν ἐκ τῶν ἀσχημιῶν τῶν μυθολογιῶν, καὶ ἀπεδείκνυον τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τῆς συμφωνίας αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀρίστους ἕλλη-

νας φιλοσόφους. Τὴν θειότητα τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπεδείκνυον καὶ ἐκ τῶν προφητειῶν, τῶν θαυμάτων τοῦ Κυρίου καὶ τῶν μαθητῶν του, ἐκ τῆς ταχύτητος τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐκ τῆς ἠθικῆς τῶν χριστιανῶν καὶ ἐκ τοῦ θάρρους πρὸς τὸν θάνατον. Τέλος ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀνοχὴν τῶν ῥωμαίων ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας τῶν θρησκειῶν καὶ τῆς συνειδήσεως. **Religio cogi non potest. Verbis potius quam verberibus res agenda est, ut sit voluntas**, λέγει ὁ Τερτουλλιανὸς (ad Scapulam c. 2), καὶ ἀλλαχοῦ (c. 20). **Nos non expetimus, ut Deum nostrum, qui est omnium, velint nollint, collat aliquis invitus, nec, si non coluerit, irascimur.** Πόσον μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐλησμόνησαν πολλοὶ χριστιανοὶ τὰς ὡραίας ταύτας ἀρχάς! Τὰ πρωτόλεια τῆς ἀπολογητικῆς φιλολογίας ἀπωλέσθησαν. Οὕτως ἀπωλέσθησαν αἱ ἀπολογίαι τοῦ Κοδράτου κατὰ τὸν Ἱερώνυμον μαθητοῦ τῶν ἀποστόλων καὶ ἐπισκόπου Ἀθηνῶν (catal. 19), ἡ ἐπιδοθεῖσα τῷ αὐτοκράτορι Ἀδριανῷ. Ἀπωλέσθη δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος· ὁ Φώτιος δεν ἀναφέρει αὐτὴν ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ αὐτοῦ. Σύγχρονος τοῦ Κοδράτου ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστείδης, εὔγλωττος φιλόσοφος Ἀθηναῖος, ἐπιδοὺς τῷ Ἀδριανῷ ἀπολογίαν ἐπαινουμένην μεγάλως ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου (201), ἥτις ἐπίσης ἀπωλέσθη. Οὐχὶ πολὺ βραδύτερον ἔγραψεν ὁ ἐκ Πέλλης Ἀρίστων ἀπολογητικὸν διάλογον μεταξὺ τοῦ ἀλεξανδρινοῦ ἰουδαίου Παπίσκου καὶ τοῦ ἐξ ἰουδαίων χριστιανοῦ Ἰάσωνος, ἐν ᾧ ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλήθεια ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν προφητειῶν τῆς Π. Δ. Ὁ μὲν Κέλσος μετὰ περιφρονήσεως μνημονεύει τοῦ ἔργου τούτου, τοὐναντίον ὁ Ὠριγένης ὑπερασπίζεται αὐτό. Καὶ τοῦτο τὸ ἔργον δὲν σώζεται. Τῷ αὐτοκράτορι Μάρκῳ Αὐρηλίῳ ἐπέδωκαν ἀπολογίας ὁ Κλαύδιος Ἀπολλινάριος, ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως, καὶ ὁ ῥήτωρ Μιλτιάδης φημιζομένας ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀπολογίας, ἀπολεσθείσας καὶ ταύτας. Ἐπίσημος ἀπολογητὴς τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας ὑπῆρξε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σάρδεων Μελίτων. Ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Ἱερώνυμος δίδουσι κατάλογον τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ 18 τὸν ἀριθμόν. Τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ πρὸς Ἀντωνῖνον Πῖον ἐπίστευσεν ὁ ἄγγλος Ταττὰμ ὅτι εὗρεν ἐν συριακῇ μεταφράσει. Εἶναι δὲ τὸ ἔργον τοῦτο πολλοῦ λόγου ἄξιον, δια-

κρινόμενον ἐπὶ εὐγλωττίᾳ, ζωηρότητι ἐκθέσεως, τόλμῃ καὶ πρωτοτυπίᾳ ἰδεῶν. Ἀλλ' ὅμως τὸ ἀπόσπασμα παρ' Εὐσεβίῳ ἐκ τῆς τοῦ Μελίτωνος ἀπολογίας δὲν εὑρίσκεται ἐν τῇ μεταφράσει ταύτῃ καὶ δὲν ἁρμόζει εἰς αὐτήν. Διὰ τοῦτο νομίζουσί τινες, ὅτι τὸ εὑρεθὲν σύγγραμμα εἶναι μᾶλλον τὸ « περὶ Ἀληθείας « βιβλίον τοῦ Μελίτωνος τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου μεταξὺ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀριθμούμενον, καὶ τὸ ὁποῖον ἐν εἴδει ἀπολογίας ἀπευθύνεται πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀντωνῖνον. Ἄλλο τι σύγγραμμα τοῦ Μελίτωνος ἔφερε τὸν τίτλον « Κλείς, » ἤτοι ὁδηγὸς εἰς κατανόησιν τῆς Γραφῆς. Τρίτον τι σύγγραμμα τοῦ Μελίτωνος « Δύο βιβλία περὶ τοῦ πάσχα » λαμβάνει μέρος ἐν τῇ περὶ τοῦ πάσχα γνωστῇ ἔριδι. Ἐκ δὲ τῶν 6 βιβλίων « ἐκλογὴ ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς » διέσωσεν ἡμῖν ὁ Εὐσέβιος σπουδαῖον ἀπόσπασμα τ. ἔ. κατάλογον τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Π. Δ., περιέχοντα πάντα τὰ ἡμέτερα πρωτοκανονικὰ βιβλία πλὴν τοῦ Νεεμίου καὶ τῆς Ἐσθήρ· τὰ δευτεροκανονικὰ ἀποκλείονται ἐντελῶς. Ἐπίσημος ἀπολογητὴς εἶναι καὶ ὁ Ἰουστῖνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὁ καταγόμενος ἀπὸ Σιχὲμ (Flavia Neapolis) ἐν Σαμαρείᾳ. Μεταξὺ τῶν φιλοσοφημάτων, ἅτινα ἔτι ἐθνικὸς ὢν καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναζητῶν ἐμελέτησεν, εἶχεν αὐτὸν ἑλκύσει μᾶλλον τὸ πλατωνικόν. Ἀλλὰ τὴν ζητουμένην ἀνάπαυσιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ τῆς καρδίας εὗρε τὸ πρῶτον παρὰ τοῖς προφήταις καὶ τοῖς ἀποστόλοις, εἰς οὓς ἄγνωστός τις καὶ σεβαστὸς γέρων, ὃν συνήντησε παρὰ ἀκτὴν θαλάσσης, ὡδήγησεν αὐτόν. Τριακονταετὴς τὴν ἡλικίαν ἠσπάσθη τὸν χριστιανισμόν, οὗτινος ἀπέβη ἐνθουσιώδης ὑπερασπιστὴς διὰ συγγραμμάτων καὶ συνδιαλέξεων. Διετήρησεν ὅμως καὶ τὸν φιλοσοφικὸν τρίβωνα, διότι τὸν χριστιανισμὸν ἐθεώρησεν ὡς τὴν ἀνωτέραν φιλοσοφίαν, περιέχουσαν πᾶν ὅ,τι καλὸν αἱ ἀρχαῖαι φιλοσοφίαι εἶπον. Χριστιανισμὸς εἶναι κατὰ τὸν Ἰουστῖνον ἡ ἀγάπη τῆς ἀληθείας καὶ τὸ μετὰ λόγου βιοῦν. Καὶ διὰ τοῦτο πάντας τοὺς πρὸ Χριστοῦ φιλοσοφήσαντας καὶ μετὰ λόγου βιώσαντας δὲν ἐδίσταζε νὰ ἀποκαλῇ χριστιανούς, μεταξὺ ἄλλων ὀνομαστὶ τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Ἡράκλειτον, οὓς παραβάλλει πρὸς τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἠλίαν καὶ ἄλλους τῆς Π. Δ. ἱεροὺς ἄνδρας (Ἀπολογ. Β' κεφ. 46). Διὰ τὸν χριστιανισμόν του ὅμως ἐφείλκυσε τῶν φιλοσόφων τὸ μῖσος. Ὁ

σπουδαιότερος ἐχθρὸς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Κρήσκης ἐν Ῥώμῃ, ὅστις τὰ πάντα ἔπραττεν, ἵνα βλάψῃ αὐτόν. Ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου ὑπέστη ὁ Ἰουστῖνος ἐν Ῥώμῃ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον (166). Μεταξὺ τῶν γνησίων συγγραμμάτων αὐτοῦ διακρίνονται πρὸ πάντων αἱ δύο ἀπολογίαι αὐτοῦ, αἱ ἀποτεινόμεναι πρὸς Ἀντωνῖνον τὸν Πῖον καὶ Μάρκον τὸν Αὐρήλιον. Διακρίνονται δὲ διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν παρρησίαν, μεθ' ἧς ὑπερασπίζονται τοὺς χριστιανούς, ἀποκρούουσαι τὰς κατ' αὐτῶν κατηγορίας. Ὁ διάλογος αὐτοῦ πρὸς Τρύφωνα ἀποδεικνύει ἐκ τῆς Π. Δ. τὸν Χριστὸν ὡς τὸν Μεσσίαν καὶ τὸν προορισμὸν τῶν ἐθνῶν πρὸς σωτηρίαν. Τὸ σύγγραμμα « περὶ μοναρχίας » ἀποδεικνύει τὸ ψεῦδος τοῦ πολυθεϊσμοῦ ἐξ αὐτῶν τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν καὶ φιλοσόφων. Αἱ ἔννοιαι τοῦ Ἰουστίνου εἶναι βαθεῖαι καὶ πνευματώδεις, ἀλλ' ἐνίοτε ἄνευ τάξεως· ἡ γλῶσσά του ἰσχυρά, ἀλλ' ἄνευ ῥητορικοῦ κάλλους. Τοῦ « Λόγου παραινετικοῦ πρὸς Ἕλληνας » καὶ τοῦ ἑτέρου « Λόγου πρὸς Ἕλληνας » καὶ τοῦ λειψάνου « περὶ ἀναστάσεως » ἀμφιβάλλεται ἡ γνησιότης, διότι τό τε ὕφος καὶ αἱ ἰδέαι αὐτοῦ φαίνονται διάφορα τῶν τοῦ Ἰουστίνου. Ὁ ἀσσύριος Τατιανὸς ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἰουστίνου, ἀπέκλινεν ὅμως μετὰ ταῦτα εἰς τὸν γνωστικισμόν. Τὸ ἀπολογητικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα « Λόγος πρὸς Ἕλληνας » κατάγεται ἐκ τῆς ἐποχῆς, ὅτε ἀνῆκεν ἔτι ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, εἰ καὶ ἐν αὐτῷ διακρίνονται ἐνιαχοῦ γνωστικίζουσαι δοξασίαι. Ἐξετάζει δ' ἐν αὐτῷ τὴν ἐθνικὴν ἀρχαιότητα μετὰ περιφρονήσεως, μηδὲν καλὸν εὑρίσκων ἐν αὐτῇ. Τοῦ Τατιανοῦ τούτου τὸ « εὐαγγέλιον διὰ τεσσάρων » ἦτο ἁρμονία τις τῶν εὐαγγελίων, ἥτις κατὰ τὸν Θεοδώρητον (αἱρετ. κακομ. α', 20) περιεῖχεν ἤδη διαφόρους γνωστικὰς δοξασίας. Ὁ Ἀθηναγόρας εἶναι ἄλλως ἄγνωστος ἡμῖν. Ἡ « περὶ χριστιανῶν πρεσβεία » αὐτοῦ ἐνεχειρίσθη τῷ Μάρκῳ Αὐρηλίῳ, ἀποδεικνύει δὲ μετὰ μεγάλης λόγου δυνάμεως καὶ πειστικότητος ὡς ἀβασίμους τὰς τρεῖς γνωστὰς κατὰ χριστιανῶν κατηγορίας τοῦ ἀθεϊσμοῦ, τῆς αἱμομιξίας καὶ τῶν θυεστείων δείπνων, καὶ ἐκθέτει τὸ ἔξοχον τοῦ χριστιανισμοῦ ἔν τε τῷ βίῳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ. Ἄλλο τι σύγγραμμα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως « περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν » ζητεῖ νὰ ὑπερασπισθῇ πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς τὸ αὐτοῖς λίαν

παράδοξον δόγμα Θεόφιλος Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος. Ἐγεννήθη ἐθνικός, ἐπεστράφη δὲ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Γραφῆς καὶ ἀπέθανεν ὡς ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας τῷ 181. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «πρὸς Αὐτόλυκον» περὶ τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως ἀνήκει εἰς τὰς ἀρίστας ἀπολογίας τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ὁ Αὐτόλυκος ἦτο φίλος τοῦ Θεοφίλου, πεπαιδευμένος ἐθνικός. Ὁ συγγραφεὺς ἐλέγχει πάντοτε ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Τὰ λοιπὰ πολυάριθμα αὐτοῦ συγγράμματα, ἐν οἷς ἑρμηνεῖαι καὶ ἀναιρετικὰ βιβλία κατὰ τοῦ Μαρκίωνος καὶ ἄλλων αἱρετικῶν, ἀπωλέσθησαν. Ὁ Ἑρμείας συνέγραψε μικρόν τι καὶ ἀσήμαντον σατυρικὸν ἔργον «Διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων.» Περὶ τῶν ἀπολογητῶν τοῦ Γ' αἰῶνος, δηλαδὴ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Ὠριγένους, τοῦ Τερτουλλιανοῦ, τοῦ Μινουκίου Φήλικος, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Κομμοδιανοῦ, τοῦ Ἀρνοβίου καὶ τοῦ Λακταντίου θέλομεν ποιήσει λόγον κατωτέρω.

38.

Ἄλλοι συγγραφεῖς τοῦ Β' αἰῶνος.

Ὅπως αἱ προσβολαὶ τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τῶν φιλοσόφων καὶ ἰουδαίων προὐκάλεσαν τὴν ἀπολογητικήν, οὕτω καὶ ἡ ἐμφάνισις διαφόρων αἱρέσεων τὴν πολεμικὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν. Εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτῆς ἔφθασεν αὕτη κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ ὁ Β' αἰὼν δύναται νὰ δείξῃ ἀπαρχάς τινας αὐτῆς. Ἤδη πολλοὶ ἀπολογηταὶ (Μελίτων, Κλαύδιος Ἀπολλινάριος, Ἰουστῖνος, Θεόφιλος) ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς καταπολέμησιν τῶν αἱρετικῶν. Ἐκτὸς αὐτῶν μνημονεύονται καὶ οἱ ἑξῆς. Ὁ Ἀγρίππας ὁ ἐπονομαζόμενος Κάστωρ ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅστις κατεπολέμησε τὸν Βασιλείδην (Εὐσεβ. δ', 7). Ὁ Μόδεστος καὶ ὁ Μουσανὸς ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου. Ὁ πρῶτος συνέγραψε βιβλίον κατὰ αἱρετικῶν, ὅπερ ὁ Ἱερώνυμος ἐγίνωσκε (catal. 34), ὁ δὲ δεύτερος κατὰ τῶν ἐγκρατιτῶν (Εὐσεβ. δ', 28. Hieronym. cat. 31). Ὀλίγον βραδύτερον ἤκμαζεν ἐν Ῥώμῃ ὁ Ῥόδων, μαθητὴς τοῦ Τατιανοῦ, γράψας κατὰ

τῶν ἀποπλανήσεων τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν Μαρκιωνιτῶν καὶ Μοντανιστῶν (Εὐσεβ. ε΄, 13). Συγχρόνως ἤκμαζε καὶ ὁ Μάξιμος ὅστις ἐναντίον τῶν Μαρκιωνιτῶν συνέγραψε φιλοσοφικόν τινα διάλογον περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κακοῦ καὶ περὶ τῆς δημιουργίας τῆς ὕλης, ἐξ οὗ λείψανόν τι ἐσώθη ἐν τῇ φιλοκαλίᾳ τοῦ Ὠριγένους (κεφ. 24). Ἀλλ' ὁ ἐπισημότερος πολεμικὸς θεολόγος τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι ὁ Εἰρηναῖος, περὶ οὗ κατωτέρω γενήσεται λόγος

Καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐκκλησιασικῆς φιλολογίας τὰς βάσεις ἔθηκεν ὁ Β΄ αἰών. Ὁ Ἡγήσιππος συνέλεξε πολλὰς ἱςορικὰς παραδόσεις ἐκ τῶν χρόνων τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τοῦ ἔργου αὐτοῦ μόνον ὀλίγα λείψανα σώζονται. Ἔφερε δὲ τὸ ἔργον τοῦτο πιθανῶς τὸν τίτλον « Ὑπομνήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πράξεων » (ἐν 5 βιβλίοις), ἐχρησίμευσε δὲ μεγάλως τῷ Εὐσεβίῳ, ὅστις κατὰ λέξιν προςάγει ἐξ αὐτοῦ ἀποσπάσματα. Ἔργον τι ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φερόμενον « περὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ πολέμου » καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅπερ συνήθως προστίθεται εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Ἰωσήπου, εἶναι ἀναντιρρήτως νόθον. Συγχρόνως ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς μάρτυρας καὶ τὸ ἔνδοξον αὐτῶν τέλος ὤθει εἰς συγγραφὴν μαρτυρολογίων. Τοιαῦτα ἀρχαιότατα μαρτυρολόγια σώζονται πολλὰ εἴτε ὑπὸ ἰδιωτῶν γεγραμμένα, εἴτε ἐν ὀνόματι ἐκκλησιῶν συντεταγμένα πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ θάρρους τῶν χριστιανῶν. Τοιαῦτα εἶναι τὸ μαρτυρολόγιον τοῦ Ἰγνατίου παρά τινος συνοδοιπόρου αὐτοῦ κατὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἐπὶ τὸ μαρτύριον πορείαν αὐτοῦ συντεθέν· τὸ τῆς ἁγίας Συμφορόζας, ἥτις μετὰ τῶν 7 υἱῶν αὐτῆς ἀπεκεφαλίσθη ἐπὶ Ἀδριανοῦ· τὸ τῆς ἁγίας Φελιτσίτης, ἥτις ἐν Ῥώμῃ ὑπέστη ἐπὶ Ἀντωνίνου Πίου τὸν μαρτυρικὸν θάνατον· τὸ τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου (τὰ τρία τελευταῖα εἶναι ἀμφιβόλου γνησιότητος)· τὸ τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου, πολύτιμον μνημεῖον, τὸν τύπον τῆς γνησιότητος ἀπαραγνωρίστως φέρον ἐν ἑαυτῷ, τὸ ὁποῖον ἡ ἐκκλησία τῆς Σμύρνης ἀνήγειρεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον αὐτῆς καὶ ἔπεμψε πρὸς τὴν ἐν Φιλαδελφίᾳ ἐκκλησίαν, ὅπερ καὶ ὁ Εὐσέβιος περιέλαβεν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ (δ΄, 15). [1]

[1] Ruinart, acta martyrum. Par. 1689.

Κατά τε τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἀξίαν ἀσήμαντα εἶναι τὰ ἐξηγητικὰ ἔργα τοῦ Β' αἰῶνος, ἐξ ὧν σχεδὸν οὐδὲν ἐσώθη ἡμῖν. Προεκλήθησαν δὲ καὶ ταῦτα ἕνεκα τῆς παρεξηγήσεως τῆς Γραφῆς παρὰ τῶν αἱρετικῶν. Ὡς ἐξηγηταὶ τοῦ Β' αἰῶνος ἀναφέρονται Ἡράκλειτός τις, ἑρμηνεύσας τὰς τοῦ Παύλου ἐπιστολὰς (Εὐσ. ε', 27. Hieronym. cat. 46). Ὁ Κάνδιδος καὶ ὁ Ἀππίων ἡρμήνευσαν τὴν ἑξαήμερον (Εὐσεβ. ε', 27. Hieron. 48, 49) καὶ Ἰούδας τις λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ἐπὶ Σεπτημίου Σευήρου διωγμοῦ συνέγραψε πραγματείαν περὶ τῶν 70 ἑβδομάδων τοῦ Δανιήλ. (Εὐσεβ. ς', 7). Πολὺ τούτων ἐπισημότερος ἑρμηνευτὴς ἐγένετο ὁ Πάνταινος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, περὶ οὗ ἀλλαχόθι.

Ἀξία σημειώσεως εἶναι καὶ ἡ ἐπιστολογραφικὴ φιλολογία τοῦ Β' αἰῶνος. Οὕτως ἔγραψε Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος Κυπρίων (170 μ. Χ.) 8 καθολικὰς ἐπιστολὰς πρὸς διαφόρους ἐκκλησίας, ὧν λείψανα σώζονται (Εὐσεβ. δ', 29)· Ὁ Ἱερώνυμος ἐπαινεῖ τὴν εὐγλωττίαν καὶ σοφίαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου.

50.

Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία τοῦ Γ' αἰῶνος.
Ἀλεξανδρινὴ σχολή. Πάνταινος. Κλήμης. Ὠριγένης.

Matter, Essai historique sur l'école d'Alex. Lps. 1776. Vacherot histoire de l'école d'Alex. Paris 1851. Guericke, schola Alex. 1824.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰῶνος ἐγεννήθη ἐν τῇ κατὰ τῶν διαφόρων αἱρέσεων πάλη σπουδαιοτέρα τις χριστιανικὴ φιλολογία, διακρινομένη εἰς τέσσαρας τύπους ἢ σχολάς, τὴν ἀλεξανδρινήν, τὴν ἀφρικανικήν, τὴν μικρασιατικήν, καὶ τὴν ἀντιοχειανήν.

Τῶν σχολῶν τούτων ὑπερτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἀλεξανδρινή. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ πόλις τῶν γραμμάτων καὶ πάσης σοφίας· κατ' ἀνάγκην ἄρα, ὅπως ἄλλοτε ἡ ἑβραϊκὴ θεολογία, ὤφειλεν ὁ χριστιανισμὸς νὰ λάβῃ ἐνταῦθα ἐπιστημονικωτέραν διαμόρφωσιν, ἂν ἔμελλε νὰ ἀντιταχθῇ νικηφόρως πρὸς τὴν ἐθνικὴν σοφίαν. Οἱ ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι διακρινόμενοι ἐπὶ τῇ κλασικῇ αὐτῶν παιδείᾳ καὶ τῷ φιλοσοφικῷ

αὐτῶν πνεύματι, ἐσπούδαζον ὅπως καὶ οἱ γνωστικοί, νὰ συνδυάσωσι τὸν χριστιανισμὸν μετὰ τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας· (τῆς νεοπλατωνικῆς), καὶ οὕτω νὰ ἀνυψωθῶσιν ἀπὸ τῆς ἁπλῆς πίστεως εἰς τὴν θρησκευτικὴν γνῶσιν. Ἡ γνῶσις αὕτη τῶν ἀλεξανδρινῶν διέφερεν ἀπὸ τῆς τῶν γνωστικῶν, καθόσον ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἃς ἐκεῖνοι περιεφρόνουν. Ἐσπούδαζον δὲ οἱ ἀλεξανδρινοὶ νὰ ἀποπνευματίζωσι τὰς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἠρέσκοντο, ὡς οἱ ἀρχαιότεροι ἀλεξανδρινοὶ γραμματικοί, εἰς τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν τῶν Γραφῶν. Οἱονεὶ ἡ τροφὸς τῆς τάσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ κατηχητικὴ τῆς Ἀλεξανδρείας σχολή, ἥτις ἀπὸ ἁπλοῦ καθιδρύματος προωρισμένου πρὸς μόρφωσιν τῶν κατηχουμένων σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη ἀνωτέρα θεολογικὴ σχολή. Πρῶτος δ' αὐτῆς ὀνομαστὸς διδάσκαλος ἐγένετο ὁ Πάνταινος ἐξ Ἀθηνῶν. Οὗτος ἦτο τὸ πρῶτον στωϊκὸς φιλόσοφος, ἔπειτα δὲ ὑπό τινος μαθητοῦ τῶν ἀποστόλων διδαχθείς, ἐγένετο διδάσκαλος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς κατηχητικῆς σχολῆς. Τῷ 190 παρακληθεὶς ἀνέλαβεν ἀποστολικήν τινα πορείαν εἰς Ἰνδίας ἢ τὴν μεσημβρινὴν Ἀραβίαν. Ἀπέθανε περὶ τὸ 202. Ἠσχολεῖτο δὲ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐξήγησιν. Ὁ Ἱερώνυμος ἐν Καταλόγῳ (36) λέγει, ὅτι ὑπῆρχον πολλαὶ ἑρμηνεῖαι αὐτοῦ εἰς τὰς Γραφάς, καὶ ὅτι διὰ ζώσης φωνῆς μεγάλως ὠφέλησε τὴν ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦ Πανταίνου ἐπεστράφη εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἐγένετο μαθητὴς αὐτοῦ ὁ Τίτος Φλάβιος. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς. Ἦτο δ' οὗτος λίαν πεπαιδευμένος τὴν κλασικὴν παιδείαν. Γενόμενος πρεσβύτερος, διεδέχθη ἐν τῇ κατηχητικῇ σχολῇ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Πάνταινον (190). Ὅτε ἐξερράγη ὁ ἐπὶ Σεπτημίου Σευήρου διωγμὸς τῷ 202, ἀναχωρήσας ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, ἀπέφυγε τὸν προφανῆ κίνδυνον. Ἔμενε δ' ἔκτοτε ἐν Ἱεροσολύμοις, Ἀντιοχείᾳ καὶ Καππαδοκίᾳ, ἐνεργῶν καὶ διὰ συγγραμμάτων καὶ διὰ τοῦ λόγου ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας. Ἀπέθανε τῷ 220. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τέσσαρα μόνον διεσώθησαν πλήρη. Τὰ τρία τούτων ἀποτελοῦσιν ἕν τι ὅλον ἤτοι ὁ «Λόγος προτρεπτικὸς πρὸς Ἕλληνας,» ἐν ᾧ μετὰ πολυμαθείας καταδεικνύει τὴν μηδαμινότητα τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καὶ προπαρασκευάζει τὰ τῶν ἐθνικῶν πνεύματα εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ χρι-

στιανισμοῦ· ὁ « Παιδαγωγὸς » ἐν τρισὶ βιβλίοις, ἐν οἷς ὁδηγεῖ εἰς Χριστὸν τὸν ἀναγνώστην, ὑποβάλλων αὐτῷ τοὺς κανόνας, καθ' οὓς ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ῥυθμίζῃ τὸν βίον αὐτοῦ, καὶ τὰ « Στρώματα » ἢ οἱ « Στρωματεῖς, » ἐν 7 βιβλίοις, ἐν οἷς ζητεῖ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ βάθη τῆς χριστιανικῆς γνώσεως. Τὸ ὄνομα στρώματα ἔχει τὸ τρίτον τοῦτο ἔργον ἐκ τῆς ποικιλίας τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, διότι ποικίλα ἦσαν συνήθως τὰ τῶν ἀρχαίων στρώματα. Ἄλλα συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι τὰ ἑξῆς· Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος Ὑποτυπώσεις δηλ. ἑρμηνεῖαι μερῶν τινων τῆς Γραφῆς· Λόγος περὶ τοῦ πάσχα· Περὶ νηστείας· Περὶ προνοίας· Περὶ ψυχῆς· Περὶ ὑπομονῆς. Ἐκ τούτων ἐκτὸς τοῦ πρώτου τὰ λοιπὰ ἢ ἀπωλέσθησαν ἐντελῶς ἢ σώζονται μόνον ἐν λειψάνοις. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι κατὰ τὸν Κλήμεντα ἡ τελειοτάτη φιλοσοφία· ἡ ἀρχαία ἐθνικὴ φιλοσοφία καὶ ὁ μωσαϊκὸς νόμος περιεῖχον μόνον μέρη τῆς ἀληθείας, παρεσκεύαζον δ' ἀμφότερα εἰς τὸν χριστιανισμόν· ἡ φιλοσοφία οὐ μόνον δὲν εἶναι ἀπορριπτέα, ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαία, ὅπως ἐννοήσῃ τις τὸν χριστιανισμὸν, οὖσα καὶ αὐτὴ δῶρον τοῦ Θεοῦ καθὼς καὶ ἡ ἀποκάλυψις· ἄλλως δὲ οἱ ἕλληνες σοφοὶ ἐπωφελήθησαν κατὰ τὸν Κήμεντα ἐκ τῆς Π. Δ. Ἡ πίστις διὰ τῆς φιλοσοφίας ἀποβαίνει γνῶσις· πρέπει δὲ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὕτη γνῶσις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τῶν γνωστικῶν νὰ στηρίζηται μὲν ἐπὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς πηγῆς καθαρωτάτης τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, νὰ ἦναι δὲ ἡνωμένη μετὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, μετὰ ἠθικῆς καθαρότητος. Τὸ μικρὸν σύγγραμμα « Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος » δεικνύει, ὅτι ὁ πλοῦτος, ἐὰν γίνηται αὐτοῦ καλὴ χρῆσις, δύναται μάλιστα νὰ καταστήσῃ εὐχερῆ τὴν ἀπόκτησιν τῆς σωτηρίας. Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄλλων συγγραμμάτων του, ἅτινα ἀπωλέσθησαν, ἦσαν τὸ σπουδαιότερον αἱ « Ὑποτυπώσεις. » Τινὲς ἀμφιβάλλουσιν ἄνευ ἰσχυρῶν λόγων περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ « Ὕμνου εἰς τὸν Σωτῆρα » τοῦ φέροντος τὸ ὄνομα τοῦ Κλήμεντος καὶ συναπτομένου μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸν Κλήμεντα ὑπερέβη ὁ μαθητὴς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Ὠ ρ ι γ έ ν η ς, ὁ ἥρως τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, θαυμασθεὶς ὑπό τε τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν χριστιανῶν συγχρόνων του ὡς θαῦμα πολυμαθείας, ἕνεκα δὲ τῆς σιδηρᾶς φιλοπονίας του ἀδαμάντινος καὶ χαλ-

κέντερος κληθείς. Ὁ Ὠριγένης διεκρίθη ὡς φιλόσοφος, φιλόλογος, κριτικός, δογματικός, ἐξηγητής, ἀπολογητὴς καὶ πολεμικὸς θεολόγος, δικαίως δὲ οἱ μετὰ ταῦτα αἰῶνες ἐτίμησαν αὐτὸν ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἱδρυτὴν τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Ἐγεννήθη τῷ 185 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ χριστιανῶν γονέων, ἐμορφώθη δὲ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λεωνίδου, τοῦ Πανταίνου καὶ τοῦ Κλήμεντος, ἤδη δὲ νέος ὢν ἐνεθάρρυνε τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐν τῷ μαρτυρίῳ ἐπὶ Σεπτημίου Σευήρου (202), ὅτε ἐγένετο μεθ' ὅλην τὴν μικρὰν ἡλικίαν του ὁ προστάτης τῆς ἀπορφανισθείσης οἰκογενείας του, προσποριζόμενος τὰ ἀναγκαῖα διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἀρχαίων συγγραφέων. Τῷ 203 ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Δημητρίου ὡς διδάσκαλος ἐν τῇ κατηχητικῇ σχολῇ. Ὅπως δὲ φανῇ ἄξιος τοῦ ἔργου τούτου, ἐπεδόθη ἔκτοτε εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ διδάσκαλον τὸν νεοπλατωνικὸν Ἀμμώνιον Σακκᾶν. Παραδοὺς δὲ τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν ἐν τῇ κατηχητικῇ σχολῇ εἰς βοηθόν τινα, αὐτὸς ἐστράφη εἰς τὴν ὑψηλοτέραν διδασκαλίαν διὰ λόγου καὶ συγγραμμάτων. Ὁ Ὠριγένης συνείθιζε νὰ προπαρασκευάζῃ πρῶτον τοὺς μαθητάς του ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν συγγραφέων, εἶτα δὲ οὕτω κατηρτισμένους εἰσῆγεν εἰς τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς. Ἐν τῷ βίῳ ἦτο λίαν ὀλιγαρκής, ζῶν ὡς ἀσκητής. Ἡ φήμη του ηὔξανεν ὁσημέραι. Ἐπί τινα χρόνον ἐνήργησε κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον ἐν Ἀραβίᾳ. Ἐπεσκέφθη δὲ καὶ τὴν Ῥώμην. Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἐκλήθη ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Σευήρου Ἰουλίας Μαμμαίας τῷ 218, τῷ δὲ 228 ἀνέλαβε πορείαν τινὰ εἰς Παλαιστίνην ἕνεκα ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, ὅπου ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος. Ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος αὐτοῦ Δημήτριος ζηλοτυπῶν πρὸς αὐτὸν ἕνεκα τῆς αὐξανούσης αὐτοῦ φήμης, ὀργισθεὶς διὰ τοῦτο, προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐν δύο συνόδοις κατεδίκασεν αὐτὸν ὡς αἱρετικὸν (331 καὶ 332) καὶ περιφρονητὴν δῆθεν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων. Συγχρόνως ἔπαυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ διδασκάλου τῆς κατηχητικῆς σχολῆς καὶ ἀφώρισε. Διὰ τοῦτο ἔφυγεν ὁ Ὠριγένης εἰς Καισάρειαν, ἐκεῖ δὲ τιμώμενος καὶ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου τοῦ Ἄραβος καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Σευήρας, ἠνέῳξε νέαν θεολογικὴν σχολήν. Ἡ συγγραφικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ἔφθασεν ἐνταῦθα εἰς τὴν ἀκμὴν

αὐτῆς. Δὶς δὲ προσεκλήθη ἐντεῦθεν νὰ λάβῃ μέρος ἐν δύο ἀραβικαῖς συνόδοις, καὶ πολλοὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν. Ἡ πρώτη τῶν συνόδων τούτων ἐγένετο κατὰ τοῦ Βόστρων ἐπισκόπου Βηρίλλου, ἡ δευτέρα κατὰ τῶν ὑπνοψυχιτῶν. Ἐπὶ Δεκίου συλληφθεὶς καὶ βασανισθείς, ἀπέθανε μετὰ ταῦτα ἕνεκα τῶν κακώσεων τούτων ἐν Τύρῳ (254). Ὁ Ὠριγένης ὑπῆρξε γονιμώτατος συγγραφεύς. Ὁ Ἱερώνυμος λέγει, ὅτι συνέγραψε 2,000 συγγραμμάτων, καὶ ἐκφωνεῖ θαυμάζων «Τίς ἐξ ἡμῶν δύναται δι' ὅλου τοῦ βίου του νὰ ἀναγνώσῃ, ὅσα ὁ Ὠριγένης ἔγραψεν;» (Epist. 65 ad Pammach.). Ὁ Ἐπιφάνιος (κατὰ αἱρ. 63. 64) ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 6,000! Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανοι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι, ἐάν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ πλῆθος τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ, τῶν ἑρμηνειῶν, τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἔργων, τὰ ὁποῖα σώζονται ἢ καὶ ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Τὰ εἰς ἡμᾶς σωζόμενα ἔργα τοῦ Ὠριγένους δύνανται νὰ ταχθῶσιν εἰς τὰς ἑξῆς κλάσεις. 1ον Γραφικὴ κριτική. Ἐνταῦθα ἀνήκει ἰδίως τὸ προϊὸν 27 ἐτῶν ἐργασίας, τὰ λεγόμενα ἑ ξ α π λ ᾶ, ἐν οἷς παρέθηκε τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον μετὰ πασῶν τῶν τότε ὑπαρχουσῶν ἑλληνικῶν μεταφράσεων τῆς Π. Δ., ὅπως κριτικῶς καθαρίσῃ τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως τῶν ο', ἵνα χρησιμεύῃ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους συζητήσεσι τῶν χριστιανῶν. Ἐν τισι βιβλίοις τὰ ἑξαπλᾶ ἀπέβησαν ὀ κ τ α π λ ᾶ καὶ ἐ ν ν ε α π λ ᾶ διὰ τῆς παραδοχῆς νέων ἑλληνικῶν ἀνωνύμων μεταφράσεων. Ἡ μεγάλη ἔκτασις τοῦ ἔργου τοῦ ἐκ 50 τόμων συνισταμένου ἐκώλυσε τὴν πολλαπλασίασιν αὐτοῦ δι' ἀντιγραφῶν. Ἐπί τινα χρόνον διετηρήθη ἐν Τύρῳ, ἕως οὗ ὁ Πάμφιλος ἐκόμισεν αὐτὸ εἰς Καισάρειαν, ὅπου κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἀράβων ἀπωλέσθη (633). Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Ἀφρικανὸν ἡ ὑπερασπίζουσα τὴν αὐθεντίαν τῆς ἱστορίας τῆς Σωσάννης. 2ον Ἐξήγησις τῶν Γραφῶν. Αἱ ἐξηγήσεις αὐτοῦ ἦσαν ἢ βραχέα σχόλια, ἢ σημειώσεις ἐπὶ δυσχόλων χωρίων, ἢ συνεχεῖς καὶ ἐκτεταμέναι ἑρμηνεῖαι ὅλων βιβλίων, ἢ πρακτικαὶ ὁμιλίαι ἐπὶ τῇ βάσει βιβλίου τινὸς τῆς Γραφῆς. Ἐκ τῶν δύο τελευταίων εἰδῶν ἐσώθησαν ἡμῖν πολλά. Τὰ πλεῖστα ὅμως ἀπωλέσθησαν. Ὁ Ὠριγένης διέκρινεν ἐν ἑκάστῳ χωρίῳ τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν καὶ τὴν ἀνωτέραν μυστικὴν ἔννοιαν,

ἤτοι τὴν τροπικὴν ἢ ἠθικὴν καὶ τὴν πνευματικήν. Δὲν περιεφρόνει μὲν τὴν ἔννοιαν τοῦ γράμματος, ἀλλὰ προὐτίμα τὴν μυστικὴν ἔννοιαν, ἣν ἐζήτει διὰ τῆς ἀλληγορικῆς ἑρμηνείας, ἥτις ἦτο ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἀλεξανδρινοῖς γραμματικοῖς καὶ τοῖς ἑλληνισταῖς ἰουδαίοις, ἰδίως παρὰ τῷ Φίλωνι. Αἱ ἑρμηνεῖαι τοῦ Ὠριγένους εἶχον μεγάλην ἀξίαν, διότι ἦτο εἰδήμων τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης, τῇ βοηθείᾳ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὸ ἀληθὲς νόημα τῆς μεταφράσεως τῶν ο'. 3ον Δογματικὴ καὶ ἀπολογητική. Ἓν τῶν πρώτων αὐτοῦ ἔργων ὑπῆρξαν τὰ βιβλία αὐτοῦ περὶ ἀρχῶν (de principiis), ἅτινα μόνον ἔν τινι λατινικῇ μεταφράσει τοῦ Ῥουφίνου σώζονται, εἶναι δὲ τὸ πρῶτον δοκίμιον συστηματικῆς δογματικῆς. Ὁ Ὠριγένης συνέγραψε καὶ 10 βιβλία καλούμενα «Στρώματα,» ἀπολεσθέντα καὶ ταῦτα, ἐζήτει δὲ ἐν αὐτοῖς νὰ δείξῃ τὴν μεταξὺ χριστιανισμοῦ καὶ ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐσωτερικὴν ἁρμονίαν. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «περὶ ἀναστάσεως» ἐν δύο βιβλίοις γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῆς ἀναιρέσεως τῶν ὡς αἱρετικῶν θεωρηθεισῶν ἰδεῶν του ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου. Ἐκ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κατὰ αἱρετικῶν συγγραμμάτων οὐδὲν σώζεται ἡμῖν. Τοὐναντίον σώζεται τὸ σπουδαιότατον ἀπολογητικὸν αὐτοῦ ἔργον «Κατὰ Κέλσου,» ἴσως τὸ ἀριστούργημα τῶν συγγραμμάτων του. 4ον Ἀσκητικὰ πρακτικὰ συγγράμματα. Εἰς ταῦτα ἀνήκει πραγματεία τις «περὶ εὐχῆς,» ἐν ᾗ ἐξηγεῖται τὸ Πάτερ ἡμῶν, καὶ «Λόγος προτρεπτικὸς εἰς τὸ μαρτύριον.» 5ον Ἐπιστολαί. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ ἐπιστολῶν, ὧν μνημονεύει ὁ Εὐσέβιος, σώζεται μία μόνον ἡ πρὸς Ἀφρικανόν. Ἀποσπάσματα ἐξ ἄλλων ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων τοῦ Ὠριγένους περιέχονται ἐν τῇ Φιλοκαλίᾳ, ἣν συνέταξαν ὁ Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

51.

Τὸ σύστημα τοῦ Ὠριγένους.

Τὸ δογματικὸν σύστημα τοῦ Ὠριγένους εἶναι κατὰ τὰς θεμελιωδεστέρας αὐτοῦ ἀρχὰς τὸ ἑπόμενον. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ τελεία θρησκεία, σκοπὸς δ' αὐτῆς ἡ ἠθικὴ

ἀνακαίνισις καὶ ἐπιστροφὴ τοῦ κόσμου εἰς τὸν Θεόν. Εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἄγει διπλῆ τις ἀποκάλυψις, ἡ ἀρχικὴ ἐν τῇ συνειδήσει καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐν τῇ Γραφῇ. Τῆς πρώτης μέτοχοι ἦσαν καὶ οἱ ἐθνικοί, κατέχοντες πολλὰ σπέρματα τῆς ἀληθείας. Ἐπειδὴ δ' ἐκτὸς τούτου ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία πολλὰ ἔλαβεν ἐκ τῆς Π. Δ., διὰ τοῦτο ἡ συμφωνία μεταξὺ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ αὐτῆς εἶναι τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε ὁ πρῶτος ὑπερέχει αὐτῆς μόνον διὰ τῆς ἠθικῆς ἀναμορφωτικῆς καὶ ἀνακαινιστικῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἡ θρησκευτικὴ γνῶσις εἶναι τριπλῆ τις, ψιλὴ πίστις, ἤτοι ἁπλῆ παραδοχὴ ἄνευ λόγων, ἐνεργουμένη ἀμέσως παρὰ Θεοῦ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου καρδίᾳ, γνῶσις ἢ ἐπιστήμη, εἰς ἣν δύναται ὁ σκεπτόμενος νοῦς ἤδη ἐν τῷ βίῳ τούτῳ νὰ εἰσδύσῃ, καὶ ἡ σοφία ἢ θεωρία τοῦ Θεοῦ, εἰς ἣν φθάνει τις μόνον μετὰ θάνατον. Ἡ γνῶσις πρέπει τὴν θρησκευτικὴν ὕλην νὰ ἀναπτύξῃ ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, διὰ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα ἐν αὐτῇ, καὶ οὕτω νὰ διαμορφώσῃ αὐτὴν ἐπιστημονικῶς. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἀπολύτως ὤν, ὅστις μόνον ἐκ τῶν ἔργων του καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ δύναται νὰ γνωσθῇ. Ὁ Υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπέρρευσεν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός, ἀλλὰ διὰ τῆς θελήσεως αὐτοῦ προαιωνίως ἐγεννήθη ἢ ἐκτίσθη, εἶναι δὲ ἡ αἰωνία θεία σοφία, δι' ἧς τὰ πάντα ἐγένοντο, ἥτις ἐνέπνευσε τοὺς προφήτας, ἐφώτισε δὲ διά τινων ἀκτίνων αὐτῆς καὶ τοὺς σοφοὺς ἐθνικούς. Αἱ θεῖαι δὲ τελειότητες εἶναι ζῶσαι καὶ ἐνεργοὶ ἀπ' αἰῶνος, διὰ τοῦτο ἡ ἀποκάλυψις τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ εἶναι αἰωνία. Ὁ Θεὸς εἶναι αἰώνιος καὶ ὁ υἱὸς εἶναι αἰώνιος. Ἐν τῇ κοσμολογίᾳ δὲ διακρίνει ὁ Ὠριγένης διπλοῦν κόσμον, τ. ἔ. τὸν ἀρχικόν, αἰώνιον κόσμον τῶν δημιουργηθέντων πνευμάτων, καὶ τὸν ὁρατόν, τὸν ἐν χρόνῳ δημιουργηθέντα ὑλικὸν κόσμον. Ἡ γένεσις τοῦ τελευταίου κόσμου προῆλθεν ἐκ τῆς ἐγχρόνου πτώσεως πνευμάτων τινῶν. Χάριν δηλ. τῶν πεπτωκότων πνευμάτων ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς ὁ ὑλικὸς κόσμος ὡς τόπος τιμωρίας καὶ ἐξορίας ἢ μετανοίας καὶ καθάρσεως. Τὸ τελικὸν τέρμα πάσης τῆς τοῦ κόσμου ἀναἀναπτύξεως εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῶν πάντων. Κατὰ τὸν βαθμὸν δὲ καθ' ὃν τὰ πνεύματα ἔμειναν ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἢ διὰ τῆς καταχρήσεως τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἀπεχωρίσθησαν

ἀπ' αὐτῆς λαμβάνουσι διάφορον θέσιν ἐν τῇ τοῦ σύμπαντος τάξει. Τῶν μὴ πεσόντων πνευμάτων ὑπάρχουσι τρεῖς τάξεις· 1) Θεοί, 2) ἀρχάγγελοι ἢ ἀστέρες, θρόνοι καὶ κυριότητες, καὶ 3) ἄγγελοι, οἵτινες ὡς ἄγγελοι φύλακες ἢ ἄλλως πως ἐνεργοῦσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τὴν ἄκραν πρὸς αὐτὰ ἀντίθεσιν ἀποτελοῦσιν οἱ δαίμονες ἢ οἱ τῶν ἐθνικῶν θεοί. Ὁ Σατανᾶς ἢ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, εἶναι ὁ αἴτιος τῆς πτώσεως αὐτῶν. Τόπος δὲ διαμονῆς αὐτῶν εἶναι ἡ παχυλωτέρα τῆς γῆς ἀτμοσφαῖρα, τροφὴ δ' αὐτῶν ἡ κνίσσα τῶν θυσιῶν, ἐνίοτε δὲ εἰσδύουσιν εἰς τὰ σώματα πονηρῶν ἀνθρώπων ἢ θηρίων. Μεσαίαν τινα τάξιν μεταξὺ ἀμφοτέρων ἀποτελοῦσι τὰ ἀνθρώπινα πνεύματα. Ἡ πλάσις αὐτῶν κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἀνήκει εἰς τὴν πρὸ τῆς εἰς τὸν κόσμον καθόδου αὐτῶν κατάστασιν, εἰς τὴν αἰωνιότητα. Ἀπὸ τῆς ἐμφύτου δὲ ταύτης εἰκόνος, ἥτις διὰ τῆς πτώσεως ἐπεσκοτίσθη, διακρίνει ὁ Ὠριγένης τὴν ὁμοίωσιν ὡς ὑψηλοτέραν τινὰ βαθμίδα ὁμοιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, εἰς ἣν φθάνουσι διὰ τῆς ἐπανορθώσεως. Διὰ τοῦ Σατανᾶ ἀπατηθέντα τὰ ἀνθρώπινα πνεύματα, ἔπεσον, ἐψύγη δὲ τὸ θεῖον πῦρ ἐν αὐτοῖς καὶ ἐπεσκοτίσθη ὁ θεοειδὴς νοῦς αὐτῶν, διαστραφεὶς καὶ ἀναλαβὼν ψυχικὴν φύσιν. Πρὸς τιμωρίαν δὲ ἀπεδιώχθη τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς τὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πλασθέντα ὑλικὸν κόσμον, ἐγκλεισθὲν εἰς τὸ ὑλικὸν τοῦτο σῶμα ὡς εἰς εἱρκτήν. Τὰ ἐν Γενέσει κεφ. γ΄ ἀναγινωσκόμενα εἶναι μόνον ἀλληγορική τις ἔκθεσις τῶν συμβάντων τούτων. Τινὰ τῶν ἀνθρωπίνων πνευμάτων τῶν πλειότερον τῶν ἄλλων ἁμαρτησάντων πιθανῶς ἐξωρίσθησαν καὶ εἰς ζώων σώματα, δὲν ὑπάρχει ὅμως μετεμψύχωσις. Τὸ σῶμα εἶναι νεκρὰ ὕλη, ζωοποιεῖται δὲ διὰ τῆς ἐν τῷ αἵματι οἰκούσης ἀλόγου ψυχῆς, ἣν ὁ ἄνθρωπος ἔχει μετὰ τῶν ζώων κοινήν. Αὕτη δὲ γεννᾷ τὴν κατωτέραν συνείδησιν ἐν αὐτῷ, ἐξεγείρει τὰς ὑλικὰς αὐτοῦ ὁρμὰς καὶ δίδει εἰς τὸ σῶμα τὴν πρὸς ἐνέργειαν ὤθησιν. Ἀλλ' ὡς λείψανον τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ ὁμοιώσεως πρὸς τὸν Θεὸν οἰκεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ὑψηλοτέρα τις πνευματικὴ δύναμις (ψυχὴ νοερὰ ἢ λογική, πνεῦμα), δι' ἧς κατά τινα βαθμὸν δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεὸν καὶ τὰ θεῖα ἐν γένει, καὶ νὰ δεσπόζῃ τῆς ὑλικῆς αὐτοῦ φύσεως. Διὰ τῆς προκοσμίου αὐτοῦ πτώσεως περιέπεσεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν τοῦ σατανᾶ ἐξουσίαν. Νὰ σώσῃ δ' αὐτὸν μόνον εἷς ἠδύνατο, ὅστις

εἶναι ἰσχυρότερος καὶ αὐτοῦ τοῦ σατανᾶ, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῇ νῦν καταστάσει δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν θείαν δόξαν τοῦ υἱοῦ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ λαμπρότητι, ἔπρεπεν ὅπως σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος, καθὼς ἔπρεπε νὰ ἀναλάβῃ μορφὴν ἀγγέλου, ἵνα σώσῃ τοὺς ἀγγέλους. Ἀνέλαβε δὲ τὴν τελείαν τοῦ ἀνθρώπου μορφήν. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἦλθεν ὡσαύτως ἐκ τοῦ ἀνωτέρου κόσμου, οὖσα ὁμοίᾳ πάσῃ ἄλλῃ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. Τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα ἦτο ὅπως καὶ τὸ ἡμέτερον, μόνον μὴ μεμολυσμένον διὰ τῆς κηλῖδος τῆς γεννήσεως, ὅπως τὸ ἡμῶν, ἅτε ὑπερφυσικῶς συλληφθέν. Διὰ τῆς προσλήψεως τοῦ σώματος τούτου ἡ ψυχὴ τοῦ Χριστοῦ ἀνέλαβε πᾶσαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν, ἀνεπτύχθη δὲ κατὰ τοὺς γενικοὺς τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως νόμους, ἀλλ' ἄνευ ἁμαρτίας, διότι ἡ σὰρξ παρ' αὐτῷ πάντοτε ὑπήκουε τῷ πνεύματι. Ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνεκεράσθησαν ἐν αὐτῷ εἰς μίαν, ὥστε δύναται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις νὰ χαρακτηρισθῇ διὰ τῶν θείων προσόντων καὶ τἀνάπαλιν. Ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ μεσάζον μεταξὺ τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Διὰ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπεθεώθησαν, ὥστε νῦν χωρὶς νὰ ἀποθέσῃ πάλιν τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ἐντελῶς θεός. Εἰς τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην ἀπολύτρωσιν, δηλ. τὴν ἐκ νέου ἕνωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ, ἣν πρωτοτύπως ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπλήρωσεν, ἐκτὸς τῆς διδασκαλίας, τοῦ βίου, τοῦ παραδείγματος καὶ τῶν θαυμάτων, μεγάλην σημασίαν ἔχει καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος. Ὁ θάνατος δηλ. αὐτοῦ εἶναι λύτρον εἰς τὸν σατανᾶν πληρωθὲν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, θυσία τῷ Θεῷ προσενεχθεῖσα πρὸς καταλλαγὴν ἡμῶν, καὶ μέσον πρὸς ἐξάλειψιν τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν, διότι ἐξ αὐτοῦ ἀρυόμεθα τὴν δύναμιν ὅπως ὑπερνικήσωμεν τὴν ἁμαρτίαν. Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δὲ ἐξακολουθεῖ ὁ Χριστὸς τὴν σωστικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν πάντοτε. Πρέπει ὅμως ἡμεῖς νὰ ὑπαντῶμεν αὐτῷ μετὰ τῆς πίστεως ἡμῶν, καὶ νὰ προσοικειούμεθα τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου αὐτοῦ πνεύματος, ὅπως γενναίως ἀγωνιζώμεθα κατὰ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Ἡ ἀπόφασις ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι πρᾶξις τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν θελήσεως. Ἐν τῷ θανάτῳ ἀποθνήσκει μόνον τὸ σῶμα, ἡ δὲ ψυχὴ λαμβάνει παραυτα τὸν μι-

σθὸν αὐτῆς διὰ τὰς ἐν τῇ γῇ πράξεις αὐτῆς. Οἱ ἀγαθοὶ ἔρχονται εἰς τὸν παράδεισον, ὅστις ἀνήκει ἀκόμη εἰς τὴν γῆν, εἶναι δὲ τόπος ἀνατροφῆς, ὅπου ἀκόμη διδάσκονται καὶ τελειοποιοῦνται· ἐκεῖθεν δὲ ἔρχονται εἰς ἀνώτερα στρώματα καὶ οὕτω κατὰ μικρὸν ὑψούμενοι καὶ διδασκόμενοι φθάνουσιν εἰς τὸν οὐρανόν, ὅπου θεῶνται τὸν Θεόν (θεωρία). Οἱ ἀσεβεῖς περιπίπτουσι μετὰ τὸν θάνατον εἰς τὴν τιμωρίαν, ἡ τιμωρία δὲ αὕτη ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν βελτίωσιν, καὶ δὲν εἶναι διὰ τοῦτο αἰωνία. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸν θάνατον λαμβάνει χώραν καὶ ἡ ἀνάστασις· αἱ ψυχαὶ τῶν εὐσεβῶν ἀναλαμβάνουσι καθαρόν τι αἰθέριον σῶμα, ὅπερ μόνον ἐν σπέρματι περιείχετο ἐν τῷ ὑλικῷ σώματι. Ἐν τῷ νέῳ τούτῳ σώματι ἀνανεοῦται μόνον ἡ μορφή, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ὕλη τοῦ παλαιοῦ. Καὶ οἱ ἀσεβεῖς δὲ ἀναλαμβάνουσι νέα σώματα, ἀλλὰ σκοτεινὰ καὶ δυσειδῆ. Ὅ,τι δὲ ἡ Γραφὴ λέγει περὶ κρίσεως τοῦ κόσμου, δὲν πρέπει νὰ ἐννοῆται κατὰ γράμμα, ἀλλ' εἶναι μόνον ἐσωτερική τις μεταβολή. Ἀφοῦ δὲ τέλος πᾶν τὸ κακὸν καταστραφῇ καὶ τὰ πάντα καθαρισθῶσι, θέλει συμβῇ ἡ ἀποκατάστασις τῶν πάντων. Πᾶν τὸ σωματικόν, καὶ αὐτὰ τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν αἰθέρια σώματα, θέλουσι καταστραφῇ, τὸ δὲ δεδημιουργημένον πνεῦμα θέλει θεωρεῖ τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, καὶ ὁ Θεὸς ἔσται ἐν πᾶσιν. Ἀλλὰ νέα πτῶσις εἶναι πάντοτε δυνατή, ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ ἤθελε καταστῇ ἀναγκαία ἡ πλάσις νέου τινὸς ὑλικοῦ κόσμου.

Τοιοῦτο τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ εὐφυές, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ νεοπλατωνισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ μορφωθὲν δογματικὸν σύστημα τοῦ Ὠριγένους. Τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ τινες, οἷον αἱ περὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς, περὶ πτώσεως ἐν ἄλλῳ τινὶ κόσμῳ, περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων, περὶ τοῦ τέλους τῶν κολάσεων τῶν ἀσεβῶν, θεωρηθεῖσαι ὡς πλάναι καὶ μὴ συμφωνοῦσαι πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα ὀρθοδοξίαν, προσεβλήθησαν καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ὠριγένους καὶ μετὰ ταῦτα, ὑπὸ δὲ συνόδου τινὸς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ γενομένης τῷ 543 κατεκρίθησαν, τοῦτο δὲ ἐγένετο ἀφορμή, ἵνα ἡ φήμη τοῦ Ὠριγένους ἐπισκοτισθῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη οὐδέποτε δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀξίαν καὶ νὰ παύσῃ νὰ θεωρῇ αὐτὸν ὡς τὸν πατέρα αὐτῆς. Ὁ Ὠριγένης

πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ὁ μέγιστος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐκκλησίας θεολογος. Οὕτως δ' ἐτίμων αὐτὸν οἱ ἐνδοξότεροι πατέρες καὶ θεολόγοι τοῦ Γ' καὶ Δ' αἰῶνος, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Βασίλειος, καὶ οἱ Γρηγόριοι, οἵτινες πάντες τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἔσχον ὡς ὁδηγὸν ἐν τῇ μελέτῃ τῶν Γραφῶν, ἐν γένει δὲ ἐν τῇ σπουδῇ τῶν πολυπληθῶν καὶ σπουδαιοτάτων αὐτοῦ συγγραφῶν ἐμορφώθησαν θεολογικῶς.

52.

Οἱ λοιποὶ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι. Μαθηταὶ τοῦ Ὠριγένους.

Μαθητὴς τοῦ Ὠριγένους ἐγένετο Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, γόνος πλουσίου καὶ εὐγενοῦς ἐθνικοῦ οἴκου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐπεστράφη εἰς τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῆς μελέτης χριστιανικῶν συγγραμμάτων, καὶ διὰ τοῦ Ὠριγένους ἐμορφώθη τελειότερον ἐν τῇ νέᾳ πίστει. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου Δημητρίου ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἡρακλᾶς ὡς διδάσκαλον τῆς κατηχητικῆς σχολῆς (τῷ 233), μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνυψώθη εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον (248). Ἤδη δὲ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἐτίμησαν αὐτὸν διὰ τοῦ ὀνόματος ὁ «μέγας.» Ἐπὶ τοῦ ἐπὶ Δεκίου διωγμοῦ ἔδειξε καὶ φρόνησιν καὶ θάρρος. Τὸν δὲ εὐγενῆ καὶ πρᾶον χαρακτῆρα αὐτοῦ καὶ τὴν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν καθαρότητα τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἀγάπην αὐτοῦ ἔδειξε κατὰ τὰς ἔριδας ἕνεκα τοῦ Νοουατιανοῦ, τοῦ Σαβελλίου καὶ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως. Ἐκ τῶν πολλῶν καὶ πεφημισμένων ἐξηγητικῶν καὶ δογματικῶν αὐτοῦ ἔργων μόνον σπουδαῖά τινα ἀποσπάσματα διεσώθησαν ἡμῖν παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ (ἐκκλ. ἱστορ. ς', 40, γ' 4) καὶ παρὰ τῷ Ἀθανασίῳ ἐν τῷ ἔργῳ «περὶ τῆς γνώμης Διονυσίου τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ περὶ τῶν ὅρων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου.» Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶχε γράψει ὁ Διονύσιος καὶ περὶ ἐπαγγελιῶν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Νέπωτος, φίλου τοῦ χιλιασμοῦ. Μαθητὴς τοῦ Ὠριγένους ὑπῆρξε καὶ ὁ Πιέριος, περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος πρεσβύτερος καὶ κατηχητὴς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἕνεκα τῆς πολυμαθείας αὐτοῦ ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τοῦ νέου Ὠριγένους. Ἡ δύναμις αὐτοῦ συνίστατο ἐν τῇ διαλεκτικῇ καὶ τῇ ῥητορικῇ. Ἔζη δὲ βίον ἀσκητικόν, καὶ

τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου του διέτριβεν ἐν Ῥώμῃ. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ οὐδὲν ἐσώθη ἡμῖν. Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον συνέγραψε πραγματείαν μακρὰν περὶ τοῦ προφήτου Ὠσηὲ, ἣν ἀπήγγειλε κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ πάσχα. Ἄλλο δὲ σύγγραμμα αὐτοῦ ἐν 12 βιβλίοις κατὰ τὸν Φώτιον ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κατὰ τὸν Ἱερώνυμον ἐφιλοπόνησε καὶ ἑρμηνείας εἴς τινα βιβλία τῆς Π. Δ. Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην ἀνήκει καὶ Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς, ὁ Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος. Διὰ Καισαρείας διερχόμενον προσείλκυσεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν τὸν πιθανῶς ἐθνικὸν νεανίαν ἡ διδασκαλία τοῦ Ὠριγένους, μεθ' οὗ ἔκτοτε συνέδεσε καὶ στενοτάτην φιλίαν. Βραδύτερον ἐγένετο ὁ Γρηγόριος ἐπίσκοπος τῆς πατρίδος αὐτοῦ Νεοκαισαρείας ἐν Πόντῳ, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 270. Διεκρίνετο δὲ διὰ τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ καὶ διὰ τὸν πρὸς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην ζῆλον αὐτοῦ, καὶ ὑπηρέτησε μεγάλως τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἐτίμησαν αὐτὸν διὰ τοῦ ἐπωνύμου ὁ « δεύτερος Μωσῆς, » ἐθεωρεῖτο δὲ καὶ ὡς θαυματουργός. Ἀποθνήσκων ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν παρηγορίαν, ὅτι δὲν ἄφηνεν πλειοτέρους εἰς τὸν διάδοχόν του ἀπίστους ἢ ὅσους εὗρεν αὐτὸς πιστοὺς (μόνον 17 !). Ἔχομεν δὲ παρ' αὐτοῦ « λόγον προσφωνητικὸν καὶ πανηγυρικὸν εἰς Ὠριγένην, » ἀριστούργημα ῥητορικῆς τέχνης· ἔπειτα μετράφρασίν τινα τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, ἥτις κακῶς ἀπεδίδετο τῷ Γρηγορίῳ Νύσσης, καὶ ἐπιστολὴν κανονικὴν περὶ ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας. Σύμβολόν τι εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Θαυματουργὸν ἀποδιδόμενον εἶναι ἀμφιβόλου γνησιότητος. Πέτρος ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, ὑπῆρξεν ἐπίσης ὀπαδὸς τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, ἀποθανὼν ὡς μάρτυς περὶ τὸ 311 ἐπὶ Μαξιμίνου. Ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν παραπεπτωκότων ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανείου διωγμοῦ ἔδωκεν αὐτῷ ἀφορμὴν νὰ συγγράψῃ σύγγραμμα « περὶ μετανοίας, » ἐξ οὗ μόνον 15 κανόνες ἐσώθησαν. Ἐξ ἄλλου τινὸς ἔργου αὐτοῦ « περὶ θεότητος » διέσωσεν ἡ ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμενικὴ σύνοδος (431) ὀλίγα λείψανα, ἐν οἷς ἐκφράζεται τὸ τοῦ υἱοῦ ὁμοούσιον. Ὅμοιον δὲ σκοπὸν εἶχε καὶ τὸ ἐπίσης ἀπολεσθὲν σύγγραμμα αὐτοῦ « περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας. » Ἐν τῷ σωθέντι ἀποσπάσματι λόγου τινὸς περὶ ψυχῆς

πολεμεῖται ἡ προύπαρξις αὐτῆς. Μεγαλήτερον ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ περὶ τοῦ πάσχα διετηρήθη ἐν τῷ πασχαλίῳ χρονικῷ. Μαθητὴς τοῦ Ὠριγένους ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἱ έ ρ α ξ, ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνος ἔζη ἐν Λεντοπόλει τῆς Αἰγύπτου. Διεκρίθη δὲ ἐπὶ τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ πολυμαθείᾳ καὶ τῇ ἀσκήσει αὐτοῦ. Ἦτο συγχρόνως ἰατρὸς, ἀστρονόμος καὶ ποιητὴς, ἐγίνωσκε δὲ τὴν Γραφὴν σχεδὸν ἀπὸ μνήμης, συνέγραψε δὲ πλῆθος ἀπολεσθεισῶν ἑρμηνειῶν ἐν ἑλληνικῇ καὶ κοπτικῇ γλώσσῃ, ἵδρυσε δὲ πολυάριθμον ἀσκητῶν σύλλογον ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 90 ἐτῶν. Περὶ τῆς ὑπερβολικῆς αὐτοῦ ἀσκήσεως καὶ τῶν περὶ γάμου πλανῶν αὐτοῦ ἐρρέθησαν ἀλλαχοῦ τὰ δέοντα (§ 42). Φίλος τοῦ Ὠριγένους ἦτο καὶ ὁ Π ά μ φ ι λ ο ς, πρεσβύτερος ἐν Καισαρείᾳ, ἱδρυτὴς τῆς περιφήμου βιβλιοθήκης καὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Καισαρείας. Ἀπέθανεν ἐπὶ Μαξιμίνου ὡς μάρτυς (319). Αἱ εἰς τὴν Π. Δ. ἑρμηνεῖαι αὐτοῦ ἀπωλέσθησαν. Ἐν τῇ εἱρκτῇ εὑρισκόμενος συνέγραψεν ἀπολογίαν ὑπὲρ τοῦ Ὠριγένους ἐν πέντε βιβλίοις, εἰς ἃ ὁ φίλος αὐτοῦ καὶ μαθητὴς Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, ὅστις μετέσχε καὶ τῆς τῶν πέντε βιβλίων συγγραφῆς, προσέθηκε καὶ ἕκτον βιβλίον. Ἀλλὰ μόνον τὸ πρῶτον βιβλίον ἐσώθη ἡμῖν ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ Ῥουφίνου.

53.

Σχολὴ Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἤδη κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἤκμασαν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πολλοὶ διάσημοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες (Πολύκαρπος, Παπίας, Ἡγήσιππος, Μελίτων). Μετὰ τούτους ἤκμασαν ὁ Ε ἰ ρ η ν α ῖ ο ς, ὁ Ἱ π π ό λ υ τ ο ς, Ἰ ο ύ λ ι ο ς ὁ Ἀ φ ρ ι κ α ν ὸ ς καὶ ἄλλοι. Πάντες οὗτοι οἱ συγγραφεῖς δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀποτελοῦντες ἰδίαν σχολὴν τὴν μικρασιατικὴν, ἔχοντες κοινὸν χαρακτῆρα τὴν πιστὴν ἐμμονὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν τῆς Γραφῆς. Ὁ Ε ἰ ρ η ν α ῖ ο ς ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Πολυκάρπου καὶ τοῦ Παπίου. Ὁ ζῆλος ὑπὲρ τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ διαδόσεως ἤγαγεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ὁ ἐπίσκοπος Λουγ-

δούνου Φωτεινὸς ἐχειροτόνησεν αὐτὸν πρεσβύτερον. Ἐνῷ δὲ ὡς ἐντεταλμένος μετὰ ἄλλων τῆς τῶν Λουγδούνων ἐκκλησίας εἶχεν ἀπέλθει εἰς Ῥώμην, ἐξερράγη ὁ φοβερὸς ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου διωγμός, οὗ θῦμα ἔπεσε καὶ αὐτὸς ὁ γέρων ἐπίσκοπος Φωτεινός. Ὁ Εἰρηναῖος ἐγένετο τότε διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπισκοπῇ (178) καὶ ἀπέθανε τῷ 202 ὡς μάρτυς. Ἡ πραότης καὶ μετριοπάθεια αὐτοῦ συνδεδεμένα μετὰ ζωηροῦ διαφέροντος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς καθαρότητος τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, καθίστανον αὐτὸν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον ἱκανὸν νὰ κρίνῃ ἀμερολήπτως καὶ νὰ ἀναιρέσῃ ἐπιτυχῶς τοὺς αἱρετικούς. Εἰς τοῦτο δὲ καὶ ἐνησχολήθη. Τὸ κυριώτερον αὐτοῦ ἔργον, ἐξ οὗ μόνον ὀλίγα λείψανα ἑλληνιστί, ἀλλὰ πλήρη τινά, πιστοτάτην λατινικὴν μετάφρασιν ἔχομεν, φέρει τὸν τίτλον « ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως » (contra hæreses) ἐν 5 βιβλίοις. Εἶναι δὲ τὸ ἔργον γεγραμμένον ἰδίως κατὰ τῶν γνωστικῶν. Ἐκτὸς ἀποσπάσματός τινος τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν Ῥώμῃ πρεσβύτερον Φλωρῖνον, ἀποκλίνοντα εἰς γνωστικὰς δοξασίας, καὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον Βίκτωρα περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, ἐκ τῶν λοιπῶν συγγραμμάτων του οὐδὲν ἐσώθη ἡμῖν. Μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου ὑπῆρξεν ὁ Ἱ π π ό λ υ τ ος (+ 235) σχισματικὸς ἐπίσκοπος ἐν Ῥώμῃ. Οὕτως καλεῖ ἑαυτὸν ἔν τινι ἀποσπάσματι τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ « Κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων σύνταγμα » παρὰ Φωτίῳ (Μυριοβίβλῳ 121), ὅπερ ὁμολογεῖ, ὅτι συνέγραψε κατὰ τὰς τοῦ Εἰρηναίου ὑπαγορεύσεις (ὁμιλοῦντος τοῦ Εἰρηναίου). Συμφωνοῦσι δὲ πρὸς τοῦτο καὶ ὁ ὅλος χαρακτὴρ τοῦ ἔργου καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ Ἱππολύτου συγγράμματα. Καὶ ἐν τοῖς « Φιλοσοφουμένοις » ἐπικαλεῖται συχνάκις τὴν μαρτυρίαν τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου Εἰρηναίου, δανείζεται δὲ ἐκ τοῦ κατὰ τῶν αἱρέσεων συγγράμματος τούτου πολλάκις ὅλα μέρη κατὰ γράμμα. Ἐκ τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ Ἱερωνύμου γνωρίζομεν, ὅτι εἶχεν ὁ Ἱππόλυτος συγγράψει πληθὺν ὅλην συγγραμμάτων ἑρμηνευτικῶν, ἀπολογητικῶν, δογματικῶν, πολεμικῶν καὶ χρονολογικῶν, ὧν μόνον λείψανά τινα σώζονται. Διὰ τῶν ἑρμηνειῶν του ἡμιλλᾶτο πρὸς αὐτὸν τὸν Ὠριγένη. Ἠγωνίσθη δὲ μεγάλως κατὰ τῶν ἀντιτριαδιτῶν. Τὸ Σύνταγμα κατὰ τῶν αἱρέσεων ἦτο, ὅπως ἐκ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις

τοῦ Εἰρηναίου ἐξάγεται πιθανῶς τὸ πρωϊμώτατον ἔργον· ἢ ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Ἱππολύτου, ἔτι νέου τὴν ἡλικίαν ὄντος. Ἡ βραχύτης καὶ αἱ πολλαὶ ἐλλείψεις αὐτοῦ ὤθησαν αὐτὸν βραδύτερον ὅτε δι' ἐμβριθεστέρων μελετῶν ἐγνώρισε κάλλιον τὴν ὕλην ταύτην, νὰ συγγράψῃ νέον τι σύγγραμμα περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ εὑρέθη πρὸ μικροῦ, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν φιλοσοφούμενα ἢ κατὰ αἱρέσεων ἔλεγχος. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐπέρριψεν ἐπὶ πολλῶν μερῶν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας νέον φῶς, ἐχρησίμευσε δὲ μεγάλως καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, διότι ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ἐκθέτει πάντα τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφήματα, ὧν ἡ ἐπιρροὴ ἐγέννησε κατὰ τὸν συγγραφέα τὰς διαφόρους αἱρέσεις. Ἰ ο ύ λ ι ο ς Ἀ φ ρ ι κ α ν ό ς. Ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ μορφωθείς, ἔζη βραδύτερον ἐν Νικοπόλει τῆς Παλαιστίνης (Ἐμμαοὺς) πιθανῶς ὡς πρεσβύτερος, ὅπου περιῆλθεν εἰς φιλικὰς πρὸς τὸν Ὠριγένη σχέσεις. Ἀπέθανε δὲ τῷ 235. Τὸ σπουδαιότατον αὐτοῦ ἔργον, ἐν ᾧ ἀπέδειξε τὴν μεγάλην καὶ βαθεῖαν αὐτοῦ παιδείαν, ὑπῆρξεν ἡ χρονογραφία ἐν 5 βιβλίοις, ἥτις ἐπραγματεύετο περὶ τοῦ συγχρονισμοῦ τῆς ἱερᾶς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Ὁ Εὐσέβιος καὶ οἱ μετὰ ταῦτα χρονογράφοι ἐπωφελήθησαν μεγάλως ἐκ τῶν σπουδαίων ἐρευνῶν τοῦ ἔργου τούτου, καὶ ἔσωσαν ἡμῖν λείψανά τινα αὐτοῦ. Μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὠριγένους εὑρίσκεται ἐπιστολή τις τοῦ Ἀφρικανοῦ, προσβάλλουσα τὴν αὐθεντίαν τῆς ἱστορίας τῆς Σωσάννης. Ἐν ἄλλῃ δέ τινι ἐπιστολῇ πρός τινα Ἀριστείδην (Εὐσεβ. ε', 5, ς', 31) ἐπειρᾶτο νὰ συμβιβάσῃ τὰς διαφορὰς τῶν γενεαλογιῶν τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ.

54.

Ἡ Ἀφρικανικὴ σχολή.

Νέαν τινὰ σχολὴν ἀποτελοῦσιν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς ἐν Ἀφρικῇ ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας, ἣν ἀφρικανὴν διὰ τοῦτο καλοῦμεν. Ἡ χριστιανικὴ μόρφωσις τῆς δύσεως προῆλθεν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, διὸ οἱ πρῶτοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς δύσεως μετεχειρίσθησαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ δόξα, ὅτι

πρώτη εἰσήγαγε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν χριστιανικὴν φιλολογίαν, ἀνήκει εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικήν. Ἐνταῦθα ἀνεπτύχθη ἰδιάζουσά τις καὶ αὐτοτελὴς θεολογικὴ τάσις, ἧς κυριώτερος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Τερτουλλιανός, οὗτινος τὸ ἰσχυρὸν πνεῦμα ἐνετύπωσεν αὐτῇ τὸν ἑαυτοῦ χαρακτῆρα. Εἶναι δὲ ὁ χαρακτὴρ οὗτος τῆς ἀφρικανικῆς σχολῆς ἀντίθεσις πρὸς τὸν γνωστικισμόν, καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἐφαίνετο πηγάσας ἐκ τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας, ἔχθρα πρὸς ταύτην καὶ τὸν ἐθνικὸν ἐν γένει πολιτισμόν. Ἀποκρούουσα τὴν γνῶσιν, ἤθελεν ἡ ἀφρικανικὴ σχολὴ νὰ ἐμμένῃ εἰς μόνην τὴν πίστιν καὶ εἰς τὸν δι' αὐτῆς ἁγιασμὸν τοῦ βίου. Ἀπέκλινε δὲ εἰς τὴν αὐστηρὰν ἄσκησιν. Ἱδρυτὴς τῆς σχολῆς ὑπῆρξεν ὁ Τερτουλλιανός. Ἦτο υἱὸς ῥωμαίου ἑκατοντάρχου ἐν Καρχηδόνι, γεννηθεὶς περὶ τὸ 160 καὶ ἀποθανὼν περὶ τὸ 220. Προορισθεὶς εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον, ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, καὶ ἀπέκτησε μεγάλην καὶ βαθεῖαν παιδείαν, συγχρόνως ὅμως παρεξετράπη κατὰ τὴν νεότητά του εἰς μεγάλην διαφθοράν. Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του ἤρχισε τὸ ἔργον τοῦ συνηγόρου. Περὶ τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐπεστράφη εἰς τὸν χριστιανισμόν. Διέτριβε δὲ ἐν Ῥώμῃ, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μοντανισμὸς εἶχε μεγάλως ἐκεῖ ἐξαπλωθῇ. Ὅ,τι πολλοὺς τῶν αὐστηρῶν χριστιανῶν ἐν τῇ δύσει εἵλκυεν ὑπὲρ τοῦ μοντανισμοῦ, ἦτο ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ αὐστηρότης, ἡ προθυμία πρὸς τὸ μαρτύριον, ἡ πρὸς τὸν κόσμον ἡρωϊκὴ περιφρόνησις καὶ ἡ πεποίθησις περὶ ἐπικειμένης ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου. Ταῦτα πάντα κατέστησαν ἤδη πρωΐμως τῷ μοντανισμῷ εὔνουν τὸν Τερτουλλιανόν, οὗτινος ὁ χαρακτὴρ τὰς θεωρίας ἀποκρούων ἦτο συμφωνότατος πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι βραδύτερον ἐν Καρχηδόνι, ὅπου ἐγένετο πρεσβύτερος, ἠσπάσθη φανερῶς τὸν μοντανισμὸν περὶ τὸ 201. Ὁ Τερτουλλιανὸς περιεφρόνει μεγάλως τὴν ἐθνικὴν φιλοσοφίαν καὶ παιδείαν ἐν γένει, εἰ καὶ ἦτο κάτοχος αὐτῆς. Ἐνόμιζε δέ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Ἀκαδημίας. «Τί κοινόν, ἔλεγε, μεταξὺ Ἱεροσολύμων καὶ Ἀθηνῶν, μεταξὺ τῆς ἀκαδημίας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἡμῶν διδασκαλία εἶναι ἐκ τῆς στοᾶς τοῦ Σολομῶντος. Τοῦτο ἔπρεπε νὰ γνωρίζωσιν ὅσοι ἐσχημάτισαν στωϊκόν τινα, πλατωνικόν, καὶ

διαλεκτικὸν χριστιανισμόν». Τὸ ἐχθρικὸν τοῦτο πρὸς τὴν ἐπιστήμην πνεῦμα χαρακτηρίζει καὶ ἡ περιβόητος αὐτοῦ φράσις «Πιστεύω, διότι εἶναι ψευδὲς» Credo, quia absurdum est! Ἀλλ' ὁ Τερτουλλιανὸς μόνον κατὰ θεωρίαν ἀπεδοκίμαζε τὴν φιλοσοφίαν πράγματι δὲ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, ἅτινα εἶναι πλήρη βαθυτάτων ἐννοιῶν, φιλοσοφεῖ. Ὁ Τερτουλλιανὸς ἐφρόνει, ὅτι ἡ ψυχὴ φέρει ἔμφυτον τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ, ἐπίσης δὲ θεωρεῖ καὶ τὴν ἀθανασίαν ἔμφυτον ἰδέαν. Διὰ ταῦτα καλεῖ τὴν ψυχὴν ἐκ φύσεως χριστιανήν. Αἱ φυσικαὶ αὗται θρησκευτικαὶ ἰδέαι διὰ μὲν τῆς φιλοσοφίας διεστράφησαν, διὰ δὲ τῆς ἀποκαλύψεως φωτίζονται καὶ τελειοποιοῦνται. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι ἀπολογητικὰ (Apologeticus adversus gentes, ad nationes, de testimonio animae, ad Scapulam, adversus Judaeos) ἢ πολεμικὰ κατὰ αἱρετικῶν (De praescriptionibus haereticorum, de baptismo, Κατὰ Ἑρμογένους, Κατὰ οὐαλεντινιανῶν, De anima, De carne Christi, De resurrectione, Scorpiace, adv. Marcionem, adv. Praxeam) ἢ πρακτικὰ ἢ ἀσκητικὰ συγγράμματα (De poenitentia, De oratione, Ad martyres, De spectaculis, De idololatria, De cultu feminarum, De patientia, Ad uxorem καὶ τὰ μοντανιστικὰ De virginibus velandis, De corona militis, De fuga, De exhortatione castitatis, De monogamia, De puditia, De jejuniis). Ὁ Τερτουλλιανὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς λατινικῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης καὶ ἐν γένει ὁ πατὴρ τῆς λατινικῆς θεολογίας, ὑπάρξας διὰ τὴν δύσιν, ὅ,τι ὁ Ὠριγένης διὰ τὴν ἀνατολήν. Μ ι ν ο ύ κ ι ο ς Φ ῆ λ ι ξ νομικὸς καὶ συνήγορος ἐν Ῥώμῃ ἐξ Ἀφρικῆς καταγόμενος καὶ συγγενοῦς πνεύματος τῷ Τερτουλλιανῷ. Ἔγραψεν ἀπολογίαν ὑπὸ τὸν τίτλον Octavius, ἐν εἴδει διαλόγου μεταξὺ τοῦ Ὀκταβίου ὅστις ἐξ ὅλης ψυχῆς ἦτο ἀφωσιωμένος τῷ χριστιανισμῷ, καὶ τοῦ Καικιλίου, ὅστις ἔτι προσέκειτο τῇ ἐθνικῇ θρησκείᾳ. Ὁ Καικίλιος οὗτος ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ἐν τῷ διαλόγῳ ὅτι ἐθαύμασε πάντοτε τὸ ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἠγαπῶντο καὶ πρὶν γνωρισθῶσιν. Ἤκμασε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος. Κ υ π ρ ι α ν ό ς. Κατήγετο ἐξ ἐπισήμου ἐθνικῆς οἰκογενείας ἐν Καρχηδόνι, εἶχε δὲ ἐκπαιδευθῇ, ἵνα γίνῃ ῥήτωρ. Ἀλλὰ διά τινος Καικιλίου ἐκερδήθη ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, διὸ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐν τῷ βαπτίσματι ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα Καικίλιος περὶ τὸ 245.

Πωλήσας δὲ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ καὶ διανείμας τοῖς πτωχοῖς, ἔζη βίον ἀσκητικόν. Κατὰ παράκλησιν τῆς ἐν Καρχηδόνι ἐκκλησίας ἐγένετο βραδύτερον πρεσβύτερος αὐτῆς, ἔπειτα δὲ ἐξελέχθη ὁμοφώνως ἐπίσκοπος τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας (248). Ἡ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἐνέργεια αὐτοῦ ἐπεσπάσατο κατ' αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ ὄχλου τὸ μῖσος, ὅστις ὅτε ἐξερράγη ὁ ἐπὶ τοῦ Δεκίου διωγμὸς ἐκραύγαζε Cyprianum ad Leonem! Ἀλλὰ τότε ἀπέφυγε τὸν θάνατον, ἀναχωρήσας ἀπὸ Καρχηδόνος (250), ἀπὸ τῆς ἐξορίας δὲ διηύθυνε δι' ἐπιστολῶν τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας του, ἕως οὗ κατὰ τὸ πάσχα τὸ 251 ἐπέστρεψεν. Αἱ ἐν τῷ μεταξὺ παρεισδύσασαι ἀταξίαι ἔδωκαν αὐτῷ ἀφορμὴν ἵνα ἐπιδείξηται ἔνθεν μὲν τὴν σύνεσιν καὶ φρόνησιν αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ὑπεράγαν αὐστηρῶν, ἑτέρωθεν δὲ τὸ αὐστηρὸν αὐτοῦ φρόνημα κατὰ τῶν ἄγαν ἐπιεικῶν ἐν τῇ παραδοχῇ τῶν παραπεπτωκότων. Ὅτε τῷ 252 ἐξερράγη φοβερός τις λοιμὸς, ἔδειξεν ὁ Κυπριανὸς, πόσον ἐφρόντιζε περὶ τοῦ ποιμνίου του, αὐτὸς παρέχων ἑαυτὸν παράδειγμα ἀδελφικῆς πρὸς τοὺς πάσχοντας συνδρομῆς ἄνευ διακρίσεως τοῦ θρησκεύματος. Ἡ εἰρήνη, ἣν τοῦ Οὐαλεριανοῦ ἡ κυβέρνησις τὸ πρῶτον παρέσχε τοῖς χριστιανοῖς, ἔδωκε καὶ τῷ Κυπριανῷ εὐκαιρίαν ἵνα ἐπανορθώσῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν διαταραχθεῖσαν τάξιν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ περὶ διωγμοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν διατάγματος τοῦ Οὐαλεριανοῦ, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ πάλιν ἐκ Καρχηδόνος. Ὁ νέος ἀνθύπατος τῆς Ἀφρικῆς Γαλέριος Μάξιμος μετεκαλέσατο αὐτὸν, ἅμα δὲ ἐλθόντα κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Νῦν ἐθεώρησεν ὁ Κυπριανὸς, ὅτι ὤφειλε νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας του. Τὸ ἔτος τοῦτο τοῦ μαρτυρίου του ἦτο τὸ 258. Ὁ Κυπριανὸς ὑπῆρξε πρότυπον ἐπισκόπου. Ὁ ὅλος αὐτοῦ ἐπισκοπικὸς βίος ἐνεπνέετο ὑπὸ μιᾶς μεγάλης ἰδέας, τῆς ἰδέας τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας ὡς τῆς κατόχου καὶ τοῦ μέσου τῆς σωτηρίας. Εὕρισκε δὲ τὴν ἑνότητα ταύτην ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ ἐπισκοπικοῦ σώματος. Ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τοῦ σώματος τούτου εἶναι ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, εἶναι αἵρεσις καὶ σχίσμα. Ἕκαστος ἐπίσκοπος καθ' ἑαυτὸν παριστᾷ τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητος ταύτης τῆς ἐκκλησίας. Καθὼς οἱ ἀπόστολοι ἦσαν ἀλλήλοις ἴσοι, εἰ καὶ ὁ Πέτρος προὐτιμήθη, ἵνα παραστήσῃ

τὴν ἑνότητα τοῦ ἀποστολικοῦ σώματος, οὕτω καὶ οἱ ἐπίσκοποι εἶναι ἀλλήλοις ἴσοι, ἂν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης ὡς τῆς πρώτης ἐκκλησίας (ecclesiæ principalis) τιμᾶται ὡς πρῶτος ἐπίσκοπος, ἵνα παριστᾷ καὶ εἰκονίζῃ μόνον τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλως ὅμως πᾶς ἐπίσκοπος εἶναι καθ' ἑαυτὸν ἀνεξάρτητος καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν διάδοχος τοῦ Πέτρου. Ὁ Κυπριανὸς τοσοῦτον ἀπεῖχε νὰ ἀναγνωρίζῃ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης ἀνωτέραν τινὰ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων ἐξουσίαν, ὥστε τὴν ἰδέαν ἑνὸς ἀνωτάτου, πᾶσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν ἐν ἑαυτῷ συγκεντροῦντος ἐπισκόπου, θεωρεῖ ὡς ἀντιχριστιανικήν, ἐν δὲ τῇ περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν ἔριδι κατέκρινε συνοδικῶς τὴν γνώμην τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Στεφάνου καὶ ἤλεγξε τοῦτον πικρῶς (πρβλ. § 44). Ὡς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ἐμορφώθη ὁ Κυπριανὸς διὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Τερτουλλιανοῦ, εἰ καὶ ἀποκρούει τούτου τὸ μοντανιστικὸν πνεῦμα. Κατὰ τὴν πρωτοτυπίαν, τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἐννοιῶν εἶναι κατώτερος αὐτοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν σαφήνειαν τῆς ἐκθέσεως ἀνώτερος. Ἔχομεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ Liber ad Donatum, De gratia Dei, De idolorum vanitate, Testimonia adv. Judæos, De habitu virginum, De unitate ecclesiæ, De lapsis, De oratione dominica, Ad Demetrianum, De exhortatione martyrii, De opere et eleemosynis, De bono patientiæ, De zelo et livore, καὶ 81 ἐπιστολάς. Κομμοδιανός, χριστιανὸς ποιητὴς ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Γ' αἰῶνος. Ὀνομάζει ἑαυτὸν Γαζαῖον, ἀλλὰ τό τε ὕφος καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ δεικνύουσι καταγωγὴν ἀφρικανικήν. Ἐπὶ πολὺ ἐθνικὸς ὢν ἐκερδήθη ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τῆς τῶν Γραφῶν ἀναγνώσεως. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ Instructiones adv. gentium Deos εἶναι ποίημα ἐν κακοῖς ἑξαμέτροις καὶ ἐν βαρβάρῳ λατινικῇ γλώσσῃ, ὅπερ ζητεῖ νὰ πείσῃ ἰουδαίους τε καὶ ἕλληνας περὶ τῆς ἀξίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Παχυλὸς χιλιασμὸς καὶ εὐπιστία περὶ τὴν παραδοχὴν ἀδεσπότων φημῶν, εἰλικρινὴς εὐσέβεια, ταπεινοφροσύνη καὶ ζῆλος ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ χαρακτηρίζουσι τὸ βιβλίον. Ἀρνόβιος γεννηθεὶς ἐν Σίκκῃ τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου περὶ τὸ τέλος τοῦ Γ' αἰῶνος διεκρίνετο ὡς ῥήτωρ καὶ ὡς πολέμιος τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐνύπνιόν τι ἐπήνεγκεν ἐπ' αὐτοῦ μεγάλην μεταβολήν. Ὁ

ἐπίσκοπος, ὃν παρεκάλεσε νὰ βαπτίσῃ αὐτὸν, ἀπήτησε πρότερον παρ᾽ αὐτοῦ, νὰ συγγράψῃ δημοσίαν τινὰ ὑπεράσπισιν τοῦ χριστιανισμοῦ τοῦ τοσάκις ὑπ᾽ αὐτοῦ προσβληθέντος. Οὕτως προῆλθον αἱ Disputationes adv. gentes αὐτοῦ. Ἐλλιπὴς γνῶσις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, μεθ᾽ ἧς ἀναμιγνύει καὶ γνωστικὰς δοξασίας, προδίδεται πολλάκις, ἡ δὲ Γραφὴ, ἴσως ἐπίτηδες, διότι τὸ ἔργον ἀποτείνεται πρὸς ἐθνικοὺς, οὐδαμοῦ μνημονεύεται. Τοὐναντίον ἐν τῷ πολέμῳ αὐτοῦ κατὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας ἐπιτυγχάνει πληρέστατα. Λ α κ τ ά ν τ ι ο ς, μαθητὴς τοῦ Ἀρνοβίου καὶ τὸ πρῶτον ἐθνικός. Διά τινος ποιήματος αὐτοῦ (Συμπόσιον) γενόμενος γνωστὸς τῷ Διοκλητιανῷ ἐκλήθη ὑπ᾽ αὐτοῦ ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς εἰς Νικομήδειαν, ὅπου ἐπὶ δέκα ἔτη ἐδίδασκεν. Ἐκεῖ ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς τῶν σφοδροτάτων κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμῶν. Περὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀφορμῆς τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ οὐδὲν βέβαιον γινώσκομεν. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας προσέλαβεν αὐτὸν προβεβηκότα τὴν ἡλικίαν ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ ἐν Γαλλίᾳ, ἀναθεὶς αὐτῷ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κρίσπου. Ὁ Λακτάντιος ἀπέθανε τῷ 330. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ δεικνύεται ὁ Λακτάντιος ἀφελὴς, κριτικὸς, πολυμαθὴς, καὶ ὡς χριστιανὸς πλήρης θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὸ εὐαγγέλιον. Ἡ καθαρότης τῆς λατινικῆς αὐτοῦ γλώσσης καὶ ἡ γλαφυρότης, ἐν ᾗ ὑπερβάλλει πάντας τοὺς λατίνους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, ἔδωκαν αὐτῷ τὸ τιμητικὸν ὄνομα τοῦ χριστιανοῦ Κικέρωνος. Βαθύτης ὅμως καὶ ἀκρίβεια ἐννοιῶν ἐνίοτε δὲν ἀπαντῶσι παρ᾽ αὐτῷ. Ἐν θεολογικοῖς ζητήμασι δεικνύει μάλιστα ἐνίοτε ἀτελεῖς γνώσεις. Τὸ κυριώτερον αὐτοῦ ἔργον εἶναι αἱ Institutiones divinae, ἐκτενὴς ἀπολογία τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐξ ἧς ἐποίησεν αὐτὸς οὗτος ἐπιτομήν τινα. Ἄλλα ἔργα αὐτοῦ εἶναι De morte persecutorum, De opificio Dei, De ira Dei.

55.

Σχολὴ Ἀντιοχείας. Σχολὴ Ἐδέσσης.
Οἱ ἐπίλοιποι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Γ΄ αἰῶνος.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω μνησθεισῶν τριῶν θεολογικῶν σχολῶν κατὰ τὸν Γ΄ αἰῶνα πίπτουσι καὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Ἀντιο-

χείας αἱ ἀρχαί. Ἤκμασαν δὲ καί τινες ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς εἰς μηδεμίαν ὡρισμένην σχολὴν ἀνήκοντες. Πρῶτοι ἱδρυταὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ σχολῆς, ἧς ἡ ἀκμὴ πίπτει κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον, ἐγένοντο οἱ πρεσβύτεροι Δωρόθεος καὶ Λουκιανός. Τὸν πρῶτον ἐπαινεῖ ὁ Εὐσέβιος ὡς πεπαιδευμένον ἐρευνητὴν καὶ ἐξηγητὴν τῶν Γραφῶν († 290). Ἦτο εἰδήμων τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ κάτοχος ἀκριβὴς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ὁ δὲ Λουκιανὸς διεκρίνετο οὐ μόνον διὰ τὰς εἰς τὴν ἀλληγορίαν ἀντικειμένας ἑρμηνευτικὰς ἀρχάς του, ἀλλ' ἀπέκτησε καὶ διὰ τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς μεταφράσεως τῶν ο' μεγάλην φήμην. Καὶ αὐτὸς ἐγίνωσκε τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Συνήθροισε δὲ πολλοὺς μαθητὰς περὶ ἑαυτόν. Ἀπέθανε τῷ 311 ἐν Νικομηδείᾳ ὡς μάρτυς, ἀφοῦ ἐνεχείρισε τῷ Καίσαρι Μαξιμίνῳ ἀπολογίαν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ οὐδὲν ἐσώθη.

Καὶ ἐν Ἐδέσσῃ τῆς ἀνατολικῆς Συρίας ὑπῆρχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Β' αἰῶνος θεολογική τις σχολή, ἐν ᾗ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα διέπρεψεν ὡς ἑρμηνευτὴς τῶν Γραφῶν ὁ Μακάριος ὁ ἐπικληθεὶς Ἐδεσσηνός.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος ἤκμαζεν ἐν Ῥώμῃ ὡς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὁ πρεσβύτερος Γάϊος († 217), ὅστις συνεκρότησε μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς μοντανιστικῆς μερίδος ἐν Ῥώμῃ Πρόκλου δημοσίαν τινὰ συνδιάλεξιν, ἧς τὸ περιεχόμενον κατέγραψε (Διάλογος πρὸς Πρόκλον). Περὶ τούτου βραχέα τινὰ λέγει ὁ Εὐσέβιος (β', 25. γ', 28). Πιθανῶς δὲ ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ προσέβαλε καὶ τὸν χιλιασμόν, μετ' αὐτοῦ δὲ ἐχαρακτήρισε καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ὡς πλάσμα τοῦ Κηρίνθου. Ὁ Φώτιος ἀποδίδει αὐτῷ καὶ ἄλλα τινὰ συγγράμματα, ὧν ὅμως συγγραφεὺς εἶναι πιθανῶς ὁ Ἱππόλυτος. Ἐν Ῥώμῃ ἤκμασε κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα καὶ ὁ γνωστὸς ἀρχηγὸς τοῦ ὁμωνύμου σχίσματος Νοουατιανός. Ὁ Ἱερώνυμος δίδει πλούσιον κατάλογον τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ὅ,τι μέχρι τοῦδε σώζεται ἐξ αὐτῶν, δεικνύει μεγάλην φιλοσοφικήν, δογματικὴν καὶ ἐξηγητικὴν ἱκανότητα. Ὁ Βικτωρῖνος ἦτο ἐπίσκοπος Πικταβίου, ἀπέθανε δὲ τῷ 303 ὡς μάρτυς ἐν τῷ Διοκλητιανείῳ διωγμῷ. Ἔγραψε διάφορα ἀπολεσθέντα ἑρμηνευτικὰ καὶ ἄλλα συγγράμματα κατὰ

τῶν αἱρετικῶν. Ἀπεδέχετο δὲ καὶ τὸν χιλιασμόν. Ἐκ τῶν ἔργων του μονον ὀλίγα τινὰ λείψανα σώζονται. Πεπαιδευμένος ἀνὴρ ἦτο καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀρσινόης ἐν Αἰγύπτῳ Νέπως, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ χιλιαστῶν. Ἔγραψε κατὰ τῆς ἀλληγορικῆς ἑρμηνείας τῆς ἀποκαλύψεως, οἵαν ἐποίουν ὁ Κλήμης καὶ ὁ Ὠριγένης, τὸ ἀπολεσθεν σύγγραμμα « Ἔλεγχος τῶν ἀλληγοριστῶν », δι' οὗ ἀπέκτησε πολλοὺς ὀπαδούς, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέπωτος τὸν χιλιασμὸν ἀποδεχόμενοι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Κορακίωνός τινος ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ βραδύτερον ἐπεστράφησαν ἀπὸ τῆς δοξασίας ταύτης ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Διονυσίου. Τελευταῖον μνημονεύομεν τοῦ Μεθοδίου ἐπισκόπου Ὀλύμπου τῆς Λυκίας, βραδύτερον δὲ Τύρου. Ἀπέθανε ἐπὶ Μαξιμίνου τῷ 311. Οἱ ἀρχαῖοι ποιοῦσι μνείαν περὶ αὐτοῦ μετὰ σεβασμοῦ, τὰ δὲ λείψανα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ μαρτυροῦσι περὶ τῆς παιδείας αὐτοῦ. Πρῶτος ὁ Μεθόδιος ἐπολέμησε τὰς ἑτεροδοξίας τοῦ Ὠριγένους.

56.

Ἡ ἀπόκρυφος καὶ ψευδεπίγραφος φιλολογία τῶν χρόνων τούτων.

Fabricius, codex pseudepigr. V. T. Hamb. 1713. Codex apocr. N. T. 1719. Thilo codex apocr. Lips. 1832. Luecke, apocr. liter. Bonn. 1848.

Ἤδη παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς καὶ τοῖς ἰουδαίοις πρὸ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς ὑπῆρχε συνήθης ἡ τάσις πρὸς συγγραφὴν συγγραμμάτων, ἅτινα παρίσταντο ὡς λείψανα καὶ μνημεῖα θείας ἀποκαλύψεως, εἴτε ἱστορικὰ εἴτε διδακτικὰ εἴτε προφητικὰ ἐκ τῆς πρώτης ἐποχῆς τῶν θρησκειῶν τούτων. Τοιαῦτα ἰουδαϊκὰ ψευδεπίγραφα ὑπῆρχον ἀπειράριθμα, μόνον ὅμως ὀλίγα αὐτῶν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Τὰ παρὰ τοῖς πατράσι μνημονευόμενα εἶναι τὰ ἑξῆς· τὸ βιβλίον τοῦ Ἐνὼχ, ἡ λεπτὴ γένεσις, ἡ ἀνάληψις τοῦ Μωϋσέως, τὸ δ' βιβλίον τοῦ Ἔσδρα, ἡ ἱστορία τῆς Ἀσενὲθ, θυγατρὸς τοῦ Πετεφρῆ, ἡ ἱστορία τοῦ Ἰαμνῆ καὶ Μαμβρῆ (Β' Τιμοθ. γ', 8), τὸ βιβλίον τοῦ Ἐλδὰδ καὶ Μωδάδ. (Ἀριθ. ια' 5-6). Ἐκτὸς τούτων ὑπῆρχε καὶ μεγάλη

ἄλλη πληθὺς ἀποκρύφων ὑπὸ τὸ ὄνομα διαφόρων πατριαρχῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ Νῶε καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ μέχρι τοῦ Μωϋσέως, ψαλμοὶ τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Σολομῶντος, ἀποκαλύψεις τοῦ Ἠλιοῦ, καὶ ἀπόκρυφα συγγράμματα πάντων σχεδὸν τῶν προφητῶν τῆς Π. Δ. Ἡ αὐτὴ τάσις κατ' ἀπομίμησιν εἰσαχθεῖσα καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ ἐγέννησεν ἀπὸ τοῦ Β' αἰῶνος μέγαν ἀριθμὸν ἀποκρύφων καὶ ψευδεπιγράφων συγγραμμάτων, ἀποδιδομένων κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ ὀνόματα ἀποστόλων. Προῆλθον δὲ τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἐξ αἱρετικῶν, ἰδίως τῶν ἰουδαϊζόντων καὶ τῶν γνωστικῶν. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐγεννήθησαν ἐν αὐτῇ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, σκοποῦντα δι' ἐπιτετραμμένης δῆθεν ἀπάτης (pia fraus) νὰ δοξάσωσι τὸν χριστιανισμὸν διὰ προφητειῶν πεπλασμένων (vaticinia post eventum), ἢ νὰ συμπληρώσωσι τὰ χάσματα τῆς πρώτης αὐτοῦ ἱστορίας διὰ παραδεδομένων ἢ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πλαττομένων μύθων καὶ ἀδεσπότων φημῶν. Ἡ μήπω συμπεπληρωμένη διάκρισις καὶ συλλογὴ τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Κ. Δ. εὐκόλυνε καὶ ηὐνόει τὴν ἀπάτην ταύτην, ἐνῷ ἑτέρωθεν ἡ συγκρότησις τῆς συλλογῆς ἐκείνης καθίστατο δυσχερεστέρα ἕνεκα τῆς ἐξαπλώσεως τῶν ψευδεπιγράφων. Τὰ ἐνταῦθα ἀνήκοντα συγγράμματα λαμβάνουσι τὴν ὕλην αὐτῶν εἰς τὰς μυθοπλαστίας των εἴτε ἐκ τῆς Π. Δ. εἴτε ἐκ τῆς Κ. Δ. Τὰ τελευταῖα εἶναι ἢ ψευδῆ εὐαγγέλια (περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἤδη ἐν § 22), ἢ Πράξεις τῶν ἀποστόλων (acta Thomae, acta Petri et Pauli, Pauli et Theclæ, Andreæ et Mathiæ, Barnabæ, Philippi καὶ ὅμοια), ἢ ἐπιστολαὶ ἀποστόλων ἢ ἀπόκρυφοι ἀποκαλύψεις (Πέτρου, Παύλου) Πρβλ. Fabricii, Codex Pseudepigraph. V. et N. T. Hamb. 1713. 1719. Ἐπισημότατον ψευδεπίγραφον εἶναι καὶ αἱ λεγόμεναι ὁμιλίαι τοῦ Κλήμεντος ἢ τὰ Κλημέντια, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων ἐξεθέσαμεν ἀλλαχοῦ (§ 33). Τὰ Κλημέντια ταῦτα εἶναι διδακτικὸν διήγημα ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Β' αἰῶνος, παρουσιαζόμενον ὡς ἀληθὴς ἱστορία. Ὁ συγγραφεὺς διηγούμενος δῆθεν τὸν βίον τοῦ Κλήμεντος ζητεῖ νὰ ἐκθέσῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ὁ Κλήμης παρουσιάζεται ὡς ἐπίσημός τις φιλοσοφικῶς μεμορφωμένος Ῥωμαῖος, ὅστις ποθῶν πρὸ πολλοῦ νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν, ἦλθε καὶ εἰς τὴν ἀνατολήν. Ἐνταῦθα δὲ

συναντᾶται μετὰ τοῦ Πέτρου, καὶ διδαχθεὶς παρ' αὐτοῦ γίνεται ἀκόλουθος αὐτοῦ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς αὐτοῦ πορείαις. Ὁ Πέτρος παρίσταται ὡς ὁ κυρίως τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος καὶ συγχρόνως ὡς ὁ πρῶτος ἱδρυτὴς τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπίσκοπος Ῥώμης. Ὡς ἀντιπρόσωπος δὲ τοῦ καθαροῦ καὶ γνησίου χριστιανισμοῦ πολεμεῖ ὁ Πέτρος ἐν ταῖς ἐνταῦθα προσαγομέναις ὁμιλίαις αὐτοῦ πᾶν ὅ,τι τῷ συγγραφεῖ κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ἐφαίνετο ὡς πλάνη. Τῶν Κλημεντίων τούτων ὑπάρχουσι καὶ δύο ἄλλαι παρηλλαγμέναι ἐκδόσεις ὑπὸ τὸ ὄνομα **Recognitiones Clementis** (ἀναγνωρισμοί, ἀναγνώσεις Κλήμεντος) καὶ **Epitome** (ἐπιτομή). Εἰς τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα ψευδεπίγραφα πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ πλασταί τινες προφητεῖαι ἀρχαιοτάτων δῆθεν ἐθνικῶν ἢ ἰουδαίων προφητῶν, ὧν πολλοὶ ἀπολογηταὶ ἐποιήσαντο χρῆσιν. Τοιαῦτα συγγράμματα εἶναι ἡ Διαθήκη τῶν 12 πατριαρχῶν, ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Μωϋσέως, τὸ ἀναβατικὸν τοῦ Ἡσαΐου, αἱ Σιβύλαι (σιοῦ βύλη=Θεοῦ βουλή), καὶ αἱ προφητεῖαι τοῦ Ὑστάσπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας.

Hase De jure ecclesiastico. Comment. hist. Lipsiæ 1828. Ernesti Kirchenstaat der drei ersten jahrhh. Nuerenberg 1830. Boehmer, Entwickelung des Kirchenstaats der ersten 3 jahrhh. Leipztg 1798. Mœhler Die Einheit der Kirche. Tuebingen 1842. Rothe Anfaenge der christlichen Kirche.

57.

Πηγαὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου.

Ὡς πηγαὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος τῆς περιόδου ταύτης διὰ μὲν τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν χρησιμεύουσι τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, διὰ δὲ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους αἱ ἀποστολικαὶ διαταγαὶ καὶ οἱ ἀποστολικοὶ λε—

γόμενοι κανόνες. Ἀμφότεραι αἱ συλλογαὶ αὗται δὲν περιέχουσι κανόνας ἀρχαιοτέρους τοῦ Γ' καὶ Δ' αἰῶνος, ὀνομάζονται δὲ ἀποστολικοὶ οὗτοι, διότι διεδόθησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἀποστόλων, ὅπως λάβωσι μεγαλήτερον κῦρος καὶ διότι ἐκφράζουσι τὴν ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἀποστολικαῖς ἐκκλησίαις ἐπικρατοῦσαν τάξιν. Ὅπως δή ποτε ὅμως ἔχουσι μεγάλην ἀξίαν, διότι δίδουσιν ἡμῖν τελείαν εἰκόνα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς λατρείας, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας τοῦ Γ' αἰῶνος. Αἱ ἀποστολικαὶ διαταγαὶ σύγκεινται ἐξ 8 βιβλίων. Οἱ ἀποστολικοὶ κανόνες εἶναι 85 τὸν ἀριθμόν. Ἐν τῇ δύσει ἐγνώσθησαν καὶ ἀνεγνωρίσθησαν μόνον οἱ 50 πρῶτοι. Ἡ ἐν Τρούλλῳ σύνοδος τῷ 692 ἀνεγνώρισε τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας ὡς αὐθεντικοὺς καὶ ἐγκύρους, ἀπέβαλεν ὅμως τὰς ἀποστολικὰς διαταγὰς ὡς νοθευθείσας ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπὸ αἱρετικῶν.

58.

Ἡ διοίκησις τῶν ἀποστολικῶν ἐκκλησιῶν.

Κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν οἱ ἀπόστολοι ὡς οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν ἱδρυταὶ ἤσκουν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν. Μετ' αὐτῶν δὲ εἰργάζοντο ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ εὐαγγελίου καὶ οἱ εὐαγγελισταί, διατρέχοντες διαφόρους χώρας καὶ κηρύττοντες τὸ εὐαγγέλιον. Πρὸς τούτοις ἐν τῇ πρώτῃ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπαντῶμεν ὡς ἔκτακτα τοῦ πνεύματος χαρίσματα θεωρούμενα προφήτας[1] ἢ διδασκάλους, ὡς ἑρμηνευτὰς τῶν Γραφῶν καὶ ἐν γένει κήρυκας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαόν, καὶ ἄνδρας γλώσσαις λαλοῦντας, δηλ. ἐν καταστάσει ἐκστάσεως καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐξυμνοῦντας τὸν Θεὸν πολλάκις διὰ τοσοῦτον συγκεχυμένου καὶ ἀκαταλήπτου τρόπου, ὥστε ἦτο χρεία τῶν προφητῶν ἢ τῶν διδασκάλων, ὅπως ἐξαχθῇ νόημά τι ἐκ τῶν ἐκφωνήσεων αὐτῶν (Α' Κορινθ. ιδ', 1-26).[2]

[1] «Ὁ προφητεύων ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν... ὁ προφητεύων ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ... Δύνασθε καθ' ἕνα προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι καὶ πάντες παρακαλῶνται» (Α'. Κορινθ. ιδ', 1-31).

[2] «Ὁ λαλῶν γλώσσῃ οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει,

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ ἀξιώματα ἦσαν ἔκτακτα καὶ πρόσκαιρα· ὡς οριστικὰ δὲ τοὐναντίον ἀπαντῶμεν τοὺς διακόνους ὁρισθέντας ἵνα προνοῶσι περὶ τῆς συλλογῆς καὶ διανομῆς τῶν ἐλεημοσυνῶν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἐπισκόπους, προωρισμένους ἵνα φροντίζωσι περὶ τῶν λοιπῶν τῆς ἐκκλησίας ὑποθέσεων. Τὸ ὄνομα πρεσβύτερος ἐλήφθη ἐκ τῶν συναγωγῶν, ὧν οἱ προϊστάμενοι πρεσβύτεροι ἐκαλοῦντο· τὸ δὲ ἐπίσκοπος εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ πρεσβύτερος, ὁ ἐφορῶν. Ἂν δὲ καὶ τὰ ὀνόματα πρεσβύτερος καὶ ἐπίσκοπος συνεχέοντο πολλάκις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· οὕτω ἐν Πράξ. κ΄, 17, 18 καὶ Τίτ. α΄, 5. 7 [1] ὀνομάζονται οἱ αὐτοὶ καὶ πρεσβύτεροι καὶ ἐπίσκοποι· οὐδεμία ὅμως ἀμφιβολία, ὅτι ἤδη ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἤρχισαν νὰ διακρίνωνται δύο διάφορα ἀξιώματα, καὶ ὅτι ἐνιαχοῦ οἱ πρεσβύτεροι ὑπήκουον ἑνὶ ἐπισκόπῳ ὑπερέχοντι αὐτῶν. Ὁ Ἰάκωβος πδχ. ἐν Ἱεροσολύμοις, ὁ Τιμόθεος ἐν Ἐφέσῳ,[2] καὶ ὁ Τίτος ἐν Κρήτῃ ἦσαν τέλειοι ἐπίσκοποι, μεγάλην ἐξασκοῦντες ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων. Καὶ οἱ προεστῶτες δὲ τῶν 7 ἐκκλησιῶν τῆς Ἀσίας, οἱ ἐν τῇ ἀποκαλύψει μνημονευόμενοι, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπίσκοποι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων. Οἱ λειτουργοὶ οὗτοι τῆς ἐκκλησίας ἐξελέγοντο ὑπὸ ταύτης ἢ ὡρίζοντο ὑπὸ τῶν ἱδρυτῶν αὐτῆς τῇ συγκαταθέσει αὐτῆς δι᾽ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν. Οὕτω ἐν Πράξ. ς΄. 6 ἀναγινώσκομεν, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ ἐξελέξαντο τὸν Στέφανον, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐπέθεσαν τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἐπί-

πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. . . . Ὁ λαλῶν γλώσσῃ ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. . . . Νυνὶ ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω; . . . Σὺ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ᾽ ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. . . . Ἐὰν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε;» (Α΄. Κορινθ. ιδ΄, 1—26). «Εἴ γλώσσῃ τις λαλεῖ, εἴτε διερμηνευέτω· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτής, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ» (αὐτόθι 27).

[1] «Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃς καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην· εἴ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ, τέκνα ἔχων πιστά, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας ἢ ἀνυπότακτον· δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι» (Τίτ. α΄, 5).

[2] «Οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. Κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου ἐκτὸς εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων. Τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι» (Α΄. Τιμ. ε΄, 17—20).

της ἐν ιγ', 3, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ « προσευξάμενοι καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἀπέλυσαν τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς τὸ κήρυγμα. » Τὸ κήρυγμα ἦτο τὸ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος λέγει τῷ Τιμοθέῳ (Α'. γ'. 2) ὅτι οἱ πρεσβύτεροι ἔπρεπε νὰ ἦναι « διδακτικοί, » καὶ τῷ Τίτῳ (α', 9), ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀντέχωνται τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν λόγου καὶ νὰ ἦναι δυνατοὶ νὰ παρακαλῶσι καὶ στηρίζωσι τοὺς πιστούς. Ἄλλως ὅμως δὲν ἦτο τὸ πρῶτον ἡ διδαχὴ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, ἀλλὰ πᾶς τις ἠδύνατο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ νὰ ὁμιλῇ, ἂν εἶχε πνευματικὸν πρὸς τοῦτο χάρισμα· συνήθως εἶχον τὸν λόγον ἐν ταῖς συναθροίσεσιν οἱ προφῆται, οἱ διδάσκαλοι, καὶ οἱ γλώσσαις λαλοῦντες· μόνον ταῖς γυναιξὶν ἀπαγορεύει τὸν λόγον ὁ Παῦλος (Α'. Κορινθ. ιδ', 28—31. καὶ ιδ', 27. Ἰακώβου γ'). Κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν ἀπαντῶμεν καὶ διακονίσσας ἢ πρεσβυτέρας καὶ χήρας, ὡς ἴδιον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα πρὸς ἔργα τῆς ἐκκλησίας, πρὸς ἃ γυναῖκες ἦσαν καταλληλότεραι. Αὗται παρίσταντο πρὸχ. βαπτιζομένων γυναικῶν, ἔφερον δὲ τὰς ἐλεημοσύνας εἰς τοὺς γυναικωνίτας ἢ καὶ ἐδίδασκον κατ' ἰδίαν τὰς προσηλύτους. Ἡ ἀποκλεισις ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἕνεκα βαρέων ἁμαρτημάτων ἐγίνετο διὰ τῆς ἐκκλησίας. Οὕτω πρὸς Κορινθίους γράφων, ἀποτείνεται πρὸς ἅπασαν τὴν ἐκκλησίαν ὁ Παῦλος, προτρέπων νὰ ἀποκλείσῃ τὸν ἀσέμνως ἐν αὐτῇ βιοῦντα. Καὶ ἐν γένει ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας ἐγίνετο τότε μετεχόντων πάντων τῶν πιστῶν. Ὅτε ἐγένετο ἡ περὶ τῆς παραδοχῆς τῶν ἐθνικῶν ἄνευ τῆς εἰς τὸν νόμον ὑποχρεώσεως ἀπόφασις ἐν τῇ συνόδῳ τῶν Ἱεροσολύμων, αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἀναφέρουσι τὸ γεγονός, λέγουσαι, ὅτι οὕτως ἔδοξε τοῖς ἀποστολοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ (Πράξ. α', 22). Ἡ δὲ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφοὺς περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ἄρχεται διὰ τῶν λέξεων· « Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν κτλ. . . . χαίρειν. » Οἱ ἐπίσκοποι, οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ἦσαν ἔγγαμοι (Α' Τιμ. γ', 2. Τίτ. α', 6).

59.

Ὁ κλῆρος κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα.

Κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα διεκρίθησαν ἀκριβέστερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ λαϊκοὶ καὶ οἱ κληρικοί.[1] Ἡ δημοσία διδασκαλία ἐθεωρεῖτο ὡς προνόμιον τοῦ κλήρου, μόνον σπανίως τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐπισκόπου δυναμένων καὶ πεπαιδευμένων λαϊκῶν νὰ κηρύττωσι (πρβλ. ἀποστολικὴν διαταγὴν Η', 32)[2] Τὴν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἐξουσίαν τοῦ κλήρου μόνον οἱ ὁμολογηταὶ ἐνίοτε διετάρασσον. Ἐν τούτοις τῇ ὅλῃ ἐκκλησίᾳ ἔμεινε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίζῃ περὶ ἀποκλείσεως ἢ παραδοχῆς μελῶν, νὰ ἐκλέγῃ τὸν ἐπίσκοπον καὶ νὰ δίδῃ περὶ πάσης σπουδαιοτέρας ὑποθέσεως γνώμην. Ὁ Καρχηδόνος ἐπίσκοπος Κυπριανὸς († 258) λέγει, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἐγίνετο θελήσει τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, τῇ μαρτυρίᾳ τῶν κληρικῶν καὶ τῇ τοῦ λαοῦ ψήφῳ (**Episcopus factus de Dei et Christi ejus judicio, de clericorum testimonio, de blebis suffragio. Epist.** 52 καὶ 68), ἀφ' ὅτου δὲ ἐγένετο ἐπίσκοπος ἔγνω μηδὲν νὰ πράττῃ ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ (**sine concilio vestro et sine consensu plebis. Epist. 5 ad Presbyt. et Diac**). Ἐν Καρχηδόνι εἶχον μεγάλην ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπιρροὴν ἰδίως οἱ seniores, λαϊκοὶ πρεσβύτεροι. Οἱ διάκονοι ἀπαντῶνται νῦν ἐνεργοῦντες καὶ λειτουργικὰ ἔργα, ἀναφαίνονται δὲ καὶ οἱ ἀρχιδιάκονοι μεγάλως παρὰ τοῖς ἐπισκόποις ἰσχύοντες, καὶ πολλάκις καὶ αὐτῶν τῶν πρεσβυτέρων ὑπερέχοντες. Κατὰ μικρὸν ἐσχηματίσθη καὶ κατώτερός τις κλῆρος πρὸς ταπεινότερα ἐκκλησιαστικὰ λειτουργήματα ὡρισμένος, οἱ θυρωροί, οἱ ἀναγνῶσται, οἱ ἐξορκισταί, οἱ ἀκόλουθοι, οἱ ψάλται. Ἀπαντῶσι δὲ καὶ νῦν αἱ χῆραι καὶ αἱ διακόνισσαι, πρὸς δὲ ἔν τισιν ἐκκλησίαις καὶ τὰ

[1] Ἐν Α' Πέτρ. ἐ, 3 καλοῦνται οἱ χριστιανοὶ ἐν γένει κλῆροι, δηλ. τῷ Θεῷ ἀφωσιωμένοι λαοί.. Καὶ παρ' Ἰγνατίῳ· ὁ κλῆρος Ἐφεσίων τῶν χριστιανῶν (ἐπιστ. πρὸς Ἐφεσ. κεφ. ια'). Βραδύτερον ὅμως ἐκλήθησαν οὕτω μόνον οἱ λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας, καθὼς οἱ ἀρχαῖοι Λευῖται, περὶ ὧν λέγει ἡ Γραφὴ (ἀριθ. 18. 20. Δευτερ. ι', 9. ιη', 1). «Κύριος αὐτὸς κλῆρος τοῖς Λευίταις.»

[2] «Ὁ διδάσκων εἰ καὶ λαϊκὸς ἤ, ἔμπειρος δὲ τοῦ λόγου, καὶ τὸν τρόπον σεμνός, διδασκέτω.»

ἀξιώματα τῶν ἑρμηνευτῶν καὶ κατηχητῶν. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι ἡρμήνευον τὰ γραφικὰ ἀναγνώσματα καὶ τὰ κηρύγματα εἰς τὸν λαόν, ὅταν ἡ Γραφὴ δὲν ἐννοεῖτο ὑπ' αὐτοῦ (ἰδίως ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ), οἱ δὲ κατηχηταὶ ὑπῆρχον ἐν μεγάλαις πόλεσιν, οἷον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου ἕνεκα τῆς πληθύος τῶν κατηχουμένων καὶ τῆς αὐτῶν παιδείας τὸ κατηχεῖν ἀπῄτει πολλὰς δυνάμεις καὶ πολλὴν ἱκανότητα. Οἱ κληρικοὶ ἀπεμακρύνοντο ὁσημέραι ἔτι μᾶλλον πάσης κοσμικῆς ἐργασίας, ἐμορφοῦντο δὲ πρακτικῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀνερχόμενοι τοὺς διαφόρους τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων βαθμούς, καὶ μόνον ὀλίγοι τινὲς ἀπήλαυον καὶ θεωρητικῆς μορφώσεως ἐν ταῖς κατηχητικαῖς ἢ ἐθνικαῖς φιλοσοφικαῖς σχολαῖς. Εἰς ταύτας ὀφείλουσιν ἰδίως οἱ μεγάλοι τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς πατέρες Κλήμης καὶ Ὠριγένης τὴν ἔξοχον αὐτῶν παιδείαν. Ἄλλοι δὲ ὡς ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς διαπρέψαντες ἄνδρες, οἷον ὁ Ἰουστῖνος, ὁ Τερτουλλιανὸς καὶ ὁ Λακτάντιος, εἶχον ἤδη διακριθῇ ὡς σοφοὶ καὶ πρὶν γίνωσι χριστιανοί, ἔτι ἐθνικοὶ ὄντες. Ὅσοι κληρικοὶ δὲν εἶχον μορφωθῇ ἐν θεολογικαῖς ἢ ἄλλαις σχολαῖς, ἠδύναντο δι' αὐτῆς τῆς λατρείας νὰ μορφωθῶσιν, ἀφ' ἧς δὲν ἔλλειπε συνήθως ἡ διδασκαλία (Ἰουςίν. Ἀπ. ά, 67),[1] ἢ ἐξεπαιδεύοντο διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γραφῶν καὶ τῆς μελέτης τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων. Ὁ κλῆρος συνετηρεῖτο τότε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἑκουσίων συνεισφορῶν, καὶ ἦτο ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν ἔγγαμος.[2] Ὁ πέμπτος ἀποστολικὸς κανὼν ἐπιβάλλει ἀφορισμὸν καὶ καθαίρεσιν κατ' ἐκείνων τῶν ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, οἵτινες προφάσει εὐλαβείας ἐξέβαλλον τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας.

[1] «Παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος, ὁ προεστὼς διὰ λόγου τὴν νουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται.»

[2] Α' Τιμ. γ', 2. «Δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, . . . τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος (εἰ δέ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται;). Καὶ καν. ἀποστολικ. ε'. «Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα μὴ ἐκβαλέτω προφάσει εὐλαβείας, ἐὰν δὲ ἐκβάλῃ, ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δέ, καθαιρείσθω.»

60.

Οἱ ἐπίσκοποι, αἱ σύνοδοι, οἱ μητροπολῖται.

Ἡ ἐξουσία τοῦ ἐπισκόπου εἶχεν ἤδη κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα μεγάλως αὐξηθῆ, ὡς βλέπομεν ἐκ τοῦ Κυπριανοῦ, ὅστις θεωρεῖ αὐτὸν ὡς τὸν διάδοχον τῶν ἀποστόλων καὶ κάτοχον τῆς ἀπ' αὐτῶν προερχομένης ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἀντιπρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ταύτην ἀντιπροσωπεύοντα ἐν ταῖς πρὸς τὰς ἄλλας ἐκκλησίας σχέσεσι. Τὸ σῶμα τῶν ἐπισκόπων ἀποτελεῖ κατ' αὐτὸν τὴν ἑνότητα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ ἐπίσκοπος κατέχει ἐν γένει τὴν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν, παρέχων καὶ τὴν ἱερωσύνην. (**Cyprian. orat. ad concil. Carthag. p. 443**). Ἡ μετάθεσις τῶν ἐπισκόπων κατεκρίνετο. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν χωρίων (χωρεπίσκοποι) ἐξηρτῶντο ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῶν πόλεων, ἀφ' ὧν εἶχεν ἐξαπλωθῆ ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὰ χωρία. Ἀπὸ τοῦ Β' δὲ αἰῶνος ἕνεκα διαφόρων ἐκκλησιαστιαστικῶν ἐρίδων ἤρξαντο νὰ συνέρχωνται πολλαχοῦ σύνοδοι ἐπισκόπων, ὅπως διαλύωσιν ὁριστικῶς τὰς διαφορὰς κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς συνόδου τῶν ἀποστόλων (Πράξ. ιε'). Αἱ πρῶται ἐκ τῶν συνόδων τούτων συνεκροτήθησαν κατὰ τῶν Μοντανιστῶν καὶ ἐν τῇ περὶ τοῦ πάσχα ἔριδι ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τὸ πρῶτον δὲ ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος ἀπαντῶνται ἐτήσιαι ἐπισκόπων σύνοδοι (**Tertull. de jejuniis c. 13**), αἵτινες μετὰ ταῦτα εἰσήχθησαν καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολήν, συγκροτούμεναι ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων ἑκάστης ἐπαρχίας (ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι). Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος πᾶσαι αἱ ἕνεκα τῶν σχισμάτων τοῦ Νοουάτου καὶ τοῦ Νοουατιανοῦ καὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν ἐγερθεῖσαι ἔριδες διεξήχθησαν διὰ συνόδων, ἃς συνεκρότουν οἱ ἐπίσκοποι, μόνον κατ' ἐξαίρεσιν λαμβανόντων μέρος ἐν αὐταῖς καὶ πρεσβυτέρων καὶ ὁμολογητῶν. Ἐνιαχοῦ ἐγίνοντο αἱ συνεδριάσεις δημοσίᾳ, παρισταμένου καὶ τοῦ λαοῦ, ὅστις πολλάκις ἐξεδήλου τὴν ἐπιδοκιμασίαν ἢ ἀποδοκιμασίαν αὐτοῦ (Πρβλ. Sententia episcop. παρὰ Κυπριανῷ De haeret. baptiz.).[1] Οἱ ἐπίσκοποι ἑκάστης ἐπαρχίας συνεδέοντο πρὸς

[1] Cum in unum Carthagini convenissent episcopi plurimi ex provincia cum presbyteris et diaconis, praesente etiam plebis maxima parte.

ἀλλήλους, ἀνταπεκρίνοντο δὲ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ αὗται ἐπαρχίαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς τὰς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχίας. Τῶν σωμάτων δὲ τούτων φυσικῶς προΐσταντο οἱ ἐπίσκοποι τῶν μητροπόλεων τῶν ἐπαρχιῶν, οἵτινες διὰ τοῦτο μητροπολῖται ὠνομάζοντο. Οἱ ἐπίσκοποι οὗτοι ὑπὲρ τοὺς ἄλλους συνήθως τιμώμενοι ἕνεκα τῆς ἀποστολικῆς ἀρχῆς τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν, ἕνεκα τοῦ πλούτου αὐτῶν καὶ ἕνεκα τῆς ἀνάγκης τῆς πρὸς ἀλλήλους συγκοινωνίας τῶν ἐπισκόπων τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ἥτις διὰ τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου ἠδύνατο εὐχερέστερον νὰ γίνηται, καθὼς καὶ πᾶσα μετὰ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς σχέσις δι' αὐτοῦ συνέβαινεν, ἀπέκτησαν κατὰ μικρὸν ἀνωτέραν ἐξουσίαν τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων, λαβόντες τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλῶσι τὰς ἐπαρχιακὰς συνόδους, νὰ ἐπικυρῶσι τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας καὶ νὰ χειροτονῶσιν αὐτούς, ὡς πρῶτοι μεταξὺ ἴσων (primi inter pares). Διότι μεθ' ὅλην ταύτην τὴν ὑπεροχὴν πάντες οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν κατὰ τὸ δίκαιον ἴσοι ἀλλήλοις. Τὸ τῶν μητροπόλεων τοῦτο σύστημα διεμορφώθη τελείως ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ἐν τῇ Μαυριτανίᾳ καὶ τῇ Νουμιδίᾳ, ὅπου δὲν ὑπῆρχον ἐξέχουσαι μεγάλαι πόλεις, ἡ προεδρεία ἐν ταῖς συνόδοις ἀνῆκε τῷ πρεσβυτέρῳ τὴν ἡλικίαν ἐπισκόπῳ (**senex**), βραδύτερον ὅμως ἐπεξέτεινε τὰς μητροπολικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις ὁ Καρχηδόνος ἐπίσκοπος καὶ ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων.

61.

Οἱ ἐπισημότεροι μητροπολῖται. Περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης.

Archinard Les origines de l' Église romaine. Paris 1852. Guettée La Papauté schismatique. Paris 1863.

Μεταξὺ τῶν μητροπολιτῶν διεκρίθησαν κατὰ μικρὸν οἱ ἐπίσκοποι τῶν τριῶν μεγάλων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους πόλεων Ῥώμης, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας ἕνεκα τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἄλλης ἐν γένει ὑπεροχῆς τῶν πόλεων τούτων. Ὁ Ῥώμης ἤσκει μητροπολικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς μέσης καὶ κάτω Ἰταλίας (**provinciæ suburbicariæ**), ὁ δὲ Ἀλεξανδρείας ἐπὶ πάσης Αἰγύπτου, καὶ ὁ Ἀντιοχείας ἐπὶ τῆς Συρίας. Καὶ μεταξὺ

τούτων δὲ ὁ Ῥώμης ἦτο ὁ ἐπισημότερος, ὡς ὁ τῆς βασιλευούσης πόλεως ἐπίσκοπος. Καθὼς ἡ πολιτικὴ σημασία τῶν μητροπόλεων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὕψωσε τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ὑπεράνω τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων, οὕτω καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Ῥώμης σημασία ὡς τῆς πρωτευούσης ἀνύψου τὸν ἐπίσκοπον αὐτῆς εἰς τὴν πρώτην τάξιν. Τὸ πρωτεῖον τοῦτο ἦτο πρωτεῖον τιμῆς, ἂν καὶ ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων οἱ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοποι ἠξίουν νὰ ἀσκῶσι καὶ ἀνωτέραν τινὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων ἐξουσίαν, ἤδη δὲ ἀπὸ τοῦ Β' αἰῶνος ὑπὸ τῶν πλαστῶν ὁμιλιῶν τοῦ Κλήμεντος[1] ὑποστηριζόμενοι (§ 33 καὶ 55), ἤρξαντό τινες αὐτῶν νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς διαδόχους τοῦ Πέτρου. Ἀλλ' αἱ πρῶται ἀπόπειραι τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης ὅπως ἐπεκτείνωσι τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν καὶ ἐκτὸς τῆς ἀρχικῆς μητροπολικῆς περιφερείας αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐρίδων περὶ τοῦ πάσχα καὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν ἀπεκρούσθησαν· διότι οὔτε οἱ τῆς Ἀσίας ἐπίσκοποι μετὰ τοῦ Ἐφέσου Πολυκράτους ἔδωκαν προσοχὴν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Ῥώμης Βίκτωρος νὰ μεταβάλωσι τὰ περὶ τοῦ πάσχα ἀρχαῖα αὐτῶν ἔθιμα, καθ' ἣν περίστασιν ὁ Λουγδούνων ἐπίσκοπος Εἰρηναῖος πικρῶς ἤλεγξε τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ (§ 43), οὔτε ὁ Κυπριανὸς καὶ ἡ ἐν Ἀφρικῇ ἐκκλησία ἠνέχθησαν νὰ ἐπιβληθῇ αὐτοῖς ἡ περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν πρᾶξις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Στεφάνου, ἣν μάλιστα καὶ συνοδικῶς κατέκριναν. Τοὺς ἐν Ἀφρικῇ ἐπισκόπους, εἴδομεν ἀλλαχοῦ (§ 44), ἐνεθάρρυνεν ἐν τῇ πρὸς τὸν Στέφανον πάλῃ ὁ Καππαδοκίας Φιρμιλιανὸς δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Κυπριανόν, ἐν ᾗ αὐστηρῶς ἐστηλίτευσε τὴν ἀλαζονείαν τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης. Ἡ ἐπιστολὴ σώζεται παρὰ Κυπριανῷ (epist 75. Περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῆς πρβλ. Gieseler, Kirchengeschichte I, 1. 396. καὶ Guettée ἡ σχισμ. παπωσύνη 33). Τὴν ἰδέαν ἑνὸς ἐπισκόπου τῶν ἐπισκόπων κατακρίνει ὁ Κυπριανὸς ὡς τυραννικὴν καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος ἀναιρετικήν, ἐν δὲ τῇ προτιμήσει τοῦ Πέτρου, πρώτου λαβόντος τὰς

[1] Τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Πέτρος ἵδρυσε τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίαν, ἐν ταῖς Κλημεντίοις ὁμιλίαις, αἵτινες ἀνεφάνησαν ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Β' αἰῶνος.

κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἃς μετὰ ταῦτα ἔλαβον καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, ἐνέβλεπε μόνον τὸ σύμβολον τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας, ἣν καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία παριστᾷ ὡς ἡ πρωτεύουσα ἐκκλησία (De unitate ecclesiae 4). Ἐν τῇ δύσει εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας συνέτεινε καὶ τὸ ὅτι ἦτο ἡ μόνη ἀποστολικὴ ἐκκλησία μεταξὺ τῶν δυτικῶν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐπισημότητος ἐν γένει τῆς πόλεως Ῥώμης ἀποδίδει ὁ Εἰρηναῖος τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ τὸ μεῖζον πρωτεῖον potentiorem principalitatem. Τὸ πολυσυζήτητον χωρίον, ἐν ᾧ λέγει τοῦτο ὁ Εἰρηναῖος, ἔχει ὡς ἑξῆς· Ad hanc propter potentiorem principalitatem necesse est omnem concenire ecclesiam, hoc est eos, qui sunt undique fideles, in qua semper ab eis, qui sunt undique, conservata est, quæ est ab apostolis traditio (Adv. haereses III, 3). Ἡ ἔννοια τοῦ δυσκόλου τούτου χωρίου, ὅπερ ἔχομεν μόνον ἐν τῇ ἀτυχεῖ ταύτῃ λατινικῇ μεταφράσει, εἶναι, ὅτι ἡ συρροὴ τῶν πιστῶν ἀπὸ πάντων τῶν μερῶν ἑλκυομένων εἰς τὴν Ῥώμην διὰ τῆς ἀνάγκης τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν, διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ πρώτη καὶ ἐπισημοτάτη τοῦ κράτους, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ διατηρῆται ἐνταῦθα ἡ ἀποστολικὴ παράδοσις, διότι οἱ πιστοὶ οὗτοι ἐκόμιζον εἰς αὐτὴν τὴν πίστιν τῶν εἰς ἃς ἀνῆκον ἐκκλησιῶν. Πρβλ. τὴν σπουδαίαν ἀνάλυσιν τοῦ χωρίου τούτου παρὰ Guettée, La papauté schismatique 37—45. Ὅτι τὸ χωρίον κατ' οὐδὲν ὠφελεῖ τὰς παπικὰς ἀξιώσεις ὁμολογεῖ ὁ καθολικὸς Πίχλερ (Geschichte der Trennung I, 106), λέγων, ὅτι εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, καθὼς καὶ εἰς ἄλλα ἐδόθη ὑπερβολικὴ σημασία, οὐχὶ διότι ἡ πίςις ἑκάςης ἐκκλησίας πρέπει νὰ ῥυθμίζηται κατὰ τὴν τῆς ῥωμαϊκῆς,—τοῦτο οὐδέποτε ἰσχυρίσθη ὁ Εἰρηναῖος, καὶ μετ' αὐτὸν οὐδεὶς ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον,—προσάγει τὴν τελευταίαν, ἀλλὰ διότι ἡ ἀληθὴς πίστις διετηρήθη ἐν πάσῃ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ δι' ἀποστολικῆς παραδόσεως, διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην καὶ ἐν τῇ μεγίστῃ καὶ ἀρχαιοτάτῃ ὑπὸ τῶν δύο ἀποστόλων ἱδρυθείσῃ (;), καὶ διὰ τοῦτο ἐξεχούσῃ ἐκκλησίᾳ. Καὶ ὁ Τερτουλλιανὸς τιμᾷ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς τὴν μόνην ἀποστολικὴν ἐν τῇ δύσει, συναριθμῶν αὐτὴν καὶ συγκατατάσσων μετὰ τῶν ἀποστολικῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς, τῆς Κορίνθου, τῶν Φιλίππων, τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ἐφέσου (Tertull. de præscript. XXXVI).

62.

Ἡ ἑνότης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἑνότης τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης ὤθει καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς ἐκκλησίας ἑνότητα, ἣν ηὐκόλυνε καὶ ἡ πολιτικὴ ἑνότης τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐξεδηλοῦτο δὲ ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη ἑνότης οὐχὶ διὰ τῆς ὑποταγῆς εἰς ἕνα τινὰ ἐπίσκοπον, διότι πᾶσαι αἱ κατὰ μέρος ἐκκλησίαι, τῆς Ἀχαΐας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἰταλίας, τῆς Γαλλίας κτλ. ἦσαν αὐτοκέφαλοι καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν ἀγάπῃ μετ' ἀλλήλων κοινωνίας τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, δι' ἀποστολῆς βοηθημάτων ἐν καιρῷ ἀνάγκης, ἢ δι' ἐπιστολῶν (κανονικῶν γραμμάτων, ἐπιστολῶν συστατικῶν, εἰρηνικῶν, ἀπολυτικῶν, κοινωνικῶν ἢ ἐνθρονιστικῶν, συνοδικῶν καὶ ἐγκυκλίων), πρὸ πάντων δὲ διὰ τῶν συνόδων. Ἀπέναντι τῶν διαφόρων αἱρέσεων καὶ σχισμάτων ἐν ὡρισμέναις χώραις περιοριζομένων ἡ καθ' ὅλον τὸν κόσμον ἐξηπλωμένη ἐκκλησία ἔλαβε τὸ ὄνομα τῆς καθολικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἐκκλησιαστικὸς βίος, ἤθη, λατρεία καὶ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία.

Bingham, Origines s. antiquitates eccles. 1708. Augusti, Christl. Archæologie. Leipzig 1816. 12 B. Binderim, Denkwuerdigkeiten der Kath. Kirche. Mainz 1825. Schmid, La société civile dans le monde romain et sa transformation par le christianisme. Strasb. 1823. Chastel, L'influence de la charité durant les premiers siècles chrétiens. Par: 1853. Alt, der christl. Cultus. Berlin 1851. Jaculii, chr. antiquitatum specimina Rom. 1752. Muenter, Sinnbilder und Kunstvorstellungen der alten Christen Lipsiac 1087. Raoul-Rochette, Mémoire sur les antiquit. chrét. des Catacomb. de Rome. Paris 1851. Rossi, Roma sotterranea christiana. Rom. 1844. Τοῦ αὐτοῦ Bulletino de archæologia christ. 1863.

63.

Ἤθη κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχήν.

Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία ἐν Ἱεροσολύμοις ηὐξήθη ἐκ τοῦ ἀποστολικοῦ συλλόγου, προὐκάλεσε τὸ κοινὸν ταμεῖον τοῦ-

του τὴν τολμηρὰν ἰδέαν τῆς κοινότητος τῶν ἀγαθῶν, ἥτις προήγετο διὰ τῆς ἐνθουσιώδους ἀδελφικῆς ἀγάπης. Καὶ ὅμως ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις κοινότης εὑρέθη ταχέως εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ζητῇ ἐξωτερικὰς ἐλεημοσύνας (Πραξ. δ', 32, ιϐ', 12). Πρὸς ἀγαθοεργίας ἦσαν προθυμότατοι οἱ πανταχοῦ χριστιανοὶ (Β'. Κορινθ. η', 1, επ. Ἑϐρ. ϛ'. 10), ἡ δὲ ἀγάπη ἦτο τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτῶν γνώρισμα. «Τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων, καθὼς λέγει ἡ βίϐλος τῶν Πράξεων (δ', 32) ἦτο ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία». Ἀξιοθαύμαστος ὑπῆρξε καὶ ἡ καρτερία, μεθ' ἧς ὑπέμενον οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ τοὺς πανταχόθεν κατ' αὐτῶν ἐγειρομένους διωγμοὺς (Φιλιππ. α', 29. Α' Θεσσ. α', 6. ϐ',14). Οἱ χριστιανοὶ ἐθεώρουν ἀλλήλους ὡς ἀδελφούς. Ἐντεῦθεν ἡ μεταξὺ πάντων ἰσότης, ἥτις ἐξηφάνιζε τὴν μεταξὺ δεσποτῶν καὶ δούλων ἀντίθεσιν, ἂν καὶ ὁ χριστιανισμὸς δὲν προσέϐαλεν ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας τὸν θεσμὸν τῆς δουλείας. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀδελφοποίησις τῶν λαῶν ἡ καταργήσασα τὴν μεταξὺ ὁμοφύλων καὶ ξένων διαίρεσιν. Οἱ χριστιανοὶ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς τὸν ἡγιασμένον λαὸν τοῦ Θεοῦ, ὡς τοὺς ἁγίους, τοὺς κλητούς,τοὺς ἐκλεκτούς, οἵτινες ὤφειλον νὰ ἦναι καθαροὶ ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐφώτισε καὶ ἠθικῶς μετέϐαλεν ὁ χριστιανισμὸς τοὺς ὁμολογητάς του ἐν τῇ πρώτῃ ἀρχῇ αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο ὅμως καὶ νὰ καθαρίσῃ πάντας ἀπὸ τῶν ἐλλείψεων, τὰς ὁποίας συνεπήγετο ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν καταγωγὴ καὶ ἡ ἐποχή. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται πῶς ὁ Παῦλος μεταξὺ τῶν ἐξ ἐθνῶν χριστιανῶν εἶχε πάντοτε νὰ ἐλέγχῃ ἰδίως ἐν Κορίνθῳ μεγάλα ἐγκλήματα, οἷον αἱμομιξίαν· πῶς ὁ Ἰάκωϐος ἔλαϐεν ἀφορμὴν νὰ πολεμήσῃ τὴν παρεννόησιν καὶ κατάχρησιν τῆς περὶ τῆς ἐκ πίστεως σωτηρίας διδασκαλίας τοῦ Παύλου· καὶ πῶς ἡ Ἀποκάλυψις, γεγραμμένη ἴσως περὶ τὸ 69 ἔτος μ. Χ., κατακρίνει τοὺς ἐν Περγάμῳ ἀπατεῶνας (Νικολαΐτας), οἵτινες οὐ μόνον παρέϐλεπον τὰς περὶ τροφῶν εἰς τοὺς ἐξ ἐθνῶν χριστιανοὺς δεδομένας διατάξεις,ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἀκολασίας (Πραξ. ιε', 29). Λίαν ἐπιϐλαϐῆ ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῶν χριστιανῶν ἠπείλει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἡ παρείσδυσις ψευδοῦς τινος φιλοσοφίας, ἥτις περιφρονοῦσα τὴν συνήθη διδασκαλίαν τῶν χριστιανῶν, ἐφαντάζετο, ὅτι ἦτο κάτοχος πολλῶν μυστηριωδῶν διδασκαλιῶν, τὴν δὲ εἰς

ταύτας μύησιν καί τινα αὐθαίρετον ἄσκησιν συνίστα ὡς τὰ μόνα καθαρκτικὰ μέσα τῆς ψυχῆς. Ἀπὸ τοιούτων κακοδόξων σοφῶν προτρέπει ὁ Παῦλος τοὺς ἐν Κολασσαῖς χριστιανοὺς νὰ προφυλάττωνται (Κολασσ. β', 8. 16). Ἡ αὐτὴ τάσις εἰς φαντασιώδεις θεωρίας καὶ εἰς περιδεεῖς ἀπαγορεύσεις τοῦ γάμου καὶ ὡρισμένων τροφῶν ἀπαντᾷ καὶ ἐν Ἐφέσῳ (Α' Τιμόθ. α', 5-7, δ', 3. ζ', 6, 20) καὶ Κρήτῃ (Τιτ. α', 15) μεγάλως τὴν ἀκολασίαν ὑποβοηθοῦσα (Β', Τιμόθ. γ', 6).[1] Ἀλλ' ὁ Παῦλος δὲν ἀπέρριπτε τὴν φιλοσοφίαν καθ' ἑαυτήν, ὅπερ ἀπέδειξε διὰ τῆς πρὸς τὸν φιλοσοφικῶς μεμορφωμένον Ἀπολλῶ, τὸν ἐν Κορίνθῳ διδάξαντα συμπεριφορᾶς του. Ἡ φιλοσοφία, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀποτρέπει, εἶναι ἡ ψευδώνυμος γνῶσις, ἥτις, ὅπως προεμάντευεν ὁ Παῦλος, ὑπῆρξε τὸ σπέρμα ἔτι μεγαλητέρων ἀποπλανήσεων, τῶν μετὰ ταῦτα ἀναφαινομένων γνωστικῶν φαντασιοκοπημάτων. Καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ὑμεναίου καὶ τοῦ Φιλητοῦ ἄρνησις τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, τῆς τοσοῦτον τοὺς ἐθνικοὺς σκανδαλιζούσης, ἥτις προῆλθεν ἐκ τῆς αὐτῆς τάσεως (Β' Τιμόθ. β', 8), δὲν ἦτο ἄνευ ἠθικῆς σημασίας, καθ' ὅσον ἡ διδασκαλία αὕτη συνείχετο στενότατα μετὰ τῆς περὶ ἀνταποδόσεως διδασκαλίας, καὶ τοῦτο, διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον, ὅτι ἄνευ σώματος δὲν δύναται ἡ ψυχὴ νὰ ἔχῃ συνείδησιν καὶ νὰ αἰσθάνηται (Ἰουστίν. πρὸς Τρύφωνα «ἀπαθὲς τὸ ἀσώματον» καὶ Tertull. Apolog. c. 48). Τέλος καὶ ἡ ἰδέα περὶ ἐπικειμένης ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐπανόδου τοῦ Κυρίου, ἡ προελθοῦσα ἐκ παρεννοήσεως τῶν περὶ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἐλεύσεως λόγων, ἐπενήργει ἐνιαχοῦ ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τῶν χριστιανῶν, οἷον ἐν Θεσσαλονίκῃ, λίαν ἐπιβλαβῶς, ὑποθάλπουσα ἰδίως τὴν ἀργίαν (Α' Θεσσαλ. δ', 12. 17. Β' Θεσσ. γ' 7).[2] Κατὰ ταῦτα καί τοι ἡ ἀρχαία ἀποστολικὴ κοινωνία ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν ἵσταται ὡς τὸ τελειότατον πρότυπον δι' ἅπαντας τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, δὲν ἔλλειπον ὅμως ἀπ' αὐτῆς ἐλλείψεις, ἵνα ἀποδειχθῇ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι οὐδὲν ἀνθρώπινον τέλειον.

[1] «Τοῦτο γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί. ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι κτλ. Ἐκ τούτων εἰσὶν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας καὶ αἰχμαλωτεύοντες τὰ γυναικάρια κτλ.»

[2] «Αὐτοὶ οἴδατε . . ὅτι δωρεὰν ἄρτον οὐκ ἐφάγομεν παρά τινος . . ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν . . εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μηδὲ ἐσθιέτω» (Β' Θεσσαλ. γ', 7, 14).

64.

Ἡ λατρεία κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχήν.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἐξηκολούθουν νὰ ἐπισκέπτωνται τὸν ναὸν καὶ νὰ τελῶσι τὰ τῆς μωσαϊκῆς θρησκείας. Ἀλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ συνήρχοντο καὶ εἰς ἰδιαιτέρας συναθροίσεις ἐν οἴκοις χριστιανῶν κατὰ τὸ εἶδος τῶν συναγωγῶν. Τὰς τοιαύτας συναθροίσεις καλεῖ ἡ Καινὴ Διαθήκη «κατ' οἶκον ἐκκλησίας» (Ῥωμ. ις΄, 5. Α΄ Κορινθ. ιζ΄, 9. Φιλημ. 2. Κολασ. δ΄, 15). Ὅπου οἱ χριστιανοὶ ἦσαν πολλοί, ὑπῆρχον πολλαὶ τοιαῦται κατ' οἴκους ἐκκλησίαι, ὧν προΐστατο εἷς πρεσβύτερος, πάντες δὲ οἱ πρεσβύτεροι οὗτοι ἀπετέλουν ὡς καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ ὅλον τι, οὗτινος προΐστατο εἷς ἐπίσκοπος. Ἦτο ἑπόμενον ὅτι ὁ νέος θρησκευτικὸς βίος τῶν χριστιανῶν ἔμελλε νὰ προαγάγῃ καὶ νέαν τινὰ ἑαυτῷ σύμφωνον λατρείαν. Ἐν ταῖς ἰδιαιτέραις ταύταις συναθροίσεσιν ᾠκοδόμουν ἀλλήλους οἱ πιστοὶ διὰ προσευχῶν, διὰ ψαλμῳδιῶν καὶ διὰ τῶν πρώτων ἤχων τῶν χριστιανικῶν ὕμνων. Ὅτι δὲ οἱ χριστιανοὶ ἔκτοτε δὲν περιωρίζοντο εἰς μόνους τοὺς ψαλμοὺς τῆς Π. Δ., ἀλλ' ὅτι εἶχον ἤδη κατὰ τὸν Α΄ αἰῶνα καὶ νέοι χριστιανικοὶ ὕμνοι ποιηθῆ, εἶναι πιθανώτατον. Ὁ Πλίνιος (ἐν Epp. X 93) λέγει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐβεβαίουν, ὅτι ᾖδον ὕμνον τῷ Χριστῷ ὡς Θεῷ (Carmen Christo quasi Deo dicere secum invicem.) Τοῦτο ὑποδεικνύει καὶ ἡ διάκρισις, τὴν ὁποίαν ποιεῖ ὁ Παῦλος μεταξὺ ψαλμῶν, ὕμνων καὶ ᾠδῶν πνευματικῶν (Ἐφέσ. η΄, 19. Κολασσ. γ΄, 16). Ἴχνη τοιούτων ἀρχαιοτάτων χριστιανικῶν ὕμνων ἀπαντῶσιν οἱ κριτικοὶ ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Κ. Δ. Οὕτως τὸ χωρίον Α΄ Τιμ. γ΄, 14

«Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι,
ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν,
ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ»

νομίζεται λείψανον ὕμνου. Εἶναι δὲ καὶ ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐν τῷ πρώτῳ ἐκείνῳ ἐνθουσιασμῷ τῆς πίστεως δὲν ἤθελον ἀναζητήσει νέους τύπους δοξολογίας τοῦ ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθέντος Θεοῦ. Περὶ τῆς μουσικῆς τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας οὐδὲν γνωρίζομεν. Πιθανώτατον εἶναι

ὅτι ἦτο ἡ αὐτὴ τῇ ἑβραϊκῇ, ἀφοῦ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἢ ἦσαν ἰουδαῖοι, ἢ ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν ἐξ ἰουδαίων. Μεταγενέστερός τις συγγραφεὺς Ἰσίδωρος ἐξ Ἱσπάλης (ἐκ τοῦ Ζ' αἰῶνος) λέγει, ὅτι ἡ ἀρχαιοτάτη ἐκκλησία (primitiva ecclesia) ἔψαλλεν οὕτως, ὥστε ὁ ψάλλων μόνον διὰ μικρᾶς κλίσεως τῆς φωνῆς (modico flexu) ἐφαίνετο ὁμοιάζων μᾶλλον ἀπαγγέλλοντι ἢ ᾄδοντι (Περὶ καθηκόντων Ι, 5). Ἐν ταῖς συναθροίσεσιν ἀνεγινώσκοντο τὰ βιβλία τῆς Π. Δ. καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τῶν ἀποστόλων αἱ πρὸς τὰς ἐκκλησίας πεμπόμεναι, αἵτινες ἐνίοτε ἐκυκλοφόρουν καὶ πρὸς ἄλλας ἐκκλησίας, παρὰ τὰς εἰς ἃς ἀρχικῶς εἶχον ἀποστολῇ. Βεβαίως δὲ τὸ κατ' ἀρχὰς ἀνεγινώσκοντο ἅπαξ διὰ παντὸς αἱ ἐπιστολαὶ αὗται. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἠκολούθει τὸ κήρυγμα ἢ ἡ ὁμιλία ἐπὶ τῶν ἀναγνωσθέντων. Ἕκαστος, ὃν τὸ πνεῦμα ἤθελεν ὠθήσει, ἠδύνατο νὰ λαλῇ. Συνήθως ὅμως ἐὰν ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἦτο διδακτικὸς, ἐλάλει αὐτός. Τὸ βάπτισμα ἐτελεῖτο διὰ τριττῆς καταδύσεως εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος (Ματθ. κη', 19). Τὴν κατάδυσιν δεικνύει ἐκτὸς τῆς λέξεως βάπτισμα (immersio) καὶ τὸ ὅτι παραβάλλει ὁ Παῦλος τὸ βάπτισμα πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. «Συνετάφημεν αὐτῷ, λέγει, διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον» (Ρωμ. ϛ', 4). Ἡ εἰκὼν ἤθελεν εἶναι ἀδύνατος, ἂν δὲν ἐγίνετο τὸ βάπτισμα διὰ τριττῆς καταδύσεως. Ἐνιαχοῦ ἐγίνετο τὸ βάπτισμα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ (Πραξ. η', 16.[1] ι', 48. β', 38). Ὅτι τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων ἦτο σύνηθες ἐν τῇ ἀποστολικῇ ἐποχῇ, εἶναι πιθανόν. (Πραξ. β', 39, καὶ ιϛ', 33.[2] Α', Κορινθ. ζ', 14). Ἡ θεία εὐχαριστία ἐτελεῖτο καθ' ἑκάστην, ἡνωμένη μετὰ δείπνου, ὃν ἀγάπην ἐκάλουν καὶ ὅστις ἥνου πάντας τοὺς χριστιανοὺς ἀδελφικῶς. (Α' Κορινθ. ά, 10). Ταχέως ὅμως ἤρχισαν ἐν ταῖς ἀγάπαις ταύταις νὰ συμβαίνωσι παρεκτροπαί. Ὡς σημεῖον τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης ἦτο ἐν χρήσει ἐν ταῖς συνάξεσι τῶν χριστιανῶν τὸ ἀδελφικὸν φίλημα (φίλημα ἀγάπης, ἅγιον. Ῥωμ. ιϛ', 6. Α'. Πέτρ. έ, 14). Ἡ προσευχὴ, ἡ ἀνάγνωσις καὶ τὸ κήρυγμα ἐγίνοντο τὴν πρωΐαν, ἡ δὲ ἀγάπη μετὰ τῆς εὐχαριστίας ἐτελοῦντο ἐν τῇ ἡσυ-

[1] Μόνον βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

[2] Καὶ ἐβαπτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες παραχρῆμα.

χία τῆς ἑσπέρας. Ἅπας ὁ βίος τῶν χριστιανῶν ἡγιάζετο διὰ τῆς προσευχῆς. Αἱ ἐξ ἰουδαίων συνιστάμεναι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἐτήρουν καὶ τὸ σάββατον καὶ τὰς ἄλλας ἰουδαϊκὰς ἑορτάς. Οἱ δὲ ἐξ ἐθνῶν χριστιανοὶ πρῶτοι ἑώρταζον τὴν κυριακὴν ὡς ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου (Πραξ. κ', 7. Α', Κορινθ. ιζ', 2. Ἀποκ. ά, 10[1] Βαρνάβα έ, 15). Ἐκ δὲ τῶν ἰουδαϊκῶν ἑορτῶν ἐκεῖναι ἠδύναντο νὰ διασώζωνται παρὰ τούτοις ὅσαι εἶχον οἱονεὶ ἐκχριστιανισθῇ διὰ χριστιανικοῦ τινος συμβάντος. Ἴσως ἐτελεῖτο ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ ἐκκλησίᾳ ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα (Α'. Κορινθ. έ, 6—8. Τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός). Ὁ Παῦλος ἀπεδοκίμαζε πᾶσαν περιδεᾶ προτίμησιν ἡμέρας τινός, ὡς ἀναγκαῖον νόμον θεωρουμένην (Γαλ. δ', 9. Κολ. β', 16. Ῥωμ. ιβ', 5. Α', Κορινθ. έ, 6).

65.

Ἤθη τῶν χριστιανῶν κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα.

Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐποχὴν διωγμῶν, ἐφημίζετο ἡ ἀδελφικὴ τῶν χριστιανῶν ἀ γ ά π η. Ὁ Λουκιανός, ἐθνικὸς σατυρικὸς συγγραφεύς, σκώπτει τοὺς χριστιανοὺς διὰ τὴν μεγάλην πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἀγάπην καὶ τὴν πρὸς πάντας ἀγαθότητα αὐτῶν, ἧς ἕνεκα ἐγίνοντο εὐκόλως θύματα τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων (Ἐν τῷ διαλόγ. Ἀλεξάνδρ. 25. 38. Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς 11—16 καὶ ἐν τῇ ἀληθεῖ ἱστορίᾳ 1, 22, 30). Οἱ χριστιανοί, λέγει ὁ ἐθνικὸς Καικίλιος παρὰ Μινουκίῳ Φήλικι (c. 9), ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πρὶν γνωρισθῶσιν. Ὁ δὲ Τερτουλλιανὸς μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ ἐθνικοὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἐξεφώνουν περὶ τῶν χριστιανῶν· «Ἴδετε, πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς εἶναι ἕτοιμοι ὑπὲρ ἀλλήλων νὰ ἀποθνήσκωσιν!» (Apolog. 39. Plin. jun. X Epist. 92). Ὁ Ὠριγένης διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων περιγράφει τὴν ἠθικὴν μεταβολὴν τὴν παρατηρουμένην εἰς τοὺς ἐκ τῶν ἐθνικῶν θρησκευμάτων εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐπιστρέφοντας (κατὰ Κέλσου Α', 21). Ὁ δὲ Ἀρνόβιος παρατηρεῖ, ὅτι οὐδὲν ἔθνος ὑπῆρξεν, ὅσον βάρβαρον καὶ ἀγρίων ἠθῶν καὶ ἂν ἦτο πρότερον, τὸ ὁποῖον δεξάμενον τὸν χρι-

[1] Ἐγενόμην ἐν πνεύματι τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ.

στιανισμὸν, διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης δὲν ἀπέβαλε τὴν ἀπανθρωπίαν ἐκείνην καὶ δὲν ἐξημερώθη. (Adv. gentes II 4). Ἡ ἀγάπη αὕτη τῶν χριστιανῶν ἐξεδηλοῦτο διὰ φιλανθρωπίας πρὸς τοὺς πάσχοντας, ἀγνώστου εἰς τοὺς ἀρχαίους. Ἡ ἐκκλησία ἐξηκολούθει νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν ἐνδεῶν καὶ τῶν πασχόντων, τῶν αἰχμαλώτων, τῶν ὀρφανῶν καὶ ξένων. Οἱ διάκονοι εἶχον πάντοτε ὡς κυριώτατον ἔργον των τὴν περὶ τούτων φροντίδα. Οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν οἱ προστάται τῶν πτωχῶν καὶ πασχόντων, παρὰ δὲ ταῖς μητροπολιτικαῖς ἐκκλησίαις ἱδρύθησαν τὰ πρῶτα πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα καὶ λοιπὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα. Τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον μέσα συνήγοντο ἐξ ἑκουσίων συνεισφορῶν. Ἰδίως εὐσεβεῖς γυναῖκες διεκρίνοντο ἐπὶ ἔργοις φιλαδελφίας (Tertull. ad uxorem 2. 4. 8). Μόνον ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία συνετήρει κατὰ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος χιλίας πεντακοσίας χήρας καὶ ἄλλους δυστυχεῖς, ἔπεμπε δὲ βοηθήματα εἰς τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἐν Συρίᾳ, Καππαδοκίᾳ καὶ Ἀραβίᾳ. Οἱ χριστιανοὶ ἐξηγόραζον δούλους καὶ αἰχμαλώτους παρὰ τῶν βαρβάρων, ἐκτείνοντες τὴν ἀγάπην καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐθνικοὺς, ὅπως ἀπεδείχθη τοῦτο ἰδίως ἐν καιρῷ λοιμοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Καρχηδόνι(Διον. Ἀλεξ. παρ' Εὐσ. ζ', 43. 5. Vita Sancti Cypriani per Pactium diaconum c. 9. καὶ 10. Bonum est ad omnes non ad solos domesticos fidei). Ἡ πρὸς τὸν θάνατον περιφρόνησις τῶν χριστιανῶν ἐξέπληττε καὶ αὐτοὺς τοὺς διώκτας αὐτῶν, πολλάκις ἑλκύσασα αὐτοὺς, εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν. Ἐν γένει κατεῖχε τοὺς χριστιανοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν πόθος πρὸς τὴν ἄλλην ζωήν. Διὰ τοῦτο ὁ ἐθνικὸς Γαληνὸς, ἰατρὸς διάσημος (160 μ. Χ.), θαυμάζων αὐτοὺς, παραβάλλει πρὸς τοὺς ἀληθῶς φιλοσοφοῦντας κατὰ τὴν πρὸς τὸν θάνατον περιφρόνησιν, καθὼς καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἀρετάς. Τὴν ἐθνικὴν ἀλαζονείαν διεδέχθη παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἡ ταπείνωσις. Κατὰ δὲ τῆς ἐθνικῆς ἀκολασίας ἀντέταττον ἄκραν ἠθῶν αὐστηρότητα, ἀποφεύγοντες καὶ αὐτὰς τὰς ἀθώας καὶ ἐπιτετραμμένας τέρψεις (ἄσκησις). Οἱ χριστιανοὶ ἀπέφευγον κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν μετὰ ἐθνικῶν ἀνάμιξιν καὶ τὰς ἑορτὰς αὐτῶν καὶ δημοσίας διασκεδάσεις ὡς ἀκολάστους καὶ μετὰ τῆς ἐθνικῆς θρη-

σκείας συνδεδεμένας, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐθεωροῦντο ὡς μισάνθρωποι. Τινὲς μάλιστα αὐτῶν προέβαινον κατὰ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ θεωρῶσιν ἁμάρτημα καὶ νὰ ἀναλαμβάνωσιν πολιτικὴν τινὰ ἢ στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπαγγέλματά τινα, οἷον τὸ τοῦ εἰδωλοποιοῦ ὡς μετὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας συνδεόμενα ἀπηγορεύοντο αὐστηρῶς πᾶσι τοῖς χριστιανοῖς. Ἡ ἀγαμία ἐθεωρεῖτο ὑψίστη ἀρετή. Ἄλλως ὅμως ἐτιμᾶτο καὶ ὁ γάμος, ὃν μόνον πορνεία ἠδύνατο νὰ διαλύσῃ. Ὁ δεύτερος γάμος ἐθεωρεῖτο παρὰ τῶν ἄγαν αὐστηρῶν, ὅπως παρὰ τοῦ Ἀθηναγόρου, ὡς εὐπρεπὴς μοιχεία, ἀπαγορευόμενος τοῖς κληρικοῖς τελείως, καὶ ὁ πρῶτος δὲ γάμος συνεχωρεῖτο αὐτοῖς μόνον πρὸ τῆς χειροτονίας. Κατά τινα κανόνα τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου (καν. δ') μόνος ὁ διάκονος ἠδύνατο νὰ λάβῃ γυναῖκα καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἂν εἶχε, τοῦτο δηλώσει τῷ ἐπισκόπῳ αὐτοῦ πρὸ τῆς χειροτονίας. Ἐν τῇ δύσει ἡ ἐν Ἰλλιβερίτῳ τῆς Ἱσπανίας σύνοδος (305) ἀπηγόρευσεν ἐν γένει τοῖς κληρικοῖς τὸ συζῆν μετὰ τὴν χειροτονίαν μετὰ τῶν νομίμων γυναικῶν ἐν γάμου κοινωνίᾳ. Ἡ διάταξις αὕτη οὐδέποτε εἰσήχθη εἰς τὴν ἀνατολήν. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἤθη τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ πρὸ πάντων ἐκ καιρῷ διωγμῶν· διότι ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ μάλιστα μακρᾶς, παρετηρεῖτο ἔκλυσίς τις τῶν ἠθῶν· ἡ αὐστηρότης ἐκείνη ἐχαλαροῦτο, φθόνοι δὲ, ἔριδες καὶ φιληδονία εἰσέδυον παρὰ τοῖς χριστιανοῖς. Διὰ τοῦτο πολλοὶ πατέρες ἐθεώρησαν τοὺς διωγμοὺς τοῦ Δεκίου καὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ ὡς τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς ἠθέλησε νὰ ἐξεγείρῃ ἀπὸ τοῦ ληθάργου τὴν ἐκκλησίαν (Cypr. de lapsis καὶ Εὐσεβ. ἱστορ. ἐκκλ. ή, 1).

66.

Ἀγαμία. Ἀσκηταί. Ἀντώνιος.

Ἀθανασίου, βίος ἁγίου Ἀντωνίου. Σωζομένου, ἐκκλ. ἱστορ. Ι', 13. Hieronymi Catal c. 88.

Ἂν καὶ ὁ γάμος ἐτιμᾶτο καὶ ηὐλογεῖτο διὰ τῆς ἐκκλησίας (Tertull. ad uxorem. Matrimonium ecclesia conciliat et confirmat oblatio), διὰ δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξυψώθη ὁ οἰκογενειακὸς βίος εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἠθικὴν ἀξίαν, ἡ ἀγαμία ὅμως συμφώνως

πρὸς τὸ ὅλον ἀσκητικὸν πνεῦμα τοῦ βίου τῶν τότε χριστιανῶν ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνωτέρα, ὅπως εἴδομεν ἀνωτέρω (§ 64). Πολλοὶ τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ μένοντες ἤσκουν τελείαν ἄσκησιν, ἐκαλοῦντο δὲ ἀ σ κ η τ α ί. Ὑπῆρχον δὲ καὶ γυναῖκες ὅλως τῷ Θεῷ ἀφωσιωμέναι, π α ρ θ έ ν ο ι καλούμεναι. Ἐνιαχοῦ δὲ ἐπεκράτει ἡ ἄτοπος συνήθεια, τοιαῦται παρθένοι νὰ συνοικῶσι μετὰ ἀσκητῶν (ἀδελφαὶ συνείσακτοι λεγόμεναι). Οἱ παραβαίνοντες τὴν τῆς παρθενίας εὐχὴν ἠπειλοῦντο δι' αὐστηροτάτων ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν μετανοίας. Ἐνῷ δὲ τὸ πρῶτον ἔζων οἱ ἀσκηταὶ ἐν μέσῳ τῶν κοινωνιῶν, κατὰ μικρὸν ἤρχισαν ὑπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος νὰ ἀποχωρῶσιν ἀπὸ τῶν πόλεων καὶ μάλιστα ἐν Αἰγύπτῳ, ἕκαστος πλησίον τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του. Ἡ ἀντίθεσις τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν ἐθνικὸν κόσμον προὐκάλεσε παρά τισι τὴν παντελῆ ταύτην ἀπὸ τοῦ κόσμου ἀποχώρησιν ὡς ἀναγκαῖον ἀκολούθημα. Δὲν εἶναι δὲ διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀσκητῶν ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἐν τῇ ἀπομιμήσει τῶν ἀσκητῶν τῶν Ἰνδιῶν ἢ ἄλλων χωρῶν τῆς Ἀσίας. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ βιοῦν ἔλαβε διὰ τοῦ μεγάλου Ἀ ν τ ω ν ί ο υ ὡρισμένην μορφήν. Νέος ὤν, πλούσιος δὲ καὶ ἀνεξάρτητος γενόμενος διὰ τοῦ προώρου θανάτου τῶν γονέων του, ἤκουσέ ποτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναγινωσκόμενον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν πλούσιον νεανίαν. Ἐδώρησε τὰ κτήματά του τοῖς πτωχοῖς (περὶ τὰ 270) καὶ ἀπεχώρησεν εἰς μνημεῖόν τι, εἶτα εἰς ἐρειπωμένον τι φρούριον ἐπί τινος ὄρους, ὅπως ἀναλάβῃ τρομερόν τινα ἀγῶνα καθ' ἑαυτοῦ ὡς πόλεμον κατὰ τοῦ Σατανᾶ, ὅστις ὁτὲ μὲν ὡς θελκτικὴ γυνή, ὁτὲ δὲ ἐν τῇ μορφῇ θηρίων καὶ τεράτων κατέθλιβεν αὐτόν. Φίλοι, οἵτινες καθ' ἕκαστον ἥμισυ ἔτος προσήρχοντο αὐτῷ, κομίζοντες τροφήν, ἤκουον αὐτὸν ἀναδίδοντα κραυγὰς ἢ ἡμιθανῆ ἐρριμμένον χαμαί. Ἡ εἴδησις περὶ διωγμοῦ τῶν χριστιανῶν ἀπέσπασεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐρήμου (311). Ἐκπεπληγμένοι ἐθεώρουν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ τὸν ἄνδρα τῆς ἐρήμου ὅστις ἐνίσχυε τοὺς ὁμολογητὰς τοὺς ἀγομένους ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, ὑπηρέτει δὲ δεσμίους, ἀλλὰ δὲν εὗρε τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Ἡ παρουσία του ἐνεποίησε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐθνικοὺς ἐντύπωσιν καὶ ἐπέβαλε σεβασμόν, λέγεται δέ, ὅτι κατὰ τὰς ὀλίγας ἡμέρας τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διαμονῆς του ἐγέ-

νοντο ἐκ τῶν ἐθνικῶν πλειότεροι χριστιανοὶ ἢ ὅσοι ἤθελον γίνει ἄλλως ἐπὶ ἓν ἔτος. Ἔκτοτε ἐξηπλώθη ἡ φήμη του, οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπλήρωσαν τὴν ἔρημον, παρήγγειλε δ' αὐτοῖς, νὰ εὔχωνται καὶ νὰ ἐργάζωνται διὰ τὴν τροφήν των καὶ διὰ τοὺς πτωχούς. Αὐτὸς δὲ ἠγρύπνει ἐπὶ πολλὰς νύκτας, ἤσθιε μόνον ἄρτον καὶ ἅλας, πολλάκις τὴν τρίτην ἡμέραν, αἰσχυνόμενος ὅτι ἀθάνατον πνεῦμα ἔχει ἀνάγκην εὐτελοῦς τροφῆς. Ἦτο ἀμαθὴς μέν, ἀλλ' εὐφυής. Ὅτε τινὲς ἐθνικοὶ πεπαιδευμένοι ἦλθον πρὸς αὐτὸν καὶ ἤθελον νὰ σκώψωσιν αὐτὸν διὰ τὴν ἀμάθειάν του, ἠρώτησεν αὐτοὺς τί εἶναι πρότερον ὁ νοῦς ἢ τὰ γράμματα; Ὁ ἔχων διὰ τοῦτο νοῦν ὑγιᾶ δὲν χρήζει τῶν γραμμάτων. Ὡς δοῦλος δὲ τοῦ ὑψίστου βασιλέως ἦτο ἀπτόητος πρὸς πάντα κίνδυνον καὶ περιφρονητὴς πάσης εὐνοίας τῶν ἐπιγείων βασιλέων. Ὅτε ποτὲ λαβὼν ἐπιστολήν τινα παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, εἶδε τοὺς μαθητάς του ἐκπληττομένους διὰ τοῦτο, εἶπεν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ θαυμάζωσιν, ὅτι ἐπίγειος βασιλεὺς γράφει αὐτοῖς, ἀλλ' ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων, ὁ Θεός, ἔπεμψε πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἐφημίζετο δὲ ὅτι διὰ τοῦ λόγου του ἐθεραπεύοντο οἱ ἀσθενεῖς καὶ ἐξηλαύνοντο δαίμονες. Οὐδεὶς τρέφων ὀργὴν πρός τινα ἀπεχώρει ἀπ' αὐτοῦ χωρὶς νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν ἐχθρόν του· οὐδεὶς πενθῶν ἄφηνεν αὐτὸν χωρὶς νὰ παρηγορηθῇ ὑπ' αὐτοῦ, τοῦ παρὰ Θεοῦ δεδομένου ἰατροῦ τῆς Αἰγύπτου καὶ διὰ τὰ ψυχικὰ καὶ διὰ τὰ σωματικὰ νοσήματα. Περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του ἐκρύπτετο ὁ Ἀντώνιος ἀπὸ πάσης τιμῆς καὶ διαταράξεως τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἐρήμου, ὅπου αὐτὸς μόνος ἡτοίμαζε τὸν ἄρτον του καὶ μόνον ἐνίοτε ἐφαίνετο εἰς τὸν κόσμον, ὅπως ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἢ ὑπερασπίσῃ δυστυχεῖς. Ἀπέθανε τῷ 356 ἐν ἡλικίᾳ 105 ἐτῶν. Ὁ Ἀντώνιος ἂν καὶ ἀμαθὴς καὶ ἐστερημένος πάσης μορφώσεως, ἐγένετο ὅμως μέγας διὰ τῆς εὐσεβείας του. Τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἐφείλκυσε πλῆθος ἄπειρον μιμητῶν. Σύγχρονος καὶ περιβόητος ἀσκητὴς ὑπῆρξε καὶ Π α ῦ λ ο ς ὁ ἐκ Θ η β α ΐ δ ο ς, ὅστις ᾤκει ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Δεκίου ἔν τινι ἐρημικῷ σπηλαίῳ. Φοῖνιξ τις ἔδιδεν αὐτῷ τροφήν, σκιὰν καὶ ἐνδυμασίαν. 90 ἔτη παρῆλθον χωρὶς νὰ γνωρίσωσί τι οἱ ἄνθρωποι περὶ αὐτοῦ. Ὁ Ἀντώνιος ἦλθε μόνον εἰς τὸν θάνατόν του (340).

.67.

Ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία.

Pfanner, de catechumenis antiquæ ecclesiæ Francof. 1680. Morimus de disciplina in admin. sacr. pœnitentiæ. Par. 1651.

Οἱ προσερχόμενοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν (κατηχούμενοι) ἠναγκάζοντο εὐθὺς νὰ παραιτηθῶσιν ἀπὸ πάσης ἐργασίας συνδεομένης πως μετὰ τῆς ἐθνικῆς λατρείας ἢ τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου, προσεκτῶντο δὲ μόλις μετὰ μακρὰν διδασκαλίαν καὶ αὐστηρὰν δοκιμασίαν τὸ πλῆρες δικαίωμα τοῦ πολίτου τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο δὲ ἐγίνετο, ἵνα μὴ ἄνθρωποι ἀνάξιοι τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος γίνωνται μέλη τῆς ἐκκλησίας. Ἡ δοκιμασία αὕτη τῶν κατηχομένων διήρχετο διάφορα στάδια. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐγίνοντο δεκτοὶ ἐν ταῖς συναθροίσεσι τῶν πιστῶν ὡς ἀκροαταὶ τοῦ κηρύγματος (ἀκροώμενοι audientes)· ἔπειτα ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ συνεύχωνται μετὰ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ γόνυ κλίνοντες (genuflectentes), καὶ μόνον οὕτω δοκιμασθέντες ἐγίνοντο δεκτοὶ τελείως καὶ ἐβαπτίζοντο (φωτιζόμενοι). Ὁ χρόνος τῆς κατηχήσεως καὶ τῆς δοκιμασίας διήρκει πολλάκις πλείονα ἔτη. Πολλοὶ ἀνέβαλλον ὅσον ἦτο δυνατὸν τὸ βάπτισμα, ἵνα μὴ περιπέσωσι μετ' αὐτὸ εἰς ἁμαρτήματα. Καὶ μεταξὺ τῶν πιστῶν ἡ καθαρότης τῶν ἠθῶν διετηρεῖτο δι' αὐστηρᾶς εὐταξίας. Τὰ δημόσιον σκάνδαλον ἐγείροντα ἢ ἑκουσίως ἐξομολογούμενα βαρέα ἁμαρτήματα ὑπέκειντο εἰς δημοσίαν μετάνοιαν, ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν τῶν κατηχουμένων δοκιμασίαν. Ὅσοι δὲ διὰ τῶν μεγάλων ἁμαρτημάτων των ἐφαίνοντο ὅτι ἀπεμακρύνοντο ὅλως ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἀπεβάλλοντο ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας (ἀφορισμός). Οἱ τοιοῦτοι ἠδύναντο νὰ γίνωσι καὶ πάλιν δεκτοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν (pacem dare, conciliare), μόνον ἐὰν ἐτέλουν τὴν μετάνοιαν ταύτην δημοσίᾳ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ ἁμαρτήματος ὁριζομένην, ἐκτεινομένην δ' ἐνίοτε καθ' ἅπαντα τὸν βίον. Ὁ ἔλεγχος τῆς τεταραγμένης συνειδήσεως καὶ ὁ φόβος ἕνεκα τῆς ἀποβολῆς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, τῆς μόνης παρεχούσης τὴν σωτηρίαν, ἔπειθεν αὐτοὺς νὰ ἀποδέχωνται καὶ τὴν αὐστηροτέραν μετάνοιαν. Διότι ἡ ἀποβολὴ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐθεωρεῖτο ἀποβολὴ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Περὶ τὸ τέλος τοῦ Γ' αἰῶνος ἐσχηματίσθησαν ὡρισμένοι τύποι με-

τανοίας καὶ διάφοροι βαθμῖδες πρὸς τελείαν παραδοχὴν εἰς τὴν ἐκκλησιαςικὴν κοινωνίαν. Ἕκαςον ςάδιον τῆς μετανοίας ταύτης διήρκει τοὐλάχιςον ἓν ἔτος. Αἱ πρὸς τὰς τῶν κατηχουμένων ὅμοιαι αὗται βαθμῖδες ἦσαν ἡ πρόσκλαυσις, ἡ ἀκρόασις (ἀκροώμενοι), ἡ ὑπόπτωσις (ὑποπίπτοντες, γόνυ κλίνοντες) καὶ ἡ σύστασις (συνιςάμενοι), μεθ' ἃς ἠκολούθει δημοσία ἐξομολόγησις. Εἰς ἐκεῖνον, ὅστις διὰ τῆς ἀπολύσεως ἐγίνετο δεκτὸς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, ἐδίδετο ὑπὸ τῆς κοινότητος τὸ ἀδελφικὸν φίλημα. Τὸ δικαίωμα τοῦ μετριάζειν τὴν αὐστηρότητα τῶν τῆς μετανοίας κανόνων κατὰ τὰς περιστάσεις, τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν ἕνεκα τῆς πληθύος τῶν πεπτωκότων καὶ μετανοούντων καθίστατο ἀναγκαία, ἦσχουν αἱ ἐκκλησίαι καὶ οἱ ἐπίσκοποι μετὰ μεγάλης προσοχῆς.[1] Τοὐναντίον οἱ ὁμολογηταὶ καὶ οἱ μάρτυρες, ὧν αἱ συστάσεις μεγάλως ἴσχυον ὡς πρὸς τὴν μετρίασιν τοιούτων ποινῶν, ἐποίουν τοσοῦτον εὐκόλως χρῆσιν τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν ταύτης, ὥστε ἡ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία ἐκινδύνευε νὰ χαλαρωθῇ. Ἐν γένει ἐπεκράτει ἡ ἀρχὴ δι' οἱονδήποτε ἁμάρτημα, ἐὰν ἐπήρχετο μετάνοια, καὶ ἐξεδηλοῦτο αὕτη δι' ἔργων, νὰ παρέχηται ἡ ἄφεσις τοὐλάχιστον ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ θανάτου. Ἐν τούτοις ἔν τισιν ἐκκλησίαις, ἰδίως τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἱσπανίας, ὑπερίσχυεν ἡ αὐστηροτέρα ἀρχή, ὅτι ἡ ἐκκλησία δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἄφεσιν διά τινα ἁμαρτήματα ἢ διὰ τὴν ἐπανάληψιν αὐτῶν ὡς ὄντων θανασίμων ἁμαρτημάτων. Ὡς τοιαῦτα ἠριθμοῦντο κλοπή, φόνος, μοιχεία, ἄρνησις πίστεως. Μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον συνέπιπτε μετὰ τοῦ ἀφορισμοῦ τὸ μέτρον, καθ' ὃ ἐπίσκοποι ἢ σύνοδοι διέκοπτον πρὸς ὅλας κοινότητας ἢ μερίδας ἕνεκα νομιζομένων ἀντιχριστιανικῶν δοξασιῶν τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Αὐστηρότης ὑπερβάλλουσα ἐν τῇ χριστιανικῇ εὐταξίᾳ ἐγέννησε τὸ σχίσμα τῶν Νοουατιανῶν ἐν Ῥώμῃ καὶ τὸ τοῦ Μελετίου ἐν Αἰγύπτῳ (§ § 44 καὶ 45).

[1] Ἡ διαφορὰ τῆς ἀφέσεως ταύτης ποινῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς ἀφέσεως τῶν ποινῶν τοῦ καθαρτηρίου, ἥτις βραδύτερον ἐμορφώθη ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, εἶναι μεγάλη.

68.

Λατρεία κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα. Ἱεροὶ καιροί.

Augusti die Feste der alten Christen. Lpz. 1817—20

Ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ Β' αἰῶνος ἔλαβε νέαν ἀνά πτυξιν (Πρβλ. § 63). Οἱ χριστιανοὶ παρέλαβον παρὰ τῶν Ἰουδαίων τὰς τρεῖς ὥρας τῆς προσευχῆς, τὴν τρίτην ἕκτην καὶ ἐννάτην, αἵτινες συνιστῶντο πᾶσιν ὡς τοιαῦται, ὅπως μὴ ἕνεκα τῶν γηΐνων φροντίδων ἀπομακρύνωσι τὸν νοῦν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἠγάπων δὲ οἱ χριστιανοὶ διὰ τὰς ἑορτασίμους συναθροίσεις των τὸν ὄρθρον, ἐν καιρῷ δὲ διωγμῶν καὶ τὴν νύκτα. Τῶν μεγάλων ἑορτῶν συνειθζίετο νὰ προηγῆται παννυχὶς (vigilia). Ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ (Dies stationum), καθ' ἃς ἐνήστευον μέχρι τῆς τρίτης μετὰ μεσημβρίαν, ἦσαν ὡρισμέναι εἰς ἀνάμνησιν ταῦ πάθους τοῦ Κυρίου, ἐκείνη μὲν τῆς ἀποφάσεως περὶ συλλήψεως τοῦ Ἰησοῦ, αὕτη δὲ τῆς σταυρώσεως. Ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἑορτάζοντας τὸ σάββατον ἐτήρει τοῦτο ὡς ἡμέραν νηστείας· Ἡ κυριακὴ ἔμεινεν ἡμέρα χαρμόσυνος, ἐν ᾗ δὲν ἐγίνετο νηστεία, οὐδὲ ἐκλίνετο γόνυ, ὅπως συνήθως, καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπεφεύγετο ἡ ἐργασία, εἰ καὶ δὲν ἐφηρμόζετο ἀκόμη εἰς αὐτὴν ἡ ἀπαγόρευσις περὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ σαββάτου. «Ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην,» λέγει ὁ Βαρνάβας (ἐπιστ. ς', 15. Περὶ τῆς κυριακῆς πρβλ. Εἰρηναῖον fragm de paschale καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου καν. κ'). Τοῦ πάσχα προηγεῖτο καιρὸς νηστείας διαφόρου χρονικοῦ διαστήματος καὶ διαφόρως γινομένης ὡς προπαρασκευὴ εἰς τὴν μεγάλην ἑορτήν. Ὁ Εἰρηναῖος λέγει (παρ' Εὐσεβ. ἱστ. ε', 24) ὅτι τινὲς ἐνήστευον μίαν μόνον ἡμέραν πρὸ τοῦ πάσχα, ἄλλοι δύο ἡμέρας καὶ ἄλλοι 40 ὥρας. Βραδύτερον ἐν Ῥώμῃ ἐνήστευον οἱ χριστιανοὶ τρεῖς ἑβδομάδας, ἐν Ἰλλυρίᾳ, Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ 6 ἑβδομάδας. Ὠνομάσθη δὲ ἡ νηστεία αὕτη τεσσαρακοστὴ (Quadragesima) κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν τεσσαρακονθήμερον νηστείαν τοῦ Κυρίου ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἡ κυριακὴ μετὰ τὴν πανσέληνον τὴν μετὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν ἑωρτάζετο ὡς κατ' ἐξοχὴν ἡμέρ

τοῦ Κυρίου εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ὡς χριστιανικὸν πάσχα (πάσχα ἀναστάσιμον). Ἡ δὲ πρὸ τῆς κυριακῆς ταύτης ἑβδομὰς (μεγάλη) ἦτο κατ' ἐξοχὴν καιρὸς νηστείας καὶ προσευχῆς, ὡς ἀπεικονίζουσα τὴν ἑβδομάδα τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου. Ἐν τισιν ἐκκλησίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐτέλουν οἱ χριστιανοὶ μετὰ τῶν ἰουδαίων τὸ πάσχα, ἐσθίοντες τὸν πασχάλιον ἀμνόν, ἀλλὰ ἀναφερόμενοι εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, τὴν ἑσπέραν τῆς 14 τοῦ νισὰν, εἰς ὁποιανδήποτε ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος ἔπιπτεν αὕτη. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἤγειρε τὴν γνωστὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔριδα (περὶ ἧς ὅρα § 43). Αἱ 50 ἡμέραι μετὰ τὸ πάσχα (πεντηκοστὴ) ἀπετέλουν συνέχειαν τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, ἡ δὲ τελευταία ἡμέρα, ἡ κυρίως π ε ν τ η κ ο σ τ ή, ἦτο εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου πνεύματος ὡρισμένη καὶ ἐτιμᾶτο ὡς ἡ κυρίως ἑορτὴ τῆς ἱδρύσεως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἐν τῷ μεταξὺ τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν μετὰ τὸ πάσχα ἔπιπτεν ἡ ἑορτὴ τῆς ἀ ν α λ ή ψ ε ω ς τ ο ῦ Κ υ ρ ί ο υ. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Γ' αἰῶνος ἀνεφάνη ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν ἐ π ι φ α ν ί ω ν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν γένει ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἐν σαρκί. Τὸ πρῶτον δ' ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς αἱρετικοῖς τοῖς ἑορτάζουσι κατ' αὐτὴν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ λόγου κατὰ τὸ βάπτισμα. Ἐκκλησίαι τινὲς ἑώρταζον ἐπὶ τῶν τάφων αὐτῶν τὰς ἡμέρας τοῦ θανάτου τῶν μ α ρ τ ύ ρ ω ν αὐτῶν ὡς ἡμέρας τῶν γενεθλίων αὐτῶν (ὅθεν natalitia). Περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ Γ' αἰῶνος συνώδευεν ὁ λαὸς πολλαχοῦ τὰς ἑορτὰς ταύτας μετὰ διασκεδάσεων πολλῶν, ἃς ἡ ἐκκλησία ἐπέτρεπεν ὡς ἀναπλήρωσιν τῶν εἰθισμένων ἐθνικῶν θρησκευτικῶν τέρψεων. Τοὺς μάρτυρας ἐτίμων καὶ ἠγάπων οἱ χριστιανοὶ ὡς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ἀπαντῶσι δὲ ἤδη ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου ἴχνη τῆς πίστεως εἰς αὐτοὺς ὡς δυναμένους νὰ παράσχωσι βοήθειαν εἴτε νῦν εἴτε ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει. Εἰς τὰς περὶ τῆς ἐκκλησίας δεήσεις τῶν μαρτύρων μεγάλη ἀπεδίδετο σημασία, ἀλλὰ δὲν ἀπαντῶμεν καὶ παράδειγμα ἐπικλήσεως πρὸς αὐτούς. Μόνον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτῶν παρεκαλοῦντο οἱ μάρτυρες, ἵνα καὶ μετὰ θάνατον εὔχωνται ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας. Ἐπίσης ἐπιστεύετο, ὅτι καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν εἶχεν ἐξιλαστικὴν δύναμιν ὑπὲρ τῶν ἐπιζώντων. Ἡ τοιαύτη περὶ τοῦ θανάτου ὑπὲρ ἄλλων δοξασία ἀπαντᾷ ἐν γένει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς.

69.

Ἱεροὶ τόποι καὶ περικόσμησις αὐτῶν.

Ciampini, vett. Monumenta. Rom. 1743. **Piper**, Mythologie und Symbolik der christlichen Kunst. Wien. 1847.

Κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους, ὅπως καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν (§ 63), καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ ταῦτα ἐτέλουν τὰ τὰς λατρείας αὐτῶν οἱ χριστιανοὶ ἐν ἰδιαιτέροις οἴκοις, ἰδίως χρησιμευόντων εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῶν ἑστιατορίων (Triklinium), ἅτινα ἀπ' οὐδεμιᾶς ἑλληνικῆς ἢ ῥωμαϊκῆς οἰκίας ἔλλειπον, τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐν αὐτοῖς ἐγίνοντο καὶ αἱ ἀγάπαι. Τὰ πρῶτα βέβαια ἴχνη ἰδίων οἴκων λατρείας ἀπαντῶσι περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' αἰῶνος παρὰ τῷ Τερτουλλιανῷ (De idol 7) καὶ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ (Στρωμ. α', 7), ὅστις ποιεῖται ἤδη μνείαν τῆς διττῆς σημασίας τῆς λέξεως ἐκκλησία διότι ἐκκλησίαι ὠνομάσθησαν καὶ οἱ οἶκοι οὗτοι, καθὼς καὶ οἶκοι ἐκκλησιῶν, προσευκτήρια, κυριακά. Κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα ὑπῆρχον πανταχοῦ τοιαῦται ἐκκλησίαι, ἐπὶ δὲ Διοκλητιανοῦ ἦσαν ἤδη μεγάλα κτίρια. Ἐν Ῥώμῃ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος ὑπῆρχον περὶ τὰς 40 ἐκκλησίας! Ὁ ὄχλος ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἵσταται ἐγγύτερον τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τοῖς ναοῖς τούτοις, καθ' ἧς πλάνης ἀντέτασσον οἱ πεφωτισμένοι πατέρες, ὅτι ἅπας ὁ κόσμος εἶναι ναὸς τοῦ Θεοῦ. Οἱ χριστιανοὶ ἐφίλουν νὰ συνέρχωνται πρὸς προσευχὴν καὶ εἰς κοιμητήρια καὶ εἰς τάφους μαρτύρων. Ἐν καιρῷ διωγμῶν ἐχρησίμευον ὡς τόποι συναθροίσεων τοῖς χριστιανοῖς ἔρημοι, σπήλαια καὶ αἱ κατακόμβαι. Αἱ κατακόμβαι αὗται (κατὰ κόμβα) εἶναι ὑπόγειοι κρύπται ἢ σπήλαια, ἅτινα ὑπὸ τὰς ἀρχαίας πόλεις, ἰδίως ἐν Ῥώμῃ, ἐσκάπτοντο ὅπως λαμβάνηται εἶδός τι κεραμίδος γῆς διὰ τὰ μεγάλα κτίρια. Ἐχρησίμευον δὲ συνήθως ὡς κοιμητήρια. Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὑπῆρχεν ὑψωμένος τις τόπος διὰ τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου (ἄμβων, pulpitum) καὶ τράπεζα, ἥτις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰῶνος ὠνομάζετο καὶ θυσιαστήριον. Αἱ ἀποστολικαὶ διαταγαὶ ὥριζον αἱ ἐκκλησίαι νὰ ἦναι ἐστραμμέναι κατ' ἀνατολάς. Ἐπειδὴ αἱ καλαὶ τέχναι καὶ μάλιστα ἡ ζωγραφικὴ καὶ γλυπτικὴ ἐχρησίμευσαν ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν Θεῶν, διὰ τοῦτο ἐπεκράτει ἐν

ἀρχῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δέος τι πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Τὸ δέος τοῦτο ἐκληρονομήθη τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Μόνον ἐθνικοί, οἵ τινες ἐτίμων τὸν Χριστὸν ὥς τινα σοφὸν ἢ υἱὸν Θεοῦ, ἢ αἱρετικοί, οἵτινες ἀνεμίγνυον τὸν ἐθνισμὸν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶχον τὸ πρῶτον ἀγάλματα καὶ νομιζομένας εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ Οὕτως γνωρίζομεν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Σευῆρος εἶχεν ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ αὐτοῦ προσευκτηρίῳ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ, μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἡρώων ἢ σοφῶν (Lamprid. vit. Alex. Sev. c. 29 καὶ Εὐσεβ. ζ', 8). Ὁ δὲ Εἰρηναῖος λέγει, ὅτι ἤδη κατὰ τὸν Β' αἰῶνα οἱ αἱρετικοὶ Καρποκρατιανοὶ εἶχον εἰκόνας (Κατὰ αἱρ. I. 24). Ἀλλὰ κατὰ μικρὸν τὸ δέος ἐκεῖνο ὑπερενικήθη, ἤρχισε δὲ νὰ μορφοῦται παρὰ τοῖς χριστιανοῖς χριστιανική τις τέχνη κατὰ πρῶτον ὡς συμβολική. Ἐγίνετο δηλ. χρῆσις διαφόρων σ υ μ β ό λ ω ν, ἵνα παραστήσωσι διάφορα πρόσωπα ἢ ἀρετὰς ἢ ἄλλα ἀντικείμενα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τοιαῦτα σύμβολα ἦσαν ὁ σταυρός, ὁ ποιμήν, ὁ ἀμνὸς (τοῦ Χριστοῦ), ἡ λύρα (τῆς προσευχῆς), ἡ ναῦς (τῆς ἐκκλησίας), ἡ ἄγκυρα (τῆς ἐλπίδος), ὁ φοῖνιξ (τῆς ἀναστάσεως), ὁ ἰχθὺς (τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπαντῶσι τὰ σύμβολα ταῦτα ἐν ἰδιωτικῇ χρήσει, ἐν οἰκίαις καὶ οἰκιακοῖς σκεύεσι (Tertull. de pudicitia c. 7). Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ εἰσήχθησαν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας. Σπανίως ἀπαντῶνται ἤδη ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ εἰ κ ό ν ε ς σκηνῶν ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Δ., ἰδίως τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου, ἐπὶ τάφων καὶ κατακομβῶν. Ἡ εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσαγωγὴ τῶν συμβόλων τούτων καὶ εἰκόνων ἐγίνετο μετὰ πολλῆς δυσκολίας, σύνοδός τις μάλιστα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος ἐν Ἰλλιβερίτῳ τῆς Ἱσπανίας γενομένη τῷ 305 καταδικάζει ῥητῶς τοῦτο ὡς νεωτερισμόν (Concil. Illiberit. c. 5).

70.

Ἱεραὶ τελεταί.

Ἡ λατρεία δὲν ἐσκόπει μόνον τὴν προσκύνησιν τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός, ἀλλ' ἀπέβλεπε καὶ εἰς τὸ νὰ παριστᾷ καὶ ἐνεργῇ τὴν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πνευματικὴν ἕνωσιν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κοινωνίαν τῶν χριστιανῶν μετ' ἀλλήλων. Ἡ ἐκκλησία δὲν ἦτο

μόνον τόπος λατρείας, ἀλλὰ συνάμα καὶ σχολεῖον, ὅπου ἐδιδάσκοντο οἱ πιστοὶ τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἐμορφοῦντο κατὰ ταύτας τὰ ἤθη αὐτῶν. Αἱ ἁπλαῖ τελεταὶ τῆς λατρείας κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους ἄρχονται νῦν νὰ λαμβάνωσι μεγαλητέραν ἀνάπτυξιν, μορφοῦνται δὲ κατὰ μικρὸν μόνιμοι τύποι αὐτῆς, οἵτινες ὅμως ἐν ταῖς διαφόροις μητροπολιτικαῖς περιφερείαις ἦσαν ἔν τισι διάφοροι. Οὕτως ἀπετελέσθησαν αἱ ἀρχαῖαι λειτουργίαι,[1] ὧν ἐπισημότεραι ἦσαν αἱ τῆς Ῥώμης (τοῦ Κλήμεντος), τῆς Ἀλεξανδρείας (τοῦ Μάρκου) καὶ τῶν Ἱεροσολύμων (τοῦ Ἰακώβου). Ἡ ἀνάγνωσις τῶν προφητικῶν καὶ ἀποστολικῶν συγγραμμάτων ἀπετέλει κύριον μέρος τῆς λατρείας. Κώδικες τῶν ἁγίων Γραφῶν εὑρίσκοντο ὡς ἰδιοκτησία τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν, τηρούμενοι ὑπὸ τῶν ἀναγνωστῶν. Ἀλλὰ καὶ ἰδιῶται εἶχον τοιούτους πρὸς ἰδιαιτέραν χρῆσιν, διότι ἡ ἀνάγνωσις καὶ μελέτη τῆς Γραφῆς συνιστᾶτο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἡ θεοπνευστία τῶν Γραφῶν ἦτο γενικῶς παραδεδεγμένη. Ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ ἐπίστευόν τινες, ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν ἱερῶν βιβλίων ἔγραψαν ἐν τῇ παθητικῇ καταστάσει τῆς ἐκστάσεως εὑρισκόμενοι, ὅ,τι ὑπηγόρευσεν αὐτοῖς τὸ ἅγιον πνεῦμα (Ἰουστῖνος), μετὰ ταῦτα ὅμως διὰ τοῦ Κλήμεντος καὶ τοῦ Ὠριγένους ἐπεκράτησεν ἡ θεωρία, καθ' ἣν τὸ ἀνθρώπινον δὲν μηδενίζεται διὰ τῆς θεοπνευστίας, ἀλλ' ἐξυψοῦται καὶ καθαγιάζεται μόνον, ἡ θεοπνευστία εἶναι ἁπλοῦς φωτισμὸς τοῦ νοός (κατὰ Κέλσ. 7. 4). Ἡ ἀνάγνωσις τῆς Π. Δ. ἐγίνετο ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ ο', ἐν δὲ τῇ δύσει πρωΐμως ἀναφαίνονται λατινικαὶ μεταφράσεις τῶν Γραφῶν, ἰδίως ἡ καλουμένη ἰτάλα. Ἐν τῇ συριακῇ ἐκκλησίᾳ ἀπαντᾷ ἡ συριακὴ μετάφρασις (Peschito). Ὅπου δὲν ἐννοεῖτο ἡ γλῶσσα, ἐν ᾗ ἀνεγινώσκοντο αἱ Γραφαί, δὲν ὑπῆρχον δὲ μεταφράσεις ἐγχώριοι, ἡρμήνευον τὰ ἀναγινωσκόμενα τῷ λαῷ ἐν τῇ ἐννοουμένῃ γλώσσῃ οἱ ἑρμηνευταί. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀναγνωστέων μερῶν ἦτο ἔτι ἐλευθέρα. Ἐν τισιν ἐκκλησίαις ἀνεγινώσκοντο ἐκτὸς τῶν κανονικῶν βιβλίων καὶ ἄλλα συγγράμματα, ἰδίως πατέρων, μαρτυρολόγια, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κλήμεντος, ὁ ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ καί τινα ψευδεπίγραφα. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν

[1] Λεῖτος=λαϊκός, δημόσιος καὶ ἔργον.

ἠκολούθει ἡ ὁμιλία, ἰδίως θεωρουμένη ὡς ἔργον τοῦ ἐπισκόπου ἢ ἐν ἀπουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ πρεσβυτέρου (Ἰουστίνου Ἀπολ. Α'. 67).[1] Λαϊκοὶ μόνον ἀδείᾳ τοῦ ἐπισκόπου ἐδίδασκον (Ἀποστολ. Διαταγ. Η'.32). Ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐμορφώθη ὁ λόγος ῥητορικῶς, καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος σπανίως ἦτο αὐτοσχέδιος. Εἶτα ἐψάλλοντο ψαλμοὶ καὶ χριστιανικοὶ ὕμνοι εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ πεποιημένοι (Εὐσεβ. ε', 28). Ὁ σωζόμενος πινδαρικὸς ὕμνος τοῦ Κλήμεντος (Παιδαγ. γ', 12), φαίνεται, ὅτι δὲν ἦτο προωρισμένος εἰς τὴν δημοσίαν λατρείαν. Ἐπειδὴ ἕνεκα τῶν διωγμῶν ἠναγκάζοντο οἱ χριστιανοὶ νὰ ἀποκρύπτωσι τὴν λατρείαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, τοῦτο ἔδωκεν αὐτῇ μυστηριώδη τινὰ χαρακτῆρα. Ἐντεῦθεν αἱ κυριώτεραι αὐτῆς τελεταὶ μυστήρια ἐκλήθησαν. Ἰδίως ἦτο περιβεβλημένη διὰ τοῦ μυστηρίου ἡ εὐχαριστία. Ἑκάστη συνάθροισις ἐτελεύτα μετὰ τῆς ε ὐ χ α ρ ι σ τ ί α ς, ἥτις διὰ τοῦτο μετετέθη εἰς τὴν πρωίαν, αἱ δὲ ἀγάπαι, αἵτινες, ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς εἰσέδυσαν πολλαὶ καταχρήσεις, καὶ ἐτοξεύοντο κατ' αὐτῶν τοσαῦται κατηγορίαι παρὰ τῶν ἐθνικῶν, κατέστησαν σπανιώτεραι, ἔμειναν διὰ τὸ ἑσπέρας. Ὁ ἄρτος καὶ οἶνος τῆς εὐχαριστίας προσεφέροντο ὑπὸ τῶν πιστῶν (προσφοραὶ oblationes). Ἡ τελετὴ ἐθεωρεῖτο ὡς θυσία. Ὁ ἄρτος τῆς εὐχαριστίας ἦτο κοινός, ἔνζυμος, μόνον δὲ αἱ ἰουδαΐζουσαι αἱρέσεις ἐπέμενον εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ἀζύμων ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ (Kurtz, Kgeschichte I, 1. 257). Ὁ εὐλογηθεὶς ἄρτος καὶ τὸ ποτήριον μετὰ μεμιγμένου οἴνου διενέμοντο διὰ τῶν διακόνων εἰς πάντας τοὺς παρόντας, ἐκομίζοντο δὲ καὶ εἰς τοὺς δι' εὔλογον αἰτίαν ἀπουσιάζοντας, ἰδίως τοὺς ἀσθενεῖς. Πολλοὶ δὲ μάλιστα ἐν Ἀφρικῇ, συνείθιζον νὰ λαμβάνωσι καὶ τὸν ἄρτον μεθ' ἑαυτῶν οἴκαδε.

[1] Τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένῃ ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκονται, μέχρις ἐγχωρεῖ· εἶτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος, ὁ προεστὼς διὰ λόγου τὴν νουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. Ἔπειτα ἀνιστάμεθα πάντες κοινῇ καὶ εὐχὰς ἀναπέμπομεν· καὶ ὡς προέφημεν παυσαμένων ἡμῶν, ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ· καὶ ὁ προεστὼς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας, ὅση δύναμις αὐτῷ, ἀναπέμπει καὶ ὁ λαὸς ἐπευφημῶν λέγει τὸ ἀμὴν καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετάληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἑκάστῳ γίνεται, καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται.

ὅπως ἐσθίωσιν ἀπ' αὐτοῦ καθ' ἑκάστην πρωίαν πρὸ πάσης ἄλλης τροφῆς. Ἐνιαχοῦ ἔδιδον εἰς τοὺς νεκροὺς ἐν μικροῖς ἀγγείοις κεκοσμημένοις δι' ἱερῶν στίχων ἀπὸ τοῦ οἴνου. Ἡ εὐχαριστία μετεδίδετο τοῖς πᾶσι καὶ αὐτοῖς τοῖς νηπίοις (Cypriani dc lapsis c. 25 Ἀποστολ. Διαταγ. η΄, 13)ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν καὶ τὸ κήρυγμα ἠδύναντο νὰ παρίστανται οἱ κατηχούμενοι· διὸ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο μέρος τῆς λατρείας λειτουργία τῶν κατηχουμένων ἐλέγετο (**missa catechumenorum**). Ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ δὲ μόνον οἱ πιστοὶ ἠδύναντο νὰ παραμείνωσιν, ἀπετέλει δ' αὕτη τὴν λειτουργίαν τῶν πιστῶν (**missa fidelium**) (Συνόδ. ἐν Λαοδικ. καν. 19).[1] Τὸ β ά π τ ι σ μ α ἐγίνετο διὰ τριττῆς καταδύσεως εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐ μόνον ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δύσει. Ὁ Τερτουλλιανὸς λέγει ῥητῶς, ὅτι τρὶς καταδυόμεθα εἰς τὸ ὕδωρ (Ter mergitamur. De coron. milit. c. 3). Μόνον δὲ διὰ τοὺς πάσχοντας ἐν τῇ δύσει τοὐλάχιστον μετεχειρίζοντο τὸ ῥάντισμα (aspersio), τὸ ὁποῖον βάπτισμα κλινικῶν (baptisma clinicorum) ἐκλήθη (Cypriani ep. 76). Οἱ βαπτιζόμενοι ἐφόρουν στολὴν λευκὴν (vestis alba). Τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων εὗρεν ὁ Ὠριγένης ἐν Αἰγύπτῳ ὡς ἀρχαιοτάτην παράδοσιν (Ὁμιλ. εἰς Ῥωμ. ε΄, 9). Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἦτο πανταχοῦ παραδεδεγμένον· ἐνιαχοῦ μάλιστα καὶ ἀπεδοκιμάζετο. Ἰδίως ὁ Τερτουλλιανὸς συνιστᾷ τὴν ἀναβολὴν τοῦ βαπτίσματος καὶ μάλιστα τῶν νηπίων ὡς λίαν ὠφέλιμον. «Ἂς ἔλθωσιν εἰς τὸ βάπτισμα, ἔλεγεν, ὅταν φθάσωσιν εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν· ἂς γίνωσι χριστιανοί, ὅταν δύνανται νὰ γνωρίσωσι τὸν Χριστὸν»(de baptismo 8). Ἄλλοι συνίστων καὶ τοῖς ἐν ἡλικίᾳ ὡς φρόνιμον νὰ ἀναβάλλωσι τὸ βάπτισμα κατὰ τὸ δυνατόν. Ἡ ἀπόταξις τῆς ἐθνικῆς λατρείας συσχετισθεῖσα μετὰ τῆς ἐκβολῆς τῶν δαιμονίων προὐκάλεσε κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα τὸν σύνδεσμον τοῦ ἐξορκισμοῦ μετὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἡ ἀρχή, ὅτι μόνον ἅπαξ δύναται νὰ δοθῇ τὸ βάπτισμα, ἦτο γενικῶς ἀνεγνωρισμένη. Περὶ τοῦ ἂν

[1] Περὶ τοῦ δεῖν μετὰ τὰς ὁμιλίας τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν κατηχουμένων εὐχὴν ποιεῖσθαι, καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τοὺς κατηχουμένους τῶν ἐν μετανοίᾳ τὴν εὐχὴν ποιεῖσθαι καὶ τούτων προσελθόντων ὑπὸ χεῖρα καὶ ἀποχωρησάντων, οὕτως τῶν πιστῶν τὰς εὐχὰς ποιεῖσθαι τρίς, καὶ οὕτω τὴν ἁγίαν προσφορὰν κτλ.

ὅμως τὸ βάπτισμα τῶν αἱρετικῶν ἔπρεπε νὰ θεωρῆται ἰσχυρὸν καὶ κῦρος ἔχον ἢ οὔ, ὑπῆρχε διαφορά τις. Ἡ ἀφρικανικὴ ἐκκλησία καὶ ἐν μέρει καὶ αἱ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκκλησίαι, ἀρνούμεναι τὸν χριστιανικὸν χαρακτῆρα εἰς τὸ παρὰ τῶν αἱρετικῶν διδόμενον βάπτισμα, ἀνεβάπτιζον τοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπιστρέφοντας. Τοὐναντίον ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις, ὅπως καὶ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ, ἐθεωρεῖτο πᾶν βάπτισμα ἰσχυρόν, ὅπερ ἤθελε παρ' οἱουδήποτε γίνει μετὰ τῆς προθέσεως, ἵνα ὁ βαπτιζόμενος γίνῃ παραδεκτὸς εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Χριστοῦ. Τὴν ἐκ τῆς διαφορᾶς ταύτης προελθοῦσαν ἐκκλησιαστικὴν ἔριν ἀναφέραμεν ἀλλαχοῦ (§ 44). Οἱ κατηχούμενοι οἱ ὡς μάρτυρες ἀποθνήσκοντες ἐθεωροῦντο ὡς βεβαπτισμένοι τῷ βαπτίσματι τοῦ αἵματος. Ἡ ἀποδοχὴ ὀνόματός τινος κατὰ τὸ βάπτισμα ἦτο ἀπομίμησις ἀποστολικῶν παραδειγμάτων. Τοιουτοτρόπως ἐσχηματίσθη κύκλος τις ὀνομάτων χριστιανικῶν ἰουδαϊκῆς καὶ ἐθνικῆς καταγωγῆς. Οἱ ἀνάδοχοι, οἵτινες ἀναφαίνονται ἤδη κατὰ τὸν Β' αἰῶνα (Tertull. de baptismo 18), προσελαμβάνοντο κατὰ τὸ βάπτισμα παρὰ μὲν τοῖς ἐν ἡλικίᾳ ὡς ἐγγυηταὶ τῆς εἰλικρινοῦς αὐτῶν ἀποφάσεως, διὰ δὲ τὰ παιδία, ὅπως ὑποσχεθῶσι νὰ ἀναθρέψωσιν αὐτὰ ἐν φόβῳ Κυρίου, διὰ πάντας δὲ ἐν γένει ὡς μάρτυρες. Τὸ χρίσμα εἵπετο εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα ὡς συμπλήρωμα τούτου. Ὅτε δε ἐν τῇ δύσει ἡ μετάδοσις τῶν δωρεῶν τοῦ πνεύματος ἀπέβη ἰδιαίτερον προνόμιον τῶν ἐπισκόπων, ἀπεχωρίσθη ἐκεῖ τὸ χρίσμα ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος. Ὅστις ἐσκέπτετο νὰ συνάψῃ γάμον, ἔπρεπε νὰ ποιήσῃ τοῦτο γνωστὸν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ γάμος μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς εὐχαριστίας γινόμενος, ἧς μετελάμβανον οἱ νυμφίοι, ηὐλογεῖτο ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ὁ Τερτουλλιανὸς λέγει (ad uxorem II, 9), ὅτι τὸν γάμον συνάπτει ἡ ἐκκλησία καὶ ἐπισφραγίζει ἡ εὐχαριστία.[1] Περὶ τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου ὑπῆρχε πάλη μεταξὺ τοῦ ἰουδαϊκοῦ καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Κατὰ τῶν μετὰ ἐθνικῶν γάμων προσήγετο ἡ διαφορὰ τῶν ἠθῶν καὶ ἡ τῆς Π. Δ. ἀπαγόρευσις. Διαζύγια μόνον ἕνεκα μοιχείας ἀνεγνώριζεν ἡ ἐκκλησία. Ἀλλαχοῦ εἴδομεν, ὅτι εἰς τοὺς μετανοοῦντας ἐδίδετο ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν

[1] Conciliat ecclesia et confirmat oblatio.

δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν. Ἀρχαιόταται εἶναι καὶ αἱ τελεταὶ τῆς χρίσεως δι' ἐλαίου τῶν ἀσθενούντων (Ἰακώβ. ε', 13) ὡς καὶ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν πρὸς μετάδοσιν τῆς ἱερωσύνης. Τὸ ἰουδαϊκὸν καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας ῥωμαϊκὰς συνηθείας οὐχὶ ξένον ἔθος τοῦ ἐνταφιασμοῦ ὡς θρησκευτικῆς τελετῆς ἐγένετο γενικὸν καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Μετὰ ἓν ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου πεφιλημένων προσώπων διένεμον ὡς ἐξ ὀνόματος αὐτῶν οἱ συγγενεῖς αὐτῶν ἐλεημοσύνας, ἐτελεῖτο ἡ θεία λειτουργία καὶ ἐμνημονεύετο ἐν ταῖς εὐχαῖς τὸ ὄνομα αὐτῶν.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

ΑΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ

(313 - 860)

1ον *Πηγαί*. Εὐσεβίου εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου βιβλ. δ' ed. Heinichen Lipsiae 1830. Historiae eccles. Eusebii l. IX Rufino interprete ac II ipsius Rufini ed. Cacciari. Rom. 1741 2. T. Histor. eccles. scriptores cum notis Valesii ed. Y. Reading. Cantabr. 1720 3. T. Σωκράτους σχολ. ἐκκλ. ἱστορ. ed. R. Hussey Oxon. 1854. Νικηφόρου Καλλίστου ἐκκλ. ἱστορ. ed. Fronton de Duc. Par. 1630 2 T. Sulpicii Severi histor. sacra ed. Duebner Paris. 1852. Πασχάλιον s. Chronicon Paschale ed. Car. du Fresne Dom. Cauye Par. 1683. Lud. Dindorf Rom. 1832. 2 T. Θεοφάνους χρονογραφία c. notis Goari et Combeficii Par. 1655. Ven. 1729. Ammianus Marcellinus Rerum gestarum L. XXXI ed. Ernesti Lipsiae 1835. Ζωσίμου ἱστορία νέα. ed. Bekker, Rom. 1837.

2ον *Βοηθήματα*. Neander, Geschichte der christl. Relig. und Kirche B. 2. und. 3. Hase, KGeschichte 115—197. Gieseler, KGeschichte 1. 2. Kurtz, Lehrbuch d. Kg. 104—184. Hand. 1, 2. Alzog. Allgem. KGeschichte 227—358. Μελετίου ἐκκλ. ἱστορ. Τόμ. Α', 297—Β' 236. Κ. Κοντογόνου, ἐκκλ. ἱστορ. Α', σ. 241—593·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Πάλη τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν.
Ἐξάπλωσις καὶ περιορισμὸς τοῦ χριστιανισμοῦ.

S. T. Ruediger, de statu paganorum sub impp. christ. post Constantinum. Vrat. 1826. A. Beugnot, Histoire de la destruction du paganisme en Occident. Paris 1855. E. Chastel, Histoire de la destruction du paganisme dans l'empire d'Orient. Paris 1850. E. O Lasaulx, Der Untergang des Hellenismus. Muenchen 1854.

71.

'Ο μέγας Κωνσταντῖνος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ.

Ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἡ ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας ὑπὸ τῶν ῥωμαίων καταδιωχθεῖσα εὗρε τέλος ἐν τῷ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ τὸν ἑαυτῆς προστάτην. Εἴδομεν ἄλλοτε (§ 30), ὅτι ἤδη ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς, ἀνήκων εἰς τοὺς ἐκλεκτικοὺς ἐκείνους ἐθνικοὺς, οἵτινες μετὰ τῶν ἄλλων θρησκευμάτων ἐτίμων καὶ τὸν χριστιανισμὸν, εἶχε δειχθῆ εὔνους τοῖς χριστιανοῖς, καθ' οὓς χρόνους παρὰ τῶν συναυτοκρατόρων αὐτοῦ κατεδιώκοντο πανταχοῦ. Παρ' αὐτοῦ ἐκληρονόμησεν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς εὔνοιαν, ἥτις ὁσημέραι ηὔξανε, μάλιστα ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ Μαξεντίου νίκης, ἣν ἀπέδωκε τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Ἤδη τῷ 313 μετὰ τοῦ Λικινίου εἴδομεν, ὅτι εἶχε κηρύξει καθ' ἅπαν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος γενικὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, θέσας οὕτω τέρμα εἰς τοὺς φοβεροὺς κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμούς. Ἔκτοτε δὲ διὰ διαφόρων νόμων ἐπροστάτευσε τοὺς χριστιανούς· ἀπήλλαξε τοὺς κληρικοὺς αὐτῶν τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἀναδέχεσθαι βάρη δημόσια· ἐπέτρεψε ταῖς ἐκκλησίαις νὰ χειραφετῶσι τοὺς δούλους αὐτῶν· ἀνεγνώρισε τοῖς ἐπισκόποις δικαστικὴν ἐξουσίαν· ἐπέβαλε παῦσιν τῶν ἐργασιῶν κατὰ τὰς κυριακάς· ἐπέτρεψε ταῖς ἐκκλησίαις νὰ δέχωνται κληρονομίας καὶ κατήργησε τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ τιμωρίαν τῶν κακούργων. Ἀλλ' ἐνῷ οὕτως αὐτὸς ηὐνόει τοὺς χριστιανοὺς, ὁ Λικίνιος περιέθαλπε τοὺς ἐθνικοὺς καὶ ἤθελε νὰ περιστοιχίζηται πάντοτε ὑπὸ ἐθνικῶν ἱερέων καὶ μάντεων, σκώπτων τὸ ὅτι ὁ Κωνστανστῖνος εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τοὺς στρατούς του τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ καὶ ἐπίστευεν εἰς τὰς προσευχὰς τῶν χριστιανῶν. Ἐπὶ τέλους οἱ δύο συναυτοκράτορες ἦλθον εἰς σύγκρουσιν τῷ 323 ἔτει Ἡ μεταξὺ αὐτῶν πάλη ἦτο πάλη τῶν δύο θρησκειῶν. Ἡ νίκη ἔστεψε τὰ ὅπλα τῶν χριστιανῶν. Καὶ τότε μὲν ἡττηθεὶς ὁ Λικίνιος ἔσωσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ, συγχωρηθεὶς παρὰ τοῦ νικητοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάλιν παραβὰς τὴν ὑποσχεθεῖσαν πίστιν, ἠγέρθη τὸ δεύτερον κατ' αὐτοῦ, καὶ αὖθις νικηθεὶς τῷ αὐτῷ ἔτει ἀπώλεσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ γενόμενος μονοκράτωρ (323) ἐξέφρασεν ὁ Κωνσταντῖνος φανερῶς τὴν

ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ ἡνωμένον πάλιν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος διὰ κοινῆς τινος λατρείας, τῆς χριστιανικῆς, ἀνεγνώριζεν ὅμως πάντοτε τὸ δικαίωμα ἐκείνων, οἵτινες ἤθελον νὰ ἀκολουθῶσιν ἔτι τὰς ἀπηρχαιωμένας δεισιδαιμονίας. Μόνον ὀλίγοι τινὲς ναοὶ ἐκλείσθησαν ἐν τῇ ἀνατολῇ ἕνεκα τῆς ἐν αὐτοῖς τελουμένης ἀκολασίας. Οὕτως ἀπηγορεύθησαν ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ἐν Φοινίκῃ, ἡ αἰσχρὰ λατρεία τοῦ Νείλου ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἡ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Κιλικίᾳ, ὅπου οἱ ἱερεῖς διὰ τῆς ἀπάτης ἐγύμνουν τὸν λαόν. Νόμος τις τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν θυσιῶν καὶ τῆς ἐπερωτήσεως τῶν μαντείων ἢ δὲν εἶναι γνήσιος ἢ δὲν ἐπραγματοποιήθη ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ Λιβάνιος μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος τῆς κατὰ νόμους θεραπείας (τῶν Θεῶν) ἐκίνησεν οὐδέν. Τὴν πρὸς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν ἐπιείκειαν αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἀποδείξῃ καὶ τὸ ὅτι διετήρησε μέχρι τέλους τοῦ βίου του τὸν τίτλον τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως (pontifex maximus), τοῦ ἀρχηγοῦ δηλ. τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἔκπαλαι ἔφερον. Ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτοῦ ἀπαντῶσι τὰ ἐμβλήματα τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἡλίου, καὶ νόμοι δέ τινες αὐτοῦ ἀποδεικνύουσιν, ὅτι δὲν ἤθελε φανερῶς νὰ ἀντιπράξῃ κατὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας.[1] Ἐν τούτοις δι' αὐτοῦ ὁ χριστιανισμὸς ἀπέβη ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ κράτει θρησκεία. Αἱ ὕψισται πολιτικαὶ θέσεις ἐνεπιστεύοντο συνήθως τοῖς χριστιανοῖς. Ἐκκλησίαι μεγαλοπρεπεῖς ἠγείροντο ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις (ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου), ἐν Νικομηδείᾳ, Ἀντιοχείᾳ, Ῥώμῃ. Πόσον ζῆλον ἔτρεφεν ὁ Κωνσταντῖνος ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀγάπη, μεθ' ἧς συμμετεῖχε τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπιθυμῶν νὰ προστατεύῃ τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς καταστάσεως, ἔλεγέ ποτε τοῖς ἐπισκόποις, ὅτι ἐνῷ αὐτοὶ εἶναι τῶν ἔσω τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων ἐπίσκοποι, αὐτὸς εἶναι τῶν ἐκτὸς ὑπὸ Θεοῦ καθεσταμένος ἐπίσκοπος. Ἐν γένει δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ἀφ' ὅτου διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ σταυροῦ ἐγένετο

[1] Ἔν τινι νόμῳ, ὃν περὶ τὸ 323 ἐξέδωκε περὶ θρησκευτικῆς εἰρήνης τῶν κατοίκων τοῦ κράτους του, λέγει· «Ὁμοίαν τοῖς πιστεύουσιν οἱ πλανώμενοι χαίροντες λαμβανέτωσαν εἰρήνης τε καὶ ἡσυχίας ἀπόλαυσιν. Αὕτη γὰρ ἡ τῆς κοινωνίας ἐπανόρθωσις καὶ πρὸς τὴν εὐθεῖαν ἀγαγεῖν ὁδὸν ἰσχύει».

μονοκράτωρ, ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς τὸν ἠγαπημένον τοῦ Θεοῦ καὶ προωρισμένον νὰ καταχτήσῃ τὸν κόσμον ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὅτι ἔμενε μεταξὺ τῶν κατηχουμένων καὶ μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του († 337) ἐδέξατο τὸ βάπτισμα, τοῦτο προήρχετο ἐξ ἐπικρατούσης τότε συνηθείας. Οἱ χριστιανοὶ δικαίως ἐπωνόμασαν αὐτὸν μέγαν. Μετὰ ταῦτα δὲ εὐγνωμονοῦσα κατέταξεν αὐτὸν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία μεταξὺ τῶν ἁγίων. Δι αὐτοῦ ἐθριάμβευσεν ὁ χριστιανισμός. Τὸν θρίαμβον δὲ τοῦτον ὅπως ἐξασφαλίσῃ, μετέθηκεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, φεύγων τὴν Ῥώμην, ἐν ᾗ ἐσώζοντο ἔτι ἀκμαῖαι αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν εὐγενῶν οἴκων, εἰς τὸ Βυζάντιον ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολῆς, ἐν ᾗ ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἤδη ὁριστικῶς ἐπικρατήσει[1]. Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντῖνος ὁ Β', Κώνστας καὶ Κωνστάντιος τοῖς τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἴχνεσιν ἀκολουθοῦντες ὑπεστήριξαν τὸν χριστιανισμόν, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ διὰ τῆς βίας, καταδιώκοντες παρὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνου ἀπηνῶς τοὺς ἐθνικούς. Ἐν τοῖς διωγμοῖς τούτοις προὐτρέποντο ἐνίοτε ὑπὸ χριστιανῶν φανατικῶν συγγραφέων ἐπιλαθομένων τῶν ἀρχῶν τῆς θρησκευτικῆς ἀνοχῆς ἃς ἄλλοτε καταδιωκόμενοι οἱ χριστιανοὶ εἶχον ἐπικαλεσθῆ ὑπὲρ ἑαυτῶν. Πόσον εὐαγγελικώτερον ἐσκέπτοντο οἱ προγενέστεροι ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες, καθὼς ὁ Λακτάντιος, ὅστις ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου γράφων, ἔλεγεν (Institt. V,19): ὅτι ἡ θρησκεία δὲν δύναται νὰ ἐκβιασθῇ, ὅτι οὐδὲν ἀνήκει τοσοῦτον εἰς τὴν θέλησιν καὶ τὴν συνείδησιν, ὅσον ἡ θρησκεία, ὅτι διὰ τοῦ λόγου πρέπει νὰ ζητῇ τις νὰ πείσῃ τινὰ περὶ αὐτῆς, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς ῥάβδου (verbis potius quam verberibus), μηδὲ πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν, ἵνα οἱ ἄλλοι ἑκόντες ἄκοντες λατρεύωσι τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐὰν δὲ μὴ πράττωσι τοῦτο νὰ ὀργιζώμεθα κατ' αὐτῶν! Οἱ ἐθνικοὶ ναοὶ πολλαχοῦ ἐκλείοντο, νόμοι δὲ ἐξεδίδοντο θάνατον ἐπιβάλλοντες κατὰ τῶν θυόντων. Μόνον ἐν Ῥώμῃ ἔμεινεν ἀνεκτὴ ἡ ἐθνικὴ θρησκεία. Ἰδίως κατεδίωξε τοὺς ἐθνικοὺς ὁ Κωνστάντιος ἀφ' ὅτου ἐγένετο μονοκράτωρ (353). Ἀλλὰ διὰ τῶν διωγ-

[1] Περὶ Κωνσταντίνου ὅρα Εὐσέβιον καὶ Ζώσιμον. A. de Broglie, L'Église et l'Empire rom. à IV siècle. Paris 1858.

μῶν τούτων ἐνῷ ἡ ἐκκλησία οὐδόλως ὠφελεῖτο, ἐδίδετο μόνον εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν, ἥτις ἤδη πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀπολέσει πᾶσαν ἐσωτερικὴν δύναμιν, νέα τις ζωή. Ἄλλως δὲ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος μετὰ τῆς αὐτῆς βίας προσηνέχθη ἐπὶ τῶν ἀρειανῶν ἐρίδων καὶ κατὰ τῶν καθολικῶν ἐπισκόπων, οὓς ἠνάγκαζε διὰ τοῦτο νὰ προβῶσιν εἰς τολμηράν, φανερὰν κατ' αὐτοῦ ἀντίστασιν. Ἀπηνῶς δὲ κατεδίωξε πρὸς τούτοις καὶ ὅσους ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ ἔχωσί ποτε ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου.

72.

Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης.

Ἰουλιανοῦ Opera. Κυρίλλου κατὰ Ἰουλιανοῦ ed. Spanheim Lipsiae 1696. Ἰουλιανοῦ ἐπιστολαί. Ed. Heyler Mogunt. 1828. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ κατὰ Ἰουλιανοῦ. Λιβανίου εἰς Ἰουλιανόν. Ammianus Marcellinus περὶ Ἰουλιανοῦ. Marquis d' Argens, Défense du paganisme par Julien. Berlin 1764.

Ὁ Ἰουλιανὸς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γάλλου ἀνεψιοὶ ὄντες τοῦ μεγάλου Κωνςαντίνου εἶχον καταδιωχθῆ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, μόνοι δὲ αὐτοὶ ἠδυνήθησαν ἐκ τῶν συγγενῶν των νὰ διαφύγωσι τὸν θάνατον ἕνεκα τῆς ἀνηλικιότητός των. Ἀνετρέφοντο δὲ ὅπως γίνωσι κληρικοί. Αἱ περιστάσεις αὗται ἦσαν τοιαῦται, ὥστε νὰ γεννήσωσιν ἐν τῷ νέῳ Ἰουλιανῷ ἔχθραν πρὸς τὸν ἡγεμονεύοντα οἶκον. Οἱ ἐθνικοὶ οἱ καταδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου δὲν ἀφῆκαν νὰ παρέλθῃ ἡ εὐνοϊκὴ δι' αὐτοὺς αὕτη περίστασις, ὅπως ἀντιπράξωσι κατὰ τῶν χριστιανῶν. Διὰ κρυφίων σχέσεων μετὰ φιλοσόφων (Μαξίμου, Λιβανίου) κατώρθωσαν νὰ παραστήσωσιν εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸν χριστιανισμὸν ὡς τὸν αἴτιον τῆς πτώσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου, νὰ ἐνσταλάξωσι δὲ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νεανίου ἔρωτα ἀποκλειστικὸν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Δὲν ἦτο λοιπὸν παράδοξον ἄν, ὅτε τυχαίως ἀνῆλθε τὸν θρόνον ὡς αὐτοκράτωρ (361), ἐζήτησε νὰ ἀνορθώσῃ εἰ δυνατὸν τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρησκείαν. Αἱ θρησκευτικαὶ αὐτοῦ δοξασίαι ἦσαν αἱ νεοπλατωνικαί. Εἰς τὴν ἀνόρθωσιν δὲ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας μετεχειρίσθη πολλὰ καὶ ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὕτως εἰσήγαγεν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς

ναοὺς τὸν ἄμβωνα, καὶ ὥρισε διδασκάλους τῶν ἑλληνικῶν δογμάτων, διέταξε δὲ ἐν γένει τὰ τῆς λατρείας κατὰ τὸν τρόπον τῶν χριστιανῶν. Πρὸς τούτοις ἵδρυσε καὶ φροντιστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν χριστιανικῶν μοναστηρίων. Τοὺς χριστιανοὺς μιμούμενος συνέστησε καὶ ξενοδοχεῖα καὶ πτωχοκομεῖα (Σωζομ. ἱστορ. ἐκκλ. ε', 5). Ὁ Ἰουλιανὸς ἀφήρεσε καὶ τὰ προνόμια, ἃ εἶχον λάβει οἱ χριστιανοὶ παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν υἱῶν του. Ἐπίσης ἀπεμάκρυνεν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων καὶ ἀπέκλεισε καὶ ἀπὸ τῶν θέσεων τῆς διδασκαλίας τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων. Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ὅμως παρεῖχεν αὐτοῖς πλήρη ἀνοχήν. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς δικαιοσύνης, πράγματι δὲ ἐκ προθέσεως ἐχθρικῆς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ἀνεγνωρίσθησαν ὑπ' αὐτοῦ πᾶσαι αἱ αἱρέσεις, πάντες δὲ οἱ ἐξορισθέντες ἐπίσκοποι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψωσιν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι προσεκλήθησαν νὰ ἐπανορθώσωσι τὸ ἱερὸν αὐτῶν, ἵνα διαψευσθῶσιν οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν τοῦτο ἕνεκα ἐπισυμβάντων σεισμῶν. Οἱ ἐθνικοὶ ἤρχισαν πάλιν νὰ αἴρωσι κεφαλήν, ὄχλος δὲ πολὺς ἐπέστρεφε πάλιν εἰς τοὺς ἐγκαταλελειμμένους τὸ πρὶν ναούς. Ἀλλ' ἀπεδείχθη ταχέως, ὅτι τὰ πάντα ἔμελλον νὰ ἀποβῶσιν εἰς μάτην καὶ ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος εἶχεν ἐννοήσει κάλλιον τὴν ἐποχήν του. Ἡ ἐθνικὴ θρησκεία δὲν ἠδύνατο νὰ ὑφίσταται πλέον, ἀφοῦ ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἐξαπλώσει τὸ φῶς του. Ὁ Ἰουλιανὸς εἶδε ταχέως ματαιουμένας τὰς ἐλπίδας του, ἑαυτὸν δὲ ἐκτεθειμένον εἰς τὰ σκώμματα καὶ τὴν περιφρόνησιν πάντων. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ σκώπτοντες αὐτὸν διὰ τὰς πολλὰς θυσίας, τὰς ὁποίας προσέφερεν, ἐμακάριζον τὰ τετράποδα κερασφόρα ζῶα, διότι δὲν ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ πρὸς Πέρσας πολέμου (Ἀμμ. Μαρκ. XXV, 41). Τὴν ὀργήν του διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν σκοπῶν του ἐξεδήλωσεν ὁ Ἰουλιανὸς ἐν τῷ «Μισοπώγωνι», ὃν συνέγραψε κατὰ τῶν χριστιανῶν. Τὸν «Μισοπώγωνα» τοῦτον γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, παρ' ᾧ σώζονται καὶ τεμάχιά τινα αὐτοῦ. Ὁ Ιουλιανὸς θὰ ἦτο μέγας αὐτοκράτωρ, ἐὰν αἱ περιστάσεις δεν ἤθελον ὠθήσει αὐτὸν εἰς ἀνόητα πολιτικὰ σχέδια· διότι ἄλλως ἦτο δραστήριος, ἤπιος καὶ αὐστηρὸς τὰ ἤθη. Ἀπέθανε τῷ 363 μετὰ εἴκοσι μηνῶν πλήρη ἔργων μονοκρατορίαν.

73.

Καταστροφὴ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας.

Μετὰ τὸν Ἰουλιανὸν ἦρχον χριστιανοὶ αὐτοκράτορες, οἵτινες ὅμως ἀφῆκαν τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν ἀνέπαφον. Ἡ κατάστασις αὕτη διήρκει ἐπὶ τοῦ Ἰοβιανοῦ (346), Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Α' (375) καὶ Οὐάλεντος (378). Οἱ δύο τελευταῖοι ἐκώλυσαν μόνον τὰς αἱματηρὰς θυσίας (Λιβαν. περὶ ἱερῶν 163). Ἐπίσης ἠνέχθησαν τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη καὶ οἱ αὐτοκράτορες Γρατιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς ὁ Β' ἐν τῇ δύσει καὶ Θεοδόσιος ὁ Α' ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν Γότθων καὶ τὴν καταπίεσιν τῶν αἱρετικῶν ἐνόμισεν Θεοδόσιος ὁ Α' ὅτι ἔπρεπε νὰ καταδιώξῃ καὶ τοὺς ἐθνικούς. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃ συνεκλήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ Β' οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἀπηγόρευσε τὴν εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν ἀποστασίαν καὶ τὰς θυσίας ἐν γένει. Εἰς τοῦτο ἐμιμήθησαν αὐτὸν καὶ οἱ αὐτοκράτορες τῆς δύσεως. Ὁ Γρατιανὸς ἀπέθηκε πρῶτος τὸ ὄνομα Pontifex maximus, διέταξε δὲ νὰ ἐκβάλωσιν ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου τὸ θυσιαστήριον τῆς νίκης, καὶ ἀφῄρεσεν ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας πάντα τὰ ὑπολειπόμενα προνόμια. Μόνον ἐν Ῥώμῃ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ ἦσαν ἀνεκταὶ αἱ θυσίαι. Δυσκόλως ὑπεχώρει ἡ ἐθνικὴ θρησκεία εἰς τὴν νέαν καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῇ σχολῇ εἶχεν ἰσχυρότατον ὑπὲρ ἑαυτῆς ἔρεισμα. Εἰς μάτην παρεκάλει ἐν Ῥώμῃ ὁ Σύμμαχος ἐν ὀνόματι τῶν συγκλητικῶν, ἵνα ἀνακληθῶσιν αἱ διατάξεις αὗται, ἰδίως ἵνα μὴ ἁρπαγῇ ἀπ' αὐτῶν τὸ θυσιαστήριον τῆς Νίκης, τὸ ὁποῖον συνεδέετο τοσοῦτον στενῶς μετὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, μηδὲ ἐξαλειφθῇ ἡ πίστις ἐκείνη, μεθ' ἧς οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτησαν τὸν κόσμον ὅλον. Ὁ Θεοδόσιος ὡς μονοκράτωρ (392) ἐχαρακτήρισε πᾶν εἶδος εἰδωλολατρείας ὡς ἔγκλημα, τὴν δὲ ἔρευναν τοῦ μέλλοντος ἐκ τῶν θυμάτων ὡς ἐσχάτην προδοσίαν. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι κατὰ τῶν ἐθνικῶν νόμοι προκαλούμενοι ὑπὸ τοῦ ὄχλου φαίνεται ὅτι δὲν ἐφηρμόζοντο πάντοτε καὶ ὅτι ἐξεδίδοντο μᾶλλον, ἵνα φοβίζωσιν αὐτούς· διότι εἶ-

ναι γνωστὸν ὅτι καὶ μετὰ τὸν Ε' αἰῶνα πολλοὶ ἐθνικοὶ κατεῖχ ἐν τῇ ἀνατολῇ μεγάλα ἀξιώματα καὶ ἐτιμῶντο μάλιστα (Π παρρηγ. Γ', 20). Ἡ φωνὴ ἐνθουσιωδῶν πατέρων, οἵτινες εἶχον τ πεποίθησιν, ὅτι μόνη ἡ πνευματικὴ δύναμις τοῦ εὐαγγελί ἠδύνατο νὰ ἀσφαλίσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν νίκην, δὲν ἠκούετο (Χρ σοστ. Opp. ed. Montf. II, 540) ἢ κατεπνίγετο διὰ τῶν φανατι κῶν κραυγῶν ἐκείνων, οἵτινες παρώρμων τὸν αὐτοκράτορα ἐξαλείψῃ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Πο λοὶ μάλιστα μοναχοὶ ἠρέθιζον τὸν ὄχλον κατὰ τῶν ἐθνικ ναῶν, ὑπὲρ ὧν εἰς μάτην ὕψωσε φωνὴν ὁ Λιβάνιος, ὅστις ο τω περιγράφει τοὺς διωγμοὺς τούτους, ἀποτεινόμενος πρ τὸν αὐτοκράτορα, (ed. Reiske τόμ. II, 164). «Σὺ μὲν οὖν οὐ ἱερὰ κεκλεῖσθαι ἐκέλευσας, οὔτε μηδένα προσιέναι· οὔτε πῦ οὔτε λιβανωτὸν, οὔτε τὰς ἀπὸ τῶν ἄλλων θυμιαμάτων τιμὰ ἐξήλασας τῶν ναῶν, οὐδὲ τῶν βωμῶν· οἱ δὲ μελανειμονοῦντι οὗτοι (οἱ μοναχοὶ) καὶ πλείω μὲν τῶν ἐλεφάντων ἐσθίοντες, π νον δὲ παρέχοντες τῷ πλήθει τῶν ἐκπωμάτων τοῖς δι' ᾀσμάτω αὐτοῖς παραπέμπουσι τὸν πότον, συγκρύπτοντες δὲ ταῦτα ὠχρ τητι τῇ διὰ τέχνης αὐτοῖς πεπορισμένῃ, μένονται, ὦ βασιλε καὶ κρατοῦντος τοῦ νόμου, θέουσιν ἐφ' ἱερὰ, ξύλα φέροντες κ λίθους καὶ σίδηρον, οἱ δὲ καὶ ἄνευ τούτων χεῖρας καὶ πόδα Ἔπειτα Μυσῶν λεία καθαιρουμένων ὀροφῶν, κατασκαπτομένω τοίχων, κατασπωμένων ἀγαλμάτων, ἀνασπωμένων βωμῶν· το ἱερεῖς δὲ (χρὴ) ἢ σιγᾶν ἢ τεθνάναι. Τῶν πρώτων δὲ κειμένω δρόμος ἐπὶ τὰ δεύτερα καὶ τρίτα· καὶ τρόπαια τροπαίοις ἐνα τία τῷ νόμῳ συνείρεται. Τολμᾶται μὲν οὖν κἂν ταῖς πόλεσι, πολὺ δὲ ἐν τοῖς ἀγροῖς» (Πρβλ. καὶ Θεοδωρ. ἐκκλ. ἱστορ. Ι 21). Ἔνια τῶν ὡραίων ἔργων τῆς ἀρχαιότητος ἐσώθησαν ἐκκλησίαι. Ὅτε κατεστράφη τὸ μυστηριῶδες Σεραπεῖον ἐν Ἀλ ξανδρείᾳ, καὶ διερράγη τὸ εἴδωλον τοῦ Θεοῦ, ἐνόμισαν οἱ Α γύπτιοι κατά τινα ἀρχαίαν προφητείαν των, ὅτι ἔμελλεν ἡ γ νὰ μεταπέσῃ πάλιν εἰς τὸ χάος. Ἄλλοι δὲ ἤλπιζον, ὅτι τὸ ἔτο 399 ἔμελλε νὰ ἦναι ἐκεῖνο, καθ' ὃ προώριστο νὰ λάβῃ τέλος ἡ γοητευτικὴ τοῦ χριστιανισμοῦ δύναμις. Τὰ μαντεῖα ἐσίγησαν. Τὰ βιβλία τῶν Σιβυλλῶν ἐκάησαν. Περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἐφαίνετο, ὅτι ἐξέλιπεν ἡ ἐθνικὴ θρη-

σκεία ἐν τῇ ἀνατολῇ· ἐξαιρέσει τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὅπου ὑπῆρχον ἀκόμη πολλοὶ ἐθνικοί, καὶ τινων ἐπαρχιῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας (Φρυγίας, Λυδίας, Καρίας). Ἐν τῇ δύσει ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ἡ ἰσχὺς τῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε νὰ ἐξαλείψῃ ἐντελῶς τὴν λατρείαν τῶν Θεῶν, περὶ ὧν ἐφρόνουν οἱ ἐθνικοὶ ὅτι τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐλεηλατεῖτο ἕνεκα τῆς ὀργῆς των. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον ὅ,τε Αὐγουστῖνος (426) καὶ ὁ Ὀρόσιος διὰ ἐκτεταμένων ἀπολογιῶν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς οὐδόλως ἐνείχετο ἐν τῇ καταπτώσει τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον εὗρεν ἤδη φερόμενον εἰς τὸν ἴδιον ὄλεθρον ἕνεκα τῆς ἐν αὐτῷ ἐμφωλευούσης διαφθορᾶς. Ὁ ὄχλος ἠκολούθει συνήθως εἰς τὴν τύχην καὶ τὴν δύναμιν. Ὁ Αὐγουστῖνος παρατηρεῖ, ὅτι εὐκολώτερον εἶναι νὰ κλείσῃ τις εἰς τοὺς Θεοὺς τοὺς ναοὺς των ἢ τὰς καρδίας τῶν ἐθνικῶν, καὶ ὅτι δὲν προσήρχοντο πάντες εἰς τὸν χριςιανισμόν. Ἀλλ' ἡ ἐθνικὴ θρησκεία ἐσώζετο ἐπὶ τέλους τὸ μὲν ἐν χωρίοις (ὅθεν ὠνομάσθη **Paganismus**), τὸ δὲ μεταξὺ εὐγενῶν οἰκογενειῶν καὶ φιλοσόφων. Τινὲς τῶν τελευταίων τούτων ἔπιπτον ὡς τὰ θύματα τοῦ φανατισμοῦ τοῦ χριστιανικοῦ ὄχλου. Οὕτως ἡ πεπαιδευμένη Ὑπατία, ἥτις διεκρίνετο μεταξὺ τῶν νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐφονεύθη ἀπανθρώπως ἔν τινι ἐκκλησίᾳ τῷ 416 (Σωκρατ. ἱστ. γ', 14). Τοῦ σκοπουμένου θανάτου αὐτῆς κατὰ Σωκράτη γνῶσιν εἶχε καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, ὃν μέμφεται διὰ τοῦτο, ἀποδοκιμάζων τοὺς θρησκευτικοὺς διωγμούς. «Τοῦτο οὐ μικρὸν μῶμον Κυρίλλῳ καὶ τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ εἰργάσατο. Ἀλλότριον γὰρ παντελῶς τῶν φρονούντων τὰ Χριστοῦ φόνοι καὶ μάχαι καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια». Ὁ ὄχλος ἐξηγέρθη ἐναντίον τῆς φιλοσόφου, διότι φίλη οὖσα τοῦ ἐπάρχου, ἐνομίζετο ἡ κυρία αἰτία μακρᾶς διενέξεως μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Ἀλλὰ τὸ μαρτύριον δεν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Ἰουστινιανὸς ὁ Α' κατήργησε τὰς παλαιὰς πανηγύρεις, κλείσας δὲ τὰς φιλοσοφικὰς σχολάς, ἐν αἷς καὶ τὴν ἐν Ἀθήναις, κατέστρεψε τὸ τελευταῖον τοῦ ἐθνισμοῦ στήριγμα. Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον (ἱστορ. ἑλλ. ἔθνους Γ', 204) φαίνεται ὅτι ἐπισήμως δὲν

ἐκλείσθησαν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων πόλεων, ἀλλ' ὅτι πιθανῶς ἀπεβλήθησαν οἱ ἐθνικοὶ καθηγηταί, τὸ ὁποῖον ἤγαγεν εἰς τὴν παρακμὴν τῶν σχολῶν τούτων. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα κατ' οὐσίαν εἶναι τὸ αὐτό. Ἐπ' αὐτοῦ ἐξηλείφθη καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς Ῥώμης πᾶν ἴχνος ἐθνικῆς θρησκείας. Τὸ βάπτισμα ἐπεβάλλετο ἐπὶ ποινῇ θανάτου τοῖς πᾶσι. Ὁ Πατρίκιος Φώτιος προὐτίμησε τὸν θάνατον. Ἐν τῇ Πελοποννήσῳ διέσωσαν οἱ ὀρεινοὶ Μαϊνᾶται ἐπὶ πολλὰς ἔτι ἑκατονταετηρίδας τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν μετὰ τῆς ἐλευθερίας των. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ διοικήσεως τοῦ κράτους συγγράμματι αὐτοῦ (κεφ. 50) λέγει, ὅτι οἱ Μαινᾶται μέχρι τῶν ἡμερῶν του (950) ἐκαλοῦντο Ἕλληνες, διότι μόλις πρὸ μικροῦ εἶχον ἀφήσει τὴν παλαιὰν ἑλληνικὴν θρησκείαν, δεχθέντες τὸν χριστιανισμὸν μόλις ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (867).[1] Κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα ἐσώζοντο καὶ ἐν ταῖς ἰταλικαῖς νήσοις ὀπαδοὶ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας.

74.

Μασσαλιανοὶ καὶ Ὑψιστάριοι.

Ἐπιφανίου αἱρ. 80. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ λόγ. XVIII, 5. Γρηγορίου Νύσσης κατὰ Εὐνομίου β', 6.

Πολλοὶ οὐδέποτε εἶχον πιστεύσει εἰς τοὺς ἐθνικοὺς θεούς, ἀλλ' οὐδὲ χριστιανοὶ νὰ γίνωσιν ἤθελον. Οὗτοι ἔζων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης πάλης ἀδιάφοροι θεαταί, ὡς ἄθεοι, ἢ μόνον γενικάς τινας καὶ ἀορίστους θρησκευτικὰς δοξασίας ἔχοντες. Τοιοῦτοι ἦσαν καὶ οἱ ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ Μασσαλιανοὶ (εὐχῖται, εὐφημῖται, θεοσεβεῖς), οἵτινες παρεδέχοντο μὲν τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐθνικῶν θεῶν, ἕνα ὅμως μόνον Θεὸν ἐλάτρευον. Ὁ Ἐπιφάνιος λέγει, ὅτι οἱ Μασσαλιανοὶ οὗτοι ὡρμῶν-

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν κεφ. 50. «Οἱ τοῦ κάστρου Μαΐνης οἰκήτορες μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἕλληνες προσαγορεύονται διὰ τὸ ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις εἰδωλολάτρας εἶναι καὶ προσκυνητὰς εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἀοιδίμου Βασιλείου (867) βαπτισθέντες, χριστιανοὶ γεγόνασι.

το ἐξ Ἑλλήνων, ἀλλ' οὔτε τῷ ἰουδαϊσμῷ προσανεῖχον, οὔτε χριστιανοὶ ἦσαν, οὔτε Σαμαρεῖται· ὅτι ἔλεγον μὲν θεούς, ἀλλὰ οὐδενὶ προσεκύνουν· ὅτι ἔνεμον τὸ σέβας ἑνὶ μόνῳ, παντοκράτορα αὐτὸν καλοῦντες· καὶ ὅτι ἐκάλουν τοὺς οἴκους αὐτῶν προσευχὰς (αἱρ. 80). Καὶ ὁ Κύριλλος (Περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείας γ') λέγει περὶ αὐτῶν, ὅτι διερριπτοῦντο καὶ ἦσαν μεμερισμένοι εἰς ἄμφω, οὔτε τοῖς Ἰουδαίων ἔθεσι καθαρῶς, οὔτε τοῖς Ἑλλήνων προσκείμενοι. Καὶ οἱ Ὑψιστάριοι ἐν Καππαδοκίᾳ (ὑψίστῳ θεῷ προσκυνοῦντες) ὡμοίαζον πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, καθ' ὅσον καὶ οὗτοι ἕνα μόνον Θεὸν ἐλάτρευον· ἡ παρ' αὐτῶν ὅμως τήρησις τῶν νηστειῶν καὶ τοῦ σαββάτου ἀποδεικνύει, ὅτι ἦσαν εἶδος προσηλύτων τῆς πύλης. Ἀμφίβολος εἶναι ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸν παρσισμόν. Περὶ αὐτῶν ποιεῖται λόγον Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ὅστις ἀνῆκέ ποτε εἰς τούτους. Ὁ Γρηγόριος χαρακτηρίζει τὴν αἵρεσιν ταύτην ὡς ἐκ δύο ἐναντιωτάτων στοιχείων συγκεκραμένην, ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ ἰουδαϊκῶν ἰδεῶν, προσθέτων, ὅτι ἀπέβαλε μὲν τὰ εἴδωλα καὶ τὰς θυσίας, ἀλλ' ἐτίμα τὸ πῦρ καὶ τὰ λύχνα· ἐτήρει μὲν τὸ σάββατον καὶ τὴν περὶ τὰ βρώματα μικρολογίαν, ἀπέρριπτε δὲ τὴν περιτομὴν (Πρβλ. καὶ Γρηγορίου Νύσσης κατὰ Εὐνομ. Opp. I,12). Ὅμοιοι πρὸς τοὺς Μασσαλιανοὺς καὶ τοὺς Ὑψισταρίους ἦσαν καὶ οἱ ἐν Ἀφρικῇ κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ε' αἰῶνος μνημονευόμενοι Coelicolae, οὐρανολάτραι, καθ' ὧν ἔχομεν νόμους τινὰς τοῦ Ὀνωρίου. Καὶ ἐκεῖνοι δὲ οἱ ἀδιάφοροι καὶ αἱ αἱρέσεις αὗται μόνον ὀλίγον χρόνον ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ δύναμιν.

75.

Ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Εὐσεβίου βίῳ Κωνσταντίνου, δ', 9—13. Σωζομ. 6', 9—14. Σωκρατ. ζ', 18—21. Θεοδωρ. ε', 38.

Ἐνῷ τοιουτοτρόπως ἡ ἐθνικὴ θρησκεία ἐξηλείφετο, γιγαντιαίοις βήμασιν ἐξηπλοῦτο πανταχοῦ ὁ χριστιανισμός. Εἰς τὴν Περσίαν δυσχόλως εἰσέδυσεν ὁ χριστιανισμός. Ἐν τῶν αἱ-

τίων τούτων εἶναι ἡ ἐξέγερσις τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Περσῶν κατὰ τούτους τοὺς χρόνους. Καὶ ὅμως κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα εὑρίσκομεν ἐκκλησίας τινὰς ἐν Περσίᾳ ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Σελευκείας καὶ Κτησιφῶντος. Ἀφ' ὅτου ἐγένετο ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει ἐπικρατοῦσα θρησκεία ὁ χριστιανισμός, κατέστη διὰ τοῦτο τοῖς Πέρσαις μᾶλλον ὕποπτος. Διὸ ὅτε ἐξερράγη πόλεμος μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Περσῶν (345), Σαβοὺρ ὁ Β' ἤγειρε σφοδρὸν καὶ μακρὸν διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν, ὑποπτεύσας, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Σίμων ὁ Σελευκείας καὶ Κτησιφῶντος ἦτο συνεννοημένος μετὰ τῶν πολεμίων. Ὁ διωγμὸς ἐπανελήφθη μετὰ τῆς αὐτῆς σφοδρότητος τῷ 414, ὅτε Ἀβδᾶς ὁ ἐπίσκοπος Σούσης ὑπὸ τυφλοῦ ζήλου κινούμενος ἐγένετο αἴτιος νὰ κατεδαφίσωσιν οἱ χριστιανοὶ πυρεῖόν τι. Μόλις δὲ κατώρθωσε Θεοδόσιος ὁ Β' νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Πέρσας νὰ παύσωσι τὸν διωγμὸν διὰ τοῦ πρὸς αὐτοὺς πολέμου (422). Οἱ ἐν Περσίᾳ χριστιανοὶ συνεδέοντο στενῶς μετὰ τῶν ἐν Συρίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἠκολούθουν τὴν θεολογικὴν τούτων τάσιν. Ὅτε ὁ Νεστοριανισμὸς ἐξεδιώχθη ἀπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, εὗρε παρὰ τοῖς Πέρσαις καταφύγιον. Ἔκτοτε δε ἐχωρίσθη ἡ ἐν Περσίᾳ ἐκκλησία ἀπὸ τῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος). Ἀπὸ τῆς Συρίας παρέλαβον οἱ Πέρσαι χριστιανοὶ καὶ τὴν θεολογικὴν παιδείαν. Ὅτε ἡ ἐν Ἐδέσσῃ θεολογικὴ σχολὴ κατεστράφη, κατέφυγον τὰ λείψανα αὐτῆς εἰς τὴν ἐν Περσίᾳ Νίσιβιν, ὅπου ἤκμασαν καὶ πάλιν αἱ θεολογικαὶ σπουδαί. Καὶ τοὺς φιλοσόφους δὲ τοὺς ἀπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐκδιωκομένους προσελαμβάνοντο οἱ Πέρσαι, παρέχοντες οὕτως ἐν τῇ ἑαυτῶν χώρᾳ καταφύγιον ταῖς μούσαις. Διὰ τῶν ἐν Περσίᾳ τούτων Νεστοριανῶν καὶ βυζαντινῶν φιλοσόφων διεδόθησαν τὰ γράμματα καὶ εἰς τοὺς Ἄραβας τοὺς κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα γενομένους κυρίους τῆς Περσίας. Οἱ μετὰ τῶν Βυζαντινῶν πόλεμοι τῶν Περσῶν ἦσαν ἀδιάλλειπτοι. Ὁ Ὀσρόης ὁ Β' ἐκυρίευσε τῷ 614 τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς χριστιανοὺς ἐν Παλαιστίνῃ. Ἀλλ' ὁ Ἡράκλειος ἠλευθέρωσε τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐπανεκόμισε νικητὴς τὸν ἁρπαγέντα σταυρὸν (621—28), διατάξας εἰς ἀνάμνησιν τὴν ἑορτὴν τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ. Ὁ Ἡράκλειος κατώρθωσε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν στρατόν του θρη-

σκευτικόν τινα ἐνθουσιασμόν, παριστῶν τὸν πόλεμον, ὃν κατὰ τῶν Περσῶν ἀνέλαβεν, ὡς πόλεμον ὑπὲρ τῆς ἀπειλουμένης χριστιανικῆς πίστεως. «Οὕτω δὲ περιποιήσας εἰς τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα πρακτικὸν καὶ ἐνεργὸν χαρακτῆρα, ἔδωκε καὶ εἰς τὸ κράτος ζωήν» (Παπαρρηγόπουλος). Εἰς Ἀρμενίαν εἶχε μὲν ἀπὸ τοῦ Β΄ αἰῶνος ἔλθει τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου, ἀλλ' ὁριστικῶς ἐπεστράφησαν εἰς τὴν νέαν πίστιν οἱ Ἀρμένιοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ΄ αἰῶνος ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ, ὅστις ἐκέρδισε καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα Τυριδάτην ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐγένετο δὲ πρῶτος μητροπολίτης Ἀρμενίας (τῷ 302). Ὅτε τῷ 429 ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἀρμενίας οἱ Πέρσαι, κατεδίωξαν τοὺς ἐκεῖ χριστιανούς, καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐπιβάλωσι τοῖς ἡττημένοις τὴν περσικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσιν αὐτοῖς ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας. Κατὰ τὸν ΣΤ΄ αἰῶνα ἠσπάσθησαν οἱ Ἀρμένιοι χριστιανοὶ τὸν μονοφυσιτισμόν, κατακρίναντες ἐν δύο συνόδοις τὴν Δ΄ οἰκουμενικὴν σύνοδον. Εἰς Ἀβυσσινίαν ἐγένετο γνωστὸς ὁ χριστιανισμὸς διά τινος Φρουμεντίου, ὅστις μετά τινος συνοδίας Ἑλλήνων ἐμπόρων περιπεσὼν εἰς χεῖρας Ἀβυσσινίων ληστῶν (327) καὶ μόνος μετά τινος ἄλλου νεανίσκου ἕνεκα τῆς παιδικῆς του ἡλικίας διαφυγὼν τὸν θάνατον, ἠδυνήθη, ἀποκτήσας ἐν τῇ αὐλῇ ἐπιρροήν, νὰ θέσῃ τὰς πρώτας βάσεις τῆς ἐκχριστιανίσεως τῶν Ἀβυσσινίων. Ὁ μέγας Ἀθανάσιος προὐχείρισε τὸν Φρουμέντιον τοῦτον πρῶτον ἐπίσκοπον αὐτῶν. Οἱ Ἀβυσσίνιοι, καθὼς καὶ ὁ ἐγχώριος πληθυσμὸς ἐν Αἰγύπτῳ (οἱ Κόπται), ἠκολούθησαν τῷ μονοφυσιτισμῷ. Κοσμᾶς ὁ Ἰνδικοπλεύστης εὗρε πρὸ τοῦ 535 χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἐν Ἰνδίαις. Οἱ χριστιανοὶ οὗτοι ἐτίμων τὸν Θωμᾶν ὡς ἀπόστολόν των, ὅθεν καὶ χριστιανοὶ τοῦ Θωμᾶ ἐκλήθησαν, ἦσαν δὲ νεστοριανοί, καὶ συνέστησαν δι' ἐμπορικῶν ἀποικιῶν ἀπὸ Περσίας. Καὶ ἐν Κίνᾳ ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐκκλησία χριστιανική (ἀπὸ τοῦ 634), ἂν ἦναι βεβαία ἡ γνησιότης μνημείου τινός, ὅπερ οἱ Ἰησουῖται ἀνεῦρον αὐτόθι τῷ 1625. Ἐν Ἀραβίᾳ εἶχον κηρύξει τὸν χριστιανισμὸν ἤδη ὁ Πάνταινος καὶ ὁ Ὠριγένης κατὰ τὸν Γ΄ αἰῶνα. Εἰς τὴν αὐτὴν χώραν ἔπεμψεν ὁ Κωνσταντῖνος ἀποστόλους μετὰ πλουσίων δώρων. Νομαδικὰ φῦλα ἐπεστρέφοντο ἐνίοτε

ὑπὸ ἐρημιτῶν. Ἐν τῇ ἀνατολῇ πανταχοῦ εὕρισκεν ὁ χριστιανισμὸς σφοδροὺς πολεμίους τοὺς Ἰουδαίους. Δὲν ἠδυνήθη δὲ νὰ ῥίψῃ βαθείας ῥίζας, καὶ διότι οἱ λαοὶ τῶν χωρῶν τούτων εὑρίσκοντο ἐν λίαν ταπεινῇ πνευματικῇ ἀναπτύξει, ἐνῷ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία προϋποθέτει πνευματικήν τινα ἀνάπτυξιν. Ἐκτὸς τούτου ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος κατὰ τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐκκλησιῶν ἀνεφάνη νέος ἔτι σφοδρότερος ἐχθρὸς ὁ μωαμεθανισμός.

76.

Μωάμεθ.

Κοράνιον ἀραβ. καὶ λατινιστὶ ed. Fluegel Lipsiae 1841. Γαλλιστὶ par Savari, Paris 1821. Abulfeda, Historia Anteislamica arab. et lat. ed. Fleischer. Lipsiae 1831. De vita Muhametis arab. et lat. ed. Garnier. Oxon. 1723. Gargin de Tossy Doctrine et devoirs de la religion musulmane. Paris 1826. A. E. Oelsner, Des effets de la religion de Muh. Paris 1810.

Οἱ Ἄραβες ἦσαν ἐλεύθερος, πολεμικὸς καὶ εὐφάνταστος ποιμενικὸς λαὸς μετά τινων ἐμπορικῶν πόλεων. Ἄνευ τινὸς παιδείας ὄντες, ἐλάλουν γλῶσσαν ποιητικήν. Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐθεωρεῖτο ὡς ἐθνικὸν ἱερὸν ἡ Καάβα ἐν Μέκκᾳ, τὸ πρῶτον ἀφιερωμένη τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ Θεῷ, ὕστερον δὲ εἰς τοὺς Θεοὺς τῶν διαφόρων ἀραβικῶν φύλων. Ἡ ἰδέα ὅμως τῆς ἑνότητος τοῦ Θεοῦ διεσώζετο ἂν καὶ σκοτεινῶς πάντοτε παρὰ τοῖς Ἄραψιν. Ἰουδαϊσμὸς καὶ χριστιανισμὸς εἶχον ἀπὸ πολλοῦ εἰσδύσει εἰς τὴν Ἀραβίαν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν θρησκειῶν δὲν ἦτο ξένη τοῖς Ἄραψιν. Ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Ἰσμαήλ, ἐκ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τῶν Κοραχιτῶν ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀσχέμ, εἰς ὃν ἀνῆκε κληρονομικῶς ἡ τήρησις τῆς Καάβας, καταγόμενος ὁ Μωάμεθ (ἐγενν. 571) ἔζη ὡς ἔμπορος καὶ ἐν τῇ ἀσημότητι, ἐνίοτε παραδιδόμενος εἰς θρησκευτικὰς θεωρίας, ἕως οὗ τῷ 611 ἐπαρουσιάσθη ὡς ἀναμορφωτὴς τῆς ἐθνικῆς του θρησκείας. Ὁ Μωάμεθ ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ τοὺς Ἄραβας ἀπὸ τοῦ πολυθεϊσμοῦ καὶ τῆς εἰδωλολατρείας εἰς τὸν ἀρχικὸν μονοθεϊσμόν, εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἀβραάμ. Διὰ τοῦτο θεμελιῶδες δόγμα τοῦ θρησκευτικοῦ του συστήματος ὑπῆρξε τό· Εἷς εἶναι ὁ Θεός. Ὁ Μωάμεθ

εἶναι ἁπλῶς ὁ κατ' ἐξοχὴν προφήτης αὐτοῦ. Τὰς πλείστας ἰδέας του ἐδανείσθη ἐκ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἃς θρησκείας ἐγνώριζε μόνον ἐξ ἀναστροφῆς μετὰ Ἰουδαίων καὶ χριστιανῶν. Ὁ Μωάμεθ ἀνεγνώριζε τὸν ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸν χριστιανισμὸν ὡς θείας ἀποκαλύψεις, τιμῶν τοὺς ἱδρυτάς των καὶ ἀποδίδων εἰς αὐτοὺς τὴν δύναμιν τοῦ θαυματουργεῖν. Διὰ τοῦτο κατὰ πρῶτον ἡ θρησκεία αὐτοῦ ἦτο ἀνεκτικὴ πρὸς τὰς λοιπὰς θρησκείας· ἀφ' ὅτου ὅμως συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ καταςήσῃ τὴν θρησκείαν του παγκόσμιον, κατέςη ἀνεπιεικὴς πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας, καὶ ἐκήρυξε πόλεμον ἐξοντώσεως κατ' αὐτῶν. Ὁ Μωάμεθ κατέστησε τοσοῦτον ἀποκλειστικῶς βάσιν τῆς διδασκαλίας του τὴν ἰδέαν τῆς ἀπείρου μεγαλειότητος τοῦ Θεοῦ, ὥστε ἐκεῖθεν ἐπήγαζεν ἡ ἀπόλυτος ἐξάρτησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν ὁ ἀπόλυτος προορισμός, ἡ πίστις εἰς τὸ πεπρωμένον, ἥτις καταστρέφει καὶ ἐκμηδενίζει τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ καταδικάζει αὐτὸν εἰς τὴν στασιμότητα. Αἱ ἰδέαι τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἐλευθέρας ἐσωτερικῆς ἑνώσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, αὐταὶ αἱ βάσεις πάσης ὑψηλοτέρας ἠθικῆς, οὐδεμίαν θέσιν ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν ἐν τῷ συστήματι τούτῳ. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Μωάμεθ ἦτο ὅλως ἐξωτερική, ἀπαιτοῦσα ὡρισμένας τινὰς εὐχάς, καθαρισμοὺς καὶ νηστείας, τὴν ἐλεημοσύνην, τὰς ἱερὰς ἀποδημίας εἰς Μέκκαν, ἀγῶνας καὶ θάνατον ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ἀπηγόρευε μὲν τὸν οἶνον, ὑπέθαλπεν ὅμως τὴν ἀκολασίαν, ἐπιτρέπουσα τὴν πολυγαμίαν. Ὁ Μωαμεθανὸς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τέσσαρας γυναῖκας καὶ πάσας αὐτοῦ τὰς δούλας. Ἐν γένει ἡ θέσις τῆς γυναικός, ἣν τοσοῦτον ὁ χριςιανισμὸς ἀνυψοῖ, εἶναι λίαν ἐξηυτελισμένη ἐν τῷ μωαμεθανισμῷ, ὅπως ἦτο καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς. Ὁ γάμος, ὁ οἰκιακὸς βίος μόνον ἐν τῇ μονογαμίᾳ δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν ἠθικήν του ἀξίαν. Ὁ Μωάμεθ ἀφῆκεν ἀπρόσβλητον καὶ τὴν δουλείαν. Ἡ ὑλικὴ αὕτη θρησκεία συνεπληρώθη διὰ τῆς περὶ τῶν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ περιμενουσῶν τοὺς πιστοὺς σαρκικῶν ἡδονῶν διδασκαλίας, ἥτις ἐξευτελίζει προφανῶς τὴν ἀρετήν, διότι προβάλλει ὡς ἐλατήριον τὰς προσδοκίας ἡδονῶν μελλουσῶν. Ὁ Μωάμεθ ὀλίγην πίστιν εὗρεν ἐν Μέκκᾳ τῇ πατρίδι του, ἀφ' ἧς καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του κατέφυγεν εἰς Μεδίναν.

Ἡ φυγὴ αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς χρονολογίας τῶν Μωαμεθανῶν (15 Ἰουλίου 622 μ. Χ. Ἐγείρα). Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος ἐκυρίευσε δι' ἐπιδρομῶν μέρος τῆς Ἀραβίας, ταχέως δε ἀνεγνώρισεν αὐτὸν καὶ τὸ λοιπὸν μέρος τῆς Ἀραβίας μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας του. Ὁ Μωάμεθ ἦτο ὡραῖος καὶ εὔγλωττος, φανατικὸς καὶ πολιτικὴν σύνεσιν κεκτημένος, οὐδόλως πτοούμενος εἰς τὴν χρῆσιν οἱωνδήποτε μέσων πρὸς ἐπίτευξιν σκοποῦ τινος, μηδ' αὐτῆς τῆς δολοφονίας ἐξαιρουμένης. Ὁ ἰδιωτικός του βίος ὑπῆρξεν ἁπλοῦς καὶ μέτριος, πλὴν ἀκόλαστος. Ἀπέθανε μὴ μαθὼν γράμματα παντάπασιν. Αἱ περιηγήσεις, ἃς ἐπεχείρησεν, ἦσαν ἀσήμαντοι. Ἐν Μέκκᾳ ὅμως μένων ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ πολλοὺς ἀνθρώπους, διότι ἡ πόλις αὕτη ἐχρησίμευεν ὡς τόπος ἀποδημίας ἱερᾶς διὰ τὴν ἀνατολήν. Τὰς ἀποκαλύψεις του ἔλεγεν, ὅτι ἐλάμβανε παρὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ συνετέλουν αὗται εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀκαθάρτους. Αἱ ἀποκαλύψεις αὗται, καθὼς καὶ οἱ λόγοι ἐν γένει τοῦ Μωάμεθ ἐφέροντο διὰ στόματος τοῦ λαοῦ, συνηθροίσθησαν δὲ μετὰ δύο ἔτη ὡς ἱερὸν τῶν Μωαμεθανῶν βιβλίον ὑπὸ τοῦ Ἀβουβέκερ, Κοράνιον ὀνομασθέν. Ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τῷ 632 ἐν μέσῳ σχεδίων κατακτητικῶν, ὡς προφήτης, ποιητής, ἱερεὺς καὶ βασιλεὺς τῆς Ἀραβίας. Ἂν καὶ πάντες οἱ Μωαμεθανοὶ ἀναγνωρίζουσιν ὡς ἱερὸν βιβλίον τὸ Κοράνιον, ὑπάρχουσιν ὅμως μεταξὺ αὐτῶν πολλαὶ αἱρέσεις, ἐξ ὧν ἐπισημότεραι εἶναι ἡ τῶν Σουνιτῶν καὶ ἡ τῶν Σχιιτῶν. Οἱ Σουνῖται εἶναι οἱ παραδεχόμενοι σὺν τῷ κορανίῳ καὶ παραδόσεις. Ἡ μωαμεθανικὴ λατρεία εἶναι λίαν ἁπλῆ, στερουμένη πάσης συμβολικῆς παραστάσεως. Αἱ μόναι δὲ θρησκευτικαὶ ἑορταὶ τῶν μουσουλμάνων εἶναι τὰ δύο Βαϊράμια, τὸ μὲν εἰς ἀνάμνησιν τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, τὸ δὲ ὡς τὸ τέλος τῶν νηστειῶν. Τὴν παρασκευὴν τιμῶσιν οἱ Μωαμεθανοὶ ὡς ἡμέραν τῆς δημιουργίας. Ἕκαστος Μωαμεθανὸς ὀφείλει πεντάκις τῆς ἡμέρας νὰ προσεύχηται.

77.

Νῖκαι τοῦ ἰσλαμισμοῦ.

Ὁ Μωάμεθ ἀφῆκε τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ Καλίφαις τὴν πί-

στιν, ὅτι ὁ Θεὸς παρέδωκεν ὅλον τὸν κόσμον εἰς χεῖράς του, ἵνα ὑποτάξωσιν εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν, ὅστις ἐν τάχει ἀνέπτυξε πᾶσαν τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ. Μία τῶν ἀρχῶν τοῦ Μωάμεθ ἦτο, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀνέχηταί τις δύο θρησκείας ἐν τῷ αὐτῷ κράτει. Ἔνθεν μὲν ἡ ἰδέα αὕτη, ὅτι θρησκευτικὸν καθῆκον ἐπιβάλλει τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ἑτέρωθεν δὲ αἱ ἐλπίδες τῶν μελλουσῶν ὑλικῶν ἡδονῶν ἐν τῷ παραδείσῳ, κατέστησαν τοὺς ἄλλως μαχίμους Ἄραβας φιλοπολεμικωτάτους, καὶ ἐνέπνευσαν εἰς αὐτοὺς καὶ ἐν γένει τοὺς ἀσπασθέντας τὴν νέαν θρησκείαν λαοὺς τοσοῦτον ἐνθουσιασμὸν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσι πλεῖστοι λαοί. Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εἶχε παρακμάσει, τὰ δὲ ἤθη ἦσαν ἐκτεθηλυμένα, ἡ δὲ ἐκκλησία ἦτο διῃρημένη. Ὁ βυζαντινὸς στρατὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναστείλῃ τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν τὰ ὅπλα λαβόντων Μωαμεθανῶν. Ὁ θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμὸς ὃν ἐζήτησε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν ὁ Ἡράκλειος ὑπῆρξε παροδικὸν φαινόμενον. Ὁ χριστιανισμὸς ἀπεῖχε μέχρι τοῦδε πολὺ τοῦ νὰ ἐγείρῃ στρατιωτικὰς ἀρετάς. Οἱ Ἄραβες ἐκυρίευσαν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον τῷ 640, τὴν Περσίαν κατὰ τὸ 651 καὶ τὰς τῆς Ἀφρικῆς ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας τῷ 707. Μετ' ἀγωνίας δὲ ἀνθίστατο ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς τὴν ὁρμὴν αὐτῶν, δὶς πολιορκησάντων αὐτὴν (669—76 καὶ 717—18). Οἱ ὅροι, ὑφ' οὓς παρέδωκεν ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος τὰ Ἱεροσόλυμα (637) καὶ καθ' οὓς οἱ χριστιανοὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ τελῶσι κεφαλικὸν φόρον, παρεχωρήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων πανταχοῦ τοῖς ὑποταγεῖσι χριστιανοῖς. Πολλοὶ προσῆλθον εἰς τὴν πίστιν τῶν νικητῶν. Οἱ Μωαμεθανοὶ δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὸ νὰ προσβάλλωσι τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῶν ὅπλων, ἀλλὰ προσέβαλλον αὐτὸν καὶ διὰ συγγραφῶν, κατηγοροῦντες τοὺς χριστιανοὺς ὡς εἰδωλολάτρας καὶ εἰς τὴν πολυθεΐαν ἐμπεσόντας διὰ τοῦ περὶ Τριάδος δόγματος αὐτῶν καὶ διὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων. Χριστιανοὶ ἀπολογηταὶ δὲν ἔλλειψαν, οἵτινες ὑπερησπίζοντο πρὸ πάντων τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, προσβάλοντες κυρίως τὸν ἀπόλυτον προορισμὸν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Μεταξὺ ἄλλων ἔγραψαν τότε κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Θεόδωρος Ἀβούκαρας. Οἱ

Μωαμεθανοὶ ἀπήντων διὰ τοῦ ξίφους. Ὅπου δήποτε δὲ ἐξηπλοῦτο ὁ μωαμεθανισμὸς, ὁ χριστιανισμὸς ἢ ἐξησθένει, ἢ ἐξηλείφετο ἐντελῶς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης χρονολογεῖται ἡ παρακμὴ τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀσίας ἐν γένει. Μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξέλειπεν ἀπὸ πολλῶν χωρῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Κατὰ μικρὸν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξέλιπε τοσοῦτον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ὥστε ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἔγραψε τὴν ἱστορίαν του ἀραβιστὶ, ὁ δὲ παρασταθεὶς ὡς ἐπίτροπος τοῦ Ἀντιοχείας ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 869 δυσκόλως ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν, καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Θωμᾶς ὁ Τύριος ἐν ἀρχῇ τοῦ Θ' αἰῶνος ἔπεμψεν ἔκθεσιν πίστεως πρὸς τοὺς Ἀρμενίους συντεταγμένην ἀραβιστὶ ὑπὸ Θεοδώρου Ἀβούκαρα, ἐπισκόπου Χαρρὰ ἐν Φοινίκῃ, μεταφρασθεῖσαν δὲ ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ συγκέλλου αὐτοῦ Μιχαήλ.

78.

Ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν γερμανικῶν λαῶν.

Ulfilae partium. ined. spec. ed. A. Majus. Mediol. 1849. Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστορ. δ', 23. Σωζομ. ἐκκλ. ἱστορίας ς', 37. Θεοδωρήτου δ', 33. Φιλοστοργίου ἱστ. β', 5. Orosii hist. II, 17. Προκοπίου ἱστορ. γοτθ. ἱ, 4. Cassiodori variar. l. II. Epist. 27. Gregorii Turonensis, historia Francorum. Beda Vener. hist. eccles.

Ἐνῷ ἐν τῇ ἀνατολῇ οὕτως ὁ χριστιανισμὸς ἀντὶ νὰ ἐπεκταθῇ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ κραταιωθῇ, περιωρίζετο πολλαχοῦ, εὗρεν εἴσοδον καὶ διεδόθη μεγάλως ἐν τῇ δύσει παρὰ τοῖς ἀγγλοσαξωνικοῖς λαοῖς, τοῖς εἰσβαλοῦσι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν Εὐρώπην. Πρῶτοι οἱ δυτικοὶ Γότθοι ἐκ τῶν Γερμανῶν προσῆλθον εἰς τὸν χριστιανισμὸν, γνωρίσαντες αὐτὸν δι' αἰχμαλώτων. Ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου παρευρέθη Γότθος μητροπολίτης. Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς συνόδου ταύτης ὑπογράφεται λατινιστὶ Theophilus Gothorum Metropolita. Ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῶν δυτικῶν Γότθων ὁ Φριτεγέρνος ηὐνόησε τὸν χριστιανισμὸν, ἀλλ' ὁ Ἀθαναρῖχος κατεδίωξεν

αὐτόν. Ἀλλὰ κυρίως οἱ Γότθοι οὗτοι ἐπεστράφησαν εἰς Χριστόν, ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος, φεύγοντες τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Οὕννων, ἐζήτησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος διαβαίνοντες τὸν Δούναβιν (376), ἔλαβον δὲ τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ δεχθῶσι τὸ βάπτισμα. Παρέλαβον δὲ τὸν χριστιανισμὸν τοῦτον παρ' Ἀρειανῶν ἐπισκόπων ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος, καὶ ἐνέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν ἀρειανισμὸν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ὁ ἀρειανισμὸς εὗρεν εὐκόλως εἴσοδον καὶ ἐστερεώθη παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς καὶ διὰ τὴν σαφήνειαν αὐτοῦ, καὶ ἕνεκα τοῦ μίσους αὐτῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες κατεδίωκον αὐτόν. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Οὐλφίλας († 388) ἀνὴρ λόγιος, μετέφρασε πρῶτος εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν τὴν ἁγίαν Γραφήν. Ἀλλὰ τῆς ἀρχαίας ταύτης γερμανικῆς μεταφράσεως μόνον μικρά τινα λείψανα σώζονται. Ὁ Οὐλφίλας παρέλειψε νὰ μεταφράσῃ ἐκ τῆς Π. Δ. τὰ βιβλία τῶν Βασιλειῶν, ἐν οἷς περὶ πολέμων ὁ λόγος, θέλων νὰ καταστείλῃ τὴν πρὸς τοὺς πολέμους ὁρμὴν τῶν Γότθων. Διὰ τῶν δυτικῶν Γότθων ἔλαβον τὴν ἀρειανικὴν πίστιν οἱ ἀνατολικοὶ Γότθοι καὶ οἱ λοιποὶ γερμανικοὶ λαοί. Καὶ οἱ μὲν ἀνατολικοὶ Γότθοι καὶ Λογγοβάρδοι μετήνεγκον αὐτὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ δὲ δυτικοὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, οἱ δὲ Βάνδαλοι εἰς τὴν Ἀφρικήν. Καὶ τῶν Βουργουνδίων οἱ πλεῖστοι εἶχον δεχθῇ τὸν ἀρειανισμόν. Οἱ Ἀρειανοὶ οὗτοι Γερμανοὶ δὲν κατεδίωκον παντάπασι τοὺς καθολικούς. Μόνον ἐν Ἀφρικῇ οἱ Βάνδαλοι ἐποίησαν ἐξαίρεσιν, καταδιώξαντες ἀπανθρώπως τοὺς ἐκεῖ καθολικούς, ἀλλὰ διὰ τοῦτο προὐκάλεσαν καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν καὶ τὰς νίκας τοῦ Βελησαρίου. Οἱ Φράγκοι προσῆλθον εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἀπὸ τοῦ 496, ἀφ' ὅτου ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Χλοδοβῖκος παρακινηθεὶς ὑπὸ τῆς συζύγου του Χλοτίλδης καὶ ἕνεκα εὐχῆς τινος, ἣν εἶχε ποιήσει κατὰ τὴν περὶ τὸ Τολβίακον (Zuelpich) μάχην, ἐδέξατο τὸ βάπτισμα παρὰ τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Ῥηνῶν Ῥεμιγίου. Διὰ τῶν Φράγκων ἐγνώσθη ὁ χριστιανισμὸς καὶ εἰς τοὺς Ἀλεμαννούς. Διὰ τῶν νικηφόρων δὲ ὅπλων τῶν αὐτῶν Φράγκων ἠναγκάσθησαν κατὰ μικρὸν πάντες οἱ γερμανικοὶ λαοὶ νὰ ἀποπτύσωσι τὸν ἀρειανισμὸν καὶ προσέλθωσιν εἰς τὴν καθολικὴν πίστιν. Κατὰ τὸν Η' αἰῶνα εἶχεν

ἐκλίπει πᾶν ἴχνος ἀρειανισμοῦ ἀπ' αὐτῶν, ἀφ' ὅτου κατεστράφη τὸ Λογγοβαρδικὸν κράτος. Σημειωτέον δέ, ὅτι οἱ βάρβαροι οὗτοι γερμανικοὶ λαοί, καθὼς πάντοτε οἱ ἀπολίτιστοι λαοί, δὲν ἠδύναντο νὰ ὑψωθῶσιν εἰς τὴν πνευματικότητα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ νὰ ἐννοήσωσιν αὐτὸν ἐν πάσῃ τῇ καθαρότητι αὐτοῦ. Πόσον ὁ χριστιανισμὸς παρ' αὐτοῖς ἦτο μετὰ ἐθνικῶν προλήψεων ἀναμεμιγμένος, ἀποδεικνύει ἡ παρ' αὐτοῖς ἐπικρατήσασα δοξασία, ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἐξαγοράζῃ διὰ χρημάτων τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ. Μάξιμός τις (Taurinensis), ὅστις ἤκμασε κατὰ τὸ 440, λέγει ἔν τινι ὁμιλίᾳ αὐτοῦ (Mabillon, Museum Italicum T. I. P. II, p. 27), ὅτι «οἱ προϊστάμενοι αὐτῶν, οὓς πρεσβυτέρους ἐκάλουν, ἠξίουν ὅτι εἶχον τοιαύτην ἐξουσίαν, ὥστε ἐάν τις τῶν λαϊκῶν ἤθελεν ἐξομολογηθῇ ἁμάρτημά τι, νὰ μὴ λέγωσιν αὐτῷ· μετανόησον· θρήνησον ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις ὑπὸ σοῦ· ἀλλὰ νὰ λέγωσιν αὐτῷ· ἀντὶ τούτου τοῦ ἁμαρτήματος δός μοι τοσαῦτα χρήματα, καὶ θέλει συγχωρηθῇ σοι! Λαμβάνει λοιπὸν ὁ πρεσβύτερος τὰ δῶρα καὶ διὰ τῆς συμφωνίας ταύτης ὑπόσχεται συγχώρησιν παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Ὡραῖον παράγγελμα! Ὅστις ἄρα δίδει πλειότερα τῷ ἱερεῖ, ὀλιγώτερον παροργίζει τὸν Θεόν. Κατὰ τοὺς διδασκάλους τούτους οἱ πλούσιοι δύνανται πάντοτε νὰ ἦναι ἀθῶοι, ἁμαρτωλοὶ δὲ πάντοτε οἱ πτωχοί».

79.

Ὁ χριστιανισμὸς ἐν Ἰρλανδίᾳ καὶ Σκωτίᾳ. Ἡ Βρεττανικὴ καὶ Ἀγγλοσαξωνικὴ ἐκκλησία.

Ἐν Ἰρλανδίᾳ ἵδρυσε τὴν πρώτην ἐκκλησίαν ὁ Σκῶτος Πατρίκιος (430). Τὰ μοναστήρια ὑπῆρξαν μέχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος τὰ κέντρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἥτις ἐκαλεῖτο ἡ νῆσος τῶν ἁγίων. Εντεῦθεν εἱλκύσθησαν διὰ τοῦ Κολομβανοῦ καὶ οἱ Σκῶτοι Πῖκται. Καὶ ὁ Κολουμβανὸς ἐνήργησε τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Πικτῶν ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Χῦ (ἁγίου Ἰωνᾶ) μοναστηρίου του, οὗ ὑπῆρξεν ἡγούμενος. Ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς ὁ προϊστάμενος τῆς ὅλης ἐκκλησίας τῶν Σκώτων, κληροδοτήσας τὸ ἀξίωμα τοῦτο καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ ἡγουμένοις τοῦ μοναστηρίου τούτου. Ἡ Βρεττανία ὑπῆρχεν ἤδη κατὰ τὸν Δ'

αἰῶνα χριστιανικὴ χώρα (πρβλ. § 27). Ὅτε ὅμως οἱ τότε ἐθνικοὶ Ἀγγλοσάξωνες (ἀπὸ τοῦ 449) προσκληθέντες ὡς σύμμαχοι κατὰ τῶν Σκώτων, ἀπέβησαν κατακτηταί, διεσώθη ἡ βρεττανικὴ ἐκκλησία μόνον ἐν Βαλεσίᾳ καὶ Νορτουμβερλάνδῃ. Τὸ ἀμοιβαῖον μῖσος τῶν δύο τούτων λαῶν ἦτο τοσοῦτον μέγα, ὥστε οἱ Σάξωνες δὲν ἠδύναντο νὰ δεχθῶσι τὸ εὐαγγέλιον παρὰ τῶν Βρεττανῶν. Τοὺς ἐν Ἀγγλίᾳ Σάξωνας συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Χριστὸν ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ διάλογος, ὅτε ὁ βασιλεὺς τοῦ Κέντ Ἀδελβέρτος ἔλαβεν εἰς γυναῖκα τὴν χριστιανὴν φραγκικὴν πριγκήπισσαν Βέρθαν, ἣν συνώδευσεν ὁ ἐπίσκοπος Λουϊδχάρτος. Τότε ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν ὁ Γρηγόριος ὡς ἀποστόλους τοῦ εὐαγγελίου 40 Βενεδικτίνους. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Αὐγουστῖνος ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Κανταβριγίας (597). Τὴν πρώτην συμπάθειαν συνέλαβεν ὁ Γρηγόριος πρὸς τοὺς Ἀγγλοσάξωνας, ὅτε εἶδεν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Ῥώμης Ἄγγλους τινὰς νεανίας δούλους, οἵτινες διέπρεπον ἐπὶ κάλλει τοῦ προσώπου, τοῦ χρώματος καὶ τῆς κόμης. Ὁ Βέδας διηγεῖται, ὅτι ὅτε ὁ Γρηγόριος εἶδεν αὐτοὺς τὸ πρῶτον, ἠρώτησε, τίνος χώρας εἶναι; Ἄγγλοι (Angli) ἀπήντησαν αὐτῷ. Ὁ δὲ Γρηγόριος εἶπε· καλῶς, διότι ἀγγελικὴν ὄντως ἔχουσι μορφήν, καὶ τοιοῦτοι πρέπει νὰ ἦναι τῶν ἀγγέλων οἱ συγκληρονόμοι. Ἐκ τίνος μέρους τῆς βρεττανικῆς χώρας; Deiri ἀπήντησαν. Ὁ Γρηγόριος εἶπε τότε· καλῶς· ἐκ τῆς ὀργῆς σεσωσμένοι (De ira eruti). Πῶς ὀνομάζεται ὁ βασιλεὺς αὐτῶν; Elle. Γρηγόριος· πρέπει νὰ ψαλῇ τὸ ἀλληλούϊα (Alleluja oportet cantari). Ὁ χριστιανισμὸς κατὰ μικρὸν κατέστη παρ' ἅπασι τοῖς Ἀγγλοσάξωσι δεκτός. Μεγάλης ὠφελείας πρόξενος τῇ ἀγγλικανῇ ἐκκλησίᾳ ἐγένετο ὁ πεπαιδευμένος Ἕλλην μοναχὸς Θεόδωρος ἐκ Ταρσοῦ ὁ γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Κανταβριγίας κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα (669), ἱδρύσας σχολὰς πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς θεολογίας, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν κλασικῶν μαθήσεων (Anglia sacra ed. Wharton Lond. 1791. 2. Τόμ.). Ἡ ἀρχαία βρεττανικὴ ἐκκλησία διέφερε κατά τινα τῆς νέας σαξωνικῆς ἐκκλησίας, ἰδίως δὲ ὡς πρὸς τὸν τύπον τοῦ βαπτίσματος, τὴν σχέσιν πρὸς τὸν πάπαν, ὃν δὲν ἀνεγνώριζον οἱ ἀρχαῖοι βρεττανοὶ ὡς κεφαλήν των, τὴν κουρὰν τῶν κληρικῶν, τὸν πασχάλειον κύκλον, τὸν γάμον τῶν

κληρικῶν, καί τινας τύπους τῆς λατρείας. Αἱ διαφοραὶ αὗται ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἀρχαία βρεττανικὴ ἐκκλησία δὲν ἱδρύθη ὑπὸ Ῥωμαίων ἀποστόλων, ἀλλ' ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη εἰς Βρεττανίαν ἀρχικῶς εἴτε διὰ τῆς Γαλλίας, τῆς δεξαμένης τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἴτε ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς. Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπέβαινον μάταιαι αἱ ἀπόπειραι πρὸς συγχώνευσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Αἱ δύο πρὸς τοῦτο συγκαλεσθεῖσαι σύνοδοι τῷ 603 οὐδὲν κατώρθωσαν. Ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἐξέλιπον αἱ διαφοραί, ἐπεκράτησε δὲ ἡ ἐκκλησία τῶν κατακτητῶν τῆς χώρας.

80.

Ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν δύσιν.

Ἡ Ἱ σ π α ν ί α ἦτο χριστιανικὴ χώρα ἤδη ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος. Οἱ δυτικοὶ Γότθοι οἱ εἰς αὐτὴν εἰσβαλόντες καὶ τὴν χώραν κατακτήσαντες εἶχον ἤδη καὶ αὐτοὶ πρότερον χριστιανισθῆ. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ὀλίγου δεῖν ἐξηφανίζετο ἐντελῶς ὁ ἐκεῖ χριστιανισμὸς παρ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, οἵτινες ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος ἐν πολλαῖς χώραις ἐξήλειψαν ἢ ἐξησθένισαν αὐτόν. Ἕνεκα ἔριδός τινος μεταξὺ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βιτίτσα καὶ τοῦ Ῥόδεριχ περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς τοὺς Ἄραβας τῆς Ἀφρικῆς νὰ εἰσελάσωσι καὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Μ ο υ σ ᾶ ς ὁ στρατηγὸς τοῦ ἐν Ἀφρικῇ Καλιφάτου, κατέστρεψε τὸ δυτικὸν γοτθικὸν κράτος καὶ ὑπέταξε τὴν Ἱσπανίαν εἰς τὸν προφήτην του (711). Τὸ ἐν Ἱσπανίᾳ ἱδρυθὲν ἀνεξάρτητον Καλιφάτον ἔφθασεν ὑπὸ τὸν Ἀβδερχαμὰν εἰς μεγάλην ἀκμήν, πρωτεύουσα δ' αὐτοῦ ἦτο ἡ Κόρδουα. Ἠθέλησαν δὲ οἱ Ἄραβες νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς κατακτήσεις των καθ' ἅπασαν τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἡ γενναιότης τῶν Φράγκων ἔσωσεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ κινδύνου τούτου. Διότι ὅτε ὁ Ἀβδερχαμὰν ὁρμηθεὶς ἀπὸ τῆς Ἱσπανίας, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν, σκοπῶν νὰ διέλθῃ ἅπασαν τὴν Εὐρώπην ὡς κατακτητής, καὶ νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς ἀνατολῆς, ὅπως ἑνωθῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἀράβων, Κ ά ρ ο λ ο ς ὁ Μ α ρ τ έ λ λ ο ς ἐν τῇ ἐνδόξῳ μάχῃ πλησίον τῆς Πουατιέρης (732), κατέστρεψε τὴν δύ-

ναμιν αὐτῶν καὶ ἔσωσε τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Διὰ τοῦτο δικαίως παρέβαλον τὴν μάχην ταύτην πρὸς τὴν τοῦ Μαραθῶνος. Ἐν Ἰσπανίᾳ ἦσαν τοῦ λοιποῦ οἱ χριστιανοὶ μόνον ἀνεκτοὶ μεταξὺ τῶν ἀράβων ὡς αἵρεσίς τις. Ἐκλήθησαν δὲ Μοτζάραβες, δηλ. ἡμιάραβες, διότι ἀναμιχθέντες μετ' αὐτῶν προσωμοιώθησαν ἐν πολλοῖς αὐτοῖς. Τινὲς τῶν χριστιανῶν ὑπέστησαν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ἵνα μὴ ἀρνηθῶσι τὴν πάτριον πίστιν των, ἄλλοι δὲ ἀπελπιζόμενοι ἐγίνοντο μωαμεθανοί. Ταχέως ὅμως ἤρχισεν ἀπὸ τῶν πρὸς βορρᾶν ὀρεινῶν μερῶν ἀγὼν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἰσπανῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῆς ἀραβικῆς κυριαρχίας. Ὅτε ἡ δύναμις τοῦ Ῥοδερίχου ὑπέκυψεν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Σαρακηνῶν (711), Πελαύων, συγγενής τις αὐτοῦ, διετήρησε μετὰ ὀλιγαρίθμου τινὸς, ἀλλὰ γενναίου στρατοῦ τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἰσπανῶν εἰς τὰ ἀπρόσιτα ὄρη τῆς Ἀστουρίας, ὁ δὲ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἀλφόνσος εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη τῆς Κανταβρίας. Ὁ Ἀλφόνσος ἥνωσε μετὰ ταῦτα ἀμφότερα τὰ κράτη καὶ ἐκυρίευσε τὴν Γαλικίαν καὶ τὰ ὀρεινὰ μέρη τῆς Καστιλίας. Ὁ λαὸς τιμῶν αὐτὸν, ὠνόμασε καθολικόν. Οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δι' ἀδιαλείπτων πολέμων πρὸς τοὺς ἀπίστους ἐξήπλωσαν τὴν κυριαρχίαν των μέχρι τοῦ Δουέρου. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνατολῶν ἐξετείνετο ἡ χριστιανικὴ κυριαρχία. Κάρολος ὁ μέγας ἐκυρίευσε τὸ 778 τὴν χώραν μέχρι τοῦ Ἰβήρου, μόνον δὲ ἐπανάστασίς τις τῶν Σαξώνων ἐμπόδισεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσδύσῃ ἔτι περαιτέρω. Ἀπὸ τοῦ 800 ἔτους ἦτο ὁριστικῶς ἡ μέχρι τοῦ Ἰβήρου χώρα, καλουμένη ἔκτοτε ἰσπανικὴ ἀγορὰ, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Φράγκων. Ἡ θέσις τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀράβων χριστιανῶν ἦτο σχετικῶς ἧττον δεινὴ τῆς τῶν χριστιανῶν τῆς ἀνατολῆς. Πολλοὶ ἰσπανοὶ νεανίαι ἐκ τῶν πρώτων οἴκων ἐφοίτων εἰς τὰς ἀκμαζούσας σχολὰς τῶν μαύρων (οὕτως ἐκαλοῦντο ἐκεῖ οἱ ἄραβες), κατείχοντο δὲ ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν, ποίησιν καὶ φιλολογίαν. Οἱ ἄραβες στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων εἶχον καλλιεργήσει τὰς μαθηματικὰς ἰδίως ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἄλλοι ἰσπανοὶ προθύμως προσήρχοντο εἰς δημοσίας ὑπηρεσίας τῶν ἀράβων. Ἀλλ' ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοιαύτην ἀπάρνησιν τῆς χριστιανικῆς καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως

ἠγέρθη ἀφ' ἑτέρου καὶ τὸ ἀντίθετον ἄκρον φανατικοῦ μίσους κατὰ τῶν ξένων κατακτητῶν ἐκδηλουμένου ἰδίως δι' ἀσυνέτων βλασφημιῶν κατὰ τοῦ προφήτου τῶν μουσουλμάνων. Ὁ χριστιανικὸς φανατισμὸς ἤγειρε τότε τὸν μουσουλμανικόν, ὅστις ἐξεδηλώθη δι' αἱματηροῦ τινος κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοῦ (850—59). Ὁ πρῶτος μάρτυς ὑπῆρξε χριστιανός τις Περφέκτος λεγόμενος, ὅστις ἐρωτηθείς, τίνα γνώμην εἶχε περὶ Μωάμεθ, ἐκάλεσεν αὐτὸν ψευδοπροφήτην, καὶ διὰ τοῦτο ἐφονεύθη. Ὁ τότε Καλίφης Ἀβδερχαμὰν ὁ Β' δὲν ἦτο φανατικός. Διὰ τοῦτο παρεκάλεσε τὸν ἱσπανὸν μητροπολίτην νὰ ἀπαγορεύσῃ ἐκκλησιαστικῶς πᾶσαν κατὰ τοῦ Μωάμεθ βλασφημίαν. Καὶ τοῦτο μὲν ἐγένετο, ἀλλὰ τὸ μέτρον ἠρέθισεν ἔτι μᾶλλον τοὺς φανατικούς, ὧν κορυφαῖοι ἦσαν ὁ Εὐλόγιος καὶ ὁ Ἄλβαρος. Ὁ Εὐλόγιος οὗτος, ὅστις κοράσιόν τι ἐκ τῶν μαύρων ἐπιστρέψαν εἰς Χριστὸν ἔκρυπτεν ἀπὸ τῶν συγγενῶν του, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκεφαλίσθη ὁμοῦ μετ' αὐτοῦ (859), ἦτο τὸ τελευταῖον θῦμα τοῦ διωγμοῦ.

81.

Γερμανία. Βονιφάτιος.

Ἐν Γερμανίᾳ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Εἰρηναίου ἦτο γνωστὸν τὸ εὐαγγέλιον, ἀναφέρονται δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος περὶ τὸν Ῥῆνον καὶ Δούναβιν ἐπισκοπαί τινες (§ 27), ἀλλ' ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἐξαλειφθῆ ἐκεῖθεν ἐν μέρει ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων λαῶν. Διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν Φράγκων εἶχε πάλιν εἰσδύσει ὁ χριστιανισμὸς μέχρι τῆς Ἔλβης, ἀλλ' ἄνευ ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ μεμιγμένος μετὰ ἐθνικῶν στοιχείων. Εἰς τὴν Ἀλλεμανίαν, Βαυαρίαν καὶ Θυριγγίαν εἶχον κηρύξει τὸ εὐαγγέλιον μοναχοὶ ἐκ Βρεττανίας ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Ὁ Κολουμβανὸς († 615) εἶχεν ἱδρύσει διάφορα μοναστήρια ὡς φυτώρια τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Γάλλος († 646) ἐγκατέλιπεν ἐν τῇ Στεϊνάχῃ πολλοὺς ἐρημίτας ὡς κήρυκας τοῦ εὐαγγελίου. Ἄλλοι δε ἐκήρυξαν ἀλλαχοῦ. Ἀλλ' ὁ κυρίως ἀπόστολος τῶν Γερμανῶν εἶναι ὁ ἄγγλος Βονιφάτιος, διότι αὐτὸς ἐξήπλωσε καὶ ἐστήριξε τὸ εὐαγγέλιον ὁριστικῶς ἐν ταῖς χώραις ταύταις, καὶ ἐνήργησεν

εἰς τὴν τελείαν πτῶσιν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ὡς ἀπεσταλμένος παρὰ τοῦ Ῥώμης πάπα (718). Ὁ Βονιφάτιος ἦτο λίαν πιστὸς εἰς τὸν πάπαν, ἀντέπραττε δὲ μεγάλως κατὰ τῶν βρεττανῶν ἀποστόλων, οἵτινες ἤθελον τὴν γερμανικὴν ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον. Ἡ φήμη καὶ δύναμις τῶν ἐπισκόπων τῆς Ῥώμης καθὼς καὶ τὸ κράτος τῶν μετὰ τῆς Ῥώμης συνδεδεμένων φράγκων ἦσαν ἀναγκαιότατα, ὅπως ἐξασφαλίσωσιν ὁριστικῶς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς. Τὸ πρῶτον ἦλθεν ὁ Βονιφάτιος εἰς Ῥώμην, ἵνα ζητήσῃ τὴν προστασίαν τοῦ πάπα ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τῶν Γερμανῶν τῷ 718, διότι εἶχεν ἰδεῖ, ὅτι ματαίως ἐσπούδασε νὰ ἐπιστρέψῃ τοὺς Φρείσους μόνος. Μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας αὐτοῦ ἐν Ἔσσεν (722) προὐχείρησεν αὐτὸν πλήρης χαρᾶς ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Β' εἰς ἐπίσκοπον (723). Συστηθεὶς δὲ παρ' αὐτοῦ τῷ Καρόλῳ Μαρτέλλῳ, ἐτελείωσε πρῶτον τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἔσσεν, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπορεύθη εἰς τὴν Θυριγγίαν καὶ Βαυαρίαν. Γρηγόριος ὁ Γ' ὠνόμασεν αὐτὸν ἀρχιεπίσκοπον καὶ ἀντιπρόσωπόν του (732), ὡς τοιοῦτος δὲ μετὰ τρίτην τινὰ εἰς Ῥώμην πορείαν διέταξε τὰ τῆς γερμανικῆς ἐκκλησίας. Ἡ ὑπὸ τὸν πάπαν ὑποταγὴ τῆς γερμανικῆς ἐκκλησίας ἐξεφράσθη ἐν τῇ πρώτῃ γερμανικῇ συνόδῳ τῷ 742. Ἡ Μογουντία (Mainz) ἐχρησίμευεν ὡς ἀρχιεπισκοπικὴ καθέδρα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 747. Ὁ Βονιφάτιος ὅτε γέρων ἤδη ὢν ᾐσθάνετο ὅτι δὲν εἶχε τὰς ἀπαιτουμένας δυνάμεις πρὸς διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἐζήτησε νὰ γίνῃ διάδοχος αὐτοῦ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Λοῦλλος, καὶ ἀναλαμβάνων πάλιν τὸ ἔργον, ὅπερ ὡς νεανίας δὲν εἶχε φέρει εἰς πέρας, ἐπορεύθη πάλιν πρὸς τοὺς Φρείσους, ἵνα ἐπιστρέψῃ αὐτούς, παρ' οἷς εἰς μάτην πρὸ αὐτοῦ εἶχον ἐργασθῇ ὡς ἀπόστολοι τοῦ εὐαγγελίου καὶ ὁ Βίλφριδ καὶ ὁ Οὐίλιβρορδ. Ἀλλ' ἐνῷ ἦτο ἐσκηνωμένος μετὰ τῆς συνοδίας του ἐπὶ τῆς Βόρνης, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν συμμορία τις ἐγχωρίων καὶ ἐφόνευσεν αὐτούς. Οἱ Σάξωνες ἐκ τῶν γερμανικῶν λαῶν ἀντέστησαν περισσότερον πάντων εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ εὐαγγελίου. Ἀλλ' ὁ μέγας Κάρολος ἠνάγκασεν ἐπὶ τέλους αὐτοὺς διὰ τοῦ ξίφους νὰ δεχθῶσιν αὐτὸν (804). Αἱ ἐν Βεστφαλίᾳ ἱδρυθεῖσαι ἐπισκοπαὶ ἐχρησίμευον συνάμα καὶ ὡς προπύργιον κατὰ τῶν Σαξώνων.

82.

Οἱ Σκανδιναβικοὶ λαοί.

Οἱ κηρύττοντες τὸ εὐαγγέλιον παρὰ τοῖς Φρείσοις καὶ τοῖς Σάξωσι πολλάκις ἔστρεψαν τὰ βλέμματα αὐτῶν καὶ εἰς τοὺς γειτνιάζοντας Ἰούτους καὶ Δανούς. Ὁ Οὐίλιβρορδ πρῶτος τῷ 696 ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον παρ' αὐτοῖς. Ὁ δὲ μέγας Κάρολος ἐννόησεν, ὅτι ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν καθυπόταξιν τῶν Φρείσων καὶ τῶν Σαξώνων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ἐκτείνῃ τὰς κατακτήσεις του καὶ ἐπὶ τῆς Ἰουτλανδίας καὶ τῆς Δανίας. Διὰ τοῦτο ὅτε πλησίον τοῦ Ἀμβούργου συνέστη ἐκκλησία τις, δὲν συνήνωσε ταύτην μετὰ μηδεμιᾶς ἐπισκοπῆς, ἀλλ' ἀφῆκε νὰ ἔχῃ ἱερέα τινὰ ὡς ἀρχηγόν, τὸν Ἔριδαχ, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ γίνῃ ἡ ἐκκλησία αὕτη τὸ κέντρον τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Σκανδιναβικοῖς λαοῖς καὶ νὰ καταστῇ ἡ μητρόπολις τῶν νέων ἐκκλησιῶν. Μόλις ὅμως ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ εὐσεβοῦς ἐπῆλθον εὐνοϊκώτεραι περιστάσεις πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τούτων τοῦ Καρόλου, ὅτε ὁ ἐκδιωχθεὶς βασιλεὺς τῶν Δανῶν Ἀράλδ ἐζήτει βοήθειαν παρὰ τῶν Φράγκων. Οὗτος τῇ βοηθείᾳ τοῦ Λουδοβίκου ἐκυρίευσε πάλιν τὴν Ἰουτλανδίαν, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Ῥηνῶν Ἔββεν ἠκολούθησεν αὐτῷ ὡς ἀπόστολος (823). Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀράλδ ἐβάπτισεν οὗτος πολλοὺς Δανούς, ἠναγκάσθη ὅμως μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀράλδ κατετρύχετο τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὥστε ἀπεφάσισεν, ἐγκαταλείπων τὴν εἰδωλολατρείαν τῆς πατρίδος του, νὰ ἀφοσιωθῇ ὅλως εἰς τοὺς Γερμανούς. Τῷ 826 ἦλθε μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων του καὶ μεγάλης συνοδίας εἰς Μογουντίαν, ὅπου εἶχε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ὁ Λουδοβῖκος, καὶ ἐδέξατο τὸ βάπτισμα μετὰ μεγάλης πομπῆς. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ συνώδευσεν αὐτὸν νέος τις μοναχὸς Ἀνσγὰρ ὁ καλούμενος ἀπόστολος τοῦ βορρᾶ, ᾧ ὁ Λουδοβῖκος ἀνέθεσε τὴν δύσκολον καὶ ἐπικίνδυνον ἐντολὴν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν τοὺς Σκανδιναβικοὺς λαούς. Ὁ Ἀνσγὰρ ἀφιέρωσεν ἅπαντα τὸν βίον του εἰς

τὴν ἐκτέλεσιν τῆς κλήσεως ταύτης, καὶ κατώρθωσεν ὄντως ταύτην, ὅσον ἐπέτρεπον αἱ δυσκολώταται περιστάσεις, καθ' ἃς ἐπεδείξατο ἀπαραδειγμάτιστον ἐπιμονὴν, ἀφοσίωσιν εἰς τὸ ἔργον καὶ αὐταπάρνησιν. Ἀπὸ τῆς Ἰουτλανδίας ἠναγκάσθη τῷ 827 νὰ ἀποχωρήσῃ, διότι ἐξεδιώχθη ἐκεῖθεν ὁ Ἀράλδ. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη μαθὼν ὁ Λουδοβῖκος, ὅτι ἐν Σουηδίᾳ ἔζων χριστιανοί τινες καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς τῆς χώρας ταύτης ἐπεθύμουν ἱερεῖς χριστιανοὺς, ἀνέθηκε καὶ ταύτην τὴν ἀποστολὴν τῷ Ἀνσγὰρ (830). Μετὰ πολλοὺς δὲ κινδύνους ἔφθασεν ὁ Ἀνσγὰρ εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ ἔθηκε τὰς πρώτας βάσεις τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἃς συνεπλήρωσε μετὰ ταῦτα διὰ δευτέρας τινὸς εἰς τὴν Σουηδίαν ἐλεύσεώς του ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ὀλάφ. Ὅτε τῷ 845 κατελήφθη τὸ Ἀμβοῦργον ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν, ὁ δὲ χριστιανισμὸς ἐκινδύνευε νὰ ἐκλίπῃ ἐκ τῶν μερῶν τούτων, ὁ Ἀνσγὰρ διὰ τῶν ἐκτάκτων ἀγώνων του ἔσωσεν αὐτόν. Ἐν Δανίᾳ ηὐνόησε τὸν χριστιανισμὸν μετὰ τὸν Ἀρὰλδ ὁ βασιλεὺς Ἐριχ Α', ἀλλ' ὁ ἐθνικὸς φανατισμὸς τῶν κατοίκων ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν χριστιανῶν (854). Ἀλλ' ἐπὶ Ἔριχ τοῦ Β' ἐβελτιώθη πάλιν ἡ θέσις τῶν χριστιανῶν, ἡ δὲ ἐπιστροφὴ εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἠδύνατο νὰ ἐνεργῆται ὑπὸ τοῦ Ἀνσγὰρ ἐλευθέρως. Ὁ Ἀνσγὰρ ἀπέθανε τῷ 865.

83.

Ἐπιστροφὴ Σλάβων ἐν ταῖς γερμανικαῖς χώραις.

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Οὔννων κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ὤθησε τοὺς σλάβους πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Βείχσελ ποταμοῦ. Ἐπίσης δὲ ὅτε κατὰ τὸν ΣΓ' αἰῶνα ἐπῆλθον κατ' αὐτῶν οἱ Ἀβάροι, μογγολικὴ φυλὴ, ἠναγκάσθησαν καὶ πάλιν οἱ σλάβοι νὰ προχωρήσωσιν ἔτι δυτικώτερον. Περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν σλάβων ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Γερμανίᾳ οὐδὲν ἐγένετο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, πολλὰ ὅμως ὑπὲρ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν μεσημβρινῶν σλάβων καὶ ἀβάρων. Τὸ πρῶτον ὅμως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Η' αἰῶνος ἄρχεται ἡ ὁριστικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ χριστιανισμοῦ παρ' αὐτοῖς. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Καραντανῶν Βορούθ τῷ 748 ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ βαυαροῦ δουκὸς Θασσίλου

τοῦ Β' κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων. Τούτου τοῦ Βοροὺθ ὁ ἔγγονος Κειτουμάρ, ὅστις εἶχε χριστιανικῶς ἀνατραφῆ ἐν Βαυαρίᾳ, ἀνελθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν, εἰσήγαγε τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν χώραν του. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Θασσίλου περιῆλθε καὶ ἡ Καραντανία ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγκων (788), ὁ δὲ Κάρολος ὁ μέγας ἐξέτεινε τὰς καταχτήσεις του καὶ ἐπὶ τῶν Ἀβάρων καὶ Μοραβῶν.

Ἡ ἐπιστροφὴ τῶν Μοραβῶν ἐνηργεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Σαλτσβούργης, εἰς ὃν εἶχε τὸ ἔργον τοῦτο ἀναθέσει Κάρολος ὁ μέγας καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Πασσάου. Ἐν τούτοις οὐδὲν κατώρθουν οὗτοι ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς γλώσσης. Μόνον ἐφ' ὅσον ἡ γερμανικὴ ἐπιρροὴ ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων ἐξετείνετο, ἀπέφερον καρπούς τινας αἱ ἐνέργειαι αὗται. Πολὺ ἀποτελεσματικώτερον ἐκήρυξαν παρὰ τοῖς σλάβοις τούτοις τὸ εὐαγγέλιον οἱ δύο ἕλληνες μοναχοί, εἰδήμονες τῆς σλαβικῆς γλώσσης Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) καὶ Μεθόδιος, προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ Ῥατισλάβου, ἡγεμόνος τῆς Μοραβίας. Οὗτοι ἐκήρυξαν τὸ εὐαγγέλιον ἐν σλαβικῇ γλώσσῃ καὶ μετέφρασαν εἰς τὸ σλαβικὸν τὴν λειτουργίαν καὶ τὰς ἁγίας Γραφάς. Ἐνήργουν δὲ τὸ πρῶτον ἐντελῶς ἀνεξαρτήτως· ἀλλὰ βραδύτερον πολιτικαὶ περιστάσεις ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ συνδέσωσι σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν. Νικόλαος ὁ Α' προσεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς Ῥώμην, ὅτε ὅμως ἦλθον αὐτόθι, εὗρον τὸν διάδοχον αὐτοῦ Ἀδριανὸν τὸν Β'. Ὁ Κύριλλος ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ, ὁ δὲ Μεθόδιος ὁρκισθεὶς ὑπακοὴν τῷ πάπᾳ, ἀπεστάλη ὡς ἀρχιεπίσκοπος Μοραβίας. Οἱ γερμανοὶ ἐπίσκοποι ὑπέβλεπον καὶ τὸν Μεθόδιον καὶ τοὺς σλάβους κληρικοὺς ἐν γένει. Διὰ τοῦτο κατηγόρησαν αὐτὸν παρὰ τῷ πάπᾳ ὡς ὑπόπτου πίστεως, ἐκήρυττον δε ὡς αἱρετικόν, καὶ ἰδίως κατεδίκαζον τὴν χρῆσιν τῆς σλαβικῆς γλώσσης ἐν τῇ λατρείᾳ. Ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ Η' ὀργισθεὶς μετεπέμψατο αὐτὸν εἰς Ῥώμην. Ὁ Μεθόδιος ὑπήκουσεν, ἀλλ' ἐδικαιολογήθη ἐντελῶς. Ὁ πάπας ἐπεκύρωσεν αὐτὸν ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ αὐτοῦ ἀξίᾳ, καὶ συγκατένευσεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν χρῆσιν τῆς σλαβικῆς γλώσσης ἐν τῇ λειτουργίᾳ. Τὸ εὐαγγέλιον ὅμως ἔπρεπεν ἐξαιρετικῶς νὰ ἀναγινώσκηται πρῶτον λατινιστὶ καὶ εἶτε σλαβιστί. Ἀλλ' αἱ ῥᾳδιουργίαι τοῦ γερμανικοῦ κλήρου διήρχουν

εἰσέτι, καὶ ἐπίκραινον τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀποστόλου τῶν Σλάβων. Ἀπέθανε τῷ 885. Τότε ἠγέρθη γενικὸς διωγμὸς κατὰ τῶν σλάβων ἱερέων, ὁ δὲ μητροπολιτικὸς θρόνος τῆς Μοραβίας ἔμενεν ἐπὶ 14 ἔτη κενός. Ὁ Ἰωάννης Θ' ἀνώρθωσε πάλιν αὐτόν. Ἀλλ' ἤδη τῷ 908 κατεστράφη τὸ μοραβικὸν βασίλειον, διαμερισθὲν μεταξὺ τῶν Βοεμῶν καὶ τῶν Μαγυάρων. Φιλικαὶ σχέσεις τῶν Μοραβῶν πρὸς τοὺς Κτζέχους ἐν Βοεμίᾳ ἤνοιξαν καὶ παρὰ τούτοις τὴν ὁδὸν εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τῷ 845 προσῆλθον 14 εὐγενεῖς βοεμοὶ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ αὐτοκράτορος Λουδοβίκου τοῦ Γερμανοῦ εἰς Ῥεγενσβούργην καὶ ἐζήτουν νὰ δεχθῶσι μετὰ τῆς συνοδίας των τὸ βάπτισμα. Περὶ τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ διαβήματος τούτου οὐδὲν γνωρίζομεν. Ὅτε ὁ Ῥατίσλαβος ὕψωσε τὸ μοραβικὸν κράτος εἰς μεγάλην ἀκμήν, ἡνώθησαν οἱ βοεμοὶ στενότατα μετὰ τῶν μοραβῶν ἰδίως διὰ γαμικῶν δεσμῶν τῶν ἡγεμονικῶν αὐτῶν οἴκων (871). Ἔκτοτε ἐξετάθη τοῦ Μεθοδίου ἡ ἀποστολικὴ ἐνέργεια ἀποτελεσματικῶς καὶ εἰς τὴν Βοεμίαν. Ὅσον δὲ ἐπιμελέστερον ἐπέμενον οἱ σλαβικοὶ οὗτοι λαοὶ εἰς τὴν σλαβικὴν λειτουργίαν των, μετὰ τοσοῦτον μεγαλητέρου ζήλου ἐσπούδαζον οἱ πανταχόθεν συρρεύσαντες γερμανοὶ ἱερεῖς νὰ ἐκβάλωσιν αὐτήν. Ὅτε Ἰωάννης ὁ ΙΓ' ὕψωσε τὴν Πράγαν εἰς ἐπισκοπὴν (973), ἔθεσεν ὡς ὅρον τὴν παραδοχὴν τῆς λατινικῆς λατρείας. Ἡ σλαβικὴ λατρεία μόνον ἐνιαχοῦ ἐσώζετο τοῦ λοιποῦ, ἀδιαλείπτως πολεμουμένη. Οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἐπέστρεψαν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ τοὺς Βουλγάρους, ἀλλὰ περὶ τούτων, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Σέρβων καὶ τῶν Δαλματῶν καὶ λοιπῶν ἀνατολικωτέρων σλάβων θέλει γίνει λόγος ἐν τῇ ἐπομένῃ περιόδῳ.

Τοιουτοτρόπως περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης (κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα) εἶχε σχεδὸν ὁλόκληρος ἡ Εὐρώπη χριστιανισθῇ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία. Δογματικοὶ ἀγῶνες. Αἱρέσεις. Σχίσματα.

Hefele Concil'engeschichte Freiburg 1851. Walch Historie der Ketzereien B II-VIII. Dorner Entwickelungsgeschichte der Lehre von der Person Christ. Berlin 1853. T. II. Baur Dreinigkeit B, 1. σελ. 693. Tuebingen. 3. B. J. Schwane, Dogmenges hic te der Patristischen Zeit (325—787). Hase, Kirchengeschichte 124—149. Gieseler, Kgeschischte I, 2, 41—161. 347—392. Μελετίου ἐκκλ. ἱστορ. Α', 294—Β', 257. Κοντογόνου ἐκκλ. ἱστορ. Α', 485—593.

84.

Οἱ δογματικοὶ ἀγῶνες καὶ αἱ πηγαὶ τῆς ἐκκλ. διδασκαλίας.

Ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας ἔλαβε κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, καθ' ἣν οἱ χριστιανοὶ ἀπήλαυσαν ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας, μεγάλην ἀνάπτυξιν. Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη δὲν γίνεται ἡσύχως καὶ ὁμαλῶς, ὡς ὤφειλεν, ἀλλὰ συνταράσσει μεγάλως καὶ ἐκκλησίαν καὶ κράτος. Αἱ ἀντιθέσεις δὲν ἀνέχονται ἀλλήλας. Ἡ σωτήριος ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου, ἥτις σήμερον βασιλεύει ἐν ταῖς νεωτέραις κοινωνίαις καὶ ἀπήλλαξε τὴν ἀνθρωπότητα θρησκευτικῶν διωγμῶν καὶ ταραχῶν, δεν ἀνεγνωρίζετο τότε. Ἔπειτα ὁ ὄχλος μετὰ τῶν μοναχῶν ἀνεμιγνύοντο πανταχοῦ εἰς τὰς δογματικὰς ταύτας ἔριδας, καὶ ἡ πολιτικὴ δε ἐξουσία ἀντὶ νὰ ἵσταται μακρὰν τῆς αὐτῇ ξένης ταύτης σφαίρας. ἀσκοῦσα μόνον ἀνωτάτην τινὰ ἐποπτείαν, παρεμβαίνουσα καὶ προστατεύουσα νῦν μὲν ταύτην, νῦν δ' ἐκείνην τὴν ἐκκλησιαστικὴν μερίδα, ηὔξανε τὴν σύγχυσιν. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐν τοῖς μακροῖς τούτοις δογματικοῖς ἀγῶσι ζητεῖ νὰ διευκρινήσῃ τὰ θεωρητικὰ ζητήματα περὶ Τριάδος, περὶ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φύσεων, συμφώνως πρὸς τὸν θεωρητικὸν νοῦν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἡ δὲ δυτικὴ ὀλιγώτερον πρὸς θεωρητικὰς συζητήσεις κλίνουσα, ἀπασχολεῖται ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ζητή-

ματος, ἐξετάζουσα τὰ περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, τῆς σχέσεως τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τὰ ταύτοις συγγενῆ ζητήματα. Ὡς πηγαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας χρησιμεύουσιν ἡ Γραφὴ καὶ ἡ παράδοσις, ὑπὸ τὴν τελευταίαν δὲ ἐννόουν τὴν γενικῶς παραδεδεγμένην διδασκαλίαν,τὴν βεβαιουμένην διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν ἀρχαιοτέρων πατέρων.Καθὼς εἶπεν ὁ ἐκ ΛιρίνουΒιγκέντιος, παράδοσις εἶναι πᾶν, ὅ,τι πάντοτε, πανταχοῦ καὶ παρὰ πάντων ἐπιστεύθη. Ἐν τοῖς ἀμφισβητουμένοις ζητήμασιν ὑπερίσχυεν ἡ κοινὴ τῆς ἐκκλησίας γνώμη,ἡ δὲ ἀντίθετος διδασκαλία κατεδικάζετο καὶ κατεδιώκετο. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ε' αἰῶνος εἶχον γενικῶς ἀναγνωρισθῇ ὡς κανονικὰ καὶ γνήσια πάντα τὰ τῆς Κ. Δ. βιβλία (Γ' ἐν Καρχηδ. συνόδου τοῦ 397 ἔτους καν. ή). Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀνατολῇ ἐπεκράτει ἀπ' ἀρχῆς ἡ κατὰ τοὺς Ο' μετάφρασις, ἐν δὲ τῇ δύσει εἰσήχθη νέα λατινικὴ μετάφρασις τῆς Γραφῆς ἡ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Δαμάσου γενομένη (Vulgata).

85.

Α'. Ἀρειαναὶ ἔριδες.

Ἡ ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴ σύνοδος τῷ 325.

Ἀρείου Θάλεια καὶ ἐπιστολαὶ παρὰ Fabricii Bibliotheca Graeca l. VIII,309. Φιλοστοργίου Fragm. Arianorum ed. A. Majus. nov. collectio. Rom. 1828. T. III. Ὅρα καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθανασίου, Εὐσεβίου, καὶ Ἐπιφανίου (αἵρ. 69. 73. 75).

Ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ παραδόσει ἀπεδίδετο ἡ ἰδιότης τῆς θεότητος τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ἡ σχέσις τῆς διδασκαλίας ταύτης πρὸς τὴν ἐπίσης τῷ χριστιανισμῷ οὐσιώδη δόξαν τῆς ἑνότητος τοῦ Θεοῦ ἔμενεν ἀόριστος. Αἱ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου συζητήσεις τῆς προηγουμένης περιόδου (§ 41) ἦσαν μερικαὶ καὶ δὲν εἶχον ἀγάγει αὐτὸ εἰς ὁριστικὴν λύσιν. Τοῦτο μόνον εἶχεν ὁρισθῇ,ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο ἁπλοῦς ἄνθρωπος φωτισθεὶς διὰ τοῦ λόγου,καθὼς οἱ προφῆται, καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε τὰ δύο πρόσωπα ἐν τῇ Τριάδι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ νὰ συγχέωνται, ὅπως

ἐγίνετο διὰ τῶν Ἀντιτριαδιτῶν. Τὸ ζήτημα ἐρρίφθη πάλιν εἰς τὸ μέσον, ὅτε ἔν τινι τοῦ κλήρου τῆς Ἀλεξανδρείας συναθροίσει παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ αὐτῆς Ἀλεξάνδρῳ ἐνέπεσε λόγος περὶ Τριάδος (318). Ὁ Ἄρειος, πρεσβύτερος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐξέφρασε τότε τὴν δοξασίαν, ὅτι ὁ υἱὸς ἐκτίσθη ποτὲ ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ, ὡς πρῶτον κτίσμα, καὶ ὡς δημιουργὸς τοῦ κόσμου, κατηρτίσθη δὲ διὰ ὑψίστων φυσικῶν δώρων, καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀνάπτυξιν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀληθὴς Θεός, ἀλλὰ μόνον πρέπει νὰ τιμᾶται ὡς Θεός. Κατὰ τὸν Ἀθανάσιον ἐδίδασκεν ὁ Ἄρειος (κατὰ Ἀρειανῶν λόγ. β', 24) «ὡς ἄρα θέλων ὁ Θεὸς τὴν γεννητὴν κτίσαι φύσιν, ἐπειδὴ ἑώρα μὴ δυναμένην αὐτὴν μετασχεῖν τῆς τοῦ πατρὸς ἀκράτου χειρὸς καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δημιουργίας, ποιεῖ καὶ κτίζει πρώτως μόνος μόνον ἕνα, καὶ καλεῖ τοῦτον υἱὸν καὶ λόγον, ἵνα τούτου μόνου γενομένου, οὕτω λοιπὸν καὶ τὰ πάντα γενέσθαι δυνηθῇ». Αὐτὸς δ' ὁ Ἄρειος λέγει (ἐπιστ. πρὸς Εὐσεβ.), ὅτι «ὁ υἱὸς θελήματι καὶ βουλῇ ὑπέστη πρὸ χρόνων, καὶ πρὶν γεννηθῇ ἢ κτισθῇ, οὐκ ἦν». Ὁ Ἄρειος εἶχε μορφωθῇ ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἦτο δὲ εὔγλωττος καὶ ὡς πεζὸς συγγραφεὺς καὶ ὡς ποιητής, δεινὸς διαλεκτικὸς καὶ φίλερις, ἄλλως αὐστηρὸς τὰ ἤθη. Ἐζήτει δὲ νὰ φθάσῃ εἰς σαφεῖς δοξασίας περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ μονοθεϊσμοῦ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν σαβελλιανισμόν. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ἀντέταξε πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀρείου τὴν διδασκαλίαν, ὅτι ὁ λόγος ἐγεννήθη ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἀπ' αἰῶνος, διὰ τοῦτο εἶναι ἴσος αὐτῷ. Συγκροτεῖ δὲ καὶ δύο συνόδους ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, αἵτινες καταχρίνουσιν αὐτὸν καὶ καθαιροῦσιν. Ὁ Ἄρειος μετὰ τὴν καθαίρεσίν του ἔφυγεν εἰς Παλαιστίνην, καὶ ἐκεῖθεν δι' ἐπιστολῶν ἐζήτει νὰ πείσῃ πολλοὺς περὶ τῆς ἀληθείας τῆς δοξασίας του (321). Ἐπέτυχε δὲ νὰ κερδίσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὸν λαὸν καὶ μέγα μέρος τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων. Πολλοὶ ἐκ τούτων δὲν συνεμερίζοντο μὲν ἐντελῶς τὴν δοξασίαν του, ἐθεώρουν ὅμως αὐτὴν ἀβλαβῆ. Οὕτως Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας. Ἄλλοι ἐθεώρουν τὸ ζήτημα ὑπερβαῖνον τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν καὶ μὴ διασαφηνισθὲν ὑπὸ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Γραφῆς. Οὕτως ἐφρόνει Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας. Ὁ ἐ-

πισημότερος δὲ συγγραφεύς, ὅστις ἐζήτησε νὰ ὑπερασπίσῃ καθ' ὅλα τὴν δόξαν τοῦ Ἀρείου, ἦτο ὁ σοφιστὴς Ἀστέριος ἐκ Καππαδοκίας (ἀπέθ. 330). Ὁ Κωνσταντῖνος ἀφοῦ εἰς μάτην παρῄνεσε τοὺς ἐπισκόπους νὰ παύσωσιν ἐρίζοντες περὶ τοιούτου ἀσημάντου, ὅπως ἐνόμιζε, πράγματος, συνεκάλεσε κυρίως διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, δι' ἧς ἐφαίνετο ὅτι ἠπειλεῖτο νὰ ματαιωθῇ ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἴδῃ ἡνωμένους τοὺς χριστιανούς, ὅπως ἡνώθη ὑπ' αὐτοῦ τὸ κράτος, γενικὴν σύνοδον τῶν ἐπισκόπων ἐν Νικαίᾳ (325). Περὶ τοὺς 300 ἐπισκόπους (κατὰ τὸν Εὐσέβιον ἐν βίῳ Κωνσταντίνου Γ΄, 8 περὶ τοὺς 250, κατὰ μεταγενεστέρους συγγραφεῖς 318) προσῆλθον σχεδὸν πάντες ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρείου ἀπετέλουν τὴν μειονότητα. Ἐν τῇ μερίδι τοῦ Ἀλεξάνδρου διεκρίνοντο ὁ διάκονος Ἀθανάσιος, ὁ Ἀγκύρας Μάρκελλος, καὶ ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος· εἶχον δὲ οὗτοι ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ πλειονότης ὅμως τῶν ἐπισκόπων ἔμενεν ἀμφίβολος, φοβουμένη, μὴ διὰ μὲν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀρείου καταβιβασθῇ ἡ ἀξία τοῦ υἱοῦ, διὰ δὲ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου περιπέσῃ ἡ ἐκκλησία εἰς τὸν σαβελλιανισμὸν ἢ τὸν διθεϊσμόν. Ἀλλ' ἡ μερὶς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπὲρ ἧς ἐκηρύχθη φανερῶς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ὑπερίσχυσεν ἐπὶ τέλους. Ἡ ἀρειανικὴ διδασκαλία ἀπερρίφθη, ἡ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένετο δεκτή, ὁρισθεῖσα διὰ τῆς ἐκφράσεως «ὁ υἱὸς εἶναι ὁμοούσιος τῷ πατρί». Ὁ ὅρος ἢ τὸ σύμβολον τὸ ὁποῖον ἐθέσπισεν ἡ σύνοδος εἶχεν οὕτω· «Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τ. ἔ. ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένοντο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα, καὶ σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα· παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς· καὶ ἐρχόμενον πάλιν κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοὺς δὲ λέγοντας· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν καὶ πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦν, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας

ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι ἢ κτιστὸν ἢ ἀλλοιωτὸν ἢ τρεπτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους πάντας ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ ἀποστολικὴ ἐκκλησία» (Walchii, Bibliotheca symbolica vetus Langov. 1770 p· 75). Ἡ ἔκφρασις «ὁμοούσιος τῷ πατρὶ», ἥτις ἕως τότε ἐθεωρεῖτο ὡς σαβελλιανική, διότι ὁ Σαβέλλιος εἶχεν αὐτὴν μεταχειρισθῆ ἐν ἄλλῃ ὅμως ἐννοίᾳ ἢ ἐν ᾗ μετεχειρίσθη αὐτὴν ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος,ἀπήρεσκεν εἰς πολλοὺς ἐπισκόπους ἐν τῇ συνόδῳ. Ἀλλ' εἴτε ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος, εἴτε χάριν τῆς εἰρήνης ὑπέγραψαν πάντες. Μόνον δύο αἰγύπτιοι ἐπίσκοποι ὁ Θεωνᾶς καὶ ὁ Σεκοῦνδος ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψωσι καὶ διὰ τοῦτο ἐξωρίσθησαν μετὰ τοῦ Ἀρείου εἰς Ἰλλυρίαν. Καὶ Εὐσέβιος δὲ ὁ Νικομηδείας, ὅστις ὑπέγραψε μὲν τὸ σύμβολον, ἠρνεῖτο ὅμως νὰ ὑπογράψῃ καὶ τὸν κατὰ τοῦ Ἀρείου ἀναθεματισμὸν, μετὰ τρεῖς μῆνας συνεμερίσθη τὴν τυχην αὐτῶν. Ὁμοίως ὡς ὁμόφρων τοῦ Ἀρείου ἐξωρίσθη εἰς Γαλλίαν ὁ Νικαίας Θέογνις. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ καῶσι πάντα τὰ τοῦ Ἀρείου συγγράμματα, ἀπειλουμένων τῶν διατηρούντων αὐτὰ διὰ θανάτου. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐθεωρήθησαν ὡς ἐχθροὶ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν Πορφυριανοί. Δεν εἶναι ἀκριβῶς βέβαιος ὁ χρόνος, καθ' ὃν συνεκροτήθη ἡ περίφημος αὕτη σύνοδος, καθὼς οὐδὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν λαβόντων μέρος ἐν αὐτῇ ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν. Τὰ πρακτικὰ αὐτῆς δὲν διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Ἐπίσης δε ἀβέβαιος εἶναι και ὁ ἀριθμὸς τῶν κανόνων, οὓς ἐθέσπισεν ἡ συνοδος Ἐκ τῶν παρὰ πάντων ὁμολογουμένων ὡς γνησίων 20 κανόνων καὶ ἐξ ἄλλων αὐθεντικῶν πληροφοριῶν γνωρίζομεν, ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἄρειος κατεκρίθη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι διαφοραὶ παρὰ τῶν πατέρων αὐτῆς διελυθησαν· διότι κατεσιγάσθησαν τὰ σχίσματα τοῦ Νοουτιανοῦ ἐν Ῥώμῃ καὶ τοῦ Μελετίου ἐν Αἰγύπτῳ,ὡρίσθησαν δε καὶ τὰ περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα· διετάχθη δηλ. πανταχοῦ νὰ ἑορτάζηται τοῦτο τὴν πρώτην κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἰσημερίας. Ὀλίγου δεῖν διέτασσεν ἡ σύνοδος καὶ τὴν γενικὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου, ἣν προύτειναν δυτικοί τινες ἐπίσκοποι. Ἂν δὲ τὸ ἐπικίνδυνον εἰς τὰ ἤθη τοῦ κλήρου τοῦτο μέτρον δὲν ἐγένετο παραδεκτὸν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ δια-

μαρτύρησιν καὶ τοὺς σοφοὺς λόγους τοῦ ἐναρέτου καὶ πεπειραμένου ἀσκητοῦ Παφνουτίου. Ἐκτὸς τούτων ἐγένοντο καί τινες διατάξεις ἀφορῶσαι εἰς τὴν χειροτονίαν τῶν κληρικῶν, εἰς τὴν τάξιν τῆς ἱεραρχίας, εἰς τὴν παραδοχὴν αἱρετικῶν καὶ πεπτωκότων καὶ εἰς ἄλλα ἀντικείμενα.

86.

Ἐξακολούθησις τῶν ἀρειανῶν ἐρίδων. Ἐπικράτησις τῶν Ἡμιαρειανῶν καὶ τῶν Ἀρειανῶν.

Ἡ ἔρις, ὡς ἦτο ἑπόμενον, δὲν κατηυνάσθη διὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. Ὁ Ἀθανάσιος ἐγένετο ὁ ἀρχηγὸς τῆς μερίδος τῆς ὑποστηριξάσης τὴν ἐν τῇ συνόδῳ παραδεκτὴν γενομένην διδασκαλίαν. Ἐν τῇ συνόδῳ παρῆν ὡς διάκονος,τῷ δὲ 328 ἐγένετο μητροπολίτης Ἀλεξανδρείας. Ὁ Ἀθανάσιος μέχρι λατρείας ἀγαπώμενος ὑπὸ τοῦ αἰγυπτιακοῦ λαοῦ ἠγωνίσθη κατὰ τὰ 45 ἔτη τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτοῦ βίου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπὶ 20 ἔτη ἦτο φυγὰς ἢ ἐξόριστος, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν ἀληθῶς θείαν ἀξίαν τοῦ Χριστοῦ, μεθ' ἧς ἐπίστευεν, ὅτι συνεδέετο ἡ ἀπόλυτος σημασία τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ ἀρειανοί, οὓς οἱ ἀντίπαλοι δικαίως ἤλεγχον, ὡς ἀποκλίνοντας εἰς τὸν πολυθεϊσμόν, ἑαυτοὺς μὲν ἐθεώρουν ὡς ὑπερασπιστὰς τῆς ἑνότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς λογικῆς, τοὺς δε ὀπαδοὺς τοῦ Ἀθανασίου κατηγόρουν ὡς σαβελλιανιστάς. Ἐπέτυχον δὲ μέγα μέρος τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων νὰ πείσωσι περὶ τούτου, στηριζόμενοι ἰδίως ἐπὶ τῆς ἐκφράσεως ἐκείνης «ὁμοούσιος.» Ὁ Κωνσταντῖνος βλέπων πόσον ἐπιβλαβὴς ἀπέβαινεν ἡ ἔρις εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ κράτους, ἠθέλησε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Ἄρειον νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς ἐξορίας, ἐδέξατο δὲ παρ' αὐτοῦ ὁμολογίαν τινὰ πίστεως, ἐκφραζομένην δι' ἀορίστων καὶ γενικῶν ἐκφράσεων (328). Ἐκτὸς δ' αὐτοῦ ἀνεκλήθησαν ἀπὸ τῆς ἐξορίας καὶ οἱ ἄλλοι ἐξόριστοι φίλοι αὐτοῦ, ὁ Εὐσέβιος, ὁ Θέογνις καὶ λοιποί. Ἀλλ' ἅμα ἐπιστρέψαντες οἱ ἀρειανοὶ ἤρξαντο νὰ ἐνεργῶσι κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. Ὁ Εὐστάθιος κατηγορηθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ σαβελλιανισμῷ καὶ ἄλλοις ἐγκλήμασιν, ἐξωθεῖται τῆς ἐκκλησίας του (330) πρὸς μεγίστην τῶν Ἀντιοχέων λύπην.Καὶ ὁ Ἀθανάσιος δέ, ὅσ-

τις ἐπέμενεν εἰς τὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποκλεισμὸν τοῦ Ἀρείου, καθῃρέθη ἐπί τινος ἐν Τύρῳ συνόδου (τῷ 335) καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐπίσης ἐξεδιώχθησαν καὶ οἱ ἐπίσκοποι Μάρκελλος ὁ Ἀγκύρας καὶ Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ὡς ὁμόφρονες τοῦ Ἀθανασίου. Ὁ Ἄρειος ἀπέθανε καθ' ἣν ἡμέραν ἔμελλε πομπωδῶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων ἀποστόλων (336), κατὰ μὲν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τὴν γνώμην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τιμωρηθείς, κατὰ δὲ τὴν τῶν φίλων του ὑπὸ μαγικῶν τεχνῶν δηλητηριασθείς. Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας ἀπὸ τοῦ 338 ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἐτέθη νῦν ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλης τινὸς μερίδος, ἥτις κυμαινομένη μεταξὺ τῆς δόξης τοῦ Ἀρείου καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ λόγος ἐγεννήθη μὲν προαιωνίως ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, δὲν εἶναι ὅμως ὁμοούσιος αὐτῷ, ἀλλ' ὁμοιούσιος καὶ ὑποτεταγμένος αὐτῷ. Ἡ μερὶς αὕτη τῶν Εὐσεβιανῶν, βραδύτερον δὲ Ἡμιαρειανῶν κληθέντων, ἥτις ἐδέχθη εἰς τοὺς κόλπους της καὶ τοὺς ἀρειανούς, ἠναγκασμένους νὰ κρύπτωσι τὰς δοξασίας των ὑπὸ τὰς ἀορίστους ἐκείνων ἐκφράσεις, ἐπεκράτει ἐν τῇ ἀνατολῇ. Τῆς μερίδος δὲ ταύτης ἡ πίστις ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδων (341), ὧν τὰ σύμβολα διαφέρουσι μόνον κατὰ τοῦτο τοῦ ἐν Νικαίᾳ, ὅτι παραλείπουσι τὸ «ὁμοούσιος.» Ἄλλως εἶναι κατὰ πάντα ὅμοια. Πρβχ. ἐν τῷ πρώτῳ συμβόλῳ τῆς Ἀντιοχείας ἀναγινώσκομεν· «Εἰς ἕνα υἱὸν τοῦ Θεοῦ μονογενῆ, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ὑπάρχοντα καὶ συνόντα τῷ γεγεννηκότι αὐτὸν πατρὶ κτλ.» Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ· «Εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Θεόν, δι' οὗ τὰ πάντα, τὸν γεννηθέντα πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρός, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὅλον ἐξ ὅλου, μόνον ἐκ μόνου, τέλειον ἐκ τελείου... τὸν ὄντα ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, Θεὸν λόγον... Εἴ τις παρὰ τὴν ὑγιᾶ τῶν Γραφῶν πίστιν διδάσκει, λέγων ἢ χρόνον ἢ καιρὸν ἢ αἰῶνα, ἢ εἶναι ἢ γεγονέναι πρὸ τοῦ γεννηθῆναι τὸν υἱόν, ἀνάθεμα ἔστω.» Μεταξὺ τῶν Εὐσεβιανῶν δὲν ἐπεκράτει ὅμως πλήρης ὁμοφωνία. Συνήθως μετεχειρίζοντο οἱ Ἡμιαρειανοὶ οὗτοι τὴν ἔκφρασιν ὁμοιούσιος, οὐχὶ ὅπως προσβάλωσι τὴν ἀληθῆ θεότητα τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἐκφράσωσι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ

πατρὸς ὡς πρώτης αἰτίας, καὶ τὴν ὑποταγὴν τοῦ υἱοῦ. Ἀπέκρουον δὲ τὸ ἰσότιμον. Οὕτως ἐφρόνουν οἱ πλεῖστοι ἡμιαρειανοὶ καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Καισαρείας Εὐσέβιον. Οἱ περὶ τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον τοὐναντίον ἐφαίνοντο ἀποκλίνοντες μᾶλλον εἰς τὴν δόξαν τοῦ Ἀρείου, προτιμῶντες τὴν ἔκφρασιν «ἑτερούσιος.» Ὑπὲρ τοῦ Ἀθανασίου μόνον ὀλίγοι ἐπίσκοποι ἦσαν ἐν τῇ ἀνατολῇ, εἶχεν ὅμως ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν δύσιν ἅπασαν μετὰ τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου Ἰουλίου τοῦ Α'. Ἐν τῇ ἐν Σαρδικῇ συνόδῳ (347) κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου ἔμελλον ἀμφότεραι αἱ μερίδες νὰ συνδιαλλαγῶσιν, ἀλλὰ διεσχίσθησαν ἔτι ὁριστικώτερον, διότι οἱ ἀνατολικοὶ ἐγκαταλιπόντες πάραυτα τὴν πόλιν ταύτην συνεκρότησαν διαφόρους συνεδριάσεις ἐν Φιλιππουπόλει. Ὁ Κωνστάντιος, ὅστις ἀπέκλινεν εἰς τοὺς ἡμιαρειανούς, ἀπειλούμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Κώνσταντος, ἠναγκάσθη νὰ ἀφήσῃ τὸν Ἀθανάσιον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν (349). Ἀλλὰ μονοκράτωρ γενόμενος (353), διέταξε νὰ καταστρέψωσι τὸν καθεδρικὸν ναὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ ἐσπούδασε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δύσει νὰ ἐξαλείψῃ τὴν πίστιν τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. Ἐπὶ τῶν ἐν Ἀρελάτῃ (553) καὶ Μεδιολάνῳ (355) συνόδων ἐξεβιάσθη παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἡ κατάκρισις τοῦ Ἀθανασίου καὶ ἡμιαρειανικὸν σύμβολον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκήρυττε παρρησίᾳ, ὅτι ἀπῄτει νὰ γίνῃ ὅ,τι ἤθελεν αὐτός. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Λιβέριος πιεζόμενος ἐγκατέλιπε πρὸς καιρὸν τὴν πίστιν τῆς Νικαίας (Σωζομ. ἐκκλ. ἱστορ. δ', 15). Ὁ Ἀθανάσιος ἐξορίζεται, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ οἱ θερμότεροι ὀπαδοί του Λουκίφερος ὁ Καλάρεως, Ἱλάριος ὁ Πικταβίου, καὶ ὁ Κορδούης Ὅσιος. Ἡ ἐκκλησία ἐφαίνετο ὅτι εἶχε ἅπασα καταστῇ ἡμιαρειανική. Ἀλλὰ μετὰ τὰς νίκας των ἐφανερώθη ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν εὐσεβιανῶν καὶ τῶν κεκηρυγμένων ἀρειανῶν. Ἀκάκιος ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἀποκρύψῃ τὰς διαφοράς, ἀποφεύγων τὴν χρῆσιν πασῶν τῶν περὶ ὧν ἡ ἔρις ἐκφράσεων, ὡς παρὰ τὴν Γραφὴν οὐσῶν, ἀλλ' ὁ Ἀέτιος καὶ ὁ Εὐνόμιος κηρύττοντες, ὅτι τὸ θεῖον δύναται νὰ γνωσθῇ τοσοῦτον σαφῶς, ὅπως καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, διεμόρφωσαν τὰς δοξασίας τοῦ Ἀρείου οὕτως· ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δὲν πρέπει κατ' αὐτοὺς νὰ πα-

ραδεχώμεθα ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν πατέρα κατ' οὐσίαν καθ' ὅτι ὁ μὲν εἶναι γεννητὸς, ὁ δὲ ἀγέννητος· ὁ υἱὸς εἶναι ἀνόμοιος τῷ πατρί. Οἱ εὐσεβιανοὶ συνήχθησαν νῦν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Βασιλείου ἐπισκόπου Ἀγκύρας καὶ Γεωργίου ἐπισκόπου Λαοδικείας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ὑπὲρ τῶν ἡμιαρειανῶν, ἀλλὰ ἰσχυροί τινες παρὰ τῇ αὐλῇ αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀρειανοὺς εὔνουν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσι φανερῶς τὰς ἐκφράσεις των, ἔπεισαν τὸν αὐτοκράτορα, πρὸς ἐπάνοδον τῆς εἰρήνης, νὰ ἀπαγορευθῶσι καὶ τῶν ἄλλων δύο μερίδων οἱ τύποι. Τοῦτο κατωρθώθη ἐν τῇ ἐν Σιρμίῳ Β' συνόδῳ (357). Ἀλλ' ἓν ἔτος μετὰ ταῦτα, οἱ ἡμιαρειανοὶ νομίζοντες, ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Σιρμίῳ ἐκείνης συνόδου ηὐνόουν τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρειανῶν, συνεκρότησαν ἐν Ἀγκύρᾳ ἰδίαν σύνοδον (358), ἥτις καταχρίνασα τὸν ἀρειανισμὸν, ἐκήρυξε πάλιν τὸν ἡμιαρειανισμόν. Ὁ Κωνστάντιος πεισθεὶς καὶ αὐτὸς, ὅτι ἡ ἐν Σιρμίῳ ἐκείνη σύνοδος ἀπέβη ὑπὲρ τῶν ἀνομοίων, ἐζήτησε, καὶ ἀπερρίφθησαν ἐν τῇ Γ' ἐν Σιρμίῳ συνόδῳ (358) αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς καὶ ἐγένοντο παραδεκτοὶ οἱ ἀναθεματισμοὶ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ συνόδου. Οἱ ἀνόμοιοι ἰδόντες ἑαυτοὺς οὕτω πανταχόθεν κατακρινομένους, ὅπως προσληφθῶσιν ἐν τῇ μερίδι τῶν ἡμιαρειανῶν, διετύπωσαν τὴν διδασκαλίαν των διὰ τῆς ἐκφράσεως· ὁ υἱός ἐστιν ὅμοιος τῷ πατρὶ κατὰ πάντα, ὡς αἱ ἅγιαι Γραφαὶ λέγουσί τε καὶ διδάσκουσιν· εἶξευρον δὲ νὰ πείσωσι τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ ἠδύναντο πᾶσαι αἱ μερίδες νὰ ἑνωθῶσι. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰδοποιήθησαν πάντες οἱ ἐπίσκοποι καὶ προσεκλήθησαν νὰ συγκροτήσωσι ταὐτοχρόνως σύνοδον (359) οἱ μὲν δυτικοὶ εἰς τὸ Ἀρίμινον τῆς Ἰταλίας, οἱ δὲ ἀνατολικοὶ εἰς τὴν Σελεύκειαν τῆς Ἰσαυρίας. Μετὰ πολλὰς δυσκολίας κατωρθώθη ἡ παραδοχὴ τοῦ τύπου ἐκείνου παρὰ τῶν πλείστων ἐπισκόπων. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ταύτης ἑνώσεως, δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἐσωτερικὴ δογματικὴ διαίρεσις. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐπῆλθον νέα σχίσματα. Εἰς τοιαύτην ταραχὴν ἀφῆκε τὰ πράγματα ὁ Κωνστάντιος ἀποθανὼν (361). Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἤλλαξεν ἡ θέσις τῶν πραγμάτων. Ὁ Ἰουλιανὸς ὡς ἐκ τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλη-

σίας, διὰ τοῦτο δὲν ἠὐνόησεν οὔτε τὴν μὲν, οὔτε τὴν δε τῶν μερίδων. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰοβιανοῦ τοῦ κηρυχθέντος ὑπὲρ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἀνέκτησεν ἡ μερὶς τοῦ Ἀθανασίου πᾶσαν σχεδὸν τὴν πρώτην αὐτῆς ἀκμὴν, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ὁ τῷ 364 τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀναβὰς Οὐάλης προσέκειτο τοῖς ἀρειανοῖς, οἱ δε ὀρθόδοξοι ἤρξαντο ὑπ αὐτοῦ νὰ καταδιώκωνται πάλιν. Μόνον δὲ ἐν τῇ δύσει ἀπήλαυον ἡσυχίας, διότι ὁ ἐκεῖ αὐτοκράτωρ Οὐαλεντιανὸς ὁ Α' διέκειτο εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτούς.

87.

Συνέχεια. Πτῶσις τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ ἡμιαρειανισμοῦ.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ ἀρειανισμὸς ὑπεστηρίζετο οὕτω διὰ τῆς βίας, πολλαὶ περιστάσεις συνέτειναν ἵνα ἐπικρατήσῃ πάλιν ἡ πίστις τῆς Νικαίας. Ὅτε οἱ ἀρειανοὶ ἤδη ἐπὶ Κωνσταντίου ἠθέλησαν νὰ κηρύξωσι σαφῶς καὶ ἀπροκαλύπτως τὴν δοξασίαν των, τὸ μεγαλήτερον μέρος τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων, οἵτινες ἠρέσκοντο εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀοριστίαν τῶν περὶ τοῦ λόγου ἐκφράσεων, ἐδιχογνώμησαν πρὸς αὐτους. Οἱ ἐν Νικαίᾳ ὁρισμοὶ τοὐναντίον ἐφαίνοντο ὡς ἀκριβέστεραι ἀναπτύξεις τῶν προτέρων ἐκείνων ἐκφράσεων. Ἔπειτα ἡ ἑνότης ἡ ἐπικρατοῦσα μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῆς πίστεως τῆς Νικαίας ἐπέβαλλεν αὐτοῖς σεβασμὸν, ἐνῷ αἱ ἀτελεύτητοι διαιρέσεις τῶν εὐσεβιανῶν ἔμελλον ἀναγκαίως νὰ ψυχράνωσι τοὺς πλειοτέρους ἐπισκόπους πρὸς τὴν μερίδα ταύτην. Εἰς ταῦτα προσετέθη τέλος καὶ τὸ ὅτι ὁ νῦν ἐν Αἰγύπτῳ ἀναπτυχθεὶς καὶ παρὰ πάντων θαυμαζόμενος μοναχικὸς βίος συνεδέετο μετὰ τοῦ Ἀθανασίου στενῶς, καὶ πανταχοῦ ὅπου κατὰ μικρὸν ἐξηπλοῦντο, οἱ μοναχοὶ ἐνήργουν ὑπὲρ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. Ἐντεῦθεν αἱ συχναὶ ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν καταδιώξεις παρὰ τῶν ἀρειανῶν. Οἱ ἐν Καππαδοκίᾳ μοναχοὶ εἶχον διακόψει τὴν πρὸς τὸν Ναζιανζοῦ ἐπίσκοπον Γρηγόριον, τὸν πατέρα τοῦ θεολόγου, ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, διότι εἶχεν ὑπογράψει ἀμφίβολόν τινα τύπον συμβόλου. Οὕτως ἤρξαντο κατὰ μικρὸν οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀνατολῆς νὰ προστίθενται εἰς τὴν μερίδα τοῦ Ἀθανασίου. Πρῶτος ἐκ τῶν εὐσεβιανῶν ἐκηρύχθη ὑπὲρ αὐτῆς ὁ

καίας Μελέτιος, εὐθὺς ἅμα γενόμενος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας.
ἐὰν ὁ Οὐάλης ἀντὶ τῶν ἀρειανῶν ἤθελεν εὐνοήσει τοὺς ἡμια-
ρειανούς, ἤθελε βεβαίως μεγάλως παρεμποδίσει τὴν ταχεῖαν
ταύτην ἐξάπλωσιν τῆς μερίδος τῆς Νικαίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐζή-
τει καταθλίβων πᾶσαν ἄλλην διδασκαλίαν, νὰ ἐπιβάλῃ πανταχοῦ
τὸν ἀρειανισμόν, ὤθει τοὺς ἡμιαρειανοὺς καὶ τοῦτο εἰς τὸ νὰ
ἑνωθῶσι μετὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς Νικαίας, οἵτινες κατεδιώκοντ
μὲν καὶ αὐτοὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἦσαν ὅμως ἰσχυροὶ ἐν τῇ δύσε
Οὕτως ἠδύναντο οἱ ἡμιαρειανοὶ φεύγοντες τοὺς ἐν τῇ ἀνατο
διωγμοὺς νὰ ἐλπίσωσι βοήθειάν τινα ἐν τῇ δύσει. Καὶ πραγ
τικῶς ἐπὶ πολλῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ γενομένων συ
δων ἐκηρύχθησαν μέγα μέρος τῶν ἡμιαρειανῶν τούτων
τῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, καὶ ἀνήγγειλαν τοῦτο
ὀρθοδόξοις. Ὁ Σωκράτης λέγει (ἐκκλ. ἱστορ. δ', 12), ὅτι α
μᾶλλον ἢ βίᾳ στενοχωρούμενοι, κατὰ πόλεις διεπρεσβ
πρὸς ἀλλήλους δηλοῦντες, δεῖν ἐξ ἀνάγκης καταφεύγε
τε τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως (Οὐαλεντιανὸν τὸν Α')
Λιβέριον τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον, ἀσπάζεσθαί τε τὴν ἐκ
στιν μᾶλλον ἢ κοινωνεῖν τοῖς περὶ Εὐδόξιον.» Ὁ Εὐδόξ
ἦτο ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας πρὸ τοῦ Μελετίου, κεχ
ὑπὲρ τῆς ἀρειανικῆς διδασκαλίας, ὁ ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντ
χθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Ὅπου δήπ
ἂν ἀντέπραττε κατὰ τῆς ἑνώσεως ταύτης ὁ Οὐάλης
ζων τοὺς ἀρειανούς, κατὰ μικρὸν προσῆλθον οἱ πλ
ρειανοὶ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ὑπὲρ ἧς νῦν ἤρχισαν
καὶ οἱ τρεῖς μεγάλοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες, Βα
μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς
ριος ὁ Νύσσης. Ὁ Οὐάλης ἀπέθανε τῷ 378
ἦρχει ἔτι, ὅτε ὁ Ἀθανάσιος, τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ
ρήνῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ του διάγων, ἀπέθανε (37
τοῦ Οὐάλεντος Γρατιανός, ὢν ὑπὲρ τῆς
καίας, παρεῖχε τοῖς καθολικοῖς ἡσυχίαν.

88.

Σύγχρονοι δευτερεύουσαι ἔριδες. Σχίσ

Κυρίλλου Ἱεροσολ. Κατ. ΙΕ', 27-33. Ἀθανασ

Ἐπιφ. αἱρ. 72. Ἀθανασ. περὶ συνόδων 26. Σωκράτ. β', 19. — Βασιλείου ἐπιστ. 113. Ἀθανασ. πρὸς Παλλάδιον. Πρὸς Σεραπ. Ἐπιφ. αἱρ. 74. Γρηγορ. Ναζ. λόγ. 37. — Θεοδωρ. αἱρ. κακομ. δ', 8. Γρηγ. Νύσσης ἀντιρρ. πρὸς Ἀπολλιν. — Γρηγορ. Ναζ. Περὶ βίου ἑαυτοῦ στίχ. 1514. Ἐπιφ. αἱρ. 73. Σωκράτ. β', 44. Σωζομ. δ', 26 καὶ Θεοδωρ. β', 27.

Συγχρόνως μετὰ τῆς ἀρειανικῆς ἔριδος ἔλαβον χώραν καὶ ἄλλαι τινὲς δευτερεύουσαι δογματικαὶ συζητήσεις, ἐξ ἐκείνης προκληθεῖσαι, καθὼς καί τινα σχίσματα. 1. Μάρκελλος ὁ ἐπίσκοπος Ἀγκύρας, ἐν Νικαίᾳ ὑπερασπιστὴς θερμὸς τοῦ νικήσαντος δόγματος, ἐφαίνετο, ὅτι ἐπεβεβαίωνε τὴν κατὰ τούτου κατηγορίαν τοῦ σαβελλιανισμοῦ, κηρύττων τὸν λόγον ὡς τὴν αἰώνιον σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ὡς δημιουργικὴ τοῦ κόσμου δύναμις προελθοῦσα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐγένετο υἱός, ἴδιον πρόσωπον, μόνον διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὡς τῆς μόνης γεννήσεως· μέλλει δὲ μετὰ τὴν κρίσιν νὰ γίνῃ αὖθις ἓν μετὰ τῆς θεότητος. Τὸν Μάρκελλον τοῦτον ἐνῷ οἱ ἀνατολικοὶ κατέκριναν ἐν Κωνσταντινουπόλει (336), ἐζήτησαν νὰ ὑπερασπισθῶσιν οἱ δυτικοὶ ὡς ὀρθοφρονοῦντα ἰδίως ἐν τῇ ἐν Σαρδικῇ συνόδῳ. 2. Ἐπίσης καὶ ὁ Φωτεινός, ἐπίσκοπος Σιρμίου, ἐπίστευε τὸν Χριστὸν ὡς ἄνθρωπον, καὶ μόνον καθ' ὅσον πρὸς πραγματοποίησιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καθωσιώθη τῷ Θεῷ καὶ ἐπληρώθη ὑπὸ τοῦ λόγου, θείας τινὸς δυνάμεως, ὠνόμαζεν αὐτὸν καὶ υἱὸν Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Φωτεινοῦ κατεκρίθη ὑπὸ τῶν εὐσεβιανῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδῳ (345), αὐτὸς δὲ καθηρέθη ἐπὶ τῆς πρώτης ἐν Σιρμίῳ συνόδου (351)· ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ Ἀθανασίου ὀπαδοὶ ἔσπευσαν ἀπορρίπτοντες τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἐν τῇ ἐν Μεδιολάνοις συνόδῳ (347) νὰ δικαιολογηθῶσιν ἀπέναντι τῶν ἐχθρῶν των κατηγορούντων αὐτοὺς ὡς ὁμόφρονας τῷ Μαρκέλλῳ καὶ τῷ Φωτεινῷ. Οἱ φωτεινιανοὶ διεσώζοντο μέχρι Θεοδοσίου τοῦ Β'. 3. Τὸ ἅγιον πνεῦμα ἔπρεπε κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ νὰ συμμερισθῇ πάσας τὰς τύχας τῆς περὶ τοῦ λόγου διδασκαλίας, ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶσα ἡ προσοχὴ ἐδόθη εἰς τὸ περὶ τοῦ λόγου ζήτημα, ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀόριστος ἡ περὶ αὐτοῦ διδασκαλία. Ὅτε ὅμως ἡμιαρειανοὶ προσελθόντες εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, διετήρουν ἔτι τὴν περὶ τοῦ πνεύματος ὡς κτίσματος γνώμην, ἔγνω ὁ Ἀθανάσιος ἀναγκαῖον νὰ κηρύξῃ τὸ

πνεῦμα ἴσον τῷ υἱῷ καὶ νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς ἐχθρούς του (ἀπὸ τοῦ 362) ὡς πνευματομάχους. Κατὰ τὸν Μακεδόνιον, ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ἕνα τῶν κορυφαίων τῶν ἡμιαρειανῶν, ὠνομάσθησαν οὗτοι Μακεδονιανοί. Ἀλλ' ἔτι ὑπῆρχεν ἡ περὶ τοῦ πνεύματος κρίσις ἐλευθέρα οὕτως, ὥστε τινὲς μὲν ἐθεώρουν αὐτὸ ὡς ἐνέργειάν τινα τοῦ Θεοῦ, ἄλλοι ὥς τι κτίσμα, ἄλλοι ὡς ἀληθῆ Θεόν, ἄλλοι δὲ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἀπέφευγον νὰ ὁρίσωσιν ἀκριβέστερον τὰ κατ' αὐτό. Οὕτω λέγει Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (λόγ. θεολ. έ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος § 5). «Τῶν δὲ καθ' ἡμᾶς σοφῶν οἱ μὲν ἐνέργειαν τοῦτο (τὸ ἅγιον πνεῦμα) ὑπέλαβον, οἱ δὲ κτίσμα, οἱ δὲ Θεόν, οἱ δὲ οὐκ ἔγνωσαν ὁπότερον τούτων, αἰδοῖ τῆς Γραφῆς, ὥς φασιν, ὡς οὐδὲν ἕτερον σαφὲς δηλωσάσης.» Πρβλ. καὶ Hilar. (de Trinit. II, 29). Ἀλλ' ἡ Β' οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡ μετὰ ταῦτα ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη, ἐδέχθη καὶ τοῦ πνεύματος τὴν θεότητα καὶ τὴν πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἰσότητα[1]. **4.** Ὅσον ὁριστικώτερον ἀνεγνωρίζετο ἐν τῷ Χριστῷ ὁ Θεός, τοσοῦτον ἐφαίνετο, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης αὐτοῦ δὲν ἀντεπροσωπεύετο ἀρκούντως διὰ τῆς ἁπλῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου. Διὰ τοῦτο ὅτε ὁ Ἀπολλινάριος, ἐπίσκοπος Λαοδικείας, λίαν πεπαιδευμένος τὴν κλασικὴν παιδείαν ἀνὴρ καὶ φίλος τοῦ Ἀθανασίου, ἐδίδαξεν (ἀπὸ τοῦ 362), ὅτι ὁ Λόγος δὲν ἡνώθη ἁπλῶς μετά τινος ἀνθρωπίνου σώματος, ἀλλὰ καὶ μετά τινος ψυχῆς ὢν αὐτὸς ἀντὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἀπήντησεν ἐναντίωσιν διότι τοιουτοτρόπως δὲν ἐφαίνετο τελεία ἡ ἕνωσις τῆς θεότητος μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος, δι' ἧς ἐξησφαλίζετο ἡ ἀπολύτρωσις. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀπολλιναρίου εἶχεν ἄλλως τε πολλὰς ἀτόπους συνεπείας. Μεταξὺ τῶν ἄλλων κατ' αὐτὴν ἡ θεία φύσις ὑπέστη τὸν θάνατον καὶ τὰς ἀλγηδόνας. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀπολλιναρίου ἐξηπλώθη εἰς πάσας σχεδὸν τῆς ἀνατολῆς τὰς ἐπαρχίας. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς ταχέως διῃρέθησαν εἰς διαφόρους μερίδας. Ἐπὶ τέλους δὲ δὲν ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. **Προσβλη-**

[1] «Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.» Σύμβολ. Β' οἰκουμ. συν.

θεῖσα παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων, τῶν συνόδων καὶ τῶν πεπαιδευμένων, ἐξέλιπε μετὰ μικρὸν χρόνον.

Αἱ ἀρειανικαὶ ἔριδες ἐγέννησαν καὶ τὰ σχίσματα τοῦ Μελετίου ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ τοῦ Λουκιφέρου ἐν τῇ δύσει. Ὅτε ὁ Μελέτιος, ἐπίσκοπος γενόμενος Ἀντιοχείας, προσῆλθεν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Νικαίας, ἡ ἀρχαία μερὶς τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἀντιοχείας, οἱ λεγόμενοι Εὐσταθιανοί, ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου Παυλίνου νῦν διευθυνόμενοι, ἠρνοῦντο νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς ἄλλοτε εὐσεβιανὸν ὄντα. Οὕτω διεσχίσθη ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ κλῆρος καὶ λαός. Ἡ ἔρις ἐνισχύθη καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οἱ μὲν περὶ τὸν Παυλῖνον λέγοντες ὑπόστασιν, ἐννόουν οὐσίαν (essentia), οἱ δὲ περὶ τὸν Μελέτιον ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν ὑπόστασις ἐννόουν πρόσωπον. Τὴν ἀφορμὴν εἰς τὸν περὶ τῆς λέξεως ταύτης ἀγῶνα ἔδωκεν ὁ ὑπὸ τοῦ Φωτεινοῦ ἀνανεωθεὶς σαβελλιανισμός. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Σαβέλλιος ἐδίδασκε μίαν ὑπόστασιν καὶ τρία πρόσωπα. Διὰ τοῦτο ὁ μέγας Βασίλειος καὶ οἱ ἀνατολικοὶ ἐν γένει προὐτίμων τὴν ἔκφρασιν τρεῖς ὑποστάσεις (ἐπιστ. 381). Βραδύτερον ἦτο ἐν χρήσει ἡ ἔκφρασις « ἐνυπόστατον πρόσωπον. » Τὸ Μελετιανὸν λοιπὸν σχίσμα ἐνισχύθη διὰ τούτου, ὅτι οἱ μὲν μετεχειρίζοντο τὴν ἔκφρασιν τρεῖς ὑποστάσεις ἐν τῇ θεότητι, ἡ δὲ ἄλλη μερὶς τρία πρόσωπα. Ἡ ὑπὸ τὸν Ἀθανάσιον προσκληθεῖσα σύνοδος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (362) ἐζήτησε δ' ὑπερβολικῆς ἠπιότητος πρὸς τοὺς ἀντιδοξοῦντας νὰ κατασιγάσῃ τὴν ἔριδα ἐκείνην (ἐπιστ. συνοδικὴ συνόδ. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παρὰ Mansi III, 345). Ἀλλὰ Λουκίφερος ὁ ἐπίσκοπος Καλάρεως ἐν Σαρδικῇ, πεμφθείς, ἵνα κατασιγάσῃ τὸ σχίσμα, ἐνίσχυσε τοῦτο, χειροτονήσας τοῖς ἀντιθέτοις τοῦ Μελετίου (τοῖς εὐσταθιανοῖς) ἐπίσκοπον τὸν Παυλῖνον. Εἰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Λουκίφερος δυσαρεστηθεὶς ἕνεκα τῆς ἠπιότητος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου ὡς ὀπαδὸς τῆς αὐστηρᾶς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας, ἀπεσχίσθη μετὰ τῶν ὀπαδῶν του ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας (Λουκιφεριανὸν σχίσμα), διότι δὲν ἠνείχετο νὰ ἀναγνωρίζωνται ἐν τοῖς ἀξιώμασιν αὐτῶν οἱ ἐκ τῶν ἀρειανῶν ἢ ἡμιαρειανῶν εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν προσερχόμενοι, διὰ τῆς πράξεως ὅμως ἐκείνης εἶχε θέσει μέγα κώλυμα εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς παλαιᾶς καὶ νέας μερίδος τῶν ὀπαδῶν τῆς Νικαίας. Οἱ ἐν τῇ δύσει καὶ οἱ αἰγύπτιοι ἀνεγνώριζον τὸν Παυλῖνον, οἱ

ἐν τῇ ἀνατολῇ ὀρθόδοξοι τὸν Μελέτιον, ὡς κανονικὸν τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον.

89.

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ ἡ ἁγία Τριάς.

Ὅ,τι συνεπῶς ἐνέκειτο ἐν τῇ τάσει τῆς ἐκκλησίας, διεξήχθη νικηφόρως διὰ τῆς μακρᾶς καὶ ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως τοῦ ἐν τῇ πίστει τῆς Νικαίας ἀνατραφέντος Θεοδοσίου τοῦ Α΄. Ὅτε οὗτος κηρύττων, ὅτι μόνον οἱ ὀπαδοὶ τῆς πίστεώς του ἔπρεπε νὰ καλῶνται καθολικοί, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτῆς ὡς παράφρονες καὶ ἄτιμοι αἱρετικοὶ ἔπρεπε νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν θείαν, ταχέως δὲ καὶ εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτοῦ δίκην (L. 2. Cod. Theod. de fide cath. XVI, 1) ἤλαυνεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εὗρεν ἐπίσκοπον τῆς μερίδος τῆς Νικαίας Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, κηρύττοντα ἐν ἐκκλησίᾳ προαστίου τινός, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἤγαγεν αὐτὸν πομπωδῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ἀποδιώξας δὲ τοὺς ἀρειανοὺς ἐξ ἁπασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς, συνεκάλεσε σύνοδον εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 381, ὅπως κηρύξῃ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν του καὶ κατακρίνῃ τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς (Mansi III, p. 521. Σωκρ. V, 6. Θεοδωρ. V, 7). Ἡ Β΄ αὕτη οἰκουμενικὴ σύνοδος συνίστατο μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν μακεδονιανῶν ἐξ 180 ἐπισκόπων. Ἡ διαίρεσις τῶν ὀπαδῶν τῆς Νικαίας (πρβλ. § 88) ἐξέλιπεν ἐν αὐτῇ. Ὁ Μελέτιος προσεκλήθη ἐν αὐτῇ, καὶ μάλιστα ἐχρημάτισε καὶ πρόεδρος αὐτῆς. Ἡ σύνοδος ἐπεκύρωσε καὶ ἐξηκρίβωσε τὸ σύμβολον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου [illegible] ἐκφράσεων, αἵτινες ἐξήχθησαν ἐκ τῆς μακρᾶς συζητήσεως με[illegible] κατακρίσεως τῶν εὐνομιανῶν, τῶν μακεδονιανῶν καὶ τῶν ἀπολιναριστῶν[1]. Τὸ πνεῦμα δὲν ὠνομάσθη ἐν τῷ συμβόλῳ ῥητ[illegible]

[1] Ἰδοὺ τὸ σύμβολον τῆς συνόδου ταύτης· Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεόν, πατ[illegible] παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. [illegible] εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ [illegible] πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάν[illegible]

Θεός. Ἐδίσταζαν δὲ οἱ ἐπίσκοποι τῆς συνόδου νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν ἔκφρασιν ταύτην, μὴ ἀπαντῶσαν ἐν τῇ Γραφῇ, ὅπως μὴ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τοὺς πολλοὺς πολεμίους τῆς θεότητος αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ πρὸς νέας ἔριδας. Ἐν τῇ δύσει ἦσαν ἀνεκτοὶ οἱ ἀρειανοὶ ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Β', ἕως οὗ ὁ Θεοδόσιος ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταπιέσῃ καὶ αὐτὸς τούτους, ἀπειλῶν, ὅτι ἄλλως δὲν ἤθελε βοηθήσει αὐτὸν κατὰ τοῦ στασιάσαντος Μαξίμου (388). Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἐκλείπουσιν ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Μόνον μεταξὺ τῶν γερμανικῶν λαῶν, ἰδίως τῶν Βουργουνδίων, Γότθων καὶ Βανδάλων, διετηρήθη ἐπὶ μακρότερον χρόνον ὁ ἀρειανισμός. Ἐν τῇ συνόδῳ ἐκηρύχθη ἔνθεν μὲν ἡ ἑνότης τοῦ Θεοῦ, ἑτέρωθεν δὲ ἡ θεότης τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, χωρὶς νὰ ὑποδειχθῇ ἡ σχέσις τῶν δύο τούτων διδασκαλιῶν. Ἐν ταῖς θεολογικαῖς συζητήσεσιν ἀπὸ τοῦ Ἀθανασίου μέχρι τοῦ Αὐγουστίνου ἡ σχέσις αὕτη ὡρίσθη ὡς ἑξῆς. Ἡ ἔννοια τῆς Τριάδος ἐξελήφθη ὡς Τριὰς θείων προσώπων ἢ ὑποστάσεων ἐν τῇ ἑνότητι τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐκηρύχθη ὡς μυστήριον τ. ἔ. ὡς διδασκαλία ὑπερβαίνουσα τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν[1].

ἐγένετο. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα· σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς· καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Εἰς μίαν ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

[1] Μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν πατέρων καὶ τῶν δυτικῶν ἀνεφάνη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγουστίνου ὡς πρὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα ἡ διαφορά, ὅτι οἱ μὲν δυτικοὶ ἐδίδασκον, ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, οἱ δὲ ἀνατολικοὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἁπλῶς κατὰ τὸ σύμβολον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου. Καὶ ὁ Αὐγουστῖνος ὅμως ὁ πρῶτος διδάξας κατά τινας τὴν διδασκαλίαν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, λέγει ὅτι principaliter ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα. Εἰς τὸ σύμβολον ἐγένετο ἡ τοῦ filioque προσθήκη τὸ πρῶτον ἐν τῇ συνόδῳ ἐν Τολέδῳ τῆς Ἱσπανίας τῷ 589, κατὰ δὲ τὸν Η' αἰῶνα ἦτο ἤδη γενικῶς παραδεδεγμένη ἡ προσθήκη ἐν τῇ φραγκικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐν τῇ κατὰ τῶν ἀρειανῶν πάλῃ ἐνόμιζον

Β'. Ἡ Ὠριγενικὴ ἔρις.

Ἐπιφαν. αἱρ. 44 ἐν τῷ Παναρίῳ. Hieronymi epist. 38—41. Rufin Praef. ad Orig. de principiis καὶ Apolog. in Hieronymi apolog. c.Rufinum

90.

Συνέσιος, Ἐπιφάνιος, Ἱερώνυμος, Χρυσόστομος.

Ὡς πρὸς τὰς μὴ ὁρισθείσας διὰ τοῦ ἀποστολικοῦ συμβόλο ἢ διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων διδασκαλίας ἐπεκράτει πε τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος εἰσέτι ἐλευθέρα τις ποικιλία.Οὕτω Γρη γόριος ὁ Ναζιανζηνὸς λέγει (Λόγ. λγ' ἐν τέλει)· «Φιλοσόφι μοι περὶ κόσμου ἢ κόσμων, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ λογι κῶν φύσεων βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περὶ ἀναστάσεως, κρ σεως, ἀνταποδόσεως, Χριστοῦ παθημάτων. Ἐν τούτοις γὰρ κα τὸ ἐπιτυγχάνειν οὐκ ἄχρηστον,καὶ τὸ διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον (Πρβλ. καὶ Aug. De libro arbitrio III, 21).Τὸ πάθος,μεθ' οὗ διε ξήγοντο αἱ συζητήσεις περὶ τῆς σχέσεως τοῦ λόγου πρὸς τὸ πατέρα, κατέστησαν τὴν διδασκαλίαν ταύτην τοσοῦτον ἀποκλε στικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς ὀρθοδοξίας, ὥστε ἐπὶ τῶν ἀρειανι κῶν ἐρίδων οὐδεὶς ἐσκέπτετο νὰ περιορίσῃ τὴν λοιπὴν ἐλευθέ ραν ἔρευναν. Πολλοὶ ἦσαν κεκηρυγμένοι ὠριγενιστα οἷον Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ ὁ Δίδυμος, καὶ ἄλλοι ἀπεδέχοντ πολλὰς ἀτομικὰς τοῦ Ὠριγένους δοξασίας περὶ τοῦ κόσμου,τῶ ψυχῶν, τῆς ἀναστάσεως, ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων καὶ ἄλ λων ἀντικειμένων (Πρβλ. § 50),χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ κατηγορη θῶσι παρά τινος. Ὁ Χαλκίδιος καὶ ὁ Συνέσιος συνδ οντες τὸν νεοπλατωνισμὸν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶχον κα ταντήσει εἰς ἔτι παραδοξοτέρας γνώμας. Καὶ ὅμως ὁ τελευταῖ προεχειρίσθη ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος (410) ὑπὸ Θεοφίλου ἀ χιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Ἀλλὰ κατὰ μικρὸν διὰ μονομερο καὶ ὑπερβολικῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας τοῦ ἀσκητικοῦ βίου ἐγεννήθη ἀντίθεσίς τις κατὰ τῆς ἐπὶ τ

πολλοὶ ἐπίσκοποι τῆς Ἱσπανίας καὶ Γαλλίας ὅτι ὕψωνον τὴν ἀξίαν τοῦ υἱοῦ, ἐδίδασκον, ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ ὡς ὁμοουσίου τῷ πατρὶ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα Ῥώμη τελευταία πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς δύσεως οὐχὶ πρὸ τοῦ Ι' αἰῶνος ἐ χθη τὴν προσθήκην ἐπὶ τοῦ Βενεδίκτου τοῦ Η' (1014 μ. Χ.).

ἑλληνικῆς παιδείας στηριζομένης ἐλευθέρας θεολογικῆς ἐρεύνης, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ὠριγένης ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγέτης αὐτῆς, καὶ κατὰ τούτου. Οἱ τῆς τάσεως ταύτης ἄνθρωποι, οἱ ἀποκλειστικῶς καὶ τυφλῶς τῇ παραδόσει ἀκολουθοῦντες, ἐχθροὶ ὄντες πάσης ἐλευθέρας ἐρεύνης, οὐδεμίαν ἤθελον νὰ ἀνεχθῶσι γνώμην, ἥτις δὲν ἤθελεν ἀποδειχθῇ ἐν τοῖς πατράσιν. Ἐπὶ κορυφῆς τῆς μερίδος ταύτης ἵστατο ὁ ἐκ Παλαιστίνης Ἐπιφάνιος, ὁ θεωρούμενος ὡς πρότυπον μοναχικῆς αὐστηρότητος, ἐπίσκοπος Κωνσταντίας ἐν Κύπρῳ. Εἰς τούτου τὰ ἱστορικὰ ἔργα ὀλίγη ἱστορικὴ ἀκρίβεια ἀποδίδεται, ἰδίως τὸ κατὰ αἱρέσεων σύγγραμμα αὐτοῦ χαρακτηρίζεται ὡς γεγραμμένον μετὰ πολλοῦ πάθους. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ κατέταξεν ὁ Ἐπιφάνιος μεταξὺ τῶν αἱρετικῶν καὶ τὸν Ὠριγένη, ἀπήτησε δὲ παρὰ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀλεξανδρικῆς σχολῆς ἐν Παλαιστίνῃ Ἰωάννου ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων, Ἱερωνύμου καὶ Ῥουφίνου νὰ παραδεχθῶσι τὴν γνώμην του ταύτην (394). Ὁ Ἱερώνυμος, ἂν καὶ ἄλλοτε εἶχεν ὑπερασπίσει ἐνθέρμως τὸν Ὠριγένη, καὶ πᾶσαν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν εἶχεν ἀποδώσει εἰς τὸν φθόνον τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, φοβηθεὶς τότε μὴ ἡ ὀρθοδοξία του καταςῇ ὕποπτος, ἐνέδωκεν εἰς τὸν Ἐπιφάνιον καὶ ἐγκατέλιπε τὸν Ὠριγένη. Κατόπιν δὲ τούτου διέκοψε πᾶσαν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων Ἰωάννου ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ἀλλὰ διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Θεοφίλου, ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἀποκατέστη πάλιν ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἁρμονία. Ἐν τούτοις ἀφ' οὗ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην ὁ Ῥουφῖνος καὶ διὰ τῆς μεταφράσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἐν τῇ δύσει ἀκόμη ὀλίγον γνωστοῦ Ὠριγένους ἐσπούδαζε νὰ καταστήσῃ τὴν δύσιν εὔνουν αὐτῷ, ἀντέστη αὐτῷ ὁ Ἱερώνυμος, σφοδρὸς δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἠγέρθη συγγραφικὸς ἀγών. Ὁ Ὠριγένης κατακρίνεται μετὰ ταῦτα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὀλίγον βραδύτερον καὶ ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Ῥουφῖνος ἀνεχώρησε τότε εἰς τὴν Ἀκυληίαν, ὅπου ἐξηκολούθει νὰ ἐργάζηται εἰς μεταφράσεις ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἔργων, ἰδίως τοῦ Ὠριγένους.

Εἰς τὰς ἔριδας ταύτας ἀνέμιξαν ἐπὶ τέλους καὶ τὸν Χρυσόστομον. Αἰγύπτιοί τινες μοναχοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσιν ἄλλως τὸν Θεὸν ὡς τὸ πρότυπον τοῦ ἀνθρώπου, εἰ

μὴ ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ, ἣν ἐφαντάζοντο ἐν τῷ Θεῷ ἐν τελείᾳ πνευματικότητι. Ἀλλ' ἡ δοξασία αὕτη εὗρε πολεμίους μεταξὺ τῶν ἄλλων μοναχῶν, τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ὠριγένους. Ὁ Θεόφιλος, ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας (395—412), ἐνῷ πρότερον ἐδεικνύετο εὔνους τῷ Ὠριγένει, αἴφνης εἴτε ἕνεκα τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν τῶν Ὠριγενιστῶν, εἴτε ἐνδίδων εἰς τὰς ἀπειλὰς τῶν ἀνθρωπομορφιτῶν ἐκείνων μοναχῶν, κηρύττεται κατ' αὐτοῦ καὶ κατακρίνει τὴν μνήμην του (399), δι' ἐγκυκλίου δ' αὐτοῦ προσκαλεῖ καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους νὰ συμμερισθῶσι τὴν ἀπόφασίν του. Τινὲς τῶν παρ' αὐτοῦ διωκομένων ὠριγενιστῶν μοναχῶν, οἱ καλούμενοι μακροὶ ἀδελφοί, ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἀπὸ τοῦ 398 ἐπίσκοπος ἦτο ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ Θεοφίλου ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὅστις ὅσον ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαὸν καὶ τὴν ἀγαθὴν μερίδα τοῦ κλήρου, τοσοῦτον ἦτο μισητὸς εἰς τοὺς διεφθαρμένους κληρικούς, τὴν αὐλὴν καὶ ἰδίως τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν. Ὁ Χρυσόστομος ἐδέξατο τοὺς μοναχοὺς ἐκείνους, εἰ καὶ δὲν ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ κοινωνήσωσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Γράψας δὲ πρὸς τὸν Θεόφιλον, ἐζήτει νὰ συνδιαλλάξῃ αὐτοὺς μετ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ ματαίως. Ὁ Θεόφιλος ἦτο ὠργισμένος κατ' αὐτῶν καὶ κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου ὡς δεξαμένου δῆθεν αὐτοὺς παρὰ τοὺς κανόνας εἰς τελείαν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Οὕτως εἶχον κατηγορήσει παρ' αὐτῷ τὸν Χρυσόστομον. Ἐν τούτοις οἱ μοναχοὶ ἔπεισαν τὸν αὐτοκράτορα νὰ διατάξῃ τὸν Θεόφιλον νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ δικασθῇ ἐνώπιον τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ Θεόφιλος φθάσας εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀφοῦ ἐννόησε τὴν θέσιν τῶν ἐκεῖ πραγμάτων, ἀπὸ κατηγόρου ἀπέβη δικαστής. Διότι συνδεθεὶς μετὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χρυσοστόμου συνευδοκούσης καὶ τῆς Εὐδοξίας, κατώρθωσε νὰ κατηγορηθῇ οὗτος ὑπὸ ψευδῶν κατηγόρων καὶ νὰ δικασθῇ ἔν τινι πρὸς τὴν δρῦν συνόδῳ (403) νὰ κατακριθῇ ἐν αὐτῇ καὶ νὰ ἐξορισθῇ. Αἱ κατ' αὐτοῦ κατηγορίαι ἦσαν γελοῖαι. Μεταξὺ τῶν ἄλλων κατηγορεῖτο, ὅτι ἔζη λιτῶς καὶ οὐχὶ ὡς ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης! Ἕνεκα τῶν ἀπειλῶν τοῦ λαοῦ ἠναγκάσθη μὲν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἀνακαλέσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξορίας ταύτης, ἀλλ' ἡ πονηρία τῆς αὐτοκρατείρας κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐξορισθῇ πάλιν εἰς Πόντον (404).

αὐτοκράτειρα λέγεται, ὅτι τελευταῖον εἶχε κατ' αὐτοῦ ὀργισθῇ ἕνεκα τῆς ἀρχῆς λόγου τινὸς αὐτοῦ, ἣν ἐθεώρησεν αὐτὴν ἀποβλέπουσαν. Ὁ λόγος ἤρχετο οὕτω· «Πάλιν Ἡρωδιὰς μαίνεται, πάλιν ταράσσεται, πάλιν ὀρχεῖται, πάλιν ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου ζητεῖ λαβεῖν!» (Κατὰ Σωκράτ. ἱστορ. ἐκκλ. VI, 18 καὶ Σωζ. VIII, 80). Εἰς μάτην παρενέβη ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Ἰννοκέντιος ὁ Α' ὑπὲρ αὐτοῦ. Εὐλογῶν τὸν Θεόν, ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ τῷ 407. Ἡ ἐξορία τοῦ Χρυσοστόμου ἐγέννησε σχίσμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καθ' ὅσον οἱ φίλοι αὐτοῦ ἔν τε τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ διέκοψαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν πρὸς τὸν διαδεχθέντα αὐτὸν ἐπίσκοπον τῆς πρωτευούσης. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀπαδοὶ αὐτοῦ Ἰωαννῖται λεγόμενοι συνήρχοντο εἰς ἰδιαιτέραν ἐκκλησίαν καὶ εἶχον ἰδίους πρεσβυτέρους. Τὸ σχίσμα μόλις ἐξέλιπεν, ὅτε ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Πρόκλου ἀπεφασίσθη νὰ ἀνακομισθῇ πομπωδῶς καὶ ἐν θριάμβῳ τὸ λείψανον αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν (438).

Γ'. Ἡ Πελαγιανικὴ ἔρις.

Αὐγουστίνου τὰ κατὰ Πελαγιανῶν συγγράμματα. Opp. T. X ἐκδ. Βενεδικτίνων. Hieronymi epp. 43 ad Ctesiphontem. Diall. adv. Pelagianos. L. III. Orosii apologeticus. Marius Mercator. Commonit. 429. Λείψανα συγγραμμάτων Πελαγίου καὶ Καιλεστίου παρὰ Αὐγουστίνῳ καὶ Ἱερωνύμῳ. Πρακτικὰ συνόδων παρὰ Mansi T. IV.

91.

Πελαγιανισμὸς καὶ διδασκαλία τοῦ Αὐγουστίνου.

Αἱ μέχρι τοῦδε μνημονευθεῖσαι θεολογικαὶ ἔριδες εἶχον ὡς ἑστίαν των τὴν ἀνατολήν. Ἐν τῇ δύσει ἡ σπουδαιοτέρα ἔρις ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συμβᾶσα ὑπῆρξεν ἡ Πελαγιανική, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τῆς θείας χάριτος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας καὶ ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ πατέρες τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας πολεμοῦντες τὰς κακοδοξίας τῶν Μοντανιστῶν καὶ τῶν Μανιχαίων εἶχον ἐξάρει τὴν ἐλευθερίαν ὡς ἀναγκαῖον ὅρον τοῦ ἠθικοῦ καταλογισμοῦ. Ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐν τῇ μοντανιστικῇ

τάσει τοῦ Τερτουλλιανοῦ ἐξῇρε τοὐναντίον τὴν ἀνάγκην τ
ὑπερφυσικῆς θείας χάριτος ἕνεκα ἐξαχρειώσεως τῆς ἀνθρωπίνη
φύσεως ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδὰμ ἐξακολουθούσης. Οὕτω
ὁ Ἱλάριος ὁ Πικταβίου λέγει (in Math. l. 187 § 6) «ἐν τ
παραπτώματι τοῦ ἑνὸς Ἀδὰμ ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπ
πλανήθη.» Καὶ ὁ Ἀμβρόσιος (in Lucam VII 284) «Ἐν τῷ Ἀ
δὰμ ὑπήρχομεν πάντες· ἡμάρτησε καὶ ἀπωλέσθη ὁ Ἀδάμ,
αὐτῷ ἡμαρτήσαμεν καὶ ἀπωλέσθημεν πάντες.» Καὶ ἀλλαχ
(VII, 27). «Ὁ Θεὸς (διὰ τῆς χάριτός του) οὓς ἀξιοῖ, καλεῖ, ο
θέλει σώζει.» Δὲν ἠρνοῦντο ὅμως οἱ ἀρχαιότεροι οὗτοι πατέρ
καὶ διδάσκαλοι τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τ
ἀνθρώπου. Σφοδρὰ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἔρις ἠγέρθη, ὅ
ὁ Πελάγιος καὶ ὁ Καιλέςιος, μοναχοὶ ἐκ Βρεττανία
κάτοχοι ἀμφότεροι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ θεολογίας, ἄ
δρες ἠθῶν αὐςηρῶν, ὡς ὁμολογοῦσι καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοὺς πολεμ
σας Αὐγουστῖνος καὶ ὁ Ἱερώνυμος πρὶν ἀρχίσῃ τὸν κατ' αὐτ
πόλεμον, ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ἀναγκασθέντες
φύγωσιν εἰς Ῥώμην, ἐκεῖθεν εἰς Ἀφρικὴν ἐλθόντες, ὑπερύψο
ἐν τῷ συμφέροντι τῆς ἠθικῆς ἐνισχύσεως τὴν ἐλευθερίαν τ
θελήσεως. Ἰδίως ἀπεδοκίμαζεν ὁ Πελάγιος τὴν πρὸς τὸν Θε
ἀναφώνησιν τοῦ Αὐγουστίνου (Conf. X, 29)· «Δὸς ὅ,τι διατά
σεις, καὶ διάτασσε, ὅ,τι θέλεις!» Ὁ Πελάγιος ἐθεώρει τὴν
λευθερίαν τῆς θελήσεως ὡς τὸ μέγιστον δῶρον τοῦ Θεοῦ, πα
τήρει δὲ κατὰ τῆς δόξης τῶν ἀφρικανῶν θεολόγων, ὅτι διὰ τ
πτώσεως τοῦ Ἀδὰμ δὲν διεφθάρη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· διὰ τ
το ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀκόμη ἱκανὸς νὰ ἐκπληροῖ τὰς ἐντολ
τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τύχῃ τῆς μακαριότητός του (Salus ἢ vita a
terna). Ἐν τῷ χριστιανισμῷ παρέχεται μόνον μείζων τις μακ
ριότης (regnum coelorum), πρὸς ἣν ἀναγκαῖος ὅρος εἶναι
βάπτισμα. Ὅπως πρότερον ἦτο δεδομένος ὁ νόμος, ἵνα εὐκ
λύνῃ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκτέλεσιν, οὕτως ἐδόθησαν νῦν ἡ διδασκ
λία καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰδικαὶ χάριτες. Τ
ἰδέας ταύτας κατεπολέμησεν ὁ Αὐγουστῖνος, ὅστις ἐνό
ζεν, ὅτι διὰ τῆς διδασκαλίας ταύτης ἐν τῇ αὐστηρᾷ συνεπε
της ἐκινδύνευεν ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ τὴν ἐκκλ
σίαν, ὡς τὴν μόνην δυναμένην νὰ σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὑπ

ταύτης τῆς πίστεως ὑπερμαχῶν, ὑπερήσπισε τὸ κληρονομικὸν ἢ προπατορικὸν ἁμάρτημα καὶ τὸν ἀπόλυτον προορισμὸν (Praedestinatio). Διὰ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδὰμ ἐπεβαρύνθη κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δι' ἀπείρου ἐνοχῆς, καὶ εἶναι ὅλως ἀνίκανος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐξ ἰδίας δυνάμεως. Διὰ τοῦτο μόνον ἡ θεία χάρις ἄνευ συμπράξεως τοῦ ἀνθρώπου ἐγείρει εἴς τινας νέαν ζωὴν, ἄλλους τοὐναντίον ἡ θεία δικαιοσύνη ἐγκαταλείπει εἰς τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν, προώρισε δηλ. ἀπ' αἰῶνος ἐκείνους μὲν εἰς σωτηρίαν, τούτους δὲ εἰς κατάκρισιν. Ἡ ἔρις ἤρχισεν ἀπὸ προσωπικῶν κατηγοριῶν κατὰ τοῦ Καιλεςίου, ὅστις εἶχε ζητήσει νὰ γίνῃ πρεσβύτερος. Κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἑτεροδοξίᾳ, κατεκρίθη ὑπό τινος συνόδου ἐν Ἀφρικῇ (412). Ἀλλ' ὁ κατακριθεὶς εὗρε καί τινας φίλους ἐν Καρχηδόνι, τοῦτο δὲ ὤθησε τὸν Αὐγουστῖνον, ὅστις πρότερον δὲν εἶχε λάβει μέρος εἰς τὰ γενόμενα, νὰ ἀναιρέσῃ τὰς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἔλαβε γνῶσιν καὶ τῶν τοῦ Πελαγίου συγγραμμάτων, καὶ ἀντέκρουσε καὶ ταῦτα, ἀλλὰ πάντοτε μετὰ φειδοῦς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Πελαγίου. Ὁ Καιλέςιος μετὰ τὴν κατάκρισίν του ἦλθεν εἰς Ἔφεσον, ὅπου προεχειρίσθη καὶ πρεσβύτερος. Ὁ δὲ Πελάγιος ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην. Κατηγορήθη δὲ καὶ ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου ὡς τοῦ Ὠριγένους ὀπαδὸς, ἕως οὗ ὁ Αὐγουστῖνος κατὰ πρῶτον μετά τινος κοσμιότητος διὰ συγγραμμάτων καὶ διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου του Ὀροσίου ἤνοιξε τὸν πρὸς αὐτὸν ἀγῶνα. Ἐπὶ τῆς ἐν Διοσπόλει τῆς Παλαιστίνης συνόδου (415), ὅπου κυρίως καὶ πρὸ πάντων προὔκειτο περὶ τῆς γνώμης τοῦ Πελαγίου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἦναι χωρὶς ἁμαρτίας, ἐκώλυσεν ὁ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων Ἰωάννης τὴν κατάκρισίν του. Ἀλλ' ἡ ἀφρικανικὴ ἐκκλησία πεισθεῖσα διὰ τοῦ Αὐγουστίνου περὶ τοῦ κινδύνου, ὅστις ἠπειλεῖτο διὰ τοῦ Πελαγίου, κατέκρινεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἐν Μιλεύῃ καὶ Καρχηδόνι συνόδων (416), ἣν κατάκρισιν συνεμερίσθη καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Ἰννοκέντιος ὁ Α'. Ὁ διάδοχος τούτου Ζώσιμος, παραγνωρίσας ἐντελῶς τὴν σπουδαιότητα τῆς ἔριδος, ἔλαβε τὸ πρῶτον τοὺς Πελαγιανοὺς ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισίν του, ἀλλ' ἔπειτα, ὅτε ἡ ἀφρικανικὴ ἐκκλησία καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ ἀπήτησαν τὴν κατάκρισιν αὐτῶν, κατέκρινεν αὐτοὺς

(**Epistola tractoria** 418). Ὁ Ἰουλιανὸς ἐπίσκοπος Ἐκλάνο καὶ 18 ἄλλοι ἐπίσκοποι, ὡς Πελαγιανοὶ καθαιρεθέντες, καὶ διω χθέντες ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, ἔφυγον οἱ πλεῖστοι εἰς Κωνσταντι νούπολιν, ὅπου ὁ Νεστόριος καί τοι μὴ ἀποδεχόμενος ἐν τελῶς τὰς τοῦ Πελαγίου δόξας, ἐδέξατο αὐτούς. Ὁ Νεστόριο μαθὼν περὶ τῶν δοξασιῶν τῶν Πελαγιανῶν ἰδίως διὰ τοῦ Μα ρίου Μερκάτορος, ἔγραψε 14 λόγους κατὰ Πελαγίου, ἐν ο παρεδέχετο τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἕνεκα τῆς ἁμαρτία πτώσεως καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ βαπτίσματος, ἣν ὁ Πελάγιο ἠρνεῖτο (**Mar. Mercator** p. 120). Ἀλλ' ὅμως τοὺς ἐκ τῆς Ἰταλία εἰς Κωνσταντινούπολιν καταφυγόντας ἐπισκόπους καὶ ἐν τ δύσει ὡς πελαγιανιστὰς καταχριθέντας, δὲν εὗρεν ὡς τοιούτου καὶ ἐζήτει παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Καιλεστίνου (429) ἐξη γήσεις περὶ τῆς καθαιρέσεως αὐτῶν (αὐτόθι p. 119). Τοιουτ τρόπως συνέβη νὰ συνδεθῇ ἡ ὑπόθεσίς των μετὰ τῆς αὐτοῦ, ὥ στε ἐπὶ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου ἐν Ἐφέσῳ (431) κα τεκρίθησαν μετὰ τοῦ Νεστορίου καὶ οἱ πελαγιανοί. Ἀλλ ὅμως παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὀλίγον ἔλαβ μέρος ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διὰ τί οἱ Ἕλ ληνες ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ σιγῶσι περὶ πελαγιανισμοῦ κα τῶν ἐρίδων τῶν δι' αὐτοῦ προκληθεισῶν. Ὑπῆρχον μὲν τινες ἐ τῇ ἀνατολῇ τὰ τοῦ Πελαγίου φρονοῦντες, καθὼς Θεόδωρο ὁ Μοψουεστίας, ὅστις δὲν παρεδέχετο τὸν θάνατον ὡς ἀ ποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὅτι ἕνεκα τῶν πρώτων ἀνθρώπω ἐτιμωρήθη ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος (**Mar. Merc.** 339), καὶ Θεοδώρητος, ὅςτις ἠρνεῖτο τὸ προπατορικὸν ἢ κληρονομικὸ ἁμάρτημα (Ἑλλην. παθ. θερ. V. Opp. T. IV, 817), οἱ πλε στοι ὅμως τῶν ἀνατολικῶν ἀποκρούοντες καὶ τὸν πελαγιαν σμὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ μέσην τι ὁδὸν τέμνοντες, ἀνεγνώριζον μὲν ἐναντίον τοῦ Πελαγίου, ὅτι πτῶσις τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἶχεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα ἐ τῶν ἀπογόνων του, ταῦτα ὅμως δὲν ἐπεξέτεινον, ὅπως ὁ Αὐ γουστῖνος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ θεωρῶσι τὴν ἀνθρωπίνην φύ σιν ὡς ἐντελῶς μεταβληθεῖσαν, ἢ νὰ ἀρνῶνται τὴν ἐλευθερία τῆς θελήσεως ἐν τῷ πεσόντι ἀνθρώπῳ. Μόνον δὲ ἐξασθένησ τινα παρεδέχοντο οἱ Ἕλληνες πατέρες (Χρυσόστ. ὁμιλ. ε

ψαλμ. ν' (νά 7) T. III, p. 874)[1]. Τὴν σωτηρίαν θεωροῦσι μὲν οἱ Ἕλληνες πατέρες ὡς ἔργον τοῦ Θεοῦ, τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὡς τελουμένην ὅμως οὐχὶ ἄνευ τῆς ἡμετέρας θελήσεως, πρὸς ἣν δὲν εἶναι ἄσχετος ὁ προορισμὸς (Ὁμιλ. 15 εἰς τὴν πρ. Ῥωμ. T. X, 213)[2]. Ἀλλὰ καὶ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία οὐδέποτε ἀπεδέξατο εἰλικρινῶς καὶ φανερῶς τὴν ὅλην τοῦ Αὐγουστίνου διδασκαλίαν. Ζῶντος ἔτι τοῦ Αὐγουστίνου οἱ μ ο ν α χ ο ὶ τ ῆ ς Μ α σ σ α λ ί α ς προσέβαλον τὴν διδασκαλίαν του ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ ἤθη, καὶ ἀποκλείουσαν πᾶσαν παρηγορίαν. Ἐντεῦθεν δὲ ἰδίως διὰ Ἰ ω ά ν ν ο υ Κ α σ σ ι α ν ο ῦ, τοῦ μαθητοῦ τῆς ἐρήμου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, ἐξηπλώθη καὶ ἐν τῇ δύσει μεσάζουσά τις γνώμη, καθ' ἣν διὰ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδὰμ ἐξησθένησε μὲν ἡ ἠθικὴ δύναμις, ἀλλ' ὅμως δὲν ἐξέλιπεν ἐντελῶς. Διὰ τοῦτο ἡ χάρις καὶ ἐλευθερία παρ' ἀλλήλαις ἐνεργοῦσι συνάμα τὴν σωτηρίαν. Ἡ διδασκαλία αὕτη, ἥτις καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ ἐλεύθερον ἠθικὸν πνεῦμα ἴσας ἐποίει παραχωρήσεις, εὗρε μεγάλην ἐπιδοκιμασίαν. Ἀλλ' ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ εἶχον ἤδη σύνοδοι ὁριστικῶς ἀποφανθῆ ὑπὲρ τοῦ Αὐγουστίνου, ἡ δὲ φήμη του ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, καὶ ἡ λογικὴ συνέπεια τῆς διδασκαλίας του τοσοῦτον ἰσχυρά, ὥστε οὐδεὶς ἐτόλμα φανερῶς νὰ χωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀοριστία καὶ ἀβεβαιότης ἐν τῇ δύσει. Ἐν Γαλλίᾳ ἐπεκράτησεν ἡ διδασκαλία τῶν μασσαλιανῶν μοναχῶν, ἣν οἱ σχολαστικοὶ θεο-

[1] Χρυσόστ. ὁμιλ. εἰς ψαλμ. ν' (νά 7) T. III, p. 874. «Ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου ἄνωθέν φησι καὶ ἐξ ἀρχῆς τῆς φύσεως ἡ ἁμαρτία κεκράτηκε. Προὔλαβε γὰρ τῆς Εὔας τὴν σύλληψιν τῆς ἐντολῆς ἡ παράβασις. Τοῦτο τοίνυν εἰπεῖν βούλεται, ὅτι τῶν ἡμετέρων προγόνων κρατήσασα ἡ ἁμαρτία, ὁδόν τινα καὶ τρίβον τοῦ γένους εἰργάσατο. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων ἁπάντων, οὐχ ὅτι φυσικὴ τῆς ἁμαρτίας ἡ ἐνέργεια (ἢ γὰρ ἂν ἦμεν ἐλεύθεροι τιμωρίας), ἀλλ' ὅτι ῥέπει ἡ φύσις πρὸς τὸ πταίειν ὑπὸ τῶν παθημάτων ἐνοχλουμένη· νικᾷ δ' ὅμως ἡ γνώμη τούτοις συνεργοῖς κεχρημένη.» Πρβλ. καὶ Μεθοδίου παρὰ Φωτίῳ (μυριοβίβλῳ 234).

[2] Ὁμιλ. XV εἰς Ῥωμ. T. X, 213. «Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσι» (Ῥωμ. η', 28). Πρόθεσιν ἐνταῦθά φησι, ἵνα μὴ τὸ πᾶν τῇ κλήσει δῷ· ἐπεὶ οὕτως ἔμελλον καὶ Ἕλληνες ἀντιλέγειν καὶ Ἰουδαῖοι· εἰ γὰρ ἡ κλῆσις ἤρκει μόνον, τίνος ἕνεκεν οὐ πάντες ἐσώθησαν; Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι οὐχ ἡ κλῆσις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόθεσις τῶν καλουμένων τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο· οὐ γὰρ ἠναγκασμένη ἐγένετο ἡ κλῆσις, οὐδὲ βεβιασμένη.»

λόγοι τοῦ μεσαίωνος ἡ μ ι π ε λ α γ ι α ν ι σ μ ὸ ν ἐκάλεσαν. Ἐν τολῇ τῆς ἐν Ἀρελάτῃ συνόδου (472) προὔτεινεν ὁ ἐπίσκοπο Ῥηγίου Φαῦστος, πρότερον ἀρχιμανδρίτης τοῦ Λιρίνου, ὁμολογίαν τινὰ μασσαλιανήν, ἥτις ἐπὶ τῆς ἐν Λουγδούνῳ συνόδου (475) ὑπεγράφη ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκόπων. Ἐκ φρονήσεως δι καὶ ἕνεκα σεβασμοῦ δὲν ὠνομάσθη τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγουστίνου ἵνα τοσοῦτον περισσότερον προσβληθῶσιν οἱ ὀπαδοί του. Ἀλλ ὅμως μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ἐχθρῶν της ὑφίστατο καθ' ἑ αυτὴν κεκλεισμένη αἵρεσις τῶν πραιδεστιανῶν. Ὑπερβολικὴ δ τις καὶ προφανῶς ἄτοπος ὑπεράσπισις τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ (**Praedestinatus**) εἶναι ἔργον Πελαγιανοῦ τινος. Ἐν Ἀφρικῇ κα Ῥώμῃ ὑπερίσχυεν ἡ κλίσις πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Αὐγουστίνου, δι'ἐπιρροῆς δὲ ῥωμαϊκῆς ἀπεφάνθησαν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ αἱ ἐν Ἀραυσίῳ καὶ Οὐαλεντίᾳ σύνοδοι (529, 530) ὑπὲρ τῆς ἀποκλειστικῆς ἐνεργείας τῆς θείας χάριτος, ἀλλ' ἀπέφυγον ἐντελῶς νὰ εἴπωσί τι περὶ τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ, νὰ ἐξαγάγωσι δηλ. τὸ αὐστηρὸν τοῦτο συμπέρασμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Αὐγουστίνου. Ἕνεκα τοῦ δέους τούτου τοῦ ἐπικρατοῦντος παρ ἀμφοτέραις ταῖς μερίσιν, ἡ ἔρις δὲν κατήντησεν εἰς ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα, ἂν καὶ πολλαχοῦ μοναχοὶ ἢ πρεσβύτεροι κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων των ποῦ μὲν ἐν ὀνόματι τοῦ Αὐγουστίνου, ποῦ δὲ ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ καθὼς Αὐγουστῖνος ἐθεωρεῖτο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς ἅγιος, οὕτως ὡ ἅγιοι ἐτιμῶντο καὶ ὁ Κασσιανὸς καὶ ὁ Φαῦστος.

Δ'. Ἔριδες περὶ τῆς διπλῆς τοῦ Χριστοῦ φύσεως.

92.

Νεστοριανὴ ἔρις.

Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα παρὰ Mansi συλλογ. πρακτ. συνόδων Τ. VI καὶ VII. Mar. Mercat. de haeres. Nestor. Opp. T. II. Σωκράτ. ἐκκλησ. ἱστορ. δ', 29. Εὐαγρίου ἱστορ. ά,7.

Ἡ ἀναγνώρισις θείας τινὸς φύσεως ἐν Χριστῷ εἶχε διὰ πολλῶν ἀγώνων στερεωθῇ, ἡ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν αὐτῷ προὐπετίθετο, ἂν καὶ συνήθως ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἡ σὰρξ τῆ

ἀνθρωπότητος. Πᾶσα θεωρία περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν ἐκινδύνευεν ἢ νὰ ἐκλάβῃ τοσοῦτον αὐστηρῶς τὴν ἕνωσιν, ὥστε ἡ ἀνθρωπίνη φύσις νὰ ἐκλίπῃ ἐν τῇ θείᾳ, ἢ ὅπως ἀσφαλισθῇ ἡ ὕπαρξις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἦτο κίνδυνος νὰ γίνῃ παραδεκτὴ αὐθυπαρξία τις αὐτῆς ὡς ὑφισταμένης καθ' ἑαυτήν, ὅπερ ἐφαίνετο ὅτι κατέστρεφεν αὐτὴν τὴν ἑνότητα. Κατὰ τὴν τάσιν ἀμφοτέρων τῶν σχολῶν τῆς μὲν ἀλεξανδρινῆς νὰ συγχέῃ τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς δὲ ἀντιοχειανῆς νὰ διακρίνῃ αὐστηρῶς τὰ δύο ταῦτα, ἐπεκράτει ἡ μὲν πρώτη γνώμη παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς, ἡ δὲ ἄλλη παρὰ τοῖς ἐν Ἀντιοχείᾳ. Οὕτως ὁ Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ ἐνσαρκώσεως λόγῳ (Opp. ed. Montfaucon II, 1. 6), λέγει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι υἱὸς Θεοῦ καὶ θεὸς κατὰ πνεῦμα, υἱὸς ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, δὲν εἶναι ὅμως δύο φύσεις, ἡ μία προσκυνητὴ καὶ ἡ ἄλλη ἀπροσκύνητος, ἀλλὰ μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη. Ὅτε ὁ Ἀπολλινάριος σαφέστερον τὴν ἀλεξανδρινὴν ἐκφράζων διδασκαλίαν, εἶχε διδάξει, ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου κατέλαβεν ὁ θεῖος λόγος, πάντες σχεδὸν ἐναντιούμενοι αὐτῷ, ἀπεδέχθησαν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ἐν ἑνὶ προσώπῳ· ἀλλὰ καὶ πάλιν οἱ μὲν ἐκ τῆς Ἀντιοχείας ἐπιμελῶς διέκρινον τὰς δύο φύσεις καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτῶν, οἱ δὲ ἀλεξανδρινοὶ ἐπέμενον εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἀθανασίου. Σφοδρὰ ἕνεκα τῆς διαφορᾶς ταύτης ἔρις ἠγέρθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος. Ἀφορμὴν εἰς αὐτὴν παρέσχεν ὁ Νεστόριος, πρότερον πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀπὸ δὲ τοῦ 428 ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις προσέβαλε τὸ ὄνομα Θεοτόκος ἐπὶ τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου, λέγων αὐτὴν Χριστοτόκον, καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀπολλινάριον μετὰ προσοχῆς διέκρινε τὰς δύο ἐν Χριστῷ φύσεις (συνάφεια καὶ ἐνοίκησις), οὕτως ὥστε τὰ ἰδιώματα αὐτῶν μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπολυτρώσεως συνήργουν ὁμοῦ. Μέρη τινὰ τῶν λόγων τοῦ Νεστορίου εὑρίσκονται ἐκδεδομένα παρὰ τῷ Mansi (IV, 1197). Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναγινώσκομεν καὶ τὰ ἀκόλουθα· «Ὅταν οὖν ἡ θεία Γραφὴ μέλλῃ λέγειν ἢ γέννησιν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου, ἢ θάνατον, οὐδαμοῦ φαίνεται τιθεῖσα τὸ Θεός, ἀλλ' ἢ Χριστὸς ἢ Υἱὸς ἢ Κύριος. Τὸ προελθεῖν τὸν θεῖον λόγον ἐκ τῆς

Χριστοτόκου παρθένου, παρὰ τῆς θείας ἐδιδάχθην Γραφῆς. ' δὲ γεννηθῆναι Θεὸν ἐξ αὐτῆς, οὐδαμοῦ ἐδιδάχθην.» Κατὰ τ διδασκαλίας ταύτης ἐκήρυξε Κ ύ ρ ι λ λ ο ς ὁ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ί ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος κατὰ πολλὰς ἐπόψεις τοῦ Θεοφίλ τὴν τελείαν ἕνωσιν τῶν φύσεων (φυσικὴ ἕνωσις). Τὴν διδασκ λίαν αὐτοῦ ἐκθέτει ὁ Κύριλλος σαφῶς ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Σ κενσον ἐπιστολῇ του (Opp. V, III, 141). «Ἔστω δὲ ἡμ εἰς παράδειγμα ὁ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος· δύο μὲν γὰρ ἐπ' αὐτ νοοῦμεν τὰς φύσεις, μίαν μὲν τῆς ψυχῆς καὶ ἑτέραν τοῦ σώμ τος, ἀλλ' ἐν ψιλαῖς διελόντες ἐννοίαις — οὐκ ἀνὰ μέρος τίθ μεν τὰς φύσεις — ἀλλ' ἑνὸς εἶναι νοοῦμεν. Ὥστε τὰς δύο μ κέτι μὲν εἶναι δύο, δι' ἀμφοῖν δὲ τὸ ἓν ἀποτελεῖσθαι ζῶον. Οὔ καὶ εἰ λέγοιεν ἀνθρωπότητος φύσιν καὶ θεότητος ἐπὶ τοῦ Ἐ μανουὴλ, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης γέγονεν ἰδία τοῦ λόγου, καὶ υἱὸς νοεῖται σὺν αὐτῇ.» Ἡ ἀντίθεσις αὕτη, ὡς ἀγὼν τῶν δ μεγάλων ἐπισκοπῶν τῆς ἀνατολῆς, καθὼς καὶ τῶν σχολῶν τ Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας, ἔδωκε χώραν ὡς ἐκ τῆς φ σεώς του εἰς πολλὰς παρεννοήσεις καὶ δολίας διαστροφάς. Νεστόριος κατηγορεῖτο, ὅτι διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν δύο ἀ ἀλλήλων ἀνεξαρτήτων προσώπων κατέστρεφε τὴν εἰς τὴν ἀπ λύτρωσιν πίστιν. Ἐπίσης οἱ Νεστοριανοὶ ἤλεγχον τὸν Κύρι λον ὡς προσβάλλοντα τὸ τῆς ἀπολυτρώσεως δόγμα δι' ἀρν σεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Κύριλλος ἐκέ δισε τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον Καιλεστῖνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ κα τοῦ Νεστορίου, συσχετίζων τὴν ἔριδα πρὸς τὸν πελαγιανισμ Ἐπὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ῥώμῃ συνόδων (430) κατεκρίθη Νεστόριος, ὁ δὲ Κύριλλος ἐκήρυξε τὴν διδασκαλίαν του ἐν ἀ ν α θ ε μ α τ ι σ μ ο ῖ ς, εἰς οὓς ἀντέταξεν ἄλλους 12 ὁ Ν στόριος. Ὁ Νεστόριος ἐκέρδισεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὸν Ἀντ χείας Ἰωάννην. Ἐκτὸς τούτου ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ Ἀ ν δ ρ έ α ς, ἐπίσκοπος Σ α μ ο σ ά τ ω ν, οὗ τινος ἡ εἰς το ἀναθεματισμοὺς τοῦ Κυρίλλου ἀπάντησις σώζεται ὁλόκληρ ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ Μαρίου Μερκάτορος (p. 22 καὶ ὁ Θ ε ο δ ώ ρ η τ ο ς ὁ Κ ύ ρ ο υ, ὅστις ἐνόμιζεν, ὅτι διὰ τ τοῦ Κυρίλλου δοξασίας συνεχέοντο αἱ δύο ἐν Χριστῷ φύσει Θ ε ο δ ό σ ι ο ς ὁ Β' ἐκάλεσεν ὅπως διαλυθῇ ἡ διαφορὰ αὕτη

ἥτις ἤρξατο νὰ ἀπειλῇ τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς Ἔφεσον (431), ἥτις ἐκήρυξε τὴν κατάκρισιν τοῦ Νεστορίου (Παρὰ Mansi IV, 1202), ἀποδεχθεῖσα τοὺς ἀναθεματισμοὺς τοῦ Κυρίλλου. Ἡ σύνοδος προσεκάλεσε τὸν Νεστόριον τρὶς νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἠρνήθη. Ἂν δὲ καὶ εἶχεν ἀναβληθῆ ἡ ἔναρξις τῆς συνόδου εἰς τὴν 22 ἰουνίου, ἐνῷ τὸ πρῶτον εἶχεν ὁρισθῆ ἡ 7 ἰουνίου, ἵνα προσέλθωσι καὶ οἱ τῆς Συρίας ἐπίσκοποι εἰς αὐτήν, δὲν προσῆλθον ὅμως οὗτοι, εὐνοϊκῶς διακείμενοι τῷ Νεστορίῳ, καθ' οὗ ἦτο ἡ πλειονότης ἐν τῇ συνόδῳ. Κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν παρῆσαν 138 ἐπίσκοποι[1]. Καὶ οἱ ἐπίσκοποι ὅμως τῆς Συρίας συνεκρότησαν ἐν Ἐφέσῳ ἰδίαν σύνοδον ὑπὸ τὴν προεδρείαν Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχείας, ἐν ᾗ καθῄρεσαν τὸν Κύριλλον. Μόνον 43 ἐπίσκοποι ἔλαβον μέρος ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ. Ὁ Νεστόριος ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἑτέρωθεν δὲ καὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ διῃρέθησαν. Ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν μερῶν ἐπῆλθεν, ὅτε μετὰ ταῦτα συνεφώνησεν ὁ Κύριλλος νὰ ὑπογράψῃ σύμβολον (433), ὅπερ ἐν τῇ ἑνώσει ἐξῆρε τὴν διάκρισιν τῶν δύο φύσεων[2]. Ἐν τῷ συμβόλῳ τούτῳ ἐλέγετο μέν, ὅτι ὁ Χριστὸς

[1] Τῆς τρίτης ταύτης οἰκουμενικῆς συνόδου πρόεδρος ὑπῆρξεν ὁ Κύριλλος. Τὰ πρακτικὰ λέγουσιν ἀντὶ τοῦ Καιλεστίνου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης. Τοῦτο δὲ οὐχὶ ἵνα παραστήσωσι τὸν Κύριλλον ὡς ἐπίτροπον τοῦ πάπα, ἀλλὰ διότι δικαζομένου τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ κατὰ τὴν Β' οἰκουμενικὴν σύνοδον τὴν δευτέραν τάξιν ἐπέχοντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, μόνος ὁ Ῥώμης ἠδύνατο νὰ προεδρεύσῃ συνόδου κατ' αὐτοῦ. Ὅτε ὁ Κύριλλος, ἵνα μὴ ᾖ δικαστὴς καὶ δικαζόμενος, ἀπεχώρησε τῆς προεδρείας, ταύτην δὲν ἔλαβον οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, ἀλλ' ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος (Fleury hist. ecclés. XXV, ch. XXXVII καὶ Guettée, Papauté schism. 93).

[2] Παρὰ Mansi V, 365. «Ὁμολογοῦμεν τοιγαροῦν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ πατρὸς γεννηθέντα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτὸν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· δύο γὰρ φύσεων ἕνωσις γέγονε· διὸ ἕνα Χριστόν, ἕνα Υἱόν, ἕνα Κύριον ὁμολογοῦμεν. Κατὰ ταύτην τὴν τῆς ἀσυγχύτου ἑνώσεως ἔννοιαν ὁμολογοῦμεν τὴν ἁγίαν Παρθένον Θεοτόκον, διὰ τὸ τὸν Θεὸν λόγον σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπῆσαι, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως ἑνῶσαι ἑαυτῷ τὸν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν, τὰς δὲ εὐαγγελικὰς καὶ ἀποστολικὰς περὶ τοῦ Κυρίου φωνὰς ἴσμεν τοὺς θεολόγους ἄνδρας τὰς μὲν κοινοποιοῦντας ὡς ἐφ' ἑνὸς προσώπου, τὰς δὲ διαιροῦντας ὡς ἐπὶ δύο φύσεων, καὶ τὰς μὲν θεοπρεπεῖς κατὰ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, τὰς δὲ ταπεινὰς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ παραδιδόντας.

εἶναι ἓν πρόσωπον, καὶ ἡ Μαρία Θεοτόκος ἐκαλεῖτο, ἀλλὰ πα ρετηρεῖτο ἅμα ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειο ἄνθρωπος, ὅτι ὑπάρχουσιν ἄρα ἐν αὐτῷ δύο φύσεις, αἵτινες εἶνα ἀσυγχύτως ἡνωμέναι. Ἐν τῷ συμβόλῳ λοιπὸν ἐδιδάσκετο μὲν τῶν 12 ἀναθεματισμῶν ἢ κεφαλαίων διδασκαλία, ἐγίνετο ὅμω φανερωτέρα ἡ τῶν δύο φύσεων διάκρισις, παρελείπετο δὲ καὶ τοὺς Ἀντιοχεῖς σκανδαλίζουσα ἔκφρασις τοῦ σεσαρκωμένου λό γου. Ὁ Νεστόριος, ὅστις ἀπώλεσε τὴν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ, το μεγάλως τιμῶντος τὴν θεοτόκον, παρὰ πασῶν τῶν μερίδων ἐγ καταλειφθείς, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀντιοχείας Ἰωάννου, ἐτελεί τησεν οἰκτρῶς (440). Μόνον ἡ θεολογικὴ σχολὴ τῆς Ἐδέσσης θυγάτηρ οὖσα τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ σχολῆς, ἐξηκολούθησεν εἰσέ τὸν ἀγῶνα, καὶ κατὰ μικρὸν ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Περσίαν, εἰ τὴν Νίσιβιν (489). Ἐν Περσίᾳ εὗρον οἱ νεστοριανοὶ ὑπο στήριξιν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς χώρας, οἵτινες ἐπεθύμουν, ο χριστιανοὶ αὐτῶν ὑπήκοοι νὰ μὴ ἦναι συνδεδεμένοι μετὰ το ῥωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ νεστοριανοὶ τῆς Περσίας ἐνέμενον πιστ εἰς τὸν νεστοριανισμὸν καὶ ἀπεκήρυττον τὴν ἐν Ἐφέσῳ σύνο δον· ἔφερον δὲ καὶ τὸ ὄνομα τῶν Χαλδαίων χριστιανῶν, ἐν ταῖς Ἰνδίαις, ὅπου ἦλθον ἄποικοι ἐξ αὐτῶν, ἐκλήθησαν χριστια νοὶ τοῦ Θωμᾶ. Οἱ ἐναντίοι δ' ἐκάλουν τοὺς Χαλδαίους χριστια νοὺς Νεστοριανούς. Οἱ Νεστοριανοὶ μετὰ μεγάλου ζήλου ἐσποί δαζον νὰ διαδίδωσιν εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς Ἀσίας τὸν χριστιαν σμόν, ἐκαλλιέργουν δὲ καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ὑπ' αὐτῶ ἐδιδάχθησαν βραδύτερον καὶ οἱ ἄραβες τὰ γράμματα. Ἀλλ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔμεινε νεστοριανὴ τάσις, ἰδίως ἀντιπροσωπευομένη ὑπὸ τοῦ Ἴβα, ἐπισκόπου Ἐ δέσσης (436—57) καὶ τοῦ πεπαιδευμένου Θεοδωρήτο Ἠδυνήθη μάλιστα ἡ μερὶς αὕτη νὰ ἀντιπαλαίσῃ ἔτι ἐπὶ ἱκαν χρόνον κατὰ τῆς ἐπικρατησάσης ἀλεξανδρινῆς θεολογίας.

93.

Εὐτυχιανικὴ ἔρις.

Mansi Πρακτ. συνόδων Τ. VI καὶ VII καὶ Εὐαγρίου ἱστ. ά, 9.

Διὰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου δὲν κατηυνάσθη ἡ ἔρις· ὁ ἀγὼν

ἐξηκολούθει καὶ ἐφεξῆς μεταξὺ Ἀλεξανδρείας καὶ Παλαιστίνης ἀφ' ἑνὸς καὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀσίας ἀφ' ἑτέρου. Εἰς τοὺς ἐξ Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης ἐφαίνετο πάντοτε ἡ διδασκαλία περὶ δύο φύσεων, ὡς νεστοριανισμὸς, εἰς τοὺς ἐξ Ἀντιοχείας τοὐναντίον καὶ τοὺς ἀνατολικοὺς ἐν γένει ἡ διδασκαλία περὶ μιᾶς φύσεως ὡς ἀπολλιναρισμός. Τοὺς πρώτους ὑπεστήριζεν ἡ αὐλὴ, ἰδίως τὸν διάδοχον τοῦ Κυρίλλου Διόσκουρον (ἐπίσκοπον ἀπὸ τοῦ 444—451), ὅστις ἐσπούδαζε παντὶ σθένει νὰ παραστήσῃ τοὺς ἀνατολικοὺς ὡς νεστοριανοὺς καὶ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν ἀνατολὴν τὴν αἰγυπτιακὴν δογματικήν. Ἀλλ' ὅτε ὁ Εὐτυχὴς, ἐπίμονος καὶ περὶ τὰς Γραφὰς ἔμπειρος ἀρχιμανδρίτης ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀντιθέτως πρὸς τὸν νεστοριανισμὸν ἐδίδασκεν, ὅτι πᾶν ὅ,τι ἀνθρώπινον ἀπερροφήθη ὑπὸ τῆς θείας οὐσίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ μετ' αὐτοῦ κατέστη μία φύσις, κατέκρινεν αὐτὸν ὁ Φλαβιανὸς, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἐπί τινος ἐνδημούσης συνόδου (448). Τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου παρὰ Mansi (VI, 649). Ὁ Εὐτυχὴς ἐκήρυξεν ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ τὴν πίστιν του οὕτως· «Ὁμολογῶ μετὰ τὴν ἕνωσιν μίαν φύσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν.» Ἡ κατάκρισίς του ἔχει ὡς ἑξῆς (αὐτόθι 748). «Διὰ πάντων πεφώραται Εὐτυχὴς τὴν Οὐαλεντίνου καὶ Ἀπολλιναρίου κακοδοξίαν νοσῶν. Ὅθεν ὡρίσαμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ βλασφημηθέντος, ἀλλότριον αὐτὸν εἶναι παντὸς ἱερατικοῦ τάγματος καὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς κοινωνίας.» Λέων ὁ μέγας, πάπας Ῥώμης, συνεμερίσθη τὴν ἀπόφασιν ταύτην δι' ἐπιστολῆς του (Epistola ad Flavianum), ἐν ᾗ παρεδέχετο μὲν ἓν πρόσωπον ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ διέκρινε καὶ δύο φύσεις ἐν αὐτῷ. Εἶναι παράδοξον πῶς ἡ δύσις εἶχε κηρυχθῇ κατὰ τοῦ Εὐτυχοῦς, ἐνῷ ἀπέκλινεν εἰς τὴν ἀλεξανδρινὴν δογματικήν. Ὁ Διόσκουρος, μαθὼν τὴν κατάκρισιν τοῦ Εὐτυχοῦς, καὶ ἐν αὐτῷ ὑπερασπίζων τὸν προκάτοχόν του Κύριλλον, ἐδικαίωσεν ἐπί τινος ἐν Ἐφέσῳ ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν οἰκουμενικῆς θεωρηθείσης συνόδου (449), καὶ ὡς τοιαύτης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β' συγκαλεσθείσης, τὸν Εὐτυχῆ καὶ καθήρεσε τὸν Φλαβιανὸν τῆς ἀρχῆς διὰ τῆς βίας τοῦ ἠρεθισμένου ὄχλου. Ὁ Φλαβιανὸς ἐκακώθη τοσοῦτον ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ὑπό τινων εἰσβαλόντων εἰς

αὐτὴν μοναχῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀρχιμανδρίτου Βαρσουμᾶ ὥστε μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπέθανε. Μετ᾽ αὐτοῦ δ᾽ ἀφωρίσθησα καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ Ἴβας, Θεοδώρητος καὶ ἄλλοι. Ἡ νίκη το Διοσκούρου ἦτο βεβιασμένη, εἰ καὶ Θεοδόσιος ὁ Β΄ ἐβεβαίου ὅτι ἡ σύνοδος αὕτη ἀπεφάσισεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαιοτέρω ἀποφάσεων τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Νικαίας ἐντελῶς κατὰ τοὺ κανόνας. Ἀλλὰ μετὰ τὸν αἰφνίδιον τοῦ αὐτοκράτορος θάνατο (450), ὅτε τὰς ἡνίας τοῦ κράτους ἀνέλαβεν ἡ Πουλχερί μετὰ τοῦ Μαρκιανοῦ, ἐξηγέρθη γενικὴ ἀποδοκιμασία κατ τῆς μονομεροῦς ἀποφάσεως τῆς συνόδου καὶ κατὰ τῶν βιαιοτή των τοῦ Διοσκούρου. Σύνοδός τις ἐν Κωνσταντινουπόλει γενο μένῃ κατέκρινε τὸν Εὐτυχῆ καὶ ἐπεδοκίμασε τὴν τοῦ Λέοντο πρὸς τὸν Φλαβιανὸν ἐπιστολήν. Ἡ αὐτοκράτειρα Πουλχερία κα ὁ Μαρκιανὸς ἐχθρικῶς τῷ Διοσκούρῳ διακείμενοι, ἵνα ἡ κατα κρισις τούτου καὶ τοῦ Εὐτυχοῦς γίνῃ ἐπισημοτέρα, συνεκάλεσα οἰκουμενικὴν εἰς Χαλκηδόνα σύνοδον (451 ἧς ἡ ἀπόφασις ἦτο ἤδη διὰ τῆς συνθέσεώς της βεβαία. Εἰς αὐτὴ προσῆλθον περὶ τοὺς 600 ἐπισκόπους. Ἐκ τῆς δύσεως ὀλίγο παρουσίασαν. Ὁ Διόσκουρος καθῃρέθη, ὁ Εὐτυχὴς ἀνεθεματ σθη καὶ ὁ Ἴβας, ὁ Θεοδώρητος καὶ ὁ Κύριλλος ἀνεγνωρίσθησα ὡς ὀρθόδοξοι. Τοῦ τελευταίου ἡ ὀρθοδοξία ἀνεγνωρίσθη χά ριν τῆς εἰρήνης ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς ἐπιστολῆ τοῦ Λέοντος ἐν πνεύματι συνδιαλλαγῆς ὡρίσθη ἡ ἑξῆς διδασκα λία τῆς ἐκκλησίας. Ἐν τῷ Χριστῷ κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ γε νηθέντι ἐκ τοῦ πατρὸς προαιωνίως, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητ αὐτοῦ ἐγχρόνως ἐκ τῆς παρθένου καὶ Θεοτόκου, ὑφίσταται πρόσωπον ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως καὶ ἀχωρίστως[1]. Τῆς

1 Ὁ ὅρος τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου παρὰ Mansi VIII, 116. «Ἑπόμενοι ἁγίοις πατράσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν στὸν συμφώνως ἅπαντες ἐκδιδάσκομεν, τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι καὶ τέλ τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι, Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς τὸν αὐτὸν ἐκ χῆς λογικῆς, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον τὸν αὐτὸν μῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, κατὰ πάντα ὅμοιον ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας· πρὸ αἰ νος μὲν ἐκ πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα, ἐπ᾽ ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερ τὸν αὐτὸν δι᾽ ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου Θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστὸν υἱόν, κύριον, μονογε ἐκ δύο φύσεων (ἐν δυσὶ φύσεσι κατ᾽ ἄλλα χειρόγραφα), ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως,

νόδου ταύτης ὑπῆρξαν πρόεδροι οἱ ἐπισημότεροι ἐπίσκοποι τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης Ἀνατόλιος, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων. Ἡ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος τοῦ Διοσκούρου ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε ὡς παράνομος καὶ ὠνομάσθη ληστρικὴ σύνοδος. Ἀλλ' αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἔλαβον μὲν τὸ αὐτοκρατορικὸν κῦρος, καὶ ὑπεστηρίχθησαν διὰ ποινικῶν νόμων, ἀλλ' ὅμως ἐθεωρήθησαν ὑπὸ πολλῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Παλαιστίνῃ ὡς εὐνοοῦσαι τὸν νεστοριανισμὸν, καὶ τοιουτοτρόπως ἤρχισαν αἱ μακραὶ μονοφυσιτικαὶ ἔριδες.

94.

Μονοφυσῖται. Ἀγὼν περὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου.

Mansi T. VII–XI. Λεοντίου περὶ αἱρέσ. 5—10, καὶ κατὰ Εὐτυχ. καὶ Νεστοριανῶν. Εὐαγρίου ἐκκλ. ἱστορ. II, 5.

Πολλοὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Παλαιστίνῃ, οἵτινες ἐξῄρουν ἀποκλειστικῶς τὴν θείαν φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ἦναι ὑπὲρ τοῦ Εὐτυχοῦς, ἐθεώρουν ἑαυτοὺς διὰ τῶν ἐν Χαλκηδόνι ἀποφάσεων προσβαλλομένους, ἐκαλοῦντο δὲ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων των Μονοφυσῖται, αὐτοὶ δὲ ἐκάλουν ἐκείνους Νεστοριανοὺς καὶ Δυοφυσίτας. Ἡ ἔρις ἐξηκολούθει διὰ στάσεων τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ ὄχλου. Ἐν Ἀντιοχείᾳ συνέβαινον τὰ αὐτά. Ἐν Παλαιστίνῃ ἀλεξανδρεύς τις μοναχὸς Θεοδόσιος καλούμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐκεῖ μονοφυσιτῶν μοναχῶν ἐπέτυχε νὰ ἐρεθίσῃ τοσοῦτον τοὺς μοναχοὺς, ὥστε νὰ ἐκδιώξωσι τὸν ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλην, ὀπαδὸν τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὄντα, καὶ νὰ ὑψώσωσιν ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον αὐτὸν ἐναντίον τῶν αὐτοκρατορικῶν διαταγῶν. Οἱ δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μονοφυσῖται μοναχοὶ ὑπὸ τὴν ὁδη-

διαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον, οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας τῆς φύσεως καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης, οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον καὶ διαιρούμενον, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν υἱόν μονογενῆ, Θεὸν λόγον, Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν.»

γίαν τοῦ φανατικοῦ Τιμοθέου Αἰλούρου καὶ Πέτρ τοῦ Μογγοῦ, ἐφόνευσαν τὸν τὸν Διόσκουρον διαδεχθέ Προτέριον, καὶ ἀνηγόρευσαν πατριάρχην τὸν Αἴλουρον τοῦτ Οἱ ἐν Αἰγύπτῳ μονοφυσῖται ἐκηρύττοντο κατὰ τῆς ἐν Χαλ δόνι συνόδου ὡς εὐνοησάσης δῆθεν τὸν Νεστοριανισμὸν, καὶ ἐ μιζον τὸν Διόσκουρον ὡς παρανόμως καταδικασθέντα. Ἀπε χοντο ὅμως τὴν τοῦ Εὐτυχοῦς κατάκρισιν ὡς παρεκκλίναν εἰς τὸν δοκητισμόν. Καὶ ὅμως καὶ αὐτοὶ ἐθεώρουν τὸ σῶμα Κυρίου ὥς τι ὑπερανθρώπινον. Ὁ Τιμόθεος Αἴλουρος (M XVII, 1, 277) ἔλεγεν, ὅτι ἂν ὁ λόγος ἐγένετο σὰρξ κατὰ σιν καὶ νόμον, δὲν ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ ἐκ παρθένου. Ἐν τιοχείᾳ διὰ τῆς βίας εἶχε γίνει ἐπίσκοπος Πέτρος ὁ γναφ καὶ εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὴν λειτουργίαν τὴν μονοφυσιτικὴν φρασιν «Ὁ Θεὸς ἐσταυρώθη» (ὅθεν θεοπασχῖται ὠνομάσθη οἱ ὀπαδοί του). Ἀλλὰ πάντας τούτους ἐξώθησεν ἀπὸ τῶν σεων τούτων, εἰς ἃς διὰ τῆς βίας εἶχον ἐγκαταστῇ, ὁ αὐτοκ τωρ Λέων ὁ Α΄, φίλος τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὤν. Εἰς αὐλικὰς ἐπαναστάσεις εἶχε καταστῇ ἡ περὶ πίστεως ἔρις ὄργα τῆς πολιτικῆς. Ὅτε ὁ Βασιλῖσκος κατέρριψεν ἀπὸ τῆς χῆς τὸν αὐτοκράτορα Ζήνωνα τὸν Ἰσαυρικὸν (476), ὅπως ἐ σχύσῃ τὴν μερίδα του διὰ τῶν μονοφυσιτῶν, ἐξέδωκε διάταγ τι (ἐγκύκλιον γράμμα) κατὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συ δου, ἐπανήγαγε δὲ συνάμα τοὺς ἐξορισθέντας Πέτρον τὸν Ἀ τιοχείας καὶ τὸν Ἀλεξανδρείας Αἴλουρον. Ἡ ἐν Κωνσταντιν πόλει στάσις, δι' ἧς ὁ Ζήνων κατέλαβεν αὖθις τὸν θρόνον (477), διηυθύνθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀκακίου. Ἀλλ' οἱ νοφυσῖται ὑπὸ τὸν ἅρπαγα ἐκεῖνον τοῦ θρόνου εἶχον ἀναπτύ τοσαύτην ἰσχὺν, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἀ κίου ἐζήτει νὰ συνδιαλλάξῃ αὐτοὺς διά τινος διατάγματος, Ἑνωτικοῦ (482), ὅπερ παρεσιώπα τοὺς περὶ ὧν ἡ ἔρις τύπε Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπηρησπίσθη τὸ Ἑνωτικὸν Πέτρος ὁ Μογ γενόμενος Πατριάρχης. Ἀλλ' οἱ ἐν Αἰγύπτῳ αὐστηρότεροι νοφυσῖται ἐχωρίσθησαν ἀπ' αὐτοῦ (ὅθεν Ἀκέφαλοι ἐκλή σαν). Οἱ μοναχοὶ οὗτοι ἐθεώρουν μόνον τὸν Αἴλουρον ὡς τελευταῖον κανονικὸν πατριάρχην. Τὸ Ἑνωτικὸν διετήρει ἐξω ρικῶς ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, καίπερ

φρονούμενον παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Μόνον οἱ ἐν τῇ δύσει ἀντίπαλοι τοῦ Ἑνωτικοῦ ἠδύναντο νὰ ἀντιστῶσιν ἀποτελεσματικῶς. Μάλιστα ὁ Ῥώμης Φῆλιξ ἀναθεματίσας τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἀκάκιον, διέκοψε πᾶσαν πρὸς αὐτὸν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ὁ Ἀναστάσιος (491—518), ὅστις ἤθελε νὰ σώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν δύο μερίδων, ἐμισεῖτο καὶ ἠπειλεῖτο παρ' ἀμφοτέρων ἐπίσης (Εὐαγρ. III, 30). Ἰουστῖνος ὁ Α' (518—27) ἀπεφάνθη κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν καὶ ἐδίωξε τοὺς ἐπισκόπους των. Τότε ἐξεδιώχθησαν τῶν ἐπισκοπῶν των ὁ Ἀντιοχείας Σευῆρος, ὁ Μαβοὺγ Ξεναίας (ἢ Φιλόξενος) καὶ ὁ Ἁλικαρνασσοῦ Ἰουλιανὸς, καὶ ἄλλοι, ὧν οἱ πλεῖστοι κατέφυγον εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Διότι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲν ἐτόλμα ὁ αὐτοκράτωρ νὰ προσβάλῃ τὸν μονοφυσιτισμὸν ὡς ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ θερμῶς. Οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μονοφυσῖται περιῆλθον πρὸς ἀλλήλους εἰς ἔριδας, διαιρεθέντες ἰδίως εἰς Σευηριανούς, ὧν ὁ ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἐκδιωχθεὶς πατριάρχης Ἀντιοχείας Σευῆρος, παραδεχόμενος μᾶλλον μίγμα τι τῆς θείας μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ἀνεγνώριζε μίαν κυρίαν ἰδιότητα ταύτης, τὸ φθαρτὸν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ (διὰ τοῦτο ἐλέγοντο οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ σκωπτικῶς φθαρτολάτραι), καὶ εἰς Ἰουλιανιστὰς (ἀφθαρτοδοκήτας), οἵτινες ὀπαδοὶ ὄντες Ἰουλιανοῦ τοῦ ἐξ Ἁλικαρνασσοῦ παρεδέχοντο ἀπορρόφησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῇ θεότητι οὕτως, ὥστε οὐδὲν θνητὸν ἔμενεν ἐν τῷ Χριστῷ ὑπόλοιπον. Ἐκτὸς τούτων ἐσχηματίσθη ἐν Αἰγύπτῳ καὶ νέα τις μερὶς μονοφυσιτῶν οἱ Θεμιστιανοὶ ἢ Ἀγνοηταὶ ἔκ τινος Θεμιστίου διακόνου, ὅστις συνεζήτει ἂν ὁ Χριστὸς ἐγίνωσκε τὰ πάντα ἢ ἂν ὑπῆρχον αὐτῷ καί τινα ἄγνωστα. Ἐπίσης οἱ Ἰουλιανισταὶ εἶχον διαιρεθῆ εἰς δύο μερίδας ἐξ ἀφορμῆς τοῦ μικρολόγου ζητήματος, ἂν τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα ἦτο κτιστὸν ἢ ἄκτιστον (Ἀκτιστῖται, Κτιστολάτραι). Καὶ ὡς εἰ μὴ ἤρκουν αἱ διαιρέσεις αὗται, ἐδίδασκε καὶ ὁ ἀγχίνους τοῦ Ἀριστοτέλους ἑρμηνευτὴς μονοφυσίτης Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος (περὶ τὸ 560), συγχέων τὰς ἐννοίας τῆς φύσεως καὶ τοῦ προσώπου, τὸν Τριθεϊσμὸν, καὶ ἐθεώρει τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν ὡς νέαν δημιουργίαν. Εἰς τὴν τελευταίαν ἀκρότητα τοῦ μυ-

στικισμοῦ ἔφθασεν ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας σοφιστὴς Στέφανος Νιόβης διὰ τῆς διδασκαλίας του, ὅτι ἐν τῇ μιᾷ φύσει τοῦ Χριστοῦ οὐδεμία πρέπει νὰ γίνηται διάκρισις μεταξὺ θείου καὶ ἀνθρωπίνου.

95.

Ἐξακολούθησις τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων. Ἰουστινιανός.

Προκοπίου ἀνέκδοτα. Historia arcana ed. Orelli. Lipsiae 1827. Ἀγαθίας ed. Niebuhr Bon. 1828 (Corpus Script. Byzant. P. III).

Ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ Α' ἀνενέωσεν ἐν μακρᾷ, πολλάκις ἐνδόξῳ κυβερνήσει τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἰταλίᾳ διὰ τῆς ἀνδρείας τῶν στρατῶν του. Εὐσεβὴς καὶ ἀκριβὴς φύλαξ τῶν τῆς ἐκκλησίας διατάξεων, αὐστηρὸς τὰ ἤθη ὡς μοναχός, φιλάργυρος συνάμα καὶ πολυδάπανος, ἀρεσκόμενος νὰ ἀσχολῆται περὶ πολλὰ μετ' ἀκαμάτου μὲν ἐπιμελείας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ κέκτηται τὴν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ἀναγκαίαν ἱκανότητα, ἐσπούδαζε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν φήμην, ὅτι ἦτο κύριος παντὸς εἴδους τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης. Ὅπως δὲ διέταξε καὶ ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν θησαυρῶν τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας σύστημα ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ὅπερ κατέστη τὸ σχολεῖον τῆς νομικῆς ἐπιστήμης δι' ἅπαντας τοὺς λαούς, οὕτως ἠθέλησε καὶ ὡς θεολόγος διὰ καταθλίψεως πασῶν τῶν αἱρέσεων καὶ διὰ τῆς συνδιαλλαγῆς πάντων τῶν σχισμάτων νὰ θεμελιώσῃ ἐς ἀεὶ τὴν ἀληθῆ ὀρθοδοξίαν. Ἀλλ' ἐὰν πληροῖ τὴν ἐκκλησίαν τῶν δωρεῶν του συνταράσσει ὅμως καὶ ἐκκλησίαν καὶ κράτος πάντοτε διὰ τῶν δογματικῶν νόμων του καὶ διὰ τῶν πρὸς ἕνωσιν ἀποπειρῶν του ἐν οἷς ἅπασιν αὐτὸς μὲν ἐνόμιζεν, ὅτι πράττει κατ' ἰδίαν γνώμην, πράγματι δὲ ἦτο τὸ ὄργανον τῶν θεολόγων τῆς αὐλῆς καὶ τῶν εὐνούχων. Ἡ κλίσις του ἦτο ὑπὲρ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου. Ἀλλ' ἡ Θεοδώρα ἀφοῦ εἶχε παραδοθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν, ἀνυψωθεῖσα διὰ τοῦ ἔρωτος τοῦ αὐτοκράτορος εἰς συνάρχουσαν ἐπὶ τοῦ κράτους, ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀποβᾶσα τυραννική, ἀλλ' ὑψηλὸν φρόνημα ἐπιδειξαμένη καὶ ἄμεμπτα ἤθη, ἐγνώριζε νὰ τρέπῃ τὰς ἀποφάσεις του ὑπὲρ τῶν

μονοφυσιτῶν. 1. Ὅτε αἱ συνδιαλέξεις, ἃς ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε διατάξει μεταξὺ καθολικῶν και μονοφυσιτῶν εἰς οὐδεν ἤγαγον ἀποτέλεσμα, ἐνόμισεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ κερδίσῃ τοὺς τελευταίους ἀναγνωρίζων τὸν τύπον αὐτῶν ὡς ὀρθόδοξον «Εἷς ἐκ τῆς Τριάδος ἐσταυρώθη.» Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο οὐδὲν ὠφέλησεν. Ἡ ἔκφρασις προσεβλήθη ὡς μονοφυσιτική, ἡ δὲ διαίρεσις μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν ἐξηκολούθει. 2. Τῶν μονοφυσιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κορυφαῖος ἦτο Ἄνθιμός τις. Ὁ Ἄνθιμος οὗτος ἦτο Τραπεζοῦντος ἐπίσκοπος· ἀλλὰ χωρὶς νὰ νομίζῃ ὅτι παρέβαινε τὸ καθῆκόν του, εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν ἐπισκοπήν του, ἵνα ἀφοσιωθῇ εἰς τὸν ἀσκητικὸν βίον. Διατρίβων δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπετέλει τὸ κέντρον τῆς μονοφυσιτικῆς μερίδος, ἧ εὐνοϊκῶς διέκειτο καὶ ἡ αὐτοκράτειρα. Ταύτης δὲ τῇ συνεργείᾳ ὠνομάσθη μετὰ ταῦτα πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις ἠγνόει τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ φρονήματα. Ὅτε ὅμως μετὰ ταῦτα ἀπῄτησε παρ' αὐτοῦ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Ἀγαπητὸς νὰ καθαιρεθῇ τῆς πατριαρχείας ὡς μονοφυσίτης, γνοὺς τὴν πλάνην του, κατεβίβασεν αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ἀντ' αὐτοῦ ὑψώθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Μηνᾶς. Ἐπὶ τούτου ἐγένετο σύνοδός τις ἐνδημοῦσα, ἥτις κατέκρινε τὸν μονοφυσιτισμὸν καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ διατάγματός τινος αὐτοῦ (Hard. Concil. II, 1406) ἀπηγόρευσε τότε πᾶσι τὴν διδασκαλίαν τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, διέτασσε νὰ καῶσι τὰ συγγράμματα τοῦ Σευήρου, καὶ ἠπείλει πάντας ὅσοι ἤθελον νὰ ἀντιγράψωσιν αὐτὰ δι' ἐκκοπῆς τῆς χειρὸς αὐτῶν! Ὁ Βιγίλιος εἶχεν ἔλθει ὡς διάκονος μετὰ τοῦ Ἀγαπητοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ δὲ γνωρίσασα αὐτὸν ἡ αὐτοκράτειρα, ὑπεσχέθη αὐτῷ νὰ ἐνεργήσῃ νὰ γίνῃ διάδοχος τοῦ Ἀγαπητοῦ, ἐὰν ὑποσχεθῇ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς μονοφυσίτας. Ὁ Ἀγαπητὸς ἀπέθανεν ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ καθ' ὁδὸν ἐπιστρέφων εἰς Ῥώμην. Ἐν Ῥώμῃ εἶχον ὀνομάσει τότε ὡς διάδοχον τοῦ Ἀγαπητοῦ τὸν Σιλβέριον. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος δὲν ἤθελε προδίδων τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ νὰ δεχθῇ τοὺς ὅρους, οὓς προὔτεινεν αὐτῷ ἡ αὐτοκράτειρα, ἐξεβλήθη τοῦ παπικοῦ θρόνου, κατηγορηθείς, ὅτι δῆθεν εὑρίσκετο εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς ῥωμαϊκῆς

κυριαρχίας ἐν Ἰταλίᾳ. Ἀντ' αὐτοῦ προχειρίζεται ἐπίσκοπος Ῥώμης ὁ Βιγίλιος. Ἀλλ' ἐνῷ κρυφίως ἔγραφε πρὸς τοὺς μονοφυσίτας ἐν τῇ ἀνατολῇ ὡς ἐπιδοκιμάζων τὴν διδασκαλίαν των, ἤθελε φανερῶς νὰ ἦναι φίλος τῶν ὀρθοδόξων. Ὁ Βιγίλιος ἀνεγνώρισεν ὡς ὀρθόδοξον πατριάρχην τὸν Μηνᾶν καὶ οὕτως ἔπαυσε τὸ μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ Ἀκακίου ὑφιστάμενον σχίσμα. Τότε εἶδεν ἡ αὐτοκράτειρα πόσον ἠπατήθη. 3. Τὸ ὄνομα τοῦ Ὠριγένους ἦτο μᾶλλον ἕνεκα τῆς σχέσεως τῆς διδασκαλίας του πρὸς τοὺς μονοφυσίτας ἢ ἕνεκα τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ σημασίας προσφιλὲς εἰς μερίδα τινὰ μοναχῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἥτις διὰ τοῦ Θεοδώρου Ἀσκίδα, μητροπολίτου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, ἀπέκτησε καὶ ἐν τῇ αὐλῇ ἐπιρροήν. Ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ ἐξηπλοῦντο ἐν Παλαιστίνῃ πολλάκις καὶ διὰ βιαιοτήτων οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ὠριγένους. Ἀλλ' ἡ καθολικὴ μερὶς κατώρθωσε διὰ τοῦ Μηνᾶ, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, νὰ πείσῃ τὸν αὐτοκράτορα νὰ κατακριθῇ ὁ Ὠριγένης. Ὁ Ἰουστινιανὸς πεισθεὶς διέταξε ἵνα συγκροτηθῇ ἐνδημοῦσα σύνοδος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀναθεματίσῃ τὸν Ὠριγένη (543). Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην ἀποδίδουσί τινες τοὺς 15 κανόνας κατὰ Ὠριγένους, τοὺς διὰ τῆς ὑπογραφῆς των ἀποδιδομένους εἰς τὴν πέμπτην οἰκουμενικὴν σύνοδον (Le Quien Oriens Christianus III, 210 καὶ Walch Ketzergeschichte VII, 660). 4. Ὁ Θεόδωρος εἴτε ἐκδικούμενος τοὺς ἀντιπάλους του, εἴτε ὅπως ἀπομακρύνῃ τὴν προσοχὴν τῶν πνευμάτων ἀπὸ τοῦ Ὠριγένους ἔπεισε τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι οἱ μονοφυσῖται ἠδύναντο νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐὰν κατεκρίνοντο οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ σχολῆς Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας ὁ τοῦ Νεστορίου διδάσκαλος, Θεοδώρητος ὁ Κύρου, καὶ Ἴβας ὁ Ἐδέσσης. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατέκρινε τὰς εἰς τρία κεφάλαια (Tria Capitula) περιληφθείσας δοξασίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐκείνων διδασκάλων τὰς νομιζομένας, ὅτι εὐνοοῦσι τὸν νεστοριανισμὸν (περὶ τὸ 544). Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν τοῦ μὲν πρώτου ἡ ὀρθοδοξία ἦτο ὕποπτος καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ὀρθοδόξοις, ἀλλ' οἱ δύο ἄλλοι εἶχον κηρυχθῆ ῥητῶς ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ ὡς ὀρθόδοξοι· διὰ τοῦτο ἡ κατάκρισις τῶν συγγραμμάτων των ἐφαίνετο ἀντίθεσίς τις πρὸς τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον

Οἱ μονοφυσῖται ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ καταχρίσει ταύτῃ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀντιοχειανῆς σχολῆς, χωρὶς ὅμως νὰ γίνωσιν εὐνούστεροι πρὸς τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον. Ἐν τῇ δύσει ἠγέρθη ὅμως γενικὴ ἀποδοκιμασία κατὰ τούτου. Ὅπως καταδαμάσῃ δὲ τὴν ἀγανάκτησιν ταύτην τῶν δυτικῶν, προσεκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ αὐτοκράτωρ τὸν πάπαν Βιγίλιον (546), καὶ ἔπεισεν αὐτὸν νὰ καταχρίνῃ καὶ αὐτὸς ἐπίσης τὰ τρία κεφάλαια διὰ τοῦ ἐγγράφου του Judicatum. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν δυτικῶν ἐπισκόπων διεμαρτυρήθησαν κατὰ τούτου, σύνοδός τις μάλιστα ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ ἀφώρισεν αὐτόν. Ὁ Βιγίλιος ἠναγκάσθη τότε νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν πρώτην ἀπόφασίν του, νὰ ἀρνηθῇ δὲ νὰ δεχθῇ δεύτερόν τι διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῶν τριῶν κεφαλαίων (Mansi IX, 57). Πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν πραγμάτων συνεκάλεσεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν πέμπτην οἰκουμενικὴν σύνοδον εἰς Κωνσταντινούπολιν (553), ἥτις κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ αὐτοκράτορος κατέκρινε τὰς νεστοριανιζούσας διδασκαλίας τῶν 3 ἐκείνων Ἀντιοχέων. Ὁ Βιγίλιος τότε οὐ μόνον δὲν παρευρέθη ἐν τῇ συνόδῳ, ἀλλὰ καὶ ὑπερήσπισε τὰ τρία κεφάλαια ἐν τῷ Constitutum (Mansi IX, 61). Ἡ σύνοδος διέκοψε διὰ τοῦτο τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν καὶ ἐπεκύρωσε πάντα τὰ μέχρι τοῦδε αὐτοκρατορικὰ διατάγματα. Περὶ Ὠριγένους καὶ τῶν ὀπαδῶν του οὐδεὶς ἐγένετο λόγος κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν, ὅπερ συνέβη λίαν πιθανῶς τῇ συνεργείᾳ τοῦ Ὠριγενιστοῦ Θεοδώρου Ἀσκίδα, τοῦ ὄντος ἐν τῇ συνόδῳ ἑνὸς τῶν πρώτων προσώπων. Ἐπὶ τέλους ἐνέδωκε καὶ ὁ Βιγίλιος (554) καὶ παρεδέχθη τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου Ὁ Πελάγιος ἀναγνωρίσας τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον, ἣν ὡς ἀρχιδιάκονος σφοδρότατα εἶχε καταχρίνει, ἐγένετο διάδοχος τοῦ Βιγιλίου (555). Ἀλλὰ μέγα μέρος τῶν ἐν τῇ δύσει ἐπισκόπων, ἐπὶ κορυφῆς αὐτῶν ὁ Ἀκυληίας μητροπολίτης Παυλῖνος καὶ ὁ Βιτάλης, ἀρχιεπίσκοπος Μεδιολάνων, ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς Ῥώμης καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ ἐλευθερία τῆς ἐκκλησίας εὗρε τολμηροὺς ὑπερασπιστὰς κατά τε τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κατὰ τῆς μικροψυχίας τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης· οἷον τὸν Φουλγέντιον Φερράνδον διάκονον ἐν Καρχηδόνι, Φακοῦνδον ἐπίσκοπον Ἑρμιανῆς,

Ῥούστικον διάκονον ἐν Ῥώμῃ, Λιβεράτον διάκονον ἐν Καρχηδόνι, Βίκτωρα ἐπίσκοπον Τουννούνης. Τὸ ἐν τῇ δύσει τοῦτο σχίσμα διήρκεσε μέχρι τέλους τοῦ Ζ' αἰῶνος (700). 5. Τὴν τελευταίαν ἀπόπειραν πρὸς συνδιαλλαγὴν τῶν μονοφυσιτῶν ἐποίησεν ὁ Ἰουστινιανός, ὑψώσας εἰς νόμον τοῦ κράτους (564) τὴν διδασκαλίαν περὶ ἀφθαρσίας τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀνυψώσεως δηλ. αὐτοῦ ὑπεράνω πάσης ἀνθρωπίνης ἀνάγκης. Εἶχε δὲ ἤδη ἀρχίσει νὰ ἐκδιώκῃ τοὺς ἐναντιουμένους καθολικοὺς ἐπισκόπους, ἐν οἷς Εὐτύχιον, Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ὑπάρξαντα πρόεδρον τῆς Ε' οἰκουμενικῆς συνόδου, ὅτε ὁ θάνατος αὐτοῦ ἔθηκε τέρμα εἰς τὰς ταραχὰς τὰς προσκληθείσας διὰ τοῦ περὶ τὴν πίστιν ὑπερβολικοῦ αὐτοῦ ζήλου.

96.

Τὸ περὶ Εἰρήνης διάταγμα καὶ αἱ μονοφυσιτικαὶ ἐκκλησίαι.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστῖνος ὁ Β' ἐξέδωκε διάταγμά τι (565) ὅπερ παρῄνει πᾶσι τοῖς χριστιανοῖς νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ πρὸ αἶνον τοῦ Σωτῆρος, χωρὶς νὰ ἐρίζωσι τοῦ λοιποῦ περὶ λέξεων· ἐξησφαλίζετο δὲ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἡ παροῦσα κατάστασι τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἡ αὐθαιρεσία τῶν αὐτοκρατορικῶν δογματικῶν νόμων εἶχε τοσοῦτον πιέσει τὸ κράτος, ὥστε δὲν ἠδύνατο καὶ ταύτην τὴν παράκλησιν νὰ δεχθῇ εὐχαρίστως. Ἐν τ δύσει ἐσπούδαζον οἱ διάδοχοι τοῦ Βιγιλίου τολμηρότερον ἢ ὅπως εἶχεν ἐνεργήσει οὗτος ἐναντίον αὐτῆς, ὑπὲρ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Ε' οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἐν τῇ ἀνατολῇ ἑκάστη μερὶς ἐζήτει νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν αὐτῆς καὶ ἰσχύν. Οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μονοφυσῖται, μὴ ἀναγνωρίζοντες τὸν καθολικὸν πατριάρχην Παῦλον, ὃν μόνον τοῦ αὐτοκράτορος ἡ δύναμις διετήρει ἐκεῖ, εἶχον ἀπὸ τοῦ 536 ἴδιον πατριάρχην, καὶ ἐμόρφωσαν τὴν αἰγυπτιακὴν ἐθνικὴν ἐκκλησίαν τῶν Κοπτῶν, μεθ' ἧς ἦτο ἡνωμένη καὶ ἡ αἰθιοπικὴ ἢ ἀβυσσινικὴ ἐκκλησία. Οἱ Ἀρμένιοι ἦσαν κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἐκκλησιαστικῶς ἡνωμένοι μετὰ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τῇ βοηθείᾳ τῶν ὁ-

ποίων ἀντετάσσοντο κατὰ τῶν Περσῶν. Καὶ τοῦ Ζήνωνος τὸ ἑνωτικὸν εἶχον ἀποδεχθῇ. Ἀλλὰ σὺν τῇ παραδοχῇ αὐτοῦ ἤρχισεν ὁ μονοφυσιτισμὸς νὰ ἐνισχύηται καὶ παρ' αὐτοῖς. Ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος κατεκρίθη ἔν τινι τῷ 491 γενομένῃ ἀρμενικῇ συνόδῳ τοῦ Ἐτσμιατσίν. Ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α' τοῦ καταδιώξαντος τὸν μονοφυσιτισμὸν ἔμεινεν ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία πιστὴ εἰς τὸν μονοφυσιτισμὸν τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ Πέρσαι ηὐνόουν πάσας τὰς ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κεχωρισμένας μερίδας. Εἰς μάτην ἐπειράθη ὁ ἀρμένιος πατριάρχης Γεώργιος Κυρίων νὰ ἀνορθώσῃ τὸ κῦρος τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἐν Ἀρμενίᾳ. Σύνοδός τις ἐν Τβὶν (595) ἀπεφάνθη ὁριστικῶς ὑπὲρ τοῦ μονοφυσιτισμοῦ[1], καὶ τοιουτοτρόπως ὑφίσταται ἔκτοτε ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία μέχρι τῆς σήμερον ὥς τις μόνον δι' ἰδιαιτέρων τινῶν ἐθίμων, οἷον τῆς χρήσεως τοῦ ἁπλοῦ οἴνου ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, τῆς παραδοχῆς τῶν Ἐπιφανίων ὡς ἑορτῆς συνάμα τῆς γεννήσεως καὶ τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου, καὶ ἄλλων τινῶν ἰδιωτισμῶν, ἀπὸ τῶν λοιπῶν μονοφυσιτικῶν ἐκκλησιῶν κεχωρισμένη μερίς. Ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ οἱ μονοφυσῖται ἐκινδύνευον ἕνεκα τῶν κατ' αὐτῶν διωγμῶν καὶ ἐξ ἐλλείψεως κληρικῶν νὰ διαλυθῶσιν, ὅτε Ἰάκωβος Βαραδαῖος ἢ Ζάνζαλος διὰ τοῦ μεγάλου του ζήλου (541-578) ἐπήνεγκε τάξιν τινὰ εἰς τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν καὶ ὥρισεν αὐταῖς τοὺς ἀναγκαίους κληρικούς. Ἐξ αὐτοῦ ἔλαβον οἱ ἐν Συρίᾳ μονοφυσῖται τὸ ὄνομα Ἰακωβῖται. Αἱ ἀποσχίσεις αὗται ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους ἐστερεοῦντο διὰ τῶν ἰδιαζόντων ἐπαρχιακῶν ἐθίμων, ἀπέβησαν δὲ διὰ τῶν καταχτήσεων τοῦ ἰσλαμισμοῦ, ἃς ὑπεβοήθουν, ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ αὐτῆς. Εἰς τὰς ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων καταχτωμένας χώρας ἐπιέζοντο περισσότερον τῶν μονοφυσιτῶν οἱ καθολικοὶ ἕνεκα τοῦ μετὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους συνδέσμου αὐτῶν, ὅθεν καὶ Μελχῖται ἐλέ-

[1] Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Χίου Γρηγορίου, οἱ Ἀρμένιοι δὲν ἀπεδέχθησαν τὸν τέλειον μονοφυσιτισμόν, τοὐναντίον τὸν Εὐτυχῆ ὡς αἱρετικὸν καταχρίνουσι καὶ αὐτοί, ἀλλ' ἐκ παρεννοήσεως κατέκριναν τὴν Δ' οἰκουμενικὴν σύνοδον ὡς ψηφίσασαν δύο φύσεις ἐν τῷ Χριστῷ, ἃς φύσεις μετὰ δύο ὑποστάσεων συγχέουσι (Περὶ ἑνώσεως Ἀρμενίων σελ. 18). Ὁ Γρηγόριος νομίζει ὅτι περὶ λέξεων εἶναι ἡ ἔρις πρὸς αὐτούς, καὶ ὅτι ἐκ παρεννοήσεως προῆλθε.

γοντο (**Melech**). Οἱ πατριάρχαι τῶν καθολικῶν ἔζων ὡς ἐπ πλεῖστον ἔκτοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει.

97.

Ἔρις τοῦ μονοθελητισμοῦ.

Mansi T. X. Anastasii Bibliothecarii collectan. ad histor.Monothel. Gallandi T.XIII.Νικηφόρου ἐπιτ. ἱστορ. (602-769) ed.Petavius Par.16

Ὁ Ἡράκλειος (ἀπὸ τοῦ 622) ἀνανεώνων τὴν δύναμ τοῦ κράτους ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀρμενίᾳ, ἤλπιζε νὰ συνδιαλλά τοὺς μονοφυσίτας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κράτους του, ποι αὐτοῖς τὴν παραχώρησιν, ὅτι εἰ καὶ εἶναι δύο φύσεις ἐν Χριστ μία ὅμως εἶναι ἡ ἐνέργεια ἢ ἡ ἔκφρασις τῆς θ λήσεως αὐτοῦ (θεανδρικὴ ἐνέργεια 633), ὅτι ἄρα ὁ Χ στὸς ᾐσθάνετο καὶ τὰς κοινὰς ἀνθρωπίνους ἐπιθυμίας, ἀλλὰ πά τοτε κατὰ τὴν ἑκάστοτε θέλησιν τοῦ λόγου. Φαίνεται δὲ, ὅτι Ἡράκλειος διατρίβων ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Συρίᾳ ἐπὶ τῆς κατὰ τ Περσῶν ἐκστρατείας του, παρετήρησεν, ὅτι οἱ ἐκεῖ μονοφυσῖ ἐσκανδαλίζοντο εἰς τὴν ἐκ τῆς καθολικῆς διδασκαλίας δυναμ νην νὰ ἐξαχθῇ συνέπειαν περὶ δύο ἐνεργειῶν (ἐκδηλώσεων θελ σεως) ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ πατριάρχης Κω σταντινουπόλεως Σέργιος, ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς γνώμης το ἀπεδέχθη τὴν διδασκαλίαν ταύτην, ὡς μὴ ἀντιβαίνουσαν εἰς τὶ παραδεδομένην πίςιν. Καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δὲ ἐγκαθιδρ θεὶς πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κῦρος ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς δ δασκαλίας τῆς μιᾶς ἐνεργείας, καὶ ἐκέρδισεν ὑπὲρ τῆς διδα σκαλίας ταύτης τοὺς Σευηριανοὺς τῆς περιφερείας του, ἑνώσα αὐτοὺς μετὰ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐγερθῇ κα ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς διδασκαλίας ταύτης ὡς προσβαλλούση τὸ δόγμα τῶν δύο φύσεων. Πρῶτος ἐκηρύχθη κατὰ τῆς νέα πίστεως ὁ ἐκ Παλαιστίνης μοναχὸς Σωφρόνιος, ὅστις διέ τριβε τότε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀπὸ δὲ τοῦ 634 ἐγένετο πατριά χης Ἱεροσολύμων. Ὁ πατριάρχης Σέργιος ἅμα ἰδὼν τὴν κατ τῆς μιᾶς θεανδρικῆς ἐνεργείας ἀντίστασιν, δὲν ἀπεδοκίμασε μὲ καὶ αὐτὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην, προέτρεψεν ὅμως τοὺς ἐπι

σκόπους νὰ ἀποφεύγωσι τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἔκφρασιν χάριν τῆς εἰρήνης. Οὕτως ἔγραψε πρὸς τὸν πάπαν Ὀνώριον, ὅστις παρεδέχθη τὴν συμβουλὴν ταύτην τῆς σιωπῆς τῶν περὶ ὧν ἡ ἔρις ἐκφράσεων, ἐνῷ συνάμα ἐδέξατο καὶ τὴν δογματικὴν ἐκείνου γνώμην (Honorii epist. ad Sergium Mansi XI, 537). Ὁ Σωφρόνιος ἕνεκα ἐπιδρομῆς τινος τῶν ἀράβων ἠναγκάσθη νὰ ἡσυχάσῃ, ἀλλὰ τὸ ἔναυσμα τὸ ῥιφθὲν εἰς τὰ πρὸ πολλοῦ εἰς δογματικὰς θεωρίας καὶ ἔριδας εἰθισμένα πνεύματα δὲν ἐσβέσθη πάραυτα. Εἰς μάτην ἐζήτησεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ προλάβῃ τὰς ταραχὰς διὰ δογματικοῦ τινος νόμου (638 τῆς ἐκθέσεως) συνευδοκούντων εἰς τοῦτο τοῦ Σεργίου καὶ τοῦ Ὀνωρίου, ἐπιβάλλων τὴν διδασκαλίαν περὶ μιᾶς ἐν Χριστῷ θελήσεως, καὶ παρασιωπῶν τὴν προτέραν ἔκφρασιν « θεανδρικὴ ἐνέργεια. » Ἡ ἐποχὴ αὕτη εὕρισκε τοσαύτην τροφὴν εἰς θεολογικὰς συζητήσεις, ὥστε δυσκόλως ἄφηνε νὰ παύῃ ἔρις τις. Νῦν ἠγέρθη καὶ ἡ δύσις κατὰ τῆς διδασκαλίας ἑνὸς θελήματος, ἀφ' ὅτου ὁ μοναχὸς Μάξιμος, ὁ ποτὲ φίλος τοῦ Σωφρονίου, ἐδίδασκεν ἐν Ἀφρικῇ κατ' αὐτῆς. Οἱ ἐπίσκοποι Ῥώμης ἀπὸ Ἰωάννου τοῦ Δ' (639), θεωροῦντες τὴν ὀρθὴν πίστιν ἢ τὴν πρὸς τὸν ἀντίζηλόν των πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ἔχθραν σπουδαιοτέραν τῆς ὀρθοδοξίας τῶν προκατόχων των, ἐτέθησαν ἐπὶ κορυφῆς τῆς ἀντιθέσεως κατὰ τῶν μονοθελητῶν καὶ διέκοψαν τὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Νόμος τις Κώνσταντος τοῦ Β' (τύπος 648) ἤθελε νὰ ἐκβιάσῃ τὴν εἰρήνην, ἀπαγορεύων τὴν ἔριδα διὰ τῆς ἀποφυγῆς τῶν περὶ ὧν ἡ ἔρις ἐκφράσεων. Ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Μαρτῖνος ὁ Α' ἐπὶ τῆς πρώτης ἐν Λατεράνῳ συνόδου κατέκρινε τοὺς μονοθελήτας καὶ ἀμφότερα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα (649). Φυλακισθεὶς δὲ διὰ τοῦτο καὶ καταδικασθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας καὶ παντοιοτρόπως κακωθεὶς ἀπέθανεν ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ἐπίσης ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ καὶ ὁ ὁμολογητὴς Μάξιμος ὡς ἐναντιούμενος κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν διαταγῶν καὶ ὑπερμαχῶν ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς πίστεως. Ὅπως διαλύσῃ τὸ σχίσμα, τὸ ὁποῖον ἠπείλει τὴν ἀβεβαίαν δύναμιν τοῦ κράτους ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ, συνεκάλεσεν ὁ Κωνσταντῖνος Πωγωνάτος (668—685) τὴν ἕκτην οἰ-

κουμενικὴν σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει (681[1]), ἐθέσπισε συμφώνως πρὸς τὸ δόγμα τῶν δύο φύσεων δύο θε σεις ἡνωμένας διὰ τῆς ἠθικῆς ὑποταγῆς τῆς ἀνθρωπίνης θε σεως εἰς τὴν θείαν. Ἡ σύνοδος καί τοι γενομένη ὑπὸ τὴν ἐ ροὴν τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Ἀγάθωνος, κατέκρινε πρὸς ἄλλοις καὶ τὸν Ὀνώριον[1]. Ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βαρ νους (711—713) ἐκέρδισαν οἱ μονοθεληταὶ ἔτι πρόσ ρόν τινα νίκην. Ἀλλ' ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Β′ ἀπε φθη ὁ μονοθελητισμὸς παρὰ πάντων. Τὰ λείψανα αὐτῶν ζοντο μόνον ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Μάρωνος ἐπὶ τοῦ βάνου ὑπὸ ἴδιον πατριάρχην (Μαρωνῖται).

98.

Περὶ τῶν Πρισκιλλιανιστῶν καὶ Ἀδαμιτῶν καὶ περὶ τοῦ Υἱοθετισμοῦ

Sulpicii Severi Hist. sacra II.46. **Orosii** Commonitoria ad August de errore Priscillianistarum. **Elipandi** ad Fidelem a. 785. **Beati**· therii adv. Elip. II. παρὰ Gallandi T. XIII. **Alcuini** adv. Elip.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν δογματικῶν ἐρίδων ἄξιαι γου εἶναι καὶ αἱ αἱρέσεις τῶν Πρισκιλλιανιστῶν ἐν τῇ δύσει κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ′ αἰῶνος ἀναφανέντων καὶ λίαν αὐτοῖς συγγενῶν Ἀδαμιτῶν. Ἐν Ἱσπανίᾳ εἶχε περ τέλος τοῦ Δ′ αἰῶνος διαδώσει γνωστικὰς καὶ μανιχαϊκὰς δ σκαλίας ῥήτωρ τις Ἐλπίδιος. Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων, μίξας καὶ ἄλλας διδασκαλίας, ἐμόρφωσεν ὁ Πρισκιλλ νός, πλούσιός τις, πεπαιδευμένος καὶ εὔγλωττος ἀνήρ, ἴδιον στημα, τὸ ὁποῖον ἐφείλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἐξηπλ

[1] Ὁ ὅρος τῆς ΣΤ′ οἰκ. συνόδου παρὰ Mansi XI 631-53. p. 637. «Καὶ δύο φ κὰς θελήσεις ἤτοι θελήματα ἐν αὐτῷ καὶ δύο φυσικὰς ἐνεργείας ἀδιαιρέτως τρέπτως, ἀμερίστως, ἀσυγχύτως κατὰ τὴν τῶν πατέρων διδασκαλίαν ὡσαύ κηρύττομεν· καὶ δύο μὲν φυσικὰ θελήματα, οὐχ ὑπεναντία, ἀλλ' ἑπόμενο ἀνθρώπινον αὐτοῦ θέλημα καὶ μὴ ἀντιπίπτον ἢ ἀντιπαλαῖον, μᾶλλον μὲν οὖν ὑποτασσόμενον τῷ θείῳ αὐτοῦ καὶ πανσθενεῖ θελήματι.» Πρβλ. καὶ Πενθέκτης α. «Ἡ (ἕκτη ἁγία σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει). . . τοὺς τὸ εὐθὲς τῆς ἀληθ δόγμα παραχαράξαντας καταδικάσασα Θεόδωρον τὸν τῆς Φαρὰν, Κῦρον τὸν Ἀ ξανδρείας, Ὀνώριον τὸν Ῥώμης, Σέργιον» κτλ.

καθ' ὅλην τὴν Ἱσπανίαν. Καθὼς οἱ Μανιχαῖοι καὶ οἱ Γνωστικοὶ παρεδέχοντο καὶ οἱ Πρισκιλλιανισταὶ δύο ἀρχὰς ἀπολύτους, τὴν μὲν ὡς πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν δὲ ὡς πηγὴν τοῦ κακοῦ· ἐκ τῆς πρώτης ἀπέρρευσε τὸ βασίλειον τοῦ σκότους καὶ τῆς ὕλης, ἀπὸ τῆς δευτέρας δὲ τὸ βασίλειον τοῦ φωτὸς καὶ τῶν πνευμάτων· ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνήκουσιν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ φωτός, καὶ μόνον ἀποπλανηθεῖσαι ἀνεμίχθησαν μετὰ τῆς ὕλης, ἀφ' ἧς πρέπει νὰ τείνωσι νὰ ἀπαλλαγῶσι διὰ τῶν στερήσεων καὶ τῶν ἀσκήσεων. Διὰ τοῦτο ἀπέρριπτον τὸν γάμον καὶ τὴν τοῦ κρέατος βρῶσιν. Μεθ' ἅπασαν ὅμως ταύτην τὴν αὐστηρότητα τῆς ἀσκήσεώς των ἡ ἠθική των δὲν φαίνεται ὅτι ἦτο καθαρά. Λέγεται, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐπετρέπετο παρὰ τοῖς Πρισκιλλιανισταῖς τὸ ψεῦδος, ἡ ἐπιορκία, ἡ ὑποκρισία καὶ ἡ ἀπάτη, ἐὰν αἱ κακίαι αὗται ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μέσα πρὸς ἐξάπλωσιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς αἱρέσεώς των. Ὁ λαὸς μάλιστα ὁ καθολικὸς ἀπέδιδεν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς αἱρέσεως ταύτης καὶ τὰ φοβερώτερα ἐγκλήματα. Ἐκ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων διετήρουν τινά, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἠλλοιωμένα. Ἀπέρριπτον δὲ τὴν Τριάδα καὶ ἠπίστουν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν. Οἱ Πρισκιλλιανισταὶ κατὰ τὰς ἀρχάς των μετεῖχον τῆς καθολικῆς λατρείας, εἶχον ὅμως καὶ ἰδίας, κρυφίας συναθροίσεις. Οἱ Πρισκιαλλινισταὶ ἀνεγνώριζον ὡς ἱερὰ βιβλία ἐκτὸς τῆς Γραφῆς, ἣν ἀλληγορικῶς ἐξήγουν, πολλὰ ἀπόκρυφα συγγράμματα, οἷον τὸν ὕμνον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν μνήμην τῶν ἀποστόλων, πράξεις τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, τοῦ Θωμᾶ, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἠλιοὺ καὶ ἄλλα ὅμοια. Οἱ Πρισκιλλιανισταὶ εἶχον ἐν ταῖς τάξεσιν αὐτῶν πολλοὺς συγγραφεῖς, ὧν ὅμως οὐδὲν ἔργον διασώζεται μέχρις ἡμῶν. Ἐκτὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς αἱρέσεως μνημονεύονται ὡς πρισκιλλιανοὶ συγγραφεῖς ὁ Λατρονιανὸς, ὁ Τιβεριανὸς καὶ ὁ Δεικτίννιος. Πρῶτος καταπολεμήσας τὸν Πρισκιαλλινισμὸν ὑπῆρξεν ὁ Ἐμερίδης ἐπίσκοπος Ἰδάκιος. Ἐπί τινος ἐν Καισαραυγούστῃ συνόδου (τῷ 386) ἐπέτυχεν ὁ ἐπίσκοπος Σοσσούβης Ἰθάκιος νὰ κατακριθῶσιν οἱ Πρισκιλλιανισταί, παρὰ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Γρατιανοῦ νὰ ἐκδοθῇ κατ' αὐτῶν διάταγμα ἐπιβάλλον ποινὴν θανάτου κατ' αὐτῶν. Ἀλλ' οὗτοι κατώρθωσαν

νὰ μεταστρέψωσι τὴν γνώμην τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὲρ ἑαυτῶν, καὶ ἐσκέπτοντο ἤδη νὰ καταδιώξωσι τοὺς ἐχθρούς των, ὅτε ὁ Γρατιανὸς κατερρίφθη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Μαξίμου. Ὁ σφετεριστὴς τοῦ θρόνου ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς μερίδος τοῦ Ἰθακίου, ὁ δὲ Πρισκιλλιανὸς μετὰ τῶν ἑταίρων του ἐκλήθησαν εἰς Τρεβήρους, ὅπου ἀφοῦ ἐβασανίσθησαν, ἵνα ὁμολογήσωσιν ἑαυτοὺς ἐνόχους ἐγκληματικῶν διδασκαλιῶν καὶ πράξεων, κατεδικάσθησαν εἰς τὸν διὰ ξίφους θάνατον (385). Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον αἷμα αἱρετικῶν δι' ἐπισήμων δικαστικῶν τύπων χυθέν. Ἡ ἐκκλησία κατελήφθη ὑπὸ φρίκης διὰ τὸ γεγονός. Ὁ Τουρώνης Μαρτῖνος, ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος καὶ ὁ Ῥώμης Σιρίκιος διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ὠμότητος ταύτης τοῦ Ἰθακίου, καὶ ἐσκόπουν νὰ διακόψωσι πᾶσαν πρὸς αὐτὸν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Οἱ Πρισκιλλιανισταὶ ὑπὸ τοῦ μαρτυρικοῦ αἵματος ἐνθουσιασθέντες, μεθ' ὅλας τὰς καταδιώξεις, διεσώζοντο μέχρι τοῦ ϛ' αἰῶνος. — Συγγενεῖς τοῖς Πρισκιλλιανισταῖς ὑπῆρξαν οἱ Ἀδαμῖται. Τουλάχιστον ἡ λατρεία αὐτῶν εἶχε πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐκείνων. Οἱ Ἀδαμῖται οὗτοι τὸ πρῶτον μνημονεύονται κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Δ' αἰῶνος ὡς ὀπαδοὶ μαθητοῦ τινος τοῦ Καρποκράτους. Περὶ αὐτῶν ἐλέγετο, ὅτι ἐτέλουν τὴν λατρείαν αὐτῶν γυμνοί, θέλοντες νὰ ἀνανεώσωσι τὴν ἀθωότητα τοῦ παραδείσου. Καὶ οὗτοι ἀπέρριπτον, ὡς ἦτο ἑπόμενον, τὸν γάμον. — Ἀξ[illegible] μνείας τέλος εἶναι καὶ ἡ αἵρεσις τοῦ Υἱοθετισμοῦ (Ad[illegible]ptianismus) ἡ κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης ἐν τῇ δύσει ἀναφανεῖσα. Ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν ἀρειανικὴν διδασκαλίαν μόνον θετὸς υἱὸς τοῦ θεοῦ ἠδύνατο νὰ ἦναι, διὰ τοῦτο καθολικοὶ εἶχον ἐν Ἱσπανίᾳ κατὰ τῶν ἀρειανῶν ὑποστηρ[illegible] τὴν φυσικὴν αὐτοῦ υἱότητα. Μετὰ τῆς γνώμης ταύτης, ἐπι[illegible]λούμενοι καὶ ἀρχαιοτέρων μαρτυρίας, συνέδεσαν ὁ Ἐλίπα[illegible]δος ἀρχιεπίσκοπος Τολέδου καὶ ὁ Φῆλιξ ἐπίσκοπος Οὐ[illegible]γέλλης τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι ὁ Χριστὸς καθὼς ὡς Θεὸς εἶναι φυσικός, οὕτως ὡς ἄνθρωπος εἶναι θετὸς υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀφοῦ [illegible] ἐν Ἱσπανίᾳ πολλὴ περὶ τούτου ἐγένετο συζήτησις, ἠνάγκασεν ἐξάπλωσις τοῦ υἱοθετισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ τὸν μέγαν Κάρολον νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ὁ Φῆλιξ ἠναγκάσθη [illegible]

Ῥέγενσβουργ (792), ἔπειτα δ' ἐν Ῥώμῃ νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ὁ Ἐλίπανδος διεμαρτυρήθη περὶ τούτου παρὰ τῷ Καρόλῳ, συνεκάλεσεν οὗτος σύνοδον ἐν Φραγκφούρτῃ (794), ἐν ᾗ ὁ υἱοθετισμὸς ἐκ νέου ἀπερρίφθη (Mansi XIII 863). Ἀφοῦ δὲ διάφοροι συγγραφεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀλκουῖνος ματαίως ἠγωνίσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσι τοὺς υἱοθετιστὰς ἀπὸ τῆς διδασκαλίας των, κατωρθώθη ἐπὶ τέλους ἐπί τινος συνόδου ἐν Ἀάχῃ (798) ὑπὸ τοῦ Ἀλκουίνου νὰ ἐνδώσῃ ὁ Φῆλιξ, ἐνῷ ὁ Ἐλίπανδος ἐπέμενεν. Ὁ Φῆλιξ ἀφῆκε μὲν μετὰ τὸν θάνατόν του (†818) ἀποδείξεις ὅτι δὲν εἶχεν ἐγκαταλίπει τὰς δοξασίας του ἐντελῶς, ἀλλὰ μετὰ τοῦ θανάτου τῶν ἀρχηγῶν ἐλησμονήθη καὶ ὁ υἱοθετισμὸς ἐντελῶς.

99.

Περὶ τῶν δονατιστῶν.

Optatus Milevitanus de schismate Donatistarum. Ed. Du Pin. Par. 1700. Augustini τὰ κατ' αὐτῶν συγγράμματα.

Μέχρι τοῦδε ἐποιήσαμεν λόγον περὶ τῶν διαφόρων αἱρέσεων τῆς περιόδου ταύτης. Νῦν δὲ ἀναφέρομεν καὶ τὰ σχίσματα ἢ ἐν γένει τὰς ταραχάς, ἃς ἤγειραν ἄνδρες ἐξαναστάντες κατὰ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπικρατούντων ἠθῶν καὶ ἐθίμων ἢ κατὰ τῆς λατρείας αὐτῆς. Καὶ πρῶτον περὶ τοῦ σχίσματος τῶν Δονατιςῶν. Τὸ σχίσμα τοῦτο εἶχεν ὡς ἀφορμὴν τὴν τάσιν τινῶν πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ πρὸς τὸ μαρτύριον. Τοῖς Δονατισταῖς ἀπήρεσεν ἡ ἐπιείκεια καὶ ἡ φρόνησις, μεθ' ἧς προσεφέρετο ἡ ἐκκλησία πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ μάλιστα τοὺς ἐν τοῖς διωγμοῖς ἀρνουμένους τὴν πίστιν. Πρὸς τούτοις συνέτεινεν εἰς τὸ σχίσμα καὶ τὸ νῦν ἀναφαινόμενον ζήτημα, ἂν ἡ ἐνέργεια τῆς ἱερωσύνης ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς προσωπικῆς ἀξίας. Τὸ σχίσμα ἀναφαίνεται ἐν Ἀφρικῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος. Ὅτε ὁ Καικιλιανός, ὅστις ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ ἐπισκόπου Μενσουρίου εἶχε κακῶς προσενεχθῇ πρὸς τοὺς ὁμολογητάς, καὶ εἶχε κατακρίνει ἐκείνους, οἵτινες εἴτε ἐκ φανατισμοῦ εἴτε ἐξ ἄλλων χειρόνων αἰτίων ἐζήτουν τὸ μαρτύ-

ριον, ἐξελέχθη ἐπίσκοπος Καρχηδόνος καὶ ἐχειροτονήθη ὑπό τινος δῆθεν προδότου, τοῦ Ἀπτούγγας Φήλικος, ἡ ἀντίθετος μερὶς ἐξελέξατο ἀντεπίσκοπον τὸν Μαγιορῖνον. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Δόνατος ὑπὸ τῶν ἰδίων ὁ μέγας κληθείς, ὅστις μετὰ τοῦ φίλου του Δονάτου τοῦ ἐκ Κάζαι Νίγραι, ἔδωκεν εἰς τὴν μερίδα των τὸ ὄνομα. Ἡ μερίς των αὕτη, ἥτις καθ' ὅλα ἤθελε νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἀρχαίαν ἀφρικανικὴν παράδοσιν, ἐθεώρει τὴν μὲν ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησίαν ὡς μεμολυσμένην, διὰ τοῦτο ἀπέρριπτε καὶ τὸ βάπτισμα αὐτῆς, ἑαυτὴν δὲ ὡς τὴν καθαρὰν καὶ ἀμόλυντον ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Μόνον παρ' αὐτοῖς ἐνόμιζον, ὅτι ἐτελοῦντο ἐγκύρως τὰ μυστήρια. Οἱ Δονατισταὶ ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Κωνςαντῖνον, ἐλπίζοντες ὅτι θὰ δικαιωθῶσι παρ' αὐτοῦ. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ πρώτη πρόκλησις τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς παρ' ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν πρὸς ἐπέμβασιν εἰς καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Ὁ Κωνσταντῖνος διωρισεν ἐν Ῥώμῃ ἐπιτροπήν τινα (313) ἐκ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Μιλτιάδου καὶ τριῶν ἄλλων ἐπισκόπων τῆς Γαλλίας, καί τινα σύνοδον ἐν Ἀρελάτῃ (314) ἵνα ἐξετάσωσι τὸ ζήτημα, καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἐξέδωκε νόμους ἐναντίον αὐτῶν. Ἀλλ' ἀφοῦ εἶδεν, ὅτι διὰ τῆς βίας δὲν κατώρθου νὰ καταβάλῃ τοὺς Δονατιστάς, παρέσχεν ἐπὶ τέλους αὐτοῖς διὰ νόμου (321) ἀνοχὴν μετὰ πλήρους ἐλευθερίας τῆς λατρείας αὐτῶν. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Δονάτου ἦσαν τοσοῦτοι, ὥστε ἐπί τινος δονατιστικῆς συνόδου τοῦ 411 παρῆσαν ὄχι ὀλιγώτεροι τῶν 270 ἐπισκόπων ἐξ αὐτῶν! Ὁ Κώνστας κατεδίωξεν αὐτοὺς ὠμῶς, ὁ Ἰουλιανὸς τοὐναντίον παρέσχεν αὐτοῖς εἰρήνην. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς καὶ ὁ Γρατιανὸς ἀνενέωσαν τοὺς κατ' αὐτῶν διωγμούς. Ἐξησθένισαν δὲ τὴν μερίδα τῶν δονατιςῶν καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν ἀναφανέντα σχίσματα. Οἱ Δονατισταὶ ἐξηγριοῦντο ὁσημέραι περισσότερον. Οἱ χωρικοὶ Νουμιδίας καὶ Μαυριτανίας, οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἤδη πρότερον διὰ τῶν πιέσεων τοῦ κράτους καὶ διὰ τῶν ἐλπίδων, ἃς παρεῖχεν αὐτοῖς ἡ ἐκκλησία, ἀπάτριδες γενόμενοι, καὶ τῆδε κἀκεῖσε περιτρέχοντες (Agonistici, Circumcelliones), συνδεθέντες μετὰ τῶν Δονατιστῶν, ἔλαβον εἰς χεῖρας τὰ ῥόπαλά των, ὅπως ἐκδικηθῶσι τὰ ἐρείπια κατεδαφισθεισῶν ἐκκλησιῶν των, καὶ τὸ χυθὲν αἷμα ἱερέων τινῶν αὐτῶν. Μετὰ μανίας περιφρονούσης τὸν

θάνατον ἐξηκολούθουν καθ' ἅπαντα τὸν Δ' αἰῶνα ληστρικὸν πόλεμον κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Εἰς μάτην ἐζήτει ὁ Αὐγουστῖνος ὑπερασπιζόμενος πρὸς τοὺς Δονατιστὰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν νὰ πείσῃ αὐτοὺς νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῆς. Ἀπελπισθεὶς ἐτελείωσε λαμπράν τινα πρὸς τοὺς Δονατιστὰς συνδιάλεξιν διὰ τῶν λέξεων· «Ἀνάγκασον αὐτοὺς εἰσελθεῖν!» Εἰς τὴν ἐν Καρχηδόνι ταύτην συνδιάλεξιν παρῆσαν 279 δονατισταί, καὶ 286 καθολικοὶ ἐπίσκοποι (411 μ. Χ.). Ὁ Ὀνώριος μετὰ ταῦτα κατεδίωξε τοὺς δονατιστὰς σφοδρότερον ἢ ἄλλοτε, καὶ ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ ἐλαττῶνται κατὰ μικρὸν καὶ νὰ ἐκλείπωσιν. Οἱ Βάνδαλοι, παρ' ὧν ἤλπιζον οἱ δονατισταὶ ὑποστήριξιν, κατεδίωξαν αὐτούς, ὅπως καὶ τοὺς καθολικούς. Τέλος ὑπέκυψαν εἰς τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐκκλησίας. Λείψανα αὐτῶν διετηρήθησαν μέχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος. Οἱ δονατισταὶ ἀπέδειξαν, ὁποίαν φοβερὰν ἰσχὺν καὶ καρτερίαν ἐμπνέει ἡ θρησκευτικὴ πίστις, ἔστω καὶ ἡ κακῶς ἐννοουμένη, εἰς ἁπλᾶς, πιστάς, καὶ ἀκατεργάστους ψυχάς.

100.

Μασσαλιανοὶ καὶ ἀποστολικοί.
Αὐδιανοὶ καὶ ἄλλοι πολέμιοι τῆς ἐκκλησίας.

Ἐπιφαν. αἱρ. 61. 70. 75 καὶ 80. Θεοδωρ. αἱρ. κακομ. δ',10. ἐκκλ. ἱστορ. δ',9. Φωτίου Μυριοβίβλου 52. August. haer. 40 καὶ 82. Κανόνες καὶ ἐπιστ. συνόδων. Mansi T. II. p. 1005. Σωκράτ. ἐκκλ. ἱστ. δ', 43. Siricii epp. adv. Jovin. Ambrosii ad Siricium. Hieronymi adv. Jovin. a. 393. epist. 37 ad Ripuarium. a. 404. adv. Vigil. Augustini de dono conjugali. De sancta virginitate. Gennadii de viris illustr. c. 35.

Ὁ Αὔδιος ζηλωτὴς λαϊκὸς (Udo) ὁ ἱδρυτὴς τῆς αἱρέσεως τῶν Αὐδιανῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ ἀπεδοκίμαζε τὸ κοσμικὸν φρόνημα, τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν ἀνηθικότητα τοῦ κλήρου, καὶ προέτρεπεν εἰς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀποστολικὴν πτωχείαν καὶ ταπεινοφροσύνην. Ὅτε δὲ ἕνεκα τούτου ἐκίνησε τὸ μῖσος καὶ τοὺς διωγμοὺς τῶν κληρικῶν, ἐχωρίσθη ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἠκολούθησαν δ' αὐτὸν πολλοί, ἐν οἷς καί τινες ἐπίσκοποι. Εἰς Σκυθίαν ἐξορισθείς, ἵδρυσεν ἐκεῖ περὶ τὸ 340 μονα-

στηριακάς τινας κοινότητας, αἵτινες διετήρουν καὶ τὴν ἰουδαΐζουσαν ἑορτὴν τοῦ πάσχα. Οἱ Αὐδιανοὶ οὗτοι λέγεται ὅτι ἐννόουν τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ. Ὑπὲρ τῆς κατ' αὐτοὺς τελέσεως τοῦ πάσχα ἐπεκαλοῦντο τὸ ἱερὸν αὐτῶν βιβλίον «τὰς διατάξεις τῶν ἀποστόλων», διαφόρους οὔσας τῶν σωζομένων ἀποστολικῶν διαταγῶν. Ἡ ἀποστροφὴ αὐτῶν κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἦτο τοιαύτη, ὥστε,οὐ μόνον ἐθεώρουν ὡς ἁμάρτημα νὰ συνεύχωνται μετὰ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἀλλὰ ἐπιμελῶς ἀπέφευγον καὶ πᾶσαν ἐν γένει ἀναστροφὴν μετ' αὐτῶν. Τὰ τελευταῖα αὐτῶν λείψανα ἐξέλιπον κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα διὰ τῶν διωγμῶν τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων Θεοδοσίου τοῦ Β΄ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ΄.Οἱ Μ α σ σ α λ ι α ν ο ὶ (Mazlin) ἢ Εὐχῖται, ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Συρίᾳ ἀναφανέντες ἀπὸ τοῦ 360,οἵτινες δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μετὰ τῆς ὁμωνύμου ἐθνικῆς αἱρέσεως (§ 74) συνίστων ὡς μόνον μέσαν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ ἐν ἀνθρώποις ἐμφύτου πονηροῦ πνεύματος, ὡς ἐνόμιζον, ἀδιάλειπτον ἐσωτερικὴν προσευχὴν, θεωροῦντες πάντα τὰ ἄλλα μέσα τῆς χάριτος ὡς ἀδιάφορα. Τὸ ἐργάζεσθαι νομίζοντες ἁμάρτημα,περιήρχοντο, ἐπαιτοῦντες, μηδὲν θέλοντες νὰ ἔχωσιν ἴδιον ἐπὶ γῆς. Κατὰ τὸν Ζ΄ αἰῶνα ἐκλείπει πᾶν ἴχνος αὐτῶν. Καὶ τῶν Μασσαλιανῶν τούτων ἡ ἐμφάνισις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς διαμαρτύρησις κατὰ τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπικρατούσης διαφθορᾶς. Ὅμοιοι αὐτοῖς ἦσαν καὶ οἱ ἑαυτοὺς ὑπερηφάνως ἀ π ο σ τ ο λ ι κ ο ὺ ς καλοῦντες καὶ ἄλλως καὶ ἀ π ο τ α κ τ ι κ ο ὶ καλούμενοι, οἱ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀναφανέντες,οἵτινες ἐθεώρουν τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν ὡς τὴν μόνην καθαρὰν καὶ ἀληθῆ, καὶ ἠρνοῦντο πᾶσαν ἐλπίδα ἐκείνοις, οἵτινες εἶχον ἰδιοκτησίας ἢ ἔζων ἐν γάμου κοινωνίᾳ. Οὗτοι συμφωνοῦσιν οὐσιωδῶς πρὸς τοὺς ὀ π α δ ο ὺ ς τ ο ῦ Εὐ σ τ α θ ί ο υ ἐ π ι σ κ ό π ο υ Σ ε β α σ τ ῆ ς, οἵτινες ἐπίσης ἀποδοκιμάζοντες τὸν γάμον καὶ ἀπορρίπτοντες τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τιμὴν τῶν μαρτύρων, ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἐν Γάγγρᾳ συνόδῳ (360) ἀφωρίσθησαν.

Εἰς τοὺς πολεμίους τῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλησίας κατατακτέοι καὶ οἱ ἑξῆς. Οἱ ἀ ν τ ι δ ι κ ο μ α ρ ι α ν ῖ τ α ι ἐν Ἀραβίᾳ,οἱ διδάσκοντες, ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου εἶχε μετὰ τὴν γέννησιν

αὐτοῦ καὶ ἄλλα τέκνα ἐκ τοῦ Ἰωσήφ. Ὁ Ἐλβίδιος ἐν Ῥώμῃ ἔξις ἐφρόνει τὰ αὐτὰ, κατέκρινε δὲ καὶ τὴν ἀγαμίαν καὶ τὸν μοναχικὸν βίον. Ὁ Βόνοσος, ἐπίσκοπος Σαρδικῆς, ἠμφισβήτει καὶ οὗτος τὴν ἀειπαρθενίαν τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου. Ὁ πρεσβύτερος τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Σεβαστῆς Ἀέριος κατέκρινε τὰς προσευχὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, δὲν ἤθελε νὰ ἐπιβάλλωνται ὑποχρεωτικῶς νηστεῖαι, ὧν τὴν ἀξίαν προσέβαλλε, καὶ δὲν παρεδέχετο οὐδεμίαν διάκρισιν μεταξὺ πρεσβυτέρου καὶ ἐπισκόπου. Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου, τῆς ἀσκήσεως, τῆς ἀγαμίας, τῶν νηστειῶν ἀνέλαβε μετὰ μεγαλητέρας ἐπιτυχίας ὁ ἐν Ῥώμῃ Ἰοβινιανὸς τῷ 389. Ἔπραξε δὲ τοῦτο, ὅτε ἐν Ῥώμῃ ἠγέρθη γενικὴ ἀγανάκτησις κατὰ τῶν μοναχικῶν ἀσκήσεων ἕνεκα τοῦ ἐκ τούτων προελθόντος θανάτου Βλαισίλλης τινός (384). Διὰ τοῦτο δὲ εὗρε καὶ μεγάλην ἐπιδοκιμασίαν ὁ πόλεμος αὐτοῦ, εἰ καὶ κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Σιρικίου. Ἴσως μαθηταὶ, βεβαίως ὅμως ὁμόφρονες τοῦ Ἰοβινιανοῦ ὑπῆρξαν οἱ δύο ἐν Μεδιολάνῳ μοναχοὶ Σαρμάτιος καὶ Βαρβατιανός (396). Μετὰ σφοδροῦ πάθους ἐπιλανθανόμενος πᾶσαν μετριοπάθειαν καὶ σύνεσιν, ἠγωνίζετο τέλος ὁ ἐν Βαρκελώνῃ πρεσβύτερος (400) Βιγιλάντιος κατὰ τῆς τιμῆς τῶν λειψάνων, τῆς ἐπικλήσεως τῶν ἁγίων, τῆς ἐπικρατούσης πρὸς τὰ θαύματα σπουδῆς, τῶν ἀγρυπνιῶν, τῆς ἀγαμίας τῶν κληρικῶν, τῆς διανομῆς ἁπάσης τῆς περιουσίας εἰς τοὺς πτωχούς. Κατὰ τοῦ Ἰοβινιανοῦ καὶ τοῦ Βιγιλαντίου ἔγραψεν ὁ Ἱερώνυμος.

101.

Ἡ περὶ τῶν εἰκόνων ἔρις

Imperialia decreta de cultu imaginum. Illust. a M. Maiminsfeldio Goldasto. Francfr. 1608. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ λόγοι ἀπολογ. πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς εἰκόνας. Νικηφόρου ἱστορία. Θεοφάνους χρονογραφία. Maimbourg Histoire de l'hérésie des Iconoclastes. Par. 1679. Schlosser Geschichte der Billerstuerm. Kaiser Fref. 1812. Marx, der Bilderstreit Trier 1839.

Ἡ τελευταία θεολογικὴ ἔρις τῆς περιόδου ταύτης ἡ τὴν ὅλην

ἐκκλησίαν ἐκ θεμελίων συνταράξασα ὑπῆρξεν ἡ περὶ τῶν ε κόνων. Ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων εἶχε καταντήσει κατὰ τ Η' αἰῶνα ἕνεκα τῆς ἀμαθείας τοῦ ὄχλου παρὰ πολλοῖς ἐξ (τοῦ εἰς ἀληθῆ εἰκονολατρείαν καὶ ὑπέθαλπε τὰς δεισιδαιμονί αὐτοῦ. Τοῦτο προὐκάλεσεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τάσιν τινὰ κατὰ τ εἰκόνων. Ἕνεκα τῆς καταχρήσεως ἠγέρθη ἀποστροφὴ πρὸς τ ἐν γένει χρῆσιν αὐτῶν. Οἱ πολέμιοι τῶν εἰκόνων ὑπεστηρίζον εἰς τὰς προθέσεις αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἀεννάων κατηγοριῶν τῶν τοξευομένων παρὰ τῶν μωαμεθανῶν κατὰ τῆς προσκυνήσε αὐτῶν ὡς εἰδωλολατρείας. Εἰς τὴν μερίδα ταύτην, τὴν ὁποί ἀπετέλουν ἐπίσκοποι, ἀνώτεροι κληρικοὶ ἐν γένει καὶ στρατι τικοί, ἀνῆκε καὶ ὁ τολμηρὸς αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Ἴσαυρο Θέλων δὲ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς ἐκ τῆς προσκυνήσεως τῶν κόνων δεισιδαιμονίας ἀπηγόρευσε νὰ ἀποδίδηται οἱαδήποτε τι εἰς αὐτὰς (726). Ὀργισθεὶς δὲ ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως, ἣν εὗ διέταξε βραδύτερον τὴν ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν ἀποβολὴν καὶ κ ταστροφὴν αὐτῶν (730). Κατὰ τῶν εἰκόνων φαίνεται ὅτι ἐκη χθη ὁ Λέων καὶ διότι ἤθελε νὰ εὐκολύνῃ τὴν εἰς τὸν χριστ νισμὸν ἐπιστροφὴν τῶν Ἰουδαίων τοῦ κράτους του, καθ' ὧν ε προ μικροῦ ἐγείρει διωγμόν, ὅπως ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ γίνω χριστιανοί. Ὁ Λέων ἀπεμάκρυνε τὸν πατριάρχην Γερμανὸν φίλον τῶν εἰκόνων, ἀνύψωσε δὲ ἀντ' αὐτοῦ τὸν Ἀναστάσιον, ἀ δρα δειλοῦ χαρακτῆρος. Ἡ ἀποβολὴ τῶν εἰκόνων ἀπὸ τῶν ἐ κλησιῶν καὶ ἡ καταδίωξις αὐτῶν προσέβαλεν, ὡς ἦτο ἑπόμενο τὴν εὐσέβειαν τοῦ λαοῦ, ὅστις ὠθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κλήρ καὶ τῶν μοναχῶν ἀνθίστατο πανταχοῦ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν α τοκρατορικῶν διαταγμάτων. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέβαλλε τ θέλησίν του διὰ τῆς βίας. Ὁ λαὸς ὠνόμαζεν αὐτὸν καὶ το ὁμόφρονας αὐτῷ εἰκονομάχους, εἰκονοκλάστας, εἰκονοκαύστα χριστιανοκατηγόρους, ἐκεῖνοι δὲ πάλιν τοὺς φίλους τῶν εἰκ νων εἰκονολάτρας. Ἐν τῷ κράτει ἦτο δύσκολος ἡ τελεσφόρ ἀντίστασις κατὰ τῶν θελήσεων ἀνδρός, οἷος ὁ Λέων. Μόνον Ῥώμης, ἐν ᾗ ἐπάπευε τότε Γρηγόριος ὁ Β', καὶ ἥτις δ ὑπέκειτο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τῷ αὐτοκράτορι, καὶ τῶν τοῖς Σαρακηνοῖς ὑποτεταγμένων χωρῶν ἠναγκάζετο βλέπῃ ἀτιμωρητεὶ νὰ κατακρίνωνται αἱ προσπάθειαί του. Ἐν

περιστάσει ταύτῃ ὁ Λέων ἐκδικούμενος τὸν πάπαν Γρηγόριον τὸν Β' διὰ διατάγματος ἥνωσε τὰς ἐκκλησίας τοῦ ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ τὰς τέως διατελούσας ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης (πρβλ. § 124), τῷ θρόνῳ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἀνῆκον καὶ φυσικώτερον. Τότε ἔγραψεν Ἰ ω ά ν ν η ς ὁ Δ α μ α σ κ η ν ὸ ς τοὺς εὐγλώττους αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀπολογητικοὺς λόγους. Οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων συνεφώνουν κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς πολεμίους αὐτῶν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποβληθῇ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἡ εἰκονολατρεία, ἀλλ' ἐνῷ οἱ εἰκονοχλάσται ἐνόμιζον, ὅτι τοῦτο θὰ κατωρθοῦτο δι' ἐντελοῦς ἀπαγορεύσεως τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων, οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτῶν, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι ἡ κατάχρησις δὲν πρέπει νὰ κωλύῃ τὴν χρῆσιν καὶ ἤθελον νὰ διατηρῶνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αἱ εἰκόνες, ὡς κόσμος αὐτῶν, ὡς τὰ βιβλία τοῦ λαοῦ καὶ ὡς τὰ μέσα τῆς ἀναμνήσεως τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐφρόνουν, ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ τιμὴ καὶ ἡ μέχρι λατρείας προβαίνουσα ἠδύνατο νὰ ἐξαλειφθῇ παρὰ τῷ λαῷ διὰ τῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων. Ὅτε οἱ εἰκονοχλάσται ἰσχυρίζοντο, ὅτι ὁ λαὸς ἐθεοποίει τὰς εἰκόνας, ἀπήντων οἱ φίλοι αὐτῶν· «Ὀφείλεις διδάξαι τὸν ἀγράμματον λαόν.» Ἡ ταραχὴ ἐξηκολούθει. Ἐν Ἑλλάδι ἐγένετο στάσις, ἐπὶ κορυφῆς τῆς ὁποίας ἐτέθη Κ ο σ μ ᾶ ς τις ἀναγορευθεὶς καὶ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ καὶ αὕτη καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγερθέντες θόρυβοι κατεπιέσθησαν βιαίως. Διὰ τῆς ἀντιθέσεως ἤρχισεν ἔνθεν μὲν ὑπερβολικὴ καὶ δεισιδαίμων πρὸς τὰς εἰκόνας εὐλάβεια, ἑτέρωθεν δὲ παρὰ τοῖς ἀντιπάλοις μῖσος ἀλόγιστον πρὸς αὐτὰς μέχρι περιφρονήσεως καὶ τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν προβαῖνον. Τὰ πολιτικὰ πάθη ἐπωφελήθησαν ἐκ τῆς διαιρέσεως ταύτης, ἡ δὲ ἔρις ἀπέβη ἐπὶ τέλους ἀγὼν μεταξὺ τοῦ στρατιωτικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς ἱεραρχίας. Οἱ διωγμοὶ δὲν περιωρίζοντο πολλαχοῦ μόνον εἰς τὰς εἰκόνας, ἀλλ' ἐξετείνοντο καὶ εἰς ἄλλα ἀντικείμενα λατρείας, ὅπως εἰς τὰ λείψανα τῶν ἁγίων, ἐξ ὧν πολλὰ ἐκάησαν ὑπ' αὐτῶν. Ἰδίως κατεδιώκοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ οἱ μοναχοὶ ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν προστάται τῶν εἰκόνων. Τινὲς ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς εἰκονομάχους τὴν πρόθεσιν οὐ μόνον νὰ καταργήσωσι τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ νὰ πραγματοποιήσωσι γενικώτερόν τι σχέδιον μεταρρυθμίσεως δη-

θεν τῆς ἐκκλησιαστικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεω τῶν χρόνων των. Θέλοντες ἐν γένει νὰ καταπολεμήσωσι τὶ δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν θεοβλάβειαν, ἥτις ἔβλαπτε καιρίως · κράτος, ἦσαν ὑπὲρ τοῦ περιορισμοῦ τῶν μοναστηρίων καὶ ὑπ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναχῶν.Ἤθελον τὴν ἐκλι χευσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἥτις ἦτο εἰς χεῖρας μοναχῶν, τὴν κ τάργησιν τῶν εὐνούχων καὶ τῶν βαρβάρων ποινῶν, καὶ ἄλλε κακῶν. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι εἴτε ἔτρεφον οἱ εἰκονομι χοι ὠφελίμους μεταρρυθμίσεις, (τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν ι ἐφαρμόσωσι διότι προέδραμον τῆς ἐποχῆς των, ἥτις δὲν ἦτο ι ριμος δι' αὐτάς), εἴτε οὔ, ἔβλαψαν μᾶλλον ἢ ὠφέλησαν, διό καταδιώξαντες τοὺς μοναχούς, καὶ διαλύσαντες τὰς σχολι των, συνέτειναν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς τότε παιδείας, χωρ νὰ δυνηθῶσι νὰ ἐγκαθιδρύσωσι νέαν παιδείαν. Ἡ ἀμάθεια δι'α τῶν ἐγένετο μεγαλητέρα καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι ἐπολλαπλασι σθησαν.Διὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατῶν τῶν εἰκονομάχων κι τεστράφησαν τότε πλεῖσται μοναστηριακαὶ βιβλιοθῆκαι τοσούτ μᾶλλον,ὅσῳ οἱ βάρβαροι στρατιῶται δὲν ἐννόουν νὰ ἐκτιμήσω τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Ε' ὁ ἐπικληθε ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του Κοπρώνυμος ἦτο ἐναντίος τῶν εἰκι νων, συνεκάλεσε μάλιστα καὶ σύνοδον ἐν Κωνσταντ νουπόλει (754) μέλλουσαν νὰ ἦναι οἰκουμενική, ἥτις συγ κροτηθεῖσα ἐξ ἐπισκόπων ἀνηκόντων εἰς τὴν εἰκονοκλαστικὴ μερίδα καὶ εὐπειθῶν τῷ αὐτοκράτορι, κατέκρινε τῶν εἰκόνω τὴν προσκύνησιν[1]. Οἱ συνελθόντες ἐπίσκοποι ἦσαν περὶ τοὺ 338. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος δεικνύει, ὅτι καὶ μεταξὺ τῶν ἐπισκόπω πολλοὶ ἦσαν κατὰ τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων. Ὁ δὲ ζῆλός τε κατὰ τῶν εἰκόνων ὑπῆρξε τοσοῦτος, ὥστε νὰ κατακρίνωσι τ ζωγραφικὴν ἐν γένει ὡς βέβηλόν τινα τέχνην! Σημειωτέον δ ὅτι οὔτε ἡ σύνοδος αὕτη,οὔτε ἐν γένει οἱ εἰκονομάχοι ἐννόουν προσβάλωσι τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων καθ'ἑαυτὴν καὶ τὴν ἐπίκλη« αὐτῶν, ἤθελον δὲ μόνον τῶν εἰκόνων τὴν τιμὴν καὶ προσκύν σιν νὰ κωλύσωσι, διότι ἐνόμιζον ὅτι αὕτη ἦγεν εἰς τὴν εἰδωλ λατρείαν. Αἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου ἤγειραν τὴν ἀγανάκτη

1 Ὁ ὅρος παρὰ Mansi XIII, 205 ἑπ.

τοῦ λαοῦ, οἱ μοναχοὶ δὲ, ὧν τὰ μοναστήρια ἦσαν τὰ ἐργαστήρια τῶν εἰκόνων, ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μερίδος τοῦ λαοῦ, ἥτις ὑποστηριζομένη καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης ἐν τῷ δικαίῳ αὐτῆς, ὑπερήσπιζε διὰ στάσεων τὰς εἰκόνας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐσκέπτετο ἐπὶ τέλους νὰ ἐκτείνῃ τὴν μεταρρύθμισιν καὶ μέχρις ἀπαγορεύσεως καὶ αὐτῆς τῆς τιμῆς τῶν ἁγίων καὶ τῆς ἐπικλήσεως αὐτῶν. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπερήσπισε πρὸ πάντων τὰς εἰκόνας ὁ μοναχὸς Στέφανος ἔκ τινος μοναστηρίου πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κειμένου ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας. Πρὸς τοῦτον ἀπεστάλησαν ὁ Πατριάρχης καὶ ἄλλοι, ὅπως μεταπείσωσιν αὐτόν. Αὐτὸς ὅμως ἔμεινεν ἀκατάπειστος. Ἐλθὼν μάλιστα ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ῥίψας χαμαὶ νόμισμα καὶ καταπατήσας αὐτὸ, εἶπεν αὐτῷ· Οὕτως ἀτιμάζουσι τὸν Χριστὸν οἱ τὰς αὐτοῦ εἰκόνας περιϋβρίζοντες! Διὰ τὴν τόλμην ταύτην κατεδικάσθη ὁ Στέφανος εἰς θάνατον. Ὁ Κωνσταντῖνος διέλυσε πολλὰ μοναστήρια, ἅτινα ἦσαν τὰ κέντρα τῶν κατ' αὐτοῦ ἐνεργειῶν, ἰδίως τὰ μοναστήρια τοῦ Στουδίου, τοῦ Καλλιστράτου καὶ τοῦ Μαξιμίνου, καὶ ἠνάγκασε τοὺς μοναχοὺς νὰ ἀποβάλωσι τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα. Ὑπεχρέωσε μάλιστά τινας αὐτῶν ἀνθισταμένους νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ ἱπποδρομίου ὁδηγοῦντες ἕκαστος γυναῖκά τινα ἐν τῷ μέσῳ τῶν σκωμμάτων τοῦ θεωμένου λαοῦ. Καὶ ἀλλαχοῦ ἐγένοντο διωγμοὶ μοναχῶν καὶ καταστροφαὶ μοναστηρίων, ἐν ᾧ ἔργῳ διεκρίθη ὡς διώκτης Λαχανοδράκων τις. Οἱ διωγμοὶ ὑπῆρξαν σφοδροὶ ἐν Φρυγίᾳ, Γαλατίᾳ καὶ Κρήτῃ. Πολλοὶ τῶν καταδιωκομένων τούτων ἑλλήνων μοναχῶν καὶ κληρικῶν κατέφυγον τότε εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ συνέτειναν εἰς τὸ νὰ κρατύνωσι τὸν ἐκεῖ ἑλληνισμόν. Αἱ εἰκόνες εὐκολώτερον κατεδιώκοντο ἐν Ἀσίᾳ, ὅπου πολλαὶ αἱρέσεις ἦσαν κατ' αὐτῶν (Νεστοριανοὶ, Ἀρμένιοι, Παυλικιανοὶ), ἢ ἐν Εὐρώπῃ καὶ μάλιστα τῇ Ἑλλάδι, ἔνθα ἡ εἰς τὰς εἰκόνας προσκόλλησις ἦτο μεγάλη.

Ἐπὶ Λέοντος Δ' τοῦ Χαζάρου (775—780) ἐτηρήθησαν ἔτι οἱ κατὰ τῶν εἰκόνων νόμοι ἐν ἰσχύϊ. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (780—802) τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ἡ Εἰρήνη ἦτο φίλη τῶν εἰκόνων. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν κατ' ἀρ-

χὰς χάριν τῆς κοινῆς γνώμης τῆς πρωτευούσης καὶ τοῦ στρα τοῦ νὰ φανῇ ἐπιφυλακτική. Ἔπειτα ὅμως συμφώνως μετὰ τε πατριάρχου Ταρασίου συνεκάλεσε σύνοδον, ἥτις ἀφοῦ ἕνεκ στάσεώς τινος δὲν ἠδυνήθη νὰ συνεδριάσῃ ἐν Κωνσταντινουπό λει, συνηθροίσθη εἰς τὴν Νίκαιαν (ἡ ἑβδόμη οἰκουμεν κὴ σύνοδος 787), καὶ ἐπανώρθωσε πάλιν τὴν προσκύνησι τῶν εἰκόνων. Ὁ Ταράσιος εἶχε γίνει ἀπὸ λαϊκοῦ πατριάρχης Ἡ σύνοδος διέκρινε μεταξὺ τιμητικῆς προσκυνήσεως ταῖς εἰ κόσιν ὀφειλομένης καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων διαβαινούσης, καὶ λατρείας μόνῳ τῷ Θεῷ προσηκούσης[1]. Εἰς τὴν ἑβδόμην οἰκουμενικὴν σύνοδον συνῆλθον 350 ἐπίσκοποι ἔλαβον δὲ μέρος καὶ δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ τοῦ Α', ὅστις ἀπήτησεν ὅμως παρὰ τῆς Εἰρήνης νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτῷ πάντα τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτοῦ ὁ Ἴσαυρος. Ἀλλ' ἡ σύνοδος ἐπεκρότησε μὲν εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀδριανοῦ καθ' ὅσον ἀποβλέπει τὸ ζήτημα τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, δὲν ἔλαβεν ὅμως ὑπ' ὄψιν αὐτῆς τὰς λοιπὰς ἀπαι τήσεις αὐτοῦ. Τὸ κῦρος τῆς συνόδου ταύτης ἔμεινεν ἀπρόσβλη τον καὶ ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου (802—811) καὶ Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγκαβὲ (811—813), εἰ καὶ μάλιστα μεταξὺ τοῦ στρατοῦ εὑρίσκοντο πολλοὶ πολέμιοι τῶν εἰκόνων. Ὁ Νικηφόρος ἦτο κατ' ἀρχὴν ὑπὲρ τῆς ἀνεξιθρησκείας. Καὶ τοὺς Παυλικιανοὺς οὐδό λως κατεδίωξε. Λέων ὁ Ἀρμένιος (813—820), εἷς τῶν ἀρίστων ἡγεμόνων ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐκηρύχθη πάλιν κατὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, ἥτις ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως ἐν

1 Ὁ ὅρος παρὰ Mansi XIII, 377. «Ὁρίζομεν σὺν πάσῃ ἀκριβείᾳ καὶ ἐμμε λείᾳ παραπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἀνατίθεσθαι τὰς σε πτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ἐν ἱεροῖς σκεύεσι καὶ ἐσθῆσι, τοίχοις τε καὶ σανίσιν, οἴκοις τε καὶ ὁδοῖς· — ὅσῳ γὰρ συνεχῶς δι' εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως ὁρῶνται, τοσοῦτον καὶ οἱ ταύτας θεώμενοι ἀνίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων μνήμην τε καὶ ἐπιπόθησιν), καὶ ταύταις ἀσπασμὸν τιμητικὸν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν (οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν, ἣ πρέπει μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει, ἀλλ' ὃν τρόπον τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ καὶ τοῖς ἁγίοις εὐαγγελίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἱεροῖς ἀναθήμασι), καὶ φώτων προσαγωγὴν πρὸς τὴν τούτων τιμὴν ποιεῖσθαι, καθὼς καὶ τοῖς ἀρχαίοις εἴθισται· ἡ γὰρ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα, προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπό στασιν.»

τῇ ἐξάψει τῆς πάλης εἶχε καταντήσει εἰς τὰς μεγαλητέρας παρεκτροπάς, καὶ ἀπηγόρευσε διά τινος τοπικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου (815) αὐτήν, καὶ κατεδίωξε τοὺς μοναχούς, ὧν προεξῆρχε Θ ε ό δ ω ρ ο ς ὁ Σ τ ο υ δ ί τ η ς, ὁ προϊστάμενος τοῦ περιφήμου μοναστηρίου τοῦ Στουδίου[1]. Μ ι χ α ὴ λ δὲ ὁ Τ ρ α υ λ ὸ ς (820—827) ἐπέτρεψε τὴν κατ' οἶκον τιμὴν τῶν εἰκόνων, χωρὶς ὅμως νὰ εὐχαριστήσῃ διὰ τούτου τοὺς φίλους αὐτῶν. Ἕνεκα τῆς ἀνοχῆς ταύτης αἱ εἰκόνες, ἀπὸ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰς ὁποίας ὁ λαὸς δὲν ἠδύνατο κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἀποσπασθῇ, ἐγίνοντο ὁσημέραι αὖθις πολυπληθέστεραι. Ὁ Θ ε ό φ ι λ ο ς (829-842) ἀνενέωσε πάλιν τὰ πρῶτα κατὰ τῶν εἰκόνων αὐστηρὰ μέτρα, καὶ κατεδίωξε καὶ οὗτος τοὺς αὐτὰς ὑπερασπιζομένους μοναχούς. Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ διέταξεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θ ε ο δ ώ ρ α, ἡ ἐπιτροπεύουσα τὸν ἀνήλικον αὐτῆς υἱὸν Μιχαὴλ τὸν Γ' νὰ ἀναγνωρισθῇ διὰ σ υ ν ό δ ο υ (842) ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων καὶ νὰ διαιωνισθῇ διὰ ἑορτῆς (τῆς κ υ ρ ι α κ ῆ ς τ ῆ ς ὀ ρ θ ο δ ο ξ ί α ς) ἡ μνήμη τῆς οριστικῆς ταύτης νίκης τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀνεφάνησαν μὲν καὶ μετὰ ταῦτα ἐχθροὶ τῶν εἰκόνων ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἀπέφερον.

Αἱ ἐν τῇ δ ύ σ ε ι ἐκκλησίαι ἀκολουθοῦσαι τῷ παραδείγματι τῆς Ῥώμης, ἥτις ἤδη ἐπὶ Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ τοῦ Γ' ἀπεκήρυξε διά τινος συνόδου (732) τοὺς πολεμίους τῶν εἰκόνων, ἐπὶ δὲ Σ τ ε φ ά ν ο υ τοῦ Γ' διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐπὶ Κοπρωνύμου κατὰ τῶν εἰκόνων γενομένης συνόδου (754), ἦσαν ὑπὲρ τῆς τηρήσεως καὶ τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων. Μόνον ἡ φ ρ α γ κ ι κ ὴ ἐ κ κ λ η σ ί α ἐκηρύχθη ἐπί τινα χρόνον κατ' αὐτῶν, σκανδαλισθεῖσα ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου τοῦ 787, τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον οἱ φράγκοι παρανοοῦντες

[1] Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τούτῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ἔφθανεν εἰς χιλίους, οἱ πλεῖστοι δ' αὐτῶν ἀνῆκον εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους οἴκους τῆς πρωτευούσης. Καὶ αὐτὸς ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἦτο ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας, συγγενὴς τῆς δευτέρας γυναικὸς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Δ', τοῦ Πορφυρογεννήτου, υἱοῦ τῆς Εἰρήνης. Ὁ Στουδίτης ἤσκει μεγίστην δύναμιν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, πολλάκις καὶ αὐτῶν τῶν πατριαρχῶν ὑπερτέραν.

τὴν ἔκφρασιν· «προσκύνησις τῶν εἰκόνων», ἐνόμιζον ὅτι ἡ ι νοδος αὕτη εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν λατρείαν αὐτῶν (**adoratio**), ἐ αὐτοὶ οὐδ' αὐτὴν τὴν τιμὴν (veneratio) αὐτῶν ἦσαν πρόθυ να ἀναγνωρίσωσιν. Ἤδη πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου (787) ε γίνει περὶ τῶν εἰκόνων συζήτησις ἔν τινι ἐν Γεντιλιακῷ γε μένῃ συνόδῳ, ὅπου εἶχε παρουσιάσει καὶ ἑλληνική τις πρεσβε ἀλλὰ τὰ κατ' αὐτὴν εἶναι ἄγνωστα. Μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύ δον διέταξε Κάρολος ὁ μέγας νὰ συνταχθῇ ἀνασκευὴ τῶν ἀ φάσεων αὐτῆς, ταῦτα δὲ εἶναι τὰ καλούμενα **Libri Carol** (790). Βραδύτερον δὲ (794) χωρὶς νὰ δοθῇ προσοχὴ εἰς τὰς ποκρίσεις τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ, ἐνήργησε νὰ καταχριθῇ ἐν γέ ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων ἐν τῇ ἐν Φραγκφουρτίῳ συνόδ Κατά τινας μεταγενεστέρας εἰδήσεις συνεμερίσθη τὰς ἀποφ σεις τῆς συνόδου ταύτης καὶ ἡ ἀγγλικανὴ ἐκκλησία. Πρεσβε τις, τὴν ὁποίαν εἶχε στείλει ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Τραυλ πρὸς Λουδοβῖκον τὸν Εὐσεβῆ εἰς Ῥώμην, ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπ σύνοδός τις ἐν Παρισίοις (825) ἐκφρασθῇ καὶ αὖθις κατὰ τ εἰκόνων, καὶ μάλιστα μεμφομένη καὶ τὸν πάπαν. Καθ' ἅπαν τὸν Θ' αἰῶνα ἔμεινεν ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων ἐν τῷ φρα κικῷ κράτει ἀποκεκηρυγμένη. Ἐπὶ τέλους ὅμως ὑπέκυψε καὶ φραγκικὴ ἐκκλησία εἰς τὰ κοινῶς παραδεδεγμένα, ἀναγνωρίσασ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Θεολογικὴ ἐπιστήμη καὶ φιλολογία.

(Ὅρα τὴν σχετικὴν φιλολογ. ἐν § 46).

102.

Γενικὴ παρατήρησις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ τῆς περιόδου ταύτης δι κρίνομεν δύο ἐποχάς, τὴν ἐποχὴν τοῦ Δ' καὶ τοῦ πρώτου ἡμ σεως τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ τὴν ἐποχὴν ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσει τοῦ Ε' αἰῶνος μέχρι τοῦ Φωτίου. Ὁ Δ' αἰὼν καὶ τὸ πρ τον ἥμισυ τοῦ Ε' εἶναι ὁ χρόνος τῆς μεγίστης πνευμα

:της ἀκμῆς ἐν ὅλῃ τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σπουδαίων θεολογικῶν σχολῶν ἦτο μὲν λίαν μικρὸς (Σχολαὶ Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἐδέσσης, Νισίβεως), τὸ δὲ κράτος ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως τῶν μελλόντων λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας ὀλίγον, ἀλλὰ τοσοῦτον μεγαλήτερος ἦτο ὁ πνευματικὸς ὀργασμὸς τῶν χρόνων τούτων, τοσοῦτον ἰσχυροτέρα ἡ πρὸς τὴν παιδείαν σπουδή, ὅσον ὀλιγώτερα ἐξωτερικὰ μέσα καὶ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις προσεφέροντο εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην· ἀφοῦ καὶ ἄνευ αὐτῶν ἠδυνήθη νὰ ἀναπτυχθῇ τοσοῦτον μεγάλη καὶ ἀξιοθαύμαστος θεολογικὴ ζωή. Μέγα μέρος τῶν ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων καὶ θεολογικῶν συγγραφέων, καὶ μεταξὺ αὐτῶν οἱ σπουδαιότεροι, δὲν ἔλαβον τὴν μόρφωσίν των ἐν ταῖς ῥηθείσαις σχολαῖς. Πολλοὶ τὴν μὲν γενικὴν αὐτῶν παιδείαν ὤφειλον εἰς τὰς ἐθνικὰς ῥητορικὰς καὶ φιλοσοφικὰς σχολὰς (ἰδίως τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Νικομηδείας), ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ ἦσαν αὐτοδίδακτοι, ὀφείλοντες πᾶσαν τὴν θεολογικὴν αὐτῶν παιδείαν εἰς τὴν ἀτομικήν των ἐπιμέλειαν, εἰς τὴν μελέτην τῶν Γραφῶν καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαιοτέρων πατέρων. Πανταχοῦ ὅμως αἱ θεολογικαὶ σχολαί, ὅσον μικρὸς καὶ ἂν ἦτο ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, ἐχρησίμευον ὡς τὰ κέντρα καὶ αἱ ἑστίαι τῆς θεολογικῆς ζωῆς, ἧς ἡ πτῶσις συμπίπτει μετὰ τῆς πτώσεως αὐτῶν. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος ἄρχεται ἡ πτῶσις αὕτη καὶ παρακμὴ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Τὴν θεολογικὴν φιλολογίαν τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ Ε' διακρίνουσιν ἀπὸ τῆς μετὰ ταῦτα οἱ ἑξῆς χαρακτῆρες. 1. Ἡ ποικιλία τῶν θεολογικῶν τάσεων, καὶ ἡ ἐντεῦθεν προερχομένη ζωηρὰ κίνησις ἐν ταῖς θεολογικαῖς σχολαῖς καὶ ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς ἀγῶσιν. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπεκράτει ἡ ἀπὸ τοῦ Κλήμεντος καὶ Ὠριγένους ἀρξαμένη τάσις πρὸς φιλοσοφικὴν διαμόρφωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐν Ἀντιοχείᾳ ἡ κριτικὴ ἐξέτασις τῆς Γραφῆς, ἐν Ἀφρικῇ ἡ πρακτικὴ τάσις τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἀλλαχοῦ ἡ προσκόλλησις εἰς τὴν παράδοσιν. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος ἐξαφανίζονται αἱ ἀντιθέσεις αὗται κατὰ μικρόν, ἀντὶ δὲ αὐτῶν ἐμφανίζεται τὸ ὁμοιόμορφον πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν

θελόντων νὰ θεωρῶνται ὡς καθολικοί. Ἀπὸ πασῶν τῶν θεολ‹
γικῶν τάσεων τῶν προγενεστέρων χρόνων μία μόνον ἔμεινε
αὕτη δὲ μόνη ἐπικρατεῖ καὶ ἀπολαύει ἀνοχῆς,καὶ διὰ τοῦτο κ‹
ταντᾷ μονομερής. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ κατὰ παράδοσιν τάσις, ἥτ
ἄλλοτε εἶχεν ἀντιπροσωπευθῇ διὰ τοῦ Ἱερωνύμου καὶ τοῦ Ἐ‹
φανίου. 2. Ἡ πλουσία γονιμότης, ἡ δημιουργικ
αὐτενέργεια, ἡ δύναμις πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ νέαν διαμ‹
φωσιν. Οἱ θεολόγοι τοῦ Δ' καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ Ε' ‹
ῶνος εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πρωτότυποι. Ἕκαστος
αὐτῶν προσφέρει κατὰ τὸ μέτρον τῶν φυσικῶν αὐτοῦ δυνάμε‹
πλουσίως ἴδιόν τι πρὸς τὴν αὐτοτελῆ ἀνάπτυξιν τῆς θεολο‹
κῆς ἐπιστήμης, εἰς προαγωγὴν, ἀνύψωσιν καὶ πλουτισμὸν τ‹
θεολογικῆς ἐπιστήμης. Μετὰ ταῦτα ὅμως ἐκλείπει πᾶσα αὐτ‹
τελὴς γονιμότης, πᾶσα πρωτοτυπία, πᾶσα ἱκανότης πρὸς περα‹
τέρω ἀνάπτυξιν τῶν θεολογικῶν γνώσεων, οὐ μόνον δὲ ἡ ἱκαν‹
της, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιθυμία καὶ θέλησις ἐκλείπουσι. Καὶ αὐτὸ ‹
τὸ δικαίωμα πρὸς νέας προόδους ἀμφισβητεῖται.Αἱ μετὰ ταῦτ‹
γενεαὶ νομίζουσιν ὅτι μόνον νὰ συλλέγωσι δύνανται, καὶ ὀφε‹
λουσιν ὅ,τι αἱ πρὸ αὐτῶν ἐδίδαξαν καὶ ἐδημιούργησαν, νὰ ἐκθ‹
τωσι δὲ αὐτὸ ἐκ νέου καὶ τὸ πολὺ κατὰ τύπον μόνον τὴν ὑπάρ‹
χουσαν ὕλην νὰ διαμορφόνωσιν ἐκ νέου. 3. Αἱ σχετικῶ‹
ἐλευθερώτεραι ἀρχαὶ τῆς θεολογικῆς ἀνα‹
πτύξεως. Ὁ Δ' καὶ ὁ Ε' αἰὼν δεσμεύονται μόνον ὑπὸ τ‹
ἐκκλησιαστικῶς ὡρισμένου δόγματος, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τούτο‹
Ἡ ἐκκλησία ἀπαιτεῖ ἀπὸ τῶν διδασκάλων αὐτῆς συμφωνί‹
πρὸς τὴν θεολογίαν τῶν συνόδων, ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς ἐπιτρ‹
πουσα ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Τοῦτο δὲ ἰσχύει κατὰ μ‹
γαλήτερον βαθμὸν διὰ τὴν ἀνατολὴν, ἰδίως τὴν ἑλληνικὴν ἐ‹
κλησίαν, ἢ διὰ τὴν δυσκίνητον, ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὴν ἑνότητα κ‹
ταυτότητα τῆς διδασκαλίας, τῆς διοικήσεως, τῆς λατρείας κ‹
τῆς εὐταξίας τείνουσαν δύσιν. Τὸ ἐλεύθερον, πολυμερὲς πνεῦ‹
τοῦ Ὠριγένους δὲν εἶχεν ἔτι ἐξορισθῇ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ἐ‹
κλησίας, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀθανάσιος καὶ οἱ τρεῖς ἐκ Καππαδοκί‹
πατέρες ἐνεπνέοντο ἔτι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τούτου. Καὶ ἡ
Ἀντιοχεία δὲ σχολὴ ἀντεπροσώπευε τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρ‹
ἐρεύνης καὶ ἀνεξαρτήτου περαιτέρω μορφώσεως ἐν τῇ θεολ‹

γέτα. Ἐὰν μόνον τὸ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας συνοδικῶς ψηφισθὲν δόγμα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὁρισθῇ ὁριστικῶς, ἢ ἔτεινε νὰ ὁρισθῇ, μὴ προσεβάλλετο, οὐδεὶς κίνδυνος ὑπῆρχε μὴ κηρυχθῇ τις ὡς αἱρετικός. Οὕτως ἠδύνατο ὁ μὲν Συνέσιος μετὰ τῆς νεοπλατωνικῆς αὐτοῦ θεοσοφίας, ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Νύσσης μετὰ τῆς ὠριγενικῆς αὐτοῦ γνώσεως νὰ τιμῶνται γενικῶς ὡς διάσημοι τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι. Οὐδεὶς ἦτο δεδεσμευμένος ἁπλῶς διὰ τῶν διδασκαλιῶν καὶ γνωμῶν τῶν ἀρχαιοτέρων πατέρων. Ἡ τοιαύτη ἀρχὴ ἀπαντᾷ ἰδίως μετὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Τὸ κράτος τῆς εἰς τὴν παράδοσιν τυφλῆς ὑποχρεώσεως ὑψώθη ἔπειτα τοσοῦτον, ὥστε οὐ μόνον τὰ τῶν συνόδων δόγματα, ἀλλὰ καὶ αἱ διδασκαλίαι ἐν γένει τῶν πατέρων ἐθεωροῦντο ὡς ἐπίσημον κῦρος κεκτημέναι, ἀφ' οὗ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀποκλίνῃ, χωρὶς νὰ ἐπισπάσηται καθ' ἑαυτοῦ τὴν κατηγορίαν τῆς αἱρέσεως. Διὰ τοῦτο ἡ θεολογικὴ τέχνη τοῦ λοιποῦ συνίστατο εἰς τοῦτο, εἰς τὸ συλλέγειν τὰς γνώμας τῶν πατέρων καὶ συναρμολογεῖν αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν θεολογίαν τῶν συνόδων. Εἰς τοῦτο δὲ ἐβοήθει αὐθαίρετος ἐκλογὴ καὶ βεβιασμένη ἐξήγησις, ὅπου δὲ δὲν ἐπήρκουν τὰ μέσα ταῦτα, ἡ παραδοχὴ νοθεύσεων ὑποτιθεμένων τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων. Καὶ αὐτὴ ἡ Γραφὴ ἐξηγεῖτο ἀτελῶς, διότι ἡ ἐξήγησις εἶχε καταπέσει εἰς ἁπλῆν τινα σύνταξιν τῶν ἑρμηνειῶν τῶν πατέρων. Ὡς αἰτίαι τῆς παρακμῆς ταύτης τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης θεωροῦνται ἡ ὑπέρμετρος ἐπικράτησις τοῦ ἐκ τῆς παραδόσεως κύρους, ἡ ἐξάπλωσις τοῦ μοναχικοῦ πνεύματος, ἡ πολιτικὴ διαφθορὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, αἱ ἐπεμβάσεις τῶν αὐτοκρατόρων, αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, ἡ καταστροφὴ τῆς ἐθνικῆς παιδείας διὰ τῆς διαλύσεως τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν καὶ τῆς ἐκδιώξεως τῶν φιλοσόφων, καὶ αἱ εἰκονομαχικαὶ ἔριδες, καθ' ἃς κατεστράφησαν πλεῖστα σχολεῖα καὶ πλεῖσται βιβλιοθῆκαι.

Α'.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Δ' καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ Ε' αἰῶ

ά. Ἕλληνες καὶ Σύροι.

1. Ἡ θεολογικὴ φιλολογία κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀρειανῶν ἐρίδων.

103.

ά. Ἡ ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου.

Vie de S. Athan. Paris 1671. Vita S. Athanasii ὑπὸ Montfaucon ἐν τῇ αὐτοῦ γενομένῃ ἐκδόσει τῶν ἔργων του.

Ὡς ἰσχυρότατος πρόμαχος καὶ ἥρως τῆς ὀρθοδοξίας ἵστα ἐπὶ κορυφῆς πασῶν τῶν θεολογικῶν κινήσεων τῆς ἐποχῆς τ της ὁ μέγας Ἀθανάσιος. Ἐν ταῖς ἀρειανικαῖς ἐρ ἔδειξεν ὁ Ἀθανάσιος ἡρωϊκὸν θάρρος, πίστιν καὶ σύνεσιν ἀἰ θαύμαστον. Ἐγεννήθη πιθανῶς πλησίον τῆς Ἀλεξανδρείας 298. Ὑπῆρξε δὲ θαυμαστὴς τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ ἰδίως μεγάλου Ἀντωνίου. Τὴν δὲ θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν αὐ μόρφωσιν ὀφείλει τοῖς συγγράμμασι τοῦ μεγάλου Ὠριγένι Τῷ 319 ἐγένετο διάκονος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ,ἧς ὁ ἐπίσκοπος Ἀ ξανδρος ταχέως ἐγνώρισε τὴν ἔξοχον αὐτοῦ εὐφυίαν, διὸ πα λαβεν αὐτὸν μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας (3: ὅπου ἤρχισε τοὺς ἀγῶνας τοῦ βίου αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ὀλίγῳ β δύτερον ἀπέθανεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Ἀθανάσιος ἐγένετο διά χος αὐτοῦ (328). 45 ὅλα ἔτη ἦτο ἐπίσκοπος, δεκάκις δὲ ἐ διώχθη, καὶ ἐπὶ 20 ἔτη διετέλεσεν ἐξόριστος ἰδίως ἐν τῇ δι († 373). Ἡ συγγραφικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ἀνήκει κατὰ μέγα μέ εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ ἀρειανισμοῦ. Ἐπολέμησεν ὅμ καὶ τὸν ἀπολλιναρισμόν, ὑπερήσπισε τὸν χριστιανισμὸν καὶ κ ἐθνικῶν προσβολῶν καὶ συνίστα τὸν μοναχικὸν βίον καὶ τὴν σκησιν. Τινὲς παρετήρησαν, ὅτι ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ λείπει ἡ συστηματικὴ διαμόρφωσις τῆς ὕλης, ἀλλὰ τοῦτο ἐ γεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ πλήρης κινδύνων καὶ ταραχῶν βίος του ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὴν ἤρεμον συγγραφήν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γραφεν ἐν τῷ μέσῳ διωγμῶν καὶ ἀγώνων. Ὁσάκις ἐπήρχο αὐτῷ κατὰ νοῦν νέαι ἔννοιαι κατὰ τῶν ἀρειανῶν,κατέγραφεν

τὰς εἰς νέαν τινὰ πραγματείαν. Οὕτω δὲ ἐπραγματεύετο τὴν αὐτὴν ὕλην πάλιν ὑπὸ νέας ἐπόψεις. Ὅθεν ἐπαναλήψεις ἦσαν ἀναπόφευκτοι. Ἐν πᾶσιν ὅμως τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἐπικρατεῖ ἰσχυρὰ διαλεκτική, καὶ βαθὺς θεωρητικὸς νοῦς· πάντα περιέχουσι πλοῦτον ἐννοιῶν μεγάλων, ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων, βασίμων ἐρευνῶν, ἐν γλώσσῃ σαφεῖ καὶ γλαφυρᾷ. Ἡ ἀρίστη ἔκδοσις τῶν ἔργων του εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Montfaucon (Paris.1698), ἥτις ἀριθμεῖ 43 γνήσια, 13 ἀμφίβολα καὶ 34 νόθα ἔργα αὐτοῦ. Βραδύτερον ἐξέδωκεν ὁ αὐτὸς Montfaucon καὶ νέας τινὰς πραγματείας του. Τὸ ἀρχαιότερον σύγγραμμα τοῦ Ἀθανασίου εἶναι τὰ δύο αὐτοῦ βιβλία κατὰ Ἑλλήνων, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον προσβάλλει τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, τὸ δὲ δεύτερον μετὰ τοῦ τίτλου «Λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος ἐπιφανείας αὐτοῦ» ἐξηγεῖ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐνανθρωπήσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν τοῦ Ἀρείου, διὰ τοῦτο δικαίως ὑποθέτουσιν, ὅτι ἐγράφη τὸ ἔργον τοῦτο πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῶν ἀρειανῶν ἐρίδων. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἔργων τὰ ἐπισημότερα εἶναι οἱ λόγοι κατὰ ἀρειανῶν, 2 ἐπιστολαὶ πρὸς Σεραπίωνα κατὰ τῶν Μακεδονιανῶν, περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, περὶ Τριάδος καὶ ἁγίου Πνεύματος, περὶ σαρκώσεως κατὰ Ἀπολλιναρίου καὶ ἐπιστολὴ πρὸς Ἐπίκτητον. Ἐκτὸς τούτων συνέγραψεν ἐπιστολὴν περὶ τῶν ὅρων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἐπιστολὴν περὶ τῆς γνώμης τοῦ Διονυσίου, ἐπιστολὴν τοῖς τὸν μονήρη βίον ἀσκοῦσιν, ἐπιστολὴν πρὸς Σεραπίωνα περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρείου, καὶ ἐπιστολὴν περὶ τῶν συνόδων τοῦ Ἀριμίνου καὶ τῆς Σελευκείας. Πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ ἑαυτοῦ ἀποβλέπουσι τὰ συγγράμματά του ἀπολογία πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον, ἀπολογητικὴ πρὸς ἀρειανοὺς καὶ ἡ ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς. Πρὸς τὴν γνῶσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ τὸν βίον αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρειανῶν ἐρίδων λίαν σπουδαῖαι εἶναι καὶ αἱ πρὸ μικροῦ ἐν συριακῇ μεταφράσει ἔκ τινος μοναστηρίου τῆς ἐρήμου τῆς Νιτρίας εἰς Λονδῖνον κομισθεῖσαι καὶ ἐκεῖ ὑπὸ Κουρετὼν ἐκδοθεῖσαι πασχάλειοι ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀθανασίου. Πρὸς τούτοις συνέγραψεν ἑρμηνείαν εἰς τοὺς ψαλμοὺς μετὰ ἀλληγορικῆς ἐξηγήσεως, βίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου καὶ ἄλλα τινά. Τὸν βίον τοῦ Ἀθανασίου

περιέγραψεν Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν τῷ πανηγυρικῷ εἰ αὐτὸν λόγῳ. Μετὰ τοῦ Ἀθανασίου ἠγωνίζοντο κατὰ τῶν ἀρειανῶν ὁ Ἀντιοχείας Εὐστάθιος καὶ ὁ Νισίβεως ἐπίσκοπος Ἰάκωβος. Ὁ πρῶτος κατήγετο ἐκ Παμφυλίας καὶ παρῆν ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ ὡς ἐπίσκοπος Βερροίας. Ἐνταῦθα παρουσιάσ διά τινος ὁμιλίας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον ὡς θαραλέος πολέμιος κατὰ τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ προήχθη εἰς τι κενωθέντα θρόνον τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ἤδη τῷ 331 ἐδιώχ ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν καὶ ἐξωρίσθη εἰς Θρᾴκην († 360). Συνέγρα δὲ πολλὰ κατὰ ἀρειανῶν συγγράμματα ἀπολεσθέντα. Ὁ δὲ Νσίβεως Ἰάκωβος κατήγετο ἐκ Νισίβεως καὶ ἐγένετο αὐτῆς ἐπσκοπος. Ἐν Νικαίᾳ παρὼν (325) διεκρίθη ἐπὶ τῷ ζήλῳ αὐτ ὑπὲρ τοῦ ὁμοουσίου. Καὶ βραδύτερον δὲ εὑρίσκομεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν πρώτων πολεμίων τῶν ἀρειανῶν. Ὠφέλησε δὲ μεγάλως τὴν ἐκκλησίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, γενόμενος καὶ ἱδρυτὴ τῆς ἐν Νισίβει περιφήμου θεολογικῆς σχολῆς. Ὁ ποιμαντορικὸς αὐτοῦ ζῆλος καὶ ἡ ἁγιότης τοῦ βίου του ἀνύψωσαν αὐτὸ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐπισημοτέρων πατέρων τῆς συριακῆς ἐκκλησίας († μετὰ τὸ 350). Ἀμφίβολον εἶναι ἂν ἔγραψε συριστὶ ἀρμενιστί. Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων του σώζονται ὀλίγαι τινὲς ὁμιλίαι ἐν ἀρμενικῇ γλώσσῃ. Μετὰ τοῦ Ἀθανασίο κατὰ τῶν ἀρειανῶν ἠγωνίσθησαν, ἀλλ' εἰς ἀντιθέτους πλάνα περιέπεσαν καὶ κατηγορήθησαν διὰ τοῦτο ὁ Ἀγκύρας Μάρκελλος, ὁ Σιρμίου Φωτεινός, καὶ ὁ Λαοδικείας Ἀπολλινάριο Ὁ τελευταῖος ἐκ τούτων, ὁ Ἀπολλινάριος, ἦτο ἀνὴρ λίαν πεπαδευμένος. Ὁ ἱστορικὸς Φιλοστόργιος ἐπαινεῖ μεγάλως αὐτὸ προτιμῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἰδίως ὡς ἑρμηνε τήν, διότι ὁ Ἀπολλινάριος ἦτο εἰδήμων καὶ τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης. Ὁ αὐτὸς ἦτο τοσοῦτον κάτοχος τῆς ἀρχαίας ποιήσεως κ φιλολογίας, ὥστε ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς ἀπηγόρευσε τοῖς χριστιανοῖ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἐξέθηκεν ἐν διαφόροις ποιητικοῖς δράμασι καὶ φιλοσοφικοῖς διαλέγοις τὸ περιεχόμενον τῆς ἁγίας Γραφῆς χάριν τῶν νέων χρστιανῶν. Καὶ ὁ Ἄρειος ἀνῆκεν εἰς τοὺς πεπαιδευμένους ἐκκλσιαστικοὺς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του. Εἶχε δὲ μορφωθῆ ἐν Ἀντιχείᾳ. Κατὰ Φιλοστόργιον συνέγραψεν ᾄσματα ναυτικά, ἐπιμ

λια καὶ ὁδοιπορικὰ καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἅτινα ἕνεκα] τῆς δημοτικότητος αὐτῶν εὗρον μεγάλην παρὰ τῷ λαῷ ὑποδοχήν. Ἐκτὸς αὐτῶν συνέγραψε διδακτικόν τι ποίημα ὑπὸ τὸν τίτλον Θάλεια, ἐξ ἧς διέσωσεν ἡμῖν πολλὰ λείψανα ὁ Ἀθανάσιος.Σκοπὸς δὲ αὐτῆς ἦτο διὰ εὐαρέστου μορφῆς νὰ μεταδώσῃ τῷ λαῷ τὰς ἀρειανικὰς περὶ Τριάδος καὶ τοῦ Λόγου δοξασίας.

104.

Συνέχεια.

Ἐκ τῶν ἡμιαρειανῶν μόνον ὀλίγοι διεκρίθησαν ὡς συγγραφεῖς. Ἦσαν δ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὠριγενισταί, ὅπως Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ἐπίσκοπος Καισαρείας ἐν Παλαιστίνῃ, Θεόδωρος ὁ Ἡρακλείας καὶ Ἀκάκιος ὁ Καισαρείας. Ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος ἦτο ἐκ Παλαιστίνης, ὑπῆρξε δὲ θαυμαστὴς τοῦ Ὠριγένους καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Μετὰ τοῦ Παμφίλου, πρεσβυτέρου ἐν Καισαρείᾳ, ὃν καὶ πατέρα ὠνόμαζεν, εἶχε συνδέσει στενοτάτην φιλίαν.Μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐπὶ Μαξιμίνου διωγμοῦ τῷ ἔτει 314 ἐγένετο ἐπίσκοπος. Βραδύτερον ἀπήλαυσε τῆς ἰδιαιτέρας εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. † τῷ 338. Ἡ παιδεία του ἦτο μεγάλη, ἀξιοθαύμαστος δὲ ὁ ζῆλος αὐτοῦ περὶ τὸ συλλέγειν ἱστορικὰς εἰδήσεις. Τὰ ἱστορικὰ αὐτοῦ ἔργα εἶναι μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας συντεταγμένα. Διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὡς ὁ πατὴρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτοῦ ἱστορία ἂν καὶ ἔχουσα ἐλλείψεις πολλάς, ὕφος πομπῶδες, χαλαρὰν συνοχήν, κενά, ἔλλειψιν πραγματικῆς ἐκθέσεως, εἶναι ὅμως πολύτιμος, διότι διέσωσεν ἡμῖν σπουδαιότατα συμβάντα καὶ ἔγγραφα, ἅτινα ἠδυνήθη ὁ Εὐσέβιος νὰ ἀνεύρῃ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ κράτους, πρὸς ὃ ἔτυχε τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοκρατορικῆς ἀδείας. Φθάνει δὲ ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἐν 10 βιβλίοις μέχρι τοῦ ἔτους 324. Τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ εἶναι προστεθειμένα 13 κεφάλαια περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων. Ὡς συνέχεια δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ ἔργον αὐτοῦ περὶ τοῦ βίου τοῦ Κωνσταντίνου βιβλία 4, ἂν καὶ εἶναι μᾶλλον ἐγκώμιον τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἢ ἱστορία. Ἐκτὸς τούτου ἔγραψεν ἴδιον λόγον περὶ ἐπαίνων τοῦ Κωνσταντίνου.

Πρὸς τούτοις χρονικῶν βιβλία 2, ὧν τὸ μὲν πρῶτον πιθα φέρον τὸν τίτλον παντοδαπὴ ἱστορία ἦτο γενική τις ἱστορία κόσμου, ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν ἀρχαίων αὐτοκρατοριῶν μ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, τὸ δὲ δεύτερον χρονικός τις κανὼν, περιέ χρονικοὺς καὶ συγχρονιστικοὺς πίνακας μετὰ τῆς διαδοχῆς βασιλέων, ἡγεμόνων, ἀρχιερέων καὶ ἐπισκόπων. Τοῦ ἔργου τ του μόνον λείψανα σώζονται. Ὁ Εὐσέβιος εἰργάσθη μετὰ Παμφίλου καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τοῦ Ὠριγένους. Ἐκτὸς τού συνέγραψε καὶ ἀπολογητικόν τι ἔργον κατὰ τῶν προσβολῶν ἐθνικοῦ Ἱεροκλέους. Ἔπειτα 15 βιβλία εὐαγγελικῆς προπα σκευῆς, ἐν ᾗ ἐλέγχει τὸ ψεῦδος τῆς ἐθνικῆς θρησκείας καὶ κνύει πῶς διὰ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ προπαρεσκευάσθη ἡ ὁδὸς εἰς χριστιανισμὸν, καὶ 20 βιβλία εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως (ἐξ μόνον τὰ 10 πρῶτα σώζονται), δι' ἧς ἀποδεικνύει τοῖς Ἰ δαίοις ἐκ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τὴν ὑποχρέωσιν εἰς Χριστὸν πίστεως. Κατὰ τοῦ μοναρχιανισμοῦ τοῦ Μαρκέλ ἔγραψε τὰ 10 βιβλία κατὰ Μαρκέλλου καὶ τὸ περὶ τῆς ἐκκ σιαστικῆς θεολογίας. Αἱ δὲ ἐξηγητικαὶ αὐτοῦ ἐργασίαι ἀπω σθησαν, καθὼς καὶ ἡ βιογραφία τοῦ φίλου αὐτοῦ Παμφίλου. Τοπικὰ αὐτοῦ δηλ. περιγραφὴ τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἀπαντ των τόπων, διεσώθησαν ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Ἱερωνύμου **situ et nominibus locorum hebraeorum**). Τὸ δὲ περὶ Θεοφαν ἔργον του ἐσώθη ἔν τινι συριακῇ μεταφράσει. Οἱ δύο ἄνω μ μονευθέντες ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ὁ Ἡρακλεί Θεόδωρος καὶ ὁ Καισαρείας Ἀκάκιος, ὁ διάδο τοῦ Εὐσεβίου, συνέγραψαν ἔργα τινὰ, ἀπολεσθέντα. Μετὰ ἡμιαρειανῶν συναριθμεῖται καὶ ὁ τῆς ἐν Φοινίκῃ Ἐμίσης σέβιος, ὅστις κατήγετο ἐξ Ἐδέσσης. Οἱ Ἀντιοχεῖς εἶχον ἐ ξει αὐτὸν μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ φίλου τοῦ Ἀθανασίου Εὐ θίου ὡς ἐπίσκοπον αὐτῶν, ἀλλ' ὁ Εὐσέβιος ἀπέκρουσε τὴν ἐ γὴν, καθὼς καὶ τὸν ἀλεξανδρινὸν θρόνον τῷ 341 αὐτῷ πρ νεχθέντα. Ἀπέθανε 361. Ὁ Ἱερώνυμος (cat. 91) θαυμάζει τοῦ, καθὼς καὶ τοῦ Θεοδωρήτου, τὴν χάριν τοῦ λόγου καὶ ἐπιτυχῆ γραμματικὴν καὶ ἱστορικὴν ἑρμηνείαν τῆς Γραφῆς. πολλὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀπωλέσθησαν. Τὸν Ἐμίσης τοῖ Εὐσέβιον ἐμιμήθησαν βραδύτερον Διόδωρος ὁ Ταρσοῦ καὶ τ

τες οἱ μετὰ ταῦτα τῆς Ἀντιοχείας διδάσκαλοι ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ. Τοὺς Μανιχαίους ἐπολέμησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἐπίσκοπος Θμουΐδος ἐν Αἰγύπτῳ Σεραπίων καὶ ὁ Βόστρων ἐπίσκοπος Τίτος. Ὡς ἐκκλησιαστικὸς δὲ ῥήτωρ διεκρίθη ὁ πρεσβύτερος Μακάριος ἐξ Αἰγύπτου, μαθητὴς τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου,μοναχὸς ἐν τῇ Σκηθικῇ ἐρήμῳ, βραδύτερον πρεσβύτερος, ὑπὸ τοῦ ἀρειανοῦ Οὐάλεντος σφοδρῶς διωχθεὶς καὶ ἐξορισθείς. † 390. Ἤδη ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας εἶχε διακριθῇ διὰ τῆς ἀσκητικῆς αὐτοῦ αὐστηρότητος, ὅθεν ὠνομάσθη παιδαριογέρων. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀποπνέει βαθύς τις καὶ θερμὸς μυστικισμὸς καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν πλατωνισμόν. Ἔχομεν δ' αὐτοῦ 50 ὁμιλίας καὶ ἄλλα τινὰ ἔργα. Ἐκ τῶν ἄλλων Μακαρίων τῆς ἐποχῆς ταύτης γνωστότερος εἶναι ὁ Μακάριος ὁ νεώτερος, ἐξ Ἀλεξανδρείας,ὁ πολιτικὸς λεγόμενος, ἐπίσης μαθητὴς τοῦ Ἀντωνίου, ἐρημιτῶν ἡγούμενος ἐν τῇ Νιτρικῇ ἐρήμῳ. † 404.

105.

β΄. Ἐποχὴ τοῦ Βασιλείου καὶ τῶν Γρηγορίων.

Murani Vita S. Basil. ἐν τῇ μαυριανῇ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ πατρὸς τούτου. T. III. Hermant Vie de S. Basile et celle de Gregoire 1674. Ullmann Gregor von Nuzianz. Darmst. 1825. Rupp, Gregors von Nyssa Leben. Lpz. 1834.

Τοὺς ὑπὲρ τῆς πίστεως τῆς Νικαίας ἀγῶνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου ἐξηκολούθησαν μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας οἱ τρεῖς μεγάλοι διὰ συγγενείας, φιλίας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πίστεως στενῶς μετ' ἀλλήλων συνδεδεμένοι Καππαδόκαι Βασίλειος ὁ μέγας,Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Εἰς τοὺς ἀκαμάτους αὐτῶν καὶ ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας ὀφείλει ἡ ἐκκλησία ὅτι ἐπὶ τῶν ἀπηνῶν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμῶν τοῦ ἀρειανοῦ Οὐάλεντος ἐν τῇ ἀνατολῇ ἡ ὀρθοδοξία ἐσώθη καὶ ἔτι μᾶλλον ἐνισχύθη. Ὁ δὲ συγγραφικὸς αὐτῶν ἀγὼν ἔτεινε κατὰ τῶν ἀρειανῶν, ἰδίως τῶν εὐνομιανῶν, καὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου. Καὶ ὁ μὲν Βασίλειος ὁ μέγας ἐπίσκοπος τῆς πατρίδος αὐτοῦ Καισαρείας ἐν Καππαδοκίᾳ, ἐγεννήθη περὶ τὸ 330 ἀπὸ πλουσίων καὶ εὐσεβῶν γονέων. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἐμμέλεια καὶ

ἡ μάμμη αὐτοῦ Μακρίνη ἐνέπνευσαν πρωΐμως εἰς τοῦ τὴν καρδίαν εὐσέβειαν. Ἐν Ἀθήναις ἐσπούδασε φιλοσοφί ῥητορικὴν μετὰ τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ καὶ φίλου Γρη τοῦ Ναζιανζηνοῦ, μεθ' οὗ συνέδεσεν ἰσόβιον καὶ στενοτάτ λίαν στηριζομένην ἐπὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ι ἐπιστήμην. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἀνετέθη τῷ ἔτι ἡ διδασκαλία τῆς ῥητορικῆς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπόθει νὰ τραπῇ εἰς τὸν ἀσκητικὸν βίον. Διὰ τοῦτο ἀφο πτίσθη, ἐπεσκέφθη τοὺς ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Αἰγύπτ ναχούς. Ἐπιςρέψας δὲ διένειμε τὴν περιουσίαν αὐτοῦ τοῖ χοῖς καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον τοῦ Πόντου, ὅπου τηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ προΐσταντο μοναστηρίου τινὸς χῶν. Ἐνταῦθα ἦλθε καὶ διέτριψε παρ' αὐτῷ ὁ φίλος αὐτο γόριος. Ἀμφότεροι δὲ ἠσχοῦντο διὰ προσευχῶν καὶ μι τῆς Γραφῆς, ἐν αἷς εἶχον ὁδηγὸν τὰ συγγράμματα τοῦ λου Ὠριγένους. Καρπὸς τῆς κοινῆς ταύτης ἐργασίας ὑπῆ ἔργον ὑπὸ τὸ ὄνομα Φιλοκαλία, ὅπερ συνέταξαν ἐκ τῶν τοῦ Ὠριγένους. Ἤδη δὲ ἀπὸ τοῦδε ἤρξατο τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἀρειανισμοῦ. Τῷ 364 παρὰ τὴν θέλησίν του ἐχειρο ὁ μέγας Βασίλειος ὑπὸ του ἐπισκόπου τῆς πατρίδος το σβύτερος· ἀλλ' ὁ πρεσβύτερος ταχέως ἐπεσκίασε τὸν ἰ πον. Τοῦτο δὲ διετάραξε τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἁρμονίαν : τοῦτο ὁ Βασίλειος ἀνεχώρησε πάλιν εἰς τὸ ἐν Πόντῳ μο ριον. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἐπίσκοπος οὗτος εἶχεν ἀρκετὴν αὐτα σιν, ὥστε πᾶσαν φιλοτιμίαν καταπνίγων, ὅτε ἡ ἐκκλης Καππαδοκίας διὰ τοῦ φανατισμοῦ τοῦ ἀρειανοῦ αὐτοκρ Οὐάλεντος ἀπειλουμένη ἔχρῃζε τῆς ἰσχυρᾶς συνδρομῆς νὰ καλέσῃ αὐτὸν πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ. Ὁ Βα ἐπιστρέψας, ἀναβαίνει ταχέως τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον, νόντος τοῦ Εὐσεβίου (370). Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐκέρδισε εὐπροσηγορίας αὐτοῦ καὶ ἀγαθότητος πολλοὺς ἐχθρούς, τοὺς ἐπισκόπους τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς ὅλης ἀνατολ διὰ τοῦ ἀξιοπρεποῦς αὐτοῦ τρόπου καὶ τῆς μεγάλης αὐτο τῷ λαῷ ἀγάπης ἀφώπλισε τὴν ἀκράτητον ὀργὴν τοῦ αὐ τορος Οὐάλεντος καὶ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ Μοδέστου. ' τελευταῖος οὗτος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῇ τόλμῃ τοῦ ἐπισκόπο

ξεν «Οὐδέποτε τοσοῦτον τολμηρῶς ὡμίλησέ μοι ἐπίσκοπος», ἀπήντησεν ὁ Βασίλειος, ὅτι· «φαίνεται ὅτι οὐδέποτε ἀπηντήσατε ἀληθῆ ἐπίσκοπον!» Ὁ μεταξὺ Μοδέστου καὶ Βασιλείου λαβὼν χώραν διάλογος ὑπῆρξεν οὗτος. «Διὰ τί, παρετήρησεν ὁ Μόδεστος τῷ Βασιλείῳ, τολμᾷς μόνος νὰ ἀντιστῇς τῷ ἰσχυρῷ αὐτοκράτορι; Διὰ τί ἀρνεῖσαι νὰ ἀκολουθήσῃς τὴν θρησκείαν τοῦ αὐτοκράτορος (τὸν ἀρειανισμὸν), ἐνῷ πάντες ἤδη ἐνέδωκαν;» Ὁ Βασίλειος ἀπήντησεν· «οὐδέποτε θὰ λατρεύσω κτίσμα τι.» Ὀργισθεὶς δὲ ὁ Μόδεστος εἶπε· «Πῶς δὲν φοβεῖσαι τὴν δύναμιν αὐτοῦ.» Ὁ Βασίλειος ἀπήντησε. «Διὰ τί νὰ φοβηθῶ αὐτήν. Τί δύναμαι νὰ πάθω;» — «Ἓν ἐκ τῶν πολλῶν, ἅτινα κεῖνται ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μου.» — «Καὶ τί εἶναι ταῦτα;»—«Ἐξορία, μαρτύρια, θάνατος.» — «Ἀπάντησόν μοι δι' ἄλλου τινὸς, παρετήρησεν ὁ Βασίλειος, διότι ἐκ πάντων τούτων οὐδὲν φοβοῦμαι. Ἁρπαγὴν τῆς περιουσίας δὲν φοβεῖται ὁ μηδὲν ἔχων, εἰ μὴ ὀλίγα τινὰ παλαιὰ ἐνδύματα καί τινα βιβλία· ἐξορίαν δὲν γνωρίζω· διότι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶμαι ὡς παρεπιδημῶν ξένος· μαρτύρια δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς τὸ ἀσθενὲς τοῦτο σῶμα, τὸ ὁποῖον δύναται ἡ πρώτη νὰ καταστρέψῃ προσβολὴ, ὁ δὲ θάνατος μὲ ἑνόνει μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πληροῖ πάσας τὰς εὐχάς μου. Ἡμεῖς εἴμεθα, προσέθηκεν, ἐν πᾶσι πραεῖς καὶ ταπεινοὶ, οὐ μόνον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐλάχιστον τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ὅταν πρόκηται περὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, δὲν πτοούμεθα. Πῦρ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες τρυφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσὶν ἢ κατάπληξις. Ἀκουέτω ταῦτα καὶ βασιλεύς» (Γρηγόρ. Ναζ. λόγῳ 43). Ἡ γενναία αὕτη ἀντίστασις ἐπέσπασε τὸν θαυμασμὸν τοῦ αὐτοκράτορος, τοιουτοτρόπως δὲ ἔμεινεν ὁ Βασίλειος ἀπρόσβλητος ἐν τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς. Ἡ πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ πτωχοὺς φιλανθρωπία τοῦ ἁγίου Βασιλείου ὑπῆρξε παραδειγματική. Ἐπί τινος λιμοῦ τῷ 368 ἔτρεφε καθ' ἡμέραν ἑκατοντάδας πτωχῶν ἐν τῇ τραπέζῃ αὐτοῦ. Ἐπίσκοπος δὲ ὢν ἵδρυσε τὸ μέγιστον πτωχοκομεῖον τῆς ἐποχῆς του, ὁλόκληρον πόλιν ἐν τῇ πόλει, εἰς ὃ ἀφιέρωσε πάντα τὰ εἰσοδήματα αὐτοῦ, αὐτὸς πενιχρώτατα ἀποζῶν. Ἀπέθανε δὲ ἐκ σωματικῆς ἐξασθενήσεως, προελθούσης ἐξ ὑπερβολικῆς ἀσκήσεως τῷ 379.

Ὁ ὅλος βίος τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ἔνδειξις ἀκραδάντου πίστεως, ταπαρνήσεως, ἀγάπης καὶ βασιλικῆς ἀξιοπρεπείας. Οἱ μετα νέστεροι ὠνόμασαν αὐτὸν μέγαν, ὁ δὲ Θεοδώρητος ἐξυμνεῖ τὸν ὡς οἰκουμένης φωστῆρα. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ε τὸν ἐπικήδειον αὐτοῦ. Καὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων δ' αὐτοῖ νῆκεν ὁ Βασίλειος εἰς τοὺς μεγάλους καὶ ἐπισημοτάτους πα ρας. Ἐν τῇ ἐξηγήσει ἀκολουθεῖ τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν ἔκθεσίς του εἶναι ζωηρά, ἡ δὲ γλῶσσα ὡραία καὶ ἐκλεκτή. ἐπισημότατα συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι κατὰ Εὐνομίου, τ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁμιλίαι εἰς τὴν ἑξαήμερον, ὁμιλίαι ψαλμούς τινας, ἑρμηνεία τῶν 16 πρώτων κεφαλαίων τοῦ ' σαίου, ἀσκητικά τινα συγγράμματα, διάφοροι ἄλλαι ὁμιλ καὶ λόγοι, ἐξ ὧν ἐξαίρομεν τὴν ὁμιλίαν πρὸς τοὺς νέους, ὅπ ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων. Ὁ Βασίλειος ἐπίστευεν, μεγάλως ἠδύναντο οἱ χριστιανοὶ νέοι νὰ ὠφελῶνται ἐκ τῆς ναγνώσεως τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων, οἵτινες συν λοῦσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ περικόσμησιν τῆς ‹ χῆς. Ἐν γένει δὲ ἀνῆκεν εἰς τοὺς πατέρας ἐκείνους, οἵτινες ἱ ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος ἐπεδίωκον τὴν ἁρμονικὴν ἕνωσιν τοῦ χ στιανισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Τοιούτου πνεύμα ἦσαν ὁ Ἰουστῖνος, ὁ Κλήμης, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ναζιανζηνὸς Γρ γόριος καὶ ὁ Νύσσης, ὁ Συνέσιος καὶ ἄλλοι. Παρὰ τοῦ μεγάλ Βασιλείου ἔχομεν καὶ 365 ἐπιστολὰς καὶ τὴν λειτουργίαν τ ἥτις ὅμως ὑπέστη κατὰ μικρὸν μεγάλας μεταβολάς.

Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ ἐπονομασθ θεολόγος, ὁ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας φίλος τοῦ Βασιλείου, ἐγεννι περὶ τὸ 328. Ὁ πατήρ του Γρηγόριος ἦτο πρότερον ὀπαδὸς ‹ Ὑψισταρίων, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τῆς ἐναρέτου συζύγου αὐτοῦ Ν νης ἑλκυσθεὶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐγένετο ἐπίσκοπος Ναζιανζ Μετὰ εὐσεβῆ χριστιανικὴν ἀνατροφὴν ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ, σπούδασεν ὁ υἱὸς ἐν Καισαρείᾳ, Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ἀθήναις. Κ τὴν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα ἴσος ἢ καὶ ὑπέρτερος τοῦ Βα λείου ὑπάρχων, ἦτο κατώτερος τούτου ἐν τῇ ἐκκλησιαστ διοικήσει. Εὐκόλως ἐνθουσιῶν ὁτὲ μὲν ὑπὲρ τούτου τοῦ σ δίου, ὁτὲ δὲ ὑπὲρ ἐκείνου, ἔζησε πλήρη κινήσεως καὶ μετα λῶν βίον. Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις,

τρεψεν έτη τινὰ παρὰ τῷ Βασιλείῳ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Πόντου. Ότε δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἀπατηθεὶς ὑπέγραψεν ἡμιαρειανικόν τι σύμβολον ἐν Ἀριμίνῳ καὶ ἤγειρε τὴν δυσαρέσκειαν τῆς ἐκκλησίας του, ἔσπευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐκεῖσε, ἐξιλέωσε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ναζιανζοῦ, καὶ ἔπεισε τὸν πατέρα αὐτοῦ νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν ὑπογραφήν του. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐχειροτόνησεν αὐτὸν ὁ πατήρ του αἴφνης καὶ ἀπροπαράσκευον εἰς πρεσβύτερον (361). Τοῦτο δὲ βαρέως φέρων, ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, ἀλλὰ ταῖς παρακλήσεσι τοῦ πατρός του ἐπιστρέψας πάλιν εἰς Ναζιανζὸν (362), ὑπεστήριξεν αὐτὸν αὖθις ἐν τῷ ἀξιώματί του. Ότε δὲ ἐκενώθη ὁ θρόνος τῆς Καισαρείας (370), ἠθέλησεν, ὡς φαίνεται, ὁ Βασίλειος νὰ ἐκλεχθῇ ὡς διάδοχος τοῦ θρόνου ὁ Γρηγόριος ἐναντίον τῆς γνώμης αὐτοῦ, τοῦτο δὲ ἐγέννησε διένεξίν τινα μεταξὺ αὐτῶν, ἥτις ἐδεινώθη ἔτι μᾶλλον ἔπειτα, ὅτε ὁ Βασίλειος ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὴν μικρὰν ἐπισκοπὴν τῶν Σασίμων, ἥτις ἠμφισβητεῖτο ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν Καισαρείας καὶ Τυάνων. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐλύπει μεγάλως τὸν Γρηγόριον. Ἵνα δὲ ἀποφύγῃ τὰς πρὸς τὸν μητροπολίτην τῶν Τυάνων ἔριδας, ἔφυγε πάλιν εἰς τὴν ἔρημον, χωρὶς ποσῶς νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐπισκοπήν. Αἱ δυσχέρειαι, ἃς ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὑφίστατο παρὰ τῶν ἀρειανῶν, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ πάλιν αὐτοῦ βοηθὸς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ. Ἀπέκρουσεν ὅμως ῥητῶς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὴν διαδοχήν, ἐπειδὴ δὲ ἀνέβαλλον οἱ Ναζιανζηνοὶ νὰ ἐκλέξωσι τὸν ἐπίσκοπον, ἀνεχώρησεν εἰς Σελεύκειαν (375). Μετὰ τοῦ Βασιλείου εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ συνδιαλλαγῇ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν εὗρε τὴν ποθουμένην εἰρήνην. Ὅτε μικρά τις ἐγκαταλελειμμένη ἐκκλησία ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀπαδῶν τῆς Νικαίας καταδιωκομένων ἐκάλεσεν αὐτὸν ὡς προεστῶτα αὐτῆς, ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν, ὅπως ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τῶν ἀρειανῶν ἐνεργήσῃ κατ' αὐτῶν. Ἐν ἀσημάντῳ δέ τινι ναῷ, ὃν πλήρης ἐλπίδος ἐκάλεσεν Ἀναστασίαν, ἐξεφώνησε τοὺς περιφήμους αὐτοῦ λόγους περὶ τῆς θεότητος τοῦ λόγου, οἵτινες ἔδωκαν αὐτῷ τὸ ἐπώνυμον θεολόγος. Ὅτε δὲ Θεοδόσιος ὁ Α' κατὰ τὸ ἔτος 380 εἰσήλασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀνεκήρυξε τὸν Γρηγόριον ἀρχιεπίσκοπον τῆς πρωτευούσης καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν προεδρείαν ἐν τῇ Β' οἰκουμενικῇ συνόδῳ τῷ 381. Ἀλλ' ἡ

δυσαρέσκεια τῶν ἐχθρῶν του ἠνάγκασεν αὐτὸν ἐπὶ τέλους νὰ ραιτηθῇ. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Ναζιανζόν, διηύθυνεν ἐπί τινα ἱ τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν, καὶ ἀπέθανε τῷ 391 διατρίβων ἔν τινι ἀι μεμακρυσμένῳ κτήματι. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ διαιροῦνται τρεῖς κλάσεις, λόγους, ἐπιστολὰς καὶ ποιήματα. Ἐκ τῶν λ γων αὐτοῦ τῶν διακρινομένων δι' ἀνθηρᾶς γλώσσης καὶ πο τικῆς χροιᾶς ἔχομεν μόνον 45. Ἐπισημότατοι δὲ εἶναι οἵ π τε θεολογικοὶ λόγοι περὶ τῆς θεότητος τοῦ λόγου, οἱ στη τευτικοὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, οἱ πανηγυρικοὶ αὐ εἰς τὸν Ἀθανάσιον,τὸν Βασίλειον,τὸν πατέρα του Γρηγόριον, ἀδελφόν του Καισάρειον καὶ τὴν ἀδελφήν του Γοργονίαν. δὲ 212 ἐπιστολαί του, δογματικαὶ καὶ ἱστορικαί, εἶναι λ σπουδαῖαι. Πολυάριθμα καὶ ποικίλα εἶναι τὰ ποιήματα αὐτ ἀλλὰ μόνον ὀλίγα δύνανται νὰ ἀξιῶσι ποιητικὴν ἀξίαν. Ἡ δι ματικὴ ἢ ἱστορικὴ τῶν πλείστων αὐτῶν ὕλη ἦτο τοσοῦτον] ρά, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἐπεξεργασθῇ ποιητικῶς. Σπουδαῖ ἀλλ' οὐχὶ ὑπὸ ποιητικὴν ἔποψιν, εἶναι τὸ ποίημα αὐτοῦ π τοῦ ἑαυτοῦ βίου. Καὶ ὁ Γρηγόριος, καθὼς καὶ ὁ Βασίλειος,ἱ μα μεγάλως τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ τοὺς ἀρχαί ἕλληνας συγγραφεῖς, καθὼς δὲ βλέπομεν ἰδίως ἐκ τοῦ ά κι Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου λόγου αὐτοῦ, ἐπεθύμει τὸν συνδ σμὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. — νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου **Καισάρειος** ὑπῆρξεν μακρὸν χρόνον πρὸς λύπην τοῦ Γρηγορίου ἰδιαίτερος ἰατ τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἐνέμεινεν ὅμως πιστὸς εἰς τὸν χριστιανισμ καὶ ἐπὶ τέλους ἐγκατέλιπε τὴν αὐλήν. Ἔχομεν ὑπὸ τὸ ὄνι αὐτοῦ 95 θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἐρωτήσεις, τῶν όπο ὅμως ἡ γνησιότης διὰ χρονολογικῶν καὶ ἄλλων δυσχερε ἐπιβαρύνεται.

Ὁ δὲ **Γρηγόριος** ὁ **Νύσσης** ἦτο νεώτερος ἀδελι τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν μόρφωσιν τὴν ἐπιστημονικὴν παιδείαν ὑπερέβαλεν ἀμφοτέρους τοὺς π σβυτέρους φίλους του, ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ ἠκολούθησε πιστό ρον τὸν Ὠριγένη τῶν δύο ἄλλων. Τὸν ἀρειανισμὸν κατεπο μησε καὶ οὗτος μετὰ μεγάλου ζήλου,καὶ ἡ φήμη του παρὰ συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις ὑπῆρξεν ἐπίσης μεγά

ὅπως ἐκείνων. Ὠνομάζετο δὲ «ὁ τῶν πατέρων πατὴρ, ὁ τῶν Νυσσαέων φωστὴρ, ἀνὴρ μετὰ τὸν ἀδελφὸν δεύτερος ἔν τε λόγοις καὶ τρόποις.» Τὰς ὠριγενικάς του ἰδέας κατηγόρησαν ἐν αὐτῷ μετὰ ταῦτα ὡς αἱρέσεις. Ὁ Βασίλειος ἐχειροτόνησεν αὐτὸν ἐπίσκοπον Νύσσης τῷ 371, καὶ οὕτως ἀπέσπασεν αὐτὸν οὐχὶ ἄνευ δυσαρεσκείας ἀπὸ τοῦ ἔργου τοῦ διδασκάλου τῆς ῥητορικῆς. Οἱ ἀρειανοὶ κατεδίωξαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς του, ἣν μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος ἔλαβε πάλιν. Μεταξὺ τῶν εὐφυεστάτων συγγραμμάτων του τὰ ἐπισημότερα εἶναι I. Δογματικὰ συγγράμματα. Λόγος κατηχητικὸς ὁ μέγας· λόγος ἀντιρρητικὸς κατὰ Εὐνομίου· ἀντιρρητικὸς κατὰ Ἀπολλιναρίου· περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως· κατὰ εἱμαρμένης· πρὸς Ἕλληνας ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν. II. Ἐξηγητικὰ συγγράμματα (μετὰ ἀλληγορικῆς ἑρμηνείας)· ἀπολογητικὸς περὶ τῆς ἑξαημέρου· περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου· περὶ τοῦ βίου τοῦ Μωϋσέως· ἐπιστολὴ περὶ ἐγγαστριμύθου· ὁμιλίαι εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν, εἰς τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων καὶ εἰς τοὺς μακαρισμοὺς καὶ τὸ πάτερ ἡμῶν. III. Λόγοι. Διάφοροι ὁμιλίαι καὶ πανηγυρικοί. IV. Ἐπιστολαὶ 23. Μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν του ἡ σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ περὶ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐν ᾗ ὁ Γρηγόριος ἐλέγχει τὰς ἐν ταῖς ἀποδημίαις εἰς ἱεροὺς τόπους λαμβανούσας χώραν παρεκτροπὰς καὶ τοὺς κατ' αὐτὰς ἠθικοὺς κινδύνους, ἰδίως εἰς γυναῖκας. «Εἰ ἦν πλείων ἡ χάρις ἐν τοῖς κατὰ Ἱεροσόλυμα τόποις, οὐκ ἂν ἐνεχωρίαζε τοῖς ἐκεῖ ζῶσιν ἡ ἁμαρτία. Νῦν μέν τοι οὐκ ἔστιν ἀκαθαρσίας εἶδος, ὃ μὴ τολμᾶται παρ' αὐτοῖς καὶ πονηρίαι καὶ μοιχεῖαι καὶ κλοπαὶ καὶ εἰδωλολατρεῖαι καὶ φαρμακεῖαι καὶ φόνοι!»

106.

Ἄλλοι ἐκκλ. συγγραφεῖς κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἀκμάσαντες.

Plitt de Cyrilli Hieros. oratt. catecheticis. Heidlb. 1855. Leugerke de Ephr. Syro. Hal. 1858.

Συγχρόνως τοῖς ἀνωτέρω ἤκμασεν ὁ τυφλὸς Δίδυμος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ὁ ἐκ Καππαδοκίας Ἀμφιλόχιος. Καὶ ὁ μεν Δίδυμος ὁ τυφλὸς εἶχεν ὡς 4έτης παῖς ἀπολέσει τὴν ὅρασίν

του, ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς σιδηρᾶς αὐτοῦ ἐπιμελείας κατώρθ νὰ ἀποκτήσῃ ἀξιοθαύμαστον πολυμάθειαν ἐν πάσαις σχεδὸν τ σφαίραις τῆς τότε σοφίας. Ὑπῆρξε δὲ κατηχητὴς ἐν Ἀλεξ δρείᾳ καὶ ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι περὶ τὸ 395. Τὰ συγγρ ματα αὐτοῦ ὑπῆρξαν πολυάριθμα, ἀλλὰ μόνον ὀλίγα διεσώ σαν εἰς ἡμᾶς. Ἐνθουσιώδης θαυμαστὴς τοῦ Ὠριγένους ὤν, ε εμερίζετό τινας τῶν ἀτομικῶν αὐτοῦ δοξασιῶν (ἰδίως τὴν ἀ κατάστασιν τῶν πάντων), ἐπολέμησε δὲ καὶ αὐτὸς τοὺς ἀρε νοὺς διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ· «Περὶ Τριάδος.» Ἡ ἀι λεια τῶν ἑρμηνειῶν αὐτοῦ εἰς πάντα τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γ φῆς εἶναι τοσοῦτον μᾶλλον μείζων, καθ' ὅσον φαίνεται ὅτι ὀ γώτερον ἄλλων ἀλεξανδρινῶν ἠκολούθησε τὴν ἀλληγορικὴν μηνείαν τοῦ Ὠριγένους. Ἑρμηνεία τις ἐπίσης ἀπολεσθεῖσα τὸ σύγγραμμα τοῦ Ὠριγένους περὶ ἀρχῶν κατεκρίθη ἐν Β' ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ (τῷ 787). Τὸ βιβλίον του περὶ ἁγίου πν ματος ἐσώθη ἔν τινι μεταφράσει τοῦ Ἱερωνύμου. Τοῦ δὲ ἔρ αὐτοῦ κατὰ Μανιχαίων μόνον λείψανά τινα σώζονται. Ὁ Δί μος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος λαμπρὸς ἀστὴρ τῆς ἀλεξανδρινῆς τηχητικῆς σχολῆς. Ὁ δὲ Ἀ μ φ ι λ ό χ ι ο ς, τὸ πρῶτον μοναχ εἶτα δὲ ἐπίσκοπος Ἰκονίου, ἦτο φίλος καὶ συμπατριώτης τῶν τρ Καππαδόκων πατέρων καὶ ἑταῖρος ἐν τῷ κατὰ τοῦ ἀρειανισμ ἀγῶνι. † 394. Τὰ πολλὰ αὐτοῦ καὶ ὡς σπουδαῖα φημιζόμ συγγράμματα ἀπωλέσθησαν. Ὡς ἀσκητικὸς συγγραφεὺς διεκ θη ὁ ἐξ Ἰβήριδος τοῦ Εὐξείνου Πόντου Ε ὐ ά γ ρ ι ο ς, φίλος Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου, ὅστις βραδύτερον κατεκρίθη Ὠριγενιστής. Σπουδαῖος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ κατὰ τὴν ἐ χὴν ταύτην ἦτο Ἀ σ έ ρ ι ο ς ὁ ἐπίσκοπος Ἀ μ α σ ε ί α ς ἐν Π τῳ, ζηλωτὴς ὑποστηρικτὴς τῆς ὀρθοδοξίας († 400). Ὡς κα χητὴς δὲ ἐφημίσθη Κ ύ ρ ι λ λ ο ς ὁ Ἱ ε ρ ο σ ο λ ύ μ ω ν ἐπίσ πος. Οὗτος τὸ πρῶτον ἦτο πρεσβύτερος ἐν Ἱεροσολύμοις, δὲ τοῦ μητροπολίτου Καισαρείας Ἀκακίου ἐχειροτονήθη ἐ σκοπος τῆς αὐτῆς πόλεως. Ἐχθρὸς τῶν δογματικῶν ἐρίδων ἔμεινε μακρὸν χρόνον μετὰ τῶν εὐσεβιανῶν, ἀπέκλινεν ὅμως σημέραι μᾶλλον εἰς τὴν πίστιν τῆς Νικαίας. Ἔν τισι τῶν σι γραμμάτων αὐτοῦ ἀπαντῶσιν ἀσθενῆ λείψανα ἡμιαρειανισμ Πρὸς τὸν φίλαρχον καὶ ἀρειανίζοντα μητροπολίτην Ἀκάκ

περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν. Ἐπειδὴ δηλ. ἐπί τινος λιμοῦ ὅπως βοηθήσῃ τοὺς πτωχοὺς ἐπώλησε πολλὰ ἐκκλησιαστικὰ σκεύη, καθήρεσεν αὐτὸν ὁ Ἀκάκιος. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἔλαβεν ὁ Κύριλλος τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ· πλὴν πάλιν ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος ἐξωρίσθη καὶ ἐξετέθη εἰς ὅλην τὴν μανίαν τῶν ἐκ τῶν ἀρειανῶν διωγμῶν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ οἰκουμενικῇ συνόδῳ, ὅπου παρευρέθη τῷ 381 ἦτο μετὰ τῶν ὀρθοδόξων. † 386. Τὸ κυριώτατον αὐτοῦ, ἔργον εἶναι αἱ 23 κατηχήσεις αὐτοῦ, ἃς κατὰ τὸ 348 ὡς πρεσβύτερος ἐν Ἱεροσολύμοις ἐξεφώνησε πρὸς τοὺς εἰς τὸ βάπτισμα παρασκευαζομένους κατηχουμένους. Αἱ 18 πρῶται ἐπιγράφονται πρὸς τοὺς φωτιζομένους, αἱ δὲ τελευταῖαι 5 πρὸς τοὺς νεοφωτίστους. Ἐν ταῖς κατηχήσεσι ταύταις οὐδὲν εὕρηται ἀντικείμενον τῇ πίστει τῆς Νικαίας. Ἐν τῇ συριακῇ ἐκκλησίᾳ ἐνήργει ἀποτελεσματικῶς Ἐ φ ρ α ὶ μ ὁ Σ ύ ρ ο ς ὡς ἐκκλησιαςικὸς ῥήτωρ, ἐξηγητής, ὑμνογράφος καὶ ἀσκητικὸς συγγραφεύς. Ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος ἐν Νισίβει, ἀφιερώθη δὲ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας εἰς τὸν ἀσκητικὸν βίον καὶ ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Νισίβεως Ἰακώβου διδάσκαλος τῆς συριακῆς γλώσσης ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσῃ αὐτόθι σχολῇ. Ὅτε δὲ ἐπὶ τοῦ Σαβοὺρ οἱ Πέρσαι ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως καὶ κατέστρεψαν τὴν σχολὴν (350), ἦλθεν ὁ Ἐφραὶμ εἰς Ἔδεσσαν, ὅπου ἐγένετο διάκονος, καὶ νέαν θεολογικὴν σχολὴν ἵδρυσεν. Εἶναι δὲ ὁ ἐπισημότατος μεταξὺ πάντων τῶν Σύρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καὶ ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἐπωνύμου προφήτης τῶν Σύρων. Ἤδη ζῶντος αὐτοῦ μετεφράσθησαν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἰς ξένας γλώσσας. Ὑπῆρξε δὲ θερμὸς ὀπαδὸς τῆς πίστεως τῆς Νικαίας, καὶ ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ ὢν (372) ἦλθεν εἰς Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ἵνα προσωπικῶς γνωρίσῃ τὸν μέγαν Βασίλειον. Δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ Ἐφραὶμ συνέταξε μέγα πλῆθος ὕμνων. Ὡς ἐξηγητὴς δὲ ἦτο ἐναντίος τῆς ἐπικρατούσης ἀλληγορικῆς ἑρμηνείας, ἐζήτει δὲ τὴν γραμματικὴν καὶ ἱστορικὴν ἑρμηνείαν νὰ καθιστᾷ γόνιμον διὰ παρατηρήσεων καὶ παραινέσεων πρακτικῶν. Αἱ πλεῖσται δὲ τῶν ἑρμηνειῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Γραφὴν σώζονται μέχρις ἡμῶν. Πρὸς τούτοις ἔχομεν τοῦ αὐτοῦ πολλὰ ἄλλα συγγράμματα, λόγους, ὁμιλίας, ἀσκητικὰ ἔργα. Ὁ Ἐφραὶμ ἀκολουθεῖ ἐν πᾶσι τοὺς ἐλ-

ληνας πατέρας. Τινὰ τῶν ἔργων του σώζονται μόνον ἐν ἑλλ νικῇ, λατινικῇ ἢ ἀρμενικῇ μεταφράσει.

2. Ἡ θεολογικὴ φιλολογία τῆς ἑλληνικῆς καὶ συριακῆς ἐκκλησίας κατὰ τὰς ὠριγενικάς, μονοφυσιτικὰς καὶ πελαγιανικὰς ἔριδας.

107.

Ἀντιοχεῖς καὶ Σύροι.

Muenter, Ueber die antiochen. Schule ἐν τῷ Archiv τοῦ Staeudlin καὶ Tzsch ner. Hermant Vie de S. Jean Chrys. Par. 1664. Fritzsche Theodor. Mops. vita et scriptis. Hal. 1836.

Ἡ τῆς Ἀντιοχείας σχολὴ ἐτέλει κατὰ τοὺς χρόνους τούτο ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς ἀκμῇ. Διόδωρος ὁ ἐπίσκοπος Ταρ σοῦ εἶναι ὁ ἐγχαράξας εἰς τὴν σχολὴν ταύτην τὸν ἰδιάζον αὐτῇ δογματικὸν χαρακτῆρα. Ἦτο δὲ τὸ πρῶτον μοναχὸς, ἔπε τα πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ. Παρευρέθη δὲ καὶ ἐν τῇ ἐν Κω σταντινουπόλει οἰκουμενικῇ συνόδῳ τῷ 381. Ἀπέθανε τῷ 39 Ὁ Ἱερώνυμος λέγει περὶ αὐτοῦ· « Διόδωρος ὁ Ταρσοῦ ἐπίσκ πος, ἐνῷ ἀκόμη ἦτο πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐφημίσθη ἐ τὴν παιδείαν αὐτοῦ. Σώζονται αὐτοῦ ἑρμηνεῖαι εἰς τὰς ἐπισ λὰς τῶν ἀποστόλων καὶ πολλὰ ἄλλα κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐμ σηνοῦ Εὐσεβίου γεγραμμένα. Ἀλλ' ἂν καὶ ἀκολουθῇ αὐτοῦ τ ἑρμηνευτικὴν μέθοδον· καὶ τὰς ἀρχὰς, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ μ μηθῇ καὶ τὴν εὐγλωττίαν ὡς κατώτερος αὐτοῦ κατὰ τὴν κλ σικὴν παιδείαν. » (Cat. 119). Τὰ πολυάριθμα συγγράμματα α τοῦ εἶναι καταγεγραμμένα παρὰ Σουίδᾳ. Τὰς Γραφὰς ἠρεύνα Διόδωρος μετὰ σπανίας τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ ἐλευθεροφροσύνης. Ἐ τῇ Π. Δ. λ. χ. δὲν εὕρισκε παντάπασι προφητείας περὶ Ἰησ Χριστοῦ. Κατὰ τῆς ἀλληγορικῆς ἑρμηνείας τῶν ὠριγενιστ ἔγραψε τὴν πραγματείαν αὐτοῦ· « Τίς διαφορὰ θεωρίας καὶ ἀ ληγορίας; » Τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ μόνον λείψανα σώζ ται. Θεωρηθεὶς ὡς πρωταίτιος τῆς νεστοριανικῆς αἱρέσεως, ἀ τεκρίθη ἐν τῇ Ε' οἰκουμενικῇ συνόδῳ.

Τοῦ Διοδώρου τούτου οἱ ἐπισημότεροι μαθηταὶ ὑπῆρξαν Ἰωάννης Χρυσόστομος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντιν πόλεως, Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας, καὶ Θεοδώρητος ὁ Κύρ Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ὁ διὰ τὴν ἔξοχον αὐτοῦ εὐγλωττίαν ἐπο-

ιασθεὶς Χρυσόστομος ἐγεννήθη ἐν Ἀντιοχείᾳ τῷ 347. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἀνέθρεψε μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας αὐτὸν ἡ εὐσεβὴς αὐτοῦ μήτηρ Ἀ ν θ ο ῦ σ α. Ἐπεσκέφθη δὲ τὴν περίφημον ῥητορικὴν σχολὴν τοῦ Λιβανίου, καὶ συνῆψεν ἐνταῦθα στενοτάτην φιλίαν πρός τινα συνηλικιώτην αὐτοῦ Βασίλειον ὀνόματι. Ὁ ἐνθουσιασμός του ὑπὲρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς ἐπεκράτησε πρὸς καιρὸν τῆς πρωΐμως ἀναφανείσης παρ' αὐτῷ τάσεως πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον καὶ τὰς θρησκευτικὰς μελέτας καὶ ἀσκήσεις. Μετὰ μεγάλης δ' ἐπιτυχίας ἤρξατο τὸ πρῶτον τοῦ ἔργου τοῦ συνηγόρου, ἀλλ' ἀπεδείχθη ἐντὸς ὀλίγου, ὅτι ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν ἐνασχόλησιν ταύτην. Τῷ 369 ἔλαβε τὸ βάπτισμα διὰ χειρὸς τοῦ τῆς Ἀντιοχείας Μητροπολίτου Μελετίου, ἐγένετο δὲ νῦν μαθητὴς τοῦ Διοδώρου, ὅστις τότε μετὰ τοῦ Καρτερίου, ἄλλου διακεκριμένου τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Σχολῆς ἀρχηγοῦ, προΐστατο μοναστηρίου τινὸς πλησίον τῆς Ἀντιοχείας. Ἡ εὐφυΐα, ἡ εὐσέβεια, ὁ ἐν τῇ ἀσκήσει ζῆλος εἶχον ἤδη ἑλκύσει τὴν προσοχὴν πάντων ἐπὶ τὸν Ἰωάννην, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μελετίου ἐσκέπτετο ὁ λαὸς νὰ ἐκλέξῃ αὐτὸν ὡς διάδοχον αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος ἐματαίωσε τὸν σκοπὸν τοῦτον διὰ τῆς φυγῆς του. Μετὰ ἐννεαστῆ δὲ διατριβὴν μεταξὺ τῶν μοναχῶν, ὅπου ἠσχολεῖτο ἀκαμάτως εἰς τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς, εἰς τὴν προσευχὴν καὶ ἄλλας θρησκευτικὰς ἀσκήσεις, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Φλαβιανοῦ πρεσβύτερος (386). Ἐνταῦθα δὲ ἔδειξε τὴν σπανίαν ἐκείνην εὐγλωττίαν, δι' ἣν ἐθαυμάσθη παρὰ πάντων. Ὁ Φλαβιανὸς εἶχεν ἀναθέσει αὐτῷ ἀποκλειστικῶς τὸ κήρυγμα. Ἡ φήμη του ἐξηπλώθη ἔκτοτε πανταχοῦ. Ὅτε δὲ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Νεκταρίου ἐκενώθη ὁ πατριαρχικὸς θρόνος (397), ἐκλήθη αὐτὸς νὰ καταλάβῃ αὐτόν. Ἐν τῷ νέῳ δὲ κύκλῳ τῆς ἐνεργείας του ἀνέπτυξεν ὡς κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς ποιμὴν πνευματικός, καὶ ὡς πατὴρ τῶν πτωχῶν, ἀσθενῶν καὶ τεθλιμμένων, δι' αὐστηρᾶς καὶ συνετῆς διοικήσεως, διὰ μορφώσεως σπουδαίων κληρικῶν, διὰ τοῦ ζήλου αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος μεταξὺ τῶν ἐθνῶν (ἰδίως μεταξὺ τῶν Γότθων καὶ Περσῶν), διὰ τοῦ πολέμου αὐτοῦ κατὰ τῶν αἱρετικῶν (Ἀρειανῶν καὶ

Νοουατιανῶν) ἀξιοθαύμαστον ἐνεργητικότητα. Ἐναντίον τῆς
λήσεώς του περιπλεχθεὶς εἰς τὰς ὠριγενικὰς ἔριδας καὶ θ
γενόμενος τοῦ μίσους τῶν ἐχθρῶν του, ἐν οἷς συνηριθμεῖτο
ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία, ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ τῷ 407.
ἤθη αὐτοῦ ἦσαν αὐστηρά· ἔζη καὶ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ τῆς π
τευούσης ὡς μοναχός. Ἦτο δὲ χαρακτὴρ ἀκέραιος καὶ ἀπτ
τος. Ὁ λαὸς καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐ
τρευεν αὐτόν. Τὸ τιμητικὸν ἐπώνυμον αὐτοῦ Χρυσόστομος
ρίσκομεν κατὰ πρῶτον παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Μόσχῳ. Ἡ ἑλληνικὴ
κλησία συγκαταριθμεῖ αὐτὸν μεταξὺ τῶν μεγίστων αὐτῆς
κλησιαστικῶν πατέρων, τῶν μετὰ τὸν Ὠριγένην ἀκμασάντ
μετὰ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου. Ὁ Χρυσόστομος ἐ
κτητο ἔκτακτον εὐγλωττίαν, ἣν ἐκαλλιέργησε καὶ διὰ τῆς σ
τόνου σπουδῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους. Ἡ γλ
σά του εἶναι ζωηρὰ καὶ ἔχει πολλὴν δύναμιν, αἱ ἐκφράσεις
εἶναι ἁπλαῖ καὶ κλασικαί, ἡ ῥητορική του ἐνθουσιᾷ καὶ κερδί
Ἐνίοτε μόνον περιπίπτει καὶ αὐτὸς εἰς τὸ κοινὸν σφάλμα
ἐποχῆς του, εἰς τὸ πομπῶδες καὶ ἐπιδεικτικὸν ὕφος. Πάντ
ὅμως εἶναι ὁ μέγιστος ῥήτωρ τῆς ἐποχῆς του καὶ πάσης
ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιότητος. Πολλοὶ συγκρίνουσιν αὐτὸν π
τὸν Δημοσθένην. Ὁ Βιλλεμαῖν παραβάλλων τὸν Χρυσόστο
πρὸς τοὺς ἐξόχους Γάλλους ἱεροκήρυκας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, λέ
ὅτι αἱ ὁμιλίαι του εἶναι συντομώτεραι καὶ ὀλιγώτερον ἐντέχ
συντεταγμέναι, οὐδ' ἔχουσι τὴν ἀκριβῆ μέθοδον καὶ τὸν αὐσ
ρὸν συλλογισμὸν τοῦ Βουρδαλοῦ. Εἶναι ὅμως ἀφελέστερος
φυσικώτερος ἐκείνου. Ἡ φαντασία του θέλει πλείονα ἐλευ
ρίαν· ὁ λόγος αὐτοῦ κινεῖται φυσικώτερον· οὐδὲ ὑποφέρει
πέδας τῆς βραδυπορούσης τοῦ γάλλου διαλεκτικῆς. Ὁ Χρυ
στομος ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς τὸν Μασιλλιῶνα διὰ τὴν βαθ
τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας γνῶσιν. Διὰ δὲ τὴν μεγάλην τῆς Γ
φῆς μελέτην, τὴν λαμπρότητα τοῦ ὕφους καὶ τὸ ὕψος τοῦ
γου ἔχει ὁμοιότητά τινα καὶ πρὸς τὸν Βοσουέτον. Ἡ δογματ
αὐτοῦ τάσις εἶναι ἡ τῆς Σχολῆς τῆς Ἀντιοχείας μετὰ τῶν π
τερημάτων καὶ ἐλλείψεων αὐτῆς. Ἐν δὲ τῇ ἐξηγήσει ἀκολου
συνήθως τὴν διὰ Εὐσεβίου τοῦ Ἐμίσης καὶ Διοδώρου τοῦ Τ
σοῦ ἀντιπροσωπευομένην γραμματικὴν καὶ ἱστορικὴν ἑρμηνε

ἥτις ὅμως παρ' αὐτῷ δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸ γράμμα μόνον, ἀλλὰ γονιμοποιεῖται διὰ τῆς πρακτικῆς, ἠθικῆς αὐτοῦ τάσεως. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι I. Ἑρμηνεῖαι τῆς Γραφῆς, αἵτινες ἐν συνεχέσιν ὁμιλίαις ἐκτείνονται ἢ εἰς ὁλόκληρα βιβλία ἢ εἰς μεγάλα ἀποσπάσματα αὐτῶν. Τοιαῦται ὁμιλίαι αὐτοῦ ἀριθμοῦνται περὶ τὰς 650. Αὐστηρὰν ἑρμηνείαν ἔγραψε μόνον εἰς τὸν Ἡσαΐαν καὶ εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολήν. II. Λόγοι. Δογματικοί, παραινετικοί, πολεμικοί, πανηγυρικοί, τυχαῖοι. Εἶναι δὲ πολλοὶ τὸν ἀριθμόν. Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνονται οἱ κατὰ Ἰουδαίων, κατὰ ἀνομοίων, οἱ 2 πρὸς κατηχουμένους, καὶ οἱ περὶ τῶν ἀνδριάντων πρὸς τὸν λαὸν τῆς Ἀντιοχείας γενόμενοι καὶ ὁ εἰς Εὐτρόπιον. III. Δογματικαὶ καὶ ἠθικαὶ πραγματεῖαι. Αἱ ἐπισημότεραι εἶναι· ἀποδείξεις κατὰ Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν· εἰς τὸν ἅγιον Βαβύλαν κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν· πρὸς Θεόδωρον τὸν παραπεπτωκότα· πρὸς Δημητριανὸν περὶ κατανύξεως· πρὸς τοὺς πολεμοῦντας τοῖς ἐπὶ τὸ μονάζειν εἰσάγουσι· πρὸς Σταγείριον ἀσκητήν· περὶ παρθενίας· εἰς νεωτέραν χηρεύσασαν· περὶ μονανδρίας· πρὸς τοὺς ἔχοντας παρθένους συνεισάκτους· περὶ ἱερωσύνης. IV. Ἐπιστολαὶ 238 τὸν ἀριθμόν. V. Λειτουργία. Κατὰ τὸν Πρόκλον ὁ Χρυσόστομος ἐπέτεμε καὶ ἐπεξειργάσθη τὴν λειτουργίαν τοῦ Βασιλείου. Οἱ σωζόμενοι κώδικες διαφέρουσι πολὺ ἀπ' ἀλλήλων.

Ὁ δὲ Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας ἐπίσκοπος ἐν Κιλικίᾳ († 429), ὁ υἱὸς εὐγενῶν γονέων ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἦτο φίλος καὶ συμμαθητὴς τοῦ Χρυσοστόμου. Καὶ αὐτοῦ τὰ συγγράμματα ἐθεωρήθησαν ὡς ἐπὶ νεστοριανισμῷ ὕποπτα, ὅπως καὶ τοῦ Διοδώρου τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ. Καθὼς δὲ οὗτος, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Θεόδωρος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς Γραφῆς ἠκολούθει λίαν ἐλευθέρας ἀρχάς, τὰς πλείστας προφητείας παραδεχόμενος ὡς ἀναφερομένας εἰς πρόσωπα καὶ συμβάντα τῆς εἰς τοὺς προφήτας ἐγγύτερον κειμένης ἱστορίας τῆς Π. Δ. Διὰ ταῦτα κατεκρίθη καὶ οὗτος ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδῳ τῷ 553. Λεόντιος ὁ Βυζάντιος παρατηρεῖ περὶ τῆς ἐξηγήσεως αὐτοῦ, ὅτι ἐξήγει τὰς θεοπνεύστους Γραφὰς μετὰ μεγάλης ἐλευθερίας, ὅτι πολλὰ βιβλία ἀπέρριπτεν ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὅτι ἠρνεῖτο τὴν γνησιότητα καὶ αὐθεντίαν τῆς

ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου καὶ ἄλλων καθολικῶν, ὅτι τὰς ἐπιγρ
φὰς τῶν ψαλμῶν ἐντελῶς ἀπέρριπτεν, ὅτι τὰς ἐν τοῖς ψαλμ
προφητείας ἀνέφερε κατὰ τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὸν Ζοροβάβ
καὶ τὸν Ἐζεκίαν, ἐκτὸς μόνον τριῶν, καὶ ὅτι τέλος δὲν ἀπε
χετο ὡς κανονικὰ βιβλία τὰ δύο βιβλία τῶν Παραλειπομέν
καὶ τὸν Ἔσδραν. Ὁ Θεόδωρος θεωρεῖται παρὰ τῶν νεωτέρ
ὡς ὑπάρξας εἷς τῶν ἀρίστων ἑρμηνευτῶν τῆς ἀρχαίας ἐκκλ
σίας. Οἱ Σύροι τιμῶντες αὐτὸν μεγάλως ἔδωκαν αὐτῷ τὸν
τλον Interpres. Ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων διεσ
θησαν ἡμῖν μόνον λείψανά τινα, ὀλίγαι ἑρμηνεῖαι, ἰδίως δὲ
ἑρμηνεία εἰς τοὺς 12 προφήτας καὶ ἡ εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίο
ἐπιστολὴν, καὶ ἄλλα τινά. Ὁ δὲ Θεοδώρητος ὁ Κύρο
ἐν Συρίᾳ ἐπίσκοπος († 457) ἀπὸ βρεφικῆς ἡλικίας εἶχε καθ
σιωθῆ τῷ Θεῷ ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Ὡς μαθητὴς καὶ φίλ
τοῦ Νεστορίου καὶ Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας ὑπερησπίσ
αὐτοὺς κατὰ τῶν κατηγόρων αὐτῶν, ἐπεσπάσατο δὲ διὰ τοῦ
τὴν δυσμένειαν καὶ τοὺς διωγμοὺς πολλῶν. Κατὰ τὸ τέλος
μως τοῦ βίου του κατέκρινε καὶ αὐτὸς τὸν Νεστόριον. Ἀλ
τὰ κατὰ Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας συγγράμματα αὐτοῦ 1
ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του κατεκρίθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Κω
σταντινουπόλει συνόδου τῷ 553. Ὁ Θεοδώρητος ὑπῆρξεν ἐν
ἐποχῇ αὐτοῦ ὡς πνευματικὸς ποιμὴν καὶ ὡς πεπαιδευμένος
τῶν ἐπισημοτάτων προσώπων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, χα
κτὴρ εἰλικρινὴς καὶ εὐγενής, ἀκάματος ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἀλ
θείας καὶ τοῦ δικαίου ἀγῶνι, ἀνώτερος πολλῶν προλήψεων τ
συγχρόνων του, ἐνθουσιώδης δὲ θαυμαστὴς τοῦ μοναχικοῦ
ἀσκητικοῦ βίου. Ὡς πεπαιδευμένος καὶ συγγραφεὺς ὁ Θεοδ
ρητος διεκρίθη ἐπὶ γονιμότητι καὶ πολυμαθείᾳ, ἐπὶ βασιμότ
καὶ ἐπιμελείᾳ ἐρευνῶν, ἐπὶ βαθύτητι καὶ σαφηνείᾳ ἐννοιῶν,
ἐπὶ καλλιεπείᾳ. Τὸ μεγαλήτερον μέρος τῶν συγγραμμάτων
εἶναι 1. Ἐξηγητικοῦ περιεχομένου. Ἡ ἐξήγησις αὐτοῦ ἠκολ
θει τὴν γραμματικὴν καὶ ἱστορικὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀντιοχέ
πατέρων, δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἐλευθέραν καὶ τολμηρὰν κρί
τοῦ Εὐσεβίου Ἐμίσης, τοῦ Διοδώρου καὶ τοῦ Θεοδώρου
Μοψουεστίας. 2. Ἱστορικὰ αὐτοῦ ἔργα ἔχομεν τὴν ἐκκλησια
κὴν αὐτοῦ ἱστορίαν (ἀπὸ τοῦ 320—428), ἥτις θεωρεῖται ὡς

ἀρίστη ἐξακολούθησις τῆς ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου· τὴν φιλόθεον ἱστορίαν, ἐν ᾗ ἐξιστορεῖ ἄνευ κριτικῆς μᾶλλον ὡς ἐγκωμιαστὴς τοὺς βίους 30 διασήμων ἀσκητῶν, καὶ τὴν ἐπιτομὴν τῆς αἱρετικῆς κακομυθίας. 3. Δογματικὰ ἔργα· τὴν ἑλληνικῶν θεραπευτικὴν παθημάτων· τὴν ἀναίρεσιν τῶν 12 ἀναθεματισμῶν τοῦ Κυρίλλου καὶ ἄλλα τινὰ καὶ 4 ἐπιστολάς. Μαθητὴς τοῦ Διοδώρου ἐγένετο καὶ ὁ Ἀπαμείας Πολυχρόνιος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος καὶ Ἴβας ὁ Ἐδέσσης. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἦτο πρότερον διδάσκαλος τῆς περιφήμου θεολογικῆς σχολῆς τῆς πόλεως ταύτης. Μετέφρασε δὲ τὰ συγγράμματα τοῦ Διοδώρου καὶ τοῦ Θεοδώρου εἰς τὴν συριακὴν γλῶσσαν, κατηγορήθη δὲ καὶ αὐτός, ὅτι ηὐνόει τὸν νεστοριανισμόν, ἀλλ' ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ἀνεγνώρισε τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ, ἀφοῦ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ἀναθεματίσῃ τὸν Νεστόριον. Περίφημος εἶναι ἰδίως ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Μάριν, ἥτις ἔτι κατὰ τὸν ϛ' αἰῶνα προὐκάλεσε τὴν κατάκρισιν αὐτοῦ διὰ τῆς Ε' οἰκουμενικῆς συνόδου.

108.

Αἰγύπτιοι, Παλαιστινοὶ καὶ Βυζαντινοί.

Heumann De Isid. Pelusiota. Gottg. 1757. Niemeyer de Isid. Pelus. vita. Hal. 1825. Gervais. La vie de S. Epiphane Par. 1738.

Μεταξὺ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῷ ὄρει Σινᾶ ἀναχωρητῶν καὶ μοναχῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπεκράτει θεολογικὴ ζωή, πολλοὶ δὲ αὐτῶν διὰ συγγραμμάτων ἀπέκτησαν φήμην παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις. Εἰς τούτους ἀνήκουσιν ἰδίως ὁ Παλλάδιος, ὁ Μάρκος, Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης καὶ ὁ Νεῖλος, πάντες φίλοι καὶ θαυμασταὶ τοῦ ἁγ. Χρυσοστόμου. Καὶ ὁ μὲν Παλλάδιος κατήγετο ἐκ Γαλλίας, 20έτης δὲ τὴν ἡλικίαν ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον τῆς Νιτρίας ἐν Αἰγύπτῳ ὡς ἐρημίτης, ἐμαθήτευσε δὲ ἐκεῖ παρὰ τῷ Εὐαγρίῳ. Ἡ ἀσθενὴς ὑγεία του ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν διατριβὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἦλθε δὲ εἰς Παλαιστίνην, ὅπου κατηγορήθη ἐπὶ ὠριγενισμῷ. Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἐχειροτόνησεν αὐτὸν ἐπίσκοπον Ἑλληνοπόλεως ἐν Βιθυνίᾳ. Βραδύτερον ἀντήλλαξε τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην

μετά τινος ἐπισκοπῆς ἐν Γαλατίᾳ (+ 431). Τὸ κυριώτερον α
τοῦ ἔργον εἶναι ἡ Λαυσαϊκὴ ἱστορία, ἡ ἱστορία δηλ. τοῦ μον
στηριακοῦ καὶ ἐρημικοῦ βίου τῆς ἐποχῆς του, ἥτις εἶναι ἀφι
ρωμένη εἴς τινα Λαῦσον τοὔνομα. Ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ σι
ζόμενος Διάλογος περὶ τοῦ βίου τοῦ ἁγ. Χρυσοστόμου ἀνήι
εἰς ἄλλον Παλλάδιον, διάκονον ἐν Ῥώμῃ γράψαντα. Ὁ
Μάρκος ἦτο Αἰγύπτιος, ἐπὶ ἁγιότητι φημισθεὶς ἐρημίτι
ὅστις ἐγίνωσκε τὴν Γραφὴν ὅλην ἀπὸ μνήμης, κατέλιπε
πλῆθος ἀσκητικῶν συγγραμμάτων. + 410. Ὁ δὲ Ἰσίδωρ
ἦτο ἱερεὺς καὶ ἡγούμενος μοναστηρίου τινὸς πλησίον τοῦ Π
λουσίου ἐν Αἰγύπτῳ (+ 450), εἷς τῶν εὐγενεστέρων, σοφω
ρων καὶ ἐλευθεροφρονεστέρων ἀντιπροσώπων τοῦ μοναχι
βίου τῆς ἐποχῆς του καὶ πασῶν τῶν ἐποχῶν, ἐπίσημος καὶ
τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου του καὶ διὰ τὴν παιδείαν του, ὀπαδ
δὲ τῆς πίστεως τῆς Νικαίας, συνδιαλλακτικὸς μὲν καὶ προσ
νὴς ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα, ἄκαμπτος δὲ καὶ σταθερὸς ἐν τ
δογματικαῖς αὐτοῦ πεποιθήσεσιν. Ὁ Ἰσίδωρος ἐσπούδαζε νὰ
ξευγενίσῃ καὶ ἀνυψώσῃ τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῇ ἀνατολῇ,
νιστῶν τοῖς μοναχοῖς τὰς θεολογικὰς σπουδὰς καὶ προτρέπ
νὰ χρησιμεύωσι τὰ μοναστήρια ὡς ἐκπαιδευτήρια τοῦ κλήρ
Τοῦ πνεύματος δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς παιδείας του, καθὼς καὶ
φήμης καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐπιρροῆς μαρτύρια ἔχομεν
πολλὰς αὐτοῦ ἐπιστολάς. Κατὰ τὸν Νικηφόρον (ἱστ. 10,
συνέγραψε 10,000 ἐπιστολάς. Ἔχομεν ὅμως νῦν μόνον 20
ἐν 5 βιβλίοις, ἐν αἷς ἐρευνῶνται τὰ διαφορώτατα ζητήματα
θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ χριστιανικοῦ βίου, ἅτινα συ
κίνουν τὴν ἐποχήν του. Ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν Γραφῶν ζητεῖ
Ἰσίδωρος πάντοτε καὶ κυρίως τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν.
λοιπὰ αὐτοῦ συγγράμματα ἀπωλέσθησαν. Ὁμοίου πνεύμα
ἦτο καὶ ὁ Νεῖλος, ὁ σύγχρονος τῷ Ἰσιδώρῳ. Κατήγετο
εὐγενοῦς οἰκογενείας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Νεῖλος διεκρ
ὡς θερμὸς καὶ γενναῖος ὑπερασπιστὴς τοῦ Χρυσοστόμου. + 4
Ἐκτὸς πολλῶν ἀσκητικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἐν οἷς
κνύεται ζηλωτὴς μέν, ἀλλὰ συνετὸς καὶ ἐλευθερόφρων θαυμ
στὴς καὶ προστάτης τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ τῆς ἀσκήσεως,
τέλιπε περὶ τὰς 1000 ἐπιστολὰς ἐν 4 βιβλίοις. Τὰ ἐξη

τικὰ αὐτοῦ ἔργα ἐλέγχουσι βαθεῖαν καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς Γραφῆς. Ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Χρυσοστόμου ἐδείχθη τοὐναντίον ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος, ἀνὴρ νοήμων μὲν καὶ πεπαιδευμένος, ἀλλὰ τραχὺς καὶ εὐμετάβολος († 412). Ἔχομεν αὐτοῦ ἐπιστολάς, πασχαλείους ἐγκυκλίους καὶ ἀριθμόν τινα κανόνων. Ὑπέρμετρος ζηλωτὴς τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἄγαν σφοδρὸς πολέμιος τῶν αἱρετικῶν καὶ ἰδίως τῶν ὠριγενιζόντων ἐδείχθη ὁ ἐπίσκοπος Σαλαμῖνος ἐν Κύπρῳ Ἐπιφάνιος, ὁ ἐξ Ἰουδαίων καταγόμενος. Ἐκπαιδευθεὶς μεταξὺ μοναχῶν, ἰδίως παρὰ τῷ Ἱλαρίωνι τῷ εἰσηγητῇ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Παλαιστίνῃ, ἐκοσμεῖτο μὲν δι' εὐσεβείας, ἀλλὰ στερούμενος βαθείας καὶ ἀληθοῦς φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς παιδείας, ἦτο καθ' ὑπερβολὴν αὐστηρὸς ἐν ταῖς περὶ τῶν φρονημάτων τῶν ἄλλων κρίσεσιν αὐτοῦ. Βραδύτερον συνεπλήρωσε τὴν ἀσκητικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν παρὰ τοῖς μοναχοῖς τῆς σκηθικῆς ἐρήμου. Ἵδρυσε δὲ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τῇ πόλει τῆς Παλαιστίνης Βεζανδούκ, ἴδιον μοναστήριον, οὗ ἐπὶ 30 ἔτη προΐστατο, ἕως οὗ τῷ 367 ἀνυψώθη εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντίας ἢ Σαλαμῖνος ἐν Κύπρῳ († 403). Τὸν ὑπὲρ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἄκρον ζῆλόν του ἐπεδείξατο διατηρήσας καὶ ὡς ἐπίσκοπος τὸ μοναχικὸν αὐτοῦ ἔνδυμα καὶ τὸν ἀσκητικὸν βίον. Ὁ λαὸς ἐτίμα αὐτὸν ὡς ἅγιον, ἡ δὲ φήμη του εἶχεν ἐκταθῆ καὶ πέραν τῆς ἐκκλησίας του. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι τὰ ἀκόλουθα. 1) Τὸ Πανάριον ἢ κιβώτιον κατὰ αἱρέσεων LXXX. Μεταξὺ τῶν αἱρετικῶν κατατάσσει καὶ αὐτοὺς τοὺς Σαμαρείτας, τοὺς Φαρισαίους καὶ τοὺς Ἐσσαίους. Τὸ τέλος ἀποτελεῖ ἔκθεσιν τῆς καθολικῆς πίστεως. Αὐτὸς δὲ οὗτος συνέταξε καὶ ἐπιτομήν τινα τοῦ Παναρίου, Συγκεφαλαίωσιν κληθεῖσαν. 2) Ἀγκυρωτός, ἔκθεσις τῆς καθολικῆς πίστεως, ἥτις ἔμελλε νὰ χρησιμεύῃ τοῖς χριστιανοῖς ἐν ταῖς ἀρειανικαῖς ἔρισιν ὡς ἄγκυρα, ὅπως μένωσιν ἀκλόνητοι ἐν τῇ ἀληθεῖ πίστει. 3) περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν τῆς Γραφῆς. 4) Περὶ τῶν 12 λίθων (τοῦ ἀρχιερέως). Ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν ἔχομεν μόνον 2 πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Ἰωάννην καὶ πρὸς τὸν Ἱερώνυμον. Ὡς μεμονωμένον ἀλλ' ἀξιοθαύμαστον φαινόμενον ἵσταται ὁ χριστιανὸς φιλόσοφος Συνέσιος ὁ Πτολεμαΐδος ἐπίσκοπος. Ἐγεννήθη ἐξ εὐγενοῦς οἰ-

κου ἐν Κυρήνῃ τῆς Αἰγύπτου, ὑπῆρξε δὲ μαθητὴς τῆς περιφήμου Νεοπλατωνικῆς Ὑπατίας καὶ ἐνθουσιώδης τοῦ Πλάτωνος θαυμαστής. Τῷ 397 ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου ἐπίσκοπος Κυρήνης. Παρρησίᾳ δὲ ἠρνεῖτο ὡς ὠριγενιστὴς τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, ἐκήρυξε δὲ φανερῶς, ὅτι καὶ ἐπίσκοπος γινόμενος, ὅπερ ἀπῄτει ὁ λαὸς τῆς Πτολεμαΐδος, δὲν ἔμελλε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ συμβίωσιν, δι' ὃ οὔτε ὁ Θεόφιλος, οὔτε ὁ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ μεγάλως τιμῶν λαὸς ἐμέμφθησαν αὐτόν· «Ἐμοί, λέγει ἔν τινι ἐπιστολῇ (109), ὅ τε Θεός, ὅ τε νόμος, ἥ τε ἱερὰ Θεοφίλου χεὶρ γυναῖκα ἐπέδωκε· προαγορεύω τοίνυν ἅπασι καὶ μαρτύρομαι, ὡς ἐγὼ ταύτης οὔτε ἀλλοτριώσομαι καθ' ἅπαξ, οὔτε ὡς μοιχὸς αὐτῇ λάθρα συνέσομαι. Τὸ μὲν γὰρ ἥκιστα εὐσεβές, τὸ δὲ ἥκιστα νόμιμον· ἀλλὰ βουλήσομαί τε καὶ εὔξομαι, συχνά μοι πάνυ κα[ὶ] χρηστὰ γενέσθαι παιδία.» Τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα δὲν ἤθελε ν[ὰ] ἀναλάβῃ ἕνεκα τῆς διαφωνίας αὐτοῦ πρός τινας δοξασίας το[ῦ] χριστιανισμοῦ, ἐκτὸς ἂν ἐπέτρεπεν ὁ Θεόφιλος τῷ Συνεσίῳ, οἴ[κ]οι μὲν νὰ φιλοσοφῇ, ἐπ' ἐκκλησίας δὲ νὰ φιλομυθῇ. Καὶ ὅμω[ς] ἐπέμεινε καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ μητροπολίτης Θεόφιλος, ὁ ἐνάρετο[ς] καὶ σοφὸς ἀνὴρ νὰ γίνῃ ποιμὴν ἐκκλησιαςικός, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅ[τι] σὺν τῷ χρόνῳ ἤθελε δεχθῇ καὶ πάσας τὰς ἐκκλησιαςικὰς διδασκ[α]λίας. Ἐπὶ τέλους ὑπέκυψεν εἰς τὴν θέλησιν αὐτῶν, ἂν καὶ προ[ε]τίμα νὰ ζῇ ὡς ἰδιώτης καὶ νὰ ἀσχολῆται περὶ τὰς αὐτ[ῷ] προσφιλεῖς φιλοσοφικὰς μελέτας. † 430. Ἔχομεν δὲ αὐτοῦ [...] ὕμνους καὶ διάφορα φιλοσοφικὰ συγγράμματα. Σπουδαιότερ[αι] εἶναι αἱ 155 ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, ἐξ ὧν μανθάνομεν καί τινα πε[ρὶ] τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ὡς ἐπισκόπου. Πρὸς τὸν ἀπηνῆ αὐτοκρατ[ο]ρικὸν ἐπίτροπον Ἀνδρόνικον ἀντέστη μετὰ ἀξιοθαυμάστου θάρ[ρ]ους, ἀπέκλεισε δὲ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπέτυχε τὴν παῦσ[ιν] αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ἐπέδραμον κατὰ τῆς Πτολεμαΐδος στίφη βαρ[ϐ]άρων, διὰ τῆς τόλμης του, τῆς συνέσεώς του καὶ δραστηρι[ό]τητος ἔσωσε τὴν πόλιν, ἐξεγείρας εἰς ἀντίστασιν τοὺς πολίτ[ας] καὶ διευθύνας αὐτοπροσώπως τὴν ὑπεράσπισιν. Εἶχε δὲ καὶ [τὸ] θάρρος ἐναντίον τοῦ Θεοφίλου νὰ ἐκφράσῃ δημοσίᾳ τὴν ἀγάπ[ην] καὶ τὸν σεβασμόν του πρὸς τὸν Χρυσόστομον καὶ νὰ ἀποδο[κι]μάσῃ τοῦ πατριάρχου τὴν κατ' αὐτοῦ ἄδικον ἔχθραν. Ἐκτ[...]

τῶν ἀνωτέρω ἤκμασαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ ἀκόλουθοι. Κύριλλος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἀνεψιός, μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Θεοφίλου († 444). Ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν δρῦν συνόδου τῷ 403 παρῆν καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ θείου του καὶ συνεψήφισε τὴν ἐξορίαν τοῦ Χρυσοστόμου. Ὅμως τιμᾷ αὐτὸν πολύ, ὅτι βραδύτερον συνιδὼν τὸ ἄδικον τοῦ διωγμοῦ ἐκείνου, αὐθορμήτως ἀνέγραψε πάλιν τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου ἐν τοῖς διπτύχοις τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐκκλησίας. Ὅλον δὲ τὸν ἐπισκοπικόν του βίον κατέτριψε καταπολεμῶν τὸν Νεστόριον καὶ τοὺς διδασκάλους τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ σχολῆς. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ δὲν διακρίνονται μὲν ἐπὶ πλούτῳ ἐννοιῶν καὶ γλαφυρότητι ὕφους, κέκτηνται ὅμως σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν ἐκφράσεως. Τὰ ἐπισημότερα αὐτοῦ συγγράμματα εἶναι Ι. Δογματικὰ βιβλία δέκα κατὰ Ἰουλιανοῦ· περὶ Τριάδος· περὶ ἐνανθρωπήσεως· κατὰ Νεστορίου· ἐπιλύσεις τῶν 12 κεφαλαίων· ἀπολογητικὸς ὑπὲρ τῶν 12 κεφαλαίων· κατὰ Θεοδωρήτου. ΙΙ. 65 ἐπιστολαί. ΙΙΙ. Ὁμιλίαι. Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνονται 29 πασχάλειοι. IV. Ἐξηγητικὰ συγγράμματα εἰς τὴν Πεντάτευχον, εἰς τὸν Ἡσαΐαν, εἰς τοὺς ἐλάσσονας προφήτας καὶ εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου. Ὁ Κύριλλος εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς ἐπίσημος θεολόγος. Ὡς ἐξηγητὴς εἶναι πολὺ ἀσθενής, σπουδαῖος ὅμως ὡς δογματικός, ἂν καὶ δὲν ἐφικνεῖται εἰς τὸ ὕψος τῶν ἀρχηγῶν τῆς σχολῆς αὐτοῦ. Πρόκλος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (434—447). Ἐγένετο κληρικὸς διὰ τοῦ Χρυσοστόμου. Ἡ παιδεία του, ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ καὶ ὁ ζῆλος, ὃν ἔδειξε καταπολεμῶν τὸν νεστοριανισμόν, ἠνέῳξαν αὐτῷ τὴν ὁδὸν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἔχομεν ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ 27 ὁμιλίας καὶ 7 ἐπιστολάς. Βασίλειος ὁ Σελευκείας ἐν Ἰσαυρίᾳ. † μετὰ τὸ 457. Μετὰ τοῦ ὁμωνύμου φίλου τοῦ Χρυσοστόμου δὲν δύναται νὰ ἦναι ὁ αὐτός, διότι ὁ φίλος τοῦ Χρυσοστόμου ἦτο πολὺ νεώτερος αὐτοῦ. Ἐπὶ τῶν εὐτυχιανικῶν ἐρίδων παρέστησε πρόσωπον ἀτυχές· διότι ἐπὶ μὲν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου τῷ 448 ἦτο μετὰ τοῦ Φλαβιανοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς λῃστρικῆς συνόδου τῷ 449 μετὰ τοῦ Διοσκούρου κατὰ τοῦ Φλαβιανοῦ, καὶ τέλος ἐν Χαλκηδόνι τῷ 451 πάλιν κατὰ τοῦ Διοσκούρου. Κατέλιπε 41 ὁμιλίας καὶ ἄλλα τινά.

β'. Λατῖνοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ Δ' καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ Ε' αἰῶνος.

109.

1. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀθανασίου.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς δύσεως ἠκολούθουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς ἕλληνας πατέρας ἐν τοῖς θεολογικοῖς ἀγῶσιν, οἱ πλεῖστοι δ' αὐτῶν ἐμορφώθησαν διὰ τῆς μελέτης τῶν συγγραμμάτων τῶν τελευταίων τούτων. Οὐδεμία ἐν τῇ δύσει θεολογικὴ σχολὴ ὑπῆρχεν, ἥτις ἔστω καὶ μακρόθεν νὰ δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὰς μεγάλας θεολογικὰς σχολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας. Ἐν γένει δὲ τότε ἡ ἀνατολὴ ἦτο ἡ ἑστία τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν φώτων, ὅπου ἤκμαζον οἱ σπουδαιότεροι φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες καὶ οἱ διασημότεροι θεολόγοι. Ἀλλ' ἂν καὶ κατωτέρα οὖσα τῆς ἑλληνικῆς, καθ' ἑαυτὴν ὅμως ἐξεταζομένη εἶναι καὶ ἡ λατινικὴ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία τῶν χρόνων τούτων σπουδαία καὶ ἀξιοθαύμαστος.

Πολλὴν ὑποστήριξιν εὗρεν ἐν τῇ δύσει ὁ Ἀθανάσιος ὁ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπὸ τοῦ 336 διωκόμενος. Ἰδίως δὲ ἠγωνίσθησαν μετ' αὐτοῦ ὁ Κορδούης Ὅσιος, Λουκίφερος ὁ Καλάρεως, Ἰούλιος ὁ Ῥώμης, Εὐσέβιος ὁ Βερκέλλης, ὁ Φαυστῖνος, ὁ ἀφρικανὸς Βικτωρῖνος, πρὸ πάντων δὲ ὁ σπουδαιότερος πάντων τούτων Ἱλάριος ὁ Πικταβίου ἐπίσκοπος. Ὁ Ὅσιος ὁ Κορδούης ἐν Ἱσπανίᾳ, ὁμολογητὴς ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, σταθερὸς καὶ αὐστηρὸς χαρακτήρ, μεγάλως ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τιμηθείς, προΐστατο πάντοτε τοῦ κατὰ τῶν ἀρειανῶν ἀγῶνος, ἕως οὗ ἐπὶ τῆς συνόδου τοῦ Σιρμίου (358) ὑπὸ τοῦ γήρως καὶ πολλῶν παθημάτων καταβληθεὶς ἐνέδωκε. Μετὰ πικρὰν μεταμέλειαν ἐπὶ τῇ πτώσει ταύτῃ ἀπέθανεν ἑκατοντούτης τῷ 361. Σώζεται ἐπιστολή τις αὐτοῦ πρὸς τὸν Κωνστάντιον. Ὁ δὲ Λουκίφερος, ὁ τῆς ἐν Σαρδοῖ Καλάρεως ἦτο βίαιος καὶ ἄκαμπτος ζηλωτὴς τοῦ τῆς Νικαίας δόγματος, ἡ δὲ αὐστηρότης αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετανοήσαντας ἀρειανοὺς καὶ ἡμιαρειανοὺς κατέστησεν αὐτὸν σχισματικόν. Ἔχομεν ὀλίγα τινὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦ Ἰουλίου ἐπισκόπου Ῥώμης σώζονται ἐπιστολαί τινες. Ὁ δὲ

Βερκέλλης, πόλεως ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ, ἐπίσκοπος Εὐσέβιος ἀπὸ τοῦ 340, ὑπῆρξε πιστὸς καὶ γενναῖος ὁμολογητής. † 371. Ὑπὸ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου τῷ 362 ἐπέμφθη μετὰ τοῦ Λουκιφέρου εἰς Ἀντιόχειαν, ἵνα κατασιγάσῃ τὸ ἐκεῖ σχίσμα, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε κωλυόμενος ὑπὸ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τοῦ συντρόφου αὐτοῦ. Ἔχομεν αὐτοῦ ἐπιστολὰς καὶ ἔκθεσιν τῆς πίστεως περὶ Τριάδος. Ὁ Φαυστῖνος ὑπῆρξε ὁμόφρων καὶ μαθητὴς τοῦ Λουκιφέρου. Ὁ δὲ Βικτωρῖνος ὁ Ἀφρικανὸς διέλαμπεν ὡς ἐθνικὸς ῥήτωρ ἐν Ῥώμῃ τοσοῦτον, ὥςε τῷ 354 ἱδρύθη αὐτῷ ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Τραϊανοῦ ἀνδριάς. Ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ Πλάτωνος, οὗ πολλὰ συγγράμματα μετέφρασεν εἰς τὸ λατινικὸν, εἰς τὴν τῆς Γραφῆς σπουδὴν μεταβὰς, ἐπείσθη περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐν μεγάλῃ δὲ ἡλικίᾳ ὢν, ἐβαπτίσθη τῷ 370. Ἔγραψεν ἔπειτα κατὰ ἀρειανῶν, κατὰ Μανιχαίων καὶ ἄλλα τινὰ ἔργα. Πάντων τῶν ἀνωτέρω σπουδαιότερος εἶναι ὁ Πικταβίου Ἱλάριος. Κατήγετο ἀπό τινος εὐγενοῦς ἐθνικῆς οἰκογενείας ἐν Πικταβίῳ, βραδέως δὲ προσῆλθεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, ὑψώθη δὲ μετὰ ταῦτα εἰς ἐπίσκοπον τῆς πατρίδος αὐτοῦ τῷ 350. Ἦτο δὲ ἀπ' ἀρχῆς ζηλωτὴς πολέμιος τῶν ἀρειανῶν, οἵτινες ἐπέτυχον διὰ τοῦτο τὴν εἰς Φρυγίαν ἐξορίαν του. Μετὰ τετραετῆ δὲ ἐξορίαν, καθ' ἣν παρευρέθη ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Σελευκείας (359), ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ οἴκαδε. Ἵνα δὲ ἐπιστρέψῃ τὸν ἀρειανὸν Αὐξέντιον, ἐπίσκοπον Μεδιολάνων, ἐπεχείρησε πορείαν τινὰ εἰς Ἰταλίαν (362). Ἀλλ' ὁ Αὐξέντιος ἐπέτυχε νὰ ἐκδοθῇ αὐτοκρατορικὴ διαταγὴ, ἀναγκάσασα αὐτὸν νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια. † 368. Ἐπὶ τῆς θεολογικῆς αὐτοῦ μορφώσεως ἐξήσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ὁ Ὠριγένης. Ἡ κυρία δὲ δύναμις αὐτοῦ συνίστατο εἰς τὸ θεωρητικῶς ὑποστηρίζειν τὰ δόγματα, ἰδίως δὲ ἀνέπτυξε τὸ περὶ ἁγίας Τριάδος δόγμα. Εἶναι δὲ συγχρόνως ὁ πρῶτος ἐξηγητὴς τῆς δύσεως, ἀκολουθῶν τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ὠριγένους. Διὰ τὴν σταθερότητα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀκαμάτους ὑπὲρ τῆς πίστεως τῆς Νικαίας κατὰ τῶν ἀρειανῶν ἀγῶνας παραβάλλουσιν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀθανάσιον. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ πολλὰ ἀπωλέσθησαν, ἔχομεν ὅμως ἔτι ἱκανὰ κατὰ ἀρειανῶν καὶ ἐ-

ξηγήσεις εἰς τοὺς ψαλμοὺς, τὸ κατὰ Ματθαῖον καὶ ἄλλα τινά. Ὁ Ἱλάριος συνέταξε καὶ πολλοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Ὅτι Δόνατος ὁ μέγας ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰς ἰδέας του, πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ Ἱερωνύμου. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ τοῦ Ἰουλίου Φιρμίου Ματέρνου ἔχομεν σύγγραμμα περὶ τῆς πλάνης τῶν ἐθνικῶν θρησκειῶν πρὸς τὸν Κωνστάντιον καὶ Κώνσταντα τοὺς Αὐγούστους. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ζητεῖ βιαίαν καταπίεσιν καὶ καταστροφὴν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ἣν ἐξηγεῖ κατὰ τὸν Εὐήμερον ἐκ τῆς θεοποιήσεως θνητῶν ἀνθρώπων, παραδεχόμενος καί τινας μύθους ὡς διαστροφὰς δῆθεν γραφικῶν ἱστοριῶν.

110.

2. Λατῖνοι συγγραφεῖς ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀμβροσίου.

Hermant Vie de S. Ambroise. Par. 1678. Dupuy. Histoire de S. Martin. 1855.

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ Δ′ αἰῶνος ἦτο ὁ Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος (397) τὸ κέντρον παντὸς τοῦ θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ βίου ἐν τῇ δύσει. Κατήγετο ἀπὸ εὐγενοῦς οἴκου. Ἡ ἔξοχος αὐτοῦ εὐγλωττία εἵλκυσε ταχέως τὴν γενικὴν προσοχήν. Οὐαλεντινιανὸς ὁ Α′ διώρισεν αὐτὸν τῷ ἔτει 370 ἐπίτροπον Λιγουρίας καὶ Αἰμιλίας (τῆς μεδιολανικῆς ἐπαρχίας). Ὅτε δὲ τῷ 374 ἀπέθανεν ὁ ἀρειανὸς ἐπίσκοπος Αὐξέντιος, ἐξηγέρθησαν σφοδρόταται ἔριδες μεταξὺ τῶν ἀρειανῶν καὶ καθολικῶν περὶ τῆς νέας ἐκλογῆς. Δυνάμει δὲ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ παρενέβη εἰς τὸ μέσον ὁ Ἀμβρόσιος, καὶ προέτρεψε δι' εὐγλώττου προσφωνήσεως τὸν λαὸν εἰς εἰρήνην. Αἴφνης δὲ παῖς τις ἔκραξεν ἐκ τοῦ μέσου τῆς συναθροίσεως «ὁ Ἀμβρόσιος εἶναι ἄξιος ἐπίσκοπος,» τότε δὲ ὁ λαὸς, ἀρειανοὶ καὶ καθολικοὶ, ἐπεκρότησαν εἰς τὴν φωνὴν ταύτην, πᾶσα δὲ ἡ ἀντίστασις τοῦ ἐπιτρόπου ἀπέβη ματαία. Ἡ τοῦ λαοῦ φωνὴ ὑπῆρξεν ἐνταῦθα ἀληθῶς φωνὴ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἀμβρόσιος ἦτο ἔτι κατηχούμενος. Ἔλαβε λοιπὸν τὸ βάπτισμα, διένειμε τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ τοῖς πτωχοῖς καὶ ἀνέβη ὀκτὼ ἡμέρας μετὰ ταῦτα τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον. Τὸ νέον αὐτοῦ ἀξίωμα διηύθυνε μετὰ ἀληθοῦς ἀποστολικοῦ ζήλου, ἀποδειχθεὶς πατὴρ τῶν πτωχῶν, προστάτης τῶν

ἀδικουμένων, ἀκαμάτως ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς ποίμνης του, κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον καὶ καταπολεμῶν τοὺς ἀρειανούς. Ἡ εὐγλωττία του, ἥτις μέχρι τοῦδε εἶχε θαυμασθῇ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐξυψωθεῖσα διὰ νέου ἀνωτέρου ἐνθουσιασμοῦ, ἀπέβη ἔτι ἰσχυροτέρα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὅπως ἀπολυτρώσῃ αἰχμαλώτους, δὲν ἐφείδετο οὐδ' αὐτῶν τῶν σκευῶν τῆς ἐκκλησίας. Μετὰ εὐπροσηγορίας καὶ φιλοφροσύνης, τοὺς πάντας κερδιζούσης, συνέδεεν ἰσχὺν χαρακτῆρος, ἥτις οὐδόλως ἐταράσσετο ἐκ τῆς σημασίας τοῦ προσώπου ἢ δι' ἀπειλῶν ἢ κινδύνων. Κατὰ τῶν ὑπὲρ τῶν ἀρειανῶν μηχανορραφιῶν τῆς αὐτοκρατείρας Ἰουστίνης (ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Β') ἀντέστη μετὰ τοσαύτης τόλμης, ὥστε πλήρης ὀργῆς ἠναγκάσθη αὕτη νὰ παραιτήσῃ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῆς ἐκείνας. Θεοδόσιος ὁ μέγας ἐτίμα αὐτὸν ὡς πατέρα,παρρησίᾳ δὲ ἐξεφράσθη, ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος εἶναι ὁ μόνος, ὅστις ἦτο ἄξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπισκόπου. Τοῦτο δὲ ἀπέδειξε καὶ ἔν τινι ῥήξει αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα. Ὅτε δηλ. ὁ λαὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἔν τινι στάσει ἐφόνευσε τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατηγὸν μετά τινων ἀξιωματικῶν, ἡ εἴδησις περὶ τούτου ἔφθασε τὸν αὐτοκράτορα ἐν Μεδιολάνοις, ὅπου εἶχε συνέλθει σύνοδός τις ἰταλῶν ἐπισκόπων (390). Ἀφορμὴν εἰς τὴν ςάσιν ἔδωκεν ἡ ἄρνησις τοῦ στρατηγοῦ Βουθερίχου (Γότθου) τοῦ νὰ ἀπολύσῃ ἡνίοχόν τινα τοῦ ἱπποδρόμου, ὃν εἶχε πρότερον φυλακίσει ὡς κατηγορούμενον ἐπί τινι ἐγκλήματι. Αἱ παρακλήσεις τῶν ἐν Μεδιολάνοις ἐπισκόπων ἐφαίνοντο ὅτι εἶχον κατασιγάσει τὴν ἐκδίκησιν ζητοῦσαν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς αὐτοῦ Ῥουφῖνος ἠρέθισεν αὐτὸν ἐκ νέου, κατὰ διαταγὴν δὲ αὐτοῦ 7000 ἀνθρώπων ἐθανατώθησαν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας, τάξεως καὶ γένους, ἄνευ ἐξετάσεως τῆς ἐνοχῆς, μετὰ ἀπανθρώπου ὠμότητος, διὰ στίφους τινὸς βαρβάρων στρατιωτῶν. Τότε ὁ Ἀμβρόσιος ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἐλέγχων αὐτὸν καὶ προτρέπων εἰς μετάνοιαν, καὶ ἀπειλῶν, ὅτι ἄλλως ἤθελεν ἀποκλείσει αὐτὸν ἀπὸ τῆς λατρείας. Πράγματι δὲ, ὅτε ἠθέλησεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ Ἀμβροσίου, ἐπὶ ἐννέα δὲ μῆνας ὑπεχρεώθη νὰ ἀποστῇ ἀπὸ τῆς εὐχαριστίας, καὶ μόνον ἀφοῦ δημοσίᾳ ἐτέλεσε

μετάνοιαν, ἔλαβε τὴν ἄφεσιν. Ἔζη δὲ ὁ Ἀμβρόσιος ὡς αὐστ
ρὸς ἀσκητής, ὑπεστήριζε μεγάλως τὸν μοναχικὸν βίον, καὶ συ
ίστα ἐν τοῖς κηρύγμασιν αὐτοῦ τὴν παρθενίαν τοσοῦτον πολ
ὥςε πολλαὶ μητέρες ἀπηγόρευσαν εἰς τὰς θυγατέρας αὐτῶν τ
ἀκρόασιν αὐτῶν. Ὁ λόγος αὐτοῦ ἦτο πειστικώτατος. Ὁ Αὐγο
στῖνος, ἐν Μεδιολάνοις διατρίβων, τότε ἀκόμη ψυχρῶς διακ
μενος πρὸς τὸν χριστιανισμὸν, προσελθὼν ἐξ ἁπλῆς περιε
γείας πρὸς ἀκρόασιν τῶν ὁμιλιῶν του, εἱλκύσθη ὑπ' αὐτοῦ ε
τὸν χριστιανισμόν. Ὁ Ἀμβρόσιος μετερρύθμισε τὴν λατρεί
τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ἰδίως δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικ
καὶ συνέταξε πολλοὺς ὕμνους. Πόσον μεγάλη ἦτο ἡ ὑπόληψ
αὐτοῦ μαρτυρεῖ ὁ Ῥουφῖνος (in Hier. 2, 23), λέγων περὶ α
τοῦ, ὅτι ἦτο ἀνὴρ ἄξιος παντὸς θαυμασμοῦ, καὶ ὅτι ὑπῆρξ
οὐ μόνον τῆς τῶν Μεδιολάνων ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πασῶν τ
ἐκκλησιῶν στύλος καὶ πύργος ἀπόρθητος.» Πάντες οἱ σύγχρ
νοι αὐτοῦ εἶναι πλήρεις ἐπαίνων πρὸς αὐτὸν, ἡ δὲ δυτικὴ ἐ
κλησία ἀριθμεῖ αὐτὸν μεταξὺ τῶν μεγίστων αὐτῆς διδασκάλ
† 397. Ὁ Ἀμβρόσιος ἐκέκτητο σπουδαίαν γενικὴν μόρφω
καὶ σπανίαν εὐγλωττίαν, ὅτε ἀνέβη τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον. Ν
νον δὲ θεολογικῆς παιδείας ἐστερεῖτο τότε. Ἀλλὰ πάραυτα ἐπ
δόθη μετ' ἀκαμάτου ζήλου εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Γραφῆς κ
τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ἰδίως δὲ τῶν ἀνατολικῶν, τ
Ὠριγένους, τοῦ Ἀθανασίου καὶ τοῦ Βασιλείου, ἐνῷ ἡ τάσις τ
πνεύματός του ὤθει αὐτὸν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Τερτουλλιαν
καὶ τοῦ Κυπριανοῦ. Ἡ λατινικὴ αὐτοῦ γλῶσσα εἶναι τοσοῦτ
καθαρὰ καὶ εὐγενὴς, ὅσον παρ' οὐδενὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ,
ἔκθεσίς του σαφὴς καὶ ζωηρὰ, αἱ δὲ ἔννοιαι αὐτοῦ βαθεῖαι. Πλε
στα ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐδανείσθη παρ' ἑλλήνων (Ὠ
ριγένους, Βασιλείου) ἰδίως ἐν τῇ ἐξηγήσει, ἐν ᾗ ἐντελῶς ἀκο
λουθεῖ τὴν ἑλληνικὴν ἀλληγορικὴν καὶ μυστικὴν ἑρμηνείαν τῶ
ἀλεξανδρινῶν. Τοσοῦτον μᾶλλον διακεκριμέναι καὶ πλειότερ
ἀνεξήρτητοι εἶναι αἱ ἐργασίαι αὐτοῦ ἐπὶ πρακτικῶν, ἠθικῶν ἀ
τικειμένων. Αἱ δογματικαὶ αὐτοῦ πραγματεῖαι εἶναι ἐπίσης ἀ
ξιαι λόγου διακρινόμεναι ἐπὶ σαφηνείᾳ. Οἱ λόγοι του διακρίνο
ται ἐπὶ εὐγλωττίᾳ ἰσχυρᾷ καὶ χαριέσσῃ. Τὰ ἐπισημότερα τῶ
πολλῶν συγγραμμάτων του εἶναι I. Ἠθικὰ (De officiis min

strorum, de virginibus, de virginitate, de viduis καὶ ἄλλα). II. Δογματικά (De mysteriis, de poenitentia, de fide, de spiritu s.). III. Ἐξηγητικά. IV. Λόγοι. V. Ἐπιστολαί. VI. Ὕμνοι. Μετὰ τοῦ Ἀμβροσίου ἠγωνίζοντο κατὰ τῶν αἱρετικῶν τούτων καὶ τῶν παρελθόντων χρόνων ὁ Φοιβάδιος, καὶ ὁ Φιλάστριος. Τοὐναντίον ὡς ῥήτορες ἐκκλησιαστικοὶ ἐνήργουν ὁ Παχιανὸς († 392) καὶ ὁ Ζήνων. Κατὰ τῶν Δονατιστῶν ἔγραψεν Ὀπτάτος ὁ Μιλέβης ἐν Νουμιδίᾳ (μετὰ τὸ 370). Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤκμασε καὶ ὁ Τουρώνης ἐπίσκοπος Μαρτῖνος, ὅστις κατήγετο ἐκ Παννονίας. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐθνικὸν στρατιωτικὸν ἀξίωμα ἔχων, κατέταξεν αὐτὸν κατὰ τὸ δέκατον ἔτος μεταξὺ τῶν κατηχουμένων, καὶ 5 ἔτη πρὸ τοῦ βαπτίσματός του εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ ἱππικόν. Καὶ ὡς στρατιώτου δὲ ἐπλήρου τὴν καρδίαν του ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀγάπη. Ἡ παράδοσις διηγεῖται, ὅτι ποτὲ ὑπό τινος ὑπὸ τοῦ ψύχους τρέμοντος ἐπαίτου παρακαλούμενος νὰ δώσῃ αὐτῷ ἐλεημοσύνην, σχίσας τὸ ἑαυτοῦ ἱμάτιον, ἐκάλυψε διὰ τοῦ ἡμίσεως αὐτοῦ τὸν δυστυχῆ. Τῷ 18 ἔτει ἔλαβε τὸ βάπτισμα, μετὰ 2 δὲ ἔτη καταλιπὼν τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, διέτριψεν ἐπί τινα χρόνον παρὰ τῷ Πικταβίου Ἱλαρίῳ. Ἔπειτα δὲ ἐπορεύθη εἰς Παννονίαν, ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν τοὺς γονεῖς του. Οἱ λῃσταὶ δέ, οἵτινες καθ' ὁδὸν ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ, ὡδηγήθησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Καὶ τοῦ μὲν πατρός του δὲν ἐπέτυχε τὴν ἐπιστροφήν, πολλῶν ὅμως ἄλλων, καθὼς καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Οἱ ἀρειανοὶ κατεδίωκον αὐτὸν ὡς ὁμολογητὴν γενναῖον τῆς καθολικῆς πίστεως. Ὅτε ὁ Ἱλάριος ἐξεδιώχθη ἀπὸ Μεδιολάνων παρὰ τοῦ ἀρειανοῦ Αὐξεντίου, διέτριψεν ἐπί τινα ἔτη ὡς ἐρημίτης ἐπί τινος νήσου παρὰ τῇ Γενούῃ, ὅτε δὲ ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς ἐξορίας του ὁ Ἱλάριος, ἐπορεύθη πάλιν εἰς τὸ Πικτάβιον, καὶ ἵδρυσε τὸ ἀρχαιότατον μοναστήριον ἐν Γαλλίᾳ. Δι' ἀπάτης δὲ προσκληθεὶς εἰς Τουρώνην, διὰ τῆς βίας ἐκρατήθη ἐκεῖ καὶ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος (372). Ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπίσκοπος διετήρει τὸ ἔνδυμα καὶ ἐξηκολούθει τὸν βίον τοῦ ἐρημίτου, κατοικῶν μετὰ ἄλλων μοναχῶν ἔν τινι μοναστηρίῳ πλησίον τῆς πόλεως. Ἡ δὲ ἐπισκοπικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ὑπῆρξε λίαν μεγάλη. Ὁ Μαρτῖνος ἐπέστρεψε μέγαν ἀριθμὸν ἐθνικῶν

ἐγχωρίων. Ἡ ἐπιρροή του καὶ φήμη του ἦτο τοσοῦτον γενικῶ ἐξηπλωμένη καὶ μεγάλη, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἠναγκάζοντο ἐνίοτε νὰ ἐνδίδωσιν εἰς αὐτόν. Ὅτε ὁ Πρισκιλλιανὸ κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς αἱρετικὸς (385), ὁ Μαρτῖνος διε μαρτυρήθη ἐντόνως κατὰ τῆς ἀπανθρωπίας ταύτης καὶ εἰς τὰ παρατηρήσεις αὐτοῦ πειθόμενος ὁ αὐτοκράτωρ Μάξιμος, ἀνεκάλεσε τὴν εἰς Ἱσπανίαν σταλεῖσαν στρατιωτικὴν ἐπιτροπὴν ἵνα ἀνακρίνῃ καὶ διώξῃ διὰ δημεύσεως τῶν περιουσιῶν αὐτῶν καὶ διὰ θανάτου τοὺς Πρισκιλλιανιστάς. Ἡ βία κατὰ τὸν Μαρτῖνον ἔπρεπε νὰ μένῃ μακρὰν τῆς θρησκείας. Παρρησίᾳ ἐκήρυξε τῷ αὐτοκράτορι ὅτι «εἶναι νέον καὶ ἀνήκουστον ἔγκλημα, τὸ κρίνῃ κοσμικὸς δικαστὴς ὑποθέσεις καθαρῶς δογματικάς» (Sulp. 2, 5), καὶ ὅτι εἶναι ἀρκετόν, ἐὰν οἱ αἱρετικοὶ δι' ἐπισκοπικῆς ἀποφάσεως ἀποκλείωνται ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καὶ καθαιρῶνται ἀπὸ τῶν ἀξιωμάτων αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας οὐδεὶς ἐτιμήθη τοσοῦτον ὑπὸ τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν μεταγενεστέρων ὅσον αὐτός. Αἱ εἰς τὸν τάφον αὐτοῦ ἀποδημίαι, ἐφ' οὗ διηγοῦνται οἱ μοναχοὶ τοῦ μεσαίωνος πλῆθος θαυμάτων γενομένων, ἀπέκτησαν σχεδὸν ἴσην σημασίαν τῶν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν Ῥώμην. Τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ ὡς ἀντικείμενα ὑπὸ τῶν καθολικῶν τιμώμενα καὶ προσκυνούμενα ἐκάησαν ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων Οὐγενότων κατὰ τὸν Ιϛ' αἰῶνα καὶ διεσκορπίσθησαν. Ὁ Μαρτῖνος † 397. Ἂν καὶ ἐστερεῖτο εὐρείας παιδείας, ἡ δύναμις ὅμως τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐνέπνεεν αὐτόν, ἔδιδεν αὐτῷ πολλὴν εὐγλωττίαν. Ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔχομεν μόνον Confessio fidei de Trinitate, ἧς ὅμως ἡ αὐθεντια προσβάλλεται.

111.

3. Ὁ Ἱερώνυμος καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ λατῖνοι ἐκκλ. συγγραφεῖς.

Martianay la vie de S. Jerôme. Paris 1706. Collombet Vie de S. Jérôme. 1846.

Ὁ μᾶλλον πεπαιδευμένος λατῖνος συγγραφεὺς τῶν χρόνων τούτων ὑπῆρξεν ὁ Ἱ ε ρ ώ ν υ μ ο ς, ὁ ἐκ Στριδῶνος τῆς Δαλματίας, γεννηθεὶς τῷ 331 καὶ ἀποθανὼν τῷ 420. Τὴν πρώτην μόρφωσιν αὐτοῦ ἔλαβεν ἐν Ῥώμῃ. Εἶχε δὲ ἐπιδοθῇ μετὰ πο

λῆς ἐπιμελείας εἰς τὴν μελέτην, ἀλλ' εἶχε καὶ εἰς πολλὰς παρεκτροπὰς ἀποπλανηθῇ, ἐφ' ᾧ βραδύτερον ἐν ταῖς πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ ἐπιστολαῖς ἐθρήνει. Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του ἦλθεν εἰς Τρεβήρους, ὅπου ἦτο ἡ αὐτοκρατορικὴ αὐλή. Ἐνταῦθα δὲ ἔλαβεν ὁ βίος του σπουδαιοτέραν τινὰ τάσιν. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Ῥώμην,ἔλαβε τὸ βάπτισμα, διέτριψε δὲ ἐπί τινα χρόνον ἐν Ἀκυληΐᾳ, ὅπου ἐγνώρισε καὶ συνέδεσε φιλίαν μετὰ τοῦ Γαυδεντίου, Ῥουφίνου καὶ Χρωματίου, ὑπὸ ἀγάπης πρὸς τὴν παιδείαν καὶ μάλιστα τὴν ἐκκλησιαστικὴν κινούμενος.Μετὰ ταῦτα ἐγκαταλιπὼν τὴν Ἀκυληΐαν τῷ 372, ἐπορεύθη εἰς τὴν ἀνατολὴν τὴν τότε ἑστίαν τῆς τε ἐθνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς παιδείας. Ἐν Ἀντιοχείᾳ εἵλκυσεν αὐτὸν διὰ τῆς παιδείας του ὁ Ἀπολλινάριος, οὗτινος ἡ θεολογία δὲν εἶχεν ἔτι δυσφημισθῇ ὡς ἑτερόδοξος. Ἀπὸ τῆς πόλεως δὲ ταύτης ἐπεσκέπτετο πολλάκις τὸν εὐσεβῆ ἐρημίτην Μάλχον. Μετὰ σπουδαίαν νόσον ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον τῆς Χαλκίδος παρὰ τὸν Εὐφράτην (374), ὅπου κατέτριβε τὸν χρόνον μεταξὺ αὐστηροτάτων ἀσκήσεων, στερήσεων καὶ μελετῶν. Ἀλλ' ἡ φαντασία του ἠνώχλει αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ τῶν αὐστηροτάτων τούτων ἀσκήσεων διὰ σκανδαλωδῶν ἀκολάστων εἰκόνων ἐκ τοῦ προτέρου αὐτοῦ βίου. Ἐνταῦθα ἔγραψε πολλὰς ἐπιστολὰς καὶ συγγράμματα, παρά τινος δὲ γέροντος μοναχοῦ πρότερον Ἰουδαίου ἔμαθε τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν.Κατὰ παράδοξον δὲ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτοῦ ἠρέσκετο μεγάλως ἀναγινώσκων τοὺς ἐθνικοὺς συγγραφεῖς, ἰδίως δὲ τὸν Κικέρωνα καὶ Πλαῦτον. Ἀσθενήσας δὲ καὶ ἐν καταστάσει πυρετοῦ εὑρισκόμενος,ἐνόμισεν, ὅτι ἦτο ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκρίνετο· εἰπὼν δὲ ὅτι εἶναι χριστιανός, ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν· « ψεύδεσαι, εἶσαι Κικερωνιανός, οὐχὶ χριςιανός!» Καταδικασθεὶς δὲ νὰ ῥαβδισθῇ ἀπηνῶς, ηὐχήθη,μηδέποτε πλέον νὰ ἀναγνώσῃ τὸνΚικέρωνα.Καὶ ἐπὶ μακρὸν μὲν χρόνον ἐνόμιζεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ τηρήσῃ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, ἣν ἐν πυρετώδει ὀνείρῳ εἶχε ποιήσει. Βραδύτερον ὅμως ἀπέστη ἀπὸ τῆς ἀσυνέτου ταύτης ἀποφάσεως. Μετὰ πολλῶν ἐτῶν διατριβὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπέστρεψεν εἰς Ἀντιόχειαν (379), καὶ ἔλαβε μέρος κατὰ τὸ μελετιανὸν σχίσμα ὑπὲρ τοῦ Παυλίνου, ὅστις ἐχειροτόνησεν αὐτὸν εἰς πρεσβύτερον. Εἶτα ἐπορεύθη ὑπὸ τῆς φήμης

Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἑλκυόμενος εἰς Κωνσταντινούπο-
λιν, ἠσχολήθη δὲ ἐνταῦθα ἐπιμελῶς εἰς τὴν μελέτην τῆς ἑλλη
νικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς καὶ ἐκκλησιαστι
κῆς φιλολογίας. Ὅτε δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μελετίου (381
τὸ ἐν Ἀντιοχείᾳ σχίσμα ἔλαβε νέαν τροπὴν, ὁ δὲ τῆς Ῥώμ
ἐπίσκοπος Δάμασος συνεκρότησε σύνοδον ἐν Ῥώμῃ (382), μ
τέβη μετὰ τοῦ Ἐπιφανίου καὶ Παυλίνου εἰς Ῥώμην. Ἡ ἀκ
βὴς γνῶσις τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν καθίστα αὐτὸν ἀνα
καῖον τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης, ἵνα δὲ κρατήσῃ αὐτὸν ἐνταῦθα, ἀ
θηκεν αὐτῷ τὴν ἀναθεώρησιν τῆς ἀρχαίας λατινικῆς μεταφρ
σεως Ἰτάλας. Ἡ παιδεία του, ἡ ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου ἐπιρροή το
ἡ αὐστηρὰ ἄσκησίς του, ὁ μέγας αὐτοῦ ζῆλος ὑπὲρ τῆς ἐξ
πλώσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐποίησαν αὐτῷ πολλοὺς φίλο
καὶ θαυμαστὰς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀντιπάλους. Δ
τοῦ θανάτου τοῦ Δαμάσου κατέστη ἡ θέσις του ἐν Ῥώμῃ δυσ
χερής. Διὰ τοῦτο ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀνατολὴν, εἰς ἣν εἵλκυε
αὐτὸν ἰδίως ἡ ἐπιθυμία τῆς μελέτης τῆς Γραφῆς ἐν αὐτῇ τ
χώρᾳ, ἐν ᾗ ἔλαβε χώραν ἡ ἱερὰ ἱστορία. Ἦλθε δὲ εἰς Παλαι
στίνην, ὅπου ἡ φίλη αὐτοῦ Παῦλα καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς Εὐστό
χιον ἠκολούθησαν αὐτῷ. Ἀφοῦ δὲ ἐπεσκέφθη τοὺς διαφόρου
τόπους τῆς ἁγίας Γῆς, ἐποίησε δὲ καὶ ἐκδρομήν τινα εἰς Ἀλε-
ξάνδρειαν, ἵνα ἐπί τινα χρόνον ἴδῃ καὶ τὴν περίφημον σχολὴ
τοῦ τυφλοῦ Διδύμου, ἀποκατέστη ὁριστικῶς ἐν Βηθλεέμ, ἱδρύ
σας δύο μοναστήρια, τὸ μὲν ἀνδρῶν, οὗτινος αὐτὸς προέστη
τὸ δὲ γυναικῶν, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς Παύλας (386). Ἀπ
τοῦ νῦν δὲ ἤρχισε κυρίως τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἐνέρ
γειαν, συνέγραψε διαφόρους ἑρμηνείας εἰς τὴν Γραφὴν, ἐξηκο
λούθησε τὴν ἀναθεώρησιν τῆς Ἰτάλας, καὶ ἐφιλοπόνησε κα
νέαν τινὰ μετάφρασιν τῆς Γραφῆς ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ καὶ ἑλλη
νικοῦ πρωτοτύπου, μετέφρασε δὲ καὶ διάφορα ἑλλήνων ἐκκλη
σιαστικῶν πατέρων ἔργα, ἰδίως τοῦ Ὠριγένους, τοῦ Εὐσεβίου
καὶ τοῦ Διδύμου. Συγχρόνως δὲ ἵστατο ἐν ζωηρᾷ ἐπιστημονικῇ
ἀναστροφῇ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων Ἰωάννου καὶ τοῦ
ἐκ παιδικῆς ἡλικίας φίλου του Ῥουφίνου, ὅστις διέτριβεν ἐπὶ
τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν παρὰ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐν τῇ γνώσει
τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης διὰ τῆς διδασκαλίας ἰουδαίου τινὸς πε-

παιδευμένου Βαρχανίνα ἔφθασεν εἰς ἔκτακτον καὶ μεταξὺ τῶν τότε χριστιανῶν θεολόγων ἐντελῶς πρωτοφανῆ τελειότητα. Ἡ ἠρεμία ὅμως τοῦ μοναστηριακοῦ αὐτοῦ βίου διεταράχθη ταχέως διὰ διαφόρων ἐρίδων, εἰς ἃς ἀνεμίχθη ἐξ ὑπερμέτρου ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ζήλου. Τὸ πρῶτον διέρρηξεν ἡ ὠριγενικὴ ἔρις τὴν πρὸς τὸν Ἰωάννην καὶ Ῥουφῖνον φιλίαν αὐτοῦ, ἔπειτα ἤρχισε μετὰ πολλῆς σφοδρότητος τὸν πρὸς τὸν Ἐλβίδιον, Βιγιλάντιον καὶ Ἰοβινιανὸν πόλεμον, τέλος δὲ περιῆλθεν εἰς ἔχθραν πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς ἕνεκα τῶν πελαγιανικῶν ἐρίδων. Ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων ἐρίδων εἶχε τοσοῦτον αὐξήσει ἡ πρὸς αὐτὸν ἔχθρα πολλῶν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ, ἵνα σώσῃ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν (416). Μόλις δὲ ἀφοῦ παρῆλθον αἱ ἔριδες ἐκεῖναι τῷ 418 ἠδυνήθη νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὴν πεφιλημένην αὐτῷ Βηθλεέμ, ἀπέθανε δὲ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὡς ἐννενηκοντούτης γέρων τῷ 420. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἱερωνύμου δὲν ἦτο ἄνευ ἐλλείψεων. Ἰδίως ἦτο εὐερέθιστος, ὀργίλος καὶ φιλόδοξος. Ὁ Ἱερώνυμος διὰ πολλῶν μεταφράσεων εἰσήγαγεν εἰς τὴν δύσιν τὴν σπουδὴν τῶν ἑλλήνων πατέρων. Αἱ μεγαλήτεραι δὲ ἐκδουλεύσεις αὐτοῦ εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην ἀναφέρονται εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Γραφῆς, ἣν προήγαγε διὰ πολλῶν κριτικῶν, ἐξηγητικῶν, φιλολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν. Ἐν τῇ ἐξηγήσει ἀντιπροσωπεύει τὴν γραμματικὴν καὶ ἱςορικὴν ἑρμηνείαν, περιπίπτει ὅμως πολλάκις καὶ εἰς τὴν ἀλληγορικήν, μυστικὴν ἑρμηνείαν τῶν Ἀλεξανδρινῶν. Ἡ γλῶσσά του εἶναι καθαρά, ῥέουσα καὶ πλήρης χάριτος, μόνον ἐν τοῖς πολεμικοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ περιπίπτουσα εἰς τὸ δριμὺ καὶ βάναυσον ὕφος. Διετηρήθησαν πολλὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ὧν ἐπισημότερα εἶναι τὰ ἑξῆς. 1. 150 ἐπιστολαί. 2. Ἱστορικὰ ἔργα (**Chronicon Eusebii· de viris illustribus**). 3. Δογματικὰ (**Altercatio Luciferani et orthodoxi· adversus Elvidium· adversus Jovinianum· conta Vigilantium· contra Iohannem Hierosolymitanum· apologia adv. Rufinum· Responsio· contra Pelagianos**. 4. Ἐξηγητικὰ (**Bibliotheca divina** δηλ. ἡ μετάφρασις τῆς Γραφῆς. **Commentarii· de nominibus hebraicis· de ritu et nominibus locorum hebraeorum**). 5 Μεταφράσεις ἑλλήνων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

Ἐκ μὲν παιδικῆς ἡλικίας φίλος τοῦ Ἱερωνύμου, βραδύτερον

δὲ ἄσπονδος ἐχθρὸς ὑπῆρξεν ὁ Ῥουφῖνος ἐξ Ἀκυληΐας, γεννηθεὶς περὶ τὸ ἔτος 345 μοναχὸς ἔν τινι μοναστηρίῳ παρὰ τῇ πατρίδα αὐτοῦ (371). Ἐνταῦθα συνέδεσε μετὰ τοῦ Ἱερωνύμο στενοτάτην φιλίαν, ἥτις μετὰ ταῦτα τοσοῦτον πικρῶς διερρήχθη. Συνοδεύων πλουσίαν τινὰ καὶ εὐσεβῆ γυναῖκα Μελανία ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγυπτον, τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην σχολεῖο τοῦτο τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Καὶ μὲν Μελανία ἐπορεύθη ἐκεῖθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἀφιερώ εἰς τὸ ἔργον τῆς φιλοξενίας πρὸς τοὺς προσκυνητὰς τῶν ἁγί τόπων, ὁ δὲ Ῥουφῖνος διέτριψε πλειότερα ἔτη ἐν Ἀλεξανδρε συναναστρεφόμενος δὲ τὸν Δίδυμον καὶ ἄλλους σοφούς, ἀπέκτ τὴν μεγάλην ἐκείνην πρὸς τὰ συγγράμματα τοῦ Ὠριγένους γάπην, ἥτις βραδύτερον ἤγειρε τοσούτους ἀγῶνας κατ' αὐτ Τῷ 377 ἦλθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἀνενέωσε τὴν πρὸς τ Ἱερώνυμον ἀρχαίαν φιλίαν, ἥτις ὅμως ταχέως διὰ τῆς ἐκρήξεω τῶν ὠριγενικῶν ἐρίδων μετεστράφη εἰς σφοδροτάτην ἔχθρα Ἐπὶ τέλους ἦλθεν ὁ Ῥουφῖνος εἰς τὴν δύσιν, τῇ παρακλήσει πλουσίου τινὸς Ῥωμαίου Μακαρίου ἀνέλαβε νὰ μεταφράσῃ το Ὠριγένους τὰ συγγράμματα εἰς τὸ λατινικόν. Ἤρξατο δὲ ἀπ τοῦ περὶ ἀρχῶν ἔργου αὐτοῦ. Κατηγορηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Ἱερων μου ὡς ὁμόφρων τοῦ Ὠριγένους, κατεκρίθη ὑπό τινος συνόδο ἐν Ῥώμῃ τῷ 399. Ἔκτοτε δὲ ἀπεχώρησεν εἰς Ἀκυληΐαν, ἐξα κολουθῶν νὰ μεταφράζῃ τὰ ἔργα τοῦ Ὠριγένους. † 410. Πᾶσ ἡ συγγραφικὴ ἐνέργεια τοῦ Ῥουφίνου ἔτεινεν εἰς τὴν μεταφ τεσιν τῶν ἑλλήνων πατέρων ἐπὶ λατινικοῦ ἐδάφους. Μετέφρασ δὲ ἔργα τοῦ Ὠριγένους, τοῦ Εὐσεβίου (τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱσ ρίαν), τοῦ Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, καὶ συ έγραψε καὶ ἴδιά τινα συγγράμματα. Σύγχρονος τοῦ Ἱερωνύμο ὑπῆρξε καὶ ὁ Σουλπίκιος Σευῆρος, ὅστις διέλαμψεν ὡ ῥήτωρ ἐν τοῖς ἐθνικοῖς δικαστηρίοις. Ὁ θάνατος τῆς συζύγο του ὡδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν μοναχικὸν βίον (392). Συνέγρα δὲ ἱερὰν ἱστορίαν (historia sacra) ἐν 2 βιβλίοις διήκουσαν μέχ τοῦ 400 μ. Χ. καὶ ἄλλα τινά. Ἡ γλῶσσά του εἶναι ῥέουσα, κι θαρὰ καὶ κομψή, μιμουμένη οὐχὶ ἀνεπιτυχῶς τὸν Σαλλούστιον. Τ αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ ὁ Γαυδέντιος, ἐπίσκοπος Βρεσκία καὶ ὁ Χρωμάτιος, ἐπίσκοπος Ἀκυληΐας, ἄνδρες πεπαιδε μένοι.

402.

Ὁ Αὐγουστῖνος καὶ οἱ ὀπαδοί του.

Possidii Vita Augustini. Poujoulat Vie de S. Augustine Par. 1843. Eisenbarth der h. Augustin. Stuttg. 1853. Perthel Leo's I Leben. Jena 1843.

Ὁ μέγιστος ἐκ τῶν λατίνων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ἐκεῖνος, ὅστις ἐν τῇ δύσει ἤσκησε τὴν μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπί τε τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν μεταγενεστέρων εἶναι ὁ Αὐγουστῖνος († 430). Πᾶσα ἡ μετ' αὐτὸν ἀνάπτυξις ἐν τῇ δύσει ἀπέρρευσεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ πάλιν δὲ ἐν πάσαις αὐτῆς ταῖς φάσεσιν εἰς αὐτὸν ἐπανῆλθεν. Ἐγεννήθη ἐν Ταγάστῃ τῆς Νουμιδίας τῷ 354. Τῷ 386 μετὰ βίον πλήρη ἀποπλανήσεων διὰ τῆς ἀκροάσεως τῶν κηρυγμάτων τοῦ Ἀμβροσίου εἰς ἃ ἐφοίτα, ἵνα παραβάλλῃ τὰς πλατωνικὰς ἰδέας πρὸς τὰς χριστιανικάς, ἐπέστρεψεν εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὃν ἐκ παιδικῆς ἡλικίας εἶχε διδαχθῇ. Μετὰ τῆς μητρός του Μονίκης καί τινων φίλων ἀπεχώρησε τότε πλησίον τῶν Μεδιολάνων εἴς τινα ἐξοχήν, ὅπου ἐπιστημονικαὶ σπουδαί, εὐσεβεῖς ἀσκήσεις καὶ φιλοσοφικαὶ συνδιαλέξεις μετὰ τῶν φίλων του περὶ τῶν μεγίστων τοῦ βίου προβλημάτων ἀπησχόλουν αὐτόν. Προϊὸν τῶν συνδιαλέξεων τούτων εἶναι τὰ σωζόμενα φιλοσοφικὰ αὐτοῦ συγγράμματα. Τῷ ἑπομένῳ ἔτει 387 ἔλαβε μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀλυπίου καὶ τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ υἱοῦ Ἀδεοδάτου διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Ἀμβροσίου τὸ βάπτισμα. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς μητρός του ἦλθεν εἰς Ῥώμην, ὅπου συναντήσας ὀπαδούς τινας τοῦ μανιχαϊσμοῦ, ὃν καὶ αὐτὸς ἄλλοτε ἐπί τινα χρόνον εἶχεν ἀσπασθῆ, κατεπολέμησε τὰς διδασκαλίας αὐτῶν. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ 388 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἀφοῦ δὲ διένειμε τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν πτωχῶν, ἀπεχώρησεν εἰς ἐξοχικόν τι κτῆμα πλησίον τῆς Ταγάστης, ὅπου ἔζησεν ἐπί τινα χρόνον, ἀσχολούμενος περὶ τὴν καταπολέμησιν τῶν Μανιχαίων. Ἡ φήμη τῆς εὐσεβείας του καὶ τῆς θεολογικῆς παιδείας του ἐξηπλώθη ταχέως πανταχοῦ. Ἐλθὼν ποτε εἰς Ἱππῶνα, ἐχειροτονήθη σχεδὸν ἀκουσίως πρεσβύτερος (392), ὁ δὲ γέρων ἐπίσκοπος Οὐαλέριος ἀνέθηκεν αὐτῷ ἔκτοτε τὰ σπουδαιότερα ἔργα τοῦ ἀξιώματός του, τῷ δὲ

395 ἐχειροτόνησεν αὐτὸν εἰς συνεπίσκοπον. Ἀφοῦ δὲ ἀπέθα ὁ Οὐαλέριος ἤρχισεν ὁ Αὐγουστῖνος τὴν λαμπροτέραν περίο τοῦ βίου καὶ τῆς ἐνεργείας του, μέχρι δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ θεωρεῖτο ὁ μέγιστος στύλος τῆς ἐκκλησίας, χρηματίσας ἐν δύσει τὸ κέντρον παντὸς τοῦ θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστι βίου. Ἐπί τινα χρόνον ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ μανιχαϊσμοῦ, συνέγραψεν ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἄλλα δογ τικὰ καὶ ἠθικὰ συγγράμματα. Κατὰ δὲ τὸ 400 ἤρξατο τοῦ π τοὺς Δονατιστὰς ἀγῶνος. Μόλις δὲ εἶχε θέσει τέρμα εἰς τὸν γῶνα τοῦτον ἡ ἐν Καρχηδόνι δημοσίᾳ συνδιάλεξις (411), προεκλήθη διὰ τοῦ Πελαγίου καὶ τῶν ὀπαδῶν του εἰς ἔτι σπ δαιότερον ἀγῶνα, ὃν ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους τοῦ βίου τ Ἐνταῦθα δὲ ἀνέπτυξεν ὅλην τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματός τ ἰδίως δὲ διὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἀπέκτησεν ὁ Αὐγουστῖνος μεγάλην ἐκείνην σημασίαν, ἥτις ἀνέδειξεν αὐτὸν πατέρα σ πάσης τῆς δυτικῆς θεολογίας. Ἀπέθανε δὲ ἐν ἡλικίᾳ 76 ἐτ πολιορκουμένης τῆς Ἱππῶνος ὑπὸ τῶν Βανδάλων. Τὸν βίον συνέγραψεν αὐτὸς οὗτος ὁ Αὐγουστῖνος ἐν ταῖς ἐξομολογήσε αὐτοῦ (Confessiones) περὶ τὸ 400. Εἶναι δὲ αὗται συγγεγρ μέναι ἐν εἴδει διαλόγου πρὸς τὸν Θεόν. Ἐνώπιον τοῦ παντοδ στου Θεοῦ προσερχόμενος ἐκθέτει μετὰ πολλῆς αὐστηρότη καθ' ἑαυτοῦ καὶ βαθυτάτης ταπεινοφροσύνης τὸν μέχρι τῆς ποχῆς ἐκείνης βίον του μετὰ πασῶν τῶν ἀποπλανήσεών του τῶν θείων εὐεργεσιῶν, ὧν ἀπήλαυσεν. Ὡς συμπλήρωμα δὲ τ ἐξομολογήσεων τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ βιογραφία αὐτ ἣν συνέγραψεν ὁ μαθητὴς καὶ φίλος αὐτοῦ Ποσσίδιος. Ἐξ ἀ φοτέρων δὲ συνετέθη ἡ Vita Augustini, ἡ ὑπὸ Κράμερ ἐκδοθ σα ἔκ τινος ἀρχαίου χειρογράφου (Kiliae 1832). Ἐξ ἁπάντ τῶν πατέρων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας οὐδεὶς ἐξισοῦται π τὸν Αὐγουστῖνον κατὰ τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα, τὴν ὀξύνο καὶ βαθύνοιαν, τὴν διαλεκτικὴν ἱκανότητα καὶ τὴν δύναμιν τὸν πλοῦτον τῆς θεωρίας. Τῆς ἐθνικῆς κλασικῆς παιδείας εἰδήμων, καὶ μεγάλην ἀπέδιδε σημασίαν εἰς τὴν σπουδὴν αὐτ ἀλλ' ὅμως μὴ γινώσκων ἀκριβῶς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀ γίνωσκε τοὺς ἕλληνας ἐν λατινικαῖς μεταφράσεσι. Μεταξὺ τ φιλοσόφων εἵλκυσεν αὐτὸν πρὸ πάντων ὁ Πλάτων, ἡ δὲ ἐπι

λῆς αὐτοῦ σπουδὴ ἔσχε μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς μορφώσεως αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῆς διδασκαλίας τῆς ῥητορικῆς, τὸ ὁποῖον ἐν ἀρχῇ τοῦ βίου του εἶχεν ἀσκήσει, κατέστησαν αὐτὸν δεινὸν διαλεκτικόν. Ἡ κυριωτέρα σφαῖρα τῆς συγγραφικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, εἰς ἣν ἀνήκουσι τὰ σπουδαιότερα τῶν ἔργων του, εἶναι ἡ συστηματικὴ θεολογία (δογματική, πολεμική, ἀπολογητική). Μόνον ὡς ἐξηγητὴς εἶναι λίαν ἀσθενής, ὡς ἀγνοῶν τὰς ἀρχικὰς γλώσσας τῶν πρωτοτύπων ἱερῶν κειμένων. Ἐν τῇ Π. Δ. ἀγνοῶν ἐντελῶς τὴν ἑβραϊκὴν οὐδέποτε καταφεύγει εἰς τὸ ἀρχικὸν κείμενον, καὶ ἐν τῇ Κ. Δ. δὲ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐμμένει ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει. Τὴν ἀξίαν τῆς φιλολογικῆς ἀκριβείας, τῆς γραμματικῆς καὶ ἱστορικῆς ἑρμηνείας, δὲν ἐννοεῖ οὔτε αὐτὸς, οὔτε ἐν γένει ἡ ἐποχή του, καὶ μάλιστα ἐν τῇ δύσει· διὰ τοῦτο ἀρέσκεται καὶ αὐτὸς εἰς τὰς ἀλληγορικὰς ἑρμηνείας καὶ εἰς τὴν ἀναζήτησιν βαθυτέρας τινὸς δῆθεν καὶ μυστικῆς ἐννοίας. Τὴν δογματικὴν αὐτοῦ ὀλίγον στηρίζει ἐπὶ τῆς ἐξηγήσεως, ἐζήτει δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως διὰ τῆς θεωρίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς νὰ ἀναπτύξῃ, ὑποστηρίξῃ καὶ ἀποδείξῃ αὐτὴν ὡς ἁρμόζουσαν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Αὐγουστίνου δεικνύει πανταχοῦ τὸν εὔστροφον διαλεκτικὸν καὶ τὸν ἠσκημένον ῥήτορα. Ἄφθονος πλοῦτος ἐννοιῶν, ἐκ βαθείας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου γνώσεως καὶ ἐκ τῆς πλουσίας πείρας τοῦ ἰδίου αὐτοῦ βίου ἠντλημένων, περισώζεται ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἐν γλώσσῃ πλήρει δυνάμεως, ζώσῃ καὶ καλῇ. Μόνον ἐνίοτε ὁσάκις ζητεῖ ἐντελῶς καταλλήλους ἐκφράσεις εἰς τὴν βαθύτητα καὶ τὴν δύναμιν, εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἐννοιῶν του, ἡ γλῶσσά του ἀποβαίνει σκοτεινή, βεβαρημένη ὑπὸ εἰκόνων καὶ μεταφορῶν. Τὰ πολυπληθῆ συγγράμματα αὐτοῦ διαιροῦνται κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἰς τὰς ἀκολούθους τάξεις. 1. Φιλοσοφικὰ συγγράμματα (**Contra Academicos· de vita beata· de ordine· soliloquia· de immortalitate animae· de quantitate animae· de magistro**). 2. Πολεμικὰ συγγράμματα (Κατὰ Μανιχαίων, κατὰ τῶν Δονατιστῶν, κατὰ Πελαγιανῶν καὶ Ἡμιπελαγιανῶν, κατὰ Ἀρειανῶν, κατὰ Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν). Εἰς τὰ πολεμικὰ ταῦτα συγγράμματα ἀνήκει καὶ τὸ **De civitate**

Dei, ὅπερ εἶναι τὸ ἄριστον τῶν ἔργων τοῦ Αὐγουστίνου καὶ · σπουδαιοτέρα ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκ τῆς ἐποχῆ αὐτοῦ (426). Ἡ συγγραφὴ τοῦ ἔργου τούτου προεκλήθ διὰ τῆς ἀρχαίας καὶ τότε κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐπι δρομὰς τῶν βαρβάρων ἀνανεωθείσης κατηγορίας τῶν ἐθνικῶν ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐπήνεγκε τὴν ἐξα σθένησιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὴν ἐπικειμένην τότε κατα στροφήν. Κατὰ τῆς κατηγορίας ταύτης ἀποτείνονται κυρίως τ 5 πρῶτα βιβλία. Δεικνύει δὲ ὅτι τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἔφερεν ἐ ἑαυτῷ ἀπ' ἀρχῆς τὰ σπέρματα τῆς καταστροφῆς του, διότι ἀι ἀρχῆς ἐνεφώλευεν ἐν αὐτῷ ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ φιλαρχία, ἡ δ ταχέως εἰσδύσασα εἰς αὐτὸ διαφθορὰ ἐπήνεγκε πάντα τὰ κακ Τὸ Ἴλιον ἦτο ἐθνικὸν καὶ ἔμεινεν ἐθνικόν, ἀλλ' οἱ θεοί του δὲ ἔσωσαν αὐτό. Τοῦ Ἰλίου ἡ ἐπίγονος Ῥώμη φέρεται πάλιν ε τὸν αὐτὸν ὄλεθρον. Τὰ λοιπὰ βιβλία δεικνύουσι τὰς ἀσχημί τῆς ἐθνικῆς μυθολογίας, τὴν ἀνηθικότητα τῶν ἐθνικῶν λατρει καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ νὰ προλά τοὺς ἐπικειμένους κινδύνους. Ἔπειτα ἡ πολεμικὴ ἀποβαίνει πολογητική. Ἐν τοῖς 2 τελευταίοις βιβλίοις ἀναπτύσσει ὁ συ γραφεὺς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (civit Dei) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς πολιτείας τοῦ κόσμου. Ἡ ἀληθὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστο καὶ ἐν γένει διὰ τοῦ θείου λόγου τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἔπειτε ἐπισυνάπτει τὴν ἱστορίαν τῆς εἰς τὸν κόσμον ἐγκαθιδρύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως, τῶν προφητῶν, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων. Τέλος δὲ γίνεται λόγο περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ κόσμου καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς. 3 Δογματικὰ καὶ ἠθικὰ (de vera religione· de fide· de Trinitate· d fide, spe et charitate· enchiridium ad Laurentium· de catechizar dis rudibus· de doctrina christiana· Retractationes· de sermon Domini in monte· de mendacio καὶ πολλὰ ἄλλα). 4. Ἐξηγη τικὰ ἔργα. 5. Ὁμιλίαι καὶ λόγοι. 6. Ἐπιστολαί. Οὐδενὸς πο τρὸς τὰ συγγράμματα ἐνοθεύθησαν τοσοῦτον, ὅσον τοῦ Αὐγου στίνου, ὃν πάντες οἱ μετὰ ταῦτα ἐν ταῖς θεολογικαῖς ἔρισιν ἤ θελον νὰ ἔχωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν.

Μεταξὺ τῶν φίλων καὶ ὀπαδῶν τοῦ Αὐγουστίνου διεκρίθησα

ὡς συγγραφεῖς ὁ ἐκ Μεδιολάνων Παυλῖνος, ὁ Παῦλος Ὀρόσιος, ἱσπανὸς πρεσβύτερος, ὅστις κατεπολέμησε τοὺς Πρισκιλλιανιστὰς καὶ Πελαγιανοὺς, συνέγραψε δὲ καὶ τὸ ἔργον Historiarum adv. Paganos L. VII πρὸς ἀναίρεσιν τῆς κατηγορίας, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐπήνεγκε τὴν ἐξασθένησιν τῆς δυνάμεως καὶ δόξης τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὁ Ἀφρικανὸς Ποσσίδιος, ὁ Μάρκος Μερκάτωρ καὶ ὁ Ἀκυτανὸς Προσπέριος. Φίλος τῶν συγγραμμάτων τοῦ Αὐγουστίνου ἦτο καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Λέων Α' ὁ μέγας ἐπικληθεὶς (440—461). Ἤδη ὡς διάκονος ἦτο τὸ ἐπισημότερον πρόσωπον ἐν Ῥώμῃ, διακεκριμένος καὶ ἐπὶ ἐπιστημονικῇ ἱκανότητι καὶ ἐπὶ σταθερότητι χαρακτῆρος, ἰσχυρᾷ θελήσει, συνέσει, φρονήσει καὶ δραστηριότητι. Ἰδίως δὲ ἀφ' ὅτου ἀνεδέχθη τὴν ἐπισκοπὴν Ῥώμης, ἀνέπτυξε μεγάλην ἐνεργητικότητα. Ὁ Λέων θεωρεῖται ὡς ὁ ἱδρυτὴς τῆς πνευματικῆς, σχεδὸν παγκοσμίου δυνάμεως τῆς Ῥώμης. Πρῶτος αὐτὸς ἐστήριξε τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης ἐπὶ τοῦ χωρίου τοῦ Ματθαίου ις', 18. «Σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν,» πάντοτε δὲ ἰσχυρίζετο ὅτι ἐνήργει ἐν αὐτῷ ὁ Πέτρος, οὗτινος ἦτο δῆθεν διάδοχος. Ἐπεξέτεινε δὲ τὴν δύναμιν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ἀφρικανικῆς ἐκκλησίας καὶ ἠθέλησε νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὰς ἐκκλησίας τῆς Γαλλίας, ἀλλ' εὗρεν ἀντίστασιν μεγάλην παρὰ τῷ Ἀρελάτης ἐπισκόπῳ Ἱλαρίῳ. Τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ἐξέδωκεν Οὐαλεντινιανὸς ὁ Β' νόμον κηρύττοντα τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον ἀνώτατον ἔφορον πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, ὁ νόμος οὗτος ὅμως οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ δύσει ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ἐφαρμοσθῇ. Ἐν τῇ νεστοριανικῇ ἔριδι ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν Φλαβιανὸν ἔδωκε τὴν λύσιν εἰς τὸ ζήτημα περὶ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου τῷ 451 πρόεδροι ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ. Πανταχοῦ σχεδὸν ἐπεμβαίνων ἐζήτει νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησίν του, νὰ ὑπερασπίζῃ τὰς δοξασίας του καὶ νὰ καταπολεμῇ τοὺς ἀντιπάλους του. Ἐπέβαλλε δὲ πανταχοῦ σεβασμὸν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους (Ἀττίλας. Γένσεριχ). Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ συνίστανται ἐξ ὁμιλιῶν καὶ ἐπιστολῶν, εἶναι δὲ γεγραμμένα μετὰ πολλῆς γλαφυρότητος καὶ δυνάμεως.

113.

Πελαγιανοί, Μασσαλιῶται καὶ ἄλλοι δυτικοὶ συγγραφεῖς.

Ὡς συγγραφεῖς ὑπερήσπισαν τὸν πελαγιανισμὸν ἐκτὸς Πελαγίου ὁ Καιλέστιος καὶ Ἰουλιανὸς ὁ Ἐκλάνου. Καὶ ὁ Πελάγιος, βρεττανὸς μοναχὸς, εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς λογίας, καὶ ἴσως μαθητὴς τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ σχολῆς, κατέλ οὐχὶ εὐκαταφρόνητον ἀριθμὸν συγγραμμάτων, ἅτινα ὅμως κ τὸ πλεῖστον ἀπωλέσθησαν. Τοῦ δὲ Καιλεστίου μόνον ἔργον ἐσώθη. Ὁμοίως καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπωλέ σαν. — Ἐκ δὲ τῶν Μασσαλιανῶν διεκρίθησαν ὡς συγγραφε Κασσιανὸς καὶ ὁ ἐκ Λιρίνου Βιγκέντιος. Ὁ Κασσιανὸς κ τὸν Γεννάδιον (c. 61) ἦτο Σκύθης τὸ γένος. Ἀπήλαυσε στοιχειώδους παιδεύσεως ἔν τινι μοναστηρίῳ τῆς Βηθλεέμ. τριψε δὲ ἐπί τινα χρόνον ἐν Κωνςαντινουπόλει παρὰ τῷ Χρυ στόμῳ, ὅστις ἐχειροτόνησεν αὐτὸν διάκονον. Μετὰ δὲ τὴν ἐ ρίαν αὐτοῦ μετέβη μετά τινος ἐπιστολῆς τοῦ Κωνσταντινου λιτικοῦ κλήρου πρὸς Ἰννοκέντιον τὸν Α΄ εἰς Ῥώμην (4 Ἀπὸ δὲ τὸ 415 ἐξελέξατο τὴν Μασσαλίαν τῆς Γαλλίας ὡς νιμον αὐτοῦ διατριβὴν, ἱδρύσας ἐνταῦθα δύο μοναστήρια δρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ ὀργανίσας αὐτὰ κατὰ τὸ παράδειγ τῶν ἀνατολικῶν μοναστηρίων. Ἀπέθανε δὲ τῷ 432 ἐν βαθεῖ ρατι. Ἡ θεολογικὴ αὐτοῦ τάσις εἶναι ἡ τῆς σχολῆς τῆς Ἀν χείας. Τὰ σωζόμενα αὐτοῦ συγγράμματα εἶναι πολλὰ τὸν ἀ μόν. Ὁ δὲ Βιγκέντιος ἦτο μοναχὸς τοῦ μοναστηρίου ρίνου. † 450. Οὗτος συνέγραψε τὸ σπουδαῖον ἔργον Co **monitorium pro catholicae fidei antiquitate et universalit** ἐν ᾧ ὡς ἀνώτατον κῦρος θεωρεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδο **quod ubique, semper et ab omnibus creditum est** τοῦτο εἶναι λήθεια τῆς ἐκκλησίας. Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ συγγράμμα τούτου, ἐν ᾧ πιθανῶς ῥητῶς κατεκρίνετο ἡ τοῦ Αὐγουστί διδασκαλία, ἀπωλέσθη ἐκτὸς τοῦ ἐπιλόγου αὐτοῦ. — Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν καὶ ἄλλους τινὰς κλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τοὺς πλείστους ἐκ Γαλλίας, οἵτι δὲν ἔλαβον μέρος ἐν τῷ ἀγῶνι μεταξὺ Πελαγιανῶν καὶ Αὐγ στινιανῶν, ἢ τοὐλάχιστον δὲν συμμετέσχον τοῦ ἀγῶνος συγγραφῶν, δηλ. τὸν Εὐχέριον, ἐπίσκοπον Λουγδούνου,

Σαλβιανὸν ἱερέα τῆς Μασσαλίας, τὸν Λοῦπον ἐπίσκοπον Τρέκης (Troyes), τὸν Καρχηδόνος Καπρεόλον καὶ τὸν Ἀρελάτης Ἱλάριον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐγένετο ἐπίσκοπος τῷ 429, ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα, ἀπέκρουσε δὲ γενναίως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης τὰς ἐπεμβάσεις εἰς τὴν γαλλικὴν ἐκκλησίαν. Ἐπί τινος συνόδου εἶχε καθαιρέσει ὁ Ἱλάριος τὸν ἐπίσκοπον Βεσοντίου Καλλιδόνιον διὰ διαφόρους λόγους. Ὁ Καλλιδόνιος ἐποίησεν ἔκκλησιν εἰς τὴν Ῥώμην πρὸς Λέοντα τὸν μέγαν. Τότε ἐπορεύθη καὶ ὁ Ἱλάριος εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀπήτησε παρὰ τοῦ πάπα νὰ μὴ δεχθῇ τὴν ἔκκλησιν. Ἀλλ' ὁ Λέων μὴ ἀκούσας αὐτὸν, συνεκάλεσε σύνοδον, ἵνα ἐξετάσῃ τὸ πρᾶγμα, ἥτις ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ Καλλιδονίου. Ὁ Ἱλάριος ὅμως ἀντέστη μέχρι τέλους εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Ὁ λαὸς ἐτίμα τὸν Ἱλάριον καὶ ζῶντα ἔτι ὡς ἅγιον. † 449. Ὡς συγγραφεὺς ὅμως ὑπῆρξεν ἀσήμαντος.

Β'. Ἡ θεολογικὴ φιλολογία.

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος.

Α'. Ἕλληνες.

114.

Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐπὶ τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων.

Engelhardt De Dionys. Areop. Plotinizante. Erlg. 1820. Τοῦ αὐτοῦ De Origine scriptorum Areopagitt. Erlg. 1823.

Ἡ ἀκμὴ τῆς θεολογικῆς φιλολογίας παρῆλθε. Πολυμάθειαν ἀποκτῶσί τινες καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς χρόνοις, τὰ δὲ ἔργα τῶν προηγουμένων πατέρων ἀναγινώσκονται ἐπιμελῶς· ἀλλὰ πνεῦμα καὶ ζωὴ, δημιουργικὴ δύναμις καὶ πρωτότυπος γονιμότης σχεδὸν ἐκλείπουσι. Τὰ αἴτια τῆς πτώσεως ταύτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας ἐξητάσαμεν ἀλλαχοῦ (§ 102). Ἐπειδὴ δὲ ἡ πάλη μεταξὺ τῆς εἰδωλολατρείας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκλείπει, διὰ τοῦτο ἡ ἐθνικὴ φιλοσοφία ἀποκτᾷ παρά τισιν ἐκ τῶν θεολόγων τούτων μεγαλητέραν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς θεολογίας ἢ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις. Νῦν ἀπαντῶμεν συγγραφεῖς, οἵτινες ἀναμιγνύουσιν ἐντελῶς θεωρίας χριστιανικὰς μετὰ

τῆς ἐθνικῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, θεοσοφίας καὶ μυς κῆς, καὶ ἄλλους, οἵτινες ἐφαρμόζουσι τὰς λογικὰς κατηγορ τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς παρὰ τῶν πατέρων παραδοθείσης δ ματικῆς, πρὸς ὃ ἔργον ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία παρεῖχε π ονα μέσα ἢ ἡ πλατωνική. Διὰ τοῦτο ὁσημέραι προτιμᾶται κείνη ταύτης. Ἤδη Νεμέσιος ὁ Ἐμίσης (περὶ τὰ μ τοῦ Ε΄ αἰῶνος ἀκμάσας), προτιμᾷ φανερῶς τὸν Ἀριστοτέλη Νεμέσιος κατέλιπε σύγγραμμά τι φιλοσοφικὸν ἅμα καὶ θεολ κὸν, περὶ φύσεως ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον ὑπερασπίζει τὴν ἀθα σίαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως, τὴν σοφίαν, ναμιν καὶ ἀγαθότητα τῆς θείας προνοίας κατὰ τῶν ἐνστάσ τῶν ἐθνικῶν, πολεμῶν τούτων τὴν περὶ εἱμαρμένης διδασ λίαν. Ὁ συγγραφεὺς ἐλέγχει πολλὰς γνώσεις τῶν φυσικῶν στημῶν καὶ τῆς φυσιολογίας ἐν γένει. Ἡ δὲ φιλοσοφία του ναι ἐκλεκτική. Ἡ ἰδιαιτέρα ἀγάπη του πρὸς τὸν Ἀριστοτέ δεικνύεται ἐν τῇ τῶν ἰδεῶν του ἀναπτύξει καὶ διατάξει καὶ ἐν παραδοχῇ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ. Τὴν κατὰ τὴν ἐκκλησιαστι παράδοσιν δογματικὴν παραδέχεται μὲν καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἀ ἔν τισιν ἀποκλίνει αὐτῆς, ἀσπαζόμενος τὴν αἰωνιότητα τοῦ σμου, τὴν προύπαρξιν τῶν ψυχῶν καὶ τὴν τελείαν ἐλευθερ τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, μηδεμίαν ἐπιβλαβῆ ἐπιρροὴν ἀ γνωρίζων ἐπ' αὐτῆς ἐκ τῆς ἁμαρτίας. Τοὐναντίον Αἰνεία Γαζαῖος καὶ ὁ Μιτυλήνης ἐπίσκοπος Ζαχαρίας εἶναι πισ τοῦ Πλάτωνος ὀπαδοί. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἦτο μαθητὴς νεοπλατωνικοῦ Ἱεροκλέους, ῥήτωρ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ († 48 συνέγραψε δὲ κατὰ τὸν τοῦ Πλάτωνος τρόπον διάλογον Θ φραστος περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, καὶ ὑπερήσπισε τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν. Ὁ δὲ Ζαχαρίας ἦτο συνήγορος Βηρυττῷ τὸ πρῶτον, εἶτα δὲ ἐγένετο Μιτυλήνης ἐπίσκο († 553), ἔγραψε δὲ ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀμμώνιος διάλογον κ τὸ τοῦ Πλάτωνος παράδειγμα, «ὅτι οὐ συναΐδιος τῷ Θεῷ ὁ σμος, ἀλλὰ δημιούργημα αὐτοῦ τυγχάνει.» Ἔγραψε δὲ καὶ κ τῶν δύο ἀρχῶν τῶν Μανιχαίων. Ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία ἐ κράτησεν ὁριστικῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τοῦ Ἰωάννου Φιλ πόνου. Ἦτο δ' οὗτος διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς ἐν Ἀλεξ δρείᾳ. † μετὰ τὸ 518. Ἂν καὶ προελθὼν ἐκ τῆς νεοπλατω

ης σχολῆς, ἠσπάσθη ὅμως ὁριστικῶς τὴν ἀριστοτελικήν. παρέσχε δὲ αὐτῇ διὰ τῆς φήμης του τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπικράτησιν ἐν τῇ ἀνατολῇ. Συνέγραψε δὲ πολλὰς ἑρμηνείας εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα, οὗτινος τὰς λογικὰς κατηγορίας ἐφήρμοσε καὶ ἐπὶ τῆς θεολογίας. Οὕτω κατήντησεν εἰς τὸν Τριθεϊσμόν, διὸ κατεκρίθη ὑπὸ τῆς Ε' οἰκουμενικῆς συνόδου (τῷ 553). Ἠρνεῖτο δὲ ἐκ φιλοσοφικῶν λόγων καὶ τὴν περὶ ἀναστάσεως διδασκαλίαν, παραδεχόμενος, ὅτι θέλει δημιουργηθῆ νέος κόσμος καὶ νέα σώματα θέλουσι πλασθῆ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Ἀνήκει δὲ ὁ Φιλόπονος εἰς τοὺς μονοφυσίτας. Μεθ' ὅλα ὅμως ταῦτα τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ συγγράμματα ἀπήλαυον μεγάλης τιμῆς καὶ ἐχρησίμευον τοῦ λοιποῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ ὡς ὁδηγὸς εἰς τὴν τῆς φιλοσοφίας σπουδήν. Συνέγραψε δὲ καί τινα θεολογικὰ ἔργα. Τὸν νεοπλατωνικὸν μυστικισμὸν συνδυασμένον μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῖς φερομένοις ὑπὸ τὸ ὄνομα Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (Πραξ. ιζ', 34). Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀναφαίνονται τὸ πρῶτον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ϛ' αἰῶνος, μετὰ μικρὰν δὲ ἀντιλογίαν ἐθεωρήθησαν ὡς γνήσια τοῦ Ἀρεοπαγίτου συγγράμματα, καὶ ἐχρησίμευσαν ἔκτοτε ὡς ἡ βάσις τοῦ μεσαιωνικοῦ μυστικισμοῦ ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει. Ἡ πρώτη μνεία αὐτῶν ἐγένετο ἐπί τινος συνδιαλέξεως τῶν μονοφυσιτῶν Σευηριανῶν μετὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 533, καθ' ἣν οἱ πρῶτοι ἐπεκαλέσθησαν αὐτά, ὁ δὲ μητροπολίτης Ἐφέσου Ὑπάτιος ὁ τῶν ὀρθοδόξων προϊστάμενος ἠμφισβήτησε τὴν αὐθεντίαν αὐτῶν διὰ σπουδαίων λόγων. Τὰ συγγράμματα ταῦτα προϋποθέτουσιν ἔν τε τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ λατρείᾳ τοσοῦτον μεταγενεστέρας ἀναπτύξεις, ὥστε δὲν δύνανται κατὰ τοὺς κριτικοὺς νὰ συνεγράφησαν πολὺν χρόνον πρὸ τῆς ἐμφανίσεώς των. Ἀλλ' ἐν ὅλῃ ταύτῃ τῇ ἐποχῇ δὲν γνωρίζομεν οὐδὲν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἔστω καὶ μακρόθεν νὰ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς συγγραφέα αὐτῶν. Ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ διὰ πομπώδους ὕφους νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι κάτοχος τῶν ἀληθῶν μυστηρίων. Ἑαυτὸν δὲ παριστᾷ ὡς εἰς τὰ μυστήρια ταῦτα μεμυημένον, προτρέπει δὲ καὶ τοῦ λοιποῦ νὰ μένωσι κεκρυμμένα ἀπὸ τοῦ ὄχλου. Μεταξὺ τῶν ἀμυήτων κατα-

λέγει πάντας ἐκείνους, οἵτινες ἐπιδιώκουσι τὸ ἀδύνατον, νὰ γνω-ρίσωσι δηλ. τὸν Θεὸν τὸν ἐν τῷ γνόφῳ κεκρυμμένον. Πᾶσαι ἔννοιαι ἀναφέρονται εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἵσταται ὑπεράνω καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι (εἶναι ὑπερούσιος), διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀποβάλῃ τις πάσας τὰς ἐννοίας, ἵνα εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ δημιουργίᾳ δὲν ἀπεκάλυψεν ἑαυτὸν ὁ Θεὸς ἀλλ' ἀπέκρυψεν. Ἵνα λοιπὸν προσεγγίσῃ τις αὐτῷ, πρέπει νὰ ἐπιλάθηται τελείως τοῦ κόσμου καὶ ἑαυτοῦ, καὶ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸν γνόφον τῆς θείας ἀγνωσίας. Καθὼς δὲ ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ οὕτω εἶναι ἀδιάφορος αὐτῷ καὶ ἡ πρακτικὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἥ τε ἐν λόγοις καὶ ἡ ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς. Δὲν ἀποκρούει μὲν ῥητῶς πάν-τα ταῦτα, ἀλλὰ δι' αὐτὸν εἶναι ἐξωτερικά τινα καὶ κατώτερα, τὰ ὁποῖα εἶναι μηδὲν ἀπέναντι τῆς κατ' αὐτὸν μυστικῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς διὰ τῆς ἐκστάσεως ἀμέσου ἑνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ συγγραφεὺς διακρίνει θεολογίαν καταφατικὴν, ἥτις περιορίζεται εἰς τὰ σύμβολα καὶ τὰς παραδεδεγμένας περὶ Θεοῦ ἐννοίας, καὶ θεολογίαν ἀποφατικὴν, ἥτις ἀποβάλλουσα τὸ συμβολικὸν περικάλλυμα καὶ ὑπεράνω τῶν κοινῶν ἐννοιῶν αἰω-ρουμένη, ὑψοῦται εἰς τὴν θεωρίαν τῆς καθαρᾶς ἰδέας. Εἰς τὴν φανερὰν παράδοσιν ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἀντιτάσσει μυστικήν τινα παράδοσιν, ἥτις δὲν μεταδίδεται διὰ τῆς κοινῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ δι' ἀποκρύφου τινὸς καὶ μυστικῆς διδασκα-λίας, τῆς μυήσεως, ἂν καὶ ἐπὶ τέλους τὸ πᾶν συνίσταται εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κατανόησιν τῶν συμβόλων καὶ τῶν κοινῶν θρησκευτικῶν ἐννοιῶν. Μόνον διὰ τοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ παντὸς ὄν-τος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, διὰ τῆς ἐκστάσεως, ἥτις ἐξερχομένη ἀφ' ἑαυτῆς εἰσδύει εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, φθάνει τις εἰς τὴν μυστικὴν ἕνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ καθὼς ἡ ἀγάπη ἡμῶν εἶναι ἐκστα-τικὴ, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγάπη εἶναι ἐκστατική. Ἡ ἀγάπη αὐτοῦ δὲν ὑπέφερε νὰ μένῃ ἐν ἑαυτῇ. Διὰ τοῦτο ὁ ὑπεράνω ὢν τοῦ εἶναι προέβαλεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ εἶναι, αἱ δὲ ἀντιθέσεις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, αἱ ἐν αὐτῷ ἡνωμέναι καὶ ὡς τοιαῦται ἀγαθαὶ οὖσαι, καὶ μάλιστα ὑπεράγαθοι, ἐτέθησαν διὰ τῆς ἀπορ-ροίας των ἐν τῇ διαφορᾷ αὐτῶν. Ἡ βαθμιαίως προχωροῦσα ἀ-πόρροια τῶν ὄντων σχηματίζει κατὰ πρῶτον τὴν οὐράνιον ἱε-ραρχίαν, εἰς αὐτὴν δὲ ἐπισυνάπτεται ὡς ἀνάλογος ἀπεικόνισις

ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία. Ἡ τελειότης δὲ τῶν ἀπορροιῶν ἀποτελεῖ βαθμιαίαν τινὰ κατὰ τὴν τάξιν τῆς προελεύσεως ἀκολουθίαν. Διὰ τοῦτο εἶναι πᾶσαι ἐν τῇ τάσει αὐτῶν πρὸς ἕνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ προσδεδεμέναι ἐν τῇ τάξει ταύτῃ. Μόνον διὰ τῆς ἀμέσως ἀνωτέρας δύναται ἡ κατωτέρα τάξις νὰ ὑψωθῇ, ἵνα διέλθῃ πάντας τοὺς βαθμοὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ οὐρανίου ἱεραρχίας (ἐπίκλησις τῶν ἁγίων καὶ τῶν ἀγγέλων). Ἕκαστον μέλος τῆς ἁλύσου ταύτης δύναται νὰ ἔχῃ μέρος ἐν τῷ Θεῷ κατὰ τὸ μέτρον τῆς τελειότητος, ἥτις μετεδόθη αὐτῷ διὰ τῆς ἀπορροίας. Τὰ πάντα μετέχουσι τοῦ θείου ἐν τῇ τάξει αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνώταται βαθμῖδες οὐχὶ κατὰ τελειότατον τρόπον, διότι μόνον τῷ Θεῷ ἀνήκει ἡ πλήρης ἀπόλαυσις ἑαυτοῦ. Αὗται εἶναι αἱ χυριώτεραι ἰδέαι τοῦ συστήματος τῶν συγγραμμάτων τούτων. Ἐκθέτει δὲ ὁ συγγραφεὺς τὸ σύστημά του ἐν τοῖς ἑπομένοις ἔργοις. 1) Περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας. Διὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν ἀπορροιῶν διῃρέθη αὕτη εἰς τρεῖς τριαδικὰς διακοσμήσεις. Τῇ πρώτῃ (τῇ περὶ τὸν Θεὸν οὔσῃ ἀεὶ) ἀνήκουσιν οἱ θρόνοι, τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφὶμ, τῇ δευτέρᾳ αἱ ἐξουσίαι, αἱ χυριότητες καὶ αἱ δυνάμεις, τῇ δὲ τρίτῃ αἱ ἀρχαὶ,οἱ ἀρχάγγελοι καὶ οἱ ἄγγελοι. 2) Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, ἥτις εἶναι ἀπεικόνισις τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας. Ὅπως ἐκεῖ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ κατωτέρα βαθμὶς μόνον διὰ τῆς ἀμέσως ἀνωτέρας δύναται νὰ φθάσῃ εἰς κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, μετὰ τῆς διαφορᾶς,ὅτι ἐκεῖ τὸ μέσον εἶναι ἁπλοῦν καὶ πνευματικὸν,ἐνταῦθα δὲ διὰ μυστηρίων καὶ συμβόλων. Αἱ δὲ τριαδικαὶ διακοσμήσεις εἶναι ἐνταῦθα λαὸς καὶ κλῆρος, καὶ εἰς ἐκεῖνον μὲν ἀνήκουσιν οἱ κατηχούμενοι, οἱ βεβαπτισμένοι καὶ οἱ μοναχοὶ, εἰς τοῦτον δὲ οἱ διάκονοι, οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἐπίσκοποι. Οἱ κατηχούμενοι καθαρίζονται ἔτι, μήπω τῆς κοινωνίας ἠξιωμένοι, οἱ βεβαπτισμένοι τυγχάνουσι τῆς θεωρίας, οἱ μοναχοὶ μετέχουσιν ἤδη τῶν ἀνωτέρων μυήσεων. Οἱ διάκονοι καθαίρουσιν, οἱ ἱερεῖς φωτίζουσιν, οἱ ἱεράρχαι παρέχουσι τὰς μυήσεις. 3) Περὶ θείων ὀνομάτων. 4) Περὶ μυστικῆς θεολογίας. 5) Δώδεκα ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν μοναχὸν (θεραπευτὴν) Γάϊον, τὸν ἐπίσκοπον Πολύκαρπον,τὸν ἐπίσκοπον Τίτον,τὸν θεολόγον καὶ εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην. Ἀπὸ τοῦ ϛ' αἰῶνος τὰ συγγράμματα ταῦτα, ὡς ἐρ-

ρέθη ἀνωτέρω, ἐθεωροῦντο γνήσια Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγί ἔργα. Οἱ νεώτεροι ὅμως διαμαρτυρόμενοι, καθολικοὶ καὶ ὀρ δοξοι θεολόγοι ἐκτὸς σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων ἕνεκα διαφό ἱστορικῶν καὶ χρονολογικῶν δυσχερειῶν ἐν αὐτοῖς ἅπαντωσ παραδέχονται, ὅτι ἐγράφησαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ε' ἢ ἀρχὰς Ϛ' αἰῶνος ὑπὸ συγγραφέως ἀναλαβόντος ψευδῶς τὸ τοῦ Ἀρ παγίτου ὄνομα, ἵνα δώσῃ μεῖζον κῦρος εἰς τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Οἱ ριώτεροι κατὰ τῆς αὐθεντίας καὶ γνησιότητος αὐτῶν λόγοι εἰ οἱ ἑξῆς. 1) Οὔτε ὁ Εὐσέβιος, οὔτε ὁ Ἱερώνυμος, οὔτε ἄλ τις τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μνημονεύει συγγραμμάτων τούτων πρὸ τοῦ ϛ' αἰῶνος. 2) Ἐν αὐτοῖς ἀ χρούονται αἱ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἀναφανεῖσαι αἱρέσεις τῶν στοριανῶν, Εὐτυχιανῶν καὶ ἀνθρωπομορφιτῶν. 3) Ὁμιλοῦσι Τριάδος, περὶ μυστηρίων, περὶ κατηχουμένων, περὶ μετα ούντων, περὶ μοναχῶν, ὅπως ἤθελε λαλήσει συγγραφεύς μόλις τοῦ Δ' αἰῶνος. 4) Ἡ ἐκκλησία φαίνεται ἐν εἰρήνῃ ἀκμῇ εὑρισκομένη, οὐχὶ δὲ καὶ διωκομένη. 5) Τὸ σύγγραμ περὶ τῶν θείων ὀνομάτων ἀφιεροῦται τῷ Τιμοθέῳ τῷ μαθη τοῦ Παύλου, ἐν ᾧ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἀναφέρεται ἐπιστολή τοῦ Ἰγνατίου, ὅστις ἔγραψε τὰς ἐπιστολάς του πολὺν χρόν ἀφοῦ εἶχεν ἀποθάνει ὁ Τιμόθεος. 6) Προσάγει πρὸς τοῖς ἄλλ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου, τὴν γραφεῖς μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰγνατίου ἐπὶ Τραϊανοῦ, ἐνῷ ὁ Δ νύσιος ἀπέθανεν ἐπὶ Δομιτιανοῦ. Ἐκ τῶν ἡμετέρων δὲν ἀποὶ χονται τὴν γνησιότητα ὁ Μελέτιος, ὁ Βενδότης, ὁ Εὐγένιος Ἄνθιμος Γαζῆς, ὁ Νικόλαος Λογάδης, ὁ Φαρμακίδης καὶ ἀ λοι, ἐζήτησαν δὲ νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτὴν μόνοι ὁ Οἰκονόμ καὶ ὁ Κοντογόνης (Πατρολ. Α', 147).

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἤκμασαν καὶ οἱ ἑξῆς ἐκκλησια κοὶ συγγραφεῖς. Ὡς ἐξηγηταὶ ὁ Ἀ δ ρ ι α ν ὁ ς, ὁ γράψας Εἰ γωγὴν τῆς θείας Γραφῆς, εἶδός τι ἑρμηνευτικῆς, Π ρ ο κ π ι ο ς ὁ Γ α ζ α ῖ ο ς, σοφιστὴς καὶ ῥήτωρ ἐν Κωνσταντινουπό ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α' (518—529), ὁ καταλιπὼν ἑρμηνείας τὴν ὀκτάτευχον καὶ εἰς τὰ βιβλία τῶν Βασιλειῶν καὶ τῶν Π ραλειπομένων, καὶ ὁ Κ α ι σ α ρ ε ί α ς τῆς Καππαδοκίας Ἀ δ ρ έ α ς ὁ ἑρμηνεύσας τὴν ἀποκάλυψιν. Αἱ ἑρμηνεῖαι τῶν

δρῶν τούτων δὲν ἔχουσι μεγάλην ἀξίαν, εἶναι δὲ ἐξηγμέναι ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων. Περὶ δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἠσχολήθησαν ὁ ἐκ Κυζήκου Γελάσιος, ὅστις εὑρὼν ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ ἐν μέρει ἐφθαρμένον χειρόγραφον τοῦ πρώην ἐπισκόπου Δαλματίου (430) μετὰ πλαστῶν πρακτικῶν τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου, ἐκ τούτου καὶ ἄλλων πηγῶν ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς εἰρημένης συνόδου, καὶ ὁ Φιλοστόργιος, ὁ Σωκράτης, ὁ Ἑρμείας Σωζόμενος καὶ ὁ Θεόδωρος Ἀναγνώστης, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ ἐρρέθησαν τὰ δέοντα (Πρβλ. Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν § 7). Ἄλλοι συγγραφεῖς ἐκ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι Κοσμᾶς ὁ Ἰνδικοπλεύστης (540), ὁ συγγράψας Τοπογραφίαν χριστιανικὴν, ἔργον σπουδαῖον διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν στατιστικὴν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ Ἀγαπητὸς, διάκονος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' διδάσκαλος, ὅστις ἔγραψε τῷ 527 χάριν τούτου βιβλίον περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ χριστιανοῦ ἡγεμόνος, ὁ Ἰωάννης Σχολαστικὸς, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ ς' αἰῶνος, πρότερον συνήγορος ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶτα δὲ πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ τέλος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, συγγράψας ἁρμονίαν τῶν κανόνων, ἔργον, τὸ ὁποῖον ἔπειτα συνεπλήρωσε, προσθεὶς καὶ τοὺς σχετικοὺς πολιτικοὺς νόμους ἐκ τῶν νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (564), καὶ ὁ Γρηγέντιος ἐπίσκοπος Ταφάρης ἐν Ἀραβίᾳ († 552), ὁ γράψας διάλογον πρός τινα Ἰουδαῖον.

115.

Οἱ ἕλληνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 560—700.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἐπισημότερος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὑπῆρξεν ὁ γενναῖος ὁμολογητὴς καὶ μάρτυς τῆς μονοθελητικῆς ὀρθοδοξίας Μάξιμος ὁ ὁμολογητὴς, ὅστις δι' ἀναμίξεως ἀριστοτελικῆς διαλεκτικῆς μετὰ ἀρεοπαγιτικῆς μυστικῆς θεολογίας ἔπλασεν ἰδιότυπόν τι θεολογικὸν καὶ φιλοσοφικὸν σύστημα. Κατήγετο δὲ ἀπὸ εὐγενοῦς τινος οἰκογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐξ ἀπορρήτων γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου. Ἡ

εὔνοια τοῦ μονοθελητισμοῦ παρὰ τῇ αὐλῇ ἠνάγκασεν αὐτὸν ν ἐγκαταλίπῃ τὴν ὑψηλὴν ταύτην θέσιν. Ἀπεχώρησε δὲ εἰς τ μοναστήριον Χρυσόπολις πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ που ἡ παιδεία αὐτοῦ καὶ ἡ εὐσέβεια ὕψωσαν αὐτὸν εἰς τὸ το ἡγουμένου ἀξίωμα. Ἐν ταῖς μονοθελητικαῖς ἔρισι, καθ' ἃς εἶχ καταφύγει εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ῥώμην, ἐπολέμησε τοὺ μονοθελήτας γενναίως, δι' ὃ ἐπὶ Κώνσταντος τοῦ Β' τοῦ τὸ τύπον ἐκδόντος ὑπέστη μυρίας κακώσεις, καὶ τέλος ἐξορισθεὶ ἀπέθανεν ὡς ἐννενηκοντούτης γέρων τῷ 662. Ὁ Μάξιμος εἶνα ἴσως τὸ ἐπισημότερον πρόσωπον τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ὑπό τε ἠθ κὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἔποψιν θεωρούμενος. Πάντοτε ὅμω φέρει τὴν γενικὴν ἔλλειψιν τῆς ἐποχῆς του, τὴν ὑπέρμετρο καὶ τυφλὴν προσκόλλησιν εἰς τὸ κῦρος τῶν ἐργασιῶν τῶν ἀρ χαιοτέρων. Ἰδίως ἐν τῇ θεολογίᾳ ἀκολουθεῖ τοὺς ἐκ Καππαδο κίας μεγάλους πατέρας καὶ πρὸ πάντων Γρηγόριον τὸν Ναζιαν ζηνόν. Ἡ δὲ διαλεκτικὴ αὐτοῦ ἱκανότης καὶ εὐστροφία ἐμορ φώθη ἐν τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους σπουδῇ, ἐν ᾧ ἡ εὐφάνταστο αὐτοῦ φύσις καὶ ἡ βαθύτης τοῦ αἰσθήματός του, τὰ ὁποῖα εἶχο προορίσει αὐτὸν νὰ ἀποβῇ μυστικὸς, εὗρον ἄφθονον τροφὴν ἐ τοῖς τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου συγγράμμασιν, ἅτινα κα ἡρμήνευσε. Καὶ ὅμως ἔν τισιν ἀποκλίνει ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀρεοπα γίτου ἰδεῶν. Οὕτω τὴν ἄμεσον ἕνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ θεωρεῖ ὡ τι ἀδύνατον ἐν τῷ ἐπιγείῳ τούτῳ βίῳ. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θε εἶναι ἡ βραχυτέρα ὁδὸς πρὸς αὐτὸν, δὲν εἶναι δὲ αὕτη ἁπλ παθητική τις κατάστασις, οὐδὲ ἀντιφάσκει πρὸς τὴν γνῶσι ἀλλ' εἶναι ἓν μετ' αὐτῆς. Τὰ συγγράμματα τοῦ Μαξίμου εἶν πολλὰ, πλείονα τῶν 50, τὰ πλεῖστα συγγραφέντα κατὰ τὰς μ νοθελητικὰς ἔριδας. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐξ γησε διὰ σχολίων καὶ ἑρμηνειῶν. Ἀσκητικοῦ δὲ μυστικοῦ π ριεχομένου εἶναι τὰ περὶ ἀγάπης καὶ ἄλλων ἀντικειμένων κ φάλαια αὐτοῦ καὶ ἡ μυσταγωγία αὐτοῦ. Τῆς δὲ εἰς τὸ ᾆσ τῶν ᾀσμάτων ἑρμηνείας μόνον ὀλίγα λείψανα σώζονται. Ἡ ξήγησις αὐτοῦ εἶναι ὅλως αὐθαίρετος. Ὁ Μάξιμος ἐξέτεινε τ ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν οὐ μόνον εἰς τὴν Γραφὴν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πατέρας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ τ ἀνθρωπίνου βίου.

Ἄλλοι συγγραφεῖς τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὁ ἱστορικὸς Εὐάγριος (Πρβλ. καὶ § 7), ὁ Ἰωάννης Μόσχος, μοναχὸς ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Θεοδοσίου ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅστις μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Σωφρονίου τοῦ μετὰ ταῦτα πατριάρχου Ἱεροσολύμων περιηγηθεὶς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν ἀνατολήν, καὶ ἐξετάσας πανταχοῦ τὸν βίον τῶν εὐσεβῶν μοναχῶν, ἐξέθηκε τὰς περὶ αὐτῶν παρατηρήσεις καὶ πληροφορίας του ἐν τῷ Λειμωναρίῳ ἢ νέῳ Παραδείσῳ, ὁ Ἰωάννης τῆς Κλίμακος, ἡγούμενος ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ († 606), ὁ γράψας ὑπὸ τὸν τίτλον Κλίμαξ ὁδηγίαν εἰς τὴν τελειότητα τοῦ χριστιανικοῦ βίου, ἥτις μετὰ ταῦτα ἀπέβη τὸ προσφιλέστερον ἀνάγνωσμα τῶν εὐσεβῶν μοναχῶν, Ἰωάννης ὁ νηστευτής, ὁ ἐπικληθεὶς οὕτω ἕνεκα τῶν αὐστηροτάτων αὐτοῦ νηστειῶν, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πρῶτος λαβὼν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ὅστις ἠσχολήθη ἰδίως εἰς τὸ κανονικὸν δίκαιον, ἐμετρίασε τὴν αὐστηρότητα τῶν περὶ μετανοίας ἀρχαιοτέρων κανόνων, ὧν ἐποίησε συλλογὴν καὶ ἔγραψε περὶ ἐξομολογήσεως καὶ μετανοίας, οἱ κατὰ διαφόρων αἱρετικῶν γράψαντες Λεόντιος, μοναχὸς τοῦ ἁγίου Σάββα ἐν Ἱεροσολύμοις (ἀρχ. τοῦ Ζ΄ αἰῶνος), Λεόντιος ὁ ἐπίσκοπος Νικοπόλεως, Θεόδωρος ὁ ἡγούμενος τῆς Λαύρας ἐν Ἐλὶμ τῆς Παλαιστίνης, Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης καὶ οἱ ἐξηγηταὶ Ἡσύχιος καὶ Ὀλυμπιόδωρος.

116.

Οἱ ἐπὶ τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων ἀκμάσαντες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς (700—860).

Lenstroem, De expositione fidei autore J. Damasc. Upsal. 1839. Ritter, Geschichte der christl. Philosophie II, 553. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ ἄριστα ἐξέδωκεν ὁ Le Quien. Par. 1712 μετὰ βιογραφίας.

Ὁ Η΄ αἰὼν εἶναι πτωχότερος ὡς πρὸς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς πάσης ἄλλης ἐποχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαίωνος καὶ δύναται κατά τινα τρόπον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ σκοτεινὸς αἰὼν αὐτοῦ (Saeculum obscurum). Ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα ἀναφαί-

νονται μόνον τρεῖς θεολόγοι, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς, Θεόδωρος ὁ Ἀβούχαρας καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, οἵτινες ὅμως εἶναι πάντοτε ἱκανῶς ἐπίσημοι, ἵνα μαρτυρήσωσιν, ὅτι ἡ ἐποχὴ αὐτῶν μόνον ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς προηγουμένους καὶ ἑπομένους αἰῶνας τῆς ἱστορίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς ὅ,τι ἐν τῇ δύσει ἐκλήθη Saeculum obscurum δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τοιαύτη ἐποχή. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἐγεννήθη περὶ τὸ τέλος τοῦ Ζ΄ αἰῶνος ἐν Δαμασκῷ, ὅπου ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σέργιος κατεῖχε σπουδαῖον πολιτικὸν ἀξίωμα ἐπὶ τοῦ Καλίφου Ἀβδοὺλ Μηλίκ. Διὰ τοῦ ἐξ Ἰταλίας μοναχοῦ Κοσμᾶ, τὸν ὁποῖον ὁ Σέργιος εἶχεν ἀπολυτρώσει ἀπὸ τῆς δουλείας, ἔλαβε βάσιμον θεολογικὴν παίδευσιν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, ἔλαβε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐξέδωκε Λέων ὁ Ἴσαυρος τὸ κατὰ τῶν εἰκόνων διάταγμα αὐτοῦ. Ὁ Δαμασκηνὸς τότε εὑρισκόμενος ἐκτὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ μηδόλως τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος φοβούμενος, ἐπολέμησε διὰ τῶν συγγραμμάτων του σφοδρῶς αὐτὸν, ἐξηκολούθησε δὲ τὸν ἀγῶνα τοῦτον μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου καὶ ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ε΄. Βραδύτερον εὑρίσκομεν τὸν Δαμασκηνὸν μοναχὸν καὶ ἱερέα ἐν τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Σάββα, ὅπου περὶ τὸ 760 ἀπέθανεν. Ἐνῷ δὲ οἱ θαυμασταὶ αὐτοῦ διὰ τὴν γλαφυρότητα τοῦ ὕφους του ἀπεκάλουν αὐτὸν χρυσορρόαν, ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ ἐχθροὶ τῶν εἰκόνων Μανσοὺρ, δηλ. φίλον τῶν Σαρακηνῶν καὶ προδότην τῆς πατρίδος. Τὸν βίον αὐτοῦ συνέγραψε κατὰ τὸν Ι΄ αἰῶνα κατὰ διαφόρους παραδόσεις ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἰωακείμ. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀπήλαυον πάντοτε ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ μεγάλης ὑπολήψεως, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λατινικὴ ἐξετίμησεν αὐτά. Τὸ κυριώτερον αὐτοῦ ἔργον, ὅπερ ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ ἐδόξασε, καὶ τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ἔκτοτε ὡς ἡ βάσις τῆς δογματικῆς θεολογίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, εἶναι ἡ Πηγὴ γνώσεως, ἥτις διαιρεῖται εἰς τρία μέρη· 1) κεφάλαια φιλοσοφικὰ, 2) περὶ αἱρέσεων, 3) ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Τὸ πρῶτον μέρος ἀποτελεῖ τὴν διαλεκτικὴν, τὸ δεύτερον τὴν ἱστορικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ τρίτον. Ἐκεῖνο δηλ. περιέχει ἐξήγησιν λέξεων καὶ ἐννοιῶν κατὰ τοὺς

κλησιαστικοὺς πατέρας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀριστοτελικῆς λογικῆς. Τὸ δὲ δεύτερον περιέχει ἀτελῆ τινα ἔκθεσιν πασῶν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ ἀναφανεισῶν αἱρέσεων, χωρὶς νὰ εἰσέρχηται εἰς ἐξέλεγξιν καὶ ἀναίρεσιν αὐτῶν, ἀκολουθεῖ δὲ ἡ ἔκθεσις σχεδὸν κατὰ λέξιν τὸν Ἐπιφάνιον. Τὸ δὲ τρίτον μέρος εἶναι ἡ πρώτη πλήρης καὶ συστηματικῶς διῃρημένη ἔκθεσις τῆς διδασκαλίας ἢ πίστεως τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ὅμως πάντοτε στερεῖται ἐσωτερικῆς, ὀργανικῆς καὶ αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς ἑνότητος. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὀλίγας εὑρίσκομεν αὐτοτελεῖς ἐρεύνας καὶ σκέψεις, εἶναι δὲ μᾶλλον τὸ ἔργον ἁπλῆ ἐν τάξει τινὶ συμπαράθεσις τῶν γνωμῶν τῶν ἀρχαιοτέρων πατέρων καὶ τῶν δογματικῶν ἀποφάσεων τῶν συνόδων. Τὰ περὶ τῶν ἀγγέλων παραλαμβάνει ἀπὸ τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Τὸ βιβλίον του ἀποτελεῖ τὴν περιληπτικὴν συμπλήρωσιν τῆς δογματικῆς ἀναπτύξεως ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ὑπὲρ τὴν ὁποίαν ἔκτοτε οὐσιωδῶς σχεδὸν δὲν προέβη. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐτίμησε μεγάλως τὸ ἔργον τοῦτο. Ἤδη ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἐπωφελήθησαν ἐξ αὐτοῦ ἐν λατινικῇ μεταφράσει, ἐθεώρουν δὲ τὸν συγγραφέα ὡς τὸν πατέρα τῆς σχολαστικῆς καὶ τὸν Λομβάρδον τῶν Ἑλλήνων. Ἐκτὸς τοῦ ἔργου τούτου συνέγραψεν ὁ Δαμασκηνὸς τρεῖς ἀπολογητικοὺς λόγους πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς εἰκόνας, κατὰ Μανιχαίων (ἢ Παυλικιανῶν) διάλογον, διάλεξιν χριστιανοῦ καὶ Σαραχηνοῦ, περὶ Τριάδος, περὶ ἁγίων νηστειῶν, τὸν κανόνα τοῦ Πάσχα, περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων, ἱερὰ παράλληλα (εἶδος θεολογικοῦ λεξικοῦ), ὕμνους καὶ ἄλλα τινά. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται καὶ θρησκευτικόν τι μυθιστόρημα ὁ Βαρλαὰμ (μοναχὸς) καὶ ὁ Ἰωσαφὰτ (Ἰνδὸς πρίγκηψ ἐπιστρέφων μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν). Ὁ δὲ Θεόδωρος Ἀβούκαρας (Abbηλ. πατὴρ ἢ ἐπίσκοπος Καρᾶς ἢ Καρρῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ) ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Δαμασκηνοῦ, εὐφυὴς καὶ γόνιμος πολεμικὸς θεολόγος, ὅστις κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Η' αἰῶνος συνέγραψεν ἐν ἑλληνικῇ καὶ ἀραβικῇ γλώσσῃ κατὰ Ἰουδαίων, Μωαμεθανῶν, Νεςοριανῶν καὶ Ἰακωβιτῶν πληθὺν συγγραμμάτων, ἐπραγματεύθη δὲ καὶ περὶ πολλῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀντικειμένων ἐν ἰδίαις συγγραφαῖς. Ἡ πολεμικὴ αὐτοῦ κατὰ τῶν

Μωαμεθανῶν θεωρεῖται ὡς ἡ σχετικῶς ἀρίστη παντὸς ὅ τότε ὡς πρὸς τοῦτο ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία προσήνεγκεν. Ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης († 826) κατήγετο ἀπὸ εὐγ νοῦς τινος οἰκογενείας, ἐγένετο δὲ ἡγούμενος τοῦ Στουδίο τοῦ περιφήμου πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μοναστηρίο καὶ πρεσβύτερος ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ταρασίου. Ἡ ἐν αὐτῷ μ γάλη τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θελήσεως δύναμις, ἡ σταθερότ τοῦ χαρακτῆρός του καὶ δραστηριότης καὶ ἡ παιδεία αὐτοῦ νέδειξαν αὐτὸν ἕνα τῶν ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς τε Ὁ βίος αὐτοῦ ὑπῆρξε πλήρης ἀγώνων ὑπὲρ τῶν δικαίων κ τῆς πίστεως τῆς ἐκκλησίας. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖν ὁ ς', ὁ υἱὸς τῆς Εἰρήνης, ἀποβάλλων ἄνευ αἰτίας τὴν ἑαυτ νόμιμον σύζυγον καὶ καταπατῶν τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νόμοι ἠθέλησε νὰ νυμφευθῇ εὐγενῆ τινα τῆς αὐλῆς κυρίαν Θεοδότη ὕψωσε σφοδρὰν κατ' αὐτοῦ διαμαρτύρησιν ὁ Θεόδωρος, καίπ συγγενὴς ὢν τῆς νέας αὐτοκρατείρας. Μετὰ δὲ τὴν τέλεσιν τ παρανόμου γάμου διέκοψε τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν πρ τὸν πατριάρχην Ταράσιον τὸν ἀνεχθέντα τὸν παράνομον ἐκεῖν γάμον καὶ μὴ τιμωρήσαντα τὸν τελέσαντα αὐτὸν κληρικὸν Ἰ σήφ. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ φήμη τοῦ ἀνδρός, ὥστε οὐ μόνον μέγ μέρος τῶν μοναχῶν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐπίσημοι ἐπίσκοποι ἐκ ρύχθησαν μετ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ πατριάρχου. Εἰς μάτην ἀπέβη σαν πᾶσαι αἱ πρὸς αὐτὸν διαπραγματεύσεις, παρακλήσεις, κ λακεῖαι καὶ ἀπειλαί. Εἰς μάτην αὐτὴ ἡ συγγενής του νέα α τοκράτειρα ἐζήτησε νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ ἀποστῇ τοῦ κατὰ τ γάμου αὐτῆς πολέμου. Καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ λόγῳ τοῦ ὅ ἔμελλε νὰ μεταχειρισθῇ τὰ λουτρά, ἦλθε παρὰ τὸ Στούδιο Τότε ἀφῆκε πλέον αὐτὸν ἡ ὑπομονή. Οἱ μοναχοὶ τοῦ Στουδί ἐδιώχθησαν, ὁ δὲ Θεόδωρος ῥαβδισθείς, ἐστάλη εἰς τὴν ἐξορία ἀφ' ἧς ἀνεκλήθη βραδύτερον διὰ τῆς Εἰρήνης. Ἐν βραχεῖ διαστήματι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ηὔξησεν ὁ ἀριθμὸς τ τοῦ Στουδίου μοναχῶν ἀπὸ δώδεκα εἰς χιλίους, κατὰ τὸ πλ στον ἐκ μελῶν τῶν ἐπισημοτέρων οἴκων τῆς πρωτευούσης κ τοῦ κράτους. Ὅτε ὁ πατριάρχης Ταράσιος ἀπέθανεν (806), τοῦ Θεοδώρου φήμη ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε ὁ αὐτοκράτ Νικηφόρος δὲν ἠδύνατο νὰ παραβλέψῃ αὐτόν. Μετὰ πονηρ

δὲ ἐσκέφθη νὰ ἐρωτήσῃ αὐτὸν τοῦτον, τίνα θεωρεῖ ἄξιον διάδοχον τοῦ Ταρασίου. Ὁ Θεόδωρος ἦτο ἀδύνατον νὰ εἴπῃ ἑαυτόν. Ὁ Θεόδωρος οὐδένα ὠνόμασεν, ἀπήτησεν ὅμως ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ 3 κανόνος τῆς ἐν Νικαίᾳ Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου ἐλευθέραν ἐκλογὴν, ἥτις ἀναμφιβόλως ἤθελε πέσει ἐπ' αὐτόν. Πλὴν τοῦτο δὲν ἀπεδέχθη ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ὥρισε πατριάρχην αὐθαιρέτως τὸν ἰδιαίτερον γραμματέα του Νικηφόρον. Ὁ εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Κωνσταντίνου διωχθεὶς κληρικὸς Ἰωσὴφ ὁ τελέσας τὸν παράνομον γάμον, εἶχεν ἑλκύσει ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ νέου αὐτοκράτορος τὴν εὔνοιαν, ὁ δὲ νέος πατριάρχης ἐδέχθη νὰ παραδεχθῇ πάλιν αὐτὸν εἰς τὸν κλῆρόν του. Ἀλλὰ πάλιν ὁ αὐστηρὸς Θεόδωρος διεμαρτυρήθη, καὶ ἀφοῦ δὲ σύνοδός τις ἐπεκύρωσε τὴν παραδοχὴν αὐτοῦ, ἐξηκολούθησεν ὁ Θεόδωρος νὰ ἐπιμένῃ ἐν τῇ διαμαρτυρήσει αὐτοῦ, διακόψας τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν πρὸς τὸν πατριάρχην. Διὰ τοῦτο ὅμως ἐξωρίσθη πάλιν, ἀνεκλήθη δ' ἔπειτα ἐκ τῆς ἐξορίας ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ῥαγκαβέ. Ἔκτοτε ὁ πατριάρχης ἵστατο σχεδὸν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπιρροὴν τοῦ Θεοδώρου. Ὅτε δὲ Λέων ὁ Ἀρμένιος ἀνενέωσε τοὺς κατὰ τῶν εἰκόνων διωγμοὺς, εὗρε γενναιοτάτην ἀντίςασιν παρὰ τῷ Θεοδώρῳ, ὅστις μὴ ἀναγνωρίσας τὸν ὑπ' αὐτοῦ ὁρισθέντα εἰκονομάχον πατριάρχην Θεοδόσιον τὸν Κασσιτερᾶν, ἐξήγειρε διὰ φλογερῶν ἐγκυκλίων ἐπιστολῶν ἐκ τοῦ μοναστηρίου του τοὺς πανταχοῦ μοναχοὺς καὶ ἐπισκόπους εἰς ἀντίστασιν καὶ εἰς ὑπεράσπισιν τῶν ἁγίων εἰκόνων, συνεκρότει δὲ πανταχοῦ συναθροίσεις ἐκ φίλων τῶν εἰκόνων, ἐνεθάρρυνε τοὺς πτοουμένους ἐκ τῶν διωγμῶν καὶ ἐνίσχυε πάντων τὸν ζῆλον ὑπὲρ τῶν εἰκόνων. Τὴν δὲ ἡμέραν τῶν βαΐων ἐτέλεσεν εἰς πεῖσμα τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίσημον λιτανείαν τῶν μοναχῶν διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πρωτευούσης, καθ' ἣν ἐκομίζοντο εἰκόνες, ὕμνοι δ' ἐψάλλοντο εἰς τιμὴν αὐτῶν. Ὅτε δὲ εὐθὺς μετὰ τὸ πάσχα τῷ 815 ὁ πατριάρχης συνεκρότησε σύνοδον, ἥτις ἀνῄρεσε τὰς τῆς Νικαίας ἀποφάσεις καὶ κατέκρινε τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, ὁ Θεόδωρος ἐδημοσίευσεν ἐπιστολήν του, δι' ἧς ἀπέτρεπε πάντας τοῦ νὰ συμμεθέξωσιν ἐν τῇ συνόδῳ, ἥτις συνεκαλεῖτο οὐχὶ παρὰ τοῦ κανονικοῦ πατριάρχου. Συγχρόνως δὲ διέκοψε πᾶσαν σχέσιν πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς αὐτοκρατορικῆς μερίδος. Καὶ πάλιν δὲ

τότε ἐξωρίσθη, οἱ δὲ μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένοι ἐπίσκοποι καθη-
ρέθησαν καὶ οἱ μοναχοὶ κατεδιώχθησαν. Διὰ τῶν αὐστηρῶν δ
τούτων μέτρων πολλοὶ καμφθέντες, συνεφιλιώθησαν πρὸς τὸ
αὐτοκράτορα. Μόνον εἷς ἀνὴρ ὑπῆρχεν, ὅστις ἐνέμενε σταθερὸ
ἐν τῷ πολέμῳ αὐτοῦ κατὰ τῶν παρανομιῶν τῆς αὐτοκρατορι-
κῆς αὐλῆς. Οὗτος δὲ ἦτο ὁ ἐξόριστος, ὁ δέσμιος, ὁ μυριοτρό-
πως κακούμενος Θεόδωρος. Εἰς μάτην ἐσύρετο ἀπὸ ἑνὸς τόπο
ἐξορίας εἰς ἕτερον· εἰς μάτην ἐτέθησαν ἐπ' αὐτοῦ δεσμά, ἐρα-
βδίζετο δὲ μέχρι θανάτου καὶ ὑπεβάλλετο εἰς τὰς βασάνου
τῆς πείνης. Πάντα ταῦτα δὲν ἴσχυον νὰ καταβάλωσι τὸ θάρρο
τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ τὸν ζῆλον αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων. Παν-
ταχοῦ τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ὠργανίζοντο σύλλογοι ἐκ φίλων τῶ
εἰκόνων· πλῆθος δὲ ἄπειρον ἐπιστολῶν ἐξεπέμπετο ἐκ τῆς φυ-
λακῆς αὐτοῦ πρὸς πάντα τὰ μέρη τοῦ κράτους. Συνῆψε δὲ κα
σχέσεις πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης καὶ τοὺς πατριάρχας Ἀλε-
ξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ὅπως ἔχῃ αὐτοὺς συν-
εργοὺς ἐν τῷ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀγῶνι, καὶ συνέγραψε πλεῖστ
συγγράμματα κατὰ τῶν εἰκονομάχων, ἅτινα περιέχουσι πᾶν ὅ-
τι ἄριστον ἐρρέθη ὑπὲρ τῶν εἰκόνων καὶ τῆς τιμῆς αὐτῶν. Παν-
ταχοῦ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ συνησπίζοντο οἱ φίλοι τῶν εἰκόνω
στενῶς μετ' ἀλλήλων, καὶ ἀνθίσταντο μετὰ ἡνωμένων δυνά-
μεων πρὸς τὰς διατάξεις τῆς εἰκονομαχικῆς κυβερνήσεως. Τοὺ
ἀγῶνας τούτους ἐξηκολούθησεν ὁ Θεόδωρος καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ
Τραυλοῦ, ἐφ' οὗ καὶ πάλιν ἐξωρίσθη ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἀπέ-
θανε δὲ ἐν τῇ ἐξορίᾳ τῷ 826. Ὁ Θεόδωρος ἦτο ἀνὴρ ἀληθῶ
ἔξοχος καὶ μέγας, διακεκριμένος ἐπὶ βαθείᾳ ἀνυποκρίτῳ εὐσε-
βείᾳ, ἐπὶ εὐφυΐᾳ, σταθερότητι χαρακτῆρος καὶ παιδείᾳ. Τὰ συγ-
γράμματα αὐτοῦ, πραγματεῖαι, λόγοι καὶ ἐπιστολαὶ ἀποτείνον-
ται τὰ πλεῖστα κατὰ τῶν εἰκονομάχων. Ὁ Θεόδωρος ἦτο κα
ποιητής. Σώζονται αὐτοῦ 123 ποιήματα καὶ ἐπιγράμματα
Ἔχομεν δ' αὐτοῦ καὶ 134 κατηχητικοὺς λόγους.

Β'. Λατῖνοι συγγραφεῖς.

117.

1. Λατῖνοι θεολόγοι ἀπὸ τοῦ 450—529.

Ritter Geschichte der chr. Philosophie II 580. Baur De Boëthio chr. doctr. assertore. Darmst. 1841.

Εἰς τὰς γενικὰς αἰτίας τῆς πτώσεως τῆς θεολογικῆς φιλολογίας ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει προσετίθεντο ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ καὶ τὰ φοβερὰ δυστυχήματα τῆς ἐποχῆς ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βορείων βαρβάρων λαῶν. Διὰ τοῦτο οὐδὲν παράδοξον, ὅτι ἐν τῇ δύσει δὲν ἀπαντῶμεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οὐδὲ ἴχνος τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν τῆς ἀνατολῆς. Ὁ πολιτικὸς Βοέτιος, ὁ μόνος, ὅστις ἠσχολήθη περὶ τὴν φιλοσοφίαν, εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ἦτο ἐν γένει χριστιανός. Ὁ Βοέτιος οὗτος εἶχε γεννηθῇ ἐν Ῥώμῃ τῷ 470 ἐξ εὐγενοῦς οἰκογενείας, ἐσπούδασε δὲ ἐν Ἀθήναις. Ἕνεκα τῆς παιδείας του καὶ τοῦ εὐγενοῦς χαρακτῆρός του ἀπήλαυεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν ἀνατολικῶν Γότθων Θεοδωρίχου μεγάλης ὑπολήψεως, κατέχων ὑψηλὰ ἀξιώματα. Ἀλλ' ὅμως οἱ αὐλικοί, κατὰ τῶν ἀδικιῶν τῶν ὁποίων ἀνθίστατο, ἐπέτυχον νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ὕποπτον τῷ βασιλεῖ ἐπὶ προδοτικαῖς σχέσεσι μετὰ τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Μετὰ μακρὰν δὲ φυλάκισιν ἄνευ ἀκροάσεως κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη (τῷ 524). Ἡ μεταγενεστέρα φήμη διεμόρφωσε τὸν ἄδικον τοῦτον θάνατον αὐτοῦ εἰς χριστιανικὸν μαρτύριον, ἐνῷ ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν γνησίων συγγραμμάτων αὐτοῦ καθιστᾷ ζήτημα, ἂν ἐν γένει ἦτο χριστιανός. Ὁπωσδήποτε ὅμως εἰργάσθη μεγάλως καὶ ἐπωφελῶς ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ δύσει καὶ ἐμμέσως ὑπὲρ τῆς θεολογίας καὶ ἐκκλησίας διὰ τοῦ ζήλου αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς διασώσεως καὶ καλλιεργείας τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἐν τῇ δύσει ἐν ἐποχῇ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκινδύνευον νὰ ἀπολεσθῶσι τὰ κειμήλια τῆς ἀρχαιότητος, διότι μετέφρασε καὶ ἐξήγησε πολλὰ ἔργα τῶν ἑλλήνων κλασικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ παρέσχε τοιουτοτρόπως εἰς τὴν μεσαιωνικὴν φιλοσοφίαν τῆς δύσεως τὰ μέσα καὶ τὴν βάσιν τῆς σπουδῆς αὐτῆς. Τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον εἶναι τὸ ἐν τῇ φυλακῇ συγγραφὲν βιβλίον De consolatione philoso-

phiae. Ἐν αὐτῷ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος εὑρίσκεται δεικνύον ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔστω καὶ ἐξωτερικῶς ἀνῆκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐθνικὴ μυθολογία εἶναι δι' αὐτὸ πεπαλαιωμένος τις μῦθος. Ἐν γένει ἡ θετικὴ θρησκεία φαίνεται αὐτῷ ἀδιάφορος, μόνον δὲ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ζητεῖ νὰ εὕρῃ τὴ παρηγορίαν. Εἶναι δὲ τὸ ἔργον ἐν εἴδει διαλόγου μετὰ τῆς φιλοσοφίας συντεταγμένον καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μεταφυσική τις ἢ θεοδικία. Ἐν τῇ ἀρετῇ ὑπάρχει ἡ εὐτυχία. Ὁ χριστιανισμὸς ἐὰν ἐν γένει ἦτο χριστιανὸς, ἔμεινεν αὐτῷ ἐξωτερικόν τι, ἐπενήργησε δὲ ἐπὶ τῶν φιλοσοφικῶν του ἰδεῶν τοσοῦτο μόνον, ὅσον καὶ παρὰ παντὶ ἄλλῳ ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀτμοσφαίρᾳ ζῶντι ἐθνικῷ τῶν χρόνων τούτων. Περίεργον εἶναι ὅτι, ἐν αἱ σπουδαὶ αὐτοῦ ἐστρέφοντο ἰδίως περὶ τὸν Ἀριστοτέλη, - περιεχόμενον τῆς φιλοσοφίας του κλίνει μᾶλλον πρὸς τὸν Πλάτωνα. Ἄλλως ὅμως παρατηροῦμεν αὐτοτέλειαν νοήσεως πα αὐτῷ, ὁποίαν μόλις ἠδυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν παρὰ τῶν χρόνων τούτων. Τὴν ἐγκύκλιον παίδευσιν προήγαγεν ὁ Βοέτιος τῇ δύσει συντάξας διάφορα ἐγχειρίδια ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν ἰδίως ἐπὶ τῶν διαφόρων μαθήσεων, τὸ καλούμενον Trivium, ἤτοι γραμματικὴν, ῥητορικὴν καὶ διαλεκτικὴν (κατ' Ἀριστοτέλη) καὶ τὸ Quadrivium, ἤτοι γεωμετρίαν (κατὰ Εὐκλείδην), μουσικὴν (κατὰ τοὺς Πυθαγορείους), ἀριθμητικὴν (κατὰ Νικόμαχον), μηχανικὴν (Ἀρχιμήδους), ἀστρονομίαν (Πτολεμαίου). Τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ σωζόμενα θεολογικὰ συγγράμματα δὲν δύνανται νὰ ἦναι γνήσια τοῦ συγγραφέως τῆς Consolatio Philosophiae ἔργα. Ἡμιπελαγιανοὶ ἦσαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Γαλλίᾳ ὁ ἐπίσκοπος Ῥηγίου Φαῦστος (493), Ἀρνόβιος ὁ νεώτερος († 460) καὶ ὁ Γεννάδιος, ὁ ἐξακολουθήσας τὸ ἔργον τοῦ Ἱερωνύμου de viris illustribus. Ὑπὲρ τοῦ Αὐγουςίνου ἦσαν ὁ Κλαυδιανὸς Μαμέρτος (473), ὁ Λούκιδος, ὁ Ἀρελάτης Καισάρειος καὶ ὁ Βιέννης Ἄβιτος. Ἐν Ἰταλίᾳ ἤκμασαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὡς πεπαιδευμένοι ἄνδρες ὁ Τουρίνου Μάξιμος († 465), Πέτρος ὁ Χρυσόλογος († 450), ὁ πάπας Γελάσιος († 496) καὶ ὁ Διονύσιος ὁ μικρὸς σκύθης μοναχὸς ἐν Ῥώμῃ ζῶν († 536),

συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου Cyclus paschalis, δι' οὗ ἐγένετο ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἡμετέρας χριστιανικῆς χρονολογίας, ὁρίσας ὡς ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ τὸ 754 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης. Ὁ Διονύσιος οὗτος συνέλεξε καὶ τοὺς ἀρχαίους κανόνας, περιλαβὼν τοὺς τῆς ἐν Καρχηδόνι συνόδου τῷ 419, τοὺς ἀποστολικοὺς (50) καί τινας διατάξεις τῶν παπῶν. Καὶ ἡ ἀφρικανικὴ ἐκκλησία καίπερ τελοῦσα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν βαρβάρων Βανδάλων ἀνέδειξέ τινας πεπαιδευμένους θεολόγους, οἷον Βιγίλιον τὸν Θαψοῦντος, τὸν Βίτης Βίκτωρα, Φουλγέντιον τὸν Ῥούσπης καὶ τὸν φίλον αὐτοῦ Πέτρον.

118.

Λατῖνοι θεολόγοι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τέλους τῆς περιόδου ταύτης (530—860).

Maimbourg Histoire du pontificat de S. Grégoire Par. 1686. Lau Gregor der Grosse. Lpz. 1845.

Ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς βασιλείας τῶν Βανδάλων ἐν Ἀφρικῇ διὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Βελισαρίου τῷ 553 ἤρχισε νέα ἀκμὴ τῆς ἀφρικανικῆς θεολογικῆς φιλολογίας. Ἰδίως δὲ ἡ τῶν τριῶν κεφαλαίων κατάκρισις ἤγειρε τὴν ἰσχυροτάτην καὶ σπουδαιοτάτην ἀντίστασιν τῶν ἀφρικανῶν θεολόγων. Ὑπὲρ τῶν τριῶν κεφαλαίων εἰργάσθησαν ὁ Φουλγέντιος Φερράνδος (547), ὁ Φακοῦνδος, ὁ Λιβεράτος καὶ ὁ Βίκτωρ. Ὡς ἐξηγηταὶ δὲ διεκρίθησαν ὁ Πριμάσιος καὶ ὁ Ἰουνίλιος. Ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν διάσωσιν καὶ καλλιέργειαν τῶν κλασικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν σπουδῶν ὁ ὀστρογότθος πολιτικὸς Κασσιόδωρος, ὁ ἐπὶ Ὀδοάκρου καὶ Θεοδωρίχου τοῦ μεγάλου μεγάλα πολιτικὰ ἀξιώματα λαβών. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἀπεχώρησεν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθὲν μοναστήριον Vivarium (539), ἀφιερώσας τὴν δύσιν τοῦ πολυταράχου βίου του εἰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις καὶ ἐπιστημονικὰς σπουδάς. Τὸ μοναστήριον, τοῦ ὁποίου ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν, ἀπέβη ἑστία τῆς καλλιεργείας παντὸς εἴδους σπουδῶν, εἰς αὐτὸν δὲ ἀνήκει ἡ δόξα, ὅτι ὡδήγησε τοὺς μοναχοὺς τῆς δύσεως τὸ πρῶτον εἰς τὰς ἐπιστημονι-

κὰς μελέτας, δι' ὧν ἠδυνήθησαν νὰ φανῶσιν ὠφέλιμοι ἐν τ αἰῶσι τούτοις τῆς βαρβαρότητος. Αὐτὸς ἵδρυσε σπουδαίαν βλιοθήκην, ἀπησχόλει δὲ τοὺς μοναχοὺς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀν γραφὴν ἀρχαίων συγγραμμάτων, ἐδίδασκε δὲ αὐτοὺς ἐν τ κλασικαῖς, φιλοσοφικαῖς καὶ θεολογικαῖς ἐπιστήμαις, συγγ ψας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διάφορα συγγράμματα († 56 Καὶ αὐτὸς δὲ συλλέγει τὰς ἐργασίας προγενεστέρων, ἐπιτέμν αὐτὰς καὶ καθιστῶν ὠφελίμους τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ. ' τῶν συγγραμμάτων τούτων σπουδαιότερα εἶναι ἡ ἐκκλησιαςτ αὐτοῦ ἱστορία καὶ ἡ Institutio divinarum literarum, ἥτις εἶ ὁδηγία εἰς τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς.

Τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τῆς δυ κῆς ἐκκλησίας κλείει ὁ πάπας Γρηγόριος, ὁ Διάλ γος παρ' ἕλλησι καλούμενος (διότι συνέγραψε διαλόγους π τοῦ βίου διαφόρων ἁγίων καὶ ἐρημιτῶν Ἰταλῶν, ἀγαπητὸν ἀ γνωσμα γενομένους ἐν τῇ ἀνατολῇ). Οἱ δυτικοὶ ὠνόμασαν τ Γρηγόριον μέγαν καὶ κατατάσσουσι μεταξὺ τῶν τεσσάρων μ γάλων πατέρων τῆς ἐκκλησίας των (δηλ. μετὰ τοῦ Ἀμβρ σίου, Ἱερωνύμου καὶ Αὐγουστίνου), ὧν τὰ συγγράμματα θε ροῦνται ὡς περιέχοντα τὴν καθαρωτάτην καὶ τελειοτάτην ἐ κλησιαστικὴν παράδοσιν. Ἐγεννήθη ἐν Ῥώμῃ περὶ τὸ 540, τ χὼν δὲ ἐπιμελεστάτης ἀγωγῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως, ἀνέλαβε τ πρῶτον δημόσιόν τι λειτούργημα. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τ πατρός του πωλήσας τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἔκτισεν ἓξ μοναςτ ρια, μετέστρεψε δὲ καὶ τὴν πατρικήν του οἰκίαν εἰς ἕβδομ μοναστήριον, ἐν ᾧ ἤρξατο νὰ ζῇ μοναχικὸν βίον. Χειροτονηθεὶ δὲ παρὰ τὴν θέλησίν του διάκονος, ἠναγκάσθη κατὰ τὸ 590 ν ἀναβῇ καὶ τὸν θρόνον τῶν παπῶν. Ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ περίοδ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐνεργητικότητος, ἥτις ἀπέδειξεν αὐτὸν ο μόνον ἕνα τῶν ἐπισημοτάτων τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἀνδρῶν, ἀλλ καὶ ὡς ἕνα τῶν μεγίστων καὶ ἀξιοθαυμαστοτέρων παπῶν πά των τῶν αἰώνων. Ὁ Γρηγόριος ἥνου σπανίαν δύναμιν θελήσεω μετὰ ἀληθοῦς ἠπιότητος χαρακτῆρος, βαθεῖαν ταπεινοφροσύνη καὶ ἀνυπόκριτον εὐσέβειαν μετὰ πλήρους συναισθήσεως τῆς π πικῆς δυνάμεως. Ἡ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας διαδεδομένη φ μη, ὅτι ὁ Γρηγόριος διέταξε νὰ κατακαύσωσιν ἐκ πασῶν τ

ῥωμαϊκῶν βιβλιοθηκῶν τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς, ὅπως στρέψῃ πάντων τῶν πεπαιδευμένων τὴν προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν εἰς τὰς ἁγίας Γραφὰς καὶ ὑψώσῃ τὴν σημασίαν τούτων, καὶ ὅτι ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ καταστρέψωσι πάντα τὰ ἀρχαῖα ῥωμαϊκὰ μνημεῖα, ἵνα μὴ οἱ προσκυνηταὶ διὰ τῆς θεωρίας αὐτῶν ταράσσωνται ἐν τῇ προσκυνήσει τῶν ἁγίων τόπων, δὲν εἶναι ἀξία πίστεως, ἂν καὶ εἶναι ἄλλως βέβαιον, ὅτι ὁ Γρηγόριος ὀλίγον ἐτίμα τὴν ἀρχαίαν κλασικὴν φιλολογίαν, ἐν γένει δὲ ἦτο ἀνὴρ στερούμενος βαθείας ἐπιστημονικῆς μορφώσεως. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ εὑρίσκομεν σχεδὸν πάντα τὰ σπέρματα τῶν προλήψεων καὶ ἀποπλανήσεων, εἰς ἃς κατήντησεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία καὶ θεολογία κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Αἱ διδασκαλίαι περὶ τοῦ καθαρτηρίου καὶ τῶν συγχωροχαρτίων ἔχουσι τὴν ἀρχήν των εἰς τὰ συγγράμματα ταῦτα. Καὶ τὸ ὄνομα δὲ μέγας ἀπεδόθη αὐτῷ οὐχὶ διὰ τὴν ἔκτακτον παιδείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν μεγάλην ἐνεργητικότητα αὐτοῦ, ἣν ἀνέπτυξεν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἠρέσκετο ὅπως πολλοὶ τῶν προκατόχων του εἰς τὴν ἐξωτερικὴν λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν, ἀλλ' ἔζη ἐν μεγίστῃ πτωχείᾳ καὶ ἁπλότητι ὡς αὐστηρὸς ἀσκητής, δαπανῶν ὅ,τι εἶχε καὶ εἰσέπραττεν εἰς ὑποστήριξιν καὶ περίθαλψιν τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πασχόντων. Ἡ ὅλη τάσις αὐτοῦ, ἥτις ἐνεχαράχθη καὶ ἐν ἅπασι τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, ἦτο ἀσκητική. Ἡ προαγωγὴ τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ πάντων τῶν τοιούτων καθιδρυμάτων ἦτο τὸ κύριον μέλημα αὐτοῦ, ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡ ἱστορία πολὺν αὐτῷ ὀφείλει τὸν ἔπαινον, διότι ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις τῆς βαρβαρότητος οἱ μοναχοὶ ἦσαν οἱ μόνοι κάτοχοι τῆς παιδείας καὶ πάσης πνευματικῆς ἀναπτύξεως. Ὁ Γρηγόριος μετερρύθμισε τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐλάμπρυνε τὴν λατρείαν αὐτῆς. Διὰ δὲ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τῶν Βενεδικτίνων μοναχῶν ἐπέτυχε τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Ἀγγλοσαξόνων εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ὡς πάπας δὲ ἐζήτησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δύναμιν τῆς ῥωμαϊκῆς ἕδρας. Ἐνῷ ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε διὰ τὴν Praefectura Italiae πατριαρχικὴν ἕδραν ἐν Ἀχρίδι (Prima Justinianea) ἱδρύσει, ἀποσπάσας τὰς ἐκκλησίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ Ῥώμης (Novel. 11 καὶ 131), ὁ Γρηγόριος ἔπεμψεν ἤδη εἰς τὸν τρίτον πα-

τριάρχην Ἀχρίδος τὸ ὠμοφόριον (Pallium), ὅστις καὶ ἐδέξατο αὐτό, ἀναγνωρίσας οὕτω τὴν ἐξάρτησίν του. Ὅτε δὲ ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ νόμον τινὰ τοῦ Μαυρικίου, καθ' ὃν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γίνῃ μοναχός, ἐὰν εἶχεν ὑποχρεώσεις εἰς δημοσίας λειτουργίας (Epist. III, 65 ad Mauricium), ἔπραξε τοῦτο διαμαρτυρόμενος συγχρόνως κατὰ τῆς διαταγῆς ταύτης. Ὁ αὐτὸς δὲ Γρηγόριος, ὅτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ὁ νηστευτὴς πρῶτος ἀνέλαβε τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, διεμαρτυρήθη σφοδρῶς, καλέσας ἑαυτὸν δοῦλον τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ (servus servorum Dei) Τὰ ἐπισημότερα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι ἠθικῶν βιβλία εἴκοσι τέσσαρα, ὁ ποιμαντορικὸς κανών, διάφοροι ὁμιλίαι εἰς βιβλία τῆς Γραφῆς, οἱ διάλογοι περὶ ἰταλῶν ἐρημιτῶν καὶ ἐπιστολαί. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἤκμασαν ὁ ἐξ Ἀφρικῆς Κρεσκόνιος, ὁ ἐπίσκοπος Βράγας ἐν Ἱσπανίᾳ Μαρτῖνος, Γρηγόριος ὁ Τουρώνης (595), ὅστις συνέγραψε τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τῶν Φράγκων, Ἰσίδωρος ὁ Ἱσπαλιεύς, ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος Σεβίλλης, εἰς ὃν ψευδῶς ἀπεδίδετο ἀρχαία τις συλλογὴ κανόνων, καὶ ὅστις συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν Γότθων, τῶν Βανδάλων καὶ τῶν Σουηβῶν, Βέδας ὁ αἰδέσιμος (Venerabilis) († 735), ὅστις εἶχε μεγάλην παιδείαν, συνέγραψε δὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἄγγλων καὶ ὁ Ἀλκουῖνος, ὅστις εἶχε μὲν μορφωθῇ ἐν Ἀγγλίᾳ, διέτριψε δὲ ἐν τῇ πόλει τοῦ μεγάλου Καρόλου, ὡς διδάσκαλος, φίλος καὶ μυστικὸς αὐτοῦ σύμβουλος, καὶ μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων εἰς τὴν δύσιν κατὰ τὴν ἐποχήν του.

119.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ καὶ ὑμνογράφοι τῆς περιόδου ταύτης.

Eschenbach de poetis christt. Altd. 1685. Muhlius de poetis episcopis Kilon. 1699. Leyser hist. poetar. et poemat. ab a. 400—1400. Hal. 1721. Buchegger comm. de orig. s. christianorum poeseos. Friburg 1827.

Ἦτο φυσικόν, ὅτι ἄνδρες πεπροικισμένοι διὰ ποιητικῆς εὐφυΐας, ἅμα γνωρίσαντες καὶ ἀγαπήσαντες τὸν χριστιανισμὸν

καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς δόξαν .υπηρὸν μόνον εἶναι, ὅτι ἡ νίκη τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἵτησις συνέπεσαν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ ποιητικὴ εὐ-ῦ .ἀρχαίου κόσμου εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλίπει. ως ὁ χριστιανισμὸς εἶχε καὶ ἐν ἑαυτῷ τὴν .δύναμιν νὰ ὅπως δήποτε τὴν ὑπνώττουσαν ποιητικὴν φαντασίαν. :λληνικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διότι ἐπεκράτουν ἐν ἐκκλησια-ιήσει οἱ ψαλμοὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ διότι αἱρε-χ. οἱ ἀρειανοὶ καὶ οἱ ἀπολλιναρισταὶ) εἶχον ποιήσει ρησκευτικῶν ὕμνων,πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος δὲν εἶχε μεγάλως θῇ ἡ ὑμνογραφία. Ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἐποχῆς μό-οι ὕμνοι διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς[1]. Διὰ τὸν φόβον τῆς δια-ιρετικῶν δοξασιῶν ῥητῶς σύνοδός τις ἐν Λαοδικείᾳ τῷ ηγόρευσε τὴν χρῆσιν ψαλμῶν ἰδιωτικῶν. Κατὰ τὸν Δ' ἰῶνα ἐπεκράτουν οἱ ἔμμετροι κατὰ τὴν ἀρχαίαν προσῳ-οι,ἀπὸ δὲ τοῦ ς' αἰῶνος εἰσήχθη νέος τις ῥυθμὸς ἐπὶ τῶν τηριζόμενος. Πολλοὶ τῶν ὕμνων, οὓς ἐποίησαν πρὸ τοῦ ος ἕλληνες ἐκκλησιαστικοὶ ἢ ἄλλοι ἄνδρες, ἦσαν προ-ιι εἰς ἰδιωτικὴν χρῆσιν. Ἔχομεν δὲ παρά τινων καὶ α μὴ θρησκευτικῆς ὑποθέσεως.

ισημότεροι ἐκ τῶν ἑλλήνων τῶν ἀσχοληθέντων εἰς τὴν ικὴν ποίησιν εἶναι οἱ ἀκόλουθοι. Γρηγόριος ὁ Να-ηνός. Ἐπεδόθη εἰς τὴν ποίησιν περὶ τὸ τέλος τοῦ ι, ὅθεν ἐξηγεῖται ἡ ἔλλειψις ζωῆς καὶ θερμότητος ἐκ ητικῶν του ἔργων. Ἐκ πάντων δὲ τῶν ποιημάτων του .ειοτέρου λόγου εἶναι τὸ εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον,ἐν ᾧ ἀπει-ιι ὁ ἐκκλησιαστικὸς βίος τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.Συνέγραψε δὲ :ῖστα μικρότερα ποιήματα, ἐπιγράμματα καὶ γνώμας. ὄνομα αὐτοῦ σώζεται καὶ τραγῳδία τις ἐν πέντε πρά-ιστὸς πάσχων, ἧς ἡ γνησιότης ὅμως προσβάλλεται ὑπὸ ιτέρων.Εἶναι δὲ συντεταγμένη κατ' ἀπομίμησιν τῶν τρα-τοῦ Εὐριπίδου, ἐξ ὧν καὶ μέγα μέρος στίχων εἶναι εἰ-ον μετὰ τῶν ἀναγκαίων μεταβολῶν. Συνέσιος ὁ

ιτοι εἶναι οἱ ἑξῆς· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ, Κατα-ρις, Φῶς ἱλαρόν, Εἷς ἅγιος, ὁ χερουβικὸς ὕμνος,Ὁ μονογενὴς υἱός, Τοῦ ου τοῦ μυστικοῦ καὶ ὀλίγοι τινὲς οἶκοι, κοντάκια καὶ κανόνες.

Πτολεμαΐδος ἐπίσκοπος. Ἔχομεν 10 ὕμνους αὐτοῦ, οἷς ἀναμιγνύονται μετὰ χριστιανικῶν νεοπλατωνικαὶ ἰδέαι. Ἀπολλινάριος ὁ νεώτερος συνέταξε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σωζομένου (ἱστορ. ς', 25) διαφόρους ὕμνους εἰς τὴν κοινὴν λατρείαν καὶ ἄλλα ποιήματα, τὰς ὑποθέσεις ἔχοντα ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς παρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ γενομένης ἀπαγορεύσεως εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Τοὺς ὕμνους τούτους ἐννοεῖ πιθανῶς ὁ Γρηγόριος ὁ θεολόγος, μνημονεύων ψαλτηρίου καινοῦ τῶν ἀπολλιναριστῶν. Ἄρειος. Οὗτος κατὰ τὸν Φιλοστόργιον (ἱστορ. 2, 2) ἐποίησεν ᾄσματα ναυτικὰ ἐπιμύλια, ὁδοιπορικὰ καὶ τοιαῦτα ἕτερα. Διὰ τὴν πρακτικὴν τάσιν καὶ τὸ δημῶδες ὕφος αὐτῶν εὗρον παρὰ τῷ λαῷ μεγάλην ὑποδοχήν, εἰς εἰσαγωγὴν ὅμως εἰς τὴν λατρείαν ἦσαν ἀκατάλληλα. Ἐκτὸς δ' αὐτῶν συνέταξε διδακτικόν τι ποιητικὸν ἔργον ἐν πεζῷ ἅμα καὶ ποιητικῷ λόγῳ ὑπὸ τὸν τίτλον Θάλεια, ἐξ οὗ Ἀθανάσιος διέσωσεν ἡμῖν λείψανά τινα. Θάλεια (δαὶς θάλεια) σημαίνει συμπόσιον κεκοσμημένον διὰ πνευματικῶν τέρψεων. Κατὰ τὸν Ἀθανάσιον (λόγ. ά κατὰ ἀρειανῶν c. 1) καὶ ἐθνικοὶ εἶχον ὁμώνυμα συντάξει ποιήματα, ἅτινα ἀνεγινώσκοντο ἐν συμποσίοις. Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀρείου ἦτο διὰ τῆς εὐαρέστου ταύτης μορφῆς νὰ διαδώσῃ τὰς περὶ Τριάδος δοξασίας του. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρείου κατὰ τὸν Σωκράτη (1, 8) ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Χρυσοστόμου εἶχον καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις εἰσαγάγει ᾠδὰς ἀντιφώνους πρὸς τὴν ἀρειανὴν δόξαν, ἃς ἔψαλλον καὶ ἐν ταῖς νυκτεριναῖς αὐτῶν λιτανείαις. Χρυσόστομος. Κατὰ τῶν ἀρειανῶν, τῶν μεταχειριζομένων ᾠδὰς ἰδίας, ἀντέταξεν οὗτος ὀρθοδόξους ᾠδάς (Σωκρ. 6, 8. καὶ Σωζομ. 8, 8). Νόννος ἐκ Πανοπόλεως ἐν Αἰγύπτῳ. Ἦτο μᾶλλον γραμματικὸς καὶ λόγιος ἢ ποιητής, διότι οὔτε ἁπλῶς τὸ ὁμαλὸν μέτρον, οὔτε ὑπερβολικαὶ ἐκφράσεις καὶ παρομοιώσεις συνιστῶσι τὸν ποιητήν. Συνέγραψε τὰ Διονυσιακά, ἐν οἷς ἐπεξειργάσθη ποιητικῶς ὅλον τὸν κύκλον τῶν περὶ Διονύσου μύθων. Εἶναι ἄγνωστον, ἂν ἐποίησε τὸ ποίημα, χριστιανοῦ ὄντος τοῦ Νόννου ἢ ἐθνικοῦ ἔτι. Ἐν τοῖς αὐτοῖς δὲ ὁμαλοῖς ἑξαμέτροις καὶ ἐν τῇ αὐτῇ διθυραμβικῇ γλώσσῃ ἐποίησε βραδύτερον παράφρασίν τινα ἐπικὴν τοῦ εὐα

γελίου τοῦ Ἰωάννου, ἥτις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ μᾶλλον εἰς τὴν κριτικὴν τῆς Γραφῆς καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν ἢ παρέχει ποιητικήν τινα ἀπόλαυσιν. Εὐδοξία, σύζυγος Θεοδοσίου τοῦ Β΄. Ἦτο θυγάτηρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀθηναίου φιλοσόφου Λεοντίου. Τὸ ἐθνικὸν αὐτῆς ὄνομα Ἀθηναῒς ἀφῆκεν ἐν τῷ βαπτίσματι αὐτῆς (421). Ὕποπτος γενομένη ἀπιστίας ἀπεβλήθη ὑπὸ τοῦ συζύγου αὐτῆς καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἱεροσολύμοις (460). Ἐποίησε δὲ μετάφρασίν τινα τῆς Ὀκτατεύχου καὶ τῶν προφητῶν Ζαχαρίου καὶ Δανιὴλ, ἅτινα ἀπωλέσθησαν. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδονται καὶ τὰ Ὁμηρόκεντρα, ἱστορία τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ ἐξ ὁμηρικῶν στίχων, ἀλλ' ἄλλοι θεωροῦσι τὸ ἄνευ ἀξίας τινὸς ποίημα τοῦτο ἔργον Πελαγίου τινὸς Πατρικίου. Ῥωμανὸς ὁ μελῳδός. Ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ Ε΄ αἰῶνος. Ἐποίησεν ὕμνους θρησκευτικοὺς πρὸς χρῆσιν ἐν τῇ λατρείᾳ. Παῦλος Σελεντιάριος, ἐπίσημος πολιτικὸς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α΄. Ἐκτὸς πολλῶν μετὰ πνεύματος γεγραμμένων ἐπιγραμμάτων ἐποίησε κατὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνςαντινουπόλει ἔκφρασιν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἢ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἔκφρασιν τοῦ ἄμβωνος. Γεώργιος ὁ Πισίδιος διάκονος καὶ χαρτοφύλαξ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Ἡρακλείου (620—641), οὗ τοὺς πρὸς Πέρσας πολέμους ἐξύμνησεν. Ἐκτὸς τούτου ἐποίησε καὶ ὕμνον ἰαμβικὸν περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ ἕτερον περὶ ματαιότητος τοῦ κόσμου, ἅτινα μόνον ἐλλιπῶς σώζονται. Ὁ αὐτὸς εἶναι καὶ τοῦ Ἀκαθίστου συγγραφεύς. Ἀπὸ τοῦ Η΄ αἰῶνος ἀφ' ὅτου εὐκολώτερον ἤρχισαν νὰ εἰσάγωνται εἰς τὴν λατρείαν αἱ ἰδιωτικαὶ ᾠδαί, ἀνεπτύχθη πλουσιώτερον ἡ ἑλληνικὴ ὑμνογραφία ἰδίως, καὶ μάλιςα ἀφ' ὅτου ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν τῶν ἁγίων καὶ τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου ηὔξησεν. Εἶναι δὲ αἱ πλεῖσται τῶν θρησκευτικῶν τούτων ᾠδῶν ἄνευ μέτρου καὶ κατὰ τὸν ῥυθμὸν μόνον τῶν τόνων. Τὰ ἰδιόμελα μάλιστα ἐξ αὐτῶν στεροῦνται καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ τόνον ῥυθμοῦ. Τοιαύτας ᾠδὰς ἢ κανόνας, ὅπως ὠνόμασαν αὐτὰς, ἐποίησεν Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Κοσμᾶς ὁ Μαϊουμᾶ ἐπίσκοπος, Θεοφάνης ὁ Νικαίας, οὓς ἡ ἐκκλησία ἐτίμησε διὰ τοῦ ὀνόματος ἅγιοι μελῳδοί, Ἀνδρέας ὁ Κρήτης († 713) ὁ συγγράψας τὸν μέγαν κανόνα, ὁ πατρι-

άρχης Γερμανός, Μητροφάνης ὁ Σμύρνης (860), Θεόδωρος καὶ Ἰωσὴφ οἱ Στουδῖται, ὁ Θεοφάνης Γραπτός, ὁ Νικομηδείας Γεώργιος, καὶ Ἀρσένιος ὁ Κερκύρας, ὧν τὰς ἐργασίας συνεπλήρωσε περὶ τὰ τέλη τοῦ Θ' αἰῶνος Ἰωσὴφ ὁ ἐπικληθεὶς ὑμνογράφος. Οἱ πολυάριθμοι οὗτοι ὕμνοι, ὧν ὀλίγιστοι εἶναι γεγραμμένοι μετ' ἀληθοῦς ποιητικῆς φαντασίας καὶ προδίδουσι βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα, οἱ δὲ πλεῖστοι ἢ εἶναι πλήρεις ὑπερβολικῶν ἐκφράσεων καὶ πομπωδῶν ἐπαίνων, ἢ εἶναι ἄγαν ξηροί, περιελήφθησαν ἐν τῷ Τριῳδίῳ, τῷ Πεντηκοσταρίῳ, τῇ Παρακλητικῇ καὶ τοῖς Μηναίοις. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα εἶχεν ἤδη καταρτισθῇ πλήρης ἡ ἑλληνικὴ ὑμνογραφία. Ὀλίγοι ὕμνοι προσετέθησαν μετὰ ταῦτα. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἡ ὑμνογραφία αὕτη μετὰ τῶν ἀναγνωσμάτων (ἐκ τῶν Γραφῶν, τῶν πατέρων καὶ τῶν συναξαρίων) ἀνεπλήρωσεν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ τὸ παραμεληθὲν κήρυγμα καὶ τὴν ἐκλείψασαν παιδείαν τοῦ κλήρου[1].

Ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ ἡ ὑμνογραφία ἀνεπτύχθη ταχύτερον ἢ ἐν τῇ ἀνατολικῇ διὰ Ἱλαρίου τοῦ Πικταβίου, Ἀμβροσίου, Αὐγουστίνου, Σεδουλίου, Εὐνοδίου, Προυδεντίου, Φορτουνάτου καὶ Γρηγορίου τοῦ μεγάλου. Οὐ μόνον δὲ ὕμνους ἔχομεν παρὰ λατίνων τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ μεγαλητέρας ποιήσεις ἐπικάς, πανηγυρικάς, παραινετικὰς καὶ διδακτικάς, σπουδαίας καὶ ἀξίας θαυμασμοῦ διὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς βαρβαρότητος ἐν τῇ δύσει καὶ ἀμαθείας. Ἡ Ἱσπανία καὶ ἡ Γαλλία εἶναι αἱ κυριώτεραι ἑστίαι τῆς χριστιανικῆς ταύτης ποιήσεως. Καὶ κατὰ μὲν τὸν Δ' αἰῶνα ἤκμασαν ὡς ποιηταὶ ὁ Ἰουβέγκος, ὁ Δάμασος, ὁ Βικτωρῖνος καὶ ὁ Προυδέντιος, κατὰ δὲ τὸν Ε' Παυλῖνος ὁ Νόλας, ὁ Σεδούλιος, ὁ Δρακόντιος, ὁ Μεροβαύδης, ἐν δὲ τῷ Ϛ' ὁ Ἐλπίδιος καὶ ἐν τῷ Ζ' καὶ Η' πολλοὶ γερμανοί.

Ἐν δὲ τῇ Συριακῇ ἐκκλησίᾳ ἤδη Ἐφραὶμ ὁ Σύρος εἶχε φημισθῇ ὡς ὑμνογράφος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Σαρούγ Ἰάκωβος.

1 Περὶ τῶν ὑμνογράφων τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας πρβλ. Ῥομπότου Λειτουργικήν. Ἐν Ἀθήναις 1869 (272—320).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας.

120.

αστικὴ νομοθεσία καὶ συλλογαὶ ἐκκλησιαστικῶν νόμων καὶ κανόνων.

:r, Geschichte des canonischen Rechts. Hal. 1778. Plank Ges- der Kirchl. Gesellschatsverf. Τόμ. 1. σελ. 276. Pitra juris ec- raecorum hist. et monumenta. Rom. 1864. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ ια κανόνων. Ἀθήνησι 1852.

:κλησιαστικοὶ νόμοι ἐπήγαζον τὸ μὲν ἐξ ἀρχαίας συνη- ὸ δὲ παρὰ τῶν συνόδων (κανόνες), τὸ δὲ παρὰ τῶν τόρων. Αἱ διατάξεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων εἶχον ενικόν. Ἐκ τῶν διατάξεων τούτων καὶ τῶν ἀποφάσεων ɔων συνόδων, μεθ' ὧν συνεδέθησαν καὶ αἱ κανονικαὶ δια- :ατέρων τινῶν, συνέστησαν ὑπό τινων ἐπισκόπων συλλο- ινες κατὰ μικρὸν μετέβησαν εἰς κοινὴν χρῆσιν τῆς ἐκ- . Τοιαῦται συλλογαὶ μνημονεύονται τὸ πρῶτον ἐν τῇ :ηδόνι συνόδῳ, ἀλλ' ἔτι ἄνευ γενικοῦ νομικοῦ κύρους (οἱ 'οι ἀποστολικοὶ κανόνες). Κατὰ μικρὸν ἐσχη- ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ παράδοσις περί τινων συνό- ' οἱ κανόνες ἐθεωροῦντο ὡς ἔχοντες κῦρος νόμου. Ἡ αὕτη ἐγενικεύθη ἤδη κατὰ τὸν Ϛ' αἰῶνα, ἀλλὰ :ον διὰ τοῦ Β' κανόνος τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου της 692) ἀνεγνωρίσθησαν ῥητῶς ὡς ἔγκυροι αἱ παραδε- :ι πηγαὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλη- :ὶ δὴ οἱ 85 ἀποστολικοὶ κανόνες, οἱ κανόνες τῆς ἐν Νι- ιουμενικῆς συνόδου, τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ, τῆς ἐν Νεοκαισα- ;ς ἐν Γάγγραις, τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ, τῆς ἐν Λαοδικείᾳ, τῆς σταντινουπόλει Β' οἰκουμενικῆς συνόδου, τῆς ἐν Ἐφέσῳ ›μενικῆς, τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' οἰκουμενικῆς, τῆς ἐν , τῆς ἐν Καρχηδόνι καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ου, καὶ οἱ κανόνες πατριαρχῶν τινων καὶ ἐν γένει πατέ-)ἱ περὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων πολιτικοὶ νόμοι εὐ-

i. XI,921—1006. Πέτρου Ἀλεξανδρείας, Γρηγορίου τοῦ Νεοκαισαρείας,

ρίσκονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἰδίους τίτλους εἰς τὰς συλλογὰς τῶν αὐτοκρατορικῶν νόμων Codex Theodosianus Justinianeus 534, καὶ εἰς τὰς νεαράς. Αἱ προσπάθειαι τοῦ στινιανοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστημονικῆς διαμορφώσεως τοῦ δημ καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐκταθῶσι κα τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον. Ἰωάννης ὁ σχολαστικ συνήγορος καὶ μετὰ ταῦτα πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ λος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως († 578), ἔθηκεν ἐν τοὺς κανόνας, οὓς εὗρεν ἐν ταῖς συνήθεσι συλλογαῖς, προ καὶ τὴν Β′ καὶ Γ′ κανονικὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐπιστολὴ ὕλην ἐν 50 τίτλοις. Ἡ συλλογὴ αὕτη προσέλαβε διὰ τῆς χ μότητός της καὶ ἕνεκα τῆς φήμης τοῦ συγγραφέως γενικὸν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἑτέρα συλλογὴ αὐτοκρατορικῶ μων περὶ ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἰω γενομένη, περιέχει ἐκλογὴν ἐκ 10 νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ 87 τίτλους. Ἄλλη δὲ συλλογὴ περιλαμβάνει ἐν τρισὶ βιβ τὴν ὅλην ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν μὲν κατ' ἔκτασιν, ἐν μέρει δὲ ἐν ἐκλογαῖς, ὡς παράρτημα νεαρὰς τοῦ Ἡρακλείου. Εἰ καὶ ἀποδίδεται δὲ αὕτη τῷ Βαλ μῶνι, ἀνήκει ὅμως μᾶλλον εἰς τὸν Ζ′ αἰῶνα. Ἡ πρακτικ νάγκη προὐκάλεσεν ἁρμονικήν τινα συμπαράθεσιν τῶν περ κλησίας πολιτικῶν νόμων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνω τις βραδύτερον ἐκλήθη νομοκάνων. Μεταξὺ τῶν 50 τίτλων ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ σχολαστικοῦ γενομένης συλλογῆς τῶν κ νων προσετέθησαν οἱ σχετικοὶ πολιτικοὶ νόμοι, εἰλημμένοι οὗτοι κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συλλογῆς τῶν νό Τοὺς περὶ μετανοίας κανόνας ἐσυστηματοποίησεν Ἰωάν ὁ νηστευτής, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (585— μετριάσας πολλῶν ἐξ αὐτῶν τὴν αὐστηρότητα διὰ τῆς ἐ κείας ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ἀφρικανικὴ ἐκκλησία ἐκύρωσε συλλογήν τινα ἐπιτοπίων κανόνων ἐπι τῆς ἐν Κ δόνι συνόδου 419. Περὶ τῆς ῥωμαϊκῆς δε ἐκκλησίας εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ὅτι

Ἀθανασίου, Βασιλείου, Γρηγορίου Νύσσης, Γρηγορίου Θεολόγου, Ἀμφι Ἰκονίου, Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας, Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας, Γενναδίου Κωνσ νουπόλεως, Κυπριανοῦ. Καν. 2 τῆς Πενθέκτης.

ιλλογῇ αὐτῆς περιείχοντο οἱ κανόνες τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ιαμεμιγμένοι μετὰ τῶν τῆς Σαρδικῆς. Ἡ ἀρχαία αὕτη συλ-ιγὴ κανόνων (prisca translatio) ηὐξήθη κατὰ μικρὸν διὰ με-:φράσεων ἐξ ἑλληνικῶν συλλογῶν. Ἕνεκα τῆς ἀτελείας καὶ :αξίας αὐτῆς ἐσχημάτισε Διονύσιος ὁ μικρὸς (exiguus) ;ρὶ τὸ 500, σκύθης μοναχὸς ἐν Ῥώμῃ, νέαν τινὰ συλλο-ήν, περιλαβὼν καί τινας παπικὰς διατάξεις. Ἡ ἱσπανικὴ συλ-ογὴ τῶν κανόνων, ἡ γενομένη διὰ Ἰσιδώρου τοῦ ἐξ Ἱσπά-ης, ἥτις μετὰ τὸν θάνατον τούτου ηὐξήθη κατὰ πολλά, περι-χει ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἐκτὸς τῶν παπικῶν διατάξεων τοῦ Διο-υσιανοῦ κώδικος ἐπιστολὰς τῶν παπῶν πρὸς Ἱσπανοὺς καὶ Γάλλους ἐπισκόπους. Εἰς ὀλιγωτέραν χρῆσιν ἦσαν αἱ συστη-ματικαὶ συλλογαὶ τὸ Breviarium τοῦ Φουλγεντίου Φερράνδου, διακόνου Καρχηδόνος (547), εἰσέτι ἀνεξάρτητον ὂν ἀπὸ τοῦ Διονυσιανοῦ κώδικος, καὶ ἡ Concordia τοῦ ἀφρικανοῦ Κρεσκο-νίου (690), ἥτις δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἡ διάταξις τῶν τοῦ Διονυ-σιανοῦ κώδικος κανόνων καθ' ὕλην.

121.

Ἡ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καὶ ἡ ἐκκλησία.

Διὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιῆλθεν ἡ δύ-ναμις τοῦ κράτους εἰς τὴν ἀνατολήν, ἀπὸ δὲ τῆς διαιρέσεως τούτου ἐπὶ Θεοδοσίου (395) ἐνισχύθη καὶ ἐστερεώθη ὁ χωρι-σμὸς μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως. Ἀλλ' ἀμφότερα τὰ μέρη ἐσέβοντο ἄλληλα, συνδεδεμένα ὄντα ὑπὸ τὴν ἑνότητα τοῦ κρά-τους. Ἡ δύναμις τοῦ ῥωμαϊκοῦ πνεύματος εἶχε μορφώσει ἐκ τοσούτων ἐθνῶν ἕνα λαόν. Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα εἰσήλασαν εἰς τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος οἱ γερμανικοὶ λαοί, ἀλλ' ἐν Ἰταλίᾳ τοὐλάχιστον ἐτηρήθησαν ὑπὸ τὴν γοτθικὴν κυριαρχίαν τὸ ῥω-μαϊκὸν πολίτευμα καὶ τὰ ῥωμαϊκὰ ἔθιμα. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτο-κρατορία τοὐναντίον ἐκυβερνᾶτο διὰ νεκροῦ τινος μηχανισμοῦ κινουμένου ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἔλλειψις ἡγεμονικῶν οἴκων καὶ ἡ ὑπεροχή, ἣν ἔλαβον οἱ ςρατοί, ἐκώλυσε τὴν πολλάκις ἐπιχειρισθεῖσαν θεμελίωσιν κληρονομικῆς μοναρχίας, ἥτις μόνον ἐλλιπῶς ἀνεπληροῦτο διὰ τῆς προσλήψεως συναυτοκρα-

τόρων καὶ διαδόχων τοῦ κράτους. Τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ πίστις τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἣν ἄλλοτε ἔτρεφεν, ὅτι ἦτο προωρισμένος νὰ ἀποβῇ ὁ κύριος τοῦ κόσμου σύμπαντος, μετέβη εἰς τὸν ἐξουσιαστὴν τοῦ λαοῦ. Ἀναμνήσεις δὲ ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐθνικῆς ἀποθεώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐσφαλμένη ἐκδοχὴ παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐθεμελίωσαν ἐν τῇ πίστει τῶν λαῶν ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων κινδύνων, οὓς συνεπήγαγεν ἀνώμαλος διαδοχὴ τοῦ θρόνου, ἰδέαν τινὰ τῆς μονοκρατορίας, ὡς τῆς ὑψίστης ὑπὸ Θεοῦ ὡρισμένης ἐξουσίας ἐπὶ πάσης τῆς οἰκουμένης. Οἱ αὐτοκράτορες εἰθισμένοι νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς ὡς pontifices maximos καὶ νὰ ἄρχωσιν ἀπεριορίστως, δὲν παρεῖχον τὴν εὔνοιάν των εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰμὴ ἐπὶ ἀπωλείᾳ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας. Ὁ Σωκράτης ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὑτοῦ ἱστορίᾳ (IV προοιμ.) παρατηρεῖ, ὅτι «ἀφ' οὗ χριστιανίζειν ἤρξαντο οἱ βασιλεῖς, τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα, ἤρτητο ἐξ αὐτῶν καὶ αἱ μέγισται σύνοδοι τῇ αὐτῶν γνώμῃ γεγόνασί τε καὶ γίνονται.» Ἐπὶ τῆς προχειρίσεως καὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν ἐπισκόπων, ἰδίως τῶν μητροπολιτῶν, ἔλαβον ἐπιρροὴν μεγίστην καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικήν. Οἱ πατριάρχαι μάλιστα Κωνσταντινουπόλεως ἐγίνοντο κατ' ἐκλογὴν αὐτῶν. Οἱ πατριάρχαι διοριζόμενοι καὶ παυόμενοι κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος, ἦσαν συνήθως ἐξ αὐτοῦ ἐξηρτημένοι, ἠναγκασμένοι νὰ ὑποκύπτωσιν ἐνίοτε καὶ εἰς τὰς παραλογωτέρας ἀπαιτήσεις των. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' ἐπειδὴ οὗτος ἐζήτησε, καταστρεφομένης κατ' ἀπαίτησιν αὐτοῦ ἐκκλησίας τινός, ὅπως κτισθῇ ἀνάκτορον αὐτοῦ, νὰ ἀναγνώσῃ εὐχὴν ὁ πατριάρχης κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς καταστροφῆς, μεθ' ὅλην δὲ τὴν ἀντίστασιν τοῦ πατριάρχου, λέγοντος, ὅτι ὑπάρχουσιν εὐχαὶ ἐπὶ ἐγκαινίσει ἐκκλησιῶν καὶ οἰκοδομῇ, οὐχὶ δὲ ἐπὶ καταστροφῇ, ἠνάγκαζεν αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ δι' ἀπειλῶν νὰ πράξῃ τοῦτο, ὁ πατριάρχης ἀνέγνω εὐχήν τινα, οὕτως ἀρχομένην· «Δόξα τῷ Θεῷ τῷ ἀνεχομένῳ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν!» (Παπαρρ. Γ', 366). Ἡ τύχη τῶν ἀνθισταμένων εἰς τοὺς αὐτοκράτορας πατριαρχῶν ἦτο οἰκτρά. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖνος, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν ἐχθρῶν τῶν εἰκόνων, κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἐσχάτῃ προ-

δοσίᾳ ἐξωρίσθη, αὖθις δὲ δικασθεὶς, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, καὶ ἐκπομπευθεὶς ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ, καθήμενος ἐπὶ ὄνου ἐξανάςροφα,ἐκαρατομήθη.Κατὰ τῆς ἀναμίξεως ταύτης τῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας διεμαρτύροντο ὁ Ἀθανάσιος,ὁ Πικταβίου Ἱλάριος,ὁ Κορδούης Ὅσιος,Βασίλειος ὁ μέγας καὶ ὁ Ἀμβρόσιος. Τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐπεκαλοῦντο συνήθως οἱ ἐπίσκοποι, ὅτε κατεδιώκοντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων (Ἴδε ἐπιστολὴν Ὁσίου πρὸς Κωνστάντιον εἰς Ἀθανασίου ἱςορίαν περὶ ἀρειανῶν πρὸς μοναχοὺς κεφ.44 καὶ Λεοντίου ἐπισκόπου Τριπόλεως παρὰ Σουίδᾳ Λεόντιος). Ἰδίως ἐπὶ τῆς ἔριδος τῶν τριῶν κεφαλαίων ἀντέστησαν πολλοὶ ἐν τῇ δύσει κατὰ τοῦ Ἰουςινιανοῦ,τολμηρῶς ὑποςηρίξαντες τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἐκκλησία ὑπεςήριζε πάντοτε τὴν ἀκριβῆ, ὡρισμένην καὶ βραδεῖαν ἀνύψωσιν ἀπὸ ἀξιώματος εἰς ἀξίωμα, ἀπεδοκίμαζε δὲ τὴν μετάθεσιν ἀπὸ μιᾶς ἐπισκοπῆς εἰς ἄλλην ὡς μοιχείαν.Οἱ αὐτοκράτορες ἐλάμβανον τὰς ἐ φ έ σ ε ι ς ἐκείνων,οἵτινες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς ἠδικημένους ὑπὸ τῶν ἐπισκοπικῶν δικαςηρίων·πρῶτοι δὲ οἱ Δονατισταὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν παρέμβασιν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς εἰς τὰς ἐκκλησιαςικὰς ἔριδας· ἀλλ'ἡ ἐκκλησία ὥριζε τιμωρίας δι' ἐκείνους, οἵτινες ἤθελον ποιήσει ἔφεσιν ἀπό τινος δικαστηρίου εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Οὕτω λέγει ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδος τοῦ ἔτους 341 ἐν τῷ 12 αὐτῆς κανόνι. «Εἴ τις ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου καθαιρεθεὶς πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ καὶ ἐπίσκοπος ὑπὸ συνόδου,ἐνοχλῆσαι τολμήσειε τὰς βασιλέως ἀκοὰς, δέον ἐπὶ μείζονα ἐπισκόπων σύνοδον τρέπεσθαι, καὶ ἃ νομίζει δίκαια ἔχειν, προσαναφέρειν πλείοσιν ἐπισκόποις καὶ τὴν αὐτῶν ἐξέτασίν τε καὶ ἐπίκρισιν ἐκδέχεσθαι. Εἰ δὲ τούτων ὀλιγωρήσας ἐνοχλήσειε τῷ βασιλεῖ, καὶ τοῦτον μηδεμιᾶς συγγνώμης ἀξιοῦσθαι, μηδὲ χώραν ἀπολογίας ἔχειν, μηδὲ ἐλπίδα ἀποκαταστάσεως προσδοκᾶν.»Τὴν διάταξιν ταύτην ἐπανέλαβε καὶ ἡ Β' οἰκουμενικὴ σύνοδος διὰ τοῦ ἕκτου αὐτῆς κανόνος. Οἱ αὐτοκράτορες συνεκάλουν τὰς ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι κ ὰ ς σ υ ν ό δ ο υ ς καὶ διηύθυνον αὐτὰς δι' ἀπεσταλμένων αὐτῶν. Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου λέγει ὁ Εὐσέβιος,ὅτι «ἐξαίρετον τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τὴν παρ' αὐτοῦ νέμων φροντίδα, διαφερομένων τινῶν πρὸς ἀλλήλους κατὰ διαφόρους χώρας, οἷά τις κοι-

νὸς ἐπίσκοπος ἐκ Θεοῦ καθεσταμένος, συνόδους τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν συνεκρότει.» (Βίῳ Κωνστ. I, 44). Οἱ αὐτοκράτορες καθίστανον τὰς ἀποφάσεις τῶν συνόδων νόμους τοῦ κράτους. Οὕτως ἡ Β' οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν ἐπιστολῇ αὐτῆς πρὸς Θεοδόσιον (Mansi III, 557) λέγει· «Δεόμεθα τοίνυν τῆς σῆς ἡμερότητος γράμμασι τῆς σῆς εὐσεβείας ἐπικυρωθῆναι τῆς συνόδου τὴν ψῆφον, ἵνα ὥσπερ τοῖς τῆς βασιλείας γράμμασι τὴν ἐκκλησίαν τετίμηκας, οὕτω καὶ τῶν δοξάντων ἐπισφραγίσῃς τὸ τέλος.» Μόνον ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ηὐνοεῖτο καὶ ἀπήλαυε προνομίων διὰ νόμων. Ἰδοὺ τί λέγει νόμος τις τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ 326 (Cod. Theod. XVI, V, 1.). «Τὰ προνόμια τὰ τῇ θρησκείᾳ ὡρισμένα, πρέπει νὰ ὠφελῶσι μόνον τοὺς τηρητὰς τῆς καθολικῆς πίστεως. Οἱ δὲ αἱρετικοὶ καὶ σχισματικοὶ οὐ μόνον θέλομεν νὰ ἦναι ξένοι τῶν προνομίων τούτων, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποβάλλωνται καὶ εἰς πολλὰς τιμωρίας.» Διὰ ταῦτα συνέβαινεν ὥστε νὰ ἀποφασίζωσιν οἱ αὐτοκράτορες, ὅτε ἐφαίνετο ἀβέβαιον, τίς μερὶς εἶναι ἡ ὀρθόδοξος. Οὕτω Θεοδόσιος ὁ Α' διὰ νόμου τινὸς τοῦ ἔτους 380 (Cod. Theod. XVI, 1. 2.) διατάσσει, ὅτι μόνον οἱ τὸν νόμον τοῦτον ἀποδεχόμενοι ἠδύναντο νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα τῶν καθολικῶν χριστιανῶν. Οἱ αὐτοκράτορες ἐξέδιδον ἐπὶ πραγμάτων τῆς πίστεως νόμους προκαλούμενοι καὶ ἐπαινούμενοι ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες διὰ τῆς αὐλικῆς εὐνοίας ἐνίκων. Αὐτοκρατορικὰ διατάγματα ἀνεγινώσκοντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ ἡ ἐκκλησία ἤγετο πολλάκις εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ ἐπικαλῆται τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους ἐπὶ ζητημάτων τῆς συνειδήσεως. Πολλοὶ ἐπίσκοποι, οἵτινες ἤθελον νὰ ἀπολαύσωσι τῆς αὐτοκρατορικῆς εὐνοίας, ἐγίνοντο πειθήνια ὄργανα αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτοκράτορες ἦσαν πολλάκις τὰ ὄργανα ἐκκλησιαστικῆς τινος μερίδος, οἱ δὲ δογματικοὶ νόμοι αὐτῶν, ὅτε δὲν παρηκολούθει αὐτοὺς καὶ τὸ κῦρος τῆς ἐκκλησίας, σπανίως διετήρουν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν. Δὲν ἔλειπον ὅμως ἐντελῶς καὶ τολμηροὶ ὑπερασπισταὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας, ἣν ἀνεγνώριζον μὲν κατὰ τὸ δίκαιον καὶ οἱ αὐτοκράτορες, πράγματι ὅμως παρεβίαζον. Ἀπεδίδετο μὲν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἱερατικός τις χαρακτήρ. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαν-

ου ἐστέφοντο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀπὸ Λέοντος μάλιστα τοῦ ', τοῦ διαδεξαμένου τὸν Μαυρίκιον, ἡ ἐκκλησιαστικὴ στέψις .ογίζετο ἀπαραίτητος καὶ ἐγίνετο μετὰ μεγάλης ἐπισημότη-ις. Ἡ τελετὴ αὕτη παρεῖχεν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας κατὰ τὴν ιόληψιν τοῦ λαοῦ ἱερότητά τινα, δι' ἣν ἠξίουν δικαιωματικῶς : μετέχωσι τῆς διοικήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. ὕτως ἐπί τινος ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου τῷ 488 γενο-ένης (Mansi VI, 733) προσφωνοῦσιν οἱ ἐπίσκοποι. «Πολλὰ τὰ :η τῷ ἀρχιερεῖ βασιλεῖ.» Ὁ δὲ ὁμολογητὴς Μάξιμος ἐρωτᾶ-κι ἐν Κωνσταντινουπόλει (656 Mansi IX, 6). «Δὲν εἶναι ἄρα ᾶς χριστιανὸς αὐτοκράτωρ καὶ ἱερεύς;» Ὁ Μάξιμος ὅμως ἀ-αντᾷ· «δὲν εἶναι.» Καὶ Λέων ὁ Ἴσαυρος γράφων πρὸς πάπαν ρηγόριον τὸν Β' (Mansi XII, 976) λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις βασιλεὺς καὶ ἱερεύς εἰμι.» Μόνος ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ιροσφέρῃ τὰ δῶρα ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου. Μεθ' ὅλον ὅμως όν τῷ αὐτοκράτορι ἀποδιδόμενον τοῦτον ἱερατικὸν χαρακτῆ-κ ἴσχυεν ὡς θεμελιώδης νομικὴ ἀρχή, ὅτι ὁ Θεὸς διεμοίρασε ᾶσαν ἐξουσίαν ἐπὶ γῆς εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς τοὺς ɔεῖς μετὰ ὁρίων ἀνυπερβάτων, ἅτινα ὅστις ἤθελε παραβῆ, ιάρτανεν. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ περὶ τούτου ἔκφρασις τοῦ έπα Γελασίου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. «Δύο εἶναι, λέγει, αὐτο-άτωρ Αὔγουστε, δι' ὧν ἀρχῆθεν ὁ κόσμος οὗτος κυβερνᾶται, ἱερὰ ἐξουσία τῶν ἀρχιερέων καὶ ἡ βασιλικὴ ἐξουσία.» .ναντιρρήτως θὰ ἦτο σωτήριον ἐὰν ἡ ἀρχὴ τῆς θρη-ευτικῆς ἐλευθερίας ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς κοι-ωνίας ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανῶν βασιλέων καὶ ἡ πολι-εία δὲν ἐλάμβανεν οὐδεμίαν ἀφορμὴν νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ ἐκ-λησιαστικὰ πράγματα. Ἀλλὰ δυνάμεθα ἄρά γε νὰ ἀπαιτήσωμεν ιαρὰ τῶν βυζαντινῶν ὅ,τι μόλις σήμερον ὁ κόσμος ἤρχισε νὰ ιετανοῇ καὶ ἐφαρμόζῃ; Τότε ἐὰν ἡ πολιτεία ἄφινε τὸν κλῆρον :αὶ τὸν λαὸν νὰ ῥυθμίζωσι τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, δὲν ἤθελον άχα συμβῆ ἔτι μεγαλήτεροι καὶ σφοδρότεροι θρησκευτικοὶ δι-ιγμοί; Δὲν ἤθελεν ἄρά γε ὁ κλῆρος πράξει ὅ,τι ἔπραξεν ὁ πάπας κὶ ὁ κλῆρός του ἐν τῇ δύσει ἢ ὅμοιά τινα; Οὕτως ἐξεταζομένου ɔῦ πράγματος ἡ ἐπέμβασις τῆς πολιτείας δὲν ἔσωζε μὲν τὴν ἐκλησίαν τῶν ταραχῶν τούτων, ἀλλὰ περιέστελλεν ἴσως

αὐτάς. «Ἡ ἐπέμβασις τῆς βασιλείας, λέγει ὁ Παπαρ γόπουλος, συνετέλεσε κατά τι καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν · τε ἔθνους καὶ τοῦ κλήρου· διότι περιέστειλε μὲν ὁπωσοῦν δεινὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποκλειστικῆς τοῦ θρησκευτικοῦ σθήματος ἐνεργείας, ἐκόλασε δὲ τὴν ἀγριότητα τῶν θρησκευ κῶν παθῶν. Ἐνῷ ἐν τῇ δύσει ὁ κλῆρος κυριάρχης ὤν, ἀπέ ἀγέρωχος, ἀπότομος, τυραννικός, ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐπειδὴ ἡ | σιλεία ἀνεχαίτιζεν ὅσον ἔνεστι τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ῥοπ ἀπέβη πραότερος, μετριώτερος, χριστιανικώτερος.» (Γ', 5 Ὡς πρὸς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐ τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων[1] παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς. Ὁ χ στιανισμὸς ἐμετρίασε τὴν ἀρχαίαν ῥωμαϊκὴν σκληρότητα · νόμων, ἐνόσῳ δὲν συνεδέετο μετὰ ἐπικρατουσῶν δοξασιῶν · ἐκκλησίας, καὶ προπαρεσκεύαζε τὴν ἀναγνώρισιν γενικῶν ἀ θρωπίνων δικαιωμάτων. Οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλ σίας κατεδείκνυον πάντοτε τὸ ἄδικον τῆς δουλείας καὶ σ ἔτεινον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων, παριστῶντες τ την ὡς ἔργον εὐσεβές. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἔδωκε ἐκκλησίᾳ τὸ δικαίωμα νὰ χειραφετῇ τοὺς δούλους τῶν χρις νικῶν ναῶν (Σωζ. I, 9). Οἱ ἐπίσκοποι προέτρεπον τοὺς ἔχον δούλους νὰ θεωρῶσιν αὐτοὺς ὡς ἐν Χριστῷ σεσωσμένι ἀδελφούς (Χρυσοστόμου πρὸς Φιλήμονα Opp. II, σελ. 77 Τοῖς ἰουδαίοις ἀπηγορεύθη τὸ ἔχειν δούλους. Καὶ κατὰ τῆς θ νατικῆς ποινῆς, κατὰ τῆς βαρβαρότητος τῆς ὁποίας γείρετο ὁ λόγος καὶ τὸ ἀνθρωπινὸν αἴσθημα, ἠγωνίζοντό τι τῶν ἐπισκόπων (Ambros. ep. 25. 26. Aug. ep. 133. 134. 153. C Theod. IX, 40). Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀσύλου, ὅπερ εἶχον π τερον μόνον ὀλίγοι ναοί, μετέβη νῦν κατὰ μικρὸν καὶ ἀ παισθήτως εἰς ἁπάσας τὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ πρὸς μεγάλην β βην τῆς δικαιοσύνης. Ἐπεκυρώθη δὲ διὰ νόμου τὸ δικαίω τοῦτο ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β' (431). Ὁ Χρυσόστομος εἶδε · τῶν ὀφθαλμῶν του τὸν θρίαμβον, ὅτι εἷς τῶν ἰσχυροτάτων ξιωματικῶν τοῦ κράτους (Εὐτρόπιος), ὅστις εἶχεν ἀπειλήσει

[1] Ὅρα Β. Νικολοπούλου περὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ.

ἀφαιρέσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀσύλου ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, κατέφυγεν εἰς τὸ θυσιαςήριον ζητῶν σωτηρίαν. Νόμος τις τοῦ Κωνσταντίνου (Cod. Theod. XV, 4) ἀπαγορεύει τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων. Ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ ἔπαυσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ αἱ θηριομαχίαι τῶν δούλων καὶ τῶν καταδίκων. Ἄλλος τις νόμος (Cod. Theod. XI, 27) ἐζήτει νὰ κωλύσῃ τὴν ἔκθεσιν καὶ τὸν φόνον τῶν βρεφῶν, ὅστις ἦτο συνήθης παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὁρίζων νὰ δίδωνται εἰς τοὺς πτωχοὺς πατέρας τὰ μέσα πρὸς συντήρησιν τῶν τέκνων των ἐκ τοῦ δημοσίου. Ὑπὲρ τῆς ἁγιότητος τοῦ γάμου ἐξεδόθησαν νόμοι. Ἡ δὲ ἀκολασία ἡ δημοσίᾳ ἐξασκουμένη καὶ προσβάλλουσα τὰ δημόσια ἤθη περιεστέλλετο. Διὰ τοῦτο δι' αὐτοκρατορικῶν νόμων ἐκωλύθησαν αἱ ἀκόλαστοι λατρεῖαι τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Νείλου καὶ τοῦ Βήλ. Τοιουτοτρόπως διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνυψώθη ἡ γυνή, ἡ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀρχαιότητι ταπεινωθεῖσα. Οἱ ἀρχαῖοι κατὰ τῆς ἀγαμίας ῥωμαϊκοὶ νόμοι ἤρθησαν ἤδη ἐπὶ Κωνσταντίνου. Οἱ ἐπίσκοποι ἀπέκτησαν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἰσχύος των καὶ διὰ τῆς ἀφοσιώσεως τῶν αὐτοκρατόρων εἰς θεολογικὰς ἔριδας μεγάλην πολιτικὴν ἐπιρροήν. Κατὰ νόμον δὲ ἔλαβον ὡρισμένον δικαίωμα ἐπιβλέψεως ἐπὶ πολλῶν ὑποθέσεων τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ, τὸ δικαίωμα νὰ παρακαλῶσιν ὑπὲρ δυστυχῶν καὶ καταδίκων, καί τινα κηδεμονίαν ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν λεγομένων προσώπων (personae miserabiles). Ἡ ἐκκλησία ὑπέβαλε τὰ ἤθη τῶν ἐν ἀξιώμασιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῆς καὶ ἔσυρε πρὸ τοῦ πνευματικοῦ δικαστηρίου της ἐκείνους, οἵτινες ἵσταντο ὑπεράνω τῶν νόμων. Εἰς τὴν μανίαν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου Πενταπόλεως Ἀνδρονίκου οὐδεὶς ἄλλος ἠδυνήθη νὰ ἀντιστῇ, εἰμὴ μόνος ὁ ἐπίσκοπος Συνέσιος (ὅρα τούτου ἐπιστ. 57). Ὅτε δὲ Θεοδόσιος ὁ Α' ἐθυσίασεν ὁλόκληρον πόλιν εἰς τὴν ὀργήν του, ἤλεγξεν αὐτὸν ὁ Ἀμβρόσιος καὶ ἔκλεισεν αὐτῷ τὴν ἐκκλησίαν (Ῥουφ. XI, 18. Θεοδωρ. V,17). Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς λέγει πρὸς τοὺς δικαστὰς καὶ τοὺς ἄρχοντας (ἐν λόγῳ XVIII, 271)· «Ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὑποτίθησιν ὑμᾶς τῇ ἐμῇ δυναστείᾳ καὶ τῷ ἐμῷ βήματι· ἄρχομεν γὰρ καὶ αὐτοί, προσθέτω δέ, ὅτι καὶ τὴν μείζονα καὶ τελειοτέραν ἀρχήν· ἢ δεῖ

τὸ πνεῦμα ὑποχωρῆσαι τῇ σαρκί;» Τοιουτοτρόπως ὑπῆρξεν ἡ ἐκκλησία ἐν ἐποχῇ ἀπεριορίστου αὐθαιρεσίας ἡ προστάτις τῆς τοῦ λαοῦ ἐλευθερίας. Ἅγιοι ἐλάμβανον τὸ πρόσωπον τῶν ἄλλοτε δημάρχων τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ ἐκκλησία ἐν τῇ ἰδανικῇ αὐτῆς ἐξουσίᾳ ἀντεπροσώπευε τρόπον τινὰ τὸ ἀρχαῖον κράτος. Οἱ ἐπίσκοποι ἀπήλαυον ἐνίοτε βασιλικῶν τιμῶν. Ὅ,τι ἡ εὐσεβὴς ταπεινοφροσύνη εἶχε παραχωρήσει, ἐσυνείθιζεν ἡ εὐσεβὴς ἀλαζονεία νὰ ἀπαιτῇ καὶ διατηρῇ. Ἐκ τῆς ἀληθείας, ὅτι τὰ οὐράνια εἶναι τιμιώτερα τῶν ἐπιγείων παρήγετο τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἱερωσύνη εἶναι μεγαλητέρα τῆς βασιλείας, καὶ ἐφηρμόζετο ἐπὶ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων. Ὁ Αὐγουστῖνος παρέστησεν ἐν τῷ περὶ πόλεως Θεοῦ συγγράμματι, τῷ ἐπικηδείῳ τούτῳ λόγῳ εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, τὴν πολιτείαν ὡς τὴν ἐξουσίαν τῆς αὐθαιρεσίας, ἥτις ἀρξαμένη ἀπὸ ἀδελφοκτονίας, φέρεται εἰς τὸν ὄλεθρον, ὅπως παραχωρήσῃ τὸν τόπον της εἰς τὴν οὐράνιον πολιτείαν, τὴν ἐκκλησίαν.

122.

Ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία καὶ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία.

Hebenstreit Hist. jurisd. eccles. 1773. Jérome a Costa (Richard Simon) Histoire sur l'origine et du progrès des revenus eccl. Frcf. 1604.

Αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις τοῦ ἐπισκοπικοῦ δικαστηρίου ἀπήλαυον κύρους νομικοῦ, ἀλλ' ἡ ἐκουσία αὕτη δικαιοδοσία ἐζητεῖτο ἀπὸ τοῦ ϛ' αἰῶνος, ἀφοῦ τὸ κράτος πλέον ἐξεχριστιανίσθη, ὀλιγώτερον πάντοτε. Αἱ ἀξιώσεις δικαιοδοσίας ἐπὶ ὑποθέσεων τοῦ γάμου καὶ διαθηκῶν (causae mixtae) ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπεκρούοντο ὑπὸ τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων, ἀλλὰ τὰ ἐν τῷ μωσαϊκῷ νόμῳ ὁριζόμενα κωλύματα γάμου ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ νόμου, ἐκταθέντα καὶ εἰς πνευματικὴν συγγένειαν. Χωρισμὸς γάμου σπανίως ἐπετρέπετο, πολὺ δὲ σπανιώτερον ὁ δεύτερος γάμος ἑνὸς χωρισθέντος. Ὡς πρὸς τοὺς κληρικοὺς ἐπὶ ἀστυχῶν ὑποθέσεων ὡρίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' τὸ ἐπισκοπικὸν δικαστήριον ὡς τακτικὸς τόπος διαδικασίας. Ἐπὶ ποινικῶν ὑποθέσεων ἔμενον κατ' ἀρχὰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια ἁρμόδια, Οὐαλεντινιανὸς δὲ ὁ

Γ (452) ἔδωκε τῷ κατηγόρῳ τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ τῶν πολιτικῶν καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ δικαστηρίου, Ἰουστινιανὸς ὁ Α΄ διεμέρασεν ὡρισμένας πράξεις τῆς διαδικασίας μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν δικαστηρίων, ὁ δὲ Ἡράκλειος (623) ἀπέκλεισεν ἐντελῶς τὸ πολιτικὸν δικαστήριον. Κατὰ ἐκκλησιαστικὴν συνήθειαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ κλῆρος ἀπετέλει ἰδίαν τινὰ προνομιοῦχον τάξιν, ἐθεωρεῖτο ἀπρεπές, κληρικὸς ἐπὶ ἰδίας ὑποθέσεως νὰ ζητῇ καὶ νὰ λαμβάνῃ τὸ δίκαιον ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων, ἐκ λαϊκῶν συνισταμένων. Οἱ ἐπίσκοποι ἐδικάζοντο μὲν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ἀλλὰ τιμωρία δὲν ἐπεβάλλετο ἄνευ συγκαταθέσεως συνόδου τινός. Ἐπὶ καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἐθεωροῦντο ἁρμόδια μόνα τὰ ἐπισκοπικὰ δικαστήρια καὶ αἱ σύνοδοι.

Ἡ ἐκκλησία ἀναγνωρισθεῖσα ὑπὸ τοῦ κράτους ἔλαβε διὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου σχεδὸν πανταχοῦ μέρος τῆς δημοτικῆς περιουσίας, ἐκληρονόμησε κτήματα ἐθνικῶν ναῶν καὶ ἐγίνετο κυρία πάντων τῶν κτημάτων τῶν κηρυττομένων αἱρετικῶν. Ἦτο δὲ καὶ ἡ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμος τῶν ἀγάμων κληρικῶν. Περὶ τοῦ δικαιώματος τῶν ἀπαρχῶν καὶ τῶν δεκάτων ὡς θεόθεν ὡρισμένου ἐκήρυττον οἱ κληρικοὶ μετὰ μεγάλου ζήλου, ἀλλὰ τὸ κήρυγμα αὐτῶν τοῦτο εὕρισκεν ὀλίγην ἀκρόασιν. Ἀνεξάντλητοι πηγαὶ πλούτου ἦσαν καὶ αἱ διαθῆκαι, ἀφ' ὅτου ὁ Κωνσταντῖνος (321) εἶχεν ἐπικυρώσει τὴν πλήρη ἐλευθερίαν τῆς τελευταίας θελήσεως πρὸς ὄφελος τῆς ἐκκλησίας. Ἐν βραχεῖ δὲ χρόνῳ οὐδεὶς ἐδικαιοῦτο νὰ ἀποθνήσκῃ χωρὶς νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν ἐκκλησίαν, κατέστη δὲ ἀναγκαῖος νόμος κατὰ τῶν κληρικῶν ἐκείνων, οἵτινες δι' ἀπάτης ὑπέκλεπτον διαθήκας (Valentiniani I Lex τοῦ ἔτους 370 ad Damasum episcopum urbis Romae Cod. Theod. XVI, II, 20). Ἀλλὰ τὰ πλούτη τῆς ἐκκλησίας ἦσαν ἀγαπητὰ τῷ λαῷ, θεωρούμενα ὡς ἰδιοκτησία τῶν πτωχῶν, διότι καθιδρύματα εὐεργετικὰ παντὸς εἴδους, μετριάζοντα τὴν δυστυχίαν καταστάσεως κοινωνίας βραδέως εἰς τὸν ὄλεθρον φερομένης, συνετηροῦντο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἡ διαχείρισις αὐτῶν ἐγίνετο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἐπισκόπων διὰ τοῦ οἰκονόμου, ἡ διανομὴ ἦτο τακτοποιημένη, ἡ δὲ ἀπαλλοτρίωσις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ ἐπὶ ὡρισμένοις ὅροις νὰ γίνῃ. Ἡ ἐκ-

κλησία ἠσφάλιζε τὴν περιουσίαν καὶ δι' ἀκινήτων κτημάτων, ἅ τινα κατὰ τὴν εὔνοιαν ἢ τὴν ἀνάγκην τοῦ κράτους ἐφορολογοῦντο διαφόρως, ἦσαν ὅμως ἐλεύθερα ἐκτάκτων προσωπικῶν ἢ ἀπρεπῶν βαρῶν.

123.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινότης καὶ ὁ κλῆρος.

Οἱ διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῶν κοινοτήτων γενόμενοι κληρικοὶ εἶχον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς χεῖράς των τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας. Μόνον ἐπὶ τῶν ἐ κ λ ο γ ῶ ν τ ῶ ν ἐ π ι σ κ ό π ω ν ἐπέβαλλεν ἐνίοτε ὁ λαὸς ἐν τῇ ἀνατολῇ τὴν θέλησίν του διὰ θορυβωδῶν ἐπιδείξεων καὶ οἱ προὔχοντες δὲ τῆς πόλεως ἤσκουν ἐπιρροήν τινα ἐν αὐταῖς, ἣν ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχεν ἐπικυρώσει. Ὁ Θεοδώρητος (ἐν ἱστορ. ἐκκλ. δ'. 19) λέγει, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἐγίνετο ἐπισκόπων συνόδῳ, ψήφῳ κληρικῶν, αἰτήσει λαοῦ. Ὁ ἐκλεχθεὶς προσεφωνεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ «ἄξιος» ἢ «ἀνάξιος» (bene meritus, bene dignus). Ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν ἐπισκόπων καὶ μάλιστα τῶν πατριαρχῶν καὶ μητροπολιτῶν ἤσκει, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ §. μεγίστην ἐπιρροὴν καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία. Ἀλλ' ἡ δευτέρα ἐν Νικαίᾳ σύνοδος (787) διὰ τοῦ τρίτου αὐτῆς κανόνος ἀπέρριψε πᾶσαν συμμετοχὴν τοῦ κράτους καὶ τοῦ λαοῦ. Ἐν τῇ δύσει καὶ ἰδίως ἐν Ῥώμῃ διέσωζεν ἡ κοινότης τὴν συμμετοχὴν αὐτῆς ἐν τῇ ἐκλογῇ, καὶ πανταχοῦ σχεδὸν ἡ δύναμις τοῦ κλήρου ἀνεγνωρίζετο τοσοῦτον ὁμοφώνως ὑπὸ τοῦ πλήθους, ὥστε προθύμως οἱ κληρικοὶ ἐποίουν αὐτῷ πολλὰς παραχωρήσεις. Ὁ κλῆρος ἦτο ἐλεύθερος ἀπὸ τῶν βαρῶν τοῦ κράτους, ἔπρεπε δὲ διὰ σειρᾶς νόμων νὰ κωλυθῇ ἡ ἕνεκα τούτου μ ε γ ά λ η ζ ή τ η σ ι ς τ ῶ ν ἐ κ κ λ η σ ι α σ τ ι κ ῶ ν ἀ ξ ι ω μ ά τ ω ν. Ὁ μέγας Βασίλειος παρατηρεῖ περὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, ὅτι πολλοὶ φόβῳ τῆς στρατολογίας εἰσεποίουν ἑαυτοὺς τῇ ὑπηρεσίᾳ (ἐπιστ. 54). Μόνον εἰς τὴν θέσιν ἀποθανόντων κληρικῶν ἔπρεπε νὰ προχειρίζωνται ἄλλοι, ὅστις δε εἶχεν ὑποχρεώσεις ἢ εἰς τὸ κράτος, ἢ εἴς τινα κύριον, ἔπρεπε νὰ λάβῃ τουτου τὴν συγκατάθεσιν. Νόμος τις, καθ' ὃν

μόνον πτωχοί, ἐφ' ὧν τὸ κράτος οὐδεμίαν εἶχεν ἀξίωσιν, ἔπρεπε νὰ χειροτονῶνται εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιηθῇ. Τοὐναντίον ἡ δύναμις τῶν κληρικῶν ἐνισχύετο διὰ τῆς χειροτονίας διασήμων φιλοσόφων, νομολόγων καὶ μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν.Τότε ἀνεγνωρίζετο ὡς δίκαιον, οἱ τοιοῦτοι νὰ ἀποβάλλωσι τὴν περιουσίαν αὐτῶν, ἥτις ὑπεχρέου αὐτοὺς εἰς δημοτικὰς λειτουργίας. Οἱ κληρικοὶ διετηροῦντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἀλλ' ἔτι κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἐνιαχοῦ ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι συνίστων τοῖς κληρικοῖς νὰ διατηρῶνται διὰ τῆς γεωργίας ἢ δι' ἄλλης τινὸς ἐργασίας (Concil. Carthag. a. 419, c. 52. 53).Αἱ πρεσβύτεραι καὶ διακόνισσαι ἐκλείπουσι κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα,μόνον οἱ Μοντανισταὶ εἶχον διακονίσσας.Νέον κατώτερον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα ἀναφαίνεται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ τῶν κοπιατῶν (fossarii ἢ Parabolani)[1]. Ἡ ἐκλογὴ ὅλου τοῦ κλήρου περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐπισκόπου, ὅστις μόνος κυρίως εἰπεῖν ἀπέκτησεν ἰσχὺν καὶ πλοῦτον διὰ τῆς νέας εὐνοίας τοῦ κράτους. Καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ὅμως ἡ σημασία ὑψώθη. Πρεσβύτεροι ἐν χωρίοις ἔλαβον τὴν θέσιν τῶν χωρεπισκόπων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος ἤρχισαν νὰ ἐκλείπωσιν, ὡς ἀπαρέσκοντες εἰς τοὺς ἐπισκόπους τῶν πόλεων, οἵτινες ἤθελον τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα νὰ ἦναι σπάνιον καὶ ἰσχυρόν. Ἄλλοι πρεσβύτεροι μετὰ τῶν διακόνων ἀπετέλουν ὡς κλῆρος τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας (cathedralis) τὸ συμβούλιον τοῦ ἐπισκόπου. Ἐξ αὐτῶν διεκρίθη εἷς πρεσβύτερος, ὅστις ἐν τῇ λατρείᾳ ἐλάμβανε τὴν πρώτην μετὰ τὸν ἐπίσκοπον θέσιν (ἀρχιπρεσβύτερος). Οἱ ἀρχιδιάκονοι εἶχον ἀναφανῆ ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ.Τὸ πλῆθος τῶν κληρικῶν ἐν μεγάλαις ἐκκλησίαις ἦτο μέγα. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὡρίσθησαν οἱ κληρικοὶ καὶ ὑπηρέται τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας εἰς 485 (Πρλ. Pichler KTrennung. I. 81)!

[1] Ἔργον αὐτῶν ἦτο ἡ ταφὴ τῶν νεκρῶν.

124.

Οἱ πατριάρχαι.

Blondel, Trailé hist. de la primauté en église. Gen. 1641. Morini Exercitt. eccles. Ds. I de Patriarch. origg. Par. 1669. Janus de origg. Patriarch. chr. Vit. 1718.

Ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ διεκρίθησαν οἱ τρεῖς μεγάλοι μητροπολῖται Ῥώμης, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας διὰ τούτου ἀπὸ τῶν λοιπῶν μητροπολιτῶν, ὅτι εἶχον ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψίν των πλειοτέρας ἐπαρχίας. Τὰ δικαιώματα τῶν μητροπολιτῶν τούτων ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ὡς στηριζόμενα ἐπὶ ἀρχαίας συνηθείας (καν. 6). «Τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατείτω», λέγει ἡ σύνοδος. Συγχρόνως ἀνεγνωρίσθησαν ἐν αὐτῇ καὶ αἱ ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι ὡς αἱ ὕψισται ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαὶ (καν. 4). Ἐπὶ τῶν ἀρειανικῶν ἐρίδων ὅμως αἱ σύνοδοι αὗται ἦσαν λίαν ἀσθενεῖς, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνθίστανται πρὸ ἰσχυροὺς πολλάκις ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑποστηριζομένους ἀντιπάλους. Διὰ τοῦτο ἔλαβον οἱ ἐπίσκοποι ἀφορμὴν νὰ σχηματίσωσιν ἔτι μεγαλητέρους ἱεραρχικοὺς συνδέσμους οἵτινες ἠδύναντο εἰς ἕκαστον τῶν ἐπισκόπων νὰ παρέχωσι μεγαλητέραν ἀσφάλειαν. Ἕνεκα δὲ τῆς πολιτικῆς καὶ πολλάκις ἐκκλησιαστικῆς διαιρέσεως τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, διεμορφώθη ἡ νέα αὕτη ἱεραρχικὴ ἀνάπτυξις ἐν ἑκατέρῳ τῶν κρατῶν διαφορετρόπως. Ἐν τῇ ἀνατολῇ εἶχον ἀκολουθήσει ἤδη ἐν τῇ μορφώσει τῶν μητροπολιτικῶν ἐκκλησιῶν τὴν εἰς ἐπαρχίας διαίρεσιν τοῦ κράτους. Ὁσημέραι δὲ ἐπεκράτει ἡ ἀρχὴ, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις πρέπει νὰ συμμορφοῦται πρὸς τὴν διαίρεσιν τῆς πολιτικῆς διοικήσεως. Οὕτως ὁ 17 καν. τῆς Δ' οἰκουμενικῆς συνόδου ὁρίζει τὰ ἑξῆς· «Εἴ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις ἢ αὖθις καινισθείη, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν ἡ τάξις ἀκολουθείτω » Κατὰ ταῦτα καὶ ἐν τῇ μορφώσει μεγαλητέρων ἱεραρχικῶν σωμάτων ἠκολούθησαν ἐν τῇ ἀνατολῇ τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου γενομένην διαίρεσιν τοῦ κράτους εἰς διοικήσεις. Κατὰ τὸν Ζώσιμον (II, 33) διῃρέθη τὸ κράτος ὡς ἑξῆς. I. Νομὸς (Praefectura) ἀνατολῆς. 1. Διοίκησις ἀνατολῆς (πρωτ.

Ἀντιόχεια). 2. Αἰγύπτου (Ἀλεξάνδρεια). 3. Ἀσίας (Ἔφεσος). 4. Πόντου (Καισάρεια Καππαδοκίας). 5. Θράκης (Ἡράκλεια, ἔπειτα Κωνσταντινούπολις). II. Νομὸς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας (πρωτ. Θεσσαλονίκη). 1. Διοίκησις Μακεδονίας. 2. Δακίας. III. Νομὸς Ἰταλίας. 1. Διοίκησις Ῥώμης (Ῥώμη). 2. Ἰταλίας (Μεδιόλανον). 3. Δυτικῆς Ἰλλυρίας (Σίρμιον). 4. Ἀφρικῆς (Καρχηδών). IV. Νομὸς Γαλλίας. 1. Διοίκησις Γαλλίας (Augusta Trevirorum). 2. Διοίκησις Ἱσπανίας. 3. Βρεττανίας. Οἱ ἐπίσκοποι ἑκάστης διοικήσεως ἐν τῇ ἀνατολῇ συνῆψαν στενότερον μετ' ἀλλήλων σύνδεσμον, ὁ δὲ ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τῆς διοικήσεως ἐγένετο ἡ γενικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ αὐτῆς, καὶ ὑψώθη οὕτως ὑπεράνω τῶν λοιπῶν μητροπολιτῶν. Ἀλλ' ὅμως τὰ δικαιώματα αὐτῶν ὡρίζοντο συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχαίας ἑκάστης χώρας συνηθείας, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἦσαν τὰ αὐτὰ εἰς πάσας τὰς διοικήσεις. Ἐν Αἰγύπτῳ ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας εἶχε σχεδὸν μοναρχικὴν ἐξουσίαν (Ἐπιφ. αἱρ. 68. 1). Μικροτέρα ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας ἐν τῇ ἀνατολῇ, τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας ἐν τῇ διοικήσει τοῦ Πόντου καὶ τοῦ Ἐφέσου (ἐν τῇ Ἀσίᾳ). Ἐν τῇ θρᾳκικῇ διοικήσει ἐγένετο ἀντὶ τῆς Ἡρακλείας πρωτεύουσα ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις αὕτη ἦτο καὶ ἡ τοῦ κράτους πρωτεύουσα, διὰ τοῦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως στηριζομένη ἐπὶ τῆς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ἐπιρροῆς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ψήφου τῶν πάντοτε ἐν πλήθει παρὰ τῇ αὐλῇ παρεπιδημούντων ἐπισκόπων (ἐξ ὧν συνεκροτοῦντο αἱ ἐνδημοῦσαι σύνοδοι. Οἰκ. Συν. ἐν τῇ Χαλκηδόνι Actio IV παρὰ Mansi VII, 92) ἐξετάθη ταχέως καὶ πέραν τῆς θρᾳκικῆς διοικήσεως. Περὶ τῶν ἐνδημουσῶν συνόδων λέγει ὁ Ἀνατόλιος ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι οἰκ. συνόδῳ· «Συνήθεια ἄνωθεν κεκράτηκε, τοὺς ἐνδημοῦντας τῇ μεγαλωνύμῳ πόλει ἁγιωτάτους ἐπισκόπους, ἡνίκα καιρὸς καλέσῃ, περὶ ἀναπιπτόντων τινῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων συνιέναι καὶ διατυποῦν ἕκαστα, καὶ ἀποκρίσεως ἀξιοῦν τοὺς δεομένους.» Οἱ ἐπίσκοποι τῆς διοικήσεως τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας, ἐν ᾗ περιείχετο ἡ Μακεδονία, ἡ Ἤπειρος, ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Κρήτη μετὰ τῶν περὶ αὐτὰς νήσων, καὶ ἧς πρωτεύουσα ἦτο ἡ

Θεσσαλονίκη, ἐπὶ τῶν ἀρειανικῶν ἐρίδων συνεδέθησαν μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, τοῦ προςατεύσαντος τότε τὸν Ἀθανάσιον καὶ τοὺς ὀρθοδόξους κατὰ τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπικρατούντων ἀρειανῶν καὶ ἡμιαρειανῶν. Διὰ ταῦτα οἱ πάπαι ἐθεώρουν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης ὡς ἀντιπρόσωπόν των. Οὕτω Ἰννοκέντιος ὁ Α΄ (402—417) πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης Ῥοῦφον γράφων, λέγει αὐτῷ, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς διοικήσεως ταύτης φροντίδα ἀντ' αὐτοῦ (nostra vice)[1]. Ἡ σχέσις αὕτη διήρκεσε μέχρι Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ὅστις ἥνωσε καὶ τὰς ἑλληνικὰς ταύτας ἐκκλησίας εἰς τὸν ἑλληνικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου φυσικώτερον ἀνῆκον (Nicolai I epist. ad Michael. Imperatorem παρὰ Mansi XV, 167). Ἡ Β΄ οἰκουμενικὴ σύνοδος τῷ 381 ἐπεκύρωσε τὰς σχέσεις τῶν εἰς μίαν διοίκησιν ἀνηκόντων ἐπισκόπων, ὕψωσε δὲ τὰς τῶν διοικήσεων συνόδους ὑπεράνω τῶν ἐπαρχιακῶν συνόδων. Ὁ 2 κανὼν τῆς συνόδου ταύτης ἔχει οὕτω· «Τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν ἐπισκόπους ταῖς ὑπερορίοις ἐκκλησίαις μὴ ἐπιέναι, μηδὲ συγχέειν τὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας τὸν μὲν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μόνον οἰκονομεῖν· τοὺς δὲ τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους τὴν ἀνατολὴν μόνον διοικεῖν, φυλασσομένων τῶν ἐν τοῖς κανόσι τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου πρεσβείων τῇ Ἀντιοχέων ἐκκλησίᾳ· καὶ τοὺς τῆς ποντικῆς τὰ τῆς ποντικῆς μόνον· καὶ τοὺς τῆς Θράκης τὰ τῆς Θράκης μόνον οἰκονομεῖν. — Φυλασσομένου δὲ τοῦ προγεγραμμένου περὶ τῶν διοικήσεων κανόνος, εὔδηλον, ὡς τὰ καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἡ τῆς ἐπαρχίας σύνοδος διοικήσει κατὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ ὡρισμένα.» Ὁ δὲ 6 κανὼν τῆς αὐτῆς συνόδου λέγει· «Εἰ δὲ συμβαίη ἀδυνατῆσαι τοὺς ἐπαρχιώτας πρὸς διόρθωσιν τῶν ἐπιφερομένων ἐγκλημάτων τῷ ἐπισκόπῳ, τότε αὐτοὺς προσιέναι μείζονι συνόδῳ τῶν τῆς διοικήσεων ἐπισκόπων ἐκείνης, ὑπὲρ τῆς αἰτίας ταύτης συγκαλουμένων.» Ἡ αὐτὴ σύνοδος ἔδωκε τὴν πρώτην θέσιν μετὰ τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης τῷ ἐπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως. «Τὸν μέντοι Κωνςαντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης

1 Innocentii I epist. ad Rufum episc. Thessal.

ἐπίσκοπον διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην,» λέγει ὁ 3 κανὼν αὐτῆς.

Οὕτω λοιπὸν εἶχον ὑψωθῇ ἐν τῇ ἀνατολῇ οἱ ἐπίσκοποι Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἐφέσου καὶ Καισαρείας πολὺ ὑπεράνω τῶν λοιπῶν μητροπολιτῶν καὶ εἶχον ὑποτάξει εἰς ἑαυτοὺς τοὺς ἄλλους μητροπολίτας τῶν διοικήσεών των. Ἔλαβον δὲ τὸ διακριτικὸν ὄνομα ἔξαρχος, ἀρχιεπίσκοπος (Δ' οἰκουμ. σύνοδ. Act. XIV. Ἀθαν. ἀπολ. β'. Ἐπιφ. αἱρ. 68). Μικρὸν δὲ πρὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμ. συνόδου (451) ἐδόθη αὐτοῖς ἀποκλειστικῶς τὸ ὄνομα πατριάρχης, τὸ ὁποῖον πρότερον ἦτο τιμητικὸν πάντων τῶν ἐπισκόπων ὄνομα (Γρηγ. Ναζ. λόγ. 20, 32, 41. Γρηγορ. Νύσσ. λόγ. εἰς Μελέτιον). Ἀλλὰ πολιτικαὶ σχέσεις καὶ ἱεραρχικὴ δεσποτεία ἤλλαξαν ταχέως τὴν τάξιν ταύτην. Οἱ ἐπίσκοποι Κωνςαντινουπόλεως ἕνεκα τῆς εὐνοϊκῆς θέσεώς των ἀπέκτησαν ταχέως ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων ἄλλων διοικήσεων (Θεοδ. αἱρετ. κακομ. IV, 12), κυρίως δὲ ἐπὶ τῶν πλησιοχώρων διοικήσεων τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου, καίτοι εὗρον κατ' ἀρχὰς ἀντίστασιν. Ἐπειδὴ δὲ ἤθελον οἱ αὐτοκράτορες τῆς ἀνατολῆς νὰ ἦναι ἰσχυρὸς ὁ ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης των, ὡς τὸ κυριώτατον ὄργανον ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ἔδωκεν εἰς τοὺς πατριάρχας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐντελῶς ἴσα πρεσβεῖα πρὸς τὸ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης διὰ τοῦ 28 αὐτῆς κανόνος, ὅστις ἔχει ὡς ἑξῆς· «Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ὅροις ἑπόμενοι, καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν 150 θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὁρίζομεν καὶ ψηφίζομεν περὶ τῶν πρεσβείων τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης. Καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην οἱ πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα, καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ 150 θεοφιλέςατοι ἐπίσκοποι τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νέας Ῥώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ.» Ἡ αὐτὴ σύνοδος ἔδωκε τῷ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δέχηται ἐκκλήσεις ἀπὸ πασῶν τῶν διοικήσεων κατὰ τῶν μητροπολιτῶν. Ὁ 9 αὐτῆς κανὼν λέγει· «Εἰ δὲ πρὸς τὸν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας μητροπολίτην ἐπίσκοπος

ἢ κληρικὸς ἀμφισβητοίη, καταλαμβανέτω ἢ τὸν ἔξαρχον τῆς διοικήσεως, ἢ τὸν τῆς βασιλευούσης Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, καὶ ἐπ' αὐτῷ δικαζέσθω.» Τὸ δικαίωμα τοῦτο ἤρχισαν ταχέως νὰ ἐξασκῶσιν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν διοικήσεων τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου. Τοιουτοτρόπως δὲ περιῆλθον οἱ ἔξαρχοι τῆς Ἐφέσου καὶ Καισαρείας εἰς μεσάζουσάν τινα βαθμίδα μεταξὺ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τῶν πατριαρχῶν, καὶ ἐξηρτήθησαν ἀπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου. Οἱ ἐπίσκοποι Ἀντιοχείας ἐζήτουν ἐπίσης νὰ περιλάβωσιν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικήν των διοίκησιν τὴν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῆς Ἀσίας ἀνήκουσαν Κ ύ π ρ ο ν. Ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι τῆς νήσου ταύτης ἔτυχον ἐπὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμενικῆς συνόδου τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας των (καν. 8. Πρβλ. καὶ λθ' τῆς ἐν Τρούλλῳ). Οἱ ἐπίσκοποι Ἱ ε ρ ο σ ο λ ύ μ ω ν εἶχον λάβει παρὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸ δικαίωμα μετὰ τὸν Καισαρείας μητροπολίτην νὰ τιμῶνται διὰ τοῦ 7 αὐτῆς κανόνος, τοῦ λέγοντος· «Ἐπειδὴ συνήθεια κεκράτηκε καὶ παράδοσις ἀρχαία, ὥστε τὸν ἐν Αἰλίᾳ ἐπίσκοπον τιμᾶσθαι, ἐχέτω τὴν ἀκολουθίαν τῆς τιμῆς, τῷ μητροπολίτῃ σωζομένου τοῦ οἰκείου ἀξιώματος.» Ἐπὶ τῆς τιμῆς δὲ ταύτης στηριζόμενοι, ματαίως ἐσπούδαζον ἀπὸ μακροῦ χρόνου νὰ γίνωσιν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ μητροπολίτου αὐτῶν. Ἐπὶ τέλους ἐπέτυχον νὰ καταταχθῶσι διὰ διατάγματος Θεοδοσίου τοῦ Β' εἰς τὴν τάξιν τῶν πατριαρχῶν, ἡ δὲ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ἀπέδωκεν αὐτοῖς τὰς τρεῖς Παλαιστίνας ὡς ἐκκλησιαστικήν των περιφέρειαν (act. VII, Mansi VII, 181). Οὕτω ἀνεδείχθησαν ἐ ν τ ῇ ἀ ν α τ ο λ ῇ τ έ σ σ α ρ ε ς π α τ ρ ι ά ρ χ α ι· ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἐν ταῖς διοικήσεσιν αὐτῶν ὡς τὰ ἐκκλησιαστικὰ κέντρα, περὶ ἃ πρὸς τήρησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος ὤφειλον νὰ συγκεντρῶνται οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι, ἀπετέλουν δὲ μετὰ τῶν συνόδων τῶν διοικήσεών των τὸ ἀνώτατον ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον τῆς διοικήσεως. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐθεωροῦντο μετὰ τοῦ π α τ ρ ι ά ρ χ ο υ τ ῆ ς δ ύ σ ε ω ς, τοῦ ἐ π ι σ κ ό π ο υ Ῥ ώ μ η ς ὡς οἱ πρῶτοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες διὰ τῆς ἀμοιβαίας συγκοινωνίας μεταξὺ ἀλλήλων ὤφειλον νὰ τηρῶσι τὴν ἑνότητα

τῆς καθόλου ἐκκλησίας, καὶ ὧν χωρὶς οὐδεμία τὴν καθόλου ἐκκλησίαν ἀφορῶσα ἀπόφασις ἠδύνατο νὰ γίνηται. Διὰ τῶν πατριαρχῶν ἐχειροτονοῦντο οἱ μητροπολῖται, συνεκαλοῦντο αἱ σύνοδοι τῆς ὅλης διοικήσεως καὶ ἐκρίνοντο αἱ σπουδαιότεραι ὑποθέσεις (majores causae) καὶ πᾶσαι ἐν γένει αἱ δικαστικαὶ ὑποθέσεις ὡς ἐν τελευταίῳ δικαστηρίῳ. Εἰς τὰς τέσσαρας ἐκείνας διοικήσεις, αἵτινες μόνον ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀνταπεκρίνοντο περίπου εἰς τὰς διοικήσεις τοῦ κράτους, διῃρέθη κατὰ μικρὸν ἡ ἐκκλησία. Ἀλλὰ διετηρήθησαν καί τινες ἐπισκοπαὶ ἀνεξάρτητοι, μάλιστα ἐν τῇ δύσει, καθὼς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἦτο ἡ ἐπισκοπὴ Κύπρου. Ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ συνόδῳ τῷ 431, ὅπου κατεκρίθη ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ μορφωθεὶς καὶ ὑπὸ τῶν Ἀντιοχέων ὑποστηριζόμενος Νεστόριος, ὑπέστη μεγάλην ἧτταν τὸ πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας καὶ ἔκτοτε ἐξησθένησεν. Ἐν δὲ τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ ἔλαβε καίριον τραῦμα ἡ ἰσχὺς τοῦ ἀλεξανδρινοῦ θρόνου διὰ τῆς κατακρίσεως τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ τοῦ Διοσκούρου. Διὰ τῶν μονοφυσιτῶν καὶ Ἀράβων κατέστησαν τὰ τρία τῆς ἀνατολῆς πατριαρχεῖα μᾶλλον ἀνίσχυρα. Μόνον δὲ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἐπίσκοποι τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Ῥώμης διετήρησαν τὴν ἑαυτῶν ἰσχύν, ὡς ἀντιπρόσωποι ὁ μὲν τῆς ἀνατολῆς, ὁ δὲ τῆς δύσεως. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο λίαν ἰσχυρὸς ἕνεκα τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ ἐκτεθειμένος εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν αὐτοῦ, ἐνῷ ὁ Ῥώμης, νομίζων, ὅτι ἡ ὑπεροχή του προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι ἦτο διάδοχος τοῦ Πέτρου, ἦτο διὰ τοῦτο καὶ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς του θέσεως τολμηρότερος καὶ μᾶλλον ἀνεξάρτητος. Ὅτε Ἰωάννης ὁ νηστευτὴς (587), πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὠνομάσθη οἰκουμενικός, ἐκήρυξε Γρηγόριος ὁ μέγας, ἐπίσκοπος Ῥώμης, τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς ἀντιχριστιανικὸν καὶ ὠνόμασεν ἑαυτὸν δοῦλον τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οἱ διάδοχοι αὐτοῦ καίτοι διετήρησαν τὸν χριστιανικὸν τοῦτον τίτλον, προσέθηκαν ὅμως μετ' εἰλικρινείας καὶ τὸν τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου. Ἀμφότεροι οἱ τίτλοι δὲν εἶχον ἐφευρεθῇ τὸ πρῶτον τότε. Τὸ διάταγμα τοῦ ἅρπαγος τοῦ θρόνου Φωκᾶ (606), δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ῥώμης ἐπισκόπου ἐπὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας, προῆλθεν ἐκ πολιτικῶν καὶ προσωπικῶν λόγων. Ὁ πατριάρχης δηλ. Κωνσταντινουπόλεως Κυρια-

κὸς ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Μαυρικίου, ὃν ἐφόνευσεν ὁ Φωκᾶς, ἵνα ἀναβῇ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ὁ βιβλιοθηκάριος Ἀναστάσιος (de vitis Pontificum c. 67) λέγει, ὅτι «Βονιφάτιος ὁ Γ', πάπας Ῥώμης, ἐπέτυχε παρὰ Φωκᾶ τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα ἡ ἀποστολικὴ καθέδρα τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου ἀνακηρυχθῇ κεφαλὴ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, διότι ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχεν ὀνομάσει ἑαυτὴν πρώτην πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.» Ἀλλ' ἡ τοῦ Φωκᾶ διάταξις δὲν ἐφηρμόσθη οὐδ' ἐν τῇ δύσει τελείως. Ἀμφότεροι οἱ πατριάρχαι οὗτοι ἔμενον νικηταὶ ἐπὶ τοῦ κύκλου τῆς δικαιοδοσίας των,ἀλλ' ὁ κύκλος οὗτος ἐγένετο ἕνεκα πολιτικῶν συμβάντων εἰς τὸν μὲν περιωρισμένος, εἰς τὸν δὲ εὐρύτερος.

125.

Ἡ ῥωμαϊκὴ ἐπισκοπὴ πρὸ τοῦ Λέοντος.

Maassen der Primat des Bischofs von Rom. Bonn 1853.

Ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος ἤσκει δικαιώματα μητροπολίτου ἐπὶ τῶν δέκα ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν (provinciae suburbicariae), εἰς ἃς ἐξετείνετο ἡ πολιτικὴ διοίκησις τῆς Ῥώμης, ἐνῷ αἱ μητροπόλεις τῶν λοιπῶν διοικήσεων τῆς Ἰταλίας, ἰδίως τὸ Μεδιόλανον, διετήρουν ἐν τῇ περιφερείᾳ των ἑκάστη τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἀνεξάρτητοι ἦσαν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀκυληΐας καὶ ὁ Ῥαβέννης,ὁ τῆς τελευταίας, ἀφ' ὅτου ὁ Ὀνώριος φεύγων τοὺς Γότθους μετέθηκε τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Τῆς ἀνεξαρτησίας ταύτης ἀπήλαυον καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς Γαλλίας, Ἀφρικῆς, Ἱσπανίας καὶ Βρεττανίας. Ἀλλ' ἐν τῇ δύσει ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης ἦτο μεγάλη. Ἡ Ῥώμη ὡς ἡ μόνη ἀποστολικὴ ἕδρα εἶχε τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν λοιπῶν δυτικῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἐχρησίμευε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὡς ἐκκλησιαστικὸς σύνδεσμος μετὰ τῆς ἀνατολῆς. Οἱ ἐπίσκοποι Ῥώμης διὰ τῆς φρονήσεώς των ἐπέτυχον νὰ διασώσωσιν ἐν ταῖς θεολογικαῖς ἔρισι τῆς ἀνατολῆς τὴν ἀγαθὴν φήμην τῆς Ῥώμης ἐν τῇ δύσει ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν. Ἡ μερίς, εἰς ἣν κατετάσσετο ἡ Ῥώμη, ὑπῆρχε σχεδὸν πάντοτε νικήτρια. Διὰ τοῦτο συχνάκις

ζητεῖτο ἡ γνώμη καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς Ῥώμης, καὶ μεγάλη ση-μασία ἐδίδετο αὐτῇ. Οἱ ἐπίσκοποι Ῥώμης ἐκάλουν τὰς ἐπιστο-λάς, δι' ὧν ἀπήντων εἰς τὰς ἐρωτήσεις περὶ τῆς γνώμης αὐτῶν πὶ ζητημάτων διαφόρων, τὸ μὲν πρῶτον ἐπιστολὰς κανονικάς[1], πειτα ὅμως ἐπιστολὰς ἐπιτακτικὰς (epistolae decretales), αχέως δὲ ἔλαβον αἱ ἐπιστολαὶ αὗται τύπον ἀποστολικῶν δια-αγῶν καὶ ἐτιμῶντο μεγάλως ἐν τῇ δύσει ὡς ἔκφρασις τῆς ἀ-ποστολικῆς παραδόσεως. Ὅτε ὁ ἀρειανισμὸς εἶχεν ἐπικρατήσει ν τῇ ἀνατολῇ ἐστράφησαν καθὼς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω (§ 124) αὶ αὐταὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυ-ρίας πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν καὶ συνεδέθησαν μετ' αὐ-τῆς. Ἐν τῇ αὐτῇ περιστάσει ἡ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος (347) νέθηκε διά τινων κανόνων αὐτῆς (τοῦ γ', δ' καὶ ε') τῷ ἐπι-σκόπῳ Ἰουλίῳ, αὐτῷ μόνῳ προσωπικῶς, οὐχὶ δὲ ὡς διαρκὲς ικαίωμα τῇ ἕδρᾳ αὐτοῦ, τὸ δικαίωμα νὰ δέχηται ἐπὶ ὑποθέσεων ῶν πανταχοῦ ἐπισκόπων ἔκκλησιν εἰς αὐτόν. Ὅτι τὸ δικαίω-α τοῦτο ἐδόθη προσωρινῶς τῷ Ἰουλίῳ μόνῳ[2], περὶ τούτου υμφωνοῦσιν οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ (*Richerii* histor. concill. ge-erall. I, 3. *Gieseler* Kirchengeschichte I, II, 197 καὶ *Guettée* La apauté schismatique p. 108). Ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι Ῥώμης ἐ-όησαν ὡς διαρκὲς τὸ δικαίωμα ἐκεῖνο. Ἐν τούτοις ἡ ἀφρικα-ικὴ ἐκκλησία ἠρνεῖτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ὡς ἀπόφασιν τῆς ἐν ικαίᾳ συνόδου κηρυττομένην ταύτην διάταξιν καὶ ἠπείλει νὰ φορίσῃ πάντα, ὅστις ἤθελεν ἐξ Ἀφρικῆς ποιήσει ἔκκλησιν ερὶ ὑποθέσεώς του εἰς Ῥώμην. Ἡ ἐν Μελευίτῳ Β' σύνοδος 416) διὰ τοῦ 22 κανόνος αὐτῆς ὥρισε τὰ ἑξῆς· «Ἔδοξεν, ἵνα ἱ πρεσβύτεροι, οἱ διάκονοι καὶ οἱ λοιποὶ κατώτεροι κληρικοὶ ν ταῖς ὑποθέσεσιν, ἃς ἤθελον ἔχει, ἐὰν διαμαρτυρηθῶσι κατὰ ῆς ἀποφάσεως τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν, ἀκούωσιν αὐτοὺς οἱ γει-

1 Καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπετείνοντο πρὸς ἐπισκόπους ἐπισήμους ἐπερωτήσεις ερὶ διαφόρων ζητημάτων, ὅθεν ἐγεννήθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ κανονικαὶ λε-όμεναι ἐπιστολαί, ὁποίας ἐξέδωκαν ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Θεόφιλος, ὁ Βασίλειος καὶ λλοι.

2 «Πέτρου τοῦ ἀποστόλου τὴν μνήμην τιμήσωμεν, καὶ γραφῆναι παρὰ τούτων ῶν κρινόντων Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης» κτλ. Ἡ σύνοδος αὕτη ἄλλως τε υνέστη ἐκ δυτικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ αἱ ἀποφάσεις της ἀπέβλεπον διὰ οῦτο τὰς δυτικὰς ἐκκλησίας (Πρβλ. Baader Katholic. abend. u. morg. 148).

τνιάζοντες ἐπίσκοποι, καὶ ὁρίζωσι τὰ κατ' αὐτούς. Ἐὰν δὲ ἤθελον νομίζει, ὅτι καὶ ἀπ' αὐτῶν ἔπρεπε νὰ κάμωσιν ἔκκλησιν, δὲν πρέπει νὰ ἀποτείνωνται εἰμὴ εἰς τὰς ἀφρικανικὰς συνόδους, ἢ εἰς προεξάρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν, πρὸς δὲ τὰ πέραν τῆς θαλάσσης δικαστήρια (ad transmarina judicia) ὅστις ἤθελε κάμει ἔκκλησιν, παρ' οὐδενὸς ἐντὸς τῆς Ἀφρικῆς ἔπρεπε νὰ ἦναι δεκτὸς εἰς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν.» Ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπεκρούετο πᾶσα ἀνάμιξις τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης, ὁσάκις δὲν ἤθελον ταύτην οἱ τῆς ἀνατολῆς καὶ ἦσαν σύμφωνοι. Αἱ πρῶται δὲ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι τῆς Νικαίας καὶ τῆς Κωνςαντινουπόλεως ἐγένοντο ἐκτὸς πάσης ἐπιρροῆς τῆς Ῥώμης. Πόσον μάλιστα ἡ δευτέρα ἔγινεν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐπιρροῆς αὐτῆς ἀποδεικνύει κυρίως τὸ, ὅτι αὕτη ἀνεγνώρισε τὸν Μελέτιον ὡς κανονικὸν ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας, ἐνῷ ἡ Ῥώμη συνεκοινώνει πρὸς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ. Τὴν αὐτὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπέναντι τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης ἐτήρησαν ἄλλαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι καὶ βραδύτερον. Οὕτως ἡ ς΄ οἰκουμενικὴ σύνοδος κατέταξε μεταξὺ τῶν αἱρετικῶν καὶ τὸν πάπαν Ὀνώριον, καθὼς μαρτυρεῖ ἡ Πενθέκτη διὰ τοῦ ά κανόνος αὐτῆς. Αἱ λέξεις αὐτοῦ ἔχουσιν οὕτω· «Κῦρον τὸν Ἀλεξανδρείας, Ὀνώριον Ῥώμης, Σέργιον, Παῦλον.» Ἐν γένει ὑπῆρχε γενικῶς παραδεδεγμένη ἀρχὴ, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων. Ὁ Κωνστάντιος γράφων πρὸς τὴν ἐν Ἀριμίνῳ σύνοδον (359 Mansi III,297), λέγει· «Δὲν δικαιοῦσθε περὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ ὑμετέρᾳ συνόδῳ νὰ ἀποφασίσητέ τι. Διὰ τοῦτο μόνον περὶ τῶν ἀφορώντων ὑμᾶς συζητήσατε. Ἐὰν δὲ ἠθέλετέ τι ὁρίσει περὶ ἐκείνων, τοῦτο ὡς σφετερισμὸς τῆς ἐξουσίας, οὐδὲν θέλει ἔχει ἀποτέλεσμα.» Καὶ ἔν τινι ἐν Ἀκυληίᾳ συνόδῳ (381) παρετήρησεν ὁ Παλλάδιος (Mansi III, 602), κατηγορούμενος ἐπὶ ἀρειανισμῷ· «Ἀπόντων τῶν ἡμετέρων ἱερέων δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν.» Εἰς δὲ τὴν ἐρώτησιν· «Τίνες εἶναι οἱ ὑμέτεροι.» Ἀπήντησεν· «Οἱ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι.» Ἄλλοτε πάλιν θελησάσης συνόδου τινὸς ἰταλικῆς νὰ ἐπέμβῃ εἰς διαφοράν τινα, ἐκραγεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕνεκα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νεκταρίου, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβα-

ιιν (Θεοδωρ. έ, 9). Ἡ συνοδικὴ ἐπιστολὴ περὶ τοῦ προκειμένου ῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου τῷ 382 πρὸς τοὺς δυτικοὺς χει οὕτω· «Περὶ δὲ τῶν οἰκονομιῶν τῶν κατὰ μέρος ἐν ταῖς κκλησίαις, παλαιὸς ὡς ἴστε θεσμὸς κεκράτηκε καὶ τῶν ἁγίων ν Νικαίᾳ πατέρων ὅρος καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τοὺς τῆς ἐπαρ-ίας ποιεῖσθαι τὰς χειροτονίας. Οἷς ἀκολούθως τῆς ἐν Κων-ταντινουπόλει ἐκκλησίας Νεκτάριον ἐπίσκοπον κεχειροτονήκα-ιεν, οἷς ὡς ἐνθέσμως καὶ κανονικῶς κεκρατηκόσι καὶ τὴν ὑμε-έραν συγχαίρειν παρακαλοῦμεν εὐλάβειαν.» Μόνον δὲ ἐπὶ τῶν ἐρίδων τῶν πατριαρχῶν πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς τὴν αὐτοκρα-τορικὴν αὐλὴν ἐζητεῖτο ἡ φιλία τοῦ ἰσχυροῦ ἐπισκόπου Ῥώμης παρ' ἑκάστης μερίδος. Ἐκ τοιούτων δὲ γεγονότων εἶχε σχημα-τισθῇ ἤδη ἐπὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Α' ἐν Ῥώμῃ ἡ πεποίθη-σις, ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο σπουδαῖον νὰ ἀποφασισθῇ καθ' ἅπασαν τὴν ἐκκλησίαν ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ὅμως ἀνεγνώριζον οἱ πάπαι ἀκόμη, ὅτι τὰ δικαιώματα τοῦ θρόνου αὐτῶν δὲν ἀνῆκον αὐτῷ ἀπ' ἀρχῆς ἐκ θείου δικαιώ-ματος ἢ ἀποστολικῇ διαταγῇ, ἀλλ' ἢ ἦσαν ἐξ ἔθους ἢ ἀπενε-μήθησαν ὑπὸ τῶν πατέρων τῇ Ῥώμῃ ἵνα τιμήσωσι τὸν Πέτρον, οὗτινος διάδοχοι ἐθεωροῦντο οἱ πάπαι. Οὕτως ὁ πάπας Ζώσι-μος γράφων πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀφρικῆς (ep. 2, § 1) λέγει· «Εἰς ταῦτα προστίθεται τὸ κῦρος τῆς ἀποστολικῆς ἕ-δρας, τῇ ὁποίᾳ εἰς τιμὴν τοῦ μακαρίου Πέτρου τῶν πατέρων ἱ ἀποφάσεις ἀπένειμαν ἰδιάζουσάν τινα τιμήν.» Καὶ Ἰούλιος ὁ Α' γράφων πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐν συνόδῳ καταδικάσαντας ὸν Ἀθανάσιον στηρίζει τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ μὴ γίνηται ἀπό-φασις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ περὶ σπουδαίου τινὸς ἀντικειμένου ἄνευ καὶ τῆς αὐτοῦ γνώμης ἐπὶ τοῦ ἔθους. Τοῦτο κακῶς ἐννοοῦντες ὅ τε Σωκράτης (β', 8) καὶ ὁ Σωζόμενος (γ', 10) λέγουσιν, ὅτι δῆθεν ὑπῆρχε νόμος ἐκκλησιαστικός, νὰ μὴ ὁρίζηταί τι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἄνευ τῆς τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης γνώσεως. Ὁ Σω-κράτης λέγει ῥητῶς (β', 17), ὅτι τὸν νόμον τοῦτον εὑρίσκει ἐν ταῖς λέξεσι τοῦ Ἰννοκεντίου «Τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γραφέ-σθαι ἡμῖν καὶ οὕτως ὁρίζεσθαι τὰ δίκαια.» Πρὸς τὴν πο-λιτείαν προσεφέροντο οἱ ἐπίσκοποι Ῥώμης ὡς ἰσχυροὶ ὑπή-κοοι, ἐθεώρουν δὲ ὡς προνόμιον, ὅτι μόνον ὑπὸ τοῦ αὐτοκρά-

τορος ἠδύναντο νὰ κριθῶσι. Πάπαι τινὲς (οἷον ὁ Λιβέριος) ἐτιμωρήθησαν ὑπὸ αὐτοκρατόρων.

126.

Λέων ὁ μέγας.

Arendt Leo der grosse und seine Zeit. Mainz 1835. Perthel Leo's I Leben und Lehren. Jena 1843.

Λέων ὁ Α' ὁ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει καὶ ὡς θεολόγος μέγας ἀναδειχθεὶς κατὰ τὴν ἐποχήν του ἐθεμελίωσε τὸ μεγαλεῖον τῆς ῥωμαϊκῆς ἕδρας, ὅπερ ἦτο παρεσκευασμένον ἤδη μᾶλλον διὰ τῆς φορᾶς τῶν περιστάσεων ἢ διὰ τῆς ἰσχύος καὶ συνέσεως τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης. Ὁ Λέων εἰργάζετο πρὸς τοῦτο σκοπίμως, οἱονεὶ προβλέπων τὸ μέγα μέλλον τῆς Ῥώμης. Δυνάμει τῆς διαδοχῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου, δι' ἧς ἐπιστεύετο ἐν Ῥώμῃ, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἔν τινι ὑψηλοτέρᾳ εὐνοίᾳ ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, ἐθεώρει ὁ Λέων τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὡς τὴν πέτραν, ἐφ' ἧς θεμελιοῦται ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, τὸν δὲ ἐπίσκοπον Ῥώμης ὡς τὴν κεφαλήν, ἥτις εἶχε θεόθεν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ὅλης ἐκκλησίας. Ἑαυτὸν ἐν ταπεινοφροσύνῃ κηρύττων ὡς ἀνάξιον πρὸς τοιαύτην ὑψηλὴν θέσιν, ἐπίστευεν ὅτι ὁ ἅγιος Πέτρος ἐνήργει ἐν αὐτῷ. Πρῶτος λοιπὸν ὁ Λέων οὗτος διετύπωσεν ἀκριβῶς τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης ὡς διάδοχος τοῦ Πέτρου πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ὑπεροχήν. Ἰδοὺ τί ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ οἰκ. συνόδῳ Ἐφέσου τῷ 431 (Mansi IV, 1296 act. III) ἐκ μέρους τῆς Ῥώμης λεγόμενον· «Οὐδενὶ ἀμφίβολόν ἐστι, μᾶλλον δὲ πᾶσι τοῖς αἰῶσιν ἐγνώσθη, ὅτι ὁ ἅγιος καὶ μακάριος Πέτρος, ὁ ἔξαρχος καὶ ἡ κεφαλὴ τῶν ἀποστόλων, ὁ κανὼν τῆς πίστεως, ὁ θεμέλιος τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας ἐδέξατο, καὶ αὐτῷ δέδοται ἐξουσία τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν ἁμαρτίας· ὅστις ἕως τοῦ νῦν ἐν τοῖς αὐτοῦ διαδόχοις καὶ ζῇ καὶ δικάζει!» Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ παρὰ Ματθ. ις',18· «Σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν τὴν ἐκκλησίαν,» ἐννόει ὁ Λέων πέτραν αὐτὸν τὸν Πέτρον καὶ

τοὺς διαδόχους του[1]. Τὴν στασιάζουσαν ἐκκλησίαν τῆς Ἰλλυρίας ἐκράτησεν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ του. Ὑπερασπιζόμενος τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐκκλησίας ταύτης κατὰ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχιεπισκόπων αὐτῶν, ἀνέμνησε τοῦτον δι' ἐπιστολῆς του, ὅτι κατέστησε τοῦτον μέτοχον τῶν φροντίδων καὶ καθηκόντων του, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ πληρώματος τῆς δυνάμεώς του (Leonis ep. 10. ad episc. provinciae Viennensis καὶ epist. ad Anast. episc. Thessal.). Αἱ ἐν τῇ ἀφρικανικῇ ἐκκλησίᾳ ταραχαὶ αἱ προκληθεῖσαι διὰ τῶν Βανδάλων ἔδωκαν αὐτῷ ἀφορμὴν νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ πατριαρχείου καὶ τὴν Ἀφρικήν. Τὸ δικαίωμα ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἀνάγκης. Μομφαὶ κατὰ τῆς σκληρότητος τοῦ μητροπολίτου Ἀρελάτης προὐκάλεσαν τὴν ἀνάμιξιν τοῦ Λέοντος καὶ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ὁ Ἱλάριος, ὅστις ἦτο πρὸς τοὺς ἄλλους αὐστηρὸς ὅπως καὶ πρὸς ἑαυτὸν, ἀπήντησεν αὐτῷ, ὅτι οὐδένα ἀναγνωρίζει πέραν τῶν Ἄλπεων δικαστήν. Ὁ Οὐλεντινιανὸς ὁ Γ' ἐξέδωκε νόμον τινὰ (445), ὅστις ἀνεγνώριζε τὴν ῥωμαϊκὴν ἕδραν ὡς τὴν ἀνωτάτην νομοθετικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας (Leo Opp. T. I. 642 Theod. Novel. Tit. 24). Τὸν νόμον τοῦτον εἶχεν ὑπαγορεύσει αὐτὸς ὁ Λέων, παραστήσας τῷ αὐτοκράτορι, ὅτι ἦτο φρόνιμον, τὰς στασιαζούσας ἐπαρχίας νὰ ἔχῃ συνδεδεμένας καὶ διὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συνδέσμου. Ὁ νόμος ἴσχυε μόνον διὰ τὴν δύσιν. Ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τοῦ Ἱλαρίου ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμοσθῇ, περιέπεσε δὲ εἰς ἐντελῆ ἀχρηστίαν, ἀφοῦ ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων κατηργήθη, μείνασα ἁπλοῦς τύπος διὰ τὸ μέλλον. Ἡ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Φλαβιανὸν ἀπεφάσισε περὶ τῆς λύσεως τῆς τότε θεολογικῆς ἔριδος ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὅτε ἡ τυραννία τοῦ Διοσκούρου καὶ τὰ αἴσχη τῆς λῃστρικῆς συνόδου ἐμόλυναν τὴν ἐκκλησίαν, ὁ Λέων δὲν ἐφείσθη οὔτε δακρύων, οὔτε τολμηρῶν λόγων, ὅπως μηδενίσῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς συνόδου ἐκείνης. Κατ' εὐτυχίαν δὲ συνέπεσε νὰ ἀποθάνῃ τότε καὶ Θεοδόσιος

[1] Συνήθως οἱ ἀρχαῖοι πατέρες ἐξελάμβανον ὡς πέτραν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πέτρου· οὕτως ὁ Ἱλάριος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι, ἢ τὸν Χριστὸν αὐτὸν (Ἱερώνυμος, Αὐγουστῖνος) καὶ σπανιώτατα τὸ πρόσωπον τοῦ Πέτρου. Πρβλ. G u e t t é e, La Papauté schismatique.

ὁ Β', τὸ δὲ ἡγεμονικὸν ζεῦγος, τὸ ὁποῖον διεδέχθη αὐτὸν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐτίμα μεγάλως τὸν Λέοντα. Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ ἔλαβον θέσιν μεταξὺ τῶν προέδρων τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, αἱ δὲ ἀποφάσεις καὶ οἱ ἀναθεματισμοὶ ταύτης ἐγένοντο συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Λέοντος. Μόνον πᾶσαι αἱ διαμαρτυρήσεις του κατὰ τῆς διὰ τῆς συνόδου ταύτης ἀνυψώσεως τοῦ ἀντιζήλου του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀπέβησαν μάταιαι.

127.

Ὁ παπισμὸς μετὰ τὸν Λέοντα.
Γρηγόριος ὁ μέγας.

Maimbourg Histoire de S. Grégoire. Paris, 1683. Lau Gregor I nach Leben und Lehre. Lpz. 1845. Pfahler Gregor der Grosse und seine Zeit. Frcf. 1853.

Οἱ ἐπίσκοποι Ῥώμης ἀπὸ τοῦ ϛ' αἰῶνος ὅπως πρότερον οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας κατ' ἐξοχὴν καλούμενοι π ά π α ι, ὡμολόγουν μὲν ὅτι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ πληρῶσι τὰς ὑπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀναγνωρισθείσας συνοδικὰς ἀποφάσεις (Gelasii epist. 137, Mansi VIII, 51), ἀλλ' ἑτέρωθεν ἐπιλανθανόμενοι τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς δυνάμεώς των, ἀπέδιδον αὐτὴν κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Λέοντος εἰς θεῖον δ ι κ α ί ω μ α τ ο ῦ ἁ γ ί ο υ Π έ τ ρ ο υ. Τ ι ν ὲ ς ὅμως αὐτῶν ἀνέφερον τὴν ἐξουσίαν των εἰς τὸν Π α ῦ λ ο ν ὡς τὴν ἀνωτάτην κεφαλὴν τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας (Greg. Mag. in I Reg. 5 opp. T. III, p. II, p. 250). Οἱ πάπαι ἠδύναντο διὰ τῶν ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς ἕδρας των δικαιωμάτων αὐτῶν ὡς μεγάλοι καὶ πλούσιοι κτηματίαι καὶ διὰ τῶν ἐπισκοπικῶν αὐτῶν δικαστηρίων νὰ ἀναπληρῶσι τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν, ὁσάκις αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτείνῃ τὴν δύναμίν της μέχρι τῆς Ῥώμης. Πολλάκις ἔσωσαν τὴν Ῥώμην καὶ τὰ πέριξ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο ὅτε ἐξέλιπε καὶ ἡ σκιὰ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους (476), ἀ ρ ε ι α ν ο ὶ δὲ β α σ ι λ ε ῖ ς ἵδρυσαν ἐν Ἰταλίᾳ γερμανικὸν κράτος, ἐθεωροῦντο οἱ πάπαι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἐγχώριοι ἡγεμόνες του, καὶ ἦσαν πράγματι τοιοῦτοι, ἐὰν μὴ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὰς ὑπὸ τῶν κατακτητῶν γενομένας μερικὰς βιαιοπραγίας. Ἤδη

ἔκτοτε ἡ ἰσχὺς τοῦ κλήρου τῆς Ῥώμης ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε ἠδύνατο νὰ κηρύττῃ, ὅτι πᾶσα ἀνάμιξις λαϊκοῦ τινος εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ἀνίσχυρος καὶ ὅτι οἱ διάδοχοι τοῦ Πέτρου μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἠδύναντο νὰ κριθῶσι (Concil. Rom. III sub Symmacho a. 502. Mansi VIII, 266). Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπανάκτησιν τῆς Ἰταλίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α΄ περιῆλθον οἱ πάπαι πάλιν εἰς ἐξάρτησιν ἀπὸ Κωνςαντινουπόλεως. Οἱ πάπαι ἔπρεπε πάλιν νὰ ἐπικυρῶνται ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ νὰ προσφέρωσι φόρους αὐτοῖς. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἠθέλησε νὰ ἱδρύσῃ διὰ τὸν νομὸν τῆς Ἰταλίας ἰδίαν πατριαρχικὴν ἕδραν ἐν Ἀχρίδι (Prima Iustinianea), ἀποσπῶν οὕτω τὰς ἐκκλησίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ἤδη ὁ Γρηγόριος ὁ μέγας ἔπεμψε τῷ τρίτῳ πατριάρχῃ Ἀχρίδος τὸ ὠμοφόριον, ὅστις καὶ ἐδέξατο αὐτό (Novell. 11 καὶ 131). Ὁ αὐτὸς πάπας βλέπων, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ δύναμις τῆς Ῥώμης ἀπαιτεῖ τὴν πολιτικήν της ἀνεξαρτησίαν, εὗρε τὰ μέσα, ὅτε ἐγκατεςάθησαν οἱ Λογγοβάρδοι ἐν Ἰταλίᾳ (568), ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐντεῦθεν προκληθέντων δεινῶν νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν ταύτην, εἰ καὶ αὐτὸς εἶδεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ δημοσιεύσῃ νόμον τοῦ αὐτοκράτορος, ὃν ἐνόμιζεν ἐναντίον τῶν νόμων τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ὁ νόμος οὗτος ἦτο τοῦ Μαυρικίου, διέτασσε δὲ, ὅτι πᾶς ὁ ἔχων ὑποχρεώσεις εἰς δημοσίας λειτουργίας μήτε κληρικὸς νὰ γείνῃ δύναται μήτε μοναχός (Greg. magnus L. III, ep. 65 ad Mauric. Aug.). Ὁ Γρηγόριος ἀπεδοκίμαζεν ἰδίως τὸ δεύτερον. Ἐπίσης ἠναγκάσθη νὰ συγχαρῇ βασιλοκτόνον τινὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου, τὸν Φωκᾶν. Ὁ Φωκᾶς οὗτος, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν πατριάρχην Κυριακὸν, ὄντα μετὰ τοῦ Μαυρικίου συνησπισμένον, διὰ νόμου ἀνεγνώρισε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης ἐπὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας, ὅπερ ὅμως οὐδὲν ἔσχε πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Μόνον ἐν τῇ δύσει ἀνεγνωρίσθησαν οἱ πάπαι κατὰ μικρὸν ὡς ἀνώτατοι ἄρχοντες τῆς ἐκκλησίας, ἀπολεσθείσης τῆς πρώτης τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν ἀνεξαρτησίας. Ἡ ἀνατολὴ ἀπέκρουσεν αὐτούς. Ὁ Γρηγόριος, εἴδομεν ἀλλαχοῦ (§ 124), ὅτι διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ὀνομασίας «οἰκουμενικὸς πατριάρχης,» ἣν ἀνέ-

λαβεν Ἰωάννης ὁ νηστευτής. (L. XIII. Epist. 31 ad Phocam). Οἱ διάδοχοί του ἀνεγνώριζον ὁσάκις ἦσαν ἠναγκασμένοι τὸν αὐτοκράτορα ὡς κύριόν των, δὲν ἐδίσταζον ὅμως ἐν πολλαῖς περιστάσεσι νὰ κηρύττωσιν αὐτὸν ἀποκεκλεισμένον τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, ὅπως ἰδίως ἐποίησαν ἐν τῇ περὶ τῶν εἰκόνων ἔριδι. Ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Β' ἀπέσπασεν ἀπὸ Ῥώμης ὁ Λέων ὁ Ἴσαυρος τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας. Ἡ ἰσχὺς τῶν ἐπισκόπων τῆς Ῥώμης καὶ αἱ ἀξιώσεις των ηὔξησαν ἔτι μᾶλλον, ὅτε διὰ τοῦ Πιπίνου, τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων, ἐγένοντο κοσμικοὶ ἄρχοντες Ῥώμης (754). Τοιουτοτρόπως βλέπομεν τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης, τὸν ἁπλοῦν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους, τὸν ἰσχυρὸν μητροπολίτην ἀπὸ τοῦ Β' αἰῶνος, ἀνυψούμενον σὺν τῷ χρόνῳ ἕνεκα διαφόρων ἱστορικῶν περιστάσεων εἰς μεγάλην δύναμιν, καὶ ἀξιοῦντα τὴν παντοκρατορίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Αἱ ἀλαζονικαὶ αὗται τῶν παπῶν ἀξιώσεις, αἵτινες ἀπ' ἀρχῆς ἐκ τῆς ἀνατολῆς ἀπεκρούοντο, θέλομεν ἰδεῖ ὅτι κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐγένοντο ἡ κυρία αἰτία τοῦ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας σχίσματος.

128.

Αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι καὶ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.

Walch Geschichte der Kirchenversammlungen Leipzig 1759. Hefele, Conciliengeschichte. Freiburg 1855.

Αἱ σύνοδοι τῶν μητροπολιτικῶν καὶ πατριαρχικῶν περιφερειῶν ἔμενον αἱ τακτικαὶ ἐξουσίαι αἱ ὁρίζουσαι τοὺς κανόνας καὶ ἀποφασίζουσαι περὶ τῶν ὑψηλοτέρων ὑποθέσεων. Ἀλλ' ὅταν ἐκτάκτως μεγάλα ζητήματα συνεκίνουν τὴν ὅλην ἐκκλησίαν, δὲν ἐπήρκουν αἱ σύνοδοι ἐκεῖναι· ἦτο δὲ ἀνάγκη χάριν αὐτῶν νὰ συνέρχωνται γενικαὶ σύνοδοι. Αἱ γενικαὶ αὗται σύνοδοι ἦσαν κυρίως εἰπεῖν σύνοδοι τῆς ἐκκλησίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία τοῦ κράτους ἀπετέλει τὸν πυρῆνα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, προσήρχοντο δὲ εἰς τὰς συνόδους ταύτας καὶ ἐπίσκοποι βαρβάρων λαῶν[1], διὰ τοῦτο ἐθεώρουν ἑαυτὰς αὐ-

[1] Ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ παρευρέθη καὶ γότθος τις ἐπίσκοπος.

ται ὡς ἀντιπροσωπευούσας τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν (Εὐσεβ. βίος Κωνστ. III, 7). Διὰ τοῦτο περὶ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος ὠνομάσθησαν οἰκουμενικαί,σύνοδοι δηλ. τῆς καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην ἐξηπλωμένης ἐκκλησίας.Κατὰ πρῶτον ἀναφέρεται ἡ ὀνομασία αὕτη «οἰκουμενικὴ σύνοδος» ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδῳ τῷ 381 (καν. 6). Ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ διακρίνωνται αἱ τοιαῦται σύνοδοι ἀπὸ τῶν ἄλλων συνόδων. Πρότερον τοιαύτη διάκρισις δὲν ἐγίνετο. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς μὴ παρουσιάσαντας ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ σονόδῳ (Εὐσεβ. βίῳ Κωνστ. III, 20, Σωκράτ. I, 9) λέγει ὅλως γενικῶς· «πᾶν γὰρ εἴ τι δ' ἂν ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἐπισκόπων συνεδρίοις πράττεται, τοῦτο πρὸς τὴν θείαν βούλησιν ἔχει τὴν ἀναφοράν.» Ὁ δὲ Ἀθανάσιος θέτει τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδον τῷ ἔτει 269 ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ. Ἐν τῷ περὶ συνόδων (κεφ. 13) λέγει· «Συγκρίνειν γὰρ τούτους πρὸς ἐκείνους ἀπρεπές· πάντες γὰρ εἰσὶ πατέρες· διακρίνειν δὲ πάλιν, ὡς οὗτοι μὲν καλῶς, ἐκεῖνοι δὲ τοὐναντίον εἰρήκασιν, οὐχ ὅσιον· οἱ πάντες γὰρ ἐκοιμήθησαν ἐν Χριστῷ. Οὐ χρὴ δὲ φιλονεικεῖν, οὐδὲ τῶν συνελθόντων τὸν ἀριθμὸν συμβάλλειν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ τριακόσιοι τοὺς ἐλάττονας ὑποκρύπτειν· οὐδ' ἂν πάλιν τὸν χρόνον ἀναμετρεῖν, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ προλαβόντες ἀφανίζειν τοὺς μετὰ ταῦτα γενομένους. Οἱ πάντες γὰρ καθὰ προείρηται πατέρες εἰσί.» Πράγματι ὅμως ἀπέκτησαν κατὰ μικρὸν ἑπτὰ σύνοδοι τὴν σημασίαν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἡ ἐν Νικαίᾳ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου κατὰ Ἀρείου (325), ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Α' κατὰ ἀρειανῶν, μακεδονιανῶν καὶ ἄλλων (381), ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' κατὰ Νεστορίου (431), ἡ ἐν Χαλκηδόνι ἐπὶ Πουλχερίας καὶ Μαρκιανοῦ κατὰ Εὐτυχοῦς (451), ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' κατὰ τῶν τριῶν κεφαλαίων (553), ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου (680) καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ ἐπὶ Εἰρήνης κατὰ τῶν εἰκονομάχων (787). Εἰς ταύτας δὲ παρενεβάλλοντο ἐν μὲν τῇ δύσει ἡ ἐν Σαρδικῇ (347), ἐν δὲ τῇ ἀνατολῇ ἡ Πενθέκτη κληθεῖσα, ὡς συμπληρώσασα τὴν πέμπτην καὶ τὴν ἕκτην (691). Αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι συνεκαλοῦντο παρὰ τῶν αὐτο-

κρατόρων. Προεδρεύοντο δὲ παρὰ τῶν ἐπισημοτέρων σκόπων τῆς ἐκκλησίας. Πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ ἵνα ρᾷ τὰ γινόμενα καὶ ἀποφασιζόμενα παρίστατο ἀντιπρόσω τοῦ αὐτοκράτορος, οὗτινος ἡ ἐπιρροὴ ἦτο μεγίστη. Ἐπὶ δογμάτων ἦτο ἀναγκαία ὁμοφωνία· διὰ τοῦτο οἱ διαφωνοῦ ἀπεκλείοντο καὶ ἀπεκηρύττοντο ὡς αἱρετικοί. Ἐπὶ τῶν λο ζητημάτων ἐνίκα ἡ πλειονοψηφία. Αἱ ἀποφάσεις των ἐπικι μεναι ὑπὸ τοῦ κράτους ἐδημοσιεύοντο ὡς νόμοι τοῦ κρά· Ἐκαλοῦντο δὲ κυρίως πρὸς λύσιν ζητημάτων πίστεως, ἐξέδιδον ὅμως καὶ κανόνας ἐκκλησιαστικῆς ε ξίας, ὅπου ἡ ἀνάγκη ἀπῄτει, ὡς ἀνώτατα ἐκκλησιαστικὰ στήρια. Ὅτε κατὰ τὸν Δ′ αἰῶνα σύνοδοι ἀνίσταντο κατὰ ι δων, πολλοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀρνηθῶσιν, ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν παρὰ πάσαις. Μάλιστα μέγας τις ἐπίσκοπος ἀπηλπίσθη ἱ περὶ τῆς χρησιμότητος αὐτῶν (Γρηγόρ. Ναζ. ἐπιστ. 55 Προκόπιον). Οἱ πλεῖστοι ὅμως πατέρες ἀνεγνώριζον, ὅτι χρήσιμοι αἱ τοιαῦται σύνοδοι, ὅπως διατυπῶσι τὰ ἀ σβητούμενα δόγματα συμφώνως πρὸς τὴν σύγχρονον ἀνάπ τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως (Ἀθαν. περὶ συνόδ. Ἀριμ. Σελευκ. c. 43. 1 Aug. de baptism. Donatist. II, 3). Πᾶσα γένει αἱ σύνοδοι ἐθεωροῦντο ὡς γενόμεναι ὑπὸ ἰδιαιτέραν τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁδηγίαν (κατὰ Πράξ. ιέ, 28[1] πρβλ Cypr. περὶ τῆς ἐν Καρχηδ. συνόδου τοῦ ἔτους 252). Πολ μως περισσότερον ἀνεγνωρίζετο, ὅτι αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδ γίνοντο ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ὁ Κωνστα νος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀλεξανδρέων (κράτ. I, 9) περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ὁμιλῶν, λέγει· «Ὁ τοῖς τριακοσίοις ἤρεσεν ἐπισκόποις, οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ Θεοῦ γνώμη, μάλιστά γε, ὅπου τὸ ἅγιον πνεῦμα τοσούτων τηλικούτων ἀνδρῶν ταῖς διανοίαις ἐγκείμενον τὴν θείαν βο σιν ἐξεφώτισε.» Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν ἐπιστ. 114 ἐκφρ ται οὕτω· «Οἱ τριακόσιοι δέκα καὶ ὀκτὼ οὐκ ἄνευ τῆς τοῦ π ματος ἐνεργείας ἐφθέγξαντο τὴν πίστιν.» Καὶ ὁ Ἰσίδωρ Πηλουσιώτης (IV, ἐπιστ. 99) ὀνομάζει τὴν ἐν Νικαίᾳ σύν

[1] Ἔδοξε τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν.

θεόθεν ἐμπνευσθεῖσαν.» Ἡ αὐτὴ δὲ πίστις περὶ τῶν πατέρων τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἰδίως τῶν δογματικῶν αὐτῶν ἀποφάσεων, ἐκηρύχθη καὶ ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ. Αἱ δογματικαὶ ἀποφάσεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων διὰ τοῦτο ἐθεωρήθησαν ἀμετάβλητοι καὶ ἀνέκκλητοι (Σύνοδ. ἐν Χαλκηδόνι I. Mansi, T. VI, 672). Ἀπὸ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ἐσχηματίσθη τοιαύτη κοινὴ γνώμη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅτι ἑκάστη οἰκουμενικὴ σύνοδος δυνάμει τοῦ τοὺς ἐπισκόπους ὁδηγοῦντος ἁγίου πνεύματος ἐκφράζει ἀλανθάστως τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν. Ὅθεν εἰς τὸ κῦρος αὐτῆς πρέπει πᾶς πιστὸς νὰ ὑποτάσσηται. Ἀλλ' ἡ ἀναγνώρισις συνόδου τινὸς ἐπισκόπων ὡς οἰκουμενικῆς ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν ἀποφάσεών της καὶ ἐκ πολιτικῶν περιστάσεων καὶ τῆς περὶ αὐτῆς γνώμης τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ. Ὅτε ἠγέρθησαν αἱ εὐτυχιαναὶ ἔριδες, συνεκλήθη δὲ ἡ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος τῷ 449, ἔμελλε νὰ καταταχθῇ αὕτη μεταξὺ τῶν οἰκουμενικῶν. Ἀλλ' αἱ ἐν αὐτῇ γενόμεναι βιαιοπραγίαι καὶ ἀσχημίαι ἤγειραν τὴν κατ' αὐτῆς ἀποδοκιμασίαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὠνομάσθη δὲ δικαίως ληστρικὴ ἡ σύνοδος αὕτη. Καὶ ἡ ἐπὶ Κοπρωνύμου τῷ 754 γενομένη κατὰ τῶν εἰκόνων σύνοδος ἐκλήθη ὡς οἰκουμενική, δὲν ἐφάνη ὅμως ἀξία τῆς κλήσεως ταύτης καὶ ἀπεδοκιμάσθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὁ ἐκκλησιαστικὸς βίος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἤθη καὶ λατρεία.

Ὅρα τὴν σχετικὴν φιλολογίαν ἐν § 63.

129.

Τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία.

Ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ ἐγκράτεια καὶ πρὸς τὸν κόσμον ἔχθρα ἐπάλαιε κατὰ τοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσδύσαντος κοσμικοῦ φρονήματος καὶ κατὰ τῶν μέσων τῆς ἐκπληρώσεως αὐτοῦ. Θεά-

ματα, χορὸς, ὅρκος, τόκισις χρημάτων ἐκηρύχθησαν διὰ τοῦτ ὡς ἁμαρτήματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τοῦ κόσμου ἀπάρνησις κατι τὰς παρούσας περιστάσεις δεν ἦτο δυνατὸν γενικῶς νὰ πραγ ματωθῇ, ἐσχηματίσθη ἀνωτέρα τις ἠθικὴ ὑπερβαλλούσης ἐγκρατείας διὰ τοὺς τελείους χριστιανοὺς, τοὺς μοναχοὺς καὶ ταπεινοτέρα τις ἠθικὴ τῆς ἐπιτετραμμένης ἀπολαύσεως διὰ τοὺς ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῷ γάμῳ ζῶντας κοινοὺς χριστιανούς. Ἡ ἀρχὴ τῆς διακρίσεως τῆς ἀνωτέρας ταύτης καὶ κατωτέρας ἠθικῆς ἀπαντᾷ ἤδη παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς. Ἤδη ὁ Ὠριγένης εἶχεν εἰπεῖ ἐν ἐπιστ. πρὸς Ῥωμ. III «Ἐνόσῳ τις πράττει μόνον ὅ,τι ὀφείλει, ἢ ὅσα διετάγησαν, εἶναι ἀχρεῖος δοῦλος (κατὰ Λουκ. ιζ', 10). Ἐὰν ὅμως προσθέσῃ τι εἰς τὰ διατεταγμένα, τότε δὲν εἶσαι πλέον ἀχρεῖος δοῦλος ἀλλὰ λέγεται εἰς σέ· Εὖγε δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ (Ματθ. κέ 21). Τί δὲ εἶναι ὅ,τι προστίθεται εἰς τὰ διατεταγμένα καὶ ὑπὲρ τὰ ὀφειλόμενα γίνεται, λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· «περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐντολὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος παρὰ Κυρίου» (Α' Κορινθ. ζ', 25). Τὸ ἔργον τοῦτο (δηλ. ἡ παρθενία) εἶναι ὑπὲρ τὴν ἐντολήν. Ὅστις λοιπὸν ἀφοῦ πληρώσῃ τὰς ἐντολὰς προσθέσῃ αὐταῖς καὶ τοῦτο, φυλάττῃ δηλ. καὶ τὴν παρθενίαν, δὲν εἶναι πλέον ἀχρεῖος δοῦλος, ἀλλ ἀγαθὸς καὶ πιστὸς θέλει κληθῇ. Καὶ πάλιν διετάγη, ἵνα οἱ κηρύττοντες τὸ εὐαγγέλιον ζῶσιν ἐκ τοῦ εὐαγγελίου. Ὁ Παῦλος ὅμως λέγει, ὅτι δεν ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τούτου, καὶ διὰ τοῦτο δεν ἦτο ἀχρεῖος δοῦλος, ἀλλὰ πιστὸς καὶ συνετός.» Ἡ διάκρισις αὕτη ἐγένετο ἀκριβεστέρα, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν τῇ Β' περιόδῳ. Ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ εὐαγγελικῇ προπαρασκευῇ (I, 8)· «Οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ ὅσα μεν τὴν ἕξιν διαβεβηκόσι πρὸς τοῦ τελείου διδασκάλου παρήγγελτο, ταῦτα τοῖς οἵοις τε χωρεῖν παρεδίδουν· ὅσα δὲ τοῖς ἔτι τὰς ψυχὰς ἐμπαθέσι καὶ θεραπείας δεομένοις ἐφαρμόζειν ὑπελάμβανον, ταῦτα συγκατιόντες τῇ τῶν πλειόνων ἀσθενείᾳ, φυλάττειν παρεδίδοσαν. Ὥστε ἤδη καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ δύο βίων νενομοθετῆσθαι τρόπους· τὸν μὲν ὑπερφυᾶ καὶ τῆς κοινῆς καὶ ἀνθρωπίνης πολιτείας ἐπέκεινα, οὐ γάμους, οὐ παιδοποιίας, οὐ κτῆσιν, οὐδὲ πε-

ιουσίας ὕπαρξιν παραδεχόμενον, ὅλον δὲ διόλου τῆς κοινῆς καὶ υνήθους ἁπάντων ἀνθρώπων ἀγωγῆς παρηλλαγμένον, καὶ μόη τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ προσῳκειωμένον καθ' ὑπερβολὴν ἔωτος οὐρανίου. Οἱ δὲ τόνδε μετιόντες τὸν βίον, τὸν θνητὸν ίον τεθνάναι δοκοῦντες καὶ αὐτὸ μόνον τὸ σῶμα φέροντες ἐπὶ ῆς, φρονήματι δὲ τὴν ψυχὴν εἰς οὐρανὸν μετενηνεγμένοι, οἷά ινες θεοί, τὸν τῶν ἀνθρώπων ἐφορῶσι βίον, ὑπὲρ τοῦ παντὸς ένους ἱερωμένοι τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ οὐ βουθυσίαις καὶ αἵμαι, δόγμασι δὲ ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας, ψυχῆς τε διαθέσει κεκαθαρμένης, καὶ προσέτι τοῖς κατ' ἀρετὴν ἔργοις τε καὶ λόγοις, οἷς τὸ θεῖον ἐξιλεούμενοι, τὴν ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν σφίσιν ὁμογενῶν ἀποτελοῦσιν ἱερουργίαν. Τοιός δε μὲν οὖν καθέστηκεν ὁ ἐντελὴς τῆς κατὰ τὸν χριστιανισμὸν πολιτείας τρόπος. Ὁ δὲ ὑποβεβηκὼς καὶ ἀνθρωπινώτερος, οἷος καὶ γάμοις συγκατιέναι σώφροσι καὶ παιδοποιίαις κτλ. Καί τις τούτοις δεύτερος εὐσεβείας ἀπενεμήθη βαθμός.»Ὁ μοναχικὸς βίος εἵλκυεν εἰς τὰς τάξεις του τὴν ἀρίστην μερίδα τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ. Οἱ καλλίτεροι τῶν ἀνθρώπων ἠσπάζοντο ἐνθουσιῶντες τὰς ἠθικὰς καὶ σωματικὰς τοῦ ἐρημικοῦ καὶ μοναχικοῦ βίου κακουχίας. Ἐπίσης αἱ χρηστότεραι τῶν γυναικῶν ἀπεχώρουν συνήθως τοῦ κόσμου,ἵνα ἀσπασθῶσι τὸν αὐστηρὸν βίον καὶ τὸ εὐτελὲς ἱμάτιον τῆς μοναχῆς,καὶ ὡς μοναχαὶ πολλάκις ἀφωσιοῦντο εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν πενήτων, ἐκτιθέμεναι ἐνίοτε εἰς τὸν θάνατον. Τὸ πρᾶγμα προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Χρυσόστομος ἀνέφερεν ὡς καύχημα τῆς ἐκκλησίας, ὅτι ὑπῆρχον πλειότεραι γυναῖκες ἀφιερωμέναι τῷ Θεῷ ἢ ύζυγοι καὶ μητέρες. Ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι παρὰ τοῖς τὴν ἀυτέραν ἠθικὴν ἀσκοῦσι δὲν ἦτο ἀσυνήθης ἡ ἀλαζονεία. Τοὐντίον τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν κατωτέραν ἠθικὴν ἐταπείνου ἡ ιείδησις,ὅτι ἐτέλουν ἐν ἀτελεῖ βαθμίδι ἠθικῆς μορφώσεως.Πόἔβλαπτεν ἡ διάκρισις αὕτη μεταξὺ ἀνωτέρας καὶ κατως ἠθικῆς,φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ ἐδικαιολόγουν ἑαυτοὺς ιάττοντες ἐγκλήματα διὰ τοῦ ὅτι δὲν ἦσαν μοναχοὶ ἢ κλη-

Οὕτως ἄγνωστός τις χριστιανὸς ῥήτωρ τῆς ἐποχῆς ταύταρ' Aug. T. V, app. sermo 82) ἐξηγῶν τὸ Λουκ. γ', 12, οῖς ἄλλοις λέγει καὶ τὰ ἑπόμενα· «Ἀδελφοί τινες, οἵτι-

νες ἢ εἶναι ἐν στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ ἢ κατέχουσι δημοσίας θέσεις, βαρέως ἁμαρτάνοντες, συνειθίζουσι νὰ δικαιολογῶσιν ἑαυτοὺς κυρίως, λέγοντες ὅτι εἶναι στρατιωτικοὶ ἢ δημόσιοι ὑπάλληλοι. Διὰ τοῦτο ἐὰν ἤθελέ τις ἐλέγξει αὐτούς, διατί μεθύουσι διατί διαρπάζουσι τὰ ξένα πράγματα, διατί φονεύουσιν, εὐθὺ ἀπαντῶσι· Καὶ τί ζητεῖτε παρ' ἀνθρώπου κοσμικοῦ ἢ στρατιώτου; Μὴ ἐπηγγέλθην τὸν μοναχὸν ἢ τὸν κληρικόν; Ὡς εἰ πᾶ ὁ μὴ κληρικὸς ἢ μοναχός, ἠδύνατο νὰ πράττῃ, ὅ,τι ὁ νόμο ἀπαγορεύει.» Ὁ γ ά μ ο ς ἀνῆκε λοιπὸν εἰς τὴν κατωτέραν βαθμίδα τῆς ἠθικῆς, ἂν καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς μυστήριον. Ὁ δεύτερο γάμος ἐθεωρεῖτο ὥς τι κακόν. Διὰ τοῦτο ὁ Αὐγουστῖνος καὶ Ἱερώνυμος ἀπέρριπτον αὐτὸν ἢ ἐθεώρουν κατώτερον τῆς χηρείας, ὁ δὲ Χρυσόστομος δὲν συνιστᾷ αὐτόν, ἐν δὲ τῇ δύσει ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος ἐτιμωρεῖτο ὡς μοιχεία (Innoc. I ep. 6 c. 6 Concil Milev. 416, c. 17), μὴ ἐπιτρεπόμενος ἐφ' ὅσον τὸ ἕτερον μέρο ἔζη ἔτι. Ἐν τῇ ἀνατολικῇ ὅμως ἐκκλησίᾳ ἠδύνατο καὶ ἐν το αὐτῃ περιπτώσει νὰ συνάψῃ τις δεύτερον γάμον, ἤρκει μόνο νὰ χωρισθῇ νομίμως ἀπὸ τοῦ πρώτου. Οὕτως λέγει ὁ Ἐπιφάνιος (αἱρ. 59, 4)· «Τὸν μὴ δυνηθέντα τῇ μιᾷ ἀρκεσθῆναι τελευτησάσῃ ἢ ἕνεκά τινος προφάσεως πορνείας ἢ μοιχείας ἢ κοινῆς αἰτίας χωρισμοῦ γενομένου, συναφθέντα δευτέρᾳ γυναικὶ γυναῖκα δευτέρῳ ἀνδρί, οὐχ αἰτιᾶται ὁ θεῖος λόγος, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ζωῆς ἀποκηρύττει, ἀλλὰ διαβαστάζε διὰ τὸ ἀσθενές.» Ἡ ἀ ν α τ ρ ο φ ὴ τ ο ῦ λ α ο ῦ ἀπέβλεπε νὰ ἐγείρῃ τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν ὑπακοήν, ὡς ἰδανικὸν δ' αὐτῆς ἐχρησίμευον αἱ στερήσεις καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν μοναχῶν. Οἱ πατέρες μάχονται κατὰ τῆς ἐπιπολαζούσης δ ε ι σ ι δ α ι μ ο ν ί α ς. Ἤδη ἀπὸ τοῦδε παρουσιάζεται ἡ ἰδέα τῆς συνθήκης μετὰ τοῦ διαβόλου (Acta 55, Febr. T. I, 480). Ὁ Χρυσόστομος ἠναγκάζετο νὰ ἐλέγχῃ πολλοὺς τῶν συγχρόνων του χριστιανῶν, διότι ὡς οἱ ἐθνικοὶ ἐπίστευον εἰς τοὺς οἰωνούς, εἰς τοὺς γόητας, εἰς τὰ φυλακτήρια, εἰς τὴν μαγείαν ἐν γένει. Τὰ δὲ λείψανα ταῦτα τῆς εἰδωλολατρείας ἐπεκράτουν μάλιστα μεταξὺ τῶν εἰς τοὺς ἀγροὺς κατοικούντων χριστιανῶν, οἵτινες ἦσαν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι χριστιανοί. Ἐν γένει δὲ ἡ τότε κοινωνία ἱσαμένη οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸ μεθόριον τοῦ χριστιανικοῦ καὶ

τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, διετέλει εἰς κρίσιμον ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ μὲν νέος βίος δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποφέρει ἅπαντας τοὺς ἀγαθοὺς αὐτοῦ καρποὺς, ἐκ δὲ τοῦ ἀρχαίου βίου πολλαὶ εἰσέτι ἐσώζοντο ἀτοπίαι καὶ δεισιδαιμονίαι. Ἡ κοινωνία αὕτη διετήρει καὶ τὴν δουλείαν καὶ πολλάκις ἐτιμώρει τοὺς δούλους ἀνηλεῶς. Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας ἦτο ζωηρὰ μέχρι ὑπερβολῆς. Ἰδίως ἐπεκράτει ὑπερβολικὸς ζῆλος ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας. Αἱ θεολογικαὶ ἔριδες τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπῆρχον μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ἠθῶν τοῦ λαοῦ ἐπενέργειαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπειδὴ ἤριζον πάντες περὶ ἐννοιῶν θεολογικῶν, ὡς εἰ ἐν αὐταῖς μόνον ἔκειτο ἡ οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅλον τὸ διαφέρον τῶν ἀνθρώπων διηυθύνετο πρὸς τοῦτο. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι διόλου θαυμαστὸν, ὅτι πολλοὶ ἐπηγγέλοντο τὸν χριστιανισμὸν ὡς σοφιστείαν τινὰ, ἐνῷ συγχρόνως τὸ μῖσος καὶ ἡ διαίρεσις ἠπείλουν νὰ διαλύσωσι καὶ τὰς ἱερωτάτας σχέσεις. Ἰδοὺ τί λέγει Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς περὶ τούτου (λόγ. λϐ', 4)· «Καὶ τοῦτό ἐστιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὃ διέσπασε μέλη, διέστησεν ἀδελφοὺς, πόλεις ἐτάραξε, δήμους ἐξέμηνε, ὥπλισεν ἔθνη ἐπὶ βασιλεῖς, ἐπανέστησεν ἱερεῖς τῷ λαῷ καὶ ἀλλήλοις, λαὸν ἑαυτῷ, γονεῖς τέκνοις, τέκνα γονεῦσιν, ἄνδρας γυναιξὶ, γυναῖκας ἀνδράσιν.» Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐπικρατοῦντα θεολογικὰ συστήματα μετεβάλλοντο, καὶ ὁτὲ μὲν τοῦτο, ὁτὲ δ' ἐκεῖνο ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, ἔπρεπεν ἀναγκαίως τοῦτο νὰ γεννήσῃ ἔνθεν μὲν δυσπιστίαν καὶ ἀδιαφορίαν πρὸς τὸν χριστιανισμὸν, ἔνθεν δὲ ὑποκρισίαν περὶ τῶν ἱερωτάτων πραγμάτων. Ἐὰν δὲ οἱ πολλοὶ ἐτέλουν μηχανικῶς τὰ ἐξωτερικὰ τῆς εὐσεβείας ἔργα, τὰς νηστείας, τὰς ἐλεημοσύνας καὶ τὰς προσευχὰς, ἔλλειπε πράγματι ἀπ' αὐτῶν ἡ ἀδελφικὴ ἐκείνη ἀγάπη, ἥτις ἄλλοτε ἦτο χαρακτηριστικὸν τῶν χριστιανῶν γνώρισμα. Τὸ βυζαντινὸν κράτος ἠσχήμιζον καὶ πολλὰ ἄλλα, ἰδίως δὲ ἡ παρεισαχθεῖσα ἀσιανὴ τρυφηλότης καὶ πολυτέλεια (ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Κωνσταντίου ἦσαν 1000 μάγειροι!), ἡ θεοποίησις σχεδὸν τῶν βασιλέων, οἵτινες προσεκυνοῦντο καὶ ἐτιμῶντο ὡς ἅγιοι, οἱ εὐνοῦχοι, ἄνθρωποι ἀχρειέστατοι, τυφλότατα ὄργανα γινόμενοι πάσης κακοηθείας, καὶ αἱ διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν βυζαντινῶν μετὰ βαρβάρων λαῶν παρ'

αὐτοῖς παρεισφρήσασαι βάρβαροι καὶ ἀποτρόπαιοι ποιναὶ τῆς γλωττοκοπίας,ῥινοκοπίας καὶ τυφλώσεως.Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πᾶς ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἔλλειπεν. «Ὁ Ἡράκλειος κατώρθωσε μὲν νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν στρατὸν θρησκευτικόν τινα ἐνθουσιασμὸν παριςῶν τὸν πόλεμον,ὃν κατὰ τῶν Περσῶν ἀνέλαβεν,ὡς πόλεμον ὑπὲρ τῆς ἀπειλουμένης χριστιανικῆς πίςεως.Οὕτω δὲ περιποιήσας εἰς τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα πρακτικὸν ἐνεργὸν χαρακτῆρα,ἔδωκε νέαν εἰς τὸ κράτος ζωήν.» (Παπαρρηγ. Γ'). Ἀλλὰ ἡ ζωὴ αὕτη ἐξέλιπε ταχέως. Οἱ χριςιανοὶ ἐπελάθοντο ταχέως τῶν ἀρχῶν τῆς θρησκευτικῆς ἀνοχῆς, τὴν ὁποίαν ἐπὶ τῶν διωγμῶν τοσοῦτον θερμῶς ὑπὲρ ἑαυτῶν ὑπερήσπιζον (Lactant. Institt. X, 19). Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχόν τινες, οἵτινες προέτρεπον τοὺς πολιτικοὺ- ἄρχοντας εἰς βιαίαν ἐξάλειψιν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας (Ἰούλιο Ματέρνος). Οὐχὶ ἄνευ συνεργείας χριστιανῶν λειτουργῶν ἐγένοντο ὁσημέραι αἱ ἀπαγορεύσεις τῆς εἰδωλολατρείας αὐστηρότεραι, καὶ ἐξεδίδοντο περιοριστικοὶ κατὰ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ νόμο Καὶ κατὰ τῶν αἱρετικῶν δὲ προέβαινεν ἡ ἐκκλησία εἰς πάντο- αὐστηρότερα μέτρα. Ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ἠρκεῖτο νὰ ἀπαγορεύ αὐτοῖς τὰς συναθροίσεις, ἢ ἐξορίζουσα αὐτοὺς νὰ καθιστᾷ οὕτως ἀβλαβεῖς,προέβη μετὰ ταῦτα μάλιστα ἐν τῇ δύσει εἰς τὸ νι τιμωρῇ αὐτοὺς καὶ διὰ σωματικῶν κακώσεων. Τοῦ Πρισκιλλιανοῦ ὁ θάνατος ἀπεδοκιμάσθη μὲν σχεδὸν γενικῶς,ἀλλ' ὁ Αὐγουστῖνος ἐξέφερεν ἤδη τὴν γνώμην, ὅτι σωματικαὶ ποιναὶ κατὰ τῶν αἱρετικῶν εἶναι ἐπιτετραμμέναι καὶ χρήσιμοι (Epist. 93 ad Vicentium c. 17), Λέων δὲ ὁ μέγας ἐπεδοκίμαζε καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον αὐτῶν (epist. 15 ad Turribium). Ἐκτὸς τούτου ἐζήτουν οἱ ἐπίσκοποι δι' ἐκκλησιαστικῶν νόμων οὐ μόνον νὰ ἐμποδίσωσι πᾶσαν συνεπαφὴν μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ προέβαινον μέχρι τοῦ νὰ κηρύττωσι τοὺς χριστιανοὺς ἐλευθέρους καὶ ἀπηλλαγμένους ἀπὸ τῶν φανερωτάτων πρὸς αὐτοὺς καθηκόντων (Concil. Carth. III, ann. 397). Τὴν διαφθορὰν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ὑπεραβρότητα τῶν ἠθῶν τῶν πλουσίων ἀφ' ἑνός,ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τοῦ λαοῦ καὶ τὸ γενικῶς ἐξηπλωμένον δουλικὸν φρόνημα δὲν ἠδυνήθη οὐδ' ἡ ἐκκλησία νὰ διορθώσῃ.

Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐφέρετο εἰς τὸν ὄλεθρόν του ἀκατασχέτως. Πάντοτε ὅμως ἐξήσκησεν ὁπωσδήποτε ἐπιρροήν τινα ἐπ' αὐτοῦ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, καὶ ἂν ἠδυνήθη ἐν τῇ ἀνατολῇ τοὐλάχιστον νὰ ζήσῃ ἐπί τινας ἔτι ἑκατονταετηρίδας, ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὴν ζωὴν, ἣν ὁπωσδήποτε ἐνέπνευσεν αὐτῷ ὁ χριστιανισμός. «Ἡ χριστιανικὴ πίστις λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος (Β', 594), ἤδη θριαμβεύσασα (ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου), ἔθετο φραγμόν τινα πρότερον ἄγνωστον εἰς τὴν ἄλλοτε πολλάκις ὅλως κτηνώδη ἀκολασίαν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος. Ἡ βασιλεία κατέστη ἔκτοτε κοσμιωτέρα.»

Ἡ ἐκκλησία ἐσπούδαζε διὰ τῆς αὐστηρότητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας νὰ διατηρῇ τὴν καθαρότητα τῶν ἠθῶν, ἀλλ' ἡ αὐστηρότης αὕτη ἐθυσιάζετο πολλάκις εἰς τὰς νέας περιστάσεις διὰ συχνῶν ἀφέσεων. Πληθὺς κανόνων μετανοίας εἰσήχθησαν κατὰ ποινικὸν σύστημα ἀκριβῶς διαγεγραμμένον. Ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀφέθη ἡ ἐξομολόγησις τῶν ἁμαρτιῶν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς καρδίας, ἀφ' ὅτου ἱερεύς τις διέδωκεν, ὅ,τι ἐν τῇ ἐξομολογήσει προσώπου τινὸς εἶχεν ἀκούσει, ἡ δὲ κοινὴ γνώμη κατεξανέστη κατὰ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐξομολογήσεως. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Σωκράτης διηγεῖται, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νεκτάριος (391) κατήργησε τὸ ἀξίωμα τοῦ «ἐπὶ τῆς μετανοίας πρεσβυτέρου,» τὸ δὲ παράδειγμα αὐτοῦ ἐμιμήθησαν πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι τῆς ἀνατολῆς. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι· «περιελεῖν μὲν τὸν ἐπὶ τῆς μετανοίας πρεσβύτερον, συγχωρῆσαι δὲ, ἕκαστον τῷ ἰδίῳ συνειδότι τῶν μυστηρίων μετέχειν» (Σωκρ. V, 19). Βραδύτερον ὅμως ἀνενεώθη ὁ θεσμὸς οὗτος. Ἐν τῇ δύσει εἰσήχθη ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Λέοντος τοῦ Α' τὸ σύστημα τῆς μυστικῆς ἐξομολογήσεως παρὰ τῷ ἱερεῖ (Leonis epist. 168, c. 2). Βεβαίως δὲ δὲν ἦσαν ἄνευ ἀποτελέσματος αἱ περὶ μετανοίας αὗται διατάξεις. Ἡ λατρεία προσεκτήσατο μὲν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον τὴν ἐξωτερικὴν λαμπρότητα τῆς ἐθνικῆς λατρείας, ἀλλὰ τοιουτοτρόπως ἐνισχύθη ἡ πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς τελετὰς κλίσις τοῦ λαοῦ ἁπλῶς χωρὶς νὰ ὑποθάλπηται τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα αὐτοῦ. Ἐνῷ τινες ἐστερεοῦντο ἐν τῇ δεισιδαίμονι προλήψει, ὅτι ἤρκουν καθ' ἑαυτὰς αἱ ἐξωτερικαὶ αὗται πράξεις τῆς λατρείας, ἵνα λα-

τρεύηται τὸ θεῖον, ἀφ' ἑτέρου δὲν ἔλλειπον ἀπὸ τῶν πόλεω πολλοί, οἵτινες μόνον ἐξ ἐνδιαφέροντος καλαισθησίας ἐπεσκέ πτοντο τὰς ἐκκλησίας ὡς τὰ θέατρα, καὶ ἠκροάζοντο τοὺς ἐκ κλησιαστικοὺς κήρυκας ὡς ῥήτορας, τοὐναντίον δὲ δὲν ἔμενο εἰς τὴν τέλεσιν τῆς εὐχαριστίας (Χρυσοστ. ὁμιλ. γ' εἰς Ἐφεσ. ὥστε ἦτο ἀνάγκη νῦν νὰ ἐπιτάσσηται ἡ συμμετοχὴ ἐν αὐτ (συνόδ. Ἀντιοχ. ἔτ. 341 καν. 2). Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐκκλησια στικῶν ῥητόρων πολλοὶ ἐσπούδαζον νὰ ἐπιδείξωσι μᾶλλον ῥη τορικὴν δεινότητα, ἢ νὰ μορφώσωσι τὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων χρ στιανικῶς.Ἐνιαχοῦ ἤρχισαν αἱ λειτουργίαι νὰ γίνωνται ἀφορμ παρεκτροπῶν (Hieronym. ad Vigilant. σελ. 285 ἔκδ. Mart. Γ' p. II).

Συνελόντ' εἰπεῖν δὲν δύναταί τις μὲν νὰ παραγνωρίσῃ, ὅ καὶ ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶχε καί τι καλόν, ἰδίως ὅτι ἡ ἐκκλησία κ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ τῆς φροντίδος αὐτῆς ὑπὲρ τε καταπιεζομένου καὶ πάσχοντος μέρους τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπὲ τῶν πτωχῶν, αἰχμαλώτων,ἀσθενῶν, χηρῶν καὶ ὀρφανῶν,ἤγειρ καὶ ἐνεψύχου τὴν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου ἐντελῶς ἐκλιποῦσα φιλανθρωπίαν,ὅτι διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ χριστιανισμοῦ κα τηργήθησαν τὰ ἀπάνθρωπα θεάματα τῶν θηριομαχιῶν καὶ μ νομαχιῶν, καὶ ὅτι ὑπῆρξαν καὶ πολλὰ μεμονωμένα παραδεί ματα ἁγίων καὶ ἀληθῶς ἐναρέτων ἀνδρῶν καὶ μεταξὺ τε λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν καὶ μεταξὺ τοῦ κλήρου (Βασίλειος,Χρι σόστομος, Ἀμβρόσιος), ἀλλὰ σύγκρισίς τις τῆς παρούσης ἐπ χῆς πρὸς τοὺς προγενεστέρους χρόνους,τοὺς χρόνους τῶν ἀπο στόλων καὶ τῶν διωγμῶν, ἠδύνατο βεβαίως ὡς πρὸς τοῦτο ν ἀποδείξῃ αὐτὴν λίαν ὑπολειπομένην αὐτῶν. Οὕτω κρίν ὁ Χρυσόστομος (ὁμιλ. κϛ' εἰς ἐπιστ. Κορινθ. opp. X, 623 λέγων· «Ἂν τὰ ἡμέτερα ἐξετάσῃ τις τὰ νῦν, ὄψεται ἡλίκον τῆ θλίψεως τὸ κέρδος· νῦν μὲρ γὰρ εἰρήνης ἀπολαύοντες, ἀναπε πτώκαμεν καὶ διερρύημεν καὶ μυρίων τὴν ἐκκλησίαν ἐνεπλήσα μεν κακῶν· ὅτε δὲ ἠλαυνόμεθα (ἐπὶ τῶν διωγμῶν δηλ.), καὶ σω φρονέστεροι καὶ ἐπιεικέστεροι καὶ σπουδαιότεροι, καὶ περὶ τοὺ συλλόγους τούτους ἦμεν προθυμότεροι καὶ περὶ τὴν ἀκρόασιν ὅπερ γὰρ τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο ἡ θλῖψις ταῖς ψυχαῖς.»

130.

Ἠθικὴ κατάστασις τοῦ κλήρου ἰδίως, καὶ περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν.

Καὶ τοῦ κλήρου ἡ ἠθικὴ κατάστασις ἔχει καὶ τὴν κακὴν καὶ τὴν καλὴν αὐτῆς ὄψιν. Ἐν τῇ δύσει ἦσαν ἄγαμοι οἱ κληρικοί. Οἱ δὲ κατὰ τοῦ γάμου αὐτῶν κανόνες ἐπολλαπλασιάζοντο ὁσημέραι. Ἐν τῇ ἀνατολῇ ὅμως ἀνεγνωρίζετο ὁ γάμος αὐτῶν, ὁ πρὸ τῆς ἱερωσύνης γενόμενος. Ὅτε ἐν Νικαίᾳ προὐτάθη ὑπό τινων νὰ ἀπαγορευθῇ διὰ κανόνος ἐν γένει τοῖς κληρικοῖς ὁ γάμος, ὑπερησπίσθη ὁ Παφνούτιος, γέρων ὁμολογητὴς καὶ αὐστηρὸς ἀσκητής, τὴν ἁγιότητα τοῦ γάμου τοσοῦτον ἰσχυρῶς, ὥστε ἐπεκυρώθη ἡ ὡς πρὸς τοῦτο ἀρχαία ἐλευθερία. «Ἐδόκει τοῖς ἐπισκόποις, λέγει ὁ Σωκράτης (I, 11), νόμον νεαρὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσφέρειν, ὥστε τοὺς ἱερωμένους, λέγω δὲ ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, μὴ συγκαθεύδειν ταῖς γαμεταῖς, ἃς ἔτι λαϊκοὶ ὄντες ἠγάγοντο. Καὶ ἐπεὶ περὶ τούτου βουλεύεσθαι προὔκειτο, διαναστὰς ἐν μέσῳ τοῦ συλλόγου τῶν ἐπισκόπων ὁ Παφνούτιος, ἐβόα μακρά, μὴ βαρὺν ζυγὸν ἐπιθῆναι τοῖς ἱερωμένοις ἀνδράσι, τίμιον εἶναι καὶ τὴν κοίτην καὶ αὐτὸν ἀμίαντον τὸν γάμον (Ἑβρ. ιγ', 4) λέγων, μὴ τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀκριβείας μᾶλλον τὴν ἐκκλησίαν προσβλάψωσιν· οὐ γὰρ πάντες δύνανται φέρειν τῆς ἀπαθείας τὴν ἄσκησιν, οὐδὲ ἴσως φυλαχθήσεσθαι τὴν σωφροσύνην τῆς ἑκάστου γαμετῆς· ἀρκεῖσθαί τε τὸν φθάσαντα γάμου τυχεῖν, μηκέτι ἐπὶ γάμον ἔρχεσθαι κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀρχαίαν παράδοσιν· μήτε μέντοι ἀποζεύγνυσθαι ταύτης, ἣν ἅπαξ ἤδη πρότερον λαϊκὸς ὢν ἠγάγετο. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν ἄπειρος ὢν γάμου καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν γυναικός. Ἐκ παιδὸς γὰρ ἐν ἀσκητηρίῳ ἀνατέθραπτο καὶ ἐπὶ σωφροσύνῃ εἰ καί τις ἄλλος περιβόητος ἦν. Πείθεται πᾶς ὁ τῶν ἱερωμένων σύλλογος· διὸ καὶ τὴν περὶ τούτου σίγησιν ἀπεσίγησαν, τῇ γνώμῃ τῶν βουλομένων ἀπέχεσθαι τῆς ὁμιλίας τῶν γαμετῶν καταλείψαντες.» (Πρβλ. καὶ Σωζομ. I, 23). Πιθανὸν θεωρεῖται, ὅτι τὴν ἀγαμίαν τῶν κληρικῶν προὔτεινεν ὁ Κορδούης ἐπίσκοπος Ὅσιος, καθ' ὅσον ἡ πρότασις εἶναι διατετυπωμένη κατὰ τὸν 33 κανόνα τῆς ἐν Ἰλλιβερίτῳ ἱσπανικῆς

συνόδου[1]. Ἐνταῦθα ἀναφέρεται πιθανῶς καὶ ὁ 5 ἀποστολικὸ
κανών· «Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἑαυτοῦ γυ
ναῖκα μὴ ἐκβαλλέτω προφάσει εὐλαβείας, ἐὰν δὲ ἐκβάλῃ, ἀφο
ριζέσθω· ἐπιμένων δὲ καθαιρείσθω.» Καὶ ἡ ἐν Γάγγρᾳ σύνοδο
(362—370) διὰ τοῦ 4 κανόνος αὐτῆς ἀνεθεμάτισε τοὺς περι
φρονοῦντας τοὺς ἐγγάμους ἱερεῖς. Ὁ κανὼν ἔχει οὕτω· «Εἴ τι
διακρίνοιτο παρὰ πρεσβυτέρου γεγαμηκότος ὡς μὴ χρῆναι λε
τουργήσαντος αὐτοῦ προσφορᾶς μεταλαμβάνειν, ἀνάθεμα ἔςω.
Ἐν τούτοις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀνατολῇ κατ' ἐξαίρεσιν ἔν τισιν ἐ
κλησίαις ἐπεκράτει κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἡ συνήθεια νὰ ἀπαιτῶ
παρὰ τῶν κληρικῶν νὰ ἀπέχωνται μετὰ τὴν ἱερωσύνην τῶν γα
μετῶν αὐτῶν. Ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται ὁ Σωκράτης (V, 22)· «Ἐ
γνων δὲ ἐγὼ καὶ ἕτερον ἔθος ἐν Θεσσαλίᾳ. Γενόμενός τις κλη
ρικὸς ἐκεῖ, ἣν νόμῳ γαμήσας, πρὶν κληρικὸς γένηται, μετὰ τ
κληρικὸς γενέσθαι συγκαθευδήσας αὐτῇ, ἀποκήρυκτος γίνετα
τῶν ἐν ἀνατολῇ πάντων γνώμῃ ἀπεχομένων, καὶ τῶν ἐπισκ
πων, εἰ καὶ βούλοιντο, οὐ μὴν ἀνάγκῃ νόμου τοῦτο ποιούντω
Πολλοὶ γὰρ αὐτῶν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπισκοπῆς καὶ παῖδας
τῆς νομίμου γυναικὸς πεποιήκασιν.» Ἔχομέν τινα παραδεί
ματα ἐπισκόπων ἐγγάμων κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα (Πρβλ. Calixt
de conj. cleric. 258). Ὁ Ἀθανάσιος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Δρ
κόντιον, λέγει, ὅτι πολλοὶ ἐπίσκοποι ἦσαν πατέρες τέκνων, ἄλ
λοι δὲ οὐδόλως ἦσαν νενυμφευμένοι· «ἔξεστι γὰρ καὶ οὕτω
καὶ ἐκείνως οὐ κεκώλυται.» Ἔγραφε δὲ ταῦτα πρὸς τὸν Δρ
κόντιον, διότι οὗτος μοναχὸς ὤν, δὲν ἤθελε νὰ δεχθῇ ἐπισκ
πήν τινα, ἵνα μὴ ἐγκαταλίπῃ τὴν αὐστηρὰν ἄσκησιν. Ὁ Συνέ
σιος ὁ Πτολεμαΐδος ἐπίσκοπος, γενόμενος ἐπίσκοπος ἐκήρυξε
ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν μετὰ τῆς νομίμου γυναικὸ
συμβίωσίν του (ἐπιστ. 105). «Ἐμοὶ λέγει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ
ὅ τε Θεὸς ὅ τε νόμος ἥ τε Θεοφίλου χεὶρ γυναῖκα ἐπιδέδωκε

[1] Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐνόμιζον οἱ δυτικοὶ καὶ μέχρι σήμερόν τινες ἐξ αὐτῶν
ὅτι τὴν ἀγαμίαν ἐπέβαλε τοῖς κληρικοῖς παντὸς βαθμοῦ αὐτὴ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνο
δος (Πρβλ. Alzog, Kgeschichte) διὰ τοῦ τρίτου αὐτῆς κανόνος. Ἀλλὰ τοῦτο εἶ
ναι φανερὰ παρεννόησις καὶ διαστροφὴ τοῦ κανόνος τούτου, ἐν ᾧ δὲν πρόκειτ
περὶ τοῦ γάμου ἢ τῶν γαμετῶν τῶν κληρικῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν συνεισάκτων (ἀ
δελφῶν subintroductae). Ὁ κανὼν ἔχει οὕτω· «Ἀπηγόρευσε καθόλου ἡ μεγάλ
σύνοδος μήτε ἐπισκόπῳ μήτε πρεσβυτέρῳ μήτε διακόνῳ μήτε ὅλως τινὶ τῶν ἐ
τῷ κλήρῳ ἐξεῖναι συνείσακτον ἔχειν, πλὴν εἰμὴ ἄρα μητέρα ἢ ἀδελφὴν ἢ θεία
ἢ ἃ μόνα πρόσωπα πᾶσαν ὑποψίαν διαπέφευγε» (Πρβλ. καὶ § 66).

προαγορεύω τοίνυν ἅπασι καὶ μαρτύρομαι, ὡς ἐγὼ ταύτης οὔτε ἀλλοτριώσομαι καθ' ἅπαξ, οὔτε ὡς μοιχὸς αὐτῇ λάθρα συνέσομαι, ἀλλὰ βουλήσομαί τε καὶ εὔξομαι, συχνά μοι πάνυ καὶ χρηστὰ γενέσθαι παιδία.» Καὶ ὁ πατὴρ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ Γρηγόριος ἦτο ἔγγαμος ἐπίσκοπος (Γρηγορίου Ναζ. εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον 512). Καὶ περὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης πιθανὸν εἶναι ὅτι ἦτο ἔγγαμος, ἔχων σύζυγον Θεοσέβειάν τινα, ἣν ὁ Ναζιανζηνὸς ἱερέως σύζυγον καλεῖ (ἐπιστ. 95). Ὁμοίως ἔζη ἐν γάμου κοινωνίᾳ καὶ ὁ Πικταβίου Ἱλάριος. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ κατέστη τοσοῦτον γενικὸν ἔθος τὸ λαμβάνεσθαι τοὺς ἐπισκόπους ἐκ τῶν μοναχῶν, ὥστε τὸ ἐναντίον ἐθεωρεῖτο σκανδαλῶδες. Διὸ καὶ ἡ Πενθέκτη σύνοδος κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ζ' αἰῶνος ἀνεγνώρισε μὲν τὸν πρὸ τῆς ἱερωσύνης γενόμενον γάμον τῶν λοιπῶν κληρικῶν, μόνοις δὲ τοῖς ἐπισκόποις ἀπηγόρευσεν ἀπολύτως τὸν γάμον (Συνόδ. Πενθέκτης καν. γ', ϛ', ιβ' καὶ ιγ'). Ἐν τῇ δύσει ἀπεφήναντο σύνοδοι ἐπαρχιακαὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Σιρικίου (385), ὅτι μόνοις τοῖς ὑποδιακόνοις ἐπετρέπετο νὰ ἔχωσι τὰς ἰδίας γυναῖκας (Syricii epist. ad Himerium Tarraconensem c. 7—9), κατ' ὀλίγον ὅμως ἐν τῇ δύσει ἡ ἀγαμία τῶν κληρικῶν ἐν γένει παντὸς βαθμοῦ ἐπεβάλλετο διὰ ἐκκλησιαστικῶν νόμων (Concil. Carth. 390 c. 2. Innocent. I epist. ad Victricium (404) cap. 9), ἂν καὶ οἱ νόμοι οὗτοι οὐδὲν ἴσχυον κατὰ τῆς ἀντιστάσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐνιαχοῦ τῆς δύσεως οἱ κληρικοὶ ἔζων συνηνωμένοι βίον κοινοβιακόν. Πρῶτοι δὲ συνενώσαντες τοὺς ὑπ' αὐτοὺς κληρικοὺς εἰς τοιοῦτον βίον ὑπῆρξαν Εὐσέβιος ὁ Βερκέλλης († 371) καὶ ὁ Αὐγουστῖνος. Ἐν ἀρχῇ δὲ δὲν εὗρον μιμητάς. Ἐνῷ ἐνίοτε ὑ ψ η λ ό φ ρ ο ν ε ς ἄ ν δ ρ ε ς μεταξὺ τοῦ κλήρου ἀφοσιούμενοι εἰς τὴν ὑψηλὴν κλῆσίν των ἐδείκνυον τὴν ἀρχαίαν περιφρόνησιν πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἐσπούδαζον νὰ δοξάζωσι τὴν τάξιν αὐτῶν, συνέβαινε συνήθως ὥστε τὰ πλούτη καὶ αἱ τιμαὶ τῆς ἐκκλησίας νὰ προσελκύωσι πολλοὺς εὐτελοῦς χαρακτῆρος ἀνθρώπους εἰς τὰς τάξεις τοῦ κλήρου. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (ἐν λόγ. XLIII (κατ' ἄλλους XX) ed. Colon. p. 335) λέγει περὶ τούτου τὰ ἑξῆς· «Νῦν δὲ κινδυνεύει τὸ πάντων ἁγιώτατον τάγμα τῶν παρ' ἡμῖν εἶναι πάντων καταγελαστότατον· οὐ γὰρ ἐξ

ἀρετῆς μᾶλλον ἢ κακουργίας ἡ προεδρεία· οὐδὲ τῶν ἀξιωτέρων, ἀλλὰ τῶν δυνατοτέρων οἱ θρόνοι» (Πρβλ. καὶ Βασιλ. ἐπιστ. 767 πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ ἐπισκόπους). Πῶς πολλάκις παρεννοεῖτο τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα καὶ πόσον ὀλίγη φροντὶς ἐλαμβάνετο περὶ τοῦ ἤθους τῶν κληρικῶν δεικνύει καὶ τοῦτο, ὅτι ἐνίοτε ἄνδρες εἰς πολιτικὰ ἐγκλήματα περιπεσόντες ἢ ὕποπτοι εἰς τὴν ἐξουσίαν ὄντες, ὑπεχρεοῦντο διὰ τῆς βίας, ὡς εἰς τιμωρίαν ὑποβαλλόμενοι, νὰ γίνωνται κληρικοί. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ ἐπιφανής τις μεγιστὰν ἵνα καταστῇ ἀβλαβὴς εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐκάρη διὰ τῆς βίας μοναχὸς καὶ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Σμύρνης. Πολλοὶ κληρικοὶ ἔζων ἐν ὑ π ο κ ρ ι σ ί ᾳ ἢ ἐν ἀ κ ο λ α σ ί ᾳ, περιορίζοντες ὅλην τὴν ἱερωσύνην εἰς τὴν τυπικὴν τῆς λατρείας τέλεσιν, και τὴν πίστιν αὐτῶν κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος ἀλλάσσοντες. Ὁ Σαλβιανὸς ἔγραψε κατὰ τῆς π λ ε ο ν ε ξ ί α ς τοιούτων ἱερέων σάτυραν, ἐνῷ ἕκαστος παρακινεῖται πληρόνων διὰ τὰς ἁμαρτίας του, διὰ τοῦ εὐκόλου τούτου μέσου νὰ ἐξαγοράζῃ τὴν σωτηρίαν του (**Adv. avaritiam IV** περὶ τὸ **450 Opp. ed. Baluz Venet. 720**). Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν περιγράφωσι μεγάλην τὴν πτῶσιν τῶν ἠθῶν τῶν κληρικῶν ἐκκλησιαστικοί τινες συγγραφεῖς, αὐτοὶ οὗτοι μαρτυροῦσι διὰ τῆς ὀργῆς αὐτῶν κατὰ τῆς διαφθορᾶς ταύτης, διὰ τοῦ ἰδανικοῦ τῆς ἱερωσύνης, τὸ ὁποῖον προτείνουσι, καὶ διὰ τῆς ἐπιδοκιμασίας ἣν εὕρισκον αἱ μομφαί των κατὰ τῶν διεφθαρμένων κληρικῶν ὅτι εὑρίσκοντο καὶ μ ε γ ά λ α ι ἀ ρ ε τ α ὶ μεταξὺ τοῦ κλήρου καὶ ὅτι ἐξετιμῶντο ὑπὸ τῶν συγχρόνων (Γρηγ. Ναζ. εἰς ἑαυτὸν καὶ περὶ ἐπισκόπων). Ἐπίσκοποι συναισθανόμενοι τὴν ὑψηλὴν κλῆσίν των, ἤλεγχον ἀπτόητοι τὴν ἁμαρτίαν, ὅπου καὶ ἂν εὕρισκον αὐτήν. Ὁ Ἀμβρόσιος ἤλεγξεν ὡς γνωστὸν τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον τὸν Α΄ καὶ ὑπέβαλεν αὐτὸν εἰς τῆς συνήθους ἐκκλησιαστικῆς μετανοίας τοὺς ὅρους (**Rufini XI, 18**. Σωζ. VII, 25). Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἤλεγχεν ὡς ἀτρόμητος κῆρυξ τοῦ εὐαγγελίου τὰς παρεκτροπὰς αὐτῆς τῆς αὐτοκρατείρας Εὐδοξίας. Ἄλλοι ἐπίσκοποι θαρραλέως ἐπάλαιον κατὰ τῆς ὠμότητος τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, καθὼς ὁ Πτολεμαΐδος Συνέσιος, ὅστις ἀφώρισε καὶ ἐπέτυχε τὴν παῦσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου Ἀνδρονίκου, ὃν πάντες ἐφοβοῦντο διὰ τὴν ὠμότητα

αὐτοῦ (ἐπιστ. 58).Οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν οἱ προστάται τῶν δεσμίων καὶ τῶν ὁπωσδήποτε πασχόντων, ἔχοντες τὸ δικαίωμα νὰ παρακαλῶσι παρὰ τῇ ἀρχῇ ὑπὲρ αὐτῶν (Concil. Sardic. c. 8 καὶ Ambros. de offic. minostr. II, 21), ἀφῆκαν δὲ διαρκῆ μνημεῖα τῆς περὶ τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος προνοίας των ξενῶνας, ξενοδοχεῖα, πτωχοτροφεῖα, γηροκομεῖα, νοσοκομεῖα καὶ ὀρφανοτροφεῖα. Ἰδίως μεγαλοπρεπὲς ἦτο τὸ κατάστημα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἱδρύσει ἐν Καισαρείᾳ ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν καὶ πτωχῶν καὶ τῶν ξένων ὁ μέγας Βασίλειος, τὸ κατ' αὐτὸν Βασιλειὰς λεγόμενον (Βασιλ. 94 ἐπιστ. καὶ Γρηγ. Ναζ. λόγ. 30 καὶ 27). Ἐπὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων οἱ ἱερεῖς ἦσαν οἱ παραμυθοῦντες, οἱ σώζοντες καὶ οἱ θυσιαζόμενοι ὑπὲρ τῶν πασχόντων (Σωκρ. VI, 6. Σωζομ. VIII, 4. Θεοδωρ. V, 33. Νικηφ. Κάλλ. XIII,6).

131.

Μοναχικὸς βίος.

Τὰ μοναστήρια. Ἐξάπλωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν τῇ ἀνατολῇ. (Πρβλ § 66).

Παλλαδίου λαυσαϊκὴ ἱστορία. Θεοδωρήτου φιλόθεος ἱστορία. Σωζομ. ἐκκλ. ἱστορία I, 12—14. III, 14. VI, 28—34. Σωκράτους IV, 23 ἐπ. Ἱερωνύμου ἐπιστολαί. Moehler, Geschichte des Moenchthums.

Οἱ μοναχοὶ ἔζων τὸ πρῶτον εἰς κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων κελλία (λαῦρα). Πρῶτος δὲ ὁ Παχώμιος μαθητὴς τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου περὶ τὸ 340 ἀκμάσας συνήγαγεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην, γενόμενος ὁ ἱδρυτὴς τῶν μοναστηρίων (κοινόβιον). Τὰ πρῶτα μοναστήρια διὰ τὰ δύο γένη ἱδρύθησαν ἐπὶ τῆς νήσου τοῦ Νείλου Ταβέννης.Ὁ Ἀμμώνιος εἶναι ὁ ἱδρύσας τὴν ἀδελφότητα τῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Νιτρίας μοναχῶν. Ὁ δὲ Μακάριος ἵδρυσε τὸ πρῶτον μοναστήριον ἐν τῇ σκυθικῇ ἐρήμῳ. Ὁ Ἱλαρίων μετέφερε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν ἔρημον τῆς Γάζης ἐν Παλαιστίνῃ, ὅθεν ἐξηπλώθη καθ' ἅπασαν τὴν Συρίαν. Ἐν Καισαρείᾳ καὶ Καππαδοκίᾳ ἵδρυσεν ἀδελφότητα μοναχῶν πρῶτος ὁ μέγας Βασίλειος.Εἰς δὲ τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν ἄλλην μικρὰν Ἀσίαν εἰσηγητὴς τοῦ βίου τούτου ὑπῆρξεν ὁ εὐσεβειανὸς Εὐστάθιος, ὁ μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος Σεβαστῆς. Ἕκαστον μοναστήριον ἔλαβε τοὺς κανόνας του παρὰ τοῦ ἱδρυ-

τοῦ αὐτοῦ. Πλειότερον ὅμως πάντων ἐφημίσθησαν καὶ κατὰ μικρὸν ἐγενικεύθησαν οἱ περὶ μοναχῶν κανόνες τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Τὸ κοινὸν δὲ πάντων τῶν μοναστηριακῶν κανονισμῶν ἦτο ἀπεριόριστος ὑπακοὴ εἰς τὸν ἡγούμενον (ἢ ἀρχιμανδρίτην ἢ ἀββᾶν), ἄρνησις τῆς οἰκείας θελήσεως καὶ περιουσίας καὶ νέκρωσις τῆς σαρκὸς (ὑπακοή, ἀκτημοσύνη, παρθενία). Ὁ μοναχὸς ἔπρεπε νὰ ζῇ μόνον τῷ Θεῷ, ὢν ἀφωσιωμένος εἰς τὴν προσευχὴν καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις. Ὅτε δὲν ἤργουν, ἠσχολοῦντο οἱ μοναχοὶ εἰς ἐλαφρὰ ἐργόχειρα. Οἱ αὐστηρότεροι μοναχοὶ μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν συνήθη ἄσκησιν, ὑπέβαλλον ἑαυτοὺς εἰς ἔτι μεγαλητέρας στερήσεις καὶ κακώσεις, ὅπως φθάσωσιν εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς ἁγιότητος. Τοῦτο ὅμως πολλάκις ἦγεν εἰς τοὐναντίον· διότι οἱ πειρασμοὶ ηὔξανον ἔτι μᾶλλον. Ἐκ τῆς καταπιέσεως τῶν φυσικῶν ἐπιθυμιῶν ἐγεννῶντο συνήθως παρὰ φύσιν ἐπιθυμίαι. Πολλοὶ δὲ συναισθανόμενοι, ὅτι ματαίως ἠγωνίζοντο, κατήντων εἰς τὴν ἀπελπισίαν, ὥστε καὶ νὰ αὐτοκτονῶσι. «Τινὲς αὐτῶν, λέγει ὁ Νεῖλος (βιβλ. Β' ἐπιστ. 140) ξενισθέντες καὶ θορυβηθέντες τὸν νοῦν ἐξ ἀπροσεξίας καὶ ἀδιακρισίας, ἑαυτοὺς ἔσφαξαν μαχαίρᾳ, τινὲς δὲ κατεκρήμνισαν ἑαυτοὺς ἀφορήτῳ λύπῃ καὶ ἀπογνώσει συσχεθέντες, ἕτεροι δὲ αὐτοφονευταὶ ἑαυτῶν τῇ προαιρέσει γεγονότες οἱ τάλανες, ὑπέπεσον τῇ ἀποστολικῇ ἀρᾷ.» Ἄλλοι διὰ τῆς ὑπερβολικῆς ἑαυτῶν ἀσκήσεως καὶ διὰ τῆς μετ' αὐτῆς πολλάκις συνδεομένης ἀλαζονείας ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ καυστηροῦ κλίματος τῆς Αἰγύπτου παρεφρόνουν. Ἐν ταῖς ἐρημίαις ἔβλεπεν ἡ ἠρεθισμένη φαντασία τῶν ἐρημιτῶν τούτων τὰς φοβερωτάτας ὁράσεις, ἃς ἔτι μᾶλλον ἐμεγάλυνεν ἡ παράδοσις τοῦ λαοῦ. Συνήθως μόνον οἱ ἡγούμενοι ἐλάμβανον τὴν ἱερωσύνην, καὶ πολλάκις ἐτιμῶντο ὡς ἐπίσκοποι. Τὰ μοναστήρια ἐθεωροῦντο ὡς κοινότητες λαϊκῶν. Ἐνιαχοῦ δὲ μεθ' ὅλην τὴν ἀντίστασιν τῶν αὐστηρῶν μοναχῶν ἐχρησίμευον ὡς σχολεῖα τοῦ κλήρου. Ἡ θεία, ὅπως ὠνομάζετο τότε, αὕτη φιλοσοφία εὗρε τοσαύτην ὑποδοχήν, ὥστε ἐν τάχει πόλεις ἠρημοῦντο, ἔρημοι δὲ ἐπληροῦντο ἀνθρώπων. Ὁ Παχώμιος εἶχεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ του 1300 μοναχούς, ἐξετείνετο δὲ ἡ ἐπίβλεψίς του ἐπὶ 7000 (Σωζομ. III, 14). Ἐν τισι παρὰ τὴν Θηβαΐδα μοναστηρίοις ἦσαν 5000 μοναχοὶ (Cassian. de instit.

IV, 1). Ἐν Νιτρίᾳ δὲ ἦσαν 50 μοναστήρια (Σωζομ. VI, 31). Τὴν ὑπέρμετρον ταύτην ἐπιδίωξιν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐσπούδασε νὰ κωλύσῃ διὰ νόμων ὁ Οὐάλης, ἀλλ' εἰς μάτην (Codex Theod. I, 63). Τὸ βάρος τοῦ εἰς τὸν ὄλεθρον φερομένου κράτους ἐφαίνετο ὅτι ἐξέλειπεν ὄπισθεν τῶν τειχῶν τῶν μοναστηρίων. Εὐγενεῖς ψυχαὶ προσειλκύοντο ὑπὸ τῆς μεγάλης ἰδέας τοιαύτης τολμηρᾶς αὐταπαρνήσεως. Κοινὴ δὲ δοξασία ἐπεκράτει, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ὅ,τι ἐθεωρεῖτο τότε ὡς τὸ ὕψιστον. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι οἱ ἐπισημότεροι πατέρες καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ Ἱερώνυμος ἦσαν οἱ θερμότατοι τοῦ νέου τούτου βίου ἐγκωμιασταί. Ὁ μοναχικὸς βίος, καθὼς καὶ ἀνωτέρω εἴδομεν (§ 129), ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ τελειότερος χριστιανικὸς βίος, ὁ δὲ ἐν τῷ γάμῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ ὡς ὁ ἀτελέστερος. Ἐκτὸς τούτου πολλοὶ ἐζήτουν νὰ ἀναπαύσωσι τὴν ὑπὸ ἁμαρτημάτων τεταραγμένην συνείδησιν, ἄλλοι δὲ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ βίου δυσχερειῶν. Ἄλλοι ἐπεδίωκον δόξαν καὶ δύναμιν, καί τινες ὠθοῦντο ὑπὸ ἔτι χειροτέρων ἐλατηρίων. Ἕκαστος λίαν εὐκόλως ἠδύνατο νὰ γίνῃ μοναχός. Ἡ καταπάτησις παντὸς δεσμοῦ, ὅστις ἤθελεν εἶναι ἐναντίος εἰς τὴν εἴσοδον εἰς μοναστήριον, ἐνομίζετο δεδικαιολογημένη (Hieronym. epist. XIV, 2). Ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸν κόσμον δὲν ἦτο μὲν ἀδύνατος, οὐδ' ἐκωλύετο διὰ τῆς πολιτικῆς βίας, ἐτιμωρεῖτο ὅμως διὰ κανόνων μετανοίας ὡς ἁμάρτημα. Ὁ Ἐπιφάνιος μάλιστα ἐνόμιζεν, ὅτι «κρεῖττον πεσόντα ἀπὸ δρόμου, ἑαυτῷ λαβεῖν γυναῖκα κατὰ νόμον, καὶ μὴ καθ' ἑκάστην ἡμέραν βέλεσι κρυφίοις κατατιτρώσκεσθαι» (Αἱρ. 61, § 7). Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐφαίνετο, ὅτι οἱ μοναχοὶ μόνον ἐν τῇ ἐρήμῳ ἠδύναντο νὰ ζῶσιν· ἤρχοντο μὲν ἐνίοτέ τινες αὐτῶν εἰς τὰς πόλεις, ὅπως ἐνεργῶσι κατὰ τῶν ἐθνικῶν ἢ αἱρετικῶν, ἀλλ' ἀπεχώρουν πάλιν ταχέως εἰς τὴν ἔρημον. Τὸ δὲ πρῶτον μοναστήριον πλησίον πόλεως ὑπῆρξε τὸ ἱδρυθὲν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ τοῦτο διότι ὁ πατὴρ οὗτος ἤθελε διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν μοναχῶν νὰ πολεμήσῃ τὸν ἀρειανισμόν. Ἔκτοτε τὰ μοναστήρια ἐκτίζοντο συχνότερον πλησίον τῶν πόλεων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον αὐστηραὶ διατάξεις

τοὺς μοναχοὺς ἀφορῶσαι, ὄχλοι τοιούτων μοναχῶν περιεφέροντο πολλάκις εἰς τὰς πόλεις. Τοιουτοτρόπως ἀπέβη ἡ ἐπιρροὴ τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ τὸ κράτος μεγαλητέρα, ἀλλὰ καὶ κινδυνωδεστέρα. Ναὶ μὲν πολλοὶ τῶν μοναχῶν διὰ τοῦ αὐστηροῦ,τῷ Θεῷ ἀφωσιωμένου βίου των ἐνεποίουν μεγάλην ἠθικὴν ἐντύπωσιν· καὶ ἐθνικοὶ δὲ ἔτρεχον οὐχὶ σπανίως πρὸς αὐτούς, ἵνα εὐλογηθῶσι, καὶ ἐπεστρέφοντο παρ' αὐτῶν εἰς τὸν χριστιανισμόν· ἡ τιμὴ ὅμως καὶ ἡ δύναμις, ἧς ἀπήλαυον, πολλάκις ἐγίνετο ἀφορμή, ὥστε νὰ ὑποτρέφηται παρ' αὐτοῖς ἀλαζονεία καὶ φανατισμὸς ἄγριος κατὰ πάντων τῶν ἄλλως φρονούντων. Ἀπὸ Θεοδοσίου τοῦ Α' μοναχοὶ μετ' ἀπαραδειγματίστου ὠμότητος ἐπολέμουν τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Πολλάκις δὲ μετὰ τῆς αὐτῆς βιαιότητος ἀνεμιγνύοντο καὶ εἰς ἐκκλησιαςικὰς ὑποθέσεις. Ἐπειδὴ δὲ περιεφρόνουν πᾶσαν μάθησιν, καὶ ἡ περὶ τῆς ὀρθοδοξίας κρίσις των ἐστηρίζετο μόνον ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ αἰσθήματος ἐκείνου, ὅπερ ἤχει ὡς εὐσεβὲς ἢ μὴ εὐσεβές, διὰ τοῦτο ἦτο εὔκολον, ἵνα νοῦς τις ἀνώτερος αὐτῶν ἐρεθίζῃ αὐτοὺς καὶ καθιστᾷ φανατικοὺς ὑπὲρ τινος γνώμης. Οὕτω λ. χ. ἐγίνωσκεν ὁ Θεόφιλος, ὁ τοῦ Χρυσοστόμου ἐχθρός, πολὺ δὲ περισσότερον ὁ Διόσκουρος νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτούς, ὅπως τὸν μὲν πάντοτε τοὺς μοναχοὺς θαυμάζοντα λαὸν καταστήσωσιν εὔνουν ἑαυτοῖς, δύνανται δε νὰ ἐπιβάλλωνται διὰ τῆς βίας εἰς τοὺς ἐχθρούς των. Ὁ ἀμαθὴς ὄχλος λίαν εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ἐρεθισθῇ φανατικῶς καὶ κατὰ ἑνὸς Χρυσοςόμου τοσοῦ-[illegible] κατὰ ἐθνικῶν καὶ αἱρετικῶν. Τὰ ὅρια πολιτικῆς νομοθεσίας καὶ τὸ ἀξίωμα πολιτικῶν προσώπων ἐφαίνοντο ὡς εἰ ἦσαν εἰς τολμηροὺς μοναχοὺς μηδέν.

132.

Συνέχεια. Ἀναχωρηταί. Βοσκοί. Στυλῖται.

Σωζομένου. Ἱστορ. VI. 28—32. Rufini Vitae Patrum.

Καὶ ἀφοῦ εἰσήχθη ὁ μοναστηριακὸς βίος, πολλοὶ ἀσκηταὶ ἐξηκολούθουν νὰ ζῶσιν ἐκτὸς τῶν μοναστηρίων κατὰ μόνας ἐν ἐρήμοις. Καί τινες μὲν αὐτῶν διετήρουν σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ πλησίον κείμενον μοναστήριον, ἄλλοι δὲ ἔζων ὅλως ἀπομεμο-

νωμένοι, καί τινες σχεδὸν διετέλουν ἐν ἡμιαγρίᾳ καταστάσει. Ὑπῆρχον μοναχοὶ περιπλανώμενοι ἀγεληδὸν ἐν ταῖς ἐρήμοις, οἱ καλούμενοι βοσκοί. Τοιοῦτοι εὑρίσκοντο μάλιστα ἐν Μεσοποταμίᾳ (Σωζομ. VI, 33. Εὐαγρ. I, 20)· Ἐν τῷ βίῳ τῶν πατέρων τῆς ἐρήμου, ὅπως ἐπλάσθη ἐν τῇ παραδόσει τοῦ λαοῦ, ἀπαντῶσι μεγάλαι ἀρεταὶ καὶ τολμηραὶ στερήσεις μέχρι καταστροφῆς πάσης ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας καὶ ὡραιότητος. Νέον εἶδος ἀσκητικοῦ βίου ἐπενόησεν ὁ Σύρος Συμεὼν ὁ Στυλίτης ἐπικληθείς, ὅστις ὡς παῖς ἐγκαταλιπὼν τὸ ποίμνιόν του, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐσκληραγωγήθη μέχρι κινδύνου τῆς ζωῆς του ἐν τῷ μοναστηρίῳ, κατέφυγεν εἰς στύλον τινὰ παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν (422), ὅθεν ὥς τις μεσίτης μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς ἐπὶ μίαν ὅλην γενεὰν ἐκήρυττε τοῖς λαοῖς μετάνοιαν. Ὁ Συμεὼν ἐχρησίμευσε καὶ ὡς ἀπόστολος τῶν ἀγρίων ἀραβικῶν φύλων, ἔπεμψε συμβουλὰς εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐκδώσῃ νόμους. Μιμηταὶ αὐτοῦ ἀπαντῶσι μέχρι τοῦ 12 αἰῶνος. Μεταξὺ τούτων διεκρίθη ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Βασιλίσκου καὶ Ζήνωνος ὁ Δανιήλ, διαμένων πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος (ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ), ὑπῆρχον καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του μοναχοὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων ἀσκητῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζῶντες. Ἐκτὸς δὲ τούτων ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἀσκηταὶ μόνον ἀπό τινων τροφῶν ἐγκρατευόμενοι, ὄντες ὅμως ἔγγαμοι. Περὶ τοιούτων μοναχῶν λαλεῖ ὁ Ἀθανάσιος πρὸς Δρακόντιον, λέγων· «μοναχοὶ πατέρες τέκνων γεγόνασιν.» Ἐπίσης ὁ Αὐγουστῖνος (De haeres. c. 40)· «Ἡ ἐκκλησία ἔχει μοναχοὺς καὶ πολλοὺς κληρικοὺς κεκτημένους συζύγους καὶ ἰδιακτησίαν.» Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ἀσκηταὶ ἐτιμῶντο ὀλιγώτερον.

133.

Ὁ μοναχικὸς βίος ἐν τῇ δύσει.

Βενεδικτῖνοι.

Montalembert, Les Moines d'Occident. Paris 1860.

Ἐν τῇ δύσει ἐγνώσθη ὁ μοναχικὸς βίος διὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καὶ τῶν ἀκολούθων του. Τὸ πρῶτον ἐθαυμάσθη, ἐκί-

νησεν ὅμως καὶ παρά τισι τὰ σκώμματα καὶ τὴν ἀποστροφήν, ἀλλὰ ταχέως ἐξηπλώθη πανταχοῦ,ἐν Γαλλίᾳ μὲν διὰ τοῦ Μαρτίνου τοῦ ἐπισκόπου Τουρώνης, τοῦ Ὀνωράτου καὶ τοῦ Κασσιανοῦ,διὰ τοῦ Ἀμβροσίου δὲ καὶ τοῦ Ἱερωνύμου ἐν Ἰταλίᾳ καὶ διὰ τοῦ Αὐγουστίνου ἐν Ἀφρικῇ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ χώρᾳ μεθ' ὅλα τοῦ Αὐγουστίνου τὰ θερμότατα ἐγκώμια ὁ μοναχικὸς βίος εὗρε σχεδὸν μόνον παρὰ ταῖς κατωτέραις τάξεσι τοῦ λαοῦ εἴσοδον,ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν ἀποστροφὴ διήρκεσε μακρότατον χρόνον (Salviani Massiliensis de gubernatione Dei VIII, 4). Ὁ Μαρτῖνος ὁ ἐπίσκοπος Τουρώνης (400) ὁ ἅγιος τοῦ λαοῦ του, ὅστις κατὰ τὴν πίστιν τῶν μαθητῶν του ἠδύνατο νὰ μεταβάλλῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως κατὰ βούλησιν, ἐκηδεύθη συνοδευθεὶς ὑπὸ 2,000 μοναχῶν! Κατ' ἀρχὰς ἐμιμοῦντο ἐν τῇ δύσει τοὺς κανόνας τῶν μοναστηρίων τῆς ἀνατολῆς, ἀλλ' ὁ γαλλικὸς στόμαχος καὶ χειμών, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἤθη τῶν λαῶν τῆς δύσεως, δὲν ὑπέφερον τὰς στερήσεις καὶ τὸν βίον τῆς αἰγυπτιακῆς ἐρήμου. Διὰ τοῦτο ὁ ἐκ Νουρσίας Βενέδικτος, ὅστις νεώτατος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν φάραγγα Subiaco καὶ ταχέως εἶχεν ἀποκτήσει παρὰ τοῖς ποιμέσι τῶν ἐκεῖ ὀρέων φήμην ἁγίου, ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ Monte Cassino (529) μοναστήριόν τι μετὰ νέων κανόνων, οἵτινες τὸ μὲν ἐμετρίαζον τὴν αὐστηρότητα τῆς ἀνατολικῆς ἀσκήσεως, τὸ δὲ ἐπέβαλλον ὡς καθῆκον τοῖς μοναχοῖς τὴν ἐργασίαν. Εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀρχαίων τούτων Βενεδικτίνων ὀφείλεται ἡ καλλιέργεια πολλῶν ἐρήμων χωρῶν τῆς δύσεως. Οἱ κανόνες οὗτοι ὑπεχρέωνον πρὸς τούτοις τοὺς προσερχομένους εἰς τὸ μοναστήριον, μηδέποτε πλέον νὰ καταλείπωσιν αὐτό. Ἡ κατάχρησις αὕτη πρὸ τοῦ Βενεδίκτου ἦτο μεγάλη ἐν τῇ δύσει. Τοὺς κανόνας τοῦ Βενεδίκτου ἐδέχθησαν καὶ πολλὰ ἄλλα μοναστήρια τῆς Ἰταλίας, Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας, τὰ ὁποῖα συνδεθέντα πρὸς ἄλληλα,ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην μοναχικὴν ἀδελφότητα ἢ τὸ πρῶτον μοναχικὸν τάγμα. Ἤδη ὁ Μαρτῖνος εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τοὺς νεωτέρους ἐκ τῶν μοναχῶν τὸ ἔργον τῆς ἀντιγραφῆς τῶν βιβλίων. Ἀλλ' ὁ Κασσιόδωρος ὅςις εἶχεν ἀποσυρθῇ ἀπὸ τοῦ θορύβου τοῦ δημοσίου βίου εἰς τὸ μοναςήριόν του Vivarium (538), ἔστρεψε πρῶτος πᾶσαν τὴν προσοχὴν τῶν μοναχῶν εἰς ἐπιστη-

νικὰς ἐνασχολήσεις. Οἱ Βενεδικτῖνοι προθύμως ἐμιμήθησαν ὺς μοναχοὺς τοῦ Κασσιοδώρου. Τὸ ἔργον τῆς ἀντιγραφῆς χειγράφων δὲν ἦτο ξένον καὶ εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς ἀνατολῆς. Τοιτοτρόπως δὲ οἱ μοναχοὶ καὶ ἐν τῇ δύσει καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ σωσαν τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος διὰ καλλιτέραν τινὰ λλουσαν ἐποχήν. Καὶ ἐν τῇ δύσει δὲν ἦτο πάντων τῶν μοχῶν ὁ βίος ὁμοιόμορφος. Ἐκτὸς τῶν κοινοβίων ἠδύνατό τις ἴδῃ μοναχοὺς ἢ μοναχὰς περιπλανωμένους τῇδε κἀκεῖσε, λους ὡς ἀσκητὰς κατὰ μόνας ζῶντας, ἄλλους μοναχοὺς ἐν λεσι ζῶντας μετὰ πολλῆς πολυτελείας, καὶ τέλος ἄλλους τὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἀπομιμουμένους τὴν αὐστηρότητα ς ἀνατολικῆς ἀσκήσεως. Μόνον τὸ εἶδος τῶν στυλιτῶν δὲν ρε μιμητὰς ἐν τῇ δύσει. Ὅτε μοναχός τις ἐζήτησε νὰ ζήσῃ ησίον τῶν Τρεβήρων ἐπί τινος στύλου, ἀπηγορεύθη τοῦτο ιτῷ ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἐπισκόπου (Greg. Turon. hist. Franc. VIII, 5).

Τὰ μοναστήρια ὑπέκειντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐπισκόων, χωρὶς ὅμως νὰ δύνανται οὗτοι νὰ μεταβάλλωσι τὸν κανισμὸν αὐτῶν. Μοναστήριά τινα ἐζήτουν νὰ ἀποφύγωσι τὴν βλεψιν ἢ τὴν καταπίεσιν τῶν ἐπισκόπων των, τιθέμενα ὑπὸ διαταγὰς ἀπομεμακρυσμένου τινὸς ἐπισήμου ἐπισκόπου.

134.

Προσκύνησις τῶν ἁγίων.

Ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ παρετηρήσαμεν, ὅτι οἱ χριανοὶ μεγάλως ἐτίμων τοὺς μ ά ρ τ υ ρ α ς. Ἐν τῇ ἐποχῇ, καθ' ἡ ἐκκλησία ἀπήλαυεν εἰρήνης, οἱ ἀγῶνες τῆς μετὰ τοῦ ἐσμοῦ πάλης παρίσταντο ὡς παρελθοῦσα ἡρωϊκὴ ἐποχή, οἱ μάρτυρες, οἵτινες εἶχον διὰ τοῦ αἵματός των ἀγοράσει τὴν κην, ὑψοῦντο ἐν τῇ εὐγνώμονι μνήμῃ τῶν μεταγενεστέρων όημέραι εἰς μεγαλητέραν δόξαν. Εἰς τοὺς ἐκ τοῦ ἐθνισμοῦ εἰς ὸν χριστιανισμὸν προσερχομένους ἦτο εὔκολον νὰ ἀνεύρωσι οὺς ἐγκαταλειφθέντας ἥρωας αὐτῶν ἐν τοῖς μάρτυσι, καὶ τὰς ρὸς ἐκείνους τιμὰς νὰ μεταθέσωσιν εἰς τούτους. Τοῦτο ἠδύτο τοσοῦτον εὐχερέστερον νὰ γίνῃ, καθ' ὅσον ἐν τῇ ἐκκληᾳ μετὰ τὴν ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν νίκην ἔπαυσε πᾶν δέος πρὸς

τὴν ὑπερβολικὴν τιμὴν ἑνὸς κτίσματος, ἡ δὲ δεσποτικὴ κυβέρνησις συνείθιζε τὸν λαὸν εἰς δουλικὴν τιμὴν τῶν ἰσχυρῶν. Πανταχοῦ ἀνεζητοῦντο τὰ ὀστᾶ τῶν μαρτύρων, πρὸς ἃ ἔτρεφον, οἱ πιστοὶ μέγαν σεβασμόν. Πολλοὶ καταχρώμενοι τῆς εὐλαβείας τοῦ λαοῦ, μετήρχοντο ἐμπόριον σχεδὸν τῶν ἱερῶν τούτων λειψάνων, ὥστε ἐδέησε νὰ ἐκδοθῶσι πολιτικοὶ νόμοι κατ' αὐτῶν. Ἡ ἐπίκλησις τῶν μαρτύρων, ὅπως δέωνται ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἀπαντᾷ γενικῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (Βασιλ. ὁμιλ. 19 εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας § 8 καὶ ὁμιλ. 23 εἰς Μάμαντα μάρτυρα. Γρηγ. Ναζ. λόγ. XVIII, ἐγκώμιον Κυπριανοῦ. Γρηγ. Νύσσης λόγ. εἰς Θεόδωρον μάρτυρα). Ἀλλὰ μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος ἐξηκολούθουν καὶ αἱ ἀρχαῖαι ἐκκλησιαστικαὶ εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν ἁγίων καὶ μαρτύρων. Ἔπειτα δὲ ἀφέθη τὸ τοιοῦτον, διότι ἐθεωρήθη ἄτοπον. Ὁ Αὐγουστῖνος ἐν λόγ. 17 λέγει· «Ὕβρις εἶναι τὸ εὔχεσθαι ὑπὲρ τοῦ μάρτυρος, εἰς τὰς εὐχὰς τοῦ ὁποίου ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ συνιστῶμεν ἡμᾶς αὐτούς.» Οἱ ἅ γ ι ο ι ἐκηρύττοντο κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ ἐκκλησία ἐτίμα καὶ παρεδέχετο τὴν φωνὴν ταύτην τοῦ λαοῦ ὡς φωνὴν Θεοῦ. Τινὲς ἐτιμῶντο μόνον, ὅπου εἶχον ζήσει, ἢ ἐν τῷ τόπῳ τῶν λειψάνων των, ἄλλοι ἐν εὐρυτέροις κύκλοις, ὅλαι πόλεις καὶ λαοὶ εἶχον ἰδίους ἁγίους, ἄλλοι δὲ ἐθεωροῦντο προστάται παρέχοντες ὡρισμένην τινὰ βοήθειαν. Αἱ νεστοριαναὶ ἔριδες συνέτειναν ἵνα ὑψωθῇ ἡ τιμὴ πρὸς τὴν Θεοτόκον, ἧς τὴν ἀειπαρθενίαν ὑπερήσπισε κατὰ τοῦ Ἑλβιδίου ὁ Ἱερώνυμος. Καὶ ὁ Ἐπιφάνιος δὲ ἐχαρακτήρισεν ὡς αἱρετικοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἐδόξαζον, ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου εἶχε καὶ ἄλλα τέκνα μετὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ, καλῶν αὐτοὺς ἀντιδικομαριανίτας, μνημονεύει δὲ καὶ γυναικείας τινὸς αἱρέσεως τῶν Κολλυριδιανῶν ἱερειῶν τῆς Θεοτόκου, ἣ ἀπέδιδον τιμὴν θείαν, προσφέρουσαι κολλυρίδας (Ἐπιφ. αἱρ. 78, 79). Καὶ πρὸς τοὺς ἀ γ γ έ λ ο υ ς δὲ ἀπαντῶσιν ἤδη ἐπικλήσεις καὶ προσευχαί, ὧν ἐφαίνετο ἄτοπον νὰ προτιμῶνται οἱ ἅγιοι (Ambros. de viduis IX, 55 καὶ Ἰουστίν. ἀπολ. ά, c. 9). Ἐκτὸς τῶν μαρτύρων ἐπροσκυνοῦντο ὡς ἅγιοι καὶ τὰ ἐπισημότερα πρόσωπα τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ πολλοὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ διαπρέψαντες ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Πρὸ τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ μάλιστα ἐν τῇ Κ. Δ. ἅγιοι

νομάζοντο πάντες οἱ χριστιανοί, ὡς ἡγιασμένοι, ὡς καθωσιωμένοι τῷ Θεῷ. Ἡ τιμὴ τῶν ἁγίων διέσωζε εἰς τὴν μνήμην οῦ λαοῦ ζωηρῶς τὴν ἀνάμνησιν καὶ τὰ πρότυπα ὑψηλῶν ἐποῶν καὶ προσώπων. Ἀλλὰ πολλάκις ἡ τιμὴ τῶν ἁγίων μετετρέφετο εἰς ἀληθῆ εἰδωλολατρείαν, δι' ὃ ἤδη ὁ Αὐγουστῖνος ιέμφετο τοὺς συγχρόνους του. Αἱ καταχρήσεις αὗται προὐκάεσαν κατὰ τὸν Η' αἰῶνα τὰς φοβερὰς περὶ εἰκόνων ἔριδας, αἵινες ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα περίπου συνετάραν τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ ἡ χ ώ ρ α δέ, ὅ π ο υ ὁ Κ ύ ρ ι ο ς δ ιτ ρ ι ψ ε ν, ὑπῆρχεν ἀντικείμενον εὐλαβείας. Ὑπό τινα ναὸν τῆς Ἀφροδίτης εὑρέθη ὁ ἅγιος Τάφος τοῦ Κυρίου, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἐκκλησία τῆς ἀναστάσεως (Εὐσεβ. βίῳ Κωνστ. III, 25). Ἡ εὐσεβὴς αὐτοῦ μήτηρ Ἑλένη ἐβαπτίσθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ (326), λέγεται δὲ ὅτι εὗρε αὶ τὸν τίμιον σταυρὸν (Σωζομ. II, 1. Ἀμβροσ. orat. de obitu heodosii). Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα συνηθροίζοντο ἐτησίως οσκυνηταὶ ἐξ ἁπασῶν τῶν χωρῶν εἰς τὸν ἅγιον Τάφον, τὸν πον τοῦτον τοσοῦτον μεγάλων θρησκευτικῶν ἀναμνήσεων σεβ. VI, 11. Itinerarium Hierosolymitanum a. 333).

135.

Ἡ λατρεία. Αἱ τελεταὶ αὐτῆς.

Ἡ λατρεία μετὰ τὴν νίκην τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο ἑπόμενον, ἔμελλε νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ διαμορφωθῇ ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεστερον. Ἡ κοινότης συνεκαλεῖτο ἐνιαχοῦ διὰ τῆς κρούσεως ρας ἐπὶ μετάλλου. Οἱ πρῶτοι ἦχοι κ ω δ ώ ν ω ν ἤχησαν τὰ τὸν Ζ' αἰῶνα. Τὸ θ υ μ ί α μ α καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα ἔμα ἰδίως τῆς ἐθνικῆς καὶ μωσαϊκῆς λατρείας μετέβησαν ἀπὸ ῶν ἐθνικῶν ναῶν καὶ τοῦ ἰουδαϊκοῦ εἰς τὰς ἐκκλησίας. Τὸ θυμίαμα ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Ἐπίσης ἀπαντῶσιν ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης κ η ρ ί α καὶ λ υ χ ν ί α ι, δι' ὧν ἑνοῦται τὸ ἱεροπρεπὲς καὶ μυστηριῶδες τῆς νυκτὸς μετὰ τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας. Κατὰ τὸν Η' αἰῶνα εἰσήχθη εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς δύσεως τὸ ὄ ρ γ α ν ο ν (orgel, orgue), κομισθὲν ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' εἰς τὴν

ἑλληνικήν, ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἔμεινε πάντοτε ξένη ἡ ὀργανικὴ μουσική. Ἡ ὑ μ ν ο λ ο γ ί α ἀνεπτύχθη μεγάλως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ὡς πρὸς τοῦτο προέβη πρώτη, καθὼς εἴδομεν ἤδη ἀλλαχοῦ (§ 119), ἡ συριακὴ ἐκκλησία διὰ τῶν ἀρίστων αὐτῆς ὑμνογράφων Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου, Ἰσαὰκ τοῦ μεγάλου καὶ Ἰακὼβ τοῦ Σαρούγ. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ ἕνεκα τῆς χρήσεως, ἣν ἐποίησαν οἱ αἱρετικοὶ τῶν ἰδιωτικῶν ὕμνων πρὸς διάδοσιν τῶν δοξασιῶν των, ἐπεκράτει ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀποστροφὴ πρὸς αὐτοὺς (Πρβλ. τῆς ἐν Λαοδικείᾳ καν. κατὰ τῶν ἰδιωτικῶν ψαλμῶν). Οἱ ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ Συνεσίου ποιηθέντες ὕμνοι εἶναι ἀβέβαιον ἂν περιῆλθόν ποτε εἰς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν. Οἱ ψαλμοὶ τῆς Π. Δ. ἐπεκράτουν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ,ἕως οὗ βραδύτερον ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων καὶ τῆς Θεοτόκου κατέστησαν ἀναγκαίαν τὴν σύνθεσιν καταλλήλων πρὸς τοῦτο ὕμνων. Ὡς ὑμνογράφοι ἐκ τῆς περιόδου ταύτης ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ διεκρίθησαν ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ Κοσμᾶς, Θεοφάνης ὁ Νικαίας, ὁ Κρήτης Ἀνδρέας, ὁ πατριάρχης Γερμανός, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης καὶ ὁ Ἰωσὴφ ὁ ἐπικληθεὶς ὑμνογράφος. Ταχύτερον ἀνεπτύχθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀπὸ τοῦ Ἱλαρίου τοῦ Πικταβίου ἐπισκόπου ἄρχεται ἡ σειρὰ τῶν λατίνων ὑμνογράφων, ἐν οἷς διέπρεψαν ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Αὐγουστῖνος, ὁ Σεδούλιος, ὁ Εὐνόδιος, ὁ Προυδέντιος, ὁ Φορτουνάτος καὶ Γρηγόριος ὁ διάλογος. Τὸ ἐκ διαδοχῆς ᾄδειν (τὰ ἀντίφωνα) ἐξηπλώθη ἐκ τῆς Ἀντιοχείας εἰς τὴν λοιπὴν ἐκκλησίαν. Κατὰ τὸν Θεοδώρητον ὑπῆρξαν δύο μοναχοὶ Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κωνσταντίου οἱ εἰσηγηταὶ τῶν ἀντιφώνων. «Οὗτοι πρῶτοι, λέγει, διχῇ διελόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χοροὺς ἐκ διαδοχῆς ᾄδειν τὴν δαυιτικὴν ἐδίδαξαν μελῳδίαν. Καὶ τοῦτο ἐν Ἀντιοχείᾳ πρῶτον ἀρξάμενον πάντοσε διέδραμε, καὶ κατέλαβε τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα.» (Θεοδωρ. ἐκκλ. ἱστ. Π. 19).Κατὰ τὸν Μοψουεστίας δὲ Θεόδωρον παρὰ Νικήτᾳ τῷ Ἀκομινάτῳ (θησαυρ. ὀρθοδοξ.έ,8) εἶχον οἱ μοναχοὶ οὗτοι παραλάβει τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ ᾄδειν παρὰ τῶν Σύρων. Ἐσφαλμένως δὲ ὁ Σωκράτης (VI,8) θεωρεῖ ὡς εἰσηγητὴν αὐτοῦ τὸν Ἰγνάτιον. Εἰς τὴν δυτικὴν ἐκ-

ιησίαν εἰσήγαγε τὰ ἀντίφωνα ὁ Ἀμβρόσιος, ὅστις μετερρύθ-
σε κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἐκκλησιαςικὴν μου-
κὴν τῆς ἐκκλησίας του. Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς
ουσικῆς καὶ τῆς περιόδου ταύτης οὐδὲν σαφὲς καὶ ἀκριβὲς
νώσκομεν. Ὁ Αὐγουστῖνος (Confess. 10. 33) λέγει περὶ τῆς
ιεξανδρινῆς ἐκκλησίας, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀ-
νασίου ἔψαλλον οὕτως ἁπλῶς, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι οἱ ψάλ-
οντες μᾶλλον ἀπήγγελλον. Τοῦτο λέγεται καὶ περὶ τῆς μου-
κῆς τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκκλησίας (§ 64). Ἔπειτα ἤρχισε νὰ γί-
ηται ποικιλωτέρα. Ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ μουσικὴ, καθ' ἣν βεβαίως ἔ-
ψαλλον οἱ πρῶτοι ἐξ ἑβραίων χριστιανοὶ, ἀνεμίχθη σὺν τῷ χρό-
ῳ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, εἶναι λίαν πιθανόν. Γνω-
ζομεν μὲν, ὅτι οἱ πατέρες, οἷον ὁ Χρυσόστομος, συνίστων
ην δαυιτικὴν μελῳδίαν ἀντὶ τῆς ἐθνικῆς. Ἀλλ' ἴσως ἐννόουν
ευιτικὴν μελῳδίαν τοὺς ᾀδομένους ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ κατ'
ντίθεσιν πρὸς τὰ κοσμικὰ ἑλληνικὰ ᾄσματα. Ὁ Ἰωάννης Δα-
ασκηνὸς, ὅστις εἰργάσθη μεγάλως ὑπὲρ τῆς μουσικῆς τῆς ἁ-
ιτολικῆς ἐκκλησίας, ἠκολούθησεν ὡς Σύρος τῇ τῇ ἑβραϊκῇ συγ-
ενεστάτῃ συριακῇ μουσικῇ, ἢ τῇ ἑλληνικῇ μουσικῇ τῇ διαδε-
ομένῃ οὔσῃ καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολήν. Τὸ πρῶτον ἅπας ὁ
αὸς συνέψαλλεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τῶν ψαλτῶν, καθὼς λέ-
ει ὁ Χρυσόστομος· «Συνῄεσαν τὸ παλαιὸν ἅπαντες καὶ ὑπέ-
αλλον κοινῇ» (ὁμιλ. 36 εἰς Α΄ Κορινθ.). Βραδύτερον ὅμως ἀ-
ηγορεύθη τοῦτο διὰ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου (καν. ιέ). «Περὶ
οῦ μὴ δεῖν πλέον τῶν κανονικῶν ψαλτῶν ἑτέρους τινὰς ψάλ-
ειν ἐν ἐκκλησίᾳ.» (Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὅρα Τσέτση
ραγματείαν **Von der Musik der griechischen christlichen Kir-
he**). Ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις τὸ κήρυγμα τοῦ λό-
ου τοῦ Θεοῦ συνώδευε πάντοτε τὴν λατρείαν. Διεμορφώθη δὲ
ητορικώτατα, καὶ πολλῶν τῶν μεγάλων ἀνατολικῶν πατέρων
ἱ λόγοι, οἷον τοῦ Χρυσοςόμου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ,
ύνανται νὰ ἁμιλλῶνται κατὰ τὸ ῥητορικὸν κάλλος πρὸς τὰ ἀ-
ιστουργήματα τῆς ἀρχαίας κλασικῆς ῥητορικῆς. Πολλάκις ὅ-
ιως οἱ λόγοι ἀπέβλεπον εἰς ἁπλῆν ἐπίδειξιν, προκαλοῦντες
ιαταίας χειροκροτήσεις. Αἱ τελεταὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς
ὐχαριστίας ἐπλουτίσθησαν μετὰ νέων συμβολικῶν πράξεων

καὶ ἀπέβησαν πομπωδέστεραι. Ἡ διαφορὰ τῶν γνωμῶν πε τοῦ βαπτίσματος τῶν αἱρετικῶν ἐξηκολούθει. Ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἀπερρίπτετο, μόνον δὲ ὡρισμένων τινῶν αἱρέσεων βάπτισμα ἦτο ἀνεγνωρισμένον. Ὁ Ἀθανάσιος, Κύριλλος ὁ Ἱ ροσολύμων καὶ ὁ Βασίλειος ἀπέκρουον αὐτό. Ὁ Αὐγουστῖν ἀνεγνώριζεν αὐτό. Ἡ ἐν Λαοδικείᾳ σύνοδος (καν. 7) καὶ ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος (καν. 7)[1] ἐποίουν ἐξαιρέσεις, χωρὶς ὅμ νὰ ἦναι ὁ λόγος αὐτῶν σαφής, καὶ χωρὶς νὰ φαίνηται, ὅτι σύνοδοι αὗται ἠκολούθησαν ὡς πρὸς τοῦτο ἀρχήν τινα. Ἀπέ ριψαν φαίνεται μόνον τῶν μισητοτέρων αἱρέσεων τὸ βάπτισμ Ἐγίνετο δὲ τὸ βάπτισμα καὶ ἐν τῇ δύσει καὶ ἐν τῇ ἀνατο διὰ τριττῆς καταδύσεως, ὅπως καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ περ όδῳ. Παρὰ πολλῶν δὲ ἀνεβάλλετο ὅσον τὸ δυνατὸν περισσ τερον. Ἡ μετάδοσις τῆς εὐχαριστίας εἰς τὰ νήπια ἦ συνήθης ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ τῇ ἀφρικανικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐν δύσει ἠκολούθουν τοὐναντίον ἄλλην πρᾶξιν, καὶ μάλιστα ἀπ γορεύθη ῥητῶς ἡ μετάδοσις τῶν νηπίων. Ἡ μετάληψις ἐγίνε καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει καὶ νῦν ὑπὸ τὰ δύο εἴδ Μόνον ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ ἕνεκα συμβάντος τινὸς ἐπετράπη κ ἡ ὑπὸ τὸ ἓν εἶδος μετάδοσις. Ἡ στέρησις ὅμως τοῦ οἴνου γεν κῶς ἐθεωρεῖτο ὡς μανιχαϊκὴ αἵρεσις. Ὁ ἄρτος τῆς εὐχαριστί ἦτο πάντοτε κοινός, δηλ. ἔνζυμος, μόνον δὲ πολὺ βραδύτερ ἐν τῇ δύσει εἰσήχθη ὁ ἄζυμος ἄρτος. Ἡ εὐχαριστία προσεφέ ρετο καθ' ἡμέραν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ὡς ἐξιλαστικὴ θυσία ὑπὲρ τῶ ζώντων καὶ τῶν κεκοιμημένων. Ἡ δὲ πίστις εἰς τὴν μεταβολὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα Κυρίου ἦτο γενικ Ἀπομίμησις τῶν ἀρχαίων ἀγαπῶν ἦσαν νῦν αἱ τράπεζαι ὑπὲ τῶν πτωχῶν, εἰθιζόμεναι ἐν Ἀφρικῇ ἰδίως καὶ Ῥώμῃ, καὶ διδό μεναι εἰς τιμὴν τῶν μαρτύρων. Ὁ Αὐγουστῖνος κατακρίνει αὐ τάς. Ἤδη δὲ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἐθεωροῦντο καὶ αὗται ὡς ἔθ παρελθόντων χρόνων. Ἀφοῦ ἐπεκράτησεν ὁ χριστιανισμὸς κ ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἡ ἐθνικὴ θρησκεία, τὸ δὲ βάπτισμα τῶν νη

1 «Τοὺς προστιθεμένους τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ τῇ μερίδι τῶν σωζομένων ἀπὸ αἱρε τικῶν δεχόμεθα κατὰ τὴν ὑποτεταγμένην ἀκολουθίαν καὶ συνήθειαν: Ἀρειανοὺ μὲν καὶ Μακεδονιανοὺς καὶ Σαββατιανοὺς καὶ Ναβατιανοὺς κτλ. δεχόμεθα, διδόν τας λιβέλλους καὶ ἀναθεματίζοντας πᾶσαν αἵρεσιν καὶ χριομένους, Εὐνομιανοὶ

πίων ἐγενικεύθη, ἡ διάκρισις μεταξὺ λειτουργίας κατηχουμένων καὶ πιστῶν ἀπώλεσε τὴν σημασίαν της, μείνασα ὡς ἁπλῆ ἀνάμνησις. Ὁ μέγας Βασίλειος συνέταμε τὴν ἀρχαιοτέραν λειτουργίαν τῆς ἐκκλησίας του, ἡ δὲ κατ' αὐτὸν λειτουργία αὕτη ἐξηπλώθη κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, βραδύτερον ὅμως ἐπεκράτησεν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως διαδοθεῖσα ἡ ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου μεταρρυθμισθεῖσα (Πρόκλου περὶ τῆς παραδόσεως τῆς ἀρχαίας λειτουργίας παρὰ Gallandi bibl. PP. IX, 680). Οὐδεμία τῶν λειτουργιῶν τούτων, καθὼς καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων (πρβλ. § 70), ἐξαιρέσει τῆς ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς διαταγαῖς σωζομένης, τῆς καὶ ἀρχαιοτάτης πασῶν, διετηρήθη ἀμετάβλητος (Goar. Εὐχολόγιον Venet. 1730 Assemani codex liturgicus eccles. universae Rom. 1749). Ἡ περὶ τὰς τελετὰς μυστικότης παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χριστιανοῖς ἐξηκολούθησε μὲν ὀλίγον ἔτι χρόνον· οἱ κήρυκες τοῦ λόγου μετεχειρίζοντο πολλάκις τὰς ἐκφράσεις «ἴσασιν οἱ μεμυημένοι, οἱ μύσται, οἱ συμμύσται» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀμυήτους ἐθνικούς· ἀλλὰ κατὰ μικρὸν μετὰ τῆς ἐκλείψεως τῶν ἐθνικῶν ἔπαυσεν. Ἐκτὸς τῶν τελετῶν τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς εὐχαριστίας ἢ λειτουργίας, μνημονεύονται καὶ ἄλλαι τελεταὶ τῆς μ ε τ α ν ο ί α ς, τῆς χ ε ι ρ ο τ ο ν ί α ς, τοῦ γ ά μ ο υ, τοῦ ε ὐ χ ε λ α ί ο υ, τοῦ χ ρ ί σ μ α τ ο ς. Συνήθως μ υ σ τ ή ρ ι α κατ' ἐξοχὴν ἐκαλοῦντο ἡ εὐχαριστία καὶ τὸ βάπτισμα, ὡς τελεταὶ κατὰ μυστηριώδη τῷ ἀνθρώπῳ ἀκατάληπτον τρόπον ἐνεργοῦσαι ἢ μόνον τοῖς μεμυημένοις χριστιανοῖς γνωσταὶ τελεταί. Ἀλλὰ καὶ τὸ χρίσμα καὶ ἡ ἱερωσύνη καλοῦνται μυστήρια. Ὁ Αὐγουστῖνος καλεῖ μυστήριον καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ γάμου. Ἐν δὲ τοῖς συγγράμμασι τοῖς φέρουσι τὸ ὄνομα Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἀριθμοῦνται ὡς μυστήρια τὸ βάπτισμα, τὸ χρίσμα, ἡ εὐχαριστία, ἡ ἱερωσύνη, ἡ καθιέρωσις εἰς τὸν μοναχικὸν βίον καὶ αἱ ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων εὐχαί. Ἐν γένει παρατηροῦμεν, ὅτι δὲν ἦτο ἀκριβῶς ὡρισμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν τελετῶν, αἷς ἀνῆκεν ἀποκλειστικῶς ἡ ὀνομασία τοῦ μυστηρίου. Αἱ λιτανεῖαι

μέντοι καὶ Μοντανιστὰς καὶ Σαβελλιανοὺς ὡς ἕλληνας δεχόμεθα.» — Φαίνεται ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν λίαν μισητοί. Ἡ σύνοδος ἠκολούθησεν ἁπλῶς τὴν συνήθειαν

ἦσαν ἤδη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνήθεις. Ἡ συνήθεια τῶν μοναχῶν νὰ κ ε ί ρ ω σ ι τ ὰ ς κ ό μ α ς, ὅπως εἰς δεῖγμα ταπεινοφροσύνης ἐξισῶσιν ἑαυτοὺς τοῖς δούλοις, μετέβη ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ εἰς τὸν κλῆρον.'Εν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ἐκαλεῖτο ἔκτοτε τοῦτο Tonsura Petri.'Εν τῇ λατρείᾳ ἔλαβεν ὁ κλῆρος διὰ τὰς διαφόρους τάξεις καὶ λειτουργίας του ἰδιαιτέρας σ τ ο λ ά ς. Οἱ πάπαι συνείθιζον ἀπὸ τοῦ ϛ' αἰῶνος νὰ πέμπωσιν εἰς τοὺς ἐπισκόπους τῆς δύσεως ὡς σημεῖον μείζονος τιμῆς καὶ συνδέσμου στενοτέρου τὸ pallium, εἶδός τι ἀμφίου ὁμοίου τῷ ὠμοφορίῳ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Δυτικοὶ ἐπίσκοποι ἔφερον ἤδη ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος δακτύλιον καὶ ῥάβδον. Συνήθη λειτουργικὰ ἐνδύματα τοῦ ἀρχιερέως ἦσαν ἔκτοτε ἐν τῇ ἀνατολῇ τὸ στιχάριον, ἡ ζώνη, ὁ σάκκος, τὰ ἐπιμανίκια, τὸ ὠμοφόριον, τὸ ἐπιγονάτιον καὶ ἡ μήτρα, τοῦ δὲ πρεσβυτέρου τὸ στιχάριον, ἡ ζώνη, τὸ φελώνιον καὶ τὸ ἐπιτραχήλιον, τοῦ δὲ διακόνου τὸ στιχάριον ἄνευ ζώνης καὶ τὸ ὀράριον. Ἀπὸ τοῦ ϛ' αἰῶνος ἤρχισαν οἱ κληρικοὶ νὰ ἐνδύωνται καὶ ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας διὰ διαφόρων ἐνδυμάτων τῶν τῶν λαϊκῶν. Ἀφότου ἡ ῥωμαϊκὴ τήβεννος (toga) ἀντικατέστη διὰ βραχυτέρου ἐνδύματος, τῆς χλαμίδος (sagum), οἱ κληρικοὶ ἐθεώρησαν ἀξιοπρεπέστερον νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀρχαίαν ἐνδυμασίαν. Ἔπειτα ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος ὁ ἀνώτερος κλῆρος ἐλαμβάνετο ἀπὸ τῶν μοναχῶν τῶν τηρούντων τὴν παλαιὰν ἐνδυμασίαν, ἐπεκράτησεν αὕτη καὶ διὰ ἅπαντα τὸν κλῆρον.

136.

Ἑορταί.

Ὁ Κωνςαντῖνος διέταξε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Κ υ ρ ι α κ ῆ ς παῦσιν τῶν καθημερινῶν ἐργασιῶν ἐξαιρέσει μόνον τῆς κατεπειγούσης τῶν ἀγρῶν ἐργασίας καὶ τῆς χειραφετήσεως δούλων. Ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἑωρτάζετό πως καὶ τὸ σ ά β β α τ ο ν διὰ συναθροίσεως καὶ τελέσεως τῆς λειτουργίας. Κατ' αὐτὸ δὲ δὲν ἐπετρέπετο νηςεία,δὲν ἀπηγορεύετο ὅμως καὶ ἡ ἐργασία (Συνόδ. Λαοδ. καν. ιϛ', μθ' καὶ να'). Ἐν τῇ δύσει ὅμως κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ῥώμης τὸ σάββατον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς οἱανδήποτε ἰουδαΐζουσαν τάσιν ἐθεωρεῖτο ὡς ἡμέρα νηστείας.

τετάρτη καὶ ἡ παρασκευὴ ἑκάστης ἑβδομάδος ἔμεν ὡς ἡμέραι νηστείας· μόνον δὲ ἐν τῇ δύσει ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶς ἔπαυσεν ἡ τήρησις αὐτῶν. Ἡ συνήθεια ὡρισμένας ὥρας τῆς ιέρας νὰ ἀφιερόνωσιν οἱ χριστιανοὶ εἰς τὴν προσευχὴν, ἥτις αντᾷ ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ, ἔχει τὴν ἀρχήν της τὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων (Πράξ. β', 15. ι, 9, γ', 1). Ὡς ιαῦται ὧραι ἦσαν ὡρισμέναι κυρίως ἡ τρίτη (9 πρ. μ.), ἡ κτη (12) καὶ ἡ ἐννάτη (3 μ. μεσημβρ.). Ἀλλ' ἡ συνήθεια ὕτη μόνον ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἐτηρεῖτο. (Περὶ τῶν ὡρῶν ρβλ. Hieronym. ep. 1. 27).Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν εἰσχθη μόνον ἡ πρωϊνὴ (ὄρθρος) καὶ ἡ ἑσπερινὴ προσευχὴ σπερινός). Πρὸ τῶν μεγάλων δὲ ἑορτῶν συνειθίζετο καὶ τὰ ταύτην τὴν περίοδον νὰ προηγῆται νυκτερινὴ προσευχὴ γρυπνία· παννυχίς).Εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς προηγουμένης οιόδου (πρβλ. § 68) προσετέθησαν καὶ αἱ ἑπόμεναι. Ἡ ἑτὴ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐτελεῖτο κατὰ 25 δεκεμβρίου, ἀνεφάνη δὲ τὸ πρῶτον ἐν τῇ δύσει, καὶ ἐθεν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χρυσοστόμου ἐξηπλώθη καὶ εἰς ἀνατολήν. Ἡ ἑορτὴ τῶν Ἐπιφανίων ἐτελεῖτο ἔκτοτε ἀνάμνησιν μόνον τοῦ βαπτίσματος τοῦ Κυρίου,ἐξηπλώθη δὲ εἰς τὴν δύσιν, ἥτις ἑώρταζεν ἐν αὐτῇ καὶ τὴν μνήμην τῶν γων ὡς τὴν ἀπαρχὴν τῆς προσελεύσεως τῶν ἐθνικῶν εἰς τὸν ιστιανισμὸν (Tertull. c. Marc. III, 13). Πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆς ιστοῦ γεννήσεως συνειθίζετο νὰ τηρῆται νηστεία ὡς προπασκευὴ εἰς αὐτήν. Ὡς χρόνος τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, περὶ ὁποίου ὑπῆρχε τοσαύτη συζήτησις κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶ-, ὡρίσθη ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ὑπὸ τῆς Νικαίᾳ συνόδου ἡ πρώτη κυριακὴ μετὰ τὴν πανσέληνον τὴν τὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν (14 Νισάν).Ἀφέθη δὲ τῷ ἐπισκόπῳ λεξανδρείας, ἐν ᾗ πόλει αἱ ἀστρονομικαὶ σπουδαὶ ἐκαλλιεροῦντο ἐπιμελέστερον, νὰ προαναγγέλλῃ διὰ πασχαλίων γραμιτων εἰς πάσας τὰς ἐκκλησίας τὴν κυριακὴν, ἥτις συμώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω διάταξιν ἦτο ἡ ἡμέρα τοῦ πάσχα Θεοδωρ. Ι. 9 καὶ Σωκρ. Ι. 9). Ἀλλ' ὅμως ἐνιαχοῦ δὲν ἠκοούθουν τὰς διατάξεις ταύτας, ἰδίως ἐν Ῥώμῃ· διὰ τοῦτο συνβαινεν,ὥστε ἐνίοτε ἐν διαφόροις ἐκκλησίαις νὰ τελῆται τὸ πά-

σχα ἐν διαφόροις κυριακαῖς. Μόλις δὲ ὅτε τῷ 525 Διονύσιος ὁ μικρὸς κατέδειξε τὸ ἐσφαλμένον τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ περὶ τῆς ἡμέρας τοῦ πάσχα ὑπολογισμῶν, ἐπείσθη ἡ δύσις νὰ ἀκολουθῇ τοὺς ὁρισμοὺς τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀφοῦ δὲ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος κατέκρινε πᾶσαν ἰουδαΐζουσαν τελετὴν τοῦ πάσχα, ἐθεωροῦντο οἱ ἀκολουθοῦντες ταύτην ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὡς αἱρετικοί, καλούμενοι τεσσαρεσκαιδεκατῖται (Quartodecimani Εὐσεβ. βίῳ Κωνστ. III, 18. Σωκράτ. I, 19). Ἡ πρὸ τοῦ πάσχα μεγάλη **νηστεία** ὡρίσθη δι' ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος, καὶ ὡς καιρὸς μετανοίας ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν καὶ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν τῆς νηστείας ἦτο ἔτι ἀόριστος. Πρὸ πάντων ἐθεωρεῖτο ὅπως καὶ κατὰ τοὺς προτέρους χρόνους ὡς ἱερὸς καὶ καιρὸς μετανοίας ἡ ἀμέσως πρὸ τοῦ πάσχα προηγουμένη ἑβδομάς, ἧς διεκρίνοντο αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἀνατολῆς ἐνήστευον 7 ἑβδομάδας πρὸ τοῦ πάσχα, ἐν Ῥώμῃ 8. Κατὰ τὴν μεγάλην τεσσαρακοστὴν δὲν ἠδύναντο κατὰ νόμον νὰ γίνωνται ποινικαὶ δίκαι καὶ ἐκτελέσεις ποινῶν. Ἡ ἑορτὴ τῆς **ἀναλήψεως** ἀπαντᾷ ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ΄ αἰῶνος βεβαίως μαρτυρουμένη ὡς μεγάλη ἑορτή. Ἐκτὸς τούτων ἀναφαίνονται κατὰ ταύτην τὴν περίοδον καὶ νέαι ἄλλαι ἑορταί, αἱ τῶν ἁγίων· ἡ ἑορτὴ τοῦ **Εὐαγγελισμοῦ** (Adnunciationis 25 μαρτ.), τῶν **Εἰσοδίων**, τῆς **Ὑπαπαντῆς** (2 Φεβρ.), ἡ ἑορτὴ τῶν **ἁγίων πάντων** τὴν πρώτην κυριακὴν μετὰ τὴν πεντηκοστὴν (ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ 1 νοεμβρ.), ἡ μνήμη τοῦ πρωτομάρτυρος **Στεφάνου**, ἡ ἑορτὴ τῶν ἐν Βηθλεὲμ ἀναιρεθέντων νηπίων, ἡ ἑορτὴ τῶν κορυφαίων **Πέτρου** καὶ **Παύλου**, τιμωμένη ἰδίως ἐν Ῥώμῃ, ὅπου ἐκτὸς αὐτῆς ἑώρταζον ἀπὸ τοῦ Ε΄ αἰῶνος καὶ ἑορτὴν τῆς **καθέδρας** τοῦ **Πέτρου** (festum cathedrae Petri). Πλὴν δ' αὐτῶν ἀναφαίνεται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἡ ἑορτὴ τῆς γεννήσεως τοῦ **Προδρόμου** καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ τῆς ὑψώσεως τοῦ **Σταυροῦ** εἰς ἀνάμνησιν τῆς εὑρέσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ τῆς διὰ τοῦ Ἡρακλείου διασώσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῶν αὐτὸν ἁρπασάντων ποτὲ Περσῶν. Ἀπὸ τοῦ ς΄ αἰῶνος ἑωρτάζετο καὶ ἡ **πρώτη τοῦ ἔτους**, ἐνιαχοῦ, ἰδίως ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ὡς ἑορτὴ τῆς **περιτομῆς τοῦ Κυ-**

ἱ ου. Ἑκάστη ἐκκλησία ἐτέλει καὶ τὴν ἑορτὴν τῶν ἐγκαι-
. ων, ἐκτὸς δὲ τῶν γενικῶν ἑορτῶν ἐτελοῦντο ἐν ταῖς δια-
ρόροις ἐκκλησίαις καὶ αἱ ἑορταὶ τῶν ἰδιαιτέρων μαρτύρων
ἢ ἁγίων αὐτῶν.

137.

Ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ εἰκόνες.

rnelli Basilicografia. Neap. 1686. Knapp Monum. di relig. chr. ossia raccolta delle Antiche Chiese di Roma 1822. Bunsen Die Basiliken des christlichen Roms. Muenchen 1843. Augusti Beitraege zur christl. Kunstgeschichte 1841. Kurgler Handbuch der Geschichte der Malerei. Berlin 1847.

Ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἤρχισε νὰ γεννᾶται ἡ ἐπι-μία καὶ ἡ ἀνάγκη οἰκοδομῆς μεγαλοπρεπῶν ἐκκλησιῶν. ῦται δ' ἐγίνοντο συνήθως ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων. Ὡς ὕπος ἐκκλησιῶν ἐχρησίμευσαν τὸ πρῶτον ἤδη ἀπὸ ἀρχαιοτέ-ων χρόνων αἱ βασιλικαὶ λεγόμεναι στοαὶ (Basilicae). Διὰ οῦτο ἐν τῇ δύσει τὰς ἐκκλησίας βασιλικὰς ἐκάλεσαν (Hiero-nym. ep. 35). Αἱ βασιλικαὶ αὗται ἦσαν μακρὰ τετράγωνα μετὰ διπλῶν (ἢ σπανίως τετραπλῶν) σειρῶν στύλων κατὰ μῆκος, αἵ-τινες διῄρουν τὸ οἰκοδόμημα εἰς τρεῖς (ἢ πέντε) χώρους. Ὁ μέσος χῶρος ἦτο συνήθως διπλασίως εὐρύτερος τῶν ἄλλων καὶ ἀπέληγεν εἰς ἡμικύκλιον (ἀψίδα), ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀλίγον ὑ-ψωμένον, κεχωρισμένον δὲ διὰ κιγκλίδων (cancelli) καὶ καταπε-τάσματος (velum). Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος ὡς κατά τινας βαθμίδας ὑψωμένον ὑπεράνω τοῦ λοιποῦ ἐδάφους ἐκαλεῖτο βῆ-μα. Ἐπὶ τῶν στύλων ἐστηρίζετο ἡ ὀροφή, ὅταν δὲν ὑπῆρχεν ἐπ' αὐτῶν δευτέρα σειρὰ στύλων, ἐφ' ὧν νὰ ἐρείδηται αὕτη. Πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπῆρχε τετράγωνον προαύλιον (Atrium, paradisus), ἐν τῷ μέσῳ δ' αὐτοῦ κρήνη. Ἡ διαίρεσις τοῦ ναοῦ διὰ μεσοτοί-χου εἰς ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν (νάρθηξ καὶ ναὸς) ἐτηρήθη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, ἐφ' ὅσον οἱ μετανοοῦντες ἐχωρίζοντο καὶ ὑπῆρχον πολλοὶ κατηχούμενοι. Ἐντὸς τοῦ βήματος ὑπῆρχεν ἡ ἁγία Τράπεζα· ὄπισθεν δ' αὐτῆς αἱ ἕδραι τῶν ἱερέων, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἡ τοῦ ἐπισκόπου. Ὡς ἀρχὴ ἐτηρεῖτο μία τράπεζα μό-

νον νὰ ὑπάρχῃ ἐν ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ[1]. Ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου τούτου κανόνος ἀπέκλιναν αἱ δυτικαὶ ἐκκλησίαι, παρ' αἷς ἤδη ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος ἀπαντῶσι πλειότεραι τράπεζαι. Ὡς μεταθεταὶ ἅγιαι τράπεζαι ἐχρησίμευον ἐν μὲν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ πλάκες, ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ καθωσιωμένα καλύμματα τῆς ἁγίας Τραπέζης (ἀντιμήνσια λεγόμενα, Antimensium ἀπὸ τοῦ mensa). Πρὸ τοῦ βήματος ὑπῆρχεν ὕψωμά τι διὰ τὸν χορὸν τῶν ψαλτῶν, παρ' αὐτῷ δὲ εἷς ἢ δύο ἄμβωνες. Βραδύτερον εἰς τὸν τύπον τῶν βασιλικῶν ἐδόθη ἡ μορφὴ τοῦ σταυροῦ, μὴ ἐπεκτεινομένων τῶν κατὰ μῆκος σειρῶν τῶν στύλων μέχρι τοῦ βήματος, ἀλλὰ καταλειπομένου χώρου τινός, διατέμνοντος ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν τὸν μέσον κατὰ μῆκος χῶρον. Ἐν τῇ δύσει τὸ μακρότερον σκέλος τοῦ σταυροῦ ἀπετέλει τὸν κύριον χῶρον τῆς ἐκκλησίας· ἐν τῇ ἀνατολῇ τὰ σκέλη τοῦ σταυροῦ ἦσαν σχεδὸν ἴσα, τὸ δὲ μέρος τῆς διασταυρώσεως τῶν σκελῶν ἐστέγαζε θόλος. Ὁ θόλος δὲν εἶναι μὲν ἐπινόησις τῶν βυζαντινῶν ἀρχιτεκτόνων, ἀπαντῶν ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι· οὕτω τὸ Πάνθεον ἐν Ῥώμῃ, τὸ ὁποῖον περὶ τὸ 608 μετεβλήθη εἰς ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τῶν μαρτύρων, ἦτο μετὰ θόλου ἐστεγασμένον· ἀλλ' οἱ βυζαντινοὶ εἶναι οἱ τελειοποιηταὶ τοῦ θόλου. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία τῆς ἁγίας Σοφίας[2], ὅπως αὐτὴν μετὰ τὴν διὰ πυρκαϊᾶς καταστροφὴν αὐτῆς ἀνῳκοδόμησεν Ἰουστινιανὸς ὁ Α' (538), ἦτο

1 Ὁ Ἰγνάτιος λέγει (πρὸς Φιλαδ. 4)· «Ἓν θυσιαστήριον ὡς εἷς ἐπίσκοπος.» Ὁ δὲ Εὐσέβιος (X, 4) μεταχειρίζεται τὴν ἔκφρασιν· Θυσιαστήριον μονογενές.

2 Ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας ἱδρύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καταστραφεὶς δὲ πολλάκις, ἀνῳκοδομήθη τέλος λαμπρότατος ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Χρυσόστομος ἐκεῖ ἐρητόρευσεν, ὁμοίως καὶ ὁ Γρηγόριος. Ἦτο δὲ ἔκπαλαι ἡ πρωτεύουσα ἐκκλησία ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ ἅγιος Πέτρος τῆς Ῥώμης καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος τοῦ Λονδίνου εἶναι μὲν ἐκκλησίαι μεγαλήτεραι τῆς ἁγίας Σοφίας, ἐδαπανήθησαν ὅμως πλειότερα δι' αὐτήν, διότι αἱ πρὸς ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς δαπάναι ἔφθασαν εἰς 360,000,000 δραχμῶν, ἐνῷ διὰ μὲν τὸν ἅγιον Παῦλον ἐχρειάσθησαν 42,000,000, διὰ δὲ τὸν ἅγιον Πέτρον ὀλιγώτερα. Πολλοὶ στύλοι τῆς ἁγίας Σοφίας ἐλήφθησαν ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ναῶν. Ἀρχιτέκτονες δ' εἰργάσθησαν ἐν αὐτῇ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ Ἀνθέμιος καὶ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος. Ὁ δὲ νεώτερος Ἰσίδωρος ὁ ἀνεψιὸς τοῦ προτέρου ἀνεσκεύασε τὸν θόλον πεσόντα βραδύτερον. Αἱ κύριαι ἀρεταὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας εἶναι τὸ ἄπλετον φῶς, τὸ ὁποῖον φωτίζει αὐτὴν ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ θόλου καὶ δίδει εἰς τὸν ναὸν φαιδροτάτην ὄψιν, ἡ ἐλαφρότης τῶν γραμμῶν ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσι τοῦ κτιρίου καὶ ἡ ἁρμονία τοῦ ὅλου. Ταῦτα κατὰ τὸν Γάλλον Τεξιέρον τὸν δοκιμώτατον τῶν τοιούτων κριτήν.

τὸ κυριώτερον μνημεῖον τοῦ εἴδους τούτου. Εἰς τὰς μεγάλας ἐκκλησίας, ἰδίως τὰς ἐπισκοπικὰς ἦσαν προσηρτημένα ἢ ἔκειντο παρ' αὐταῖς διάφορα οἰκήματα εἰς ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν προωρισμένα, οἷον β α π τ ι σ τ ή ρ ι α, σ κ ε υ ο φ υ λ ά κ ι α, π α- ς ο φ ό ρ ι α, δ ι κ α ν ι κ ὰ, χάριν τῶν ὑπὸ δίκην κληρικῶν, β ι- 6λ ι ο θ ῆ κ α ι. Ἰδιαίτερα οἰκήματα ὡς βαπτιςήρια ἦσαν ἀναγκαῖα ὅσον χρόνον προσήρχοντο εἰς τὸ βάπτισμα ἄνθρωποι ἐν ἡλικίᾳ. Ἀφ' ὅτου δὲ ἔμεινε τὸ τῶν νηπίων βάπτισμα, κατέστησαν τὰ βαπτιστήρια ταῦτα περιττὰ, ἡ δὲ κολυμβήθρα ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ἤρκει. Ἐπίσης πλησίον τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἦσαν τὰ σ χ ο λ ε ῖ α πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων, τὰ κ ο ι μ η- τ ή ρ ι α, τὰ π τ ω χ ο κ ο μ ε ῖ α, τὰ ὀ ρ φ α ν ο τ ρ ο φ ε ῖ α, τὰ γ η ρ ο κ ο μ ε ῖ α, τὰ β ρ ε φ ο κ ο μ ε ῖ α καὶ τὰ ξ ε ν ο δ ο χ ε ῖ α.

Ἡ π ε ρ ι κ ό σ μ η σ ι ς τῶν ναῶν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἀνεπτύχθη μεγάλως. Στύλοι καὶ ἄλλα κοσμήματα τῶν ἐκκλησιῶν πολλαχοῦ ἡρπάγησαν ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ναῶν. Οἱ τοῖχοι, ἰδίως τοῦ ἁγίου βήματος, ἐκοσμοῦντο δι' εἰκόνων ἐκ ψηφοθετημάτων (Mosaik). Ἡ ἀντίστασις, ἣν τὸ πρῶτον ἀπήντησεν ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ε ἰ κ ό ν ω ν εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν (πρ6λ. § 69), ἐξέλιπε μετὰ τὴν ἐντελῆ πτῶσιν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας. Μόνον τὰ ἀγάλματα ἔμειναν ξένα εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δύσει εἰσήχθησαν μετὰ μεγάλης δυσκολίας καὶ βραδύτητος. Μόλις σῴζονται εὐάριθμά τινα ἐκ τῶν χρόνων τούτων, ἀμφιβάλλεται δὲ ἂν ταῦτα ἦσαν τοποθετημένα ἐν ἐκκλησίαις. Ἄγαλμά τι ἐκ χαλκοῦ παριςάνον τὸν Πέτρον διατηρούμενον μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ ἀνάγεται εἰς τὸν Ε' αἰῶνα. Ἐκτὸς αὐτοῦ διατηροῦνται ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ πολλὰ ἀγάλματα τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένος, καὶ ἄγαλμά τι τοῦ ἁγίου Ἱππολύτου, νομιζόμενα ἀρχαιότατα. Ἐν τῇ ἀνατολῇ μόνον τὰ ἀνάγλυφα ἦσαν ἐν χρήσει ὡς κοσμήματα ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς πτώσεως τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐγεννήθη κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐκεῖθεν ἐξηπλώθη τὸ βυζαντινὸν καλλιτεχνικὸν ὕφος τὸ σωζόμενον διὰ κληρονομικῆς τινος εὐτεχνίας καὶ διακρινόμενον ἐπὶ ὁλικῇ ἐκπτώσει ἀπὸ τῆς φύσεως. Αἱ εἰκόνες ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἱερᾶς

ἱστορίας. Ἐνίοτε δὲ παρίστανον καὶ σκηνὰς ἐκ τοῦ βίοι
τῶν παθημάτων τῶν ἁγίων καὶ ζώντων ἀκόμη (Paul. Nol.
tal. felicis. carm. 9). Ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων τῶν σαρκοφάγ
παντῶσι μεμιγμένα ἐθνικὰ καὶ χριστιανικὰ σύμβολα. Α
κόνες τοῦ Πατρὸς ἀπεδοκιμάζοντο, ὡς μὴ ὄντος αὐτοῦ ὁρ
Ὁ σωτὴρ παριστάνετο κοινῶς ὡς διδάσκαλος καὶ λυτρωτὴ
κόσμου περιβεβλημένος σύμβολα τῆς σωτηρίας, ἐν ἀρχαί
μαϊκῇ στολῇ, σοβαρὸς καὶ ἀξιοπρεπής, ἐν τῷ μέσῳ τῶν
στόλων. Κατὰ τῆς ἀπεικονίσεως αὐτοῦ ὡς ἀμνοῦ ἐκηρύχ
πενθέκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος (καν. 82). Ἀπὸ τῶν χρόνων
των ἀναφαίνονται καὶ οἱ σταυροί, οἵτινες εἶχον διάφορα
ματα (X T + †). Ἐπὶ κορυφῆς δὲ τοῦ σταυροῦ ἐτίθετο ἐ
στέφανος ἢ εἰκονίζετο περιστερά. Ἐπί τινων σταυρῶν ἀπε
μεν ἐπὶ τοῦ ποδὸς αὐτῶν ἐζωγραφημένον τὸν ἀμνόν. Ἀ
πενθέκτη σύνοδος ἀντὶ τούτου διέταξε νὰ εἰκονίζηται αὐτ
Χριστός. Οἱ ὁλόσωμοι ἐσταυρωμένοι (Crucifixs), δηλ. στ
φέροντες ἀνηρτημένον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ὡς ἄγαλμα,
πᾶσαν πιθανότητα οὐδὲ ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ἦσαν γνω
κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Πάσης τῆς χριστιανικῆς τέχνη
σις ὑπῆρξεν ἡ ἰδέα, ὅτι τὸ ὑλικὸν δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ σύ
λον μόνον τοῦ ὑπερυλικοῦ. Αἱ εἰκόνες ἐθεωροῦντο ὡς κό
τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ὡς τὰ βιβλία τῶν ἀμαθῶν, διέσωζο
παρὰ τούτοις τὴν μνήμην ἱερῶν προσώπων καὶ ἐποχῶν.
ὅμως ἤδη ὁ Αὐγουστῖνος κατηγόρει τινὰς ὡς λατρεύοντα
εἰκόνας. Πολλαὶ γυναῖκες ἐδικαιολόγουν τὴν πολυτέλειαν
τῶν, φοροῦσαι πολυτελῆ ἐνδύματα κεκοσμημένα δι' ἱερῶ
κόνων.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΙΣ Λ Ν Φ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

(800—1880 Μ. Χ.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—

1881

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

(860—1453 Μ. Χ.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

(860—1453 Μ. Χ.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—

1881

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

(860—1453 Μ. Χ.)

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΤΟΥ Θ' ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

(860—1453)

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ[1]

Πηγαί. Οἱ ἐξακολουθήσαντες ἐν τῇ βυζαντινῇ ἱστορίᾳ τὸν Θεοφάνη. Ἰωάννης Σκυλίτσης 811—1097. 1081, Γενέσιος 813—867, Λέων διάκονος μέχρι τοῦ 975, Συμεὼν Λογοθέτης μέχρι τοῦ 967, Λέων Γραμματικὸς μέχρι τοῦ 1013, Γεώργιος Κεδρηνὸς μέχρι τοῦ 1057, Ἰωάννης Ζωναρᾶς μέχρι τοῦ 1118, Νικήτας Ἀκομινάτος μέχρι τοῦ 1206, Γεώργιος Ἀκροπολίτης μέχρι τοῦ 1261, Γεώργιος Παχυμέρης μέχρι τοῦ 1308, Νικηφόρος Γρηγορᾶς μέχρι τοῦ 1359, Ἰωάννης Καντακουζηνὸς μέχρι τοῦ 1354, Ἰωάννης Δούκας μέχρι τοῦ 1462, Χαλκοκονδύλης μέχρι τοῦ 1462 καὶ Γεώργιος Φραντζῆς μέχρι τοῦ 1477. Πάντες περιλαμβάνονται ἐν τῷ Corpus scrr. hist. byzantinae. Bonn. 1828. Οἱ λοιποὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς παρὰ Migne.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Σχίσμα καὶ ἀπόπειραι πρὸς ἕνωσιν.

Βοηθήματα. Ἀνδρονίκου, ἱστορία τοῦ σχίσματος. Ἐν Λειψίᾳ 1867. Pichler, Geschichte der kirchlichen Trennung. Muenchen 1864. Guettée, La Papauté schismatique Paris 1863. Walch, historia controversiae de processione Spiritus S. Jen. 1751. Hefele die temporaere Wiedervereinigung d. griech. u. lat. Kirche (Tueb. Quartalschirft 1847, II). Leo Allatius

[1] Ἡ ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐκκλησιῶν κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον ἐκτίθεται ἐνταῦθα κατὰ τὸν Κοῦρτζ Handbuch der Kirchengeschichte I, 3, 30—186.

de eccl. occid. et orient. perpet. consensione Colon. 1648. Maimbourg, Histoire de schisme. Paris 1677. Pitzipios L'église orientale. Rom. 1855. Schroeckh KGeschichte XXIV, 126. Neander KGeschichte IV, 408. Kurtz H. d. KGeschichte I, 3, 30—72. Μελετίου ἐκκλ. ἱστορ. Β', 311—320, 347—356, 401—403. Γ'. 127, 161, 206, 265, 296, 299.

Α'. Γένεσις καὶ συμπλήρωσις τοῦ σχίσματος.

138.

Διαφοραὶ μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Αἰτία τοῦ σχίσματος.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων ἕνεκα διαφόρων λόγων ὑπῆρξε κατ[ὰ] πολλὰ σημεῖα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ διοικήσει καὶ τῇ λατρεί[ᾳ] διάφορος. Ἤδη ἀπὸ τοῦ ς' αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξα[-] πλοῦται ἐν τῇ δύσει ἡ διδασκαλία τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίο[υ] Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐνῷ ἡ ἀνατολὴ ἐνέμενεν εἰς τ[ὴν] διδασκαλίαν τοῦ συμβόλου τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ Κωνσταντινουπό[-] λει πρώτων οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἡ διδασκαλία, ὅτι τὸ πνεῦ[-] μα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐ[-] γουστίνου ἀναφανεῖσα, εἶχε κατὰ μικρὸν ἐξαπλωθῇ καθ' ἅπα[-] σαν τὴν δύσιν. Παρενεβλήθη δὲ καὶ ἐν τῷ ἐν τῇ δύσει κατ[ὰ] τὸν ς' αἰῶνα ἀναφαινομένῳ συμβόλῳ Quicunque τοῦ ἁγίου Ἀ[-] θανασίου λεγομένῳ ὡς ἐκφράζοντι τὴν περὶ τοῦ υἱοῦ διδασκα[-] λίαν τοῦ Ἀθανασίου. Ἡ εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας καὶ Κων[-] σταντινουπόλεως προσθήκη τοῦ Filioque ἐγένετο κατὰ πρῶτ[ον] ἔν τινι ἐν Τολέδῳ συνόδῳ τῷ 589. Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ [Η'] αἰῶνος εἰσήχθη γενικῶς ἐν ταῖς φραγκικαῖς ἐκκλησίαις (Πρβ[λ.] σημ. § 89), ἀλλ' ἐν Ῥώμῃ μέχρι τοῦ Η' καὶ Θ' αἰῶνος ἀπ[ε-] κρούετο παρὰ τῶν παπῶν. Ὅτε φραγκική τις σύνοδος ἐν Ἀ[ά-] χῃ (809) προὔτεινεν εἰς παραδοχὴν τὴν προσθήκην ταύτην Λέ[-] οντι τῷ Γ' († 816), ὁ πάπας οὗτος οὐ μόνον ἠρνήθη τοῦτο ῥητῶς, ἀλλὰ καὶ διέταξε νὰ ἐγχαραχθῇ ἐπὶ δύο χαλκῶν πινάκων τὸ σύμβολον ἄνευ προσθήκης μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Haec Leo posui amore et cautela orthodoxae fidei· «Ταῦτα Λέων ἐθέμην ἐξ ἀγάπης καὶ ἐπὶ προφυλάξει τῆς ὀρθοδόξου πίστεως», καὶ

ῶσιν οἱ πίνακες οὗτοι ἐν τῇ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου) (Anast. bibliothec. lib. Pont. ed Vignoli III, 279). Ὁ :ας Ἰωάννης ὁ Α' ἐν τῇ πρὸς τὸν Φώτιον ἐπιστολῇ αὐ- ς τὴν γνησιότητα μάτην προσβάλλει ὁ Ἑργενροῖθερ ἐν) τοῦ Φωτίου (Pichler Geschichte der KTrennung I, 200) κιμάζει τὴν προσθήκην ταύτην, ἥτις βραδύτερον ἐγένετο καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Βενεδίκτου τοῦ Η' (1014). Τῇ ἀνατο- κκλησίᾳ ἔμεινε πάντοτε ξένη ἡ διδασκαλία αὕτη. Ἡ Β' :ενικὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος (381) ἐθέσπισεν ἐν μβόλῳ αὐτῆς, ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ πα- :ατὰ τὴν Γραφὴν (Ἰωάννου ιέ, 26)[1]. Ὅτε δὲ ὁ πάπας νος εἶχεν ἐκφράσει ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 650 γνώ- πὲρ τῆς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύσεως, ἀπεκρούσθη ἡ δι- λία αὕτη ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν διαρρήδην (Μαξίμ. ὁμολ. II, 69). Καὶ ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν δὲ περὶ τῆς σχέ- τῆς χάριτος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν ἐν τῷ ἔργῳ ἀγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρχε διαφορά τις μεταξὺ ὸ ἐκκλησιῶν, διότι ἐνῷ ἐν τῇ δύσει, ἐνιαχοῦ τοὐλάχι- ἐπεκράτει ὁ Αὐγουστινισμός, ὁ ἀπόλυτος δηλ. προορι- καὶ ἡ ἄρνησις τῆς ἐλευθέρας θελήσεως, ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐ- :ετο μεσάζουσά τις μεταξὺ αὐγουστινισμοῦ καὶ πελαγια- θεωρία, ἀναγνωρίζουσα μὲν τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς χάριτος πρὸς ἀπολύτρωσιν, παραδεχομένη ὅμως καὶ τὴν ς ἐλευθέρας θελήσεως συμμετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ (Πρβλ. § 91). Ἐν τῇ διοικήσει δὲ ἐν ἡ ἀνατολῇ εἶχεν ἐπικρατήσει ἡ ἀρχὴ τῆς συμμορφώσεως τὴν πολιτικὴν τάξιν, καὶ διὰ τοῦτο διεκρίθησαν οἱ ἐπίσκο- ὸν πόλεων ἐκείνων, αἵτινες καὶ πολιτικῶς προεῖχον τῶν ν πόλεων (Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Κωνσταντινουπό- Ἐφέσου, Καισαρείας), ἐν δὲ τῇ δύσει τοὐναντίον λαμβα- ης ὑπ' ὄψιν τῆς καταγωγῆς τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ ῥωμαϊκὴ μόνη ἀποστολικὴ ἐκκλησία ἐν αὐτῇ, ὑψοῦται ὑπεράνω τῶν λοιπῶν, οὕτω δὲ ἐνῷ ἐκεῖ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολί-

[1] Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, τὸ τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ

τευμα μορφοῦται ἀριστοκρατικῶς, ἐν τῇ δύσει ὑπερισχύει ἡ μοναρχικὴ μορφή. Αἱ δὲ ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῷ ἄλλῳ ἐκκλησιαστικῷ βίῳ διαφοραὶ ἦσαν ἔτι μεγαλήτεραι. Ἐπὶ τῶν διαφορῶν τούτων ἐπέστησε τὴν ἑαυτῆς προσοχὴν πρώτη ἡ πενθέκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ διὰ διαφόρων αὐτῆς κανόνων πολλὰς διατάξεις καὶ ἰδιάζοντα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἔθιμα καταδικάσασα, οἷον τὴν ἀναγκαστικὴν ἀγαμίαν τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, τὴν νηστείαν τοῦ σαββάτου, τὴν κατάργησιν τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ πνικτοῦ καὶ τοῦ αἵματος, τὸ εἰκονίζειν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν Χριστὸν ὡς ἀμνόν, καὶ ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ κανονικοῦ δικαίου τὰς ῥωμαϊκὰς συνόδους καὶ τὰς παπικὰς διατάξεις ἀποκλείσασα.

Μεθ' ἁπάσας ὅμως τὰς διαφορὰς ταύτας ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἑνότης μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως δὲν ἔπαυσεν. Αἱ διακοπαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μεταξὺ πάπα καὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα (§ 94) καὶ ἐπὶ τῶν μονοθελητικῶν κατὰ τὸν Ζ' (§ 95) ὑπῆρξαν πρόσκαιροι. Ὅ,τι δὲ τὴν ἑνότητα ταύτην ἔμελλε νὰ διαρρήξῃ ὁριστικῶς καὶ διασχίσῃ τὸν χριστιανικὸν κόσμον εἰς δύο ἀλλήλοις ἐχθρὰ σώματα, ἦτο ἡ τῶν παπῶν ἀλαζονεία, οἵτινες ἐπιτυχόντες νὰ ὑποτάξωσιν ὑφ' ἑαυτοὺς ἁπάσας τῆς δύσεως τὰς ἐκκλησίας, ἐπεθύμησαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ ἀπόλυτον αὐτῶν κράτος καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς. Ἡ ἀνατολή, ἥτις ἀπὸ πολλοῦ εἶχε λάβει πεῖραν τῆς παπικῆς ἀλαζονείας (Βασιλ. μεγ. ἐπιστ. 239 πρὸς Εὐσέβ. ἐπίσκ. Σαμοσάτων ἐν ἔτει 376), πιστὴ πάντοτε ἐμμένουσα εἰς τὰς ἀρχαίας ἑαυτῆς παραδόσεις, ἀπέκρουσε τὰς ἀξιώσεις ταύτας, καὶ οὕτως ἐγεννήθη τὸ σχίσμα. Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ κυρία αἰτία τοῦ σχίσματος, καθὼς κατωτέρω θέλει ἀποδειχθῇ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἀφορμὴν δὲ εἰς τὴν ἔκρηξιν αὐτοῦ ἔδωκε κατὰ τὰ μέσα τοῦ θ' αἰῶνος ἡ καθαίρεσις τοῦ πατριάρχου Κωνςαντινουπόλεως Ἰγνατίου, καὶ ἡ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνύψωσις τοῦ Φωτίου[1].

1 «Τὴν μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας σύγκρουσιν προὐκάλεσαν καὶ ὑπέθαλψαν ἡ καθαρῶς πολιτικὴ μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν (τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως) διένεξις, ἡ μεταξὺ τῶν δύο κοινωνιῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως ἀντίθεσις, καὶ ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, ἵνα ὑποτάξωσιν ὑπὸ τὸ κράτος των τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς.» Παπαρρηγ. Δ', 349.

Αἱ δογματικαὶ καὶ λοιπαὶ διαφοραὶ δὲν ἐγέννησαν τὸ σχίσμα, ἀλλὰ γενόμενον ἐκράτυναν καὶ ἐστερέωσαν αὐτό. Ἔκτοτε ἀπεδόθη αὐτοῖς μεγαλητέρα σημασία. Ἡ αἰτία ὑπῆρξεν ἡ φιλοπρωτεία τοῦ πάπα[1].

139.

Ἀρχαὶ τοῦ σχίσματος.

Καθαίρεσις Ἰγνατίου. Ὕψωσις Φωτίου. Νικόλαος.

Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα παρὰ Mansi TT. XV—XVII. Συνέχεια Θεοφάνους (IV, 30). Συμεῶνος Λογοθέτου χρον. c. 28. Νικήτα βίος Ἰγνατίου παρὰ Mansi XVI, 209. Anastasii biblioth. lib. pontific. καὶ ἡ praefatio ad Concil. VIII oecumenicum παρὰ Mansi XVI, 1. Πρὸ πάντων αὐταὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Φωτίου. Οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ Κεδρηνός, Ζωναρᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος. Jaeger Histoire de Photius (πρβλ. ἐπίκρισιν τοῦ ἔργου τούτου ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν παπιστικῶν ἐλέγχων. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1850). Hergenroether Photius. Καὶ Γ. Ζώτου περὶ Φωτίου ἐν τῇ Union Chrétienne. 1867, ὡς καὶ ἡμετέραν διατριβὴν περὶ Φωτίου ἐν Ἀθηναίῳ (ἔτ. 1878).

Ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ' (842-867) ἐπεκράτει παρὰ τῇ αὐλῇ διαφθορά. Ὁ δὲ Βάρδας, ὁ θεῖος τοῦ βασιλέως, παρεῖχε πρὸ πάντων παράδειγμα ἀτάκτου βίου. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ἀπὸ τοῦ 846 ἔτους ὁ Ἰγνάτιος, ὁ υἱὸς τοῦ ἄλλοτε αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Ῥαγκαβέ. Εἶχε δὲ ἀνυψωθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἕνεκα τῆς ὑψηλῆς καταγωγῆς του, τῆς εὐσεβείας του καὶ τοῦ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ζήλου του. Ἦτο αὐστηρὸς τὰ ἤθη, ἀλλ' ἀπαίδευτος καὶ τοὺς τρόπους τραχύς. Ὁ Ἰγνάτιος ἤλεγχεν ἀποτόμως πάντας, ἐτόλμησε δὲ νὰ ἀπωθήσῃ ἀπὸ τῆς εὐχαριστίας ὡς ἀνάξιον τὸν Βάρδαν. Τούτου ἕνεκα ἐσκέπτετο οὗτος νὰ καταστρέψῃ αὐτόν. Τοῦ πατριάρχου μόνον ὑποστήριγμα παρὰ τῷ θρόνῳ ἦτο ἡ Θεοδώρα, ἡ μήτηρ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀδελφὴ τοῦ Βάρδα, ἥτις ὅμως ἕνεκα τῆς εὐσεβείας της εἶχεν εἰς ἀμφοτέρους τούτους καταστῇ ἐπαχθής. Διὰ τοῦτο ἐπεδίωξαν κατὰ πρῶτον νὰ παραγκωνίσωσι ταύτην. Ὁ πατριάρχης λαμβάνει τὴν διαταγὴν νὰ κείρῃ ταύτην μοναχήν,

[1] Τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα παρὰ Mansi TT. XV-XVII.

ἀλλ' ἀρνεῖται. Διὰ πάντα ταῦτα ἐκβάλλεται τῆς θέσεώς του
Τοῦ κλήρου ὅμως μερὶς ἰσχυρὰ εἶδε τὴν κατάρριψιν τοῦ Ἰγνατίο
εὐχαρίστως, διότι εἶχε πρὸς πολλοὺς προσενεχθῆ λίαν βαρβε
ρως, ἰδίως δὲ διότι εἶχεν ἀναιτίως καταδιώξει Γρηγόριον τὸ
Συρακουσῶν, ἄνδρα πεπαιδευμένον, ὃν εἶχον ὑποδείξει πρ
τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰγνατίου ὡς τὸν καταλληλότατον διὰ τὴ
πατριαρχείαν. Κατεδίωξε δὲ αὐτόν, διότι δῆθεν εἶχε χειροτον
σει Ζαχαρίαν τινὰ κληρικὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐν Σικελί
ἐπίσκοπον. Ἵνα δικαιώσωσιν ἑαυτούς, ἐσκέφθησαν τότε ὅ τε Μι
χαὴλ καὶ ὁ Βάρδας ἵνα ἀνυψώσωσιν εἰς τὸν πατριαρχικὸ
θρόνον πρόσωπον παρὰ πάντων τιμώμενον, τὸ ὁποῖον ἤθελε γί
νει προθύμως παρὰ πάντων δεκτόν. Διὰ τοῦτο πατριάρχης
ἐκλέγεται ἐναντίον τῆς θελήσεώς του καὶ σχεδὸν βιαζόμενος ὁ
παρὰ πᾶσι σεβαστὸς καὶ διὰ τὰς ἀρετάς του καὶ τὴν σοφίαν
του Φ ώ τ ι ο ς, τέως κατέχων ἐπίσημον πολιτικὴν θέσιν, ὢν
πρωτοσπαθάριος. Ὁ Φώτιος ἦτο ὁ σοφώτατος ἀνὴρ τῆς ἐπο-
χῆς του, ἠθῶν χρηστοτάτων, εὐσεβὴς εἰς ἄκρον, ἀνήκων εἰς
ἐπίσημον οἶκον, ὅστις ἀπὸ μακροῦ χρόνου μέγαν εἶχε δείξε
ζῆλον ὑπὲρ τῶν εἰκόνων. Ταράσιος ὁ ἐπὶ Εἰρήνης πατριάρχης
ἦτο θεῖος αὐτοῦ. Ὁ Φώτιος ἦτο μετὰ τῆς μερίδος τοῦ Συρα-
κουσῶν, διότι ἐτίμα τὸν ἄνδρα ἕνεκα τῆς παιδείας του. Ἐπειδὴ
δὲ ὁ Βάρδας ἐχθρὸς ὢν τοῦ Ἰγνατίου, ἦτο φίλος τοῦ Γρηγο
ρίου, τοῦτο προσήγγισε τὸν Φώτιον πρὸς τὸν Βάρδαν. Μετὰ
τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἰγνατίου ὁ Γρηγόριος παρῃτήθη πάσης ἀξιώ
σεως καὶ συνήνεσε νὰ γίνῃ πατριάρχης ὁ Φώτιος. Ἐκτὸς τούτο
ὅ,τι συνέδεε ἔτι μᾶλλον τὸν Φώτιον πρὸς τὸν Βάρδαν, ἦτο ἡ ἀγά
πη αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα, ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ὁ
ποίων παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς εἰργάζετο ὁ Φώτιος. Ὁ Βάρδα
ἐτελειοποίησε τὴν μεγάλην σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως
καὶ συνέτεινεν ἐν γένει μεγάλως εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς παιδεία
παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς. Τῆς σχολῆς ταύτης προέστη τότε
περίφημος μαθηματικὸς Λέων, πρώην Θεσσαλονίκης. Ἕνεκ
λοιπὸν τῆς πρὸς τὰ γράμματα ἀγάπης ἐτίμα μεγάλως
αὐλὴ τοῦ Μιχαὴλ καὶ ἐσέβετο τὸν Φώτιον, ἐζήτησε δὲ καὶ τὴ
ἀνύψωσίν του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἀπὸ λαϊκοῦ δὲ ἐγ
νετο κατὰ τὸ παράδειγμα πολλῶν διασήμων ἐπισκόπων, το

Ἀμβροσίου, τοῦ Νεκταρίου, τοῦ Νικηφόρου, τοῦ Ταρασίου καὶ ἄλλων, ἐντὸς ἓξ ἡμερῶν ἐπίσκοπος καὶ πατριάρχης. Ὁ Φώτιος μετὰ πολλῆς δυσαρεσκείας καὶ μόνον ὑπείκων εἰς τὸ ὑψηλὸν πρόσταγμα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν κοινὴν ἀπαίτησιν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, ἀνέλαβε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν. Πρὸς τὸν Ἰγνάτιον ἔτρεφε σεβασμὸν ἕνεκα τοῦ αὐστηροῦ αὐτοῦ βίου. Ἀλλ' ὁ Βάρδας ἐνεπνέετο ὑπὸ ἄλλων αἰσθημάτων. Μισῶν τὸν Ἰγνάτιον, κατεδίωξεν αὐτὸν σκληρῶς, καθὼς καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ. Εἰς μάτην παρῄνει αὐτὸν ὁ Φώτιος, ἀποδοκιμάζων τὰς πράξεις του ταύτας καὶ ζητῶν νὰ μετριάσῃ τὴν παράλογον ὀργήν του, ἀπειλῶν, ὅτι ἤθελεν ἐπὶ τέλους παραιτηθῇ, ἐὰν ἐξηκολούθει ταὐτὰ πράττων. Ἐν γένει τοῦ Φωτίου ἡ θέσις ἦτο λίαν δεινή, διότι ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀνέχηται αὐλὴν διεφθαρμένην, χωρὶς νὰ δύναται μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρήσεις νὰ ἐπενέγκῃ διόρθωσίν τινα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰγνατίου ἤρξαντο ταχέως νὰ ἀντιπράττωσι κατὰ τοῦ Φωτίου, συνεκάλεσεν οὗτος σύνοδον τῷ 859, ἥτις ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ ταραχαὶ ἐξηκολούθουν καὶ μετὰ ταῦτα, ὁ δὲ ἐκ τῶν εἰκονομάχων σάλος δὲν εἶχεν ἀκόμη κατασιγασθῇ, ἐκρίθη χρήσιμον νὰ συγκαλεσθῇ γενικωτέρα τις σύνοδος, ἵνα σκεφθῇ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Διὰ τῆς συνόδου ταύτης ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ ἔτι μᾶλλον ὁ Φώτιος ἐπὶ τοῦ θρόνου του. Μετὰ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν προσεκλήθη κατ' ἔθος εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, ἵνα παράσχῃ τὴν ἀδελφικὴν αὐτοῦ συνδρομὴν καὶ ὁ πάπας Ῥώμης. Τῷ 859 ἐστάλη διὰ τοῦτο πρεσβεία τις εἰς Ῥώμην μετὰ πλουσίων δώρων κομίζουσα καὶ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν πάπαν τοῦ τε αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Φωτίου. Ὁ αὐτοκράτωρ παρεκάλει τὸν πάπαν νὰ συντελέσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κατασίγασιν τῶν ἐρίδων, ἃς προὐκάλεσεν ἡ ἀποβολὴ τοῦ Ἰγνατίου, ὁ δὲ Φώτιος ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὴν εἰς τὴν πατριαρχίαν ἀνύψωσίν του. Πάπας Ῥώμης ἦτο τότε Νικόλαος ὁ Α' (858—867), ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ ἀλαζών, ὅστις ὅσον οὐδεὶς τῶν προκατόχων του, εἶχε τὰς παραλογωτέρας περὶ τοῦ θρόνου του ἀξιώσεις, ὢν ὁ πρῶτος ἐκ τῶν παπῶν, ὅστις ἐποιήσατο χρῆσιν ἐμπράκτως τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα αἱ μόλις πρὸ μικροῦ ἐν τῇ δύσει ἀναφανεῖσαι ψευδοϊσιδώρειοι διατάξεις ἀπέ-

διδὸν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι ἐνῷ προσεκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ Φωτίου ὡς ἀδελφός, ἀπεφάσισε νὰ παραστῇ εἰς τὸ μέσον τῆς ἔριδος ὡς αὐτόκλητος δικαστής. Πρὸς τοῦτο πέμπει δύο ἰταλοὺς ἐπισκόπους εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐν τῷ τόπῳ ἐξετάσωσι δῆθεν τὰ γενόμενα, γράφων δὲ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, μέμφεται αὐτόν, διότι ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς του συνεκροτήθη σύνοδος, ἡ καθαιρέσασα τὸν Ἰγνάτιον. Κατὰ τὰς ψευδοϊσιδωρείους διατάξεις τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ! Ἐπίσης μέμφεται τὸ ὅτι ὁ Φώτιος ἀπὸ λαϊκοῦ προεχειρίσθη ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν πατριάρχης. Σημειωτέον, ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ δὲν ὑπῆρχε γνωστὸς κανὼν ἀπαγορεύων τὴν ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς ἐπίσκοπον προχείρισιν. Καὶ ἄλλοι εἶχον γίνει ἀπὸ λαϊκῶν πατριάρχαι. Ἔξοχοι ἄνδρες πεφημισμένοι διὰ τὴν σοφίαν καὶ ἀρετήν των παρεκαλοῦντο ἀπὸ λαϊκῶν νὰ δεχθῶσι τὸ ὕψιστον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα. Ὅτε ὁ Νικηφόρος ἐγένετο πατριάρχης, παρατηρεῖ ὁ Θεοφάνης, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο πρωτοφανὲς καὶ ἄθεσμον. Μόνον οἱ περὶ τὸν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην προσέβαλλον τὴν ἀνύψωσίν του, ἀλλὰ ματαίως. Συνάμα δὲ ζητεῖ νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ ὑπὸ Λέοντος Ἰσαύρου καταργηθεῖσα ἐξουσία τοῦ πάπα ἐπὶ τῶν ἰλλυρικῶν ἐκκλησιῶν (§ 101). Πρὸς τὸν Φώτιον δὲ ἀπήντησε δι' ὀλίγων, μὴ ὀνομάζων αὐτὸν πατριάρχην, λέγων δὲ ἀλαζονικῶς, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνακρίσεως τῶν ἀπεσταλμένων του ἐξαρτᾶται τὸ ἂν μέλλει νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ἢ οὔ.

140.

Ἐξακολούθησις.

Σύνοδος τοῦ 861. Βούλγαροι. Ἐγκύκλιος 867. Σύνοδος 867.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ φθινόπωρον τοῦ 860. Ὁ Φώτιος συνεκρότησε μετ' ὀλίγους μῆνας (861) σύνοδον ἐκ 300 ἐπισκόπων, ἐν ᾗ παρουσίασαν καὶ οἱ παπικοὶ ἀπεσταλμένοι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰγνάτιος προσκληθείς, ἤθελε νὰ παρουσιασθῇ ὡς πατριάρχης καὶ ἀπῄτει νὰ ἐκχωρήσῃ ἀπὸ τῆς συνόδου ὁ Φώτιος, δὲν ἀνεγνώριζεν ἄρα τὴν γενομένην μεταβολήν, τὴν ἤδη ὑπὸ συνόδου ἐπικυρωθεῖσαν, κα-

ρέθη αὖθις κατὰ νόμον. Ὁ Ἰγνάτιος ἕνεκα τῆς τραχύτητός
» εἶχεν ἀποξενώσει ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ ψυχράνει τὸ μεγαλήτερον
»ος τοῦ κλήρου, ἐνῷ τοὐναντίον ὁ Φώτιος ἦτο τοῖς πᾶσι σε-
τός, ἦτο δὲ γνωστὸν ὅτι οὗτος οὐ μόνον δὲν συνετέλεσεν
τὴν πτῶσιν τοῦ Ἰγνατίου, ἀλλὰ καὶ ἐσέβετο αὐτὸν καὶ μό-
ν βιαζόμενος ἐδέχθη τὴν πατριαρχικὴν ἀξίαν. Οἱ δυτικοὶ λέ-
υσιν, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ πάπα δὲν ἀνεγνώσθησαν ἐν τῇ συ-
δῳ, ὅπως εἶχον, ἀλλ' ὅτι παρελείφθησαν μέρη τινὰ ἐν τῇ με-
ρράσει. Πιθανὸν εἶναι, ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι δὲν ἔκρι-
ν καλὸν νὰ ἀναγνωσθῶσι καὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ αἱ ἐκφρά-
ς ἐκεῖναι τῶν παπικῶν ἐπιστολῶν, ἅτινα περιεῖχον ἀξιώσεις
όπους καὶ ἀλαζονικάς, ἠδύναντο δὲ νὰ ἐγείρωσι νέα σκάν-
λα ἐν τῇ συνόδῳ. Τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ταύτης ἐστάλη-
ν εἰς Ῥώμην, ὅπως γίνωσι τῷ πάπᾳ γνωστά. Ἀλλὰ συγχρό-
ς ἔπεμψε καὶ ἡ μερὶς τοῦ Ἰγνατίου πρεσβείαν εἰς Ῥώμην
ὸς τὸν πάπαν. Οὗτος δὲ συνεκάλεσεν ἐνταῦθα σύνοδον
63), ἥτις καθήρεσε τοὺς δύο ἀπεσταλμένους τοῦ πάπα εἰς
ονσταντινούπολιν ὡς μὴ ἐνεργήσαντας τὴν ἀποστολήν των
τὰ τὴν θέλησιν τοῦ πάπα, ἀνεγνώρισε δὲ ὡς κανονικὸν πα-
άρχην τὸν Ἰγνάτιον, καὶ ἐκήρυξε τόν τε Φώτιον καὶ πάν-
ς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντας ἐκπτώτους παντὸς ἐκκλη-
σιαστικοῦ ἀξιώματος. Ἔκτοτε ἡ ἔρις μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κων-
σταντινουπόλεως ἐγένετο ζωηροτέρα. Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς
σχίσμα ἐτελέσθη οὕτω ἐν Ῥώμῃ.

Εἰς τὴν αὔξησιν τῆς διαστάσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν συνέ-
νε καὶ ἡ ἑξῆς περίστασις. Οἱ Βούλγαροι, οἵτινες ἀπὸ
λλοῦ ἠνώχλουν τὸ βυζαντινὸν κράτος, προσῆλθον περὶ τὸ
Ο εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἐπέστρεψε δὲ αὐτοὺς ὁ ἐκ Θεσσαλο-
ης μοναχὸς Μεθόδιος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἀδελφὸς
ὁ Κυρίλλου, ὅστις μετὰ τούτου ὡδήγησε καὶ ἄλλους
λλοὺς σλάβους εἰς τὴν νέαν πίστιν. Παρεκινήθησαν δὲ οἱ
ύλγαροι εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ταύτην ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ
σιλέως των Βογόριδος, τὸν ὁποῖον ὁ Μεθόδιος ἔ-
ισε νὰ δεχθῇ τὸ βάπτισμα, παρουσιάσας αὐτῷ εἰκόνα τινὰ
ῆς μελλούσης κρίσεως. Ὠνομάσθη δὲ ὁ Βόγορις Μιχαήλ.
πὲρ τῆς ὀργανώσεως τῆς νέας ἐκκλησίας εἰργάσθη καὶ ὁ Φώ-

τιος, πέμψας ἀνατολικοὺς ἱερεῖς εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ καθ
δηγήσας ἐν τῇ νέᾳ πίστει δι' ἐπιστολῶν του τὸν Βόγοριν. 'Αλ
οὗτος φοβούμενος ἴσως μὴ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μετὰ τοῦ Βυζα
τίου ἕνωσις σὺν τῷ χρόνῳ ἤθελε καταστῇ ἐπικίνδυνος εἰς τὴ
πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κράτους του, ἐζήτησε νὰ συνάψ
ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν Ῥώμης. Ὁ πάπας Νι
κόλαος ἅμα ἐννοήσας τὰς προθέσεις ταύτας τοῦ Βογόριδος, πέμ
πει λατίνους ἱεραποστόλους εἰς Βουλγαρίαν, οἵτινες μετέβαλο
πᾶσαν τὴν τάξιν αὐτῆς κατὰ τὸν τύπον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας
Εἰσήγαγον τὴν προσθήκην τοῦ Filioque εἰς τὸ σύμβολον, ἀπε
δίωξαν τοὺς ἀνατολικοὺς ἱερεῖς, κατέκριναν τὸν γάμον αὐτῶν
κηρύττοντες ἄκυρον τὸ χρίσμα αὐτῶν, καὶ μετήλλαξαν καὶ τ
τῶν νηστειῶν. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ὑπῆρξε διὰ τὸν πάπαν μέγ
κέρδος· ἐν τῇ ἀνατολῇ δὲ ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τῶν λατίνων κλη
ρικῶν ἐπὶ χώρας ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν χριστιανισθείσης ἐποίη
σεν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν, ὡς ἦτο εἰκός. Καὶ τὸ τόλμημα τοῦτ
τῶν δυτικῶν καὶ αἱ ἀλαζονικαὶ ἀξιώσεις τοῦ πάπα ἐπὶ τοῦ ζη
τήματος τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ἰγνατίου ἔπρεπε νὰ προσβλη
θῶσι, διότι ἄλλως ἐκινδύνευεν ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἐκκλησιῶ
τῆς ἀνατολῆς. Ὁ Φώτιος, ὅστις τέως προσεφέρετο λίαν ἠπίω
πρὸς τὸν πάπαν, ἐπιθυμῶν καὶ ἐλπίζων, ὅτι ἠδύνατο νὰ προ
ληφθῇ διὰ τοῦ εἰρηνικοῦ τρόπου ἡ ῥῆξις, εἶδε νῦν, ὅτι ἦτο και
ρὸς νὰ προβῇ τολμηρῶς κατὰ τοῦ ἐκ τῆς δύσεως κινδύνου
Ἦτο δὲ καὶ ἕνεκα τῆς μεγάλης συνέσεώς του καὶ τῆς ἐξόχο
παιδείας του ὁ κατάλληλος ἀνὴρ νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα τοῦ
τον. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 867 ἐξέδωκεν ὁ Φώτιος τὴν περίφημο
ἐ γ κ ύ κ λ ι ο ν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πατριάρχας τῆς ἀνατολῆς, δ
ἧς ἐλέγχων δικαίως τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν διὰ τὰς καινοτο
μίας της, ἰδίως διότι ἐνόθευσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως δι
τῆς προσθήκης τοῦ Filioque καὶ δὲν ἀνεγνώριζε τοὺς ἐγγάμου
ἱερεῖς καὶ τὸ χρίσμα αὐτῶν, καὶ θρηνῶν εὐλόγως, ὅτι διὰ τοι
ούτων καινοτομιῶν παρέφθειραν τὴν νέαν ἐκκλησίαν τῶν Βουλ
γάρων οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, οὗτινος ἡ τυραννία ἦτο τοι
αὕτη, ὥστε καὶ ἰταλοὶ ἐπίσκοποι εἶχον γράψει διὰ τοῦτο μεμ
ψιμοιροῦντες, προτρέπει τοὺς πατριάρχας εἰς κοινὸν ἀγῶν
κατὰ τῆς ἀπειλουμένης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀρθοδο

ξίας αὐτῆς καὶ ἐν γένει κατὰ τῆς ἐπιβλαβοῦς τυραννίας τοῦ πάπα, καὶ προσκαλεῖ αὐτοὺς ἵνα συμμετάσχωσι γενικῆς συνόδου μελλούσης νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν σπουδαιοτάτων τούτων ὑποθέσεων (Φωτίου ἐπιστ. ὑπὸ Μοντακουτίου p. 47. Τελευτ. ἔκδ. ὑπὸ Βαλέττα ἐν Λονδίνῳ).[1] Συγχρόνως δὲ ἀπέστειλε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς τὸν βασιλέα Βόγοριν ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ παρίστανε τὰς κακοδοξίας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸν κίνδυνον, εἰς ὃν οἱ Βούλγαροι εἶχον ἐκτεθῇ. Ἡ ὑπὸ τοῦ Φωτίου προσκλη-

1 Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ταύτῃ καὶ τὰ ἑπόμενα· «Οὔπω γὰρ ἐκείνου τοῦ ἔθνους (τῶν Βουλγάρων) οὐδ' εἰς δύο ἐνιαυτοὺς τὴν ὀρθὴν τῶν χριστιανῶν τιμῶντος θρησκείαν, ἄνδρες δυσσεβεῖς καὶ ἀποτρόπαιοι — ἄνδρες ἐκ τοῦ σκότους ἀναδύντες (τῆς γὰρ ἑσπερίου μοίρας ὑπῆρχον γεννήματα), οἴμοι πῶς τὸ ὑπόλοιπον ἐκδιηγήσομαι, οὗτοι πρὸς τὸ νεοπαγὲς εἰς εὐσέβειαν καὶ νεοσύστατον ἔθνος, ὥσπερ κεραυνὸς ἢ σεισμὸς ἢ χαλάζης πλῆθος, μᾶλλον δὲ οἰκειότερον εἰπεῖν ὥσπερ ἄγριος μονιὸς ἐμπηδήσαντες, τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου τὸν ἠγαπημένον καὶ νεόφυτον καὶ ποσὶ καὶ ὀδοῦσιν ἤτοι τρίβοις αἰσχρᾶς πολιτείας καὶ διαφθορᾷ δογμάτων κατανεμησάμενοι ἐλυμήναντο· ἀπὸ γὰρ τῶν ὀρθῶν καὶ καθαρῶν δογμάτων καὶ τῆς τῶν χριστιανῶν ἀμωμήτου πίστεως παραφθείρειν τούτους καὶ ὑποσπᾶν κατεπανουργήσαντο. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτοὺς ἐκθέσμως εἰς τὴν τῶν σαββάτων νηστείαν μετέστησαν. Οἶδε δὲ καὶ ἡ μικρὰ τῶν παραδοθέντων ἀθέτησις πρὸς ὅλην τοῦ δόγματος ἐπιτρέψαι καταφρόνησιν. Ἔπειτα δὲ τὴν τῶν νηστειῶν πρώτην ἑβδομάδα τῆς ἄλλης νηστείας περικόψαντες, εἰς γαλακτοποσίας καὶ τυροῦ τροφὴν καὶ τὴν τῶν ὁμοίων ἀδηφαγίαν καθείλκυσαν, ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν τῶν παραβάσεων ἐμπλατύνοντες καὶ τῆς εὐθείας τρίβου καὶ βασιλικῆς διαστρέφοντες. Καὶ δὴ καὶ τοὺς ἐνθέσμῳ γάμῳ πρεσβυτέρους διαπρέποντας οἱ πολλὰς κόρας χωρὶς ἀνδρὸς γυναῖκας δεικνύντες καὶ γυναῖκας παῖδας ἐκτρεφούσας, ὧν οὐκ ἔστι πατέρα θεάσασθαι, οὗτοι τοὺς ὡς ἀληθῶς θεοῦ ἱερεῖς μυσάττεσθαί τε καὶ ἀποστρέφεσθαι παρεσκεύασαν, τῆς Μανοῦ γεωργίας ἐν αὐτοῖς τὰ σπέρματα κατασπείροντες καὶ ψυχὰς ἄρτι βλαστάνειν ἀρξαμένας τὸν σπόρον τῆς εὐσεβείας τῇ τῶν ζιζανίων ἐπισπορᾷ λυμαινόμενοι. Ἀλλά γε δὴ καὶ τοὺς ὑπὸ πρεσβυτέρων μύρῳ χρισθέντας ἀναμυρίζειν αὐτοὶ οὐ πεφρίκασιν, ἐπισκόπους ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες, καὶ τὸ τῶν πρεσβυτέρων χρίσμα ἄχρηστον εἶναι τερατευόμενοι. — Ἀλλὰ γὰρ οὐχὶ μόνον εἰς ταῦτα παρανομεῖν ἐξηνέχθησαν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις κακῶν ἐστι κορωνὶς, εἰς ταύτην ἀνέδραμον. Πρὸς γάρ τοι τοῖς εἰρημένοις ἀτοπήμασι καὶ τὸ ἱερὸν καὶ ἅγιον σύμβολον, ὃ πᾶσι τοῖς συνοδικοῖς καὶ οἰκουμενικοῖς ψηφίσμασιν ἄμαχον ἔχει τὴν ἰσχὺν, νόθοις λογισμοῖς καὶ παρεγγράπτοις λόγοις καὶ θράσους ὑπερβολῇ κιβδηλεύειν ἐπεχείρησαν, ὢ τῶν τοῦ πονηροῦ μηχανημάτων, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι καινολογήσαντες. — Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀπὸ τῶν τῆς Ἰταλίας μερῶν συνοδική τις ἐπιστολὴ πρὸς ἡμᾶς ἀναπεφοίτηκεν, ἀρρήτων ἐγκλημάτων γέμουσα, ἅτινα κατὰ τοῦ οἰκείου αὐτῶν ἐπισκόπου οἱ τὴν Ἰταλίαν οἰκοῦντες μετὰ πολλῆς κατακρίσεως καὶ ὅρκων μυρίων διεπέμψαντο μὴ περιιδεῖν αὐτοὺς οὕτως οἰκτρῶς ὀλλυμένους καὶ ὑπὸ τηλικαύτης βαρείας πιεζομέ-

θεῖσα **σύνοδος** συνῆλθε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν Κωνσταντινουπόλει (867). 1000 περίπου ἐπίσκοποι καὶ κληρικοὶ ἐν γένει μετέσχον τῆς συνόδου ταύτης. Οἱ πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς συμμετέσχον τῆς συνόδου δι' ἀπεσταλμένων. Ἐν τῇ συνόδῳ ἀνέστησαν πολλοὶ κατὰ τοῦ πάπα, οἵτινες ἀνέπτυξαν πάσας τὰς καινοτομίας καὶ τὰς ἀδικίας αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλους ἀφωρίσθη ὁ πάπας καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτοῦ κοινωνοῦντες. Ἐπέμφθησαν δὲ καί τινες ἐπίσκοποι εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἀναγγείλωσι τὰ δόξαντα τῷ ἰταλικῷ κλήρῳ. Τῷ αὐτῷ ἔτει (13 νοεμβρ. 867) ἀπέθανε Νικόλαος ὁ Β'. Διεδέχθη δὲ αὐτὸν **Ἀδριανὸς** ὁ Β' (867—872).

141.

Ἐξακολούθησις. Βασίλειος ὁ Μακεδών. Ἡ ψευδοοικουμενικὴ τῶν λατίνων σύνοδος κατὰ τοῦ Φωτίου (869).

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βάρδα διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Καίσαρος **Βασίλειος ὁ Μακεδών**. Οὗτος ἐννοήσας, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ἐσκευώρει κατ' αὐτοῦ καταστροφήν, προλαβὼν, ἐφόνευσεν αὐτὸν, καὶ ἐπέβη αὐτὸς τοῦ θρόνου (867—886). Ἵνα δὲ ὑποστηριχθῇ ἐπὶ τούτου εἶχεν ἀνάγκην μεγάλου στηρίγματος, ἐνόμιζε δε, ὅτι ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τοῦτο ἐν τῇ μερίδι τοῦ Ἰγνατίου. Διὰ τοῦτο κατεβιβάσθη ὁ Φώτιος καὶ ἀνεβιβάσθη πάλιν εἰς τὴν πατριαρχίαν ὁ Ἰγνάτιος. Κατόπιν τούτου ἐπανελήφθησαν αὖθις αἱ μετὰ τῆς Ῥώμης σχέσεις. Ἀδριανὸς ὁ Β' ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἑλλήνων ἀπεσταλμένων συνεκρότησε **σύνοδον ἐν Ῥώμῃ** (868), ἐν ᾗ ὁ Φώτιος μετὰ τῆς συνόδου αὐτοῦ κατεκρίθη, ἐπηγγέλθη δὲ χάρις εἰς τοὺς μεταμεληθησομένους ὀπαδούς του. Τῇ αἰτήσει δὲ τοῦ πάπα συνεκάλεσε **σύνοδον** ὁ αὐτοκράτωρ εἰς **Κωνσταντινούπολιν** (869), ἐν ᾗ παρέστησαν καὶ τοῦ πάπα ἀπεσταλμένοι. Εἰς τὴν σύνοδον

νους τυραννίδος καὶ τοὺς ἱερατικοὺς θρόνους ὑβριζομένους καὶ πάντας θεσμοὺς ἐκκλησίας ἀνατρεπομένους. Ἃ καὶ πάλαι μὲν διὰ μοναχῶν καὶ πρεσβυτέρων ἐκεῖθεν ἀναδραμόντων εἰς πάντων ἀκοὰς διεφέροντο, Βασίλειος δ' ἄρα ἦν καὶ Ζωσιμᾶς, Μητροφάνης τε καὶ σὺν αὐτοῖς ἕτεροι, οἳ τὴν τοιαύτην τυραννίδα ἐπωδύροντο, καὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐξεκαλοῦντο δακρύοντες. Νῦν δὲ καὶ γράμματα διάφορα καὶ ἐκ διαφόρων ἐκεῖθεν ἀναπεφοίτηκε κτλ.»

ῦτην ἀπέδωκαν οἱ δυτικοὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς οἰκουμενικῆς, ῃ δὲν μετέσχον πάντες οἱ πατριάρχαι αὐτῆς, διότι οἱ λεγό-νοι ἀπεσταλμένοι τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιο-ίας καὶ Ἱεροσολύμων οἱ ἐν αὐτῇ παρουσιάσαντες, ὡς ἀπε-ίχθη μετὰ ταῦτα, ἦσαν πλαστοὶ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν, μετημ-σμένοι σαρακηνοὶ ἔμποροι. Εἰς τὴν σύνοδον δὲν ἦσαν δεκτοί, ὴ τοιοῦτοι ἐπίσκοποι, οἵτινες ἤθελον πρότερον ὑπογράψει ν καταδίκην τοῦ Φωτίου. Ἡ σύνοδος ἤνοιξε μετὰ μόνον 12 σκόπων! Μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ἠδυνήθη ὁ Βασίλειος νὰ συν-ροίσῃ περὶ τοὺς ἑκατὸν ἐπισκόπους ἐν τῇ συνόδῳ. Ἀλλὰ ὲ τοσοῦτοι εἶναι σχετικῶς ὀλίγοι, ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἠρίθμει περὶ τοὺς 600 ἐ-σκόπους. Οἱ πλεῖστοι ἐπίσκοποι, πιστοὶ ἐμμένοντες τῷ πα-τιάρχῃ αὐτῶν Φωτίῳ, ἀπέδειξαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ροσδόκητον ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐπιμονήν. Ὁ Φώτιος προσκλη-ὶς, παρέστη μετὰ πολλῆς ἀξιοπρεπείας εἰς τὴν σύνοδον, ἥτις τὰ τὴν ὀγδόην αὐτῆς συνεδρίασιν κατέκρινεν αὐτὸν ἐκ νέου. ψευδοσύνοδος αὕτη μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνεγνώρισε καὶ τὰς σήτους ἐπὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας ἀξιώσεις τοῦ πάπα, ὁποίας ψευδοϊσιδώρειοι διατάξεις ὑπεστήριζον. Ὁ 21 κανὼν αὐτῆς ρύττει τὸν πάπαν ἀνώτερον καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνό-ων, λέγων τάδε· «Ἐὰν συνεκαλεῖτο οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἠ-έρετο δὲ ἐν αὐτῇ καὶ περὶ τῆς ἁγίας τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησίας φισβήτησίς τις καὶ ἀμφιβολία, πρέπει μετὰ σεβασμοῦ καὶ τὰ τῆς πρεπούσης εὐλαβείας περὶ τοῦ προκειμένου ζητήμα-ς νὰ ἐρωτᾷ καὶ νὰ λαμβάνῃ τὴν λύσιν, μηδὲν ὅμως νὰ λέ-η αὐθαδῶς ἐναντίον τῶν ὑψίστων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρ-ρέων.[1]» Ὑπῆρξαν ὅμως ἐν τῇ συνόδῳ καί τινες ἐπίσκοποι αμαρτυρηθέντες κατὰ τῶν τοιούτων ἀποφάσεων, τῶν ὑποδου-υσῶν τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν τῷ πάπᾳ. Καὶ ὁ αὐτοκρά-ρ δ' αὐτὸς καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἐπειράθησαν διὰ τοῦτο νὰ ἀναθε-ήσωσι μετὰ ταῦτα καὶ μεταβάλωσι τὰς ἀποφάσεις τῆς συνό-

[1] Si synodus universalis fuerit congregata et facta fuerit etiam de sancta omanorum ecclesia quaevis ambiguitas et controversia, oportet venerabiliter cum convenienti reverentia de proposita quaestione sciscitari et solutio-em accipere (!) non autem audacter sententiam dicere contra summos seni-ris Romae Pontifices. Παρὰ Mansi act. concil. T. XVI.

δου. Ἐντεῦθεν ἐφέροντο δύο ἐκδόσεις αὐτῶν διάφοροι, ἡ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως ἐκ τῶν ἐπισήμων πρακτικῶν, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἰγνατίου γενομένη ἑλληνική. Ἀλλ' ἦτο ἤδη ὀψὲ λίαν. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα εἶχον ἤδη εἰς χεῖράς των τὰ παρὰ πάντων ἐν τῇ συνόδῳ ὑπογεγραμμένα πρακτικά. Ἐπειδὴ ὅμως ταῦτα ἡρπάγησαν καθ' ὁδὸν ὑπὸ ληστῶν, ἔχομεν αὐτῶν μόνον μετάφρασιν παρὰ Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου γενομένην. Ἐν τῇ συνόδῳ οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, ἐπιφυλασσομένου δι' ἰδιαιτέραν τινὰ σύσκεψιν. Ἐν τῷ μεταξὺ κάλλιον βουλευσάμενοι οἱ Βούλγαροι, εἶχον ἐπιστρέψει πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸ τέλος τῆς συνόδου προσεκλήθησαν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα εἰς σύσκεψιν περὶ τῶν βουλγαρικῶν. Παρῆσαν δὲ ἐκτὸς τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ Ἰγνατίου καὶ τῶν ψευδοαντιπροσώπων τῶν τριῶν ἀνατολικῶν πατριαρχείων καὶ Βούλγαροι ἀπεσταλμένοι, οἵτινες ἐζήτουν παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας νὰ διευθετηθῶσιν ὁριστικῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν πράγματα. Δικασταὶ ἐτάχθησαν οἱ τρεῖς τῶν πατριαρχῶν ἀπεσταλμένοι, οἵτινες ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τῆς προσκολλήσεως τῶν Βουλγάρων εἰς τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως παρ' ἁπάσας τὰς διαμαρτυρήσεις τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων προὐχείρισεν ὁ Ἰγνάτιος ἐπίσκοπόν τινα διὰ τὴν Βουλγαρίαν, ὅστις ἀπεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς ἐπιδραμόντας λατίνους ἱερεῖς. Ἀδριανὸς ὁ Β', ὅστις μόλις μετὰ μακρὸν χρόνον ἔμαθε τὰ κατὰ τὴν σύνοδον, εἰ καὶ αὕτη ἐφάνη πειθήνιος εἰς τὰς περὶ τῆς παπικῆς ἐξουσίας ἀπαιτήσεις του, ἕνεκεν ὅμως τῶν περὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ἀποφάσεων αὐτῆς ἔγραψε πλήρεις ὀργῆς καὶ ἀπειλῶν ἐπιστολὰς εἰς τὸ Βυζάντιον. Καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Η' ἐξηκολούθησε νὰ ἀπειλῇ τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην ἕνεκα τῆς Βουλγαρίας, ἀλλ' οὔτε ἐν Βυζαντίῳ, οὔτε ἐν Βουλγαρίᾳ ἐδίδέ τις προσοχὴν εἰς τὰς γελοίας ταύτας ἀπειλάς. Ὁ Ἰγνάτιος ἀπέθανε τῷ 877.

142.

Ἡ ἀληθὴς ὀγδόη οἰκουμενικὴ σύνοδος (879).

Φώτιος μετὰ τὴν κατάκρισίν του, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους
το περιωρισμένος ἔν τινι μοναστηρίῳ καὶ ὑποβεβλημέ-
; πλείστας κακώσεις. Οὐδεὶς τῶν φίλων του ἠδύνατο νὰ
ιθῇ αὐτόν· ἐνῷ δὲ ἔπασχεν ἐπικινδύνως, δὲν ἐπετρέπετο
ὰ λαμβάνῃ τὰ ἀναγκαῖα φάρμακα καὶ νὰ ἔχῃ τὴν δέου-
ραπείαν, καὶ τοσαύτη ἦτο ἡ σκληρότης τῶν ἐχθρῶν του,
ὰ στερήσωσιν αὐτὸν καὶ αὐτῆς τῆς τελευταίας καὶ μό-
ν παραμυθίας, τῶν βιβλίων του. Ἀλλ᾽ ὁ αὐτοκράτωρ
ος εἶχε παραδώσει αὐτὸν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐχθρῶν
ὶ τοσοῦτον, διότι εἶχε προσωπικὴν πρὸς αὐτὸν ἔχθραν,
ότι εἶχε χρείαν τῆς τοῦ Ἰγνατίου μερίδος, ὅπως ἀναβῇ
θρόνον. Ἀφοῦ τοῦτο ἐπέτυχε, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ χα-
ς τὸν ἀδίκως καταδιωκόμενον τὴν εὔνοιάν του. Ὁ Φώ-
ο, ὡς εἴπομεν ἀλλαχοῦ, ὁ σοφώτερος ἀνὴρ τῆς ἐποχῆς
ο δὲ ὁ καταλληλότερος ἵνα ματαιώσῃ τὰς ἀλαζονικὰς
ρου πάπα ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς. Ἂν ἔπρεπε νὰ
θῇ τὸ αἶσχος τὸ προστριβὲν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ
όδου τοῦ 869, εἰς τοῦτο ἁρμοδιώτερος ἄλλος τοῦ ἱεροῦ
δὲν ἦτο. Διὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος, ἔτι ζῶντος τοῦ Ἰγνα-
ροσέλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν αὐλήν του, μεταπεμψάμενος
: ἐξορίας, καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν ἀνατροφὴν τῶν βασι-
ιν. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἰγνατίου, ἀνυψώθη τὸ
ρον ὁ Φώτιος εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον πρὸς
πάντων τῶν ἀνατολικῶν ἀγαλλίασιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰ-
ὶ ἐχάρησαν νῦν ἐπὶ τῇ ἀνυψώσει αὐτοῦ, διότι ἡ πρὸς
ζονικὰς τοῦ πάπα ἀξιώσεις ἀντίθεσις, αἵτινες ἐγένοντο
ανεραὶ ἐπὶ τῆς ψευδοσυνόδου τοῦ 869, εἶχε προσεγγί-
ῷ μεταξὺ τὰς δύο μερίδας. Ὁ Φώτιος ἐκλήθη νὰ ἀνορ-
ὰ κακῶς πραχθέντα. Οἰκουμενικὴ σύνοδος ἦτο ἀναγ-
Φώτιος συγκαλεῖ λοιπὸν τοιαύτην τινὰ εἰς Κωνσταν-
ιν. Οἱ τρεῖς πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς προθύμως ἔπεμ-
σταλμένους. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ Η΄ πα-
νὰ πέμψῃ ἀντιπροσώπους του εἰς τὴν σύνοδον ταύτην
η πρόθυμος νὰ δικαιώσῃ τὸν Φώτιον καὶ ἀναγνωρίσῃ

αὐτὸν ὡς κανονικὸν πατριάρχην, διότι ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν Καρολιδῶν εὑρίσκοντο τὰ πράγματα ἐν Ἰταλίᾳ ἐν ἐλεεινῇ καὶ ἀξιοθρηνήτῳ καταστάσει. Οἱ Σαρακηνοὶ εἶχον προχωρήσει μέχρις ἐκείνων τῶν μερῶν, αἱ καταστρεπτικαὶ δὲ ἐπιδρομαί των προσήγγιζον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Τὰ δὲ βυζαντινὰ ὅπλα ἦσαν τότε ἐν Ἰταλίᾳ σεβαστὰ καὶ νικηφόρα. Μόνον λοιπὸν παρ' αὐτῶν ἠδύνατο ὁ πάπας νὰ προσδοκᾷ βοήθειαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Ἀπῄτει ὅμως, ἵνα ὁ Φώτιος παρακαλέσῃ τὴν σύνοδον νὰ δοθῇ αὐτῷ ἡ συγχώρησις καὶ νὰ παραιτηθῇ τῶν ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας ἀξιώσεών του. Οἱ πάπαι καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ στενοχωρίᾳ των δὲν ἐλησμόνουν τὴν ἀλαζονείαν των. Ἡ σύνοδος συνῆλθε τῷ 879 ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὴν προεδρείαν ἔλαβεν ὁ Φώτιος. Ὁ μητροπολίτης Χαλκηδόνος Ζαχαρίας ἤνοιξε τὴν σύνοδον δι' ἐνθουσιώδους λόγου ὑπὲρ τοῦ Φωτίου, λαλήσας σφοδρότατα κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ παραγνωρίσωσι τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἀρετὰς καὶ νὰ ῥίψωσι τὸν δαυλὸν τῆς διχονοίας ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν τοσοῦτον ὀλεθρίαν παρέμβασιν τοῦ πάπα. Ὅπως δὲ δικαιωθῇ ὁ ἱερὸς ἀνήρ, συνεκλήθη, εἶπεν, ἡ σύνοδος αὕτη. Πάντες ἐπευφήμησαν εἰς τὰ λεχθέντα. Ἐν τῇ δευτέρᾳ συνεδριάσει ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐπιστολαὶ τῶν τριῶν τῆς ἀνατολῆς πατριαρχῶν καὶ τοῦ πάπα. Ἐν τῇ πρὸς τὸν Φώτιον ἐπιστολῇ του ἀποκρούει ὁ πάπας Ἰωάννης καὶ τὴν προσθήκην τοῦ Filioque. Τὴν γνησιότητα αὐτῆς προσβαλλομένην παρὰ τοῦ Ἑργενροῖθερ ὑπερασπίζει ὁ Πίχλερ(Geschichte der Kirchl. Trennung). Διὰ τῶν πρώτων ἀπεκαλύφθη ἡ ἀπάτη τῶν ψευδῶν ἀντιπροσώπων ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 869. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα ἐσίγησαν εἰς πάντα ταῦτα. Εἰς δὲ τὰς προτάσεις τούτων, ὅπως ἡ σύνοδος λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ ζήτημα τῆς Βουλγαρίας, ἀπήντησαν οἱ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ σύνοδος τοῦ 869 κατεκρίθη ἐπισήμως ὡς ἀσεβὴς καὶ ψευδής, ἠπειλήθη δὲ ἀφορισμὸς κατὰ παντός, ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὸ σύμβολον. Οἱ ῥωμαῖοι ἀπεσταλμένοι ὑπέγραψαν ἄνευ ἀντιρρήσεως. Ὁ πάπας Ἰωάννης συνεφώνει εἰς πάντα ταῦτα, μόνον δὲ τὴν Βουλγαρίαν ἀπῄτει νὰ προσκτήσηται πάλιν. Διὰ

ὅτε ὁ πόθος του οὗτος ἐματαιώθη, κατέκρινε πάλιν ἐν
η καὶ ἀφώρισε τόν τε πατριάρχην Φώτιον καὶ τὴν σύνοδον
ην. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τούτοις οὐδόλως προσέσχον
τὴν κατάκρισιν ταύτην. Ἡ διακοπὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν
εων ἐγένετο. Τὸ σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἦτο
ον γεγονὸς τετελεσμένον.

Ο αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἀπέθανε τῷ 886. Ὁ υἱὸς καὶ διά-
ος αὐτοῦ Λ έ ω ν ὁ ϛ' ὁ καὶ φιλόσοφος ἐπικαλούμενος (886
1) κατεβίβασε καὶ πάλιν τὸν Φώτιον ἀπὸ τῆς πατριαρχίας,
ς ἀναισχύντως ἀναβιβάσῃ ἐπ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέ-
ον, παῖδα μόλις δεκαεξαέτη. Πιθανῶς ἡ μεγάλη φήμη, ἣν
κτησεν ὁ Φώτιος ἕνεκα τῶν ἀγώνων του καὶ τῶν θριάμβων
, ἠρέθισε τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ ἀσυνέτου μονάρχου.

Ο Φώτιος εἶναι ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἔσωσε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλη-
ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ πάπα. Ἄνευ αὐτοῦ ἐκινδύνευεν ἡ
τολικὴ ἐκκλησία νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν παπισμόν. Ἐὰν δὲ
το ἤθελε γίνει, ἤθελε κατὰ μικρὸν διαφθαρῇ, ἀποβάλλουσα
παραδόσεις της καὶ δεχομένη τὸν λατινισμόν. Πάντα τὰ
ά, εἰς ἃ ἐρρίφθησαν αἱ ἐν τῇ δύσει ἐκκλησίαι κατὰ τοὺς μέ-
ς αἰῶνας, τὰ αἴσχη τῶν ἱερῶν δικαστηρίων, αἱ καταχρήσεις
συγχωροχαρτίων, ἤθελον μολύνει καὶ αὐτήν. Μετὰ τῆς ἑλ-
ικῆς δὲ ἐκκλησίας καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἤθελεν ἴσως ἀπο-
ει τὸν ἑλληνισμόν του. Ἡ θεία πρόνοια διὰ τοῦ Φωτίου ἔ-
σε τότε καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν
ληνισμόν.

Τὸ σχίσμα ἤρχισεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου, συνεπλη-
θη ὅμως μόλις μετὰ δύο σχεδὸν αἰῶνας. Κατὰ τὸν Ι' καὶ
αἰῶνα ἔλαβον μὲν χώραν σχέσεις τινὲς μεταξὺ Ῥώ-
ς καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' οὐδόλως ἴσχυσαν αὗται
μεταβάλωσι τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων.

143.

Αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις κατὰ τὸν Ι' καὶ ΙΑ' αἰῶνα.

Ἰᾶσαι αἱ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φωτίου προσπάθειαι, ὅπως
νεώσωσι τὴν μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως κοι-

νωνίαν ἀπεδείχθησαν μάταιαι. Πρῶτος ἐπεχείρησε τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ ΣΤ' ὁ φιλόσοφος. Οὗτος εἶχε λάβει ἀλλεπαλλήλως τρεῖς γυναῖκας, αἵτινες πᾶσαι ἀπέθανον ἄτεκνοι. Ἠθέλησε δὲ διὰ τοῦτο ἐναντίον τῶν ἐκκλησιαςικῶν κανόνων ἀναιδῶς νὰ νυμφευθῇ καὶ τετάρτην γυναῖκα. Καὶ δὲν ἠρκεῖτο μόνον εἰς τὴν παρανομίαν ταύτην. Ἐπεθύμει πρὸς τούτοις ἐκ τῶν προτέρων νὰ ἦναι βέβαιος περὶ τῆς γονιμότητος αὐτῆς! Ἡ ἐκλεχθεῖσα νύμφη ἐκαλεῖτο Ζωή. Μόνον ἐὰν ἤθελε γεννήσει αὐτῷ υἱόν, ἔμελλεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ στέψις νὰ παράσχῃ αὐτῇ τὰ δικαιώματα τῆς αὐτοκρατείρας. Ἀλλ' ὁ τότε πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικὸς ἠρνήθη τὴν στέψιν, ὅτε δὲ αὐλικός τις κληρικός, ὀνόματι Θωμᾶς, ἐδέχθη νὰ τελέσῃ τὸν γάμον, διέταξε διά τινος συνόδου νὰ καθαιρέσωσι τὸν ἀπειθῆ κληρικὸν καὶ νὰ ἀφορίσωσιν αὐτὸν μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους (902). Ἀλλ' ἕνεκα τούτου ἀπεφάσισεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν καταστροφὴν τοῦ πατριάρχου. Ὁ τότε πάπας Σέργιος ὁ Γ' (904—911) παρέσχε προθύμως χεῖρα βοηθείας πρὸς ταπείνωσιν τοῦ μισητοῦ ἀντιζήλου. Ὁ Νικόλαος ἐφυλακίσθη, σύνοδος δέ τις διευθυνομένη ὑπὸ παπικῶν ἀπεσταλμένων (906) ἀνεγνώρισε τὸν γάμον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ καθήρεσε τὸν πατριάρχην. Ὁ μέχρι τοῦδε σύγκελλος αὐτοῦ Εὐθύμιος ἔλαβε τὴν κενωθεῖσαν θέσιν. Ἔκτοτε διηρέθησαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει κληρικοὶ εἰς δύο μερίδας, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου. Ἀλλ' ἐνῷ ἔπνεε τὰ λοίσθια, ἐκάλεσε Λέων ὁ ΣΤ' τὸν ἐκδιωχθέντα Νικόλαον ἐκ τῆς ἐξορίας, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος τοῦ θρόνου Ἀλέξανδρος ἐδίωξε κακὸν κακῶς τὸν Εὐθύμιον, καὶ ἐπανήγαγε πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Νικόλαον (912). Ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ ΙΗ' (914—28), ἐλπίζων, ὅτι ἐντεῦθεν ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ, ἐπείσθη νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους του εἴς τινα νέαν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον (920). Ἀλλ' ἡ σύνοδος αὕτη κατέκρινε τὴν τοῦ 906 σύνοδον, ἔθηκε προσκόμματα εἰς τὸν τρίτον γάμον καὶ ἐκήρυξε τὸν τέταρτον ὡς ἀπολύτως ἀπηγορευμένον, οὐδὲ μακρόθεν δὲ ἠθέλησε νὰ ποιήσῃ παραχώρησίν τινα τῷ πάπᾳ. Εἶναι ἀξιοθαύμαστος ἡ σταθερότης, ἣν ἐπεδείξατο ὁ Νικόλαος ὁ Μυστικός. Ἐν γένει παρατηροῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου 16 πατριαρχῶν οἱ

πλεῖστοι ἦσαν χρηστοὶ ἄνδρες, ἐνῷ ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι ἐπάπευσαν 46 ἄνδρες, ἄνομοι καὶ αἰσχροὶ ἄνθρωποι. Ὁ Ι' αἰὼν εἶναι ὁ γνωστὸς αἰὼν τῆς πορνοκρατίας ἐν Ῥώμῃ. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἔδειξαν οἱ ἡμέτεροι μεγάλην ἀνοχὴν ἐν ταῖς πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεσιν αὐτῶν. — Ἡ δευτέρα μετὰ τῆς Ῥώμης σχέσις συνέβη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐπικαλουμένου (976—1025), ὅστις ἐκυβέρνα συνάμα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Η'. Ὁ Βασίλειος ἦτο διακεκριμένος ἡγεμὼν αὶ ἔμπειρος στρατηγός. Κατέβαλε δύο στάσεις ἐν τῇ χώρᾳ ου, ἠνάγκασε τοὺς Σαρακηνοὺς νὰ κλείσωσιν εἰρήνην, καὶ ἐυρίευσε τὴν Βουλγαρίαν. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἀκολουθήσῃ καὶ κατάκτησις τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, αἵτινες εἶον ἄλλοτε ἁρπαγῇ ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύκτο νὰ ἐλπίσῃ ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης μόνον ἐὰν ιέχειτο καλῶς πρὸς τὴν παπικὴν δύναμιν. Πρὸς τοῦτο δὲ ἦτο ναγκαῖον νὰ ἐκλίπῃ ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιζήλων ἐπισκόπων χόνοια. Ὁ Βασίλειος ἐγνώριζε βεβαίως, ὅτι καὶ ἡ ταπείνωσις οῦ πατριάρχου του χάριν τοῦ ῥωμαίου ἐπισκόπου ἤθελε γενήσει δυσχερείας ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ. Διὰ τοῦτο ἐπειράθη, ὴ ἦτο δυνατὸν νὰ πείσῃ τὸν ῥωμαῖον εἰς τὸ νὰ ἐνδώσῃ. Καὶ ραγματικῶς αἱ περιστάσεις ὑπισχνοῦντο εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα. Τὸν θρόνον τοῦ Πέτρου κατεῖχε τότε Ἰωάννης ὁ ΙΘ' (1024—1033), ἀνὴρ ἐντελῶς διεφθαρμένος, εἰς ὃν τὰ πάντα ἦσαν ὤνια. Ὁ πατριάρχης Εὐστάθιος ἔπεμψε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρεσβείαν τινὰ μετὰ μεγάλου ποσοῦ χρημάτων εἰς Ῥώμην, ὅπως κατορθωθῇ, ἵνα ὁ πάπας ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς οἰκουμενικὸν πατριάρχην τῆς ἀνατολῆς, ἔχοντα δηλ. ἐν τῇ ἀνατολῇ τὴν πρώτην θέσιν, ὡς εἶχεν ὁ πάπας τὴν θέσιν ταύτην ἐν τῇ δύσει. Ἤδη ἦσαν σχεδὸν σύμφωνοι περὶ τῆς τιμῆς τῆς ἀγορᾶς ταύτης, ὅτε πρὸ τοῦ τέλους τῆς ἐμπορικῆς ταύτης διαπραγματεύσεως τὸ πρᾶγμα ἐννοήθη ἐν τῇ δύσει, καὶ ἤγειρε πάντων τὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ πάπα. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη οὗτος νὰ διακόψῃ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας.

144.

Συμπλήρωσις τοῦ σχίσματος.
Μιχαὴλ Κηρουλάριος.

Πρβλ. Mansi XIV. Μιχαὴλ Κηρουλαρίου δύο ἐπιστολαὶ πρὸς Πέτρον τὸν 'Αντιοχείας ἐν τοῖς τοῦ Cotelerii Monum. eccles. graec. II, 185. Baronius ad an. 1054.

Τὸ σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας εἶχεν ἀρχίσει ὡς εἴδομεν ἀπὸ Φωτίου καὶ ὑφίστατο μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας πρὸς παρεμπόδισιν αὐτοῦ. 'Από τοῦ πατριάρχου μάλιστα Σεργίου (999) εἶχεν ἀπαλειφθῇ τὸ ὄνομα τοῦ πάπα ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διπτύχων, ἀφ' ὅτου ὁ πατριάρχης οὗτος ἤκουσεν, ὅτι ὁ πάπας Σέργιος ὁ Δ' εἶχε καὶ ἐν 'Ρώμῃ δεχθῇ τὸ Filioque (Allat. de cons. 607. 'Ανδρονίκου ἱστορ. σχίσμ. 20. Μελετ. Β' 383). Κατ' ἄλλους τὴν προσθήκην τοῦ Filioque εἰς τὸ σύμβολον πρῶτος ἐδέξατο ὁ πάπας Βενέδικτος ὁ Η' (1014).'Ως ὁριστικῶς ὅμως τετελεσμένον καὶ συμπεπληρωμένον δύναται τὸ σχίσμα νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου (1053—1054). 'Επὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (1042—54) ἠπείλουν οἱ Νορμανδοὶ νὰ καταστρέψωσι καὶ τὸ τελευταῖον λείψανον τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας ἐν τῇ μεσημβρινῇ 'Ιταλίᾳ. Ἵνα δυνηθῇ δὲ νὰ ἀντιστῇ μετά τινος ἐλπίδος ἐπιτυχίας κατ' αὐτῶν, ἦλθεν ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου ἐν Καλαβρίᾳ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Θ' (1048—54).'Ἐν ἀρχῇ φαίνεται, ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μιχαὴλ ὁ Κηρουλάριος ἐδέξατο νὰ συνεργασθῇ εἰς τὴν μετὰ τῆς 'Ρώμης ταύτην συμφιλίωσιν. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἔγραψαν πρὸς τὸν 'Ρώμης φιλικὰς καὶ εἰρηνικὰς ἐπιστολάς, ἵνα προσελκύσωσι τὴν φιλίαν του κατὰ τῶν Νορμανδῶν. 'Αλλ' εἰς τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ἀπήντησεν ὁ πάπας· αὐθαδῶς κατέκρινε τὴν ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς πατριάρχην προχείρησιν τοῦ Μιχαὴλ, ἐμέμφετο αὐτόν, ὅτι διά τινων φράσεών του δὲν ἀνεγνώριζε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ 'Ρώμης, κατηγόρει αὐτόν, διότι ἐπενέβαινεν εἰς τὰ πράγματα τῆς 'Αντιοχείας καὶ 'Αλεξανδρείας καὶ τέλος παρεπονεῖτο, ὅτι ὁ Μιχαὴλ εἶχεν ἐξώσει τοὺς λατίνους

ἱερεῖς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἶχε κλείσει τὰ μοναστήρια αὐτῶν. Τὸ τελευταῖον ἦτο ἁπλῆ φήμη, ἢ ἂν ἔγινεν, ἠδύναντο νὰ εἶχον δώσει ἴσως ἀφορμὴν εἰς τὸ αὐστηρὸν τοῦτο μέτρον οἱ λατῖνοι ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ διὰ τῆς συνήθους αὐθαδείας των. Ἀντὶ ὁ πάπας νὰ ζητήσῃ περὶ τούτου πληροφορίας, ὕβριζε τὸν Μιχαήλ. Ὥστε ἀφορμὴ δίδεται πάλιν ἀπὸ Ῥώμης. Διὰ τοῦτο προβλέπων προφανῆ κίνδυνον ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἀπεφάσισεν ὁ Μιχαὴλ νὰ ματαιώσῃ τὰς ἐνεργείας ταύτας τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ παράδειγμα τοῦ Φωτίου ὑπεδείκνυεν αὐτῷ τὴν ὁδὸν, ἥτις ἀσφαλῶς ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὸ τέρμα. Συμφώνως μετὰ τοῦ μητροπολίτου Βουλγαρίας Λέοντος τοῦ Ἀχρίδος, ἀπέστειλε τῷ 1053 ἐγκύκλιόν τινα ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Τρανῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἰωάννην, δι᾽ ἧς ἐλέγχων τοὺς πάπας διὰ τὰς καινοτομίας των, προτρέπει τοὺς ἐπισκόπους τῆς δύσεως νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ παπισμοῦ. Συγχρόνως δὲ διέταξε νὰ κλείσωσι πάσας τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ λατινικὰ μοναστήρια τὰ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει εὑρισκόμενα. Μεταξὺ τῶν καινοτομιῶν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας μνημονεύει ὁ Μιχαὴλ τὸ πρῶτον νῦν τῆς ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ χρήσεως τῶν ἀζύμων (Baronii ad a. 1053 nº 22). Καὶ ὁ Ἀχρίδος διὰ συγγραφῆς του προσέβαλε τότε τὰ ἄζυμα, τὰς λατινικὰς νηστείας καὶ ἄλλα τινὰ ἔθιμα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἰς ἃ ἀπήντησεν ὁ πάπας ὑβρίζων τοὺς βυζαντινοὺς, καὶ λέγων ὅτι πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐγένετό ποτε γυνή. Ἐν Τρανοῖς διέτριβε τότε ὁ παπικὸς ἀπεσταλμένος καρδινάλιος Οὐμβέρτος, φανατικὸς ὑπερασπιστὴς τῶν ῥωμαϊκῶν καινοτομιῶν καὶ τῶν παπικῶν ἀξιώσεων. Οὗτος ἔσπευσε νὰ πέμψῃ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἰς Ῥώμην. Ὁ πάπας Λέων ὁ Θ΄ τὰ γενόμενα μαθὼν, ἔγραψε πρὸς τὸν πατριάρχην ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ σιγῶν περὶ τῶν ἀποδιδομένων δικαίως τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ καινοτομιῶν, ζητεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, καὶ ὑποδεικνύει αὐτῷ, πόσον ἐπιβλαβὲς ἤθελεν εἶναι αὐτῷ νὰ ἐπανίσταται κατὰ τοῦ διαδόχου τοῦ ἁγίου Πέτρου. Ὁ πατριάρχης ἀπήντησεν αὐτῷ ὡς ἔδει. Ὁ αὐτοκράτωρ δυσηρεστήθη μεγάλως ἐπὶ τῇ ἀναφανείσῃ ἔριδι, παρεκάλεσε δὲ τὸν πάπαν νὰ πέμψῃ πρεσβείαν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς

κατασίγασιν αὐτῆς. Τοῦτο συνέβη. Ἐπὶ κορυφῆς τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα ἦτο ὁ καρδινάλιος Οὐμβέρτος. Ἐκόμιζε δὲ ἐπιστολὰς πρός τε τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην. Ὁ πάπας ἐλέγχει τὸν πατριάρχην, διότι σφετεριζόμενος ξένην ἐξουσίαν, τὴν αὐτοῦ δηλ., καλεῖ ἑαυτὸν οἰκουμενικόν. Ἡ ὀνομασία αὕτη μόνον τῷ πάπᾳ κατ' αὐτὸν ἐμπρέπει ὡς τῷ διαδόχῳ τοῦ Πέτρου. Πρὸς τούτοις κατηγορεῖ αὐτόν, ὅτι παρὰ τοὺς κανόνας ἀμέσως ἀπὸ λαϊκοῦ ἐγένετο πατριάρχης. Ὁ Οὐμβέρτος ἐπέδωκε τῷ αὐτοκράτορι ἐκτὸς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πάπα καὶ ἴδιόν τι σύγγραμμα, ὑπεράσπισιν δηλ. τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὰς κατ' αὐτῆς προσαγομένας κατηγορίας (**Humberti Responsio** παρὰ **Baron. Append. T. IX**). Ὁ Οὐμβέρτος ἔγραψε καὶ κατὰ τοῦ Λέοντος καὶ κατὰ τοῦ Στηθάτου καὶ προσέβαλε τοὺς ἀνατολικούς. Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιβάλῃ βίαν κατὰ τοῦ πατριάρχου, φοβούμενος στάσιν τοῦ λαοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐνόμιζε δὲ ὅτι ἠδύνατο ὀλιγώτερον νὰ φεισθῇ τοῦ φίλου καὶ συμμάχου αὐτοῦ, τοῦ ἡγουμένου τοῦ Στουδίου Νικήτα τοῦ Στηθάτου, ὅστις μετὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου εἶχεν ἀποστείλει πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Τρανῶν ἰδίαν τινὰ συγγραφὴν κατὰ Λατίνων, καθ' ἧς εἶχε συγγράψει ἀνασκευὴν(?) ρεσιν ὁ Οὐμβέρτος (Παρὰ Βαρωνίῳ αὐτόθι). Τοῦτον λοιπὸν ἠνάγκασεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα νὰ ἀνακαλέσῃ τὰ ὅσα εἶχε γράψει καὶ νὰ ῥίψῃ εἰς τὸ πῦρ τὸ σύγγραμμά του. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἐπτόησε τὸν γενναῖον τῆς ὀρθοδοξίας ἀθλητήν, τὸν πατριάρχην. Ἱστάμενος ἑδραῖος ὡς τεῖχος ἀρραγὲς τῆς ὀρθοδοξίας, ἀπέφυγε πᾶσαν ἀναστροφὴν καὶ πᾶσαν σύσκεψιν μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα, οἵτινες διὰ τοῦτο ἀπελπισθέντες, εἰσέδυσαν τῇ 16 Ἰουλίου τοῦ 1054 διὰ μέσου τοῦ πλήθους, καθ' ἣν ὥραν ἐτελεῖτο ἡ λειτουργία, εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, καὶ ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ πάντων, οἵτινες συνεκοινώνουν μετ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀνεχώρησαν δρομαῖοι ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τῷ ἀφορισμῷ αὐτῶν οἱ λατῖνοι ὠνόμαζον τοὺς ἀνατολικοὺς Σιμωνιακούς, Οὐαλεντινιανούς, Ἀρειανούς, Δονατιστάς, Νικολαΐτας, Σευηριανούς, Πνευματομάχους ἢ Θεομάχους, Μανιχαίους, Ναζαρηνούς. Ὁ

αὐτοκράτωρ σπεύσας μετεκαλέσατο αὐτούς, ἐλπίζων, ὅτι διὰ συγκροτήσεως συνόδου τινὸς θὰ ἠδύνατο νὰ κατασιγάσῃ τὴν ἔριδα, ὅπερ ἐζήτει διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐπιτύχῃ, διότι ἐχρησίμευεν εἰς τοὺς πολιτικούς του σκοπούς. Ἀλλ' αἴφνης ἠγέρθη πᾶσα ἡ πόλις κατ' αὐτοῦ. Τὸ στρατιωτικόν, ὅπερ παρενέβη, ὅπως καταπαύσῃ τὴν στάσιν, ἀπεδιώχθη, καὶ οὕτως ἐματαιώθη ὁ σκοπὸς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ πατριάρχης ἐνίκησεν. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐν τῷ μεταξὺ ἔφυγον. Ὁ δὲ πατριάρχης Μιχαὴλ συνεκάλεσε τότε σύνοδόν τινα, ἥτις ἀφώρισε τοὺς παπικοὺς τούτους ἀπεσταλμένους καὶ κατέκρινε τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν. Οἱ δὲ ἄλλοι πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς ἐπεδοκίμασαν δι' ἐπιστολῶν αὐτῶν τὰ δόξαντα τῇ συνόδῳ ταύτῃ. Τὸν Κωνσταντῖνον διεδέχθη ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ θρόνῳ ὁ Μιχαὴλ Στρατιωτικός, ὃν διὰ συνωμοσίας ἔρριψεν ἀπὸ αὐτοῦ ὁ Ἰσαὰκ Κομνηνός. Τῆς συνωμοσίας λέγεται ὅτι μετεῖχε καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ διὰ τοῦτο ὅτε μετὰ ταῦτα περιῆλθεν ὁ πατριάρχης εἰς ῥῆξιν πρὸς αὐτόν, ἠπείλησε τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι τὸ στέμμα αὐτὸς ἔδωκεν αὐτῷ, δύναται δέ, ἐὰν ἤθελε, νὰ ἀφαιρέσῃ τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ. Ἐν τῇ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ταύτῃ πάλῃ ἐγράφησαν αἱ σωζόμεναι ἐπιστολαὶ μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου καὶ Πέτρου τοῦ Ἀντιοχείας. Ὁ τελευταῖος οὗτος καίπερ συμφωνῶν τῷ Μιχαὴλ ὡς πρὸς τὴν κατὰ τοῦ πάπα ἀντίστασιν, εἶχεν ὅμως τὴν γνώμην, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀποδίδηται ὑπερβολικὴ σημασία εἰς τὰς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ὑφισταμένας διαφοράς· μόνη κατ' αὐτὸν ἡ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος διαφορὰ ἔχει σημασίαν (πρβλ. Cotelerii eccles. graecae monum. II, 135). Τὸ αὐτὸ ἐφρόνει καὶ ὁ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἀκμάσας Θεοφύλακτος (1078). Ὁ Κηρουλάριος ἐτελείωσε τὸ ἔργον τοῦ Φωτίου καὶ δύναται νὰ θεωρῆται μετὰ τούτου ὡς σωτὴρ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς πίστεως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Δὲν εἶχε μὲν τὴν φρόνησιν τοῦ Φωτίου ὁ Μιχαήλ, καθὼς ἐστερεῖτο καὶ τῆς παιδείας ἐκείνου, ἀπέδειξεν ὅμως σταθερότητα χαρακτῆρος καὶ ζῆλον μέγαν ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Τοιουτοτρόπως ἐγεννήθη, ἀνεπτύχθη καὶ συνετελέσθη τὸ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας σχίσμα. Αἰτία αὐτοῦ

ὑπῆρξε προδήλως ἡ ἀλαζονεία τῶν παπῶν καὶ αἱ δεσποτικαὶ αὐτῶν ἀξιώσεις. Οἱ πάπαι ἠθέλησαν νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀνύπαρκτα δικαιώματα, εἰς μηδένα ἐκκλησιαστικὸν νόμον βασιζόμενα, εἰς μηδεμίαν ἀποστολικὴν διάταξιν. Τὸ σχίσμα ἐκτὸς ὅτι διέσωσεν εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ἀπήλλαξεν αὐτὰς καὶ ἀπὸ τῶν φοβερῶν ἀποπλανήσεων, εἰς ἃς περιέπεσεν ἡ παπικὴ ἐκκλησία κατὰ τὸν μεσαίωνα, καὶ ἕνεκα τῶν ὁποίων βραδύτερον ἐξηγέρθη κατ' αὐτῆς ἡ διαμαρτύρησις ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ. Πᾶσαι αἱ μετὰ ταῦτα γενόμεναι ἀπόπειραι πρὸς ἕνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀπεδείχθησαν μάταιαι. Τὸ σχίσμα καὶ ἔμεινε καὶ θέλει μένει ἐνόσῳ ὁ μὲν πάπας δὲν παραιτηθῇ πάσης ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν παρανόμου καὶ παραλόγου δεσποτικῆς ἀξιώσεως, ἡ δὲ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία δὲν καθαρισθῇ ἀπὸ τῶν ἀποπλανήσεων, εἰς ἃς ἔκτοτε μάλιστα περιέπεσε.

Β'. *Ἀπόπειραι πρὸς ἕνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν.*

145.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν.

Τὸ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας σχίσμα ἐλύπει δικαίως πάντας τοὺς φίλους τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἦτο ἑπόμενον ὅτι δὲν ἔμελλον νὰ ἀπολίπωσι προσπάθειαι πρὸς ἕνωσιν τῶν κεχωρισμένων ἐκκλησιῶν. Καὶ πράγματι ἐγένοντο καθ' ἅπασαν τὴν περίοδον ταύτην πολλαὶ ἀπόπειραι πρὸς ἕνωσιν, ἀλλὰ πᾶσαι ἀπέτυχον, διότι τὴν πρωτοβουλίαν εἰς ταύτας δὲν ἐλάμβανον ἄνδρες ἐκκλησιαστικοὶ ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν ἐμπνεόμενοι ὑπὸ καθαροῦ ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης καὶ ἑνώσεως, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ οἱ αὐτοκράτορες, πολιτικοὺς σκοποὺς ἐπιδιώκοντες, ἢ οἱ πάπαι ἐπὶ σκοπῷ νὰ ὑποτάξωσι τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς ἑαυτούς. Αἱ πρὸς ἕνωσιν ἀπόπειραι ἤρξαντο ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν. Αἱ σταυροφορίαι αὗται, αἵτινες ἐπὶ δύο αἰῶνας ἐγένοντο αἰτία νὰ προσεγγίσωσι πρὸς ἀλλήλας ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις, ἦτο ἑπόμενον, ὅτι ἔμελλον νὰ προκαλέσωσι τοιαύτας ἀποπείρας. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἀ-

πέδησαν εἰς μάτην. Ὁ παπισμὸς εἶχεν ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Ζ' τοσοῦτον ἐνισχυθῇ ἐν τῇ δύσει, ὑψώθη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἰσχύος καὶ δόξης παρὰ τοῖς δυτικοῖς λαοῖς, ὥστε οὐδαμῶς ἠδύνατο πλέον νὰ ἐνδώσῃ. Παρὰ τῶν ἀνατολικῶν ἀπῄτει ὁ πάπας ἀπόλυτον καὶ τελείαν ὑπακοήν. Καὶ ἡ σχολαστικὴ δὲ θεολογία, ἥτις κατὰ τὸν ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνα εἶχε φθάσει εἰς τὴν ἀκμήν της, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μεγαλύνῃ τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν, διότι οὐ μόνον ἐκ τῶν προτέρων υἱοθέτησε τὴν παρεφθαρμένην τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας διδασκαλίαν καὶ παρέλαβεν εἰς τὸ σύστημά της, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὴν ὡς προϊὸν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος, ἦτο ὅλως ξένη τοῖς ἕλλησι. Τέλος δὲ καὶ αἱ σταυροφορίαι ἕνεκεν τῆς ὠμότητος, τῆς ἀλαζονείας καὶ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν σταυροφόρων, οἵτινες περιεφρόνουν, ἔσκωπτον καὶ κατεδίωκον τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἐμεγάλυναν μεγάλως τὴν ἀντιπάθειαν καὶ τὸ μῖσος τῶν ἑλλήνων πρὸς τοὺς λατίνους καὶ ἕνεκα θρησκευτικῶν καὶ ἕνεκα ἐθνικῶν λόγων.

Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν σταυροφοριῶν ἐγένετο τὸ σχίσμα ἀντικείμενον διαπραγματεύσεων. Ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ ἔζων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Νορμανδῶν ἱκανοὶ ἕλληνες. Ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Β' (1088—99) διέταξε διὰ τοῦτο νὰ γίνῃ σύνοδός τις ἐν Βάρῃ, ὅπου προσεκλήθησαν ἕλληνες ἀντιπρόσωποι (1099). Ὁ διάσημος ἀρχιεπίσκοπος Ἄνσελμος ὁ Κανταβριγίας, ὅστις τότε ἔζη ὡς φυγὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς λατινικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ὁ πάπας κατόπιν τῆς συνόδου ταύτης, κηρύξας ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ ἡττήθησαν, ἀνενέωσε τὸ ἀνάθεμα κατὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (Anselm. opp. p. 49). — Δέκα πέντε ἔτη μετὰ ταῦτα ἔπεμψεν ὁ πάπας Πασχάλης ὁ Β' (1098—1118) τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων Πέτρον τὸν Χρυσολάνον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Α' τὸν Κομνηνὸν (1081—1118), ὅστις ὑπερήσπισε τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν (Leo Allat. graecia orthod. I, 379). Πρὸς αὐτὸν ἀπήντησεν ἐξ ὀνόματος τῶν ἀνατολικῶν ὁ Ἰωάννης Φουρνῆς, πεπαιδευμένος μοναχός, οὗτινος ἡ ὁμιλία σώζεται (Ἀνδρονίκ. ἐκκλ. βιβλιοθ.). — Συνεταὶ

καὶ ἐμβριθεῖς ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν ὑπῆρξαν αἱ διαπραγματεύσεις αἱ μεταξὺ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Ἄβελβεργ Ἀνσέλμου ὡς ἀπεσταλμένου Λωθαρίου τοῦ Β' πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν (1118—43) καὶ τοῦ ἐπισκόπου Νικομηδείας Νικήτα. Ὁ Ἄνσελμος μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπεκαλεῖτο τὴν φήμην, ἣν ἔχαιρεν ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀρχαιότητι ἐπὶ ἐμμονῇ ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ, καὶ παρετήρησεν, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ αἱρέσεις προήρχοντο ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς. Ὁ Νικήτας ἀναγνωρίζει τοῦτο, ἀλλ' ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐπικρατούσης ἐπιστημονικῆς τάσεως, καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως παρὰ τοῖς λατίνοις πολυμαθείας καὶ δραστηρίου ἐρευνητικοῦ πνεύματος, παρατηρεῖ δὲ τῷ ἀντιπάλῳ, ὅτι ἂν ἅπασαι αἱ αἱρέσεις προῆλθον ἐξ ἑλλήνων, ἅπασαι ὅμως ὑπερενικήθησαν ὑπ' αὐτῶν. Λίαν σφοδρῶς προσβάλλει ὁ Νικήτας καὶ τὴν παντοκρατορίαν τοῦ πάπα. «Ἐάν, λέγει σὺν τοῖς ἄλλοις, ὁ ῥωμαῖος Ποντίφηξ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ τῆς δόξης θρόνου ἤθελε νὰ σαλπίζῃ καὶ νὰ ἐπιβάλῃ ἡμῖν τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, ὁποία ἀδελφότης, ὁποία ἀκόμη πατρότης αὕτη ἠδύνατο νὰ ἦναι; Τίς θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τοῦτο ἀγογγύστως; Τότε βεβαίως θὰ ἠδυνάμεθα ὀρθῶς νὰ ὀνομασθῶμεν καὶ θὰ ἤμεθα ἀληθεῖς δοῦλοι καὶ οὐχὶ τέκνα τῆς ἐκκλησίας. Διότι ἐὰν τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, καὶ ἐπετίθετο ἐπὶ τῶν ὤμων ἡμῶν τηλικοῦτος βαρὺς ζυγός, δὲν θὰ ἔμενεν ἄλλο τι, εἰμὴ ὅτι μόνη ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία θὰ ἀπήλαυε ἐλευθερίας, ἤθελε δὲ πάσαις ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις ἐπιβάλλει νόμους, αὐτὴ οὖσα ἄνευ νόμων, καὶ θὰ ἐφαίνετο καὶ θὰ ἦτο οὐχὶ μήτηρ υἱῶν, ἀλλὰ σκληρὰ καὶ δεσποτικὴ κυρία. Τότε τί θὰ ὠφέλει ἡμῖν ἡ ἐπιστήμη τῶν Γραφῶν; Τί αἱ ἐπιστῆμαι ἐν γένει; Τί τῶν πατέρων τὰ συγγράμματα καὶ ἡ διδασκαλία; Τί τῶν σοφῶν ἑλλήνων τὰ μεγαλοφυῆ πνεύματα; Μόνον τὸ τοῦ ῥωμαίου ποντίφηκος κῦρος, ὅπερ ὑπέρκειται πάντων, καθὰ λέγει, πάντα ταῦτα θὰ καθίστα περιττά. Αὐτὸς μόνος θὰ ἦτο ἐπίσκοπος, αὐτὸς διδάσκαλος, αὐτὸς δεσπότης.» Εἰς τὰς διαφορὰς ἐν τῇ λατρείᾳ δὲν δίδει ὁ Νικήτας μεγάλην σημασίαν. Ἀμφότεροι ἐξέφρασαν ἐπὶ τέλους συμφώνως τὴν εὐχήν, ἵνα ταχέως γενικὴ τις σύνοδος, ἀντιπροσωπευομένη ὁμοίως ὑφ' ἑλ-

λήνων καὶ λατίνων διαλύσῃ τὰς αἰτίας τοῦ σχίσματος (1135, Dialog. Ll. III παρὰ D'Achery Spicileg. I, 164). — Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Α' (1143—80), ὅστις ἐπεθύμει τὴν ἕνωσιν, ἐγένοντο πολλαὶ διαπραγματεύσεις, ἀλλ' οὐδὲν ἀποτέλεσμα νῦν ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ, καθ' ὅσον ἕνεκα τῶν βανδαλικῶν πράξεων τῶν σταυροφόρων ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ὁ κλῆρος ἦσαν λίαν ἠρεθισμένοι ἐναντίον τῶν λατίνων. Τοῦ Μανουὴλ ὁ υἱὸς Ἀλέξιος ὁ Β' ἐρρίφθη ἀπὸ τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ κηδεμόνος αὐτοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ (1183—85), οὗτος δὲ ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν λατίνων καὶ κατεδίωξεν αὐτούς (Νικήτ. Χωνιάτ. χρον. 162. ed. Par. καὶ Βιλγέλμου ἐκ Τύρου Hist. XXII, 12). Τῷ 1204, ὅτε Ἀλέξιος ὁ Δ', ὅπως ἀνέλθῃ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἄλλος εἶχεν ἁρπάσει, ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν στρατὸν σταυροφορικόν, ἰδίως Γάλλους καὶ Βενετούς, ἐκυρίευσαν οὗτοι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ οἱ μὲν Βενετοὶ ἐγένοντο κύριοι τῶν παραλιῶν καὶ πολλῶν νήσων τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ δὲ Γάλλοι ὑπὸ τὸν κόμητα Βαλδουΐνον ἵδρυσαν τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει (1204—1261). Τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κατεκερματίσθη εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας ὑπὸ Θεόδωρον Α' τὸν Λάσκαριν († 1222) καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ Ἀλέξιον ϛ' τὸν Κονημνὸν καὶ εἰς τὸ κράτος τῆς Ἠπείρου. Ἡ βιαία ἐξάλειψις τῆς ὀρθοδόξου λατρείας ἀπὸ τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἐπιβολὴ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸν πάπαν, αἱ βανδαλικαὶ καταδιώξεις κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἰδίως τῶν μοναχῶν, ἐξ' ὧν πολλοὶ ἐθανατώθησαν, ηὔξησαν δικαίως τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποστροφὴν τῶν ἑλλήνων πρὸς πᾶν ὅ,τι λατινικὸν εἰς ὕπατον βαθμὸν (Νικ. Χωνιάτου Χρον. σελ. 367). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὁ εἰς τὸν παπισμὸν ἀποσκιρτήσας ἕλλην Ἀλλάτιος (Perp. cons. eccles. orient. et occid. p. 693) ἐπιδοκιμάζει πάσας ταύτας τὰς ἀπανθρώπους καταδιώξεις τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν ὀρθοδόξων. «Ἦτο ἀνάγκη, λέγει, νὰ ἐπιστρέψωσιν οἱ λατῖνοι τοὺς ἀποσκιρτήσαντας καὶ τὴν οἰκείαν πίστιν ἀρνησαμένους καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροὺς οὐ μόνον δι' ἐξοριῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ

τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ πυρὸς εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Διότι οἱ αἱρε τικοὶ πρέπει νὰ προγράφωνται, νὰ ἐξαφανίζωνται, νὰ τιμωρῶν ται, οἱ δὲ ἐπιμένοντες πρέπει νὰ φονεύωνται καὶ καίωνται. Τοῦ το οἱ νόμοι διατάσσουσι, τοῦτο ἔπραξεν ἡ ἀρχαιότης, οὐδὲ δια φέρει κατὰ τοῦτο τῆς νεωτέρας ἐκκλησίας ἡ συνήθεια, καὶ τῆ ἀνατολικῆς (;) καὶ τῆς λατινικῆς (!).» 'Αλλ' ἂν καὶ αἱ σταυρο φορίαι ἐνέπνεον τοσαύτην μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως ἀποστρο φὴν, οἱ βυζαντινοὶ ὅμως αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας εἶχον πάν τοτε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπαναγάγωσι τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐλπίζοντες, ὅτι διὰ τούτου ἠδύναντο νὰ κερδίσωσι τὸν πάπα ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς κυριαρχίας των. 'Επὶ τοῦ αὐτο κράτορος Ἰωάννου Β' Δούκα τοῦ Βατάτζη (1222-55 συνῆψαν φραγκισκανοί τινες μετὰ τοῦ πατριάρχου Γερμα νοῦ τοῦ Β', τότε ἐν Νικαίᾳ διατρίβοντος, διαπραγματεύσε περὶ ἑνώσεως (1232), μεθ' ἃς ἐπηκολούθησεν ἀλληλογραφ τις μεταξὺ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ πάπα Γρηγορίου το Θ'. 'Ο πάπας ἔπεμψε καὶ πρεσβείαν τινὰ εἰς Νίκαιαν (1233 ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀπεσταλμένοι ἐκήρυξαν ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον δύναται νὰ ἐγκαταλίπη ἀπὸ τῶν ἀπαιτήσεών της ὡς πρὸς τὸ δόγμα, τὴν λατρείαν κα τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, ἀπέτυχον καὶ αἱ διαπραγματεύ-σεις αὗται. 'Εν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἤλεγξαν κατὰ πρῶτον οἱ ἀνατολικοὶ τοὺς λατίνους διὰ τὴν περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δο-ξασίαν των (Math. Paris hist. Anglorum ad un. 1237 p. 457. ed Lond. 1640). 'Επὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἔστειλε καὶ ὁ πά-πας Ἰννοκέντιος ὁ Δ' (1250) κληρικούς τινας εἰς Νί-καιαν, ἀλλὰ καὶ τότε οὐδὲν ἐξετελέσθη. Πάσας τὰς περὶ ἑνώ-σεως τῶν ἐκκλησιῶν διαπραγματεύσεις ταύτας προὐκάλουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ αὐτοκράτορες ἕνεκα πολιτικῶν λόγων, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε ἀπετύγχανον ὡς μὴ πηγάζουσαι ἀπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἐκκλησιῶν ἐκ τάσεως πρὸς ἕνωσιν δι' αὐτὸ τὸ κα-λὸν ταύτης.

146.

Ἐξακολούθησις. Ἀπόπειρα πρὸς ἕνωσιν ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

ργίου Παχυμέρους ἱστορ. βυζ. Νικηφόρου Γρηγορᾶ ἱστ. καὶ
ınsi XXIV.

ὸν Βατάτζην διεδέχθη ὁ υἱός αὐτοῦ Θεόδωρος Β' ὁ
σκαρις († 1359). Τοῦτον ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ ὁ ἀνήλι-
υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης. Ἀλλὰ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολό-
ς (1259—82) ἐξωθήσας τοῦτον, ἐγένετο κύριος τοῦ αὐτο-
τορικοῦ θρόνου τῆς Νικαίας. Τῇ βοηθείᾳ δὲ τῶν Γενουην-
ἐκυρίευσε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατέστρεψε τὴν λα-
κὴν κυριαρχίαν (1261). Ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Δ' (1261
) ἐξεσφενδόνισε διὰ τοῦτο· κατὰ τῶν Γενουησίων τὸν ἀφο-
ιόν. Ὁ Μιχαὴλ δὲ, ὅστις ἔπρεπε νὰ φοβηθῇ, ὅτι ὁ πάπας
ἤθελεν ἡσυχάσει πρὶν ἢ ἀποκτήσῃ πάλιν τὸ ἀπολεσθὲν, ἐ-
υξεν ἑαυτὸν διά τινος πρεσβείας του τῷ 1263 ἕτοιμον ἵνα
ταχθῇ εἰς τὴν παπικὴν ἕδραν. Ὁ Οὐρβανὸς καὶ ὁ τούτου
ὸοχος Κλήμης ὁ Δ' (1265—68) εὐχαρίστως ἤκουσαν
το, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ περιωρίζετο μόνον εἰς ὑποσχέσεις
διαβεβαιώσεις. Ἀνενέωσε μὲν τῷ 1267 πανταχόθεν στενο-
ούμενος τὰς διαπραγματεύσεις, ἀλλ' ἡ ὀλίγον μετὰ ταῦτα
ομένη τριετὴς χήρευσις τοῦ παπικοῦ θρόνου διέκοψεν αὐ-
. Βαλδουῖνος ὁ Β' ὁ τελευταῖος ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ ἐκ-
ζθεὶς λατῖνος αὐτοκράτωρ εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ βασι-
ς τῆς Σικελίας Καρόλου τοῦ ἐξ Ἀνζοῦ, οὗτος δὲ
ζείρησε πόλεμον τῷ 1269 κατὰ τῶν Βυζαντινῶν πρὸς ἐπα-
τησιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Ὅτε δὲ Γρηγόριος
(1271—76), ὅστις εἶχε διατρίψει ἄλλοτε ἐν τῇ ἀνατολῇ,
ἐπεθύμει μεγάλως τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἀνέβη εἰς τὸν
ικὸν θρόνον, ἐπανελήφθησαν πάλιν αἱ περὶ ἑνώσεως συνεν-
ξεις. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔδειξεν ἑαυτὸν πρόθυμον καὶ πᾶσαν
ἔβαλε σπουδὴν, ἵνα πείσῃ καὶ τὸν ἑλληνικὸν κλῆρον νὰ ἑν-
ῃ. Ὁ τότε πατριάρχης Ἰωσὴφ, πιστὸς ἐμμένων εἰς τὰς
αδόσεις τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἦτο ἐναντίος τῆς ἑνώ-
ς. Ἀνέθηκε δὲ τῷ πεπαιδευμένῳ ἀρχειοφύλακι Ἰωάννῃ
κκῳ τὴν ἐντολὴν νὰ συγγράψῃ βιβλίον ὑπὲρ τῆς ἀνατο-

λικῆς ἐκκλησίας καὶ κατὰ τῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα. Ὁ Βέκκο ἀνέβαλλε τὸ πρᾶγμα μέχρις οὗ ἠπειλήθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ὅτι ἤθελεν ἀφορισθῇ. Τέλος ὑπήκουσε καὶ ἔγραψε στηλίτευσ κατὰ λατίνων. Κατ' αὐτοῦ λοιπὸν ἐστράφη ἅπασα ἡ ὀργὴ τε αὐτοκράτορος. Ὁ Βέκκος ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ἀλλ' ἐν ταῦθα ἀπροσδοκήτως μετέβαλε γνώμην περὶ ἑνώσεως καὶ ἀπέ βη εὔνους τοῖς λατίνοις. Ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε νὰ προσποιη θῶσι μόνον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι ὑποτάσσονται τῷ πά πᾳ, ὅπως κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τὸν πολιτικόν. Τρί τινὰ ἀπῄτει ὁ πάπας τὸ πρωτεῖον, τὸ ἔκκλητον καὶ τὸ μνημό συνον. «Τούτων ἕκαστον, λέγει ὁ Μιχαήλ, εἴ τις ἀκριβῶς σκ ποῖτο, κενὸν εἶναι ἀνάγκη. Πότε γὰρ καὶ παρουσιάσας ὁ πάπα προκαθίσει τῶν ἄλλων; Πότε δέ τισι καὶ ἐπέλθοι δίκην ἔχουσ θάλασσαν τοσαύτην ταμέσθαι καὶ τόσον ἀναμετρῆσαι πέλαγο ἐφ' ᾧ τῶν νομιζομένων πρωτείων τυχεῖν; Τὸ δὲ ἐπὶ τῇ ἡμετέρ καὶ μόνῃ ἐκκλησίᾳ καὶ δευτέρᾳ τῇ καθ' ὑμᾶς καὶ μεγάλῃ τὸ πάπαν μνημονεύεσθαι, τοῦ πατριάρχου λειτουργοῦντος, τί ἐ τῷ ὀρθῷ προσβαίη; Πόσαις οἰκονομίαις οἱ πατέρες πρὸς ὅ,τ γενέσθαι συμφέρον οὐκ ἐχρήσαντο;» Προσέθετε δὲ «μηδὲ χάρι ἄλλου πραγματεύεσθαι τὴν εἰρήνην, ἢ τοὺς δεινοὺς πολέμους ἀνακοπῆναι καὶ ῥωμαίων αἵματα περιποιηθῆναι, ἐκχυθήσεσθαι κινδυνεύοντα.» Ὁ αὐτοκράτωρ εἰ καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωσὴφ διεμαρτύρετο, ἀπειλῶν, ὅτι ἐν περιπτώσει ἑνώσεως ἤθελε παραιτηθῇ ἀπὸ τοῦ θρόνου, καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος ἐγόγγυζε κατὰ τῶν προθέσεών του, ἔπεμψεν ὅμως πρεσβείαν κληρικῶν ἀφωσιωμένων αὐτῷ εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα συνεννοηθῶσι περὶ τῆς ἑνώσεως. Λατῖνοι μάλιστα ἱστορικοὶ λέγουσιν, ὅτι ἔλαβον μέρος οὗτοι καὶ ἐν τῇ ἐν Λουγδούνῳ συγκροτουμένῃ μεγάλῃ τῶν λατίνων συνόδῳ (1274). Ὅ,τι εἶναι βέβαιον εἶναι, ὅτι οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι παρεδέχθησαν τὰς τρεῖς ἀπαιτήσεις τοῦ πάπα, τὸ πρωτεῖον, τὸ ἔκκλητον καὶ τὸ μνημόσυνον (Γρηγ. σελ. 125). Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ παρῆσαν ἐκ τῶν λατίνων οἱ διασημότεροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σχολαστικοὶ θεολόγοι, ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος καὶ ὁ Βοναβεντούρας. Λέγεται δὲ ὅτι, ὅτε κατὰ τὸ τέλος τῆς τελευταίας συνεδριάσεως ἐψάλλετο τὸ σύμβολον, οἱ ἕλληνες ψευδαπεσταλμένοι ἐπανέλαβον δὶς τὸν στίχον περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ

ἁγίου πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ὁ πάπας συνεχώρει τοῖς ἀνατολικοῖς μόνον τὴν τήρησιν τῆς ἑλληνικῆς λατρείας των καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συμβόλου ἀμεταβλήτου. Ἀφοῦ δὲ κατώρθωσεν, ὅπως ἐνόμιζε, τὸν σκοπόν του, προέβη καὶ εἴς τινα μέτρα πρὸς συνδιαλλαγὴν τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ὁ πατριάρχης Ἰωσὴφ παρῃτήθη ἀπὸ τῆς θέσεώς του, καὶ ἀπεχώρησεν εἴς τι μοναστήριον, ὁ δὲ λατινόφρων Βέκκος προὐχειρίσθη πατριάρχης. Ἀλλὰ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ προσπάθειαι νὰ καταστήσῃ δεκτὴν παρὰ τῷ λαῷ καὶ τῷ κλήρῳ τὴν ἐν Λουγδούνῳ γενομένην ἕνωσιν, ἀπέβησαν ἄκαρποι. Ματαίως ἐζήτει ὁ αὐτοκράτωρ διὰ φυλακίσεων, ἐξοριῶν, ῥαβδισμῶν καὶ μυρίων ἄλλων ὠμοτήτων νὰ κλονίσῃ τὴν εὐστάθειαν τῶν ἐναντίων τῶν σχεδίων αὐτοῦ. Τότε κατεδίωξε διελθὼν διὰ τοῦ ἁγίου ὄρους καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ μοναχοὺς τοὺς μισοῦντας τὴν μετὰ τῶν λατίνων ἕνωσιν. Γενικὸς ἐρεθισμὸς κατέλαβε πάσας τῆς κοινωνίας τὰς τάξεις ἐν τῇ ἀνατολῇ διὰ τὰ γενόμενα, πάντων δὲ ἡ ἀποστροφὴ ἀπετείνετο κυρίως κατὰ τοῦ λατινόφρονος πατριάρχου, καθ' οὗ καὶ πλεῖστοι ἐγράφησαν λίβελλοι.— Ἀλλ' ἡ μετὰ τοῦ πάπα φιλία τοῦ αὐτοκράτορος δὲν διήρκεσε πολύ. Ἐπειδὴ τοῦ πάπα αἱ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας διαπραγματεύσεις δὲν εἶχον τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ προσεδόκα ὁ αὐτοκράτωρ, ἐψυχράνθη καὶ τούτου ὁ πρὸς τὴν ἕνωσιν ζῆλος. Ὁ πάπας Μαρτῖνος ὁ Δ' ἀφώρισεν αὐτὸν τῷ 1281, διότι δῆθεν δὲν ἐτήρησε τὴν ἣν εἶχε δώσει ὑπόσχεσιν νὰ συμμετάσχῃ τῶν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν πολέμων. Ὁ Μιχαὴλ ἀπέθανεν ὀλίγον μετὰ ταῦτα (1281), τοσοῦτο δὲ ἦτο τὸ πρὸς αὐτὸν μῖσος τοῦ λαοῦ, ὥστε ὁ υἱός του Ἀνδρόνικος ὁ Β' (1281—1328) δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀπαιτήσῃ νὰ κηδευθῇ ὁ πατήρ του διὰ τῆς κεκανονισμένης ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς. Ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο καὶ πρότερον ἐχθρὸς τῆς ἑνώσεως, νῦν δὲ φανερῶς ἐκηρύχθη κατ' αὐτῆς καὶ ἐπροστάτευσε τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Βέκκος ἀπεχώρησεν ἑκουσίως εἴς τι μοναστήριον, καὶ ἐκεῖ δὲ ἔπρεπε νὰ φυλάττηται ὑπὸ αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς κατὰ τῆς μανίας τοῦ ὄχλου. Ὁ γέρων Ἰωσήφ, καίπερ νοσῶν, ἐκομίσθη ἐπὶ τῆς κλίνης του ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ πατριαρχεῖον. Οἱ φίλοι τοῦ παπισμοῦ κατησχυμένοι ἐξεδιώχθησαν

πανταχόθεν, ἐπὶ δέ τινος συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει συν νεσεν ἑκουσίως ὁ Βέκκος νὰ παραιτηθῇ τοῦ πατριαρχικοῦ θρ νου, καὶ νὰ ὑπογράψῃ ὀρθόδοξον σύμβολον. Ἀλλὰ καὶ με ταῦτα ὁ Βέκκος μεταβαλὼν πάλιν γνώμην, ἐδίδαξε τὰ τῶν Λ τίνων. Ὁ Βέκκος ἦτο ἀνὴρ ἰδίως περὶ τὴν θύραθεν σοφίαν δ νός. Ἡ θεολογική του παιδεία δὲν ἦτο μεγάλη. Ἐντεῦθεν ἴσως ἐξηγοῦνται αἱ ἀμφιταλαντεύσεις αὐτοῦ περὶ τὰ τὸ σχίσμ ἀφορῶντα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα.

147.

Αἱ περὶ ἑνώσεως διαπραγματεύσεις κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονετηρίδα.

Πρβλ. Νικηφόρον Γρηγορᾶν καὶ Raynaldus Annales ad a. 133

Τῷ ἔτει 1224 ὁ Σολιμὰν Σὰχ ὁ ἀρχηγὸς ἕως τότ ἀγνώστου, ἤδη εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν προσελθούσης, τουρκικῆς φυ λῆς, διωκόμενος ὑπὸ τῶν Μογγόλων, εἰσελάσας μετὰ 50,000 ὁμοφύλων ἐκ τοῦ Κορασσὰν εἰς τὴν δυτικὴν Ἀσίαν, προσῆλθε εἰς τοὺς Σελδούχους σουλτάνους τοῦ Ἰκονίου, καὶ ἐτέθη εἰς τὴ ὑπηρεσίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ὅτε τὸ κράτος τῶν Σελδούχων ἐπὶ τοῦ Ἀλλαδὶν (1299) κατεστράφη, κατώρθωσεν ὁ ἔγγονος τοῦ Σο λιμὰν Ὀσμάν, ἀφ' οὗ ὁ λαὸς αὐτοῦ Ὀθωμανοὶ ὠνομάσθησαν νὰ συστήσῃ αὐτοτελὲς καὶ ἀνεξάρτητον κράτος, ὅπερ ἐντὸς τριῶν δεκαετηρίδων ἐξετάθη σχεδὸν ἐπὶ πᾶσαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν, κα ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἠπείλει καταστροφὴν κατὰ τοῦ ἀσθενοῦς βυζαντινοῦ κράτους. Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ὁ Πα λαιολόγος (1328—41), ὁ ἔγγονος Ἀνδρονίκου τοῦ Β', ὅ στις ἤδη τῷ 1322 εἶχεν ἐπιβληθῇ εἰς τὸν πάππον του ὡς συναυ τοκράτωρ, τῷ δὲ 1328 ἐντελῶς ἐξέβαλεν ἐκεῖνον τῆς ἀρχῆς, ἰ δεν ἑαυτὸν ἐκτεθειμένον εἰς μέγαν κίνδυνον, ἀφ' οὗ ἐφαίνετο, ὅτι μόνον βοήθεια ἐκ τῆς δύσεως ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτόν. Διὰ τοῦτο συνῆψεν ἀπὸ τοῦ 1332 συνεχεῖς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ πάπα, ὅπως κατορθώσῃ νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ μεσιτεύσῃ παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἡγεμόσι. Λατῖνοι ἐπίσκοποι ἐλθόντες εἰς Κωνσταντι νούπολιν, προὐκάλουν τὸν Ἰωάννην Καλέκαν εἰς συνδια

;εις. Ἀλλὰ συμφώνως τῇ ὀρθῇ γνώμῃ τοῦ πεπαιδευμένου κήτα τοῦ Γρηγορᾶ ὁ πατριάρχης ἀπέφυγε τὴν συζήτιν, ἥτις, καθὼς ἦτο ἐκ τῶν προτέρων γνωστόν, ἔμελλε νὰ ι ματαία. Οἱ πάπαι ἀπήτουν πάντοτε πρὸ πάντων τὴν ὑποϱὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν καθέδραν. λ' ὅ τε λαὸς καὶ ὁ κλῆρος οὐδόλως ἤθελον νὰ γνωρίζωσί τι ιὶ τούτου. Οἱ μοναχοὶ ἰδίως ἀνθίσταντο μετὰ μεγάλης ἐπιμο;. Ἐπίσης ἀνθίσταντο καὶ οἱ πατριάρχαι Ἀντιοχείας, Ἱερολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας, ἐμπνεόμενοι ὑφ' ὁμοίου πρὸς τοὺς τίνους μίσους καὶ κινδυνεύοντες ἐν περιπτώσει συμμετοχῆς ὁποιαδήποτε μετὰ τῆς Ῥώμης ἑνώσει νὰ ἀπολέσωσι καὶ αὐ]ν τὴν ζωήν των. Ἐν τούτοις ἐπέμενεν ὁ Ἀνδρόνικος εἰς τὸ ιδιόν του, ὡς ὄργανον δὲ αὐτοῦ προσήνεγκεν ἑαυτὸν ὁ πεπαιυμένος ἀρχιμανδρίτης Βαρλαάμ τοῖς λατίνοις νῦν εὔνους, καὶ πρότερον διὰ συγγραφῶν καὶ τοῦ λόγου εἶχε πολεμήσει ὰς παπικὰς ἀξιώσεις. Ὁ Βαρλαὰμ οὗτος κατήγετο ἔκ τινος ἑλ- ηνικῆς οἰκογενείας ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας. Ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ ανταχουζηνὸς λέγει (ἱστορ. Β', 39), ὅτι νηπιόθεν εἶχεν ἐκπαιυθῇ ἐν τῇ τῶν λατίνων θρησκείᾳ. Ὁ Γρηγορᾶς ἀντίπαλος αὐοῦ ἀμερολητττότερος παρατηρεῖ ἁπλῶς (ἱστορ. Η', 10) ὅτι ἤκητο καὶ τὴν τῶν λατίνων δογματικὴν σοφίαν. Τῷ 1339 ἦλθεν Βαρλαὰμ ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ἀβινιῶνα τῆς αλλίας, ὅπου εἶχον τότε οἱ πάπαι τὴν ἕδραν αὐτῶν (Βενέδιτος 1334-42). Ἀλλ' ἡ διαπραγμάτευσις οὐδὲν ἀπέφερεν, ὡς το ἑπόμενον, ἀποτέλεσμα. Ὁ Βαρλαὰμ ἐπεθύμει νὰ γίνῃ ἡ ἐπὶ ῶν διαφορῶν συζήτησις ἔν τινι συνόδῳ, συγκροτουμένῃ ὁμοίως αρὰ λατίνων καὶ ἑλλήνων, καὶ ὅπως καταστήσῃ τοὺς ἕλληνας ροθυμοτέρους εἰς τὸ νὰ ἐνδώσωσιν, ἀπῄτει πρότερον νὰ δοθῇ ὐτοῖς βοήθεια κατὰ τῶν Τούρκων (Allat. Perp. cons. p. 788). Ἐν Ἀβινιῶνι ὡμίλησε δύο λόγους ὁ Βαρλαάμ, οὓς διετήρησεν μῖν ὁ Reynald καὶ ὁ Allatius. Ἡ πρότασις, ἣν ἐποίησεν, ἦτο, τι ἀφοῦ ἤθελον κυριευθῇ πρότερον ἀπὸ τῶν Τούρκων τῇ βοηείᾳ τῶν λατίνων τρεῖς ἢ τέσσαρες πόλεις ὑπ' αὐτῶν καταληθεῖσαι, ἠδύνατο μετὰ ταῦτα νὰ γίνῃ σύσκεψις περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔν τινι οἰκουμενικῇ συνόδῳ. Εἰς ὰς ἀποφάσεις οἰκουμενικῆς συνόδου μόνον ἠδύναντο οἱ ἀνατο-

λικοὶ κατ' αὐτὸν νὰ ὑποταχθῶσι. Τὴν ἐν Λουγδούνῳ σύνοδον δὲν δύναταί τις νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἑλλήνων νὰ ἀναγνωρίσωσι, διότι οὔτε οἱ τρεῖς τῆς ἀνατολῆς πατριάρχαι ἐπαρουσίασαν ἐν αὐτῇ, οὔτε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς παρεδέχετο αὐτὴν, μόνος δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἀντεπροσωπεύθη ἐν αὐτῇ, θέλων νὰ ἐκβιάσῃ τὴν ἕνωσιν. Πρὸς τούτοις προὔτεινεν ὁ Βαρλαὰμ ὡς μέσον ἑνώσεως τὴν ἀμοιβαίαν ἀνοχὴν μεθ' ἁπάσας τὰς ὑφισταμένας μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφοράς. Ὁ πάπας ἔπρεπε κατὰ τὸν Βαρλαὰμ νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς πατριάρχας τῆς ἀνατολῆς τὰ ἑξῆς περίπου· « Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐπειδὴ ὑμεῖς καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ἐν τῷ Θεῷ μίαν οὐσίαν καὶ τρία πρόσωπα, ἂς ἀρκῶσιν ἡμῖν ταῦτα, ὥστε νὰ ἔχωμεν εἰρήνην. Περὶ δὲ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἂς μὴ διαιρώμεθα ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' οἱ σοφοὶ ἐξ ὑμῶν ἂς συζητήσωσι μετὰ τῶν ἡμετέρων περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἐὰν θέλωσιν. Ἂς μὴ εἴμεθα ὅμως διὰ τοῦτο κεχωρισμένοι, ἀλλὰ διατηρεῖτε ὑμεῖς ὅ,τι θέλετε περὶ αὐτοῦ, καὶ ἡμεῖς ὁμοίως· ἂς μὴ κατακρίνωμεν δὲ διὰ τοῦτο ἀλλήλους, ἀλλ' ἂς γίνῃ τοῦτο μόνον (ἡ συζήτησις). Ὑμεῖς δὲ δότε τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ τὴν τιμὴν ἐκείνην, ἣν ἔδιδον καὶ οἱ παλαιοὶ πατριάρχαι ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἑνώσεως, ἣν ὥρισαν καὶ τῶν αὐτοκρατόρων οἱ νόμοι καὶ τῶν ἁγίων πατέρων οἱ κανόνες. Πλείονα δὲν ζητοῦμεν παρ' ὑμῶν. Ἡμεῖς δὲ εἴμεθα πρόθυμοι νὰ δώσωμεν καὶ ἐπιβεβαιώσωμεν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἰδίως τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ αὐτοκρατορίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πάντα τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ὡρίσθησαν ἢ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας συνηθείας ἢ διὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων τῶν ἁγίων πατέρων. » Ἀλλ' ὁ πάπας δὲν ἤθελε νὰ παραδεχθῇ τοὺς ὅρους τούτους, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲν ἤθελε νὰ θέσῃ ὑπὸ συζήτησιν τὸ λατινικὸν δόγμα, ὅπερ ἐθεώρει ὡς ἀπόρροιαν τῆς ἀλανθάστου καθέδρας τοῦ Πέτρου. Οἱ ἕλληνες ὤφειλον, αὕτη ἦτο ἡ γνώμη τοῦ πάπα, νὰ πέμψωσι τοὺς θεολόγους των εἰς Ἀβινιῶνα, ἵνα διδαχθῶσι περὶ τῆς πλάνης των! Οὐδεὶς λόγος δὲ ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ προηγουμένης βοηθείας πρὸς τοὺς ἕλληνας. Ὁ Βαρλαὰμ ἐγνώριζεν ἀρκούντως καλῶς τοὺς ἕλληνας, ὥστε νὰ μὴ ἐλπίζῃ, ὅτι οὗτοι ἤθελον δεχθῇ τοιούτους ὅρους. Ἄπρακτος, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἐπέστρεψε λοιπὸν εἰς Κωνσταν-

ύπολιν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἀποστολῆς ταύτης ἀπώλεσεν ὁ πεπαιυμένος οὗτος ἀνὴρ πᾶσαν ὑπόληψιν παρὰ τοῖς ἕλλησιν· ἐπὶ λους δὲ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἀνατολήν, ἐλθὼν δὲ ; τὴν Ἰταλίαν, ἠσπάσθη ἐπισήμως τὸ λατινικὸν δόγμα καὶ ἐνετο ἐπίσκοπος Ἱεραχίου πλησίον τῆς Νεαπόλεως (1348), ἐῖθεν δὲ διὰ συγγραμμάτων ἐζήτει νὰ πείσῃ τοὺς ἕλληνας νὰ τοταχθῶσι τῷ πάπᾳ. Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ἀποθνήσκων ὠνόμασε ωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις ἦτο ἐκ μητρὸς υγγενὴς τῶν Παλαιολόγων, κηδεμόνα τοῦ ἐννεατοῦς υἱοῦ του ; ωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1341-91). Ἀλλ' ὁ κηεμὼν προὐτίμησε νὰ ἀναλάβῃ ὁριστικῶς αὐτὸς τὴν ἀρχήν, καὶ κτώρθωσε μετὰ ἑξαετῆ ἐμφύλιον πόλεμον νὰ γίνῃ συναυτοκράυρ τοῦ νέου ἡγεμόνος. Ἐπὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ τούτου ἦλθεν ιεσταλμένος τις τοῦ πάπα εἰς Κωνσταντινούπουλιν, καὶ ἔπειτὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς ἐκεῖ τότε διαόντας πατριάρχας Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς ἕνω- Οἱ πατριάρχαι ἐφάνησαν πρόθυμοι, καὶ ἔμελλε νὰ συγκρο-ῇ καὶ σύνοδος περὶ τούτου. Ἴσως ὅμως αἱ ἐμφύλιοι ταραχαί, ινες συνετάρασσον τότε τὸ κράτος, ἐκώλυσαν τοῦτο. Τὸ κράεὑρίσκετο τότε ἐν ἐλεεινοτάτῃ καταστάσει Ὁ Καντακουζη- ὅπως ἀποκρούσῃ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐχθρούς, συνεμάχησε μετὰ υἱοῦ τοῦ Ὀσμάν, τοῦ ἰσχυροῦ Ὀρχάδ, δοὺς αὐτῷ ὡς σύ-ον μίαν τῶν θυγατέρων του. Χριστιανὴ ἡγεμονὶς ἐν χαρεμίῳ Μουσουλμάνων! Τὴν δευτέραν αὐτοῦ θυγατέρα ἐνυμφεύθη π' αὐτοῦ ἐπιτροπευόμενος Ἰωάννης Ε'. Τούτῳ ὅμως κα-τησεν ἐπαχθὴς ἡ ἐπιτροπεία. Ἐκάλεσε μὲν ὁ Καντακουζη- τὸν μωαμεθανὸν γαμβρόν του κατὰ τοῦ χριστιανοῦ εἰς βοή-ειν, ἠναγκάσθη ὅμως ἐπὶ τέλους νὰ παραιτηθῇ, καὶ ἀπεχώρη- εἰς μοναστήριόν τι τοῦ Ἄθωνος (1355), ὅπου ἔγραψε τὰ μνημονεύματά του. Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ε' θέσις δύσκολος. Οἱ ὀθωμανοὶ ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται ἐν Εὐ-πῃ, ἤδη δὲ τῷ 1355 ἔπεσεν ἡ Καλλίπολις, ἡ κλεὶς τοῦ Ἑλ-σποντου, εἰς χεῖρας τοῦ Ὀρχάδ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἄλ-καταφύγιον δὲν ἐγνώριζεν ἢ τὸν πάπαν (Ἰννοκέντιον ς' 1352—62). Εἰς αὐτὸν λοιπὸν ἀφωσιώθη ψυχῇ τε καὶ ματι (Reynald ann. ad. a. 1355). Διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν ὁ πάπας

πρῶτον μὲν τοὺς Ἰωαννίτας, τότε ἐν Ῥόδῳ ὄντας, εἶτα δὲ τοὺς Γενουηνσίους, τοὺς Βενετοὺς καὶ τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου, ἵνα παράσχωσι ταχεῖαν βοήθειαν κατὰ τῶν Τούρκων τῷ αὐτοκράτορι, ἀλλὰ τὰ πάντα εἰς μάτην. Μουρὰτ ὁ Α', ὁ υἱὸς τοῦ Ὀρχάδ, ἐκυρίευσεν ἐν τῷ μεταξὺ πᾶσαν τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Αἵμου, ὁρίσας τὴν Ἀδριανούπολιν ὡς πρωτεύουσάν του (1361). Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἦλθε καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Οὔγγρων, ἵνα αἰτήσηται παρ' αὐτοῦ βοήθειαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος. Καὶ ὅμως ὁ κίνδυνος ηὔξανεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Τῷ 1369 ἐπορεύθη ὁ αὐτοκράτωρ αὐτοπροσώπως εἰς Ῥώμην, λέγουσι μάλιστα λατῖνοι ἱστορικοί, ὅτι ἠσπάσθη καὶ τὸ λατινικὸν δόγμα. Ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Ε' (1362-70) ὑπεσχέθη μὲν βοήθειαν κατὰ τῶν Τούρκων, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῷ πάπᾳ ὑποταγὴν τῶν ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν του. Οὐδέτερος ὅμως αὐτῶν ἠδυνήθη μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας του νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του. Ὁ ἐξευτελισμὸς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ὑπῆρξε τοιοῦτος, ὥστε ἐπειδὴ διατρίβων ἐν Ἰταλίᾳ ἐποίησε χρέη, διερχόμενος διὰ τῆς Βενετίας, ἐκρατήθη ἐκεῖ μέχρις οὗ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουὴλ ἐλθὼν ἐκεῖσε ἀπέδωκε τὰ ὀφειλόμενα! Τὸν Ἰωάννην Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουὴλ ὁ Β' (1393-1425). Καὶ τούτου αἱ πρὸς τὸν πάπαν παρακλήσεις περὶ βοηθείας κατὰ τοῦ σουλτάνου Βαγιασὴτ, ὅστις κατ' ἔτος σχεδὸν ἐπολιόρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος.

148.

Τὰ ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Β' συμβάντα. Ἰωάννης Ζ' ὁ Παλαιολόγος. Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσύνοδος (1439).

Συροπούλου ἱστορία ἀληθὴς τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοῦς ἑνώσεως, τὰ ἐπίσημα δὲ ἔγγραφα παρὰ Harduini πρακτικὰ συνόδων T. IX. Πραγματεία ἐν Εὐαγγελικῷ κήρυκι ἐν φυλλ ἔτ. 1859 καὶ 1860. Καὶ Zhismann Die Unionsverhandlugen seit Anfang des 15 Jahrh. Wien 1858.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Β', ἀφοῦ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατήντησεν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἔλαβεν ἀναψυχήν τινα, ὅτε ὁ ἀμείλικτος ἐχθρός του, ὁ σουλτάνος Βαγιασὴτ

ἐνικήθη τῷ 1402 ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Μογγόλων Ταμερλάνου, καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ἀλλ' ἐπὶ Μαχμοὺτ τοῦ Γ', υἱοῦ τοῦ Βαγιασήτ, καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μουρὰτ τοῦ Β', ἀνυψώθη πάλιν ἡ ἰσχὺς τῶν ὀθωμανῶν. Ὁ Μουρὰτ ἐπεχείρησε πάλιν νέαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκίαν, ἥτις εὐτυχῶς καὶ τότε ἀπέτυχεν. Εἰς μάτην ὁ Μανουὴλ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ προσέδραμεν εἰς τὸν πάπαν ὡς τὸ ἰσχυρότερον πρόσωπον τῆς χριστιανικῆς δύσεως, αἰτῶν βοήθειαν. Ὁ πάπας ἀπῄτει πάντοτε νὰ ἀγοράσωσιν οἱ ἕλληνες τὴν βοήθειαν τῶν λατίνων διὰ τῆς παρὰ συνείδησιν ἀπωλείας τῆς πατροπαραδότου θρησκείας των. Ὁ Μανουὴλ ὑπεσχέθη τῷ πάπᾳ νὰ γίνῃ σύνοδός τις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἐκ συμφώνου ἔμελλον νὰ ἐξετασθῶσιν αἱ διαφοραί, καὶ νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἕνωσις. Ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ὁ πάπας ἐνέδωκεν εἰς τοῦτο καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν Ἀντώνιόν τινα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ, παλινῳδήσας, ἀπέκρουσε μετὰ ταῦτα τὴν ἰδέαν ταύτην (Ἀνδρονίκου ἱστορ. σχίσμ. 100). — Τὰς περὶ ἑνώσεως ταύτας διαπραγματεύσεις ἐξηκολούθησεν ἔπειτα καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Ζ' ὁ Παλαιολόγος (1425—48), πέμψας τῷ 1430 πρεσβείαν τινὰ πρὸς τὸν πάπαν Μαρτῖνον τὸν Ε' (1415—31), ὅπως γίνῃ τέλος πάντων ἡ ζητουμένη σύνοδος πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑνώσεως. Ὁ πάπας εἶχε πρὸ ὀλίγου τοιαύτην τινὰ σύνοδον εἰς Βασιλείαν καλέσει, προσεκάλεσε δὲ καὶ τοὺς ἕλληνας ἵνα συμμετάσχωσιν αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ διάδοχος αὐτοῦ Εὐγένιος ὁ Δ' (1431—47) περιῆλθεν αἴφνης εἰς ῥῆξιν μετὰ τῆς συνόδου ταύτης, διότι αὕτη ἐζήτει μεταρρυθμίσεις τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ τὰ δύο λοιπὸν μέρη ὅ τε πάπας καὶ ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος ἡμιλλῶντο νὰ προσελκύσωσι πρὸς ἑαυτὸ ἕκαστον τοὺς ἕλληνας. Ἀμφότερα τὰ μέρη ἔπεμψαν πλοῖα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα μετακομίσωσι τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν συνοδίαν του, ὀλίγου δὲ δεῖν περιήρχοντο εἰς σύγκρουσιν τὰ πλοῖα ταῦτα πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις ἐνίκησεν ὁ πάπας, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ὑπὸ τοῦ πάπα διαταχθεῖσαν ἐν Φερράρᾳ σύνοδον. Μετὰ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου ὡς ἐπιδιωκούσης μεταρρυθμίσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλη-

σίας κατά τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη ἠδύναντο οἱ ἀνατολικοὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννόησίν τινα, καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ ἀρχῶν ὑγιῶν τεθεμελιωμένη, ἀλλ' ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ δὲν ἐζήτει κυρίως τὴν ἕνωσιν καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ ἕνεκα πολιτικῶν σκοπῶν. Τί ἤθελεν ὠφελήσει τὸν αὐτοκράτορα ἐὰν ἐγίνετο μὲν ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν, ὁ δὲ πάπας οὐδεμίαν παρεῖχε συνδρομὴν εἰς αὐτὸν κινδυνεύοντα; Περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1437 ἔφθασεν ὁ αὐτοκράτωρ, ὁ πατριάρχης καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν λογάδων ἑλλήνων κληρικῶν εἰς τὴν Βενετίαν. Ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ἦλθεν ὁ διασημότερος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἕλλην θεολόγος Μάρκος ὁ Ἐφέσου. Παρῆν δὲ καὶ ἀντιπρόσωπός τις τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. Ὁ πάπας ἀπῄτησεν, ἵνα ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ὑποδοχῆς ἀσπασθῇ κατὰ τὰ ἐν Ῥώμῃ ἐπικρατοῦντα ἔθη τὸν πόδα του. Ὁ ἀνατολικὸς πατριάρχης ἦτο ἑπόμενον, ὅτι ἤθελεν ἀποκρούσει τοιοῦτον ἐξευτελισμὸν, ἠπείλησε δὲ, ὅτι θέλει ἐπιστρέψει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ πάπας φοβούμενος ἴσως, μὴ ἡ ἑλληνικὴ αὕτη πρεσβεία στραφῇ πρὸς τὴν ἐν Βασιλείᾳ σύνοδον, δὲν ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀλαζονικὴν ἀπαίτησίν του. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἐζήτησεν ἄλλως νὰ δείξῃ τὴν πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς ὑπεροχήν του. Ὅτε ἐδέχθη τὸν πατριάρχην ἐν τῷ ἐν Φερράρᾳ ἀνακτόρῳ του, καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου ἐπηρμένου, δεξιᾷ δὲ αὐτοῦ οἱ καρδινάλιοι ἐν καθέδραις ἴσαις κατὰ πάντα καὶ ὁμοίαις τῷ ὑποποδίῳ τοῦ πάπα, καὶ ἀριστερᾷ ὁ πατριάρχης ἐν ἑνὶ τῶν δηλωθέντων ὑποποδίων καὶ μετ' αὐτὸν παρίσταντο δουλοπρεπῶς οἱ λοιποὶ ἀνατολικοὶ ἀρχιερεῖς. Ὥστε εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ἐπεζήτει ὁ πάπας τὴν ταπείνωσιν τῶν ἡμετέρων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔθεσεν ὡς ὅρον συνδιασκέψεως περὶ ἑνώσεως τὸ νὰ παραστῶσιν ἐν τῇ συνόδῳ πάντες οἱ ἡγεμόνες τῆς δύσεως ἢ αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἀπεσταλμένων. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπαρχούσης τῆς μετὰ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου ῥήξεως ἦτο ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῇ, ἐπείσθη καὶ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ γίνῃ ἡ ἔναρξις τῆς συνόδου, νὰ συζητηθῶσι δὲ προκαταρκτικῶς πρῶτον αἱ διαφοραὶ, μετὰ δὲ τέσσαρας μῆνας νὰ γίνῃ ἐπισήμως συνεδρίασις,

ἵν ᾖ νὰ ἀποφασισθῶσι τὰ περὶ ἑνώσεως, ὅπως δοθῇ καιρὸς εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης νὰ πέμψωσιν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν σύνοδον. Ἡ ἔναρξις ἐγένετο ἐν Φερράρᾳ τῇ 8 ἀπριλίου 1438 μετὰ μεγίστης μεγαλοπρεπείας καὶ ἐπισημότητος. Αἱ συζητήσεις ἤρχισαν. Ἐκ τῶν ἀνατολικῶν εἶχον τὸν λόγον Μάρκος ὁ Ἐφέσου, ὁ Ἰωάννης Βησσαρίων καὶ Γεώργιος ὁ Σχολάριος, τότε εἰσέτι λαϊκός. Ὁ τελευταῖος ὡμίλησε τρεῖς λόγους, σωζομένους ἐν τοῖς πρακτικοῖς, δι' ὧν κατέδειξεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν δυσκολίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ σωτήριον ἀποτέλεσμα τῆς ἑνώσεως.— Ὁ πάπας ἤλπιζεν, ὅτι ἤδη ἡ ἔναρξις τῆς συνόδου, ἥτις ἐφαίνετο, ὅτι ἀντεπροσώπευε τὴν ὅλην ἐκκλησίαν, ἤθελε μεγάλην ἐντύπωσιν ποιήσει καὶ προσελκύσει πολλοὺς εἰς αὐτήν. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς του ἀπεδείχθη ματαία. Οὐδεὶς ἦλθεν οὔτε ἀπὸ Βασιλείας, οὔτε ἀπὸ τῶν αὐλῶν τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων. Τοὐναντίον ἐπεσκέφθη τὴν Φερράραν ἄλλος τις ἐπικίνδυνος ξένος, ἡ νόσος. Τοῦτο ἠνάγκασε νὰ ἐπιταχύνωσι τὰς ἐργασίας. Διὰ τοῦτο τῇ 8 ὀκτωβρίου ἐγένετο ἡ πρώτη ἐπίσημος συνεδρίασις, μεθ' ἣν ταχέως ἐπηκολούθησαν δέκα ὀκτὼ ἄλλαι. Ἐπὶ πολλὰς συνεδριάσεις συνεζητεῖτο, ἂν εἶναι ἐν γένει ἐπιτετραμμένη προσθήκη τις εἰς τὸ σύμβολον. Οἱ ἕλληνες ἐπεκαλοῦντο τὴν διάταξιν τῆς Γ' ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, δι' ἧς ἀπαγορεύεται πᾶσα ἐν γένει προσθήκη. Οὐδεμία ἐπὶ τέλους ἐπῆλθεν ὡς πρὸς τοῦτο συμφωνία. Ὅτι οἱ πατέρες τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου ἐννόουν ἀκριβῶς καὶ κυριολεκτικῶς νὰ μὴ ἦναι μηδενὶ ἐπιτετραμμένον νὰ μεταβάλῃ τὸ ἱερὸν σύμβολον, οὐ μόνον διὰ προσθηκῶν ἀλλοιουσῶν τὸν νοῦν αὐτοῦ, ἀλλὰ οὐδὲ δι' ὀρθῶν ἀναπτύξεων, καταφαίνεται ἔκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας, ἔνθα ἀναγινώσκομεν καὶ τάδε· «Κατ' οὐδένα τρόπον σαλεύεσθαι παρά τινων ἀνεχόμεθα τὴν ὁρισθεῖσαν πίστιν, ἤτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, τὸ παρὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων κατὰ καιρούς, οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις ἢ λέξιν ἀμεῖψαι ἢ μόνην γοῦν παραβῆναι συλλαβήν.» Καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐτήρησεν ἡ Γ' οἰκουμενικὴ σύνοδος, μηδόλως προσθεῖσα τὸ «θεοτόκος» εἰς τὸ σύμβολον, εἰ καὶ ἄλλως ἡ χρῆσις τῆς λέξεως ταύτης ἐπεβλήθη. Τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας εἶναι τὸ

αὐτὸ τῷ συμβόλῳ τῆς Νικαίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως· διότι τὸ τελευταῖον τοῦτο οὕτω ὑπὸ πασῶν τῶν συνόδων καλεῖται διὰ τὸ ἀξίωμα τῆς πρώτης ἐκείνης συνόδου. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ ὅρῳ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου λέγεται, ὅτι ἀρκεῖ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθῆ τῆς ἀληθείας τὸ σεπτὸν τοῦτο καὶ σεβάσμιον σύμβολον (Binii Concil. T. II, p. I. 20). Πρὸς τούτοις ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος πρός τινα Ἀκάκιον Μελιτηνῆς ἐπίσκοπον λέγει, ὅτι ἡ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος προὐνόησε «μὴ δεῖν ἑτέραν πίστεως ἔκθεσιν ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις εἰσκρίνεσθαι.» Ἡ σύνοδος λοιπὸν ἐκώλυσεν ἑτέραν πίστεως ἔκθεσιν, οὐχὶ δὲ ἑτέραν πίστιν μόνον. Ἀπηγόρευσεν ἄρα καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως ἄλλην ἐπίσημον ἔκθεσιν, μεταβολὴν τοῦ συμβόλου οἱανδήποτε. Καὶ πραγματικῶς κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου καὶ αἱ ἑπόμεναι σύνοδοι δὲν προσέθηκαν εἰς τὸ σύμβολον τοὺς δογματικοὺς αὐτῶν ὅρους περὶ τῶν δύο φύσεων καὶ θελήσεων ἐν Χριστῷ. Τὸ σύμβολον ἔμεινεν ἔκτοτε ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀμετάβλητον. Οἱ λατῖνοι ὅμως θεολόγοι ἐν Φερράρᾳ δὲν προσεῖχον πολὺ εἰς τὰς ἐντάσεις ταύτας τῶν ἀνατολικῶν. Διὰ τοῦτο οὗτοι βλέποντες, ὅτι οἱ λατῖνοι οὐδόλως ἐσκέπτοντο νὰ παραιτηθῶσιν ἀπὸ τῶν δοξασιῶν των, ἐπεθύμουν ἀπὸ τοῦδε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, μόνον δὲ ἡ ἔλλειψις τῶν ἀναγκαίων μέσων ἐκράτει αὐτοὺς ἔτι. Ἂν καὶ ἡ νόσος εἶχεν ἤδη παύσει, ὁ πάπας ἵνα περιαγάγῃ τοὺς ἕλληνας εἰς μεγαλητέραν ἀμηχανίαν, καὶ οὕτως ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἕνωσιν ἑκόντες ἀέκοντες, ἀπεφάσισε νὰ μεταθέσῃ τὴν σύνοδον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰταλίας, εἰς Φλωρεντίαν. Οἱ ἕλληνες μόνον διὰ διαταγῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι τὴν μετάθεσιν ταύτην (Συρόπ. ἱστορ. Φλωρ. συνόδου 210). Ἡ μετάθεσις ἐγένετο τῷ 1439. Μέχρι τοῦδε εἶχε συζητηθῇ τὸ ἂν ἡ προσθήκη εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἐπιτετραμμένη, ὀλιγώτερον δὲ περὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κύριον ζήτημα νῦν ἐν Φλωρεντίᾳ. Τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑπερήσπιζεν ἰδίως ὁ πεπαιδευμένος καὶ εὔγλωττος Μάρκος. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠνάγκαζε τοὺς ἕλληνας παντὶ τρόπῳ νὰ ἐνδώσωσι τοῖς λατίνοις, καὶ τῷ πράγματι κατώρθωσεν, ὥστε τινὲς αὐτῶν νὰ ὑποχωρήσωσιν, οἷον ὁ Βησσαρίων, ὁ πατριάρχης Ἰωσὴφ καὶ ἄλλοι τινές, ἐντό-

νως ὅμως διεμαρτυρήθησαν κατὰ πάσης παραχωρήσεως εἰς τοὺς Λατίνους ὁ Μάρκος, ὁ Σταυρουπόλεως Ἡσαΐας, ὁ ἐπίσκοπος Ἰβηρίας καὶ ὁ Λακεδαίμονος. Ἐπὶ τῶν λοιπῶν διαφορῶν περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρός, περὶ θείας εὐχαριστίας καὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα δὲν ἐγένοντο τοσοῦτον σφοδραὶ συζητήσεις. Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς διαμαρτυρήσεις τοῦ Μάρκου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, τῶν μεινάντων πιστῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ἠναγκάσθησαν οἱ λοιποὶ νὰ ἐνδώσωσιν. Οὕτω δὲ τῇ 6 Ἰουλίου τοῦ 1439 ἐνόμισεν ἡ σύνοδος, ὅτι ἠδύνατο νὰ κ η ρ ύ ξ ῃ ὡς τετελεσμένην τὴν ἕ ν ω σ ι ν. Τὴν ἕνωσιν ὑπέγραψαν ἐν Φλωρεντίᾳ ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ τοποτηρητὴς Ἀλεξανδρείας (ὁ Ἰωσὴφ εἶχεν ἀποθάνει), 14 ἀρχιεπίσκοποι καὶ 12 ἄλλοι κληρικοί. Ἀλλ' ὁποία ἕνωσις! Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῷ ὅρῳ τῆς ἑνώσεως ἐδέχθησαν οἱ ἡμέτεροι τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὰ ἄζυμα ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, τὸ καθαρτήριον καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα, ὅστις ἐκηρύχθη διάδοχος τοῦ Πέτρου, ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ ἀντιπρόσωπος, κεφαλὴ πάσης τῆς ἐκκλησίας, καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν πατὴρ καὶ διδάσκαλος, λαβὼν τὴν ἐξουσίαν ταύτην παρὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἰωσὴφ πρὶν τελειώσωσιν αἱ συνεδριάσεις ἀπέθανεν, ὁ πάπας ἀπήτει παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ἐκλεχθῇ ἐκεῖ εὐθὺς νέος πατριάρχης, ἵνα μὴ μένῃ τὸ ἐπίσημον πρακτικὸν τῆς ἑνώσεως ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἐζήτει ὁ πάπας νὰ τιμωρηθῇ ὁ Μάρκος διὰ τὴν ἐπιμονήν του εἰς τὴν πατροπαράδοτον πίστιν. Ὅτε ὁ πάπας ἔμαθεν, ὅτι ὁ Μάρκος δὲν ὑπέγραψε τὴν ἕνωσιν, ἐξεφώνησε· «Λοιπὸν ἐποιήσαμεν οὐδέν.» Ὁ αὐτοκράτωρ ὅμως ἀπέκρουσεν ἀμφοτέρας τὰς αἰτήσεις.

149.

Ἡ καταστροφὴ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐνῷ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ πάπας ἐνήργουν ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τῆς βίας τὴν ἕνωσιν, ἐν τῇ ἀνατολῇ μέγας ἀ ν α β ρ α σ μ ὸ ς εἶχε πανταχοῦ ἐξεγερθῇ, τὸ δὲ κατὰ τῶν ζητούντων τὴν μετὰ τοῦ

πάπα ἕνωσιν μῖσος εἶχε κορυφωθῆ. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς συνοδίας του ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ λαὸς ἐδέχθη αὐτοὺς ὡς αἱρετικοὺς καὶ σχισματικούς. Μάρκος ὁ Ἐφέσου ἐγένετο τὸ κέντρον τῆς ἀντιδράσεως. Συνέγραψε δὲ κατὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου πολλὰ συγγράμματα, ἐξ ὧν σώζονται α ἐγκύκλιοι αὐτοῦ ἐπιστολαί. Ἐν γένει σφοδρὸς ἀγὼν ἠγέρθη κατὰ τῆς συνόδου ἐκείνης, καθ' ἧς ἔγραψε καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μάρκου Ἰωάννης Εὐγενικός. Ὁ Συρόπουλος ἐξέθηκε τὴν ἱστορίαν αὐτῆς, ἀποκαλύψας πάντα αὐτῆς τὰ αἴσχη. Ὁ φιλόσοφος Ἀμιρούτσης ἐξιςόρησε τοὺς λόγους, δι' οὓς οἱ ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσιν ἐν Φλωρεντίᾳ τὴν ἕνωσιν. Ὁ δὲ Πλήθων ὑπερήσπισε τὸ περὶ ἐκπορεύσεως δόγμα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ πάντες ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐν Φλωρεντίᾳ ὑπείκοντες εἰς τὴν ἐξωτερικὴν βίαν ἐφάνησαν ἐνδίδοντες εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν λατίνων, ἀπεκήρυττον νῦν, ὅτε ἔμενον ἐλεύθεροι, τὴν γενομένην σύνοδον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τούτοις ἐλπίζων, ὅτι ἡ ἕνωσις ἤθελεν ὠφελήσει αὐτὸν ἐν τῷ πρὸς τοὺς Τούρκους πολέμῳ, ἐζήτει νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτήν. Ὥρισε δὲ πατριάρχην τὸν φίλον τῆς ἑνώσεως Μ η τ ρ ο φ ά ν η τὸν Κυζίκου (1440). Ἀλλ' ἡ κατὰ τοῦ πατριάρχου τούτου ἀποστροφὴ τοῦ λαοῦ ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὅτε ἠθέλησεν οὗτος νὰ εὐλογήσῃ αὐτὸν, ἔστρεφαν αὐτῷ πάντες τὰ νῶτα. Σκώπτοντες δὲ αὐτὸν, ὠνόμαζον Μητροφόνον. Ὁ Β η σ σ α ρ ί ω ν, ὅστις ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἕνωσιν καὶ εἰργάζετο ὑπὲρ αὐτῆς, ἠναγκάσθη νὰ φυγῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε (1472). Ὁ Μητροφάνης ἐζήτει διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἕνωσιν, ηὔξανεν ὅμως διὰ τούτου τὴν πρὸς αὐτὴν ἀποστροφὴν τοῦ λαοῦ. Τῷ 1443 συνεκρότησαν οἱ τρεῖς τῆς ἀνατολῆς πατριάρχαι σ ύ ν ο δ ο ν ἐ ν Ἱ ε ρ ο σ ο λ ύ μ ο ι ς, ἥτις ἀφώρισε πάντας τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἑνώσεως. Κατ' ὀλίγον ἐψυχράνθη καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ζῆλος ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ἀφοῦ εἶδεν, ὅτι δὲν ἀπέφερεν οὓς προσεδόκα καρπούς. Αὐτὸν διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς ὁ ΙΒ' (1449—1453). Οὗτος ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας του ἐφάνη ἀδιάφορος πρὸς τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Τῷ 1450 ἢ 1451 μάλιστα συνεκροτήθη ἐν Κ ω ν ς α ν τ ι ν ο υ π ό λ ε ι σ ύ ν ο δ ο ς ὑπὸ τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων ἐπισκό-

τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημούντων, ἥτις καθῄρεσε λατινόφρονα Γρηγόριον, διάδοχον τοῦ Μητροφάνους, καὶ ἐ-ξατο τὸν ὀρθόδοξον Ἀθανάσιον (ἢ Ἀναστάσιον) πα-ρχην Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἕνεκα τῶν με-ων Μωάμεθ τοῦ Β' πολιορκητικῶν παρασκευῶν προϊδὼν τὸν τειλούμενον βέβαιον κίνδυνον, ἐζήτησε τὴν ἕνωσιν, καλέσας βοήθειαν τὸν πάπαν Νικόλαον τὸν Ε'. Ἀλλ' ὅτε οἱ ἀ-αλμένοι τοῦ πάπα ἐτέλεσαν λειτουργίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς ς Σοφίας, ἠγέρθη στάσις ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πάντες οἱ ικοὶ οἱ λαβόντες μέρος ἐν τῇ λειτουργίᾳ ἐκείνῃ ἀφωρίσθη-ἡ δὲ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Σοφίας ἐνεκαινίσθη ἐκ νέου ὡς νθεῖσα ὑπὸ τῶν λατίνων! Τοσοῦτον ἦτο τὸ μῖσος πρὸς λατίνους! Τῇ 29 μαΐου τοῦ 1453 ἑάλω ἡ Κωνσταντινού-ς ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μα-ενος κατὰ τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ. Ὀλίγα μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπετάγη καὶ ὁ υταῖος αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος Δαυῒδ ὁ Κομνηνός ι1). Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς προὐτίμησε πολιτικῶς νὰ ἀπολεσθῇ ι θυσιάσῃ παρὰ συνείδησιν τὰς θρησκευτικάς του πεποιθή-. Ἡ τιμὴ εἶναι πολυτιμοτέρα καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ διὰ θνη, ὡς καὶ τὰ ἄτομα. Ἡ καταστροφὴ τοῦ κράτους ἦτο ἀ-φευκτος. Ἡ ἀσθένεια αὐτοῦ εἶχε κορυφωθῇ, πρὸ πάντων α τῶν ἀτελευτήτων θεολογικῶν ἐρίδων. Ἡ πολιορκία διήρ-50 ἡμέρας. Οἱ Γενουήνσιοι ὑπερησπίσθησαν μετὰ τῶν βυ-ινῶν τὴν πόλιν. «Ἡ ὀσμανικὴ κατάκτησις οὐ μόνον ἐξη-σε πᾶν ἴχνος πολιτισμοῦ ἐν ταῖς ἀρχικαῖς αὐτοῦ ταύταις κις, ἀλλὰ ἀκρωτηριάσασα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν Εὐ-ην, ἀπεστέρησεν αὐτὴν τῶν ποικίλων πλεονεκτημάτων, ὅσα ε ποριςθῇ, ἐὰν ὁ χριστιανισμὸς τῆς ἀνατολῆς διέσωζε τὴν αὐτονομίαν.» Παπαρρ. ε',469. Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον θρησκευτικῶς ἤθελεν ἴσως ὠφεληθῇ ἡ Εὐρώπη, ἐὰν δὲν ἐ-ζετο ἡ ἅλωσις. «Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις τῆς ἑκκαιδε-ης ἑκατονταετηρίδος, μὴ ἐκτρεπομένη εἰς τὴν ἄκραν, εἰς ἣν ἀνάγκην ἐξέκλινεν, ἤθελε περιβληθῇ χαρακτῆρα μετριώτε-καὶ συντηρητικώτερον. Δὲν ἤθελε διαρρήξει ἀποτόμως πάν-δεσμὸν πρὸς τὰς ἀρχαίας τῆς ἐκκλησίας παραδόσεις, ἀλλὰ

ζητοῦσα πιθανώτατα ἄσυλον ἀσφαλέστερον ἐν τοῖς κόλποις τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας, ἤθελε προσπαθήσει νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὴν, ὅπερ ἀποπειρᾶται τανῦν νὰ πράξῃ, ἀφοῦ διὰ μακρᾶς καὶ ὀδυνηρᾶς πείρας ἐπείσθη, ὅτι ἂν ἡ αὐτογνώμων ἐξουσία τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης εἶναι ἀνατρεπτικὴ τῶν θεμελιωδεστέρων βάσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἡ ἀπόλυτος τῆς διαμαρτυρήσεως ἐλευθερία εἶναι παραγωγὸς οὐχ ἧττον ὀλεθρίων ἀτοπημάτων.» Ἀλλ' ἡ σκέψις αὕτη εἶναι ἡμαρτημένη. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διεσώζετο καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν. Ἡ διαμαρτύρησις ἦλθεν εἰς σχέσεις μετ' αὐτῆς ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ Β', ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβιβασθῇ μετ' αὐτῆς, διότι ὡρμᾶτο ἀπὸ ὅλως διαφόρων ἀρχῶν ἢ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία. Ὡς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν αἱ δοκιμασίαι τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως ἀνεκαίνισαν αὐτὸν, ἀναγκάσασαι αὐτὸν νὰ σωφρονισθῇ, νὰ ἀποκτήσῃ ἤθη αὐστηρότερα, νὰ ἀναπτύξῃ δραστηριότητα μεγαλητέραν, ἐξύπνισαν δ'ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπνώττον αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξερχόμενος κατὰ τὸ 1821 τῆς μακρᾶς δουλείας, ἔφερε μὲν καὶ πολλὰ στίγματα αὐτῆς, ἀμάθειαν, πτωχείαν, ἐπαρουσίασεν ὅμως καὶ πολλὰς ἀρετὰς, ὧν οἱ βυζαντινοὶ ἐστεροῦντο, φιλοπατρίαν, δραστηριότητα, χρηστότητα, ἦθος πολεμικὸν καὶ ἄλλα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Αἱρέσεις καὶ θεολογικαὶ ἔριδες.

Gieseler, Kirchengeschichte II, 2. Neander Kirchengeschichte V, 2. Schroeckh XXIX, Gfroerer, Kg. III, 1. Kurtz H. d. Kg. I, 3. 72—101. Μελετίου ἐκκλ. ἱστορ. Β', 237. 418. Γ', 208. 211.

150.

Οἱ Παυλικιανοί. Διδασκαλία αὐτῶν.

Πέτρος ἐκ Σικελίας ἱστορ. Μανιχαίων ed Gieseler. Goettg. 1846. Φώτιος περὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως παρὰ Wolfii anecdota graeca. Hamb. 1722. Ἰωάννης Δαμασκηνὸς κατὰ Μανιχαίων. Κεδρηνὸς, Ζωναρᾶς, Γενέσιος. Θεοφάνους συνέχεια. Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, Ἄννα Κομνηνή. Gieseler Geschichte d. Paulicianer. Stud. u. Krit. 1829. 1. 76.

Ἡ ἀρχὴ τῆς αἱρέσεως ταύτης φθάνει μὲν εἰς χρόνους ἀρ-

ιτέρους τῆς παρούσης περιόδου, ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ ταύτην :ει ἡ ἀκμὴ αὐτῆς, ποιοῦμεν ἐνταῦθα περὶ αὐτῆς λόγον. μανα γνωστικῶν διδασκαλιῶν εἶχον διαδοθῇ ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ ίᾳ, ὅπου ὁ πλησίον παρσισμὸς παρεῖχεν αὐτοῖς τροφὴν καὶ στήριξιν μέχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα συνή:σε καὶ μετερρύθμισεν ἀπὸ τοῦ 657 Κωνσταντῖνός ἐκ τῆς συριακῆς κωμοπόλεως Μανανάλης περὶ τὰ Σαατα. Σύρος τις διάκονος ἐπιστρέψας ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας παρὰ τοῖς Σαρακηνοῖς ἐδώρησεν αὐτῷ ὡς δεῖγμα εὐχαριις διὰ τὴν ὑποδοχὴν,ἧς παρ' αὐτῷ ἔτυχε, κώδικα τῆς Και- Διαθήκης.Εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ ἐπιδοθεὶς ὁ Κωνσταντῖνος ὰ ζήλου, ᾐσθάνθη ὤθησιν ἐν ἑαυτῷ ἵνα παρουσιασθῇ ὡς ιρρυθμιστὴς ἢ ἐπανορθωτὴς τοῦ ἀποστολικοῦ χριστιανιῦ. Ἰδίως ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ λου καὶ μετ' αὐτὰς τὰ τοῦ Ἰωάννου συγγράμματα. Τὰς ἐν Γραφῇ ἀντιθέσεις μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου, φωτὸς καὶ σκό-:, πνεύματος καὶ σαρκὸς ἡρμήνευσε συμφώνως πρὸς τὰς ὶικὰς αὐτοῦ ἀρχάς. Ἴσως ἀνῆκεν ἤδη πρότερον εἰς τὴν αἵν τοῦ Μαρκίωνος, ὥστε τὴν μονομερῆ καὶ ὑπερβολικὴν ἐκσιν τοῦ Παύλου ἠσπάζετο ἤδη πρότερον. Εἶναι ὅμως καὶ ετὸν ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐπιρ-:, ὅπως ἄλλοτε ὁ Μαρκίων, νὰ ἔφθασεν εἰς τοῦτο. Ὑπωσδή= δεικνύει ἡ μεταρρυθμιστικὴ τάσις του στενὴν συνάφειαν ὰ τῆς Μαρκιωνιτικῆς. Τοὺς ὀπαδούς του ὠνόμασαν Παυλιούς ὡς τὸν Παῦλον κατ' ἐξοχὴν τιμῶντας,αὐτοὶ δὲ δὲν ἤθενὰ ὀνομάζωνται κατ' ἄνθρωπόν τινα, ἀλλὰ μᾶλλον ἤθενὰ θεωρῶνται ὡς οἱ κυρίως χριστιανοὶ καὶ ὡς ἡ ἀληθὴς καὶ σία καθολικὴ ἐκκλησία ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Παύλου, ἐνῷ : καθολικοὺς χριστιανούς, τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἐκκλησίας τοῦ τους, περιφρονητικῶς ῥωμαίους ἐκάλουν. Ἠρέσκοντο δὲ νὰ σιν εἰς τοὺς προϊσταμένους αὐτῶν ὀνόματα συνεταίρων τοῦ λου καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας των ὀνόματα πόλεων,ἐν αἷς εἶχε ύξει ὁ Παῦλος. Οὕτω λ. χ. ὁ Κωνσταντῖνος ὠνομάσθη Σιανός. Ἠξίουν δὲ νὰ νομίζωνται, ὅτι ἀνελάμβανον αὖθις συνέχειαν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἐν τοῖς οϊσταμένοις αὐτῶν ἤθελον νὰ βλέπωσιν οἱονεὶ ἀναζῶντας

τοὺς μαθητὰς τοῦ μεγάλου ἀποστόλου, ἐν δὲ ταῖς ἑαυτῶν κοινότησι τοὺς τόπους τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Οἱ Παυλικιανοὶ παρεδέχοντο τὰς δύο γνωστικὰς ἀρχάς, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν τοῦ κακοῦ. Ἡ ὕλη καὶ ὁ κόσμος ἐν γένει εἶναι ἔργα τῆς ἀρχῆς τοῦ κακοῦ, ἣν ὠνόμαζον δημιουργὸν ἢ κοσμοκράτορα. Ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατῆλθεν ἵνα σώσῃ τὰς εἰς τὰ σώματα δεδεσμευμένας ψυχάς, αἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τὸ θεῖον βασίλειον. Δὲν ἐσαρκώθη ὅμως πράγματι, ἀλλὰ κατὰ δόκησιν. Ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐνόμιζον, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς εὐαγγελικῆς ἐλευθερίας ἐξέλιπεν. Ἤθελον δὲ νὰ εἰσαγάγωσι τὴν γενικὴν ἱερωσύνην, ὅπως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν διαμαρτυρομένων κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα. Συνιστῶντες θερμῶς τὴν ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν, ἀπεστρέφοντο τὴν ὑπερβολικὴν ἀξίαν τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἔργα Κατέκρινον τὸν πλοῦτον τῶν τελετῶν, τὴν τιμὴν καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν εἰκόνων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν ἁγίων, τὴν ἄσκησιν τῶν μοναχῶν, τὸ ἱεραρχικὸν πνεῦμα καὶ τὸν σύνδεσμον τῆς ἐκκλησίας μετὰ τοῦ κράτους. Ἡ ἠθική των διδασκαλία ἦτο αὐστηρὰ οὐχὶ ὅμως μέχρις ὑπερβολῆς. Ὁ γάμος ἐτιμᾶτο παρ' αὐτοῖς μεγάλως, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἐπισημότεροι αὐτῶν ἀπόστολοι ἦσαν ἔγγαμοι. Ἀπέρριπτον τοὺς περὶ νηστείας καὶ προσευχῶν κανόνας καθὼς καὶ τὰς ἀπαγορεύσεις τοῦ γάμου μεταξὺ συγγενῶν. Λέγεται ὅμως, ὅτι τινὲς αὐτῶν ἐπεξέτεινον τὸν ἀντινομισμὸν τοῦτον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἠθικήν, μονονοὺ τὴν ἀκολασίαν διδάσκοντες. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτοῖς ἐπιτετραμμένη ἡ προσποιητὴ συμμόρφωσις (accommodatio) πρὸς τοὺς τύπους τῆς καθόλου ἐκκλησίας, ὅταν ἀπῄτει τοῦτο ἡ συντήρησις καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῆς αἱρέσεως. Ἡ λατρεία των ἦτο ἐντελῶς ἁπλῆ, ἡ δὲ ἀποστροφή των πρὸς τὰς τελετὰς ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε ἀπέρριπτον καὶ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν· ἡ λατρεία των ἤθελον νὰ ἦναι ἁπλῶς πνευματική, μόνον διὰ τοῦ λόγου γινομένη. Τὸ πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας των ἔμελλε νὰ ἦναι κατὰ τὸν τύπον τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, ἀποκροῦον πᾶν εἶδος κληρικῶν ἢ ἱεραρχικῶν τύπων. Ὡς κανόνα τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ βίου των ἀνεγνώριζον μόνον τὴν ἁγίαν Γραφήν. Τὴν παράδοσιν ἀπέρριπτον ἐντελῶς. Τὴν Π. Δ. ἀπέρριπτον ὡς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ δημιουρ-

γοῦ. Ἐκ τῆς νέας Διαθήκης ἀπέκλειον τὰς τοῦ Πέτρου ἐπιστολὰς, ἴσως καὶ τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Μάρκου, ὡς ἰουδαΐζοντα. Ὡς ἀπόλυτον κῦρος ἔχοντα ἀνεγνώριζον τοὐναντίον τὰ συγγράμματα τοῦ ἀποστόλου Παύλου.

151.

Ἡ ἱστορία τῶν Παυλικιανῶν.

Σιλουανός. Συμεών. Παῦλος. Γενέσιος. Τιμόθεος. Ἰώσηπος. Ἐπαφρόδιτος.

Κωνσταντῖνος ὁ Σιλουανὸς (657) ἀνέπτυξε μέγιστον ζῆλον ρὸς ἐξάπλωσιν τῶν ἰδεῶν του. Ὡς κέντρον τῆς ἐνεργείας του ρησίμευσεν αὐτῷ ἡ ἐν Κ ι β ό σ σ ῃ κοινότης ἐν τῇ πρώτῃ λεγοη Ἀρμενίᾳ (Armenia prima), ἐν ᾗ ἔμελλε νὰ ἀναζήσῃ αὖθις αυλιανὴ ἐκκλησία τῶν Μακεδόνων. Ἐντεῦθεν καθ' ὅλας τὰς θύνσεις ἐτέλει τὰς ἀποστολικάς του πορείας. Ἐπὶ μακρὸν όνον ἔμενον αἱ ἐνέργειαί του ἀπαρατήρητοι ὑπὸ τῆς πολιτικῆς υσίας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὅτε ἡ ἐξάπλωσις τῆς αἱρέσεως ἐγέο ὁσημέραι κινδυνωδεστέρα, ἔπεμψεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταν-ος ὁ Γ' ὁ Πωγωνάτος (668-685) αὐλικόν τινα ὀνόματι Σ υ-ῶ ν α, ὅπως καταστρέψῃ αὐτήν. Τὰ φοβερὰ μέσα τῆς καταξεως ἠνάγκασάν τινας νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν αἵρεσιν, ἀλλ' ὁ νσταντῖνος Σιλουανὸς ἐπεσφράγισε διὰ τοῦ προθύμου μαρικοῦ του θανάτου τὴν πίστιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰκοσιεπταετῆ ργειαν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῆς, λιθοβοληθεὶς τῷ 685. Ὁ Συμεὼν στρεψε μετὰ ταῦτα εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ ρτυρίῳ ἐπιδειχθὲν θάρρος τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἐν τῇ πίστει σταθερότης τῶν ὀπαδῶν του ἀφῆκαν ἐν τῇ ψυχῇ του τοιαύτην ύπωσιν, ὥστε ἔκτοτε οὐδεμίαν εἶχεν ἡσυχίαν. Τρία ἔτη μετὰ τα ἀφῆκε τὴν αὐλήν, καὶ εὐθὺς μετὰ τοῦτο εὑρίσκομεν αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ Τίτου ὡς ἀρχηγὸν τῆς αἱρέσεως ἐν Κιβόσσῃ ργοῦντα. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' (685-35), ὅτε ἀνενεώθη κατὰ τῶν Παυλικιανῶν διωγμός, ἀπέθανε τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάτον (690)! Ἡ ἐκκλησία δὲν ἐφρικίασε διὰ τὴν ὠμότητα ταύην, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Πρισκιλλιανοῦ, σημεῖον, ὅτι ὁ βυζαντινὸς κόσμος ἔβαινεν εἰς τὴν ἐκβαρβάρωσίν του. Πάντοτε ὅμως ἔμειναν ἐν τῇ ἀνατολῇ σπανιώτατα τὰ τοιαῦτα παρα-

δείγματα θανατικῆς ποινῆς ἐπιβαλλομένης εἰς αἱρετικούς, ἐν ἐν τῇ δύσει κατέστη ἡ τοιαύτη καταδίωξις τῶν αἱρετικῶν συνηθεστάτη. Τὸν μαρτυρικὸν θάνατον διέφυγον ὁ Ἀρμένιος Παῦλος μετὰ τῶν δύο υἱῶν του τοῦ Γενεσίου καὶ τοῦ Θεοδώρου. Ἐλθὼν δὲ εἰς Ἐπίσπαριν κώμην τινὰ ἐν τῇ τῇ Ἀρμενίᾳ ἀνηκούσῃ χώρᾳ Φαναροίᾳ, ἵδρυσε νέαν τινὰ παυλικιανὴν ἐκκλησίαν (Κόρινθον). Ὁ Παῦλος (+ 715) εἶχεν ὁρίσει ὡς διάδοχόν του τὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ υἱὸν Γενέσιον Τιμόθεον Ἀλλ' ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Θεόδωρος ἠμφισβήτει αὐτῷ τὴν ἀξία ταύτην, καὶ ἐκέρδισε μέρος τι τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀλλ ὅμως διέσωσε τὴν ἀρχήν, περὶ δὲ τοῦ Θεοδώρου βραδύτερον δὲ γίνεται πλέον λόγος. Ὁ εἰκονομάχος Λέων ὁ Ἴσαυρος (714—41) κατόπιν κατηγοριῶν παρ' ἐπισκόπων γενομένων διέταξ τὸν Γενέσιον νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρέδωκεν αὐ τὸν ἵνα δικασθῇ παρὰ τοῦ πατριάρχου. Ὁ Γενέσιος ὑπέστη τὴ ἐξέτασιν τοῦ πατριάρχου καὶ διέφυγε τὴν κατάκρισιν, μεταχειριζόμενος ὀρθοδόξους τύπους μετ' ἀλληγορικῆς σημασίας. Ὅτ ὁ πατριάρχης ἠρώτησε τὸν Γενέσιον διὰ τί ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τῆ ἐκκλησίας, ἀπήντησε καταχρίνων πάντας τοὺς ἐγκαταλείποντα τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· ἐννόει δὲ ὑπὸ τὴν καθολικὴν πίστιν τὴ τῆς αἱρέσεώς του. Ὅτε ἠρωτήθη διὰ τί δὲν τιμᾷ τὴν Θεοτόκον ἠρνήθη τοῦτο, καὶ ἐξεφώνει ἀνάθεμα κατὰ τῶν μὴ τιμώντων τὴ Θεοτόκον· ἀλλ' ὑπὸ τὴν Θεοτόκον ἠννόει τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ. Εἰς τὴν ἐρώτησιν διὰ τί δὲν τιμᾷ τὸν σταυρὸν, κατηρᾶτ πάντας τοὺς ποιοῦντας τὸ ἔγκλημα τοῦτο· ἀλλὰ δὲν ἠννόει τ ξύλον τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν αὐτόν. Ἐρωτώμενος δ διὰ τί κατεφρόνει τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἠρνεῖτ καὶ τοῦτο, ἐννοῶν ὅμως ὑπὸ τὸ σῶμα καὶ αἷμα τὴν διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Ἴσως ὠφέλησε τὸν Γενέσιον καὶ ἡ διάστασις τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος πρὸς τοὺς διευθύνοντας τὴν ἐκκλησίαν. Λαβὼν συστατικὴν ἐπιστολὴν δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς ὀπαδούς του, ἐπέστρεψεν ὁ Γενέσιος εἰς Φαναροίαν. Ὀλίγον βραδύτερο μετῳκίσθη μετὰ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ εἰς Μανανάλην, ἥτι πρὸ ὀλίγου εἶχε περιέλθει εἰς τὴν τῶν Σαρακηνῶν ἐξουσίαν. Ἐνταῦθα ἤνθει ἡ κοινότης αὕτη, ἔχουσα τὸ ἀποστολικὸν ὄνομα τῆ Ἀχαΐας. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γενεσίου (745) εἰσέδυσ

καὶ πάλιν σχίσμα τι μεταξὺ τῶν Παυλικιανῶν. Μέρος τῆς αἱρέσεως ἀνεγνώρισε τὸν υἱόν του Ζαχαρίαν ὡς προϊστάμενον αὐτῆς· ἄλλο δὲ μέρος προσεκολλήθη εἴς τινα Ἰώσηπον Ἐπαφρόδιτον λεγόμενον. Εἰς τὰς διενέξεις των ἔθηκε τέρμα διωγμός τις παρὰ τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ Ζαχαρίας ἐσώθη φυγὼν, καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβε τὸ ἐπονείδιστον ὄνομα τοῦ μισθωτοῦ. Ὁ Ἰώσηπος ἐκήρυξεν, ὅπως κερδίσῃ καιρὸν ἑαυτὸν ἕτοιμον νὰ δεχθῇ τὸν ἰσλαμισμὸν, ἀλλὰ τυχὼν εὐκαιρίας, ἔφυγε μετὰ τῶν ἰδίων εἰς Ἐπίσπαριν, καὶ μετὰ μακρὰν περιπλάνησιν, καθ' ἣν πάντοτε ηὔξανεν, ἀποκατέστη ἡ κοινότης εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Ἐκεῖ ἀπέθανεν ὁ Ἰώσηπος (τῷ 775). Οἱ ὀπαδοί του ταχέως ἐξηπλώθησαν καθ' ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν, πολιτικόν τι δὲ μέτρον τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, κατὰ τὸ ὁποῖον τῷ 752 πολλοὶ Ἀρμένιοι, Σύροι, καὶ Μικρασιᾶται μετῳκίσθησαν εἰς τὴν Θράκην, μετέφερε καὶ τὰ τοῦ Παυλικιανισμοῦ σπέρματα εἰς τὴν Εὐρώπην. Νῦν δὲ διεσχίσθη τὸ τρίτον ἡ κοινότης αὕτη.

152.

Συνέχεια.—Σέργιος Τυχικός. Συνέκδημος. Καρβέας. Χρυσοχέρης.

Τῷ 801 ἠγέρθη ὡς μεταρρυθμιστὴς μεταξὺ τῶν Παυλικιανῶν ὁ Σέργιος Τυχικός. Εἰ καὶ κατήγετο ἔκ τινος παυλικιανῆς οἰκογενείας, μόλις ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του τῇ συνεργείᾳ εὐσεβοῦς τινος Παυλικιανῆς ᾐσθάνθη ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν τῆς αἱρέσεως. Ὁ μέγας αὐτοῦ ζῆλος, ἡ ἀκάματος καὶ ἀποτελεσματικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς αἱρέσεως, ἡ περὶ τὰ ἤθη αὐτοῦ αὐστηρότης ἐφείλκυσαν αὐτῷ τὴν δόξαν δευτέρου ἱδρυτοῦ τῆς θρησκευτικῆς ταύτης κοινωνίας. Ἀπέναντι αὐτοῦ ὁ Βαάνης, ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἀρχηγὸς τῆς αἱρέσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ. Μόνον ἐλάχιστον μέρος ἔμεινεν αὐτῷ πιστόν. Ἡ ἐνέργεια τοῦ Σεργίου Τυχικοῦ ηὐνοήθη ὑπὸ τῶν περιστάσεων. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Πατρίκιος (802—811) κατεπιέζετο ὑπὸ Σαρακηνῶν τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἠδύνατο παντάπασι νὰ σκεφθῇ νὰ θέσῃ ἐμπόδια εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς αἱρέσεως. Μάλιστα εἶχεν ἀνάγκην

τῆς συνδρομῆς τῶν ὀπαδῶν της κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ διὰ τοῦτο παρέσχεν αὐτοῖς πλήρη ἀνοχήν. Καθὰ μάλιστα λέγει ὁ Κεδρηνὸς (p. 480 ed. Par.) καὶ ὁ Ζωναρᾶς (II, 125), φαίνεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπέκλινεν εἰς τὸν Παυλικιανισμόν. Ὁ Νικηφόρος ἦτο κατ' ἀρχὴν ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ διὰ τοῦτο οὐ μόνον τοὺς Παυλικιανούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰκονομάχους ἀφῆκεν ἐλευθέρους· ἐπ' αὐτοῦ ἱδρύθησαν πολλαὶ νέαι Παυλικιαναὶ κοινότητες. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου ἐδεινώθη πάλιν ἡ θέσις αὐτῶν. Ἤδη Μιχαὴλ Ῥαγκαβὲ (811—813) διέταξεν ἱεράν τινα ἐξέτασιν κατ' αὐτῶν, Λέων δὲ ὁ Ἀρμένιος (813-820) κατεδίωξεν αὐτοὺς σκληρότατα. Ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νεοκαισαρείας Θωμᾶ καὶ τοῦ ἀρμενίου ἀρχιμανδρίτου Παρακονδάκου ἐσχηματίσθη ἱερὸν δικαστήριον, ὅπερ τοὺς μὲν μετανοοῦντας ἐκ τῶν Παυλικιανῶν μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς κανονικῆς μετανοίας παρελάμβανεν αὖθις εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τοὺς δὲ μὴ πειθομένους παρέδιδεν εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν. Ἱκανὸς ὅμως ἀριθμὸς Παυλικιανῶν συνομόσαντες νὰ φονεύσωσι τοὺς ἱεροὺς ἐξεταστάς, ἐξετέλεσαν τὴν πρόθεσίν των, καὶ ἔφυγον εἰς τὴν χώραν τῶν Σαρακηνῶν, εἰς τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ Μελιτηνήν, ὅπου ἐδόθη αὐτοῖς ὡς τόπος κατοικίας ἡ πόλις Ἀργαοῦν. Ταύτην ὠνόμασαν οἱ Παυλικιανοὶ Κολασσάς. Ἔκτοτε ἀνέλαβεν ἡ αἵρεσις χαρακτῆρα ἕως τότε αὐτῇ ξένον. Κινούμενοι ὑπὸ μίσους καὶ ἐκδικήσεως κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ἐνισχυόμενοι ὠργανίσθησαν οἱ Παυλικιανοὶ ὡς στρατιωτικὴ ἀποικία καὶ ἐποίουν ἀδιαλείπτους ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς βυζαντινῆς χώρας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σεργίου ἡ αἵρεσις δὲν ὠνόμασεν ἄλλον διάδοχον αὐτοῦ, διηυθύνοντο δὲ τοῦ λοιποῦ αἱ τῆς κοινότητος ὑποθέσεις ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῶν Συνεκδήμων. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον λάβει ἀναψυχήν τινα καὶ ἐνισχυθῆ αἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ παυλικιαναὶ κοινότητες. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν κηδεμονικὴν κυβέρνησιν τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας ἀνενεώθη ὁ κατ' αὐτῶν διωγμὸς καὶ μάλιστα λίαν αἱματηρός. Ὅστις ἠρνεῖτο νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, κατεδικάζετο εἰς θάνατον. Ὁ ἱστορικὸς ὁ ἐξακολουθήσας τὸν Θεοφάνη (ed. Bonn. p. 167), λέγει, ὅτι θὰ ἐφονεύθησαν περὶ τὰς 100,000! Τὴν τύχην ταύτην ἔσχε καὶ τ

ἐπίσημος στρατιωτικός. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Καρβέας ὡσαύτως ἀξιωματικὸς τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ μένεα πνέων συνήθροισε κατὰ τὸ 844 περὶ τὰς 5,000 μαχίμους Παυλικιανούς, καὶ ἔφυγεν εἰς τὸ Ἀργαοῦν, ὅπου ὠνομάσθη στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τῆς ὅλης κοινότητος. Καθ' ἑκάστην ἤρχοντο ἐκεῖσε φυγάδες Παυλικιανοι τοσοῦτοι, ὥστε ταχέως ἡ πόλις αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐδωρήσατο αὐτοῖς ὁ χαλίφης τοῦ Βαγδὰτ ἄλλας δύο πόλεις τὴν Ἀμάραν καὶ τὸ ὀχυρὸν φρούριον Τέφρικαν πλησίον τῶν βυζαντικῶν συνόρων. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ὁρμώμενος ὁ Καρβέας μετὰ καλῶς ὠργανισμένου καὶ ὑπὸ ἐκδικήσεως ἐμπνεομένου στρατοῦ, ἐνισχυομένου καὶ ὑπὸ Σαρακηνῶν στρατιωτῶν, ἀπησχόλει καὶ ἐδεκάτιζε τὸν βυζαντινὸν στρατόν. Ὁ γαμβρὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Χρυσοχέρης ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον, ἔφθασε δὲ νικητὴς μέχρι τῆς Ἐφέσου, ἔνθα μετεχειρίσθη ὡς σταῦλον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου! Βασίλειος ὁ Μακεδὼν (867-886), ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχε γίνει κύριος τοῦ θρόνου, ἐζήτησεν ὑπὸ ἐπωφελεῖς ὅρους νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Ἀλλ' ὁ Χρυσοχέρης δὲν ἔδιδεν ἀκρόασιν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ αὐτοκράτορος. Ἠρκέσθη ὅμως νὰ κατερημώσῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ λεηλατήσῃ αὐτήν. Τῷ ἐπομένῳ ἔτει (868) ἔπεμψεν ὁ Βασίλειος Πέτρον τὸν ἐκ Σικελίας εἰς Τέφρικαν, ὅπως ἐξαγοράσῃ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐνισχύθη ἐπὶ τοῦ θρόνου του, ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος τῷ 870 ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ μικροῦ Παυλικιανικοῦ κράτους. Ἡ χώρα τῶν Παυλικιανῶν ἐδῃώθη, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ὁ αὐτοκράτωρ νὰ κυριεύσῃ καὶ τὰς ὀχυρὰς των πόλεις. Ἐν δευτέρᾳ ὅμως τινὶ ἐκστρατείᾳ κατώρθωσε δι' αἰφνιδίας ἐπιδρομῆς εἴς τινα στενὰ χωρία νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὅλον τὸν στρατὸν τῶν Παυλικιανῶν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν. Ἡ Τέφρικα παρεδόθη, ἡ δὲ πολιτικὴ ἰσχὺς τῶν Παυλικιανῶν κατεστράφη ἔκτοτε (871). Οὐχ ἧττον αἱ θρησκευτικαί των δοξασίαι ἐξηπλώθησαν πανταχοῦ ἐν Συρίᾳ καὶ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τῷ 970 μετέθηκεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Τσιμισκῆς τὸ μεγαλήτερον μέρος αὐτῶν εἰς τὴν Θρᾴκην εἰς τὰ μέρη τῆς Φιλιππουπόλεως, ὅπου ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ φυλάττωσι τὰ ὅρια τοῦ κράτους, ἐδόθη αὐτοῖς πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Ἐν τοῖς τόποις, ὅπου ἐγκατεστάθησαν

Θ ω ν τ ρ ά κ ὡς ἰδίαν τινὰ κοινότητα, ἥτις ἔλαβε
ωντρακηνῶν. Μεγαλητέραν σημασίαν ἀπέκτη-
ὅτε τῷ 1002 ὁ μητροπολίτης τῆς Ἀρ-
νετο ὀπαδὸς αὐτῆς. Ὁ παρὰ πᾶσι σεβα-
ἠθῶν ἀνὴρ ἐκαθάρισε τὴν διδασκαλίαν
σσότερα χριστιανικὰ στοιχεῖα ἐν αὐτῇ.
ων ὁμοφρονούντων ἱερέων διερχόμενος τὴν
μετάνοιαν καὶ προσέβαλλε τὴν ἀκηδίαν τῶν
οἵτινες ἐφησύχαζον εἰς τὴν ἁπλῆν πλήρωσιν ἐξωτε-
ργων. Εὗρε δὲ πολλοὺς ὀπαδοὺς μεταξὺ τῶν κληρικῶν
ν λαϊκῶν. Ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος τῶν Ἀρμενίων συνέλαβεν
λους αὐτὸν,καὶ ἀφοῦ ἐκαυτηρίασεν αὐτὸν, ἔρριψεν εἰς φυ-
. Ἔφυγε μὲν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας μετ' ὀλίγον, ἐφονεύθη
μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του. Ἔκτοτε οὐδεὶς λόγος
ο περὶ τῶν ὀπαδῶν του. Ἀρεβοῦρδοι ὅμως σώζονται μέ-
ς σήμερον ἐν Μεσοποταμίᾳ, ὀνομαζόμενοι νῦν Σεμπῖγαι.
τὸς τῶν γνωστικῶν τούτων αἱρετικῶν ὑπῆρχε κατὰ τὴν
τονταετηρίδα καὶ ἰουδαΐζουσά τις αἵρεσις ὑπὸ τὸ ὄνομα
ι θ ι γ γ ά ν ω ν, οἵτινες εἶχον τὸ κέντρον των ἐν τῇ πό-
μορίῳ ἐν τῇ ἄνω Φρυγίᾳ. Ἐξαιρέσει τῆς περιτομῆς ἐτή-
ῦτοι ὅλον τὸν λοιπὸν μωσαϊκὸν νόμον, ἰδίως δὲ τὰς νη-
, ὅθεν ἴσως ἔλαβον καὶ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα (μὴ θίγῃς Κο-
', 21). Εἶναι ἀβέβαιον, ἂν ἡ αἵρεσις αὕτη εἶναι λείψανον
ῶν ἀρχαίων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, ἢ ἂν ἐσχηματίσθη
ταῦτα διὰ ἀναμίξεως μετὰ τοῦ ἐν Φρυγίᾳ διαδεδομένου
σμοῦ.

154.

Οἱ εὐχῖται ἢ ἐνθουσιασταὶ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

ου περὶ ἐνεργείας δαιμόνων ed. Gaulucin. Par. 1615. E n g e l h a r d t
enhist. Abhandll. Erlangen. 1832. σελ. 191.

ὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα ἀνεφάνη ἐν Θράκῃ καὶ τα-
ἐξηπλώθη αἵρεσίς τις, ἧς οἱ ὀπαδοὶ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ
Εὐχῖται ἢ Ἐνθουσιασταί. Πρὸς καταπίεσιν τῆς
ως ταύτης ἀπεστάλη ἀπὸ Κωνςαντινουπόλεως βασιλικὸς

οἱ Παυλικιανοί, ἐξέλιπε σχεδὸν τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἀπὸ Βυζαντίου ἐξάρτησις ἀπέβη μόνον ὀνοματική. 'Επὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1081-1118) ὑπηρέτουν μέγα μέρος Παυλικιανῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ στρατῷ. 'Αλλ' ὅτε οὗτοι ἐν τῷ πρὸς τὸν Νορμανδὸν 'Ροβέρτον Γουϊσκάρδον πολέμῳ ἐγκατέλιπον αὐτόν, κατεδίωξεν αὐτοὺς παντοιοτρόπως. Τῷ 1115 παρέστη αὐτοπροσώπως ἐν Φιλιππουπόλει, ὅπως ἐνεργήσῃ τὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπιστροφήν των. Πραγματικῶς δὲ κατώρθωσε διὰ συζητήσεων, εἰς ἃς ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἠρέσκετο μᾶλλον ἢ εἰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, δι' ἀπειλῶν ἢ δι' ὑποσχέσεων πολὺ δὲ μᾶλλον διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιστρέψῃ πλείστους αὐτῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Διὰ τοὺς ἐπιστραφέντας δὲ ἔκτισεν ἀπέναντι τῆς Φιλιππουπόλεως τὴν ὀρθόδοξον Ἀλεξιούπολιν. Ἔκτοτε ἐκλείπουσιν οἱ Παυλικιανοὶ ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Τὰ δὲ λείψανα αὐτῶν ἀνεμίχθησαν μετὰ τῶν συγγενῶν αἱρέσεων τῶν Εὐχιτῶν καὶ Βογομίλων. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν ἠσπάσθησαν βραδύτερον τὸν μωαμεθανισμόν. Εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Αἵμου διεσώζοντο τινὲς ἐκ τῶν Παυλικιανῶν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἀμαθεῖς καὶ πένητες. 'Εν Φιλιππουπόλει μέχρι τῆς σήμερον κατοικοῦσι Παυλικιανοί τινες, ἀλλ' εἶναι καθολικοὶ τῇ ἐνεργείᾳ τῶν Ἰησουϊτῶν ἑνωθέντες μετὰ τοῦ πάπα. 'Απὸ τῶν ἐν Θρᾴκῃ Παυλικιανῶν διεδόθησαν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν πολλαὶ ἐλεύθεραι δοξασίαι, αἵτινες συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὸ νὰ γεννηθῇ ἐπὶ τέλους ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ΙϚ' αἰῶνος.

153.

Ἄλλαι αἱρέσεις τοῦ Θ' αἰῶνος. 'Αρεβούρδοι. 'Αθίγγανοι.

Neander Kirchengeschichte IV, 451.

Ἤδη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Παυλικιανῶν ὑφίστατο ἐν Ἀρμενίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν τέκνων τοῦ Ἡλίου ἢ Ἀρεβούρδων αἵρεσίς τις, ἥτις εἶχεν ἀναμίξει τὴν ζωροαστρικὴν τοῦ Ὁρμοὺσδ λατρείαν μετὰ χριστιανικῶν στοιχείων. Περὶ τὰ μέσα τῆς Θ' ἑκατονταετηρίδος συνήθροισε Παυλικιανός τις Σεμβὰτ τὰ λείψανα τῆς αἱρέσεως ταύτης, καὶ διωργάνισεν αὐτ

τῷ χωρίῳ Θ ω ν τ ρ ά κ ὡς ἰδίαν τινὰ κοινότητα, ἥτις ἔλαβε ὄνομα τῶν Θωντρακηνῶν. Μεγαλητέραν σημασίαν ἀπέκτη-ν ἡ αἵρεσις αὕτη, ὅτε τῷ 1002 ὁ μητροπολίτης τῆς 'Α ρ - η ς Ἰάκωβος ἐγένετο ὀπαδὸς αὐτῆς. Ὁ παρὰ πᾶσι σεβα-:ὀς καὶ λίαν αὐστηρῶν ἠθῶν ἀνὴρ ἐκαθάρισε τὴν διδασκαλίαν ιτῆς, προσλαβὼν περισσότερα χριστιανικὰ στοιχεῖα ἐν αὐτῇ. ετ' ἄλλων δέ τινων ὁμοφρονούντων ἱερέων διερχόμενος τὴν ὡραν ἐκήρυττε μετάνοιαν καὶ προσέβαλλε τὴν ἀκηδίαν τῶν ιθρώπων, οἵτινες ἐφησύχαζον εἰς τὴν ἁπλῆν πλήρωσιν ἐξωτε-κῶν ἔργων. Εὗρε δὲ πολλοὺς ὀπαδοὺς μεταξὺ τῶν κληρικῶν ιὶ τῶν λαϊκῶν. 'Αλλ' ὁ ἐπίσκοπος τῶν 'Αρμενίων συνέλαβεν ιὶ τέλους αὐτὸν, καὶ ἀφοῦ ἐκαυτηρίασεν αὐτὸν, ἔρριψεν εἰς φυ-ακήν. Ἔφυγε μὲν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας μετ' ὀλίγον, ἐφονεύθη ;λως μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του. Ἔκτοτε οὐδεὶς λόγος γίνετο περὶ τῶν ὀπαδῶν του. 'Αρεβοῦρδοι ὅμως σώζονται μέ-ρι τῆς σήμερον ἐν Μεσοποταμίᾳ, ὀνομαζόμενοι νῦν Σεμπῖγαι. — Ἐκτὸς τῶν γνωστικῶν τούτων αἱρετικῶν ὑπῆρχε κατὰ τὴν ' ἑκατονταετηρίδα καὶ ἰουδαΐζουσά τις αἵρεσις ὑπὸ τὸ ὄνομα ῶν 'Α θ ι γ γ ά ν ω ν, οἵτινες εἶχον τὸ κέντρον των ἐν τῇ πό-ει 'Αμορίῳ ἐν τῇ ἄνω Φρυγίᾳ. Ἐξαιρέσει τῆς περιτομῆς ἐτή-ουν οὗτοι ὅλον τὸν λοιπὸν μωσαϊκὸν νόμον, ἰδίως δὲ τὰς νη-στείας, ὅθεν ἴσως ἔλαβον καὶ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα (μὴ θίγῃς Κο-ασ. 6', 21). Εἶναι ἀβέβαιον, ἂν ἡ αἵρεσις αὕτη εἶναι λείψανον πὸ τῶν ἀρχαίων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, ἢ ἂν ἐσχηματίσθη ετὰ ταῦτα διὰ ἀναμίξεως μετὰ τοῦ ἐν Φρυγίᾳ διαδεδομένου ιυδαϊσμοῦ.

154.

Οἱ εὐχῖται ἢ ἐνθουσιασταὶ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

ε λλου περὶ ἐνεργείας δαιμόνων ed. Gaulucin. Par. 1615. Engelhardt Kirchenhist. Abhandll. Erlangen. 1832. σελ. 191.

Κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα ἀνεφάνη ἐν Θράκῃ καὶ τα-έως ἐξηπλώθη αἵρεσίς τις, ἧς οἱ ὀπαδοὶ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ αοῦ Ε ὐ χ ῖ τ α ι ἢ Ἐ ν θ ο υ σ ι α σ τ α ί. Πρὸς καταπίεσιν τῆς αἱρέσεως ταύτης ἀπεστάλη ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως βασιλικὸς

τις ἐπιτετραμμένος. Φαίνεται δὲ, ὅτι εἶναι αὐτὸς οὗτος Ψ ε λ λ ὸ ς, ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν τὰ περὶ τῶν Εὐχιτῶν τούτων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ εἶναι γεγραμμένον ἐν εἴδει διαλόγου μεταξὺ Θρᾳκός τινος καί τινος Τιμοθέου. Ὁ Θρᾷξ εἶναι πιθανῶς αὐτὸς ὁ Ψελλός. Ὁ Ψελλὸς ἀναφέρει τὸ δόγμα αὐτῶν εἰς τὸν Μάνεντα. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον. Διότι ἐνῷ ὁ Μάνης θέτει ὡς βάσιν τὸν ἀπόλυτον δυαδισμὸν, οἱ Εὐχῖται τοῦ ΙΑ' αἰῶνος συγγενεύουσι μᾶλλον πρὸς τὸν συγκεκερασμένον δυαδισμὸν τῶν Περσῶν, καθ' ὃν ὑπεράνω τῶν δύο ἀντιθέτων ἀρχῶν (τοῦ Ὁρμοῦσδ καὶ τοῦ Ἀριμὰν) ἔχει τὸν θρόνον του αἰώνιόν τι ἀρχικὸν ὂν (Zervane), ἐξ οὗ ἀμφότεραι αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖναι προήχθησαν. Ἐδίδασκον δηλ., ὅτι ὁ Θεὸς ὁ πατὴρ ἔχει δύο υἱούς. Καὶ αὐτὸς μὲν εἶναι κύριος τῶν ὑπερκοσμίων, ὁ δὲ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς, ὃν Σαταναὴλ ὠνόμαζον, τῶν ἐπιγείων, ὁ δὲ νεώτερος (ὁ Χριστὸς) τῶν ἐπουρανίων. Μέρος τῶν Εὐχιτῶν ἐτίμα ἀμφοτέρους τοὺς υἱοὺς, διότι εἰ καὶ οὗτοι διάκεινται ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλους, μέλλουσιν ὅμως ποτὲ ὡς καταγόμενοι ἐξ ἑνὸς πατρὸς, νὰ ἑνωθῶσιν. Ἄλλοι τοὐναντίον ἐτίμων μόνον τὸν νεώτερον υἱὸν, διότι οὗτος εἶναι κύριος τοῦ καλλιτέρου καὶ ὑψηλοτέρου μέρους, ἐφυλάττοντο ὅμως νὰ περιφρονῶσιν ἢ ὑβρίζωσι καὶ τὸν πρεσβύτερον, ἵνα μὴ οὗτος βλάψῃ αὐτούς. Ἔτι δὲ ἄλλοι ἐτίμων μόνον τὸν πρεσβύτερον υἱὸν, ὅστις οὕτω καλῶς τὰ πάντα διέταξε, καὶ ἐπίστευον, ὅτι ὁ νεώτερος διὰ τοῦτο φθονεῖ αὐτὸν, καὶ ἐκ μίσους πρὸς αὐτὸν, ἐπάγει σεισμοὺς, χάλαζαν καὶ λοιμούς. Οἱ Εὐχῖται ἠσχολοῦντο πολὺ εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὴν θεουργίαν, ἐν αἷς ὁ ζωϊκὸς μαγνητισμὸς φαίνεται μέγα μέρος λαβών. Ἀπεδίδοντο δὲ αὐτοῖς καὶ ἀντινομικαὶ ἀρχαὶ μετὰ ἀκολάστων ὀργίων. Ἡ ἀρχὴ τῶν Εὐχιτῶν τούτων κεῖται ἐν τῷ σκότει. Σχέσις τις ὅμως αὐτῶν πρὸς τοὺς Μασσαλιανοὺς ἢ Εὐχίτας τοῦ Δ' αἰῶνος (πρβλ. § 100) εἶναι εἰ καὶ μὴ βεβαία, ὅμως πιθανή. Διότι ἔχομεν σαφῆ ἴχνη, ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι ἐκεῖνοι Εὐχῖται διεσώζοντο ἰδίως ὑπὸ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα σποραδικῶς διὰ πάντων τῶν αἰώνων. Ἔλλειπε μὲν ἀπὸ τῶν πρώτων Εὐχιτῶν ὁ ἰδιαζόντως ἀνεπτυγμένος δυαδισμὸς τῶν μεσαιωνικῶν Εὐχιτῶν, ἀλλ' ἡ περὶ δαιμόνων διδασκαλία αὐτῶν καθίστα εὐ-

ιλον τὴν παραδοχὴν δυαδικῶν ἀρχῶν, ἡ δὲ τάσις αὐτῶν πρὸς ις θεωρητικὰς ἐκστάσεις ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς φανκσιώδεις διδασκαλίας. Λείψανα τῶν ἀρχαίων Εὐχιτῶν εἶχον λθει εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ πρῶτον ἴσως ὅτε Κωνσταντῖνος ὁ οπρώνυμος (752) μετῴκισε πολλοὺς Σύρους καὶ Μικρασιάτας ἰς τὴν Θράκην, ἥτις ἕνεκα λοιμοῦ τινος εἶχεν ἐρημωθῇ. Ὁ Ἰωννης Δαμασκηνὸς μαρτυρεῖ, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων Μασσαιανῶν διεσώζοντο κεκρυμμένοι ἐν μοναστηρίοις (περὶ αἱρ. 80). ἰαὶ ὁ Φώτιος λέγει περὶ αὐτῶν, ὅτι ἦσαν πολλοὶ κατὰ τὸν Θ' ἰῶνα (Cod. 52). Ὁ δὲ Κεδρηνὸς (ἐπιτομ. ἱστορ. 514) βεβαιοῖ, τι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του πολλοὶ αὐτῶν ἦσαν ἐξηπλωμένοι κατὰ τὴν Θράκην. Ἐπίσης δὲ καθὼς περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Εὐχιτῶν, ὕτω καὶ περὶ τοῦ τέλους αὐτῶν οὐδὲν γνωρίζομεν βέβαιον. Ἀπὸ τῆς ἀποστολῆς ἐκείνης πρὸς ἐξέτασιν περὶ αὐτῶν οὐδὲν ἄλλο περὶ αὐτῶν μανθάνομεν. Ἐντελῶς ὅμως δὲν ἐξέλιπον ἔκτοτε, διότι οἱ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἀναφαινόμενοι Βογόμιλοι παρίστανται προδήλως ὡς μετερρυθμισμένη τις ἀνανέωσις τῆς αἱρέσεως. Ἴσως ὅτε ἠγέρθη ὁ κατ' αὐτῶν διωγμὸς ἀπεχώρησαν πάλιν συμμορφούμενοι ἐξωτερικῶς πρὸς τοὺς τύπους τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκεύματος εἰς τὴν ἀσημότητα τοῦ μοναχικοῦ βίου.

155.

Οἱ Βογόμιλοι κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα.

Ἄννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς. I, 4. Εὐθυμίου Ζυγαδηνοῦ Πανοπλ. τ. 23 καὶ ἔλεγχος τῶν Μασσαλιανῶν κτλ. παρὰ Gallandi XIV, 293. Engelhardt ἔνθα ἀνωτέρω.

Κατὰ τὴν Β' δεκαετηρίδα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐξηπλώθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ φήμη, ὅτι ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας εἶχε παρεισδύσει εἰς τὴν πρωτεύουσαν νέον εἶδος ἐπικινδύνου αἱρέσεως, καὶ ὅτι εὗρεν ἐκεῖ μεγάλην ὑποδοχὴν καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐπισημοτέροις οἴκοις, ἰδίως μεταξὺ τῶν γυναικῶν. Ὠνόμαζον δὲ τοὺς ὀπαδούς της κατὰ τὸ βουλγαρικὸν ὄνομα Βογομίλους τ. ἔ. θεοφίλους. Παράγεται ἡ λέξις ἐκ τοῦ Βόγ=Θεὸς καὶ μίλουϊ =ἐλέησον, καὶ σημαίνει τὸν τοῦ Θεοῦ τὸ ἔλεος ἐπισπώμενον. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς διέταξεν εὐθὺς νὰ

γίνῃ ἐξέτασις περὶ τοῦ πράγματος. Διὰ βασάνων δὲ ἐγένε γνωστὸν τό τε ὄνομα καὶ ἡ διαμονὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς αἱρέσεως. Οὗτος ὠνομάζετο Βασίλειος. Ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστι ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ θεολογικῇ αὐτοῦ παιδείᾳ καὶ τῇ διαλεκτικῇ αὐτοῦ δεινότητι, μετεπέμψατο αὐτὸν πρὸς ἑαυτόν. Ὁ Βασίλειος ὑπήκουσε καὶ προσῆλθεν. Ὁ αὐτοκράτωρ ταχέως συνιδών, ὅτι διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς συνήθους ἐρεύνης καὶ συζητήσεως μετὰ τοῦ μοναχοῦ τούτου, ὅστις ἐδείκνυεν, ὅτι ἦτο ἐξησκημένος λίαν ἐν τῷ λέγειν, οὐδὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ κατορθώσῃ, ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἀπάτην κατ' αὐτοῦ. Μετὰ μεγίστου σεβασμοῦ ἦλθεν εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν τράπεζαν, καὶ ὑπεκρίθη, ὅτι ἐπεθύμει νὰ διδαχθῇ παρ' αὐτοῦ καὶ νὰ γίνῃ μαθητής του. Ὁ ἀγαθώτερος τοῦ αὐτοκράτορος μοναχὸς δὲν ἐννόησε τὴν παγίδα, ἥτις ἐστήθη αὐτῷ. Προθύμως λοιπὸν ἐξέθηκεν αὐτῷ ἐν μυστικότητι πάσας τὰς διδασκαλίας καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς αἱρέσεώς του, ἀλλ' ὄπισθεν παραπετάσματος ἐκάθητο ταχυγράφος τις, ὅστις κατέγραψε πάντα ὅσα εἶπε κατὰ λέξιν. Ἀφοῦ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἀφήρπασεν ἀπὸ τοῦ στόματός του πᾶν ὅ,τι ἤθελεν, ἀπέσυρεν αἴφνης τὸ παραπέτασμα, ὁ δὲ ἐμβρόντητος γενόμενος μοναχός, εἶδεν αἴφνης τὴν γερουσίαν καὶ τὸν κλῆρον συνηγμένους ἐνώπιόν του, ὅπως δικάσωσιν αὐτόν. Ὁ Βασίλειος ὡμολόγησε δημοσίᾳ καὶ μετὰ θάρρους τὰς δοξασίας του καὶ ἐκήρυξεν, ὅτι εἶναι ἕτοιμος πάντοτε νὰ ἀποθάνῃ ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐπέμεινε δὲ εἰς τὴν ἀπόφασίν του ταύτην μεθ' ὅλας τὰς νουθεσίας καὶ ἀπειλάς. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον συλλάβει καὶ τοὺς 12 ἀποστόλους τῶν Βογομίλων καὶ πολλοὺς ἄλλους ὀπαδοὺς τοῦ Βασιλείου. Τινὲς αὐτῶν ὡμολόγησαν ἑαυτοὺς ὡς Βογομίλους, ἄλλοι ὅμως ἠρνήθησαν τοῦτο. Ἦτο δὲ δύσκολον νὰ διακρίνῃ τις τοὺς μετανοοῦντας ἀληθῶς ἐκείνων, οἵτινες ἁπλῶς κατὰ τὸ φαινόμενον συνεμορφοῦντο πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ δόγμα, διότι ἦσαν γνωσταὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς αἱρέσεως ταύτης, καθ' ἃς ἐπετρέπετο εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον συμμόρφωσις (accommodatio) καὶ ἡ ὑπόκρισις. Ὁ αὐτοκράτωρ κατέφυγε πάλιν εἰς νέαν πανουργίαν, ἥτις ὅμως δὲν ἐπέτυχεν ὅπως ἡ πρώτη. Εἰς πάντας τοὺς κατηγορουμένους ἀπηγγέλθη ἡ θανατικὴ ποινή. Πάντες ἔμελλον νὰ

οθάνωσι τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον. Ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς ἐκτελέως παρεσκευάσθησαν δύο πυραὶ, καὶ ἐν τῇ μιᾷ τούτων ἐπετέθη σταυρός. Ἀναλογιζόμενος δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἀποστροφὴν ν Βογομίλων πρὸς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἀπῄτει παρ' ἐνων, οἵτινες ἤθελον νὰ ἀποθάνωσιν ὡς χριστιανοὶ νὰ ἐκλέσεν ὡς τόπον τοῦ θανάτου τὴν ἐφ' ἧς εἶχεν ἐπιτεθῇ ὁ σταυς πυράν. Πολλοὶ ἐποίησαν τοῦτο, ἔμαθον δὲ τότε, ὅτι ὁ αὐκράτωρ ἤθελεν ἁπλῶς καὶ μόνον νὰ δοκιμάσῃ αὐτούς. Ἀφοῦ καὶ πάλιν ἐνουθετήθησαν, ἀφέθησαν ἐλεύθεροι. Ἀλλὰ καὶ λοιποὶ δὲν ἐκάησαν, ἀλλ' ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Ἐνταῦθα ἐπεσκέπτετο αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ καθ' ἑκάστην, καὶ μετεχειρίζετο πᾶσαν αὐτοῦ τὴν θεολογικὴν ῥητορείαν, ὅπως ἐπιστρέψῃ αὐτούς. Οἱ ἐπιμένοντες εἰς τὰς δοξασίας των ἔμειναν ἐν ταῖς φυλακαῖς ἐφ' ὅρου ζωῆς. Μόνος ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἱρέσεως Βασίλειος ἀφοῦ πρὸς ἐπιστροφὴν αὐτοῦ πᾶσα προσπάθεια ἀπέδη ματαία, παρεδόθη εἰς τὴν πυράν. Καὶ νῦν δὲ διέταξεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐπιθέσωσιν ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς ἐκτελέσεως σταυρόν τινα, καὶ προέτρεπε τὸν Βασίλειον νὰ προσκυνήσῃ αὐτόν. Ἀλλ' εἰς μάτην. Ὁ Βασίλειος ἤλπιζεν, ὅτι οἱ ἄγγελοι ἤθελον σώσει αὐτὸν ἀπὸ τῶν φλογῶν. Οἱ δὲ δήμιοι ἐφοβοῦντο μὴ οἱ δαίμονες ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Ὅτε δὲ εἶδον, ὅτι οὐδὲν παράδοξον συνέβη, καὶ ὅτι ὁ μανδύας κατηναλώθη πάραυτα ὑπὸ τοῦ πυρὸς, ἔρριψαν καὶ αὐτὸν εἰς τὰς φλόγας. Εἰς τὴν πρώτην ὄψιν τοῦ φλέγοντος πυρὸς κατέλαβε τὸν ἀτυχῆ κατάδικον φρίκη, ταχέως ὅμως ἀνέλαβε τὰς δυνάμεις του, καὶ ἀπέθανε μετὰ καρτερίας (1119). (Ἄννα Κομνηνὴ Ἀλεξ. 14). Καὶ τοῦτο εἶναι νέον παράδειγμα θανατικῆς ποινῆς ἐπιβληθείσης ἐν τῇ ἀνατολῇ διὰ μόνον τὸν λόγον τῆς αἱρέσεως. Δὲν ἀπαντᾷ ὅμως ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἡ ποινὴ αὕτη ἐπὶ αἱρετικῶν. Ὁ Βαλσαμὼν βραδύτερον ῥητῶς ἀποφαίνεται, ὅτι οἱ κανόνες τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν δὲν γνωρίζουσι θανατικὴν ποινὴν ἐπιβλητέαν λόγῳ αἱρέσεως. Οἱ Παυλικιανοὶ εἶχον καταδιωχθῇ μέχρι θανάτου μᾶλλον ὡς πολιτικὴ μερὶς, καὶ ὡς στασιασταὶ ἀπειλοῦντες διὰ τῆς βίας αὐτὴν τοῦ κράτους τὴν ὕπαρξιν. Ἡ αἵρεσις τῶν Βογομίλων δὲν ἐξηλείφθη ὅμως διὰ τῶν διωγμῶν. Οἱ πλουσιώτεροι τῶν ὀπαδῶν της εὗρον εὐκόλως μέσα ἵνα διαφύγωσι τὴν καταδίωξιν, οἱ

δὲ λοιποὶ ἐκρύβησαν εἰς τὰ μοναστήρια, καὶ μετέδιδον ἐνταῦθα κρυφίως τὰς διδασκαλίας των. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς ὁ Β' († 1239) ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ κηρύξῃ κατὰ τῆς αἱρέσεως. Πολλοὶ δὲ κατεδιώχθησαν ὡς Βογόμιλοι, καίπερ μηδὲν ἔχοντες πρὸς τούτους κοινόν. Ἰδίως ὅσοι ἐπεζήτουν ἐσωτερικὴν θρησκευτικὴν ζωὴν καὶ ὀλίγον ἐτίμων ἢ περιεφρόνουν τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ὡς τοιοῦτοι κατεκρίθησαν ἐν δύο συνόδοις δύο μοναχοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (1140 καὶ 1146) Κωνσταντῖνος Χρυσομάλης καὶ Νήφων. Ἡ Βουλγαρία ὅμως ἔμενε πάντοτε ἡ ἑστία μανιχαϊκῆς αἱρέσεως, ἥτις ἐντεῦθεν ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν δύσιν.— Περὶ δὲ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς λατρείας τῶν Βογομίλων παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς. Ὅτι οἱ Βογόμιλοι μεγάλως ἐσυγγένευον πρὸς τοὺς Εὐχίτας τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, οὐ μόνον βεβαιοῦται ὑπὸ τῶν συγχρόνων συγγραφέων (Ζηγαδ. πανοπλ. περὶ Βογομίλων καὶ Ἄννα Κομν. 486), ἀλλ' ἀποδεικνύεται καὶ ὑπὸ τῆς συμφωνίας τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν ἀμφοτέρων τῶν αἱρέσεων. Ὁ Βασίλειος, ὅστις, ὅτε ἀπέθανεν, εἶχεν ἤδη ὑπὲρ τὰ 50 ἔτη παρ' αὐτοῖς ἐνεργήσει, διεμόρφωσεν ἴσως τὸ σύστημα τῶν Εὐχιτῶν ἐντελέστερον, συνεπέστερον καὶ ἀκριβέστερον. Ἡ θεμελιώδης ἰδέα ἔμεινεν ἡ τῶν Εὐχιτῶν, τ. ἔ. ἡ παράστασις τοῦ δυαδισμοῦ ἐν τοῖς δύο υἱοῖς τοῦ Θεοῦ, τῷ πρεσβυτέρῳ Σαταναὴλ, καὶ τῷ νεωτέρῳ Ἰησοῦ, ὅστις ἐτέλεσε τὴν ἀπολύτρωσιν. Μετὰ δὲ τῶν Παυλικιανῶν εἶχον κοινὸν οἱ Βογόμιλοι τὴν μεταρρυθμιστικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λατρείαν τῆς ἐκκλησίας, πρὸς τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων. Ἡ ἄσκησίς των ἦτο ὅμως πολὺ αὐστηροτέρα, ἐνήστευον πολὺ, συνίστων τὴν ἀγαμίαν καὶ τὴν ἐγκράτειαν ἀπὸ τοῦ κρέατος, τῶν ὠῶν καὶ τοῦ τυροῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ δι' ὕδατος βαπτίσματος παρεδέχοντο πνευματικὸν βάπτισμα μόνον (παράκλησις· consolamentum). Ἀπέρριπτον δὲ καὶ τὴν ἐξωτερικὴν εὐχαριστίαν. Εἰς τὴν προσευχὴν τοὐναντίον, ἰδίως τοῦ «πάτερ ἡμῶν,» ἀπέδιδον μεγάλην ἀξίαν. Κατὰ τὸ φαινόμενον συμμόρφωσιν καὶ ὑπόκρισιν ἐθεώρουν καὶ οὗτοι ἐνίοτε συγκεχωρημένην. Ἡ Γραφὴ αὐτῶν περιελάμβανε τοὺς ψαλμοὺς, τοὺς προφήτας καὶ πᾶσαν τὴν Κ. Δ. Πρὸ πάντων δὲ ἐτίμων τὸ εὐαγγέ-

ον τοῦ Ἰωάννου. Κατὰ φυσικὸν λόγον ἐχρῶντο τῇ ἀλληγορικῇ, μυστικῇ ἑρμηνείᾳ. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἱερῶν Γραφῶν ὑπῆρχον ιρ' αὐτοῖς ἐν χρήσει καὶ πολλὰ ἄλλα ἀπόκρυφα βιβλία.

156.

Θεολογικαὶ ἔριδες κατὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα.

ieseler Kirchengeschichte II, 2. 668. Neander Kirchengeschichte V, 2. 717.

Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ χριστολογικὸν ζήτημα ἐξκολούθει νὰ ἀπασχολῇ τοὺς θεολόγους τῆς ἑλληνικῆς ἐκκληίας σχεδὸν ἀποκλειστικῶς. Μόνον ὅταν προὔκειτο ἀγὼν πρὸς χισματικοὺς ἢ αἱρετικοὺς, ἐστρέφετο ἡ προσοχὴ αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλα ζητήματα. Ἡ πρὸς τὸν μονοφυσιτισμὸν τάσις καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἐκλείψει. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τάσιν ταύτην ἐδίδασκεν ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1081-1118) ὁ Εὐστράτιος, μητροπολίτης Νικαίας, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ ἐλάτρευεν ὡς κτίσμα τὸν πατέρα, καὶ νῦν ἔτι λατρεύει αὐτόν. Ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, νὰ ἀναγνωρίσῃ δὲ ὡς ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, τὸ ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑψώθη εἰς ὁμοίαν ἀξίαν τῇ θείᾳ (Νικήτ. Ἀκομιν. Ann. Comn. Supplem. 4. 3). Ὁ Εὐστράτιος ἐδίδασκε· «καὶ πρότερον καὶ νῦν τῷ πατρὶ λατρεύειν τοῦ Κυρίου τὸ πρόσλημμα,» ἔπρεπε δὲ νὰ διδάσκῃ· «ὑψώθη τὸ πρόσλημμα ἀπ' αὐτῆς τῆς προσλήψεως καὶ τοσοῦτον ὥστε πως ταὐτὸν τῷ κτίσαντι.» Μοναχὸς δέ τις Νεῖλος ἔφθασεν εἰς φανερὸν μονοφυσιτισμὸν, ἐκλαμβάνων τὴν ἀποθέωσιν ταύτην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὡς φυσικήν. — Ἐπὶ Μανουὴλ δὲ τοῦ Κομνηνοῦ (1143—80) ἐγεννήθη ἐξ ἀφορμῆς ληφθείσης ἐκ τῆς λειτουργικῆς ῥήσεως· «σὺ εἶ ὁ προσφέρων καὶ ὁ προσφερόμενος» τὸ ζήτημα, ἂν ὁ Χριστὸς προσήνεγκε τὴν θυσίαν ὑπὲρ τῶν τοῦ κόσμου ἁμαρτιῶν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἢ ἐν μετ' αὐτῶν καὶ τῷ υἱῷ καὶ λόγῳ, τ. ἔ. ἑαυτῷ καὶ τῇ Τριάδι ἐν γένει. Τὸ πρῶτον ἰσχυρίζετο μετὰ πολλῶν ἄλλων διασήμων θεολόγων καὶ ὁ διάκονος Σωτήριχος, ὁ ἐπίδοξος πατριάρ-

χης Ἀντιοχείας, ἀλλὰ σύνοδός τις ἐν Κωνσταντινουπόλει (1156) ἐδογμάτισε τὸ δεύτερον. Ὁ Σωτήριχος καὶ οἱ φίλοι του ἰσχυρίζοντο (Spicil. Rom. X, 1) «μόνῳ τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν προσηνέχθαι, οὐ μὴν καὶ αὐτῷ τῷ προσενεγκόντι λόγῳ, φάσκοντες, ὡς εἰ τοῦτο δοίη τις, εἰς δύο πρόσωπα πάντως ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς διαστήσεται.» Ἡ δὲ σύνοδος, ἧς τὰ πρακτικὰ ἐτυπώθησαν ἐν τῷ Spicil. Rom. l. c. ἀπεφάσισεν ὑπὲρ τῆς ἰδέας (σελ. 70)· «καὶ κατ' ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ δεσποτικοῦ πάθους τὸν Θεάνθρωπον λόγον τὸ σωτήριον θῦμα προσενεγκεῖν τῷ πατρί τε καὶ ἑαυτῷ ὡς Θεῷ καὶ τῷ πνεύματι... καὶ νῦν ὡσαύτως τὰς ἀναιμάκτους θυσίας τῇ παντελείῳ καὶ τελειοποιῷ Τριάδι προσάγεσθαι» (πρβλ. Tafel Annae Comnen. Suppl. praef. p. XIV).— Δέκα ἔτη μετὰ ταῦτα νέα τις ἔρις περὶ τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ «Ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστιν» ἠγέρθη. Τινὲς ἀνέφερον τοῦτο εἰς τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς εἰ ὁ πατὴρ ἦτο μείζων τοῦ υἱοῦ, διότι ἐγέννησεν αὐτόν. Ἄλλοι ὅμως ἐνόμιζον, ὅτι ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ ἄλλοι μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀνέφερον μὲν τοὺς λόγους εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, διϊσχυρίζοντο δε, ὅτι ἕνεκα τῆς προσωπικῆς ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναφερόμενον τὸ χωρίον εἰς τὸν ὅλον Θεάνθρωπον. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐγένετο παρὰ πάσαις ταῖς τάξεσι τοῦ λαοῦ ἀντικείμενον σφοδρῶν συζητήσεων ὅπως τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέδειξε πρὸς πάντας, ὅσοι ἦσαν ἐναντίοι πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ, τὴν ἑαυτοῦ δυσμένειαν, ὥρισε δὲ σύνοδόν τινα τῷ 1166, ἥτις ὑπὸ τὴν προεδρείαν του ἐπεκύρωσε τὴν αὐτοκρατορικὴν γνώμην. Καθαίρεσις, δήμευσις τῶν ὑπαρχόντων καὶ ἐξορία ἦσαν αἱ κατὰ τῶν ἐναντιουμένων ἐπιβαλλόμεναι τιμωρίαι καὶ διὰ θανάτου δε λέγεται, ὅτι αὐτοκρατορικόν τι διάταγμα ἠπείλει αὐτοὺς (Νικήτ. Ἀκομιν. ἐν βίῳ Μανουὴλ 7. 5. καὶ Ἰωάνν. Κιννάμου ἱστορ. 6. 2). Αἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ λιθίνων πλακῶν καὶ ἀνηρτήθησαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Σοφίας. — Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς κυβερνήσεώς του ἐσκανδαλίσθη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἐκ τοῦ ἀναθέματος τοῦ ἐν χρήσει ὄντος διὰ τοὺς ἐκ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐπι

ντας· «Ἀνάθεμα τῷ Θεῷ τοῦ Μωάμεθ,» περὶ οὗ ει, ὅτι αὐτός ἐστι Θεὸς ὁλόσφυρος[1], ὃς οὐκ ἐγέννησεν, οὐδὲ ννήθη, οὐδὲ ὅμοιος αὐτῷ τις.» Ὁ αὐτοκράτωρ ἐνόμιζεν, ὅτι τῷ ἀναθέματι τούτῳ περιείχετο βλασφημία τις κατὰ τοῦ οῦ, διότι τοῦ Μωάμεθ ὁ Θεὸς πάντοτε εἶναι ὁ μόνος, ἄρα ὁ ηθὴς Θεός. Προύτεινε λοιπὸν τὰς ἀμφιβολίας του εἴς τινα ημοῦσαν σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἥτις ὅμως ἐκήρυ- αὐτὰς ὡς ἀβασίμους, διότι κατ' αὐτὴν ὁ Θεὸς τοῦ Μωάμεθ εἶναι πράγματι ὁ ἀληθὴς Θεός. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέμε- εἰς τὴν θέλησίν του. Ἐξέδωκε δὲ κατὰ τοῦ ἐν χρήσει τού- τύπου τοῦ ἀναθεματισμοῦ διάταγμα, ὅτε δὲ καὶ τοῦτο ἀπήν- εν ἐναντίωσιν, ἐκάλεσε τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους σύνοδον ἐν τῷ ἐν Σκούταρι ἀνακτόρῳ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐ- λύθη ὑπὸ ἀσθενείας, δὲν ἠδυνήθη νὰ συμμετάσχῃ τῆς συνό- . Ὁ ἀντιπρόσωπός του ὅμως ἐζήτει νὰ ἐκφοβίσῃ τοὺς ἐπι- πους δι' ἀπειλῶν. Τότε ἀνέστη ὁ καλὸς κἀγαθὸς Εὐστάθιος ρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ ἐξεφράσθη ἐντόνως καὶ μετὰ ρησίας κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς διαταγῆς. Ὅτε δὲ ἔμαθε το ὁ αὐτοκράτωρ, ὠργίσθη μεγάλως, ἀπήτησε δὲ ἵνα ἐν τά- δικασθῇ ὁ ἀπειθὴς ἐπίσκοπος ὡς προσβαλὼν τὴν αὐτοκρα- τικὴν μεγαλειότητα. Ἀλλὰ ταῖς παρακλήσεσι καὶ νουθεσίαις πατριάρχου καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων καταπραϋνθείς, ἀνε- λεσε μὲν τὴν κατὰ τοῦ Εὐσταθίου διαταγήν, τοσοῦτον ὅμως ονώτερον ἀπήτησε τὴν ἀπόρριψιν τῆς ῥηθείσης φράσεως. τὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις ἐπείσθησαν οἱ ἐπίσκοποι νὰ ταβάλωσι τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀναθεματισμοῦ ὡς ἑξῆς· «Ἀνά- μα τῷ Μωάμεθ καὶ πάσῃ τῇ αὐτοῦ διδαχῇ καὶ διαδοχῇ» (Νι- τ. Ἀχομιν. βίῳ Μανουὴλ 7. 6).

157.

Ἄλλαι θρησκευτικαὶ συζητήσεις τοῦ ΙΒ' αἰῶνος.

ικολάου Μεθώνης ἀνάπτυξις τῆς θεολογ. στοιχειώσεως Πρόκλου τοῦ νεοπλατωνικοῦ. Ed. Voemel. Francf. 1825. Νικήτα Ἀκομινάτου Θησαυρὸς Ὀρθοδοξίας 27 βιβλ. Ἐξεδόθησαν λατινιστὶ μόνον τὰ 5 πρῶτα ὑπὸ Μορέλλου. Genev. 1618. IV.

Εἰ καὶ καθ' ἅπαντα τὸν μέσον αἰῶνα ἐπεκράτει ἐν τῇ ἑλλη-

[1] Δηλ. συμπαγής, ἁπλοῦς, εἷς.

νικῇ ἐκκλησίᾳ περιδεής τις εἰς τὰ παραδεδομένα ἀφοσίωσις, ἡ καλλιέργεια ὅμως τῶν ἀρχαίων κλασικῶν σπουδῶν· ἡ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἀναφανεῖσα προὐκάλεσεν ἀναβρασμόν τινα, ὅστις ἔτεινεν εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν τῶν παραδεδομένων. Ἰδίως εὗρον αἱ ἀρχαὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν νεοπλατωνικῶν, αὖθις νέους ὀπαδούς. Ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξ Ἰταλίας τις, καὶ ἐδίδασκε τὴν φιλοσοφίαν, ἐπίστευε δὲ εἰς τὴν μετεμψύχωσιν καὶ παρεδέχετο τὰς πλατωνικὰς ἰδέας. Τοσοῦτον δὲ τυφλὸν ζῆλον πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἤγειρε παρὰ τοῖς μαθηταῖς του, ὥστε εἷς τούτων Σερβλίας καλούμενος, εἶχε περιπέσει ἐντελῶς εἰς τὴν ἐθνικὴν πολυθεΐαν, θέλων δὲ νὰ αὐτοκτονήσῃ, ῥίπτων ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, ἔκραξε· «Δέξαι με Πόσειδον!» (Νικήτ. Ἀκομ. παρὰ Tafel αὐτόθι 2). Κατὰ τῶν τοιούτων ἔγραψεν ὁ Μεθώνης Νικόλαος τὴν ἀρίστην ἀπολογίαν τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τὸν ἑλληνικὸν μεσαίωνα, ἀναιρέσας τὴν θεολογικὴν στοιχείωσιν Πρόκλου τοῦ πλατωνικοῦ, ἧς ἡ ἀνάγνωσις φαίνεται, ὅτι μεγάλως συνέτεινεν εἰς τὴν ὑπόθαλψιν τοιούτων τῷ χριστιανισμῷ ἐχθρικῶν τάσεων. Περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων τῶν τυφλῶν τῆς ἀρχαιότητος λάτρεων λέγει ὁ Νικόλαος πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα. «Θαυμαστὸν οὐδὲν, ἐὰν Ἕλληνες μωρίαν ἡγῶνται τὴν ἀληθινὴν καὶ ἡμετέραν σοφίαν. Ἀλλὰ θαυμάσειεν ἄν τις μᾶλλον εἰκότως, ὅπως καί τινες τῆς ἔνδον ταύτης καὶ ἡμετέρας γεγονότες αὐλῆς καὶ μυστηρίων θείων γευσάμενοι, ἐπειδὴ καὶ τῆς θύραθεν παιδείας μετέσχον, ἤ που καὶ ἀκροθιγῶς ἥψαντο, ἐπίπροσθεν τῶν οἰκείων τίθενται τὰ ἀλλότρια. Ὅθεν αὐτοῖς καὶ τὰ πολλὰ προσκόπτειν συμβαίνει, καὶ τῆς ὀρθῆς ἐκτρέπεσθαι πίστεως, καὶ ταῖς σεσοφισμέναις πειθανάγκαις ἀπαγομένους εἰς βλασφημιῶν αἱρέσεις ὑπολισθαίνειν.» Μετὰ τῆς εἰς τὸν ἐθνισμὸν ἀποκλινούσης ταύτης τάσεως τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος συνδέονται πιθανῶς καὶ αἱ αἱρετικαὶ διδασκαλίαι αἱ ὑπὸ Νικήτα τοῦ Ἀκομινάτου μνημονευόμεναι (Θησαυρ. ὀρθοδ. IV, 40. 41. 43) τῶν θνητοψυχιτῶν, οἵτινες ἐνόμιζον, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου οὖσα ὁμοία τῇ τῶν κτηνῶν, ἀπόλλυται μετὰ τοῦ σώματος, τῶν Χριστολυτῶν, τῶν δοξαζόντων, ὅτι ὁ

τὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐγκαταλιπὼν τὸ ἐμψυχωμένον
ι ἐπὶ τῆς γῆς, μετὰ γυμνῆς καὶ ἁπλῆς τῆς θεότητος ἀνε-
ῃ εἰς τοὺς οὐρανούς,τῶν παρερμηνευτῶν, οἵτινες διὰ προ-
ῦς παρερμηνεύσεως τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐζήτουν νὰ ὑπο-
ίζωσι πολλὰς ἰδίας αὐτῶν διδασκαλίας, καὶ τῶν ἐθνοφρό-
οἵτινες ἀνενέωσαν τὰς μυστικὰς τέχνας τῆς ἑλληνικῆς ἀρ-
τητος μάλιστα τὰς εἰς ἃς οἱ νεοπλατωνικοὶ εἶχον ἐπιδοθῆ,
οὕτω ἔδιδον εἰς τὸν ὄχλον, παρ' ᾧ δὲν εἶχον ἐκλίπει πᾶ-
κί ἀναμνήσεις τῆς εἰδωλολατρείας, νέαν τροφήν. Ἐν ἀντι-
. δὲ πρὸς τοιαύτας ἀποπλανήσεις προελθούσας ἐξ ὑπερβο-
ς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν, ἐκηρύχθησάν τι-
ἰδίως μοναχοί, πολέμιοι πάσης ἐπιστήμης, ὡς ἀπαγούσης
.ν ἀναγκαίως ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας. Ὁ φίλος τῶν
ιμάτων Νικήτας κατατάσσων τοὺς τοιούτους μεταξὺ τῶν
τικῶν,ὀνομάζει αὐτοὺς Γνωσιμάχους (αὐτόθι IV, 39).
ιὐτὴ ὑπέρμετρος καὶ ἀποκλειστικὴ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα
πη ἀναφαίνεται πάλιν καὶ κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα,
ὁ Πλήθων ἀνέλαβε πόλεμον ἐξοντώσεως κατὰ τῆς ἀρι-
:ελικῆς φιλοσοφίας, τῆς παραδεδεγμένης οὔσης εἰς τὴν συ-
ιατικὴν ἔκθεσιν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας.Ὁ Πλήθων ἦτο
ς παραδεδομένος τῇ πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἐνόμιζε δέ, ὅτι
ιλε νὰ ἔλθῃ ποτὲ ἐποχή, καθ' ἣν θέλει μορφωθῇ νέα τις
κόσμιος θρησκεία ἀνωτέρα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἰσλα-
ιοῦ, μὴ ἀφισταμένη πολὺ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας.

158.

Τὸ σχίσμα τοῦ Ἀρσενίου κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα.

ɩρ. Παχυμέρους βυζ. ἱστ. Νικηφόρου Γρηγορᾶ βυζ. ἱστ.

Ὅτε ὁ Νικηφόρος Βλεμμίδης παρῃτήθη τῆς θέσεως τοῦ πα-
ρχου, ἣν προσήνεγκεν αὐτῷ ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος Β' ὁ
χαρις (1255—59), ἐγένετο πατριάρχης ὁ εὐσεβὴς μοναχὸς
σένιος. Οὗτος ἀπήλαυε τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος
ὗτον, ὥστε ἀποθνήσκων ἀνέθηκεν αὐτῷ οὗτος τὴν φροντίδα
τοῦ ἑξαετοῦς υἱοῦ του Ἰωάννου. Ἀλλ' ὁ φιλόδοξος

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος (1259—82) ἥρπαξε τὴν κηδεμονευτικὴν κυβέρνησιν καὶ κατώρθωσε νὰ κηρυχθῇ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῆς συγκλήτου αὐτοκράτωρ. Ἐπειδὴ δὲ δι' ὅρκου ὑπεχρεώθη, ὅτι εὐθὺς ἅμα ἤθελεν ὁ διάδοχος γίνει ἐνῆλιξ, ἔμελλε νὰ ἀποδώσῃ εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν κυβέρνησιν, ἔδωκε καὶ ὁ Ἀρσένιος τὴν συγκατάθεσίν του. Ἀλλ' ὅτε τοῦ Μιχαὴλ οἱ σκοποί, νὰ ἐκβάλῃ ἐκ μέσου τὸν νόμιμον διάδοχον, ὁσημέραι ἐγίνοντο καταδηλότεροι,κατέλιπεν αἴφνης ὁ πατριάρχης τὴν πρωτεύουσαν Νίκαιαν, καὶ ἀπεχώρησεν εἴς τι μοναστήριον. Οὔτε παρακλήσεις δὲ οὔτε ἄλλαι παραστάσεις ἠδυνήθησαν νὰ πείσωσιν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ, ἐκήρυξε δὲ ἑαυτὸν ἕτοιμον νὰ παραιτηθῇ. Τὸν χηρεύσαντα πατριαρχικὸν θρόνον κατέλαβε τότε ὁ μέχρι τοῦδε μητροπολίτης Ἐφέσου Νικηφόρος. Πολλοὶ ὅμως ἐπίσκοποι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς νέας ἐκλογῆς, καὶ παρὰ τῷ λαῷ δὲ ἐσχηματίσθη μερίς τις Ἀρσενιανῶν. Ὁ Νικηφόρος ἔσπευσε τότε νὰ καταδιώξῃ τούτους δι' ἀφορισμῶν καὶ καθαιρέσεων, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν. Ἵνα δὲ τὸ ἀρξάμενον σχίσμα μὴ λάβῃ μεγαλητέρας διαστάσεις, συνῆψεν ἐκ νέου ὁ Μιχαὴλ διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ἀρσενίου, κατόπιν τῶν ὁποίων οὗτος ἀνέβη πάλιν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, συγκατετέθη μάλιστα νὰ στέψῃ αὐτὸς τὸν Μιχαήλ. Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα τῇ ἐντολῇ αὐτοῦ ἐτύφλωσαν τὸν ἡγεμονόπαιδα, δεκαετῆ ὄντα, ἵνα καταστήσωσιν αὐτὸν ἀνίκανον πρὸς κυβέρνησιν. Διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης ἐξέδωκεν ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰς μάτην δὲ ἐσπούδαζεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ πείσῃ τὸν πατριάρχην νὰ λύσῃ τὸν ἀφορισμόν, κηρύττων ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ ὑποστῇ πᾶσαν μετάνοιαν, καὶ τὴν ταπεινωτικωτάτην. Δὲν ὑπελείφθη λοιπὸν τῷ αὐτοκράτορι ἄλλο ἢ ἓν ἐκ τῶν δύο, ἢ νὰ ἐκβάλῃ τῆς πατριαρχίας τὸν Ἀρσένιον, ἢ κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ πατριάρχου νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχήν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐποίησεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, τὸ πρῶτον. Προσεκάλεσε δηλ. σύνοδόν τινα (1262), ἥτις κατεδίκασε τὸν πατριάρχην. Ἐξώρισε δὲ αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν νῆσον Προκόννησον, ὅπου τὸ 1267 ἀπέθανεν. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐξελέχθη ὁ Ἀδριανουπόλεως Γερμανὸς (ὁ Γ'), ὅστις ὅμως ἕνεκα τῆς κοινῆς πρὸς αὐτὸν δυσμενείας ταχέως ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Διεδέχθη δὲ αὐ-

γέρων τις ἀμαθὴς μοναχὸς, ὀνόματι Ἰωσήφ. Ὁ αὐτο-
τωρ ἠθέλησε τότε τελῶν δημοσίᾳ μετάνοιαν, νὰ
ῃ τοῦ ἀφορισμοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ μεγάλης συναθροίσεως ἐπι-
τῶν ἔρριψεν ἑαυτὸν χαμαὶ ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν τέλεσιν
εὐχαριστίας πρὸ τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ ὡμολόγησεν ἑαυ-
ἔνοχον δύο ἁμαρτημάτων τῆς ἐπιορκίας καὶ τοῦ ὅτι διέ-
νὰ τυφλώσωσι τὸν υἱὸν τοῦ προκατόχου του. Τότε ἠγέρθη
ι πρῶτον ὁ πατριάρχης καὶ ἀνέγνωσεν εἰς τὸν κατὰ γῆς
ενον αὐτοκράτορα γραπτὴν ἀπόλυσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἕ-
τος τῶν ἐπισκόπων κατὰ τάξιν ἐποίησε τὸ αὐτό. Εἰς τοι-
ην ταπείνωσιν ὑπέβαλεν ἑαυτὸν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος. Τοι-
η ἦτο ἡ δύναμις τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ
χρόνους τούτους. Ἐν ἐποχῇ βαρβαρότητος, καθ' ἣν οἱ λαοὶ
ν εἶχον δικαίωμα, οἱ δὲ αὐτοκράτορες τὰ πάντα ἔπραττον
ιρέτως, μόνη ἡ ἐκκλησία ἐτόλμα νὰ ὑψώνῃ φωνὴν διαμαρ-
ήσεως ἐνίοτε κατὰ τῶν αὐθαιρεσιῶν τούτων, κατορθόνουσα
τε, ὁσάκις ἐτύγχανον διευθύνοντες τὰ τῆς ἐκκλησίας ἄνδρες
οῦντες τὴν ἀποστολὴν καὶ ἀξίαν των, νὰ ταπεινόνῃ αὐτοὺς
οῦντας, ἱκανοποιοῦσα οὕτω τὸ καταπατούμενον δίκαιον. Ἐν
οις ἡ ὁσημέραι αὐξάνουσα μερὶς τῶν Ἀρσενιανῶν δὲν ἀνε-
ριζεν οὔτε τὸν νέον πατριάρχην, οὔτε τὴν ἀπόλυσιν τοῦ
κράτορος. Αἱ περὶ ἑνώσεως διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς
ιης, ἃς ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνῆψεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἐγένον-
ιτία ἐπί τινα χρόνον νὰ περιπέσῃ εἰς λήθην τὸ ἀρσενιανὸν
μα, μάλιστα ὁ Ἰωσὴφ διὰ τῆς πρὸς τὴν ἕνωσιν ἀποστρο-
του ἀπέκτησε δημοτικότητά τινα. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠνάγκα-
αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ, ἀνέθηκε δὲ τὴν πατριαρχίαν τῷ κο-
κίῳ τῶν λατινοφρόνων Ἰωάννῃ Βέκκῳ. Τοῦ Μιχαὴλ ὁ
καὶ διάδοχος Ἀνδρόνικος ὁ Β' (1283-1328) ἦτο ἐχ-
τῆς ἑνώσεως. Ὁ Βέκκος παρῃτήθη διὰ τοῦτο, ὁ δὲ Ἰωσὴφ
ετο πάλιν πατριάρχης. Ἀλλὰ νῦν ἠγέρθησαν καὶ οἱ Ἀρσε-
οἱ, καὶ ἐπεδείξαντο κατὰ τῶν Ἰωσηφιανῶν τοσοῦτον μῖσος,
οὗτοι κατὰ τῶν φίλων τῆς ἑνώσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπε-
ι νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τοὺς Ἀρσενιανούς. Ἦτο δὲ πρόθυ-
νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς ἰδίαν τινὰ ἐκκλησίαν ἐν Κωνσταν-
υπόλει, ἀλλ' οὗτοι ἐθεώρουν πάσας τὰς ἐκκλησίας ὡς με-

μολυσμένας, καὶ ἀπήτουν τὴν καθαίρεσιν τοῦ πατριάρχου καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὀπαδῶν του. Τὸ δίκαιον δὲ τῆς ἀπαιτήσεώς των ἤθελον νὰ ἀποδείξωσι διά τινος θαύματος. Πραγματικῶς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις τὸ πρῶτον παρεδέχθη τὴν πρότασιν, σκεπτόμενος, ὅτι, ἐὰν μὲν τὸ θαῦμα ἤθελε γίνει, ἔμελλον νὰ ἀναγκασθῶσιν οἱ Ἰωσηφιανοὶ νὰ ἐνδώσωσιν, ἐὰν δὲ οὐδὲν ἤθελε γίνει, ἔμελλον οἱ Ἀρσενιανοὶ νὰ ὑποχωρήσωσι, διέταξε νὰ προσκομίσωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰ λείψανα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Οἱ Ἀρσενιανοὶ ἤθελον νὰ θέσωσιν ἐπ' αὐτῶν γραφήν τινα, ἐλπίζοντες, ὅτι ὁ ἅγιος διά τινος θαύματος ἤθελε δικαιώσει αὐτούς. Ἤδη δὲ ἡτοίμαζον ἑαυτοὺς διὰ νηστειῶν, προσευχῶν καὶ ἀγρυπνιῶν, ὅπως ἴδωσι τὴν θαυμασίαν κρίσιν. Ἀλλ' οὐδὲν ἔγινε, διότι ὁ αὐτοκράτωρ ἴσως φοβούμενος στάσεις καὶ ταραχάς, ἀνεκάλεσε τὴν συγκατάθεσίν του. Ἡ νίκη τῶν Ἀρσενιανῶν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς θεία κρίσις κατὰ τῆς νομιμότητος τῆς κυβερνήσεως τοῦ Μιχαήλ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔλεγε τοῖς Ἀρσενιανοῖς, ὅτι εἶναι μάταιον νὰ ζητῶσι θαύματα, διότι ταῦτα ἀπὸ μακροῦ χρόνου δὲν συνέβαινον, ἀφ' ὅτου ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη καὶ ἐγκατεστάθη ἐν τῷ κόσμῳ. Τῷ ἔτει 1283 ἀπέθανεν ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ. Ἵνα κινήσῃ λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ τοὺς Ἀρσενιανοὺς πρὸς ἀναγνώρισιν Γεωργίου τοῦ Κύπρου, συγκατένευσε τέλος εἰς τὸ νὰ γίνῃ θεία τις κρίσις. Ἔν τινι ἐπίτηδες κατασκευασθέντι μεγάλῳ ἀργυρῷ λέβητι ἥφθη πῦρ. Ἑκάστη δὲ μερὶς ἔρριψε γραφήν τινα κατὰ τὰς ἀρχὰς ἑκάστης αὐτῶν γεγραμμένην, ἀλλ' ἀμφότεραι αἱ γραφαὶ ἐγένοντο, ὡς ἦτο ἑπόμενον, παρανάλωμα τοῦ πυρός. Τοῦτο κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς σημεῖον, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει ἵνα γίνῃ ἡ ἕνωσις ὅπως εἶχον νῦν τὰ πράγματα. Οἱ Ἀρσενιανοὶ ἡττήθησαν, ἀφοῦ τὸ προσδοκώμενον θαῦμα δὲν ἔγινε, καὶ ἐκήρυξαν, ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ ἀναγνωρίσωσι τὸν πατριάρχην. Λειτουργία δὲ γενομένη ἀμέσως μετὰ τὴν θείαν κρίσιν ἐπεσφράγισε τὴν συνδιαλλαγήν. Ἀλλ' ἤδη τὴν ἑπομένην πρωΐαν ἀνεκάλεσαν οἱ Ἀρσενιανοὶ τὴν συγκατάθεσίν των, καὶ τὸ σχίσμα ἔμεινε. Μόλις δὲ τῷ 1312, ὅτε ὁ πατριάρχης Νήφων συγκατετέθη νὰ ἀνακομισθῶσι τὰ λείψανα τοῦ Ἀρσενίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Σοφίας, καὶ νὰ τιμωρη-

θῶσι πάντες οἱ κληρικοὶ, οἵτινες ἄλλοτε εἶχον κηρυχθῆ ἐναντίον αὐτοῦ, διὰ τεσσαρακονθημέρου ἀργίας, κατωρθώθη ὁριστικῶς ἡ τελεία ἕνωσις.

159.

Ἡ περὶ τῶν ἡσυχαστῶν ἔρις κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα (1341-51).

Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἱστ. Νικηφόρου Γρηγορᾶ ἱστορ. Τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων παρὰ Mansi T. XXVI. Engelhardt Die Arsenianer und Hesychasten (παρὰ Illgen Histor. Zeitschrift 1838. 1,68) Gass Die Mystik des Nicolaos Cabasilas. Greifsw. 1849.

Ἡ τελευταία θεολογικὴ συζήτησις τῆς ἐποχῆς ταύτης παρὰ Βυζαντινοῖς ὑπῆρξεν ἡ περὶ τῶν Ἡσυχαστῶν. Ἐν τοῖς μοναστηρίοις τοῦ Ἄθωνος ἐκαλλιεργεῖτο πολὺ ὁ μυστικισμὸς καὶ θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ὑποθαλπόμενος διὰ τῆς ἀναγνώσεως σεως τῶν συγγραμμάτων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ἀκολουθοῦντες ταῖς ὁδηγίαις τοῦ ἡγουμένου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναστηρίου τοῦ ἁγ. Μάμαντος Συμεῶνος, περιέπιπτον πολλοὶ μοναχοὶ διὰ τεχνικῶν μέσων εἰς κατάστασιν ἐκστάσεως, ἐν ᾗ ἐφαντάζοντο, ὅτι ἐθεώρουν τὸν Θεόν. Κατὰ τὰς πληροφορίας, ἃς ἔλαβε περὶ αὐτῶν ὁ Βαρλαὰμ, ἐν γωνίᾳ τινὶ τοῦ ἐρήμου κελλίου των κατακείμενοι κεκυφότες, ὥστε τὸ γόνυ νὰ θλίβῃ τὸ στῆθος αὐτῶν, προσβλέποντες δὲ ἀσκαρδαμυκτεὶ τὸν ὀμφαλόν των καὶ κρατοῦντες ὅσον ἦτο δυνατὸν τὴν ἀναπνοήν των, περιέπιπτον κατὰ πρῶτον εἰς ἀγωνίαν, ᾐσθάνοντο δὲ θόλωσιν τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἐὰν δὲ ἐπέμενον ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, τότε διεδέχετο τὴν ταραχὴν τῶν αἰσθήσεων ἀνέκφραστός τις τέρψις, ἐπὶ τέλους δὲ ἔβλεπον ἑαυτοὺς κεκαλυμμένους ὑπὸ λαμπροτάτου φωτός. Ἐκάλουν δὲ ἑαυτοὺς ἡσυχάζοντας, καὶ διϊσχυρίζοντο, ὅτι ἡ περικαλύπτουσα αὐτοὺς λάμψις εἶναι ἄκτιστον, θεῖον φῶς. Τὴν ὁδηγίαν, ἣν ὁ ἡγούμενος Συμεὼν ἔδιδε, διέσωσεν ἡμῖν ὁ Ἀλλάτιος (De perpet. cons. eccles. occid. et orient. 689), ἔχει δὲ οὕτω· «Καθίσας ἐν μιᾷ γωνίᾳ κατὰ μόνας, πρόσεξαι ποιῆσαι ὃ λέγω σοι· κλεῖσον τὴν θύραν καὶ ἔπαρον τὸν νοῦν σου ἀπὸ παντὸς ματαίου, ἤγουν προσκαίρου, εἶτα ἐρείσας σῷ στήθει σὸν πώγωνα, κινῶν

τὸν αἰσθητὸν ὀφθαλμὸν σὺν ὅλῳ νοὶ ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας ἤγουν κατὰ τὸν ὀμφαλὸν, ἄγξον καὶ τὴν τῆς ῥινὸς τοῦ πνεύματος ὄχησιν, τοῦ μὴ ἀδεῶς πνεῖν· ἐρεύνησον ἔνδον ἐν τοῖς ἐγκάτοις εὑρεῖν τὸν τόπον τῆς καρδίας, ἔνθα ἐμφιλοχωρεῖν πεφύκασι πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις. Καὶ πρῶτον μὲν σκότος εὑρήσεις καὶ πάχος ἀνένδοτον. Ἐπιμένοντος δέ σου καὶ τούτου τοῦ ἔργου νυκτὸς καὶ ἡμέρας ποιουμένου, εὑρήσεις, ὢ τοῦ θαύματος!, ἄληκτον εὐφροσύνην. Ἅμα γὰρ εὕρῃ ὁ νοῦς τὸν τόπον τῆς καρδίας, βλέπει παρευθὺς ἃ οὐδέποτε ἠπίστατο· βλέπει γὰρ τὸν μεταξὺ τῆς καρδίας ἀέρα καὶ ἑαυτὸν φωτεινὸν ὅλον καὶ διακρίσεως ἔμπλεων.» Ὁ δὲ Κανταχουζηνὸς διηγεῖται (2, 39), ὅτι ὁ τοῦ ἁγίου ὄρους μοναχὸς, παρ' οὗ ἔμαθε τὰ περὶ τῶν Ἡσυχαστῶν ὁ Βαρλαὰμ, ὅστις πρῶτος ἤλεγξε τὰς μωρίας ταύτας αὐτῶν, «ἐδίδασκε τὸν πονηρότατον (Βαρλαὰμ) καὶ ὡς προκόπτοντες κατὰ μικρὸν οἱ ἡσυχάζοντες καὶ προσευχόμενοι ἀθορύβως, ἀγαλλίασίν τε τινὰ καὶ ἄρρητον ἡδονὴν καὶ θείαν ἐπιδέχονται ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ φῶς ὁρῶσι τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ἀστράπτον περὶ αὐτούς.»[1] Ὅτε ὁ προμνημονευθεὶς Βαρλαὰμ ἐπιστρέφων ἀπὸ τῆς εἰς τὴν δύσιν ἀποστολῆς του διέτριβεν ἐπί τινα χρόνον ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐζήτησε νὰ πληροφορηθῇ ἀκριβέστερον τὰ περὶ τῶν μοναχῶν τούτων. Προσῆλθε λοιπὸν εἴς τινα ἐξ αὐτῶν, ἁπλοῦν ἄνθρωπον, καὶ ἐδήλωσεν αὐτῷ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς ἡσυχαστής. Ὁ ἀθῶος μοναχὸς πιστεύων εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἐρωτῶντος, παρεδέχθη εὐχαρίστως νὰ μυήσῃ αὐτὸν εἰς τὰ μυστήρια τοῦ βίου του. Ὁ Βαρλαὰμ γνοὺς τότε τὰ τῶν μοναχῶν τούτων, ἐδημοσίευσε τὰ κατ' αὐτοὺς, σκώπτων αὐτοὺς καὶ ὀνομάζων ὀμφαλοψύχους καὶ Μασσαλιανοὺς αἱρετικούς. Ἀλλὰ τοὺς ἀγαθοὺς τούτους μοναχοὺς ὑπερησπίσθη νῦν ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὁ βραδύτερον ἀρχιεπίσκοπος γενόμενος Θεσσαλονίκης. Κατηγόρησε δὲ τὸν Βαρλαὰμ, ὅτι ἀντὶ νὰ ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τῆς τάσεως ταύτης παρὰ τοῖς σοφωτέροις ἐκ τῶν μοναχῶν, ἔλαβε γνῶσιν αὐτῶν παρὰ μωροῦ τινος μοναχοῦ.[2] Πρὸς τούτοις δὲ ὑ-

[1] Ὅμοιαί τινες ἐκστάσεις ἀπαντῶσι μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τοῖς ἀσκηταῖς τοῦ Σιὰμ καὶ τῶν Ἰνδιῶν.

[2] Αἱ ὀπτασίαι τῶν Ἡσυχαστῶν ἠδύναντο κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον νὰ ἐπι-

ϲτήριζεν, ὅτι πραγματικῶς ἡ θεωρία τῶν θείων δύναται νὰ ἴσῃ εἰς τὴν θέαν ἀρρήτου τινὸς λάμψεως, ἥτις εἶναι ὄντως ιστον, θεῖον φῶς, — τὸ αὐτὸ φῶς, τὸ ὁποῖον περιέλαμψε Σωτῆρα ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ. — Ὁ Βαρλαὰμ κατηγόρησε τοῦτο τὸν Παλαμᾶν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ προστατευομένους ιαχοὺς ὡς διθέους αἱρετικοὺς παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ, ις προσεκάλεσεν αὐτοὺς ἐνώπιον συνόδου τινὸς ἐν Κωνςαν-ουπόλει συνελθούσης (1341). Ὁ Παλαμᾶς ὑπεστήριζε τὴν ασκαλίαν ταύτην, παριστῶν τὴν θείαν ἐνέργειαν ὡς διάφορον θείας οὐσίας. Ἡ οὐσία, ἔλεγεν, εἶναι πραγματικῶς ἀπρόσι-, ἀόρατος, ἀμέριστος· ἡ ἐνέργεια τοὐναντίον εἶναι καταλη- καὶ μεριστή. Ἐθεώρει δὲ τοὺς διαφόρους τρόπους, καθ' οὓς εία ἐνέργεια ἐκδηλοῦται, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατέλεγε καὶ φῶς, ὡς τοσαύτας ὑποστάσεις, καὶ συγκατέτασσεν αὐτὰς ὡς ινίους, ἀκτίστους θεότητας μετὰ τῆς οὐσίας. Ὁ Βαρλαὰμ ναντίον ἠμφισβήτει καὶ διέψευδε τὴν διαφορὰν μεταξὺ οὐ-ς καὶ ἐνεργείας, καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ φῶς τῆς ἐπὶ τοῦ Θα- μεταμορφώσεως ἦτο κτιστόν (Κανταχ. ἱστορ. 2, 29). Ὁ ιλαὰμ κατηγόρει τὸν Παλαμᾶν καὶ τοὺς ἡσυχαστὰς ἐπὶ δι-ι· διότι εἰς τοῦτο ἦγεν ἀναγκαίως ἡ διδασκαλία των περὶ τός, τὸ ὁποῖον εἶναι δῆθεν ἄκτιστον καὶ διάφορον τοῦ Θεοῦ. μυστικισμὸς τῶν μοναχῶν τούτων ἠρέσκετο νὰ νομίζῃ, ὅτι ιρεῖ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐν τῷ περιλάμποντι αὐτοὺς φωτί. Ἑτέ-ιεν ἔπρεπε νὰ διακρίνωσι τὸ φῶς τοῦτο ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως προσκρούσωσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραφῆς, ὅτι οὐδεὶς ποτε ἑώρακε τὸν Θεόν, οὐδὲ δύναται νὰ ἴδῃ. Ὅτε δὲ ἐπεκα-θησαν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοῦ δώρ, ἵνα δώσωσι γραφικήν τινα βάσιν εἰς τὴν περὶ ἀκτίστου τὸς διδασκαλίαν των, ἀνέκραξεν ὁ Βαρλαὰμ (κατὰ τὸν Καν-. αὐτόθι). «Ὢ τῆς ἀτοπίας! Καπνὸν γὰρ φεύγοντες, ἐμπε-ώκαμεν εἰς πῦρ. Ἄκουε οὐρανὲ καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ! Τὸ ἐν δὼρ φῶς ἄκτιστον καὶ τί ἄλλο ἢ Θεὸς καθ' ὑμᾶς· οὐδὲν γὰρ ιστον, ὅτι μὴ ὁ Θεός. Εἰ οὖν μήτε κτίσμα τὸ φῶς ἐκεῖνο,

ῶσιν ὡς ἐκ τῶν συμφορήσεων, αἵτινες πολλάκις συμβαίνουσι διὰ τὴν μακρὰν ὀπτικοῦ νεύρου ἔντασιν καὶ παράγουσι τὰς λεγομένας φωτοψίας (Ε', 258).

μήτε Θεοῦ οὐσία (Θεὸν γὰρ οὐδεὶς πώποτε ἑώρακε), τί λοιπὸν ἢ δυσὶ λατρεύειν θεοῖς ἑνὶ μὲν τῷ πάντων δημιουργῷ, ὃν καὶ ἀόρατον πᾶς τις ὁμολογήσειε, δευτέρῳ δὲ τῷ καθ' ὑμᾶς ὁρωμένῳ ἀκτίστῳ τούτῳ φωτί;» — Ὁ Βαρλαὰμ ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἐπὶ Θαβὼρ φῶς τῆς μεταμορφώσεως ἦτο «φάσμα ἁπλῶς καὶ κτίσμα γινόμενον καὶ ἀπογινόμενον» (Mansi XV, 1148). Ὁ δὲ Παλαμᾶς ἀπέκρουε τὴν κατηγορίαν τῆς διθείας, λέγων, ὅτι τὸ φῶς τὸ λάμψαν ἐπὶ τοῦ Θαβὼρ καὶ ἐπιφαινόμενον τοῖς μοναχοῖς ἐν τῷ κολοφῶνι τῆς θεωρίας εὑρισκομένοις δὲν εἶναι ἡ θεία οὐσία, ἀλλὰ θεία τις ἐνέργεια. Διὰ τῶν ἀπὸ τῆς ἀπροσίτου καὶ ἀοράτου θείας οὐσίας διαφόρων ἐνεργειῶν, τὰς ὁποίας ὁ Παλαμᾶς θεότητας ῥητῶς ἐκάλει, μεταδίδεται ὁ Θεὸς εἰς τὰ κτίσματα, ἀφομοιοῖ ταῦτα πρὸς ἑαυτὸν, καὶ ἀποθεοῖ αὐτά, ὥστε μεταβάλλονται εἰς ἄκτιστα. Ὡς τοιαῦτα ἄκτιστα ἐθεώρει τὴν βάτον τοῦ Μωϋσέως, τὸ πύρινον ἅρμα τοῦ Ἠλιοῦ, τὴν στήλην τοῦ πυρὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ τὰ ὅμοια. Οἱ ἐν τῇ συνόδῳ συνηθροισμένοι ἐπίσκοποι ἦσαν οἱ πλεῖστοι φίλοι τῶν ἐν Ἄθωνι μοναχῶν, πρὸς δὲ τὸν Βαρλαὰμ ἕνεκα τῆς ἀλαζονείας καὶ τῶν πρὸς ἕνωσιν μετὰ τοῦ πάπα ἐνεργειῶν του διέκειντο δυσμενῶς. Διὰ τοῦτο ἡ σύνοδος ἔκλινε φανερῶς ὑπὲρ τοῦ Παλαμᾶ, εἰ καὶ δὲν παρεδέχετο πάσας αὐτοῦ καὶ τῶν οὓς ὑπερησπίζετο μοναχῶν τὰς δοξασίας. Τὰ πρακτικὰ τῆς πρώτης ταύτης περὶ τῶν ἡσυχαστῶν συνόδου (1341) ἀπωλέσθησαν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ φίλου τῶν ἡσυχαστῶν Κανταχουζηνοῦ (ἱστ. 2. 40) ἐκέρδισαν ἐν αὐτῇ οἱ ἡσυχασταὶ πλήρη νίκην. Τοὐναντίον διηγεῖται ὁ ἐχθρὸς τῶν ἡσυχαστῶν Γρηγορᾶς (ἱστορ. 11, 10), ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐπέτρεψεν, ἵνα μὴ ἐρεθίσῃ τοὺς μοναχοὺς νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν κυριωτέρων κατ' αὐτῶν κατηγοριῶν, θέλων νὰ ἐξαλείψῃ τὴν αἵρεσιν ταύτην ἀπαρατηρήτως. Ἁπλῶς λοιπὸν ἐξητάσθη καθ' ἑαυτὸ τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἀκτίστου φωτός. Κατὰ τὸν πατριάρχην μάλιστα Ἰωάννην (παρ' Ἀλλατίῳ. Perp. Cons. 830) ἀπηγόρευσεν ἡ σύνοδος τῷ Παλαμᾷ καὶ τοῖς μοναχοῖς νὰ ἐκθέτωσι δημοσίᾳ τοὺς περὶ περιλάμψεως διὰ θείου φωτὸς ἰσχυρισμούς των. Ὁ Βαρλαὰμ ἕνεκα τοῦ ζητήματος τῆς ἑνώσεως ἐπισπασάμενος καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος πάντων, ἔφυγε μετὰ ταῦτα εἰς Ἰτα-

ίαν καὶ προσῆλθεν εἰς τὸ λατινικὸν δόγμα. Μαθητής τις ὅμως ητοῦ Γεώργιος Ἀκίνδυνος ἐξηκολούθησε τὴν ἔριδα, δευτέρα τες σύνοδος ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν πρώτην συγκροτη-ῖσα, ἐπεκύρωσεν ἐκ νέου τὴν περὶ θείου φωτὸς διδασκαλίαν ῦ Παλαμᾶ, καὶ ἠπείλησε τὸν Ἀκίνδυνον δι' ἀφορισμοῦ. Ὀλί-ς ἡμέρας μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ. Τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ του ἀνέλαβεν ἡ χήρα ὐτοκράτειρα Ἄννα, ἥτις ἠθέλησε νὰ ἀποκλείσῃ ἀπὸ τῆς κη-δεμονίας ταύτης τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνόν, ὃν εἶ-χεν ὀνομάσει κηδεμόνα ὁ ἀποθνήσκων αὐτοκράτωρ. Ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ἀντιζηλία ἀνεμίχθη εἰς τὰς θρησκευτικὰς ταύτας συζη-τήσεις καὶ ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῶν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἔλαβε μέρος ὑπὲρ τῶν Παλαμιτῶν, ἡ δὲ Ἄννα καὶ ὁ πατριάρ-χης Ἰωάννης ὑπὲρ τῶν ἐναντίων. Μετὰ ἑξαετῆ ἐμφύλιον πόλε-μον ἐνίκησεν ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ἀνέλαβε τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου. Ἐπὶ τρίτης τινὸς συνόδου (1347) καθηρέθη ὁ πατριάρχης Ἰωάννης. Ἀλλ' ἐπειδὴ διήρκει ἔτι ἡ ἔ-ρις μετὰ μεγίστης σφοδρότητος, διέταξεν ὁ Καντακουζηνὸς νὰ συνέλθῃ ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν τετάρτη τις μεγάλη σύ-νοδος (1351). Ἐπὶ κορυφῆς τῶν ἀντιπάλων τῶν μοναχῶν τοῦ Ἄθωνος ἵστατο νῦν ὁ πεπαιδευμένος ἱστορικὸς Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς ἀπεστρέφετο μὲν τὸν Βαρλαὰμ διὰ τὸν φιλολατινισμόν του, πάντοτε ὅμως συνεμερίζετο τὰς κατὰ τῆς μυστικῆς θεωρίας τῶν μοναχῶν ἀντιπαθείας του. Ἀλλ' ἡ μερὶς τοῦ Παλαμᾶ ὑπερίσχυσε καὶ νῦν. Ἡ πραγματικὴ διαφορὰ τῆς θείας ἐνεργείας ἀπὸ τῆς θείας οὐσίας ἀνεγνωρίσθη καὶ πάλιν, ἡ δὲ ἀντίθετος τῶν Βαρλααμιτῶν γνώμη κατεκρίθη. Οὐχ ἧττον ἐξηκολούθησεν ὁ Γρηγορᾶς τὸν πόλεμον αὐτοῦ κατὰ τῆς ἡσυχαστικῆς διδασκαλίας. Καὶ ὁ διασημότερος δὲ μυ-στικὸς συγγραφεὺς τῆς ἐποχῆς ταύτης Νικόλαος Καβά-σιλας (ὁ μετὰ ταῦτα ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης) ὑπερή-σπισε τὰς ἀρχὰς τῶν ἡσυχαστῶν, ἔν τινι μακρᾷ μετὰ τοῦ Γρη-γορᾶ συνδιαλέξει. Ὅτε δὲ ὁ Καντακουζηνός, ὁ ἰσχυρότερος ὑ-περασπιστὴς τῶν ἡσυχαστῶν τῷ 1355 ἀντήλλαξε τὸν θρόνον μετὰ τοῦ ἐν Ἄθωνι μοναστηρίου, οὐδεμίαν ἔκτοτε ἔλαβεν ἡ κυ-βέρνησις φροντίδα περὶ τῆς ἔριδος ταύτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Θεολογικὴ ἐπιστήμη καὶ βιβλιογραφία.

Heeren Geschichte der klassischen Literatur im Mittelalter. 2. B. Goettg. 1822. Schoell, griechische Literatur. B. III. Berlin 1840. Boivin Querelle des philosophes du XV siècle ἐν τοῖς Mémoires de l'Académie des inscriptions T. II, p. 725. Fabricii Bibliotheca graeca. Hamb. 1705. Cav Script. eccles. hist. liter. Lond. 1688. Ἀνδρονίκου Ὀρθόδοξος Ἑλλάς. Ἐν Λειψίᾳ 1872. Μελετίου ἐκκλ. ἱστορ. Β', 269, 287, 296, 335, 367, 407, 440. Γ', 13, 41, 66, 91, 134, 173, 215, 240, 306.

160.

Ἡ βυζαντινὴ παιδεία ἐν γένει.

Ἡ παιδεία ἤρχισε νὰ πίπτῃ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος, καὶ μάλιστα ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α κατὰ τὸν ϛ' αἰῶνα, ὅτε ἐκλείσθησαν αἱ πανταχοῦ τοῦ κράτους φιλοσοφικαὶ σχολαί, οἱ δὲ ῥήτορες καὶ οἱ σοφισταὶ ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τοῦ κράτους. Ἡ εἰκονομαχία, ἥτις διήρκεσε πλέον τῶν 100 ἐτῶν (726—842), ἂν καὶ γενομένη ἐν ὀνόματι τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς προόδου, ὑπῆρξεν ὅμως πράγματι πόλεμος κατὰ τῆς παιδείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει, διότι ὅ,τι ἐκ τούτων ὑπελείπετο εἰσέτι εὑρίσκετο μόνον καίπερ παραμεμορφωμένον παρὰ τοῖς μοναχοῖς, ὧν τὴν ἐξόντωσιν ἐπεδίωξαν οἱ εἰκονομάχοι. Οὗτοι ἦσαν συνήθως βάρβαροι στρατιῶται καὶ ἄγριος συρφετὸς ὄχλου, οἵτινες οὐδεμίαν ἔτρεφον πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην ἀγάπην, μάλιστα δὲ ἐμίσουν αὐτὰς ὡς τὰ μέσα, τὰ χρησιμεύοντα εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Οἱ μοναχοὶ ἔπρεπε νὰ ἀφανισθῶσι πανταχόθεν, ἀλλὰ μετὰ τῶν μοναχῶν ἔμελλον νὰ ἐκλίπωσι καὶ οἱ μόνοι τότε θεράποντες τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, οἱ διδάσκαλοι τῶν σχολείων, οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν βιβλίων. Τὰ μοναστήρια ἐκενοῦντο ἢ κατεστρέφοντο, τὰ σχολεῖα, ὅπου δὲν ἐξέλειπον ἀφ' ἑαυτῶν ἐλλείψει διδασκόντων, ἐκλείοντο διὰ τῆς βίας, βιβλιοθῆκαι δὲ τὸ μὲν διεσκορπίζοντο, τὸ δὲ κατεστρέφοντο ἐν-

λῶς (Θεοφαν. 735. ed. Par.). Μεταξὺ τῶν διωκτῶν τῶν μοναχῶν καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν των διεκρίθη αὐτοκρατορικός τις ἐπίτροπος Μιχαὴλ Λαχανοδράκων, περὶ οὗ λέγει ὁ Θεοφάνης, ὅτι «πάντα τὰ μοναστήρια πέπρακε καὶ πάντα τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ βιβλία δὲ ὅσα εὗρε πατερικὰ ἢ λείψανα ἁγίων κατέκαυσε.» Μόνον τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος συγγραμμάτων ἐφείσθη, ἀρκεσθεὶς νὰ πωλήσῃ αὐτά. Μεταγενεστέρα ἀπίθανος παράδοσις εἶναι, ὅτι δῆθεν Λέων ὁ Ἴσαυρος μὴ δυνηθεὶς νὰ πείσῃ τοὺς οἰκουμενικοὺς διδασκάλους (τῆς ἐν Κωνςαντινουπόλει σχολῆς) νὰ κηρυχθῶσι κατὰ τῶν εἰκόνων διέταξε νὰ καταχαύσωσιν αὐτοὺς ἐν τῷ οἰκήματι τῆς σχολῆς, ὅπου κατεκάησαν περὶ τοὺς 36,000 τόμους (Κεδρην. 1, 435. ed. Par.). Κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον τῆς εἰκονομαχίας ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου (813) ἐπεδίωκον τὸν σκοπόν των οἱ εἰκονομάχοι μετὰ μεγαλητέρας συνέσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ μάλιστα οὗτος μετεχειρίσθη τὴν παιδείαν, ὅπως πολεμήσῃ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, δοὺς τὴν ἐντολὴν εἴς τινας πεπαιδευμένους ἄνδρας ἵνα ἀνερευνήσωσι τὰς βιβλιοθήκας τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, ὅπως ἀνεύρωσι πατέρων μαρτυρίας κατὰ τῶν εἰκόνων. Κατὰ τὰ μέσα ὅμως τοῦ Θ' αἰῶνος ἀνυψοῦται πάλιν ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀπὸ τῆς βαθείας πτώσεώς του, ἐν ᾗ ἐτέλει, αἴφνης καὶ ἀπροσδοκήτως εἰς βαθμὸν τελειότητος, δι' ὃν δὲν ἤθελέ τις ὑποθέσει αὐτὸν ἱκανὸν, παράδοξον μάλιστα εἶναι, ὅτι ἡ νέα ἀνάπτυξις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ τελειοποιεῖται καὶ γενικεύεται κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ διαφθορὰ τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου αὐξάνει καὶ φέρεται εἰς τὸν τελικὸν ὄλεθρόν του. Ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος δὲ αἴφνης ἄρχονται οἱ ἕλληνες, οἵτινες εἶχον φθάσει εἰς τὸ χεῖλος τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξαχρειώσεως, νὰ στρέφωνται πάλιν εἰς τὴν πλουσίαν κληρονομίαν, ἣν οἱ ἐθνικοὶ πατέρες αὐτῶν κατέλιπον ὡς τὸν καρπὸν χιλιετοῦς πνευματικῆς ζωῆς. Ἀναζητοῦσι τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν τῷ κονιορτῷ τῶν βιβλιοθηκῶν, καὶ καταβάλλουσι τοσαύτην ἐπιμέλειαν, ἥτις κινεῖ ἡμῶν τὴν ἔκπληξιν, ὅταν μάλιστα ἀναλογισθῇ τις, ὅτι δὲν ἦτο παροδικόν τι φαινόμενον, ἀλλ' ὅτι διήρκεσε περὶ τὰ 600 ἔτη. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ προσδοκᾷ τις νὰ ἴδῃ ἐπιστρέφουσαν τὴν ἐποχὴν ἑνὸς

Ὁμήρου ἢ Ἡροδότου, ἢ Σοφοκλέους καὶ Δημοσθένους, ἑνὸς Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Διὰ τῶν κόπων τῶν βυζαντινῶν αὐτῶν ἐπιγόνων ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ προσδοκᾷ τις, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θεολογία ἤθελεν ἐπωφεληθῆ ἐκ τῆς ἀνανεώσεως τῶν σπουδῶν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ὅπως ἐγένετο ἐν τῇ ἐποχῇ ἑνὸς Ἀθανασίου καὶ Χρυσοστόμου. Ἡ ἐξαχρείωσις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου, ἡ περιδεὴς καὶ τυφλὴ εἰς τὰ παραδεδομένα ἐμμονὴ εἶχε τοσοῦτον προχωρήσει, ὥστε τοιαύτη τις ἀναγέννησις ἤθελεν εἶναι ἀδύνατος. Ἡ ἐποχὴ ἡ βυζαντινὴ δὲν εἶναι δημιουργικὴ καὶ γόνιμος, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν συντηρητικὴ τῶν παραδεδομένων. Ἐγράφοντο μὲν πολλὰ κατὰ τὸ δυνατὸν ἔν τε ταῖς θεολογικαῖς καὶ ἐν ταῖς θύραθεν ἐπιστήμαις ἀλλ' οὐδὲν οὐσιωδῶς νέον, οὐδὲν ἀνοῖγον νέαν ἐποχήν. Προσοικείωσις καὶ κατανόησις τῶν ἀρχαίων ἦτο τὸ τέρμα πάσης σπουδῆς. Καὶ αὐτὴ ἡ ἱστοριογραφία, ἥτις ἱκανῶς ἐπιμελῶς καὶ εὐστόχως ἐκαλλιεργεῖτο, οὐδὲν μέγα παρήγαγε συγκριτικῶς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Τοῦτο δὲ δὲν ἐνέκειτο μόνον ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἰδιότητι τῶν ἱστοριογράφων. Εἷς Τάκιτος ἤθελε περιγράψει οὕτω τὴν ἱστορίαν τῶν βυζαντινῶν δεσποτῶν τοῦ καταρρέοντος κράτους καὶ τοῦ εἰς τὴν πτῶσιν του φερομένου λαοῦ, ὥστε νὰ ἦναι δι' ἅπαντας τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους διδακτικωτάτη. Ἀλλ' ἂν μετρήσωμεν τὴν ἐποχὴν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς μέτρῳ, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ἐκπλαγῶμεν ἐπὶ τῇ ἀκμῇ τῆς παιδείας, ἥτις πρὸ ἡμῶν ἀνοίγεται ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ὑπὸ διαφόρους εὐνοϊκὰς ἢ δυσμενεῖ περιστάσεις ἐπὶ ἓξ ὅλους αἰῶνας διατηρεῖται. Σημειωτέον δὲ, ὅτι βυζαντινὴ μεσαιωνικὴ φιλολογία εἶναι κατὰ μέγα μέρος εἰσέτι ἀνέκδοτος. Μόνον τὰ τῆς πολιτικῆς βυζαντινῆς ἱστορίας ἔργα εἶναι γνωστά. Οἱ ἡμέτεροι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιέπεσαν εἰς τοιαύτην ἀμάθειαν, ὥστε δὲν ἐσκέπτοντο νὰ ἐκδώσωσιν εἰς φῶς τὰ ἔργα ταῦτα. Οἱ δυτικοὶ ἐξ ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς ἕλληνας θεολόγους τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἠμέλησαν τοῦτο ἐπίσης, μόνον ἔργα τινὰ ἐκδώσαντες ἀνδρῶν ἀποκλινάντων εἰς τὸν παπισμόν. Μόλις δὲ τελευταῖον τρεῖς γερμανοὶ θεολόγοι, ὁ Τάφελ, ὁ Γὰσς καὶ ὁ Οὖλμαν ἔστρεψαν τὴν προσοχήν των εἰς τὴν βυζαντινὴν θεολογίαν καὶ παιδείαν ἐν

γένει, ἐκ δὲ τῶν ἐργασιῶν των ἔγινε κατάδηλον, ὅτι πολλὰ καλὰ ἔργα πρέπει νὰ προσδοκῶμεν ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ βυζαντινισμοῦ. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν εἰργάσθησαν ἐκ τῶν ἡμετέρων πρὸς ἔκδοσιν βυζαντινῶν συγγραφέων ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ Σάθας καὶ ὁ Σ. Λάμπρος.

161.

Συνέχεια. Ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως τῆς παιδείας παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς δὲν εἶναι ἱκανῶς πεφωτισμένη. Ἡ αἰφνιδία ἐμφάνισις αὐτῆς καὶ ἡ διατήρησις ἀνήκει σχεδὸν εἰς τὰ αἰνίγματα τῆς ἱστορίας. Βεβαίως πρέπει νὰ ἀναδράμῃ τις ἐνταῦθα εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, ἥτις ἤθελε νὰ διασωθῇ διὰ τὸ μέλλον τῇ ἀνθρωπότητι ὁ εὐγενέστερος καρπὸς τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ κόσμου ἡ ἑλληνικὴ κλασικὴ φιλολογία ὡς ἡ μέλλουσα βάσις τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ νεωτέρου κόσμου. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξωτερικὰ μέσα, δι' ὧν ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπετεύχθη, πρέπει νὰ ἐρευνηθῶσι. Δύο τινὰ παρουσιάζονται ἡμῖν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, δι'ὧν ἡ κίνησις αὕτη ἔλαβε τὴν πρώτην ὤθησίν της. Κατὰ πρῶτον καὶ κυρίως ἡ ἅμιλλα πρὸς τοὺς Ἄ ρ α β α ς. Ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Η' αἰῶνος εἶχον ἀρχίσει οἱ ἄραβες νὰ καλλιεργῶσι τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα. Οἱ Καλῖφαι ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀβασσιδῶν ἐπεσώρευσαν ὅσα ἠδύναντο χειρόγραφα, καὶ προσεκάλουν πρὸς τὴν σπουδὴν αὐτῶν ἕλληνας πεπαιδευμένους, ἐφρόντιζον δὲ νὰ γίνωνται μεταφράσεις καὶ νὰ ἱδρύωσι σχολάς, ἔνθα ὁ εὑρεθεὶς θησαυρὸς νὰ καθίσταται γόνιμος. Οὕτως ἀνεπτύχθησαν παρὰ τοῖς Ἄραψιν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν Καλιφῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας αἱ ἐπιστῆμαι τοσοῦτον, ὥστε οἱ βυζαντινοὶ ἔπρεπε νὰ αἰσχύνωνται, καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐξεγείροντο εἰς νέαν ἐπιστημονικὴν ζωήν. Πρὸς τούτοις προσθετέον, ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Θ' αἰῶνος ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου σειρὰ ἡ γ ε μ ό ν ω ν, ο ἵ τ ι ν ε ς η ὐ ν ό η σ α ν μεγάλως τὴν κ α λ λ ι έ ρ γ ε ι α ν τ ῶ ν ἐ π ι σ τ η μ ῶ ν. Αἱ ἀρχαῖαι κλασικαὶ σπουδαὶ ἐγένοντο ἔκτοτε ἐθνικόν τι ἔργον, καὶ ὅσον ὀλιγώτερον ἡ βυζαντινὴ ὑπερηφάνεια εὕρισκεν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ τροφὴν ἀλλαχοῦ, τοσοῦτον συνεκεντροῦτο ἐν-

ταῦθα. Βάρδας ὁ κηδεμὼν καὶ συναυτοκράτωρ (ἀπὸ τοῦ 860) Μιχαὴλ τοῦ Γ', ὅσον ἀχρεῖος ἄλλως καὶ ἂν ἦτο, φέρει ὅμως τὴν τιμὴν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἀνύψωσε πάλιν τὴν σπουδὴν τῆς κλασικῆς φιλολογίας. Ἐν πάσαις ταῖς μεγάλαις πόλεσι ἵδρυσε σχολὰς καὶ ὥρισε τοῖς ἐν αὐταῖς διδάσκουσι μισθοὺς ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὁ σοφώτερος ἀνὴρ τοῦ αἰῶνός του, ὑπεστήριξεν αὐτὸν εἰς τοῦτο τὰ μέγιστα. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βάρδα διηύθυνε Βασίλειος ὁ Μακεδὼν τὰς ἡνίας τοῦ κράτους καὶ ἀνυψώθη μετὰ τὸν φόνον τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὸν θρόνον (867—886). Αὐτὸς μὲν δὲν ἦτο πεπαιδευμένος, ἐτίμα ὅμως τὰς ἐπιστήμας, καὶ ἐγένετο διὰ τῆς ἐπιμεμελημένης ἐκπαιδεύσεως, ἣν ἔδωκεν εἰς τὰ τέκνα του διὰ τοῦ Φωτίου, ὁ ἀρχηγὸς δυναστείας, ἥτις ἐπὶ πολλὰς γενεὰς τὴν μεγαλητέραν δόξαν ἐζήτει ἐν τῇ καλλιεργείᾳ τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λέων ὁ Ϛ', ὁ φιλόσοφος (886—911), ἦτο πεφημισμένος συγγραφεὺς, ὁ δὲ ἔγγονος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ς' ὁ Πορφυρογέννητος (911-955) ἐπεδόθη μετὰ τοσούτου ζήλου εἰς τὰς σπουδὰς, ὥστε ἐλησμόνει χάριν αὐτῶν τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἀφήνων αὐτὰς τοῖς ἄλλοις. Διαφημίζουσι δὲ αὐτὸν οἱ βυζαντινοὶ ὡς τὸν κυρίως πανορθωτὴν τῶν ἐπιστημῶν, καὶ ὄντως συνήργησε μεγάλως εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν φώτων διὰ μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως, δι' ἱδρύσεως πολλῶν νέων σχολῶν καὶ βιβλιοθηκῶν καὶ διὰ ὑποστηρίξεως πολυειδοῦς τῶν πεπαιδευμένων. Οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ὀλίγα μὲν ἐποίησαν ὑπὲρ τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' ὅμως ὁ ἅπαξ ἐγερθεὶς ζῆλος ὑπὲρ αὐτῶν ἦτο τοσοῦτον ἰσχυρὸς, ὥστε ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἠδύνατο νὰ στερῆται καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς προστασίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ Ι' αἰῶνος ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τῶν Μακεδόνων. Ἀντ' αὐτῶν ἦλθεν ἡ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν, ἥτις μετὰ τοῦ συγγενοῦς οἴκου τῶν Δουκῶν κατεῖχε τὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1057—1185, καὶ ἔφερε τὴν ἀρίστην παρὰ βυζαντινοῖς ἐποχὴν ἐπιστημονικῆς ἀκμῆς. Πολλοὶ αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ οἴκου τούτου ἦσαν αὐτοὶ πεπαιδευμένοι, θυγατέρες δὲ ἡγεμόνων (Εὐδοξία, θυγάτηρ Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ, καὶ Ἄννα Κομνηνὴ, θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ) διεκρίθησαν ὡς συγγραφεῖς. Ὅ,τι ὑπῆρξεν ὁ Φώτιος διὰ

τὴν ἐποχὴν τῶν Μακεδόνων, τοῦτο ἦτο ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς († μετὰ τὸ 1105). Ὁ Ψελλὸς οὗτος ἦτο διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἦτο δὲ ὁ πολυμαθέστερος ἀνὴρ τῆς ἐποχῆς του, ἀσχοληθεὶς περὶ πᾶν εἶδος σοφίας. Ἦτο θεολόγος, φιλόσοφος, ἱστορικός, μαθηματικός, ῥήτωρ, ἰατρός. Συνέγραψε δὲ περὶ πασῶν τούτων τῶν ἐπιστημῶν, καὶ διὰ τοῦτο πολυγραφώτατος ἐλέγετο. Πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤρξατο νὰ ἁμιλλᾶται ἡ Θεσσαλονίκη, ὡς νέαι Ἀθῆναι. Ἐνταῦθα ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ὁ εὐφυὴς καὶ πεπαιδευμένος ἀρχιεπίσκοπος Εὐστάθιος, οὗτινος ἡ φήμη ὡς ἑρμηνευτοῦ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου δὲν εἶναι μικροτέρα τῆς φήμης αὐτοῦ ὡς θεολόγου. Ἡ σχεδὸν 60ετὴς κυριαρχία τῶν λατίνων αὐτοκρατόρων (1204—61) ἠπείλει διὰ τῆς βαρβαρότητος τῶν σταυροφόρων νὰ καταστρέψῃ τῶν Κομνηνῶν τὰ ἔργα. Φοβεραὶ πυρκαϊαί, αἵτινες ἐξερράγησαν κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως, εἶχον καταστρέψει ἀνεκτιμήτους θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ φιλολογίας. Οἱ λατῖνοι δεσπόται ἔτρεφον τοσοῦτον μεγαλητέραν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καταφρόνησιν, ὅσον οἱ βυζαντινοὶ ἐπ' αὐτῇ ἐκαυχῶντο, ὅ,τι δὲ αἱ πυρκαϊαὶ εἶχον φεισθῇ ἐκ τῆς τέχνης καὶ φιλολογίας, κατεστρέφετο ὑπ' αὐτῶν ἐκ κακοβουλίας. Μετὰ τῶν βυζαντινῶν ὅμως αὐτοκρατόρων εἶχεν ἀποχωρήσει εἰς Νίκαιαν καὶ ἡ βυζαντινὴ παιδεία. Ὅτε δὲ ἡ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων ἀπὸ τοῦ 1259 κατέλαβε τὸν θρόνον, καὶ τῷ 1261 ἐπανέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤκμασε καὶ πάλιν ἐν τοῖς δυστυχῶς λίαν στενοῖς γενομένοις ὁρίοις τοῦ ἐπανορθωθέντος κράτους ἡ παιδεία καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἀλλὰ πάντοτε ταχεῖ βήματι ἔβαινε τὸ κράτος εἰς τὸν ὄλεθρόν του, καὶ ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν πεπαιδευμένων ἐγίνετο ὁσημέραι μεγαλήτερος, ἡ συγγραφὴ πάντοτε γονιμωτέρα, ὁ δὲ πρὸς τὴν κλασικὴν παιδείαν ἐνθουσιασμὸς πάντοτε μεγαλήτερος καὶ ζωηρότερος. «Καὶ οὕτως ἔπρεπε νὰ γίνῃ, ὅπως ἡ μετάβασις αὐτῆς εἰς τὴν δύσιν εὐκολυνθῇ, διότι δένδρον ἡμιξηρανθὲν δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τοσαύτην ζωήν, ὥστε νὰ ῥιζωθῇ ἐπὶ ξένου ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἔμελλε νὰ μεταφυτευθῇ, καὶ νὰ αὐξήσῃ καὶ θάλλῃ τοῦ λοιποῦ.»

162.

Ἡ βυζαντινὴ θεολογία.

Gass, Gennadius u. Pletho, Aristotelismus u. Platonismus in d. griech. Kirche. Bresl. 1844. Τοῦ αὐτοῦ Die Mystik des Nicolaos Cabasilas von Leben in Christo. Greifsw. 1849. Ullmann, Nicolaos v. Methone, Euthymius Zygabenus u. Nicetas Choniates (ἐν τοῖς Stud. u. Kritiken 1833, III).

Αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἰωάννου Φιλοπόνου νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς του ἰσχύουσαν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν διὰ τῆς ἀριστοτελικῆς, ἂν καὶ αὐτὸς οὗτος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀπεπλανήθη εἰς αἱρετικὰς δοξασίας, συνωδεύθησαν ὑπὸ ἀπροσδοκήτου ἀποτελέσματος. Τοῦ Πλάτωνος ἡ φιλοσοφία εὗρε μεγάλην ὑποδοχὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι πατράσιν ἕνεκα τοῦ πλουσίου αὐτῆς θεωρητικοῦ περιεχομένου (τῆς οὐσίας της). Παρὰ τῷ Πλάτωνι εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ μέθοδος στενότατα μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ περιεχομένου συνδεδεμένη, ὥστε δυσκόλως δύναται νὰ χωρισθῇ τὸ μὲν τοῦ δὲ καὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτοτελές. Ὅτε μετὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Δ΄ καὶ Ε΄ αἰῶνος τὸ χριστιανικὸν δόγμα, ἐφ᾽ ὅσον ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἦτο προωρισμένη νὰ ἀναπτύξῃ, διετυπώθη ἐν ὡρισμένοις τύποις, εἶχε τελειώσει τὸ ἔργον αὐτῆς ἡ θεωρία καὶ μετ᾽ αὐτῆς ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία. Πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν διασκευήν, διαίρεσιν καὶ ὑποστήριξιν τῶν ἑτοίμων δογματικῶν ὁρισμῶν ἦτο ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος τοῦ Σταγειρίτου πολὺ καταλληλοτέρα. Τὸ περιεχόμενον τῆς φιλοσοφίας τούτου δὲν ἠδύνατό τις βεβαίως νὰ μεταχειρισθῇ, κατὰ τοσοῦτο ὅμως μᾶλλον τοὺς λογικούς, συλλογιστικοὺς καὶ ἀναλυτικοὺς τύπους. Οὗτοι δὲ χωρὶς δυσκολίας ἠδύναντο νὰ λυθῶσιν ἀπὸ τοῦ περιεχομένου των καὶ ἐφαρμοσθῶσιν ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος. Διὰ τὸ ἐκκλησιαστικῶς ὡρισμένον καὶ ἀνέπαφον διαμένον δόγμα ἡ φιλοσοφία ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ μόνον ὡς ὄργανον. Πρὸς τοῦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ἦτο ἄγαν ἐκφραστικὴ καὶ διὰ τοῦτο ἀκατάλληλος. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀριστοτελικῆς μεθόδου ἔλαβε λοιπὸν ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τοῦ δόγματος (βυζαντινὴ σχολαστικὴ) ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τοιαύτην μορφήν, ἥτις πολλαχῶς ὁμοιάζει πρὸς τὴν

ολαστικὴν θεολογίαν τῶν λατίνων κατὰ τὸν μεσαίωνα. Ἡ βυντινὴ σχολαστικὴ θεολογία προηγεῖται αἰῶνάς τινας τῆς λαικῆς. Ἀλλ' ἂν καὶ προσλαβοῦσα τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοκν ἡ βυζαντινὴ θεολογία δὲν ἠρνήθη ἐντελῶς τὴν πρὸς τὴν ατωνικὴν φιλοσοφίαν προτέραν αὐτῆς σχέσιν, καὶ διὰ τοῦτο :αντῶσι πάλιν παρ' αὐτῇ ἐνιαχοῦ αἱ πλατωνικαὶ ἰδέαι, ἐφ' ὅν ἐπέτρεπε τοῦτο τὸ ἐκκλησιαστικῶς ὡρισμένον δόγμα. Ἡ ανέωσις τῶν κλασικῶν σπουδῶν ὤθει πάλιν εἰς τὴν προτίμη τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἐφαίνετο κλασικώτερος ἢ τοὐλάχιστον ληνικώτερος τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀλλ' ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομότης, ἣν πολλῶν αἰώνων παράδοσις εἶχε δώσει εἰς τὴν φισοφίαν τούτου, ἐχρησίμευσεν ὡς πρόχωμα κατὰ τῆς ἐπικρασεως τοῦ πλατωνισμοῦ ἐν τῇ θεολογίᾳ, πρὸς δὲ καὶ ἡ πτῶ πολλῶν φίλων τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἰς ἐθνικὰς δοσίας τῷ χριστιανισμῷ ἀντικειμένας, ἐμεγάλυνε τὴν πρὸς τὸν άτωνα δυσπιστίαν. Τοὐλάχιστον Νικόλαος ὁ Μεθώνης ολέμησε κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα τὸν πλατωνισμὸν ὡς φιλοσοφίαν άγουσαν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸν ἐθνισμόν. Κατὰ τὸν αἰῶνα εὗρεν ἡ φιλοσοφία τοῦ θείου Πλάτωνος ἐνθουσιώδη αδὸν τὸν Πλήθωνα, ὅστις κατέβαλε πᾶσαν σπουδὴν ὅπως καρρίψῃ ἀπὸ τοῦ θρόνου του τὸν παρ' αὐτοῦ μισούμενον ἀριστελισμόν. Παρ' αὐτῷ ὁ ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τοῦ κλασικοῦ ἑλνισμοῦ διέρρηξε τὰ ὅρια τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ὀρθοδος. Ἀπαιτῶν ἀπόλυτον καὶ ἀποκλειστικὴν εἰς τὸν Πλάτωνα οσίωσιν, ἤλπιζεν, ὅτι ταχέως ἤθελεν ἔλθει χρόνος, ὅτε ὅλος κόσμος ἔμελλε νὰ ὁμολογήσῃ μίαν κοινὴν θρησκείαν, ἥτις ἐης μέλλει νὰ ὑπέρχηται τοῦ χριστιανισμοῦ ὅπως καὶ τοῦ αμισμοῦ, τῆς δὲ ἀρχαίας ἑλληνικῆς σοφίας δὲν θὰ ἦναι ποδιάφορος. Ἠγέρθη λοιπὸν πάλη ὑπὲρ καὶ κατὰ τῶν ἡρώων ς φιλοσοφίας, ἥτις ἀμφοτέρωθεν μετὰ μεγάλης σφοδρότητος εξήγετο. Ὑπὲρ τοῦ Πλάτωνος ἦσαν μεταξὺ ἄλλων ὁ Μιχὴλ Ἀποστόλης καὶ ἄλλοι, μεταξὺ δὲ τῶν ἐναντίων εόδωρος ὁ Γαζῆς, Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος αὶ ὁ Γεννάδιος, ὁ δὲ Βησσαρίων καίπερ ἐνθουσιῶν τὲρ τοῦ Πλάτωνος, συνίστα εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη μετριοπάειαν καὶ σύνεσιν.

Ἐκτὸς τῆς διαλεκτικῆς τοῦ δόγματος ἐπεξεργασίας εὗρε κα ἡ μυστικὴ θεολογία, ἰδίως ἐν τῇ ἀπομονώσει τῶν μο ναστηρίων, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ζηλωτὰς καλλιεργη τάς. Ἡ πηγή, ἀφ' ἧς ἠρύετο τὴν τροφήν της, ἦσαν τὰ συγγράμ ματα, τὰ ἀποδιδόμενα Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ, περὶ τῆς αὐ θεντίας καὶ τοῦ κύρους τῶν ὁποίων οὐδεὶς τότε ἀμφέβαλλεν. Ὁ κύριος ἀντιπρόσωπος τῆς βυζαντινῆς μυστικῆς θεολογίας εἶνα Νικόλαος ὁ Καβάσιλας (ΙΓ' αἰών. Ἑπτὰ βιβλία περ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς καὶ ἑρμηνεία εἰς τὴν λειτουργίαν),— τοὐ λάχιστον οὗτος εἶναι, οὗτινος τὸ νεωστὶ ἀνευρεθὲν σύγγραμμ κατέστησε δυνατὸν τὸ νὰ λάβωμεν σαφῆ τινα γνῶσιν περὶ το χαρακτῆρος καὶ τῆς ἰδιότητος τῆς μυστικῆς ταύτης θεολογία Ὡς ἰδιάζον αὐτῇ εἶναι πρῶτον ἡ θέσις αὐτῆς πρὸς τὴν ἐκκλη σίαν, τὴν λατρείαν καὶ τὸ δόγμα. Οὐδαμοῦ ἀναφαίνεται ἀντίθε σίς τις πρὸς αὐτό, τοὐναντίον ἀναγνωρίζει τὸ δόγμα πάντοτε καὶ θέτει ὡς βάσιν τῆς θεωρίας της. Οὕτως ἠδύνατο ἡ μυστικ αὕτη θεολογία νὰ συνυπάρχῃ μετὰ τῆς λοιπῆς διαλεκτικῆς θε ολογίας. Ὅτι ἀμφότεραι ἠδύναντο νὰ συνυπάρχωσιν ἐν ἑνὶ κα τῷ αὐτῷ προσώπῳ, εἶχεν ἀποδείξει ἤδη τὸ παράδειγμα τοῦ ὁ μολογητοῦ Μαξίμου, καὶ ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ μεταγενεστέρω μυστικῶν θεολόγων. Προσέτι χαρακτηρίζεται ἡ μυστικὴ αὕτ θεολογία διὰ τῆς πρὸς τὰ σύμβολα τῆς λατρείας ἀγάπης αὐ τῆς, ὑφ' ἃ εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ὑποβάλῃ τὰς μυστικὰς αὐτῆ ἰδέας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἑλληνικὴ λατρεία εἶναι κατηρτισμένη μετ πολλῶν τύπων, τελετῶν καὶ λαμπρῶν σκευῶν καὶ ἐνδυμάτω ἠνοίγετο εἰς τὴν μυστικὴν θεολογίαν χώρα τις, ἐν ᾗ ἠδύνατ νὰ εὕρῃ μεγάλην τροφὴν διὰ τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην ἀγάπην αὐ τῆς πρὸς τὰ σύμβολα. Ἐνῷ ἐν τῇ δύσει ἡ μυστικὴ θεολογί μετὰ περιφρονήσεως ἀπροκαλύπτου ἀποστρέφει τὸ πρόσωπό της ἀπὸ τῶν τύπων τῆς λατρείας καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν μυστηρίω ἡ βυζαντινὴ μυστικὴ θεολογία ἀναχωρεῖ ἀπ' αὐτῶν τούτων, κ ἐκεῖθεν ὁρμωμένη ἀνυψοῦται εἰς τὴν ἀρχικὴν πηγὴν καὶ τ πρότυπον πάντων τῶν πραγμάτων, ἢ εἰσδύει εἰς τὰ βάθη τῆ μετὰ τοῦ Θεοῦ μυστικῆς ἑνώσεως.

163.

Δογματικοί, πολεμικοί καὶ ἀπολογηταί. Ἑρμηνευταὶ καὶ ἱστορικοί.

Πρβλ. Ullmann καὶ Gass ἔνθα ἀνωτέρω. Bibliandri coll. scriptorum adv. Mohamm doctrinam. Basil. 1543. καὶ Sylburgii Saracenica. Heidb. 1595. Ittig de bibliothecis et catenis Pp. Lps. 1707.

Οἱ μετὰ τὸν Δαμασκηνὸν τὴν δογματικὴν ὕλην ἐπεξεργασθέντες, μεταξὺ τῶν ὁποίων Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδηνός, (πανοπλία δογματική) Νικήτας Ἀκομινάτος ἢ Χωνεάτης, (θησαυρὸς ὀρθοδοξίας) Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης (κατὰ αἱρέσεων) καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος (περὶ ὀρθοδ. πίστεως κατὰ αἱρ.) ἐκτείνονται εἰς πάντα τὰ μέρη τῆς δογματικῆς, ὡρμήθησαν ἀπὸ πολεμικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ κατέχονται ὑπ' αὐτοῦ μόνου. Μόνον περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ἐμφανίζεται ὁ Γεννάδιος μετά τινος θετικῆς ἐκθέσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἀλλ'οὐχὶ ἐν τῇ μορφῇ συμβόλου ἢ ὁμολογίας. Ἡ μονομέρεια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς δογματικῆς, ἥτις εἰς μόνην σχεδὸν τὴν θεολογίαν καὶ τὴν χριστολογίαν περιωρίζετο, καὶ μόνον ἐν παρόδῳ περὶ σωτηριολογίας καὶ ἀνθρωπολογίας ἐποίει λόγον, διήρκει καὶ νῦν ἕνεκα τῆς πιστῆς καὶ ἀκριβοῦς εἰς τὰ παραδεδομένα ἐμμονῆς τῶν θεολόγων. Μόνον οἱ μυστικοὶ θεολόγοι ἔδωκαν εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ μυστηρίων μεγαλητέραν ἀνάπτυξιν. Αἱ μετὰ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας ποικίλαι σχέσεις, ἃς προυχάλουν αἱ ἀδιάλειπτοι πρὸς ἕνωσιν ἀπόπειραι, δὲν ἔμειναν ἐντελῶς ἄνευ ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς θεολογίας. Ὁ Μανουὴλ Καλέκας καὶ ὁ Δημήτριος Κυδώνιος μετέφρασαν λατινικὰ συγγράμματα εἰς τὸ ἑλληνικόν. Ὁ δὲ Νικόλαος ὁ Μεθώνης ἀνέπτυξε θεωρίαν τινὰ περὶ ἱκανοποιήσεως, ἥτις μεγάλως ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ἀνσέλμου. Ὁ Γεννάδιος Σχολάριος ἐπραγματεύθη τὸ τοῦ προορισμοῦ ζήτημα. Αἱ ἀποδείξεις τῶν δογμάτων λαμβάνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων. Εἰς τὴν συλλογὴν τῶν γνωμῶν αὐτῶν καὶ συστηματικὴν αὐτῶν κατάταξιν συνίστατο κυρίως ὁλόκληρον τὸ ἔργον τῶν νῦν δογματικῶν. Ἡ πολεμικὴ θεολογία ἔχει ὑπ' ὄψιν της ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων αἱρετικῶν ἰδίως

τοὺς Μονοφυσίτας, τοὺς Νεστοριανοὺς καὶ τοὺς Εἰκονομάχους. Νέοι δὲ πολέμιοι παρίστανται οἱ Παυλικιανοί, οἱ Εὐχῖται, οἱ Βογόμιλοι καὶ οἱ σχισματικοὶ λατῖνοι. Ἡ ἀπολογητική, ἥτις ἐπί τινας αἰῶνας εἶχε σχεδὸν ἐντελῶς παρακμάσει, ἀνέλαβε πάλιν νέαν σημασίαν, ἀφ' ὅτου ὁ ἰσλαμισμὸς ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ τὸν χριστιανισμὸν καὶ διὰ τῶν ὅπλων τοῦ λόγου, ἰδίως δὲ τὸ δόγμα περὶ ἁγίας Τριάδος καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν. Ἐκτὸς τῶν προγενεστέρων Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ Θεοδώρου Ἀβούχαρα ὡς ἀπολογηταὶ κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἀνεδείχθησαν ὁ Ἐδέσσης Βαρθολομαῖος (ἔλεγχος Ἀγαρηνοῦ), ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Φιλόσοφος (ἐπιστολὴ πρὸς Ὠμάρ), Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδηνὸς (Πανοπλία) καὶ ὁ Γεννάδιος. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ ἐργασίαι δὲν ἔχουσι μεγάλην ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Ἡ ἐπικρατοῦσα ἀποκλειστικῶς κατὰ παράδοσιν θεολογία τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦτο ἀνεπιτηδεία εἰς τὸ νὰ προλάβῃ τὴν θύελλαν τῶν θείων χριμάτων ἐν τῇ ἀκρατήτῳ ἐπιδρομῇ τῶν Σαρακηνῶν. Ἡ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἀπολογητικὴ κατέστη πάλιν ἀναγκαία, καθ' ὅσον οὗτοι ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Σαρακηνῶν ἠδύναντο ἐλευθέρως νὰ καταπολεμῶσι τὰς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Προσέβαλλον δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἰδίως τὴν Τριάδα, τὴν εὐαγγελικὴν διήγησιν περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν. Κατ' αὐτῶν ἔγραψαν Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνὸς καὶ Θεοφάνης ὁ Νικαίας. Τέλος προὐκάλεσε καὶ ἡ ἀνανέωσις τῶν κλασικῶν σπουδῶν, ἐφ' ὅσον αὕτη ἠπείλει νὰ ἐξαπλώσῃ τῷ χριστιανισμῷ ἀντικειμένας ἰδέας, τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀπολογητικῆς κατὰ τῶν ἐθνικῶν δοξασιῶν. Πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐγράφη ἓν τῶν ἀρίστων συγγραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαίωνος, τὸ ἔργον τοῦ ἐπισκόπου Μεθώνης Νικολάου (ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς στοιχειώσεως Πρόκλου τοῦ Πλατωνικοῦ).

Ὅπως ἐν τῇ δογματικῇ δὲν ἀπαντᾷ τις παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς θεολόγοις αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν, οὕτω καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ. Αὐτοτελὴς καὶ ἀνεξάρτητος ἔρευνα καὶ μελέτη τῆς Γραφῆς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος κατὰ τοὺς

χρόνους τούτους. Ὅ,τι εἶχον οἱ πατέρες ἐργασθῇ ὡς πρὸς τοῦτο, ἐθεωρεῖτο εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἀρκετὸν καὶ δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κανών, ὥστε οὐδεὶς σχεδὸν πειρᾶται νὰ εἴπῃ τι νέον καὶ ἴδιον. Καὶ ὅμως αἱ ἑρμηνευτικαὶ συγγραφαὶ τῆς παρούσης περιόδου εἶναι πολυπληθεῖς,ἀλλὰ περιορίζονται εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρίστων ἑρμηνειῶν τῶν πατέρων. Ἡ ἀξία καὶ ἡ χρησιμότης τῶν συλλογῶν ἐξαρτᾶται, ἐννοεῖται,ἁπλῶς καὶ μόνον ἐκ τῆς μεγάλης ἀναγνώσεως, τῆς εὐφυΐας, τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς εὐτυχοῦς ἐκλογῆς τῶν συλλογέων. Καὶ πράγματι δὲν εἶναι ἄνευ ἀξίας τὰ ἔργα ταῦτα. Διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι καθίστανον τὸν θησαυρὸν τῆς κατανοήσεως τῶν Γραφῶν, ὃν οἱ πατέρες εἶχον κερδίσει ἐν καλλιτέροις χρόνοις, προσιτὸν καὶ γόνιμον εἰς τοὺς συγχρόνους των, ἔχουσι καὶ διὰ τὸν μεταγενέστερον κόσμον οὐχὶ μικρὰν σημασίαν, διότι ἠδύναντο ἐκ πηγῶν νὰ ἀρύωνται καὶ ἠρύσθησαν, ὧν πολλαὶ ἔκτοτε ἕνεκα τῆς δυσμενείας τῶν χρόνων ἀπωλέσθησαν. Αἱ ἑρμηνεῖαι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐκαλοῦντο ἑρμηνευτικαὶ σειραὶ (ἐπιτομαὶ ἑρμηνειῶν, ἑρμηνεία συνερανισθεῖσα, ἐξήγησις συλλεγεῖσα ἐκ διαφόρων πατέρων). Οἱ ἐπισημότεροι τῶν τοιαύτας ἑρμηνείας συνταξάντων εἶναι ὁ Οἰκουμένιος (εἰς τὰς Πράξεις, τὰς ἐπιστ. τοῦ Παύλου, τὰς καθολικὰς καὶ τὴν ἀποκάλυψιν),ὁ Νικήτας Σερρώνιος (εἰς τὸν Ἰὼβ, τὸν Ματθαῖον καὶ τὴν Α' πρὸς Κορινθ.), ὁ Θεοφύλακτος (εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν Καινὴν Διαθήκην) καὶ Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδηνὸς (εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην). Μέγας ἀριθμὸς τοιούτων σειρῶν εἶναι ἀγνώστων συγγραφέων, καὶ μόνον ὀλίγαι αὐτῶν εἶναι μέχρι τοῦδε δεδημοσιευμέναι. Ἐπίσης καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ οὐδὲν μέγα παρήγαγεν ἡ βυζαντινὴ ἐποχή. Ἡ μόνη ἀπόπειρα ἐπεξεργασίας τῆς γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου (ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος), ὅπερ ἕνεκα τῆς εὐπιστίας τοῦ συγγραφέως καὶ τῆς ἀκρισίας αὐτοῦ εἶναι λίαν μικρᾶς ἀξίας (τὰ σωζόμ. βιβλία φθάνουσι μέχρι τοῦ 610). Τὸ αὐτὸ δύναταί τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ τῆς συλλογῆς τῶν συναξαρίων ὑπὸ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, ἐὰν θεωρήσῃ ταῦτα ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἐκκλησιαστικῆς ἱστορικῆς ἐργασίας. Οἱ συντάκται τῶν συναξαρίων εἶναι λογογράφοι μᾶλλον,

ἢ ἱστορικοί. Γράφουσι, παραδεχόμενοι πᾶσαν φήμην δημώδη καὶ παράδοσιν ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἄνευ κριτικῆς, ἀσχολοῦνται εἰς ἀσήμαντα γεγονότα, δὲν ἀκολουθοῦσι χρονολογικὴν τάξιν, οὐδὲ ἴχνος δὲ πραγματικῆς ἐκθέσεως ἀπαντᾷ παρ' αὐτοῖς καὶ εἶναι μερποληπτικοὶ εἰς τὰς κρίσεις των. Μεγαλητέρας σημασίας τοὐναντίον εἶναι οἱ συγγραφεῖς τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ἱστορίας, οἵτινες καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶναι χρήσιμοι.

164.

Οἱ ἐπισημότεροι θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐποχὴ Μακεδόνων.

Οἱ ἐπισημότεροι θεολόγοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων (850—1050) τῶν μεγάλως τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων εὐνοησάντων εἶναι οἱ ἑξῆς. Ὁ Φώτιος († 891) ὁ σοφώτερος τῆς ἐποχῆς του θεολόγος, ἀνὴρ λίαν εὐσεβής, ἀνήκων εἰς οἶκον φημισθέντα ἐπὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶσιν αὐτοῦ· διότι ὁ πατριάρχης Ταράσιος ὁ γενναίως κατὰ τῶν εἰκονομάχων παλαίσας ἦτο θεῖος αὐτοῦ. Πρὶν γένηται πατριάρχης, κατεῖχεν ὁ Φώτιος τὸ ὑψηλὸν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γραμματέως ἢ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, εἶχε δὲ ἀποδείξει ἀξιοθαύμαστον πολιτικὴν σύνεσιν. Ὡς σοφὸς συνήνου ὁ Φώτιος ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν τὴν τότε παιδείαν, εἰργάσθη δὲ μετὰ τοῦ Βάρδα καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος μεγάλως εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς. Ἡ «μυριόβιβλος» αὐτοῦ, ἥτις εἶναι γραμματολογικόν τι ἔργον, ἐν ᾧ ἀπαριθμεῖ μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων διάφορα ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωσθέντα συγγράμματα, ἀποδεικνύει τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ παιδείαν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων τούτων ἀναβαίνει εἰς 297, εἶναι δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον θεολογικά, εὑρίσκονται ὅμως καὶ ἄλλης ὕλης ἱστορικῆς, γεωγραφικῆς, φιλοσοφικῆς, ῥητορικῆς, γραμματικῆς, μαθηματικῆς καὶ ἰατρικῆς. Ἐν ταῖς περὶ αὐτῶν κρίσεσιν αὐτοῦ ἀναπτύσσει ὁ Φώτιος ἀξιοθαύμαστον γνῶσιν πασῶν τούτων τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ μυριόβιβλος διέσωσεν ἡμῖν τὴν γνῶσιν πολλῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων τῆς κλασικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιότητος. Αἱ δὲ πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Φω-

ρὸς διαφόρους περὶ διαφόρων θεολογικῶν ζητημάτων δει-
ιιν ὁποίαν ὑψηλὴν φήμην θεολόγου ἔχαιρε παρὰ τοῖς
όνοις καὶ εἶναι αἱ ἀσφαλέσταται τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῆς
ις τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ πηγαί. Συνέγραψε δὲ καὶ τὰ ἀμφι-
ἅτινα εἶναι ἔρευναι ἐπὶ 313 ζητημάτων ὑπὸ τοῦ ἐπι-
υ Κυζίκου Ἀμφιλοχίου αὐτῷ προταθέντων, περὶ οὗ ἔρ-
ιὶ αὐτὸς ὁ Ἀλλάτιος ὁμολογεῖ, ὅτι εἶναι πλῆρες πολυ-
:ς. Πρὸς τούτοις συνέταξε σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων
ν νομοκάνονα, ἐν ᾧ συνέλεξε τοὺς κανόνας καὶ τοὺς σχε-
βασιλικοὺς νόμους, ἐκείνων μὲν μόνον τὸν τίτλον ἀνα-
καὶ παραπέμπων εἰς τὸ ἑαυτοῦ σύνταγμα, τούτων δὲ κα-
ῶν ὁλόκληρον τὸ κείμενον, τὴν διήγησιν περὶ τῆς νεο-
; τῶν Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως, τὴν περίφημον ἐγκύ-
πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἱερατικοὺς θρόνους, καὶ περὶ
οῦ πνεύματος μυσταγωγίας. Περὶ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ ὡς
:ρχου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῆς Ῥώμης ἐλέχθησαν
οῦ τὰ δέοντα (§§ 138-142). Ὁ Φώτιος καὶ ἕνεκα τῆς ἐξό-
αιδείας του καὶ ἕνεκα τῶν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῶν
των τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀγώνων του κατατάσσε-
καίως μεταξὺ τῶν πρώτων αὐτῆς πατέρων. Κατὰ τοὺς
; χρόνους ἤκμασε Νικήτας ὁ Παφλαγών, ὁ ἐν τῷ
οῦ Ἰγνατίου τὸν Φώτιον βαναύσως ὑβρίσας. Σισίνιος
ίρχης Κωνσταντινουπόλεως (895), ἀνὴρ λόγιος, εἰδήμων
εολογίας καὶ τῶν νομικῶν. Νικήτας ὁ Βυζάντιος
–886), ὁ συγγράψας κατὰ λατίνων «κεφάλαια συλλογι-
ἐκ τῶν κοινῶν περὶ Θεοῦ ἐννοιῶν κατὰ τῆς ἐν τῷ συμβό-
ιοσθήκης.» Πέτρος ὁ ἐκ Σικελίας, ὁ συγγράψας
Παυλικιανῶν. Λέων ὁ σοφὸς († 911), ὁ αὐτοκράτωρ
γος, ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ὁποίου διακρίνεται καλὴ
ιολογητικὴ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν
ιην Ὠμάρ. Ὁ Οἰκουμένιος (990), ὁ συγγράψας ἑρ-
ις εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου καὶ
ράξεις τῶν ἀποστόλων, ἀκολουθῶν καὶ ἐπιτέμνων τὰς
είας τῶν ἀρχαίων πατέρων. Συμεὼν ὁ μεταφρα-
; (900), ὁ κατ' ἐξοχὴν συγγραφεὺς τῶν βίων τῶν ἁγίων.
θέτουσιν αὐτὸν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Τὸ σύγγραμμα αὐ-

τοῦ περὶ τῶν βίων τῶν ἁγίων στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων βιογραφιῶν αὐτῶν, ἃς ἐπεξεργαζόμενος οἱονεὶ μεταφράζει καθαρίζων καὶ βελτιῶν αὐτὰς πρὸς οἰκοδομὴν τῶν ἀναγνωστῶν. Ἐνίοτε δὲ ἀκολουθεῖ καὶ ἄλλας δημώδεις παραδόσεις περὶ τῶν ἁγίων. Ἡ μεγάλη παρὰ τῷ λαῷ τοῦ βιβλίου τούτου ἀνάγνωσις ἐφείλκυσε τῷ Συμεῶνι τὴν μεγάλην φήμην, ἧς ἀπήλαυσε καθ' ἅπαντα τὸν μεσαίωνα. Τινὲς τῶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ φερόντων βίων δὲν θεωροῦνται γνήσιοι. Εὐτύχιος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας († 940), ὅστις ἠσχολήθη περὶ τὴν γενικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ἀραβιστὶ συγγράψας «χρονικὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ 940.» Συμεὼν ὁ νέος θεολόγος, ἀκμάσας περὶ τὸ α' ἥμισυ τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, τοῦ ὁποίου οἱ σύγχρονοι ἐθαύμασαν τοσοῦτον τὴν θεολογικὴν παιδείαν, ὥστε νέον θεολόγον καὶ ἄλλον Γρηγόριον ἀπεκάλεσαν αὐτόν. Ἐξεδόθησαν αὐτοῦ διάφοροι πολλοῦ λόγου ἄξιοι λόγοι καὶ πραγματεῖαί τινες. Μιχαὴλ Κηρουλάριος († 1058), ὁ ὡς ἄλλος Φώτιος τὰς καινοτομίας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας στηλιτεύσας καὶ τὸν παπικὸν ἀποκρούσας δεσποτισμὸν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἔχομεν αὐτοῦ τὴν περίφημον πρὸς τὸν Τρανῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐπίσκοπον Ἰωάννην ἐπιστολὴν καὶ ἄλλα τινὰ ἔργα. Πέτρος ὁ Ἀντιοχείας (1051), ἀνὴρ ἐπίσημος ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ, οὗ ἔχομεν ἔργα τινὰ κατὰ λατίνων καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Κηρουλάριον, ἐν ᾗ πραγματευόμενος περὶ τῶν διαφορῶν μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας ὡς μόνην σπουδαίαν ἀποδέχεται τὴν τοῦ συμβόλου μεταβολήν, μηδεμίαν ταῖς λοιπαῖς ἀποδίδων σημασίαν. Νικήτας ὁ Στηθάτος (1054), μοναχὸς ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ δι' ἰδίου συγγράμματος στηλιτεύσας τὰς καινοτομίας τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ὅπερ ἐστάλη μετὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου πρὸς τὸν Τρανῶν ἐπίσκοπον Ἰωάννην. Συνέγραψε δὲ καὶ ἄλλα συγγράμματα. Λέων ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, σύγχρονος τοῦ ἀνωτέρου, συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου κατὰ τῶν λατίνων, καθ' ὧν συνέγραψε καὶ ἐπιστολάς.

165.

Οἱ ἐπισημότεροι θεολόγοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν.

; τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν (1050—1250), οἵτινες ; ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῆς βυζαντινῆς παιδείας ἐν γένει καὶ τῆς θεολογικῆς, διεκρίθησαν οἱ ἑξῆς θεολόγοι. Μιχαὴλ ιὸς (✝ 1106), ἀνὴρ πολυμαθέστατος, θεολόγος, φιλόλο-αθηματικὸς, ἰατρὸς, ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστήμαις ταύταις ις συγγραφεὺς γόνιμος. Ἐγένετο διδάσκαλος τῆς φιλοσο-ν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἥκιστα φειδω-τες εἰς τὴν ἀπονομὴν ἐπαίνων, ἀπεκάλουν αὐτὸν ὕπατον :λοσόφων καὶ πολυγραφώτατον. Ἐκ τῶν ἐκδοθέντων ὅμως συγγραμμάτων γίνεται δῆλον, ὅτι καὶ ὁ Ψελλὸς οὗτος ο νοῦς δημιουργικὸς καὶ πρωτότυπος, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνὴρ ; πολυμαθής. Ὁπωσδήποτε ἵστατο ἐπὶ κορυφῆς τῆς παι-τῆς ἐποχῆς του καὶ ἐπὶ Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ διηύθυνε ἐν γένει ι κράτους πράγματα. Ὁ Ψελλὸς, ὅστις ἦτο ἀναντιρρήτως ώτερος τῶν χρόνων του, δεικνύει, ὁποία τις ἦτο τότε ἡ τινὴ παιδεία. Αὐτὸς λέγει περὶ ἑαυτοῦ .ὅτι ἀπὸ πέντε ἐτῶν ς ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῶν γραμμάτων, καὶ καυχᾶ-τι ἔκτοτε ᾐσθάνθη ἄσβεστον δίψαν πρὸς τὴν ἐπιστήμην. ταίδευσίς του δὲν ὑπῆρξε κακή· διότι ἄλλως δὲν θὰ ἀπέ-οἷος ἀπέβη. Ἡ γλῶσσα τῶν συγγραμμάτων του εἶναι ἀρ-:αθαρά· οἱ στίχοι τῶν ποιημάτων του, ἂν καὶ δὲν ἦτο ἔξο-οιητικὸν πνεῦμα, ἀνεκτοί· αἱ μαθηματικαὶ καὶ ἄλλαι γνώ-ου πολλαί. Τὸ παρὰ τοῖς τότε πεπαιδευμένοις ἐπικρατοῦν κ δεικνύεται ἐκ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ὁμιλεῖ ὁ Ψελλὸς περὶ ινήθους διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς, ῥητορικῆς, μαθη-ῆς καὶ τῶν λοιπῶν μαθήσεων· ταῦτα θεωρεῖ ὡς ταπεινὰ :αὶ εὐτελῆ· αὐτὸς δὲ ἐπιδιώκει τὴν ἐπίδειξιν πολυμαθείας. ῦτο πραγματεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ περὶ τῆς ; τῶν Χαλδαίων, περὶ τῆς δῆθεν δυνάμεως τῶν πολυτί-.ίθων, περὶ τῆς τέχνης τοῦ ἐργάζεσθαι τὸν χρυσὸν, περὶ ῆς, πολιτικῆς, ἀρχαιολογίας, ἱστορίας· ἐξέθηκε δὲ διὰ στί-:οὺς νόμους τοῦ κράτους! Ἔν τινι τῶν συγγραμμάτων του,

τὸ ὁποῖον εἶναι εἶδός τι ἐγκυκλοπαιδείας, ἄρχεται ἀπὸ τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς καὶ λήγει εἰς τὸ περὶ μαγειρικῆς! Ἐν τῇ πάλῃ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαὰκ πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον, ὁ Ψελλὸς ὑπεστήριζεν ὅλαις δυνάμεσι τὸν πρῶτον. Ὁ κλῆρος ἅπας ἦτο προσκεκολλημένος τῷ πατριάρχῃ, καὶ μεθ' ὅλην τὴν εὐγλωττίαν, ἣν ἀνέπτυξε, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπ' αὐτοῦ. Νικήτας Σερρώνιος. Ἀκμάζων περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ὑπῆρξε διδάσκαλος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐγένετο μετὰ ταῦτα Μητροπολίτης Ἡρακλείας (1070). Συνέταξεν ἑρμηνευτικὰς σειρὰς ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν τῶν ἀρχαίων Πατέρων εἰς Ἰὼβ, Ματθαῖον καὶ τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολήν. Θεοφύλακτος (1074). Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν δοκιμωτέρων ἑρμηνευτῶν τῆς ἐποχῆς του, ἀκολουθῶν πιστῶς τὸν Χρυσόστομον, ἐνίοτε δὲ μόνον ἀναμιγνύων καὶ ἰδίας γνώμας, φιλεῖ δὲ καὶ τὰς ἀλληγορικὰς ἑρμηνείας. Ἔχομεν αὐτοῦ ἑρμηνείας εἰς τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, τὰς τοῦ Παύλου καὶ τὰς καθολικὰς ἐπιστολὰς καὶ εἰς τοὺς 12 ἐλάσσονας προφήτας. Ὡς δογματικὸς καὶ ἑρμηνευτὴς διεκρίθη Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδηνὸς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Τὸ ἐπισημότερον δογματικὸν αὐτοῦ ἔργον εἶναι ἡ Δογματικὴ Πανοπλία ἤτοι συλλογὴ χωρίων ἐκ τῶν δοκίμων πατέρων κατὰ τῶν διαφόρων αἱρέσεων ἐν συστηματικῇ τάξει συντεθειμένων. Τὴν ὕλην τοῦ συγγράμματος τούτου εἶχον συλλέξει κατὰ διαταγὴν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ πολλοὶ θεολόγοι, ὅπως εὐκόλως ἦναι δυνατὸν νὰ καταπολεμῶνται οἱ αἱρετικοὶ, ὁ δὲ Εὐθύμιος ἐπεξειργάσθη καὶ συστηματικῶς διέταξε τὸ ὅλον. Φθάνει δὲ τὸ ἔργον ἐν τῇ καταπολεμήσει τῶν αἱρέσεων μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ συγγραφέως, καὶ εἶναι ἰδίως χρήσιμον τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἀναφανεισῶν αἱρέσεων. «Σπανίως ἀπαντᾷ τις βασίμους ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεις, ἢ κριτικὴν τῶν παραδεδομένων, ἢ τοὐλάχιστον ζωογόνησιν αὐτῶν διὰ νέας τινὸς μορφῆς.» Ἄξιαι πολλοῦ λόγου εἶναι αἱ ἑρμηνευτικαὶ ἐργασίαι τοῦ Ζυγαδηνοῦ, ἰδίως ἡ εἰς τὰ εὐαγγέλια ἑρμηνεία του.[1] Ἰωάν-

[1] Ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν τοῦ Ζυγαδηνοῦ εἶχεν ἔκδοθῆ μόνον ἡ εἰς τὰ εὐαγγέλια. Κατὰ δὲ τὸ 1880 ὁ ἀρχιμανδρίτης καὶ καθηγητὴς τῆς θεολογίας κ. Ν. Καλογερᾶς εὑρὼν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τὴν εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου καὶ τὰς καθολικὰς, ἤρξατο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς.

ν τῆς Φουρνῆς. Ἦτο μοναχὸς ἀκμάζων περὶ τὸ 1112. Ὅτε ἐπὶ τοῦ πάπα Πασχάλη τοῦ Β΄ ἐπέμφθη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν Πέτρος ὁ Χρυσολάνος καὶ παραστὰς ἐν συνόδῳ ἀνατολικῶν ὑπερήσπισε τὸ λατινικὸν δόγμα, ἐξ ὀνόματος τῶν ἀνατολικῶν ἀπήντησεν αὐτῷ ὁ Ἰωάννης οὗτος. Τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ ἔχομεν ἐκδεδομένην. Ὁ Νικομηδείας Νικήτας. Ἀκμάζων καὶ οὗτος κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, συνεζήτησε λίαν εὐφυῶς καὶ μετὰ βαθείας τῶν πραγμάτων γνώσεως πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος Λωθαρίου Ἄνσελμον περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος, πολεμήσας μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας πρὸ πάντων τὴν ζητουμένην ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ πάπα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τὴν ἀπειλοῦσαν κατ' αὐτὸν νὰ μετατρέψῃ πάσας τὰς ἄλλας ἐκκλησίας εἰς δούλας τῆς ῥωμαϊκῆς, νὰ καταστήσῃ δὲ πᾶσαν ἐπιστήμην περιττὴν καὶ νὰ ἀνατρέψῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἀξίαν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Συνέγραψε διάφορα κατὰ λατίνων συγγράμματα. Μιχαὴλ Γλυκᾶς συνέγραψεν 92 ἐπιστολὰς περὶ θεολογικῶν ζητημάτων. Θεόδωρος Πρόδρομος, ὁ διὰ τὴν πτωχείαν του Πτωχοπρόδρομος ἐπικαλούμενος, ἀνὴρ φημιζόμενος ὡς πολυμαθὴς μεταξὺ τῶν συγχρόνων του. Συνέγραψε κατὰ λατίνων. Νεῖλος Δοξαπατρῆς (1140) οὗ τινος ἔχομεν σπουδαῖον ἔργον τὸ περὶ τῶν πέντε πατριαρχικῶν θρόνων, ἐν ᾧ προσβάλλει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ πάπας ἔχει τὰ πρωτεῖα τῆς τιμῆς ὡς διάδοχος δῆθεν τοῦ Πέτρου, ἐνῷ τὰ πρωτεῖα ἐκεῖνα ἀπενεμήθησαν αὐτῷ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς σημασίας τῆς πόλεως Ῥώμης κατὰ τὴν Δ΄ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον. Κατὰ τῶν λατίνων συνέγραψαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ὁ Θεόδωρος Κουροπαλάτης, Νικήτας Σείδης, Νικαίας Εὐστράτιος, Βασίλειος Ἀχριδηνὸς καὶ Νικόλαος Μουζάλων.[1] Νικόλαος ὁ Μεθώνης ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος ὑπῆρξεν εὐφυὴς καὶ πεπαιδευμένος θεολόγος. Εἶναι δὲ τὸ κυριώτερον αὐτοῦ ἔργον, « ἡ ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς στοιχειώσεως Πρόκλου τοῦ πλατωνικοῦ. » Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ

[1] Περὶ τῆς μεγάλης πληθύος τῶν μετὰ τὸν Φώτιον μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων γραψάντων ἑλλήνων λογίων ὅρα Ἀνδρονίκου « Ὀρθόδοξον Ἑλλάδα. »

νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου τοῦ Ε' αἰῶνος εἶχε, καθὼς εἴδομεν κα ἀλλαχοῦ (§ 156), πολλοῖς ἐμπνεύσει ὑπέρμετρον πρὸς τὴν ἀρ χαιότητα ἀγάπην, καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὸν χριστιανισμὸν, κα διὰ τοῦτο ἐθεώρησεν ὁ Νικόλαος ἀναγκαίαν ἀναίρεσίν τινα αὐτοῦ Εἶναι δὲ τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐκ τῶν ἀρίστων ἔργων τῆς βυζαν τινῆς θεολογίας διὰ τὴν βαθύτητα τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν ἁπλό τητα καὶ ἀκρίβειαν τῆς φράσεως. Διὰ τῆς ἀναιρέσεώς του ζητε ὁ σοφὸς ἐπίσκοπος Νικόλαος νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ χριστια νισμοῦ ὑπὲρ τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν. Ἀκολουθεῖ μὲν καὶ αὐτὸ πιστῶς τοὺς ἀρχαίους, ἰδίως Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν κα τὸν Ἀρεοπαγίτην, ἀλλ' ἡ πολεμικὴ καὶ ἀπολογητική του εἶνα τοσοῦτον πνευματώδης καὶ βαθεῖα, ἡ δὲ ἔκθεσίς του τοσοῦτο σαφὴς, ἁπλῆ καὶ ἀκριβὴς, ἐν γένει τὸ ὕφος του τοσοῦτον ζωη-ρὸν καὶ ἀνθηρὸν, ὅσον παρ' οὐδενὶ ἐκ τῶν συγχρόνων του. Ὁ Μεθώνης συνέγραψε καὶ ἄλλα θεολογικὰ ἔργα. Ὁ **Νικήτας Ἀκομινάτος ἢ Χωνιάτης** († μετὰ τὸ 1206) ἦτο ἐπί-σης σπουδαῖος θεολόγος τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀπήλαυε δὲ παρὰ τοῖς συγχρόνοις του μεγάλης φήμης ἀνδρὸς εὐσεβοῦς καὶ πε-παιδευμένου καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὕψιστα πολιτικὰ ἀξιώματα. Τὸ σπουδαιότερον θεολογικὸν αὐτοῦ ἔργον εἶναι ὁ « Θησαυρὸς τῆς ὀρθοδοξίας » ἐν 27 βιβλίοις. Συνεγράφη δὲ οὗτος πρὸς διδασκα-λίαν φίλου τινὸς αὐτοῦ καὶ περιέχει ἔκθεσιν τῆς ὀρθοδόξου πί-στεως μετὰ ἀναιρέσεως τῶν αἱρετικῶν. Ἐν τῇ διατάξει τῆς ὕλης ἀκολουθεῖ τὸν Εὐθύμιον, τὸν ὁποῖον ζητεῖ νὰ συμπληρώσῃ. Ὁ-μολογουμένως δὲ ὑπερτερεῖ ὁ Νικήτας τοῦ Εὐθυμίου ὡς δογμα-τικὸς, διότι καὶ πλουσιώτερος εἶναι, εἰς πολὺ περισσότερα ἀντι-κείμενα ἐκτεινόμενος, καὶ μετὰ τρόπου πολὺ ἐλευθερωτέρου πραγματεύεται περὶ αὐτῶν, μὴ ἀφήνων ἁπλῶς ἄλλους νὰ σκέ-πτωνται ἀντ' αὐτοῦ καὶ νὰ λαλῶσι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς σκεπτόμενος καὶ λαλῶν. Ἐμμένει μὲν καὶ αὐτὸς προσκεκολλημένος εἰς τὰ παραδεδομένα, ἀλλὰ δίδει μεγάλην ἀξίαν καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν κατανόησιν, καὶ ἀπέχει τοσοῦτον νὰ περιφρονήσῃ τὴν ἐπιστημο-νικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὥστε τοὺς τοῦτο πράτ-τοντας ἀριθμεῖ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν γνωσιμάχων μεταξὺ τῶν αἱρε-τικῶν. Μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του συν-ηριθμεῖτο καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικήτα **Μιχαὴλ Ἀκομινά-**

τος ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν οὗ τινος ἀνέκδοτα ἔργα ἐξέδωκεν ὁ Σπυρίδων Λάμπρος. Ὡς ῥήτορες διεκρίθησαν Θεοφάνης ὁ Κεραμεύς, ἐπίσκοπος Ταυρομενίου ἐν Σικελίᾳ, οὗ τινος σώζονται 65 ὁμιλίαι εἰς τὰ εὐαγγέλια τῶν κυριακῶν καὶ ἑορτῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, διακρινόμεναι ἐπὶ κάλλει λόγου καὶ ὑπερέχουσαι πασῶν τῶν ὁμοίων ὁμιλιῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης διὰ τῆς εὐγενοῦς ἁπλότητος αὐτῶν καὶ δημοτικότητος. Τὸ κείμενον ἐξηγοῦσι βασίμως ἄνευ πομπώδους ἐπιδείξεως ἢ ψευδοῦς φιλοκαλίας, ἐφαρμόζουσαι αὐτὸ ἐπὶ τοῦ βίου. Καὶ ὁ Γερμανὸς ὁ γνωστὸς καὶ ὡς ἐξηγητὴς τῆς λειτουργίας. Ὁ Ἰωάννης Φωκᾶς ἐκ Κρήτης περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀκμάσας, περιηγηθεὶς τοὺς ἁγίους τόπους, συνέγραψε γεωγραφίαν Συρίας, Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης. Εἷς τῶν ἀρίστων θεολόγων τῆς ἐποχῆς ταύτης θεωρεῖται καὶ Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ γνωστὸς καὶ ὡς σπουδαῖος ἑρμηνευτὴς τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Ὁμήρου. Οἱ λόγοι καὶ αἱ 74 ἐπιστολαὶ αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὴν περὶ τὰ θεολογικὰ δεινότητα αὐτοῦ καὶ τὸν ἔξοχον τοῦ ἀνδρὸς χαρακτῆρα. Ὁ Εὐστάθιος ἐσπούδασε νὰ ἀναμορφώσῃ τὸν κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ λίαν ἐκπεπτωκότα μοναχικὸν βίον, ὃν ἄλλως μεγάλως ἐτίμα. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον συνέγραψε τὴν « ἐπίσκεψιν βίου μοναχικοῦ ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτοῦ » καὶ « περὶ ὑποκρίσεως. » Ὁ Εὐστάθιος ἐλέγχει πικρῶς τὴν πρὸς τὴν παιδείαν ἀδιαφορίαν τῶν μοναχῶν, τὴν παραμέλησιν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μοναστηρίων των καὶ τὸν φαρισαϊσμὸν πολλῶν ἐξ αὐτῶν. Ὅτε οἱ Νορμανδοί, κυριεύσαντες τὴν Θεσσαλονίκην, κατέστρεψαν αὐτὴν (1185), ὁ Εὐστάθιος ὡς καλὸς ποιμὴν ἔμεινε παρὰ τῇ ἑαυτοῦ ποίμνῃ, στηρίζων καὶ παραμυθῶν τοὺς πάσχοντας, περιέγραψε δὲ μετὰ ταῦτα τὴν καταστροφὴν ταύτην. Ὡς ὑμνογράφοι ἐφημίζοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ἰωάννης Γεωμέτρης καὶ Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων ἢ Μαυρόπους (ἐκ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος). Ἑρμηνείας δὲ ὠφελίμους τῶν κανόνων συνέγραψεν ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς.

166.

Οἱ θεολόγοι τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων (1250-1450) ἤκ-

μασαν οἱ ἀκόλουθοι θεολόγοι. Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης, εὐσεβὴς καὶ πεπαιδευμένος μοναχὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τῶν μέσων τοῦ ΙΓ' αἰῶνος (1255), οὗ τινος ἡ φήμη ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἐπιμόνως παρεκλήθη ποτὲ νὰ ἀναβῇ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἀλλ' αὐτὸς φιλῶν τὸν ἥσυχον τῆς μελέτης βίον ἀπέκρουσε τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ Βλεμμίδης ἦτο τοσοῦτον σεβαστὸς τοῖς πᾶσι καὶ τοσοῦτον πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς τολμηρός, ὅτε ἔμελλε νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ δίκαιον, ὥστε ἐτόλμησε νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν εἰς τὸ μοναστήριόν του εἴσοδον τῇ εὐνοουμένῃ τοῦ αὐτοκράτορος Δούκα Μαρκεούσῃ, ἣν οὗτος ἀπῄτει ἵνα πάντες τιμῶσιν ὡς αὐτοκράτειραν. Συνέγραψε δὲ κατὰ λατίνων σπουδαῖα συγγράμματα. Περὶ τοῦ Βλεμμίδου τούτου ἰσχυρίζονται λατῖνοι συγγραφεῖς, ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ ἐφρόνει συνδιαλλακτικώτερα πρὸς τοὺς λατίνους. Τὴν γνώμην ταύτην ἀνῄρεσεν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις (ἐν τῇ ἀνακρίσει περὶ Βλεμμίδου Τομ. Γ' συγγραμμ. Βρυεννίου).[1] Ὑπὲρ τῶν λατίνων καὶ τῆς μετ' αὐτῶν ἑνώσεως ἐκηρύχθησαν φανερῶς ὁ Βέκκος († 1298), ὁ διάκονος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Μελιτηνιώτης καὶ ὁ Γεώργιος Μετοχίτης. Ὁ Νεῖλος Καβάσιλας ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἠγωνίσθη τοὐναντίον κατ' αὐτῶν διὰ σπουδαιοτάτων συγγραφῶν. Ὅτε οἱ ἕλληνες θεολόγοι κατὰ τὸ 1438 ἡτοιμάζοντο νὰ ἀναχωρήσωσιν εἰς Φερράραν, ἀποστελλόμενοι παρὰ Ἰωάννου Ζ' τοῦ Παλαιολόγου, ἵνα διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν λατίνων περὶ ἑνώσεως, σύνοδός τις ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέστησεν αὐτοῖς ἰδίως τὴν σπουδὴν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Νείλου τούτου ὡς ὀρθότατα καὶ ἐπιτυχέστατα παντὸς ἄλλου ἔργου ἐξεταζόντων τὰς μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν διαφοράς. Ὁ Μάρκος καὶ ὁ Σχολάριος ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐπιστηριζόμενοι, ἐπολέμησαν τὸν παπισμόν. Οὐχ ἧττον δὲ κεκηρυγμένος τῶν λατίνων πολέμιος ὑπῆρξε καὶ ὁ μοναχὸς Μάξιμος ὁ Πλανούδης, εἷς τῶν μᾶλλον πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του (1350), ὅστις καὶ ἐπὶ κλασικῇ παιδείᾳ διεκρίθη, μετέφρασε δὲ καὶ τὸ περὶ Τριάδος σύγγραμμα τοῦ Αὐ-

[1] Πρὸ αὐτοῦ ἀπέδειξε τὸ αὐτὸ καὶ ὁ Δοσίθεος τόμ. Ἀγάπης προλεγ. καὶ σελ. 898.

ιστίνου. Ἐν δὲ τῇ περὶ τῶν ἡσυχαστῶν ἔριδι κατὰ μὲν τῶν ιαχῶν τοῦ ἁγίου Ὄρους ἐκηρύχθησαν ὁ πεπαιδευμένος Βαρ-ὰμ († 1348), ὅστις ἐν ἀρχῇ κατὰ τοῦ πάπα γράψας, ἔπειτα ταβαλὼν φρόνημα καὶ τῶν λατίνων φίλος ἀποβὰς, εἰργάσθη, ἡν ματαίως, πρὸς ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐλθὼν εἰς Ἀβινιῶνα ; Γαλλίας ὡς ἀπεσταλμένος Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' πρὸς τὸν ἐκεῖ ιεύοντα πάπαν, καὶ γράψας ὑπὲρ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἠ-γκάσθη δὲ ἐπὶ τέλους νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ Γεώρ-ος Ἀκίνδυνος, μαθητὴς τοῦ Βαρλαὰμ, καὶ ὁ Μανουὴλ κλέκας, ὁ περὶ τὸ 1360 εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικανῶν ελθὼν, καὶ τοὺς ἀνθενωτικοὺς πολεμήσας, καὶ ὁ Κωνσταν-νος Ἀρμενόπουλος, ἀκμάσας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ) ΙΔ' αἰῶνος, ὁ συγγράψας ἐπιτομὴν τοῦ Νομοκάνονος τοῦ ιτίου καὶ τὸ σπουδαῖον ἔργον περὶ αἱρέσεων καὶ ὀρθοδόξου ιτεως. Θερμότατοι δὲ τῶν ἡσυχαστῶν συνήγοροι ὑπῆρξαν ὁ ιηγόριος Παλαμᾶς († 1360), ἀρχιεπίσκοπος Θεσσα-νίκης, εἷς τῶν πρώτων θεολόγων τῶν χρόνων του ἀναδειχθεὶς, κριθεὶς δὲ καὶ ὡς ἐχθρὸς ἄσπονδος τῆς μετὰ τῆς Ῥώμης ἑνώ-ως. Ἔχομεν παρ' αὐτοῦ δύο λόγους ἀποδεικτικοὺς, ὅτι τὸ εῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ διάφορα συγ-άμματα κατὰ τοῦ Βέκκου, τοῦ Βαρλαὰμ, τοῦ Ἀκινδύνου καὶ ἐρ τῶν ἡσυχαστῶν. Ὁ Νικόλαος Καβάσιλας μετὰ ν Παλαμᾶν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἦτο κεκηρυγμένος θρὸς τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, φίλος δὲ καὶ προστάτης τῶν ιῦ Ἄθωνος μοναχῶν, ἀνὴρ δεδιδαγμένος τὴν κλασικὴν παι-ίαν καὶ φιλοσοφικῶς μεμορφωμένος καὶ γονιμώτατος συγγρα-εύς. Ἡ κυρία τάσις τῆς θεολογίας του ἦτο ἡ μυστικὴ τοῦ Ἀρεο-αγίτου, καὶ ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἀριθμῆται μεταξὺ τῶν εὐ-νεστάτων, βαθυνουστάτων καὶ εὐσεβεστάτων ὀπαδῶν τῆς τά-ως ταύτης. Ὡς τοιοῦτος δὲ ἀπήλαυε καὶ παρὰ τοῖς συγχρόνοις αὶ παρὰ τοῖς μετὰ ταῦτα μεγάλης ὑπολήψεως. Ἡ ἀγάπη τῆς ἑλ-ηνικῆς μυστικῆς εἰς τὴν λειτουργίαν παρουσιάζεται καὶ παρ' ὐτῷ. Ἐξ αὐτῆς προῆλθε τὸ σύγγραμμα « Ἑρμηνεία κεφαλαιώ-ης εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, ἐξ οὗ οἱ μετὰ ταῦτα ἐξηγηταὶ τῆς ιιτουργίας μεγάλως ἐπωφελήθησαν. Τὸ σημαντικώτερον ὅμως ιτοῦ σύγγραμμα εἶναι τὰ 7 βιβλία « περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. »

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο δικαιολογεῖ τὸν μέγαν βαθμὸν τῆς τιμῆς, ἧς ἀπήλαυεν ὁ συγγραφεὺς παρὰ τοῖς συγχρόνοις του, καὶ εἶναι ἴσως τὸ ἐπιτυχέστερον προϊὸν πάσης τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς θεολογίας. Ὁ Φιλόθεος († 1371) ἦτο ἐμπαθὴς πολέμιος τῶν Βαρλααμιτῶν καὶ φίλος τῆς ἡσυχαστικῆς μυστικῆς θεοσοφίας. Ὡς ὀπαδὸς τῆς θεολογίας τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἠσχολήθη καὶ οὗτος ἐπιμελῶς εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς λειτουργίας, περὶ ἧς ἔχομεν δύο συγγράμματα ἐκδεδομένα. Κατὰ τῶν λατίνων ἔγραψαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι ἐπιτυχέστερον δὲ Γρηγόριος ὁ Κύπριος, ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ κατὰ Γρηγορᾶν καὶ Σχολάριον θεολόγος δεινὸς († 1290), Θεοφάνης ὁ Νικαίας (1370), οὗ τινος τὴν παιδείαν καὶ τὰ σοφὰ θεολογικὰ συγγράμματα ἐπαινεῖ ὁ αὐτὸς Σχολάριος, ὁ Ἐμμανουὴλ Παλαιολόγος, ὁ Δημήτριος Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Νεῖλος Δαμυλᾶς. Ζηλωτὴς προστάτης τοῦ μοναχικοῦ βίου, εἰδήμων τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ ἄριστος ἐκκλησιαστικὸς ποιμὴν ἦτο Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης († 1429). Ἐπολέμησε γενναίως τὴν μετὰ τῶν λατίνων ἕνωσιν. Τὸ ἐπισημότερον αὐτοῦ ἔργον εἶναι τὸ «Κατὰ αἱρέσεων καὶ περὶ τῆς μόνης ὀρθῆς τῶν χριστιανῶν ἡμῶν πίστεως, τῶν τε ἱερῶν τελετῶν καὶ μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας διάλογοι, περί τε τοῦ θείου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀρχιερέων καὶ διακόνων καὶ τῶν ὧν ἕκαστος τούτων στολῶν ἱερῶν περιβάλλεται· καὶ περὶ τῆς θείας μυσταγωγίας, εἴς τε τὸ τῆς ὀρθοδόξου τῶν χριστιανῶν πίστεως σύμβολον ἑρμηνεία καὶ τῶν τούτου ῥήσεων ἔκθεσις, ὅθεν τε συνελέγησαν καὶ κατὰ τίνων συγκείμεναί εἰσιν· ἔτι δὲ καὶ περιεκτικὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως κεφάλαια, ἤτοι ἄρθρα δώδεκα, καὶ ὅτι ταῦτα περιεῖχον τὸ ἱερὸν σύμβολον, καὶ περὶ τῶν περιεκτικῶν ἀρετῶν· ἀποκρίσεις τε πρός τινας ἐρωτήσεις ἀρχιερέως ἠρωτηκότος αὐτὸν καὶ τελευταῖον περὶ ἱερωσύνης.» Ἐκ τοῦ μακροῦ τούτου τίτλου καταφαίνεται ἤδη ἡ μεγάλη σπουδαιότης τοῦ βιβλίου διὰ τὴν γνῶσιν τῆς μεσαιωνικῆς ἐκκλησίας. Ὡς ἀπολογηταὶ ἀνεφάνησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος ὁ Ἀνδρόνικος ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν, ὅστις περὶ τὸ 1327 συνέγραψε διάλογον κατὰ ἰουδαίων, καὶ ὁ ποτὲ μὲν αὐτοκράτωρ, ἀπὸ δὲ

τοῦ 1255 μοναχὸς ἐν Ἄθωνι Ἰωάννης Κανταχουζηνός, καὶ ὡς ἱστοριογράφος γνωστός, οὗ ἔχομεν δύο μὲν ἔργα κατὰ Μωαμεθανῶν, ἓν δὲ κατὰ Ἰουδαίων. Ὁ μόνος συγγράψας ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἐκ τῶν βυζαντινῶν εἶναι ὁ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος πιθανῶς ἀκμάσας Νικηφόρος Κάλλιστος κληρικὸς ζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅστις ἐπωφελήθη μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τοὺς ἀρχαίους ἐκκλησιαστικοὺς ἱστορικούς, ἠρύσθη δὲ ὕλην καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων ἀρχαίων πηγῶν, ἃς παρέσχεν αὐτῷ ἡ πλουσία τῆς ἁγίας Σοφίας βιβλιοθήκη. Εἶναι ὅμως ἄπιστος ἱστορικός, ἀναμιγνύων πολλὰ μυθώδη καὶ ἐσφαλμένα, τὸ δὲ ὕφος αὐτοῦ εἶναι ἀδόκιμον. Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας του, ἐσώθησαν μόνα τὰ 18 πρῶτα βιβλία, ἐκτεινόμενα μέχρι τοῦ ἔτους 610 μ. Χ.

Περὶ δὲ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου καὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤκμασαν οἱ ἑπόμενοι θεολόγοι. Ὁ Ἐφέσου Μάρκος, ἀνὴρ τὰ μάλιστα πεπαιδευμένος, διδάσκαλος τῶν θεολογικῶν μαθημάτων χρηματίσας ἐν τῷ πατριαρχικῷ φροντιστηρίῳ, διακριθεὶς δὲ μεταξὺ τῶν ἐν Φλωρεντίᾳ παρουσιασάντων ἑλλήνων καὶ διὰ τῶν θεολογικῶν γνώσεων καὶ διὰ τῆς σταθερότητος αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ζήλου. Οὐδεὶς ἐπολέμησεν ἐν Φεράρᾳ καὶ Φλωρεντίᾳ τοὺς λατίνους τοσοῦτον ἐπιτυχῶς καὶ γενναίως, ὅσον αὐτός, μόνος δὲ αὐτός, ἀφοῦ πάντες εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἀπειλὰς τοῦ αὐτοκράτορος ὑπείκοντες ἐνέδωκαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἑνώσεως, ἠρνήθη νὰ θέσῃ τὴν ἑαυτοῦ ὑπογραφὴν εἰς τὴν καταδίκην ταύτην τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, διὸ λέγεται, ὅτι ὁ πάπας πλήρης ὀργῆς ἐξεφώνησεν· Οὐδὲν ἐποιήσαμεν! Ὁ Μάρκος ἐπιστρέψας εἰς τὴν ἀνατολὴν ἀπέβη τὸ κέντρον πάντων τῶν πολεμίων τῆς ἑνώσεως, καὶ ἀποθνήσκων δὲ ἐξώρκισε τὸν Γεννάδιον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν κατὰ τῆς Ῥώμης πάλην. Ἐκ τῶν πολυαρίθμων συγγραμμάτων αὐτοῦ μόνον ὀλίγα ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦδε. Τὰ κατὰ λατίνων συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι 18 τὸν ἀριθμόν. Ἰωσὴφ Βρυέννιος ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου ἐν Κωνσταντινουπόλει (1431-1435) καταπολεμήσας ἐπιτυχῶς τοὺς λατίνους. Ὁ Συρόπουλος κατέλιπεν ἡμῖν λεπτομερῆ ἀληθῆ

ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδῆ σύνοδον γενομένων. Ὁ τελευταῖος δὲ σπουδαῖος βυζαντινὸς θεολόγος ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος ἢ Γεννάδιος Σχολάριος. Ὡς συγγραφεὺς ὑπῆρξεν ὁ Γεννάδιος γονιμώτατος. Ἡ συγγραφικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ἔλαβεν ἀπὸ τριῶν μερῶν ὤθησιν. Κατὰ τοῦ Πλήθωνος καὶ τῆς τούτου σχολῆς, ἥτις πάντα λίθον ἐκίνει, ὅπως καταστρέψῃ τὴν ἰσχὺν τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ ἀντικαταστήσῃ διὰ τοῦ ὑπ' αὐτῆς θαυμαζομένου Πλάτωνος, ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων προνομίων τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ὑπερησπίσθη τὴν θειότητα τοῦ χριστιανισμοῦ. Κατὰ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας τέλος ὑπερεμάχησεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τοῦ ἑλληνικοῦ δόγματος. Ἐκτὸς δὲ τούτου κατέλιπε μέγα πλῆθος ὁμιλιῶν, θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν πραγματειῶν, ὕμνων κτλ. Ἐκδεδομένα ἔχομεν· Ὁμιλίαν περὶ τῆς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς πίστεως τῶν χριστιανῶν· περὶ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων· περὶ προορισμοῦ· κατὰ ἀτομιστῶν καὶ ἑλληνιστῶν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο σύγγραμμα ἐγράφη κατὰ τῶν ἐθνιζόντων Πλατωνικῶν. Τινὲς ἐδέχθησαν δύο Σχολαρίους τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ παρουσιάσαντα καὶ τὸν μετὰ τὴν ἅλωσιν πατριάρχην, ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἠλέγχθη ἡμαρτημένη. Ὁ Σχολάριος ἐν Φλωρεντίᾳ μὲν τὸ πρῶτον ὢν κεκηρυγμένος πολέμιος τῶν λατίνων, ἕνεκα τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, ἠσπάζετο μετὰ ταῦτα τὴν ὁδὸν τῶν παραχωρήσεων χωρὶς ὅμως νὰ συνταχθῇ ἐντελῶς μετὰ τῶν κεκηρυγμένων φίλων τῆς ἑνώσεως, μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν συνδιαλλαγεὶς μετὰ τοῦ Μάρκου, ἐπολέμησε πάλιν σφοδρῶς τὴν ἕνωσιν καὶ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐν αὐτῷ ἐγέννησε τὴν ὑπόνοιαν τῶν δύω Σχολαρίων.[1] Φίλοι τῆς ἑνώσεως ἦσαν μεταξὺ τῶν ἄλλων Δημήτριος ὁ Κυδώνιος, Ἰωσὴφ ὁ Μεθώνης, Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, ὁ ἐν Ἰταλίᾳ μεγάλως ἐργασθεὶς ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος, ὅστις καὶ αὐτὸς συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμά-

[1] Ὅπως ἀπέδειξαν ὁ Δοσίθεος, ὁ Ῥενωδότος καὶ ὁ Ἀνδρόνικος (Ὀρθόδ. ἑλλ. 110).

των ἐν τῇ δύσει, διδάσκων ἐν Ῥώμῃ, ἔγραψε δὲ καὶ κατὰ Πλήθωνος ὑποστηρίζων ἀντὶ τοῦ Πλάτωνος τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδεγμένην ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, ὑπὲρ ἧς ἦτο καὶ ὁ Θεόδωρος ὁ Γαζῆς. Καὶ ὁ Βησσαρίων ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, γενόμενος ἐπὶ τέλους καὶ ἐπίσκοπος Τουσκούλου († 1472). Ἡ κυριωτέρα ἐνέργεια αὐτοῦ πίπτει κατὰ τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἀπέστη. Ὁ Βησσαρίων ἐξελατινίσθη ἐντελῶς. Ἰδοὺ τί ἔγγραφε πρὸς τὸν παιδαγωγὸν τοῦ δεσπότου Θωμᾶ τὸν εἰς Ἀγκῶνα καταφυγόντα. « Εἶναι γὰρ χρεία νὰ ζῶσι τὰ παιδία λατινικῶς, καθὼς μὲ τὸν μακαρίτην τὸν πατέρα τους ἐσυντύχαμεν περὶ τούτου. Καὶ ἐκεῖνος ἐβούλετο νὰ τὰ ἐνδύσῃ καὶ νὰ τὰ ποιήσῃ νὰ ζοῦν φράγκικα παντελῶς, ἤγουν νὰ ἀκολουθῶσι τὴν ἐκκλησίαν κατὰ πάντα ὡσὰν λατῖνοι καὶ οὐχὶ ἀλλέως, νὰ ἐνδύωνται λατινικῶς, νὰ μάθωσι νὰ γονατίζουν τοὺς ὑπερέχοντας. » Ἐν τῇ φιλοσοφικῇ πάλῃ ἔλαβε μέρος ὑπὲρ τοῦ Πλήθωνος, ἀποδοκιμάζων ὅμως τὴν περιφρόνησιν τούτου καὶ τῶν ὀπαδῶν του πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη. Ὁ Πλήθων ἦτο κατὰ πάθος ἀδιάφορος πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἔριδας τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Πλήθων εἶναι ὁ ἐπανορθωτὴς τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς. Ἤδη πρωΐμως εἶχεν ἀποκτήσει τὴν φήμην μεγάλης παιδείας καὶ ἐξόχου φιλοσοφικῆς εὐφυΐας. Οἱ μαθηταί του ὁμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ πάντοτε μετὰ θαυμασμοῦ, ἰδίως δὲ ὁ Βησσαρίων. Οἱ ἐχθροί του, οἱ ἀριστοτελικοί, θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς ἡμιεθνικόν. Τὰς περὶ θρησκείας ἀντιχριστιανικὰς ἰδέας του ὁ Πλήθων ἐξέφρασεν ἐν τῷ μεγάλῳ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ νόμων, τὸ ὁποῖον ἐκάη βραδύτερον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Γενναδίου, τοῦ ὁποίου ὅμως σώζονται ἀποσπάσματά τινα πολλάκις δημοσιευθέντα. Κατὰ τὸν Γεννάδιον ἐν Φλωρεντίᾳ διατρίβων ὁ Πλήθων καὶ ἐργαζόμενος κατὰ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ἣν ἐπιζήμιον ἐθεώρει, δὲν ἐδίσταζε νὰ κηρύττῃ, ὅτι ἤγγιζεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν θὰ κατηργοῦντο τὰ τότε γνωστὰ θρησκεύματα καὶ θὰ ἀνενεοῦτο ἡ ἀρχαία εἰδωλολατρεία ὑπὸ νέον, φιλοσοφικόν, καθαρώτερον τύπον. Ὁ Πλήθων ἐφρόνει πάνυ ὅμοια τῷ Ἰουλιανῷ. Τὸ μεγαλήτερον μέρος τοῦ βίου του διήγαγεν ἐν Πελοποννήσῳ. Ὅτε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τῷ

1426 ἐπεθύμησε νὰ μάθῃ τὴν γνώμην του περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ σκοπουμένης ἑνώσεως, ἀπέτρεψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου. Ἀλλ' ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ παρέλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον, ἐν αὐτῇ δὲ ἵστατο μετὰ τῶν πολεμίων τῆς ἑνώσεως. Διὰ τῆς θαυμαστῆς εὐφυίας του, τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοσοφικῆς μορφώσεώς του ἤγειρεν ἐν Ἰταλίᾳ τοιοῦτον θαυμασμόν, ὥστε ὁ Θωμᾶς Μέδικος κατέβαλε πᾶσαν σπουδὴν νὰ κρατήσῃ αὐτὸν ἐν Φλωρεντίᾳ ὡς διδάσκαλον τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Πλήθων ἐπέστρεψε βραδύτερον εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐξηκολούθησεν ἐκεῖ ἐμπαθῶς τὸν πρὸς τοὺς ἀριστοτελικοὺς ἀγῶνα ὅστις εἶχεν ὑπερβάλει καὶ αὐτὸν τὸν περὶ τοῦ σχίσματος ἀγῶνα κατὰ τὴν ζωηρότητα. Τὸ μεγαλήτερον μέρος τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλήθωνος ἀνήκει εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Πρὸς τὴν θεολογίαν ὀλίγον φαίνεται ἔτρεφεν ἐνδιαφέρον. Μεταξὺ τῶν εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντων τότε ἑλλήνων λογίων, καὶ διαδωσάντων ἐκεῖσε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἦσαν καὶ ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις.[1]

[1] Ἐκ τῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν μεταβάντων λογίων Ἑλλήνων ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς ἐδίδαξε τὴν ἑλληνικὴν ἐν Φλωρεντίᾳ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς. Ὁ Γαζῆς ἐγένετο πρῶτος πρύτανις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ὀργανισθέντος ἐν Φερράρᾳ πανεπιστημίου. Ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος ἐδίδαξεν ἐν Ἑνετίᾳ, ἔπειτα ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Βησσαρίων ἐγένετο ἐν Ἰταλίᾳ καρδινάλιος, ἐπίσκοπος Τουσκούλου, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, καὶ τέλος προϊστάμενος τοῦ σώματος τῶν καρδιναλίων. Ὀλίγου δεῖν ἐγίνετο καὶ πάπας. Πλούσιος ὤν, ἀπέβη ἄλλος Μαικήνας εἰς τοὺς λογίους, μάλιστα τοὺς Ἕλληνας τοὺς εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντας. Ἐν τῇ αὐλῇ του ὑπῆρχον οἱ σοφώτεροι ἄνδρες τῆς Ἰταλίας τότε. Τὴν πλουσιωτάτην του δὲ βιβλιοθήκην κατέλιπεν εἰς τὴν Ἑνετίαν. Ὁ Γεώργιος Ἀμιρούτζης ἐφημίσθη ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἕνεκα τῆς συνόδου διαμονήν του ἐπὶ σοφίᾳ. Δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἠσπάσθη τὸν ἰσλαμισμόν, ἂν καὶ εἶναι γνωστόν, ὅτι αἰσχρῶς προσηνέχθη πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθ' ὅσον διὰ τῶν μετὰ Μεχμὲτ τοῦ Β' σχέσεών του καὶ τῆς συγγενείας του πρὸς τὸν ἐξωμότην Μαχμοὺτ πασᾶν ἐνήργησεν, ἵνα καθαιρεθῇ μὲν ὁ πατριάρχης Ἰωάσαφ καὶ κοπῇ ἡ γενειάς αὐτοῦ, ἀκρωτηριασθῇ δὲ τὴν ῥῖνα ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Μάξιμος, διότι δὲν ἐπέτρεψεν τὸν παράνομον γάμον του μετὰ τῆς ὡραίας χήρας τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἀκκιαϊονόλη, ζώσης τῆς νομίμου συζύγου του. Ὁ Ἀργυρόπουλος ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἔπειτα ἐν Ῥώμῃ, ὅπου ἔσχε μαθητὴν τὸν Ῥεϊχλίνον. Ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ Μεδιολάνοις ἐδίδαξεν ὁ Χαλκοκονδύλης, ἐν δὲ Μεδιολάνοις καὶ Μεσσήνῃ ὁ Λάσκαρις. Πάντες οὗτοι οἱ βυζαντινοὶ λόγιοι, οἱ εἰς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, βίος καὶ λατρεία.

167.

Ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία.

Πηγαί. Syntagma Canonum καὶ Nomocanon Photii παρὰ Justelli Biblioth. jur. can. II, 788 καὶ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν κανόνων τοῦ Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία ἔλαβεν ἰδίως διὰ τῶν συνόδων τοῦ 861 (τῆς πρώτης καὶ δευτέρας καλουμένης)[1] καὶ τοῦ 879 ἔτους, καθὼς καὶ διὰ τῶν τὴν ἐκκλησίαν ἀφορώντων νόμων τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καὶ Λέοντος τοῦ φιλοσόφου νέαν αὔξησιν. Μέγας κανονολόγος τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Φώτιος, οὗτινος ὁ νομοκάνων ἐχρησίμευσεν ἔκτοτε ὡς βάσις τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τυχὼν καὶ πολλῶν ἑρμηνευτῶν καὶ ἐπιτομευτῶν. Ὁ Φώτιος ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα Ἰωάννου τοῦ σχολαστικοῦ εἶχε συντάξει κατὰ πρῶτον σύνταγμα τῶν κανόνων, μετὰ ταῦτα δὲ συνέταξε τὸν νομοκάνονα, ἐν ᾧ συμπεριέλαβε καὶ τοὺς πολιτικοὺς νόμους τοὺς τὴν ἐκκλησίαν ἀφορῶντας. Ἐν τῷ νομοκανόνι δὲν περιέχονται εἰμὴ μόνον οἱ τίτλοι

τὴν δύσιν φυγόντες, ἀπέβησαν χρήσιμοι εἰς τὴν διανοητικὴν ἐπίδοσιν καὶ ὑπέθαλψαν κατά τι τὴν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ εὔνοιαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κοινοῦ. Ἀμφίβολον ὅμως εἶναι, ἂν ἀποδημήσαντες εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ἐξεπλήρωσαν τὸ κυριώτατον πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκόν των. Οὐ μόνον ἅπαντες σχεδὸν ἢ ἐξ ἀρχῆς ἢ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξελατινίσθησαν, ἀλλ' αὐτῶν ἀπελθόντων, ἔμειναν τὰ μὲν σχολεῖα τῆς πατρίδος αὐτῶν ἄνευ διδασκάλων καὶ τὰ πλεῖστα ἔκλεισαν, τὰ δὲ ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα ἄνευ λογίων καὶ ἐμπείρων λειτουργῶν κακῶς διωκήθησαν. Ἐδέησε δὲ νὰ παρέλθωσι δύο ἑκατονταετηρίδες πρὶν ἢ καταστῇ δυνατὸν νὰ γίνωσι καὶ σχολεῖα καὶ μορφωθῶσι νέοι ἐπιτήδειοι ὑπηρέται τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐθνικῶν πολιτικῶν πραγμάτων.

[1] Οὕτως ἐκλήθη ἡ σύνοδος αὕτη κατὰ Βαλσαμῶνα καὶ ἄλλους ἀρχαίους ἑρμηνευτὰς τῶν κανόνων, διότι γενομένης πρώτης τινὸς συνελεύσεως αὐτῆς, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ δὲν ἔφθασαν οἱ συνελθόντες ἐπίσκοποι εἰς ὁριστικήν τινα ἀπόφασιν, ἐδέησεν ἵνα δευτέρα ἐκ νέου γείνῃ ἐπὶ τῶν αὐτῶν συζήτησις ἐν δευτέρᾳ συνελεύσει.

τῶν κανόνων μετὰ παραπομπῆς εἰς τὸ σύνταγμα· τοὐναντί τῶν πολιτικῶν νόμων ἐκτίθεται ὅλον τὸ κείμενον. Λόγου ἀξί ἑρμηνείας εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Φωτίου συνέταξαν ὁ ἱστο ρικὸς Ἰωάννης Ζωναρᾶς (1120) καὶ ὁ διάκονος, εἶτα δὲ πατ άρχης Ἀντιοχείας Βαλσαμὼν (1170). Ἐπιτομὰς δὲ κατὰ τα ταςτὰς πηγὰς ἐφιλοπόνησαν ὁ Ἀριστηνὸς (1030), Συμεὼν μεταφραστής, ὁ Ἀρσένιος (1225), ὁ Κωνσταντῖνος Ἀρμ νόπουλος (1350) καὶ ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις (1335).

168.

Ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας. Αὐτοκράτορες, πατριάρχαι.

Οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἤθελον νὰ θεωρῶνται περκείμενοι πάντων τῶν νόμων, αὐτοὶ δ' ὡς μόνοι δικαιοῦμ νοι εἰς ἄλλους νὰ ἐπιβάλλωσι νόμους[1]· ἦσαν δὲ ἀπὸ παλαιοῦ χ νου εἰθισμένοι νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς πάσας τὰς ἐκκλησιαστι ὑποθέσεις. Τὸ μύρον, δι' οὗ ἐχρίοντο γινόμενοι αὐτοκράτορ ἐνόμιζον, ὅτι παρεῖχεν αὐτοῖς οἱονεὶ ἱερατικόν τινα χαρακτῆ Ἡ πρόληψις αὕτη, ἣν ἀπαντῶμεν καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόν (πρβλ. § 121), εὑρίσκεται καὶ νῦν. Ὁ Παχυμέρης (περὶ Μι Παλαιολ. 6, 31) παρατηρεῖ, ὅτι οἱ αὐτοκράτορες οἱ μύρῳ χρ σθέντες εἶχον ὡς καὶ οἱ ἐπίσκοποι τὸν τίτλον «ἅγιος.» «Τὸ γιον, ὃ σύνηθες ἔχειν ὡς χρισθέντας μύρῳ τοὺς βασιλεῖς.» δὲ ἱστορικὸς Ἰωάννης Κίνναμος (6, 2) λέγει, ὅτι περὶ τῆς σίας τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπιτρέπεται μηδενὶ ἄλλῳ νὰ ἐρευνᾷ εἰμὴ μ νον τοῖς διδασκάλοις, τοῖς ἐγκριτοτέροις ἱερεῦσι καὶ ἴσως κ

[1] Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου λέγεται παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Στουδίτῃ, σύνοδός τις ἐψήφισεν ὅτι «ἐπὶ τῶν βασιλέων δὲν ἰσχύουσιν οἱ θεῖοι νόμοι (!) ὅτι οἱ ἱεράρχαι δύνανται νὰ τροπολογῶσι τοὺς κανόνας.» Τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊ δίκαιον περιεῖχε τὸ νομικὸν δόγμα, «ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειτ καὶ ὅπερ ἀρέσκει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστί.» Τὸ δόγμα τοῦτο ἔγινε δεκτὸν καὶ τῷ κώδικι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Δὲν ἐφηρμόζετο ὅμως πάντοτε. Μάλιστα βραδύ ρον κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα διὰ τῆς ἐπαναγωγῆς (τίτλ. φ') ὡρίσθησαν διὰ νόμου λως τἀναντία, ὅτι «ὁ βασιλεὺς ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν πρῶτον μὲν τα τὰ ἐν τῇ Γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν ἑπτὰ οἰκουμ. σ όδων δογματισθέντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐγκεκριμένους ῥωμ. νόμους.» Παπαρρ. 645, 647.

τοῖς βασιλεῦσιν ἕνεκα τῆς ἀξίας των. Περὶ δὲ τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων λέγει ὁ Νικήτας Ἀκομινάτος (περὶ Μανουὴλ Κομν. 7, 5). «Τοῖς πλείοσι βασιλεῦσι Ῥωμαίων οὐκ ἀνεκτόν ἐστιν ὅλως ἄρχειν μόνον καὶ χρυσοφορεῖν καὶ χρῆσθαι τοῖς κοινοῖς ὡς ἰδίοις, καὶ διαδιδόναι. ταῦτα καθὼς ἄρα καὶ οἷς βούλονται, οὐδὲ μὴν ὡς δούλοις τοῖς ἐλευθέροις προσφέρεσθαι, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ σοφοὶ δοκεῖεν καὶ θεοείκελοι τὴν μορφὴν, καὶ ἥρωες τὴν ἰσχὺν καὶ ὡς Σολομὼν θεόσοφοι καὶ δογματισταὶ θειότατοι καὶ κανόνες τῶν κανόνων εὐθύτεροι καὶ ἁπλῶς θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀκροσφαλεῖς γνώμονες, δεινὰ οἴονται πάσχειν. Ἔνθεν οὐδὲν κατὰ τούτου τοὐμέρους δευτερεύειν, οὗτινος οὖν ἀνεχόμενοι οἱ αὐτοὶ δογμάτων εἰσηγηταὶ καὶ δικασταὶ τούτων καὶ ὁρισταὶ πολλαχοῦ δὲ καὶ κολασταὶ τῶν μὴ συμφωνούντων γίνονται.» Οἱ πλεῖστοι δὲ αὐτοκράτορες ἐκ τῶν οἴκων τῶν Μακεδόνων, τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων ἐκέκτηντο ὁμολογουμένως ἱκανὰς θεολογικὰς γνώσεις, ὥστε νὰ νομίζωσιν, ὅτι ἐδικαιοῦντο καὶ διὰ τοῦτο νὰ λαμβάνωσι μέρος καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐσωτερικὰς καὶ δογματικὰς ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας. Οἱ π α τ ρ ι ά ρ χ α ι, μάλιστα ἐν Κωνσταντινουπόλει, διωρίζοντο καὶ καθῃροῦντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων αὐθαιρέτως. Πόσον ἡ αὐθαιρεσία αὕτη προέβαινε δεικνύουσι τὰ ἑξῆς παραδείγματα. Λέων ὁ σοφὸς ἀνεβίβασεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν 16έτη ἀδελφόν του Στέφανον, ὁ δὲ Ῥωμανὸς ὁ συμβασιλεύων μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου διώρισεν ὡς πατριάρχην τὸν υἱόν του Θεοφύλακτον, ἐπίσης 16 ἐτῶν ὄντα! Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ὥρισε διὰ νόμου, ἵνα μηδεὶς ἐκλέγηται καὶ ὁρίζηται ἐπίσκοπος ἢ πατριάρχης ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ συγκαταθέσεως αὐτοῦ, ὥρισε δηλ.. ὅ,τι καὶ σήμερον γίνεται ἐν τοῖς πλείστοις χριστιανικοῖς κράτεσι. Πρότερον ἐσυνείθιζον μὲν οἱ βασιλεῖς νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰς ἐκλογὰς τῶν ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν, ἀλλὰ κατ' ἔθος ἁπλοῦν, οὐχὶ κατὰ ῥητὸν νόμον. Ταῦτα κατὰ Κεδρηνόν. Καὶ Λέων δὲ ὁ διάκονος βεβαιοῖ, ὅτι ὁ Νικηφόρος ἀπήτησεν, ἵνα ἐν γένει τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα διευθύνωνται κυρίως παρὰ τῆς βασιλείας (Παπαρρηγ. Δ', 148). Ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀπὸ τῶν αὐτοκρατόρων ἐξαρτήσεως οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν, οἱ πλεῖστοι τοὐλάχιστον αὐτῶν, μᾶλλον

αὐτοῖς ἢ τῷ Θεῷ καὶ τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ ἀφωσιωμένοι. Ὑπῆρξαν ὅμως καί τινες, οἵτινες διετήρησαν γενναίως τὴν ἀνεξαρτησίαν των ἀπέναντι τῶν αὐτοκρατόρων καὶ δὲν ἐπτοήθησαν οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μαρτυρίου, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία τῶν εἰκονομάχων καὶ τῶν περὶ ἑνώσεως διαπραγματεύσεων. Ὅπως ἄλλοτε ἀντέστη ὁ πατριάρχης Γερμανὸς πρὸς Λέοντα τὸν Ἴσαυρον τὸν εἰκονομάχον, οὕτως ἀντέστη Νικόλαος ὁ Μυστικὸς κατὰ Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ὅτε ἠθέλησεν οὗτος παρὰ τοὺς κανόνας νὰ λάβῃ καὶ τετάρτην γυναῖκα, ὁ δὲ Ἀρσένιος ἀπεδοκίμασεν ἐντόνως τὴν παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἁρπαγὴν τοῦ θρόνου ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου Λασκάρεως,καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωσὴφ ἐπολέμησε τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος τὰς ἐνεργείας ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὅπως πρὸ αὐτοῦ ὁ Κηρουλάριος τὰς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου. Παράδειγμα τολμηροῦ καὶ εὐθαρσοῦς ὑπερασπιστοῦ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἔχομεν καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν Φώτιον, ὅστις διότι ἀπεδοκίμασε τὸν παρὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος σφετερισμὸν τοῦ θρόνου, κατερρίφθη παρ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πατριαρχίας. Ἡ ἀξία τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως,ὅτε ἐδίδετο τυχὸν εἰς χεῖρας ἀξίου τινὸς ἀνδρός, ἦτο πάντοτε δύναμις ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἠναγκάζοντο νὰ σέβωνται. Τὴν δύναμιν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μεθ' ὅλην τὴν παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων πίεσιν δεικνύει πρὸ πάντων ἡ ταπείνωσις τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅστις δημοσίᾳ ὑπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς μετάνοιαν ἐπ' ἐκκλησίας καὶ ὡμολόγησε τὸ ἁμάρτημα αὐτοῦ (τῆς τυφλώσεως τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ θρόνου), ἵνα λάβῃ τὴν ἄφεσιν παρὰ τοῦ πατριάρχου. Ἰδίως μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις τῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὧν ἡ πατριαρχικὴ περιφέρεια ἐπεξετάθη μεγάλως ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως εἰς αὐτὴν ἐπὶ μὲν Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας (§ 101), κατὰ δὲ τὸν Θ' αἰῶνα τῆς ἐκκλησίας τῶν Βουλγάρων καὶ κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα τῆς τῶν Ῥώσσων. Οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἀφ' ὅτου μάλιστα ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη καὶ ἡ Αἴγυπτος περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Σαρακηνῶν, τὰ δὲ πατρι-

ρχεῖα Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανρείας ὡς ἐκ τούτου καὶ ἕνεκα τῶν ἀρχαίων νεστοριανικῶν αἱ μονοφυσιτικῶν ἐρίδων, τῶν ἀποσπασασῶν ἐπ' αὐτῶν μεγάην πληθὺν χριστιανῶν, τελευταῖον δὲ καὶ ἕνεκα τῶν ἐπιδροῶν τῶν σταυροφόρων κατὰ τῆς ἀνατολῆς, οἵτινες κατεδίωξαν ὴν ὀρθοδοξίαν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ, κατέπεσον εἰς μεγάην ἀδυναμίαν, συνεκέντρωσαν ἐν ἑαυτοῖς πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἐκλησιαστικὴν ἐξουσίαν. Οἱ πατριάρχαι Ἀντιοχείας, Ἀλεξανρείας καὶ Ἱεροσολύμων διέτριβον πολλάκις ἐν Κωνσταντινουόλει ἕνεκα τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων τῶν χωρῶν, ὧν ἦσαν νευματικοὶ ἄρχοντες. Καὶ ἡ ἐκλογή των δὲ καὶ χειροτονία ἐίοτε ἐγίνετο ὡς ἐκ τούτου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὕτως ἐπὶ Ἰωάννου Τσιμισκῆ διετάχθη νὰ γίνῃ ἡ ἐκλογὴ καὶ χειροτονία τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη δὲν ἐγένετο ἐν Συρίᾳ, διότι κατεῖχον αὐτὴν οἱ Μωαμεθαοί, ἀφ' ὧν μόνον τὴν Ἀντιόχειαν εἶχε δυνηθῇ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς νὰ ἐλευθερώσῃ.

169.

Ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν σταυροφόρων, Φράγκων καὶ Βενετῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Ὅπου τῆς ἀνατολῆς ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοων ἀπέβησαν κατακτηταὶ οἱ λατῖνοι, ἐπίεσαν μεγάλως τοὺς θοδόξους, καὶ ὑπήγαγον τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον ὑπὸ λατίνους άρχας. Οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοέας ἀφ' ὅτου οἱ σταυροφόροι ἐγένοντο κύριοι τῆς Συρίας τῆς Παλαιστίνης (1097, 1099), ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν τῶν ἑδρῶν αὐτῶν καὶ διέτριβον συνήθως ἐν Κωνσταντινουλει. Ἐνεκαθιδρύθησαν δὲ ἀντ' αὐτῶν λατῖνοι πατριάρι καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι ἐκοποι καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀναγνωρίζωσιν οὺς ὡς πνευματικοὺς αὐτῶν ἀρχηγούς. Ἔκτοτε ἐγένοντο λατῖνοι κύριοι πολλῶν μερῶν τῶν ἱερῶν τόπων ἐν Παλαιίνῃ. Ἐπέστρεψαν δὲ οἱ ὀρθόδοξοι πατριάρχαι εἰς τὰς θέσεις ὧν μόλις μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὅτε οἱ Μαμελοῦοι σουλτάνοι τῆς Αἰγύπτου ἐγένοντο κύριοι τῆς Συρίας καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς σταυροφόρους. Οἱ σταυροφόροι ἐγένοντο κύριοι

καὶ τῆς Κύπρου τῷ 1191. Οὐδενὸς ξενικοῦ ζυγοῦ ἠσθάνθησα
οἱ ἐν Κύπρῳ ὀρθόδοξοι τοσοῦτον τὸ βάρος, ὅσον τοῦ τῶ
σταυροφόρων τούτων, οἵτινες λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον ἐν αὐτ
ἐγκαθιδρύσαντες, ἠνάγκαζον τοὺς ὀρθοδόξους κληρικοὺς νὰ ἀ
ναγνωρίζωσι μὲν αὐτὸν ὡς ἑαυτῶν κεφαλὴν, νὰ εἰσαγάγωσι δ
λατινισμοὺς ἐν τῇ λατρείᾳ. Ἡ πίεσις αὐτῶν ἐκορυφώθη κατ
τὸν ΙΓ' αἰῶνα,ὅτε ἦλθεν εἰς Κύπρον ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ πα
πα Ὀνωρίου τοῦ Γ' ὁ Πελάγιος, ἀπαιτῶν παρ' αὐτῶν τελεία
ὑποταγήν. Τότε ἐμαρτύρησαν δώδεκα Κύπριοι ὀρθόδοξοι κληρ
κοί, καέντες ὑπὸ τῶν λατίνων ὡς αἱρετικοί. Ἔκτοτε μέρος τῶ
κατοίκων ἠσπάσθη τὸν οὐνιτισμόν. Ἀφ' ὅτου δὲ οἱ Φράγκο
καὶ οἱ Βενετοὶ καταλύσαντες τῷ 1204 τὴν βυζαντινὴν,ἵδρυ
σαν ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ ὥρι
σαν λατῖνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ Μακεδονία
ἡ Ἀχαΐα, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Θῆβαι, ἡ Κρήτη, πολλαὶ νῆσοι τοῦ α
γαίου πελάγους καὶ ἡ Ἑπτάνησος περιῆλθον ὑπὸ λατίνους ἡ
γεμόνας, ἐπεβλήθησαν καὶ ἐν ταῖς χώραις ταύταις λατῖνοι ἐπί
σκοποι, μυριοτρόπως δὲ ἐπειθαναγκάζοντο οἱ ὀρθόδοξοι νὰ δε
χθῶσι τὸν παπισμόν. Οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς ὑπεχρεοῦντο νὰ μνη
μονεύωσι τοῦ λατίνου ἐπισκόπου, νὰ ὑποδέχωνται αὐτὸν ἐπισή
μως ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ ἐγκαθιδρυόμενον, νὰ λειτουργῶσιν ἐ
λατινικαῖς ἑορταῖς, καὶ νὰ καταβάλλωσιν ἐτήσιον φόρον τῷ λα
τίνῳ ἐπισκόπῳ. Ἐν Ἑπτανήσῳ ἐκτὸς τῆς Κεφαλληνίας ἐν ταῖ
λοιπαῖς νήσοις μόνον ἀρχιπρεσβύτερον ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ο
ὀρθόδοξοι, αἱ δὲ χειροτονίαι τῶν ἱερέων αὐτῶν ἐγίνοντο ἢ ὑπ
τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων ἢ ὑπὸ τοῦ Κεφαλληνίας μητρο
πολίτου. Οἱ Φράγκοι κατακτηταὶ ἐδήμευσαν τὰ ἐκκλησιαστικ
καὶ μοναστηριακὰ κτήματα ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ διένειμαν αὐτ
μεταξὺ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λατινικοῦ κλήρου. Ἐκ τῶν Φράγ
κων κατακτητῶν τῆς ἀνατολῆς ἠπιώτερον σχετικῶς προσηνέ
χθησαν οἱ Βιλλεχαρδουῖνοι ἐν Πελοποννήσῳ,οἱ Λαρόσαι ἐν Ἀτ
τικῇ καὶ Βοιωτίᾳ καὶ οἱ Ἑνετοί (Παπαρρηγ. Ε', 473). Οἱ Φράγ
κοι ἐν Ἑλλάδι δὲν ἐξεβίαζόν ποτε τὴν ἀλλαξοπιστίαν τῶν κα
τοίκων, ἐνίοτε μάλιστα ἐπροστάτευον τὴν ἐγχώριον θρησκεία
κατὰ τοῦ παπικοῦ κλήρου· ἀλλαχοῦ ὅμως οἱ ὑπὸ τοὺς λατίνου
ἀνατολικοὶ ἐπιέζοντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε προὐτίμων τὴ

ἰωμανικὴν κυριαρχίαν τῆς λατινικῆς. Τὴν γνώμην ταύτην ἐξ-
ρρασεν ὁ Νοταρᾶς, λέγων· «Κρειττότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέ-
ῳ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν λατι-
κήν.» Τοιαύτη ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως
ι τῇ ἀνατολῇ, ὅπου οἱ σταυροφόροι καὶ οἱ λατῖνοι ἐν γένει
ιεκατέστησαν κυρίαρχοι.

170.

Οἱ μοναχοὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Μεγάλην ἐπιρροὴν ἐξήσκουν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγ-
άτων οἱ μ ο ν α χ ο ὶ, οἵτινες ὡς ἀνεξάρτητοι καὶ ἀπηλλαγμέ-
οι παντὸς κοσμικοῦ δεσμοῦ, ἀπολαύοντες δὲ παρὰ τῷ λαῷ με-
άλης ὑπολήψεως, ἦσαν ἐπίφοβοι τῷ τε αὐτοκράτορι καὶ τῷ
ατριάρχῃ. Μάλιστα δὲ ἐξήσκουν μεγίστην ἐπιρροὴν τὰ πλη-
ίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μοναστήρια, καὶ ἰδίᾳ τὸ τοῦ
Σ τ ο υ δ ί ο υ, τὸ δοξασθὲν διὰ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου,
ὸ ὁποῖον περιελάμβανέ ποτε οὐχὶ ἐλάσσονας τῶν χιλίων μο-
αχῶν, ὧν πολλοὶ ἀνῆκον εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους οἴκους τῆς
ρωτευούσης. Ἐν γένει ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τοῦ δεσποτισμοῦ
όνον παρὰ μοναχοῖς εὕρισκέ τις ἀνεξαρτησίαν χαρακτῆρος.
Ἐντοτε σχεδὸν ὁσάκις οἱ αὐτοκράτορες ἤθελον αὐθαιρέτως νὰ
ε6άλλωσι τὴν θέλησίν των ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, παρὰ τοῖς μο-
χοῖς εὕρισκον τὴν μεγαλητέραν ἀντίστασιν. Καθὼς ἄλλοτε
νος ὁ μοναχὸς Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐτόλμησε νὰ διαμαρτυ-
θῇ κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἵνα ἐναντίον τῶν
λιτικῶν καὶ ἐκκλησιαςικῶν νόμων ἀποβάλῃ μὲν τὴν νόμιμον
ζυγόν του, νυμφευθῇ δὲ ἄλλην τινά, συγγενῆ τοῦ Θεοδώ-
ου αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Δούκας ἠθέ-
λησε νὰ τιμῶσι τὴν εὐνοουμένην του Μαρκεοῦσαν ὡς αὐτοκρά-
τειραν, μόνος κατὰ τούτου διεμαρτυρήθη ὁ μοναχὸς Ν ι κ η φ ό-
ρ ο ς Β λ ε μ μ ί δ η ς, μὴ ἐπιτρέψας τῇ γυναικὶ ταύτῃ νὰ εἰσ-
έλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ μοναστηρίου του. Ὁ θρίαμβος τῆς
ὀρθοδοξίας κατὰ τῶν εἰκονομάχων, τῶν ἐχθρῶν τῶν μοναχῶν,
ὑπῆρξε θρίαμβος τῶν τελευταίων τούτων. Ἔκτοτε ἡ δύναμίς
των ὑψώθη ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ

τῶν εἰκονομάχων εἶχε σχηματισθῆ ἕνεκα τῶν διωγμῶν αὐτῶν καὶ πιέσεων αὐστηρά τις ἐκκλησιαστικὴ μερίς, ἥτις ἐπεδίωκε παντὶ σθένει νὰ κατορθώσῃ τὴν ἐντελῆ ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας, ἀγωνιζομένη κατὰ τῆς ἀναμίξεως τῆς πολιτείας εἰς καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰς ἢ δογματικὰς ὑποθέσεις, κατὰ τοῦ εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα διορισμοῦ ἁπλῶς ἕνεκα εὐνοίας τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ κατὰ τῆς σιμωνίας. Τοιαύτας ἀρχὰς εἶχε κηρύξει ἤδη κατὰ τὸν Η' αἰῶνα Θεόδωρος ὁ Στουδίτης. Τὴν δύναμιν καὶ ἐπιρροήν των ἔδειξαν οἱ μοναχοὶ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποπειρῶν τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Αὐτοὶ κυρίως ἐπολέμησαν τὴν ἕνωσιν, αὐτοὶ ἐξήγειρον τὸν λαὸν κατ' αὐτῆς. Δὲν ἀνταπεκρίνοντο ὅμως πανταχοῦ καὶ πάντοτε οἱ μοναχοὶ εἰς τὸν προορισμόν των. Περὶ τῆς διαφθορᾶς πολλῶν μοναχῶν κατὰ τούτους τοὺς χρόνους παρέχουσιν ἀκριβῆ εἰκόνα τὰ συγγράμματα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, ὅστις φίλος ὢν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐπειράθη νὰ μεταρρυθμίσῃ καὶ βελτιώσῃ αὐτόν. Ὑποκρισία καὶ πρὸς τὸ φαινόμενον ἁγιότης, ὑπερηφάνεια καὶ ἀλαζονεία, χυδαιότης φρονημάτων καὶ τρόπων, φιλαργυρία καὶ αἰσχρὰ φιλοκέρδεια ἐχαρακτήριζον πολλοὺς ἐκείνων, οἵτινες ἐπηγγέλλοντο νὰ ἦναι τὰ πρότυπα πάσης ἀρετῆς, ὡς ὁποίους ἐτίμα αὐτοὺς πάντοτε ὁ λαός. Ὁ Εὐστάθιος περιγράφει ἡμῖν μοναχούς, ὧν τὰ πάντα ἦσαν ἐπιτετηδευμένα καὶ πλαστά, «πεπλασμένους ὅλους ἐκ ποδῶν ἄχρι κεφαλῆς» (Εὐσταθ. περὶ ὑποκρίσ. 94). Διὰ πολλῶν τεχνασμάτων ἐπετύγχανον οὗτοι νὰ φημίζωσιν ἑαυτοὺς καὶ τὰς μονάς των ἐπὶ ἁγιότητι καὶ θαυματουργίᾳ, ἕως οὗ ἡ ἀπάτη ἐφωρᾶτο καὶ τὰ θαύματα ἔπαυον. Πρὸς τούτοις μέγα μέρος τῶν μοναχῶν ἦτο ἀμαθὲς καὶ πρὸς πᾶσαν ἐπιστήμην ἐχθρόν. Πλουσιώταται μοναστηριακαὶ βιβλιοθῆκαι ἔκειντο ἔκτοτε πολλαχοῦ ἄχρηστοι ἢ ὡς ἀνωφελεῖς ἐπωλοῦντο καὶ κατεστρέφοντο. Ἐν μέρει προὐκάλεσε τὴν ἀποστροφὴν ταύτην πρὸς τὰ γράμματα ἡ ἐκ νέου ἀκμὴ καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνδεομένη ὑπερεκτίμησις τῆς σπουδῆς τῆς κλασικῆς φιλολογίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν. Τὰ μοναστήρια ὑπῆρξαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολλὰ καὶ λίαν πλούσια. Ἕνεκα μάλιστα τοῦ ὑπερβολικοῦ πλούτου των ἐδέησε νὰ ληφθῶσι περιοριστικὰ μέτρα. Νικη-

ὸρος ὁ Πατρίκιος (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος) ὑπέλεν εἰς πάντας τοὺς φόρους τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, καογήσας τὰ προνόμια αὐτῶν. Ἐδήμευσε μάλιστα καί τινα ἐξ τῶν. Φωκᾶς ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέδωκε νόμον κατὰ τῆς πολπλασιάσεως τῆς ἀκινήτου περιουσίας τῶν μοναστηρίων, ἥτις ἦγε τὴν τρυφηλότητα τοῦ βίου τῶν μοναχῶν (Χωνιάτ. περὶ ;νουὴλ 3, 370). Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὥρισε καὶ ὁ τοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ἐν τοῖς μεγάλοις μοναστηις νὰ διαχειρίζωνται τὰ οἰκονομικὰ αὐτῶν πολιτικοὶ ὑπάλλοι (Εὐσταθ. περὶ βελτιώσεως τοῦ μοναχ. βίου 124). Ὁ αὐ; αὐτοκράτωρ ὅπως ἀπομακρύνῃ τοὺς μοναχοὺς ἀπὸ τῶν σμικῶν ἀσχολήσεων καὶ σώσῃ ἀπὸ τῆς πλεονεξίας, ἐξέδωκε ιον, δι' οὗ δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὰ νεωστὶ ἱδρυόμενα μοναςήι νὰ ἔχωσιν ἰδιοκτησίας, ὑποχρεῶν τοὺς μοναχοὺς νὰ ἐργάνται ἵνα πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Ὁ μοναχικὸς ος ἂν καὶ εἶχε καί τινας κεκηρυγμένους ἐχθρούς· οὕτως ὁ Γεστὸς ἢ Πλήθων ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ πρὸς τὸν Μανουὴλ Παιολόγον ὁμιλῶν περὶ αὐτῶν μετὰ πολλῆς πικρίας, λέγει τοὺς ναχοὺς ἀχρήστους ἐντελῶς εἰς τὴν πολιτείαν, θέλει δὲ νὰ ἦναι οκεκλεισμένοι ἀπὸ πάσης συμμετοχῆς εἰς τὰς δημοσίας προσιυς, καὶ ἐν γένει συνιστᾷ τὸν περιορισμὸν τοῦ κακοῦ τούτου, λέγει (Παπαρρ. Ε', 316)· παρὰ τῶν πλείστων ὅμως ἐθαυμάο, ὅπως καὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις, καὶ ἐτιμᾶτο ὡς ὁ τεότερος χριστιανικὸς βίος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ συρροὴ εἰς τὰ 'αστήρια ἦτο μεγίστη. Πάντα τὰ εἴδη τῶν ἀρχαίων μοναχῶν ιντῶσι καὶ νῦν. Ὁ στυλιτικὸς βίος εὗρε καὶ κατὰ τὴν χὴν ταύτην μιμητάς. Καὶ αὐτὸς ὁ Εὐστάθιος ὁ μεταρρυθμις τοῦ μοναχικοῦ βίου μετ' ἐνθουσιασμοῦ ποιεῖται λόγον ἐ αὐτοῦ, ὅταν ἦναι ἐλεύθερος ὑποκρισίας καὶ ὑπερηφανείας. τὸς τῶν στυλιτῶν ἀναφαίνονται νῦν νέαι μορφαὶ ὑπερβολιἀσκήσεως. Πολλοὶ ἔζων δι' ὅλου τοῦ βίου των ἐπὶ ὑψηλῶν δρων (δενδρῖται) ἢ ἐν ὑπογείοις σπηλαίοις, ἄλλοι κατεαζον ἑαυτοὺς εἰς διὰ βίου σιγὴν (σιγῶντες) καὶ ἄλλοι ριεβάλλοντο ἑκουσίως δεσμὰ (σιδηρούμενοι). Πολλοὶ ριεφέροντο τέλος ἡμίγυμνοι, ῥυπῶντες καὶ ἀνιτόποδες. Τὰ τελευταῖα ταῦτα εἴδη μοναχῶν ἦσαν οἰκτρὰ

προφανῶς παρανόησις τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις δὲν προώρισται νὰ καταστρέψῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἀσχημίσῃ, ἀλλὰ νὰ ἐξαγνίσῃ, ἐξευγενίσῃ καὶ καθωραίσῃ. Εἴδομεν ἀλλαχοῦ (§ 157), ὅτι οἱ ἡσυχασταὶ ἦσαν μοναχοὶ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει ἀναφανέντες. Κατὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα ἀνεφάνη καὶ τὸ παράδοξον εἶδος τῶν μοναχῶν τῶν κληθέντων Ἱκετῶν, οἵτινες συνερχόμενοι μετὰ ὁμοφρόνων μοναζουσῶν ἐν μοναστηρίοις, ὕμνουν τὸν Θεὸν χορεύοντες κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ χοροῦ, ὃν ὁ Μωϋσῆς καὶ ἡ Μαριὰμ μετὰ τὴν διάβασιν τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐχόρευσαν. Ἂν καὶ ἦσαν δὲ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ὀρθόδοξοι καὶ οὐδὲν διεδόθη ὕποπτον περὶ τῆς ἠθικῆς των, καταλέγονται ὅμως ὑπὸ τῶν συγχρόνων αἱρεσιολόγων μεταξὺ τῶν αἱρετικῶν (Νικήτ. Ἀκομ. ἢ Χων. Θησ. ὀρθοδ. IV, 38). Τοιοῦτοι χορευταὶ αἱρετικοὶ ἀναφαίνονται καὶ ἐν τῇ δύσει κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ἔχωσι τὴν ἀρχήν των οὗτοι ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἱκετῶν.

171.

Τὸ ὄρος τοῦ Ἄθωνος ἢ τὸ ἅγιον ὄρος.

Fallmerayer Fragmenten aus dem Oriente. Stuttg. 1845. Gass Hagionoros ἐν τῇ θεολογικῇ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Herzog λ. Athos.

Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (867) ἵδρυσεν ὁ ἡγούμενος Ἰωάννης Κολοβὸς τὸ πρῶτον μοναστήριον ἐπὶ τοῦ Ἄθωνος, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ταῖς παρακλήσεσιν αὐτοῦ ἐδωρήσατο ὅλον τὸ ὄρος τοῦτο εἰς τὸ μοναστήριον ὡς ἰδιοκτησίαν. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μοναστηρίου τούτου ἐπληρώθη ταχέως τὸ ὅλον ὄρος μοναχῶν, ἔκτοτε δὲ ἀπέβη ὁ Ἄθως κέντρον τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὁποῖον ἄλλοτε ἦτο ἡ Αἴγυπτος. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων μοναχῶν τοῦ Ἄθωνος ἐφημίσθη ἐπὶ ἁγιότητι Πέτρος ὁ Ἀθωνίτης. Ἀλλ' αἱ κατὰ θάλασσαν ἐπιδρομαὶ τῶν Σαρακηνῶν, τῶν κυριευσάντων τὴν Κρήτην, ἠρήμωσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ι' αἰῶνος τὴν ὅλην παραλίαν καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς εὐσεβεῖς μοναχοὺς εἰς τὰ ὀρεινότερα μέρη. Ἀλλ' ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς (963) ἐξηφάνισε τοὺς πειρατὰς τῆς Κρήτης, ὡδήγησεν ὁ

ναχὸς Ἀθανάσιος (κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκμάζων) οικίαν μοναχῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ ἅγιον ὄρος, ὶ ἵδρυσεν ἐκεῖ νέον μοναστήριον, ὅπερ ἔλαβε τὸ ὄνομα τῆς ίας Λαύρας. Οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἀθανασίου ἔζων βίον μεμεγμένον μεταξὺ προσευχῆς καὶ ἐργασίας, ἤσχουν κτηνοτροῖν, ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν, ὕφαινον κτλ. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος πολάσχολος βίος ἦτο σκάνδαλον καὶ πρόσκομμα εἰς τοὺς ἀρίους ἐρημίτας τοῦ ὄρους, οἵτινες δὲν εἶχον ἐντελῶς ἐκλείψει, λιστα τελευταῖον εἶχον αὐξήσει μεγάλως. Ἐγεννήθησαν λοιν ἔριδες καὶ διχόνοιαι ὡς ἐκ τούτου μεταξὺ τῶν ἐρημιτῶν :ὶ τῶν μοναχῶν. Οἱ πρῶτοι ἔπεμψαν τῷ 970 πρεσβείαν νὰ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Τσιμισκῆν, ιαιτοῦντες νὰ καταστραφῇ τὸ μοναστήριον, οἱ κῆποι καὶ αἱ ιπελοι. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ὑπὲρ τῶν μοναχῶν, καὶ ἠνάγισε τοὺς ἐρημίτας νὰ συμμορφωθῶσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν τάν ἐκείνην. Ἤρχισαν λοιπὸν καὶ οὗτοι νὰ σχηματίζωσι βεβαίας ιὶ μονίμους κατοικίας καὶ νὰ βιῶσι βίον τακτικώτερον. Οὕτως νεφάνησαν κατὰ μικρὸν καὶ τὰ λοιπὰ μοναστήρια τοῦ Ξηροποτάμου, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Ζωγράφου, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τὰ οιπά. Ἡ διχόνοια ὅμως ἐξηκολούθει καὶ μετὰ ταῦτα. Τέλος ἔεμψεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος 045) ἐπιτροπήν τινα εἰς τὸ ἅγιον ὄρος, ἵνα διαλύσῃ ὁριστιῶς τὰς μεταξὺ τῶν μοναχῶν διαφοράς. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐζήτησε ὶ οἰκονομήσῃ καὶ τὰς τῶν ἐρημιτῶν ἀπαιτήσεις. Τὸ ἐξαπλωθὲν ῶν μοναχῶν ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία αὐτῶν ἐμποδίσθησαν. ὐδὲν θῆλυ πλάσμα ἦτο τοῦ λοιποῦ ἀνεκτὸν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει, ὐδὲν ζῶον ἐκτὸς τοῦ ἡμιόνου ἐθεᾶτο πλέον ἐν αὐτῷ, οὐδὲν ζῶν ἐγεννᾶτο πλέον αὐτόθι, πᾶσα δὲ θορυβώδης ἐργασία ἐξωρίθη. Ἔκτοτε διῃρέθησαν οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἄθωνος εἰς τέσσαρας :λάσεις. Ὑπῆρχον δηλ. δύο εἰδῶν ἐρημῖται, τοιοῦτοι, οἵτινες ἐντελῶς μόνοι, καὶ τοιοῦτοι, οἵτινες ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς ἡνωμένοι ἔζων ἐν τῇ αὐτῇ κατοικίᾳ, καὶ δύο εἰδῶν μοναχοὶ μοναστηρίων, οἱ μὲν μετὰ μοναρχικῆς, οἱ δὲ μετὰ δημοκρατικῆς διοικήσεως. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐξέλεγον τοὺς προϊσταμένους αὐτῶν αὐτοὶ διὰ πλειονοψηφίας, καὶ ἐπὶ μόνον ἓν ἔτος· ἕκαστον δὲ μέλος ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ ταμείου τὴν ὡρισμένην αὐτῷ μερίδα ζωοτρο-

φιῶν, εἶχεν ὅμως ἄλλως ἴδιον ἀπομεμονωμένον κελλίον, ἴδια σκεύη καὶ ἰδίαν τράπεζαν. Κοινὰ ἦσαν μόνον ἡ λατρεία καὶ τὸ κοιμητήριον. Τὰ μοναςήρια τούτων ἐκαλοῦντο ἰδιόρρυθμα. Ἐν δὲ τοῖς μοναστηρίοις τοῦ ἄλλου εἴδους, ἐν τοῖς κοινοβίοις, ἦρχε διὰ βίου καὶ ἀπεριορίστως εἷς ἡγούμενος· οὐδεὶς εἶχέ τι ἴδιον· πᾶν κτῆμα καὶ πᾶν κέρδος ἀπεδίδετο εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον· ἡ δὲ ἐνδυμασία ἦτο ὁμοία, ἡ τράπεζα κοινή, ἡ ἐργασία κανονικῶς μεμερισμένη,τὰ πάντα καλῶς διατεταγμένα καὶ συμμέτρως. Οἱ μοναχοὶ τοῦ ἁγίου ὄρους ἦσαν πάντοτε ἐχθροὶ τῆς μετὰ τῆς Ῥώμης ἑνώσεως καὶ ἀντέστησαν κατὰ τῶν αὐτοκρατόρων τῶν ταύτην ζητούντων. Ὑπέςησαν δὲ μεγάλους διωγμοὺς διὰ τοῦτο ὑπὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅστις διερχόμενος διὰ τοῦ ὄρους μετὰ τοῦ λατινόφρονος πατριάρχου Βέκκου, ἠνάγκαζε τοὺς μοναχοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν μετὰ τοῦ πάπα ἕνωσιν καὶ νὰ μνημονεύωσιν αὐτοῦ. Οἱ τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Ξηροποτάμου μοναχοὶ ἐνδόντες διέφυγον τὸν κίνδυνον, τοὐναντίον κατεδιώχθησαν ὠμότατα οἱ ἀντιςάντες μοναχοὶ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τοῦ Ζωγράφου, κατεστράφησαν δὲ ἐκ θεμελίων καὶ αἱ μοναὶ αὐτῶν (Δημητρακ. Ἀνδρον. Ἱστορ. σχίσμ. 70). Ἐν τῷ Ἄθωνι ἀνεφάνησαν καὶ οἱ ἡσυχασταί.

172.

Τὰ ἤθη τοῦ λαοῦ.

Παπαρρηγ. ἱστορ. ἑλληνικοῦ ἔθνους Δ', 403, 744 καὶ ἀλλαχοῦ.

Ὅπως κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς οὕτω καὶ κατὰ ταύτην ὁ χριστιανισμὸς ἀνέδειξε πολλὰ τελειοτάτης ἀρετῆς παραδείγματα. Ὑπῆρχον πολλοὶ καὶ κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ καὶ ἐκ τοῦ λαοῦ ἁγιώτατοι ἄνδρες, πολλαχοῦ δὲ ἤνθουν φιλανθρωπικὰ καταστήματα καὶ ἐκόσμουν τὰς χριστιανικὰς πόλεις. Εἶχεν ὅμως ἡ ἐποχὴ καὶ πολλὰς ἐλλείψεις. Πᾶσα ἡ εὐσέβεια παρὰ πολλοῖς συνίστατο εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας, εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν μακρῶν προσευχῶν καὶ τελετῶν, ἐνῷ εὐκόλως παρέβαινον τὰ κοινότερα τῆς ἠθικῆς παραγγέλματα. Τύπος τῆς τῶν

τοιούτων εὐσεβείας εἶναι πολλοὶ αὐτοκράτορες, οἵτινες ἐνῷ ἐπεδείκνυον μέγαν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἵδρυον μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, κατέτριβον δὲ ἀσμένως τὸν χρόνον ἀκροώμενοι μακρῶν ἀκολουθιῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις αὐτῶν γινομένων καὶ πολλάκις ἔψαλλον καὶ αὐτοὶ καὶ ἐποίουν θρησκευτικοὺς ὕμνους, συγχρόνως διέπραττον τὰς ἀπανθρωποτάτας τῶν πράξεων, ἐτύφλωνον ἢ ἄλλως ἀπανθρώπως ἠκρωτηρίαζον ἢ ἐφόνευον τοὺς προκατόχους καὶ τοὺς συγγενεῖς των, καὶ ἔζων ἀκολαστότατον βίον, φανερῶς ζῶντες μετὰ παλλακῶν ἢ ἐπιβουλευόμενοι τὴν τιμὴν τῶν οἰκογενειῶν τῶν πολιτῶν. Οἱ τοιοῦτοι ὑ π ο κ ρ ι τ α ὶ δὲν ἐδίσταζον μάλιστα ἐνίοτε νὰ μεταχειρίζωνται τὴν θρησκείαν καὶ ὡς ὄργανον χάριν τῶν κακοήθων σκοπῶν των. Οἱ συνωμόται κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Βάρδα (ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Συμβάτιος) εἶχον συμφωνήσει ὡς σύνθημα ἐπιθέσεως τὸ νὰ ποιήσῃ εἷς ἐξ αὐτῶν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ἡ σ κ λ η ρ ό τ η ς καὶ ἀπανθρωπία πολλῶν βυζαντινῶν ἀρχόντων ἐδεικνύετο οὐ μόνον ἐν ταῖς ἀπηνεστάταις ποιναῖς τῆς ἀκρωτηριάσεως, τῆς ἐκτυφλώσεως καὶ τῶν τοιούτων, αἵτινες ἦσαν συνηθέσταται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μεταχειρίσει τῶν αἰχμαλώτων, οἵτινες ἐξηνδραποδίζοντο ἢ ἄλλως πως ἐκακοῦντο, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐφονεύοντο. Ὅτε Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄ ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους (763), ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον μεγαλοπρεπῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει, παρεδόθησαν οἱ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἀκολουθοῦντες Βούλγαροι εἰς τοὺς δήμους τῆς πρωτευούσης καὶ ἐθανατώθησαν ὑπ' αὐτῶν ἔξω τῆς χρυσῆς λεγομένης πύλης (Παπαρρηγ. ἱστορ. ἑλλ. ἔθνους Γ΄, 499). Ἡ σκληρότης πρὸς τοὺς Βουλγάρους μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου κατάκτησιν τῆς Βουλγαρίας, εἶναι γνωστή. Ἵνα ὦμεν ὅμως δίκαιοι πρὸς τοὺς βυζαντινούς, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι οἱ βάρβαροι οὗτοι ἔπραττον τότε κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, ὧν τὴν χώραν ἐπέτρεχον, χείρονα. Τοῦτο δικαιολογεῖ πως τὴν κατ' αὐτῶν αὐστηρότητα. Ὁ δ ό λ ο ς καὶ ἡ πανουργία ἦσαν οὐχὶ σπάνια ἐλαττώματα. Ὁ Ῥωμανὸς ἵνα ἀνυψώσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν υἱόν του Θεοφύλακτον, ἔπεισε δολίως τὸν τότε πατριάρχην Τρύφωνα διά τινος αὐλικοῦ κληρικοῦ νὰ γράψῃ ἐπὶ χάρτου τὴν ὑπογραφήν του πλήρη, ἵνα ἀποστομώσῃ δῆθεν

τοὺς ἐχθρούς του λέγοντας αὐτὸν ἀγράμματον, μετὰ δὲ ταῦτα ἄνωθεν τῆς ὑπογραφῆς ἔγραψεν αὐτὸς τὴν παραίτησίν του. Εἶναι γνωστὸς ὁ δόλος, ὃν μετεχειρίσθη ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ἵνα συλλάβῃ τὸν ἀρχηγὸν τῶν Βογομίλων Βασίλειον διδάσκοντα αἱρετικὰ φρονήματα. Οἱ σταυροφόροι πολλάκις ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ μεμφθῶσι τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπὶ δόλῳ καὶ ἀπιστίᾳ. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι καὶ οὗτοι δὲν ἦσαν κρείττονες ἐκείνων, οὓς κατηγόρουν. Πολλάκις μάλιστα ὑπερέβαλλον τοὺς βυζαντινοὺς κατὰ τὴν πανουργίαν. Τὴν ἠθικὴν πτῶσιν τῶν βυζαντινῶν χαρακτηρίζει ὁ ἑξῆς διάλογος μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ (1071) καὶ τοῦ σουλτάνου τῶν Σελδούχων Τούρκων Ἀλὰν Ἀρσλάν. Ὅτε ὁ Ῥωμανὸς ᾐχμαλωτίσθη ὑπὸ τοῦ εἰρημένου σουλτάνου καὶ ἔτυχε παρ' αὐτῷ μεγάλης περιποιήσεως, ἐρωτηθεὶς δὲ παρ' αὐτοῦ, πῶς θὰ προσεφέρετο αὐτὸς πρὸς τὸν σουλτάνον, ἐὰν ἔπιπτεν εἰς χεῖράς του αἰχμάλωτος, ἀπήντησεν, ὅτι θὰ ἐτιμώρει αὐτὸν ἀπηνῶς, εἶπεν ὁ σουλτάνος· «ἀλλ' ἐγὼ δέν σε μιμοῦμαι, ὡς βλέπεις, κατὰ τοῦτο καὶ ἀπορῶ πῶς πρεσβεύεις σὺ τἀναντία, ἐνῷ ἀκούω, ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστείαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν» (Παπαρρηγ. Δ',428). Ὁ φ α ν α τ ι σ μ ὸ ς πρὸς τοὺς ἀλλοδόξους ἦτο παρά τισι μέγας, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς λατίνους, οἵτινες ἐμίσουν ἐννοεῖται αὐτοὺς ἔτι μᾶλλον. Ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν τὸ κατὰ τῶν λατίνων μῖσος ἕνεκα ὧν ἔπαθον παρ' αὐτῶν μεγάλων κακῶν εἶχε κορυφωθῆ τοσοῦτον, ὥστε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μουντάνης Νικήτας ἀπὸ τοῦ θρόνου του ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἐκήρυττεν, ὅτι ὁ ἕλλην ὁ φονεύσας ἑκατὸν λατίνους λαμβάνει ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν του, καὶ ἂν εἶχε δέκα ἕλληνας φονεύσει. Ἕνεκα τῆς ἀμαθείας ἡ δ ε ι σ ι δ α ι μ ο ν ί α ἀπέβαινεν ὁσημέραι μεγαλητέρα. Ἕνεκα τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης οἱ βυζαντινοὶ αὐτοὶ παραμελοῦντες πολλάκις τὰ δέοντα καὶ ἀπρακτοῦντες, προσεδόκων τὴν σωτηρίαν των διὰ θαυμάτων ἀπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ, τῆς Θεομήτορος, τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν, ἰδίως δὲ ἀπὸ τῆς εἰκόνος τῆς Θεομήτορος. Νικώμενοι ἀπέδιδον τὴν ἧττάν των εἰς τὴν δυσμένειαν ἢ τὴν ἀπουσίαν τῆς προστασίας τῶν ἁγίων, νικῶντες δὲ ἀνέφερον αὐτοῖς τὴν νίκην, καὶ πολλάκις

ιεδαίουν, ὅτι ἔδλεπον τοὺς ἁγίους, ἰδίως τοὺς ἁγίους Δημή-
ιον καὶ Θεόδωρον, λαμπρῶς προπολεμοῦντας ἐν ταῖς μάχαις
τὲρ αὐτῶν. Ἡ δεισιδαίμων προσκόλλησις μόνον εἰς τὴν ἄνω-
ιν βοήθειαν καὶ ἐν γένει ὁ ὑπέρμετρος ζῆλος πρὸς τὴν θρη-
ιείαν ἦτο αἰτία νὰ θυσιάζωνται πολλάκις τὰ τοῦ
ράτους συμφέροντα, ἢ καθίςανε τοὺς ἀνθρώπους πολ-
ίκις ἀδρανεῖς καὶ νωθροτάτους ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν πρὸς τὴν
ιτρίδα καθηκόντων αὐτῶν, τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσον τὸ αἴσθημα
οῦ πατριωτισμοῦ, τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν δόξαν
ιτῆς, ἦτο λίαν ἀσθενὲς παρ' αὐτοῖς.[1] Χάριν τῆς περικοσμή-
εως τῶν ἐκκλησιῶν ἐθυσίαζον πολλάκις οἱ βυζαντινοὶ βασιλεῖς
ὸν δημόσιον πλοῦτον ἐπὶ προφανεστάτῃ βλάβῃ τοῦ κράτους.
ιωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος περιποιούμενος τὸν λαὸν, προσή-
εγκεν εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τὰς ἀναγκαίας δαπά-
ας ἵνα ἐν αὐτῷ τελῆται καθ' ἑκάστην λειτουργία καὶ δι' ἀδρο-
άτων δαπανῶν κατεσκεύασε πολυτιμότατα σκεύη. Ἀλλ' ἵνα
ίρῃ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο χρήματα, ἀπήλλαξε τοὺς Ἴβη-
ς τῆς ὑποχρεώσεως, ἣν εἶχον, νὰ συντηρῶσι 50,000 ἀνδρῶν
ὸς ἄμυναν τοῦ κράτους, καὶ ἀντὶ στρατιωτῶν ἀπήτησε παρ'
τῶν φόρους, ὧν μέγα μέρος ἐχρησίμευσε πρὸς τὸν ἄνω εἰ-
ιένον σκοπόν. Ἐν γένει οἱ βυζαντινοὶ βασιλεῖς εὐκόλως ἐ-
ιτάλων τὸν δημόσιον πλοῦτον εἰς οἰκοδομὰς ἐκκλησιαστικὰς
ι μοναστηριακὰς, ὁσάκις μάλιστα ἐνόμιζον, ὅτι τοιουτοτρό-
ς ἐξιλέουν τὸ διὰ τὰς ἁμαρτίας των παρωργισμένον θεῖον.
ασίλειος ὁ Μακεδὼν ἐφρόνει, ὅτι ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ τὸν
ὸν ἵλεων διὰ τὸν παρ' αὐτοῦ γενόμενον φόνον Μιχαὴλ τοῦ
, κτίζων ναοὺς εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ!

[1] Ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς φιλοπατρίαν καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν δὲν εἶχεν·
ὑτῇ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ἀναφαίνεται παρ' αὐτῷ ἀσθενής. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν
ῇ ποιήσει ἔργα ἄξια λόγου. Μόνον τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπῆρξεν ἀναμ-
φισβήτητον ἐπὶ 8 ἑκατονταετηρίδας. Ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς ἔσωσε τὴν ἀνατο-
λικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος, τὴν Σερβίαν, τὴν
Κροατίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ῥωσσίαν. Πολλάκις ἔσωσεν ὁλόκληρον τὴν Εὐ-
ρώπην, ἀναχαιτίσασα τοὺς Ἄραβας, τοὺς Σελδούκους, τοὺς Τούρκους. Ἐὰν οἱ
βυζαντινοὶ δὲν ηὔξησαν τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κληρονομίαν, δι-
ετέλεσαν ὅμως οἱ ἔνοπλοι αὐτοῦ βιβλιοφύλακες. Ὁποῖον χάσμα ἐν τῷ πολιτισμῷ
τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον! Παπαρρ. Δ' 744 καὶ 745.

Ἕνεκα δεισιδαιμονίας προσεδόκων τὴν σωτηρίαν πολλοὶ μόνον ἄνωθεν, χωρὶς καὶ αὐτοὶ νὰ πράττωσι τὰ δέοντα, λησμονοῦντες, ὅτι ἡ θεία βοήθεια παρέχεται τοῖς ἀξίοις καὶ φιλέργοις, τοῖς πολλαπλασιάζουσι τὸ τάλαντον. Ὅτε ὁ στασιαστὴς Βρανᾶς ἐπολιόρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ἠσχολεῖτο εἰς προσευχὰς μόνον, καὶ ἀντὶ ὁπλιτῶν ἀνεβίβαζεν εἰς τὰ τείχη τὴν εἰκόνα τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου τὴν λεγομένην ὁδηγήτριαν, καὶ ἡ πρωτεύουσα θὰ ἐκυριεύετο ταχέως ὑπὸ τοῦ στασιαστοῦ, ἂν τέλος Κονράδος τις δὲν συνέλεγε στράτευμα ξένων μισθοφόρων καὶ δὲν ἐπήρχετο κατ' αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς τελευταίας ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλοὶ θεωροῦντες τὴν ἅλωσιν ὡς τιμωρίαν ἄφευκτον παρὰ τοῦ Θεοῦ πεμπομένην, δὲν ἠθέλησαν νὰ δράξωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἢ ἔφυγον κρυφίως ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν εἶναι παράδοξον διὰ τοῦτο, ἂν μόλις ἐν συνόλῳ 5,000 ἦσαν οἱ ἀναλαβόντες νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν πρωτεύουσαν κατὰ τῶν πολιορκούντων αὐτὴν πολυαρίθμων Τούρκων (200,000 !). Καὶ πάλιν τότε οἱ βυζαντινοὶ ἤλπιζον τὴν σωτηρίαν των ἀπὸ τῆς εἰκόνος τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου τῆς ὁδηγητρίας, ἣν λιτανεύοντες περιέφερον εἰς τὰ τείχη. Τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε δεισιδαιμονίαν μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο. Ὅτε περιεχύθη ἡ ἀγγελία, ὅτι ἑάλω ἡ πόλις, πάντες ὡς ἐκ συνθήματος ἑνὸς συνέρρευσαν εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διότι ἦσαν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀκούοντες, ὅτι οἱ Τοῦρκοι μέλλουσι μὲν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ κατακόψωσι τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἄχρι τοῦ κίονος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα καταβὰς ἄγγελος Κυρίου φέρων ῥομφαίαν, θὰ παραδώσῃ αὐτήν τε καὶ τὴν βασιλείαν ἀνδρὶ ἀνωνύμῳ, καὶ θὰ εἴπῃ αὐτῷ «λάβε τὴν ῥομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον τὸν λαὸν Κυρίου.» Τούτου γενομένου οἱ Τοῦρκοι θέλουσι τραπῆ, οἱ δὲ χριστιανοὶ θέλουσι καταδιώξει αὐτούς. Συνῆλθε δὲ εἰς τὸν ναὸν τοσοῦτο μᾶλλον μέγα πλῆθος, ὅσῳ οἱ πυλωροὶ τῆς πόλεως ὑπὸ τῆς αὐτῆς προφητείας παραπλανώμενοι, εἶχον κλείσει τὰς θύρας καὶ εἶχον ῥίψει τὰς κλεῖς εἰς τὴν θάλασσαν, ὥςε ἡ φυγὴ ἦτο ἀδύνατος! Τὰ ἀνωτέρω συγκεφαλαιοῦντες λέγομεν, ὅτι οἱ βυζαντινοὶ ἐδείκνυον μὲν εὐσέβειαν, ἀλλ' ἡ εὐσέβειά των αὕτη

περιωρίζετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν μηχανικὴν τήρησιν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας, καὶ ἦτο μετὰ πολλῆς δεισιδαιμονίας ἀναμεμιγμένη· ἔλλειπε δὲ ἡ πρακτικὴ ἐκείνη εὐσέβεια, ἡ ἐκδηλουμένη ἐν τῷ βίῳ διὰ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰ παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς. «Σώτειρα διὰ τὰ ἔθνη, παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος (ἐν ϛ΄ τόμῳ) εἶναι ἡ θρησκεία, ὄχι ἡ χωριζομένη ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ κατακλειομένη εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια, ὄχι ἡ θρησκεία τῶν τύπων μόνον, ἡ θρησκεία ἐκείνων τῶν θρήσκων, οἵτινες παραβαίνουσι τὰ κοινότερα τῆς ἠθικῆς παραγγέλματα καὶ καταπροδίδουσι τὰ ἱερώτερα πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντα. Οἱ τύποι ἄνευ τῆς ἠθικῆς διαμορφώσεως, ἄνευ ἔργου καὶ θυσίας δὲν ἀποτελοῦσι θρησκείαν. Τὰ ἔθνη μεγαλουργοῦσι καὶ ἀκμάζουσι μόνον διὰ τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἥτις στήνει τὸν θρόνον αὐτῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας καὶ ἐν μέσοις στρατοπέδοις, ἵνα διδάξῃ τὸν λαὸν τὸ χρηστῶς πολιτεύεσθαι καὶ τὸ γενναίως θνήσκειν.»

173.

Ἡ λατρεία.

Ἡ λατρεία τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἔφθασεν ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ εἰς τὴν τελειότητά της. Ὅσον δὲ αἱ ἀναπτύξεις αὐτῆς ἐν ἐκείνῃ ἦσαν ἄφθονοι, τοσοῦτον ἀσήμαντοι ὑπῆρξαν αἱ τῆς νῦν περιόδου. Ἐποχή, ἥτις μέχρι τοσαύτης ὑπερβολῆς ἐτήρει τὴν ἀρχὴν τῆς πιστῆς διατηρήσεως τῶν παραδεδομένων, ὥστε νὰ θεωρῆται πᾶσα ἀπὸ τῶν καθεστώτων παρέκκλισις, ἔστω καὶ ἐπουσιώδης, ὡς αἱρετικὸς νεωτερισμός, ἐποχή, ἥτις πρὸς πᾶσαν πρωτότυπον γονιμότητα ἦτο τοσοῦτον ἀνίκανος, ὅπως ἡ παροῦσα, μόνον ὅλως ἐπουσιώδεις προσθήκας, οὐχὶ δὲ ἀναπτύξεις νέας τῆς λατρείας ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ εἶχεν ἤδη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α΄ φθάσει εἰς τὴν ἀκμήν της. Αἱ μεταγενέστεραι ἐκκλησιαστικαὶ οἰκοδομαί, ὑπὲρ ὧν ἐπεδείξατο ζῆλον μάλιστα Βασίλειος ὁ Μακεδὼν (867—86), εἶναι διὰ τοῦτο ἁπλαῖ ἀπομιμήσεις ἄνευ τέχνης καὶ πρωτοτυπίας. Ἐὰν ἀπαντᾶται διαφορά τις, προέρχεται μόνον ἐξ ἀνικανότητος τοῦ τεχνίτου, ὅπως ὑψωθῇ

εἰς τὴν τελειότητα ἐκείνην. Μέγα κατόρθωμα πρέπει νὰ θεω
ρηθῇ, ὅτι μεθ' ὅλην τὴν πτῶσιν τῆς καλαισθησίας διετηρήθ
ὅμως μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μέτρον τι τε
χνικῆς ἱκανότητος. Ὡς πρὸς τὴν ζωγραφικὴν συνέβη τ
αὐτό. Ἀποκλειστικῶς οὖσα ἔργον τῶν μοναχῶν, ἐχρησίμευ
μόνον εἰς κατασκευὴν ἱερῶν εἰκόνων. Αὗται δὲ ἦσαν ὡς ἐπὶ τ
πλεῖστον περιδεεῖς καὶ βεβιασμέναι καὶ ἄτεχνοι ἀντιγραφαὶ ἀρ
χαιοτέρων εἰκόνων μετὰ βαρέων, σκοτεινῶν χρωμάτων, μετ
λαμπρῶν ἐνδυμάτων, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κεχρυσωμέναι. Τε
χνικωτέρα ἦτο ἡ διὰ ψηφίδων ἢ μωσαϊκὴ λεγομένη ζω
γραφικὴ τῶν χρόνων τούτων. Ἡ ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ διέφερ
καὶ κατὰ τοῦτο τῆς λατινικῆς, ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπηγορεύετ
τὸ γυμνὸν εἴτε ὅλου τοῦ σώματος ἢ καὶ μέρους αὐτοῦ. Τοῦτ
παρεῖχε ταῖς βυζαντιναῖς εἰκόσι σοβαρότητα καὶ σεμνότητα. Ἐ
τῶν σωζομένων βυζαντινῶν εἰκόνων φημίζονται αἱ τοῦ Παν
σελήνου ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει. Ἐπειδὴ οἱ ἀνατολικοὶ μόνον ἐζω
γραφημένας εἰκόνας μετεχειρίζοντο ἐν τῇ λατρείᾳ, διὰ τοῦτ
παρημελήθη ἐντελῶς ἡ πλαστικὴ τέχνη. Ἀγάλματα ἐ
τῇ ἀνατολῇ οὐδέποτε εἰσήχθησαν εἰς τὴν λατρείαν. Μόνον δ
ἀνάγλυφα ἀπαντῶμεν ὡς κοσμήματα σκευῶν ἢ ἐν γένει το
ναοῦ. Εἶναι ἀβέβαιον, ἂν ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔμεινε
ἡ αὐτὴ καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἢ ὑπέστη μεταβολάς κα
τίνας. Ηὔξησε μόνον ὁ ἀριθμὸς τῶν ψαλτῶν. Ὀργανικὴ μουσικ
οὐδέποτε εἰσήχθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Τὸ ὄργανο
(Orgel), ὅπερ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐκ τῆς ἀνατολῆς εἰσήχθη εἰ
τὴν δύσιν, ἦτο μόνον ἐν κοσμικαῖς διασκεδάσεσιν ἐν τῇ ἀνατολ
ἐν χρήσει. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἀπ
τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἡ ἀρχαία ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς ἰδ
ωτικοὺς ψαλμούς. Ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰωάννου τοῦ Δα
μασκηνοῦ πλῆθος ὕμνων ἰδιωτικῶν ἔχομεν εἰς τὸν Θεόν, τ
Χριστόν, τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ τοὺς ἁγίους. Κατὰ τὸν
αἰῶνα ὡς ὑμνογράφοι διεκρίθησαν ὁ Στουδίτης Θεόδω
ρος καὶ Ἰωσὴφ ὁ ὑμνογράφος, διάκονος τῆς ἐν Κω
σταντινουπόλει ἐκκλησίας, κατὰ τὸν ΙΑ' δὲ αἰῶνα Ἰωάννη
ὁ Γεωμέτρης καὶ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους. Κα
πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἀσημότεροι ποιηταὶ ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτω

εφάνησαν τότε. Ὁ κ α ν ὼ ν, ἐν ᾧ οἱ ἅγιοι μεγαλύνονται διὰ
μπρῶν ἐπιθέτων, ἦτο λίαν ἀγαπητὴ μορφὴ τῆς ὑμνογραφίας.
ὕμνοι οὗτοι εἶναι ἄνευ μέτρου, ὁμοιάζοντες πρὸς πεζὸν λό-
ν καὶ ἀκολουθοῦντες μόνον τὸν μουσικὸν ῥυθμόν. Εἰς τοὺς
νους τούτους εὑρίσκει τις ἐνίοτε τὴν γλῶσσαν τῆς καρ-
ας καὶ τῆς φύσεως, εἰλικρίνειαν καὶ θερμότητα τοῦ αἰσθή-
ιτος. Οἱ πλεῖστοι ὅμως εἶναι μονότονοι, μακροὶ ὑπὲρ τὸ δέον, καὶ
βαρημένοι ὑπὸ ὑπερβολικῶν ἐκφράσεων. Ἡ διαμόρφωσις τῆς
ει τ ο υ ρ γ ί α ς εἶχεν ἤδη οὐσιωδῶς τελειωθῇ κατὰ τὴν προ-
'ουμένην περίοδον καὶ μόνον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ἁγίων
οσέλαβε νέας ἀναγκαίας καταστάσας προσθήκας. Μεγάλην δὲ
ιμέλειαν κατέβαλλον οἱ ἕλληνες θεολόγοι τοῦ μεσαίωνος εἰς
ν μυστικὴν ἐξήγησιν τῆς λειτουργίας ἀκολουθοῦντες τὰς ἀρ-
ις τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ἐκτὸς τῶν ὅσοι ἔγραψαν περὶ ταύτης
ιη κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον εἶναι ἄξιον νὰ μνημονευ-
σιν ἐνταῦθα τὰ ἔργα τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Β΄, Νικο-
ίου τοῦ Καβάσιλα, τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου, ἰδίως δὲ τοῦ
χιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Συμεῶνος καὶ τοῦ Νικαίας Εὐγε-
κοῦ. Τὸ κ ή ρ υ γ μ α κατέστη σπανιώτερον, ἂν καὶ δὲν ἐξέλι-
ν ἐντελῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Αἱ σωζόμεναι ὁμιλίαι ἐκ τῆς ἐποχῆς
ιύτης δὲν εἶναι μεγάλης ἀξίας. Ἡ τέλεσις τῶν μυστηρίων ἐξ-
ιολούθει νὰ γίνηται καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὡς καὶ
ρότερον, τὸ β ά π τ ι σ μ α διὰ τριττῆς καταδύσεως, τὸ χ ρ ί-
μ α συνδεδεμένον μετὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ δυνάμενον νὰ
θῇ καὶ διὰ τῶν πρεσβυτέρων, ἡ θεία ε ὐ χ α ρ ι σ τ ί α μετὰ
ζύμου ἄρτου μεταδιδομένη ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη εἰς πάν-
ας. Εἰ καὶ αἱ ἑπτὰ τελεταί, εἰς ἃς νῦν περιορίζομεν τὴν
ομασίαν τοῦ μ υ σ τ η ρ ί ο υ ὑπῆρχον καὶ κατὰ τὴν περίο-
ν ταύτην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἕνεκα ὅμως τῆς ἀοριστίας τῆς ἐν-
ίας «μυστήριον,» οἱ μὲν περιελάμβανον τότε ὑπὸ τὴν κατη-
ορίαν ταύτην πλειοτέρας ἱερὰς τελετάς, οἱ δὲ ὀλιγωτέρας, οἱ
ὲν ταύτας, οἱ δὲ ἐκείνας. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς († 760)
ερὶ τὸ τέλος τῆς παρελθούσης περιόδου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν
περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων μυστηρίων» εἶχε περιλάβει τὸ
άπτισμα μόνον καὶ τὴν εὐχαριστίαν (IV, 14). Θεόδωρος δὲ ὁ
τουδίτης († 826) ἀριθμεῖ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀρεοπα-

γίτου ἓξ μυστήρια (Epist. II, 195 Opp. p. 817). «Ἓξ μυστήρια, λέγει, πρῶτον περὶ βαπτίσματος, δεύτερον περὶ συνάξεως εἴτ' οὖν κοινωνίας, τρίτον περὶ τελετῆς μύρου, τέταρτον περὶ ἱερατικῶν τελειώσεων, πέμπτον περὶ μοναχικῆς τελειώσεως, ἕκτον περὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων.» Νικόλαος δὲ ὁ Καβάσιλας περιορίζεται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριῶν μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος, τοῦ μύρου καὶ τῆς εὐχαριστίας. Πρῶτος Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης († 1429) ἀναφέρει ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ καὶ τὰ ἑπτὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα οὕτω σήμερον καλοῦμεν. Ὡς πρὸς τὴν εὐχαριστίαν ἐπεκράτει ἡ διδασκαλία ἡ ἐν τῇ Ζ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ ὁρισθεῖσα (787), τ. ἔ. ἐδιδάσκετο ἡ πραγματικὴ παρουσία τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ ἡ πραγματικὴ μεταβολὴ (Mansi XVIII, p. 265). Τὰς ἐκφράσεις «μεταβολή,» «μεταποίησις» μεταχειρίζονται ὁ Θεοφύλακτος (ἑρμ. εἰς τὸν Ματθ. 26, 28) καὶ ὁ Ζυγαδηνὸς (ἑρμ. εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον). Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν ηὐξήθη διὰ τῆς προσθήκης πολλῶν ἑορτῶν ἁγίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς σλάβοις.

Ῥωσσικὴ ἐκκλησία.

Πηγαί. Οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοί, ἰδίως ὁ Θεοφάνης, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ Συμεὼν ὁ μάγιστρος. Maciejowsky Essai hist. sur l'église chr. primitive de deux rites chez les Slaves. Par. 1846. Schefarik slavische Alterthuemer. Leipzig 1844. Philaret Cyrile und Methodius. Aus d. Russ. Mitau 1847. Καραμσίνου ἱστορία ῥωσσικὴ μεταφρ. ὑπὸ Κροκιδᾶ. Ἐν Ἀθήναις 1856—9.

174.

Ἐπιστροφὴ Σλάβων.

Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Σέρβοι, Δαλμάται, Κροάται, Σλαβῶνοι, Χαζάροι.

Μεταξὺ τῶν λαῶν, οὓς ἔθεσεν εἰς κίνησιν ἡ ἐπιδρομὴ τῶν

αρβάρων λαῶν, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Σλάβοι ἦσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες ιελλον νὰ διαδραματίσωσιν ἐν τῇ μελλούσῃ ἱστορίᾳ σπουδαῖον ρόσωπον. Οἱ Γερμανοὶ προσῆλθον πάντες εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κκλησίαν, οἱ δὲ Σλάβοι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος προσεκολήθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Περὶ τῆς ἐπιστροφῆς ῶν ἐν ταῖς γερμανικαῖς χώραις ἐγκαταστάντων Σλάβων, τῶν αραντανῶν, τῶν Βοεμῶν καὶ τῶν Μοραβῶν ἐποιήσαμεν ἤδη όγον ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 83). Νῦν ὁ λόγος ἔσται ερὶ τῶν ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς εὐρωπαϊκαῖς χώραις ἐγκαταστάνων Σλάβων. Μεταξὺ τῶν Σλάβων ἰδίως ἡ ἐπιστροφὴ τῶν ῥώσων ἦτο μέγα κέρδος διὰ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν· διότι ἡ ολιτικὴ σημασία, ἣν τὸ ῥωσσικὸν κράτος, ἀφ' οὗ ἀπηλλάγη πὸ τῆς δεσποτείας τῶν Μογγόλων (1227—1481) ἀπέκτησεν ν Εὐρώπῃ, ὑπῆρξεν εἰς ὄφελος τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Εἰς οὺς ῥώσσους ὀφείλεται τὸ ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία καὶ κατὰ ὴν ἔκτασιν καὶ κατὰ τὴν δύναμίν της σήμερον δύναται νὰ συμαραβληθῇ πρὸς τὴν δυτικὴν καὶ τὰς προτεσταντικὰς ἐκκληίας.

Πρῶτοι ἐκ τῶν ἀνατολικῶν σλάβων ἐπεστράφησαν εἰς τὸν ριστιανισμὸν οἱ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' ατὰ τὸν ς' αἰῶνα εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας εἰσελάαντες. Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν μεγάλως συνήργησε μετὰ ταῦτα αὐτοκράτειρα Εἰρήνη (κατὰ τὸν Η' αἰῶνα)· Ἀλλὰ τὸ ἔργον συνελήρωσε Βασίλειος ὁ Μακεδὼν κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα (867), ἐφ' οὗ ξέλιπον καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα εἰδωλολατρείας ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις. Ἐπὶ τούτου ἐχριστιανίσθησαν καὶ οἱ ὀρεινοὶ άτοικοι τῆς Λακωνίας Μαϊνᾶται (Κωνστ. Πορφυρογ. περὶ διικήσ. τοῦ κράτ. 50). Κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλείου ἤρχισαν νὰ ἐπιστρέφωσιν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἱ Σέρβοι, Κροάται, Σλαβῶνοι καὶ Δαλμάται. Οἱ λάβοι οὗτοι ἐδέχθησαν κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα τὴν σλαβικὴν λειουργίαν τοῦ Μεθοδίου, τοῦτο δ' ὑπῆρξεν ἰσχυρὸς δεσμὸς συνέων τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ιόνον δὲ ἀφ' ὅτου ἡ Κροατία, ἡ Δαλματία καὶ ἡ Σλαβωνία ἡώθησαν μετὰ τοῦ Οὐγγρικοῦ κράτους ἐπεκράτησεν ἐν ταῖς χώαις ταύταις ὁ λατινισμός. Μόνον οἱ Σέρβοι καὶ μέρος τῶν

Σλαβώνων καὶ Δαλματῶν ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐπὶ Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ (1221) ἀνεδείχθη ἀνεξάρτητος ἡ σερβικὴ ἐκκλησία ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πεκίου, ὅστις μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, μέχρι τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ τοῦ Α', διετήρει τὴν αὐτονομίαν του. Τῷ 850 ἐζήτησαν καὶ οἱ ἐν Κριμαίᾳ Σλάβοι Χαζάροι ἀποστόλους τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ αὐτόθι αὐλὴ σπεύσασα ἔπεμψε πρὸς αὐτοὺς μοναχόν τινα Κωνςαντῖνον,φιλόσοφον ἐπικαλούμενον, καὶ κοινῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίλλου γνωστὸν, ὅστις καθὼς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μεθόδιος, κατήγετο ἐκ Θεσσαλονίκης καὶ ἐγνώριζε τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν. Ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἐπέστρεψε τὸ μεγαλήτερον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τῷ ἔτει 1016 κατεστράφη τὸ κράτος τῶν Χαζάρων ὑπὸ τῶν Ῥώσσων. Καὶ μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Χαζάρων διετήρησεν ὅμως ὁ ἰσλαμισμὸς καὶ ὁ ἰουδαϊσμὸς ἀκόμη καὶ βραδύτερον πολλοὺς ὀπαδοὺς μεταξὺ τοῦ λαοῦ τούτου. Τοὐλάχιστον εὗρεν ὁ μωαμεθανὸς Ἀχμὲτ Ἴβν Φοσσλάνη,ὅστις περιηγήθη τὴν χώραν τῷ 921, ἐκτὸς τῶν χριστιανῶν καί τινας ἐθνικοὺς καὶ πολλοὺς μωαμεθανοὺς καὶ ἰουδαίους κατοίκους. Παρὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας,οἵτινες εἶναι κρᾶμα διαφόρων λαῶν, ἀρχαίων κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, ῥωμαίων ἐποικησάντων ἐκεῖ, ἰδίως στρατιωτῶν ῥωμαίων, βυζαντινῶν, σλάβων καὶ ἄλλων.

175.

Ἐπιστροφὴ Βουλγάρων.

Hilferding,Geschichte der Serben u.Bulgaren. Aus d. Russ. Bautzen.1856.

Οἱ Βούλγαροι εἰσέβαλον κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ζ' αἰῶνος εἰς τὴν Θράκην, ἰδίως μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἵμου εἰς τὴν ἄλλως λεγομένην Μυσίαν. Δὲν ἦσαν δὲ κυρίως σλάβοι, ἀλλ' ἀναμιχθέντες μετ' αὐτῶν, ἀπεσλαβώθησαν. Ἀφ' ὅτου δὲ κατελθόντες ἀπὸ τῶν οὐραλίων ὀρέων, κατῴκησαν τὸ πρῶτον

περὶ τὸν Βόλγαν, ἐκλήθησαν Βούλγαροι. Τὴν πρώτην γνῶσιν περὶ χριστιανισμοῦ εἶχον λάβει δι' ἑλλήνων αἰχμαλώτων, πλὴν τὰ πρῶτα ἴχνη αὐτοῦ ἐξέλιπον ταχέως. Ἀλλ' ἀδελφή τις τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Βογόριδος εἶχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς αἰχμάλωτος δεχθῆ τὸ βάπτισμα. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της δὲ ἐζήτησεν αὕτη τῇ βοηθείᾳ τοῦ μοναχοῦ Μεθοδίου νὰ ἑλκύσῃ τὸν ἀδελφόν της εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Λιμός τις ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῶν προθέσεών της, εἰκών τις δὲ γενομένη ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου τὴν μέλλουσαν κρίσιν παριστάνουσα, ἐποίησε τοιαύτην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Βόγοριν, ὥστε ἐζήτησε νὰ βαπτισθῇ, ἠνάγκασε δὲ καὶ τοὺς ὑπηκόους του νὰ ἀκολουθήσωσιν αὐτόν (861). Ὁ Μεθόδιος καὶ ὁ ἀδελφός του Κύριλλος ἐζητήθησαν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ πορευθῶσιν εἰς ἐπιστροφὴν ἄλλων σλαβικῶν λαῶν, τῶν Μοραβῶν. Πολιτικοὶ δὲ λόγοι ἔπεισαν τὸν Βόγοριν (τῷ 866) νὰ ζητήσῃ ἔπειτα νὰ προσκοληθῇ εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ὁ πάπας Νικόλαος ὁ Α' ἐπωφελούμενος τῆς περιστάσεως, ὅπως ἐπεκτείνῃ τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, ἔπεμψε λατίνους κληρικοὺς εἰς Βουλγαρίαν, ἵνα διοργανώσωσι τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὸν δυτικὸν τύπον. Ἡ βυζαντινὴ ὅμως αὐλὴ ἔπεισε πάλιν τοὺς Βουλγάρους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν πάπαν. Βούλγαροι ἀπεσταλμένοι ἀνεγνώρισαν ἐπὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένης συνόδου τῷ 869, ὅτι ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐκκλησία ὡς ἱδρυθεῖσα ὑπὸ βυζαντινῶν ἀποστόλων ἀνήκει εἰς τὸ βυζαντινὸν πατριαρχεῖον. Ἔκτοτε ἔμεινεν ἡ Βουλγαρία πιστὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἐπινοήσει οἱ ἀπόστολοι τῶν σλάβων Μεθόδιος καὶ Κύριλλος τὰ ψηφία τοῦ σλαβικοῦ ἀλφαβήτου, μετέφρασαν δὲ εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τὰς Γραφὰς καὶ τὴν λειτουργίαν, καὶ οὕτω ἔθηκαν τὰς πρώτας βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας, ἥτις ἰδίως προστάτην εὗρε τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Συμεῶνα (888—927). Ἐπὶ τοῦ Συμεῶνος τούτου ὑψώθη ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ἀχρίδος εἰς ἀνεξάρτητον ἀρχιεπισκοπήν, ἣν ἀνεξαρτησίαν ἀνεγνώρισε μετὰ ταῦτα καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (932. Farlati Illyricum sacrum VIII, 195). Τῷ 1018 ἐκυρίευσε Βασίλειος ὁ Β' ὁ Βουλγαροκτόνος κληθεὶς τὴν Βουλγαρίαν καὶ κατέλυσε τὸ πρῶτον τοῦτο βουλγαρι-

κὸν (βουλγαροσλαβικὸν) κράτος. Ὅτε βραδύτερον τῷ 1186 ἱδρύθη νέον βλαχικοβουλγαρικὸν κράτος, ὑψώθη καὶ τούτου ἡ πρωτεύουσα Τύρνοβον εἰς ἀνεξάρτητον ἀρχιεπισκοπὴν, ὡς τοιαύτη δ' ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γερμανοῦ ἐπὶ Ἀσσὰν καὶ Ἰωάννου Βατάτζη τῷ 1234 (αὐτόθι 230. 231). Ἡ Βουλγαρία ἡνώθη πάλιν μετὰ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα (1767), ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ θέλομεν εἰπεῖ. Ὁ δέκατος αἰὼν ὑπῆρξεν ἡ καλλίστη ἐποχὴ διὰ τὴν βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἀναφανεῖσα αἵρεσις τῶν Βογομίλων ἐπέσχε τὴν πρόοδον αὐτῆς.

176.

Ἐπιστροφὴ Ῥώσσων.

Strahl, Geschichte der russischen Kirche. Halle 1830. **Schmitt** Kritische Geschichte d. neugr. und russischen Kirche. Mainz 1840. Ἱστορία τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας ἐκ τοῦ ῥωσσικοῦ μεταφ. ὑπὸ Θ. Βαλλιάνου. Ἐν Ἀθήναις, 1851.

Ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας ἐκήρυξεν ἐν Σκυθίᾳ, εἶναι ἀρχαία, ἀλλὰ ἀβεβαία παράδοσις, οὐδὲν δὲ ἴχνος διέσωσεν ἡ ἱςορία τοῦ χριστιανισμοῦ τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι περιελάμβανον ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Σκυθίας, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων. Ὁ Φώτιος πρῶτος λέγει περὶ τῶν ῥώσσων, ὅτι ἤδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἦτο γνωστὸν τὸ εὐαγγέλιον παρ' αὐτοῖς. Καὶ Κωνσταντῖνος δὲ ὁ Πορφυρογέννητος μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος εἶχεν ἤδη κηρυχθῆ τὸ εὐαγγέλιον παρὰ τοῖς ῥώσσοις. Ἀλλ' αἱ πρῶται αὗται ἀρχαὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ εὐαγγελίου εἰς τὴν Ῥωσσίαν πρέπει νὰ ἦσαν λίαν ἀσήμαντοι, διότι ἐκ τῶν χρονικῶν τοῦ Νέστορος βλέπομεν, ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ι' αἰῶνος ἡ εἰδωλολατρεία ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν Ῥωσσίᾳ θρησκεία. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἡγεμόνος Ἰγὼρ ὑπῆρχεν ἐν Κιέβῳ καθεδρικὴ ἐκκλησία. Ὅτε ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ, ἵνα συνάψωσι συνθήκας, τινὲς αὐτῶν ὡρκίσθησαν ὡς χριστιανοί. Τοῦ Ἰγὼρ τούτου ἡ χήρα Ὄλγα ἀνέλαβε πορείαν τινὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου παρὰ τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου ἐδέ-

χθη τὸ βάπτισμα τῷ 955, μετονομασθεῖσα Ἑλένη. Ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτῆς Σβετοσλάβος ἦτο ἀκατάπειστος, καὶ δὲν ἐδέχθη νὰ προσέλθῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸν χριστιανισμόν. Κατὰ τὴν διήγησιν γερμανῶν χρονογράφων ἔπεμψεν ἡ Ὄλγα καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ὄθωνα τὸν Α' πρεσβείαν, αἰτοῦσα νὰ ἀποστείλῃ πρὸς αὐτὴν γερμανοὺς ἀποστόλους τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ὅτι ὁ Ἀδαλβέρτος, ὁ μετὰ ταῦτα ἀρχιεπίσκοπος Μαγδεβούργου, ἀνέλαβεν ἀποστολικήν τινα πορείαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ αὐτὴν εἰς πέρας, διότι καθ' ὁδὸν προσεβλήθησαν ὑπὸ λῃστῶν καὶ μόνον αὐτὸς σωθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. Ἡ Ὄλγα ἀπέθανε τῷ 969. Πρῶτον ὁ ταύτης ἔγγονος Βλαδίμηρος ὁ παρὰ τοῖς ῥώσσοις ἰσαπόστολος καλούμενος, ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ὕψωσε τὸν χριστιανισμὸν εἰς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν ἐν αὐτῇ. Ὁ Βλαδίμηρος οὗτος ἦτο καὶ αὐτὸς κατ' ἀρχὰς ἐχθρὸς τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐμαρτύρησαν οἱ πρῶτοι δύο μάρτυρες ἐν Ῥωσσίᾳ Θεόδωρος καὶ Ἰβάν· ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἀπέκλινεν εἰς τὸν χριστιανισμόν. Κατά τινα παράδοσιν ἔπεμψαν πρὸς αὐτὸν Μωαμεθανοί, Ἰουδαῖοι, Ὀρθόδοξοι καὶ Λατῖνοι ἀπεσταλμένους, ὅπως κερδίσωσιν αὐτόν, οὗτος δὲ ἔκτοτε ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἕλληνος ἀποστόλου. Κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν αὐτὸς ὁ Βλαδίμηρος ἵνα πληροφορηθῇ περὶ τῶν διαφόρων θρησκευμάτων, ἔπεμψε δέκα ἐπισήμους ῥώσσους, ὅπως ἐπισκεφθῶσι τὰς διαφόρους χώρας, καὶ ἐξετάσωσι τὰ θρησκεύματα ταῦτα. Οἱ ῥῶσσοι οὗτοι λέγεται, ὅτι ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν εὐηρεστήθησαν τοσοῦτον εἰς τὴν λαμπρὰν λατρείαν ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ὥστε ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν Ῥωσσίαν συνέστησαν τῷ Βλαδιμήρῳ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ὁ Βλαδίμηρος ἐβαπτίσθη τῷ 988 ἐν τῇ μόλις πρὸ μικροῦ ὑπ' αὐτοῦ κυριευθείσῃ Χερσῶνι, ὀνομασθεὶς Βασίλειος, συγχρόνως δὲ ἐνυμφεύθη τὴν βυζαντινὴν πριγκήπισσαν Ἄνναν. Τὰ εἴδωλα πανταχοῦ κατεστρέφοντο ἢ ἐκαίοντο. Τοῦ Περοῦν δὲ τὸ εἴδωλον προσδεδεμένον οὐρᾷ ἵππου ἐσύρετο διὰ τῶν ὁδῶν μετὰ ῥοπάλων παιόμενον καὶ ἐρρίφθη εἰς τὸν Δνείπερον. Εὐθὺς δὲ μετὰ ταῦτα ἔλαβον οἱ κάτοικοι τοῦ Κιέβου διαταγὴν νὰ συναθροισθῶσιν ἐν τῷ Δνειπέρῳ, ἵνα λάβωσι τὸ βά-

πτισμα. Ὁ Βλαδίμηρος ἵστατο ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ προσευχόμενος καὶ γονυπετὴς εὐχαριστῶν τὸν Θεόν, ἐνῷ οἱ κληρικοὶ ἐπὶ σχεδιῶν ὄντες ἐβάπτιζον τὸν λαόν. Ὡς πρὸς τὴν περαιτέρω διοργάνωσιν τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας ἀνέπτυξεν ἡ Ἄννα μεγάλην καὶ ἀποτελεσματικωτάτην ἐπιρροήν. Ὁ Βλαδίμηρος ἀπέθανε τῷ 1015. Ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τὴν ὁμόφωνον καὶ ἀξιόπιστον μαρτυρίαν πασῶν τῶν ῥωσσικῶν πηγῶν εἶχε μεταβάλει αὐτὸν ἐντελῶς ἐσωτερικῶς. Πρότερον ὢν ὠμός, ἀκόλαστος καὶ τῇ πολυγαμίᾳ παραδεδομένος, μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ βαπτίσματος διεκρίνετο ἐπὶ σωφροσύνῃ, συζυγικῇ πίστει, δικαιοσύνῃ καὶ εὐγενεῖ φρονήματι. Ἐζήτει δὲ τὴν δόξαν καὶ εὐτυχίαν του οὐχὶ πλέον εἰς ἀπανθρωπίας ἐν πολέμοις, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ εὐαγγελίου. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰαροσλάβος, ὁ Ἰουστινιανὸς τῶν ῥώσσων, ἐσπούδασε δι' ἱδρύσεως πολλῶν ἐκκλησιῶν, μοναστηρίων καὶ σχολείων νὰ μορφώσῃ τὸν λαόν, ἐβελτίωσε τὰ τῆς λατρείας, ἐξηυγένισε τὴν μουσικήν, ἤγειρε τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ καὶ προήγαγε μετὰ ζήλου τὰς ἐπιστημονικὰς σπουδάς. Τὸ ἐν Κιέβῳ μοναστήριον (τὸ Σπήλαιον) ἐγένετο ἡ κοιτὶς τῆς ῥωσσικῆς φιλολογίας καὶ ἐκπαιδευτήριον τοῦ ῥωσσικοῦ κλήρου. Ἐνταῦθα ἔγραψε περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὁ μοναχὸς Νέστωρ τὰ χρονικὰ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐγχωρίῳ γλώσσῃ.

157.

Ἡ ἀνωτάτη διοίκησις τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας.

Ἂν ἡ ῥωσσικὴ ἐκκλησία ἤδη ἐπὶ Βλαδιμήρου εἶχε μορφωθῇ εἰς μητροπολιτικόν τινα σύνδεσμον, εἶναι ἀμφίβολον. Ὁ Νέστωρ ποιεῖται λόγον κυρίως περὶ ἐπισκόπων, καὶ τὸ πρῶτον τῷ 1035 ἀναφέρει Θεόπομπόν τινα ἐξ ἑλλήνων ἕλκοντα τὸ γένος, ὅστις εἶχε χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὡς τὸν πρῶτον μητροπολίτην Κιέβου καὶ πάσης Ῥωσσίας. Ἐπειδὴ ἡ Ῥωσσία ἔλαβε τὸν χριστιανισμὸν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο φυσικόν, ὅτι ὁ ἐκεῖ πατριάρχης ἐθεώρει αὐτὴν ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὴν πατριαρχικὴν αὐτοῦ περιφέρειαν καὶ ὡς ἴδιον δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ καὶ χειροτονῇ τὸν ῥῶσσον μητροπολίτην. Ἀλλὰ τῷ 1051 ὅτε ὁ μητροπολιτικὸς θρόνος τοῦ

Κιέβου ἐκενώθη, συνεκάλεσεν ὁ Ἰαροσλάβος πάντας τοὺς ῥώσσους ἐπισκόπους εἰς τὴν πρωτεύουσάν του καὶ διέταξεν ἄνευ τινὸς συμμετοχῆς τοῦ βυζαντινοῦ πατριάρχου νὰ ἐκλέξωσι καὶ χειροτονήσωσιν ὡς νέον μητροπολίτην τὸν εὐσεβῆ ῥῶσσον ἱερέα Ἰλαρίωνα. Ἤδη ἄρα ὁ Ἰαροσλάβος ἐπειράθη νὰ καταστήσῃ ἀνεξάρτητον ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως πράγματι τὴν ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλ' οἱ υἱοί του δὲν ἠκολούθησαν τῷ παραδείγματι αὐτοῦ. Ὁ μετὰ τὸν Ἱλαρίωνα μητροπολίτης (1071) ἦτο πάλιν ἕλλην τις, Γεώργιος ὀνόματι, χειροτονηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μετὰ ταῦτα ἐξέλεγον οἱ μεγάλοι ἡγεμόνες τὸν διάδοχον, ὅστις μετέβαινεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα χειροτονηθῇ. Ἡ σημασία τῶν μητροπολιτῶν ἐν Ῥωσσίᾳ ἦτο λίαν μεγάλη. Καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων ἤσχουν μεγίστην (καὶ συνήθως σωτηριωδεστάτην) ἐπιρροήν. Τὰ πλεῖστα διατάγματα τῶν ἡγεμόνων ἤρχοντο διὰ τῶν λέξεων· «Μετὰ τὴν λῆψιν τῆς εὐλογίας τοῦ πατρὸς ἡμῶν μητροπολίτου.» Ἰδίως ὠφελιμώτατοι ὑπῆρξαν οὗτοι εἰς τὴν πατρίδα των ἐπὶ τῶν δεινῶν χρόνων, καθ' οὓς κατεπίεζον τὴν Ῥωσσίαν οἱ ἐθνικοὶ καὶ μωαμεθανοὶ Μογγόλοι (1221—1481). Διὰ τῆς ἀξίας των ἐγείροντες τὸν σεβασμὸν τῶν ἡγεμόνων τῶν Μογγόλων μετεχειρίζοντο τὴν ἐπιρροήν των εἰς ὄφελος καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πατρίδος. Ὁ μητροπολίτης ἔμενε κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ πλουσίῳ Κιέβῳ. Ἡ πόλις ὅμως αὕτη ἕνεκα ἐμφυλίου πολέμου κατεστράφη, πρωτεύουσα δὲ τοῦ κράτους ἐγένετο ἡ Βλαδιμήρα. Μόνον δὲ ἕνεκα τῆς προτέρας ἀξίας του διετηρήθη τὸ Κίεβον ἕδρα τοῦ μητροπολίτου καὶ μετὰ ταῦτα. Ἀλλ' ὅτε ὁ Μογγόλος Βατοῦ Κὰν ἐκυρίευσεν ἐκ νέου τὸ Κίεβον τῷ 1240, διὰ δὲ τῆς ἐρημώσεως αὐτοῦ ἀφήρεσε καὶ τὴν τελευταίαν λάμψιν τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀκμῆς, παρέστη ἡ ἀνάγκη νὰ μετατεθῇ καὶ τὸ πνευματικὸν κέντρον τῆς Ῥωσσίας εἰς τὴν Βλαδιμήραν (1299). Ἀλλὰ δὲν ἀπήλαυσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ ἡ πόλις αὕτη τοῦ προνομίου τούτου. Διότι ὅτε ὁ ἡγεμὼν Ἰβὰν Δανίλοβιτζ ὥρισε τὴν Μόσχαν ὡς πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, ἀπεφάσισε καὶ ὁ μητροπολίτης Θεόγνωστος νὰ μεταφέρῃ ἐκεῖ τὸν θρόνον του (1328), διετήρησεν ὅμως τὸν τίτλον μητροπολίτου Κιέβου καὶ πάσης Ῥωσσίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεο-

γνώστου ἐχειροτονήθη ὡς διάδοχος αὐτοῦ ὁ καλὸς κἀγαθὸς καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος του πολλὰ διαπράξας ἐπίσκοπος τῆς Βλαδιμήρας Ἀλέξιος ἐν Κωνσταντινουπόλει (1353), ἀλλ' ἐνῷ ἔτι ἦτο οὗτος ἀπὼν ἀπὸ Ῥωσσίας, ἐχειροτόνησεν ὁ πατριάρχης Φιλόθεος τὸν ἕλληνα Ῥωμανὸν δεύτερον μητροπολίτην ἐν Ῥωσσίᾳ, ὁρίσας αὐτὸν διὰ τὰς ὑπὸ τὴν λιθουανικὴν δυναστείαν οὔσας μεσημβρινὰς καὶ δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Ῥωσσίας μετὰ πρωτευούσης τοῦ Κιέβου, ὁ δὲ Ἀλέξιος ἔμελλε νὰ καλῆται καὶ ἦναι μητροπολίτης μόνον Μόσχας. Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἐν Ῥωσσίᾳ προὐκάλεσε μεγάλην σύγχυσιν. Οἱ πλεῖστοι ῥῶσσοι ἐπίσκοποι ἠρνήθησαν τὴν ὑπακοὴν εἰς τὸν ἐπιβληθέντα ἕλληνα μητροπολίτην. Ὁ Ῥωμανὸς ἀπέθανε τῷ 1362. Πεπαιδευμένος δέ τις Σέρβος Κυπριανὸς ὀνόματι κατέλαβε τὸν θρόνον τοῦ Κιέβου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου ἀνεγνώρισεν ὁ ῥῶσσος ἡγεμὼν Δημήτριος ὁ Α' τὸν Κυπριανὸν ὡς μητροπολίτην ἁπάσης τῆς Ῥωσσίας καὶ προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Μόσχαν (1380). Ἀλλ' ἀρχιμανδρίτης τις Ποιμὴν καλούμενος διὰ δωροδοκίας κατώρθωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ χειροτονηθῇ μητροπολίτης, καὶ οὕτως εἶχε πάλιν ἡ ῥωσσικὴ ἐκκλησία δύο ἀντιζήλους ἀρχηγούς, ἐξ ὧν ὁτὲ μὲν ὁ εἷς, ὁτὲ δὲ ὁ ἄλλος ἀνεγνωρίζετο. Τέλος ἐπεκράτησεν ὁ Κυπριανὸς καὶ προέστη τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας μετὰ μεγάλης φήμης μέχρι τοῦ 1406. — Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὁ Λιθουανὸς ἡγεμὼν Ἰαγέλλων, ἀλλὰ εἰς τὸν λατινισμὸν (1386). Μητροπολίτης Μόσχας ἦτο ἀπὸ τοῦ 1409-39 ὁ δραστήριος Φώτιος, ὅςτις μετὰ μεγάλης αὐστηρότητος ἐσπούδαζε νὰ διατηρῇ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν καὶ ἐπὶ τῶν λιθουανικῶν ῥωσσικῶν ἐπισκοπῶν, καὶ ἐνήργει δραστηρίως κατὰ τοῦ λατινισμοῦ. Ἀμφότερα ὅμως ὑπῆρξαν ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ λιθουανὸς ἡγεμὼν Βίθολδ, ὅστις ὡς καθολικὸς εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς μετὰ τῆς Ῥώμης ἑνώσεως, ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Μόσχας ἐξάρτησιν τοῦ Κιέβου. Συγκαλέσας τῷ 1414 τοὺς ἐπισκόπους τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσσίας εἰς Κίεβον, ἠνάγκασε νὰ ἐκλέξωσιν ὡς ἴδιον μητροπολίτην αὐτῶν τὸν Γρηγόριον Ζαμπλάκ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἠρνεῖτο νὰ χειροτονήσῃ αὐτόν, ἐχειροτόνησαν

αὐτὸν αὐτοὶ οὗτοι οἱ συναθροισθέντες ἐπίσκοποι (1415). Ἔκτοτε ὑφίστατο πάλιν ἡ διαίρεσις τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας εἰς δύο μητροπολιτικοὺς θρόνους, τὸν τοῦ Κιέβου καὶ τὸν τῆς Μόσχας, ἕως οὗ ὁ πρῶτος διὰ ἰησουϊτικῶν μηχανορραφιῶν ἐπὶ τῆς ἐν Βρέστῃ συνόδου (1594) ἡνώθη μετὰ τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ παρὰ τοὺς λατίνους τούτους μητροπολίτας Κιέβου ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων μεινάντων ἐπισκόπων τῆς Λιθουανίας καὶ ὀρθόδοξοι μητροπολῖται, οἵτινες ὑπήχθησαν μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοὺς μητροπολίτας Μόσχας.

178.

Ὁ κλῆρος καὶ οἱ μοναχοὶ ἐν Ῥωσσίᾳ.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα ἐν Ῥωσσίᾳ ἀνεπτύχθη ἐν γένει κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς μητρικῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὅμως ἐμορφώθησαν καί τινες ἰδιάζουσαι σχέσεις. Οἱ ἐπίσκοποι ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἡγεμόνων καὶ ἐκυροῦντο ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου. Κατὰ μικρὸν ὑψώθησαν οἱ ἐπίσκοποι τῶν σημαντικωτέρων πόλεων εἰς τὸν βαθμὸν ἀρχιεπισκόπου, ἔμενον ὅμως πάντοτε ὑποτεταγμένοι τῷ μητροπολίτῃ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νοβογορὸδ εἶχε τὴν πρώτην θέσιν μετὰ τὸν μητροπολίτην. Ὁ ἀνώτερος κλῆρος προήρχετο ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἀπὸ τῶν μοναστηρίων, ὁ κατώτερος δὲ (οἱ πόποι) ἀπὸ τῶν πόλεων. Ἐπὶ κορυφῆς τοῦ κοσμικοῦ κλήρου ἵστατο ὁ ἀρχιπρεσβύτερος (Πρωτόποπος). Ἕκαστος ἱερεὺς ἔπρεπεν ἤδη ὡς διάκονος νὰ ἦναι ἔγγαμος. Οἱ χηρεύοντες πρεσβύτεροι ἀπεχώρουν εἰς τὰ μοναστήρια. Μόνον δὲ ὅτε ἦσαν ἐξόχου ἱκανότητος, ἠδύναντο οἱ χηρεύοντες νὰ ἐξακολουθῶσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἀσκοῦντες τὸ ἀξίωμά των. Ὁ κοσμικὸς κλῆρος ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀμαθής. Τοὐναντίον ὁ κλῆρος τῶν μοναστηρίων ἔφερεν ἐκ τῶν μοναστηρίων ἐνίοτε διὰ τὴν ἐποχήν του ἱκανῶς μεγάλην θεολογικὴν μόρφωσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναστηρίων ηὔξανεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Διὰ πλουσίων δὲ δωρεῶν τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων ἀπέκτησάν τινα αὐτῶν μεγάλην περιουσίαν. Ἡ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον τάσις δὲν ἦτο μικροτέρα

τῆς ἐν τῇ μητρικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἰδίως ἐπληροῦντο τὰ μοναστήρια ἐν δειναῖς πολιτικαῖς περιστάσεσι. Πλῆθος εὐγενῶν, πολλάκις δὲ καὶ ἡγεμόνες, ἀπεχώρουν εἰς αὐτά. Πάντα δὲ τὰ μοναστήρια ἐν Ῥωσσίᾳ ἠκολούθουν τοὺς ἐν τῇ μητρικῇ ἐκκλησίᾳ ἰσχύοντας κανόνας τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Ἐτέλουν δὲ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐπισκόπων· μόνον τινὰ αὐτῶν προνομιοῦχα ἦσαν ἀπηλλαγμένα τῆς ἐξαρτήσεως ταύτης. Ἐν τοῖς ῥωσσικοῖς μοναστηρίοις οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἡ αὐστηρότης ἐκείνη, ἡ παρατηρουμένη ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ἕκαστος μοναχὸς ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ μοναστήριόν του καὶ περιπλανᾶται εἰς τὰς πόλεις. Καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ μεγάλως συνετέλεσαν οἱ μοναχοὶ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους αἰῶνας. Ὅλη σχεδὸν ἡ διδασκαλία τοῦ λαοῦ ἦτο εἰς χεῖράς των. Θεολογικὴ δὲ καὶ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις ὅσον μικρὰ καὶ ἂν ἦτο ἕνεκα τῆς ταπεινῆς βαθμίδος τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, διεδίδετο μόνον ἐξ αὐτῶν. Ἐπίσης δὲ οἱ μοναχοὶ ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν πολλῶν ἐθνικῶν λαῶν, οἵτινες ᾤκουν κατὰ τὰ μεθόρια τοῦ ἀπεράντου ῥωσσικοῦ κράτους, ὡσαύτως τὰ μοναστήρια ἐμερίμνων καὶ περὶ τῶν ἀσθενῶν, πτωχῶν καὶ ἐνδεῶν παντὸς εἴδους. Τὸ ἐπισημότερον μοναστήριον ἦτο τὸ τοῦ Κιέβου Σπήλαιον καὶ ἡ πλησίον τῆς Μόσχας κειμένη Λαύρα. Τοῦ στυλιτικοῦ βίου μιμητὰς ἔχομεν ἐν Ῥωσσίᾳ τοὺς ἁγίους Νικήταν καὶ τὸν ὡς κήρυκα τοῦ εὐαγγελίου γνωστὸν Κύριλλον.

179.

Ἡ λατρεία ἐν τῇ ῥωσσικῇ ἐκκλησίᾳ.

Αἱ ἀρχαιότεραι ἐκκλησίαι ἐν Ῥωσσίᾳ εἶναι κατὰ τὸν βυζαντινὸν ῥυθμὸν ὑπὸ βυζαντινῶν ἀρχιτεκτόνων ᾠκοδομημέναι. Καὶ τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις δὲ λαμπρότητα, ἥτις εἶχε ποιήσει τοσαύτην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Βλαδιμήρου, ἐσπούδαζον, ὅσον ἦτο δυνατόν, δι' ἀπομιμήσεων νὰ εἰσαγάγωσι καὶ εἰς τὸ ῥωσσικὸν ἔδαφος. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα ταῦτα δοκίμια τέχνης ἐν Ῥωσσίᾳ κατεστράφησαν διὰ τῆς βαρβάρου

ιαρχίας τῶν Μογγόλων. Νέος δὲ ζῆλος πρὸς ἐκκλησιαστι-
οἰκοδομὰς καὶ ἀξιοπρεπῆ διακόσμησιν αὐτῶν ἠγέρθη ὑπὸ
μεγάλου σωτῆρος τῆς ῥωσσικῆς ἐθνικότητος καὶ ἀνεξαρτη-
; Ἰβὰν τοῦ Γ' (1462—1505), τοῦ πρώτου Τσάρου τῆς Ῥωσ-
;. Ὁ βυζαντινὸς ῥυθμὸς ἔμεινε καὶ μετὰ ταῦτα καθὼς καὶ
τερον ἡ βάσις πασῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν οἰκοδομῶν, ἀπέ-
ισεν ὅμως τὸ μὲν δι' ἐπιρροῆς ἀσιατικῆς, τὸ δὲ διὰ τῆς ἐ-
κῆς καλαισθησίας καὶ δι' ἐπενεργείας τῆς γερμανικῆς καὶ ἰτα-
ικῆς τέχνης ἰδιάζουσάν τινα διαμόρφωσιν. Καὶ ἡ ἐκκλησιαςι-
ζωγραφικὴ ἐλήφθη ἐκ τοῦ Βυζαντίου. Εἰς ταύτην δὲ
ο ἀποκεκομμένη ἐκ τῶν προτέρων πᾶσα περαιτέρω ἰδιάζουσα
αμόρφωσις, διότι ἐχρησίμευεν εἰς παράστασιν εἰκόνων ἁγίων,
ὧν ὁποίων τὸν ἅπαξ ὡρισμένον τύπον ἡ ῥωσσικὴ εὐσέβεια καὶ
νείδησις δὲν ἐτόλμα δι' οὐδένα λόγον νὰ μεταβάλῃ. Καὶ ἐν τῇ
κλησιαστικῇ μουσικῇ ὑπῆρξαν βυζαντινοὶ καὶ βούλγαροι οἱ
δάσκαλοι τῶν ῥώσσων. Ἡ λειτουργία ἐγίνετο κατὰ τὸ
ράδειγμα τῆς βυζαντινῆς. Σλαβικὴν μετάφρασιν τῶν Γραφῶν
ὶ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων παρέλαβεν ἡ ῥωσσικὴ ἀπὸ τῆς
ουλγαρικῆς ἐκκλησίας. Δι' ἀμαθῶν ἀντιγραφέων ὅμως διεςρά-
ησαν ταῦτα εἰς μέγαν βαθμὸν, ἡ δὲ τυφλὴ εἰς τὰ παραδεδο-
ένα ἀφοσίωσις τοῦ ῥωσσικοῦ λαοῦ ἐκώλυεν ὡς νεωτερισμὸν
ὶ αἵρεσιν πᾶσαν πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν ἀπόπειραν. Ἕνεκα
ῆς ἀμαθείας τοῦ κοσμικοῦ κλήρου ἐγένετο σπανιώτατον τὸ
ήρυγμα ἐν τῇ ῥωσσικῇ λατρείᾳ. Μάλιστα ἀπηγορεύετο εἰς
οὺς πόπους τὸ κηρύττειν. Τὸ πολὺ ἀνεγίνωσκον ἐνίοτε μετὰ
τέλος τῆς λειτουργίας μεταπεφρασμένην τινὰ ὁμιλίαν ἀρ-
χίου τινὸς πατρός. Ἐκ τῶν μοναχῶν τοὐναντίον ἀνεφαίνοντο
ίοτε διάσημοι ἱεροκήρυκες. Ἀπὸ τῆς μητρικῆς ἐκκλησίας ἐ-
ληρονόμησεν ἡ ῥωσσικὴ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν τιμὴν
ῶν εἰκόνων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν ἁγίων ἐν γένει.
ρὸ πάντων ἀπέδιδον οἱ ῥῶσσοι μεγάλην τιμὴν εἰς τὴν ἁγίαν
ητέρα τοῦ Κυρίου. Εἰς τοὺς γενικῶς ἀνεγνωρισμένους
ίους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδεὶς
ε τοσοῦτον γενικὴν καὶ μεγάλην τιμὴν παρὰ τοῖς ῥώσσοις,
ν ὁ ἅγιος Νικόλαος, προσετέθη μέγας ἀριθμὸς ῥώσ-

σων ἐθνικῶν ἁγίων. Καὶ αἱ ἱεραὶ ἀποδημίαι ἐγένοντο καὶ παρὰ τοῖς ῥώσσοις λίαν συνήθεις.

180.

Βίος, εὐταξία καὶ ἤθη ἐν τῇ ῥωσσικῇ ἐκκλησίᾳ.

Ὁ ἐθνικὸς χαρακτὴρ τοῦ ῥωσσικοῦ λαοῦ διακρίνεται ἰδίως διὰ παιδικοῦ σεβασμοῦ καὶ ἀπολύτου ὑποταγῆς εἰς τὸ κῦρος καὶ τὰς παραδόσεις τῆς οἰκογενείας, τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Οὕτω προσεκολλήθη ὁ λαός, τὸν ὁποῖον ἡ πλήρης ἐμπιστοσύνης ὑποταγὴ πρὸς τὸν ἡγεμόνα του εἶχεν ἀγάγει εἰς τὸν χριςιανισμόν, μετὰ θερμῆς ἀφοσιώσεως εἰς τοὺς αὐτῷ οὕτω παραδοθέντας τύπους μετὰ ὑπερακριβοῦς εὐσυνειδησίας καὶ πίστεως. Βεβαίως ὅμως ἕνεκα τῆς μικρᾶς μορφώσεως τοῦ κλήρου, ἰδίως τοῦ κοσμικοῦ, ὅστις ἤρχετο εἰς στενοτέραν μετὰ τοῦ λαοῦ συνάφειαν, καὶ τῆς ἐντεῦθεν πηγαζούσης ἐλλείψεως ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ ἡ βαρβαρότης καὶ τὰ λείψανα τῆς ἐθνικῆς δεισιδαιμονίας εἶχον ἀκόμη ἱκανὴν ἰσχὺν παρὰ τῷ λαῷ, οἱ δὲ παραδεδομένοι τύποι διεςρέφοντο ἐν τῷ βίῳ τούτου πολλαχῶς εἰς δεισιδαιμονίας. Οἱ δεινοὶ χρόνοι τῆς 250ετοῦς πιέσεως τῆς μογγολικῆς κυριαρχίας οὐ μόνον ἐκώλυσαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ κατέστρεψαν κατὰ μέγα μέρος τὰ ἀποτελέσματα τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀναπτυχθῇ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία ἐμορφώθη κατὰ τὴν βυζαντινήν. Ἡ ἐπισημοτέρα κανόνων συλλογὴ εἶναι παρὰ τοῖς ῥώσσοις τὸ λεγόμενον πηδάλιον, οὗτινος ἡ σύστασις ἀνέρχεται μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Ὁσονδήποτε δὲ καὶ ἂν ἐλαμβάνετο ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ καὶ διοικήσει ὡς παράδειγμα τὸ βυζαντινὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, εἴτε διὰ τῆς ἐθνικῆς ἰδιοφυΐας, εἴτε διὰ ξένης ἐπιρροῆς εἰσήχθησαν καί τινες κανονικαὶ διατάξεις ἀλλότριαι τῆς μητρικῆς ἐκκλησίας. Οὕτω λ. χ. ἔχομεν δύο παραδείγματα, ὅτι ἐπὶ ἀπειθησασῶν πόλεων ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν ἡ ποινὴ τῆς ἀπαγορεύσεως (interdictum), ἧς ποινῆς οὐδὲν παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἐπίσης ἰδιάζοντα τῇ ῥωσσικῇ ἐκκλησίᾳ ἦσαν αἱ θεῖαι κρίσεις

δικαστικῇ πράξει καὶ ὁ τρόπος τῆς τιμωρίας τῆς ἐπιβαλ-
ης εἰς τοὺς γόητας καὶ τὰς μαγίσσας ὁμοιάζων πρὸς τὸν
ιτικῆς Εὐρώπης (ὁ διὰ πυρὸς θάνατος).

181.

Ῥῶσσοι αἱρετικοί.

λις εἶχεν ἀπὸ 15 ἐτῶν ἐγκατασταθῇ ὁριστικῶς ἐν Ῥωσ-
ὀρθόδοξος χριστιανισμὸς, ὅτε μοναχός τις Ἀνδρέας
ιη, διδάσκων κατὰ τῆς ἱεραρχίας, τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων
λων ἐκκλησιαςικῶν διατάξεων (1003). Περὶ δὲ τὸ 1149 ἀ-
εται ἄλλος αἱρετικὸς ὁ Μαρτῖνος καλούμενος, προσ-
ιν λεπτολόγως τύπους τινὰς τῆς λατρείας καὶ προτείνων
ιεταρρύθμισιν τοῦ τρόπου τοῦ ποιεῖν τὸ σημεῖον τοῦ ςαυ-
ινοδός τις καθαιρέσασα αὐτὸν, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀνακαλέ-
: κακοδοξίας του. Σπουδαιοτέρα ὑπῆρξεν ἡ κίνησις, ἣν προὐ-
χν τῷ 1375 οἱ Στριγολνῖκοι, οὕτως ὀνομασθέντες
νος Στριγολνίκου, ὅστις ἠγέρθη κατὰ τοῦ κλήρου κα-
ῶν αὐτὸν ἐπὶ σιμωνίᾳ. Ἀπέρριπτε δὲ καὶ τὴν ἐξομολόγη-
ί ὀπαδοί του ηὐξήθησαν ταχέως εἰς μέγαν ἀριθμόν. Ἀλλ'
σις τοῦ ἐπισκόπου Σούσδαλ Διονυσίου κατώρθωσε νὰ ἐπι-
η πλείστους αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὰ λείψανα αὐτῶν
σαν βραδύτερον μετὰ τῶν Ῥασκολνίκων. Μόλις εἶχον ἐκ-
οἱ Στριγολνῖκοι καὶ ἤρξατο ἐν τῷ κρυπτῷ νὰ διαδίδηται
; ἐπικινδυνωτέρα αἵρεσις, ἥτις ἠπείλει νὰ ἐπαναγάγῃ
υσσικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν ἀρχαῖον ἰουδαϊσμόν. Περὶ
70 ἦλθε δηλονότι εἰς Νοβογορὸδ ἰουδαῖός τις ὀνόματι
ιρίας, κατώρθωσε δὲ νὰ πείσῃ τοὺς ἱερεῖς Ἀλέξιον καὶ
ιον, ὅτι μόνος ὁ μωσαϊκὸς νόμος κέκτηται θεῖον κῦρος,
ιστορία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπενοήθη ὑπὸ ἀπατεώνων, ὅτι
ιμάρτημα νὰ σέβηταί τις εἰκόνας κτλ. Ἔκ τινων δὲ
ιένων γίνεται πιθανὸν, ὅτι ἡ κυρία δύναμις τῆς ἀπάτης
υδαίου τούτου ἦτο ἡ καββάλα, εἰς ἣν ἐμύησε τοὺς
ιύτους μαθητάς του. Οἱ δύο οὗτοι ἱερεῖς πλανηθέντες, ἐν-
σθησαν τοσοῦτον ὑπὲρ τῆς νέας διδασκαλίας, ὥστε ἐπε-
ν καὶ αὐτὴν τὴν περιτομὴν νὰ δεχθῶσιν. Ἀλλ' ὁ συνετώ-

τερος αὐτῶν ἰουδαῖος ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἀπὸ τούτου, καὶ ἔπεισε μάλιστα αὐτοὺς νὰ μένωσιν ἐν τοῖς ἀξιώμασιν αὐτῶν καὶ κρυφίως νὰ ποιῶσι προσηλύτους τῆς διδασκαλίας των. Τὸ μέτρον τοῦτο ἐπέτυχε πληρέστατα. Οἱ ἱερεῖς οὗτοι ὑπεκρίνοντο μέγαν ζῆλον ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ τύπων, καὶ ἐνόουν δι' αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν νηστειῶν μάλιστα νὰ ἀποκτήσωσι τὴν φήμην ἐξόχου εὐσεβείας. Καὶ αὐτὸς ὁ Τσάρος Ἰβὰν ὁ Γ' ἐτίμησεν αὐτοὺς ἕνεκα τῆς εὐσεβείας των. Ἐν τούτοις εἰργάσθησαν μετὰ μεγάλου ζήλου καὶ ἀποτελεσματικῶς πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς ἰουδαϊζούσης αἱρέσεώς των. Ὁσημέραι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῷ κρυπτῷ ὀπαδῶν των ἐγίνετο μείζων. Κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πρώτων οἰκογενειῶν ἐκερδίθησαν ὑπὲρ αὐτῆς. Μεταξὺ ἄλλων ἀνῆκεν εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Ζωσιμᾶς. Ὁ Ἀλέξιος μετεχειρίσθη πᾶσαν τὴν παρὰ τῷ Τσάρῳ δύναμίν του, ὅπως κατὰ τὴν μέλλουσαν νέαν ἐκλογὴν τοῦ μητροπολίτου τεθῇ ἐπὶ κορυφῆς τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας ὁ ζηλωτὴς οὗτος μαθητὴς τῆς νέας σοφίας καὶ κατώρθωσε τοῦτο. Τοιουτοτρόπως ἤλπιζον οἱ αἱρετικοὶ οὗτοι κατὰ μικρὸν νὰ προσελκύσωσιν εἰς τὴν αἵρεσίν των ὅλην τὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπέτυχεν ὁ περίνους ἀρχιεπίσκοπος Νοβογορὸδ Γεννάδιος νὰ ἀνεύρῃ τὰ ἴχνη τῆς αἱρέσεως. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς ἔφυγον εἰς τὴν Μόσχαν. Ὁ Γεννάδιος κατηγόρησεν αὐτοὺς παρὰ τῷ Τσάρῳ, ὅστις τῷ 1490 ὥρισε σύνοδον πρὸς ἐξέτασιν τοῦ πράγματος. Ὁ Ζωσιμᾶς ὡς μητροπολίτης ἦτο πρόεδρος αὐτῆς, διότι οὐδεὶς ὑπώπτευε περὶ τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ. Οἱ κατηγορηθέντες ἠρνοῦντο τὰ πάντα, πολλοὶ δὲ τῶν συνελθόντων ἤθελον νὰ ἀφήσωσιν αὐτοὺς ἐλευθέρους. Ἀλλ' ὁ Τσάρος ἐπέμενε νὰ τιμωρηθῶσι. Πολλοί, οἵτινες ἀπεδείχθησαν ὡς φανερῶς ἀνήκοντες εἰς τὴν αἵρεσιν, κατεδικάσθησαν εἰς ἰσόβια δεσμά, ἄλλοι δὲ ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γεννάδιον, ὅπως ἀποφασίσῃ αὐτὸς περὶ αὐτῶν. Τούτους περιέμενε σκληρὰ τύχη. Παντοιοτρόπως κακωθέντες, ἐρρίφθησαν εἰς τὴν φυλακήν, ὅπου καὶ ἐκάησαν. Ἡ ἀπάνθρωπος αὕτη τιμωρία δὲν εἶναι ἀπροσδόκητος παρὰ λαῷ μόλις ἐξελθόντι ἐκ τῆς ἀγρίας καταστάσεως. Ὁ Ζωσιμᾶς καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἐν τῇ αὐλῇ δὲν ἐτόλμων νὰ πράξωσί τι ὑπὲρ τῶν κατα-

διωκομένων, ἐξηκολούθουν ὅμως κρυφίως μετὰ ζήλου νὰ ἐνεργῶσιν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς αἱρέσεως. Τέλος δὲ διά τινος ἡγουμένου, ὀνόματι Ἰωσήφ, ἐγένετο γνωστὸν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ μητροπολίτης ἀνῆκεν εἰς τὴν αἵρεσιν. Ὁ Τσάρος ἐξώρισε τότε αὐτὸν εἴς τι μοναστήριον. Μόνος δὲ ὁ Ἀλέξιος κατώρθωσε νὰ ὑποκριθῇ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ φωραθῇ, ἀλλὰ νὰ μείνῃ εἰς τὸ ἀξίωμά του. Ἡ αἵρεσις διετηρήθη ἐν τῷ κρυπτῷ ἔτι δεκαετηρίδας τινάς.

182.

Σχέσεις τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ῥωμαϊκήν.

Διὰ τοῦ κύρους, ὅπερ ἤσκει ἡ μητρικὴ ἐκκλησία ἐπὶ τῆς θυγατρός της, μετεδόθη ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς καὶ εἰς τὴν ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς λατίνους ὡς αἱρετικοὺς καὶ σχισματικούς. Ἀλλὰ μόνον ὡς εὐπειθὴς καὶ τῇ μητρὶ πιστὴ μένουσα θυγάτηρ ἔτρεφεν αὕτη ἀποστροφὴν καὶ ἔχθραν πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἔχθρα αὕτη ἦτο ἔξωθεν αὐτῇ δεδομένη, δὲν εἶχε δὲ προκληθῇ καὶ τραφῇ δι' ἀμέσων διενέξεων, διὰ τοῦτο ἦτο ἐκ τῶν προτέρων ἀσθενὴς καὶ μεμετριασμένη. Ἕνεκα τούτου ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἤλπιζεν ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, ὅτι ἤθελε κατορθώσει ποτὲ νὰ κερδίσῃ τὴν ὅλην ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν. Καὶ πράγματι δὲν παρέλειπε πάντοτε νὰ προσκαλῇ αὐτὴν καὶ προτρέπῃ εἰς ἕνωσιν μεθ' ἑαυτῆς. Ἰδίως κατὰ τὴν ΙΓ΄ ἑκατονταετηρίδα ἦσαν συχναὶ αἱ πρὸς ἕνωσιν προσπάθειαι. Πρὸ πάντων ἀξιομνημόνευτοι εἶναι αἱ διαπραγματεύσεις Ἰννοκεντίου τοῦ Δ΄ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Νεύσκη. Τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ πατὴρ Ἰαροσλάβος ὁ Β΄ δὲν ἦτο δυσμενῶς διατεθειμένος πρὸς τὴν ἕνωσιν. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἔγραψεν ὁ πάπας πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα (1248) καὶ προέτρεπεν αὐτὸν, ὡς εὐσεβὴς καὶ εὐπειθὴς υἱὸς νὰ ἀκολουθήσῃ τὰ ἴχνη τοῦ πατρός του καὶ πρὸς σωτηρίαν καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ του νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῆς Ῥώμης. Ὁ ἡγεμὼν συσκεφθεὶς μετὰ τῶν προκρίτων τῆς χώρας του, ἀπήντησεν ἀρνητικῶς. Ἀπὸ τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος τὰ πράγματα διέκειντο εὐνοϊκώτερα εἰς τὰς ἐλπίδας τῶν παπῶν. Λατῖνοι ἱεραπόστολοι, ἰδίως Φραγκισκανοὶ καὶ Δομινικανοὶ, ἔλαβον τὴν ἄδειαν παρὰ τῶν

ρώσσων ἡγεμόνων καὶ παρὰ τῶν Κάνων τῶν Ταττάρων νὰ διδάσκωσιν ἐν Ῥωσσίᾳ. Ἀπὸ τῆς βαλτικῆς θαλάσσης ἐξετείνετο ὁ καθολικὸς οὗτος προσηλυτισμὸς μέχρι τοῦ Εὐξείνου, ἰδίως δὲ διέτρεχον κίνδυνον νὰ ἀπολέσωσι τὴν πατροπαράδοτον πίστιν αἱ μεσημβριναὶ καὶ δυτικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Ῥωσσίας αἱ οὖσαι ὑπὸ λιθουανικὴν καὶ πολωνικὴν κυριαρχίαν. Καὶ ἡ διαίρεσις τῆς Ῥωσσίας εἰς βόρειον καὶ μεσημβρινὴν μητρόπολιν ἦτο λίαν εὐνοϊκὴ εἰς τὰς προσπαθείας τῆς καθολικῆς μερίδος. Παρὰ τοῖς ἐν Κιέβῳ μητροπολίταις ἡ πρὸς τὴν Ῥώμην ἀποστροφὴ ἦτο πολὺ ἀσθενεστέρα ἢ ἡ παρὰ τοῖς ἐν Μόσχᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα εὑρίσκομεν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα μητροπολίτην τινά, ὅστις πάντα λίθον ἐκίνει νὰ κατορθωθῇ ἡ μετὰ τῆς Ῥώμης ἕνωσις, καὶ μάλιστα εἷς κατὰ τὴν ἐθνικότητα ἕλλην. Οὗτος ἦτο ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης καταγόμενος Ἰ σ ί δ ω ρ ο ς, πεπαιδευμένος μὲν ἀνὴρ καὶ εὔγλωττος ῥήτωρ, ἀλλὰ πονηρὸς καὶ εὐτελὴς χαρακτήρ. Ὁ Ἰσίδωρος, ὅστις ἄλλοτε εἶχεν ἐλθεῖ εἰς Ῥώμην καὶ εἶχεν ἑλκύσει τοῦ πάπα τὴν εὔνοιαν, προσῆλθε μετὰ τῶν κληρικῶν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον (1438), ἐκεῖ δὲ ἐδέξατο τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς Ῥωσσίαν, ὁ λαὸς ἐδέχθη αὐτὸν δυσμενῶς, σύνοδος δέ τις ῥωσσικὴ προσκληθεῖσα τῇ διαταγῇ τοῦ ἡγεμόνος Βασιλείου ἐν Μόσχᾳ, ἀπεκήρυξεν αὐτὸν καὶ καθῄρεσε. Τὸν ἐν Κιέβῳ ὅμως μητροπολίτην ἠδυνήθησαν οἱ Ἰησουῖται ἐπὶ τέλους ὀλίγον βραδύτερον νὰ ἑλκύσωσιν εἰς τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης ἕνωσιν ἐπὶ τῆς ἐ ν Β ρ έ σ τ ῃ σ υ ν ό δ ο υ (1594).

ΠΕΡΙΟΔΟΥ Γ'.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΚΕΧΩΡΙΣΜΕΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.

ssemau, Bibliotheca orient. Rom. 1728. Le Quien, Oriens

183.

Οἱ Νεστοριανοὶ ἢ Χαλδαῖοι χριστιανοί.

.man, De catholicis s. Patriarchis Chaldaeorum. Rom. 1771. n Histoire de Nestorianisme. Rottd.

ροηγουμένῃ περιόδῳ εἴδομεν (κεφ. Β', §§ 92, 96, μὲν τῆς νεστοριανικῆς ἔριδος ἐγεννήθη ἡ ἐκκλησία ο ρ ι α ν ῶ ν ἐν Περσίᾳ, οἵτινες δὲν ἀνεγνώριζον τὴν ορίου γενομένην ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμενικὴν σύνοδον κηρύξασαν τὴν ἀμέριστον καὶ ἀχώριστον τῶν ἐν τεων ἕνωσιν, ἐκ δὲ τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων ἐσχη- αἱ ἐκκλησίαι ἐν Αἰγύπτῳ τῶν Κ ο π τ ῶ ν καὶ Ἀ- ω ν, ἐν Συρίᾳ δὲ τῶν Ἰ α κ ω β ι τ ῶ ν καὶ ἐν Ἀρμε- ρ μ ε ν ί ω ν, πᾶσαι ἀποκρούουσαι τὴν ἐν Χαλκηδόνι ὐτυχοῦς γενομένην οἰκουμενικὴν σύνοδον (451), τὴν κν τὴν διδασκαλίαν μιᾶς φύσεως ἐν Χριστῷ, ἐκ δὲ λητικῆς ἔριδος συνέστη τέλος ἡ τῶν Μ α ρ ω ν ι τ ῶ ν κταδικάζουσα τὴν τὸν μονοθελητισμὸν καταχρίνασαν ικὴν σύνοδον (680).

σ ί α ἦτο καὶ ἔμεινε τὸ κέντρον τῆς ν ε σ τ ο ρ ι α- κ λ η σ ί α ς. Ὡς ἐχθροὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶχον τὴν ἤδη οἱ Πέρσαι βασιλεῖς, διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον τα περισσότερον ηὐνόουν τοὺς Νεστοριανοὺς τούτους α ι (636—1220). Ἤδη ὁ Μωάμεθ ἔκλινεν ὑπὲρ τῶν ν, οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ προυτίμων αὐτοὺς πάντων

τῶν ἄλλων χριστιανῶν, εἰς τοῦτο δὲ πολὺ ἴσως συνετέλεσε καὶ ἡ παρὰ τῶν Νεςοριανῶν ἀπόρριψις τῶν εἰκόνων. Ἰδίως ὅμως ἦτο ἡ π α ι δ ε ί α καὶ ὁ πρὸς τὰς ἐπιστήμας ζῆλος τῶν Νεςοριανῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἥτις ἐφείλκυσεν αὐτοῖς τὴν εὔνοιαν τῶν Καλιφῶν καὶ καθίστα αὐτοῖς εὔκολον τὴν ἄνοδον εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα ἐν τῇ αὐλῇ. Τὰ 600 ἔτη τῆς κυριαρχίας τῶν Καλιφῶν ἐν Περσίᾳ ἀποτελοῦσι πραγματικῶς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς νεστοριανικῆς ἐκκλησίας. Καθ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου ἀνεπτύχθη παρ' αὐτῇ τοιαύτη ζωὴ καὶ κίνησις, ὁποίαν εἰς μάτην ἠθέλομεν ζητήσει μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς ἐξαιρέσει τῆς ὀρθοδόξου. Ἰδίως ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς πολυμάθειαν, καὶ οὐ μόνον θεολογικήν, ἀλλὰ καὶ γενικήν, ἐκτεινομένην εἰς πάσας τὰς ἐπιστήμας. Ἐπὶ τῶν ἐν Ἐ δ έ σ σ ῃ, Ν ι σ ί β ε ι, Σ ε λ ε υ κ ε ί ᾳ καὶ ἀλλαχοῦ σχολῶν ἐσπουδάζοντο ἡ χαλδαϊκή, συριακὴ καὶ ἑλληνικὴ φιλολογία, ἐδιδάσκοντο δὲ ἐκτὸς τῆς θεολογίας γραμματική, ῥητορική, διαλεκτική, ποίησις, ἀριθμητική, γεωμετρία, μουσική, ἀστρονομία καὶ ἰατρική. Τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας εἶχον ἤδη πρότερον ὑπ' αὐτῶν μεταφρασθῇ εἰς τὴν χαλδαϊκήν. Τῇ διαταγῇ δὲ τῶν Καλιφῶν μετέφρασαν αὐτὰ (ἰδίως δὲ τὰ ἰατρικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα) εἰς τὴν ἀραβικήν. Τοιουτοτρόπως ἐγένοντο οἱ Νεστοριανοὶ διδάσκαλοι τῶν Σαρακηνῶν καὶ οἱ εἰσηγηταὶ τῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν παρ' αὐτοῖς, καὶ καθ' ὅσον ὁ λατινικὸς μεσαίων τὴν πρώτην ὤθησιν καὶ τὰ πρῶτα μέσα πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀναγέννησίν του ἔλαβε παρὰ τῶν Ἀράβων, ὀφείλει καὶ ἡ δύσις αὐτοῖς χάριτας. Ἡ δευτέρα ἔποψις, ὑφ' ἣν παρουσιάζεται ἡμῖν ζωὴ ἐν τῇ νεςοριανικῇ ἐκκλησίᾳ, εἶναι ἡ δ ι ά δ ο σ ι ς τοῦ χριςιανισμοῦ. Ἤδη ἐν τῇ προτέρᾳ περιόδῳ οὐ μόνον εἶχεν ἐξαπλωθῇ ἡ νεστοριανικὴ ἐκκλησία καθ' ἅπασαν τὴν Περσίαν, ἀλλ' εἶχε μεταφυτευθῇ μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Κίνας καὶ τῶν Ἰνδιῶν (χριστιανοὶ τοῦ Θωμᾶ πρβλ. § 75). Ὁ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ζῆλος οὗτος διετηρήθη ἀκμαῖος μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Ὁ Ἀσσεμὰν ἀριθμεῖ 25 μητροπολίτας (ἐξ ὧν ἑπτὰ ἐν αὐτῇ τῇ Περσίᾳ) μετὰ 150 ἐπισκοπῶν, οἵτινες ἀνεγνώριζον ὡς ἐκκλησιαστικὸν ἀρχηγόν των τὸν Χαλδαῖον καθολικόν. Τὸ κυριώτερον μέ-

ος τῆς ἱεραποστολικῆς ἐνεργείας των ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ αίνεται, ὅτι ὑπῆρξεν ἡ Κίνα. Ἐπέτυχον μάλιστα κατὰ τὸν Β′ αἰῶνα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν χριστιανισμὸν τοὺς ἡγεμό-ας τῆς Ταταρικῆς φυλῆς τῶν Κεραϊτῶν μετὰ τοῦ λαοῦ αὐ-ῶν. Ὁ ἡγεμονικὸς τίτλος τῆς φυλῆς ταύτης Ὀβὰγχ Κὰν (ἡ αλδαϊστὶ Kahana = ἱερεὺς) ἔδωκεν ἴσως διὰ παρανοήσεως ἀφορμὴν εἰς τὴν φήμην, ὅτι ὁ ἡγεμὼν οὗτος ὠνομάσθη Ἰωάν-ης καὶ ἐγένετο καὶ ἱερεύς. Ἀλλὰ μετὰ τὸ τέλος τῆς κυριαρ-ίας τῶν Καλιφῶν, τὴν ὁποίαν κατέστρεψεν ὁ Μογγόλος Τζιγ-ισχὰν, κατέπεσε καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς νεστοριανικῆς ἐκκλησίας. Ἐ-ραίνετο μὲν, ὅτι ἡ πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ εὐαγγελίου σπουδὴ τῶν Νεστοριανῶν εὗρεν ἐν τοῖς Μογγόλοις νέον στάδιον, καὶ πράγματι ἔσχον αἱ ἐνέργειαί των ὡς πρὸς τοῦτο ἀποτελέσματά τινα, ὁ δὲ χριστιανισμὸς εὗρεν ἀληθῶς τὸ κατ' ἀρχὰς ἴσοδον παρὰ τοῖς Μογγόλοις, ἀλλὰ ταχέως ἐξερράγησαν διωγ-μοὶ, ὁ δὲ ὠμὸς Ταμερλάνος (Timur), ἡ μάστιξ τῆς Ἀσίας 1369—1405), ἐπήνεγκε γενικὴν ἐρήμωσιν τοῦ τόπου, μόνον ἐ ἀσθενῆ τινα λείψανα τῶν Νεστοριανῶν ἐσώθησαν ἐπὶ τῶν ἀ-προσίτων ὀρέων τοῦ Κουρδιστάν. Οἱ Νεστοριανοὶ διετή-ρουν καθ' ἅπαντα τὸν μεσαίωνα ἀμετάβλητον τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῶν διδασκαλίαν ὡς πρὸς τὸ δόγμα, τὴν λατρείαν καὶ τὸ πο-λίτευμα, ἀπέρριπτον τὴν ὀνομασίαν Θεοτόκος, καὶ κατεδίκαζον τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν καὶ τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου. Καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης αὐτῶν ἦτο ἔγγαμος.

184.

Μονοφυσῖται. Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀρμενίων.

M. Veyssier la Croze, Histoire du Christianisme d'Éthiopie et d'Armenie. A la Haye 1738.

Μεταξὺ τῶν μονοφυσιτικῶν ἐκκλησιῶν ἀναντιρρήτως ἡ ἀρμενικὴ εἶναι ἡ ἐπισημοτέρα. Ἤδη τοῦτο συνετέλει πολὺ εἰς τὴν ἀκμήν της, ὅτι ἡ χώρα τοὐλάχιστον ἐν μέρει διετέλει ὑπὸ ἐθνικοὺς ἀνεξαρτήτους ἡγεμόνας. Ἀφοῦ ἡ μεγάλη Ἀρμενία ἐ-γένετο λεία τῶν Καλιφῶν (632), ἀπέκτησεν ἐπὶ Ἀσχὸδ τοῦ Α′ τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς δυναστείας τῶν Παγρατιδῶν πάλιν τὴν

ἐθνικήν της ἀνεξαρτησίαν (887), ἥτις μόλις μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Μογγόλων ἐξέλιπεν ἐντελῶς (1242). Ἡ μικρὰ Ἀρμενία διετέλει μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὑπὸ βυζαντινὴν κυριαρχίαν. Ἔπειτα ὅμως ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ῥουπενιδῶν διέσωσεν ἐναντίον τῶν Μογγόλων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ἕως οὗ τῷ 1374 ὑπέκυψεν εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ Αἰγυπτίου σουλτάνου Σχαβάν. Μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος ἦτο προσκεκολλημένη ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία εἰς τὴν ὀρθόδοξον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀφ' ἧς εἶχε λάβει καὶ τὸ εὐαγγέλιον διὰ Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ, ἀντιπρόσωποι δ' αὐτῆς παρευρέθησαν καὶ εἰς τὰς τρεῖς πρώτας οἰκουμενικὰς συνόδους. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἀπεσχίσθη ἀπ' αὐτῆς, μὴ ἀναγνωρίσασα τὰς ἀποφάσεις ταύτης (πρβλ. § 96). Ἔκτοτε δὲ πρέπει ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία, ἂν καί τινες πατριάρχαι ἀνεγνώρισαν τὰς ἀποφάσεις τῆς Χαλκηδόνος, νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μονοφυσιτική. Ἐν τῇ περαιτέρω ἀναπτύξει αὐτῆς δὲν ἠρνήθη ὅμως (ἀσχέτως πρὸς τὰς χριστολογικὰς διαφορὰς) τὴν καταγωγήν της ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Καθ' ἅπαντα τὰ σημεῖα, ἐν οἷς ἐδιχογνώμει ἡ λατινικὴ πρὸς τὴν ἑλληνικήν, ἵστατο πρὸς τὸ μέρος τῆς τελευταίας. Ἀποτέλεσμα τῆς μονοφυσιτικῆς αὐτῆς θεωρίας ἦτο ἡ ἰδιάζουσα αὐτῇ διάταξις, ἥτις ἀπηγόρευε τὴν ἔν τε τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ ἐν χρήσει οὖσαν μίξιν τοῦ οἴνου τῆς εὐχαριστίας μετὰ ὕδατος. Εἶναι ἄγνωστον ἂν ἔκτοτε εἶχον εἰσαγάγει παρ' ἑαυτοῖς οἱ Ἀρμένιοι τὴν χρῆσιν τῶν ἀζύμων ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, καὶ τὴν παραδοχὴν τῆς ἐκφράσεως «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» εἰς τὸ «ἅγιος ὁ Θεός.» Ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἀρμενικῇ ἐκκλησίᾳ εὑρίσκομεν τὰ 7 μυστήρια ὡς ἀρχῆθεν παραδεδομένα. Τὰς εἰκόνας δὲν ἐδέχοντο τότε, καθὼς μαρτυρεῖ Νικήτας ὁ Χωνιάτης (σελ. 527)[1]. Ἀπὸ τῶν χρόνων Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ προΐστατο τῆς ὅλης ἀρμενικῆς ἐκκλησίας εἷς πατριάρχης, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ καθολικοῦ. Ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος εἶχεν ὅμως ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία δύο πατριάρχας, ὧν ὁ μὲν εἶχε τὴν

[1] «Ἀρμενίοις καὶ Ἀλαμανοῖς ἐπίσης ἡ τῶν ἁγίων εἰκόνων προσκύνησις ἀπαγορεύεται.»

ἕδραν του ἐν Σὶς τῆς Κιλικίας, ὁ δὲ ἔμενεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἐτσμιατσὶν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀραράτ. Τῷ ἔτει 1461 ἱδρύθη νέος πατριαρχικὸς θρόνος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅστις ὅμως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἔμενεν ὑποτεταγμένος τῷ πατριάρχῃ τοῦ Ἐτσμιατσίν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ ἀρμενίου ἐπισκόπου ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅστις ἐπίσης φέρει τὸν τίτλον τοῦ καθολικοῦ, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ μὴ ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν Ἐτσμιατσὶν ἑδρεύοντος πατριάρχου. Καὶ ἡ ἀρμενικὴ ἐκκλησία διεκρίθη ἐπὶ ἀγάπῃ πρὸς τὰς ἐπιστήμας, ἐκδηλωθείσῃ διά τε ἀκαμάτου ζήλου περὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὴν μετάφρασιν τῆς ἀρχαίας κλασικῆς καὶ τῆς τῶν πατέρων ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ διὰ παραγωγῆς πλείστων ἰδίων συγγραφῶν. Κατὰ πάσας τὰς ἑκατονταετηρίδας τοῦ μεσαίωνος ἔχομεν σειρὰν σπουδαίων συγγραφέων. Ἰδίως διεκρίθησαν ὁ Δ' αἰὼν (Γρηγόριος Φωτιστής, Ἀγαθάγγελος, Ἰάκωβος ἐκ Νισίβεως, Ναρσῆς ὁ μέγας καὶ ὁ Φαῦστος), ὁ Ε' αἰών, ὁ καὶ χρυσοῦς αἰὼν ἐπικαλούμενος, ὅτε ἤκμασαν Ἰσαὰκ ὁ μέγας, ὁ Μέσρωπ, ὁ Ἔσνιγ ἐκ Κόλπου, ὁ Γωρίων, ὁ Ὀσροηνὸς Μωσῆς καὶ ὁ Ἐλισσαῖος, ὁ Η' αἰών, καὶ πολὺ μᾶλλον ὁ ΙΒ'. Ὁ τελευταῖος μάλιστα παραβάλλεται πρὸς τὸν Ε' αἰῶνα. Κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ἤκμασαν ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὁ ἐξ Ὀζνοὺν καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Σύνικ Στέφανος, κατὰ δὲ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα Ναρσῆς ὁ ἐκ Κλᾶ καὶ ὁ ἔγγονος αὐτοῦ Ναρσῆς ἐκ Λαμπρῶν. Ἀπόπειραι πρὸς ἕνωσιν μετὰ τῶν ἑλλήνων ἢ μετὰ τῶν λατίνων δὲν ἔλλειπον. Πρῶτος ὁ Φώτιος ἐπεχείρησε νὰ ἑνώσῃ τοὺς ἀρμενίους μετὰ τῶν ὀρθοδόξων. Ἀλλ' αἱ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας ἐκραγεῖσαι ταραχαὶ ἐκώλυσαν τὰς ἐνεργείας ταύτας. Καὶ ὁ Νικόλαος ὁ Μυστικὸς κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἐπὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ ἐζήτησε νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τῶν ἀρμενίων (Spicil. Rom. X, II, 449, 161). Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα συνῆψε καὶ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς μετὰ τοῦ ἀρμενίου πατριάρχου Ναρσῆ τοῦ ἐκ Κλᾶ ζωηρὰς διαπραγματεύσεις περὶ ἑνώσεως. Δὶς τῷ 1170 καὶ τῷ 1172 ἔπεμψε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Ἀρμενίαν τὸν φιλόσοφον Θεωριανόν.

Αἱ διαπραγματεύσεις ἤγγιζον σχεδὸν εἰς εὐτυχὲς τέρμα, ὅτε αἴφνης διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ναρσῆ διεκόπησαν (1173). Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐγκατέλιπε τὴν ἰδέαν ταύτην. Συνέδεσε δὲ καὶ μετὰ τοῦ νέου πατριάρχου Γρηγοριανοῦ τοῦ Δ' σχέσεις, κατόπιν τῶν ὁποίων συνεκροτήθη ἐν Ῥῶμ Κλᾶ σύνοδος, ἥτις ἀπεφάσισε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ τῆς Χαλκηδόνος δόγμα, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ νὰ τελεσθῇ ἡ ἕνωσις. Ὅτι τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει εἰς τοσοῦτον εὐχάριστον σημεῖον, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ταρσοῦ Ναρσῆν τὸν ἀπὸ Λαμπρῶν, ὅςτις διὰ λόγου σπουδαιοτάτου ἐν τῇ συνόδῳ ἔπεισε τοὺς ἀρμενίους ἐπισκόπους πρὸς συνδιαλλαγὴν καὶ συγκατάβασιν. Ἕνεκα ὅμως ἄλλων ἐναντίων περιστάσεων δὲν κατωρθώθη ἡ ἕνωσις. Οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς συνόδου, οἵτινες ἔμελλον νὰ προσφέρωσι τῷ αὐτοκράτορι τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς δὲν ἠδυνήθησαν ἕνεκα ἐκραγεισῶν πολιτικῶν ταραχῶν νὰ φθάσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνέβη ὁ θάνατος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ. Αἱ μετὰ ταῦτα ἐπελθοῦσαι ταραχαὶ ἀφῄρεσαν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν τὴν ἐπιθυμίαν καὶ πάντα χρόνον, ὅπως σκεφθῶσι σπουδαίως περὶ ἑνώσεως περὶ τῶν ἀπομεμακρυσμένων ἀρμενίων. Τὰ πρακτικὰ τῶν διαπραγματεύσεων τούτων εὑρίσκει τις παρὰ Maji Nova Collect. VI, 314. Ἐγένετο μὲν νέα τις διαπραγμάτευσις, ἣν συνῆψεν ὁ ἐν Νικαίᾳ ἐδρεύων πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς ὁ Β' μετὰ τοῦ καθολικοῦ (1240—1248), ἀλλ' ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος. Πολὺ δραστηριώτερον ἐπεδίωξαν ἀρχῆθεν τὴν ἕνωσιν τῶν ἀρμενίων οἱ λ α τ ῖ ν ο ι. Τὰ δεινὰ καὶ οἱ κίνδυνοι, εἰς οὓς ἦσαν ἐκτεθειμένοι οἱ ἀρμένιοι βασιλεῖς ἐκ μέρους τῶν Μωαμεθανῶν, καθίστανον καὶ αὐτοὺς καθὼς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας πάντοτε προθύμους νὰ ποιῶσι παραχωρήσεις εἰς τοὺς πάπας. Ἀλλ' οὗτοι κατώρθουν τόσον ὀλίγον νὰ παρέχωσιν αὐτοῖς τὴν προσδοκωμένην βοήθειαν, ὅσον ὀλίγον καὶ οἱ ἀρμένιοι ἡγεμόνες ἠδύναντο νὰ καταπαύωσι τὴν δυσαρέσκειαν τῶν ὑπηκόων των πρὸς τὰ λατινικὰ δόγματα.

185.

Ἡ Ἰακωβιτικὴ ἐκκλησία ἐν Συρίᾳ.

Abudaenus, Historia Jacobitarum etc. Oxf. 1675.

Οἱ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ Μονοφυσῖται ἐκλήθησαν Ἰακωβῖται ἀπό τινος Ἰακώβου Βαραδαίου μοναχοῦ σύρου, ὅστις κατὰ τὸν ϛ′ αἰῶνα δι᾽ ἀτρύτων κόπων καὶ διὰ κινδύνων μεγάλων κατώρθωσε νὰ στερεώσῃ τὸν ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων ἐν αὐτῷ διαιρέσεων κινδυνεύοντα νὰ ἀπολεσθῇ μονοφυσιτισμὸν (§ 96). Ὁ πατριάρχης τῶν Ἰακωβιτῶν τούτων ἐκαλεῖτο πατριάρχης Ἀντιοχείας, εἰ καὶ δὲν διέτριβεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Τὸ πρῶτον εἶχε τὴν ἕδραν του ἐν Κούβᾳ, μετὰ ταῦτα δὲ ἐν διαφόροις ἄλλαις πόλεσιν ἢ μοναστηρίοις. Αὐτῷ δὲ ὑποτεταγμένος ἦτο ὁ Μαφριάν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν ηὔξησε μέχρι σχεδὸν 60 κατὰ τὸν ΙΑ′ αἰῶνα, ἐξ ὧν 17 ἦσαν μητροπόλεις. Ἀλλ᾽ ἡ ἀκμὴ αὕτη δὲν ὑπῆρξε διαρκής. Πολλαὶ ἐπισκοπαὶ ἐξέλιπον, ἄλλαι δὲ νέαι συνέστησαν. Ἡ μετάθεσις τῆς ἕδρας τοῦ πατριάρχου εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀρμενίων ἔδωκε περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΓ′ αἰῶνος ἀφορμὴν εἰς σχίσμα διαρκέσαν περὶ τὰ 200 ἔτη, καθ᾽ ὃ ἡ συριακὴ ἰακωβιτικὴ ἐκκλησία διῃρέθη μεταξὺ δύο, ἐπί τινα μάλιστα χρόνον μεταξὺ τριῶν πατριαρχῶν. Ἐν γένει οἱ τῆς Συρίας Ἰακωβῖται ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸ μονοφυσιτικὸν δόγμα. Ἡ λειτουργία των εἶναι γεγραμμένη ἐν συριακῇ γλώσσῃ, ἂν καὶ λαλουμένη γλῶσσα ἀπέβη παρ᾽ αὐτοῖς ἡ ἀραβικὴ ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Συρίας παρὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ κοινὴ πίεσις παρὰ τῶν Μωαμεθανῶν εἶχε τοὐλάχιστον τοῦτο τὸ ἀγαθὸν, ὅτι αἱ ἔριδες μεταξὺ ὀρθοδόξων, μονοφυσιτῶν καὶ νεστοριανῶν ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον κατέστησαν ἧττον ἐμπαθεῖς, ἰδίως δὲ διεκρίνοντο οἱ σύροι ἰακωβῖται διὰ τοῦ συνδιαλλακτικοῦ πνεύματός των. Πολὺ περιδεέστερον ἐφυλάττοντο οἱ Ἰακωβῖται ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, μεθ᾽ ἧς ἐσπούδασαν μάλιστα οἱ σταυροφόροι νὰ ἑνώσωσιν αὐτούς. Καὶ οἱ πάπαι δὲ ἐξέδωκαν πολλάκις προσκλήσεις πρὸς αὐτοὺς πρὸς ἕνωσιν μετὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ᾽ ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδος ἐδημοσί-

ευσε τῇ 30 Δεκεμβρ. 1444 καὶ Decretum de Syris, δι' οὗ ἀνήγγελλεν ὡς τετελεσμένην ἤδη τὴν ἕνωσιν τῶν Ἰακωβιτῶν μετὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον. Ἐν τῇ μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας πάλῃ οἱ Ἰακωβῖται ἦσαν ὑπὲρ τῆς πρώτης. Ὅπως παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις καὶ Νεστοριανοῖς ἤνθησέ πως καὶ παρ' αὐτοῖς ἡ παιδεία. Ὁ σύρος Μαρωνίτης Ἀσσεμὰν, συγγραφεὺς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (Bibliotheca orientalis), εἰς ὃν ὀφείλομεν τὰς πλείστας τῶν περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων πληροφοριῶν, ἀριθμεῖ τεσσαράκοντα σύρους Ἰακωβίτας συγγραφεῖς, οἵτινες διεκρίθησαν ἐπὶ πολυμαθείᾳ καὶ συγγραφικῇ γονιμότητι. Οἱ ἐπισημότεροι μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ Διονύσιος Βὰρ Σαλίβης, ἐπίσκοπος Ἀμίδας, διακεκριμένος ἐξηγητὴς τῶν Γραφῶν, καὶ ὁ σπουδαῖος ἱστορικὸς Ἀβουλφαράγιος, ὁ ἐπονομαζόμενος Βαρεβραῖος. Τὰ συγγράμματα αὐτῶν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτα καὶ δι' ἐκλογῶν παρὰ τῷ Ἀσσεμὰν γνωστά.

186.

Κόπται. Ἀβυσσίνιοι.

Wansleb Histoire de l'église d'Alexandrie, que nous apellons celle des Jacobites d'Égypte. Par. 1617. Trommler Abbild. d. jacob. od. Kopt. Kirche. Jena 1749.

Ὅτε ἡ δυοφυσιτικὴ διδασκαλία διὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὑψώθη εἰς σημαίαν τῆς ὀρθοδοξίας, ἀπεχωρίσθησαν, ὡς εἴδομεν καὶ ἀνωτέρω, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους ὅσοι ἐν Αἰγύπτῳ ἐφρόνουν μονοφυσιτικῶς. Μόνον δὲ οἱ ἕλληνες ἀριθμούμενοι εἰς 300,000 περίπου ἔμειναν αὐτῇ πιστοὶ, καὶ ἐκαλοῦντο ἔκτοτε Μελχῖται. Ἀλλ' ὅλον τὸ ἐγχώριον πλῆθος, οἱ Κόπται (Αἰγύπτιοι) οὔτε διὰ τῆς βίας οὔτε διὰ τῆς ἠπιότητος ἐπείσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν μονοφυσιτικὴν ὁμολογίαν. Πᾶσαι δὲ αἱ καταπιέσεις καὶ οἱ διωγμοὶ ἔμενον ἄνευ ἀποτελέσματος, καθὼς καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς ἕνωσιν ἀπόπειραι. Οἱ Κόπται ἔτρεφον μέγα μῖσος κατὰ τῶν δυναστευόντων αὐτοὺς Μελχιτῶν. Ἕνεκα τούτου ἐξέβαλον ἐκ τῆς λατρείας των τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εὐκόλυναν τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας

ιρὰ τῶν Μωαμεθανῶν τῇ ἐλπίδι τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς κα- :πιέσεως τῆς αὐλικῆς ἐκκλησίας (640). Εἰς ἀνταμοιβὴν οἱ ωαμεθανοὶ ἐξέβαλον τὸν ἕλληνα πατριάρχην, καὶ ἀνύψωσαν ·πτην τινά. Ἀλλὰ διὰ τὴν προδοσίαν ἐτιμωρήθησαν ἀρχούντως .ίγον μετὰ ταῦτα οἱ Κόπται· διότι ἡ πρώτη προστασία ταχέως :τεβλήθη εἰς σκληροτάτην καταπίεσιν, ἥτις βραδύτερον (ἀπὸ ῦ 1254) ἐπὶ τῶν Μαμελούκων σουλτάνων ἐκορυφώθη. Οἱ Κό- :αι ἐφέροντο κατὰ τὴν μόρφωσιν, τὴν σημασίαν καὶ τὸν ἀριθ- ·ν . πάντοτε ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ἀπὸ τῶν πόλεων ἐξέλιπον σχεδὸν τελῶς, ἐν δὲ τοῖς χωρίοις ἐβίουν ἐλεεινήν τινα ὕπαρξιν. Ἐν ῖς ἐκκλησιαστικοῖς αὐτῶν πράγμασιν ἐπῆλθε νέκρωσις παν- λής. Ἡ γλῶσσα τῆς λατρείας ἔμεινεν ἡ κοπτική, ἂν καὶ ὁ ιὸς εἶχεν ἀπομάθει αὐτήν, καὶ δὲν ἐννοεῖτο μηδὲ παρ' αὐτῶν ·ν κληρικῶν ἕνεκα τῆς μικρᾶς των μαθήσεως. Οἱ Κόπται πα- λαβον ὡς λαλουμένην γλῶσσαν τὴν ἀραβικὴν παρὰ τῶν κα- :κτητῶν των. Οἱ Κόπται ἀναγνωρίζουσι μόνον τὰ οἰκουμενικὰ ·μβολα τῆς Νικαίας, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἐφέ- ου, ἐκτὸς δ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας καὶ διατά- ις. Ἡ παρ' αὐτοῖς ἐν χρήσει λειτουργία ἀποδίδεται εἰς τὸν ·ιον Κύριλλον. Ἔχουσι δὲ ἑπτὰ μυστήρια, μεταχειρίζονται ἔν- μον ἄρτον ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, παραδέχονται τὴν μετουσίωσιν ὶ θεωροῦσι καὶ ὡς θυσίαν τὴν εὐχαριστίαν. Ἐκτὸς τοῦ βαπτί- ατος δέχονται οἱ Κόπται καὶ τὴν περιτομὴν ἴσως ἐξ ἀρχαίου = χώρας ἔθους. Περὶ ἰδίας ἐθνικῆς φιλολογίας οὐδεὶς λόγος δύ- ϛαι νὰ γίνῃ. Ἐκτὸς τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἔχουσι καί τινα γγράμματα τῶν πατέρων ἐν κοπτικῇ μεταφράσει. Οἱ λ α τ ῖ- ι ἐθεωροῦντο παρ' αὐτοῖς ὡς πολὺ φαυλότεροι αἱρετικοὶ ἢ βασιλικοὶ ἕλληνες. Διὰ τοῦτο αἱ συχναὶ μετὰ τῆς δύσεως ξσεις τὸ μὲν διὰ τῶν σταυροφοριῶν, τὸ δὲ διὰ τῆς ἐμπορικῆς γκοινωνίας ἔμενον ἄνευ ἐπιρροῆς. Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ σύνο- ς, ἥτις ἐγίνωσκε νὰ πλάττῃ κατὰ φαντασίαν ἑνώσεις, ἐκή- ξε καὶ τῶν Κοπτῶν τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ῥώμης. Ἀρχι- ινδρίτης τις Ἀνδρέας ἐκ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Ἀν- ωνίου ἐν Αἰγύπτῳ παρουσίασεν ἐν τῇ συνόδῳ ὡς δῆθεν ἀπε- ταλμένος τοῦ Κόπτου πατριάρχου, καὶ ἐζήτει ἐν ὀνόματι τῆς λης κοπτικῆς ἐκκλησίας τὴν ἕνωσιν. Ὁ δὲ Πάπας Εὐγένιος

ἐξέδωκε τῇ 4 φεβρουαρίου τοῦ 1441 καὶ **Decretum de Jacobitis** ὡς μνημεῖον τῆς γενομένης ἑνώσεως. Ἐν Αἰγύπτῳ ὅμως οὐδεὶς ἐγίνωσκέ τι περὶ πάντων τούτων. — Καὶ ἡ Ἀβυσσινία ἔμεινε μετὰ τῆς μητρικῆς αἰγυπτιακῆς ἐκκλησίας πάντοτε πιστὴ εἰς τὸν μονοφυσιτισμὸν, ὃν ἀπ' ἀρχῆς εἶχεν ἀσπασθῆ, ὁ δὲ μητροπολίτης αὐτῆς Ἀβούνας καλούμενος ἐχειροτονεῖτο παρὰ τοῦ Κόπτου πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἡ ἔχθρα τῶν ἐγχωρίων ἡγεμόνων πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς διετήρει εὐχαρίστως τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν Ἀβυσσινίων ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Οἱ μετὰ ταῦτα πόλεμοι τῶν Ἀβυσσινίων πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἐσμίκρυνον τὸ ἀβυσσινιακὸν κράτος καὶ τὴν ἐκκλησίαν του πάντοτε περισσότερον, διέσωζον ὅμως οἱ Ἀβυσσίνιοι ἡγεμόνες τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ις' αἰῶνος ἀπέκτησαν οἱ Πορτογάλλοι καὶ οἱ Ἰησουῖται ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς χώρας, καὶ ἐνήργησαν ἕνωσίν τινα μετὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' αὕτη δὲν ὑπῆρξε διαρκής.

187.

Οἱ Μαρωνῖται.

Schnurrer De ecclesia Maronitica. Tub. 1810.

Τὰ λείψανα τοῦ μονοθελητισμοῦ τοῦ κατακριθέντος ἐπὶ τῆς Δ' οἰκουμενικῆς συνόδου (680) εἶχον καταφύγει εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Μάρωνος (§ 97) ἐπὶ τοῦ Λιβάνου. Οὕτω δὲ συνέστη ἡ ἐκκλησία τῶν Μαρωνιτῶν. Ὡς προϊστάμενον ἑαυτῆς ἀνεγνώριζεν ἡ ἐκκλησία αὕτη τὸν ἑκάστοτε ἡγούμενον τοῦ μοναστηρίου τούτου. Οἱ Μαρωνῖται μετεβλήθησαν ταχέως εἰς πολεμικὸν ὀρεινὸν λαὸν, ὅστις διέσωζε τὴν ἀνεξαρτησίαν του ἐναντίον τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ ἐκτὸς τῆς γενναιότητός του διετήρει καὶ ἁπλότητα καὶ καθαρότητα ἠθῶν. Ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν ἦτο τὸ πολίτευμα αὐτῶν τὸ στρατιωτικοῦ ἐλευθέρου κράτους μετὰ πατριαρχικῆς κυβερνήσεως. Ὁ προϊστάμενος τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Μάρωνος, ὁ πνευματικὸς ἀρχηγὸς τῶν Μαρωνιτῶν, ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας. Διὰ τῶν σταυροφοριῶν ἦλθον οἱ

Μαρωνῖται κατὰ πρῶτον εἰς ἐπιμιξίαν μετὰ τῶν δυτικῶν Εὐρωπαίων. Δὲν ἐδείχθησαν δὲ ἀπρόθυμοι εἰς ἕ ν ω σ ι ν μ ε τ ὰ τ ῆ ς Ῥ ώ μ η ς. Τῷ 1182 κατέκρινεν ὁ πατριάρχης αὐτῶν καί τινες τῶν αὐτῷ ὑποτεταγμένων ἐπισκόπων ἐνώπιον τοῦ λατίνου πατριάρχου Ἀ ί μ ε ρ ι χ τὴν μονοθελητικὴν διδασκαλίαν, καὶ ἀνεγνώρισε τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐνιτῶν ἀνέβαινε εἰς 40,000. Ἐν τούτοις ἡ ἕνωσις αὕτη φαίνεται, ὅτι δὲν ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάντων τῶν Μαρωνιτῶν ἐπισκόπων, ἢ ὅτι ταχέως ἐλησμονήθη. Τοὐλάχιστον ὁ ἰακωβίτης συγγραφεὺς Βαρεβραῖος ποιεῖται λόγον περὶ Σύρων Μαρωνιτῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, οἵτινες ἐτήρουν ἔτι τὸ μονοθελητικὸν δόγμα. Διὰ τῶν περὶ ἑνώσεως προσπαθειῶν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἀνενέωσαν τῷ 1445 οἱ Μαρωνῖται τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης ἕνωσίν των. Ἀλλὰ διαρκῆ καὶ στερεὰν βάσιν ἔλαβεν ἡ ἕνωσις βραδύτερον κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον τῷ 1584 διὰ τῆς ἱδρύσεως Μ α ρ ω ν ι τ ι κ ο ῦ κ ο λ λ ε γ ί ο υ ἐ ν Ῥ ώ μ ῃ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ', ἀφ' οὗ οἱ Μαρωνῖται ἐλάμβανον ἔκτοτε τοὺς ἱερεῖς των. Ἡ ρωμαϊκὴ ἕδρα ἀφῆκεν αὐτοῖς ἰδιωτισμούς τινας καὶ διαφοράς, ἰδίως τὴν ἀρχαίαν των λειτουργίαν τὴν Ἐφραὶμ τῷ Σύρῳ ἀποδιδομένην, τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν ἐν τῇ λατρείᾳ, τὴν μετάληψιν τῆς εὐχαριστίας ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη καὶ τὸν γάμον τῶν ἱερέων. Τοὐναντίον προθύμως ἀνεγνώρισαν οὗτοι τὰς δογματικὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου. Ἡ λειτουργία ἐτελεῖτο ἐν ἀρχαίᾳ συριακῇ γλώσσῃ, ἡ δὲ λοιπὴ λατρεία ἐν ἀραβικῇ, ἥτις μετὰ ταῦτα κατέστη ἐθνικὴ γλῶσσα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναστηρίων των ἦτο μέγας. Ἔφθασε μέχρι τῶν 200 (ἀνδρῴων καὶ γυναικείων).

ΠΕΡΙΟΔΟΥ Γ΄.

ΜΕΡΟΣ Γ΄.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

J. K. Fuessli Kirchenchistorie der mittleren Zeiten. Leipzig 1770. Damberger Geschichte d. Kirche im Mittelalter. Regensb. 1850. Hagenbach, Kirchengeschichte. Cabefigue L'église au moyen âge. Paris 1852. Chastel L'église au moyen âge. Paris 1859. Agenor Gasparin du christianisme du moyen âge. Genève 1859.

188.

Ὁ παπισμὸς μέχρι τοῦ Ι΄ αἰῶνος.

Hoefler die deutshen Paepste. Regensburg 1839. Raumer Geschichte der Hohenst. Leipzig 1826. Cherier La lutte des papes et des empereurs 1841. Ranke die roemischen Paepste.

Οἱ πάπαι ἐνόσῳ ἦσαν ὑπήκοοι τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἤτοι μέχρι τοῦ Η΄ αἰῶνος, δὲν ἠδύναντο νὰ πραγματοποιήσωσι τὰς ἀξιώσεις των, ἃς ἀπὸ πολλοῦ εἶχον ἐκδηλώσει, περὶ παντοδυναμίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Διὰ τοῦτο ἡ ἀκμὴ τῆς παπικῆς δυνάμεως ἄρχεται ἀφ' ὅτου ἀπαλλαγέντες τῆς εἰς τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας ὑπηκοότητος, ἀπέβησαν ἀνεξάρτητοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες. Ὅτε δηλ. κατὰ τὰ μέσα τοῦ Η΄ αἰῶνος ἠπείλουν τὴν Ῥώμην οἱ Λογγοβάρδοι, χωρὶς νὰ δύνανται οἱ βυζαντινοὶ νὰ σώσωσιν αὐτὴν, προσκληθεὶς παρὰ τοῦ πάπα Στεφάνου εἰς βοήθειαν ὁ τῶν Φράγκων βασιλεὺς Πιπῖνος, ἀπεδίωξε μὲν ἐκεῖθεν τοὺς Λογγοβάρδους, ἐδωρήσατο δὲ τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ῥώμην τῷ πάπᾳ (τῷ 754). Τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος θεμέλιος τῆς κοσμικῆς τοῦ πάπα ἐξουσίας. Τὴν δωρεὰν ταύτην τοῦ Πιπίνου ἀνεγνώρισε μετὰ ταῦτα καὶ ὁ μέγας Κάρολος (774), ὅστις εἰς ἀνταμοιβὴν ἐστέφθη μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ πάπα ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, τῷ τίτλῳ δηλ., ὃν ἔφερον τέως οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ Καρόλου καὶ τῶν Καρολιδῶν ἐν γένει ἡ ἀνεξαρτησία τῶν παπῶν δὲν ἦτο πλήρης, διότι ἐθεωροῦντο πάντοτε ὡς ἡγεμό-

νες τῷ αὐτοκράτορι ὑποτελεῖς. Ὁ μέγας Κάρολος αὐτοκράτωρ γενόμενος ἐνόμισεν, ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν κοσμοκρατορίαν, ὅπως ἐνόμιζεν ἄλλοτε ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, καὶ ὅτι ἦτο ἡ κεφαλὴ τῆς χριστιανωσύνης, ὁ ἀνώτατος ἄρχων τοῦ τε κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας, τῆς τελευταίας; καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς ὕπαρξιν. Ἀπῄτει δὲ καὶ αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του νὰ ἐπικυροῦται δι' αὐτῶν ἡ ἐκλογὴ τοῦ πάπα, ἀφοῦ ὁ νεοεκλεχθεὶς ὤμνυε πίστιν εἰς αὐτούς. Ἐπειδὴ μάλιστα οἱ πάπαι ἐδυστρόπουν πρὸς τοῦτο, ὡρίσθη τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ εὐσεβοῦς ἐπισήμως διὰ τῆς ῥωμαϊκῆς συμβάσεως (Constitutio romana 824). Τὸν ζυγὸν τοῦτον ἔτεινον πάντοτε οἱ πάπαι νὰ ἀποτινάξωσιν. Ὅπως μὴ ὀφείλῃ ὁ πάπας τὴν Ῥώμην εἰς τοὺς αὐτοκράτορας, ἐπλάσθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὅτε ἕνεκα τῆς ἀμαθείας ἡ εὐπιστία τῶν λαῶν ἦτο μεγάλη, ὁ μῦθος, ὅτι δῆθεν ἤδη ὁ μέγας Κωνσταντῖνος μεταβαίνων εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἐκεῖσε μεταθέτων τὴν ἕδραν του, ἐδωρήσατο τῷ θρόνῳ τοῦ Πέτρου τὴν Ῥώμην (Donatio Constantini). Πρὸς ὅμοιον δὲ σκοπὸν, ὅπως ἀνυψωθῇ δηλ. ἡ παπικὴ δύναμις ἀπέναντι μάλιστα τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων, ἐπλάσθησαν κατὰ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ αἱ ψευδοϊσιδώρειοι λεγόμεναι διατάξεις (Decretales pseudoisidorianae), αἵτινες ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαίων δῆθεν παπικῶν ἐγκυκλίων, συνοδικῶν κανόνων καὶ βασιλικῶν νόμων, συγκεντροῦσι σχεδὸν πᾶσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας τοῦ πάπα, τοὺς κατὰ τόπους μητροπολίτας καὶ ἀρχιεπισκόπους καθιστῶσαι ἁπλοῦς αὐτοῦ ἐπιτετραμμένους καὶ ἀποσπῶσαι αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀπὸ τῶν κατὰ τόπους πολιτικῶν ἀρχῶν ἐξαρτήσεως. Κατ' αὐτὰς αἱ ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι μόνον τῇ συγκαταθέσει τοῦ πάπα ἠδύναντο νὰ γίνωνται, οἱ δὲ μητροπολῖται ἐτίθεντο ὑπὸ τοὺς ἐξάρχους ἢ ἀπεσταλμένους αὐτοῦ. Πᾶσαι δὲ αἱ σπουδαιότεραι ὑποθέσεις (causae majores) ἀνήκουσιν αὐτῷ. Οὕτως οἱ πανταχοῦ μητροπολῖται καὶ ἀρχιεπίσκοποι ἀποβάλλοντες πᾶσαν ἰδίαν ἐξουσίαν, ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν ἄμεσον τοῦ πάπα ἐξάρτησιν, πάσης ἀνεξαρτησίας τῶν διαφόρων ἐθνικῶν ἢ κατὰ μέρος ἐκκλησιῶν καταστρεφομένης. Αἱ διατάξεις αὗται ὠνομάζοντο ἰσιδώρειοι, διότι ἡ συλλογὴ

ἀπεδίδετο τῷ ἐπισκόπῳ Σεβίλλης Ἰσιδώρῳ, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἀρχαιοτέρα τις συλλογὴ κανόνων καὶ παπικῶν διατάξεων γνησίων. Αἱ ψευδοϊσιδώρειοι αὗται διατάξεις θεωρούμεναι καθ' ἅπαντας τούτους τοὺς αἰῶνας ὡς γνήσιαι, ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τοῦ νέου τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας κανονικοῦ δικαίου. Πρῶτοι δὲ ὑπέδειξαν τὴν νοθείαν αὐτῶν διὰ τῶν ἐν αὐταῖς περιεχομένων ἀναχρονισμῶν καὶ διὰ τοῦ φραγκικοῦ λατινικοῦ ὕφους των οἱ λουθηρανοὶ συγγραφεῖς τῶν Μαγδεβουργικῶν ἑκατονταετηρίδων, ἀλλὰ κυρίως τὸ ψεῦδος αὐτῶν ἐξήλεγξεν ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀκμάσας καλβινιστὴς θεολόγος Βλονδῆλος (Daniel Blondel, Pseudoisidor et Tur. vapulantes Gen. 1634. Πρβλ. καὶ Μοσχάτου περὶ ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων διατρ. ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι ἔτ. 1860). Ἔκτοτε ἠναγκάσθη καὶ αὐτὴ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πλαστὸν αὐτῶν, εἰ καὶ ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ ταῦτα διοικουμένη παρὰ τῶν παπῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν. Πρῶτος πάπας ποιήσας χρῆσιν τῶν ψευδοισιδωρείων διατάξεων ὑπῆρξε Νικόλαος ὁ Α' († 867), ἐφ' οὗ ἡ παπικὴ δύναμις εἶχεν ἤδη ἐν τῇ δύσει μεγάλως ὑψωθῇ. Ὁ πάπας οὗτος ἠνάγκασε τὸν βασιλέα Λωθάριον τὸν Β' μετὰ πολλῆς ταπεινώσεως νὰ διατηρήσῃ τὴν σύζυγόν του, ἣν ἤθελε νὰ ἀποπέμψῃ, ἵνα νυμφευθῇ ἄλλην τινὰ εὐνοουμένην ὑπ' αὐτοῦ. Πολλάκις οἱ πάπαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς βαρβαρότητος ἐν τῇ δύσει καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς βίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας ἐχρησίμευον διὰ τῆς μεγάλης δυνάμεώς των εἰς τὸ νὰ ὑπερασπίζωσι τὸ δίκαιον καὶ τὸ πρέπον. Ὁ Νικόλαος ἔθηκε πρῶτος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέμμα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐπεκράτησε τὸ πρῶτον τὸ ἔθος νὰ ὑποβαστάζωσι παρόντες οἱ βασιλεῖς τοὺς ἀναβολεῖς τοῦ ἵππου τοῦ πάπα. Μόνον κατὰ τοῦ Φωτίου δὲν ἠδυνήθη ὁ Νικόλαος νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις του, δι' ὧν προὐκάλεσε καὶ τὸ μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας σχίσμα (§ 139). Ἡ ἀνατολὴ διέσωσεν ἀπέναντι αὐτοῦ τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ὁ διάδοχος τοῦ Νικολάου Ἀδριανὸς ὁ Β' ἔτρεφε μὲν τὰς αὐτὰς ἀξιώσεις, δὲν εὗρεν ὅμως τὴν αὐτὴν ὑποταγὴν παρὰ τοῖς ἡγεμόσι καὶ τοῖς ἐπισκόποις τῶν Φράγκων. Ἰωάννης ὁ Η' τοὐναντίον, ὅτε ἔστεψεν αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Φαλα-

χρὸν, δὲν ἐδίστασε νὰ διακηρύξῃ ὡς δικαίωμα τῶν παπῶν τὸ νὰ δίδωσιν αὐτοὶ κατὰ βούλησιν τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα. Ἐπ' αὐτοῦ ἐγένετο τελεία ἡ ἀπὸ τῶν αὐτοκρατόρων ἀνεξαρτησία τῶν παπῶν.

189.

Οἱ πάπαι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ι' αἰῶνος μέχρι Γρηγορίου τοῦ Ζ'.

Ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα βασιλεύει τελεία διαφθορά. Οἱ πάπαι Σέργιος ὁ Γ' (911), Ἰωάννης ὁ Ι' (928), Ἰωάννης ὁ ΙΑ' (954) καὶ Ἰωάννης ὁ ΙΒ' (963) ἦσαν ὑποχείριοι φαύλων γυναίων, ἐν οἷς διεβοήθησαν ἐπὶ διαφθορᾷ ἡ Θεοδώρα καὶ αἱ δύο θυγατέρες αὐτῆς Μαροχία καὶ Θεοδώρα. Ἐπειδὴ οἱ πάπαι τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνδρες διεφθαρμένοι καὶ θηλυπρεπεῖς, ἀγόμενοι καὶ φερόμενοι ὑπὸ φαύλων γυναίων, τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν ἵνα πλασθῇ μετὰ ταῦτα ὁ μῦθος, ὅτι ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου κατὰ τὸ 855 ἐκάθισε γυνή τις, ἡ πάπισσα Ἰωάννα. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον κόρη τις ἐκ Μογουντίας καταγομένη, ἦλθε δῆθεν εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς, καὶ ἀφοῦ ἐνταῦθα ἐσπούδασε, παρουσιάσθη ἐν Ῥώμῃ ὡς Ἰωάννης Ἀγγελικὸς καὶ ἐξελέχθη πάπας, ὀνομασθεὶς Ἰωάννης Η', ἐφωράθη δὲ, ὅτε κατά τινα λιτανείαν ἔτεκε, μεθ' ὃ πάραυτα καὶ ἀπέθανεν. Ἡ φήμη αὕτη ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1261. Οἱ σύγχρονοι τῆς δῆθεν παπίσσης Ἰωάννης σιγῶσι· διότι τοῦ Ἀναστασίου Βιβλιοθηκαρίου τὸ περὶ αὐτῆς χωρίον ἐλλείπει ἀπὸ τῶν ἀρίστων χειρογράφων. Διὰ ταῦτα καὶ διότι ὁ Φώτιος, ὁ τότε ἀκμάσας, ὅστις ἐν τῷ πρὸς τοὺς πάπας πολέμῳ αὐτοῦ δὲν θὰ παρεσιώπα τὸ πρᾶγμα, δὲν ἀναφέρει τι, ἐξελέγχεται ψευδὴς ἡ φήμη αὕτη.[1] Ὁ πάπας Ἰωάννης ΙΒ' ἔστεψεν εἰς αὐτοκράτορα Ὄθωνα τὸν Α' (962), καὶ οὕτως ἱδρύθη το ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Καὶ ὅμως πρὸς τὸν Ὄθωνα τοῦτον περιῆλθεν εἰς

[1] Τὸ εὐφυὲς ἔργον τοῦ Ἐμμ. Ῥοΐδου περὶ παπίσσης Ἰωάννης δὲν εἶναι ἀμεσόληπτος καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴ ἱστορικὴ πραγματεία περὶ αὐτῆς, ἀλλὰ μᾶλλον σάτυρα τολμηρὰ κατὰ τῆς θρησκείας (καὶ τῆς ἠθικῆς), εἰς ἣν μόνον ὡς μέσον χρησιμεύει ὁ μῦθος ἐκεῖνος.

σφοδρὰν ῥῆξιν ὁ πάπας. Διότι μόλις ὁ Ὄθων ἀφῆκε τὴν Ῥώμην, συνώμοσεν ὁ πάπας μετὰ τῶν ἐχθρῶν του, ἐζήτει δὲ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς Οὔγγρους κατ' αὐτοῦ καὶ ἤνοιξε τὰς πύλας τῆς Ῥώμης εἰς τὸν Ἀδαλβέρτον. Ἀλλ' ὁ Ὄθων ταχέως ἐπελθὼν, καθήρεσε τὸν πάπαν ἐπί τινος συνόδου ἐν Ῥώμῃ τῷ 963 ἕνεκα τῶν ἐγκλημάτων του, καὶ διέταξε τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Πέτρου νὰ ὁρκισθῶσιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ δὲν θὰ ἐκλέξωσι πάπαν χωρὶς πρότερον νὰ ζητήσωσι τὴν ἄδειαν καὶ τὴν ἐπικύρωσιν αὐτοῦ. Τοιουτοτρόπως καὶ πάλιν ἐπί τινα χρόνον ἐξηρτῶντο οἱ πάπαι ἀπὸ τῶν αὐτοκρατόρων. Παράδειγμα ἀσταθείας χαρακτῆρος ὑπῆρξεν ὁ πάπας Σύλβεστρος ὁ Β' (999—1003), ὅστις ἀνῆκεν ἄλλως εἰς τοὺς σοφωτέρους ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του. Ἐνῷ ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ῥηνῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Γέρβερτος ἐπὶ κορυφῆς τῆς συνόδου τῆς πόλεως ταύτης τῷ 991 ἐδήλωσε φανερῶς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀποσπάσῃ τὴν γαλλικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ἧς οἱ ἐπίσκοποι ἀπὸ 100 ἐτῶν εἶχον περιπέσει εἰς τὴν ἐσχάτην διαφθορὰν, καὶ ἐξέδωκεν ὁμολογίαν τινὰ, ἐν ᾗ ἀπερρίπτοντο ἡ ἀγαμία καὶ αἱ νηστεῖαι, καὶ ἀνεγνωρίζοντο μόνον αἱ τέσσαρες οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ὡς πάπας Σύλβεστρος ὁ Β' ἐδείχθη συντηρητικώτατος καὶ ἠρνήθη ἐντελῶς τὰς πρώτας ἰδέας του. Ἦτο ὅμως αὐστηρὸς τὰ ἤθη καὶ ἐχθρὸς τῶν καταχρήσεων. Ὁ Σύλβεστρος ἐπολέμησε τὴν σιμωνίαν, τὴν κυριωτέραν τότε πληγὴν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐσπούδασε νὰ καταστήσῃ στενότερον τὸν σύνδεσμον τῶν ἁπανταχοῦ ἐπισκόπων μετὰ τῆς Ῥώμης, ἐξασθενίζων τὴν ἐπ' αὐτῶν δύναμιν τῶν κατὰ τόπους ἡγεμόνων. Τὴν ἐξαχρείωσιν τοῦ παπισμοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων δεικνύει Βενέδικτος ὁ Θ' (1033—1048), ὅστις γενόμενος πάπας δεκαετὴς μόλις τὴν ἡλικίαν, κατῄσχυνε τὸν παπικὸν θρόνον διὰ τῶν αἰσχροτέρων πράξεων, ἐσκέπτετο νὰ νυμφευθῇ ὡς πάπας, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπώλησε τὸν παπικὸν θρόνον ἀντὶ χιλίων ἀργυρῶν πρὸς τὸν Ἰωάννην Γρατιανὸν, ὅστις ὠνομάσθη Γρηγόριος Ϛ'. Δραστήριοι πάπαι, ἐχθροὶ τῶν καταχρήσεων, καὶ ἰδίως τῆς σιμωνίας καὶ ἀκολασίας τοῦ κλήρου, ἀνεδείχθησαν ὁ Δάμασος Β' καὶ ὁ Βίκτωρ Β' (1057), καὶ πρὸ πάντων Νικόλαος Β' (1061), ὅστις ὥρισε διά τινος διαταγῆς του, ἵνα τοῦ

λοιποῦ ἡ ἐκλογὴ τοῦ πάπα γίνεται διὰ μόνων τῶν καρδιναλίων, ἢ τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πάπα ἐπισκόπων, ἀποκλειομένων ἐντελῶς τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ.

190.

Οἱ πάπαι ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Ζ' μέχρι Ἰννοκεντίου τοῦ Γ'.

Vidailan Vie de Grég. VII. Paris 1837. J. W. Bowden Life of Gregory VII Lond.2.T.Gfroerer Gregorius und sein Zeitalter.Schaffh.1859.

Ὁ ἀνήρ, ὅστις ὕψωσε μεγάλως κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους τὸν παπισμὸν εἶναι Γρηγόριος ὁ Ζ', ὅστις καὶ πρὶν παπεύσῃ (1073—1085), Ἱλδεβράνδος τότε ὀνομαζόμενος, εἶχε μεγίστην ἀσκήσει ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν τελευταίων πρὸ αὐτοῦ παπῶν καὶ εἶχε σπουδάσει νὰ ἀνυψώσῃ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν παπισμὸν εἰς οἷον δυνάμεως ὕψος δὲν εἶχον πρότερον ἴδει. Ὁ πόθος αὐτοῦ ἦτο νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ νὰ ἀνυψώσῃ πρὸ πάντων τὴν δύναμιν τοῦ παπισμοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ἐζήτει τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς δυνάμεως καὶ αὐθαιρεσίας τοῦ κράτους, τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς παπικῆς ἐκλογῆς ἀπὸ πάσης πολιτικῆς ἐπιρροῆς, τελείαν ἐξάλειψιν τῆς σιμωνίας, ἄκαμπτον αὐστηρότητα κατὰ τῆς ἀκολασίας τοῦ κλήρου, ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τῶν περὶ ἀγαμίας τῶν κληρικῶν κανόνων, καὶ κατάληψιν τῶν ἀξιωμάτων τῆς ἐκκλησίας διὰ τῶν ἱκανωτάτων ἀνδρῶν. Γενόμενος πάπας, ἐζήτησε ταπεινῶς τὴν ἔγκρισιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου τοῦ Δ'. Ἐπὶ τῆς συνόδου ἐν Ῥώμῃ τῷ 1074 καθήρεσε τοὺς παρὰ τοὺς κανόνας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐν γάμῳ ζῶντας ἱερεῖς καὶ τοὺς διὰ τῆς σιμωνίας λαβόντας ἀξιώματα. Ἐπὶ δὲ τῆς συνόδου τοῦ 1075 ἀνενέωσε πάλιν τὴν κατὰ τῶν σιμωνιακῶν ἀπόφασιν τῆς προτέρας συνόδου, ἤρχισε δὲ καὶ τοὺς περιφήμους περὶ περιβολῆς ἀγῶνας, ἠμφισβήτησε δηλ. τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον τότε εἶχον οἱ ἡγεμόνες νὰ διορίζωσιν αὐτοὶ τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἡγουμένους, περιβάλοντες αὐτοὺς διὰ δακτυλίου καὶ ἐγχειρίζοντες ῥάβδον (jus investiturae). Τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐξήρτα τοὺς διοριζομένους ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων. Διὰ ταῦτα ἐκήρυξεν ὁ Γρηγόριος ἐκπτώτους τῶν ἀξιωμάτων των πάντας τοὺς οὕτω λαβόντας

αὐτὰ. καὶ τοὺς ἡγεμόνας τοὺς διορίζοντας διὰ περιβολῆς κληρικοὺς ὡς ἀξίους ἀφορισμοῦ. Τὰς ἀποφάσεις δὲ ταύτας ἐφήρμοσε τὸ πρῶτον κατὰ τῶν συμβούλων Ἐρρίκου τοῦ Δ' αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας. Ὁ Ἐῤῥῖκος, ὅστις σημειωτέον, ὅτι ἦτο ἀνὴρ ἀκόλαστος καὶ εἶχε διὰ τοῦτο ποιήσει πολλοὺς ἐχθρούς, ἠδύνατο εὐκόλως νὰ πολεμηθῇ παρὰ τοῦ Γρηγορίου. Ἐπειδὴ ἀντέστη, ἀπήτησεν ὁ πάπας, ἵνα οὗτος ἔλθῃ εἰς Ῥώμην καὶ δώσῃ λόγον, ἄλλως ἠπείλησεν αὐτὸν δι' ἀφορισμοῦ. Ὁ Γρηγόριος ἐλάλησε τολμηροτάτην γλῶσσαν πρὸς τὸν Ἐρρῖκον. Ἡ πεποίθησίς του ἦτο, ὅτι ἔπρεπε πάντες νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, ἥτις κατ' αὐτὸν ἦτο ἡ ἀνωτάτη ἐν τῷ κόσμῳ ἐν γένει, οὐ μόνον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀπ' αὐτῆς, ἔλεγεν, ἀποῤῥέει πᾶσα ἄλλη ἐξουσία, αὐτὸς εἶναι ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καθὼς δὲ ἡ σελήνη λαμβάνει τὸ φῶς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἡλίου, οὕτω καὶ ἡ κοσμικὴ τῶν ἡγεμόνων ἐξουσία ἀποῤῥέει καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς παπικῆς! Μετὰ τοιούτων ἀξιώσεων παρουσιαζόμενος, ἐκάλει ὁ Γρηγόριος τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀπολογηθῇ διὰ τὴν ἀντίστασίν του καὶ διά τινας μομφὰς τῶν Σαξώνων κατ' αὐτοῦ ἐπὶ καταπιέσεων, ἐφ' αἷς οὗτοι εἶχον ἐπικαλεσθῇ τὴν διαιτησίαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ὀργῇ του διέταξεν ὁ Ἐρρῖκος σύνοδόν τινα ἐν Βόρμς (1076) καὶ καθήρεσεν αὕτη τὸν πάπαν ὡς τύραννον καὶ ἀκόλαστον δῆθεν. Τότε ἐξεσφενδόνισε κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπισκόπων του ὁ Γρηγόριος τὸν ἀφορισμὸν, καὶ ἔλυσε τοὺς ὑπηκόους του τοῦ πρὸς αὐτὸν ὅρκου των. Οἱ ἀφορισμοὶ τῶν παπῶν ἐν τῇ βαρβάρῳ ἐκείνῃ ἐποχῇ ἦσαν φοβεροὶ κεραυνοὶ ἐμποιοῦντες πανταχοῦ φόβον. Πάντες ἐγκατέλιπον τὸν Ἐρρῖκον, ἐσκέπτοντο δὲ ἐν Γερμανίᾳ περὶ ἐκλογῆς ἄλλου αὐτοκράτορος. Τοῦτο ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ταπεινωθῇ καὶ νὰ ἔλθῃ ὡς μετανοῶν εἰς Ἰταλίαν, εἰς τὸ φρούριον τῆς Ματθίλδης Κανόσαν, ὅπου ἔτυχεν ὢν ὁ πάπας, καὶ νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ συγχώρησιν (25—27 Ἰαν. 1077). Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη πρὸ τοῦ φρουρίου ἐν καιρῷ δριμυτάτου χειμῶνος νὰ περιμείνῃ δύο ἡμέρας γυμνόπους καὶ ἐνδεδυμένος ἔνδυμα μετανοίας, ἕως οὗ ἀξιώσῃ ὁ πάπας νὰ δεχθῇ αὐτὸν εἰς ἀκρόασιν! Συνεχώρησε δὲ αὐτὸν, ἀφοῦ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ὑποσχεθῇ νὰ μὴ ἀσκήσῃ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν του, πρὶν ἢ διὰ παπικῆς δια-

ταγῆς λάβῃ τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν. Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ μετεμελήθη διὰ τὴν ταπείνωσίν του καὶ τυχὼν τῆς βοηθείας τῶν Λομβαρδῶν, ἐπῆλθεν ὡς ἐχθρὸς κατὰ τοῦ πάπα, καὶ ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Ῥώμης, ἐγκαθιδρύσας ὡς πάπαν Κλήμεντα τὸν Γ'. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ μὲν Κλήμης ἀπέθανεν, ὁ δὲ Γρηγόριος ἐλευθερωθείς, ἐγκαθιδρύθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Νορμανδῶν Ῥοβέρτου Γουϊσκάρδου. Ὁμοίους ἀγῶνας ἀνέλαβεν ὁ Γρηγόριος καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Βιλχέλμον τὸν Κατακτητήν, ἀλλὰ πρὸς τούτους ἕνεκα πολιτικῶν ὑπολογισμῶν ἐδείχθη ἐπιεικέστερος. Τοὺς ἀγῶνας τοῦ Γρηγορίου περὶ περιβολῆς ἐξηκολούθησαν οἱ μετὰ ταῦτα πάπαι καὶ ἐπέτυχον τὴν κατάργησιν τοῦ δικαιώματος τούτου τῶν ἡγεμόνων, ὑπεχρεώθησαν μόνον οἱ ἀπὸ Ῥώμης ὁριζόμενοι ἐπίσκοποι νὰ δίδωσιν ὅρκον ὑποταγῆς τοῖς ἡγεμόσιν. Ἐν γένει δὲ οἱ μετ' αὐτὸν πάπαι ἠκολούθησαν τοῖς ἴχνεσι τοῦ Γρηγορίου, οὗτινος τὰς ἰδέας ὡς σωτηρίους διὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐθεώρησαν τότε οἱ πλεῖστοι τῶν καλλιτέρων κληρικῶν τῆς δύσεως. Ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν δυτικῶν χωρῶν ἦτο τότε τοιαύτη, ἡ αὐθαιρεσία, μεθ' ἧς οἱ ἡγεμόνες ἐκυβέρνων, τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε ἡ συγκέντρωσις πάσης τῆς ἐξουσίας εἰς τὸν πάπαν ἐθεωρεῖτο σωτήριος. Καὶ πράγματι ὠφέλει πολλάκις, ὁσάκις συνέβαινε νὰ κάθηνται ἐπὶ τῆς παπικῆς ἕδρας ἄνδρες χρηστοὶ καὶ εὐσεβεῖς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγίνετο παρὰ τῶν παπῶν κατάχρησις τῆς παντοδυναμίας των. Διὰ τοῦτο ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἐννοοῦντες τὸ ἐπικίνδυνον τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἀξιώσεων τοῦ Γρηγορίου καὶ ἀποδοκιμάζοντες τὸν δεσποτισμόν, ὃν ἠξίου ὁ πάπας νὰ ἀσκῇ ἐπὶ σύμπαντος τοῦ κόσμου, καθ' ὅσον μάλιστα δὲν ἐστηρίζετο παντάπασιν εἰς τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον. Τοιοῦτος ἐχθρὸς τοῦ παπικοῦ δεσποτισμοῦ ἦτο ὁ ἐνθουσιώδης νέος κληρικὸς Ἀρνῶλδος ἐκ Βρεσχίας ἐπὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Β' (1130—43), ὅστις ἐθεώρησεν ὡς μόνην σωτηρίαν τῆς ἐκκλησίας τὴν παραίτησιν πάσης κοσμικῆς ἐξουσίας, ὡς μόνην δὲ σωτηρίαν τοῦ κράτους τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας. Καὶ κατεδικάσθη μὲν ὁ Ἀρνῶλδος ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐν Λατεράνῳ οἰκουμενικῇ τῶν λατίνων

συνόδῳ, ἀλλ' αἱ ἰδέαι του εἶχον ἤδη ρίψει ρίζας παρὰ τῷ λαῷ τῆς Ῥώμης, ὅστις τῷ 1143 διὰ στάσεως ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ πάπα τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα ἔτη ἠδυνήθη πάλιν ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Γ' (1145—1153) νὰ εἰσελάσῃ ὡς νικητὴς εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ Ἀρνῶλδος συλληφθεὶς βραδύτερον ἀπηγχονίσθη, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκάη, καὶ ἡ κόνις αὐτοῦ ἐρρίφθη εἰς τὸν Τίβεριν ποταμὸν (1155)! Ἀπὸ Ἀδριανοῦ τοῦ Δ' ἄρχονται οἱ ἀγῶνες τῶν παπῶν κατὰ τῆς δυναστείας τῶν Χοχενστάουφεν, πρῶτος δὲ Φριδερῖκος Α' ὁ Βαρβαρόσσας ἐγένετο ἀντικείμενον τοῦ πολέμου τούτου, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν πάπαν Ἀλέξανδρον τὸν Γ' καίτοι ἐκλεχθέντα παρὰ τὴν θέλησίν του. Ὁ πάπας οὗτος ἐκέρδισεν ἔτι λαμπροτέραν νίκην κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου τοῦ Β', ὅστις ἠθέλησε πάλιν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ κλήρου, τοῦ τότε ἀναγνωρίζοντος μόνον τὴν ρωμαϊκὴν αὐλὴν ὡς ἀνωτάτην ἀρχήν. Νομίσας ὅτι ὁ καγγελλάριος αὐτοῦ Θωμᾶς Βεκὲτ θὰ ἐχρησίμευε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κανταουρίας καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν ἔν τινι συνόδῳ νὰ ὁρκισθῇ, ὅτι θὰ τηρήσῃ ἀντιρρωμαϊκόν τινα νόμον, κηρύττοντα ἀνεξάρτητον τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ Ῥώμης. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Θωμᾶς μετεβλήθη ὅλως, καὶ ἐτέλεσε δημοσίᾳ μετάνοιαν ἕνεκα τοῦ ὅρκου του ἐκείνου, ἀφ' οὗ ἀπέλυσεν αὐτὸν Ἀλέξανδρος ὁ Γ'. Ἀλλὰ διὰ ταῦτα ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ ὀργισθέντος βασιλέως. Τῷ 1170 συνδιηλλάγησαν πάλιν, καὶ ἐπέστρεψεν ὁ Βεκὲτ, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάλιν χάριν τοῦ πάπα, ᾧ ἔμενε πιστὸς, ἀφώρισε τοὺς ἐπισκόπους, οἱ ὁποῖοι ἀπεδέχθησαν τὸν νόμον ἐκεῖνον, ἐφονεύθη αἴφνης ὑπό τινων ἱπποτῶν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ὁ πάπας ἐκήρυξε τότε τὸν Βεκὲτ μάρτυρα, ὁ δὲ βασιλεὺς πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ πάπα τοῦ λαοῦ, καὶ αὐτῶν τῶν στασιασάντων υἱῶν του, ἠναγκάσθη ἐπονειδίστως νὰ τελέσῃ δημοσίᾳ πρὸς ἐξιλέωσιν μετάνοιαν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ θανασίμου αὐτοῦ ἐχθροῦ, ἤδη ἁγίου!

191.

Οἱ πάπαι ἀπὸ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' μέχρι Βονιφατίου τοῦ Η'.
(1198—1216).

νοκέντιος ὁ Γ' εἶναι ὁ μέγιστος τῶν παπῶν. Κατὰ εῦμα καὶ τὴν εὐφυίαν οὐχὶ κατώτερος Γρηγορίου τοῦ Ζ', ;χεν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολυμάθειαν, τὴν πεῖραν καὶ τὴν ὴν διοίκησιν ἱκανότητα, ἡ δὲ εὐσέβειά του καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς σίας ἐνθουσιασμός του ὑπῆρξαν καθαρώτερα ἢ παρὰ τῷ ιρίῳ. Αὐτὸς πτωχὸς ὢν καὶ ἐν μεγίστῃ ἁπλότητι ζῶν, συν- ι ἀναρίθμητα πλούτη, ὡς μέσα πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ ιησιν τῆς πνευματικῆς του κοσμοκρατορίας. Ἡ ἱστορία ναι ἡ ἱστορία τῆς ἐποχῆς του, διότι παρενέβη εἰς τὰς ὑ- εις πάντων τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἤξευρε πανταὰ καθιστᾷ σεβαστὴν τὴν θέλησίν του. Ὁ κυριώτερος πό- οῦ βίου του ἦτο ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῆς παπικῆς ἔ- δι' ὑποστηρίξεως τοῦ παπικοῦ κράτους καὶ διὰ ἐλευθερώ- τῆς Ἰταλίας ἀπὸ πάσης ξένης κυριαρχίας, ὅπως τοιουτο- ις ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀνωτάτην πνευματικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ ιν τῶν κρατῶν, ἡγεμόνων καὶ λαῶν χριστιανικοῦ ὀνόμα- Ο Ἰννοκέντιος συνεκάλεσε τὴν Δ' ἐν Λατράνῳ σύ- ιν (1215)· ἤγειρε σταυροφορίαν κατὰ τῶν Σαρακη- κατεδίωξε τοὺς Ἀλβιγίους· ἐπεκύρωσε τὴν περὶ μετουσιώ- διδασκαλίαν, καὶ ἤθελε πανταχοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλη- ιυ. Διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀξίωσιν περιῆλθεν εἰς ἔρι- ρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἱσπανίας καὶ ινίας, ἐξ ὧν συνήθως ἐξήρχετο νικητής. Οὕτως ὅτε μετὰ άνατον Ἐρρίκου τοῦ ς' οἱ δοῦκες καὶ οἱ εὐγενεῖς τῆς Γερ- ς διηρέθησαν ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ διαδόχου τοῦ αὐτοκρατο- θρόνου μεταξὺ Ὄθωνος καὶ Φιλίππου τοῦ ἀπὸ Σουαβίας, ιας τὸ μὲν πρῶτον ὑπεστήριξε τὸν Ὄθωνα, ἀλλ' ὅτε ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ ἐπὶ τῆς Ἰτα- ῆς τὴν ἀνεξαρτησίαν ἐπόθει μεγάλως ὁ Ἰννοκέντιος, ἀφο- αὐτὸν, ἀνηγόρευσε νέον αὐτοκράτορα Φριδερῖκον ι'. Ὁ αὐτὸς πάπας ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ννην τὸν Ἀκτήμονα νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ ταπει-

νωτικῶς συγχώρησιν. Ἐπειδὴ δηλ. ὁ βασιλεὺς οὗτος εἶχεν ἐκδιώξει ἀπὸ Ἀγγλίας τὸν παπικὸν ἀντιπρόσωπον Στέφανον ἀντὶ τῶν δύο ἐπισκόπων, οὓς διαιρεθέντες οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀγγλίας εἶχον ἐκλέξει, ὁ Ἰννοκέντιος ἐκήρυξε καθ' ἁπάσης τῆς Ἀγγλίας τὴν φοβερὰν τῆς ἀπαγορεύσεως ποινὴν (**interdictum**), δι' ὃ ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ὑποκύπτων νὰ **παραδεχθῇ** μὲν τὸν Στέφανον, νὰ λάβῃ δὲ τὴν βασιλείαν **παρὰ τῶν** χειρῶν τοῦ πάπα ὡς φέουδον! Ὁμοίως ἠνάγκασεν ὁ Ἰννοκέντιος καὶ ἄλλους ἡγεμόνας νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν παπικὴν **ὑπεροχήν**. Οὕτως ὁ μὲν Φίλιππος Αὔγουστος βασιλεὺς **τῆς Γαλλίας** ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ πάλιν παρ' ἑαυτῷ τὴν **ἀποπεμφθεῖσαν** σύζυγόν του Ἰγγεβούργην (1201), Ἀλφόνσος δὲ **ὁ Θ' βασιλεὺς** τῆς Λεώνης ἐν Ἱσπανίᾳ ὑπεχρεώθη ὑπ' αὐτοῦ νὰ **ἐγκαταλίπῃ** τὴν ἑαυτοῦ ὡς δῆθεν στενὴν συγγενῆ του, ὁ **τῆς Πορτογαλλίας** βασιλεὺς Σάγχης ὁ Α' νὰ **πληρώσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀπαιτούμενον φόρον, ὁ βασιλεὺς** τῆς **Ἀραγωνίας, ζητήσας νὰ στεφθῇ** ἐν Ῥώμῃ, **ἐκήρυξε πρότερον τὸ κράτος του ὑποτελὲς τῷ πάπᾳ (1214) καὶ Ἰωάννης ὁ βασιλεὺς τῆς Βουλγαρίας ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ** τὸ βασιλικὸν στέμμα!

Ἐπὶ τοῦ Ἰννοκεντίου ἵσταται ὁ παπισμὸς **ἐν τῷ κολοφῶνι** τῆς δυνάμεώς του. Οἱ πάπαι παρίστανται **κατὰ τοὺς** χρόνους τούτους ὡς παντοδύναμοι ἀντιπρόσωποι **τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, πᾶσαν ἐξουσίαν** ἐν ἑαυτοῖς συγκεντροῦντες, **πανταχοῦ δὲ πέμποντες** διαταγὰς καὶ **ἐπιβάλλοντες τὴν θέλησίν των. Οἱ** βασιλεῖς καὶ οἱ αὐτοκράτορες ὑπήκουον εἰς **τὰ νεύματά των. Εἰς** τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους, ἃς μόνοι οἱ **πάπαι ἀποκλειστικῶς ἠδύναντο** νὰ συγκαλῶσι καὶ νὰ ἐπικυρῶσι τὰς **πράξεις των, παρεῖχον** μόνον δικαιώματα συμβουλίων, οὐχὶ δὲ **κυριαρχικῶν σωμάτων**, ὡς ἐθεωροῦντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ. **Τοιαῦται οἰκουμενικαὶ λατινικαὶ σύνοδοι κατὰ τοὺς χρόνους** τούτους ἐγένοντο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει **κατὰ Φωτίου** ὀγδόη (869), τέσσαρες ἐν Λατεράνῳ τῆς **Ῥώμης, δύο** ἐν Λουγδούνῳ, καὶ αἱ κατὰ τὰς ἀρχὰς **τοῦ ΙΕ' αἰῶνος συγκροτηθεῖσαι** ἐν Πίζῃ, Κωνσταντίᾳ, Βασιλείᾳ **καὶ** Φλωρεντίᾳ. Ἐλάμβανον δὲ ἐφέσεις οἱ πάπαι **ἀπὸ παντὸς** ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου· αὐτοὶ ἐκήρυττον **τοῦ λοιποῦ τοὺς**

.ους. οἱ δὲ πανταχοῦ μητροπολῖται, καθὼς καὶ οἱ ἐπίσκοποι
γένει, ὧν τὴν ἐκλογὴν ἐπεκύρουν, ἢ οὓς ἐξέλεγον πολλάκις
πάπαι ἀμέσως, ὤφειλον νὰ δίδωσιν ὅρκον ὑποταγῆς αὐτοῖς,
ιαμένοις νὰ καθαιρῶσιν αὐτοὺς ἢ μεταθέτωσι κατὰ βούλησιν.
πανταχοῦ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα διηύθυνον τὰς ἐπαρχιακὰς
ιόδους μετ' ἀπολύτου κύρους, ἐπεμβαίνοντες καὶ εἰς αὐτὰς
ν κρατῶν τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις. Τὴν δύναμιν τῶν παπῶν
ν χρόνων τούτων μαρτυροῦσι καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ νὰ ἀσπάζων-
πάντες, μηδὲ τῶν αὐτοκρατόρων ἐξαιρουμένων, τὸν πόδα
ι πάπα, ἐπισκεπτόμενοι αὐτὸν, νὰ ὑποβαστάζωσι δὲ καὶ ἡγε-
ιες ἔτι τοὺς ἀναβολεῖς τοῦ πάπα ἱππεύοντος, ἂν ἤθελον εἶ-
παρόντες! Τὰ δὲ εἰσοδήματα τῶν παπῶν ἦσαν με-
λα. Κλήμης ὁ Δ' ὥρισεν ἵνα ὁ πάπας δύναται νὰ διαθέτῃ
τὰ βούλησιν τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν. Πλουσιώτατον
όδημα ἦτο τὸ ἐκ τῆς διανομῆς τοῦ ὠμοφορίου (pallium),
ιπομένου ἀπὸ Ῥώμης τοῖς νέοις ἐπισκόποις ἀντὶ πλουσίων
ρων. Ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν ἠδύναντο οἱ πάπαι νὰ ἐπι-
λλωσι τοῖς πιστοῖς καὶ ἐκτάκτους πνευματικοὺς φόρους. Εἶ-
ν δὲ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δίδωσιν ἀφέσεις καὶ νὰ ἀπαλλάττω-
ι οὓς ἐβούλοντο τῆς εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὸ δίκαιον ὑποχρεώ-
ως (jus absolutionis, suspensationis). Τὰ πλεῖστα τῶν δικαιωμά-
ν τούτων ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων.
Ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰννοκεντίου ὁ πάπας Γρηγόριος
Θ' ἐξακολουθῶν τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ, ἀφώρισε Φριδερῖκον τὸν
διὰ τὰς ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ἀξιώσεις του. Τὴν πρὸς αὐτὸν
λην ἀνέλαβε μετὰ ταῦτα καὶ Ἰννοκέντιος ὁ Δ', ὅστις
ι τῆς ἐν Λουγδούνῳ οἰκουμενικῆς λατινικῆς συνόδου (1245)
θήρεσε τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ τελείαν ὑ-
ταγήν. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Φριδερῖκος. Ὁ παπισμὸς ἐ-
πείνωσε τότε τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἠλάττωσε
ι ἐπὶ τῆς Ἰταλίας δύναμίν της, ἀντὶ τούτου ὅμως ἤρχισεν
τοτε νὰ ὑποκύπτῃ ὑπὸ τὴν ταπεινωτικωτέραν ἐπιρροὴν ἄλλης
γάλης δυνάμεως, τῆς Γαλλίας, ἥτις ἐπιρροὴ ἔμελλε νὰ βλά-
ι μεγάλως αὐτόν. Ἡ ἐπιρροὴ αὕτη τῆς Γαλλίας ἤρχισεν ἀφ'
ου Οὐρβανὸς ὁ Δ' ἐκάλεσε τοὺς Γάλλους εἰς κατάληψιν
ῆς Σικελίας.

192.

Ὁ Βονιφάτιος Η' καὶ οἱ πάπαι μέχρι τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐξασθένησις τῆς παπικῆς δυνάμεως. Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ σύνοδοι.

Du Pag, Histoire du schisme 1378-1428. Paris 1654. Maimbourg Histoire du grand schisme d'occident. Paris 1678. Lenfant Hist. du concil de Pise. Amst. 1724. Τοῦ αὐτοῦ hist. du concil de Const. Amst. 1724. Chastenel hist. du concil de Const. Paris 1718. Richeril hist. des conc. géner. Col. 1681. 4 l. III.

Εἷς τῶν διασημοτάτων παπῶν τῶν μέσων αἰώνων εἶναι καὶ Βονιφάτιος ὁ Η' († 1303), ἐν ἴσῃ τάξει τιθέμενος πρὸς τὸν Γρηγόριον Ζ' καὶ Ἰννοκέντιον τὸν Γ'. Ὁ Βονιφάτιος κατὰ τὴν σύνεσιν, τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἀγχίνοιαν δὲν ὑπελείπετο ἐκείνων, ὑπερέβαλεν ὅμως αὐτοὺς κατὰ τὴν φιλαρχίαν καὶ ἐμπάθειαν. Περίφημος εἶναι ἡ ἔρις αὐτοῦ πρὸς Φίλιππον τὸν Ὡραῖον βασιλέα τῆς Γαλλίας, καθ' ἣν ὁ μὲν πάπας γράφων πρὸς αὐτὸν μὴ ὑποκύπτοντα ταῖς διαταγαῖς αὐτοῦ, ἠξίου, ὅτι πρέπει νὰ γνωρίζῃ, ὅτι ἐν τοῖς πολιτικοῖς καὶ τοῖς πνευματικοῖς ὑπόκειται αὐτῷ, ἐὰν δὲ ἄλλως φρονῇ, εἶναι αἱρετικός, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπήντησεν, ὅτι πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἡ αὐτοῦ μωρία (tua fatuitas), ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐν τοῖς πολιτικοῖς οὐδενὶ ὑπόκειται, ἂν δ' ἄλλως φρονῇ, εἶναι ἀνόητος καὶ παράφρων (fatuus et demens). Ἡ ἔρις προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ πάπας ἠθέλησεν αὐτοκλήτως καὶ δικαιωματικῶς νὰ παρέμβῃ ὡς δικαστὴς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἐδουάρδου βασιλέως τῆς Ἀγγλίας ἐν πολέμῳ πρὸς ἀλλήλους εὑρισκομένων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς ἕνεκα τῶν δαπανῶν τοῦ πολεμίου ἐπέβαλε φόρους ἐπὶ τοῦ κλήρου, ὁ Βονιφάτιος διὰ τῆς βούλλας Clericis laicos ἐξεσφενδόνισεν ἀφορισμὸν κατὰ πάντων τῶν λαϊκῶν, οἵτινες ἔδιδον τοιούτους. Ὁ Φίλιππος ἐξεδικήθη, ἀπαγορεύσας αὐστηρῶς πᾶσαν ἀποστολὴν χρημάτων ἀπὸ Γαλλίας εἰς Ῥώμην. Τότε ἐξέδωκεν ὁ Βονιφάτιος τὴν βούλλαν Unam Sanctam, ἐν ᾗ ἐχαρακτήρισεν ὡς μανιχαϊκὴν αἵρεσιν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς!

Αἱ γαλλικαὶ βουλαὶ ἤγειραν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὰς βαρυτάτας μομφὰς κατὰ τοῦ πάπα, κατηγοροῦσαι αὐτὸν ἐπὶ αἱρέσει καὶ διαφθορᾷ, καὶ ἐπεκαλοῦντο τὴν συγκρότησιν οἰκουμενικῆς συνόδου. Ὁ πάπας συνελήφθη ὑπὸ τοῦ γάλλου καγγελλαρίου Βιλχέλμου καὶ τοῦ ἐκ Ῥώμης ἐξορίστου εὐγενοῦς Κολώνα, καὶ ἔμελλε νὰ φονευθῇ, ἀλλ' ὁ λαὸς ἠλευθέρωσεν αὐτόν. Τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν τῶν καλλιτέρων ἰταλῶν ἐξέφρασεν ὁ Δάντε, θέσας τὸν Βονιφάτιον ἐν τῷ ᾅδῃ. Ὁ Βονιφάτιος προσέθηκεν εἰς τὴν παπικὴν τιάραν δεύτερον στέμμα πρὸς ἔνδειξιν τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας.

Μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βονιφατίου ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ ἡ παντοδυναμία τῶν παπῶν. Εἰς τὴν πτῶσιν ταύτην συνετέλεσαν διάφοροι λόγοι. Πρῶτον ἡ διαφθορὰ τῶν παπῶν, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦτο μεγίστη. Καθὼς κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, τὸν κληθέντα ἐποχὴν τῆς πορνοκρατείας ἐν Ῥώμῃ, ἀκόλαστοι γυναῖκες ἡ Μαροκία καὶ ἡ Θεοδώρα ἦγον καὶ ἔφερον τοὺς πάπας, οὕτω ἐκορυφώθη πάλιν ἡ ἐξαχρείωσίς των κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα. Ὡς παραδείγματα ἐσχάτης ἐξαχρειώσεως ἀναφέρομεν Ἰννοκέντιον τὸν Η', ὅστις ἔσχε δεκαὲξ νόθα τέκνα, διὸ ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης σκώπτων αὐτὸν ὠνόμαζε πατέρα τῆς πατρίδος,[1] καὶ Ἀλέξανδρον τὸν ς', ὅστις κατηγορεῖτο κοινῶς ἐπὶ αἱμομιξίᾳ μετὰ τῆς ἰδίας του θυγατρὸς Λουκρητίας, καὶ ὅςις περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζεν ἢ πῶς νὰ περιβάλλῃ διὰ τιμῶν καὶ πλούτου τὰ πέντε νόθα τέκνα του, καὶ ἰδίως τὸν αὐτῷ ἀγαπητὸν Καίσαρα Βοργίαν. Ἡ ἀκολασία αὕτη τῶν παπῶν καὶ οἱ ἀδιάλειπτοι αὐτῶν πόλεμοι ἐξήντλησαν καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς καὶ ἐπήγαγον τὴν ἐξασθένησιν τῆς παπικῆς δυνάμεως. Ἔπειτα ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, ἡ ἀνανέωσις τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, ἡ ἐγκαινισθεῖσα κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, ἐφώτισε τοὺς λαούς. Οἱ ἀπὸ Ῥώμης ἐκσφενδονιζόμενοι ἀφορισμοὶ δὲν ἦσαν πλέον τοῖς δυτικοῖς λαοῖς φοβεροί. Οἱ δὲ ἡγεμόνες ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὰ δικαιώματά των καὶ τολ-

[1] Octo Nocens genuit pueros, totidemque puellas. Hunc merito potuit dicere Roma patrem!

μηρῶς νὰ ὑπερασπίζωνται αὐτὰ κατὰ τῆς παπικῆς αὐθαιρεσίας. Ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς πολλαχοῦ ἀναφαινόμενοι, ἤρξαντο τολμηρῶς νὰ ἐλέγχωσι καὶ τὰς ἄλλας τῆς ἐκκλησίας καταχρήσεις καὶ τὴν ἀλαζονείαν καὶ διαφθορὰν τῶν παπῶν. Ὁ Δάντε (1321) ἐν τῇ θείᾳ κωμῳδίᾳ θέτει ἐν τῷ ᾅδῃ Βονιφάτιον τὸν Η', ὁ δὲ Πετράρχας καὶ ὁ Βοκκάκιος κηρύττονται φανερῶς κατὰ τῶν παπῶν, ὧν ἐπισύρουσι καθ' ἑαυτῶν τοὺς διωγμούς. Εἰς τὴν πτῶσιν τῶν παπῶν συνετέλεσε πρὸς τούτοις καὶ ἡ εἰς Ἀβινιῶνα τῆς Γαλλίας μετάθεσις τῆς ἕδρας αὐτῶν καὶ τὸ σχίσμα τὸ ἕνεκα αὐτῆς βραδύτερον ἐπελθόν. Ἡ μετάθεσις προὐκλήθη ἐκ πολιτικῶν λόγων, ἐκ τῆς ἀντιζηλίας δηλ. τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας καὶ Γερμανίας, θελόντων νὰ ἔχωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν ἕκαστος τὸν πάπαν. Καθ' ἅπαν τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα οἱ πάπαι ὄντες τελείως ἐξηρτημένοι ἐκ τῆς θελήσεως τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας, ὑπηρέτουν τοὺς πολιτικοὺς αὐτῶν σκοποὺς ὡς αἰχμάλωτοι αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐν Ἀβινιῶνι αὕτη τῶν παπῶν διατριβὴ ἐκλήθη βαβυλωνιακὴ τῶν παπῶν αἰχμαλωσία (1305—1377). Ὅτε Οὐρβανὸς ὁ ς' ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ῥώμην, ἐπειδὴ οἱ ἐν Γαλλίᾳ ἐπίσκοποι ἐξελέξαντο ἴδιον πάπαν, ἡ παπικὴ ἐκκλησία πρὸς καιρὸν δύο εἶχε κεφαλὰς (σχίσμα παπῶν). Ἀφοῦ μάλιστα τοὺς δύο τούτους πρὸς ἀλλήλους ἐρίζοντας καὶ ἀμοιβαίως ἀφορίζοντας πάπας καθῄρεσεν ἡ κατὰ τὸ 1409 ἐν Πίζῃ γενομένη οἰκουμενικὴ λατινικὴ σύνοδος, τρίτον τινὰ ἐκλέξασα, ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο ἄλλοι δὲν παρῃτήθησαν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματός των, ἦσαν ἐπί τινας χρόνους τρεῖς πάπαι συγχρόνως!

Ἡ ἐν Πίζῃ σύνοδος ἐσκόπει γενικὴν ἱκανοποιοῦσα τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀπαίτησιν νὰ προβῇ εἰς μεταρρύθμισιν τῆς ἐκκλησίας κατά τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη. Τοῦτο ἦτο τὸ σύνθημα τῆς φιλομεταρρυθμιστικῆς μερίδος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (reformatio in capite et in membris), διότι ἡ διαφθορὰ εἶχε κορυφωθῆ. Ἡ συγκρότησις τῆς ἐν Πίζῃ συνόδου ὠφείλετο εἰς τὸν τότε προϊστάμενον τοῦ πανεπιστημίου τῶν Παρισίων Ἰωάννην Γέρσωνα, ὅστις διὰ πολλῶν συγγραμμάτων του ἐδέχετο μὲν καὶ αὐτός, ὡς πάντες οἱ καθολικοί, τὴν ἀνάγκην ὁρατοῦ τινος ἐκκλησιαστικοῦ ἀρχηγοῦ ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ λίαν ἐναργῶς ἀπέδειξεν,

ὅτι ἡ ἐκκλησία εἶχεν ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως, καὶ ὅτι αὕτη μόνον δι' οἰκουμενικῆς συνόδου ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, ἧς αἱ ἀποφάσεις πρέπει νὰ ἦναι ὑποχρεωτικαὶ καὶ εἰς τοὺς πάπας. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς Πίζης ἐκλεχθεὶς πάπας, ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι πρὸς τὴν ζητουμένην μεταρρύθμισιν ἔλλειπον αἱ ἀπαιτούμεναι προπαρασκευαὶ, ἀνέβαλεν ἐπὶ τρία ἔτη τὴν σύνοδον,καὶ οὕτως ἐματαίωσε τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπεδίωξαν καὶ αἱ μετὰ ταῦτα ἐν Κωνσταντίᾳ (1414-18) καὶ ἐν Βασιλείᾳ (1431) γενόμεναι μεγάλαι σύνοδοι. Ἡ ἐν Κωνσταντίᾳ σύνοδος, ἣν ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ Ἰωάννης ὁ ΚΓ' ὑπῆρξεν ἡ πολυαριθμοτάτη καὶ λαμπροτάτη τῶν τότε ἐν τῇ δύσει οἰκουμενικῶν συνόδων.Ἐν αὐτῇ παρευρέθησαν 18 χιλ. κληρικῶν, καὶ πολλοὶ ἡγεμόνες, κόμητες καὶ ἱππόται. Πόση ἦτο ἡ τότε διαφθορὰ τῆς ἐκκλησίας δεικνύει,ὅτι τοὺς συναθροισθέντας ἐκεῖ κληρικοὺς ἠκολούθησαν πανταχόθεν ἱκαναὶ χιλιάδες ὑποκριτῶν, μουσικῶν θεάτρων, γελωτοποιῶν, καὶ φαύλων ὑποκειμένων. Ὁ Γέρσων καὶ ὁ Δαῖλλυς,τὰ πρωτεύοντα πρόσωπα ἐν τῇ συνόδῳ, κατώρθωσαν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, ἵνα ἡ σύνοδος κηρυχθῇ ἐντελῶς ἀνεξάρτητος καὶ ἁρμοδία, ἐὰν ἦτο ἀνάγκη, νὰ καθαιρέσῃ καὶ τοὺς τρεῖς ὑπάρχοντας πάπας, καὶ θεωρηθῇ ἡ μεταρρύθμισις τῆς ἐκκλησίας ὡς ὁ κύριος σκοπὸς τῆς συνόδου. Ὡρίσθη δὲ νὰ μὴ γίνῃ ἡ ψηφοφορία κατὰ πρόσωπα,ἀλλὰ κατὰ ἐθνικότητας. Ἀλλ' ὅτε παρουσιάσθη ἐν τῇ συνόδῳ κατηγορητήριόν τι κατὰ τοῦ πάπα ἐγκαλουμένου ἐπὶ φόνῳ, ἀκολασίᾳ καὶ σιμωνίᾳ, ἔφυγεν ὁ πάπας μετημφιεσμένος ὡς ὑπηρέτης σταύλου. Οὐχὶ ἄνευ δυσκολίας συνεκράτησεν ὁ Γέρσων τὴν σύνοδον, ἥτις νῦν καθήρεσε τὸν πάπαν ὡς ἀδιόρθωτον. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων παπῶν ὁ μὲν παρῃτήθη ἑκουσίως, ὁ δὲ καθῃρέθη. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε καὶ οἱ γερμανοὶ ἐπίσκοποι ἐζήτησαν ἵνα ἡ μεταρρύθμισις προηγηθῇ τῆς νέας ἐκλογῆς πάπα, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον τούτου. Ὁ πονηρὸς καρδινάλιος Κολώνας ἐξελέχθη ὡς **Μαρτῖνος Ε'**, καὶ οὕτω κατέστη πάλιν ἀδύνατος ἡ μεταρρύθμισις· διότι οὗτος περιέπλεξε τὴν σύνοδον εἰς τὰς πλεκτάνας του, συνῆψεν ἰδιαιτέρας συμβάσεις μετὰ τῶν ἐπισκόπων τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων, καὶ οὕτως ἐκέρδησεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τούτους καὶ διέλυσε τὴν σύνοδον. Ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος

ἐγένετο ἐπὶ Εὐγενίου τοῦ Δ' (1431—43), καὶ αὕτη, ἀναγκασθέντος τοῦ πάπα εἰς συγκάλεσιν αὐτῆς. Καὶ αὕτη ἤρχισε μετὰ ἐλευθέρων ἀρχῶν καὶ διεκήρυξε τὴν ἀρχήν, ἡ ὁποία καὶ ἐν Κωνσταντίᾳ διεκηρύχθη, ὅτι αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι εἶναι ἀνεξάρτητοι καὶ αὐτόνομοι. Καὶ διέλυσε μὲν μετ' ὀλίγον τὴν ἐπικίνδυνον φανεῖσαν ταύτην σύνοδον ὁ πάπας, ἀλλ' αὕτη δὲν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τοῦτο, οὐδ' ἐταράχθη, ὅπερ ἠνάγκασεν αὐτὸν πάλιν νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ σπουδαίως ἐσκέπτετο ἡ σύνοδος νὰ προβῇ εἰς μεταρρυθμίσεις, μετέθεσεν αὐτὴν ὁ Εὐγένιος τῷ 1438 εἰς τὴν Φερράραν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Φλωρεντίαν, ὅπου ἐγένετο καὶ ἡ ψευδὴς μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ἕνωσις. Ἡ ἐν Βασιλείᾳ ὅμως σύνοδος ἀποτελουμένη παρὰ τῶν ἀνεξαρτήτων ἐπισκόπων, τῶν μὴ ἀκολουθησάντων τὸν πάπαν, διήρκει καὶ μετὰ ταῦτα. Ἀφορισθεῖσα δὲ παρὰ τοῦ πάπα, καθήρεσεν αὐτὸν (1439) καὶ ἐξελέξατο νέον πάπαν. Ἀλλὰ τὸ μὲν διότι ἡ δύναμις τοῦ παπισμοῦ ἦτο πάντοτε μεγάλη, τὸ δὲ διότι ὁ κόσμος εἶχεν ἀποκάμει ἐκ τῶν διαιρέσεων τούτων τῶν παπῶν, καὶ ἡ σύνοδος αὕτη κατὰ μικρὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ἐπισκόπων ἐγκαταλειφθεῖσα, διελύθη, καὶ ὁ πάπας αὐτῆς ταχέως ἐλησμονήθη. Πολλὰ μάλιστα τῶν ἐπισημοτέρων μελῶν αὐτῆς μετέβησαν εἰς τὴν μερίδα τοῦ πάπα, οἷον ὁ Αἰνείας Σίλβιος Πικολόμινης καὶ ὁ Νικόλαος Κούζας.

Αἱ τρεῖς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι σύνοδοι τῆς Πίζης, Κωνσταντίας καὶ Βασιλείας λέγονται μεταρρυθμιστικαί, διότι ἐπεδίωξαν τὴν μεταρρύθμισιν τῆς ἐκκλησίας ἰδίως ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ τὰ ἤθη. Οἱ ἐν αὐταῖς ἐπίσκοποι ἤθελον, εἰ δυνατόν, νὰ ἐπανέλθῃ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία εἰς τὰς περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας καὶ διοικήσεως ἀρχὰς τῶν ἀρχαιοτέρων αἰώνων, ἀφ' ὧν ἀπέκλινεν, ἀφ' ὅτου οἱ πάπαι ἐσφετερίσθησαν τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Κατὰ τὰς συνόδους ταύτας ἡ κοσμικὴ ἐξουσία εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς, οἱ πάπαι δὲ καὶ οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν κρατῶν. Ἡ ὑψίστη νομοθετικὴ ἐξουσία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνήκει ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις, ὁ δὲ πάπας ὑπόκειται αὐταῖς, ὧν ἁπλῆ κεφαλὴ κυβερνητικὴ τῆς ἐκκλησίας (caput ministeriale), ἐκτελῶν τοὺς νόμους ἢ κανόνας τῶν συνό-

δων, μὴ δικαιούμενος δὲ νὰ ἐκδίδῃ αὐτὸς νόμους, ἀπ' αὐτοῦ δὲ δύναται νὰ γίνηται ἔκκλησις εἰς οἰκουμενικὴν σύνοδον. Ἡ ἐπισκοπικὴ ἐξουσία δὲν πηγάζει ἀπὸ τῆς παπικῆς, ἀλλὰ ἀπὸ ἀποστολικῆς διατάξεως, στηρίζεται λοιπὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως, ἐφ' ἧς καὶ ἡ παπική. Ὁ πάπας ἔχει τὴν ἀνωτάτην ἐπίβλεψιν τῶν κατὰ μέρος ἐκκλησιῶν, δὲν διοικεῖ ὅμως ἀμέσως αὐτάς, ἀλλὰ οἱ ἐπίσκοποι καὶ αἱ σύνοδοι αὐτῶν εἶναι διοικοῦσαι ἀρχαὶ κατὰ τὰς διαφόρους χώρας. Διὰ τοῦτο αἱ σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων τῶν διαφόρων χωρῶν πρέπει νὰ ἀπολαύωσιν ἀνεξαρτησίας τινός, ἑκάστης δὲ χώρας ἡ ἐκκλησία νὰ κέκτηται ἴδιά τινα προνόμια. Αἱ ἀρχαὶ αὗται ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ ἐπικρατήσασαι, ἀπαντῶσαι δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, ἀπεδοκιμάζοντο πάντοτε παρὰ τῶν παπῶν καὶ τῶν παποφίλων καθολικῶν. Αἱ δὲ ἰδέαι, ἃς οἱ πάπαι περὶ ἑαυτῶν καὶ τῆς δυνάμεώς των ἔτρεφον, καὶ αἵτινες εἶναι αἱ ἐπικρατήσασαι ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ εἶναι αἱ ἑξῆς. Ὁ πάπας εἶναι κύριος πάντων τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἐξουσία του ὑπερτέρα πάσης πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἵσταται δὲ ὑπεράνω τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, αἵτινες μόνον παρ' αὐτοῦ λαμβάνουσι τὴν ἐξουσίαν των, οὖσαι ἁπλᾶ συμβούλια αὐτοῦ· αὐτὸς εἶναι ὁ κατά τινας μάλιστα ἀλάνθαστος[1] νομοθέτης τῆς πίστεως. Δὲν ἐπιτρέπεται δὲ ἔκκλησις ἀπ' αὐτοῦ εἰς οἰκουμενικὴν σύνοδον. Ὁ πάπας εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ὁ διαρκὴς κάτοχος τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας· οἱ ἐπίσκοποι εἶναι ἁπλοῖ ἐντολοδόχοι του καὶ ὑπηρέται. Αὐτὸς διοικεῖ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἐν πάσαις ταῖς χώραις ἀμέσως, αἱ δὲ κατὰ χώρας ἐκκλησίαι πρέπει νὰ ὑπόκηνται ἀπολύτως ταῖς διαταγαῖς αὐτοῦ.

Ἐξῆλθε μὲν θριαμβεύων ὁ παπισμὸς ἐκ τῆς πάλης ταύτης μετὰ τῶν μεταρρυθμιστικῶν συνόδων, πάντοτε ὅμως ἐξησθενη-

[1] Τὸ ἀλάνθαστον τότε δὲν ἦτο ἀκόμη δόγμα. Ἐν τούτοις τινὲς ἔκτοτε οὐ μόνον ἀλάνθαστον, ἀλλὰ καὶ ἰσόθεον τὸν πάπαν κατήντησαν νὰ θεωρήσωσιν. Οὕτω Χριστόφορος ὁ Μάρκελλος ἔν τινι ὁμιλίᾳ του ἐνώπιον τῆς ἐν Λατεράνῳ συνόδου (ἐν τῇ 4 συνεδριάσει τῆς 10 δεκεμβρ. 1512), προσφωνεῖ Ἰούλιον τὸν Β' οὕτω· «Σὺ εἶ ὁ ποιμήν, σὺ εἶ ὁ ἰατρός, σὺ ὁ κυβερνήτης, σὺ ὁ θεράπων, σὺ τέλος ἄλλος Θεὸς ἐπὶ γῆς.» (Tu pastor, tu medicus, tu gubernator, tu cultor, tu denique alter Deus in terra!

μένος. Ὁ π α π ι σ μ ὸ ς ἀ π έ β α λ ε ν ἔκτοτε τὸ γ ό η τ ρ ό ν του. Ἡ πεποίθησις τῶν λαῶν περὶ αὐτοῦ ἐκλονίσθη, οὐδ' ἦτο πλέον δυνατὴ ἡ φοβερὰ ἐκείνη δύναμις τῶν χρόνων τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ'. Τὴν δὲ μεταρρύθμισιν ἐπόθουν καὶ μετὰ ταῦτα τὰ καλλίτερα πνεύματα. Ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα ἐπεκράτουν αἱ φιλομεταρρυθμιστικαὶ αὗται τάσεις, ἐπλησίαζε δὲ ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ πολλάκις ζητηθεῖσα καὶ παρὰ τῶν παπῶν ματαιωθεῖσα μεταρρύθμισις ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν μεγαλητέρῳ μέτρῳ καὶ νὰ κλονίσῃ ἐκ βάθρων τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ πάπαι δὲν προέβλεπον τὸν κίνδυνον τοῦτον. Π ῖ ο ς ὁ Β' διὰ τῆς ἐν Μαντούῃ οἰκουμενικῆς συνόδου (1459) κατέκρινε πανηγυρικῶς τὰς τάσεις τῶν ἐν Πίζῃ, Κωνσταντίᾳ καὶ Βασιλείᾳ συνόδων. Οἱ μετὰ ταῦτα πάπαι μέχρι τῆς μεταρρυθμίσεως ἦσαν ἀσήμαντοι καὶ ἐξηχρειωμένοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἄνδρες (Ἰννοκέντιος ὁ Η', Ἀλέξανδρος ὁ Ϛ'). Ὁ δὲ τελευταῖος πάπας τῆς περιόδου ταύτης Λ έ ω ν ὁ Ι' ἦτο μὲν φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς καλλιτεχνίας, ὑπὲρ ὧν ἐδαπάνα ἀφειδῶς τὸν ἐκκλησιαστικὸν πλοῦτον, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν ἀγάπην ἀληθῆ εἰς τὴν θρησκείαν.

193.

Οἱ μητροπολῖται καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος.

Οἱ μ η τ ρ ο π ο λ ῖ τ α ι ἔλαβον ἐν ἀρχῇ ἐν ταῖς γερμανικαῖς ἐκκλησίαις μεγάλην δύναμιν. Ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν γερμανικῶν φύλων ἀντεπροσώπευον οὗτοι τὴν ἑνότητα τῆς ἐθνικῆς ἐκκλησίας, ὅπως τῆς ὅλης ἐκκλησίας ὁ πάπας, ἐνῷ συγχρόνως ὡς μέλη τῶν ἐθνικῶν κοινοβουλίων ἐξήσκουν μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Οἱ κατὰ τόπους ἡγεμόνες ἀνεγνώριζον ἐν τῇ ἑνότητι τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῆς χώρας σπουδαῖον στήριγμα καὶ ἰσχυρὰν ἐγγύησιν τῆς πολιτικῆς ἑνότητος, καὶ διὰ τοῦτο ἀνθίσταντο εἰς τὸν διαμελισμὸν τῆς χώρας εἰς πλειοτέρας μητροπολιτικὰς ἕδρας, ἢ ὅπου ἡ μεγάλη ἔκτασις τοῦ κράτους ἀπῄτει περισσοτέρους πρωτεύοντας ἐπισκόπους, ἀπέδιδον εἰς τὸν ἐπισημότερον αὐτῶν τὴν σημασίαν καὶ τὰ δικαιώματα ἐ ξ ά ρ χ ο υ (Primas). Οἱ πάπαι τοὐναντίον ἐσπούδαζον ὅλαις δυνάμεσιν ἐν πάσῃ μεγαλη-

έρα χώρα νὰ δίδωσι δύο ἢ τρεῖς τοὐλάχιστον μητροπολίτας, αἱ κατὰ δύναμιν νὰ ἐμποδίζωσι τὴν σύστασιν γενικοῦ τῆς χώας ἐξάρχου ἢ ἀρχιμητροπολίτου· διότι ἐν τῇ τοιαύτῃ συγκενρώσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ὁλοκλήρου χώρας εἰς ἀς χεῖρας ἑνὸς διέβλεπον ἐγγὺς τὸν κίνδυνον, ὅτι ὁ τοιοῦτος ξαρχος μετὰ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον ἤθελεν ἐπιθυμήσει νὰ ἐιραφετηθῇ ἀπὸ Ῥώμης καὶ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν θέσιν ἀνεξαρτήου πατριάρχου. Ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου ἐπεκράτει παρὰ οῖς βασιλεῦσι τῆς Γαλλίας ἡ πολιτικὴ εἰς τὰ σύνορα τοῦ ράτους νὰ ἱδρύωσιν ἐπισκοπὰς καὶ ἀρχιεπισκοπὰς προρισμὸν ἐχούσας νὰ διαδίδωσι τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὰς πληίον εἰδωλολατρικὰς χώρας, συγχρόνως δὲ νὰ παρασκευάζωσι ιὰ τοῦ τρόπου τούτου τὴν κατάκτησιν αὐτῶν, ἢ ἐὰν αὕτη εἶχε ροηγηθῇ, νὰ στηρίζωσι ταύτην. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐντοῆς ταύτης ἠδύναντο οἱ πάπαι προθύμως νὰ ἐπιδοκιμάζωσιν, λλὰ φανερῶς ἀντέτεινον εἰς τὸ δεύτερον. Διότι ἑκάστη νεωστὶ πὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ κερδαινομένη χώρα ἔπρεπε κατ' αὐτοὺς ὰ τίθεται ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ πάπα. Διὰ τοῦτο οἱ πάπαι ᾶσαν κατέβαλλον σπουδήν, ἵνα τὰς νεωστὶ ἱδρυομένας ἐκκλησίας ἀποσπῶσιν ἀπὸ τῶν γερμανῶν ἐξάρχων καὶ δίδωσιν αὐταῖς διον ἀνεξάρτητον ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμὸν ὑπὸ ἐπισκόπους αὶ ἀρχιεπισκόπους. Ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ἑνότητος τῆς ἐκλησίας τῆς χώρας συνεδέοντο οἱ μητροπολῖται οὗτοι ἢ ἔξαροι διὰ κοινοῦ συμφέροντος μετὰ τῶν κατὰ τόπους ἡγεμόνων αὶ ὑπερήσπιζον τὴν πολιτικὴν αὐτῶν καὶ τὸν θρόνον των, καὶ ιὰ τοῦτο ἀπήλαυον καὶ αὐτοὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἡγεμόνων. Ο σύνδεσμος οὗτος τῆς πολιτικῆς καὶ μητροπολιτικῆς ἐξουίας ἠπείλει νὰ ἀγάγῃ ἐνιαχοῦ τὸν ἄλλον κλῆρον εἰς τὴν τεείαν δουλείαν ὑπὸ τοὺς μητροπολίτας, ἐὰν οὗτοι ἦσαν φίλαροι· διὰ τοῦτο ὁ ἄλλος κλῆρος προὐτίμα ἐνίοτε τὸν ἰμεσον στενότερον μετὰ τοῦ πάπα σύνδεσμον. Διὰ ῆς φορᾶς τῶν περιστάσεων ὡριμάσασα,ἐσχηματίσθη κατὰ τοὺς ρόνους Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς ἐκτεταμένη τις συνωμοσία πισκόπων καὶ ἡγουμένων,ἥτις ἔτεινε νὰ ἀποσπάσῃ τελείως τὸν λῆρον καὶ ἰδίως τοὺς ἐπισκόπους ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν μηροπολιτῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων,καὶ νὰ θέσῃ αὐτοὺς ἀμέσως ὑπὸ

τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πάπα. Πολλοὶ προὐτίμων τὴν μακρόθεν ἐνεργοῦσαν καὶ ἑπομένως χαλαρὰν ἐπίβλεψιν τῆς παπικῆς αὐλῆς ἢ τὴν ἄμεσον καὶ αὐστηροτέραν τῶν μητροπολιτῶν καὶ κυβερνήσεων. Τὴν τάσιν τῶν τοιούτων ὑπεστήριζον φυσικῷ τῷ λόγῳ οἱ φιλόδοξοι πάπαι. Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων ἐξεφράσθησαν αἱ ἀρχαὶ αὗται ὡς παλαιόθεν δῆθεν ἰσχύουσαι, καὶ ἂν καὶ τὸ πρῶτον ἀπήντησε τοῦτο δυσχερείας πολλάς, ἐπὶ τέλους αἱ ἀρχαὶ αὗται εἰσήχθησαν εἰς τὸ γενικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον. Οὕτω κατὰ μικρὸν ἀπώλεσαν οἱ μητροπολῖται καὶ αἱ περὶ αὐτοὺς σύνοδοι πᾶσαν σημασίαν καὶ πᾶσα ἐξουσία συνεκεντρώθη εἰς χεῖρας τοῦ πάπα.

Ὑπὸ τοὺς μητροπολίτας ἵσταντο οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ ὑπ' αὐτοὺς οἱ ἐπίσκοποι. Ἡ κανονικὴ ἐκλογὴ τῶν ἐπισκόπων διὰ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐξέλιπε καὶ ἐν ταῖς γερμανικαῖς ἐκκλησίαις ἐντελῶς. Οἱ βασιλεῖς καὶ λοιποὶ ἡγεμόνες διώριζον ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως τοὺς ἐπισκόπους. Λουδοβῖκος ὁ Εὐσεβὴς ἀνενέωσεν ἐπὶ τῆς ἐν Ἀάχῃ συνόδου τὴν κανονικὴν ἐκλογὴν διὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, ἀλλ' οἱ διάδοχοί του οὐδόλως προσεῖχον εἰς τὸν νόμον τοῦτον. Καθαίρεσις ἐπεβάλλετο συνήθως ὑπὸ τῶν ἐπαρχιακῶν ἢ διοικητικῶν συνόδων. Ὀλίγον βραδύτερον εἰσήχθη τὸ σύςημα τοῦ παρὰ τῶν ἡγεμόνων διὰ περιβολῆς δακτυλίου καὶ ἐγχειρίσεως ῥάβδου διορισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐγένετο τοσούτων ἐρίδων αἴτιον μεταξὺ τῶν παπῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων, ἕως οὗ κατηργήθη, ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐξηρτήθη πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ πάπα. Πλούσιαι ἐπισκοπαὶ ἐδίδοντο ἐν ἀρχῇ παρὰ τῶν βασιλέων καὶ εἰς εὐγενεῖς λαϊκούς, ὅπως ἔχωσιν ἁπλῶς τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν, διῳκοῦντο δὲ ὑπὸ ἐπισκόπων ὡς ἀντιπροσώπων αὐτῶν! Κατὰ τὰς σταυροφορίας ἱδρύθησαν πολλαὶ καθολικαὶ ἐπισκοπικαὶ ἕδραι ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὧν οἱ κάτοχοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν σταυροφόρων διετήρησαν τοὺς τίτλους των ἐπὶ προσδοκίᾳ κρειττόνων καιρῶν, καὶ ἔζων ὡς βοηθοὶ καὶ ἀντιπρόσωποι ἄλλων ἐπισκόπων. Ἔπειτα δὲ ἐχειροτονοῦντο καὶ ἄλλοι διὰ τῶν αὐτῶν τίτλων τιμῆς μόνης ἕνεκα, καὶ οὕτως ἐγεννήθη τὸ σύστημα τῶν ἐπισκόπων in partibus (sc. infidelium). Ἐν τέλει παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν πολλαῖς χώραις οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν καὶ κύριοι ἢ πολιτικοὶ ἡγεμό-

νες τῶν πόλεων, ἐν αἷς ἦσαν ἐπίσκοποι, ὑποκείμενοι εἰς τοὺς βασιλεῖς ἢ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀπολαύοντες πάντων τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποβεβλημένοι εἰς πάντα τὰ βάρη τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξεστράτευον συχνάκις ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ αὐτῶν. Συνέδεον λοιπὸν, ὅπως καὶ ὁ πάπας, πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν. Ὁ ὑπὸ τοὺς ἐπισκόπους κλῆρος, λαμβανόμενος ἐν μέρει ἐκ δουλοπαροίκων, ἐξηρτᾶτο συνήθως δουλικῶς ἐκ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ ἐστερεῖτο πολλάκις καὶ τῆς στοιχειωδεστάτης μαθήσεως. Ὁ διορισμός του ἐγίνετο διὰ τοῦ ἐπισκόπου. Οἱ κτίτορες ἐκκλησιῶν ἢ μοναστηρίων ἐπεφυλάττοντο ἐνίοτε ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀπογόνοις των τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐφημερίου. Οἱ κληρικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ δικασθῶσιν ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ ἐπισκόπου, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐδικάζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς συνόδου, καὶ ὡς ἐν ἀνωτάτῳ δικαστηρίῳ ὑπὸ τοῦ πάπα.

194.

Οἱ μοναχοί.

Alembert Histoire des Moines etc. Paris 1768.

Πειθήνια ὄργανα τῶν παπῶν ὑπῆρξαν οἱ μοναχοὶ τῆς δύσεως. Οὗτοι ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Βενεδίκτου καὶ τοῦ Κασσιοδώρου δὲν περιωρίζοντο, ὅπως οἱ ἐν τῇ ἀνατολῇ μοναχοὶ, εἰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις καὶ προσευχὰς, ἀλλὰ σύμφωνα πρὸς τὸν πρακτικὸν καὶ δραστήριον χαρακτῆρα τῶν δυτικῶν λαῶν ἐζήτουν, ὀργανιζόμενοι εἰς τάγματα, νὰ ὑπηρετῶσι πρακτικῶς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ ἐπιδρῶσιν ἐν γένει ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας ἦτο εὔκολος, διότι καὶ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ κλῆρος ἦτο ἄγαμος, ὥστε μικρὰ ἦτο ἡ διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τούτου. Τὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοὶ ἀνέλαβον εἰς χεῖράς των. Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ηὔξησεν ἔτι μᾶλλον ἡ σημασία τῶν μοναχῶν ἐν τῇ δύσει, καὶ ἡ δύναμίς των ἀπέβη πανίσχυρος. Εἰς τοῦτο συνέτεινε μεγάλως τὸ ὅτι τὰ πλεῖστα μοναστήρια διετήρουν σχολάς.

Τοῦτο ἐπέβαλεν αὐτοῖς ὡς καθῆκον ὁ μέγας Κάρολος. Αἱ σχολαὶ αὗται τελειοποιηθεῖσαι μετεβλήθησαν πολλαχοῦ εἰς πανεπιστήμια. Οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν παπῶν, ἐπισκόπων καὶ θεολόγων ἀνῆκον εἰς τὰ μοναχικὰ τάγματα τῆς ἐποχῆς ταύτης. Οἱ μοναχοὶ διῃροῦντο, ὡς εἴπομεν, εἰς τ ά γ μ α τ α, διακρινόμενα διὰ τῆς διαφόρου ἐνδυμασίας τῶν μελῶν των. Ἕκαστον δὲ τάγμα, εἰς ὃ ἀνῆκον πολλὰ μοναστήρια ἐν διαφόροις χώραις ὑπάρχοντα, ἐπεδίωκεν ὡρισμένον τινὰ σκοπόν, πδχ. τὴν καταπολέμησιν τῶν αἱρετικῶν, τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ, τὴν περίθαλψιν τῶν πασχόντων. Ἐ κ τ ὸ ς τῶν ἀ ρ χ α ι ο τ έ ρ ω ν ἀνεφάνησαν τότε ἐν τῇ δύσει π ο λ λ ὰ ν έ α μοναχῶν τάγματα, τὰ μὲν ὡς μετερρυθμισμένοι κλάδοι τοῦ ἀρχαίου τάγματος τῶν Βενεδικτίνων, τὰ δὲ καὶ ὡς ὅλως νέα μετὰ νέου ὀργανισμοῦ. Καθ'ἑκάστην ἱδρύοντο νέα μοναστήρια νῦν ἐν αὐταῖς ταῖς πόλεσι. Τὰ μ ε τ ε ρ ρ υ θ μ ι σ μ έ ν α μ ο ν α σ τ ή ρ ι α τῶν Β ε ν ε δ ι κ τ ί ν ω ν συνεδέοντο μετ' ἀλλήλων ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ προτύπου μοναστηρίου, οὗ τὸν κανονισμὸν ἠκολούθουν. Οἱ τοιοῦτοι δὲ σύνδεσμοι ὠνομάσθησαν Congregationes. Ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ σπουδαιοτάτη ἦτο ἡ τῶν Κ λ ο υ ν ι α ν ῶ ν ἐν Γαλλίᾳ, οἵτινες πολὺ ἐσπούδασαν πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας νὰ ἀνυψώσωσι τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς φοβερᾶς καταπτώσεως τοῦ Ι' καὶ ΙΑ' αἰῶνος. Ἔπειτα δὲ ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ ἑταιρία τ ῶ ν Κ α μ α λ δ ο υ λ ί ν ω ν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ μάλιστα ἡ τοῦ Κ λ α ι ρ β ῶ ἐν Γαλλίᾳ, ἥτις ἐφημίσθη διὰ τοῦ μεγάλου σχολαστικοῦ θεολόγου Βερνάρδου τοῦ ἐκ Κλερβῶ, διὸ καὶ οἱ τοῦ τάγματος τούτου καὶ Β ε ρ ν α ρ δ ι α ν ο ὶ καλοῦνται. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἔλαβε τοιαύτην ἀνάπτυξιν τὸ τάγμα τοῦτο, ὥστε ἠρίθμει 2 χιλ. ἀνδρώων καὶ 6 χιλ. γυναικείων μοναστηρίων. Ἐπίσημον τάγμα ἦτο καὶ τὸ τῶν Κ ι σ τ ε ρ σ ι α ν ῶ ν ἐν Γαλλίᾳ καὶ τοῦτο. Σπουδαῖα τάγματα ἦσαν καὶ τὰ τῶν Κ α ρ μ η λ ι τ ῶ ν καὶ Κ α ρ θ α σ ί ω ν. Ἀλλὰ τὰ σπουδαιότατα πάντων ὑπῆρξαν τὰ δύο τῶν ἐ π α ι τ ῶ ν κληθέντα τ ά γ μ α τ α τῶν Φ ρ α γ κ ι σ κ α ν ῶ ν καὶ Δ ο μ ι ν ι κ α ν ῶ ν, οὓς ἐμιμήθησαν μετὰ ταῦτα καὶ οἱ Α ὐ γ ο υ σ τ ι ν ι α ν ο ί. Τὰ τῶν ἐπαιτῶν τάγματα προῆλθον ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῆς τελείας ἐφαρμογῆς καὶ πραγματο-

ιήσεως τῆς εὐχῆς τῆς πτωχείας. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἑνὸς τῶν γμάτων τούτων Φραγκῖσκος κατήγετο ἐκ τῆς πόλεως σσίζης τῆς Οὐμβρίας (ἐγενν. 1182). Τὸ εὐαγγέλιον περὶ τῆς ιοσταλῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου εἰς τὸ κήρυγμα ἄνευ ἀρ-ιρίου ἢ χρυσίου, ἄνευ πήρας καὶ ῥάβδου κατὰ λέξιν ἐννοηθὲν, έπνευσεν αὐτῷ τὸ πρῶτον τὴν ἰδέαν νὰ ἀφήσῃ τὰ πάντα καὶ : διέλθῃ ἐπαιτῶν διαφόρους χώρας καὶ κηρύττων μετάνοιαν, τὸ τοῦ πατρός του καταρώμενος,ὑπὸ δὲ τοῦ λαοῦ ποῦ μὲν ὡς ιράφρων σκωπτόμενος, ποῦ δὲ ὡς ἅγιος τιμώμενος. Ὁ βίος ιυ ἦτο θαῦμα αὐταπαρνήσεως καὶ τελείας ἀφοσιώσεως εἰς τὸν εόν. Ἐνῷ ἐνώπιον τοῦ πάπα καὶ τῶν καρδιναλίων ἵστατο πολ-ίκις ἄφωνος, μὴ γνωρίζων νὰ λαλήσῃ τὴν πρέπουσαν αὐτοῖς λῶσσαν, ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ἐν ἁπλότητι λαλῶν ἀνέπτυσσεν ἀ-ιτάσχετον καὶ θαυμασίαν εὐγλωττίαν.Εὑρὼν πολλοὺς ὀπαδοὺς, ιχημάτισε ταχέως ἴδιον μοναχικὸν τάγμα, τὸ ὁποῖον ἐπεκυρώ-η ὑπὸ πάπα Ὀνωρίου τοῦ Γ' (1223), λαβὸν τὴν ἀπεριόριστον ἱειαν τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ποιμαντορίας τοῦ λαοῦ. Γρηγό-ος ὁ Θ' ἐκήρυξε τὸν Φραγκῖσκον ἅγιον ἤδη τῷ 1228. Οἱ Φρα-ισκανοὶ διεκρίθησαν μᾶλλον ὡς πνευματικοὶ καὶ ἐπενήργησαν ᾶλλον διὰ τοῦ παραδείγματός των ἢ ὡς κήρυκες τοῦ λόγου αὶ διὰ τῆς διδασκαλίας. Ἡ πρὸς τὰ ἐγκόσμια περιφρόνησις, ἥ-ς κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐθεωρεῖτο ὑψίστη ἀρετὴ, ἡ ἀνυ-όκριτος ταπεινοφροσύνη, ἡ ζωηρότης καὶ θερμότης τῆς πρὸς ὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης, ἅτινα διέκρινον τοὺς πρώ-ους Φραγκισκανοὺς, ἐνεποίησαν τὸ πρῶτον μεγίστην ἐντύπω-ιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς δύσεως καὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὸ τιμητικὸν νομα τοῦ σεραφικοῦ τάγματος. Εὐσεβής τις παρθένος τοῦ αὐ-οῦ πνεύματος ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως, ἡ ἁγία Κλάρα, ἵδρυ-ε καὶ γυναικεῖον κλάδον τοῦ τάγματος, εἰς ὃ ἔδωκεν ὐτὸς ὁ Φραγκῖσκος κανόνας. Καὶ οἱ Τερτσιάριοι εἶναι παράρτημα τῶν Φραγκισκανῶν. Ἀλλὰ τὸν πρῶτον αὐστηρὸν αὶ πλήρη στερήσεων βίον μόνον ὀλίγοι τῶν Φραγκισκανῶν ἠ-ολούθουν καὶ μετὰ ταῦτα (Ἀντώνιος τῆς Παδούης). ἱ πλεῖστοι αὐτοὶ μὲν δὲν εἶχον ἰδίαν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν, ἐ-ρόντιζον ὅμως, ἵνα τὰ μοναστήριά των καθιστῶσι πλούσια καὶ ῶν ἐν εὐπορίᾳ. Ὁ ἱδρυτὴς τοῦ τάγματος τῶν Δομινικανῶν

Δομίνικος ἦτο Ἱσπανός, ἀνὴρ συνετὸς καὶ πεπαιδευμένος. Ἐσπούδασεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Οὐαλεντίας. Ὁ ζῆλός του ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων ὤθησεν αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ μετά τινων βοηθῶν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπως μετ' ἀποστολικῆς ἁπλότητος καὶ αὐταπαρνήσεως ἐνεργήσωσι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν αἱρετικῶν Ἀλβιγίων. Τῷ 1212 ἦλθεν εἰς Ῥώμην. Ἰννοκέντιος ὁ Γ΄ καὶ μετ'αὐτὸν Ὁνώριος ὁ Γ΄ ἐπεκύρωσαν τὸ τάγμα του. Οὕτως ἔλαβε καὶ τὸ τάγμα τοῦτο τὴν ἄδειαν, ἵνα πανταχοῦ δικαιοῦται νὰ κηρύττῃ καὶ νὰ ἀκροᾶται τῆς ἐξομολογήσεως, ἰδίως δὲ νὰ ἐνεργῇ κατὰ τῶν αἱρετικῶν. Ἀνέλαβε δὲ ταχέως τὸν τρόπον τοῦ ζῆν τὸν κατὰ τοὺς Φραγκισκανούς. Καὶ τὸν Δομίνικον ἀνεκήρυξεν ἅγιον Γρηγόριος ὁ Θ΄. Τὰ δύο τῶν ἐπαιτῶν τάγματα ἐξηπλώθησαν ταχέως καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην. Ἕκαστον αὐτῶν εἶχε τὸν ἀρχηγόν του ἐν Ῥώμῃ, ἐν ἑκάστῃ δὲ χώρᾳ προϊστάμενον, καὶ ἐν ἑκάστῳ μοναστηρίῳ τὸν ἀνώτερόν του. Οἱ Δομινικανοὶ ἠσχολοῦντο εἰς τὰ γράμματα, διότι κύριον ἔργον των ἦτο τὸ κήρυγμα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας κατὰ τῶν αἱρετικῶν. Ἐχρησίμευον δὲ καὶ ὡς ἱεραπόστολοι. Αὐτοὶ ἐλάμβανον καὶ τὰς ἐπισημοτάτας θεολογικὰς ἕδρας ἐν τοῖς πανεπιστημίοις. Κατὰ τοῦτο ὑπελείποντο οἱ Φραγκισκανοί. Τὸ μέγα σέβας τοῦ λαοῦ πρὸς τὰ τάγματα ταῦτα ἤγειρε τὸν φθόνον πρὸς αὐτὰ τοῦ ἐπιλοίπου κλήρου, καὶ ἡ ἐπίρροή των ἐπὶ τῶν πανεπιστημίων τὴν ἀντιζηλίαν τῶν πεπαιδευμένων. Οἱ ἐξοχώτεροι σχολαστικοὶ θεολόγοι προῆλθον ἐκ τῶν ταγμάτων τούτων. Ἡ φήμη αὐτῶν κατέπεσεν, ὅτε ἀμάθεια καὶ διαφθορὰ κατέλαβεν αὐτά. Εἰς τὴν πτῶσιν δὲ ταύτην συνετέλεσαν καὶ τὰ ἀμοιβαῖα μίση, τὰ ὁποῖα μετὰ ταῦτα ἐγεννήθησαν μεταξὺ τῶν δύο ταγμάτων ἕνεκα τῶν συμφερόντων των. Εἶδος μοναχῶν ἦσαν καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Ζ΄ αἰῶνος ἀναφαινόμενοι ἐν τῇ δύσει Βεγῖναι καὶ οἱ Βεγάρδοι, οἵτινες ἀπετέλουν ἐλευθέρας ἀσκητικὰς κοινότητας ἐκ γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν, οἵτινες ἀνελάμβανον τὰς μοναχικὰς εὐχὰς τῆς πτωχείας, τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς παρθενίας οὐχὶ διὰ βίου, ἀλλ' ἐφ' ὅσον χρόνον μόνον ἤθελον, ἦσαν δὲ ἐλεύθεροι νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὸν κόσμον καὶ συνάπτωσι καὶ γάμον. Διὰ τῆς ἐργασίας των ποριζόμενοι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ἠσχολοῦντο καὶ εἰς διαφόρους φιλανθρωπι-

κὰς ἐνασχολήσεις. Βραδύτερον παρεισέδυσαν παρ' αὐτοῖς αἱρετικαὶ δοξασίαι, διὸ καὶ παρὰ τῶν παπῶν καὶ παρὰ τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως κατεδιώχθησαν. Λείψανα αὐτῶν σώζονται μέχρι τῆς σήμερον ἐν Βελγίῳ. Ὅμοιοι αὐτοῖς ἦσαν καὶ οἱ Λολλάρδοι, οἱ μετὰ ταῦτα ἀναφανέντες.

Τὰ μοναστήρια ἐν τῇ δύσει ἀπέβησαν πλουσιώτατα, καθὼς καὶ αἱ ἐκκλησίαι. Ἡ κυριωτέρα πηγὴ τοῦ πλούτου τούτου ἦσαν δωρεαί. Οἱ ἡγεμόνες δὲν ἐγνώριζον μέτρον καὶ ὅριον ἐν ταῖς δωρεαῖς αὐτῶν, καὶ πλούσιοι κτηματίαι ἡμιλλῶντο πρὸς αὐτοὺς κατὰ τὴν πρὸς τὰ μοναστήρια γενναιοδωρίαν. Ἀφορμαὶ δὲν ἔλλειπόν ποτε. Ἡ θεραπεία ἀσθενείας τινὸς, ἡ σωτηρία ἀπὸ κινδύνου, ἡ γέννησις τέκνου καὶ τὰ ὅμοια ἀπέφερον εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια συνήθως δωρεάν τινα. Ἡ προθυμία αὕτη πρὸς δωρεὰς ὑπεθάλπετο φυσικῷ τῷ λόγῳ ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν. Νέαν αὔξησιν ἐλάμβανεν ἡ μοναστηριακὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἔπειτα καὶ διὰ τῶν ἰδιωτικῶν περιουσιῶν τῶν μοναχῶν καὶ κληρικῶν, ἃς μετὰ θάνατον ἐκληρονόμουν τὰ μοναστήρια καὶ αἱ ἐκκλησίαι των. Ἔπειτα οἱ πιστοὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ προσφέρωσι τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ δέκατον τῶν προϊόντων αὐτῶν, τὸ ὁποῖον δι' ἐπικλήσεως τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας ἐκηρύττετο ὡς juris divini. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀναπαλλοτρίωτον τῶν μοναστηριακῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἐθεωρεῖτο ὡς πρῶτος νόμος τῆς διαχειρίσεως τῆς μοναστηριακῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ηὔξανε μεγάλως αὕτη ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζ' αἰῶνος τὸ τρίτον τῆς ὅλης κτηματικῆς ἰδιοκτησίας ἐν Γαλλίᾳ ἀνῆκεν εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἐνῷ τὰ δημόσια εἰσοδήματα εἶχον ἐξαντληθῆ! Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἡγεμόνες παρεχώρουν εἰς φίλους καὶ εὐνοουμένους των πλουσίας ἡγουμενείας, ὅπως ἁπλῶς καρπῶνται τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν, ἢ ᾠκειοποιοῦντο τὸ δικαίωμα ἵνα κατ' ἀρέσκειαν διαθέτωσι τὴν μοναστηριακὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν καὶ προέβαινον εἰς δήμευσιν καὶ ἐκλαΐκευσιν αὐτῆς. Μεθ' ὅλα ταῦτα ὁ πλοῦτος οὗτος ἔμενε πάντοτε μέγας.

Οἱ μοναχοὶ τῆς δύσεως ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς ὠφελιμώτατοι εἰς τοὺς δυτικοὺς λαοὺς, ἐφ' ὅσον οὗτοι ἦσαν βάρ-

βαροι καὶ ἀπολίτιστοι, διότι αὐτοὶ κυρίως εἰσήγαγον παρ' αὐτοῖς οὐ μόνον τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει. Αὐτοὶ διὰ τῶν σχολείων των διέδωκαν παρ' αὐτοῖς τὰ γράμματα καὶ ἐδίδαξαν τοὺς ἀγροίκους κατοίκους τῶν πλείστων χωρῶν τὰς τέχνας καὶ τὴν γεωργίαν αὐτήν, περιέθαλψαν δὲ καὶ τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα διὰ τῶν φιλανθρωπικῶν αὐτῶν καθιδρυμάτων. Ἀλλ' ὅτε βραδύτερον διαφθορὰ καὶ ἀμάθεια κατέλαβεν αὐτούς, καὶ παρήκμασαν, ἐγίνοντο πολλαχοῦ βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενοι. Ἰδίως ὁ ἐξ ἀμαθείας φανατισμὸς αὐτῶν ἐγένετο σὺν τῷ χρόνῳ πρόσκομμα εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἐν γένει τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, τῆς κατὰ μικρὸν ἐξελθούσης ἐκ τῆς ἀρχικῆς νηπιώδους καταστάσεως καὶ ἀνδρωθείσης, μὴ ἀνεχομένης δὲ διὰ τοῦτο δικαίῳ τῷ λόγῳ νὰ τελῇ πλέον ὑπὸ τὴν ἄμεσον κηδεμονίαν τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ κλήρου. Οἱ μοναχοὶ τῆς δύσεως ἀφοῦ ἐπαιδαγώγησαν τοὺς βαρβάρους γερμανικοὺς λαούς, ἀπετέλεσαν τὴν ἀποστολήν των. Μετὰ ταῦτα μᾶλλον ἐπέσχον ἢ προήγαγον τὴν πρόοδον τῆς Εὐρώπης.

195.

Αἱ σταυροφορίαι καὶ τὰ ἱπποτικὰ τάγματα.

Michaud Bibliothèque des Croisades. Paris 1830. 4. T. Recueil des histoires des crois. Paris 1841. Τοῦ αὐτοῦ Histoire des Croisades. Paris 1812. Vertot Histoire des Chevaliers hospitaliers de S. Jean. Paris 1726. Dupuy histoire des Templiers. Paris 1650.

Τὴν δύναμιν τῶν παπῶν δεικνύουσι, διότι αὐτῶν κυρίως ἔργα εἶναι, καὶ αἱ σταυροφορίαι, περὶ ὧν δέον διὰ τοῦτο νὰ γίνῃ καὶ ἐνταῦθα λόγος, καὶ διότι οἱ πόλεμοι οὗτοι φέρουσι θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Σταυροφορίαι καλοῦνται αἱ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος μέχρι τέλους τοῦ ΙΓ' διαρκέσασαι ἐκστρατεῖαι ἐκεῖναι τῶν χριστιανικῶν δυτικῶν λαῶν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Παλαιστίνης ἢ ἁγίας Γῆς, εἰς ἃς ἔδωκαν ἀφορμὴν αἱ κακώσεις, ἃς ὑφίσταντο παρὰ τῶν Μωαμεθανῶν οἱ εἰς Ἱεροσόλυμα χάριν τοῦ ἐκεῖ ἁγίου τάφου ἀποδημοῦντες χριστιανοί. Ἡ Παλαιστίνη ὑπέκειτο τότε εἰς τοὺς τούρ-

κους σουλτάνους τῆς Αἰγύπτου. Οἱ ἀρχαιότεροι κατακτηταὶ τῆς χώρας Ἄραβες εἶχον προσενεχθῆ ἠπιώτερον πρὸς τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανοὺς καὶ τοὺς προσκυνητάς. Τὰς κακώσεις τῶν Τούρκων διηγηθεὶς ἐπὶ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Β' ὁ ἀμαθὴς μέν, ἀλλ' εὔγλωττος ἐξ Ἀμιανοῦ ἐρημίτης Πέτρος, ἐξήγειρεν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τὴν γενικὴν τῶν ἐν τῇ δύσει χριστιανῶν ἀγανάκτησιν, ὥστε ἐφάνη ὅτι σύμπασα ἡ Εὐρώπη ἤθελε νὰ ἐγερθῇ ὑπὲρ τῶν ἁγίων τόπων. Τὰ πρῶτα στίφη τῶν σταυροφόρων (περὶ τὰς 40 χιλ.), οὕτω κληθέντων, διότι ἔφερον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος αὐτῶν σταυρόν, κινήσαντα ἄνευ τινὸς πειθαρχίας καὶ ἄνευ ἐμπείρων ἀρχηγῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ τοῦ ἐρημίτου (1096), κατεστράφησαν κατὰ τὸ πλεῖστον καθ' ὁδὸν ἰδίως ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ. Μόλις ἠδυνήθη ὁ Πέτρος μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ του νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ ἅμα μεταβὰς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εὐχερῶς κατεστράφη ἐντελῶς. Οἱ βυζαντινοὶ ἀσθενεῖς ὄντες καὶ φοβούμενοι τὴν ἐπιδρομὴν τῶν ἀκολάστων τούτων καὶ ἀτάκτων εὐρωπαϊκῶν στρατῶν (οἱ Εὐρωπαῖοι ἦσαν ἀκόμη τότε βάρβαροι), δυσμενῶς ἀπ' ἀρχῆς ἐδέχθησαν τοὺς σταυροφόρους, διότι ἐγνώριζον, ὅτι εὐκόλως οὗτοι ἠδύναντο νὰ στρέψωσι τὰ ὅπλα των κατ' αὐτῶν τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ οἱ ὑποκινήσαντες τοὺς πολέμους τούτους πάπαι ηὔχοντο τὴν καταστροφὴν πάντοτε τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὅπως ἐπεκτείνωσι τὴν πνευματικὴν αὐτῶν κυριαρχίαν καὶ ἐπὶ τοὺς λαοὺς τῆς ἀνατολῆς. Τοιαύτας εὐχὰς ἐδήλωσαν σαφῶς καὶ Γρηγόριος ὁ Ζ' καὶ Οὐρβανὸς ὁ Β'. Ψευδῶς δὲ διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι τῆς δύσεως, ὅτι δῆθεν τὰς σταυροφορίας ταύτας ἐζήτησε δι' ἐπιστολῶν του Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρώτη τακτικὴ σταυροφορία ὑπὲρ τῆς ἁγίας Γῆς ἐγένετο ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν Γοδοφρίδου τοῦ ἐκ Βουϊλλιῶνος, ὅστις ἐκίνησε μετὰ 400 χιλ. στρατοῦ. Πρὸς τὸν Ἀλέξιον, οὗ τῆς συνδρομῆς ἔχρῃζον, διότι διὰ τῶν χωρῶν αὐτοῦ ἔμελλον νὰ διέλθωσι, συνέθεντο οἱ σταυροφόροι αὐτοὶ συνθήκας, καθ' ἃς αὐτὸς μὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ συνδράμῃ αὐτοὺς διὰ χρημάτων καὶ στρατοῦ, αὐτοὶ δὲ ὑπισχνοῦντο νὰ ἀποδίδωσιν αὐτῷ ὅσα φρούρια ἤθελον κυριεύσει, ἐὰν ταῦτα ἀνῆκον

πρότερον εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ὅσας δὲ ἄλλας χώρας ἤθελον κυριεύσει ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ὡρίσθη νὰ ἄρχωσι μὲν αὐτῶν αὐτοί, ἀλλ' ὡς ὑποτελεῖς τοῦ αὐτοκράτορος. Αἱ συνθῆκαι αὗται δὲν ἐτηρήθησαν παρ' οὐδετέρου μέρους. Πρῶτοι οἱ σταυροφόροι παρέβησαν τὰς ὑποσχέσεις των, διότι ἂν καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Νίκαιαν τῷ 1097 κυρίως τῇ συνδρομῇ 40 χιλ. βυζαντινοῦ στρατοῦ καὶ διὰ τῶν μηχανῶν, ἃς ἔπεμψεν αὐτοῖς ὁ Ἀλέξιος, δὲν παρέδωκαν αὐτὴν τῷ βυζαντινῷ αὐτοκράτορι. Ἐντὸς δύο ἐτῶν ἐγένοντο μετὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι κύριοι τῆς Ἐδέσσης καὶ τέλος τῶν Ἱεροσολύμων, ἧς τὰ τείχη ἐξεπόρθησαν τῇ 15 ἰουλίου 1099, κραυγάζοντες· «ὁ Θεὸς θέλει τοῦτο!» Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἔδειξαν οἱ σταυροφόροι φοβερὰν ἀπανθρωπίαν, κατασφάξαντες ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως. Μετὰ δὲ τὴν ἀπάνθρωπον ταύτην σφαγὴν, αἱματόφυρτοι, ψάλλοντες ὕμνους, ἐπορεύθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἀναστάσεως, ἵνα τελέσωσι δοξολογίαν τῷ Θεῷ. Ὁ Γοδοφρῖδος δὲν ἠθέλησε νὰ ὀνομασθῇ βασιλεὺς καὶ νὰ ςεφθῇ βασιλικῷ στέμματι, ἐν ᾗ πόλει ἐφόρησεν ἀκάνθινον στέφανον ὁ Ἰησοῦς Χριστός· ἠρκέσθη δὲ εἰς τὸ νὰ ἐπικληθῇ ὑπερασπιστὴς τοῦ ἁγίου Τάφου. Οἱ πλεῖστοι τῶν σταυροφόρων ἐπανῆλθον μετὰ ταῦτα οἴκαδε. Μετὰ ἓν ἔτος ἀπέθανεν ὁ Γοδοφρῖδος, ἐγένετο δὲ βασιλεὺς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Βαλδουῖνος, ὅστις ταχέως περιεστοιχίσθη ὑπὸ πολλῶν εὐγενῶν, ὑποτελῶν αὐτῷ γενομένων. Ἐν Ἱερουσαλὴμ ἱδρύθη τότε λατινικὸν πατριαρχεῖον μετὰ 4 ἀρχιεπισκοπῶν καὶ ἀναλόγων ἐπισκοπῶν. Ὁ δὲ ὀρθόδοξος πατριάρχης ἐξεδιώχθη ἐκεῖθεν μετὰ τῶν ἐπισκόπων του. Ὅτε βραδύτερον ἔφθασεν ἡ εἴδησις εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι ἡ Ἔδεσσα περιῆλθεν αὖθις εἰς χεῖρας τῶν Ἀγαρηνῶν (1144), ἐγένετο ἡ δευτέρα σταυροφορία, ἡ ἐξεγερθεῖσα μὲν ὑπὸ πάπα Εὐγενίου τοῦ Γ', διευθυνθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ζ' καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Κονράδου, ἀλλ' ἡ σταυροφορία αὕτη οὐδὲν ἀπέφερεν ἀποτέλεσμα. Οἱ πολυάριθμοι στρατοὶ οἱ κατ' αὐτὴν ἐκστρατεύσαντες ὑπέκυψαν εἰς τὸ ξίφος τῶν Σαρακηνῶν, εἰς τὴν διχόνοιάν των, εἰς τὸν λιμὸν καὶ εἰς τὰς ἐκραγείσας παρ' αὐτοῖς νόσους. Ἡ Ἔδεσσα ἔμεινεν ἀκυρίευτος, οἱ δὲ ἡγεμόνες ἐπι-

στρεψαν εἰς τὰ ἴδια ἄπρακτοι καὶ τεταπεινωμένοι μετὰ τῶν λειψάνων τῶν στρατῶν των. Τρίτη σταυροφορία εἶναι ἡ κατὰ τὸ 1187 γενομένη ἐπὶ πάπα Κλήμεντος τοῦ Γ' ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φριδερίκου τοῦ Βαρβαρόσσα, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ῥιχάρδου τοῦ Λεοντοκάρδου, καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Αὐγούστου, προκληθεῖσα ἐκ τῆς εἰδήσεως, ὅτι ἡ Ἱερουσαλὴμ εἶχε κυριευθῇ ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου. Ἀλλ' ἡ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ἐκραγεῖσα πάλιν διχόνοια καὶ ἡ κακὴ τῶν σταυροφόρων πειθαρχία ἐματαίωσαν καὶ ταύτης τῆς ἐκστρατείας τοὺς καρπούς. Διότι μεθ' ὅλας τὰς πρώτας ἐπιτυχίας ὁ Σαλαδῖνος ἔμεινε κύριος τῆς ἁγίας πόλεως. Πρῶτος ὡδήγησε τοὺς στρατούς του ὁ γενναῖος Φριδερῖκος κατὰ τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, προσέβαλεν αὐτὸν καιρίως, καὶ ἐκυρίευσε τὸ Ἰκόνιον, ἀλλὰ ταχέως δυστυχῶς εὗρε τὸν θάνατον ἐν τοῖς κύμασι τοῦ Καλλικάδνου (1190). Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἔφθασεν εἰς Πτολεμαΐδα ὁ Φίλιππος Αὔγουστος καὶ ὁ Ῥιχάρδος Λεοντόκαρδος, ὅστις καθ' ὁδὸν ἐκυρίευσε τὴν Κύπρον. Ἡ Πτολεμαῒς ἑάλω ἤδη τῷ 1191. Ἀλλ' ἡ διχόνοια δὲν ἀφῆκε νὰ ὠφεληθῶσιν οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης. Ὁ Φίλιππος Αὔγουστος ἐπέστρεψεν ἕνεκα νόσου εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ δὲ Ῥιχάρδος ἐνίκησε τὸν Σαλαδῖνον, ἐκυρίευσε τὴν Ἰόππην καὶ τὴν Ἀσκάλωνα, καὶ ἐσκέπτετο νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅτε ἔφθασεν εἰς αὐτὸν ἡ εἴδησις, ὅτι ὁ μὲν ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης ἐζήτει νὰ λάβῃ τὴν ἐξουσίαν ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ δὲ Φίλιππος Αὔγουστος ἐσχεδίαζε τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ταύτης. Νικήσας δὲ τὸν Σαλαδῖνον καὶ πάλιν παρὰ τὴν Ἰόππην, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ κλείσῃ πρὸς αὐτὸν τριετῆ ἀνακωχὴν, μεθ' ὃ ἐπέστρεψεν ὁ Ῥιχάρδος εἰς Ἀγγλίαν. Ἀλλ' ὁ πόλεμος πρὸς τὴν Γαλλίαν ἐκώλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνανεώσῃ τὴν σταυροφορίαν.

196.

Συνέχεια.

Ἐνῷ τοιουτοτρόπως ἀπετύγχανον οἱ σταυροφόροι ἐν Παλαιστίνῃ, ἐν Κωνσταντινουπόλει κατέλυον οἱ αὐτοὶ τὴν βυ-

ζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ διεμερίζοντο τὰς χώρας αὐτῆς. Ἀφορμὴ ἐδόθη ἔκ τινος βυζαντινοῦ πρίγκηπος Ἀλεξίου Δ' ἀξιοῦντος τὴν διαδοχὴν τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου,ὃν ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαὰκ Ἀγγέλου εἶχεν ἀφαιρέσει ὁ Ἀλέξιος Γ'. Ἀλέξιος ὁ Δ' ἐπεκαλέσατο ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰς βοήθειαν τοὺς σταυροφόρους, ὑποσχεθεὶς ὅτι ἤθελεν ἀνταμείψει αὐτοὺς γενναίως, καὶ ἤθελεν ὑπαγάγει τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν, συγχρόνως δὲ βοηθήσει τοὺς σταυροφόρους εἰς κατάκτησιν τῆς Παλαιστίνης. Οὕτως ὁρμηθέντες ἀπὸ Βενετίας, κατέλαβον εὐκόλως οἱ σταυροφόροι τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ ἀντὶ νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν Ἀλέξιον, ὅστις καὶ θέλων δὲν ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ τὰς ὑποσχέσεις του, ὡς ἔχων τὸν λαὸν καθ' ἑαυτοῦ, ἵδρυσαν ἐκεῖ λατινικὴν αὐτοκρατορίαν ὑπὸ βασιλέα τὸν Βαλδουῖνον, ἥτις διήρκεσε μέχρι τοῦ 1261. Οἱ βανδαλισμοί, οὓς οἱ βάρβαροι οὗτοι στρατιῶται κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διέπραξαν κατὰ τῶν βυζαντινῶν, αἱ βεβηλώσεις τῶν ναῶν, αἱ ἀτιμώσεις καὶ ἁρπαγαὶ καὶ τὰ λοιπὰ κακὰ εἶναι ἀνεκδιήγητα. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔπραξαν χείρονα βραδύτερον. Ὁ τότε πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ἐφάνη δῆθεν ἀποδοκιμάζων τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατείαν, μετὰ τὸ ἀπροσδόκητον ἀποτέλεσμα ἔδειξε φανερῶς τὴν ἑαυτοῦ χαρὰν, διότι ἐπὶ τέλους «ὁ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χρυσῶν δαμάλεων ἐν Δὰν καὶ Βαιθὴλ, πάλιν ἡνώθη μετὰ τοῦ Ἰούδα», καὶ προθύμως ἀπένειμε τὸ Pallium εἰς τὸν πρῶτον λατῖνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.Τὸ κακὸν δὲν περιωρίσθη ἐν τῇ ἀπωλείᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· διότι ἐπῆλθε διαμελισμὸς ὁλοκλήρου τοῦ κράτους,τὸ ὁποῖον ἔκτοτε κατέπεσε τοσοῦτον, ὥστε ἡ τελικὴ καταστροφή του βραδύτερον διὰ τῶν Τούρκων δὲν ἦτο πλέον δύσκολος. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀπεχώρησεν εἰς Νίκαιαν (Θεόδωρος Λάσκαρις, Ἰωάννης Βατάτζης, Μιχαὴλ Παλαιολόγος), ἱδρύθησαν δὲ καὶ δύο ἄλλα μικρὰ βασίλεια ὑπὸ βυζαντινοὺς πρίγκηπας ἐν Τραπεζοῦντι καὶ Ἠπείρῳ. Οἱ Βενετοὶ κατέλαβον τότε πολλὰς παραλίας τῆς Ἑλλάδος καὶ νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους (ἐν αἷς καὶ τὴνΚρήτην),ὁ Κόμης Μοντφερράτος ἐγέ-

νετο κύριος τῆς Μακεδονίας καὶ μέρους τῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ Βιλλεχαρδουῖνος κατέστη ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, αἱ δὲ Ἀθῆναι, αἱ Θῆβαι καὶ ἄλλαι πόλεις περιῆλθον εἰς χεῖρας διαφόρων εὐγενῶν Φράγκων. Πανταχοῦ, ὅπου ἐγκαθιδρύοντο οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Βενετοί, ἀποδιώκοντες τοὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους, ἐπέβαλλον λατίνους καὶ ἠνάγκαζον τοὺς ἀνατολικοὺς ἱερεῖς νὰ ἀναγνωρίζωσιν αὐτοὺς ὡς πνευματικοὺς ἀρχηγούς των. Οἱ ἀνθιστάμενοι ὑφίσταντο ἀπηνεστάτους διωγμούς. Τὴν ἐν Κωνςαντινουπόλει λατινικὴν κυριαρχίαν κατέλυσε Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, γενόμενος αἴφνης καὶ ἀπροσδοκήτως κύριος διά τινος στρατιωτικοῦ αὐτοῦ σώματος τῆς ἀπροφυλάκτου Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1261. Ἡ ἔξωσις τῶν σταυροφόρων ἐκεῖθεν προὐκάλεσε μεγάλην ταραχὴν ἐν τῇ δύσει, Ἰννοκέντιος δὲ ὁ Γ' προὐκήρυξε μάλιστα νέαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σταυροφορίαν, ἧς ἀρχηγὸς ἔμελλε νὰ ἦναι ὁ τῆς κάτω Ἰταλίας ἡγεμὼν Κάρολος ὁ Β'. Τὸ τότε μῖσος τῶν παπῶν πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς δεικνύεται ἐξ ὧν γράφει ὁ Ἰννοκέντιος πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς δύσεως περὶ αὐτῶν ἔν τινι πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῇ. «Ὅταν ἀναλογισθῆτε, λέγει, ὁποῖον αἶσχος προξενεῖ ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία οὐ μόνον εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ὅταν γνωρίσητε τὴν πρὸς ἡμᾶς περιφρόνησίν της, ὅταν πληροφορηθῆτε τὸ μῖσος αὐτῆς καὶ τὰς δογματικὰς πλάνας της, τότε θέλετε δράξει καὶ ἄνευ τῆς προτροπῆς ἡμῶν τὰ ὅπλα κατ' αὐτῆς, καὶ μετὰ ζήλου θερμοτάτου ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς καθολικῆς πίστεως.» Καὶ Κλήμης δὲ ὁ Ε' μετὰ 2 ἔτη ὑπισχνεῖτο εἰς τοὺς ἐκστρατεύσοντας κατὰ τῶν βυζαντινῶν τὴν αὐτὴν συγχώρησιν, ἧς ἤθελον ἀξιωθῇ, ἐὰν ἤθελον ἀποσπάσει τοὺς ἱεροὺς τόπους ἀπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἀπήλλασσε τοὺς σταυροφόρους ἀπὸ τῆς ὑποχρεώσεως νὰ λυτρώσωσι τὴν ἁγίαν γῆν, ἐὰν ἤθελον κατακτήσει τὴν Κωνσταντινούπολιν! Τοσοῦτον ἐμίσουν οἱ πάπαι τοὺς ἀνατολικοὺς καὶ τοσαῦτα κακὰ ἔπαθον οὗτοι τότε παρὰ τῶν λατίνων. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (1213) ἐγένετο καὶ ἡ σταυροφορικὴ ἐκστρατεία 20 χιλ. παίδων κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δεικνύει τὸν πυρετώδη ἐνθουσιασμὸν, ὅστις εἶχε τότε καταλάβει τὴν δυτικὴν Εὐρώπην

ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἁγίας Γῆς. Ἡ γελοία αὕτη ἐκστρατεία ἐτελείωσε φυσικῷ τῷ λόγῳ κακῶς. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν παίδων τούτων περιέπεσεν εἰς αἰχμαλωσίαν. Εὐτυχεστέρα πασῶν τούτων τῶν σταυροφοριῶν ὑπῆρξεν ἡ τετάρτη μεγάλη σταυροφορία ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φριδερίκου τοῦ Β', ὅστις τῷ 1228 ἐγένετο πάλιν κύριος τῶν Ἱεροσολύμων. Τὴν σταυροφορίαν ταύτην εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ Φριδερῖκος τῷ πάπᾳ Ὀνωρίῳ τῷ Γ', ἐβράδυνεν ὅμως αὐτὴν ὑπὸ διάφορα προσχήματα τοσοῦτον, ὥςε Γρηγόριος ὁ Θ' ἐξεσφενδόνισε κατ' αὐτοῦ καὶ ἀφορισμόν. Τότε πράγματι ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ μετὰ μετρίου στρατοῦ. Ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Κάμελ εὑρισκόμενος πρὸς τὸν στασιάσαντα ἀνεψιόν του εἰς πόλεμον, καὶ φοβούμενος μὴ ὁ Φριδερῖκος συμμαχήσῃ μετ' αὐτοῦ, παρεχώρησεν αὐτῷ ἑκουσίως τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις. Ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου ἐπέθηκεν ὁ Φριδερῖκος τὸ βασιλικὸν στέμμα εἰς τὴν κεφαλήν του, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια ἵνα ἀντιπράξῃ κατὰ τοῦ πάπα. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του περιέπεσαν αὖθις τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς χεῖρας τῶν ἀπίστων. Τὴν πέμπτην μεγάλην σταυροφορίαν ὡδήγησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος ὁ ἅγιος (1248), ἐπελθὼν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ὅπου εἶχον τὴν ἕδραν των οἱ Τοῦρκοι οἱ τῆς Παλαιστίνης κύριοι, ἐκυρίευσε δὲ καὶ τὴν Δαμιέττην, περιπεσὼν ὅμως εἰς αἰχμαλωσίαν, μόλις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ δι' ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Γαλλίαν. Καὶ ὅμως περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ἐπεχείρησεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς, ἐξ εὐσεβείας κινούμενος, τὴν τελευταίαν ἕκτην σταυροφορίαν τῷ 1270 εἰς Τύνιδα, ὅπου ὅμως ἀπέθανεν. Αἱ σταυροφορίαι ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἐδείνωσαν δὲ τὴν μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας διάστασιν καὶ ἔχθραν. Διὰ τὴν ἀνατολὴν ὑπῆρξαν φοβερὰ μάστιξ· διότι οἱ βάρβαροι σταυροφόροι ὁθενδήποτε διήρχοντο, κατέστρεφον τὰς πόλεις καὶ ἐδῄουν τὰς χώρας τῶν βυζαντινῶν ὡς ἐχθρικάς· καθότι ἐκ φανατισμοῦ τοὺς ἕλληνας ἐμίσουν καθὸ σχισματικοὺς κατ' αὐτοὺς ἐπίσης σχεδὸν ὅπως καὶ τοὺς ἀπίστους. Καταλύσαντες δέ, ὡς εἴδομεν, τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, διεμερί-

σθησαν τὸ ἀνατολικὸν κράτος, οὗτινος μόνον ἀσθενέστατα λείψανα διεσώζοντο μετὰ ταῦτα, τὰ ὁποῖα εὐκόλως ἠδύναντο ὑπὸ νέου τινὸς ἐχθροῦ νὰ καταστραφῶσιν ἐξ ὁλοκλήρου. Καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἔπαθε τότε μεγάλα δεινὰ παρὰ τῶν σταυροφόρων· μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι κατεστράφησαν· πατριάρχαι, ἐπίσκοποι καὶ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ κατεδιώχθησαν· πολλοὶ δὲ ἐξηναγκάζοντο νὰ δεχθῶσι τὸν λατινισμόν. Μόνον τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ὑπῆρξαν ὠφέλιμοι αἱ σταυροφορίαι, διότι εὐκόλυναν τὴν συγκοινωνίαν, προήγαγον τὸ ἐμπόριον, καὶ ἀνέπτυξαν τὴν βιομηχανίαν, ηὔξησαν δὲ τὰς γνώσεις τῶν Εὐρωπαίων, οἵτινες εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ μᾶλλον πεπολιτισμένας χώρας τῶν ἑαυτῶν. Ἔκτοτε ἤρχισε παρ' αὐτοῖς διὰ τῆς γνώσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἡ διάδοσις τῆς παιδείας.

Κατὰ τὰς σταυροφορίας συνέστησαν καὶ τὰ λεγόμενα ἱπποτικὰ τάγματα, ὧν τὰ μέλη εὐχόμενοι ὡς μοναχοὶ παρθενίαν, πτωχείαν καὶ ὑπακοὴν, ἀνελάμβανον τὸ ἔργον νὰ ὑπερασπίζωνται ὡς στρατιῶται τὴν χριστιανικὴν πίστιν, καὶ ἰδίως τοὺς ἀποδημοῦντας εἰς τὴν ἁγίαν γῆν κατὰ τῶν ἀπίστων. Τὰ περιφημότερα τῶν ταγμάτων τούτων ἦσαν οἱ Ἰωαννῖται ἐν Ἱεροσολύμοις, οἱ ὑπερασπίζοντες τοὺς τὸν ἅγιον Τάφον ἐπισκεπτομένους, οἱ ὀνομασθέντες οὕτω, διότι ἕδρα αὐτῶν ἦτο τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις μοναστήριον τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ προδρόμου καὶ οἱ Ναῗται, οἱ κατοικοῦντες ὅπου ἄλλοτε ἔκειτο ὁ τοῦ Σολομῶντος ναὸς, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν, ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ἐνεργοῦντες. Ἀμφότερα τὰ τάγματα ταῦτα παπικῶν προνομίων τυχόντα, ἀπέκτησαν κατὰ μικρὸν βασιλικὴν δύναμιν καὶ πλούτη. Ἐν ἀρχῇ ἐγένοντο πολλῶν καλῶν πρόξενοι οἱ ἱππόται οὗτοι. Ἀλλὰ ταχέως ἀντικατέστησε τὸν πρῶτον ἐνθουσιασμὸν ἱπποτικὴ βαρβαρότης καὶ μοναχικὸς ἐγωϊσμός. Διὰ τοῦ διαφόρου συμφέροντος τῶν ταγμάτων των διῃρημένοι ὄντες καὶ ἐν φανερᾷ πάλῃ πρὸς ἀλλήλους διατελοῦντες, ἠγωνίζοντο ἐπὶ τέλους οἱ ἱππόται οὗτοι μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ταγμάτων των ἢ ὑπὲρ τῆς ἁγίας Γῆς καὶ τῶν προσκυνητῶν. Ἐντεῦθεν ἐπήγαζον αἱ συχναὶ μομφαὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης κατὰ τῆς ἀνηθικότητος, τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἀλαζονείας αὐτῶν. Ἀμφότερα τὰ τάγματα, ὅτε βραδύτερον ἐκυρι-

εύθη ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν πάλιν ἡ Παλαιστίνη, κατέφυγον εἰς Κύπρον. Οἱ Ναῖται ἀποκατέστησαν βραδύτερον ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου ἐξηχρειώθησαν τοσοῦτον, ὥστε διέτρεχε περὶ αὐτῶν ἡ φήμη, ὅτι ἐν τῷ κρυπτῷ ἐτέλουν παντὸς εἴδους ἀθεμιτουργίας καὶ ἀνηθίκους πράξεις. Διὰ τοῦτο καὶ βιαίως κατεστράφη ἐπὶ τέλους τὸ λῃστρικὸν καταστὰν τάγμα των ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Ὡραίου (κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα). Οἱ Ἰωαννῖται ἀπὸ Κύπρου ἦλθον βραδύτερον εἰς Ῥόδον, ὅθεν καὶ Ῥόδιοι ἱππόται ἐπωνομάσθησαν, ἐπὶ τέλους δὲ ἀποκατέστησαν ἐν Μελίτῃ καὶ ἐκλήθησαν Μελιταῖοι ἱππόται (1522). Ἐκτὸς τῶν ταγμάτων τούτων συνέστησαν καὶ τὸ τάγμα τῶν γερμανῶν ἢ τευτόνων ἱπποτῶν πρὸς καταπολέμησιν καὶ ἐπιστροφὴν τῶν ἐν τῇ βορείῳ Γερμανίᾳ ἐθνικῶν, τὸ τῶν τοῦ ξίφους ἱπποτῶν, οἵτινες τὸν αὐτὸν ἐπεδίωκον σκοπόν, καὶ τὸ τῶν ἱπποτῶν τῆς Καλατράβας ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τῶν Μαύρων.

197.

Ἡ σχολαστικὴ θεολογία.

Ueberweg Die scholastische Zeit. Berlin 1864. Ritter die christliche Philosophie. Goett. 1858. Hauréau La philosophie scolast. 2 vol. Paris 1850. Erdmann Gesch. der Philosophie B. I. Berlin 1866. Τοῦ αὐτοῦ Entwickl. d. Scholastik ἐν τῇ Zeitschrift τοῦ Hilgenfeld 1865. II.

Ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος ἤρχισε νὰ ἐκλείπῃ σχεδὸν καὶ ἐν τῇ δύσει ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐν πολλῷ μεγαλητέρῳ μάλιστα βαθμῷ, ἡ παιδεία. Τὴν πτῶσιν ταύτην αὐτῆς ἐπήνεγκε πρὸ πάντων ἐν τῇ δύσει ἡ ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων βορείων λαῶν, οἵτινες καταλύσαντες τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος, κατέλαβον τὰς χώρας αὐτοῦ. Μόλις ἐπὶ Καρόλου τοῦ μεγάλου ἐτέθησαν τὰ πρῶτα νέα θεμέλια τῆς μεσαιωνικῆς τῶν δυτικῶν λαῶν ἀναπτύξεως, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου διεκρίθη ὁ Ἀλκουῖνος διὰ τὴν ἔξοχον αὐτοῦ παιδείαν. Ὀλίγον βραδύτερον ἤκμασεν ὁ Σκῶτος Ἐρίγενας (ἀπ. περὶ τὸ 870), ὁ μεταφράσας εἰς τὸ λατινικὸν τὰ τοῦ Ἀρεοπαγίτου συγγράμματα. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἄγγλος ἐκ γενετῆς, ἐμφανίζεται καὶ ἐκλείπει ὡς λαμπρὸν μετέωρον, ὑπάρξας ἀναμφιβόλως ὁ μέγιστος σοφός, ὁ βαθύτερος,

τολμηρότερος καὶ πολυμαθέστερος νοῦς τῆς ἐποχῆς του, κεκτημένος τοιαύτην θεωρητικὴν δύναμιν νοήσεως, οἵαν δὲν ἀπαντῶμεν ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ μετ' αὐτόν. Οἱ σύγχρονοί του δὲν ἐννόησαν, οὐδ' ἐξετίμησαν αὐτόν. Μεταφράσας τὸν Ἀρεοπαγίτην, εἰσήγαγε πρῶτος τὴν μυστικὴν θεοσοφίαν εἰς τὴν δύσιν. Ἀλλὰ τὴν μυστικὴν ταύτην θεοσοφίαν συνεδύαζεν ὁ Ἐρίγενας μετὰ τῆς γνώσεως τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, καὶ τοιουτοτρόπως ἐσχημάτισε νέον ἴδιον σύστημα θεωρητικῆς θεολογίας. Ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἀληθὴς θεολογία καὶ ἀληθὴς φιλοσοφία μόνον κατὰ τύπον διαφέρουσιν, εἶναι δὲ κατ' οὐσίαν ἕν, ἐφρόνει, ὅτι ἡ πίστις ἔχει τὴν ἀλήθειαν ὡς καταφατικὴ θεολογία ὑπὸ τὸ γραφικὸν καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν κάλυμμα μεταφορικῶν καὶ τυπικῶν, πρὸς τὴν περιωρισμένην διάνοιαν τοῦ ὄχλου προσηρμοσμένων ἐκφράσεων. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου εἶναι νὰ ἀποβάλῃ τὸ κάλυμμα τοῦτο, νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἀποφατικὴν θεολογίαν, καὶ νὰ ἀνυψώσῃ οὕτω διὰ τῆς θεωρίας τὴν πίστιν εἰς γνῶσιν. Τὰς ἰδέας ἑαυτοῦ ἐξέθηκεν ἐν τῷ συγγράμματι De divisione naturae. Κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα καταπίπτει πάλιν ἐν τῇ δύσει ἡ παιδεία ἐφαίνετο δέ, ὅτι ἔμελλεν ἡ Εὐρώπη νὰ καταπέσῃ εἰς τὴν αὐτὴν βαρβαρότητα καὶ ἀμάθειαν, ἐν ᾗ ἐτέλει καὶ πρότερον, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐποχὴ αὕτη ἐκλήθη αἰὼν τοῦ σκότους (Saeculum obscurum). Ἀλλὰ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα τὸ μὲν δι' ἐπιρροῆς τῆς ἀραβικῆς φιλολογίας, ἥτις ἐν Ἱσπανίᾳ κατὰ τὸν Θ' καὶ Ι' αἰῶνα εἶχεν ἀκμάσει, τὸ δὲ διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς βυζαντινῆς παιδείας, ἀφ' ὅτου οἱ γερμανοὶ περιῆλθον εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς μάλιστα διὰ τῶν Ὀθώνων, ἀνεφάνη νέα ἐπιστημονικὴ ζωή. Αὕτη εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν σχολαστικῶν θεολόγων, οἵτινες ὠνομάσθησαν οὕτως ἐκ τοῦ σχολή, οἱονεὶ σχολικοί. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεολογία αὐτῶν ἐκλήθη σχολαστική. Ἡ σχολαστικὴ δὲν ἦτο ἐλευθέρα, ἀμερόληπτος καὶ εἰλικρινὴς ἐξέτασις τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὡρμᾶτο ἀπὸ προκαταλήψεων. Οἱ σχολαστικοὶ ἀνεχώρουν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὰ πάντα ἔχουσιν ὀρθῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ δόγματα καὶ διοίκησις καὶ λατρεία καὶ ἔθιμα καὶ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία καὶ τὰ πάντα. Παραμελοῦντες δὲ ἐντελῶς τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν

δογμάτων καὶ θεσμῶν, καὶ περὶ τούτου ἐντελῶς ἀδιαφοροῦντες, ἐζήτουν διὰ διαλεκτικῶν τεχνασμάτων καὶ σοφισμάτων νὰ δικαιολογήσωσιν αὐτὰ ἐνώπιον τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἡ τοιαύτη δικαιολόγησις τῶν δογμάτων διὰ λεπτομερεστάτης ἀναλύσεως αὐτῶν εἰς τὰς συνιστώσας αὐτὰ ἐννοίας, διὰ τῆς ἀναιρέσεως διαφόρων ἐνστάσεων κατ' αὐτῶν (ὄχι πάντοτε τῶν ἀληθῶν ἐνστάσεων) καὶ διὰ τῆς συστηματοποιήσεως αὐτῶν εἰς ἕν τι ὅλον ἁρμονικόν, ἦτο τὸ κύριον ἔργον τῶν σχολαστικῶν. Αἱ χαρακτηρίζουσαι τοὺς σχολαστικοὺς ἐλλείψεις ἦσαν τυφλὴ ἐμμονὴ εἰς τὰ παραδεδομένα, διαλεκτικὴ μικρολόγος λεπτολογία καὶ ἔλλειψις ἱστορικῆς κρίσεως· προήρχοντο δὲ πρὸ πάντων ἐκ τῆς παραμελήσεως τῶν καθαρῶς φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν σπουδῶν καὶ τῆς ὀλιγωρίας πρὸς τὴν ἐξήγησιν τῆς Γραφῆς καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν. Ἐποίουν μὲν χρῆσιν τῆς φιλοσοφίας, ἰδίως τῆς ἀριστοτελικῆς ἐν τῇ θεωρητικῇ τῶν δογμάτων ἐπεξεργασίᾳ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, οὗτινος τῇ δογματικῇ ἠκολούθουν, ἀλλὰ πόσον γνωστὴ ἦτο εἰς τοὺς σοφοὺς τῶν χρόνων τούτων ἐν τῇ δύσει ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἀποδεικνύει καὶ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐγίνωσκον αὐτὴν ἐξ ἀραβικῶν μεταφράσεων τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς ἐλλείψεις ταύτας τῆς σχολαστικῆς δὲν δύναταί τις εἰμὴ νὰ θαυμάσῃ πολλοὺς σχολαστικοὺς διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ πολυμάθειαν αὐτῶν. Ἡ σχολαστικὴ θεολογία ἀναφαίνεται ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ Καντωουρίας Ἀνσέλμου, ἡ δὲ ἀκμὴ αὐτῆς πίπτει κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ὅτε ἤκμασαν ὁ Λομβάρδος, ὁ Ἀλβέρτος Μάγνος, ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος, ὁ Βοναβεντούρας καὶ ὁ Δοὺνς Σκῶτος. Ἡ δὲ πτῶσις τῆς σχολαστικῆς ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ συμπληροῦται κατὰ τὸν Ιϛ'. Οἱ Δομινικανοὶ κατὰ πρῶτον λόγον, καὶ κατὰ δεύτερον οἱ Φραγκισκανοὶ εἶχον κυρίως εἰς χεῖράς των τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παρ' Εὐρωπαίοις παιδείας ἐν γένει καὶ τῆς σχολαστικῆς ἰδίως συνετέλεσαν τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκ τῶν ἀρχαίων μοναστηριακῶν σχολῶν κατὰ μικρὸν μορφωθέντα πανεπιστήμια. Ἐνῷ δηλ. πρότερον ἐν ταῖς μοναστηριακαῖς σχολαῖς τῆς δύσεως ἐδιδάσκοντο στοιχει-

ωδῶς ἐκτὸς τῆς θεολογίας ἡ γραμματικὴ, ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ διαλεκτικὴ (τὸ λεγόμενον trivium), καὶ μετὰ ταῦτα ἡ γεωμετρία, ἡ μηχανικὴ, ἡ μουσικὴ, καὶ ἡ ἀστρονομία (τὸ καλούμενον quadrivium), ἤρχισαν κατὰ μικρὸν οἱ διδάσκαλοι νὰ παραδίδωσιν ἐν αὐταῖς καὶ ἀνώτερα συστηματικῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας μαθήματα. Ἀφοῦ δὲ κατὰ μικρὸν προσετέθησαν καὶ ἕδραι τοῦ κανονικοῦ δικαίου, φυσικῆς καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν, ἐσχηματίσθησαν διὰ τῆς ἑνώσεως πασῶν τούτων τῶν ἑδρῶν τὰ πρῶτα πανεπιστήμια (universitates).[1] Τὸ ἀρχαιότερον τούτων ἦτο τὸ τῶν Παρισίων κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος ἱδρυθὲν, φημιζόμενον δὲ ὡς πρὸς τὴν θεολογίαν.Μετ᾽αὐτὸ ἤρχετο κατὰ τὴν θεολογικὴν φήμην τὸ τοῦ Ὀξονίου, καὶ ἔπειτα τὰ τῆς Ῥώμης καὶ Κολωνίας. Τὰ πανεπιστήμια ταῦτα ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν τοῦ κλήρου ἱστάμενα (ἡ θεολογία ἦτο ἡ δεσπόζουσα ἐν αὐταῖς ἐπιστήμη, ἣν ὤφειλον αἱ ἄλλαι ὡς δοῦλαι νὰ ὑπηρετῶσι!) δὲν εἶχον μὲν τὴν σημασίαν, ἣν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀφ᾽ ὅτου ἐχειραφετήθησαν ἀπὸ τῆς κληρικῆς κηδεμονίας, ἀπέκτησαν, διότι ἡ ἐπιστήμη μόνον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ δύναται νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀκμάσῃ,ὁπωσδήποτε ὅμως ἐν αὐτοῖς προπαρεσκευάσθη ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις τῆς Εὐρώπης καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς νεωτέρας τῶν ἐθνῶν ἀναπτύξεως. Ἐν αὐτοῖς ἐχαλκεύθησαν τὰ πνευματικὰ ὅπλα, διὰ τῶν ὁποίων κατεστράφησαν τὰ δεσμὰ τῆς πλάνης καὶ δεισιδαιμονίας, ἐν οἷς κατέχειτο δεδεσμευμένη ἡ μεσαιωνικὴ Εὐρώπη. Ἀπὸ τῶν πανεπιστημίων τούτων ἐπολεμήθησαν αἱ πλάναι καὶ αἱ καταχρήσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ὁ Γέρσων καὶ ὁ Δαΐλλυς,ὁ Οὐΐκλεφος καὶ ὁ Οὖσος, καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ἀρχηγοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐξ αὐτῶν ἐξῆλθον.

198.

Οἱ ἐπισημότεροι σχολαστικοί.

Πρῶτος ἐπίσημος σχολαστικὸς θεολόγος εἶναι Ἄνσελμος ὁ Κανταουρίας (1109), οὗτινος σπουδαιότατον ἔρ-

[1] Universitas ἐκλήθη τὸ ἀνώτερον τοῦτο εἶδος τῶν ἐκπαιδευτηρίων ὡς τὸ σύνολον τῶν διδασκόντων καὶ διδασκομένων· διότι κατ᾽ ἀρχὰς ἔζων ὁμοῦ ὡς ἐν κοινοβίῳ οἱ διδάσκοντες καὶ οἱ διδασκόμενοι. Ἔπειτα ἔλαβεν ἡ λέξις τὴν ἔννοιαν

γον εἶναι τὸ διὰ τί ὁ Θεὸς ἐγένετο ἄνθρωπος (cur deus homo), ἐν ᾧ ἀναπτύσσει τὴν περὶ ἱλαςικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου ἰδέαν. Πρῶτος αὐτὸς ἐπενόησε ἢ τοὐλάχιστον ἀνέπτυξε καὶ τὴν ὀντολογικὴν ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀρυομένην δηλ. τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἡμῖν ἰδέας τοῦ Θεοῦ ὡς τελείου ὄντος, ἥτις ἰδέα ἀναγκαίως περικλείει καὶ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ. Πρῶτος αὐτὸς ἀνέπτυξε καὶ ὑπεστήριξε καὶ τὸ ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, ὅτι δηλ. ὁ θεολογῶν πρέπει νὰ ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς πίστεως, ἵνα ἐννοήσῃ τὰ ἀντικείμενα αὐτῆς (credo ut intelligam, πιστεύω ἵνα ἐννοήσω). Ὡς ἀρχιεπίσκοπος δὲ ἐζήτει ὁ Ἄνσελμος τὴν τελείαν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας, καὶ διὰ τοῦτο ἐξωρίσθη ἐπὶ τρία ἔτη ἐξ Ἀγγλίας. Ὡς θεολόγος ἐκέκτητο σπανίαν ὀξύνοιαν καὶ βαθύνοιαν, ἱκανότητα πρὸς θεωρητικὴν νόησιν καὶ θερμότητα πίστεως. Διάσημος ὑπῆρξε καὶ ὁ σχολαστικὸς Ῥ ο σ κ ε λ ῖ ν ο ς (1089), ὅστις περιῆλθεν εἰς ἔριδα πρὸς τὸν Ἄνσελμον περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἥτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν πολύκροτον παρὰ σχολαστικοῖς σ υ ζ ή τ η σ ι ν π ε ρ ὶ τ ῶ ν γ ε ν ι κ ῶ ν ἐ ν ν ο ι ῶ ν (u n i v e r s a l i a), διότι οἱ μὲν παρεδέχοντο, ὅτι αὗται εἶναι ἔννοιαι κεναί, λέξεις ἁπλαῖ καὶ καθαρὰ τῆς νοήσεως προϊόντα, ἐκ τῶν πραγμάτων κατ' ἀφαίρεσιν εἰλημμένα, ἁπλᾶ ὀνόματα (ὅθεν καὶ Nominalistae ἐκλήθησαν, καὶ ἡ θεωρία των Nominalismus), οἱ δὲ ἐδέχοντο, ὅτι αἱ γενικαὶ ἔννοιαι εἶναι πραγματικότητες ἀνεξάρτητοι ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα παριστάνουσιν, ἔχουσι δηλ. καθ ἑαυτὰς ὕπαρξιν, καὶ πρὸ τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, καὶ εἶναι πράγματα ἀληθῆ (ὅθεν ὠνομάσθησαν Realistae, καὶ ἡ θεωρία των Realismus). Ἡ γενικὴ ἔννοια πρβχ. ἄνθρωπος κατὰ τοὺς πρώτους εἶναι ἁπλῆ λέξις, ἁπλοῦν ὄνομα εἰλημμένον ἐκ τοῦ Πέτρου, Παύλου κτλ. Ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχουσιν ὅμως ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος κλ., ἐξ ὧν ἐμορφώθη ἡ ἔννοια ἄνθρωπος. Κατὰ τοὺς δευτέρους ἡ ἰδέα ἄνθρωπος ὑπάρχει καθ' ἑαυτήν, ὅπως ἐννοήθη καὶ ἐννοεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ, πρὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων, τοῦ Πέτρου, τοῦ Παύλου κλ.

τοῦ συνόλου τῶν ἐν τοῖς τοιούτοις ἐκπαιδευτηρίοις διδασκομένων ἐπιστημῶν. Ὅθεν καὶ ὀρθῶς μετεφράσθη εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἡ λέξις Πανεπιστήμιον.

Οὗτοι δὲ ἐγένοντο κατ' ἐκείνην, οὐχὶ δὲ ἐκείνη ἐκ τούτων. Οἱ πρῶτοι, οἱ Nominalistae ἐξεφράζοντο οὕτως· universalia post res, οἱ δὲ δεύτεροι, οἱ Realistae οὕτως· universalia ante res. Οἱ πρῶτοι, οἱ παραδεχόμενοι τὸν Nominalismus ἔτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ περιπέσωσιν εἰς τὴν ἀμφιβολίαν καὶ τὴν σκέψιν, ἀφ' οὗ αἱ ἔννοιαι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος κατ' αὐτοὺς εἶναι γεννήματα ἁπλᾶ ἢ παίγνια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Διὰ τοῦτο καὶ κατεκρίνοντο. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ὁ Ῥοσκελῖνος κατηγορήθη, ὅτι κατ' αὐτὸν ἡ ἔννοια τῆς ἑνότητος ἐν τῇ Τριάδι τῶν προσώπων τῆς θεότητος δὲν εἶναι ἀλήθεια καὶ ὅτι ἄρα περιέπεσεν εἰς τὸν τριθεϊσμόν. Οἱ Realistae ἦσαν πλατωνισταί, διότι καὶ ὁ Πλάτων παρεδέχετο τὰς ἰδέας προϋπαρχούσας τῶν πραγμάτων. Ἄλλοι βραδύτερον μέσην τινὰ καὶ ὀρθοτέραν ὁδὸν βαδίζοντες, ἐφρόνουν κατὰ Ἀριστοτέλη, ὅτι αἱ γενικαὶ ἔννοιαι περιέχουσι μὲν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ἑαυτάς, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν, ἐξ ὧν σχηματίζονται (universalia in rebus). Ἡ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑφίσταται βεβαίως καθ' ἑαυτήν· ἀλλὰ καὶ δὲν δημιουργεῖται καὶ ἐπινοεῖται αὐθαιρέτως ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπάρχει ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἀνθρώποις. Ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν δὲν ὑπάρχει· ἀλλ' ἐν τῷ Παύλῳ, Πέτρῳ καὶ λοιποῖς ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος. Καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει, διὰ τοῦτο σχηματίζεται παρ' ἡμῶν ἡ ἔννοια αὐτοῦ, δὲν ἐπινοεῖται καὶ δημιουργεῖται ἐκ τοῦ μηδενός, ὥστε νὰ ἦναι ἁπλῆ κενὴ λέξις, ἁπλοῦν ὄνομα, μὴ περιέχον πραγματικὴν ἀλήθειαν. Οἱ πλατωνίζοντες ἐπίστευον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται διὰ καθαρᾶς νοήσεως ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι ἐγκειμένων ἰδεῶν νὰ γνωρίσῃ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων ἢ τὴν ἀλήθειαν· οἱ ἀριστοτελίζοντες τοὐναντίον ἐφρόνουν, ὅτι τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν μόνον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων διὰ τῆς παρατηρήσεως, ἐφ' ἧς πρέπει νὰ στηρίζεται ἡ νόησις. Σπουδαῖος θεολόγος ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀβαιλάρδος († 1142), ὅστις μεγάλους ὑπέστη διωγμοὺς ἕνεκα τῆς ἐλευθεροφροσύνης του, διότι παρὰ τὰς ἐπικρατούσας ἰδέας παρεδέχετο τὴν ἀρχήν, ὅτι μόνον ὅ,τι ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου κατανοεῖ, τοῦτο καὶ μόνον πρέπει οὗτος νὰ πιστεύῃ. Ὁ Ἀβαιλάρδος διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τῶν νεωτέρων ὀρθολογιστῶν θεο-

λόγων. Ὁ Ἀβαιλάρδος ἐν τῇ διαλεκτικῇ ἦτο ὁ δεινότερος πάντων τῶν συγχρόνων του. Ἡ φήμη του εἵλκυσε ταχέως μεγάλην πληθὺν ὁμιλητῶν· ἀλλ' ἡ ἐλευθεροφροσύνη του γνωστὴ γενομένη ἐπέσυρε καὶ τὴν ἔχθραν πολλῶν κατ' αὐτοῦ, ἐπί τινος δὲ συνόδου ἐν Σουασῶνι ἐξηναγκάσθη νὰ ῥίψῃ εἰς τὸ πῦρ τὸ πρὸ μικροῦ φανὲν ἐγχειρίδιον τῆς θεολογίας (Introductio in theologiam) καὶ κατεδικάσθη εἰς μοναστηριακὴν φυλάκισιν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀφέθη ἐλεύθερος, ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς Παρισίους. Ἀλλ' ὅτε ἀπέδειξεν ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ ἅγ. Διονύσιος τῶν Παρισίων δὲν εἶναι Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, κατεδιώχθη πάλιν παρὰ τῶν μοναχῶν, καὶ κατέφυγεν εἰς δάσος τι παρὰ τὴν πόλιν Τρακῶν (Troyes). Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἀνεζήτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἠνάγκασαν νὰ παραδίδῃ αὐτοῖς. Οὕτως ἐμορφώθη ἐκεῖ τὸ μοναστήριον τοῦ Παρακλήτου. Βραδύτερον εὑρίσκομεν αὐτὸν μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας καὶ κρότου διδάσκοντα ἐν Παρισίοις. Ἔγραψε δὲ ἠθικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον Scito te ipsum, ἐξέδωκεν ἐκ νέου μεταβεβλημένην τὴν Introductio ὑπὸ τὸν τίτλον theologiae christianae Ll. V., καὶ ἵνα δείξῃ τὸ σφαλερὸν τῆς συνήθους τότε θεολογίας ἐξέθηκεν ἐν τῷ συγγράμματι Sic et non πάντας τοὺς ὑπὲρ τῶν δογμάτων καὶ κατ' αὐτῶν λόγους. Αἱ παραδόσεις του ἐνεποίησαν μεγάλην ἐντύπωσιν. Σύνοδός τις τῷ 1140 ἐκήρυξεν αὐτὸν πάλιν αἱρετικόν, ὁ δὲ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Β' κατεδίκασε τὰ συγγράμματά του ἵνα καῶσιν, αὐτὸν δὲ εἰς φυλακήν. Ὁ Ἀβαιλάρδος μετέστρεψε τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀνσέλμου, ὅτι ἡ πίστις πρέπει νὰ προηγῆται τῆς γνώσεως εἰς τὴν ἀντίθετον, ὅτι μόνον ὅ,τι ἐννοεῖ τις καὶ πιστεύει (intelligo ut credam). Ἡ ἀλήθεια ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ, ἐν τῷ συνδυασμῷ καὶ τῶν δύο ἀρχῶν. Ὁ θεολογῶν πρέπει νὰ ἀναχωρῇ ἀπὸ τῆς πίστεως, διότι ὁ μὴ εὐσεβὴς δὲν ἐννοεῖ τὰ θεολογικὰ πράγματα. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατανόησις τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν στηρίζει τὴν πίστιν εἰς αὐτάς, καθιστῶσα αὐτὴν ἔλλογον καὶ πεφωτισμένην. Ἤθελε μὲν καὶ αὐτὸς νὰ μεταχειρισθῇ τὴν διαλεκτικήν του οὐχὶ πρὸς καταπολέμησιν, ἀλλὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ὡρμᾶτο ἀπὸ τῆς ἀμφιβολίας ὡς τῆς ἀρχῆς πάσης γνώσεως, καὶ μετέβαλε πάντα τὰ δόγματα εἰς προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἀποδει-

χθῶσιν, ἐφαίνετο τοῖς συγχρόνοις του,ὅτι κατέστρεφε τὸ κῦρος τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων. Ὁ Ἀβαιλάρδος ἐσχημάτισε περὶ πολλῶν δογμάτων ἰδίας πεποιθήσεις, καθὼς περὶ ἁγίας Τριάδος, ἣν σαβελλιανικῶς ἐννόει. Εἰς τοὺς κατ' αὐτοῦ διωγμοὺς συνετέλεσε καὶ ἡ παρεξηγηθεῖσα φιλία αὐτοῦ πρὸς τὴν πεπαιδευμένην καὶ εὐσεβῆ Ἐλοίζαν,ἡγουμένην τοῦ μοναστηρίου τοῦ Παρακλήτου. Κατὰ τοῦ Ἀβαιλάρδου ὡς ἀνατροπέως τῆς σχολαστικῆς ἠγέρθησαν πολλοί, ἰδίως δὲ ὁ Β ε ρ ν ά ρ δ ο ς ἐκ Κλερβῶ, ἀνὴρ ἐπισημότατος ἐν τῇ ἐποχῇ του,ἔτι ζῶν ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὡς ἅγιος τιμώμενος, ὅστις ἀποκλίνων εἰς τὸν μυστικισμόν, ἀπεδοκίμαζεν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας πᾶσαν ἀπόκλισιν ἀπὸ τοῦ παραδεδομένου δόγματος, διότι κατ' αὐτὸν αἱ μυστηριώδεις τῆς ἀποκαλύψεως διδασκαλίαι δὲν δύνανται νὰ καταληφθῶσιν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ πιστεύωνται ἁπλῶς. Ὁ Βερνάρδος πεπροικισμένος ὢν δι' ἰσχυροτάτης, τὰ πάντα παρασυρούσης εὐγλωττίας, διὰ ταύτης καὶ ἕνεκα τῆς ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ ἁγιότητι φήμης του, ἦτο σεβαστὸς παρὰ πᾶσιν, ἐφοβοῦντο δ' αὐτὸν καὶ αὐτοὶ οἱ πάπαι. Παρενέβαινε δὲ πολλάκις ὡς δικαστὴς ἐν ταῖς μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων ἔρισι,καὶ προσήρχετο προθύμως ὡς ὑπερασπιστὴς παντὸς ἀδικουμένου. Ἤλεγχε δὲ τολμηρότατα τὰς καταχρήσεις τῆς ἱεραρχίας, καίπερ ἐκ μετριοφροσύνης μὴ θελήσας νὰ γίνῃ ἐπίσκοπος ἢ ἄλλο νὰ ἀναλάβῃ ὑψηλὸν ἀξίωμα. Οἱ λόγοι του ἐξήγειραν ἐν ἁπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν πρὸς τὴν δευτέραν σταυροφορίαν,καὶ ἐπανήγαγον εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας πολλοὺς αἱρετικοὺς καὶ δεισιδαίμονας ἐνθουσιαστάς. Ἡ θεολογικὴ αὐτοῦ τάσις ἦτο πρακτικὸς μυστικισμὸς μετὰ θερμῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ἔργον τῆς θεολογίας κατ' αὐτὸν δὲν εἶναι ἡ ἀνύψωσις καὶ ἀνάπτυξις τῆς πίστεως εἰς τὴν γνῶσιν διὰ τῆς νοήσεως, ἀλλ' ἁπλῶς ἡ στήριξις εἰς τὴν πίστιν διὰ εὐσεβῶν διδαγμάτων καὶ παραδειγμάτων, καθὼς καὶ διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν ἀσκήσεων. Ἡ θεολογία του ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ θεολογία τοῦ αἰσθήματος, ἢ τῆς καρδίας. Διὰ τοῦ συγγράμματός του **Tractatus de erroribus Petri Abaelardi** ἐπολέμησε τὸν τολμηρὸν Ἀβαιλάρδον. Τὸ σπουδαιότερον τῶν

ἄλλων ἔργων του εἶναι τὸ de consideratione, ἐν ᾧ μετ' ἀγάπης φίλου, σπουδαιότητος διδασκάλου καὶ ἐλευθεροστομίας προφήτου διαγράφει Εὐγενίῳ τῷ Γ' τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνωτάτου τῆς ἐκκλησίας ἄρχοντος. Τὴν ὅλην δὲ βαθύτητα καὶ θερμότητα τοῦ ἐνθέου μυστικισμοῦ του ἀνέπτυξεν ἐν τῇ εἰς τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων ἑρμηνείᾳ του. Ὡς μυστικὸς θεολόγος ἦτο ὁ ἄριστος τῆς ἐποχῆς του. Μυστικὴν δ' ἐκάλουν τότε τὴν πρακτικὸν χαρακτῆρα φέρουσαν θεολογίαν. Μυστικοὶ[1] ἐλέγοντο δηλ. ὅσοι θεολόγοι ἐζήτουν ὄχι τόσον τὴν κατανόησιν, δικαιολόγησιν καὶ συστηματοποίησιν τῶν δογμάτων (τοῦτον μάλιστα τὸν σκοπὸν καὶ ἐφοβοῦντο, ἐὰν αὐστηρῶς καὶ συνεπῶς ἤθελεν ἐπιδιωχθῇ), ὅσον νὰ ἐγείρωσι τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπῄτουν παρὰ τοῦ θεολόγου κυρίως ὄχι τόσον ἐταστικὸν ὄμμα καὶ ἐμβρίθειαν ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ κρίσεσιν, ὅσον καθαρότητα καρδίας, θερμότητα πίστεως καὶ τελείαν ἀπάρνησιν ἑαυτοῦ, δι' ὧν κατορθοῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔλθῃ εἰς ἐσωτάτην, ἄμεσον, μυστικὴν ἕνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ὁ τέλειος θεολόγος πρέπει ἀμφότερα νὰ ἔχῃ. Ὀλίγοι σχολαστικοὶ ἐτιμήθησαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοσοῦτον ὅσον ὁ Βερνάρδος. Ἀλέξανδρος ὁ Γ' ἐκήρυξεν αὐτὸν ἅγιον, ὁ δὲ Πῖος ὁ Η' ἔτι κατὰ τὸ 1830 κατέταξεν αὐτὸν ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν μεγάλων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας διδασκάλων. Οὖγων ὁ ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος (1141) ἐζήτησε νὰ ἑνώσῃ τὴν θερμότητα τῶν μυστικῶν μετὰ τῆς σαφηνείας καὶ διαλεκτικῆς ἀκριβείας τῶν σχολαστικῶν θεολόγων. Ἡ πρὸς τὴν ἕνωσιν ταύτην τῆς σχολαστικῆς καὶ τῆς μυστικῆς θεολογίας σπουδὴ ἐκαλλιεργεῖτο ἰδίως ἐν τῇ σχολῇ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος ἐν Παρισίοις. Ὁ Οὖγων οὗτος, ὅστις ἦτο γόνος ἐπιφανοῦς οἰκογενείας, καὶ φίλος τοῦ Βερνάρδου, ὑπὸ τῶν συγχρόνων του τιμώμενος ὡς ἄλλος Αὐγουστῖνος, ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τῆς νέας ταύτης μυστικῆς ἅμα καὶ διαλεκτικῆς τάσεως. Τὴν τάσιν του ταύτην ἐκφράζουσιν οἱ ἑξῆς λόγοι του· Tantum Deus cognoscitur, quantum diligitur. Tantum de veritate quisque potest videre, quantum ipse est· ἤτοι· κατὰ τοσοῦτον ὁ Θεὸς γινώσκεται, καθ' ὅσον καὶ ἀγαπᾶται. Τοσοῦ-

[1] H. Schmid der Mysticismus d. M. A. Jen. 1824. Goerres die Christl. Mystik. Regensbg. 1836.

τον τῆς ἀληθείας μέρος δύναταί τις νὰ ἴδῃ, ὅσον εἶναι αὐτὸς (ὅσον δηλ. ἐφαρμόζει ἐν τῷ βίῳ του καὶ αἰσθάνεται). Εἷς ὢν τῶν ἐξοχωτέρων νόων τοῦ μεσαίωνος, κεκτημένος εὐρυτάτην καὶ ποικίλην παιδείαν, ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης, καὶ πεπροικισμένος διὰ βαθέος καὶ θερμοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ἐξήσκησεν ὠφελιμωτάτην καὶ διαρκῆ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν συγχρόνων του. Τὸ κυριώτερον σύγγραμμά του εἶναι τὸ **De sacramentis fidei christianae.**

199.

Συνέχεια.

Διάσημος σχολαστικὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ Πέτρος Λομβάρδος (1264),οὗτινος τὸ δογματικὸν ἔργον Γνωμῶν βιβλία τέσσαρα (Sententiarum libri quatuor), οὕτως ὀνομασθὲν, διότι συνέκειτο ἐκ συλλογῆς διαφόρων γνωμῶν τῶν πατέρων περὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως, ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις πάντων τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων σχολαστικῶν συστημάτων. Ὁ Λομβάρδος διεμόρφωσεν ἐπὶ τὸ τελειότερον τὴν συντηρητικὴν σχολαστικὴν θεολογίαν, ἀποφυγὼν τὰ τολμηρὰ συμπεράσματα τοῦ Ἀβαιλάρδου. Καὶ αὐτὸς ἦτο φίλος τοῦ Βερνάρδου. Κατὰ τὴν βαθύτητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν θερμότητα τοῦ αἰσθήματος ὑπολειπόμενος τοῦ Οὔγωνος, ἦτο ἀνώτερος ὡς διαλεκτικός. Τὸ μνημονευθὲν δογματικὸν σύγγραμμα αὐτοῦ παρέσχεν αὐτῷ τὸ τιμητικὸν ὄνομα magister sententiarum. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀφιερώσας αὐτὸ καὶ καταθέσας ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἐκκλησίας, παρέβαλεν αὐτὸ πρὸς τὸ δίλεπτον τῆς χήρας· ἀλλ' ὅμως τὸ ἔργον ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποκτήσῃ μεγίστην σημασίαν ἐν τῇ θεολογίᾳ τοῦ μεσαίωνος. Ἀπειράκις ἑρμηθευθὲν, προσέλαβεν ἐπὶ τῆς ἐν Λατεράνῳ οἰκουμενικῆς συνόδου τῷ 1215 ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὸν κῦρος. Εἰς τοὺς πρώτους σχολαστικοὺς ἀνήκει καὶ ὁ Ἀλβέρτος Μάγνος. Οὗτος ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις καὶ Κολωνίᾳ καὶ ἦτο δομινικανός. Κατὰ τὰς θεολογικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ φυσικὰς γνώσεις ὑπερβάλλει πάντας τοὺς σχολαστικούς. ἐστερεῖτο ὅμως πρωτοτυπίας, θεωρητικοῦ πνεύματος καὶ δημιουργικῆς γονιμότητος. Ἕνεκα τῆς ἀπεράντου πολυμαθείας του ὁ λαὸς ἐνόμιζεν αὐτὸν ὡς μάγον. Ἡ κατὰ

τὸ 1651 γενομένη ἔκδοσις τῶν συγγραμμάτων του περιλαμβάνει 21 τόμους in folio, ἐν οἷς 5 τόμοι ἑρμηνείας εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, 3 τόμοι ἑρμηνείας εἰς τὸ δογματικὸν ἔργον τοῦ Λομβάρδου, μία περίληψις τῆς θεολογίας (Summa theologiae) καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα φυσικῆς ἐπιστήμης. Θωμᾶς ὁ Ἀκινᾶτος εἶναι ὁ ὕπατος τῶν σχολαστικῶν, ὀνομασθεὶς Doctor Angelicus, ἰταλὸς Δομινικανός, διδάξας ἐν Παρισίοις, ἐν Κολωνίᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Γρηγόριος Ι' προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ οἰκουμενικὴν λατινικὴν σύνοδον, βραδύτερον δὲ ἐκηρύχθη ἅγιος καὶ κατετάχθη εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Θωμᾶς ὑπῆρξεν ὁ φιλοσοφικώτερος καὶ βαθύτερος νοῦς τοῦ αἰῶνός του, ἦτο δὲ καὶ ὡς ἱεροκῆρυξ ἀγαπητὸς τῷ λαῷ. Θαυμάζων τὸν Αὐγουστῖνον, ἠκολούθησε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ. Ὡς φιλόσοφος δὲ ἠκολούθησε τῷ Ἀριστοτέλει, οὗτινος τὰ ἔργα καὶ ἡρμήνευσεν. Ἐνῷ δὲ ἦτο κυρίως διαλεκτικὸς δεινός, ἕνεκα τῆς βαθύτητος τοῦ αἰσθήματός του δὲν ἦτο ξένος καὶ πρὸς τὴν μυστικὴν θεολογίαν. Τὸ κυριώτερον ἔργον του ἡ Summa totius theologiae εἶναι πρότυπον τῆς τεχνικωτάτης ἐπιστημονικῆς διασκευῆς τῆς δογματικῆς ὕλης. Ὁ Θωμᾶς ὑπερέβαλεν ἐν τούτῳ καὶ τὸν Ἀβαιλάρδον καὶ τὸν Λομβάρδον καὶ τὸν Ἀλβέρτον Μάγνον. Ἔγραψε δὲ καὶ λαμπρὸν ἀπολογητικὸν ἔργον κατὰ Ἰουδαίων καὶ Μωαμεθανῶν (Contra gentiles). Ἐπραγματεύθη θαυμασίως τὴν ἠθικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ συνέγραψεν ἑρμηνείαν τῶν εὐαγγελίων (Catena aurea). Ἄλλοι ἐπισημότατοι σχολαστικοὶ ἐγένοντο Οὔγων ὁ ἐκ τοῦ ἁγίου Κάρρου, ὁ Βοναβεντούρας καὶ ὁ Δοὺνς Σκῶτος. Ὁ Οὔγων († 1260) ἦτο Δομινικανός, ἐγένετο δὲ καὶ Καρδινάλιος. Ἠσχολεῖτο εἰς τὴν μελέτην τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐσπούδασε νὰ προαγάγῃ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῆς διὰ τοῦ ἔργου του Postilla (δηλ. ἑρμηνεία) in universa biblia, συνέγραψε δὲ καὶ Concordantia Bibliorum. Ὁ Βοναβεντούρας ὑπῆρξεν ἀληθὲς κόσμημα τῶν Φραγκισκανῶν καὶ ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις. Προσεκλήθη δὲ καὶ οὗτος εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ σύνοδον, ἵνα διαφωτίσῃ τὰς συζητήσεις, ἐκηρύχθη δὲ ἅγιος καὶ εἷς τῶν μεγίστων διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας, οἱ δὲ σύγχρονοί του θαυμάζοντες αὐτόν, ἀπεκάλουν Doctor seraphicus. Ἡ τάσις

ιν τὴν ἀγάπην καὶ λατρείαν του· ἂν ἠδύνατο ἀπ' ἀρχῆς νὰ ίμῃ τὸν κόσμον τοῦτον κρείττονα ἢ ὅσον αὐτὸν ἐποίησεν· ἂν ιναται νὰ ἀποκαλύψῃ τινὶ τὸ μέλλον ἁμάρτημά του ἢ τὴν ίλλουσαν καταδίκην του· ἂν δύναται νὰ μεταδώσῃ τὴν δύναμιν ῦ δημιουργεῖν· ἂν δύναται τὸ γενόμενον νὰ κάμῃ ὡς μὴ γεμενον, δηλ. τὴν μητέρα παρθένον· ἂν πᾶν δήποτε πρόσωπον ναται νὰ προσλάβῃ οἱανδήποτε φύσιν, καθὼς ὁ λόγος ἔλαβε ιν ἀνθρωπίνην φύσιν· ἂν ἡ πρότασις αὕτη· ὁ Θεὸς εἶναι κάνρος ἢ κολοκύνθη εἶναι ἐπίσης δυνατὴ, ὅπως αὕτη· ὁ Θεὸς εἶι ἄνθρωπος· ἂν ἡ πρότασις αὕτη εἶναι ἀληθής· ὁ Χριστὸς ὑῆρξεν ἀπ' αἰῶνος· ἂν ὀρθῶς λέγεται, ὅτι συνετέθη ἐξ ἑκατέρας ισεως, ἢ συνέστη, ἢ συνεχωνεύθη, ἢ συνεμίχθη, ἢ συνεφύρθη, ἐκολλήθη,ἢ συνεδυάσθη, ἢ ἡνώθη κτλ. Περὶ δὲ τῆς δυνάμεως ῦ ῥωμαίου ποντίφηκος γίνονται ἔτι περιεργότεραι συζητήσεις περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ,διότι συζητοῦμεν περὶ τῆς διπλῆς τοῦ ἐξουσίας καὶ ἂν δύναται νὰ καταργήσῃ ὅ,τι ὡρίσθη διὰ τῶν γγραμμάτων τῶν ἀποστόλων· ἂν δύναται νὰ διατάξῃ τι ἀντιῖνον εἰς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν· ἂν δύναται νὰ προσσῃ νέον ἄρθρον εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως· πότερον ἔχει γαλητέραν δύναμιν τοῦ Πέτρου ἢ ἴσην· ἂν δύναται νὰ ἐπιτάξῃ τοῖς ἀγγέλοις· ἂν δύναται νὰ ἐξαφανίσῃ ὁλόκληρον τὸ πουρκτόριον καλούμενον· πότερον εἶναι ἁπλοῦς ἄνθρωπος ἢ Θεός ς· ἂν μετέχει ἑκατέρας φύσεως μετὰ τοῦ Χριστοῦ· ἂν εἶναι φιινθρωπότερος ἢ ὁ Χριστὸς, καθόσον περὶ τούτου δὲν λέγεται, ι ἀνεκάλεσέ τινα ἢ ἐλύτρωσεν ἀπὸ τῶν καθαρτηρίων ποινῶν· μόνος πάντων δὲν δύναται νὰ πλανηθῇ! Περὶ τοιαῦτα γεῖα ζητήματα σπουδαίως ἀσχολοῦνται σχολαί τινες θεολόν.» Μετὰ ταῦτα ἐβελτιώθη πάλιν ὀλίγον ἡ σχολαστικὴ ἕεα τοῦ πολέμου, ὃν ἤγειρε κατ' αὐτῆς ἡ γερμανικὴ καὶ ἐλτικὴ μεταρρύθμισις. Ἡ βάσις ὅμως αὐτῆς ἔμεινε πάντοτε ἡ τή.

Οἱ σχολαστικοὶ ἠσχολοῦντο κυρίως εἰς τὰ δόγματα. Ἀλλ' ἐδς τούτου,ὅπερ ἦτο τὸ κύριον ἔργον των,ἐκαλλιεργοῦντο παρ' τῶν καὶ ἄλλοι κλάδοι τῆς θεολογίας. Τὸ κανονικὸν δίαιον, οὗτινος ὡς κυριωτέρα πηγὴ ἐχρησίμευον αἱ ψευδοϊσιώρειοι διατάξεις, διὰ τοῦ Γρατιανοῦ ἔτυχε τὸ πρῶτον

πλήρους ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας. Ἡ ἠθικὴ εἶχε μὲν ὡς ἰδία ἐπιστήμη διαμορφωθῆ διὰ τοῦ Ἀβαιλάρδου, ἀλλὰ οἱ μετὰ ταῦτα σχολαστικοὶ θεολόγοι, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Λομβάρδου ἐπραγματεύοντο αὐτὴν ἐν τοῖς δογματικοῖς αὐτῶν συστήμασι μόνον παρέργως. Ἰδίως ἀξία λόγου εἶναι ἡ ἐπεξεργασία τῆς Ἠθικῆς ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου. Εἶδος πρακτικῆς ἠθικῆς θεολογίας εἶναι καὶ ἡ παρὰ τοῖς σχολαστικοῖς περιπτωτικὴ κληθεῖσα θεολογία (theologia casuistica), ἥτις ὡς ἔργον της εἶχε νὰ λύῃ διάφορα ζητήματα τῆς συνειδήσεως, νὰ ἀποφαίνηται δηλ. ἂν αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ ὡρισμένη πρᾶξις κατὰ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν περίπτωσιν (casus) εἶναι ἀγαθὴ ἢ κακή. Οἱ λεπτολόγοι οὗτοι τῆς ἠθικῆς διδάσκαλοι σοφιστευόμενοι περιέπεσαν εἰς πολλὰς περὶ ἠθικῆς πλάνας. Ἐνῷ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τῶν χρόνων τούτων ἡ ἐξήγησις τῆς Γραφῆς ἐκαλλιεργεῖτο μετὰ μεγάλου ζήλου δι' ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Σολομὼν Ἰαρχῆς (1170), Ἐβενέσδρα ἐκ Τολέδου (1167), Δαυὶδ Κίμχη ἐκ Ναρβώνης (1230) καὶ Μωσῆ Βὲν Μαϊμὼν ἐν Κορδούῃ (1205), μεταξὺ τῶν χριστιανῶν οὔτε ἐτιμᾶτο, οὔτε ὀρθῶς ἐγίνετο. Τὸ κείμενον τῆς λατινικῆς Βουλγάτας, ἧς ἐγίνετο χρῆσις ἀντὶ τῶν πρωτοτύπων κειμένων, εἶχε διαφθαρῆ διὰ τῆς ἀκρισίας τῶν ἀντιγραφέων, αἱ δὲ ἀπόπειραι τῆς βελτιώσεως αὐτοῦ ηὔξησαν ἔτι μᾶλλον τὴν σύγχυσιν. Μεταξὺ τῶν ἐξηγητικῶν ἔργων τῶν χρόνων τούτων διακρίνονται τὰ τοῦ Ἀνσέλμου, τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου καὶ τοῦ Νικολάου ἐκ Λύρας. Πρακτικοί, μυστικοὶ συγγραφεῖς διάσημοι ὑπῆρξαν ὁ Ἰωάννης Τάουλερ, ἄγνωστός τις συγγραφεὺς τῆς γερμανικῆς λεγομένης θεολογίας καὶ πρὸ πάντων ὁ Θωμᾶς Ἀκέμπης, οὗτινος τὸ σύγγραμμα περὶ μιμήσεως Χριστοῦ (De imitatione Jesu Christi), ἐν ᾧ ὁδηγεῖται ὁ χριστιανὸς περὶ τοῦ πῶς δέον νὰ μιμῆται τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ κατέχηται καὶ ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ ἐν τοῖς αἰσθήμασι καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, ὑφ' ἧς καὶ ἐκεῖνος, ἀναγινώσκεται καὶ θαυμάζεται μέχρι τῆς σήμερον, μετεπεφρασμένον ὂν εἰς πάσας σχεδὸν τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου. Οὐδὲν ἄλλο βιβλίον ἔλαβε μετὰ τὴν Γραφὴν πλειοτέραν διάδοσιν. Ὡς ὑμνογράφοι κατὰ τοὺς μέσους

ῶνας ἐφημίσθησαν ἐν τῇ δύσει ὁ Βερνάρδος, ὁ Βοναεντούρας καὶ ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτος. Καὶ ἡ κοσμιή δὲ ποίησις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εἶχεν ὡς ἐπὶ τὸ εῖςον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Τοῦ διασήμου Δάντου (1320) μεγαλοπρεπὲς ποίημα «Θεία κωμῳδία» (Παράδεισος, Πουργαριον καὶ Κόλασις) εἶναι πλῆρες θρησκευτικῶν ἐννοιῶν.

200.

Τὰ ἤθη τῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς χρόνους ύτους ἐν τῇ δύσει μεθ' ὅλον τὸν ζῆλον πρὸς τήρησιν τῶν ωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας περιγράφεται ἡμῖν ὸ τῶν συγχρόνων συγγραφέων ὡς λίαν ἐλεεινή. Καὶ οἱ ν πάπαι ὁποῖοί τινες ἦσαν συνήθως, εἴδομεν ἀνωτέρω (§ 12). Οἱ δὲ ἐπίσκοποι συνήθως ἔζων κατὰ τὸ παράδειγμα ν παπῶν. Ὅσοι μάλιστα αὐτῶν ἦσαν φεουδάρχαι, κατέτριν τὸν χρόνον συνήθως μᾶλλον περὶ πολέμους καὶ κοσμικὰς δας ἢ περὶ ἐκκλησιαστικὰς ἀσχολίας. Ἕνεκα τῆς γενικῆς ἀγκαστικῆς ἀγαμίας πολλαχοῦ ἔζων οἱ κληρικοὶ ἀκολάως, τινὲς δὲ φανερῶς συνεβίουν μετὰ παλλακῶν, ἢ ἐναντίον ν κανόνων τῆς ἐκκλησίας των ἐνυμφεύοντο; καθὼς ἐν Μεδιονοις. Ὅσον δὲ αἱ κατὰ τοῦ νομίμου γάμου τῶν κληρικῶν ἀγορεύσεις ἀπὸ τοῦ ΙΓ' μάλιστα αἰῶνος ἐγίνοντο αὐστηρότει καὶ γενικώτεραι, τοσοῦτον μᾶλλον ηὔξανεν ἡ διαφθορὰ τοῦ ήρου. Καὶ οἱ μοναχοί, ἐξ ὧν μόνον ὀλίγοι διέσωζον τὴν χαίαν αὐστηρότητα, διατρίβοντες ἐντὸς τῶν πόλεων παρεῖχον θ' ἑκάστην σκάνδαλα ἠθικῶν παραβάσεων. Καὶ τοῦ λαοῦ δὲ ν μεγάλων μάλιστα πόλεων ἡ διαφθορὰ ζωγραφίζεται ρὰ τῶν ἱστορικῶν μεγάλη. Οἱ εὐγενεῖς ζῶντες πρὸς ἀλλήλους ἀδιαλείπτοις ἔρισι καὶ πολέμοις δὲν ἐγνώριζον εἰμὴ τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου (Faustrecht), οὐδένα δὲ ἔθετον περιορμὸν εἰς τὴν ἀκολασίαν των· ὁ δὲ λαὸς ὡδηγεῖτο εἰς τὸν ἐντελισμὸν τοῦ χαρακτῆρος, ἢ εἰς τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πανουρκν. Οἱ λαϊκοὶ ἵσταντο ὑπὸ τὴν ἄμεσον κηδεμονίαν τοῦ ιήρου, ἐτέλουν δὲ ἐν μεγάλῃ ἀμαθείᾳ. Εἰς τοῦτο δὲ συν-

ετέλει τὸ ὅτι δὲν ἤρκουν τὰ ὀλίγα μοναστηριακὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχολεῖα πρὸς γενικὴν διάδοσιν τῆς παιδείας. Ἡ δὲ ἐπ' ἐκκλησίας διδασκαλία πρὸς τὸν λαὸν ἦτο ἀνεπαρκής, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν ἱερέων δὲν ἠδύναντο νὰ κηρύττωσιν, αὐτοὶ ἀμαθεῖς ὄντες, οἱ δὲ κηρύττοντες ἦσαν συνήθως μοναχοὶ ἐκ τῶν ταγμάτων τῶν Δομινικανῶν καὶ Φραγκισκανῶν, οἵτινες ἀντὶ νὰ ἀναπτύσσωσι τῷ λαῷ τὴν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ζητῶσι τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν αὐτοῦ, ἀπησχόλουν τοὺς ἀκροατάς των ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ διὰ μυθαρίων πρὸς τιμὴν ἰδίως τῶν προστατῶν τῶν ταγμάτων των ἁγίων, ἢ δι' ἀγόνων δογματικῶν σχολαστικῶν συζητήσεων. Ἡ παρὰ τῷ λαῷ ἄγνοια τῆς θρησκείας προήρχετο καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἀπηγορεύετο αὐτῷ ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τὸ ἔχειν παρ' ἑαυτοῖς μεταφράσεις αὐτῆς. Τοῦτο ἐγίνετο διὰ τὸν φόβον μὴ παρεννοήσωσι τὰς Γραφὰς καὶ περιπέσωσιν εἰς πλάνας. Οἱ ἀναγινώσκοντες ἐκ τοῦ λαοῦ τὰς Γραφὰς ἐθεωροῦντο αἱρετικοὶ καὶ κατεδιώκοντο. Οὕτω διατάσσει ἡ ἐν Τολώσῃ σύνοδος τοῦ ἔτους 1259 διὰ τοῦ 14 αὐτῆς κανόνος τὰ ἑξῆς· «Ἀπαγορεύεται τὸ νὰ δικαιοῦνται οἱ λαϊκοὶ νὰ ἔχωσι παρ' ἑαυτοῖς τὰς Γραφὰς τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης.» Ἡ δὲ ἐν Βιτέρρῃ σύνοδος τοῦ 1246 ἐν τῇ συμβουλῇ πρὸς τοὺς ἱεροὺς δικαστὰς κεφ. 36 (Mansi XXIII τόμ. 724 σελ.) ὁμιλεῖ περὶ θεολογικῶν βιβλίων, «τὰ ὁποῖα οἱ λαϊκοὶ οὐδὲ ἐν λατινικῇ γλώσσῃ ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν, ἐν δὲ τῇ χυδαίᾳ ἢ τῇ μεταφράσει οὔτε οἱ λαϊκοί, οὔτε οἱ κληρικοί!» Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ καθαρὰς ἰδέας περὶ χριστιανισμοῦ ὁ λαός, εἰς ὃν οὕτως ἔμενεν ὅλως ἄγνωστος ἡ Γραφή; Πρὸ πάντων ὡδηγεῖτο ὁ λαὸς εἰς τὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ αὐτὰ τὰ αἰώνια παραγγέλματα τῆς φυσικῆς ἠθικῆς ἐθεωροῦντο ἔχοντα κῦρος καὶ δύναμιν, μόνον ὡς παραγγέλματα τῆς ἐκκλησίας. Ἕνεκα τῆς ἀμαθείας τοῦ λαοῦ καὶ διότι ἡ εἰδωλολατρεία παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς δὲν εἶχε τελείως ἐξαλειφθῆ, ὁ δὲ χριστιανισμὸς τηρούμενος μόνον ἐξωτερικῶς, δὲν εἶχεν ἀκόμη εἰσδύσει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, διετηροῦντο καὶ ἀνεπτύσσοντο παρ' αὐτοῖς πολλαὶ δεισιδαιμονίαι, καὶ μάλιστα αἱ συνδεόμεναι μετὰ τῆς πίστεως περὶ τῆς ἐπενεργείας τῶν δαιμόνων, αἱ

προχαλέσασαι τὴν πρόληψιν περὶ τῶν συνδέσμων διαφόρων ἀνθρώπων μετὰ τοῦ διαβόλου. Οἱ τοιοῦτοι ἐκαλοῦντο μάγοι, αἱ δὲ γυναῖκες μάγισσαι (Hexen. Sorcières).[1] Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ γυναῖκες πάσχουσαι νευρικὰ παθήματα ἐθεωροῦντο ὡς τοιαῦται. Αἱ δεισιδαιμονίαι αὗται προήγοντο πολλαχοῦ καὶ ὑπεστηρίζοντο, διότι πολλοὶ ἐπίσκοποι κατὰ τὰς ἤδη ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου ὑποδειχθείσας ἀρχὰς δὲν ἐζήτουν παρὰ τοῖς ἐπιστρέφουσι λαοῖς τελείαν τινὰ καὶ ῥιζικὴν ἐξάλειψιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν,ἀλλὰ μᾶλλον ἐσπούδαζον νὰ ἑρμηνεύωσι τὰς ἐθνικὰς δοξασίας χριστιανικῶς. Οὕτως ἐνιαχοῦ οἱ ἐθνικοὶ θεοὶ ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς δαίμονες. Καὶ ἡ φαντασιώδης ποιητικὴ φύσις τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ πρὸς τὸ μυστηριῶδες καὶ ὑπερφυσικὸν,συνέβαλλον εἰς τὰς περὶ δαιμόνων δεισιδαιμονίας. Τὴν ἐπικρατοῦσαν δεισιδαιμονίαν δεικνύουσι καὶ αἱ θεῖαι κρίσεις,αἵτινες εἰσήχθησαν ἐν τοῖς δικαςηρίοις ὡς ἀποδεικτικὰ μέσα, ὅταν δὲν ἐξήρκει ὁ ὅρκος.Μία τῶν συνήθων κρίσεων ἦτο ἡ τοῦ ζέοντος ὕδατος. Ὁ κατηγορούμενος ἢ ἄλλος τις ἀντ'αὐτοῦ ἔθετε τὴν χεῖρά του εἰς ζέον ὕδωρ. Ἡ χεὶρ προσεδένετο μετὰ ταῦτα, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐλύνετο ὁ ἐπίδεσμος, καὶ ἐὰν ἡ χεὶρ εἶχεν ἐντελῶς ἰαθῆ, ἦτο κατὰ θείαν ἀπόφασιν ὁ κατηγορούμενος ἀθῶος!

Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν κατάστασις τῶν χριστιανισθέντων γερμανικῶν λαῶν ἦτο κατὰ ταῦτα οἰκτρά. Εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους παριστάνονται τὰ ἤθη αὐτῶν αὐστηρότερα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ποιήσωμεν τὸν ἐσφαλμένον συλλογισμόν· Post hoc ergo propter hoc· διότι ἡ ἐξαχρείωσις αὕτη εἶχεν ἀρχίσει ἤδη πρότερον, ἀφ' ὅτου διὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν λαῶν εἶχον μεταβληθῆ αἱ βάσεις τοῦ γερμανικοῦ βίου. Ἀποσπασθέντες ἀπὸ τοῦ πατρίου ἐδάφους, τοῦ ἰσχυροτάτου τούτου προστάτου καὶ φύλακος τῶν πατρίων ἠθῶν, καὶ ὡς κατακτηταὶ καὶ δεσπόται διασπαρέντες εἰς πλουσιωτάτας χώρας μεταξὺ κοινωνίας ἐγγηρασάσης ἐν τῇ κακίᾳ, ἥτις ἐδηλητηρίασεν ἐντελῶς αὐτοὺς, παρεδόθησαν μετ' ἀκαθέκτου ὁρμῆς ἰδιαζούσης τῷ ἀνθρώπῳ τῆς φύσεως εἰς τὰς ἀπολαύσεις παντὸς εἴδους, καὶ τὰ πάθη ἐλεύ-

[1] W. Soldan Geschichte der Hexen-Processe. Stuttg. 1843.

θερα ἀφεθέντα διέρρηξαν πάντα περιορισμὸν σωφροσύνης καὶ ἠθικότητος. Ἐπὶ τέλους παρατηροῦμεν, ὅτι, λέγοντες, ὅτι τὰ ἤθη τῶν παπῶν, τῶν ἐπισκόπων, τοῦ κλήρου ἐν γένει, τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ λαοῦ ἦσαν διεφθαρμένα, δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ἔλλειπον ἐντελῶς καὶ παραδείγματα ἀρετῆς. Οὐδόλως. Τὸ περίεργον μάλιστα εἶναι, ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἐκείνης διαφθορᾶς ἀπαντῶμεν καὶ τὰς μεγαλητέρας ἀρετάς. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἀπαντῶμεν ἐν τῷ βίῳ μεγαλητέρας ἀντιθέσεις καὶ παραδοξοτέρας διαφορὰς, ὅσον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἐνῷ ἡ βαρβαρωτάτη βία ἐπεκράτει, εὕρισκέ τις παρ' ἄλλοις τὸν λεπτότερον σεβασμὸν πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων.Παρὰ τὴν θρασυτέραν φιλαυτίαν συνήντα τις τὴν τολμηροτέραν αὐταπάρνησιν καὶ φιλαδελφίαν. Ἀφ'ἑνὸς ἔβλεπέ τις τὴν ἀναισχυντοτέραν περιφρόνησιν πρὸς τὰ θεῖα,τὴν παχυλωτέραν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν βαθυτέραν ἀμάθειαν,ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν θερμοτέραν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν Θεὸν, τὴν τολμηροτέραν ἐλευθεροφροσύνην καὶ τὴν ἀξιοθαυμαστοτέραν πολυμάθειαν καὶ εὐφυίαν.

204.

Ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία.

Ἡ ἐκκλησία ἐλάμβανε ὅσα ἐθεώρει ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἀνόρθωσιν καὶ διατήρησιν τῶν χρηστῶν ἠθῶν. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα δὲν ἦσαν πάντοτε κατάλληλα, ἄλλοτε δὲ ἐγίνετο κακὴ χρῆσις αὐτῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἠθῶν πρὸς αὔξησιν τῆς δυνάμεως τοῦ κλήρου ἢ πρὸς πλουτισμὸν αὐτοῦ. Πρβχ. οἱ κήρυκες ἐκήρυττον μετάνοιαν, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ζητῶσι τελείαν τῆς καρδίας μεταβολὴν ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ καλὸν, ἤρχοῦντο νὰ ἀπαιτῶσιν ἐξωτερικήν τινα ἱκανοποίησιν ἢ ἀναπλήρωσιν (Busse), καὶ πρὸ πάντων νηστείαν, ἀποδημίας εἰς ἱεροὺς τόπους, προσευχὰς καὶ τὰ ὅμοια.Ταῦτα ἁπλῶς καὶ μόνον ἐξωτερικῶς γινόμενα ἤρκουν κατὰ τὰς δοξασίας αὐτῶν ἵνα τύχῃ τις τῆς ἀφέσεως καὶ σωτηρίας καὶ ἄνευ ἐσωτερικῆς μεταβολῆς τοῦ φρονήματος. Τόσον δέ τινες ἐνόμιζον, ὅτι τὸ πᾶν συνίστατο εἰς ἀναπλήρωσίν τινα ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας δι' ἔργων τῆς μετα-

νοίας, ὥστε συνέβαινεν ἵνα πλούσιοι μεταχειρίζωνται ἄλλους, πληρόνοντες αὐτοὺς, ἵνα ὡς ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ἐκτελῶσι τὰ ἔργα ταῦτα τῆς μετανοίας! Ἡ ἐξομολόγησις καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀφέσεως, ὠφέλιμα μέσα εἰς χεῖρας εὐσυνειδήτων ἱερέων, ἐχρησίμευον ὡς ἰσχυρότατα ὅπλα εἰς χεῖρας φιλάρχων καὶ φιλοδόξων ἀνδρῶν. Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' διέταξεν, ἵνα οἱ καθολικοὶ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τοὐλάχιστον ἐξομολογῶνται. Ὡς ποιναὶ ἐπὶ τῶν μετανοούντων ἁμαρτωλῶν ἤρξαντο νὰ ἦναι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν χρήσει καὶ ῥαβδισμοὶ καὶ ἄλλαι σωματικαὶ κακώσεις. Πολλοὶ ὑπέβαλον ἑαυτοὺς εἰς τοιαύτας κακώσεις ἑκουσίως καὶ αὐτοβούλως. Συναθροιζόμενοι μάλιστα τοιοῦτοι πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν,ἀνελάμβανον ἱερὰς ἀποδημίας ἀσκεπεῖς τὴν κεφαλὴν, δακρύοντες, στενάζοντες καὶ μαστίζοντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς, συγχρόνως δὲ ψάλλοντες διαφόρους ψαλμοὺς μετανοίας. Οἱ τοιοῦτοι ἐκαλοῦντο flagellantes. Ἠδύνατό τις ὅμως νὰ ἐξαγοράζῃ καὶ διὰ χρημάτων τὴν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτημάτων του, ἀγοράζων ἐγγράφους ἀφέσεις[1] (συγχωροχάρτια, indulgentiae), ἃς οἱ πάπαι, ὅπως αὐξήσωσι τὸν πλοῦτον ἑαυτῶν, ἔπεμπον πρὸς πώλησιν πανταχόσε δι' ἐπίτηδες ἐντεταλμένων προσώπων. Οἱ δὲ σχολαστικοὶ θεολόγοι ἐδικαιολόγουν τὰς καταχρήσεις ταύτας, διδάσκοντες, ὅτι ὁ πάπας δύναται νὰ διαθέτῃ ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῶν περισσευσασῶν δῆθεν ἀξιομισθιῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν ἁγίων κατὰ βούλησιν ὑπὲρ παντὸς αἰτοῦντος παρ' αὐτοῦ ἄφεσιν (Thesaurus meritorum Christi et Sanctorum). Ὁ πάπας καὶ ἐν γένει ὁ κλῆρος ἠδύναντο διὰ τῶν ἀφέσεων τούτων νὰ σώζωσι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς (Purgatorium), τοῦ μέσου ἐκείνου τόπου μεταξὺ παραδείσου καὶ κολάσεως, ἐν ᾧ ἐπίστευεν ὁ λαὸς, ὅτι ἐκαθαρίζοντο αἱ ψυχαὶ αἱ μεταβαίνουσαι εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἐκτελέσει πάσας τὰς ἱκανοποιήσεις διὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν. Πηγὴ πλούτου ὑπῆρχε τοῖς πάπαις καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος (ἀπὸ Βονιφατίου τοῦ Η') ἀρξάμενον καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνὰ πᾶν 100στὸν ἔτος, ἔπειτα δὲ ἀνὰ πᾶν 50στὸν, εἶτα ἀνὰ πᾶν 33τον

[1] Amort de origine progressu et fructu indulgentiarum. Aug. Vind. 1735.

καὶ τελευταῖον ἀνὰ πᾶν 25τον ἔτος ἐν Ῥώμῃ τελούμενον **Ἰουβιλαῖον**, τὸ κληθὲν οὕτω κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ἑβραϊκοῦ ἔτους τῆς ἀφέσεως (Chena Hajobel) τοῦ ἀνὰ πᾶν 50 ἔτος παρ' ἑβραίοις ἐπαναλαμβανομένου. Ὅσοι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπεδήμουν εἰς Ῥώμην, ἐλάμβανον πλήρη ἄφεσιν τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν (indulgentiam plenariam). Βραδύτερον ἐδόθη τὸ προνόμιον τοῦ παρέχειν τοιαύτας ἀφέσεις κατὰ τὸ Ἰουβιλαῖον ἔτος καὶ πολλαῖς ἄλλαις ἐκτὸς τῆς Ῥώμης ἐκκλησίαις. Ἀφέσεις τοιαῦται ἐδίδοντο καὶ εἰς τοὺς ἐκστρατεύοντας κατὰ τῶν ἀπίστων ἢ αἱρετικῶν (τοὺς σταυροφόρους). Ὁ **ἀφορισμὸς** ἦτο συνηθεστάτη ποινὴ κατὰ παντὸς εἰς τὰ τοῦ κλήρου συμφέροντα ἀντικειμένου· παρεῖχε δὲ εἰς τὸν ἀφορισμὸν ἰσχὺν καὶ ἐνέργειαν ἡ πολιτεία, ἥτις τυφλῶς ὑπηρέτει τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς κοσμικῆς της δυνάμεως. Ἤδη ὁ βασιλεὺς Πιπῖνος εἶχεν ὁρίσει, ὅτι οὐδεὶς ὑπὸ ἀφορισμὸν τελῶν ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς ἐκκλησίαν· οὐδεὶς χριστιανὸς ἐπετρέπετο νὰ συμφάγῃ μετ' αὐτοῦ ἢ νὰ χαιρετίσῃ αὐτόν. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ἦτο ἀποκεκλεισμένος ἀπὸ παντὸς ἀξιώματος. Ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ζήσῃ ὁ τοιοῦτος ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Νέον εἶδος φοβερᾶς ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς ἀναφαίνεται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ **ἀπαγόρευσις** (interdictum), εἶδος γενικοῦ ἀφορισμοῦ ἐπιβαλλομένου καθ' ὁλοκλήρων χωρῶν ἢ πόλεων, πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἢ τὸν κλῆρον τῶν ὁποίων ἤθελον περιέλθει οἱ πάπαι εἰς ἔριδα ἀδιάλλακτον. Ἐν ταῖς χώραις ταύταις δεν ἠδύναντο τότε δημοσίᾳ νὰ τελῶνται ἱεροπραξίαι, κηδεῖαι, λιτανεῖαι καὶ λοιπαὶ τελεταί, ἐτελεῖτο δὲ ἡ λατρεία ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, ἔπαυον δ' ἠχοῦντες καὶ οἱ κώδωνες. Τὴν ἀπαγόρευσιν ἐπέβαλλε καθ' ἁπάσης τῆς Γαλλίας ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Ε΄, ἐρίσας πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῆς Ῥοβέρτον (998). Ὁμοίως δὲ ἐκήρυξε τὴν αὐτὴν φοβερὰν ποινὴν καὶ Ἰννοκέντιος ὁ Γ΄ (1208) κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἕνεκα Ἰωάννου τοῦ Ἀκτήμονος. Τῶν ὡς **αἱρετικῶν** ἀποδεικνυομένων συνήθης **ποινὴ** ἦτο ἂν μὲν ἁπλῶς ὡμολόγουν τὴν αἵρεσίν των δεσμά, ἂν δὲ ἐπέμενον ὁ ἐπὶ πυρᾶς θάνατος! Ἐγίνετο δὲ χρῆσις **βασάνων**, ὅπως οἱ κατηγορούμενοι ὁμολογῶσιν, ὅτι εἶναι ἔνοχοι τῆς αὐτοῖς ἀποδιδομένης κατηγορίας. Ὡς αἱρετικοὶ ἐκαίοντο καὶ ὅσοι κατηγοροῦντο, ὅτι εἶχον

συνάψει δῆθεν συνθήκην μετὰ τοῦ διαβόλου, δηλ. οἱ καλούμενοι μάγοι καὶ αἱ μάγισσαι. Τελευταῖον μνημονεύομεν καὶ τοῦ ὁμολογουμένως εὐεργετικωτάτου θεσμοῦ τῆς εἰρήνης λεγομένης τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δηλ., ἐπικρατήσαντος τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου, οὐδεμία πολιτικὴ ἐξουσία ἠδύνατο νὰ περιςείλῃ τὸ κακὸν, προσῆλθεν ἡ ἐκκλησία ἵνα περιορίσῃ τοῦτο, διότι ὥρισε καιροὺς καθ' οὓς ἐπὶ ἀπειλῇ βαρυτάτων ποινῶν ἀπηγορεύετο πᾶσα ἐχθροπραξία καὶ ἐπεβάλλετο παῦσις πάσης ἔριδος καὶ ἐνόπλου συγκρούσεως. Οἱ καιροὶ οὗτοι ἦσαν ἀπὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως μέχρις 8 ἡμερῶν μετὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἐπιφανίων, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς τεσσαρακοστῆς μέχρις 9 ἡμερῶν μετὰ τὴν πεντηκοστὴν, καὶ ἐν ἑκάστῃ ἑβδομάδι ἀπὸ τῆς τετάρτης μέχρι τῆς πρωίας τῆς δευτέρας. Ἡ παῦσις αὕτη ἐλέγετο εἰρήνη τοῦ Θεοῦ (Treuga Dei).

202.

Ἡ λατρεία τῶν χρόνων τούτων.

Ἡ λατρεία ὑπέστη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῇ δύσει σπουδαίας μεταβολὰς, ἀπεδίδετο δ' αὐτῇ παρὰ τοῦ λαοῦ οἱονεὶ μαγική τις δύναμις, διότι τὰ μυστήρια λ. χ. ἐθεωροῦντο ὡς ἐνεργοῦντα ἀφ' ἑαυτῶν ex opere operato, χωρὶς νὰ ἦναι ἀναγκαία πρὸς τοῦτο ἡ πίστις ἢ ἀγαθή τις διάθεσις. Ὁ σχολαστικὸς Γαβριὴλ Βίελ ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς (Sententt. l. IV. D. I. c. 3)· «Τὸ μυστήριον λέγεται, ὅτι φέρει τὴν χάριν ex opere operato, οὕτω δηλ. ὥστε ipso facto, διὰ τούτου, ὅτι προσφέρεται, ἐὰν δὲν κωλύῃ ἐμπόδιον θανασίμου ἁμαρτήματος, μεταδίδεται ἡ χάρις τοῖς χρωμένοις. Πλὴν τῆς προσφορᾶς δὲ τοῦ σημείου τοῦ ἐξωτερικῶς διδομένου, δὲν ἀπαιτεῖται ἀγαθή τις ἐσωτερικὴ κίνησις ἐν τῷ μετέχοντι τῶν μυστηρίων.»[1] Τὰ μυστήρια, ὧν ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ὁ ἀριθμὸς ἦτο ἀόριστος, διὰ Πέτρου τοῦ Λομβάρδου καὶ διὰ τοῦ Γρατιανοῦ, ὡρίσθησαν ἑπτὰ, ὁ δὲ ἀριθμὸς οὗτος ἐγένετο μετὰ ταῦτα γενικῶς δεκτός. Ὠνο-

[1] Praeter exhibitionem signi, foris exhibiti, non requiritur bonus motus interior in suscipiente (!).

μάσθησαν δὲ οὕτως αἱ 7 ἐκεῖναι τελεταὶ, αἵτινες μαρτυροῦνται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπάρχουσαι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰς ὁποίας καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐκήρυξεν ὡς μυστήρια. Τὸ διὰ ῥ α ν τ ι σ μ ο ῦ β ά π τ ι σ μ α, ὅπερ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ μόνον ἐξαιρετικῶς ἐδίδετο εἰς τοὺς κλινήρεις, ἐγένετο νῦν γενικὸν, καταργηθείσης τῆς ἀρχαίας ἀποστολικῆς τριττῆς καταδύσεως. Τὴν μεταβολὴν ἐπέφερεν ἡ σκέψις, ὅτι ἦτο ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ὑγείας ἐπικίνδυνος ἡ κατάδυσις ἐν ψυχροῖς κλίμασιν. Ἡ ἀλλοίωσις ἀναφέρεται εἰς τὸν τύπον,οὐχὶ δὲ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ βαπτίσματος. Τὸ χ ρ ί σ μ α (confirmatio) ἐ χ ω ρ ί σ θ η ἤδη ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, μεθ' οὗ ἦτο ἡνωμένον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Μόνον δὲ ὁ ἐπίσκοπος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τελῇ αὐτό. Ἡ ε ὐ χ α ρ ι σ τ ί α ἀπὸ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος μετεδίδετο τοῖς λαϊκοῖς μ ό ν ο ν ὑ π ὸ τ ὸ ε ἶ δ ο ς τ ο ῦ ἄ ρ τ ο υ ἐκ φόβου μὴ ὁ τῆς εὐχαριστίας οἶνος χυθῇ. Μόνον τοῖς ἱερεῦσιν ἐπετράπη ἡ ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη μετάληψις, ὅπως καὶ ἐν τούτῳ καταφαίνηται ἡ ὑπεροχὴ αὐτῶν ὑπὲρ τὸν λαόν. Κατὰ τοῦ Βερεγγαρίου διασήμου σχολαστικοῦ θεολόγου ὡρίσθη ὡς δόγμα τῆς ἐκκλησίας ἡ μεταβολὴ τῆς οὐσίας τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ (t r a n s s u b s t a n t i a t i o) κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα. Τὸ ε ὐ χ έ λ α ι ο ν ὡρίσθη νὰ τελῆται μόνον κατὰ τὸ τ έ λ ο ς τ ο ῦ β ί ο υ τοῦ ἀνθρώπου, ὅθεν καὶ ὠνομάσθη τελευταία χρίσις (ultima unctio). Γλῶσσα τῆς λατρείας εἰσάγεται πανταχοῦ ἡ λ α τ ι ν ι κ ὴ καὶ ἐπικρατεῖ πανταχοῦ ἡ ῥωμαϊκὴ λειτουργία. Οἱ πάπαι ἤθελον, οἱ πανταχοῦ καθολικοὶ νὰ θεωρῶσιν ὡς μόνην ἱερὰν τὴν γλῶσσαν τῆς Ῥώμης καὶ νὰ προσεύχωνται κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας. Οὕτω κατὰ μικρὸν κατηργήθησαν ἡ ἱσπανικὴ ἡ μοτζαραβικὴ, ἡ γαλλικανὴ, ἡ ἀμβροσιανὴ καὶ αἱ λοιπαὶ λειτουργίαι. Μόνον οἱ μετὰ τῆς Ῥώμης ἡνωμένοι σλάβοι (Μοραβοί, Βοεμοὶ) ἐπί τινα χρόνον διετήρησαν τὴν ἐθνικήν των γλῶσσαν ἐν τῇ λατρείᾳ, ἕως οὗ ἐπεβλήθη καὶ αὐτοῖς ἡ λατινικὴ γλῶσσα. Τότε ἀνεφάνησαν τὸ πρῶτον αἱ ἰ δ ι ω τ ι κ α ὶ λ ε ι τ ο υ ρ γ ί α ι καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν αἱ ἅγιαι Τ ρ ά π ε ζ α ι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Ἀρχιτεκτονικὴ ἐγενικεύθη ἐν τῇ δύσει ἡ τοῦ

οτθικοῦ ῥυθμοῦ, τοῦ χαρακτηριζομένου διὰ τῶν κυκλι-
ῶν καὶ ὀξειῶν γωνιῶν, εἰσήχθησαν δὲ νῦν καὶ τὰ ἀγάλμα-
α εἰς τὴν λατρείαν. Αἱ ἑορταὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν διὰ
ῶν ἑορτῶν τῶν νέων ἁγίων, καὶ ἡ προσκύνησις τούτων κατέ-
αβε σχεδὸν τὴν ὅλην χριστιανικὴν λατρείαν. Παλαιοὶ ἅγιοι ἀ-
εκαλύπτοντο, ὁσημέραι δὲ νέοι διὰ τοῦ πάπα ἐδημιουργοῦντο.
Ἱ βίοι τῶν ἁγίων τούτων ἐπληροῦντο θαυμάτων, πλασμάτων
ῆς εὐσεβοῦς φαντασίας τῶν μοναχῶν. Αἱ περὶ τὴν τιμὴν τῶν
ειψάνων τῶν ἁγίων καταχρήσεις ηὔξησαν. Τὰ μοναστήρια
ὶίως ἐπληρώθησαν ἀληθῶν καὶ πολλῶν πλαστῶν λειψάνων
ρχαιοτάτων ἁγίων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων. Μοναστήριόν
ι ἐν Γαλλίᾳ (Centula) ἠξίου, ὅτι κατεῖχε λείψανα ἐκ τοῦ τά-
ου τῶν σφαγέντων νηπίων κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
τοῦ, ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς παρθένου Μαρίας, ἐκ τοῦ ὠμοφο-
ίου τοῦ ἁγίου Παύλου, καὶ ἐκ τῆς ξυλικῆς τῶν τριῶν σκηνῶν,
ς ἤθελεν ὁ Πέτρος νὰ κατασκευάσῃ ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ!
Ἐκ πάντων τῶν ἁγίων ὑψώθη πλειότερον ἡ τιμὴ τῆς ἁγίας
Ἱητρὸς τοῦ Κυρίου ὡς τῆς βασιλίσσης τῶν οὐρανῶν, εἰς ἣν ἀ-
ιερώθησαν τὰ σάββατα. Ἡ συνηθεστάτη προσευχὴ παρὰ τοῖς
υτικοῖς τὸ Pater noster καὶ Ave Maria ἦτο μεμερισμένη μεταξὺ
οῦ Θεοῦ καὶ τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου, ἀπεδίδετο δ' αὐτῇ μαγική
ις δυναμις, διὰ τοῦτό τινες ἐσπούδαζον 1000άκις τῆς ἡμέρας,
ἄλλοι 100άκις καὶ ἄλλοι 50άκις νὰ ἀπαγγέλλωσιν αὐτήν. Τότε
ιεδόθη ἐν Λουγδούνῳ τὸ πρῶτον διά τινων μοναχῶν ἡ διδα-
σκαλία περὶ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς μητρὸς τοῦ
Κυρίου, συστάσης ἐν τῇ πόλει ταύτῃ περὶ τὸ 1140 καὶ ἑορτῆς
εἰς τιμὴν αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ ἑορτὴ αὕτη εὗρεν ἀλλαχοῦ ἰσχυρὰν
ἀντίστασιν, ἰδίως παρὰ τῷ Βερνάρδῳ καὶ παρ' ἄλλοις θεολόγοις
τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐξηπλώθη μὲν ἡ ἑορτὴ αὕ-
τη κατὰ μικρὸν εἰς πλείονας ἐκκλησίας, ἀφοῦ ὅμως ὁ Θωμᾶς
Ἀκινάτος ἐκηρύχθη κατ' αὐτῆς, διὰ τῆς φήμης αὐτοῦ κατέστη
ἀδύνατος ἡ γενίκευσις αὐτῆς, εἰ καὶ ὁ Δοὺνς Σκῶτος ἔγραψεν
ὑπὲρ αὐτῆς, οἱ δὲ Φραγκισκανοὶ ἦσαν καὶ μετὰ ταῦτα πάντοτε
ὑπὲρ αὐτῆς ἐκ παραδόσεως. Τοιουτοτρόπως ἔμενε τότε ἡ μὲν
ἰδέα τῆς ἀσπίλου συλλήψεως ἁπλοῦν θεολογούμενον, ἡ δὲ ἑ-
ορτὴ αὐτῆς περιωρισμένη. Ἀπέκειτο δὲ εἰς τὸν Πῖον Θ' πάπαν

Ῥώμης κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν (1854) νὰ κηρύξῃ ὡς δόγμα πίστεως τὴν ἄσπιλον σύλληψιν καὶ νὰ διατάξῃ τὴν γενίκευσιν τῆς ἑορτῆς αὐτῆς. Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα συνέστη καὶ ἡ ἑορτὴ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου (Festum corporis Domini) εἰς τιμὴν καὶ λατρείαν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀρνουμένων τὴν μετουσίωσιν. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀνεφάνησαν καὶ αἱ ἑορταὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως ἢ κοιμήσεως τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου, αἵτινες κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰσήχθησαν καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ἐν γένει παρατηροῦμεν, ὅτι μεγάλη ἦτο ἡ ὁμοιότης τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας ἔν τε τῇ δύσει καὶ τῇ ἀνατολῇ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐπεκράτει ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκκλησίαις. Ἀλλ' ὁμολογούμενον εἶναι, ὅτι ἐπειδὴ οὐδέποτε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ ἀμάθεια ἐν τῇ ἀνατολῇ ἔφθασεν εἰς ὃν βαθμὸν εἶχε φθάσει ἐν τῇ δύσει, δὲν ἀπαντῶμεν ἐν ἐκείνῃ τὴν δεισιδαιμονίαν τῆς δύσεως εἰς τοσοῦτον βαθμὸν (διότι οὔτε συνθῆκαι τοῦ διαβόλου ἐπιστεύοντο ἐν τῇ ἀνατολῇ, οὔτε μάγισσαι), οὔτε τὸν φανατισμὸν αὐτῆς (διότι ἱερὰ ἐξέτασις δὲν ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἀνατολῇ, οὐδὲ ἐκαίοντο οἱ αἱρετικοί), οὔτε αἱ καταχρήσεις καὶ παρεκτροπαὶ ἔφθασαν ἐν αὐτῇ εἰς τὸ σημεῖον, εἰς ὃ κατήντησεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία. Τὴν κορύφωσιν τῶν ἐν τῇ λατρείᾳ παρεκτροπῶν ἐν τῇ δύσει ἠρκοῦντο νὰ δείξωσιν αἱ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀναφανεῖσαι ἐνιαχοῦ ἐν τῇ δύσει γελοῖαι ἑορταί, ἡ τῶν μωρῶν (stultorum), καθ' ἣν ἐτελεῖτο ἡ λειτουργία ἀστεϊσμοῦ χάριν ὑπὸ τῶν κληρικῶν ἀπομιμουμένων τοὺς μωρούς, καὶ ἡ τῶν ὄνων (asinorum) εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπὶ τοῦ ὄνου εἰς Αἴγυπτον φυγῆς τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου![1] Καὶ ἐμποδίσθησαν μὲν μετὰ ταῦτα αἱ ἑορταὶ αὗται ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ἀνεφάνησαν τοιαῦται ἑορταὶ διακωμῳδοῦσαι τὰ ἱερώτατα, εἶναι σημεῖον τῆς φοβερᾶς καταπτώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς δυτικαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἡ λατρεία περιωρίζετο μόνον συνήθως εἰς τὰς τελετάς· τὸ δὲ πνευματικώτερον

[1] Jo. Beleth Explicat. div. offic. c. 7. 72. 120. Tiliot mémoires pour servir à l'histoire de la fête des foux. Genève 1751. Du Fresne Glossar. λέξ. Festum asinorum.

ἐρος αὐτῆς, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δίδει τὴν ζωὴν εἰς αὐτὴν, τὸ ήρυγμα ἢ παρελείπετο ἐντελῶς ἢ σπανίως ἐγίνετο κατὰ ηρὸν καὶ ἄγονον τρόπον. Δὲν δύναταί τις ὅμως νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι πῆρχον καὶ ἐξαιρέσεις· διότι δὲν ἔλλειψαν νὰ ἀναφανῶσι καὶ ήρυκες τοῦ λόγου πεφημισμένοι μάλιστα μεταξὺ τῶν Δομινιανῶν καὶ Φραγκισκανῶν.Οἱ διασημότεροι ὑπῆρξαν ὁ Βερνάρδος αὶ ὁ Βοναβεντούρας, εἰς οὓς δὲν δύναταί τις νὰ ἀρνηθῇ οὔτε ερμότητα αἰσθήματος, οὔτε πνεῦμα οἰκοδομητικόν.

203.

Θεολογικαὶ ἔριδες.

Αἱ κυριώτεραι θεολογικαὶ ἔριδες τῶν χρόνων τούτων ἐν τῇ ύσει ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι.

1. Αἱ περὶ εὐχαριστίας ἔριδες. Περὶ τῆς εὐχαριστίας ιπῆρχεν ἤδη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ διαφορὰ γνωμῶν. Ἐνῷ ὁ Τερτουλλιανὸς (Adv. Marc. IV, 40), ὁ Ὠριγένης (εἰς Ματθ. Τ. XI, 14. Opp. T. III. 498) καὶ ὁ Κυπριανὸς (Epist. LXIII, 1) ἐνέβλεπον ἐν τῷ ἄρτῳ καὶ τῷ οἴνῳ μόνον σημεῖα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ὅλην τελετὴν ὡς ἁπλοῦν σύμβολον ἐθεώρουν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Ι. Χ., ὁ Ἰουστῖνος (Α΄ Ἀπολ. 66), ὁ Εἰρηναῖος (adv. haer. IV, 18, 4) καὶ ἄλλοι παρεδέχοντο, ὅτι ὁ λόγος ἑνοῦται μετὰ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου καὶ οὕτω μεταβάλλει ταῦτα εἰς μυστηριώδη τροφὴν, μεταδίδουσαν τῷ σώματι τοῦ μεταλαμβάνοντος θείαν τινὰ χάριν ἢ τὴν ἀθανασίαν. Ἡ γνώμη αὕτη ἀπέβη κατὰ μικρὸν ἡ ἐπικρατεστέρα. Κατὰ τὸν Θ΄ αἰῶνα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἠγέρθη ἐν τῇ δύσει ἡ ἑξῆς σφοδρὰ συζήτησις. Περὶ τὸ 831 ὁ Πασάσιος Ῥαδβέρτος, μοναχὸς πεπαιδευμένος, ἐπεχείρησε νὰ ἐξετάσῃ ἐπιστημονικῶς τὴν περὶ μετουσιώσεως διδασκαλίαν, ἥτις ἤδη ἀπὸ πολλοῦ εἶχε ῥίψει ῥίζας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ πράξει καὶ τῇ πίστει τοῦ λαοῦ, διὰ τοῦ συγγράμματός του de sanguine et corpore Domini. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀποπνέει πανταχοῦ θερμότητα πίστεως καὶ εἰλικρινῆ εὐσέβειαν, δεικνύει δὲ τὴν πρόθεσιν τοῦ συγγραφέως νὰ καταστήσῃ, εἰ δυνατὸν, καταληπτὸν τὸ δόγμα ἐν ὅλῃ τῇ

σημασίᾳ του. Εἶναι δὲ γεγραμμένον δι' ὕφους δημοτικοῦ. Ὑποστηρίζει δὲ τὴν ἰδέαν τῆς μετουσιώσεως (transsubstantiatio) διὰ πολλῶν ἀνεκδότων, τὰ ὁποῖα διηγοῦντο οἱ βίοι πολλῶν ἁγίων. Ἰδίως ἐσπούδασε νὰ δείξῃ, ὅτι ἂν ἡ μετουσίωσις δὲν εἶναι φανερὰ, τοῦτο γίνεται, διότι ἡ εὐχαριστία δὲν εἶναι προωρισμένη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς θαῦμα πρὸς τοὺς ἀπίστους, ἀλλ' ὡς μυστήριον χάριν τῶν πιστῶν. Ἔπειτα δὲ δεικνύεται καὶ ἐν τούτῳ ἡ θεία συγκατάβασις, ἥτις λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν φυσικὴν φρίκην πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κρέας καὶ αἷμα, ἐνῷ συγχρόνως δὲν ἤθελε νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως πρὸς σκώμματα. Τότε τὸ σύγγραμμα ἔμεινεν ἀπαρατήρητον. Ἐν τούτοις ὁ Ῥαδβέρτος ἔγινεν ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου Κορβίου καὶ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ διατελῶν ἐπεξειργάσθη αὖθις τὸ ἔργον καὶ ἐνεχείρισε Καρόλῳ τῷ Φαλακρῷ (844). Οὗτος δὲ ἐζήτησε παρὰ τοῦ πεπαιδευμένου μοναχοῦ Ῥατράμνου ἐκ τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου νὰ ἐκφράσῃ τὴν περὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ῥαδβέρτου γνώμην του, οὗτος δὲ εὐχαρίστως ἐπωφελήθη τῆς περιστάσεως ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἡγουμένου του. Χωρὶς νὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν, ἐπολέμησε διὰ τοῦ συγγράμματός του De corpore et sanguine Domini ad Carolum Calvum τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ῥαδβέρτου μετὰ αὐστηροτάτης κριτικῆς καὶ μετὰ πολλῆς εὐφυΐας, ὑποστηρίζων τὴν γνώμην, ὅτι μόνον πνευματικῶς (spiritualiter et secundum potentiam) μεταλαμβάνεται τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, διότι τοιαύτη πνευματικὴ ἔννοια περὶ μεταλήψεως ἁρμόζει εἰς τὸν χριστιανισμὸν, ὅστις εἶναι πνευματικὴ θρησκεία· ἄλλως περιπίπτομεν εἰς τὴν ἀνθρωποφαγίαν. Ἡ ἰδέα τῆς μετουσιώσεως τοσοῦτον δὲν ἦτο ἀκόμη κοινὴ γνώμη ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, ὥστε καὶ ἄλλοι ἔξοχοι διδάσκαλοι τῆς θεολογίας, οἷον ὁ Ῥαβανὸς Μαῦρος καὶ ὁ Σκῶτος Ἐρίγενας, ἐπολέμησαν φανερῶς τὴν γνώμην τοῦ Ῥαδβέρτου. Ἀλλὰ καὶ οὗτος εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὑπερασπιστὰς τὸν Χίγκμαρον καὶ Χαύμονα. Ἄλλοι δὲ ἰδίαν ὁδὸν βαδίζοντες ἐξέφρασαν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐν τῷ ἄρτῳ καὶ μετὰ τοῦ ἄρτου μεταλαμβάνονται ἀληθῶς τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου. Ἀλλ' ἡ διδασκαλία τοῦ Ῥαδβέρτου ὑπῆρξεν ἐκείνη, ἥτις ἐξέφραζε τὴν

εποίθησιν τῶν περισσοτέρων τότε, καὶ ἥτις ἔμελλε βραδύτερον ελείως νὰ ὑπερνικήσῃ. Ἡ ἔρις ἀνενεώθη μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' ἰῶνος διὰ τοῦ σχολαστικοῦ θεολόγου Βερεγγαρίου. Οὗος ἐξέφρασε γνώμην ἀντικειμένην εἰς τὴν δέαν τῆς μετουσιώσεως, ἥτις ἦτο ἤδη ἡ ἐπικρατοῦσα. Εδίδαξε δηλ., ὅτι συμβαίνει μὲν μεταβολὴ τῶν στοιχείων καὶ αρουσία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, ἀλλ' οὔτε μεταβολὴ εἶναι οὐσιαστική, οὔτε ἡ παρουσία· ἡ παρουσία εἶαι μᾶλλον ἡ ὕπαρξις τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἐν τοῖς στοιείοις καὶ ἡ μεταβολὴ συνίσταται εἰς τὴν πραγματικὴν ἐμφάνιιν τῆς δυνάμεως ταύτης ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἄρτου. Ὅρος δὲ τῆς υναμικῆς ταύτης παρουσίας δὲν εἶναι μόνον ἡ εὐλογία, ἀλλὰ ᾶλλον ἡ πίστις τοῦ μεταλαμβάνοντος· ἄνευ τῆς πίστεως ταύης εἶναι ὁ ἄρτος κενὸν σημεῖον ἄνευ δυνάμεως. Τοιαύτας ἰδέας ιέδιδεν ἐπὶ πολὺν χρόνον χωρὶς νὰ ἐγείρῃ σκάνδαλον διὰ τῶν αθητῶν του ἐν Τουρώνῃ. Ὅτε ὅμως ἐξέφρασεν αὐτὰς καὶ ἔν ινι προκλητικῇ ἐπιστολῇ πρός τινα Λάνφραγκ, ἐξήγειρεν ὗτος τὴν ὅλην ἐκκλησίαν κατ' αὐτοῦ. Σύνοδός τις ἐν Ῥώη (1050) κατέκρινεν αὐτὸν ἀναπολόγητον. Δευτέρα δέ τις ἐν ερκέλλῃ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ἣν παρουσίασεν ὁ Βερεγάριος, ἐξέσχισε καὶ ἔκαυσεν ἐν τῇ φανατικῇ αὐτῆς ὀργῇ τὸ ερὶ εὐχαριστίας σύγγραμμα τοῦ Ῥατράμνου, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο Βερεγγάριος, καὶ κατέκρινε τούτου τὴν διδασκαλίαν ἐκ νέου. Ὁ Βερεγγάριος ἐφυλακίσθη, ἀλλὰ βραδύτερον τῇ παρεμβάσει σχυρῶν φίλων ἀπεφυλακίσθη, καὶ τότε ἐγνώρισε τὸν πολὺ ἔκοτε σημαίνοντα παπικὸν ἀντιπρόσωπον Ἰλδεβράνδον τὸν μετὰ ταῦτα πάπαν Γρηγόριον τὸν Ζ'), ὅστις ἐμμένων ἀλῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραφῆς, μέσην τινὰ πιθανῶς τρεφε γνώμην μεταξὺ Ῥαδβέρτου καὶ Βερεγγαρίου, καὶ ἀοδοκιμάζων τὸν φανατισμὸν τῶν ἐναντίων τοῦ τελευταίου ούτου, ἐπί τινος συνόδου ἐν Τουρώνῃ (1054) ἠρκέσθη ὰ ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτοῦ δι' ὅρκου νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι δὲν ἀρνεῖαι τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, ἀλλὰ παραέχεται τὸν ἄρτον καὶ οἶνον μετὰ τὴν εὐλογίαν ὡς σῶμα καὶ ἷμα Χριστοῦ. Ἀλλὰ τότε τολμηρὸς γενόμενος καὶ ὑπὸ τῶν χθρῶν του ὡς αἱρετικὸς κατηγορούμενος, ἀνέλαβεν ὁ Βερεγ-

γάριος πορείαν τινὰ εἰς Ῥώμην, ἵνα, καθὼς ἤλπιζε, διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἰλδεβράνδου κατορθώσῃ παπικήν τινα ἀπόφασιν εὐνοϊκὴν τῇ γνώμῃ αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐνταῦθα εὗρεν ἰσχυράν τινα ἀντίθετον μερίδα, ἐπὶ κορυφῆς τῆς ὁποίας ἵστατο ὁ ἐμπαθὴς καὶ φιλόνεικος Καρδινάλιος Οὐμβέρτος. Ἡ μερὶς αὕτη ἠνάγκασε τὸν ἀσθενοῦς χαρακτῆρος ἄνθρωπον ἐπί τινος συνόδου ἐν Ῥώμῃ (1059) νὰ ρίψῃ τὸ σύγγραμμά του εἰς τὸ πῦρ καὶ νὰ ὁμολογήσῃ μεθ' ὅρκου ὁμολογίαν τινὰ ὑπὸ τοῦ Οὐμβέρτου συντεταγμένην, ἥτις ἦτο ἡ αὐτὴ ἐντελῶς τῇ τοῦ Ῥαδβέρτου διδασκαλίᾳ. Εἰς Γαλλίαν ἔπειτα ἐπιστρέψας ἀνεκάλεσε, προσβάλλων πικρότατα τοὺς ἐν Ῥώμῃ, τὴν ὁμολογίαν ταύτην καὶ ὑπερήσπισεν ἐκ νέου τὴν παλαιὰν διδασκαλίαν του ἐναντίον τοῦ Λάνφραγκ καὶ ἄλλων. Ἡ ἀγανάκτησις τῶν ἐχθρῶν του ἐκορυφώθη. Ὁ Ἰλδεβράνδος ἐν τῷ μεταξὺ γενόμενος πάπας ματαίως ἐζήτησε νὰ κατασιγάσῃ τὴν ἔριδα, ὑποχρεώσας τὸν Βερεγγάριον νὰ παραδεχθῇ νέαν τινὰ ὁμολογίαν ἐν μετριωτέραις ἐκφράσεσι συντεταγμένην ὑπὲρ τῆς πραγματικῆς παρουσίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ. Ἀλλ' ἡ ἀντίθετος μερὶς δὲν ἐδίστασε νῦν καὶ αὐτοῦ τοῦ πάπα τὴν πίστιν νὰ ἀμφισβητήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο εἶδεν οὗτος ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Βερεγγαρίου ἐπὶ δευτέρας τινὸς συνόδου ἐν Ῥώμῃ (1079) ῥητὴν παραδοχὴν τῆς μετουσιώσεως, συγχρόνως δὲ ἀπηγόρευσεν αὐτῷ νὰ συζητῇ τοῦ λοιποῦ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ὁ Βερεγγάριος ἀπεχώρησε μετὰ ταῦτα κεχμηκὼς ἐκ τῶν ἐρίδων τούτων εἰς νῆσόν τινα πλησίον τῆς Τουρώνης, καὶ ἔζη ὡς ἀσκητής. Ἐκεῖ δὲ ἀπέθανε τῷ 1088.

2. Ἡ περὶ προορισμοῦ ἔρις. Ἡ περὶ προορισμοῦ διδασκαλία, ἥτις ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἤδη τοῦ Αὐγουστίνου εἶχε συζητηθῇ (πρβλ. § 91), τοσοῦτον ὀλίγον εἶχε φθάσει ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις εἰς ὁριστικήν τινα λύσιν, ὥστε καὶ μετὰ ταῦτα εὑρίσκοντο μεταξὺ τῶν θεολόγων ἀντιπρόσωποι τῶν ἐναντιωτάτων γνωμῶν. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἀνενεώθη ὁ ἀγὼν μετὰ πολλῆς ἐμπαθείας, ὅτε ὁ μοναχὸς Γότσχαλκ παρουσιάσθη ἐνθουσιώδης ὑπερασπιστὴς τῆς περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ διδασκαλίας τοῦ Αὐγουστίνου. Ὑπεβέβη μάλι-

στα ἔν τινι σημείῳ τὸν Αὐγουστῖνον, διότι παρεδέχετο διπλοῦν τινα προορισμὸν τῶν μὲν πρὸς σωτηρίαν, τῶν δὲ πρὸς ἀπώλειαν, ἐνῷ ὁ Αὐγουστῖνος τὸν τελευταῖον ἐδέχετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡς ἐγκατάλειψιν εἰς τὴν ἀπώλειαν, ἧς ἐγένοντο ἄξιοι ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας.Πορείαν τινὰ εἰς Ἰταλίαν ἀναλαβὼν (847), ἵνα προσελκύσῃ ὀπαδοὺς τῆς διδασκαλίας του, ἐζήτησεν ὁ Γότσχαλκ νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον Βερώνης. Δι᾽αὐτοῦ δὲ πληροφορηθεὶς περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Γότσχαλκ ὁ πεπαιδευμένος ἡγούμενος ἄλλοτε τοῦ μοναστηρίου Φούλδα,τότε δὲ ἀρχιεπίσκοπος Μάϊντζ γενόμενος Ῥαβανὸς Μαῦρος, ἐπολέμησε σφοδρότατα αὐτήν, χαρακτηρίζων τὴν **praedestinatio ad damnationem** ὡς **praedestinatio ad peccatum**,τὸν προορισμὸν δηλ. πρὸς κατάκρισιν ὡς προορισμὸν πρὸς τὸ ἁμάρτημα, καὶ ἄλλας ἐπιβλαβεῖς συνεπείας ἐξάγων ἐξ αὐτῆς. Ὁ Ῥαβανὸς διέκρινε πρόγνωσιν καὶ προορισμόν. Ὁ Θεὸς προγινώσκει μόνον τὴν μέλλουσαν καταδίκην τῶν κακῶν, δὲν προδιατάσσει ὅμως αὐτὸς ταύτην. Συγχρόνως δὲ ἐκάλεσε καὶ σύνοδον ἐν Μάϊντζ (848), ὅπου παρέστη καὶ ὁ Γότσχαλκ μετὰ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι δὲν ἐδίδασκέ τι ἀντιβαῖνον τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ. Ἀλλ᾽ ἡ σύνοδος κατέκρινεν αὐτὸν καὶ παρέδωκε τῷ μητροπολίτῃ τοῦ Ῥέϊμς Χιγκμάρῳ πρὸς τιμωρίαν.Οὗτος δὲ κατεδίκασεν αὐτὸν ἐν νέᾳ τινὶ συνόδῳ ἐκ νέου,καὶ ἐπειδὴ ἠρνήθη ἐπιμόνως νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν διδασκαλίαν του, διέταξεν ἀνηλεῶς νὰ μαστιγώσωσιν αὐτὸν καὶ νὰ ῥίψωσιν εἰς ἰσόβιον εἱρκτὴν ἔν τινι μοναστηρίῳ. Οὕτως ἐγίνοντο τότε αἱ συζητήσεις καὶ τόσον ὀλίγον ἦτο σεβαστὸν τὸ δικαίωμα τῶν πεποιθήσεων! Ἡ πρὸς τὸν Γότσχαλκ ἀπανθρωπία καὶ ἡ κατάκρισις τῆς διδασκαλίας τοῦ Αὐγουστίνου διὰ δύο ἐπισήμων ἐπισκόπων ἤγειρεν ἐν τῇ φραγκικῇ ἐκκλησίᾳ μέγαν θόρυβον, ὅστις ἰδίως ἀπετείνετο κατὰ τοῦ Χιγκμάρου. Κατὰ πρῶτον παρουσιάσθη ὁ ἐπίσκοπος τῶν Τρεκῶν (Troyes) Προυδέντιος διά τινος συγγράμματός του ὑπερασπιστὴς τοῦ καταδικασθέντος μοναχοῦ. Ἔπειτα ὑπερήσπισαν αὐτὸν καὶ ὁ Ῥατράμνος καὶ ὁ Σερβάτος Λοῦπος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χίγκμαρος εὗρεν ὑπερμάχους τῶν ἰδεῶν του, ἐν οἷς καὶ τὸν περίφημον Σκῶτον Ἐρίγεναν. Ἀλλὰ τοῦ τε-

λευταίου ἡ ὑπεράσπισις ἔμελλε νὰ βλάψῃ μᾶλλον τὸν ὑπερασπιζόμενον, διότι ὁ Ἐρίγενας συμφώνως πρὸς τὰς φιλοσοφικάς του ἰδέας μετεχειρίσθη τοιαῦτα ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα εὗρον πλείστους πολεμίους. Ἀλλ' εἰς τὸν Χίγκμαρον προσῆλθε βοηθὸς καὶ ὁ μέγας Κάρολος, οὗ τῇ διαταγῇ σύνοδός τις ἐν Χιερσῦ (853) ἀνεκήρυξεν ὡς ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν τὸν μεμετριασμένον Αὐγουστινισμόν. Ἀλλ' ἀντιθέτους ἀποφάσεις μετ' ὀλίγον ἐξέδωκεν ἡ ἐν Οὐαλεντίᾳ σύνοδος τοῦ 855 ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Λουγδούνων Ῥεμίγιον. Ὁ πάπας Νικόλαος ὁ Α' δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὡρισμένην τινὰ θέσιν ὡς πρὸς τὸ συζητούμενον ζήτημα. Τοιουτοτρόπως, ὅπως ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγουστίνου, ἔμειναν καὶ νῦν ἐν τῇ δύσει διῃρημέναι αἱ γνῶμαι περὶ προορισμοῦ.

204.

Οἱ αἱρετικοὶ τῶν χρόνων τούτων.

Hahn Geschichte der Ketzer im M. A. Stuttg. 1845. 3. B. C. Schmidt Histoire des Cathares ou Albigeois. Paris 1849. Monastier Histoire de l'église Vaudoise. Gen. 1847.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεφάνησαν ἐν τῇ δύσει πολλοὶ αἱρετικοί, οἵτινες ἐγειρόμενοι κατὰ τῆς διαφθορᾶς καὶ τῶν πλανῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ χωριζόμενοι ἀπ' αὐτῆς, ἀπετέλουν ἰδίας θρησκευτικὰς κοινωνίας, ὑπέπιπτον δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς βαρυτέρας πλάνας. Ὁ μυστικισμὸς εἶναι ὁ κοινότερος χαρακτὴρ αὐτῶν, ὅπως καὶ ὁ τῶν συγχρόνων παρὰ βυζαντινοῖς αἱρετικῶν. Ἐπειδὴ δηλ. ἡ θρησκεία ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ εἶχεν ἐντελῶς ἐξωτερικευθῆ, καθὼς καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ εἰς μικρότερον μέτρον, περιορισθεῖσα εἰς ἐξωτερικοὺς τύπους καὶ εἰς τὴν τήρησιν τῶν τελετῶν μόνον, ἄνευ ἐσωτερικῆς εὐσεβείας, οἱ πλεῖστοι τῶν τότε ἀναφανέντων αἱρετικῶν, καταπολεμοῦντες τὴν ἐξωτερίκευσιν ταύτην, κατήντησαν εἰς τὸ ἀντίθετον ἄτοπον, νὰ περιφρονῶσι δηλ. ἐντελῶς τὴν λατρείαν, τὰς τελετὰς ἐν γένει καὶ τὰ ἔργα τῆς εὐσεβείας, καὶ νὰ ἀπαιτῶσι μόνον ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν, ἐπιδιώκοντες ἄμεσόν τινα, μυστικὴν ἕνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἐνῷ τὸ ὀρθὸν ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ, πρέπει

δηλ. νὰ συνυπάρχωσι καὶ ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ εὐσέβεια. Ἡ πρώτη ἄνευ τῆς δευτέρας μαραίνεται καὶ ἐκλείπει, εἶναι δὲ καὶ ψευδής, διότι ὁ εὐσεβὴς δι' ἔργων πρέπει νὰ δείξῃ τὴν εὐσέβειάν του, ἡ δευτέρα ἄνευ τῆς πρώτης δὲν ἔχει ἀξίαν καὶ καταντᾷ ἁπλοῦς ἐξωτερικῶς μηχανισμός. Ἐνταῦθα μνημονεύομεν τῶν ἐπισημοτέρων αἱρετικῶν. 1. Πρῶτοι ἀνεφάνησαν οἱ καθαροὶ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, οἵτινες νομίζοντες διεφθαρμένην τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἀπεσπάσθησαν ἀπ' αὐτῆς, ἐθεώρουν δὲ μόνους ἑαυτοὺς καθαροὺς καὶ ἀποτελοῦντας τὴν ἀληθῆ καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ἔζων βίον ἐγκρατέστατον ἀπέχοντες τοῦ οἴνου καὶ τοῦ κρέατος καὶ ἀποφεύγοντες καὶ αὐτὴν τὴν χρῆσιν τῶν χρημάτων· εἶχον πολλὰς γνωστικὰς δοξασίας· ἀπέρριπτον δὲ ὡς οἱ ἀρχαῖοι γνωστικοὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ ὑπερετίμων τὴν Καινήν. Ὡμοίαζον δὲ κατὰ πολλὰ πρὸς τοὺς Βογομίλους καὶ Παυλικιανοὺς τῆς ἀνατολῆς. Περιεφρόνουν ἐντελῶς τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, τὸ βάπτισμα, τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν ἱερωσύνην καὶ δὲν ἐδέχοντο τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων. Ἀναφανέντες τὸ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ καὶ τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ ἐξηπλώθησαν μετὰ ταῦτα καθ' ἅπασαν τὴν Γερμανίαν, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ἱσπανίαν. Διάφοροι δὲ σύνοδοι κατεδίκασαν αὐτοὺς καὶ πανταχοῦ κατεδιώκοντο. Ἡ αἵρεσις τῶν καθαρῶν τούτων προῆλθε καὶ ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν διαφθορὰν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ δύσει ἀπὸ πολλοῦ διαδεδομένων γνωστικῶν ἰδεῶν διὰ Πρισκιλλιανῶν καὶ Μανιχαίων, ἐξ ὧν πολλοὺς εἶχον μεταφέρει οἱ Βάνδαλοι εἰς Ἰταλίαν, ἰδίως δὲ δι' ἐπιρροῆς τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Παυλικιανῶν, Βογομίλων καὶ ἄλλων τοιούτων αἱρετικῶν. Αἱ κοινότητες τῶν καθαρῶν διῃροῦντο εἰς κατηχουμένους καὶ εἰς τελείους. Ἡ κατωτέρα βαθμὶς τῶν κατηχουμένων ἀπετελεῖτο ὑπὸ τῶν ἁπλῶν ἀκροατῶν. Οἱ καθαροὶ ἐν ταῖς συναθροίσεσιν αὐτῶν προσηύχοντο καὶ ἠκροῶντο τοῦ κηρύγματος. Εἶχον δὲ πνευματικὸν βάπτισμα, ὅπερ ἐκάλουν consolamentum, συνιστάμενον εἰς τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ βαπτιζομένου ἐπίθεσιν παρὰ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου (Ancia) τοῦ εὐαγγελίου, παρὰ δὲ τῶν ἄλλων ἐκλεκτῶν τῶν χειρῶν των. Οἱ γινόμενοι τέλειοι ἐ-

λάμβανον τὸ βάπτισμα τοῦτο. Οἱ καθαροὶ ἐν τῇ ἀκμῇ των εἶχον 1 ἀρχηγόν, 12 διδασκάλους καὶ 12 ἐπισκόπους ἢ ἐπόπτας. Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἐξηπλώθησαν πολύ, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ηὔξησε μεγάλως. Οὔτε δὲ διὰ τῆς ἠπιότητος, οὔτε διὰ τῆς βίας ἐπείθοντο νὰ παραιτήσωσι τὰς ἰδέας των. Εἰς μάτην ὁ Βερνάρδος μετεχειρίσθη τὴν ἰσχὺν τῆς ἀγάπης του πρὸς αὐτούς, καθὼς βραδύτερον καὶ ἄλλοι πεπαιδευμένοι Δομινικανοὶ κηρύγματα καὶ συνδιαλέξεις. Ἡ κυρία ἑστία των ἔμεινε πάντοτε ἡ Λομβαρδία καὶ ἡ μεσημβρινὴ Γαλλία. Κατὰ τὸ 1167 προεκήρυξαν γενικὴν σύνοδον ἐν Τουλούσῃ. Λείψανα αὐτῶν ἐσώζοντο μέχρι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. 2. Παραφυὰς τῶν καθαρῶν ἦσαν οἱ Ἀλβίγιοι (Albigenses), οἱ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ ἀναφανέντες, καθ' ὧν Ἰννοκέντιος ὁ Γ' (1204) τέλειον ἤγειρε σταυροφορικὸν πόλεμον. Ἀλβίγιοι ὠνομάσθησαν ἐκ τῆς γαλλικῆς πόλεως Ἄλβης, ὅπου κυρίως διέτριβον. Οὗτοι ὑπερέβαλλον κατὰ τὴν αὐστηρότητα τοὺς καθαρούς, θεωροῦντες τὸν γάμον ὡς εὐπρεπῆ μοιχείαν, καὶ ἀνεχόμενοι μόνον τὸν μετὰ παρθένου. Ἕνεκα δὲ τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ ἐνόμιζον, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ γίνονται κατ' ἀνωτέραν τινὰ ἀναγκαιότητα, καὶ ἠρνοῦντο τὴν ἐλευθερίαν οὐ μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ. Οἱ κατ' αὐτῶν νέων Σαρακηνῶν καλουμένων διωγμοὶ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου κηρυχθείσης κατ' αὐτῶν σταυροφορίας ὑπῆρξαν ἀπηνέστατοι. Ἡ πόλις αὐτῶν κατεστράφη ἐκ θεμελίων, λέγεται δέ, ὅτι ὁ τὸν σταυροφορικὸν στρατὸν ἄγων ἡγούμενος Ἀρνῶλδος εἶχε διατάξει νὰ φονεύωσι πάντας ἀνεξαιρέτως, ἀθώους τε καὶ ἐνόχους, οὓς ἀπήντων ἐν τῇ πόλει, διότι ὁ Θεὸς γνωρίζων τοὺς ἑαυτοῦ προφυλάττει αὐτούς! 3. Διάσημοι αἱρετικοὶ ὑπῆρξαν καὶ οἱ Βάλδιοι ἐν Ἰσπανίᾳ, οἱ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἀναφανέντες. Ὠνομάσθησαν οὕτως ἀπό τινος Βάλδου, ὅστις ἐναντίον τῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἀντέτεινε τὰς Γραφάς, ἃς ἐθεώρει ὡς τὰς μόνας καθαρὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως πηγάς, ἀπορρίπτων τὰς παραδόσεις, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων οἱ σχολαστικοὶ ὑπερήσπιζον πᾶσαν πλάνην καὶ κατάχρησιν. Παρεδέχετο δὲ δύο μόνον μυστήρια τὸ βάπτι-

σμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν, κατέκρινε τὴν ὑπὸ ἓν εἶδος μετάληψιν, ἐκήρυττε τὸν γάμον τῶν ἱερέων ὡς ἔννομον καὶ κατεδίκαζε τὸ καθαρτήριον. Τέλος τὸν πάπαν ἐνόμιζεν ὡς τὸν ἀντίχριστον τῆς ἀποκαλύψεως. Οἱ Βάλδιοι κατεδιώχθησαν ὠμῶς. Ἀφοῦ ἡ ἐν Βερώνῃ σύνοδος (1184) ἀφώρισεν αὐτούς, ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Ἀραγωνίας Ἀλφόνσος ὁ Β' ὡς περιφρονητὰς τοῦ Χριστοῦ, συνεμερίσθησαν δὲ καὶ τοὺς κατὰ τῶν καθαρῶν διωγμούς, μεθ' ὧν πολυειδῶς συνεχέοντο. Κατ' ἀρχὰς ὁ Βάλδος δὲν εἶχε κατὰ νοῦν νὰ ἀποσπασθῇ τῆς ἐκκλησίας. Ἁπλῶς ὑπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Γραφῆς ἐνθουσιασθεὶς καὶ πωλήσας τὰ ὑπάρχοντά του, ἵδρυσε τὸ πρῶτον ἀποστολικήν τινα ἀδελφότητα χάριν τοῦ κηρύγματος μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Ἀνὰ δύο οἱ ὀπαδοί του κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν παραγγελίαν ἄνευ πήρας καὶ ῥάβδου μιμούμενοι ἐντελῶς τὴν τῶν ἀποστόλων ἁπλότητα, περιήρχοντο διδάσκοντες καὶ κηρύττοντες. Ἐν ἀρχῇ οὐδόλως προὐτίθεντο νὰ καταπολεμήσωσιν ὁπωσδήποτε τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ὅτε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Λουγδούνων ἀπηγόρευσε τὰ κηρύγματά των, ὁ δὲ πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Γ' ἠρνεῖτο περιφρονητικῶς τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἀδελφότητος αὐτῶν, ἡ δὲ ἄνω μνημονευθεῖσα σύνοδος τῆς Βερώνης ἀφώρισεν αὐτούς, ὤθησεν αὐτοὺς ἡ ἐκκλησία εἰς τὸ νὰ γίνωσιν ἐχθροὶ αὐτῆς καὶ τῆς διδασκαλίας της. Ὁ Βάλδος ἀναγκασθεὶς νὰ φύγῃ ἀπὸ τῆς Ἱσπανίας, καὶ ἔπειτα καὶ ἀπὸ Γαλλίας, διέτριψεν ἐπί τινα χρόνον ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἄλλαις χώραις, καὶ τέλος ἦλθεν εἰς Βοεμίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε (1197). Ἤδη ζῶντος αὐτοῦ διεσπάρησαν οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ εἰς ἅπασαν τὴν δύσιν. Πολυαριθμότεροι ἦσαν πάντοτε ἐν Γαλλίᾳ καὶ τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ. Κατ' ἀρχὰς ἠθέλησεν Ἰννοκέντιος ὁ Γ' νὰ συμφιλιώσῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἐπισκόπων νὰ κηρύττωσι, νὰ ἐξηγῶσι τὰς Γραφάς, καὶ νὰ τελῶσιν ἰδίας συναθροίσεις τοῦ λαοῦ πρὸς οἰκοδομὴν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Οἱ Βάλδιοι ἦσαν πλέον κεκηρυγμένοι πολέμιοι τῆς ἐκκλησίας. Μεθ' ὅλους τοὺς κατ' αὐτῶν διωγμοὺς λείψανα αὐτῶν ἠδυνήθησαν νὰ διασωθῶσι μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐν Πεδεμοντίῳ ἐπὶ τῶν ὀροπεδίων τῶν Ἄλπεων ὑπάρχουσι καὶ νῦν ὑπὲρ τὰς 20 χιλ. ἐξ αὐτῶν. Ὑπο-

στηριζόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων καὶ τῇ συνδρομῇ καὶ ἄλλων προτεσταντῶν (διότι πάντες οὗτοι θεωροῦσιν αὐτοὺς δικαίως ὡς συγγενεστάτους τῇ πίστει αὐτῶν, καὶ τὸν Βάλδον ἕνα τῶν προδρόμων τῆς μεταρρυθμίσεως), ἵδρυσαν μάλιστα ἐν Τουρίνῳ λαμπρὰν ἐκκλησίαν (1853). 4. Κατὰ τῆς καταπιέσεως τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ κατὰ τῆς ἱερωσύνης ἐν γένει ἠγέρθησαν ἐν Γερμανίᾳ οἱ Στετῖγγοι (κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα), καθ' ὧν ὡς συγγενῶν τοῖς Ἀλβιγίοις ἐκήρυξε σταυροφορικὸν πόλεμον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βρέμης Γεράρδος διαταγῇ Γρηγορίου τοῦ Θ'. 5. Οἱ ἀποστολικοὶ ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἀκμάσαντες κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πλεονεξίαν τῶν παπῶν καὶ τοῦ λοιποῦ κλήρου, ἤθελον νὰ ἐπαναγάγωσι τὴν πτωχείαν τῶν πρώτων ἀποστολικῶν χρόνων, καὶ περιεφέροντο προσαιτοῦντες. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου διέκρινον τέσσαρας περιόδους· τὴν τῶν εὐσεβῶν ἰουδαίων, τὴν ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι μεγάλου Κωνσταντίνου, καθ' ἣν οἱ χριστιανοὶ ἔζων ἐν πτωχείᾳ καὶ ἁγιότητι, καὶ τὴν ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, ἥτις εἶναι ἡ ἐποχή, καθ' ἣν εἰσήχθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡ πλεονεξία καὶ ἡ διαφθορά. Ἤλπιζον δέ, ὅτι αὐτοὶ ἔμελλον νὰ εἰσαγάγωσι τὴν τετάρτην περίοδον, τὴν νέαν ἐποχὴν τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀρετῆς. Καταδιωχθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ δράξωνται τῶν ὅπλων, ἐπὶ τέλους ὅμως ὑπέκυψαν καὶ κατεστράφησαν, ὁ δὲ ἀρχηγὸς αὐτῶν Δολκῖνος ἐκάη. 6. Ὅμοιοι τοῖς ἀποστολικοῖς ἦσαν καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος (fratres et sorores liberi spiritus) κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσαντες, οἵτινες περιφρονοῦντες τὰς διατάξεις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἤθελον μόνον νὰ ἐμπνέωνται ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἐφρόνουν, σώζει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ καθιστᾷ αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ. Ὁ φθάνων εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῶν δεν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου, δὲν χρῄζει δὲ οὐδὲ αὐτῶν τῶν μυστηρίων. Ἐν παραδόξῳ ἐνδυμασίᾳ περιφερόμενοι προσαιτοῦντες καὶ εὐχόμενοι ὠνομάσθησαν ἐνιαχοῦ Βεγάρδοι καὶ Βεγοῦττοι. Καὶ αὐτοὶ κατεδιώχθησαν ἀπηνῶς.

§ 205.

Διωγμοὶ κατὰ τῶν αἱρετικῶν. Ἱερὰ ἐξέτασις.

ud. de Paramo de orig., officio et progressu S. Jnquisit. Matr. 1598. Lorente Histoire de l'Inquisition d'Espagne. Trad. d'espagn. Paris A. Pellier 1817. Biener Beitraege zur Geschichte der Inquisitionsprocesse. Leipzig 1827.

Οἱ διωγμοί, οὓς ὑφίσταντο παρὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας οἱ ιἱρετικοὶ κατὰ τοὺς βαρβάρους τούτους χρόνους, καθ' οὓς εἶχε ταρεννοηθῇ τὸ ἀληθὲς,φιλάνθρωπον καὶ ἀνεξίκακον πνεῦμα τοῦ ριστιανισμοῦ, ὑπῆρξαν φ ρ ι κ ώ δ ε ι ς, καθὼς ἐν γένει ἡ ποινιτὴ δικονομία τῶν μέσων αἰώνων ἦτο ἀπηνεστάτη. Κατὰ πάντων ῶν αἱρετικῶν κατ' ἔτος τῇ μεγάλῃ πέμπτῃ ἐξεσφενδονίζοντο ιετὰ μεγίστης ἐπισημότητος αἱ φοβερώταται ἀραὶ διὰ τῆς ἀαγνώσεως τῆς Βούλλας in coena Domini τοῦ πάπα Μαρτίνου τοῦ Ε'. Οἱ ἐπ' αἱρέσει κατηγορούμενοι καὶ ἔνοχοι ἀτοδεικνυόμενοι ἢ ἐκλείοντο εἰς σκοτεινοτάτας ε ἱ ρ κ τ ὰ ς,ἢ ἐὰν πέμενον εἰς τὰς αἱρέσεις των, ἐκαίοντο ἐπὶ π υ ρ ᾶ ς. Κατὰ τὴν ινάκρισιν αὐτῶν ἐπετρέποντο, καθὼς καὶ ἐν τοῖς τότε πολιτιοῖς δικαστηρίοις τῆς δύσεως, αἱ β ά σ α ν ο ι. Ἐπειδὴ ἡ ὑπὸ ῶν τακτικῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων καταδίωξις τῶν αἱρετιῶν ἐφαίνετο ἀνεπαρκής, συνέστησαν κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ὑπὸ ρηγορίου τοῦ Θ' (1232) ἔκτακτα δ ι κ α σ τ ή ρ ι α, τὰ τῆς ἱερ ᾶ ς ἐ ξ ε τ ά σ ε ω ς (inquisitio) λεγόμενα. Ἐν πάσαις ταῖς χώαις ἦσαν διεσπαρμένοι ἱεροὶ ἐξετασταί, κατὰ τὸ πλεῖστον δ οι ι ν ι κ α ν ο ὶ μοναχοί, οἵτινες διὰ παντὸς μέσου ἐσπούδαζον νὰ ἰνακαλύπτωσιν αἱρετικούς. Ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια ἤρκει ἵνα συλληφθῇ τις ὡς ἔνοχος. Πάντα δὲ ὕποπτον, μηδενὸς τολμῶντος ὰ ἀποκρύψῃ αὐτόν, διότι ἔτρεχε τὸν κίνδυνον πάραυτα νὰ θεωρηθῇ καὶ αὐτὸς συνένοχος, παρέδιδον εἰς τὸ ὑπ' αὐτῶν συνιστάμενον ἱερὸν δικαστήριον, ὅπερ διὰ βασάνων ἀνηκούστων, ἠάγκαζεν αὐτὸν νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν ἔνοχον τῆς αὐτῷ ἀποδιομένης αἱρέσεως, καὶ ἂν μὲν ἀνεκάλει ταύτην, ἐρρίπτετο εἰς σκοτεινοτάτην εἱρκτήν, ἂν δ' ἐνέμενεν, ὑφίστατο τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον τὸν τοῖς αἱρετικοῖς ὡρισμένον. Τὰ δικαστήρια τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως ἦσαν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τῶν ἐντοπίων ἐκκλησιαστικῶν

καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν, ὑποκείμενα μόνον τῷ πάπᾳ. Πᾶς ὁ ἀποκρύπτων ἔνοχόν τινα οὐ μόνον ἐθεωρεῖτο καὶ αὐτὸς συνένοχος καὶ κατεδιώκετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ οἰκία του κατεδαφίζετο, καὶ ἡ περιουσία αὐτοῦ ἐδημεύετο. Ὑπεράσπισις τῶν κατηγορουμένων δὲν ἐπετρέπετο. Τοὐναντίον ἦσαν δεκτοὶ κατήγοροι μένοντες ἄγνωστοι τῷ κατηγορουμένῳ, καὶ αὐτῶν τῶν κεκηρυγμένων κακούργων δυναμένων νὰ παραστῶσιν ὡς τοιοῦτοι. Πόσον δολίως ἐσπούδαζον οἱ ἱεροὶ ἐξετασταὶ νὰ παγιδεύωσι τοὺς ὑπ' αὐτῶν καταδιωκομένους αἱρετικοὺς ἢ ὡς τοιούτους κατηγορουμένους, ἀποδεικνύουσιν αἱ ἐρωτήσεις, ἃς ἀπέτεινον πρὸς ἀμαθεῖς ἀνθρώπους, καθ' ἃ διηγοῦνται οἱ σύμβουλοι τῆς Ναρβώνης ἐν ἔτει 1234 γράφοντες πρὸς τοὺς συμβούλους τῆς Νίσμης περὶ τῆς παρ' αὐτοῖς ἱερᾶς ἐξετάσεως (Histoire de la ville de Nisme, par M. *Menard* T. I. Paris 1750. Preuves p. 73). «Ὡσαύτως ἵνα παγιδεύωσιν ἐν λόγοις τοὺς ἁπλουστέρους καὶ ἀγραμμάτους ἀνθρώπους, ἀπέτεινον αὐτοῖς τοιούτου εἴδους ἐρωτήσεις· λέγοντες· πιστεύεις, ὅτι, ὅταν ἡ γυνὴ συλλαμβάνῃ, ἡ σύλληψις ἐκείνη ἐγένετο διὰ τοῦ Θεοῦ ἢ διὰ τοῦ ἀνθρώπου; Καὶ ἐὰν ὁ λαϊκὸς ἀπαντήσῃ, ὅτι πιστεύει, ὅτι ἡ σύλληψις διὰ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται, λοιπὸν, ἔλεγον, εἶσαι αἱρετικὸς, διότι οἱ αἱρετικοὶ λέγουσιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν καὶ ὁ ἄνθρωπος πλάττουσι τὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι ὁ Θεός! Ἐὰν ὁ ἁπλοῦς λαϊκὸς τὴν ἀπάντησιν ἐκείνην πτοούμενος, ἤθελε μεταβάλει αὐτὴν λέγων, ὅτι διὰ τοῦ Θεοῦ γίνεται ἡ σύλληψις, λοιπὸν, ἔλεγον αὐτῷ, σὺ λέγεις, ὅτι ὁ Θεὸς γινώσκει τὴν γυναῖκα· τοιουτοτρόπως δὲ πάλιν εἶσαι αἱρετικός! Ὁμοίως ἠρώτων αὐτὸν, ἐὰν, ἀφοῦ γίνῃ ἡ σύλληψις, ἡ ψυχὴ ἐγχέεται ἀμέσως ἢ βραδύνεται ἡ ἔγχυσις αὐτῆς ἔπειτα μετὰ πολλὰς ἡμέρας. Ὁμοίως ἂν ἡ ἐγχυθεῖσα ψυχὴ αὐξάνει, ὅπως αὐξάνει τὸ ἔμβρυον! Ἐπίσης ἂν πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐγένοντο ἅπαξ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ στιγμῇ καὶ ποῦ. Ὁμοίως ἂν ὁ ἄρτος (hostia), ὃν ἁγιάζει ὁ ἱερεὺς, εἶναι ὅλος ὁ Θεὸς ἢ μέρος αὐτοῦ. Καὶ τότε ἐὰν μὲν ὁ λαϊκὸς ἀπαντήσῃ· ὅλος ὁ Θεὸς, ἔλεγον· ἀπάντησόν μοι λοιπὸν, πιστεύεις, ὅτι ἐὰν τέσσαρες ἱερεῖς ἦναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἕκαστος αὐτῶν προσφέρῃ τὴν θυσίαν του, ἐν ἑκάστῳ ἄρτῳ εἶναι ὅλος ὁ Θεός; Ἐὰν ὁ λαϊκὸς ἀπήντα μά-

.ιστα· λοιπὸν, ἔλεγον, σὺ πιστεύεις, ὅτι εἶναι τέσσαρες Θεοί!» ˋοιαύτη μανία πρὸς ἐξεύρεσιν καὶ καταδίωξιν αἱρετικῶν εἶχε αταλάβει τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν. Διαβόητος ὑπῆρξεν ἡ ἱερὰ ἐ-έτασις ἰδίως ἐν Ἱσπανίᾳ, ἥτις ἱδρυθεῖσα τῷ 1483 ἐπὶ ? ερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλης καὶ ἐπὶ τὸ τελειότερον πὸ τοῦ ἐπὶ ὠμότητι διαφημισθέντος δομινικανοῦ μοναχοῦ Γορκουεμάδα ὀργανισθεῖσα; κύριον ἔργον εἶχε τὴν κα-αδίωξιν ὡς αἱρετικῶν καὶ βλασφήμων τῶν Μαύρων ἢ ιράβων καὶ τῶν Ἰουδαίων. Αἱ ἐκτελέσεις Auto da fe, ἔργα ιίστεως, καλούμεναι, ἐγίνοντο μετὰ φρικώδους πομπῆς. Οἱ μὴ υλλαμβανόμενοι ἐκαίοντο ἐν τῇ εἰκόνι αὐτῶν.Πολλάκις δὲ καὶ εκροὶ ἀνορυχθέντες ἐκ τῆς γῆς ἐκάησαν γνωσθέντες ὡς αἱρε-ικοί! Ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἐν Ἱσπανίᾳ κατηργήθη μόλις κατὰ τὸν ταρόντα αἰῶνα διὰ τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος (1808). Εν ἄλλαις χώραις εἶχε καταργηθῇ πολὺ πρότερον. Ἡ ἱερὰ ἐ-έτασις, ἡ ἀπάνθρωπος αὕτη καὶ ἀπηνεστάτη καταδίωξις χιλι-ίδων ἀνθρώπων διὰ μόνον τὸν λόγον τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν τεποιθήσεων (αἵτινες δέον νὰ ἦναι σεβασταὶ, καὶ νὰ πολεμῶν-αι, ἐὰν ἦναι πεπλανημέναι, διὰ μόνης τῆς πειθοῦς), γινομένη ν ὀνόματι τοῦ φιλανθρωποτάτου Ἰησοῦ, ὅστις ἦτο τὸ πρότυ-τον τῆς ἀνεξικακίας καὶ προσηυχήθη ὑπὲρ τῶν σταυρωτῶν αὐ-οῦ, εἶναι ἡ μεγαλητέρα διαστροφὴ τοῦ χριστια-ισμοῦ καὶ ἡ σπουδαιοτέρα κηλὶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς δυτικῆς κκλησίας κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἀλλ᾽ ἐπ᾽ αὐτῇ πρέπει ἡ στορικὴ ἐπιστήμη νὰ αἰτιᾶται οὐχὶ τὸν χριστιανισμὸν, οὗ τὸ τνεῦμα εἶναι ἐναντίον αὐτῆς, ἀλλὰ τὴν βαρβαρότητα τῶν ζρόνων. Βάρβαρος ἐποχὴ οὕτω βαρβάρως ἐννόει τὸν χριςια-ισμόν.

206.

Πρόδρομοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως. Προπαρασκευὴ αὐτῆς.

Wangham Lif and opinions of J. de Wiclif. Lond. 1853. **Jaeger** J. W. x. λ. Bedeutung. Halle 1854. **Helfert** Hus u. Hier. Prag. 1853. C. **Hase** Savonarola (ἐν τοῖς Neue Propheten) Leipzig 1861.

Πάντες οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες ὡς διωχθέντες ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ λόγῳ αἱρέσεως,καθὼς καὶ οἱ ἐν ταῖς

μεταρρυθμιστικαῖς συνόδοις τῆς Πίζης, τῆς Κωνσταντίας καὶ τῆς Βασιλείας ἐνεργήσαντες Γέρσων, Δαίλυς καὶ λοιποὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρόδρομοι τῆς μετὰ ταῦτα (κατὰ τὸν Ις' αἰῶνα) γενομένης ἐν τῇ δύσει ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀλλὰ κυρίως καλοῦνται οὕτως οἱ ἀκόλουθοι ἄνδρες, ὁ Ἰωάννης Οὐίκλεφος, ὁ Ἰωάννης Οὖσος καὶ ὁ ἐκ Πράγης Ἱερώνυμος, ὡς οἱ σπουδαιοτέραν ἀντίστασιν ἐξεγείραντες κατὰ τῆς διαφθορᾶς ταύτης τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ μαρτυρήσαντες ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Πρῶτος ἠγέρθη ὁ Ἰωάννης Οὐίκλεφος καθηγητὴς ὢν τῆς θεολογίας ἐν τῷ ἐν Ὀξονίῳ πανεπιστημίῳ (1360), ὅστις ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς νὰ γνωρίσῃ τὴν παπικὴν διαφθορὰν ἐν Ῥώμῃ, ἐλθὼν ἵνα διαπραγματευθῇ περί τινων ζητημάτων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠρκέσθη νὰ πολεμήσῃ τοὺς ἐν Ἀγγλίᾳ ἐνεργοῦντας Δομινικανοὺς καὶ Φραγκισκανοὺς μοναχοὺς καὶ τὴν καταβολὴν φόρου τινὸς τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν παπικὴν αὐλήν. Ἔπειτα ὅμως ἐστράφη κατὰ πασῶν τῶν καταχρήσεων, κηρύττων παρρησίᾳ κατὰ τῆς παντοδυναμίας καὶ ἀναμαρτησίας τοῦ πάπα καὶ τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας, κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν ἀσκήσεων αὐτῶν, κατὰ τῶν παραδόσεων, ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῶν ὁποίων οἱ λατῖνοι κληρικοὶ ἐδικαιολόγουν πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς καταχρήσεις, καὶ κατὰ τῶν 7 μυστηρίων, τῆς μετουσιώσεως, τῆς ἐξομολογήσεως, τῆς ἱερωσύνης καὶ τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων, διὰ τὰς ἐν πᾶσι τούτοις πλεονασάσας ἀποπλανήσεις, ἤθελε δὲ τὴν τελείαν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν, διὸ καὶ μεταφράσας αὐτὴν εἰς τὸ ἀγγλικόν, διέδωκε παρὰ τῷ λαῷ. Ἵνα δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ τελεσφορήσῃ πλειότερον, ἵδρυσε διαφόρους ἑταιρίας ἀνδρῶν εὐσεβῶν, ἵνα κηρύττωσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Ἠσπάζετο δὲ τοῦ Βερεγγαρίου τὴν περὶ εὐχαριστίας διδασκαλίαν. Ταχέως δὲ εἵλκυσε πολλοὺς ὀπαδούς· καὶ διὰ τοῦτο εὗρε τὸ πρῶτον προστασίαν, ὅτε ἐζήτησε νὰ καταδιώξῃ αὐτὸν ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ ΙΑ', παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ λαῷ τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατεδικάσθη ὑπὸ συνόδου ἐπισκόπων ἐν Λονδίνῳ τῷ 1382, ἀπολέσας καὶ τὴν θέσιν του. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἔπαυσε κηρύττων τολμηρῶς τὰς ἰδέας του μέχρι τοῦ θανάτου

ὐτοῦ (1384). Τὸ κυριώτερον ἔργον του εἶναι ὁ Trialogus, ἐν ᾧ χομεν πλῆρες σύστημα τῶν δοξασιῶν του. Ἡ ἐν Κωνσταντίᾳ ύνοδος κατεδίκασε 45 θέσεις ἐκ τῶν συγγραμμάτων του καὶ ιέταξε νὰ ἀνορύξωσι τὸν τάφον καὶ νὰ διασκορπίσωσι τὰ ὀστᾶ ὐτοῦ! Καὶ οἱ ὀπαδοὶ δὲ αὐτοῦ κατεδιώχθησαν σφοδρῶς. Ἐν ούτοις οὐ μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς ταύτης διεδόθηισαν τὰ συγγράμματα καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ Οὐΐκλέφου. Ἐν Γερμανίᾳ ιαὶ Βοεμίᾳ εἰσηγηταὶ τῶν ἰδεῶν του ἐγένοντο ὁ Ἰωάννης Οὖσος καὶ ὁ Ἱερώνυμος ἐκ Πράγης. Ὁ Οὖσος ἦτο καθηγητὴς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Πράγης, ἠδυνήθη δὲ νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς βοεμοὺς καθηγητάς, ἀλλ᾽εἶχε καθ᾽ ἑαυτοῦ τοὺς γερμανοὺς καὶ πολωνούς. Ἐπειδὴ μάλιστα κατὰ τὸν κανονισμὸν οἱ γερμανοὶ καὶ οἱ πολωνοὶ εἶχον δύο ψήφους, οἱ δὲ βοεμοὶ μίαν, ἀποφάσει τοῦ Πανεπιστημίου κατεδικάσθησαν ἐν Πράγῃ 45 θέσεις τοῦ Οὐΐκλέφου. Ἀλλὰ ὁ Οὖσος ἐπέτυχεν,ἵνα οἱ βοεμοὶ καθηγηταὶ διὰ τοῦ βασιλέως Βέντζελ λάβωσιν αὐτοὶ μὲν 2, οἱ δ᾽ ἄλλοι μίαν ψῆφον. Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς Γερμανοὺς καὶ Πολωνοὺς νὰ φύγωσιν ἐκ Πράγης, ἐλθόντες δὲ εἰς Λειψίαν, ἵδρυσαν ἐκεῖ πανεπιστήμιον. Οὕτως ἐνίκησεν ὁ Οὖσος ἐν Πράγῃ, ὅπου ἐγένετο καὶ δημοτικώτατος. Ἐπειδὴ δὲ ἐστηλίτευε τὴν διαφθορὰν τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἐκκλησίας,ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πράγης κατηγόρησεν αὐτὸν εἰς Ῥώμην καὶ ἀπηγόρευσεν αὐτῷ νὰ κηρύττῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἀλλ᾽ὁ λαὸς ὕβρισε τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἐν δημοσίᾳ ὁδῷ, ὁ δὲ Οὖσος ἐποίησεν ἔκκλησιν ἀπὸ τοῦ κακῶς πεπληροφορημένου πρὸς τὸν δεόμενον καλλιτέρων πληροφοριῶν πάπαν,καὶ διακρίνων μεταξὺ πεπλανημένων καὶ ὀρθῶν ἰδεῶν παρὰ τῷ Οὐϊκλέφῳ,ἐκήρυττεν ἑαυτὸν ἕτοιμον νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς ἰδέας του τότε μόνον,ἐὰν ἤθελε πεισθῇ ἐκ τῆς Γραφῆς περὶ τῆς πλάνης του. Ὁ πάπας προσεκάλεσε τότε αὐτὸν εἰς Ῥώμην. Ἀλλ᾽ ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ πανεπιστήμιον παρεμβάντες ἐπέτυχον συμβιβασμόν τινα μεταξὺ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τοῦ Οὔσου. Ὅτε ὅμως ὁ Ἰωάννης ΙΓ᾽ τῷ 1412 διέταξε νὰ προκηρύξωσιν ἀφέσεις ἐν Βοεμίᾳ χάριν παρασκευαζομένης τινὸς σταυροφορίας κατὰ τῆς Νεαπόλεως, ἔγραψεν ὁ Οὖσος καὶ δημοσίᾳ ἐστηλίτευσε τοῦτο. Κριτὴν δ᾽ἐπεκαλέσατο αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὁ Οὖσος ἀφωρίσθη τότε ἀπὸ Ῥώμης,ἐπειδὴ δὲ μεθ᾽

ὅλα ταῦτα ἐξηκολούθει ἐν Πράγῃ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ πάντων νὰ διδάσκῃ τὰ τοῦ Οὐϊκλέφου, ἐκήρυξεν ὁ πάπας καθ' ἁπάσης τῆς Πράγης τὴν φοβερὰν ποινὴν τῆς ἀπαγορεύσεως (1413). Τότε συνεκροτήθη καὶ ἡ ἐν Κωνσταντίᾳ σύνοδος, ὅπου ἐκλήθη καὶ ὁ Οὖσος, ἵνα ἀνακριθῇ. Ὁ Οὖσος τότε μόνον ἐπείσθη νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτὴν, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Σιγισμοῦνδος ἠγγυήθη ὑπὲρ τῆς ζωῆς του. Ἀλλ' ἅμα ἐλθὼν εἰς Κωνσταντίαν, συνελήφθη καὶ ἐτέθη ὑπὸ κράτησιν. Εἰς μάτην ὁ αὐτοκράτωρ διέταττε νὰ ἀπολύσωσιν αὐτόν· οἱ ἐπίσκοποι ἀπήντησαν, ὅτι ὁ Οὖσος παριστάμενος ὡς αἱρετικὸς ἐνώπιον οἰκουμενικῆς συνόδου, ἵστατο δῆθεν ἐκτὸς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ αὐτοκράτορος, πρὸς αἱρετικοὺς δὲ οὐδεμία ἰσχύει πίστις![1] Ἀφοῦ ἐπὶ 7 μῆνας κατ' ἰδίαν ἀνεκρίνετο καὶ ἐβασανίζετο, ἐπὶ τέλους ὡρίσθη καὶ δημοσίᾳ τις ἀνάκρισις, καθ' ἣν ἀπήτησαν νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς ἰδέας του. Ἡ ταπεινοφροσύνη του, ἡ ἠπιότης τοῦ χαρακτῆρος, τὸ σεμνὸν τοῦ παραστήματός του καὶ τὸ θάρρος του εἵλκυσαν τὴν συμπάθειαν πολλῶν ἐκ τῶν παρόντων. Εἰς μάτην παρωρμᾶτο πανταχόθεν νὰ ἐνδώσῃ. Προὐτίμησε νὰ θυσιασθῇ ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του. Τῇ 6 ἰουλίου 1415 ἐκάη ἐπὶ πυρᾶς! Ὁ Οὖσος ὑπῆρξεν ἀνὴρ πεπαιδευμένος, ὡς ῥήτωρ δὲ ἦτο προσφιλέστερος τῷ λαῷ ἢ ὁ Οὐίκλεφος. Τὸ κυριώτερον σύγγραμμα αὐτοῦ εἶναι τὸ de ecclesia, ἐν ᾧ ἀναπτύσσει τὴν διδασκαλίαν του. Τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχε καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἱερώνυμος ἐκ Πράγης, φίλος καὶ οὗτος ἐνθουσιώδης τῶν ἰδεῶν τοῦ Οὐϊκλέφου. Πεπροικισμένος ἐξόχοις πνευματικοῖς προτερήμασιν, ἔτρεφεν ἄδολον καὶ θερμοτάτην πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀγάπην καὶ ζῆλον ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως αὐτῆς, ὅστις ὅμως ἐλησμόνει ἐνίοτε τὰ ὅρια τῆς συνέσεως, ἅτινα ἐτήρει πάντοτε ὁ Οὖσος. Ὅτε ἐκηρύττοντο ἐν Πράγῃ αἱ ἀφέσεις, περὶ ὧν ἀνωτέρω, παρεσύρθη τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ ζήλου του, ὥστε δημοσίᾳ νὰ καύσῃ τὴν περὶ αὐτῶν παπικὴν βοῦλλαν. Εἰς

[1] Τοιαῦται διεστραμμέναι περὶ ἠθικῆς ἀρχαὶ ἴσχυον τότε ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ ὅτε ὁ πάπας ἤθελε νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βλαδίσλαον νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Ὀσμανλίδας, τούτου λέγοντος, ὅτι εἶχεν ὁμόσει εἰρήνην πρὸς αὐτούς, δὲν ἐδίστασεν ὁ παπικὸς ἀντιπρόσωπος νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι οὐδεμίαν ἔχει ἰσχὺν ὁ πρὸς ἀπίστους δοθεὶς ὅρκος! Παπαρρ. ἱστ. ἑλλ. ἔθνους Ε', 360.

Κωνσταντίαν πρὸς τὴν σύνοδον ἦλθεν αὐτόκλητος χάριν τοῦ Οὔσου. Ἀλλ' ὅτε εἶδεν, ὅτι ἡ ἐκεῖ μακροτέρα διαμονή του δὲν θὰ ὠφέλει τὸν φίλον του, ἀλλὰ μᾶλλον θὰ ἐξέθετεν ἀνωφελῶς καὶ αὐτὸν εἰς κίνδυνον, ἐγκατέλιπε τὴν πόλιν ταύτην, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν συλληφθείς, ἐπανήχθη δέσμιος. Διὰ αὐστηροτάτης δὲ καὶ βαρυτάτης φυλακίσεως ἑνὸς ἔτους καὶ πολλῶν πιέσεων τῶν δικαστῶν του καταβληθεὶς τὸ πρῶτον, ἀνεκάλεσε μὲν τότε τὰς ἰδέας του, καὶ ἀνεγνώρισε τὴν κατὰ τοῦ Οὔσου κατάκρισιν, ἀλλ' ἔπειτα νέον θάρρος ἀναλαβών, ἐζήτησε νὰ δοθῇ αὐτῷ ἀκρόασις ἐνώπιον τῆς συνόδου. Ἐνταῦθα δὲ πλήρης πεποιθήσεως καὶ τόλμης ἀνεκάλεσε τὴν ἀνάκλησίν του ἐκείνην, καὶ διεκήρυξεν, ὅτι ἐμμένει εἰς τὰς πεποιθήσεις του περὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως αὐτῆς κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Οὐϊκλέφου καὶ Οὔσου. Τῇ 30 Μαΐου 1416 ἀπέθανε καὶ οὗτος ἐπὶ τῆς πυρᾶς!

Ἐνῷ ὁ Οὔσος ἦτο ἔτι ἐν τῇ φυλακῇ ἐν Κωνσταντίᾳ, ηὔξανον οἱ ἐν Βοεμίᾳ ὀπαδοί του (Οὐσῖται) καὶ σφοδρὸν ἀνέλαβον ἀγῶνα πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντίᾳ θεολόγους, ἰδίως περὶ τῆς μεταδόσεως τοῦ ποτηρίου τῆς εὐχαριστίας εἰς τοὺς λαϊκούς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σιγισμοῦνδος ἐγκατέλιπεν ἀπίστως τὸν Οὔσον, ἐστασίασαν κατ' αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἐξερράγη 16ετὴς ἐμφύλιος πόλεμος, καθ' ὃν συνέβησαν ὠμότητες καὶ ἀπανθρωπίαι φοβερώταται. Οἱ Οὐσῖται ὠχυρώθησαν ἐν τῇ πόλει Θαβώρ, καὶ ἀνθίσταντο κατὰ τῶν κατ' αὐτῶν πεμφθέντων σταυροφορικῶν στρατευμάτων. Ὀλίγον βραδύτερον διῃρέθησαν οἱ Οὐσῖται εἰς δύο τάξεις, τοὺς Καλιξτινοὺς (calix ποτήριον) ἢ Οὐτρακβίστας (sub utraque ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη), οἵτινες ἐκήρυττον, ὅτι θὰ ἠρκοῦντο, ἐὰν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία παρεδέχετο τὰ τέσσαρα ταῦτα ἄρθρα· 1ον νὰ τελῆται ἡ εὐχαριστία ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη· 2ον νὰ κηρύττηται τὸ καθαρὸν εὐαγγέλιον ἐν τῇ ἐθνικῇ γλώσσῃ· 3ον νὰ εἰσαχθῇ αὐστηρὰ εὐταξία ἐν τῷ κλήρῳ· 4ον νὰ παραιτηθῶσιν οἱ κληρικοὶ νὰ διαχειρίζωνται ἐκκλησιαστικὰ κτήματα καὶ νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς κοσμικὰς ὑποθέσεις· καὶ εἰς Θαβωρίτας, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ γνωρίζωσί τι περὶ συνδιαλλαγῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἠξίουν δέ, ὅτι τὰ

π ά ν τ α ἐν τῇ λατρείᾳ, τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῷ πολιτεύματι εἶ-ν α ι ἀ π ο ρ ρ ί ψ ι μ α, ὅσα δὲν ἀποδεικνύονται ἐκ τῆς Γραφῆς. Οἱ πρῶτοι ἐπέστρεψαν κατὰ μικρὸν εἰς τοὺς κόλπους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐνεργείᾳ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου. Οἱ Θαβωρῖται τοὐναντίον ἐπέμενον εἰς τὰς ἰδέας των καὶ ἀπετέλεσαν τὴν κοινότητα τῶν Β ο ε μ ῶ ν καὶ Μ ο ρ α β ῶ ν ἀ δ ε λ φ ῶ ν, ἥτις διῳκεῖτο καὶ μετὰ ταῦτα διὰ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων. Κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα εἶχον 200 ἐκκλησίας ἐν Μοραβίᾳ, Βοεμίᾳ καὶ Πολωνίᾳ. Τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Λουθήρου ἐχαιρέτισαν μετὰ μεγάλης χαρᾶς, ἀλλ' ἕνεκα διαφορῶν τινων δὲν ἡνώθησαν μετὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσης ἐκκλησίας. Οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι πρὸ πάντων διεμαρτύροντο πάντοτε κατὰ τῆς στερήσεως τοῦ ποτηρίου τῆς εὐχαριστίας ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ κατὰ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα. Ἐζήτησαν δὲ μικρὸν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡ ἅλωσις ἐματαίωσε τὰς περὶ τούτου διαπραγματεύσεις.

Ἐν ἥττονι τάξει ὡς πρόδρομος τῆς μεταρρυθμίσεως θεωρεῖται καὶ ὁ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐν Φλωρεντίᾳ ἀκμάσας Ἱ ε ρ ώ ν υ μ ο ς Σ α β ο ν α ρ ό λ α ς, ὁ ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ὡς προφήτης τιμώμενος, ὅστις ἐ μ έ μ φ ε τ ο τὰ ἤ θ η τοῦ κ λ ή ρ ο υ καὶ τὴν διαφθορὰν τῶν παπῶν, ἐ ζ ή τ ε ι δὲ τὴν π ρ α γ μ α τ ο π ο ί η σ ι ν π α ν ε υ ρ ω π α ϊ κ ῆ ς τ ι ν ο ς θ ε ο κ ρ α τ ι κ ῆ ς δ η μ ο κ ρ α τ ί α ς. Δὲν περιώριζε λοιπὸν ὁ Σαβαναρόλας τὰ μεταρρυθμιστικά του σχέδια μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἐξέτεινεν αὐτὰ καὶ εἰς τὴν πολιτείαν, ἣν ἤλπιζε νὰ ἀναμορφώσῃ. Διὰ τοῦτο περιῆλθεν εἰς πολλὰς περιπλοκάς, αἵτινες ἔμελλον νὰ ματαιώσωσι τὸ ἔργον του. Ἦτο δομινικανὸς μοναχός. Διὰ τῆς σπουδῆς δὲ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τῆς Γραφῆς ἐγνώρισε τὸν καθαρώτερον χριστιανισμόν, καὶ ἀπὸ τοῦ 1489 ἐπαρουσιάσθη ἐν Φλωρεντίᾳ μετὰ θαυμαστῆς εὐγλωττίας, μετὰ τόλμης σπανίας καὶ μετὰ ἐνθουσιασμοῦ ἀπεριγράπτου ὡς κῆρυξ μετανοίας κατὰ τῆς διαφθορᾶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, μηδ' αὐτοῦ τοῦ πάπα καὶ τῶν ἡγεμόνων φειδόμενος. Ἦτο πεπεισμένος καὶ αὐτὸς καὶ τὰ πλήθη ἐπίστευον, ὅτι προορᾷ πολλάκις τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν εἰς τὸ κράτος ὡς ἀρχαῖος

προφήτης. Πολλαὶ πολιτικαὶ προρρήσεις του ἐπηλήθευσαν πρὸς ἔκπληξιν πάντων. Τοιουτοτρόπως ἀπέβη ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος οὐ μόνον τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀναμορφωτικὰς ἀρχάς του παρεδέχετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς πολιτικάς του ἰδέας. Εἰς μάτην ἐζήτησεν ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ὁ ϛ′ νὰ κερδήσῃ αὐτόν, παρέχων αὐτῷ τὸν καρδιναλικὸν πῖλον. Ἀλλ'ἐπειδὴ τὸ μὲν αἱ πολιτικαὶ περιστάσεις μετετράπησαν ἐπὶ τὸ δυσμενέστερον, καὶ πολλαὶ προρρήσεις του ἐφαίνετο, ὅτι θὰ ἐματαιοῦντο, τὸ δὲ συνέβη καὶ φοβερὸς λιμός, ὅστις κατέστησεν ἔτι ἀθλιεστέραν τὴν θέσιν τοῦ λαοῦ, ἤρχισεν ὁ πρῶτος ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ πρὸς αὐτὸν κατὰ μικρὸν νὰ κλονίζηται, ἐνῷ οἱ εὐγενεῖς καὶ ἡ διεφθαρμένη νεολαία ἦτο ἠρεθισμένη μεγάλως κατ' αὐτοῦ. Τότε ἐξεσφενδονίσθη κατ' αὐτοῦ ὁ ἀφορισμός, καὶ ἐπειδὴ ἡ πόλις Φλωρεντία προήσπισεν αὐτόν, ἐκηρύχθη καὶ κατ' αὐτῆς ἡ ἀπαγόρευσις (1497). Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα κατέλιπε αὐτὸν καὶ ὁ λαός. Ὄχλος φανατικῶν συνέλαβεν ἐπὶ τέλους αὐτόν, οἱ δὲ ἄσπονδοι ἐχθροί του ἐγένοντο δικασταὶ αὐτοῦ καὶ κατεδίκασαν αὐτὸν ὡς ὀχλαγωγὸν καὶ αἱρετικὸν εἰς τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον (1498).

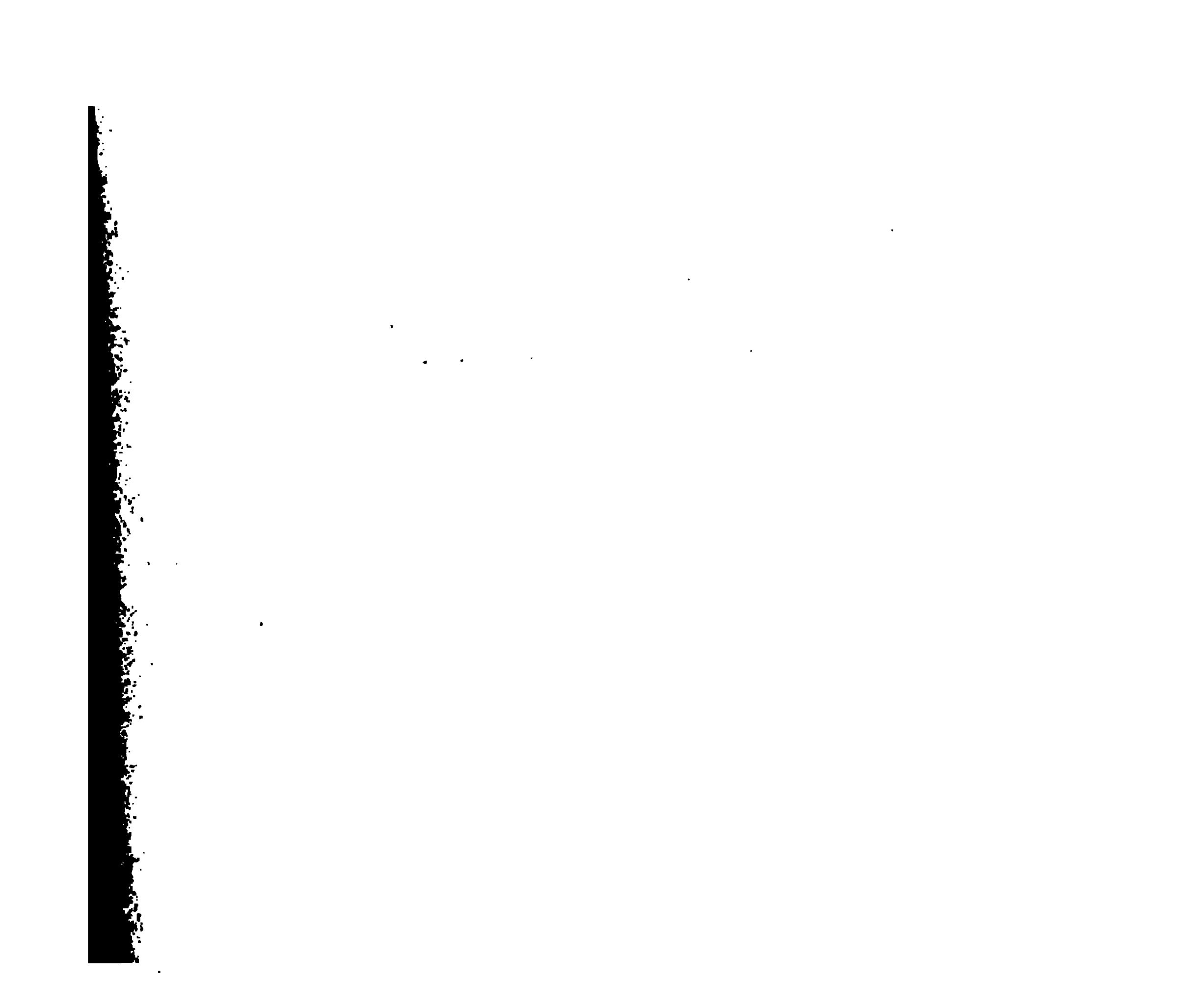
Μεθ' ὅλους ὅμως τούτους τοὺς διωγμοὺς πανταχοῦ τῆς δύσεως εἶχε γενικευθῇ ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας. Τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην προπαρεσκεύαζε νῦν καὶ ἡ ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΔ′, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν ΙΕ′ αἰῶνα ἀναφαινομένη ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἢ κλασικῶν σπουδῶν ἡ μεγάλως ἐνισχυθεῖσα διὰ τῶν κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰταλίαν προσφυγόντων ἑλλήνων λογίων (Γεωργίου Τραπεζουντίου, Ἀργυροπούλου, Θεοδώρου Γαζῆ, Βησσαρίωνος, Πλήθωνος, Μοσχοπούλου, Χαλκοκονδύλη, Λασκάρεως)· διότι παρέσχε τοῖς ἐπιστήμοσι νέα βοηθητικὰ μέσα, ἄγνωστα τοις σχολαστικοῖς, πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῆς Γραφῆς καὶ ἐν γένει τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων. Ὠνομάζετο δὲ ἡ νέα αὕτη παιδεία ἡ ἐπὶ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος στηριζομένη οὐμανισμὸς (Humanismus) δηλ. ἀνθρωπισμός, διότι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σχολαστικήν, μοναχικὴν παιδείαν, ἥτις διέστρεφε πολλάκις τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, παραμελοῦσα τὴν αὐστηρῶς λο-

γικὴν τῶν πραγμάτων ἐξέτασιν καὶ περὶ σοφίσματα συνήθως περιστρεφομένη, ἐπεδίωκε τὴν τῷ ἀνθρώπῳ (homo) προσήκουσαν καὶ τοῖς τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἐμφύτοις νόμοις σύμφωνον ἀνάπτυξιν. Ἰδίως συνετέλεσαν οἱ οὐμανισταὶ εἰς τὴν ἀκριβεστέραν κατανόησιν τῆς Γραφῆς διὰ διαφόρων καθαρῶς φιλολογικῶν ἐργασιῶν ἐπ' αὐτῆς. Ὁ Ῥειχλίνιος ἐξήπλωσε τὴν γνῶσιν τῆς ἑβραϊκῆς ἀναγκαιοτάτης οὔσης εἰς κατανόησιν τῆς Π. Δ., ὁ δὲ Ἔρασμος συνέταξε τὰ πρῶτα ἀκριβέστατα βοηθήματα εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς Κ. Δ. ἐκδοὺς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ σημειώσεων εἰς αὐτό, καὶ παραφράσεις ἐπιτυχεῖς τῆς Κ. Δ.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

(1453—1880 Μ. Χ.)

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

(1453—1880).

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

Α'. Ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει.

Πηγαί. Crusius, Turco-Graecia Bas. 1584. Hammer Geschichte des manischen Reiches. Pest. 1827. R. Simon hist. des dogmes et controv. des rétiens or. Trevouz 1711. Heineccius Abbild. d. griechischen Kirche. ipzig 1711. M. Le Quien Oriens christianus. Par. 1780. Schmitt schichte der neugr. u. russ. Kirche. Mainz 1840. S. Aymon Monumens la religion des Grecs. A la Haye 17·8. Stanley history of the Eastern urch. Lond. 1864. Neale history of the Eastern Church. Lond. Gass nbolik der griech. Kirche Berlin 1872. De Guitte De l'église grecque. is 1867. Schroeckh Kirchengeschichte XXXIV, 5. 9. Δοσιθέου ὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων. Ἐν Βουκουρ. 1715. Μελετίου λ. Ἱστορ. Τ. 3 καὶ 4. Ὑψηλάντου Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν. Ἐν Κωνσταντι-πόλει 1870. Διὰ τὴν νεωτάτην ἱστορίαν ὅρα ἐφημερίδας Νεολόγον, Βυ-ντίδα, Θρᾴκην, Ἀνατολικὸν ἀστέρα καὶ τὴν Ἀλήθειαν Κων-ινουπόλεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Σχέσις τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν.

ichler Geschichte der Trennung. Muenchen 1864. I, σελ. 420-454. Zinkeisen Geschichte des osmanischen Reiches. Hammer Geschichte des osmanischen Reiches. Μένδελσων Βαρθόλδου ἱστορία τῆς Ἑλ-

λάδος. Ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1872. Παπαρρηγοπο Ἱστ. ἑλληνικοῦ ἔθνους. Finlay The History of Grece. 1856.

207.

Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς περιόδου ταύτης.

Μέχρι τοῦδε ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ὑπερεῖχε τῶν λοιπῶ κλησιῶν ὡς πρὸς τὴν ἀκμάζουσαν αὐτῆς κατάστασιν, ὡς τὸ πλῆθος τῶν σοφῶν αὐτῆς συγγραφέων, ὡς πρὸς τὴν ἐ μην καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς ἐπὶ τοῦ λοιποῦ χρισ κοῦ κόσμου. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἀπὸ τῆς ἁλώσεω Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐντεῦθεν, ἤρξατο διὰ τῆς ὑποδε σεως τῆς ἀνατολῆς εἰς τοὺς βαρβάρους τούρκους τοιαύτη σις, ὥστε ἀπὸ τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου οἰκοδομήματος διεσ σαν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον μόνον ἀσθενῆ τινα λεί Κατὰ τοὺς νεωτέρους αἰῶνας πολὺ περισσότερον ὑπερέχουσ τῆς αἱ λοιπαὶ εὐρωπαϊκαὶ ἐκκλησίαι τῶν χριστιανῶν ὡς πρὸ ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν αὐτῶν. Ἡ ἐσωτερικὴ πτῶσις εἶχε χίσει ἤδη ἀπὸ πολλοῦ, καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῆς κατάστασις θεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος διὰ τῶν κατακτήσεων τῶν ἀρ ἀνεπανορθώτους ζημίας. Ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν κων καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατο ἤρξατο τελείως ἡ καταπιεστικὴ ἐξάρτησις τοῦ μεγαλητέρου ρους τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν δεσποτῶν, ἥτι ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπενέγκῃ τὸν μαρασμὸν εἰς τὰ πνεύματα. τοτε ἀναφαίνονται σπανιώτερον ἄνδρες μεγάλης θεολο σημασίας. Χάριν τῆς ἐπιστήμης, ἰδίως τῆς θεολογικῆς σχεδὸν ἐγένετο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἄξιον πολλοῦ λ ἐν τῇ ἀνατολῇ. Δὲν ἔχομεν πλέον ἐν αὐτῇ μεγάλα γεγονό μεγάλα καὶ σπουδαῖα θεολογικὰ συστήματα. Εὐτυχῶς παρατηροῦμεν, ὅτι **κατὰ τοὺς δύο τελευταίους ῶνας**, καὶ μάλιστα τὸν παρόντα, καθ' ὃν ἔνθεν μὲν ἡ ὀρ ξος Ῥωσσία ἀνυψώθη εἰς μεγάλην εὐρωπαϊκὴν δύναμιν κα ῆλθεν εἰς τὴν τάξιν τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν, ἑτέρωθ ἱδρύθη τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, ἐγένοντο δὲ πολιτικῶ

ξάρτητοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὀρθόδοξοι λαοὶ καὶ ἐβελτιώθη καθόλου ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῆς ἀνατολῆς, ἤρχισε πάλιν νὰ ἀνυψοῦται ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία, ἥτις διὰ τῆς ἤδη ἀρξαμένης ἀνανεώσεως τῶν θεολογικῶν σπουδῶν ἐν αὐτῇ δύναται βεβαίως ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι θὰ ἐπανίδῃ πάλιν τὰς ἐνδόξους ἡμέρας τῆς ἀρχαίας αὐτῆς εὐκλείας. Τῆς ἱστορίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον ἀρχόμεθα, ἐκθέτοντες τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει, καὶ ἐξετάζοντες πρῶτον τὴν σχέσιν τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας πρὸς αὐτήν.

208.

Μωάμεθ ὁ Β'. Γεννάδιος.

Τὸ κοράνιον περιέχει ὀλίγας καὶ ἀντιφατικὰς ἐντολὰς ὡς πρὸς τὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς συμπεριφορὰν τῶν τούρκων, ὁτὲ μὲν συνιστῶν ἀνοχήν, ὁτὲ δὲ κηρῦττον πόλεμον κατ' αὐτῶν ὡς ἀπίστων. Ἕνεκα πολιτικῶν λόγων ὅμως ἐφείσθησαν ἐν ἀρχῇ οἱ τοῦρκοι τῶν χριστιανῶν· ἕνεκα δὲ τοῦ αὐτοῦ λόγου ὑπέθαλψαν καὶ τὴν ἀποστροφὴν αὐτῶν πρὸς τοὺς λατίνους. Ὁ μωαμεθανὸς μάλιστα Μουρὰτ ἔγραψε καὶ κατὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου! Ὠμῶς προσηνέχθησαν οἱ τοῦρκοι μετὰ τὴν ἅλωσιν μόνον πρός τινας προκρίτους ἄνδρας, οἷον τὸν Νοταρᾶν, τὸν βασιλέα τῆς Σερβίας καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζοῦντος Δαυὶδ τὸν Κομνηνόν. Ὅτε ἐγίνετο ἡ ἅλωσις, εἶχεν ἤδη ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος παραιτηθῆ. Διὰ τοῦτο ὁ νέος δεσπότης Μωάμεθ ὁ Β' ὁ πορθητὴς διέταξε νὰ ἐκλέξωσιν οἱ χριστιανοὶ νέον πνευματικὸν ἀρχηγόν. Τοιουτοτρόπως ἐνόμιζεν ἴσως, ὅτι ἤθελεν ἐμπνεύσει ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν κυβέρνησίν του. Ὁ ἱστορικὸς Φραντζῆς (Χρονικ. III, 19,111. Venet.1733 fol.), ὅστις ἔζη τότε, βεβαιοῖ, ὅτι τοῦτο ἐποίησεν, ὅπως προσελκύσῃ πάλιν αὐτοὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥτις μετὰ τὴν ἅλωσιν εἶχε μείνει σχεδὸν ἔρημος. Ἐπίσκοποί τινες λοιπὸν καί τινες ἄλλοι κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ συνελθόντες, ἐξελέξαντο τὸν Γεώργιον Σχολάριον, ὅστις δὲν ἦτο μὲν ἔτι τεταγμένος με-

ταξὺ τοῦ κλήρου,[1] διεκρίνετο ὅμως ἐπὶ πολυμαθείᾳ καὶ συνέσει. Ὁ Γεννάδιος, διότι οὕτως ὠνομάσθη ὁ Σχολάριος ὡς πατριάρχης, ἀπέδειξεν, ὅτι ἦτο ἄξιος τῆς ἐκλογῆς, καὶ ἀπέκτησε μεγίστην φήμην. Ὁ σουλτάνος παρέσχεν εἰς τὸν νέον πατριάρχην μεγάλας τιμάς, ἀπήλλαξε δὲ αὐτόν τε καὶ τοὺς διαδόχους του καθὼς καὶ τοὺς ἐπισκόπους ἐν γένει τῶν φόρων καὶ τελῶν (Φραντζῆ Χρον. III, 19). Ἀνεγνώρισε δὲ τὸν πατριάρχην καὶ ὡς ἐθνάρχην τῶν γραικῶν ἢ ῥωμαίων, πάντων δηλ. τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ὑπηκόων του, παραχωρήσας αὐτῷ καὶ πολιτικὴν ἐπ' αὐτῶν δικαιοδοσίαν. Ἡ σύστασις τῆς συνόδου καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῆς ἔμειναν τὰ αὐτά. Αἱ ὑπάρχουσαι ἐκκλησίαι ἀνεγνωρίσθησαν ὡς κτήματα τῶν χριστιανῶν, μόνον δὲ νέαι δὲν ἠδύναντο νὰ κτίζωνται. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀναγκασθῇ νὰ δεχθῇ τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀνεγνωρίσθη καὶ ἡ ἰδιοκτησία αὐτῆς. Πάντες οἱ ἐπίσκοποι ἀπήλαυσαν τοῦ προνομίου νὰ ἦναι δικασταὶ ἐπὶ πασῶν τῶν ὑποθέσεων μεταξὺ χριστιανῶν, καὶ ἠδύναντο μόνον ἐνώπιον τοῦ διβανίου νὰ κατηγορηθῶσιν. Οὕτω διὰ τῶν παραχωρήσεων τούτων τοῦ κατακτητοῦ ἀπέκτησαν ὅ τε πατριάρχης καὶ ὁ ἀνώτερος κλῆρος ἐν γένει πολλῷ μεγαλητέραν δύναμιν τῆς ἧς ἀπήλαυον μέχρι τοῦδε. Ἀλλὰ δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ ἡ ἐκκλησία ἤρχισε νὰ αἰσθάνηται, ὅτι ἐτέλει ὑπὸ ἐχθρικὴν ἐξουσίαν ξένων κατακτητῶν. Ἐκκλησίαι ἤρχισαν νὰ ἁρπάζωνται. Αὐτὴν τὴν πατριαρχικὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τὴν ὡρισμένην ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς ταφὴν τῶν αὐτοκρατόρων, διέταξεν ὁ σουλτάνος νὰ κατεδαφίσωσι, νὰ ἀνεγείρωσι δ' ἐκεῖ ναὸν μωαμεθανικόν. Εἰς Τζαμίον μετέβαλον μετὰ ταῦτα καὶ τὴν ἁγίαν Σοφίαν καὶ ἄλλας ἐκκλησίας. Τὸ πατριαρχεῖον μετετέθη εἰς π μοναστήριον, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παμμακαρίστου, ὅθεν πάλιν μετετέθη τῷ 1586 εἰς Ξυλόπορταν, εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, ἕως οὗ τῷ 1603 ὡρίσθη ὡς πατριαρχεῖον ἡ ἐκκλησία

[1] Κατὰ Φίλιππον Κύπριον (Χρον. ἐλλ. ἐκκλ. 335. Lps. et Francf. 1687. Κατὰ δὲ τὸν Le Quien καὶ ἄλλους συγγραφεῖς εἶχεν ἤδη πρὸ τῆς ἁλώσεως γίνει μοναχὸς καὶ μετονομασθῆ Γεννάδιος. Le Quien Oriens christ. I, 312.

τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Ἡ πίεσις ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ηὔξανεν ὁσημέραι, ὥστε ὁ πατριάρχης Γεννάδιος ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τῆς πατριαρχείας. Καὶ ὁ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Γενναδίου διαδεξάμενος αὐτὸν πατριάρχης ἔσχεν οἰκτρὸν τέλος, διότι ἠρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν παράνομον γάμον μωαμεθανοῦ τινος μεγιστάνος μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ὁ τρίτος δὲ πατριάρχης μετὰ τὸν Γεννάδιον Ἰωάσαφ πιεζόμενος παρὰ τοῦ πορθητοῦ νὰ ἐπιτρέψῃ ἄθεσμόν τινα γάμον καὶ ἀρνηθεὶς νὰ παραβῇ τοὺς νόμους τῆς ἐκκλησίας καθῃρέθη καὶ ἐξυβρίσθη, ἀποκοπέντος τοῦ πώγωνος αὐτοῦ, ἐνῷ συγχρόνως ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης αὐτοῦ Μάξιμος ὁ μετὰ ταῦτα πατριάρχης ἐπειδὴ δὲν συγκατετέθη νὰ μεταπείσῃ τὸν πατριάρχην ὑπέστη ἕνεκα τούτου τὸν τῆς ῥινὸς ἀκρωτηριασμόν. Ἡ θέσις τοῦ πατριάρχου μεθ' ὅλα ταῦτα ὡς ἡ ὑψίστη μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἦτο λίαν ἐπίζηλος. Ἤρχισαν δὲ ταχέως οἱ σουλτάνοι, οἵτινες ἀνεβίβαζον καὶ κατεβίβαζον αὐθαιρέτως τοὺς πατριάρχας, νὰ ἀπαιτῶσι παρὰ τοῦ ἀναβιβαζομένου νέου πατριάρχου πλούσια δῶρα. Τοιουτοτρόπως ἐλάμβανε χώραν σιμωνία πάντοτε σχεδὸν κατὰ τὴν πλήρωσιν τῆς θέσεως ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν ἀλλαγῶν τῶν πατριαρχῶν ὠφελοῦντο οἱ σουλτάνοι καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς μεγιστάνες, προὐκάλουν συχνάκις ταύτας. Ἡ κατάχρησις αὕτη ηὔξανε κατὰ μικρόν, κατὰ δὲ τὸν ΙΖ' αἰῶνα εἶχεν εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν κορυφωθῇ τὸ κακόν· διότι ἀπὸ τοῦ 1625-1700 ἐγένοντο 50 ἀλλαγαὶ πατριαρχῶν! Οἱ πατριάρχαι ἠναγκασμένοι νὰ ἱκανοποιῶσι τὰς ἀπαιτήσεις τῶν δεσποτῶν αὐτῶν πάντοτε διὰ νέων δώρων, ἠναγκάζοντο νὰ πιέζωσι καὶ αὐτοὶ τοὺς ὑπ' αὐτοὺς ἐπισκόπους καὶ κληρικοὺς καὶ νὰ παρέχωσιν αὐτοῖς ἀντὶ χρημάτων τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα. Ἐπίσης δὲ τὸ αὐτὸ ἐποίουν καὶ οἱ ἐπίσκοποι εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς κληρικούς, τοὺς ἁπλοῦς ἱερεῖς, οἵτινες οὕτω πως πιεζόμενοι, ἠναγκάζοντο καὶ οὗτοι νὰ ἐπινοῶσι μέσα, ὅπως πορίζωνται ἀπὸ τοῦ λαοῦ πλειότερα χρήματα. Ἡ ὑπεροχὴ τῶν μωαμεθανῶν ἦτο μεγάλη καὶ τὰ προνόμια αὐτῶν ὁσημέραι ἐπολλαπλασιάζοντο, τοὐναντίον δὲ ηὔξανον αἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν καταπιέσεις καὶ τὰ μειονεκτήματα αὐτῶν ἀπέβαινον κατὰ μικρὸν μεγαλή-

τερα. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ παραστῶσιν ὡς μάρτυρες κατὰ μωαμεθανῶν ἐν τοῖς δικαστηρίοις· εἰς πάντας τοὺς ὑποτεταγμένους, πλὴν τῶν κληρικῶν καὶ τῶν ἀναπήρων, ἐπεβλήθη κεφαλικὸς φόρος· οὐδεὶς χριστιανὸς ἀπήλαυε τῆς τιμῆς νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν στρατόν· οὐδὲ ἠδύνατο νὰ εἰσαχθῇ εἰς δημοσίαν ἐν γένει ὑπηρεσίαν· δὲν ἦτο δὲ δεκτὸς ὡς δικαστὴς ἐν τῷ δικαστηρίῳ· οὐδεὶς ἅπαξ ἀσπαζόμενος τὸν μωαμεθανισμὸν ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρώτην χριστιανικήν του πίστιν ἐπὶ ποινῇ θανάτου· ἡ αὐτὴ ποινὴ ἐπεβάλλετο καὶ εἰς ἐκείνους τῶν μωαμεθανῶν, οἵτινες ἤθελον ἀπαρνηθῇ τὸν ἰσλαμισμόν· οἱ ὑπήκοοι (ῥαγιάδες) ὤφειλον καὶ διὰ τῆς ταπεινῆς ἐνδυμασίας των νὰ διακρίνωνται τῶν δεσποτῶν αὐτῶν· αἱ ἐκκλησίαι δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἔξωθεν σταυρόν· ὁ ἦχος τῶν κωδώνων δὲν ἔπρεπεν οὐδαμοῦ νὰ ἀκούηται· μόνον ἐν τῷ Ἄθωνι καὶ τοῖς μοναστηρίοις κατ᾽ἐξαίρεσιν ἐπετρέπετο τοῦτο. Τοσοῦτον ἦτο ἀθλία ἡ θέσις τῶν χριστιανῶν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἁλώσεως! Ἡ ταπείνωσις αὕτη ἡ παρὰ τῶν τούρκων τοῖς χριστιανοῖς ἐπιβληθεῖσα, εἶχεν ὡς πηγὴν ἐκτὸς τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καὶ τὴν ἐθνικὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν. Αἱ καταπιέσεις δὲ αὗται ἦσαν ἡ αἰτία, δι' ἣν πολλαχοῦ χριστιανοὶ προσήρχοντο εἰς τὸν μωαμεθανισμόν. Ἄλλοι ὅμως μεθ' ὅλα ταῦτα ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν, ἔχομεν μάλιστα καὶ παραδείγματα νεομαρτύρων, εἰς οὓς φανατικοὶ μωαμεθανοὶ ἠθέλησαν νὰ ἐπιβάλωσι διὰ τῆς βίας τὸν ἰσλαμισμόν, καὶ οἵτινες μετὰ θάρρους ἀναμιμνήσκοντος τοὺς μάρτυρας τῶν πρώτων αἰώνων προὐτίμησαν τὸν διὰ βασάνων θάνατον, ἢ νὰ ἀρνηθῶσι τὸν Χριστόν.

209.

Σελὴμ ὁ Α'. Γενίτσαροι.

Ἐπὶ Σελὴμ τοῦ Α' ἐκινδύνευσαν οἱ χριστιανοὶ τοῦ τουρκικοῦ κράτους νὰ ὑποστῶσι γενικὸν διωγμόν· διότι ὁ σουλτάνος οὗτος προτείνας τῷ μουφτῇ τὸ ζήτημα τί εἶναι ψυχωφελέστερον νὰ ὑποτάξῃ τὸν κόσμον ἢ νὰ ἐπιστρέψῃ τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους του εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, καὶ λαβὼν ὡς ἀπάντησιν τὸ τελευταῖον, διέταξε πάραυτα τὸν μέγαν βεζίρην νὰ μεταβλη-

θῶσι πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι εἰς τζαμία, νὰ ἀπαγορευθῇ ἐν γένει ἡ χριστιανικὴ λατρεία, καὶ εἰς πάντας τοὺς χριστιανούς, οἵτινες ἤθελον ἀρνηθῆ νὰ ἀποδεχθῶσι τὸν ἰσλαμισμόν, νὰ ἐπιβληθῇ ποινὴ θανάτου (1520). Ἀλλὰ ταῖς παρακλήσεσι τοῦ τότε πατριάρχου, ἐπικαλεσαμένου τὰς ἐπισήμους παραχωρήσεις Μωάμεθ τοῦ Β' καὶ προσαγαγόντος περὶ τούτου μάρτυρας τρεῖς γέροντας γενιτσάρους παρευρεθέντας κατὰ τὴν ἅλωσιν, ἀνεκλήθη ἡ πραγματοποίησις τῆς φοβερᾶς ταύτης διαταγῆς. Ὁ σουλτάνος περιωρίσθη μόνον νὰ διατάξῃ, ὥστε πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι Κωνσταντινουπόλεως νὰ μεταβληθῶσιν εἰς τζαμία, τοῖς δὲ χριστιανοῖς ἐπέτρεψε νὰ κατασκευάσωσι νέας ξυλίνας (*Hammer* ἱστορία τῆς ὀθωμ. αὐτοκρατορίας I, 814). Εἴτε ὅμως διότι ἡ διαταγὴ αὕτη δὲν ἐξετελέσθη ἐντελῶς, εἴτε διότι οἱ χριστιανοὶ διὰ μεγάλων χρηματικῶν θυσιῶν ἀπέκτησαν πάλιν νέας ἐκκλησίας, Μ ο υ ρ ὰ τ ὁ Γ' τῷ 1577 τῇ προτροπῇ τοῦ μουφτῆ ἐξέδωκε καὶ πάλιν διαταγὴν ἵνα μεταβληθῶσιν αἱ ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τζαμία· διότι δῆθεν τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα εἶχε δώσει ὁ πορθητής, ἐδόθησαν ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἡ πόλις ἦτο ἔρημος καὶ ἦτο ἀνάγκη τῶν χριστιανῶν κατοίκων. Μόνον δὲ καὶ πάλιν μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ἐκώλυσαν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου (αὐτόθι II, 510). Καὶ Μ ω ά μ ε θ δὲ ὁ Γ' μόλις ἐμποδίσθη διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας ἀπὸ τοῦ νὰ μετασχηματίσῃ πάσας τὰς ἐκκλησίας τῆς Χίου εἰς μωαμεθανικὰ τεμένη (αὐτόθι 636). Ἐπὶ τῶν σουλτάνων τούτων ἡ κατάστασις τῶν χριστιανῶν ἔφθασεν εἰς τὸ ἔπακρον τῆς ἀθλιότητος. Μεγίστη πληγὴ τοῖς χριστιανοῖς ἦτο καὶ ἡ καταναγκαστικὴ σ τ ρ α τ ο λ ο γ ί α χριστιανῶν π α ί δ ω ν χάριν τοῦ σώματος τῶν γ ε ν ι τ σ ά ρ ω ν (γιένι τσέρι=νέον τάγμα). Τὸ τάγμα τοῦτο εἶχεν ἀναφανῆ ἀπὸ τοῦ 1320, ἐπενοήθη δὲ ἵνα δι' αὐτοῦ ἀποτελουμένου πάντοτε ἐξ ἐξωμοτῶν ἀσπασθέντων τὸν ἰσλαμισμὸν αὐξάνῃ ὁ ὀθωμανικὸς πληθυσμός, καὶ ἵνα ἔχῃ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος δύναμιν πειθαρχοῦσαν τῷ σουλτάνῳ, κεκτημένην δηλ. τὴν ἀρετὴν ἐκείνην, ἧς ἐστεροῦντο συνήθως τὰ πλήθη τῶν γνησίων τούρκων. Οἱ κάλλιστοι παῖδες τῶν χριστιανικῶν οἰκογενειῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἰδίως ἐν Ἀλβανίᾳ, Ἠπείρῳ καὶ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἡρπάζοντο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ-

τον καὶ ἐξηναγκάζοντο νὰ δεχθῶσι τὸν ἰσλαμισμὸν καὶ νὰ ἀνατραφῶσιν ὡς τοῦρκοι. Κατὰ τὴν στρατολαγίαν δὲ ταύτην, ἥτις παιδομάζωμα ἐλέγετο, ἐγίνοντο φοβεραὶ καταχρήσεις. Πολλάκις ἡρπάζοντο πλειότεροι παῖδες τῶν ἀπαιτουμένων καὶ οἱ περιττοὶ ἐπωλοῦντο ὡς δοῦλοι ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις οἱ εὐπορώτεροι ἐξηγόραζον διὰ χρημάτων τὴν ἀπαλλαγὴν, ἐπεβαρύνοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ κακοῦ τούτου πλειότερον οἱ πενέστεροι. Κατ' ἀρχὰς ἐλαμβάνοντο παῖδες 6 ἢ 7 ἐτῶν. Πολλοὶ γονεῖς ἐνυμφευον τοὺς υἱούς των νεωτάτους 8, 9 καὶ 10 ἐτῶν, ἵνα ἀποφύγωσι τὴν στρατολογίαν, ἀλλὰ δὲν ἐπετύγχανε πάντοτε τὸ στρατήγημα. Πολλοὶ ἠσπάζοντο τὸν ἰσλαμισμὸν πρὸς τὸ φαινόμενον, ἵνα ἀπαλλαγῶσι τῆς ὑποχρεώσεως ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ὠφέλει πάντοτε. Οἱ τὰ παράλια οἰκοῦντες ἐφυγάδευον τὰ ἄρρενα τέκνα των ἐπίτηδες, ὅπως σωθῶσι ταῦτα τοῦ κινδύνου ἐκείνου. Πολλαὶ δὲ μητέρες ηὔχοντο νὰ ἴδωσι μᾶλλον ἀποθνήσκοντα τὰ τέκνα των ἢ ἁρπαζόμενα ἀπὸ τῶν κόλπων αὐτῶν καὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας! (Παπαρρηγ. ἱστ. ἑλλ. ἔθνους Ε',479). Τὸ σῶμα τῶν Γενιτσάρων, τὸ ὁποῖον ὅπως τὸ τῶν Πραιτοριανῶν ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ἀπέκτησε ταχέως μεγίστην δύναμιν ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐπέβαλε τὴν θέλησίν του καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς σουλτάνους, ἠθέλησε νὰ διαλύσῃ Ὀσμὰν ὁ Β' (1622), ἀλλ' ἀνακαλυφθέντος τοῦ σχεδίου ἐξερράγη ἐπανάστασις, ἥτις κατέληξεν εἰς τὸν φόνον τοῦ σουλτάνου. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Μουρὰτ ὁ Δ' ἐσπούδασε νὰ μεταρρυθμίσῃ τοὺς Γενιτσάρους καὶ κατήργησε τὴν στρατολογίαν τῶν χριστιανῶν παίδων, δι' ἣν ἐγόγγυζον μεγάλως οἱ χριστιανοὶ (1638). Ἀλλὰ τὸ τοῖς χριστιανοῖς τοσοῦτον φοβερὸν καὶ ἐπιβλαβὲς τοῦτο σῶμα διετηρεῖτο μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, διελύθη δὲ διὰ τῆς βίας μόλις τῷ 1826 ὑπὸ Μαχμοὺτ τοῦ Β' (περὶ Γενιτσάρων ὅρα Zinkeisen ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος III, 205). Τὴν περιφρόνησίν των ἐξέτεινον οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς των εἰς ἅπαντας ἐν γένει τοὺς χριστιανοὺς παντὸς δόγματος· αἱ δὲ πολλαὶ καὶ βαρεῖαι καταπιέσεις αὐτῶν, ἠνάγκασαν μέγα πλῆθος χριστιανῶν, μάλιστα ἀνατολιτῶν, ἀλβανῶν καὶ σλάβων νὰ ἀρνηθῶσι τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ νὰ ἀσπασθῶσι τὸν ἰσλαμισμόν. Οἱ σουλτάνοι ἀνύψουν πάντοτε

κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ ὕπατα ἀξιώματα τοὺς ἐξωμότας τούτους ἢ ἐξισλαμισμένους χριστιανούς, διότι οἱ τοιοῦτοι καὶ εὐφυέστεροι καὶ ἱκανότεροι ἦσαν, καὶ ζῆλον θρησκευτικὸν ἐδείκνυον πλειότερον. Ἐν Ἀλβανίᾳ πρὸ πάντων αἱ ἀποστασίαι ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἦσαν συχναὶ ἕνεκα τῆς τελείας ἀμαθείας τοῦ λαοῦ, ὅστις δὲν ἐννόει τὴν διαφορὰν τῶν θρησκευμάτων τούτων. Ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ μέσου Ἀώου πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Πρεμετίου 36 χωρία ἀλβανικὰ τῶν Καραμουρατάδων περὶ τὸ 1700, ἀφοῦ νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, δὲν ἀπηλλάγησαν, ὡς ἤλπιζον, τῶν μεγάλων δεινῶν, ὑφ' ὧν κατετρύχοντο, ἀπεφάσισαν ταὐτοχρόνως καὶ ἐδέχθησαν τὸν ἰσλαμισμόν. Τόσον τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἦτο ἀσθενὲς παρ' αὐτοῖς καὶ τόσον ὀλίγον ἦσαν ἐστηριγμένοι ἐν τῇ πατρίῳ θρησκείᾳ των! (Παπαρρηγ. Ε',484). Περὶ δὲ Σκόδραν χωρίον τι ἀπεστάτησεν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου ἐπέμενε νὰ τελῇ τὴν λειτουργίαν ἐνωρίτερον παρ' ὅτι συνέφερε τοῖς κατοίκοις! Ἐν Ἀλβανίᾳ τὸ ἥμισυ, ἐν Ἐρζεγοβίνῃ δὲ καὶ Βοσνίᾳ τὰ 7/10 ἢ 8/10 τῶν κατοίκων ἐγένοντο Μωαμεθανοί. Ἐν Ἀλβανίᾳ ἐντὸς 30 μόνον ἐτῶν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1620—1650 ἐγένοντο 300 χιλ. ἀλβανῶν μωαμεθανοί. Οἱ ἕλληνες,ὡς οἱ σχετικῶς μᾶλλον δεδιδαγμένοι τὴν θρησκείαν των, καθὼς καὶ οἱ ἐξελληνισμένοι Βλάχοι, Ἀλβανοὶ καὶ Βούλγαροι ἠλλαξοπίστουν ὀλιγώτερον. Δὲν ἔλειπον ὅμως καὶ ἀπ' αὐτῶν ἀποστασίαι. Ἐν Κρήτῃ ἱκανὸς ἀριθμὸς χριστιανῶν μετέβαλε πίστιν. Τὸ κακὸν ὑπῆρξε μεγαλήτερον ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τοῖς ἐνδοτέροις τῆς ἀνατολῆς. Ἐὰν ταῦτα λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, δὲν θὰ ξενισθῇ ἐκ τοῦ ὅτι τινὲς ὑπολογίζουσιν, ὅτι θὰ προσῆλθον εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην χριστιανοὶ διαφόρων ἐθνικοτήτων περὶ τὸ 1 ἑκατομμύριον! (*Finlay* The History of Grece Lond. 1856 σελ. 141). Ἐὰν δὲ προσθέσῃ τις εἰς τούτους καὶ τοὺς ἀπ' ἀρχῆς, πρὸ τῆς ἁλώσεως, προσελθόντας χριστιανοὺς εἰς τοὺς τούρκους καὶ ἐξισλαμισθέντας καὶ ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐξ ἄλλων θρησκευμάτων, θὰ εὕρῃ πιθανὴν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν σημερινῶν τούρκων κατάγονται ἐκ τοιούτων ἀρνησιθρήσκων, ἐλάχιστοι δὲ εἶναι γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων τούρκων.

210.

Οἱ χριστιανοὶ τῆς Τουρκίας προστατευόμενοι παρὰ τῶν Ῥώσσων καὶ Εὐρωπαίων.

Τὰ πράγματα ἤλλαξαν ὀλίγον, ὅτε ὁ μέγας Πέτρος ἐν τῷ συμφέροντι τῆς πολιτικῆς του ἐκηρύχθη προστάτης τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς Τουρκίας. Ἡ Ῥωσσία ἤρχισε νὰ ἐνεργῇ κατὰ τῆς Τουρκίας ἰδίως διότι εἶχεν ἀνάγκην ἀπόλυτον τῆς ἀρκτικῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου πόντου. Διὰ τοῦτο ἤθελε καὶ νὰ ἐξασθενῇ αὐτὴν δι' ἐπαναστάσεων. Τὴν προστασίαν τῶν χριστιανῶν τῆς ἀνατολῆς ἀνέλαβε καὶ διὰ τὸ ὁμόδοξον, καθὼς ἡ Γαλλία τὴν τῶν καθολικῶν. Καὶ ὁ μὲν μέγας Πέτρος καὶ ἡ Ἄννα ἐσκόπουν ἐπαναστατοῦντες τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑπαγάγωσιν αὐτοὺς ὑπὸ τὸ κράτος των, ἀλλ' ἐπὶ Αἰκατερίνης μετεβλήθη τὸ σχέδιον, καὶ ἐθεωρήθη πρακτικώτερον νὰ σχηματισθῶσιν ἐν τῇ ἀνατολῇ κράτη ἀνεξάρτητα. Ὁπωσδήποτε εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι ἀπὸ μεγάλου Πέτρου οἱ Ἕλληνες λαμβάνουσι νέον θάρρος. Ἤδη τῷ 1700 ἀπέτεινεν ὁ μέγας Πέτρος πρὸς τὴν Πύλην ὑπόμνημα, δι' οὗ ἐμέμφετο τοὺς τούρκους ὡς καταπιέζοντας τοὺς Ἕλληνας, Βλάχους, Βουλγάρους καὶ Σέρβους. Ἔκτοτε ἤρξατο νὰ μειοῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρνησιθρήσκων. Ἐφεξῆς δὲ ἐν ἑκάστῃ συνθήκῃ τῆς Ῥωσσίας μετὰ τῆς Πύλης ἐλαμβάνετο πάντοτε ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ῥαγιάδων ἡ τύχη. Ἔκτοτε οἱ πλεῖστοι τῶν καταδιωκομένων χριςιανῶν τῆς ἀνατολῆς εὕρισκον καταφύγιον εἰς Ῥωσσίαν καὶ ὑποστήριξιν. Καὶ τὰ ἑλληνικὰ δὲ γράμματα καὶ τοὺς Ἕλληνας λογίους ὑπεςήριζον ἔκτοτε ἐν Ῥωσσίᾳ χάριν πολιτικῶν σκοπῶν. Ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ 1736 ἤθελεν ὁ κόμης Μύνιχ νὰ ἐρεθίσῃ πάντας τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἐπὶ Αἰκατερίνης δὲ τῆς Β' ἐχρησίμευσαν ὄργανα τῶν σκοπῶν τούτων οἱ Ὀρλόφαι. Προκήρυξίς τις τοῦ 1770 ἐκάλει πάντας τοὺς Ἕλληνας χριστιανοὺς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἐν τῇ εἰρήνῃ τοῦ Κουτσοὺκ Καϊναρτζὶκ ἐν Βουλγαρίᾳ κατὰ τὸ 1774, δι' ἧς ἡ Αἰκατερίνη ὕψωσε τὴν Ῥωσσίαν εἰς μεγάλην δύναμιν, ὑπεσχέθη ἡ Πύλη νὰ μὴ καταπιέζῃ τοὺς χριστιανούς, καὶ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς ῥώσσους ἀπεσταλμένους νὰ ποιῶσιν, ὁσάκις ἐνόμιζον ἀναγκαῖον, περὶ τούτου παραστά-

σεις.Αἱ δὲ παραχωρήσεις αὗται ἀνενεώθησαν καὶ κατὰ τὰς συνθήκας ἐν Ἰασίῳ 1792, Βουκουρεστίῳ 1809 καὶ Ἀδριανουπόλει 1829. Αἱ δυτικαὶ δυνάμεις ἔσπευσαν νὰ προστατεύσωσι τοὺς καθολικοὺς καὶ προτεστάντας ἐν Τουρκίᾳ. Ἡ προστασία αὕτη παρέχουσα προνόμια εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, ἀπέβη λίαν ἐπιζήμιος τοῖς Ἕλλησι χριστιανοῖς. Ἀλλὰ καὶ ἡ προστασία τῆς Ῥωσσίας δὲν ὠφέλει πάντοτε τοὺς χριστιανοὺς τῆς Τουρκίας, καὶ πολλάκις ἐγένετο κατάδηλον, ὅτι πρὸς ἰδίους σκοποὺς ἀποβλέπουσα ἡ δύναμις αὕτη ἐφαίνετο μεριμνῶσα περὶ αὐτῶν.Οὕτω ὅτε τῷ1770 ἡ Πελοπόννησος ἐνδίδουσα εἰς τὰς προτροπὰς τῆς Ῥωσσίας, ἠγέρθη κατὰ τῶν τούρκων, ἐγκατελείφθη ταχέως ἄνευ βοηθείας εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἰσχυρῶν δυναστῶν της, 150000 δὲ ἀλβανοὶ ἐδῄουν ἐπὶ 9 ὅλα ἔτη τὴν χώραν.Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ κατάστασις τῶν χριστιανῶν ἕνεκα τῆς ῥωσσικῆς ἐπιρροῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐγένετο καλλιτέρα. Ἀφ' ὅτου μάλιστα ἡ Τουρκία ἔπαυσε νὰ ἦναι ἰσχυρὰ ἐν τοῖς ὅπλοις, εἶδεν ἑαυτὴν ἠναγκασμένην νὰ μεταχειρισθῇ τὴν διπλωματίαν, καὶ να ἀνυψώσῃ Ἕλληνας εἰς τὰς ἀνωτάτας διπλωματικὰς θέσεις, διότι πρὸς τὴν διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν κατάλληλοι ἦσαν μόνον οἱ Ἕλληνες, ἐξ ὧν πολλοὶ ἀφ' ὅτου ἤρχισαν ἐν τῇ ἀνατολῇ νὰ ἱδρύωνται πολλαχοῦ σχολεῖα (ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος) ἦσαν μεμορφωμένοι. Ἔκτοτε πολλοὶ αὐτῶν,καὶ μάλιςα ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς τοὺς πλουσίους οἴκους τοῦ Φαναρίου (Φαναριῶται),ἀνήρχοντο εἰς τὰ ὕψιςα πολιτικὰ ἀξιώματα (ἰδίως τοῦ διερμηνέως τῆς Πύλης καὶ τοῦ διερμηνέως τοῦ στόλου). Ἐκ τούτων ἀπεστέλλοντο καὶ οἱ ἡγεμόνες εἰς τὰς παραδουναβείους ἡγεμονίας Βλαχίαν καὶ Μολδαβίαν, οἵτινες προστατεύοντες τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κατέστησαν τὰς χώρας ταύτας κέντρα τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς παιδείας. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρχισαν οἱ χριστιανοὶ τῆς ἀνατολῆς, καὶ μάλιστα οἱ Ἕλληνες, νὰ εὐθημερῶσι καὶ ὑλικῶς, ἀσκοῦντες πολλαχοῦ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἐνῷ δὲ οὕτως οἱ χριστιανοὶ ἀνυψοῦντο καὶ ἐνισχύοντο, οἱ Τοῦρκοι τοὐναντίον κατέπιπτον ὁσημέραι εἰς πτωχείαν καὶ ἀδυναμίαν.

211.

Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις.

Αἱ σχέσεις τῶν ὀθωμανῶν ἐξουσιαστῶν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἐτραχύνθησαν μεγάλως ὡς ἦτο ἑπόμενον μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ὑπέστη τότε μεγάλας καταπιέσεις. Οἱ Τοῦρκοι ἠρεθίσθησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν, διότι ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος ἐν συνόλῳ ἠσπάσθη τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικης τῶν Ἑλλήνων ἐξεγέρσεως καὶ συνηγωνίσθη ἀπ᾿ ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὲρ αὐτῆς. Ὁ κλῆρος καὶ πρὸ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 εἰς πάσας ἐν γένει τὰς ἐνόπλους ἐξεγέρσεις τοῦ ὑποδούλου γένους μετέσχε σπουδαίως. Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον εἰς τὰς ἐπανειλημμένας ἐπαναστάσεις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ μακρὸν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 διάστημα πολλάκις πρωτεύουσαν θέσιν κατεῖχον οἱ κληρικοί, ἰδίως οἱ ἐπίσκοποι, ὡς ἀρχηγοὶ σωμάτων πολλάκις μετὰ ἁρματωλῶν συναγωνιζόμενοι. Οὕτω διεκρίθησαν εἰς τὴν μεγάλην ἐξέγερσιν κατὰ τῶν Τούρκων ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι συμμαχήσαντες πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς οἱ ἐπίσκοποι Σαλώνων Φιλόθεος, Θηβῶν Ἱερόθεος, Εὐβοίας Ἀμβρόσιος καὶ Λαρίσσης Μακάριος (1684). Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ὁ Κεφαλληνίας Τιμόθεος Τυπάλδος ὡδήγησε σῶμα ἐξ 150 ἱερέων καὶ μοναχῶν (ΙΕ´, 604, 605). Μικρὸν πρὸ τοῦ 1821 ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ μεμυημένοι τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας διατρέχοντες τὰς ἑλληνικὰς χώρας προητοίμαζον τὰ πνεύματα εἰς τὴν ἐπανάστασιν ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. Ὁ ἀγὼν δὲν εἶχε μόνον ἐθνικόν, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Καθ᾿ ὅλον δὲ τὸ διάστημα αὐτοῦ μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστούντων παρίστανται καὶ κληρικοὶ πάντοτε. Ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ὁ Ε´ συνελήφθη αἴφνης τῇ 22 ἀπριλίου τοῦ 1821 κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πάσχα μετὰ τὸ τέλος τῆς θείας λειτουργίας καὶ ἀπηγχονίσθη πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ πατριαρχείου, πρωτομάρτυς γενόμενος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ὁ νεκρὸς τοῦ πατριάρχου

ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐκρέματο, εἶτα δὲ παρεδόθη εἰς τοὺς ἰουδαίους,οἵτινες ἔσυρον αὐτὸν διὰ τῶν ὁδῶν καὶ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ τὴν νύκτα ἐξήγαγον αὐτὸν οἱ Ἕλληνες καὶ μετεκόμισαν ἐπί τινος ἰονίου πλοίου εἰς Ὀδησσόν, ὅπου μετὰ μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς λαμπρότητος ἐκηδεύθη, ἀφοῦ εἶπεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν ἐπικήδειον ὁ διάσημος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ Οἰκονόμος. Ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἐκπαιδευθῆ ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ Δημητρίῳ Βόδᾳ καὶ ἐν Πάτμῳ παρὰ τῷ Δημητρίῳ Κεραμεῖ.Ἐμόνασε δὲ ἐπὶ ὀλίγον χρόνον εἰς τὰς Στροφάδας νήσους Τῷ 1784 ἐγένετο μητροπολίτης Σμύρνης, μεθ' ὃ τρὶς ἐπατριάρχευσε τῷ 1798, τῷ 1806 καὶ τῷ 1819. Δὶς ἐκβληθεὶς τῆς πατριαρχείας δι' ἐπιβουλῆς τῶν ἐχθρῶν του, οἵτινες δὲν ἠνείχοντο τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ, ἐξωρίσθη εἰς τὸ ἅγιον ὄρος. Εἶχε δὲ τὰ ἤθη τῶν ἀρχαίων πατέρων.Δὲν ἦτο μὲν κάτοχος μεγάλης παιδείας, ἠγάπα ὅμως τὰ γράμματα. Ἐξέδωκε μεταφράσεις ὁμιλιῶν τοῦ Βασιλείου (εἰς τὴν ἑξαήμερον) καὶ τοῦ Χρυσοστόμου (περὶ ἱερωσύνης),ἐσύστησε τὸ δεύτερον μετὰ τὸ τοῦ Λουκάρεως ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὑπεστήριζε δι' ἐγκυκλίων καὶ ἄλλως τὴν παιδείαν. Ἐφοβεῖτο ὅμως τὴν ἐλευθέραν ἐπιστήμην. Τὴν φιλανθρωπίαν του δεικνύει τὸ ὅτι συνέστησεν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν τὸ κιβώτιον τοῦ ἐλέους. Προσέφερε δὲ ἑαυτὸν ἑκουσίως εἰς τὸν θάνατον ὑπὲρ τοῦ γένους, διότι καίπερ προγνωρίζων τὸν θάνατόν του,δὲν ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του,οὐδὲ ἔφυγε,ὅπερ θὰ ἦτο τὸ σύνθημα γενικῆς κατὰ τῶν χριστιανῶν σφαγῆς. Τῷ 1871 μετεκομίσθησαν ἐν μεγάλῃ πομπῇ τὰ λείψανα αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας. Μετ' αὐτοῦ ἀπεκεφαλίσθησαν καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι Ἐφέσου, Νικομηδείας καὶ Ἀγχιάλου κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως. Τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχε καὶ ὁ μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως Κύριλλος μετὰ 12 ἄλλων ἀνωτέρων κληρικῶν.Τὸν δὲ μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπηγχονίσθη καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, τρεῖς δὲ ἐπίσκοποι ἀπεκεφαλίσθησαν. Καὶ ἐν Κρήτῃ δὲ ἐφονεύθησαν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου κατὰ διαταγὴν τοῦ πασᾶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ πέντε ἐπίσκοποι,ἐκτὸς δέ τις ἀπηγχονίσθη (Γερβίνου V, 239, 240). Τοσαῦτα θύματα παρέσχε τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐκκλησία! Εἰς τὴν ἀγω-

νιζομένην Ἑλλάδα κατέφυγον τότε πανταχόθεν πολλοὶ κληρικοί. Ἐνταῦθα δὲ πολλοὶ κληρικοὶ προΐσταντο τοῦ ἀγῶνος. Πρῶτος ὁ Παπαφλέσας ὁ Δικαῖος ἐλθὼν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου (τῷ 1820) παρώρμησε τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ εἰς ἐπανάστασιν. Ὁ Παπαφλέσας οὗτος ἔπεσε βραδύτερον ὡς ἄλλος Λεωνίδας κατὰ τῶν στιφῶν τοῦ Ἰμβραήμου μαχόμενος εἰς τὸ Μανιάκι. Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὑψώσας ηὐλόγησεν ἐν ἁγίᾳ Λαύρᾳ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ δὲ Βρεσθένης Θεοδώρητος, ὁ Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, ὁ Ταλαντίου Νεόφυτος, ὁ Καρύστου Νεόφυτος καὶ ἄλλοι ἐμάχοντο ὡς ἀρχηγοὶ σωμάτων στρατιωτικῶν, ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος Γαζῆς, ὁ Φαρμακίδης, ὁ Βάμβας, ὁ Ἕλους Ἄνθιμος, ὁ Καίρης, ὁ Βουδουνίτσης, ὁ Λοιδωρικίου καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι παρεκάθηντο ἐν ταῖς ἐθνικαῖς συνελεύσεσι, καὶ μετεῖχον ἐν γένει τῆς διοικήσεως τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος. Καὶ αἱ μοναὶ τῆς Ἑλλάδος ἠγωνίσθησαν ἐνιαχοῦ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, μάλιστα δὲ ἡ μονὴ τοῦ μεγ. Σπηλαίου. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ μοναὶ τοῦ ἁγίου Ὄρους μετέσχον ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως, ἂν καὶ δὲν ἔδειξαν οὔτε προθυμίαν, οὔτε καρτερίαν ἱκανήν, διὸ καὶ ἐτιμωρήθησαν, διότι οὐ μόνον ὁμήρους ἠναγκάσθησαν νὰ δώσωσι, καὶ 2 καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια γροσίων νὰ καταβάλωσιν, ἀλλὰ καὶ φρουρὰν τουρκικὴν νὰ δεχθῶσι, παραμείνασαν αὐτόθι καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα. Ἡ ἐπανάστασις ἐξηρέθισεν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὸν τουρκικὸν φανατισμόν, οἱ δὲ χριστιανοὶ τῆς ἀνατολῆς ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν διωκτῶν των.

212.

Ὑποσχέσεις σουλτάνων περὶ μεταρρυθμίσεων. Χάττι Χουμαγιοῦν.

Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἡ θέσις τῶν πραγμάτων μετεβλήθη ἐπὶ τὸ βέλτιον, εἰς ὃ συνετέλεσε καὶ ἡ ὑπὸ Μαχμοὺτ τοῦ Β΄ γενομένη διάλυσις τῶν Γενιτσάρων (1826), οἵτινες ἀντεπροσώπευον τὸν ἀρχαῖον κατὰ τῶν χριστιανῶν μωαμεθανικὸν φανατισμόν. Ὁ Ἀβδοὺλ Μετζὶδ τὴν πολιτικὴν τῶν μεταρρυθμίσεων ἀσπαζόμενος, ὑπεσχέθη μὲν διὰ τοῦ Χάττι Σ

τοῦ 1833 τοῖς χριστιανοῖς αὐτοῦ ὑπηκόοις ἀσφάλειαν ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας, ἀλλ' ἠρκέσθη εἰς ὑποσχέσεις μόνον. Ἐν τούτοις οἱ Εὐρωπαῖοι ἔπαυσαν ἔκτοτε τὴν ἄμεσον προστασίαν τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν ὡς δῆθεν περιττὴν πλέον, τῷ δὲ 1841 ἐκήρυξαν ὡς ἀναγκαίαν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἰσορροπίᾳ τὴν ἀ κ ε ρ α ι ό τ η τ α τῆς Τ ο υ ρ κ ί α ς. Τῷ 1853 ἐξεδόθη νέον χάττι σερὶφ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν. Μόνη δὲ ἡ Ῥωσσία εἰς τὰς κενὰς ταύτας ὑποσχέσεις μὴ ἀρκουμένη καὶ χάριν τῶν πολιτικῶν αὐτῆς σκοπῶν ἐξηκολούθει παρεμβαίνουσα ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν τῆς ἀνατολῆς, καὶ ὡς ἐκ τούτου περιῆλθε κατὰ τὸ 1854 εἰς φ α ν ε ρ ὰ ν ῥ ῆ ξ ι ν πρὸς τὴν Πύλην. Ἔδωκε δὲ ἀφορμὴν εἰς τὴν ῥῆξιν ταύτην ἡ διένεξις τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τοὺς λατίνους π ε ρ ὶ τ ῶ ν ἁ γ ί ω ν τ ό π ω ν ἐν Παλαιστίνῃ. Μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῶν διαφόρων δογμάτων εἶχεν ἀναφανῆ ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἔρις περὶ κατοχῆς τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἁγίων τόπων, ἰδίως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τοῦ ἁγίου σπηλαίου ἐν Βηθλεέμ. Τῷ δὲ 1846 εἶχε τέλος ἐγκριθῆ ἡ κατοχὴ τοῦ σπηλαίου παρὰ τῶν ὀρθοδόξων, οἵτινες ἦσαν καὶ ἐκ παλαιοτάτων χρόνων κύριοι αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὴν κατοχὴν ταύτην διημφισβήτουν οἱ λατῖνοι, ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπῄτει νὰ δοθῶσιν αὐτοῖς ὁ ναὸς τῆς Βηθλεὲμ καὶ ἡ κυριότης μερῶν τινων τοῦ μεγάλου θόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ταῦτα ἐγένοντο ἐπὶ Λουδοβίκου Φιλίππου. Μετὰ δὲ τὸ 1848 διωρίσθη παρὰ τῆς Πύλης εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Γαλλίας ἐνδιδούσης ἐπιτροπὴ ἐκ χριστιανῶν διαφόρων δογμάτων, ἵνα ἐξετάσασα τὰ δικαιώματα πάντων, ἀποδώσῃ ἑκάστῳ μέρει τὸ ἀνῆκον. Ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων παρενέβη τότε ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις. Ἀλλὰ βραδύτερον ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη, ἥτις εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἠδυνήθη νὰ ἀπολήξῃ, ἀντικατέστη δι' ἐπιτροπῆς Τούρκων, ἥτις ἀπεφάσισεν, ὅτι ὁ μέγας θόλος τοῦ ἁγίου Τάφου δέον νὰ μένῃ ὡς καὶ πρότερον κοινὸς τοῖς λατίνοις καὶ τοῖς ἀνατολικοῖς, ὁ δὲ παρὰ τοῦτον μικρὸς νὰ ἀνήκῃ μόνοις τοῖς Ἕλλησιν, ἡ δὲ ἐκκλησία τῆς Βηθλεὲμ νὰ ἦναι μὲν τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῷ ὑπὸ ταύτην σπηλαίῳ ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν λατινικὸν θυσιαστήριον, νὰ ἐπιτρέπηται τοῖς λατίνοις ἡ ἐν αὐτῷ ἱερουργία. Ἀλλὰ αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐ-

πιτροπῆς ταύτης δὲν ηὐχαρίστησαν πάσας τὰς μερίδας. Ἡ περὶ τούτου ἔρις ἀπέληξεν εἰς τὸν φοβερὸν πόλεμον τοῦ 1854, καθ' ὃν ἐπολέμησαν τὴν Ῥωσσίαν ὡς σύμμαχοι τῆς Τουρκίας ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Σαρδηνία. Ἡ Πύλη ἠναγκάσθη τότε νὰ ποιήσῃ νέας παραχωρήσεις τοῖς χριστιανοῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἤδη κατὰ τὸ 1855 διὰ νόμου κατηργεῖτο ὁ κεφαλικὸς φόρος, καὶ οἱ χριστιανοὶ ἔμελλον νὰ εἰσάγωνται εἰς τὸν στρατόν. Ἐν δὲ τῇ μετὰ τὸν πόλεμον συνθήκῃ τῶν δυτικῶν δυνάμεων τῷ 1856, ἥτις ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν ἁγίων τόπων διέταξε νὰ μείνωσι τὰ πράγματα, ὅπως εἶχον καὶ μέχρι τοῦ πολέμου, ὅπως δηλ. εἶχον διαταχθῇ παρὰ τῆς ἐκ Τούρκων ἐπιτροπῆς, συνετάχθη παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας τὸ πολύκροτον Χάττι Χουμαγιοῦν, καὶ ἐδημοσιεύθη διὰ τῆς Πύλης, τὸ ὁποῖον ὥρισε νὰ ἀναθεωρηθῶσι τὰ προνόμια τὰ δοθέντα τῷ πατριάρχῃ καὶ τοῖς ἐπισκόποις ἐν ἄλλοις χρόνοις καὶ μεταρρυθμισθῶσι τὰ δικαιώματα αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς προόδους τῶν νεωτέρων χρόνων κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Εὐρώπῃ πεπολιτισμένων κρατῶν δι' ἐθνικῆς συνελεύσεως ἐκ λαϊκῶν καὶ κληρικῶν· νὰ χωρισθῇ ἡ πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων· ἡ δὲ πρώτη νὰ ἀνατεθῇ εἰς τακτικὰ πολιτικὰ δικαστήρια, ἐνώπιον τῶν ὁποίων νὰ ὦσι πάντες οἱ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου ἀσχέτως τῆς ἐθνικότητος καὶ τοῦ θρησκεύματος αὐτῶν ἴσοι· τῷ πατριάρχῃ καὶ τῇ περὶ αὐτὸν συνόδῳ νὰ μείνῃ ἡ καθαρῶς πνευματικὴ ἐξουσία, αἱ δὲ ἐθνικαὶ ὑποθέσεις περὶ μοναστηρίων, σχολείων, διαζυγίων, κληρονομιῶν καὶ τῶν τοιούτων νὰ ἀνατεθῶσιν εἰς μικτὸν συμβούλιον κληρικῶν καὶ λαϊκῶν· νὰ παύσωσι τὰ δέκατα καὶ ἄλλαι φορολογίαι τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες ἔπρεπε νὰ μισθοδοτηθῶσιν· ἐκηρύττετο πλήρης ἰσότης μεταξὺ τῶν ὑπηκόων· κατηργεῖτο ὁ κεφαλικὸς φόρος· οἱ χριστιανοὶ εἰσήγοντο εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα· συνιστῶντο μικτὰ δικαστήρια ἀντιπροσωπευόμενα ὑπὸ πάντων τῶν θρησκευμάτων· ἡ μαρτυρία τῶν χριστιανῶν ἐξισοῦτο πρὸς τὴν τῶν Τούρκων· ἐκηρύττετο πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ κατηργεῖτο ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐπιστρεφόντων. Ἀλλὰ καὶ τὸ Χάττι Χουμαγιοῦν εἰς διαφόρους δυσχερείας ἐν τῇ ἐ-

φαρμογῇ προκροῦσαν, ἔμεινε μέχρι τῆς σήμερον κατὰ τὸ πλεῖστον νεκρὸν γράμμα,ἂν καὶ ἀπὸ τοῦ 1857 εἰργάζετο περὶ αὐτοῦ ἡ ἐθνικὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέλευσις. Μόνον ὀλίγοι τινὲς θεσμοὶ αὐτοῦ ἐπραγματοποιήθησαν, ἐν οἷς ἡ σύστασις μικτοῦ συμβουλίου, ἵνα ἐξετάζῃ τὰς μὴ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις τῶν ὀρθοδόξων, καὶ ἡ ἵδρυσις μικτῶν δικαστηρίων. Ἀλλὰ καὶ τὰ δικαστήρια ταῦτα μόνον τὸν τύπον φέρουσι τῶν μικτῶν, διότι ἡ ψῆφος τῶν χριστιανῶν μελῶν καὶ τῶν ἰουδαίων ἀντιπροσώπων εἰς οὐδὲν σχεδὸν λογίζεται. Ἐκηρύχθη μὲν ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκείας διὰ τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν, καί τινες ἐν κρυπτῷ χριστιανοὶ ἐφανερώθησαν ὡς τοιοῦτοι, καὶ ἀφῆκαν τὸν ἰσλαμισμὸν, ἀλλ' ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐννόησαν, ὅτι πολλαὶ οἰκογένειαι μάλιστα ἐν Κρήτῃ ἐσκόπουν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν χριστιανισμὸν, προέβησαν εἰς τοιαύτας ἀπειλὰς κατ' αὐτῶν, ὥστε ἐκώλυσαν τὸ πρᾶγμα. Αἱ σφαγαὶ τῶν χριστιανῶν ἐν Γέδῃ τῆς Ἀραβίας ὑπὸ Τούρκων τῷ 1858,καὶ αἱ πολυθρύλλητοι σφαγαὶ τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν φανατικῶν Δρούσων τῷ 1860 ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ νῦν θέσις τῶν χριστιανῶν τῆς ἀνατολῆς εἶναι ἐνιαχοῦ τοὐλάχιστον πάντοτε δεινὴ, εἰ καὶ ἐν γένει πρὸς τοὺς παρελθόντας αἰῶνας παραβαλλομένη εἶναι ἀσυγκρίτως κρείττων. Καὶ ὁ τελευταῖος ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος (1876—78), ὁ ἕνεκα τῶν σφαγῶν τοῦ Βατὰκ ἐν Βουλγαρίᾳ γενόμενος μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐκεῖ ἐπαναστάσεως, καθ' ὃν ἐθριάμβευσαν τὰ ῥωσσικὰ ὅπλα, ἀπέβη πρὸς ὄφελος τῶν χριστιανῶν τῆς ἀνατολῆς, ἰδίως τῶν σλάβων, ὑπὲρ ὧν ἰδιαζόντως μεριμνᾷ ἡ Ῥωσσία χάριν τῶν πολιτικῶν σκοπῶν της, διότι καὶ μέγα μέρος τῶν χριστιανῶν τούτων ἠλευθερώθησαν τελείως τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἰδίως Σέρβοι, Βλάχοι, Βούλγαροι, Βόσνιοι καὶ Ἐρζεγοβίνιοι,καὶ περὶ τῶν ὑπολειφθέντων ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν προὐνόησεν ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου (1878),ὅπως ἀπολαύωσι τελείας θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτοδιοικήσεώς τινος καὶ πλήρους ἀσφαλείας ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, λατρεία, ἤθη.

Le Quien Oriens Christianus. Paris 1780. Schmitt Krit. Geschichte der neugr. u. russ. Kirche. Mainz 1840. Χρυσάνθου περὶ ὀφφικίων. Ἐν Βενετίῃσι 1778. Ἔκθεσις ἐπιτροπῆς διορισθείσης ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας ἐν Ἑλλάδι τῷ 1833 πρὸς ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας (Ἐν Σωζομ. Κ. Οἰκονόμου, ἐν Ἀθήναις 1865 Τ. Β', 137).

213.

Τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Ἀρχαιοτέρα διοίκησις αὐτοῦ.

Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως οὐ μόνον οὐδὲν ἀπώλεσε τῆς πρώτης ἰσχύος αὐτοῦ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ τὰ προνόμια αὐτοῦ ηὐξήθησαν ἔτι μᾶλλον καὶ ἐν γένει ἡ θέσις αὐτοῦ ἐβελτιώθη, ἐνῷ τὰ λοιπὰ τῆς ἀνατολῆς πατριαρχεῖα ἤδη ἀπὸ παλαιοτέρων χρόνων ἐξασθενήσαντα, κατέπεσον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς ἔτι μείζονα ἀδυναμίαν. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης ἀνεγνωρίσθη, ὡς εἴδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ (§ 208), ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β' ἐθνάρχης τῶν Γραικῶν ἢ ὀρθοδόξων ἐν γένει, ἀπενεμήθη δὲ αὐτῷ δυνάμει τοῦ τίτλου τούτου καὶ ἡ ὑψίστη ἐξουσία ἐπὶ πασῶν τῶν ὑποθέσεων τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς ἀνατολῆς. Ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἐλάμβανεν ὁ πατριάρχης παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς σουλτάνων μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του ἔνδυμα πολυτελές, ἵππον λευκὸν καὶ ῥάβδον. Εἶχε δὲ περὶ ἑαυτὸν σύνοδον, ἥτις ἦτο μετ' αὐτοῦ ἡ ἀνωτάτη δικαστικὴ ἀρχὴ τῶν χριστιανῶν. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀποτελουμένη ὑπὸ ἀξιωματικῶν τοῦ πατριαρχείου, τοῦ μεγάλου λογοθέτου, τοῦ χρησιμεύοντος ὡς διερμηνέως μεταξὺ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς Πύλης, τοῦ μεγάλου οἰκονόμου, τοῦ ἔχοντος τὴν περὶ τοῦ πατριαρχικοῦ ταμείου μέριμναν, τοῦ μεγάλου σακελλαρίου,[1] τοῦ περὶ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν μοναστηρίων προνοοῦντος, τοῦ μεγάλου σακελλίωνος, εἰς ὃν ἀνῆκεν ἡ περὶ τῶν μοναστηρίων τῶν μοναζουσῶν φροντίς, τοῦ πρωτοπαπᾶ καὶ

[1] Sacellum ὑποκοριστικὸν τοῦ sacrum τὸ μικρὸν ἱερόν, τὸ ἱερόν, ὁ ναός.

τινῶν λαϊκῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι ἀνῆκον συνήθως εἰς τοὺς
οτάτους τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἴκους, ἐφρόντιζε
οῦ πατριάρχου περὶ πασῶν τῶν ὑποθέσεων τοῦ πατριαρ-
καὶ ἐξέλεγεν αὐτόν. Τὰ δικαιώματα τοῦ πατριάρ-
:εριεχόμενα ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ βερατίῳ, δι' οὗ διωρί-
νέος πατριάρχης, ἦσαν διττὰ πνευματικὰ καὶ πολιτικά.
ὁ μὲν τὴν πρώτην ἔποψιν ἀνελάμβανε μετὰ τῆς συνόδου
τὴν ἀνωτάτην πασῶν τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐκκλησιῶν καὶ μο-
ίων διεύθυνσιν· αὐτὸς μετὰ τῆς συνόδου ἐσκέπτετο καὶ
ιζε περὶ παντὸς ζητήματος ἀφορῶντος τὴν ἐκκλησια-
διδασκαλίαν, λατρείαν καὶ διοίκησιν· ἠδύνατο νὰ προκα-
:αντὸς ἐκ τῆς πατριαρχικῆς αὐτοῦ περιφερείας ἐπισκόπου
:οβολήν, τῆς Πύλης προθύμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκδι-
; τὰ ἀναγκαῖα φιρμάνια· κατεῖχε δὲ καὶ τὴν ποινικὴν δικαι-
ν ἐπὶ παντὸς τοῦ ὑπ' αὐτὸν κλήρου· ἡ Πύλη ἠδύνατο κα-
ουμένους ἐπισκόπους μόνον τῇ συγκαταθέσει αὐτοῦ νὰ
ίζῃ καὶ περὶ αὐτῶν ἀποφασίζῃ. Ὑπὸ δὲ τὴν δευτέραν ἔ-
ὁ πατριάρχης ἐλάμβανε τὴν ἀπόλυτον δικαιοδοσίαν ἐπὶ
ιεων τοῦ γάμου καὶ ἦτο ὁ ἁρμόδιος δικαστὴς ἐπὶ πασῶν
ιτυχῶν ὑποθέσεων, ἃς οἱ ἐρίζοντες χριστιανοὶ ἤθελον πα-
σει αὐτῷ. Ἠδύνατο δὲ νὰ ἀπαιτῇ παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ
υ φόρους χάριν ἐκκλησιαστικῶν σκοπῶν, καὶ ἐδικαιοῦτο
τηρῇ καὶ ἀστυνομικοὺς στρατιώτας. Τὰ δικαιώματα ταῦτα
ὁ πατριάρχης, ἐφ' ὅσον οἱ κρατοῦντες ἐσέβοντο αὐτά, κα-
:ον δὲ εἰς νεκρὸν γράμμα συνήθως, ὁσάκις ἤθελον αὐτοί.
:ριάρχης, καθὼς ὁλόκληρος ὁ κλῆρος, ἐξῃρεῖτο τῆς κοι-
ορολογίας, καὶ ἀπήλαυε μετὰ τῶν ἐπισκόπων τοῦ προνο-
πὶ τοῦ διβανίου νὰ δικάζηται. Τὸ τοῦ διορισμοῦ βερά-
γγυᾶτο τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῆς καὶ τὴν ἐλευ-
τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως. Τοιουτοτρόπως ἔλαβε
χιστον κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ὁ πατριάρχης, καθὼς
ὁ κλῆρος, παρὰ τῶν Τούρκων μεγαλητέραν ἐξουσίαν ἐκεί-
ς ἀπήλαυον ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἀλλὰ
ἡ ἐξουσία αὕτη ἦτο πολλάκις κενὸν ὄνομα, ὁσάκις δηλ.
:βαινεν ἡ τουρκικὴ αὐθαιρεσία. Διὰ τοῦ Κωνσταντινουπό-
πατριάρχου ἤρχετο ἡ Πύλη εἰς σχέσεις καὶ ἔρχεται μέ-

χρι τῆς σήμερον καὶ μετὰ τῶν ἄλλων τῆς ἀνατολῆς πατριαρχῶν, οἵτινες ὅμως ἄλλως ἦσαν ἀνεξάρτητοι. Τὰ εἰσοδήματα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἦσάν ποτε λίαν μεγάλα, συγκείμενα ἐκ κληρονομιῶν ἐξ ἀδιαθέτου τῶν ἐπισκόπων καὶ ἀγάμων κληρικῶν, ἐκ τῶν προσφερομένων ὀφειλῶν τῶν χειροτονιῶν τῶν μητροπολιτῶν, ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων, ἐκ τῶν φόρων τοῦ κλήρου, ἐκ τῶν γάμων καὶ κηδειῶν, καὶ ἐν γένει ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτοῦ ὡς ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ μὲν ἡ συντήρησις τοῦ πατριαρχείου, τὸ ὁποῖον καὶ σχολεῖα διετήρει, καὶ ἱεροκήρυκας ἀπέστελλε πολλάκις εἰς τὰς ἐπαρχίας, καὶ ἄλλας κοινὰς ἀνάγκας ἔπρεπε νὰ πληροῖ, ἦτο πολυδάπανος, τὸ δὲ οἱ κρατοῦντες ἀπήτουν πάντοτε πλούσια δῶρα, δὲν ἐπήρκουν πάντα ταῦτα τὰ εἰσοδήματα, τὰ δὲ χρέη τοῦ πατριαρχείου ηὔξανον ὁσημέραι, καλούμενα χρέη αὐλικά. Ἐπὶ πάσης ἀλλαγῆς πατριάρχου ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ κατεβάλλετο τὸ ὑπὸ τῆς Πύλης ἀπαιτούμενον χρηματικὸν ποσὸν ἐκ τοῦ κοινοῦ πατριαρχικοῦ ταμείου. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Σεραφεὶμ τοῦ Β' ὡρίσθη διὰ φιρμανίου (1759) νὰ ἐπιβαρύνῃ ἡ ὑποχρέωσις αὕτη τὸν ἀναδεικνυόμενον νέον πατριάρχην, τοῦτο δὲ καὶ τὰ πατριαρχικὰ χρέη ἠλάττωσε, καὶ τὴν πρὸς κατάληψιν τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας σπουδὴν περιέστειλεν. Ἕνεκα τῶν αὐλικῶν χρεῶν ὤφειλε κατ' ἔτος ἕκαςος ἐπίσκοπος νὰ πέμπῃ παρὰ τῆς ἐκκλησίας του ποσόν τι τῷ πατριάρχῃ, τὰ καλούμενα αὐλικά.

214.

Σύνοδος γερόντων. Νεώταται διοικητικαὶ μεταβολαὶ ἐν τῷ οἰκουμενικῷ πατριαρχείῳ.

Ἐπὶ Σαμουὴλ τοῦ Α' (1763) πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐγένετο σπουδαία μεταβολὴ ἐν τῇ διοικήσει τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, διότι ἀντὶ τῆς ἀρχαίας περὶ τὸν πατριάρχην συνόδου ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνέστη δωδεκαμελὴς σύνοδος ἐκ τῶν μητροπολιτῶν τοῦ πατριαρχείου τῶν ἐγγὺς τῇ πρωτευούσῃ κειμένων μητροπόλεων, ἥτις ἀνέλαβε πάντα σχεδὸν τὰ

γάλα δικαιώματα ἐκείνης, αὐτὴ ἐκλέγουσα τοῦ λοιποῦ τὸν τριάρχην καὶ μετ' αὐτοῦ τὰς ἐθνικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς ὑθέσεις τῶν ὀρθοδόξων ὡς ἀνωτάτη διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ υσία διευθύνουσα. Οἱ μητροπολῖται οὗτοι ἐλέγοντο καὶ γέντες. Τῆς συνόδου δὲ μετεῖχον καί τινες τῶν προκρίτων ικῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Λογοθέτης, δι' οὗ διεξήγοντο αἱ μετὰ τῆς ιλης ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας. Ἡ σύνοδος αὕτη κατηργήθη θῶς ἐν γένει ἡ διοίκησις τῶν πατριαρχείων ἐτροποποιήθη οὐδῶς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν (1856), ὅπερ υσεν ἵνα διακριθῶσιν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία καὶ ἡ πολιτι, ἀφῄρεσε δὲ ἀπὸ τῆς ἀποκλειστικῆς δικαιοδοσίας τοῦ κλήυ τὰ μὴ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ἔκτοτε κατηρθη καὶ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἐπισκόν, συστάντων μικτῶν δικαστηρίων, ἵνα δικάζωσι τὰς πανταῦ ἀναφαινομένας ἀστυκὰς καὶ ποινικὰς ὑποθέσεις. Κατὰ δὲ ἐν τῷ Χάττι Χουμάγιοῦν ὁριζόμενα συνῆλθεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 57 ἐθνικὴ συνέλευσις ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ἀντρόσωπος τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὀρθοδόξων, ἵνα κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ τοῦ θεμελιώδους νόμου τιθεμένας ἀρχὰς διευθετήσῃ τὰ ἐκησιαστικὰ καὶ ἐθνικὰ πράγματα, ἐξέδωκε δὲ μετὰ πολλὰς συτήσεις τοὺς νέους κανονισμοὺς τῶν πατριαρχικῶν πραγμάν. Οἱ κανονισμοὶ οὗτοι ὑπεβλήθησαν εἰς ἀναθεώρησιν ὑπὸ ς ἀπό τινων ἐτῶν συγκληθείσης νέας ἐθνικῆς συνελεύσεως. ατὰ τοὺς κανονισμοὺς τούτους ἡ ἐκλογὴ τοῦ πατριάρχου ὡσθη νὰ γίνηται δι' ἐκλογικῆς συνελεύσεως τῶν συδικῶν καὶ τῶν προκρίτων τοῦ ἔθνους ἀξιωματικῶν παρὰ τῇ ιλῃ, τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐνοριῶν τῆς Κωνσταντινουπόως, τῶν ἀρχηγῶν τῶν συντεχνιῶν καὶ τῶν ἀπεσταλμένων ν ἐπαρχιῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τῶν ὑποκειμένων εἰς ν οἰκουμενικὸν θρόνον. Συνέστη δὲ καὶ νέα σύνοδος 860) ἀρχιερέων περὶ τὸν πατριάρχην οὐχὶ πλέον ἐκ τῶν 12 ισμένων μητροπολιτῶν, οἵτινες πρότερον συνεκρότουν αὐτήν, λ' ἐκ πάντων τῶν μητροπολιτῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου τὰ τάξιν λαμβανομένων. Ἡ σύνοδος αὕτη συσκέπτεται μετὰ ῦ πατριάρχου καὶ ἀποφασίζει περὶ τῶν καθαρῶς ἐκκλησιαστιν ὑποθέσεων, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐν γένει διοικήσεως.

Πρὸς τούτοις ἱδρύθη καὶ τὸ μικτὸν ἐθνικὸν συμβούλιον, συγκείμενον ἐκ τοῦ πατριάρχου, συνοδικῶν τινων μελῶν καὶ τινων προκρίτων λαϊκῶν, εἰς ὃ ἀνετέθη ἡ φροντὶς τῶν περὶ γάμου, διαζυγίων, κληρονομιῶν καὶ τῆς μοναστηριακῆς καὶ ἐν γένει ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ὑποθέσεων. Ἕκαστος μητροπολίτης ἢ ἐπίσκοπος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου δύναται νὰ προτείνῃ τῇ ἐκλογικῇ συνελεύσει ὑποψήφιόν τινα; ἡ δὲ συνέλευσις ἀφοῦ καὶ τὰ λαϊκὰ μέλη προτείνωσι τρεῖς νέους ὑποψηφίους, οἵτινες πρέπει νὰ γίνωσι δεκτοὶ παρὰ τῶν δύο τρίτων ἐκ τῶν κληρικῶν μελῶν, προτείνει τῇ Πύλῃ τὸν κατάλογον τῶν ὑποψηφίων, ἥτις δικαιοῦται νὰ ἀπαλείψῃ τρία ὀνόματα τῶν ἀπαρεσκόντων αὐτῇ. Ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ ἡ συνέλευσις ἐκλέγει πάλιν τρεῖς, καὶ ἐκ τούτων τὰ κληρικὰ μέλη αὐτῆς ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ συνερχόμενα ἐκλέγουσιν ἕνα ὡς πατριάρχην, ὅστις πρέπει νὰ ἐπικυρωθῇ καὶ παρὰ τῆς Πύλης. Ἡ περὶ τὸν πατριάρχην σύνοδος συνεργάζεται πάντοτε μετὰ τοῦ πατριάρχου, προτείνει δὲ τὴν παῦσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκλογὴν νέου, πᾶν δ' ὅ,τι πράττει ὁ πατριάρχης, πρέπει νὰ φέρῃ τὴν ὑπογραφὴν αὐτῆς. Τὰ μεσάζοντα πρόσωπα μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τοῦ πατριάρχου εἶναι ὁ Λογοθέτης διὰ τὰς ὑψηλοτέρας ὑποθέσεις καὶ ὁ καλούμενος Καποῦ Κεχαγιᾶς διὰ τὰς συνήθεις. Ὁσάκις ἀναπαρουσιάζωνται σπουδαῖα ζητήματα, συγκαλεῖ ὁ πατριάρχης ἔκτακτον γενικὴν συνέλευσιν, ἣν συγκροτοῦσιν ἡ σύνοδος, τὸ μικτὸν συμβούλιον καί τινες πρόκριτοι.

215.

Διοικητικὸς ἀπὸ τοῦ πατριαρχείου χωρισμὸς τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ῥωσσίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Σερβίας καὶ τῶν Ἡγεμονιῶν.

Εἰ καὶ ὑψώθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ νέων δικαιωμάτων ἡ ἐξουσία τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, διάφοροι ὅμως πολιτικαὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ μεταβολαὶ ἐπήνεγκον τὴν μείωσιν τῆς πατριαρχικῆς αὐτοῦ περιφερείας. Κατὰ τὸν Ιϛ' αἰῶνα ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ Β' ἀνεδείχθη ὁ μητροπολίτης Μόσχας πατριάρχης τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν. Οἱ πατριάρχαι οὗτοι τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας μέχρι μὲν τοῦ

1657 ἐπεκυροῦντο συνήθως ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως,ἀλλ' ἔκτοτε ἔπαυσε καὶ ἡ σκιὰ αὕτη τῆς ἐξαρτήσεως. Τὴν πατριαρχικὴν ταύτην ἀρχὴν κατήργησε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὁ μέγας Πέτρος, συστήσας τῷ 1721 διοικοῦσαν σύνοδον ὡς ἀνωτάτην, αὐτοκέφαλον καὶ ἀνεξάρτητον ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Περὶ τούτου ἐροῦμεν τὰ δέοντα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας. Ἐστηρίχθη δὲ ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἀπ' ἀρχαιοτέρων χρόνων διεμορφώθη ἡ διοίκησις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ πρέπει νὰ συμμορφοῦται τῇ πολιτικῇ διοικήσει. Διὰ τοῦτο ἀνεξάρτητον κράτος, καὶ τοιοῦτο ἦτο καὶ ἡ ῥωσσικὴ ἐπικράτεια, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἀρχῆς. Ἕνεκα τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἀπεσπάσθησαν διοικητικῶς ἀπὸ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ αἱ ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι τῆς Αὐστρίας, ὧν ἀρχηγὸς εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Κάρλοβιτζ, ὁ πατριάρχης καλούμενος τῶν ἐν Αὐστρίᾳ ὀρθοδόξων. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ὑπήγοντο ἄλλοτε ὑπὸ τὸν Πεκίου ἢ Σερβίας ἀρχιεπίσκοπον.[1] Ὅτε μετὰ τὸν τελευταῖον ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον ἡ Βοσνία καὶ Ἐρζεγοβίνη ἡνώθησαν τῇ Αὐστρίᾳ (1878), πολλοὶ τῶν ἐκεῖ κληρικῶν ἐζήτησαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοικητικὴν ἕνωσιν μετὰ τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων σλάβων τῆς Αὐστρίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κατοχὴ τῶν χωρῶν τούτων ἐχαρακτηρίσθη προσωρινή, ἔμειναν τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν πράγματα ὡς εἶχον καὶ πρότερον. Ἀνεξάρτητος εἶναι ἀπὸ τοῦ 1868 καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν ἐν Τρανσυλβανίᾳ βλάχων ὀρθοδόξων,ἐν Ἑρμαννστάδτ ἑδρεύων, ὁ τέως ὑπὸ τὸν Κάρλοβιτζ τελῶν. Καὶ αἱ ἐκκλησίαι δὲ τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἀπολευθέρωσιν ταύτης ἐκήρυξαν τῷ 1833 τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν,συστάσης παρὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως πενταμελοῦς συνόδου, ἥτις ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης ἐξωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς διευθύνει τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη ἐπεκυρώθη καὶ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ συντάγματος τοῦ 1844. Βραδύτερον ἐζήτησε τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, ὅτε ἀνηγγέλθησαν αὐτῷ

1 Χρυσάνθου Συνταγμ. σελ. 91.

τῷ 1850 τὰ γενόμενα, νὰ ἀνακτήσῃ ἐν μέρει τὴν δικαιοδοσία ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὁ τόμος αὐτοῦ ὁ περ τούτου συνταχθεὶς καίτοι τὸ πρῶτον γενόμενος δεκτός, ἀπερρί φθη ὑπὸ τῆς βουλῆς τοῦ 1852, τὸ δὲ τότε γενόμενον νέον κα ταστατικὸν τῆς συνόδου ἐβασίζετο πάλιν ἐπὶ τῶν αὐτῶν σχεδὸ ἀρχῶν τοῦ ἀρχαιοτέρου. Καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Σερβίας ἀφ ὅτου αὕτη διὰ τοῦ Μιλὼχ Ὀβρένοβιτζ ἐγένετο ἡμιανεξάρτητο ἡγεμονία, ἀπήλαυσεν, ὡς ἦτο δίκαιον, ἀνεξαρτησίας τινὰ (1830). Ὁ μητροπολίτης Σερβίας, ὅστις ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπισκόπων δι κουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς Σερβίας. Ἡ ἐκκλησ τῆς Σερβίας ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πεκίου ἦτο ἤδη καὶ ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἀνεξάρτητος, τοιαύτη ἀναδειχθεῖσα ἐ Θεοδώρου Λασκάρεως τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος, καὶ Γε μανοῦ τοῦ πατριάρχου κατὰ τὸ 1221 (Legendes slaves du m yen âge par Chodz'ko. Paris 1858 p. 56. 57). Ὑπέκειντο δὲ τ ἀρχιεπισκόπῳ Πεκίου καὶ αἱ ἐκκλησίαι, αἱ νῦν ὑπὸ τὸν Κάρλ βιτζ τελοῦσαι ἐν Αὐστρίᾳ. Τὸ αὐτοκέφαλον δ' αὐτοῦ κατηργ θη ἐπὶ Σαμουὴλ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1766 ζητησάντων αὐτῶν τῶν ἐπισκόπων τῆς Σερβίας τὴν ὑπὸ τὸν ο κουμενικὸν πατριάρχην ὑπαγωγὴν αὐτῶν, διότι ἤλπιζον, ὅ μόνη ἡ προστασία τοῦ ἰσχυροῦ τούτου θρόνου ἠδύνατο νὰ σώ σῃ τὰς ἐν Σερβίᾳ ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν μεγάλων καταπιέσεω τῶν ἰσχυρῶν, καὶ ἐν γένει τῆς ἀθλίας καταστάσεως, ἐν ᾗ διέ κειντο (Σεργίου Μακραίου ἐκκλ. ἱστορ. παρὰ Σάθα Μεσαιων. Βι βλιοθ. Τ. Γ'. σελ. 251).[1] Μετὰ τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμο

[1] «Οὕτω τελεσιουργὸς καὶ ἐν τοῖς μάλιστα λυσιτελὴς ἐδόκει καὶ τοῖς πόρρω ἡ τοῦ παναγιωτάτου κυρίου Σαμουὴλ προστασία καὶ ἐπίσκεψις· διὸ καὶ οἱ ἀρχι- επίσκοποι ἀρχιερεῖς τοῦ κλίματος Ἰπεκίου, συνεννοήσαντες τὰς ἀλλεπαλλήλους ζημίας καὶ τὰ ὑπέρογκα χρέη, καὶ τὴν ἄλλην αὐτῶν ἐν ταῖς καιρικαῖς ἀνάγκαις καταδυναστείαν, ἐξ ὧν διεδονεῖτο καὶ ἐταράσσετο συνεχῶς καὶ τὸν ἔσχατον ἠ- πείλει κίνδυνον καὶ παντελῆ ἀφανισμὸν ἡ ἐκεῖ ἐκκλησία, τῶν ἡγουμένων ἀκα- ταστατούντων, τῶν δανείων πληθυνομένων, τῶν ἀπαιτήσεων ἐπιπολλαπλασιαζο- μένων, τῶν βαρβάρων ἐκτεθηριωμένων, καὶ τὰ σώματα σὺν τῇ περὶ ἕκαστον πε- ριουσίᾳ λαφύσειν ἐφιεμένων, καὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐράνοις μηκέτι συνεισφέ- ρειν ἐξικνουμένων, ταῦτα πάντα, συνεννοήσαντες, μίαν ἐξεῦρον ὁδὸν τῆς τῶν τοιούτων κακῶν ἀπαλλαγῆς καὶ τῆς τοῦ ποιμνίου καὶ αὐτῶν σωτηρίας, τὴν πρo

τοῦ 1877—78 κηρυχθείσης τελείως ἀνεξαρτήτου. τῆς Σερβίας, ἐγένετο καὶ ἡ ἐκκλησία αὐτῆς τελείως ἀνεξάρτητος ἐπὶ Ἰωακείμ τοῦ Γ' (1880). Ἡνώθησαν δὲ μετ' αὐτῆς διοικητικῶς καὶ οἱ χριστιανοὶ τῶν μερῶν ἐκείνων, ἅτινα μετὰ τὸν πόλεμον παρεχωρήθησαν τῇ Σερβίᾳ. Ὁμοίως ἀφ' ὅτου καὶ αἱ Παραδουνάβειοι Ἡγεμονίαι Βλαχία καὶ Μολδαβία, διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1856 ἀπήλαυσαν πλήρους σχεδὸν πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας, μετεβλήθη ἡ ἐν αὐταῖς ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις συμφώνως πρὸς τὰς νέας περιστάσεις. Ἐνῷ δηλ. μέχρι τοῦ Κούζα ἐξάρτησίς τις τῶν ῥουμανικῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰ καὶ ἀσθενῶς ἐξηκολούθει, πρῶτος ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐσκέφθη νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ὅλως ἀνεξαρτήτους, συστήσας κεντρικὴν σύνοδον ἐπισκόπων ὡς ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ῥωσσικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς συνόδου. Οἱ ἐπίσκοποι ἔμελλον τοῦ λοιποῦ νὰ ἐκλέγωνται διὰ τῆς συνόδου παρὰ τῆς ῥουμανικῆς κυβερνήσεως. Τὰ δὲ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἔμελλον ἐν γένει νὰ διευθύνωνται κατὰ νέους κανονισμοὺς ἐγκριθέντας ὑπὸ τῶν ῥουμανικῶν βουλῶν καὶ ἐκδοθέντας ὡς νόμους τοῦ κράτους. Τὸ ἐπὶ τῶν θρησκειῶν ὑπουργεῖον ἐπεφυλάξατο ἑαυτῷ τὰ δικαιώματα ἐκεῖνα τῆς ἐποπτείας καὶ γενικῆς διευθύνσεως τῆς ἐξωτερικῆς τάξεως τῆς ἐκκλησίας, ἅτινα πανταχοῦ ἐξασκοῦσιν αἱ κυβερνήσεις. Διὰ τοῦ νέου πολιτικοῦ κώδικος ἐρρυθμίσθησαν καὶ τὰ τοῦ γάμου καὶ τῶν διαζυγίων συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν νεωτέρων νομοθεσιῶν. Τὰ περὶ πάντων τούτων διατάγματα καὶ οἱ νόμοι ἐξεδόθησαν κατὰ τὸ 1864 καὶ 1865. Διελύθησαν δὲ καὶ αἱ μοναί, αἵτινες ἦσαν κύριαι μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκηρύχθησαν ἐθνικαί. Ἡ τάξις αὕτη τῶν πραγμάτων ἐπικυρωθεῖσα ὑπὸ τῶν ῥουμανικῶν βουλῶν, ἐξακολουθεῖ ἔκτοτε ἰσχύουσα, καίπερ πολλάκις διαμαρτυρηθέντων τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως κατ' αὐτῆς ὡς ἀντικανονικῆς δῆθεν, ἰδίως δὲ Γρηγορίου τοῦ ς'. Κατὰ τὸ 1870 ἡ κυβέρνησις τοῦ Καρόλου ἔδειξε τὴν

στασίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ τὴν ἐκ τούτου ἄμεσον πρόνοιαν καὶ κηδεμονίαν, καὶ δὴ προσπεφευγότες τῇ τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, κοινὴν ἔχοντες ἀναφορὰν καὶ ἱκετείαν, ταύτῃ ὡμολόγουν τὴν ὑποταγὴν (αψξς')."

πρόθεσιν νὰ δεχθῇ μεταβολάς τινας τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομ θεσίας, καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὰς βουλὰς νέον νομοσχέδιον π τῶν ἐκκλησιαςικῶν πραγμάτων τῆς 'Ρουμανίας. Τὸ νομοσχέδ τοῦτο ἐγένετο γνωστὸν καὶ Γρηγορίῳ τῷ ϛ', ὅστις προῦτε τροποποιήσεις τινάς, ἀπαιτήσας νὰ ἐπικυρῶνται μὲν οἱ ὑπὸ τ ῥουμανικοῦ κλήρου καὶ τῶν βουλῶν ἐκλεγόμενοι μητροπολῖ Οὐγγροβλαχίας καὶ Μολδοβλαχίας παρὰ τοῦ πατριάρχου Κ σταντινουπόλεως, νὰ μνημονεύηται δὲ παρ' αὐτῶν τὸ ὄνο αὐτοῦ, καὶ νὰ λαμβάνηται τὸ μύρον ἀπὸ Κωνσταντινουπόλε 'Επὶ τέλους ἐπῆλθε συμβιβασμός τις, τῷ δὲ 1873 ἐφάνη, ἀνεγνώρισεν Ἄνθιμος ὁ ϛ' τὴν ῥουμανικὴν σύνοδον. 'Αλλὰ τ λεία ἐκκλησιαστικὴ ἁρμονία καὶ συνεννόησις δὲν ἐτελέσθη εἰ ἔτι μεταξὺ Βουκουρεστίου καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ π τριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἀξιοῖ αὐτὸ νὰ ἀνακηρύξῃ κ παραχωρήσῃ τὸ αὐτοκέφαλον τῇ βλαχικῇ ἐκκλησίᾳ. Κατὰ τ ἐπὶ Κούζα διάλυσιν τῶν μονῶν ἐδημεύθησαν πρὸς τοῖς ἄλλο καὶ αἱ πλουσιώταται ἰδιοκτησίαι ἐν 'Ρουμανίᾳ τοῦ ἁγίου Τάφ καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν μοναστηρίων τοῦ Σινᾶ καὶ τοῦ Ἄθων (1863). Ἕνεκα δὲ τούτου διεμαρτυρήθησαν οἱ πατριάρχαι τ ἀνατολῆς ἀπὸ συμφώνου κατὰ τῆς ἁρπαγῆς ταύτης. Τὸ πρ τόκολλον τὸ ὑπὸ τῶν μεγάλων δυνάμεων γενόμενον τῷ 18 περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης εἶχεν ὁρίσει, ὅτι τὰ εἰσοδήμα τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων (ἡ ἀξία τῶν μοναςηριακῶν το των κτημάτων ὑπολογίζεται ὑπὲρ τὰ 120 ἑκατομμύρια φρά κων!) ἔπρεπε νὰ κατατίθενται ἐν ἰδιαιτέρῳ ταμείῳ, ἐπιτροπὴ τις διεθνὴς καθισταμένη, ἔμελλε νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς ὁριστ κῆς λύσεως τοῦ ζητήματος. 'Αλλ' ἡ ῥουμανικὴ κυβέρνησις ἐ ακολουθεῖ καὶ μετὰ ταῦτα καρπουμένη τὰ εἰσοδήματα ταῦτ 'Η συνθήκη τοῦ Βερολίνου (1878) ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ζ τημα τοῦτο, καὶ συνέστησεν εἰς τὰς μεγάλας δυνάμεις νὰ δι θετήσωσιν αὐτό. 'Η βλαχικὴ ὅμως κυβέρνησις ἐκώφευσε πάλι

216.

Βουλγαρικὸν σχίσμα.

Εἰς ἔτι σπουδαιοτέρας περιπλοκὰς ἔρριψε τὸ πατριαρχεῖο

ονσταντινουπόλεως ἡ ἀπὸ τοῦ 1860 μεταξὺ τῶν Βουλγάρων κφανεῖσα τάσις πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν ἡ βουλγαρικὸν σχίσμα γεννήσασα. Ἡ βουλγαρικὴ ἐκκλησία ἤλαυεν ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἀνεξαρτησίας τινὸς ἀποκτησης τὸ πρῶτον ἐπὶ Συμεῶνος τοῦ βασιλέως τῶν Βουλρων ὑπὸ τοὺς αὐτονόμους ἀρχιεπισκόπους Ἀχριδῶν καὶ ρνόβου (πρβλ. § 175).[1] Κατὰ δὲ τὸ 1767 ἐπὶ τοῦ παιάρχου Σαμουὴλ τοῦ Α' ἕνεκα τῆς ἀθλίας καταστάσεως, ᾗ διέκειντο τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐν Βουλγαρίᾳ, αὐ: οὗτοι οἱ βούλγαροι ἐπίσκοποι μιμούμενοι τὸ παράδειγμα ν Σέρβων ἐπισκόπων (§ 215) μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς κληρικῶν ἤτησαν νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόως, ἵνα εὕρωσι προστασίαν παρ' αὐτοῦ κατὰ τῶν διαφόρων :νῶν, ἃ ἔπασχον παρὰ τῶν ἰσχυρῶν ὀθωμανῶν δεσποτῶν.[2] λλ' ἀπὸ τοῦ 1860 ὁτὲ μὲν ὑπὸ τῆς λατινικῆς προπαἀνδας, ὁτὲ δὲ ὑπὸ ῥωσσικῆς πολιτικῆς ὁδηγούμει, σκοπούσης τὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἐπέκτασιν τοῦ σλαβισμοῦ ἐν ιάκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, ἤρξαντο οἱ βούλγαροι νὰ ζητῶσιν ὄχι νον τὰ πρῶτα ἐκεῖνα δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ πλήρη πάντων ν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ διεσπαρμένων βουλγάρων ἐκκλησιαστικὴν αὐτονομίαν, μεμφόμενοι τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς εἰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας πεμπομένους ληνας ἐπισκόπους καὶ ἐν γένει κληρικοὺς ἐπὶ παντοίαις καπιέσεσι. Βούλγαροι δὲ ἐπίσκοποι καὶ κληρικοὶ προέβησαν εἰς κνερὰν ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἀποστασίαν (Ἰλαίων, Παΐσιος, Αὐξέντιος, Πανάρετος, Ἰωσήφ, οσίθεος). Ὁ βούλγαρος ἐπίσκοπος Ἰωσὴφ μετέβη μάλιστα κὶ εἰς Ῥώμην, ἐκεῖ δὲ ἔξαρχος γενόμενος τοῦ πάπα, ἐζήτησεν,

[1] Καὶ ὑπὸ μὲν τὸν Τυρνόβου ἐτέλουν οἱ ἐπίσκοποι Τζερβενοῦ, Λοφτζοῦ καὶ ισλάβας, ὑπὸ δὲ τὸν Ἀχριδῶν ὁ Καστορίας, ὁ Πελαγονίας, ὁ Βοδενῶν, ὁ Κοτζᾶς, ὁ Βελεγράδων, ὁ Τιβεριουπόλεως, ὁ Γρεβενῶν, ὁ Σισανίου, ὁ Μεγλενῶν, Μελεσχρῶν, ὁ Πρεσπῶν, ὁ Δρεβρῶν, ὁ Κιτσόβων. Χρυσάνθ. Σύνταγμα 78. . 87.

[2] Μετὰ μικρὸν δὲ τὰ αὐτὰ ζηλώσαντες καὶ διαπραξάμενοι οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ ἱματος τῶν Ἀχριδῶν, ἔτυχον τῶν αὐτῶν (αψξζ'). Σεργίου Μακρ. παρὰ Σάθᾳ Γ', 2. Τοῦ Τυρνόβου τὸ αὐτοκέφαλον εἶχε καταργηθῇ ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ.

ας εἰς Βουλγαρίαν, νὰ προσελκύσῃ εἰς τὸν οὐνιτισμὸν
ν, ἀλλὰ μισηθεὶς παρὰ πάντων ἐγκατελείφθη. Διότι τα-
ἱ βούλγαροι συνιδόντες τοὺς σκοποὺς τῆς αὐτοὺς ὠθού-
κτινικῆς προπαγάνδας, ἀπέκρουσαν αὐτούς. Ἀλλ' ἡ πρὸς
ατριάρχην διάστασις αὐτῶν ἐξηκολούθει. Γρηγόριος ὁ
θέλησε μὲν τῷ 1868 νὰ ἔλθῃ εἰς δίκαιόν τινα συμβιβασμὸν
αὐτῶν, παραχωρῶν τὸν σχηματισμὸν ἐξαρχίας βουλγαρι-
ἐν ταῖς κυρίως βουλγαρικαῖς ἐπαρχίαις, ἐλευθέρως μὲν διοι-
σης τὰ ἑαυτῆς, ἀναγνωριζούσης δὲ ὡς ἀνωτάτην ἀρχὴν τὸν
τριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, οἱ βούλγαροι ὅμως ἀπέκρου-
ν τὰς προτάσεις ταύτας, διότι κατ' αὐτὰς ἡ ἐκκλησία των ἐ-
ελλε νὰ περιορισθῇ ἐν ταῖς κυρίως βουλγαρικαῖς ἐπαρχίαις,
ἐνῷ αὐτοὶ ἠξίουν νὰ σχηματίσωσιν ὅλως ἀνεξάρτητον ἐκκλη-
σίαν, εἰς ἣν νὰ ἀνήκωσι πάντες οἱ πανταχοῦ τῆς Τουρκία
βούλγαροι. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς δηλ. τοῦ ἐθνισμοῦ ἡ ἐθνοφυλετι-
σμοῦ οἰκοδομοῦντες τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν, ἤθελον καθ' ἅπασα
τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν νὰ ὑφίστανται δύο ἐκκλησίαι, ἡ ἑλ-
ληνικὴ καὶ ἡ βουλγαρική, ἀμφότεραι τὰ κέντρα ἑαυτῶν ἐν Κω-
σταντινουπόλει ἔχουσαι. Διότι ὁ κύριος σκοπὸς τῶν ὑποκινού-
των τὸ ζήτημα τοῦτο ἦτο πολιτικός, ἡ ἐπικράτησις τῶν σλα-
βων, καὶ ὡρισμένως τῶν βουλγάρων, ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκία.
Ἡ Πύλη καίπερ δυσανασχετοῦσα, διότι μεταξὺ τῶν ὑπηκόων
της ὑφίσταντο διχόνοιαι, οὐδὲν ἐλάμβανεν ὁριστικὸν μέτρον
πρὸς διάλυσιν τῆς ἔριδος. Τὸ φιρμάνιον αὐτῆς τὸ ὑπὸ ἡ-
μερομηνίαν τῆς 27 φεβρουαρίου 1870 ἐκδοθέν, καὶ ἀναγνωρί-
ζον βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν ἐν τῇ κυρίως Βουλγαρίᾳ καί τισ
ἐπαρχίαις τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας ἐκτεινομένην, εἰς
κατὰ τὸ 10 ἄρθρον ἠδύναντο νὰ προστίθενται πᾶσαι αἱ ἐπ
χίαι, ἐν αἷς τὰ δύο τρίτα τοῦ πληθυσμοῦ ἤθελον ἐκφράσει
ἔφεσιν τῆς προσαρτήσεως, δὲν ἔλυσε τὴν ἔριδα, διότι δὲν
γνωρίσθη παρὰ τοῦ πατριάρχου ὡς βασιζόμενον καὶ αὐ
ἀρχῆς ξένης εἰς τοὺς κανόνας τῶν συνόδων περὶ ἐκκλη
κῆς διοικήσεως, δηλ. τῆς τοῦ ἐθνισμοῦ, καὶ διότι διὰ
ἄρθρου αὐτοῦ ἔμενεν ἡ θύρα ἀνοικτὴ εἰς μελλούσας σ
διενέξεις. Διὰ ταῦτα Γρηγόριος ὁ ς' προύτεινε τὴν συ
οἰκουμενικῆς συνόδου τῶν ἀνατολικῶν, ἵν

ήτημα, ἀλλ' οὔτε ἡ ῥωσσικὴ σύνοδος, οὔτε ἡ σερβικὴ ἐδέχθη-
αν τὴν πρότασιν ταύτην, οὔτε ἡ Πύλη ἤκουσεν εὐμενῶς αὐτήν.
ιὸ παρητήθη μὲν Γρηγόριος ὁ ΣΤ΄, ἐξελέχθη δ'ἀντ' αὐτοῦ πα-
ριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμος ὁ ΣΤ΄.Ἐπὶ τούτου
ὲ καίπερ διαμαρτυρομένου, μεσιτείᾳ τοῦ πρέσβεως τῆς
Ῥωσσίας Ἰγνατιὲφ, τοῦ κυρίου μοχλοῦ πάσης ταύτης
ῆς κινήσεως, συνέστη δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος
πὶ τῇ βάσει τοῦ φιρμανίου τοῦ 1870 ἀνεξάρτητος βουλ-
αρικὴ ἐξαρχία, πρώτου ἐξάρχου ἐκλεχθέντος τοῦ πρώην
υδίνης Ἀνθίμου. Ἀλλὰ τοῦτον καὶ τοὺς συνεταίρους
ὑτοῦ ἀφώρισεν ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος, καὶ ἐπειδὴ μεθ' ὅλα
αῦτα ἐπέμενε θαρρῶν εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς κυβερνήσεως νὰ
νεργῇ ὡς ἔξαρχος καὶ νὰ χειροτονῇ νέους τῆς ἐξαρχίας του
πισκόπους, ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης συνεκάλεσεν εἰς Κων-
ταντινούπολιν μεγάλην τοπικὴν σύνοδον, ἥτις τῇ 16
επτεμβρίου τοῦ 1872 ἐκήρυξεν Ἄνθιμον τὸν ἔξαρχον τῶν
ουλγάρων καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτὸν σχισματικούς, κατε-
ίκασε δὲ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ ἐν τῇ
κκλησιαστικῇ διοικήσει, ὡς ξένης τοῖς ἀρχαίοις κανόσι. Διὰ
ῆς κηρύξεως τοῦ σχίσματος ἐτίθετο φραγμὸς μεταξὺ Βουλγά-
ων καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἐματαιοῦτο ἡ ἐλπὶς τῶν Βουλγάρων
ατὰ μικρὸν νὰ ἑλκύσωσι νέας ἐπαρχίας εἰς τὴν βουλγαρικὴν
κκλησίαν των. Συγχρόνως δὲ ἀπέβαινε δυσχερὴς ὁ καταρτι-
μὸς τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ὑπὸ τοῦ
ιρμανίου ὡρισμέναις χώραις. Καὶ πράγματι μετὰ τὴν κήρυξιν
οῦ σχίσματος ὀλίγαι μόνον ἐκκλησίαι ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδο-
ίᾳ ἐδέχθησαν νὰ ἀνήκωσι τῇ βουλγαρικῇ ἐκκλησίᾳ· τοὐναντίον
ἱ πλεῖσται αὐτῶν ἀποκηρύξασαι τοὺς βουλγάρους ὡς σχισμα-
ικούς, ἔμειναν πισταὶ τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ. Τὸ σχίσμα
ματαίωσε τοὺς πανσλαβιστικοὺς σκοποὺς τῶν Βουλγάρων.Μό-
ος ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος ὁ Β΄ οὔτε ἐν τῇ συνόδῳ ἠθέ-
ησε νὰ παρευρεθῇ καίτοι διέτριβεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὔ-
ε τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς ἀπεδέχθη. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀποκηρυ-
θεὶς ὑπὸ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις συνόδου, διχογνωμούσης αὐτῷ,
ατὰ νοέμβριον τοῦ 1872, καθῃρέθη τῆς πατριαρχείας παρ' αὐ-
ῆς κατὰ δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἀντ' αὐτοῦ ἐξελέχθη ὁ

Προκόπιος. Ἀλλὰ κατὰ τούτου ἐστράφη πᾶσα ἡ ὀργὴ τῆ ῥωσσικῆς πολιτικῆς, ἕως οὗ ἐπετεύχθη ἡ πτῶσίς του (1875) Οἱ Ῥῶσσοι δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐγείρωσι κατὰ τοῦ πατριάρχου Ἰ εροσολύμων καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἄραβας, οἵτινες ἐπαρουσίασαν ἀ ξιώσεις συμμετοχῆς ἐν τῇ διοικήσει τοῦ θρόνου.Πρὸς τιμωρία δὲ τοῦ νέου πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐδήμευσαν καὶ τὰ ἐ Βασσαραβίᾳ κτήματα τοῦ ἁγ. Τάφου. Πλὴν καὶ ὁ μετ' αὐτὸν ἐ κλεχθεὶς Ἱερόθεος εἶναι κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἡ ῥωσ σικὴ σύνοδος ἐσίγησε μέχρι τοῦδε περὶ τῶν γενομένων ἅτινα εἰς μάτην ἐζήτησε νὰ προλάβῃ. Ὁ ὅρος τῆς ἀποκηρύ ξεως ἀπεστάλη πρὸς πάσας τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας, ἐν Ἑλ λάδι δὲ ἀποδεκτὸς γενόμενος,ἀνεγνώσθη ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τ 15 δεκεμβρίου 1872. Ἡ Πύλη ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα ἀναγνω ρίζει τὴν βουλγαρικὴν ἐξαρχίαν, ἥτις στηρίζει πάσας τὰς ἐλ πίδας της εἰς τὴν εὔνοιαν τῆς μεγάλης ῥωσσικῆς ἐκκλησίας. Α δυσχέρειαι τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος ἠνάγκασαν κατὰ τ 1873 καὶ Ἄνθιμον τὸν ϛ' νὰ παραιτηθῇ, ἀνθ' οὗ ἐξελέχθη Ἰ ωακεὶμ ὁ Β'. Τῷ 1874 διέταξεν ἡ Πύλη ἀπογραφὴν τῶν κα τοίκων τῶν μικτῶν ἐπαρχιῶν πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ 10 ἄρθρο τοῦ φιρμανίου, ἥτις ὅμως ἐματαιώθη. Τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρ χῃ ἠρνήθη ἡ Πύλη νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ διατηρῇ ἀντιπροσώπους αὐ τοῦ, ὅπου δήποτε τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας ὑπάρχουσιν ὀρθό δοξοι μὴ ἀναγνωρίζοντες τὴν βουλγαρικὴν ἐξαρχίαν. Ἐν ταῖ μικταῖς ἐπαρχίαις, ἐν αἷς ἐπεξετάθη ἡ νέα ἐξαρχία, μεγάλα συμβαίνουσι καθ' ἑκάστην ταραχαί. Ἀπελπισθέντες οἱ Βούλγα ροι ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας, ἐξήγειρα τὴν ἐπανάςασιν τοῦ Ταταρ Παζαρτζὶκ,ἥτις προὐκά λεσε τὰς φοβερὰς σφαγὰς τοῦ Βατάκ, τὰς δούσας ἀφορ μὴν εἰς τὸν φοβερὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1877—78. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου, ἱδρυθείσης ἀνεξαρτήτου σχεδὸν βουλγαρικῆς ἡγεμονίας κατὰ τὴν συν θήκην τοῦ Βερολίνου (1878),καὶ δικαιολογουμένης πλέον τῆς συστάσεως τῆς ἀνεξαρτήτου βουλγαρικῆς ἐκκλησίας, ἐλπί ζεται, ὅτι θέλει ἐκλίπει καὶ τὸ γενόμενον σχίσμα, καὶ θέλει ἐ πανέλθει πάλιν ἡ ἐκκλησιαστικὴ εἰρήνη. Ἡ βουλγαρικὴ συντα κτικὴ συνέλευσις τοῦ 1879 ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐ-

θνικῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἔρις δὲν θὰ παύσῃ, ἐνόσῳ οἱ Βούλγαροι ἀξιοῦσι νὰ ἐκταθῇ ἡ βουλγαρικὴ ἐξαρχία καὶ ἐκτὸς τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας· διότι τοῦτο θὰ ἀντέβαινεν εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν τάξιν ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ θὰ προσέβαλε δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου.

217.

Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως διαπρέψαντες.

Τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἐκοσμήθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ πολλῶν ἀνδρῶν ἐπὶ παιδείᾳ, ἁγνότητι βίου καὶ συνέσει διαπρεψάντων. Ἐκ τῶν διακριθέντων τούτων πατριαρχῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀναφέρομεν ὡς ἐπισημοτάτους πρῶτον τὸν Γ ε ν ν ά δ ι ο ν Σ χ ο λ ά ρ ι ο ν, ἄνδρα πολυμαθέστατον, φιλόσοφον ἅμα καὶ θεολόγον, ὅςις κατεπολέμησε τοὺς λατίνους, διαδεχθεὶς ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ τὴν θέσιν Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, ὑπερήσπισε δὲ τὸν χριστιανισμὸν κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν. Κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα διέπρεψε πρὸ πάντων Ἱ ε ρ ε μ ί α ς ὁ Β', οὗτινος περίφημοι ἐγένοντο αἱ πρὸς τοὺς λουθηρανοὺς θεολόγους τῆς Τυβίγγης θεολογικώταται ἀπαντήσεις. Ἐκ δὲ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μνημονεύομεν Κ υ ρ ί λ λ ο υ τοῦ Λ ο υ κ ά ρ ε ω ς, πεπαιδευμένου ἀνδρός, ὅστις κατεπολέμησε σφοδρῶς τοὺς Ἰησουίτας καὶ ἀπέκρουσε τὰς κατὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πλεκτάνας αὐτῶν, διὸ καὶ κατηγορήθη καὶ κατεσυκοφαντήθη ὑπ' αὐτῶν. Περὶ τῶν δύο τούτων πατριαρχῶν θέλομεν καὶ κατωτέρω ποιήσει εὐρύτερον λόγον. Ἐκ δὲ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀναφέρομεν Σ ε ρ α φ ε ὶ μ τὸν Β', ὅστις κατὰ Σέργιον τὸν Μακραῖον ηὐνόησε μεγάλως τὰ γράμματα, ὑπεστήριξε δὲ μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου τὴν σχολὴν τοῦ Γένους καὶ διετήρει ἐν αὐτῇ τέσσαρας διδασκάλους πάσης ἐπιστήμης καὶ μαθήσεως. Τότε ἐδίδαξαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Εὐγένιος, ὁ Δωρόθεος, ὁ Κριτίας καὶ ὁ Ἀνανίας, διδάσκαλοι δόκιμοι. Τὸ Φανάριον λέγει ὁ Μακραῖος, ὅτι μετεβλήθη εἰς νέας Ἀθήνας τότε. Ἐφρόντισε δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Ἄθωνος σχολῆς (Παπαρρηγ. Ε',535). Κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ἤκμασε καὶ Σ α μ ο υ ὴ λ ὁ Α', ὅστις διέταξε τὰ κατὰ τὰ πατριαρχεῖα, καταστήσας ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ

ταμείου αὐτῶν, ἀντὶ δὲ τῆς ἀρχαιοτέρας περὶ τὸν πατριάρ
συνόδου ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πατριαρχείου, συνέστησε
νοδον ἀρχιερέων περὶ ἑαυτόν, τῶν γερόντων κληθέντων, ἧς
νευ οὐδὲν κοινὸν ἠδύνατο τοῦ λοιποῦ ὁ πατριάρχης νὰ ἀποι
σίζῃ. Ὁ Σαμουὴλ οὗτος ὑπεστήριξε καὶ τοὺς σοφοὺς θεο
γους Βούλγαριν καὶ Θεοτόκην (1764). Ἀνύψωσε δὲ τοσοῦτον
πατριαρχικὸν ἀξίωμα, ὥστε εἴδομεν, ὅτι οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βο
γαροι ἐπίσκοποι ἐζήτησαν τὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν των ἄμε
κηδεμονίαν του. Ἐπίσημος πατριάρχης ἐγένετο καὶ Γρηγ
ριος ὁ Ε', ὁ τρὶς πατριαρχεύσας (1798, 1808 καὶ 181
1821), ὅστις ἦτο φίλος τῶν γραμμάτων, εἰ καὶ ἐξ ἁπλότη
ἐφοβεῖτο τὴν ἐλευθέραν ἐπιστήμην, συνέστησε δὲ καὶ τὸ δεύ
ρον τυπογραφεῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει· διέταξε τὰ τῆς δ
κήσεως τῶν ἀρχιερέων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις· ὥρισε νὰ τηρῆτα
κανονικὴ ἡλικία ἐν ταῖς χειροτονίαις· περιώρισε δὲ τοὺς μο
χούς, αὐτὸς ζῶν ὡς αὐστηρότατος μοναχός. Ἀλλαχοῦ εἴδομ
ὅτι ἐγένετο μάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἄξιος μνι
εἶναι καὶ ὁ Καλλίνικος, ἀνὴρ φιλομαθής, ὁ κτίσας τὴν
γάλην τοῦ γένους σχολήν. Ἐκ τοῦ παρόντος αἰῶνος διακρίνο
ἰδίως Κύριλλον τὸν ϛ' (1813), ὅστις προὐνόησε περὶ
στάσεως σχολείων, ἦτο ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν μεταφράσ
τῶν Γραφῶν καὶ διέταξε κάλλιον τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατρι
χου καὶ τὰ τοῦ πατριαρχικοῦ ταμείου, Κωνστάντιον
Α' (1830), ἄνδρα πεπαιδευμένον καὶ ὡς θεολόγον διαπρέψ
τα, γράψαντα δὲ ἰδίως κατὰ τῶν Ἀρμενίων, Γρηγόρι
τὸν ΣΤ', ὅστις ὅτε τὸ πρῶτον (1835) ἐπατριάρχευσεν, ἀντέπρ
κατὰ τῶν ἱεραποστόλων τῶν διαμαρτυρομένων, ἐν δὲ
τελευταίᾳ αὐτοῦ πατριαρχείᾳ ἐπολέμησε γενναίως π
τοὺς Βουλγάρους ὑπὲρ τῶν κανόνων καὶ τῶν δικαιω
των τοῦ θρόνου αὐτοῦ, ἐτίμησε δὲ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐ
πιον τῆς δύσεως, δι' ἐγκυκλίου αὐτοῦ διατάξας τὴν δι' ὀρθο
ξων ἱερέων κηδείαν Ἄγγλων ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀποθνησκόντ
καὶ εὐαγγελικῶς προήσπισε τοὺς ἰουδαίους κατὰ τῶν περὶ
τῶν προλήψεων τῶν ὄχλων, καὶ Ἰωακεὶμ τὸν Β', τὸν κ
νοέμβρ. τοῦ 1873 ἐκλεχθέντα, ἄνδρα σπανίας διοικητικῆς ἱκανό
τος, παρ' οὗ μεγάλα θὰ προσεδόκα ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία κ

τὰς παρούσας δυσχερεῖς περιστάσεις, ἐὰν δὲν ἀφήρπαζεν αὐτὸν ὁ θάνατος (1878). Ἄξιος διάδοχος αὐτοῦ θεωρεῖται καὶ ὁ νῦν πατριαρχεύων Ἰωακεὶμ ὁ Γ', ἀνὴρ δραστήριος. Οὗτος προσέθηκεν εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τῆς Χάλκης καὶ ἱερατικὴν σχολὴν χάριν μορφώσεως τοῦ κατωτέρου κλήρου ἐν Τουρκίᾳ, ὑπερήσπισε δὲ θαρραλέως τὰ δίκαια τῶν χριστιανῶν ἀπέναντι τῆς Πύλης, καὶ ἐμερίμνησε περὶ τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως.

218.

Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας.

Ἡ νεωτέρα ἱστορία τῶν λοιπῶν πατριαρχείων τῆς ἀνατολῆς δὲν ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Οἱ πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον ἐξησθένησαν ἔτι μᾶλλον ἢ πρότερον, ἀφ' ὅτου τὸ ὀρθόδοξον ἢ ἑλληνικὸν ςοιχεῖον ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀράβων καὶ Τούρκων ἐμειώθη μεγάλως. Τὸ πλεῖστον σχεδὸν μέρος τῶν ἐγχωρίων κατοίκων, τῶν Ἀράβων, εἶναι Κόπται. Ὀλίγοι τινὲς ἐπίσκοποι ὑπελείποντο ὑπὸ τοὺς πατριάρχας, οἷοι ἦσαν ὁ Λιβύης ἢ Πενταπόλεως, ὁ Πηλουσίου, ὁ Μέμφιδος καὶ Μετήλιδος. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι σήμερον δὲν ὑπάρχουσιν. Εἶχον δὲ νῦν οἱ πατριάρχαι οὗτοι τὴν ἕδραν των ἐν Καίρῳ, διέτριβον ὅμως συνήθως ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς. Κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους συνετάραξεν ἐπί τινα ἔτη τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τὸ λεγόμενον ἀλεξανδρινὸν ζήτημα. Ὅτε δηλ. τῷ 1866 ἐξελέχθη ὁ Νικάνωρ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, μερίς τις δυσανασχετοῦσα ἐπὶ τῇ ἀνικανότητι αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ βαθυτάτου γήρως καὶ τῆς ἐπισφαλοῦς αὐτοῦ ὑγείας ἐπειράθη νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῷ τοποτηρητὴν τὸν μοναχὸν Εὐγένιον, ὑποστηριζόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Νικάνορα μὴ ἀνεχόμενοι τοῦτο, καὶ ὡς ἐπέμβασιν ξένης ἐξουσίας τὸ πρᾶγμα θεωροῦντες, ἠνάγκασαν τὸν Εὐγένιον νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, προσεκάλεσαν δὲ ἵνα διευθύνῃ τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀντὶ τοῦ ἀνικάνου γέροντος πατριάρχου τὸν ἀρχιμανδρίτην Νεῖλον. Τοῦτον δὲ, ὑπὲρ οὗ παρῃτήθη ὁ γέ-

ρων Νικάνωρ, χειροτονηθέντα τὸ πρῶτον μητροπολίτην Πενταπόλεως, ἐξελέξαντο ἐπὶ τέλους πατριάρχην κατὰ μάρτιον τοῦ 1869. Ἀλλ' ἡ μερὶς τοῦ Εὐγενίου ἐξηκολούθει ἀντιπράττουσα, οἱ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ κληρικοὶ καὶ ὁ λαὸς διῃρέθησαν. Ὁ Νεῖλος διετάχθη ἐπὶ ἀπειλῇ καθαιρέσεως ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἄλλοτε μοναχὸς τοῦ ἁγίου ὄρους ὑπάρξας τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν πατριαρχικὴν περιφέρειαν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτοῦ διατελοῦντος, νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀλλ' οὗτος ἀπέκρουσεν ὡς ἀναρμοδίαν τὴν διαταγήν, ἅτε ἐψηφισμένος ἀνεξάρτητος πατριάρχης ὤν. Ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ ἐκηρύχθησαν καὶ οἱ πατριάρχαι Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Καὶ καθῃρέθη μὲν ὁ Νεῖλος ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἡ καθαίρεσις δὲν ἐκλόνισεν αὐτόν, καθόσον μάλιστα ἀπεδοκιμάσθη καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας. Κατὰ δὲ φεβρουάριον τοῦ 1870 διέταξεν ἡ αἰγυπτιακὴ κυβέρνησις, ἐπιθυμοῦσα νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς ταραχάς, νέαν ἐκλογὴν πατριάρχου παρὰ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ψηφοφοροῦντες διέστησαν, καὶ ἐν δύο τόποις ἐψηφοφόρουν, ἐματαιώθη καὶ τοῦτο τὸ μέτρον. Τέλος ἐπειδὴ αἱ ἔριδες ἐξηκολούθουν, ἠναγκάσθη ἡ αἰγυπτιακὴ κυβέρνησις νὰ ἀναθέσῃ τῇ Πύλῃ τὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς, ἥτις ἐνετείλατο τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ τῇ περὶ αὐτὸν συνόδῳ νὰ ἐκλέξωσι νέον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας κατὰ ἰούνιον τοῦ 1870. Ἡ ψῆφος ἔπεσεν ἐπὶ τὸν Σωφρόνιον. Τούτων δὲ γενομένων, ἠναγκάσθη ὁ Νεῖλος νὰ ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τῆς πατριαρχείας. Ἐκ τῶν κοσμησάντων τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἰδίως Μελέτιον τὸν Πηγᾶν, ἄνδρα διαπρέψαντα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, Κύριλλον τὸν Λούκαριν, ὅστις πρὶν γίνῃ Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάμπρυνε τὴν ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρείας, καὶ τὸν τούτου μαθητὴν Μητροφάνη τὸν Κριτόπουλον, διάσημον καὶ τοῦτον θεολόγον τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἐκπαιδευθέντα.

Τὸ δὲ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις τοσοῦτον ἔνδοξον ἐν Ἀντιοχείᾳ πατριαρχεῖον κατέστη καὶ αὐτὸ ἀσημότατον κατὰ τὴν

ρίοδον ταύτην, διότι οἱ πλεῖστοι κάτοικοι τῆς Συρίας εἶναι ἢ
ωαμεθανοὶ ἢ μονοφυσῖται. Ὅτε οἱ σταυροφόροι κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἐγένοντο κύριοι τῆς 'Αντιοχείας, εἴδο-
ν ἀλλαχοῦ (§ 169), ὅτι ἐκδιώξαντες ἐκεῖθεν τοὺς ὀρθοδόξους
τριάρχας, ἐγκαθίδρυσαν λατίνους πατριάρχας 'Αντιοχείας.
ἱ ὀρθόδοξοι ἀνέκτησαν πάλιν τὸ πατριαρχεῖον μετὰ τὴν ὑπὸ
ὸν Μαμελούκων σουλτάνων τῆς Αἰγύπτου ἅλωσιν τῆς
ντιοχείας καὶ τὴν ἐκδίωξιν τῶν λατίνων (1268). 'Υπὸ τοὺς
ωαμεθανοὺς κατακτητὰς οἱ ὀρθόδοξοι τῆς Συρίας ὑφίσταντο
ιγωτέρας καταπιέσεις ἢ ὑπὸ τοὺς χριστιανοὺς σταυροφόρους.
πὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (ἀπὸ τοῦ 1700) ἤρξαντο οἱ λατῖνοι
ραπόστολοι νὰ ἐνεργῶσιν ἐν Συρίᾳ ἀπροκαλύπτως προ-
λυτισμὸν, ἠδυνήθησαν δὲ νὰ ἑλκύσωσι πολλοὺς ὀρθοδόξους
'Αλεπίῳ, Δαμασκῷ καὶ Βηρυττῷ πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν πατρι-
χῶν 'Αθανασίου καὶ Συλβέστρου († 1766). 'Απὸ δὲ τῶν ἀρ-
ὼν τοῦ παρόντος αἰῶνος προσετέθησαν καὶ αἱ τῶν προτε-
ταντῶν ἱεραποστόλων ἐνέργειαι ἐν Συρίᾳ, ἵνα κατα-
ήσωσιν ἔτι ἀθλιεστέραν τὴν κατάστασιν τοῦ πατριαρχείου
ύτου. 'Εν τῷ βουλγαρικῷ ζητήματι ὁ 'Αντιοχείας 'Ιερόθεος,
θὼς καὶ ὁ 'Αλεξανδρείας, ἐκηρύχθη κατὰ τῶν Βουλγάρων.
δυνήθη μὲν μετὰ ταῦτα ἡ ἀντίθετος μερὶς νὰ ἐγείρῃ παρὰ
ῖς ἐν Συρίᾳ Ἄραψιν ἀντίστασίν τινα, ἀλλὰ αὕτη κατεστάλη
κόλως. Πατριάρχας 'Αντιοχείας μεγάλως ἐπὶ παιδείᾳ φημι-
ἑντας ἢ ἄλλως πως διακριθέντας δὲν ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῶν
ωτέρων χρόνων. Οὔτε ἐν τῷ πατριαρχείῳ τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ
ῆς 'Αλεξανδρείας ἐλήφθη ἄχρι τοῦδε πρόνοια περὶ ἱδρύσεως
ολογικῶν σχολῶν πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου, ἥτις μόνη δύ-
ται νὰ ἀνεγείρῃ τὰ πατριαρχεῖα ταῦτα ἐκ τῆς πτώσεώς των
ὶ νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν ἀρχαίαν ἀκμήν των. 'Υπὸ τὸν 'Αντιο-
είας ὑπάγονται αἱ ἑξῆς ἐπισκοπαί· Λαοδικείας, Σελευκείας,
μίδης, Τύρου, Σιδῶνος, Τριπόλεως, Βόστρας, 'Εμέσσης, Βη-
ττοῦ, 'Αδάνης, 'Ηλιουπόλεως, Ἄρχης, Παλμύρας, Σαϊδανα-
ίας, Θεοδοσιουπόλεως καὶ 'Ακίσκας.

219.

Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων.[1]

Καὶ ὑπὸ τὸν ὀρθόδοξον πατριάρχην Ἱεροσολύμων ὑ
φθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μόνον ὀλίγαι τινὲς
σκοπαὶ Βηθλεέμ, Ναζαρέτ, Πέτρας, Γάζης, Πτολεμ
Λύδδης, Σεβαστείας, Θαβωρίου, Φιλαδελφείας, Σκυθοπ
Σιναίου, Ἰόππης καὶ Νεαπόλεως, ὧν αἱ πλεῖσται ὑπά
κατ' ὄνομα μόνον, ὀλίγας τινὰς ψυχὰς ἀριθμοῦσαι. Οἱ ἐ
ποι αὐτῶν κατὰ τάξιν ἀποτελοῦσι τὴν περὶ τὸν πατρ
σύνοδον μετά τινων ἄλλων ἀνωτέρων κληρικῶν ἀρχιμαν
τοῦ σκευοφύλακος καὶ τοῦ δραγουμάνου. Αἱ μονοφυ
καὶ ἔριδες ἤδη ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων ἀπέσπασαν
μέρος τῶν ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανῶν ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξω
τριαρχῶν Ἱεροσολύμων. Ἡ δὲ ἐπιδρομὴ τῶν Ἀράβω
ἣν ὁ ἰσλαμισμὸς ἐπεβλήθη πανταχοῦ, ἐξησθένισεν ἔτι μ
καὶ τὸ πατριαρχεῖον τοῦτο (πρβλ. § 77). Ἀφ' ὅτου οἱ λ
διὰ τῶν σταυροφόρων κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἐγένον
ριοι τῶν Ἱεροσολύμων, οἱ ὀρθόδοξοι πατριάρχαι ἠναγκ
φεύγοντες νὰ διατρίβωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀπ
χρόνων ἐκείνων κατέπεσε τελείως ἡ ἀκμὴ τοῦ πατρι
τούτου. Ἔκτοτε δὲ ἤρξαντο οἱ λατῖνοι νὰ ἀξιῶσι δικα
κυριότητος ἐπὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τῇ Βηθλεὲμ ἱερῶν
κυνημάτων, ἐπέτυχον δὲ πολλάκις καὶ μετὰ ταῦ
πλουσίων χρηματικῶν δώρων νὰ λάβωσι νέα δικαιώματ
τῶν ἐξουσιαστῶν τῆς χώρας Μωαμεθανῶν ἐπὶ τῆς κατο
ρῶν τινων ἐξ αὐτῶν, οἷον ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς ἀνασ
ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τοῖς προσαρτήμασιν αὐτοῦ κα
θλεὲμ ἐπὶ τοῦ ἁγίου σπηλαίου. Διὰ τῆς αὐτῆς δὲ ὁδοῦ
ἀδείᾳ τῶν κρατούντων κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τῶ
πῶν δογμάτων οἱ χριστιανοὶ Ἀρμένιοι, Ἰακωβῖται, Ι
Ἀβυσσίνιοι (Χαμπαίσιοι), Μαρωνῖται καὶ ἐπί τινων ἄλλ
ρῶν τῶν προσκυνημάτων κατοχήν. Εἰς μάτην οἱ ὀρθόδο

[1] Δοσιθέου πατριάρχου περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσά
Βουκουρεστίῳ 1715. Παλαμᾶ Ἱεροσολυμιάς. Ἐν Ἱεροσολύμοις.

τινες κατὰ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνας μεγάλως ὑπὸ τῆς ὁμοδόξου Ῥωσσίας ὑπεστηρίζοντο, ἠγωνίσθησαν πάντοτε νὰ διασώσωσιν ἑαυτοῖς τὴν ἀποκλειστικὴν κυριότητα αὐτῶν, ἣν ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἐξήσκουν. Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα μεγάλως εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν ὀρθοδόξων ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων οἱ μεγάλοι διερμηνεῖς τῆς Πύλης Παναγιώτης Νικούσης καὶ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Πράγματι ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσι μόνον τὴν κυριότητα ἐπὶ τοῦ κυριωτέρου μέρους αὐτῶν. Ὑπὲρ τῆς περικοσμήσεως αὐτῶν συνετέλουν μεγάλως τὰ πλουσιώτατα ἐλέη, ἅτινα συνέλεγον οἱ ὀρθόδοξοι πατριάρχαι Ἱεροσολύμων, καὶ μάλιστα οἱ ἀπὸ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἀκμάσαντες, ἀπὸ Γερμανοῦ τοῦ Β' (1518), ἤτοι αὐτοὶ περιερχόμενοι τὴν Ῥωσσίαν ἢ τὰς Ἡγεμονίας καὶ ἄλλους ὀρθοδόξους τόπους, ἢ δι' ἐξάρχων αὐτῶν. Αἱ περὶ κατοχῆς τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων ἔριδες τῶν διαφόρων χριστιανῶν πληροῦσι σχεδὸν ἅπασαν τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἐκκλησίας, προὐκάλεσαν δὲ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, καὶ τὸν φοβερὸν πόλεμον τοῦ 1854 μεταξὺ τῶν μεγάλων τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης δυνάμεων. Καὶ ὅμως ὤφειλεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Κυρίου νὰ βασιλεύῃ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν εἰρήνη καὶ ἀγάπη.

Τὸ πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων ἐταράχθη κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους πρῶτον ἕνεκα τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Σιναίου[1] Κυρίλλου τοῦ Βυζαντίου, καὶ τελευταῖον ἕνεκα τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου, ὅστις προΐσταται κυρίως οὐχὶ ἐκκλησίας, ἀλλὰ μοναστηρίου, ἐξηρτᾶτο παλαιόθεν ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Τὸ μοναστήριον τοῦτο τοῦ Σινᾶ ἀπήλαυε μὲν τοῦ προνομίου τῆς ἐσωτερικῆς αὐτονομίας, ὁ δὲ ἡγούμενος αὐτοῦ ἀρχιεπίσκοπος ὤν, ἐκλέγεται ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν τοῦ μοναστηρίου, ἀλλὰ καὶ ἡ χειροτονία τοῦ ἀρχιεπισκόπου τούτου γίνεται ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, καὶ ὁσάκις ἤθελεν ἀναφυῇ ἔρις τις ἐν τῇ μονῇ, ὡς ἁρμοδία κατὰ τὰ ἀρχαῖα ἔθι-

1 Τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1868.

μα ἀρχὴ δικαιουμενη νὰ λύσῃ αὐτήν, ἐὰν ἤθελε προσκληθῇ, ἐθεωρεῖτο ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἐντὸς τῆς πατριαρχικῆς τοῦ ὁποίου περιφερείας κεῖται τὸ Σινᾶ. Τὴν τάξιν ταύτην ἐπ' ἐσχάτων ἐπειράθη νὰ ἀνατρέψῃ ὁ ἡγούμενος καὶ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Σινᾶ Κύριλλος ὁ Βυζάντιος, ὅστις παρὰ τὰ κρατοῦντα ἔθιμα καὶ ἐχειροτονήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ περιελθὼν τῷ 1866 εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς μοναχούς, ἐπεκαλέσατο τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, περιπλέξας οὕτω τὰ δύο πατριαρχεῖα εἰς σφοδρὰν ἔριδα, διότι ὁ Ἱεροσολύμων ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν ξένης ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν ὑποκειμένων ἀρχῆθεν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν. Ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου προσκληθεῖσα σύνοδος τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου τῷ 1867 ἀποκηρύξασα Κύριλλον τὸν Βυζάντιον, ἀνέδειξεν ἄλλον ὑπὸ τῆς μονῆς προταθέντα, ἀρχιεπίσκοπον, καὶ ἐκήρυξεν ὡς μόνον ἁρμόδιον καὶ νόμιμον ὑπέρτατον ἐκκλησιαστικὸν δικαστὴν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους καὶ οὐδένα ἄλλον,[1] τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀναγγείλασα πάσαις ταῖς αὐτοκεφάλοις ἐκκλησίαις. Ἐν δὲ τῷ βουλγαρικῷ ζητήματι ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος ὁ Β' δὲν ἠθέλησε νὰ μετάσχῃ τῆς κατὰ τῶν Βουλγάρων τοπικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου, περιελθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον, ἀπεκηρύχθη ὑπ' αὐτῆς καὶ καθῃρέθη τῆς πατριαρχείας (κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1872). Ἡ ἐκλογὴ τοῦ νέου πατριάρχου Προκοπίου εὗρε τὸ πρῶτον ἀντίστασίν τινα παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις Ἄραψιν, οἵτινες ἀποτελοῦσι κυρίως τὸν πληθυσμὸν τοῦ πατριαρχείου τούτου. Οἱ Ἄραβες οὗτοι ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῶν φίλων τῶν Βουλγάρων, πρὸ πάντων τῶν Ῥώσσων, ἔμενον προσκεκολλημένοι τῷ ἐκπτώτῳ Κυρίλλῳ, ἐζήτησαν δὲ νὰ ἀποκτήσωσι νέα δικαιώματα ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου. Τῷ 1874 οἱ δυσηρεστημένοι Ἄραβες δι' ἀναφο-

[1] Αὐτόθι σελ. 347. «Ἄλλως πράττοντες λογισθησόμεθα ἐπεμβάσεις ἀντικανονικὰς ἐπιδοκιμάζοντες καὶ ἀποδεχόμενοι καὶ παρὰ τὸν ἁρμόδιον καὶ νόμιμον ὑπέρτατον δικαστήν, τουτέστι τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους, καὶ ἕτερον ἄγνωστον τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ ὑπέρτατον δικαστὴν ἀναγνωρίζοντες.»

ρᾶς αὐτῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν διαιτησίαν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακεὶμ ἐπὶ τῆς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Προκοπίου διενέξεως, χωρὶς ὅμως νὰ εὕρωσιν ἀκρόασιν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ κατὰ τοῦ Προκοπίου ἀντίδρασις ἐτελεσφόρησεν. Οἱ Ῥῶσσοι, οἵτινες ἐξηκολούθουν μνημονεύοντες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις των καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἱεροσολύμοις τοῦ ἐκπτώτου Κυρίλλου ὡς κανονικοῦ πατριάρχου, ἐπέτυχον νὰ κερδήσωσι τὰ πλεῖστα μέρη τῆς ἱεροσολυμιτικῆς συνόδου, ἥτις ἠνάγκασε τὸν Προκόπιον νὰ παραιτηθῇ. Ἀλλὰ παρὰ προσδοκίαν τῶν Φιλοβουλγάρων καὶ ὁ ἀντ' αὐτοῦ τῷ 1875 ἐκλεχθεὶς Ἱ ε ρ ό θ ε ο ς ἀναγνωρίζει τὸ κατὰ τῶν Βουλγάρων κηρυχθὲν σχίσμα. Οἱ Ῥῶσσοι ἐκδικούμενοι τὸ πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων διὰ τὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἀποδοκιμασίαν του, ἐδήμευσαν τὰ ἐν Βασσαραβίᾳ πλουσιώτατα κτήματα τοῦ ἁγίου Τάφου, καὶ περιήγαγον τὰ οἰκονομικὰ τοῦ πατριαρχείου τούτου, τὸ ὁποῖον εἶχε ζημιωθῇ καὶ ἐκ τῆς δημεύσεως τῶν ἐν Βλαχίᾳ μοναστηρίων, εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Ἡ θ ε ο λ ο γ ι κ ὴ σ χ ο λ ὴ διὰ τοῦτο διελύθη.

Τὸ πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων ἐκόσμησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οἱ ἑξῆς πατριάρχαι. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων Γ ε ρ μ α ν ὸ ς ὁ Β' ὁ Πελοποννήσιος. Οὗτος τῷ 1518 ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἐγένετο πολλῶν ὠφελειῶν πρόξενος τῷ θρόνῳ τούτῳ· διότι ἐνῷ πρὸ αὐτοῦ ἐτέλει τὸ πατριαρχεῖον ἐν τελείᾳ πτωχείᾳ καὶ παραλυσίᾳ, δι' αὐτοῦ διαφόρους περιελθόντος ὀρθοδόξους χώρας καὶ ἐλέη ὑπὲρ τῶν ἁγίων τόπων παρὰ τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν συλλέξαντος, ἀνενεώθησαν τὰ ἱερὰ προσκυνήματα, τὰ εἰς παντελῆ καταστροφὴν βαίνοντα, ἀνωρθώθησαν δ' ἐν γένει τὰ οἰκονομικὰ τοῦ πατριαρχείου καὶ ἀνέλαβον αἱ σχεδὸν ἐν παραλυσίᾳ διακείμεναι ὀρθόδοξοι τῆς Παλαιστίνης κοινότητες. Ὁ Γερμανὸς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ἕλλην πατριάρχης Ἱεροσολυμων κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους· πρὸ αὐτοῦ ἀνήρχοντο εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐγχώριοι Ἄραβες. Ὁ Γερμανὸς ἐπικαλεσθεὶς τὰ ἀρχαῖα τῶν σουλτάνων φιρμάνια ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων, ἀπέκρουσε τὰς ἀξιώσεις τῶν λατίνων ἐπὶ τῶν ἁγίων τόπων. Μετὰ δὲ ταῦτα διεκρίθη Θ ε ο φ ά ν η ς ὁ Β' (1640), ἀνὴρ δραστήριος, ὅστις ἐν Ῥωσσίᾳ διατρίψας χάριν

συλλογῆς ἐλεῶν ὑπὲρ τῶν ἁγίων τόπων, συνετέλεσε μεγάλ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐκεῖ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τῆς καταμο ζομένης κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ὑπὸ τῶν ἱεραποστόλων τῆς δυ κῆς ἐκκλησίας. Ὁ Θεοφάνης ἵδρυσε καὶ τὴν ἐν Κιέβῳ θεολο κὴν σχολὴν, ἐχειροτόνησε δὲ καὶ Πέτρον τὸν Μογίλαν μητ πολίτην Κιέβου καί τινας ἄλλους ὀρθοδόξους ἀρχιερεῖς ἐλλ ποντας ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν τῆς μεσημβρινοδυτικ Ῥωσσίας (Ἱστορ. ῥωσσικ. ἐκκλ. ἐκ τοῦ ῥωσσικοῦ ὑπὸ Βαλλι νου σελ. 193—197). Ἐξώθησε δὲ καὶ τοὺς λατίνους ἀπὸ τ κατοχῆς τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Βηθλεὲμ σπηλαίου, εἶχον πρό τινος ἁρπάσει, καὶ ἐπέτυχε νὰ ἀνανεωθῇ τὸ προνό μιον, ἵνα οἱ ὀρθόδοξοι πρωτεύωσιν ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως ἐκ κλησίᾳ τῶν ἀρμενίων καὶ τῶν ἄλλων χριστιανῶν. Ὁ αὐτὸ Θεοφάνης ἐστήριξε καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν ἐν Βλαχίᾳ κα Μολδαβίᾳ, τὴν παντοιοτρόπως ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν καταρραδι ουργουμένην καὶ καταπιεζομένην, χειροτονήσας τοὺς ἀναγκαί ους ἀρχιερεῖς καὶ συγκροτήσας καὶ σύνοδον (1640). Ἐξέδωκ δὲ καὶ ὁμολογίαν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἐπίσημοι πατρι άρχαι ὑπῆρξαν καὶ ὁ Νεκτάριος (1660), σπουδαῖος θεολό γος ἐν τῇ ἐποχῇ του, καταπολεμήσας διὰ τῶν συγγραμμάτω του ἐπιτυχῶς ὅσον οὐδεὶς ἄλλος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνου τὰς παπικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς, ἀναπτύξας μεγάλη ἱστορικὴν πολυμάθειαν (σύνταγμα κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα), Δοσίθεος († 1707), ὅστις ἦτο ἱκανὸς θεολόγος, ἠγωνίσθ ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῶν ὀρθοδόξων ἐπὶ τῶν ἁγίων τόπω κατὰ τῶν λατίνων καὶ ἀρμενίων, εἰργάσθη δὲ ἀκαμάτως ὑπὲ τῶν δογμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τῶν λατίνω καὶ διαμαρτυρομένων, καθ' ὧν ἐξέδωκε πλουσίαν συλλογὴν ἰδίω καὶ ξένων συγγραμμάτων, τοὺς τόμους τῆς καταλλαγῆς, ἀγά πης καὶ χαρᾶς, συνεκρότησε δὲ καὶ τὴν γνωστὴν σύνοδον τῶ Ἱεροσολύμων κατὰ 1672 κατὰ τῆς ψευδολουκαρείου ὁμολογίας καὶ ἐβιογράφησε τοὺς πρὸ αὐτοῦ πατριαρχεύσαντας, καὶ Χρύσανθος ὁ ἀπὸ τοῦ 1707 πατριαρχεύσας, ἀνὴρ κεκο σμημένος μεγάλῃ παιδείᾳ, τὴν αὐτοῦ μόρφωσιν ἐν Παταβί λαβὼν, καταλιπὼν δὲ σπουδαῖα φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ συγ γράμματα, ἐξ ὧν διακρίνομεν τὸ Συνταγμάτιον αὐτοῦ περὶ τῶ

ὀφφικίων καὶ τῶν πέντε πατριαρχικῶν θρόνων. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων διακρίνομεν τὸν πεπαιδευμένον Ἄνθιμον (1808), τὸν συγγραφέα συντάγματος θεολογίας καὶ ἑρμηνείας τῶν ψαλμῶν. Ὁ Κύριλλος ὁ Β' ὁ ἱδρύσας τὴν θεολογικὴν σχολὴν τῶν Ἱεροσολύμων (1853) καὶ ὑποστηρίξας ἐν γένει ἐν Παλαιστίνῃ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, θὰ ἔμενε σεβαστὸν ὄνομα, ἐὰν δὲν ἐπήρχοντο τὰ βουλγαρικὰ, ἅτινα κατέστρεψαν πᾶσαν τὴν προτέραν φήμην τοῦ ἀνδρός.

220.

Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Κύπρου καὶ τῆς Γεωργίας ἢ Ἰβηρίας.

Παρὰ τὰ πατριαρχεῖα Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ὑφίστανται ἐν τῇ ἀνατολῇ ὡς ἀνεξάρτητοι ἐκκλησίαι ἡ τῆς Κύπρου καὶ ἡ τῆς Γεωργίας ἢ Ἰβηρίας. Πῶς ἡ ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος ἐν τῇ Γ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ, καὶ τί ὑπέστη ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπὶ τῆς καταχτήσεως τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, εἴπομεν τὰ δέοντα ἀλλαχοῦ (§§ 124 καὶ 169). Ἀπὸ τῆς σταυροφορικῆς ἐποχῆς κατάγονται οἱ ὀλίγοι μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῇ νήσῳ σωζόμενοι γραικοκαθολικοί. Ἐξ Ἀλεπίου τῆς Συρίας διεσπάρησαν εἰς τὴν Κύπρον καὶ Μαρωνῖται. Ἀλλ' ὁ πυρὴν τῶν χριστιανῶν κατοίκων ἔμεινε πάντοτε ὀρθόδοξος. Ὑπὸ τοὺς Ἄραβας καὶ τοὺς Τούρκους ἔπαθον οἱ Κύπριοι, ὅ,τι καὶ οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ τῆς ἀνατολῆς. Ἡ παρὰ τῶν Ἄγγλων κατοχὴ τῆς Κύπρου (1878) βεβαίως θέλει βελτιώσει τὴν κατάστασιν τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν.[1] Ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου ἐν Λευκωσίᾳ ἑδρεύοντα τελοῦσιν οἱ μητροπολῖται Λεμησοῦ ἢ Κιτίου, Πάφου καὶ Κυρηνίας. Νῦν κατέχει τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον ὁ Σωφρόνιος, ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ. Ἡ δὲ ἀνεξάρτητος ἐκκλησία τῆς Ἰβηρίας ἢ Γεωργίας, ἥτις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους περιῆλθεν ὑπὸ ῥωσσικὴν κυριαρχίαν κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος, ἔχει δύο αὐτονόμους ἀρχιεπισκόπους

[1] Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ὑπὸ Φιλίππου Γεωργίου. Ἀθῆνησι 1875.

καθολικοὺς καλουμένους, τὸν τῆς ἄνω Ἰβηρίας, ὅστις ἄλλοτε ὑπήγετο ὑπὸ τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, ἐγένετο δὲ ἀνεξάρτητος πιθανῶς μικρὸν πρὸ τοῦ εἰκονομάχου Ἰσαύρου, καὶ τὸν τῆς Κάτω Ἰβηρίας, ὑποκείμενόν ποτε τῷ τῆς Ἀντιοχείας θρόνῳ, τῆς αὐτονομίας δ' ἀπολαύσαντα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, Ἀντιοχείας πατριαρχεύοντος τοῦ κλεινοῦ Πέτρου. Ὑπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους τούτους τελοῦσιν ἱκανοὶ ἄλλοι μητροπολῖται. Μόνον ἀπό τινων μερῶν τῆς Γεωργίας ἠδυνήθησαν οἱ Μωαμεθανοὶ νὰ ἐξαλείψωσι τὸν χριστιανισμόν· τὸ μεγαλήτερον τοὐναντίον μέρος τῆς χώρας μεθ' ὅλας τὰς τῶν Τούρκων καταπιέσεις ἔμεινε χριστιανικόν. Διετήρησαν δὲ πάντοτε οἱ Γεωργιανοὶ καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν. Οἱ Γεωργιανοὶ τιμῶσιν ἰδιαζόντως τὸν ἅγιον Γιόβαν καὶ τὸν ἅγιον Γεώργιον, τὸν τελευταῖον μάλιστα ὡς προστάτην τῆς χώρας, ἀφ' οὗ πιθανῶς ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ἡ χώρα. Ὁ κλῆρος, καθὼς καὶ ὁ λαός, εἶναι βεβυθισμένοι ἐν παχυλῇ ἀμαθείᾳ. Τὰ ἤθη τῶν Γεωργιανῶν, λαοῦ πολεμικοῦ, εἶναι βάρβαρα. Πάντοτε ὅμως ὑπερέχουσιν οἱ Γεωργιανοὶ τῶν αὐτοῖς γειτνιαζόντων ἐθνικῶν λαῶν, διακρινόμενοι μάλιστα διὰ τὴν πρὸς τοὺς ἑτεροθρήσκους ἀνοχήν των.

221.

Οἱ ἐπίσκοποι καὶ ὁ ὑπ' αὐτοὺς κλῆρος.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκόπων μετὰ τὴν ἅλωσιν ηὐξήθη μεγάλως, ἀποβὰς λίαν δυσανάλογος πρὸς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας καὶ πρὸς τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν σημασίαν τῶν πόλεων. Ἀσημόταται πόλεις συνέβαινε νὰ ἦναι μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαί. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μητροπολῖται καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν εἶχον ἐπισκόπους ὑφ' ἑαυτούς, μάλιστα οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἔφερον μόνον τοὺς τίτλους τούτους ὡς πρωτεῖον τάξεως καὶ τιμῆς. Μόνοι δὲ οἱ μητροπολῖται καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι ἐρχόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἠδύναντο παρακαθήμενοι ἐν ταῖς πατριαρχικαῖς συνόδοις νὰ ψηφίζωσι καὶ νὰ ὑπογράφωσι τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, οἱ δὲ ἁπλοῖ ἐπίσκοποι, οἵτινες συνέβαινε νὰ ἐνδημῶσιν ἐν τῇ πρωτευούσῃ

μόνον διὰ δύο αἰτίας ἢ ἐγκαλοῦντες τὸν μητροπολίτην αὐτῶν, ἢ ἐγκαλούμενοι ὑπ' αὐτοῦ, μόνον νὰ παρακάθηνται δικαιούμενοι ἐν ταῖς ἐνδημούσαις συνόδοις, δὲν ἠδύναντο καὶ νὰ ὑπογράφωσι (Χρυσάνθ. Συνταγμ. 74). Ἐχειροτονοῦντο δὲ καὶ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἐπίσκοποι ἐν Κωνσταντινουπόλει, τιτουλάριοι καλούμενοι, χρησιμεύοντες ἢ ὡς ἐπίτροποι χηρευουσῶν ἐπισκοπῶν, ἢ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς πρωτευούσης, ἢ ὡς ἀπεσταλμένοι ἐν ταῖς πλουσίαις μοναῖς τῆς Βλαχίας. Οἱ ἐπίσκοποι διηύθυνον ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἄλλα τῶν χριστιανῶν πράγματα, κατέχοντες ὡς δικαιώματα τὴν ἐπίβλεψιν ἐπὶ τῶν ἐπισκοπῶν ἑαυτῶν, τὴν διδασκαλίαν πρὸς τὸν λαόν, τὴν χειροτονίαν ἱερέων καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐπί τε τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν, καὶ χρησιμεύοντες ἐν γένει ὡς δικασταὶ τῶν χριστιανῶν ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους ἔρισι. Παρ' ἑκάστῳ ἐπισκόπῳ ὑπῆρχεν εἷς οἰκονόμος, εἷς σακελλάριος, εἷς σακελλίων, εἷς πρωτοσύγκελλος, οἵτινες ἁπλῆς τιμῆς ἕνεκα τοὺς τίτλους τούτους φέροντες ἀπετέλουν τὸ περὶ τὸν ἐπίσκοπον συμβούλιον. Εἰς τὴν συνήθη τῆς ἐπισκοπῆς ὑπηρεσίαν συνειργάζετο μετὰ τοῦ ἐπισκόπου ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ ὁ πρωτοσύγκελλος. Ἐπὶ πάσης ὅμως σπουδαίας ὑποθέσεως ἐλαμβάνετο καὶ ἡ γνώμη τῶν προεστώτων ἢ δημογερόντων τοῦ τόπου. Οἱ ἐπίσκοποι διοριζόμενοι διὰ σουλτανικοῦ βερατίου καὶ ἰσχυροὺς προστάτας ἐν τῇ πρωτευούσῃ κεκτημένοι, κατήρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας μετὰ μεγάλης ἐξουσίας, ὄντες πολλάκις καὶ αὐτοῖς τοῖς ἰσχυροῖς ὀθωμανοῖς τῶν ἐπαρχιῶν φοβεροί. Τοῦτο ἦτο τότε λίαν σωτήριον διὰ τὸν λαόν, ὅστις παρ' αὐτοῖς εὕρισκε πολλάκις προστασίαν κατὰ τῶν καταπιέσεων τῶν ἰσχυρῶν ὀθωμανῶν. Ἠναγκασμένοι δὲ ὄντες νὰ προσφέρωσι τοῖς δυνάσταις πλούσια δῶρα, ἐζήτουν καὶ αὐτοὶ τοιαῦτα παρὰ τοῦ ὑπ' αὐτοὺς κλήρου. Ἐκτὸς δὲ τῶν πολλῶν ἰδίων δαπανῶν ὤφειλον νὰ πέμπωσι καὶ εἰς τὸ πατριαρχεῖον ποσόν τι κατ' ἔτος χάριν τῶν αὐλικῶν χρεῶν, ἅτινα ἦσαν κοινὰ τῆς ἐκκλησίας (αὐλικά). Τὰ κυριώτατα εἰσοδήματα τῶν ἐπισκόπων ἦσαν τὰ λεγόμενα κανονικά, ὡρισμένον ποσὸν κατ' ἔτος παρ' ἑκάστης οἰκογενείας αὐτοῖς διδόμενον, καὶ τὰ τυχηρά, δηλ. τὰ φιλότιμα, προσφε-

ρόμενα ὑπὸ τῶν μοναστηρίων, ἐμβατίκια, προσφερόμενα παρὰ τῶν ἐφημερίων ἀναλαμβανόντων ἐφημερίαν τινὰ, τὰ ἐκ τῶν λειτουργιῶν (προθέσεις, παρρησίαι, τεσσαρακονταλείτουργα,ψυχομερίδια), τὰ ἐκ τῶν κηδειῶν καὶ μνημοσύνων καὶ τὰ ἐκ τῶν χειροτονιῶν ὀφέλη. Καὶ ἡ ἔκδοσις ἀφορισμῶν καὶ ἡ ἀγορὰ ἀφετηρίων ἐγγράφων ὑπὲρ τῶν ἀφωρισμένων παρεῖχον σπουδαίας χρηματικὰς ὠφελείας τοῖς ἐπισκόποις.Τῶν δὲ ἐφημερίων τὰ εἰσοδήματα ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐτελῆ καὶ ἀκανόνιστα. Σπανίως ἐμισθοῦντο παρὰ τῶν ἐνοριτῶν· ἄλλως συνήθης πρόσοδος ἦτο ἡ ἐκ τῶν λειτουργιῶν οὐ μόνον τῶν ἐπισήμων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδιωτικῶν, καὶ ἡ ἐκ τῶν γάμων, τῶν κηδειῶν καὶ μνημοσύνων καὶ τῶν ἄλλων ἱεροπραξιῶν αὐτῶν. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐπικρατεῖ δυστυχῶς μέχρι τῆς σήμερον καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολήν.

222.

Ἡ παιδεία καὶ τὰ ἤθη τοῦ κλήρου.

Ἡ παιδεία τοῦ κλήρου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο λίαν μικρὰ, περιοριζομένη συνήθως εἰς τὰς γνώσεις τοῦ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν, μάλιστα κατὰ τοὺς ἀμέσους μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἰῶνας (κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' καὶ κατὰ τὸν ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα). Μὴ ὑπαρχόντων σχολείων πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου, ἡ προπαρασκευὴ εἰς τὸ τοῦ κληρικοῦ στάδιον ἦτο μόνον πρακτική. Ἐπίσκοποι ἐγίνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κληρικοὶ παρά τινι ἐπισκόπῳ ὡς διάκονοι ἢ πρωτοσύγκελλοι ὑπηρετήσαντες καί τινα περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν πεῖραν λαβόντες. Οἱ δὲ ἁπλοῖ ἐφημέριοι ἤρκει, ἂν ὑπῆρξάν ποτε ἀναγνῶσται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐν τῇ γενικῇ καὶ βαθείᾳ τοῦ λαοῦ ἀπαιδευσίᾳ καὶ αὐτὸ τὸ λειτούργημα τοῦ ἀναγνώστου τῆς ἐκκλησίας ἐθεωρεῖτο μέγα τι, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα ἀναγνώστης ἔφερόν τινες ἀντὶ τοῦ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν ὡς τιμητικόν. Ἐκ τῶν ἱερομονάχων καὶ τῶν ἐπισκόπων εἶχόν τινες παιδείαν ἀνωτέραν καὶ μάλιστα οἱ ἐν Εὐρώπῃ τὰς σπουδάς των συμπληρώσαντες. Περὶ τούτων καθὼς ἐν γένει περὶ τῶν ὡς θεολόγων διαπρεψάντων ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀνδρῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν, θέλομεν λαλήσει

ἐν οἰκείῳ τόπῳ πλατύτερον. Πάντοτε ὅμως οἱ πεπαιδευμένοι οὗτοι κληρικοὶ ἦσαν ὀλίγοι παραβαλλόμενοι πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἀμαθῶν. Κατὰ τὸ 1821 ἐκ τῶν 180 περίπου ἀρχιερέων τῆς ἀνατολῆς μόλις δέκα διεκρίνοντο ἐπὶ παιδείᾳ, ἐκ δὲ τῶν ὑπολοίπων τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα τὸ πολὺ καίπερ λεγόμενοι πεπαιδευμένοι, ἦσαν μόλις εἰδήμονες τῶν στοιχειωδεστάτων γενικῶν καὶ θεολογικῶν γνώσεων (Ἔκθ. ἐπιτρ. 1833 περὶ τῆς καταστ. τῆς ἐκκλ. σελ. 137). Μεθ' ὅλα ὅμως ταῦτα οἱ κληρικοὶ ἦσαν καὶ ἐθεωροῦντο ὡς οἱ μόνοι διδάσκαλοι τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ ἔν τε τῇ θρησκευτικῇ καὶ τῇ ἄλλῃ ἐκπαιδεύσει. Οἱ ἀρχιερεῖς τιμώμενοι ἢ φόβον ἐμπνέοντες, εἰσηκούοντο συμβουλεύοντες, κηρύττοντες δὲ ἐν ἁπλότητι καὶ ἄνευ τερθρείας λέξεων, ἤσκουν πολλάκις ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκείας τοῦ λαοῦ μεγαλητέραν τῆς πεπαιδευμένων ῥητόρων. Ἐπέμποντο δ' ἐνίοτε καὶ ἔκτακτοι ἱεροκήρυκες εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὧν τὰ κηρύγματα ἐνεποίουν τοσοῦτον μεγαλητέραν ἐντύπωσιν, καθ' ὅσον ἦσαν σπάνια. Τὰ ἤθη τοῦ κλήρου μάλιστα τοῦ ἐγγάμου ἦσαν πάντοτε χρηστά. Ἡ παιδεία τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἐβελτιώθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ἀφ' ὅτου ἐν τῇ ἀνατολῇ ἱδρύθησαν σχολεῖα, οἷον ἐν Κυδωνίαις, Σμύρνῃ, Βουκουρεστίῳ, Ἰασίῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Εὐτυχῶς πρό τινων δεκαετηρίδων ἱδρύθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ μὲν τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἐν Χάλκῃ θεολογικὴ σχολὴ (1844) ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ, ὑπὸ δὲ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις θεολογικὴ σχολὴ (1853), ἐν αἷς παρέχεται σπουδαία θεολογικὴ καὶ φιλολογικὴ μόρφωσις. Ἐκτὸς τούτου πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν τῆς Τουρκίας λαμβάνουσι νῦν τὴν ἑαυτῶν μόρφωσιν καὶ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι, ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ, ἢ ἐν τοῖς σοφοῖς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης πανεπιστημίοις. Δυστυχῶς ὅμως περὶ τῶν ἐφημερίων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ μεγαλήτερον μέρος, τὸ κύριον σῶμα τοῦ κλήρου, μικρὰ μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐλήφθη πρόνοια. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει συστὰς ἱερατικὸς σύλλογος, ὅστις ἀνέλαβε τὴν περὶ μορφώσεως τοῦ κατωτέρου κλήρου φροντίδα, δὲν ἠδυνήθη νὰ προβῇ εἰς ἔργον τι πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Μόλις

ἐπ' ἐσχάτων ἠδυνήθη Ἰωακεὶμ ὁ Γ' νὰ προσαρτήσῃ εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τῆς Χάλκης καὶ ἱερατικὴν σχολήν. Καὶ ἐν Ἰωαννίνοις δὲ καὶ ἐν Σάμῳ ἱδρύθησαν χάριν τῶν ἐφημερίων σχολαί, ἀλλ' ἀσημάντους καρποὺς ἀπέφεραν.

223.

Οἱ μοναχοί.

Ὁ μοναχικὸς βίος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐξηκολούθησεν ἀκμάζων ἐν τῇ ἀνατολῇ, τὰ δὲ μοναστήρια ἦσαν καὶ πολλὰ κατ' ἀριθμὸν καὶ πλήρη μοναχῶν. Ὅσον δὲ μᾶλλον ἡ βαρβαρότης τῶν κρατούντων ἐπίεζε τοὺς χριστιανούς, τοσοῦτον οὗτοι ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην, ἵνα ἀναχωρῶσιν εἰς τὰς ἐρήμους, ὅπου ἠδύναντο νὰ ἀνεύρωσι τὴν ποθουμένην ὑπ' αὐτῶν ἐλευθερίαν καὶ ἄνεσιν. Τὰ μοναστήρια ἀπήλαυον προνομίων παρὰ τῶν Τούρκων, οἷον τὸ ἔχειν κώδωνας, οἵτινες ἀπηγορεύοντο τοῖς λοιποῖς χριστιανοῖς. Διεκρίνοντο δὲ καὶ νῦν τὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθωνος,[1] ὅστις καὶ ὡς ἅγιον ὄρος ἐτιμᾶτο. Τὰ μοναστήρια ταῦτα ὄντα νῦν 20 τὸν ἀριθμόν, ὑπό τινα τῶν ὁποίων τελοῦσι μικρότερα μοναστήρια ὡς παραρτήματα, σκῆται καλούμενα, ὑπάγονται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει ἀπολαύοντα αὐτονομίας. Ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος ἐν Καρυαῖς, τῇ ἀγορᾷ τοῦ ἁγίου ὄρους, ὅπου οἱ εἴκοσιν ἀντιπρόσωποι τῶν μοναστηρίων τούτων ἑδρεύουσιν, ἀποτελοῦντες τὴν λεγομένην κοινότητα, ἐκλέγεται ὁ πρόεδρος τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου ἢ τῆς ἐπιστασίας, ἀνήκων κατὰ τάξιν εἰς ἓν τῶν πέντε ἐπισημοτέρων μοναστηρίων, ἁγίας Λαύρας, Ἰβήρων, Βατοπεδίου, Χιλιανδαρίου καὶ ἁγίου Διονυσίου, ὅστις μετὰ τριῶν ἄλλων ἀντιπροσώπων τῶν δευτερευόντων μοναστηρίων, διευθύνει τὰς μοναστηριακὰς ὑποθέσεις τῇ συμπράξει τῆς κοινότητος. Ἕνεκα διαφόρων ταραχῶν προελθουσῶν ἐκ τῆς ἐκλογῆς ἡγουμένων τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον συνέταξε νέους κανονισμοὺς περὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἐν Ἄθωνι μονῶν (1875). Ἄλλοτε ἦσαν

[1] Πρβλ. καὶ § 171.

λίαν πλούσια τὰ μοναστήρια ταῦτα ἐκ τῆς γενναιοδωρίας τῶν ἱδρυτῶν αὐτῶν ἢ βυζαντινῶν βασιλέων ἢ τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας ἢ ἐκ πλουσίων ἐλεῶν τῶν χριστιανῶν ἢ τῶν προσκυνητῶν. Τὰ κυριώτερα εἰσοδήματα αὐτῶν ἦσαν ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν δήμευσιν αὐτῶν (πρβλ. § 215) διὰ τοῦ Κούζα (1863) περιέπεσον αἴφνης εἰς μεγάλην πτωχείαν. Τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηρίων οἰκοῦνται ὑπὸ Ἑλλήνων μοναχῶν, εἰσὶν ὅμως καί τινα βουλγαρικὰ (Χιλιανδαρίου, Ζωγράφου) καὶ ἓν ῥωσσικὸν μοναστήριον τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος, μόλις πρό τινων δεκαετηρίδων ἐκρωσσισθέν. Καὶ ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Παύλου ἐπεκράτησαν οἱ Ῥῶσσοι μοναχοί. Τὰ σλαβικὰ ταῦτα μοναστήρια ὑποστηριζόμενα ἀπὸ Ῥωσσίας, ἀκμάζουσιν, ἐνῷ τὰ τῶν Ἑλλήνων βαίνουσιν εἰς τὴν παρακμὴν αὐτῶν. Αἱ ἐν τοῖς μοναστηρίοις τοῦ Ἄθωνος πλουσιώταται βιβλιοθῆκαι κεῖνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄχρηστοι. Ἡ ἵδρυσις σχολῶν θεολογικῶν οὐδέποτε ἠδυνήθη ἐν αὐτοῖς νὰ εὐοδωθῇ, τῶν μοναχῶν ἀποστρεφομένων τὴν παιδείαν. Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ἐδιώχθη κακῶς ἐκεῖθεν, μόνον ὀλίγον προστὰς τῆς ὑπὸ Κυρίλλου τοῦ Ε' κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἱδρυθείσης Ἀθωνιάδος σχολῆς, τῆς μετ' ὀλίγον καὶ αὐτῆς διαλυθείσης. Οἱ μοναχοὶ τοῦ ἁγίου ὄρους συμποσοῦνται περίπου εἰς 5—6,000. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ ταῖς σκήταις οἰκούντων μοναχῶν ζῶσι καί τινες ὅλως μεμονωμένοι ἐρημῖται καλούμενοι. Πλὴν τῶν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει ἐφημίζοντο καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ τοῦ ἁγίου Τάφου, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐπίσης πλουσιώτατα ἐκ δωρεῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν.[1] Σπανίως ὅμως ἐγίνετο ἀγαθὴ καὶ σκόπιμος τῶν χρημάτων τούτων χρῆσις. Ἐξηκολούθουν δὲ καὶ νῦν ὑπάρχοντα πάντα σχεδὸν τὰ τῶν ἀρχαίων μοναχῶν εἴδη. Τοὺς ἡγουμένους ἐξέλεγον συνήθως οἱ μοναχοὶ ἢ ὁ ἐπίσκοπος μετὰ τῶν προκρίτων τῆς ἐπαρχίας. Ἦτο δὲ ἰσόβιος ὁ ἡγούμενος. Οἱ ἐκ τῶν μοναχῶν ἱερωμένοι ἐκαλοῦντο ἱερομόναχοι. Ἕκαστος μοναχὸς ὤφειλε νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὰς

[1] Μόνα τὰ ἐκ τῶν Ἡγεμονιῶν εἰσοδήματα αὐτῶν συνεποσοῦντο εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια φράγκων!

ὁδηγίας πνευματικοῦ τινος πατρός, ὅστις γέρων καλούμενο
ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ αὐτῷ ὡς εἰσηγητὴς καὶ διδάσκαλος ε
τὴν ἄσκησιν. Οἱ μοναχοὶ διῃροῦντο κατὰ τοὺς διαφόρους βα
μοὺς τῆς ἀσκητικῆς τελειότητος εἰς ῥασοφόρους, μικροσχή
μους καὶ μεγαλοσχήμους. Ἡ ἀρχαία διάκρισις εἰς κοινοβια
καὶ ἰδιόρρυθμα μοναστήρια ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τοὺς νεωτ
ρους χρόνους. Διεκρίνοντο δὲ τὰ μοναστήρια καὶ εἰς ἐνοριακ
ὑπαγόμενα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπισκόπου τῆς ἐπαρχίας, ε
σταυροπήγια, τὰ ὁποῖα ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχὴν αὐτῶν πατριάρ
χην τινά, καὶ εἰς κτητορικά, τὰ ὁποῖα ἐξηρτῶντο μὲν ἀπό τι
νος πατριάρχου ἢ ἄλλου ἀπομεμακρυσμένου ἐπισκόπου, εἶχο
ὅμως καὶ ὡς προστάτην αὐτῶν τὸν ἱδρυτὴν αὐτῶν ἢ τοὺς ἀπο
γόνους του. Τὰ ἐπισημότερα ἐκ τῶν μοναστηρίων (τοῦ ἁγίου
ρους, τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τοῦ Σινᾶ) εἶχον ἐν διαφόροις χώραι
ἐκ δωρεῶν μεγάλας ἰδιοκτησίας, ἃς διηύθυνον ἔξαρχοι α
τῶν. Ἐκ τῶν μοναχῶν ἐφημίζοντο καὶ νῦν οἱ ἐρημῖται ἢ ἀσκη
ταί, καὶ ἐν γένει πάντες εἰς ὑπερμέτρους καὶ ἀσυνήθεις ἀσκητ
κὰς στερήσεις καὶ κακουχίας ἑαυτοὺς ὑποβάλλοντες, οἷοι ἦσαν
στυλῖται, οἱ ἐγείροντες καὶ αὐτῶν τῶν ὀθωμανῶν πολλάκις τ
θαυμασμόν. Ὑπῆρχον δὲ καὶ μοναστήρια μοναζουσῶν παντα
χοῦ. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἤρχισεν ἡ παρακμ
τῶν μοναστηρίων, ὧν τὰ πλεῖστα κατήντησαν ἔρημα μοναχῶ
Ἐν μόνῃ τῇ κυρίως Ἑλλάδι, τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ταῖς πε
αὐτὰς νήσοις ὑπῆρχον πρὸ τοῦ 1821 245 περίπου μοναστήρι
ὧν τὰ πλεῖστα ἠρίθμουν 1 ἢ δύο μοναχούς! Ἡ πτῶσις τῶ
μοναστηρίων βαίνει κατ' εὐθὺν λόγον πρὸς τὴν κοινω
νικὴν πρόοδον ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὅσῳ δηλ. ἡ πίεσις τῶν κρα
τούντων ἀποβαίνει ἐλαφροτέρα καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος ἀναπτύσ
σεται, τοσοῦτον ὀλιγώτεροι αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην φεύγον
τες τὴν κοινωνίαν νὰ ἀναχωρῶσιν εἰς τὰς ἐρήμους. Ἡ παρ
τῆς ῥουμανικῆς κυβερνήσεως ἁρπαγὴ τῶν μοναστηριακῶν πε
ριουσιῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις ὑπῆρξε τοῖς μοναστηρίοις και
ριωτάτη πληγή.

224.

Ὁ λαός.

Ἡ καταπίεσις τῶν κατακτητῶν ἤγειρε παρὰ τῷ λαῷ ἀφοσίωσιν καὶ ζῆλον πρὸς τὴν θρησκείαν, οἷον ἄλλοτε παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις ἡ βαβυλωνιακὴ αἰχμαλωσία, ἐπήνεγκε δὲ καὶ ἠθῶν αὐστηρότητα. Τὰ δεινὰ τῆς δουλείας ἐσωφρόνισαν τὸν λαὸν, ἀνώρθωσαν τὰ ἐκλελυμένα ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ἤθη του καὶ ἀνεκαίνισαν ἐν γένει αὐτόν. «Ἐχρειάσθη, λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος, νὰ διέλθῃ τὸ ἔθνος διὰ τῶν δοκιμασιῶν τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας, ἵνα ἐξεγερθῇ εἰς τὰ ὄρη τῆς Στερεᾶς καὶ ἐπὶ τῶν βράχων τῆς θαλάσσης τὸ ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας νεκρωθὲν πνεῦμα τῆς φιλοπατρίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δραστηριότητος. Ἐκ δὲ τοῦ ἀνακαινισθέντος τούτου πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐτρέφετο μὲν ὑπὸ τῶν παραδόσεων τῆς ἀρχαιότητος, ἐκρατύνετο δὲ ὑπὸ τῆς πατρίου πίστεως καὶ διερρυθμίζετο ὑπὸ τῆς ἀκαταγωνίστου ἐπιδράσεως τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, διεπλάσθη ὁ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμὸς, ὅστις δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, εἰμὴ ἀδιακόπως ποτιζόμενος ὑπὸ τῶν τριῶν ἐκείνων ζωογόνων ῥευμάτων.» Ἀλλ' ἡ εὐσέβεια αὕτη περιωρίζετο πολλάκις εἰς τὴν αὐστηρὰν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν μοναστηρίων γινομένην τήρησιν τῶν νηςειῶν, τῶν ἀκολουθιῶν καὶ ἐν γένει τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας. Ὁ λαὸς ἐθεώρει τὰ μοναστήρια καὶ τὸν τῶν μοναχῶν βίον ὡς τὰ πρότυπα τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, ἡ δὲ ἀνάγνωσις τῶν βίων τῶν ἀσκητῶν ἦτο ἡ συνήθης πνευματικὴ, θρησκευτικὴ τροφή του. Ἕνεκα δὲ τῆς γενικῆς ἀμαθείας ἡ εὐσέβεια τοῦ λαοῦ ἦτο πολλάκις ἀναμεμιγμένη μετὰ προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, καὶ συνυπῆρχε μετὰ σφοδροῦ φανατισμοῦ κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων. Ἐκ τοῦ φανατισμοῦ τούτου ἔπασχον ἰδίως οἱ ἰουδαῖοι ἐν τῇ ἀνατολῇ. Εὐτυχῶς εὑρίσκοντο καὶ πατριάρχαι σπουδάζοντες νὰ ἐμπνέωσι τῷ λαῷ τὰς εὐαγγελικὰς ἀρχὰς τῆς ἀνεξιθρησκείας. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μητροφάνης ὁ Γ' (τῷ 1567), ὅστις ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ χριστιανοὺς νουθετεῖ αὐτοὺς ἵνα μὴ

κακοποιῶσι τοὺς Ἰουδαίους, μηδὲ συκοφαντῶσιν αὐτούς, ὅπερ φαίνεται ἐγίνετο, καὶ δι' ὃ εἶχον ποιήσει παραστάσεις αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Κρήτης. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ λέγονται πρὸς τοῖς ἄλλοις· «Ἡ γὰρ ἀδικία καὶ συκοφαντία, καθ' οὗ ἂν πραχθείη καὶ τελεσθείη, ἀδικία ἐστί· καὶ οὐκ ἔστι ποτὲ τὸν ἀδικοῦντα εἶναι ἀνεύθυνον ἐκ τοῦ προφασίζεσθαι, ὅτι ἑτερόδοξον ἠδίκησε καὶ οὐκ εὐσεβῆ· ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν εὐαγγελίοις φησί, μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε, μὴ διαχωρίζων πάντως, μηδὲ χώραν διδοὺς τοῖς εὐσεβέσιν ἀδικεῖν τοὺς ἀλλοτριόφρονας.» (Παπαρρηγ. Ε', 516). Σήμερον διὰ τῆς ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον ἐξαπλουμένης παιδείας ἤρξατο ἐν τῇ ἀνατολῇ νὰ ἐκλείπῃ ἡ δεισιδαιμονία, ἡ μισαλλοδοξία καὶ ἡ περιδεὴς αὕτη τήρησις τῶν τύπων τῆς λατρείας. Ἀλλ' εἴθε νὰ μὴ ἐκλίπῃ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ τῶν ἠθῶν αὐστηρότης, καὶ ἡ πεφωτισμένη ἐσωτερική, ἀληθὴς εὐσέβεια! Διότι «ἄνευ θρησκείας ἐθνικὸς βίος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ θρησκεία εἶναι εἷς τῶν ἀκρογωνιαίων λίθων, ἐφ' ὧν πρόκειται νὰ ἱδρυθῇ ἡ μέλλουσα τῆς ἀνατολῆς τύχη,» καθὼς ὀρθῶς λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος (Ἱςορ. Γ').

225.

Ἡ λατρεία.

Ἡ λατρεία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀπολέσασα ἕνεκα τῆς δουλείας καὶ τῆς ἐκ ταύτης ἐπελθούσης πτωχείας τὴν λαμπρότητα τῶν βυζαντινῶν χρόνων κατέστη πενιχρά. Καὶ οἱ μὲν νῦν κτιζόμενοι ναοὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄτεχνα οἰκήματα, μόνον σκιάν τινα σώζοντα τοῦ βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ. Ἀνωτέρω εἴδομεν (§ 209), ὅτι ἐπὶ Σελὴμ τοῦ Α' (1520) κατεστράφησαν ἢ εἰς τζαμία μετεβλήθησαν αἱ ἄρισται τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίαι, ἀναγκασθέντων νὰ κατασκευάζωσι τοῦ λοιποῦ ξυλίνας, ὁμοίαν δὲ διαταγὴν περὶ αὐτῶν ἐξέδωκε καὶ Μουρὲτ ὁ Γ' (1577). Μόνον δὲ διὰ πλουσιωτάτων δώρων ἠδύναντο οἱ χριστιανοὶ νὰ σώζωσι πολλὰς ἐκκλησίας. Περὶ τὸ 1600 ἀφήρεσαν πάλιν οἱ Ὀθωμανοὶ πάσας τὰς λαμπρὰς ἐκκλησίας τὰς ἐχούσας θόλους ἢ οὔσας μολυβδοσκεπεῖς, ἐπιτρέψαντες τοῖς χριστιανοῖς νὰ κτίζωσι μόνον χθαμαλοὺς καὶ προσγείους ναούς. Ἀπὸ

δὲ τοῦ 1730 μηδὲ νὰ διορθῶσι τὰς ἐκκλησίας ἠδύναντο, καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε τῷ 1775 ἔτει ἐπεχείρησαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανοὶ ἐπισκευάς τινας ἀναγκαιοτάτας,ἵνα μὴ καταρρεύσωσιν ἐντελῶς οἱ ἀρχαῖοι ναοί, διέταξεν ἡ Πύλη νὰ καθέλωσι τὰ ἐπισκευασθέντα μέρη. Οὐ μόνον δὲ αὐτοὺς τοὺς ναούς, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς πέριξ οἰκίσκους τῶν κληρικῶν ἠδύναντο οἱ χριστιανοὶ νὰ ἐπιδιορθῶσι· διότι οἱ Ὀθωμανοὶ ἠρεύνων τὰς ἐκκλησίας ἐπιμελῶς, καὶ ἂν εὕρισκον ἔστω καὶ ἧλον ἕνα ἢ κέραμον μετηλλαγμένα, κατεδίωκον τοὺς χριστιανοὺς ἢ διέτασσον τὴν κατεδάφισιν τῶν ἐκκλησιῶν (Μακραίου ἐκκλ. ἱστ. παρὰ Σάθᾳ Μεσαιων. Βιϐλ. Γ΄, 311). Μόλις δὲ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρχισαν οἱ χριστιανοὶ νὰ κτίζωσιν ἐλευθέρως μεγάλας ἐκκλησίας ἐνιαχοῦ. Ἡ δὲ ζωγραφική, ἥτις οὐδέποτε καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς βυζαντινοῖς εἶχεν ὑψωθῇ εἰς ἀληθῆ τεχνικὴν τελειότητα, διεφθάρη ἔτι μᾶλλον. Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ δὲ μουσικὴ δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἀποφύγῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς γενικῆς ταύτης πτώσεως τῶν καλῶν τεχνῶν. Ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐπιρροὴ τῆς ἀσιατικῆς τῶν κρατούντων μουσικῆς, ἥτις εἶναι πρόδηλος, ὑπῆρξεν αὐτῇ λίαν ἐπιϐλαϐής. Καὶ κατὰ ταῦτα ὁ παρὼν αἰὼν εἶναι αἰὼν ἀνορθώσεως, διότι καὶ αἱ νῦν κτιζόμεναι ἐκκλησίαι κτίζονται ὁπωσδήποτε κατά τινα ἀρχιτεκτονικὸν ῥυθμόν, καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἤρξατο βελτιουμένη, καὶ περὶ τῆς μουσικῆς καταϐάλλεται φροντίς. Ἡ λατρεία πρέπει νὰ ἀνυψωθῇ ἀπὸ τῆς πενιχρότητος, εἰς ἣν οἱ τῆς δουλείας χρόνοι ἔρριψαν αὐτήν, ἵνα ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ὁσημέραι ἀναπτυσσομένης καὶ ἐπὶ μᾶλλον προοδευούσης κοινωνίας τῆς ἀνατολῆς. Πρέπει δὲ νὰ εἰσαχθῇ πάλιν καὶ τὸ σχεδὸν ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης ἀμαθείας ἐκλιπὸν κήρυγμα, ὅπερ μόνον δύναται νὰ ἐγείρῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμῶν πάλιν νέαν ζωήν. Κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων,οἵτινες ἐκτὸς τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς εὐχαριϛίας ἀπέρριψαν πάντα τὰ λοιπὰ μυϛήρια,ἀνεκήρυξεν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐν ταῖς κατὰ τῆς καλϐινιζούσης ψευδολουκαρείου ὁμολογίας συνόδοις τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος 7 μυστήρια, τὸ βάπτισμα, τὸ μύρον, τὴν εὐχαριστίαν, τὴν μετάνοιαν,τὸν γάμον,τὸ εὐχέλαιον καὶ τὴν ἱερωσύνην (Kimmel, Monum. fidei eccles. orient. Jen. 1858 I. 448. 414. 404). Τὸν

ἀριθμὸν τοῦτον εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ὁμολογίᾳ Πέτρου τοῦ Μογίλα τῇ ἐκδοθείσῃ κατ' ἐπικύρωσιν τῶν τεσσάρων τῆς ἀνατολῆς πατριαρχῶν (αὐτόθι I,170). Κατὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν ἀνεκήρυξεν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ τὴν τριττὴν κατάδυσιν ἐν τῷ β α π τ ί σ μ α τ ι, τὴν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τῇ ἐκκλησίᾳ παραδοθεῖσαν, ὡς τὴν μόνην ὀρθὴν αὐτοῦ ἐκτέλεσιν (αὐτόθι II, 109. I. 172. 174). Ἀνεγνωρίζετο ὅμως μέχρι τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Ε' (1748) ἐν τῇ ἀνατολῇ ὡς ἔγκυρον τὸ τῶν ἑτεροδόξων βάπτισμα, ἂν καὶ παράτυπον, καὶ τῶν καθολικῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων, τῶν διὰ ῥαντίσματος ἢ ἐπιχύσεως βαπτιζομένων, καὶ μόνον τὸ μύρον παρείχετο τοῖς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἐπιστρέφουσιν. Οὕτω τῷ 1718 γράφων τῷ μεγάλῳ Πέτρῳ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ πεπαιδευμένος πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Γ' ἐγνωμάτευε· «δέχεσθαι τοὺς ἐκ τῆς αἱρέσεως τοῦ Λουθήρου καὶ Καλβίνου προσιόντας μύρῳ μόνον ἁγίῳ χριομένους» (Ἀνέκδ. ἐγκυκλ. Ἱερεμ. Γ' ἐκδ. Μ. Γεδεών. Κωνστ. 1872). Ἀλλ' ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Ε', ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου κατήντησαν ἐν τῇ ἀνατολῇ σκανδαλώδεις αἱ τῶν καθολικῶν πρὸς προσηλυτισμὸν ἐνέργειαι, ὡρίσθη συνοδικῶς, ἵνα τοῦ λοιποῦ βαπτίζωνται ὡς ἀβάπτιστοι οἱ ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἢ τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν προσερχόμενοι (Σεργίου Μακραίου 403). Τοὺς Ἀρμενίους τοὐναντίον ἐδέχετο ἔκπαλαι καὶ δέχεται ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διὰ μόνου τοῦ μύρου ὡς ὀρθῶς τελοῦντας τὸ βάπτισμα, ἀναγνωρίζουσα καὶ τὰ λοιπὰ αὐτῶν μυστήρια (αὐτόθι 400). Ἡ ῥωσσικὴ ὅμως ἐκκλησία ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ ταῦτα ἄχρι σήμερον ἐπιεικέστερον κρίνουσα, καὶ ἀναγνωρίζουσα ὡς ἔγκυρον καὶ τὸ τῶν δυτικῶν χριστιανῶν βάπτισμα καὶ μόνον διὰ τοῦ μύρου δεχομένη αὐτούς. Οὐ μόνον δὲ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας μυστήρια ἀποδέχεται ἡ ῥωσσικὴ ὀρθόδοξος ἐκκλησία, ἀπαιτοῦσα μόνον τὴν ἀπόπτυσιν τῶν ἑτεροδοξιῶν. Τὸ βάπτισμα τῶν καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ῥωσσικῆς ἐσκέπτετο νὰ κηρύξῃ τῷ 1875 ὡς ἔγκυρον καὶ ἡ σύνοδος τῆς Ἑλλάδος, ἐπανερχομένη εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν. Ζητήσασα δὲ καὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τὴν περὶ τούτου γνώμην, ἔλαβε κα-

ταφατικὴν ἀπάντησιν. Ἀλλὰ ἡ ὁριστικὴ ἀπόφασις ἀνεβλήθη. Περὶ τοῦ κύρους τοῦ βαπτίσματος τῶν ἑτεροδόξων εἴδομεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν διαφωνία τις (§§ 44. 135). Ἐναντίον τῶν διαμαρτυρομένων ἀνεκήρυξεν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὡς ἑαυτῆς διδασκαλίαν καὶ τὴν μετουσίωσιν ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ τὴν ταύτης ὡς θυσίας θεωρίαν (Ὀρθοδ. ὁμ. νς' καὶ Δοσ. ὁμολ. ιζ' καὶ ιε' παρὰ Kimmel). Ὁ ἤδη μέγας ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν ηὔξησε μετὰ τὴν ἅλωσιν ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς προσθήκης νέων τινῶν ἑορτῶν τῶν νεομαρτύρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὰς προτεσταντικὰς ἐκκλησίας.

Melanchthon epist. ad Joasaphum ἐν Append. ad Philippi Cyprii Χρονικὸν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας c.2.ἐπ. Martini Crusii Turco-graecia. Annot. ad Malaxi historiam p. 204. Bas. 1584. Acta theologorum Virtenbergensium et Hieremiae. P. I. 143. Vitenbergae 1584 fol. Le Quien Oriens Christianus l. p. 347—360. Aymon Monumens de la religion des Grecs. Smith Collect. de Cyrillo Lucari Lond. 1707. Pichler Geschichte des Protestantismus in der griech. Kirche. Berlin 1862. Gass Symbolik d. griech. Kirche. Μελετίου Γ', 402—446. Μαθᾶ Κατάλογος πατριαρχῶν. 180. 181. 190.

226.

Δημήτριος Μυσός.

Διάφοροι περιστάσεις συνέτειναν εἰς τὸ νὰ συνδεθῶσι σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐν τῇ δύσει κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα συστασῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἕνωσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι αὗται ἐναυάγησαν. Σπουδαῖαι δογματικαὶ, διοικητικαὶ καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ ὑφιστάμεναι διαφοραὶ κατέστησαν πάντοτε τὴν συνδιαλλαγὴν δυσχερεστάτην. Πρώτη ἀφορμὴ πρὸς τοιαύτας σχέσεις ἐδόθη, ὅτε Δημήτριός τις Μυσὸς ἦλθεν εἰς Βιττεμβέρ-

γην, περὶ οὗ ἐλέγετο, ὅτι ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ τοῦ Β' (1564), ὅπως πληροφορηθῇ περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν προτεσταντῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Ὁ Μελάγχθων εἷς τῶν πρώτων μεταρρυθμιστῶν, ἐπωφελούμενος τῆς περιστάσεως, ἐσπούδασε νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἕλληνα κληρικὸν ἔννοιάν τινα περὶ προτεσταντισμοῦ. Ἐπέδωκε δὲ αὐτῷ ἐπιστρέφοντι τῷ 1569 ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς αὐγουσταίας ὁμολογίας γενομένην ὑπὸ τοῦ Παύλου Δολσκίου μετά τινος ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πατριάρχην, ἐν ᾗ ἐξέφραζε τὴν χαρὰν αὐτοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀπηνῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανισμοῦ διετήρησε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἀβλαβῆ, ἐπεκαλεῖτο δὲ μάρτυρα αὐτόπτην τὸν Δημήτριον, περὶ τοῦ ὅτι οἱ προτεστάνται ἀναγνωρίζουσιν ὡς πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τὴν ἁγίαν Γραφήν, ὅτι παραδέχονται τῶν ἀρχαίων συνόδων τὰ δόγματα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέρριπτον τῶν ἀρχαίων αἱρετικῶν τὰς πλάνας, ἀλλ' ὅτι δὲν παρεδέχοντο παντάπασι τὴν δεισιδαίμονα λατρείαν, ἣν οἱ ἀμαθεῖς λατῖνοι κληρικοὶ παρὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ἐπενόησαν. Παρεκάλει δὲ τὸν πατριάρχην νὰ μὴ δώσῃ οὐδεμίαν ἀκρόασιν εἰς τὰς κατ' αὐτῶν ἐν τῇ δύσει ὑπὸ τῶν καθολικῶν διεσπαρμένας κατηγορίας. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη οὐδὲν ἀπέφερεν ἀποτέλεσμα.

227.

Οἱ τῆς Τυβίγγης θεολόγοι καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας ὁ Β'.

Πολὺ σπουδαιότεραι ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν θεολόγων τῆς Τυβίγγης καὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β'. Τῷ 1574 ἔγραψαν ὁ θεολόγος Ἰάκωβος Ἀνδρέου καὶ ὁ Κρούσιος καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας πρὸς τὸν πατριάρχην τοῦτον ἐπιστολήν, καὶ ἔπεμψαν αὐτῷ πάλιν νέαν μετάφρασιν τῆς αὐγουσταίας ὁμολογίας, ὅπως γνῷ ὁποία ἡ πίστις αὐτῶν, καὶ ἂν συμφωνεῖ μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, παρεκάλουν δὲ αὐτὸν νὰ ἐπενέγκῃ τὴν κρίσιν αὐτοῦ περὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης. Ὁ πατριάρχης ἀπήντησεν αὐτοῖς τῷ 1575, ἐπικρίνων λεπτομερῶς τὸ σύμβολον τῆς πίστεώς των. Ἐμέμφθη δὲ αὐτοὺς διότι δὲν παρεδέχοντο μετὰ τῶν ἐν Νικαίᾳ

καὶ Κωνσταντινουπόλει οἰκουμ. συνόδων τὴν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος, ἀπεδοκίμασε δὲ τὸ διὰ ῥαντισμοῦ ἢ ἐπιχύσεως βάπτισμα, καὶ ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην νὰ ἀλείφωνται οἱ βαπτιζόμενοι ἐλαίῳ. Ὡς πρὸς δὲ τὴν δικαίωσιν παρετήρησεν, ὅτι εἶναι πρὸς ταύτην ἀναγκαῖα τὰ ἀγαθὰ ἔργα, διότι ἄνευ τούτων ἡ πίστις εἶναι νεκρά. Ἡ πίστις καὶ τὰ ἔργα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς τὴν μακαριότητα. Ὥριζε δὲ ἑπτὰ τὰ μυστήρια ὡς παραδοθέντα ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν του. Ἰδίως ἀπεδοκίμασεν ὁ πατριάρχης τὴν περὶ εὐχαριστίας διδασκαλίαν τῶν προτεσταντῶν, ὑποστηρίζων, ὅτι ἐν τῷ μυστηρίῳ τούτῳ ὁ ἄρτος (καὶ δὴ ὁ ἔνζυμος) μεταβάλλεται πράγματι εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ οἶνος εἰς τὸ αἷμα αὐτοῦ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἀλλ' ὅμως οὔτε κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς εὐχαριστίας μετεδόθησαν τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα, ὅπερ ἔφερεν ὁ Κύριος, οὔτε νῦν καταβαίνει ἀπ' οὐρανοῦ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ τελέσει τῆς εὐχαριστίας· τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι βλασφημία· ἀλλὰ καθὼς τότε, οὕτω καὶ νῦν τελεῖται τοῦτο διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῆς χάριτος τοῦ παντοδυνάμου πνεύματος. Ἀπορρίπτεται δηλ. ἡ λεγομένη ubiquitas corporis Domini τοῦ προτεσταντισμοῦ. Θεωρεῖ ἔπειτα ἀναγκαίαν τὴν ἐξομολόγησιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, καὶ λίαν συντελεστικὰς εἰς βελτίωσιν τῶν ἠθῶν τὰς ὑπὸ τῶν ἱερέων τοῖς μετανοοῦσιν ἐπιβαλλομένας ποινάς. Ἰδίως ἐπαινεῖ τὴν ἐλεημοσύνην ὡς ἐξιλεοῦσαν πολλὰς ἁμαρτίας. Πρὸς τούτοις ὑπερασπίζεται τὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐχάς, τὴν τιμὴν καὶ προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ τὸν ἑορτασμὸν αὐτῶν. Δὲν συμφωνεῖ πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἀποδοκιμάζοντας ἐκείνους, οἵτινες πωλοῦντες τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ἐγκαταλείπουσι τὴν κοινωνίαν χάριν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Τοὐναντίον μετὰ τῶν ἀρχαίων πατέρων τῆς ἐκκλησίας θεωρεῖ τὸν μοναχικὸν βίον ὡς ὁδὸν πρὸς τὴν χριστιανικὴν τελειότητα. Καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν περὶ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ ἀποκρούει, λέγων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει μὲν ἀπόλυτον χρείαν τῆς βοηθείας τῆς χάριτος, ἵνα πράξῃ τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ὅμως πρέπει αὐτὸς πρῶτος νὰ ἐκλέξῃ τὸ καλόν, καὶ ἔπειτα νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ θεία βοήθεια· αὕτη δὲν ἐνεργεῖ πρὸ τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, διότι τότε ἡ

ἀνθρωπίνη θέλησις δὲν ἤθελεν εἶναι ἐλευθέρα. Γράφει μὲν ὁ Παῦλος, ὅτι «οὐ τοῦ θέλοντος ἢ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ» εἶναι ἡ σωτηρία, ἀλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐννοηθῇ οὕτως, ὅτι ὁ ἀπόστολος ἀποδίδει τὸ ὅλον ἐκείνῳ, εἰς ὃν ἀνήκει τὸ πλεῖον. Ὁ ἀπόστολος θέλει ἐνταῦθα νὰ προσβάλῃ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπερηφάνείαν,δεικνύων, ὅτι ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ πᾶσα σπουδὴ παρ' ἡμῶν εἶναι ματαία, οὐχὶ ὡσεὶ ἡμεῖς ὅλως ματαίως ἐτρέχομεν, ἀλλὰ διότι τοῦτο τότε μόνον ἤθελεν εὐοδωθῇ, ἐὰν ἐπήρχετο ἡ θεία βοήθεια, ἡ τὸ πλεῖον κατορθοῦσα. Ὁ Ἱερεμίας καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἀκολουθεῖ ὅλως τοὺς ἀρχαίους ἕλληνας πατέρας, οἵτινες ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα ἐσκέπτοντο ἄλλως ἢ ὅπως ὁ Αὐγουστῖνος, ὃν ἠκολούθουν οἱ διαμαρτυρόμενοι. Τέλος ὑπερασπίζεται ὁ Ἱερεμίας τὰς παραδόσεις τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἱερεμίου ἀπήντησαν οἱ ἐν Τυβίγγῃ διατρίβοντες λόγιοι Λουκᾶς Ὁ σ ί α ν δ ρ ο ς ἀντὶ τοῦ ἀπουσιάζοντος Ἰακώβου Ἀνδρέου καὶ ὁ Μ α ρ τ ῖ ν ο ς Κ ρ ο ύ σ ι ο ς, ὅστις μετέφρασεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τῷ ἔτει 1577 (Act. theol. etc. 144. 199). Ἐν τῇ ἀπαντήσει ταύτῃ ἐσπούδαζον νὰ πείσωσι τὸν πατριάρχην, ὅτι ὡς πρὸς τὰς διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας δὲν ὑπάρχει βεβαιότερος κανὼν ὅπως κριθῶσιν ἢ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Καὶ οἱ πατέρες, ἔλεγον, ἀνεγνώριζον τοῦτο. Ἡ ἁγία Γραφὴ πρέπει νὰ ἐξηγῆται οὐχὶ ὅπως οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ πατὴρ ἢ πλείονες αὐτῶν ἡρμήνευσαν αὐτήν, ἀλλ' ὅπως ἀφ' ἑαυτῆς ἐννοεῖται παρ' ἑκάστου. Ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος διδασκαλία των δὲν προσκρούει εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, διότι ταύτης τὸ σύμβολον οὐδὲν λέγει περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἐξάγουσι δὲ τὴν διδασκαλίαν των ἐκ τοῦ ὅτι ὁ υἱὸς ἔπεμψε τὸ πνεῦμα,ἐκ τοῦ ὅτι τοῦτο λέγεται καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἥτις ἀποκαλύπτεται παρὰ τοῦ υἱοῦ ὅπως καὶ παρὰ τοῦ πατρός, ἐκ τοῦ ὅτι λέγεται καὶ πνεῦμα ἁγιωσύνης, αὕτη δὲ ἀνήκει εἴς τε τὸν υἱὸν καὶ εἰς τὸν πατέρα· τέλος ἐκ τοῦ ὅτι ἄλλως αἴρεται ἡ ἰσότης μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὡς πρὸς τὰ ἔργα ἐν τῇ περὶ δικαιώσεως διδασκαλίᾳ παρετήρουν, ὅτι ταύτην ἀπέκλεισαν ἀπὸ τῆς δικαιώσεως, διότι ἄλλως ἐλαττοῦται ἡ εὐεργεσία τοῦ Χριστοῦ, μὴ

ἀποδιδομένης ὅλης τῆς σωτηρίας εἰς μόνον τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ προσέτι διότι ἐὰν ἠθέλομεν ἀποδεχθῇ τὰ ἀγαθὰ ἔργα ὡς ἀναγκαῖα πρὸς δικαίωσιν καὶ σωτηρίαν,τότε οὐδέποτε θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τὴν βεβαιότητα τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καθ' ὅσον πάντοτε ἠθέλομεν ἀμφιβάλλει, ἂν τὰ ἔργα ἡμῶν εἶναι ἱκανὰ πρὸς τοῦτο. Τοιαῦτά τινα ἀπήντησαν τῷ Ἱερεμίᾳ οἱ Τυβιγγιανοὶ θεολόγοι. Ὁ Ἱερεμίας ἔγραψε καὶ ἐκ δευτέρου ἀπάντησιν πρὸς αὐτούς, ἐν ᾗ ἀναιρεῖ πάλιν τὰς δοξασίας των, ἐν τέλει δὲ παρεκάλει αὐτούς, ἐπειδὴ ἐν ταῖς σκέψεσιν αὐτῶν ὁρμῶνται ἀπὸ διαφόρων ἀρχῶν καὶ οὐδεμίαν συνεννόησιν ἔβλεπε δυνατήν, νὰ παύσωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ κινῶσι πλέον τὰ ζητήματα ταῦτα. Καὶ ὅμως καὶ πάλιν ἀπήντησαν οἱ τῆς Τυβίγγης. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἀνταπαντήσεις οὐδὲν πλέον περιέχουσιν οὐσιῶδες, οὖσαι ἐκτὸς ὀλίγων παρατηρήσεων ἁπλῶς εὐρύτεραι ἐπαναλήψεις τῶν ἤδη εἰρημένων. Οἱ Λουθηρανοὶ θεολόγοι ἐζήτησαν νὰ διαφωτίσωσι τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν περὶ τῆς διδασκαλίας των, διότι πανταχόθεν κατηγοροῦντο οἱ διαμαρτυρόμενοι,ὅτι ἦσαν κοινωνία τις ἄνευ τινὸς θρησκείας, καὶ ὅτι πᾶσα κακοδοξία ἀπαντᾷ παρ' αὐτοῖς. Ὅτε ὁ Στανίσλαος Σοκολόβιος εὑρὼν ἀντίγραφον τῆς πρώτης ἀπαντήσεως τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου ἐτύπωσεν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν **Censura orientalis ecclesiae Latio donata** μετά τινος προλόγου, ὅπου ἐκατηγόρει τοὺς διαμαρτυρομένους, ὅτι ἀφοῦ ἕνεκα τῶν μεγάλων κακοδοξιῶν των ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἠθέλησαν νὰ γίνωσι παραδεκτοὶ εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅτι ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ ταύτης διὰ σφοδρᾶς κατακρίσεως, ἣν κατάκρισιν ὅμως ἀπέκρυψαν, καὶ ὅτι ἐν πᾶσι τούτοις ἀπεδείχθη πλήρης συμφωνία μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ἐξέδωκαν τότε οἱ τῆς Τυβίγγης θεολόγοι πᾶσαν τὴν συλλογὴν τῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου ἀνταλλαγεισῶν ἐπιστολῶν, ἵνα δείξωσι συγχρόνως καὶ ὅτι δὲν ἀνεγνώρισαν τοῦτον ὡς κριτὴν ἑαυτῶν, καὶ ὅτι ἡ ἀλληλογραφία ἐκείνη οὐδόλως ἀπέδειξε πλήρη συμφωνίαν τῶν δύο ἀρχαίων ἐκκλησιῶν, εἰ καὶ ἐν πολλοῖς ὁμοφωνοῦσιν. Ἰδίως ἀνέφεραν τὴν κατ' ἔτος γενομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει κατάκρισιν τοῦ πάπα μεταξὺ ἄλλων αἱρετικῶν κατὰ τὴν

κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας. Αἱ διαπραγματεύσεις αὗται ἔσχον τοῦτο τὸ σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, ὅτι δι' αὐτῶν τὸ πρῶτον διεφωτίσθη ἡ διαφορὰ τῶν διδασκαλιῶν τῆς ἀνατολικῆς, τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν.

228.

Οἱ τῆς Πολωνίας προτεστάνται καὶ Μελέτιος ὁ Πηγᾶς.[1]

Ἄλλη περὶ ἑνώσεως διαπραγμάτευσις ἔλαβε χώραν, ὅτε τῷ 1599 οἱ προτεστάνται ὑπὸ τῶν καθολικῶν ἐν Πολωνίᾳ διωκόμενοι καὶ κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τῶν παπικῶν, μετὰ τῶν ἐπίσης διωκομένων ὀρθοδόξων συνασπισθέντες, ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχην, προτείνοντες νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἀλλήλας ἀμφότεραι αἱ ἐκκλησίαι ὡς ἀδελφὰς καὶ νὰ συνασπισθῶσιν ἐπισήμως κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ τὴν τοιαύτην συμμαχίαν δὲν ἀπεδέχοντο οἱ ὀρθόδοξοι, ἀξιοῦντες νὰ ἑλκύσωσι τοὺς διαμαρτυρομένους εἰς τὰ ὀρθόδοξα δόγματα. Οὕτως ὅτε ἔν τινι ἐν Βίλνᾳ συνόδῳ συνέπεσε περὶ ἑνώσεως λόγος, ἀνατολικός τις κληρικὸς ἠρώτησε τοὺς διαμαρτυρομένους, ἂν ἐσκόπουν νὰ ὑποταχθῶσι τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτοι ὅμως ἀπήντησαν, ὅτι μόνον τὸν Χριστὸν ὡς κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας ἀναγνωρίζοντες, προύτεινον μόνον φιλικὴν χεῖρα τῷ πατριάρχῃ, ὅπως ποτὲ ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος Παῦλος τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις τῆς περιτομῆς. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἦτο γεγραμμένη καὶ ἡ πρὸς τὸν πατριάρχην ἐπιστολὴ αὐτῶν, εἰς ὃν ἐδήλουν τὴν ἔφεσίν των νὰ συνδυασθῶσι μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἧς ἐθαύμαζον τὴν καθαρότητα τῆς πίστεως. Μετὰ τῆς ἐπιστολῆς συναπέστειλαν καὶ ἔκθεσιν τῆς πίστεώς των. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ πατριαρχικὸς θρόνος ἐχήρευεν, ἀπήντησεν ὁ ὡς ἐπίτροπος ἐνεργῶν τὰ τοῦ θρόνου τούτου Ἀλεξανδρείας Μελέτιος ὁ Πηγᾶς τῷ 1600, ἐκφράζων τὴν λύπην, ὅτι οὐ μόνον διὰ μεγάλων χωρῶν χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πραγμάτων, ἐφ' ὧν ἔπρεπε πάντες οἱ χριστιανοὶ νὰ ὁ-

[1] Pichler, Geschichte der Trennung I, 446.

μονοῦσιν. Ἡ ἕνωσις καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐνόσῳ ὑφίστανται αἱ διαφοραὶ αὗται εἶναι ἀδύνατος. Ἐξεδήλου δὲ καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι μέλλει ποτὲ νὰ ἔλθῃ χρόνος, καθ' ὃν ὁ Θεὸς θέλει θέσει τέρμα εἰς τὰς διαιρέσεις ταύτας, μέχρι δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ὤφειλον οἱ χριστιανοὶ νὰ ζῶσιν ἐν ἀγάπῃ καὶ φιλίᾳ.

229.

Κύριλλος Λούκαρις.

Μάρκου Ῥενιέρη Κύριλλος Λούκαρις. Ἐν Ἀθήναις.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν ἐπίσημον θέσιν κατέχουσι καὶ τὰ κατὰ Κύριλλον τὸν Λούκαριν, πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, περὶ οὗ διεφημίσθη καὶ σχεδὸν ἐπιστεύθη, ὅτι προφανῶς ἔκλινεν ὑπὲρ τοῦ καλβινισμοῦ. Ὁ Κύριλλος οὗτος ὑπῆρξεν εἷς τῶν διασημοτέρων πατριαρχῶν τῆς περιόδου ταύτης. Ἐγεννήθη ἐν Κρήτῃ ὡς βενετὸς ὑπήκοος. Ἐν Παταβίῳ ἐσπούδασε τὰς ἐπιστήμας, διακούσας καὶ διασήμου τινὸς ἕλληνος διδασκάλου. Μετὰ δὲ ταῦτα περιηγήθη διάφορα μέρη, ἦλθε δὲ καὶ εἰς τὴν Γενεύην. Ἐκεῖ συνέδεσε τὸ πρῶτον φιλίαν πρὸς τοὺς καλβινιστὰς θεολόγους. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἀφοῦ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀνατολήν, ἐκέρδησε τὴν εὔνοιαν τοῦ πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ διαμένοντος τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὑπ' αὐτοῦ δὲ προχειρισθεὶς ἱερεύς, ἀνέλαβε καὶ τὰ καθήκοντα ἡγουμένου. Ὅτε ἐν Πολωνίᾳ (ἐν τῇ πολωνικῇ Ῥωσσίᾳ Polnisch=Reussen) ἀπὸ τοῦ 1595 ἠγέρθη μέγας θόρυβος μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν ἕνεκα τῶν ἀγώνων τῶν καθολικῶν πρὸς ἕνωσιν τῶν ὀρθοδόξων μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας (ὅπερ καὶ ἐπέτυχον ἐν μέρει), ἀπέστειλεν αὐτὸν ὁ Μελέτιος ἐκεῖσε. Ἀμφότεροι δὲ ἦσαν ἐχθροὶ τῶν καθολικῶν. Ἐν Πολωνίᾳ ὑπῆρχον ἐχθροὶ τῆς μετὰ τῆς Ῥώμης ἑνώσεως πολλοὶ εὐγενεῖς. Ὁ Κύριλλος ἦλθε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας τῷ 1600, καὶ ἐδήλωσεν αὐτῷ, ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ πάπα. Τὸ πλεῖστον ὅμως μέρος τῶν Πολωνῶν ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν παπιστῶν. Οἱ ὀλίγοι πιστοὶ μείναντες εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν

ῆσαν ἠναγκασμένοι νὰ πάσχωσι πολλά. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριλλος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Πολωνίαν. Μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανεν ὁ Μελέτιος, ὁ δὲ Κυριλλος ἀνεβιβάσθη ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον (1602). Ἦτο δὲ πάντοτε κεκηρυγμένος τῶν καθολικῶν πολέμιος, καὶ ἐπειδὴ καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐξηκολούθουν τὸν αὐτὸν κατὰ τοῦ καθολικισμοῦ ἀγῶνα, διετήρει ὁ Κύριλλος συχνὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ ἐπισήμων θεολόγων ἐξ αὐτῶν, ἰδίως μετὰ καλβινιστῶν. Τῷ 1612 διατρίβων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντέστη πρὸς κληρικόν τινα, ὅστις ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν ἑλκυσθεὶς, δημοσίᾳ ἐδίδασκε τὰ ῥωμαϊκὰ δόγματα. Τέσσαρα ἔτη μετὰ ταῦτα (1616) ἔγραφε πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κανταβριγίας Ἄββοτ, ὅτι οἱ ὁμόδοξοί του ἔπασχον μὲν παρὰ τῶν Τούρκων, ἐπειδὴ ὅμως ἦσαν ἕτοιμοι ὑπὲρ τῆς θρησκείας των τὰ πάντα νὰ ὑποστῶσι, διὰ τοῦτο οὐδεὶς κίνδυνος ἠπειλεῖτο ἐκεῖθεν. Πολὺ μεγαλήτερον τοὐναντίον κίνδυνον διέτρεχεν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία παρὰ τῶν Ἰησουϊτῶν, οἵτινες παντοίοις μέσοις ἐσπούδαζον νὰ ὑποτάξωσιν αὐτὴν τῇ τυραννίᾳ τοῦ πάπα. Οἱ Ἰησουῖται ἦσαν ἐπίφοβοι λίαν ἕνεκα τῆς ὑπουλότητος, μεθ' ἧς ἐνήργουν, καὶ ἕνεκα τῶν σοφισμάτων των, πρὸς ἃ ἡ ἁπλότης καὶ ἀμάθεια τῶν ἑλλήνων κληρικῶν δὲν ἠδύνατο ἐπιτυχῶς νὰ παλαίσῃ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῇ διαταγῇ τοῦ βασιλέως προύτεινε τῷ Κυρίλλῳ νὰ πέμψῃ κληρικόν τινα εἰς Ἀγγλίαν, ἵνα σπουδάσῃ ἐκεῖ τὴν θεολογίαν. Οὗτος δὲ ἔπεμψε τότε τὸν Μητροφάνη Κριτόπουλον, ἄνδρα εἰδήμονα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὅστις ἀφοῦ ἔμεινεν ἔτη τινὰ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐπορεύθη καὶ εἰς Γερμανίαν τῷ 1624, ἐπεσκέφθη πολλὰ προτεσταντικὰ πανεπιστήμια, καὶ τῷ 1625 συνέγραψε τῇ αἰτήσει καθηγητῶν τινων τῆς θεολογίας τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (πρβλ. *Kimmel* monumenta fidei etc.). Ὁ Μητροφάνης ἐν τῇ ὁμολογίᾳ του ταύτῃ μένει πιστὸς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, καίτοι δὲ μαθητὴς τοῦ Κυρίλλου καὶ φίλος, αὐστηρῶς κατέκρινε τὴν φημιζομένην ἀπόκλισιν αὐτοῦ εἰς τὸν καλβινισμὸν (*Aymon* l. c. 46. 327. *Fabricii* Biblioth. Graec. V. X, 498).[1] Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην

[1] Ἐσφαλμένως κατηγοροῦσί τινες τὴν ὁμολογίαν τοῦ Μητροφάνους ὡς προ-

ἐδωρήσατο ὁ Κύριλλος τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀγγλίας Ἰακώβῳ τὸ περίφημον χειρόγραφον τῆς ἁγίας Γραφῆς τὸ Ἀλεξανδρινὸν λεγόμενον, τὸ ὁποῖον περιεῖχε καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ῥωμαίου ἐπισκόπου Κλήμεντος πρὸς τὴν ἐν Κορίνθῳ ἐκκλησίαν. Ὁ Κύριλλος τῷ 1621 εἶχεν ἤδη ἐκλεχθῇ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου τούτου ἤρχισαν αἱ κατ' αὐτοῦ προσβολαὶ τῶν ἐχθρῶν του. Αἱ πρὸς τοὺς καλβινιστὰς θεολόγους σχέσεις του ἦσαν γνωσταί, καθ' ὅσον ὁ Κύριλλος δὲν ἀπέκρυπτεν αὐτὰς καὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ διατρίβων. Ἤδη ἀπὸ πολλοῦ διὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν Ἰησουϊτῶν πρὸς ἕνωσιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ῥώμης συνέβη,ὥστε ἱκανοὶ ἕλληνες κληρικοὶ ὑπῆρχον, οἵτινες ἀπέκλινον πρὸς τὴν ἕνωσιν ταύτην καὶ ἐφρόνουν φίλα τῷ πάπᾳ. Τοιοῦτος φίλος τῶν Ἰησουϊτῶν ἦτο πρὸ πάντων ὁ ἀντίπαλος τοῦ Κυρίλλου Ἀθανάσιος Γ' ὁ Πατελλάριος, ὁ τρὶς πατριαρχεύσας. Ὅτε τὸ πρῶτον ἐξώσθη οὗτος τοῦ πατριαρχείου,ἐλθὼν εἰς Ἀγκῶνα τῆς Ἰταλίας, ἔγραψεν ἐπιστολὴν τῷ πάπᾳ,παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ νὰ διατρίβῃ ἐν Ῥώμῃ μετὰ τοῦ τίτλου «πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.» Ἀλλ' ἡ ἀπόκλισίς του εἰς τὴν Ῥώμην δὲν ὑπῆρξε τελεία· διότι ὅτε ὁ πάπας ἀπήτησεν ἀπ' αὐτοῦ νὰ ὑπογράψῃ λατινικῆς πίστεως ὅρον, ἔφυγεν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Ἔγινε δὲ καὶ πάλιν δὶς πατριάρχης ἐνεργείᾳ τῶν Ἰησουϊτῶν.Οἱ τοιοῦτοι ὑπεστηρίζοντο παντοιοτρόπως ἀπὸ Ῥώμης ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γαλλικης πρεσβείας. Εἰς τούτους ἀπήρεσεν ὡς ἦτο ἑπόμενον ἡ ἀνύψωσις τοῦ Κυρίλλου, καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ὑποσκελίσωσιν αὐτὸν καὶ νὰ ἀναβιβάσωσιν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν αὐτοῖς φίλα φρονοῦντα μητροπολίτην Ἀμασίας Γρηγόριον. Τοῦτο δὲ τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Κύριλλος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπηγόρευσεν αὐστηρῶς μάλιστα εἰς τοὺς κληρικοὺς πᾶσαν πρὸς τοὺς καθολικοὺς κοινωνίαν. Ἀλλ' ὁ Κύριλλος συνεκρότησε μετὰ τοῦ αὐτῷ πιστοῦ μείναντος κλήρου σύνοδον καὶ κατεδίκασεν αὐτόν.

τεσταντίζουσαν.Τοὐναντίον ὁ προτεσταντισμὸς πολεμεῖται ἐν αὐτῇ, εἰ καὶ τοῦτο γίνεται μετὰ πολλῆς φειδοῦς. Ὅρα Ἀνδρονίκου Δοκίμιον περὶ Μητροφάνους, ἐν Λειψίᾳ 1870, καὶ Gass, Symbolik 67.

Αἱ κατὰ τοῦ Κυρίλλου κατηγορίαι τῶν ἐχθρῶν του ὡς καλβ-
νίζοντος ἐξηκολούθουν, ἀλλὰ σύνοδός τις ἐν Ἰασίῳ ὑπὸ τὸ
πατριάρχην Ἱεροσολύμων Θεοφάνη γενομένη ἐκήρυξεν αὐτὸν
θῶον. Μετὰ ταῦτα κατηγόρησαν αὐτὸν οἱ Ἰησουῖται παρὰ τ
σουλτάνῳ ὡς ὑβρίσαντα δῆθεν τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ δι
τινος συγγράμματος αὐτοῦ ἐκδοθέντος ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ὡς ἐρε
θίζοντα τοὺς ἐν ταῖς νήσοις τοῦ ἀρχιπελάγους ἕλληνας, ὅπω
ἀποστῶσιν ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς ἀρχῆς καὶ προσαρτηθῶσιν εἰς
τὸν ἀρχιδοῦκα τῆς Τοσκάνης. Ἐπὶ μόνῃ δὲ ταύτῃ τῇ κατηγορίᾳ ἐξωρίσθη ὁ Κύριλλος εἰς τὴν νῆσον Ῥόδον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Γρηγόριος δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ τοῖς Τούρκοις τὴν μεγάλην χρηματικὴν ποσότητα, ἣν οὗτοι ἀπήτουν, δὲν ἠδυνήθη νὰ γίνῃ αὐτὸς πατριάρχης. Διεδέχθη δὲ τὸν Κύριλλον εἰς τὴν πατριαρχίαν ὁ ἐπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως Ἄνθιμος. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὴν πατριαρχίαν πάλιν τῷ Κυρίλλῳ, ἀφοῦ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας κατώρθωσε νὰ δικαιώσῃ αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου. Ἀπὸ τοῦ 1624 ἐγένοντο νέαι προσπάθειαι, ὅπως ἀπομακρυνθῇ πάλιν καὶ ἀπέτυχον. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίλλου ἠρεθίσθησαν ἔτι μᾶλλον, ὅτε κατὰ τὸ **1629** ἐξεδόθη ἐν Γενεύῃ καλβινίζουσά τις ὁμολογία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ (παρὰ **Kimmel**). Ἡ ὁμολογία αὕτη ἀπέρριπτε τὰς παραδόσεις, καὶ ἐκήρυττε μόνην τὴν Γραφὴν ὡς πηγὴν καὶ κανόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, ἐδίδασκε τὴν ἀποκλειστικὴν ἐνέργειαν τῆς θείας χάριτος ἐν τῷ ἔργῳ τῆς δικαιώσεως, ἀπέβαλλε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν, καὶ ἀπεδέχετο δύο μυστήρια μετὰ τῆς γενικῆς ἱερωσύνης. Ἄδηλον εἶναι τίς ὁ συγγράψας τὴν ὁμολογίαν ταύτην. Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι Ἰησουῖται ἐξέδωκαν αὐτήν, ἵνα ἐνοχοποιήσωσι τὸν ἄσπονδον ἐχθρόν των Κύριλλον. Οὗτος ἠρνεῖτο προφορικῶς τὸ ὅτι εἶναι ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς, αἱ δὲ ὁμιλίαι του καὶ αἱ πρὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς καὶ αἱ μετ' αὐτὴν γενόμεναι ἀναιροῦσι τὰς διδασκαλίας αὐτῆς. Εἶναι δὲ καὶ ἀπίθανον, ὅτι ὁ περινούστατος Κύριλλος ἤλπιζεν, ὅτι διὰ τοιαύτης τινὸς εὐσπροσβλήτου καὶ εὐφωράτου ἀπάτης θὰ καταστήσῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν προτεσταντικήν. Μόνον ἐγγράφως νὰ ἀποδοκιμάσῃ ταύτην δὲν ἠθέλησέ ποτε ὁ Κύριλλος ἴσως ἐξ ἀβρο-

φροσύνης πρὸς τοὺς πολυπληθεῖς προτεστάντας φίλους του καὶ χάριν τῶν πρέσβεων τῶν προτεσταντικῶν δυνάμεων, ὧν τῆς φιλίας εἶχε μεγίστην ἀνάγκην ἐν τῷ κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ τοῦ πάπα δεινῷ ἀγῶνι.[1] Ὁπωσδήποτε ὅμως τοῦτο κατέστησεν ὕποπτα τὰ φρονήματα αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς μὴ δυσμενῶς αὐτῷ διακειμένοις ἐκ τῶν συγχρόνων του. Τετράκις κατεβιβάσθη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὁ Κύριλλος διὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν τῆς ἐναντίας μερίδος τῶν μετὰ τῶν Ἰησουϊτῶν συνδεδεμένων, οἵτινες μεγάλα ποσὰ προσέφεραν τοῖς Τούρκοις, ἵνα ἀποκτήσωσι τὴν πατριαρχίαν (λέγεται ὅτι προσέφεραν 40,000 ταλήρων). Ἡ τελευταία πτῶσίς του ἀπὸ τῆς πατριαρχίας τῷ 1638ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμακαὶτὸνθάνατόν του.Ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν, ἃς διέπραττε δῆθεν, ἀπηγχονίσθη τῇ διαταγῇ τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν Γενιτσάρων,τὸ δὲ σῶμά του ἐρρίφθη εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον. Ὁ Κύριλλος Λούκαρις ἦτο ἀνὴρ νουνεχής, δραστήριος καὶ πεπαιδευμένος. Φίλος ὢν τῶν γραμμάτων εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς διαδόσεως αὐτῶν, πρῶτος αὐτὸς συστήσας τυπογραφεῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Διὰ τῆς παιδείας τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἀναμορφώσεως ἐνόμιζεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ δοξασθῇ πάλιν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς τότε ἔτι φοβεροὺς ἐκ τῆς Ῥώμης κινδύνους.[2] Ἡ πάλη αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἰησουΐτας φέρει αὐτῷ μεγάλην τιμήν. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται, ὅτι ἀπεκρούσθη τότε ὁ παπισμὸς ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς. Αἱ περιστάσεις δὲ τότε ἦσαν τοιαῦται, ὥστε νὰ ἐπιβάλλωσι τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ τὴν μετὰ τῶν προτεσταντῶν συμμαχίαν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ δημοσίευσις τῆς μυστηριώδους ὁμολογίας τοῦ Κυρίλλου ἐξήγειρε μεγάλην ἐν τῇ ἀνατολῇ ταραχήν. Ὅπως δὲ κατακρί-

1 Ὁ Δοσίθεος ἐν τῇ ἐν Ἱεροσολύμοις συνόδῳ σπουδάζει νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητα τοῦ Κυρίλλου, ὁ Μελέτιος ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ἀφίνει ἀόριστον τὸ ζήτημα, ὁ δὲ Μαθᾶς ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν πατριαρχῶν (σελ. 255) θεωρεῖ αὐτὸν ἀθῶον.

2 Ὅρα ἐπιστολὴν Κυρίλλου παρὰ τῷ Aymon p.130. Mihi displicet pastores et episcopos nostros tenebris ignorantiae obmergi, hoc est, quod nostratibus exprobo. Καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Δαυὶδ Le Leu de Wilhelm p, 176. Ego omnia illa capita apte credo ad tria posse reduci; quae si missa fierint et opposita introducerentur, facilis esset reformatio. Explodatur ambitio, avaritia et superstitio. Introducatur humilitas ad exemplum Christi Domini,

νῶσι τὰς ἐν αὐτῇ ἐκτιθεμένας ξένας τῇ ὀρθοδοξίᾳ διδασκαλίας συνεκροτήθησαν τέσσαρες σύνοδοι ἐν Κωνσταντινουπόλει 1639, ἐν Ἰασίῳ τῷ 1643, ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ 1672 καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ αὐτῷ ἔτει, ἐν τοῖς ὅροις τῶν ὁποίων ὡρίσθη ἀκριβῶς ἡ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διδασκαλία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν προτεσταντισμὸν καὶ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ Γραφὴ καὶ ἡ παράδοσις ἐκηρύχθησαν πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, κανὼν δὲ τῆς ἐξηγήσεως τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας αἱ ἀποφάσεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ ἡ ὁμοφωνία τῶν πατέρων. Ἡ δικαίωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔργον τοῦ ἀνθρώπου ἅμα καὶ τοῦ Θεοῦ, διότι τὰ ἀγαθὰ ἔργα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν, ὧν ἄνευ νεκρὰ ἡ πίστις. Τὰ 7 μυστήρια παρεδόθησαν ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας· ἡ ἱεραρχία εἶναι ἐκ θείας συστάσεως· ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν καὶ λειψάνων, ὁ μοναχικὸς βίος καὶ αἱ νηστεῖαι εἶναι σεβασταὶ ἐκκλησιαστικαὶ διατάξεις. Τῆς συνόδου τῆς ἐπὶ Δοσιθέου, πατριάρχου Ἱεροσολύμων, συγκροτηθείσης οἱ ὅροι ὑπὸ πάντων τῶν πατριαρχῶν δεκτοὶ γενόμενοι, ἐξεδόθησαν βραδύτερον καὶ ὡς ἐπιστολὴ τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, καὶ θεωροῦνται διὰ τοῦτο ὡς συμβολικὸν ἢ ἐπίσημον χαρακτῆρα φέροντες. Ὅμοιόν τινα χαρακτῆρα ἀπέκτησε καὶ ἡ Ὀρθόδοξος ὁμολογία, ἥτις τὸ μὲν πρῶτον εἶχε συνταχθῆ ὑπὸ Πέτρου Μογίλα, μητροπολίτου Κιέβου, χάριν τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἔνθα εἶχον διαδοθῆ λατινικαὶ καὶ προτεσταντικαὶ δοξασίαι, μετὰ δὲ ταῦτα ἀναθεωρηθεῖσα ὑπὸ διαφόρων θεολόγων ἑλλήνων (Μελετίου Συρίγου) καὶ ῥώσσων καὶ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν ἐπικυρωθεῖσα (1642), ἐδημοσιεύθη ὡς ἐπίσημος ἔκθεσις τῆς διδασκαλίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Οἱ νεώτεροι ὀρθόδοξοι δογματικοὶ καὶ μάλιστα οἱ Ῥῶσσοι, ποιοῦσι μεγάλην χρῆσιν τῆς ὁμολογίας ταύτης.

contemptus temporalium, et simplicitas evangelii, et facile optinetur capitum.

230.

Σχέσεις μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ προτεσταντῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα[1].

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐπίσκοπός τις τῆς Θηβαΐδος Ἀθανάσιος παρεπιδημῶν ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸς συλλογὴν ἐλεῶν ὑπὲρ τῶν πασχόντων χριστιανῶν τῆς ἀνατολῆς, ἐνέπνευσεν ἄγγλοις τισὶν ἐπισκόποις τὴν ἰδέαν νὰ ζητήσωσι τὴν ἕνωσιν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν. Ἐπιστρέφων δὲ εἰς τὴν ἀνατολὴν (1734) ἐκόμισε παρ'αὐτῶν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους πατριάρχας ἐπιστολὰς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ. Ἀλλ' οἱ πατριάρχαι μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐπισκόπων ἀπήντησαν, ὅτι τότε μόνον δέχονται τὴν τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἕνωσιν, ἐὰν ἡ ἀγγλικανὴ ἀποβάλῃ ἀπό τε τῆς ὁμολογίας καὶ ἀπὸ τῆς λατρείας αὐτῆς πᾶν ὅ,τι ἀπάδει εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, παραδεχομένη τὰς περὶ τούτου διατάξεις τῶν ἀνατολικῶν. Ἰδίως ἀπήτουν τὴν παραδοχὴν τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, τῆς ἐπικλήσεως τῶν ἁγίων καὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Οἱ ἄγγλοι ἐπίσκοποι στραφέντες τότε πρὸς τὴν σύνοδον τῆς Ῥωσσίας, ἐζήτησαν τὴν μεσιτείαν αὐτῆς παρὰ τοῖς πατριάρχαις, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα τῷ 1737 συνήφθησαν σχέσεις καὶ διαπραγματεύσεις περὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ πάλιν ματαίως, καὶ μεταξὺ τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου καὶ τοῦ τῶν Χερρνχουτίων ἀρχηγοῦ Τσιντσενδορφίου. Καθ' ἁπάσας ταύτας τὰς σχέσεις μεταξὺ προτεσταντῶν καὶ ὀρθοδόξων ἀπεδείχθη,ὅτι οὐδεμία προσέγγισις ἦτο δυνατή. Αἱ δύο ἐκκλησίαι βασίζονται ἐπὶ διαφόρων βάσεων. Μόνον ὀλίγους τινὰς ἀνατολικοὺς κληρικοὺς ἠδυνήθη ὁ προτεσταντισμὸς νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Τοιοῦτοι πρὸς τὸν προτεσταντισμὸν ἀποκλίνοντες καὶ φίλα αὐτῷ φρονοῦντες λέγονται ὑπάρξαντες ἐν Κωνςαντινουπόλει καθ' ἅπαντα τὸν ΙΗ' αἰῶνα.

231.

Οἱ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀναφανέντες διαμαρτυρόμενοι ἱεραπόστολοι.[2]

Αἱ μετὰ τῶν διαμαρτυρομένων σχέσεις τῶν ἀνατολικῶν κα-

[1] Ἱστορία ῥωσσικῆς ἐκκλ. ὑπὸ Βαλλιάνου μεταφρ. σελ. 314. 315.

[2] Φαρμακίδου, Ἀπολογία σελ. 145. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'.

τέστησαν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος δυσμενεῖς διὰ τῆς ἐμφανίσεως ἱεραποστόλων ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ ἀνατολὴ ἐθεωρεῖτο ἐν τῇ δύσει περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ὡς χώρα ὅλως ἐκβαρβαρωθεῖσα διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν Ἀσιανῶν. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι αἱ προτεσταντικαὶ ἱεραποστολικαὶ ἑταιρίαι τῆς Ἀμερικῆς, Ἀγγλίας, Ἑλβετίας καὶ Γερμανίας αἱ συστᾶσαι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος πρὸς διάδοσιν τοῦ προτεσταντικοῦ χριστιανισμοῦ ἔστρεψαν τὰ βλέμματα αὐτῶν καὶ εἰς αὐτήν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον περιωρίζοντο οἱ ἱεραπόστολοι νὰ διαδίδωσι τὰς Γραφὰς καὶ ἱδρύοντες σχολεῖα νὰ ἐξαπλῶσι τὴν ἐν γένει παιδείαν. Αἱ ἐνέργειαι αὗται ἂν ἔμενον ἄδολοι καὶ εἰλικρινεῖς, ἠδύναντο πράγματι νὰ ὠφελήσωσι τὴν τότε σχολείων καὶ βιβλίων χρῄζουσαν ἀνατολήν, ἥτις τὸ πρῶτον οὐχὶ δυσμενῶς ἀπεδέχθη τοὺς ἱεραποστόλους τούτους. Καὶ ἡ διάδοσις τῶν Γραφῶν καὶ ἡ ἵδρυσις σχολείων οὐδαμοῦ προσέκρουσαν ἐν ἀρχῇ εἰς ἀντίστασιν. Τῷ 1810 ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Μαξίμου, ἀπὸ δὲ Μελίτης διεδόθη ἡ μετάφρασις αὕτη καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολήν. Ὁ τότε ἀοίδιμος πατριάρχης Κύριλλος ὁ ϛ' ἐνέκρινε τῷ 1814 τὴν ἔκδοσιν ταύτην, καὶ κατ' αὐτὴν ὀλίγῳ βραδύτερον ἐξέδωκε καὶ ἡ ῥωσσικὴ βιβλικὴ ἑταιρία ῥωσσικὴν μετάφρασιν ἐν Πετρουπόλει τῷ 1817, τὸ δὲ πρωτότυπον κείμενον ἐν Μόσχᾳ τῷ 1821.[1] Κατ' ἄδειαν τοῦ αὐτοῦ Κυρίλλου ἐπεχείρησεν ἐν ἔτει 1818 νέαν μετάφρασιν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ὁ κληρικὸς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας Ἱλαρίων, ὁ μετὰ ταῦτα μητροπολίτης Τυρνόβου. Ὅτε δὲ ἐν ἔτει 1819 ἐπατριάρχευε Γρηγόριος ὁ Ε', ὁ μετὰ ταῦτα πρῶτος μάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας πεσών, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ ἱεραπόστολος Πίγκερτων, ἐ-

[1] Τὰ βιβλία, τ. ἔ. ἡ θεία Γραφὴ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, καὶ ἡ μὲν Παλαιὰ κατὰ τοὺς Ο' ἐκ τοῦ ὡς οἷόν τε ἀκριβῶς ἐκδοθέντος ἀρχαίου Ἀλεξανδρινοῦ χειρογράφου, ἡ δὲ Καινὴ ἐκ τῆς κατ' ἐπικύρωσιν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου Κυρίλλου ἐκδόσεως τοῦ ἔτους ͵αωι' γενομένης, ἐξετυπώθη δι' εὐλογίας τῆς ἁγιωτάτης διοικούσης συνόδου πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν παρὰ τῆς κατὰ τὴν Μόσχαν ἱεροβιβλικῆς κοινότητος. Ἐν Μόσχᾳ 1821.

πίτροπος τῆς Γραφικῆς ἑταιρίας ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας προύτεινε τῷ πατριάρχῃ νὰ μεταφρασθῶσιν αἱ Γραφαὶ εἰς τὴν νεοελληνικὴν δαπάναις αὐτῆς καὶ διαδοθῶσιν. Ὁ Γρηγόριος μεγάλην ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ὠφέλειαν τοῦτο νομίζων, ἐδέχθη προθύμως τὴν πρότασιν, καὶ γνώμῃ κοινῇ τῆς τε περὶ αὐτὸν συνόδου, τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμένοντος πατριάρχου Ἱεροσολύμων, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Κωνσταντίου καὶ τῶν τότε προὐχόντων λαϊκῶν ἐγένοντο συνθῆκαι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἱλαρίωνος, ἐπιτρόπου τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀναδειχθέντος, περὶ μεταφράσεως καὶ διὰ τύπου διαδόσεως τῶν Γραφῶν. Ἡ μετάφρασις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἔμελλε κατὰ τὰς συνθήκας νὰ γίνῃ κατὰ τοὺς Ο'. Ἤρχισε δὲ ἐν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ ἡ τύπωσις τῆς μεταφράσεως ἀμφοτέρων τῶν Διαθηκῶν, ἐπιθεωροῦντος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Κωνσταντίου, ἀλλ' ἐκραγείσης τῷ 1821 τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, διεκόπη τὸ ἔργον.Πόσον τότε οὐ μόνον οὐδὲν ὑπώπτευεν ἐκ τῶν μεταφράσεων ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ τὴν διάδοσιν αὐτῶν ἤθελεν, ἀποδεικνύει καὶ τὸ ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ Κωνσταντινουπόλεως ἐδημοσιεύθη τῷ 1818 τὸ συγγραμμάτιον «Ἀπανθίσματα ἐκ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα παρὰ τῆς ἐν Λονδίνῳ ἑταιρίας τῶν θρησκευτικῶν πονημάτων.» Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἐπελθούσης εἰρήνης, ἀνέλαβε πάλιν ἡ ἱεροβιβλικὴ ἑταιρία τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει διακοπὲν ἔργον. Δαπάναις αὐτῆς ἐγένοντο πράγματι αἱ μεταφράσεις τῆς Π. καὶ Κ. Δ., τῆς μὲν πρώτης ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου, τῆς δὲ δευτέρας ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κειμένου εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν τῷ 1840, ἐργασθέντων ἐν ταῖς μεταφράσεσι ταύταις τῶν ἄγγλων Λὶδς καὶ Λάουνδς, εἰδημόνων ἀμφοτέρων τῆς ἑβραϊκῆς, τοῦ Βαλέττα, τοῦ Βάμβα, τοῦ Τυπάλδου, τοῦ Χ. Μ. Φιλαδελφέως καὶ ἄλλων. Τῷ δὲ 1850 ἐγένετο καὶ δευτέρα ἔκδοσις τῆς μεταφράσεως ταύτης ἐν Λονδίνῳ, ὅπου εἶχεν ἐκδοθῇ καὶ ἡ πρώτη. Ἐκτὸς τῆς διαδόσεως τῶν Γραφῶν οἱ ἱεραπόστολοι ἵδρυσαν πολλαχοῦ τῆς ἀνατολῆς καὶ σχολεῖα πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείας ἐν Ἑπτανήσῳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ἀ-

δριανουπόλει, ἐν Προύσῃ, ἐν Σμύρνῃ καὶ ἀλλαχοῦ. Καὶ τὰ σχολεῖα δὲ ταῦτα τὸ πρῶτον ἦσαν ἀσπαστά. Ἀλλ' ὅτε βραδύτερον ἤρχισαν οἱ ἱεραπόστολοι νὰ ἐπιδιώκωσιν ἐν τῇ ἀνατολῇ προσηλυστικοὺς σκοπούς, ἐξηγέρθη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, πανταχοῦ γενικὴ κατ' αὐτῶν ἀποδοκιμασία καὶ ἀντίδρασις κατὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν. Τὰ σχολεῖα αὐτῶν κατηγοροῦντο νῦν δικαίως, τὰ δ' ὑπ' αὐτῶν διαδιδόμενα βιβλία, συγγράμματα διδακτικὰ τῶν στοιχειωδῶν καὶ ἐγκυκλίων γνώσεων, ἤρχισαν νὰ θεωρῶνται ὕποπτα, διότι μετ' αὐτῶν διεσπείροντο καὶ συγγράμματα προσβάλλοντα τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν καὶ συνιστῶντα τὸν προτεσταντισμόν. Καὶ κατ' αὐτῶν δὲ τῶν μεταπεφρασμένων Γραφῶν ἤγειραν πολλοὶ πόλεμον, τὸ δὲ πατριαρχεῖον προέβη ἐν τῷ ζήλῳ τούτῳ κατὰ τῶν ἱεραποστόλων τοσοῦτον, ὥστε δι' ἐγκυκλίου συνοδικῆς τῷ 1836 νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν χρῆσιν τῶν μεταφράσεων τῶν Γραφῶν, διατάσσον ὅπου εὑρίσκοντο ἀντίτυπα αὐτῶν οὐδὲν ἧττον ἢ νὰ παραδίδωνται τῷ πυρὶ!, ἐνῷ ἐν Ἑλλάδι ὁ Οἰκονόμος ἂν καὶ ἄλλοτε εἶχεν ἐκφρασθῇ ὑπὲρ τῶν μεταφράσεων, ἔγραφε κατὰ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν Ο' μεταφράσεως ὡς μόνης κανονικῆς καὶ ἀξίας σεβασμοῦ καὶ κατὰ τῶν νεοελληνικῶν μεταφράσεων. Εἰς μάτην οἱ ἀοίδιμοι Βάμβας καὶ Φαρμακίδης συνεβούλευον, ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ διάκρισις μεταξὺ τῶν προσηλυστικῶν ἐνεργειῶν τῶν ἱεραποστόλων, αἵτινες ἔπρεπε πάσαις δυνάμεσι νὰ ἀποκρούωνται, καὶ τῆς διαδόσεως τῶν Γραφῶν ἐν γλώσσῃ καταληπτῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὅπερ οὐ μόνον δὲν εἶναι ἐπιβλαβές, ἀλλὰ καὶ ὠφελιμώτατον, καὶ διὰ τοῦτο ὑπεστηρίχθη ἄλλοτε τὸ ἔργον τοῦτο παρὰ διαφόρων πατριαρχῶν (Κυρίλλου ϛ' καὶ Γρηγορίου τοῦ Ε'), καὶ παρὰ τῆς ὁμοδόξου ῥωσσικῆς συνόδου. Τοὺς ἐχθροὺς τῶν μεταφράσεων τῶν Γραφῶν ἐνίσχυεν ἐν τῷ πολέμῳ αὐτῶν ἡ ἐξακολουθοῦσα ἀπροκάλυπτος καὶ σκανδαλώδης προσηλυτιστικὴ ἐνέργεια τῶν ἱεραποστόλων. Τῷ 1844 ἦσαν ἐξ αὐτῶν ἤδη τριάκοντα περίπου καθ' ἅπασαν τὴν Τουρκίαν διεσπαρμένοι. Ἀλλ' ὁ λαὸς εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν τὴν στενότατα μετὰ τῆς ἐθνικῆς του ἱστορίας συνδεδεμένην ἐμμένων, ἀπέκρουσε παντελῶς τὰ διδάγματα αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο μόνον εὐαρίθμους τινὰς ἠδυνήθησαν νὰ ἑλκύσωσιν εἰς τὸν προ-

τεσταντισμόν. Τοσοῦτον δὲ ἐματαιώθησαν αἱ προσηλυτιστικαὶ ἐνέργειαι, ὥστε ὁ διδάκτωρ Σουθγάτε τῷ 1852 ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὴν Ἀμερικὴν, χωρὶς νὰ κληθῇ παρὰ τῶν προϊσταμένων, ἐντελῶς ἀπελπισθεὶς περὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν ἀνατολικῶν. Μετὰ τὴν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς ἀνατολῆς ἐν τοῖς γράμμασι καὶ μετὰ τὴν σύστασιν σχολείων, γυμνασίων, θεολογικῶν σχολῶν ὑφ' ἑλλήνων ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ ἀνατολῇ ἐν γένει κατέπεσε καὶ ἡ ἐπιρροὴ, ἣν ἤσκουν τὸ πρῶτον οἱ ξένοι ἱεραπόστολοι ἐν αὐταῖς. Νῦν ὑπάρχουσι μὲν ἐξ αὐτῶν τινες ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπως καὶ ἐν Ἀθήναις, ἐνεργοῦντες, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτῶν εἶναι ἀσήμαντος. Ὀλίγοι τινὲς ἀκολουθοῦσιν αὐτοὺς, καλοῦσι δὲ ἑαυτοὺς εὐαγγελικούς. Τὴν ζωογόνησιν καὶ ἀνακαίνισιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐξαπλώσεως τῆς παιδείας, καὶ πρὸ πάντων τῆς θρησκευτικῆς, ἤρχισαν νὰ ἐπιδιώκωσι καὶ οἱ Γερμανοὶ (Φάβρης ἐν Βάρμεν), οἵτινες καὶ σχολεῖα ἐν Σμύρνῃ καὶ Σέρραις πρὸς τοῦτο συνέστησαν. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐνεργειῶν τούτων συνέστη κατὰ τὸ 1875 ἐν Βόννῃ καὶ Κομιτάτον γερμανῶν λογίων καὶ μάλιστα θεολόγων. Καὶ τὰς ἐνεργείας ταύτας μεθ' ὑποψίας εἶδεν ἡ ἀνατολή. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία μόνον δι' ἑαυτῆς δύναται νὰ ἀνακαινισθῇ, ἐπαναγομένης ἐν αὐτῇ τῆς θεολογικῆς παιδείας. Διὰ τοῦτο οἱ ἱεραπόστολοι οὗτοι ἤθελον πράξει κρεῖττον, στρέφοντες τὰς ἐνεργείας αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ Ἀσίᾳ μὴ χριστιανικοὺς λαοὺς, ὅπως πράττουσιν οἱ ἐν Παλαιστίνῃ ἄγγλοι ἱεραπόστολοι, οἱ ἐργαζόμενοι, ὅπως προσηλυτίζωσι κυρίως Ἰουδαίους. Τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμου τοῦ Δ', ἵνα θεωρῆται ὁ ἄγγλος ἐπίσκοπος ἐν Ἱεροσολύμοις ὡς ὁ γενικὸς τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ προτεσταντῶν ἱεραποστόλων ἀρχηγὸς, ἐματαιώθη μὴ γενόμενον δεκτὸν παρὰ τῶν γερμανῶν ἱεραποστόλων, καὶ διότι ἡ Πύλη δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τοιαύτην ἰδιότητα τῷ Ἄγγλῳ ἐπισκόπῳ.

232.

Φιλορθόδοξα αἰσθήματα μεταξὺ τῶν ἐπισκοπιανῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ.

Ἐνῷ αἱ προσηλυτιστικαὶ ἐνέργειαι τῶν ἱεραποστόλων ἠρέθισαν οὕτω τὰ πνεύματα ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ τῶν προτεσταντῶν ἐν γένει, ἐν αὐταῖς ταῖς προτεσταντικαῖς χώραις, ἰδίως δὲ μεταξὺ τῶν ἐπισκοπιανῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, ἀνεφάνησαν ἐσχάτως λίαν φιλικαὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν διαθέσεις, ἐξεδηλώθη δὲ πολλαχῶς καὶ ἡ εὐχὴ συνδιαλλαγῆς τινος καὶ συμφιλιώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Τοιαῦται εὐχαὶ ἐξεδηλώθησαν ἐν ταῖς γενικαῖς τῆς ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας συνόδοις κατὰ τὰ ἔτη 1866, 1867 καὶ 1868 πολλάκις. Τὰς διαθέσεις ταύτας λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς παρὰ τοῦ πατριαρχείου προσκλήσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄγγλου ἐφημερίου ἐν τῇ τελετῇ τῶν ἐγκαινίων ἐκκλησίας τινός, ἀνεκοίνωσεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κανταουρίας Ἀρχιβάλδος Κάμβελ τῷ 1869 τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίῳ τῷ Ϛ', ἀποστείλας αὐτῷ τὰς περὶ τούτου συνοδικὰς ἀποφάσεις καὶ ἀντίτυπον τῶν 39 ἄρθρων τῆς ἀγγλικανῆς πίστεως, εἰς ἅπερ ὁ πατριάρχης ἀπήντησεν, εὐχόμενος μὲν καὶ αὐτὸς τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, καταδεικνύων δὲ τὰς ὑπαρχούσας δυσχερείας ἐκ τῶν πολλῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἡ τάσις αὕτη ἐν τῇ ἀγγλικανῇ ἐκκλησίᾳ δὲν εἶναι ἀπροσδόκητος καὶ ἀνεξήγητος, διότι ἡ ἐκκλησία αὕτη διατηρήσασα καὶ μετὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ΙϚ' αἰῶνος τὴν ἱερωσύνην καὶ πολλὰ καθολικὰ στοιχεῖα ἐν τῇ λατρείᾳ αὐτῆς, προσεγγίζει ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην προτεσταντικὴν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἀνατολῆς, ὅπως καὶ τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, οἱονεὶ μέση μεταξὺ τούτων καὶ τῶν ἄλλων προτεσταντικῶν ἱσταμένη. Ἔπειτα ἀπό τινων δεκαετηρίδων ἀνεφάνη ἀγάπη τις μεταξύ τινων ἀγγλικανῶν θεολόγων, ἀκολουθούντων τὸν καθηγητὴν τοῦ Ὄξφορδ Πούσεϋ (ἀπὸ τοῦ 1841), πρὸς τὰς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις, ἄλλοι δὲ ἤρξαντο νὰ ζητῶσι τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀγγλικανὴν λατρείαν τύπων τελετῶν ἀρχαίων, ἃς ὁ προτεσταντισμὸς τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ἀπέρριψεν. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν ἄγγλων τῶν ἐπιθυμούντων τὴν

ἕνωσιν μετὰ τῶν ἀνατολικῶν δὲν ἐννοοῦσι νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς ἀρχὰς τῆς ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας καὶ παραδόσεις. Τοὐναντίον ἐλπίζουσιν, ὅτι ἐν τῇ ἑνώσει ταύτῃ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία θέλει καθαρίσει ἑαυτὴν, συμφωνοῦσα τὴν διδασκαλίαν καὶ λατρείαν της πρὸς τὴν ἁγίαν Γραφήν. 'Ενόσῳ δὲ ἐμμένουσιν αἱ δύο ἐκκλησίαι ἑκάστη εἰς τὰ ἑαυτῆς δόγματα, ἐπιθυμοῦσι μόνον τὸν σύνδεσμον τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης μεταξὺ αὐτῶν. Μόνον εὐάριθμοί τινες ἄγγλοι, ὅπως οἱ τελετόφιλοι, προβαίνουσιν ἔτι περαιτέρω καὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ θυσιάσωσι καὶ διδασκαλίας καὶ θεσμοὺς τῆς ἐκκλησίας των χάριν τῆς ἑνώσεως. Τοιοῦτοι ἄγγλοι θεολόγοι παρευρεθέντες ἐν τῇ ἐν Β ό ν ν ῃ συνόδῳ, τῇ γενομένῃ τῷ 1874 ἐκ θεολόγων τῆς ἀνατολικῆς, τῆς ἀγγλικανῆς καὶ τῆς παλαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ σκοπῷ διευκολύνσεως τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, δὲν ἐδίστασαν νὰ παραδεχθῶσι τὸ παράνομον τῆς προσθήκης τοῦ Filioque καὶ τὴν παράδοσιν ὡς πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, τὴν ἐξομολόγησιν, τὰς ἀφέσεις ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν, τὴν θεωρίαν τῆς εὐχαριστίας ὡς θυσίας καὶ αὐτὰς τὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐχάς! 'Εν δὲ τῇ μετὰ ἓν ἔτος ἐν τῇ αὐτῇ πόλει πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν γενομένῃ συνόδῳ ἀπεδέχθησαν, ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ Filioque ὡς παράνομος ἔπρεπε νὰ ἀπαλειφθῇ ἀπὸ τοῦ συμβόλου, ἀναγνωρίσαντες ὡς ὀρθὴν τοῦ Δαμασκηνοῦ τὴν ἔκφρασιν· «τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται διὰ τοῦ υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρός.» 'Αλλὰ τὰς παραχωρήσεις ταύτας τῶν τελετοφίλων ἄγγλων θεολόγων ἀπεδοκίμασαν ἐν 'Αγγλίᾳ καὶ 'Αμερικῇ οἱ πλεῖστοι θεολόγοι οἱ ἐμμένοντες εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ προτεσταντισμοῦ ὡς ὀπισθοδρόμησιν εἰς τὸν καθολικισμόν. 'Ολίγοι τινὲς ἄγγλοι, οἱ περὶ τὸν θεολόγον Ὄ φ ε ρ β ε κ, προσῆλθον τελείως εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἀποτείναντες ἀναφορὰν πρὸς τὴν ῥωσσικὴν σύνοδον τῷ 1869. Ὁ Ὄφερβεκ νομίζει, ὅτι ἠδύνατο νὰ συστῇ δυτική τις ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἐν τῇ δύσει ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων τῆς ἀρχαίας τῶν πρώτων αἰώνων λατινικῆς ἐκκλησίας. Ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν τούτων ἐργάζεται ἀπὸ πολλοῦ ἐν 'Αγγλίᾳ ὁ Ὄφερβεκ ἐκδίδων τὴν «'Ορθόδοξον καθολικὴν ἐπιθεώρησιν.» Ὁ αὐτὸς εἶχεν ἀρχίσει τὰς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐνεργείας του ἀπὸ τοῦ 1865, ὅτε ἐξέδωκε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «Ἡ ὀρ-

θοδοξία ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν παπισμὸν καὶ τὸν προτεσταντισμόν.» Ὀλίγον βραδύτερον ἐξέδωκε τὸ ἔργον «Ἡ ὀρθόδοξος καθολικὴ ἐκκλησία, διαμαρτύρησις κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ πρόσκλησις ὑπὲρ ἱδρύσεως καθολικῶν ὀρθοδόξων ἐθνικῶν ἐκκλησιῶν.» Τὸ τελευταῖον σύγγραμμα αὐτοῦ τὸ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐκδοθὲν εἶναι· «Ἡ ἐκ θείας προνοίας θέσις τῆς ὀρθοδόξου Ῥωσσίας καὶ ἡ κλῆσις αὐτῆς ὅπως ἐπανιδρύσῃ τὴν ὀρθόδοξον καθολικὴν ἐκκλησίαν ἐν τῇ δύσει.» Ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν του ὀλίγην ἐν Ἀγγλίᾳ εὗρον ὑποδοχήν. Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν φιλανατολικῶν διαθέσεων τῶν ἄγγλων συνέτειναν καὶ δύο τινὰ γεγονότα, ἡ παρὰ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' ἔκδοσις ἐγκυκλίου ἐπιτρεπούσης τὴν δι' ὀρθοδόξων ἱερέων ταφὴν ἄγγλων ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀποθνησκόντων (1869) καὶ ἡ εἰς Ἀγγλίαν μετάβασις τοῦ πεπαιδευμένου ἀρχιεπισκόπου Σύρου Ἀλεξάνδρου, ἵνα ἐγκαινίσῃ τὴν ἐν Μάνσεστερ νεόδμητον ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὸ 1870. Ἡ κίνησις αὕτη ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ ἐξακολουθεῖ ἔτι. Τῷ 1872 ἀπέστειλαν ἐπιστολήν τινα τῷ μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν Θεοφίλῳ καὶ πᾶσι τοῖς πατριάρχαις τῆς ἀνατολῆς οἱ εἰς γενικὴν σύνοδον συνηθροισμένοι ἐπισκοπιανοὶ ἐν Ἀμερικῇ, ἐκφράζοντες ἐκ νέου τὴν εὐχὴν τῆς ἑνώσεως, εἰς ἣν ἀπήντησαν καὶ οὗτοι τὰ αὐτὰ εὐχόμενοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἐνέργειαι τοῦ παπισμοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἐντεῦθεν.

Σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν δυτικήν.

Zhismann Die Unionsverhandlungen seit Anfang d. 15 Jahrh. Wien 1858. Schroeckh Kirchengeschichte s. d. Reformat. T. IX. Pichler Geschichte d. Trennung B. I. 437-543. Raynaldi annales eccles. Rom. 1616. Theiner Annales ecclesiastici Rom. 1864. Zinkeisen Geschichte d. osmanischen Reiches II. Hammer Geschichte des Osmanischen Reiches Pest. 1827.

233.

Οἱ πάπαι κατὰ τῶν Τούρκων.

Οἱ πάπαι ἐθεώρησαν τὴν πτῶσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὡς τιμωρίαν παρὰ Θεοῦ κατὰ τῶν ἑλλήνων διὰ τὸ σχίσμα αὐτῶν ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ Πέτρου. Πολλάκις δὲ ἀπεπειράθησαν ἀλλ' εἰς μάτην νὰ πείσωσι τοὺς ἡγεμόνας τῆς δύσεως νὰ ϛρατεύσωσι κατὰ τῶν Τούρκων, ἵνα μετὰ ταῦτα γενόμενοι κύριοι τῆς ἀνατολῆς, ἑνώσωσι ταύτην μεθ' ἑαυτῶν. Ὅτε διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Καπιστράν, φραγκισκανοῦ μοναχοῦ, ὁδηγοῦντος ἄτακτον σῶμα χριστιανῶν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐκυριεύθη παρὰ τῶν Σέρβων τὸ Βελιγράδιον καὶ ἀπεκρούσθησαν οἱ Τοῦρκοι, ἐνόμισεν ὁ πάπας Κάλλιξτος ὁ Γ' τὸ ἔργον τετελεσμένον καὶ τὴν ἀνατολὴν γενομένην παπικήν. Τὸ μῖσος ὅμως τῶν Σέρβων κατὰ τῶν καθολικῶν δὲν ἐπέτρεψεν οὐδεμίαν πρόοδον τοῦ παπισμοῦ ἐν Σερβίᾳ. Μετὰ μεγαλητέρου ζήλου ἐσπούδασεν ὁ διάδοχος τοῦ Καλλίξτου Πῖος ὁ Β' (1459) νὰ προτρέψῃ τοὺς ἐν Μαντούῃ συνηγμένους ἡγεμόνας τῆς δύσεως εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον· ἀλλ' ἡ διαίρεσις τούτων καὶ ἡ ἀσυμφωνία περὶ τῆς διανομῆς τῆς ἀνατολῆς μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων ἐματαίωσε πᾶν ἔργον. Ἵνα φοβίσῃ μάλιϛα τοὺς ἡγεμόνας, συνεννοήθη ὁ μεγαλεπήβολος οὗτος πάπας μετὰ Μωάμεθ τοῦ Β', προτείνων αὐτῷ νὰ δεχθῇ τὸν καθολικι-

σμὸν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ τότε παρ' αὐτοῦ νόμιμος κυριάρχης πασῶν τῶν ἀπὸ τῶν ἑλλήνων ἁρπαγεισῶν χωρῶν. Ὁμοίας ἐνεργείας ἐξηκολούθησαν καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Παῦλος ὁ Β', Σῆξτος ὁ Δ', Ἰννοκέντιος ὁ Η' καὶ Ἀλέξανδρος ὁ ΣΤ'. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι μετεχειρίσθησαν πρὸς τοὺς σκοπούς των καὶ τὴν πάλην μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν Μωάμεθ τοῦ Β' Τσὲμ καὶ Βαγιασήτ. Ὅτε ὁ Τσὲμ κατέφυγεν εἰς Ῥώμην, ἐτήρησαν αὐτὸν οἱ πάπαι ἐν φυλακῇ, ὁ Ἀλέξανδρος μάλιστα ἐλθὼν καὶ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Βαγιασήτ, καθ' ἣν οὗτος ὑπεχρεοῦτο νὰ προσφέρῃ αὐτῷ 300,000 δουκάτα, διέταξε νὰ δηλητηριάσωσι τὸν Τσὲμ δολίως. Ὁ Ἰούλιος Β' ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ κατὰ τῶν Τούρκων τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, ἐπιστρέφων αὐτὸν πρῶτον εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἔτι μεγαλήτερον ζῆλον ὑπὲρ τοῦ πρὸς τοὺς Τούρκους πολέμου ἀνέπτυξε Λέων ὁ Ι' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς εἰς τὸν παπικὸν θρόνον ἀνυψώσεώς του. Ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες προὐτίμων νὰ ἐνεργῶσιν ἄνευ τοῦ πάπα, ὅπως ἀπεδείχθη ἐν τῇ ἐν Καμβράῃ συνόδῳ (1517) τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου τοῦ Α', τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ καὶ Φερδινάνδου τοῦ καθολικοῦ, ἐν ᾗ ἀπεφασίσθη συμμαχία πρὸς κατάκτησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. καὶ διαίρεσιν αὐτοῦ εἰς τρία ἴσα μέρη. Ἐν τούτοις καὶ ὁ πάπας δὲν ἤθελε νὰ μένῃ ἐκτὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης. Ἐπὶ τῆς Ε' ἐν Λατεράνῳ συνόδου (1517) ἐγένετο ἡ ἀπόφασις, ἵνα ἅπας ὁ χριστιανικὸς κόσμος συμμετάσχῃ τοῦ κατὰ τῶν ἀπίστων πολέμου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔπρεπε νὰ παύσωσιν ἐπὶ πενταετίαν οἱ μεταξὺ χριστιανῶν ἡγεμόνων πόλεμοι ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ καὶ ἀπαγορεύσεως. Τὸ τουρκικὸν κράτος ἔμελλε νὰ διανεμηθῇ ὑπὸ παπικῆς ἐπιτροπῆς ἀναλόγως τῶν ἀγώνων τῶν μελλόντων νὰ λάβωσι μέρος. Ἀλλὰ ἀφ' ἑνὸς ὁ θάνατος τοῦ Μαξιμιλιανοῦ (1517) καὶ τοῦ Λέοντος (1521), ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ ἕνεκα τῆς ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ μεταρρυθμίσεως ἐκραγεῖσαι ταραχαὶ ἐματαίωσαν καὶ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Καθὼς ἄλλοτε εἶχε γίνει συνήθεια παρὰ τοῖς πάπαις νὰ ἐπιδιώκωσι πάντοτε τὴν ἕνωσιν τῶν ἀνατολικῶν, οὕτω νῦν ἕκαστος πάπας ἐνόμιζεν, ὅτι ἓν τῶν πρώτων του ἔργων ἔπρεπε νὰ ἦναι ὁ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμος. Καὶ ὁ Ἀδριανὸς ὁ ΣΤ' ἐνόμισε

μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ῥόδου, διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ὁποίας ὅμως οὐδὲν εἶχε πράξει, ὅτι ἠδύνατο νὰ διατάξῃ γενικὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν ἕνεκα τῆς μεταρρυθμίσεως ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλας διακειμένων χωρῶν. Τοῦτο ὅμως οἱ ἡγεμόνες οὔτε ἤθελον, οὔτε ἠδύναντο. Καὶ ὅμως οἱ μοναχοὶ τῆς Ῥώμης καὶ μάλιστα οἱ Μινορῖται λεγόμενοι ἐθεώρουν τὸ πρᾶγμα εὔκολον, καὶ ἐσπούδαζον νὰ πείσωσι τὸν πάπαν, ὅτι μόνον ἐκ τῶν τάξεων τῶν μοναχῶν θὰ εἶχε μέγαν ἀριθμὸν πολεμιστῶν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους εἶδεν ὁ πάπας, ὅτι διὰ τοιούτων μέσων οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ. Ἔκτοτε ἐξέλιπε πᾶσα σχεδὸν ἐπιρροὴ τῶν παπῶν ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων. Ἡ Βενετία δὲν ἐταράσσετο παντάπασι, διότι ὁ πάπας Κλήμης ὁ Ζ' ἤλεγχε τὴν εἰρηνικὴν τῆς δημοκρατίας πολιτικὴν πρὸς τοὺς Τούρκους. Ὁ Παῦλος Γ' συνῆψεν ἅπαξ ἔτι συμμαχίαν μετὰ τῆς Βενετίας καὶ Καρόλου τοῦ Ε' κατὰ τοῦ Σολιμάνου, καθ' ἣν ὁ Κάρολος ἔμελλε νὰ λάβῃ τὴν πρώτην βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ἐξαιρέσει μόνον τῶν ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατεχομένων μερῶν. Ἐπίσης, καθὼς ἡ συμμαχία αὕτη, ἐματαιώθη καὶ ὁ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας σύνδεσμος, ὃν συνῆψε Πῖος ὁ Ε' μετὰ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἱσπανίας Φιλίππου τοῦ Β' (1571).

234.

Οἱ Ἰησουῖται ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Ἀφοῦ οἱ πάπαι ἀπώλεσαν πᾶσαν ἠθικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἡγεμόνων, ἔπρεπε διὰ τοὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ σκοποὺς αὐτῶν νὰ ζητήσωσι νέα ὄργανα. Ὡς τοιαῦτα προσήνεγκον ἑαυτοὺς προθύμους οἱ Ἰησουῖται, οἵτινες ἤδη καὶ διὰ τοῦ σκοποῦ τῆς ἱδρύσεως τοῦ τάγματός των ἦσαν ὑπόχρεοι καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ νὰ ἐκτελῶσι τὸ ἔργον των, ἀφ' ὅτου οἱ προτεστάνται εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπιδιώκωσι τὴν μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ἕνωσιν. Ἡ ἀποτυχία μάλιστα τούτων παρεῖχεν αὐτοῖς τὰς καλλίστας ἐλπίδας περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτῶν. Μόλις εἶχε πέμψει ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας τὴν τελευταίαν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν πρὸς τοὺς ἐν Τυβίγγῃ θεολόγους, καὶ ἀποικία Ἰησουϊτῶν πέμπεται ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ' εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐνιδρυθῇ ἐκεῖ

(1583). Ἐπειδὴ δὲ αὕτη δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς προσδοκίας τοῦ πάπα, ἐκ δὲ τῶν πέντε μελῶν τὰ τρία ἐξωλόθρευσεν ὁ λοιμός, Σῆξτος ὁ Ε' ἂν καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Γάλλου πρέσβεως μετεκαλέσατο εἰς Ῥώμην καὶ τὸν τελευταῖον ἄνδρα (1586). Βραδύτερον δὲ τῷ 1609 κατώρθωσεν ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει βαρῶνος Σαλανιὰκ νὰ ληφθῇ ἡ ἄδεια παρὰ τοῦ Σουλτάνου, ὅπως ἔλθωσιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν οἱ Ἰησουῖται. Καὶ πράγματι πέντε ἐξ αὐτῶν εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 1609. Οἱ ἱεραπόστολοι οὗτοι εἶχον ἐκτὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καί τινα πολιτικὸν σκοπὸν Ἐρρίκου τοῦ Δ' νὰ ἐπιδιώξωσι, δηλ. ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου του περὶ ἑνώσεως πάντων τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης εἰς μίαν χριστιανικὴν ὁμοσπονδίαν μετὰ πλήρους θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, μεθ' ἧς ἰδέας ἀπὸ 10 ἐτῶν ἐνησχολεῖτο ὁ βασιλεὺς οὗτος. Τὴν ἀποστολὴν δὲ τῶν Ἰησουιτῶν ὑπεστήριξε μετὰ μεγαλητέρου ζήλου, ὅτε ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1609 ἔμαθεν, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο ἕτοιμον· νὰ ἐγερθῇ κατὰ τῶν τυράννων του καὶ ἤλπιζεν εἰς αὐτὸν ὡς τὸν ἐλευθερωτήν του. Ὁ θάνατος ὅμως προέλαβεν αὐτὸν πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν σχεδίων τούτων. Ἴσως διότι ἀνεκαλύφθησαν τὰ σχέδια ταῦτα, ὑπέστησαν εὐθὺς μετὰ ταῦτα καταδιώξεις οἱ Ἰησουῖται παρὰ τῆς Πύλης, καὶ θὰ κατεδικάζοντο εἰς θάνατον, ἐὰν μὴ παρενέβαινεν ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ὑπὲρ αὐτῶν. Σωθέντες ἀπὸ τοῦ κινδύνου τούτου ἐξηκολούθησαν τὰς προσηλυτιστικὰς ἐνεργείας των· ἵδρυσαν δὲ σχολεῖα καὶ ἐσπούδαζον νὰ κερδήσωσι τὸν λαόν, παρέχοντες δωρεὰν τὴν ἐκπαίδευσιν. Ὁ λοιμός, ὅστις τῷ 1611 ἐξωλόθρευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει 200,000 ἀνθρώπων, ἠπείλησε νὰ ἐξοντώσῃ καὶ τοὺς Ἰησουΐτας. Ἀλλ' ἡ περίθαλψις, ἣν εὗρον οὗτοι παρὰ τοῖς Μινορίταις καὶ Δομινικανοῖς, οἵτινες ἀπὸ πολλοῦ χρόνου διετήρουν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναστήρια, ἀπεῖχον ὅμως παντὸς προσηλυτισμοῦ, ἔσωσεν αὐτούς. Αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν δὲν ἦσαν ἄνευ κινδύνου τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Διὰ τῆς διακρινούσης αὐτοὺς πονηρίας κατώρθουν ἐνίοτε καὶ αὐτοὺς τοὺς πατριάρχας νὰ καταστήσωσιν εὔνους ἑαυτοῖς. Τρεῖς πατριάρχαι κατὰ σειρὰν Ῥαφαὴλ ὁ Β', ὁ Νεόφυτος καὶ

Τιμόθεος, ὑπῆρξαν φίλοι αὐτῶν. Ἀλλαχοῦ εἴδομεν πό-
ν ἐπολέμησε τὰ σχέδια αὐτῶν Κύριλλος ὁ Λούκα-
ς (§ 230). Τὰς ἐνεργείας τοῦ παπισμοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ ὑπε-
ήριζον ἐκτὸς τῆς Γαλλίας καὶ αἱ ἄλλαι καθολικαὶ δυνάμεις,
ως ἡ Αὐστρία, ἥτις διὰ τοῦ Ζ΄ ἄρθρου τῆς ἐν Βιέννῃ συν-
κης τοῦ 1615 ἀπήτησε παρὰ τῆς Πύλης νὰ παραχωρηθῇ τοῖς
θολικοῖς ἡ ἄδεια νὰ κτίζωσιν ἐκκλησίας ἐν Τουρκίᾳ. Ὅτε
1623 ὁ αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος ὁ Β΄ ἔπεμψεν εἰς Κων-
αντινούπολιν τὸν πρεσβευτὴν Ἰάκωβον Κούρτιον, ἔδωκεν αὐ-
καὶ δύο ὀπαδοὺς Ἰησουίτας, ὁ πρεσβευτὴς δὲ οὗτος κατώρ-
σε νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ σουλτάνου νέον δίπλωμα, διὰ τοῦ ὁ-
ίου παρείχετο εἰς τοὺς Ἰησουίτας πλήρης ἐλευθερία πρὸς ἐ-
σκησιν τοῦ ἔργου των καθ' ἅπαν τὸ τουρκικὸν κράτος. Ἦτο
ὑνατον οἱ πρεσβευταὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων, πρὸ πάν-
ν τῆς Ἀγγλίας καὶ Ὀλλανδίας, νὰ μένωσιν ἥσυχοι
έναντι τῶν προόδων τῶν Ἰησουϊτῶν. Οὐ μόνον ἡ διαφορὰ
ν θρησκευτικῶν ὁμολογιῶν, ἀλλ' ἔτι περισσότερον τὰ πολι-
ὰ συμφέροντα, ὤθουν αὐτοὺς εἰς ἀντίδρασιν. Καὶ αὐτοὺς
ὸς Τούρκους συνέδεε τὸ μῖσος πρὸς τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀδιαλεί-
ως νέους κινδύνους παρασκευάζοντας πάπας μετὰ τῶν προ-
σταντικῶν δυνάμεων, δι' ὧν ἔβλεπον καταστρεφομένην τὴν
ὺν τοῦ ἐχθίστου αὐτῶν πολεμίου. Διὰ τοῦτο ηὐνόουν πάν-
τε τοὺς προτεστάντας πλέον τῶν καθολικῶν καὶ τῶν ὀρθοδό-
ν. Καὶ δι' ἄλλον δὲ λόγον, καθαρῶς θρησκευτικόν, ἦσαν ἀ-
στότεροι τοῖς Μωαμεθανοῖς οἱ προτεστάνται· διότι ἡ πίστις
τῶν ἀπορριπτόντων τὰς εἰκόνας καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν ἁ-
ων, ἐθεωρεῖτο παρὰ τῶν Μωαμεθανῶν ὡς ὀρθοτέρα. Καὶ τὴν
αύτην γνώμην ὑπέθαλπον αἱ προτεσταντικαὶ κυβερνήσεις. Ἡ
σίλισσα τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ ὡμολόγει παρρησίᾳ, ὅτι
ιθύμει νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ σουλτάνου κατὰ τῶν καθολι-
ν, τοὺς ὁποίους ἔν τινι πρὸς τοῦτον ἐπιστολῇ καλεῖ τὸ ὄνο-
μόνον τῶν χριστιανῶν φέροντας εἰδωλολάτρας! Ὁ δὲ Μου-
τ ὁ Γ΄ ἐν τῇ ἀπαντήσει του ὀνομάζει τὴν βασίλισσαν «τὴν ὑπὸ
οῦ τιμηθεῖσαν κυρίαν τοῦ χριστιανικοῦ νόμου, τὸ πρότυπον
; σωφροσύνης.» Διὰ τῆς μετὰ τῆς Πύλης δὲ φιλίας της ἐ-
ὶωκεν ἡ Ἀγγλία ἥκιστα σκοποὺς θρησκευτικούς. Αὐτῇ ἔμελλε

μόνον περὶ τοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐμπορίου της. Κατώρθωσαν δὲ πράγματι αἱ προτεσταντικαὶ δυνάμεις Ἀγγλία, Ὁλλανδία καὶ Κάτω Χῶραι νὰ ἀπολαύσωσι τῶν ἴσων προνομίων μετὰ τῶν καθολικῶν ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς σχέσεσι καὶ χρησιμεύωσιν ὡς ἀντίρροπον πρὸς τὰς καθολικὰς δυνάμεις ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ τοῦ καθολικισμοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πιέσει αὐτῶν.

235.

Συνέχεια. Ἑλληνικὴ σχολὴ ἐν Ῥώμῃ. Προπαγάνδα.

Ὡς μέσον ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐπενεργῇ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς, μετεχειρίσθη Γρηγόριος ὁ ΙΓ' καὶ τὴν ἵδρυσιν σχολῆς ἐν Ῥώμῃ, προωρισμένης νὰ μορφώνῃ Ἕλληνας νέους, οἵτινες μετὰ ταῦτα ἔμελλον νὰ πέμπωνται ὡς ἱεραπόςολοι εἰς τὰς πατρίδας των, καὶ τὴν σύστασιν ἱεραποςολικῶν σταθμῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις. Μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων, οἵτινες ἐμορφώθησαν ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ, διεκρίθη ἐπὶ πολυμαθείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φανατισμῷ κατὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας Λέων ὁ Ἀλλάτιος († 1669), οὗτινος ἐπισημότερον ἔργον εἶναι τὸ περὶ τῆς ἀδιαλείπτου συμφωνίας τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας (de ecclesiae orientalis et occidentalis perpertua consensione libri tres), ἐν ᾧ σπουδάζει νὰ δείξῃ, ὅτι μόνον ἀποστᾶταί τινες ἀνατολικοὶ ἐκηρύχθησαν κατὰ τοῦ πάπα, ἡ γνησία ὅμως ἀνατολικὴ ἐκκλησία συνεφώνησε πάντοτε καὶ ὑπήκουσεν αὐτῷ! Ἐκτὸς τοῦ Ἀλλατίου ἔγραψαν καὶ εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐκ τῆς αὐτῆς σχολῆς ἐξελθόντες καὶ οἱ ἑξῆς Ἕλληνες Δημήτριος Πέπανος (1667), Νεόφυτος ἐκ Ῥόδου, Νικόλαος Κομνηνὸς Παππαδόπουλος καὶ Ἀλοϋσιος Ἀνδρούτσης. Ἐν τούτοις μικρὰ πράγματα κατώρθωσαν οἱ ἀποστάται οὗτοι τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, πανταχοῦ μισηθέντες. Μετ' αὐτῶν ἐξηκολούθουν οἱ Ἰησουῖται ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἔργον των. Ἐκεῖθεν δὲ ἐξέτειναν τὰς ἐργασίας των καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Τουρκίας. Ἐξωρίσθησαν μὲν ἐκεῖθεν τῇ εἰσηγήσει τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Ῥόε (1628), ἀλλ' οἱ δύο ἱερεῖς, οὓς εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Γάλλος πρεσβευτής, ἔμειναν ὡς γονιμώτατον σπέρμα, καὶ

ιετ' ὀλίγους μῆνας ἔλαβον παρὰ τοῦ σουλτάνου τὴν ἄδειαν ὰ ἀνοίξωσι πάλιν τὴν σχολήν των. Ἀφοῦ μάλιστα ὁ Ῥόε ἀνελήθη, ἐξηπλώθησαν πάλιν εἰς ὅλα τὰ μέρη, ὅπου καὶ ἄλλοτε ἦσαν, εἰς Χ ί ο ν, Ν ά ξ ο ν, Κ ύ π ρ ο ν, Σ μ ύ ρ ν η ν, Σ ά ϊ δ α ν, Ἀ λ έ π π ο ν. Εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτῶν ἀποδοτέα ἡ ἐκκαθολίευσις πολλῶν Ἑλλήνων ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἥτις εἶχε προπαρασκευασθῆ καὶ διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως πολλῶν φράγκων κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἤδη ἐκ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν (§ 195). Καὶ ἡ Αὐστρία ἐζήτησε ἐπικαλουμένη τὴν εἰρήνην τῆς Βιέννης τοῦ 1615, τὴν ἐκ νέου συγχώρησιν καὶ ἀνοχὴν τῶν Ἰησουϊτῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Αἱ ἔριδες τῶν προτεσταντῶν καὶ Ἰησουϊτῶν καὶ αἱ ἑκατέρωθεν προσπάθειαι νὰ κερδήσωσι τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν,παρεῖχον περίεργον θέαμα τῇ Πύλῃ, ἥτις μόνη ἐκεῖθεν ὠφελεῖτο. Ἑκάστη μερὶς ἐσπούδαζε νὰ ὑπερβῇ τὴν ἑτέραν διὰ μεγαλητέρας δαπάνης χρημάτων. Ἀμφότεραι δὲ αἱ μερίδες ἐνεπαίζοντο συνήθως παρὰ τῶν Ἑλλήνων, οὓς ἐκολάκευεν ἡ σπουδὴ αὕτη τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πρὸς τὴν φιλίαν αὐτῶν. Ἐκτὸς τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ κολλεγίου χάριν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὑποταγῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ῥώμην εἰργάζετο καὶ ἡ κατὰ τὸ 1622 ἱδρυθεῖσα **ῥ ω μ α ϊ κ ὴ π ρ ο π α γ ά ν δ α.** Ἡ ἑταιρία αὕτη εἶχεν ὡς στάδιον ἐνεργείας τὴν ecclesia in partibus infidelium, μεταξὺ τῶν ἀπίστων δὲ τούτων συνηρίθμουν οἱ Ἰησουῖται καὶ τοὺς ὀρθοδόξους καὶ προτεστάντας. Ἡ προπαγάνδα ἔχει κατὰ τὸ ἐπίσημον ἔγγραφον τῆς ἱδρύσεώς της τῇ 21 Ἰουλίου τοῦ 1622 γενομένης τὸν προορισμόν, ἰδίως νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς «ἐκείνων τῶν ἄλλοτε διὰ τοσούτων ὡραίων προτερημάτων πεπροικισμένων λαῶν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, οἵτινες νῦν κεῖνται ἐν καταστάσει βλακείας, ἀνέλαβον δὲ σχεδὸν τὴν φύσιν τῶν θηρίων, καὶ διατηροῦνται μόνον ὅπως χρησιμεύωσι πρὸς πληθυσμὸν τῶν κατοίκων τοῦ ᾅδου χάριν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ!!»[1] Ὁ

[1] Bullarium ed. Luxemburg 1727, III, 472. Si enim mentis nostrae aciem convertimus ad innumerabilem populorum multitudinem jam tot saeculis Saracenorum impurissima dementia captam insanique errori, ac mendacii tene-

ἱδρυτὴς τῆς προπαγάνδας πάπας Γρηγόριος ὁ ΙΕ' ἦτο μαθητὴς τοῦ γερμανικοῦ κολλεγίου καὶ ὁ πρῶτος Ἰησουΐτης ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου. Τὸ κολλέγιον τῆς προπαγάνδας ἔγινε ταχέως πολὺ πλούσιον. Οὕτως εἰργάζετο πάντοτε ὁ παπισμὸς ὅλαις δυνάμεσιν ἐν τῇ ἀνατολῇ ὑπὲρ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Οἱ Ἰησουῖται κατώρθουν καὶ πολλῶν πατριαρχῶν νὰ ἑλκύωσι τὴν ὑπὲρ ἑαυτῶν εὔνοιαν. Μεταξὺ τῶν εἰς τὸν παπισμὸν ἀποκλινάντων ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀναφέρεται καὶ ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Δημήτριος Καπασούλης, ὅστις μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν ὡς διάδοχον αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐνθρονισθέντα Κοσμᾶν τὸν ὑπὸ τῆς ἐξουσίας ὑποστηριζόμενον, δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποταθῇ πρὸς τὸν πάπαν Κλήμεντα τὸν ΙΔ', προσφέρων αὐτῷ τὴν ὑποταγήν του (1713). Καὶ περὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Γ' διεδόθη φήμη, ὅτι παρὰ τῶν Ἰησουϊτῶν παραπεισθεὶς ἐσκέπτετο νὰ προτείνῃ εἰς τὸν πάπαν τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο καθαιρεθεὶς καὶ καταδιωχθεὶς ὡς ἀντάρτης καὶ ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας, μόλις ἐσώθη διὰ τῶν λατίνων ἀπὸ τῆς ἕνεκα ἐσχάτης προδοσίας ἐπικειμένης αὐτῷ τιμωρίας (1731). Πλὴν πάντοτε ἦσαν μεμονωμένα τὰ παραδείγματα ταῦτα. Σπουδαῖα ἀποτελέσματα ὑπὲρ τῶν σκοπῶν της οὐδέποτε κατώρθωσεν ἡ Ῥώμη νὰ ἀποφέρῃ ἐν τῇ ἀνατολῇ μεθ' ἁπάσας ταύτας τὰς προσπαθείας της. Οὐδεὶς ἐπολέμησε τοὺς λατίνους κατὰ τοὺς δυσχερεῖς ἐκείνους χρόνους διὰ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ὅσον ὁ Κύριλλος Λούκαρις (§ 230). Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐσώθη ἀπὸ τῶν ἀπειλησάντων αὐτὴν κινδύνων, μετ' ἀποστροφῆς ἀποκρούσασα πάντοτε πᾶσαν πρότασιν καὶ ἐνέργειαν πρὸς ὑποταγὴν ὑπὸ τὴν Ῥώμην.

236.

Περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀνατολικῶν κοινοτήτων.

Rodota, dell'origine et stato presente del rito greco in Italia. Rom. 1758. 3. T. 4.

Τῶν παπῶν αἱ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐνέργειαι ὑ

bris obcoecatam, miseratione commoventur viscera nostra, cernentes u

πῆρξαν μᾶλλον τελεσφόροι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις τῆς Εὐρώπης χώραις, ἐν αἷς ὑπῆρχον ἀνατολικαὶ κοινότητες. Ἐν ταῖς μεσημβριναῖς χώραις τῆς Ἰταλίας ἰδίως ἐν Καλαβρίᾳ καὶ Σικελίᾳ ἐσώθησαν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων λείψανα τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῶν μερῶν τούτων ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐνισχυθέντα κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα μετὰ τὴν καταστροφὴν μάλιστα τοῦ Σκενδέρβεη διὰ νέων ἀποίκων Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν ἐξ Ἠπείρου κυρίως. Οἱ ἐν Ἰταλίᾳ οὗτοι Ἕλληνες ἠναγκάζοντο διὰ παντὸς μέσου πάντοτε νὰ ὑποταγῶσιν ὑπὸ τὸν πάπαν. Οἱ ὑποταγέντες ὠνομάσθησαν Οὐνῖται (Unini). Ἰδίως ἡ ὑποταγὴ πολλῶν ἐξ αὐτῶν χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐν Βάρῃ ἐπὶ Οὐρβανοῦ τοῦ Β' γενομένης συνόδου (1098 πρβλ. § 145). Οἱ μετὰ τῆς Ῥώμης ἑνωθέντες, ἐνῷ κατ' ἀρχὰς διετήρησαν δικαιώματά τινα, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπώλεσαν ταῦτα καὶ συνεχωνεύθησαν ἐντελῶς μετὰ τῶν λατίνων. Κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ὑπῆρχον ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ ἀκόμη μοναστήρια ἑλληνικά, ὧν ἡ κατάστασις ὅμως ἦτο ἐλεεινή. Οἱ μοναχοὶ μόλις ἤξευρον νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ γράφωσιν. Ἤδη Φίλιππος ὁ Β' συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἐξαλείψῃ τὸ τάγμα τῶν Ἑλλήνων τούτων μοναχῶν. Μεταξὺ τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα ἡ Ῥώμη ἀνεγνώριζεν εἰς τοὺς ἡνωμένους ἀνατολικοὺς τῆς Ἰταλίας ἦσαν καὶ τὸ νὰ διατηρῶσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐν τῇ λατρείᾳ, νὰ ἔχωσιν ἐγγάμους ἱερεῖς καὶ νὰ κοινωνῶσι τῆς εὐχαριστίας ὑπὸ τὰ δύο εἴδη. Καὶ ταῦτα ὅμως τὰ δικαιώματα ἀφῃρέθησαν ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ πολλῶν μερῶν, ἔνθα ἦσαν ἀναμεμιγμένοι λατῖνοι μετὰ Ἑλλήνων. Οὕτω πδχ. ἐξέλιπεν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ πολλῶν πόλεων, τοῦ Βρινδισίου, τῆς Βάρης καὶ τῶν Τρανῶν. Οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς ἐν Ῥιβέλλῳ ἐζήτησαν ἀφ' ἑαυτῶν, ὅπως ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν σκωμμάτων καὶ ὕβρεων τῶν λατίνων, τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Πίου τοῦ Ε' νὰ δεχθῶσι τὴν λατινικὴν λατρείαν. Ἀλλαχοῦ τοὐναντίον, ὅπως ἐν Ἀλταμούρᾳ, ἤρεσκεν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς πολλοὺς

multis et variis coelestibus donis olim celebres nationes per ignorantiam et pestilentis persuationis stuporem humunitatem in bestiarum naturam fere mutasse atque ad aeterna incendia diabolo et angelis suis parata ali ac propagari!!

λατίνους, ἰδίως εἰς τοὺς χωρικούς, κάλλιον τῆς λατινικῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἐφοίτων εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας πλειότερον. Ὁ λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος ἀπηγόρευσε διὰ τοῦτο εἰς πάντας τοὺς ἐγγάμους ἀνατολικοὺς ἱερεῖς τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων. Ὡς ἐκ τούτου ἠγέρθη σκανδαλώδης ἔρις, ἕως οὗ ὁ πάπας Κλήμης ὁ Η' ἀπηγόρευσεν ἐκεῖ ὁριστικῶς τὴν ἑλληνικὴν λατρείαν. Ἔκτοτε ἡ ἐν Ἀλταμούρᾳ ἑλληνικὴ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Νικολάου εἶχε λατίνους ἱερεῖς (1602). Ἐπίσης σφοδρῶς ἐπολεμήθη ἡ ἑλληνικὴ λατρεία καὶ ἐν Νάρδῳ. Μόνον ἐπ' ὀλίγον ἀπήλαυσαν πλήρους ἐλευθερίας θρησκευτικῆς οἱ ἐν τῇ δημοκρατίᾳ τῆς Ῥαγούζης Ἕλληνες (1803). Ὁμοίως καὶ ὁ ἀρχιδοὺξ τῆς Τοσκάνης Φραγκῖσκος ὁ Α', ἤδη τῷ 1757 ἐπέτρεψε τοῖς ἀνατολικοῖς νὰ ἔχωσιν ἴδιον ναὸν καὶ νὰ ἦναι ἐλεύθεροι ἐν τῇ θρησκείᾳ αὐτῶν τελείως. Ἦτο δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ μέγας ἀναλόγως πρὸς τὸν λαόν. Ἐπί τινος συνόδου τῷ 1585 γενομένης παρευρέθησαν 200 Ἕλληνες ἱερεῖς. Βοῦλλα τις ὅμως τῆς 16 αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διέτασσεν, ἵνα ὅπου εἶναι μὲν πολλοὶ ἱερεῖς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λαὸς ἑλληνικός, εἰσάγηται ἡ λατινικὴ λατρεία. Καὶ ἐν Σικελίᾳ πολλαχοῦ ἐτελεῖτο ἡ λατρεία ἑλληνιστί. Ὁ Γρηγόριος ΙΓ' συνέδεσε τοὺς ἐν Νεαπόλει μοναχοὺς τοῦ τάγματος τοῦ ἁγ. Βασιλείου μετὰ τῶν τῆς Σικελίας εἰς ἕν, διορίσας αὐτοῖς ἕνα ἀρχηγόν. Τὸ τάγμα τοῦτο εἶχε τὴν καλουμένην γραικολατινικὴν λατρείαν. Αἱ ἑλληνικαὶ οὐνιτικαὶ αὗται κοινότητες τῶν μερῶν τούτων ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξησθένησαν μεγάλως, καὶ σήμερον μόλις ὑπάρχουσιν ὀλίγα τινὰ χωρία ἐν Καλαβρίᾳ καὶ Σικελίᾳ οὐνιτῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν. (Καλαβρέζοι). Ἐκτὸς τῶν οὐνιτικῶν τούτων ἀνατολικῶν κοινοτήτων ὑπάρχουσι σήμερον καί τινες ὀρθόδοξοι κοινότητες, οἷον ἐν Λιβόρνῳ, Νεαπόλει, Βενετίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, εἶναι δὲ νεώτεραι, συστᾶσαι ἐξ ἐμπόρων Ἑλλήνων ἐγκαταστάντων ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις. Καὶ τὰς ἐκκλησίας ταύτας ἐζήτησαν οἱ πάπαι νὰ ὑποτάξωσιν ὑφ' ἑαυτούς, ἀλλ' εἰς μάτην. Ἡ ἐν Νεαπόλει ἐκκλησία εἶναι ὀλίγον ἀρχαιοτέρα ἀνερχομένη μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ὁ ἑλληνικὸς ναὸς τῆς Νεαπόλεως ἐκτίσθη ὑπὸ Ἑλλήνων ὀρθοδόξων καταφυγόντων μετὰ

τὴν ἅλωσιν εἰς Νεάπολιν καὶ τυχόντων ἐκεῖ φιλοξενίας. Εἰ καὶ ἀνεγνωρίσθη ὅμως οὗτος ἀρχῆθεν ὡς ἀνήκων τοῖς ὀρθοδόξοις, αἱ τελευταῖαι πρὸ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἰταλίας κυβερνήσεις τῆς Νεαπόλεως ἐσφετερίσθησαν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ουνιτῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ ἀπέδωκεν αὖθις αὐτὸν τοῖς ἀνατολικοῖς. Πλὴν οἱ οὐνῖται ἐξακολουθοῦσι καὶ νῦν νὰ ἐγείρωσιν ἀξιώσεις ὑπὲρ τοῦ ναοῦ.[1]

237.

Οἱ ἀνατολικοὶ ὀρθόδοξοι ἐν Βενετίᾳ.

Ἰωάννου Βελούδου, Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ. Ἐν Βενετίᾳ 1872.

Πολλοὶ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες εἶχον στραφῆ πρὸς τὴν Βενετίαν ἀπὸ τῶν χρόνων, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως εὕρωσιν ἀσφαλὲς καταφύγιον. Ἡ δημοκρατία ἀνεγνώρισε τὰς ἐμπορικὰς ὠφελείας, τὰς ὁποίας παρεῖχον αὐτῇ οἱ ξένοι οὗτοι, ἐξετίμα δὲ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν αὐτῇ, ἰδίως ἐν τῷ ναυτικῷ, καὶ ἐσπούδαζε δι' εὐεργεσιῶν νὰ δεσμεύσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν νέαν πατρίδα. Παρεχώρησε διὰ τοῦτο αὐτοῖς καὶ ἰδίαν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσι τοὺς ἱερεῖς των καὶ βραδύτερον ἕνα ἐπίσκοπον ἐκ τοῦ ἔθνους των. Ἐνῷ δὲ ἐν ἀρχῇ κατὰ τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς ἀπῄτει, ἵνα οἱ ἀνατολικοὶ ἱερεῖς λαμβάνωσι τὴν ἄδειαν κατὰ τὸν διορισμόν των ἀπὸ τοῦ λατίνου πατριάρχου τῆς Βενετίας ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ πάπα καὶ νὰ ἀναγνωρίζωσι τοῦτον ὡς κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας, ἀπέκλινε ταχέως ἀπὸ τοῦ πρώτου τούτου σχεδίου, ἀπελπισθεῖσα νὰ κερδήσῃ τοὺς ἀνατολικοὺς τούτους, καὶ πεπεισμένη, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ἀνοχὴ πρέπει νὰ ἦναι ἀρχὴ πάντων τῶν ἐμπορικῶν κρατῶν, ἐπέτρεψεν, ἵνα ὁ ἐπίσκοπος τῶν ἀνατολικῶν, ὅστις ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ἐπισκόπου τῆς Φιλαδελφείας, διορίζηται παρὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀπῄτει δὲ νὰ ἔχῃ ἀπόδειξιν τῆς ὀρθοδοξίας του παρὰ λατίνων ἱεραρχῶν, καὶ συνεχώρησε μάλιστα νὰ ἐκλέξωσιν ὡς ἐπίσκοπον ἄνδρα γνωστὸν

[1] Ν. Κατραμῆ, περὶ τῆς ἐν Νεαπόλει ἑλληνικῆς ἐκκλησίας.

ἐπὶ ἔχθρᾳ κατὰ τῆς Ῥώμης, τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρον, πρώην Φιλαδελφείας ἐν Λυδίᾳ (1577). Ὁ ὀρθόδοξος οὗτος ἐπίσκοπος τῶν ἐν Βενετίᾳ ὀρθοδόξων εἶχε τὴν ἐπίβλεψιν καὶ πασῶν τῶν ὑπὸ τὴν βενετικὴν κυριαρχίαν ὀρθοδόξων χωρῶν, πρὸς δὲ ἐπέβλεπε καὶ τοὺς ἐν Ἀγκώνῃ, Μεσσήνῃ, ἐν γένει Ἰταλίᾳ καὶ Μελίτῃ ὀρθοδόξους. Τοιουτοτρόπως ἔμειναν πιστοὶ οἱ ἐν Βενετίᾳ ἀνατολικοὶ εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων των, καὶ μόνον εὐάριθμοί τινες ἀπεσκίρτησαν πρὸς τὸν καθολικισμόν. Ἑλκυόμενοι ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἀπολαύσωσιν ἐλευθερίας ἐν τῇ θρησκείᾳ των καὶ ἐλπίζοντες νὰ ἀποκτήσωσι καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, προσήρχοντο ὁσημέραι πλειότεροι Ἕλληνες εἰς Βενετίαν. Διὰ τοῦ ἐμπορίου δὲ ἤκμασαν ταχέως, ἡ δὲ ἐκκλησία των εὑρίσκετο ἐν λίαν καλῇ καταστάσει. Τῷ 1583 ἡ ἐν Βενετίᾳ ἑλληνικὴ κοινότης συνέκειτο ἐκ 400 περίπου ψυχῶν. Τῷ δὲ 1635 ἐψήφισαν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθανάσιον Βελεριανὸν 474 ἐκλογεῖς! Τῷ 1626 συνέστη τὸ ἐν Βενετίᾳ ἑλληνικὸν σχολεῖον τὸ Φλαγγίνειον κληθὲν ἀπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ Κερκυραίου Θωμᾶ Φλαγγίνου, τὸ ὁποῖον ἤκμαζε μέχρι τοῦ 1795, ὑπῆρξε δὲ τὸ ἄριστον ἑλληνικὸν σχολεῖον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ φυτώριον τῶν σοφωτέρων διδασκάλων τοῦ γένους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. «Εἰς τὴν ἐν Βενετίᾳ κοινότητα, λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος (Ε', 505), ὀφείλομεν ἀναμφισβητήτως τὴν ἐν τῇ 17 ἑκατονταετηρίδι ἁπανταχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀναζωπύρησιν τῆς δημοσίας παιδεύσεως.» Ἐν τῇ εὐτυχεῖ δὲ ταύτῃ καταστάσει διετέλεσε μέχρι τοῦ 1700 ἔτους. Τότε ἐπειράθησαν οἱ ἐκεῖ ἀνατολικοὶ νὰ καταστήσωσι τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐφημερίων των ἀνεξάρτητον ἐντελῶς ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἐξήσκει ἐπ' αὐτῆς τὸ συμβούλιον τῶν δέκα. Ἡ ἀπόπειρα ὅμως αὕτη ἠξήσκησεν ἐπιζήμια ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν πραγμάτων. Διότι τοιουτρόπως περιῆλθον εἰς ἔριδας πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ἥτις ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐφαρμόσῃ καὶ ἐν Βενετίᾳ τὰς ὑφισταμένας περὶ ἐκκλησιῶν ἐν ταῖς καθολικαῖς χώραις διατάξεις, καθ' ἃς οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρίζωσι τὸν πάπαν καὶ τοὺς λατίνους ἐπισκόπους. Πολλ προσπάθειαι τῶν Ἑλλήνων ἵνα μείνωσι τὰ πράγματα ὡς εἶ καὶ πρότερον, ἐματαιώθησαν. Ὁ πατριάρχης Βενετίας Βαρ'

ρ ῆ γ ο ς, ἐπέμενεν, ἵνα ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία κηρυχθῇ οὐνιτικὴ, οἱ δὲ Ἕλληνες τοσοῦτον ὀλιγώτερον ἠδυνήθησαν νὰ κατορθώσωσί τι, καθ' ὅσον καὶ ὁ τότε ἐπίσκοπος αὐτῶν Τ υ π ά λ δ ο ς δωροδοκηθεὶς διὰ ῥωμαϊκῶν χρημάτων, ὑπετάχθη ἐντελῶς τῇ ῥωμαϊκῇ ἕδρᾳ, καὶ ἐπεθύμει καὶ αὐτὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν τοῖς ἀνατολικοῖς τοσοῦτον ἐπιζημίων διατάξεων, αἵτινες πράγματι ἐτέθησαν ἐν ἰσχύϊ. Οἱ Ἕλληνες ἀπώλεσαν τὸ θάρρος, καὶ ἐπειδὴ προεῖδον, ὅτι ὤφειλον νὰ ἐκλέξωσι λατινόφρονα ἐπίσκοπον, παρέλειψαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τυπάλδου († 1718) τὴν ἐκλογὴν νέου ἐπισκόπου. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐγεννήθη ἡ λυπηροτέρα σύγχυσις ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι τῶν ἐν Βενετίᾳ Ἑλλήνων. Οἱ λατῖνοι ἱεράρχαι ἀναμιγνυόμενοι εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν πράγματα, ἠνάγκαζον τοὺς ἀνατολικοὺς ἱερεῖς νὰ ἀποδέχωνται τὸν καθολικισμὸν, ἀπειλοῦντες ὅτι θὰ κλείσωσι τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν καὶ ἐν Βενετίᾳ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς Βενετικαῖς ἐπαρχίαις, οἷον ἐν Δαλματίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ, καὶ ὅπου τῶν ἑλληνικῶν νήσων ἢ τοῦ Μωρέως ἦρχον οἱ Βενετοί. Πράγματι δὲ ἐκλείσθησαν πολλαχοῦ ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι, διὰ τὴν ἀντίστασιν τῶν ὀρθοδόξων. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι κάτοικοι τῶν μερῶν τούτων ἠναγκάζοντο νὰ ὑπομένωσι τὰ κακὰ ταῦτα ἐλπίδι κρείττονος μέλλοντος. Ἡ πίεσις τοῦ λατινικοῦ κλήρου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Βενετῶν ἀπέβη τότε τηλικαύτη, ὥστε πολλοὶ τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων ἐμακάριζον τοὺς ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν ἐξουσίαν διατελοῦντας ἀδελφούς των. Εἰς μάτην οἱ διωκόμενοι ὀρθόδοξοι ἐπεκαλοῦντο ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων δικαιωμάτων των τὴν συνδρομὴν τῆς κυβερνήσεως κατὰ τῶν λατίνων ἱεραρχῶν. Τῷ 1762 ἐπεβλήθη εἰς τὰς ἐν τῷ Βενετικῷ κράτει ὀρθοδόξους ἐκκλησίας ὁ λατινόφρων ἐπίσκοπος Φ α τ σ έ α ς, καίτοι διαμαρτυρομένων πάντων κατὰ τῆς ἐκλογῆς του. Ὅτε δὲ ὁ ἐπίσκοπος οὗτος, ὁ ἀποδεχθεὶς ἐπισήμως τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον, ἐπειράθη ἐξευμενίζων τοὺς ἀνατολικοὺς νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τὴν κύρωσιν τῆς ἐκλογῆς του, οὐ μόνον ἠρνήθη οὗτος τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀφώρισεν αὐτόν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πάπας ἀφώρισεν αὐτὸν, διότι ἐζήτησε τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς του παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου, καὶ μόλις διὰ τῆς ἐπεμβά-

σεως τῆς γερουσίας ἐπῆλθε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πάπα συμφιλίωσις! Ἀλλὰ μόνον εὐάριθμοί τινες ἀνατολικοὶ ἀνεγνώρισαν αὐτόν· οἱ λοιποὶ ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς ἀποστάτην. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φατσέα οὐδεὶς ἐξελέχθη διάδοχός του, ἡ δὲ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἔμεινεν ἄνευ ἀρχηγοῦ εἰς ἀμφίβολόν τινα κατάστασιν. Ἡ πίεσις ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ ἐλαφροτέρα. Ὀλίγον βραδύτερον περὶ τὸ 1781 κατ' αἴτησιν τῶν ἐν Βενετίᾳ ὀρθοδόξων μετετέθη εἰς Βενετίαν ὁ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου. Οὗτος δὲ ὑπῆρξε καὶ ὁ τελευταῖος ἐπίσκοπος τῆς τῶν ἐν Βενετίᾳ ὀρθοδόξων κοινότητος. Ἐν Ἀλβανίᾳ ἐπέτυχον οἱ λατῖνοι νὰ ἑλκύσωσι πολλοὺς ἐκ τοῦ ἀπαιδεύτου αὐτῆς λαοῦ εἰς τὴν ἕνωσιν. Αἱ καταπιέσεις τῶν λατίνων πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἐν τοῖς Βενετικοῖς κράτεσι ἔπαυσαν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς ὑφίσταντο ἐνίοτε οἱ ὀρθόδοξοι μεγαλητέρας καταπιέσεις ἢ ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Ἐν ἔτει 1586 ἔγραφεν ὁ Γαρζόνης, ὅτι οἱ ἐν Κρήτῃ Ἕλληνες ποθοῦσι τὴν καθαίρεσιν τῆς ἑνετικῆς ἀρχῆς καὶ προτιμῶσι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν τουρκικὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ La Moiraye, (ὅστις κατὰ τὸ 1827 ἐξέδωκε τὰς περιηγήσεις του) λέγει, ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Ἕλληνες ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων, πληρώσαντες ἅπαξ τὸ χαράτζιον, διετέλουν ὅσον ἔνεστιν ἀνενόχλητοι παρ' αὐτῶν, ἐνῷ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Βενετῶν οἱ κυρίαρχοι οὗτοι ζῶσιν ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς κήποις, λαμβάνουσιν ὅ,τι αὐτοῖς ἀρέσκει, καὶ κακοποιοῦσι τοὺς παραπονουμένους. Οἱ στρατιῶται σταθμεύουσι παρ' αὐτοῖς, οἱ ἀξιωματικοὶ διαφθείρουσιν ἢ ἀπάγουσι τὰς γυναῖκας ἢ θυγατέρας αὐτῶν, καὶ οἱ ἱερεῖς καταναγκάζουσιν αὐτοὺς νὰ ἀλλαξοπιστήσωσιν. Ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν Αὐστριακῶν ἐν Βενετίᾳ κυριαρχίας οἱ ὀρθόδοξοι οὐδὲν ὑφίσταντο κακόν. Τῷ 1868 ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων διέταξεν, ἵνα ἔχῃ ἡ ἐν Δαλματίᾳ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐπίσκοπον, συμβούλιον καὶ ἱερατικὴν σχολήν. Ἐν γένει δὲ ἀπὸ τοῦ 1797 πανταχοῦ, ὅπου ἔπαυσεν ἡ βενετικὴ κυριαρχία, οἷον ἐν Ἑπτανήσῳ, ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἀνεκουφίσθη, ἀπαλλαγεῖσα πάσης ἐξωτερικῆς καταπιέσεως. Πεσούσης τῆς δόξης τῆς Βενετίας καὶ ἐκλιπόντος τοῦ ἄλλοτε μεγάλου ἐμπορίου αὐτῆς, οἱ ἐν αὐτῇ Ἕλληνες ἤρξαντο ἀναχωροῦντες

τὰ μικρὸν, καὶ σήμερον μόνον ἀσθενῆ τινα λείψανα σώζον-
ι τῆς ἄλλοτε ἀκμαζούσης ἐκείνης ἑλληνικῆς κοινότητος.

238.

Ὁ παπισμὸς καὶ οἱ ἐν τῇ αὐστριακῇ αὐτοκρατορίᾳ ὀρθόδοξοι.

Τὰς ὑπὲρ τοῦ παπισμοῦ ἐνεργείας των ἐσπούδαζον οἱ ἀπό-
ολοι αὐτοῦ νὰ ἐπεκτείνωσι καὶ ἐπὶ τοὺς ὀρθοδόξους τοὺς ἐν
ῖς αὐστριακοῖς κράτεσιν. Ἐν τούτοις, ἐν Οὐγγαρίᾳ,
.αβωνίᾳ, Σιρμίᾳ, Κροατίᾳ, Δαλματίᾳ καὶ Τρανσυλβανίᾳ ὑπῆρ-
ν ἱκανὸς ἀριθμὸς ὀρθοδόξων σλάβων κατὰ τὸ πλεῖστον εἴτε
χῆθεν ἐκεῖ κατοικούντων, εἴτε ἐλθόντων βραδύτερον ἀπὸ
›υρκίας. Ἡ πίεσις τοῦ τουρκικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ἡ ἐπιθυμία
ῦ νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τῶν ἀπίστων,ἐκίνει ἀπὸ καιροῦ εἰς
ιρὸν καταδιωκομένους χριστιανοὺς νὰ καταφεύγωσιν ἐκεῖσε.
ὐχὶ σπανίως ἐξήρχοντο αὐτοκρατορικὰ διατάγματα, προσκα-
ιῦντα τοὺς ἐν Τουρκίᾳ χριστιανοὺς, ἰδίως τοὺς ἐν Βλαχίᾳ
ὶ Μολδαβίᾳ,ἵνα προσέρχωνται εἰς τὰ γειτονικὰ αὐςριακὰ κρά-
ἱ. Τῷ 1690 ἐστράφησαν πολλοὶ ὀρθόδοξοι εἰς τὴν Σλαβωνίαν
ιὶ τὴν Κροατίαν, ἀφοῦ ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος κατώρθωσεν,
α λάβωσι παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν νὰ κατοικήσωσι
ις χώρας ταύτας, ἀπολαμβάνοντες πλήρη θρησκευτικὴν ἐλευ-
ιρίαν καὶ ἴσα δικαιώματα πρὸς τοὺς καθολικοὺς ἔν τε τοῖς
›ησκευτικοῖς καὶ πολιτικοῖς πράγμασιν. Οὕτω ὀλίγον κατ' ὀ-
.γον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἰλλυρίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς γει-
ιαζούσαις χώραις ἐγκαταστάντων ὀρθοδόξων ηὔξησε μεγά-
ως, καὶ οὕτως οἱ ὀρθόδοξοι τῶν μερῶν τούτων ἀπετέλεσαν τὸ
λεῖστον τῶν κατοίκων αὐτῶν μέρος. Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις
ροσεφέρετο αὐτοῖς τὸ κατ' ἀρχὰς μάλιστα δικαίως καὶ μετ'
νοχῆς, προτιμῶσα αὐτοὺς τῶν προτεσταντῶν. Ἀλλ' ὅσον δι-
κία καὶ ἂν ἦτο πρὸς αὐτοὺς ἡ κυβέρνησις, μετὰ τοσοῦτον με-
αλητέρου ζήλου ἐσπούδαζον οἱ λατῖνοι ἱερεῖς, πρὸ πάντων
ὲ οἱ Ἰησουῖται νὰ μεταστρέψωσιν αὐτοὺς εἰς τὸν λατινι-
μόν. Καὶ ἐπέτυχον ἐν μέρει τούτου. Ὅπως δὲ εὐκολώτερον
ροσελκύωσιν αὐτοὺς,συνεχώρουν αὐτοῖς νὰ διατηρῶσι τὴν ἐκ-
λησιαστικήν των διοίκησιν καὶ τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν ἔθιμα.

Ὁ γάμος τῶν ἀνατολικῶν ἱερέων ἀνεγνωρίζετο. Μόνον ὤφειλον οἱ τῇ Ῥώμῃ ἑνούμενοι (*Uniti*) νὰ ἀναγνωρίζωσι τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πάπα καὶ τὸ Filioque. Οὕτως οἱ ἐν Αὐστρίᾳ ἀνατολικοὶ ἐχωρίσθησαν εἰς οὐνίτας καὶ ὀρθοδόξους. Ὀλιγώτερον ἢ ἀλλαχοῦ τῆς Αὐστρίας εὗρον εἴσοδον οἱ λατῖνοι ἱεραπόστολοι παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς τῆς Σιρμίας καὶ τῆς Σλαβωνίας, ὅπου ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῶν διοίκησις ἦτο μᾶλλον ἐστερεωμένη. Οἱ ὀρθόδοξοι τῶν μερῶν τούτων εἶχον ἴδιον μητροπολίτην, ὅστις τὸ πρῶτον ὑπαγόμενος ὑπὸ τὸν σέρβον ἀρχιεπίσκοπον Πεκίου ἐν Σερβίᾳ, ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1740 ἀνεξάρτητος καὶ ἔλαβε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν Κάρλοβιτζ τῆς Σιρμίας, ἐκλεγόμενος ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν αὐτῷ ὑποτεταγμένων ἑπτὰ ἐπισκόπων. Τὰ πλούσια αὐτοῦ εἰσοδήματα, ἡ ὑψηλὴ ἀξία τοῦ βαθμοῦ του, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία του ἀπὸ τῶν κατωτέρων πολιτικῶν ἀρχῶν ἔθετον τὸν μητροπολίτην τοῦτον εἰς κατάστασιν τὸ μὲν νὰ ἐνεργῇ ἀποτελεσματικώτερον ἐπὶ τῶν ὁμοδόξων του, τὸ δὲ νὰ ματαιώνῃ τὰς πρὸς ἐπιστροφὴν ἐνεργείας τῶν Ἰησουϊτῶν. Κατὰ τοὺς νεωτέρους μάλιστα χρόνους τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐν τοῖς αὐστριακοῖς κράτεσιν ἐξησφαλίσθη καὶ ἐκραταιώθη ἱκανῶς. Τῷ 1776 συνῆλθον οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι ἐν Κάρλοβιτζ, τῇ παρούσῃ ἕδρᾳ τοῦ μητροπολίτου αὐτῶν, καὶ συνεκρότησαν σύνοδον, ἥτις ἐπήνεγκε πολλὰς ἐκκλησιαστικὰς βελτιώσεις.

239.

Συνέχεια. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Τρανσυλβανίᾳ.

Πολὺ συχνότερον ἦσαν ἐκτεθειμένοι οἱ ἐν Οὐγγαρίᾳ διεσπαρμένοι ἀνατολικοὶ ὀρθόδοξοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν λατίνων ζηλωτῶν. Αἱ καταπιέσεις αὗται προὐκάλεσαν τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπέμβασιν τῆς αὐτοκρατείρας Ἄννης. Πρὸ πάντων ὅμως ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἐσπούδαζον οἱ λατῖνοι ἱερεῖς νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ἐνεργείας των παρὰ τοῖς βλάχοις, οἵτινες ἀνῆκον τῷ δόγματι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Τῷ 1697 ἐπέτυχον οἱ λατῖνοι νὰ κερδήσωσι τὸν Βλάχον ἐπίσκοπον Θεόφιλον καὶ μέρος τοῦ κλήρου του, πείσαντες νὰ δεχθῶσι τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα, τὴν περὶ καθαρτηρίου πυρὸς δόξαν καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ

ἀζύμου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρὸς δὲ καὶ τὴν διδασκαλίαν περὶ ἐκπορεύσεως καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ὑπέθαλπε τὰς ἐνεργείας ταύτας, παρέχουσα εἰς τοὺς οὐνίτας ἴσα δικαιώματα πρὸς τοὺς καθολικοὺς καὶ πολλὰ προνόμια. Δὲν παρεδέχθησαν μὲν πάντες οἱ βλάχοι ἱερεῖς τὴν ἕνωσιν, τὸ δὲ μῖσος τῶν ὀρθοδόξων μεινάντων πρὸς τοὺς καθολικοὺς ὑπῆρχε τοσοῦτον, ὥστε τὰς ἁγίας Τραπέζας, ἐν αἷς εἶχον λειτουργήσει λατῖνοι ἱερεῖς, κατέστρεφον ὡς ἀνιέρους, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἔδαφος, ὅπου ἤθελον οὗτοι πατήσει, ἐξήγνιζον, ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡνωμένων ἱερέων καὶ κοινοτήτων, αἵτινες ἀγνοοῦσαι τὰ ἰδιάζοντα τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἠκολούθουν ἀφρόντιδες τὸν ἱερέα, ὁσημέραι τοσοῦτον ηὔξανον, ὥστε οἱ μετὰ ταῦτα ἐπίσκοποι παρεδέχοντο τὴν ἕνωσιν, χωρὶς νὰ εὑρίσκωσι παρὰ τῷ λαῷ ἀντίστασίν τινα. Τῷ 1744 ἐθεωρεῖτο τὸ ἔργον τῆς ἑνώσεως σχεδὸν τετελεσμένον, ἡ ἐξάπλωσις δηλ. τῆς ἑνώσεως παρ' ἅπαντι τῷ βλαχικῷ λαῷ ὡς τελεία, ὅτε αἴφνης ἀπροσδόκητόν τι συμβὰν ἐματαίωσεν ἐντελῶς τὴν ἀπὸ τοσούτου χρόνου μετὰ μεγάλου κόπου κατορθωθεῖσαν καὶ μετὰ προσοχῆς διασωζομένην ἕνωσιν. Τῷ 1744 ἦλθε δηλ. εἰς τὴν χώραν ταύτην ἄ γ ν ω σ τ ό ς τις ὀρθόδοξος μ ο ν α χ ό ς, ὅστις περιερχόμενος τὰ χωρία καὶ ἐν ἁπλότητι κηρύττων, ἐπέτυχε νὰ ἐμπνεύσῃ ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ἕνωσιν, καὶ νὰ πείσῃ τοὺς βλάχους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν μοναχὸς οὗτος συλληφθεὶς ἀπήχθη εἰς Βιέννην, ἀλλ' ἄλλοι μοναχοὶ μετ' αὐτὸν ἐλθόντες, ἀπετέλεσαν τὸ ἔργον του. Εἰς μάτην ἐπειράθη ἡ κυβέρνησις διὰ διωγμῶν καὶ κακώσεων νὰ διατηρήσῃ τὴν ἕνωσιν. Αὕτη ἐξέλιπε. Μόνον δὲ ὀλίγοι τινὲς χωρικοὶ δουλοπάροικοι καθολικῶν κυρίων ἠναγκάσθησαν νὰ ἐμμείνωσιν εἰς αὐτήν. 'Αλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ ἔφυγον εἰς τὰς πλησίον τουρκικὰς ἐπαρχίας. Βραδύτερον ἠναγκάσθη καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς Αὐστρίας νὰ παραδεχθῇ τὰ τετελεσμένα, καὶ παρέσχε τὴν προστασίαν της εἰς τοὺς ὀρθοδόξους τῆς Τρανσυλβανίας. Ὁ κανονισμὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῶν μὴ ἡνωμένων ἀνατολικῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ, ὁ γενόμενος ἐπὶ Μ α ρ ί α ς Θ η ρ ε σ ί α ς, οὐδὲν ἀφήρεσε προνόμιον, ἐξ ὧν εἶχον πρότερον ἀπολαυσει. Ἡ περὶ ἀνοχῆς διάταξις Ἰ ω σ ὴ φ τοῦ Β' ἐπεκύρωσε

καὶ ηὔξησε τὰ προνόμια αὐτῶν, ἡ δὲ συνέλευσις τοῦ 1791 ἐξησφάλισε τελείως τὴν πολιτικὴν αὐτῶν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ὕπαρξιν. Σήμερον ἀπολαύουσι τῶν αὐτῶν τοῖς καθολικοῖς καὶ προτεστάνταις προνομίων. Εἰς τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ συνεδριάζωσι καὶ συμψηφίζωσιν ἐν ταῖς συνελεύσεσι τοῦ κράτους. Ὁ μητροπολίτης Τρανσυλβανίας, ἐν Ἑρμαννστάδτ ἑδρεύων, ἄλλοτε ὑπαγόμενος ὑπὸ τὸν Κάρλοβιτζ, ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1864 αὐτοκέφαλος.[1]

240.

Πῖος ὁ Θ΄ καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία.

Ἂν καὶ τοσάκις ἀπέτυχον αἱ ἀπόπειραι τῶν παπῶν πρὸς ὑποταγὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, δὲν ἔπαυσαν ὅμως οὗτοι μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἐνεργοῦντες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Τελευταῖον Πῖος ὁ Θ΄ ἤδη ἐν ἀρχῇ τῆς παπωσύνης αὐτοῦ, ἤτοι τῇ 6 ἰανουαρίου τοῦ 1848, ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἀνατολικούς, προτρέπων αὐτοὺς πρὸς ὑποταγήν. Πρὸς τὴν ἐγκύκλιον ταύτην, ἥτις ἐπανελάμβανε τὰ ἀρχαῖα σαθρὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Ῥώμης, ἀπήντησεν ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμος ὁ Ε΄ τὰ δέοντα. Ἡ ἀπάντησις αὕτη, ἥτις κατέδειξεν, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐμμένει πιστὴ εἰς τὰς παραδόσεις της, καὶ οὐδεμίαν προσοχὴν δίδει εἰς τὰς ἀτόπους ἀπαιτήσεις τῶν παπῶν, δὲν ἐσωφρόνισε τὸν Πῖον. Τὴν ἐπιθυμίαν τῆς πνευματικῆς ὑποταγῆς τῆς ἀνατολῆς ἐξηκολούθησε νὰ τρέφῃ ζωηρὰν καὶ μετὰ ταῦτα δι᾿ ὅλου τοῦ βίου του, οὐδέποτε δὲ ἔπαυσεν ἐργαζόμενος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Τὰς τάσεις ταύτας Πίου τοῦ Θ΄ μεγάλως ἐκολάκευσεν ἡ προσέλευσις εἰς τὸν καθολικισμὸν τοῦ πεπαιδευμένου μὲν ἀλλὰ πανούργου Ἕλληνος Πιτζιπιοῦ, ὅστις τῷ 1853 προὔτεινεν αὐτῷ καὶ σχέδιον ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Κατ᾿ αὐτὸν ἔπρεπε νὰ συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος συγκαλουμένη παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων Ῥωσσίας καὶ Γαλλίας. Κατόπιν τῶν παραστάσεων τοῦ Πιτζιπιοῦ συνέστη πρὸς

[1] Τὰ περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἰησουϊτῶν ἐν Πολωνίᾳ θέλομεν περιλάβει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας.

ν σκοπὸν τῆς ἑνώσεως τῷ 1855 ἡ «Χριστιανικὴ ἀνα-
λικὴ ἑταιρία,» ἧς πρόεδρος ὠνομάσθη αὐτὸς ὁ Πιτσι-
ός. Ἡ ἑταιρία αὕτη ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἐν διαφόροις πόλεσι τῆς
ατολῆς ἐπιτροπάς. Ἔμελλον δὲ νὰ προσκληθῶσι καὶ οἱ προ-
στάνται εἰς τὴν μέλλουσαν ταύτην σύνοδον. Ὡς βάσις τῶν
γασιῶν αὐτῆς θὰ ἐχρησίμευε τὸ σύγγραμμα τοῦ Πιτσιπιοῦ
Η ἀνατολικὴ ἐκκλησία» (L'église orientale Rome 1855), τὸ
πωθὲν καὶ δημοσιευθὲν διὰ τῆς Προπαγάνδας. Ἀλλὰ τὸ σχέ-
ον τοῦ Πιτσιπιοῦ ἀπέτυχεν, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οὗτος περιελ-
ὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν πάπαν, συνέγραψε καὶ ἐξέδωκε τὸ σύγ-
ραμμα «Ὁ Ῥωμανισμὸς» (Le Romanisme, Paris 1860), ὅπερ
ήρει ὅλως τὸ πρῶτον ἔργον του, πάντα τὰ κακὰ, τὰ
τ' ἀρχῆς εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἐπελθόντα, ἀπὸ τοῦ
πισμοῦ παράγον. Ὅτε δὲ ὁ πάπας τῷ 1862 συνέστησε νέαν
ιτροπὴν, ἵνα προνοήσῃ περὶ τῶν μέσων τῆς ποθουμένης ἑνώ-
ως, διεμαρτυρήθη ὁ Πιτσιπιὸς ἐν ὀνόματι τῆς «χριστιανικῆς
ατολικῆς ἑταιρίας,» κηρύξας τὸν πάπαν ἀποκεκλεισμένον
τὸ ταύτης! Ἐν τούτοις Πῖος ὁ Θ' δὲν ἐγκατέλιπε τὴν ἀγα-
ητὴν αὐτῷ ἰδέαν τῆς ὑποταγῆς τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν πνευμα-
κήν του ἐξουσίαν. Ὅτε συνεκλήθη κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1869
ἐν Ῥώμῃ τελευταία οἰκουμενικὴ τῶν καθολικῶν σύν-
δος χάριν τῶν συμφερόντων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἢ
ἄλλον ὅπως ἐνισχύσῃ ἔτι μᾶλλον τὸν παπισμὸν, ἀνεμνήσθη
ὖθις ὁ Πῖος τῶν ἀνατολικῶν, δι ἐγκυκλίου δὲ πρὸς αὐτοὺς
ροσεκάλεσε τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἵνα συμ-
εθέξωσι τῆς συνόδου καὶ ἑνωθῶσι μετὰ τῆς ἕδρας τοῦ Πέτρου.
διαιτέρα δὲ πρόσκλησις ἐπεδόθη ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ
ίπα ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς τὸν πατριάρχην Γρηγό-
ιον τὸν ΣΤ', ἀλλ' οὗτος ὀρθῶς ποιῶν, ἐπειδὴ ἦτο ἐκ τῶν
ροτέρων γνωστὸν τὸ πνεῦμα τῆς προσκλήσεως ταύτης, μηδὲ
ὶν νὰ λάβῃ εἰς χεῖρας τὴν παπικὴν ἐπιστολὴν ἠξίωσεν. Ἡ
κρὰ τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως, τῷ πρώτῳ τούτῳ
ετὰ τὴν τάξιν ἐπισκόπῳ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀποτυχία
τεισε τοὺς ἐν Ῥώμῃ, ὅτι μάτην ἐργάζονται πρὸς ὑποταγὴν
ὸν ἀνατολικῶν, καὶ ἀπέσχον τοῦ νὰ ἀποταθῶσι καὶ πρὸς ἄλ-
κς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς. Μετὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν τῆς

συνόδου ὡρίσθη ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπιτροπῶν τῶν συστασῶν πρὸς προπαρασκευὴν τῶν μελλόντων νὰ συζητηθῶσι θεμάτων καὶ ἐ π ι τ ρ ο π ὴ μέλλουσα νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τῆς ἑνώσεως τῶν ἀνατολικῶν. Οὐδὲν ὅμως ἐντεῦθεν προῆλθεν ἀποτέλεσμα. Ἡ σύνοδος μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ ἀλανθάστου διελύθη κακῶς ἔχουσα, ἅμα εἰσελασάντων τῶν στρατευμάτων τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ εἰς Ῥώμην κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1870. Περὶ τῶν κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς Βατικανῆς ταύτης συνόδου περὶ τοῦ ἀλανθάστου τοῦ πάπα ἐξεγερθέντων καθολικῶν ἐν Γερμανίᾳ ἰδίως, τῶν κληθέντων παλαιοκαθολικῶν, καὶ τῶν μετὰ τῶν ὀρθοδόξων διαπραγματεύσεων αὐτῶν περὶ ἑνώσεως ἐν Βόννῃ κατὰ τὰ ἔτη 1874 καὶ 1875, θέλει γίνει ἀλλαχοῦ λόγος. Ὁ διάδοχος Πίου τοῦ Θ' Λέων ΙΓ' ἐζήτησε διατάσσων νὰ πανηγυρίζηται λαμπρῶς κατ' ἔτος ἐν ἁπάσῃ τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀποστόλων τῶν Σλάβων Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου, νὰ ἑλκύσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν σλαβικῶν λαῶν. Οὗτοι ὅμως, ὡς εἰκός, οὐδεμίαν ἔδωκαν προσοχὴν εἰς τοῦτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.

F a b r i c i i Bibliotheca gracca. Hamb. 1708—28. Ἀ ν δ ρ έ ο υ Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ Β ρ ε τ ο ῦ Νεοελληνικὴ φιλολογία. Ἐν Ἀθήναις, 1854. Κ. Σ ά θ α Νεοελληνικὴ φιλολογία. Ἐν Ἀθήναις 1868. Ἀ ν δ ρ ο ν ί κ ο υ Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ Προσθῆκαι εἰς τὴν Νεοελ. φιλολογίαν Σάθα. Ἐν Λειψίᾳ 1871. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ Ὀρθόδοξος Ἑλλάς. Ἐν Λειψίᾳ 1872. Κ. Ο ἰ κ ο ν ό μ ο υ Περὶ τῶν Ο'. Ἐν Ἀθήναις 1844. Ἐν τόμ. Δ'. Δὲ Κ ι γ ά λ α Σχεδίασμα νεοελληνικῆς φιλολογίας. Ἐν Σύρῳ 1846. Ζ α β ί ρ α Νέα Ἑλλάς. Ἐν Ἀθήναις 1872. Π α ρ α ν ί κ α Σχεδίασμα περὶ καταστάσεως παιδείας ἀπὸ ἁλώσεως κτλ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867. Ἀ λ ή θ ε ι α Κωνσταντινουπόλεως περὶ τῆς πατριαρχικῆς μεγάλης σχολῆς τοῦ γένους ὑπὸ Μ. Δ. Χ α μ ο υ δ ο π ο ύ λ ο υ ἀπὸ τοῦ Α' τεύχους τοῦ Α' ἔτους.

241.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία ἐν γένει.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία δὲν ἠδύνατο ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ

νὰ ἀκμάσῃ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐν Τουρκίᾳ ἕνεκα προφανῶν λόγων. Ἡ θεολογία ὡς ἐπιστήμη μόνον ἐκεῖ δύναται νὰ καλλιεργηθῇ ὅπου καλλιεργεῖται καὶ ἡ καθ' ὅλου ἐπιστήμη. Παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, παρ' ᾧ ὡς ἐκ τῆς δουλείας πᾶσα πνευματικὴ ζωή, πᾶσα ἐν γένει ἐπιστήμη παρήκμασε καὶ κατέπεσε μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ γένους, πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναφανῶσι μεγάλοι καὶ ἔξοχοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς; Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες θεολόγοι καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῶν χρόνων τούτων καὶ εὐάριθμοι σχετικῶς πρὸς ἄλλας ἐποχὰς καὶ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῇ δύσει συγχρόνων πεπαιδευμένων εἶναι καὶ οὐχὶ μεγάλης καὶ ἐκτάκτου σημασίας. Ἡ παροῦσα περίοδος δὲν ἔχει νὰ δείξῃ οὔτε Ὠριγένεις, οὔτε Χρυσοστόμους, οὔτε κἂν Φωτίους. Ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν διεκρίθησαν τῶν ἄλλων, ἔτυχον τελειοτέρας παιδεύσεως ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ὅπου ἀπὸ τῆς ἁλώσεως κατὰ μέγα μέρος διὰ τῶν προσφύγων λογίων Ἑλλήνων εἶχον ἔλθει τὰ γράμματα, ἐν Βενετίᾳ, Παταβίῳ, Πίζῃ, Ῥώμῃ, Φλωρεντίᾳ, Παρισίοις, Ὀξωνίῳ καὶ Γερμανίᾳ. Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ σπάνια ἦσαν καὶ ἀσήμαντα. Ἡ ἐν Βενετίᾳ ἑλληνικὴ ἀποικία ἵδρυσε τὴν πρώτην ἀξίαν λόγου ἑλληνικὴν σχολὴν κατὰ τὸ 1626, τὴν Φλαγγίνειον λεγομένην (πρβλ. § 237), ἐξ ἧς ἤρχισαν νὰ ἐξέρχωνται διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, οἵτινες ἐχρησίμευσαν εἰς τὰ ἐν τῇ ἀνατολῇ σχολεῖα, ὧν τὰ κυριώτερα ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει (ἡ μεγάλη τοῦ γένους Σχολή), ἐν Ἰωαννίνοις, Σμύρνῃ, Κυδωνίαις, Χίῳ, Πάτμῳ, Δημιτσάνῃ, Ἄθωνι, Ἀγράφοις, Βουκουρεστίῳ καὶ Ἰασίῳ, τὰ πλεῖστα ἱδρυθέντα κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα.[1] Ἐσπούδαζον δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἀμυνόμενοι ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἀποκρούοντες τὰς ἐνεργείας τῶν καθολικῶν ἱεραποστόλων ἐν τῇ ἀνατολῇ νὰ καταπολεμῶσι τὰς διδασκαλίας καὶ διατάξεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο δογματικά, ἠθικά, ἱστορικὰ καὶ ἐξηγητικὰ τῶν Γραφῶν ἔργα σχε-

[1] Οἱ ἐπισημότεροι διδάσκαλοι τοῦ γένους κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δουλείας ὑπῆρξαν ὁ Θεοτόκης, ὁ Εὐγένιος, ὁ Πέζαρος, ὁ Ψαλλίδας, ὁ Πρώϊος, ὁ Βενιαμίν, ὁ Φωτιάδης, ὁ Κούμας, ὁ Δούκας, ὁ Βάμβας, ὁ Οἰκονόμος καὶ ὁ Φαρμακίδης.

δὸν ἢ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα ἀπαντῶμεν παρ'αὐτοῖς. Εἰς τὰ δογματικὰ ἀνήκουσι τὰ δογματικὰ ἔργα τοῦ Κορεσίου, τοῦ Δαμωδοῦ, τοῦ Εὐγενίου καὶ τοῦ Παρίου. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία παρημελήθη. Μόνος ὁ Μελέτιος ἔγραψε τοιαύτην. Ὁ Εὐγένιος ἤρχισε μόνον τὴν συγγραφὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἐκ δὲ τῶν ἑρμηνευτικῶν ἐργασιῶν ἀναφέρομεν τὰς ἐξηγήσεις τοῦ Θεοτόκη εἰς τὰ εὐαγγέλια, τὰς πράξεις καὶ τὰς ἐπιστολὰς τῶν ἀποστόλων, τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐν ταῖς κυριακαῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ. καὶ τοῦ Ἀνθίμου τὴν ἑρμηνείαν εἰς τοὺς ψαλμούς. Πραγματείας τοὐναντίον κατὰ τοῦ παπισμοῦ πολεμικὰς ἔχομεν πολλάς. Ἐκ τῶν πολεμικῶν ἔργων διακρίνονται τὰ τοῦ Ἱερεμίου, Κορεσίου, Μηνιάτου, Βλασοπούλου καὶ Ἡλία Ταντααλίδου. Ὁπωσδήποτε καὶ οἱ ὀλίγοι οὗτοι Ἕλληνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς οἱ μόνοι σχεδὸν Ἕλληνες συγγραφεῖς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (διότι οἱ κληρικοὶ τότε ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ μόνοι λόγιοι) ἀποδεικνύουσιν, ὅτι παρὰ τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει ὅσῳ καὶ ἂν κατέπεσεν ἡ παιδεία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, οὐδέποτε ὅμως ἐξέλιπεν ἐντελῶς, ὅτι σπινθὴρ τις πάντοτε ἐσῴζετο, οὗτος δὲ ἤρχεσεν ἵνα δώσῃ νέαν ζωὴν καὶ ἀνορθώσῃ πάλιν τὴν Ἑλλάδα. Ὁ σώσας τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρξεν ὁ κλῆρος. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους μετὰ τῆς ἐν γένει διαδόσεως τῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀνυψώθη πως καὶ ἡ τοῦ κλήρου ἐκπαίδευσις, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἱδρύθησαν αἱ θεολογικαὶ σχολαὶ τῆς Χάλκης καὶ τῶν Ἱεροσολύμων. Πολλοὶ τῶν ἐκ Τουρκίας κληρικῶν ἐκπαιδεύονται νῦν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις σχολείοις τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, καὶ ἐν τοῖς σοφοῖς τῆς Γερμανίας πανεπιστημίοις. Ἡ παιδεία τοῦ κλήρου μόνη δύναται νὰ ἀνυψώσῃ πάλιν τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν.

242.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνος.

Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἁλώσεως ὁ μόνος ἄξιος λόγου μνημονευόμενος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς εἶναι **Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος** ἀπὸ τοῦ **1482** πα-

τριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἀνὴρ μεγάλης ἀρετῆς καὶ πεπαιδευμένος, ὅστις κατέλιπε τὰ συγγράμματα κατὰ Πλήθωνος καὶ περὶ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου καὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου. Ἦτο ἀνὴρ εὔγλωττος καὶ ἀνέπτυξε πολὺν ζῆλον ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ θείου λόγου. Τιμώμενος ὡς ὁ σοφώτερος τῶν χρόνων αὐτοῦ προσεκλήθη παρὰ τοῦ σουλτάνου νὰ πέμψῃ αὐτῷ ἐξήγησιν τοῦ συμβόλου τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Κατὰ δὲ τὴν ΙϚ' ἑκατονταετηρίδα διεκρίθησαν οἱ ἑξῆς ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Μανουὴλ Πελοποννήσιος ἢ Κορίνθιος, ἀνὴρ πεπαιδευμένος τήν τε θύραθεν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν, ἀκμάσας περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος, χρηματίσας δὲ τὸ μὲν πρῶτον διδάσκαλος τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς, μετὰ δὲ ταῦτα χαρτοφύλαξ καὶ ῥήτωρ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Συνέγραψε κατὰ λατίνων. Μάξιμος ὁ Ἁγιορείτης, περὶ τὸ 1518 ἀκμάσας, ἐγένετο διδάσκαλος τῶν Ῥώσσων ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Ἰβάνοβιτζ, συνέγραψε δὲ κατὰ λατίνων, λουθηρανῶν, ἐθνικῶν καὶ Μωαμεθανῶν. Ἀλλ' ὁ ἐπισημότερος ἀνὴρ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος εἶναι Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Κρήτῃ τῷ 1535, ἐμορφώθη ἐπιστημονικῶς ἐν Παταβίῳ τῆς Ἰταλίας, ἦτο εἰδήμων τῆς λατινικῆς, ἑβραϊκῆς, συριακῆς καὶ ἑβραϊκῆς γλώσσης († 1600), συνέγραψε δὲ διάφορα δογματικὰ καὶ πολεμικὰ κατὰ λατίνων συγγράμματα καὶ κατήχησιν. Ὁ Μελέτιος οὗτος εἰργάσθη μετὰ πολλοῦ ζήλου κατὰ λατίνων, πέμψας δὲ εἰς Πολωνίαν Κύριλλον τὸν Λούκαριν περὶ τὸ 1600, ἠγωνίσθη νὰ στηρίξῃ τοὺς ἐκεῖ ὀρθοδόξους. Ὁ αὐτὸς συνῆψεν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν προτεσταντῶν θεολόγων ἐν Πολωνίᾳ, οἵτινες πρoύτειναν τὸν συνασπισμὸν τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν κατὰ λατίνων (§ 228). Καὶ Ἱερεμίας δὲ ὁ Β' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 1572 ἐφημίσθη διὰ τῶν ἀπαντήσεών του πρὸς τοὺς ἐν Τυβίγγῃ λουθηρανοὺς θεολόγους (1573—1586), συνέγραψε δὲ καὶ ἄλλα ἔργα. Ὁ Ἱερεμίας οὗτος ἐλθὼν εἰς Ῥωσσίαν περὶ τὸ 1588 ἀνέδειξε πατριάρχην τὸν τέως μητροπολίτην Μόσχας, καὶ εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τότε κακῶς ἐχόντων ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν Ῥωσσίᾳ. Μάξιμος Μαργούνιος ἐκ Κρή-

τῆς († 1602) ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Κυθήρων, καὶ συνέγραψε πολλὰ ἔργα, ἐν οἷς καὶ ἐπιστολάς. Ἦτο ἀνὴρ λόγιος καὶ δόκιμος συγγραφεὺς ἔν τε τῷ πεζῷ καὶ τῷ ἐμμέτρῳ λόγῳ, ἐγκρατὴς τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Ὁ Μανουὴλ Μαλαξὸς ἐκ Ναυπλίου συνέγραψεν ἐρανιζόμενος ἐκ διαφόρων ἄλλων συγγραμμάτων τὴν πατριαρχικὴν ἱστορίαν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 1458 μέχρι τοῦ 1578 τὴν μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως ὑπὸ Μαρτίνου Κρουσίου ἐν τῇ Τουρκογραικίᾳ ἐκδοθεῖσαν, ἥτις εἶναι ἡ κυριωτέρα πηγὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Μετὰ τῶν λογίων τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος κατατάσσομεν καὶ Δωρόθεον τὸν Μονεμβασίας τὸν συγγραφέα τοῦ χρονογράφου, ἤτοι ἱστορίας ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ ἔτους 1629, καὶ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν χρησίμου.

243.

Οἱ συγγραφεῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος.

Σπουδαίους Ἕλληνας ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ἔχομεν ἐκ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου ἐν Ῥώμῃ τῷ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ' ἱδρυθέντι ἐπὶ σκοπῷ προσηλυτισμοῦ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἐκπαιδευθέντων Ἀλλατίου, Πέτρου Ἀρκουδίου, Ἰωάννου Ματθ. Καρυοφύλλου, Ἀνδρούτση, Νικολάου Κομνηνοῦ Παπαδοπούλου, οἵτινες πολλὰ ὑπὲρ τοῦ παπισμοῦ συνέγραψαν, διεκρίθησαν ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ Γαβριὴλ Σεβῆρος, σπουδάσας ἐν Παταβίῳ, γενόμενος δὲ μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος τῆς ἐν Λυδίᾳ Φιλαδελφείας, καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἀρχιερατεύσας καὶ ἐν Βενετίᾳ, ὅστις ἦτο ἀνὴρ σπουδαῖος. Συνέγραψε κατὰ λατίνων († 1616). Κύριλλος Λούκαρις. Οὗτος δὲν ὑπῆρξε μόνον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει σπουδαιότατον πρόσωπον, ἀλλὰ συγκαταριθμεῖται καὶ μεταξὺ τῶν πρώτων λογίων τῆς ἐποχῆς του. Κατήγετο ἐκ Κρήτης, ἐσπούδασε δὲ ἐν Παταβίῳ τῆς Ἰταλίας καὶ μετὰ ταῦτα ἐπεσκέφθη καὶ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ἰδίως διατρίψας ἐν Ἑλβετίᾳ, ὅπου συνέδεσε μετὰ πολλῶν καλβινιστῶν θεολόγων φιλίαν. Μετὰ

ταῦτα ἐγένετο πρῶτον μὲν πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, εἶτα δὲ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Κύριλλος ἤλπιζεν, ὅτι διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς παιδείας ἠδύνατο νὰ ἀνορθωθῇ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, καὶ νὰ ἀποκρούσῃ αἰσίως τοὺς ἀπὸ Ῥώμης κινδύνους. Διὰ τοῦτο ἐπροστάτευσε τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ κλήρου. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἔπεμψεν εἰς Ἀγγλίαν τὸν Κριτόπουλον, καὶ συνέστησε τὸ πρῶτον τυπογραφεῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπίστευε δὲ, ὅτι ἐκ τῆς φιλικῆς σχέσεως πρὸς τὰς προτεσταντικὰς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀκμάζουσαν θεολογίαν των ἠδύνατο καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία μεγάλως νὰ ὠφεληθῇ. Ὁ Κύριλλος συνέγραψεν ἐπιϛολάς τινας καὶ λόγους. Εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον, ὅτι ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκδοθεῖσα ὁμολογία εἶναι ἔργον αὐτοῦ. Γεώργιος Κορέσιος. Ὑπῆρξεν ἐπίσημος ἀνὴρ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ὡς δεινὸς θεολόγος φημιζόμενος. Ὅτε ἕνεκα τῆς ψευδολουκαρείου ὁμολογίας μεγάλη ταραχὴ ἐπεκράτει ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὗτος προσεκλήθη ἐκεῖσε, ἵνα ἀντιταχθῇ πρός τινα λουθηρανὸν Ἀντώνιον Λέγερον. Συνέγραψε δὲ πολλὰ συγγράμματα τὰ πλεῖστα πολεμικὰ κατὰ λατίνων καὶ διαμαρτυρομένων († 1641).[1] Μητροφάνης Κριτόπουλος. Οὗτος ἐσπούδασεν ἐν Ὀξωνίῳ (1618—23), σταλεὶς ἐκεῖσε ὑπὸ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἔτι πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ὄντος. Ἐπεσκέφθη δὲ καὶ τὰ πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας, ἐν ᾗ ἔτι διατρίβων, ἐξέδωκε τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀνατολικῆς ὁμολογίας. Κατὰ τοῦ ἔργου τούτου ἠγέρθησαν ὑπόνοιαι διὰ τὴν πρὸς τὸν Λούκαριν σχέσιν τοῦ συγγραφέως του, ἀλλ' ἀδίκως. Ὁ Μητροφάνης μένει πιστὸς εἰς τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας του. Ἀπὸ τοῦ 1630 ἐγένετο πατριάρχης Ἀλεξανδρείας. Τὴν ψευδολουκάρειον ὁμολογίαν ἀπεκήρυξε καὶ αὐτὸς προθύμως († 1641). Μαθητὴς τοῦ Λουκάρεως ὑπῆρξε καὶ Μάξιμος ὁ Καλλιπολίτης (1637), ὁ πρῶτος εἰς ἁπλῆν ἑλληνικὴν μεταφράσας τὴν Καινὴν Διαθήκην. Πέτρος Μογίλας, μητροπολίτης Κιέβου (1619) μολδαβὸς, ἐγένετο γνωϛὸς διὰ τῆς ὀρθοδόξου ὁμολογίας τῆς φερούσης τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἥτις τὸ μὲν πρῶτον εἶχε συνταχθῇ παρ' αὐτοῦ χάριν τοῦ ποι-

[1] Περὶ Κορεσίου πρβλ. Ἀθανασίου Κ. Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν.

μνίου του, ἐν ᾧ εἶχον διαδοθῇ ὑπὸ ἱεραποστόλων παπικαὶ καὶ προτεσταντικαὶ ἰδέαι, μετὰ δὲ ταῦτα ἀναθεωρηθεῖσα καὶ ἐκ νέου διὰ Μελετίου τοῦ Συρίγου καὶ ἄλλων Ἑλλήνων καὶ Ῥώσσων θεολόγων διασκευασθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν ὑπογραφεῖσα, ἐδημοσιεύθη τῷ 1642 ὡς ὁμολογία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Μελέτιος Συρίγος ἐκ Κρήτης († 1662). Καὶ οὗτος εἶχε σπουδάσει ἐν Παταβίῳ. Ἐκτὸς τῆς ἀναθεωρήσεως τῆς ὁμολογίας τοῦ Μογίλα συνέταξεν 24 θεολογικὰ κεφάλαια κατὰ λατίνων. Ἐπολέμησε δὲ μετὰ πολλῆς σφοδρότητος κηρύττων ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν εἰς τὸ ἁπλοῦν μετάφρασιν τοῦ Μαξίμου Καλλιπολίτου, ἀλλ' ἐξωρίσθη παρὰ τοῦ πατριάρχου Παρθενίου ὡς ἐξεγείρων ταραχάς. Θεόφιλος Κορυδαλεύς, Ἀθηναῖος λόγιος, σπουδάσας ἐν Παταβίῳ, διδάξας δὲ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Βενετίᾳ, Ἀθήναις, Ζακύνθῳ καὶ Κωνσταντινουπόλει († 1646). Συνέταξε πρὸς τοῖς ἄλλοις Δογματικὴν ἐπιστολὴν πρὸς Ποκζάσκην Ῥέκτορα τῆς ἐν Κιέβῳ σχολῆς. Νεκτάριος, πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐκ Κρήτης, καὶ οὗτος ἕλκων τὸ γένος, εἷς τῶν πρώτων θεολόγων τῆς ἐποχῆς του († 1676). Εἶχε σπουδάσει ἐν Ἀθήναις ὑπὸ Θεόφιλον τὸν Κορυδαλέα, συνέγραψε δὲ χρονογράφον, καί τινα κατὰ λατίνων συγγράμματα, ἰδίως τὴν περὶ ἀρχῆς τοῦ πάπα ἀντίρρησιν τὴν ἐν Ἰασίῳ τῷ 1682 ἐκδοθεῖσαν, ὅπερ εἶναι τὸ ἄριστον ἔργον ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης, περιλαμβάνον πᾶν ὅ,τι πρὸ αὐτοῦ παρὰ τῶν ἀνατολικῶν ἐρρέθη ἰσχυρὸν κατὰ τοῦ πάπα, καὶ χρησιμεῦσαν καὶ μετὰ ταῦτα ὡς πηγὴ πᾶσι τοῖς προσβαλοῦσι τὸν παπισμόν. Πρὸ πάντων εἶναι ἐπιτυχὴς ἡ ἐν αὐτῷ ἱστορικὴ ἀπόδειξις κατὰ τῶν ἀξιώσεων τῶν παπῶν. Ἐγράφη δὲ τὸ σύγγραμμα τοῦτο πρὸς ἀναίρεσιν συγγράμματος ὑπὲρ τοῦ πάπα Πέτρου Φραγκισκανοῦ μοναχοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις. Νικόλαος Κεραμεὺς († 1672) ἐξ Ἰωαννίνων. Οὗτος ἀσχολούμενος περὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἰατρικὴν καὶ θεολογίαν, κατέλιπε συγγράμματα ἀναγόμενα εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ἐπιστήμας. Σπουδαῖον ἔργον αὐτοῦ εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον «Ἔγκλημα τῶν ἐγκαλούντων ἀδίκως κατὰ τῆς μιᾶς καὶ μόνης καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ ἀντιρρητικὸν κατὰ τοῦ πάπα.» Ἰωάννης Καρυοφύλλης, ὑπάρξας μαθητὴς Θεοφίλου Κορυδαλέως. Ἠσχολεῖτο

μᾶλλον περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἢ περὶ τὴν θεολογίαν, αὐτῷ τε δὲ καὶ τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ ἀπεδόθησαν ἑτεροδοξίαι τινές, ἐν αἷς καὶ ὅτι ἀπέρριπτον τὴν μετουσίωσιν. Παΐσιος Λιγαρίδης ἐκ Χίου. Ἐμορφώθη ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐπί τινα χρόνον ὑπερησπίσθη τὸν λατινισμόν, βραδύτερον ὅμως ἐπιστρέψας εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἔγραψε θερμὰς ὑπὲρ ταύτης ἀπολογίας. Ἐστάλη δὲ εἰς Ῥωσσίαν παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ἵνα κατασιγάσῃ τὰς ἔριδας τὰς ἕνεκα τοῦ πατριάρχου Μόσχας Νίκωνος ἐγερθείσας († 1678). Ἔγραψε κατὰ τοῦ πάπα καὶ κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἤκμασε καὶ ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος († 1717), ἀνὴρ φιλοπονώτατος, εὐρεῖαν θεολογικὴν παιδείαν κεκτημένος, συγγράψας κατὰ Ἰωάννου Καρυοφύλλη, προλεγόμενα εἰς τοὺς τόμους καταλλαγῆς, ἀγάπης καὶ χαρᾶς, ἐν οἷς περιέλαβε καὶ ἐδημοσίευσε προγενεστέρων Ἑλλήνων καί τινα ἴδια συγγράμματα κατὰ πάπα καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, πρὸς δὲ καὶ ἱστορίαν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, ἔργον σπουδαῖον καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων χρησιμώτατον, καθ' ὅσον μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν πατριαρχῶν τούτων συνδέει καὶ τὴν σύγχρονον ἑκάστῳ αὐτῶν ἐκκλησιαστικὴν ἐν γένει ἱστορίαν. Ἐπὶ τοῦ Δοσιθέου ἐγένετο τῷ 1672 καὶ ἡ κατὰ τῆς ὁμολογίας τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως ἐν Ἱεροσολύμοις σύνοδος, ἥτις ἐξέθηκεν ἐν τοῖς ὅροις αὐτῆς καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Σύγχρονος αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ἀνὴρ λόγιος καὶ πολύγλωσσος, εἰς μεγάλα πολιτικὰ ἀξιώματα ἐν Τουρκίᾳ ἀνελθών, συγγράψας δὲ τὰ ἰουδαϊκὰ ἐκ τῆς Π. Δ. καὶ τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ συμβάντα (1719).

214.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Ἡ ΙΗ' ἑκατονταετηρὶς δὲν ὑπολείπεται τῆς προηγηθείσης οὔτε κατὰ τὸν ἀριθμόν, οὔτε κατὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν κατ' αὐτὴν ἀκμασάντων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ ἀκόλουθοι. Χρύσανθος, πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἀπὸ τοῦ 1707, ὅστις ἐμορφώθη ἐν Παρισίοις, περιῆλθε δὲ

καὶ ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης, καὶ κατέλιπε πολλὰ θεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ συγγράμματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδίως διακρίνομεν τὸ Συνταγμάτιον αὐτοῦ περὶ τῶν ὀφφικίων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων καὶ περὶ τῶν πέντε πατριαρχικῶν θρόνων, πόνημα χρησιμώτατον. Ἰωαννίκιος καὶ Σωφρόνιος Λειχοῦδαι, ἀδελφοὶ ἐκ Κεφαλληνίας,οἵτινες ἐμορφώθησαν κατὰ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν ἐν Παταβίῳ καὶ Βενετίᾳ,γενόμενοι δὲ μετὰ ταῦτα ἱερεῖς, ἐχρημάτησαν διδάσκαλοι ἐν Κεφαλληνίᾳ, Θεσσαλίᾳ, Μακεδονίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει, βραδύτερον δὲ κατ' αἴτησιν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου ἐλθόντες εἰς Ῥωσσίαν (1685), καὶ ἐν Μόσχᾳ ἀκαδημίαν συστήσαντες, ἐδίδαξαν ἐν αὐτῇ τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν φιλολογίαν, τὴν ῥητορικήν, φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν, καὶ ὁ μὲν Ἰωαννίκιος ἀπέθανε τῷ 1717, ὁ δὲ Σωφρόνιος τῷ 1730. Ἀμφότεροι συνέγραψαν πολλὰ πονήματα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, μετέφρασαν δὲ εἰς τὴν σλαβωνικὴν ἄλλα καὶ ἐπεδιώρθωσαν τὰς σλαβωνικὰς Γραφάς. Ὡς λόγιος εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς, ἑβραϊκῆς, λατινικῆς, γαλλικῆς καὶ ἰταλικῆς φιλολογίας, ὡς θεολόγος ἐν γένει καὶ πρὸ πάντων ὡς ῥήτωρ διεκρίθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ὁ ἐκ Κεφαλληνίας Ἡλίας Μηνιάτης († 1714). Σπουδάσας ἐν Βενετίᾳ, ἦλθε μετὰ ταῦτα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐγένετο ἱεροκῆρυξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, τελευταῖον δὲ ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Καλαβρύτων. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐν δημοτικῇ γλώσσῃ γεγραμμένοι καὶ μετὰ πολλῆς ῥητορικῆς τέχνης συντεθειμένοι εἶναι πλήρεις ζωῆς καὶ δυνάμεως. Ἀπὸ πολλῶν αἰώνων δὲν εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἴδει τοσοῦτον δημοφιλῆ ῥήτορα. Ἐμιμήθη δε πρὸ πάντων τὸν περιώνυμον Ἰταλὸν ἱεροκήρυκα Σένιερην. Ἔν τισι τῶν λόγων του βλέπομεν τὸν ὑπὸ ἁγνοτάτου καὶ θερμοτάτου πατριωτισμοῦ φλεγόμενον Ἕλληνα. Ὁ Μηνιάτης διεκρίθη καὶ ὡς πολεμικὸς θεολόγος, διότι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «Πέτρα σκανδάλου,» ἐν ᾧ ἐξελέγχονται αἱ ἑτεροδοξίαι καὶ καινοτομίαι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, εἶναι ἓν τῶν ἀρίστων ἔργων τῆς ὕλης ταύτης ἐκ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ὁ Μηνιάτης θεωρεῖ ὡς κυριωτάτην αἰτίαν τοῦ σχίσματος τὸ πρωτεῖον. Ὁ μόνος ἄξιος λόγου ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς τῆς περιόδου ταύτης ἐκ τῶν Ἑλλήνων

ναι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Μελέτιος († 1714), σπουδάσας ἐν Βε-
ετίᾳ, γενόμενος δὲ μετὰ ταῦτα μητροπολίτης Ἄρτης καὶ τε-
ευταῖον Ἀθηνῶν. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφεῖσα ἐκκλησιαστικὴ
στορία ἡ διαιρουμένη κατὰ ἑκατονταετηρίδας, ὅπως ἀπὸ τῶν
Μαγδεβουργικῶν ἑκατονταετηρίδων διῃρεῖτο τότε ἡ ἐκκλησια-
τικὴ ἱστορία ὑπὸ τῶν συγγραφόντων αὐτὴν ἐν τῇ δύσει, οὓς
κολουθεῖ καὶ ὁ Μελέτιος, καὶ μέχρι τοῦ 1695 ἐκτεινομένη, εἶ-
αι ἔργον ἀποδεικνύον αὐτὸν ἄνδρα πεπαιδευμένον, ὅσον ἦσαν
λίγοι τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Ἡ ἱστορία του ἔχει ἀξίαν ἰδίως
ι' ὅσα περὶ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας λέγει. Παρενείρει δὲ ἐν τῷ ἔρ-
ῳ του καὶ πολλὰ ἐκ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας. Ἐδημοσιεύθη ἐν
Βιέννῃ οὐχὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, ἀλλ' ἐν χυδαίᾳ διεφθαρμένῃ
παραφράσει γενομένῃ παρά τινος Ἰωάννου Παλαιολόγου ὑπὸ
Γεωργίου Βενδότου τῷ 1783, προσθέντος διαφόρους σημειώ-
εις, ὡς συμπλήρωμα δὲ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ
Η' αἰῶνος ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι. Ἐξεπόνησε δὲ καὶ ἄλλα τινὰ
ργα. Ἀθανάσιος Κομνηνὸς Ὑψηλάντης. Ἐσπού-
ασεν ἐν Παταβίῳ, ἔζη δὲ ἀκόμη ἐν ἔτει 1789. Συνέταξεν ἐκκλησια-
τικῶν καὶ πολιτικῶν βιβλία δώδεκα, οὗτινος ἔργου τὸ τελευταῖον
μέρος περιέχον τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐξεδόθη ἐν Κωνσταντινου-
πόλει τῷ 1870, περιέχον πολλὰς ἐκκλησιαστικὰς εἰδήσεις ἐκ
τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἔ-
ζη καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ἑλλάδιος, ὁ γράψας λατινιστὶ
τὸ σπουδαῖον σύγγραμμα περὶ τῆς κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ κα-
ταστάσεως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (Status praesens ecclesiae
graecae). Εἶχε δὲ σπουδάσει ἐν Ὀξωνίῳ τῆς Ἀγγλίας καὶ διέ-
τριψεν ἐν Γερμανίᾳ πολλὰ ἔτη. Παραλείποντες πολλοὺς ἀση-
μοτέρους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ἀναφέρομεν τὸν Εὐ-
στράτιον Ἀργέντην, ἄνδρα τῆς ἑβραϊκῆς καὶ ἀραβικῆς
φιλολογίας εἰδήμονα, λόγιον καὶ πολυμαθῆ, ἰατρὸν καὶ τῆς
φιλοσοφίας γνώστην († 1760), ὅστις εἶχε σπουδάσει ἐν Ἄλλῃ
τῆς Γερμανίας. Διατρίβων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῷ 1748 κατὰ πρόσ-
κλησιν τοῦ πατριάρχου ἀντέκρουσε διὰ συζητήσεως παπικούς
τινας θεολόγους, καὶ ἐντεῦθεν λαβὼν ἀφορμήν, συνέγραψε τὸ
πολυμαθὲς αὐτοῦ σύγγραμμα «Περὶ ἀζύμων.» Τοῦ αὐτοῦ ἔχο-
μεν καὶ ἄλλα πολεμικὰ κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας συγ-

γράμματα (περὶ τοῦ βαπτίσματος, κατὰ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς, κατὰ τοῦ πάπα). Ὁ Δαμῳδὸς ἐκ Κεφαλληνίας ἐν Παταβίῳ σπουδάσας, ἔγραψε Δογματικήν. Τὸ διεξοδικὸν αὐτοῦ δογματικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἐντελῶς τὴν σχολαστικὴν μέθοδον τὴν ἐν χρήσει ἐν ταῖς λατινικαῖς θεολογικαῖς σχολαῖς, σώζεται ἀνέκδοτον ἐν Βιέννῃ, ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς. Συνοπτικὴν θεολογίαν συνέταξε καὶ ὁ ἐκ Ζακύνθου Κοντονῆς. Εἷς τῶν εὐφυεστέρων καὶ πολυμαθεστέρων ἀνδρῶν οὐ μόνον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀλλὰ τῆς ὅλης ταύτης περιόδου ὑπῆρξεν Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, ὅστις κατήγετο μὲν ἐκ Ζακύνθου, ἐγεννήθη δὲ ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1717, ἐσπούδασε δὲ ἐν Παταβίῳ τὴν θεολογίαν, φιλοσοφίαν καὶ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν ἐν Ἰωαννίνοις, ἐπειδὴ δὲ ἠκολούθει τὰ συστήματα τῶν νεωτέρων φιλοσόφων Λωκίου, Λεϊβνιτίου καὶ Οὐολφίου, ἐθεωρήθησαν παρὰ τῶν ἄγαν εὐσεβῶν ὕποπτα τὰ θρησκευτικὰ αὐτοῦ φρονήματα, εἰς μάτην δὲ ἐσπούδασε νὰ ἀναιρέσῃ τὰς κατηγορίας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, διδάσκων καὶ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν τὴν παραδεδεγμένην οὖσαν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκεῖθεν εἰς Μακεδονίαν. Εἶτα διωρίσθη ὑπὸ τοῦ φιλομούσου Κυρίλλου τοῦ Ε' πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως σχολάρχης τῆς ἐν Ἄθωνι συστάσης σχολῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν φανατικῶν καὶ ἀμαθῶν μοναχῶν κατηγορηθεὶς, ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν ταύτην. Ἐπὶ τέλους προέστη τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς σχολῆς. Ἡ φήμη αὐτοῦ ὡς σοφοῦ εἶχεν ἤδη ἔκτοτε ἐξαπλωθῇ καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Τῷ 1792 ἐνῷ διέτριβεν ἐν Λειψίᾳ πρὸς ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, προσκληθεὶς εἰς Ῥωσσίαν ὑπὸ τῆς φιλομούσου καὶ ἰδίως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας προστάτιδος Αἰκατερίνης τῆς Β', ἐγένετο πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς ἀρτίως συστάσης ἀρχιεπισκοπῆς Σλαβωνίου καὶ Χερσῶνος. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1800. Ὁ Εὐγένιος ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος καὶ πολύγλωσσος, γινώσκων τὴν ἑλληνικὴν, λατινικὴν, γερμανικὴν, ἰταλικὴν, γαλλικὴν, ἑβραϊκὴν, τουρκικὴν, ἀραβικὴν καὶ ῥωσσικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν. Ἡ εἰς ὁμηρικὸν ἑξάμετρον μετάφρασις τῆς Αἰνειάδος τοῦ Οὐιργιλίου ἀποδεικνύει τὴν περὶ

ν λατινικὴν καὶ ἀρχαίαν ἑλληνικὴν δεινότητα αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ :τινικοῦ δὲ μετέφρασε καὶ τὸ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ Ζοιρ-καβίου περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος. Συνέγραψε δὲ :ὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Α' αἰῶνος (ἑκατονταετη-ΐδα), Θεολογικὸν σύνταγμα, Ὀρθόδοξον ὁμολογίαν καὶ Βιβλιά-ον κατὰ λατίνων. Τὸ Θεολογικὸν αὐτοῦ σύνταγμα ἐξεδόθη :χάτως ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀγαθαγγέλου. Εἶναι ὅμως ἀ-λὲς ἔργον, ἀκολουθοῦν ἐν τοῖς πλείστοις τὴν δογματικὴν ιῦ Δαμῳδοῦ. Ἐκτὸς τούτων σώζονται καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα ιτοῦ θεολογικά, φιλοσοφικὰ καὶ μαθηματικά. Περὶ τοῦ Εὐγε-ου ὡς φιλοσόφου, λέγει ὁ Κοτζιᾶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσο-.ας (Ε', 495) τὰ ἑπόμενα· «Κορυφαῖος τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσο-ησάντων δύναται καθ' ἡμᾶς νὰ θεωρηθῇ Εὐγένιος ὁ Βούλγα-ς, διότι καὶ κατὰ τὴν πολυμάθειαν ὑπερεῖχε καὶ πρῶτος τὴν ιλοσοφίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσήγαγεν. Ὁ Εὐγένιος οὔτε σύ-τημά τι ἀποκλειστικῶς ἀπεδέχετο, οὔτε ἴδιον νὰ ἱδρύσῃ ἐπε-είρησε, μὴ θέλων ἴσως νὰ διαρρήξῃ τὴν πρὸς τὴν θρησκείαν ιλικὴν σχέσιν αὐτοῦ. Ὢν ὅμως ἐκλεκτικὸς εἶχεν ὁδηγοὺς πάν-ας, ἰδίως δὲ τὸν Γενουήνσιον καὶ τὸν Γραβεζάνδον, ἠκολούθει ὲ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἰδίως τὸν Ἀριστοτέλη.» Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἤκμασε καὶ ὁ ἐκ Κερκύρας καταγόμενος Νικηφό-ος Θεοτόκης, ὅστις σπουδάσας ἐν Ἰταλίᾳ διεκρίθη διὰ ὰς μαθηματικάς, φιλολογικὰς καὶ θεολογικὰς γνώσεις του, ἐ-δαξε δὲ ἐν Κερκύρᾳ, Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἰασίῳ, καὶ διε-έχθη τὸν Εὐγένιον ἐν τῇ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀρχιεπισκοπῇ τοῦ Σλα-ωνίου καὶ Χερσῶνος, ὅθεν μετὰ ταῦτα μετετέθη εἰς τὴν τοῦ Ἀστραχάν. Τὸ σπουδαιότερον θεολογικὸν αὐτοῦ ἔργον εἶναι τὰ .υριακοδρόμια αὐτοῦ, δι' ὧν ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ καθαρευούσῃ ἐν, μὴ ἀπομακρυνομένῃ δὲ τῆς λαλουμένης, ἑρμηνεύονται λίαν ειτυχῶς τὰ εὐαγγέλια καὶ οἱ ἀπόστολοι τῶν κυριακῶν τοῦ ἐ-ιαυτοῦ. Ὁ Θεοτόκης συνέγραψε καὶ κατὰ τῆς παπικῆς ἐκκλη-ίας καὶ ἄλλα ἔργα († 1800). Ἀνὴρ φιλόπονος καὶ αὐτομαθὴς ιαλόγος ἦτο ὁ ἁγιορείτης Νικόδημος, ὅστις ὑπῆρξε καὶ ουμώτατος συγγραφεύς, ἀσχοληθεὶς ἰδίως εἰς τὴν συλλογὴν αἰ ἑρμηνείαν τῶν κανόνων (Πηδάλιον), εἰς τὴν ἐξήγησιν ἐπὶ τὸ πλούστερον ἑρμηνειῶν τῶν πατέρων εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν, εἰς

τὴν ἑρμηνείαν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, εἰς τὴν μετάφρασιν καὶ τὸν πλουτισμὸν τοῦ Συναξαριστοῦ Μαυρικίου, καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν πολλῶν ἄλλων πρακτικῶν βιβλίων († **1809**).

245.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Κατὰ τὸν παρόντα ΙΘ' αἰῶνα ἀνεφάνησαν οἱ ἀκόλουθοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Ἀθανάσιος Πάριος († **1813**), σχολάρχης τῆς ἐν Χίῳ σχολῆς, ὅστις ἐκτὸς τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἔργων κατέλιπε καὶ ἔκθεσιν τῶν θείων τῆς πίστεως δογμάτων (κατὰ τὸ θεολογικὸν σύνταγμα τοῦ Εὐγενίου;),τὸν Ἀντίπαπαν ἢ ἀγῶνας Μάρκου τοῦ Ἐφέσου καὶ τοὺς βίους Κλήμεντος τοῦ Βουλγαρίας καὶ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Ὁ σοφὸς Κοραῆς († 1822) ὁ ὡς φιλόλογος ἔξοχος, ἦτο κάτοχος καὶ ἐκκλησιαστικῶν γνώσεων, συνέγραψε δὲ τὸν Ἱερατικὸν Συνέκδημον, ἤτοι φιλολογικὴν καὶ κριτικὴν ἑρμηνείαν τῶν πρὸς Τιμόθεον καὶ Τίτον ποιμαντορικῶν λεγομένων ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, ἵνα δείξῃ, ὁποία μόρφωσις καὶ ὁποῖαι ἀρεταὶ πρέπει νὰ κοσμῶσι τοὺς λειτουργοὺς τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐν τοῖς σοφοῖς προλεγομένοις προὔτεινεν ὅσας ἐθεώρει ὁ Κοραῆς ἀναγκαίας μεταρρυθμίσεις, ὅπως ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἀνορθωθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς εὔκλειαν, καὶ φανῇ ἀξία τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῆς προορισμοῦ, ὡς τὰ μέσα ταῦτα νομίζων τὴν μόρφωσιν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ κλήρου, τὴν διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελίου ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ, τὴν ἐπιτομὴν τῶν μακρῶν προσευχῶν, τὴν ἐλάττωσιν τῶν μακρῶν νηστειῶν καὶ τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατάργησιν τῶν πομπωδῶν τίτλων καὶ τῆς αὐθαιρέτου δυνάμεως. Χάριν δὲ τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως τῆς νεολαίας μετέφρασεν ὁ αὐτὸς εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὴν ὀρθόδοξον Κατήχησιν τοῦ Πλάτωνος ἐκ τῆς γαλλικῆς αὐτῆς μεταφράσεως, πλουτίσας αὐτὴν διὰ προλεγομένων. Τοῦ Στυλιανοῦ Βλασοπούλου ἡ ὑπεράσπισις τῆς γραικικῆς ἐκκλησίας ἡ συγγραφεῖσα μὲν ὑπ' αὐτοῦ ἰταλιστί, μεταφρασθεῖσα δὲ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ Φιλητᾶ, εἶναι πλῆρες πολυμαθείας ἱστορικῆς καὶ θεολογικῆς σύγγραμμα

(† 1822). Ὁ Ἱεροσολύμων πατριάρχης Ἄνθιμος († 1808) διέπρεψεν ἐπὶ παιδείᾳ συγγράψας Σύνταγμα θεολογίας καὶ ἑρμηνείαν εἰς τοὺς Ψαλμούς. Πεπαιδευμένος ὑπῆρξε καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κωνστάντιος ὁ Α' († 1859), συγγράψας πρὸς ἄλλοις ἔργοις καὶ Ἀσυμφωνίαν Ὀρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων, περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν διαπρεψάντων ἀνδρῶν, κατὰ τῶν Μισσιοναρίων, καὶ ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐγκύκλιον Πίου τοῦ Θ'. Τυπάλδος ὁ Σταυρουπόλεως, ὑπῆρξε διευθυντὴς πρῶτον μὲν τοῦ ἐν Κερκύρᾳ ἱεροῦ σπουδαστηρίου, μετὰ δὲ ταῦτα τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς, ὡς τοιοῦτος μεγάλως συντελέσας εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολὴν κλήρου, ἦτο δὲ ἀνὴρ πεπαιδευμένος, καὶ εἰργάσθη καὶ εἰς τὴν εἰς τὸ ἁπλοῦν μετάφρασιν τῶν Γραφῶν μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Βάμβα. Κατέλιπε διάφορα ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε συγγράμματα. Ὁ Στούρζας, εὐφυὴς καὶ πεπαιδευμένος συγγραφεύς, συνέγραψεν ἑλληνιστί, ῥωσσιστὶ καὶ γαλλιστὶ διάφορα συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ περὶ τῶν διαφορῶν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐγκύκλιον Πίου τοῦ Θ', καὶ «Θρησκευτικὰς μελέτας,» ἤτοι ἔκθεσιν τῆς πίστεως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ θεολογικῇ παιδείᾳ διεκρίθησαν ἐν Τουρκίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους καὶ ὁ Καραθεοδωρῆς, οὗτινος ἔργον εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ παπιστικοὶ ἔλεγχοι, οἱ ὑπὸ τοῦ πεπαιδευμένου Ἠλία Ταντα-λίδου ἐκδοθέντες, καὶ ὁ μητροπολίτης πρώην Χίου Γρηγόριος, ὁ συγγράψας Φωνὴν τῆς ὀρθοδοξίας, ἐν ᾗ σπουδάζει νὰ καταδείξῃ συγγένειαν ἐσωτερικὴν μεταξὺ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, τὸ σύγγραμμα περὶ ἑνώσεως τῶν ἀρμενίων καὶ ὀρθοδόξων, οὓς κατὰ τὸν Γρηγόριον οὐδὲν οὐσιῶδες χωρίζει, καὶ ἑρμηνείαν εἰς τὸ «Πάτερ ἡμῶν.» Ἐν τοῖς λογίοις κληρικοῖς ἐν Τουρκίᾳ διαπρέπει καὶ ὁ Βρυέννιος Νικομηδείας, ὁ ἐκδότης τῶν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῶν τοῦ Κλήμεντος. Περὶ τοῦ Φαρμακίδου καὶ Οἰκονόμου, τῶν διασημοτέρων Ἑλλήνων θεολόγων τοῦ παρόντος αἰῶνος, λόγος γενήσεται κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι, διότι ἐν ταύτῃ ἐνήργησαν κυρίως οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες.

ΠΕΡΙΟΔΟΥ Δ'.

ΜΕΡΟΣ Β'.

Β'. Ἐν Ἑλλάδι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ.

Πηγαί. Φαρμακίδου Ἀπολογία. Ἐν Ἀθήναις 1840. Συνοδικὸς τόμος 1852. Οἰκονόμου, Τριακονταετηρίς. Ἐν τοῖς Σωζομένοις αὐτοῦ τόμ. Γ'. Ἐν Ἀθήναις 1864. Βάμβα ἀπάντησις. Ἀντεπίκρισις. Γ. Μαυροκορδάτου Θεότευκτος ἐκκλησία. Ἀθήνησι 1851. Maurer Das griechische Volk. Heidelberg 1835. Pichler Geschichte der Trennung T. II, 341—421. Muenchen 1864. Wenger Beitraege zur Kenntniss des gegenwaertigen Geistes der griechischen Kirche 1839. Schmitt Geschichte der neugr. u. russ. Kirche. Mainz 1840. Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ. Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ. Ἱερομνήμων Ὀρθόδοξος Ἐπιθεώρησις. Ἠχὼ Ὀρθοδοξίας. Θρησκευτικὴ Φωνή. Ἀθηνᾶ. Αἰών.

216.

Ἀρχαιοτέρα ἱστορία τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιῶν.

Αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἐτέλουν μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, περιελθοῦσαι ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν ταύτην ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου κατὰ τὸν Η' αἰῶνα. Ἐν Ἑλλάδι εἰσήγαγε τὸν χριστιανισμὸν ὁ Παῦλος ὁ τὰς ἐν Ἀθήναις καὶ Κορίνθῳ ἱδρύσας ἐκκλησίας, μετ' αὐτὸν δὲ κατ' ἀρχαίας, ἀλλ' ἀβεβαίους παραδόσεις ἐκήρυξαν ἐν αὐτῇ ὁ Ἀνδρέας ἐν Πάτραις, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀκύλας ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν Βοιωτίᾳ. Ἀλλὰ μόνον κατὰ μικρὸν ἐξέλιπεν ἐκ τῶν μερῶν τούτων ἡ ἄλλοτε τοσοῦτον στενῶς μετ' αὐτῶν συνδεδεμένη εἰδωλολατρεία, ἥτις ἐπὶ τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἐξηκολούθει ἀκμάζουσα, τελουμένων ἔτι τῶν ἐλευσινίων καὶ τῶν λοιπῶν αὐ-

τῆς μυστηρίων. Καὶ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κωνσταντίνου ὁ χριστιανισμὸς ἐν Ἑλλάδι δὲν εἶχε γενικευθῆ. Ἐπὶ Ἰουλιανοῦ μάλιστα τοῦ παραβάτου ἐφάνη πρὸς στιγμήν, ὅτι ἡ ἐθνικὴ θρησκεία ἔμελλε πάλιν νὰ ἐπικρατήσῃ ὁριστικῶς ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ἡ ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικὴ σχολὴ διέσωζεν ἀκμαίας τὰς ἀρχαίας ἐθνικὰς παραδόσεις. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐφ' οὗ ἐκλείσθη ἡ σχολὴ αὕτη, ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο ἤδη πλήρης, μόνον δὲ ἀσθενῆ τινα λείψανα εἰδωλολατρείας ἐσῴζοντο καὶ βραδύτερον μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος ἐν Μαΐνῃ.[1] Αἱ ἀρχαιότεραι ἐπισκοπαὶ αἱ μνημονευόμεναι ἐν Ἑλλάδι εἶναι αἱ τῆς Κορίνθου, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Λαρίσσης. Ἐπίσημοι δὲ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἀναφανέντες μνημονεύονται ὁ μαθητὴς τοῦ Παύλου ἐν Ἀθήναις ἀρεοπαγίτης Διονύσιος,[2] κατὰ δὲ τὸν Β' αἰῶνα οἱ Ἀθηναῖοι ἀπολογηταὶ τοῦ χριστιανισμοῦ Κοδράτος καὶ Ἀριστείδης καὶ ὁ Κορίνθου Διονύσιος. Ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ πρὶν ἀναφανῶσιν οἱ πατριάρχαι, αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀχαΐας, ὅπως ὠνομάζετο ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἦσαν ἀνεξάρτητοι ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Κορίνθου. Ὁ Τερτουλλιανὸς λέγει, ὅτι τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' ἢ ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος ἤρξαντο τελούμεναι ἐτησίως ἐκκλησιαστικαὶ σύνοδοι, αἵτινες μετὰ ταῦτα ἀπαντῶσι καὶ ἀλλαχοῦ. Ὅτε δὲ ἐπὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος διῃρέθη εἰς διαφόρους διοικήσεις, ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις ἠκολούθησε μάλιστα ἐν τῇ ἀνατολῇ τὴν πολιτικὴν τάξιν (§ 124), αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀχαΐας περιελήφθησαν ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας, ἧς πρωτεύουσα ἦτο ἡ Θεσσαλονίκη. Διὰ τοῦτο ὁ Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος ἀνεκηρύχθη πνευματικὸς αὐτῶν ἀρχηγός. Ἀφ' ὅτου δὲ ἐπὶ τῶν ἀρεια-

[1] Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν σελ. 50. «Οἱ τοῦ κάστρου Μαΐνης οἰκήτορες μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἑλλήνες προσαγορεύονται διὰ τὸ ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις εἰδωλολάτρας εἶναι κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἀοιδίμου Βασιλείου βαπτισθέντες, χριστιανοὶ γεγόνασι.» Περὶ ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ἑλλάδι ὅρα διατριβὴν ἐν Πανδώρᾳ Τ. Α', 302.

[2] Τὰ αὐτῷ ἀποδιδόμενα συγγράμματα δὲν εἶναι γνήσια αὐτοῦ. Πρβλ. § 111.

νικῶν ἐρίδων οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων συνησπίσθησαν μετὰ τῆς τὸν Ἀθανάσιον καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν κατὰ τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπικρατούντων ἀρειανῶν καὶ ἡμιαρειανῶν ὑπερασπιζομένης Ῥώμης, οἱ ἐπίσκοποι ταύτης ἤρξαντο νὰ ἐξασκῶσιν ἐποπτείαν τινὰ κατ' ἔθος ἐπὶ τῶν ἀρχιεπισκόπων Θεσσαλονίκης καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας.[1] Ἀλλ' ὅτε Λέων ὁ Ἴσαυρος (714—41) ἐν τῇ περὶ τῶν εἰκόνων ἔριδι περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης Γρηγόριον τὸν Β', δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος ἀπηγόρευσε πᾶσαν πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσιν τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, ἑνώσας αὐτὰς τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως (§ 101). Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ Βενετῶν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος (1204), ἐκδιωχθέντων τῶν ἀνατολικῶν, ἐγκαθιδρύθησαν πανταχοῦ ἐν αὐτῇ λατῖνοι ἐπίσκοποι, οἵτινες παντοιοτρόπως ἐπίεζον τὸν ὀρθόδοξον λαὸν καὶ κλῆρον. Ἐτέλουν δὲ οἱ λατῖνοι οὗτοι ἐπίσκοποι ὑπὸ τοὺς λατίνους ἀρχιεπισκόπους Ἀθηνῶν, Πατρῶν καὶ Κορίνθου. Εἰς μάτην ὑπὲρ τῶν καταπιεζομένων ὀρθοδόξων διεμαρτυρήθη ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς πρὸς τὸν πάπαν Γρηγόριον τὸν Θ' ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἐπίσης δὲ καὶ Μάξιμος ὁ μετὰ τὴν ἅλωσιν πατριαρχεύσας, γράφων πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Βενετίας Ἰωάννην τὸν Μαινῖγον (1482), ἐζήτει τὴν προστασίαν τῆς βενετικῆς δημοκρατίας ὑπὲρ τῶν διὰ τῶν λατίνων κληρικῶν καταπιεζομένων ὀρθοδόξων Ἑλλήνων. Μετὰ τὴν κατάκτησιν καὶ τῶν χωρῶν τούτων ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀποκατέστησαν πάλιν οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι πανταχοῦ, ἀπηλλάγησαν δὲ οἱ ἐν αὐταῖς ὀρθόδοξοι τῶν καταπιέσεων τῶν λατίνων ἐπὶ τῆς συνειδήσεως αὐτῶν, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐφείδοντο σχετικῶς πλειότερον τῆς θρησκείας τῶν κατακτωμένων λαῶν, εἰ καὶ ἄλλως ἐπίεζον αὐτούς. Ἐπανελήφθη δὲ καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐξάρτησις τῶν ἐκκλησιῶν τούτων. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τοῦ 1821.

[1] Πρβλ. § 86.

247.

Ἀνεξαρτησία τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως.
Ἱερὰ Σύνοδος 1833.

Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἡ ἐξάρτησις τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως διεκόπη, οἱ δὲ ἐπίσκοποι αὐτῆς ἐμνημόνευον τοῦ λοιποῦ μόνον «πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων.» Καὶ αἱ ἐθνικαὶ συνελεύσεις τῆς Ἐπιδαύρου (1822) καὶ τῆς Τροιζῆνος (1827) ἀνακηρύττουσαι ὡς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν ἐν Ἑλλάδι τὴν ἀνατολικήν, οὐδεμίαν ἐποιήσαντο μνείαν ἐξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Ἑλλὰς ἐλευθέρα γενομένη ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ ἐκκλησίαν ἐλευθέραν. Ἡ ἀπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου, τοῦ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν ἐχθρικῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα κυβερνήσεως τελοῦντος, ἐκκλησιαστικὴ ἐξάρτησις τῆς Ἑλλάδος ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ εἰς τὰ πολιτικὰ αὐτῆς συμφέροντα λίαν ἐπικίνδυνος. Ἄλλως δὲ ἡ μεταβολὴ αὕτη ἦτο σύμφωνος καὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐπικρατήσασαν ἀρχὴν παρὰ τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τὴν πολιτικὴν τάξιν. Ἐστεροῦντο δὲ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐπαναστάσεως αἱ ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίαι ἀνωτάτης τινὸς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῶν τότε περιστάσεων· καὶ αὐτὴ ἡ ὑπὸ Καποδιστρίου ὁρισθεῖσα ἐπιτροπὴ ἦτο προσωρινή, συστᾶσα ἵνα ἐξετάσῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἅτινα ἐτέλουν ἐν μεγάλῃ ἀνωμαλίᾳ. Ἡ δὲ ἐπὶ Ὄθωνος ἀντιβασιλεία, ἐπιθυμοῦσα νὰ τακτοποιήσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, συνέστησε τῷ 1833 ὁμοίαν ἐπιτροπήν, ἧς κυριώτερον μέλος ἦτο ὁ Φαρμακίδης, ἵνα ἐξετάσῃ τὴν κατάστασιν τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑποβάλῃ αὐτῇ τὰς περὶ διορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων ἰδέας αὐτῆς. Ἡ ἐπιτροπὴ προὔτεινεν ὡς πρωτίστας καὶ ἐπειγούσας ἀνάγκας τὴν ἐπίσημον ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν σύστασιν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς συνόδου τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας συνόδου διαρκοῦς ὡς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ὑποβαλοῦσα καὶ σχέδιον καταστατικοῦ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔργον ὂν κυρίως τοῦ Φαρμακίδου, τὸ

ὁποῖον κατήρτισεν οὗτος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καταστατικοῦ τῆς διοικούσης συνόδου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥωσσίας. Ἀφοῦ δὲ ἐζήτησεν ἡ ἀντιβασιλεία ἐγγράφως καὶ τῶν ἐπισκόπων τὴν περὶ τούτου γνώμην, συνεκάλεσεν αὐτοὺς τῇ 27 Ἰουλίου 1833 εἰς γενικὴν συνέλευσιν ἐν Ναυπλίῳ, ἐν ᾗ ἀπεφασίσθη ἡ διακήρυξις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ἐδημοσιεύθη δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς γενόμενον καταστατικὸν ὡς νόμος τοῦ κράτους. Κατὰ τοῦτο συνέστη σύνοδος ἐπισκόπων[1] ὡς ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ὁ Χριστὸς ἀνεκηρύχθη κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀρχηγὸς τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς καταστάσεως. Τὰ μέλη τῆς συνόδου, ὄντα πέντε τὸν ἀριθμόν, ἔμελλον νὰ ἀνανεῶνται κατ' ἔτος τῇ ἐκλογῇ τῆς κυβερνήσεως, πρόεδρος δ' αὐτῆς νὰ ἦναι ἑκάστοτε ὁ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας ἔχων. Πρὸς τούτοις ὡρίσθη, ὅτι ἔπρεπε νὰ παρίσταται καὶ βασιλικὸς ἐπίτροπος ἐν αὐτῇ, ἵνα ἀσκῇ τὸ δικαίωμα τῆς πολιτείας εἰς τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ πάντων τῶν ἐν τῷ κράτει συμβαινόντων. Διὰ τοῦτο ἄνευ τῆς παρουσίας αὐτοῦ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφασισθῇ ὑπὸ τῆς συνόδου. Ἀνέλαβε δὲ ἡ σύνοδος τὰ δικαιώματα νὰ διευθύνῃ τὰς γενικὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, νὰ ἐπιβλέπῃ ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἐπισκόπων ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς των, χρησιμεύουσα ὡς ἀνώτερον ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον, νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῆς τηρήσεως τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, νὰ ἐπιβλέπῃ τὰ ἐν τοῖς σχολείοις ἐν χρήσει ὄντα θρησκευτικὰ βιβλία, νὰ ὑπερασπίζῃ τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τῶν προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν τῶν ξένων, ἐπικαλουμένη τὴν σύμπραξιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ νὰ προτείνῃ καὶ τοὺς νέους ἐπισκόπους. Ἐπὶ καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ἀντικειμένων ἔμελλε νὰ ἐνεργῇ ἀκωλύτως ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως ἄλλης ἐξουσίας, πάντοτε ὅμως ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς πολιτείας, ἀλλ' ἐπὶ πασῶν τῶν λοιπῶν ὑποθέσεων, τῶν μὴ καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ἢ δογματικῶν, οἷον ἐπὶ ὑποθέσεων ἀφορωσῶν τὸν γάμον, τὰ διαζύγια, τὰ μοναστήρια, τὴν κα-

[1] Κατὰ τὸ καταστατικὸν τῆς συνόδου δύο τῶν μελῶν αὐτῆς ἠδύναντο νὰ ἦναι καὶ πρεσβύτεροι. Οὐδέποτε ὅμως προσεκλήθησαν τοιαῦτα μέλη, πάντοτε καλουμένων ἐπισκόπων.

δείαν τοῦ κλήρου, τὸν διορισμὸν τῶν ἐπισκόπων καὶ ἱεροκηρύκων, καὶ ὅμοια ἀντικείμενα, μεθ' ὧν συνδέονται στενότατα καὶ τὰ κοσμικὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν, ὧν ἡ μέριμνα ἀνήκει φυσικῶς τῇ πολιτείᾳ, ἔμελλε νὰ συνεργάζηται μετὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ ἔρχηται εἰς σχέσεις καὶ πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἀρχήν.[1] Μόνον 10 ὁριςικαὶ ἐπισκοπαὶ ὡρίσθησαν κατὰ τοὺς δέκα τοῦ κράτους νομούς, καὶ μόνον χάριν τῶν ἐν Ἑλλάδι τότε ζώντων καὶ τῶν ἐκ Τουρκίας προσφύγων ἀρχιερέων ἀνεγνωρίσθησαν καὶ ἄλλαι πολλαὶ ὡς προσωριναί. Παρ' ἑκάστῳ ἐπισκόπῳ διωρίζοντο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἷς ἀρχιδιάκονος καὶ εἷς πρωτοσύγκελλος τῇ προτάσει τῆς συνόδου, ἵνα ἀποτελῶσι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τὸ ἐπισκοπικὸν δικαστήριον. Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχε μεγάλη πληθὺς μ ο ν α σ τ η ρ ί ω ν[2] ἄνευ σχεδὸν μοναχῶν, ἡ δὲ π ε ρ ι ο υ σ ί α αὐτῶν κατεσπαταλᾶτο εἰς μάτην, ἡ κυβέρνησις τοῦ 1833 κατὰ πρότασιν τῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς ἐθεώρησε καλὸν νὰ διαλύσῃ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐν γένει νὰ φέρῃ τάξιν τινὰ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν μοναστηρίων καὶ τὴν διαχείρησιν τῆς περιουσίας αὐτῶν. Διελύθησαν λοιπὸν πάντα τὰ ἔχοντα μοναχοὺς ὀλιγωτέρους τῶν ἕξ. Τῷ 1834 ἐγένετο καὶ πολλῶν γυναικείων μοναστηρίων ἡ διάλυσις. Τὰ μόνα διατηρηθέντα ἦσαν 83 ἀνδρῷα καὶ 3 γυναικεῖα μοναστήρια, τὸ μὲν ἐν Θήρᾳ, τὸ δὲ ἐν Πελοποννήσῳ, τὸ δὲ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι. Ἡ τῶν διαλυθέντων μοναστηρίων περιουσία ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου πρὸς μόρφωσιν ἐπιστημονικὴν τοῦ κλήρου κατὰ πρότασιν τῆς αὐτῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις δικαίως ἐθεώρησε τὴν μόρφωσιν ταύτην ὡς τὸ προσφορώτατον μέσον τῆς ἀνορθώσεως τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀθλίας καταστάσεως, ἐν ᾗ διέκειτο. Πράγματι

[1] Τέσσαρα εἶναι τὰ συστήματα, καθ' ἃ δύνανται νὰ ῥυθμισθῶσιν αἱ μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ πολιτείας σχέσεις. 1 τὸ σύστημα τῆς ὑποταγῆς τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν πολιτείαν (τοιαύτη ἡ σχέσις τῶν ἀρχαίων θρησκευμάτων πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων). 2 τὸ τῆς ὑποταγῆς τῆς πολιτείας εἰς τὴν ἐκκλησίαν (τοιαύτη ἡ σχέσις ἐν τῇ δύσει κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας). 3 τὸ τῆς προστασίας τῆς πολιτείας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν (τὸ ἐπικρατοῦν σήμερον εἰς τὰ πλεῖςα κράτη τῆς Εὐρώπης καὶ παρ' ἡμῖν). 4 τὸ τοῦ τελείου χωρισμοῦ (Ἀμερική).

[2] Ὑπῆρχον ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι, τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ταῖς νήσοις 246 μοναστήρια, ὧν τὰ πλεῖστα ἠρίθμουν 1 ἢ 2 μοναχούς!

δὲ διωρίσθησαν ὑπότροφοι κληρικοί τινες, ἵνα σπουδάζωσιν ἐν τοῖς σχολείοις, ἀνέλαβε δὲ ἡ κυβέρνησις ἐκ τῶν χρημάτων αὐτῶν νὰ μισθοδοτῇ τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἱεροκήρυκας. Ἐκ τῶν προγραφέντων μοναστηρίων διεσώθησάν τινα, οἷον τὸ τῆς Πάρου καὶ τῆς Τήνου. Βραδύτερον δὲ διὰ τῆς συνόδου αὐτῆς ἐζητήθη καὶ ἄλλων ἡ διατήρησις.[1]

248.

Πολέμιοι τῆς νέας τάξεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ νέα κατάστασις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι δὲν ἤρεσε πολλοῖς. Ὑπῆρχόν τινες, ἐκ τυφλῆς ἐμμονῆς εἰς τὰ καθεστῶτα καὶ ἐξ ἔχθρας πρὸς πάντα νεωτερισμὸν νομίζοντες, ὅτι θὰ ἦτο συμφορώτερον νὰ ἐξηκολούθει ἡ ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐξάρτησις τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίας, ἢ τοὐλάχιστον, ὅτι ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἡ χειραφέτησις τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας δι' αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου, καὶ ὅτι δὲν ἐδικαιοῦτο ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἑλλάδος νὰ κηρύξωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν ἀφ' ἑαυτῶν. Ἔπειτα ἐφοβοῦντο καὶ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ καθολικοῦ βασιλέως Ὄθωνος ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἧς εἶχεν ἀνακηρυχθῇ ἀρχηγὸς κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς κατάστασιν. Ἡ διάλυσις τῶν μοναστηρίων ὡς πολλῶν συμφέροντα προσβαλοῦσα, ἐπειδὴ μάλιστα ἡ πώλησις τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων καὶ τῶν πραγμάτων καὶ σκευῶν ἐν γένει τῶν μοναστηρίων καὶ ἐγένετο παρὰ τῶν ἀρχῶν πολλαχοῦ μετὰ πολλῆς ἐπιδείξεως, ἥτις ὡς περιφρόνησις πρὸς τὴν θρησκείαν ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ, καὶ δὲν ἐχρησίμευσεν, ὡς ἐσκοπεῖτο, εἰς σύστασιν ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου, ἀλλὰ τὰ ἐκ τῆς πωλήσεως συλλεγέντα χρήματα κατεσπαταλήθησαν κακῶς, παριστάνετο ὑπὸ πολλῶν ἄγαν εὐσεβῶν ὡς βεβήλωσις τῶν ἱερῶν (ἂν καὶ τὰ διαλυθέντα μοναστήρια εἶχον καταστῇ κατὰ τὸ πλεῖστον καταγώγια ἀργίας), καὶ ἤγειρε πολλαχοῦ ταραχάς, ἰδίως δὲ ἐν Μάνῃ καὶ Ἀκαρνανίᾳ. Οἱ πολέμιοι τῆς νέας τάξεως, ὧν κέντρον ἀπέβη ὁ πεπαιδευμένος πρεσβύτερος Οἰ-

[1] Σήμερον διατηροῦνται 100 περίπου μοναστήρια, περιλαμβάνοντα περὶ τοὺς 1100 μοναχούς. Ἔχουσι δὲ εἰσοδήματα πλέον τοῦ 1,000,000.

κονόμος, θεολόγος συντηρητικωτάτων ἀρχῶν, ἐπωφελήθησαν καὶ ἐκ πολλῶν παρακεκινδυνευμένων τότε θεωρηθεισῶν πράξεων τῆς ἱερᾶς συνόδου, πραττούσης κατὰ τὰ νεύματα τοῦ φιλελευθέρου καὶ προοδευτικοῦ θεολόγου ἀοιδίμου Φαρμακίδου. Τοιαῦται πράξεις ἦσαν ἡ διὰ τῆς συνόδου συγχώρησις τέως ἀπηγορευμένων βαθμῶν συγγενείας (διότι ἐπετράπη ὁ Ε' ἐξ ἀγχιστείας καὶ ὁ ϛ' ἐξ αἵματος),[1] ἡ ἀναγνώρισις μικτῶν γάμων, ἡ ἀναγνώρισις ὡς ἐγκύρων τῶν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐν μέσῳ ἀνωμαλωτάτων περιστάσεων γενομένων παρανόμων γάμων καὶ ἡ συγχώρησις τῆς διαλύσεως τοῦ γάμου ὑπὸ τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων. Πολλαχοῦ δὲ εἶχε φανατισθῆ ὁ ὄχλος κατὰ τῶν καθεστώτων, νομίζων, ὅτι ἐκινδύνευεν ἐν Ἑλλάδι ἡ ὀρθοδοξία. Διὰ τοῦτο καὶ ἑταιρία τις μυστικὴ συνέστη, ὅπως ἐργασθῇ, ἐὰν ἦτο ἀνάγκη, κατὰ τῶν καθεστώτων. Ὁ ἐρεθισμὸς ηὔξησε, καὶ διότι ἡ κυβέρνησις ἐφάνη ἀδιαφοροῦσα πρὸς τὰς ἐνεργείας τῶν ξένων ἱεραποστόλων ἐν Ἑλλάδι. Πᾶσα ὅμως ἡ ἐξέγερσις αὕτη κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καθεστώτων εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα κατέληξεν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον συνειθισαν πάντες εἰς τὴν νέαν τάξιν. Ἡ ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1844 ἐπεκύρωσε ταύτην διὰ τοῦ συντάγματός της, τὸ ὁποῖον διακηρύξαν τὴν μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πάσης ἄλλης ὀρθοδόξου δογματικὴν μόνον ἑνότητα τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίας, ἀνεγνώρισε τὴν διοικητικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, ἐπιδοκιμάσαν οὕτω τὴν πρᾶξιν τῶν ἐπισκόπων καὶ τῆς κυβερνήσεως, τὴν γενομένην τῷ 1833. Ἡ συνέλευσις δὲν ὠνόμασε μόνον τὸν βασιλέα ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπηγόρευσε ῥητῶς τὸν προσηλυτισμόν. Τὸ Α' ἄρθρον τοῦ συντάγματος τοῦ 1844 ἔχει ὡς ἑξῆς· «Ἐπικρατοῦσα θρησκεία[2] εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, πᾶσα δὲ ἄλλη γνωστὴ εἶναι ἀνεκτὴ καὶ τὰ τῆς λατρείας αὐτῆς τελοῦνται ἀκωλύτως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων, ἀπαγορευομένου τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ πάσης ἄλλης ἐπεμβάσεως κατὰ τῆς ἐπικρατούσης θρησκείας.» Τὸ δὲ δεύτερον. «Ἡ

[1] Βραδύτερον ἐζήτησεν ἡ σύνοδος καὶ ἐπέτυχε νὰ ἀκυρωθῇ ἡ διάταξις αὕτη.
[2] Ἰδιαιτέρως δηλ. προστατευομένη ὑπὸ τοῦ κράτους.

ὀρθόδοξος ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κεφαλὴν γνωρίζουσα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὑπάρχει ἀναποσπάστως ἡνωμένη δογματικῶς μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης καὶ πάσης ἄλλης ὁμοδόξου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, τηροῦσα ἀπαραλλάκτως ὡς ἐκεῖναι τούς τε ἱεροὺς ἀποστολικοὺς καὶ συνοδικοὺς κανόνας, εἶναι δὲ αὐτοκέφαλος, ἐνεργοῦσα ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης ἐκκλησίας τὰ κυριαρχικὰ αὐτῆς δικαιώματα, καὶ διοικεῖται ὑπὸ ἱερᾶς συνόδου ἀρχιερέων.»[1]

249.

Τὰ κατὰ τὸν Συνοδικὸν Τόμον.

Οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀνεγνώριζον τὴν σύνοδον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς συστᾶσαν ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν καὶ ἀναλαβοῦσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ ἐκκλησιῶν τέως ὑπ' αὐτοὺς ὑπαγομένων. Οὗτοι ἠξίουν νὰ χειραφετήσωσιν αὐτοὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν καὶ ὅταν ηὐδόκουν νὰ πράξωσι τοῦτο, καὶ νὰ ὁρίσωσιν αὐτοὶ τὰ τῆς διοικήσεως αὐτῆς κατὰ βούλησιν. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τοῦτο γνωρίζουσα ἀνέβαλε νὰ ἀναγγείλῃ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίας τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ὀρθοδόξοις ἐκκλησίαις, ἀναμένουσα κατάλληλον εὐκαιρίαν. Ὅτε κατὰ τὸ 1841 ἀνεκοίνωσε τῷ πατριάρχῃ ἡ ἐν Ἑλλάδι σύνοδος τὴν κατάκρισιν τοῦ Καΐρου, τοῦ διδάσκοντος ἐν τῷ ἐν Ἄνδρῳ ὀρφανοτροφείῳ του ἐναντίον τῶν χριστιανικῶν δογμάτων, ὁ πατριάρχης οὔτε τὴν ἐπιστολὴν ἐδέχθη, οὔτε ἀπήντησεν εἰς αὐτήν. Τὴν τοιαύτην διάστασιν βαρέως ἔφερον ἐν Ἑλλάδι, φοβούμενοι ἕνεκεν ἐθνικῶν λόγων τὴν διαίρεσιν μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων Ἑλλήνων. Ἤδη δὲ τῷ 1843 εἶχε προτείνει ἡ ἱερὰ σύνοδος τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει ὡς ἀναγκαίαν τὴν τῷ πατριάρχῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς αὐτοκεφάλοις ὀρθοδόξαις ἐκκλησίαις γνωστοποίησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς συστάσεως συνόδου ἐπισκόπων

[1] Τὰ δύο ταῦτα ἄρθρα μετηνέχθησαν καὶ εἰς τὸ νέον σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τὸ ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1864.

ἐν αὐτῇ. Διὰ τοῦτο ὅτε τῷ 1849 ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ τῆς Ἑλλάδος πρέσβυς Ἰ ά κ ω β ο ς Ῥ ῖ ζ ο ς, καὶ μεγάλαι τιμαὶ ἀπενεμήθησαν αὐτῷ παρὰ τοῦ πατριάρχου, ἐθεώρησε κατάλληλον περίστασιν ἡ κυβέρνησις νὰ συνάψῃ ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν. Καὶ δὴ προσφέρεται παρ'αὐτῆς τῷ πατριάρχῃ τὸ παράσημον τοῦ σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος,πέμπεται δὲ καὶ παρὰ τοῦ προέδρου τῆς συνόδου διὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ καθηγητοῦ τῆς θεολογίας κ. Μ ι σ α ὴ λ εὐχαριστήριος ἐπιστολὴ πρὸς αὐτὸν (1850). Ἡ ἀπάντησις τοῦ πατριάρχου ἠλπίζετο ὅτι θὰ ἦτο σιωπηλὴ ἀνανέωσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων. Ἀλλὰ ὁ πατριάρχης καὶ τότε καίπερ λαβὼν τὸ παράσημον, δὲν ἐδέχθη τὴν ἐπιστολήν, λέγων, ὅτι ἠγνόει ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχουσαν Σύνοδον αὐτοκέφαλον. Ἵνα ἀρθῇ τὸ σκάνδαλον, ἐθεωρήθη τότε ἀναγκαῖον νὰ ἀγγελθῇ ἐπισήμως ἡ σύστασις τῆς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος τῷ πατριάρχῃ, καθὼς καὶ ταῖς λοιπαῖς ὀρθοδόξοις ἐκκλησίαις.Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο τῷ αὐτῷ ἔτει, δι' ἐγγράφων αὐτῶν τῆς τε Συνόδου καὶ τοῦ ὑπουργείου ἀναγγειλάντων τῷ πατριάρχῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ὀρθοδόξοις ἐκκλησίαις τὴν κήρυξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν σύστασιν τῆς Συνόδου, καὶ αἰτούντων τὴν ἀδελφικὴν ἁπλῶς ἀναγνώρισιν. Τότε συνέβη ὅ,τι ὁ Φαρμακίδης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐν Ἑλλάδι ἐφοβήθησαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέτρεψαν ἀπὸ τοῦ τοιούτου διαβήματος. Ὁ πατριάρχης Ἄ ν θ ι μ ο ς Ε' ὁ Β υ ζ ά ν τ ι ο ς συγκαλέσας περὶ ἑαυτὸν σύνοδον, ἐξέδωκε (τῷ 1850) τὸν Σ υ ν ο δ ι κ ὸ ν τ ό μ ο ν, δι' αὐτοῦ χειραφετῶν αὐτὸς πρῶτος νῦν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, συνιστῶν δὲ καὶ σύνοδον αὐτῆς, καὶ διαγράφων τὴν μέλλουσαν διοίκησιν αὐτῆς. Διὰ τοῦ Συνοδικοῦ τόμου ἀπηγορεύετο πᾶσα ἀπολύτως εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς συνόδου ἀνάμιξις τοῦ κράτους, καὶ αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἐπίβλεψις αὐτοῦ ἡ διὰ τοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου, ἡ σύνοδος ἔμελλε νὰ ῥυθμίσῃ δι'ἀποφάσεων αὐτῆς ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τῆς κυβερνήσεως καὶ αὐτὰ τὰ κατὰ τὸν γάμον καὶ τὰ διαζύγια, ὡρίζετο δέ, ὅτι ἐν πάσῃ σπουδαίᾳ περιστάσει ὤφειλεν ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀποτείνηται πρὸς τὸν πατριάρχην καὶ νὰ ζητῇ ὁδηγίας ἐκεῖθεν, ὅθεν ἔμελλε νὰ λαμβάνῃ καὶ τὸ μύρον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ ἑλληνικὴ

κυβέρνησις ἐφάνη, ὅτι ἀπεδέχετο τελείως τὸν τόμον, ὅστις καὶ ἀνεγνώσθη ἐπισήμως ἐν Ἑλλάδι τῇ 20 Αὐγούστου 1850. Καὶ ἡ γερουσία δὲ εἶχε δεχθῆ αὐτόν, ἀλλ' ἡ βουλή, ἧς ἡ ἐπιψήφισις ἦτο ἀναγκαία, ἵνα ὁ τόμος λάβῃ ἰσχὺν νόμου ἐν Ἑλλάδι, μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Φαρμακίδου «ὁ Συνοδικὸς τόμος ἢ περὶ ἀληθείας» (1852), δι' οὗ προσεβλήθη ὁ τόμος, ἀπέρριψεν αὐτόν. Ὁ Φαρμακίδης ἀπέδειξεν, ὅτι αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἑλλάδος ἔπρεπε νὰ καταστῶσιν ἀνεξάρτητοι, διότι ἐλεύθερον κράτος προϋποθέτει ἐλευθέραν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἀρχὴν τὴν πάντοτε ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐπικρατήσασαν, ὅτι δηλ. τὰ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν πρέπει νὰ συμμεταβάλλωνται καὶ συμμορφῶνται τῇ πολιτικῇ τάξει·[1] ὅτι ἡ διοικητικὴ διαίρεσις τῶν ἐκκλησιῶν ἐγίνετο καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων οὐχὶ διὰ συνόδων, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτοκρατόρων, τούτων δικαίωμα θεωρουμένη· ὅτι ἂν Λέων ὁ Ἴσαυρος ὁ εἰκονομάχος βασιλεὺς ἐδικαιοῦτο νὰ ὑπαγάγῃ τὰς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας καὶ μετ' αὐτῶν καὶ τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Η' αἰῶνα (§§ 101. 124.), πολλῷ μᾶλλον ἐδικαιοῦτο ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις μετὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἑλλάδος νὰ κηρύξωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησίαν καὶ νὰ συςήσωσι τὴν σύνοδον ὡς ἀνωτάτην ἐκκλησιαςικὴν ἀρχήν· ὅτι ὁ πατριάρχης καὶ ἡ περὶ αὐτὸν σύνοδος οὐδὲν δικαίωμα εἶχον νὰ ἀνακηρύξωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ συστήσωσι σύνοδον ἐν αὐτῇ· τοῦτο ἦτο δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἤσκησαν κατὰ τὸ 1833 καὶ κατὰ τὸ 1844· ὅτι ὁ τόμος θεωρῶν ὡς μὴ γενομένην τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ μὴ συστᾶσαν τὴν σύνοδον, ὕβριζε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτῆς· ὅτι οὐδέποτε κατὰ τοὺς ἀρχαίους αἰῶνας ἦτο ἡ ἐκκλησία κράτος ἐν κράτει, ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἀείποτε ἤσκει δικαιώματα ἐποπτείας ἐπ' αὐτῆς, πολλάκις μάλιστα διέτασσε

[1] «Εἴ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις ἢ αὖθις καινισθείη, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν ἡ τάξις ἀκολουθείτω» Δ' οἰκουμ. συνόδου καν. ιζ'.

τὰ κατ' αὐτήν· ὅτι τὰ περὶ γάμων, διαζυγίων, μοναστηρίων, παιδείας τοῦ κλήρου, διαιρέσεως τῶν ἐπισκοπῶν καὶ τὰ ὅμοια ζητήματα, ὡς μὴ καθαρῶς πνευματικά, ἀλλὰ σχετιζόμενα στενῶς μετὰ τῶν κοσμικῶν συμφερόντων τῶν πολιτῶν, δὲν δύνανται νὰ ἀποφασίζωνται ἄνευ τῆς συμπράξεως τῆς κυβερνήσεως, ὅπως ἀπῄτει ὁ συνοδικὸς τόμος· τοῦτο οὔτε ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει, οὔτε ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀρχαίῳ ἢ νεωτέρῳ χριστιανικῷ κράτει συνέβη ποτέ. Τοιουτοτρόπως ἀνῃρέθη ὁ συνοδικὸς τόμος. Τὸ καταστατικὸν τοῦ 1852, τὸ ὑπὸ τῆς βουλῆς τότε ψηφισθέν, καθ' ὃ ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον διοικεῖται ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, καίπερ ἀποδεχθὲν διατάξεις τινὰς τοῦ συνοδικοῦ τόμου, ὡς ὀρθὰς κριθείσας, καὶ χάριν οἰκονομίας τῶν περιστάσεων, οἷον τὸ προεδρεύειν τῆς συνόδου τὸν κατὰ καιροὺς μητροπολίτην Ἀθηνῶν, τὸ λαμβάνεσθαι τὸ ἅγιον μύρον ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ὡς δεῖγμα σεβασμοῦ πρὸς τὸν πρῶτον κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς θρόνον τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀπορρίπτει πᾶσαν ἐξάρτησιν τῆς συνόδου ἀπὸ οἱασδήποτε ξένης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, καὶ παραδέχεται τήν τε ἐποπτείαν τῆς πολιτείας ἐπὶ πασῶν τῶν πράξεων τῆς συνόδου καὶ τὴν σύμπραξιν αὐτῆς ἐπὶ πάσης μὴ καθαρῶς πνευματικῆς ὑποθέσεως. Τοιουτοτρόπως κατ' οὐσίαν διετηρήθησαν καὶ ἐν τῷ νέῳ καταστατικῷ αἱ διατάξεις τοῦ καταστατικοῦ τοῦ 1833. Τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώρισεν ἐπὶ τέλους τὰ τετελεσμένα.

250.

Ἡ ἕνωσις τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.[1]

Τῷ 1866 ἡνώθη μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ τῆς Ἑπτανήσου. Τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ὀφείλουσι κατὰ ἀρχαίας τινὰς παραδόσεις ἡ μὲν Κέρκυρα εἰς τὸν Ἰάσωνα καὶ τὸν Σωσίπατρον, ἡ Λευκὰς εἰς τὸν Ῥοδί-

[1] Περὶ τῆς ἐπτανησιακῆς ἐκκλησίας ὅρα Π. Χιώτου ἀναπλήρωσιν τῆς ἐκκλ. ἱστορίας Κομητᾶ σελ. 295—303, καὶ Λούντζη Περὶ Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετῶν. Ἐν Ἀθήναις 1856.

ωνα καὶ Σοπίωνα, ἡ δὲ Ζάκυνθος εἰς Μαρίαν τὴν Μαγδαληνήν. Ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις οἱ ἐπίσκοποι Κερκύρας καὶ Λευκάδος ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Νικοπόλεως ἐν Ἠπείρῳ, ὁ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου ὑπὸ τὸν Κορίνθου, καὶ ὁ Κυθήρων ὑπὸ τὸν Μονεμβασίας. Ἀπετέλεσαν δὲ αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἀπὸ τοῦ Δ΄ αἰῶνος μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τοῦ ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἧς προΐστατο ὁ Θεσσαλονίκης, ἐπὶ δὲ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὑπήχθησαν (732) ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλαχοῦ εἴδομεν, ὅτι, ὅτε κατέλαβον οἱ λατῖνοι Βενετοὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων μερῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀνατολῆς καὶ τὴν Ἑπτάνησον (1204), ἐπέβαλον ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς λατίνους ἐπισκόπους, ἀναγκάζοντες τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον καὶ λαὸν νὰ ἀναγνωρίζωσι τούτους ὡς πνευματικοὺς αὐτῶν ἀρχηγούς. Οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς ὑπεχρεοῦντο νὰ δέωνται ὑπὲρ τοῦ λατίνου ἐπισκόπου, νὰ ὑποδέχωνται αὐτὸν ἐπισήμως ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ ἐγκαθιδρυόμενον, νὰ λειτουργῶσιν ἐν λατινικαῖς ἑορταῖς καὶ νὰ καταβάλλωσιν ἐτήσιον φόρον τῷ λατίνῳ ἐπισκόπῳ. Ἐκτὸς δὲ τῆς Κεφαλληνίας ἐν ταῖς ἄλλαις νήσοις μόνον ἀρχιπρεσβυτέρους ἠδύναντο οἱ ὀρθόδοξοι νὰ ἔχωσιν, αἱ δὲ χειροτονίαι τῶν ἱερέων αὐτῶν ἐγίνοντο ἢ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων, ἢ ὑπὸ τοῦ Κεφαλληνίας, ὅστις μέχρι τοῦ 1640 ὑποκείμενος τῷ Κορίνθου, ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἀνεξάρτητος. Διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς βενετικῆς κυριαρχίας ἐστράφησάν τινες τῶν Ἑπτανησίων εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, οὕτω δὲ ἐμορφώθησαν γραικοκαθολικαί τινες κοινότητες μάλιστα ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ζακύνθῳ. Οἱ Γάλλοι, οἵτινες ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἑπτανήσου τῷ 1798, ἀπήλλαξαν τὴν ἐκκλησίαν αὐτῆς τοῦ ζυγοῦ τῶν Βενετῶν, ἀναγνωρίσαντες τοῖς ἀνατολικοῖς ἴσα δικαιώματα πρὸς τὰ τῶν καθολικῶν. Ὅτε δὲ ἀνεγνωρίσθησαν αἱ ἑπτὰ νῆσοι ὡς ἀνεξάρτητος ἰόνειος πολιτεία (1799), ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς γερουσίας ἐπικρατοῦσα μὲν θρησκεία ἡ ἀνατολική, ἐλεύθεραι δὲ καὶ ἀνεκταὶ πᾶσαι αἱ λοιπαί. Τῷ 1804 ἀπέκτησεν ἡ Κέρκυρα ἴδιον πάλιν ἐπίσκοπον. Ὁ Ναπολέων (1807) καὶ οἱ Ἄγγλοι, ὑφ᾽ οὓς περιῆλθεν ἡ Ἑπτάνησος ἀπὸ τοῦ 1809, ἀνεγνώρισαν τὰς διατάξεις τῆς γερουσίας τοῦ

1804. Διὰ δὲ τοῦ συντάγματος τῆς Ἰονείου πολιτείας τῷ 1817
ἱδρύθησαν νέαι ἐπισκοπαὶ ἐν Ζακύνθῳ, Λευκάδι, Ἰθάκῃ, Κυθή-
ροις καὶ Παξοῖς, καὶ ὡρίσθη ἵνα εἷς τῶν τεσσάρων μητροπολι-
τῶν Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Λευκάδος ἐκ περι-
τροπῆς καθ' ἑκάστην βουλευτικὴν περίοδον προεξάρχῃ. Κατὰ
τὸν νόμον τοῦ 1839 οἱ ἐπίσκοποι ἐξελέγοντο διὰ μυστικῆς ψη-
φοφορίας ὑπὸ τοῦ κλήρου ἑκάστης νήσου, ἡ δὲ ἐκλογὴ αὐτῶν
ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τῆς γερουσίας, ἥτις ἐζήτει παρὰ τοῦ πατριάρ-
χου νὰ ποιήσῃ τὴν ἀναγκαίαν ἔκδοσιν, ὅπως χειροτονηθῇ ὁ ἐκ-
λεχθείς. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τῆς ἑνώσεως τῆς ἐκ-
κλησίας τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς τῆς Ἑλλάδος ἐκκλησίας. Ἡ
Ἕνωσις ἐγένετο ὡς ἑξῆς. Ὅτε μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας
ὑποστηριχθεῖσαν ἐπανάστασιν τοῦ 1862, τὴν ἐκδιώξασαν τὸν
βασιλέα Ὄθωνα, ἡνώθη πολιτικῶς ἡ Ἑπτάνησος μετὰ τῆς λοι-
πῆς Ἑλλάδος, παρέστη ἡ ἀνάγκη καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐ-
τῆς ἑνώσεως. Θὰ ἦτο ἄτοπον ἐνῷ ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι ἀνωτά-
τη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, δηλ. ἡ Σύνοδος, νὰ ἐξακολουθῶσιν αἱ ἐν
Ἑπτανήσῳ ἐκκλησίαι νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοῦ Κωνσταντινουπό-
λεως πατριάρχου, ἤτοι ἀπὸ ἀρχῆς ἐκτὸς κειμένης τῆς ἐλευθέ-
ρας Ἑλλάδος. Καὶ ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰ ἰσχύσῃ ἡ ἀρχή, ὅτι δέον ἡ
ἐκκλησιαστικὴ τάξις νὰ συμμεταβάλληται πρὸς τὴν πολιτικὴν
(§ 249), καθ' ἣν ἀρχὴν ἐγένετο καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἐκ-
κλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀφοῦ συνεννοήθη ἡ κυβέρνησις μετὰ
τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἑπτανήσου, ἐγένετο ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἕνω-
σις κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1866, ἀνταλλαγέντων μεταξὺ τῆς Συνό-
δου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς καὶ τοῦ πατριάρ-
χου Κωνσταντινουπόλεως ἐγγράφων τινῶν.[1] Μόνον ὁ Κεφαλ-
ληνίας Σπυρίδων δὲν ἠθέλησε τὸ πρῶτον νὰ ἀναγνωρί-
σῃ τὴν ἕνωσιν ταύτην ὡς δῆθεν ἀντικανονικήν, ἀλλ' ὅτε ὀλίγον
βραδύτερον ἐζήτησε παρὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως
Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' μύρον διὰ τὴν ἐκκλησίαν του, παρε-
πέμφθη μετὰ δικαίων τινῶν παρατηρήσεων εἰς τὴν κανονικὴν

1 Καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ τοῦ πατριάρχου ἔγγραφον μετεχειρίσθη τὴν ἔκφρασιν, ὅτι ἐχειραφέτησεν αὐτὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑπτανήσου, ἵνα ἑνωθῇ μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

ον αὐτοῦ ἀρχὴν, τὴν Σύνοδον τῆς Ἑλλάδος. Καὶ εἰ
ι δὲ τοῦ Ληξουρίου Ἰακωβάτοι εἶχον προσβάλει ἡ-
ἰνοσυνελεύσεως τοῦ 1864 τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς
ησίας. Ἀλλ' ἐπί τέλους ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάν-
τῆς ἑνώσεως. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀφομοίωσις ἐν
χρουσε κατ' ἀρχὰς εἰς δυσχερείας τινὰς, δι-
καὶ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν,
ς τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες ἐν Ἑπτανήσῳ,
ωτέρω, συμφωνότερον πρὸς τὴν συνήθειαν
κλησίας, ἐξελέγοντο ἐκ τοῦ κλήρου καὶ διὰ τοῦ
της νήσου. Ἐν Ἑπτανήσῳ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς ἀ-
γωγῆς ὑπὸ τὴν Βενετίαν, ἐν ᾗ ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ ἱ-
λιεργοῦντο τὰ γράμματα, οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἡ ἐκ-
κλησιαστικὴ παιδεία· οἱ διάσημοι θεολόγοι τοῦ παρελθόν-
τος αἰῶνος Μηνιάτης, Θεοτόκης καὶ Εὐγένιος Βούλγαρις ἐξῆλ-
θον ἐξ αὐτῆς. Καὶ ὅτε δὲ ἡ ἑπτανησιακὴ ἐκκλησία ἡνώθη, ἐκέ-
κτητο κλῆρον εὐμοιροῦντα μορφώσεώς τινος, μεγάλως συντε-
λεσάσης εἰς τοῦτο τῆς ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1823 ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου
φιλέλληνος Γουΐλφορδ ἱδρυθείσης ἀκαδημίας, ἐν ᾗ ἐδίδαξαν τὴν
θεολογίαν ὁ Φαρμακίδης, ὁ Βάμβας καὶ ὁ Τυπάλδος, ὅστις δι-
ηύθυνε καὶ τὸ αὐτῇ προσηρτημένον ἱεροσπουδαστήριον. Ἀληθὲς
καύχημα τοῦ ἑπτανησιακοῦ κλήρου ὑπῆρξεν ὁ πεπαιδευμένος
μητροπολίτης Κερκύρας Ἀθανάσιος, ἀνὴρ ἐξόχου ἀρε-
τῆς, μεγάλως συμπράξας ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστι-
κῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

251.

Καθολικοὶ καὶ διαμαρτυρόμενοι ἱεραπόστολοι ἐν Ἑλλάδι.

Ταραχῶν πολλῶν πρόξενος ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὁ ὑπὸ τῶν καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων ἱεραποστόλων ἐν αὐτῇ ἀπὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐνεργούμενος προσηλυτισμός. Καὶ οἱ μὲν καθολικοί, ἰδίως Ἰησουῖται καὶ ἀδελφαὶ τοῦ ἐλέους ἐκ παλαιοῦ χρόνου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μισούμενοι, οὐδὲν ἴσχυσαν νὰ ἐπενέγκωσι σπουδαῖον ἀποτέλεσμα. Τὰ ἐν Ἀθήναις, Κερκύρᾳ,

Σύρῳ, Τήνῳ, Θήρᾳ καὶ Νάξῳ χάριν τῆς μορφώσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀλίγων εὑρισκομένων καθολικῶν συντηρούμενα σχολεῖα αὐτῶν, ἐπιδιώκουσι πάντοτε καὶ προσηλυτιστικοὺς σκοποὺς, οὐδέποτε δὲ ἠθέλησαν νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τοὺς περὶ σχολείων νόμους τοῦ κράτους. Προὐκλήθησαν δ' ὡς ἐκ τούτου σφοδραὶ συζητήσεις ἐν τῇ βουλῇ τοῦ 1869, καὶ πάλιν δὲ τῷ 1870 ἐγεννήθη περὶ τούτου ἔρις ζωηρὰ ἕνεκα τῆς δυστροπίας τῶν ἐν Κερκύρᾳ σχολεῖα διευθυνόντων Ἰησουϊτῶν, οἵτινες ἐπὶ τέλους, ἵνα μὴ ἀναγκασθῶσι κατὰ τὸν νόμον νὰ δεχθῶσιν εἰς αὐτὰ διδάσκαλον ὀρθοδόξου κατηχήσεως, ἀπέκλεισαν τὰς ὀρθοδόξους μαθητρίας ἀπ' αὐτῶν. Τοῦτ' αὐτὸ ἔπραξαν καὶ αἱ ἀδελφαὶ τοῦ ἐλέους ἐν Ἀθήναις καὶ κατὰ τὸ 1870 καὶ κατὰ τὸ 1880, ἵνα μὴ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν νόμιμον ἀπαίτησιν τῆς κυβερνήσεως. Ἐπὶ τέλους ἐπέτυχον αἱ ἀδελφαὶ αὗται τῇ παρεμβάσει τοῦ Γάλλου πρέσβεως νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ σχολεῖον αὐτῶν ὡς τεχνικὸν, σκοποῦν ἀποκλειστικῶς τὴν διδασκαλίαν τῆς γαλλικῆς γλώσσης. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦτο ἐδέχθησαν πάλιν Ἑλληνίδας μαθητρίας χωρὶς νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νόμου. Οἱ Ἰησουῖται οἱ προστάται τῶν σχολείων τούτων στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς προστασίας τῶν πρέσβεων τῶν καθολικῶν δυνάμεων, ἠδυνήθησαν πάντοτε νὰ ματαιώσωσι τὰς νομίμους ἀξιώσεις τῆς ἀσθενοῦς κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὰς συνθήκας δύνανται οἱ ἐν Ἑλλάδι καθολικοὶ νὰ ἔχωσιν ἐπισκόπους ἐν Θήρᾳ, Σύρῳ, Τήνῳ καὶ Κερκύρᾳ. Ἐσχάτως ἐγκαθιδρύθη καὶ ἐν Ἀθήναις καθολικὸς Ἕλλην ἐπίσκοπος.

Πολὺ σπουδαιοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐνέργεια τῶν διαμαρτυρομένων ἱεραποστόλων ἐν Ἑλλάδι, καὶ πολὺ περισσότερον ἤγειρε τὴν κοινὴν προσοχήν. Οἱ ἱεραπόστολοι οὗτοι, ἐξ Ἀμερικῆς καὶ Ἀγγλίας πεμπόμενοι, νομίζοντες ὅτι ἠδύναντο νὰ γίνωσιν ὠφέλιμοι εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς ἀνατολῆς καὶ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, εἶχον ἤδη ἀπὸ τοῦ 1810 ἀρχίσει τὰς ἐνεργείας αὐτῶν (§ 231), διαδίδοντες τὰς ἁγίας Γραφὰς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἢ ἐν μεταφράσει, καὶ συνιστῶντες πολλαχοῦ σχολεῖα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πρῶτον ἐπεδίωκον μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς παιδεύσεως τῆς ἕνεκα τῆς δουλείας ἀμαθοῦς ἀνατολῆς, διὰ τοῦτο αἱ ἐργασίαι αὐτῶν οὐ μό-

νον δὲν ἐκίνησαν ἐν ἀρχῇ τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν ἤγειραν, αἰσθανομένων τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως. Αἱ μεταφράσεις τῶν Γραφῶν ἐγένοντο τὸ πρῶτον προθύμως δεκταί. Τῷ 1810 ἐξηπλώθη καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολὴν ἡ τῆς Καινῆς Διαθήκης μετάφρασις, ἡ ὑπὸ Μαξίμου τοῦ Καλλιπολίτου γενομένη, τῷ δὲ 1831 ἐπέμφθησαν τῷ κυβερνήτῃ Καποδιστρίᾳ 10,000 ἀντιτύπων μεταφράσεων τῶν Γραφῶν καὶ ἄλλων ὠφελίμων διδακτικῶν βιβλίων, ἅπερ ἐκεῖνος εὐγνωμόνως ἀπεδέχθη. Τῷ δὲ 1833-37 δαπάναις τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἱερογραφικῆς ἑταιρείας, ἥτις κατὰ τὸ 1821 εἶχε συνάψει συνθήκας πρὸς τὸν πατριάρχην Γρηγόριον περὶ τῆς μεταφράσεως τῆς Γραφῆς, ὅπερ ἔργον ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως ἐματαιώθη τότε (§ 231), εἰργάσθησαν εἰς νέαν μετάφρασιν τῆς Π. καὶ Κ. Δ. ἐκ τῶν πρωτοτύπων κειμένων οἱ Ἄγγλοι Λὶβς καὶ Λάουνδς μετὰ τῶν Ἑλλήνων λογίων Τυπάλδου, Βαλέττα, Βάμβα καὶ Φιλαδελφέως· διότι τὴν διάδοσιν τῆς Γραφῆς ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐννοουμένῃ γλώσσῃ ἐθεώρουν οἱ λόγιοι Ἕλληνες οὐ μόνον ὡς οὐδόλως βλαπτικήν, ἀλλὰ καὶ ὡς ὠφελιμωτάτην. Καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἱεραποστόλων τούτων ἱδρυθέντα πολλαχοῦ σχολεῖα, οἷον ἐν Σύρῳ ὑπὸ Χίλδνερ 1827, ἐν Ἀθήναις ὑπὸ Κὶγκ[1] 1832 καὶ Χὶλλ, ἀπεδέχθη ἡ τότε ἔρημος σχολείων καὶ πρὸς τὴν παιδείαν διψῶσα Ἑλλὰς εὐχαρίστως. Ἐν Αἰγίνῃ ὁ ἱεραπόστολος Ἄρτλεϋ ἐδίδασκε πρὸς μέγαν ἀριθμὸν μαθητῶν καὶ κληρικῶν ἔτι, ἄνευ οὐδεμιᾶς ὑποψίας. Ὁ δὲ Κὸρκ διηύθυνεν ἐν Ἀθήναις τὸ πρῶτον διδασκαλεῖον. Ἀλλ' ἡ πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους αὕτη εὔνους διάθεσις τοῦ κοινοῦ μετεβλήθη εἰς δυσμένειαν, ἀφ' ὅτου ἐγένετο γνωστόν, ὅτι τινὲς αὐτῶν, οἷον ὁ Κὶγκ, μὴ ἀρκούμενοι ὡς τὸ πρότερον εἰς τὴν τῆς Γραφῆς καὶ τῶν γραμμάτων διάδοσιν, ἐνήργουν κρυφίως προσηλυτισμὸν ὑπὲρ τοῦ προτεσταντισμοῦ, προσβάλλοντες τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίαν. Ἔκτοτε ἐγεννήθη φυσικῶς καταφορὰ κατ' αὐτῶν καὶ τῶν σχολείων αὐτῶν, παρά τισι μάλιστα ὁ κατ'

[1] Ἰωνᾶ Κὶγκ Διάφορα. Ἐν Ἀθήναις 1859. Ἀπάντησις εἰς Ἰωνᾶν Κὶγκ ὑπὸ Κ. Σιναΐτου. Ἐν Ἀθήναις 1846.

αὐτῶν ζῆλος προέβαινε μέχρι καταχρίσεως καὶ αὐτῆς τῆς διαδόσεως τῶν μεταφράσεων τῶν Γραφῶν, ἃς ἄλλοτε τοσοῦτον προθύμως ἐδέξατο ἡ ἀνατολὴ (§ 231). Τοῦ πολέμου τούτου κατὰ τῶν ἱεραποστόλων ψυχὴ μὲν ἦτο ὁ Οἰκονόμος, ὅστις συνέγραψε καὶ τὸ ὀγκωδέστατον σύγγραμμα περὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἵνα ἀποδείξῃ ταύτην μόνην ὀρθήν, πᾶσαν δὲ ἄλλην μετάφρασιν ἀνίερον, ὄργανον δὲ ἡ ὑπό τινος Γερμανοῦ ἐκδιδομένη «Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ.» Εἰς μάτην ὁ Βάμβας καὶ ὁ Φαρμακίδης παρετήρουν, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ συγχέηται ἡ διάδοσις τῆς Γραφῆς πρὸς τὰς προσηλυτιστικὰς ἐνεργείας τῶν ἱεραποστόλων. Ὁ πρὸς τὰς μεταφράσεις πόλεμος διήρκει, ὑποστηριζόμενος καὶ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου τῷ 1836 ἀφωρίσθησαν οἱ ἱεραπόστολοι, αἱ δὲ τῆς Γραφῆς μεταφράσεις ὡς αἱρετικὰ δῆθεν βιβλία κατεκρίνοντο παραδιδόμενα τῷ πυρί! Ἤρξαντο δὲ ἐνιαχοῦ νὰ διώκωνται οἱ ἱεραπόστολοι ὡς προσηλυτίζοντες τὸν λαόν. Οὕτω τῷ μὲν 1836 κατεδιώχθη ἐν Σύρῳ ὁ Χίλδνερ, τῷ δὲ 1852 ἐν Ἀθήναις ὁ Κίγκ, ὅστις καὶ κατηγορηθεὶς καὶ δικασθεὶς ἐξωρίσθη ἐπ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἐπανελθὼν πάλιν ἐξηκολούθει τὸ ἔργον του (ἀπέθ. 1869). Μετ' αὐτὸν ἐξακολουθοῦσι κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐνεργοῦντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἄλλοι ἱεραπόστολοι, Ἕλληνες τὴν ἐθνικότητα (Καλοποθάκης, Σακελλαρίου, Κωνσταντίνου). Τῷ 1874 ἱδρύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἡ πρώτη ἐκκλησία τῶν εὐαγγελικῶν τούτων Ἑλλήνων. Ἀπ' Ἀθηνῶν ἐξαπλοῦνται αἱ τῶν διαμαρτυρομένων ἱεραποστόλων ἐνέργειαι καὶ ἀλλαχόσε τῆς ἀνατολῆς, οἷον εἰς Θεσσαλονίκην, εἰς Σμύρνην καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτοὺς εἶναι ὅμως λίαν εὐάριθμοι. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ματαιώσῃ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν, εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ κλήρου ἡμῶν, ἡ δι' αὐτοῦ διδασκαλία τοῦ εὐαγγελίου πρὸς τὸν λαὸν καὶ ἡ βελτίωσις τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ. Ἡ ἀνακαίνισις τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ δι' ἔξωθεν ἐνεργείας προερχομένης ἀπὸ ἑτεροδόξων ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ δι' ἐσωτερικῆς ἐργασίας προερχομένης ἀπὸ τοῦ μέσου αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας.

252.

Καίρης. Λασκαράτος.

Σύγχρονοι ταῖς ἐκ τῶν ἱεραποστόλων τούτων ὑπῆρξαν καὶ αἱ διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Θεοφίλου Καΐρου ἐγερθεῖσαι ταραχαί. Ὁ Καΐρης ἦτο εἷς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων λογίων κληρικῶν τῆς ἐποχῆς του, κάτοχος ἰδίως φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν γνώσεων, ἀπολαύων μεγίστης ὑπολήψεως διά τε τοὺς ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας καὶ διὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἠθῶν του. Φίλος ὢν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, πρὸς ἣν ἐνθουσιασμὸν εἶχεν ἐμπνευσθῆ σπουδάζων ἐν Γαλλίᾳ, εἶχε καταδιωχθῆ ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου καὶ τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1836 συνέστησεν ἑλληνικὸν σχολεῖον ἐν Ἄνδρῳ, ὀρφανοτροφεῖον κληθέν, εἰς ὃ πανταχόθεν συνέτρεχον μαθηταὶ ἕνεκα τῆς φήμης αὐτοῦ. Μετὰ τῆς παιδείας αὐτοῦ συνέδεεν ὁ Καΐρης εὐγλωττίαν ἔκτακτον. Ἀλλ' αἴφνης ἀρνούμενος τὸν χριστιανισμόν, ἤρξατο νὰ διδάσκῃ τοὺς μᾶλλον μεμυημένους ἐκ τῶν μαθητῶν του φυσικήν τινα, θεϊστικὴν θρησκείαν, ἀρκουμένην εἰς τὰς γενικὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ, τῆς προνοίας καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν Ἄγγλων θεϊστῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ τῶν Γάλλων ἐγκυκλοπαιδιστῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Αἱ ἰδέαι του εἶχον μεγάλην ὁμοιότητα καὶ πρὸς τὰς τῶν Θεοφιλανθρώπων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. «Θεοφιλανθρώπων θρησκεία» ἐν Γαλλίᾳ ἐκαλεῖτο ἡ φυσικὴ θρησκεία, ἣν εἰσήγαγόν τινες. Ὁ Καΐρης εἶχε μορφωθῆ ἐν Γαλλίᾳ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὠνόμαζε δὲ τὴν θρησκείαν ταύτην θεοσεβισμόν, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς εἶχε καὶ προσευχὰς συντάξει ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ. Τοῦτο ταχέως γενόμενον γνωστὸν ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐξέδωκε κατ' αὐτοῦ ἀφορισμόν, ἡ δὲ σύνοδος τῆς Ἑλλάδος ἐνήργει κατ' αὐτοῦ, καὶ τῇ αἰτήσει αὐτῆς ἐκλείσθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἡ σχολὴ αὐτοῦ, περὶ τοὺς 300 ἀριθμοῦσα μαθητάς. Εἰς μάτην ἐζήτησεν ὁ Φαρμακίδης ἀποσταλεὶς πρὸς αὐτὸν νὰ μεταπείσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν φρονημάτων του. Καὶ ἐνώπιον τῆς συνόδου ἀνακρινόμενος, ἐπέμεινεν

εἰς τὰ φρονήματά του. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Συνόδου ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, μετὰ δὲ ταῦτα μὴ θελήσας νὰ παλινῳδήσῃ, κατεκρίθη καὶ αὐτὸς ὁ Καΐρης, ἀφορισθεὶς τῷ 1841, καὶ ὡς μοναχὸς περιωρίσθη μετὰ τοῦτο ἔν τισι μοναῖς, ὅθεν ἔφυγεν ἐκτὸς τοῦ κράτους. Τῷ δὲ 1849 ἐπανελθὼν εἰς Σύρον, ἐπειδὴ ἐδίδασκε τὰ αὐτά, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ τὸ δεύτερον ἐξ Ἑλλάδος. Βραδύτερον δὲ ἐπιστρέψας εἰς Ἄνδρον, ἐξηκολούθει ἐξαπλῶν τὰ φρονήματα αὐτοῦ, ἕως οὗ τῷ 1852 δικασθεὶς ἐν Σύρῳ, κατεδικάσθη ὡς παραβάτης τῶν νόμων τοῦ κράτους, τῶν ἀπαγορευόντων τὴν προσβολὴν τῆς καθεστώσης θρησκείας, καὶ ἐφυλακίσθη, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ἀπέθανεν αὐτόθι κατὰ τὸ 1853. Ὁ Καΐρης λόγιος ὤν, συνέγραψε Στοιχεῖα φιλοσοφίας καὶ Γνωστικήν, ἐν οἷς ἐξέθηκε τὰς θρησκευτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς αὐτοῦ δοξασίας. Διωγμοὺς καθ' ἑαυτοῦ ἤγειρεν ὀλίγον βραδύτερον ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ δοξασιῶν καὶ ὁ ἐκ Κεφαλληνίας σατυρικὸς συγγραφεὺς Ἀνδρέας Λασκαράτος, ὅστις ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Τὰ μυστήρια τῆς Κεφαλληνίας» ἐν δημοτικῇ γλώσσῃ ἐσατύρισε πολλὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα ὡς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας, οἷον τὰς νηστείας, τὰς ἀγρυπνίας, τὰς ἀποδημίας εἰς μοναστήρια ἢ διὰ θαυμάτων πεφημισμένας ἐκκλησίας καὶ τὰ τοιαῦτα, ἤλεγξε δὲ τὰ ἤθη καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κλήρου ὡς ἀντικείμενα εἰς τὸ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (1856), καὶ τότε μὲν ἀφορισθεὶς καὶ διωχθεὶς ἔφυγεν ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, βραδύτερον δὲ ἐπανελθὼν ἐξέδωκε τῷ 1867 τὴν Ἀπάντησιν εἰς τὸν ἀφορισμὸν τοῦ δεσπότου τῆς Κεφαλληνίας, δι' ἣν καὶ πάλιν κατηγορήθη, ἀλλὰ δικασθεὶς τῷ 1869 ὑπὸ τοῦ κακουργοδικείου Κεφαλληνίας, ἠθωώθη. Ὁ Λασκαράτος ἀποκλίνει εἰς τὸν προτεσταντισμόν. Ἐν πνεύματι πολεμίῳ κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἔγραψαν καὶ δύο νεώτεροι λόγιοι, ὁ μὲν Ἐμμανουὴλ Ῥοΐδης τὴν «Πάπισσαν Ἰωάνναν», ὁ δὲ Κλέων Ῥαγκαβῆς τὸ δρᾶμα «Ἰουλιανός.»

253.

Φανατικοί. Παπουλάκης. Μακράκης.

Τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἐτάραξαν καὶ δύο φανατικοί, ὁ

Χριστόφορος Παπουλάκης τῷ 1852, καὶ ὁ Ἀπόστολος Μακράκης, ὁ ἀπὸ τοῦ 1863 ἐν Ἀθήναις ἐγκαταστάς. Ὁ Παπουλάκης, ἀμαθὴς καὶ ἁπλοῦς, ἀλλὰ πονηρὸς γέρων μοναχός, περιήρχετο τὴν Ἑλλάδα, κηρύττων μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον μετάνοιαν καὶ ἐπιστροφὴν εἰς τὰ ἀρχαῖα τῶν πατέρων ἤθη, πολεμῶν δὲ κυρίως πᾶσαν πρόοδον ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διασύρων ἰδίως τὴν βασιλείαν ὡς καθολικὴν καὶ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὰ σχολεῖα ὡς διδάσκοντα τὴν ἀσέβειαν. Ἰδίως ἐν Μάνῃ τὰ κηρύγματά του ἠρέθισαν τοσοῦτον τὸν λαόν, ὥστε ἐστασίασε κατὰ τῶν καθεστώτων. Εἰς μάτην ἐζήτησεν ἡ Σύνοδος δι' ἀπεσταλμένων της ἱεροκηρύκων νὰ κατασιγάσῃ τὸν ἐρεθισμόν. Μόλις ὁ στρατηγὸς Γενναῖος Κολοκοτρώνης μετὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐπελθών, κατώρθωσε νὰ καταστείλῃ τὴν ἐν Μάνῃ ἐξέγερσιν. Ὁ Παπουλάκης συλληφθεὶς καὶ δικασθεὶς, ἐκλείσθη ἔν τινι μοναστηρίῳ τῆς Ἄνδρου, ὅπου μετ' ὀλίγον καὶ ἀπέθανεν. Ὅμοιος αὐτῷ εἶναι καὶ ὁ Μακράκης, λαϊκός, εἰδὼς μὲν γράμματα, ἀλλὰ τεταραγμένης διανοίας ἄνθρωπος καὶ πάσχων ἐκ θρησκομανίας καὶ φανατισμοῦ. Θεωρῶν ἑαυτὸν καὶ κηρύττων ὡς ἀπόστολον τοῦ Θεοῦ, υἱὸν τῆς Μαρίας καὶ ἀδελφὸν τοῦ Χριστοῦ, ἤρχισεν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 1863 νὰ πολεμῇ καὶ διὰ τοῦ λόγου, κηρύττων ἐν ταῖς πλατείαις τῆς πόλεως καὶ κατ' ἰδίαν, καὶ δι' ἐφημερίδων (Δικαιοσύνη, Λόγος, Κήρυγμα), καὶ διὰ συγγραφῶν ἄλλων θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἔργων τὴν μὲν πολιτείαν ὡς ἔργον τοῦ Σατανᾶ, τὴν δὲ ἐκκλησίαν ὡς πλανωμένην καὶ διεφθαρμένην, τὴν δὲ παιδείαν τοῦ ἔθνους ὡς ψευδῆ, δι' ὃ καὶ Πανσκοτιστήριον ὠνόμαζε τὸ Πανεπιστήμιον. Πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰς ἰδέας του συνέστησεν ἄνευ ἀδείας τῆς κυβερνήσεως ἰδίαν σχολὴν κατ' ἰδίαν μέθοδον, ἔπηξε δὲ καὶ ἰδίαν παρασυναγωγὴν ἢ ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ δὲν ἐμνημονεύετο ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἐλειτούργουν δὲ ἱερεῖς ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἄνευ ἀδείας τούτου. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ μετελάμβανον οἱ μαθηταί του συχνάκις ἄνευ προηγουμένης νηστείας καὶ ἐξομολογήσεως. Ἡ ἐξομολόγησις ἐγίνετο δημοσίᾳ ἐν ἰδιαιτέρᾳ μεταξὺ λαϊκῶν συναθροίσει. Στηριζόμενος εἰς αὐθαιρέτους καὶ ἀλλοκότους ἐξηγήσεις τῶν ἁγίων Γραφῶν, καὶ μάλιστα τῶν προφητικῶν αὐτῶν μερῶν, ἐδίδασκε πολλὰς παρε-

δοξολογίας καὶ πλάνας, ἰδίως δὲ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ σώματος, θνητῆς ψυχῆς καὶ πνεύματος ἀθανάτου, ὅπερ εἶναι αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, μεταδιδόμενον τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸ βάπτισμα, καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐτελειώθη κατὰ τὴν ψυχὴν τὸ πρῶτον ἐν τῷ βαπτίσματι, λαβὼν τότε τὸ τρίτον κατ' αὐτὸν συστατικὸν, τὸ πνεῦμα. Ὁ Μακράκης εἵλκυσεν ἀπ' ἀρχῆς πολλοὺς ἐκ τῶν ἀμαθῶν, θαυμάζοντας τὰς ἀπεραντολογίας αὐτοῦ, ἐκέρδησε δὲ καὶ τὴν εὔνοιαν πολλῶν ἀπαιδεύτων κληρικῶν, οἵτινες ἐνόμισαν αὐτὸν θερμὸν τῆς ἐκκλησίας φίλον. Τὸ φύλλον αὐτοῦ ὁ Λόγος συνεστήθη μάλιστα παρὰ τῆς Συνόδου. Ἀρχιερεῖς δέ τινες θερμῶς ὑπεστήριζον αὐτὸν τὸ μὲν ἐκ φανατισμοῦ, τὸ δὲ ἐκ φόβου πρὸς τὸν τοὺς πάντας θρασέως καὶ ἀναιδῶς ὑβρίζοντα ἄνδρα. Οἱ ὀπαδοί του συνεκρότησαν καὶ δύο συλλόγους, τὸν μὲν θρησκευτικὸν «ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης», τὸν δὲ πολιτικὸν «ὁ μέγας Κωνσταντῖνος.» Ὁ δεύτερος ὑπισχνεῖτο νὰ λύσῃ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ νὰ ὁδηγήσῃ τὸ γένος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐν τούτοις ὁ φανατισμὸς τῶν ὀπαδῶν του κατὰ τῶν λογίων, οὓς ὡς μασώνους διέσυρεν, ἐκορυφοῦτο ὁσημέραι. Ἐν Πάτραις δὲ κατὰ τὸ 1867 ὀπαδοὶ τοῦ Μακράκη κατεδίωξαν νέους φοιτητὰς ὡς μασώνους δῆθεν, καὶ ἐπυρπόλησαν καὶ οἰκίαν τινὰ ὡς κέντρον αὐτῶν. Ἐσκέπτοντο δὲ οἱ ὀπαδοί του καὶ αὐτὸ εἰ δυνατὸν τὸ Πανεπιστήμιον νὰ κατακαύσωσιν. Ἡ Σύνοδος ἤρξατο νὰ θορυβῆται καὶ νὰ ἐννοῇ τὸν ἐξ αὐτοῦ κίνδυνον, ὅτε οὗτος θρασύτατα ἤρχισε νὰ ὑβρίζῃ αὐτὴν, διότι ἔδειξεν ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς ἐν τῷ ἐκτάκτῳ δικαστηρίῳ τῷ δικάσαντι τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη ἐπὶ δωροδοκίᾳ τῷ 1876 ἀποδειχθέντας σιμωνιακοὺς ἀρχιερεῖς Πατρῶν Ἀβέρκιον, Κεφαλληνίας Κομποθέκραν καὶ Μεσσηνίας Ἀργυριάδην, μὴ καθαιρέσασα αὐτοὺς, ἀλλὰ περιορισθεῖσα νὰ θέσῃ εἰς τριετῆ ἀργίαν καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν. Ὁ Μακράκης ἔκτοτε ὠνόμαζε τοὺς συνοδικοὺς ἅπαντας σιμωνιακοὺς, προεκάλει δὲ τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν νὰ μὴ ἀναγνωρίζῃ αὐτοὺς, οἱ δὲ κληρικοὶ ὀπαδοί του κηρυττόμενοι στασιασταὶ, ἔπαυσαν πᾶσαν ὑπακοὴν εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Ἡ ἀνοχὴ τῆς Συνόδου ἦτο ἀδύνατος πλέον. Τῷ 1879 ἡ Σύνοδος πρῶτον μὲν κατεδίκασε δι' ἐγκυκλίου της τὰς ἰδέας

τοῦ Μακράκη, εἶτα δὲ δικάσασα 9 κληρικοὺς κεκηρυγμένους ὀπαδούς του, ἐξώρισεν εἰς διαφόρους μονάς, καὶ τέλος ἐνήγαγε τὸν μὴ σωφρονιζόμενον Μακράκην εἰς τὸ δικαστήριον ὡς προσβάλλοντα παρὰ τοὺς νόμους τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν καὶ συνιστῶντα νέαν αἵρεσιν. Ἡ κυβέρνησις διέλυσε τότε τὴν σχολὴν τοῦ Μακράκη καὶ ἔκλεισε τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ τἀτόπιν τῆς κατ' αὐτοῦ καταγγελίας προφυλακισθείς, καὶ ἐνώπιον τοῦ πλημμελειοδικείου δικασθείς, κατεδικάσθη ἐρήμην εἰς δύο ἐτῶν φυλάκισιν. Συγχρόνως δὲ κατηγγέλθη καὶ ἐπὶ ἐξυβρίσει κατὰ τῆς Συνόδου καὶ τοῦ Μητροπολίτου, καὶ δικασθεὶς ἐν τῷ κακουργοδικείῳ, ἐφυλακίσθη. Ὀλίγῳ βραδύτερον δικασθεὶς καὶ κατ' ἀντιμωλίαν ἐπὶ διαδόσει ἰδεῶν πολεμίων τῆς καθεστώσης θρησκείας καὶ ἀνατρεπτικῶν τῆς δημοσίας τάξεως, ἐφυλακίσθη ἐκ νέου διὰ δύο ἔτη (μηνὶ μαρτίῳ 1881). Οἱ φανατικοὶ ὀπαδοί του ἐξακολουθοῦσιν ἐν τούτοις προσκεκολλημένοι ὄντες αὐτῷ, καὶ μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐνεργοῦντες. Μὴ ἀναγνωρίζοντες ὡς ἀληθεῖς κληρικοὺς εἰμὴ μόνον τοὺς ἐξορίστους, καὶ μὴ θεωροῦντες ὡς ἔγκυρα τὰ ὑπὸ τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας τελούμενα μυστήρια, πρὸς ὃν ἔπαυσαν πᾶσαν κοινωνίαν, νομίζουσιν, ὅτι αὐτοὶ ἀποτελοῦσι τὴν ἀληθῆ ἐκκλησίαν. Ἀριθμοῦσιν εἰς 5 χιλιάδας αὐτούς.

254.

Θεολογικαὶ σχολαὶ ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ κλῆρος ἐν Ἑλλάδι εὑρέθη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐν καταστάσει βαθείας ἀμαθείας, ἐν ᾗ καὶ ὁ λοιπὸς τῆς ἀνατολῆς κλῆρος ἐτέλει. Καὶ ἐγένοντο μὲν ἔκτοτε ἐνέργειαί τινες πρὸς μόρφωσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἄνευ πολλῶν καρπῶν. Τὸ πρῶτον σχολεῖον πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου ἐν Ἑλλάδι ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ἐν τῇ ἐν Πόρῳ μονῇ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, διαλυθὲν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἐδίδετο δὲ ἐν αὐτῷ παρὰ δύο διδασκάλων στοιχειώδης τις ἐκπαίδευσις. Τῷ 1835 ἐζήτησε παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἡ Σύνοδος τὴν σύστασιν ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς χάριν τοῦ κλήρου διατηρηθησομένης ἐκ τῶν δημευθεισῶν περιουσιῶν τῶν κατὰ τὸ 1833 καὶ 1834 διαλυθεισῶν μο-

νῶν. Ἡ κυβέρνησις ἱδρύσασα τὸ Πανεπιστήμιον συνέστησε πράγματι ἀνωτέραν θεολογικὴν σχολὴν ἐν αὐτῷ, διορίσασα πρώτους αὐτῆς καθηγητὰς τὸν Φαρμακίδην,[1] τὸν Κοντογόνην καὶ τὸν Μισαὴλ (1837), ἐν ᾗ ἐμορφώθησαν καὶ μορφοῦνται μέχρι τῆς σήμερον οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἱεροκήρυκες καὶ οἱ διδάσκαλοι τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐν γένει. Ὅπως ἐνισχύσωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐκπαίδευσιν ἐν Ἑλλάδι, ἐξ ἧς μεγάλα ἀγαθὰ προσδοκῶνται ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, ἵδρυσαν καὶ οἱ ἀοίδιμοι ἠπειρῶται ἀδελφοὶ Ῥιζάραι τὴν ἐπώνυμον ἐκκλησ. Ῥιζάρειον Σχολὴν (1843), καταλιπόντες διὰ διαθήκης αὐτῇ μεγάλην περιουσίαν. Καὶ ἡ Σχολὴ αὕτη εἰργάσθη μεγάλως καὶ ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου. Χάριν δὲ μορφώσεως ἁπλῶς τῶν ἐφημερίων, συνέστησαν κατὰ τὸ 1856 ἔτος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ τρεῖς ἄλλαι κατώτεραι ἱερατικαὶ σχολαὶ ἐν Σύρῳ, Χαλκίδι καὶ Τριπόλει. Περὶ τὸ 1875 προσετέθη καὶ ἡ ἐν Κερκύρᾳ ἱερατικὴ σχολή. Ἀλλ'ἐπειδή, τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιῶν οὐσῶν πτωχοτάτων, οἱ ἐφημέριοι εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ ζῶσιν ἐκ γλισχροτάτων ἑκουσίων συνεισφορῶν τῶν ἐνοριτῶν, οὐδεμία δὲ ἄλλη μέχρι τοῦδε ἐλήφθη πρόνοια περὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου, μὴ δυνηθείσης μέχρι τοῦδε νὰ πραγματοποιηθῇ τῆς ἰδέας τῆς συστάσεως ταμείου ἐκκλησιαστικοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκ τῶν περισσευμάτων τῶν πλουσίων εἰσοδημάτων τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν,[2] οἱ πασῶν τούτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν καρποὶ δὲν ὑπῆρξαν ἀνάλογοι τῶν προσδοκιῶν τοῦ ἔθνους. Δὲν ἀρκεῖ, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία ἤρχισε νὰ διαδίδηται μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, ἰδίως τῶν ἐπισκόπων καὶ ἱεροκηρύκων. Εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη γενικῆς σπουδαίας μορφώσεως τοῦ κλήρου. Τὴν

[1] Ὅστις γραμματεὺς ὢν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου δὲν ἠδυνήθη νὰ παραδώσῃ μαθήματα ἐν αὐτῇ. Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ ἐδίδαξαν μετὰ ταῦτα διορισθέντες καθηγηταὶ ὁ Λιβερόπουλος, ὁ Κλεόπας, ὁ μετὰ ταῦτα ἀρχιεπίσκοπος Σύρου Λυκοῦργος († 1875), ὁ νῦν ἀρχιεπίσκοπος Μαντινείας Θεόκλητος Βίμπος, ὁ Ῥομπότης († 1875) καὶ ὡς ὑφηγητὴς ὁ Μοσχάτος (1860).

[2] Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν ἐφημερίων ἤθελεν ἐπαισθητῶς βελτιωθῆ, ἐὰν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠλαττοῦτο. Τότε ἴσως καὶ αἱ ἑκούσιοι τῶν ἐνοριτῶν συνεισφοραὶ ἤθελον ἀρκέσει νὰ διατηρῶσιν ἀξιοπρεπῶς τὸν κλῆρον, ἐὰν μάλιστα οἱ ὀλίγοι ἐφημέριοι ἤθελον εἶσθαι πεπαιδευμένοι.

ἐκπαίδευσιν τοῦ κλήρου καὶ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ ὅπως προαγάγῃ, συνέστη κατὰ τὸ 1875 ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἄλλων λογίων ἡ «Ἀδελφότης τῶν φιλοχρίστων», ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διελύθη. Μόνον διὰ πεπαιδευμένου κλήρου δύναται ἡ ἐκκλησία νὰ ἐκπληροῖ τὴν μεγάλην ἀποστολήν της, ἥτις εἶναι νὰ διδάσκῃ τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ νὰ μορφώνῃ κατὰ ταύτας τὸν βίον καὶ τὰ ἤθη τῶν λαῶν. Ἄλλως ὁ λαὸς μένων ἄνευ διδασκαλίας ἢ ἐγκαταλείπεται εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν, τὴν συμπαρομαρτοῦσαν πάντοτε τῇ ἀμαθείᾳ, ἢ περιπίπτει εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν ἐπὶ ζημίᾳ τῶν χρηστῶν ἠθῶν. Ὁ κλῆρος, ὅπως φανῇ ὠφέλιμος τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, πρέπει κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν νὰ μὴ ὑπολείπηται τῶν λογίων τοῦ ἔθνους,ἀλλὰ νὰ συμπροοδεύῃ, ἄλλως οὐδὲ τὰς ἀληθεῖς θρησκευτικὰς ἀνάγκας αὐτοῦ θέλει ἐννοεῖ, οὐδὲ θέλει δύνασθαι νὰ ἐξασκῇ οἱανδήποτε ἀγαθὴν ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ.

255.

Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐν Ἑλλάδι.

Περὶ τῆς νεωτάτης ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας ἐν Ἑλλάδι παρατηροῦμεν τὰ ἑπόμενα. Οἱ ἐπισημότεροι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς νεωτάτους τούτους χρόνους ὑπῆρξαν ἀναντιρρήτως ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης καὶ ὁ Οἰκονόμος. Ὁ Φαρμακίδης ἦτο ἀνὴρ εὐφυής, εὐρεῖαν κεκτημένος παιδείαν, φίλος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προόδου ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ, ἐγένετο δὲ ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ὁ διοργανωτὴς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐσπούδασε πρὸ τοῦ 1821 τὴν θεολογίαν ἐν Γοττίγγῃ, ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος καὶ φιλορθοδόξου Γουίλφορδ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς καθηγητὴς τῆς ὑπ' αὐτοῦ μελλούσης νὰ ἀνιδρυθῇ ἀκαδημίας ἐν Κερκύρᾳ. Ἅμα ἐκραγείσης τῆς ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως διακόψας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ, ἔδραμεν ὡς ἀληθὴς Ἕλλην εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, ἵνα ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς. Ἡ ἐν Τριπόλει βουλὴ τὴν παιδείαν καὶ τὰς ἀρετάς του τιμῶσα, ἀνέδειξεν αὐτὸν ἔφορον τῶν σχολείων καὶ τῆς

παιδείας, ὅπερ ἔργον μόνον ὀλίγον ἠδυνήθη νὰ ἐξασκήσῃ ἕνεκα τῶν ἀνωμάλων τῆς πατρίδος περιστάσεων. Ἐπειδὴ δὲ ὑπεχρεοῦτο νὰ διδάξῃ καὶ ἐν τῇ ἐν τῷ μεταξὺ ἱδρυθείσῃ Ἰονίῳ ἀκαδημίᾳ, ὅπου ἐπανειλημμένως προσεκαλεῖτο παρὰ τοῦ ἀοιδίμου Γουίλφορδ, μετέβη ἐκεῖσε τῷ 1823. Ἀλλὰ τῷ 1825 ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, καὶ ἀνέλαβε διάφορα μεγάλα ἀξιώματα, διηύθυνε δὲ καὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐφημερίδος τῆς κυβερνήσεως, παρευρεθεὶς καὶ ἐν διαφόροις ἐθνικαῖς συνελεύσεσιν. Ὁ Καποδίστριας παρηγκώνισε τὸν φιλελεύθερον Φαρμακίδην, καθὼς καὶ τοσούτους ἄλλους λογίους ἄνδρας. Ἡ δὲ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ διώρισεν αὐτὸν τῷ 1832 ἔφορον τῶν ἐν Αἰγίνῃ σχολείων. Κατὰ δὲ Ἰούνιον τοῦ 1833 διωρίσθη παρὰ τῆς ἀντιβασιλείας γραμματεὺς τῆς Συνόδου. Ἀνωτέρω εἴδομεν, πῶς ὁ Φαρμακίδης ὡς μέλος τῆς πρὸς ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συστάσης ἐπιτροπῆς προύτεινε καὶ ὑπεστήριξε τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν σύστασιν συνόδου ὡς ἀνωτάτης ἀρχῆς αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς κυβερνήσεως. Ἐκτὸς τῆς θέσεως τοῦ γραμματέως ἔλαβε καὶ τὴν τοῦ καθηγητοῦ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου (1837). Δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ διδάξῃ ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν ἐν τῇ Συνόδῳ. Μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Καΐρου, ἐν τῇ κυβερνήσει ὄντων τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἐχθρῶν, κατηγορηθέντων τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ φρονημάτων ὡς ὑπόπτων, μετετέθη ἀπὸ τῆς θεολογικῆς εἰς τὴν φιλολογικὴν σχολὴν τῷ 1839, ἐπαύθη δὲ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ γραμματέως τῆς Συνόδου. Τότε ἐξέδωκεν ὁ Φαρμακίδης τὴν Ἀπολογίαν αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἀπέκρουσε τὰς καθ' ἑαυτοῦ ἐπὶ δυσσεβείᾳ κατηγορίας ὡς καθαρὰν συκοφαντίαν. Ὁ Φαρμακίδης ἐδυσφημεῖτο ἀπὸ πολλοῦ ὑπὸ τῶν ἄγαν εὐσεβῶν ὡς ἀσεβής, διότι ἦτο ὑπὲρ τῶν μεταφράσεων τῶν Γραφῶν, διότι δὲν ἤθελε τὴν καταδίωξιν τῶν ἱεραποστόλων, καὶ διότι ἐσπούδασε νὰ σώσῃ τὸν Καΐρην ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰς μεταφράσεις παρετήρησεν, ὅτι ταύτας ἠσπάζετο πάντοτε ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, προσάγων ὡς παράδειγμα τὰς μεταφράσεις τὰς ἐγκρίσει τῶν πατριαρχῶν Κυρίλλου καὶ Γρηγορίου γενομένας, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν

γνώμην τῶν Ῥώσσων θεολόγων, ἰδίως τοῦ περιφήμου Προκοποβικίου, ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, ὅτι οὐδεὶς τὸ πρῶτον ὑπώπτευε τοὺς ἱεραποστόλους, διότι ἠρκοῦντο ἁπλῶς νὰ διαδίδωσι τὰς Γραφὰς καὶ νὰ διδάσκωσι τὴν νεολαίαν τὰ γράμματα, καὶ ὡς πρὸς τὸ τρίτον, ὅτι δὲν ἐπίστευε τὸ πρῶτον καὶ αὐτὸς ὅπως καὶ πάντες οἱ λόγιοι εἰς τὰ περὶ τοῦ Καίρου ᾀδόμενα. Βραδύτερον προσελήφθη τῷ 1844 ὡς γραμματεὺς τῆς Συνόδου. Ἀλλ' ὅτε τῷ 1850 ἐζήτησεν ἡ Σύνοδος καὶ ἡ κυβέρνησις παρὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπειδὴ τὴν πρᾶξιν ταύτην ἀπεδοκίμασε, φοβούμενος τὴν ταπείνωσιν τῆς Ἑλλάδος, παρῃτήθη μὲν ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ γραμματέως τῆς Συνόδου, διὰ δὲ τοῦ πολυκρότου συγγράμματός του «Ὁ Συνοδικὸς Τόμος ἢ περὶ ἀληθείας», ἐματαίωσε τὴν παρὰ τῆς Ἑλλάδος ἀποδοχὴν τοῦ Τόμου ὡς προσβλητικὴν (§ 249). Καὶ ἀποχωρήσας ὅμως ἀπὸ τῆς Συνόδου καὶ ἰδιωτεύων ἐξήσκει μεγίστην ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπιρροήν. Ἐκτὸς τῆς Ἀπολογίας αὐτοῦ συνέγραψεν ὁ Φαρμακίδης Περὶ Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, Ψευδώνυμον Γερμανὸν, καὶ περὶ ὅρκου, ἔργα μαρτυροῦντα μεγάλην θεολογικὴν παιδείαν. Ἔργον τὴν παιδείαν αὐτοῦ τιμῶν εἶναι καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ ἔκδοσις τῆς Κ. Δ. μετὰ τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ζυγαδηνοῦ καὶ ἄλλων ἑρμηνευτῶν, ἣν ἐπλούτισε καὶ δι' ἰδίων τινῶν σημειώσεων. Κατέλιπε δὲ καὶ ἀνέκδοτον σπουδαῖον ἀλλ' ἀτελὲς ἔργον περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα. Ὁ Φαρμακίδης ὡς θεολόγος ἦτο ἀληθὴς ἐπιστήμων, ἄξιος ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον θεολόγου εἰς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας θεολόγους. Ἦτο ἰδίως κάτοχος ἱστορικῶν γνώσεων. Ἠγάπα δὲ ὡς ἐμπρέπει τῷ ἐπιστήμονι τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐτίμα μεγάλως τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν.[1] Ὁ Φαρμακίδης τῷ Εὐγενίῳ, τῷ Κοραῇ καὶ πᾶσι τοῖς φίλοις τῶν γραμμάτων συμφωνῶν, ἐθεώρει τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ κλήρου ὡς τὸ μόνον μέσον τῆς ἀνορθώσεως τῆς ἐκκλησίας. Ἀπέθανε τῷ 1860. Ἀντίπαλος τοῦ Φαρμακίδου ἦτο ὁ Οἰκονόμος, ἀνὴρ πολυμαθὴς, ἰδίως εἰδήμων τῆς

[1] Ὁ Φαρμακίδης δὲν ἐδίστασεν ἰδίως ἐν τῷ «Συνοδικῷ Τόμῳ ἢ περὶ ἀληθείας» νὰ ὁμιλήσῃ περὶ πολλῶν πραγμάτων τολμηροτάτην γλῶσσαν.

τῶν πατέρων φιλολογίας. Ἄλλοτε διδάξας ἐν Σμύρνῃ μετὰ τοῦ Κούμα ἐν τῷ φιλολογικῷ γυμνασίῳ, εὑρέθη μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱεροκῆρυξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὅθεν ἔφυγεν εἰς Ῥωσσίαν, ἐκεῖ δὲ ἔμεινε τιμώμενος ὑπὸ τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως, ἥτις μέχρι τοῦ θανάτου ὑπεστήριζεν αὐτόν. Ἐν Ὀδησσῷ ἐξεφώνησεν ὁ Οἰκονόμος τὸν περιλάλητον εἰς Γρηγόριον τὸν Ε' ἐπικήδειον. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 1834. Διὰ δὲ τῶν πραγματειῶν αὐτοῦ «Περὶ τῆς νεοελληνικῆς ἢ νεομόρφου ἐκκλησίας», «Ἐπίκρισις εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ Βάμβα», «Ἐπιστολιμαία διατριβὴ περὶ τῶν τριῶν ἱερατικῶν βαθμῶν», ἐπέκρινεν ὁ Οἰκονόμος τὴν νέαν τάξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι. Κατεπολέμησε δὲ, ὡς εἴδομεν ἀλλαχοῦ, καὶ τὰς μεταφράσεις τῶν Γραφῶν, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνέγραψε τὸ πολυμαθὲς αὐτοῦ ἔργον «Περὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'», ζητήσας νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀξίαν αὐτῆς. Τὸν Οἰκονόμον διέκρινον δύο τινὰ, πολυμάθεια καὶ εὐγλωττία. Ὡς ῥήτωρ ἐκκλησιαστικὸς ἦτό τι ἔξοχον. Τῆς εὐγλωττίας του δὲ ταύτης μαρτύρια εἶναι οἱ ἐκδοθέντες λόγοι του. Ἦτο δὲ ἄγαν συντηρητικῶν ἀρχῶν, μόνον ὅ,τι ἀρχαῖον στέργων καὶ ὑπερασπιζόμενος.[1] Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς πατέρας μόνον τιμῶν, περιεφρόνει τὴν νεωτέραν παιδείαν καὶ θεολογίαν. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων συνέγραψεν ὁ Οἰκονόμος Κατήχησιν, Τριακονταετηρίδα ἐκκλησιαστικὴν τῶν ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1850 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος συμβάντων, ἐν ᾗ ἐν γένει τὰ πάντα σχεδὸν κατακρίνει ὡς νεωτερισμοὺς ἀξιοκατακρίτους, Ἱστορίαν τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως (ἐξεδ. ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μαθᾶ) καὶ ἄλλα ὑπὸ Σοφοκλέους Οἰκονόμου, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐκδοθέντα († 1857). Ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος ἐξέδωκε τὰ Ἀμφολόχεια τοῦ Φωτίου μετὰ σπουδαίων προλεγομένων καὶ ἄλλας ἐκκλησιαστικὰς μονογραφίας ἐν τῷ πνεύματι τοῦ πατρός του. Τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα ἐκόσμησαν καὶ οἱ

[1] Γνῶμαι αὐτοῦ ἦσαν· ἡ μετάφρασις τῶν Ο' εἶναι θεόπνευστος· αἱ μεταφράσεις τῶν Γραφῶν ἐν γλώσσῃ τοῦ λαοῦ ἐπιβλαβεῖς· τὰ συγγράμματα Διονυσίου τοῦ ἀρεοπαγίτου γνήσια. Ταῦτα ἐν παραδείγματι.

ἀκόλουθοι λόγιοι κληρικοί. Ὁ Βάμβας ἐσπούδασεν ἐν Εὐρώπῃ, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ, τὰς φυσικάς, μαθηματικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας, εἰργάσθη δὲ ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἐγένετο καθηγητὴς ἐν τῇ ἰονίῳ ἀκαδημίᾳ, καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἦσαν τὰ πλεῖστα φιλοσοφικὰ καὶ φιλολογικά. Συνέγραψε δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ Στοιχεῖα ἠθικῆς χάριν τῆς σπουδαζούσης νεολαίας, καὶ «Ῥητορικὴν τοῦ ἄμβωνος» χάριν τοῦ κλήρου. Διὰ δὲ τῶν συγγραμμάτων του, τῆς «Συντόμου Ἀπαντήσεως εἰς τὴν περὶ νεοελληνικῆς ἢ νεομόρφου ἐκκλησίας πραγματείαν τοῦ Οἰκονόμου» καὶ τῆς «Ἀπαντήσεως» εἰς τὴν ἐπίκρισιν αὐτοῦ ὑπερησπίσθη τὸν Φαρμακίδην καὶ τὴν νέαν τάξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι. Ἐν ταῖς μεταφράσεσι τῶν Γραφῶν ἔλαβεν ἐνεργότατον μέρος. Μετέφρασε δὲ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ τὸ συγγραμμάτιον «Ἐσωτερικαὶ ἐνάργειαι τῆς ἐμπνεύσεως τῶν Γραφῶν.» Ὁ Βάμβας ἦτο φιλελευθέρου πνεύματος, καθὼς καὶ ὁ Φαρμακίδης, οὗτινος συνεμερίζετο καὶ τὰς περὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐκκλησίας ἰδέας († 1855). Ὁ Δούκας ὑπῆρξε μαθητὴς ἐν Βουκουρεστίῳ τοῦ Λάμπρου Φωτιάδου, ὃν καὶ διεδέχθη ἐν τῇ Σχολαρχίᾳ, προέστη δὲ τέλος καὶ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ὀρφανοτροφείου, τοῦ ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου ἱδρυθέντος. Ἠσχολεῖτο περὶ φιλολογικὰς ἐργασίας, καὶ ἰδίως περὶ τὴν ἔκδοσιν, παράφρασιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν κλασικῶν συγγραφέων, συνέγραψε δὲ καί τινα φιλοσοφικὰ συγγράμματα. Μόνον διάλογοί τινες αὐτοῦ ἐν ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀναφέρονται εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα. Τοῦ Δούκα σώζεται σύγγραμμα ἀνέκδοτον «Περὶ ἐκκλησιαστικῆς εὐπρεπείας καὶ τάξεως, παιδείας τε τῶν ἱερέων καὶ ἀποσκορακίσεως τῶν τυχὸν κακῶς ὑπ' ἀμαθείας καὶ δεισιδαιμονίας ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ παρεισφρησάντων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τυραννίας» († 1845). Ὁ Κωνσταντᾶς εἰργάσθη μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας (1844). Αὐτόν τε δὲ καὶ τὸν Γαζῆν, ἐφημέριον ἐν Βιέννῃ, τὸν ἐκδότην τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ ἀπὸ τοῦ 1811, καὶ πάντας τοὺς ἀνωτέρω σημειωθέντας λογίους κληρικοὺς μετὰ τοῦ Κοραῆ καί τινων ἄλλων λογίων τιμᾷ εὐγνωμονοῦσα ἡ Ἑλλὰς ὡς διδα-

σκέλους τοῦ ἔθνους. Αὐτοῖς ὀφείλεται ἡ ἐξάπλωσις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ἥτις ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως. Εἰς τοὺς ἀνωτέρω προσθέτομεν καὶ τοὺς ἑξῆς συγγραφεῖς θεολογικῶν συγγραμμάτων. Ὁ Μισαὴλ, ὁ τὸ μὲν πρῶτον καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ, εἶτα ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, τελευταῖον δὲ μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ὅστις κατ' ἀρχὰς ὢν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ συγγράψας ὑπὲρ αὐτῆς, ἐτάχθη μετὰ ταῦτα ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς,συνέγραψεν Ἠθικὴν κατὰ Χριστόν. Ὁ Κοντογόνης, φιλόπονος συγγραφεύς, καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ (ἀπὸ τοῦ 1837), ἐπλούτισε τὴν νεωτέραν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς ἑβραϊκῆς ἀρχαιολογίας, πατρολογίας (μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος), εἰσαγωγῆς εἰς τὰς Γραφὰς καὶ ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ ἱστορίας. Διδάσκων ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ πανεπιστημίου τὴν θεολογίαν ἐν αὐτῷ, πρὸς δὲ καὶ ἐν τῇ Ῥιζαρείῳ Σχολῇ, ἰδίως ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ ἑρμηνείαν τῶν Γραφῶν, μετ' ἀκαμάτου ζήλου, εἰργάσθη ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ἐκ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων θεολόγων πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου καὶ ἐξάπλωσιν τῆς θεολογικῆς παιδείας ἐν Ἑλλάδι. Ἀπὸ τοῦ 1857 ἐξέδιδε καὶ τὸ πρῶτον παρ' ἡμῖν ἐπιστημονικὸν θεολογικὸν περιοδικὸν «Εὐαγγελικὸν Κήρυκα» (μέχρι τοῦ 1871). († 1878). Ὁ Κοντογόνης δόκιμος ὢν φιλόλογος, ἐδημιούργησε τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν θεολογικὴν γλῶσσαν. Κατέλιπεν ἀνέκδοτα ἔργα ἐκτενεστέραν εἰσαγωγὴν εἰς τὰς Γραφὰς καὶ ἑβραϊκὴν ἀρχαιολογίαν, πολλὰς ἑρμηνείας βιβλίων εἰς τὰς Γραφάς, καὶ σημειώσεις εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας του. Ὁ πρωτοπρεσβύτερος καὶ ἱερεὺς τῆς Α. Μ. τῆς βασιλίσσης, καθηγητὴς δὲ τῆς θεολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ῥομπότης, σπουδάσας ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Γερμανίᾳ τὴν θεολογίαν, διωρίσθη καθηγητὴς τῆς δογματικῆς ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ. Ἡ φημιζομένη χρηστότης τοῦ ἀνδρὸς ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου τῆς Α. Μ. τῆς βασιλίσσης. Συνέγραψεν Ἱερὰν Ἱστορίαν, Ἠθικὴν καὶ Λειτουργικήν. Ἐν τῷ τελευταίῳ ἔργῳ ἀπεθησαύρισε πολλὰς περὶ τῆς λειτουργίας ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας του. Κατέλιπε δὲ καὶ ἀνέκδοτον

τὴν Δογματικήν του, ἣν ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν τῷ πανεπιστημίῳ († 1875). Ὁ Λυκοῦργος, πρώην καθηγητὴς τῆς θεολογίας, εἶτα δὲ ἀρχιεπίσκοπος Σύρου καὶ Τήνου, ἐξέδιδεν ἐπί τινα ἔτη τὸ θεολογικὸν περιοδικὸν «Ἱερομνήμονα.» Ὁ Λυκοῦργος ἀντεπροσώπευσε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἀξίως καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου μετέβη ἵνα ἐγκαινίσῃ τὴν ἐν Μάνσεστερ ἐκκλησίαν, καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Δέλιγγερ εἰς τὴν σύνοδον τῶν παλαιοκαθολικῶν (1875). Ὁ Λυκοῦργος ἦτο εὔγλωττος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ († 1875). Ὁ Μοσχάτος, ὑφηγητὴς τῆς θεολογίας, ἐδημοσίευσε σύγγραμμα κατὰ τοῦ πάπα († 1860). Ὁ Βίμπος, ὁ νῦν ἀρχιεπίσκοπος Μαντινείας, ἐξέδωκε, καθηγητὴς ὢν τῆς θεολογίας, τὴν πρώτην ἑβραϊκὴν γραμματικὴν ἐν Ἑλλάδι, πρῶτος εἰσαγαγὼν τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου τῆς Π. Δ. ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Τὴν θεολογικὴν σχολὴν ἐκόσμησεν, ἀλλ' ἐπὶ λίαν βραχὺν χρόνον, ἁρπαγεὶς προώρως ὑπὸ τοῦ θανάτου, ὁ πεπαιδευμένος Κλεόπας, ὁ ἕτερος τῶν πρώτων συντακτῶν τοῦ «Εὐαγγελικοῦ Κήρυκος» καὶ ἐκδότης τῆς εἰς τοὺς Ψαλμοὺς ἑρμηνείας τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου († 1859). Μετὰ τὸν Οἰκονόμον ὑπῆρξεν ὁ Κλεόπας ὁ γλαφυρώτερος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων θεολόγων. Ὁ ἐν Λειψίᾳ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἱερεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀρχιμανδρίτης Ἀνδρόνικος, κληρικὸς εὐπαίδευτος, συνέγραψε περὶ Μητροφάνους Κριτοπούλου ἱστορίαν σύντομον τοῦ σχίσματος, καὶ τὴν Ὀρθόδοξον Ἑλλάδα. Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ ἔργῳ ἀπαριθμεῖ τοὺς ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν κατὰ τοῦ παπισμοῦ γράψαντας Ἕλληνας. Ὁ αὐτὸς ἠσχολεῖτο ἀκαμάτως εἰς τὴν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς ἀνατολῆς ἀνεύρεσιν καὶ ἔκδοσιν ἀνεκδότων συγγραμμάτων ἀρχαιοτέρων Ἑλλήνων θεολόγων (ἐκκλησιαστικὴ βιβλιοθήκη) († 1872). Ἤδη ὁ διάσημος Γερμανὸς ἱστορικὸς Χάζε παρετήρησεν, ὅτι ἡ ὑπὸ Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ γενομένη ἐν Ἀθήναις Συλλογὴ καὶ ἔκδοσις τῶν Κανόνων τῆς ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἀρχαίων ἑρμηνειῶν αὐτῶν τιμᾷ τὴν ἐν Ἑλλάδι παιδείαν.

ΠΕΡΙΟΔΟΥ Δ'.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Γ'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΝ ΡΩΣΣΙΑ.

Πηγαί. Boissard L'église de Russie 1867. Philaret, Geschichte der russischen Kirche (ἐκ τοῦ ῥωσσικοῦ) ὑπὸ Blumenthal 1872.

256.

Ἀνεξαρτησία τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας.

Ἡ ῥωσσικὴ ἐκκλησία ἱδρυθεῖσα διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχείου, ἐξηρτᾶτο τὸ πρῶτον ἐξ αὐτοῦ. Ἠθέλησε μὲν ὁ Ἰαρολάβος ἤδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ἀνεξάρτητον, ὡς ἥρμοζεν ἐκκλησίᾳ κράτους ἐλευθέρου, καὶ διὰ τοῦτο διέταξε νὰ ἐκλέξωσι μητροπολίτην τὸν Ἰλαρίωνα ἄνευ γνώσεως καὶ ἀδείας τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1051), ἀλλὰ τούτου οἱ διάδοχοι ἐξηκολούθησαν ἀναδεικνυόμενοι, ὅπως καὶ οἱ προγενέστεροι μητροπολῖται,ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1453 ἢ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἐντεῦθεν ἕνεκα τῶν δυσχερειῶν τῆς διὰ τῆς Λιθουανίας συγκοινωνίας ἤρξαντο νὰ ἀναδεικνύωνται οἱ μητροπολῖται Μόσχας δι' αὐτῶν τῶν Ῥώσσων ἐπισκόπων, συγκαλουμένων εἰς Σύνοδον, καὶ οἱ τοῦ Κιέβου δὲ ὀρθόδοξοι μητροπολῖται ἐν Κιέβῳ ἀνεδεικνύοντο, (διότι καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν μεγάλου ἀριθμοῦ ὀρθοδόξων τῆς Λιθουανίας καὶ μικρᾶς Ῥωσσίας μετὰ τῆς Ῥώμης (1594 ὅρα καὶ § 182) ὑπελείφθησαν ἱκανοὶ ὀρθόδοξοι, ἡ δὲ σειρὰ τῶν ἀνεξαρτήτων ὀρθοδόξων μητροπολιτῶν Κιέβου δὲν

διεκόπη),[1] ἐπεκυροῦντο δὲ ἀμφότεροι οἱ μητροπολῖται παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου. Πάντοτε δὲ ἐθεωρεῖτο ἡ ῥωσσικὴ ἐκκλησία ὡς μέρος ἀποτελοῦσα τῆς περιφερείας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου.[2] Ἀλλὰ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ιϛ' αἰῶνος ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος, ἱδρυθέντος τοῦ ἐν Μόσχᾳ πατριαρχείου. Τῷ 1589 εἶχεν ἔλθει εἰς Πολωνίαν καὶ Μόσχαν ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας ὁ Β', συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Μονεμβασίας Ἱεροθέου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἐλασσῶνος Ἀρσενίου (παρ' οὗ ἔχομεν διήγησιν τῆς πορείας ταύτης), ὅπως συλλέξῃ χρήματα ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων τῶν χωρῶν τούτων, ὧν εἶχεν ἀνάγκην, ὅπως χορέσῃ τὰς καθημερινὰς ἀπαιτήσεις τῶν δυναστῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ ἀνακουφίσῃ τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας αὐτῆς. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ λέγεται, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ῥώσσων κληρικῶν ἐν Μόσχᾳ ἔπεισαν αὐτὸν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀρχιεπίσκοπόν τινα, ὅστις νὰ κέκτηται ἐν ἁπάσῃ τῇ Ῥωσσίᾳ τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν, ὤν ἐντελῶς αὐτοκέφαλος. Κατ' ἄλλους τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ τοῦ Τσάρου Φεδὼρ ἐγένετο ἡ πρότασις αὕτη, ὅπως περιβάλῃ τὴν ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν μεγαλητέρᾳ λαμπρότητι καὶ ἐξισώσῃ πρὸς τὰ πατριαρχεῖα τῆς ἀνατολῆς. Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας δὲν ἀντέτεινε τὸ παράπαν εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην. Ἀπεδέξατο λοιπὸν τὴν μεταβολὴν καὶ ἀπέδειξεν ἤδη τῷ 1589 πατριάρχην Μόσχας τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἰώβ. Ἐπὶ δέ τινος συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1593 προσετέθη καὶ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν ἡ συγκατάθεσις. Μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ὤφειλον πάντες οἱ πατριάρχαι οὗτοι νὰ ζητῶσι πάντοτε ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἐπικύρωσίν των. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 1657 ἐξέλιπε καὶ ἡ σκιὰ αὕτη τῆς ἐξαρτήσεως. Οἱ νέοι οὗτοι ἀρχηγοὶ τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας ἀπέκτησαν κατὰ μικρὸν τοιαύτην σημασίαν, καὶ τοσοῦτον ἡδέως ἀνεμιγνύοντο εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα, ὅπως ἰδίως ὁ Νίκων, ἀνὴρ ἐκτάκτου ἱκανότητος, καὶ μεγάλως ὠφελήσας τὴν πατρίδα του, ὥστε κατέστησαν καὶ αὐτοῖς τοῖς Τσάροις ἐπίφοβοι.

[1] Οἱ μητροπολῖται οὗτοι ὑπήχθησαν βραδύτερον ὑπὸ τὸν Μόσχας (1681).
[2] Ἱστορ. ῥωσ. ἐκκλησίας μετάφρ. Βαλλιάνου 91.

257.

Κατάργησις τοῦ πατριαρχείου ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Σύστασις τῆς Συνόδου καὶ αἱ λοιπαὶ δι' αὐτοῦ εἰσαχθεῖσαι μεταρρυθμίσεις.

Ἡ μεγάλη δύναμις τῶν πατριαρχῶν τῆς Μόσχας δὲν ἤρεσκε τοῖς Τσάροις, ἠδύνατο δὲ νὰ ἀποβῇ καὶ ἐπικίνδυνος εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους. Συγκρούσεις τῶν δύο ἐξουσιῶν ἐλάμβανον συχνάκις χώραν, ὅπως τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ Νίκωνος, ὅστις ἐναντιωθεὶς εἰς διατάξας τινὰς τοῦ Τσάρου τὴν ἐκκλησίαν ἀφορώσας, ἐβιάσθη νὰ παραιτηθῇ καὶ ὑπέστη τὴν κατάκρισιν μεγάλης τινὸς συνόδου ἐπισκόπων κατ' αὐτοῦ γενομένης. Ὁ λοιπὸς ῥωσσικὸς κλῆρος εἶδεν ἀδιαφόρως τὴν κατάκρισιν τοῦ Νίκωνος, διότι διέκειτο δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν ἕνεκα πολλῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ ὡς νεωτερισμῶν θεωρηθεισῶν. Ὁ Νίκων οὗτος πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰσήγαγε καὶ τὴν πολύφωνον μουσικὴν εἰς τὴν ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν ἀντὶ τῆς μονοφώνου. Ἂν ὁ κλῆρος μετὰ τοῦ λαοῦ ἦτο τότε ὑπὲρ τοῦ πατριάρχου, ἡ ἐπανάστασις κατὰ τοῦ Τσάρου ἤθελεν εἶναι βεβαία. Πρὸς ἀποφυγὴν τοιούτων κινδύνων, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς ἀρχαίας τῶν ἐπισκόπων συνόδους, δι' ὧν ἐλύοντο αἱ σπουδαιότεραι ἐκκλησιαστικαὶ διαφοραὶ (§ 60). πρὸς δὲ μιμούμενος καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῶν προτεσταντικῶν χωρῶν, ἀπεφάσισεν ὁ μέγας Πέτρος νὰ καταργήσῃ τὸ ἐν Ῥωσσίᾳ πατριαρχεῖον. Διὰ τοῦτο ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατριάρχης Ἀδριανὸς τῷ 1702, ἀνέβαλεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐκλέξῃ διάδοχόν του, προφασιζόμενος ἀπασχολήσεις ἕνεκα τῶν ἐκ τῶν πολέμων ταραχῶν, διώρισε δὲ ἐπίτροπόν τινα τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ σύνοδον ἐπισκόπων περὶ αὐτόν. Ἡ προσωρινὴ αὕτη σύνοδος διῴκει τὰ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' οὐχὶ ἐντελῶς ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὅπως τέως ὁ πατριάρχης. Τοῦτο διήρκεσεν ἐπὶ 20 ἔτη. Ὅτε δὲ ὁ λαὸς εἶχε πλέον συνειθίσει εἰς τὴν νέαν ταύτην διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἀπεφάσισεν ὁ Πέτρος νὰ καταστήσῃ ταύτην καὶ διὰ τὸ μέλλον ὁριστικήν. Ὁ διάσημος ῥῶσσος θεολόγος Προκοποβίκιος συνέταξε τὸν ὀργανισμὸν τῆς νέας ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καὶ ὑπερήσπισε τὸ ἔργον τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἀφοῦ ἰδιοχείρως ἐπεδιώρθωσέ

τινα τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου, ἐδημοσίευσεν αὐτὸν εἰς ἅπαν τ
κράτος του τῷ 1721, κατὰ δὲ Φεβρουάριον τοῦ αὐτοῦ ἔτου
συνέστησε τὴν πρώτην ἱερὰν Διοικοῦσαν Σύνοδον. Συν
εκροτήθη δὲ ἐκ κληρικῶν πασῶν τῶν τάξεων. Ἐν αὐτῇ δηλ
παρεκάθισαν ὡς μέλη ἐκτὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβύτεροι.[1]
Ἡ Σύνοδος ἀνέλαβε τὴν φροντίδα περὶ τῆς καθαρότητος τῆ
διδασκαλίας, περὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ κα
περὶ τῆς τάξεως τῆς λατρείας. Πρὸς τούτοις ἀνέλαβε τὸ καθῆ
κον νὰ ἀποκρούῃ τὴν αἵρεσιν, ἀποσοβῇ τὴν δεισιδαιμονίαν, κα
συμπληροῖ συμπραττούσης τῆς κυβερνήσεως τὰς χηρευούσας
ἐκκλησιαστικὰς θέσεις. Εἰς πάσας ὅμως τὰς πράξεις της ἦτο
ἀναγκαία ἡ συγκατάθεσις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου. Ἡ
σύνοδος ἐξετάζει τοὺς ὑποψηφίους διὰ τὴν ἐπισκοπικὴν ἀξίαν,
ἀσκεῖ τὴν ἀνωτάτην δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν κληρικῶν, διεχειρίζετο
δὲ μέχρι τοῦ 1764 τὴν περιουσίαν τῶν μοναστηρίων καὶ ἐκ-
κλησιῶν. Κατ᾽ οὐσίαν ἡ σύνοδος αὕτη ἔμεινε μέχρι τῆς σήμε-
ρον ἡ αὐτή. Νῦν ἡ ἕδρα τῆς συνόδου εἶναι ἡ Πετρούπολις, ἐν
δὲ τῇ Μόσχᾳ τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἕδρᾳ ἔμεινεν ἐπιτροπή τις ἐξαρ-
τωμένη ἐξ αὐτῆς. Ἐν τῇ συνόδῳ παρίσταται πάντοτε καὶ αὐτο-
κρατορικὸς ἐπίτροπος. Τὰ μέλη τῆς συνόδου ἐξέλεγεν αὐτὸς ὁ
αὐτοκράτωρ. Ὁ μέγας Πέτρος μετεχειρίσθη τὴν ἐπὶ τῆς συνό-
δου δύναμιν αὐτοῦ, ἵνα εἰσαγάγῃ πολλὰς ἐκκλησιαστικὰς με-
ταρρυθμίσεις ἀναγκαίας ἀποδειχθείσας ὑπὸ τῆς πείρας,
καὶ προαγάγῃ διὰ τοῦ κλήρου τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ. Παρ᾽
ἑκάστῳ ἐπισκόπῳ ὡρίσθη ἐπισκοπικὴ ἐπιτροπή, μεθ᾽ ἧς συνερ-
γάζεται ὁ ἐπίσκοπος, πολλὰς κεκτημένη ἐξουσίας. Ἐν περι-
πτώσει διαφωνίας ἀποφασίζει ἡ σύνοδος ἐν Πετρουπόλει. Ἤδη
διὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς συνόδου τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ
Προκοποβιχίου, ὡρίσθη ἐν πάσῃ ἐπισκοπικῇ περιφερείᾳ ἡ σύστα-
σις σχολῆς πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου, ἰδίως ἱεροκηρύκων. Ἐ
λήφθη δὲ πρόνοια καὶ περὶ καλλιτέρας διατάξεως τῶν μονα-
στηριακῶν πραγμάτων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναστηρίων ἠ-
λαττώθη. Οὐδὲν νέον μοναστήριον ἠδύνατο πλέον νὰ ἱδρυθῇ

[1] Καὶ σήμερον μετέχουσι τῆς Διοικούσης Συνόδου ὁ πρωτοπρεσβύτερος τῆς αὐλῆς καὶ ὁ πρῶτος ἱερεὺς τοῦ στρατοῦ.

ἥνωσε πολλῶν μοναστηρίων μοναχοὺς εἰς ἕν, ἀπηγόρευσε δὲ νὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὰς μονὰς στρατιωτικοί, ὑπόδουλοι, σύζυγοι, ὧν ἔζων ἔτι αἱ γυναῖκες, ὑπάλληλοι καὶ τοιαῦτα πρόσωπα, ἅτινα ἤθελον νὰ ἀπομακρυνθῶσι τῆς κοινωνίας πρὸς ζημίαν τῶν πιστῶν, ἢ ἔφευγον τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὡρίσθη, ὅτι μόνον ἔχων τις ἡλικίαν τριάκοντα ἐτῶν ἠδύνατο νὰ γίνῃ μοναχὸς μετὰ τριῶν ἐτῶν δοκιμασίαν. Οἱ μοναχοὶ ἔπρεπε νὰ ἐργάζωνται, νὰ ζῶσι δὲ κοινοβιακῶς. Ἐν γένει ὡρίσθησαν αὐστηρόταται διατάξεις περὶ μοναχῶν. Τὰ μοναστήρια τῶν μοναζουσῶν, ἅτινα ὑπήγοντο εἰς τὰς αὐτὰς διατάξεις, ὤφειλον νὰ περιθάλπωσι τοὺς ἀσθενεῖς, ὀρφανοὺς καὶ γέροντας. Συνέστησαν δὲ καὶ δύο ἀνώτεραι σχολαὶ πρὸς μόρφωσιν τῶν μοναχῶν τῶν προωρισμένων διὰ τὸν ἀνώτερον κλῆρον. Τὰ τῆς διαιρέσεως εἰς ἐπισκοπὰς καὶ μητροπόλεις διετάχθησαν ἐκ νέου. Ἐν πολλαῖς μητροπόλεσιν, ἀπολεσάσαις τὴν ἀρχαίαν σημασίαν των, ὡρίσθησαν ἁπλοῖ ἐπίσκοποι. Περιωρίσθη ἡ χρῆσις τοῦ δικαιώματος τῶν ἐπισκόπων εἰς τὸ ἐκδίδειν ἀφορισμούς· ἱερεῖς νέοι ἄνευ ἀνάγκης δὲν ἠδύναντο νὰ χειροτονῶνται, καὶ ἄλλαι τοιαῦται διατάξεις ἐγένοντο. Τούτων ὅμως τινὲς ἢ ἀτελῶς ἢ οὐδόλως ἐξετελέσθησαν. Ἡ ἰδέα τοῦ μεγάλου Πέτρου νὰ ὑπαγάγῃ τὴν διαχείρισιν τῆς πλουσιωτάτης ἐκκλησιαστικῆς καὶ μοναστηριακῆς περιουσίας εἴς τινα ἐπιτροπήν, ἔμεινεν ἀνεφάρμοστος. Εἰς τὴν πρὸς τὰς μεταρρυθμίσεις σπουδήν του ὁ μέγας Πέτρος δὲν εἶχε πολλάκις μέτρον. Βλέπων, ὅτι ἡ τιμὴ τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων κατήντα παρὰ τῷ ἀμαθεῖ ὄχλῳ εἰς ἀληθῆ εἰδωλολατρείαν, ἤθελε νὰ περιορίσῃ αὐτήν. Ἐν τοῖς δωματίοις αὐτοῦ εἶχε παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ῥώσσων μόνον ἕνα σταυρόν· διέταξε δέ ποτε νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν ὁδῶν ἐστηλωμένας εἰκόνας. Ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ἂν κρίνῃ τις περὶ τῆς πρὸς μεταρρυθμίσεις τάσεώς του, ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι ὁ μέγας Πέτρος καθὼς πολιτικῶς ὠργάνισε καὶ ἐμεγάλυνε τὴν Ῥωσσίαν, εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐν Ῥωσσίᾳ τὰ τέως ἐν μεγίστῃ ἀνωμαλίᾳ καὶ ἀταξίᾳ διατελοῦντα πρῶτος ἤγαγεν εἰς τάξιν, ἰδίως δὲ ὁ πρῶτος θεὶς τὰς βάσεις τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ῥωσσικοῦ κλήρου.

258.

Οἱ διάδοχοι τοῦ μεγάλου Πέτρου.

Αἰκατερίνη ἡ Α', ἡ ἀξία διάδοχος τοῦ μεγάλου Πέτρου, ἐξηκολούθησεν ἐργαζομένη κατὰ τὰς ἰδέας ἐκείνου, μόνον ὅμως μέρος τῶν διατάξεων αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ. Αὐτὴ συνέστησε τὴν πρὸς διαχείρισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἐπιτροπὴν τῷ 1726, ἣν ἐπεκύρωσε καὶ ἡ αὐτοκράτειρα Ἄννα διὰ δύο οὐκαζίων. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν κυβερνήσεων, αἵτινες πίπτουσιν ἐν τῷ χρονικῷ διαστήματι ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς Αἰκατερίνης μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοκρατορίας Πέτρου τοῦ Γ' (1762), ἐξέλιπον κατὰ μικρὸν πολλαὶ τῶν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Πέτρου καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ γενομένων μεταβολῶν, ἰδίως δὲ ὁ μοναστηριακὸς βίος ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀταξίαν. Τοῦτο πρὸ πάντων ἐγένετο ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τῆς Ἐλισάβετ, ἥτις κατήργησε τὴν ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἐπιτροπὴν, ἀναθέσασα τὸ ἔργον τοῦτο πάλιν τῇ συνόδῳ. Ὁ Πέτρος Γ', ὅστις ἤθελε μὲν νὰ μιμηθῇ τὸν μέγαν Πέτρον ἐν τῇ βελτιώσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, δὲν ἐκέκτητο ὅμως οὔτε τὴν δύναμιν ἐκείνου, οὔτε τὴν σύνεσιν καὶ μετριότητα, ἠθέλησε διὰ τῆς βίας νὰ εἰσαγάγῃ τὴν πρώτην ἐπιτροπὴν πρὸς διαχείρισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο μᾶλλον νὰ ἁρπάξῃ τὴν περιουσίαν ταύτην χάριν ἄλλου σκοποῦ, ἢ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὴν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο ὅμως ὑπῆρξε μία τῶν ἀφορμῶν, αἵτινες ἔρριψαν τὸν Πέτρον ἀπὸ τοῦ θρόνου. Ὅ,τι ὅμως ὁ Πέτρος οὗτος δὲν κατώρθωσεν, ἔγεινεν ἐπὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Αἰκατερίνης τῆς Β' διὰ τῆς συνέσεως αὐτῆς καὶ πανουργίας. Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς περιῆλθεν ὁριστικῶς πλέον ἡ διαχείρισις τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων εἰς χεῖρας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἰδίας ἐπιτροπῆς, ἐκ τῆς περιουσίας δ' αὐτῆς ἐμισθώθησαν οἱ ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ οἱ ἡγούμενοι, ὡρίσθησαν δὲ καὶ χάριν πολλῶν ἐκκλησιῶν μισθοί. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐδαπανήθησαν τὰ χρήματα ταῦτα πρὸς σύστασιν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων, πρὸς περίθαλψιν ἰδίως τῶν ἀσθενῶν, ἀφ' ἧς φροντίδος ἀπηλλάγησαν τὰ μοναστήρια, ἐξ ὧν

πολλὰ κατηργήθησαν. Περὶ τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου ἔλαβον τὰ ἀναγκαῖα μέτρα καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Πέτρου. Ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἱεροσπουδαστηρίων διὰ τὸν μεσαῖον κλῆρον ἱδρύθησαν ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ τέσσαρες θεολογικαὶ ἀκαδημίαι ἐν Πετρουπόλει, ἐν Μόσχᾳ, ἐν Κιέβῳ καὶ ἐν Καζὰν, ἐν αἷς διδάσκονται αἱ θεολογικαὶ ἐπιστῆμαι.

259.

Αἱρέσεις καὶ σχίσματα ἐν Ῥωσσίᾳ.

Ὅτε τῷ 1666 ὁ πατριάρχης Νίκων ἐπεχείρησε τὴν διόρθωσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῆς ἀμαθείας τῶν ἀντιγραφέων εἶχον ἐντελῶς διαφθαρῇ, μερίς τις Ῥώσσων φανατικῶν σκανδαλισθεῖσα ὡς ἐκ τούτου, καὶ νομίσασα τὸ πρᾶγμα ἐπικίνδυνον νεωτερισμὸν, ἀπεσχίσθη τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας. Οἱ σχισματικοὶ οὗτοι ὑπὸ μὲν τῶν Ῥώσσων καλοῦνται Ῥ α σ κ ο λ ν ῖ κ ο ι δηλ. σχισματικοὶ, αὐτοὶ δὲ καλοῦσιν ἑαυτοὺς Σ τ α ρ ο β έ ρ τ ζ ο υ ς, δηλ. ἀρχαιοδόξους. Οἱ σχισματικοὶ οὗτοι δὲν ἀποτελοῦσιν ἓν ὅλον ἐκκλησιαστικὸν σῶμα, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τελοῦν, οὐδὲ ἔχουσι κοινὰ σύμβολα, καὶ διὰ τοῦτο διάφοροι εἶναι αἱ δοξασίαι των· καὶ οἱ μὲν τοῦτο, οἱ δ' ἐκεῖνο μέμφονται τῇ καθεστώσῃ θρησκείᾳ ἐν Ῥωσσίᾳ. Οἱ ἀρχαιότεροι ῥῶσσοι συγγραφεῖς ἐξ ἀποστροφῆς ἀποδίδουσιν αὐτοῖς πᾶν εἶδος πλανῶν, μωριῶν καὶ ἐγκλημάτων. Ἐκτὸς τῆς βελτιώσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἀποδοκιμάζουσι κοινῶς οἱ Ῥασκολνῖκοι καὶ τὸν συνήθη τρόπον τοῦ ποιεῖν τὸν σταυρόν. Αἱ κατ' αὐτῶν καταδιώξεις ηὔξησαν τὸν φανατισμόν των, ὅπως συνέβη πάντοτε εἰς καταδιωκομένους αἱρετικούς. Πολλοὶ αὐτῶν δὲν παραδέχονται τὸν γάμον ὡς διάταξιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπαγορεύουσιν εἰς τὰς θυγατέρας των νὰ ἔλθωσιν εἰς γάμου κοινωνίαν· ἀποφεύγουσι νὰ συμπροσεύχωνται μετ' ἀνθρώπων γνωστῶν ὡς περιπεσόντων εἰς ἁμαρτήματα, διότι ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία συνίσταται κατ' αὐτοὺς ἐκ μόνων ἁγίων· τηροῦσιν αὐστηρὰς νηστείας· ἀριθμοῦσι μεταξὺ τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων τὴν ἀπὸ τοῦ οἴνου, τοῦ ζύθου, τοῦ καπνοῦ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ τείου καὶ καφφὲ ἀποχήν· προσδοκῶσιν ὡς ἐγγίζουσαν τὴν ἔλευσιν τοῦ ἀντιχρίστου καὶ ἄλλας φανατικὰς ἰδέας τρέφουσι. Κοινὸς χαρακτὴρ

αὐτῶν εἶναι ὁ μυστικὸς ἀσκητισμός. Τοὺς ὀρθοδόξους Ῥώσσους θεωροῦσιν ὡς αἱρετικοὺς καὶ ἀποφεύγουσι πᾶσαν μετ' αὐτῶν συνεπαφήν. Τοὺς δὲ προσερχομένους ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ σχίσμα των ἀναβαπτίζουσιν. Ὁ μέγας Πέτρος ὁ ἄλλως ἀνεξίθρησκος προσηνέχθη ἀπηνῶς πρὸς τοὺς Ῥασκολνίκους. Διέταξε μηδεὶς νὰ δύναται νὰ λαμβάνῃ δημοσίαν θέσιν, ὅστις κατηγορεῖτο ὡς ἀνήκων εἰς τὴν αἵρεσιν ταύτην· ὁ τοιοῦτος ὤφειλε νὰ ἀπολογηθῇ δι' ὅρκου ἐπισήμως· ἕκαστος ὑποψήφιος ἐκκλησιαστικῆς θέσεως ὤφειλε πρῶτον νὰ ἀναθεματίσῃ ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τὰς κοινότητας τῶν Ῥασκολνίκων, καὶ νὰ ὑποσχεθῇ δι' ὅρκου, ὅτι οὐδέποτε ἔμελλε νὰ κρύψῃ Ῥασκολνῖκόν τινα. Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἀνεζητοῦντο πανταχοῦ εἰς τὰ δάση των οἱ δυστυχεῖς οὗτοι σχισματικοί, ἐσύροντο εἰς τὰ δικαστήρια καὶ ἐτιμωροῦντο. Καὶ μεθ' ὅλας ὅμως ταύτας τὰς καταδιώξεις ἔμενον σταθεροὶ εἰς τὰς ἀρχάς των, προτιμῶντες καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον τῆς μετὰ τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας ἑνώσεως. Ἑκατὸν Ῥασκολνῖκοι ἐκάησαν ἔγκλειστοι ἔν τινι ἐκκλησίᾳ, μὴ θελήσαντες νὰ παραδοθῶσιν! Ἡ ἰδέα δὲν καταβάλλεται διὰ τῆς βίας. Ἡ ἐπιμονὴ αὐτῶν ἠνάγκασε τὸν μέγαν Πέτρον νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐπὶ τέλους τὴν ὁδὸν τῆς αὐστηρότητος. Καὶ ἐπὶ τῶν ἑπομένων δὲ κυβερνήσεων κατεδιώχθησαν καὶ κατεπιέσθησαν πολλάκις οἱ Ῥασκολνῖκοι. Καὶ αὐτὴ ἡ Αἰκατερίνη Β' δὲν παρέσχεν αὐτοῖς τὴν αἰτηθεῖσαν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως. Μία τῶν αἰτιῶν, δι' ἃς ἐδείχθησαν αἱ ῥωσσικαὶ κυβερνήσεις τοσοῦτον αὐστηραί, ἦτο καὶ ἡ ῥοπή τινων αὐτῶν εἰς ἐπαναστάσεις. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ στασιαστὴς Πουγατσέφ, ὅστις παρίστα ἑαυτὸν ὡς Πέτρον Γ', ἦτο Ῥασκολνῖκος, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν Κοζάκοι, οἱ αὐτῷ προσκολληθέντες, ἀνῆκον ἐπίσης εἰς τὴν αἵρεσιν ταύτην, ζητοῦντες ἐν αὐτῇ τὸν ἐκδικητὴν τῶν κακῶν, ἅτινα εἶχον ὑποστῇ οἱ πατέρες των. Μόνον ὁ χρόνος, ὅστις ἐλαττοῖ τὸν ζῆλον τῶν αἱρέσεων πάντοτε, καὶ ἡ ἔλλειψις στερεοῦ τινος πολιτεύματος ἴσχυσαν νὰ ἐπαγάγωσι ... πτῶσιν καὶ ἐξασθένησιν τῶν Ῥασκολνίκων ἐν τῇ κυρίως Ῥ... σίᾳ. Οἱ πλεῖστοι παρὰ τὸν Δὸν καὶ οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ Κοζάκ... ναι ἀκόμη Ῥασκολνῖκοι, καὶ πᾶσα δὲ ἡ Σιβηρία εἶναι πλ... ὀπαδῶν τῆς αἱρέσεως ταύτης. Οἱ Ῥασκολνῖκοι διῃρέθησ...

τῷ χρόνῳ εἰς πολλὰς αἱρέσεις, τοὺς Χριστιανιστάς, τοὺς τιμῶντας χωρικόν τινα Χριστὸν καλοῦντα ἑαυτόν· Ὀνουφριανούς, ὀνομαζομένους οὕτως ἀπό τινος μοναχοῦ Ὀνουφρίου, οἵτινες ἐτίμων Ἀββακόν τινα, νέον μάρτυρα θεωροῦντες αὐτόν, καὶ μόνον τοὺς πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Νίκωνος χειροτονηθέντας ἱερεῖς ἀνεγνώριζον· εἰς τοὺς Παυλιανιστάς, Ἀνδρειστὰς καὶ Δοσιφιστάς, οἵτινες ἀνεβάπτιζον τοὺς εἰς τὴν αἵρεσίν των προσερχομένους, ἐτέλουν δὲ τὴν εὐχαριστίαν μετὰ ἑπτὰ ἄρτων ἐν ἐρήμοις ναοῖς· εἰς τοὺς Βεσποπανιανούς, Βολοσιτιανοὺς καὶ Ἱλαριωνιστάς, οἵτινες ἀπέρριπτον τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, δὲν ἀνεγνώριζον ἰδιαιτέραν τάξιν κληρικῶν, καὶ ἤλεγχον πολὺ ἀνώτερον βαθμὸν φανατισμοῦ ἢ αἱ ἄλλαι αἱρέσεις, πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἑκουσίως κατακαιομένων· εἰς τοὺς Σεραπιωνιστάς, Στεφανιστὰς καὶ Ῥουμιτιανούς, οἵτινες ἀπέρριπτον τὸν γάμον· εἰς τοὺς Σαββατιανούς, οἵτινες κατὰ ἰουδαϊκὸν τρόπον ἐτήρουν τὸ σάββατον· καὶ εἰς τοὺς Πογασχνίκους. Πασῶν ὅμως τούτων τῶν ἀπὸ τῶν Ῥασκολνίκων πηγασασῶν αἱρέσεων ἐπισημοτέρα εἶναι ἡ τῶν Φιλιππόνων, οἵτινες καυχῶνται, ὅτι ἡ ἱερωσύνη των πηγάζει ἐκ τοῦ προκατόχου τοῦ Νίκωνος, οὖσα ἡ μόνη ἀληθὴς ἱερωσύνη, ἀρνοῦνται τὸν ὅρκον, ἀποφεύγουσι τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἀναβαπτίζουσι τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν αἵρεσίν των, δὲν ἔχουσι τὴν εὐχαριστίαν, οὐδὲ τὸ μῦρον, καὶ δὲν ἀναγνωρίζουσι τὸν γάμον ὡς μυστήριον. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχουσι καὶ οἱ Δουχοβόρτζοι, οἵτινες ἀπορρίπτουσι τὴν περὶ Τριάδος διδασκαλίαν, ἐκ τῆς Γραφῆς ἀναγνωρίζουσι τὸ εὐαγγέλιον, δὲν ἔχουσιν οὔτε ἱερεῖς, οὔτε ἐκκλησίας, δὲν ἐπιτρέπουσιν ἄλλον τύπον προσευχῆς εἰμὴ τὸ «Πάτερ ἡμῶν», θεωροῦσι τὸν ὅρκον ἀπηγορευμένον, καὶ ἀπαγορεύουσιν εἰς ἑαυτοὺς πᾶν εἶδος χύσεως αἵματος. Ἄλλη παρὰ τὴν αἵρεσιν ταύτην εἶναι ἡ τῶν Ῥώσσων Ἰουδαίων ἢ ἄνευ ἱερέων, οἵτινες εἶναι ἐξηπλωμένοι εἰς τὰ βορειότερα μέρη τῆς Ῥωσσίας. Οὗτοι πιστεύουσιν εἰς ἕνα Θεόν, ἀποκρούοντες τὸ δόγμα τῆς Τριάδος, καὶ οὔτε τὸν Χριστόν, οὔτε ἅγιόν τινα θεωροῦσιν ἀντικείμενον προσκυνήσεως ἢ λατρείας, ποιοῦσι μὲν λόγον περὶ πνεύματος, ἀλλ'

ἢ ἐννοοῦσιν αὐτὸν τὸν Θεὸν ἢ ἐνέργειάν τινα τοῦ Θεοῦ· ἀπορρίπτουσι δὲ τὸ βάπτισμα καὶ δὲν ἔχουσιν ἐκκλησίας. Πάσας ταύτας τὰς αἱρέσεις ἐζήτησαν αἱ κατὰ καιροὺς ῥωσσικαὶ κυβερνήσεις διὰ καταπιέσεων νὰ ἐξαλείψωσιν, ἀλλὰ ματαίως. Ἡ πλάνη πρέπει νὰ καταδιώκηται διὰ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, οὐχὶ διὰ τῆς βίας. Τοῦτο εἰδὼς ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Β' παρεχώρησε πλήρη ἀνοχὴν καὶ ἐλευθερίαν τοῖς Ῥασκολνίκοις καὶ πάσαις ταῖς αἱρέσεσι, μόνον δὲ διὰ τοῦ κηρύγματος σπουδάζουσι νῦν ῥῶσσοι κληρικοὶ νὰ ἐπιςρέψωσιν αὐτοὺς εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Σήμερον συνταράσσουσι τὴν Ῥωσσίαν οἱ Μηδενισταί, κοινωνιστικὴ ἑταιρία, ἥτις πᾶσαν θρησκείαν καὶ ἠθικὴν ὡς μῦθον ἀπορρίπτουσα, ἐπιδιώκει τὴν ἀνατροπὴν καὶ ἐκμηδένισιν πάσης τῆς καθεστώσης θρησκευτικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως, τὴν τελείαν καταστροφὴν τῆς ἐκκλησίας, τοῦ κράτους, τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας ἐπ' ἐλπίδι κρείττονος τύχης. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνθρωποι τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Αἱ κοινωνιστικαὶ αὗται ἰδέαι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

260.

Θεολογικὴ φιλολογία.

Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς θεολογικῆς παιδείας ἐν Ῥωσσίᾳ ἐγένοντο διὰ μεταφράσεων ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων. Ὁ Βλαδίμηρος καὶ ὁ Ἰαροσλάβος οἱ ὑποστηρίξαντες τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ῥωσσίᾳ, ἐπροστάτευσαν πρῶτοι καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν Ῥώσσων. Ἤδη πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Μογγόλων ἦσαν εἰς τὸ σλαβικὸν μεταπεφρασμένα πολλὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Δαμασκηνοῦ, Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, Ἀθανασίου, Μεθοδίου καὶ τοῦ Ἐφραίμ. Ἡ δὲ Γραφὴ ἦτο μεταπεφρασμένη εἰς τὸ σλαβωνικὸν ἤδη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῶν Σλάβων Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου. Ἐκ τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης ἐποχῆς μνημονεύονται ὡς πεπαιδευμένοι Ῥῶσσοι κληρικοὶ ἐκτὸς τοῦ Νέστορος, τοῦ συγγράψαντος τὰ χρονικά, καί τινων ἄλλων, ὁ Ἰλαρίων, ὁ ἐπίσκοπος Του-

ρὸφ Κύριλλος, ὁ ἐπίσκοπος Βλαδιμήρας Σίμων, καὶ ὁ ἐν Πετσέρᾳ ἐν Κιέβῳ μοναχὸς Πολύκαρπος. Ἀλλ' ἡ πρώτη αὕτη θεολογικὴ παιδεία παρὰ τοῖς Ῥώσσοις κατεστράφη μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Μογγόλων. Νέα δὲ ζωὴ ἐπιστημονικὴ ἀναφαίνεται μόλις κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ῥώσσων ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοὺς Μογγόλους δουλείας, ὑποστηριχθεῖσα καὶ ὑπὸ τῆς τότε ἐν τῇ δύσει ἐπελθούσης ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων. Κατὰ δὲ τὸν ΙϚ΄ αἰῶνα τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς θεολογικῆς παιδείας παρὰ τοῖς Ῥώσσοις ὁ Ἕλλην Μάξιμος ὁ ἁγιορείτης, ὁ ἱδρύσας τὴν ἐν Κιέβῳ ἀκαδημίαν, καὶ πλουτίσας τὴν ῥωσσικὴν θεολογικὴν φιλολογίαν διὰ πολλῶν μεταφράσεων ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἄλλων πρωτοτύπων συγγραφῶν. Κατὰ τὸν ΙϚ΄ αἰῶνα ἔγραψε κατὰ τῶν ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν ὁ Ῥῶσσος Ἰωάσαφ († 1515). Κατὰ δὲ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα ἦλθον εἰς Ῥωσσίαν διδάσκαλοι τῆς φιλοσοφίας, κλασικῆς φιλολογίας καὶ θεολογίας οἱ ἐκ Κεφαλληνίας ἱερεῖς Λειχοῦδαι, οἱ διδάξαντες ἐν τῇ ἐν Μόσχᾳ ἀκαδημίᾳ (1679). Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν προσῆλθεν εἰς τὴν ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τοὺς θεολόγους αὐτῆς ἐτάχθη ὁ πεπαιδευμένος Ζοιρνικάβιος, ἑλκυσθεὶς ἐκ τοῦ Λουθηρανισμοῦ διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ὁμολογίας τοῦ Κριτοπούλου. Τὸ σπουδαιότερον αὐτοῦ ἔργον εἶναι τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, δι' οὗ ὑπεστήριξε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν πατέρων, καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι πλεῖστα χωρία ἰδίως λατίνων πατέρων ἐνοθεύθησαν ὑπὸ τῶν λατίνων. Ὁ Ζοιρνικάβιος ἔγραψε καὶ ἀναίρεσιν τοῦ λουθηρανισμοῦ καὶ ἄλλα τινὰ συγγράμματα. Κατὰ τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ σχισματικῶν ἔγραψεν ὁ πατριάρχης Ἀδριανὸς (Ῥάβδος διορθώσεως, Πνευματικὴ νουθέτησις) καὶ ὁ Δημήτριος Ῥοστόβσκης († 1709 Ἔρευνα περὶ τῆς πίστεως τῶν Ῥασκολνίκων). Ὁ πατριάρχης Νίκων ἔδωκε σπουδαίαν ὤθησιν εἰς τὰς θεολογικὰς σπουδὰς ἐν Ῥωσσίᾳ, ὁμοίως δὲ προέτρεψαν τοὺς Ῥώσσους εἰς τὴν θεολογικὴν παιδείαν καὶ οἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ ἐν Ῥωσσίᾳ διατρίβοντες πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς Παΐσιος καὶ Μακάριος. Καὶ ἀνωτέρω εἴδομεν, ὅτι ὁ Μέγας Πέτρος ἀνύψωσε τὰς θεολογικὰς σπουδάς.

Ἐπ' αὐτοῦ σπουδαῖος πολεμικὸς ὑπῆρξεν ὁ Στέφανος Ἰαβόρσκης (+ 1722), ὁ γράψας κατὰ τῶν προτεσαντῶν Πέτραν πίστεως. Πολὺ ἀνώτερα τῶν ἔργων τῶν μνημονευθέντων θεολόγων εἶναι τὰ δογματικὰ συγγράμματα δύο σοφῶν θεολόγων, τοῦ Προκοποβικίου (+ 1736) καὶ τοῦ Πλάτωνος. Ὁ πρῶτος εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην καὶ γνωρίσει τὴν θεολογικὴν παιδείαν αὐτῆς, ἦτο δὲ ἐγκρατὴς τῆς φιλολογίας, καὶ ἐν γένει πεφωτισμένος ἀνήρ. Κεκηρυγμένος ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μεταρρυθμίσεων ὤν, ἐχρημάτισε σύμβουλος καὶ ὄργανον πρώτιστον Πέτρου τοῦ μεγάλου ἐν ταῖς ὡς πρὸς τοῦτο ἐνεργείαις αὐτοῦ. Αὐτὸς συνέταξε τὸν περίφημον ὀργανισμὸν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, συνέγραψε Κατήχησιν, καὶ παρεσκεύασε μετάφρασιν πολλῶν χρησίμων βιβλίων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐτιμήθη μεγάλως παρὰ τοῦ μεγάλου Πέτρου καὶ ἀνυψώθη εἰς ἀρχιεπίσκοπον τοῦ Νοβογορώδ. Πλούσιος ὢν διετήρει παρ' ἑαυτῷ ἑξήκοντα νέους, οἵτινες ἐξεπαιδεύοντο ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστήμαις, καὶ συνέδραμε καθόλου πάσας τὰς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Ἀλλὰ τὸ τὴν δόξαν αὐτοῦ δημιουργῆσαν ἔργον εἶναι τὸ σύγγραμμα Christiana orthodoxa theologia TT. VII.[1] Ἐκτὸς δὲ τῶν ἔργων τούτων συνέγραψεν ὁ Προκοποβίκιος καὶ ἄλλα θεολογικά, ῥητορικὰ καὶ ἱστορικὰ συγγράμματα. «Ὁ Θεοφάνης Προκοποβίκιος, λέγει ὁ Σχροῖκ (Kirchengeschichte s. d. Reformation IX, 211) εἶναι ἀναντιρρήτως ὁ μᾶλλον πεπαιδευμένος καὶ σοφώτερος συγγραφεὺς τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας καὶ ὁ σπουδαιότερος θεολόγος τῆς ἐποχῆς του. Πάντα τὰ συγγράμματά του μαρτυροῦσι περὶ τῆς ὑγιοῦς κρίσεώς του καὶ τῆς παιδείας του, καὶ διακρίνονται διὰ τὴν γλαφυρότητα αὐτῶν. Ἦτο ἐλεύθερος ἐντελῶς δεισιδαιμονίας ἢ μισαλλοδοξίας, κατέκρινε μάλιστα τὴν πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀποστροφὴν καὶ τὸν πρὸς ἐπιστροφὴν αὐτῶν ὑπερβολικὸν ζῆλον. Ἐν ἰδίῳ τινὶ συγγράμματι ὑπερήσπισε τοὺς γάμους μετὰ τῶν ἑτεροδόξων. Ἦτο δὲ φίλος τῶν μεταρρυθμίσεων, δι' ὧν ἤλπιζεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἠδύνατο νὰ

[1] Ἐν ταῖς θεολογικαῖς σχολαῖς τῆς Ῥωσσίας τὸ πρῶτον ἐχρησίμευεν ὡς γλῶσσα διδασκαλίας ἡ λατινικὴ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ Πανεπιστημίων καὶ θεολογικῶν σχολῶν.

ἀνέλθῃ εἰς τελειοτέραν κατάστασιν. Ἐναντίον τῶν καθολικῶν συνιστᾷ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν πρὸς πάντας.» Ὁ Προκοποβίκιος ἔσχεν ἐχθροὺς τοὺς αὐστηρότερον αὐτοῦ φρονοῦντας καὶ συντηρητικοὺς θεολόγους, ἰδίως δὲ τὸν Ἰαβόρσκην, ὅστις κατηγόρησεν αὐτὸν ὡς αἱρετικόν. Δόκιμος δογματικός, πολλῷ ὅμως τοῦ Προκοποβικίου ἥττων, εἶναι ὁ μητροπολίτης Μόσχας Πλάτων (+ 1812), ὁ συγγράψας χάριν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρίγκηπος τὴν «Ὀρθόδοξον διδασκαλίαν», τὴν ὑπὸ Κοραῆ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταφρασθεῖσαν. Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ δὲν ἠκολούθησε μὲν ὁ Πλάτων αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν μέθοδον, ἰδίως μάλιστα ἐν τῷ περὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς κεφαλαίῳ, ἐπεδίωξεν ὅμως σαφήνειαν καὶ ἁπλότητα, καὶ ἀπέφυγε πολλὰς τῶν ἀρχαίων δογματικῶν ἀκάρπους συζητήσεις. Συνέγραψε δὲ καὶ χάριν τῶν Ῥασκολνίκων «Περὶ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς καθολικῆς ἐκκλησίας», «Ὁδηγὸν τοῦ κλήρου», «Λόγους» καὶ «Ἱστορίαν τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας.» Ὡς ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐγνώσθησαν καὶ ὁ Συμεὼν Πολότζκης καὶ ὁ Ῥοστόβης Δημήτριος. Ἐπιτομὴν τῆς δογματικῆς συνέταξεν ὁ Θεοφύλακτος (+ 1773) **Dogmata christianae orthodoxae religionis.** Ἐν τῇ δογματικῇ ταύτῃ ἐκθέσει οὐδόλως ποιεῖται μνείαν ὁ συγγραφεὺς περὶ προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἁγίων, περὶ νηστειῶν καὶ ἄλλων ἀντικειμένων. Ἐν γένει παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ δογματικοὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐν Ῥωσσίᾳ ἐν μέρει καὶ οἱ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐν πολλοῖς δεικνύουσιν μεγάλην ἐλευθεροφροσύνην. Τιμῶσι μεγάλως τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, συνιστῶσι τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Γραφῆς καὶ τὰς μεταφράσεις αὐτῆς, δὲν δίδουσι δὲ εἰς τὰς περὶ λατρείας διατάξεις δογματικὴν σημασίαν. Ἐκτὸς τῶν πολεμικῶν καὶ δογματικῶν συγγραμμάτων ἔχομεν παρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων Ῥώσσων θεολόγων καὶ ἔργα πρακτικῆς θεολογίας, ὁμιλητικῆς καὶ λειτουργικῆς. Οἱ λόγοι τῶν Ῥώσσων ἱεροκηρύκων, κρίνει ὁ αὐτὸς Schroeck, ὁμοιάζοντες μᾶλλον πρὸς τοὺς τῶν Γάλλων ἱεροκηρύκων ἢ πρὸς τοὺς τῶν Γερμανῶν ἢ Ἄγγλων, εἶναι ἐπιδεικτικοί, ὡραῖοι μᾶλλον ἢ πλήρεις οὐσίας, ποιητικοὶ πλέον ἢ φιλοσοφικοί. Καὶ ἐν τῇ ἐπ' ἄμβωνος ῥητορικῇ προηγήθη πάντων ὁ Προκοποβίκιος, ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα δὲ διεκρίθησαν ὡς ἱερο-

κήρυκες ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Σερεβρέννικωφ, ὁ Κονίσκης καὶ ὁ Πλάτων. Ὁ τελευταῖος, ὁ καὶ ὡς δογματικὸς γνωστὸς εἶναι ὁ ἄριστος τῶν Ῥώσσων ἱεροκηρύκων. Οἱ λόγοι του διακρίνονται καὶ ἐπὶ ἐπιτυχεῖ ἐκλογῇ τῶν θεμάτων καὶ ἐπὶ καλῇ ἐκθέσει. Ὁ Τύχων (†1783) διεκρίθη ὡς συγγραφεὺς πρακτικῶν θρησκευτικῶν συγγραμμάτων. Ὀλιγώτερον πασῶν τῶν θεολογικῶν ἐπιστημῶν ἐκαλλιέργησαν οἱ ἀρχαιότεροι Ῥῶσσοι θεολόγοι τὴν ἐξήγησιν τῶν Γραφῶν. Μόνον τοῦ Προκοποβικίου ἔχομεν ἔργον τι περὶ τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων, καὶ μετάφρασιν τῶν Ψαλμῶν ὑπὸ τῶν Σάνδη καὶ Βαρλααματσέβσκη. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠρκοῦντο οἱ θεολόγοι εἰς τὰς ἑρμηνείας τῶν ἀρχαίων πατέρων, εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν ἔργων τῶν ὁποίων ἠσχολοῦντό τινες αὐτῶν. Κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἡ θεολογικὴ παιδεία ὑψώθη ἔτι μᾶλλον ἐν Ῥωσσίᾳ. Αἱ θεολογικαὶ ἐπιστῆμαι καλλιεργοῦνται νῦν μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐν τέσσαρσιν ἀκαδημίαις, τῆς Πετρουπόλεως, τῆς Μόσχας, τοῦ Κιέβου καὶ τοῦ Καζὰν, παρ' ὧν ἐκδίδονται καὶ τέσσαρα θεολογικὰ περιοδικά, «Ἡ χριστιανικὴ ἀνάγνωσις», «Ἀνάγνωσις τῆς Κυριακῆς», «Τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων», καὶ «Ὁ ὀρθόδοξος Κῆρυξ.» Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τῶν νεωτέρων Ῥώσσων θεολόγων εἶναι οἱ ἀκόλουθοι. Ὁ Μακάριος, ὁ συγγράψας σπουδαίαν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν καὶ τὴν πληρεστάτην Δογματικὴν Θεολογίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατ' ἀρχὰς αὐστηροτέρας ἢ ὁ Προκοποβίκιος καὶ ὁ Θεοφύλακτος, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς νεωτέρας γερμανικῆς θεολογίας, μάλιστα τῆς καθολικῆς, καὶ πλουσίως παραθέτων τὰς ἐκ τῶν ἀρχαίων πατέρων μαρτυρίας. Ἡ Δογματικὴ τοῦ Μακαρίου εἶναι τὸ σπουδαιότερον δογματικὸν ἔργον σήμερον ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἡ Εἰσαγωγὴ καὶ ἡ Δογματικὴ αὕτη θεολογία τοῦ Μακαρίου μετεφράσθησαν εἰς τὴν γαλλικὴν, ἐξ αὐτῆς δὲ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἡ μὲν Εἰσαγωγὴ ὑπὸ τοῦ Ν. Παπαδοπούλου, μέρος δὲ τῆς Δογματικῆς, τὸ περὶ μυστηρίων, ὑπὸ Βασιλείου Φιλιππίδου. Ὁ αὐτὸς συνέγραψε καὶ ἱστορίαν τῶν Ῥασκολνίκων καὶ ἱστορίαν τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας. Ἐξέδωκε δὲ καὶ λόγους ἐκκλησιαστικοὺς, ὧν τινες μετεφράσθησαν εἰς τὸ γαλλικόν. Ὁ Φιλάρετος συνέγραψε δογματικὴν θεολογίαν καὶ

πατρολογίαν. Δογματικὴν συνέγραψε καὶ ὁ Ἀντώνιος, τὴν ὑπὸ Βαλλιάνου εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταγλωττισθεῖσαν, πολεμικὴν δὲ θεολογίαν ὁ πρύτανις τῆς ἐν Καζὰν θεολογικῆς ἀκαδημίας Ἰννοκέντιος. Ὁ δὲ Πενζέσκης Ἰννοκέντιος περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἕτερος Φιλάρετος, ὁ μητροπολίτης Τσερνίκωφ, ἐξέδωκεν ἀξιολογωτάτην ἱστορίαν τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας, εἰς τὸ γερμανικὸν μεταφρασθεῖσαν. Ὁ Μουραβιὲφ συνέγραψε σύντομον ἱστορίαν τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας, μεταφρασθεῖσαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ Βαλλιάνου. Ἄλλοι νεώτεροι Ῥῶσσοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς εἶναι ὁ Εὐγένιος Κιέβσκης, ὁ Ἀμφιθεάτρωφ, ὁ προϊστάμενος τῆς ἐν Πετρουπόλει ἀκαδημίας Σμολέσκης, ὁ Σμολοδόβιτς, ὁ Χεργοζέρσκης καὶ ὁ Σαββαΐτωφ. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἄνω μνημονευθέντων περιοδικῶν τῶν θεολόγικῶν ἀκαδημιῶν δημοσιεύονται ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ τὰ ἑξῆς ἄλλα θρησκευτικὰ φύλλα, «Ἡ πνευματικὴ διδαχή», «Ὁ ὁδηγός», «Τὸ σχολεῖον τῆς εὐσεβείας», «Ὀρθόδοξος ἐπιθεώρησις», «Ἡ σωτηριώδης ἀνάγνωσις», «Ὁ ἀποδημητής», «Τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανοῦ.» Ὑπὲρ τῆς ἐν Ῥωσσίᾳ ἐξαπλώσεως τῆς θεολογικῆς παιδείας καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ συνέστη τελευταῖον καὶ «ἑταιρία τις ὑπὲρ τοῦ πνευματικοῦ φωτισμοῦ τοῦ ῥωσσικοῦ λαοῦ» λεγομένη, ἧς τὸ κέντρον εἶναι ἐν Πετρουπόλει. Εἰς τοὺς θεολόγους τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας κατετάχθη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους καὶ ὁ Γάλλος Γυεττέ, ἀνὴρ πεπαιδευμένος, ὅστις ἕνεκα τῆς ἐλευθεροφροσύνης αὐτοῦ καὶ τοῦ κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν πολέμου του, καὶ διότι ὑπερήσπισεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «ἱστορία τῆς γαλλικῆς ἐκκλησίας» τὰς γαλλικανὰς ἐλευθερίας (§ 192), περιελθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν Ῥώμην, ἠσπάσθη ἀπὸ τοῦ 1855 τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, καὶ ἀνεδείχθη διδάκτωρ τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας ὑπὸ τῆς ἐν Πετρουπόλει θεολογικῆς ἀκαδημίας. Τὰ σπουδαιότερα αὐτοῦ ἔργα εἶναι «Ἡ σχισματικὴ παπωσύνη» καὶ ἡ «αἱρετικὴ παπωσύνη», ἄριστα πραγματευόμενα τὰ ζητήματα περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα καὶ τῶν καινοτομιῶν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ αὐτοῦ ἱστορία», ἥτις φθάνει μέχρι τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταν-

τίνου. Ἐκτὸς αὐτῶν συνέγραψε καὶ ἔκθεσιν τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας[1] καὶ κατὰ Ῥενὰν, κατὰ τοῦ νέου παπικοῦ δόγματος τῆς ἀσπίλου συλλήψεως καὶ ἄλλα τινά. Ὁ αὐτὸς ἐκδίδει ἐν Παρισίοις ἀπὸ τοῦ 1855 καὶ τὴν «Χριστιανικὴν ἕνωσιν» (Union chrétienne), ὑπερασπιζόμενος τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐργαζόμενος πρὸς ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁμοίως προσῆλθεν εἰς τὴν ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν καὶ ὁ Γερμανὸς θεολόγος Ὀ φ ε ρ β ε κ, ὁ ἐκδίδων ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν «Ὀρθόδοξον καθολικὴν ἐπιθεώρησιν», δι' ἧς ὡς καὶ διὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συγγραμμάτων, σπουδάζει νὰ ἱδρύσῃ ἐν τῇ δύσει νέαν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναπτύξεως τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας. Ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις περιέθαλψε καὶ τὸν ἀπὸ Ῥώμης καταδιωχθέντα Γερμανὸν καθολικὸν θεολόγον Π ί χ λ ε ρ διὰ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «Ἱστορία τοῦ σχίσματος», ἐν ᾧ ἀπεφάνθη καὶ ἀπέδειξε φιλαλήθως, ὅτι εἰς τὸ σχίσμα πταίουσι μεγάλως οἱ πάπαι. Ἐν Ῥωσσίᾳ εὗρον κατὰ διαφόρους καιροὺς ὑποστήριξιν καὶ πολλοὶ Ἕ λ λ η ν ε ς θ ε ο λ ό γ ο ι, οἵτινες μεγάλως ὠφέλησαν τὴν ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν διὰ τῶν φώτων αὐτῶν. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ἐκτὸς τοῦ Μαξίμου καὶ τῶν Λειχουδῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὁ Θεοτόκης καὶ ὁ Οἰκονόμος. Ἡ ὀρθόδοξος ῥωσσικὴ θεολογία τρεφομένη ἀφθόνως ἐκ τοῦ θεολογικοῦ πλούτου τῆς γείτονος σοφῆς Γερμανίας ἔχει λαμπρὸν μέλλον. Ἡ πρόοδος αὐτῆς θέλει εἶναι τοσοῦτον μεγαλητέρα, ὅσον ἡ Ῥωσσία ὡς κράτος θέλει προοδεύει ἐν τῇ πολιτικῇ ἐλευθερίᾳ, διότι ἄνευ ταύτης οὐδεμία πνευματικὴ καὶ ἄλλη ἀνάπτυξις τῶν λαῶν εἶναι δυνατή.

261.

Ῥῶσσοι ἱεραπόστολοι παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς καὶ ἐθνικοῖς λαοῖς τῆς Ἀσίας.

Ἡ γειτνίασις πολλῶν μωαμεθανικῶν καὶ ἐθνικῶν λαῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἔδωκεν ἀφορμὴν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ

[1] Μετεφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Καρύδα.

ΙΗ' αἰῶνος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ μεγάλου Πέτρου εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τοῦ Τοβόλσκ Θεόφιλον νὰ πέμψῃ τὸ πρῶτον ἀποστόλους τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Μουγάλλοις, Ταττάροις καὶ Βογούλοις. Καὶ αὐτὸς δὲ ἦλθε πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Σιβηρίας, ἰδίως τοὺς Ὀστιάκους, καὶ πρῶτος ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς τοὺς ἀγρίους κατοίκους τῆς Βορείου Ἀσίας. Κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο, ὅτι τὸ ἔργον τῆς ἐπιστροφῆς τῶν λαῶν τούτων ἔμελλε νὰ ματαιωθῇ προσκροῦον εἰς μεγάλας ἀντιστάσεις. Κατ' ὀλίγον ὅμως ἐστέφθη ἡ ἐπιχείρησις δι' ἐπιτυχίας. Πολλαὶ χιλιάδες Ὀστιάκων προσῆλθον ἐν τάχει εἰς τὸν χριστιανισμόν. Λέγεται δὲ, ὅτι ὁ Θεόφιλος μετεχειρίζετο ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ τὴν βίαν, ὅπερ ὅμως μᾶλλον ἔβλαπτεν ἢ συνετέλει εἰς τὸν σκοπόν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου τὸ ἔργον τῆς ἐπιστροφῆς τῶν λαῶν τούτων ἐξηκολούθησεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Τοβόλσκ Θεοδώρου, ἐπεκταθὲν καὶ εἰς νέους λαοὺς, τοὺς Βουράτας, Τουγγούσους, Μορδουΐνους, Τσουβάσους, Τσερεμίνους καὶ Βοτιάκους. Ἐσπούδαζον δὲ νὰ κερδήσωσι καὶ τοὺς Ταττάρους. Ὀλίγον ὅμως παρὰ τούτοις ἐπετύγχανον, καθὼς καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ὁμολογοῦσι τὸν μωαμεθανισμὸν λαοῖς, δι' ἣν οὗτοι ἔτρεφον πρὸς τὰς εἰκόνας ἀποστροφήν. Δραστηριώτερον ἐνηργήθη τὸ ἔργον τῆς ἐπιστροφῆς ἐπὶ Ἐλισάβετ, ἐφ' ἧς συνέστη καὶ ἑταιρία πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς πίστεως. Τότε προσῆλθον πολλοὶ ἐκ τῶν λαῶν τῆς Σιβηρίας εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἐπ' αὐτῆς ἐγένετο καὶ ἡ πρώτη δοκιμὴ τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου παρὰ τοῖς Καλμούκοις. Ἡ ἡγεμονὶς καλμουκικῆς τινος φυλῆς Τσὰν ἐβαπτίσθη μετὰ τῶν τέκνων της ἐν Μόσχᾳ, ἀλλὰ μᾶλλον ὅπως ἐλευθερωθῇ ἢ ἐκ πεποιθήσεως. Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐπιστροφῆς τῶν λαῶν τούτων, ὧν τὴν γλῶσσαν δυσκόλως ἐννόουν οἱ ἀπόστολοι, προσελαμβάνοντο παῖδες ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐκπαιδευόμενοι χριστιανικῶς ἀπεστέλλοντο μετὰ ταῦτα πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς των ὡς ἀπόστολοι. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἱδρύθη ἔν τινι μοναστηρίῳ πλησίον τοῦ Καζὰν ἰδία τις σχολή. Καὶ ἐν ἄλλαις δὲ πόλεσιν απομεμακρυσμένων ἐπαρχιῶν συνέστησαν τοιαῦται σχολαί. Ὁ πρὸς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς λαοῖς

τῆς Ἀσίας ζῆλος διατηρεῖται μέχρι τῆς σήμερον ἐν Ῥωσσίᾳ ἀκμαῖος, καὶ ἀποφέρει πάντοτε ἱκανοὺς καρπούς. Διάφοροι δὲ ἑταιρίαι ὑφίστανται ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐν Καυκάσῳ ἑταιρία τῆς ἁγίας Νίνας. Ἄλλη ἑταιρία ὑπάρχει ἀπὸ πολλοῦ χάριν τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ Ἰσραηλιτῶν. Τὸν σκοπὸν τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιδιώκει καὶ ἡ τελευταῖον συστᾶσα «Ὀρθόδοξος ἑταιρία ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν» (1870), ἧς κέντρον εἶναι ἡ Μόσχα καὶ πρόεδρος ὁ ταύτης μητροπολίτης. Ἡ ἑταιρία αὕτη διακλαδωθεῖσα πανταχοῦ τῆς Ῥωσσίας καὶ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ὑπισχνεῖται μεγάλας ἐπιτυχίας ἐν τῷ κηρύγματι ἐν Ἀσίᾳ. Οἱ Ῥῶσσοι ἱεραπόστολοι παρίστανται ἐν Ἀσίᾳ ὡς ἰσχυρότατοι ἀντίπαλοι τῶν καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων ἱεραποστόλων. Ταῖς ἐνεργείαις αὐτῶν ἤρχισαν οἱ ἐν Ἰνδίαις χριστιανοὶ τοῦ Θωμᾶ νὰ ζητῶσι νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας. Οἱ βάρβαροι λαοὶ τῆς Ἀσίας οἱ ἤδη ἐπιστρέφοντες διὰ τῶν Ῥώσσων εἰς τὸν χριστιανισμὸν δὲν εἶναι ὀλίγοι. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ὅμως ἂς μὴ νομίσῃ τις ὅτι εἶναι ἐντελής. Πολλοὶ αὐτῶν καὶ χριστιανοὶ γενόμενοι, διετήρησαν ἱκανὰς τῶν παλαιῶν αὐτῶν δεισιδαιμονιῶν, ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ θρησκεία αὐτῶν ἡ νῦν εἶναι μίγμα μᾶλλον χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρείας. Μόνον ἐφ' ὅσον οἱ λαοὶ οὗτοι ἐκπαιδεύονται καὶ πολιτίζονται, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ καθαρώτερον καὶ ἐντελέστερον ἐννοοῦσι τὸν χριστιανισμόν. Ἐσχάτως ἐπέστρεψαν διὰ Ῥώσσων ἱεραποστόλων καὶ ἐν Ἰαπωνίᾳ πολλοὶ εἰς τὸν χριστιανισμόν.

262.

Σχέσεις τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας πρὸς τοὺς δυτικούς.

Σχέσεις τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν δυτικὴν συνήφθησαν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπὶ τῶν χρόνων Ἰβὰν τοῦ Βασιλείεβιτζ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙϚ' αἰῶνος. Ὁ ἐπιχειρηματίας οὗτος ἡγεμών, ὅστις συνέδεεν ἐν ἑαυτῷ πολλὴν σύνεσιν, θάρρος καὶ ἀγαθότητα, ἂν καὶ παρεξετρέπετο ἐνίοτε εἰς ὠμότητας, ἔθεσε τὰ πρῶτα θεμέλια βελτιώσεως τῶν

τοῦ κράτους του πραγμάτων. Διὰ τοῦ παραδείγματός του ἐδίδασκε τοὺς ὑπηκόους του τὴν ἀνεξιθρησκείαν. Ἐλπίζων δὲ πολλὰ καλὰ ἐκ τῶν δυτικῶν εὐρωπαίων, προσελάβετο πλῆθος πεπαιδευμένων Γερμανῶν καὶ ἄλλους ξένους καλλιτέχνας και ἐργάτας εἰς τὴν χώραν του, τῷ δὲ 1562 συνέστησε τὸ πρῶτον τυπογραφεῖον ἐν Μόσχᾳ, οὗ τὴν ἐπίβλεψιν ἀνέλαβεν ὁ μητροπολίτης Μακάριος, ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ δραστήριος. Ἤδη δὲ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ε' λέγεται, ὅτι ὁ Ἰβὰν τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ λάβῃ ἐκ Γερμανίας πεπαιδευμένους καὶ καλλιτέχνας ἐποίησε πρότασιν συμφιλιώσεως μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὡρισμένως ἐξέφρασε τὴν περὶ τούτου ἐπιθυμίαν του πρὸς τὸν διάδοχον αὐτοῦ καὶ ἀδελφὸν Φερδινάνδον τὸν Α'. Ὑπεσχέθη δὲ συνάμα νὰ ὠθήσῃ καὶ τοὺς Ἀρμενίους, ὅπως κλίνωσι καὶ οὗτοι εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἕνωσιν. Ὑπισχνεῖτο δὲ, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔμελλεν ἐν τῷ κράτει του, ὅπως ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ τότε ἀπεφασίσθη, νὰ παράσχῃ πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ ὡρισμένως τῇ ῥωμαϊκῇ, πλήρη εἰρήνην, μέχρις οὗ συγκροτηθῇ γενικὴ σύνοδος ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἑνώσεως, καὶ ἐβεβαίου, ὅτι ἔμελλε νὰ συμμετάσχῃ παντὸς κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιχειρήματος τῶν εὐρωπαίων, τοῦτο δὲ τότε ἐπεδίωκον μετὰ πολλοῦ ζήλου οἱ πάπαι. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Πλὴν τῷ 1581 ἐφαίνετο, ὅτι ἐξ ἄλλου μέρους ἔμελλε νὰ συμβῇ τι περισσότερον. Ὁ Τσάρος εἶχεν ἀναλάβει ἀτυχῆ τινα πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Πολωνῶν Στέφανον Βαρτόλδ. Διὰ νὰ κατορθώσῃ δὲ ἀνεκτήν τινα εἰρήνην ἐπεκαλέσατο τὴν μεσιτείαν τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ ΙΓ'. Τοῦτον ἐβεβαίου ὁ Τσάρος, ὅτι ἀδίκως ἐποίει πόλεμον κατ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε συνάψει συμμαχίαν μετὰ τοῦ Σουλτάνου, τοῦ ἐχθροῦ τούτου τῆς χριστιανωσύνης, καὶ ἐμποδίζει αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν σκοπούμενον κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον τῶν εὐρωπαίων ἡγεμόνων. Σχεδὸν δὲ ἐδείκνυε φανερῶς, ὅτι ἡ ῥωσσικὴ ἐκκλησία ἔμελλε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ῥωμαϊκῆς. Αὐτοκρατορικὸς ἀπεσταλμένος ἐν Μόσχᾳ διατρίψας, ἐπεβεβαίου τοῦτο. Ὁ πάπας διώρισε τὸν Ἰταλὸν ἰησουίτην Ποσσεβῖνον ὡς πρέσβυν παρὰ τῷ Τσάρῳ. Ὁ πάπας ὠνόμαζεν ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν

ἐπιστολῇ τὸν Τσάρον ἀγαπητὸν υἱὸν, καὶ συνεβούλευεν αὐτῷ τὴν ὑποταγὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους του ὑπὸ τὸν ἐπίτροπον τοῦ Χριστοῦ (;) ἐπίσκοπον Ῥώμης. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ εἰρήνη ἐκλείσθη πρὸς ζημίαν τοῦ Τσάρου. Καὶ ἐξηκολούθησε μὲν καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Ποσσεβῖνος τὰς περὶ ἑνώσεως διαπραγματεύσεις, πείθων τὸν Τσάρον νὰ πέμψῃ ἀπεσταλμένους πρὸς τὸν πάπαν, ἀλλ' οὐδὲν κατωρθώθη.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν σχέσεων τῆς ῥωσσικῆς πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἄξιαι λόγου εἶναι καὶ αἱ διαπραγματεύσεις τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Σορβώννης τῶν Παρισίων πρὸς τὸν μέγαν Πέτρον περὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ὅτε τῷ 1717 διέτριβεν ὁ μέγας Πέτρος ἐν Παρισίοις, ἐνόμισαν οἱ θεολόγοι τῆς Σορβώννης, ὅτι ὤφειλον νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς περιστάσεως, ἵνα συνάψωσι διαπραγματεύσεις ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἑνώσεως τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς, ἐπίστευον δὲ, ὅτι καθὼς ὁ μέγας Πέτρος ἠγάπα τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας καὶ τὸν βίον ἐν γένει τῶν δυτικῶν εὐρωπαίων, δὲν ἔμελλε νὰ ἦναι δυσμενὴς εἰς τὴν παραδοχὴν καὶ ἄλλου τινὸς εὐρωπαϊκοῦ δόγματος. Ἀλλ' ὁ Πέτρος ἀπήντησεν, ὅτι αὐτὸς δὲν δύναται νὰ ἀποφασίσῃ περὶ θρησκευτικῶν πραγμάτων, θέλει ὅμως προτείνει εἰς τοὺς κληρικοὺς ἐν Ῥωσσίᾳ τὰ περὶ ἑνώσεως, ὅπως ἀπαντήσωσιν αὐτοὶ εἰς τὰς τῆς Σορβώννης προτάσεις. Τότε ἡ σχολὴ ἐνεχείρισεν αὐτῷ ἔγγραφον, ὅπερ περιεῖχε προτάσεις πρὸς ἕνωσιν τῆς ῥωσσικῆς μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Αἱ προτάσεις ἐπραγματεύοντο τὸ περὶ τοῦ πάπα ζήτημα κατὰ τὸ γαλλικανικὸν πνεῦμα (§ 192), ἐκηρύττετο δηλ. ἡ ἀρχὴ, ὅτι ὁ πάπας δὲν εἶναι ἀπόλυτος τῆς ἐκκλησίας μονάρχης, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους, δὲν ἔχει δὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ ῥωσσικὸς κλῆρος δὲν εἰσῆλθεν εἰς στενοτέρας διαπραγματεύσεις, κηρύξας, ὅτι δὲν εἶναι μὲν πρὸς πᾶσαν ἕνωσιν δυσμενὴς, ἐπειδὴ ὅμως ἡ θέσις τοῦ πατριάρχου Ῥωσσίας ἐχήρευε τότε, δυνάμει τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἐν Ῥωσσίᾳ δὲν δύναται νὰ προβῇ εἰς ὁριστικόν τι βῆμα, ἀλλ' ὀφείλει νὰ προσφύγῃ πρὸς τοὺς πατριάρχας τῆς ἀνατολῆς. Πρὸς τούτους δὲ ἔγραψε περὶ τῆς παρούσης ὑποθέσεως καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν τούτων κρίσιν. Ἀλλ' οἱ πατριάρχαι φοβούμενοι τὰς

ἀμεταβλήτους ἀξιώσεις τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, καὶ μηδὲν ἐλπίζοντες, ἀπέκρουσαν πᾶσαν περὶ ἑνώσεως πρότασιν καὶ οὕτως ἐματαιώθη τῆς Σορβώννης ἡ ἀπόπειρα.

Ἀλλ' εἰ καὶ οὐδέποτε ἐπετεύχθη ἕνωσίς τις μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, οἱ καθολικοὶ ὅμως πάντοτε ἀπήλαυον ἐν Ῥωσσίᾳ πλήρους θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Ἡ πρὸς πάντας ἐν γένει τοὺς εὐρωπαίους χριστιανοὺς ἀνεξιθρησκεία αὕτη χρονολογεῖται κυρίως ἀπὸ τοῦ μεγάλου Πέτρου. Πρότερον ἂν καὶ ἠνείχοντο τοὺς ἑτεροδόξους ἐν Ῥωσσίᾳ ὡς χρησίμους πρὸς τὸν ἐκπολιτισμὸν τῆς ἔτι βαρβάρου χώρας, ἔτρεφον ὅμως οἱ Ῥῶσσοι μῖσος πρὸς αὐτοὺς καὶ συγκατέτασσον μετὰ τῶν ἐθνικῶν. Οὕτως ὁ προτελευταῖος πατριάρχης ἐν Ῥωσσίᾳ Ἰωακεὶμ ἐν τῇ διαθήκῃ του ἐμέμφετο τοὺς Τσάρους, διότι προσεφέροντο φιλικῶς πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους, συνεβούλευε δὲ τὴν ἀποπομπὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κράτους καὶ τὴν κατεδάφισιν τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν! Ἀπὸ τοῦ μεγαλόνοος καὶ μεγαλεπηβόλου ὅμως Πέτρου, ἀφ' ὅτου οὗτος ἵνα ἀφθονώτερον εἰσαγάγῃ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὸ κράτος του προσεκάλεσε πολλοὺς εὐρωπαίους σοφούς, καλλιτέχνας καὶ τεχνίτας, ἤλλαξε τὸ φρόνημα τῶν Ῥώσσων περὶ τῶν ἑτεροδόξων, χριστιανικώτερον καὶ φιλανθρωπότερον γενόμενον. Ἔκτοτε δὲ οἵ τε καθολικοὶ καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι ἦσαν ὅλως ἐλεύθεροι ἐν Ῥωσσίᾳ ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς θρησκείας των. Τὴν πρὸς τοὺς καθολικοὺς τελείαν ἀνοχὴν τῶν ῥωσσικῶν κυβερνήσεων μαρτυρεῖ τρανῶς καὶ τὸ ὅτι, ὅτε τῷ 1772 μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ τάγματός των ὑπὸ τοῦ πάπα Κλήμεντος τοῦ ΙΔ' οἱ Ἰησουῗται κατεδιώκοντο πανταχόθεν τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν καθολικῶν χωρῶν, εὗρον παρὰ τῇ μεγάλῃ Αἰκατερίνῃ τῇ Β' ἐν Ῥωσσίᾳ πλήρη ἀνοχήν. Οὐδέποτε δὲ ἐσπούδασαν οἱ Ῥῶσσοι διὰ προσηλυτισμοῦ συστηματικοῦ νὰ προσηλυτίσωσι τοὺς ἐν Ῥωσσίᾳ ἑτεροδόξους. (Περὶ τῶν ἐν Πολωνίᾳ καὶ ταῖς γερμανικαῖς χώραις ταῖς ὑπὸ τὴν Ῥωσσίαν ἐν τῇ Βαλτικῇ γενήσεται κατωτέρω λόγος). Ὀλίγα μόνον ἔχομεν παραδείγματα προτεσταντῶν ἢ καθολικῶν ἀσπασθέντων οἰκειοθελῶς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν. Ἀλλὰ καθὼς δὲν ἐσπούδαζον οὐδὲ σπουδάζουσιν ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσσίᾳ νὰ προσελκύωσιν εἰς τὴν ῥωσσικὴν ἐκκλησίαν ἄλλους, οὕτω δὲν ἐπιτρέ-

πουσιν εἰς οὐδένα νὰ ἐνεργῇ παρ' αὐτοῖς προσηλυτισμόν. Ἡ διαμονὴ τῶν ἑτεροδόξων ἦτο ἀπ' ἀρχῆς ἐλευθέρα μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ ἐνεργῶσί τι κατὰ τῆς κχθεστώσης θρησκείας. Διὰ τοῦτο οἱ Ἰησουῖται, οἵτινες ἐν τῇ λοιπῇ ἀνατολῇ ἐνήργουν τοσοῦτον δραστηρίως καὶ σκανδαλωδῶς, ἐν Ῥωσσίᾳ ἠναγκάζοντο νὰ ἡσυχάζωσι.

263

Ἡ μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν πάλη ἐν Πολωνίᾳ.

Αἱ χῶραι, ἐν αἷς ἡ ὀρθόδοξος σλαβικὴ ἐκκλησία περιῆλθεν εἰς φανερὰν πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν πάλην, εἶναι ἡ Πολωνία, ὑφ' ἣν ἐτέλουν ἄλλοτε πολλαὶ ῥωσσικαὶ ἐπαρχίαι, καὶ ἡ Λιθουανία, ἡ ἄλλοτε ὑπὸ καθολικοὺς ἡγεμόνας τελοῦσα. Ἐν ταῖς χώραις ταύταις κατῴκουν πολλοὶ σλάβοι ὀρθόδοξοι, οὓς ἐπειρῶντο πάντοτε οἱ καθολικοὶ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Πολωνίας καὶ Λιθουανίας προστατευόμενοι νὰ ἐκλατινίζωσιν. Οἱ Ἰησουῖται μάλιστα ἐπέπεσον βαρεῖς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων τούτων, διὰ τῆς πανουργίας δ' αὐτῶν καὶ τῶν καταδιώξεών των ἐπέτυχον, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴδομεν, νὰ ἑλκύσωσι πολλοὺς εἰς τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης ἕνωσιν μετὰ τοῦ μητροπολίτου Κιέβου ἐπὶ τῆς ἐν Βρέστῃ συνόδου (1594). Πρὸς τοὺς τότε ἐν ταῖς χώραις ταύταις καταδιωκομένους ὀρθοδόξους ἀπεστάλη κατὰ τὸ 1600 παρὰ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ ὁ Κύριλλος Λούκαρις, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ τι. Οἱ μείναντες ὀρθόδοξοι ἐν Λιθουανίᾳ καὶ Πολωνίᾳ ἦσαν πάντοτε τὸ ἀντικείμενον τοῦ μίσους καὶ τῶν καταδιώξεων. Ἀπηγορεύθη αὐτοῖς νὰ ἐγείρωσι νέας ἐκκλησίας, ὅπου δὲ εἶχον νεωστὶ ἐγερθῇ, ἔπρεπε νὰ κατεδαφισθῶσι, καὶ μυρίας ἄλλας ἔπασχον καταδιώξεις. Τὸ πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους μῖσος ἦτο τοσοῦτον μέγα, ὥστε ἐπί τινος συνελεύσεως τῷ 1717 ἀντιπρόσωπός τις προὔτεινε τὴν ἐξόντωσιν πάντων τῶν ἀνατολικῶν οὐ μόνον τῶν μὴ ἡνωμένων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν οὐνιτῶν! Τῷ δὲ 1718 ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τοῦ κοινοβουλίου. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ παρέστη ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Μέγας Πέτρος, ἀπειλῶν, ὅτι ἤθελε κηρύξει πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας, ἐὰν δὲν ἐβελτιοῦτο ἡ θέσις τῶν ὁμοδόξων αὐτῷ. Καὶ πράγματι

ἐπειδὴ ὁ Πολωνὸς βασιλεὺς ἐχώρευσεν εἰς τὰς παραστάσεις, ῥωσσικὸς στρατὸς περὶ τὰς 30,000 εἰσήλασεν εἰς τὴν Λιθουανίαν (ἥτις τότε εἶχε συγχωνευθῇ εἰς τὸ Πολωνικὸν βασίλειον) (1724). Ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου Πέτρου ἐματαίωσε τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Ἔκτοτε ὅμως δὲν ἔπαυσεν ἡ ῥωσσικὴ αὐλὴ οὐχὶ βεβαίως πάντοτε ἕνεκα καθαρῶς θρησκευτικῶν λόγων νὰ δεικνύῃ μέριμναν ὑπὲρ τῶν ἐν Πολωνίᾳ ὀρθοδόξων. Ἀλλὰ μεθ' ὅλην ταύτην τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας ἡ κατάστασις αὐτῶν ἐν Πολωνίᾳ δὲν ἐβελτιώθη ἐντελῶς. Καὶ ἡ κατὰ τὸ 1766 γενομένη συνέλευσις ἐδείχθη δυσμενὴς πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους, καθὼς καὶ πρὸς τοὺς προτεστάντας. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἠναγκάσθη ἡ πολωνικὴ κυβέρνησις διὰ τῆς ἐν Β α ρ σ χ ά ο υ συνθήκης, τῆς ἐπιβληθείσης ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς διαφωνοῦντας (Dissidentes· οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ ὀρθόδοξοι καὶ οἱ προτεστάνται) τὰ παλαιὰ αὐτῶν δικαιώματα καὶ προνόμια (1767). Καὶ μετὰ τὴν πρώτην δὲ δ ι α ν ο μ ὴ ν τῆς Π ο λ ω ν ί α ς (1772), ἣν προὐκάλεσαν αἱ ἀδιάλειπτοι ἐσωτερικαὶ διαιρέσεις τοῦ φιλοταράχου τούτου λαοῦ, ἡ θέσις τῶν διαφωνούντων δὲν ἐβελτιώθη. Μόνον οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐκείναις, ἃς ἐκέρδησε τότε ἡ Αἰκατερίνη Β', ὀρθόδοξοι ἀνεκουφίσθησαν ἐντελῶς, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν οὐνιτῶν ἐξ αὐτῶν ἐπανῆλθον εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἐν αὐτῇ τῇ Πολωνίᾳ τὰ πράγματα εἶχον καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς καὶ πρότερον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Σ τ α ν ί σ λ α ο ς Αὔγουστος περιώρισε μάλιςα τὴν τοῦ Βαρσχάου συνθήκην τῷ 1775, ἀποκλείσας διὰ νόμου τοὺς μὴ καθολικοὺς ἀπὸ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος καὶ τῶν δημοσίων θέσεων, κατήργησε δὲ τὸ λεγόμενον judicium mixtum, καὶ ἀνενέωσε τοὺς κατὰ τῶν ἀποςατῶν ποινικοὺς νόμους. Μετὰ τῆς δευτέρας διανομῆς τῆς Πολωνίας (1795) ἔλαβον πέρας καὶ αἱ διενέξεις τῶν μὴ καθολικῶν μετὰ τῶν καθολικῶν, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι περιῆλθον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν δυνάμεων, αἵτινες διεμερίσθησαν τὸ πολωνικὸν βασίλειον. Ἡ α ὐ σ τ ρ ι α κ ὴ κ υ β έ ρ ν η σ ι ς, ἥτις ἄλλοτε ηὐνόησε τὰς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐνεργείας τοῦ λατινικοῦ κλήρου, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οὐ μόνον παρέσχε τοῖς ὀρθοδόξοις τῆς Πολωνίας, καθὼς καὶ τοῖς λοιποῖς αὐτῆς ὑπηκόοις, πλήρη θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν,

ἀλλὰ καὶ ἐμερίμνησε περὶ αὐτῶν, ἱδρύσασα σεμινάρια πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου καὶ ἄλλως περιποιηθεῖσα αὐτούς. Καὶ κατὰ τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως δὲν ἠκούσθησαν μεμψιμοιρίαι παρὰ τῶν ἐν τῇ πρωσσικῇ Πολωνίᾳ ὀρθοδόξων. Οἱ ὑπὸ τὴν ῥωσσικὴν δεσποτείαν ἐλθόντες ὀρθόδοξοι ἀπήλαυσαν, ἐννοεῖται, πάντων τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων τῆς ἐπικρατούσης ἐν Ῥωσσίᾳ ἐκκλησίας. Οἱ Ῥῶσσοι σήμερον ὑποστηρίζουσιν ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοὺς πολωνικαῖς ἐπαρχίαις τὴν ὀρθοδοξίαν μετὰ τηλικούτου ζήλου, μεθ' ὅσου ἄλλοτε οἱ καθολικοὶ βασιλεῖς τῆς Πολωνίας καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ὑπ' αὐτοὺς ῥωσσικαῖς ἐπαρχίαις τὸν καθολικισμόν. Πολλοὶ οὐνῖται τῶν χωρῶν τούτων ἀνατολικοὶ ἀπέπτυσαν τὸν οὐνιτισμόν. Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1839 ἐξέφρασεν ὁ ἀνώτερος οὐνιτικὸς κλῆρος τῆς Λιθουανίας καὶ τῆς λευκῆς λεγομένης Ῥωσσίας τὴν ἐπιθυμίαν ἐπί τινος Συνόδου ἐν Πόλοτζκ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν. Ἡ Σύνοδος ἐν Πετρουπόλει μετὰ χαρᾶς ἐδέξατο αὐτούς. Ἐν Πολωνίᾳ ὑποστηρίζει ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις τὴν ὀρθοδοξίαν οὐ μόνον ἐκ ζήλου θρησκευτικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολιτικῶν λόγων ὁρμωμένη, διότι τοιουτοτρόπως προάγεται ὁ ἐκρωσσισμὸς τῶν χωρῶν τούτων, ὅπερ μεγάλως συμφέρει εἰς τὴν Ῥωσσίαν. Ἡ σπουδὴ αὕτη τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς ταράσσει πολὺ τὴν κοινὴν γνώμην πάσης τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἀνακήρυξις τοῦ ἀλανθάστου ὑπὸ τῆς ἐν τῷ Βατικανῷ Συνόδου (1870) ὤθησε πολλοὺς τῶν ἐν Πολωνίᾳ οὐνιτῶν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης ἕνωσιν.

264.

Σχέσεις πρὸς τοὺς διαμαρτυρουμένους.

Αἱ πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους σχέσεις τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας ὑπῆρξαν εἰρηνικώτεραι τῶν πρὸς τοὺς καθολικούς. Προτεστάνται ζῶσι πολλοὶ ἐν ταῖς παρὰ τὴν βαλτικὴν ῥωσσικαῖς ἐπαρχίαις (Κουρλανδίᾳ, Ἐσθονίᾳ, Λιβωνίᾳ, Φιλλανδίᾳ). Ἐκτὸς αὐτῶν καὶ πολλοὶ ἄλλοι διαμαρτυρόμενοι, καὶ μάλιστα πεπαιδευμένοι ἄνδρες, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Πέτρου κατεῖχον ὕψιστα ἐν Ῥωσσίᾳ ἀξιώματα. Ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς

θρησκείας αὐτῶν παρείχετο πᾶσι τούτοις ἀρχῆθεν πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἠγέρθη ἐρεθισμός τις κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων ἕνεκα τῶν ἀπροκαλύπτως ἐπιδιωχθεισῶν προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν τῶν βιβλικῶν ἑταιριῶν. Ἡ ῥωσσικὴ ἐκκλησία πιστεύσασα τὸ πρῶτον εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τῶν ἑταιριῶν τούτων, οὐ μόνον δὲν παρέσχε προσκόμματα εἰς τὴν δι' αὐτῶν διάδοσιν τῶν Γραφῶν, ἀλλ' ἐβοήθησε μάλιστα ταύτην καὶ αὐτή. Ἡ ἐν Λονδίνῳ βιβλικὴ ἑταιρία ἀδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' ἠδυνήθη νὰ διαδώσῃ μεγάλην πληθὺν μεταφράσεων τῶν Γραφῶν (1813). Τῷ δὲ 1821 ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν ῥωσσικῇ γλώσσῃ ἡ Καινὴ Διαθήκη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Συνόδου, κατὰ μικρὸν δὲ ἐξεδόθη εἰς τὰς γλώσσας πάντων σχεδὸν τῶν λαῶν τῆς ἐπικρατείας. Ὁ λαὸς ἀπεδέχθη τὰς μεταφράσεις ταύτας προθύμως. Ἀλλ' ὅτε ἀπεδείχθη ὁ πλάγιος σκοπός, δι' ὃν πολλοὶ ἱεραπόστολοι διαμαρτυρόμενοι ἐνήργουν τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Γραφῆς, ἠγέρθη ἐθνική τις ἀντίδρασις, ἡ δὲ ἀγγλικὴ βιβλικὴ ἑταιρία ἀπηγορεύθη τῷ 1826. Ἀλλ' ἂν καὶ ἔκτοτε εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους ἱεραποστόλους καὶ τὴν λονδίνειον βιβλικὴν ἑταιρίαν αὐστηρῶς ἀπηγορεύετο πᾶσα ἐν Ῥωσσίᾳ ἐνέργεια, τὸ σωτήριον ἔργον ὅμως τῆς διαδόσεως τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐν μεταφράσεσι καταληπταῖς τοῖς ἐν Ῥωσσίᾳ λαοῖς δὲν ἔπαυσε, διότι ῥωσσικαὶ βιβλικαὶ ἑταιρίαι ἀνέλαβον αὐτό. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ ὑπὸ τὴν ἄμεσον φροντίδα τῆς διοικούσης Συνόδου ἐν Ῥωσσίᾳ ἤρξατο νέα μετάφρασις τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐν τῇ ῥωσσικῇ γλώσσῃ. Πάντοτε δὲ καὶ μετὰ τὴν κατὰ τῶν προτεσταντῶν ἱεραποστόλων ἐξέγερσιν οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ μεγάλα ἀξιώματα κατέχοντες διαμαρτυρόμενοι, μάλιστα Γερμανοί, ἐξήσκουν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Ἡ ἐπιρροὴ αὕτη ἤρχισε κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας νὰ ἐλαττοῦται, ἀφ' ὅτου τὸ πλῆθος τῶν Ῥώσσων πεπαιδευμένων ἤρχισε νὰ αὐξάνῃ, οἱ δὲ Εὐρωπαῖοι σοφοὶ νὰ μὴ ἦναι δυσαναπλήρωτοι. Ἐν ταῖς παρὰ τὴν Βαλτικὴν ῥωσσικαῖς ἐπαρχίαις, ὅπου πολλοὶ κάτοικοι, μάλιστα οἱ χωρικοί, εἶναι διαμαρτυρόμενοι, διὰ πολιτικοὺς λόγους ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἐπεδίωξε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος τὸν ἐκρωσσισμὸν αὐτῶν καὶ

τὴν προσέλευσίν των εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Τῷ 1841 διεδόθη ἐν ταῖς χώραις ταύταις μεταξὺ τῶν χωρικῶν ἡ φήμη ὅτι ὅσοι ἤθελον ἀσπασθῇ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ἤθελον λάβε μέρος τῶν κτημάτων τῶν Γερμανῶν κτηματιῶν. 50 χιλιάδε χωρικῶν προσῆλθον τότε καὶ ἐνεγράφησαν, διὰ δὲ τοῦ μύροι ἐγένοντο μέλη τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Πλῆθος δὲ ὀρθοδό ξων ἐκκλησιῶν ἱδρύθησαν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐν ταῖς χώραις ταύταις χάριν αὐτῶν. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἠθέλησαν μετὰ ταῦτ νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν νέαν πίστιν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ λάβω τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν, ἀπαγορευομένης ἐν Ῥωσσίᾳ διὰ νόμο τῆς ἀπαρνήσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Αἱ πρὸς ἐκρωσσισμὸ καὶ πρὸς προσέλευσιν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἐνέργειαι τῶν ῥωσσικῶ κυβερνήσεων ἐν Φιλλανδίᾳ ἐξακολουθοῦσι μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡ μῶν πρὸς μεγίστην δυσαρέσκειαν τῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλα χοῦ διαμαρτυρομένων, οἵτινες πολλαχῶς μέχρι τοῦδε, ἐσχάτω δὲ διὰ πρεσβείας τοῦ «Εὐαγγελικοῦ συνδέσμου» διεμαρτυρήθη σαν κατ' αὐτῶν. Ἂν τὰ ἐν Φιλλανδίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις βαλτι καῖς ῥωσσικαῖς ἐπαρχίαις γενόμενα ἠδύναντο νὰ προκαλέσως μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων Ῥώσσων καὶ τῶν διαμαρτυρομένων δυσ αρέσκειάν τινα, ἐξ ἄλλου ὅμως μέρους ἀνεφάνησαν αἴσια ση μεῖα προσεγγίσεως τῶν προτεσταντικῶν καὶ τῆς ὀρθοδόξοι ῥωσσικῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ ἐπι σκοπιανοὶ οἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐκδηλώσαντες τὴν ἐπι θυμίαν τῆς συμφιλιώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἔστρεψαν τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν ἐν Ῥωσσίᾳ ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἀναφορὰ δὲ ἐπεδόθη τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ αὐτῆς παρὰ πολλῶν Ἄγγλων περὶ τούτου (1869), ἡ δὲ Σύνοδος ὥρισεν ἐπιτροπήν, ἵνα φροντίσῃ περὶ τοῦ ἔργου τῆς ἑνώσεως. Ἡ ῥωσσικὴ ἐκκλησία ὑποστηρίζει γενναίως τὸν ἐν Ἀγγλίᾳ Ὄφερβεκ, τὸν ἐργαζόμενον πρὸς συμφιλίωσιν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας.

265.

Γενικὴ παρατήρησις περὶ πάσης ἐν γένει τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας.

Ἀριθμοῦσι περὶ τὰ 80 ἑκατομμύρια ὀρθοδόξους Ἕλληνας, Ῥώσσους, Βουλγάρους, Σέρβους, Σλάβους καθόλου, Βλάχους

καὶ Ἀσιάτας. Ἡ ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀντιπροσωπεύει τὸν χριστιανισμὸν τῶν ὀκτὼ πρώτων αἰώνων, εἰς ὃν καὶ ἐνέμεινεν. Οἱ μέσοι αἰῶνες, ἰδίως οἱ μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνοι ἐταπείνωσαν αὐτὴν καὶ ἐξησθένησαν. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἀνανέωσις τῶν θεολογικῶν σπουδῶν ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ ἀνατολῇ ἐν γένει καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐγγυᾶται αὐτῇ αἰσιώτερον μέλλον. Ἀπὸ τῆς θεολογικῆς παιδείας πρέπει νὰ προσδοκᾷ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία τὴν ἀνακαίνισιν ἑαυτῆς καὶ τὴν ἐπάνοδον ἐν αὐτῇ τῆς ἀκμῆς τῶν πρώτων αἰώνων.

ΠΕΡΙΟΔΟΥ Δ'.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΕΧΩΡΙΣΜΕΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.

Job Rudolfi Historia aethiopica. Francf. 1681. Veyssiere de la Croce Histoire du christianisme d'Éthiopie et d'Armenie. Haye 1738. N. Murad Notice hist. sur l'origine de la nation Maron. Paris 1844.

266.

Οἱ Νεστοριανοί.

Ἡ ἀρχαιοτέρα ἐκκλησία ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων κεχωρισμένων ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ τῶν Νεστοριανῶν. Τὴν ἀρχαιοτέραν αὐτῶν ἱστορίαν ἐξεθήκαμεν ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 183). Οἱ Νεστοριανοὶ εἶναι διεσπαρμένοι ἐν Περσίᾳ, Ἀσσυρίᾳ, Χαλδαίᾳ, ταῖς γειτνιαζούσαις ταύτῃ χώραις, ἐν Ἀραβίᾳ καὶ ἐν Ἰνδίαις, ὅπου χριστιανοὶ τοῦ Θωμᾶ καλοῦνται. Ἕνεκα ἐλλείψεως ἑνότητος μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἕνεκα τῆς ἐπιρροῆς, ἣν λαοὶ δουλοῦντες ἀσκοῦσιν ἐπὶ τῶν δουλουμένων, μετεβλήθησαν πολλὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἔθιμα καὶ διατάξεις ἐν ταῖς νεστοριανικαῖς κοινότησι. Καὶ αὐτὸν τὸν νεστοριανισμόν, δηλ. τὴν παραδοχὴν δύο φύσεων ἐν Χριστῷ κεχωρισμένων, δύο προσώπων, ἠλλοίωσαν ἐν μέρει, διότι καὶ ἐπὶ τοῦ δόγματος τούτου οἱ νεώτεροι νεστοριανοὶ ἐκφράζονται οὕτως, ὥστε διὰ τῶν ἀσυνήθων αὐτῶν λέξεων μᾶλλον προδίδουσιν ἔλλειψιν ὡρισμένης διδασκαλίας ἢ παριστῶσιν οὐσιώδη τινὰ ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς ἐπικρατούσης παρὰ τοῖς πολλοῖς χριστιανοῖς διδασκαλίας. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν εἶναι μὲν ἐν τῷ Χριστῷ δύο φύσεις καὶ δύο πρόσωπα, ἀλλ' ὑπάρχει μία μόνον θεωρία Parzupo (λέξις προφανῶς ἐκ τοῦ πρόσωπον παρεφθαρ-

μένη), ἐννοοῦσι δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τὴν λέξιν ταύτην, ὅ,τι ἡμεῖς ἓν πρόσωπον λέγομεν. Ὥστε ὁ νεώτερος νεστοριανισμὸς εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος αἵρεσις. Ἐκτὸς δὲ τοῦ σημείου τούτου, ἐν ᾧ κατὰ ταῦτα μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον, οὐχὶ δὲ κατ' οὐσίαν ὑπάρχει διαφορά τις, ἐπὶ πάντων σχεδὸν τῶν ἄλλων ζητημάτων ἔν τε τῷ δόγματι καὶ τῇ λατρείᾳ συναντῶνται οἱ Νεστοριανοὶ μετὰ τῶν ὀ ρ θ ο δ ό ξ ω ν, ἐλέγχοντες ὅτι ἐξῆλθον ἐκ τῆς ἐκκλησίας τούτων. Καὶ ὅμως οὐδέποτε ἐγένετο σπουδαία τις προσπάθεια πρὸς προσέγγισιν τῶν δύο τούτων ἐκκλησιῶν. Οἱ π ά π α ι τοὐναντίον ἐκ φιλαρχίας κινούμενοι, ἐπειράθησαν νὰ ὑποτάξωσιν ὑφ' ἑαυτοὺς τοὺς νεστοριανούς. Τῷ ἔτει **1553** μεταξὺ τῶν Νεστοριανῶν ἐγεννήθη σχίσμα τι περὶ καταλήψεως τοῦ πατριαρχικοῦ ἀξιώματος. Τότε ἡ ἑτέρα μερὶς ἀπετάθη πρὸς τὸν πάπαν Ἰ ο ύ λ ι ο ν τὸν Γ' δι' ἐπιστολῆς πλήρους κολακειῶν, αἰτουμένη, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὸν ὑπ' αὐτῆς προτεινόμενον πατριάρχην, ἵνα μὴ κατορθώσωσι νὰ καταλάβωσι τὸν πατριαρχικὸν θρόνον πάλιν οἱ ἀντίπαλοι, οἰκογένειά τις, ἥτις ἐθεώρησε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὡς κληρονομίαν. Ὁ Ἰούλιος ἐπωφελούμενος τῆς περιστάσεως, ἐπεδίωξε τότε τὴν ὑποταγὴν μέρους τῶν Νεστοριανῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Ἡ ἕνωσις ἐφαίνετο ἐπικειμένη, μάλιστα ἐπὶ Π ί ο υ τοῦ Δ' ἔμελλεν ὁριστικῶς νὰ τελεσθῇ. Ὁ Νεστοριανὸς πατριάρχης Ἔβεδ Ἰησοῦ, δηλ. δοῦλος Ἰησοῦ, ὅστις εἶχε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν **Μ** ο υ ζ ὰ λ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἀσσυρίᾳ, ἦλθεν αὐτοπροσώπως εἰς Ῥώμην, ἵνα ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τοῦ πάπα· συγχρόνως δὲ ὑπεσχέθη δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὸν ἑαυτοῦ κλῆρον ὑποταγὴν εἰς αὐτὸν καὶ ἐμμονὴν εἰς τὴν πίστιν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐνῷ ἐν τῷ περὶ τούτου γραπτῷ προσενεχθέντι ὅρκῳ μεταξὺ τῶν ἄλλων αὐτῷ ὑποτεταγμένων ἐκκλησιῶν ἠριθμοῦντο καὶ αἱ τοῦ Κουσχὶν, Κανανὼρ, Γόας, Καλικούτης καὶ Καρόγγελ, ἐκήρυξεν ὁ τῆς Πορτογαλλίας πρέσβυς, ὅτι αἱ ἐκκλησίαι αὗται δὲν ἀνεγνώριζον οὐδένα πατριάρχην, ἀλλ' ὑπήκουον εἴς τινα ἀρχιεπίσκοπον τῆς Γόας. Στερεωτέρα ἐγένετο ἡ μετὰ τῆς Ῥώμης ἕνωσις τῶν Νεστοριανῶν χριστιανῶν ἐπὶ τῶν χρόνων Π α ύ λ ο υ τοῦ Ε' κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Τῷ **1681** συνέστη ἐν Διαρβεκὴρ τῆς Συρίας νεστοριανικὴ ο ὐ ν ι τ ι κ ὴ κ ο ι ν ό-

της. Τοιουτρόπως οἱ Νεστοριανοὶ ἦσαν ἀπὸ τοῦ 1553 περίπου διῃρημένοι εἰς δύο μερίδας, ὧν ἡ μὲν μικροτέρα, ἡ ῥωμαϊκὴ, ἐδέχετο τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πατριαρχῶν αὐτῆς ἀπὸ Ῥώμης, οἵτινες εἶχον τὴν ἕδραν των ἐν Ὀρινίῳ ἢ Οὐρμίῳ τῆς Περσίας, οἱ δὲ τῆς μεγάλης μερίδος γνήσιοι πατριάρχαι ἐξελέγοντο ἀνεξαρτήτως, ᾤκουν δὲ ἐν Μοσούλ. Αἱ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἔριδες δὲν ἦσαν σπάνιαι. Τῷ 1781 λέγεται, ὅτι κατώρθωσαν οἱ οὐνῖται νὰ ῥίψωσι τὸν ἀνεξάρτητον πατριάρχην καὶ νὰ ἀνυψώσωσιν ἄλλον αὐτοῖς εὔνουν. Εἷς τῶν οὐνιτῶν πατριαρχῶν, ὁ Ἠλίας, ὅστις ἐκαλεῖτο ἐπίσκοπος Βαβυλῶνος, καὶ εἶχε πέμψει πρὸς τὸν πάπαν Παῦλον τὸν Ε' μετὰ πλουσίων δώρων καὶ ὁμολογίαν πίστεως, ἐδήλωσεν αὐτῷ δι' ἀπεσταλμένων του τὴν ὑποταγήν του, ἔλεγε δὲ, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ κηρύξῃ τὸ πατριαρχεῖόν του ὡς ἱδρυθὲν ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἀφορίσῃ πάντας ὅσοι δὲν ἤθελον νὰ ἀναγνωρίσωσι τὸν πάπαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ οὐνῖται οὗτοι Νεστοριανοὶ δὲν ἐγκατέλιπον τὰς ἰδιαζούσας αὐτοῖς διδασκαλίας, πολὺ δὲ ἧττον τὴν λατρείαν των. Ὁ αὐτὸς πατριάρχης Ἠλίας ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἐκκλησίας του ἐβεβαίου, ὅτι ὡς πρὸς τὰ δόγματα καὶ τὴν λατρείαν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, διδάσκει λ. χ., ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς, ὅτι ἡ Μαρία δὲν εἶναι μήτηρ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον Χριστοῦ (Χριστοτόκος). Ἀπὸ τοῦ 1834 ἤρχισαν καὶ διαμαρτυρόμενοι (Ἀμερικανοὶ) ἱεραπόστολοι νὰ ἐνεργῶσι παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς, ἀλλ' ὁ πόλεμος τῶν Τούρκων κατ' αὐτῶν τῷ 1844 ἔβλαψε μεγάλως τὰς ἐνεργείας ταύτας. Μετὰ ταῦτα ὅμως ἐπανελήφθησαν πάλιν, καὶ νῦν ὑπάρχουσιν 70 σχολεῖα ἱεραποστολικὰ παρ' αὐτοῖς καὶ 50 ἱεροκήρυκες ἰθαγενεῖς! Οἱ Νεστοριανοὶ δύνανται εὐκολώτερον νὰ προτεσταντισθῶσι τῶν ἄλλων τῆς ἀνατολῆς χριστιανῶν, διότι δὲν παραδέχονται τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων καὶ τὴν προσκύνησιν αὐτῶν, ἔχουσι δὲ ὁλόκληρον τὸν κλῆρόν των ἔγγαμον. Οἱ Ἰησουῖται ἐσπούδασαν νὰ ἑνώσωσι μετὰ τῆς Ῥώμης καὶ τοὺς χριστιανοὺς τοῦ Θωμᾶ ἐν Ἰνδίαις, Νεστοριανοὺς καὶ τούτους τὴν πίστιν ὄντας, ἐφ' ὅσον ἦρχον ἐν Ἰνδίαις οἱ Πορτογάλλοι, καὶ δι' αὐτῆς τῆς βίας (ΙϚ'—ΙΖ' αἰών). Ἀλλ' ὅτε ἐξεδιώχθησαν ἐκεῖθεν οἱ Ἰησουῖται ὑπὸ τῶν Ὀλλανδῶν (κατὰ τὸν

ΙΖ' αἰῶνα), ἠλευθερώθησαν οἱ χριστιανοὶ τοῦ Θωμᾶ τῆς ὑπὸ τὴν Ῥώμην ὑποταγῆς, καὶ μόλις μέρος αὐτῶν ἠδυνήθησαν μετὰ ταῦτα οἱ Καρμηλῖται νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν ἕνωσιν. Καὶ σήμερον δὲ αἱ κοινότητες αὐτῶν εἶναι διῃρημέναι εἰς καθολικὰς καὶ εἰς ἀνεξαρτήτους. Αἱ τελευταῖαι αὗται τηροῦσί τινα τῶν ἀρχαίων ἐθίμων τῆς ἐκκλησίας των, οἷον τὰς ἀγάπας. Πρὸ μικροῦ ἔδειξαν οἱ χριστιανοὶ οὗτοι τοῦ Θωμᾶ ἐπιθυμίαν πρὸς ἕνωσιν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας.

267.

Μονοφυσιτικαὶ ἐκκλησίαι. Ἀρμένιοι. (Πρβλ. § 184).

Καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ ἐπισημότεροι τῶν Μονοφυσιτῶν εἶναι οἱ Ἀ ρ μ έ ν ι ο ι. Ἀπὸ τῶν Κοπτῶν, Ἀβυσσινίων καὶ Ἰακωβιτῶν τῆς Συρίας διακρίνουσιν αὐτοὺς ἀσήμαντοί τινες ἰδιωτισμοί. Οἱ Ἀρμένιοι κατηγοροῦντο ἤδη ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων (κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα), ὅτι μετεχειρίζοντο τὴν μονοφυσιτικὴν ἔκφρασιν «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» μετὰ τὸ Τρισάγιον· ἐκ δὲ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ἐξήλειφον τὸ χωρίον, ἐν ᾧ λέγεται, ὅτι ἔρρευσεν ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου ἱδρὼς ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος· μεταχειρίζονται δὲ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ ἄζυμον· δὲν μιγνύουσι τῷ οἴνῳ ὕδωρ· παρὰ τὴν ἡμετέραν συνήθειαν χρῶνται ἐν τῷ μύρῳ σησαμίνῳ ἐλαίῳ, καὶ ἑορτάζουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ τῇ ϛ' ἰανουαρίου· ἔχουσι δὲ καὶ ἄλλα τινὰ ἰδιάζοντα αὐτοῖς. Ἐκτὸς τούτων αἱ συχναὶ μετὰ τῆς ῥωμαικῆς ἐκκλησίας σχέσεις αὐτῶν συνέτειναν, ἵνα ἀπομιμηθῶσι καὶ διατάξεις τινὰς αὐτῆς ξένας ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις τῆς ἀνατολῆς (πιννοειδεῖς τιάραι, ἐπισκοπικὸς δακτύλιος, χειροτονία πολλῶν ἱερέων καὶ διακόνων ἐν τῇ αὐτῇ λειτουργίᾳ). Οἱ Ἀρμένιοι τηροῦσιν αὐστηρῶς τὰς νηστείας, παρέλαβον δὲ κατὰ μικρὸν παρὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, ἣν ἀπέκρουον ἄλλοτε. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος πολλοὶ Ἀρμένιοι φυγόντες ἀπὸ τῆς πατρίδος των, ἠσπάσθησαν τὸν μωαμεθανισμόν, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Ἀββᾶς ὁ Α', ἵνα ἀποκρούσῃ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῶν ὁρίων του, ἠρήμωσε τὰ κατὰ τὰ μεθόρια ταῦτα

μέρη τῆς Ἀρμενίας, ἀπήγαγε δὲ τοὺς πλουσιωτέρους κατοίκους τῶν χωρῶν τούτων εἰς Ἰσπαχὰν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του. Κατὰ δὲ τὸν ΙΗ' αἰῶνα μάλιστα ἐπὶ μεγάλου Πέτρου μετηνάστευσαν πλῆθος πολὺ Ἀρμενίων εἰς Ῥωσσίαν, ἔνθα καὶ μέχρι τοῦδε εὑρίσκονται πολλαχοῦ ἀρμενικαὶ κοινότητες. Τοὺς Ἀρμενίους τούτους εἰς μάτην ἐζήτησαν οἱ Ῥῶσσοι καὶ μάλιστα ἐπὶ Νικολάου τοῦ Α' νὰ ἑνώσωσι μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας. Οἱ πολλοὶ ὅμως τῶν Ἀρμενίων εἶναι οἱ ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει. Διεσπάρησαν δὲ φεύγοντες τὴν ἄγονον καὶ πολλὰς περιπετείας ὑποστᾶσαν χώραν των καὶ πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀποικίαι αὐτῶν ἱδρύθησαν καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις, Κωνσταντινουπόλει καὶ Βενετίᾳ. Μεθ' ὅλην ὅμως τὴν διασπορὰν ταύτην διετήρησαν τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν ἑνότητα, ἀναγνωρίζοντες πάντες ὡς θρησκευτικὸν ἑαυτῶν ἀρχηγὸν τὸν καθολικὸν πατριάρχην των, τὸν ἑδρεύοντα ἐν Ἐτσμιατσὶν πλησίον τοῦ Ἐριβὰν, πρωτευούσης τῆς νῦν ῥωσσικῆς Ἀρμενίας. Τὸ Ἐτσμιατσὶν εἶναι τόπος ἱερὸς τοῖς Ἀρμενίοις, ὅπου ἐθίζουσι πανταχόθεν νὰ ἀποδημῶσιν. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ καθολικοῦ ἔχουσιν οἱ Ἀρμένιοι καὶ τρεῖς ἄλλους πατριάρχας. Ἐκτὸς δ' αὐτῶν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀρχιεπίσκοποι μάλιστα ἐν Τουρκίᾳ φέρουσι τὸν τίτλον τοῦ πατριάρχου. Εἷς τῶν ἐπισημοτέρων εἶναι ὁ ἑδρεύων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ λοιπὸς κλῆρος εἶναι διῃρημένος κατὰ τὴν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ ἐπικρατοῦσαν τάξιν. Ἰδιάζοντες τῇ ἀρμενικῇ ἐκκλησίᾳ μόνον εἶναι οἱ Βαρταβῖται, οἵτινες ζῶντες κατὰ τὸν τρόπον τῶν μοναχῶν, καλλιεργοῦσι τὰ γράμματα, συμμετέχουσιν ἐν ταῖς ἀρμενικαῖς συνόδοις, ἀντιπροσωπεύουσι δὲ τοὺς ἐπισκόπους. Εἶναι τρόπον τινὰ οἱ διδάσκαλοι ἢ οἱ ἱεροκήρυκες τῶν Ἀρμενίων. Μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας των μόνον ὀλίγους Ἀρμενίους κατώρθωσαν οἱ λατῖνοι ἱεραπόστολοι, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ παραβλέψωσι καὶ ταύτην τὴν ἐκκλησίαν, νὰ ἑνώσωσι μετὰ τῆς Ῥώμης ἰδίως ἐκ τῶν μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένων ἐπαρχιῶν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Τούτων τῶν Οὐνιτῶν ἢ Ἀρμενοκαθολικῶν τὸ κέντρον ἦτό ποτε ὁ ἐν Λιβάνῳ πατριάρχης. Οἱ ἐν Πολωνίᾳ καὶ Βενετίᾳ Ἀρμένιοι εἶναι καὶ αὐτοὶ Οὐνῖται, ἡνωμένοι δηλ. μετὰ τῆς Ῥώμης. Ἀπὸ τοῦ 1830 ἐπέτυχον οἱ ἐν Κωνσταν-

τινουπόλει Ἀρμενοκαθολικοὶ νὰ λάβωσιν ἀπὸ Ῥώμης ἴδιον πατριάρχην, τὸν Χασοῦν. Ἀλλὰ κατὰ τούτου ἕνεκα τῆς τυφλῆς εἰς τὰ παπικὰ συμφέροντα ἀφοσιώσεως ἠγέρθη παρὰ πολλοῖς Ἀρμενοκαθολικοῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δυσαρέσκεια σφοδρά, ἥτις ἐξεδηλώθη, ὅτε ἀπουσιάζοντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ τελευταίαν σύνοδον, διωρίσθη ἀντ' αὐτοῦ ἀντιπρόσωπος ὁ Ἀραχελυὰν (1870). Τοῦτον δὲν ἠθέλησαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν οἱ δυσηρεστημένοι οὗτοι Ἀρμενοκαθολικοί, καὶ διεμαρτυρήθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Χασοῦν. Ἡ Ῥώμη εὐνοοῦσα τὸν Χασοῦν ἠπείλησε τοὺς ἐναντίους του. Ἡ ὡς ἐκ τούτου ταραχὴ ἐξηκολούθει μέχρις ἐσχάτων. Καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐσπούδασαν νὰ ἑλκύσωσι καὶ σπουδάζουσιν ἔτι καὶ νῦν τοὺς Ἀρμενίους καὶ μάλιστα τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸν προτεςαντισμόν. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1845 ἤγειρε κατ' αὐτῶν διωγμὸν ὁ πατριάρχης αὐτῶν. Οἱ διαμαρτυρόμενοι διατηροῦσι παρ' αὐτοῖς πέντε θεολογικὰς σχολὰς ἐν Τουρκίᾳ καὶ 44 σχολεῖα διὰ τὸν λαόν. Αἱ πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους σχέσεις τῶν Ἀρμενίων ὑπῆρξαν πάντοτε φιλικώτεραι ἢ αἱ πρὸς τοὺς ἄλλους χριστιανούς. Περὶ συμφωνίας Ἀρμενίων καὶ ὀρθοδόξων ἔγραψεν ὁ πρώην Χίου Γρηγόριος. Ἡ μετὰ τῶν ὀρθοδόξων ἕνωσις θὰ ἦτο εὔκολος, διότι τὰ διαχωρίζοντα εἶναι ἀσήμαντα. Οἱ Ἀρμένιοι ἔσχον πολλοὺς πεπαιδευμένους ἄνδρας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, παρ' αὐτοῖς δὲ διετηρεῖτο πάντοτε ἔστω καὶ μικρὰ ἐπιστημονικὴ ζωή. Ἰδίως ἄξιοι ἐπαίνου εἶναι διὰ τὸν ζῆλον, μεθ' οὗ εἰργάσθησαν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν Γραφῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ. Μεταξὺ τῶν νεωτέρων συγγραφέων αὐτῶν ἀναφέρονται Γρηγόριός τις ἐκ Καισαρείας, γράψας κατά τινος Ἀρμενίου ἐπισκόπου λατινόφρονος· ἔπειτα ὁ Μαλαχίας ἐκ Δυρραχίου, συγγραφεὺς ἀρμενικῆς καὶ ὀθωμανικῆς ἱστορίας, ἀρμενικοῦ λεξικοῦ καὶ ἄλλων ἔργων, καὶ ὁ Μεχιτὰρ ἐκ Σεβαστῆς, λατινόφρων Ἀρμένιος γράψας ἑρμηνείαν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, Κατήχησιν ἐν ἀρμενικῇ καὶ λατινικῇ γλώσσῃ καὶ ἀρμενικὸν λεξικόν. Ἡ παιδεία ἤκμασε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ παρὰ τοῖς ἐν Βενετίᾳ Οὐνίταις Ἀρμενίοις διὰ τῶν Μεχιταριστῶν λεγομένων (ἐκ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος Μεχιτάρ).

268.

Ἰακωβῖται.

Οἱ ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ Μονοφυσῖται καλοῦνται Ἰακωβῖται. Τὴν ἀρχαιοτέραν αὐτῶν ἱστορίαν ὅρα ἐν § 185. Ὅτε ὁ λατῖνος ἐπίσκοπος Σιδῶνος Λεονάρδος Ἄβελ διαταγῇ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ ΙΓ' περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος περιηγεῖτο τὰς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐκκλησίας, ὑπῆρχον κατὰ τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ σχεδὸν 50,000 οἰκογενειῶν ἐξ αὐτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν μεγάλῃ πτωχείᾳ τελοῦσαι. Μόνον ἐν Ἀλέπῳ καὶ Καραμὶτ (νῦν Διαρβεκὴρ) ὑπῆρχον πλούσιαί τινες οἰκογένειαι καὶ ἔμποροι ἀνήκοντες τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ. Κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα ἠλαττώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰακωβιτῶν εἰς 36 περίπου χιλιάδας, καὶ σήμερον μόνον ὀλίγα τινὰ λείψανα αὐτῶν σώζονται. Ὁ πατριάρχης αὐτῶν, ὅστις ἄλλοτε διηύθυνε ἀπὸ Ἀντιοχείας τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν, διέτριβεν ἐν Καραμὶτ. ἡ δὲ πατριαρχική του ἐξουσία ἐξετείνετο καθ' ἅπασαν τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν. Ὑπ' αὐτὸν ἵσταντο ἐκτὸς τοῦ μητροπολίτου Ἱεροσολύμων καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι καὶ ὁ Μαφριὰν ἢ πρῶτος. Καὶ τοὺς Ἰακωβίτας τούτους οὐδέποτε ἀφῆκεν ἡσύχους ἡ ῥωμαϊκὴ προπαγάνδα. Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἐχωρίσθησαν πολλαὶ ἰακωβιτικαὶ κοινότητες ἀπὸ τῶν ὁμοδόξων αὐτῶν καὶ ἡνώθησαν μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς, Ἀνδρέου τινὸς Ἀχυγιάν, πατριάρχου αὐτῶν ἀναδειχθέντος ὑπὸ τοῦ πάπα. Ἀλλ' οἱ Οὐνῖται οὗτοι Ἰακωβῖται δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διατηρηθῶσιν. Ἡ Ῥώμη ὅμως δὲν ἐγκατέλιπε τὸ σχέδιον τῆς ὑποταγῆς των, ἀπόστολοι δὲ αὐτῆς διέτριβον πάντοτε παρ' αὐτοῖς. Καὶ μεταξύ των δὲ εἶχον πολλὰς διαιρέσεις. Μετὰ πολλὰς ἔριδας ἀνεγνώρισαν οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ὡς ἀρχηγόν των τὸν ἐν Διαρβεκὴρ πατριάρχην, ἐξαιρέσει τῶν Σύρων τῶν οἰκούντων ἐν τῷ τμήματι Τοὺρ δεβδίν, μεθ' ὧν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡνώθησαν καὶ οἱ Σχέμνιοι, λαός, οὗτινος ἡ θρησκεία εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος. Ἀπὸ τοῦ 1824 ἤρχισαν νὰ ἐργάζωνται παρ' αὐτοῖς ἐν Βηρυττῷ καὶ Ἀμερικανοὶ ἱεραπόστολοι.

269.

Κόπται. Ἀβυσσίνιοι. (Πρβλ. § 96).

Ἀσημότατοι πάντων τῶν μονοφυσιτῶν εἶναι οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Κόπται καὶ Ἀβυσσίνιοι. Ὁ δεσποτισμός, ἡ ἀναρχία, ὁ φανατισμός, ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας τῆς χώρας, ἣν ἀδιαλείπτως διατρέχουσι λῃστρικαὶ συμμορίαι Βεδουΐνων, πάντα ταῦτα ἡνώθησαν, ἵνα ταπεινώσωσι καὶ ἐξευτελίσωσι τοὺς Κόπτας, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα ἔβαινεν ἐλαττούμενος. Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (ΙΗ') ἦσαν μόνον περὶ τὰς 30,000 κοπτικῶν οἰκογενειῶν. Μεθ' ὅλην ὅμως τὴν ἐλεεινὴν αὐτῶν κατάστασιν διετήρουν πάντοτε οἱ Κόπται τὴν θρησκείαν των μετὰ τῶν ἰδιωτισμῶν αὐτῆς, καὶ ἀντέστησαν μετ' ἐπιτυχίας κατὰ τῶν προσπαθειῶν τῆς ῥωμαϊκῆς προπαγάνδας, ἵνα ἑνώσῃ αὐτοὺς τῇ Ῥώμῃ. Τῷ 1560 εἶχεν ἀποσταλῇ ὁ ἰησουίτης Χριστόφορος Ῥόδεριχ ὑπὸ τοῦ πάπα Πίου τοῦ Δ' εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα πείσῃ τὸν πατριάρχην τῶν Κοπτῶν, ἵνα ὑποταγῇ εἰς τὴν Ῥώμην. Ἡ πανουργία καὶ τὰ πλούσια δῶρα τοῦ ἰησουίτου ἀπέτυχον. Ὁ κόπτης πατριάρχης ἀπήντησεν, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ ἀνατολὴ δὲν ἀνεγνώριζεν ἕνα ἐπίσκοπον κύριον πάσης τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἕκαστος πατριάρχης ἦτο ἀνεξάρτητος. Τὴν ἕνωσιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀπέφυγον οἱ Κόπται καὶ ὅπως μὴ ἐρχόμενοι εἰς σχέσεις φιλικὰς πρὸς τοὺς εὐρωπαίους, δώσωσιν ἀφορμὰς ὑποψίας εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου. Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἤρχισαν τὰ ἐνεργῶσι προσηλυτισμὸν παρὰ τοῖς Κόπταις καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι Χερρνχούτιοι. Τῷ δὲ 1826 ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦτο ἡ ἀγγλικανὴ ἱεραποστολικὴ ἑταιρεία διὰ γερμανῶν ἐν Βασιλείᾳ μορφουμένων ἱεραποστόλων. Αἱ ἐργασίαι αὗται ἐξακολουθοῦσι μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τοῖς Κόπταις, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀφ' ἧς μόνον ἀσήμαντοι διαφοραὶ ὡς πρὸς τὸ περὶ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων δόγμα διακρίνουσιν αὐτούς, μένουσι κεχωρισμένοι ἁπλῶς ἐκ συνηθείας. Ὁ τῶν Κοπτῶν πατριάρχης οἰκεῖ ἐν Καίρῳ. Εἶναι δὲ οὗτος σύναμα καὶ ὁ ἀνώτατος δικαστὴς τοῦ ἔθνους του. Οἱ ἀρχιπρεσβύτεροι αὐτῶν ὀνομάζονται Καμοσάτοι, οἱ δὲ ἱερεῖς των Κασσίδαι. Ἐκτὸς τῶν τριῶν ἱερατικῶν βαθμῶν ἔχουσι καὶ

τέταρτόν τινα, τῶν λεγομένων Σχίμμα, παίδων τῆς λειτουργίας, οἵτινες ἱεροῦνται, ἵνα ὑπηρετῶσιν ἐν τῇ λατρείᾳ. Ἂν καὶ οἱ ἱερεῖς τῶν Κοπτῶν εἶναι ἀμαθεῖς, ὁ λαὸς ὅμως σέβεται αὐτούς. Τὰ μοναστήρια δὲν χρησιμεύουσι παρ' αὐτοῖς ὅπως ἄλλοτε παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις ὡς ἐκπαιδευτήρια τοῦ κλήρου. Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης ταύτης ἀμαθείας τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι οἱ Κόπται ἔχουσι τὰς παραλογωτάτας περὶ χριστιανισμοῦ δοξασίας. Οἱ Κόπται ἔχουσι καὶ τὴν περιτομήν, μᾶλλον ὅμως ὡς ἁπλῆν ἐθνικὴν συνήθειαν, ἢ ὡς θρησκευτικὴν τελετήν. —Οἱ Ἀ β υ σ σ ί ν ι ο ι εἶναι ὁμόδοξοι τῶν Κοπτῶν (πρβλ. § 96). Ὁ ἀβούνας αὐτῶν ἢ Μητροπολίτης πέμπεται αὐτοῖς ἀπὸ Καΐρου παρὰ τοῦ Κόπτου πατριάρχου. Μόνον ὅτε κατὰ τὸν Ιϛ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα οἱ Ἀβυσσίνιοι διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν πορτογάλλων καὶ τῶν Ἰησουϊτῶν ἀποστόλων ἀπέκλιναν ἐπί τινα χρόνον πρὸς τὴν Ῥώμην, ἔπαυσεν ἐπ' ὀλίγον ἡ μετὰ τῶν Κοπτῶν ἑνότης, καὶ θὰ ἐξέλιπεν ὁριστικῶς, ἐὰν ἡ καθολικὴ μερὶς ἐπεκράτει. Ἀφοῦ ὅμως ὁ βασιλεὺς Φατσιλίδης ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς κ α θ ο λ ι κ ο ύ ς, οἵτινες ἐτάρασσον τὴν χώραν του, προσεκλήθη πάλιν Ἀβούνας ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ οὕτως ἡ ἑνότης μετὰ τῶν Κοπτῶν ἐπανελήφθη. Ἀφοῦ οἱ ῥωμαῖοι ἱεραπόστολοι δὲν ἠδύναντο πλέον αὐτοὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν χώραν, ἀπέστελλον εἰς αὐτὴν ἐγχωρίους ἐπεστραμμένους εἰς τὸν καθολικισμόν. Τοιοῦτος ἦτο ὁ κατὰ τὸ 1788 εἰς Ἀβυσσινίαν ἀποσταλεὶς ὡς ἐπίσκοπος Τωβίας Γόβραζος, ὅστις ὅμως οὐδὲν κατώρθωσε. Καθολικοὶ ἱεραπόστολοι ἐνεργοῦσι καὶ σήμερον (ἀπὸ τοῦ 1838) παρὰ τοῖς Ἀβυσσινίοις. Ἀπὸ τοῦ 1829 εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἀβυσσινίαν καὶ γερμανοὶ δ ι α μ α ρ τ υ ρ ό μ ε ν ο ι ἱεραπόστολοι. Ἐκ τούτων οἱ μὲν ματαιοῦσι τὰς ἐνεργείας τῶν δέ. Ἐπειδὴ ὁ Θεόδωρος ὁ προτελευταῖος τῶν Ἀβυσσινίων βασιλεὺς ἀντέπραττε κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων ἱεραποστόλων, ἐκίνησε τὴν δυσμένειαν τῶν ἄγγλων, οἵτινες ἀφορμὴν ἐζήτουν ἵνα ἐπέμβωσιν εἰς Ἀβυσσινίαν. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ καταστροφὴ τοῦ Θεοδώρου καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ. Μετὰ τὸν Ἀβούνα ἀνώτερος κληρικὸς εἶναι ὁ Ἰτσεγούρ, ὁ προϊστάμενος τῶν μοναχῶν, οἵτινες ζῶσιν ἐν ταῖς πόλεσι περὶ τὰς ἐκκλησίας, πολλάκις ἔγγαμοι ὄντες. Οἱ προϊστάμενοι τῶν ἱερέων (ἐπίσκοποι) ὀνομάζονται Ῥωμωσάτοι. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι

καὶ ὁ Ἀβούνας ὀλίγην ἐξουσίαν κέκτηνται, διότι ὁ βασιλεὺς ἐξασκεῖ παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ πρὸς τῇ πολιτικῇ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν. Περὶ θρησκευτικῆς φιλολογίας παρ' αὐτοῖς οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γίνῃ. Τὰ μόνα θρησκευτικά των βιβλία εἶναι προσευχητάρια, ὁμολογίαι ἢ κατηχήσεις, μεταφράσεις πατέρων ἑλλήνων, παραγγέλματα πρὸς μοναχοὺς καὶ βίοι ἁγίων. Ἡ διδασκαλία των, καθὼς καὶ ἡ τῶν Κοπτῶν, συγγενεύει μεγάλως πρὸς τὴν τῶν ὀρθοδόξων ἡμῶν μετὰ τοῦ μονοφυσιτικοῦ ἰδιωτισμοῦ ἐν τῷ δόγματι περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων. Ἡ γειτνίασις αὐτῶν πρὸς ἐθνικοὺς λαοὺς συνετέλεσεν, ἵνα ἀναμιχθῶσι μετὰ τῆς θρησκείας των καί τινες ἐθνικαὶ δεισιδαιμονίαι. Ἰδιάζουσι παρ' αὐτοῖς καὶ ἡ τήρησις τοῦ σαββάτου ἐκτὸς τῆς κυριακῆς, καὶ τὸ ὅτι δὲν ἐσθίουσι τὰς ὑπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ νομου ἀπαγορευομένας τροφάς. Ἡ περιτομὴ εἶναι καὶ παρ' αὐτοῖς ἐν χρήσει. Διὰ πάντα ταῦτα εἰκάζουσί τινες, ὅτι ἴσως τὸ πρῶτον ἐγνώσθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς Ἀβυσσινίαν διά τινος ἰουδαϊζούσης αἱρέσεως. Ἡ ἀρχαιότης ὅμως ἀγνοεῖ ἐντελῶς τοιαύτην καταγωγὴν τῆς ἀβυσσινιακῆς ἐκκλησίας, ἣν κατά τινας ἀρχαιοτέρας ἐκκλησιαστικὰς εἰδήσεις ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ὁ Φρουμέντιος (§ 75). Τὰ ἰουδαΐζοντα ἐκεῖνα ἔθιμα εἰσήχθησαν ἴσως παρ' αὐτοῖς δι' ἐπιρροῆς τῶν μεταξὺ αὐτῶν ζώντων ἰουδαίων Μεθ' ὅλας δὲ τὰς δεισιδαιμονίας των τὰ ἤθη τῶν Κοπτῶν εἶναι ἀσυγκρίτως κρείτονα τῶν γειτνιαζόντων εἰδωλολατρικῶν λαῶν. Ἀξία θαυμασμοῦ εἶναι καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀνοχὴ τῶν Κοπτῶν, παρ' οἷς ζῶσιν ἐν πλήρει εἰρήνῃ, ἐλευθέρως ἀσκοῦντες τὰ τῆς θρησκείας των, οἵ τε Ἰουδαῖοι καὶ οἱ ἐθνικοί.

270.

Μαρωνῖται. Καυκάσιοι λαοί.

Ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 97), εἴδομεν ὅτι οἱ Μαρωνῖται ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν περιῆλθον εἰς σχέσεις μετὰ τῆς δύσεως. Ἡ ἕνωσίς των μετὰ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἐθεωρεῖτο ὡς τελεία. Ἔτι δὲ περισσότερον ἐστερεώθη αὕτη διὰ τῆς ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ' γενομένης ἱδρύσεως τῷ 1587 τοῦ ἐν Ῥώμῃ

κολλεγίου, ἀφ᾽ οὗ οἱ Μαρωνῖται ἀπὸ τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος ἐλάμβανον τοὺς κληρικούς των. Τῷ 1596 ἔπεισεν αὐτοὺς Κλήμης ὁ ΙΒ΄ ἐπί τινος ἐν Λιβάνῳ γενομένης ἐθνικῆς συνόδου νὰ παραδεχθῶσι τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου. Ὁ πατριάρχης τῶν Μαρωνιτῶν κατοικεῖ ἐν τῷ μοναστηρίῳ Dair al Schafi ἐπὶ τοῦ Λιβάνου, φέρει δὲ τὸ ὄνομα πατριάρχου Ἀντιοχείας καὶ καλεῖται πάντοτε Πέτρος. Καθ᾽ ἕκαστον 10ον ἔτος δίδει οὗτος εὐθύνας τῷ πάπᾳ. Ὑπ᾽ αὐτὸν ἵστανται ὀλίγοι τινὲς ἐπίσκοποι, ἐξ ὧν 2 ἐν Ἀλεπίῳ, 2 ἐν Μεσοποταμίᾳ, 1 ἐν Βηρυττῷ, οἱ δὲ λοιποὶ διατρίβουσι παρὰ τῷ πατριάρχῃ ἢ ἑδρεύουσιν ἐν Mar Ephraim. Παρὰ τοῖς Μαρωνίταις ὑπάρχουσι πολλὰ μοναστήρια. Ἐν Κεσρουὰν ἠριθμοῦντο ἄλλοτε ὑπὲρ τὰ 200 ἀνδρῷα μοναστήρια μετὰ 25,000 μοναχῶν, οἵτινες ἔζων βίον αὐστηρὸν καὶ συνετηροῦντο ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν χειρῶν των. Κατὰ νεωτέρας εἰδήσεις φαίνεται, ὅτι οἱ νεώτεροι Μαρωνῖται ἐγκατέλιπον ὅλως τὸ μονοθελητικὸν δόγμα καὶ ἀπεδέχθησαν τὴν τῶν λοιπῶν χριστιανῶν διδασκαλίαν. Ἡ ὑπὸ τὸν πάπαν ὑποταγή των δὲν εἶναι ἀπόλυτος· διότι πάντοτε διασώζουσι προνόμιά τινα.—Ὡς ἡμιχριστιανικαὶ αἱρέσεις ἢ ὡς λαοὶ παρ᾽ οἷς ἀνεμίχθη ὁ χριστιανισμὸς ἤτοι μετὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἢ μετὰ τῆς εἰδωλολατρείας, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οἱ Ἰασιδαῖοι, οἱ Νεσσάριοι καὶ οἱ Κεσβῖνοι, οἵτινες κατοικοῦσι τὰ πλησίον τῆς Τριπόλεως ὀρεινὰ μέρη, οἱ Ἀλάτζοι, οἱ τοῖς Γεωργιανοῖς γειτνιάζοντες, καὶ ἄλλοι τοῦ Καυκάσου λαοί. Ἐκ τῶν πλειοτέρων λαῶν τοῦ Καυκάσου, ἐκ τῶν Κιρκασίων, Ἀββασῶν, Τσέγων καὶ Βαλκάρων ἐξηλείφθη ἐντελῶς ὁ χριστιανισμὸς ὑπὸ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, καὶ μόνον ἐγκαταλειμμέναι τινὲς ἐκκλησίαι ἢ ἔθιμά τινα παρ᾽ αὐτοῖς σωζόμενα ἐλέγχουσι χριστιανικὴν πηγὴν καὶ ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι ἦσαν ἄλλοτε χριστιανικοί.

271.

Γενικὴ παρατήρησις περὶ πασῶν τούτων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς.

Αἱ ἐκκλησίαι αὗται τῆς ἀνατολῆς ἀριθμοῦσαι ὀλίγα τινὰ ἑκατομμύρια ὀπαδῶν ἀποτελοῦσι τὸν ἀσημότερον τῆς χρι-

στιανικῆς οἰκογενείας κλάδον. Ἐκκλησίαι ἄνευ ἰδίας ζωῆς οὖσαι, μόνον ἑνούμεναι μετά τινος τῶν μεγάλων τοῦ χριστιανισμοῦ κλάδων, ἰδίως μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ὀρθοδόξων, μεθ' ὧν ἦσαν ἄλλοτε ἡνωμέναι, καὶ ἀφ' ὧν δι' ἀσημάντους αἰτίας ἀπεχωρίσθησαν, δύνανται νὰ ἴδωσι καλλιτέρας ἡμέρας. Ἡ μετὰ τῶν εὐρωπαίων χριστιανῶν ἐν γένει ἕνωσίς των μεταδίδουσα αὐτοῖς τὸν πολιτισμὸν καὶ προάγουσα παρ' αὐτοῖς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν, δύναται νὰ δώσῃ αὐτοῖς νέαν ζωὴν καὶ νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀκμήν. Ἐφ' ὅσον ὁ δεσποτισμός, ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ βαρβαρότης πιέζουσι τὰς χώρας τῆς Ἀσίας, ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀκμάσῃ παρ' αὐτοῖς.

ΠΕΡΙΟΔΟΥ Δ'.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ.

Πηγαί. Τὰ συγγράμματα τῶν μεταρρυθμιστῶν καὶ τὰ συμβολικὰ βιβλία τοῦ προτεσταντισμοῦ. **Blank** Geschichte des protestantischen Lehrbegriffes. **Menzel** Neuere Geschichte Deutschlands. Bresl. 1826. **Marheineke** Geschichte der deutschen Reformation. **Hagenbach** Geschichte d. Reformation. **Heppe** Geschichte d. deutschen Protestantismus 4. B. **Ranke** Deutsche Geschichte im Zeitalter d. Reformation. Berlin 1857. **Dœllinger** Die Reformation. Regensb. 1851. **Schenkel** Die Reformatoren und die Reformation. Wiesbaden 1856. **Merle d'Aubigné** Histoire de la Reformation du 16 siècle. Paris 1853. **Kahnis** der innere Gang des Protestantismus. Leipzig 1854. **Schwarz** Geschichte der neuesten Theologie. Leipzig 1856. **Niepold** Handbuch der neusten Kirchengeschichte. Elberf. 1867.

272.

Γενικὴ παρατήρησις.

Ἐνῷ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς ἀνατολῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπῆλθεν, ὡς εἴδομεν, μεγίστη κατάπτωσις, ἀφ' ἧς μόλις κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἀνεφάνησαν ἐλπίδες τινες ἀνορθώσεως, ἐν συνόλῳ δὲ δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι στασιμότης ὑπῆρξεν ὁ ἐπικρατήσας παρ' αὐταῖς χαρακτὴρ, μεγάλαι λαμβάνουσι χώραν μεταβολαὶ καὶ πολλὴ παρατηρεῖται ζωὴ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς δύσεως, δι' ἃς οἱ νεώτεροι χρόνοι εἶναι αἰῶνες ἀκμῆς καὶ προόδου. Ἀφ' ὅτου τὰ φῶτα ἐγκαταλιπόντα τὴν ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν κατακτηθεῖσαν ἀνατολὴν κατέφυγον εἰς τὴν δύσιν, εἰς ταύτην μεταφέρεται πᾶσα ἡ πνευματικὴ κίνησις τῆς Εὐρώπης. Εἶναι δὲ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐκκλησίαις ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις τοῦ ΙϚ' αἰῶνος ἢ ὁ προτεσταντισμὸς τὸ σπουδαιότερον συμβὰν, ὅπερ δεσπόζει πάσης

τῆς ἱστορίας τῶν ἐκκλησιῶν τούτων κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσα ὤθησις διαρκεῖ ἐν αὐταῖς μέχρι τῆς σήμερον.

273.

Μεταρρύθμισις ἐν Γερμανίᾳ. Μαρτῖνος Λούθηρος.

Meurer Luthers Leben. Dresden 1843. H. Lang, Das Leben Luthers. Berl. 1872. Audin De la vie de Luther. Paris 1838.

Ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ ἠγέρθησαν ἐν τῇ δύσει κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἄνδρες θεοσεβεῖς κατὰ τῆς ὁσημέραι αὐξανούσης διαφθορᾶς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας (§ 206). Οὐδεὶς ὅμως ἠδυνήθη νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐντονώτερον, οὐδενὸς ἡ ἐξέγερσις κατὰ τῆς Ῥώμης εἶχε τοιαῦτα ἀποτελέσματα, ὅσον ἡ ἐξέγερσις τριῶν ἀνδρῶν κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα ἀκμασάντων, τοῦ Λουθήρου ἐν Γερμανίᾳ, καὶ τοῦ Ζβιγγλίου καὶ Καλβίνου ἐν Ἑλβετίᾳ. Ἡ διαμαρτύρησις τῶν ἀνδρῶν τούτων ἤγειρε τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τοῦ παπισμοῦ. Ὁ Λούθηρος ἐγεννήθη τῷ 1483, ἐξεπαιδεύθη τὸ πρῶτον τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν, ἐσπούδασε δὲ μετὰ ταῦτα θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἐρφούρτης. Μετὰ ταῦτα ἐγένετο μοναχός, ταχθεὶς εἰς τὸ τάγμα τῶν Αὐγουστινιανῶν. Ἡ φήμη του τῷ 1508 ἦτο τοσοῦτον ἤδη μεγάλη, ὥστε ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας Ἰωάννης ὁ Σταθερὸς προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης ὡς καθηγητὴν τῆς φιλοσοφίας. Τῷ ἔτει 1510 ἦλθεν ὁ Λούθηρος τὸ πρῶτον εἰς Ῥώμην, ἵνα συνδιαλεχθῇ τῷ πάπᾳ περί τινων μεταξὺ τῶν μοναχῶν τῆς Γερμανίας ἐγερθεισῶν ἐρίδων. Ἐκεῖ δὲ ἔλαβεν εὐκαιρίαν νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν διαφθορὰν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καθ' ἧς ἤδη καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Γραφῆς εἶχε σχηματίσει δυσμενῆ γνώμην. Ἡ περίστασις, ἥτις ὤθησε τὸν Λούθηρον, ἵνα κατεξαναστῇ κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς ἐκκλησίας, ὑπῆρξεν ἡ ἑξῆς. Ὁ πάπας Λέων ὁ Ι', ἀνὴρ ἄσωτος, ἀνάγκην χρημάτων ἔχων, ἵνα πρὸ πάντων ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἀπεφάσισε νὰ φορολογήσῃ τοὺς γερμανοὺς χρι-

στιανοὺς διὰ πωλήσεως ἐγγράφων ἀφέσεων (συγχωροχαρτίων). Ὁ τὴν ἐντολὴν τῆς πωλήσεως ἐν Γερμανίᾳ λαβὼν ἦτο ὁ Τέτζελος, μοναχὸς δομινικανός. Ὅτε ὁ κάπηλος οὗτος τῶν θείων ἔφθασε καὶ εἰς τὴν Βιττεμβέργην, ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ ὁ Λούθηρος, προσκολλήσας ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς πρωτευούσης ἐκκλησίας τὰς περιφήμους 95 θέσεις του κατὰ τῆς καταχρήσεως τῶν ἀφέσεων τῷ 1517. Διὰ τῶν θέσεών του κατεπολέμησεν ὁ Λούθηρος τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀφέσεως χωρὶς μετανοίας, καὶ ἠρνεῖτο τῷ πάπᾳ τὸ δικαίωμα νὰ δίδῃ συγχώρησιν εἰς μὴ μετανοήσαντας ἀνθρώπους. Ἡ ἐκκλησία κατ' αὐτὸν δικαιοῦται μόνον νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἀπὸ μελλουσῶν ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ τιμωριῶν. Ἐν γένει δὲ ἤλεγξε τὴν ἐξωτερίκευσιν τῆς θρησκείας κατὰ τὴν ἐποχήν του, δείξας τὴν μεγάλην διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἐξωτερικῶν σημείων τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας, μεταξὺ τῆς νεκρᾶς ψευδευλαβείας καὶ τῶν ἀληθῶς καλῶν ἔργων. Οὕτως ἤρχισε τὸν κατὰ τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διαφθορᾶς πόλεμον ὁ Λούθηρος. Κατ' αὐτοῦ ἔγραψαν τότε ὁ Σύλβεστρος Πριέριος, αὐτὸς ὁ Τέτζελος καὶ ὁ Ἔκκιος. Ὁ πάπας, πρὸς ὃν ἔγραψεν ὁ Λούθηρος, διότι ἐν ἀρχῇ ἐξηκολούθει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ἀπήτησε νὰ ἔλθῃ οὗτος ἐντὸς 60 ἡμερῶν εἰς Ῥώμην, ἵνα δικαιωθῇ· καὶ μόνον ταῖς παρακλήσεσι τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας πειθόμενος, συγκατένευσε νὰ ἀρκεσθῇ, ἵνα ὁ Λούθηρος παρουσιασθῇ μόνον εἰς τὸν ἐν Αὐγούστῃ παπικὸν ἀντιπρόσωπον καὶ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του. Ἐν Αὐγούστῃ ὁ Λούθηρος (ὀκτωβρ. 1518) ἐπέμεινεν εἰς τὴν κατὰ τῶν συγχωροχαρτίων διδασκαλίαν του, καὶ ὑπεσχέθη ὅτι, τότε μόνον ἤθελε σιγήσει, ἐὰν ἐσίγων καὶ οἱ ἀντίπαλοί του καὶ ἔπαυεν ἡ ἀναίσχυντος πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων. Νομίζων δὲ ὅτι ὁ πάπας ἠδύνατο νὰ πεισθῇ τέλος περὶ τῆς καταχρήσεως, ἣν αὐτὸς ἤλεγχεν, ἀπέτεινεν αὐτῷ ἐπιστολήν, ἣν ἐπέγραψεν οὕτως· A Papa male informato ad melius informandum. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ τοῦ Α', ἡ προσοχὴ τοῦ πάπα καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Λουθήρου ἐστράφη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Λούθηρος ἀφέθη ἐπί τινα χρόνον ἐλεύθερος. Τῷ 1819 συνέβη ἐν Λειψίᾳ ἡ περίφημος συνδιάλεξις τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Κάρλσταδτ

πρὸς τὸν Ἔκκιον, στραφεῖσα εἰς τὰ ζητήματα ἰδίως περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα καὶ τοῦ καθαρτηρίου. Ἐν τῇ συνδιαλέξει ὁ Λούθηρος διισχυρίσθη ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης ἐγένετο κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας οὐχὶ ἐξ ἐντολῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ δι' ἀνθρωπίνων διατάξεων μεταγενεστέρων χρόνων, ἠμφισβήτησε δὲ τὸ ἀλάνθαστον τοῦ πάπα καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, προβάλλων τὴν Γραφὴν ὡς τὸν μόνον ἀληθῆ κανόνα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Καὶ περὶ τοῦ καθαρτηρίου δὲ ἀπέδειξεν, ὅτι εἶναι πλάσμα μεταγενέστερον, μὴ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τῆς Γραφῆς. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Σαξωνίας Γεώργιος, κηρύξας ὡς νικητὴν τὸν Ἔκκιον, ἀπέβη ἐχθρὸς τοῦ Λουθήρου σφοδρός. Ἔκτοτε ἐξεγείρεται ὁ Λούθηρος φανερῶς πλέον κατὰ τοῦ πάπα. Κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἐγράφη καὶ ἡ πρὸς τοὺς Β ο ε μ ο ὺ ς αὐτοῦ ἐπιστολή, ἐν ᾗ καταδεικνύεται τὸ ἄτοπον τῆς ὑπὸ ἓν εἶδος μεταλήψεως τῆς εὐχαριστίας. Καὶ πρὸς τὸν νέον δὲ αὐτοκράτορα Κ ά ρ ο λ ο ν τὸν Ε' ἔγραψεν ὁ Λούθηρος, παροτρύνων αὐτὸν νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν ἀλήθειαν κατὰ τῆς διαφθορᾶς, καὶ ἐκκαλῶν τὴν συζήτησιν ἀπὸ τοῦ πάπα εἰς οἰκουμενικὴν σύνοδον. Ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας οἱ μὲν συνεβούλευον αὐτῷ νὰ ἦναι μέτριος, οἱ δὲ νὰ προβῇ θαρραλέως ἐν τῇ ὁδῷ, ἣν εἶχεν ἀρχίσει. Τότε ἔγραψε τὸ σύγγραμμα «Προτροπὴ πρὸς τοὺς ἡ γ ε μ ό ν α ς,» δι' οὗ προτρέπει αὐτοὺς νὰ ἀποτινάξωσι τὸν παπικὸν ζυγόν, νὰ ἐλευθερώσωσι τὰς ἐκκλησίας τῆς Γερμανίας ἀπὸ τῆς παπικῆς δυνάμεως, νὰ καταργήσωσι τὴν ἀγαμίαν τῶν ἱερέων, ἐξ ἧς τοσαύτη διαφθορὰ προέρχεται, νὰ διαλύσωσι τὰ μοναχικὰ τάγματα, καὶ νὰ ἱκανοποιήσωσι τοὺς Βοεμοὺς διὰ τὸν ἀδίκως γενόμενον θάνατον τοῦ Οὔσου. Ἐν τῷ μεταξὺ προσκαλεῖ ὁ πάπας πάλιν τὸν Λούθηρον εἰς Ῥώμην ἐντὸς 60 ἡμερῶν, ἀπειλῶν αὐτὸν ἐν περιπτώσει παρακοῆς νὰ ἀφορίσῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Λούθηρος ἀρνεῖται νὰ ὑπακούσῃ, γράφει δὲ τότε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ **De captivitate Babylonica ecclesiæ**, ἐν ᾧ δεικνύει πῶς ὁ πάπας κατεδούλωσε τὴν ἐκκλησίαν, προσβάλλει δὲ τὴν ὑπὸ ἓν εἶδος μετάληψιν τῆς εὐχαριστίας, τὰ συγχωροχάρτια καὶ ἄλλας διδασκαλίας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὡς ἀντιβαινούσας εἰς τὴν Γραφήν. Συγχρόνως δὲ πέμπει καὶ πρὸς τὸν πάπαν σφοδροτάτην ἐλεγκτικὴν ἐπιστολήν. Ἐδημοσίευσε δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα αὐ-

τοῦ **Adversus bullam Antichristi** (1520). Ὁ κατ' αὐτοῦ ἀπειληθεὶς ἀφορισμὸς ἐξεδόθη ἐν Ῥώμῃ. Ἀλλ' ὁ Λούθηρος οὐ μόνον δὲν ἐπτοήθη ἕνεκα τούτου, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ἔκαυσεν ἐνώπιον τοῦ πλήθους τὸν ἀφορισμὸν, τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καί τινα συγγράμματα τοῦ Ἐκκίου. Αἱ ἰδέαι του δὲ εὗρον ταχέως πολλοὺς εὐγλώττους θερμοὺς ὑπερασπιστὰς, ὧν ἐξεῖχεν ἐκτὸς τοῦ Κάρλσταδτ πρὸ πάντων ὁ Μελάγχθων, εἷς τῶν σοφωτέρων τῆς ἐποχῆς του ἀνδρῶν, μαθητὴς ὑπάρξας τοῦ ἑλληνιστοῦ Ῥεϊχλινίου. Αἱ ἰδέαι τοῦ Λουθήρου, αἵτινες εἶναι συγγενέσταται πρὸς τὰς διδασκαλίας τοῦ Βάλδου, τοῦ Οὐϊκλέφου, τοῦ Οὔσου καὶ τοῦ Ἱερωνύμου ἐκ Πράγης, εἶναι αἱ ἑξῆς· Μόνη πηγὴ καὶ κανὼν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ ἁγία Γραφή· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἦναι μεταπεφρασμένη εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ διαδεδομένη εἰς χεῖρας πάντων· ἡ παράδοσις, ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῆς ὁποίας ἐδικαιολογοῦντο παρὰ τῶν λατίνων ἱερέων πᾶσαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ καταχρήσεις, ἀπορρίπτεται ὡς πηγὴ χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἔχει δὲ μόνον σημασίαν ἐφ' ὅσον συμφωνεῖ πρὸς τὴν Γραφήν. Ὁ ἄνθρωπος δικαιοῦται διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἔργων, τῶν ἀσκήσεων, τῶν ἱερῶν ἀποδημιῶν, τῶν νηστειῶν, τῶν προσευχῶν καὶ τῶν τοιούτων. Τὰ μυστήρια εἶναι δύο τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία· πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τελεταὶ ἀπορρίπτονται· δὲν ἀπεδέχετο τὴν μετουσίωσιν καὶ τὴν ἰδέαν τῆς θυσίας ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, μηδὲ τὴν λειτουργίαν ἐν γένει· δὲν ἀνεγνώριζε δὲ καὶ τὴν ἱερωσύνην, πάντας τοὺς χριστιανοὺς θεωρῶν ὡς ἱερεῖς, βασίλειον ἱεράτευμα· ἡ εὐχαριστία πρέπει ὡς κυριακὸν δεῖπνον θεωρουμένη νὰ μεταδίδεται τοῖς πᾶσιν ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη. Ἡ λατρεία πρέπει νὰ γίνηται οὐχὶ ἐν τῇ λατινικῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐγχωρίῳ γλώσσῃ τῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐννοουμένῃ· τὸ δὲ κήρυγμα πρέπει νὰ ἦναι τὸ κέντρον αὐτῆς. Ἡ καθολικὴ ἱεραρχία κατεδούλωσε κατὰ Λούθηρον τὴν ἐκκλησίαν, ὁ δὲ πάπας εἶναι ὁ ἀντίχριστος· ἡ ἀγαμία τοῦ κλήρου ἐμίανε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν· οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιμένες πρέπει νὰ ἦναι ἔγγαμοι, νὰ θεωρῶνται δὲ ὡς ὑπουργοὶ ἢ ὑπηρέται τῆς κοινότητος, ἥτις δέον νὰ ἐκλέγῃ αὐτούς, δὲν ἔχουσι δὲ ἰδίαν τινὰ

ἐξουσίαν. Μετὰ τῆς παραδόσεως ἀπέρριπτε τέλος καὶ τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν τὴν προσκύνησιν.

274.

Πρόοδος τῆς μεταρρυθμίσεως. Συνέδριον ἐν Βόρμς 1521.
Διαμονὴ Λουθήρου ἐν Βάρτβουργ. Ταραχαί. Κάρλσταδτ καὶ Μελάγχθων.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος μὴ θέλων νὰ ἀφήσῃ νὰ αὐξήσῃ ἡ νέα ἔρις, φοβούμενος τὰς διαστάσεις, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ λάβῃ, ἐζήτησε νὰ προσέλθῃ ὁ Λούθηρος εἰς τὸ ἐν Βόρμς τῶν ἡγεμόνων συνέδριον (1521). Ἀλλ' ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας δὲν ἄφινεν αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ. Τοῦτο δὲ οὐ μόνον δὲν δυσηρέστησεν, ἀλλὰ καὶ ἤρεσε τοῖς καθολικοῖς ἐπισκόποις, διότι ἡ παρουσία τοῦ Λουθήρου ἠδύνατο νὰ ἐπιρρεάσῃ τὸν Κάρολον ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἵνα μὴ δυνηθῇ μάλιστα νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν ῥηθεῖσαν σύνοδον τῶν ἡγεμόνων, ἀφώρισαν ἐκ νέου αὐτόν. Ὁ Κάρολος ἠρκέσθη τότε νὰ ἀπαιτήσῃ παλινῳδίαν παρὰ τοῦ Λουθήρου ἐπὶ ἀπειλῇ καταδιώξεως αὐτοῦ, ἐπείσθη δὲ παρὰ τῶν καθολικῶν ἱερέων τοσοῦτον περὶ τῶν κακοδοξιῶν αὐτοῦ, ὥστε τῇ 3 Φεβρουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, διέταξε νὰ καῶσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες ηὐνόουν τὸν Λούθηρον. Εἰς τὰς παραστάσεις δὲ τούτων πειθόμενος, ἀπεφάσισεν ὁ Κάρολος νὰ προσκαλέσῃ ἐκ νέου τὸν Λούθηρον εἰς τὸ συνέδριον. Τῇ 17 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀφοῦ πρότερον ἠγγυήθησαν αὐτῷ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς του, παρέστη πράγματι ὁ Λούθηρος ἐν τῷ συνεδρίῳ, ἐρωτηθεὶς δὲ, ἂν ὡμολόγει ἑαυτὸν συγγραφέα τῶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ φερόντων συγγραμμάτων, ἀπήντησε καταφατικῶς, ἐπειδὴ δὲ ἐπέμενον οἱ ἀντίπαλοι εἰς τὸ νὰ παλινῳδήσῃ, εἶπεν ὁ Λούθηρος, ὅτι τότε μόνον ἦτο δυνατὸν νὰ παλινῳδήσῃ, ἐὰν ἀποδειχθῶσιν αἱ δοξασίαι του ἀσεβεῖς καὶ ἡμαρτημέναι ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ὁ Λούθηρος τότε ἀπελύθη μὲν ἐλεύθερος, ἀλλ' ἀπηγορεύθη αὐτῷ τὸ νὰ διδάσκῃ τοῦ λοιποῦ καὶ γράφῃ περὶ τῶν δοξασιῶν του. Ἡ μεγάλη σταθερότης, ἣν ἔδειξεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, μεγάλως εὐηρέστησε τοῖς εὐνοϊκῶς αὐτῷ διακειμένοις ἡγεμόσιν. Ἀπὸ τοῦ Βόρμς ἀπῆλθεν ἐλεύθερος εἰς τὸ πλησίον τῆς Ἐϊσενὰχ φρούριον τὸ λεγόμενον Βάρτβουργ, προφυλασσόμενος ἀπὸ πάσης κατὰ τῆς

ζωῆς του ἐπιβουλῆς τῶν ἐχθρῶν του. Ἐκεῖ δὲ διατρίβων ἐξεπόνησε πολλὰ ἔργα, ἰδίως δὲ ἠσχολήθη εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς Γραφῆς εἰς τὸ γερμανικόν. Τὸ συνέδριον τοῦ Βόρμς εἶχεν ἀποφασίσει ἐν τῷ μεταξὺ νὰ θεωρῶνται παρὰ πάντων ὡς ἀπηγορευμέναι αἱ διδασκαλίαι τοῦ Λουθήρου, τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ νὰ ἐξαλείφωνται. Καὶ ὅμως αἱ διδασκαλίαι αὐτοῦ ἤρχισαν πολλαχοῦ νὰ εἰσάγωνται καὶ ἐφαρμόζωνται. Ὁ Κάρλσταδτ ἐτέλεσε τὴν λειτουργίαν ἐν γερμανικῇ γλώσσῃ, μεταδοὺς τὴν εὐχαριστίαν ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη, παρέλειψε δὲ καὶ τὴν ἐξομολόγησιν. Πολλαχοῦ ἐνυμφεύοντο πολλοὶ κληρικοί. Ὁ δὲ Μελάγχθων[1] ἐνήργει οὐχ ἧττον τοῦ Κάρλσταδτ δραστηρίως ὑπὲρ τῶν νέων ἰδεῶν. Εἰς αὐτὸν ὀφείλει ὁ προτεσταντισμὸς τὸ πρῶτον συστηματικὸν δογματικὸν ἔργον Loci theologici communes, ἐν ᾧ ἡ νέα διδασκαλία ἐκτίθεται ἐν ἐκτάσει. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Μελάγχθονος ἐξεδόθη ὑπ' αὐτοῦ πολλάκις ἐπιδιωρθωμένον. Ἡ μεταρρύθμισις εἰσήγετο εἰς πλεῖστα νέα μέρη, πολλαχοῦ μετὰ μεγάλου θορύβου. Οἱ μοναχοὶ ἦσαν πανταχοῦ τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινῆς χλεύης. Ἐν Βιττεμβέργῃ συνέβησαν ταραχαὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐνόμισεν ὅτι τὰ πάντα ἔπρεπε νὰ ἀνατραπῶσι, κατήργησε δὲ καὶ τὸ τῶν νηπίων βάπτισμα. Τοιαῦται ταραχαὶ ἠγέρθησαν βραδύτερον καὶ ἐν τῇ πόλει Τσβικάου. Ὁ Λούθηρος κατεδίκασε τὰς ταραχὰς ταύτας καὶ ἦλθεν ἐπίτηδες εἰς Βιττεμβέργην ἵνα κηρύξῃ κατ' αὐτῶν. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη μετάφρασις τῆς Γραφῆς εἰς τὸ γερμανικὸν ὠφέλησε μεγάλως τὴν νέαν κίνησιν. Ὁ γερμανικὸς λαός, εἰς ὃν ἦτο πρότερον ἡ Γραφὴ ἄγνωστος, ἐπεδόθη πολλαχοῦ μετὰ μεγάλου ζήλου εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς, ἤδη τὸ πρῶτον αὐτῷ καταληπτῆς γενομένης. Χάριν δὲ τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας συνέταξεν ὁ Λούθηρος καὶ τὴν Μικρὰν καὶ Μεγάλην Κατήχησίν του. Ἐποίησε δὲ καὶ διαφόρους θρησκευτικοὺς ὕμνους χάριν τῶν ὀπαδῶν του. Οἱ λόγιοι ἄνδρες πανταχοῦ ἐκηρύττοντο ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν, εἰ καὶ ἀπεδοκίμαζον τὰς πολλὰς ἀποπλανήσεις τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τὰς καταχρήσεις αὐτῆς, ἐδίσταζον ὅμως

[1] K. Mathes Melanchthon, sein Leben und Wirken. Altenb. 1841.

νὰ προβῶσι μέχρι τοῦ σημείου, εἰς ὃ προέβη ὁ Λούθηρος, ἔμεινον ἀμφίβολοι καὶ μέσοι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν καθολικῶν. Τοιοῦτός τις ἦτο ὁ σοφὸς ἑλληνιστὴς Ἔρασμος, ὅστις ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ἐπῄνει τὸν Λούθηρον, συνήργησε δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν μετάφρασιν καὶ διάδοσιν τῆς Γραφῆς, ἠναντιώθη μετὰ ταῦτα εἴς τινας ἰδέας αὐτοῦ, πολεμήσας ἰδίως τὴν παρ' αὐτοῦ ἄρνησιν τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

275.

Συνέχεια. Τὰ ἐν Νυρεμβέργῃ συνέδρια 1522 καὶ 1524. Ταραχαὶ ἐν Θυριγγίᾳ καὶ βραδύτερον ἐν Μύνστερ.

Τῷ 1522 ἀπέθανεν ὁ Λέων Ι', διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ ἁπλοῦς καὶ εὐσεβὴς Ἀδριανὸς ὁ ΣΤ'. Οὗτος ἀπέστειλεν ὡς τοποτηρητὴν αὐτοῦ τὸν Χιερεγάτιον εἰς τὸ ἐν Νυρεμβέργῃ συνέδριον τῶν ἡγεμόνων, ἀπαιτῶν, ἵνα ἐκτελεσθῶσιν αἱ ἀποφάσεις τοῦ ἐν Βόρμς συνεδρίου. Πλὴν οὐ μόνον δὲν παρεδέχθησαν τοῦτο οἱ ἡγεμόνες, ἀλλὰ καὶ προὔτειναν, ἵνα συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ἀπῆν τότε ἀπὸ Γερμανίας. Καὶ ἐν τῷ συνεδρίῳ δὲ τοῦ ἔτους 1524 ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ὁ τοποτηρητὴς τοῦ πάπα Κλήμεντος τοῦ Ζ' ἐζήτησε τὰ αὐτὰ πράγματα, ἀλλ' ἔλαβε καὶ αὐτὸς τὴν αὐτὴν παρὰ τῶν ἡγεμόνων ἀπάντησιν. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἐνυμφεύθη ὁ Λούθηρος τὴν Αἰκατερίνην Βόρραν. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐκφράζει τὴν εἰς τὰς ἰδέας του σταθερὰν πίστιν τοῦ Λουθήρου. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἡγεμόνες διῃρέθησαν εἰς δύο ἀντιπάλους μερίδας τὴν τῶν φίλων καὶ τὴν τῶν ἐχθρῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ οἱ μὲν καθολικοὶ συνῆψαν τὴν συμμαχίαν τοῦ Ῥέγενσβουργ (1524), οἱ δὲ φίλοι τοῦ Λουθήρου τὴν τοῦ Τόργαου. Πολλαχοῦ ἡ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις ἔλαβε πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐν γένει μεταβολῆς χαρακτῆρα, διότι ἡ μεταρρύθμισις ἐχρησίμευσε πολλοῖς ὡς ἀφορμὴ καὶ πρόσχημα, ἵνα ἀνατρέψωσι τὰ καθεστῶτα καὶ ἐπιφέρωσι νέαν τάξιν πολιτικῶν πραγμάτων. Οἱ χωρικοὶ πολλαχοῦ πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων των, οἵτινες ἐθεώρουν αὐτοὺς ὡς κτήματα καὶ ἐπεβάρυνον αὐτοὺς διὰ βαρυτάτων ὑπο-

χρεώσεων, εὐκόλως μετὰ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἐπεδίωκον καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας, τῶν ἀγγαρειῶν καὶ τῶν δεκάτων, καὶ ἄλλας ἐλευθερίας. Τῷ 1525 ἀπεστάτησαν ἐν Σουαβίᾳ οἱ χωρικοὶ καὶ ἤρχισαν νὰ καταστρέφωσι τοὺς οἴκους τῶν κυρίων των. Εἰς μάτην ἐζήτησεν ὁ Λούθηρος «διὰ τῆς πρὸς τοὺς χωρικοὺς παραινέσεως» νὰ καθησυχάσῃ αὐτούς. Σπουδαίας ταραχὰς ἤγειρε καὶ ὁ ἱεροκῆρυξ Θωμᾶς Μύντζερος ἐν Θυριγγίᾳ, ὅστις ἐδίδασκεν εἰς τοὺς ὄχλους, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν χρῄζει οὔτε ἡγεμόνων, οὔτε ἱερέων, οὔτε ἐν γένει οἱωνδήποτε ἀρχόντων. Ἐν ταύτῃ πάντες εἶναι ἴσοι. Ἐπιτυχὼν δὲ νὰ εὕρῃ πολλοὺς ἐκ τῶν χωρικῶν ὀπαδοὺς τῶν ἀναρχικῶν τούτων ἰδεῶν, ἐξέβαλε τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν. Ἀλλ' ὀλίγον μόνον ἡ ἐξουσία του διήρκεσε· διότι προσβληθείς, ἡττήθη, συνελήφθη καὶ ἐφονεύθη. Ὅμοιαι ταραχαὶ ἠγέρθησαν βραδύτερον διὰ τοῦ Νικολάου Στόρχ καὶ ἐν τῇ πόλει Μύνστερ, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ὁποίου ἀπέρριπτον τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων, καὶ ἀνεβάπτιζον τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν κοινότητά των (ὅθεν ἀναβαπτισταί), ἐδίδασκον δὲ ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι πολιτικαὶ ἀρχαὶ καὶ δικαστήρια, ἀπηγόρευον τὸν ὅρκον, καὶ ἀπεκήρυττον τὸν πόλεμον. Κατέλαβον μὲν καὶ οὗτοι τὴν ἀρχὴν ἐν Μύνστερ, ἐκδιώξαντες ἐκεῖθεν τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων των. Αἱ παρεκτροπαὶ αὗται ἦσαν μὲν αἰτία, ἵνα πολλοὶ δυσπιστῶσι καὶ ἀποδοκιμάζωσι τὴν μεταρρύθμισιν, δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως νὰ θέσωσι σπουδαῖα προσκόμματα εἰς τὴν πρόοδον αὐτῆς, διότι ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως εἶχεν ὡριμάσει ἐν τοῖς πνεύμασι πάντων· ὁλόκληρος δ' ὁ δυτικὸς χριστιανικὸς κόσμος ἦτο προδιατεθειμένος ἵνα δεχθῇ τὰς νέας ἰδέας. Ὁ θερμότερος προστάτης τῆς μεταρρυθμίσεως ἦτο ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας Ἰωάννης ὁ ἐπικληθεὶς Σταθερός. Εἰς πλεῖστα δὲ μέρη τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἡγεμόνων εἰσήχθη ἡ νέα τάξις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Τὴν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν ἀνελάμβανον κατὰ τὰ μέρη ταῦτα αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες.

276.

Τὰ ἐν Σπέϊερ συνέδρια 1526 καὶ 1529. Τὸ ἐν Αὐγούστῃ συνέδριον 1530 καὶ ἡ ἐν Νυρεμβέργῃ εἰρήνη 1532.

Ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν ἡγεμόνων ἐν Σπέϊερ παρὰ τὸν ἄνω Ῥῆνον (1526) ἀπεφασίσθη νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα καὶ νὰ δοθῇ προσωρινή τις τοὐλάχιστον λύσις εἰς τὴν ἀνωμαλίαν καὶ ταραχὴν, ἐν ᾗ εὑρίσκοντο αἱ ἐκκλησίαι τῆς Γερμανίας ἕνεκα τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ ὁριστικὴ δὲ λύσις ἀνεβλήθη μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ εἰς Ἱσπανίαν ἀπουσιάζοντος αὐτοκράτορος Καρόλου. Ἀπεφάσισε λοιπὸν τὸ συνέδριον τὰ πράγματα προσωρινῶς νὰ μένωσιν ὡς εἶχον. Ὅμοιαι ἀποφάσεις ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ 1529 ἐν τῇ αὐτῇ πόλει γενομένου συνεδρίου. Μέχρι τῆς ὁριστικῆς λύσεως τῆς ἔριδος ἀφίνοντο λοιπὸν ἐλεύθεροι οἱ ἀσπασθέντες τὴν μεταρρύθμισιν νὰ φρονῶσι τὰς νέας διδασκαλίας, ἀλλὰ ἀπηγορεύθη αὐτοῖς νὰ ἐξαπλῶσι τὴν διδασκαλίαν των καὶ εἰς νέας χώρας καὶ νὰ καταργῶσιν ἐν αὐταῖς τὴν λειτουργίαν. Τὸν τελευταῖον ὅμως τοῦτον ὅρον δὲν παρεδέχθησαν οἱ φίλοι τοῦ Λουθήρου ἡγεμόνες καὶ ὑπέβαλον διαμαρτύρησιν κατ' αὐτοῦ (protestationem), ἐξ οὗ καὶ διαμαρτυρόμενοι (Protestantes) ἐκλήθησαν. Τὸ θάρρος τούτων καὶ αἱ ἐλπίδες ἦσαν τοσοῦτον μεγάλαι, ὥστε ἐποίησαν καὶ ἔκκλησιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀπαιτοῦντες ἵνα συγκαλεσθῇ ἐλευθέρα τις οἰκουμενικὴ σύνοδος, ὅπως διορθώσῃ τὰ κακῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔχοντα. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέρριψεν ὅμως τὴν διαμαρτύρησιν αὐτῶν. Ἀλλὰ πρὸς μέγιστον ὄφελος τῆς μεταρρυθμίσεως ὁ Κάρολος τότε ἀπησχολεῖτο ὑπὸ ὑποθέσεων τοῦ κράτους του, αἵτινες ἐκράτουν αὐτὸν μακρὰν τῆς Γερμανίας. Εὑρίσκετο ἐν πολέμῳ πρὸς τοὺς Τούρκους. Τῷ 1530 συνεκροτήθη τὸ ἐν Αὐγούστῃ συνέδριον, ἐν ᾧ παρέστη καὶ αὐτὸς ὁ Κάρολος. Τὴν πίστιν τῶν διαμαρτυρομένων εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ σαφῶς καὶ καλῶς ἐκθέσει ὁ Μελάγχθων ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Confessio Augustana, ἐν ᾧ ἔνθεν μὲν ἐξετίθεντο αἱ διδασκαλίαι τῆς νέας πίστεως, ἑτέρωθεν δὲ ἠλέγχοντο πολλαὶ πλάναι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ὑπογεγραμμένη οὖσα ὑπὸ τοῦ ἐκλέκτορος τῆς

Σαξωνίας Ἰωάννου τοῦ Σταθεροῦ, Φιλίππου τοῦ κόμητος τῆς Ἔσσης, τοῦ Μαρκίωνος τοῦ Βρανδεμβούργου Γεωργίου καὶ ἄλλων, ὑπεβλήθη εἰς τὸ συνέδριον ὡς ἡ ὁμολογία τῆς νέας ἐκκλησίας. Ἀλλ᾽ ἂν καὶ εἰς πολλοὺς καὶ αὐτῶν τῶν καθολικῶν ἡγεμόνων ἐποίησεν ἡ ὁμολογία αὕτη καλὴν ἐντύπωσιν, ὁ Κάρολος κατεδίκασεν αὐτήν, καὶ διέταξε τοὺς καθολικοὺς θεολόγους Ἔκκιον, Φάβερ καὶ Βιμπίναν καὶ ἄλλους, ἵνα συντάξωσιν ἀνασκευὴν αὐτῆς σφοδρότατα γεγραμμένην, ἥτις καὶ ἀνεγνώσθη ἐπισήμως. Τότε διέταξεν ὁ αὐτοκράτωρ τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν ἀνασκευὴν ταύτην, πλὴν οὗτοι ἠρνήθησαν μετὰ θάρρους τοῦτο. Ἐπὶ πολὺν χρόνον κατεβάλλοντο προσπάθειαι ἵνα συμβιβασθῶσιν αἱ δύω μερίδες, ἀλλὰ ματαίως· διότι ἑκατέρα μερὶς ἐνέμενεν εἰς τὰς ἀρχάς της. Καὶ ἡ διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν καθολικῶν θεολόγων Ἐκκίου, Βιμπίνα καὶ Κοχλέου, καὶ τῶν διαμαρτυρομένων Μελάγχθονος, Βρεντσίου καὶ Σνεπφίου ἐπιτευχθεῖσα συμφωνία τῶν δύο μερίδων, ἐν ᾗ ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν οἱ καθολικοὶ παρεδέχθησαν νὰ διατηρηθῇ ἐν ἰσχύϊ παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις ἡ ὑπ᾽ ἀμφότερα τὰ εἴδη μετάληψις τῆς εὐχαριστίας, διαμείνωσι δὲ ἔγγαμοι οἱ ἱερεῖς των, μὴ νυμφευομένων ὅμως ἄλλων ἐν τῷ μέλλοντι, μέχρις ὁριστικῆς λύσεως τῶν ζητημάτων τούτων ἔν τινι οἰκουμενικῇ συνόδῳ, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ οἱ προτεστάνται, ἄλλας ἐποίησαν σπουδαιοτέρας αὐτοῖς παραχωρήσεις, οὐδὲν ἔσχεν ἀποτέλεσμα. Οὐδετέρα τῶν μερίδων ηὐχαριστήθη ἐκ τῶν συμφωνιῶν τούτων. Ὁ Λούθηρος φανερῶς μάλιστα κατέκρινε τοῦ Μελάγχθονος τὴν μετριότητα καὶ ἀπεδοκίμαζε τὰς ὑπ᾽ αὐτοῦ γενομένας παραχωρήσεις, καὶ οἱ σφόδρα δὲ καθολικοὶ δὲν ἤθελον μηδὲ κατ᾽ ἐλάχιστον νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τοὺς μεταρρυθμιστὰς ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία. Τὴν αὐγουσταίαν ὁμολογίαν δὲν ἀπεδέχθησαν αἱ πόλεις Στρασβοῦργον, Κωνσταντία, Μεμίγγη καὶ Λινδάου, ἀποκλίνασαι πρὸς τὰς διδασκαλίας τῆς ἑλβετικῆς μεταρρυθμίσεως. Οἱ θεολόγοι τοῦ Στρασβούργου συνέταξαν ἰδίαν ὁμολογίαν τὴν λεγομένην Τετραπολίτιδα, καὶ ἐνεχείρισαν τῷ αὐτοκράτορι. Οὗτος ὅμως δὲν ἐδέχθη αὐτήν. Τοιουτοτρόπως ἐν τῷ ἐν Αὐγούστῃ συνεδρίῳ δὲν ἐπετεύχθη ἡ ζητουμένη συμφωνία. Οἱ ἡγεμόνες ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν διῃρημένοι. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐνῷ συνεκαλοῦντο οἱ ἡγε-

μόνες ἐν Κολωνίᾳ, ἵνα ἐκλέξωσι τὸν νέον ῥωμαῖον βασιλέα, ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας ἐκάλει τοὺς λουθηρανοὺς ἡγεμόνας εἰς Σμαλκάλδην κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1530, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ ἐνόπλου ἀντιστάσεως, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ καθολικοὶ ἐπεχείρουν νὰ ἐπιβάλωσι βίαν κατ' αὐτῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων ἐν γένει. Εἶχον πεισθῇ ἤδη πάντες, ὅτι τὰ ὅπλα ἔμελλον νὰ λύσωσι διαφορὰν, ἣν ἡ συζήτησις διὰ τοῦ λόγου ἀφῆσεν ἄλυτον, διότι δυστυχῶς τότε ἡ ἀνοχὴ τῶν ξένων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως δὲν ἦτο ἀκόμη γνωστὴ καὶ σεβαστή. Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1531 ἐπαναληφθείσης τῆς ἐν Σμαλκάλδῃ συνόδου ἐπετεύχθη συμμαχία ἐπὶ 6 ἔτη μεταξὺ τῶν διαμαρτυρομένων ἡγεμόνων, προεξάρχοντος Ἰωάννου τοῦ Σταθεροῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς νέας διδασκαλίας διὰ τῶν ὅπλων, ἐὰν ἤθελε πολεμηθῇ παρὰ τῶν ἐναντίων διὰ τῆς βίας. Ἡ συμμαχία αὕτη τῆς Σμαλκάλδης προσέλαβε μεγαλητέραν σημασίαν, ὅτε προσετέθησαν αὐτῇ ἐκ πολιτικῶν λόγων ὁρμώμενοι ὁ τῆς Γαλλίας βασιλεὺς Φραγκῖσκος ὁ Α' καὶ ὁ τῆς Ἀγγλίας Ἐρρῖκος ὁ Η'. Διὰ τοῦτο ὁ Κάρολος, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ ἀναδείξῃ ἐπὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου βασιλέα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Φερδινάνδον, ἤρξατο νὰ γίνηται συγκαταβατικώτερος τοῖς προτεστάνταις, καὶ ὑπεσχέθη τοῖς συμμάχοις τῆς Σμαλκάλδης, ὅτι δὲν θέλει κωλύσει τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς νέας θρησκείας οὐδενί. Ἀπήτει μόνον, ἵνα μηδένα νέον σύμμαχον προσλάβωσι. Τὴν πρότασιν ταύτην ἀπεδέχθησαν οἱ προτεστάνται ἡγεμόνες. Τῇ 23 ἰουλίου τῷ 1532 ἐκηρύχθη ἐν Νυρεμβέργῃ θρησκευτικὴ εἰρήνη. Μέχρι τῆς μετὰ ἓν ἔτος συγκροτηθησομένης συνόδου ἔμελλε νὰ ἐπικρατῇ εἰρήνη μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ ἡγεμόνων, οὐδεὶς δὲ ἔμελλε νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν ἢ ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας του. Ἔμελλον δὲ νὰ παύσωσι καὶ αἱ ἐν Σπέϊερ ἀρξάμεναι ἐπὶ τοῦ γενικοῦ δικαστηρίου κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων κατηγορίαι. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τῶν νέων ἐκκλησιῶν θρίαμβος.

277.

'Η ἐν 'Ελβετίᾳ μεταρρύθμισις. Ζβίγγλιος.

Hottinger Zwingli und seine Zeit. Zuerich 1842.

Ἐνῷ ἐν Γερμανίᾳ ἡ μεταρρύθμισις ἔβαινε ταχεῖ βήματι, συγχρόνως ἄλλος τις ἀνὴρ ἤγειρε τὸν αὐτὸν κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πόλεμον ἐν 'Ελβετίᾳ. Οὗτος ἦτο ὁ Ζβίγγλιος, ὅςις ἐγεννήθη τῷ 1484, εἶχε δὲ σπουδάσει ἐν Βασιλείᾳ, Βέρνῃ καὶ Βιέννῃ τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν καὶ ἦτο πεπροικισμένος διὰ μεγάλης εὐγλωττίας. 'Η μετὰ ζήλου ἀνάγνωσις τῆς Γραφῆς ἔπεισε καὶ τὸν Ζβίγγλιον περὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταρρυθμίσεως αὐτῆς. Τῆς 'Ρώμης τὴν διαφθορὰν καὶ τὸν δεσποτισμὸν εἶδε καὶ ὁ Ζβίγγλιος ἐκ τοῦ σύνεγγυς, δὶς ἐπισκεφθεὶς τὴν αἰωνίαν πόλιν (1511 καὶ 1515). Τὰς μεταρρυθμιστικὰς δὲ αὐτοῦ διδασκαλίας ἤρχισεν ἐν Ζυρίχῃ ἀπὸ τοῦ 1519. Καὶ ἐν 'Ελβετίᾳ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς φανερὰν ῥῆξιν ἡ ἀναιδὴς καὶ ἀνυποστόλως γινομένη πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων διὰ τοῦ μοναχοῦ Βερνάρδου Σαμψών, ὃν σφοδρῶς κατεπολέμησεν ὁ Ζβίγγλιος. Τὸ πρῶτον σύγγραμμα αὐτοῦ κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας προσέβαλε τὰς νηστείας. 'Η κυβέρνησις τῆς Ζυρίχης ἐφανη ἀπ' ἀρχῆς εὔνους τῷ Ζβιγγλίῳ, ἤδη δὲ τῷ 1520 εἶχε διατάξει νὰ διδάσκηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μόνον κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν. Ἵνα δὲ εὐκολύνῃ τὴν διάδοσιν τῶν νέων ἰδεῶν, προσεκάλεσεν ὁ Ζβίγγλιος τῷ 1523 περὶ τοὺς 600 κληρικοὺς εἰς δημοσίαν συνδιάλεξιν. Ἐνταῦθα δὲ λίαν εὐγλώττως ἀνέπτυξε τὰς νέας ἰδέας του καὶ ἐπολέμησε πολλὰς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διδασκαλίας, ἰδίως τὴν περὶ εὐχαριστίας ὡς θυσίας ἀληθοῦς ἰδέας, τὰς πρεσβείας τῶν ἁγίων, τὴν δι' ἐξωτερικῶν ἔργων δικαίωσιν, τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν, τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα καὶ τῶν ἐπισκόπων, τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν ἱερωσύνην. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐνεποίησαν μεγάλην ἐντύπωσιν. Ἐν δευτέρᾳ δὲ συνδιαλέξει ἐπὶ παρουσίᾳ 500 κληρικῶν ὑπεστήριξε τὰ αὐτὰ πράγματα, μεθ' ὃ ἡ κυβέρνησις κατήργησε τὰς εἰκόνας καὶ τὴν λειτουργίαν. Τῷ 1524 ἐνυμφεύθη ὁ Ζβίγγλιος. Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ de vera

et falsa religione περιέλαβε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν. Τὰ τάγματα τῶν μοναχῶν, τὰ ὁποῖα ἀνθίσταντο εἰς τὰς νέας ταύτας δοξασίας, κατηργήθησαν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τῆς ὑποστηριζούσης τὸν Ζβίγγλιον, τὰ δὲ ἐκ τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων εἰσοδήματα ἐδαπανήθησαν εἰς συντήρησιν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων. Ὁ γάμος ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ συνάπτηται πολιτικῶς, τὰς δὲ περὶ αὐτοῦ ἀναφυομένας διαφορὰς νὰ διαλύωσι τὰ πολιτικὰ δικαστήρια. Ἡ διαχείρισις τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἐβελτιώθη. Ὁ Ζβίγγλιος εἰ καὶ ἐδίδαξε κατὰ ταῦτα ὅμοια τῷ Λουθήρῳ, πλὴν τινων μόνον ἀσημάντων διαφορῶν, δὲν εὑρίσκετο ὅμως ἐν οὐδενὶ πρὸς αὐτὸν συνδέσμῳ. Ἡ δὲ ὁμοιότης τῶν ἰδεῶν αὐτῶν ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι αἱ ἰδέαι αὗται ἦσαν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἐξηπλωμέναι ἐν ἁπάσῃ τῇ δύσει, καὶ μόνον κατάλληλος εὐκαιρία ἦτο ἀναγκαία, ὅπως πραγματοποιηθῶσιν. Ἐντὸς βραχέος διαστήματος ἡ μεταρρύθμισις ἦτο ἐν Ἑλβετίᾳ γεγονὸς τετελεσμένον. Ὁ Ζβίγγλιος εὗρε προθύμους πολλοὺς μαθητὰς καὶ ὀπαδούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίθησαν ὁ Λέων Ἰούδας καὶ ὁ Ἕτσερ. Αἱ ἰδέαι του ἤρχισαν ταχέως νὰ ἐξαπλοῦνται ἐν Ἑλβετίᾳ. Ὅπου δ' εἰσήγετο ἡ τοῦ Ζβιγγλίου μεταρρύθμισις ἀντὶ τῆς καθολικῆς λειτουργίας εἰσήγετο νέα ἁπλουστάτη λατρεία, περιοριζομένη κυρίως ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Γραφῆς καὶ τῷ κηρύγματι. Ἡ μετάφρασις τῆς Κ. Δ. ἡ ὑπὸ τοῦ Λουθήρου γενομένη ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν, τὴν δὲ Π. Δ. μετέφρασεν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ ὁ Λέων Ἰούδας. Τὴν δὲ ἀνωτάτην διεύθυνσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀνέλαβεν καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία. Ἐν τῇ Βασιλείᾳ ἐνήργει ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ζβιγγλίου ὁ Οἰκολαμπάδιος, νομικὸς καὶ θεολόγος δεινός, οὗτινος τῷ 1527 ἐπέτυχον τέλος οἱ ὀπαδοὶ νὰ ἀποκτήσωσιν ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς θρησκείας των, μετ' ὀλίγον δὲ ἐγένοντο κύριοι τῆς ὅλης ἐν Βασιλείᾳ ἐκκλησίας, καὶ κατήργησαν τὰ μυστήρια καὶ τὰς εἰκόνας. Ἐν τῷ μεγαλητέρῳ τῆς Ἑλβετίας νομῷ, τῇ Βέρνῃ, ἐνήργει ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως ὁ Βαρτόλδος Ἄλλερ, μαθητὴς τοῦ Μελάγχθονος († 1536) καὶ ὁ Κόλβ. Οἱ δὲ νομοὶ Γλάρους, Σόλοθουρν καὶ Φρεϊβουργ κατ' ἀρχὰς ἀμφιβάλλοντες προσετέθησαν ἐπὶ τέλους καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν μεταρ-

ρύθμισιν. Τοιουτοτρόπως ἡ διδασκαλία τοῦ Ζβιγγλίου ἐξηπλώθη καὶ ἐπεκράτησεν ἐν Ἑλβετίᾳ ταχέως. Μόνον αἱ πόλεις Σβὶτς, Οὔρη, Οὐντερβάλδη καὶ Τσοὺγ ἐνέμειναν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν πίστιν. Οὕτω διεσχίσθη ἡ Ἑλβετία εἰς δύο ἐχθρικὰς μερίδας. Διὰ τῆς ἐν Βάδεν λαβούσης χώραν μεταξὺ τοῦ Ἐκκίου καὶ τοῦ Οἰκολαμπαδίου καὶ πολλῶν ἄλλων πεπαιδευμένων θεολόγων συνδιαλέξεως (1526) περὶ τῆς λειτουργίας, τοῦ πουργατορίου καὶ τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων, ἐν ᾗ ἡ νίκη ἐθεωρήθη μείνασα ὑπὲρ τοῦ Οἰκολαμπαδίου, ἐδεινώθη ἔτι μᾶλλον ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν καθολικῶν καὶ μετερρυθμισμένων νομῶν τῆς Ἑλβετίας. Καθὼς δὲ οἱ νομοὶ οἱ παραδεχθέντες τὴν μεταρρύθμισιν, οὕτω καὶ αἱ 4 καθολικαὶ πόλεις, παραλαβοῦσαι καὶ τὴν Λουτσέρνην, ἡνώθησαν τῷ 1529, ἵνα ὑπερασπίσωσι τὴν πίστιν αὐτῶν. Ἐπείσθησαν ὅμως ἐπὶ τέλους οἱ νομοὶ πάντες, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀφεθῇ ἕκαστος νομὸς ἐλεύθερος νὰ προσδιορίσῃ τὴν θρησκείαν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ ἐπικρατείᾳ. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν ταῖς πέντε ἐκείναις πόλεσι ἡ μεταρρύθμισις ἐποίει μεγάλας προόδους, ἠγέρθη ὁ χόλος τῶν καθολικῶν αὐτῶν κατοίκων, οἵτινες ἐπὶ ἀσημάντῳ τινὶ προφάσει εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν τοῦ Τσοὺγ, καὶ ἤρχισαν οὕτω αἱ ἐχθροπραξίαι. Κατὰ δὲ ὀκτώβριον τοῦ 1531 συνήφθη σφοδρὰ μάχη πλησίον τοῦ Κάππελ, ἐν ᾗ παρευρεθεὶς καὶ αὐτὸς ὁ Ζβίγγλιος καὶ μαχόμενος ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας του ἔπεσε. Τοιοῦτο τὸ τέλος τοῦ Ζβιγγλίου. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπέθανεν, ἀλλὰ τὸ ἔργον του ἐν Ἑλβετίᾳ ἔζησε καὶ ἐμεγαλύνθη. Ὁ Ζβίγγλιος ὑπῆρξεν ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ κατὰ πάντα ἐφάμιλλος τοῦ Λουθήρου, πρὸς οὗ τὸ σύστημα συμφωνεῖ ἐν τοῖς πλείστοις τὸ αὐτοῦ. Καὶ κατ᾽ αὐτὸν ἡ Γραφὴ εἶναι ἡ μόνη πηγὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Αἱ παραδόσεις ἀπορρίπτονται. Ἡ δικαίωσις προέρχεται ἐκ τῆς πίστεως, οὐχὶ ἐκ τῶν ἔργων. Τὰ μυστήρια κατ᾽ αὐτὸν, δύο τὸν ἀριθμὸν, εἶναι ἁπλᾶ σημεῖα, δι᾽ ὧν συμβολικῶς εἰκονίζεται ἡ μετάδοσις τῆς θείας χάριτος καὶ συνδέονται καὶ διακρίνονται ἐξωτερικῶς τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας. Οὕτως ἐθεώρει τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν. Μετὰ τοῦ Λουθήρου συμφωνεῖ ὁ Ζβίγγλιος καὶ ὡς πρὸς τὴν κατάργησιν τοῦ μοναχικοῦ βίου, τῶν ἀφέσεων, τοῦ πουργατορίου καὶ τῆς τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως.

Ἀπέβαλε δὲ καὶ τὴν ἱερωσύνην. Οἱ πρεσβύτεροι, οἵτινες ἐνιδρύθησαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς ἀσπασαμέναις τὴν διδασκαλίαν του, ἐθεωρήθησαν ὡς ἁπλοῖ λειτουργοὶ ἢ ὑπάλληλοι τῆς κοινότητος χάριν μόνον τῆς τάξεως ὡρισμένοι νὰ κηρύττωσι τὸν λόγον καὶ ἐξηγῶσι τὰς Γραφάς. Μόνον ἐν τῇ περὶ εὐχαριστίας διδασκαλίᾳ διεφώνει ὁ Ζβίγγλιος τῷ Λουθήρῳ, διότι ἐνῷ ὁ Λούθηρος καί τοι ἀπορρίπτων τὴν μετουσίωσιν, ἀπεδέχετο πραγματικὴν παρουσίαν τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ τὴν μετάληψιν αὐτῶν μετὰ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου, νομίζων, ὅτι οὕτω ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ πιστεύῃ ἡ Γραφή, ἣν τυφλῶς ἠκολούθει, ὁ Ζβίγγλιος, ὅστις πανταχοῦ ἐπεδίωκε τὴν σαφήνειαν καὶ τὰ πάντα ἐπεθύμει τῷ μέτρῳ τοῦ ὀρθοῦ λόγου νὰ κρίνῃ, καὶ ἐν γένει ἤθελε τὴν ἁπλοποίησιν τῶν δογμάτων, πᾶν ὑπερφυσικὸν καὶ ἀκατάληπτον καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ταύτῃ ἀποκρούων, ἐθεώρει τὴν εὐχαριστίαν ὡς ἁπλῆν εἰκονικὴν καὶ συμβολικὴν τελετὴν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, τὸν δὲ οἶνον καὶ τὸν ἄρτον ὡς ἁπλᾶ σύμβολα καὶ εἰκόνας τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ. Ἡ διαφορὰ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῆς διακρίσεως τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν εἰς λουθηρανικὰς καὶ ἑλβετικὰς ἢ μετερρυθμισμένας.

278.

Ἐξακολούθησις τῆς ἐν Γερμανίᾳ μεταρρυθμίσεως.
Εἰρήνη ἐν Φραγκφούρτῃ 1539. Τὸ ἐν Ῥεγενσβούργῳ Interim 1541.
Σμαλκαλδικὸς πόλεμος 1546.

Οἱ διαμαρτυρόμενοι ματαίως ἤλπιζον τὴν συγκρότησιν οἰκουμενικῆς συνόδου, ἣν εἶχον ἐπικαλεσθῆ· διότι ὁ πάπας δὲν ἤθελε νὰ πεισθῇ περὶ τούτου ὑπὸ τοῦ Καρόλου. Ἐν τούτοις παρὰ τὰ ἐν Νυρεμβέργῃ δόξαντα τὸ ἐν Σπέϊερ γενικὸν δικαστήριον κατεδίωκε τοὺς διαμαρτυρομένους. Ὁ πάπας Παῦλος ὁ Γ' (1534—49) ὑπεσχέθη τέλος νὰ συγκαλέσῃ σύνοδον οἰκουμενικήν, ἀλλ' ὡς τόπον αὐτῆς ἤθελε τὴν ἰταλικὴν πόλιν Μάντουαν. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ὅμως ἐπεθύμουν, ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος νὰ γίνῃ ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου ἤλπιζον, ὅτι ἤθελον ἔχει μεγαλητέραν ἐλευθερίαν. Βλέποντες δὲ ὅτι ὁ πάπας δὲν ἐπείθετο εἰς τὰς αἰ-

τήσεις των, καὶ προαισθανόμενοι, ὅτι τὰ πράγματα ἔμελλον ὅσον οὔπω νὰ δεινωθῶσι, παρέτειναν τὴν Σμαλκαλδικὴν συμμαχίαν ἐπὶ 10 ἔτη, παραλαβόντες καὶ νέους συμμάχους, ἐν οἷς καὶ τὴν Δανιμαρκίαν. Εἰς τὴν ἐν Μαντουῃ σύνοδον οὐδεὶς ἤθελε νὰ ἔλθῃ, ῥητῶς μάλιστα ἀπηγόρευσεν ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας Ἰωάννης Φριδερῖκος, ὁ τὸν Ἰωάννην Σταθερὸν καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν ταῖς ὑπὲρ τοῦ προτεταντισμοῦ ἐνεργείαις διαδεχθείς, τοῖς ἑαυτοῦ θεολογοις νὰ ἀπέλθωσιν ἐκεῖσε. Ἐν Σμαλκάλδῃ συνέταξεν ὁ Λούθηρος τὰ λεγόμενα Σμαλκαλδικὰ ἄρθρα, ἐν οἷς περιέχεται ἀκριβὴς καὶ πλήρης ἡ τοῦ Λουθήρου διδασκαλία. Τὰ ἄρθρα ταῦτα ἔλαβον ταχέως συμβόλου ἐπισήμου χαρακτῆρα, ὅπως καὶ ἡ Confessio Augustana. Ἐν τῷ μεταξὺ συνέβη ἐν Νυρεμβέργῃ ἀντισυμμαχία τις ὑπὸ καθολικῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγεμόνων, ὅπως ἐνεργήσωσιν ὑπὲρ τῆς καθολικῆς πίστεως. Εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην ἔλαβε μέρος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος[1] πόλεμον πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀντισμαλκαλδικὴ συμμαχία ἐπεζήτησε τὴν εἰρήνην, ἥτις καὶ συνήφθη διὰ 15 μῆνας ἐν Φραγκφούρτῃ (τῷ 1539), καθ' ὃν χρόνον ἔμελλον οἱ λουθηρανοὶ νὰ μένωσιν ἐλεύθεροι ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς θρησκείας των. Οὐδεμία συμμαχία ἔμελλε νὰ προσλάβῃ ἐν τῷ μεταξὺ νέους συμμάχους. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην (ὀκτωβρ. 1540) συνῆλθον ἐν Βόρμς θεολόγοι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἵνα συνδιαλεχθῶσιν ἐν πνεύματι εἰρήνης περὶ τῶν θρησκευτικῶν διαφορῶν. Τῷ δὲ ἑπομένῳ ἔτει (ἰουλ. 1541) ἐξεδόθη καὶ τὸ ἐν Ῥέγενσβουργ Interim, τύπος τις συμφωνίας, συνταχθεὶς ὑπὸ ἐπισήμων θεολόγων τῶν δύο μερῶν, ὅστις ἔμελλε νὰ ἰσχύῃ, ἕως οὗ ἤθελε λυθῇ ὁριστικῶς τὸ ζήτημα. Ἀλλ' ἡ εἰρήνη δὲν διήρκεσεν ὡς ἠλπίζετο, διότι ἀμοιβαῖαι κατηγορίαι καὶ ἀντεγκλήσεις ἠρέθισαν τὰ πράγματα, ὁ δὲ θρησκευτικὸς πόλεμος ἦτο ἤδη ἀναπόφευκτος. Ἐν τῷ μεταξὺ συνεκάλει ὁ πάπας σύνοδον οἰκουμενικὴν εἰς Τριδέντον (1545), ἀλλ'

[1] Ὁ Κάρολος Ε' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἦρχε τῶν κάτω Χωρῶν, τῆς Ἱσπανίας καὶ τῶν ἀποικιῶν της, καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως καὶ τῶν δύο Σικελιῶν. Κληρονομήσας δὲ καὶ τὰ Αὐστριακὰ κράτη, παρεχώρησε ταῦτα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Φερδινάνδῳ.

ἐπειδὴ ἐφοβήθη τὴν ἐπιρροὴν τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἐπὶ συνόδου γινομένης ἐν γερμανικῇ πόλει, μετέθηκεν αὐτὴν εἰς Β ο-ν ω ν ί α ν. Εἰς ταύτην ὅμως τὴν σύνοδον δὲν ἤθελον οἱ προτεστάνται δικαίως νὰ προσέλθωσιν, διότι ἐκ τῶν προτέρων ἦτο γνωστὸν, ὅτι ὁ πάπας, ὁ καὶ μέλλων πρόεδρος αὐτῆς, ἔμελλε νὰ προσενεχθῇ αὐτοῖς ὡς κατηγορουμένοις καὶ ὑποδίκοις. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα τῆς Γερμανίας, ὅτε τῷ 1546 ἀπέθανεν ὁ Λούθηρος. Τά προσόντα, ἅτινα διέκρινον τὸν Λούθηρον, καὶ κατέστησαν αὐτὸν ἱκανὸν νὰ ἐπιτελέσῃ τοσοῦτον σπουδαῖον ἔργον, οἷον εἶναι ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ἦσαν ἰσχυρὸν θρησκευτικὸν αἴσθημα, θάρρος, ἀκάματος ἐνεργητικότης, δημοτικὴ εὐγλωττία, ἀφιλοκέρδεια καὶ αὐταπάρνησις. Ὅτε οἱ διαμαρτυρόμενοι σύμμαχοι εἶδον, ὅτι ὁ Κάρολος εἶχεν ἀποφασίσει μετὰ τῶν συμμάχων του, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ὁ δοὺξ τῆς Σαξωνίας Μ α υ ρ ί κ ι ο ς, εἰ καὶ διαμαρτυρόμενος, καὶ ὁ Μαρκήσιος τοῦ Μαγδεβούργου, νὰ προσβάλωσιν αὐτοὺς, προλαβόντες, ὥρμησαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα προκαταλάβωσιν αὐτὸν ἀπροετοίμαστον. Ὁ Κάρολος εὗρεν ὅμως καιρὸν, ἐκ τῆς διχονοίας τῶν ἐχθρῶν του ὠφεληθείς, νὰ φύγῃ μέχρι τῆς Σουαβίας. Ὁ Μαυρίκιος κατώρθωσεν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἀποκρούσῃ τὸν στρατὸν τῶν διαμαρτυρομένων καὶ νὰ διασκορπίσῃ αὐτόν. Ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας Ἰωάννου Φριδερίκου. Ἀλλὰ κινηθεὶς κατὰ τούτου ὁ ἤδη παρασκευασθεὶς αὐτοκράτωρ, ἐνίκησεν αὐτὸν (14 ἀπριλίου 1546), ᾐχμαλώτισε καὶ ἠνάγκασε νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Ἐκλέκτωρ Σαξωνίας ἐγένετο τότε ὑπὸ τοῦ Καρόλου ὁ Μαυρίκιος. Ἡ νίκη ἔμεινε πλήρης τῷ αὐτοκράτορι. Οἱ σμαλκαλδικοὶ σύμμαχοι καὶ αὐτὸς ὁ Φίλιππος ὁ κόμης τοῦ Ἔσσεν ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἀνωτέραν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ὑπεβλήθησαν εἰς ἀπότισιν τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου. Ὁ δὲ κόμης τοῦ Ἔσσεν Φίλιππος καὶ ἐφυλακίσθη. Ἀλλὰ καίπερ νικητὴς ὁ Κάρολος, δὲν ἐθεώρησε συνετὸν νὰ προσενεχθῇ ἀπηνῶς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του, οὐδὲ παρεκώλυσε τὴν λουθηρανικὴν θρησκείαν, διεβεβαίου μάλιστα ἐν τῷ ἐν Αὐγούστῃ συμβουλίῳ, ὅτι ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ὅσον οὔπω ἐλευθέρα γενικὴ ἐκκλησιαστικὴ σύνοδος.

279.

Συνέχεια. Τὸ ἐν Αὐγούστῃ Interim. 1547. Τὸ ἐν Λειψίᾳ Interim. 1548. Σύνοδος τοῦ Τριδέντου 1551. Συνθήκη ἐν Πασσάου 1552. Εἰρήνη ἐν Αὐγούστῃ 1555.

Ἐν τούτοις ἐν Βονωνίᾳ ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται πρὸς συγκρότησιν συνόδου οἱ καθολικοὶ ἐπίσκοποι. Τὴν σύνοδον ὅμως ταύτην δὲν ἀνεγνώρισεν ὁ Κάρολος, ἐμπόδισε δὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἐπισκόπους νὰ συμμετάσχωσιν αὐτῆς (ἰουν. 1547). Κατὰ διαταγὴν δὲ αὐτοῦ συνετάχθη ὑπό τινων θεολόγων προσωρινή τις συμφωνία ἐν Αὐγούστῃ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων (τὸ ἐν Αὐγούστῃ Interim 1547). Τοῦτο δυσηρέστησε τὸν πάπαν, διότι ἡ συμφωνία τῆς Αὐγούςης ἐποίει ἱκανὰς παραχωρήσεις τοῖς διαμαρτυρομένοις, αἵτινες ἐσκανδάλισαν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς αὐςηροὺς καθολικούς. Πολλὰ κτήματα ἐκκλησιαστικὰ περιελθόντα ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς χεῖρας τῶν λουθηρανῶν ἀφίνοντο αὐτοῖς, ἐπετρέποντο δ' ὁ γάμος τῶν ἱερέων καὶ ἡ ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη μετάληψις. Ἀλλὰ καὶ τοὺς διαμαρτυρομένους δὲν ηὐχαρίστει κατὰ πάντα ἡ συμφωνία τῆς Αὐγούστης, διότι διετάσσετο ἡ διατήρησις ἀμεταβλήτου τῆς λατρείας. Καὶ ὅμως ὁ Κάρολος ἐσπούδαζε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς διατάξεις αὐτῆς πανταχοῦ καὶ διὰ τῆς βίας πολλάκις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ συμφωνία αὕτη πολλαχόθεν ἐπεκρίνετο καὶ ἀπεδοκιμάζετο, ἀπεφασίσθη ἀναθεώρησίς τις αὐτῆς, γενομένη ἐν Λειψίᾳ (τὸ ἐν Λειψίᾳ Interim 1548), εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ὁποίας ἔλαβε πρῶτιστον μέρος καὶ ὁ Μελάγχθων, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουθήρου ἀπέβη τὸ κυριώτερον πρόσωπον τῆς μεταρρυθμίσεως. Καὶ κατὰ τούτου ὅμως τοῦ νέου τύπου ἠγέρθησαν πολλοί, μάλιστα ἐκ τῶν προτεσταντῶν ἡγεμόνων. Εἰς μάτην προσεκάλει ὁ πάπας Ἰούλιος ὁ Γ' εἰς τὸ Τριδέντον, ὅπου μετετέθη ἐκ νέου ἡ γενικὴ σύνοδος (1451). Οἱ διαμαρτυρόμενοι καὶ τὸ δυσπιστοῦντες, ἠρνήθησαν τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ προσέλθωσιν, ἀπαιτοῦντες νὰ ἀσφαλισθῇ πρότερον αὐτοῖς πλήρης ἐλευθερία τοῦ λόγου. Ἦλθον ἐν τούτοις ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ὁ Βρέντιος μετὰ πολλῶν ἄλλων θεολόγων τῆς Βιττεμβέργης, καὶ ἐπέδωκαν διαφόρους ἕκαστος προτεσταντικὰς ὁμολογίας. Ἀλλ' ἡ σύνοδος

οὐδόλως λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν αὐτὰς, μηδὲ συζητήσασα αὐτὰς, κατέκρινεν πάσας ἀνεξαιρέτως. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ῥῆξις ὑφίστατο λοιπὸν καὶ μετὰ ταῦτα σφοδρά. Ὁ ἄλλοτε ἐχθρὸς τῆς νέας ἐκκλησίας Μαυρίκιος αἴφνης μεταβληθεὶς, παρίσταται ἐν τῇ σκηνῇ τῆς πάλης ταύτης ὑπέρμαχος αὐτῆς. Αἱ κατὰ τοῦ κόμητος τοῦ Ἕσσεν Φιλίππου καταδιώξεις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ ἀσημέραι μᾶλλον ἐκδηλούμενος δεσποτισμὸς αὐτοῦ προὐκάλεσαν τὴν μεταβολὴν ταύτην. Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1552 ἐπέπεσεν αἴφνης ὁ Μαυρίκιος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, εἰσχωρήσας μέχρι τοῦ Τυρόλου, καὶ ἀναγκάσας αὐτὸν νὰ φύγῃ ἐκεῖθεν, ὑπεχρέωσεν ἐπὶ τέλους ἐν τῇ ἐν Πασσάου συνθήκῃ (1552) νὰ ἀφήσῃ μὲν ἐλεύθερον τὸν Φίλιππον, νὰ ὑποσχεθῇ δὲ ὅτι θέλει συγκαλέσει γενικὴν ἐθνικὴν σύνοδον, ἥτις λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰ δίκαια πάντων, νὰ διατάξῃ τὰ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, καὶ παράσχῃ τῇ Γερμανίᾳ τὴν εἰρήνην. Ὁ Μαυρίκιος ἀπέθανε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1553. Ἐν τούτοις ἡ θρησκευτικὴ ἔρις ἐξηκολούθει. Τέλος ἐπὶ τοῦ ἐν Αὐγούστῃ συνεδρίου (σεπτέμβρ. 1555) ἐπετεύχθη μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας εἰρήνη ἐπὶ τοῖς ἑξῆς ὅροις. Τοῖς τε διαμαρτυρομένοις καὶ τοῖς καθολικοῖς παρείχετο ἴση ἐλευθερία ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς θρησκείας των, τὰ ἐν ταῖς χερσὶ τῶν διαμαρτυρομένων ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ἀνεγνωρίζοντο αὐτοῖς καὶ ἀπηγορεύετο ὁ προσηλυτισμός. Οὕτω μετὰ τοσούτους ἀγῶνας (σχεδὸν 35 ἔτη διαρκέσαντας) ἡ νέα διδασκαλία ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ κηρύττηται ἐν Γερμανίᾳ. Μικρὸν μετὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ἀπέθανε Κάρολος ὁ Ε' (1558).

290.

Ὁ Καλβῖνος καὶ ὁ Βέζας.

Bretschneider Bildung und Geist Calvins und der Genfer Kirche 1821. Henry Leben Calvins. Hamb. 1844. Viguet et Tissot Calvin d'apres C. Gen. 1864.

Ἐν Ἑλβετίᾳ ἡ μεταρρύθμισις ἐξηπλώθη καὶ ἐπεκράτησε ταχέως, ὑπέστη δὲ νέαν διαμόρφωσιν διὰ τοῦ Καλβίνου, τοῦ δευτέρου τούτου μετὰ τὸν Ζβίγγλιον μεταρρυθμιστοῦ τῆς Ἑλβετίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐγεννήθη ἐν Νοϋὼν τῆς γαλλικῆς Πικαρ-

δίας τῷ 1509, ἐσπούδασε δὲ τὸ πρῶτον τὰ νομικά, εἶτα δὲ ἐπεδόθη εἰς φιλολογικὰς καὶ θεολογικὰς σπουδάς. Ἀπὸ νεανικῆς ἡλικίας ἔδειξε τάσεις φιλελευθέρους. Τὸν προτεσταντισμὸν ἐμυήθη τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις. Ἐν Βασιλείᾳ δὲ μετὰ ταῦτα ἐγκαταστὰς (1534), ἐξέδωκε τὸ σπουδαιότατον αὐτοῦ ἔργον τὰς Institutiones religionis christianae, ἐν ᾧ ἐκτίθενται μετὰ σαφηνείας καὶ γλαφυρότητος αἱ νέαι προτεσταντικαὶ ἰδέαι. Ὁ Καλβῖνος συμφωνεῖ κατὰ τὰ πλεῖστα σχεδὸν τῷ Ζβιγγλίῳ καὶ τῷ Λουθήρῳ. Μόνον δὲ ἔν τισι διαφωνεῖ αὐτοῖς. Οὕτως διεμόρφωσεν αὐστηρότερον τὴν περὶ προορισμοῦ διδασκαλίαν διδάξας ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν πτῶσιν ἐνήργησεν ὁ Θεός. Καὶ περὶ τῆς εὐχαριστίας ὁ Καλβῖνος εἶχεν ἰδίαν γνώμην. Διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ἐν αὐτῇ μεταλαμβάνεται πνευματικῶς τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, ἐπέρχεται δὲ ἐπὶ τὸν προωρισμένον θεία τις δύναμις (virtus quaedam divina coelitus emissa). Ὁ Καλβῖνος μετὰ τῶν ἄλλων παραδόσεων προσέβαλεν οὐ μόνον τὴν πρόσκύνησιν τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐν γένει χρῆσιν αὐτῶν ὡς κοσμημάτων τῆς ἐκκλησίας. Δὲν παρέδιδε δὲ ὅλην τὴν τῆς ἐκκλησίας διοίκησιν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ὑπερασπίζεται μάλιστα τὴν ἀναγκαιότητα πνευματικοῦ τινος ὑπουργήματος (τῶν ποιμένων ἢ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων), ἐξ ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ προερχομένου. Τὴν μεγαλητέραν ταύτην ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς πολιτείας ἐσπούδαζεν ὁ Καλβῖνος νὰ ἐπιτύχῃ, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἔχει ἴδια δικαιώματα καὶ εἶναι αὐτεξούσιος (ecclesia est sui juris). Σύνοδοι πρεσβυτέρων ἔμελλον νὰ ἑνώσωσι τὰς δημοκρατικῶς ὠργανισμένας κοινότητας. Ἀπὸ Βασιλείας ἦλθεν ὁ Καλβῖνος τῷ 1540 καὶ κατῴκησε διαρκῶς ἐν Γενεύῃ, ἥτις ἀπέβη ἔκτοτε ἡ ἑστία τῆς νέας αὐτοῦ διδασκαλίας. Ἡ πολυμάθεια καὶ εὐγλωττία τοῦ Καλβίνου προσείλκυσαν τὴν προσοχὴν πάντων ἐν Ἑλβετίᾳ, ἥτις ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλον αὐτῆς. Τὸ δὲ σύστημα αὐτοῦ ἀντικατέστησε ταχέως ἐν ταῖς μετερρυθμισμέναις ἐκκλησίαις τῆς Ἑλβετίας τὸ τοῦ Ζβιγγλίου, αἵτινες ἀπ' αὐτοῦ καὶ καλβινικαὶ ὀνομάζονται. Ὁ Καλβῖνος συνέταξε καθὼς καὶ ὁ Λούθηρος Μικρὰν καὶ Μεγάλην Κατήχησιν. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ὅτι συχνάκις ἐκήρυττεν ἐπ' ἐκκλησίας, παρέδιδε καὶ θεολογικὰ μαθήματα. Ὡς μέ-

σον πρὸς διάδοσιν τῶν ἰδεῶν του μετεχειρίζετο καὶ τὰς τότε συνήθεις δημοσίας συνδιαλέξεις. Διενέξεις τινὲς μεταξὺ Βέρνης καὶ Γενεύης προκληθεῖσαι ἔκ τινων διαφορῶν ἐξωτερικῶν ἐθίμων, ἠνάγκασαν τὸν Καλβῖνον νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐπί τινα χρόνον τῆς Γενεύης, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνεκλήθη πάλιν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὅθεν ἐξηκολούθησε νὰ διευθύνῃ τὴν ἐν Ἑλβετίᾳ μεταρρύθμισιν. Πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς νέας πίστεως ἦτο ὁ Καλβῖνος ἄκαμπτος καὶ διέσωζε πάντοτε τὸν ἀρχαῖον πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους φανατισμὸν, ὃν εἶχεν ἐμπνευσθῇ ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἡ αὐστηρότης του αὕτη πρὸς τοὺς ἄλλως φρονοῦντας κατεκρίθη πάντοτε δικαίως. Ὁ ἰατρὸς Σερβέτος κατηγορηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἀσεβὴς, ἰδίως ὡς ἀρνούμενος το δόγμα τῆς ἁγίας Τριάδος, συνελήφθη, ἐνῷ διήρχετο διὰ τῆς Γενεύης, ἐντολῇ αὐτοῦ καὶ κατεδικάσθη εἰς τὸν ἐπὶ πυρᾶς θάνατον, ὃν καὶ ὑπέστη κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1552! Τοσοῦτον ἐδυσκολεύοντο οἱ μεταρρυθμισταὶ νὰ λησμονήσωσιν ἐντελῶς τὸν παπικὸν φανασμόν! Πολλοὶ ὅμως διδάσκαλοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἀπεδοκίμασαν τὸν θάνατον τοῦ Σερβέτου καὶ τὰς ἄλλας αὐστηρὰς πράξεις τοῦ Καλβίνου. Ὁ Καλβῖνος συνέστησεν ἐν Γενεύῃ καὶ Ἀκαδημίαν (1558), ἔχουσαν σκοπὸν νὰ ἐξαπλώσῃ ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ ἀσφαλίσῃ τὴν καλβινικὴν μεταρρύθμισιν. Ὁ Καλβῖνος δὲν ἦτο μὲν γόνιμος νοῦς, τὰς δὲ μεταρρυθμιστικὰς ἰδέας του ὤφειλεν εἰς τὸν μεταρρυθμιστὴν τῆς Γερμανίας, οὐδ' εἶχε τὰ προσόντα τούτου, ἦτο ὅμως πολυμαθέστερος καὶ γλαφυρώτερος συγγραφεύς. Ἀπέθανε κατὰ μάϊον τοῦ 1564. Ὁ ἐπισημότερς αὐτοῦ μαθητὴς ὑπῆρξεν ὁ Βέζας.

§ 281.

Ἐξάπλωσις τῆς μεταρρυθμίσεως. Γενίκευσις αὐτῆς ἐν Γερμανίᾳ καὶ διάδοσις εἰς τὰς ὁμόρους χώρας. Ὁ προτεσταντισμὸς ἐν Πολωνίᾳ, Οὐγγαρίᾳ, Σουηδίᾳ καὶ Δανίᾳ.

Ἡ μεταρρύθμισις ταχέως διεδόθη εἰς τὸ μεγαλήτερον μέρος τῆς Γερμανίας, καὶ εἰς πολλὰς ὁμόρους τῇ Γερμανίᾳ χώρας. Εἰς τὴν Πρωσσίαν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1525 εἰσήχθη διὰ τοῦ κόμητος τοῦ Βρανδεμβούργου Ἀλβρέχτου, ἀρχηγοῦ τοῦ τάγματος τῶν γερμανῶν ἱπποτῶν, ὅστις ἀκολουθήσας τῷ Λουθή-

ρῳ, κατήργησε τὸ ἱπποτικὸν τοῦτο τάγμα, τὸ ὁποῖον τότε οὐδένα ἐξεπλήρου σκοπὸν, καὶ ἐκήρυξε τὴν Πρωσσίαν πολιτικὴν κομητείαν. Τὸ ἐν Κένισβεργ πανεπιστήμιον ἀπέβη ἡ ἑστία τοῦ ἐν Πρωσσίᾳ προτεσταντισμοῦ. Εἰς τὴν Σιλεσίαν εἰσήχθη ὁριστικῶς ὁ προτεσταντισμὸς ἐπὶ τοῦ δουκὸς Φριδερίκου τοῦ Β' διὰ τοῦ Σβέγκφελδ. Ἐν Πολωνίᾳ, ἐν ᾗ ἀπὸ πολλοῦ αἱ προτεσταντικαὶ ἰδέαι εἶχον γίνει γνωσταὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Οὐΐκλέφου, τοῦ Οὔσου καὶ τοῦ Ἱερωνύμου, εὗρεν ἡ διδασκαλία τοῦ Ζβιγγλίου καὶ τοῦ Λουθήρου προθύμους ὀπαδούς. Τῷ 1518 ἦσαν ἤδη ἐν αὐτῇ διαδεδομένα τὰ τοῦ Λουθήρου συγγράμματα. Μεγάλως δὲ συνήργησεν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν νέων ἰδεῶν τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Κρακάου. Ἐντὸς ὀλίγου ὑπῆρχον ἐν Πολωνίᾳ ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων Οὐσιτῶν καὶ Μοραβῶν καὶ Βοεμῶν ἀδελφῶν Λουθηρανοὶ, ὀπαδοὶ τῆς ἑλβετικῆς ὁμολογίας καὶ πάσης ἀποχρώσεως ἐν γένει διαμαρτυρόμενοι. Ἐπὶ τῆς ἐν Σένδομιρ συνόδου (1570) ἐκήρυξαν οἱ ἐν Πολωνίᾳ προτεστάνται τὸ πρῶτον ἐπισήμως τὴν νέαν διδασκαλίαν. Καὶ κατεδίωξε μὲν Σιγισμοῦνδος ὁ Γ' (1587—1632) ὠμότατα αὐτοὺς, καθὼς ἐν γένει πάντας τοὺς μὴ καθολικοὺς (Dissidentes), ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἐν Θόρνῳ ἐθνικὴ συνέλευσις ἀπηγόρευσεν αὐστηρῶς τὰς νέας διδασκαλίας, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Διὰ τοῦ Ματθίου Δεβέ (1453) ἐπεκράτησεν ἐν Οὐγγαρίᾳ ὁ Καλβινισμὸς, ὅστις ἐκηρύχθη ἐπισήμως ἐπὶ τῆς ἐν Κτζέγκερ συνόδου (1557). Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἦσαν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1524 μαθηταὶ τῆς νέας διδασκαλίας. Καὶ ἐν Οὐγγαρίᾳ οἱ καθολικοὶ ἠθέλησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὸν προτεσταντισμὸν, ἀλλ' ὅμως τὰ πλεῖστα μέρη τῆς χώρας ἠσπάσθησαν ὁριστικῶς αὐτόν. Ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἦτο ἤδη ἀπὸ τοῦ 1521 γνωστὸς ὁ λουθηρανισμός. Ἐν Δανίᾳ εἰσήγαγεν ἐπὶ Χριστιανοῦ τοῦ Β' ὁ Ἰωάννης Τάουσεν τὸν προτεσταντισμὸν, ὃν ἐπισήμως ἀπεδέχθη τὸ ἐν Ὀδενσέε συμβούλιον. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἐγνώσθη ὁ προτεσταντισμὸς καὶ ἐν Ἰσλανδίᾳ. Εἰς Σουηδίαν εἰσήγαγε τὴν μεταρρύθμισιν ὁ Γουστάβος Βάσσας τῷ 1521. Ἡ δὲ ὁριστικὴ νίκη τῆς νέας διδασκαλίας χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐν Οὐψάλῃ τῷ 1526 γενομένης μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν Ὀλάου καὶ Λαυρεντίου Πέτερσων καὶ τοῦ καθολικοῦ Γάλλου διαλέξεως, μεθ' ἣν ἐγένετο παραδεκτὴ ἡ μεταρ-

ρύθμισις ἐπισήμως ἐν τῷ ἐν Βεστεραῖς συμβουλίῳ (1527). Οἱ δύο ἐκεῖνοι ἀδελφοὶ μετέφρασαν τὸ πρῶτον εἰς τὸ σουηδικὸν ἰδίωμα καὶ τὴν ἁγίαν Γραφήν. Ὁ Λαυρέντιος Πέτερσων ἐγένετο μετὰ ταῦτα διαμαρτυρόμενος ἐπίσκοπος Οὐψάλης. Ἐπίσκοποι ὠνομάσθησαν ἐν Σουηδίᾳ καὶ Δανίᾳ οἱ πρῶτοι πρεσβύτεροι, οἱ προϊστάμενοι τῶν ἐκκλησιῶν. Πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τοῦ παπισμοῦ νὰ κωλύσῃ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ προτεσταντισμοῦ ἐν τῇ Σουηδίᾳ ἀπέβησαν μάταιαι. Ταὐτοχρόνως σχεδὸν εἰσήχθη καὶ εἰς τὴν Νορβηγίαν τὸ νέον κήρυγμα. Ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἠδυνήθη ἡ μεταρρύθμισις νὰ καταβάλῃ ῥίζας βαθείας, ἂν καὶ ἐν πολλαῖς πόλεσιν αὐτῆς, οἷον ἐν Φλωρεντίᾳ, Βενετίᾳ, Μεδιολάνῳ, Μοδένᾳ, Μαντούῃ καὶ Νεαπόλει εὗρε πολλοὺς ὀπαδούς.

§ 282.

Μεταρρύθμισις ἐν Ἀγγλίᾳ, Σκωτίᾳ καὶ Ἀμερικῇ.

Soames Hist. of the Church of Engl. Lond. 1825. Merle d'Aubigné Histoire de la Réformation en Angl. 1854. Gumpach Geschichte der Trennung der Engl. Kirche von Rom. Darmst. 1845.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἰσήχθη ἡ μεταρρύθμισις διὰ τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου τοῦ Η'. Τὸ πρῶτον ὁ Ἐρρῖκος οὗτος ἦτο κεκηρυγμένος ἐχθρὸς αὐτῆς. Ἵνα μάλιστα δοξασθῇ ὡς θεολόγος, ἔγραψε κατ'αὐτῆς τὸ σύγγραμμα « Βεβαίωσις τῶν ἑπτὰ μυστηρίων κατὰ Μαρτινου Λουθήρου, » ἔργον κυρίως ὂν τοῦ ἐπισκόπου Ῥοσέςερ Φισσέρου, διὸ ὁ πάπας εἶχεν ἀπονείμει αὐτῷ τὸν τίτλον τοῦ ὑπερασπιστοῦ τῆς πίστεως (defensoir fidei) τῷ 1521. Ἀφορμή τις ὅμως ἔδειξεν ὅτι ὁ Ἐρρῖκος δὲν ἦτο εἰλικρινὴς καὶ σταθερὸς τῆς ἀρχαίας πίστεως ὀπαδός. Θέλων δηλ. νὰ διαζευχθῇ ἀπὸ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Αἰκατερίνης ἐξ Ἀραγωνίας ἵνα νυμφευθῇ τὴν ὡραίαν Ἄνναν Βολέϋν, ἐπειδὴ ὁ πάπας ἠρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ διαζύγιον, διαρρήξας πᾶσαν σχέσιν πρὸς τὴν Ῥώμην, ἀνύψωσεν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Καγγελαρίου τὸν φίλον τῶν νέων μεταρρυθμιστικῶν ἰδεῶν Θωμᾶν Μῶρον, καὶ οὕτω ἤνοιξε τὰς πύλας εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Ὑπὲρ ταύτης εἰργάσθησαν μετ'αὐτοῦ καὶ οἱ θεολόγοι Κράνμερ καὶ Θωμᾶς Κρόμβελ. Ὁ πρῶτος ὠνομάσθη καὶ Κανταουρίας ἀρχιεπίσκοπος. Τὸ πρῶτον

δ' ἀπερρίφθη ἡ ἐξουσία τοῦ πάπα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας. Οἱ ἐπίσκοποι ἔμελλον νὰ ἐπικυρῶνται τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κανταουρίας. Ἀνωτάτη δὲ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐκηρύχθη αὐτὸς ὁ βασιλεύς, ὃν ὤφειλον πάντες οἱ ἐπίσκοποι μεθ' ὅρκου ὡς τοιοῦτον νὰ ἀναγνωρίζωσιν. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐδημεύθησαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα καὶ διελύθησαν 276 μοναστήρια. Ὁ βίος τοῦ Ἑρρίκου ἐκηλιδώθη διὰ πολλῶν ὠμοτήτων. Τὸν Ἑρρῖκον διεδέχθη ὁ Ἐ δ ο υ ά ρ δ ο ς Ϛ', ἐφ' οὗ συνετελέσθη ἡ μεταρρύθμισις τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἐκκλησίας. Τῷ 1549 ἐδημοσιεύθησαν τὸ βιβλίον τῶν ὁμιλιῶν, ἡ νέα κατήχησις, νέα τις λειτουργία καὶ τὸ βιβλίον τῶν προσευχῶν καὶ τῶν τελετῶν (Book of common prayer). Οὕτως ἐμορφώθη ἡ νέα ἐκκλησία, ἧς ἡ ἐπίσημος ὁμολογία ἐξεδόθη ἐν 42 ἄρθροις. Ἡ λατινικὴ λειτουργία κατηργήθη, ἐπίσης ἡ ἀγαμία τοῦ κλήρου, εἰσήχθη δὲ εἰς τὴν λατρείαν ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα καὶ ἐξεβλήθησαν ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν αἱ εἰκόνες καὶ τὰ θυσιαστήρια. Ἠθέλησε μὲν ἡ τὸν Ἐδουάρδον διαδεξαμένη Μ α ρ ί α, θυγάτηρ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τοῦ Ἑρρίκου, καθολικῶς ἀνατεθραμμένη οὖσα, νὰ ἐπαναγάγῃ διὰ τῆς βίας τὸν καθολικισμόν καὶ περὶ τοὺς 279 ἐφονεύθησαν τότε ὡς ἀντίπαλοι τῶν ἰδεῶν της, ἀλλ' ἐπὶ τῆς Ἐ λ ι σ ά β ε τ καὶ τοῦ διαδόχου αὐτῆς Ἰ α κ ώ β ο υ τοῦ Α' (1603) (ἀπὸ τοῦ 1558) ἐνιδρύθη ὁριστικῶς ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ προτεσταντισμός, καταδιωχθέντων ἀπηνῶς τῶν καθολικῶν. Ὁ τότε ἀρχιεπίσκοπος Κανταουρίας γενόμενος Π ά ρ κ ε ρ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Β ά ρ λ ο β (τοῦ γενομένου χαλβινιστοῦ), ὅπως χειροτονήσῃ αὐτὸς τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους. Μόνον οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ διαμαρτυρόμενοι διετήρησαν τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἐν γένει τὴν ἱερωσύνην, ὅπως ἐννοεῖται ἐν τῇ καθολικῇ καὶ τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Τὸ βιβλίον τῶν προσευχῶν καὶ τῶν τελετῶν (Common prayer Book) ἀνεθεωρήθη, τὰ δὲ 42 ἄρθα μεταβληθέντα ἐν πολλοῖς ἀπέβησαν τὸ συμβολικὸν βιβλίον τῆς ἀγγλικανῆς ἐπισκοπιανῆς ἐκκλησίας (τ ὰ τ ρ ι ά κ ο ν τ α ἐ ν ν έ α ἄ ρ θ ρ α). Τὰ ἄρθρα ταῦτα περιέχουσι μέτριόν τινα χαλβινισμόν. Μόνη πηγὴ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι καὶ κατ' αὐτὰ τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης· αἱ δὲ ἀρχαῖαι ἐκκλησιαστικαὶ παραδόσεις εἶναι δεκταὶ μόνον ἐφ' ὅσον φανερῶς συμ-

φωνοῦσι μετὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς (ἄρθρ. 34)· ἡ δικαίωσις μόνον διὰ τῆς πίστεως προσκτᾶται· ἐκ τῶν μυστηρίων εἶναι δεκτὰ μόνον τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία· ἡ μετουσίωσις ἀπορρίπτεται καὶ ἐν γένει ἡ λειτουργία· ὁμοίως ἀποκυρήττουσι τὰ ἄρθρα ταῦτα καὶ τὸ καθαρτήριον καὶ τὴν ἐπίκλησιν καὶ ἐν γένει προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν (ἄρθρ. 19. 24. 28. 30. 32. 37). Ἀλλὰ παρὰ τὸ παράδειγμα τῶν λοιπῶν προτεϛαντικῶν ἐκκλησιῶν διετηρήθη ἐν τῷ 36 ἄρθρῳ ἡ χειροτονία τῶν ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ὥς τι οὐσιῶδες καὶ ἀναγκαῖον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ ἐν ἄλλοις δέ τισι προσεγγίζει ἡ ἀγγλικανὴ τῇ καθολικῇ καὶ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἡ ἀγγλικὴ λειτουργία εἶναι κατὰ τὸ πλεῖϛον κατὰ γράμμα μετάφρασις ἀρχαίων λειτουργιῶν, ἐν αἷς ἡ εὐχαριστία παρίσταται ὡς θυσία. Καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ κατὰ τὸ βάπτισμα, ὁ τύπος τῆς ἀφέσεως καὶ πολλὰ ἄλλα ἐτηρήθησαν ἐκ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Τοιουτοτρόπως ἀπετέλεσεν ἡ ἀγγλικανὴ ἡ ἐπισκοπιανὴ ἐκκλησία νέον τινά, τὸν τρίτον κύριον τύπον τοῦ προτεσταντισμοῦ.

Κατὰ τῶν ϛοιχείων τούτων ὅμως ὡς καθολικιζόντων ἐξηγέρθησαν πολλοὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, κληθέντες Non Conformistae ἢ Π ο υ ρ ι τ α ν ο ὶ (Καθαροί), οἵτινες ἀντὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς λοιπῆς ἱεραρχίας εἰσήγαγον εἰς τὰς ἐκκλησίας των τὸ σύστημα τῶν πρεσβυτέρων κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ καλβινισμοῦ, καὶ οὕτως ἐμόρφωσαν ἀπέναντι τῆς τοῦ κράτους ἐπισκοπιανῆς ἐκκλησίας τὴν τῶν πρεσβυτεριανῶν ἐκκλησίαν, ἥτις ὑπέστη πολλὰς καταπιέσεις ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Μερὶς τῶν πρεσβυτεριανῶν τούτων ἡ σφοδρότερον εἰς τὸν ἐπισκοπιανισμὸν ἀνθισταμένη εἶναι ἡ τῶν ἀνεξαρτήτων (Independentes ἢ Βροβνιανοί, οἱ καὶ Κογγρεγατιοναλισταὶ κληθέντες), οἵτινες δὲν ἤθελον οὐδὲ πρεσβυτέρια ἢ ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς νὰ ἀναγνωρίσωσιν. Ἐπὶ Κ α ρ ό λ ο υ τοῦ Α΄ ἡ ἔχθρα τῶν πουριτανῶν κατὰ τῆς ἐπισκοπιανῆς ἐκκλησίας ἐκορυφώθη. Μετὰ τῆς ἀποστροφῆς δὲ ταύτης τῶν πουριτανῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κράτους συνεδέθη μετὰ ταῦτα καὶ ἡ κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ Καρόλου δυσαρέσκεια, ἥτις ἔληξεν εἰς ἐπανάστασιν κατ᾽ αὐτοῦ, καθ᾽ ἣν οὗτος μὲν ἀπεκεφαλίσθη, ἐκηρύχθη δὲ ἡ δημοκρατία ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ προστάτης αὐτῆς ἀνεδείχθη ὁ Κ ρ ό μ β ε λ, ἡ ψυχὴ τῆς ἐπαναστά-

σεως. Ὁ πρεσβυτεριανισμὸς ὑπεστηρίχθη τότε ἐν Ἀγγλίᾳ δι' ὅλων τῶν μέσων. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρόμβελ ἀνηγορεύθη πάλιν βασιλεὺς ὁ Κάρολος Β΄, ὅστις ἀποκατέστησε πάλιν τον ἐπισκοπιανισμόν. Καταδιωχθέντες οἱ ἀνεξάρτητοι κατέφυγον εἰς Ὁλλανδίαν, ἔπειτα δὲ μέρος μὲν ἐπέστρεψαν, μέρος δὲ ἀνεχώρησαν εἰς Ἀμερικήν. Ἑκάστη κοινότης αὐτῶν διοικεῖται ἀνεξαρτήτως, ἂν καὶ ἀνεγνώριζον κοινόν τι κέντρον, τὴν ἐν Λονδίνῳ συνέλευσιν (Congregational Board). Οὐδαμοῦ ἡ πρὸς τοὺς καθολικοὺς ἀποςροφὴ τῶν διαμαρτυρομένων ἐκορυφώθη τοσοῦτον, ὅσον ἐν Ἀγγλίᾳ. Πολλάκις τὸ κατ' αὐτῶν μῖσος ἀπέδιδεν εἰς τοὺς καθολικοὺς μεγάλα ἐγκλήματα, συνωμοσίας, πυρκαϊὰς καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐπὶ Καρόλου δὲ ὡρίσθη καὶ καὶ ὁ ὅρκος, ὃν ὤφειλε πᾶς ὑπάλληλος νὰ καταθέτῃ, ὅτι ἀναγνωρίζει τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ἀνώτατον ἄρχοντα ἐπὶ τῆς θρησκείας. Ἐν Σκωτίᾳ εἰσήγαγε τὴν μεταρρύθμισιν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ καλβινισμοῦ ὁ Κνὼξ (1542) ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῆς Ἐλισάβετ βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας.[1] Ἡ Βουλὴ τῆς Σκωτίας παρεδέχθη ἐπισήμως τὴν μεταρρύθμισιν καὶ ἠπείλησε διὰ τιμωρίας τὴν ἀκρόασιν τῆς καθολικῆς λειτουργίας καὶ τὴν ἐμμονὴν ἐν γένει εἰς τὸν καθολικισμόν. Ἡ δὲ πίστις τῆς νέας ἐκκλησίας ἐξεδόθη ἐν τῷ Confessio scotica, εἰσήχθη δὲ τὸ σύστημα τῶν πρεσβυτέρων. Τῷ 1572 ἐκυρήχθη τὸ σύστημα τοῦτο ὡς τὸ ἐπικρατοῦν. Μετὰ τοῦ Κνὼξ εἰργάσθη ἐν Σκωτίᾳ ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ὁ Μελβὶλ (1572). Ἐν Ἰρλανδίᾳ ἤδη Ἑρρῖκος ὁ Η΄ εἶχε καταργήσει τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα, αἱ λοιπαὶ ὅμως μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἐδουάρδου δὲν εὗρον εἴσοδον εἰς αὐτήν. Καὶ ἐπὶ Ἐλισάβετ δὲ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι ἵνα εἰσαχθῇ ἐν Ἰρλανδίᾳ ὁ προτεσταντισμὸς ἀπέβησαν μάταιαι. Οἱ ἁπλοῖ ἰρλανδοὶ μὴ ἐννοοῦντες τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὴν παλαιὰν πίστιν. Τῷ 1642 ἠγέρθησαν μάλιστα κατὰ τῶν ἐξ Ἀγγλίας καταπιέσεων καὶ ἐζήτησαν τὴν ἐντελῆ ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀνεξαρτησίαν των, ἀλλ' ὁ Κρόμβελ ἐπέτυχεν νὰ ὑποτάξῃ αὐτούς. Μόλις δὲ ἐπὶ τῆς ἐν Λίμερικ

1). Cook Hist. of the church of Sc. from the Reform. Edinb. 1815. Sack Die Kirche von Schottland. Heidelberg 1844.

συνθήκης (1691) κατώρθωσαν οἱ μετὰ Ἰακώβου τοῦ Β' κατὰ Βιγχέλμου τοῦ ἐξ Ὀρανίας ἀγωνισθέντες Ἰρλανδοὶ νὰ ἐπιτύχωσιν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας των καὶ ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας. Καὶ ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα ἡ κατάστασις τῶν ἰρλανδῶν δὲν ἐβελτιώθη ἐντελῶς. Ὅλη σχεδὸν ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἐν Ἰρλανδίᾳ ἡρπάγη παρὰ τῆς ἀγγλικανῆς ἐπισκοπιανῆς ἐκκλησίας. Μετὰ τὸν ἀμερικανικὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα καὶ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἀπήλαυσαν οἱ ἰρλανδοὶ τελειοτέρας τινὸς ἐλευθερίας. Ἕνεκα τῆς κατὰ τὸ 1798 ἐν Ἰρλανδίᾳ ἐπαναστάσεως ἡνώθη διοικητικῶς ἐντελῶς ἡ Ἰρλανδία μετὰ τῆς Ἀγγλίας (1801).—Εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν διέδωκαν τὸν προτεσταντισμὸν μετανάσται ἐξ Ἀγγλίας καὶ τῆς λοιπῆς προτεσταντικῆς Εὐρώπης.

282

Ἡ μεταρρύθμισις ἐν Γαλλίᾳ καὶ ταῖς Κάτω Χώραις.

Capefigue Histoire de la Reformation, de la ligue et du règne du Henri IV, Paris 1864. De **Felice** Histoire des protestants en Fr. Paris 1851. **Michelet** Histoire de France au XVI siècle. Guerres de religion. Paris 1864.

Ἤδη ἐπὶ Φραγκίσκου τοῦ Α' εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ προτεσταντισμός, ὃν ὁ βασιλεὺς οὗτος καὶ διὰ τῶν ὅπλων ὑπερήσπισεν ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τοῦ Καρόλου. Ὁ Ζβίγγλιος καὶ ὁ Καλβῖνος ἀφιέρωσαν αὐτῷ τὰ κυριώτερα ἔργα των. Λίαν εὔνους τῇ νέᾳ διδασκαλίᾳ ἦτο καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Μαργαρίτα δὲ Βαλουᾶς. Ἡ πρώτη προτεσταντικὴ κοινότης ἐσχηματίσθη ἐν Μῶ. Ἀλλὰ ταχέως ἤγειραν οἱ καθολικοὶ σφοδροὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς νέας διδασκαλίας, οἵτινες ἔκτοτε Οὐγενότοι[1] ὠνομάσθησαν. Πολλοὶ αὐτῶν ἀπεκεφαλίσθησαν ἢ ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τῆς Γαλλίας, καθὼς καὶ ὁ Καλβῖνος. Ἐπὶ Ἐρρίκου τοῦ Β' (1547—59) μεθ' ὅλας ταύτας τὰς καταδιώξεις ἐσχηματίσθησαν προτεσταντικαὶ κοινότητες ἐν Παρισίοις, Ὀρ-

1). Ἴσως ἐκ τοῦ Eignot=Eidgenossen ἢ ἐκ τοῦ Hugo Capet, ἀρχαίου βασιλέως τῆς Γαλλίας, ὅστις κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ ὡς φάντασμά τι περιεπλανᾶτο τὴν νύκτα. Ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς ἐκρύπτοντο τότε πολλάκις οἱ διωκόμενοι διαμαρτυρόμενοι τῆς Γαλλίας.

λεάνς, Ρουέν, Λυών, Ἄνγερς καὶ ἀλλαχοῦ, τῷ δὲ 1559 συνεκρότησαν οἱ ἐν Γαλλίᾳ διαμαρτυρόμενοι καὶ γενικὴν ἐν Παρισίοις σύνοδον, ἐν ᾗ ἐξέδωκαν καὶ καλβινινήν τινα ὁμολογίαν καὶ ὥρισαν τὸ πρεσβυτεριανὸν πολίτευμα (Confessio Gallicana). Ἐπὶ Φραγκίσκου τοῦ Β' (1559—60) καὶ τοῦ ἀνήλικος Καρόλου τοῦ Θ' ἐπολλαπλασιάσθησαν ἔτι μᾶλλον οἱ προτεστάνται ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ ναύαρχος Κολίγνυ καὶ ὁ βουρβῶνος πρίγκηψ Κονδὲ ἦσαν οἱ ἰσχυρότεροι προστάται αὐτῶν. Ἡ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων, ἥτις ἦτο ἡ κηδεμὼν τοῦ Καρόλου, ἐφάνη κατ' ἀρχὰς δικαία τοῖς προτεστάνταις, ἔπειτα ὅμως αἱ ἐπ' αὐτὴν ἐλπίδες τῶν διαμαρτυρομένων ἐψεύσθησαν. Ἡ μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἔχθρα ἔλαβε σφοδρότερον χαρακτῆρα, ἀφ' ὅτου ἀνεμίχθησαν μετὰ τῶν θρησκευτικῶν καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη. Οἱ δοῦκες Δὲ Γουίζε[1] ὑπεστήριζον τοὺς καθολικούς, οἱ δὲ πρίγκηπες Βουρβῶνοι τοὺς προτεστάντας. Ἐν τούτοις ὁ προτεσταντισμὸς ἐνισχύετο ὁσημέραι, ἀλλὰ μεγάλους ἀγῶνας διερχόμενος. Ἐπὶ 70 σχεδὸν ἔτη κατεσπάραξαν τὴν Γαλλίαν ἐμφύλιοι θρησκευτικοὶ πόλεμοι ὡς ἐκ τῆς διαμαρτυρήσεως, καθ' οὓς διεπράχθησαν παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν αἱ ὠμόταται ἀπανθρωπίαι. Ἐπὶ τῆς ἐν ἁγίῳ Γερμανῷ εἰρήνης (1570) εἶχον ἐπιτύχει ἐπὶ τέλους οἱ Οὐγενότοι νὰ γίνωσι κύριοι πολλῶν ὀχυρῶν φρουρίων οἷον τοῦ Λὰ Ῥοσχέλλ, Μοντωβὰν καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ παρεσκευάσθη ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Αἰκατερίνης φοβερά τις γενικὴ συνωμοσία κατὰ τῶν προτεσταντῶν, ἥτις ἐξερράγη τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου τῷ 1572 14 αὐγούστου, καθ' ἣν οἱ καθολικοὶ ἐπιπεσόντες αἴφνης κατὰ τῶν ἀμερίμνων καὶ ἀπροετοιμάστων προτεσταντῶν ἐπέφεραν παντοῦ τὴν σφαγήν. Ἀρξαμένη ἡ συνομωσία ἀπὸ Παρισίων διεδόθη ταχύτατα καθ' ἅπασαν τὴν Γαλλίαν. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην διαμαρτυρομένων εἶναι ἀόριστος. Τινὲς ἀναβιβάζουσιν αὐτὸν εἰς 100,000! Διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο,

1). Οἱ Γουΐζαι ἦσαν συγγενεῖς τῆς ἐκ Σκωτίας Μαρίας Στουάρτ, τῆς συζύγου τοῦ ἀσθενοῦς Φραγκίσκου τοῦ Β', οἵτινες μεγάλως ἐπιρρεάζοντες τοῦτον, ὄντες δὲ σφόδρα ζηλωταὶ ὑπὲρ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, κατεδίωκον τοὺς προτεστάντας. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν μετεχειρίσθησαν πᾶσαν τὴν ἐπιρροήν της καὶ ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς ἐκ Μεδίκων.

δι' ὃ ἔφριξε σύμπασα ἡ Εὐρώπη, ὁ πάπας Γρηγόριος ΙΓ' διέταξεν ἐν Ῥώμῃ μεγάλην δοξολογίαν! Μετὰ ταῦτα παρεσκευάσθησαν πάλιν οἱ Οὐγενότοι εἰς νέον ἐμφύλιον πόλεμον (1573), μεθ' ὃν διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1576 ἀπήλαυσαν πανταχοῦ τῆς Γαλλίας πλὴν τῶν Παρισίων ἐλευθερίας τῆς θρησκείας των. Τὸ κατ' αὐτῶν ὅμως μῖσος τῶν καθολικῶν δὲν ἔπαυσε παντάπασιν. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Ἑρρῖκος ὁ Γ' συνεδέθη μετὰ Ἑρρίκου τοῦ ἐκ Ναβάρρας, καλβινιστοῦ, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ δομινικανοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου Κλήμεντος (2 αὐγ. 1589). Ὁ δὲ δοὺξ τῆς Ναβάρρας ἐδέησε νὰ δεχθῇ τὸ καθολικὸν θρήσκευμα, ἵνα διαδεχθῇ Ἑρρῖκον τὸν Γ' ὡς Ἑρρῖκος Δ'. Οὗτος ἐξέδωκε τὸ περίφημον διάταγμα τῆς Νάντης, δι' οὗ παρεχωρεῖτο τοῖς προτεστάνταις ἐλευθέρα ἐξάσκησις τῆς θρησκείας των, παραδοχὴ εἰς τὸ κοινοβούλιον καὶ συγκρότησις συνόδων, ἐπεκύρωσε δὲ καὶ τὰ πανεπιστήμια αὐτῶν ἐν Σωμοὺρ, Μοντωβὰν καὶ Σεδάν. Ἀλλ' ἡ πρὸς αὐτοὺς δικαιοσύνη αὕτη ἤγειρε τὸ μῖσος τῶν φανατικῶν καθολικῶν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ', ὅστις ἔπεσε καὶ αὐτὸς θῦμα τοῦ δολοφόνου καθολικοῦ Ῥαβαλιὰκ (1 μαΐου 1610). Ὁ Λουδοβῖκος ΙΓ' ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν προτεσταντῶν τὸ ἰσχυρότερον αὐτῶν φρούριον λὰ Ῥοσχέλλ, καὶ οὕτως ἐξησθένισε τὴν δύναμιν αὐτῶν. Βιαιότερον αὐτοῦ κατεπίεσε τοὺς διαμαρτυρομένους ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ', ὅστις ἀνεκάλεσε τὸ διάταγμα τῆς Νάντης (18 ὀκτωβρ. 1685), ἤγειρε δὲ σφοδρὸν διωγμὸν κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων, ἐξ ὧν περὶ τὰς 70,000 σχεδὸν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πατρίδα των ἵνα ἀναζητήσωσιν εἰς ἄλλην χώραν ἐλευθερίαν συνειδήσεως καὶ θρησκείας.[1]—Αἱ Κάτω Χῶραι ἐδέχθησαν λίαν πρωΐμως τὸν προτεσταντισμόν. Ἤδη τῷ 1525 ἐφάνη ὀλλανδική τις μετάφρασις τῆς ἁγίας Γραφῆς. Κάρολος ὁ Ε' ἔλαβεν αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τῆς διαδόσεως τῆς νέας διδασκαλίας εἰς τὰς χώρας ταύτας, αἵτινες ἦσαν ἡνωμέναι τῷ κράτει αὐτοῦ. Τὰ μέτρα δὲ ταῦτα ἐφήρμοσε κατὰ τῶν προτεσταντῶν καὶ ὁ Φίλιππος Β'. Ἀλλ'

[1] Ἄλλοτε ἠριθμοῦντο οἱ ἐν Γαλλίᾳ διαμαρτυρόμενοι εἰς 2,000,000 περίπου, σήμερον δὲ ἕνεκα τῶν μεγάλων κατ' αὐτῶν καταπιέσεων καὶ καταδιωγμῶν ὑπελείφθησαν μόλις περὶ τὰς 600,000.

ὅτε διὰ τὰς ὠμότητας τοῦ καρδιναλίου καὶ ὑπουργοῦ **Γρανβέλλα** ἡ ἀγανάκτησις τῶν προτεσταντῶν ἐδεινώθη, ἠγέρθησαν κατ' αὐτοῦ οὗτοι ἔχοντες ἐπὶ κορυφῆς τὸν Βιλχέλμον ἐξ Ὀρανίας. Ἤδη τῷ 1561 ἐξέδωκαν οἱ ἐν Βελγίῳ καὶ Ὁλλανδίᾳ διαμαρτυρόμενοι τὴν πρώτην αὐτῶν ὁμολογίαν (Confessio Belgica) καὶ ἐτέλουν δημοσίαν λατρείαν. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος καὶ ἐνταῦθα. Διήρκεσαν δὲ αἱ ταραχαὶ αἱ ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως προκύψασαι ἐπὶ 68 ἔτη. Ἐπὶ τῆς Μαργαρίτας ἐκ Πάρμας, ἥτις ἐμετρίασε τὴν πρὸς τοὺς προτεστάντας σκληρότητα, ἡ πάλη ἔλαβεν ὕφεσίν τινα. Ἡ σκληρότης ὅμως τοῦ κόμητος Ἄλβα ἤγειρε πάλιν τοὺς καταδιωκομένους Γουέζους (ἐπαίτας, οὕτως ὠνομάσθησαν ἐνταῦθα οἱ διαμαρτυρόμενοι) εἰς ἐπανάστασιν. Ὁ πρίγκηψ τῆς Ὀρανίας ὠνομάσθη ἐπίτροπος τῆς Ὁλλανδίας, τοῦ Σέελανδ καὶ τῆς Οὐτρέχτης, μετ' ὀλίγον δὲ ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος πρόεδρος τῆς δημοκρατίας τῶν Κάτω Χωρῶν (1609). Ὁ καλβινισμὸς ἐξηπλώθη εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς χώρας· μόνον δὲ αἱ μεσημβριναὶ βελγικαὶ ἐπαρχίαι ἔμειναν καθολικαί. Αἱ σύνοδοι ἐν Δόρτρεχτ τῷ 1574 καὶ 1618 ἐξέδωκαν νέας ὁμολογίας, τὸ δὲ πανεπιστήμιον τὸ Λέϋδεν ἀπέβη ἡ ἑστία τῆς μεταρρυθμίσεως.

Οὕτως ἐξηπλώθη ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος ἡ μεταρρύθμισις εἰς τὰ πλεῖστα μέρη τῆς δυτικῆς καὶ βορείου Εὐρώπης. Τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν καθολικῶν ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ πάπα καὶ ἀπετέλεσε τὰς νέας προτεσταντικὰς ἐκκλησίας. Πιστοὶ τῷ πάπᾳ ἔμειναν μόνον οἱ λαοὶ τῆς Ἰταλίας, Ἱσπανίας καὶ Γαλλίας. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐζήτησαν νὰ ἐξαπλώσωσι τὰς ἰδέας των καὶ ἔτι ζητοῦσι καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν· ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ μεταρρύθμισις οὐδεμίαν εὗρεν εἴσοδον (Πρβλ. §§ 226 ἐπ.).

284.

Τελευταία πάλη ἐν Γερμανίᾳ ἕνεκα τῆς νέας πίστεως. Τριακονταετὴς πόλεμος. Εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας (1648).

Ἡ μεταρρύθμισις οὐδεμίαν χώραν ἐτάραξε τοσοῦτον ὅσον τὴν Γερμανίαν, ἐν ᾗ καὶ ἐγεννήθη. Διὰ τῆς κατὰ τὸ 1555 γενομένης ἐν Αὐγούστῃ εἰρήνης ἐφάνη μέν, ὅτι ἡ χώρα

αὕτη ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, διότι ἀνεγνωρίσθη τοῖς ὀπαδοῖς τῆς νέας ἐκκλησίας πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία, ἀλλ' ἡ εἰρήνη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ. Ἡ διάστασις μεταξὺ καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων ἐξηκολούθει. Εἰς μάτην ἐγένοντο πολλαχόθεν προσπάθειαι πρὸς ἕνωσιν τῆς ἕνεκα τοῦ προτεσταντισμοῦ εἰς δύο μέρη διασπασθείσης Γερμανίας. Καὶ τοῦ Ἐράσμου αἱ προτροπαὶ (de amicabili eclesiae concordia) καὶ τοῦ Κασσάνδρου (1566) αἱ περὶ εἰρήνης προσπάθειαι ἀπέβησαν μάταιαι. Οὐδὲν ὠφέλουν καὶ αἱ ἑκατέρωθεν γινόμεναι παρά τινων παραχωρήσεις. Οἱ καθολικοὶ Βαρώνιος καὶ Χρίστμαν ἐζήτησαν διὰ τοῦ Regula fidei, ὁ δὲ ἄγγλος Ὅλδεν διὰ τῆς analysis fidei νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἕνωσιν διὰ τῆς ἐπιστήμης, ἀποφεύγοντες τὴν πολεμικὴν καὶ ἀποκλείοντες τὰς καθαρῶς ἐπιστημονικὰς τῶν θεολογικῶν σχολῶν δοξασίας. Ἐπίσης ἐματαιώθησαν αἱ σπουδαῖαι περὶ θρησκείας δημόσιοι διαλέξεις ἐν Βάδεν (1589) καὶ αἱ ἐν Ἐμμενδίγγεν (1590), ὅπως εἰς μάτην ἀπέβη καὶ ἡ βραδύτερον ἐν Θὸρν τῆς Πολωνίας κατὰ τὸ 1643 γενομένη θρησκευτικὴ συνδιάλεξις. Ἡ ἀντίθεσις δεινουμένη ὁσημέραι ἀνενέου πάλιν τοὺς ἐμφυλίους ἐν Γερμανίᾳ σπαραγμούς, προκαλέσασα τὸν τριακονταετῆ λεγόμενον πόλεμον. Οἱ καθολικοὶ δὲν ἠνείχοντο βλέποντες ὁσημέραι μεγαλυνόμενον τὸν προτεσταντισμόν, ὁλοκλήρους δὲ χώρας τῆς Γερμανίας ἀσπαζομένας τὴν νέαν πίστιν. Ἡ Γαλλία ἀφ' ἑτέρου θέλουσα νὰ ἐξασθενίσῃ τὴν Αὐστρίαν, ἠρέθιζε τὰ πράγματα. Τῷ 1608 (μαίου 4) συνῆψαν νέαν συμμαχίαν οἱ προτεστάνται ἡγεμόνες (προτεσταντικὴ ἕνωσις) ἐν Ἀχάουζεν ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν δοῦκα τοῦ ῥηνικοῦ παλατινάτου Φριδερῖκον. Κατὰ τῆς συμμαχίας δὲ ταύτης συνησπίσθησαν κατόπιν καὶ οἱ καθολικοὶ ἡγεμόνες ἐν Βύρτσβουργ (1609). Ἡ δολοφονία τοῦ Ἐρρίκου Δ' ἀνέβαλε μόνον τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὴν ἔκρηξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἔδωκαν αἱ κατὰ τῶν προτεσταντῶν καταπιέσεις τῶν καθολικῶν ἐν Βοεμίᾳ. Εἰ καὶ ἐπὶ Μαξιμιλιανοῦ εἶχον ἤδη οἱ ἐν Βοεμίᾳ προτεστάνται ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας ἐξασκήσεως τῆς θρησκείας των, ὁ αὐτοκράτωρ Ματθίας[1] πειθόμενος εἰς τὰς προτρο-

[1] Οἱ τῆς τότε ἐποχῆς αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας κατὰ σειρὰν ὑπῆρξαν.

πὰς τῶν φανατικῶν καθολικῶν ἐπισκόπων καὶ ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν ἐμπνεόμενος, διέταξε νὰ κλείσωσι καὶ καταδαφίσωσι τὰς ἐν Κλοστεργρὰβ καὶ Βραουνάου προτεσταντικὰς ἐκκλησίας. Τοῦτο ἠρέθισε δικαίως τοὺς προτεστάντας εἰς ἐπανάστασιν ἐν Πράγᾳ (1618). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ματθίου ἐξελέξαντο οἱ Βοεμοὶ ὡς βασιλέα τῆς Βοεμίας ἀντὶ τοῦ Φερδινάνδου Β' τοῦ ὡς τοιούτου στεφθέντος Φριδερῖκον τὸν Ε' τοῦ ῥηνικοῦ παλατινάτου. Ὁ πόλεμος ἤρξατο ἐν Βοεμίᾳ. Καὶ ὁ μὲν Φριδερῖκος ἀπώλεσε τὴν ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ὄρους μάχην (1620) καὶ ἔφυγεν ἐκ Βοεμίας, ἀλλὰ τὸν πόλεμον ἐξηκολούθησαν ἐν Γερμανίᾳ οἱ προτεστάνται ἡγεμόνες, διότι ὁ Φερδινάνδος μὴ ἀρκούμενος ὅτι κατενικήθησαν οἱ ἐχθροί του, ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀνωτέρας αὐτοῦ δυνάμεως πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ καταπίεσιν τοῦ προτεσταντισμοῦ. Οἱ προτεστάνται καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἡττήθησαν ὑπὸ τῶν περιφήμων καθολικῶν στρατηγῶν Τίλλυ καὶ Βαλενστέϊν. Ὁ Φριδερῖκος ἀπώλεσε καὶ αὐτὸ τὸ ῥηνικὸν παλατινάτον, ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ παρεχώρησεν εἰς τὸν ἐκλέκτορα τῆς Βενετίας Μαξιμιλιανόν. Καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ τῆς Δανίας, ὁ ἐν τῷ ἀγῶνι προσκληθεὶς καὶ ὑποστηριχθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, Χ ρ ι σ τ ι α ν ὸ ς ὁ Δ' ἐνικήθη ἐν Λούττερ (1626) καὶ ἠναγκάσθη νὰ κλείσῃ τὴν ἐν Λύβεκ εἰρήνην (1629). Μετὰ τὰς νίκας ταύτας ἐξέδωκεν ὁ αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος ὁ Β' τὸ λεγόμενον διάταγμα τῆς παλινορθώσεως, τὸ ὁποῖον ἀπέδιδε τὰς ὑπὸ προτεσταντῶν κατεχομένας ἐκκλησίας μετὰ τῶν κτημάτων αὐτῶν τοῖς καθολικοῖς. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐν Γερμανίᾳ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος προτεσαντισμοῦ τὸν γενναῖον Σουηδὸν βασιλέα Γ ο υ σ τ ά β ο ν Ἀ δ ό λ φ ο ν, ὅστις ἐν τῇ ἐν Λειψίᾳ μάχῃ (1631) νικήσας τὸν Τίλλυ εἰσήλασεν εἰς τὴν Βαυαρίαν. Ἀλλὰ ἐν τῇ πλησίον τοῦ Λύτσεν μάχῃ (1632) ἔπεσε καίπερ νικήσας κατ' αὐτήν. Πλὴν οἱ σουηδοὶ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον, ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τῆς Γαλλίας διὰ χρημάτων. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Φερδινάνδου Β'

Κάρολος, Φερδινάνδος Α', Μαξιμιλιανός, Ρουδόλφος, Ματθίας, Φερδινάνδος Β', Φερδινάνδος Γ', Λεοπόλδος.

ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ Φερδινάνδου τοῦ Γ' ὁ πόλεμος, εἰς ὃν ἀνεμίχθησαν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα. Μόλις δὲ ὅτε ἡ Γερμανία ἕνεκα αὐτοῦ εἶχεν ἤδη ἐρημωθῆ, ἤρχισαν αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις ἐν Μύνςερ καὶ Ὀσναβροὺκ τῆς Βεστφαλίας (1645—48). Εἰς τὴν Γαλλίαν ἕνεκα τῆς ὑποστηρίξεως, ἣν παρέσχε τοῖς προτεστάνταις ἡγεμόσι, παρεχωρήθη ἡ Ἐλσατία, εἰς δὲ τὴν Σουηδίαν ἡ Φορπομερανία, μέρος τῆς ἄλλης Πομερανίας, τὸ Βίσμερ, τὸ Βρέμεν, τὸ Βέρδεν, πρὸς δὲ καὶ πέντε ἑκατομμύρια ταλλήρων διὰ τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου. Εἰς δὲ τοὺς γερμανοὺς ἡγεμόνας ἀπεδόθησαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα καὶ τὰ μοναστήρια, ὧν καὶ πρότερον ἦσαν κύριοι. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπεκυρώθη ἡ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης ἐκταθεῖσα καὶ ἐπὶ τοὺς Καλβινιστάς. Ἕκαστος ἡγεμὼν ἔλαβε τὸ δικαίωμα νὰ εἰσαγάγῃ, ἐὰν θέλῃ, τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν χώραν του. Ὡρίσθη ὅμως ὅτι ἔμελλε νὰ παραχωρῆται πλήρης ἐλευθερία θρησκείας εἰς τοὺς καθολικούς, τοὺς ὑπὸ προτεστάντας ἡγεμονας, καὶ εἰς τοὺς προτεστάντας τοὺς ὑπὸ καθολικοὺς ἡγεμόνας ὄντας. Τὸ ἀνώτατον γερμανικὸν δικαστήριον τοῦ κράτους ἔμελλε νὰ συγκροτῆται τοῦ λοιποῦ ἐξ ἴσου ἀριθμοῦ καθολικῶν καὶ προτεσταντῶν. Οὕτως ἀπὸ τῆς ἐν Βεστφαλίᾳ ταύτης εἰρήνης ἐξισώθησαν ἐντελῶς οἱ προτεστάνται καὶ οἱ καθολικοὶ ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ Ῥώμη μόνη δὲν ἐχάρη ἐπὶ τῇ συνθήκῃ ταύτῃ, ἥτις ἐπὶ τοῦ δικαίου στηριζομένη, ἀπέδωκε μετὰ τοσούτους δεινοὺς ἐμφυλίους πολέμους εἰς τὴν δυστυχῆ Γερμανίαν τὴν εἰρήνην. Ὁ Ἰννοκέντιος Ι' διεμαρτυρήθη κατ' αὐτῆς διὰ τῆς βούλλας Zelus domus Dei. Ἀπὸ τῆς ἐν Βεστφαλίᾳ εἰρήνης ὁ μεταξὺ προτεσταντισμοῦ καὶ καθολικισμοῦ ἀγὼν ἔγεινεν ἀγὼν πνεύματος, ὁποῖος ἔπρεπεν ἀπ' ἀρχῆς νὰ ἦναι. Ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν διὰ τὴν Γερμανίαν ὁ τριακονταετὴς οὗτος πόλεμος ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸν ὁριστιστικὸν διχασμὸν αὐτῆς εἰς προτεσταντικὴν καὶ καθολικήν. Ἔκτοτε δὲ τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος τῆς γερμανικῆς φυλῆς ἠδύνατο νὰ θεωρῆται ὡς διαλελυμένον, μόνον ὀνόματι ὑφιστάμενον τοῦ λοιποῦ. Ὁ τριακονταετὴς πόλεμος ἠρήμωσε τὴν Γερμανίαν, κατέστρεψε δὲ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς, καὶ ὀπισθοδρόμησεν αὐτὴν ἐπὶ ἕνα αἰῶνα. Πᾶσα ἡ ἀνάπτυξις τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν κατὰ τὸν ΙΕ'

καὶ ΙϚ' αἰῶνα σχεδὸν ἤρχισε νὰ ἐκλείπῃ, ἔπρεπε δὲ νὰ παρέλθῃ πλέον τοῦ ἑνὸς αἰῶνος, ἵνα δυνηθῇ ἡ Γερμανία νὰ ἀναστῇ ἀπὸ τῆς πτώσεως ἐκείνης.

§ 284.

Ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα καὶ λατρεία τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν.

Richter Geschichte der evangelischen Kirchen-Verfassung. Leipzig 1851. Hundeshagen Beitraege zur Kirchenverfassungsgeschichte u. KPolitik des Protestantisinns. Wisb. 1865. Richter Die evang. Ordnungen des 16 Jahrh Berlin 1846. Eisenschmid Geschichte der Kirchengebraueche des Protestantismns. Leipzig 1795.

Ἡ διοίκησις τῶν νέων ἐκκλησιῶν, ὡς πρὸς ἣν ἐζήτησαν οἱ διαμαρτυρόμενοι νὰ μιμηθῶσι τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν, ἐμορφώθη ἐντελῶς διαφόρως τῆς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· διοτι καταργηθείσης τῆς ἱερωσύνης ὡς εἰδικοῦ τινος χαρίσματος καὶ ἐκλιπούσης πάσης διαφορᾶς μεταξὺ λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, οἱ πρεσβύτεροι ἢ κήρυκες τῶν κοινοτήτων ἐθεωρήθησαν ὡς ἐντολοδόχοι ἁπλῶς τούτων, ὡς ὑπάλληλοι ἢ λειτουργοὶ ὁριζόμενοι ἵνα κηρύττωσι τὸ εὐαγγέλιον καὶ φροντίζωσι περὶ τῆς λατρείας. Ἐπιτροπαὶ δὲ τοιούτων κηρύκων καὶ λαϊκῶν ἐν μὲν τῇ λουθηρανικῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων διοριζόμεναι *(Consistoria)*, ἐν δὲ ταῖς καλβινικαῖς ἐκκλησίαις ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν κοινοτήτων ἐκλεγόμεναι (πρεσβυτεριαναὶ σύνοδοι) διηύθυνον τὰς γενικωτέρας ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις. Μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ προτεσταντικὴ ἐκκλησία διετήρησε τὴν ἱερωσύνην καὶ διηυθύνετο ὡς καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς, διὸ καὶ ἐπισκοπιανὴ ἐκκλησία λέγεται. Οἱ κατὰ τόπον ἡγεμόνες ὡς τὰ ἐντιμότερα μέλη τῆς ἐκκλησίας ἐκηρύχθησαν ἀνώτατοι αὐτῆς ἄρχοντες ἢ προστάται. Μόνος ὁ Καλβῖνος ἤθελε τὴν ἐκκλησίαν ὅλως ἀνεξάρτητον (ecclesia est sui juris). Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν λουθηρανῶν ἐπειδὴ ἐνιαχοῦ οἱ ἡγεμόνες καταχρώμενοι τῆς θέσεως αὐτῶν ὡς ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀρχὴν ἀκολουθοῦντες cujus regio, illius religio «οὗτινος ἡ χώρα τούτου καὶ ἡ θρησκεία», ἀνεμιγνύοντο καὶ εἰς τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ ἠνάγκαζον τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν πολλάκις νὰ μεταβάλλωσι πίστιν, ἐπολεμήθη πᾶσα ἰδία ἐξουσία τῶν ἡ-

γεμόνων ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ὑποστηριχθέντος τοῦ ἑταιρικοῦ συστήματος, καθ' ὃ ἡ ἐκκλησία ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητον καὶ αὐτόνομον ἑταιρίαν, ἧς ἡ ἐξουσία μόνον διὰ συνθήκης ὑπὸ ὡρισμένους ὅρους παραχωρεῖται τοῖς ἡγεμόσιν. Ἐσχάτως μάλιστα ἤρχισαν καὶ οἱ λουθηρανοὶ νὰ ζητῶσι τὴν τελείαν ἀπὸ τοῦ κράτους χειραφέτησιν τῆς ἐκκλησίας. Ἡ π ρ ω σ σ ι κ ὴ κ υ β έ ρ ν η σ ι ς διὰ διαφόρων νόμων τῷ 1872 παρῃτήθη πάσης ἀμέσου διευθύνσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ὁρίσασα, ἵνα τοῦ λοιποῦ κυβερνῶσι τὰ τῆς ἐκκλησίας σύνοδοι ἐλευθέρως ἐκλεγόμεναι ὑπὸ τῶν πιστῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν καλβινικῶν ἐκκλησιῶν. Διετήρησε δὲ μόνον τὸ δικαίωμα τῆς ἐποπτείας καὶ εἰσήγαγε τὸν πολιτικὸν γάμον, ὅστις εἶχε πρότερον εἰσαχθῆ καὶ εἰς ἄλλα κράτη τῆς Γερμανίας (Βάδεν), καθὼς καὶ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Καὶ ἡ λ α τ ρ ε ί α μετεβλήθη ἐν ταῖς νέαις ἐκκλησίαις, αἵτινες καὶ ἐνταῦθα ἠθέλησαν νὰ μιμηθῶσι τὴν ἀποστολικὴν ἁπλότητα. Τὸ κ ή ρ υ γ μ α, τὸ ὁποῖον εἶχε παραμεληθῆ ἢ διαστραφῆ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, ἀπέβη νῦν τὸ κυριώτερον μέρος τῆς λατρείας, τὸ κέντρον αὐτῆς. Τὸ κήρυγμα δὲ τοῦτο συνοδεύουσιν ὀλίγοι τινὲς ὕ μ ν ο ι ὑπὸ τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν ἄλλων διδασκάλων τοῦ προτεσταντισμοῦ ποιηθέντες, ὑπὸ συμπάσης τῆς κοινότητος ᾀδόμενοι ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, ὑποβοηθοῦντος καὶ τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου, τοῦ εἰσηγμένου καὶ ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. Τὴν ἐκκλησιαστικὴν μ ο υ σ ι κ ὴ ν παρέλαβον οἱ διαμαρτυρόμενοι παρὰ τῶν καθολικῶν. Κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους ἀνύψωσαν αὐτὴν ἐν Γερμανίᾳ πρὸ πάντων οἱ μεγάλοι μουσικοὶ Χαῖνδελ, Βάχ, Χάϋδν, Μότσαρτ καὶ Μένδελσων διὰ τῶν λεγομένων ὁρατορίων ἢ θρησκευτικῶν μελοδραμάτων. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλυπτικὴ καὶ ζωγραφικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀκμάσῃ ἐν τῇ προτεσταντικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἡ ῥωμαϊκὴ λειτουργία ἡ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς εὐχαριστίας ὡς θυσίας, ἣν ἐπολέμησεν ὁ προτεσταντισμός, κατηργήθη, ἔμεινε δὲ ἡ ε ὐ χ α ρ ι σ τ ί α ὡς κυριακὸν δεῖπνον, ἐνίοτε τελούμενον. Ἐκ τῶν λοιπῶν μυστηρίων διετηρήθη τὸ β ά π τ ι σ μ α, γινόμενον δι' ἐπιχύσεως ἢ ῥαντισμοῦ. Τὸ χ ρ ί σ μ α ἀπεβλήθη μὲν τὸ πρῶτον ὅλως, ἔπειτα ὅμως εἰσήχθη ὡς ἁπλῆ τελετή, καλούμενον ἐπιβεβαίωσις (confirmatio), διδόμενον δὲ μετὰ προηγουμένην παρὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουρ-

γοῦ κατήχησιν πρὸς μὲν τοὺς νέους περὶ τὸ 14 ἔτος τῆς ἡλικίας των, πρὸς δὲ τὰς κόρας περὶ τὸ 12. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην οἱ νέοι οὗτοι κοινωνοῦντες τῆς εὐχαριςίας τὸ πρῶτον καὶ ὁμολογοῦντες δημοσίᾳ τὴν ἑαυτῶν πίστιν, καταριθμοῦνται εἰς τὰ τέλεια μέλη τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὁ γάμος δὲ καὶ ἡ ἀνάδειξις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιμένων συνοδεύεται ὑπὸ προσευχῶν τινων καὶ τελετῶν. Ἡ τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν προσκύνησις κατηργήθη πανταχοῦ. Εἰκόνες ὡς ἁπλᾶ κοσμήματα εἶναι ἀνεκταὶ ἐν ταῖς λουθηρανικαῖς ἐκκλησίαις, ἀλλ' ἐν ταῖς καλβινικαῖς οὐδ' ὡς τοιαῦτα. Αἱ ἄλλαι ἑορταὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κατηργήθησαν, διετηρήθησαν δὲ μόναι αἱ τοῦ Ἰησοῦ Χριςοῦ (Γέννησις, Πάσχα, Πεντηκοστὴ) καὶ ἡ κυριακὴ ἑκάστης ἑβδομάδος. Ἀλλ' ἡ κυριακὴ τηρεῖται παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις αὐστηρότερον ἢ παρὰ πᾶσι τοῖς λοιποῖς χριστιανοῖς, θεωρουμένη ὡς ἡμέρα ἀφιερωμένη εἰς τὸν Θεόν. Ἐν πολλαῖς προτεσταντικαῖς χώραις, (μάλιστα ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ) παύουσι κατ' αὐτὴν οὐ μόνον αἱ ἐργασίαι ἀλλὰ καὶ πᾶν εἶδος διασκεδάσεως. Ἡ ἀνάγνωσις δὲ τῆς Γραφῆς εἶναι τὸ κυριώτερον ἐνασχόλημα τῶν ἀνθρώπων κατ' αὐτήν. Εἰς τὴν τήρησιν ταύτην τῆς κυριακῆς, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Γραφῆς καὶ εἰς τὸ ἀφθόνως ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς ἐκκλησίαις γινόμενον κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου ὀφείλεται τὸ ὅτι τὰ ἤθη τῶν προτεσταντικῶν λαῶν εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερα καὶ καθαρώτερα τῶν τῶν λοιπῶν χριστιανῶν, μάλιστα δὲ τῶν καθολικῶν.

255.

Θρησκευτικαὶ συζητήσεις παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις
κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταρρυθμίσεως.

Ἅπαξ εἰσαχθείσης τῆς ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων ἐλευθέρας καὶ ἀτομικῆς ἐρεύνης, ἦτο ἑπόμενον, ὅτι μεταξὺ τῶν μεταρρυθμιστῶν ἔμελλον νὰ ἐγερθῶσι διαφοραὶ γνωμῶν καὶ συζητήσεις. Παρ' οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐκκλησίᾳ αἱ συζητήσεις περὶ δογμάτων καὶ ἐν γένει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων εἶναι πλειότεραι καὶ ζωηρότεραι ἢ ἐν τῇ προτεσταντικῇ. 1. Ἡ πρώτη θρησκευτικὴ συζήτησις ἠγέρθη μεταξὺ τοῦ Λουθήρου καὶ Κάρλ-

σταδτ περὶ τῆς εὐχαριστίας. Ὁ Κάρλσταδτ ἀρνούμενος τὴν σωματικὴν παρουσίαν ἐδίδασκεν ὅτι ἡ εὐχαριστία εἶναι ἁπλῆ τις τελετὴ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου γινομένη. Ὁ Λούθηρος προσέβαλεν αὐτὸν ὡς διδάσκοντα ἐναντίον τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἡ αὐτὴ συζήτησις ἐγένετο καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ. Ὁ Ζβίγγλιος συμφωνῶν τῷ Κάρλσταδτ ἐν τῷ συγγράματι αὐτοῦ **subsidium de eucharistia** διϊσχυρίζετο ὅτι ἡ λέξις «ἐστὶ» πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ «σημαίνει». Ἀλλὰ καὶ ὁ Ζβίγγλιος κατεπολεμήθη ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Λουθήρου, ἰδίως δὲ τοῦ Βουγενχαγίου. Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ ἐμόρφωσεν ὁ Λούθηρος ἰδίαν περὶ εὐχαριστίας διδασκαλίαν· ἐδίδαξε δηλ. ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου παρίσταται ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ μεταλαμβάνεται, ἀλλ' οὐχὶ μετουσιούμενον εἰς τὸν ἄρτον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ, μετ' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτὸν (**in, sub et cum pane**). Ὅπως δὲ ὑποστηρίξῃ τὴν δοξασίαν ταύτην παρεδέχθη καὶ ἐδίδαξε τὴν σωματικὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ (**Ubiquitas**). Τὸν Ζβίγγλιον ὑπερήσπισε κατὰ τοῦ Λουθήρου ὁ Οἰκολαμπάδιος. Κατὰ τοῦ Ζβιγγλίου δὲ καὶ τοῦ Οἰκολαμπαδίου ἀπετείνετο τὸ ὑπὸ πολλῶν θεολόγων συνταχθὲν Σουαβικὸν σύγγραμμα. Οἱ μεταρρυθμισταὶ ἐπάλαιον μετὰ μεγάλης σφοδρότητος. 2. Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα μεταξὺ τῶν λουθηρανῶν γενομένων συζητήσεων σπουδαιότεραι εἶναι αἱ ἀκόλουθοι. Ἡ ἀντινομιστικὴ ἔρις, ἣν ἤγειρεν ὁ Ἰωάννης Ἀγρίκολας, τὸ πρῶτον καθηγητὴς ἐν Βιττεμβέργῃ, εἶτα δὲ αὐλικὸς ἱεροκῆρυξ ἐν Βερολίνῳ, διδάσκων, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις πρέπει μόνον ἐκ τῆς Κ. Δ. νὰ διδάσκηται. Τὸν Ἀγρίκολαν κατεπολέμησε καὶ αὐτὸς ὁ Λούθηρος, ἀναγκάσας νὰ ὑποκύψῃ εἰς αὐτόν. 3. Ἡ ἔρις περὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων. Ὁ Νικόλαος Ἄμσδορφ ἐδημοσίευσε σύγγραμμά τι κατὰ τοῦ Γεωργίου Μάγιορ ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ ἀγαθὰ ἔργα εἶναι ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν σωτηρίαν» (1559). Ἡ θρησκευτικὴ συνδιάλεξις ἐν Ἀλτεμβούργῳ δὲν ἠδυνήθη νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς ἐρίζοντας. Ἡ **Formula Concordiae** ἠναγκάσθη νὰ κηρύξῃ ὡς διδασκαλίαν τῶν διαμαρτυρομένων, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα τὰ ἀγαθὰ ἔργα, ἂν καὶ εἰς ἑαυτὴν ἀντιφάσκουσα διετήρησε τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δικαιοῦται καὶ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς πίστεως. 4. Ἡ συνεργιστικὴ ἔρις. Τὴν ἄκραν γνώμην τοῦ

Λουθήρου, ὅτι «ὁ Θεὸς μόνος ἐνεργεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὰ πάντα» ἠθέλησεν ἤδη ὁ Μελάγχθων νὰ μετριάσῃ παραχωρῶν τῷ ἀνθρώπῳ εἶδός τι συνεργείας. Τὴν αὐτὴν δὲ ἰδέαν παρεδέχθη καὶ ἐν τῷ λειψιανῷ Interim. Ἀλλ' ὅτε τὴν θέσιν ταύτην ὑπερήσπισεν ἐν Λειψίᾳ ὁ Πφέφφιγγερ διὰ τῆς πραγματείας του, ἠγέρθησαν οἱ ἐν Ἰένῃ θεολόγοι κατ' αὐτοῦ, ὑποστηρίξαντες τὴν πρώτην γνώμην τοῦ Λουθήρου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Θεοῦ (τῆς δικαιώσεως) μόνον ἀντίστασιν νὰ παράσχῃ, οὐδαμῶς δὲ νὰ συνεργήσῃ δύναται. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰένῃ ὑπερησπίσθη ὁ Βικτωρῖνος Στρίγελος τὸν συνεργισμόν. Ὁ κατ' αὐτοῦ δὲ ἐγερθεὶς Φλάκιος (1575) κατήντησε νὰ διδάξῃ, ὅτι ἡ ἁμαρτία εἶναι αὐτὴ ἡ οὐσία τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου! Αἱ ἰδέαι αὗται βραδύτερον ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν πλείστων προτεσταντῶν. 5. Ἡ Ὀσιανδρικὴ ἔρις. Ἀναλαμβάνων τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς καθηγητοῦ τῆς θεολογίας ἐν Κένιγσβεργ ὁ Ἀνδρέας Ὀσίανδρος, ἐναντίον τῆς περὶ δικαιώσεως διδασκαλίας τοῦ Λουθήρου, ἰσχυρίσθη ὅτι ἐν τῇ δικαιώσει ὁ ἁγιασμὸς εἶναί τι οὐσιῶδες. Ἀντίπαλος αὐτοῦ ἀνέστη ὁ Στάγκαρος. Ἡ δὲ ἔρις ἐδεινώθη πολὺ καὶ ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις ἐν Κένιγσβεργ. Τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὀσιάνδρου ὑπερησπίσθησαν ὁ Μέρλιν καὶ ὁ Χεσσχούσιος. Ἡ ἔρις ἔπαυσε διὰ τοῦ Corpu Prutenicum (1566), ἐν ᾧ ἡ περὶ δικαιώσεως διδασκαλία τοῦ Λουθήρου ἔλαβε συμβολικὸν χαρακτῆρα. 6. Ὁ Κρυπτοκαλβινισμός, ὅστις προῆλθεν ἐκ τῆς ἀμφιβόλου γλώσσης τοῦ Φιλίππου Μελάγχθονος, ἰδίως δὲ ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων μεταβολῶν τῆς Comfessio Augustana κυρίως ἐν τῇ περὶ εὐχαριστίας διδασκαλίᾳ ὑπὲρ τῆς καλβινικῆς γνώμης, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν περὶ τῆς σωματικῆς πανταχοῦ παρουσίας τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν τοῦ Λουθήρου. Τοὺς περὶ τὸν Μελάγχθονα (φιλιππισταὶ) κατεπολέμησεν ὁ Ματθίας Φλάκιος. Ὅτε οἱ θερμότεροι ὑπερασπισταὶ τῆς λουθηρανικῆς περὶ εὐχαριστίας διδασκαλίας ἐξεδιώχθησαν ἐξ Ἰένης, ἐνόμισαν οἱ φιλιππισταί, ὅτι ἐνίκησαν ὁριστικῶς καὶ ὅτι ἠδύναντο φανερῶς νὰ κηρυχθῶσιν ὑπὲρ τῆς καλβινικῆς περὶ εὐχαριστίας διδασκαλίας. Ἀλλὰ τοῦτο ἤγειρε γενικὴν ἀγανάκτησιν. Πολλοὶ μελαγχθονισταὶ κατεδιώχθησαν καὶ ἀπέθανον ἐν τῇ εἱρκτῇ. 7. Ἡ περὶ τῆς Formula Concordiae

ἔρις. Ὅτε αἱ ὁσημέραι πληθυνόμεναι ἔριδες ἠπείλουν καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἐπεχείρησεν ὁ καγκελλάριος Ἀνδρέας ἐν Τυβίγγῃ μετὰ τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας Αὐγούστου νὰ ἐπιτύχῃ ἕνωσίν τινα πασῶν τῶν μερίδων. Τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Ἀνδρέου, τοῦ Μαρτίου Χέμνιτζ καὶ τοῦ Χυτραίου συνετάχθη ὁμολογία Formula Concordiae, τύπος συμφωνίας κληθεῖσα, ἥτις ἔμελλε νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ ἑνώσῃ πάσας τὰς μερίδας. Καὶ ὅμως καὶ ὁ τύπος οὗτος δὲν ἐπήνεγκε τὴν ὁμοφωνίαν. Οἱ φιλιππισταὶ καὶ πάλιν ἔτρεφον τὰς καλβινικὰς γνώμας των. Ἐπὶ τέλους ὅμως κατεπιέσθησαν τελείως ἐπὶ τοῦ δουκὸς τοῦ σαξωνικοῦ Ἀλτεμβούργου Βιλχέλμου τοῦ Α'. 8. Ἡ σ υ γ κ ρ η τ ι κ ὴ λεγομένη ἔ ρ ι ς (συγκρητισμός), ἣν ἤγειρεν ὁ καθηγητὴς Γ ε ώ ρ γ ι ο ς Κ ά λ λ ι ξ τ ο ς ἐν Χέλμςαιδτ, εἷς τῶν εὐθυτάτων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνός του, ὅστις ἀπορρίπτων τὴν περὶ πανταχοῦ παρουσίας τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν καὶ τὴν ἀντίδοσιν τῶν ἰδιωμάτων τῆς Formula Concordiae ἦτο τῆς γνώμης, ὅτι πολλαὶ διαφοραὶ μεταξὺ προτεσταντῶν καὶ καθολικῶν δὲν ἀναφέρονται εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς πίστεως καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει οἱ προτεστάνται νὰ νομίζωσιν, ὅτι οἱ καθολικοὶ εἶναι ἐκτὸς τῆς σωτηρίας. Ἕνεκα τῆς τελευταίας ταύτης ἰδέας του κατηγορήθη σφοδρῶς ἐπὶ συγχύσει θρησκευτικῶν ἰδεῶν, ὅπερ συγκρητισμὸν ὠνόμασαν. Παρὰ τῷ λαῷ διεδίδετο, ὅτι ὁ Κάλλιξτος ἤθελεν οὐ μόνον τοὺς παπιστὰς καὶ καλβινιστὰς, ἀλλὰ καὶ τοὺς σωκινιανοὺς καὶ ἀρμινιανοὺς, καὶ αὐτοὺς μάλιστα τοὺς τούρκους καὶ ἰουδαίους νὰ κηρύξῃ ὡς ὁμοπίστους τοῖς λουθηρανοῖς. Ὁλόκληρον τὸ πανεπιστήμιον τῆς Χέλμσταιδτ συνεταράσσετο ὑπὸ τῆς ἔριδος ταύτης. Μετὰ τὰς ἔριδας ταύτας διακεκριμένοι δογματικοὶ ἔδωκαν εἰς τὸν λουθηρανισμὸν τὴν ὁριστικὴν νίκην ἐν Γερμανίᾳ ὁ Χέμνιτζ (Loci Theologici καὶ Examen Concilii Tridentini), ὁ Γέρχαρδ (Loci Theologici) καὶ ὁ Χούτερος (Compendium locorum theologicorum). Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ἔριδες συνέβησαν παρὰ τοῖς λουθηρανοῖς. Καὶ παρὰ τοῖς μ ε τ ε ρ ρ υ θ μ ι σ μ έ ν ο ι ς ἢ ἐλβετοῖς διαμαρτυρομένοις συνέβησαν ἱκαναὶ ἔριδες, ἀλλὰ διὰ τῶν ὑπὸ τῶν μετερρυθμισμένων παραδεκτῶν γενομένων συνόδων αἱ ἔριδες παρ' αὐτοῖς διελύοντο ταχύτερον καὶ ὁριστικώτερον. 9.

Ταραχὰς ἤγειρε τὸ πρῶτον ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἐλβετικῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Γερμανίᾳ. Πρῶτον ἐκηρύχθη τὸ ῥηνικὸν παλατινάτον ὑπὲρ τῆς μετερρυθμισμένης ἐκκλησίας, ὅπου ἐξεδόθη ἡ Κατήχησις τῆς Ἑϊδελβέργης (1563), ἥτις καὶ διότι ἐμετρίασε περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ δοξασίαν τοῦ Καλβίνου, καὶ διὰ τὴν δημώδη αὐτῆς ἔκφρασιν μεγάλως ἐξαπλωθεῖσα, ἀπέκτησε κατὰ μικρὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα. Ὀλίγον βραδύτερον ἠσπάσθησαν τὸν καλβινισμὸν ὁ κόμης τοῦ Ἔσσεν Μόριτς καὶ ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου Σιγισμοῦνδος, ἀποκρούσαντες τὸν λουθηρανισμόν. 10. Ὁ Ἀρμίνιος καθηγητὴς ἐν Λέϋδεν λαβὼν τὴν ἐντολὴν νὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα, ἂν ὁ προορισμὸς ἔλαβε χώραν πρὸ τῆς πτώσεως, ὅπως ἐφρόνουν τινὲς μετὰ τοῦ Καλβίνου (Supralapsarii), ἢ μετὰ τὴν πτῶσιν, (Infralapsarii), ἀπέρριψε τὴν πρώτην γνώμην καὶ ἐν γένει τὸν ἀπόλυτον λεγόμενον προορισμὸν, ἐνῷ ὁ συνάδελφος αὐτοῦ Γώμαρος ὑπερησπίσθη αὐτόν. Ἐντεῦθεν ἐγένοντο σφοδροὶ ἀγῶνες μεταξὺ ἀρμινιανῶν καὶ καλβινιστικῶν κοινοτήτων ἐν Κάτω Χώραις. Οἱ ἀρμινιανοὶ εἶχον ὡς ἀντιπροσώπους των τὸν περίφημον νομικὸν Ὀλδενβάρνεβελδτ καὶ τὸν Οὗγωνα Γρότιον, ἀπέκτησαν δὲ τῷ 1614 καὶ ἐλευθερίαν θρησκείας. Ἀλλὰ ταχέως κατεδιώχθησαν πάλιν οἱ ἀρμινιανοί. Ὁ Γρότιος ἐρρίφθη εἰς τὴν εἱρκτὴν, ὁ δὲ Ὀλδενβάρνεβελδτ κατεδιώχθη ἔτι ἀπηνέστερον. Ὅπως ἀνασταλῇ τὸν σφοδρότατον ἐρεθισμὸν τῶν πνευμάτων συνεκλήθη τότε ἡ μεγάλη ἐν Δόρτρεχτ σύνοδος τῶν καλβινιστῶν (1618—1619), ἐν ᾗ παρευρέθησαν θεολόγοι τῆς μετερρυθμισμένης ἐκκλησίας πασῶν τῶν χωρῶν ἐκτὸς τῆς Γαλλίας. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀνεκήρυξε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Καλβίνου καὶ καὶ κατέκρινε τὸν ἀρμινιανισμόν.

287.

Αἱρέσεις τοῦ ΙϚ' καὶ ΙΖ' αἰῶνος.

Bunzinger Das Religions-Kirchen und Schulwesen der Mennoniten. Speyer 1831. Fick Der Socinianismus. Kiel 1847. Kadelbach Geschichte Schw. u. der Schwenkfelder Lauban 1861. Franke de hist. Dogmatum Arminianorum. Kil. 1814. Bray L'Histoire de l'Église armi-

nienne. Strasb. 1835. Rowntree Quakerism past and present. Lond. 1859. Weingarten Independentismus u. Quaeckerthum. Berlin 1864.

Οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως εἴδομεν, ὅτι ἤδη ἐν ἀρχῇ ἕνεκα τῆς μεταξὺ Ζδιγγλίου καὶ Λουθήρου διαφορᾶς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς εὐχαριστίας διῃρέθησαν εἰς λουθηρανοὺς καὶ μετερρυθμισμένους, οἵτινες καὶ καλδινισταὶ μετὰ ταῦτα ἐκλήθησαν. Ἔπειτα παρετηρήσαμεν, ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ προτεσταντισμὸς προσέλαβεν ἴδιον τύπον, τὸν ἐπισκοπιανόν. Οὕτως ἐμορφώθησαν οἱ τρεῖς κύριοι κλάδοι τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἡ λουθηρανικὴ ἐκκλησία, ἡ καλδινικὴ καὶ ἡ ἐπισκοπιανή, αἵτινες ἀποτελοῦσι μέχρι τῆς σήμερον τὸ κύριον σῶμα τοῦ προτεσταντισμοῦ. Ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῶν ἐγεννήθησαν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς μεταρρυθμίσεως μέχρι τῆς σήμερον καὶ διάφοροι μικρότεραι μερίδες ἢ αἱρέσεις, αἵτινες ὑπάρχουσι διεσπαρμέναι πανταχοῦ τῶν προτεσταντικῶν χωρῶν, ἰδίως δὲ ἐν Ἀμερικῇ. Αἱ διαιρέσεις αὗται μεταξὺ τῶν διαμαρτυρομένων ἦσαν ἀναπόφευκτοι, ἀφοῦ ἀπορριφθέντος παντὸς ἐξωτερικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κύρους, ἐκηρύχθη ὡς μόνη πηγὴ καὶ κριτήριον τῆς διδασκαλίας ἡ Γραφὴ ἐλευθέρως κατὰ τὴν ἑκάστου συνείδησιν ἐξηγουμένη, ἥτις ἀρχὴ εἶναι ἡ πρώτη καὶ θεμελιωδεστάτη βάσις τοῦ προτεσταντισμοῦ. Τὰ προτεσταντικὰ συμβολικὰ βιβλία ἔχουσιν ἐν τῇ προτεσταντικῇ ἐκκλησίᾳ ταύτην μόνον τὴν σημασίαν, ὅτι χρησιμεύουσιν ὡς ἡ ἐπίσημος ἔκφρασις τῆς διδασκαλίας τῆς προτεσταντικῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ πρώτῃ ἀρχῇ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς, ὁσάκις δὲ ἐθεωρήθησαν ὡς ἔχοντα αἰώνιον ἐν τῇ προτεσταντικῇ ἐκκλησίᾳ κῦρος, ὅπως αἱ τοῦ Τριδέντου ἀποφάσεις διὰ τὴν καθολικήν, συνέδη ἐν ἀντιφάσει πρὸς αὐτὴν τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ προτεσταντισμοῦ. Οὐδὲν ἄρα παράδοξον, ἂν ἡ προτεσταντικὴ διδασκαλία ὑπέστη καὶ ὑφίσταται μέχρι τῆς σήμερον μυρίας καὶ ποικίλας μεταδολὰς καὶ ἀναπτύξεις, μέγας δὲ ἀριθμὸς αἱρέσεων ἐξῆλθον καὶ ἐξέρχονται ἐκ τῶν κόλπων τοῦ προτεσταντισμοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ γνήσιοι διαμαρτυρόμενοι δὲν θεωροῦσιν ὥς τι κακὸν τὰς διαιρέσεις ταύτας καὶ τὴν ποικιλίαν ταύτην τῶν θρησκευτικῶν διδασκαλιῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς σημεῖον ζωῆς. Αἱ κυριώτεραι τῶν αἱρέσεων τούτων εἶναι αἱ ἑπόμεναι. 1. Ἐκ

τοῦ ΙϚ' αἰῶνος κατάγονται οἱ Μ ε ν ν ω ν ῖ τ α ι ἢ ἀ ν α β α π τ ι σ τ α ί. Οὗτοι εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Λουθήρου ἐν διαφόροις χώραις ἀναφανέντων ἀναβαπτιστῶν. Ὠνομάσθησαν δὲ μετὰ ταῦτα Μεννωνῖται, ἀφ' ὅτου Μ έ ν ν ω ν τις καθολικὸς ἱερεὺς ἀσπασθεὶς τὰς ἀναβαπτιστικὰς ἰδέας, ὠργάνισεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν κοινωνίαν αὐτῶν. Οἱ μεννωνῖται ἠκολούθουν ἀρχὰς λίαν αὐστηράς, ὁμοιάζοντες πρὸς τοὺς ἀρχαίους μοντανιστὰς καὶ τοὺς μυστικοὺς αἱρετικοὺς τῶν μέσων αἰώνων. Ἀπέρριπτον δὲ τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων, τὸν ὅρκον, τὸν πόλεμον, τὸν χωρισμὸν τοῦ γάμου καὶ τὴν καταδίωξιν ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων. Ἐσπούδαζον νὰ ζῶσιν ἀκριβῶς κατὰ τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα τοῦ εὐαγγελίου, κατὰ γράμμα ἐννοοῦντες αὐτά, δὲν ἀνεγνώριζον δὲ συμβολικὰ βιβλία, οὐδὲ ἔδιδον σημασίαν εἰς τὴν θεολογικὴν παιδείαν. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ προορισμοῦ ἀπεδέχοντο τὴν γενικότητα τῆς χάριτος καὶ περὶ εὐχαριστίας ἐφρόνουν τὰ τοῦ Ζβιγγλίου. Ἡ ἐκκλησία κατ' αὐτοὺς εἶναι κοινωνία ἁγίων καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ διατηρῆται δι' αὐστηροτάτης εὐταξίας ἐν τῇ καθαρότητι αὐτῆς. Τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐκήρυττον μὲν ὡς ἀναγκαίαν πρὸς τὸ παρόν, ἀλλ' ὡς ξένην τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεὶς αὐτῶν ἀνελάμβανε πολιτικὸν ἀξίωμα. Οἱ νεώτεροι ἀναβαπτισταὶ ἐγκατέλιπον πολλὰ ἔθιμα τῶν ἀρχαίων, καὶ ἐμετρίασαν τὴν περὶ τὸν βίον ὑπερβολικὴν αὐστηρότητα αὐτῶν. 2. Οἱ Σ β ε γ χ φ ε λ δ ι α ν ο ί. Οὗτοι ὠνομάσθησαν ἐκ τοῦ Γ α σ π ὰ ρ Σ β έ γ χ φ ε λ δ ἐν Σιλεσίᾳ, ὅστις ἰσχυρίζετο ἐναντίον τοῦ Λουθήρου, ὅτι ἡ δικαιοῦσα πίστις δὲν δύναται νὰ ἦναι νεκρά, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκδηλοῦται δι' ἀ γ α θ ῶ ν ἔ ρ γ ω ν καὶ νὰ καταστρέφῃ τὰς κακὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ πάθη. Ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ ἐδέχετο ὁ Σβέγχφελδ θεοποίησίν τινα τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ, ἥτις χρησιμεύει ἡμῖν ὡς ψυχικὴ τροφή, ὅπως ὁ γήϊνος ἄρτος τρέφει τὸν γήϊνον ἄνθρωπον. Ὁ Σβέγχφελδ ἐσκέπτετο ἐν πολλοῖς ὡς μυστικιστής. Ἡ πρώτη δημιουργία κατ' αὐτόν, οὖσα ἀτελής, συμπληροῦται διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐνεργηθείσης ἀναγεννήσεως τῶν πάντων· ἰδίᾳ δὲ ἡ θεία εἰκὼν μετεδόθη μὲν ἀπ' ἀρχῆς τῷ ἀνθρώπῳ, διὰ τοῦ Χριστοῦ ὅμως τελείως διεμορφώθη. Σβεγχφελδιανοὶ εὐάριθμοι σώζονται ἔτι καὶ νῦν, μάλιστα ἐν Ἀ-

ρικῇ. 3. Σωκινιανοί. Οὗτοι ἐκλήθησαν οὕτως ἀπὸ τοῦ
ταλοῦ πεπαιδευμένου Λαιλίου Σωκίνου († 1562) καὶ
ῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Φαύστου Σωκίνου (1604), οἵτινες
αχωροῦντες ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι πᾶσαι αἱ πλάναι ἐν τῇ ἐκκλη-
ᾳ προῆλθον ἐκ τῆς ὀλιγωρήσεως τῆς λογικῆς ἐξετάσεως τῶν
αγμάτων καὶ τῆς περιφρονήσεως τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐνῷ
τος ἔπρεπε νὰ ὁδηγῇ καὶ ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πράγμασι, καθὼς
ι ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς, ἀπέρριπτον πᾶν ὅ,τι ἐφρόνουν ὅτι
τιβαίνει εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον ἢ ὑπερβαίνει αὐτόν. Διὰ
ῦτο δὲν ἐδέχοντο τὴν Τριάδα ὡς δόγμα μυστηριῶδες καὶ ἀ-
ιτάληπτον, τὸν δὲ Χριστὸν ἀπεδέχοντο ὡς ἁπλοῦν ἄνθρωπον
ωθέντα εἰς τιμὰς τῆς θεότητος διὰ τῆς εἰς τὸ θέλημα τοῦ
οῦ ὑποταγῆς αὐτοῦ, υἱὸν Θεοῦ ἐν ἠθικῇ καὶ θρησκευτικῇ
νον ἐννοίᾳ, καθὼς υἱοὶ Θεοῦ ὀνομάζονται πάντες ἐν γένει οἱ
ηθῶς εὐσεβεῖς[1]. Ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς ἑαυτοὺς ἀντιφάσκοντες
έχοντο τὰ θαύματα τῆς Γραφῆς. Ἀπέκρουον δὲ καὶ τὸν καλ-
νισμὸν καὶ τὸν λουθηρανισμὸν ὡς ἀρνουμένους τὴν τοῦ ἀν-
ώπου ἐλευθερίαν μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν πρωτοπλάστων, ἐδέ-
ντο τὴν σωτηρίαν, τὴν δικαίωσιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ ἀν-
ώπου ὡς ἔργον κυρίως τοῦ ἀνθρώπου, ὁδηγουμένου ἁπλῶς εἰς
ῦτο καὶ ὑποβοηθουμένου ὑπὸ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Χριστοῦ
ι τοῦ ἀρίστου αὐτοῦ παραδείγματος (ἐν τούτῳ συνίστων τὸ
γον τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολυτρώσεως), καὶ ἐθεώρουν τὰ
υστήρια, τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὸ βάπτισμα, ὡς ἁπλᾶς συμβο-
κὰς τελετάς, ἐκεῖνο μὲν τῆς διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστια-
σμοῦ καθάρσεως τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο δὲ τοῦ θανάτου τοῦ
υρίου. Οἱ Σωκινιανοὶ ἦσαν οἱ πρόδρομοι τῶν νεωτέρων ὀρθο-
γιστῶν ἢ ἐλευθεροφρόνων θεολόγων, οἵτινες ἀνέπτυξαν
νεπέςερον τὰς ἀρχὰς ἐκείνων (περὶ αὐτῶν ὅρα § 292). Ἀπὸ
ς Ἰταλίας καὶ Ἑλβετίας καταδιωχθέντες κατέφυγον εἰς τὴν
ολωνίαν καὶ ἀποκατέστησαν ἐν Ῥακὼβ, ὅπου μετὰ τῶν ἐκεῖ
τιτριαδιτῶν ἀναμιχθέντες, ἐξέδωκαν καὶ ἰδίαν ὁμολογίαν πί-
εως. Ἀλλὰ τῇ ῥᾳδιουργίᾳ τῶν ἰησουϊτῶν ἐξεδιώχθησαν καὶ
τεῦθεν τῷ 1638, ἐξ ἁπάσης δὲ τῆς Πολωνίας τῷ 1658 καὶ

1 Ἡ θέωσις, ἡ ἠθικὴ δηλ. ἀφομοίωσις πρὸς τὸν Θεόν, εἶναι προορισμὸς παν-
ς ἀνθρώπου.

διεσπάρησαν εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ἰδίως ἐν Ὁλλανδίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, ὀνομασθέντες βραδύτερον καὶ Οὐνιτάριοι (Unitarii) ὡς ἓν πρόσωπον ἐν τῇ θεότητι παραδεχόμενοι. Οἱ Οὐνιτάριοι εἶναι συνήθως ἄνθρωποι ἀνωτέρων τάξεων, εἰς τοὺς πεπαιδευμένους ἀνήκοντες. Ἔσχον δὲ καὶ πολλοὺς μεγάλους συγγραφεῖς, ἐν οἷς εἶναι καὶ ὁ Νεύτων. 4. Ἐκ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος κατάγονται οἱ Ἀρμινιανοί. Οὗτοι εἶναι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρμινίου, ὅστις εἶχε καταπολεμήσει τὸν ἀπόλυτον προορισμὸν τοῦ Καλβίνου ἐν Κάτω Χώραις, καὶ τοῦ ὁποίου αἱ δοξασίαι κατεκρίθησαν ἐν τῇ ἐν Δορτρέχτῃ συνόδῳ 1618 (Πρβλ. § 286). Οἱ ἀρμινιανοὶ καίπερ διωκόμενοι, διεσώζοντο καὶ μετὰ ταῦτα. 5 Οἱ Κουάκεροι. Καὶ οὗτοι ἀναφαίνονται κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Τούτων ἀρχηγὸς ἐγένετο ὁ Γεώργιος Φὼξ († 1690), ὅστις ἐδίδασκεν ὅτι ὁ χριστιανὸς ἅτε φωτιζόμενος ἀμέσως παρὰ τοῦ ἐν αὐτῷ θείου πνεύματος, δὲν χρῄζει οὔτε τῆς Γραφῆς οὔτε τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας. Συνέστησαν δὲ οἱ ὀπαδοί του τὴν πρώτην κοινότητα αὐτῶν ἐν Ἀγγλίᾳ τῷ 1643, ὀνομασθέντες κουάκεροι ἤτοι τρέμοντες, ἐκ τῆς ἀγγλικῆς λέξεως Quake, τρέμειν, διότι ἐν ταῖς συναθροίσεσιν αὐτῶν ὑπὸ συγκινήσεως καὶ κατανύξεως καταλαμβανόμενοι, ἔτρεμον. Οἱ κουάκεροι δὲν ἔχουσιν ὡρισμένους τύπους λατρείας, οὐδὲ τακτικοὶ κήρυκες ἦσαν τὸ πρῶτον παρ' αὐτοῖς. Ἀποφεύγουσι δὲ τὰς διασκεδάσεις, ὅπως οἱ μεννωνῖται, καὶ δὲν θέλουσι νὰ τελῶσι φόρους καὶ νὰ ὑπηρετῶσιν εἰς πολιτικὰς θέσεις. Συγγραφεὺς τελειοποιήσας τὰς ἰδέας αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Ῥοβέρτος Βάρκλεϋ († 1690), ὁ δὲ Οὐίλιαμ Πένν ἐγένετο ὁ δεύτερος παρ' αὐτοῖς ἱδρυτὴς τῆς αἱρέσεως, μεταρρυθμίσας κατὰ πολλὰ τὸ πρῶτον κουακερικὸν σύστημα. Ἐπὶ τέλους ἀποκατέστησαν οἱ κουάκεροι ἐν Ἀμερικῇ, ἐν τῇ Πεννσυλβανίᾳ, ἧς πρωτεύουσα ἐγένετο ἡ Φιλαδέλφεια. Οἱ κουάκεροι εἶναι ἄνθρωποι συνήθως τοῦ ὄχλου.

287.

Αἱρέσεις τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος παρὰ διαμαρτυρομένοις.

Schulze Entstehung uud Einrichtung der evangel. Brueder-gemeinde. Gotha 1822. Watson Observ. on Sonthey's Life of Wesley. London

1833. Jackson Geschichte des Methodismus. Aus d. engl. Berlin 1841. Swedenborg der nord. Seher. Schwael. Hall. 1850 Matter Église de Swedenborg. Paris 1862. Olshausen Geschichte der Mormonen. Goett. 1856. Jacobi Die Lehre Jrvings. Berlin 1846.

Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀνεφάνησαν· 6 Οἱ Χερρνχούτιοι, ὧν ἀρχηγὸς ἐγένετο ὁ Τσίντσενδορφ († 1760), ἱδρύσας τὴν πρώτην κοινότητα ἐν Χερρνχούτῃ τῆς Σαξωνίας. Συνέστη δὲ ἡ αἵρεσις ἵνα συνδιαλλάξῃ τὰς ἐν τῷ προτεσταντισμῷ διακεκριμένας μερίδας τῶν Λουθηρανῶν, Καλβινιστῶν, Βοεμῶν καὶ Μοραβῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῇ κοινῇ εἰς τὸν ἱλαστικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου πίστει. Διοικοῦνται δὲ οἱ χερρνχούτιοι ὑπὸ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, οὓς εἶχον καὶ οἱ Βοεμοὶ ἀδελφοί, νομίζοντες δὲ ὅτι πάντες εἶναι τέλειοι καὶ ἀναγεγεννημένοι χριστιανοί, ἀποκλείουσιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς των κοινωνίας τοὺς βαρέως ἁμαρτάνοντας. 7. Οἱ Μεθοδισταί. Οὗτοι εἶναι ὀπαδοὶ τοῦ Βέσλεϋ, μεθοδισταὶ κληθέντες ἀπὸ τοῦ μεθοδικῶς διατεταγμένου αὐτῶν βίου. Συνέστη δὲ ἡ αἵρεσις αὕτη τὸ πρῶτον ὡς εταιρεία φοιτητῶν ἐν Ὄξφορδ (1726), σκοποῦσα τὴν ἐξέγερσιν καὶ ὑπόθαλψιν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς ἐν τῇ νεκρᾷ καταστάσῃ ἀγγλικῇ ἐκλλησίᾳ. Τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐπιδιώκουσι πάντοτε οἱ μεθοδισταί, ὧν τὸ κήρυγμα περιστρέφεται κυρίως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐκφόβησιν τῶν ἁμαρτωλῶν διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ποινῶν τῆς μελλούτης κολάσεως. Ἐκ τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας, ἐξ ἧς προῆλθον, παρέλαβον οἱ μεθοδισταὶ τοὺς ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους καὶ πολλὰς ἄλλας διατάξεις. Τῷ 1732 ἔτει προσῆλθεν εἰς τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ὁ Βίτεφιλδ, μεγάλης τυχὼν παρ' αὐτοῖς τιμῆς. Παρεδέχοντο δὲ οἱ μεθοδισταί, ὅτι ὁ χριστιανὸς πρέπει ἀναγκαίως ἅπαξ τοῦ βίου του νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ ὡς αἰφνιδίαν μεταβολὴν ἐν ἑαυτῷ, ἄλλως ἀπατᾷ ἑαυτόν. Πρὸς δὲ νομίζουσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται ἐν τῷ βίῳ τούτῳ νὰ φθάσῃ εἰς τελείαν ἀναμαρτησίαν. Τῷ 1780 διῃρέθησαν οἱ μεθοδισταὶ εἰς Βεσλεϋανοὺς ἀποκλίνοντας εἰς τὸν ἀρμινιανισμὸν καὶ ἀπορρίπτοντας τὸν ἀπόλυτον προορισμὸν καὶ εἰς Βιτεφιλδιανοὺς καλβινίζοντας καὶ

ὀπαδοὺς τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ. 8. Οἱ Σ β ε δ ε ν β ο ρ γ ι α-ν ο ί. Ἀρχηγὸς αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Σ β έ δ ε ν β ο ρ γ († 1772), σουηδὸς, πεπαιδευμένος μὲν ἀνὴρ, ἀλλὰ νοσηρᾶς φαντασίας, ὅστις ἐπίστευε σταθερῶς, ὅτι μεταστὰς εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἔτυχεν ο ὐ ρ α ν ί ω ν ἀ π ο κ α λ ύ ψ ε ω ν, ἐνόμιζε δὲ ὅτι τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐξέδωκε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «περὶ τῆς χριστιανικῆς θεολογίας», ἤρχισε νέα ἐποχὴ διὰ τὸν χριστιανικὸν κόσμον, ἐνεκαινίσθη δηλ. ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ, ἢ τῆς Καινῆς ἐκκλησίας. Ὁ Σβέδενβοργ ἀπέρριπτε τὴν Τριάδα, καὶ τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ ἱλαστικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, ἀπεδέχετο πολλὰς ἀποκαλύψεις ἢ ἐνσαρκώσεις τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἀγγέλους καὶ δαίμονας ἐθεώρει ὡς πνεύματα τῶν τεθνεώτων, καὶ ἐξήγει τὰς Γραφὰς ἀλληγορικῶς.

Ὁ δὲ παρὼν ΙΘ' αἰὼν παρήγαγε τὰς ἑξῆς δύο προτεσταντικὰς αἱρέσεις. 9. Τοὺς Μ ο ρ μ ώ ν ο υ ς. Τούτων ἀρχηγὸς ἐγένετο ὁ Ἰωσὴφ Σ μ ὶ θ (1827) ἐν Ἀμερικῇ ζῶν, ὅστις ἰσχυρίζετο, ὅτι ἀνεκάλυψε μυστηριώδεις τινὰς χρυσοῦς πίνακας, οὓς εἶχε δῆθεν κρύψει πρὸ αἰώνων πολλῶν ὁ τελευταῖος ἰσραηλίτης προφήτης ἐν Ἀμερικῇ (!) Μ ο ρ μ ῶ ν. ἐξ αὐτῶν δὲ ἀνέγνωσε τὴν ἀληθῆ θρησκείαν. Οἱ Μορμῶνοι, ἄνθρωποι τοῦ ὄχλου τὸ πλεῖστον, προσδοκῶσιν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν τὴν δ ε υ τ έ ρ α ν π α-ρ ο υ σ ί α ν, νομίζουσι δὲ ὅτι τὸ προφητικὸν καὶ ἄλλα ἀποστολικὰ χ α ρ ί σ μ α τ α, ἐν τῇ Κ. Δ. ἀναφερόμενα, ἀνενεώθησαν παρ' αὐτοῖς. Ἐναντίον δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ παρὰ τὸ παράδειγμα πασῶν τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν εἰσήγαγον παρ' ἑαυτοῖς οἱ Μορμῶνοι τὴν πολυγαμίαν, δι' ὃ πολλάκις ἠγέρθησαν ταραχαὶ ἐν Ἀμερικῇ. 10. Τοὺς Ἰ ρ β ι γ-γ ι α ν ο ύ ς. Οὗτοι ἔσχον ἀρχηγὸν τὸν σκῶτον Ἴ ρ β ι γ γ, ἐφημέριον σκωτικῆς τινος ἐκκλησίας ἐν Λονδίνῳ (1834), προσδοκῶσι δὲ, καθὼς καὶ οἱ Μορμῶνοι, πρὸς οὓς ἔχουσι μεγάλην ὁμοιότητα, ὡς ἐγγίζουσαν ὁσονούπω τὴν μ έ λ λ ο υ σ α ν κ ρ ί-σ ι ν, πιστεύουσι καὶ αὐτοὶ ὅτι ἀνενεώθησαν παρ' αὐτοῖς τὰ ἀποστολικὰ χ α ρ ί σ μ α τ α τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς προφητείας, καὶ νομίζουσιν, ὅτι μόνον παρ' αὐτοῖς ἐπηνωρθώθη τὸ ἀληθὲς ἀποστολικὸν ἀξίωμα. Τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν καλοῦσιν ἀγγέλους.

289.

Σχέσεις τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν
καὶ αἱρέσεων πρὸς ἀλλήλας.

Neudeker Die Hauptversuche zur Pacificir. der prot. Kirche. Leipzig 1846.

Ἄλλοτε μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῶν διαφόρων τούτων προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν καὶ αἱρέσεων σφοδρὰ ἐπεκράτει ἀποστροφή. Οἱ λουθηρανοὶ ἐμίσουν τοὺς καλβινιστὰς καὶ οὗτοι ἐκείνους ὡς ἐχθροὺς τῆς πίστεως αὐτῶν. Ὁμοίως καὶ τῶν λοιπῶν μερίδων οἱ ὀπαδοὶ ἀλλήλους. Εἴδομεν ἀλλαχοῦ, ὅτι ὅτε ὁ Κάλλιξτος ἠθέλησε νὰ ἑνώσῃ τὰς διαστάσας ἐκκλησιαστικὰς μερίδας, φοβερὸς πόλεμος πανταχόθεν ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ, παρὰ πάντων δὲ κατηγορήθη ἐπὶ συγκρητισμῷ (§ 286). Μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οὐδεὶς ἤθελε νὰ ἀκούσῃ τι περὶ ἑνώσεως. Ὅ,τι μόνον ἥνου τοὺς προτεστάντας τῶν διαφόρων ἀποχρώσεων ἦτο ἡ πρὸς τὴν αὐτοὺς πάντας διώκουσαν καὶ ἐχθρικώτατα διακειμένην παπικὴν ἐκκλησίαν ἀντίθεσις. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἤρχισεν ἀνεκτικώτερον πνεῦμα νὰ ἐπικρατῇ ἐν γένει μὲν παρὰ τοῖς χριστιανοῖς καθόλου, ἰδίᾳ δὲ μεταξὺ τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν καὶ μερίδων, ὁ δὲ παρὼν αἰὼν τείνει εἰς τὸ νὰ κατορθώσῃ παρ' αὐτοῖς, ὅ,τι οἱ παρελθόντες αἰῶνες ἐθεώρουν ἀδύνατον. Ἐν Πρωσσίᾳ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ταῖς ἐνεργείαις τοῦ βασιλέως αὐτῆς Φριδερίκου Βιλχέλμου τοῦ Γ' ἐτελέσθη ἕνωσις μεταξὺ καλβινιστῶν καὶ λουθηρανῶν (Union 1817), ἥτις ἐξηπλώθη κατὰ μικρὸν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Γερμανίας. Οἱ ἡνωμένοι λουθηρανοὶ καὶ καλβινισταὶ δικαιοῦνται νὰ μετέχωσι τῆς κοινωνίας ἐν τῷ κυριακῷ δείπνῳ ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιῶν ἀδιακρίτως, ὑπάγονται δὲ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Αἱ ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ ἰδιάζουσαι δογματικαί, διοικητικαὶ καὶ τελετουργικαὶ διαφοραὶ ἔμειναν ἀνέπαφοι. Τὴν συμφιλίωσιν καὶ τὴν ἕνωσιν πασῶν τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν καὶ αἱρέσεων ζητεῖ καὶ ὁ εὐαγγελικὸς Σύνδεσμος, ὁ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἐν Ἀγγλίᾳ συστάς. Σήμερον μεθ' ὅλας τὰς διαι-

ρέσεις των πρὸς ἀλλήλους οἱ ὀπαδοὶ τῶν διαφόρων προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν καὶ αἱρέσεων αἰσθάνονται ἑαυτοὺς ὡς προτεστάντας, ὡς συγγενεῖς ἀλλήλοις κατὰ τὴν πίστιν ἀπέναντι τῶν ἀλλοδόξων ἐκκλησιῶν, διότι κατὰ τὰς βάσεις οἱ πλεῖστοι αὐτῶν συμφωνοῦσιν, ὡς παραδεχόμενοι τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἐλευθέρως ἐξηγουμένην ὡς μόνην πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ ἀπορρίπτοντες τὰς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις, οἷον τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων, τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Πρὸς τούτοις παρατηρητέον ὅτι ἡ ἅμιλλα καὶ αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ αὐτῶν συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ διατηρῶσι ζωηρὸν τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οὐδαμοῦ τὸ διαφέρον ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων εἶναι ζωηρότερον ἢ ὅσον ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς χώραις, καὶ μάλιστα ἐν Ἀμερικῇ, ὅπου συναντῶνται πᾶσαι αἱ προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ὁ ἀξιοθαύμαστος ζῆλος τῶν διαμαρτυρομένων, καὶ μάλιστα τῶν Ἀμερικανῶν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῶν προτεσταντικῶν ἀρχῶν.

290.

Προτεσταντικὴ θεολογία ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταρρυθμίσεως. (Ις' καὶ ΙΖ' αἰών).

Dorner Geschichte der protestantischen Theologie. Muenchen 1867.
Hagenbach Encyclopaedie der theolog. Wissenschaften. Leipzig 1861.

Ἡ προτεσταντικὴ θεολογία κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταρρυθμίσεως ἐστρέφετο κυρίως περὶ τὴν ἔρευναν τῶν ἁγίων Γραφῶν, καθὼς καὶ μέχρι τῆς σήμερον αἱ Γραφαὶ εἶναι τὸ κυριώτερον ἐνασχόλημα τῶν διαμαρτυρομένων θεολόγων. Ὁ Λούθηρος καὶ οἱ πρῶτοι μετ' αὐτὸν θεολόγοι ἀπεδέχοντο τὴν αὐστηροτάτην μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν γραμμάτων ἐκτεινομένην θεοπνευστίαν. Ἠκολούθουν δὲ τὸ πρῶτον περιδεῶς τὰ ἐπίσημα τῆς νέας ἐκκλησίας βιβλία ἢ σύμβολα. Καὶ μεταξὺ μὲν τῶν λουθηρανῶν διεκρίθησαν ὡς συγγραφεῖς ἐκκλησιαστικοὶ αὐτὸς ὁ Λούθηρος, ὁ θαυμάσιος μεταφραστὴς τῶν ἁγίων Γραφῶν εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν, συγγραφεὺς δὲ τῶν κατηχήσεών του καὶ τῶν

Σμαλχαλδικῶν ἄρθρων, καὶ πλείστων ἄλλων συγγραμμάτων, δι' ὧν ἐθεμελίωσε τὸν προτεσταντισμὸν, ὁ Μ ε λ ά γ χ θ ω ν, ὁ τὸ πρῶτον δογματικὸν ἔργον Loci communes theologici, τὴν Αὐγουσταίαν ὁμολογίαν, τὴν Apologia confessionis, καὶ ἄλλα συγγράψας, ὁ Φ λ ά κ κ ι ο ς, ὁ κύριος συντάκτης τῶν Μαγδεβουργικῶν ἑκατονταετηρίδων, κολοσσαίου ἱστορικοῦ ἔργου, δι' οὗ ἐξηλέγχθησαν ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας αἱ πλάναι τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ὁ Χ ε μ ν ί τ ζ ι ο ς, καὶ ἄλλοι, παρὰ δὲ τοῖς μετερρυθμισμένοις ὁ Ζ β ί γ γ λ ι ο ς (de vera et falsa religione), ὁ Κ α λ β ῖ ν ο ς (institutiones theologicae), ὁ Β έ ζ α ς, ὁ Λ έ ω ν Ἰ ο ύ δ α ς καὶ ὁ Ο ἰ κ ο λ α μ π ά δ ι ο ς. Ἀλλ' ἡ ἐμμονὴ εἰς τὰ συμβολικὰ βιβλία δὲν διήρκεσε πολύ. Ἡ προτεσταντικὴ θεολογία ταχέως ὑπερβᾶσα τὰ ὅρια ταῦτα καὶ πᾶν κῦρος ἐξωτερικὸν διαρρήξασα, καὶ ἐλευθέρα γενομένη, ἤρχισε νὰ ἐξετάζῃ τὴν Γραφὴν τολμηρῶς ὡς πᾶν ἄλλο βιβλίον τῆς ἀρχαιότητος. Ὑπὸ τοῦ πνεύματος τούτου ἐμφορούμενοι ὁ μὲν Κ α σ τ έ λ ι ο ς μετέφρασε τὰς Γραφὰς, ὁ δὲ Γ ρ ό τ ι ο ς ἡρμήνευσεν αὐτάς. Τὴν τολμηρὰν ταύτην μεταχείρισιν τῆς Γραφῆς εἶχεν ἐγκαινίσει ἤδη αὐτὸς ὁ Λούθηρος ἂν καὶ ἄλλως ἐδέχετο τὴν θεοπνευστίαν αὐτῆς· διότι περὶ πολλῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης περὶ τῆς τοῦ Ἰακώβου ἐπιστολῆς εἶχεν ἐκφράσει λίαν ἐλευθέρας γνώμας. Οἱ δύο Β ο υ ξ δ ό ρ φ ι ο ι εἰργάσθησαν μετὰ ζήλου εἰς τὴν σπουδὴν τῶν βοηθητικῶν τῆς ἐξηγήσεως τῶν Γραφῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἱερὰν Γεωγραφίαν, καὶ τὰς ἀρχικὰς τῆς Γραφῆς γλώσσας, τὴν ἑβραϊκὴν καὶ τὴν ἑλληνικήν. Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἡ ἐλευθεροφροσύνη αὕτη ἐκλείπει πάλιν, ἐπικρατεῖ δὲ ἐν Γερμανίᾳ ὁ α ὐ σ τ η ρ ὸ ς λ ο υ θ η ρ α ν ι σ μ ὸ ς καὶ μορφοῦται νέα τις προτεσταντικὴ σ χ ο λ α σ τ ι κ ὴ θεολογία τοσοῦτον εἰς τὸ γράμμα τῶν λουθηρανικῶν συμβόλων ἐμμένουσα, ὅσον ἄλλοτε ἡ καθολικὴ σχολαστικὴ εἰς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας τὰ ἔθιμα καὶ δόγματα. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ λουθηρανοὶ δογματικοὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος Κ α λ ό β ι ο ς, Χ ο ύ τ τ ε ρ ο ς, Γ ε ρ χ ά ρ δ ο ς καὶ Κ β έ ν σ τ ε δ τ. Πόσον δὲ οἱ λουθηρανοὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον κατείχοντο ὑπὸ ξενῶν ἰδεῶν, ἀρκοῦσι νὰ ἀποδείξωσι δύο γεγονότα, ὅτι ὁ μὲν θεολόγος Κ ά ρ π τ ζ ο β (1689) ὑπεστήριζε τὴν νομιμότητα τῆς ἀπανθρώπου διαδικασίας

τῶν ἐπὶ μαγείᾳ κατηγορουμένων, ἥτις κληρονομηθεῖσα ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς διετηρεῖτο καὶ ἐν ταῖς νέαις προτεσταντικαῖς ἐκκλησίαις, ὁ δὲ Πόττ τὴν ὕπαρξιν τοῦ συνδέσμου τῶν μάγων μετὰ τοῦ διαβόλου. Ἦσαν ὅμως καί τινες κάλλιον θεολογοῦντες, οἷος ὁ Θωμάζιος, ὅστις ἐπολέμησε τὸν Πόττ καὶ τὸν Κάρπτζοβ. Ἡ κατάστασις τῆς θεολογίας παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα συνδέεται μετὰ τῆς τότε ἐν γένει καταστάσεως τῆς παιδείας καὶ καθόλου τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἥτις κατεσπαράσσετο ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ ἐδῃοῦτο ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων θρησκευτικῶν πολέμων καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ τριακονταετοῦς. Καὶ ἐν ταῖς καλβινικαῖς ἐκκλησίαις ἡ αὐτὴ δογματικὴ αὐστηρότης καὶ ἐμμονὴ εἰς τὰ σύμβολα παρατηρεῖται κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα (Μακόβσκης. Μαρέσιος, Βοέτιος, Χοόρνβεκ). Τὴν προτεσταντικὴν θεολογίαν ἐσπούδασε νὰ ἀνυψώσῃ μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ὁ ὑπὸ διαφόρου τοῦ τῶν συγχρόνων θεολόγων πνεύματος ἐμφορούμενος διάσημος θεολόγος Σπένερ († 1705), ὅστις καταπολεμήσας τὸν αὐστηρὸν καὶ νεκρὸν δογματισμὸν τῶν συγχρόνων του, ἐζήτει νὰ ἐγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων πάλιν ἀληθῆ ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς μελέτης τῆς ἁγίας Γραφῆς. Αἱ κατ' οἶκον αὐτοῦ συναθροίσεις (Collegia pietatis) ἤγειραν πράγματι νέαν θρησκευτικὴν ζωὴν διὰ πρακτικῆς καὶ πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν τεινούσης ἐξηγήσεως τῆς Γραφῆς καὶ διὰ θρησκευτικῶν διαλέξεων. Ὁ Σπένερ ἤλπιζεν, ὅτι ἤθελε ζωοποιήσει τὴν ἐκκλησίαν, μορφόνων καὶ ἀνατρέφων πρῶτον διὰ τῆς Γραφῆς τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ τάσις αὕτη κατήντησεν εἰς τυφλὴν εὐλάβειαν (Pietismus), εἰς περιφρόνησιν πάσης ἐν γένει ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, καὶ εἰς περιορισμὸν τῆς θρησκείας εἰς ἁπλᾶ τινα καὶ ἀδιαφώτιστα συναισθήματα. Κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἡρμήνευε τὰς Γραφὰς ἐν Λειψίᾳ ὁ Φράγκε καὶ ἄλλοι θεολόγοι, οἵτινες διωχθέντες ἐκεῖθεν, ἵδρυσαν τὸ μετὰ ταῦτα περίφημον γενόμενον πανεπιστήμιον τῆς Ἅλλης. Ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διεκρίθησαν ὁ Ἀρνῶλδος καὶ ὁ Μόσχειμ.

291.

Ἡ γερμανικὴ θεολογία κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα.

Οἱ ὀρθολογισταί.

Staudlin Geschichte des Rationalismus und Supranaturalismus. Goettingen 1866. Amand Saintes Hist. crit. du rationalisme en Allemagne. Paris 1843. Rueckert Der Rationalismus. Leipzig. 1859.

Διὰ τῶν μεγάλων θεολόγων Βέτστεϊν, Ἐρνέστη καὶ Σέμλερ ἄρχεται περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος νὰ ἐπικρατῇ ἐν τῇ γερμανικῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ νέον, ἐλεύθερον πνεῦμα τὸ τοῦ ὀρθολογισμοῦ λεγομένου (Rationalismus), δηλ. ἡ ἀρχή, ὅτι ὡς ἀνώτατον κριτήριον καὶ ἐν τῇ μελέτῃ τῆς θρησκείας, ὅπως καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων γνώσεων, πρέπει νὰ θεωρῆται ὁ ἀνθρώπινος ὀρθὸς λόγος (ratio), καὶ διὰ τοῦτο μόνον ἐκεῖναι αἱ θρησκευτικαὶ ἔννοιαι νὰ θεωρῶνται ὀρθαί, ὅσαι συμφωνοῦσιν αὐτῷ, νὰ ἀπορρίπτηται δὲ ὡς ψευδὲς πᾶν ὅ,τι ἀντιστρατεύεται αὐτῷ. Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἡρμήνευον οἱ εἰρημένοι θεολόγοι τὰς Γραφὰς ὡς ἤθελον ἑρμηνεύσει καὶ πᾶν ἄλλο τῆς ἀρχαιότητος βιβλίον, χωρὶς μήτε τὴν ἰδέαν τῆς θεοπνευστίας νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν (κατὰ τοὺς θεολόγους τούτους ἡ θεοπνευστία εἶναι ἁπλοῦς, τὴν πλάνην μὴ ἀποκλείων ἱερὸς ἐνθουσιασμὸς τῶν συγγραφέων, οἷος εἶναι καὶ ὁ ποιητικὸς τῶν ποιητῶν ἐνθουσιασμός), μήτε εἰς τὰ συμβολικὰ βιβλία τῆς προτεσταντικῆς ἐκκλησίας νὰ ἦναι δεδεσμευμένοι. Τὰς αὐτὰς δὲ ἀρχὰς ἠκολούθησαν ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ οἱ θεολόγοι Μιχαέλης καὶ Ἔϊχορν. Ἐν τῇ Γραφῇ ἐθαύμαζον οἱ θεολόγοι οὗτοι μόνον τὰς γενικὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέας, τὰς κατ' αὐτοὺς ἐμφύτους οὔσας ἐν τῇ ἀνθρωπίνῳ συνειδήσει καὶ τὴν φυσικὴν θρησκείαν ἀποτελούσας, καὶ τὰ μεγάλα τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς παραδείγματα τὰ ἐν αὐτῇ ἀπαντῶντα, τὰ δὲ θαύματα ἢ ἐξήγουν φυσικῶς, ὅπως ὁ ἐν Ἑϊδελβέργῃ Παῦλος, ἢ ἀπέδιδον εἰς τὴν δημώδη παράδοσιν τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ καὶ τῶν πρώτων χριστιανῶν. Ὁμοίως δὲ ὀλίγην σημασίαν ἀπέδιδον καὶ εἰς τὰς ἰδέας ἐκείνας τῆς Γραφῆς, ὅσαι δὲν ἐφαίνοντο αὐτόδηλοι εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, οἷον εἰς τὰς ἰδέας

περὶ προπατορικῆς ἁμαρτίας, περὶ ἐνσαρκώσεως, περὶ ἀπολυτρώσεως διὰ τοῦ ἱλαστικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου, περὶ Τριάδος, περὶ δαιμόνων, περὶ αἰωνίου κολάσεως. Ὁ ὀρθολογισμὸς οὗτος, ὅςτις ἀνατρέπει ἐκ θεμελίων πᾶσαν τὴν ἀρχαίαν θεολογίαν, καὶ ἐξετάζει τὸν χριστιανισμὸν ὁμοίως καθὼς καὶ πάσας τὰς ἄλλας θρησκείας, θεωρῶν αὐτὸν μόνον ὡς τὴν ἀρίστην πασῶν καὶ κατ' οὐσίαν συμφωνοτέραν πρὸς τὴν φυσικὴν τὴν ἀπὸ μόνου τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀπορρέουσαν θρησκείαν, ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ὡς ἡ φυσικὴ ἀνάπτυξις τοῦ προτεσταντισμοῦ, ὅστις κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα ἤρχισε μόνον τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐδέσποζεν ὁ ὀρθολογισμὸς ἐν Γερμανίᾳ. Ὑψώθη δὲ εἰς δογματικὸν σύστημα διὰ τῶν θεολόγων Ῥ ο έ ρ ου καὶ Β ε γ σ χ έ ϊ δ ε ρ, οὗτινος τὸ σύγγραμα **institutiones theologiae christianae 1817** θεωρεῖται ὡς τὸ ἐπισημότατον ἔργον τῆς σχολῆς ταύτης. Εἶναι δὲ αἱ κυριώτεραι αὐτοῦ ἰδέαι αἱ ἑξῆς. Ὁ Χριστὸς διὰ τὴν ἔξοχον αὐτοῦ εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν δικαίως ἐκλήθη υἱὸς Θεοῦ· ἡ υἱότης αὕτη πρέπει νὰ ἐννοῆται ἐν ἁπλῇ θρησκευτικῇ καὶ ἠθικῇ ἐννοίᾳ, καθὼς υἱὸς ἢ τέκνον Θεοῦ πρέπει νὰ γίνῃ διὰ τῆς ἠθικῆς ἀναπλάσεώς του πᾶς χριστιανός· ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐπεσφράγισε τὴν ἀρετὴν τοῦ βίου του· ὁ ἁμαρτάνων ἄνθρωπος δύναται νὰ καταλλαγῇ τῷ Θεῷ μετανοῶν καὶ βελτιῶν ἑαυτὸν ἠθικῶς· ὁ Χριστὸς βοηθεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν ἠθικὴν ταύτην ἀναγέννησιν διὰ τῆς θαυμαστῆς διδασκαλίας του καὶ τοῦ πλήρους ἀρετῆς βίου του· ἐν γένει ἡ ἁγία Γραφὴ συντελεῖ εἰς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν ἡμῶν, διότι ὑποδεικνύει ἁπλῶς τοῖς ἀνθρώποις πολλὰ ἔξοχα καὶ ὑψηλὰ, ἠθικῆς καὶ εὐσεβείας παραδείγματα καὶ διδάγματα. Τὰ μυστήρια, τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία, εἶναι ἁπλῶς εἰκόνες καὶ σύμβολα, ἐκεῖνο μὲν τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου μεταβολῆς, αὕτη δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ πνευματικῆς κοινωνίας· ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, μέλλουσα νὰ ἀνταμειφθῇ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς. Ὁ ὀρθολογισμὸς οὗτος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος συνέχεται στενῶς μετὰ τῆς ὅλης τάσεως τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν κληθεῖσαν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ (Aufklaerung). Ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εἶχεν ἀναφανῆ ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ λεγόμενος

Θεϊσμὸς (Deismus) ἡ τάσις ὅπως ἀνυψωθῇ ἡ φυσική, ἐκ μόνου τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἀπορρέουσα θρησκεία ὡς κανὼν καὶ κριτήριον πάσης θετικῆς ἢ ἱστορικῆς θρησκείας καὶ αὐτῆς τῆς χριστιανικῆς. Οὕτως ὁ λόρδος Χερβουρῦ Ἕρβερτος (ἀπέθ. 1698) ἐζήτησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ φυσικὴ θρησκεία, ἣν ἀποτελοῦσιν αἱ ἑξῆς ἁπλαῖ καὶ αὐτόδηλοι ἀλήθειαι· « ὑπάρχει εἷς Θεός· — οὗτος πρέπει νὰ λατρεύηται· — ὁ ἄριστος τρόπος τῆς λατρείας εἶναι ἡ ἀρετή· — ἡ ἁμαρτία ἐξιλεοῦται διὰ τῆς μετανοίας. — ὑπάρχουσιν ἀμοιβαὶ καὶ τιμωρίαι μετὰ θάνατον· — εἶναι ἡ οὐσία πασῶν τῶν θρησκειῶν, ἀρκοῦσα νὰ σώσῃ μόνη. Ὁμοίας ἀρχὰς διέδιδεν ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα καὶ ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Ρουσσὼ, ὅστις ἐκήρυττεν ὡς μόνην σωτηρίαν τοῦ κόσμου τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν φύσιν, τὸν δὲ χριστιανισμὸν ἐξετίμα καθόσον ἐν τοῖς πλείστοις συνεφώνει τῇ φυσικῇ θρησκείᾳ. Τὴν ἀρχὴν ὅτι πᾶσα θετικὴ ἢ ἱστορικὴ θρησκεία πρέπει νὰ κρίνηται καὶ βελτιοῦται κατὰ τὸ μέτρον τῆς φυσικῆς θρησκείας, καθὼς τὸ θετικὸν ἢ ἱστορικὸν δίκαιον, δηλ. οἱ νόμοι τῶν κρατῶν, κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον, τὸ ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ὑπαγορευόμενον, ὑπεστήριξαν ἐν Γερμανίᾳ καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τοῦ Οὐόλφίου καὶ μάλιστα τοῦ Καντίου. Ὁ Κάντιος ἐτίμα τὸ εὐαγγέλιον μόνον διότι ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ ἐν αὐτῷ ἐκτεθειμένος εἶναι τὸ λαμπρότερον πρότυπον τῆς ἀρετῆς. Οὕτως ὀρθολογιστικῶς ἐννόουν τὸν χριστιανισμὸν καὶ οἱ μεγάλοι τῆς Γερμανίας ποιηταὶ Λέσιγγ, Γκαῖτε καὶ Σχίλλερ. Οἱ τῷ ὀρθολογισμῷ πολέμιοι θεολόγοι ἦσαν ὀλίγοι τὸν ἀριθμόν. Ἐκαλοῦντο δὲ κατ' ἀντίθεσιν τῶν ὀρθολογιστῶν ὑπερφυσικοὶ supranuturalistae, ἡ δὲ ἀρχὴ αὐτῶν supranaturalismus. Οὗτοι συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς παλαιοτέρας θεολογίας παρεδέχοντο ἀμέσους ἢ ὑπερφυσικὰς ἀποκαλύψεις τοῦ Θεοῦ. Πᾶσα θρησκευτικὴ διδασκαλία ἐν τῇ Γραφῇ ἀπαντῶσα πρέπει δι' αὐτὸ τοῦτο μόνον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀλήθεια ἀποκεκαλυμμένη, ὁ δὲ ἀνθρώπινος λόγος ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ αὐτήν, ὡς τοιαύτην, μηδὲν δικαίωμα ἔχων νὰ κρίνῃ αὐτήν. Οἱ ὑπερφυσικοὶ ἐμέμφοντο τοὺς ὀρθολογιστὰς ὅτι μεταχειρίζονται ὡς μέτρον τῆς ἐξετάσεως τῆς θείας ἀποκαλύψεως ψευδῆ τινα κριτικήν, ἀπορρίπτοντες πᾶν ὅ,τι ὁ εὐκόλως ἐξαπα-

τώμενος κοινὸς λεγόμενος νοῦς δὲν ἐννοεῖ· ὅτι τοιουτοτρόπως καθιστῶσι τὴν θρησκείαν πλάσμα τῆς διανοίας καὶ ὅτι τρέχουσι τὸν κίνδυνον νὰ καταστήσωσι πάσας τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας ἀμφιβόλους καὶ νὰ καταντήσωσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἀθεΐαν. Οἱ δὲ ὀρθολογισταὶ κατηγόρουν τοὺς ὑπερφυσικοὺς, ὅτι δὲν ἀναγνωρίζουσι τὰ δικαιώματα τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅστις μόνος δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πίστεως· ὅτι ἀκολουθοῦσι μόνον τὴν κατὰ παράδοσιν ἐκδοχὴν τῆς Γραφῆς χωρὶς τῆς ἀναγκαίας ἐρεύνης, καὶ ὅτι καὶ ὅταν φαίνωνται ἐρευνῶντες, προβαίνουσιν εἰς τὸ ἔργον μεροληπτικῶς, διότι τὰ ἀποτελέσματα, εἰς ἃ θέλουσι νὰ φθάσωσι, προορίζουσιν ἐκ τῶν προτέρων. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπερφυσικοὶ θεολόγοι ἐποίουν πολλὰς παραχωρήσεις εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. Οὕτω παρεδέχοντο μὲν τὴν θεοπνευστίαν τῆς Γραφῆς, ἠρνοῦντο ὅμως τὸ ἀλάνθαστον αὐτῆς· ἀπεδέχοντο μὲν τὴν Τριάδα, ἀλλὰ τὸν Υἱὸν ἐθεώρουν ὑποτεταγμένον τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ Πνεῦμα πολὺ μᾶλλον, τινὲς μάλιστα ἠρνοῦντο καὶ τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτὸ ὡς ἁπλῆν θείαν δύναμιν, τὸ δὲ προπατορικὸν ἁμάρτημα ἐνόμιζον ἔμφυτον ἁπλῶς ῥοπὴν πρὸς τὸ κακὸν ἄνευ ἐνοχῆς. Οἱ ἐπισημότεροι τῶν ὑπερφυσικῶν τούτων θεολόγων ἦσαν ὁ Χάν, ὁ Ῥέϊνχαρτ, ὁ Στὸρρ καὶ ὁ Βρετσχνέϊδερ.

292.

Ἡ γερμανικὴ προτεσταντικὴ θεολογία τοῦ παρόντος ΙΘ' αἰῶνος.
Ὁ Σλεϊερμάχερος καὶ οἱ νεώτεροι ἐλευθερόφρονες θεολόγοι.

C. Schwarz Geschichte der neuesten Theologie. Leipzig 1864.

Ἡ προτεσταντικὴ γερμανικὴ θεολογία ἐποίησε μεγάλα βήματα προόδου κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἕνεκα τῆς γιγαντιαίας κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ἀναπτύξεως τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μάλιστα τῶν φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν, ἐν Γερμανίᾳ, ἥτις ἔδωκε καὶ τοῖς θεολόγοις νέα μέσα, ὅπως βαθύτερον καὶ ἐμβριθέστερον ἐξετάσωσι τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Ὁ ἐγκαινίσας δὲ τὴν νεωτάτην ταύτην ἐποχὴν τῆς γερμανικῆς θεολογίας εἶναι ὁ διασημότατος θεολόγος Σλεϊερμάχερος

(+ 1834), ἀνὴρ κάτοχος πάσης τῆς σοφίας τῆς ἐποχῆς του, εἰδήμων δὲ ἀκριβέστατος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος, οὗ καὶ τὰ συγγράμματα μετέφρασεν. Ὁ Σλεϊερμάχερος ἔδωκε νέαν ζωὴν εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπισσήμην, διότι μετὰ μεγάλης πολυμαθείας καὶ φιλοσοφικώτερον ἐπραγματεύθη περὶ πάντων τῶν κλάδων αὐτῆς, καὶ ὑπέδειξε νέας μεθόδους, καθ' ἃς ἡ ἐξέτασις τῶν διαφόρων θεολογικῶν ἐπιστημῶν πρέπει νὰ γίνηται. Αἱ θεολογικαὶ αὐτοῦ ἀρχαὶ συνταυτίζονται κατ' οὐσίαν πρὸς τὰς τῶν ὀρθολογιστῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, διότι καθὼς ἐκεῖνοι ὡς κριτήριον ἀνώτατον τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἀπεδέχοντο τὸν ὀρθὸν λόγον, οὕτω καὶ ὁ Σλεϊερμάχερς ὡς πηγὴν καὶ κριτήριον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐθεώρησεν οὐχὶ τὴν Γραφὴν, ἀλλὰ τὴν ζῶσαν χριστιανικὴν συνείδησιν ἑκάστης ἐποχῆς. Τὸ σπουδαιότερον αὐτοῦ ἔργον εἶναι τὸ δογματικὸν σύγγραμμα «Ἡ χριστιανικὴ πίστις κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς εὐαγγελικῆς ἐκκλησίας ἐκτεθειμένη». Ἡ δογματικὴ θεολογία εἶναι κατὰ τὸν Σλεϊερμάχερον ἡ ἐπιστήμη τῆς συναφείας τῶν ἔν τινι χριστιανικῇ κοινωνίᾳ καθ' ὡρισμένον χρόνον ἰσχυουσῶν διδασκαλιῶν, ζητεῖ δὲ νὰ παραστήσῃ διὰ τῆς διδασκαλίας τὰ αἰσθήματα τῆς εὐσεβοῦς χριστιανικῆς καρδίας, ἀναπτύσσουσα τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνεγνωρισμένης συνειδήσεως περὶ Θεοῦ, ἧς τὴν ἄμεσον βεβαιότητα, τὴν πίστιν προϋποθέτει. Ἡ εὐσέβεια καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι οὔτε γνῶσις, οὔτε πρᾶξις, ἂν καὶ πλήρης ἀνάπτυξις αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατὴ, ἄνευ ἀμφοτέρων τούτων, ἀλλ' εἶναι κυρίως κλίσις καὶ διάθεσις τῆς καρδίας, εἶναι αἴσθημα καὶ ζωή. Ἡ οὐσία τῆς εὐσεβείας εἶναι, ὅτι αἰσθανόμεθα ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπολύτως ἐξηρτημένους ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ χιστιανισμὸς εἶναι ἡ τελειοτάτη κοινωνία τῆς εὐσεβείας, διακρινόμενος διὰ τοῦτο πασῶν τῶν ἄλλων θρησκειῶν, ὅτι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἀναφέρονται εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἀπολυτρώσεως διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀλήθεια τοῦ χριστιανισμοῦ δύναται νὰ ἀποδειχθῇ μόνον δι' ἐσωτερικῆς πείρας, διότι μόνον ὁ γινόμενος πράγματι κοινωνὸς τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ λυτρώσεως, βεβαιοῦται οἴκοθεν περὶ τῆς λυτρωτικῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς ἔζη ἐν τῷ Θεῷ καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ, εἶναι δὲ τὸ καθαρώτατον τοῦ ἀνθρώπου πρότυπον, ἕκαστος δὲ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἔλθῃ εἰς ζῶσαν κοινωνίαν μετὰ

φυσικὸν ὡς ἀντίθεσιν εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Τὰ θαύματα τῆς Γραφῆς καὶ κατ' αὐτοὺς προῆλθον ἐξ ἁπλῆς φήμης, ἥτις ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ μεγεθύνῃ μεγάλα πρόσωπα καὶ μεγάλα συμβάντα ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ Δ ὲ Β έ τ τ ε ἦτο ἀπὸ τοῦ 1815 καθηγητὴς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου, μετὰ δὲ ταῦτα ἐν Βασιλείᾳ († 1849). Καὶ αὐτὸς ἔθετε τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας ἐν τῷ αἰσθήματι, ὅπερ ὅμως πλειότερον τοῦ Σλεϊερμαχέρου συνήνου μετὰ τῆς θελήσεως καὶ τῆς γνώσεως· ἡ ἀξία του συνίσταται ἰδίως εἰς τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν, μεθ' ἧς ἐξήτασε τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς. Σπουδαιότατα αὐτοῦ ἔργα εἶναι ἡ Εἰσαγωγὴ αὐτοῦ εἰς τὴν Π. καὶ Κ. Δ. καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ γενομένη ἑρμηνεία τῆς Κ. Δ. Ἐν γένει ὑπῆρξε γονιμώτατος συγγραφεύς. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω συνέγραψε Χριστιανικὴν Δογματικὴν, Ἑβραϊκὴν ἀρχαιολογίαν, Οὐσίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ Χριστιανικὴν ἠθικήν. Συγγενοῦς πνεύματος τῷ Δὲ Βέττε εἶναι ὁ Χ ά ζ ε, ἀπὸ τοῦ 1830 καθηγητὴς ἐν Ἰένῃ, ὁ εὐφυέστερος καὶ γλαφυρώτερος γερμανὸς θεολόγος. Τὸν Χριστὸν ἐννοεῖ ὡς τὸν ἰδεώδη ἄνθρωπον ἄνευ ἁμαρτίας, περικλείσαντα ἐν ἑαυτῷ τὸ πλήρωμα τῆς ἀγάπης. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἰσαχθὲν θρησκευτικὸν πνεῦμα. Τὰ κυριώτερα αὐτοῦ ἔργα εἶναι ὁ Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἱστορία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ Δογματικὴ, ἡ Γνῶσις, ἥτις εἶναι αὐτὴ ἡ Δογματική του δημοτικώτερον ἐκτεθειμένη χάριν τῶν πεπαιδευμένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ Ἐκκλησιαστική του Ἱστορία καὶ ἡ Πολεμική του. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔργον εἶναι ὅ,τι ἰσχυρότερον καὶ ἐπιτυχέστερον ἐγράφη ποτὲ κατὰ τοῦ καθολικισμοῦ. Ὁ Ἀ λ έ ξ α ν δ ρ ο ς Σ β έ ϊ τ σ ε ρ καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Τσυρίχῃ, εἶναι μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ Σλεϊερμαχέρου ὁ πιστότερον ἐμμείνας εἰς τὰς ἰδέας αὐτοῦ. Τὰ κυριώτερα αὐτοῦ ἔργα εἶναι ἡ Διδασκαλία τῆς εὐαγγελικῆς καλβινικῆς ἐκκλησίας, ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία κατὰ τὰς προτεσταντικὰς ἀρχὰς, καὶ ἡ ποιμαντορικὴ αὐτοῦ θεολογία 1874. Ὁ Β ο ῦ ν σ ε ν († 1860) ἐχρημάτισε πρέσβυς τῆς Πρωσσίας ἐν Ῥώμῃ, ἔπειτα δὲ ἐν Λονδίνῳ. Διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ «ἡ θέσις τῆς Αἰγύπτου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου» ἐξήτασε μετ' αὐστηροτάτης κριτικῆς τὴν χρονολογίαν τῆς Π. Δ., παραβάλλων αὐτὴν πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴν χρονολογίαν. Ἄλλα σπουδαῖα ἔργα

του εἶναι τὰ «Σημεῖα τῆς ἐποχῆς» 1856 καὶ «ἡ Ἁγία Γραφὴ χάριν τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ», ἧς τὴν ἔκδοσιν συνετέλεσεν ὁ ἐν Εἰδελβέργῃ καθηγητὴς Χόλτζμανν, ὁ συγγραφεὺς τοῦ συγγράμματος «Ἰουδαϊσμὸς καὶ Χριστιανισμὸς» καὶ τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ». Ὁ Σχένκελ, καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Εἰδελβέργῃ, ἐν τῇ «Βιογραφίᾳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Charakterbild Jesu), παριστάνει μὲν τὸν Χριστὸν ὡς σωτῆρα τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἀπορρίπτει πᾶν, ὅ,τι ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ὑπερφυσικὸν ἀπαντᾷ. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἔργων του τὰ σπουδαιότερα εἶναι «Ἡ οὐσία τοῦ προτεσταντισμοῦ», «Διάλογοι περὶ προτεσταντισμοῦ», «Οἱ μεταρρυθμισταὶ καὶ ἡ μεταρρύθμισις», «Ἡ χριστιανικὴ δογματικὴ», «Αἱ θεμελιώδεις διδασκαλίαι τοῦ χριστιανισμοῦ» (1877), καὶ τὸ «Λεξικὸν τῆς ἁγίας Γραφῆς», εἰς ὃ συνειργάσθησαν πάντες σχεδὸν οἱ ἐλευθερόφρονες θεολόγοι τῆς Γερμανίας. Ὁ Λάγγ καὶ ὁ Βείδερμανν εἶναι οἱ ἄριστοι ἐλευθερόφρονες δογματικοὶ τῆς Ἑλβετίας. Ὁ Κάρολος Σβάρτζ συνέγραψε τὴν «Οὐσίαν τῆς θρησκείας» καὶ τὴν «Ἱστορίαν τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας». Σπουδαιοτάτην φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας καὶ ἱστορίαν αὐτῆς (Ἡ οὐσία καὶ ἡ ἱστορία τῆς θρησκείας ἢ κατὰ τὴν δευτέραν ἔκδοσιν, Ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας) συνέγραψεν ὁ Πφλέϊδερερ. Ὁ αὐτὸς ἐδημοσίευσε καὶ «Διδασκαλίαν περὶ πίστεως καὶ ἠθῶν». Ὁ Λίψιος συνέγραψε ἀξίαν πολλοῦ λόγου δογματικήν.

293.

Οἱ αὐστηροὶ καὶ οἱ τῆς μεσαζούσης σχολῆς γερμανοὶ θεολόγοι.

CL. Harms Thesen Luthers. Kiel 1816. Ullmann Theolog. Bedenken auf Veranlassung d. Angriffs der evang. Kirchenzeitung auf den Rationalismus. Halle 1830. Hagenbach Ueber die sogenannte Vermittlungstheologie. Zuerich 1858.

Ἐναντίον τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἄλλοι θεολόγοι ἐν Γερμανίᾳ πᾶσαν τὴν νεωτέραν ἐλευθέραν θεολογίαν ὡς ἀποπλάνησιν θεωροῦντες, ἐπανῆλθον εἰς τὸν λουθηρανισμὸν καὶ τὸν καλβινισμὸν τοῦ ΙϚ' καὶ ΙΖ' αἰῶνος, ὃν ἐσπούδασαν νὰ ἀναπτύξωσι καὶ ὑποστηρίξωσι δι' ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν μέσων, ἅτινα παρέχει αὐτοῖς ἡ νεωτέρα ἐποχή. Οἱ θεολόγοι οὗτοι μέ-

νουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πιστοὶ εἰς τὰ συμβολικὰ βιβλία τῶν προτεσταντῶν. Οἱ κορυφαῖοι τούτων εἶναι ὁ Χόφμανν, ὁ Δέλιτζσχ, ὁ Θωμάζιος, ὁ Ἔγγστεμβεργ, ὁ Ἄρλες, ὁ Γκέριχε, ὁ Λούθαρδ, ὁ Μάρτενσεν, ὁ Κάνης καὶ ὁ Φράγκε. Οὗτοι ἀποτελοῦσιν ἐν Γερμανίᾳ τὴν λεγομένην αὐστηρὰν ἢ ὀρθόδοξον σχολὴν (orthodoxe Richtung). Ὁ σπουδαιότερος τῶν αὐστηρῶν τούτων λουθηρανῶν εἶναι ἀναντιρρήτως ὁ ἐν Ἐρλάγγῃ χρηματίσας καθηγητὴς τῆς θεολογίας Χόφμανν, θεολόγος ἔξοχος, διαλεκτικὸς δεινός, μετὰ μεγάλης κρίσεως πεπροικισμένος. Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ « προφητεία καὶ πλήρωσις », ἱςορίαν καὶ προφητείαν συνδέων καὶ συσχετίζων, ἐναντίον τοῦ Ἔγγστεμβεργ ἐννοεῖ τὰς προφητείας ἐκ τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν βάσεως, ἐν δὲ τῇ « ἐκ τῆς Γραφῆς ἀποδείξει » (Schiftbeweis), πειρᾶται νὰ ἀναπτύξῃ τὸ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἑρμηνεύων ἅπασαν τὴν Κ. Δ. Ὁ Δέλιτζσχ εἶναι ἑρμηνευτὴς τῆς Π. Δ. διασημότατος. Ἐκτὸς τῶν ἑρμηνειῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Π. Δ. ἐξέδωκε καὶ Γραφικὴν ψυχολογίαν καὶ ἀπολογητικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Διδάξας ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν Ἐρλάγγῃ ἐκλήθη μετὰ ταῦτα ὡς καθηγητὴς εἰς Λειψίαν. Ὁ Θωμάζιος ἐν Ἐρλάγγῃ συνέγραψε Δογματικὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀρχαίου προτεσταντισμοῦ. Ὁ Ἔγγστεμβεργ ἀπὸ τοῦ 1828 καθηγητὴς ἐν Βερολίνῳ ὑπῆρξεν ὁ φανατικώτερος πολέμιος τῶν φιλελευθέρων θεολόγων, καὶ ἱδρυτὴς τῆς « εὐαγγελικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐφημερίδος ». Ἰδίως εἰργάσθη νὰ ὑπερασπίσῃ διὰ σπουδαίων ἔργων τὴν παλαιὰν τῆς Γραφῆς ἐξήγησιν (χρονολογία τῆς Π. Δ. 1829, Προσθῆκαι εἰς τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Π. Δ. 1831. Ἑρμηνεῖαι διαφόρων βιβλίων τῆς Γραφῆς). Ὁ ἐν Ῥόστοκ καθηγητὴς Φιλίππης εἶναι αὐστηρὸς λουθηρανὸς δογματικός. Ὁ Ἄρλες ἵδρυσε τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ φήμην διὰ τῆς εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴν ἑρμηνείας αὐτοῦ 1835. Συνέγραψε δὲ πρὸς τούτοις Θεολογικὴν ἐγκυκλοπαιδείαν καὶ Θεολογικὴν ἠθικήν. Ὁ Γκέριχε, καθηγητὴς ἐν Ἅλλῃ ἀπὸ τοῦ 1829, συνέγραψε Συμβολὰς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Κ. Δ., Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, Συμβολικὴν καὶ Χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν. Ὁ Μάρτενσεν ἐπίσκοπος ἐν Κοπεγχάγῃ θεωρεῖται ὡς ὁ ἄριστος λουθηρανὸς δογματικός. Συνέγραψε πρὸς ἄλ-

λοις ἔργοις καὶ Χριστιανικὴν δογματικὴν 1856 καὶ Ἠθικὴν 1872. Ὁ Λ ο ύ θ α ρ δ ἐν Λειψίᾳ καθηγητὴς συνέγραψεν Ἐγχειρίδιον δογματικῆς, Ἀπολογίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, Ἠθικὴν καὶ Ἑρμηνείαν τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου. Ὁ Κ ά ν η ς ἐπίσης ἐν Λειψίᾳ καθηγητὴς συνέγραψε Δογματικήν. Ὁ δὲ ἐν Ἐρλάγγῃ Φ ρ ά γ κ ε ἐξέδωκεν Ἀπολογίαν τοῦ χριστιανισμοῦ.

Οὔτε πρὸς τοὺς ἐλευθερόφρονας, οὔτε πρὸς τοὺς αὐστηροὺς ἢ ὀρθοδόξους συμφωνοῦσι τρίτη τις τάξις γερμανῶν θεολόγων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν μ ε σ ά ζ ο υ σ α ν λεγομένην θεολογικὴν σ χ ο λ ὴ ν (Vremittlungstheologie). Καὶ οἱ θεολόγοι οὗτοι δὲν ἀπορρίπτουσι τὸ ὑπερφυσικὸν ἐν τῇ Γραφῇ, δεχόμενοι τὰ θαύματα αὐτῆς καὶ συμφωνοῦντες κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἢ αὐστηροὺς θεολόγους, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείουσι καὶ τὴν πλάνην παρὰ τοῖς ἱεροῖς συγγραφεῦσιν αὐτῆς. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι κατ' αὐτοὺς θεῖος μόνον κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν μορφὴν εἶναι ἀνθρώπινος. Ἡ ἀποκάλυψις διὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως διερχομένη, ἐξανθρωπίζεται τρόπον τινὰ καὶ ἐκτίθεται εἰς πάσας τὰς δυνατὰς ἀποπλανήσεις αὐτῆς. Οἱ θεολόγοι οὗτοι οὐδαμῶς δεσμεύονται ὑπὸ τῶν συμβολικῶν βιβλίων τοῦ προτεσταντισμοῦ τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἐλευθέρως κρίνοντες τὰ πάντα, κατὰ τοῦτο συμφωνοῦντες πρὸς τοὺς ἐλευθερόφρονας ἢ ὀρθολογιστὰς θεολόγους. Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τῶν θεολόγων τῆς τάσεως ταύτης εἶναι· ὁ Θ ό λ ο υ κ. Ἀπὸ τοῦ 1826 διδάσκων ὡς καθηγητὴς ἐν Ἅλλῃ, ἐγένετο ἐπίσημος ὡς ἐξηγητὴς τῆς Κ. Δ. καὶ ἀπολογητής. Τὰ ἑρμηνευτικὰ αὐτοῦ ἔργα εἶναι ἡ Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν 1824, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου 1877, εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους 1850 καὶ εἰς τοὺς Ψαλμοὺς 1843. Ἀπολογητικὰ δὲ αὐτοῦ ἔργα εἶναι, Διδασκαλία περὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ λυτρωτοῦ (ἐναντίον τοῦ De Wette), Ἀξιοπιστία τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας (κατὰ Στράους), Διάλογοι περὶ τῶν κυριωτέρων θρησκευτικῶν ζητημάτων τῆς πίστεως, Οἱ προφῆται καὶ ἡ προφητεία 1861. Ὁ Λ ά γ γ ε ἐν Βόννῃ, ἀνὴρ εὐφυής, εὐφάνταστος καὶ φιλοσοφικῶς μεμορφωμένος, συνέγραψε Βίον τοῦ Ἰησοῦ, Δογματικήν, καὶ Θεολογικὴν καὶ ὁμιλητικὴν ἑρμηνείαν ἁπάσης τῆς Γραφῆς 1857. Ὁ Σ ά κ κ ἔγραψεν Ἀπολογητικήν, ὁ Χ ά γ ε ν δ α χ ἐν Βασιλείᾳ Ἐγκυκλο-

παιδείαν τῆς Θεολογίας, Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, Λειτουργικὴν καὶ Ὁμιλητικὴν καὶ πολλὰ ἄλλα. Ὁ Λ ῦ κ ε ἡρμήνευσε διάφορα βιβλία τῆς Γραφῆς. Ὁ Β λ έ ε κ συνέγραψε σὺν ἄλλοις εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν. Ὁ Ν ί τ σ χ, βαθύνους θεολόγος, εἷς τῶν ἐπισημοτέρων θεολόγων τῆς τάσεως ταύτης, ἐξέδωκε Σύστημα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας 1852, Ἀπάντησιν εἰς τὴν Συμβολικὴν τοῦ Μέλερ καὶ Πρακτικὴν θεολογίαν. Ὁ Μ ύ λ λ ε ρ ἐν Ἄλλῃ, εἶναι δογματικὸς πεφωτισμένος, ἀπὸ τοῦ λουθηρανισμοῦ ἰδίως ἀποκλίνων, διότι ἀποδέχεται πτῶσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν ἀνωτέρῳ τινὶ κόσμῳ πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου τούτου ἁμαρτήσαντος. Τὸ δογματικόν του ἔργον εἶναι Ἡ περὶ τῆς ἁμαρτίας χριστιανικὴ διδασκαλία 1852 2. Τόμοι. Ὁ Ο ὔ λ μ α ν ν († 1864) ἐφημίσθη δι' ἱστορικῶν ἐργασιῶν, συγγράψας Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν 1828, τοὺς Μεταρρυθμιςὰς πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως 1861, Οὐσίαν τοῦ χριστιανισμοῦ 1855 καὶ Περὶ ἀναμαρτησίας τοῦ Ἰησοῦ 1853. Ὁ Τ β έ σ τ ε ν τοῦ Σλεϊερμαχέρου διάδοχος ἐν Βερολίνῳ, πλησιάζων δὲ ἐν τῇ δογματικῇ αὐτοῦ ἐντελῶς πρὸς τὸν αὐστηρὸν λουθηρανισμόν, συνέγραψε Δογματικὴν τῆς εὐαγγελικῆς λουθηρανικῆς ἐκκλησίας 1838. Ὁ Δ ό ρ ν ε ρ ἠσχολήθη ἰδίως εἰς τὸ ζήτημα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ περὶ τούτου ἔργον του ἐπιγράφεται Ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Τῷ 1880 ἐξέδωκε καὶ δογματικὴν τῆς εὐαγελλικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Λ ε ί β ν ε ρ συνέταξε Δογματικήν. Ὁ Ῥ ό θ ε ἐν Εἰδελβέργῃ καθηγητὴς τῆς θεολογίας, θεολόγος πρωτότυπος καὶ νοῦς γονιμώτατος, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Αἱ ἀρχαὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας» 1837 ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν, ὅτι ὅταν ὁ χριστιανισμὸς διεισδύσῃ ἐντελῶς τὸν βίον τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας, ἡ ἐκκλησία θὰ ἐκπληρώσῃ πλέον τὴν ἀποστολήν της καὶ θὰ διαλυθῇ ἐν τῷ κράτει καὶ συνταυτισθῇ μετ' αὐτοῦ. Τὴν αὐτὴν δὲ ἰδέαν ἀνέπτυξε καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ἔργῳ τῇ «Ἠθικῇ» 1845. Συνέγραψε δὲ καὶ Δογματικήν. Ὁ Β έ κ κ ἐν Τυβίγγῃ, θεολόγος ἀποκλίνων εἰς τὴν θεοσοφίαν καὶ τὸν μυστικισμόν, συνέγραψεν Εἰσαγωγὴν εἰς τὸ σύστημα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ Χριστιανικὴν διδασκαλίαν κατὰ τὰ γραφικὰ κείμενα. Ὁ Βέκκ πιστεύει εἰς ἐξακολουθοῦσαν μέχρι τοῦ νῦν ἄμεσον

ὑπερφυσικὴν ἐπενέργειαν τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀφ' ἧς πρέπει νὰ προσδοκᾶται πᾶν ἀγαθὸν ἐν αὐτῇ. Ὁ Πάλμερ ἠσχολήθη περὶ τὴν πρακτικὴν θεολογίαν. Συνέγραψε δὲ Κατηχητικήν, Ὁμιλητικήν, Παιδαγωγικήν, Ποιμαντορικήν, Ὑμνολογίαν καὶ Ἠθικὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Εἰς τοὺς θεολόγους τῆς μεσαζούσης ταύτης τάσεως δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν καὶ δύο ἄλλους θεολόγους, οἵτινες ἐζήτησαν νὰ οἰκοδομήσωσι τὴν χριστιανικὴν δογματικὴν ἐπὶ τῆς Σχελιγγιανῆς καὶ Ἑγελιανῆς φιλοσοφίας τὸν Δάουβ καὶ τὸν Μαρχεϊνέκε. Ὁ πρῶτος ἠκολούθησε πάσας ἐν γένει τὰς φάσεις τῆς νεωτέρας γερμανικῆς φιλοσοφίας. Ἐπὶ Καντιανῶν ἀρχῶν στηριζόμενος συνέγραψε τὴν Κατηχητικὴν αὐτοῦ (1801), ἔπειτα ἤρχισε νὰ ἀποκλίνῃ εἰς τὸν Φίχτε, καὶ μετὰ ταῦτα ἠσπάσθη τὴν Σχελιγγιανὴν φιλοσοφίαν. Τὰ συγγράμματά του ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι Theologumena 1806 καὶ Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν χριςιανικὴν δογτικὴν 1809. Τοὐναντίον ἐν τῇ Δογματικῇ θεολογίᾳ τῆς παρούσης ἐποχῆς εἶναι Ἑγελιανός. Ἡ γλῶσσά του εἶναι σκοτεινὴ καὶ δυσκατάληπτος. Ὅμοιος αὐτῷ ἦτο ὁ Μαρχεϊνέκε († 1846) Ἡ πρώτη ἔκδοσις τῆς Δογματικῆς του (1819) στηρίζεται ἐπὶ σχελιγγιανῶν ἀρχῶν, ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ ζητεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν λουθηρανικὴν θεολογίαν συνταυτίζων αὐτὴν μετὰ τῆς Ἑγελιανῆς φιλοσοφίας. Συνέγραψε πρὸς ἄλλοις ἔργοις καὶ Συμβολικὴν καὶ Ἱστορίαν τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ὁ Ῥίτσχλ εἶναι ὁ τελευταῖος ἐπίσημος δογματικὸς τῆς τάσεως ταύτης. Τὸ δογματικὸν ἔργον του εἶναι «Ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως» 1885.

§ 294.

Ἐξηγηταὶ τῆς Γραφῆς ἐκ τῶν γερμανῶν θεολόγων.

Ἡ προτεσταντικὴ θεολογία ἀπ' ἀρχῆς τὴν μεγίστην προσοχήν της ἔστρεψεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς Γραφῆς, ἐφ' ἧς ἐπεχείρησαν οἱ μεταρρυθμισταὶ νὰ οἰκοδομήσωσι πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν των μετὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Αἱ περὶ τὴν Γραφὴν αὗται μελέται ἐγένοντο σπουδαιόταται μάλιστα κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἐν Γερμανίᾳ. Εἰργάσθησαν

δὲ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐν γένει τὴν ἐξέτασιν αὐτῆς πρὸ πάντων ὁ Βίνερ († 1858) ὁ συγγράψας τὴν ἀρίστην Γραμματικὴν τῆς Κ. Δ. καὶ σπουδαιότατον Γραφικὸν πραγματικὸν λεξικὸν (ὁ αὐτὸς συνέταξε καὶ Συγκριτικὴν ἔκθεσιν τῶν διδασκαλιῶν τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν ἢ συμβολικὴν) καὶ ὁ Γεσένιος († 1842), ὁ συγγραφεὺς τῆς τελειοτέρας ἑβραϊκῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ λεξικοῦ. Ἑρμηνευτικὰ συγγράμματα εἰς τὴν Γραφὴν ἢ συγγράμματα περὶ τῶν βοηθητικῶν τῇ ἐξηγήσει τῆς Γραφῆς ἐπιστημῶν εἴδομεν ὅτι συνέγραψαν πάντες σχεδὸν οἱ ἄνω μνημονευθέντες θεολόγοι πασῶν τῶν τάσεων. Εἰς τὴν Γραφὴν ἰδίως ἠσχολήθησαν καὶ ὁ Τοὺχ, ὁ Χούπφελδ, ὁ Βαϊτσέκερ, ὁ Κοὺρτζ καὶ ὁ Τίσχενδορφ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐξέδωκε πολλάκις τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς κατὰ τὰ ἄριστα χειρόγραφα. Ἑρμηνείας ἐπιστημονικὰς εἰς πᾶσαν τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἐξέδωκεν ὁ Βοῦνζεν μετὰ τοῦ Χόλτζμαν (Bunsen Bibelwerk). Εἰς μόνην τὴν Π. Δ. ἐξεδόθησαν ἑρμηνεῖαι τῇ συνεργείᾳ πολλῶν θεολόγων ὑπὸ Κνόβελ, Χίτζιγ, Φρίτσχε καὶ Γρὶμμ (Kurtzgefasstes exeget. Handbuch z. A. T.), καὶ κατὰ αὐστηροτέρας ἀρχὰς ὑπὸ Δέλιτζσχ καὶ Κέϊλ. Εἰς δὲ τὴν Κ. Δ. αἱ ἄρισται ἑρμηνεῖαι εἶναι ἡ τοῦ Μάϋερ, ἡ τοῦ Δὲ Βέττε καὶ ἡ τοῦ Χόφμανν. Πρακτικὸν χαρακτῆρα ἔχουσι, χωρὶς ὅμως νὰ στεροῦνται ἐπιστημονικῆς ἀξίας, αἱ ἐξηγήσεις πάσης τῆς Γραφῆς αἱ γενόμεναι ὑπὸ Λάγγε, Γέρλαχ καὶ Λίσκω. Τὴν πρώτην κριτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ μέχρι τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων ἔγραψεν ὁ τολμηρὸς Ἔβαλδ, ὁ συγγραφεὺς πολλῶν ἑρμηνευτικῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς ἑβραϊκῆς γραμματικῆς. Ἰδίως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἱστορίας τῆς Κ. Δ. ἔδωκεν ἀφορμὴν ὁ Βάουρ ἐν Τυβίγγῃ († 1861), ὅστις τὴν κριτικὴν ἀμφιβολίαν μέχρις ὑπερβολῆς ἐκτείνων, ἠμφισβήτησε τὴν γνησιότητα καὶ ἀξιοπιστίαν πάντων σχεδὸν τῶν βιβλίων τῆς Κ. Δ., καὶ παρέστησε τὸν ἀρχικὸν χριστιανισμὸν ὅλως ἀλλοῖον ἢ ὡς συνήθως ἐξετίθετο. Κατ' αὐτὸν ἐξαιρέσει τῶν πρὸς Ῥωμαίους, πρὸς Γαλάτας καὶ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῶν καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως, πάντα τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Κ. Δ. ἐγράφησαν δῆθεν κατὰ τὸν Β' αἰῶνα. Ὁ ἀρχικὸς χριστιανισμὸς ὁ παρὰ τοῦ Πέτρου κυρίως διδα-

χθεὶς ἦτο περιωρισμένος τις. ἐβιωνιτισμός, ὅστις μετὰ ταῦτα διὰ τοῦ τῆς ἀλεξανδρινῆς νεοπλατωνικῆς ἰουδαϊκῆς φιλοσοφίας εἰδήμονος Παύλου διεπλάσθη εἰς ἴδιον σύστημα, ὅπερ ἠσπάζοντο αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἐθνικῶν συστᾶσαι ἐκκλησίαι, αἵτινες οὐδὲν εἶχον κοινὸν πρὸς τὸν πρῶτον χριστιανισμόν. Μόλις δὲ κατὰ τὸν Β' αἰῶνα διὰ τοῦ Εἰρηναίου καὶ ἄλλων ἐπῆλθε συμφιλίωσις μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀλλήλαις πολεμίων μερίδων τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐμορφώθη ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. Τὰ πλεῖστα βιβλία τῆς Κ. Δ. τὰ κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἀναφανέντα ἔχουσιν ὡς σκοπὸν ἵνα καταπαύσωσι τὴν μέχρι τότε ἐπικρατοῦσαν σφοδρὰν διαπάλην μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Παύλου καὶ τῶν τοῦ Πέτρου. Τὰς ἰδέας του ταύτας ἐξέφρασεν ὁ Βάουρ διὰ τοῦ συγγράμματος «Αἱ καλούμεναι ποιμαντορικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου» 1857, καὶ διὰ τοῦ περιοδικοῦ του «Θεολογικὰ χρονικὰ» τοῦ ἐκδιδομένου ἐν Τυβίγγῃ. Τὴν αὐτὴν τάσιν ἐξηκολούθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Σβέγλερ, Τσέλλερ, Ἵλγενφελδ, Φόλκμαρ καὶ Στράους. Ὁ τελευταῖος οὗτος διὰ τοῦ πολυκρότου συγγράμματός του «Βίος τοῦ Ἰησοῦ», ἐζήτησε νὰ παραστήσῃ τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς ἀνεπαισθήτως ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ ἀναφανέντα μῦθον! Διὰ δὲ τῆς Δογματικῆς του ἐσπούδασε νὰ πολεμήσῃ πάντα τὰ δόγματα ἐν γένει τῆς ἐκκλησίας ὡς ἀντικείμενα αὐτῇ τῇ Γραφῇ καὶ τῷ ὀρθῷ λόγῳ. Τελευταῖον δὲ διὰ τοῦ ἔργου του «Ἡ παλαιὰ καὶ ἡ νέα πίστις» ἐκήρυξε τὸν χριστιανισμὸν ὡς δῆθεν παλαιωθέντα πλέον, ὡς κοινὴν δὲ πίστιν τῶν πεπαιδευμένων τῶν χρόνων ἡμῶν τὸν πανθεϊσμόν. Τὰς ἰδέας τοῦ Στράους καὶ τῆς Τυβιγγιανῆς σχολῆς μετέφρασεν εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ μετὰ τῆς ἰδιαζούσης τοῖς γάλλοις χάριτος ἐξέφρασε διὰ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ ὁ Ῥενάν, ὅστις δὲν ἐδίστασε νὰ παραστήσῃ τὸν Ἰησοῦν ὡς Γαλιλαῖόν τινα ἠθολόγον ῥαββί, οὗτινος ἡ ἠθικὴ τίθεται εἰς μεγάλην ἀμφιβολίαν, ἀφοῦ κατὰ Ῥενὰν ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐδίσταζε νὰ ἀνέχηται θαύματα παρασκευαζόμενα παρὰ τῶν μαθητῶν του ἵνα ἐκπλήξωσι τὸν λαόν! Αὐθαιρετώτερον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξετασθῇ ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὁ πρῶτος χριστιανισμὸς ἢ ὅπως ἐξητάσθη ὑπὸ τῶν Τυβιγγιανῶν τούτων θεολόγων. Ἐκ τῆς σχολῆς τῆς Τυβίγγης προῆλθον καὶ εἰς φοβερὰς πλάνας

κατήντησαν καὶ ὁ Βρούνω Βάουερ καὶ ὁ Φέϋερβαχ, οἵτινες ἐκηρύχθησαν φανερῶς ὑπὲρ τοῦ ὑλισμοῦ, ὃν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀντιπροσωπεύουσιν ἐν Γερμανίᾳ ὁ Βύχνερ, ὁ Φὸγτ καὶ ὁ Μόλεσχοτ, καὶ ὑπὲρ οὗ ἐκλήθη ὡς ἐπίκουρος ἡ περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ πίθηκος θεωρία τοῦ Δάρβιν. Οἱ ἐχθροὶ οὗτοι τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ προσέλαβον ἐσχάτως εἰς τὰς τάξεις των καὶ τὸν ἱδρυτὴν νέας φιλοσοφικῆς σχολῆς, τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἀσυνειδήτου (des Unbewussten) Χάρτμανν. Ἀλλ᾽ ἡ γερμανικὴ θεολογία εἶχε τὴν δύναμιν νὰ καταπολεμήσῃ τὰς παρεκτροπὰς ταύτας τῆς ἐπιστήμης. Κατὰ τῆς Τυβιγγιανῆς σχολῆς, καὶ ἰδίως τοῦ Στράους, ἠγέρθη πᾶσα ἡ λοιπὴ χορεία τῶν ἐν Γερμανίᾳ θεολόγων ἰδίως δὲ ὁ Νέανδρος, ὁ Κράββε, ὁ Ἕβραρδ καὶ ὁ Λάγγε, οἵτινες ὑπερησπίσθησαν τὴν γνησιότητα καὶ ἀξιοπιστίαν τοῦ εὐαγγελίου καὶ τὴν θεότητα αὐτὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δι᾽ ἔργων μεγάλης ἐπιστημονικῆς ἀξίας Μεταξὺ τῶν Τυβιγγιανῶν καὶ τῶν μνημονευθέντων πολεμίων των ἵστανται οἱ μέτριοι ἐλευθερόφρονες θεολόγοι Κέϊμ, Χάουσραθ, Χάζε, Σχένκελ, οἵτινες διὰ τῶν περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κριτικῶν ἔργων των ἀπέφυγον τὰς παρεκτροπὰς τῶν Τυβιγγιανῶν, ἀναγνωρίσαντες τὴν ἔξοχον ἱστορικὴν ἀξίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν θειότητα τοῦ χαρακτῆρος του, ἂν καὶ παρεδέχθησαν καὶ αὐτοὶ ἀνθρωπίνην ἀνάπτυξιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ συμπεράσματα πασῶν τούτων τῶν ἐπὶ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἱστορίας ἐργασιῶν τῆς γερμανικῆς θεολογίας περιελήφθησαν ἐν τῷ τελευταῖον ἐκδοθέντι τῇ συνεργασίᾳ πολλῶν ἐλευθεροφρόνων θεολόγων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Σχένκελ «Γραφικῷ Λεξικῷ». Τὸν ὑλισμὸν τῆς ἐποχῆς ἐπολέμησαν εὐστοχώτατα καὶ ἄλλοι, ἰδίως δὲ ὁ Λάγγε καὶ ὁ Σχειδεμάχερ. Τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῆς ἀκολάστου κριτικῆς, κατὰ τοῦ πανθεϊσμοῦ, τοῦ ὑλισμοῦ, τοῦ σοσιαλισμοῦ, καὶ τοῦ Δαρβινισμοῦ ὡς ἀντικείμενον ἔχουσι καὶ τὰ ἀπολογητικὰ ἔργα τοῦ Δέλιτζσχ, τοῦ Λούθαρδ, τοῦ Τσέτζβιτσχ καὶ τοῦ Φράγκε, τῶν ὁποίων ὅμως οἱ συγγραφεῖς ἐξ ὑπερβολικοῦ ζήλου καταντῶσιν ἐνίοτε νὰ προσβάλλωσι πᾶσαν ἐν γένει κριτικὴν ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

294.

Οἱ νεώτεροι γερμανοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοί.

Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία εὗρε παρὰ τοῖς νεωτέροις γερμανοῖς θεολόγοις ἐπιτηδειοτάτους καὶ φιλοπονωτάτους καλλιεργητάς. Τὴν κριτικὴν εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας διὰ διαφόρων ἱστορικῶν μονογραφιῶν πρῶτος ὁ Σέμλερ (+1791). Ὁ Σχροῖκ συνέγραψε τὸ γιγάντειον ἔργον ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐν 45 τόμοις μαρτυροῦν εὐρυτάτην μελέτην τῶν πραγμάτων. Ὁ Χριστιανὸς Σμὶδτ ἐν Γεῖσεν συνέγραψεν ἱστορίαν ἐκκλησιαστικὴν μετὰ προηγουμένην βάσιμον σπουδὴν τῶν πηγῶν καὶ μετὰ ἀντικειμένης ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων. Ὁ Γείσελερ ἐν Γοττίγγῃ (+1854) ὑπερέβη τὸν Σμὶδτ κατὰ τὴν χάριν τῆς ἐκφράσεως, ἡ δὲ ἐκκλησιαστική του ἱστορία (τόμ. 7) εἶναι ἀληθὴς θησαυρὸς τῆς βασιμωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἱστορικῆς πολυμαθείας. Ὁ Γείσελερ ἐκθέτει ἐν τῷ κειμένῳ συντόμως τὴν ἱστορίαν, ὑπὸ τὸ κείμενον δὲ παραθέτει πάντοτε τὰς σχετικὰς πηγὰς αὐταῖς λέξεσιν. Ὡς μετὰ πολλῆς κρίσεως γεγραμμένη θεωρεῖται καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Ἔγγελχαρδτ ἐν Ἐρλάγγῃ. Ὁ Χάζε ἐν Ἰένῃ, εἷς τῶν κορυφαίων τῆς ἐλευθέρας θεολογίας, θεολόγος εὐφυέστατος, συνέγραψε μετὰ σπανίας τοῖς γερμανοῖς χάριτος λόγου ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, θαυμασίως χαρακτηρίζων τὰς ἐποχὰς καὶ τὰ πρόσωπα ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῶν πηγῶν. Ὁ Χάζε εἶναι ὁ Θουκυδίδης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας. Ὁ Βάουρ ἐν Τυβίγγῃ ἤρχισε τὴν ἔκδοσιν μονογραφικῶν ἐκθέσεων τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ἐποχῶν, αἵτινες ἔφθανον μέχρι τῆς μεταρρυθμίσεως, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Φερδινάνδου Βάουρ καὶ τοῦ Τσέλλερ συνεπληρώθησαν διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν παραδόσεών του ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Ιϛ'—ΙΘ' αἰῶνος. Καὶ τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ ἀκαμάτου Βάουρ ἐλέγχουσιν τὴν ἀκριβεστάτην γνῶσιν τῆς ὕλης, ὀξυτάτην κρίσιν καὶ εὐφυεστάτην ἀντίληψιν αὐτοῦ. Συγχρόνως μετὰ τοῦ Γείζελερ ἤρχισεν ὁ Νέανδρος ἐν Βερολίνῳ τὴν ἔκδοσιν τῆς μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας του (ἐν τόμ. 10). Ὁ Νέανδρος

ἐκτιμᾷ μεγάλως τὸν χριστιανισμὸν τῆς καρδίας, καὶ ὀλίγην σημασίαν ἀποδίδων εἰς τὰ δόγματα καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐκκλησίας, ὑπερασπίζεται πάντοτε ἐκείνους, οἵτινες ἀναφέρονται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς διωχθέντες ἢ παραγκωνισθέντες ἕνεκα τῶν πεποιθήσεών των. Κατακρίνει δὲ τὴν ἀνάμιξιν τοῦ κράτους καὶ τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἔκθεσίς του εἶναι μὲν πλατεῖα καὶ μονότονος ἐνίοτε, ἀλλὰ πανταχοῦ διορᾷ τις τὴν βασιμωτάτην μελέτην τῶν πηγῶν. Ὁ Νέανδρος φθάνει μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Μαθητὴς αὐτοῦ ἦτο καὶ ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ συνέγραψε τὴν ἐκκλησιαστικήν του ἱστορίαν ὁ Χάγενβαχ ἐν Βασιλείᾳ. Ἡ ἀρχαιοτέρα ἱστορία ἐκτίθεται συντόμως, τοὐναντίον κατὰ πλάτος ἡ ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἐντεῦθεν (ἐν τόμ. 7). Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω συνέγραψαν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ὁ Κούρτζ, οὗτινος τὸ ἐγχειρίδιον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας διὰ τὴν σαφήνειαν αὐτοῦ κατέστη τὸ κοινότατον βοήθημα τῶν ἐν Γερμανίᾳ σπουδαζόντων τὴν ἐπιστήμην ταύτην, ὁ Νεῖδνερ, ὁ Γκέρικε, ὁ Χάσσε, ὁ Ἕβραρδ, ὁ Ἕρτζογ καὶ ἄλλοι. Ὁ δὲ Νίππολδ συνέγραψε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Τοιαύτη εἶναι ἡ γερμανικὴ προτεσταντικὴ θεολογία, καὶ ἰδίως ἡ τελευταία αὐτῆς ἀνάπτυξις. Τὰ συμπεράσματα τῶν κολοσσαίων τούτων θεολογικων ἐργασιῶν περιελήφθησαν ἐν τῷ μεγάλῳ Θεολογικῷ Λεξικῷ τὸ ὑπὸ Ἕρτζογ ἐκδοθέντι τῇ συνεργασίᾳ τῶν διασημοτέρων θεολόγων τῆς Γερμανίας (Herzogs Theologische Encyclopædie). Πλοῦτος δ' ἄφθονος θεολογικῆς ἐπιστημονικῆς ὕλης εὕρηται καὶ ἐν τοῖς θεολογικοῖς περιοδικοῖς τοῖς ἐκδιδομένοις ἐν Γερμανίᾳ ἰδίως δὲ ἐν τοῖς Studien und Kritiken, Jahrbuecher fuer deutsche Theologie, Vierteljahrschift fuer wissenschaftliche Theologie, Zeitschrift fuer wissenschaftliche Theologie καὶ Jahrbuecher fuer protestantische Theologie. Τὴν ἀκμὴν ταύτην τῶν θεολογικῶν σπουδῶν ἐν Γερμανίᾳ μάλιστα κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους πρέπει νὰ θαυμάσωμεν. Σπανίως ἤκμασεν ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τοσοῦτον ὅσον ἀκμάζει ἐν Γερμανίᾳ νῦν. Τοὺς κορυφαίους δὲ νεωτέρους θεολόγους, τοὺς Σλεϊερμάχερον, Χάζε, Θόλουκ, Χόφμανν δύναταί τις

νὰ παραβάλη λίαν δικαίως πρὸς τοὺς ἐξοχωτέρους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τοῦ Γ', Δ' καὶ Ε' αἰῶνος. Πάντες σχεδὸν οἱ ἐπιστήμονες θεολόγοι τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν καὶ χωρῶν θεολογοῦσι σήμερον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τῶν γερμανῶν. Οὐδὲ δύναταί τις νὰ κληθῇ ἐπιστήμων θεολόγος εἰς οἱανδήποτε ἐκκλησίαν καὶ ἂν ἀνήκη, ἐὰν ἦναι ἀδαὴς τῆς γερμανικῆς θεολογίας.[1] Ὀφείλεται δὲ ἡ παρὰ γερμανοῖς ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν μεγάλην ἀκμὴν ἐν γένει πασῶν τῶν ἐπιστημῶν ἐν τῇ σοφῇ ταύτῃ χώρᾳ τὴν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐμφανιζομένην, μάλιστα δὲ τῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας, καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐρεύνης, τὴν καθιερωμένην ἐν Γερμανίᾳ, τὴν ὁποίαν μετὰ θρηχευτικῆς εὐλαβείας ἐσεβάσθησαν πάντοτε σχεδὸν αἱ γερμανικαὶ κυβερνήσεις. Ἡ ἐπιστήμη μόνον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ δύναται νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀκμάσῃ. Ἡ ἐλευθερία συνεπάγεται ἀναντιρρήτως καὶ παρεκτροπάς. Ἡ γερμανικὴ θεολογία ἔχει βεβαίως καὶ τὸν Στράους καὶ καὶ τὸν Βάουρ αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία περιστέλλει πάλιν αὐτὴ ἑαυτήν. Ἡ γερμανικὴ θεολογία κατεπολέμησε πρώτη τὰς παρεκτροπὰς ἑαυτῆς. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ φέρουσα πανταχοῦ τὴν ζωήν. Ἐνταῦθα ἐφαρμόζεται τὸ τοῦ Ταχίτου· «Προτιμῶ τὴν κινδυνώδη ἐλευθερίαν τῆς ἀσφαλοῦς (ἀλλὰ νεκρᾶς ἀκινήτου) δουλείας».

296

Θρησκευτικαὶ καὶ ἐν γένει φιλανθρωπικαὶ ἑταιρεῖαι ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ.

Τὴν θρησκευτικὴν ζωήν, τὴν ἐν Γερμανίᾳ ἀναφανεῖσαν ἰδίως

[1] Τοῦτο ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ τῶν ἑλλήνων θεολόγων. Ὁ Ἕλλην θεολόγος πρέπει βεβαίως νὰ σπουδάσῃ τὴν Γραφὴν καὶ τοὺς ἀρχαίους ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας καὶ νὰ συνεχίσῃ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ τὸ ἔργον ἐκείνων, ἀλλὰ θὰ ἀπετύγχανεν ἐντελῶς τοῦ προορισμοῦ του ὡς θεολόγου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἐὰν ἔμενεν αὐτῷ ἄγνωστος πᾶσα ἡ θεολογικὴ κίνησις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν πατέρων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἡ ἐν τῇ δύσει λαβοῦσα χώραν, μάλιστα δὲ ἡ νεωτέρα καταπληκτικὴ πρόοδος τῶν θεολογικῶν ἐπιστημῶν ἐν Γερμανίᾳ. Καθὼς ἡ ὅλη νεωτέρα ἑλληνικὴ παιδεία συνέχεται μετὰ τῆς ὅλης παιδείας τῆς Εὐρώπης, οὕτω καὶ ἡ θεολογικὴ ἰδίως. Πρέπει μόνον, ὅ,τι ἑτερόδοξοι θεολόγοι εἶπον νὰ μὴ γίνεται τυφλῶς δεκτὸν παρ' ἡμῶν ἢ τυφλῶς νὰ μεταδίδεται, ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον

κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἐκτὸς τῆς θεολογικῆς αὐτῆς ἐπιστήμης δεικνύουσι καὶ αἱ πολλαὶ ἑ τ α ι ρ ε ῖ α ι αἱ ἐν αὐτῇ συστᾶσαι εἴτε πρὸς πλήρωσιν θρησκευτικοῦ τινος σκοποῦ εἴτε πρὸς ἠθοποίησιν τοῦ λαοῦ. Τὴν ἕνωσιν τῶν ἐν Γερμανίᾳ προτεσταντῶν ἐπεδίωξεν ἡ ἐν Πρωσσίᾳ καὶ Βυρτεμβέργῃ ὑποστηριχθεῖσα «Εὐαγγελικὴ σύνοδος» (Evangelische Conferrenz) ἐν Βερολίνῳ (1846), ἥτις τὸ πρῶτον ἠρκέσθη εἰς τὴν εὐρεῖαν ἀπόφασιν, νὰ τηρηθῇ ἡ ἁγία Γραφὴ ὡς ἡ πηγὴ τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς διδασκαλίας, πρὸς δὲ καὶ τὸ δόγμα τῆς διὰ τῆς πίστεως δικαιώσεως. Τὰ λοιπὰ ἔμελλε νὰ συμπληρώσῃ ἡ ἐν Ἐ ϊ σ ε ν ὰ χ συγκαλουμένη ἐ τ η σ ί α σ υ ν ά θ ρ ο ι σ ι ς (alljaehrliche Conferrenz). Ὁ σκοπὸς ὅμως τῆς εὐαγγελικῆς συνόδου δὲν ἐπετεύχθη. Κατὰ τὸ πλῆρες ταραχῶν ἔτος 1848 τῇ συνεργείᾳ πολλῶν ἱεροκηρύκων τῆς Φραγκφούρτης ἐσχηματίσθη ἐν Β ι τ τ ε μ β έ ρ γ ῃ ὁ ἐ κ κ λ η σ ι α σ τ ι κ ὸ ς σ ύ ν δ ε σ μ ο ς (Kirchenbund), ὅστις ἔσπευσε νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ ἀρχαῖα δόγματα κατὰ τῶν ἐλευθέρων ἰδεῶν, αἵτινες ἤρξαντο ἐν Γερμανίᾳ πάλιν νὰ ἐπικρατῶσιν. Ἔμελλον δὲ κατὰ διετίαν νὰ συγκαλῶνται ἐκκλησιαστικαὶ συνελεύσεις (Kirchentag). Ἀλλ' αἱ συνελεύσεις αὗται αἱ ἀρξάμεναι ὑπὸ πνεῦμα αὐστηροῦ λουθηρανισμοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Β ε θ μ α ν-Χ ὁ λ β ε γ καὶ Σ τ ὰ λ, ἀπέβησαν ἀπὸ τοῦ 1857 τὸ βῆμα τῆς τὰ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἀρχαίας πίστεως ἀπομακρυνθείσης ἐλευθέρας θεολογίας, τῇ προτάσει τοῦ Β λ ο ύ ν τ ζ λ η ἐπικυρώσασαι ἐν συλλάβῳ διὰ 16 θέσεων τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σχένκελ. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἰδεῶν τούτων ἐμορφώθη ἀπὸ τοῦ 1863 ἡ «π ρ ο τ ε σ τ α ν τ ι κ ὴ λεγομένη ἑ τ α ι ρ ε ί α» (Protestantenverein), ἥτις ζητεῖ νὰ συμβιβάσῃ τὸν χριστιανισμὸν πρὸς τὴν πρόοδον τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν πλήρη ἐλευθερίαν ἐν τῇ προτεσταντικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἡ ἑταιρεία αὕτη, ἧς κυριώτατα ὄργανα εἶναι ἡ Protestantische Kirchenzeitung καὶ τὸ Protestantenblatt, ἀριθμεῖ ἐν τοῖς κόλποις της πάντας σχεδὸν τοὺς ἐλευθερόφρονας θεολόγους καὶ ἱεροκήρυκας τῆς Γερμανίας. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὴν συνηνώθησαν εἰς ἑταιρείας,

συμφωνεῖ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἐν ᾗ καταστάσει νῦν διάκειται, καὶ συνᾴδει πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτῆς.

καὶ οἱ αὐστηροὶ λουθηρανοί, ἔχοντες ὡς ὄργανον κυριώτερον ἰδίως τὴν Allg. Lutherische Kirchenzeitung, καὶ οἱ μεσάζοντες θεολόγοι, ὧν τὰς ἰδέας εὑρίσκει τις ἐν τῇ Evangelische Kirchenzeitung, ἥτις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συντάκτου αὐτῆς Ἔγγστεμβεργ ἔλαβε τὸν τίτλον Neue evang. Kirchenzeitung. Οἱ ἐλευθερόφρονες θεολόγοι, ὧν κέντρα εἶναι τὰ πανεπιστήμια τῆς Εἱδελβέργης καὶ τῆς Ἰένης, ἀποτελοῦσι τὴν μειονότητα ἐν τῇ γερμανικῇ ἐκκλησίᾳ, καταπιέζονται δὲ μεγάλως παρὰ τῶν ἄλλων μερίδων, αἵτινες ἐπεθύμουν, εἰ δυνατόν, νὰ ἀποκλείσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου τῆς προτεσταντικῆς ἐκκλησίας, ὥστε νὰ μὴ δύνανται μήτε τὰς θεολογικὰς ἕδρας νὰ καταλαμβάνωσι, μήτε τὸν ἄμβωνα τῆς ἐκκλησίας νὰ ἀναβαίνωσιν. Ἰδίως μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη πολλαχόθεν ὑπὸ Κονσιστορίων ἀπεβλήθησαν ἱεροκήρυκες ὡς ἀνήκοντες τῇ προτεσταντικῇ ἑταιρείᾳ καὶ ἐλευθέρως φρονοῦντες. Ὁ κατὰ τοῦ Σύδοβ ἐν Βερολίνῳ διωγμὸς ὁ γενόμενος τῷ 1873 ἕνεκα τῆς ἐλευθεροφροσύνης του ἤγειρε μέγαν θόρυβον ἐν ἁπάσῃ τῇ Γερμανίᾳ. Ὁμοίως καίτοι ἐκλεγέντες ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐν Βερολίνῳ, δὲν ἐπεκυρώθησαν ὡς ἐλευθερόφρονες παρὰ τοῦ ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου οἱ ἱεροκήρυκες Ὄσσβαχ καὶ Σχρὰμμ (1877). Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἱδρύθησαν ἐν Γερμανίᾳ καὶ πολλαὶ ἄλλαι καθαρῶς φιλανθρωπικαὶ ἑταιρεῖαι. Οὕτω τῷ 1830 ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ Βίχερν χάριν τῶν ὀρφανῶν καὶ πτωχῶν παιδίων ὁ λεγόμενος πτωχὸς οἶκος (das rauhe Haus). Ἐπίσης συνέστη ὑπὸ τοῦ ἱεροκήρυκος Φλεῖδνερ ἐν Καϊζερβερτ καθίδρυμα διακονισσῶν (1836) πρὸς περίθαλψιν ἀσθενῶν, αἰχμαλώτων καὶ φρενοβλαβῶν, ὅπερ ταχέως ἐξηπλώθη καθ' ἅπασαν τὴν Γερμανίαν καὶ πέραν αὐτῆς εἰς Σμύρνην, Ἱεροσόλυμα καὶ Ἀλεξάνδρειαν. Ὅμοιον κατάστημα διακονισσῶν ἱδρύθη καὶ ἐν Νεϋδετελσάου. Κατὰ μικρὸν δὲ ἐπληρώθη ἡ Γερμανία τοιούτων φιλανθρωπικῶν ἑταιρειῶν καὶ ἄλλων ἐπιδιωκουσῶν τὴν οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν, ἤτοι τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν αὐτῶν (innere Mission). Πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ προτεσταντισμοῦ ἐν μέσῳ καθολικῶν χωρῶν ἱδρύθη ἡ μεγάλη ἑταιρεία τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου (Gustav-Adolfverein). Τοιαῦται θεολογικαί, φιλανθρωπικαὶ

ἢ πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν τείνουσαι ἑταιρεῖαι συνέστησαν καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς προτεσταντικαῖς χώραις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Περὶ τῶν πολλῶν βιβλικῶν ἑταιρειῶν τῶν σκοπουσῶν τὴν διάδοσιν τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ περὶ τῶν ἱεραποστολικῶν ἑταιρειῶν χάριν τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ θέλομεν ποιήσει κατωτέρω λόγον. Ἡ ἐπισημοτάτη πασῶν τῶν προτεσταντικῶν ἑταιρειῶν εἶναι ὁ Εὐαγγελικὸς Σύνδεσμος, οὗ τὸ κέντρον ἐν Ἀγγλίᾳ, σκοπῶν τὴν ἕνωσιν τῶν ἁπανταχοῦ προτεσταντῶν.

297.

Ὁ προτεσταντισμὸς ἐκτὸς τῆς Γερμανίας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.
Ἐν Δανίᾳ, Σουηδίᾳ, Ὁλλανδίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Γαλλίᾳ.

Ἐν Δανιμαρκίᾳ ἐξηπλώθησαν διὰ τῶν σπουδαίων θεολόγων Κλάουζεν, Μύντερ, Μάρτενσεν καὶ Μύνςερ τὰ συμπεράσματα τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας τῆς Γερμανίας, ἥτις ἔμεινε πάντοτε τὸ κέντρον καὶ ἡ ἑστία τοῦ προτεσταντισμοῦ. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὴν εὔνοιαν ταύτην πρὸς τὴν γερμανικὴν παιδείαν καθὼς καὶ πρὸς τὴν λουθηρανικὴν ἐκκλησίαν τοῦ κράτους ἵδρυσεν ὁ ὑπερευλαβὴς Γρούντβιγ τῇ συνδρομῇ τοῦ Κίρκεγαρδ νέαν τινὰ τοῦ λαοῦ ἐκκλησίαν, μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ὁποίας διὰ τοῦ ὑπουργείου ἀπήλαυσε καὶ ἡ τῆς πολιτείας ἐκκλησία πλήρους ἐλευθερίας (1855—57). Ὁ Γρούντβιγ ἤθελε χωρισμὸν τέλειον ἀπὸ τοῦ κράτους, παῦσιν παντὸς δεσμοῦ πρὸς τὴν λουθηρανικὴν (γερμανικὴν) ἐκκλησίαν, κατάργησιν τῆς ἰσχύος τῶν λουθηρανικῶν συμβόλων, καὶ τὸ κράτος μόνου τοῦ ἀποστολικοῦ συμβόλου, καὶ ῥύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων συμφωνοτέραν πρὸς τὰς δανικὰς παραδόσεις καὶ τὸν δανικὸν χαρακτῆρα. Ἐν Σουηδίᾳ καὶ Νορβηγίᾳ μέχρις ἐσχάτων χάριν τῆς ἐπικρατούσης ἐκκλησίας ἐδείχθη τὸ κράτος αὐστηρὸν κατὰ τῶν ἑτεροδόξων (Dissidentes τῷ 1866). Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐξωρίσθησαν καὶ πάντες οἱ δι' ἐνεργειῶν τῶν Ἰησουϊτῶν ἀσπασθέντες τὸν καθολικισμόν. Ὁ φανατισμὸς οὗτος ἐσχάτως ἐμετριάσθη. Σήμερον ἕκαστος δύναται νὰ ἀσπασθῇ οἱονδήποτε θέλει δόγμα χωρὶς τοῦτο νὰ ἔχῃ ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἐν τῇ

πολιτείᾳ θέσιν του. Ἐν Ὁ λ λ α ν δ ί ᾳ, ὅπου τὸ προτεσταντικὸν δόγμα ἐπικρατεῖ (τὰ 3/5 τῶν κατοίκων εἶναι διαμαρτυρόμενοι), ἀπαντῶσιν αἱ δύο ἀντιθέσεις τῆς αὐστηρᾶς εἰς τὰ ἀρχαῖα προτεσταντικὰ σύμβολα προσκολλήσεως, καὶ τῆς παραδοχῆς τῆς κριτικῆς ἐλευθέρας θεολογίας. Ὑπὲρ ταύτης εἰργάσθησαν ἀπὸ τοῦ 1859 αἱ Zeitstimmen, ἐνῷ οἱ ποιηταὶ Βίλδερδιχ καὶ Ἰσαὰκ δὲ Κόσκα, καθὼς καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἐρρῖκος δὲ Κὸκ (ἀπὸ τοῦ 1833) μετὰ μεγάλου ζήλου ἐνήργησαν ὑπὲρ τῆς ἐπιςροφῆς εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἀρχαίας μεγάλης καλβινικῆς συνόδου ἐν Δόρτρεχτ. Ἀφ' ὅτου τῷ 1848 ἐν τῷ μεταβληθέντι συντάγματι ἐκηρύχθη ἡ πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία, διευθύνει κατ' ἔτος συγκαλουμένη ἐν Ἁάγῃ σύνοδος τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις. Ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ ἐν Ἁάγῃ συστᾶσα «ἑταιρεία πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας», ἥτις ἐν ἐτησίῳ θεολογικῷ διαγωνισμῷ βραβεύει τὰς ἀρίστας θεολογικὰς ἐργασίας ἐπὶ ἀντικειμένων κατ' ἔτος ὁριζομένων ὑπ' αὐτῆς. Ἐν τῇ Γ ε ρ μ α ν ι κ ῇ Ἑ λ β ε τ ί ᾳ μεγίστην ἐξασκεῖ ἐπιρροὴν ἡ γερμανικὴ θεολογία. Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης ἐλευθερίας ἀνεπτύχθησαν ἐν αὐτῇ αἱ ἀκρόταται τάσεις. Αὐτὸς ὁ Δαυὶδ Σ τ ρ ά ο υ ς ἐκλήθη ὡς καθηγητὴς τῆς δογματικῆς ἐν Ζυρίχῃ (1839), ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς θέσεως ταύτης ἕνεκα τῆς κατ' αὐτοῦ ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ. Πάντοτε ὅμως ἡ Ζυρίχη εἶναι ἑστία τῆς ἐλευθέρας θεολογίας, ἣν μετὰ πολλῆς εὐδοκιμήσεως ἐδίδαξαν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ αὐτῆς ὁ Β ε ί δ ε ρ μ α ν καὶ ὁ Κ έ ι μ. Ἐν Ζυρίχῃ ἐνήργει καὶ ὁ δεινὸς ἱεροκήρυξ Λ ά γ γ, († 1876) ὅστις συνέγραψεν ἐν λίαν ἐλευθέρῳ πνεύματι δογματικήν. Ἐξέδιδε δὲ συνάμα καὶ τὸ περιοδικὸν Zeitstimmen. Ἐν Βέρνῃ ἐκδίδεται και ἄλλο ὄργανον τῶν ἐν τῇ γερμανικῇ Ἑλβετίᾳ ἐλευθεροφρόνων ἡ «Reform» Μεταρρύθμισις. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐν Βασιλείᾳ εὗρεν εἴσοδον καὶ ἡ ὑπερευλάβεια μετὰ τοῦ Τρακταριανισμοῦ. Ἐν Βασιλείᾳ ἑδρεύει καὶ μεγάλη τις «Γραφικὴ ἱεραποστολικὴ ἑταιρεία». Τὸ ἐν Βασιλείᾳ πανεπιστήμιον ἐκόσμησαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρονους ὁ Δ ὲ Β έ τ τ ε καὶ ὁ Χ ά γ ε ν β α χ. Ἐν τῇ γ α λ λ ι κ ῇ Ἑ λ β ε τ ί ᾳ διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ῥουσσὼ ἐν Γενεύῃ ὑπεχώρησεν ὁ νεκρὸς αὐστηρὸς δογματισμὸς εἰς τὴν ἠθικὴν ἐκδοχὴν τοῦ χριστιανι-

σμοῦ. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἰοβουλαίων τοῦ προτεσταντισμοῦ ἀπέκτησεν ἡ καλβινικὴ ὀρθοδοξία πάλιν τὴν ὑπεροχήν. Οὕτως κατωρθώθη τῇ συνεργείᾳ τῆς Sosieté évangélique καὶ τοῦ πεπαιδευμένου Merle d' Aubigné νὰ ἑορτασθῇ ἐν Γενεύῃ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ καλβινισμοῦ τῷ 1835 μετὰ μεγάλων ἐπιδείξεων. Και ὅμως ἐμορφώθη διὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιρροῆς τοῦ Β ι ν ὲ τ ἐν Λαυσανίᾳ († 1847) ἡ ἐλευθέρα ἐκκλησία τοῦ Καντονίου Βάαδτ, ἥτις τοιαύτην ἀντίδρασιν ἤγειρε τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ κράτους, ὥστε κατὰ τὴν τριακονταετηρίδα τοῦ θανάτου τοῦ Καλβίνου (1864) ἐγένετο μεγάλη τις διαδήλωσις κατὰ τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ δεσποτισμοῦ. Ὁ θεολογικὸς ἐλευθεριασμὸς ἤρξατο πάλιν νὰ ἐπανέρχηται εἰς τὴν γαλλικὴν Ἑλβετίαν. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γενεύῃ οἱ ἐλευθερόφρονες δὲν εἶναι ὀλίγοι. Τὸ ὄργανον αὐτῶν εἶναι ἡ Alliance liberale. Ἐσχάτως μάλιστα ἐπεκράτησαν καὶ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ ἐκκλησιαστικῷ συμβουλίῳ τῆς Γενεύης. Ἐν ἁπάσῃ τῇ Ἑλβετίᾳ εἶναι περὶ τὸ 1 1/2 ἑκατομμύριον διαμαρτυρόμενοι. Ἐκ τῶν 25 νομῶν 7 εἶναι καθολικοί, 12 μικτοί, καὶ 6 καθαρῶς προτεσταντικοί. Ἐν Γ α λ λ ί ᾳ ἀπήλαυσαν οἱ διαμαρτυρόμενοι κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ 1830 καὶ 1848 ἐλευθέραν τινὰ θέσιν. Καὶ ἐνταῦθα ἐμφανίζονται αἱ αὐταὶ διαφοραὶ αἱ μεταξὺ τῶν προτεσταντῶν πασῶν τῶν χωρῶν. Ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ κράτους ὑποστηριζομένης προτεσταντικῆς ἐκκλησίας κεχωρισμένη εἶναι ἡ **Union des Églises évangéliques de France**, ἧς ἡ ὁμολογία εἶναι συντεταγμένη ἐπὶ τῇ βάσει τύπων τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους προστατευομένη προτεσταντικὴ ἐκκλησία εἶναι διῃρημένη εἰς τοὺς αὐστηροὺς καλβινιστὰς καὶ ἐν γένει τοὺς ἀκολουθοῦντας τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλβετῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, καὶ εἰς τοὺς ἐλευθερόφρονας, τοὺς ἀποκλίνοντας εἰς τὸν γερμανικὸν ὀρθολογισμόν. Οἱ κορυφαῖοι τῶν αὐστηρῶν εἶναι ὁ ἄλλοτε ὑπουργὸς Γ κ ι ζ ῶ τ ο ς (ὅστις συνέγραψε καὶ Μελέτας περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ σύγγραμμα Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ χριστιανικὴ κοινωνία καὶ ἄλλα) καὶ ὁ Π ρ α ι σ α ν σ έ, ἐν τῷ πνεύματι τῶν ὁποίων ἐργάζεται καὶ ἡ ἐν Παρισίοις ἑδρεύουσα **Societé évangélique**, τῶν δὲ ἐλευθεροφρόνων ὁ Π ε κ ῶ τ, ὁ Ῥ ε β ὶ λ λ, οἱ δύο Κ ο κ ε ρ ὲ λ, ὁ Σ χ έ ρ ε ρ καὶ ὁ Κ ο λ ά ν η. Οἱ αὐ-

στηροὶ ὑπερισχύουσιν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Μοντωβάν (Μονὼδ θεολόγος διάσημος). Ἀπὸ τοῦ 1872 ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων μερίδων ἔρις ἐκορυφώθη· διότι ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐν Παρισίοις γενομένη σύνοδος τῶν ἐν Γαλλίᾳ προτεσταντῶν, ἐν ᾗ ἀντεπροσωπεύθησαν καὶ αἱ δύο μερίδες, οἱ αὐστηροὶ δι' ἀσθενεστάτης πλειοψηφίας ἐπέτυχον νὰ ἐκδοθῇ σύμβολον πίστεως κατὰ τὰς αὐστηρὰς ἀρχὰς τοῦ ἀρχαίου καλβινισμοῦ, τὸ ὁποῖον ὀφείλουσι πάντες οἱ μέλλοντες νὰ διορίζωνται τοῦ λοιποῦ ποιμένες καὶ ἱεροκήρυκες καὶ ἐν γένει νὰ καταλαμβάνωσι ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα ἢ νὰ ἐκλέγωσι τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς νὰ ὁμολογῶσι πρότερον. Τοιουτοτρόπως κηρύττεται ἐστερημένον παντὸς δικαιώματος ἐκκλησιαστικοῦ ἐν τῇ γαλλικῇ προτεσταντικῇ ἐκκλησίᾳ τὸ ἥμισυ τοῦ προτεσταντικοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ ἐλευθερόφρονες διὰ τῶν ἐπαρχιακῶν συνόδων των διεμαρτυρήθησαν σφοδρότατα, οὐδὲ ἐδέχθησαν μέχρι τοῦδε νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν νέαν ταύτην τάξιν τὴν ἐπικυρωθεῖσαν καὶ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας. Αἱ νεώτεραι κυβερνήσεις ἀφῆκαν τὰ πράγματα ἀόριστα. Ἡ κατάστασις μένει οὕτω μετέωρος, κινδυνεύει δὲ ἡ ἐν Γαλλίᾳ προτεσταντικὴ ἐκκλησία νὰ διαλυθῇ ὡς ἐκ τούτου εἰς δύο μέρη. Τὰς ἰδέας τῶν ἐλευθεροφρόνων θεολόγων ἀντιπροσωπεύουσιν ἐν Γαλλίᾳ δύο περιοδικὰ τὸ Progrès religieux καὶ τὸ Disciple de Jésus-Christ. Revue du christianisme liberal. Ἐν Γαλλίᾳ ἐκτὸς τῶν καλβινιστῶν ὑπάρχουσι καὶ λουθηρανοὶ προτεστάνται, ἐν Στρασβούργῳ δὲ ὑπάρχει χάριν αὐτῶν καὶ ἰδία θεολογικὴ σχολὴ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, ἐν ᾧ ἐδίδαξαν ὁ Μάττερ, ὁ Σμὶδτ, ὁ Βάουμ, ὁ Ῥέϋς, καὶ ὁ Βρούχ. Τὸ πανεπιστήμιον τοῦτο ἐξεγερμανίσθη τελείως μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Ἀλσατίας καὶ Λωραίνης εἰς τὴν Γερμανίαν (1871). Ἡ δὲ γαλλικὴ κυβέρνησις χάριν τῶν ἐν Γαλλίᾳ λουθηρανῶν ἵδρυσε προτεσταντικὴν θεολογικὴν σχολὴν ἐν Σορβώνῃ.

298.

Συνέχεια. Αἱ προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ.

Uhden Die Zustænde d. anglic. Kirche. Leipzig 1842. Gorrie Churches and Sectes in the U. S. New-York 1850.

Πολλὴ ζωὴ καὶ δραστηριότης ἀνεπτύχθη ἐσχάτως ἐν τῇ ἀγ-

γλικανῇ καὶ Σκωτικῇ ἐκκλησιᾳ. Ἐν ἐκείνῃ συνέτεινεν ἡ πάλη μεταξὺ τῆς High Church Party καὶ τῆς Low Church ἢ Evangelical Party, αἵτινες ἀντιπροσωπεύουσι τὰ δύο στοιχεῖα τῆς ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας τὸ ἀρχαῖον (καθολικὸν) καὶ τὸ καλβινικὸν ἢ εὐαγγελικόν. Εἰς τὴν πρώτην ἀνήκουσιν ἐπίσκοποι, εὐγενεῖς καὶ πλούσιοι, μεγάλην σημασίαν δίδοντες εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἱερωσύνην καὶ εἰς πάσας τὰς ἀρχαίας διατάξεις τῆς ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας. Εἰς ταύτην δὲ ἀνήκουσιν ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, ζητοῦντες τὴν ἐλευθερωτέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἐκκλησίας συμφώνως πρὸς τὴν πρόοδον τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ προτεσταντισμοῦ. Ἡ θεολογικὴ παιδεία καλλιεργεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ μετὰ μεγάλου ζήλου, διακρίνεται δὲ ἰδίως ἡ θεολογικὴ σχολὴ τῆς Ὀξφόρδης. Καὶ ἐν τῇ ἀγγλικανῇ ἐκκλησίᾳ ὁ ὀρθολογισμὸς ἔχει μεταξὺ τῶν θεολόγων ὀπαδούς. Πολὺν θόρυβον προὐκάλεσαν τὰ ἐν Ὀξφόρδῃ δημοσιευθέντα Essays and Reviews, δι' ὧν 7 διάσημοι θεολόγοι ἐπραγματεύθησαν ἐλευθέρως τὰ ζητήματα περὶ τῆς θεοπνευστίας τῶν Γραφῶν, καὶ περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἐνσαρκώσεως καὶ θεότητος τοῦ Ἰησοῦ δόγματα, καθὼς καὶ περὶ τῶν θαυμάτων τῶν εὐαγγελίων. Τὸν ὀρθολογισμὸν ἀντιπροσωπεύει ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κολένσω, ὅστις ἔγραψε λίαν ἐλευθέρως περὶ Πεντατεύχου. Τὴν ἄκραν ἀντίθεσιν πρὸς αὐτοὺς ἀποτελοῦσιν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ πουσεϊσμοῦ καὶ τοῦ ριτουαλισμοῦ. Οἱ Πουσεϊσταί, οὕτω ὀνομασθέντες ἀπὸ τοῦ Πούσεϋ, καθηγητοῦ τῆς θεολογίας ἐν Ὀξφόρδῃ (1833) δεικνύουσι μεγάλην ἀγάπην πρὸς τὰς διδασκαλίας καὶ διατάξεις τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, τὰς προσβληθείσας ὑπὸ τοῦ προτεσταντισμοῦ κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα, συνιστῶντες τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων τῆς ἐκκλησίας πατέρων καὶ ἐξυψοῦντες τὴν παράδοσιν εἰς ἴσην πρὸς τὴν Γραφὴν ἀξίαν. Οἱ πουσεϊσταὶ ἀποκηρύσσουσι τὰς περὶ δικαιώσεως καὶ εὐχαριστίας διδασκαλίας τοῦ ἀρχαίου καλβινισμοῦ, ἀποκλίνοντες πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους καὶ καθολικούς. Ὁ Ῥιτουαλισμὸς εἶναι συγγενὴς τῷ πουσεϊσμῷ τάσις. Ῥιτουαλισταὶ λέγονται ἐκεῖνοι ἐν Ἀγγλίᾳ, οἵτινες θέλουσι νὰ πλουτίσωσι τὴν προτεσταντικὴν λατρείαν διὰ τελετῶν (Ritus) ὁμοίων ταῖς τῆς ἀνατολικῆς καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας. Ἐσχάτως δὲ αἱ τάσεις αὗται ἐκρατύνθησαν,

ἐγεννήθη δὲ παρὰ πολλοῖς τῶν μερίδων τούτων μάλιστα ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπιδιωχθῇ προσέγγισίς τις καὶ συμφιλίωσις μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἡ ἐπιθυμία αὕτη ἐξεδηλώθη ἐπανειλημμένως ἐν ταῖς ἐτησίαις συνόδοις τῶν ἐπισκοπιανῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ ἀπὸ τοῦ 1867, διὰ δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κανταουρίας Κάμβελ ἐκοινοποιήθη καὶ τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίῳ τῷ Ϛ' δι' ἐπιστολῆς, ἡ προσηρτήθη καὶ μετάφρασις τῶν 39 ἄρθρων τῆς ἀγγλικανῆς πίστεως. (Πρβλ. καὶ § 232). Μετὰ τὰ ἀνωτέρω δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι μόνοι οἱ ἀγγλικανοὶ ἐκ τῶν προτεσταντῶν ἦλθον εἰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς παλαιοκαθολικοὺς τῆς Γερμανίας (§ 232). Τὸν πουσεϊσμὸν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους καὶ καθολικοὺς ἀπόκλισιν πολεμεῖ ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ **Evangelical Alliance** καὶ ἐν γένει οἱ ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς τὸν προτεσταντισμόν. Ὁ σπουδαῖος ἀγγλικανὸς θεολόγος Στάνλεϋ ὁμιλῶν περὶ τῆς μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ἑνώσεως, εἶπεν, ὅτι ἡ ἕνωσις αὕτη θὰ ἐπετυγχάνετο, ἂν οἱ ἀνατολικοὶ διὰ τῆς Γραφῆς ἀνεκαίνιζον καὶ ἐκαθάριζον πρῶτον τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν των. Τὸ περὶ πανεπιστημίου διάταγμα τοῦ λόρδου Ῥοῦσσελ (1854) διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ὑποχρεώσεως εἰς τὰ 39 ἄρθρα εἰς μόνους τοὺς φοιτητὰς τῆς θεολογίας ἤνοιξε τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ὀξφόρδης καὶ εἰς τοὺς μὴ ἐπισκοπιανοὺς ἢ ἀγγλικανοὺς φοιτητάς. Μόλις δὲ τῷ 1858 ἐπετράπη καὶ εἰς τοὺς ἰουδαίους νὰ γίνωνται μέλη τῶν νομοθετικῶν σωμάτων. Ἄλλοτε δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦτο οὐδὲ οἱ καθολικοί. Ἐν Σκωτίᾳ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἀγγλίας (1702) πολλάκις συνεζητήθη μετὰ σφοδρότητος τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς κοινότητος πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν πρεσβυτέρων. Τὸ κατὰ τοὺς νωτάτους χρόνους ἐξεγερθὲν θρησκευτικὸν πνεῦμα ἠγωνίσθη σπουδαίως κατὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν πρεσβυτέρων διὰ τῶν πατρώνων ἢ κτιτόρων τῶν ναῶν καὶ τῆς μερίδος τῶν **Moderates** ἢ συντηρητικῶν. Ἐπὶ τέλους δὲ ἤγαγε τοῦτο εἰς τὴν ἵδρυσιν ἐλευθέρας τινὸς ἐκκλησίας (**free church**), ἥτις ταχέως ἀπέκτησεν 700 κοινότητας καὶ μεγάλας θυσίας κατέβαλεν ὑπὲρ ἱεραποστολικῶν καὶ βιβλικῶν ἑταιρειῶν, οἰκοδομῆς ἐκκλησιῶν, καὶ ἱδρύσεως

θεολογικῆς σχολῆς. Ἐν ταῖς ἐλευθέραις πολιτείαις τῆς Ἀ μ ε ρ ι κ ῆ ς διεμορφώθη ὁ θρησκευτικὸς βίος ἐν τῷ προτεσταντισμῷ ἕνεκα τοῦ ἀπολύτου χωρισμοῦ τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς μεγάλης ποικιλίας τῶν κατοίκων ὅλως ἰδιοτύπως. Ἡ πολιτεία ἵσταται ἀμέτοχος τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων τῶν ἀμερικανῶν ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν συνείδησιν ἑκάστου, οὐχὶ δὲ ἐκ θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας· διότι ἐν Ἀμερικῇ δὲν ὑπάρχει ψυχρότης πρὸς τὴν θρησκείαν. Πολλοὶ μάλιστα πρόεδροι τῆς Συμπολιτείας ὑπῆρξαν θεοσεβέστατοι ἄνθρωποι. Πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιθέσεις ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρόνων ὑφίστανται ἐνταῦθα πλησίον ἀλλήλων, καθ' ἑκάστην δ' ἀναφαίνονται καὶ νέαι αἱρέσεις. Πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι καὶ αἱρέσεις ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ, πλὴν τῆς ὀρθοδόξου, καὶ ἀπολαύουσιν ἴσης ἐλευθερίας καὶ προστασίας παρὰ τοῦ κράτους. Μόνον τὴν πολυγαμίαν τῶν Μορμώνων δὲν ἀναγνωρίζει τὸ κράτος, διὸ εἰς μόνους τοὺς Μορμώνους ἐξ Εὐρώπης ἐρχομένους ἀπαγορεύεται ἡ παραδοχὴ ἐν Ἀμερικῇ. Ἡ ὑπερευλάβεια, ὁ ὀρθολογισμὸς καὶ ἡ παχυλωτάτη δεισιδαιμονία ἀπαντῶσι παρ' ἀλλήλοις. Ἐπιστημονικὴ παιδεία εἰσδύει κατὰ μικρὸν ἀπὸ Ἀγγλίας καὶ Γερμανίας εἰς πάσας τὰς ἐκκλησίας. Μεταξὺ τῶν θεολόγων διακρίνονται ὁ μαθητὴς τοῦ Νεάνδρου Σ χ ά φ φ καὶ ὁ ὁμόφρων αὐτῷ Ν ε υ ΐ ν. Οἱ Π ρ ε σ β υ τ ε ρ ι α ν ο ὶ, Μ ε θ ο δ ι σ τ α ὶ καὶ Β α π τ ι σ τ α ὶ (κλάδος τῶν ἀρχαιοτέρων ἀναβαπτιστῶν) ἐργάζονται πλέον τῶν λοιπῶν ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ καὶ κατορθοῦσι νὰ ἐγείρωσι παρὰ τοῖς εἰς τὸ ἐμπόριον πρὸ πάντων καὶ τὴν βιομηχανίαν ἐπιδεδομένοις ἀμερικανοῖς ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς θρησκείας. Οἱ πλειότεροι εἶναι οἱ Μεθοδισταί. Οἱ Σ ω κ ι ν ι α ν ο ὶ ἢ Ο ὐ ν ι τ ά ρ ι ο ι εἶναι συνήθως ἄνθρωποι τῶν ἀνωτέρων τάξεων, καὶ ἔχουσι τοὺς σοφωτέρους θεολόγους. Ὁ κορυφαῖος αὐτῶν εἶναι ὁ Channing. Οἱ Κ ο υ ά κ ε ρ ο ι τοὐναντίον καὶ οἱ Μ ο ρ μ ῶ ν ο ι ἑλκύουσιν ἀνθρώπους τοῦ ὄχλου ἢ ἐγχωρίους ἀμερικανοὺς καὶ μαύρους, εἶναι δὲ ὀλίγοι τὸν ἀριθμόν. Οἱ ἄγγλοι καὶ οἱ ἀμερικανοὶ ἔχουσιν ὡς ἰδιάζον ἐκ πάντων τῶν διαμαρτυρομένων τὴν ἐπιμελεστάτην ἀνάγνωσιν τῆς Γραφῆς καὶ τὴν περιδεεστάτην τήρησιν τῆς Κυριακῆς. Διὰ νέων ἐξ Εὐρώπης ἀποίκων αὐξάνει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἀμερικῇ διαμαρτυρομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν κα-

θολικῶν, διότι ἐνῷ τῷ 1800 ὑπῆρχεν εἷς καθολικὸς πρὸς 100 διαμαρτυρομένους, σήμερον εἶναι εἷς πρὸς 7. Οἱ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ καθολικοὶ συμποσοῦνται νῦν εἰς 7 ἑκατομμύρια, πάντες δὲ οἱ κάτοικοι τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν εἶναι περὶ τὰ 40 ἑκατομμύρια.

299.

Προτεστάνται ἱεραπόστολοι καὶ ἱεραποστολικαὶ ἑταιρεῖαι.

Die evang. Mission. Berliu 18 :7. O w e n Hist. of the origin and the first ten years of the Bille Society. Lond. 1816. J-B u e t t n e r Briefe aus und ueber Nord-America. Dresden 184 .

Ἄξιος πολλοῦ θαυμασμοῦ εἶναι ὁ ζῆλος, ὃν ἀνέπτυξαν οἱ διαμαρτυρόμενοι πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ εὐαγγελίου κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Αἱ πρῶται ἐνέργειαι ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐν γένει τῶν ἀλλοδόξων ἤρξαντο ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, διεκρίθησαν δὲ ἐπὶ τῷ περὶ τούτου ζήλῳ πρὸ πάντων ἀμερικανοὶ καὶ ἄγγλοι καὶ ἰδίως Μεθοδισταὶ καὶ Χερρνχούτιοι. Ἱεραπόστολοι διαμαρτυρόμενοι ἐνήργησαν εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Ὡς ἱεραπόστολος ἐν ταῖς ἀποικίαις τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἐφημίσθη ὁ Ἐλλιώτ. Ἡ Δανία προὐνόησε περὶ τοῦ κηρύγματος ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις, δι' ἄλλων δὲ ἱεραποστόλων εἰσήχθη ὁ χριστιανισμὸς ἐν ταῖς δυτικαῖς Ἰνδίαις. Εἰς δὲ τὴν Γροινλανδίαν ἐγένετο γνωστὸς ὁ χριστιανισμὸς διὰ τοῦ Νορβεγοῦ Ἔγεδε (1721). Ὁ ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος ζῆλος ἀνεπτύχθη ἔτι ζωηρότερος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος. Μεγάλας προόδους ποιοῦσι σήμερον οἱ ἱεραπόστολοι ἐν Ἀμερικῇ καὶ Αὐςραλίᾳ· δραστηρίως δὲ ἐργάζονται ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος καὶ ἐν Κίνᾳ, ἐν Ἰνδίαις καὶ ἐν Ἰαπωνίᾳ, καθὼς καὶ ἐν ταῖς δυτικαῖς παραλίαις τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐν Μαδαγασκάρῃ. Ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος μεταξὺ τῶν μωαμεθανῶν καὶ ἰουδαίων ἱδρύθη ἐν Ἄλλῃ καθίδρυμά τι. Ὑπὲρ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἰουδαίων ἐργάζονται καὶ διάφοροι ἄλλαι ἑταιρεῖαι ἐν Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, ἀλλ' ἄνευ σπουδαίων ἀποτελεσμάτων. Μόλις ἠδυνήθησαν ἐν Πολωνίᾳ 400 ἰουδαίους νὰ βαπτίσωσι. Πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν ἰουδαίων ἱδρύθη καὶ

ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγγλικανὴ ἐπισκοπή. Ἀπὸ τοῦ 1815 ἐπεχείρησαν αἱ ἱεραποστολικαὶ ἑταιρεῖαι ἰδίως τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς νὰ προσηλυτίσωσιν ὑπὲρ τοῦ προτεσταντικοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοὺς τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν χριστιανούς, οἷον τοὺς καθολικοὺς (ἐν Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ), τοὺς ὀρθοδόξους, τοὺς ἀρμενίους, τοὺς Νεστοριανούς, τοὺς Ἰακωβίτας, τοὺς κόπτας καὶ τοὺς ἀβυσσινίους. Πρὸς τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἐν τῇ ἀνατολῇ κέντρον ἐχρησίμευσεν ἡ Μάλτα, μέσα δὲ μετεχειρίσθησαν καὶ μεταχειρίζονται τὴν ἵδρυσιν σχολείων, τὴν διάδοσιν τῆς Γραφῆς ἐν τοῖς πρωτοτύποις κειμένοις καὶ ἐν μεταφράσεσι καὶ τὸ κήρυγμα. Πολλαχοῦ ἐπέτυχον νὰ μορφώσωσιν ὄργανα πρὸς τοὺς σκοποὺς τούτους ἐγχωρίους. Ἀλλ' ἡ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν προσηλυτιστικὴ αὕτη ἐνέργεια ἦτο ἑπόμενον ὅτι ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ σκάνδαλα καὶ ταραχάς, νὰ ψυχράνῃ δὲ τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν σχέσεις, ἐνῷ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἀσήμαντον. Διὰ τοῦτο κάλλιον θὰ ἔπραττον αἱ ἱεραποστολικαὶ ἑταιρεῖαι νὰ στρέψωσι πᾶσαν τὴν προσοχὴν των ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἐθνικοὺς λαοὺς καὶ εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ μωαμαθανούς. Εἶναι ἀδικαιολόγητοι οἱ διαμαρτυρόμενοι ἱεραπόστολοι, ἐνῷ ὑπάρχουσι περὶ τὰ 700 ἑκατομμύρια μὴ χριστιανῶν, νὰ μὴ πορεύωνται πρὸς αὐτούς, ἀλλὰ νὰ προτιμῶσι νὰ ἐγείρωσι σκάνδαλα παρὰ τοῖς ἄλλοις χριστιανοῖς. Ὁπωςδήποτε εἶναι ἀξιοθαύμαστος ὁ ζῆλος αὐτῶν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ. Πανταχοῦ ὑπάρχουσιν ἑταιρεῖαι ἐργαζόμεναι ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ μεγάλα ποσὰ δαπανῶσαι. Αἱ ἐπισημότεραι τούτων εἶναι ἡ τῆς Κοπεγχάγης, ἡ τοῦ Ἐδιμβούργου, ἡ τῶν Κάτω Χωρῶν, ἡ τῆς Βασιλείας καὶ ἡ τῆς Βοστώνης τῆς Ἀμερικῆς Μετὰ τῶν ἑταιρειῶν τούτων συνεργάζονται καὶ αἱ ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Γραφῶν, ὧν κυριωτέρα εἶναι ἡ ἐν Λονδίνῳ (1804). Ὑπολογίζεται ὅτι αἱ Βιβλικαὶ αὗται ἑταιρεῖαι διέσπειραν μόνον κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ παρόντος αἰῶνος 60 ἑκατομμύρια Γραφῶν ἐν 200 γλώσσαις! Ἐν συνόλῳ ἐργάζονται 80 περίπου ἱεραποστολικαὶ ἑταιρεῖαι, δαπανῶσαι ὑπὲρ τὰ 15 ἑκατομμύρια ταλλήρων ἐτησίως, εἰς 1,500 θέσεις, διὰ 4,000 ἱεραποστόλων! Διὰ τῶν ἐνεργειῶν δ' αὐτῶν ὑπολογίζουσιν, ὅτι ἐπεστράφησαν κατὰ τὸν πα-

ρόντα αἰῶνα περὶ τὰς 700—800 χιλιάδας ἐθνικῶν. Ἐκτὸς τοῦ μεγάλου τούτου καλοῦ εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν ἱεραποστόλων ὀφείλονται καὶ ἄλλα καλά, οἷον ἡ κατάργησις τῆς δουλεμπορίας, ἡ ἀποφασισθεῖσα διὰ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων κατὰ τὸ 1830 καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δούλων ἐν ταῖς ἰνδικαῖς ἀποικίαις ἡ γενομένη κατὰ τὸ 1834 ἰδίως ταῖς ἐνεργείαις τοῦ περιφήμου Wilberforce.

300.

Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἀριθμοῦσι περὶ τὰ 90 ἑκατομμύρια διαμαρτυρομένων. Ἡ μεταρρύθμισις θελήσασα νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν διαφθαρεῖσαν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ἐπὶ μόνης τῆς Γραφῆς στηριζομένη, περιέπεσε πολλάκις εἰς μεγάλας πλάνας, καὶ διεσχίσθη εἰς μυρίας ἐκκλησίας. Ὁπωσδήποτε ὅμως ὑπῆρξε πρόοδος τοῦ ἐν τῇ δύσει χριστιανισμοῦ· διότι προσέβαλε τὸν παπικὸν δεσποτισμὸν τὸν καταπιέσαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, κατήργησε δὲ μεγάλας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καταχρήσεις, καὶ ἐπανέφερε τὸ κράτος τῆς ἁγίας Γραφῆς ἥτις εἶχε λησμονηθῇ. Ἡ μεγάλη καὶ ἀξιοθαύμαστος ἐν Γερμανίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς προτεσταντικαῖς χώραις ἀνάπτυξις τῶν θεολογικῶν ἐπιστημῶν, ἐξ ἧς ὠφελήθησαν καὶ ὠφελοῦνται καὶ αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι, ὁ τῶν διαφόρων προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν καὶ αἱρέσεων ἀνταγωνισμός, ὅστις συντελεῖ εἰς τὸ νὰ διατηρῇ ἀκμαῖον τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, καὶ ἡ ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν λαῶν καὶ τῆς τῶν ἠθῶν αὐτῶν διαπλάσεως παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις καταβαλλομένη σπουδή, καθὼς καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ εὐαγγελίου μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ζῆλος, ἀποδεικνύουσιν ὅτι αἱ προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι μεθ' ὅλας τὰς ἀποπλανήσεις αὐτῶν περικλείουσιν ἐν ἑαυταῖς πολλὰ στοιχεῖα ζωῆς.

ΠΕΡΙΟΔΟΥ Δ'.

ΜΕΡΟΣ Δ'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ.

Πηγαί. Canones et decreta Concilii Tridentini. Romæ 1564. P. Sarpi Ist. del. Concil. di Trento. 1619. Pallavicini Istoria del Concil. di Trento. Roma 1650. Vitæ et res gestae Pontif Rom. et Cardd. auctoribns Canisio, Cabrera, Victorello. Romæ 1630. Ranke Die Roemischen Paepste. Berlin 1835. Furini Storia d' Italia. Tor. 1854. A. Bungener Histoire du Concil. de Ttente. Paris 1847. H. Schmid Geschichte der katholischen Kirche seit der Mitte des 18 Jahrh. Muenchen 1872. Καὶ αἱ γενικαὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἱστορίαι τοῦ Σχρὸκ, τοῦ Χάζε, τοῦ Γείζελερ, τοῦ Χάγενβαχ, τοῦ Μέλερ καὶ τοῦ Ἄλτσογ.

301.

Ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Ις' αἰῶνος πάπαι.

Ἡ ἐμφάνισις τῶν προτεσταντῶν καὶ αἱ διαμαρτυρήσεις αὐτῶν κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἠνάγκασαν ταύτην νὰ προνοήσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν περὶ τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς ἐν αὐτῇ ἐχόντων. Τὸ ἔργον τῆς ἀνακαινίσεως ταύτης ἀνέλαβεν ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος ἡ ἀρξαμένη μὲν ἐπὶ Παύλου τοῦ Γ' τῷ 1545, ἀποπεράνασα δὲ μετὰ πολλὰς δυσκολίας καὶ διακοπὰς τὰς ἑαυτῆς ἐργασίας μόλις τῷ 1563 ἐπὶ Πίου τοῦ Δ'. Ἡ σύνοδος συνεκλήθη τὸ πρῶτον ἐν Τριδέντῳ τῷ 1545. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐθεώρησεν ὁ πάπας ἐπικίνδυνον τὴν ἐξακολούθησιν αὐτῆς ἐν γερμανικῇ πόλει πλησίον τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοκράτορος, μετέθηκεν αὐτὴν εἰς τὴν Βολωνίαν 1547 καὶ διέλυσεν αὐτὴν ἐπὶ τέλους τῷ 1549. Ὁ Ἰούλιος Γ' ἠναγκάσθη νὰ ἀνοίξῃ αὐτὴν πάλιν ἐν Τριδέντῳ τῷ 1551, ἀλλ' ὁ φόβος μὴ

ἐπέλθῃ κατ' αὐτῆς ὁ Μαυρίκιος μετὰ τοῦ προτεσταντικοῦ στρατοῦ διεσκόρπισεν αὐτὴν τῷ 1552. Μόλις δὲ ὁ Πῖος Δ' ἠνέῳξεν αὐτὴν αὖθις τῷ 1562 ἐν Τριδέντῳ καὶ ἔκλεισεν αὐτὴν ἐπισήμως τῷ 1563. Τῇ ἐνεργείᾳ τῶ παπῶν ἐχθρῶν ὄντων ἀείποτε πάσης ἀληθοῦς μεταρρυθμίσεως ὡς δυναμένης νὰ ἀπειλήσῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν τὰ ὑπ' αὐτῆς ληφθέντα μέτρα ὑπῆρξαν λίαν ἀτελῆ. Ἡ γνώμη γάλλων τινῶν καὶ ἱσπανῶν ἐπισκόπων περὶ ριζικῆς τῆς ἐκκλησίας μεταρρυθμίσεως ἀπερρίφθη. Ἐκ τῶν 255 ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον ἐν αὐτῇ μέρος, ἦσαν πλέον τοῦ ἑνὸς τρίτου ἰταλοί. Οἱ δὲ παπικοὶ ἀπεσταλμένοι ἐδέσποζον ἐν αὐτῇ. Ἡ διδασκαλία τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὅπως εἶχε διὰ τῶν σχολαστικῶν μορφωθῇ ἢ μᾶλλον διαστραφῇ, μηδ' αὐτοῦ τοῦ πουργατορίου καὶ τῶν ἀφέσεων ἐξαιρουμένων, τῶν δουσῶν τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἐξέγερσιν τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἐπεκυρώθη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ, καὶ ἡ γερμανικὴ καὶ ἑλβετικὴ μεταρρύθμισις κατεκρίθη, οἱ δὲ πάπαι, οἵτινες ἐπεφυλάχθησαν ἑαυτοῖς τὸ προνόμιον νὰ ἐξηγῶσιν αὐθεντικῶς τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου ταύτης, διετήρησαν πᾶσαν τὴν προτέραν αὐτῶν δύναμιν, ἀνακηρυχθέντες διάδοχοι τοῦ Πέτρου, ἀντιπρόσωποι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀνώτατοι πάσης τῆς ἐκκλησίας ἐξουσιασαί. Τὸ μόνον ἀγαθὸν τὸ ἐκ τῆς συνόδου ταύτης προελθὸν εἶναι ὅτι ἐλήφθησαν μέτρα τινὰ περὶ κρείτονος μορφώσεως τοῦ κλήρου καὶ βελτιώσεως τῶν ἠθῶν αὐτοῦ, διότι ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ διαφθορὰ εἶχον κορυφωθῇ. Ἀλλὰ καὶ τὰ μέτρα ταῦτα ὀλίγον ὠφέλησαν· διότι οἱ πάπαι δὲν ἠνέχθησάν ποτε τὴν ἀληθῆ, ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ κλήρου, ἐπειδὴ δὲ ἡ γενικὴ ἀγαμία τοῦ κλήρου, ἡ κυριωτάτη αὕτη αἰτία τῆς διαφθορᾶς του, ἔμενε καὶ μετὰ ταῦτα, ἡ διαφθορὰ αὕτη μόνον νὰ περιορισθῇ ὀλίγον ἠδύνατο, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἐκλίπῃ ριζηδόν. Ὁπόσον οἱ πάπαι καὶ μετὰ ταῦτα ἐπέμενον εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν ἕξεις καὶ ἀξιώσεις ἀποδεικνύουσιν αἱ πράξεις αὐτῶν. Ὁ πάπας Πῖος ὁ Δ' ἐπικυρώσας τὰς πράξεις τῆς συνόδου, ἀπηγόρευσε πᾶσαν ἔρευναν περὶ αὐτῶν ἢ ἐξήγησιν ὡς ἀνήκουσαν μόνον εἰς αὐτόν. Ὁ φανατισμὸς τοῦ Πίου τούτου ἐδείχθη καὶ ἐν τῇ διαταγῇ αὐτοῦ, ἵνα ἀπαγγέλληται καθ' ἑκάστην μεγάλην πέμπτην καθ' ἅπασαν τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἡ Βοῦλλα in Coena Domini, δι' ἧς ἀναθεματίζονται

πάντες οἱ ἑτερόδοξοι χριστιανοί. Ὁ Γρηγόριος ΙΓ' (1572—83) εἶναι γνωστὸς διὰ τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην μεταρρύθμισιν τοῦ ἡμερολογίου (1582). Τὸ γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον καὶ αὐτὰ τὰ καθολικὰ κράτη μετὰ δυσκολίας ἐδέχθησαν. Αἱ προτεσταντικαὶ κυβερνήσεις τῆς Γερμανίας μόλις ἐδέχθησαν αὐτὸ κατὰ τὸ 1752. Ὁ αὐτὸς πάπας ἵδρυσε πολλὰ σχολεῖα ἐν Ῥώμῃ πρὸς μόρφωσιν ἀποστόλων τοῦ καθολικισμοῦ παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις καὶ τοῖς ἀπίστοις. Σπουδαῖος πάπας ὑπῆρξε καὶ Σῆξτος ὁ Ε' (1580—90). Ὁ Παῦλος Ε' (1605—21) ἔν τε τῇ πολιτικῇ καὶ τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας δραστήριος, ἠναγκάσθη ἔν τινι ἔριδι μετὰ τῆς Βενετικῆς δημοκρατίας νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ παπικοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως κατὰ τῆς χώρας ταύτης. Ὁ εὐσεβὴς καὶ πεπαιδευμένος Σάρπης, ὁ γράψας τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου, ἀνήρ, ὅστις βαθέως ᾐσθάνετο τὰς ἐλλείψεις τῆς ἐκκλησίας, ὑπερησπίσθη τολμηρῶς καὶ εὐγλώττως τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους κατὰ τοῦ πάπα. Ὁ διάδοχος τοῦ Παύλου Γρηγόριος ὁ ΙΕ' (1621—23) ὥρισε πρὸς ἐκλογὴν τοῦ πάπα μυστικήν τινα ἐξέτασιν (Scrutinium), ἐκήρυξεν ἅγιον τὸν Λοϋόλαν καὶ ἐπλούτισε τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ διὰ τοῦ πολυτίμου θησαυροῦ τῆς ἐν Ἑιδελβέργῃ βιβλιοθήκης, ἣν Μαξιμιλιανὸς ὁ Α' βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ ῥηνικοῦ παλατινάτου ἐδωρήσατο αὐτῷ. Ὁ πάπας οὗτος ἵδρυσε καὶ τὴν προπαγάνδαν, ἑταιρείαν σκοποῦσαν τὴν διάδοσιν τοῦ καθολικισμοῦ μεταξὺ τῶν σχισματικῶν, αἱρετικῶν καὶ ἀπίστων (Congregatio de propaganda fide). Ὁ Οὐρβανὸς ΙΗ' (1623—44) ἔδωκεν εἰς τὴν βοῦλλαν in Coena Domini τὴν παροῦσαν αὐτῆς μορφήν.

302.

Οἱ μετὰ ταῦτα πάπαι.

Συνέχεια. Οἱ πάπαι κατὰ τῶν γαλλικανικῶν ἐλευθεριῶν καὶ κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν Γερμανίᾳ (ἐπὶ Ἰωσὴφ τοῦ Β') καὶ Ἰταλίᾳ.

Ὁ Ἰννοκέντιος ΙΑ' περιῆλθεν εἰς σπουδαίαν πάλην πρὸς τὴν Γαλλίαν. Ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ' (1643—1715) ἐξήσκει

τὸ παλαιὸν ἐξ ἔθους δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ αὐτὸς τὰ εἰσοδήματα τῶν χηρευουσῶν ἐκκλησιαστικῶν θέσεων. Τὸ δικαίωμα τοῦτο ἠθέλησε νὰ ἀμφισβητήσῃ καὶ ἀφαιρέσῃ ὁ πάπας. Ἐντεῦθεν προὐκλήθη ἐν Γαλλίᾳ ἀντίστασις κατ' αὐτοῦ, τοσοῦτον μᾶλλον εὐκολώτερον, καθόσον ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων οἱ γάλλοι ἐπίσκοποι δὲν ἠνείχοντο τὸν ἀπεριόριστον δεσποτισμὸν τοῦ πάπα καὶ τὰς εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγμτα ἐπεμβάσεις αὐτοῦ. Τῷ 1682 τῇ ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος σύνοδός τις ἐν Παρισίοις ὑπερασπίζουσα τὰ δικαιώματα τῆς Γαλλίας καὶ ἀποκρούουσα τὰς παπικὰς ἐπεμβάσεις ἀνεκήρυξε τὰς λεγομένας γαλλικανικὰς ἐλευθερίας,[1] αἵτινες εἶναι αἱ ἑξῆς. Ἡ δύναμις τοῦ πάπα ἐκτείνεται ἐπὶ μόνων τῶν πνευματικῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων. Ἡ πνευματικὴ ἐξουσία τοῦ πάπα ὑπόκειται κατὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς μεγάλης ἐν Κωνσταντίᾳ συνόδου ὑπὸ τὸ ἀνώτατον κῦρος τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἡ παπικὴ ἐξουσία εἶναι περιωρισμένη ὡς πρὸς τὴν Γαλλίαν διὰ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ διατάξεων. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ πάπα ἐπὶ ἀντικειμένων τῆς πίστεως εἶναι κατὰ τοσοῦτον μόνον ἀληθεῖς, καθόσον συμφωνοῦσι τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ὅλης ἐκκλησίας. Ὁ πάπας ἀντέστη τὸ κατὰ δύναμιν καὶ ἠρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ νέους γάλλους ἐπισκόπους. Ὁ διάδοχος μάλιστα αὐτοῦ Ἰννοκέντιος ὁ ΙΒ' ἠνάγκασε τόν τε βασιλέα καὶ τὸν κλῆρον τῆς Γαλλίας νὰ ἐνδώσωσι (1691). Ἀλλ' ὅμως ἡ ἅπαξ ἐγερθεῖσα συνείδησις τῆς γαλλικανικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας ἔμεινε καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ κλήρῳ ζωηρά, ὁ δὲ ἐπίσκοπος τοῦ Μῶ Βοσσουέτος, ὁ περίφημος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ, ὑπερήσπισεν αὐτὴν ἐν ἐκτάσει διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ Defensio declarationis celeberrimae, quam de potestate ecclesiastica sanxit clerus gallicus). Κλήμης ΙΑ' ὁ μάτην διεμαρτυρήθη διότι ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του βασιλικὸν στέμμα. Μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Ἰωσὴφ τοῦ Α' περιῆλθεν εἰς ἔριν καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ ἕνεκα τῆς Πάρμας, ἣν ὁ μὲν πάπας ἐκήρυττε παπικήν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐθεώρει ὑποτελῆ ἑαυτῷ. Ὁ Κλήμης ἔλαβε μά-

[1] Picot Essai hist. sur l' Influence de la relig. en France pendant le 17 Siècl. Paris 182?. Huet le Gallicanisme. Revue des deux mond. 1855. Jan. I.

λιστα καὶ τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν. Ὁ Βενέδικτος ΙΓ' (1721—30) εἶδε μετὰ λύπης του ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας Ἰωάννης ὁ Ε', ὅστις ἐπὶ Κλήμεντος τοῦ ΙΑ' εἶχεν ἐκδιώξει τὸν πατριάρχην Λισαβῶνος, διέκοψε πᾶσαν σχέσιν μετὰ τῆς Ῥώμης, διότι ὁ πάπας δὲν ἤθελε νὰ διορίσῃ καρδινάλιον τὸν ἐκ Πορτογαλλίας ἀνακληθέντα ἀντιπρόσωπόν του Ὁ αὐτὸς πάπας ἐκήρυξε Γρηγόριον τὸν Ζ' ἅγιον, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἐπεδοκίμαζε τὸ σύστημα καὶ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ σχεδὸν πᾶσαι αἱ αὐλαὶ ἀπηγόρευσαν τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ νέου ἁγίου ἐν ταῖς χώραις των. Ὁ Βενέδικτος ΙΔ' (1741—58) μόνος ἐκ τῶν νεωτέρων παπῶν ἠθέλησεν ἀπροσδοκήτως ἐξ ἐλευθέρας πεποιθήσεως νὰ μετριάσῃ συμφώνως πρὸς τὰς νέας περιστάσεις τὰς μεσαιωνικὰς παπικὰς θεοκρατικὰς ἀρχάς, συνίστα δὲ καὶ ἐπεδίωκε τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου, καὶ ἐσκέπτετο νὰ ἐλαττώσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑορτῶν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ τοῦτο. Ἐπὶ Κλήμεντος τοῦ ΙΓ' (1780 περίπου) ἐπολεμήθη ἀπὸ τῆς καθολικῆς Γερμανίας σφοδρῶς ὁ παπισμός. Ὁ Νικόλαος φὸν Χόνθαϊμ, ἐπίσκοπος ἐν Τριέρ, ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸ πλαστὸν ὄνομα Ἰουστῖνος Φεβρόνιος σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον **De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis ad reuniendos dissidentes in religione christiana** (ἐν Φραγκφούρτῃ 1763—74), δι' οὗ ὑπερήσπισε γενναίως καὶ μετὰ πολυμαθείας τὸ ἀνώτατον κῦρος τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐναντίον τῶν ὑπερμέτρων δεσποτικῶν ἀξιώσεων τῶν παπῶν. Τὸ σύγγραμμα ἤγειρε καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς μεγάλην ἐντύπωσιν, ὁ δὲ πάπας δὲν ἠδυνήθη νὰ ποιήσῃ τι κατὰ τοῦ τολμηροῦ ὑπερμάχου τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐκκλησίας. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐρεθισθέντες ὑπὸ τῶν αὐθαιρεσιῶν τοῦ παπικοῦ ἀπεσταλμένου συνῆλθον οἱ ἐκλέκτορες ἐπίσκοποι τοῦ Μάϊντζ, τοῦ Τριὲρ καὶ τῆς Κολωνίας μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Σάλτσβουργ εἰς σύνοδον ἐν Ἔμς (1784) καὶ ἀπεφάσισαν διὰ τῆς λεγομένης συμβάσεως τοῦ Ἔμς νὰ ἀνιδρύσωσι γερμανικήν τινα καθολικὴν ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ πάπα. Ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν. Περισσότερον προσεβλήθη ἡ ἐξουσία τοῦ πάπα διὰ τῆς κυβερνήσεως Ἰωσὴφ τοῦ

Β'[1] ἐν Αὐστρίᾳ (1765—91). Μόλις ἀναλαβὼν οὗτος τὰς ἡνίας τοῦ κράτους ἐπεχείρησε ῥιζικήν τινα μεταρρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν τοῖς κληρονομικοῖς αὐτοῦ κράτεσι συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς προόδους τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Ὁ Ἰωσὴφ ἤθελε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κράτους ἐλευθέραν ἐντελῶς ἀπὸ τῆς ἐπιβλαβοῦς ἐπιρροῆς τῆς Ῥώμης. Εἰσήγαγε τελείαν θρησκευτικὴν ἀνοχήν, παραχωρήσας τοῖς ὀπαδοῖς τῶν δύο προτεσταντικῶν ὁμολογιῶν καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐλευθέραν θρησκείας ἐξάσκησιν καὶ ἴσα τοῖς καθολικοῖς πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ ἠλάττωσε τὸν ὑπέρμετρον ἀριθμὸν τῶν μοναστηρίων κατὰ ἓν τρίτον, διαλύσας 700 ἐξ αὐτῶν. Τὰ δὲ διὰ τῆς δημεύσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἐλαττώσεως τῶν μεγάλων τῶν ἐπισκόπων δικαιωμάτων συλλεγέντα χρήματα ἐδαπάνησε πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ καὶ τὴν σύστασιν νέων ἐφημεριῶν καὶ σχολείων καὶ εἰς τὴν ἵδρυσιν ἄλλων κοινωφελῶν καθιδρυμάτων. Ἀπηγόρευσε δὲ τὸν συνδεσμὸν τῶν ὑπολειφθέντων μοναστηρίων μετὰ τῆς Ῥώμης θεὶς ταῦτα ὑπὸ τὴν αὐστηροτάτην τῆς κυβερνήσεως ἐπίβλεψιν. Πρὸς τούτοις περιώρισε τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν πομπῶν, λιτανειῶν καὶ ἀποδημιῶν εἰς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, δι' ὧν ὁ λαὸς συνείθιζεν εἰς τὴν ἀργίαν καὶ εἰς τὸ θεωρεῖν τὴν θρησκείαν ὡς μηχανισμὸν νεκρὸν ἐξωτερικῶν πράξεων. Διέταξε νὰ μεταφράσωσιν εἰς τὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν τὴν Γραφὴν καὶ νὰ διαδώσωσιν αὐτὴν παρ' αὐτῷ, καὶ ἀντὶ τῶν λατινικῶν προσευχῶν εἰσήγαγε γερμανικοὺς θρησκευτικοὺς ὕμνους, ὅπως ἐξεγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ἐπαναφέρων τὴν θρησκείαν εἰς τὴν καρδίαν. Πρὸς τούτοις ἠλάττωσε τὰ δικαιώματα τοῦ πάπα, ἐδυσχέρανε τὸν σύνδεσμον τοῦ αὐστριακοῦ κλήρου μετὰ τῆς Ῥώμης, παρεκώλυσε τὴν δικαιοδοσίαν τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων, παρέσχε τοῖς ἐπισκόποις πλειοτέραν ἐξουσίαν, ἀπηγόρευσε τὴν ἐπίσκεψιν τῆς ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν διευθυνομένης γερμανικῆς θεολογικῆς σχολῆς, καὶ ἐβελτίωσε τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ κλήρου. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ γερμανικὴ καθολικὴ θεολογία ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, ἀναζωογονηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προστατευομένου πνεύματος τῆς ἐλευθερίας.

[1] Caraccioli La vie de Jos. Paris 1790. Gross-Hoffinger, Geschichte des Jos. Stuttg. 1835,

Ἐπὶ τοῦ Ἰωσὴφ τούτου ἤκμασεν ὁ διάσημος τῶν Γραφῶν ἐρευνητὴς Ἰάν. Ἀπὸ τῆς Αὐστρίας δὲ μετεδόθη ἡ ἐλευθερωτέρα αὕτη τάσις ἐν τῇ θεολογίᾳ καὶ εἰς τὰς ἄλλας καθολικὰς χώρας τῆς Γερμανίας. Μάτην διεμαρτύροντο κατὰ τοῦ Ἰωσὴφ οἱ τῇ Ῥώμῃ πιστοὶ μένοντες ἐπίσκοποι καὶ ὁ πάπας Πῖος ὁ ς', ὅστις, εἰ καὶ ἦλθεν αὐτοπροσώπως εἰς Βιέννην (1782), οὐδὲν ὅμως κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ ἐκ τῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλ' ὅμως πλεῖσται μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἰωσὴφ ὡς γενόμεναι ἄγαν ἐσπευσμένως, χωρὶς ἡ ἐποχὴ νὰ ἦναι ἑτοίμη πρὸς ὑποδοχὴν αὐτῶν, καὶ ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης συνέσεως, δὲν ἠδυνήθησαν μετὰ τὸν θάνατόν του νὰ διατηρηθῶσιν. Ὁπωσδήποτε ἀπὸ τοῦ Ἰωσὴφ ἤρχισε νέα ζωὴ νὰ ἀναφαίνηται ἐν τῇ καθολικῇ Γερμανίᾳ. Ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι εἰργάσθη καὶ ὁ δοὺξ τῆς Τοσκάνης Λουϊπόλδος, ἔχων συνεργάτην τὸν Σκιπίωνα Ῥίκκην, ζητῶν καὶ οὗτος νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους του ἐξουσίαν τοῦ πάπα ὡς κωλύουσαν πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν βελτίωσιν, καὶ νὰ ἴδῃ κατηργημένας πολλὰς δεισιδαιμονικὰς τελετάς, ἐξηπλωμένην δὲ τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν εἰσαγομένην εἰς τὴν λατρείαν. Ἀλλὰ πάντες οἱ ἀγῶνες οὗτοι ὑπὲρ τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς κειμένων ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῆς ἀνακαινίσεως αὐτῆς ἀπέβησαν ἄκαρποι ἐντελῶς, ἢ ὀλίγον ὠφέλησαν, διότι οἱ πάπαι ἐπετύγχανον πάντοτε νὰ ματαιῶσι πᾶσαν μεταρρυθμιστικὴν τάσιν.

203.

Οἱ πάπαι καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις.

Pressensé L' église et la revolution. Paris 1864. Grégoire sur les diffamateurs et persécuteurs dans la religion. Paris 1800. Consalvi Memoires Paris 1864.

Ἡ παπωσύνη διῆλθεν ἔτι μεγαλητέρους κινδύνους ἐπὶ τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789. Ὁ κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ κράτους καὶ τῶν εὐγενῶν ἐγερθεὶς γαλλικὸς λαὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἀποσείσῃ καὶ τὸν ἀπὸ τῆς Γαλλίας πνευματικὸν δεσποτισμὸν τῆς Ῥώμης. Ἡ ἐθνικὴ

συνέλευσις (1789—91) χωρὶς διόλου νὰ ἐγγίξῃ τὴν πίστιν, ἠθέλησε νὰ καταργήσῃ τὸ κράτος τῆς ἱεραρχίας τῆς ἀπὸ τῆς Ῥώμης διευθυνομένης καὶ νὰ σώσῃ τὴν γαλλικὴν ἐπικράτειαν διὰ τοῦ πλούτου τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς οἰκονομικῆς κρίσεώς της. Πάντα τὰ μοναστήρια, τὰ ὁποῖα καὶ ἐν Γαλλίᾳ εἶχον ἐπισωρεύσει μέγαν πλοῦτον,[1] ὅστις ἐδαπανᾶτο εἰς μάτην καὶ ἀσώτως, κατηργήθησαν τῷ 1790, τὰ δὲ κτήματά των ἐδημεύθησαν. Ὁ κλῆρος ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ μισθοδοτῆται ὑπὸ τοῦ κράτους, ὑφ' οὗ τὴν ἐπίβλεψιν ἔμελλε νὰ ἵσταται, νὰ ἐκλέγηται δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ· ὡς ἀναπαλλοτρίωτον δὲ δικαίωμα παντὸς ἀνθρώπου ἐκηρύχθη ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκείας. Ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις ἀπῄτει παρὰ πάντων τῶν κληρικῶν νὰ δίδωσιν ὅρκον εἰς τὸ σύνταγμα. Κατὰ τῶν ἀποφάσεων τούτων, καὶ μάλιστα τῆς τελευταίας, διεμαρτυρήθη ὁ πάπας Πῖος ὁ Ϛ'. Διὰ τοῦτο ἐγεννήθη τέλειον σχίσμα ἐν Γαλλίᾳ· οἱ πλεῖστοι τῶν μὴ ὁρκισθέντων εἰς τὸ σύνταγμα κληρικῶν κατὰ τὴν παπικὴν ἀπαίτησιν ὑπεχρεώθησαν νὰ ἀπέλθωσι τῆς χώρας. Πρὸς τιμωρίαν δὲ τοῦ πάπα ἡ Ἀβινιὼν προσηρτήθη εἰς τὸ γαλλικὸν κράτος. Ἡ ἀντίστασις τοῦ πάπα καὶ τοῦ μεγαλητέρου μέρους τοῦ κλήρου, ὅςις ἐπὶ πολὺ μετὰ μεγάλης σφοδρότητος ἐπολέμει πᾶσαν ἐπαναστατικὴν καὶ προοδευτικὴν ἰδέαν καὶ ὑπερησπίζετο ἐχθύμως τὸν ἀπολυτισμόν, ὡς τὸν μόνον δῆθεν σύμφωνον πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἠρέθισε κατὰ μικρὸν μεγάλως τὰ πνεύματα κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν γένει. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων ὑπετρέφετο ἐν Γαλλίᾳ ἀντιπάθειά τις κατὰ τοῦ καθολικοῦ κλήρου καὶ τοῦ καθολικισμοῦ καθόλου, ἥτις ἀδίκως ἐξετείνετο πολλάκις και εἰς αὐτὴν ἐν γένει τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Εἰς τοῦτο συνέτεινεν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡ διεστραμμένη ἠθικὴ τῶν ἰησουϊτῶν, ἡ ἀκολασία καὶ ὑποκρισία παρὰ τῇ αὐλῇ, τοῖς εὐγενέσι καὶ τῷ κλήρῳ καὶ ἡ συστηματικὴ ἀντίδρασις κατὰ πάσης τάσεως πρὸς ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν. Ἡ ἀντιπάθεια δὲ αὕτη ὑπεθάλπετο καὶ ἐξ Ἀγγλίας διὰ τῶν θεϊστῶν. Ὁ ἀγγλικὸς θεϊσμὸς ἦτο ὅμως ὅλως διάφορος τῆς τάσεως ταύτης. Τοῦ ἀγγλικοῦ θεϊσμοῦ ἡ ἀρχὴ

1 Ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις τὸ τρίτον τῶν κτηματικῶν περιουσιῶν τῆς Γαλλίας ἀνῆκεν εἰς τὰ μοναστήρια (Πρβλ. § 294).

ἦτο ὁ common-sense, τὸ κοινὸν αἴσθημα, ἡ γενικὴ ἠθικὴ συνείδησις· οἱ ἄγγλοι θεϊσταὶ ἀνεγνώριζον ἠθικόν τι ἰδανικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ παρεδέχοντο ἐν γένει τὴν φυσικὴν θρησκείαν, τὴν πρόνοιαν, ἀρετὴν καὶ ἀθανασίαν,[1] καὶ ἐτίμων τὸν χριστιανισμὸν καθ' ὅσον συνεφώνει πρὸς τὴν θρησκείαν ταύτην. Τοὐναντίον ὁ γαλλικὸς ὀρθολογισμὸς ἦτο φιλοσοφία τῆς εὐφυΐας (τοῦ πνεύματος esprit), ἐκείνης τῆς ἰδιοτύπου γαλλικῆς ἐλαφρᾶς εὐφυΐας, ἥτις πᾶν ἰδανικὸν, πᾶσαν ἠθικὴν ἰδέαν εἰρωνεύετο καὶ ἔσκωπτε. Ὁ σοβαρὸς ἠθικὸς ἀγγλικὸς θεϊσμὸς μεταφυτευθεὶς εἰς Γαλλίαν, μετεστράφη σχεδὸν εἰς ἀσέβειαν πρὸς πᾶν ὅ,τι ἱερόν. Αἱ ἑστίαι τῆς γαλλικῆς ταύτης φιλοσοφίας ἦσαν τὰ λεγόμενα Bureaux d' esprit, τὰ Salons καὶ τὰ Clubs τῆς πρωτευούσης· κοινὸν δὲ καὶ λίαν ἐξηπλωμένον ὄργανον ἡ ὑπὸ τοῦ Diderot καὶ D' Alembert διευθυνομένη ἐγκυκλοπαιδεία. Οἱ δὲ ἐνδοξότεροι ἀντιπρόσωποι αὐτῆς ὧν τὰ ἀπειράριθμα συγγράμματα οὐ μόνον τὴν Γαλλίαν ἀλλὰ καὶ τὰς χώρας ἐκείνας τῆς λοιπῆς Εὐρώπης ἀπεξένωσαν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, αἵτινες ἐτρέφοντο ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλολογίας, ἦσαν ἐκτὸς τῶν δύο ἐκείνων ὁ Βολταῖρος (ἀπέθ. 1778) καὶ ὁ Ἑλβέτιος. Ἡ Γερμανία ἐσώθη τότε ἀπὸ τοῦ τὴν Εὐρώπην κατακλύσαντος γαλλικοῦ τούτου ἀντιθρησκευτικοῦ πνεύματος διὰ τοῦ θεολογικοῦ ὀρθολογισμοῦ αὐτῆς, ὅστις συμφώνως πρὸς τὸν ἀγγλικὸν θεϊσμὸν ἀπέκρουε μὲν τὰς ὑπερφυσικὰς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὰ τῆς Γραφῆς θαύματα, ὑπερήσπιζεν ὅμως ἐκείνας τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ, αἵτινες ἦσαν σύμφωνοι καὶ συνεταυτίζοντο μετὰ τῆς φυσικῆς ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀπορρεούσης θρησκείας. Ἐν Γαλλίᾳ ἀντεπροσώπευον ὁμοίας ἰδέας τὸν ὑλισμὸν καὶ τὴν ἀσέβειαν πολεμοῦντες ὁ Μοντεσκιοῦ καὶ ὁ Ῥουσσῶ (1778). Μέχρι τοῦ ἀκολαστοτάτου ὑλισμοῦ κατέπεσον τοὐναντίον οἱ D la Meettrie (L'homme machine) καὶ ὁ βαρὼν Δὲ Χόλβαχ (Système de la nature). Ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ἰδεῶν τούτων ἐξηγεῖται ἡ κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἐξέγερσις τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ καθολικοῦ κλήρου καὶ τοῦ καθολικισμοῦ.

[1] Correspondence lit. phil. et crit. par Grimm et Diderot. Paris 1813 Lerminiere L'influence de la philos. du 18 S. Paris 1833. Hettner Geschichte der franz. Lit. in 18 Jahrh. Brunschw. 1860.

Ἡ ἐθνικὴ σύνοδος (1792—95) ἐνῷ τὸ πρῶτον ἠρκέσθη καὶ αὕτη νὰ κηρύξῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καί νὰ περιορίσῃ τὴν ἀκολασίαν τοῦ κλήρου καὶ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ πάπα καὶ τῶν ἐπισκόπων, ἔπειτα διὰ τὴν ἐκ τοῦ κλήρου ἀντίστασιν προέβη εἰς ἐπίσημον κατάργησιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ. Διαταγῇ δὲ αὐτῆς ἐπυρπολήθησαν τότε καὶ κατεδαφίσθησαν περὶ τὰς 2,000 ἐκκλησιῶν καὶ ἀπηγορεύθη ἐπισήμως ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἀνηγορεύθη δὲ ὡς μόνη θρησκεία τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ ἡ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀνηγέρθη δὲ καὶ ναὸς τοῦ λόγου (Temple de la Raison) 1794. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων Γῶβελ καὶ αὐτὸς τὰς ἰδέας ταύτας ἀσπαζόμενος, παρουσιάσθη μετὰ μεγάλου μέρους τοῦ κλήρου ἐνώπιον τῆς συνόδου καὶ ἐκήρυξεν ὅτι ἡ μέχρι τοῦδε συμπεριφορὰ αὐτῶν ἦτο ἀπάτη, καὶ ὅτι δὲν ἀναγνωρίζουσι καὶ αὐτοὶ εἰμὴ τὴν θρησκείαν τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ λόγου! Ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐτέθη ἐν τῇ μέθῃ ταύτῃ τοῦ ἐπαναστάντος λαοῦ εἰς ἀμφισβήτησιν! Ἀλλὰ ταχέως συνεῖδον οἱ ἄνδρες τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτι ὁ γαλλικὸς λαὸς ἄνευ θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἰδεῶν ἐφέρετο εἰς τὴν ἀποθηρίωσιν. Τὰ ἐγκλήματα ἐπλήρωσαν τὴν Γαλλίαν, ἡ δὲ ἀπανθρωπία καὶ ὠμότης τῶν ἀνθρώπων ἔφθασαν εἰς τὸ ἔπακρον. Διὰ ταῦτα προτάσει τοῦ Ῥοβεσπιέρου ἀπεφάσισεν ἡ ἐθνικὴ σύνοδος, ὅτι le peuple français reconnait l' ètre suprême et l' immortalité de l'âme, ὁ γαλλικὸς λαὸς ἀναγνωρίζει τὸ ὕψιστον ὂν καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ὡρίσθη δε καὶ ἑορτή τις fète de l' être suprême 1794. Τὸ Διευθυντήριον (1795—99) παρεδέχθη μὲν τὴν λατρείαν ταύτην, ηὐνόησεν ὅμως τὸ κατὰ δύναμιν πλεῖον τὴν φιλοσοφικὴν θρησκείαν τῶν θεοφιλανθρώπων, ἥτις ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ ῥίψῃ βαθείας ῥίζας ἐν Γαλλίᾳ καὶ μετ' ὀλίγον ἐξέλιπεν ἐντελῶς. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη αἵρεσις ὠνομάσθη τῶν θεοφιλανθρώπων, διότι κύριον δόγμα αὐτῆς ἦτο ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων· αἱ ἄλλαι ἰδέαι των ἦσαν αἱ τῆς φυσικῆς θρησκείας. Ἱδρυθεῖσα ἐν Παρισίοις ἡ αἵρεσις αὕτη (1796), μόλις ἠδυνήθη νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς ἄλλας γαλλικὰς πόλεις, καὶ ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν της. Τῷ 1800 ἡ κυβέρνησις ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν δημοσίων ναῶν χάριν αὐτῆς. Τὴν χρι-

στιανικὴν θρησκείαν ἠνέχθη μόνον τὸ Διευθυντήριον, ἀλλ' ἀπήτησεν, ἵνα ὁ χριστιανικὸς κλῆρος ὁρκίζηται εἰς τὸ σύνταγμα τῆς δημοκρατίας. Τὴν ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀντίστασιν ἀπεφάσισαν τέλος οἱ γάλλοι νὰ καταστείλωσι καὶ διὰ τῆς βίας. Γαλλικὰ στρατεύματα ἐπλήρωσαν τὴν Ἰταλίαν, κυριεύσαντα δὲ τὴν Ῥώμην, ἐκήρυξαν ἐν αὐτῇ τὴν δημοκρατίαν (1798). Ὁ Πῖος ϛ'[1] ἤχθη ὡς αἰχμάλωτος εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ Ναπολέων ὡς πρῶτος ὕπατος τῆς δημοκρατίας συνῆψε μετὰ τοῦ Πίου Ζ' (1800—23), ὅστις ὑπὸ αὐστριακὴν προστασίαν εἶχεν ἐκλεχθῇ ἐν Βενετίᾳ, σύμβασιν (1801), καθ' ἣν οἱ ὁμόσαντες τὸ σύνταγμα ἱερεῖς ὤφειλον νὰ παραιτηθῶσιν, ὁ πάπας ἐγκαθιδρύετο πάλιν εἰς τὰ πρῶτα πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματά του, ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἔμελλε νὰ μένῃ τῷ κράτει, ἀλλ' οὐδεμία παπικὴ βοῦλλα ἔμελλε νὰ κοινοποιῆται ἐν Γαλλίᾳ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς κυβερνήσεως· οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἔμελλον νὰ διορίζωνται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Τῷ Ναπολέοντι συνέφερε χάριν τῶν δεσποτικῶν του σκοπῶν νὰ περιποιηθῇ τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ πάπας ἀνταμείβων τὰς εὐεργεσίας ταύτας ἔστεψε τὸν ὕπατον τῷ 1804 εἰς γάλλον αὐτοκράτορα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πάπας ἐπέμενεν ἔτι εἰς ἱεραρχικὰς ἀξιώσεις, ἡ συνδιαλλαγὴ αὕτη πρὸς τὴν Γαλλίαν δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ καταλάβῃ πάλιν τὴν παπικὴν χώραν (1808), καὶ νὰ κηρύξῃ ὡς ἀνακληθεῖσαν τὴν δωρεὰν τοῦ προγόνου αὐτοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου (1809). Ὁ πάπας ἀπέρριψε τὸν προσενεχθέντα αὐτῷ μισθὸν τῶν 2 ἑκατομμυρίων φράγκων ὡς ὕβριν, καὶ ἀφώρισε τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ παπισμὸς μεθ' ὅλας τὰς πληγάς, ἃς εἶχε λάβει, παρουσιάζεται πάλιν μετὰ τῶν ἀρχαίων ὑπερμέτρων αὐτοῦ ἀξιώσεων. Καὶ ὁ Πῖος Ζ' ἄγεται αἰχμάλωτος εἰς Φοντενεβλῶ. Ἐθνική τις σύνοδος ἐν Παρισίοις (1811), ἥτις ἔμελλεν ἀνεξαρτήτως τοῦ πάπα νὰ διαρρυθμίσῃ τὰ κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐκκλησίαν, ἐματαιώθη ὑπὸ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ πάπα. Ἐν νέᾳ τινὶ συμβάσει τῷ 1813 ἐποίησε μὲν οὗτος παραχωρήσεις τινάς, ἀλλὰ ταχέως μεταμεληθεὶς ἀνεκάλεσεν αὐτάς. Τῷ 1814 ἀπέκτησε πάλιν ὁ πάπας διὰ τῶν συμμάχων ἡγεμό-

[1] Bourgoiny Memoires hist. et plil. sur Pie VI. Paris an 7 de la Republ. 2 T.

νων πάντα τὰ πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ δικαιώματα καὶ κατὰ τὸν μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπανῆλθε μετὰ μεγάλης πομπῆς εἰς Ῥώμην. Μία δὲ ἐκ τῶν πρώτων πράξεων αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ νέου σύστασις τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν, τὸ ὁποῖον ὑπείκων εἰς τὴν κοινὴν πάντων σχεδὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ κυβερνήσεων ἀπαίτησιν εἶχε διαλύσει ὁ πάπας Κλήμης ὁ ΙΔ' (1773). Ἡ ἀνασύστασις ἐγένετο διὰ τῆς βούλλας **Sollicitudo omnium**, ἐν ᾗ ἐλέγετο ὅτι ἔπραττε τοῦτο ὁ πάπας πειθόμενος εἰς τὰς ὁμοθύμους πάντων τῶν καθολικῶν παρακλήσεις. Παρὰ τοῖς ἡγεμόσιν, οἵτινες ἐφοβοῦντο τὴν ἐπάνοδον τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἤθελον νὰ κρατῶσι τοὺς λαοὺς εἰς ἀπόλυτον ὑποταγήν, εὗρεν ὁ παπισμὸς εἰς πάντα ταῦτα προθυμοτάτην ὑποστήριξιν. Ὁ πάπας εἶχε τοσοῦτον θάρρος, ὥστε διεμαρτυρήθη τῷ 1815 κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Βιέννῃ συνόδου, ἰδίως κατὰ τῆς ἐκεῖ ὁρισθείσης διαλύσεως τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, καθὼς καὶ κατὰ τῆς καταργήσεως τῶν πνευματικῶν (ἐπισκοπικῶν) ἡγεμονιῶν. Ἀλλὰ ματαίως. Ἐπίσης ἄνευ ἀποτελέσματος ὑπῆρξε καὶ ἡ διαμαρτύρησις αὐτοῦ κατὰ τοῦ Φερδινάνδου Δ' βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, ἀρνουμένου νὰ παρέχῃ τοῦ λοιποῦ τῷ πάπᾳ τὸν φεουδικὸν φόρον, διότι πᾶσα τοιαύτη σχέσις ἐθεωρεῖτο δικαίως πλέον ὡς ἐκλιποῦσα (1816). Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος κατέκρινεν ὁ Πῖος τὰς βιβλικὰς ἑταιρείας, αἵτινες διέδιδον εἰς τὸν λαὸν τὰς ἁγίας Γραφάς. Αὐτὸν διεδέχθη ὁ Λέων ΙΒ' (1823—29). Καὶ οὗτος κατέκρινε τὰς βιβλικὰς ἑταιρείας, ὅπως ἐκεῖνος, ἀνενέωσε δὲ καὶ τὰς φυλακίσεις τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως, καὶ ἐπανηγύρισε τὸ ἰουβιλαῖον τοῦ 1825 μετὰ τοσοῦτον ἀφθονωτέρας διασκορπίσεως ἀφέσεων, καθ ὅσον ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶχε παραλειφθῆ κατὰ τὸ 1800. Μετὰ Πίου τοῦ Η' τὴν ὀκτάμηνον ἐξουσίαν ἀνέβη Γρηγόριος ὁ ΙϚ' (1831 — 46) τὸν παπικὸν θρόνον, ἐζήτησε δὲ διὰ μεγάλης ἐνεργητικότητος ἐν μέσῳ τοσούτων ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν περισπασμῶν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἱεραρχικὰς ἀξιώσεις. Τὰ ὁσημέραι ἐξαπλούμενα φιλελεύθερα φρονήματα, τὰ προκαλέσαντα τὴν ἐπανάστασιν τῶν Καρβοναρίων, κατεπιέσθησαν διὰ τῆς στρατιωτικῆς παρεμβάσεως τῶν αὐστριακῶν, ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τάσις τῆς νέας Ἰταλίας ἐξηκολούθησε. Κατὰ τῶν τάσεων τούτων ἐξέδωκεν ἤδη

τῷ 1832 ἐγκύκλιόν τινα, δι' ἧς ἐκήρυττε πόλεμον οὐ μόνον κατὰ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου καὶ τῆς συνειδήσεως, ὁλόκληρος δὲ ὁ ποντιφικός του βίος ἦτο συνεπής τις ἐφαρμοφὴ τῶν ἀρχῶν τούτων. Ἐπ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τῶν ἰησουϊτῶν, τὸ πνεῦμα δηλ. τοῦ πολέμου κατὰ πάσης προοδευτικῆς ἰδέας, ἐπεκράτησε τελείως ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Γρηγόριος ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἐκκλησία κατ' οὐδὲν πρέπει νὰ ἀποκλίνῃ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς καταστάσεως, ὅτι μόνος ὁ πάπας δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐκκλησίας, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι πρέπει τυφλῶς νὰ ἀκολουθῶσιν αὐτόν, τοὺς δὲ ἐπισκόπους οἱ ἱερεῖς, καὶ τοὺς ἱερεῖς ὁ λαός, ὅτι εἶναι βλασφημία νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκην ἀνακαινίσεως, ἔγκλημα δὲ νὰ προσβάλῃ τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου.

304.

Πῖος ὁ Θ' καὶ ἡ ἐν Βατικανῷ σύνοδος τοῦ 1870.

Fil. di Boni Pio nono. Torino 1850. Maur. Marocco Pio IX 1864. C. Hase Der Papst und Italien. Leipzig 1864.

Ὁ Πῖος Θ' ἀνέβη εἰς τὸν παπικὸν θρόνον τῷ 1846. Ἐνῷ δὲ ὡς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐφαίνετο, ὅτι ἐσκόπει νὰ ἀφήσῃ τὰ πάντα ὡς ἐν τῷ παλαιῷ χρόνῳ εἶχον, ἐπεχείρησε ῥιζικήν τινα μεταρρύθμισιν τῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους διοικήσεως ἐπὶ φιλελευθέρων συνταγματικῶν βάσεων, καὶ ὑπέτρεφε τὴν ἐλπίδα τῆς νέας Ἰταλίας, ὅτι δι' αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἴδῃ τὴν ἐθνικήν της ἀποκατάστασιν καὶ ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν πολιτικήν της ἑνότητα. Αἱ ἐπευφημίαι eviva Pio Nono δὲν εἶχον τέλος. Ἀλλὰ ταχέως συνεῖδεν ὁ πάπας ὅτι ἡ πολιτική του ἐλευθεροφροσύνη δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὰς παραδόσεις τοῦ παπισμοῦ καὶ πρὸς τὸν πνευματικὸν δεσποτισμὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' ἡ ὀπισθοδρόμησις ἦτο πλέον ἀνωφελής. Ἐπὶ τέλους ἡ ῥῆξις πρὸς τοὺς φιλελευθέρους ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ὁ Πῖος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ Ῥώμης, ἐν ᾗ μεθ' ὅλους τοὺς ἀφορισμούς του ἐκηρύχθη ἡ δημοκρατία, εἰς Γαέταν (1849). Ἀλλὰ τὰ ὅπλα τῆς νέας γαλλικῆς δημοκρατίας κατέστρεψαν τὸ βραχὺ

ὄνειρον, καταχτήσαντα τὴν Ῥώμην καὶ ἐπανιδρύσαντα πάλιν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα. Ἕνεκα ὅμως τῶν πολλῶν ἐν Ἰταλίᾳ ταραχῶν μόλις τῷ 1850 ἠδυνήθη νὰ ἐπανέλθῃ ὁ πάπας εἰς τὴν Ῥώμην. Ἔκτοτε ἀπέκτησεν ὁ παπισμός, ἂν καὶ ἐν τῇ ἑστίᾳ του μόνον διὰ γαλλικῶν στρατευμάτων φρουρούμενος, πάλιν μεγάλην δύναμιν καὶ ἐπιρροὴν παρὰ τοῖς καθολικοῖς λαοῖς. Αἱ κυβερνήσεις καὶ τὰ συντηρητικὰ κόμματα ἐθεώρησαν τὸν παπισμὸν ὡς τὸ ἰσχυρότερον στήριγμα κατὰ τῶν ἐπαναστάσεων τῶν λαῶν καὶ ἐν γένει κατὰ τῶν καταλαβουσῶν τοὺς λαοὺς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τάσεων πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Πρὸ πάντων ὁ Ναπολέων Γ' ὡς αὐτοκράτωρ ὑπεστήριξε τὸν παπισμόν. Ἤδη ἀπὸ τῆς ἐξορίας του ἐν Γαέτᾳ ἐσκέπτετο ὁ Πῖος νὰ ἀνακηρύξῃ τὴν ἄσπιλον σύλληψιν τῆς Παρθένου, εἰς τὴν προστασίαν τῆς ὁποίας ἐπίστευεν, ὅτι ὀφείλει τὴν σωτηρίαν του. Ἡ συγκάλεσις οἰκουμενικῆς συνόδου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐθεωρεῖτο τότε ὑπ' αὐτοῦ οὐχὶ ὡς σύμφορος. Συνεκάλεσεν ὅμως συνέλευσίν τινα ἐπισκόπων, μεθ' ἧς συνδιεσκέφθη περὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης, καὶ κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1854 ἀνεκήρυξε τὸ νέον δόγμα ἐπισήμως, ἂν καὶ ἄλλοτε ἡ διδασκαλία αὕτη εἶχε σφοδρότατα πολεμηθῇ ὑπὸ μεγάλων καθολικῶν θεολόγων, τοῦ ἁγίου Βερνάρδου καὶ τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου. Μόνον ὀλίγοι τινὲς τοῦ τελευταίου τούτου σχολαστικοῦ θεολόγου θαυμασταὶ διεμαρτυρήθησαν. Ἀλλ' οἱ πανταχοῦ ἐπίσκοποι ἀπεδέχθησαν τὸ δόγμα, πολλοὶ δὲ θεολόγοι ὑπερήσπισαν αὐτό, καὶ ὁ καθολικὸς ὄχλος ἐπανηγύρισε τὴν νέαν ἑορτὴν πομπωδῶς. Μόνον τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ἤγειρε τὸ νέον δόγμα τὰ σκώμματα θεωρησάντων αὐτὸ δικαίως ὡς ἀναχρονισμὸν κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα γενόμενον. Ἐν τούτοις ἡ πολιτικὴ θέσις τοῦ πάπα ἐδεινοῦτο ὁσημέραι. Οἱ ἰταλοί, ἐπὶ κεφαλῆς τὸ βασίλειον τῆς Σαρδηνίας, ἀπήτουν τὴν ἔξωσιν τῶν αὐστριακῶν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Ἐν τῇ εἰρήνῃ τῆς Βιλλαφράγκας, ἥτις ἔθηκε τέρμα εἰς τὸν βραχὺν αὐστρογαλλικὸν πόλεμον, τὸν ἕνεκα τούτου ἐκραγέντα ἐν Ἰταλίᾳ τῷ 1859, προὔκειτο ἐν τῷ μέλλοντι ἡ Ἰταλία νὰ σχηματίσῃ συμπολιτείαν (Confederation) πάντων τῶν ἰταλῶν ἡγεμόνων ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ πάπα. Ἐπὶ τοῦ πολέμου εἶχον οἱ αὐστριακοι ἐγκαταλίπει τὴν Βολωνίαν, οἱ δὲ γάλλοι ἔμενον ἐν

Ῥώμῃ, ἐξακολουθοῦντες νὰ φρουρῶσι τὸν πάπαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιτηρῶσιν αὐτόν. Ἐντὸς ὀλίγου ἐξερράγη ἐν τῇ παπικῇ Ῥωμανίᾳ ἐπανάστασις. Ἐπειδὴ ὁ τότε τῆς Σαρδηνίας βασιλεὺς Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἀπέκρουε πρὸς τὸ παρὸν τὴν αὐτῷ προσφερομένην δικτατορίαν ἐπὶ τοῦ μέρους τούτου, διωρίσθη προσωρινή τις κυβέρνησις. Ματαίως ἐξήγει ὁ πάπας δι' ἐγκυκλίων του πρὸς τὸν καθολικὸν κόσμον τὴν ἀνάγκην τῆς τηρήσεως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τῶν διαδόχων τοῦ Πέτρου, ματαίως δὲ ἐξέδωκε καὶ τὸν μέγαν ἀφορισμὸν κατὰ πάντων, οἵτινες συνείργουν εἴτε διὰ συμβουλῆς εἴτε δ' ἔργων εἴτε διὰ συγκαταθέσεως εἰς ἐλάττωσιν αὐτῆς. Ὁ καιρός, καθ' ὃν οἱ παπικοὶ ἀφορισμοὶ ἐτάρασσον τὸν κόσμον, παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτεί. Μάλιστα κατόπιν τῶν παπικῶν τούτων ἀπειλῶν ἠγέρθη ἐν τῷ τύπῳ τῆς Εὐρώπης ζωηρὰ πάλη κατὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα. Πρόδρομος τῶν προσβολῶν τούτων ὑπῆρξαν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γραμματέως Ἐδμ. Ἀβούτ, αἵτινες μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας κατέδειξαν ὅλην τὴν ἀθλιότητα τῆς παπικῆς διοικήσεως. Κατὰ δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1859) προκειμένου νὰ συγκροτηθῇ σύνοδός τις πολιτική, ἵνα διαρρυθμίσῃ τὰ ἰταλικὰ πράγματα, ἐφάνη ἡ κυρία προσβολὴ διὰ τοῦ ἀνωνύμου συγγράμματος Le pape et le congrès. Ὁ συγγραφεὺς (Laguéronnière) ἐκήρυξε μὲν τὴν κυριαρχίαν τοῦ πάπα ὡς πολιτικῶς σκόπιμον, και διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν ἀναγκαίαν, ἀλλ' ὤφειλε νὰ περιορισθῇ μόνον ἐν Ῥώμῃ καὶ τοῖς περιχώροις αὐτῆς. Ἡ Ῥώμη ἔμελλεν οὕτως ὑπὸ τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα, μακρὰν τοῦ θορύβου τῆς πολιτικῆς, νὰ ἦναι ὄασίς τις τῆς εἰρήνης. Διεθνής τις προϋπολογισμὸς παρὰ τῶν καθολικῶν κρατῶν γινόμενος ἔμελλε νὰ παρέχῃ ἄφθονα τὰ μέσα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν λαμπρότητα τῆς λατρείας ἐν Ῥώμῃ καὶ πρὸς τὴν πλήρωσιν τῶν ἄλλων ἀναγκῶν τῆς παπικῆς αὐλῆς. Τὸ φυλλάδιον τοῦτο, ὅπερ ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων προὐκάλεσε σφοδρὰς συζητήσεις, ἠκολούθησεν ἐπιστολή τις τοῦ Ναπολέοντος Γ' ὑπὸ ἡμερομηνίαν 31 δεκεμβρίου 1859 πρὸς τὸν πάπαν, ἐν ᾗ ὑποδεικνύων τῷ πάπᾳ τὴν ἀνάγκην τὴν ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἐπιβαλλομένην προέτρεπεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ πᾶσαν ἀξίωσιν ἐπὶ τῶν ἀπολεσθεισῶν ἐπαρχιῶν. Ἀλλ'

ὁ πάπας εἰς τὰ αὐτὰ πάντοτε ἐμμένων, ἐξέδωκε τότε ἐγκύκλιον, δι' ἧς ἐκήρυττεν, ὅτι οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ παραχωρήσῃ χώρας, αἵτινες δὲν εἶναι δῆθεν ἰδία αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐκκλησίας ἰδιοκτησία. Γενική τις τοῦ λαοῦ ἐν Ῥωμανίᾳ ψηφοφορία ὑπῆρξε σχεδὸν ὁμοφώνως ὑπὲρ τῆς προσαρτήσεως εἰς τὴν Σαρδηνίαν, ἥτις καὶ ἐξετελέσθη νῦν πραγματικῶς μεθ' ὅλον τὸν παπικὸν ἀφορισμὸν (μαρτ. 1860). Τὸν σεπτέμβριον τοῦ 1860 ἐξερράγη καὶ ἐν Οὐμβρίᾳ καὶ Μάρκαις στάσις τις ὑπὲρ τῆς προσαρτήσεως εἰς τὴν Σαρδηνίαν, ὁ δὲ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ κατέλαβεν ἄνευ ἀναβολῆς καὶ τὰς παπικὰς ταύτας ἐπαρχίας, ὥστε τῷ πάπᾳ ἐκ 5 ἐπαρχιῶν (Legationes) ἔμειναν μόνον 2, ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Καμπανία, ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ κατοχὴ διετηρεῖτο μόνον διὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Οὕτως ἔβαινεν εἰς τὴν καταστροφήν της ἡ τοῦ πάπα ἐξουσία, τὴν ὁποίαν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν καθολικῶν θεολόγων τινὲς ἐπολέμησαν ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας συμφέροντα, ὅπως ὁ Κάρολος Π α σ σ ά λ ι α διὰ τοῦ συγγράμματός του **Pro causa italica ad Episcopos catholicos** (1861) καὶ ὁ Δ έ λ ι γ γ ε ρ ἐν Μονάχῳ. Ἐν τούτοις αἱ προσβολαὶ αὗται δὲν ἀπεθάρρυναν τὸν Πῖον, οὐδὲ ἴσχυσαν νὰ ἀναγκάσωσιν αὐτὸν νὰ μεταβάλῃ πορείαν καὶ νὰ καταλίπῃ τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις του. Τῷ 1861 ἐκήρυξεν ὁ πάπας ἁγίους 27 καθολικοὺς πρὸ 200 ἐτῶν ἐν Ἰαπωνίᾳ μαρτυρήσαντας. Τῷ δὲ 1864 ἐξέδωκε τὴν περιβόητον ἐ γ κ ύ κ λ ι ό ν του, μεθ' ἧς ἦτο συνημμένος καὶ σ ύ λ λ α β ό ς τις, δι' ὧν ἀνεθεμάτισε τὰς ἐν ταῖς νεωτέραις εὐρωπαϊκαῖς κοινωνίαις πρὸς μεγάλην αὐτῶν ὠφέλειαν ἐπικρατούσας ἰδέας τῆς ἐλευθερίας τῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας, τοῦ τύπου καὶ τῆς ἐπιστήμης, τῆς τελείας ἀνεξαρτησίας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς, καὶ τῆς ἐξισώσεως τοῦ κλήρου πρὸς τοὺς λαϊκοὺς ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου, τέλος πάσας τὰς ἀρχὰς τοῦ νέου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου ὡς αἱρετικάς. Τὸ **Centenarium Petri** ἐπλήρωσε τῷ 1867 τὴν Ῥώμην ἐπισκόπων ἐκ πάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου ἐλθόντων. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τούτων ὑπὲρ τῆς ἕδρας τοῦ Πέτρου, ὅστις ἐξεδηλώθη τότε ἐν Ῥώμῃ, ὑπῆρξε τοσοῦτον μέγας, ὥστε ὁ πάπας ἐννόησεν, ὅτι προθύμως ὁ καθολικὸς κόσμος θὰ ἤκουε τὴν σ υ γ κ ά λ ε σ ι ν ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι-

κῆς συνόδου,[1] ὅπως ψηφίσῃ τὸ ἀπὸ πολλοῦ ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν ἑτοιμαζόμενον δόγμα τῆς παπικῆς ἀναμαρτησίας. Ἡ σύνοδος αὕτη συγκαλεῖται. Εἰς τὴν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους καὶ ὀρθοδόξους ἀποταθεῖσαν πρόσκλησιν τοῦ πάπα εἰς αὐτὴν οὐδεμία ἐδόθη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, προσοχή. Τῇ 2 δεκεμβρίου (20 νοεμβρίου καθ' ἡμᾶς) τοῦ 1869 συνῆλθεν ἡ σύνοδος ἐν τῷ Βατικανῷ τῆς Ῥώμης. Παρέστησαν δ' ἐν αὐτῇ ἐπίσκοποι ὑπὲρ τοὺς 700 ἐκ πάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου. Ἡ ἰησουϊτικὴ μερὶς ὑπερίσχυεν ἐν τῇ συνόδῳ. Πολὺν χρόνον κατέτριψεν ἡ σύνοδος εἰς διάφορα ἀντικείμενα τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας. Ἀληθὴς συζήτησις ὅμως δὲν ἔλαβε παντάπασι χώραν. Αἱ ἀποφάσεις προητοιμάζοντο πρότερον ὑπὸ τῶν περὶ τὸν πάπαν ἰησουϊτῶν καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς τυφλὴν ἐπιψήφισιν τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ἐπισκόπων. Ἐπεκυρώθησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς Ἐγκυκλίου καὶ τοῦ Συλλάβου. Ἀφωρίσθησαν δὲ ἐκ νέου αἱ φιλελεύθεραι ἰδέαι τῆς νέας κοινωνίας, κατὰ δὲ τὸν ἰούλιον τοῦ 1870 ἀνεκηρύχθη τὸ δόγμα τοῦ ἀλανθάστου τοῦ πάπα ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρήσεις οὐ μόνον τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν λαῶν ἀλλὰ καὶ πολλῶν καθολικῶν ἐπισκόπων καὶ θεολόγων ἐν τῇ συνόδῳ παρευρεθέντων (τοῦ Ῥάουχερ, Σροσσμάϋερ, Δουπανλοῦ, Γρατρῦ, Δέλιγγερ καὶ ἄλλων). Τοιουτοτρόπως ἐτέθη ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ φανατισμοῦ ἡ κορωνὶς εἰς τὸ κολοσσαῖον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἡ ἀλαζονεία τῶν ἐπισκόπων τῆς Ῥώμης ἤγειρεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἐν τούτοις ὡς εἰ ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀνήκουστον ταύτην τόλμην ἀνθρώπου ἀξιοῦντος νὰ ἀναγνωρισθῶσιν αὐτῷ θεῖαι ἰδιότητες, ἡ Ῥώμη ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ ἀλανθάστου κατελήφθη ὑπὸ στρατευμάτων τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1870, ἐπωφεληθείσης ἐκ τοῦ τότε ἐκραγέντος γαλλοπρωσσικοῦ πολέμου, καὶ διαλύεται μὲν βιαίως ἡ συνοδος, καταργεῖται δὲ τελείως ἡ κοσμικὴ ἐξουσία τοῦ πάπα, καὶ ἡ Ῥώμη κηρύττεται πρωτεύουσα τῆς

[1] Friedrich Documenta ad illustrandum Goncilium anni. 1870. Frommann Geschichte des Vaticanischen Concils. Cotha. Perthes 1872.

μιᾶς Ἰταλίας ἐν τῷ μέσῳ ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ σύμπαντος τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ! Κατὰ ἰούλιον τοῦ 1871 ἐγκατέστη ὁριστικῶς ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἐν Ῥώμῃ, ἔκτοτε δὲ ὁ πάπας κατεβιβάσθη σχεδὸν εἰς τὴν θέσιν ἁπλοῦ ὑπηκόου, ὁποῖος ἦτο καὶ πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων καὶ Βυζαντικῶν αὐτοκρατόρων. Κατὰ πασῶν τούτων τῶν πράξεων διεμαρτυρήθη, ἐννοεῖται, ὁ πάπας, ἀλλὰ ματαίως, διότι ἦσαν γεγονότα τετελεσμένα. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ δόγμα τοῦ ἀλανθάστου τὸ ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ Βατικανοῦ ἐκβιασθὲν σχεδὸν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, δὲν ἀνεγνωρίσθη γενικῶς ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. Αἱ κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης ἤκουσαν μετὰ πολλῆς δυσαρεσκείας τὸ νέον δόγμα, τὸ ὁποῖον σκοπεῖ νὰ ἐνισχύσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν ἐπιρροὴν τῶν παπῶν ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων πασῶν τῶν χωρῶν. Ἀπὸ τοῦ 1870 πᾶσαν διαταγὴν ἀπὸ Ῥώμης ὤφειλον οἱ πανταχοῦ ἐπίσκοποι τυφλῶς νὰ ἀποδέχωνται ὡς ἀλάνθαστον χρησμόν. Αἱ νέαι αὗται ἀξιώσεις τοῦ παπισμοῦ, αἱ ὑπερβᾶσαι πᾶν ὅριον, ἠνάγκασαν τὰς κυβερνήσεις διὰ νέων νόμων νὰ ἀσφαλίσωσιν ἑαυτὰς ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτῶν πλειότερον. Ἰδίως δὲ ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ παπισμοῦ αἱ κυβερνήσεις τῆς Ἀγγλίας, Ἑλβετίας, Γαλλίας καὶ Γερμανίας. Ἡ πρωσσικὴ κυβέρνησις τῇ εἰσηγήσει τοῦ Βίσμαρκ διὰ νέων νόμων ψηφισθέντων ὑπὸ τῶν πρωσσικῶν βουλῶν εἰσήγαγε τὸν πολιτικὸν γάμον ἐν Πρωσσίᾳ καὶ τὸ ἐλεύθερον βάπτισμα, περιώρισε τὴν ἐπὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐποπτείαν τοῦ κλήρου καὶ ἀπήτησε παρὰ τῶν λειτουργῶν τῆς τε διαμαρτυρομένης καὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας νὰ ὑφίστανται πρὶν ἀναλάβωσιν ἐκκλησιαστικόν τι ἀξίωμα ἐξετάσεις ἐνώπιον ἐπιτροπῆς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἰδίως τῆς Γερμανίας καὶ τῆς φιλολογίας αὐτῆς. Ἐνῷ οἱ πλεῖστοι προτεστάνται ἐδέχθησαν τοὺς νέους τούτους νόμους ἐν Πρωσσίᾳ, οἱ καθολικοὶ ἀντέταξαν μεγάλην ἀντίστασιν, ἥτις προὐκάλεσε φυλακίσεις καὶ καταδιώξεις κατ' αὐτῶν. Πολλοὶ ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς μὴ θέλοντες νὰ ἐνδώσωσιν, ἐξωρίσθησαν. Τῷ 1878 ἀπέθανε Πῖος ὁ Θ', ἀποθεούμενος μὲν ὑπὸ τῶν φανατικῶν, μισούμενος ὅμως ὑπὸ τῶν λογίων καὶ φιλελευθέρων ἀνδρῶν ἁπάσης τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν κυβερνήσεων ἕνεκα τῶν ἀξιώ-

σεών του καὶ τῶν ἀντενεργειῶν του ἐναντίον τῆς προόδου τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν. Λέων ὁ ΙΓ' ὁ διαδεξάμενος αὐτόν, ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ συνετός, διὰ τῶν πρώτων προκηρύξεών του ἔδειξεν ὅτι ἐμφορεῖται μὲν ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀξιώσεων, ἀλλ' ἀποβλέπων εἰς τὰς περιστάσεις, ἐννοεῖ διὰ ἠπιωτέρων καὶ μετριωτέρων μέτρων νὰ ἐπιδιώξῃ τοὺς αὐτοὺς σκοπούς, οὓς καὶ ὁ Πῖος ἐπεδίωκε.

305

Οἱ παλαιοκαθολικοὶ ἐν Γερμανίᾳ, Ἑλβετίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ.

Ν. Δαμαλᾶ Ἔκθεσις περὶ τῶν ἐν Βόννῃ πεπραγμένων. Ἐν Ἀθήναις 1876. Ζ. Ῥώσση Περὶ τῶν ἐν Βόννῃ πεπραγμένων. Ἐν Ἀθήναις 1876.

Τὸ δόγμα τοῦ ἀλανθάστου τὸ θεσπισθὲν ἐν τῇ Βατικανῇ συνόδῳ ὡς παράλογον καὶ ἐπιβλαβές, συμπληροῦν τὸν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ παπικὸν δεσποτισμὸν τὸν τοσούτων κακῶν αἴτιον ἐν αὐτῇ, μετὰ τῆς Βατικανῆς συνόδου δὲν ἀπεδέχθησαν πολλοὶ καθολικοί, μάλιστα πεπαιδευμένοι ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ. Οἱ καθολικοὶ οὗτοι ὠνόμασαν ἑαυτοὺς παλαιοὺς καθολικούς. δηλ. γνησίους, εἰς τὰ παλαιὰ τοῦ καθολικισμοῦ δόγματα ἐμμένοντας, ἀποκρούοντας δὲ τὸν νεωτερισμὸν τοῦ νέου δόγματος. Τὰς ἀρχάς των ἐκήρυξαν ἐπισήμως οἱ παλαιοκαθολικοὶ ἐν ταῖς μεγάλαις συνελεύσεσιν αὐτῶν ἐν Μονάχῳ (1871), ἐν Κολωνίᾳ (1872), ἐν Κωνσταντίᾳ (1873) καὶ ἐν Φρεϊβούργῃ (1874). Ὠργάνισαν δὲ πολλαχοῦ καὶ κοινότητας, εὑρόντες ὑπεράσπισιν παρὰ ταῖς πλείσταις κυβερνήσεσι τῆς Γερμανίας καὶ Ἑλβετίας, αἵτινες ἀνεγνώρισαν αὐτοῖς ἴσα δικαιώματα τοῖς λοιποῖς καθολικοῖς. Ἐνῷ δὲ κατ' ἀρχὰς ἐκήρυττον, ὅτι ἀπορρίπτουσι μόνον τὰ ἐν τῇ Βατικανῇ συνόδῳ ἀποφασισθέντα, ἤρξαντο ὀλίγον μετὰ ταῦτα νὰ προβαίνωσιν εἰς ῥιζικωτέρας μεταρρυθμίσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀσπίλου συλλήψεως, τὴν εἰσαγωγὴν τῆς γερμανικῆς καὶ ἐν γένει τῆς τοῦ λαοῦ γλώσσης ἐν τῇ λατρείᾳ, τὴν διὰ τοῦ λαοῦ ἐκλογὴν τοῦ κλήρου, τὴν ὑπ' ἀμφότερα τὰ εἴδη μετάληψιν καὶ ἄλλας βελ-

τιώσεις. Παρά τινων εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς προὐτάθη καὶ ἡ κατάργησις τῆς ἀναγκαστικῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου, ἀλλὰ τότε ἀνεβλήθη ἡ περὶ τούτου ὁριστικὴ ἀπόφασις. Τῷ 1873 ἐχειροτονήθη καὶ ὁ πρῶτος τῶν παλαιοκαθολικῶν ἐπίσκοπος Ῥέϊνκενς παρὰ τοῦ ἐν Οὐτρέχτῃ τῆς Ὁλλανδίας ἐπισκόπου τῶν Ἰανσενιστῶν. Οἱ παλαιοκαθολικοὶ ἐφρόντισαν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἵδρυσαν ἰδίαν θεολογικὴν σχολήν. Τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης προΐσταντο οἱ γερμανοὶ θεολόγοι Δέλιγγερ, Ῥέϊνκενς, Σοῦλτε, Μιχέλης, Φρεῖδριχ, Ἄντων, οἱ γάλλοι Ὑάκινθος καὶ Μισχὼτ καὶ ὁ ἰταλὸς Πασσάλια. Οἱ παλαιοκαθολικοὶ ὅπως ἐνισχύσωσιν ἑαυτοὺς κατὰ τοῦ καταπολεμοῦντος αὐτοὺς παπισμοῦ ἐζήτησαν τὴν συνδιαλλαγὴν πρός τε τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ἀγγλικανοὺς καὶ τὴν μετ' αὐτῶν ἕνωσιν, συστήσαντες ἐπιτροπάς, ὅπως ἐργασθῶσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τῆς ποθουμένης ταύτης διαλλαγῆς καὶ ἑνώσεως ἐν τῷ μέλλοντι συνεκάλεσαν καὶ σύνοδον εἰς Βόννην κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1874, ἐν ᾗ παρέστησαν καὶ θεολόγοι τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας. Ἐξ Ἀγγλίας ὑπεστηρίζετο ὁ παλαιοκαθολικισμὸς καὶ ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν ἐκθύμως ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ ὑπὸ πολλῶν μεγάλων ἄγγλων πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Γλάδστωνος. Ἐν τῇ συνόδῳ ἦσαν καὶ πολλοὶ ῥῶσσοι θεολόγοι. Ἐξ Ἑλλάδος παρέστη ἐν αὐτῇ ὡς ἀντιπρόσωπος ὁ τότε ὑφηγητὴς τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις πανεπιστημίου Ζῆκος Ῥώσσης. Ἐν τῇ συνόδῳ προεδρευομένῃ ὑπὸ τοῦ Δέλιγγερ αἱ γνῶμαι τῶν θεολόγων τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν προσήγγισαν κατὰ πολὺ ἀλλήλαις. Οἱ παλαιοκαθολικοὶ παρεδέχθησαν ὅτι παρανόμως ἐγένετο ἡ προσθήκη τοῦ Filioque, ἀφέθη μόνον ἀόριστον, ἂν καὶ ἡ διδασκαλία τῆς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως εἶναι ἐσφαλμένη ἢ οὔ, ἀπέρριψαν δὲ τὴν ἄσπιλον σύλληψιν, τὰς ἐγγράφους ἀφέσεις καὶ τὸ καθαρτήριον. Οἱ δὲ ἐν τῇ συνόδῳ ἀγγλικανοὶ θεολόγοι δὲν ἐδίστασαν νὰ ἀποδεχθῶσιν, ὅτι μόνον ἡ δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη πίστις εἶναι ὁ ὅρος καὶ τὸ μέσον τῆς δικαιώσεως, ὅτι κατὰ δεύτερον λόγον ὡς πηγὴ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ παράδοσις, ἥτις εὕρηται τὸ μὲν ἐν τῇ ὁμοφωνίᾳ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, τὸ δὲ ἀνευρίσκεται δι'

ἐπιστημονικῆς ὁδοῦ. Ἀπεδέχθησαν πρὸς τούτοις καὶ τὴν ἐξομολόγησιν ἄνευ βίας γινομένην, τὰς ἀφέσεις ποινῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπιβαλλομένων, τὴν θεωρίαν τῆς εὐχαριστίας ὡς θυσίας καὶ τὰς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων εὐχάς. Οἱ δὲ ὀρθόδοξοι μετὰ τῶν παλαιοκαθολικῶν συνεφώνησαν, ὅτι τὰ βιβλία τοῦ ἀλεξανδρινοῦ κανόνος δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἐπίσης κανονικὰ ὡς τὰ τοῦ ἑβραίου κανόνος, ὅτι οὐδεμία μετάφρασις ἀρχαία ἢ νεωτέρα πρέπει νὰ ἀπαιτῇ μεῖζον κῦρος τῶν πρωτοτύπων κειμένων; ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τῆς Γραφῆς ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ δὲν πρέπει νὰ ἀπαγορεύηται, ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς λατρείας πρέπει νὰ ἦναι ἡ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐννοουμένη, ὅτι δὲν δύνανται τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ πρώτη αἰτία τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι ἔχουσιν ἀξίαν ἴσην τῇ σωτηρίᾳ (meritum a condigno), καὶ ἀπέρριψαν τὴν διδασκαλίαν περὶ τῶν opera supererogationis. Τελευταῖον ἀπεδέχθησαν ὅτι ὁ ὁρισμὸς τῶν 7 μυστηρίων ἐγένετο μόλις ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ εἶναι προϊὸν ἁπλῆς θεολογικῆς ἐρεύνης, καὶ ὅτι τὰ κυριώτερα μυστήρια εἶναι τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία. Οὐδέποτε θεολόγοι διαφόρων ἐκκλησιῶν συνεζήτησαν περὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν διαφορῶν μετὰ τοσαύτης φιλοφροσύνης καὶ εἰλικρινείας. Σημειωτέον ὅμως ὅτι αἱ ὑπὸ τῶν θεολόγων ἐκεῖ ἐκφρασθεῖσαι γνῶμαι ἦσαν ἀτομικαὶ τούτων, αἱ δὲ ἐκκλησίαι οὐδὲν ἐπισήμως περὶ τῶν ζητημάτων αὐτῶν ἀπεφάνθησαν. Κατὰ τὸ 1875 ἐγένετο ἐν τῇ αὐτῇ πόλει πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ νέα σύνοδος παλαιοκαθολικῶν, ὀρθοδόξων καὶ ἀγγλικανῶν θεολόγων. Τὴν ἑλληνικὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἀντεπροσώπευσαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σύρου Ἀλέξανδος Λυκοῦργος, ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας Νικόλαος Δαμαλᾶς καὶ ὁ Ζῆκος Ῥώσσης, ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως δὲ ὁ Βρυέννιος. Ἐν τῇ συνόδῳ παρέστησαν καὶ οἱ ῥῶσσοι θεολόγοι Ὀσσινὶν καὶ Ἰάννισεφ καὶ ἄλλοι βλάχοι καὶ σέρβοι θεολόγοι. Ἐν συνόλῳ παρευρέθησαν ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ τοῦ 1875 18 γερμανοὶ παλαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, 7 γερμανοὶ διαμαρτυρόμενοι, 22 ἀνατολικοί, 46 ἐξ Ἀγγλίας, 2 ἐκ Σκωτίας, 2 ἐξ Ἰρλανδίας καὶ 15 ἐξ Ἀμερικῆς. Ἡ συζήτησις ἐστράφη περὶ τὴν προσθήκην καὶ διδασκαλίαν τοῦ Filioque. Οἱ παλαιοκαθολικοί, ὧν πάλιν προΐστατο ὁ Δέλιγγερ, ὁ προεδρεύσας αὖθις τῆς συνόδου, ἀπε-

δέχθησαν, ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ Filioque ὡς παρανόμως γενομένη πρέπει νὰ ἀπαλειφθῇ ἀπὸ τοῦ συμβόλου καὶ ὑπεσχέθησαν, ὅτι ἔμελλον νὰ συστήσωσιν ταῖς ἐκκλησίαις των τὴν ἀπάλειψιν ταύτην.[1] Ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πάντες συνεφώνησαν ἐν τῷ τύπῳ τῷ ἐξαχθέντι ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ· «Τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας». Περὶ τῆς ἐννοίας ὅμως τοῦ τύπου τούτου δὲν ἐπῆλθε τελεία ἐξήγησις. Οἱ παλαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ ἀγγλικανοὶ ἐννοοῦσι· διὰ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἐμμέσου ὀργάνου λαμβάνει τὴν ὕπαρξιν τὸ Πνεῦμα. Οἱ δὲ ἀνατολικοί· διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργεῖ, ἐκφαίνεται, πέμπεται, μεταδίδεται. Ἕνεκα τούτου ἀνεβλήθη εἰς ἄλλοτε ἡ οριστικωτέρα συνεννόησις περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐν τῇ συνόδῳ ἐξεφράσθη παρὰ πάντων ἡ εὐχή, ἵνα αἱ περὶ ἑνώσεως τῶν παλαιοκαθολικῶν, ἀγγλικανῶν καὶ ὀρθοδόξων ἐνέργειαι ἐξακολουθήσωσι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, μεγάλαι δὲ ἐλπίδες ἠγέρθησαν περὶ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ποθουμένης ἑνώσεως. Ἡ μεταξὺ ἀγγλικανῶν καὶ ὀρθοδόξων ἕνωσις προσκρούει εἰς μεγάλας δυσχερείας, διότι τὰς παραχωρήσεις, ἃς οἱ ἄγγλοι θεολόγοι ἐν Βόννῃ καὶ κατὰ τὸ 1874 καὶ κατὰ τὸ 1875 ἐποίησαν, δὲν ἀπεδέχθησαν οἱ πλεῖστοι ἀγγλικανοὶ ἐπίσκοποι καὶ θεολόγοι ἐν Ἀγγλίᾳ. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πουσεϊσταὶ καὶ οἱ τελετόφιλοι μετὰ δισταγμοῦ ἤθελον ἐγκρίνει αὐτάς. Ἡ τῶν παλαιοκαθολικῶν μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ἕνωσις τοὐναντίον εἶναι εὐκολωτέρα. Θὰ ἦτο δὲ λίαν ὠφέλιμος ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι, τοῖς μὲν παλαιοκαθολικοῖς, διότι ἐν τῇ ἑνώσει μετὰ τῆς μεγάλης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας θὰ ἐνισχύοντο κατὰ τῶν καταπιέσεων καὶ ἀντενεργειῶν τοῦ ἰσχυροῦ παπισμοῦ, τοῖς δὲ ἀνατολικοῖς, διότι ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη, ἥτις ἀκμάζει παρὰ τοῖς γερμανοῖς παλαιοκαθολικοῖς, ἤθελε διὰ τῆς ἑνώσεως εὐεργετικῶς ἐπιδράσει ἐφ' ἡμῶν. Μένοντες μόνοι οἱ παλαιοκαθολικοί, εἶναι ζήτημα ἂν θὰ δυνηθῶσι νὰ κραταιωθῶσι, καὶ ἂν ἡ κίνησίς των θὰ ἐπεκταθῇ ἔτι μᾶλλον. Φόβοι εὔλογοι ὑπάρχουσι, μήπως κατα-

[1] Οὐδὲν ὅμως ἐγένετο ὡς πρὸς τοῦτο· διότι πολλοὶ ἄλλοι θεολόγοι γερμανοὶ καὶ ἄγγλοι ἀπεδοκίμασαν τὴν ἀπόφασιν ταύτην.

πνιγῇ ἐπὶ τέλους καὶ ἡ κίνησις αὕτη ὑπὸ τῆς κολοσσαίας δυνάμεως τοῦ παπισμοῦ, ὅπως ἄλλοτε κατεστράφησαν ὑπ' αὐτοῦ ὁ γαλλικανισμὸς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, καὶ ὁ φεβρονιανισμὸς τοῦ ΙΗ', καθὼς καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις Ἰωσὴφ τοῦ Β'. Ἐνόσῳ ὁ παπισμὸς ἀσκεῖ μέγα κράτος ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, δυσκόλως αἱ μεταρρυθμίσεις εὐοδοῦνται. Ἡ ῥωμαϊκὴ εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ Statu quo. Τῷ 1876 ἐγένετο ἐν Βρέσλαου νέα συνέλευσις τῶν παλαιοκαθολικῶν. Ἐν αὐτῇ ἐξεφράσθη ἐκ νέου ἡ εὐχὴ τῆς καταργήσεως τῆς ἀναγκαστικῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου. Ἡ δὲ συνέλευσις τοῦ 1878 προέβη εἰς τὴν κατάργησιν ταύτην. Τῷ 1880 ἐγένετο νέα συνέλευσις ἐν Βάδεν. Ἐν αὐτῇ ἀπεφασίσθη τὰ πάντα ἐν τῇ λατρείᾳ γερμανιστὶ νὰ ἀναγινώσκωνται καὶ ψάλλωνται καὶ νὰ ἐκλίπῃ ἐντελῶς ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐξ αὐτῆς. Ἡ κίνησις τῶν παλαιολαθολικῶν εὑρίσκεται νῦν ἐν στάσει, ἂν μὴ ἐν καταπτώσει. Ὁ ὄχλος καὶ οἱ χωρικοὶ σύρονται ὑπὸ τῶν καθολικῶν ἱερέων. Ὁ πληθυσμὸς τῶν καθολικῶν πόλεων καὶ οἱ λόγιοι κατέχονται ὑπὸ θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας. Ἐντεῦθεν ὀλίγαι ἐλπίδες ὑπάρχουσι περὶ εὐοδώσεως τῆς παλαιοκαθολικῆς ἐξεγέρσεως.

306.

Μοναχικὰ τάγματα. Οἱ Ἰησουΐται:

Histoire de la Comp. de Jésus. Paris 1740. Dallas Hist. of the Jésuits. Lond. 1846. Crétineau Joly. Hist. de la companie de Jésus. Paris 1850. Spittler Ueber Geschichte des Jes. Ord. Leipzig. 1817.

Τὰ ἀρχαῖα μοναχικὰ τάγματα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ὑπηρέτησαν τοσοῦτον ἀποτελεσματικῶς τὸν παπισμὸν, δὲν εἶχον τὴν δύναμιν πλέον νὰ ἀντιπαλαίσωσι καὶ ἀντιπράξωσι κατὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ τῶν νέων ἐν γένει ἐχθρῶν τῆς ῥωμαικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ νῦν ἀναφαίνεται νέον τάγμα, τὸ τῶν ἰησουϊτῶν, τὸ ὁποῖον πάλιν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὑπεστήριξε τὸν παπισμὸν καὶ μέχρι τῆς σήμερον εἶναι τὸ ἰσχυρότερον αὐτοῦ στήριγμα. Ἱδρυτὴς τοῦ τάγματος ἐγένετο ὁ Ἰγνάτιος Λοϋόλας, ἐκ τινος ἱσπανικοῦ ἱπποτικοῦ οἴκου ἕλκων τὸ γένος. Οὗτος πληγωθεὶς τῷ 1521 κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Παμπελώνης ὑπὸ γάλλων, ἐπεδόθη κατὰ τὸ μακρὸν χρονικὸν

διάστημα τῆς νοσηλείας του εἰς τὴν μελέτην τῶν ἱπποτικῶν διηγημάτων καὶ τῶν βίων τῶν ἁγίων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐνεποίησαν αὐτῷ μεγίστην ἐντύπωσιν, καὶ ἐξήγειραν ἐν αὐτῷ τὸν ζῆλον, ἵνα μιμηθῇ τοὺς ἁγίους διὰ τῆς περιφρονήσεως τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν. Ὁ Λουόλας ἐνόμιζεν, ὅτι καθ' ὕπνους ἔβλεπε τὴν μητέρα τοῦ Κυρίου ἐνισχύουσαν αὐτὸν εἰς τὰς προθέσεις του. Μετὰ τὴν ἀνάρρωσίν του δωρησάμενος πᾶσαν τὴν περιουσίαν του τοῖς πτωχοῖς, ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ ὑπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς αὐστηροτάτας ἀσκήσεις. Εἰ καὶ ἦτο δὲ ἤδη ἐν ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ, ἀπεφάσισε τότε νὰ σπουδάσῃ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν. Ἐν Παρισίοις δὲ σπουδάζων συνήγαγε περὶ ἑαυτὸν ὁμόφρονας τινας, καὶ ἐσχημάτισε νέον τάγμα, τὸ ὁποῖον ἐσκόπει νὰ ὑπερασπίζῃ τὴν ῥωμαϊκὴν πίστιν, καταπολεμοῦν πρὸ πάντων τὸν προτεσταντισμὸν καὶ πᾶσαν ἐν γένει νέαν ἰδέαν. Ὁ πάπας Παῦλος ὁ Γ' ἐπεκύρωσε τὸ τάγμα, ὅπερ ὠνομάσθη τάγμα τῶν Ἰησουιτῶν (1540). Ἡ νέα ἑταιρεία ἀπέκτησε μεγάλην φήμην καὶ δύναμιν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Λουόλα Λάϊνετζ καὶ Φραγκίσκου Βόργια. Μόνον εἰς τὸν πάπαν ὑπακοῦον καὶ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ἀνεξάρτητον ὂν διωργανίσθη τὸ τάγμα τοῦτο αὐστηρῶς καὶ τελείως, ὅσον οὐδέποτε σῶμα ἄλλο ὠργανίσθη. Μόνον ὑγιεῖς καὶ εὐφυεῖς νεανίαι ἐγίνοντο δεκτοὶ ὡς δόκιμοι. Ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς ἐκυβέρνα ὡς ἀπόλυτος μονάρχης, καὶ ὅμως ἐπεβλέπετο μὴ πράξῃ τι ἐναντίον τοῦ τάγματος ὑπὸ τῶν 5 συμπαρέδρων. Χάριν τοῦ τάγματος ὠφείλετο ἄκρα καὶ τυφλὴ ὑπακοὴ εἰς τοὺς προϊσταμένους. Καὶ αὐτὰ τὰ προσφιλέστατα ἀντικείμενα, πατρὶς, συγγένεια, κλίσις καὶ αὐτὴ ἡ συνείδησις, τὰ πάντα ἔπρεπε νὰ θεωρῶνται μηδὲν ἀπέναντι τοῦ συμφέροντος τοῦ τάγματος. Οὐδέποτε διοίκησις ἐννόησε καλλίτερον νὰ ἐξετάζῃ τὰ πνεύματα καὶ ἕκαστον μέλος νὰ τοποθετῇ ἐκεῖ καὶ πρὸς ἐκείνους τοὺς σκοποὺς, δι' οὓς ἦτο καταλληλότερον. Οὐδέποτε δὲ ἐφηρμόσθη αὐστηρότερον ἀμοιβαίας ἐπιβλέψεως σύστημα. Τὸ τάγμα ἤξευρε πάντα τὰ μέσα, ἅπερ δύναταί τις νὰ εὕρῃ, τὴν ἐπιστήμην, τὴν πολυμάθειαν, τὴν καλλιτεχνίαν, τὴν κοσμικὴν μόρφωσιν, τὴν πολιτικὴν καὶ αὐτὸ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τὸν σκοπόν του. Σφετερισθὲν τὴν ἀνωτέραν ἐκπαί-

δευσιν τῆς νεολαίας ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς καθολικοῖς κράτεσιν, ἐμόρφωνε πανταχοῦ ἰσχυροὺς προστάτας ἑαυτοῦ. Ἡ διδασκαλία τῶν ἰησουϊτῶν σκοπὸν δὲν εἶχε τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐκμάθησιν τῶν εἰς τὴν ζωὴν ἀναγκαίων γνώσεων. Ἦτο ἄρα μᾶλλον ψευδής τις παιδεία ἢ ἀληθὴς μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου. Πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι περιεβλήθησαν μορφὴν στενότατα περιωρισμένην, καὶ ἐκωλύετο τὸ ἐλευθέρως διανοεῖσθαι. Ἡ θυσία τοῦ λογικοῦ (**il sacrificio de l' intelletto**) εἶναι τὸ ὕψιστον καθῆκον τοῦ καθολικοῦ κατὰ τοὺς ἰησουΐτας. Εὐχέρεια εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ πρόσκτησις γνώσεών τινων ἦτο σκοπὸς καὶ τέρμα τῆς ἰησουϊτικῆς διδασκαλίας, μέσα δὲ αὐστηρὰ ἀγωγὴ καὶ ἐξέγερσις τῆς φιλοδοξίας. Ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία καὶ πᾶν ἐν γένει ὅ,τι στρέφει τὸ νοερὸν ὄμμα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ὑψηλότερα καὶ γενικώτερα ἐξωρίσθη ἢ ἐκολοβώθη. Οἱ ἰησουῖται ἀνέλαβον πολλαχοῦ καὶ τοῦ κλήρου τὴν θεολογικὴν μόρφωσιν. Τὰ ἐπισημότερα τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἱδρυθέντων σχολείων των ἦσαν τὸ ἐν Ῥώμῃ **collegium romanum** καὶ τὸ **collegium germanicum** ἐν Ῥώμῃ ἐπίσης ὑπὲρ τοῦ ἐν γερμανίᾳ καθολικισμοῦ. Διὰ τοῦ κηρύγματος δὲ καὶ τῆς λοιπῆς ποιμαντορικῆς ἐνεργείας των ἐπενήργουν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, διηύθυνον τοὺς ἡγεμόνας διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἀνεμιγνύοντο δὲ εἰς πάσας τὰς σχέσεις καὶ εἰς πάντα τὰ μυστήρια. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ ἀναρρίθμητα μέσα, πᾶσαι αὗται αἱ δυνάμεις ὑπὸ μίαν θέλησιν ἡνωμέναι, ὑπηρέτουν ἕνα σκοπὸν τὴν προαγωγὴν τοῦ τάγματος, ἥτις συνεταυτίζετο μετὰ τῆς προαγωγῆς τοῦ καθολικισμοῦ. Ἐπιβλαβεῖς περὶ ἠθικῆς δοξασίαι δὲν ὑπῆρξαν ἀτομικαὶ μόνον ὀλίγων τινῶν ἰησουϊτῶν γνῶμαι, ἀλλὰ συνείχοντο μετὰ τῆς ὅλης τάσεως τοῦ τάγματος. Τοιαῦται τῶν ἠθῶν καταστρεπτικαὶ θεωρίαι παρ' αὐτοῖς εἶναι αἱ ἑξῆς. Ὁ σκοπὸς ἁγιάζει τὰ μέσα. Πρᾶξίς τις εἶναι δεδικαιολογημένη, ὅταν ὑπὲρ τῆς ἀγαθότητος αὐτῆς ὑπάρχῃ πιθανός τις λόγος ἢ προστίθηται ἡ συμφωνία ἐπισήμου τινὸς θεολόγου (**Probabilismus**). Ὅταν τις ὑποσχόμενος ἢ ὁρκιζόμενος ὑποβάλλῃ εἰς τοὺς λόγους του ἄλλην τινὰ ἔννοιαν, ἢ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑπεσχημένων ἢ ὡμολογημένων δι' ὅρκου συνδέῃ μετά τινος ὅρου μὴ ἐκπεφρασμένου, τότε μόνον ὁ ὅρος οὗτος ἰσχύει καὶ εἶναι ὑποχρεω-

τικός (Reservatio mentalis). Φιλοσοφικῶς εἶναι πᾶσα παράβασις θείας τινὸς ἐντολῆς ἁμάρτημα, θεολογικῶς ὅμως ἐάν τις πράττῃ τὴν παράβασιν μετὰ πλήρους συνειδήσεως καὶ μετὰ προφανοῦς σκοποῦ νὰ παραβῇ θείαν ἐντολήν. Διὰ τοιούτων χαλαρῶν ἠθικῶν ἀρχῶν περιποιούμενοι οἱ ἰησουῖται τὰς ἀδυναμίας τῶν ἀνθρώπων ἐγίνοντο αὐτοῖς ἀρεστότεροι τῶν ἄλλων ταγμάτων καὶ κληρικῶν. Ἐν τοῖς δόγμασι τοὐναντίον ἦσαν λίαν αὐστηροὶ καὶ τυφλῶς εἰς τὰ παραδεδομένα ἀφωσιωμένοι, ἐκτὸς ὅταν συνέφερε τῷ τάγματι ὁ ἐλευθεριασμός. Ἐν τῇ πολιτικῇ, χάριν τοῦ παπισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ ἐνισχύσῃ ἀπέναντι τῶν ἡγεμόνων, παρεδέχετο τὸ τάγμα τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ. Μόνον ἡ παπικὴ δύναμις εἶναι παρὰ Θεοῦ ὡρισμένη, ἡ τῶν ἡγεμόνων τοὐναντίον πηγάζει ἀπὸ τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς δύναται, ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἦναι ἀσεβὴς καὶ αἱρετικός, νὰ καταβιβάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ ἐὰν δὲν ὑπακούῃ νὰ φονεύσῃ αὐτόν. Τὰς ἰδέας ταύτας εὑρίσκει τις πρὸ πάντων παρὰ Βελλαρμίνῳ (**De potestate pontificis in temporalibus**) καὶ τῷ Μαριάνᾳ ἐν τῷ διαβοήτῳ βιβλίῳ αὐτοῦ **De rege et regis institutione**. Ἀναμιχθέντες καὶ εἰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, μάλιστα ἐν Ἀμερικῇ, ὅπου ἤσκησαν μεγίστην ἐπιρροήν, καὶ ἐν Παραγουάῃ ἰδίως, ὅπου ἦρχον ὡς ἡγεμόνες τῆς χώρας, ἀπέκτησαν οἱ ἰησουῖται μεγάλα πλούτη. Ἕνεκα τοῦ πλούτου τούτου καὶ τῆς μεγάλης ἰσχύος, ἣν ἀπέκτησε τὸ τάγμα καὶ ἣν συνήθως μετεχειρίζετο ἐπὶ βλάβῃ τῶν λαῶν, παρ' οἷς ἀνέφλεγε τὰ θρησκευτικὰ μίση, καὶ ἕνεκα τῆς πολλάκις ἐξελεγχθείσης (μάλιστα διὰ τοῦ Πασχάλ) πονηρίας καὶ διαφθορᾶς τῶν μελῶν καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν, ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ τὸ τάγμα τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ ἤρχισαν πανταχοῦ διωγμοὶ κατ' αὐτοῦ. Τὴν ἀποστροφὴν κατ' αὐτῶν ἔδειξε πρώτη ἡ Πορτογαλλία, ἐκδιώξασα τοὺς ἰησουΐτας ὡς ἐπικινδύνους τῷ κράτει τῷ 1759. Τῷ 1764 ἐξωρίσθησαν ἐκ τῆς Γαλλίας, τῆς ὁποίας τὸ παράδειγμα ἐμιμήθησαν ἡ Ἱσπανία, ἡ Νεάπολις καὶ ἡ Πάρμα. Κλήμης δὲ ὁ ΙΔ' πιεζόμενος ὑπὸ τῶν διαφόρων κυβερνήσεων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς κοινῆς γνώμης, ἠναγκάσθη τέλος νὰ καταργήσῃ τὸ τάγμα (1773). Μετὰ ἓν ἔτος ἀπέθανεν ὁ πάπας οὗτος αἴφνης δηλητηριασθείς! Μόνον ἐν Πρωσσίᾳ καὶ Ῥωσσίᾳ εὗρον καταφύγιον

οἱ διωκόμενοι ἰησουῖται. Ὁ πάπας Πῖος ὁ Ζ' ἀνεσύστησε πάλιν τὸ τῷ παπισμῷ τοσοῦτον χρήσιμον τοῦτο τάγμα (1814), τὸ ὁποῖον μεθ' ὅλα ὅσα ἔπαθε ἀνέκτησε πάλιν τὴν δύναμίν του, καὶ σήμερον εἶναι τὸ ἄγον καὶ φέρον τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἰσχυρότατον ὑποστήριγμα τοῦ παπισμοῦ.[1] Τὸ δόγμα τῆς ἀσπίλου συλλήψεως, ἡ ἐγκύκλιος καὶ ὁ σύλλαβος τοῦ Πίου Θ', δι' ὧν ἀνεθεματίσθησαν πᾶσαι αἱ φιλελεύθεραι ἀρχαὶ τῶν νεωτέρων λαῶν, καὶ ἡ Βατικανὴ σύνοδος ἡ κηρύξασα τὸ ἀλάνθαστον τοῦ πάπα εἶναι ἔργα τῶν ἰησουϊτῶν. Οἱ ἰησουῖται καθὼς ἄλλοτε ἐπολέμησαν τὸν γαλλικανισμὸν καὶ πᾶσαν ἐν γένει φιλελευθέραν τάσιν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, οὕτω σήμερον εἶναι οἱ σφοδρότεροι πολέμιοι τῶν παλαιοκαθολικῶν. Ἡ κατ' αὐτῶν κατακραυγὴ ἐν Εὐρώπῃ ἤρχισε πάλιν νὰ κορυφοῦται, διότι αὐτοὶ εἶναι οἱ ὑποθάλποντες πανταχοῦ τὸν φανατισμὸν καὶ ταράσσοντες τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἰησουῖται πανταχοῦ ζητοῦσι νὰ ἐπιβάλλωσι τὸ νέον δόγμα καὶ καταπολεμοῦσι τοὺς ὁπωσδήποτε ἐναντιουμένους αὐτῷ. Ἡ πρωσσικὴ κυβέρνησις διὰ νόμου τῷ 1872 ἀπηγόρευσε τὴν ὕπαρξιν καὶ ἐνέργειαν αὐτῶν ἐν τῷ πρωσσικῷ κράτει. Ὁμοίως ἀπεδιώχθησαν καὶ ἀπὸ Γαλλίας. Ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀνέλαβον τὸ ἔργον των ὑπὲρ τοῦ παπισμοῦ οἱ ἰησουῖται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙϚ' αἰῶνος. Τί παρ' αὐτῶν ὑπέστη ἡ ἀνατολὴ εἴδομεν ἀλλαχοῦ (§§ 234 ἐπ.). Καὶ σήμερον ἔν τε τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι καὶ τῇ ἀνατολῇ οἱ ὑπὲρ τοῦ παπισμοῦ ἐργαζόμενοι διὰ σχολείων κυρίως εἶναι οἱ ἰησουῖται. Ἐκτὸς τοῦ τάγματος τῶν ἰησουϊτῶν συνέστησαν πρὸς διαφόρους σκοποὺς καὶ ἄλλα μοναχικὰ τάγματα ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Τοιαῦτα εἶναι τὰ τῶν Θεατινῶν (1524), Βαρναβιτῶν (1532), ἀγγελικῶν γυναικῶν (1534), τῶν Οὐρσουλινῶν (1537), τῶν ἀνδρῶν ἀδελφῶν τοῦ ἐλέους καὶ τῶν ἱερέων τοῦ ὀρατορίου. Συγχρόνως δὲ ἀνενεώθησαν παλαιὰ τάγματα· οὕτω τὸ τῶν Φραγκικανῶν, μετονομασθέντων Καπουτζίνων (capuccino ῥάσον) καὶ τὸ τῶν Κιστερσίων. Περὶ τὸ 1600 συνέστη τὸ τάγμα τοῦ ἁγίου Βάν-

[1] Il Papa nero (ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος τῶν ἰησουϊτῶν) vale più que il papa biancho λέγει παροιμία τοῦ λαοῦ ἐν Ῥώμῃ.

νου, ἔπειτα τὸ τῶν πατέρων τοῦ ὀρατορίου τοῦ Ἰησοῦ, τὸ τῶν Μαυριανῶν, Πιεριστῶν, Σαλεσιανῶν γυναικῶν, τῶν ἱερέων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, τῶν γυναικῶν ἀδελφῶν τοῦ ἐλέους (filles de charité), τῶν Τραπιστῶν, τῶν χριστιανῶν ἀδελφῶν τοῦ σχολείου καὶ τῶν ἀγγλίδων παρθένων, τὸ τάγμα τῶν Μεχιταριστῶν καὶ τῶν Λυγοριανῶν (1732). Οἱ Φραγκισκανοί, Δομινικανοὶ καὶ Βενεδικτῖνοι ὑπῆρχον ἀπὸ ἀρχαιοτέρων χρόνων.

306.

Θεολογικαὶ ἔριδες.

Du Chesne Histoire du Bajanisme. Douay 1731. La Bible de Me Cuyon. Amst. 1715. La Vie de Me de la Mothe Cuyon écrite par elle même. Col. 1720 Bouvier Étude sur le Jansénisme. Strasb. 1861. Edvin Bauer Geschichte der Deutsch-katholischen Kirche. Meiss. 1845.

Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία συνεταράχθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὑπὸ πολλῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, ὧν αἱ μᾶλλον μνείας, ἄξιαι εἶναι αἱ ἀκόλουθοι. 1. Ἡ διὰ τοῦ Βαΐου καὶ Μολίνα ἐξεγερθεῖσα ἔρις. Ὁ Βάϊος πεπαιδευμένος καὶ εὐσεβὴς θεολόγος εἶχεν ὑπερασπιθῇ τὴν διδαχαλίαν τοῦ Αὐγουστίνου περὶ χάριτος καὶ δικαιώσεως. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξαγαγόντες οἱ φραγκισκανοὶ 76 θέσεις ἐπέτυχον τῇ συνεργείᾳ τῶν ἰησουϊτῶν νὰ καταχριθῶσιν αὗται ἐν Ῥώμῃ (1567). Ὁ Βάϊος ἠναγκάσθη νὰ παλινῳδήσῃ. Οὕτως ὁ παπισμὸς διὰ τῆς βίας ἔλυε τὰς συζητήσεις. Ἡ ἔρις ὅμως ἀνενεώθη, ὅτε τῷ 1588 ὁ ἰησουΐτης Λουδοβῖκος Μολίνας ἐν Πορτογαλλίᾳ κατηγορήθη ἐπὶ ἡμιπελαγιανισμῷ. Ἐνῷ δὲ οἱ δομινικανοὶ προσέβαλλον αὐτόν, οἱ ἰησουΐται ἦσαν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἡ σφοδρότης τῆς ἔριδος προὐκάλεσε τὴν παρέμβασιν τοῦ πάπα. Ὁ πάπας Κλήμης ὁ Η' συνέστησεν ἐπιτροπήν τινα, ἥτις ματαίως ἐπὶ δέκα ἔτη ἐσπούδαζε νὰ εὕρῃ μέσον, δι' οὗ νὰ εὐχαριστήσῃ ἀμφοτέρας τὰς ἰσχυρὰς μερίδας. Ὁ πάπας Πῖος ὁ Ε' τέλος κατέπαυσε διὰ τῆς βίας τὴν ἔριν ἐπιβαλὼν σιγὴν (1607). Ἀλλ' εἰ καὶ τότε κατηυνάσθη, ἀνεφάνη ὅμως ἡ ἔρις ἔτι σφοδροτέρα μετ' ὀλίγους χρόνους.

2. Αἱ ἕνεκα τῶν μυστικιστῶν ἔριδες. Ἡ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ μεταρρύθμισις εἶχε προσβάλει τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας τὴν διδασκαλίαν καὶ ἐν γένει τὸν βίον αὐτῆς ὡς καταντήσαντα εἰς ἐξωτερικόν τινα νεκρὸν μηχανισμὸν ἄνευ ἐσωτερικῆς ζωῆς. Τοῦτο προὐκάλεσεν ἐν αὐτῇ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ἀρχαίου μεσαιωνικοῦ μυστικισμοῦ. Πολλοὶ μεταξὺ τῶν καθολικῶν ἤρχισαν νὰ περιφρονῶσι τὰς τελετὰς τῆς λατρείας καὶ ἐν γένει τὰ ἐξωτερικὰ ἔργα τῆς εὐσεβείας καὶ παρεδίδοντο καὶ συνίστων μόνην τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν μυστικὴν ἕνωσιν μετ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ μυστικισμοῦ τούτου ἠγέρθησαν οἱ Ἰησουῖται, οἷς ἕνεκα τοῦ μηχανισμοῦ τῶν πνευματικῶν αὐτῶν ἀσκήσεων καὶ τῆς εἰς ἀπόκτησιν πλούτου καὶ δυνάμεως τάσεως καθ' ὅλου τοῦ τάγματός των δὲν ἦτο προσφιλὴς ἡ εὐλάβεια ἀνθρώπων πάντα τὸν ἐξωτερικὸν θρησκευτικὸν βίον περιφρονούντων καὶ ἀρκουμένων εἰς μυστικόν τινα ἐνθουσιασμόν. Εἰς τὴν μυστικὴν ταύτην τάσιν ἀνῆκεν ἡ ἁγία Θηρεσία καὶ ὁ Ἰωάννης τοῦ Σταυροῦ. Ἀλλ' ὁ καθαρώτερος μυστικὸς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο ὁ Φραγκῖσκος ἐκ Σάλης († 1622). Διὰ τῆς εὐαγγελικῆς ἀγάπης του καὶ τῆς συνδιαλλακτικῆς ἠπιότητός του ἐπανήγαγεν οὗτος μέγα μέρος διαμαρτυρομένων εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν. Τὸ δὲ σύγγραμμα αὐτοῦ «Ἡ Φιλοθέα», ἐν ᾧ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν εὐλάβειαν καὶ εἰς τὸν ἐν Θεῷ βίον, εἶναι μετὰ τὴν Μίμησιν τοῦ Χριστοῦ τὸ προσφιλέστερον καὶ γενικώτερον ἐξηπλωμένον βιβλίον. Ἐν Γερμανίᾳ ἤκμασεν ὁ μυστικὸς Σχέφφλερ (1777). Καὶ ἐν Ἱσπανίᾳ ἀπαντᾷ ἡ τάσις αὕτη, ἧς τοὺς ὀπαδοὺς ἐκάλουν Ἀλομπράδους πεφωτισμένους. Τοιοῦτός τις ἦτο καὶ ὁ Μιχαὴλ Μωλῖνος ἐκ Σαραγώσης, ὅστις ἐθεώρει ὡς ὕψιστον τέρμα τοῦ χριστιανικοῦ βίου τὴν δι' ἐνδελεχοῦς προσευχῆς, δι' ἐντελοῦς εἰς τὸ θεῖον ἀφοσιώσεως καὶ διὰ ψυχικῆς ἠρεμίας ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ πνεύματος τούτου ἐκάλουν τοὺς μυστικοὺς ἡσυχαστὰς καὶ ἐθεώρουν ὡς αἱρετικούς. Ἡ Ἀντουανέτα Βουριγνὼν († 1680) ἐξήπλωσε τὸν θεοσοφικὸν καὶ δεισιδαίμονα μυστικισμόν της εἰς τὰς Κάτω Χώρας καὶ τὴν συνορεύουσαν Γερμανίαν. Θερμοτέρα καὶ καθαρωτέρα ἦτο ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη τῆς

Ἰωάννης Κουϋών (+1717). Ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀποβάλῃ πᾶσαν ἰδίαν θέλησιν, μόνον δὲ νὰ ζῇ ἐν τῷ Χριςῷ, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς ἀνταμοιβὰς ἢ τιμωρίας, καὶ τότε ἀκόμη, ἐὰν ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ καταδικάσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς αἰώνιον κόλασιν, ἦσαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἐνεργείας της, ἃς ἐφήρμοσε πρῶτον ἐφ' ἑαυτῆς δι' ἀπαραδειγματίστου αὐταπαρνήσεως καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θεῖον θέλημα. Μετὰ τοῦ πνευματικοῦ αὐτῆς Λα Κόμβε περιερχομένη τὴν Γαλλίαν καὶ Ἑλβετίαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, διέδωκεν εἰς μέγα πλῆθος διὰ τῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς διδασκαλίας της τὰς ἑαυτῆς ἰδέας καὶ τὴν τάσιν. Ὁ πολὺς τὴν σοφίαν καὶ εὐσέβειαν Φενελὼν ἐπροστάτευσεν αὐτὴν κατὰ τῶν πολλαχόθεν ἐγερθέντων κατ' αὐτῆς διωκτῶν. Ἀλλ' ὁ Βοσσουέτος, ὅστις ἐκλήθη ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐντεταλμένης νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ τῶν συγγραμμάτων τῆς Κουϋών, ἐκηρύχθη κατ' αὐτῆς. Οὕτως δ' ἠγέρθη σφοδρὰ περὶ τούτου συζήτησις μεταξὺ δύο μεγάλων θεολόγων καὶ ἐπισκόπων τῆς Γαλλίας. Ἐν Ῥώμῃ ἀπεφάνθησαν κατὰ τοῦ Φενελῶνος, ὅστις ἐνεπνέετο ὑπὸ τοιαύτης ἀφοσιώσεως καὶ ὑπακοῆς εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας του, ὥστε αὐτὸς ἀνέγνωσεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὴν ἑαυτοῦ κατάκρισιν καὶ προέτρεψε τὸ ποίμνιόν του εἰς ὑπακοήν. 3. Ὁμοίᾳ τῷ μυστικισμῷ τάσις εἶναι καὶ ὁ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφανεὶς ἐν Γαλλίᾳ ἰανσενισμός, ὅστις ἐσκόπει νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς ἰσχὺν τὴν περὶ χάριτος καὶ δικαιώσεως διδασκαλίαν τοῦ Αὐγουστίνου (Augustinismus) καὶ προσβάλῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τῶν αὐτῶν ἀντικειμένων γνώμην, ἣν ἐθεώρει ἡμιπελαγιανισμόν. Ὁ ἐπίσκοπος Ὕπερν Κορνήλιος Ἰανσένιος (+1638) εἶχεν ὅλον τὸν βίον του ἀφιερώσει εἰς τὴν μελέτην τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου. Καρπὸς τῶν μελετῶν τούτων ὑπῆρξε τὸ σοφὸν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Αὐγουστῖνος» (ἐξεδόθη τῷ 1640). Ἐπειδὴ δὲ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ γυμνότητι ἐξετίθετο ἡ περὶ ἁμαρτίας καὶ χάριτος διδασκαλία τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ πατρός, προσέβαλον τὸ βιβλίον οἱ ἰησουῖται καὶ ἐπέτυχον νὰ κατακριθῶσιν ὑπὸ τοῦ πάπα (1643) πέντε κυρίως διδασκαλίαι ἐν αὐτῷ. Ἀλλὰ τοῦ Αὐγουστίνου ἡ διδασκαλία εἶχεν ἐν Γαλλίᾳ ὀπαδοὺς

πολλοὺς πεπαιδευμένους ἄνδρας. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Ἀντώνιος Ἀ ρ ν ῶ λ δ ο ς, καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Σορβώνῃ, ὅστις εἰς σφοδρὰν περιῆλθεν ἔριν πρὸς τοὺς ἰησουΐτας. Οἱ ἰανσενισταὶ ἄφινον μὲν ἀπρόσβλητον τὴν παπικὴν ἀπόφασιν, ἰσχυρίζοντο ὅμως, ὅτι αἱ διὰ τῆς ἀποφάσεως καταχριθεῖσαι διδασκαλίαι δὲν εὑρίσκοντο ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ ἐν τῷ Αὐγουστίνῳ τοῦ Ἰανσενίου. Ἐν τούτοις ὁ Ἀρνῶλδος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν θέσιν τοῦ καθηγητοῦ τῆς Σορβώνης, καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἀγγελικὴν Ἀρνὼλδ, ἡγουμένην τοῦ μοναστηρίου Π ο ρ τ ρ ο υ α γ ι ὰ λ ἐν Παρισίοις, γυναῖκα διαβεβοημένην ἐπὶ εὐσεβείᾳ. Τὸ Πορτρουαγιὰλ ἀπέβη δι' αὐτῆς τὸ κέντρον τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς ἐν Γαλλίᾳ. Σχεδὸν κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων ἀναχωρητῶν συνηθροίσθησαν περὶ τὸ μοναστήριον τοῦτο μέγας ἀριθμὸς εὐφυῶν καὶ εὐσεβῶν ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας, ἁπάντων ὀπαδῶν τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ἐχθρῶν τῆς διεφθαρμένης καὶ χαλαρᾶς ἠθικῆς τῶν ἰησουϊτῶν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐφρόνουν, ὅτι μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐντελῶς ἀνίκανος πρὸς τὸ ἀγαθὸν, καὶ ὅτι ἡ χάρις μόνη σώζει τὸν ἄνθρωπον, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἠδύναντο νὰ πολεμήσωσι τὴν ἐξωτερίκευσιν τῆς θρησκείας παρὰ τῷ καθολικῷ λαῷ καὶ νὰ ἐξεγείρωσι τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ, ἀναφλέγοντες τὴν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Συγγενοῦς πνεύματος πρὸς τοὺς ἄνδρας τούτους ἦτο καὶ ὁ μέγας Π α σ χ ὰ λ ὁ συγγραφεὺς τῶν **Pensées sur la religion.** Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λουδοβίκου δὲ Μοντάλτε ἐξέδωκεν ὁ Πασχὰλ τὰς περιφήμους **Lettres provinciales**, ἐν αἷς δι' αὐθεντικῶν μαρτυριῶν καὶ δι' ὕφους σπουδαίου ἅμα καὶ σκωπτικοῦ καὶ μετὰ χάριτος λόγου ἀμιμήτου ἐξεπόμπευσε τὰς ὀλεθρίας περὶ ἠθικῆς ἀρχὰς τῶν ἰησουϊτῶν. Τὸ βιβλίον ἐνεποίησε μεγίστην ἐντύπωσιν· ἀλλ' οἱ ἰησουΐται ἐξεδικήθησαν τοὺς ἀντιπάλους των διὰ παπικῆς τινος βούλλας (1656), ἐν ᾗ ἐλέγετο, ὅτι ὁ Ἰανσένιος ἐννόησε τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος διδασκαλίας καθ' ἣν ἔννοιαν κατεκρίθησαν. Διισχυρίζοντο μὲν οἱ ἰανσενισταὶ, ὅτι ὑπερβαίνει τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ πάπα νὰ ἀποφασίζῃ περὶ ζητήματος γεγονότος (**question du fait**), ἀλλ' ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πάπας ἀπήτησαν παρὰ πάντων τῶν γάλλων κληρικῶν, μοναχῶν καὶ μοναζουσῶν δι' ὅρκου

νὰ δεχθῶσι τὴν βούλλαν ταύτην καὶ τὴν κατάκρισιν τοῦ ἰανσενισμοῦ (1665). Οἱ ἀρνούμενοι νὰ πράξωσι τοῦτο ἐξεδιώκοντο καὶ κατέφευγον ἰδίως εἰς τὰς Κάτω Χώρας. Τὸ Πορτρουαγιὰλ διελύθη τῷ 1709. Νέα τις πρᾶξις τῆς ὑπὸ γαλλικὴν ἐπιρροὴν διατελούσης παπικῆς αὐλῆς ἀνενέωσε τὴν ἰανσενιστικὴν ἔριδα καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἔτι φοβερωτέραν ἢ πρίν. Ἱερεύς τις τοῦ ὁρατορίου ἀπὸ Παρισίων ἐκδιωχθεὶς ὁ Κ δ έ σ ν ε λ († 1740) εἶχε δημοσιεύσει ἑρμηνείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἥτις ἐφάνη τοῖς ἰησουίταις ὡς προτεσταντίζουσα καὶ τὰ τοῦ Ἰανσενίου διδάσκουσα. Διὰ τοῦτο εἰ καὶ συστηθεῖσαν παρὰ πολλῶν ἐπισκόπων (Νοαίλλη, Βοσσουέτου) κατώρθωσαν αὐτοὶ νὰ καταχρίνῃ αὐτὴν ὁ πάπας διὰ τῆς βούλλας του Unigenitus. Ἡ βοῦλλα αὕτη, ἡ ῥητῶς ἀποκηρύττουσα τὸν αὐγουστινισμὸν, διέσχισε τὸν γαλλικὸν κλῆρον εἰς δύο μερίδας τὴν παραδεχομένην αὐτὴν καὶ τὴν ἀπορρίπτουσαν. Κατὰ τῶν τελευταίων ἐξεσφενδόνισεν ἀφορισμὸν ὁ πάπας τῷ 1718. Ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' ἠναγκάσθησαν οἱ ἐχθροὶ τῆς βούλλας νὰ ὑποκύψωσιν. Οἱ καταδιωκόμενοι ἰανσενισταὶ περιέπεσαν κατὰ μικρὸν εἰς τυφλήν τινα μυστικὴν θεοβλάβειαν. Ὁ Φ ρ α γ κ ῖ σ κ ο ς ἐ κ Π α ρ ι σ ί ω ν, νεαρὸς ἰανσενιστὴς ἱερεὺς, ἀποθανὼν ἐθεωρήθη ἅγιος, περὶ δὲ τὸν τάφον του, ὅπου ἐλέγετο ὅτι ἐγίνοντο διάφορα θαύματα, συνωθεῖτο καθ' ἑκάστην πλῆθος τῶν φανατικῶν τούτων. Εἰς μάτην ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων καὶ ἡ κυβέρνησις ἐσπούδαζον νὰ καταβάλωσι διὰ φυλακίσεων καὶ διωγμῶν τοὺς ἰανσενιστάς. Ἀλλ' ὅ,τι δὲν ἐτέλεσεν ἡ βία, κατώρθωσεν ὁ χρόνος. Λείψανα ἰανσενιστῶν διετηρήθησαν ἐν Γαλλίᾳ μέχρι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως. Ἐκ τῶν εἰς Κάτω Χώρας διαφυγόντων ἐσχηματίσθη ἰανσενίζουσά τις καθολικὴ ἐκκλησία, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ο ὐ τ ρ έ χ τ, ἥτις ἀνεξάρτητος οὖσα ἀπὸ τοῦ πάπα, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἄλλα καθολικὴ, μέχρι τῆς σήμερον διασώζεται ὑπὸ ἴδιον ἐπίσκοπον.

4. Ἐκ τῶν νεωτέρων θρησκευτικῶν ἐρίδων ἐν τοῖς κόλποις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀξία μνείας εἶναι ἡ διὰ τοῦ ἱερέως Ῥ ό γ γ ε προκληθεῖσα. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1844 ἐξέθηκεν εἰς προσκύνησιν τοῦ λαοῦ ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Τριὲρ Ἀ ρ ν ῶ λ δ ο ς τὴν ἐκεῖ τηρουμένην ἁγίαν ἄρραφον ἐσθῆτα δῆθεν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πλῆθος δὲ καθολικῶν συνέτρεχον διὰ τοῦτο εἰς Τριέρ. Διεδίδοντο

δὲ καὶ πολλὰ θαύματα ὡς γενόμενα ἐκεῖ. Κατὰ τῆς πράξεως ταύτης διεμαρτυρήθη τότε δι' ἐπιστολῆς του ὁ καθολικὸς ἱερεὺς Ἰωάννης Ῥόγγε ἐν Σιλεσίᾳ, ἰσχυριζόμενος ὅτι διὰ τοιούτων πραγμάτων ὑποθάλπονται ἡ δεισιδαιμονία καὶ ὁ φανατισμὸς τοῦ λαοῦ καὶ ἐξευτελίζεται ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἰς τὰ ὄμματα τοῦ πεπαιδευμένου κόσμου. Ὀλίγον πρότερον εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἄλλος τις ἱερεὺς δι' ὁμοίους λόγους ὁ Ἰωάννης Κτσέρσκη ἐν Πόζεν, καὶ εἶχε συναθροίσει ἀνεξάρτητόν τινα ἀπὸ τοῦ πάπα καθολικὴν ἐκκλησίαν (αὐγούστ. 1844). Μετὰ τούτου ἡνώθη ὁ Ῥόγγε. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ῥόγγε ἐγένετο τὸ ἀντικείμενον τῆς προσοχῆς τοῦ τύπου πανταχοῦ, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ 1845 ἐσχηματίσθησαν ἐν ἁπάσῃ τῇ Γερμανίᾳ γερμανικαὶ καθολικαὶ κοινότητες ἐκ φιλελευθέρων καθολικῶν· ὠνομάσθησαν δὲ οἱ καθολικοὶ οὗτοι νεοκαθολικοί. Ἀλλ' ἡ ἀρξαμένη καλὴ κίνησις δὲν εὐωδώθη ὡς ἠλπίζετο. Ἡ γενικὴ ἐκκλησιαστικὴ συνέλευσις τῶν νεοκαθολικῶν τούτων ἐν Λειψίᾳ δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς ὁριστικήν τινα ἀπόφασιν. Τινὲς αὐτῶν ἐν τῇ ἐλευθεροφροσύνῃ των προέβαινον μέχρις ἀρνήσεως τοῦ δόγματος τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Κτσέρσκη, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ νεωτερίσῃ κατὰ τοῦτο, ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς ἐν Λειψίᾳ συνελεύσεως. Ὁ Ῥόγγε ἦτο εἰς ῥιζικὰς μεταρρυθμίσεις προθυμότερος. Ἡ διαίρεσις αὕτη καὶ αἱ ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀντιπράξεις ἐματαίωσαν ἐπὶ τέλους τὴν κίνησιν ταύτην, ἥτις ἤγειρε τὸ πρῶτον τοσοῦτον μεγάλας προσδοκίας. Αἱ νεοκαθολικαὶ κοινότητες διελύθησαν ταχέως. — Περὶ τῶν παλαιοκαθολικῶν τῶν ἐγερθέντων κατὰ τοῦ δόγματος τοῦ ἀλανθάστου ἐρρέθησαν ἀνωτέρω τὰ δέοντα (§ 305).

307.

Ἡ καθολικὴ θεολογία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ καθολικοὶ θεολόγοι τοῦ ΙϚ΄, ΙΖ΄ καὶ ΙΗ΄ αἰῶνος.

Werner Geschichte der katholischen Theologie. Muenchen 1866.

Ἡ θεολογία ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀληθῆ ἀκμήν· διότι ἡ ἐμβριθὴς ἔρευνα καὶ ἐξέτασις

τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ ἐλευθερίαν, ἣν οὐδέποτε ἐπέτρεψεν ὁ παπικὸς δεσποτισμός. Ἤδη ἡ ὅλως τῷ πάπᾳ ἀφωσιωμένη ἐν Τριδέντῳ σύνοδος εἶχεν ἱδρύσει ἐν Ῥώμῃ ἐπιτροπὴν πρὸς ἐξέλεγξιν τῶν ἐκδιδομένων νέων θεολογικῶν ἔργων, ἥτις πᾶσαν ἐργασίαν ἀπαρέσκουσαν τῷ πάπᾳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν ἠδύνατο νὰ θέτῃ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων. Οὗτος εἶναι ὁ διαβόητος **Index librorum prohibitorum et expurgandorum**. Τῇ διαταγῇ τῆς αὐτῆς συνόδου συνετάχθησαν καὶ ἡ ὁμολογία τῆς ἐν Τριδέντῳ πίστεως (**professio fidei Tridentinae**) καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ Κατήχησις (**Catechismus romanus**), ἅτινα ἔκτοτε χρησιμεύουσιν ὡς ἀπαράβατος τῆς διδασκαλίας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας κανών. Ἡ καθολικὴ θεολογία δὲν δύναται εἰμὴ μόνον νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἐν τούτοις ὡς ἀλάνθαστον κηρυττομένην διδασκαλίαν. Κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα διεκρίθησαν μεταξὺ τῶν καθολικῶν θεολόγων ὡς ἐξηγηταὶ μὲν τῶν Γραφῶν ὁ Ἔστιος καὶ ὁ Μαλδονάτος, ὡς δογματικοὶ δὲ ὁ Βελλαρμῖνος ὁ συγγράψας κατὰ αἱρέσεων ἔργον μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ εἴδει αὐτοῦ σπουδαιότατον καὶ ὁ Κανίζιος, καὶ ὡς ἱστορικὸς ὁ Βαρώνιος, ὁ συντάξας τὰ χρονικὰ αὐτοῦ (**annales ecclesiastici. Romæ 1609**), ἅτινα ἐξηκολούθησαν ἄλλοι συγγραφεῖς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, χρησιμεύουσι δὲ μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τοῖς καθολικοῖς ὡς ἡ κυριωτάτη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας πηγή. Ὁ Βαρώνιος ἠθέλησε νὰ ἀντικρούσῃ τὰς Μαγδεβουργικὰς ἑκατονταετηρίδας τοῦ Φλακίου καὶ τῶν ἄλλων συνεργατῶν του, ὑπερασπιζόμενος διὰ τῆς ἱστορίας του τὸν καθολικισμόν. Ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαστρέφει τὰ γεγονότα. Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, καθ' ὃν τὰ γράμματα ἤκμασαν ἐν Γαλλίᾳ, ἀνεφάνη ἐν αὐτῇ ἀξία τις λόγου θεολογικὴ ζωή. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ ἐλευθερωτέρα θέσις, ἣν ἔλαβε τότε ἡ γαλλικανὴ ἐκκλησία ἀπέναντι τοῦ παπισμοῦ. Καὶ ὁ μὲν Μωρῖνος ἐξέδωκε τὴν Παρισινὴν πολύγλωττον, τὴν μετάφρασιν τῶν ο' καὶ τὸν Σαμαρειτανὸν κώδηκα. Ὁ δὲ Ῥίχαρδ Σίμων ἐξήτασε τὰς Γραφὰς μετὰ πολλῆς κρίσεως καὶ ἐλευθερίας, διὸ κατεκρίθη μὲν ὑπὸ τῶν συγχρόνων καθολικῶν θεολόγων, θαυμάζεται δὲ νῦν ὑπὸ τῶν γερμανῶν κριτικῶν θεολόγων (ἔγραψε κυρίως τὴν **Histoire critique du vieux et du nouveau**

Testament). Εἰς δὲ τὴν δογματικὴν καὶ ἠθικὴν ἢ συστηματικὴν θεολογίαν ἠσχολήθησαν ὁ Βοσσουέτος, ὁ Ἀρνῶλδος καὶ ὁ Νικόλαος, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἐφημίσθη καὶ ὡς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ, θεωρούμενος ὡς ἐφάμιλλος τῶν ἐξοχωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων πασῶν τῶν ἐποχῶν. Πολλοὶ παραβάλλουσιν αὐτὸν πρὸς τὸν Δημοσθένην τῆς ἀρχαιότητος καὶ πρὸς τὸν θεῖον Χρυσόστομον. Ἐγένετο τὸ πρῶτον ἐπίσκοπος Κονδώμ, εἶτα δὲ ἀνετέθη αὐτῷ παρὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἡ ἀνατροφὴ τοῦ διαδόχου, καὶ τέλος ἀνυψώθη εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τοῦ Μῶ. Οὐδεὶς ἦσκει ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ τοσαύτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς Γαλλίας, ὅσην αὐτός. Εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν λεγομένων γαλλικανικῶν ἐλευθεριῶν ἔλαβε τῷ 1682 τὸ μεγαλήτερον μέρος, ὑπερασπίσας αὐτὰς καὶ διὰ τοῦ ἔργου αὐτοῦ «Ὑπεράσπισις τῆς περιφήμου διακηρύξεως, ἣν ἐποίησεν ὁ γαλλικὸς κλῆρος ὑπὲρ τῆς γαλλικανῆς ἐκκλησίας». Διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ «Ἔκθεσις τῆς διδασκαλίας τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας» ἐσπούδασε νὰ ἐκθέσῃ τὰς τοῖς διαμαρτυρομένοις ἀπᾳδούσας διδασκαλίας τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ οὕτως ὥστε νὰ κερδήσῃ αὐτοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ. Διὰ δὲ τοῦ ἔργου αὐτοῦ «Ἱστορία τῶν ἀλλοιώσεων τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν» ἐζήτησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ πίστις τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν ὡς μεταβληθεῖσα πολλάκις, δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀληθής. Ἐκ τῶν λοιπῶν συγγραμμάτων του διακρίνεται ἡ Γενικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου. Ἐκ δὲ τῶν λόγων αὐτοῦ, ἀριστουργημάτων ἐκκλησιαστικῆς ῥητορικῆς, ἐξαίρονται οἱ ἐπικήδιοι, ἐκφωνηθέντες ἐπὶ κηδειῶν διαφόρων ἐπισήμων προσώπων ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. Ἐπίσημος θεολόγος τῶν αὐτῶν χρόνων καὶ εἷς τῶν ἐξοχωτέρων νόων τοῦ κόσμου ἦτο ὁ Πασχάλ, ὅστις συνέγραψεν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ τὰς περιφήμους αὐτοῦ Σκέψεις (Pensées) καὶ κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν τὰς «Ἐπαρχιακὰς ἐπιστολάς», δι' ὧν κατεπολέμησε τὴν διεφθαρμένην αὐτῶν ἠθικήν, καὶ αἵτινες θαυμάζονται μέχρι τῆς σήμερον ἕνεκα τῆς γλαφυρότητος τοῦ ὕφους, τῆς λεκτικῆς εὐφυΐας καὶ τῆς καλλιεπείας αὐτῶν. Ὁ Πετάβιος καὶ ὁ Τομασσῖνος ἠρεύνησαν τὴν ἱστορίαν τῶν δογμάτων ἄνευ ὅμως ἐλευθέρας κρίσεως. Ἐν γένει παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ κααθολικὴ θεο-

λογία πασῶν τῶν ἐποχῶν ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐν γένει τὰ θεολογικὰ πράγματα μεροληπτικῶς καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ καθολικισμοῦ. Ἄλλως τε ὁ ἀπὸ Ῥώμης φόβος οὐδέποτε ἐπέτρεπεν αὐτοῖς νὰ ἐρευνῶσιν ἐλευθέρως καὶ κριτικῶς. Διὰ τοῦτο αἱ ἐργασίαι των δὲν ἔχουσι πολλὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Οἱ ἐλευθερώτερον θελήσαντες νὰ κρίνωσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐθεωρήθησαν ὕποπτοι ἐν Ῥώμῃ ἢ κατεδιώχθησαν φανερῶς. Περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἠσχολήθησαν ὁ Τιλλεμόντ, ἐχθρὸς τῶν ἰησουϊτῶν, καταλιπὼν ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν 6 πρώτων αἰώνων, ὁ Νατάλης Ἀλέξανδρος, δομινικανὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Παρισίοις († 1724), συγγράψας μετὰ μακρὰς μελέτας τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν του, ἥτις ὡς δεικνύουσα τὴν ἀθωότητα Ἐρρίκου τοῦ Δ' ἐν τῇ πρὸς Γρηγόριον τὸν Ζ' πάλῃ αὐτοῦ ἀπηγορεύθη ἐν Ῥώμῃ καὶ ἠπειλήθη δι' ἀφορισμοῦ, ἐπολεμήθη δὲ σφοδρῶς ὑπὸ τῶν ἰησουϊτῶν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐμπόδισεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξακολουθήσῃ τολμηρῶς τὰς ἱστορικὰς αὐτοῦ ἐργασίας. Καὶ ὁ Φλερῦ († 1723), ἀνήκων καὶ οὗτος εἰς τοὺς φιλελευθέρους τῆς γαλλικανῆς ἐκκλησίας διὰ τῆς γλαφυρῶς γεγραμμένης καὶ κλασικὴν φήμην ἀποκτησάσης πολυτόμου ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας του διαφωτίσας πολλὰς διδασκαλίας καὶ τὴν ἐν γένει κατάστασιν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Τὴν ἱστορίαν τῶν πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων (Πατρολογίαν) συνέγραψαν ὁ Δουπῖνος καὶ ὁ Σελλιέ. Εἰς δὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν πατέρων εἰργάσθησαν ὁ Σιρμόνδ, ὁ Μαβιλλών, ὁ Μοντφοκών, ὁ Δουπῖνος καὶ οἱ Βολλανδισταί. Ὡς ῥήτορες τέλος διεκρίθησαν ἐκτὸς τοῦ Βοσσουέτου ὁ Βουρδαλοῦ, ἰησουΐτης, γενόμενος αὐλικὸς ἱεροκῆρυξ ἐν Παρισίοις, ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοῦ εὐγλωττίας ἀγαπητότατος ῥήτωρ († 1704), καὶ ὁ Μασιλλιών, ἱερεὺς τοῦ ὀρατορίου, ἱεροκῆρυξ τῆς αὐλῆς Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', βαθὺς θεολόγος, γενόμενος ἐπίσκοπος Κλερμόντης, κατὰ τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ αὐτὸν τὸν Βουρδαλοῦ ὑπερβὰς († 1744). Ἐκ τῶν τριῶν τούτων μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων ὁ μὲν Βοσσουέτος θαυμάζεται διὰ τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ πολυμάθειαν, ὁ δε Βουρδαλοῦ διὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ ἰσχὺν τῶν συλλογισμῶν αὐτοῦ, καὶ ὁ Μασιλλιὼν

διὰ τὴν λεπτότητα τῶν ψυχολογικῶν παρατηρήσεων, ἃς ἐλέγχει. Ἐπίσημος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ ἦτο καὶ ὁ Φενελών, ὅστις ὑπῆρξε τὸ μὲν πρῶτον παιδαγωγὸς τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου ἐν τῇ αὐλῇ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', ἀπὸ δὲ τοῦ 1695 ἀρχιεπίσκοπος Καμβράης († 1718). Οὗτος ὑπερασπισθεὶς τοὺς μυστικοὺς ἰδίως δὲ τὴν Κουϋὼν κατὰ τοῦ Βοσσουέτου κατεκρίθη ἐν Ῥώμῃ. Κατέλιπε δὲ σπουδαῖα συγγράμματα (Ἀξιώματα τῶν ἁγίων, Ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, Περὶ ῥητορικῆς, Περὶ τοῦ ὑπουργήματος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιμένων καὶ ἄλλα), ἀλλὰ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶναι τὸ περίφημον αὐτοῦ ἐν πεζῷ λόγῳ ποίημα «Αἱ τύχαι τοῦ Τηλεμάχου», δι' οὗ ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ παιδαγωγούμενον πρίγκηπα τὸν τύπον τοῦ ἀγαθοῦ ἡγεμόνος. Ὁ Φενελὼν ἐτίμα μεγάλως τὴν ἀρχαιότητα, μάλιστα τὴν ἑλληνικὴν, θαυμάζων πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ γενναῖον εἶπον ἢ ἔπραξαν οἱ ἀρχαῖοι. Ἐν δὲ τῷ Τηλεμάχῳ του, ἐν τῷ ὁποίῳ ἑνοῖ τὰς καλλονὰς τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῆς ἁγνοτάτης χριστιανικῆς ἠθικῆς, ἀπαντῶμεν τὰς εὐγενεστέρας περὶ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρχάς. Ὁ Φενελὼν κατέκρινε τοὺς θρησκευτικοὺς διωγμοὺς, ὧν πλήρης ἦτο ἡ ἐκκλησία του. Ἡ θρησκεία κατ' αὐτὸν οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς ὑλικῆς δυνάμεως, ἐννοεῖτο δὲ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν καθαρωτάτην αὐτῆς ἔννοιαν ὡς σχέσις τῆς πνευματικῆς ψυχῆς πρὸς τὴν θείαν αὐτῆς πηγήν. Ἡ γλῶσσά του εἶναι γλαφυρὰ καὶ κλασική. Ἀλλὰ τὴν θεολογικὴν ταύτην ζωὴν ἐν Γαλλίᾳ ἐμάρανε ἔνθεν μὲν ἡ καταδίωξις τῶν ἰανσενιστῶν, ἑτέρωθεν δὲ ἡ ἐκ Ῥώμης κατάπνιξις τῶν ἐλευθεριῶν τῆς γαλλικανῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα μόλις ἕνα διακεκριμένον γάλλον θεολόγον ἀπαντῶμεν τὸν Καλμέτον († 1757), τὸν δύο σπουδαῖα ἔργα συγγράψαντα, δηλ. Λεξικὸν τῆς Γραφῆς καὶ Ἑρμηνείαν εἰς ἅπασαν τὴν Γραφήν. Ὁ Λὲ Κιένος συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν ἀνατολῇ ἐκκλησιῶν (Oriens christianus). Ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα κατέπεσε μεγάλως ὁ καθολικισμὸς, ἐπικρατήσαντος τοῦ ἀντιθρησκευτικοῦ πνεύματος τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν καὶ τοῦ Βολταίρου, καθ' οὗ ὀλίγα τινὰ ἀσθενῆ ἀπολογητικὰ ἔργα ἠδυνήθη νὰ ἀντιτάξῃ ὁ γαλλικὸς κλῆρος. Ἐν Γερμανίᾳ μόλις περὶ τὰ

τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐπὶ τῆς φιλελευθέρας κυβερνήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσὴφ τοῦ Β' ἀνεφάνη θεολογική τις κίνησις μεταξὺ τῶν καθολικῶν, διεκρίθησαν δὲ οἱ θεολόγοι Ἰ ά ν, συγγράψας γραφικὴν ἀρχαιολογίαν καὶ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Π. Δ., ἔργα ἄξια λόγου, ἅτινα ὅμως ἕνεκα ἐλευθέρων τινῶν κρίσεων κατεκρίθησαν ἐν Ῥώμῃ, ὁ Δ α ν ν ε ν μ ά ϊ ε ρ καὶ ὁ Σ ά ϊ λ ε ρ. Ὁ ἰταλὸς Μ ά ν σ η ς ἐξέδωκε τὴν τελειοτέραν συλλογὴν τῶν πρακτικῶν τῶν συνόδων τῷ 1759 ἐν τριάκοντα καὶ ἑνὶ τόμοις, κατὰ πολὺ ὑπερβαλὼν τὴν ἀρχαιοτέραν ἔκδοσιν τῶν πρακτικῶν τῶν συνόδων ὑπὸ Ἁ ρ δ ο υ ΐ ν ο υ (1715), ὁ δὲ Μ ο υ ρ α τ ό ρ η ς, διάσημος ἱστορικός, ἐξέδωκε τοὺς ἰταλοὺς συγγραφεῖς τοῦ μέσου αἰῶνος. ἐξ ὧν ἐφωτίσθη μεγάλως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὡς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ ἐν Ἰταλίᾳ ἐφημίσθη ὁ Σ έ ν ι ε ρ η ς (ἐκ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος).

303.

Οἱ καθολικοὶ θεολόγοι τοῦ παρόντος ΙΘ' αἰῶνος.

Πλουσιωτέρα σχετικῶς πρὸς τὸν ΙΗ' ὑπῆρξεν ἡ καθολικὴ θεολογία κατὰ τὸν παρόντα ΙΘ' αἰῶνα, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, καὶ μάλιστα ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀναπτυχθεῖσα ἕνεκα τοῦ πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἀνταγωνισμοῦ. Ἐν Γαλλίᾳ διεκρίθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος καὶ ὡς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὁ Σ α τ ω β ρ ι ά ν δ ο ς, ὅστις διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ «Τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ» καὶ «Οἱ μάρτυρες» ἐζήτησε νὰ ἐγείρῃ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν γάλλων τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἀγάπην, ἥτις εἶχεν ἐκλείψει ἐντελῶς ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Αἱ εὐφυεῖς αὗται ἀπολογίαι ἂν καὶ ὀλίγον βάσιμοι καὶ ἄνευ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, ὑπολογισθεῖσαι ὅμως ἀκριβῶς διὰ γάλλους ἀναγνώστας ἐπενήργησαν μεγάλως ἐπ' αὐτῶν. Ὁ Σατωβριάνδος ἐσπούδασε δι' αὐτῶν νὰ κερδήσῃ τὴν φαντασίαν, παριστῶν διὰ τερπνοῦ ὕφους τὰ κάλλη καὶ τὴν ποιητικὴν ὄψιν τοῦ καθολικισμοῦ. Ὀλίγοι συγγραφεῖς ὑπῆρξαν τοσοῦτον ἀγαπητοὶ ἐν Γαλλίᾳ, ὅσον ὁ Σατωβριάνδος. Τὴν ἀπιστίαν ἐπολέμησε, μετὰ ὑπερμέτρου ὅμως ζήλου καὶ ἄνευ ἐπιστημονικῆς τῶν πραγμάτων

ἐξετάσεως, ὁ Δὲ Μαῖστρος ὁ τυφλότερος τοῦ ῥωμαϊκοῦ καθολικισμοῦ θαυμαστής, ὃν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ὑμνεῖ ὡς ἀναγκαῖον εἰς καταπολέμησιν τῆς ἐπαναστάσεως, τὰ δὲ δόγματα αὐτοῦ ὡς τὴν θεοποιηθεῖσαν ἔκφρασιν τῶν γενικῶν νόμων τοῦ κόσμου, καὶ τὸν πάπαν ὡς τὴν ἐνσεσαρκωμένην θείαν πρόνοιαν! Ἐπίσημοι ἐπίσης συγγραφεῖς ἐγένοντο καὶ ὁ Λαμενναῖς, ὁ Λακορδαῖρος καὶ ὁ Μονταλαμβέρτος, οἱ ἱδρύσαντες τὸ περίφημον ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν L'Avenir (Τὸ Μέλλον), τὸ ὁποῖον μετὰ τοῦ συνθήματος «Θεὸς καὶ ἐλευθερία» ἐζήτει νὰ συνδιαλλάξῃ καὶ συνδυάσῃ τὸν καθολικισμὸν μετὰ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς νεωτέρας προόδου, ἐλπίζον, ὅτι οὕτως ἠδύνατο νὰ δοθῇ τῇ γαλλικῇ ἐκκλησίᾳ νέα ζωή. Οἱ φιλελεύθεροι οὗτοι ἄνδρες ἦσαν κεκηρυγμένοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν θρησκευμάτων, τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ τύπου, ἤθελον δὲ τὴν πλήρη ἀπὸ τοῦ κράτους ἐλευθερίαν τῆς ἐκκλησίας, ἀπαιτοῦντες νὰ μὴ μισθοδοτῆται ὁ κλῆρος παρὰ τῆς κυβερνήσεως, ἵνα μὴ λαμβάνῃ καὶ διαταγὰς παρ' αὐτῆς. Κατ' αὐτοὺς ἡ ἐκκλησία δύναται νὰ ἦναι πτωχή, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἦναι ἐλευθέρα, ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ δὲ ταύτῃ δύναται νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἰσχύν. Ἀλλ' ἐν Ῥώμῃ ἀπεδοκιμάσθησαν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν, καὶ ἰδίως αἱ περὶ ἐλευθερίας τῶν λατρειῶν καὶ τοῦ τύπου, διὰ τοῦτο δὲ «τὸ Μέλλον» ἔπαυσε νὰ ἐκδίδεται μετ' ὀλίγον (1831). Ἐκ τῶν συντακτῶν αὐτοῦ ὁ Λαμενναῖς περιῆλθε βραδύτερον εἰς φανερὰν πρὸς τὸν παπισμὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἔχθραν διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ μεγάλην ἐντύπωσιν ἐμποιήσαντος ἔργου αὐτοῦ «λόγοι πιστοῦ», δι' οὗ ἐν γλώσσῃ προφητικῇ ἀπομιμούμενος ἰδίως τὴν ἀποκάλυψιν ὑπερμαχεῖ ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας, προσβάλλων τὸν δεσποτισμὸν τὸν πιέζοντα τὸν κόσμον ἔτι καὶ παράγων πάντα τὰ κακὰ ἐκ τοῦ ὅτι ὀλίγοι κατέστησαν κύριοι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ἐνῷ κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀλλήλοις ἴσοι, καὶ ὅτι οἱ τύραννοι οὗτοι εἵλκυσαν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτῶν καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Χριστοῦ προδώσαντας τὰς ἀρχὰς τοῦ εὐαγγελίου περὶ γενικῆς τῶν ἀνθρώπων ἀδελφότητος. Ὁ δὲ Λακορδαῖρος διεκρίθη καὶ ὡς ἔξοχος ῥήτωρ. Πρὸς τούτοις ὡς θεολόγοι ἐφημίσθησαν ὁ Αὔγουστος Νικολάου, ὁ πολυμαθὴς συγ-

γραφεὺς τῶν φιλοσοφικῶν μελετῶν περὶ χριστιανισμοῦ, τῆς τέχνης τοῦ πιστεύειν καὶ ἄλλων ἔργων, οἱ ἱεροκήρυκες Φῆλιξ καὶ Ὑάκινθος, ὁ τελευταῖος κηρυχθεὶς πολέμιος τοῦ ἀλανθάστου καὶ τῆς Βατικανῆς συνόδου, ὁ Ἰάγειρος ὁ ὑβριστὴς βιογράφος τοῦ Φωτίου, οἱ ἱστορικοὶ Ῥορβασχέρος, Ἑνρίων, Δαρρᾶς καὶ Βλὰνκ καὶ ὁ διάσημος ἐπίσκοπος Ὀρλεάνης Δουπανλοῦ, ὅστις ἐνῷ μετὰ τοῦ Γρατρῦ ἐν τῇ Βατικανῇ συνόδῳ ἦτο μετὰ τῶν διαμαρτυρομένων κατὰ τοῦ ἀλανθάστου, ἔπειτα ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὴν ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ Ῥενὰν καίτοι καθολικὸς ἐκ τοῦ βαπτίσματος, εἶναι ὅμως διαμαρτυρόμενος ὀρθολογιστὴς τὴν πίστιν. Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἄκρου γερμανικοῦ ὀρθολογισμοῦ εἶναι γεγραμμένα τὰ ἔργα του Βίος τοῦ Ἰησοῦ, Οἱ ἀπόστολοι, Ὁ Παῦλος, Ὁ ἀντίχριστος (§ 294). Ἐν τῇ Ἰταλίᾳ μεταξὺ τῶν νεωτέρων θεολόγων ἐφημίσθησαν ὁ Θεϊνερ ὡς ἱστορικός, ὁ Περόννε ὡς δογματικὸς καὶ ὁ Πασσάλια, ὅστις ἐνῷ τὸ πρῶτον ὑπεστήριξε τὸ δόγμα τῆς ἀσπίλου συλλήψεως, ἐτάχθη μετὰ ταῦτα μεταξὺ τῶν φιλελευθέρων, καὶ κατεπολέμησε τὸ ἀλάνθαστον καὶ τὴν Βατικανὴν σύνοδον. Ἐν τῇ καθολικῇ Γερμανίᾳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐξηκολούθει ἡ ἐπὶ Ἰωσὴφ τοῦ Β' ἀρξαμένη καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς ὑποθαλπομένη φιλελευθέρα τάσις παρὰ τοῖς θεολόγοις. Διὰ τοῦτο εὑρίσκομεν μεταξὺ αὐτῶν ἄνδρας ὑπερασπιζομένους μὲν τὴν ἐλευθερίαν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, ἐπιζητοῦντας δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τοῦ παπικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τείνοντας εἰς μεταρρύθμισιν τῆς ἐκκλησίας. Ἐσέβοντο μὲν οἱ φιλελεύθεροι οὗτοι καθολικοὶ θεολόγοι τὴν καθολικὴν πίστιν τὴν κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν μεμορφωμένην, ἀπεχώριζον ὅμως ἀπ' αὐτῆς πολλὰ ὡς μεταγενεστέρας προσθήκας, ὡς ἁπλᾶς θεολογικὰς γνώμας, καὶ πρὸς τούτοις ἐσπούδαζον νὰ ἀποδεικνύωσι τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας των ὡς λογικά. Τὴν δημοσίαν λατρείαν ἤθελον νὰ μεταρρυθμίσωσι συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς, ἀντὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης εἰσάγοντες τὴν γερμανικὴν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις καὶ ἀποκόπτοντες τὰς δεισιδαιμονικὰς τελετάς. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα ἐζήτουν νὰ ἀναγνωρίσῃ ἡ ἐκ-

κλησία τὸ δικαίωμα τοῦ κράτους εἰς τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐποπτείαν, ἐλπίζοντες, ὅτι οὕτω θέλουσι προλαμβάνεσθαι αἱ καταχρήσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας. Οἱ κορυφαῖοι τῆς τάσεως ταύτης ὑπῆρξαν ὁ Βέσσεμβεργ, ὁ Μέλδεγ καὶ ὁ Μόβερς. Ἡ Ῥώμη ἀντέπραξε κατ' αὐτῶν μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεώς της. Ἡ νεωτέρα γερμανικὴ καθολικὴ θεολογία καταλιποῦσα τὰς φιλελευθέρας ταύτας ἀρχὰς κατέστη κατ' οὐσίαν ὑπεράλπειος, ἄγαν συντηρητικὴ καὶ στάσιμος, σπουδάζουσα διὰ πάντων τῶν ὅπλων, τὰ ὁποῖα προσφέρει αὐτῇ ἡ νεωτάτη ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις τῆς Εὐρώπης, καὶ μάλιστα ἡ προτεσταντικὴ γερμανικὴ θεολογία, νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν καθολικισμόν. Οἱ διασημότεροι τῶν νεωτέρων τούτων γερμανῶν καθολικῶν θεολόγων εἶναι ὁ Σταουδενμάϊερ, ὁ Κλέε, ὁ Κοῦν, ὁ Δείριγγερ, ὁ Μέλερ οἱ δογματικοί, ὁ Δρέϋ καὶ Χέττιγγερ οἱ συγγράψαντες ἀπολογίας ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ Χίρσερ ὁ γράψας τὴν ἀρίστην καθολικὴν ἠθικήν, ὁ Στόλβεργ, ὁ Ῥίττερ, ὁ Ἄλτσογ, ὁ Δέλιγγερ οἱ ἱστορικοί, καὶ ὁ Χοὺγ καὶ Χανέβεργ καὶ Ἀλιόλης οἱ τὴν Γραφὴν ἐρευνήσαντες. Λίαν χρήσιμον εἶναι τὸ θεολογικὸν λεξικὸν τοῦ Βέτσερ καὶ Βέλτε, ἐν ᾧ εἰργάσθησαν οἱ ἄριστοι τῶν καθολικῶν θεολόγων. Οἱ πάπαι ἵστανται πάντοτε ἄγρυπνοι ἵνα καταπνύξωσι πᾶσαν ἀπόκλισιν ἀπὸ τοῦ συντηρητικοῦ τούτου πνεύματος. Οὕτω κατεδιώχθησαν ἢ κατεκρίθησαν ἀπὸ Ῥώμης κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους πάντες ἐκεῖνοι οἱ θεολόγοι, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ συνδυάσωσι τὴν θεολογίαν μετὰ τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας (Ἑρμῆς, Βάαδερ, Γύνθερ, Φροσχάμμερ, Οὔβερ), ἢ τὸ ὀλιγώτερον ἀπεδοκιμάσθηθαν καὶ ὡς ὕποπτοι ἐθεωρήθησαν οἱ ζητήσαντες νὰ ἐξετάσωσι μετά τινος ἐλευθερίας καὶ ἀμεροληψίας τὰς Γραφὰς καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Πίχλερ κατεδιώχθη ἀπὸ Ῥώμης, διότι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ σχίσματος ἀπεφάνθη ὅτι ἔπταισε καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία. Ὁ Κοῦν ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ συγγραφόμενον βίον τοῦ Ἰησοῦ φοβούμενος τοὺς ἐν Ῥώμῃ. Τοῦ Χίρσχερ ἡ Ἠθικὴ ὑποβλέπεται ὑπὸ τῶν ἰησουϊτῶν. Τοῦ δὲ Μέλερ τὸ σύγγραμμα Περὶ ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας κατεκρίθη ἐν Ῥώμῃ. Μεταξὺ τῶν νεωτέρων καθολικῶν θεολόγων διεκρίθησαν

ἰδίως δύο, ὁ Μέλερ, ὅστις διὰ τῆς σπουδῆς τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σλεϊερμαχέρου καὶ ἄλλων προτεσταντῶν θεολόγων μορφωθεὶς καὶ πάντα τὰ χαρίσματα τοῦ τε πνεύματος καὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἀφιερώσας εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἐκκλησίας του, ἀπέκτησεν ἐν ταύτῃ ἰδίως διὰ τῆς «Συμβολικῆς» του τῆς διὰ τῶν μέσων αὐτοῦ τοῦ προτεσταντισμοῦ τὴν προτεσταντικὴν διδασκαλίαν προσβαλλούσης, τὴν δὲ καθολικὴν ἐξευγενιζούσης καὶ ἐξυψούσης (1832), ἣν σημασίαν ἔχει ἐν τῷ προτεσταντισμῷ ὁ Σλεϊερμάχερος, καὶ ὁ Δέλιγγερ, ἱστορικὸς σπουδαῖος, τὸ μὲν πρῶτον μετὰ τῶν ὑπεραλπείων ἤτοι φιλοπαπικῶν θεολόγων συντεταγμένος, εἶτα δὲ ἀποδειχθεὶς ὁ κορυφαῖος τῶν νεωτέρων φιλελευθέρων καθολικῶν, ὑψώσας δὲ τὴν σημαίαν τῆς διαμαρτυρήσεως κατὰ τοῦ νέου δόγματος τοῦ ἀλανθάστου, τοῦ ὑπὸ τῆς Βατικανῆς συνόδου ἀνακηρυχθέντος.

309.

Ἡ λατρεία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ ἤθη τῶν καθολικῶν λαῶν.

Varari Le vite dei Pittori, architetti et scultori. Fir. 1846. Séroux d' Agincourt Histoire de l'art. Paris 1823. Kugler Handb. d. Kunst-Geschichte. Stuttg. 1842.

Ἡ ἐν λατινικῇ γλώσσῃ τελουμένη λατρεία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οὖσα πομπώδης καὶ λαμπρά. Αἱ καθολικαὶ ἐκκλησίαι εἶναι πολλαχοῦ μεγαλοπρεπέστατα κτίρια, καθὼς π.δ.χ. ὁ ἅγιος Πέτρος ἐν Ῥώμῃ, ἡ μητροπολιτικὴ ἐκκλησία τῆς Κολωνίας, ὁ ἅγιος Στέφανος ἐν Βιέννῃ, ἡ Notre Dame τῶν Παρισίων. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, ἥτις εἶχε κατὰ τὸν ΙϚ' αἰῶνα τοσοῦτον παρεκκλίνει ἀπὸ τοῦ πρέποντος εἰς τὸν λατρείαν τοῦ Θεοῦ ὕφους καὶ ἀπομιμηθῇ ὅλως τὴν ἐξωτερικὴν μουσικήν, ὥστε ἐν Τριδέντῳ πολλοὶ ἐπίσκοποι πρότειναν νὰ παύσῃ πᾶσα χρῆσις αὐτῆς ἐν τῇ λατρείᾳ, εὗρεν ὡς σωτῆρα καὶ ἀνακαινιστὴν αὐτῆς τὸν Παλαιστρίναν († 1549), ὅστις ἐντολῇ τῆς συνόδου συνέθεσε τρεῖς λειτουργίας, ἐξ ὧν ἡ Missa Marcelli ὑπῆρξεν ἡ περιφημοτάτη, εἰς σοβαρόν, μεγαλοπρεπές, γνήσιον ἐκκλησιαστικὸν ὕφος, ὅπερ ὂν τεχνικόν,

χωρὶς νὰ ἦναι ἐπιτετηδευμένον, πλῆρες ὕψους καὶ πάθους, χωρὶς νὰ ἦναι κοσμικὸν καὶ θηλυπρεπὲς, ἐξύψωσεν αὖθις μεγάλως τὴν δυτικὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν. Ὁ ἐπισημότερος τῶν μαθητῶν τοῦ Παλαιστρίνα ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέγρης, τοῦ ὁποίου τὸ περίφημον Miserere ἔκτοτε ἐτησίως κατὰ τὴν μεγάλην Τετάρτην ψάλλεται ἐν τῷ Σηξτινείῳ ναῷ. Ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης προῆλθον καὶ τὰ Oratoria, τ. ἔ. ἐκκλησιαστικὰ μουσικὰ μελοδράματα ἔχοντα ὑπόθεσίν τινα ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰλημμένην, ψαλλόμενα δὲ συνήθως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις (φωνητικαὶ συμφωνίαι Concerts). Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ὠφελήθη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐκ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων τῆς Γερμανίας μουσικῶν Χαῖνδελ, Βάχ, Χάϋδν, Μότσαρτ, Βετόβεν καὶ Μένδελσων. Καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἐκαλλιεργήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μεγάλως. Ἐκτὸς τοῦ Κορεγίου καὶ τοῦ Τιτσιανοῦ ἀνεδείχθησαν μεγάλοι ζωγράφοι καὶ ὁ Καράκκης, ὁ Δομενικῖνος, ὁ Ῥένης, ὁ Ῥαφαὴλ καὶ ὁ Λεονάρδος Δαβίντσης. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ὅστις ἀπέθανε τῷ 1564 ὡς ἐννενηκοντούτης γέρων, ἐξέφρασε τὰς ὑψηλοτέρας χριστιανικὰς ἰδέας δι' ἀριςουργημάτων τῆς ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς, διεκρίθη δὲ καὶ ὡς ἀρχιτέκτων, καὶ συναριθμεῖται συνάμα μεταξὺ τῶν ἐπιφανῶν ποιητῶν τῆς Ἰταλίας. Ἐπίσης δὲν ὑπῆρξεν ἄγονος ἡ ἐποχὴ αὕτη ἐν τῇ ὑμνολογίᾳ. Ἐκτὸς πολλῶν ὑμνογράφων ἐκόσμησαν τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ποιηταὶ θρησκευτικῶν δραμάτων. Οὕτως ὁ Τορκουάτος Τάσσος διὰ τῆς Jerusaleme liberata ἐξύμνησε τὸν χριστιανικὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ μεσαιωνικοῦ καθολικισμοῦ. Ὁ Ἰσπανὸς ποιητὴς Calderon († 1681) συνέθεσεν 128 δράματα, 95 Autos sacramentales καὶ 200 ᾠδάς. Τὰ πάντα δὲ ἐμπνέονται ὑπὸ τῆς θρησκείας. Ἐπίσης ἄξιοι νὰ μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα εἶναι καὶ ὁ ποιητὴς Lope de Vega († 1563), ὁ γερμανὸς Φρειδ. Σπέε († 1635) καὶ ὁ ἰησουίτης Ἰάκωβος Βάλδε († 1688). Τὸ κήρυγμα ἐν τῇ λατινικῇ λατρείᾳ δὲν εἰσήχθη γενικῶς πανταχοῦ. Εἶχε μὲν ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία μεγάλους ἐκκλησιαστικοὺς ῥήτορας (Βοσσουέτον, Μασιλλιῶνα, Βουρδαλοῦ, Λακορδαῖρον) ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ λόγοι ἦσαν μᾶλλον λαμπροὶ ἢ ὠφέλιμοι. Ἐν γένει πᾶσα ἡ λαμπρότης τῆς λατινικῆς λατρείας χρησιμεύει μᾶλλον εἰς τὸ

νὰ ἐπιβάλλῃ στιγμιαίως θαυμασμὸν, ἢ εἰς τὸ νὰ συγκινῇ τὰς καρδίας καὶ οἰκοδομῇ τοὺς πιστοὺς, δηλ. στηρίζῃ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι τὰ ἤθη τῶν καθολικῶν λαῶν δὲν φημίζονται ἐπὶ καθαρότητι. Οὐδαμοῦ ἐπικρατεῖ τοσαύτη διαφθορὰ ὅση ἐν Ἱσπανίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Ἡ ἀθεία, ὁ ὑλισμὸς καὶ ἡ ἡδυπάθεια οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀριθμοῦσι πλείονας ὀπαδούς.

311

'Αποστολαὶ πρὸς τὸ κήρυγμα μεταξὺ τῶν ἐθνῶν.

Brown Hist. of the propag. of christianity. Lond. 1814. Henrion Hist. gener. de Missions cath. Paris. 1864. Wuttke Geschichte des Heidenthums. Bresl. 1852.

Αἱ μεγάλαι γεωγραφικαὶ ἀνακαλύψεις, αἵτινες προηγήθησαν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ αἱ σπουδαῖαι ζημίαι ἐπὶ τῆς Εὐρώπης ἐξήγειραν πάλιν ἐκ νέου τὸν ζῆλον ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ εὐαγγελίου παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς. Τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο κατὰ μέγα μέρος εἰς χεῖρας καθολικῶν κρατῶν, ηὐκόλυνε τὴν ἐπιχείρησιν, εἰς ἣν ἐπεδόθησαν πολλὰ τάγματα μοναχῶν. Ἀπὸ τοῦ 1622 ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἔλαβε μεγάλην ἐπίδοσιν διὰ τῆς Goncregatio de propaganda fide, ἣν ἵδρυσεν ὁ Γρηγόριος ΙΕ', ἥτις διὰ τῆς πρὸς μόρφωσιν ἱεραποστόλων σχολῆς ἐν Ῥώμῃ, ἐν ᾗ ἐμαθήτευον νέοι ἐκ πάντων τῶν βαρβάρων λαῶν, παρ' οἷς ἐνηργεῖτο τὸ κήρυγμα, ἀπέβη ἔκτοτε τὸ κέντρον τῶν ἱεραποστολικῶν ἐνεργειῶν. Ἐκτὸς τῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν των ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἑνότητος τῶν ἱεραποστολικῶν ἐνεργειῶν συνέτεινε μεγάλως εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἡ μέθοδος τῶν καθολικῶν ἱεραποςόλων νὰ συμμορφῶνται ἑκάστοτε πρὸς τὰς προλήψεις τῶν νεοφωτίστων καὶ νὰ ἀρκῶνται κατ' ἀρχὰς καὶ εἰς ἐξωτερικήν τινα μόνον καὶ ἀτελῆ παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Καὶ ἐνταῦθα διεκρίθησαν πρὸ πάντων οἱ Ἰησουῖται. Οἱ πορτογάλλοι εἶχον ἤδη ἀπὸ τοῦ 1510 ἐπὶ τῶν κτήσεών των ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις ἐπισκοπάς τινας ἱδρύσει, ἀλλ' ἄνευ σχεδὸν

πιστῶν. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1542 ἦλθεν εἰς τὰς χώρας ταύτας ὁ Ξ α φ έ ρ ι ο ς, ὅστις ἐντὸς ὀλίγου ἐπέτυχε πολλὰς χιλιάδας ἐγχωρίων μάλιστα ἐκ τῆς περιφρονουμένης τάξεως τῶν Παριῶν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Δικαίως δὲ ἐκλήθη ἀπόστολος τῶν ἰνδῶν. Ἐκήρυξε δὲ καὶ ἐν Ἰ α π ω ν ί ᾳ, και μόνος ὁ θάνατος ἐμπόδισεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσδύσῃ καὶ εἰς τὴν Κίναν († 1552). Μεταξὺ τῶν Βραχμάνων ἐνήργησεν οὐχὶ ἄνευ ἀποτελέσματος ὁ ἰησουίτης Ν ο β ί λ λ η ς. Βραδύτερον δὲ ἦλθεν εἰς τὰς Ἰνδίας ὡς ἱεραπόστολος ὁ ἰταλὸς ἰησουίτης Β ρ έ σ κ η ς. Οἱ καπουτζῖνοι, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἰργάζοντο ἐν Ἀσίᾳ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἀντέπραττον κατὰ τῶν ἰησουϊτῶν καὶ μάλιστα κατὰ τῆς παρ' αὐτῶν παρεδεδεγμένης μεθόδου τῆς συμμορφώσεως πρὸς τὰς προλήψεις τῶν ἐθνικῶν λαῶν. Ἐν Ἰ α π ω ν ί ᾳ ἐξηκολούθησαν τὸ κήρυγμα οἱ ἰησουῖται, ἀλλὰ τῷ 1587 συνέβη διωγμός τις κατ' αὐτῶν, μεθ' ὃν μόλις ἠδυνήθησαν νὰ διαμείνωσιν ἐν τῇ χώρᾳ. Αἱ ἔριδες τῶν ἰησουϊτῶν πρὸς τοὺς ἄλλους καθολικοὺς καὶ πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους καθὼς καὶ ἡ πολιτικὴ ἀντιζηλία τῶν ὀλλανδῶν πρὸς τοὺς πορτογάλλους συνέτειναν εἰς τὸ νὰ ἀνανεωθῶσιν οἱ διωγμοί, ἕως οὗ κατεστράφη τελείως ἡ ἐκεῖ χριστιανικὴ ἐκκλησία (1637). Τὸ ἐμπόριον ὡδήγησε τοὺς ἱεραποστόλους καὶ εἰς τὴν Κ ί ν α ν, ὅπου ἡ ἀλαζὼν πρὸς πᾶν ὅ,τι ξένον περιφρόνησις παρέσχεν αὐτοῖς μεγάλα ἐμπόδια. Ἀλλ' οἱ ἰησουῖται ἐγίνωσκον διὰ μαθηματικῶν, μηχανικῶν, τεχνικῶν καὶ ἄλλων γνώσεων νὰ εἰσχωρήσωσι μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς τῷ 1585. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐνταῦθα κηρυττόντων ἰησουϊτῶν ἵστατο ὁ Ῥ ί κ κ ι ο ς († 1610). Τῷ 1628 ἦλθεν εἰς Κίναν ὁ ἰησουίτης Σ χ ὰ λ λ, ὅστις ἕνεκα τῶν μαθηματικῶν αὐτοῦ γνώσεων ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐν τῇ αὐλῇ. Τὸ κήρυγμα ἔβαινεν ἄριστα. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1700, ἀφ' ὅτου οἱ ἐλθόντες εἰς Κίναν δομινικανοὶ περιῆλθον καὶ ἐνταῦθα εἰς ἔριδας πρὸς τοὺς ἰησουίτας περὶ τῆς μεθόδου τοῦ κηρύγματος ἐπεσχέθη ἡ πρόοδος αὕτη. Καὶ ὁ Λουδοβῖκος ΙΔ' ἵδρυσε σχολήν τινα ἱεραποστόλων ἐν Παρισίοις χάριν τῆς Κίνας. Ὁ Κολόμβος († 1506) ᾐσθάνετο ζῆλον πρὸς ἀνακάλυψιν νέων χωρῶν καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἴδῃ μεταξὺ αὐτῶν ἐξαπλούμενον τὸν χριστιανισμόν. Ἡ πλεονεξία, ὠμότης καὶ ἀνη-

θικότης τῶν ἱσπανῶν κατακτητῶν τῆς Ἀμερικῆς ὑπῆρξεν ὅμως μέγιστον κώλυμα εἰς τὴν ταχεῖαν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Οἱ ἱσπανοὶ ἐζήτουν νὰ ποιήσωσι τοὺς ἀμερικανοὺς μᾶλλον δούλους ἢ χριστιανούς, καὶ μάτην οἱ ἱεραπόστολοι, ἰδίως δομινικανοὶ καὶ φραγκισκανοὶ ὑπερησπίζοντο τοὺς ἐγχωρίους. Ἀκαμάτως εἰργάσθη οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν κατοίκων τῶν δυτικῶν Ἰνδιῶν, ἀλλὰ καὶ ὅπως σώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀπανθρώπων συμπατριωτῶν του ὁ ἱσπανὸς ἐπίσκοπος Βαρθολομαῖος δὲ λὰ Κάζας (1566). Ὁ Κάρολος Ε' ἔδωκεν εἰς τοὺς ἱσπανοὺς ἀποίκους τὸ δικαίωμα νὰ μεταφέρωσιν ἐξ Ἀφρικῆς μαύρους δούλους διὰ τὰς βαρείας ἐργασίας τῶν μεταλλείων καὶ τῆς φυτουργίας ἵνα ἀφεθῶσιν ἐλεύθεροι οἱ ἰνδιανοί. Ἐν τούτοις πολλαὶ τούτων μυριάδες ἐθανατώθησαν ὑπὸ τῶν ἱσπανῶν. Ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀμερικῇ ἦσαν κύριοι οἱ πορτογάλλοι τῆς πλουσίας καὶ ἀκόμη τότε ἀγνώστου Βρασιλίας. Διὰ τοῦ Ἐμμανουὴλ Νοβρέγα δὲ προσῆλθον εἰς τὸ εὐαγγέλιον οἱ τέως ἀνθρωποφάγοι ἐγχώριοι (1549). Ἀπὸ τοῦ 1608 ἐπεχείρησαν οἱ ἰησουῖται νὰ κηρύξωσι τὸ εὐαγγέλιον ἐν Παραγουάῃ. Πλῆθος δὲ ἀγρίων ἐπέστρεψαν εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἐξημερώθησαν καὶ συνέστησαν ἀνεξάρτητόν τι κράτος πατριαρχικῶς διοικούμενον ὑπὸ τῶν ἰησουϊτῶν, ὧν τὸ τάγμα εἶχεν ἐκεῖθεν κυρίως τὸ μέγιστον μέρος τοῦ πλούτου του. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους συνέστησαν καὶ πολλαὶ νέαι ἑταιρεῖαι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ καθολικοῦ κηρύγματος μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν, ἰδίως ἐν Ἀμερικῇ, Ἰνδίαις, Ἰαπωνίᾳ καὶ Κίνᾳ. Πολλῆς σημασίας εἶναι ἡ ἐν Παρισίοις Πύκπειος καλουμένη ἑταιρεία, καὶ ἡ ἐν Λυὼν ἑταιρεία, ἱδρυθεῖσα τῷ 1822. Ἀπὸ τοῦ 1837 ἐξηπλώθησαν ἱεραπόστολοι καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀφρικῇ, ἀφ' ὅτου κατελήφθη ὑπὸ γάλλων τὸ Ἀλγέριον. Τῷ 1837—39 συνέβη σφοδρὸς διωγμὸς ἐν Τούκιν καὶ Κοχιγχίνᾳ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ὁμοίως βραδύτερον κατεδιώχθησαν καὶ ἐν Ἰαπωνίᾳ. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἱεραποστολικῶν ἐνεργειῶν τῶν χριστιανῶν ἐν γένει ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, εἶναι ἀσήμαντα, διότι οἱ ἐθνικοὶ λαοὶ τῶν χωρῶν τούτων εὑρίσκονται ἐν τοιαύτῃ ταπεινῇ πνευματικῇ ἀναπτύξει, ὥστε δὲν ἐννοοῦσι τὸν χριστιανισμόν, καὶ προτιμῶσι τὰς παχυλὰς

ἐθνικὰς θρησκείας πολὺ μᾶλλον αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην συντελοῦσι κατὰ δεύτερον λόγον καὶ αἱ μεταξὺ τῶν ἱεραποστόλων τῶν διαφόρων χριστιανικῶν δογμάτων διαιρέσεις.

312.

Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

Οἱ καθολικοὶ συμποσοῦνται περίπου εἰς 120 ἑκατομμύρια· διὰ τοῦτο κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀπαδῶν εἶναι ἡ καθολικὴ ἡ μ ε γ α λ η τ έ ρ α ἐ κ κ λ η σ ί α· ἀλλὰ παρ' οὐδεμιᾷ ἐκκλησίᾳ ἡ δ ι α φ θ ο ρ ὰ τοῦ χριστιανισμοῦ προέβη τοσοῦτον, ὅσον παρ' αὐτῇ. Ἐφ' ὅσον δὲ πιέζεται ἡ ἐκκλησία αὕτη ὑπὸ τοῦ παπισμοῦ, τοῦ ἐχθροῦ πάσης ἀληθοῦς προόδου, οὐδὲν δύναται νὰ ἐλπίσῃ περὶ αἰσιωτέρου μέλλοντος. Ἡ ἀπὸ τοῦ παπισμοῦ καὶ τοῦ μετ' αὐτοῦ στενότατα συνδεδεμένου Ἰησουϊτισμοῦ χειραφέτησις αὐτῆς εἶναι ὁ πρῶτος ὅρος πάσης ἐν τῷ μέλλοντί πρὸς τὰ κρείττω αὐτῆς τροπῆς· διότι μόνον οὕτω ἡ καθολικὴ θεολογία ἐλευθέρα γενομένη δύναται νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον ῥιζικῆς τινος μεταρρυθμίσεως τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἧς αὕτη χρῄζει μεγάλως. Οἱ παλαιοκαθολικοί, οἱ ἐγερθέντες κατὰ τοῦ παπισμοῦ, ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ ἐργαζόμενοι, ἐγκαινίζουσι νέαν ἐποχὴν προόδου ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀλλὰ δυνηθῶσιν ἆρά γε νὰ ὑπερισχύσωσι; Τοῦτο θὰ διδάξῃ ὁ χρόνος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

313.

Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν ἐν γένει.

Συνεπληρώσαμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν. Εἴδομεν πῶς ἱδρύθη ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀληθῆ θρησκείαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης· πῶς μετὰ μεγάλους ἀγῶνας πρὸς τὸν ἐθνικὸν κόσμον ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τέλους ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἐξηπλώθη κατὰ μικρὸν πρῶτον μὲν καθ' ἅπαν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, κατ' ὀλίγον δὲ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀμερικῆς· πῶς ἀνεπτύχθη ἡ διδασκαλία αὐτῆς καὶ πῶς συνέβησαν αἱ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν διαιρέσεις αἱ προκαλέσασαι τὴν μόρφωσιν διαφόρων ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένων ἐκκλησιῶν· τίνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐκόσμησαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν· τίς ὑπῆρξεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ πῶς εἶχεν ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν κατὰ διαφόρους ἐποχάς· πῶς ὁ χριστιανισμὸς ἀνεμόρφωσε τὰ ἤθη τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς κοινωνίας καὶ πῶς κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς συνέτεινεν εἰς τὴν διατήρησιν τῶν χρηστῶν ἠθῶν διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ διὰ τῆς λατρείας του ἐν γένει· πῶς τέλος καὶ σήμερον οἱ χριστιανοὶ τῶν διαφόρων δογμάτων ἐργάζονται δραστηρίως πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ χριστιανοὶ τῶν διαφόρων δογμάτων ἐν συνόλῳ συμποσοῦνται εἰς 300 περίπου ἑκατομμύρια. Καὶ εἶναι μὲν πολυαριθμότεροι οἱ μὴ χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς ὑφηλίου, περὶ τὰ 700 ἑκατομμύρια ἀριθμούμενοι, Ἰουδαῖοι, Μωαμεθανοί, Βραχμανισταί, Βουδδισταὶ καὶ ἐθνικοὶ ἐν γένει, ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ ἀποτελοῦσι τὴν μᾶλλον πεπολιτισμένην μερίδα τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ χριστιανισμὸς

εἶναι ἡ θρησκεία τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα ἄλλως ἢ νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ εἰς τὴν πρόοδον, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἀνήκει καὶ εἰς τὸν μετ' αὐτῶν στενότατα συνδεδεμένον χριστιανισμὸν, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο, ἂν σήμερον δὲν εἶναι ἅπας ὁ κόσμος χριστιανικὸς, τείνει ὅμως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἡ ἱστορία ἀπέδειξεν, ὅτι ὅσον οἱ βάρβαροι λαοὶ ἐξευγενίζονται καὶ πολιτίζονται, τοσοῦτον καὶ πλησιάζουσιν εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ὁ χριστιανισμὸς σήμερον κέκτηται ἱκανὴν ἀκμὴν καὶ δύναμιν, περι οὗ πείθεταί τις, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὄχι ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μερικὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ σύμπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Σπανίως ἡ χριστιανικὴ θεολογία ἤκμασε τοσοῦτον, ὅσον σήμερον μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ. Καὶ τὰ ἤθη δὲ τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἂν καὶ πολλαὶ ἐλλείψεις εἶναι ἀναντίρρητοι, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἄλλων ἐποχῶν καὶ αὐτῶν τῶν μέσων αἰώνων, οὓς τινες θεωροῦσι κακῶς ὡς χρόνους εὐσεβείας, εἶναι εἰς καλλιτέραν κατάστασιν· διότι δὲν δεικνύουσι μὲν οἱ χριστιανοὶ νῦν τοσοῦτον ζῆλον πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν τήρησιν τῆς θρησκείας, τὰ ἤθη ὅμως αὐτῶν εἶναι ἡμερώτερα ὁμολογουμένως καὶ φιλανθρωπότερα· ἡ φιλανθρωπία δὲ εἶναι τὸ ἀληθὲς μέτρον τοῦ χριστιανισμοῦ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν (Ματθ. κζ' 23). Οὐδέποτε ἄλλοτε, ἐξαιρέσει τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς, ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ τοιαῦτα ἔργα, ὅσα κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν. Τὴν ἀκμὴν τοῦ χριστιανισμοῦ σήμερον δεικνύει καὶ ὁ ζῆλος τῶν χριστιανῶν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν. Εὐχάριστον φαινόμενον, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ τὰς νεωτέρας χριστιανικὰς κοινωνίας, εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἂν καὶ αἱ διαιρέσεις μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ὑφίστανται ἔτι καὶ νῦν, ἐξέλιπεν ὅμως ἡ ἀμοιβαία ἔχθρα, ἥτις ἄλλοτε ἐπεκράτει κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Νῦν εὐτυχῶς ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε τὰ πάθη ταῦτα μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῶν διαφόρων δογμάτων κατεπραΰνθησαν, εἰρήνη δὲ καὶ φιλικαὶ διαθέσεις ἤρξαντο ἐπικρατοῦσαι μεταξὺ αὐτῶν. Τὴν εἰρήνην ταύτην καὶ ἀμοιβαίαν ἀγάπην καὶ φιλίαν πρέπει νὰ σπουδάζωσι πάντοτε οἱ χριστιανοὶ νὰ διατηρῶσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὅταν δὲν δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι

τὴν ἐν τοῖς δόγμασιν ἑνότητα. Ἡ ἡμετέρα ἀνατολικὴ ἐκκλησία κατέπεσε μὲν βεβαίως μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς μεγάλην ταπείνωσιν καὶ ἐξασθένησιν, ἀλλὰ σήμερον ἤρχισεν ὁπωσδήποτε νὰ ἐγείρηται εἰς νέαν δύναμιν, ἀφ' ὅτου ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἀνεβίωσε καὶ ἐν αὐτῇ. Ἡ δὲ πρόοδος αὕτη παρατηρεῖται καὶ ἐν τῷ ῥωσσικῷ κλάδῳ αὐτῆς καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς. Ἐν γένει οἱ τελευταῖοι χρόνοι, χρόνοι φώτων, εἶναι ἐποχὴ τῆς γενικῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἀνακαινίσεως. Ὁ χριστιανισμὸς ἔχει βεβαίως καὶ σήμερον μεγάλους ἐχθρούς. Οἱ ὑλισταὶ πρὸ πάντων ἐξηγέρθησαν πολλαχοῦ ἐν ὀνόματι δῆθεν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατ' αὐτοῦ, ἀρνούμενοι οὐ μόνον τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀλλὰ πᾶσαν ἐν γένει θρησκευτικὴν ἰδέαν, τὸν Θεὸν, τὸ πνεῦμα καθόλου, καὶ πᾶν ὅ,τι δὲν προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις τῶν ἀνθρώπων, καὶ κηρύττοντες φανερῶς ὡς ἀλήθειαν, ὅτι μόνον ὕλη ὑπάρχει, νόμος δὲ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ συμφέρον, καὶ ἡ ἰσχὺς τὸ μόνον δίκαιον. Ἀλλ' οὐδὲν πρέπει νὰ φοβηθῇ ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ τῶν ὑλιστῶν τούτων. Καθὼς ἐπὶ 19 αἰῶνας ἐπάλαισε νικηφόρως πρὸς πάντας τοὺς ἐχθροὺς, οὕτω θέλει ἐξέλθει καὶ νῦν νικητής. Ἡ ἀνθρωπότης δὲν θὰ πεισθῇ ποτε, ὅτι ἀνήκει εἰς τὰ κτήνη, καὶ ὅτι δὲν ἔχει ὑψηλοτέρας καὶ εὐγενεστέρας ἀνάγκας. Ἡ θρησκεία ὑπῆρξε πάντοτε ἡ εὐγενεστάτη ἀνάγκη τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Οὐδέποτε δὲ ὁ ἄνθρωπος θὰ παύσῃ νὰ αἰσθάνηται τὴν θρησκείαν, καθὼς οὐδέποτε θὰ παύσῃ νὰ ἀγαπᾷ τὸ ἀληθὲς, τὸ καλὸν, τὸ ἀγαθόν. Ἐν τῷ χριστιανισμῷ δὲ πληροῦται ἡ ἀνάγκη αὕτη τελείως. Αὐτὸς ὁ Ῥενὰν εἶπεν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ τελευταία λέξις τῆς θρησκείας, ἡ τελευταία δηλ. διατύπωσις τῆς θρησκείας, ἡ λογικωτάτη θρησκεία, ὑπεράνω τῆς ὁποίας οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ νὰ ὑψωθῇ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ταῦτα ἀναλογιζόμενοι, ἂς ἔχωμεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι «πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσι τῆς ἐκκλησίας».

1 Vie de Jésus σελ. 252 κατὰ τὴν 6 ἔκδοσιν. «Jésus a fondé la religion absolue».

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β'. ΤΟΜΟΥ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ Α΄.

(1—800)

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄.

ΚΕΦΑΛΛΙΟΝ Α'.

ΚΕΦ. Β'.

ΚΕΦ. Γ'.

ΚΕΦ. Β'

Ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία. Δογματικοὶ ἀγῶνες.
Αἱρέσεις Σχίσματα ·········· 214—270.

ΚΕΦ. Γ'.

Θεολογικὴ ἐπιστήμη καὶ φιλολογία ····270—338.

ΚΑΦ. Δ'.

ΚΕΦ. Ε'.

ΤΟΜΟΣ Β'.

(860—1880).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΚΕΦ. Α'.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

ΜΕΡΟΣ Α'.

Α'. Ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει.

ΚΕΦ. Α'.

ΚΕΦ. Ε'.

Β'. Ἐν Ἑλλάδι.

ΚΕΦ. ΣΤ'.

Γ'. Ἐν Ῥωσσίᾳ.

ΚΕΦ. Ζ'.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΚΕΦ. Η'.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

ΚΕΦ. Θ'.

ΜΕΡΟΣ Δ'.

ΚΕΦ. Ι'.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

B.

E.

Ζ.

I.

K.

N.

Ρ.

Σ.

Υ.

Φ.

Ψ.

Ω.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

ΕΝ ΤΩι Α' ΤΟΜΩι

Σελ. 26 κατὰ τὸν *ἀντὶ* κατὰ τῶν. — σελ. 43 Βαρθαλομαῖος *ἀντὶ* Βαρθολομαῖος — σελ. 83 μυροβλήτης *ἀντὶ* μυροβλύτης. — σελ. 112 αἱ σύνοδοι αὗται *ἀντὶ* ἡ σύνοδος αὕτη. — σελ. 129 § 38 *ἀντὶ* 49. — σελ. 114 Ἀποκαλ. ά *ἀντὶ* Ἀποκαλ. κ'. — σελ. 143 319 *ἀντὶ* 309. — σελ. 158 concilio *ἀντὶ* consilio. — σελ. 160 hseset. batiz. *ἀντί* haeret. baptiz. — σελ. 163 concenire *ἀντὶ* convenire. — 194 κατὰ τὸν Β' *ἀντὶ* κατὰ τὸν Η'. — 196 τούτων *ἀντὶ* τούτου. — σελ. 209 αὐτὸν *ἀντὶ* αὐτό. — σελ. 223 καὶ 224 Οὐλεντιανὸν *ἀντὶ* Οὐαλεντινιανόν. — σελ. 226 Σαρδικῇ *ἀντὶ* Σαρδοί. — σελ. 230. libro *ἀντὶ* libero. — σελ. 252 προσκληθείσας *ἀντὶ* προκληθείσας. — σελ. 293. μαθητὴς ἐγένετο *ἀντὶ* μαθηταὶ ἐγένοντο. — σελ. 295 ἔκθεσιν *ἀντὶ* ἔκθεσις. — σελ. 312 Μάρκος *ἀντὶ* Μάριος. — σελ. 334 πόλει *ἀντὶ* αὐλῇ. — σελ. 337 Σελεντιάριος *ἀντὶ* Σιλεντιάριος. — σελ. 363 τῶν ἀρχιεπισκόπων *ἀντὶ* τοῦ ἀρχιεπισκόπου. — σελ. 394 ἐπιγωνάτιον *ἀντὶ* ἐπιγονάτιον. — σελ. 394 μήτρα *ἀντὶ* μίτρα.

ΕΝ ΤΩι Β' ΤΟΜΩι

Σελ. 1 1453 *ἀντὶ* 1880. — σελ. 7 Ἰωάννης ὁ Α' *ἀντὶ* Ἰωάννης ὁ Η'. — σελ. 32. Ἰννοκέντιος Α' *ἀντὶ* Ἰννοκέντιος Δ'. — σελ. 77 περὶ τοὺς 36000 τόμους *ἀντὶ* περὶ τὰς 36000 τόμων. — σελ. 85 ἀλλ' οὐχὶ ἐν τῇ μορφῇ *ἀντὶ* ἁπλῶς ἐν τῇ μορφῇ. — σελ. 90 τοῦ ἀνωτέρου *ἀντὶ* τῶν ἀνωτέρω. — σελ. 93 γραψάντων *πρόσθες* κατὰ λατίνων. — σελ. 107 ἐπ' αὐτῶν *ἀντὶ* ἀπ' αὐτῶν. — σελ. 160. Μετὰ τὴν λέξιν Στέφανον *πρόσθες*· ὃν ἤθελε νὰ ἐπιβάλῃ ὁ Ἰννοκέντιος ὡς ἀρχιεπίσκοπον Κανταουρίας — σ. 162 λαϊκῶν *ἀντὶ* κληρικῶν. — σελ. 192 ist *ἀντὶ* est. — σελ. 222 Ἱεμώνυμος *ἀντὶ* Ἱερώνυμος. — σελ. 278 εἰς ὑπερμέτρους *ἀντὶ* οἱ εἰς ὑπερμέτρους. — σελ. 286 ταύτην *ἀντὶ* ταῦτα. — σελ. 307 ἔμελλε *ἀντὶ* ἔμελε. — σελ. 311 Unini *ἀντὶ* Uniti. — σελ. 316 1868 *ἀντὶ* 1808. — σελ. 319 ηὔξανον *ἀντὶ* ηὔξανεν. — σελ. 427 Σερβέτος *ἀντὶ* Σερβέδος. — σελ. 429 defensoir *ἀντὶ* defensor. — σελ. 444. Comfessio *ἀντὶ* Confessio. — σελ. 459 Supranuturalismus *ἀντὶ* Supranaturalismus. — σελ. 493 ἀπὸ τῆς Γαλλίας *ἀντὶ* ἐπὶ τῆς Γαλλίας. — σελ. 495 D la Meetrie *ἀντὶ* De la Metrie. — σελ. 503 Ῥάουχερ *ἀντὶ* Ῥάουσχερ. — σελ. 521 ὑπὲρ αὐτοῦ *ἀντὶ* ὑπὲρ αὐτῆς. — σελ. 527 Χανέβεργ *ἀντὶ* Χάνεβεργ. — σελ. 533 δυνηθῶσιν *ἀντὶ* θὰ δυνηθῶσι.

Ἡ παροῦσα δίτομος **ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ** τιμᾶται

Διὰ μὲν τοὺς συνδρομητὰς ········ δρ. ν. 15
Διὰ δὲ τοὺς μὴ τοιούτους ········ » » 17

Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐξεδόθησαν·

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ, ἐφημερὶς ἐκκλησιαστικὴ (15 ὀκτ. 1869 —20 αὐγούστου 1871).

ΓΥΙΖΩΤΟΥ ΜΕΛΕΤΑΙ *περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας* ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν πνευμάτων ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μεταφρασθεῖσαι, ἐν Ἀθήναις 1869, τιμώμεναι ··············· ······ δρ. 2,50

ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ χάριν τῶν περὶ τὴν θεολογίαν σπουδαζόντων, ἔκδοσις δευτέρα δρ. 4.

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ χάριν τῶν μαθητῶν τῶν ἀνωτέρων ἐκπαιδευτ. ἐκδ. β', ······ δρ. 2,50

ΙΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ χάριν τῆς ἐν τοῖς ἀνωτ. ἐκπαιδευτ. μαθητευούσης νεολαίας, ἐκδ. β'. 1876· ········δρ. 3.

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΙΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ χάριν τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων. (ἐκδ. 2α) ············ δρ. 1,25

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ χάριν τῆς ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἐκπαιδευτηρίοις μαθητευούσης νεολαίας, ········ δρ. 2.50

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ χάριν τῆς ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἐκπαιδευτηρίοις μαθητευούσης νεολαίας, 1876··· δρ. 2.50

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ χάριν τῶν κατωτέρων σχολείων (ἐκδ. β')················ δρ. 1,25

ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ ΕΚ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ πρὸς ἀνάγνωσιν ἐν τοῖς σχολείοις. Ἀθήνησι 1878············ δρ. 2.50

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΦΩΝΗ, ἐφημερὶς ἐκκλησιαστικὴ (ἐκδίδεται ἀπὸ 1ης Μαρτίου 1880).

Πάντα τὰ ἀνωτέρω εὑρίσκονται ἐν Ἀθήναις παρ' ἅπασι τοῖς βιβλιοπώλαις, ἐν δὲ Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῷ βιβλιοπωλείῳ τῶν ἀδελφῶν Δεπάστα.

